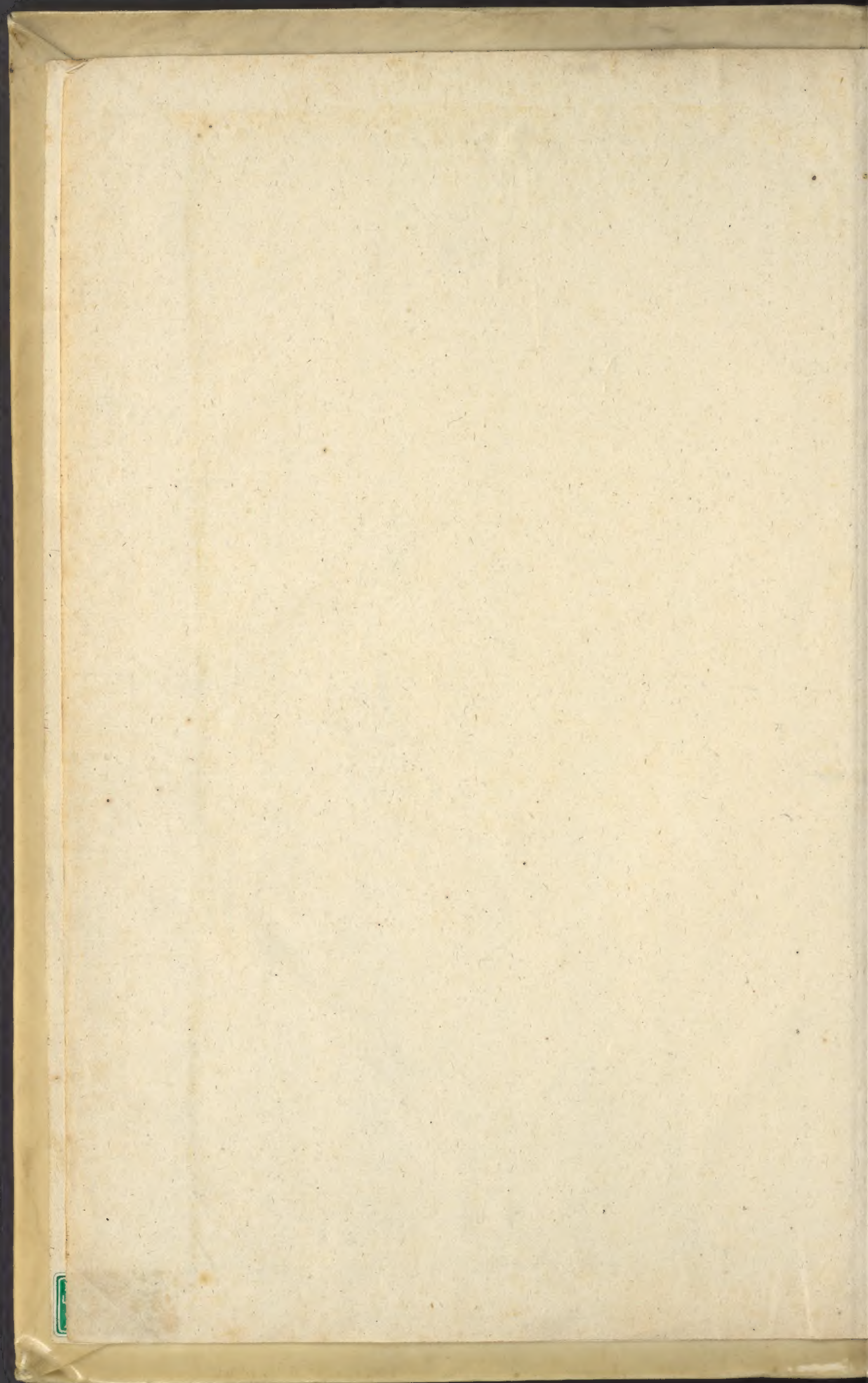
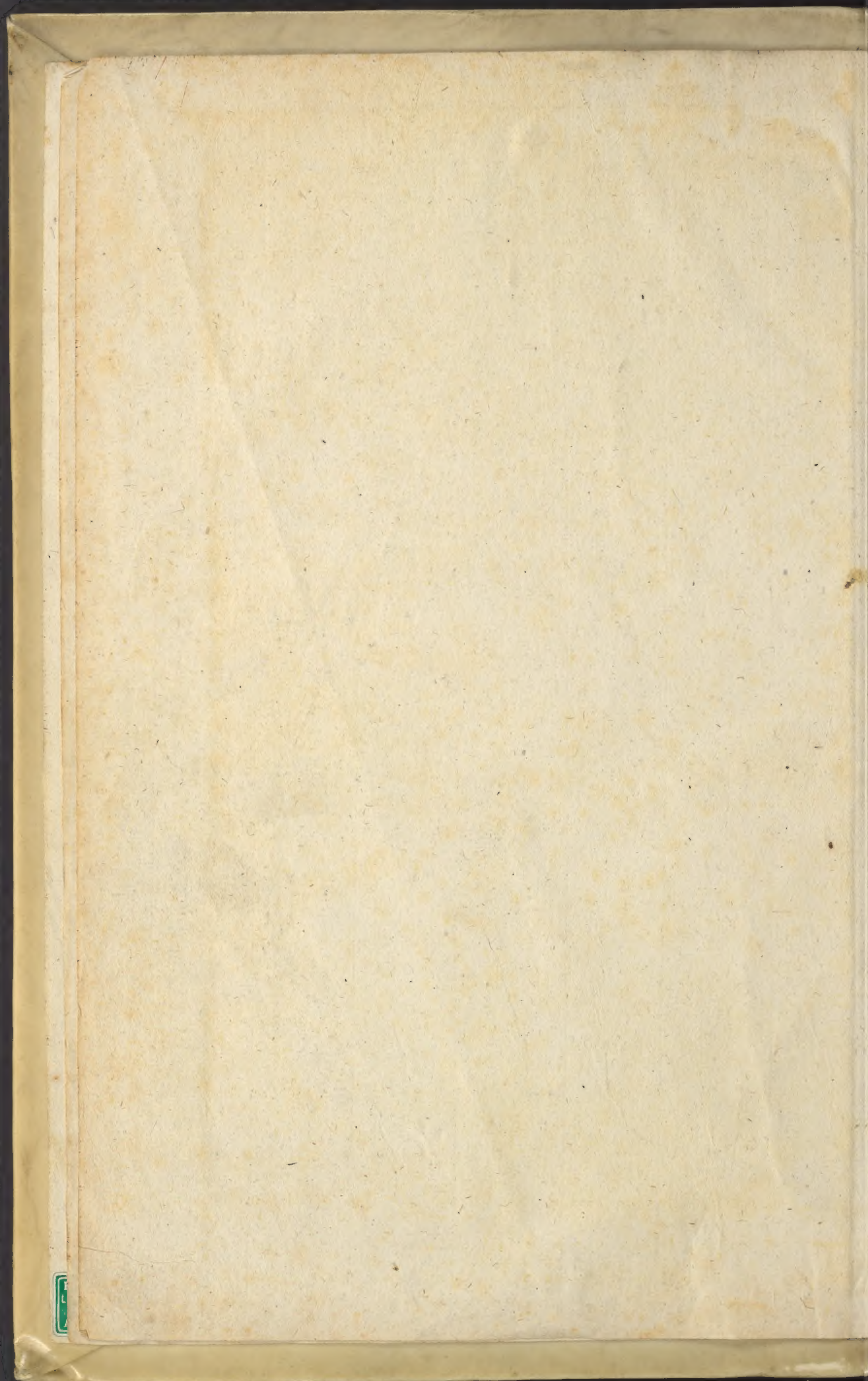

T AMSTERDAM
By Iacob van Meurs *Plaatsnyder en Boeckverkooper op de Keysers gracht, Inde Stadt Meurs Anno 1668.*

Naukeurige Beſchrijvinge
DER
AFRIKAENSCHE
GEWESTEN
VAN
Egypten, Barbaryen, Libyen, Biledulgerid,
Negroslant, Guinea, Ethiopiën, Abyſſinie:

Vertoont

In de Benamingen, Grenspalen, Steden, Revieren, Gewaſſen,
Dieren, Zeeden, Drachten, Talen, Rijkdommen,
Godsdienſten en Heerſchappyen.

Met Lantkaerten en afbeeldingen van Steden, Drachten, &c.
na't Leven getekent, en in Kooper geſneden.

Getrokken uit verſcheyde hedendaegſe Lantbeſchrijvers en geſchriften van bereiſde onderſoekers dier Landen.

Door

Dr. O. DAPPER

t'AMSTERDAM,

By JACOB VAN MEURS, op de Keyſersgracht, in de Stadt Meurs,
Anno M. DC. LXVIII.

OPDRACHT

Aen den

Weledelen, Grootachtbaren en geleerden Heer,

DEN HEER

D[R]. GILLIS VALKENIER,

Raedt, Regerende Burgermeester en Bewinthebber der Oostindische Kompanjie, ter Stadt

AMSTERDAM.

IN acht nemende 't algemeen onbenoegen en wederwarigheit, opgevat oulinx by Grieken en Romeinen, tegen te grote ongebondenheit en wijtlopigheit van tonge en stijle, (want te Romen wierden onder het Burgermeesterschap van Fannius Strabo en M. Valerius, de Redenaers, volgens getuigenis van Plutarchus, ter Stadt uitgezet: en quam, zoo Suetoon in zijne deurluchtige Redenaers getuight, te Sparte zekeren Kresifon, om het stoffen van over een iegelijx zake een ganschen dagh te konnen redeneren, een zelfste onheil over) heb ik vooräl getracht de kortheit te behertigen, en wijtlopigheit

pigheit van aenſpraek tot U E, in het ſtuk van opdracht, te ſchuwen; niet uit vreze van daer over met eenigh onbenoegen of wederwarigheit by U E, dien de beſcheidenheit en heuſcheit, als twee hooftdeughden, te diep zijn ingewortelt, bejegent te worden; maer veel meer uit een duchten van door wijtluftige redenen, voortgebraght in een onbeſlepen ſtijle, geleerde ooren te vervelen.

Ik zeg dan alleenlijk, dat ik U E, met toegeneighde herte, ootmoedelijk koom opdragen, in een bundel van geringe papieren, het wijdſtrekkend geweſt van Afrika, met vaſt betrouwen van door het beſchijnen met de gunſtige ſtralen van U E. deurluchtigen name het werk glans en luiſter by te zetten, t'effens deſſelfs onvolmaektheit, onder beſchut van U E. gezagh, voor het beriſpen bevrijdt te blijven: midlerwijle wenſch ik te blijven

U E. Ootmoedige en

Toegenege Dienaer.

O. DAPPER.

Aen

Aen den

L E Z E R.

SEdert vele jaren herwaert hebben Portugesen, Spanjerts, François en, Engelanders, het geluk gehadt te zien in hunne Moeders tale buitenlantsche gewesten, afgelegen ten Oosten in Asien, en ten Zuiden in Afrika, door vlijt van naerstige onderzoekers en arbeitzame herssenen, met de penne op 't papier gebraght.

Al over een wijle heeft de Nederlander, bedreven niet min dan zijn gebuurvolken aen die oorden, het zelfste getracht in 't werk te leggen, en met het uitgeven van verscheide Reis-beschrijvingen, gehouden by daghaenteikeningen op hunne schipvaerten derwaerts, klare blijkstukken getoont, als onder andere met die van Olivier van Noord, Jakob van Nek, Steven van der Hagen, Kornelis Matelief, Pieter Willemsz. Verhoeven, Joris Spilbergen, Pieter Both, de Rechteren, Pieter van den Broek, en meer andere, om niet te spreken van een ongelijk groter getal van Reis-beschrijvingen, uit vreemde tale in 't Neêrduitsch overgezet. Noit evenwel heeft iemant van d'onzen, mijns wetens, ondernomen zijnen arbeit te besteden, aen in 't Neêrduitsch te brengen een algemeine en volkomen beschrijving van een dezer beide delen, 't en zy men vertaelde of korte begrijpen wil verstaen.

Overwogen, dan, hoe verre vreemde tongen onzen landaert in dezen renbaen voor uit gestreeft waren, vond ik raedzaem, na den voorgang der buitenlanders, een ontwerp van Afrika, het wijdstrekkend derde Werelts-deel, in 't licht te brengen; getrokken eensdeels uit reeds gedrukte, eensdeels uit geschreve papieren, by d'onzen zelfs van eenige dier gewesten, in 't tou ontworpen.

De voornaemste Schrijvers, die stoffe tot Egypten (want Egypten bekleet in den rang d'eerste plaets) verschaft hebben, zijn Johannes de Leeu, gebynaemt d'Afrikaner, Louys Marmol, Sanuto, François Alvarez, Peter Belonius, Villamont, Radziviel, Joannes Alpinus, Santen Seguesse, Cesar, Lambert, Matthijs Vossius, Peter Della Valla, Balthazar Tellez; eenige Portugese, zommige Italiaensche, andere Latijnsche en Fransche Schrijvers: overslagen verscheide andere, zoo oude als jonge Lantbeschrijvers, als Strabo, Dionijs Periegetes, Pomponius Mela, Ptolomeus, Kluveer, en andere.

Barbarye, verdeilt in het Koningrijk van Marok, Fez, Alzier, Tunis, Tripolis, stellen de voorzeide Leo, en Marmol, beneven Diego de Haedo, Johannes Gramaye, een navolger der drie voorzeide Schrijvers, Breves, Cæl. Curio, Diego de Torres, en andere ten tone. Van gelijken is by na uit Leo, Marmol en Sanuto getrokken, al 't geen Numidie, Biledulgerid en Libye of Zaahra, en het binnenste van Negroslant behelst.

Wat belangt d'aenzeegelegene gewesten van Negroslant, te verstaen daer onder de gantsche kuste of zeekant van kaep de Verde, tot aen het Koningrijk van Lovango, een streke van over de negen hondert mijlen, meest al de

gedachte en andere Lantbeſchrijvers vint men gebrekkelijk van ſtoffe in dien dele. Al't geen by na tot noch toe daer van by d'onzen is in 't licht gebraght, wort gevonden in zekere beſchrijving van Guinee, gedaen door eenen Pieter de Mareez: by wien nochtans ſlechts de blote namen van eenige aenzeegelege dorpen en plaetſen op de Goutkuſt ten tone geſtelt worden, met een weinigh en ten ruichſte van de zeden, aerdt der inwoonders, koophandel en Godsdienſt.

Wonder dan quamen hier te ſta zekere geſchriften van eenen Samuël Blomert, by hem zoo uit eigen ondervindingen en aenteikeningen, (want een lange wijle had hy zich aen dien oordt opgehouden) als uit berecht der inwoonders en luiden op die geweſten bevaren, voor eenige weinigh jaren te zamen, en my door den Hooghgeleerden Heere Iſaak Voſſius, 's Landts Hiſtori-ſchryver, ter handt geſtelt: te weten in de zelve ſtonden een merkelijk getal van Koningrijken, Landtſchappen, ſteden en dorpen, (voor hene by genen Schryver oit gedacht, ja van horen zeggen naulix bekent,) beneven der zelver gewaſſen, dieren, zeden der inwoonders, onderlingen koophandel tuſſchen blanken en zwarten, Godsdienſt in 't brede ontfouwen, hoewel in 't rou, en zonder de laetſte hant daer aen gezet te hebben.

Het geen hier van d'aenzeegelege geweſten van Negros-lant geſproken is, 't zelfſte heeft ook plaets in Neêr-Ethiopiën, en is inzonderheit het Koningrijk van Lovango, Kakongo, Goykongo, Kongo, Fungeno, Makoko, Girubuma of Giringbomba, Dondo, anders Angola, Lovando, beneven verſcheide andere onbekende Lantſchappen, uit de ſchriften van den zelven Blomert te zamen gevoeght; hoewel ook ingelaſcht, daer 't pas gaf, en Blomert gebrekkelijk viel, uit andere geen onvermaerde Schryvers, reeds in druk vervaerdight, als Sam. Bruno, Pigafet, getrokken uit de ſchriften van Eduardes Lopez, Linſchoten, Purchas, Jarrick, en andere.

Weinigh is tot noch toe van de lantſtreke, ontrent de Kaep van Goeder Hope, te boek geſlagen, en byna niets, dan 't welk men vint in de Reisboeken der eerſte ſchipvaerten van d'onzen naer Ooſtindiën, ter loop in het aendoen van dien uithoek aengetekent, zonder eenigh gewagh van de verſcheidenheit der Kaffers of Hottentots, daer ontrent gelegen, of de rechte geſchapenheit van hunnen aerdt en dien van 't lant bekent te maken. Dies al de verſcheidenheit dezer Kaffers of Hottentots, dier velerlei zijn, als Goringhaikonas, by d'onzen Watermans, Chorachouquas of Tabaks-dieven, Goringhaiquas of Kaepmans, Kochoquas of Saldanhars, groote en kleine Kariguriquas, Chainouquas, Kobonas, Sonquas, Namaquas, Brygoudijs en Heuſaquas, t'effens wat hun zeden en wijze van leven belangt uit overgezonde ſchriften, (door zekeren naukeurigen onderzoeker aldaer te zamen geſtelt,) meerendeels getrokken is, met byvoegen ſlechts van een weinig uit de voorzeide Reis-boeken.

Het overigh gedeelte van Neêr-Ethiopiën, daer onder begrepen het Koningrijk van Mataman, Monomotapa, Sofala, Zanguebar, met d'onderhorige Koningrijken, als Mongalo, Mozambique, Quiloa, Mombaze, Melinde,

Lamo,

Lamo, Pate, Sian, Ampaza, Chelicie, Ajan, Madagoxa, Adea, Adel, is inzonderheit Johan de Barros, de voornaemſte lantbeſchrijver onder de Portugeſen, Pigafet, Sanut, Jarrik, Moquet, Od. Barboſa, Urreta, Maſfeüs, Peter Davitij, en anderen ontleent.

Al wat van Abyſſinie of Opper-Ethiopiën is ten toone geſtelt, heeft men Niklaes Godignus, François Alvarez, Jarrik, Dam. Goez, en den dele den Jeſuit Balthazar Tellez, dank te weten, die met een bondigen en netten Portugeſen ſtijle dat geweſt onlanx te beſchrijven al de voorigen verre overtroffen heeft.

Wat d'Eilanden belangt, by na al de voorzeide Schrijvers, en eenige andere als Porcaci, in zijn beſchrijvinge der Eilanden, in't Italiaenſch, hebben hant tot de meeſte gereikt, uitgezondert de Kapovertſche of Zoute Eilanden, en dat van Sant Thomee; beide door Blomert meerendeels geſtoffeert.

De ſtoffe van't Eilant Madagaskar te berde gebracht, heeft zich de Steven van Flakourt toe te eigenen, die wijtlopig en met groote kundigheit, (bekomen door het verblijf van eenige jaren op dit Eilant in't lantſchap van Anoſſi, als Opperhooft wegen de Koninglijke Franſche Ooſtindiſche Kompanjie,) van dit Eilant in't Frans geſchreven heeft. Een ander Fransman, François Kauche, op dit Eilant door ſchipbreuk aen gekomen, heeft van gelijken een beſchrijvinge daer van nagelaten, doch niet overal, volgens den zelven Flakourt, de waerheit getroffen. De beſchrijving van het Eilant Malta, is uit Boſio, Megiſſer, Hieronimus Alexandriner, Anne de Nabberat gehaelt: behalve het geen uit zekere aenteikeningen ter hant geſtelt is, door eenen die onlangs een wijle op dit Eilant zich onthouden had. Deze en meer andere Schrijvers, aengetrokken op verſcheide plaetſen, doch veeltijts overgeſlagen, hebben dienſt in het toeſtellen dezes werks gedaen. Voegh hier by, 't geen ik zelf, door geduurigh navorſſchen by den eenen en ander, uit die geweſten herwaerts over gekomen, heb kunnen te weten krijgen, en misſchien geen klein gedeelte wil uitmaken.

Nodigh heb ik geacht den lezer alvorens over het herkomen der ſtoffe berecht te doen, eensdeels tot meerder beveſting der waerheit van 't geen te verhalen ſtaet, ten anderen om niet te ſchijnen verdichtſelen of verzieringen uit eigen hoofde aen den dagh gebracht te hebben, of uit een lofgierige vermetenheit den arbeit van anderen op eigen name te doen lopen, gemerkt ik my met dien van het opgezochte en vertaelde uit verſcheide Schrijvers in orde te ſtellen, en ieder op zijne gevoeghlijkſte plaetſen te brengen, genoechſaem voldaen houde.

PRIVILEGIE.

DE Staten van Hollandt en West-Vrieslandt. DOEN TE WETEN: Alsoo Ons vertoont is by *Jacob van Meurs*, Burger en Inwoonder tot Amsterdam, dat hy Suppliant hadde gedruckt seecker Boeck, geintituleert *Naukeurige Beschrijvinge der Africaensche gewesten van Egypten, Barbarye, &c.* Waer van het grootste gedeelte hier nevens gaende was. Ende alsoo den Suppliant seer sware kosten hadde aengewent tot het drucken van 't voorsz. Boeck, soo aen het snijden van een groot getal koopere Platen, als anderfints, soo was hy bevreest, dat by andere het selfde Boeck in 't korte moghte nagedruckt, en de Platen nagemaeckt worden: waer door hy niet alleen soude verliese de sware kosten, by hem alreede daer toe gedaen, maer soude oorsaeck konnen wesen van sijne totale ruyne; Soo versoght hy Suppliant gantsch ootmoedelijck, dat het onse goede beliefte moghte zijn, hem te verleene Octroy, voor den tijt van vijfthien jaren, omme het selfde Boeck alleen te mogen drucken, met interdictie, aen allen andere op seeckere groote peene van 't selve na te doen. *Soo is 't:* Dat wy de saecke ende 't versoeck voorsz. overgemerckt hebbende, ende genegen wesende ter bede van den Suppliant, uyt onse rechte wetenschap, souveraine maght ende autoriteyt den Suppliant geautoriseert ende geoctrojeert hebben, autoriseeren ende octrojeeren den selven mits desen, ten eynde hy het voorgeroerde Boeck geduerende den tijt van vijfthien eerstkomende jaren binnen onse lande van Hollandt ende Westvrieslandt, alleen sal mogen drucken, doen drucken, uytgeven ende verkoopen: Verbiedende allen ende eenen yegelicken het selfde Boeck in eeniger manieren naer te drucken, ofte te doen nadrucken ende verkoopen, ofte elders nagedruckt in den voorsz. onsen lande te brengen, te verhandelen, ofte te verkoopen, op verbeurte van de nagedruckte, ingebraghte ofte verhandelde exemplaren, ende een boete daer en boven van ses hondert guldens, te appliceren, een derde part voor den Officier die de calangie doen sal, een derde part voor den armen der plaetse, daer het kasus voorvallen sal, ende 't resterende derde part voor den Suppliant. Ende ten eynde den Suppliant desen onsen consente ende Octroye moge genieten als naer behooren, lasten wy allen ende eenen yegelicken die 't aengaen mach, dat sy den Suppliant van den inhoude van desen doen laten, ende gedogen, rustelick, vredelick, ende volkomentlick genieten ende gebruycken, cesserende alle beleth ter contrarie. Gegeven in den Hage onder onsen grooten Zegele hier aen doen hangen den XIX. Maert, in 't jaer ons Heeren ende Salighmaeckers, duysent ses hondert acht ende sestigh.

JOHAN DE WITT, UT.

1668.

Onder stondt,

Ter Ordonnantie van de Staten.

Naukeu-

ASIÆ PARS.

MARE ATLANTICUM.

Tropicus Cancri.

Insulæ de Cabo Verde

MARE MEDITERRANEUM.

BARBARIA

BILEDULGERID quæ NUMIDIA.

ZANHAGA.

LIBYA

SARRA hodie appellatur quæ vox idem quod desertum significat

NIGRITARUM TERRA

NUBIA

GORHANI

BARNAGASSO

ABISSINORUM

MAGADOXA

MARE RUBRUM sive SINUS ARABICUS.

ARABIA DESERTA.

MARE ARABICUM.

OCEANI ORIENTALIS PARS.

ÆQUATOR sive LINEA ÆQUINOCTIALIS

OCEANUS ÆTHIOPICUS.

ÆTHIOPIA INFERIOR

Tropicus Capricorni.

MADAGASCAR Lusitanis S. LAURENTII INS.

MAR DI INDIA.

Back of
Foldout
Not Imaged

Naukeurige BESCHRYVING van geheel AFRIKA.

Groote des Aerdbodems.

De geheele Aerd-kloot of Aerd-bodem, (waervan Afrika geen kleen gedeelte is) in 't midden des Werelts, gelijk in 't middelpunt gelegen, begrijpt in zijnen grootsten omtrek vijf duizent vierhondert, en in zijne middel-lijn, van de Zuid- tot de Noord-pool, zeventien hondert en achtien Duitsche mijlen; zoo dat desselfs half middel-lijn, van het middel-punt tot aen een van beide polen, de lengte van achthondert en negen en vijftigh mijlen heeft. De buitenste vlakte des Aerdkloots, die in de lengte en breedte bestaet, begrijpt na de gemeene rekening 9278180 Duitsche mijlen.

Verdeiling des geheelen Aerdrijks.

Deze gehele Aerd-kloot is voornamelijk in drie deelen, of, om beter te zeggen, in drie groote Eilanden (by andere vaste landen geheten) afgedeelt. Het eerste deel of eilant verstrekt ons een woonplaets, en begrijpt in zich *Europe*, *Asien*, en *Afrika*; het twede is *Amerika*; en het derde *Magellanika*, anders het Zuid en onbekent lant geheten; dewijl daer af weinigh den Ouden bekent was, en ook, tot noch toe, ons bekent is.

Het eerste deel, dat in drie andere deelen van aller geheugenis her verdeelt is, heeft haere verdeiling van het getal der drie zoonen van Noach bekomen; want *Asie*, gelijk gezeit wort, viel *Sem*, *Afrika Cham*, en *Europe Jafet* te beurt; hoewel in derzelver eerste grens-palen, na de verscheidentheit der rijken, die ontstaen zijn, of na het goed-dunken en welgevallen der Lant-beschrijvers, verandering is voorgevallen; zoo dat zommige deelen van *Cham* en *Jafet*, aen *Sems* nakomelingen geraekt zijn. Dan de Nakomelingen, die ontrent het midden-eeuw der werelt leefden, hebben deze deelen niet op een en dezelve wijze verdeelt: want zommige hebben alleenlijk twee deelen gestelt; hoewel op twederleiwijze. Eenige hebben alleen *Europe* en *Asie* gestelt, begrijpende onder den naem van *Europe*, *Afrika*, gelijk een deel; dewijlze voor vast hielden, dat *Afrika*, na het splijten der bergen *Kalpe* en *Abyle*, aen den Mont van de straet Gibralter gelegen, door de Middellandsche Zee van Europe afgeschei-

Verdeiling der oude Werelt.

Kluveer.

A

ſcheiden was. Desgelijks hebben andere ook twee deelen geſtelt, namelijk van de Middellandſche Zee of de ſtraet *Gibralter* tot aen den vliet *Tanais*; ſtellende aen dees zijde Europe en aen d'andere Aſie; waer onder zy ook Afrika verſtonden. Andere, in tegendeel, hebben dit eerſte deel in vier deelen verdeilt, als in Europe, Aſie, Afrika en Egypten: waer door andere daerna, die daer af drie deelen maekten, als Europe, Aſien, en Afrika, Egypten aen Aſien gevoeght hebben; ſtellende, hoewel ongevoeghlijk, de Nijl tot ſcheits-pael tuſſchen *Aſien* en *Afrika*; zulx het een deel van Egypten aen Afrika en 't ander aen Aſien raekte. Maer de later Lant-beſchrijvers, ſtellende den Arabiſchen Golf tot ſcheits-poel tuſſchen *Aſien* en *Afrika*, hebben Egypten aen Afrika gevoeght. En al deze verſcheidene verdeilingen en grens-palen des gehelen ouden Werelts vindmen duidelijk overal by verſcheidene Griekſche en Latijnſche Schrijvers aengetekent.

Amerika wanneer en van wie ontdekt.

Het twede deel of eilant des gehelen Aerd-bodems, *Amerika*, (zoo geheten na den tweden ontdekker Amerikus Veſpatius, een Florentijner) wiert allereerſt in 't jaer veertien hondert twee en tnegentigh, uit laſt van Ferdinand, Koning van Arragon en Kaſtilien, en van deſſelfs Gemalin, door Kriſtofoor Kolumbus, geboortigh van Genua, ontdekt; hoewel na verloop van vijf jaren, de gemelde Amerikus zich te ſcheep hooger op begaf, om dit deel des werelts nader t'ontdekken, zulx ook na hem dit geheel vaſt lant den naem van *Amerika* bekomen heeft; zoo wel het Noorder gedeelte, *Mexiko*, als het Zuider, *Peru* geheten, dat in den jare duizent vijf hondert en vijf en twintigh door Franzois Pizarrus allereerſt ontdekt wiert.

Magellanika wanneer en van wie ontdekt.

Magellanika of het derde eilant, dat zijnen naem van den eerſten ontdekker, Ferdinand Magellaen, gekregen heeft, wiert allereerſt van den zelven in den jare veertien hondert en twintigh, op zijne ſchip-vaert om den gehelen Aerd-kloot, ontdekt. Franzois Draek, een Engels-man, deed dit zelfſte geweſt, na verloop van vijf en veertigh jaren, aen; en twaelf jaren na het aendoen van Draek, Tomas Kandiſch, geboortigh mee van Engelant; het zelfſte heeft zich ook zeker Hollander, Olivier van Noord, onderwonden. Maer voor eenige jaren heeft zeker Spanjert, Ferdinand de Quier, dit zelfſte geweſt veel breder ontdekt, dan de voorige oit gedaen hadden.

Dus in 't kort de verdeiling en grootte des gehelen Werelts vertoont hebbende, om daer door ter loop aen te wijzen, hoedanigh het deel Afrika, dat ons te beſchrijven ſtaet, daer onder hoort, zal ik voor af van Afrika in zijn geheel ſpreken, eer ik van ieder deel in 't byzonder ſchrijve, namelijk, van d'oirſprongkelijkheit des woorts Afrika, van deſſelfs grens-palen, verdeling, Bergen, Meiren, Revieren, Lucht, Dieren, Godsdienſt, en wat des meer zy, dat Afrika in 't geheel of in 't algemeen raekt.

AFRIKA.

Verſcheide benamingen van Afrika.

Het geweſt *Afrika* heeft zijnen naem, volgens Feſtus en het eenparig gevoelen der voornaemſte Lant-beſchrijvers, van de Grieken ontleent, en is op Neerduitſch zoo veel gezecht als *koudeloos* of *zonder koude*; hoewel dit zelfſte geweſt by hen gemeenlijk met den naem van Libyen bekent is; daer nochtans alleen een zeker gedeelte van Afrika heden 's daegs den naem van Libyen voert. By de zelfde Grieken vindmen het ook met den naem van Olympie, Oceanie, Coryphe, Heſperie, Ortygie, Ammonis, Ethiopie, Cyrene, Ofiuſe, Ceſenie, en Erie genoemt. Maer de Latijnen hebben dit geweſt alleen Libyen en Afrika genoemt; welk eerſte naem haeren oorſprong, na hun zeggen, van Libya, de dochter van Epafus, Jupijns zoon,

zoon, en de laeste van Afer, de zoon van Herkules, de Libyer, bekomen heeft. De Mooren, volgens Theuet, in zijn Werelt-beschrijving, noemen het *Alkebulan*; en d'Indianen *Bezecath*. By d'Arabiers, die eertijts het grootste gedeelte van Afrika hebben afgeloopen, is het met den naem van *Ifriquia* bekent; welk *Ifriquia* zy van het woort *Faruch* afleiden, dat afgescheiden in hun tale betekent; dewijl het ooghschijnlijker niet alleen van hun eigen gewest, maer ook van het overige des werelts, dan eenigh ander werelts deel, dat hen bekent was, is afgescheiden; want door de Middellandsche Zee of Straet van Gibralter wort Afrika van Europe; door den Arabischen Golf van Asien en Arabien, en door den grooten Oceaen van Amerika en *Magellanika* afgescheiden. Zommige Arabiers noemen het noch ten huidigen dage, volgens het getuigen van Marmol, ook *Ifiriquia*, ter gedenkenis van zekeren *Melek Ifiriqui*, eertijts Koning van het gelukkigh Arabien, die zich met de vlucht, uit vreze voor zijnen vyand, met het overschot zijns heirs na zeker plaets van *Afrika* begaf; en dat begon te bewoonen en volk-rijk te maken. De Turken, na het schrijven van zommigen, noemen het *Magribon* of *Magrip*; hoewel dees naem de West-Zee van Afrika veel meer eigen is, en eigentlijk toekomt.

Oorsprongkelijkheit van 't woort Afrika.

Dan de bekenste en gemeenste naem van dit werelts deel is *Afrika*, dat zommige smeden van *Aphar*, een Hebreeusch woort, dat stof betekent, 't welk met de stoffige en zandige gront van Afrika wonder wel overeenkomt. Festus, een oude letterkunde, wil (gelijk alree te voore gezeght is) dat *Afrika* een koppel-woort zy, en uit de Grieksche letter α, die een beroovende kracht by zich heeft, en het woort φρικη, dat is, koude, bestaet; welk koppel-woort op Neerduitsch zoo veel te zeggen is, als een gewest dat koudeloos of van koude berooft is, slaende wonder wel op de vierige temperheit van desselfs lucht. Bochartus, die al de talen op d'oude Fenicische tale brengt, drijft dat het woort *Afrika* van *Feruc*; een koorn-air, afgeleit is, van welk *Feruc* verandert in *Feric*, endelijk Afrika gekomen is; 't welk, na Bochartus gevoelen, op Neerduitsch een gewest vol van koorn zou betekenen; welke oorsprongkelijkheit eenigzins zoude kunnen plaets hebben, ten aenzien van den grooten overvloet des koorns, dat in dit gewest wierde aengequeekt; inzonderheit in desselfs deelen, dat de Romeinen eigentlijk *Afrika* noemden, waer af in 't beschrijven van Barbaryen wijtlopiger zal gesproken worden; krijgende het geheele vaste lant van dat Landschap den naem van Afrika. Maer naest de genen, die Afrika op het Hebreeusche woort *Epher* of *Aphar* brengen, schijnt Festus wel de rechte oorsprongkelijkheit van 't woort Afrika getroffen te hebben.

Grens-palen van Afrika.

Afrika heeft tot grens-palen ten Oosten Judea, en de woestijnen van Judea en het stenigh Arabien en Sues; als ook den Arabischen Golf en 't rode Meir: waer door het van Asien wort afgescheiden; ten Zuiden; daer het zich met een punt na de Kaep van Goede Hope strekt, paelt het aen de Ethiopische Zee, waer mee het ook ten deele ten Westen bekabbelt, en daer door van het onbekende Zuid-lant afgezondert wort; desgelijx komt het ten Westen aen d'Atlantische Zee te grenzen, en scheit zich door dezelve van Amerika; ten Noorden wort het door de Straet van Gibralter of Middellandsche Zee van Europe afgescheiden; zoo dat Afrika van de gehele Werelt door Zeen wort afgescheiden; uitgezeit van Asien, waer aen het door een enge streke lants van ontrent vijf en twintigh mijlen vast is; vertoonende aldus een van d'allergrootste hangende eilanden des gehelen aerdbodems, en de gedaente van een groote Pyramide; dewelke met haeren gront of basis zich strekt door de Middellant-sche Zee, voor by de monden des Nijls, tot aen den mont van de Straet Gibralter; en met haer zijden ten Oosten door de roode Zee, en ten Westen door d'Atlantische Zee, loopende deze zijden aen de Kaep van Goede Hope t'zamen.

Lengte. In zijn grootste lengte, te rekenen van de Straet Gibralter, tot aen de Kaep van Goede Hoope, heeft Afrika twalef hondert; en in zijn grootste breete van Kaep de Verde tot aen de Kaep van Guardafuy, nevens den mont van den Arabischen Golf, duizent en vijftigh mijlen.

Den Ouden was weinigh van Afrika bekent. Noit hebben d'Ouden van dit geheel gewest grondige kennis gehad, uitgezeit van het een deel, dat dicht aen de Middellandsche Zee gelegen is, maer spraken daer af alleen by gissingen en van hooren zeggen. Al't geen boven de Hooft-bronnen des Nijls en de Maen-bergen zich vertoont, daer af is hen niets bewust geweest; maer al die plaetsen zijn ons, sedert ontrent twee hondert jaren herwaert, bekent geworden; want dewijl Afrika, voor het meerdeel, onder de (a) verzengde luchtstreek gelegen is, en d'Ouden geloofden dat al de gewesten onder deze lucht-streek gelegen, door de groote hitte en het steken der zonne-stralen, voor de Menschen onbewoonbaer waeren, zoo hebbenze noit, uit dus een onervaren en voor-oordeel, tot het ontdekken der binnenste plaetsen moeite nochte arbeit willen aenwenden. Men vind'er evenwel onder d'Ouden, die ook eenige plaetsen van het binnenste van Afrika hebben woonbaer gemaekt; maer met zoodanige vreemde gedrochten en zeltzame volken, datze naulix voor menschen te rekenen zijn; als daer zijn, onder ander, volgens het schrijven van Pomponius Mela, de Gymfasanten, dat een naekt volk was, en zich op geene wapenen verstont, nocht pijlen wist te mijden nocht neer te vallen; weshalve vluchtenze voor de genen, die hen ontmoeten, en wilden met niemant verkeren nocht te woorde komen, dan die met hen van een zelve inborst waren: de Kynocephalen, een volk dat koppen en klaeuwen als honden had, en ook blafte als honden: de Sciapoden, die vluch te voet waeren, en met de schaduw van hun voeten, in het leggen op d'aerde, zich tegen de hitte der zonne wisten te beschermẽ: de Blemmyers, een volk zonder hooft, en dat de oogen en mont op de borst had staen; en diergelijke meer andere verdichte wanschepselen. Deze volken, na het gevoelen der Ouden, bezaten eenige kleene deelen der Middellandsche plaetsen van dit groot gewest; maer het overigh was den Ouden onbekent, ja oordeelden dat onbewoonbaer te zijn, ten aenzien, gelijk gezeght is, van desselfs groote hitte. Dan de later ontdekkingen en schip-vaerten hebben het tegendeel en de valschheit daer af doen blijken; dewijl men daer door bevonden heeft, dat dit gewest in de meeste binnenste plaetsen volk-rijk bewoont, en de hitte der zonne des daeghs door de koude des nachts, met het ontstaen van mist, dau en koele winden, getempert en verkoelt wort. Want schoon Afrika op zommige plaetsen vol zandige woestijnen is, zoo is evenwel by ervaernis bevonden, dat de grootste delen van deze gewesten, gelegen onder en ter weder zijde nevens de liny, (en dat zo wel in Amerika als in Afrika) zoo rijk van veele treffelijke bronnen, vlieten en klene beken, desgelijx van allerlei slagh van schaduw-gevende en vrucht-dragende boomen zijn, als eenigh ander getemperder gewest. Daerbenevens heeft men in de plaetsen, onder de gezengde lucht-streek gelegen, een heel ander jaer-zaisoen, als onder andere lucht-streken: want by ons maekt de Zon, wanneer zy verder van ons is, koude en regen; maer hitte en drooghte, wanneerze nader by ons is; maer onder de gezengde lucht-streek zietmen het tegendeel geschieden, waer over zich vele verwonderen, zonder nochtans de rechte oorzaek daer af te verstaen. De meeste nemen hun toevlucht tot de Goddelijke voorzienigheit, en zeggen dat zulx zoo behoorde te geschieden: want indien het anders was, de gewesten, onder de gezengde lucht-streek gelegen, zouden onwoonbaer zijn. Hoewel dit gevoelen niet geheel en al te verwerpen is, zoo heeftmen nochtans, dewijl God door natuurlijke middelen werkt, dit natuurlijk middel op te speuren en aen te wijzen. Lichtelijk is d'oorzaek te zeggen, waerom zulx in den Oceaen geschiedt; want dewijl de Zon, recht boven

(a) Zona torrida.

Verdichte Volken in Afrika.

Afrika wort overal bewoont.

Het jaer-zaisoen in de gezengde lucht-streek is anders dan in de getemperde.

ven 't hooft zijnde, de vocht des Oceaens wonderlijker wijze verdunt en verspreit of verwijdert; en derhalve niet alleen gezwint, maer ook overvloedigh en hoogh optrekt; zoo is het gewisselijk der reden eigen, dat deze vocht, hoe hy hooger en overvloediger opgehaelt wort, hoe hy ook met grooter gewelt neerwaerts valt, en alzoo koude en regen veroorzaekt. Dat dit waer zy, leert ons d'ervarentheit zelf. Desgelijx zietmen ook ooghschijnlijk dat de dampen, die zeer hoogh en boven de wolken steigeren, aenstonts tzamen ronnen en sneeuw worden; de sneeu, zoo dra als hy aen de wolken komt, smelt tot zeer klene en dauachtige regen; zoodanigh de genen vernemen, die zich in de wolken bevinden. Deze klene druppelen, wanneerze lager afzakken, vervoegen zich aen andere druppelen en worden grooter; en hoe zy grooter worden, hoe zy ook snelder afzakken. By-aldien nu deze groote druppelen by menigte en overvloedig afzakken, en een groter verzameling van druppelen geschiet, dan valt de regē niet meer druppels-gewijze, maer plas- of troeps-gewijze neer. En dewijl de val des waters, hoe hy hooger, hoe hy grooter is, en hoe de val grooter, hoe de wint snelder, en hoe de wint grooter, hoe de koude fel'er is, zoo blijkt hier uit wel duidelijk d'oorzaek, waerom in den Oceaen, tusschen beide de [a] Zon-keerkringen gelegen, koude en slagh-regen d'overhant hebben, zoo lang de Zon recht boven 't hooft is. Geen andere reden is 'er ook van deze landen, die onder de gezengde lucht-streek gelegen zijn, en ten Oosten met de Zee bekabbelt worden. Maer in de vlakke Middellandsche gewesten, onder de gezengde lucht-streek gelegen, en op de stranden, die de Zee ten Westen hebben, vallen geheel en al geen slaghregens, ja, dezelve worden naulix met een dunne dau bevochtight, 't en zy by geval een wint uit der zee ontstaet; 't welk zeer zelden en noit elders, dan in Peru en aen zommige stranden van Afrika gebeurt. En hoewel aldaer de vlakke plaetsen met geen regen bevochtight worden, zoo worden evenwel de bergen geduurigh met slagh-regen gebeukt en met sneeu bedekt; een zaek, die veelen zeer vreemd, en by na onoplossselijk voor-komt, en nochtans gevoeglijk aldus kan uitgeleid worden.

Uit wat oorzaek zulx geschiet.

[a] Tropici.

Waerom in veel Middellandsche plaetsen der gezengde lucht-streek regen valt, en op vlakke plaetsen geen regen.

De lucht, die door het gehele aerdrijk zweeft, en weer tot water wort, gelijkze uit water is voort-gekoomen, hangt allermeest en voornamelijk over den Oceaen en andere Zeen, waer uit zy ontstaen is. Maer wanneerze uit haere natuurlijke plaets, gelijk uit een hooger evengewicht, na't aerdrijk valt, en dat omvangt, dan leitze uit haeren boesem geen kleen gedeelte van haere vochtigheit op de stranden en aen-zee-gelegene Kusten af, en wort drooger en lichter, hoe zy verder lantwaert inschiet. Dan dewijl dezelve zomtijts zoo dun en yl wort, datze tot geen wolken kan tzamen loopen, nochte naulix een kleene dau voortbrengen, en 't aertrijk integendeel zoo heet is, dat het, 't en zy dat door dien nacht-dau ververscht en verfrischt wierde, geheel en al in 't toekomend zou onbewoonlijk zijn, zoo kunnen geenzins deze klene druppelen op het aerdrijk raken: want eer zy dat aenraken, wordenze door het hittige aerdrijk en de heete lucht, die op het aerdrijk zweeft en zelf meê hittigh is, weder dun, en verdwijnen in het neervallen, en stijgen na om hoogh, van waer zy gekoomen zijn. Maer indien deze zelfde opper-lucht, die altijt veel dikker en vochtiger, dan d'onder-lucht is, eenen hoogen bergh aentreft, daeraen blijft dan de vochtigheit hangen, en verandert in sneeu en regen. En dit is de waere en natuurlijke reden, waerom op vlakke plaetsen geen regen valt, en het tegendeel op 't geberghte geschiet, welks kruinen met sneeu en de zijden op gezette tijden byna met geduurige regen bevochtigt worden. Want waer bergen zijn, daer valt geduurigh sneeu en regen: indien geheel Afrika vlak lant was, het zou onwoonbaer zijn: lagen onder de gezengde lucht-streek geene bergen, daer zouden ook geen revieren zijn, nochte geene slach-regens op het aertrijk vallen. Dat dit waer zy, bevinden by ervarentheit al d'inwoonders van de gezengde lucht-streek, en in-

inzonderheit die genen, die het geweſt van Peru bewonen. De meeſte inwoonders, die op de vlakte woonen, vernemē geen regen, daer nochtans de zijden der bergen aldaer met geduurige ſlach-regens bevochtight worden. Ja, dat meer is, de aen-ſtrant-gelegene volken hebben noit aldaer regen gezien, alleen vernemenze een dau, die nochtans zeer dun is, en naulix het ſtof kan doen klonteren en tzamen houden. Namelijk te dezer oorzake heeft de Goddelijke voorzienigheit onder de verzengde luchtſtreek breder en hoger bergen, dan op andere plaetſen gemaekt, om door middel van deze bergen het aertrijk aldaer ook woonbaer te maken; 't welk anders in de Noorder en Zuider delen des Werelts geſchapen ſtaet, alwaer het onnodigh was, zoo groote gevaerten op te rechten, dewijl de regen aldaer, ook zonder middel van zoo grote bergen, op het aerdtrijk komen kan.

In de geweſten onder de gezengde lucht-ſtreek zijn jaerlix twee regen-tijden.

Dit zelfſte hoogh geberghte maekt ook in de jaerlixe zaiſoenen aen de plaetſen, onder de gezengde lucht-ſtreek gelegen, groote verandering; want het is een vaſte zet-regel, dat de volken, die onder de middag-liny woonen, alle jaers twee regen-tijden hebben; te weten, wanneer de Zon in de lente-nacht-evening, en weer wanneer zy in herfſt-nacht-evening is. Zoo beſtendigh en algemeen is dit jaer-zaiſoen onder de gezengde lucht-ſtreek, dat iemant, 't zy waer hy te water of te lande reiſt, niet lichtelijk, indien hy zich ſlechts binnen de zonne-keerkringen houd, andere veranderingen des jaers, dan de boven-gemelde vernemen zal. De bergen alleen brengen in deze eeuwige wet der natuure verandering en beletſel.

Waerom zulx op andere plaetſen, onder dezelve lucht-ſtreek gelegen, niet geſchiet.

Want daer zijn zeer veele bergen, die met hun toppen en kruinen den loop der lucht, die geduurigh onder de verzengde lucht-ſtreek van 't Ooſten na 't Weſten ſchiet, geheel én al tegen houden en ſtutten; waer nu zulx gebeurt, daer wort de lucht tot wolken: waer door aenſtonts winden en ſlagh-regens ontſtaen. Dit onderſcheppen van den loop der lucht in dezer wijze veroorzaekt nootwendigh aen d'ander zijde des berghs helder weêr. Dewijl dan het gebrek van ſtort-regen en regen den zomer onder de verzengde lucht-ſtreek, en derzelve overtolligheit den winter maekt, zoo volgt daer uit, dat de toppen en kruinen der bergen alleen een ſcheiding tuſſchen zomer en winter maken. Uit een groot getal plaetſen, waer in men het tegendeel der jaerlixe zaiſoenen, volgens den boven-gemelden algemeenen loop beſpeurt, zal ik eenige weinige ten toon ſtellen.

Het is winter op de kuſt van *Malabare* van Gras- tot aen Herfſt-maent, en zomer van begin van Wijn-maent tot aen het einde van Lente-maent; het tegendeel geſchiet (daer nochtans beide deze plaetſen onder een zelve lucht-ſtreek zijn gelegen) op de kuſt van *Koromandel*; alwaer de zomer in Gras-maent begint, en eindight met den uitgang van Herfſt-maent, waer na de winter begint, die met het einde van Lente-maent eindight. Weshalve valt de regen dan in Winter- en Louw-maent. Ten dien tijde ontſtaen 'er zomwijl groote water-vloeden, zoo wel uit den oplopenden Oceaen, als uit de vlieten, die uit het naeſte gebergte *Gatis* neerſchietten. Het zelfſte beſpeurt men aen de Kaep van *Roſalgate*, en aen die van *Guardafuy*, d'uitterſte Ooſt-kaep van Afrika. Om even wel deze zaek wat grondiger en nauwkeuriger t'onderzoeken, zoo ſtaet aen te merken, dat geheel Arabien, na 't Ooſten, overal met hemel-hooge bergen, of veel meer ſteen-rotzen, even eens als met een onophoudelijke muur beſlooten leit; dewelke zich met een doorgaende ruch van de binnenſte kaken des Arabiſchen Zee-boezems tot aen d'eilanden van *Kuriamurie* ſtrekken. Zoo hoogh zijn deze bergen, datze alle winden en regen geheel en al buiten keeren, zoo wel op alle andere plaetſen, als aen de twee uitſtekenſte Kaepen van *Moſamde* en *Roſalgate*, welke twee plaetſen nochtans veel lager leggen, dan het overige ſtrant. Deze meeſte ſteen-rotzen byna, hoewelze rou en afverruwigh, of zomtijts ros van verruwe zijn, ook na den zee-kant, worden nochtans van d'Arabieren bewoont,

woont, doch zeer jammerlijk. Deze Volken hebben op een zelven tijt winter met die van *Koromandel*; want wanneer de Zon het verste van hen is, dan hebbenze koude en regen; maer de genen, die de tegen-overzijde van dezen bergh bewoonen, namelijk na het Wierook-lant, hebben op een zelven tijd zomer en winter met de *Malabaren*, zoo dat deze bergh geheel en al het zelfste aen d'Arabiers doet, 't geen de Bergh *Gatis* aen de gemelde Indianen. Weshalve is niet alleen in 't Wierooklant, maer ook in d'overige lantstreek van 't gelukkig Arabien, en op de gehele kust van d'Eilanden *Kuriamurie*, tot aen het Meir *Babalmandab*, in de Zomer, Hoi- en Herfst-maenden, het hertje van den zomer.

Wijders, indien iemant over den Arabischen Zee-boezem scheept, en zich na het tegen over gelegen Morenlant begeeft, hy zal geheel en al dezelfde veranderingen der natuure bevinden. En niet alleen is aen de Kaep van *Guardafuy* en andere kusten des Rijks, dat na den bergh *Aduli*, *Adel* geheten wort, maer ook aen de strant-streek van Morenlant, die zich strekt van den mont *Babalmandab* en het landschap *Dankali* tot aen *Mazua*, een en 't zelve zaisoen van jaer, dat by ons of by de Koromandellers is. In Winter- en Loumaent is het aldaer in het hartje van den winter. Dan gevoelen de genen, die de stranden en aen-strant-gelegene plaetsen tot acht en tien mijlen verre bewonen, regen en koude; hoewel de koude zoo fel niet is, nochte de regen zoo overvloedigh, datze schadelijk is; maer is veel meer zoodanigh, dat d'inwoonders van deze kust zich over de weldadigheit der natuure gelukkigh achten, die hen zoo een aengename koude en matige regen verleent, tot vruchtbaerheit des akkers, en niet tot nadeel. Maer indien iemant, na het schepen over dezen Zee-boezem, dieper Morenlant intrekt, dan vertoont zich een andere gedaente en een ander zaisoen van jaer. Daer plaeght dan de hitte, wanneer het op strant winter is; en wanneer het op strant zomer is, dan worden deze binne-Moorsche volken, (hoewel slechts, gelijk gezeght is, maer acht of tien mijlen van daer af-gelegen) met zoo groote slagh-regen bezocht, dat de wegen afgeslooten leggen, het lant onreisbaer is, en dikwils heele drommen van reizigerts door regen en koude te sneuvelen komen. Zoo groot een verandering veroorzaekt de Bergh, dien de Moren *Dabyri Bizan* heten. De Portugezen en Hollanders hebben veel meerder diergelijke plaetsen in de Rijken *Kongo* en *Angole* ontdekt. De regen-tijd moste aldaer zijn van den winter tot aen de lente-nacht-evening, maer men bespeurt het tegendeel. De voornaemste slag-regen-maenden zijn aldaer Lente-maent, Gras-maent en Bloei-maent; maer de klene regen valt in Herfst- en Wijn-maent; zoo dat op zommige plaetsen twee regen-tijden zijn. Want de zeer hooge bergen, waer uit de *Zaire*, *Koansa*, *Bengo* en andere groote vlieten voort-komen, onderscheppen voor het meerdeel den loop der lucht. Indien derhalve aldaer landt-winden waien, die vallen droogh en hittigh; maer wanneer een zuid-weste wint uit der zee komt bruizen, dan valt'er eindelijk regen. Dus blijkt hier uit klaerlijk, dat de gewesten van Afrika, onder de gezengde lucht-streek gelegen, die d'Ouden onbekent waeren, en van hen, ter oorzake van de groote hitte, geoordeelt wierden onbewoonbaer te zijn, gevoeghlijk kunnen bewoont worden.

Maer d'Ouden, als ons verhael boven uitwijst, hadden geen meerder kennis van deze gewesten, en spraken derhalve daer af alleen by gissingen, en uit twijfelachtigh hooren zeggen. En hoewel Hanno, een voornaem Karthager, uit bevel van dien Staet, in oude tijden, een groot deel van den Westzee-strant van Afrika ontdekte, zoo trok hy evenwel niet diep landwaert in, nochte zijn Reis-beschrijving ('t zy by de Romeinen versteken of dat hen die niet bekent was) gaf oit eenigh groot licht aen andere volken, om deze reize te vervolgen, zijnde dezelve geschreven in de Punische tale, en namaels in de Griekische tale overgezet en uitgegeven by Sigismund Gelenius, te Basel, in 't jaer vijf-tien hondert

dert drie en dertigh. Zoo weinigh heeft ook in vorige tijden uitgewerkt en geloofs gevonden, dat eenige Feniciers ten tijde van Neko, Koning van Egypten, zouden afzakken langs het Roode Meir, en zeilen rontom de Kusten van Afrika na de Straet van Gibralter, en zoo weder langs de Middellandsche Zee na Egypten keeren, gelijkze ook, volgens het schrijven van Herodoot in zijn vierde Boek, deden. Want deze Feniciers (*volgens het schrijven van Herodoot, in zijn Melpomene of vierde boek der historien*) van het Roode Meir afvarende, quamen in de Zuid-zee, en trokken, wanneer de herfst gekomen was, hun schepen op 't lant, en verwachten op alle plaetsen van Afrika, daerze met hun schepen aenquamen, den oogst, en voeren, alsze het kooren afgemait hadden, dan weer wegh. Na verloop van twee jaren wendenze, in het derde jaer, hun stevens na de Kolommen van Herkules (*of den mont van de Straet Gibralter*) en keerden weer na Egypten; verhalende dingen, (voegt dezelve Herodoot daer by) die by my geen geloof vinden, maer misschien by eenen ander. Te weten, dat deze Feniciers in het zeilen om Afrika de Zon op de rechter hant hadden gehad. Geen meerder licht heeft ook de reize om Afrika van Sataspes, Teaspes zoon, ten tijde van den Persiaenschen Koning Xerxes, ('t welk zich toedroegh ontrent den jare na de schepping der werelt drie duizent vierhondert vijf en tachtigh) aen de Nakomelingen gegeven: waer af dezelve Herodoot in zijn gemelde vierde Boek aldus schrijft. *De Kartagers hebben gezeght dat daerna,* (te weten na den boven gemelden tocht der Feniciers) *een zeker Sataspes, Teaspes zoon, een Achemenidijn, Afrika rontom gezeilt had, ten welken einde hy uitgezonden was; maer dat hy, uit vreze voor de langheit der schip-vaert en voor de woeste landen, weerom gekeert was, zonder den arbeit volbraght te hebben, dien hem zijne moeder tot straffe had opgeleid. Want hy had een maeght, de dochter van Zopyrus, Megabyzus zoon, verkracht: waer over Xerxes hem wilde doen kruizigen: maer zijne moeder, die de zuster van Darius was, verbad hem, onder belofte van hem grooter straffe te zullen opleggen, dan de Koning hem had opgeleid; dewijl hy benootzaekt zoude zijn geheel Afrika rontom te zeilen, tot dat hy aen den Arabischen Golf zou gekomen zijn. Als Xerxes in deze voorwaerde bewillighde, trok Sataspes na Egypten, kreeg aldaer een schip en boots-volk, en voer daer meê tot aen den mont van de Straet Gibralter. Wanneer hy daer voorby was geraekt, en de Kaep of uithoek van Afrika,* (a) *Syloë geheten, omgezeilt was, zette hy zijnen koers na't Zuiden; maer keerde, na dat hy in den tijd van veele maenden een groot stuk zees beploeght had, en geduurigh meer tijts van noden had, te ruch na Egypten, van waer hy weer by Koning Xerxes quam, en verhaelde, op zijne reis, na verre gelegene gewesten, klene menschen in Fenicische of rode kleren gezien te hebben, die na't geberghte, wanneerze met hun schepen te lande quamen, gevlucht waeren, en de steden verlaten hadden: dat zy, op 't lant getreden, hen geen quaet gedaen, en alleen het vee wegh genoomen hadden. Datze nu geheel Afrika niet rontom gezeilt hadden, daer af gaf Sataspes deze reden; te weten, dat het schip niet verder had kunnen voort-koomen, maer te ruch gehouden was. Dan Xerxes, die geen geloof aen zijne woorden gaf, deed hem, om dat hy den opgeleghten arbeid niet volbraght had, kruizigen, en d'oude straffe boeten.*

Feniciers hebben allereerst de schip-vaert om Afrika gedaen.

Sataspes wort gezonden om rontom Afrika te zeilen.

(a) *Misschien de Kaep van Goede Hope, of de Kaep de Verde.*

Zoo weinigh heeft ook de lant-tocht der Nasamonen, (een volk dat in oude tijden het Rijk *Tunis* in Barbaryen bewoonde) tot het ontdekken der onbekende plaetsen in Afrika geholpen, die, volgens den gemelden Herodoot, in zijn Euterpe of twede boek, met hun vijf dertele en rijke jongelingen, by looting verkooren, de wildernissen en woestijnen van Afrika waeren gaen bezichtigen, ofze ook iet meerders moghten te zien krijgen, dan de genen, die zulx voor hen gedaen hadden. Deze jongelingen, na datze zich eerst wel van water en broot verzien hadden, waeren eerst door een lant getrokken, dat van menschen bewoont wiert, en daer na in een

Lant-tocht der Nasamonen door Afrika.

lant gekomen, dat vol wilde dieren was: van waer zy door een wildernisse na 't Westen getoogen waeren, en hadden, na veele dagen reizens door een zandige lant-streek, eindelijk boomen op een zekere vlakte zien groeien, daer zy na toe traden, en de vruchten daer af plukten. Onder het plukken waeren luiden van minder dan middelmatige lengte by hen gekoomen, (welker tale de Nasamonen niet verstonden, nochte zy de tale der Nasamonen) en hadden hen by de hant genomen, en gebracht over groote moerassen, en waren van daer in een stadt gekoomen, daer al d'inwoonders zwert van verruwe, en van diergelijke grootte waeren, als de genen, die hen geleiden. Voorby deze stad had eertijts een groote revier (buiten twijfel de Nijl, volgens het oordeel van Herodoot en Etearchus, Koning der Ammoniers, aen wien de Nasamonen by Herodoot dit verhaelden) geloopen van 't Westen na 't Oosten, waer in zich Krokodillen vertoonden. Het blijkt derhalve uit het verhael alleen van dezen eenigen Schrijver, die ontrent het duizent twee-hondert en zes-en-veertigste jaer, na de schepping der werelt, (vierhondert en twintigh jaren voor Christus geboorte,) bloeide, hoe onkundigh en onervaren d'Ouden waeren, niet alleen in de Middellandsche plaetsen van Afrika, maer ook in desselfs gehelen Zee-kant, die van den Oceaen ten Zuiden bespoelt wort. Desgelijks strekte de schip-vaert van den gemelden Kartagischen Hanno niet verder (gelijk zulx uit zijn Reis-beschrijving blijkt,) dan tot aen 't eilant S. Anne, of de Palme.

Verscheide plaetsen in Afrika, wanneer en van wien allereerst ontdekt.

Dan 't geen die eeuwē onbekent was, en byna voor onmogelijk aenzagen om oit bekent te worden, zulx is heden gemeen en bekent geworden, door de geduurige schip-vaerten op deze gewesten, sedert dezelve allereerst van Vaskes de Gama, een stout Portugees, in 't jaer veertien hondert zeven en tnegentigh, in 't werk zijn gestelt, ontrent tachtigh jaren na den tijd dat de Portugezen allereerst d'ontdekking en schip-vaert van Afrika zich onderwonden, en die ook endelijk, tot geen kleine eere van dien land-aert, door hen volbraght zijn. Want na dat deze volken de palen hunner heerschappye, na hun vermogen, tot in het vast lant van Spanje uitgezet, en daernevens een ruime en bequame Zee-kust hadden, zoo wenden zy hun krachten tegen de Mooren aen, die in Afrika woonden, den welken zy hun beste steden, gelegen langs het strant van de groote Atlantische Zee, ontweldigden. Hendrik, Hertogh van Viseo, jongste Zoon van Hendrik, d'eerste, aengemoedight door dezen goeden voortgang, besloot daer op zijn macht en middelen aen nieuwe ontdekkingen van landen te hangen, en deed, na veel overleghs en gespreks gehouden met luiden in de land-beschrijving ervaren, de gauste en wakkerste mannen, die in Spanjen en Italien te vinden waeren, tot hem komen. Door hunner hulpe en vlijt ontdekte hy allereerst in 't jaer veertien hondert en twintigh het eilant *Madera*, en des jaers veertien hondert acht en twintigh het eilant de Heilige Haven; in 't jaer veertien hondert en veertigh d'eilanden van Kaep de Verde, en in 't jaer veertien hondert twee en vijftigh d'aenzee-gelegene plaetsen van Guinee.

Na het leggen van dien grontslagh en het openen der bane tot deze ontdekkingen, daer aen dees Vorst geduurigh de hant hield, quam hy in zijnen hoogen ouderdom, des jaers veertien hondert drie en zestigh te sterven; nalatende dien name, dat hy d'eerste was, die de Portugezen lief hebbers van de zee gemaekt had. Na zijn doot bleef dit werk ruim twintigh jaren steken; maer wiert weer hervat by Koning Johan, de twede van dien name, die onder het gelei van eenen *Diego Kon*, in 't jaer veertien hondert ses en tachtigh, de Rijken van *Angolo* en *Kongo*, benevens het Eilant van Sinte George ontdekte; en besloot daer op, des volgenden jaers, zijn geluk te verzoeken, om de gehele Kust van Afrika te doen rontom zeilen, op hope van daer door een wegh na Oost-Indiën te vinden; in welk voornemen hy zich van zekeren Hopman, Bartholomeus Diaz, diende:

Diaz, gekomen tot voorby Kaep de Verde, ontdekte allereerſt het Princen-eilant, en keerde, na het zeilen van daer zuidwaerts aen, tot den aller uitſtekenſten hoek van Afrika, (ſedert de Kaep van Goede Hoope geheten) weder t'huiswaert; afgeſchrikt van zijn verder voornemen, 't zy door de dwarrel-winden of ongeſtuime zee, of onwilligheit der boots-gezellen. Maer de boven gemelde Vaſkes de Gama was de man, na wien d'eere van dezen aenſlagh wachte, en die ook tot het uitvoeren van Emanuel, Koning van Portugael, gebezight wiert. Want Gama, na het ontdekken, op zijne ſchip-vaert, van d'Eilanden van Sint Jan en Helene, deed de gemelde vervaerlijke Kaep aen, die Bartholomeus de Diaz niet derfde aendoen, en gafze in 't Portugeez den naem van *Cabo di Bona Eſperance*, dat is, de Kaep van Goede Hope, ter oirzake van de goede hope, die hy uit dezelve, tot het vinden van den lang begeerden wegh des Indiaenſchen handels, ſchepte. Hebbende deze Kaep dan aldus aengedaen, en Afrika gekregen op de linke hant, zette hy zijne koers na 't Noorden, tot dat hy de geweſten van *Quiloa*, *Moſambique*, *Mombaza* en *Melinde* ontdekte, met den Koning van 't laeſte hy een zonderlinge vriendſchap oprechte, en vond door deſſelfs gunſt en beſtiering de haven van Kalikulo in Ooſt-Indiën: van waer hy met een onuitſprekelijke blijdſchap en eere, des jaers vijftien hondert, weer na Liſbon keerde. Des volgenden jaers wiert d'aenſlagh door Alvarez Kapralde, verzien met twaelf ſchepen en vijftien hondert man, vervolght: dan dees, door het lijden van ſchipbreuk op de kuſt van Brezyl, wiert in zijn hoope, van dit groot geweſt t'ontdekken, geheel en al te leur geſtelt; hoewel zulx des volgenden jaers met grooter macht en yver door den gemelden Vaſkes en zijnen broeder Stefanus hervat wiert; en daerna door Ferdinand Almeida en Alfonſus de Albuguerka, en vervolgens van tijd tot tijd door verſcheide andere van dien landaert, en endelijk door de Hollanders en Engelſche. Door dit middel zijn de later eeuwen beter en grondiger in alle byzonderheden van Afrika onderrecht geworden, dan d'eerſte waeren; gemerkt deze, buiten de grenzen des Roomſchen Rijks en eenige delen, onder Egypten hoorende, nergens van wiſten, dan van vreemde beeſten en zeer zeltſame vertellingen, die zy daer af hadden hooren verhalen, zulx daer uit ook een ſpreek-woort in 't Latijn ontſtont: *Africa ſemper aliquid apportat novi*, dat is, Afrika brengt altijt iet nieuws voort.

De Romeinen verdeelden geheel *Afrika* in zes landſchappen: namelijk, in het onder-burgermeeſterlijke *Afrika*; eigentlijk en in 't byzonder by hen Afrika geheten; waer in *Kartago* en *Tunis* lagh; in 't burgermeeſterlike *Numidie*, alwaer *Cirte* lagh, heden *Conſtantine* geheten; in *Byſacene*, een gedeelte van het eigentlijke Afrika, waer in *Adrumetum* lagh; in 't burgermeeſterlijke *Tripolitane*, waer in *Tripolis* was; in twee *Mauritanien*; het een 't Keizerlijke *Mauritanie* geheten, begrijpende de rijken *Alger* en *Teleſin*; en het ander 't *Sitifiſche* of *Tingitaniſche Mauritanie*, begrijpende de rijken *Marokko* en *Fez*, en daer-en-boven in Egipten, 't welk zy ook bezaten. Maer deze volken hebben ons doen blijken, datze alleen de plaetſen hebben willen bekent maken, daer af zy kennis hadden, hebbende Afrika zoodanigh ingepaelt, dat al deſſelfs landſchappen binnen Barbaryen beſlooten lagen, uitgezeit Egypten en eenigh kleen gedeelte van het Nieuw *Numydie*. Plinius, des niet-te-min, hoewel een Romein, gedenkt veel meer andere volken, gelijk de Moren, door Suetoon Paulinus, en de Garamanten, door Balbus t'ondergebracht. De Romeinen bezaten ook Cyrenaica, datze met Krete tot een landſchap maekten. Mela breid Afrika niet verder uit, dan tot aen den Nijl; gelijk ook niet Dionys, en ſpreekt 'er niet dan zeer weinigh van, ſpringende niet verder dan buiten *Mauritanie*, *Numidie* en *Cyrenaica*, en plaetſt Egypten in Aſien. Strabo maekt Afrika ruim zoo kleen, en erbarmt zich over de genen, die daer af een van de drie delen des werelts maken;

Hoe de Romeinen Afrika verdeelden.

Sextus Rufus Breviar. Notit. Provin.

Wat zy onder den naem van Afrika verſtonden.

ken; *Gemerkt*, zeit hy, *deſſelfs delen zoo ongelijk zijn*, *en Afrika*, *gevoeght by Europe*, *zoo groot niet is*, *als Aſien alleen.* Maer Ptolomeus, beter in dit ſtuk ervaren, ſpringt veel verder, en maekt een getal van twaelf landſchappen, als twee *Mauritanien*, *Numidie*, eigentlijk en in 't byzonder zoo geheten, *Cyrenaika*, *Marmarika*, 't binnen en eigentlijke *Libye*, Hoogh en Neer Egypten, Ethiopien of Mooren-lant onder Egypten, binnen en Zuid-Ethiopien of Morenlant. Dan men beſpeurt duidelijk genoegh uit zijne kaerten, dat de plaetſen, over de vijf of zes graden, Zuider breette, gelegen, hem onbekent zijn geweeſt; aengezien hy zoo duidelijk ſpreekt, datmen van de Zuider deelen des bewoonden Aertrijks tot aen de Zuid-pool by na vier en zeſtigh graden onbekent lant heeft: Zoo datmen ziet dat d'Ouden Afrika beſchreven, hebben niet gelijk dat in'er daet was, maer gelijk zy dat konden te weten krijgen.

Verdeiling volgens Ptolomeus.

D' Afrikaenſche en Arabiſche Lantbeſchrijvers, toonen, in het maken van d'algemeene beſchrijving dezes deels, geen kennis van meerder plaetſen gehad te hebben, dan Ptolomeus; dewijl zy deſſelfs grens-palen veel meer intrekken, dan Ptolomeus, met geheel Egypten en de plaetſen, tuſſchen den Nijl en 't Roode Meir gelegen, (die zy onder Aſie, en niet onder Afrika brengen,) van Afrika af te ſnijden.

Marmol p. 1. lib. 1. c. 2. & 3.

Joan Leo d'Afrikaner, een deftigh Schrijver, en naukeurige onderzoeker van Afrika, die ontrent den jare vijftien hondert en zes en twintigh bloeide, en zich roemde door al deze plaetſen gereiſt te hebben, ſtelt in Afrika alleen maer vier delen, namelijk *Barbarye*, *Numidie* of *Biledulgerid*, *Libyen*, en het Neger-lant of Negros-lant; maer hy vergiſt zich, wanneer hy den Nijl tot ſcheits-pael van Afrika ſtelt, en niet den Arabiſchen Golf, met de Straet van het lant Suez tot aen de Middellandſche Zee; waer door geſchiet, dat hy zeer wanhebbelijk een groot deel van Egyptē ten Ooſten aen Aſien laet blijven, nochte hy rept niet van Opper-Ethiopien, of het Moren-lant der Abyſſiners, nochte van Neer-Mooren-lant, en meer andere plaetſen, ontdekt, volgens Marmol, door de Portugezen, ſedert men al 't geen nieu Afrika heeft genoemt, dat zich ſtrekte van de zestiende graed van dit deel, beneden de Middagh-liny, tot aen de Kaep van Goede Hope, die Vaſkes de Gama allereerſt ontdekte in 't jaer duizent vier-hondert zeven-en-veertig, aendoende de gehele kuſt van Afrika, uit bevel van den Koning van Portugael.

Dwaling van Leo in 't verdeilen van Afrika.

Dan de gevoeghlijkſte en gebruiklijkſte verdeiling, volgens 't eenparigh gevoelen der Lant-beſchrijvers, is heden 's daegs de gene, die ik hier vervolgens, benevens d'onderhoorige delen van ieder geweſt, in 't kort, om al de delen van geheel Afrika, als in een kort begrijp, voor oogen te hebben, zal ten toon ſtellen.

Hedendaeghze verdeiling van Afrika.

Het vaſt-lant van geheel Afrika, zonder d'Eilanden, die aen Africa hooren, daer onder te rekenen, wort gemeenlijk in zeven delen of geweſten verdeelt, welker namen zijn, *Egypten*, *Barbarye*, *Biledulgerit*, de woeſtijne *Sarra*, Negros-lant, Binnen- of Opper-Ethiopien, (anders het Rijk der Abyſſiners en Paep-Jans-lant) en Buiten- of Neêr-Ethiopien.

Egypten wort van zommige in Opper, Midden, en Neêr-Egypten verdeelt.

Verdeiling van Egypten.

Barbaryen wort in zes delen verdeelt, waer onder een landſchap is, als *Barka*; de vijf overige zijn Koningrijken, als 't rijk van *Tunis*, *Tremiſen*, *Fez*, *Marokke*, en *Dara*.

Barbaryen.

Biledulgerit begrijpt in zich drie rijken, als *Targa*, *Bardoa*, en *Gaoga*; en vier woeſtijnen, als *Lempta*, *Hair*, *Zuenziga*, en *Zanhaga*.

Biledulgerit.

De woeſtijne *Sarra* begrijpt in zich geen andere rijken nochte landſchappen.

Sarra.

Negros-lant begrijpt in zich negentien rijken, als, *Gualate*, *Hoden*, *Genocha*, *Zenega*, *Tombuti*, *Melli*, *Bitonin*, *Guiné*, *Temian*, *Dauma*, *Kano*, *Kaſſena*, *Benin*, *Zanfara*, *Guangara*, *Borno*, *Nubia*, *Biafra*, en *Medra*.

Neger-lant.

Opper-Ethiopien of Opper-Mooren-lant, anders het Rijk der Abyſſiners, wordt in negen-tien rijken of land-

lantschappen verdeelt, als, *Dafila*, *Bari agasso*, *Dangali*, *Dobas*, *Trigemahon*, *Ambiankantiva*, *Vangue*, *Bagamadiri*, *Beleguanze*, *Angote*, *Balli*, *Fatigar*, *Olabi*, *Baru*, *Gemen*, *Fungi*, *Tirut*, *Esabela*, en *Malemba*.

Neêr-Ethiopien begrijpt *Kongo*, *Monomotapa*, *Zanzibar*, en *Ajan*.

d'Eilanden onder Afrika hoorende. d'Eilanden, die aen Afrika hooren, zijn, in de Middellandsche Zee, *Malta*, tegen over *Tripolis* gelegen; in den Oceaen d'Eilanden van *Portus sancti*, dat is, de heilige Haven, 't Eiland *Madera*, de *Kanarische* Eilanden, d'Eilanden van Kaep de Verde of zoute Eilanden, d'Eilanden van *Ferdinand Poo*, 't Princen-Eilant, 't Eilant Sinte *Tomas*, Sinte *Mattys*, *Ascension*, *Anbon*, Sinte Helene, 't Eiland van Martijn Vaz, *Tristan de Kunha*, 't Eilant *dos Pikos*, Sinte Maria de *Agosta*, de *Trinitas*, dewelke alle ten Westen van Afrika gelegen zijn. Ten Noorden van de Kaep van Goede Hope, en ten Oosten van Afrika, heeftmen d'Eilanden *Elizabeth* en *Kornelie*, 't Eilant *Madagaskar* of Sinte Laurens, 't Eilant Sinte Marye, *Komore*, en *Mauritius*; 't Eilant *Socotora*, aen den mont van den Arabischen Golf, nevens den uithoek van *Guardafuy*, en meer andere klene Eilanden.

Bergen. De voornaemste en naemhaftighste Bergen van Afrika, zijn de Groote en Klene Atlas, de Kristal-bergh, de Bergen der Zonne, de Salpeter-bergh, de Bergh *Sierre Lyone*, de Bergh *Amara*, de Tafel-bergh, en de Bergen, die de Portugezen *Os Picos Fragosos* noemen.

Groote Atlas. Wijders, de groote Atlas van d'Afrikaners, volgens Marmol, *Aydvakal*, volgens Aug. Kurio, in zijn Beschrijving van 't rijk Marokko, *Anchisa*, en volgens Olivarius, *Majuste* geheten, strekt zich eveneens door Afrika, gelijk de berg Taurus door Asie, en d'Alpen door Europe. Hy neemt zijn begin in Marmarika, en strekt zich wijd en breet, van 't Oosten na 't Westen, tusschen Barbarye en Biledulgerid. En hoewel hy op zommige plaetsen openingen heeft, of van eikandre is afgescheiden, zoo vervolght hy nochtans geduurigh zijnen loop van Jubel Meyes, aen het uitterste geberghte van *Cehel* en de kust *Masra* gelegen, ontrent veertigh mijlen van Alexandrye, na 't Westen, tot aen den West-kant van d'Atlantische Zee, nevens de stad *Messa*, alwaer hy den naem van *Aydvakal* voert. Voorts krijght hy, zoo wel als de klene Atlas, van de plaetsen, daer hy doorloopt, verscheide namen. Kurio wil, dat een gedeelte van dezen Bergh, dicht by Egypten en ontrent dertigh mijlen van Alexandrye gelegen, en *Meyes* geheten is, de zelfde bergh zy, die van den gemelden Strabo *Aspis* genoemt wort. Geen bergh is in geheel Afrika, waer af oit meer by d'oude Poëten gebeuzelt is, dan van dezen grooten Atlas. By de vermaerste Schrijvers leestmen, dat hy midden uit het zant na om hoogh tot aen den hemel rijst, en rou en droogh is, ter plaetse, daer hy zich na den Oceaen strekt, dien hy zijnen naem mededeelt: dat hy donker, bos- en bronrijk, na de lant-zijde van Afrika, en zoo weligh in 't voort-brengen van allerlei vruchten is, dat de lust noit te verzadigen is: dat des daeghs geen van d'inwoonders kan zien: dat hy 's nachts flikkert en vlam uitbraekt; dat hy vol Boxvoetjes en Satyrs is, en van het geluit der fluiten, trompetten, en bommen weêr-galmt.

De Klene Atlas, *Lant* geheten, rijst in de hooghte, nevens de kust van de Middellandsche Zee, daer zy den naem van *Errif* voert, en strekt zich van de Straet Gibralter tot aen Bone. Zommige noemen beide deze Atlassen op 't Spaens *Montes-Claros*, dat is, klare Bergen, of om datze zich van verre hoogh opdoen, of ter oorzaeke van hun heldere en blinkende kruinen, volgens het schrijven van Diego de Torres; maer by de Moorenlanders, zoo Strabo schrijft, wordenze *Dyris* genoemt. *Klene Atlas.*

Op de hoek, daer de groote Atlantische Zee ten Westen, in de Middellandsche Zee, tusschen Europe, Afrika en Asien schiet, vertoont zich een Bergh, by d'oude Schrijvers Abyla, maer heden 's daeghs van de Spanjerts *Sierra Ximiera* of *Sierra de las Monas*, dat is, de bergh der apen, geheten; de- *Abyle.*

ze

ze is een van de Kolommen van Herkules, die d'Ouden verzierden, gelijk d'ander, *Kalpe* geheten, daer tegen over in Spanje gelegen is.

Kriſtal-berg. Het Kriſtal-geberghte, gelegen, volgens Pigafet in zijn Beſchrijving van 't rijk Kongo, op d'Ooſt-grenzen van Kongo, ſteigert met hemelhooge en onbewoonbare kruinen in de lucht; waer in rijke Kriſtal-mijnen gevonden worden. *Bergh der Zonne.* Niet verre van daer heeftmen den Bergh der Zonne, zoo geheten, om zijne ongeloofelijke hooghte, en dat hy van allerlei ſlagh van gewaſſen berooft is. *Salpeter-bergh.* Aen dezelve zijde, ten Ooſten, vertoont zich de Salpeter-bergh, aldus geheten na de Salpeter, die in grooten overvloet daer uit gehaelt wort. De vliet Sarbelis ſchiet ter weder-zijde voor by dezen Bergh.

Bergh Amara. De Bergen *Amara*, van de welken noch ten huidigen dage het wijt-ſtrekkende rijk Amara zijnen naem bekomen heeft, beſtaen uit zeer hooge en onnaekbare bergen, die in de rondte leggen, en in't midden een ſterk Kaſteel beſlooten houden, waer op 's Konings Zoonen met ſterke bezetting opgevoet worden, tot dat na 's Vaders overlijden, de wettige erf-genaem daer uit tot de kroon getrokken wort.

De Maen-bergen. De Maen-bergen, die tuſſchen de ſteen-boks-zonkeerkring en de Kaep van Goede Hope, na de Zuid-pool, gelegen, en de minſte bergen in Afrika niet zijn, ja, in hooghte al de bergen in Afrika en Europe overtreffen, worden ten huidigen dage van d'inwoonders *Betſh* geheten. Zy vallen geheel en al onbewoonbaer, dewijlze niet anders dan ſteenrotſen zijn, die geduurig met ys en ſneeu bedekt leggen, en zich ſtrekken tot aen de geweſten *Ceva* en *Goyame*. Vermaerde Schrijvers hebben gewilt, hoewel zulx valſch is, dat de Nijl uit het binnenſte dezer bergen haren oirſprong nam; desgelijx heeft Ptolomeus nagelatẽ, dat het Meir des Nijls uit de geſmolte ſneeu van deze bergen haer waſdom kreeg. Men heeft aen de Kaep van Goede Hope *Tafel-bergh.* ook den Tafel-bergh, die zijnen naem van deſſelfs uitterlijke geſtalte bekoomen heeft, om dat hy boven op plat is, als een tafel. Hy leit ontrent een groot uur gaens van ſtrant, bezuiden een verſche en zoete revier; van waer men langs een klove den Tafel-bergh opklimt, zonder dewelke deze bergh niet te beklimmen was, ter oorzake van de groote ſteilte en hooghte: want zoo hoogh is deze bergh, datmen naulix in vier of vijf uuren op deſſelfs kruin kan koomen, en hem negen of tien mijlen uit der zee ziet. Wanneer het wil onweêren, dan wort hy twee of drie uuren te voore met dikke nevels en wolken overdekt, zoo dat zijn opperkruin niet bekent noch gezien kan worden. *Leeuwen-bergh.* Een weinigh ten Weſten van den Tafel-bergh vertoont zich de Leeuwen-bergh, dus geheten, na de meenigte der leeuwen, die zich op den zelven onthouden, of om dat hy van verre de gedaente van een leggende leeu verbeelt. *De Bergen Os Picos Fragoſos.* Dicht by den Tafel-berg heeftmen ook bergen, die van de Portugezen *Os Picos Fragoſos* en qualijk van d'Italianen *Pici Fragoſi* genoemt worden, om dat d'eerſte woorden ſcherpe en rouwe ſpitſen betekenen, die met hun aerdt overeenkomen, dewijlze uit zoodanige ſpitſen beſtaen. Deze Bergen, die met hun kruinen tot aen de wolken reiken, en geduurigh met ſneeu bedekt zijn, leggen vervolgens op een lange ry achter elkandre. Aen den voet van deze bergen ziet-men een grooten en ſnellen vliet loopen, die uit het lant komt ſchietten.

Op de grenzen van Guiné vertoont zich ook de Leeuwen-bergh, die van de Spanjerts *Sierra Leona*, en van de Portugezen *Serra Lioa* geheten wort.

Men heeft in Afrika veel meer andere Bergen, die om hunne hooghte verwonderens-waerdigh, of om hun rijke bergh-werken verhael-waerdigh zijn, dan die ſla ik hier met voordacht over, en zal van dezelve, in het beſchrijven van ieder lantſchap, wijtloopiger ſpreken.

Meiren. In Afrika heeftmen ook zeer vele en groote Meiren; waer onder 't voornaemſte is, datmen *Zaire* of *Zembre* noemt, dat by Linſchoten voor 't Meir Triton der Ouden gehouden wort, en de *Koanze* en *Lalande*, twee voorname Revieren van 't rijk Kongo; uit

haren boezem ſtort; men vind'er ook, die drijven, dat uit dit Meir de Nijl en Zambere of Kouama haeren oirſprong nemen, waer af daerna breder geſprooken zal worden.

Revieren. Afrika heeft ook geen gebrek van groote Revieren, als daer zijn, de Nijl, de Niger, die ook *Rio grande*, dat is, de groote Revier, van de Spanjerts en Italianen genoemt wort; de revier Sanaga of Senega, de Gambre, Zaire, Kouama, en de Revier de Heilige Geeſt, die byna alle van een zelven aert zijn; om datze, door haer overwateringen, het landt vruchtbaer maken. Wat den Nijl, de bekenſte onder al deze Revieren by d'Europers, belangt, daer af (gelijk ook, op haer vereiſchte plaets, van al d'andere) zal in 't byzonder in het beſchrijven van Egypten gehandelt worden, ter zake van de groote nuttigheden, die hy aen dat weſt verſchaft.

Wat den gront van dit geweſt belangt, die valt in het voort-brengen van allerlei Gewaſſen, Dieren, en Bergwerken, zonderling vruchtbaer: want naulix zult ghy eenigh gedierte, gewas of bergh-werk in Europe of Aſie vinden, dat Afrika ook niet voortbrengt. De dieren, gewaſſen en bergwerken, die byna door geheel Afrika vallen, zal ik hier vervolgens beſchrijven; maer d'overige, die aen ieder plaetſe eigen zijn, en daer in byna alleenlijk voort-komen, in het beſchrijven van ieder lantſchap, ten toon ſtellen.

Dieren in Afrika. Wat de Dieren belangt, die in Afrika vallen, daer onder vintmen 'er zeer vele, die van d'Europiſche dieren niet met allen of weinigh verſchillen; dan behalven deze voed Afrika ook geen kleen getal dieren, die Europe niet heeft; 't en zy dezelve door eenige liefhebbers of koopluiden, of eenige andere luiden, om dezelve op jaermerkten voor gelt te laten kijken, uit Afrika in Europe overgebraght worden. De dieren, die Europe met Afrika gemeen heeft, zal ik met voordacht en alwillends overſlaen; maer de generen, die Afrika eigentlijk bezit, vereiſchen alleen, ter zake van hun vreemdigheden, een naukeurige pen, en vinden hier plaets.

Kamelen. Kamelen heeftmen in Afrika, inzonderheit in de wilderniſſen van *Libye*, *Biledulgerid*, en *Barbarye*, in groote meenighte. Zy worden ook in Aſien, en allermeeſt by de Baktrianen en Arabieren gevonden, alwaer deze volken zich van deze beeſten in het dragen der laſten dienen; want de reizen in Arabien, Egipten, en op meer andere plaetſen van die geweſten, konnen zonder Kamelen niet volbraght worden. d'Arabieren noemen een eenigen Kameel *Gimel*, en een ſchool of vergaderde troep van Kamelen *El-bil*. De Kameel is een dier met twee klauwen aen ieder voet, en heeft een zonderlinge bult op de ruch, die andere dieren niet hebben. *Geſtalte.* Hy heeft neerwaerts noch een andere diergelijke bult, daer op in het buigen der knyen zijn overigh lijf ſteunt; de ſteert is als die van een ezel, en heeft vier ſpenen, gelijk de koeien. Het teel-lit, dat achterwaerts uit-ſtaet, is zoo zenuachtigh, dat 'er ſterke booghpezen af kunnen gemaekt worden. Ieder been heeft een eenige knie, en ook niet meer dan een eenige buiging, hoewel de buigingen, ter oorzake van d'opgeſchortheit van eers en billen, meer dan een ſchijnen te zijn. Hy heeft een koot als een os, en klene billen ten aenzien van 't lijf. De gal leit niet afgezondert, gelijk in andere dieren, maer in eenige aderen beſlooten. De Natuur, volgens het ſchrijven van Ariſtoteles en Plinius, heeft den Kameel, om dat hy diſtelen en doornen eet, twee magen gegeven; waerom ook het vlies des monts en het binnenſte vlies der mage heel ruuw is.

Verſcheide ſlagh. De huidendaeghze Schrijvers, als Purchaſius, Peter d'Avitey en meer andere ſtellen driederlei ſlagh van Kamelen: het eerſte ſlagh wort van d'Arabieren, volgens Marmol, *Elhegen*, maer volgens Johannes Leo, *Hugium* of *Hogium* geheten, en is ongemeen groot en ſterk, en bequaem om duizent pont te kunnen dragen. d'Afrikaners, om deze kamelen kloeker te hebben, lubbenze, en laten alleen maer een eenigh mannetje by tien wijfjes komen.

Het twede ſlagh, van d'Arabieren

Bo-

Bocheti of *Bechet* geheten, is kleender, en heeft twee bulten, waer van een ieder bult den last, of een man kan dragen; dan dit slagh wort alleenlijk in Asien gevonden. Het derde slagh, *Raguahil* of *Elmahari* geheten, zijn de Dromidarisen, die kleen, mager en teer vallen, en alleen bequaem zijn om menschen te dragen. Maer in snelheit muntenze der mate uit, datze eenen wegh van hondert duizent schreden op eenen dagh kunnen afleggen, en wildernissen van zeven of acht dagen reizens, zonder veel voetsel te nuttigen, door-reizen. Al d'Arabische Adel van *Biledulgerit* en d'Afrikaners van Libyen berijden gewoonlijk deze Kamelen; en wanneer de Koning van *Tombut* een gewichtige zaek gezwint den Koopluiden van *Biledulgerit* wil verwittigen, dan zend hy iemand op een van deze kamelen af, die den wegh van *Tombut* tot aen *Darha* of *Segelmesse* in minder dan zeven of acht dagen afleit, hoewel hy wel twee hondert en vijftigh mijlen groot is. Wanneer een Kameel geladen of ontladen wort, dan valt hy op zijnen buik, en rijst op, zoo dra hy gevoelt, dat hy de last kan dragen: want noit wil dit dier meer opnemen, dan zijn krachten kunnen torsen. d'Afrikaensche overtreffen verre d'Asiaensche Kamelen, dewijlze veertigh of vijftigh gehele dagen kunnen dragen zonder haver t'eten, maer leven alleenlijk by gras, of loof van boomen, 't welck die van Asie niet kunnen doen. Zy kunnen (zeit Solinus) den dorst vier dagen uitstaen; maer vullen zich, als'er gelegenheit van te drinken voorkomt, der wijze, op datze hun voorgaende gebrek voldoen, 'en den volgenden dagh genoegh hebben. Het geroert en onzuiver water valt hen smakelijk; en indien het te zuiver en te helder is, dan stampenze dat zoo lang met de voeten, tot dat het dik en drabbigh genoegh is. De jonge Schrijvers voegen'er noch meer by, en zeggen, datze by noot wel veertien of vijftien dagen kunnen dorst lijden: en 't is zeker datze in de woestijnen van *Hara* en Biledulgerid niet drinken, zoo lang zy gras hebben om t'eten.

Kunnen lang dorst lijden.

Hun wijze van verzamelen.

Zy verzamelen, volgens Plinius verhael, achterwaerts; hoewel dit tegen 't gevoelen van Aristoteles strijd, die wil dat het wijfje in 't verzamelen neerhurkt, en de kamelen niet achterwaerts verzamelen; maer het mannetje haer omvat, gelijk al andere viervoetige dieren doen, in welken arbeit zy een geheelen dagh in eenzame schuil-hoeken bezigh zijn: zonder dat iemant hen veiligh derft genaken. Zy dragen, wilmen Suidas gelooven, tien maenden, baren op d'elfde, en worden na verloop van een jaer weer tochtigh en geil. Plinius schrijft, datze twalef maenden dragen, en om de drie jaren in de lente baren, en na het baren zich weer laten bespringen. Maer Aristoteles stelt hun baren op twalef maenden, en datze noit meer dan een eenigh jong werpen.

Zijn vyandschap.

Zy dragen tegen het peert, den leeu en koe-viegh een zonderlinge en ingebore vyandschap. De geschiedenis van den Persiaenschen Koning Cyrus, die zijn kamelē tegen Kresus ruitery stelde, om dat een peert de reuk van kamelen niet kan verdragen, getuigt de vyandschap van een kameel tegen een peert. By Elianus leestmen, hoedanigh zy van leeuwen beleedight worden. d'Arabiers, tot bescherm en afweer van den koe-vliegh, besmeren de kamelen met vet van visch. In den tijd van den ouderdom verschillen de Schrijvers van elkandre: Aristoteles schrijft hen meer dan vijftigh jaren levens toe, Solinus tot aen de hondert, indien de verandering der lucht, door het vervoeren in vreemde landen, hen geen ziekte aenbrengt. Zy vallen wraek-gierigh en leerzaem, en hebben zonderlinge liefde tot hun jongen. Zy kroppen, wanneerze geslagen zijn, hun gramschap in, en wreken zich daer over, by gelegentheit. Men leert de jonge kamelen, na het geluit van een trom te kunnen danzen: *Want de jonge Kameel*, zeit Leo d'Afrikaner, *wort ter plaetse opgeslooten, daer een heete vloer is; 't welk hem zijne voeten by beurten en dikwils, dan d'een en dan d'ander, doet oplichten; wordende midlerwijle geduurigh voor de deure op een trommel geslagen: in welke oefening hy ontrent*

Aerd.

een

een jaer wort bezich gehouden. Door deze langduurige gewoonte licht hy daer na, zoo dra hy op een trommel hoort slaen, de voeten by beurten op, en begint op zijn wijze te dansen. Hy wort na groote vermoeitheit, niet met slagen, maer met gezang voort-gedreven, een teken dat hy in zang vermaek schept. Het vleesch van kamelen verstrekt verscheide Oostersche volken, als Arabieren en Sinezen, een lekker disgerecht, en voetsel; maer by de Joden was het een verbode spijze.

Tzetzes. Chiliad 12. c. 404.

d'Arabieren houden deze dieren voor hunnen grootsten rijkdom: want alsmen den rijkdom van een hunner Vorsten wil noemen en ophalen, dan zeit men niet, *hy heeft zoo veel duizent dukaten*, maer men zeit, *hy heeft zoo veel duizent Kamelen.* Daerbenevens leven d'Arabieren, die rijk van kamelen zijn, als Vorsten en Heeren, in grote vry- en veiligheit; dewijl zy met hun kamelen in de woeste wildernissen kunnen blijven, derwaerts geen Koningen of Vorsten eenige heirkrachten kunnen brengen, om hen te dwingen.

Elefant.

d'Elefant, van d'Afrikaners *El fil* geheten, wordt in Asie en Afrika gevonden, maer inzonderheit in Afrika, in de bosschen achter de Syrtes, en in de wildernissen ontrent de stad Salé, in Opper-Moorenlant, Guiné, aen den oever van de Revier de Niger, in de wildernissen van den bergh Atlas, en op meer andere plaetsen in Afrika. Men vind meenigerley slagh van Elefanten: want zommige zijn Lybische andere Indiaensche, andere poel-, andere bergh-, en andere bosch-Elefanten. De poel-Elefanten hebben blaeuwe en vooze tanden, die qualijk uit te trekken, en op vele plaetsen doorgaet zijn; in andere vertoonen zich eenige knobbeltjes als hagel, en zijn niet wel te bewerken. De bergh-Elefanten zijn quaet-aerdigh, loos, de tanden kleender, tamelijk wit, en zonder eenige wangestalte. De veld-Elefanten worden voor goet-aerdig, tam, en leerzaem gehouden, en hebben de grootste tanden van allen, en die spier-wit en licht om door te snijden zijn, zoo datze zich gins en weder laten draien en buigen. De bosch-Elefanten onthouden zich in 't rijk Senega, voornamelijk aen den vliet Gamba: alwaer zy met geheele kudden weiden, gelijk elders in Europe de wilde zwijnen. De Lybische of Moorsche vallen kleender, dan de Indiaensche, en kunnen (volgens Polybius schrijven) de stem nochte het geluit der Indiaensche verdragen. d'Indiaensche zijn wel de grootste, doch verschillen in groote van elkanderen. In groote verschillen d'Elefanten zeer veel van elkandre. Te Konstantinopelen is'er een gezien, die van d'oogen tot het uitterste der neuze elf, en van d'oogen tot het einde der snuit acht voeten lang was. De zommigen hebben de hooghte van twalef, andere van dertien en eenige van vijftien mael negen duimen. Een, die meer vleesch, dan vijf Europische stieren had, is van Aloyzius Kamustus gezien. Zy zijn alle zwart van verruwe, uitgezeit d'Ethiopische; hoewel de Schrijvers der Oost-Indische schip-vaerten verhalen, dat de Koning van Narzinga een witten Elefant gehad heeft. De huit is hen gereten of gekerft, en van een zeer vaste hardigheit, hoewelze harder op den ruch, dan aen den buik is. Zy hebben om te kauwen vier tanden, behalven de genen, die voor uitsteken en in de mannetjes krom gebogen zijn, en in de wijfjes recht voor uit steken. Deze twee tanden, die voor uit steken, zijn bywijlen van wonderlijke grootte. Vartomannus heeft op het Eilant Sumatra twee van driehondert zes-en-dertigh pont gezien. Polybius verhaelt, datze in het uitterste van Afrika, daer het aen Ethiopien paelt, voor stijlen in de deuren staen, en daer voor staken, en in de stallen van de beesten voor palen dienen. Het onderste kakebeen wort alleen onder 't kauwen beweeght, en het bovenste rust altijt. Ter plaetse, daer in andere dieren de neus staet, heeft d'Elefant een lang, smal, en hangend deel, een snuit geheten, die op d'aerde reikt, op 't einde een opening heeft, en schorachtigh, buigzaem en slibberigh is. Deze snuit verstrekt hen een hant; waer mee zy zoo wel drooge als vochtige spijze vergaderen,

en

en aen den mont brengen: door dezelve snuit geschiet ook d'aesem-haling, reuk, en het drinken. Aristoteles schrijft, datze onder aen d'achterste beenen kooten hebben: maer van de buiging der beenen wort verscheidentlijk by de Schrijvers gesprooken: want zommige drijven datze de benen zonder knopen of geleden, en doorgaens hechte benen hebben, zoo datze dezelve daerom niet buigen, nochte, alsze vallen, opstaen kunnen. Plinius wil, 't geen ook met d'ondervinding over-een-komt, datze in d'achterste beenen korte geleden hebben, en de haessen, eveneens als de menschen, binnewaerts buigen. De voeten komen in rondte met die van de peerden overeen, maer vallen breder; zoo dat de voetsool byna overal twee mael negen duim is, en van Vartomannus by een tafel-berd geleken wort. De teenen der voeten, die uit een heel zwart en breet eeld bestaen, zijn wanschikkelijk en vijf in 't getal, maer weinigh gekloofт en byna ongescheiden, en meer hoeven als nagels gelijk. Onder heeft dit dier twee mammen, hoewel niet in de borst, maer achterwaerts verborgen. Het teel-lit, dat ten aenzien van 't lijf kleen is, gelijkt dat van de peerden. De ballen vertoonen zich niet uitterlik voor d'oogen; maer leggen binnen ontrent de nieren verborgen; waer om zy des t'eer verzamelen. Ctesias schijnt te beuzelen, wanneer hy zeit, dat hun zaet zoo verdrogend en hart wort, dat het den brant-steen gelijk is. Hun voetsel is poel-kruiden, loof van boomen, takken, vruchten van de Musen, en wortel van den Indiaenschen vyge-boom, hoewelze ook zomwijl aerde en steenen verslinden: dan d'aerde, volgens het oordeel van Plinius, is hen schadelijk, 't en zy die eerst van hen gekauwt wort. Na datze getamt zijn, is hun spijze gerst; hun drank is water, dat ongeroert is, desgelijx wijn uit rijs en andere vruchten getrokken, en ook Europische wijn. t'Antwerpen is'er een geweest, die op een mael zes-tien pinten dronk, en dat tot verscheide reizen achter malkandre, hoewelze anders wonder wel den dorst verdragen en acht dagen zonder drank leven kunnen. Hun zonderlinge leerzaemheit en vernuft blijkt uit dit volgend. *Leerzaemheit.* De geen, die van Emanuel, Koning van Portugael, aen Paus Leo de tiende gezonden wiert, heeft denzelven, op het zien in 't venster, driemael met neer-geboge knyen en een nederigh gelaet, ootmoedigh gegroet. Metellus verhaelt, datze op het Eilandt Zeilan de tale der inwoonders verstaen hebben; desgelijx schrijft Plinius, dat een zeker Elefant de Grieksche letteren geleert hebbe, en met de letteren dier tale gewoon was dit voor te schrijven: *Ik zelf heb dit geschreven, en den Celtischen roof opgeoffert.* Elianus heeft ons in zijne schriften na-gelaten, datze eertijts op de wijze der menschen gegeten hebben, en niet een derzelve gezien was, die zich vratigh toonde, of een grooter deel na zich nam. Als 'er te drinken was, wiert eenen ieder de beker toegereikt, dien zy met den snuit aen namen, en dronken maer matelijk: endelijk besproeidenze d'omstanders zachjes en op een geneuchelijke wijze. Onder andere bewijs-redenen is dit ook een van hun schranderheit, dat een der grootste, wanneerze heel diepe en zwaerlijke waed-bare waters over willen, zich dan in 't midden stelt, en als een brugh d'andere overlaet; en d'anderen, met het inwerpen van takke-bossen, hem te baet komen. Niet min wonderlijk is het ook 't geen Akoste schrijft van eenen, die de ketel beproefde, met water daer in te scheppen, of zy ook dicht was. Daer zijn'er, die willen datze de Zon en Maen eeren, den dwalenden menschen den wegh aenwijzen, de dood-slagh en overspel der menschen waer nemen en ontdekken. Hoe zy wapenen in de lucht werpen, tegen elkandre schermen, en op de wijs van een wapen-dans met elkandre spelen, wort by Plinius gelezen. Augerius Busbeek schrijft in zijn Turksche brieven, gezien te hebben, dat een jongen olifant, op het zingen van eenen ander, al dansende de voeten by beurten beweeghde; desgelijx ook met de bal speelde en de snuit voor een kolf gebruikte. Te Rome is'er een gezien, die

die zich zelf in het maken van naulix losbare knoopen, die hy gewoon was te maken, by mane-schijn oefende, na dat hy van zijnen meester bestraft was, van die niet wel gemaekt te hebben. Het wijfje overtreft in kloekheit en sterkte het mannetje; hoewel Aristoteles het wijfje schrikachtiger maekt. Met hun tanden, zoo Oppianus schrijft, werpenze beuk-, olijf- en palm-boomen ter neer, ja ook huizen, volgens Aristoteles. Vertomannus verhaelt, dat een zeker Elefant een stam van eenen boom ter neêr geworpen had, die zoo groot was, dat naulix vier mannen denzelven konden omvademen: dat drie, voegt hy noch daerby, een heel groot jacht op strant hadden gehaelt. Zy vechten, volgens Aristoteles, heel heftigh met hun tanden, en d'overwonnene vlucht voor den stem des overwinnaers. Zy voeren vyandschap met Leeuwen, Slangen, Tygers, Rammen, Verkens, Draken, en den Rhinoceros of Neus-horen, desgelijx met eenige verruwen en met het vuur. Van den Rhinoceros spreekt Plinius aldus: *In de schou-spelen van den grooten Pompejus is een Rhinoceros gezien, een gebooren vyand van den Elefant. Hy bereid zich, met zijn hoorn tegen de klippen te slijpen, ten strijd, en tracht in't vechten meest na den buik, dien hy weet in den Olifant 't allerzachtste te zijn.*

Teelt. Wat hun teelt en paren belangt, daer af wort by de Schrijvers verscheidentlijk gesprooken. Plinius wil, dat het mannetje op zijn vijf, en het wijfje op haer tien jaren begint te verzamelen; maer Aristoteles eigent nu beide twintigh, en dan het wijfje twalef jaren toe, als zy heel haestigh, en vijf-tien, alsze heel traegh beginnen te verzamelen. De bespringing geschiet gemeenlijk in 't water, 't welk zoo wel voor het wijfje als voor het mannetje het gemakkelijkste valt, dewijl het mannetje in den aenvang lichter door 't water wort opgeheven, en na het werk bequamer afzakt. Het bespringen geschiet noit dan in't verborgen, en maer alle drie jaren eens; en altijt met een ander of verscheiden wijfje. Ten einde der verzameling zijnze heel wilt en woedend, en smijten de stallen der inwoonders ter neêr. De tijt van hun zwangerheit is onzeker: zommige stellen een jaer en zes maenden, andere drie, en eenige tien jaren; hoewel zommigen het op acht jaren brengen. In het baren hebbenze groote persfing en pijn, en hurken op hun achterste beenen neer, brengende, na het schrijven van zommigen, t'eener dracht maer een eenig jong voort, hoewel andere het getal op vier brengen. Het jong, zoo dra het gebooren is, ziet en gaet, en zuigt met den mont, en niet met den snuit, acht jaren.

Vangst der Elefanten. Het vangen der Elefanten geschiet in Afrika, als ook by d'Indianen, op verscheide wijzen: de volken in Morenlant vangen'er zeer veele, door een staeketsel, datze in dichte wildernissen, (al waer zy weten dat d'Elefant des nachts zijn rust neemt,) van dikke en sterke takken maken, waer in zy een klene ledige plaets laten, met een deur vlak op d'aerde leggende, waer aen een tou gebonden is, datze van zekeren boom, daer op zy zich verschuilen, wanneer d'Elefant daer in komt, na zich toe trekken: waer op dan deze luiden, wanneer de Elefant daer binnen en de deur geslooten is, van den boom afklimmen, en hem met pijlen ter neer schietten. Maer indien hy uit dit staketsel kan vluchten, dan doot hy al de genen, die hem tegen koomen. Anders houwenze een grooten boom half door, nevens een groote overdekte kuil, die dan, wanneer d'Elefant na zijn oude gewoonte daer tegen aen komt leunen, ter neer valt; waer door d'Elefant zich gevangen vind. d'Inwoonders van Zenega, ontrent Kaep de Verde gelegen, vergaderen zich van een zelve dorp ten getale van omtrent zestigh by elkandere, ieder gewapent met zes klene pijlen en een groote, en trekken na de plaets, daer hy zich gemeenlijk onthout, en wachten zoo lang tot datze het geluit en schrikkelijk geraes vernemen, dat hy in de wildernissen, door het breken der boomen, die hem in't gaen beletten, veroorzaekt. Midlerwijle vervolgen zy hem van achteren en schietten geduurigh met pijlen, tot datze hem op vele *Klaudius Jannequin.*

plaet-

plaetſen met wonden doorgrieft hebben, die hem door het verlies van zijn bloet van 't leven beroven kunnen; 't welk de Zwarten bemerken uit den tegenſtant; die hy aen de boomen vind, die te voore van hem gebrooken wierden.

Leeu. Het bekenſte en gevaerlijkſte dier van Afrika is een Leeu, van d'Arabieren *Aced* geheten. Hy is het moedigſte en allerwreedſte dier, dat Afrika voed, en eet niet alleen beeſten, maer ſlokt ook menſchen op: ja een Moorſche Leeu derft by wijlen een troep van twee hondert ruiters aentaſten; en zal, ſchoon hy met een doodelijke wond getroffen is, noit aflaten zijn jongen te beſchermen. De genen, die zich op koude bergen onthouden, zijn min ſtout'er en gevaerlijker; maer hoe de plaets van hun verblijf warm'er is, des te ſchrikkelijker en woedender zijnze, gelijk de genen zijn, die zich onthouden tuſſchen *Tremeſen* en 't rijk *Fez*, of in de wilderniſſen van *Anguep* of *Angad*, en ontrent *Tremeſen*; desgelijx tuſſchen *Bone* en *Tunis*, alwaer d'allerwreetſte en ſterkſte Leeuwen van geheel Afrika vallen.

Het voorhooft des Leeuws, volgens Ariſtoteles, is middelmatigh en vierſchootigh; d'oogen niet uitpuilend nochte hol, de neus eer dik, dan dun, en het bovenſte en onderſte kakebeen elkandre gelijk. d'Opſperring des monts is ruim, gelijk in de ſchapen, de lippen dun, de hals groot en bars, matelijk dik, de borſt ſterk, en de midden-buik rang. Hy heeft ſterke en zenuachtige beenen, en hair, dat nocht geel, nocht recht, nocht ook te zeer gekrult is, en de voorſte voeten met vijf, en d'achterſte met vier klaeuwen onderſcheiden. Het onderſcheit tuſſchen den Leeuw en de Leeuwin, zijn de manen, die zy niet heeft, en de twee mammen aen den buik, waer uit men ook het getal der jongen kan beſpeuren. Hy heeft, volgens Galenus ſchrijven, de hooftſlaeps-ſpieren heel ſterk, om ſterk in 't bijten te zijn; de tong heel ruuw, gevlamt en vinnigh. De hals beſtaet uit een eenigh been, zoo Ariſtoteles ſchrijft, maer Scaliger ſchrijft datze uit verſcheide wervel-beenderen beſtaet. De tempering des Leeuws is zeer heet en droogh, dewelke uit de ſcherpe zieding des herten ontſtaet; volgens Geſneer zijn de voorſte delen heet, maer d'achterſte in tegendeel ontaerden. Zijn voedſel is oſſen-vleeſch, inzonderheit kameels-vleeſch, en in hongers-nood ook menſchen-vleeſch en gevogelt. Te dezer oorzake zijn'er van Polybius in Afrika veel gekruiſt gezien, om door dit voorbeelt andere van het eten der menſchen af te ſchrikken. Het wort betwiſt onder de Schrijvers, ofze ook doode lichamen aenraken; 't geen Elianus toeſtaet, en zeid datze die ook eeten en het overſchot begraven, en daer over een vuile ſtank maken, om van geen andere dieren, zoo dat gevonden wiert, gegeten te worden. Hun drank is weinigh, zoo Ariſtoteles en Elianus ſchrijven: want drie dagen kunnenze den dorſt uitſtaen, voornamelijk in den zomer; maer 's winters drinkenze veel.

De Leeu bemint eenen Dolfijn, en heeft eenen afkeer van een vrouwen-ſchamelheid; want door het vertoonen derzelve wort hy op de vlucht gedreven, volgens het ſchrijven van Leo den Afrikaner. Hy is ook een vyand van het Verken, van den Wolf, wilden Ezel, en Stier. By de Grieken ſtond eertijts vaſt, dat hy het gekrai van een haen vreeſde, maer zulx is door de hedendaeghze ondervinding valſch bevonden, volgens het getuigen van Kameraer, die verhaelt, dat een Leeuw in 't hof van den Hertogh van Beieren, zich met wonderlijke ſprongen op de plaets van een der gebuur-huizen begeven, en de hanen en hinnen verſlonden hadde. Zijn geluid of ſtem word van de Schrijvers verſcheidentlijk geſtelt; eenige zeggen datze loeien, 't welk miſſchien den jongen toekomt, alsze een roof bekomen hebben; andere, die wel de meeſte zijn, datze brullen; hoewel zommige hen het grijnen toe-eigenen.

Men beſpeurt des Leeuws grootmoedigheit allermeeſt in 't gevaer, wanneer hy niet alleen alle geweer

veracht, en zich lang alleen met zijn schrikkelijkheit verdedight; maer dan rijst, niet door dwang des gevaers, maer uit een toornige dulheit, d'edele betekening zijnes gemoeds, en wijkt, zonder het gewelt van honden en jagers te kreunen, in 't open veld, daer hy gezien kan worden. Hy doorboort de ruichten en bosschen met een gezwinde vlucht, als of die plaets een schuil-hoek zijner schandelijkheit was; wanneer hy iets vervolght, loopt hy met sprongen, daer hy zich in het vluchten niet van dienen wil. Den geen, die hem gewont heeft, weet hy met een zonderlinge aenmerking te kennen, en schiet op hem in, met hoe grooten hoop tegenstrevers hy ook omcingelt is; en werpt den geen ter neer, die na hem zonder te raken geschooten heeft; maer wond hem niet.

Een Leeuw is tembaer. Dat Leeuwen tembaer zijn, blijkt aen het geen men van Onomarchus, Koning van Kastane, verhaelt, die hen tot gasten had. In de Kerk van Adonis, in 't lant van Elemea, streeldenze degenen, die ter kerke quamen. Hanno, een voornaem Syrakuser, was d'eerste, die eenen Leeuw derfde aentasten, en zijn tambaerheit vertoonen: waer door hy ook veroordeelt wiert; gemerkt 's mans kunstigh verstant en wreetheit eenen iegelijk te groot scheen, om aen hem de vryheit te vertrouwen. Mark Antonis braght de Leeuwen ten tijde des Burgerlijken oorloogs, na het gevecht in het Parsalische veld, allereerst te Rome onder 't jok en voor den wagen, tot een groot wonder-stuk van die tijden.

Geen klene blijken heeftmen ook van zijne goedertierentheit. Door het ontmoeten van een Leeuw in Syrie wiert de Syrakusische Mentor verschrikt, maer ziende onder het vluchten, dat dit wrede dier hem overal vervolgde, en zijne voetstappen al strelende likte, en een doorn en wonde aen den poot had, verloste hy hem, met den doorn daer uit te trekken, van de pijne. Dit schou-spel wiert te Syrakuse in zeker afbeeldsel vertoont. Desgelijx vluchte de Samische Elpis, die met een schip na Afrika was overgescheept, voor een Leeuw met zijnen wijd opgesperden bek, op eenen boom, en riep den God Bacchus aen. Dan de Leeuw vervolgde den vluchteling niet, maer vlijde zich voor den boom neer, om door de zelve opsperring, waer door hy verschrikt was, hem tot deernis te verwekken: want door het greetigh bijten, was een been tusschen zijn tanden geschooten: waer op Elpis, zonder lang te dralen, onbevreest het been uit de tanden rukte. Tot erkentenis van dezen weldaet, braght dit beest dagelix, zoo lang het schip aen lant lagh, hem toe, 't geen het gevangen had. Onder de Romeinen wierdenze tot schou-spelen en zeegepralen in groote dertelheit gebruikt. Quintus Scevola heeft te Rome, ten tijde van zijne kerk-meesterschap, een gevecht van vele Leeuwen vertoont. L. Sylle heeft allereerst onder zijn schoutschap hondert met manen vertoont; na hem Pompejus de Groote zes-hondert in een kring: waer onder drie hondert en vijftien met manen waeren: Cesar, de Hoogh-gezachhebber, vierhondert.

Paring. Het verzamelen der Leeuwen geschiet van achteren, en het paren t'allen tijden van 't jaer, maer inzonderheit in de lente. Dan oefenen zy een bloedigh gevecht tegen elkandre, en vervolgen met hun acht of tien een eenige Leeuwin. Na verloop der lente, wanneer de mannetjes ter oorzake van de groote hitte zich onbequaem bevinden, vermengen zich de Leeuwinnen met den Pardel, daer een Lupard; met den Panther, daer een vrucht zonder manen; en met de Hyena, daer een Krokuta afkomt. Desgelijx vermengen zy zich ook met de honden. De jongen komen ziende ter werelt, 't geen de Leeuwen, onder alle viervoetige dieren met kromme nagelen, alleen eigen is. Zy komen, hoewel onvolmaekt, ter zeste maent voor den dagh, niet, gelijk Elianus wil, ter oorzake van het doorkrabben der lijf-moer met de nagelen; maer, volgens Aristoteles, uit gebrek van voedsel. Wottonus begroot het meeste getal der jongen op zes, hoewelze bywijlen maer een eenigh werpen. Volgens het verhael van Filostra-

ſtratus is'er een gevangen en gedoot, die acht jongen by zich had.

Barbariſche of Arabiſche Paerden. In verſcheide gewesten van Afrika vindmen ook zeker ſlagh van zonderlinge Paerden, die vand'Italianen en andere Europers Barbariſche Paerden genoemt worden: deze zijn ſterk van hoeven, en overtreffen in ſnelte alle andere Paerden: waer onder de ſnelſte en taiſte, door geheel Afrika, Egypten en Aſien, Arabiſche Paerdé genoemt worden, om dat d'Arabers deze Paerden, die in 't wilt in de boſſchen loopen, allereerſt tam gemaekt, en in Afrika gebraght hebben. Want de Hiſtory-ſchrijvers getuigen, dat dit ſlagh van paerden te vooren wilt was, en door de wilderniſſe van Arabien dwaelde, maer dat d'Arabers, ſedert den tijd van *Xeque Iſmael*, dezelve in grooten getale begonnen tam te maken, en daer meê geheel Afrika byna vervulden: *Dit gevoelen*, voeght Joan de Leeuw daer op, *ſchijnt waerſchijnlijk te zijn, gemerkt noch ten huidigen dage in de Afrikaenſche en Arabiſche wilderniſſen vele wilde paerden gevonden worden. En ik zelf heb in de Numidiſche wilderniſſen een wilt en wit veulen met gekronkelde manen gezien.* De zekerſte proef, die men van de ſnelheit dezer Paerden kan nemen, is, wanneerze het dier *Lant* of den Vogel-Struis in een loopperk kunnen achterhalen; indienze zulx kunnen doen, dan kan een voor duizent dukaten verkocht, of voor hondert kamelen verruilt worden. Weinigh van deze Paerden vindmen in Barbaryen, maer worden by d'Arabers, die in de wilderniſſen woonen, en by de Libyſche volken in groote meenighte aengequeekt, en van hen niet tot den arbeit oft oorlogh, maer alleen tot de jacht gebruikt. Zy geven hen geen ander voedſel, dan melk van kamelen twee-mael tuſſchen nacht en dagh, om dezelve wakker, levendigh en weinigh van vleeſch te hebben. Maer in den gras-tijd gaenze op de velden ter weide, hoewelze dan ook niet bereden worden.

Deze Lybiſche Paerden vallen langwerpigh van lijf, en hebben dikke ribben en zijden, en een brede voor-uitſtekende borſt. De merryen van Lybien, zoo Elianus getuight, worden door het fluiten opgehitſt en zwanger. *lib. 12. c. 44.* In Arabien loopenze, voornamelijk de merryen, zoo wy Vartomannus gelooven, een nacht en dach met volle loop zonder ruſten, en leggen een weg van hondert uuren af.

Wat het wilde Paert belangt, dat *Wilt Paert.* wort zeer zelden gezien. Wanneer d'Arabers, die de wilderniſſen bewoonen, dat vangen, dan eetenze dit wilt met groote ſmaek; want het vleeſch, inzonderheit als het jong is, is zeer zoet. Zy vangen deze Paerden met zekere ſtrikken, die onder het zant geleit worden; waer in zy met hun voeten verwerren en vaſt raken, en zoo gedoot worden. De jacht, die met ſterke honden en ſnelle paerden op deze beeſten geſchiet, valt zelden gelukkelijk uit; dewijlze door hun ſnelheit het ontvluchten, en den jager in zijn hope te leur ſtellen.

Het dier, op Griex Rhinoceros ge- *Neus-hoorn.* heten, dat op Neerduitſch zoo veel gezeght is, als Neus-hoorn, dewijl het een hoorn voor op de neus heeft ſtaen, is met een huit overdekt, die zwartachtigh as-graeuw is, als d'Olifant, en heel *Bontius.* rompeligh met diepe kerven ter zijde en op de ruch: deſſelfs vel, dat heel dik is, kan een houw van een Japanſche bijl wederſtaen; de huit derhalven is met geen ſchobben gewapent (gelijk dit dier by velen hier te lande vertoont wort,) maer de gemelde kerven ſchijnen de gedaente van zoodanige ſchobben ofte ſchilden te vertoonen. Op het uitterſte der ſnuit, die de ſnuit van een verken gelijk is, maer voor wat ſpits'er toeloopt, vertoont zich een hoorn, daer dit dier den naem van draeght. In verruwe verſchillen deze hoornen van elkandere: want nu zijnze zwart, dan as-graeuw; insgelijx verandert ook na den ouderdom dit dier van grootte. Een middelbare Neus-hoorn magh in grootte tegen een middelbaren Elefant op, hoewel hy veel lager van benen is, waerom hy ook des t'onaenzienlijker is. Ten tijde van Ariſtoteles, ontrent DC. LXIV. jaren voor d'opbouwing der ſtad Romen, hadden de Grieken nochte Romeinen kennis aen dit dier. Wie dat

het eerst te voorschijn heeft gebraght, daer af is het geschil by d'oude Schrijvers noch onbeslecht; hoewel Dio schrijft, dat het allereeerst onder Augustus zege-pralen is over-gebracht; dan Plinius verhaelt, dat het eerst van Kneus Pompejus in de schou-spelen vertoont is: waer om ook Solinus melt dat de Rhinoceros voor den tijd van Kneus Pompejus in de schou-spelen noit gezien is. Zijn voetsel is stekeligh loof en scherpe kruiden: want zijn tong is heel ruuw. Tegen den Elefant voert hy groote vyandschap, en woed noit tegen den mensch, dan geterght. Zijn hoorn, als hy vechten zal, wet hy tegen de steenen, en zoekt den Elefant in den buik, die het allerweekste is, te treffen: want dien scheurt hy open, en laet hem doot bloeden; vind hy geen gelegentheit om den buik te treffen, dan wort hy in tegendeel met de snuit en tanden overvallen en omgebragt. Hy werpt, zeit Bontzius, een man en paert, als een vloi, ter neer, en doot hem daer na met likken, dewijl de ruuwheit zijner tonge den mensch van huid en vleesch tot het gebeente beroven kan.

Muskus-dier. Het Muskus-dier, of Muskus-geit, waer van de Muskus komt, wort niet alleen in Sina, Persien; maer ook, volgens het getuigen der voornaemste Schrijvers, in Afrika en in Egypten, gevonden. *Jonston.* In het beschrijven vindmen by de Schrijvers een groot verschil; maer komen evenwel meest alle hier in overeen, datze het onder het geslacht der geiten brengen. In den Sineeschen Atlas van Martinus Martini leestmen, dat, in het landschap *Xensi*, de Muskus in den navel van zeker beest groeit, dat niet qualijk na een hoornlos Hert gelijkt, en welks vleesch van de Sinezen eveneens als ander vleesch gegeten, en voor spijze gehouden wort. Wanneer dit dier ritzigh wort, dan zwelt zijn navel op, eveneens als een verheven buil, die vol bloet is, en in gestalte zeer wel na een navel gelijkt, en uit een dunne hairige beurs bestaet, die dan met deze dierbare stoffe uitgenomen wort.

Zivet-kat. De Zivet of Zibet-kat, die op 't Spaens Genetta, en van de huidendaeghze Grieken *Zapetia* genoemt wort, en mogelijk den Ouden onbekent was, is ruuw van hair, en van het hooft tot den beginne der steert een menschen-elleboogh lang. In grootte gelijkt zy een Vos, en in verruwe een Wolf, en heeft ontrent de liessche een beurs, daer in het reuk-werk, *Zibeth* geheten, vergadert wordt. Zy eet graegh raeuw vleesch en wilde muisen, als ook zoete dingen, rijs en eyren. De Zivet of uitwerpsel, dat uit de beurs, die aen het uitterste van den aers zit, en vol klene gaetjes is, komt vloeien, is in 't begin zwaer van reuk, maer tzamen geronnen en in de lucht gestelt, neemt een zoete en aengename reuk aen. Dit uitwerpsel, dat zommigen voor het zaet van dit dier houden, wort met een zilvere, koopere of hoorne lepel, dagelix ontrent een vierendeel loots uit de beurs genoomen, 't welk des te overvloediger aengroeit, indien de Kat, eer het vergadert is, met een stok bywijlen geterght en gram gemaekt wort.

De Pardel of Luipert heeft een lang voorhooft, rontachtige ooren, en een zeer lange en dunne hals, aen de borst kleine ribben, een lange ruch, en de billen en dyen vlezigh. *Pardel.* Hy is plat ontrent den buik, en heupen, menigerlei van verruwe, en desselfs geheel lijf is ongeleed, en niet evenmetelijk. Aen het midden des buiks zijn vier spenen, aen de voorste voeten vijf, en aen d'achterste vier klaeuwen; d'oogen zijn in den donker vuuriger, dan andere dieren, en verdoven in de Zon. De huit, zoo Oppianus schrijft, is donker goutgeel, en met zwart op wit gesrpengkelt. Het wort gezeit, dat hy een plek als een wassende maen, en niet maensgewijze kromme hoornen op zijne schoften heeft. Hy is gevlamt van tong, scherp van tanden en nagels, en, ten aenzien van zijn groote, groot van hert: hy heeft vaste benen, maer weinigh vets, dat door de groote hitte verteert wort. De Pardel onthoud zich in geheel Kristenrijk niet, maer veel in Afrika, als ook in Asien, in het landschap Komeri en in Bengate.

Zijn verzameling geschiet dikwils met den leeu, zomwijl met honden, en

en ook met den wolf. Aen de veelheit der ſpenen blijkt, dat hy vele jongen op eenmael werpt. Iſidoor verhaelt, hoewel zulx een beuzel is, dat de jongen hun geboorte-tijd verhaeſten, en door ongedult de lijf-moer opſcheuren. Hun haet tegen den menſch is zoo groot, dat hy denzelven, op papier getekent, verſcheurt, en vlucht, na het zeggen van zommigen, voor het doots-hoofts van een menſch; hoewel eenige zeggen, dat hy alleenlijk voor 's menſchen aenzicht ſchuuw is: 't welk by Geſneer de Beeſten-hoeder van den Koning van Vrankrijk beveſtight, die zekeren Panther, na dat hy hem op de jacht gezonden had, niet dan rucchelings kon weerom leiden. Hy draeght ook groote vyandſchap tegen den Haen, Slangen en Look. De geen, zeit Plinius, die met hanen-zap beſtreken is, wort van den Panther niet aengeranſt. Desgelijx is de geen, die een kleed van Panter-vellen aenheeft, van het beſchadigen der Slangen bevryd. Met zoo groot een vyandſchap is hy tegen de Hyena ingenomen, dat het Panthers-vel, indien beider vellen tegen elkandre over hangen, zijn hair verlieſt, indienmen Plinius geloven magh.

Kamelopardalis. De Kamelopardalis, die zijnen naem van den Kameel en Pardalis bekomen heeft, dewijl hy in grootte den Kameel, en in de verſcheidene plekken den Pardel of Luipert gelijk is, wort by de Mooren, volgens het ſchrijven van Plinius, *Nabuna*, en van de hedendaeghze Giraffa, waer van het bedorven woort Saffarat komt, genoemt. Bellonius, in zijne aenmerkingen, beſchrijft dit dier met deze navolgende woorden zeer naukeurigh. De Grieken en Latijnen, zeidt hy, noemen de Kamelopardis Giraffa. Ik heb 'er in de ſtad Kairo twee gezien, die ieder twee hoorntjes van zes vingeren lang aen het voorhooft hadden uitſteken, en in het midden voorhooft vertoonde zich een knobbel, in vorm van een derde hoorn, omtrent twee vingeren hoogh.

Hy is van zijn ſteert tot zijn hooft-top achtien voeten lang, en heeft achter en voor even hooge ſchenkels; maer de dye-beenen zijn voor veel hooger, als achter. De ruch rijſt van de ſteert af ſteil op, als een ladder of ſchuins dak. Hy heeft zijn geheel lijf met veel groote en vierkantige plekken bezet, en is als een hert geverruwt, en aen de hals en op het lijf overal ontrent negen duim breed. De voet is geklooft als een oſſe-voet; de bovenſte lip ſteekt verre boven d'onderſte uit; de ſteert is kleen en dun, en aen het einde hairigh. Hy heeft manen als een peert, van de ruch tot aen den hooft-top, en ſchijnt in 't gaen te hinken, nu met de rechte, en dan met de linke dyebeenen en zijden. In het opnemen van ſpijs of drank van d'aerde, ſteekt hy de voorſte beenen heel verre voor uit; dewijl hy geen voetſel, dan met lange en breet uitgeſtrekte en gekromde benen, van d'aerde kan opnemen. De tong, volgens Joſafat Barbarus, is twee voeten lang, donker peers van verruwe, en langwerpigh ront als een ael: waer mee hy takken, bladeren, en kruiden afplukt, die hy met zoo een behendige ſnelheit in den mont ſteekt, dat zulx naulix van een neerſtigen toeziender kan gemerkt worden. Purchaſius voeght 'er by, dat het zoo groot een dier is, dat een man te paerd onder hem kan door-rijden.

By den Lant-beſchrijver Strabo leeſtmen, dat hy in Afrika by de Troglodyten en in Ethiopien gevonden wort. Ceſar, de Hoogh-gezaghebber, heeft hem allereerſt by de Romeinen in ſchou-ſpelen vertoont. By de Joden was het een verbode ſpijze, een teken datze eertijts overvloediger in 't Joodſche Land zijn geweeſt.

In Afrika bevind zich ook een zeker ſlagh van wilde Oſſen, van d'inwoonders *Guahox*, en van de Spanjerts, die in Afrika woonen, *Vacas Bravas*, dat is, woedende Koe, geheten. *Wilde Oſſen.* Dit is een dier zoo ſnel als een Hert, maer kleinder, dan een klene Os, donker-bruin van ſteert, zeer zwart en ſcherp van hoornen, zoet van vleeſch, met een huit, die eigentlijk bequaem is, om daer af ſchoenen en leerzen te maken. Men vind een groote meenighte van deze dieren in Barbaryen, alwaerze by troepen, van hondert en twee hondert ſterk, tzamen loopen; in-

zon-

zonderheit in de landſchappen van *Duquele* en *Tremiſen*, en in de woeſtijnen van Numidie en elders.

Wilde Ezels. Men heeft ook in de woeſtijnen van Numidie en Libyen wilde Ezels, die aſch-verruwigh en zoo ſnel in 't lopen zijn, datze in ſnelheit de Barbariſche Peerden niet bezwijken.

Geiten. In de hoogh-Ooſterlijke geweſten van Abyſſinie of Paep-Jans-lant, ter weder-zijde van den oever des Nijls, heeftmen ook ſterke Geiten, waer van de bokken zoo groot zijn, als een groot kalf, en hebben hair zoo lang, dat hen op d'aerde naſleept, en dik is. Deze dieren verſchaffen treffelijke huiden, *Xarequies* geheten, die, zonder dezelve hairloos te maken, met de wortels van zekeren boom, *Alhanne*, getout worden. Op de zelfde plaetſen heeftmen ook zeer groote kale Koeien, van d'Egyptenaers *Demnie* geheten, met zoo lange ſteerten, die hen langs d'aerde na ſleepen; haer halzen zijn met menigerlei kleuren geſchakeert.

Schapen. In Afrika en Ethiopien vindmen twederlei ſlagh van Schapen of Rammen; namelijk wollige en ruigh-hairige; d'eerſte verſchillen weinigh van onze Schapen, dan in de hoornen en ſteerten, die ront, en zoo dik en groot zijn, dat de Schapen zelfs maer aenhangſels van haer ſteerten ſchijnen te zijn. Men heeft 'er gezien, die ſteerten hadden van vijftien en twintigh pont zwaer, 't welk voornamelijk by het meſten toekomt. Leo d'Afrikaner heeft ſteerten gezien, die tot de zwaerte van tachtigh pont gegroeit waeren; andere hebben'er van hondert en vijftigh pont gezien. Wel is waer, dat de Huis-luiden zich benootzaekt vinden haer ſteerten op klene wagentjes te binden, om door dit middel zonder beletſel te kunnen voortgaen. Al de vettigheit van deze beeſten beſtaet in de ſteerten. In 't rijk Tunis, voornamelijk, heeftmen Schapen met ongemene vette ſteerten, desgelijx ook in Egypten. Daerbenevens hebben de hedendaeghze Reizigerts aengemerkt, datmen op 't vaſt lant van Afrika, ten Weſten en Ooſten, en op d'omleggende Eilanden Schapen met uitmuntende groote ſteerten vind.

Het ander ſlagh van Schapen heeft, in ſtede van wol, bokken-hair, met hoornen voor over gekromt, die gemeenlijk twee, zomtijts vier, en zomtijts zes in getale zijn. De voeten zijn lang, en zeer rang; maer haer vleeſch is zeer zoet van ſmaek; waerom zy van de Portugezen en Hollanders zeer begeert worden.

De tamme Koe-beeſten in Afrika zijn zoo kleen, datze kalven van twee jaren ſchijnen te zijn, ten aenzien van d'andere; des niet te min dienen zich d'inwoonders van den bergh Galate, volgens het ſchrijven van Leo, in den lant-bou van de zelve, dewijlze zeer ſterk en arbeitzaem zijn. *Koeien.*

Adimnaim is ook een van de tamme Afrikaenſche dieren, en in geſtalte een ſchaep gelijk; maer het is groot, gelijk een middelmatige Ezel, en heeft lange en neerhangende ooren. d'Inwoonders van Libyen houden deze beeſten in ſteê van ſchapen, en krijgen daer af veel melks, waer af zy hun drank en ſpijze maken. De wol is goet, maer niet zeer lang; de mannetjes zijn hoornloos, maer de wijfjes gehoornt. Zy vallen niet wreet, maer goet-aerdigh, en zijn ſterk genoegh, om een menſch een tijt lang te dragen. Men vindze weinigh, dan in de woeſtijnen van Libyen, en ook bywijlen eenige in Numidien. *Adimnaim.*

De *Dabuch* der Arabieren, van de Afrikaners *Jeſef* geheten, is een dier zoo groot als een wolf, en byna van een zelve geſtalte, hoewel het in voeten en benen den menſch gelijkt. Het doet andere dieren geen ſchade; maer graeft de lijken der menſchen uit de graven, en eetze op: want het is een gebruik by de Mooren, de graf-ſteden midden op 't velt te maken. Wanneer de jagers weten, in wat ſchuilhoek het zich begeven heeft, dan naderenze het zelve, al ſpelende en zingende op zekere ſpeel-tuigen, waer in dit dier zoo groot een behagen ſchept, dat het uit zijn hol komt om toe te luiſteren; waer op dan een onder de jagers deſſelfs voeten met een tou verſtrikt, en voorts om 't leven brengen. Men vindze, volgens Leo d'Afrikaner, in de boſſchen van Moorenlant, als *Dabuch.*

ook

ook in Pegu, Kongo, Sina, en op meer andere plaetſen; zy worden ook uit Egypten over-gebraght, daer zy vele jongen voort brengen.

Dub. De *Dub* is een dier, dat zich in de wilderniſſen van Libyen onthoud, en in geſtalte eenighzins na een Hagedis lijkt; maer is veel grooter, en zoo lang als een arm van een menſch, en ontrent vier vingeren breed. Het drinkt noit water, en ſterft aenſtonts, wanneer iemant water in zijnen mont laet lopen. Het leit zijn eiren, gelijk de Schil-pad, en heeft geen vergif by zich. Zijn vleeſch, gebraden, ſmaekt als dat van een Kikvorſch. In ſnelte magh hy tegen een Hagedis op, en is zoo ſterk, dat het uit een hol, daer zijn hooft in, en ſteert buiten ſteekt, met geen gewelt kan getrokken worden, 't en zy het gat wijder gemaekt wort. Na dat het drie dagen geſlacht is geweeſt, verroert het zich noch, als het by 't vuur geleit wort, als of het eerſt gedoot was.

Guaral. De *Guaral* verſcheelt weinigh van de *Dub*, uitgezeit dat hy grooter is, en vergif in 't hooft en in de ſteert heeft; zoo dat d'Arabers, wanneerze dit dier willen eten, deze twee delen eerſt afſnijden.

Lant. In Afrika, en inzonderheit in Biledulgerid en Libyen, vindmen ook een vier-voetigh gedierte, dat de gedaente van een klene Os of Koe heeft, en van d'Afrikaners *Lant* genoemt wort. Het ſchijnt de Bubalus der Ouden te zijn, en dat dier, 't welk Ariſtoteles vreesachtigh noemt, en bloet, volgens zijn ſchrijven, zonder vezelen heeft. Joan de Leeu beſchrijft dit zelfſte dier met deze woorden: Het dier *Lant* of *Dant* geheten, heeft de gedaente van eenen Os, maer is dun'er van benen, en netter van hoornen. Het heeft wit hair, en git-zwarte hoeven, en is zoo ſnel in 't loopen, dat geen dier hem onderhalen kan, dan alleen een Barbariſch Peert. Het laet zich lichter in den zomer, dan in den winter vangen, dewijl de overgroote hitte des zants zijne hoeven krom en los maekt. Scaliger beſchrijft het in dezer voegen. *De Afrikaenſche Koe-beeſten zijn zoo klein, datze naulix onze kalven in grootte gelijk zijn, maer nochtans heel ſterk, en lijdzaem in den arbeit. Dan ik bevind, datze* Dant, Lant, *en* Elant *genoemt worden. Zy zijn wit van hairen, hebben aenzichten als de Koe-beeſten; maer vallen kleinder, hoewel veel ſnelder en gezwinder, en van zoo groote vaerdigheit, datze alle wilde dieren in het lopen overtreffen. Zoo ſterk is hun huit, datze met geen yzer-geweer, hoe ſcherp dat is, kan doorboort worden. Zy worden gemeenlijk 's zomers gevangen, dewijl dan hun klaeuwen, door de hitte des zants, los worden.* Dus verre Scaliger. Bellonius beſchrijft noch een ander Afrikaenſch Koe-beeſt aldus. *Dit was*, zeit hy, *een volwaſſen beeſt, kleinder dan een Hert, maer lijviger en grooter, als een wilde Geit, en zoo wel geſchikt en vierkant van lijf, dat het aengenaem om te zien was: want zijn geel hair was zoo blinkend en glad, als of het gewreven ſcheen. De buik, die geelachtigh ros was, had meer kreuken, dan de ruch, die donker van verruwe was. De voeten waeren als koe-beeſten, met korte ſterke beenen. De hals was kort en dik, met kleine lellen, en het hooft als een Os, daer zwarte en heel kromme hoornen, gelijk een waſſende maen gebogen, op ſtonden. Het had ooren als Koe-beeſten, met volle en verheve dye-beenen; de ſteert was, gelijk die van de Kamelopardus, tot op de hazen hangende, waer aen zwarte hairen zaten, die twee mael dik'er als van de Peerden waren. Het geloei was, als dat van de Koe-beeſten, maer niet zoo luit.* Het wort ook in de woeſtijnen van Arabien, en tuſſchen de bergen van Indiën en Kataja, en op meer andere plaetſen in Aſien, zoo men zeid, gevonden.

Men heeft ook, volgens het getuigen van zommige Schrijvers, in Afrika en voornamelijk in het geberghte van *Beth*, in Opper-Moorenlant, een zeker dier, Eenhoorn geheten. Garzias ab Horto ſchrijft, dat de geen, dien hy gezien had, tuſſchen de Kaep van goede Hoope en de Kaep de Currentes of Loopers gevonden word. Dan dat zoodanigh een Lant-dier, gelijk het van verſcheide oude Schrijvers beſchreven wort, zou ergens in de we- Eenhoorn.

reld gevonden worden, zulx wort met groote reden by de huidendaeghze Schrijvers verworpen, en voor loutere beuzelingen gehouden. Hoedanigh het van gestalte is, blijkt uit het verhael van deze volgende Schrijvers. Strabo zeit uit Onozikritus, dat de Eenhoorn met zijn gehele lijf de paerden gelijk is; maer Files schrijft, dat hy met de staert een wilt zwijn, en met d'opsperring des monts den leeu gelijkt. In hooft, volgens Plinius, is hy het Hert, in voeten den Elefant, in steert het zwijn, en in het overigh het paert gelijk, en heeft aen 't voorhooft een zwarten hoorn, die twee elleboogen lang is. Isidorus doet hem van den Rhinoceros of Neus-hoorn niet verschillen, en zeit dat zijn hoorn zoo sterk en kloek is, dat hy alles, wat hy aenraekt, of breekt of doorboort. By Markus Paulus, de Venetiaen, leestmen, dat'er by den Grooten Cham van Tartarye ten dienst gebruikt, en in 't Koningkrijk Lambri gezien worden, die kleinder dan de Elefant zijn, en een plat hooft, gelijk een wilt zwijn, hebben: dat zy een angelachtige tong hebben, daer mee zy 't geen hen ontmoet aenvallen, en in gestalte geheel en al den Rhinoceros gelijk zijn. Zeker Schrijver, Louys de Barthema van Bononien, schrijft van de Eenhoorns, die hy gezien heeft, aldus: Aen d'eene zijde der Kerke van Mekka zijn stallen, daer in twee levende Eenhoorns beslooten en vertoont worden. De grootste was als een veulen van dertigh maenden, met een hoorn op 't voorhooft van omtrent drie ellen. De ander was zoo groot als een jarigh veulen, en had een hoorn van vier handen breed lang. Dit dier was donker van verruwe, had een hooft als een Hert, een korte hals, met weinigh hair aen dezelve, en korte manen, die maer aen d'eene zijde afhingen. Het had dunne en magere schenkels, als een hinde, en voeten, die een weinigh geklooft waeren, met klaeuwen als een geit. Men bespeurde daer in een wilden aerd, en dat het d'eenzaemheit beminde. De hoornen van dit dier worden op verscheide plaetsen in Europe vertoont, en by de Grooten voor iet zeltzaems en kostelijks bewaert; maer meest al deze hoornen zijn van geen Lant-dier, maer van een zeker Zee-gedierte, dat in de Noort-Zee, onder de stranden van Ysland, Groenlant, en andere na by gelege Eilanden gevangen, en aldus beschreven word.

Het is een zeer lijvige visch, ontrent d'achtien voeten lang, twalef breet, en in kop den karper of baers gelijk. De hoorn, die boven den mont zit, schiet uit de bovenste benen des kakebeens, die van elkandre gapen, niet recht in 't midden, maer een weinigh na de linke zijde. De huit is donker-bruin, daer onder zeer veel speks leit, waer uit men overvloedigh oli kan kooken, maer die door haer vuile stank van klene waerde is. De ruchgraet bestaet uit sterke wervel-beenen, en eindight in een twee-klovige staert, die ter weder-zijde met sterke doornen bezet is. De hoorn is recht, hert, wit, en met diepe drayingen van onder tot boven zoo net verziert, als of het glad en spier-wit kunstigh gemaekt elpen-been was. De lengte is zomtijts negen, tien, twalef en meer voeten. De krachten van dezen Zee-Eenhoorn zijn niet minder, dan die de Schrijvers den Lant-Eenhoorn toeeigenen, zoo wel in het uitdrijven van mazelen en pokjes, als in het temmen van alle quaetaerdige koortzen. *Zee-Eenhoorn.* *Tulp. obs.*

In Nubie en 't Rijk der Abyssiners vindmen een dier *Zorafes* of Girafes geheten, dat zoo groot als een twee-jarige Stier is, en een hals als een halve piek heeft, met een hooft, als een *Gazel.* De achterste voeten zijn kort, de voorste lang; zijn hair is als dat van een Os, tusschen wit en zwart, heeft ooren als een Hert, en is glat en blinkend van borst. De Afrikaners zeggen, dat dit dier uit twederlei slagh van dieren geteelt wort, en in eenzaemheit door de bosschen dwaelt, en de menschen doet vlieden: het kan niet gevangen worden, dan wanneer het jong is. Dus verre van de dieren; in 't kort zal ik hier ook eenige gewassen ten toon stellen, en de volkome beschrijving van deze en andere ter plaetse verhalen, daer de zelve eigentlijk voortkomen. *Zorafes.*

Hoe-

Aerdt der Landen. Hoewel Afrika op zommige plaetsen met het voort-brengen van verscheide gewassen en vruchten gezegent is, zoo leggen, des niet te min, aldaer ook groote streken lants woest en onbebout, of met onvruchtbare zanden overdekt, of krielen der mate van slangen, dat de lantman dezelve niet, dan met laerzen aen de voeten, kan beploegen; maer de vruchtbare plaetsen in tegendeel, die bebout worden, leveren den akker-man een rijken oogst uit, en verrijken zijnen schat, dien hy jaerlix aen d'aerde betrout, dikwils hondert werf.

Gewassen. De voornaemste Velt-vruchten, die in Afrika vallen, zijn Rogge, Rijs, Geers, Tarruuw, en Turkskoorn, *Mais* van d'Indianen geheten. Behalve de Boom-vruchten, die Afrika met Europe gemeen heeft, vindmen aldaer ook verscheide boomen en vruchten, die in Afrika niet gevonden worden; als de boom, daer aen de Kassie groeit; d'Egiptische Vyge-boom, van d'inwoonders *Guimeiz* geheten; de Dadel-boom, Wol-boom, Kokos-boomen, Balzem-boom in Egypten, Zuiker-riet, en diergelijke meer andere gewassen, met welker vruchten op d'Europische gewesten groote handel gedreven wort.

Boom Ettalche. *Leo. Marmol.l.1.* Onder andere boomen brengt Afrika ook eenen boom voort, *Ettalche* geheten, die hoogh met doornen bezet is, en bladen als de Genever-boom heeft. Uit de schors traent een grote overvloet van Gom, die in gestalte en reuk de Mastich gelijk is; waerom ook de Afrikaensche Koopluiden de Mastich met deze Gom, die slechter en lichter te bekomen is, dikwils vervalschen. Men vind dezen boom in de wildernissen van *Libyen* en *Biledulgerid*, en ook in het Negros-lant.

Argan. In Afrika groeit ook een boom, *Argan* of *Erguen* geheten, waer uit een oli gemaekt wort, die d'inwoonders gebruiken; dan van dezen zal in't beschrijven van 't lantschap *Hea*, in *Marokko* gelegen, breder gesproken worden.

Aud Altassauyt. Men vind ook in de gewesten van *Lime* een zekeren boom, *Aud Altassauyt* geheten, met teenen of rijsjes, gelijk de hennip, die, wanneer daer mee op de schouderen geslagen wort, een zeer zoet en aengenaem geluit veroorzaeken, en niet breken, schoon men daer mee duizent slagen achter malkandre sloegh. Verscheide gewesten van Afrika, en inzonderheit Egypten, verschaffen ook geen kleen getal van kruiden en heesters, dewelke alle ter vereischte plaetse, en inzonderheit in Egypten zullen beschreven worden.

Terfez. Men vind in Afrika ook verscheide wortelen, waer onder de voornaemste is, die *Terfez* van d'inwoonders, en *Kamha* van d'Artzen geheten wort. Hy heeft de gedaente van een Eerd-noot, maer is veel grooter, en onuitsprekelijk zoet van smaek. Zelfs ook d'Arabers graven dezen wortel in groote menigte in de wildernissen van *Biledulgerid*, en etenze zoo gaerne als zuiker. *Leo.* Men heeft aldaer noch een anderen wortel, die een zeer liefelijken en aengenamen geur van zich geeft, en in het Wester-deel van Afrika, aen de strant van den grooten Oceaen, gevonden wort. De Koopluiden van Barbaryen brengen den zelven in het Lant van Negros te koop, daer hy van d'Inwoonders voor een reuk-werk gebruikt wort; hoewel hy niet op 't vuur geleit wort, maer spreit, alleenlijk in huis bewaert, een aengename en sterke reuk van zich. In Mauritanien wort het mudde van dezen wortel voor een halve dukaet verkocht, dat de Koop-luiden in Negroslant weer voor tachtigh of hondert, en zomwijl noch duurder verkoopen.

Addad. Onder d'Afrikaensche wortelen wort ook gerekent de wortel *Addad*, wiens loof zeer bitter, en de wortel zoo vergiftig is, dat een weinig waters, uit dezen wortel gedistilleert, den mensch binnen den tijd van een uur kan doen sterven. 't Welk de vrouwen van Afrika niet onbewust is.

Surnag. Aen de West-zijde van den bergh Atlas wort een wortel gevonden, *Surnag* geheten, die een zonderlinge kracht heeft om het zaet te vermeerderen, en de lust van byslapen te verwekken. De Inwoonders van den bergh Atlas verhalen, dat vele jonge dochters, die het vee op den zelven

bergh ter weide drijven; haer maegdom door geen ander middel verlooren hebben, dan door haer water op den gemelden wortel te maken. Ja, dat meer is, zy zeggen dat eenige van hun meiſkens zoo beſmet van dezen wortel waeren geworden, dat hy niet alleen haer de maeghdom had doen verliezen, maer ook haer ganſche lichaem opzwellen en opblazen. Daer komt ook Euforbium voort; waer af in het beſchrijven van Barbarye breder zal gehandelt worden.

Pek. *Leo.* In Afrika komt ook twederlei ſlagh van Pek voort; een door de natuur, dat uit zekere ſtenen genomen wort, die in de bronnen leggen, en het water een onſmakelijke reuk en ſmaek byzet; en het ander door de kunſt, 't welk uit de Genever- of Pijn-boomen aldus gemaekt wort: Zy maken een diepen en ronden oven met een gat op den bodem, door welk gat het Pek in een holle plaets, die in vorm van een kleen vat in d'aerde gemaekt is, kan nedervallen. Na dat de takken, aen ſtukken gekapt, in den oven geſteken zijn, wort de mont des ovens dicht toe-geſlooten, en vuur daeronder geſtookt: door welks hitte het pek uit het hout gebraden en getrokken wort, dat dan door den bodem of de vloer van den oven in de gemelde holle plaetſe neerdruipt, en endelijk daer uit genomen en in blazen of leere zakken gedaen wort.

Zout. Het meeſte deel van Afrika, volgens het ſchrijven van Johan de Leeu, heeft geen ander Zout, dan het geen uit de Zout-kuilen en mijnen gegraven wort, en is wit, root en grauw van verruwe. In Barbarye heeftmen overvloet van Zout. *Biledulgerid* is 'er tamelijk van voorzien; maer in het lant van Negros, en inzonderheit in de binnenſte geweſten van Moorenlant, is het Zout zoo ſchaers te bekomen, dat een pont aldaer voor een halve dukaet verkocht wort. De luiden aldaer zijn niet gewoon zout op hun tafel te zetten, maer nemen een graintje zout in de handen en lekken daer aen, op ieder beet ſpijze, die zy in den mont ſteken. In eenige poelen van Barbaryen vindmen den gehelen zomer zeer ſchoon en wit zout, dat in dezelve aen elkandre bakt en kornt; namelijk op verſcheide plaetſen omtrent de ſtad Fez. Dus verre de Leeu. d'Afrikaners, aen den Zee-kant voornamelijk, maken ook Zout zoo wit als ſneeu, van zee-water, datze in lange gegrave kuilen doen loopen, en door de hitte der Zonne laten kooken en in zout veranderen.

Op vele plaetſen van Afrika vindmen ook in de lood-mijnen Antimoni of Spies-glas. *Antimoni.* De bergh Atlas, daer *Biledulgerid* aen het koningrijk *Fez* paelt, verſchaft een groote menighte dezer ſtoffe uit zijnen boezem. Desgelijks wort ook de zwavel op verſcheide plaetſen in Afrika uit het geberghte gegraven. Maer boven al zijn de rijke Gout- en Zilver-mijnen, *Gout- en Zilver-mijnen.* die voornamelijk in 't lant van Negros, Guiné, en Ethiopien of Mooren-lant zich in groote meenighten vertoonen, verwonderens en betrachtens waerdigh.

Daerenboven vindmen in de landen *Marmol.* van Lime, volgens het getuigen van Aben Gezar, zekere Steentjes, *Wonderlijke Steentjes.* van de Spanjerts de *los Hechizos*, en van d'Arabers *Hajar Acht* geheten, die de gedaente van eenen menſch vertoonen; zoo datmen in zommige de gedaente van een arm, hert, hooft, en van meer andere leden beſpeurt. Men vind 'er ook eenige, die een geheelen menſch uitbeelden. Deze ſteentjes worden gebruikt, om op verſcheide wijze te betooveren en te vore te wikken; en voornamelijk worden de genen in groote waerde gehouden, die een volkome geſtalte van een menſch verbeelden: dewijl zy voor vaſt geloven dat in de zelve een kracht ſteekt, waer mee de genen, die de zelve dragen, de gunſt van Koningen en Vorſten kunnen winnen.

In de bergen *Alard* en *Quen*, die *Steen Beth.* met hun kruinen tuſſchen *Nubie* en *Zinchamque* in de wolken reiken, vindmen eenen ſteen, die van d'Arabers *Beth* geheten wort, en zoodanigh een kracht by zich heeft, dat hy de genen ſtom maekt, die den zelven wat lang aenzien. De Inwoonders zeggen, dat Alexander de Groote, dien

zy

zy *Eskander* noemen, van deze steenen het Palais der verwondering had doen stichten, en dat hy over het vervoeren dezer steenen zijnen Meester Aristoteles, van d'Arabers *Arkato Talis* geheten, om raed gevraegt hadde, die hem ried, benevens een iegelijk man van zijn volk, een slaef te zenden, die eerst met opene oogen zouden kopen, maer zijn volk hun aenzicht bedekt houden; want alsze zouden vernoomen hebben, dat de slaven stom wierden, dan zoudenze de stenen bedekt koopen, zonder dezelve te zien: en door dit middel wiert een groote meenighte steenen vergadert, waer het Palais gesticht wiert.

Arenden. Men heeft ook byna door geheel Afrika menigerlei slagh van Arenden, die in groote, verruwe en eigenschappen verschillen: waer van het grootste slagh in 't Arabisch *Nesr* geheten is. Deze *Nesr* is de grootste vogel, diemen in Afrika vind, dewijl hy grooter, dan de Kraen is, maer heeft een zeer korten bek, en hals met korte beenen, en vlieght zoo hoogh tot uit het gezicht, te weten, zoo lang, tot dat hy eindelijk al zijn vederen verlooren heeft, en begeeft zich dan aldus vederloos te nest, alwaer de jonge Arenden hem dan voeden.

Papegaien. Afrika voed ook op verscheide plaetsen, en inzonderheit op de kusten van Guiné en Morenlant velerlei slagh van menigh-kleurige Papegaien, waer af in het beschrijven dier kusten breder zal gesproken worden.

Vogel-grijp. Volgens het schrijven van Marmol voet Afrika ook aen het geberghte van Opper-Moorenlant, en voornamelijk in het geberghte *Beth*, den Grifoen of Vogel-grijp, die van d'Arabers *Ifrit* geheten wort.

Afrika heeft ook geen gebrek van menigerlei slagh van vreemde en uitheemsche visschen, als de Hippotamus of Revier-paert, de Krokodil, d'Ambare, wilde Os of Zee-koe, en veel meer andere; die alle daerna, ieder op zijn plaetse; daerze voornamelijk vallen, in 't brede zullen beschreven worden.

Desgelijx vindmen in de wildernissen van Libyen, en byna aen al de Zeekusten van Afrika, verscheide slagh van Schilpadden, benevens andere lant- en water-dieren, die hier over-geslagen zijn, en wijtlopigh ter plaetse, daer het pas geeft, zullen beschreven worden.

Slangen. Slangen, Draken, en meer andere vergiftige wanschepselen, ongedierten en gedrochten worden in de wildernissen van Biledulgerid, in Negros-lant, en Opper-Morenlant ook by menigten en van verscheiden slagh gevonden. Dit zy van de dieren en gewassen gesprooken, nu zal ik vervolgens handelen van 'tgeen den aerd en eigenschap der inwoonders betreft.

Gedaente der Afrikanen. Zommigen verdelen d'Afrikaners in blanken en zwarten: maer tot grondiger berecht der naukeurige onderzoekers, staet aen te merken, datmen in de verruwe der volken van Afrika een groote verscheidentheit bespeurt, en daer in zy met de lucht-streek, daer zy onder leggen, geheel en al niet over een komen. Want de volken, die in en omtrent Guiné en het lant van Negros, (tusschen de Middagliny en de Zonne-keer-kringen gelegen,) hun woon-plaets hebben, zijn zwart van verruwe; maer al de genen, die in Abyssinie of Paep-Jans-lant wonen, vallen bruin en geel; en de volken, die aen de Kaep van Goede Hope, (het naeste onder al de plaetsen van geheel Afrika, aen de Zuid-pool gelegen,) woonen, zijn verre de zwartste van allen. Met recht wort dan, dewijl zulx klaer is, en de ondervinding bevestigt, de dwaling der genen verworpen, die willen, dat, hoe de landen nader by, of verder van de middagh-lini leggen, d'inwoonders hierom des te zwarter of blanker moeten zijn. Zoo dat de volken die de zon recht boven hun hooft hebben, volgens hun gevoelé, de zwartste, en in tegendeel, van wien de Zon het versteis, d'allerwitste zouden zijn. Daer nochtans door ondervinding bekent is, dat de natuur in deze zaek het waerschijnlijk gevoelen der Geleerden te leur stelt, en de volken, die byna onder een zelve polus hooghte gelegen zijn, geheel en al verscheide van verruwe maekt, en van kleure doet veranderen; zoodanigh de Pantagonen zijn, een zeer groot volk, aen de Straet van Ma-

gellaen gelegen, die blank in hun aenzicht, en over hun gehele lijf blank zijn, daer d'Inwoonders van de Kaep van Goede Hoope, die onder een zelve lucht-ftreek gelegen zijn, geheel en al zwart van verruwe vallen. Daer zijn'er, die deze verfcheidentheit van verruwe de droogthe der lucht of aerde, of hoedanigheden der fterren, of de natuure der plaetfe, of t'effens al deze oorzaken toefchrijven. Men vind 'er, die d'oorzaek op het beftrijken met Oli de Palm, fmeer en andere vettigheden, waer mee zy hun geheele lijf beftrijken, niet ongevoeghlijk leggen.

Verfcheide geftalte.

De volken van Afrika verfchillen ook in grootte des lichaems: want d'inwoonders van't rijk *Neguz* vallen rijzigh, andere kleen, gelijk die ontrent *Mofambique*; andere, als in Barbaryen, middelmatigh, gelijk daerna in't vervolgh breder zal blijken. Na de verfcheidentheit der plaetfen verfchillenze ook zeer vele van inborft en geeft van elkandre: dan zulx in 't algemeen te willen bepalen, zou onnodigh zijn, dewijl dat in 't befchrijven van ieder landfchap gevoeghelijker van een iegelijk land-aert kan vertoont worden.

Hun onkundigheit in den krijgshandel.

Wat hun kloekmoedigheit en manhaftigheit belangt, daer in mogen zy tegen d'Europers geheel en al niet op, want het is kenbaer, dat de meefte zich op den wapen-handel niet met allen verftaen, en groote menigten van volken door een kleen getal Portugezen eertijts, als laf-hartige wijvē, zich hebben overwinnen laten, en onder dienftbaerheit brengen. Een eenigh fterk Slot met een zwakke bezetting kan een geheel landfchap dwingen, en een regement alleen van Hollanders kan een geheel heir van Afrikaners op de vlucht drijven. Daer benevens beoorloght de Turk geduurigh den Koning der Abyffiners, en neemt hem verfcheide plaetfen van groot belang af, en houdze tot zijn befcherming, zonder dat de Abyffiner zich oit derft onderwinden weerom te hebben, 't geen hy verlooren heeft. Wel is waer, datmen op zommige plaetfen zeer wilde en woefte volken heeft, en die gevaerlijk zijn om te genaken; maer dewijl deze zelfde luiden buiten kennis van den wapenhandel zijn, zoo komt deze Barbarifche wiltheit weinigh te fta, om zoo een groot Rijk te befchermen. Onder alle landfchappen van Afrika is Barbarye alleen wel het ftrijdbaerfte, dewijl dat van oude tijden af met de wapenen der Chriftenen is aengetaft en geoefent geworden; en biet, op fteun van hun ingeboorne Turken en Arabers, den genen manlijk weerftant, die zich iet daer op willen onderwinden. Des niet tegen ftaende laten zich deze volken door de Chriftenen, die aen de Zee-kuft verfcheide fterkten bezitten, bywijlen breidelen, en geen klene fchade aendoen, zonder hoope byna van oit weer te zullen herwinnen, 't geen zy niet weten hebben te bewaren.

Verfcheide flagh van volken.

Men heeft in Afrika geen eenerlei, maer verfcheide flagh van volken: dan d'algemeenfte en voornaemfte verdeiling is in Arabers en Afrikaners of ingeboornen, die weer in Blanken en Zwarten verdeilt worden. Deze beide volken zijn in verfcheide gewelten van Afrika zoodanigh verfpreit, dat het der pijne waert zal zijn, tot vermijding van verwerring, hun verfcheide woon-plaetfen eens grondigh t'ontdekken, en t'evens hun zeden, en fterkten ten toon te ftellen.

De blanken in Afrika zijn vijfderlei.

De Blanken van Afrika worden, volgens Johan de Leeuw, in vijfderlei volken of geflaghten verdeilt, als daer zijn de *Mufmudaners*, *Zenetaners*, *Haoaraners*, en *Gumeraners*; welke twee eerfte Marmol *Zinhagiers* en *Mukamuders* noemt, en ftelt d'overige drie eveneens gelijk de Leeu; die zeit, dat de Mufmudaners zich ten Ooften en Zuiden van den bergh Atlas, van *Hea* tot aen de vliet *Servi*, onthouden, en al de vlakke plaetfen daer ontrent gelegen bewoonen, en vier landfchappen, als *Hea*, *Sus*, *Guzule*, en *Marokko* onder zich hebben. De Gumeraners bezitten de bergen van Mauritanie aen de Middellaenfche Zee en het ftrant *Errif*, 't welk begint van de Straet Gibralter, en ftrekt zich Ooftwaert op tot aen de grenzen van 't rijk Tremifen. Deze twee volken leven van elk andere afgezondert, daer nochtans d'andere drie door geheel Afrika onder

onder elkandre wijd en zijd verſpreit woonen. Maer zijn lichtelijk van elkandre, door zekere eigenſchappen, gelijk inwoonders van vreemdelingen, te onderſcheiden. Zy voeren geduurigh vyandſchap tegen elkandre, inzonderheit die van Numidie. De Zeneters, Haoarers, en Zanhagers houden zich op de velden van *Temeſne*, en de Zanagers leeven in de wilderniſſen van Libyen: waer uit blijkt, voeght de Leeu daer by, dat in voorige tijden al het gemelde volk hun wooningen en tenten in de vlakke velden gehad heeft, en een ieder van hen was zijn eigen aenhang gunſtigh, en oefende zich in allerlei werken, die tot 's menſchen onderhoud van noode waeren. De Lant-vooghden van deze volken (het zijn de woorden van den zelven Leeu,) nemen hun vee en kudden waer, en de burgers begeven zich tot eenigh hant-werk en den lant-bou. Deze gemelde vijf volken zijn verdeilt in zes-hondert huisgezinnen, als blijkt uit den geſlacht-boom, die *Ibnu Rachu*, van Marmol *Ibni Alraquiq* geheten, hun Hiſtory-ſchrijver, daer af gemaekt heeft. Eenige van hun Schrijvers gevoelen, dat de Koning van *Tombuto*, de Koning van *Melli*, en de Koning van *Agadez* hun oirſprong uit de *Zenagers* hebben.

Marmol. De genen, die allereerſt de Ooſterſche wilderniſſen van Afrika volk-rijk maekten, worden heden 's daeghs Bereberes Afrikanen genoemt, en zijn herkomſtigh uit den ſtamme der Sabeën, van het gelukkigh Arabien, die met hunnen Koning *Melek Ifiriqui* in Afrika quamen. Maer de genen, die in Tingitanie, Numidien, en Libyen woonen, zijn Bereberes *Xilohes* geheten. Wijders, wanneer twiſt en tweedracht tuſſchen deze volken ontſtont, zoo bleven d'overwinners meeſter van het velt, en deden d'overwonne na het geberghte en de bevolkte plaetſen vertrekken, en beroofden hen van hun vee. Deze zich met d'andere Afrikaners, als de *Xilohes* en Getulers, vermengende, quamen by hen, om in huizen, eveneens gelijk deze volken, te woonen, en wierden onderdanen van hun ouders. Dit is d'oorzaek, waerom men in Afrika de Berebetes in de huizen vind woonen, en d'andere onder de tenten op het veld leven, hoewelze alle uit deze vijf volken geſprooten zijn.

Wel is waer, dat de genen, die zich op de velden bevinden, gelijk d'Arabers, edeler geacht worden, dan d'andere, dewijl zy machtiger en rijker van vee zijn. Maer zoo wel deze, als d'andere, bewaeren zorghvuldighlijk d'outheit van hun ſtam, en oirſprong van dit volk, waer uit zy voortgekoomen zijn, en zijn zeer bekent onder de Afrikaners. Daer-en-boven hebben zy hun huizen en verblijfplaetſen, in het ſterkſte gebied van ieder plaets, en leggen door de landſchappen van Barbaryen, Numidie en Libyen verſpreit.

De *Mukamuders* hebben hun verblijf-plaetſen in vier landſchappen van *Marokko*, die zich aldaer bevinden onder de *Zeneters*, op de velden van *Temeſne* of *Temecene*, het uitterſte en weſterlijkſte landſchap van *Marokko*, en plegen eertijts de machtighſte te zijn; maer nu is het een ſlecht volk, en worden *Xauyes* geheten. Zommige onder hen bewoonen de bergen van den grooten Atlas, daerze aen dit rijk en dat van *Tremiſen* grenzen, en zijn zeer ſtrijdbaer, en voeren geduurigh met den Turk oorlogh. De andere onder hen woonen in de landſchappen van *Konſtantine* en *Tunes*, zommige op de velden, gelijk d'Arabers, en andere in de huizen en bebouwde plaetſen. Maer de machtighſte en vryſte van allen zijn die van Numidie en Libyen.

De Haorarers zijn geduurigh met *Haorarers.* de Zeneters vermengt. De Zanhagers *Zanhagers.* onthouden zich achter het geberghte van *Borka*, tot aen dat van *Nefuka* en *Gueneris*; en zommige derzelve woonen onder de Zeneters. Wat de Gumerers belangt, die onthouden zich aen het geberghte van den klenen Atlas, daer hy zich na de Kuſt van de Middellandſche Zee ſtrekt, en ſtrekken zich voorby de grenzen van *Keute*, tot aen het uitterſte gedeelte van het Tingitaniſche Mauritanie, alwaer het aen het Keizerlijke Mauritanie grenſt.

Men

Assagers. Men vind in Afrika ook volken, *Assagers* geheten, die door Barbarye en Numidie verspreit woonen, en meest herders en beeste-hoeders zijn. Men vind'er ook, die wol spinnen en laken weven: zy leven zeer arm aen het geberghte en daer ontrent, in holen en kuilen, en zijn voor het meerdeel schatbaer aen d'Arabers. Zy zijn evenwel strijdbaer ten oorlogh en arbeitzaem, en eenige onder hen leven in vryheit, zonder opperhooft te kennen. Hun voornaemste verblijf-plaets is het landschap *Temesne*, en de landschappen van Fez. De machtighste onder hen zijn de genen, die zich in het rijk *Tunis* bevinden, daer het aen het Dadel-lant paelt. Zoo stout en opgeblazen zijn deze volken bywijlen geweest, datze de Koningen van Tunis, in't jaer vijftien hondert en negen, den oorlogh hebben durven aendoen. Zy hebben ook *Mules Nacer*, Zoon van Mahomet, Koning van Tunis, die hen wilde onder gehoorzaemheit brengen, slagh gelevert. Heden voerenze het gebied over de Rijken *Kauko* en *Labez*.

Volken van het Binnen Libyen. De wildernissen van het Binnen-Libyen worden bewoont van vijfderlei volken, als, de Zenegers of Zanagers, Guanezers, Tergers, Lempters, en Berdoanen; die alle zeer arm zijn, en op een zelve wijze, zonder orde en wetten leven. Zy woonen in tenten, en zwerven met hun paerden, gelijk de Arabers, omher.

Verdeiling der Arabers. *Marmol.* Wat nu d'Arabers, die zich in Afrika bevinden, belangt, dezelve zijn twederlei: zommige onder hen dwalen en zwerven door de bergen en bosschen; en zommige bewoonen steden. De laetste worden gemeenlijk genoemt *Hadares*, dat is te zeggen, Hovelingen, die voor het meerdeel koopluiden zijn; maer d'andere leggen zich op de boeken of volgen het hof der Koningen; dan die worden zoo edel niet gehouden, als d'andere; om datze hun bloet met andere volken vermengen. De oude Schrijvers noemen gemeenlijk d'Arabers, die het rijk *Fez* bewoonen, *Garbes*, dat is, Westelingen; en de genen, die in't Oosten woonen, *Xarquies*, dat is, Oosterlingen. Insgelijx worden d'Arabers, by de hedendaeghze Schrijvers, als Diego de Torres, in die van *Garbia* en *Xarquia* verdeilt. *Hist. de los Xarif.* Gelijk d'Arabers verscheide woon- en verblijf-plaetsen hebben, alzoo hebbenze ook verscheide wijze van leven. *Hun wijze van leven.* De genen, die tusschen Numidie en Libyen woonen, leiden een ellendigh leven, zijn wilt en woest, en verschillen weinigh van de volken van Libyen; maer vallen kloekmoediger, drijven koop-handel *Leo.* met kamelen op het lant van Negros, en houden een groot getal van Barbarische paerden. Zy behartigen ook zonderling de jacht van wilde ezels, vogel-struizen en andere beesten. Daerbenevens zijn d'Arabers van Numidie groote liefhebbers der Rijmkunst, en beschrijft een ieder in rijm zijn liefde, jagen, strijden, en andere gedenk-waerdige daden, met een zeer zoet-vloeienden en liefelijken stijl. Zy durven, schoon zy milt-hertigh zijn, evenwel hun rijkdom, door milddadigh geven, niet doen blijken. Hun kleding is gelijk die van de Numidiers, uitgezeit hun vrouwen, die in dracht van de Numidische vrouwen verschillen. De wildernissen, die zy nu bewoonen, wierden eertijts van de Afrikaners bezeten; maer d'Arabers, wanneerze in Afrika quamen, verdreven met een sterk heir de Numidiers daer uit, en behielden de wildernissen, die aen het Dadel-lant paelden, voor zich zelf; trekkende de Numidiers na de wildernissen, aen het lant van Negros gelegen.

Arabers tusschen den bergh Atlas en de Middellandsche Zee gelegen. De Arabers, die tusschen den berg Atlas en de Middellandsche Zee woonen, zijn veel rijker, dan de gemelde Numidische, zoo wel in kostelijkheit van kleding, als in meenighte van paerden en schoonheit van tenten. Hun Paerden overtreffen ook, in gestalte en lijvigheit, de Paerden van de Numidische wildernissen; maer mogen in snelte tegen de zelve niet op. Hun hooft-nering is de lant-bou, die hen jaerlix met een rijken kooren-oogst zegent. Hun vee is zoo tal-rijk, datze uit gebrek van voeder by elkandre niet konnen woonen, en t'elkens zich benootzaekt vinden van weide te veranderen.

deren. Voorts, zijnze ook wilt, gelijk die van de wildernissen, en evenwel niet geheel en al zonder mildigheit. De genen, die onder het gebied van *Fez* woonen, zijn den Koning van *Fez* onderworpen; maer die in *Marokko* en *Dukale* zich onthouden, waeren in voorige tijden tol- en schat-vry; maer als de Koning van Portugael over *Azafi*, *Aza*, en *Azamor* begon te heerschen, stond ook onder hen strijd en inwendige oorlogh op. Zy derhalve, besprongen aen d'eene zijde van den Koning van Portugael, en aen d'ander zijde van den Koning van Fez, beneven het lijden van een grooten hongers noot, gaven zich vrywilligh tot slaven aen die van Portugael over.

Arabers van Telesin en Tunis. De genen, die door de wildernissen, gelegen by *Telesin* en *Tunis*, zwerven, leven niet min prachtigh, dan hun eigen heeren. Want hun Opper-hoofden trekken jaerlix groote inkomsten van de nabuurige Koningen, die zy dan, tot vermijding van alle twist en tweedraght, onder hun volk uitdeilen. Zy zijn gemeenlijk wel gekleed, en wonderschrander in het maken van tenten en opfokken en mennen van paerden. 's Zomers komenze op de grenzen van Tunis, om hun schattingen t'ontfangen, en voorzien zich in den herfsttijd van alle nootwendige leeftocht, laken en wapenen, waer mee zy na de wildernissen keeren en daer in overwinteren. In den lente-tijd begeven zy zich op de jacht, met sterke vogelen en snelle honden. Men vind in hun tenten grooter overvloet van laken, koper, yzer en metael, dan in de rijkste pak-huizen van zommige steden. Dan het is een trouloos volk, en stelen, onder schijn van heusch- en borgerlijkheit, al wat zy kunnen krijgen. Zy scheppen groot vermaek in de dicht-kunst, en maken zeer schrandere en uitstekende vaerzen. De fraiste en uitmuntenste dichteren worden ook van de Oversten rijkelijk beschonken en groote eere aengedaen.

Kleeding der Arabische vrouwen. Hun vrouwen gaen (na 's lands gebruik) vry prachtig gekleed, en dragen zwarte tabberts met zeer wijde mouwen, waer over zy dikwils een mantel van dezelfde kleur of een blaeuw-verwige aendoen, die aen de hoeken omtrent de schouderen met een zilvere gespis vast gemaekt. Zy dragen ook zilvere ringen aen d'ooren en aen de vingeren, insgelijx aen haer dyen en enkelen, na de wijze der Afrikaners. Zy houden haere aenzichten met zekere masker bedekt, daer in twee gaten zijn om door te kijken. Komt haer iemant ontmoeten, dan verbergen zy aenstonts haer aenzichten, en gaen hem in stilligheit voorby, 't en zy hy een van haer bont-genooten of bloetverwanten was, voor den welken zy alleen haer aenzicht ontblooten, zonder het masker in hun tegenwoordigheit weer aen te doen. Wanneer de Arabers willen reizen ('t geen dikwils by hen geschiet) dan zetten zy hun vrouwen op zekere tene zadelen, die aen de ruch der kamelen vast gehecht, en niet wijder zijn, dan daer een eenige vrouw in zitten kan. Ieder man neemt zijne vrouw ten oorlogh met zich, om hem moed en hert te geven.

Pracht der Arabische Jongvrouwen. De Jongvrouwen blanketten gemeenlijk haer aenzichten, borsten, armen, handen en vingeren met een zeker slagh van gemaekte verruwe; 't welk by haer voor een fraie gewoonte gehouden wort. Dan edele vrouwen onderhouden deze vuile gewoonte van blanketten niet; maer vernoegen zich met hun natuurlijke gedaente en verruwe; hoewelze bywijle wel een zekere verruwe van hoender-drek en saffraen maken; waer mee zy in 't midden van haere wangen een kleen ront plekje maken; desgelijx makenze tusschen de wijn-brauwen een drie-hoek, en schilderen op haer knien een blat van een olijf-boom: ja zommige schilderen ook haer oog-brauwen; 't welk onder d'Arabische Poëten en Grooten des lands zeer hoogh geacht wort. Doch deze ydele verziering wort by haer niet boven de twee of drie dagen achter elkandre gebruikt, geduurende welken tijd niemant van haer vrienden, uitgezeid haer mannen en kinderen, haer zien magh; dewijl deze blanketselen, na hun zeggen, groote aenlokselen tot wellusten schijnen te geven, en de vrouwen zich daer

door inbeelden veel schoonder en netter te zijn.

Ellendige staet der Arabers in de Wildernissen van Barka. De Arabers, gelijk by Johan de Leeu te lezen is, die in de wildernissen van Barka, tusschen Barbaryen en Egypten, woonen, leven zeer ellendigh en jammerlijk, dewijl hun woon-plaetsen zeer dor en onvermakelijk zijn. Zy hebben meenighten van Kamelen en ander vee, maer daer by zoo een schaersheit van voeder, datze voor hen naulix t'onderhouden zijn. Daerbenevens vindmen in de gehele land-streek, daer in zy zich bevinden, geen plaets, die bequaem is, om koorn voort te brengen, uitgezeit eenige weinige klene dorpen, die dadelen en heel weinigh korens voortbrengen; 't welk den inwoonders van deze plaetsen zeer verdrietigh valt. Want schoon zy bywijlen hun kamelen en vee voor koorn verruilen, zoo is dat evenwel niet genoegh voor zoo een groote menighte van menschen; 't welk oorzaek is, datmen altijts zeer vele kinderen van deze Arabers voor slaven op Sicilien vind, die zy te pande en tot verzekering van de betaling des koorns, dat de Sicilianen hen vertrout hebben, laten blijven. Want hun verdragh, dat zy onder elkandre ingaen, luit, dat, indien zy binnen den bestemden tijd het beloofde niet geven, de verkoopers hun kinderen voor slaven mogen houden, en de vaders, indienze hun kinderen willen weerom hebben, daer voor drie mael zoo veel, als de schult beliep, moeten betalen. Deze ellende dwingt hen meer, dan al d'andere Arabers, rovers en moordenaers te worden; zoo datze den genen, die door hun lant reizen, niet alleen van hun goederen beroven, maer daerna hen ook aen de Sicilianen voor slaven verkoopen: uit welke oorzaek geen scharen van koopluiden hun lant derven genaken, maer willen liever eenige hondert mijlen omreizen, dan hun kust aen te doen. Endelijk, zijn deze Arabers een rouw, reukeloos, bedelachtigh, mager, en uitgehongerd volk, zoo datze zonder twijfel de wrake en vyandschap Gods van hun roven en moorden, met het lijden en uitstaen van deze dagelixe ellenden, schijnen te moeten boeten en verzoenen. Zeer grondigh en naukeurigh heeft ook Peter Dan, op zijn reize na Barbaryen *Peter Dan.* des jaers zestien-hondert drie en dertigh, de zeden en 't leven der Arabers in Afrika onderzocht, en naektelijk, in het twede boek zijner historien van Barbaryen, met deze woorden ontdekt.

Zy hebben geheel en al een afschrik van den arbeit, en beroemen zich, zonder zorge voor hun leven te dragen, nergens over, dan over hun onachtzaemheit; ja, achten niemants staet gelukkiger, dan de hunnen, schoon dezelve de verachtelijkste en ellendighste is, diemen in de gehele werelt zou mogen vinden. Zy vermaken zich daer in niet te min der *Zy zijn niet staet-zuchtigh.* mate, datze naulix, als ofze betovert waeren, hun hutten en slechte kleren voor palaizen en gewaet der grootste Koningen des werelts zouden willen verruilen. Dan dit is een zeer prijzelijke zaek by hen, datze zeer weinigh de ydelheden en rijkdommen des werelts achten: waer in men hen, om de waerheit te spreken, eeniger mate zou voor gelukzaligh kunnen schatten; indienze dit hun geluk, met het bedrijven van andere schelmeryen, niet besmetten.

Zy rechten hun tenten of hutten dicht nevens elkandre op, en maken daer door verscheide wijken, schoon het op een open veld is. Al de tenten, dus by elkandre gevoeght, noemenze een *Doüar*; en een eenige tent *Barraque*, waer in zy al hun beesten romp slomp by elkandre zetten, en hebben geen ander bed, dan d'aerde, daer zy met hun huisgezin op leggen. Deze *Barraques* zijn gemaekt in vorm van paveljoenen, onderstut met twee groote palen, met een deur van takken van boomen, en een plaets in 't midden, in vorm van een laegh hof. En aengezien zy geen veilige verblijfplaets hebben, wanneerze op een zelve plaets bleven, zoo verlatenze die aenstonts, om een andere plaets te gaen bewoonen, indienze een bequamer kunnen vinden.

Dracht. De mannen dragen in vorm van een Turbant een slecht laken: waer mee zy het hooft bedekken, en zoo lee-

leelijk schikken, dat het eene gedeelte van dit schoon deksel hen van achteren, en het ander van voore hangt. Zy gebruiken geen hemt, en bedekken hun lichaem niet, dan alleen met een lap laken van zes of zeven ellen, waer in zy zich bewinden, en dat over de schouderen onder d'armen toeslaen, zonder kouzen of schoenen te dragen.

De vrouwen zijn nergens mee bedekt, dan met een stuk laken, dat haer van de borsten tot aen de knyen hangt, en het overige is naekt. Zy dragen hair met vele strikken bewonden, en hangen daer aen tot cieraet tanden van een visch, en eenige klene stukjes van korael of glas, hebbende geen ander deksel, dan een klene hairige of floersche doek: waer mee zy het opperste des hoofts bedekken, om schoonder te schijnen. Zy maken zich met de punt van een naelt zekere tekenen aen het voorhooft, wangen, duimen, en kuiten, waer op zy daerna een zeker zwart poeder stroien van een zwarten steen gemaekt, op dat deze merken niet zouden verdwijnen, gelijk in der daet de lit-tekenen aldaer geduurigh blijven. Haer schoonste braseletten zijn houte ringen. Dusdanigh is haer kleding of dracht. Wel is waer, dat de genen, 't zy mannen of vrouwen, die in de steden woonen, zoo onachtzaem niet zijn, en een weinigh meerder zorge voor hun kleding dragen.

Voedsel der Arabers.

Al hun keuken-vaten bestaen in een of twee aerde potten, waer in zy bywijle hun spijze kooken; maer hun gewoonlijke spijze is rijs, koeken, kouskons met een weinigh bier en melk. Hun drank is klaer water, dat zy *Elme* noemen; zy wasschen zich noit, dan alleen de rechte hant, wanneer zy willen eten; en gebruiken geen bekers noch zervetten; maer vlyen zich op d'aerde neer, en nemen hun rust op een neer-gespreide mat, die van dadel-bome-bladen gemaekt is. Ieder huis-gezin voert overal ook een molen by zich, waer op zy hun koorn breken, om daer af meel te maken: dewelke bestaet uit twee steenen, d'een op den ander, die zy met een stok omdraien. Zy laten noit eenen dagh, zonder broot te bakken, voorby-gaen; 't welk zy in dezer voege maken. Zy doen het meel in een groote pot, en beslaen dat met water, van welken klomp zy groote platte brooden maken, en onder de asch gaer koken, die dan van hen warm en heet worden opgegeten. Dit is by hen prijzelijk, datze noit twee gerechten t'essens zullen nuttigen; als by voorbeelt, indien zy vleesch hebben, dat etenze alleen of byzonder, en daerna broot: want zy zijn zeer sober van leven; welke wonderlijke spaerzaemheit misschien oorzaek is, datze zeer zelden ziekten onderwarigh zijn, nochte met jicht nocht graveel, nocht met eenige andere ongemakken, gelijk in Europe geschiet, gequelt worden. Zy zijn ook lijdzaem in den arbeit, zeer sterk, en gezont van leden, en zoo wel gestelt, datze gemeenlijk tachtigh en meer jaren leven. Hun grootste vermaek, die men hen kan aendoen, alsze in de steden koomen, is, dat men hen beschenkt met oli en eek in een schotel, met warm broot, dat zy aen klene stukjes daer in doopen.

Hun opperhoofden, wapen, en mennen van paerden.

Een ieder *Doüar* kiest een hopman, die van hen het opper-hooft genoemt wort, en een weinigh beter gekleet is, en een groot en wijt hemt draeght. Zijn *Barraque* of tent is in het midden der *Doüar* of tent-hoop, alwaer hy zorge draeght over het geen hunner aller behoudenis betreft. In stee van wapenen hebben zy een halve piek of een javelein, die zy een *Agaye* of *Azagaye* noemen, waer van zy zich met zoo een behendigheit en sterkte weten te dienen, datze eenen man op vijftigh treden kunnen treffen. Zy gebruiken daer-en-boven een sterk breet mesch, in vorm van een ponjerd, dat zy in een schede, tot aen het lemmet, aen de rechte arm, achter d'elleboog, dragen, om zich daer af vaerdigh, in tijd van nood, te kunden dienen. Zy zitten zoo wel te paerde, en zijn zoo gezwint op hun Barbarische rossen, datze in vollen renne van d'aerde kunnen opnemen, 't geen zy hebben laten vallen.

Hun belacchelijke plicht-plegingen.

Wanneer zy elkandre van d'een Doüar tot d'ander komen bezoeken, dan kussenze elkandre de wangen, indien-

indienze perfoonen van een even hoogen ftaet zijn; maer indien een Opperhooft en *Marobon* hen bezoekt, dan kuffenze hen de handen met groot ontzagh en eerbiedigheit. Na het begroeten vragenze elkandre, hoe hun vrouwen, kinderen, paerden, koeien, offen, en hennen zich bevinden; maer boven al vergeten zy niet zich van de gezontheit hunner honden en katten wel te laten onderrechten: want die waerderen zy zeer hoogh, om datze zich daer van, in het befchermen van hun hennen tegen de voffen, dienen, en de honden met hun blaffen hen van d'aenflagen der leeuwen verwittigen, diemen in Barbarye in groote menighte heeft. Waerom zy nu de katten zoo hoogh waerderen, zulx gefchiet ter zake van den oorlogh, dien zy niet alleen de muizen en rotten, maer ook de flangen aendoen, die aldaer in overvloet vallen.

Het trouwen der Arabiers. Het trouwen by hen gefchiet in dezer wijze. De geen, die een dochter aenzoekt, gaet by zijnen vader, en, na dat hy zulx gevraeght heeft, verzoekt van hem een zeker getal offen en koeien, waer in hun grootften rijkdom beftaet. Na dat de vryer dat verkregen heeft, drijft hy het vee in het huis van zijnen toekomenden fchoon-vader, die dan tot zijne dochter zeit, dat zoo een haer man is. Zy, midlerwijle, trekt een wit kleed aen, en wacht tot dat haer man haer in de *Barraque* of tent komt bezien. Al de plichtigheden en begroetingen, die men hem op zijn aenkomfte doet, is van haer te zeggen, hoe duur de bruit hem te ftaen komt? waer op dan, uit kracht der gewoonte, geantwoort wort, *dat een wijze en deuchtzame vrouw noit te duur gekocht wort.* Na dat de Bruid haeren Bruidegom al gezien heeft, dan blijft zy noch eenen tijt lang bedekt in de tent van haeren vader, alwaer al de andere dochters van de Doüar haer komen bezoeken. Wanneer dit ook gefchiet is, dan klimt zy op een paert, en al d'andere dochters volgen haer met groot gejuigh en vreught. Aldus wort zy na de *Barraque* van haeren Bruidegom gebraght, alwaer vele vrouwen, die haer ouders en vrienden zijn, haer verwachten. Op zijne aenkomft bieden zy hem drinken aen, en wrijven daer in een ftuk houts van de barraque, roepende luits keels, om de nieu-getroude geluk te wenfchen: *Dat de groote God hun huuwelijk zoodanigh zegene, dat hun vee vermeerdere, en melk tot aen den top der hutte vloeie.* Daerna klimtmen van 't paert af, en de Bruit wort een ftok gegeven, die zy zelf in de aerde plant, waer mee zy haer willen te verftaen geven, dat, gelijk deze ftok niet uit de aerde kan koomen, 't en zy dezelve daer uit getrokken wort, alzoo ook een vrouw haeren man niet verlaten moet, 't en zy datze wegh-gejaeght wort. Na het volbrengen van deze plichtigheit komen zy tot een andere gewoonte, dewelke is, haer op denzelven tijt koeien, offen, geiten en ander vee te laten hoeden, om haer daer door bekent te maken, dat zy van dien tijt af moet beginnen hant aen werk te flaen, en de zorge van 't huis-houden te aenvaerden. Wanneer zy nu getrout is, dan draeghtze een maent lang voor haer aengezicht een doek, die haer in ftee van een mafker dient, en twee gaten heeft, om daer door te zien; geduurende welken tijt zy ook niet uit haer hut gaet.

Wanneer daer iemant doot is, dan gaet de vrouw of naefte gebuur aenftonts uit de tent des overleden, en begint luit-ruchtigh te huilen en balken. Op dit geluit komen ter yl de vrouwen van d'andere *Barraques* t'zamen loopen, en doen 't zelffte; 't welk droevigh om te hooren is, en zeer jammerlijk luidt. Midlerwijle zommige dus kryten en huilen, halen andere al zingende den lof en deughden des overleden op. Endelijk brengen zy den geftorven ter aerde, en begraven hem in een kuil, volgens de gewoonte der Mahumetaenfche zekte. *Rouwe der doden.*

Voorts zijn zy zeer genegen tot roven en ftelen; een ondeught, waer mee zy van aller geheugenis her zijn gelaftert geworden. Tot een bewijs daer af dient, dat het woort Araber hetzelffte betekent, 't geen het woort dief: want daer de Profeet Jeremias zeit: *Zijn groote dieven.*

zeit: *Gelijk een dief in de wildernisse*, daer zeit Hieronymus: *Gelijk d'Araber in de wildernisse*; zoo dat deze ondeucht hen als aengeërft is.

Tale der Afrikaners. De oude Afrikaners, volgens het schrijven van Marmol, *Xilohes* of [a]*Bereberen* geheten, schrijven en spreken alle, hoewel in verscheide plaetsen en volken verdeilt, door geheel Afrika een zelve tale, *Quellem Abimalik* geheten, dat is te zeggen, de *tale van Abimalik*, om dat deze Abimalik voor de vinder van d'Arabische letterkunst gehouden wort. Daerbenevens gebruikenze ook d'oude Afrikaensche tale, van d'Arabers, na het gewest van Barbarye, de Barbarische tale geheten, de welke zeer veel van d'andere verschilt, en door het verkeeren met de Arabers, die op verscheide tijden in Afrika quamen, met zeer veele Arabische woorden vermengt is. Joan de Leeu eigent de vijf blanke volken van Afrika, als de *Zanhaganers*, *Musmudaners*, *Zenetaners*, *Haoraners*, en *Gumerers* deze zelfde tale, van hem *Aquel Marik* geheten, toe, en zeit dat deze woorden een *edele tale* betekenen. Deze laeste of Barbarische tale wordt in drie onderscheidentlijke talen verdeelt: want een andere tale gebruiken de *Tamazegtanen*, een andere de *Xilhanen*, en een andere de *Zenetianers*. Zy verschilt geheel en al van d'andere talen; maer heeft evenwel met verscheide woorden der Arabische tale groote gemeenschap; want de volken, die naest aen de Arabers leggen, en geduurigh met hen verkeeren, mengen zeer veele Arabische woorden, en van de tale van Abimalik onder hun eigen tale. De *Gumerers*, en meeste *Haoraners*, die aen den kleinen bergh Atlas woonen, en al d'inwoonders van de steden aen de Kust van Barbarye, tusschen den grooten Atlas en de Middellandsche Zee gelegen, gebruiken de Moorsche of gebroke Arabische tale. Maer in de stad Marokko en al desselfs landschappen, en by de Numidiers en Getuliers, en in het wester gedeelte van Afrika, wort de zuivere Barbarische of oude Afrikaensche tale, die zy met twee oude namen, *Xilha* en *Tamazegt* noemen, gebruikt. Al d'overige Barbarische Afrikaensche volken, die in 't oostergedeelte van Afrika woonen, en gebuur-volken van het rijk Tunis zijn, en zich voorby Tripolis in Barbarye en de woestijnen van Barka uitstrekken, spreken alle gebrooken Arabisch.

(a) *bedē Barbaren.*

Al de genen, die tusschen den bergh van den grooten Atlas en de Zee hun woonplaetsen hebben, 't zy datze in *Douars*, dat is, hutten, of in huizen woonen, spreken de Zenetische tale, (gelijk ook een groot deel der Azuagers,) en dienen zich daer-en-boven ook van de bedorven of gebrooken Arabische tale. Zoo datmen weinigh volken in Afrika heeft, die de zuivere en oprechte Arabische tale spreken; en gebruiken alle in hun geloof-waerdige schriften de letter-kunst van Abimalik, na de welke men gemeenlijk leest en schrijft in geheel Barbarye, Numidie, en Libyen. Wijders, zommige hebben aengemerkt, dat aen de kust van Barbarye de inwoonders der steden Arabisch spreken, maer geheel verbastert en bedorven; dan evenwel zoo zeer niet ontaert en verschillende van d'oude Arabische tale, als de Italiaensche van de Latijnsche. Wat nu de boeren en arbeits-luiden belangt, die gebruiken byna overal de oude Afrikaensche tale, die niet gemeens nocht geen eigenschap met de Arabische tale heeft; maer de gemeene bescheiden, geboden, wetten, verdragen, en zelfs de spreek-woorden wordenin zuiver Arabisch geschreven.

Scalig. ad Casaub. lib. 1. Epist. 72.

De plaetsen, ontrent by de Azengers, en andere Mahumetaensche Arabische volken gelegen, hebben in hun tale zeer veele Arabische en Barbarische woorden. In de gewesten van *Gelofe*, *Geneva*, *Tombuto*, *Meli*, *Gago*, en *Galata* spreektmen een tale, *Zungay* geheten. De volken van *Guber*, *Kano*, *Quesena*, *Perzegreg*, en *Guangra* dienen zich van een andere tale, *Guber* geheten. De volken van *Borno*, en *Gouga* gebruiken mee een andere, doch byna diergelijke tale. In het rijk van Nubie heeftmen

men een tael, die van al de voorgaende verschilt, en uit d'Arabische ontstaen is. Deze landschappen zijn aen den vliet de Niger gelegen. In d'andere zuiderlijker landschappen heeftmen insgelijx vele en verscheide talen, waer onder de voornaemste zijn *Zinch* en *Habex* geheten, welke laeste by de Abyssiners gebruikt wort. Behalve dedeze heeftmen op verscheide andere plaetsen in Afrika noch andere zeer verschillende talen. Op zommige plaetsen verstaen zy elkandere door fijffelen, en eenige volken zijn zoo beestachtigh, datze niet spreken, nocht met iemant gemeenschap willen houden, nocht zich aen andere vertoonen; en indienmen iemant van hen gevangen krijght, die hongert zich liever doot, dan te willen spreken. Nopende de tale der Egyptenaers, daer af zullen wy in het beschrijven van dat landschap breder spreken.

Letteren. Beroemde Schrijvers, die de geschiedenissen der Arabers op 't papier hebben gebracht, getuigen, dat ten tijde, wanneer de heerschappy van Barbaryen, (alwaer was, en ook noch is het puik van Afrika,) onder de Mahomettisten raekte; de Afrikaners en Latijnen een en de zelve letteren gehad hebben. Wel is waer, dat deze Schrijvers belijden, dat de oude Afrikaners een eigen en byzondere tale gehad hebben; maer voegen daer nochtans by, dat deze in 't gemeen Latijnsch schrift of letteren gebruikten; zoodanig dat al de historien, die zy van d'Arianen hebben, uit de Latijnsche tale overgezet en in 't kort getrokken zijn, met de namē der Vorsten en Oversten, gepast op de tijden der Persiaensche, Assyrische, Chaldeesche, Israëlitische en Roomsche Koningen. Maer heden is'er by na niets van deze Ariaansche gedenk-tekenen overigh; dewijl de scheur-zieke Kalifers, wanneer die over Afrika heerschten, uit verwoetheit al de boeken der historien en wetenschappen, die in Afrika te vinden waeren, deden verbranden, en geen andere boeken wilden gelezen hebben, dan die van hun zekte waeren. Wijders, de Romeinen verdelgden, volgens het verhael van den Arabischen Schrijver *Ibnu Alraquiq*, na het onderbrengen van Afrika (onder welken naem byna alleen Barbaryen te verstaen is) al d'oude opschriften en tijtelen, die zy overal in Afrika vonden, om de geheugenis der Afrikaensche dingen geheel en al uit te roien; en deden in stee van deze den Romeinschen naem met een nieuwen glans blinken; op dat de roem en eere des Roomschen volks daer alleen moghte blijven: waer door de Afrikanische letteren geheel en al vernietight zijn; zoo datze heden 's daeghs niet hebben dan Arabisch schrift.

De Afrikaners, zeid Joan de Leeu, zijn zoo dom en onwetend niet, als zich iemant, uit het verhael van hun zeden en wijze van leven, wel zoude willen inbeelden; maer zy verstaen zich in tegendeel wonder wel op den loop der sterren, die zy, benevens andere wetenschappen, in de scholen leeren. Men vind'er insgelijx bouluiden en arbeits-luiden, zoo wel Arabers, als andere, die zeer grondigh en geleerdelijk van verscheide stukken in de Sterr-kunde, zonder oit daer op school gegaen te hebben, of letter of boek te verstaen, weten te spreken, en hun zeggen met diepzinnige redenen en bewijzingen te bevestigen. Dan al hun kennisse in de Sterre-kunde hebben zy allereerst geleert uit de schriften der Latijnen: 't geen hier uit blijkt; dewijl de maenden by hen de zelfste namen hebben, daer meê zy by de Latijnen bekent zijn. Men vind by hen ook een zeker groot boek, dat in drie andere boeken verdeelt is, en van hen de Schat-kamer der Lant-bou genoemt wort. Dit boek is ten tijde van Mansor, Heer van Granada, uit de Latijnsche in de Arabische tale overgezet; en daer in staet begrepen, al 't geen den Lant-bou betreft: namelijk, de veranderingen der jaer-zaisoenen, de wijze van zaien, met een groot getal van diergelijke byzonderheden.

Wetenschappen der Afrikaners.

Hebben de Sterre-kunde van de Latijnen ontleent.

Het is ook kenbaer, dat de gewesten, voornamelijk aen de Kust van de Middellandsche Zee, schrandere herssenen in oude tijden hebben voort-gebraght, gelijk de Poëet Terentius en groo-

groote Kerk-voogden en Leeraers der Kerke hebben doen blijken, zonder van andere groote ſtrijdbare perzoonen te willen reppen, die door een ongeloofelijke kloekmoedigheit hun vryheit tegen de kloekmoedighſte der mannen onder de Romeinen beſchermt hebben: waer uit duidelijk blijkt, tot welk een top van eere deze plaetſen in oude tijden zijn opgeklommen; daer in tegendeel de genen, die tegenwoordigh deze plaetſen bewoonen, door een deerlijke verandering, der wijze van de ſtrijdbare kloekheit en geleertheit hunner voorouderen ontaert zijn, datze voor kinderen der werelt en de grooſte plomperts te houden zijn, zonder iets prijzens waerdigh by zich te hebben.

Jaer-rekening. Wijders, de Afrikaenſche en Arabiſche Mahumetanen rekenen hun tijd na de Maen, en brengen het gewoonlijke jaer op drie hondert en vier en vijftigh dagen, daer in zy geheel en al de jaer-rekening der Arabers volgen. Want aen d'eene zes maenden gevenze dertigh, en aen d'andere alleen negen en twintigh dagen; zoo dat hun jaer elf dagen van het jaer der Europers verſchilt.

Rijkdommē. Gelijk Afrika met het voort-brengen van dieren en gewaſſen gezegent is; alzoo worden ook d'onmetelijke woeſtijnen en wilderniſſen, die men op zommige plaetſen in Afrika vind, door de rijke gout- en zilver-mijnen vergoed en vergolden. Heeft men op zommige plaetſen barre en dorre woeſtijnen, op andere ziet men weer gezegende en rijke landouwen. *Guiné*, *Sofale*, *Gago*, *Nubien*, en meer andere geweſten, houden in haeren boeſem rijke gout-mijnen beſlooten. *Angole*, *Monomotape*, en andere rijken verſchaffen treffelijke zilver-mijnen, hoewelze ook geen gout ontbeeren. Het rijk *Neguz* is vruchtbaer in het voortbrengen van allerlei koopmanſchappen en rijkdommen, en Turkyen verſchaft roode kralen, die aen de Kuſt van Barbaryen geviſcht worden. Het rijk *Tombuto* levert ſtaven gout en andere dierbare dingen uit; waer door Afrika voor het minſte en ſlechtſte deel des aerdbodems niet te rekenen is.

Sterkte. Wat de krachten van Afrika of talrijkheit van weerbare mannen belangt, door welker krachten en meenighte het lant beſchermt en de vyand buiten gekeert wort, die is hier zeer groot. De krijg-heiren alleen der Koningen van Marokko en Fez en d'Arabers, en de benden der Turken in 't rijk Tunis, Algiers, Tripolis, en Egypten; insgelijx het gewoonlijk krijghsheir des Konings van Neguz, en de ongeloofelijke meenighten des Konings van Angole zouden Afrika, al had de gehele werelt haer krachten t'zamen geſmolten, onwinbaer maken, indien d'inwoonders daer by ſtrijdbaer en manhaftigh waeren, en vaerdigh de wapenen wiſten te handelen.

Wapenen der Arabers. Daer is noch overigh, om in 't algemeen de wapenen en wapen-handel of wijze van oorlogen der Arabers bekent te maken. Al d'Arabers van 't rijk Marokko en Fez gebruiken lancien of Sagayen, ſchilden, borſt-harnas en ſtorm-hoeden of helmetten. Hun degens of zabels, die zy op de zijde dragen, komen voor het meerdeel uit Europe, en zijn by hen, om de treffelijkheit van 't ſtael en zonderlinge wel-gemaektheit, in zeer groote waerde; welke twee dingen, behalve d'onbequaemheit der Afrikaenſche wateren, tot het maken der wapenen hen ontbreken. Zy weten ook met een zonderlinge groote vaerdigheit te paert zekere werp-pijlen te werpen: maer met muſketten en kanonnen zoo wel niet om te gaen, dewijl zulx niet zeer by hen in 't gebruik is. Zy rijden met gebogen knyen te paert, en ſmijten hun dek-kleet van den zadel, wanneerze willen vechten, om vaſter en ſteviger te zitten, en hun paerden, die cierlijk opgetoit zijn, des te minder beletſel te geven. Zommige ruiters gaen ten ſtrijde met zes of zeven werp-pijlen, die zy zoo wis weten te werpen, datze in vollen ren een doel-wit, dat niet grooter dan een ſchelling is, zonder te miſſen, kunnen treffen.

De andere Arabers, die ten Weſten, voorby het rijk Tremiſen tot aen de wilderniſſen van Barka woonen, trekken ten ſtrijde met lange yzere Zagaien,

en

en werpen die ter wederzijde, van achteren en van vooren op hun vyand: desgelijx baren zy dikwils in 't vluchten grooter neerlaegh, dan in het aenvallen. Want zommige onder hen durven op een vlakte tien of twalef ruiters te keer gaen; waer uit blijkt, hoe vaerdigh zy zich van hun Zagaien weten te dienen. Zy dragen by deze Zagaien geen schilden, nocht panzers, nocht helmetten, om zich daer meê niet te belemmeren; maer wel eenige schiet-bogen, doch hebben geen musketten, inzonderheit de ruiters te paerd.

Hun voet-volk is voor het meerdeel by hen ondienstigh; dewijl al hunne oorlogen te paert geschieden. Wel is waer, dat zy heden 's daegs eenige musketten aen het voet-volk hebben gegeeven, inzonderheit die van het Koningrijk *Tremisen*; maer dit zijn volken, die met geen ordre vechten, en dat slagh van wapenen niet weten te gebruiken; zoo dat zy zich van dit wapen-tuigh alleen hier in dienen, om andere Arabers daer mee schrik aen te jagen; die de musketten en al andere vuur-wapenen grootelix haten en vrezen, met bybrengen, dat het een bedrieghelijk en verradelijk wapen zy, dat iemant doot, eer dat hy zijne krachten kan toonen.

Hun vechten. In het oorlogen of wijze van vechten verschillen d'Arabers zeer veel van andere volken, dewijlze geen orde, nocht geleden in het vechten onderhouden; maer vallen den vyand op verscheide plaetsen aen, en zenden ter plaetse, daerze hem op het zwakste vinden, het gros des heirs, om hem vaerdigh te bespringen. Maer indien zy zelfs besprongen worden, dan scharen zy zich aen verscheide hoopen, schoonze by een vergadert zijn, om van alle kanten door den vyand te breken, en hem ter neer te matzen of op de vlucht drijven.

Bestiering van Afrika. Afrika wort op zommige plaetsen bestiert door Keizeren en Koningen, op zommige door Onder-koningen, gelijk de genen zijn, die uit den naem van den Turk aldaer heerschen; op zommige door *Xeques*, dat is, Opperhoofden, zoodanige over d'Arabers gebieden; op eenige in vorm van een Republijk of Gemenen Staet, gelijk die van *Bravas*; en op andere plaetsen leven d'Afrikaners en Arabers zonder opperhooft en wetten, en doen niet dan roven en stroopen op hun gebuur-volken, inzonderheit de genen, die in de wildernissen woonen.

Afrika door de Romeinen overwonnen. Het deel van Afrika, dat den Ouden bekent was, ('t welk voornamelijk Barbaryen was,) stont allereerst onder de heerschappy van verscheide Prinsen of Vorsten, en raekte daerna, na het verwoesten van Karthago en het uitroien der Afrikaensche Koningen, onder het gebiet der Romeinen, die hun bou-troepen na deze vruchtbare gewesten ter volk-planting zonden, om dezelve, uit inzicht van gewin, te bebouwen, en volk-rijk te maken. Zy bestierden een lange wijle deze volken door Onder-burgermeesters, tot dat de Wenden, onder het gelei van hunnen Koning Geiserik, met een heir van vier-en-twintigh duizent man, in 't jaer na Christus geboorte vier-hondert zeven-en-twintigh, zich daer af meester maekten. *Door de Wenden.* Na dat de Wenden Afrika hondert en acht jaren bezeten hadden, wiert de stad Karthago, die zes-en-tnegentigh jaren hen onderhorigh was geweest, in 't jaer vijf-hondert en drie-en-vijftigh door Bellisarius, Velt-heer van Justinianus, verovert, en t'effens hun Koning Gilimer gevangen, *Door de Grieken.* waer door Afrika in vorm van een landschap onder de Grieksche Vorsten raekte, die jaerlix Hopmannen en Lant-vooghden, om daer over te gebieden, derwaerts zonden, en groote oorlogen tegen deze volken voerden.

Door de Arabers. Na het veroveren van Afrika door de Grieken brachten d'Arabers een deel van Afrika onder hun gebied, die allereerst in 't jaer zes-hondert en drie-en-tzestigh daer in raekten, ten tijde van den Turkschen Keizer *Otthoman*, die, onder het gelei van den Oversten *Okkuba Ben Nafik*, een heir van vier-en-twintigh duizent man in Afrika zond. Wanneer deze Veltoverste de Romeinen in verscheide velt-slagen overwonnen had, deed hy dertigh mijlen ten Oosten van de stad Tunis

e stad Karvan gesticht. Tunis, de stad *Kairaven*, heden met een bedorven naem *Karvan* of *Kayrvan* geheten, stichten. Dan de Schrijvers der Afrikaensche geschiedenissen verhalen, dat de meeste gemelde Arabers, met rijken buit beladen, t'huiswaert gekeert waeren; maer al d'overigen, die in Barbarye bleven, behalve de stad *Karvan*, allengs meer andere steden en vestingen, tot bescherming van hun plaetsen, gesticht, en zich met de Afrikaensche volken van *Zinhagia*, *Baruata*, en *Zenega*, gemeenlijk *Berberes* of Barbaren geheten, vermengt hadden: den welken, door het geduurigh verkeeren met deze Barbaren, die een tijd lang onder het gebied der Romeinen gestaen hadden, en de Italiaensche tale of bedorven Latijn spraken, hun Arabische moederlijke tale vergeten was.

Afrikaners raken aen heerschappy van Afrika. Wijders, de drie der vijf te voore gemelde Afrikaensche volken, als de *Zenetaners*, *Mukamuders*, en *Zinhagiers* hebben op verscheide tijdē, zoo wel in Biledulgerid, als in Barbarye en Libye, na het verzwakken van de mogentheit der Mahumetaensche Arabers, geregeert; daer zy te voore zelfs door Arabische *Xeques* of hoofden der stammen bestiert wierden. Men heeft dan te weten, dat wanneer Barbarye stont onder d'Arabers, en die van den huize van Iris, die de stad Fez stichten, en over beide de Mauritanien heerschten, een stam van de Zenetaners, *Mequinecers* geheten, allereerst aen de heerschappy raekte, ten tijde als de *Abdarrahmaners* te *Kordoüe* begosten te regeren.

Daerna vertoonden zich de Magaroaners, een andere rank van de Zenetaners van Biledulgerid, die vele plaetsen den Abdarrahmaners, die zy in Afrika gewonnen hadden, ontweldigden; overwinnende nevens hen ook de *Mequinecers*, die de Rijken in Barbarye, en niet in Biledulgerid, (waer af zy evenwel een groot gedeelte bezaten) bevestight hadden. Maer na een klene wijle, wierden de Magaroaners uit hun rijk verjaeght door andere Afrikaners van Zynhagia, geheten *Lumptunas*, en van de Afrikaensche Histori-schrijvers *Almoraviders*; die het strijdbare volk, by de Afrikaners *Morabitiners* geheten, (dat ten tijde van *Hexin*, zoon van *Abdulmalik*, allereerst de leere van Mahomet aennam,) uit de grens-plaetsen van Geneva met zich sleepten.

Het gebeurde daerna, dat een Leeraer dezer leere, geheten *Mehedi*, zich opwierp tegen d'*Almoraviders*, en, onder gunst van d'Afrikaensche *Hargias*, gesprooten uit het volk van *Mukamuda*, hen den oorlogh aendeed; zoo dat de nakomelingen van dezen *Mehedi* Heeren van geheel Afrika, en *Moualedines* genoemt wierden, om datze een leere volgden, geheten *Mohauedin*, 't welk wet der vereenigers te zeggen is. Daerna wierpen zich de *Beni-Nerins*, herkomstigh uit den stamme der Zenetaners, tegen de regerende *Almoraviders* op, en verdrevenze; maer wierden daerna weer zelfs t'ondergebraght, door een ander volk van hun stam, geheten *Beni Oataz*, dat door de *Xerifs* of *Cherifs* weer van hun rijk berooft wiert. De Koningen van Tunis en Tremisen zijn ook uit deze vijf volken gesprooten; dewijl de *Benizehiners*, eerst *Abdelneters* geheten, uit den volke van *Zinhagia* en den stam der *Magaroars* herkomstigh waren, en over Tremisen heerschten. Gelijk ook de *Buhafars*, herkomstigh uit den volke van *Mukamuda*, over Tunis geregeert hebben. Schoon de twee andere volkē der vijf, de *Gomerers* en *Hoarars*, den tijtel van Koningen in Afrika niet gevoert hebben, zoo hebbenze evenwel ook over eenige gewesten van Afrika geheerscht. Zoo dat hier uit klaerlijk blijkt, dat al de Koningen van Afrika, die geheerscht hebben na den val der Arabers, uit deze vijf volken gesprooten zijn.

De aeloude Afrikaners van Barbaryen hebben in voorige tijden een zonderlinge drift en genegentheit tot het plegen van Afgoderye gehad, aenbiddende, na den voorgang der Persianen, de Zon en het Vuur, en stichten ter beider eere prachtige tempels, daer in zy geduurigh brandend vuur, dat noit moste uitgebluscht worden, gelijk de Priesterinnen van de Godin Vesta te Rome deden, hielden en bewaerden. By dezen blinden yver van afgoderye *Oude Afrikaensche Godsdienst.* *Marmol.*

derye blevenze tot aen den jare na Christus geboorte drie-hondert en negen-en-veertigh, als wanneer zy de belijdenis der Roomsche leere aennamen, hoewelze zich niet alle tot den Roomschen Godsdienst begaven; maer omhelsden ook vele ketteryen, waer onder die van de Manicheën de voornaemste waeren.

De volken van Numidie, Getulien, en Libyen aenbaden ieder eenen dwael-ster, en deden daer aen offerhande en gebeden. Insgelijx waeren de Neer-Moorenlanders met wonderlijke wangeloven en afgoderyen verwert: want zommige aenbaden de Zon, andere de Maen; andere de Sterren, Water, Vuur, en meer andere dingen. Ja, eenige aenbaden alle daeghs het eerste levend ding, dat hen, in het gaen uit den huize, ontmoette.

De Inwoonders van Opper-Morenlant aenbaden, uit een natuurlijken drift, en zonder daer in van de Profeten, of van andere volken onderrecht te zijn, *Guigim*, dat is, de Heere des hemels. Daerna wierd by hen op zekeren tijd de Joodsche leere aengenoomen, en onderhouden tot aen de regering van de Koninginne Saba of Maquida, dewelke, gehoort hebbende van Salomons groote wijsheit, reisde derwaert, en ontfing van hem de kerkelijke wetten van Moizes leere, en raekte tot de kennisse van de boeken der Profeten. Maer wanneer in 't jaer na Christus geboorte duizent en zeven-en-tzestigh *Tahaya*, zoon van *Abubequer*, in het lant van Negros en Neer-Moorenlant gekomen was, verblinden en verstrikten zommige leeraers der Mahumetaensche zekte deze onnozele volken en zwakke verstanden met hun listige toug en liefelijke woorden, en loktenze tot het gevoelen hunner valsche leere; 't welk voornamelijk in Geneve en Nubie, (twee Rijken, die aen de wildernissen van Libyen en Egypten grenzen) volbraght wiert en geschiede. Van daer trokken deze Mahumetanen in grooten getale, niet alleen na Egypten, maer ook over de Middellandsche Zee na Spanje, en verkondighden aldaer hun leere, rovende alles wegh, 't geen hen voorquam: waer na zy weer zeeghaftigh na hun plaetsen keerden, en de werelt met hun dwaes en valsch gevoelen verstrikt en versmoort lieten leggen.

Leere van Mahomet wort in Afrika gebraght.

Maer na dat de inwoonders van Barbaryen, om weer van hen te spreken, een langen tijd zich aen den dienst der valsche Goden gehouden hadden, wierdenze Christenen ontrent twee-hondert en vijftigh jaren voor de geboorte van Mahomet, uit oorzake dat het gewest, alwaer de rijken Tunis en Tripolis leggen, bestiert wiert door zekere Heeren van Pouille en Sicilie, en de Gotthen de Kust van Cesarie en Mauritanie bezaten. Ter zelver tijd vluchten ook vele Christene Vorsten, hoewel de meeste aenhangers der Arrianische leere, voor de razerye der Gotthen, die Italien verwoesten, en verlieten hun plaetsen, en quamen hun verblijf-plaets ontrent Karthago nemen. Wanneer nu d'Arabers in Afrika quamen, om Barbarye te veroveren, vonden zy de Christenen meesters dier plaetsen, tegen de welken zy een lange wijle oorlooghden, tot dat de Arabers de zege bevochten, en de Christenen verdreven; waer van zich zommige na Spanje, en andere na Italien begaven. En in'er daet het scheen een groote troost te geven, datmen deze gewesten met zoo groote Christenen vervult zagh. Want de kerkelijke vergaderingen, die in Afrika gehouden zijn, wijzen aen, dat'er, in 't jaer veertien-hondert en elf, in de stad Karthago twee-hondert zes-en-tachtigh recht-geloovige Prelaten ter vergadering verschenen zijn, behalve noch hondert en twintigh, die afweezigh waeren: waer uit af te meten is, hoe groot het getal der gemene Christenen moet geweest zijn. Men vind ook aengetekent, dat te Karthago zeven kerkelijke vergaderingen zijn gehouden. Deze plaets heeft ook voortgebraght vele groote en treffelijke kerkelijke perzoonen, waer onder de voornaemste geweest zijn, de oud-vader Tertullianus, Cypriaen, Fulgentius, Paus Gelasius d'eerste, Arnoge, en meer andere, en boven alle, de onvergelijklijke Augustijn.

Marmol.

Die van Barbaryen worden Christenen.

Gramay. Afr. lib. 2. c. 3.

Wat

Staet des Gods-dienfts in Moorenlant.

Wat de volken van Opper-Moorenlant belangt, die bleven by 't Christen geloof, hoewel dat met vele waengeloven der Joodsche leere vermengt was, en de Joden bleven aldaer in klenen getale. Maer de Inwoonders van Neer-Morenlant, die voor 't rijk *Zinche* en ten Westen aen de Kuft van de Etiopische Zee leggen, zijn alle by hun afgodery gebleven : waer onder vele zoo beestachtigh zijn, datze wanschepselen der natuur moogen genoemt worden; hoewel, na de schipvaerten der Portugezen op deze gewesten, vele van deze volken tot het Christen-geloof bekeert zijn.

Marmol. Afrik.

Vijfderlei volken in Afrika.

Ten aenzien van den Gods-dienst, die tegenwoordigh in Afrika gedreven wort, vindmen daer in voornamelijk vijfderlei volken, die wijd en zijd verspreit leggen, en geheel en al in 't geloof of Gods-dienst van elkandre verschillen: als Christenen, Joden, Kaffers zonder Gods-dienst, Afgodisten, en Mahumetanen of Mahomettisten.

Christenen.

De Christenen, die zich in Afrika bevinden, daer onder zijn zommige vreemdelingen, en andere ingeboorne; zommige van deze beide zijn onder den Turk en Barbaren slaven, andere vrye luiden. Daer-benevens zijn onder de Christenen zommige recht-gelovigen, als in de rijken en landẽ, die onder den Koning van Spanje, de Venetianen, Neerlanders, die van Genua, &c. hooren; andere zijn wangeloovigen en scheur-zieken, als in Paep-Jans-lant en op zommige plaetsen van het lant van Negros; andere woonen hier en daer door Afrika verspreit, als d' Armeniers, Maronisten, Georgianen, Thomisten, en Grieken, welke eerste byna den Patriarch van Alexandrye erkennen; de andere eige en byzondere Prelaten, maer de Grieken den Patriarch van Konstantinopele.

Gramaye Afrik. lib. 2. c. 2.

Men vind ook in Afrika, en voornamelijk aen de Zee-kusten, byna allerlei land-aert, die zich te scheep, om koophandel te drijven en gewin te doen, op zekere tijden van 't jaer, derwaert begeven, zonder aldaer hun vaste woonplaetsen te houden. Want de gehele Zee-kust van Barbaryen langs de Middellandsche Zee, tot aen de hoek der Straet Gibralter; en van daer tot aen Kaep de Verde en de Kaep van Goede Hope, wort voornamelijk van de Neerlanders, Engelsche, Franzoizen, Deenen, &c. aengedaen, welke twee eerste op verscheide plaetsen, langs de Kust van Guiné, sterkten, tot bevesting en veiligheit van hun handel, hebben opgeworpen en gesticht.

Joden.

Afrika is ook rijk van Joden, die hier en daer verspreit hun woon-plaetsen hebben : waer van zommige 's lants inboorlingen, en uit Abrahams nakomelingen, (die na beide oevers van den vliet de Niger ter volk-planting trokken,) herkomstigh zijn. Dan deze zijn (de Joden van Egypten, Moorenlant, en voornamelijk van 't rijk Ximene daer buiten gesllooten) heden 's daeghs weinigh in getale. Andere Joden in tegendeel zijn vreemdelingen, die of van Asien, na het verwoesten der stad Jerusalem door Vespasiaen, en het slopen van geheel Judea, door de Romeinen, Persianen, Sarracenen en Christenen, na Afrika vluchten; of uit Europe zich derwaerts begaven; wanneerze aldaer zeer mishandelt wierden, en zich benootzaekt vonden te vertrekken; te weten, uit eenige plaetsen van Italie, des jaers dertien-hondert twee-en-veertigh; uit Spanje des jaers veertien-hondert twee-en-tzestig; uit de Neerlanden des jaers dertien-hondert en vijftigh; uit Vrankrijk des jaers veertien-hondert en drie; uit Engelant des jaers veertien-hondert twee-en-twintigh. Al deze Joden verschillen van elkandre in kleding, en worden in verscheide stammen of geslachten, en in Synagogen en ontelbare volken verdeilt, en hebben geen heerschappyen, maer op eenige plaetsen wel veel gezaghs en groote rijkdommen. Wel is waer, datze by eenen ieder in verachting zijn, en by de Turken zoo eenen hatelijken naem hebben, datze tot den Mahumetaenschen Gods-dienst niet ontfangen worden, vooraleeer zy gedoopt zijn. De Christenen, wanneer zy Afrika bezaten, hebben hun getal zeer uitgeroit; desgelijx ook de Turken, hoewel deze hen gemeenlijk in het invorderen van hun tollen en schattingen gebruiken.

Gramaye.

Kafrers.

Linschot. c. 6.

De Kafrers, zoo geheten, na hun lant, datze bewoonen, houden zich aen genen Gods-dienst, nocht zy hebben gene kennisse van God, maer leven geheel en al gelijk beesten; zoodanig al de volken zijn, die van Mosambique tot aen de Kaep van Goede Hoope woonen; hoewel veel andere aen strant-gelege en middellandsche plaetsen van Afrika met het zelfste euvel ook besmet zijn.

Afgodisten.

Afrika heeft ook geen gebrek van Afgodisten of Afgoden-dienaers, die zich in grooten getale in het lant van Negros, in Neer- en Opper-Moorenlant bevinden, alwaer zich na den grooten Oceaen heele Rijken van zoodanige volken vertoonen, uitgezeit eenige weinige, die door vlijt der Portugezen en Spanjerts op verscheide tijden bekeert en gedoopt zijn geworden. Daer-benevens heeftmen onder de blanken zeer veele luiden in de wildernissen, die d'afgodery behartigen.

Mahumetanen.

De Mahumetanen of Mahomettisten, dus geheten na den stichter en invoerder dezer zekte, Mahomet, bezitten tegenwoordigh een groot deel van Afrika, die derwaerts uit Asien en Arabien overgebraght zijn, en aldaer hun leere voortgeplant hebben: weshalve zal hier ook van hunnen Gods-dienst of leere een weinigh wijtloopiger gesproken worden.

Zijn verscheide.

Gramay. Afrik. lib. 2. c. 1.

Zommige onder hen zijn vrye luiden, en leeven ongebonden en zonder wetten in de wildernissen van *Libyen*, *Barka*, en *Biledulgerid*; andere staen onder Koningen, gelijk die van *Marokko*, *Fez*, en eenige Morenlandsche volken; of onder Onderkoningen en Turksche Bassen, als d'ingezetenen van Algiers, Tunis, Tripolis en Egypten.

Mahomets geboorte.

Mahomet wiert gebooren, na het gemeen gevoelen der Schrijvers, onder Keizer Maurits, in 't jaer na Christus geboorte, vijf hondert twee en tnegentigh; hoewel andere zijn geboortedagh elf jaren vroeger, en eenige zestien jaren later stellen. Zijn geboorte-plaets was een slecht dorp in Arabien, *Itrapia* geheten, en had tot Vader eenen Ismalijt, *Abdillas*, en tot Moeder een Jodinne, *Kadiges* geheten; zoo datze beide van verscheide geboorte en Gods-dienst waren. Men zeit dat hy drie-en-twintigh jaren met het voortplanten zijner leere toegebraght, en onder Keizer Konstantius, in 't jaer zes-hondert vijf en vijftigh, dezer werelt overleed, zoo dat hy eenen ouderdom van drie-en-zestigh jaren bereikte; daer nochtans andere willen, dat hy in zijn vier-en-dertighste jaer aen het drinken van vergif quam te sterven.

Waerom de Mahumetaensche leere zoo diep ingewortelt is.

Grammay. Afrik. lib. 2. c. 1.

De voornaemste oorzaek, waerom deze vervloekte leere zoo weligh looten geschooten, en zoo een meenighte van menschen van andere Gods-diensten tot haer getrokken heeft, schijnt te zijn, dewijlze van alle Gods-diensten tzamen is gelapt, de wellusten toelaet en gehengt, en haere navolgers niet met reden, maer door het geloof aenhoud; oorzaek, mijns bedunkens, dat nocht Jood zoo zeer een afschrik van hun leere heeft, wanneer hy ziet, datze maer eenen God belijden; Adam, Abraham en Moyses voor Profeten erkennen; de besnijdenis, offerhande, en het Paesch-feest aennemen; zich van verkens-vleesch onthouden, en geen beelden in de tempels gebruiken; nocht ook een Heiden daer van zeer afschrikkig is, wanneer hy bemerkt, datze de opgaende Zon eenighzins aenbidden, het trouwen van vele vrouwen toestaen, en hun ydele waengeloven niet verwerpen; nocht ook, dat meer is, een Christen van hun leere byster vervaert is, als hy bevind, datze Christus, de maeght Marye, en eenige Apostelen eere aendoen; datze vasten, een eenigen God aenbidden, en diergelijke meer andere dingen toestaen. De dwang en grootheit der Turksche tyrannye en slavernye heeft ook geen kleen getal volken van andere gezintheden tot hun leere doen overgaen. Insgelijx geven de vergeldingen en vereeringen, die zy aen de genen geven, die hun geloof afzweeren en Mahumetanen worden, groote aenleidingen voor zwakke zielen, tot het aenvaerden der Mahumetaensche leere: want een Christen, die onder hen de besnijdenis wil ontfangen, wort met groote pracht en zonderlinge plechtigheden

lieden langs de ſtraten gevoert, en rijkelijk beſchonken, en daer-en-boven tol- en ſchat-vry gemaekt; waer over menighten van Grieken en Albaniers de beſnijding hebben aengenomen.

Verſcheide zekten. De Mahumetanen zijn verdeilt in verſcheide zekten; waer van d'eerſte geheel en al de wet van Mahomet, gelijkze in den Alkoran geſchreven ſtaet, na den letterlijken zin volght. Vele *Morabuts* dezer zekte bevinden zich onder d'Arabers, by den welken zy ook in groot aenzien zijn. De tweede zekte is van de genen, die *Elheſibnu Abilhazen* volgen, dewelke de ſtad Baſra tot zijn geboorte-plaets had, en tachtigh jaren, na het overlijden van Mahomet, deze zekte invoerde. Hy leerde, hoewel hy niet een eenigh boek heeft nagelaten, zijne aenhangers zekere regelen en geboden onderhouden, die Mahomet noit had voorgeſchreven. De navolgers dezer zekte ſtaen de zang-kunſt toe, hoewel zulx tegen den Alkoran ſtrijdt, en bevinden zich in Egypten en Cyrene in groten getale, alwaerze gemeenlijk den tijd met danzen, juichen, en het zingen van minne-liedekens over-brengen. De derde zekte heeft tot oprechter en leeraer eenen *Elhari-Ibim-Eſed*, geboortigh van *Bagaded*, die hondert jaren na dien tijd opſtond, en aen zijne leerlingen geſchreve boeken heeft nagelaten; maer na verloop van tijd wierden de navolgers dezer zekte door de Mahumetaenſche Aerts-vaders en Wet-geleerden gedoemt; hoewel dezelve zekte na den tijd van tachtigh jaren weer begon te herleven, onder zekeren vermaerden Leeraer, die met grooten aenhang deze leere opentlijk leerde; maer wiert endelijk met al zijn leerlingen door de Wet-geleerden en Aerts-vaders ter doot verwezen, doch door denzelven, op het verdedigen zijner leere, weer vry-geſprooken. Sedert duurde dezelve zekte ontrent hondert jaren, tot dat Keiſer *Malikſach*, uit den geſlachte der Turken, uit Groot Aſien quam, en al de aenhangers dezes gevoelens verdreef: waer door zommigen hunner zich na Kairo en de overigen met de vlucht na Arabien begaven. Dus blevenze hier en daer verſtroit den tijd van twintigh jaren, tot aen de regering van Keizer *Kaſelſah*, neef van *Malikſach Nidan Elmule*, die een zijner Raets-heeren, en een man van grooten geeſt was. Dees, zeer genegen tot het gevoelen dezer leere, herſtelde en beveſtighde dezelve zoodanigh, dat hy door hulp van eenen *Elgazulli*, die verſcheide boeken geleerdelijk van deze leere geſchreven had, de Wet-geleerden met de leerlingen dezer zekte bevredighde, op voorwaerde, dat de Wet-geleerden *bewaerders* van des Profeten Mahomets wetten, en de navolgers *verbeteraers* of *herſtelders* zoudē genoemt worden. Dit verdragh duurde tuſſchen hen, ter tijd toe dat *Bagaded* door de Tarters verwoeſt wiert; ſedert vermeerderden d'aenhangers dezer leere zoodanigh, datze zich zelfs byna over geheel Aſien en Afrika verſpreiden. Al deze houden d'andere Mahumetanen voor ketters, en worden by den gemenen man Heiligen genoemt. Zy erkennen een gekooren Opper-prieſter, dien zy *Eloth* noemen, en zijn door de rijken *Tunis* en *Fez*, alwaer zy allerlei welluſten en overdaet bedrijven, in grooten getale verſpreit.

Leo.

Gramaye lib. 2. c. 1.

Daer zijn noch meer andere Mahumetaenſche gezintheden of zekten, als de Kabaliſten, Sunaquiters, en meer andere: waer onder de voornaemſte wel ten getale van twee-en-tzeventigh beloopen, waer van een ieder aenhanger zijn gevoelen als waerachtigh en goed verdedight, en zoodanigh, dat een menſch daer door de zaligheit bekomen kan. Eenige brengen al deze zekten of gezintheden onder twee voorname hooft-zekten; te weten, onder die van *Laſhari*, die over geheel Afrika, Egypten, Syrien, Arabien en Turkyen verſpreit is; en onder die van *Imamie*, die in het geheel Koningrijk van Perſen en in zekere ſtad van *Koraſan* aengenomen is. De groote *Sofi* van Perſen verdedight ook de zekte *Imamie*; waer over geheel Aſien eertijts ſtont om verwoeſt te worden, dewijl de *Sofi* by de volken der zekte van *Leſhari*, door gewelt der wapenen, de zekte van *Imamie* deed invoeren. *Twee hooft-zekten, Laſhari en Imamie.*

F 3 De-

Waer in die verschillen.

Deze twee zekten verschilllen in vele stukken van elkandre: want d'Arabische Mahumetanen en andere aenhangers der zekte *Lashari* drijven, dat God d'oorzaek van goed en quaed zy; maer de Persianen, dat hy alleen oorzaek van het goede zy. By de Persianen wort God alleen voor eeuwigh gehouden; by de Turken ook de wet. De Persianen willen, dat de zalige zielen God niet in zijn werkingen en eigenschappen kunnen zien; 't welk tegen het gevoelen der Turken strijd, die leeren, dat hy in zijn wezen zal zichtbaer zijn. De Persianen gevoelen, dat Mahomets ziele, wanneer hy den Alkoran ontfing, door den Engel Gabriël in Gods tegenwoordigheit gebraght wierde; de Turken zeggen, dat t'effens ziel en lichaem derwaert gevoert wierde. De Persianen bidden 's daegs maer drie-werf, d'Arabers vijfwerf. Men vind tusschen beide deze zekten, voornamelijk in het recht uitleggen des Alkorans, veel meer andere verschillen, gelijk by Kamerarius, Borrius, en meer andere Schrijvers dezer leere te lezen is, die hier, om wijtloopigheit te mijden, overgeslagen worden.

Mahomets gevoelen nopende Christus.

Wat Mahomet van Christus, de maeght Maria, het Evangelium, en endelijk van zich zelven gevoelt, blijkt duidelijk uit den Alkoran, waer in hy zich met deze woorden hooren laet: namelijk, dat God, Jesus, en Maria mirakelen voor de menschen gedaen hebben. En elders: *Het woort Gods, Christus Jesus, Marias zoon, is van den schepper der werelt gezonden, om in deze en d'aenstaende eeuwe het aengezicht aller volken te zijn.* Op een andere plaets belijdt hy, dat Christus, de kracht Gods, het woort, de wijsheit, de ziel, de wint en herte Gods, gebooren door een Goddelijke aenblazinge uit de maeght Maria, de dooden opgewekt, de blinden ziende gemaekt, en meer andere mirakelen uitgewerkt hebbe. Dat hy uitstekender, dan al de Profeten geweest zy, en de Joden geenen Profeet na Christus meer hebben. Hy stelt Jesus voor al de mannen en Profeten, en Maria voor al de vrouwen. Hy zeit, dat de verrader Judas, wanneerze Christus in den tuin zochten, in de gedaente van Christus verandert, en in stede van hem gekruist zy.

Dezelve Mahomet zeit in zijn Alkoran: dat hy geene mirakelen gedaen heeft, nocht zoude doen: dat hem het meeste onbewust was: dat hy zuiver mensch was, hoewel van God gezonden en ingeblazen; en geen vergiffenis van zonde konde verleenen. Hy heeft ook verboden hem aen te bidden; en bekent dat in zijne boeken eenige dingen staen, aen welker waerheit kan getwijfelt worden. Hy bekent zeer klaerlijk de kracht des Evangeliums, wanneer hy dat, het licht, een wegh-wijzer en volmaektheit noemt. En gewisselijk zeer veel gezags heeft hy zijn Alkoran onttrokken, daer hy zeit: *Een iegelijk, die den waerachtigen God aenbid, en eerlijk en rechtvaerdigh leeft, 't zy hy Jood of Christen, of Sarraceen is, zal de barmhertigheyt en zaligheyt verkrijgen.* Zijne navolgers gelooven de schepping des werelts, het maken van Adam van aerde, al de Hebreeusche historien, en ten deele Christus leere. Zy belijden een opstanding der dooden, het laeste oordeel, belooningen en eeuwige straffen der helle, en dat Christus in het oordeel naest God zal zitten. Maer te veel eigent Mahomet zich zelven toe, wanneer hy zeit, dat Christus van hem met deze volgende woorden geprofeteert hebbe: Ik verkondige u van den bode Gods, die na my komen zal, wiens naem is Mahomet, dat van eeuwigheit geschreven is, in het gezicht van Gods troon, aen zijne rechter hant. Hy roemt nochtans Moyses inzonderheit, maer zeit evenwel, dat Christus grooter dan Moyses was, doch hy zelf de grootste van allen is. Hy zeit daer-en-boven, dat de Christenen het Evangelium; maer de Joden de Wet van Moyses bedurven hebben: en dat in beide zoo veel waerheits is, als in zijn Alkoran geschreven staet. Hy belijdt ook, dat hy, van God gezonden en onderwezen, gekomen zy in de maght der wapenen, maer Christus in de maght der mirakelen.

Mahomets vermetenheit.

De

Besnijdenis der Mahumetanen. De Mahumetanen besnijden hun knechtjes, wanneerze acht jaren oud zijn, die dan te paerde met een tulbant op 't hooft, en een toorts voor hen op een speer, na den tempel gevoert worden. Na het besnijden roept het kint, uit onderrechting des Priesters, *God is een God, maer Mahomet een Profeet.* Waer op dan het kint, na het storten van eenige gebeden en doen van offerhande in de kerke, weer t'huis gebraght wort. Het vrou-volk wort niet besneden; maer is alleen gehouden belijdenis van den Mahumetaenschen Gods-dienst te doen.

Mahomets Wet bestaet in acht geboden. De Wet, die Mahomet heeft nagelaten, begrijpt acht geboden. Het eerste gebiet alleen maer een eenigen God, en maer eenen Profeet te erkennen. Het twede bestaet in den plicht der kinderen tot hun ouderen. Het Het derde in de liefde der naesten tot elkandre. Het vierde behelst de gebeê-tijden in hun tempels. Het vijfde de jaerlixe vasten, die een iegelijk dertigh dagen moet onderhouden. Het zeste spreekt van de liefde en aelmoessen aen d'armen en nootdruftigen. Het zevende handelt van het huwelik, en 'tachtste tegen den dootslach. Den onderhouders dezer geboden wort een paradijs van allerlei weelde belooft; maer voor d'overtreders is de helle met zeven poorten bereit; waer in zy vuur zullen eten en drinken, en met ketenen geboeit en ziedend water gepijnight worden.

Ik zal in 't kort, eer ik mijn reden van de verscheidene zekten der Mahumetaensche leere afbreeke, het geloof en de wonderlijke zeden der driederlei *Morabuten* of *Heiligen* ten toone stellen.

Zeden en geloof der Morabuten. d'Eerste drijven, dat een mensch door zijne goede werken, door vasten en onthouden van spijze, tot de natuur van eenen Engel kan geraken. Want het herte, volgens hun zeggen, wort door dusdanige werken zoodanigh van alle besmettingen des quaets gereinight, dat het geenszins, schoon het wilde, meer kan zondigen. Dan zy achten evenwel zich zelfs niet bequaem, die gelukzaligheit te kunnen bereiken, voor al eer zy by trappen van vijftigh wetenschappen daer toe zijn opgeklommen; hoewel God hen, zeggenze, de zonde, die zy voor 't bereiken van den twintighsten trap, bedrijven, voor zonde niet aenrekent. Zy leven in den beginne zeer streng, en mergelen zich zelfs met vasten uit; maer begeven zich daerna tot alle wellusten en ongebondentheden. Hun wijze van leven, die door zekeren geleerden man, *Eseb-rauardi Schrauardensem*, geboortigh van de stad *Korasan*, in vier boeken beschreven wiert, is zeer streng. Zeker ander schrijver, *Ibnul-Farid*, heeft hun gehelen Gods-dienst in aertige vaersen beschreven, die vol zin-spreuken staken, en niet dan van liefde scheenen te handelen. Over deze vaersen maekte een ander *Elfargari* een uitlegging, en vergaderde daer uit de regelen dier zekte, en toonde daer in de trappen, om tot de gelukzaligheit te geraken. Met zoo een aengenamen en zoet-vloeienden stijl zijn deze vaerzen gemaekt, dat d'aenhangers dezer zekte geen andere op hun maeltijden zullen zingen of verhalen: want geen Schrijver heeft hun tale in drie-hondert jaeren zoo oit verciert, als deze gemelde *Ibnul-Farid.*

De navolgers houden de Hemelen, hooft-stoffen, dwael-sterren en al de vaste sterren voor iet Goddelijks, en drijven, dat geen wet of Gods-dienst dwaelachtigh zy: want ieder mensch, zeggenze, magh wettelijk aenbidden, waer toe zijn gemoed allermeest genegen is, om aen te bidden. Zy willen, dat alle kennisse Gods in eenen mensch ingestort zy geweest; den welken zy in hun tale *Elchot* noemen; en dat die mensch van God was uitverkooren, en hem in kennisse evengelijk geworden. Na het overlijden van dezen *Elchot*, kooren veertigh mannen, *Elanted*, dat is, blokken of Hopmannen geheten, eenen anderen uit het getal van veertigh. Wanneer nu een van deze veertigh komt te sterven, dan kiezenze eenen ander uit een getal van zeven-hondert vijf-en-tzestigh. Deze dwael-geesten zijn, uit kracht van zekere regel hunner orde, gedwongen altijts onbekent in een slecht en bedelachtigh gewaet te gaen; zoo dat iemant,

mant, die hen zagh, zou oordelen, datze zinneloze menschen, en van alle redelijke menschelijkheit berooft waren: want zy loopen naekt en wilt door geheel Afrika, en verkrachten, zonder op eer of schaemte te passen, als domme beesten, de vrouwen opentlijk. Groote troepen, zeit Jan de Leeuw, van deze lant-loopers ziet-men in *Tunis*, maer noch veel meerder in Egypten, en t'*Alkairo*, alwaer ik (voeght hy daer by) op de merkt, *Bain Elkasraim* geheten, door een van deze guiten, met mijn eigen oogen, in het byzijn van veel volks, een eerbare vrouwe, die uit het bad quam, zagh schenden: waer op het dwaze volk met meenighte na de vrouw toeliep, om haer kleet, als iet heilighs, aen te raken: met deze woorden daer op te slaken: *Dat d'overspeelder een man van groote waerde was, en die zonde niet bedreef, maer alleen scheen te bedrijven.* Waer op de man van de vrouwe zijn zwijgen deed, en zich tegen dezen godloozen schelm met een groote maeltijd en milde geschenken dankbaer toonde.

Kabalisten. De twede Morabuten, *Kabalisten* geheten, vasten zeer strengelijk, en eten geen vleesch van eenigh levend gedierte, maer hebben byzondere spijze en kledingen. Zy zeggen ook op ieder uure van den dagh en van de nacht zekere gezette gebeden op, na de verscheidentheit der dagen en maenden; en zijn gewoon zekere vierkante taferelen, waer op Charakters en getallen gesneden staen, te dragen. Zy veinzen zich dagelix gesprek met Engelen te houden, die hen, zoo zy zeggen, de kennisse aller dingen leeren. Hun vermaerste leeraer was *Boni* geheten, die d'invoerder van hun regelen, gebeden en vierkante tafereelen was. Hun kunst is verdeelt in acht delen, waer van het eerste *Elumba Ennonarita*, dat is, bewijs des lichts, geheten was, en begrijpt de gebeden en vast-dagen. Het twede is genoemt *Semsul Meharif*, dat is, Zonne der wetenschappen, en vervat de gemelde vierkante taferelen, benevens haer gebruik en nuttigheit. Het derde deel wort genoemt *Lesme Elchusne*, en begrijpt een tafereel der negen-en-tnegentigh deughden, die, volgens hun gevoelen, in den name Gods begrepen zijn. Aldus heeft ieder deel, tot acht toe, een byzonderen naem en stoffe, waer van het handelt.

De derde, of *Sunachiten*, onthouden zich in de wildernissen buiten alle gezelschap van menschen, en leven alleen by kruid en loof. Zy hebben ook een weinigh van de afgodery en het heidendom, en gebruiken geen besnijding, dan op het dertighste jaer; hoewelze ook in den naem van den levendigen God doopen. *Sunachiten.*

Dus verre zy van Afrika gesproken, 't geen haer in 't algemeen of in 't geheel betreft. Nu zal ik vervolgens ieder deel van Afrika in 't byzonder ten toone stellen, en, volgens behooren, allereerst van Egypten beginnen. Want dewijl Egypten tot noch toe altijts onder alle gewesten des gehelen aerd-bodems door haer outheit, waer in het al andere landen overtreft, en door haer glori-rijke daden, waer in geen gewest tegen haer opmagh, d'eerste plaets bekomen en behouden heeft; en niet alleen by geestelijke, maer ook by wereltlijke Schrijvers voor het aller-beroemste en vermaerste landt gehouden wort; zoo kan haer met recht hier ook de waerdighste en eerste plaets geenzins geweigert worden.

EGYPTEN.

p. 49.

NIEUWE KAERT VAN EGIPTEN.
ARABIÆ DESERTA & Deserta.
ARABIA PETRÆA.
TERRA SANCTA.
MARE SYRIACUM.
IDUMEA.
AGGARA.
MARE RUBRUM, Turcis
MARIS MARE MEDI- TERRA- NEI PARS.
ÆGYP- TIACUM.
Alcairo
Piramides
S. Antonii
Desertum.
Elbuchiara Lacus
REGIO Desertum
BARCHA olim Barcha
MARMARICA. Desertum.
Alexandria vulgo Scanderio
M. Sinai
M. S. Caterina
Ierusalem
Cesarea
Ioppe
Hebron
Ascalon
Gasara
Sues
Sues Desertum
Sotte Pozzi
Rosetta Rasschit
C. della Brule
C. de Bichieri
I. de Colombi
C. di Rassori
Torri delli Arabi
S. Macarii
Septentrio

Sinus Arabicus.
Mecca. et Bohar Corsun, olim
I. Genamani
Zibit
Buge
Dan
Bugihe, al: Buge Desertum.
Cossir
Cosir Desertum
Regn. alias
Aethiopia Superior.
Abissina
Foti
Docati
Assuan
Georgio
Cana
Dia
Lemin
Azeoth
Munfia
Elchiam
Barbanda
Consa
Abna
Asfar Castrum
Tazutia
Riffa
Macada
Elsiun
Nigritarum
Nubia Regn.
Terra.
Coaza
Ernet
Ascor
Eocat
Conza
Desertum
Libya
Numidia.
Exterior.
Fons Solis
Alqueeet
Meridies
Milliaria Germanica

EGYPTEN.

ie pag. 2.

Egypten voor de eerste tijds onder Afien.

Gypten, gelijk alree te voore gezeght is, wierd by d' oude Lantbeſchrijvers, die den Nijl tot ſcheits-pael tuſſchen Aſien en Afrika ſtelden, onder de landſchappen van Aſien betrokken; maer de later Schrijvers hebben Egypten, ſedert de Arabiſche Golf tuſſchen Aſien en Afrika tot een ſcheits-pael is geſtelt, onder de landſchappen van Afrika gebraght.

Kluveer. Geograph. lib. 6. c. 11.

Oorſpronk van de naem Egypten.

Egypten, volgens het gevoelen van Strabo, Diodoor en meer andere, heeft zijnen naem van den eerſten Koning Egyptus bekomen, de zoon van den Babyloonſchen Koning Belus en broeder van Danaus, dewelke, na 't verdrijven van zijn broeder Danaus uit Egypten, acht en zeſtigh jaren over Egypten heerſchte, en dit geweſt na zijnen naem Egyptus deed noemen; daer het te voore *Milea*, *Aëria*, en *Oſirina* genoemt was. Men vind'er, die ſterk drijven, dat dit lant zijnen naem van de revier de Nijl, die in den beginne *Egyptus* genoemt wierde, ontleent hebbe.

Manethon. lib. 1. & Euſeb. de Tempor.

Egypten heeft verſcheide namen gehad.

Wijders, gelijk dit lant altijds verſcheide veranderingen onderwarigh was, alſoo heeft het ook van tijd tot tijd verſcheide namen gevoert. By Beroſus wort Egypten genoemt, na eenen ouden inwoonder Oceanus, *Oceania*; by Xenefon, na Ogyges, *Ogygia*; by Herodoot, na de revier de Nijl, *Potamitis*, als of men revierlant wilde zeggen; by Luciaen, na de zwartheit der aerde, op 't Griex, *Melambolos*. By verſcheide Hiſtoriſchrijvers wort het, na de nabuurige Ethiopers of Moorenlanders, *Ethiopia*, of het lant *Kus*, en van Homeer, na Vulkaen, dien de Grieken Hefeſtos noemen, *Hefeſtia* genoemt. By de Turken vind men Egypten genoemt te zijn, *Elkebitz*, dat is, verborgen; by d' Arabers, *Meſra*; by de Chaldeen, *Meſrai*; by de Syriers, *Mizri*; by de Morenlanders, *Gabaza* en *Meſra*; by de Romeinen, na Keizer Auguſtus, *Auguſtanika*; by d'oude Egyptenaren na Cham, Noachs zoon, *Chamia*, 't welk met den Bybel overeen komt, waer in Egypten dikwils onder den naem van Chams tabernakelen uitgedrukt wort. Endelijk noemen de Hebreen dit geweſt *Mizraim*, na *Mizraim*, de zoon van Cham, die deſſelfs eerſte bezitter was.

Kircherus Syntagm. 1. Choragr. Egyp. p. 3.

Herodoot noemt Egypten een gift of geſchenk des Nijls: want deze ſchrijver, nemende tot bewijs-tekenen de ſchulpen, op 't geberghte gevonden, de brakheit der bronnen en grachten, en de kleur der aerde, daer in Egypten van de nabuurige landen verſchilt, inſgelijx de Nijl-pijl (waer aen eertijts acht graden vruchtbaerheit, daer by zijnen tijd zeſtien graden naulix vruchtbaerheit beloofden) en eenige diergelijke andere tekenen, oordeelt en beſluit uit geen duiſtere giſſingen, dat het grootſte deel van Egypten, voornamelijk 't welk zich ſtrekt van de bergen ontrent Kairo tot aen de Zee, en wijd en zijd van den Nijl overwatert wort, door het aenſpoelen allengs, uit de opper-plaetſen, aengedreven, en opgeworpen zy. In welk gevoelen hem by na al de Wijsgeeren en Lant-beſchrijvers volgen. Ook ſchrijft Ariſtoteles, dat Egypten van dagh tot dagh meer en meer opdrooge en dor'er worde, en van den Nijl geheel en al opgeſpoelt en opgeworpen zy; naerdien by langh verloop van tijd de poelen verſlikt en eindelijk bequaem gemaekt zijn, om te bewonen; ſchoon het begin daer af der vergetenis overgelevert is. Het blijkt ook hier uit, dat het water allengs opgedrooght zy, dewijl Homeer maer alleen van Theben gewach maekt, 't zy dat de ſtad *Memfis*, heden Alkairo geheten, toen daer noch niet was, of noch zoo verre niet gekomen was, datze verhael waerdigh was.

Is een gifte des Nijls.

Egypten is opgeworpen lant.

De Syriers noemen d'Egyptenaers *Egopthes*, en de Mahometanen van

Egypten, de Christenen van een zelve plaetse *Elhibt* en *Elkupti*, of met het uitlaten van het ledeken *El*, *Rupti*, in plaets van *Gupti* of *Egupti*; maer de Moorenlanders of Abyssiners noemen dezelve *Giptu* of *Gibetu*.

Grens-palen. Eenige schrijvers, als Scaliger en andere, stellen ten Oosten tot grenspalen van Egypten, een gedeelte van Arabien, met desselfs Golf of zeeboesem; ten Zuiden de wildernissen en bergen van Ethiopien of Morenlant; ten Westen de wildernissen van Libyen, en ten Noorde de Middellandsche Zee: andere bepalen Egypten met andere grens-palen. Wat Ptolomeus belangt, het schijnt hy alwillends verwerring heeft zoeken te maken, dewijl hy Egypten, Marmarika en Libyen onder elkandre vermengt, zonder een van alle binnen vaste grens-palen te besluiten. Indien men evenwel den zin van zijne woorden wel inziet, men zal bevinden dat hy Egypten tot grenspalen geeft, ten Westen, Marmarika en Binnen-Libien; ten Oosten, het Roode Meir en een gedeelte van Judea; ten Zuiden, Ethiopien beneden Egypten, en ten Noorden de Middellandsche Zee. Zeer duidelijk altoos heeft hy de wankelbaerheit en misslagen van eenige oude schrijvers in dit stuk verklaert en verbetert: welker zommigen Egypten voor een gedeelte der werelt wilden aengenomen hebben, afgezondert van de drie andere deelen, die hen bekent waren, stellende Egypten tusschen Afrika en Asien: andere, die oordeelden de Nijl bequaem genoeg te zijn, om tot scheitspael tusschen Asien en Afrika te kunnen strekken, hebben Egypten in twee deelen verdeilt, en het een, hoewel zeer ongevoeghlijk, aen Asien, en het ander aen Afrika gevoeght; daer Ptolomeus in tegendeel, benevens andere, dit gantsch gewest onder Afrika gebraght, en tot scheits-pael tusschen Afrika en Asien het Roode Meir, en niet de Nijl gestelt heeft. De Afrikaners zelfs, die wel de beste kennis van hun eigen lant behoorden te hebben, voegen Egypten tot grens-palen toe, ten Zuiden, Nubie; ten Noorden, de Middellandsche Zee (van hen, na de stad Damasko, de Zee van Damasko geheten); ten Oosten de wildernissen van Damas en den Arabischen Zeeboesem; ten Westen *Aluahat*, welk zy van Barka onderscheiden, stellende het neffens den Nijl.

Dib. 7. Emend. Temp.

Lib. 4. Geog. c. 5.

Pet. Davitey Estats du Turc en Afric. p. 257.

Geograph. Nubiens.

Andere grens-palen. Een der deftigste en voornaemste lant-beschrijvers, Maginus, geeft aen Egypten tot grens-palen ten Oosten de wildernissen of woestijnen van Arabien, tusschen Egypten en het Roo Meir gelegen, ten Westen de rouwe bergen van Libyen en de wildernissen van Barka; insgelijx ook Nubie; ten Zuiden Ethiopien of Abyssinie, de wildernisse van *Bugie* of *Bugihe*, en de watervallen des Nijls; en eindelijk ten Noorden de Middellantsche Zee.

Marmol. lib. 1. p. 18. Marmol stelt by na een en dezelve tot grens-palen, te weten, ten Westen, de wildernissen van Libyen en Barka; ten Oosten de uitterste grenzen van Asien, en de wildernissen tusschen Egypten en Syrien gelegen, met den Arabischen zee-boezem; ten Noorden de Middellandsche Zee; ten Zuiden *Bugiha*, het Koningrijk van Nubien en Ethiopien, beneden Egypten.

Gansch Egypten is omringt met zandige woestijnen of wildernissen, uitgezeit aen de Middellantsche zee: want oostwaert over den Nijl, na het Roo Meir, is de vermaerde lantstreke van Thebe of Thebaner-lant, en desselfs woestijnen, welke haer strekt tot aen het Roo Meir of Arabischen zeeboezem, een streke van drie of vier dagh-reizens. Wel eer was deze woestijne een verblijf plaets van vele Christene Kluizenaers, en besloot eertijts vele steden, verrijkt met meer kerken en kloosters, als huizen.

Petro Del Valla. d'Andere woestijne, na 't Westen, is die van *Barka*, na de zijde van Barbarye en Libyen: groot vijftien dagh-reizens, alwaer eertijds de beruchte kerk en het orakel van Jupijn Ammon was, dien Alexander de Groote quam bezoeken. Over het Roo Meir, zuidoostwaerts van *Kairo* te trekken, komt men in een groote woestijne, welke strekt tot aen de Palestijn; by

eenige

eenige voor deselve gehouden, welke de kinderen van Israel veertigh jaren tot hun verblijf hadden. Aldaer is deze woestijne niet anders dan vlakke en onvruchtbare velden, niet met geel zant bedekt, gelijk het landschap van *Sahid* in Egypten, ter plaetse daer de Piramiden en Mummien zijn; maer met een zeer drooge aerde, (doch misschien niet onvruchtbaer, dan door het noit met vocht besproeit te worden) ontbloot van lover en gras; hoe-wel men hier en daer in de vochtige plaetsen eenige wortelen vint, gelijk op d'oever van het Roo Meir. Van gelijken leggen binnen in Egypten, van de stadt *Kairo* tot aen zeker dorp *Delbegui*, woestijnen van geel zant; de Zant-zee gemeenelijk genoemt: groot over de achtien of twintigh dagh-reizens, ontbloot geheel en al van water en pleister-plaetsen: alleen is by het dorp *Delbegui*, een schoone bron, herkomstigh uit een na-by-gelegen stroom, een tak des Nijls. In dese woestijnen worden gevondē de Mummien (dat zijn doode lichamen van reisers,) gesneuvelt onder 't reizen, door het opstuiven des zants. Ter oorsaeke van het stuiven des zants en groote hitte, geschiet het reizen door deze woestijne in houte kasten, op kamelen vast gemaekt, daer geen licht noch lucht inkomt, dan deur kleine gaten.

Verdeiling. Wat belangt de verdeiling van Egypten, die is verscheiden: By *Jacques Alberts* worden in Egypten gestelt dertien heerschappyen of lantvoogdyen, *Kaffifs* of *Meltescemino* in de lant-tale genoemt: als de *Kaffif* of heerschappye van *Girgio* of *Sahid*, *Manfelout*, *Benesuef*, *Fium*, *Gize*, *Bouhera* of *Baëra*, *Garbia*, *Menoufia*, *Mansoura*, *Kallioubieh*, *Minio*, *Cherkeffi*, *en Kattia*. De zes eerste zijn gelegen bewesten, d'andere beoosten den Nijl.

De *Kaffif* of heerschappye van *Girgo* of *Sahid*, een groot lant, plagh voor hondert jaren een byzonder Koningrijk te zijn; derwaert ter bestieringe een *Bassa* met den tijtel van onder-koning uit het hof van Konstantinopolen gezonden wiert; maer is namaels gekomen onder den *Bassa* van *Kairo*, en wort heden door eenen *Sangjak* van *Kairo* bestiert, derwaerts door den *Bassa* gezonden. Het is verdeilt in veertien of twalef andere kleine lantvoogdyen, *Kaffifillix* genaemt, ieder der welke onder een byzonderen lantvoogt staet.

De *Kaffif* of heerschappye van *Manfelout* paelt aen die van *Girgio*, na de zijde van *Kairo*, en heeft onder zich een getal van twee hondert en zeventien dorpen.

De *Kaffif* of heerschappye van *Benesuef* volght na die van *Manfelout*, te gaen na *Kairo*, met een getal van drie hondert en zestig dorpen onder zich.

De *Kaffif* of heerschappye van *Fium* paelt aen die van *Benesuef*, na de zijde van *Kairo*, westwaerts: heeft onder zich een getal van drie hondert, of, volgens *Zanton Zeguessi*, drie hondert en zestigh dorpen, die alle overvloet van vlasch geven, en vruchten, insonderheit druif.

De *Kaffif* of heerschappye van *Gize*, paelt aen die van *Fium*, dicht by *Kairo*, na 't Westen, gelijk d'andere voornoemt, en is slechts daer van gescheide door de reviere. Het lant is seer goet, en zoo laegh, dat de Nijl tot twintigh voeten opgeloopen het zelve onder water zet. Men queekt-'er een groote meenighte van vlas en granen, desgelijx vee.

De *Kaffif* of heerschappye van *Bouhera* of *Baëra*, volgt na die van *Gize*, en strekt van den Nijl tot aen de Kaep van bon Andrea: is een groote heerschappye, met een getal van drie hondert zestig dorpen onder zich; doch is wel de helft hoogh lant, zulx de Nijl het niet kan overstroomen, tot groot nadeel: wanneer het veel regent, worden de hooge landen omgeploegt en bezaeit. Deze *Kaffif* is rijk van schapen. Verscheide andere kleine heerschappyen hooren onder dese *Kaffif*, en onder andere *Tarrana* genoemt, welke een woestijne begrijpt, de woestijne van *Sant Makairo* by de Koptisten genaemt, verrijkt met het grootste gedeelte van drie en zestig Hermiten Kloosters.

 De

De *Kassif* of heerschappye van *Garbia* is gelegen beoosten den Nijl, op het eilant van Damiaten: is vlak lant, zonder heuvelen, gras-rijk, en overal bebout, met zuikerriet, rijs, kooren, en vlasch. In dese heerschappye leggen drie groote steden, *Maalla*, (*Medina* om haere groote genoemt,) *Demanoour* en *Sabin*.

De *Kassif* of heerschappye van *Menoufia* paelt aen die van *Garbia*: is gelegen op het zelfste eilant, welk is verdeelt in deze twee heerschappyen, *Garbia* en *Menoufia*. *Menoufia* heeft zoo veel dorpen niet als *Garbia*; maer is het gebiet veel grooter, begrijpende een getal van hondert en drie dorpen.

De *Kassif* of heerschappye van *Mansoura*, leit aen den Oostelijken oever des Nijls, op deselve zijde, daer *Kairo* leit, tegen over *Garbia*: heeft hondert zes en tnegentig dorpen, geeft veel zuiker, vlas, en allerlei granen.

De *Kassif* of heerschappye van *Kallioubieh*, palende aen die van *Mansoura*, leit aen den oostelijken oever des Nijls, te weten op den zelven, op den welken *Kairo*: heeft hondert en zes en tnegentigh dorpen.

De *Kassif* of heerschappyen van *Minio* en *Cherkessi*, zijn gelegen na het opper deel des Nijls, na 't zuiden tegen over *Girgio*, *Manfelout*, en *Benesuef*, welke leggen bewesten den Nijl, te gaen van *Alexandrye* na *Kairo*. Beneden *Kairo* tot aen *Damiate*, heeft men geen andere *Kassifs*, dan *Garbia*, *Menoufia*, *Mansoura*, en *Kallioubieh*.

De *Kassif* of heerschappye van *Minio* leit aen den oosterlijker oever des Nijls, tegen over *Girgio* en *Manfelout*: is groot in bestek, maer qualijk bewoont: gebiet over hondert en vier dorpen. Het lant is zeer hoogh en meer verheven, dan de Nijl, die twee en twintigh voet en een halve moet oploopen om t'overwateren: waer door de helft onbebout blijft leggen. Daer groeit niet dan granen, venkel en scherpe kumijn.

De *Kassif* of heerschappye van *Cherkessi* leit tegen over die van *Benesuef*, aen den oostelijken oever des Nijls: heeft slechts twee en veertigh dorpen, en geeft koren, pluk-granen, venkel en kumijn; maer geen zuiker noch rijs, door de drooghte en hoogte des lants: want zuiker en rijs willen overvloedelijk bevochtigt worden.

De dertiende *Kassif* of heerschappy is die van *Kattia*; doch wort by den *Divan* of Raet van *Kairo*, voor geen *Kassif* erkent: en hierom onder het getal der *Kassifs* niet gestelt; gemerkt zy slechts tot bescherming van drie Kasteelen is. De lantstreke is zeer onvruchtbaer en by na niet dan zant: waer over zeer dadelrijk.

Zanton Zeguezzi stelt een getal van tien *Kassifs* of heerschappyen: te weten *Sait*, *Baëra*, *Garbia*, *Menufia*, *Mansura*, *Giza*, *Fium*, *Ebenesuef*, *Manfelut*, *Minia*. Ieder der welke, uitgezondert *Sait*, drie hondert zestigh dorpen onder zich moet hebben; hoewel door langheit des tijts vele vervallen, en andere weer van nieuws gesticht worden. By deze voegt Zeguezzi verscheide kleine, als *Galiup*, *Mesola*, *Faraskur*, *Elova*, *Kattia*, *Terrana*, *Etfy*, *Aceut*, en *Brin*.

Wijders, dewijl de Nijl Egypten byna in twee gelijke of even-groote deelen deilt; zoo hebben zommige daer uit gelegentheit genomen, om Egypten in tweeën te verdeilen; noemende het deel Oost-Egypten, welk tusschen den Nijl, en d' Arabische en Troglodytische bergen gelegen is; en de geheele lant-streek, die zich strekt tusschen den Nijl en de bergen van Libyen, West-Egypten. *Verdeiling van Egypten.* *Peter Avity Estats du Turc en Afrique.*

Andere, die acht nemen op den Nijl voorby de plaets, daer hy zich in een rechten en linken arm verdeilt, en met zijnen loop de gestalte van een groote Griekische letter Δ vertoont, (waer om dit deel ook Delta geheten is) hebben dit deel, tusschen beide deze armen des Nijls gelegen, Neer-Egypten; en al het geen zich strekt, van deze scheiding of de zuid-hoek van Delta, tot aen de Egyptische water- *Andere verdeiling.*

ter-

ter-vallen; Opper-Egypten genoemt.

Andere verdeilingen van Egypten. Men vind'er, die Egypten in Opper-, Midden- en Neer-Egypten verdeilen; begrijpende onder het eerste Theben, onder het twede Heptapolis, 't welk op Neerduits een plaets van zeven steden of land-vooghdyen betekent; en onder het derde of laeste Delta; 't welk van Justinianus in het eerste en twede; en van Ptolomeus in groot, kleen en derde Delta verdeilt wort. Haython verdeilt Egypten in vijf landschappen, en noemt het eerste *Sahyf*, het twede *Demesor*, het derde *Alexandrye*, het vierde *Resint*, (dat een eilant, volgens zijn schrijven, en rontom met revieren omcingelt is,) en het vijfde *Damiette* of Damiate.

Maer by de deftighste Schrijvers van Afrika, als Marmol en andere, *Leo p. 8. Marmol. lib. 1. c. 18.* leestmen, dat Egypten, sedert de Mahumetanen zich daer af meester maekten, in drie delen verdeilt is; waer van het eerste, dat zich strekt van *Kairo* tot aen *Rosette*, in 't Arabisch *Nahar Allerif*, of met een enkelen naem *Errif* geheten is; begrijpende het gebergte en de Zee-kant; het twede, dat zich strekt van Kairo tot aen de grenzen van *Bugiha*, is *Sahaid* of *Assahyd* geheten, 't welk vast lant te zeggen is; maer het derde, *Bechria*, of, gelijk Marmol wil, *Beheyra Allard* geheten, dat is, broekigh of zee-achtigh lant, leid aen den arm des Nijls, de welke loopt na *Damiate* en *Tenez*. Het eerste is vruchtbaer en weligh in het voortbrengen van rijs en allerlei vruchten; het tweede verschaft zeer rijkelijk koorn, hauw-vruchten, vee, gevogelt, en vlas; het derde brengt voornamelijk Zuiker-rieten, Boom-wol, en diergelijke vreemde vruchten voort.

Egypten wiert oulinx in Landt-vooghdyen verdeelt. Wijders, geheel Egypten was ook in oude tijden, volgens het getuigen van Strabo, in dertigh Land-vooghdyen, van de Grieken *Nomen* geheten, verdeilt; hoewel andere het getal tot veertigh, als Ptolomeus, een eenige tot vier-en-veertigh vergrooten; en zommige, in tegendeel, als Herodoot in zijn twede boek, of Euterpe, alleen maer acht-en-twintigh stellen. Maer het getal van dertigh schijnt het gevoeghlijkste en bequaemste te zijn, dewijl ook het doolhof, het voorbeelt van Egypten, of die geheime tempel van Egypten, zoo vele zalen of vertrekken had; zoo dat Opper-Egypten, Thebes geheten, tien Lant-vooghdyen, insgelijx Midden-Egypten tien, en endelijk Neer-Egypten, Delta geheten, d'overige tien onder zich begreep, waer van een ieder na een van haer onderhoorige steden genoemt was.

De namen der tien Landt-vooghdyen, die in Delta of Neer-Egypten lagen, waeren deze: Rakotites, Phtenuti, Phtemphuti, Mendesites, Onufis, Saitites, Atribis, Tauites, Farbethites, Busirites. Dus luiden de Land-vooghdyen van Delta of Neer-Egypten, dat allereerst van Sesostris aldus is in orde gebraght, en daerna van Koning Ptolomeus, en die hem in zijn rijk volghden, in andere Land-vooghdyen verdeelt is. *Lant-vooghdyen van Neer-Egypten.*

De namen der Land-vooghdyen van Midden-Egypten zijn; Memfites, Heliopolites, Bubastites, Herakleopolites, Krokodilopolites, Oxyrinchites, Kynopolites, Hermopolites, Antinopolites, Latonopolites. *Van Midden-Egypten.*

De namen der Lant-voogdyen van Opper-Egypten luiden, als volght: Tebetes, Appollopolites, Panopolites, Koptites, Tentyrites, Lykopolites, Afroditopolites, Latopolites, Abydene, Anteopolites. *Van Opper-Egypten.*

d'Oorzaek, waerom Egypten dus in Land-vooghdyen verdeilt is geworden, schijnt twederlei te zijn: want dewijl by d'oude Egyptenaren in het dienen der Goden, een zeer groote verscheidentheit van kerkelijke zeden en gebaren, en zoo groot een yver van afgoderye was, dat naulix een plaets te vinden was, die zich geen eigen en byzondere Godheit, die zy eere bewezen, oprechte; en deshalve dikwils gebeurde, dat eenigen een Godheit, die van anderen aengebeden wiert, vervloekten, en zoo groot een verscheidentheit der Goden geen klene verschillen van Gods-diensten veroorzaekte; zoo hebben de Priesters van Koning Sesostris, uit bevel der Hooge Priesters, om scheuringen onder het *Waerom Egypten in Lant-vooghdyen verdeelt is.* *Eerste oorzaek.*

volk, in het dienen der Goden, te mijden, geheel Egypten, (na het exempel der aeloude Goden, die den gehelen aert-bodem by looting, gelijk by Plato in zijn Kritia te lezen is, onder elkandre verdeilden,) in dertigh landvooghdyen schranderlijk verdeilt; toe-eigenende een ieder land-vooghdye haere Godheit; om in 't kort in Egypten, gelijk in een tempel van den gehelen al, te vertoonen, 't geen zy van hant tot hant verstaen hadden, dat d'aeloude en eerste Goden in den gehelen aerdt-bodem gedaen hadden. Want d'Egyptenaers geloofden, dat de Goden eertijts, tot behoudenis des menschelijken geslachts, den gehelen aerd-bodem by looting verdeilt hadden; zoo dat een iegelijk der Goden dat gewest en landschap zou aennemen, dat hem dochte met zijn natuur het naeste over een te koomen, en waer toe hy, als tot een aentrekkelijk voorwerp, door een natuurlijken drift gedreven wiert, om dat tegen alle vyandlijk gewelt te beschutten en te beschermen. d'Oude Egyptische Priesters, derhalve, en voornamelijk de hooge Priesters, acht nemende op d'aert en wijze van deze looting der Goden, verdeilden, uit bevel van Koning Sesostris, geheel Egypten op die wijze, op dat, 't geen van d'aeloude Goden in den geheelen al geschiede, in Egypten beknoptelijk zou vertoont worden.

Twede oorzaek.

Daer-en-boven was in Egypten hoogh-noodigh zoodanigh een naerstige en naukeurige verdeiling, ter oorzaeke van de geduurige verwerringen der grens-palen, (gelijk Strabo wel *lib. 17.* heeft aengemerkt,) die door het overvloeien des Nijls veroorzaekt wierde; die zommige grens-palen vergroote, andere verkleende, de gestalte veranderde, en de merk-tekenen, waer door het eigen van het vreemd wiert onderscheiden, verduisterde, zoo dat'er geduurigh moste gemeten worden. Deze verdeilinge van Egypten in landvooghdyen, die allereerst, gelijk Diodoor getuigt, van den Egyptischen Koning Sesostris was ingevoert, duurde een lange wijle daerna, tot dat dit gewest, na't uitstaen van verscheide oorlogen, en het verwoesten van lant en steden, in de handen der Mahumetanen raekte, die d'oude zeden en wetten der Egyptische Priesters uitroiden, en daer voor hun eigen vaderlijke gewoonten en wetten deden invoeren.

Deze verdeiling van geheel Egypten, in dertigh lant-vooghdyen, die haer herkoomen van d'eerste Egyptische Koningen heeft, verschilt zeer veel van de verdeiling van den Egyptischen Koning Ptolomeus, in veertigh landt-vooghdyen, die van hem, na het verwoesten van d'Egyptische heerschappye, door den Persiaenschen Koning Kambyses, ingevoert was, en weer op nieuw van de genen, die dezen Ptolomeus in zijn rijk volghden, herstelt wiert. Want d'Egyptenaers hebben met voordacht, en door een zekere verborgen raet, tot voort-planting van hunnen Gods-dienst, geheel Egypten in dertigh lant-vooghdyen verdeilt, gelijk te voore vermelt staet; maer Ptolomeus en d'andere Egyptische Koningen, die Ptolomeus in zijn rijk volghden, hebben Egypten op nieuw, om het lant des te gevoeghlijker te kunnen bestieren, in veertigh lant-vooghdyen verdeilt. Waer op eindelijk de Mahumetanen, na het onderbrengen van Egypten, een heel andere verdeiling invoerden.

Andere verdeiling van Egypten in 40. landvoogdyen.

Egypten strekt zich ten Zuiden, daer het begint, een weinigh voorby de steen-boks-zonne-keer-kring, of voorby d'een-en-twintighste graet, Noorder breete; en ten Noorden aen de Middellandsche Zee, tot aen d'een-en dertighste graed, Noorder breete.

Lengte van Egypten.

Zommigen rekenen de lengte van dit gewest op vijftien, en de breete alleen op drie dagen reizens; maer andere stellen de lengte van de Middellandsche Zee tot aen *Bugiha*, ontrent op vier-duizent Italiaensche mijlen; hoewel Maginus, dien deze lengte al te groot dunkt te zijn, Egypten vijfhondert en zestigh gemene mijlen, en Marmol, van de zelve grenzen van *Bugiha* tot aen de Middellandsche Zee, hondert en vijftigh Fransche mijlen lang maekt, waer in zy met Kluveer overeenkomen, die de lengte van *lib. 4. Geogr. c. 11.*

den

den Pelusischen mont des Nijls, tot aen de stad Katabathmus, insgelijx op hondert en vijftigh mijlen rekent.

Breete. Wat zijn grootste breete belangt, die is, volgens Marmol, aen de Middellandsche Zee zes-en-twintigh Spaensche mijlen. Dan deze breete is aldaer van kleen belang, dewijlze alleen die klene lant-streek begrijpt, die dicht aen den oever des Nijls gelegen is, die tusschen zekere bloote bergen, aen de wildernissen gelegen, snel voort-schiet; zoo dat de plaets, die bewoont wort, en zich strekt van den oever des Nijls tot aen deze bergen, zeer kleen is. *Loop des Nijls.* De Nijl schiet ook tusschen steenrotsen deur, van *Asne* tot aen *Alkairo*; maer wanneer hy noch ontrent twintigh mijlen beneden *Alkairo* is, dan verdeilt hy zich in twee armen, waer van d'een na 't Westen loopt, en vereenight zich daerna weer met d'eerste, daer hy van afscheide. Wanneer nu de Nijl tot ontrent op zestigh mijlen beneden *Alkairo* gekomen is, dan verdeilt hy zich weer in twee armen, waer van d'een, de Kanopische arm geheten, na Rosette loopt, en d'ander na Damiate, die een anderen arm van zich smijt, waer uit een poel ontstaet, die zijn water door een enge waterloop in de Middellandsche Zee uitbraekt, ter plaetse, daer de oude stad *Tenesse* gelegen is.

Neer-Egypten of Delta. Wijders, de twee gemelde armen, die zich tot aen zee strekken, maken, dat het geheel overige Egypten in vorm van een drie-hoek komt te leggen; waer van deze twee armen de twee zijden uitmaken, en d'oever der Zee de basis of gront. Te dezer oorzake heeft dit hoogh-noordelijke gedeelte van Egypten, dat Neer-Egypten genoemt wort, en tusschen deze twee armen des Nijls in vorm van een eilant besslooten leit, by d'Ouden den naem van Delta gekregen, om dat het de gestalte van de Griekſche letter Δ. of Delta heeft; maer wort van d'Egyptenaers volgens Guiljam de Tyr, *Mahelek* geheten. *Zijn groote.* Strabo begroot dit deel in zijn omtrek op drie-duizent stadien of drie-hondert en vijf-en-tzeventigh Italiaensche mijlen; hoewel Maginus den omtrek van Delta drie-hondert mijlen toeschrijft, rekenende van Rosette tot aen den Pelusischen mont hondert en veertigh, en voor ieder arm tachtigh mijlen. Maer Villammont maekt Delta in de rondte zevenhondert mijlen groot, en zeit, dat 'er een groot Meir leit aen den kant van Garbie, of ten Oosten van den Nijl, die een gedeelte van dit eilant omcingelt. Maer die wat naukeuriger dit Delta onderzocht hebben, stellen noch een andre Kanael of kille des Nijls, van Villamont *Katiz* geheten, die zich tot aen Alexandrye strekt. Dit is het deel, dat Ptolomeus groot Delta noemt, en in twee andere delen verdeilt, noemende het een kleen, en het ander, het derde Delta.

Van d'Ouden, volgens het schrijven van den Jesuit Kircheer, wiert dit deel van Egypten *Phium* geheten, 't welk in d'aeloude Egyptische tale niet anders dan Zee betekent; waer uit te bespeuren is, dat dit deel Zee geheten zy, of om dat het ten tijde van d'overvloejing des Nijls een Zee vertoonde, of om datze geloofden ('t geen hen van hant tot hant overgelevert was,) dat dit geheel deel eertijts met de Zee overdekt geweest, en door de slik des Nijls aengegroeit, en tot lant geworden zy. *Delta, Phium geheten.* *Tom. 1. Ædip. Egypt. p. 8.* Zeker Rabbi Benjamin maekt by den zelven Kircheer, in zijn Reis-beschrijving, ook gewagh van dit *Phium*, en zeit, dat daer in, onder Josef in Egypten, vele Hebreeusche gedenk-tekenen nagelaten zijn. *Van Heluan* (zeit hy) *tot aen Kitz, het hooft van Egypten, is de wegh drie dagen reizens, en van daer tot aen Phium vijf dagen reizens. Deze stad wiert eertijts* Pithon *genoemt, en daer in, naer het schijnt, zijn tot op dezen dagh zeer vele gedenk-tekenen en groote gebouwen van Josef, wiens gedachtenis zy gezegent, voor de nakomelingen nagelaten.* Deze stad wiert *Pithon* genoemt, na een yzelijken grooten draek, die uit een verrotting der poelen en slik des Nijls voortgekomen was, en aen menschen en vee een zeer grooten neerlaegh baerde; maer wiert van den Egyptischen Herkules, volgens het schrijven der Poëten, gedoot. *De stad Pithon waerom zoo geheten.* De gemelde Kircheer toont ook uit de schriften van

zekeren Rabbi *Ben Abed Hakem*, dat dit *Elphium*, dat oulinx met de zee of poelen bedekt lag, van Josef woonbaer gemaekt zy, en na vele dagen arbeits, ten tijde van den zelven Josef, begon bewoont te worden; wanneer een groot deel van Neer-Egypten, of geheel en al of voor een groot gedeelte, met poelen en moerassen noch bedekt lagh, ter tijt toe, dat d'aerde, door het afleiden dezer wateren in grachten, van den overvloet des waters verlost wiert, en bequaeme woonplaetsen den menschen en dieren verschafte. Daerna schijnt geschiet te zijn, (voeght de zelve Kircheer daer op) datze d'overige plassen der staende wateren, beneden *Elphium*, door een zelve kunst van afleiding wegh getapt, en alzoo endelijk het geheel lant tot 's menschen gebruik woonbaer gemaekt hebben. Wanneer d'Egyptische Koningen daerna dit lant volk- en vee-rijk, en door het geduurigh aftappen der revieren vruchtbaer zagen, hebbenze dat, om haer wonderlijke overvloet en vruchtbaerheit van alle dingen, een gift, zoo te zeggen, der onsterffelijke Goden, genoemt, volgens het schrijven van Diodoor, die daer in d'oude Egyptenaers gevolght heeft, van wien, om de zelfste oorzaek dit lant een gift van Merkuur genoemt wort; en dat by gelegentheit van den vogel Ibis, die zich aldaer om slangen en ander ongedierte op t'eten, in groote meenighte onthout. Aenstonts is dit lant ook, uit bevel der Koningen, om alle krakelen, twist, en oneenigheden voor te koomen en neer te leggen, in verscheide land-vooghdyen verdeilt. En hoewel men niet heeft te twijfelen, dat een gedeelte van dit *Phium*, in den beginne, zoo dra het bewoont wierde, in zekere grens-palen of land-vooghdyen verdeilt is geworden, zoo leestmen evenwel, dat het allereerst, na dat d'inwoonders ontallijk vermeenighvuldight waeren, van den zeer wijzen Koning Sesostris, tot vermijding van de geduurige verwerringen der grens-palen, in tien lant-vooghdyen, volgens het getuigen van Diodoor; maer ten tijde van Koning Ptolomeus en dessels navolgers, in twintigh lant-vooghdyen, noch smalder verdeelt zy.

Wanneer Neer-Egypten begon bewoont te worden.

Met het stellen, dat dit Delta of Neer-Egypten, van de Koptisten of oude Egyptenaers *Phium*, en van de Arabers *Elphium* geheten, eertijts niet dan zee geweest, en door het opwerpen der slik des Nijls, by verloop van tijd, aengegroeit zy, kan het gevoelen van eenige oude Schrijvers, als Herodoot, Strabo, en andere, die willen, dat niet alleen dit Delta, maer ook geheel Egypten, gelijk te voore alree aengeroert is, een bare zee zou geweest zijn, gevoeghlijk uitgeleit en ten beste geduit worden; met te zeggen, dat deze Schrijvers een deel voor het geheel schijnen aen te nemen en te verstaen: namelijk Neer-Egypten, dat zy Delta noemen. Want dat Delta alleen, en niet geheel Egypten zee geweest zy, kan oogschijnlijk blijken, indienmen de zaek ten nausten wil overwegen.

Delta alleen[…] en niet gehe[…] Egypten, was eertijts zee.

pag. 49.

Want dewijl Egypten, inzonderheit na den kant van 't Roode Meir, berghachtigh valt, en Egypten, hoe men nader aen de watervallen des Nijls en aen Moren-lant komt, geduurigh hooger en hooger wort; zoo is het geheel al waerschijnlijk, dat geheel Egypten, boven de verdeiling des Nijls in twee armen, die het Delta maken, altijts bewoont is geworden, tot aen de grenzen van Morenlant. Dat nu Neer-Egypten of Delta eertijts zee geweest zy, wort ook bevestight met verscheide getuigenissen der deftighste Schrijvers: want men leest by Plato in zijn Timeus, by Plinius en Seneka, dat de reize te scheep, van het eilant *Faros* tot aen Egypten, een dagh en nacht was; daer nu dit eilant met een brugh aen Alexandrye vast is. Te dezer oorzake noemen Hekateus en andere den Nijl by Diodoor den Oceaen. Daerenboven vindmen geschreven, dat d'Egyptische Koning Sesostris de Rode Zee of 't Roode Meir, met het doorgraven der tusschen-gelege engte lants, aen de Middellantsche Zee heeft willen voegen, maer de Priesters 't uitvoeren hem sterk afrieden, met bybrengen, dat de Roode Zee hooger dan Egypten was; waer door geheel Egypten, met het doorgraven dezer engte lants, nootwendigh door het inbreken des zee-waters zou onderloopen.

Sesostris w[…] d'engte lan[…] tusschen d[…] Middellan[…]sche en Ro[…]de Zee doo[…]graven.

De-

Dewijl nu de Nijl, de vruchtbaerste en grootste onder alle revieren des gehelen aerd-bodems, geheel Egypten bewatert, en in verscheide delen verdeilt, zoo acht ik hier de bequaemste en gevoeglijkste plaets te zijn, om denzelven op't kortste en grondighste te beschrijven, de hooft-bronnen, waer uit hy ontstaet, t'ontdekken, en daer beneven d'oorzaek der overvloeying met d'eigenste woorden der Schrijvers dezer eeuwe ten toone te stellen.

De Nijl heeft verscheide namen. De aelouden hebben den Nijl met verscheide namen beschonken; want de Hebreen noemden hem *Nahal Mizraim*, dat is, Revier van Egypten; welken naem zeker Landt-beschrijver hierom schijnt voor goet te kennen, dewijl d'Egyptenaers, die aen den oever van den Nijl woonen, den Nijl *Nuchal* noemen. Dit schijnt ook met den lant-beschrijver Pomponius Mela over een te komen, die zeit, dat de hooft-bron des Nijls *Nuchul* of *Nuchal* geheten is; 't geen weinigh van den Hebreeuschen naem Nahal of Nakal verschilt. De Hebreen hebben den zelven Nijl ook *Schichor* of *Sihor* geheten, 't welk drabbigh en zwart betekent, ter oorzake zijner slibbe, die zoodanigh een kleur maekt; waerom hy ook by de Grieken, en inzonderheit van Eustathius, *Melas*, dat is, zwart, genoemt is geworden. Ter zelfster oorzake wiert van d'Ouden 't beelt des Nijls niet van witten, gelijk de beelden van al d'andere revieren waeren, maer van zwarten steen opgerecht. Men vind'er ook, die willen, dat de Nijl in den Bijbel met den naem van *Gihon* of *Gehon* uitgedrukt zy; hoewel *Gehon*, een vliet van 't aerdsche Paradijs, een revier van Asien is, en niet van Afrika, gelijk de brieven van zekeren Armenischen Oversten, die daer af met zekerheit sprak, en zelf over dezelve getrokken was, aen den Koning van Cyprus getuigen; behalve dat ook meer andere Schrijvers den zelven in Asie stellen. By Homeer, Diodoor, Xenefon, en andere wort de Nijl ook Egypten genoemt, en van Plutarchus, *Osyris* en *Syris*, daer hy uit Libyen na Syene schiet; wiens inwoonders dezen vliet, den Nijl genoemt hebben, na den naem van zeker Konings kint, dat daer in quam te verdrenken. De Egyptenaers noemden hem ook, ten tijde van den Egyptischen Koning Orus, die achthondert en dertigh jaren voor d'opbouwing der stad Rome regeerde, *Noym* en *Num*. Van Apollonius wort hy *Triton*, van Plinius *Astraton*, van Diodoor *Aquila*, dat is, Arent, (misschien om zijner uitmuntenheits wille) van Cedrenus *Chrysorrhoë*, dat is, goutvliet, en van Dionysius *Syene* geheten.

De Afrikaners, of, om beter te zeggen, d'Egyptenaers, geven hem den naem van *Nil*; d'Abyssiners van *Abanhi*, dat is, vader der revieren; en de Negers dien van *Takui*; die daer-en-boven zeggen, dat d'Abyssiners hem *Nil Takui*, en de twee revieren, *Astapus* en *Astaboras*, die gelijk twee armen des Nijls zijn, *Tagazy* en *Abanhi* noemen. Volgens het schrijven van Sanutius; noemen de volken van het Koningkrijk *Goyame* den Nijl *Gihon*.

De Nijl, die al d'akkers en beemden van geheel Egyptenlant, met zijn overwateren, blank en onder water zet, verschaft daer door den inwoonders aller dingen overvloet, en is, boven al andere revieren, voornamelijk van de natuur met drie voorrechten of voordelen verrijkt. *Eigenschappen des Nijls.* Want hy geeft geen uitwaesseming van zich; waer door geschiet, dat de lucht, die geen regen, wolken, nocht andere dikke dampen onderwarigh is, in Egypten gezont, en het aldaer geduurigh schoon en helder weder is. Daerbenevens vloeit de Nijl, zonder eenige golven en baren, altijts zacht en stil; zoo dat hy niet alleen met groot vermaek, maer ook voor en tegen stroom geheel en al zonder gevaer kan bevaren worden. Eindelijk is desselfs vruchtbaerheit zoo groot, *Vruchtbaerheit.* dat hy niet alleen, gelijk in 't vervolgh zal blijken, groot en kleen vee, maer ook menschen van beide sexe, tot verwondering van eenen iegelijk, vruchtbaer maekt. Waer over Egypten oulinx in talrijkheit van menschen byna al de volken des gehelen aert-bodems overtrof, gelijk het ook noch in volkrijkheit tegen andere volken opmagh. Want Diodoor bevestight, dat'er over

de

Getal der steden.

de achtien duizent treffelijke steden in zijn geweest. Ten tijde van Koning Ptolomeus Lagus wierden 'er over de drie-duizent getelt, dewelke noch ten tijde van Diodoor, die (volgens het getuigen van Suidas) onder de regeering van Keizer August bloeide, geduurt hebben.

Getal des volks.

Dezelve Diodoor getuight ook, dat het volk in oude tijden ten getale van zeven-tien mael hondert-duizent beliep, en by zijnen tijd ten getale van ontrent dertien-mael hondert-duizent. Welke wonderlijke talr-ijkheit van menschen uit geen andere oorzaek, dan, door het geduurigh gebruiken en drinken dezer vruchtbaere revier, veroorzaekt en ontstaen is.

Vruchtbaerheit der Vrouwen.

Door het nuttigen van het water des Nijls gelagen de vrouwen niet van een, twee of drie, maer van zes, zeven, ja, acht vruchten t'eener draghte; 't welk ook by eenige Hebreeusche Uitleggers, over het eerste boek Moises, verhaelt staet. Het kome derhalve niemant vreemt voor, dat de kinderen Israëls in den tijd byna van twee-hondert jaren, die zy in Egypten woonden, ontallijk hebben aengeteelt; nocht niemant verwondere zich ook, dat d'aeloude Egyptische Koningen, de gedenk-tekenen, daer over wy nu verwondert staen, en de prachtige graf-naelden hunner glorie, en andere daden, die zonder een groote meenighte en ontallijk getal van menschen geenszins konden volbraght worden, hebben kunnen uitvoeren. Dan van deze en diergelijke stoffe kan breder by Diodoor gelezen worden, die daer af wijtloopigh geschreven heeft.

Hoedanig de Nijl by d'Egyptenaers geëert wiert.

Wijders, d'aeloude Egyptische wijzen, wanneerze den Nijl met dusdanige ongewoone gaven beschonken zagen, zoo oordeeldenze dat daer in een Goddelijke kracht verborgen ware, en brachten den zelven onder het getal der voornaemste Goden: waer aen zy, (gelijk Aristides zulx uit eenen der ingewyde Egyptische Wijsgeren verstaen had,) de gewoonlijke hoogtijden der Godinne Isis de klink-feestdagen, en meer andere offerhande gewijt hebben. Zoo dat deze eenige revier uit deze oorzaek alleen by de licht-geloovige Heidenen met zoo groote plechtigheden geëert en aengebeden zy, dewijlze den zelven alleen dank weten, datze noit geen aert-beving vernemen, vry van pest zijn, een heilzaeme lucht genieten, en hun lant geen hemelsche watervloeden of groote stortregen onderworpen zy.

In Egypten is het altijt helder weer.

Te dezer oorzake beelden zy den Nijl met ontallijke zin-tekenen en Hieroglyfische merken af. Zy noemden hem, volgens Plutarchus getuigen, Osiris toevloeying, of, gelijk zeker Arabische Schrijver Abenefius zeit, Osiris arm, om dat hy alle goederen verschafte.

Egypten, onder de gedaente van een arm vertoont, wiens lever-aeder de Nijl is.

Want dewijl zy bemerkten, dat het gewest van geheel Egypten, dat ter wederzijde met een onophoudelijke ry van bergen beslooten leit, in de lengte de gestalte van een arm (die, met de verscheide verdeilingen, eveneens als in een palm en vingeren eindight,) verbeelde, en daerenboven den Nijl niet anders aenzagen, dan voor een zekere lever- of middel-aeder, die uit het herte van Osiris spruit, en met zijn levendigh-makende vocht alles doorwandelt, beweegt, vruchtbaer maekt, en met den hoorn van overvloet vervult, zoo schijnenze daer uit gelegentheit genomen te hebben, wanneerze den geef-rijken overvloet aller dingen of hoorn van overvloet wilden zinrijk uitbeelden, van die arm, dien in de graf-naelden dikwils gezien wort, te vertoonen, om dat hy met die uitgestrekte gestalte der vingeren als een zekere overgeven miltheit te kennen geeft. Hier mee komen de schriften der oude Poëten overeen, die om dezelfste oorzaek den Nijl zulke verscheide eer-tijtelen toeschrijven. Homeer, onder andere, zeit dat de Nijl uit den hemel of Jupijns schoot gevallen zy. Weshalve hebben niet alleen d'Egyptenaren, maer ook de later Grieken gewilt, dat de Nijl uit den Hemel van Jupijn gevallen zy. Te dezer oorzake hebben hem eenige Jupijns gift, andere, de tranen der Goden, zommige, d'aeder des Paradijs, het zaet der Goden, Protheus vijver, en gemael van de Goddin Isis genoemt; en andere met ontallijke andere eer-tijtelen beschonken, die ook tot aen d'uitterste volken be-

bekent geworden zijn. Want ook de Moorenlanders, die deelachtigh aen dezelfs vruchtbaerheit zijn, noemen hem overal *Ankaata Marat Schamatavvi*, dat is, Hooft-bron der hemelsche wateren. d'Arabische Poeeten, als Ibunfarid en Eldeburg, noemen den Nijl in hun vaerzen *Giatellarthim*, dat is, het leven der aerden. Isaias gedenkt ook der vruchtbaerheit dezer reviere, aen het drie-en-twintighste hooft-stuk, met deze woorden: *In vele wateren is het zaet des Nijls, en de oogst der revier zijn desselfs vruchten.* Over welke woorden zeker Hebreeusche Rabbi Eliezer deze verklaring geeft: Dat Sihor, dat is, de Nijl, van zoodanigh een natuur is, dat hy, in eene maent, met een eenige overwatering uit-recht, 't geen al andere revieren naulix in den tijd van een geheel jaer kunnen uitrechten. d'Oude Grieken hebben deze verborgene vruchtbaerheit met het woort *Neilos* zelf, 't welk Nijl in 't Neerduits te zeggen is, te kennen gegeven. Want het woort *Neilos*, door de Kabalische of geheim-kunst in getallen ontzijfert, brengt even zoo vele getallen uit, als'er dagen in 't jaer zijn. Want de letter N. betekent by de Grieken een getal van vijftigh; de E. vijf; de I. tien; de L. dertigh; de O. zeventigh; en de S. twee-hondert; 't welk in alles ten getale van drie-hondert vijf-en-zestigh beloopt; zoo vele dagen ook het jaer uit-maekt. Dus verre van de verscheidentheit der namen des Nijls. Nu staet ons de plaets en Hooft-bronnen, waer uit de Nijl haeren oorsprong krijght, op te speuren; een zaek, waer aen, sedert aller geheugenis her, veel moeite is aengewent, en evenwel de gauste verstanden, in het opzoeken te leur gestelt heeft. t'Effens zal ik ook ten toone stellen, uit wat oorzaek de Nijl ten tijde, wanneer de meeste revieren, onder de getemperde en koude lucht-streek gelegen, allermeest waterloos worden, dan oploopt en de landen overwatert; en, in tegendeel, de zelve Nijl het laeghste water heeft, wanneer andere revieren over killen en oevers hene vloeien. Dit zeldzaem schou-spel heeft, niet min dan 't eerste, sedert eenige duizent jaren herwaert, de menschen, tot het onderzoeken van zoo groot een geheim, wonderlijker wijze ontsteken en aengeprikkelt. Want wien is niet bekent, hoedanigh de geleertste en schranderste herssenen zich aen het oplossen van deze knoop hebben afgeslooft?

Hoe de Nijl by de Moorenlanders genoemt wort.

Onder meenighten van andere gevoelens, die de Hooft-bronnen, en d'oorzaek der overvloeyingen des Nijls verklaren, schijnt het gevoelen van den Jesuit Athanasius Kircheer, en dat van den Hoogh-geleerden Heer Isaak Vossius wel de meeste waerschijnlijkheit te hebben; weshalve zal ik voornamelijk de zelve byna met d'eigenste vertaelde woorden van deze twee hoogh-dravende Schrijvers ten toone stellen, zonder met mijn eigen gevoelen, ter zake van de gewichtigheit en distelligheit dezer stoffe, te willen verschijnen, om in het zeilen tusschen deze gevaerlijke klippen, waer op de schranderste pennen hebben schip-breuk geleden, van het stranden en lijden van schip-breuk bevryt te blijven.

Libr. de Nili & aliorum fluminum origine.

Wat de Hooft-bronnen des Nijls belangt, die heeft de gemelde Kircheer, na zoo veel vlijtige en neerstige onderzoekers, eindelijk getracht op 't naeste uit de geschrevene schriften van zekeren Peter Pais, aen te wijzen; welke Pais in 't jaer zestien-hondert en achtien, den een-en-twintighsten van Gras-maent, verzelschapt met den Keizer van Abyssinie, de bronnen des Nijls zoo naukeurigh onderzocht, en met zoo groot een vlijt en naerstigheit aengemerkt heeft, dat hy, met dit zijn uitstekend en eigen onderzoek, de werelt, volgens het getuigen van denzelven Kircheer, uit haer doolingen geholpen heeft.

Templ. Isiac. Ædip. Ægypt.

Het landschap, (dus verhaelt de gemelde Kircheer de zaek eerst in 't kort) waeruit de Nijl zijn oorsprong neemt, wort *Agaos* geheten, en grenst aen het Koningrijk *Goiam*; het landt, waer uit hy begint, wort *Sagela* genoemt. De bron vertoont zich op den kruin des berghs, op een vlakte ront om met boomen omringt, en is in zijne middel-lijn anderhalve voet breet,

Beschrijving der hooft-bronnen des Nijls.

ongrondelijk, vloeit niet over zijnen oever, maer berst aen den voet des berghs uit, alwaer hy, zoo dra hy uit het ingewant des berghs schiet, in een vliet zich verbreit, die eindelijk, verrijkt met andere vlietten, zijn water in een meir van dertigh mijlen lang en veertien breet uit-braekt. De revier uit dit Meir neer schiettende, en zwierende met bochten en lange kromten byna tot de zelfde plaets, van waer zy gekomen was, namelijk tot aen den bron, valt met een bocht recht door groote steilten en onnaekbare steenrotzen, en schiet tot in het binnenste van Morenlant: 't welk alles met zeker geschreven schrift van den gemelden Peter Pais bevestight wort, en in 't Neerduits, gelijk het van Kircheer uit het Portugees in 't Latijn is vertaelt, van woort tot woort aldus luit: *Na dat wy gehandelt hebben van de vruchtbaerheit der landen, onder het gebiet van Paep-Jan gelegen, acht ik der pijne waert te zullen zijn, hier iets van de voornaemste revieren en Meiren der landen, onder zijn gebiet gelegen, te verhalen. Waer onder zich allereerst vertoont die grootste en aller-beroemste revier, de Nijl: waer over zich niet alleen d'oude en hedendaeghsche Geleerden, en de deftighste Schrijvers verwondert hebben; maer daeraf wort ook dikwils in de heilige schrift gerept, en in het eerste boek Moises, op het twede hooft-stuk,* Gehon *genoemt, die een van de vier vlieten is, die het Paradijs besproeien. Heden 's daeghs wort hy van de Moorenlanders* Aboi *geheten, en neemt zijn oorsprong in het Rijk* Goyam, *in zeker gebiet,* Sahala *geheten, wiens inwoonders* Agous *genoemt worden, en Christenen zijn; hoewelze by verloop van tijd, door het verwilderen der kerke, met verscheide waengeloven zijn besmet geworden, zoo datze van hun Heidensche gebuur-volken weinigh verschillen. De bron des Nijls is in het wester gedeelte des Koningkrijks* Goyam *gelegen, op de kruin van een valei, welke kruin een groot vlak velt vertoont, en overal met bergen omcingelt is. Des jaers zestien-hondert en achtien, den een-en-twintighsten dagh van Gras-maent, wanneer ik my in dit Koningrijk t'effens met den Keizer en zijn heirleger bevond, klom ik op deze plaets, onderzocht alles naerstigh, en vond eerst aldaer twee ronde bronnen, ieder omtrent van vier palmen in de middelliny breet, en zagh, tot mijn groot vermaek, 't geen de Persiaensche Koning Cyrus, Kambyses, Alexander de Groote, en de beroemde Julius Cesar, door geen wenschen nocht beloften hebben kunnen verkrijgen. Het water der bronne is zeer klaer en licht, en aengenaem van smaek; men heeft evenwel te weten, dat deze twee oogen der bronne op d'opperste vlakte des berghs geenen uitgang hebben, maer aen den voet des berghs; 'k heb ook de diepte der bronnen onderzocht, en stak in d'eerste een piek, die elf palmen diep ingong, en eenige wortelen van bomen, in malkandre verwert, scheen te raken.*

Peter Pais onderzoekt de bronnen des Nijls.

De Nijl Gehon geheten.

Eerste bron des Nijls.

De twede Bron leit van d'eerste ten Oosten een steen-werp verre: wanneer ik desselfs diepte onderzocht, en daer in een piek van twaelf palmen stak, vond ik geen grond: daerna bond ik twee pieken van twintigh palmen aen malkandre; maer kon ook toen noch geen grond krijgen. De inwoonders zeggen, dat de gehele bergh vol waters is, 't welk zy hier uit bewijzen, om dat de gehele vlakte ontrent de bron schut en borrelt, een klaer bewijs-teken van verborgen water. Uit dezelve oorzaek vloeit het water niet over de bron, maer braekt met groot gewelt by den voet des berghs uit. De inwoonders, gelijk ook zelf de Keizer, die daer met zijn heir tegenwoordigh was, bevestighden, dat het aertrijk in dat jaer weinigh geschut hadde, ter zake van de groote drooghte des jaers; maer dat het op andere jaeren zoodanigh trilde en borrelde, dat men naulix zonder gevaer daer kon bykoomen. De omtrek van deze plaets is in vorm van een groot Meir, dat de groote van een slinger-werp heeft. Beneden den kruin dezes berghs woont het volk aen den bergh, omtrent een mijl van de bron, na 't Westen, en wort Guix *geheten. Wijders, het velt der bronne des Nijls is overal zwaerlijk te beklimmen, uitgezeit aen de Noort-zijde, alwaer men lichtelijk kan op klimmen. Onder aen den bergh, omtrent een mijl verre, spruit*

Twede bron

ſpruit uit het ingewant der aerde, in een zeer diepe valei, een andere revier, die zich evenwel een weinigh daerna met den Nijl vereenight. Men gelooft, dat hy met den Nijl een en dezelve bron heeft; maer onder d'aerde door verborgene buizen loopt, en op deze plaets eerſt te voorſchijn komt. De beek der Bronne, die beneden den bergh uitſpringt, loopt na 't Ooſten een moſket-ſcheut verre; daerna kromtze aenſtonts na 't Noorden: na een vierendeel mijls vertoont zich een nieuwe beek, die uit de ſteenen en klippen komt borrelen; waer by een weinigh daerna twee andere beeken, die ten Ooſten uitſpringen, zich vervoegen; en alzoo waſt daerna de Nijl, en ontfangt geduurigh van meer andere beken overvloet van water. Na een dagh reizens, vereenight hy zich met een grooten vliet, Ja Mà *geheten, die daerna weſt-waert oploopt, tot vijf-en-twintigh of vijf-en-dertigh mijlen van desſelf eerſte bron; daerna verandert hy van loop, en ſchiet na't Ooſten, en vervalt in zeker groot Meir (dit Meir is gelegen in't landſchap* Bed *geheten, dat eensdeels onder't koningrijk* Goyam, *en eensdeels onder dat van* Bambie *hoort) waer door hy zoodanigh ſchiet, datmen het water des Nijls van het water des Meirs duidelijk kan onderſcheiden, en de gehele vliet, vermengt met het water des Meirs, vervolght zijn loop en vloeying. Zoo dra hy uit dit Meir ſtort, ſchiet hy met verſcheide bochten na 't Zuiden, en bevochtight het lant* Alata *geheten, dat vijf mijlen van den mont des Meirs gelegen is, alwaer hy door ſteenrotſen van veertien armen hoogh, met een ſchrikkelijk gedruis en waterige damp, die van verre een nevel ſcheen te zijn, neerſtort. Een weinigh daerna verberght hy zich zoodanigh tuſſchen twee ſteenrotſen, dat hy naulix zichtbaer blijft. De kruinen van deze gemelde ſteenrotſen leggen zoo na aen malkandre, dat de Keizer dikwils daer door over een brugh, met zijn geheel heir, getrokken is. Na dat hy dan ten Ooſten het rijk* Begamidiri, Goyam, *en al d'andere tuſſchen-gelegene rijken,* Amhara, Olaka, Xaoa, *en* Damot *wijd en zijd bevochtight heeft, ſchiet hy aenſtonts na het rijk* Goyam, *en komt, na het bewateren der landſchappen* Bizan *en* Gumankanka, *allengs zoo na aen het koningrijk* Goyam, *dat hy bevonden wordt maer eenen dagh reizens van zijnen bron te leggen. Van daerna neemt hy een zwier, en loopt na* Fazolo, *en* Ombarea, *een koningkrijk der Heidenen, dat Eraz Selachriſtos, broeder des Keizers, in 't jaer zestien-hondert en dertien, met een groot heir t'onder-braght; welk Koningkrijk hy, om deſſelfs onbekentheit en grootte,* Ayzolam, *dat is, de nieuwe Werelt, noemde. Van daer ſchiet de Nijl met een boght van het Ooſten na 't Noorden, en valt door ontelbare andere landſchappen en wijd-ſtrekkende rijken in Egypten, en braekt eindelijk haer water in de Middellandſche Zee uit.* Dus verre de gemelde Peter Pais. Wonder roemt de gedachte Kircheer de groote naerſtigheit en naukeurige onderzoeking van dezen Pais, en zeit dat daer door de Geleerden van alle verwerringen en twijfelingen, daer in zy tot dus lang geſteken hebben, verloſt en ontſlagen zijn geworden. Hy voeght 'er ook by, dat het waerſchijnlijk is, dat eertijts een groot gedeelte dezer ſchuddende vlakte een open bron geweeſt zy, en by verloop van tijd een zekere huit, zoo te zeggen, of korſt van het opwaſſende gras en kreupel-boſch, met ſlik daer onder gemengt, aengetrokken hebbe. Zoodanige hem gedenkt op verſcheide plaetſen in Europe gezien te hebben. Ook twijfelt hy niet, of de gehele bevende vlakte zou, na het weghnemen van deze korſte, aenſtonts de gedaente van de oude bron te voorſchijn brengen.

Maer de Hoog-geleerde Heer Iſaak Voſſius, in zijn boek van den oorſprong des Nijls en andere revieren, onlangs van hem in't Latijn uitgegevẽ, ſchijnt deze gemelde oogen of bronnekens des Nijls, die Kircheer, volgens 't verhael van den gemelden Peter Pais, voor de Hooft-bronnen des Nijls wil aengenomen hebben, te verwerpen. 'tGeen eenige (zeit de gemelde Heer) geſchreven hebben van twee kleene grippen of ſlootjes op de vlakte van zekeren berg, die zy d'oogen des Nijls

genoemt hebben, (namelijk, om daer door hun onderaertsche afgronden vast te stellen,) zulx is geheel en al wonderlijk. En deze en al de slootjes of bronnekens, die men op bergen en vlakten vind, worden ooghschijnlijk van de regen vol, zonder dewelke het geheel aertrijk droogh, onvruchtbaer, en geheel en al onbewoonbaer zoude zijn. En, schoon genomen, uit deze bronnekens vloeide een beekje, wat zou dat konnen helpen, om de kil van een grote revier te vullen, en desselfs loop voort te zetten. Dus verre Vossius. Het gevoelen van dezen Heer is, dat de hooft-bron en oorsprong van den Nijl en van al andere revieren alleen de regen moet toegeschreven worden; en geen revier een zekere vaste plaets of bron heeft, waer uit hy ontstaet. Ik kan (zeit hy) my niet genoegh verwonderen, uit wat oorzaek eenige daer aen hebben kunnen twijfelen, dat de revieren haer oorsprong uit de regen hebben; daer al de revieren, zoo meenigh als'er elders loopen, dikwils zoo ooghschijnlijk, na den overvloet of weinighte des regens, oft overvloeien oft verminderen: ja, zoodanigh verminderen, dat vele killen, wanneer de regen ophoud, geheel en al uitdroogen. Weshalve indien iemant den rechten oorsprong der revieren begeert te weten, die zal vergeefs na een zekere plaets of bron zoeken, waer uit de revieren ontstaen; maer zoo veele beeken men vind, zoo vele bronnen zult ghy ook vinden: ja, dat meer is, zoo veel regen-druppelen, of op die bergen of op die vlakten vallen, welker schuinze zijden of vlakten na de killen schuins neerwaerts lopen, zoo vele oorsprongen denk ook te hebben, waer uit een revier ontstaet. Dus verre van de Hooft-bronnen des Nijls; 'k begeef my tot het verklaren van d'oorzaek der overvloeying des Nijls.

Revieren ontstaen uit de regen.

Waerom d'Egyptenaers den Nijl drie water-vaten toe-eigenen.

d'Egyptische Priesters hebben den Nijl drie water-vaten, dewijlze meenden, dat dessels overwatering uit drie oorzaeken voornamelijk geschiede, toegeeigent, daer de Poëten in tegendeel een iegelijke revier maer een eenigh water-vat toe-eigenen. d'Eerste oorzaek van deze drie was by hen deze, om dat Egypten uit zich zelf water teelde, en overvloedigh voortbraght, zoo dat dit lant een voester der vochtigheit was. Dat nu Egypten water voortbraghte, zulx, zeidenze, kon hier uit lichtelijk bespeurt worden, dewijl onder al andere luchtstreken d'overvloeyingen der revieren gemeenlijk ontrent den winter geschieden; zomtijts door het vallen der regen, en zomtijts door het vallen der sneeu; maer dat Egyptenlant alleen, in het midden des bewoonden aertbodems gelegen, eveneens gelijk een oogh-appel in het oogh, door een zonderlinge overvloeying van water in het midden van den zomer zijn water uitbraekte. De twede oorzaek wort den Oceaen toe-geschreven, waer uit het water ten tijde der overwatering in Egypten zou overvloeien: welk gevoelen, volgens het getuigen van Diodoor, voornamelijk van Euthymenes en d'Egyptische Priesters verdedight wiert. De derde oorzaek wort op de slagh-regen geleit, om dat in de Zuiderlijke landschappen van Egypten ten dien tijde (wanneer de vruchtbare Nijl overvloeit) het water allermeest neerstort, dewijl dan de jaer-winden de wolken derwaerts, zoo Demokritus schrijft, overvoeren. Anaxagoras, de natuur-kunde, brengt d'oorzaek van het overloopen des Nijls op de sneeu, die in het Morenlandsche geberghte smelt. Eforus, een leerling van Isokrates, stelt een heel ongeloofelijke oorzaek: want hy zeit, dat geheel Egypten vol onderaerdsche hoolen, kout, en puim-steenachtigh of vol gaten is; dat het groote en lange onophoudelijke spleeten of sleuven heeft, waer door het in zich overvloet van vochtigheit ontfangt; die het in den winter-tijd by zich behoud, en ontrent den zomerschen Zonne-stant, gelijk als zweet overal uitwerpt, waer door de vliet, de Nijl, overvloeit en overwatert.

Athanasius Kircheer dient zich, in het onderzoeken en verklaren van de oorzaek der overvloeying des Nijls, voornamelijk van twee dingen; namelijk, vooreerst, van de natuurlijke gelegent-

Kircheers verklaring van d'overvloying des Nijls. Chorograph. Ægypt. p. 59.

gentheit en gesteltenis der bergen van Morenlant; de voornaemste en grontoorzaek van de regen, die aldaer op gezette tijden valt, en van d'overvloeying der revieren; en ten twede, van de gesteltenis der kanaele des Nijls, waer uit inzonderheit d'overvloeying des Nijls in Egypten ontstaet. Eer hy zulx met reden wijtlopiger komt te toonen en bewijzen, stelt hy eerst als voor bewezen en waerachtigh, 't geen tot voort-teling der regen in Afrika vereischt wort, en laet zich daer van met deze volgende woorden hooren.

Wat tot het voort-brengen der regen van noden is.

Vooreerst is tot het voort-telen der regen een stoffe van noden, waer uit de dampen ontstaen, de welke in de vochtigheit van de zee of poelen, of vlieten of in de vocht der aerde bestaet. Ten tweden is'er een werkende oorzaek van nooden, die krachtigh genoegh is, om vele dampen op te trekken, 't welk de Zon byna alleen is toe te schrijven. Ten derde moet'er ook een plaets zijn, waer in de vereenighde dampen wolken maken. Deze plaets is geheel Afrika, inzonderheit de landschappen Zambre en Zaire, die met zeer hooge bergen omringt leggen, als of de natuur haer daer meê, om dat werk te volbrengen, verciert had.

Waer door de dampen vereenight worden.

Wat het vereenigen der dampen belangt, zulx geschiet door twee oorzaken, als, vooreerst, om dat gelijk geerne by gelijk wil zijn, om zijne tegenstreverste wederstaen; en ten tweden door een [(a)] *antiperistasis*, dat is, door een tegenwerking, dewelke ter plaetse geschiet, alwaer de kracht der te ruch gekaetste zonne-stralen eindight: want op die plaets der lucht heeft men zeer vele koude, eensdeels, en voornamelijk, wanneer aldaer hooge bergen toereiken, welker kruinen kout zijn; eensdeels om haer aertachtige natuur; en ten derde, door gebrek van het te ruch kaetzen der zonne-stralen. Eindelijk is tot het voort-brengen der regen van noden, dat de dampen weer tot hun oude aert en natuur gebraght worden; 't welk geschiet met het verliezen der warmte door d'omstaende koude, en d'ingeboorne en byzondere tempering der wolken. De dampen, derhalve, tot water gebraght en dik geworden, veroorzaken door hunnen val regen. Wanneer dan deze oorzaken krachtigh zijn, en alle t'zamen spannen, dan ontstaen 'er ook sterke stort-regens. Maer indien 'er een ontbreekt, dan wort ook het voort-telen der regen belet, inzonderheit indien 'er geen stoffe is. De meeste plaetsen van Libyen leggen vol dor zant, waerom aldaer ook, by gebrek van stoffe, geen regen kan voort-geteelt worden.

(a) *Antiperistasis is een werking, waer door zeker voorwerp, dat van tegenstrijdige hoedanigheden omcingelt is, een vreemde hoedanigheit aenneemt.*

Morenlant is hol.

Ten tweden stelt Kircheer voor bewezen, en als waer te zijn, dat het aertrijk van het Binnen-Moorenlant zeer vol holen en gaten zy, en groote meenighten van onderaerdsche wateren besloote houde: dat daeren-boven de plaets, die het overvloejen onderworpen is, nootwendigh leger zy, dan de plaets, waer uit d'overvloeying ontstaet. Na het stellen der oorzaken van het voort-telen der regen, en dat Morenlant van binnen zeer hol zy, komt Kircheer tot het onderzoeken der overvloeying, en brengt deze reden by.

Oorzaek der overwateringen.

Twee geen ongerijmde, onder andere, oorzaken zijn 'er van d'overvloeying der revieren; d'een is, wanneer de monden in het uitstorten des waters belet worden; en d'ander, wanneer de revieren meer waters ontfangen, alsze gewoon zijn t'ontfangen; welk laeste op twederlei wijze geschiet, of door de gesmolte sneeu, of door het neervallen van zware stort-regens. d'Eerste oorzaek wiert van Thales, een der zeven Wijzen van Grieken-lant, verdedigt, die sterk dreef, dat de jaer-winden den loop des Nijls deden ophouden. Dat d'overvloeying des Nijls uit de gesmolte sneeu en regen zou ontstaen, hebben Anaxagoras, en byna al andere natuur-kundigen staende gehouden; welke oorzaek niet alleen plaets heeft in de landen, onder den Noort-pool gelegen, maer ook in de bergh-rijke gewesten; schoon de zelve onder de verzengde lucht-streek komen te leggen, als blijkt aen de bergen Andes in Zuid-Amerika, en aende Maen-bergen in Afrika: waer op zoo veel te grooter overvloeijing volght, hoe de regen en sneeu over-

overvloediger is. Wijders, deze regen ontstaet niet uit de wolken, die door de jaer-winden uit andere plaetsen worden overgedreven, (gelijk eenigen gewilt hebben) maer uit de wolken, die zelf in Moren-lant opgetrokken worden. Want ten tijde der overvloeying des Nijls worden'er dagelix zware stort-regens geteelt, waer toe de perpendikulare of recht-opstandige zonne-stralen niet weinigh helpen, dewijl de dampen, die eensdeels uit den Arabischen Zee-boesem en beide d'Oceanen en vlieten, eensdeels uit de wateren, die uit hooger bergen en holen der bergen en meiren komen afschieten, een overgroote macht van vocht verschaffen, ter oorzake de Zon zijn kracht van werking door de perpendikulare stralen neerzent en voortzet. Daerna geschiet door de koude der lucht een vereening dezer opgetrokken dampen, allermeest ter plaetse, daer hooge kruinen der bergen leggen, die door hun aerdsche koude de koude der midden-lucht vermeerderen en ontsteken: waer door, 't geen van de Zon is opgetrokken, zich allengs begint t'ontdoen. Evenwel kunnen deze dagelixe stort-regens de Nijl niet vermeerderen, dewijl ze eerder van het hittige aerdrijk ingedronken worden, dan zy tot de revieren kunnen komen. Nocht, dat meer is, de stort-regens, die in Moren-lant, in den winter-tijd, onder de Zonne-keerkring vallen, vermeerderen eer den Nijl niet, voor dat de Zon tot aen de kreeft gekomen is; 't welk voornamelijk ter oorzake van de kortheit der dagen geschiet. De gemelde dagelixe stortregens vallen wel in de nacht-evening, maer dewijl ten dien tijde de Zon niet lang boven een zelve gedeelte der aerde blijft, en de dagh zeer kort is, zoo trekt de Zon zoo sterk geene dampen op, die zware stort-regens kunnen voort-brengen. Wel is waer, dat het optrekkē allengs door de lengte der dagen vermeerdert wort; maer zonder merkelijk belang, 't en zy de langste dagh gekomen is. Weshalve vallen aldaer, op het uitgaen der Zonne uit de Tweelingen, vele en zeer zware stort-regens. Maer dewijl tot noch toe het aertrijk niet geheel en al van binnen bevochtight is, zoo trekt de regen noch daer in; 't welk duurt tot dat het van binnen en buiten al en allijk door de geduurige stort-regens zoodanigh opgezwollen zy, dat 'er geen meer vochts kan intrekken. Derhalve wort 'er stoffe, wanneer de Zon in de Tweelingen is, voor de regen, d'oorzaek der overvloeying des Nijls, bereit; maer de Nijl vloeit dan noch niet over; dewijl d'onderaerdsche holen dan noch met vochtigheden niet vervult zijn. Maer daerna, wanneer de Zon in de Kreeft is, valt'er meer regen op regen; eensdeels, dewijl'er dan meer vochts in d'aerde vergadert is, eensdeels dewijl de zon ook sterk'er, door het aennemen der hitte, dampen optrekt.

Ten dien tijde, wanneer in d'aerde geen meer vochts kan trekken, en alle water-kanalen vol zijn, en ook alle onderaerdsche holen tot bovenen toe door de geduurige regen, die uit geheel Afrika derwaerts afzakt, opzwellen, begint niet alleen de Nijl, maer ook andere vlietten, die haer water uit dusdanige gemene water-holen ontfangen, over te loopen, en ten bedde uit te te rijzen. Want ter zelfster tijd loopt ook de vliet de Niger, Senega van d'inwoonders geheten, over, die tusschen zeer groote bergen door West-Moorenlant schiet, en zijn water in den Oceaen uitbraekt. Dus begint ontrent Paesch de regen gemeenlijk in geheel Ethiopien te vallen, en dan betrekt de hemel dagelix met wolken, waer uit op het dorstige aertrijk regen valt, die byna gehele twintigh weken duurt; waer door alle vlieten en Meiren komen over te loopen. Maer daerna heeftmen den gehelen overigen tijd helder en schoon weder. Hier meê komt overeen, 't geen Odoardes Lopez in zijn verhael van 't rijk Kongo, in het tiende boek, aen het twede hooft-stuk, van d'overvloeying des Nijls en deze geduurige regen aldus schrijft: *De voornaemste oorzaek van d'overvloeying des Nyls is een groote overvloet van regen, die in den Lente-tijd in den aenvang van Gras-maent, in geheel Ethiopien begint te vallen, niet met druppelen, gelijk in Europe; maer* Odoardes Lopez.

stort

ſtort met beken regens op het aertrijk. Maer dewijl het aertrijk het water, dat met groot gewelt en overvloet komt afzakken, niet kan indrinken, gemerkt de gront ſtenigh is, zoo valt het met groot gedruis in de kanalen der revieren: waer door de vlieten oplopen, en endelijk over d'oevers wijd en zijd hene vloeijen. Dusdanige daghelixe regens duuren gehele vijf maenden, van Gras- tot aen Ooghſt-maent.

Na dat Kircheer d'oorzaek van het overvloeien des Nijls dus gevoeghelijk ſchijnt verklaert te hebben, ſtelt hy op nieuw twee zwarigheden voor; als vooreerſt; waerom de gemelde geduurige ſtort-regens vallen, wanneer de Zon de Noordelijke hemels-tekenen doorwandelt; en niet op andere tijden van 't jaer; 't welk niet alleen geſchiet in Ethiopien, maer ook buiten Ethiopien, in de geweſten van Amerika, onder de verzengde lucht-ſtreek gelegen. Ten twede, waerom de groote menighten der ſtort-regens, die in geheel Mooren-lant vallen, niet in geheel Mooren-lant een en dezelve overvloeyingen veroorzaken; of waerom Egypten alleen aen d'overvloeying des Nijls deelachtigh is; zoo dat Egypten geen lant, maer een bare Zee ſchijnt te zijn.

Wat d'eerſte zwarigheit belangt, zoo een zonderling (het zijn Kircheers woorden) en zeldzaem werk kan, nocht moet op geenerlei wijze alleen de perpendikulare ſtralen der Zonne, nocht de lengte der dagen, of de kortheit der morgen- en avond-ſtonden, of eenige andere oorzaken alleen toe-geſchreven worden. Weshalve heeft men een andere knoop op te loſſen, om d'oorzaek van zoo groote ſtort-regens t'ontdekken. Het ſtaet dan aen te merken, dat een beſtandigh en onveranderlijk werk geenzins zonder een zekere, beſtandige en onveranderlijke oorzaek kan geſchieden. Zoodanigh de Zon en natuurlijke gelegentheit der plaetſen is; waer van de Zon, gaende langs den (a) dieren-riem, uit nootzakelijkheit der natuure, door een altijts-gelijke, beſtandige, en onbedriegelijke beweging de ronde doet, en den loop der jaren volbrengt; maer wanneer de Zon in het een of het ander geweſt is, dan moet nootwendigh altijts dit, en geen ander werk daer uit ontſtaen. Men kan derhalve met zekerheit zeggen, dat, behalve de gemelde oorzaken, de gelegentheit der Ethiopiſche bergen de voornaemſte en gront-oorzaek der regen en overvloeijinge des Nijls en van andere revieren is; zoo verre ook, dat indien deze gelegentheit der bergen op andere plaetſen met een diergelijk en zelfſte uitzicht der Zonne geplaetſt wierde, daer uit ook het zelfſte werk zou volgen. Want de voorzichtige natuur heeft deze bergen, inzonderheit de genen, die tuſſchen de middagh-lini en de winterſche Zonne-keer-kring, dat is, tuſſchen de twee-en-twintigſte graed, Zuider brete, gelegen zijn, en het Zuiderlijk Ethiopien ten Ooſten, Zuiden, en Weſten omcingelen, dusdanigh in de rondte aen elkandre gehecht en verordent, dat deze bergen, die als holle ſpiegels op de Zon, wanneer zy de Noordelijke hemels-tekenen doorwandelt, komen te leggen, desſelfs ſtralen bequamelijk zouden ontfangen. Dewijl dan door het vereenigen dezer ontfangene ſtralen de damp ophalende kracht der Zonne wonderlijker wijze verſterkt wort, en daer door aenſtonts een groote macht van dampen en wolken (de dampen uit d'ondergelege delen opgetrokken, en de wolken door de Noordelijke en jaer-winden t'zamen gejaeght) in die ruime en wijd-ſtrekkende ſchou-tonelen der gemelde bergen gedreven en t'zamen vergadert worden, zoo geſchiet, zoo dra de Zon, die dicht aen de middagh-lini de holten der bergen op de gemelde wijze met haer ſtralen gegeſelt heeft, dat de water-rijke en herwaert en derwaert verſpreide wolken, door de weer-omgekaetſte hitte, opgetrokken, en eindelijk, na datze herwaert en derwaert verſpreit zijn, door de koude, die op de toppen der hoogſte bergen hangt, in zware ſtort-regens, of veel meer, ter oorzake van de nabyheit der zware wolken aen de aerde, in beken ſtort-regens, zoo te zeggen, ontdaen worden, en neer komen te vallen.

Waerom de regen valt in Mooren-lant, wanneer de Zon in 't Noorden is.

(a) *Zodiacus.*

De geſtelteniſ der Ethiopiſche bergen is d'oorzaek der overvloeying.

Het blijkt dan duidelijk uit dit zeggen, dat zoo een onbedrieghelijke en vaste oorzaek van regen, en by gevolgh van het overvloeien der revieren geen andere oorzaek kan toe-geschreven worden, dan de gesteltenis der bergen in Ethiopiën, die de voorzichtige natuur, tot bystant van het aertrijk, dat dor en droogh van zelf is, en daerenboven door de hitte der Zonne gezengt wort, aldaer eveneens als tot fuiken van dampen en regen-rijke wolken gestelt heeft. Want hoe veel de gelegentheit der bergen, niet alleen in Ethiopien, maer ook in andere delen der werelt, tot het voort-telen der winden en regen kan doen, is, mijns bedunkens, eenen iegelijk bekent.

Warom de Nijl alleen in Egypten, en niet in geheel Moren-lant overvloeit.

Tot antwoort dient op de twede zwarigheit; dat de kille of kanael des Nijls daer af d'oorzaek is: want dewijl deze kanael uit moerassen, op verheve plaetsen gelegen, met een schuin-neergaenden gront neerwaerts schiet, en na de verscheidentheit der plaetsen verscheide diepten krijght, zoo geschiet daerdoor, dat dezelve na de verscheidentheit der plaetsen verscheidentlijk overvloeie: want hoe de revieren, die tusschen de zijden der bergen deur loopen, dieper kanalen hebben, hoe zy grooter overvloet van water kunnen verzwelgen, dewijl de bergen het overvloeien en wegh-loopen beletten. In tegendeel, hoe de revieren ondieper kanalen hebben, voornamelijk op vlakke plaetsen en wijd en breed-strekkende velden, hoe zy des te meer overvloeyingen onderwarigh zijn. Wanneer, derhalve, groote bergen waters, neer-stortende tusschen smalle openingen der bergen en steile watervallen op vlakke velden, op zoodanige vlakten vervallen zijn, dan moeten dezelve over de kanalen, die zoo veel waters niet kunnen verzwelgen, wijd en zijd hene vloeien. Hier door geschiet, dat alle vlakke, en niet de berghachtige plaetsen in Morenlant het overwateren des Nijls onderworpen zijn. Het is dan geen wonder, dat de Nijl, gemerkt hy in zijn kanael uit schuins-neergaende plaetsen voort-rolt, en Egypten overal vlak en leegh, en daer-en-boven geen zeer diepe kanael vind, na het neer-storten van zware regen, die uit Morenlant komt afzakken, op zekere tijden des jaers Egypten wijd en zijd onder water zette. Gelijk, derhalve, de natuurlijke gelegentheit en gesteltenis der bergen, die in de rondte, gelijk gezeght is, aen elkandre geschakelt leggen, en de vlakten, van hen omringt, tot een werkplaets, zoo te zeggen, van regen maken, een onbedrieghelijke oorzaek van regen op gezette tijden is; zoo moet ook de natuurlijke gesteltenis der kanale des Nijls voor een onbedriegelijke oorzaek der overvloeying des Nijls gehouden worden.

Waerom het regent, wanneer de Zon in de Noordelijke Hemels-tekenen is.

Dat nu deze stort-regens neervallen, wanneer de Zon onder de Noordelijke hemels-tekenen haer bevind, en niet wanneer zy de Zuiderlijke doorwandelt, zulx moet de jaer-winden, van de Portugezen generale of algemeene winden geheten, toe-geschreven worden. Want deze winden, die ten tijde van het intreden der Zonne in den steen-bok, uit het Noorden komen bruizen, maken de wolken, die in de holligheden der bergen op elkandre leggen gedrongen, tot regen; maer wanneer de Zon de weegschael doorwandelt, dan laten de jaerwinden, die uit de bewegingen des beroerden Oceaens en de sneeu-rijke gewesten van Magellanum komen overwaien, (dewijlze, ter oorzake van den wegh, dien zy doortrekken, zeer kout zijn,) de dampen niet opwaerts rijzen; oft zy worden niet, indien de Zon de dampen optrekt, tot regenrijke wolken aen elkandre gedrongen. Weshalve is het aldaer op die tijden geduurigh helder en klaer weder. Dit zy dus verre gesprooken van 't geen Kircheer tot ontdekking van de overvloeying des Nijls heeft bygebraght.

Lib. de Nili & aliorum fluminum origine.

Na het sloven van zoo vele Schrijvers aen deze stoffe, treed eindelijk de voorgemelde Heer Isaäk Vossius (met wiens woorden ik deze stoffe ten einde volvoeren zal) op dit verwerde toneel, en tracht duidelijk de dwalingen en misslagen, die de schranderste hersenen in het ontdekken der overvloeijinge en hooft-bronnen des Nijls begaen

gaen hebben, aen te wijzen; 't welk hy uitwerkt, eerstelijk met het toonen der onkundigheit in de verscheidentheit der jaer-zaisoenen, die tusschen beide de Zonne-keer-kringen en buiten dezelve geschieden; en ten twede met het toonen der misslagen in het stellen der hooft-bronnen des Nijls; dewijl het gevoelen van byna al d'oude en hedendaeghze Schrijvers is, dat de Nijl of uit de Maen-bergen, of uit het groote Meir *Zaire* haeren oorsprong neemt, en deze bergen en dat Meir zich bevinden over de middagh-lini, in het Zuider gedeelte der werelt, en in dat deel van Afrika, dat onder de steen-boks-zonne-keer-kring gelegen is; daer in tegendeel de gemelde Vossius uit de Portugeesche Dagh-reis-boeken dier gewesten duidelijk aenwijst, dat de hooft-bronnen des Nijls in die lant-streek zich bevinden, die benoorded de middagh-lini, tusschen de negende en tiende graet, Noorder brete, gelegen is. Dewijl nu de genen, die de hooft-bronnen des Nijls dus verre in 't zuiden stellen, gevoelen, dat het aldaer winter is, wanneer de Zon de zomersche Noordsche hemels-tekenen doorwandelt, zoo willenze, dat de hooft-bronnen des Nijls van de wintersche stort-regens opgevult worden, en daer uit nootwendigh volge, dat de Nijl, schoon hy door de wintersche stort-regens in het Zuider gedeelte der werelt opzwelt, evenwel des zomers in ons Noordelijk gedeelte, ter oorzake van het snel voortschietten der stromen, komt over te vloeien. Dan groove misslagen spruiten uit het gevolgh van dit zeggen: want te willen zeggen, wanneer de Zon de zomersche hemels-tekenen doorwandelt, dat dan in de landen, onder de wintersche hemels-tekenen gelegen, regen zou vallen, zulx strijd tegen d'algemene ondervinding. Al de genen, die de gewesten der [a] verzengde lucht-streek, of de landen, tusschen beide de zonne-keer-kringen gelegen, bewoonen of bewoont hebben, weten, dat dit heel anders toe-gaet, en de jaer-zaisoenen aldaer een geheel andere wijze houden, dan by ons. Want gelijk de Zon, wanneer dezelve het verste van ons is, by ons winter en regen veroorzaekt; alzoo veroorzaekt de Zon by de genen, die binnen de zonne-keer-kringen woonen, wanneer dezelve verre van hen is, zomer en drooghte; maer wanneer zy boven hun hooft aen het top-punt des hemels schijnt, dan brengtze winter en regen voort. En zoo bestandigh is deze wijze der jaer-zaisoenen aldaer, dat het nergens aen die gehele landt- of zee-streek, tusschen beide de zonne-keer-kringen gelegen, anders toe-gaet, 't en zy de groote bergen den loop der lucht, die de regen maekt, beletten, gelijk zulx, en uit wat oorzaek deze veranderingen der jaer-zaisoenen aldaer geschieden, [a] te voore wijtlopig verklaert is. Weshalve heeft dit hun zeggen en redenering geen gevolgh, gemerkt het tegen de klare ondervinding strijd. Het is ook gewis, indien zulx waer was, dat niet alleen des zomers, maer ook in den winter de Nijl zoude overloopen. Want indien 'er regen op de bergen, gelegen onder de wintersche of steen-boks zonne-keer-kring, valt, wanneer de Zon onder de kreefts-zonne-keer-kring is, zoo volght nootwendigh ook, dat 'er regen valt in de gewesten, onder de zomersche zonne-keer-kring gelegen, wanneer de Zon in de steen-boks of wintersche zonne-keer-kring is; weshalve zou dan ook de Nijl in het hertje van den winter overvloeien. Want hoe, om de waerheit te zeggen, men de veranderingen en zaisoenen des jaers in de plaets, tusschen beide de zonne-keer-kringen gelegen, wil stellen, de Nijl zal altijts, indien hy van de wintersche zonne-keer-kring begint te vloeien, twee-mael 's jaers overvloeijen; 't welk geschiet, gelijk gezeght is, ter oorzake van de zonderlinge eigenschap der regen, in de landen onder de verzengde lucht-streek gelegen. Want de volken, die onder de middagh-lini woonen, hebben alle jaers twee regentijden; namelijk, wanneer de Zon in de lente-, en wanneer zy in de herfst-nacht-evening is, gelijk alree te voore verhaelt staet. Zie pag. 6.

[a] Zona torrida.

(a) Zie pag. 7.

Die tusschen de middagh-lini en de kreefts of zomersche zonne-keer-kring

woonen, dat is, tusschen de lini en de drie-en-twintighste graed en een half, Noorder breete, hebben byna den gehelen tijd, in den welken de Zon de Noordelijke hemels-tekenen doorwandelt, winter; hoewel de winter hen niet schielijk, maer allengs en van langer hant bykomt. Eerstelijk, wanneer de Zon haer na de nacht-evening onder den Stier en de Tweelingen vertoont, ontstaet'er wint en regen; hoewel de regen niet zwaer of geduurigh is, maer is nochtans met storm op storm vermengt. Deze tijd is by hen de voor-winter, die men niet qualijk herfst zou kunnen noemen. De na-winter of achterste deel des winters neemt zijn begin van den zomerscher zonne-stant, en eindight ontrent de herfstsche nacht-evening. Want aenstonts na den zonne-stant begint de geduurige regen, en hout niet op, voor het uitgaen van herfstmaent. Maer deze regen is zeer zwaer, wanneer de Zon in het teken van den Leeuw is, of veel meer van het midden van Hoi-maent, tot aen het midden van Oogst-maent. In dezen tijd voornamelijk vloeien de meeste vlieten, onder de verzengde lucht-streek, zeer hoogh op, en de kruinen der bergen worden met sneeu bedekt, en de koude is dan zeer groot.

Na de herfstsche zonne-stant begint by deze volken de zomer, of veel meer de lente. Want wanneer de Zon in den Scorpioen of Waterman is, dan hebbenze helder weder, hoewel getempert. Het hertje van den zomer komt by hen na het hertje van den winter, en hout niet op, dan eindelijk na de lente-nacht-evening. Maer de grootste hitte gevoelenze, wanneer de Zon in den Waterman is, of veel meer van het midden van Lou-maent, tot aen het midden der volgende maent. Dit is de tijd, in den welken de genen, die onder de Noordelijke tekenen der verzengde lucht-streek woonen, allermeest gezengt worden. Dan zijn de meeste kanalen der revieren droogh, en een groot deel van Afrika versmaght van dorst. Zoodanigh is het jaer-zaisoen by de genen, die tusschen de Middagh-lini en de kreefts-zonne-keer-kring woonen. Maer hoedanigh de jaer-zaisoenen by de genen zijn, die tusschen de middagh-lini en de steen-boks-zonne-keer-kring, dat is, tusschen de middagh-lini en de drie-en-twintighste graet en een half, Zuider breete, is lichtelijk uit het boven-verhaelde af te meten. Namelijk by hen begint de voor-winter, of voornamelijk de herfst van de herfstsche nacht-evening, en eindight in het hertje van den winter. Van den mid-winter tot aen de lente-nacht-evening hebben zy geduurigh regen en strenge koude. De lente is by hen van de lente-nacht-evening tot aen de zomersche zonne-stant; maer den zomer hebben zy van den zomerschen zonne-stant tot aen de herfst-nacht-evening; zoo dat de jaer-zaisoenen by hen en ons eenparigheit van tijt, hoewel niet eenparigheit van wijze onderhouden. Dewijl de Zon zo wel by hen, als by andere inwoonders der verzengde lucht-streek, zomer maekt, wanneer zy verre van hen is, maer winter, wanneer zy boven hun hooft schijnt. Zoo bestendigh en algemeen is dit jaer-zaisoen onder de verzengde lucht-streek, dat iemant, 't zy waer hy te water of te lande reist, niet lichtelijk, indien hy zich binnen de zonne-keer-kringen houd, andere jaer-zaisoenen, dan de boven-gemelde vernemen zal. De bergen alleen brengen in deze eeuwige wet der natuure zomwijl verandering en beletsel; gelijk zulx, met het bybrengen van verscheide plaetsen, daer deze verandering gezien wort, te voore verhaelt is. Uit deze zonderlinge eigenschap en verandering des weders, onder de verzengde lucht-streek, is lichtelijk te bespeuren, in welk gedeelte der verzengde lucht-streek een iegelijk revier zijn hooft-bronnen heeft. Want indien een revier in Hoi- en Oogst-maent overvloeit, het is een teken, dat zy in dat gedeelte der verzengde luchtstreek haer bronnen heeft, dat benoorden de middagh-lini gelegen is; maer indienze voornamelijk in Lou- en Sprokkel-maent overvloeit, zoo is kenlijk, dat die revier in dat deel der verzengde lucht-streek haer oorsprong neemt, dat bezuiden de middagh-lini leit.

Jaer-zaisoen tusschen de lini en steen-boks-zonne-keer-kring.

Zie pag. 6.

Uit

Uit het gevolgh alleen van deze reden kan blijken, in hoe groot een dwaling de Lant-beschrijvers gestooken hebben, die de Hooft-bronnen des Nijls voorby de wintersche Zonne-keer-kring, of ook noch verder, tot op d'uitterste grens-palen van Afrika, gebraght hebben. Gewisselijk, indien een revier haer van d'eene tot d'andere zonne-keer-kring strekte, (zoodanigh nochtans in de werelt geen te vinden is,) dezelve zou, gelijk gezeght is, twee-mael 's jaers overvloeien. Maer dewijl de Nijl aenstonts na de zomersche zonne-stant begint te rijzen, en noit 's winters, zoo is daer uit te bespeuren, dat desselfs hooftbronnen onder de Noordelijke hemels-tekenen zich bevinden.

Wanneer [de] Nijl in E[g]ypten, en [w]anneer hy [in] Ethiopien [b]egint over [te] vloeien.

[Is]aak Vos[si]us de Nili [e]t aliorum [fl]uminum [o]rigine.

Wat het begin van de wassing des Nijls in Egypten belangt, die geschiet, volgens het eenparigh gevoelen van byna al de Schrijvers, den zes of zeven-en-twintigsten dagh van Zomermaent, aenstonts na de zonne-stant. Zeker schrijver Prosper Alpinus heeft ook het uur van den dagh, waer op deze wassing allereerst vernoomen wort, aengetekent. Dan zulx strijd tegen de waerheit, en d'oude en hedendaeghze ondervinding; dewijl kenbaer is, dat de wassing zomtijts een dagh of twee later, en zomtijts een dagh of twee vroeger vernomen wort. Maer in Abassie of Abyssinie zelf, waer uit de Nijl zijnen oorsprong neemt, zwelt hy vroeger op, dewijl aldaer d'eerste regen in den aenvang van Bloei- of Zomer-maent valt. En schoon deze regen niet dicht, nocht geduurigh valt, zoo isze nochtans zoodanigh, datze het aertrijk kan bevochtigen, en de kille des vliets slibberigh maeken. Dan dewijl de Nijl langzaem vloeit, zoo lang hy laegh is, zoo wort men derhalve zeer langzaem, en alleen, na verloop van drie of vier dagen, zijn wassing in Egypten eerst gewaer. Maer ten halve van Zomer-maent, en daerna, wanneer 'er in Abyssinie dichte en geduurige regen valt, dan vergroot eindelijk zijn loop. Want dewijl, na de diepte, de snelte der stroomen ook toe-neemt, zoo volght nootwendigh, dat indien de diepte des Nijls drie-mael grooter wiert, desselfs snelte ook drie-mael grooter zou worden. Wanneer nu de wassing op haer hoogste is; namelijk, wanneer de Nijl tot achtien, twintigh, en meer elleboogen opgerezen is, dan is desselfs snelte zoo groot, dat hy binnen den tijd van vier of vijf dagen tot in Egypten zy. Deze snelte verneemt men in Egypten zelf wel niet, (voornamelijk in Neer-Egypten, alwaer de Nijl, in een breder kille ontfangen, d'aerde wijd en zijd overwatert, en daerom trager vloeit) maer daerom wort de daet van deze opzwelling des te minder niet in Egypten zelf vernomen; en schoon de wateren zelf daer noch niet tegenwoordigh zijn, zoo wort evenwel de beweging voort-gezet, die de verregelegene wateren op-jaeght. Hoe groot nu de snelheit des Nijls in Abyssinie zelf is, alwaer hy binnen een enge kille beslooten wort gehouden, is te bespeuren uit 't geen Franzois Alvarez van een zekeren arm des Nijls, die uit het lantschap *Dobas* in den vliet *Takazè* vloeit, met deze volgende woorden verhaelt: *Wanneer wy nevens dezen vliet onder de schaduw van willigen lagen te kouten, hoorden wy een grooten donder, wiens geluit van verre scheen te komen; zoo dat wy tot elkandre zeiden, dat het op een droogen en helderen dagh donderde, gelijk dikwils in Indiën plagh te geschieden. Wy begonnen, derhalve, veiligh en zonder schroom, als of wy geen gevaer van de regen en wint te verwachten hadden, ons reis-goet te pakken, en hadden de tente, waer onder het middagh-mael gehouden was, alree afgebrooken, wanneer Meester Johan luits keels begon te roepen, dat wy ons te wachten, en ons leven gâ te slaen hadden. Zoo dra en zagen wy niet om, of men zagh een grooten bergh waters, tot de hooghte van een spies, met groot gedruis tot ons komen, en in een oogen-blik een groot deel van ons reis-tuigh verslinden; en zou ook de tent, indienze noch gestaen had, wegh-genomen hebben. Maer wy zelfs, om het gevaer t'ontgaen, klommen op de willigen. Deze waterval storte van die bergen, waer van de donder tot ons gekomen was, en sleepte t'effens groote stee-*

Groote snelheit des Nijls

ven met zich, waer uit zoo groot een gedruis van 't water en de steenen, die op elkandre stieten, ontstont, dat d'aerde dreunde, en de hemel scheen te vallen. Maer gelijk het weder schielijk ontstont, alzoo ging dat weer schielijk over. Des anderen daeghs gingen wy aen d'andere zijde des oevers, en zagen daer die groote stenen, die door het groot gewelt des waters van de bergen waeren afgerukt. Daerna begaven wy ons tot eenige arme hutten, maer wierden van d'inwoonders met steenen wegh-gejaeght, zoo dat wy ons benootzaekt vonden, onder den blooten hemel 't avontmael te houden en t'overnachten. 's Anderen daeghs trokken wy weer voort, en vernamen op weg regen en donder, gelijk wy 's daeghs te voore op het geberghte vernoomen hadden.

Onzeker teken van de groote der overvloeying des Nyls.

De Inwoonders, volgens het verhael van Prosper Alpinus, om de groote van d'aenstaende wassing des Nijls te weten, bewaeren een gedrooghde kluit uit den Nijl in een drooge en rontom besloote plaets, die dan ten tijde van d'eerste wassing zwaerder wort. Hoewel dit bywijle waer zy, zoo is dit evenwel geen zekerder voorteken, dan of iemant uit de grootte des dauws, die dan plagh te vallen, of uit de peil van d'eerste wassing des Nijls, de groote van d'aenstaende overwatering wilde te voore spellen. Want het is gewis, dat wanneer de Nijl begint te wassen, en de lucht vochtigh en dauachtigh wort, nootwendigh t'effens ook de drooge kluiten moeten vochtigh worden; dewijl zulx overal geschiet, en men qualijk zant of droogh stof zoo wel bewaren kan, datze na de verscheide gesteltenis der lucht ook niet min of meer vochtigheit indrinken, en het gewicht haerer zwaerte verzwaren of verlichten. Wonder verblijt zouden d'Egyptenaers zijn, indien dit of andere voortekenen d'uitkomste van hun hoope waer maekten: want dan zouden zy niet behoeven, indien een eenige aenmerking genoegh was, zoo angstigh en bekommerlijk de wassing van ieder dagh aen te tekenen, en door uit-roepers te laten verkundigen.

Daer is by d'oude en hedendaeghze Schrijvers een groot verschil, ontrent den tijd of duuring van het op- en af-loopen des Nijls. De meeste willen, dat hy veertigh dagen op-, en veertigh dagen af-loopt. De oude Grieken, als Herodoot, Diodoor, de Sikuler, Ammiaen Marcel, en meer andere schrijven den wasdom des Nijls tnegentigh, en ook hondert dagen toe. Aristides stelt d'opvloeying noch langer uit, en byna tot aen den tijd van vier maenden. d'Oorzaek van zoo groot een verschil is lichtelijk te verklaren. Want d'Ouden noemden dien gehelen tijd, in den welken de Nijl buiten zijn kille is, en ten bedde uit-rijst, wassing; daer de hedendaeghze alleen dien tijd wassing noemen, die tusschen de minste en grootste peil des waters is; maer den anderen tijd, binnen den welken het water weer in zijn kille valt, gevenze den naem van af-looping.

Hoe lang de Nijl in Egypten wast.

De Nijl begint aenstonts na de zonne-stant, op het uit-gaen van Zomermaent, te wassen. In den beginne is zijn aenwassing zeer kleen; dewijl hy in den tijd van vier-en-twintigh uuren naulix twee of drie vingeren oprijst. Niet veel grooter is de wassing, die daerna alle daeghs geschiet, zoo lang de Zon in de Kreeft blijft. Wanneer de Zon in het teken van den Leeuw treed, dan worden ten leste d'aenwassingen des waters grooter en grooter. Hy wast dan eerst een halven voet, daerna een halven voet en een palm, aenstonts een halven elleboogh, en eindelijk byna een gehelen voet ieder dagh; 't welk duurt tot dat de wassing op haer hooghste is. Weshalve worden eerst d'akkers bevochtight, die dicht aen den vliet leggen, daerna de verre af-gelegene, en endelijk wort geheel Egypten overwatert. Dan wort d'aerde, die een weinigh te voore dorstigh was, een vaerbare poel, en de vliet, wiens kille op vele plaetsen naulix breder, dan een velt-weeghs of stadi is, verwijdert tot drie-hondert stadien, ja, zou noch verder uitspatten, 't en zy de bergen ter wederzijde zulx beletten, en den vliet intoomden. Wanneer de Nijl zoo verre geraekt is, dan is de wassing op haer hooghste, 't welk gemeenlijk ge-

gemeenlijk geschiet, wanneer de Zon in het midden des Leeuws is, of een weinigh later; en bywijle op den vijf- of zes-en-twintigsten dagh van Herfst-maent, wanneer de Zon in de vijfde of zeste graedt der Weegh-schael is. Doch dan vermindert niet aenstonts de peil der stroome, maer blijft veeltijts op den zelven peil den tijdt van twintigh en meer dagen, tot dat de Zon in het teken van de Maeght treed. Alsdan begint de Nijl allengs te verminderen en zakken. Dan eer de Nijl af-loopt, worden de dijken en dammen der akkers geopent, om het water des Nijls t'ontfangen en op te houden, 't welk gemeenlijk drie of vier dagen voor het uit-gaen van Ooghst-maent geschiet. Het water verlaet daerna allengs d'akkers, verre van den vliet gelegen, en nochtans niet alle op een zelven tijd; maer eerst d'akkers van Opper-Egypten, dat aen Ethiopien of Morenlant grenst: daerna worden vervolgens de hooge akkers van Neer-Egypten ontbloot; 't welk geschiet door de beweging en af-looping der stroome in de lengte, die nootwendigh maekt, dat de landen, die eerst overwatert worden, ook eerst droogh worden. Maer d'andere beweging, waer door de vliet in de breete zich uitbreit, veroorzaekt geheel en al het tegendeel. Want indien men op deze beweging in 't byzonder acht slaet, zoo vloeit het water allerlest van deze akkers, die allereerst overwatert worden; en die het leste overwatert worden, raeken het allereerste droogh. Hoewel het aldus natuurlijk moet geschieden; dat, namelijk, het water, wanneer de vliet wegh-wijkt, de hooge akkers verlaet, zoo vloeit het evenwel in'er daet niet af, dewijl het door middel van dijken in gegrave grachten wort opgehouden, op dat de slib, waer door het lant vruchtbaer wort, des te meer haer neer zet, en op d'akkers blijft leggen. Hoe de Zon daerna meer en meer het teken der Schale of herfstsche nacht-evening nadert, hoe d'akkers, dicht aen de kil gelegen, meer en meer van water ontbloot worden. Na de nacht-evening valt eindelijk het water weer in zijn natuurlijke kille: dan wort ook het water, dat tot dus lang, door middel van dijken, op de hooge akkers is opgehouden, uit de sluizen gelaten, of zakt van zich zelf wegh, eerst in Opper-, en daerna ook in Neer-Egypten. En hoewel 'er een groote verscheidentheit in het wassen des Nijls is, te weten, na dat 'er weinigh of veel regens in Ethiopien valt, zoo wort nochtans het geheel aertrijk ontlast, en het water valt weer in zijn kille, voor den zevensten of achsten dagh van Wijn-maent, wanneer de Zon in de Weegh-schael is. Dan worden d'akkers met klene kouters geploeght, en tot de zaiing bequaem gemaekt; waer op dan de lant-man in half Wijn-maent of een weinigh later, wanneer de Zon in het begin van den Scorpioen is, het zaet in d'aerde smijt. Na dat de zaiing voorby, en het water in de kille geloopen is, dan zakt het evenwel niet aenstonts; maer neemt van dagh tot dagh meer en meer af, en houd niet op te verminderen voor het einde van Mai-maent, des volgenden jaers, of ook noch later: namelijk, wanneer de nieuwe wassing weer begint.

Hoe lang de Nijl in Mooren-landt wast en overvloeit.

Maer indien wy nu op Morenlant en de hooft-bronnen des Nijls acht slaen, men zal bevinden, dat aldaer eveneens het op- en af-loopen geschiet, gelijk in Egypten, en alleen het verschil in de vroegh- of laetheit van tijd bestaet. Want gelijk de Nijl ten minste twintigh dagen, en zomwijl byna een geheele maent in Moorenlant oploopt, eer hy in Egypten begint te wassen: insgelijx worden ook de landen, die in Morenlant onder water leggen, byna een geheele maent eerder droogh, dan in Egypten: zoo dat de zaiing een gehele maent vroeger in Morenlant geschiet, dan in Egypten. Hier uit is lichtelijk te bespeuren, hoe langzaem en zacht de Nijl in den beginne van het op-, en ten einde van het afloopen vloeit, gemerkt hy in den tijd van twee uuren naulix een mijl weegs afleit. Maer dezelve Nijl stort in den midden-tijt; wanneer het water op zijn hooghste geklommen is, zoo snel en gezwint voort, dat hy in den tijd van zeven of zes, en misschien ook van

vijf dagen in Egypten komt. Want d'overvloeying des Nijls begint gemeenlijk vier of vijf dagen, eer de Zon in de Maeght treed, ontrent het midden van Oogst-maent, in Moorenlant te verminderen, 't welk in Egypten eindelijk geschiet, wanneer de Zon in het teken der Maeght treed, gelijk te voore vermelt staet. Indien men derhalve de kille des Nijls de lengte van vier-hondert en vijftigh mijlen (gelijk hy, ter oorzake van zijne bochten en kromten, wel zoo lang is) en daer-en-boven vast stelt, dat hy, ten tijde van zijn hooghste overvloeying, in zes dagen in Egypten zy, zoo volght daer nootwendigh uit, dat hy alle uuren een wegh van drie mijlen afleit. Doch het is kenlijk, dat desselfs snelte in Egypten zoo groot niet is, dewijl zijne kanael aldaer breder is, gelijk een Meir, en byna tot tien mijlen in de breette zich uit-breit; waer door hy aldaer nootwendigh zachter moet vloeien. Want zoo veel te zachter hy in Egypten voort-schiet, zoo veel te snel 'er vloeit hy in Mooren-lant; en al wat aen de eene beweeging te kort schiet, dat moet by d'ander gevoeght worden. Genomen dan, dat de Nijl in Egypten ieder uur alleen maer een wegh van twee mijlen afleit, zoo zal hy in Mooren-lant op een uur vier mijlen verre loopen; 't welk niet te veel zal schijnen, indien men over 't geen te voore uit Franzois Alvarez is bygebragt, zijne gedachten laet gaen. Evenwel staet ook dit aen te merken, 't geen alree gezeght is, dat de wateren, hoe wel verre weg-gelegen, opgejaeght en voort-gedreven worden van de achter aen volgende wateren; en dat evenwel de beweging der wateren, schoon de wateren zelf, die de beweging maken, daer noch niet tegenwoordigh zijn, voort-gezet wort; 't welk des te meer geschiet, hoe de kanalen, waer in de wateren vloeien, dieper zijn.

Zie pag. 67.

Na dat de meer-gemelde Heer Vossius den misslagh, in het stellen der plaetse van de Hooft-bronnen des Nijls, dus aen-gewezen en wederleit, d'oorzaek der overvloeying ontdekt, en den tijd van het op- en af-loopen ten toone gestelt heeft, komt hy eindelijk d'eigentlijke plaetse, waer in de hooft-bronnen des Nijls gelegen zijn, aen te wijzen, en brengt dit volgende daer van by: Schoon de Hooft-bronnen van andere revieren niet alleen op plaetsen, zeer verre van de monden afgelegen, te stellen zijn; dewijl overal, waer regen valt, die langs de schuinze oevers na de killen zakt, aldaer ook beken en klene killen uitgeholt worden, die met haer komste de groote vol maken; zoo dat ter plaetse, daer zodanige beken, die in de hooft-kil vloeien, gevonden worden, ook de bron-aederen der revieren te stellen zijn; zoo staet het evenwel met den Nijl heel anders geschapen, dewijl hy aen Egypten niets schuldigh is, dan de deurgang, en geen wateren door Egypten voert, dan die hy uit andere gewesten ontfangen heeft; ter oorzake geheel Egypten, uitgezeit daer het aen de zee grenst, geheel en al regenloos is. Al het water, dat na Egypten toe-schiet, komt uit Mooren-lant, te weten uit dat deel van Moorenlant, dat heden 's daeghs Abyssinie geheten wort, zoo dat dit Rijk den bron-aeder des Nijls bezit.

De Nijl ontfangt al zijn water uit Moren-lant.

Plaets des Hooft-bronnen des Nijls.

Onder ontallijke andere Hooftbronnen des Nijls zijn de verre-gelegenste en zuiderlijkste, die de revier *Maleg* en *Anquet* maken. Deze ontstaen in het landschap *Damut*, en vloeien daerna in elkandre, en maken voornamelijk de west-kil des Nijls, die den naem *Maleg* behout, zoo verre, tot dat hy, na een loop van ten minste tachtigh mijlen, in de middelste kil des Nijls stort, die onder alle killen voor de voornaemste gehouden wort. Deze kil neemt haer begin in het lant *Sakalà*, dat van een zeker volk, *Agaus* geheten, bewoont wort, en zeer bergachtigh valt, gelijk byna al het overige Abyssinie. Uit dit *Sakala* springen ontelbare beeken, die het wijd-strekkend en vermaerde Meir van *Dambea* maken, dat twee-en-twintigh mijlen lang en ontrent vijftien breet, en van d'inwoonders *Bar Dambea* geheten is, om dat het in 't Rijk van *Dambea* gelegen is.

Meir Bar Dambea.

Het Meir van *Dambea*, dat van de beken

beken en revieren, die van het rontom leggende geberghte ſtorten, gemaekt wort, begint ontrent den zomerſchen zonne-ſtant te waſſen; want dan ſtorten ontelbare beeken uit de zijden van het groot geberghte van *Dambea*, waer door het ongemeen hoogh zou oploopen, indien het voor zich zelf geenen uitgang maekte. Weshalve ſtort de ſtroom ſteil neerwaerts, en maekt de middelſte kil des Nijls, die eerſt in het landſchap *Bagameder* valt, en vloeit daerna voorby de landſchappen *Amaharam*, *Olekam*, *Gauz*, *Bizamo*, en *Gongas*, en loopt van daer, vermeerdert met de wateren van andere revieren, die hy op wegh ontfangt, na't Noorden, en ſchiet voorby de landen *Faſkulo*, en vermengt eindelijk zijn water, by de volken van *Bugihos* en *Balloos*, die aen *Nubien* grenzen, met den vliet *Malegh*.

Derde kil des Nijls Takazè.

De derde kil des Nijls is de waterrijke revier *Takazè*, die haer begin op de grenzen van het Rijk *Angote*, uit drie bronnen, voornamelijk, ontfangt, en ſchiet een ſtuk weeghs na 't Weſten, tuſſchen *Daganam* en *Haogam*. Van daer kromt zy haer na 't Noorden, en vloeit voorby het rijk *Tigrè*, en doorklooft deſſelfs landſchap, *Sire* geheten, in 't midden; beſproeiende ten Ooſten de vruchtbaerſte en bebouſte landen, en ten Weſten de wilderniſſe *Oldeba*, waer in eertijts vele Eremytiſche Klooſters waeren. Daerna ſtort zy haer water in den vliet *Mareb* of *Marabo*, die niet verre van *Baroa* begint, en ſchiet van daer, vermeerdert met het water van *Marabo*, na 't rijk *Dengini*, dat van de Mooren, *Ballai* geheten, bezeten wort. Na een weinigh loopens bewatert zy ook andere Moren, die van zommigen *Bugihos* of *Funchos* genoemt worden, en vereenight zich eindelijk, by de ſtad *Jalak*, met den Nijl. Behalve deze drie gemelde vlieten, die den Nijl voornamelijk maken, ontfangt een ieder dezer vlieten noch veel meer andere revieren, die het water des Nijls verrijken. Dus verre zy van de gevoelens geſprooken, die Kircheer en Voſſius, nopende d'overvloeyinge en bron-aederen des Nijls, hebben bygebraght.

In het ſtellen van d'oorzaek der overvloeying ſchijnt het verſchil tuſſchen hen beſlecht te kunnen worden, dewijlze beide die voornamelijk leggẽ op de geduurige regen van Morenlant, die de Zon, met het ſterk optrekken der dampen, door de perpendikulare ſtralen, ten dien tijde veroorzaekt. Maer een groot verſchil is'er tuſſchen hen beiden in het ſtellen van de plaets en oorſprong der bron-aederen des Nijls: want Kircheer drijft, dat de Nijl en al andere revieren haeren oorſprong uit onderaerdſche afgronden en water-holen hebben, gelijk daer zijn de gemelde bronnekens of oogen, die hy voor de bron-aederen des Nijls wil aengenomen hebben. Voſſius, in tegendeel, wil, dat de Nijl en al andere revieren haren oorſprong van de regen hebben, die uit de lucht komt vallen, en langs de ſchuinze oevers van alle kanten na de kanalen der revieren komt afzakken. Kircheer ſtelt de bron-aederen des Nijls bezuiden de middagh-lini, op ontrent de hooghte van twalef graden, Zuider breete; daer Voſſius, in tegendeel, de bron-aederen des Nijls benoorden de lini, op ontrent d'elfſte graed, Noorder breete, geplaetſt heeft.

Verſchil tuſſchen Kircheer en Voſſius nopende de bron-aederen des Nijls.

In 't ontdekken van de bron-aederen des Nijls bekent Voſſius geerne groot licht geſchept te hebben uit de reisboeken der genen, die lang in de Rijken Kongo, Angole, en Benini zich hebben opgehouden, waer uit hy allereerſt zekerlijk bevonden heeft, dat de Nijl niet bezuiden, maer benoorden de middagh-lini haeren oorſprong neemt, niet tegenſtaende de zonderlinge eigenſchap van 't jaer-zaiſoen en de regen, die by de genen geſchiet, die tuſſchen de Zonne-keer-kringen woonen, hem zulx te voore alree geleert had. Want gewiſſelijk d'onbewuſtheit van het jaer-zaiſoen aldaer heeft alleen alle dwalingen veroorzaekt, en gemaekt, dat het zeggen der opſpeurders, oulinx van Ptolomeus Filadelfos wegh gezonden, om de bronnen des Nijls t'ontdekken, niet geloofd wiert, daer het anders lichtelijk zou gelooft hebben geworden. Deze, weder t'huis gekoomen, verhaelden,

den, dat de Landen, onder de Zomersche zonne-keer-kring of noch verder gelegen, drie gehele maenden, van den zonne-stant tot aen de nacht-evening, geduurige slagh-regens onderworpen waeren, en daer door de Nijl zeer hoogh quam te loopen. Hoewel Agatarchides, de lant-beschrijver, Strabo en andere, en de hedendaeghze ondervinding zulx bevestight, zoo zijn 'er evenwel sedert alle eeuwen luiden geweest, die dit verhael mishaeghde en geheel en al ongeloofelijk scheen, dewijlze niet verstonden, op wat wijze het kon geschieden, dat de Zomer en Zon, aen het top des hemels, die elders droogte veroorzaekt, aldaer slach-regen maekt. Vele derhalve, om te schijnen te schrijven 't geen naest aen de waerheit quam, hebben de bronnen des Nijls tot aen de wintersche Zonne-keer-kring gebragt, gelijk Ptolomeus, en al de genen, die hem gevolght hebben, en de meeste hedendaeghze Schrijvers oordeelen, dat dan eindelijk plaets kon hebben 't geen van d'Ethiopische regē, die op een heel anderen tijt valt, dan by ons geschiet, verhaelt wort. Onder d'Ouden vindmen ook verscheide Schrijvers, die van de plaets der bronnen des Nijls een rechtmatigh gevoelen gehad hebben, maer dewijl hen de rechte oorzaek der regen onder de verzengde lucht-streek niet bekent was, zoo moet zulx geenzins wonder schijnen, dat 'er nu en in voorige tijden geen luiden ontbroken hebben, die ook oogh-tuigen niet geloofden, dewijl by 's menschen verstant die hovaerdye is, dat wy naulix iet willen toestaen, 't en zy wy eerst begrijpen, waerom zulx geschiet, quansuis als of ons verstant wijder ginge, als de waerheit der zaken zelf. Dan zulx moet niet wonderlijk schijnen, dewijl ook de later Schrijvers tot die dwaling vervallen zijn, die, schoonze op steun van vele ondervindingen iet zekerders moesten geschreven hebben, niet min dan de voorige gedoolt hebben, ja ook noch meerder, dewijlze de bronnen des Nijls over de middagh-lini brengen, daerze nochtans uit de meenighvuldige aenmerkingen der Portugezen hebben kunnen weten, dat de Nijl zijnen oorsprong benoorden, maer niet bezuiden de middagh-lini neemt; dewijl gewisse ondervindingen geleert hebben, dat de voornaemste bronnen des Nijls in die lant-streek zich vertoonen, die tusschen de negen en tiende graet, Noorder breete, gelegen is; zy niet te min, onaengezien d'oogh-getuigenissen, hebben de gemelde bronnen tot aen de veertiende graed, Zuider breete, gebraght. Maer hoe groote ongerijmtheden daer uit volgen, blijkt uit het geen alree verhaelt is. Verscheide Schrijvers hebben ook veel gewachs gemaekt van de water-vallen en monden des Nijls, die hier met weinigh woorden ook dienden verklaert te worden. By Plinius en andere Latijnsche Schrijvers worden-ze, gelijk ook de volken, die ontrent dezelve woonen, *Katadupen*, en van d'inwoonders heden 's daeghs *Katadhi* geheten, 't welk gedruis of geraes in hun tale betekent.

Water-vallen des Nyls.

Na dat de Nijl door *Nubien* is gevloeit, komt hy eindelijk aen den berg *Gianadel*, die hem zijnen zachten loop breekt, ter oorzake van de steile en scherpe klippen, die hem ontmoeten. De plaets der water-vallen, die, volgens d'Ouden, ontrent de groote van vijftigh stadien (gerekent twee-en-dertigh op een mijl) heeft, is een steilte, beslooten tusschen valeien en steenrotsen, tusschen de welke de Nijl doorschiet, en, met het neer-vallen op de steile punten dezer klippen, een groot en yzelijk gedruis veroorzaekt; 't welk d'Ouden zoo groot en breet hebben uit-gemeten, dat de luiden, die daer ontrent woonden, ter oorzake van dit ongewoonlijk geluit, geheel en al doof wierden. Maer de hedendaeghze ondervinding heeft ons geleert, dat dit gedruis van kleen belang is, zoo lang de Nijl zijn gewoonlijk water heeft, maer maekt, wanneer hy door de geduurige regen van Morenlant begint te wassen, een weinigh grooter gedruis; doch zoo groot en yzelijk niet, dat de menschen daer door van hun gehoor zouden kunnen berooft worden. Wijders, deze water-val van den Nijl schiet, ontrent twee-

twee-hondert voeten neerwaerts, niet ſteil, maer ſchuin, en maekt een gedruis, eveneens als een Zee of Meir, in tijd van een groot onweer. Wanneer nu de Nijl begint water-rijker te worden, dan ſtort hy ſteil'er neer, en maekt een grooter gedruis, met het vallen op de ſcherpe ſteenrotſen; hoewel met zoo groot een gedruis niet, als d'Ouden ons afgebeelt hebben. Na het neerſtorten uit deze ſteilte, ſchiet de Nijl met een zachten loop op de vlakke plaetſen van Egypten, en vervolght daerna den zelven tot aen Kairo, alwaer zijn kille aen de haven van *Bulach*, volgens Villamont, de breete van een Franſche mijl heeft: tachtigh mijlen van Kairo verdeilt zich de Nijl in twee, en daerna in meer takken. Maer d'inwoonders, om d'oevers des Nijls van elkandre te onderſcheiden, hebben de lantſtreek, beooſten den Nijl, *Garbik*, en de plaetſen ten zuiden van den Nijl, na de kant van Damiate, *Chargnie* geheten.

lib. 3.

Monden des Nijls.

Wijders, uit al deze takken of armen, ontſtaen verſcheide Monden des Nijls, waer van d'Ouden zeven voornamelijk hebben aengemerkt, behalve Ptolomeus, die negen Monden ſtelt, waer onder hy twee valſche erkent; en Plinius, die het getal op elf begroot, hoewel hy daer onder vier onechte rekent. De namen van deze Monden zijn deze; als de Herakleotiſche, die ook de Kanopiſche en Naukratiſche genoemt wort; de Bolbitiſche, Sebennitiſche, Pathmetiſche, (van Strabo de Fatniſche, en van Herodoot de Bukoliſche geheten,) de Mendeſiſche, Tanitiſche, en Peluſiſche mont. De twee valſche monden zijn Diolkos en Pineptimi. Maer indien men den Nijl wil betrachten, gelijk hy tegenwoordig is, men zal bevinden, dat hy negen, zoo groote als klene, monden heeft, waer onder de voornaemſte en bevaerbare zijn, de Kanopiſche Mont, die heden 's daeghs na de ſtad Roſette, dicht daer aen gelegen, de Roſettiſche Mont genoemt wort; en de Peluſiſche Mont, die by andere voor de Mont van Damiate, en by andere voor den Mont van Tenez gehouden wort, maer veel meer de Tanitiſche mont ſchijnt te zijn.

Wat den Bolbitiſchen Mont belangt, die is by niemant bekent, dan by Ruſcelli, die door den zelven den Mont van Roſette verſtaet. De Sebennitiſche voert heden den naem van Sturioni; de Pathmetiſche heeft zijnen ouden naem behouden: door den Mendeſiſchen mont verſtaen zommigen den Damiatiſchen, en andere den mont *Migni* geheten. De Tanitiſche is ten huidigen dage by eenigen met den naem van Kalixene, en by andere met dien van Tenez of Tanez bekent. De verdichte mont Pineptimi wort voor die plaets genomen, die in de kaerten met den naem van Brule ſtaet uitgedrukt; de valſche mont Diolkos is by Sanutius Damanore geheten.

Zommige willen, dat al deze oude armen en monden niet meer te vinden, maer allengs verſtopt en verzant zijn; behalve de Roſettiſche en Damiatiſche, en zeker gragt, die in Alexandrie ſchiet, om de water-bakken te vullen, en noch een andere kleene vierde gracht. Na het verklaren van 't geen Egypten in zijn geheel betreft, zal ik vervolgens daer af in't byzonder handelen, en met het beſchrijven der ſteden een aenvang nemen. *Petro della Valle Itin.*

Egypten, gelijk te voore gebleken is, wort heden 's daeghs van de Turken in drie delen verdeelt, waer van het Weſterlijk gedeelte, *Errif* geheten, (waer meê ik hier beginnen zal) nefſens den zee-kant aen Barka, een landſchap van Barbarye, komt te grenzen, en ſtrekt zich van daer tot aen Roſette, begrijpende deze gehele kuſt, en daeren-boven al de plaetſen, die zich ſtrekken, tuſſchen twee armen des Nijls, van Alexandrye en Roſette tot aen Kairo.

Plinthe of Toorn der Arabers.

Voor eerſt leit ten Weſten van Barka, in *Errif*, zekere ſtad, die oulinx *Plinthine*, en heden van d'Italianen de Toorn der Arabers genoemt wort. Niet verre van daer vertoont haer de zee-ſtad Moneſter. Daerna komt de aeloude ſtad *Buſiris*, heden *Boſiri* geheten, op den oever der Middellandſche Zee, ontrent twintigh mijlen van Alexandrye, te leggen: dan de zelve is ten tijde, wanneer de Chriſtenen die veroverden, geheel en al verwoeſt; zoo dat d'inwoonders de zelve verlieten, *Buſiris of Boſiri* *verwoeſt.*

ten, en zich na het Meir *Elbuchair* begaven.

Dit Busiris, waer van de Busiritische land-vooghdy (want in land-vooghdyen was geheel Egypten eertijts afgedeelt) haeren naem bekomen heeft, wort in den Bijbel by Ezechiël *Phatures* genoemt. *cap. 30.* Eenige willen, dat deze stad Busiris zou dus geheten zijn, na dien verdichten Busiris, die al zijne gast-genooten aen Jupijn opofferde, en d'allerwreedste Tyran van Egypten was. Andere brengen den oorsprong van den naem op Osiris, d'Egyptische Jupiter of Herkules, en de Arabers op Busir, Chams zoon. *Syntagm. 1. Choragraph. Ægypt.* Kircheer wil, dat deze stad Busiris geheten zy, na den Egyptischen Afgod Apis, (dat in d'Egyptische tale een Os betekent,) dewijl d'Egyptenaers beuzelen, volgens het getuigen van Diodoor, dat Osiris aldaer in de gedaente van een os verandert zy, gelijk als of men in de Koptische of oude Egyptische tale wilde zeggen *Busosirin*, dat is, Os des Konings. De Grieken onderscheiden deze stad niet van Thebe; 't welk een misslagh is, gemerkt deze twee steden in plaets de gehele lengte van Egypten verschillen. Uit d'oorsprongkelijkheit des naems Busiris blijkt duidelijk, dat d'inwoonders eenen os aengebeden hebben. Want dewijl Osiris aldaer allereerst in de gedaente van eenen os verschenen is, en gelooft wort, dat hy onder die gedaente den menschen verscheide weldaden bewezen hebbe, zoo was gewisselijk dit wangelovigh volk geen ding zoo licht, als den Ossen-dienst, by dezen voorval, in te voeren. Dewijl daer-enboven Busiris dicht te leggen komt aen Memfis of Kairo, en aen de stad Heliopolis, die het oude Ramesse, de verblijf-plaets der Israëliten, was; zoo heeft misschien het aenbidden des kalfs, door d'Israëliten in de woestijne, daer van daen ook zijnen oorsprong genomen.

Alexandrie. Na Bochiri komt d'aeloude stad Alexandrette te leggen, dus geheten na den eersten stichter Alexander, de Grote, die dezelve allereerst, ontrent driehondert jaren voor Christus geboorte, deed stichten, en zich in dat werk van den Bou-meester Dinokrates diende. Zy wiert eertijts *Noy*, en by de Hebreën *No-amon* geheten, en was onder de Romeinen met den naem van Faros, Sebaste, Auguste, Julie, Klaudie, Domitiane, en Alexynterie bekent. *Haer verscheide benamingen.* d'Egyptenaers hebben deze stad, (gelijk ook de gehele landvoogdye, waer in dezelve gelegen was) eertijts Rakotis genoemt, en gezeit, datze van zekere Egyptische Koningin, met name *Dalucha*, na het verdrinken van Farao in de Roode Zee, gesticht was. De Europische Christenen noemen deze stad noch ten huidigen dage Alexandrie; maer de Turken in hun tale *Scanderik*, dewijl Alexander by hen Scander of Escander geheten wort.

Verscheid. Alexandrien. Voorts staet aen te merken, datmen overal by Griekschen en Latijnsche Histori-schrijvers verscheide steden, en wel ten getale, volgens Eustathius, van achtien, beschreven vind, die alle na Alexander, den naem van Alexandrie voeren; als vooreerst dit beroemste en vermaerste Alexandrie. Een ander Alexandrie, meê van Alelexander gesticht, leit in Asien; een ander in Scythien, aen den vliet Tanais; een ander van Paus Alexander, of, zoo andere willen, van de Milaners en Kremoners gesticht, is in Lombardyen, aen den vliet Tanaro; een ander, nieuw Alexandrie geheten, wiert van Alexander de Groote, na het veroveren der Paropamisaden, aen den voet van den bergh Kaukasus gesticht; een ander van den zelven in Oost-Indien; een ander in Troas. Desgelijx heeft ook Tracien een Alexandrie gehad, dat zeventien jaeren voor de geboorte van Alexander gesticht was; een ander Alexandrie was in Arie, een landschap in Persien; een ander op het eilant Cyprus, by den bergh Latmos; een ander in Karie, en verscheide meer andere zijn op andere plaetsen gesticht, die meest alle of door den tijd van langer hand vervallen, of door het woedend oorlogh gesloopt, en tot puin-hopen geworden zijn; zoo dat 'er heden's daeghs naulix van een ander, dan van dit Alexandrye in Egypten, en van dat in het Hertoghdom van Milanen gewach gemaekt wort.

p. 75.

A. *Poorte van Kairo*
B. *Nyl-poort*
C. *Poort del Pere*
D. *Zee-poort*
E. *Meir El bucharia of Meotis*
F. *Het Nieuw Kasteel*
G. *Mosque*
H. *Graf-naelt*
I. *Huys van Alexandrie*
K. *Faros*
L. *Graf-stede van Sinte Markus*
M. *De Nyl, die door grachten in de stad vloeit*
N. *Kolom van Pompeus*
O. *Plaets daer Sinte Katharina onthooft is*
P. *Kasteel van de Haven*

De
ALEX
SCA

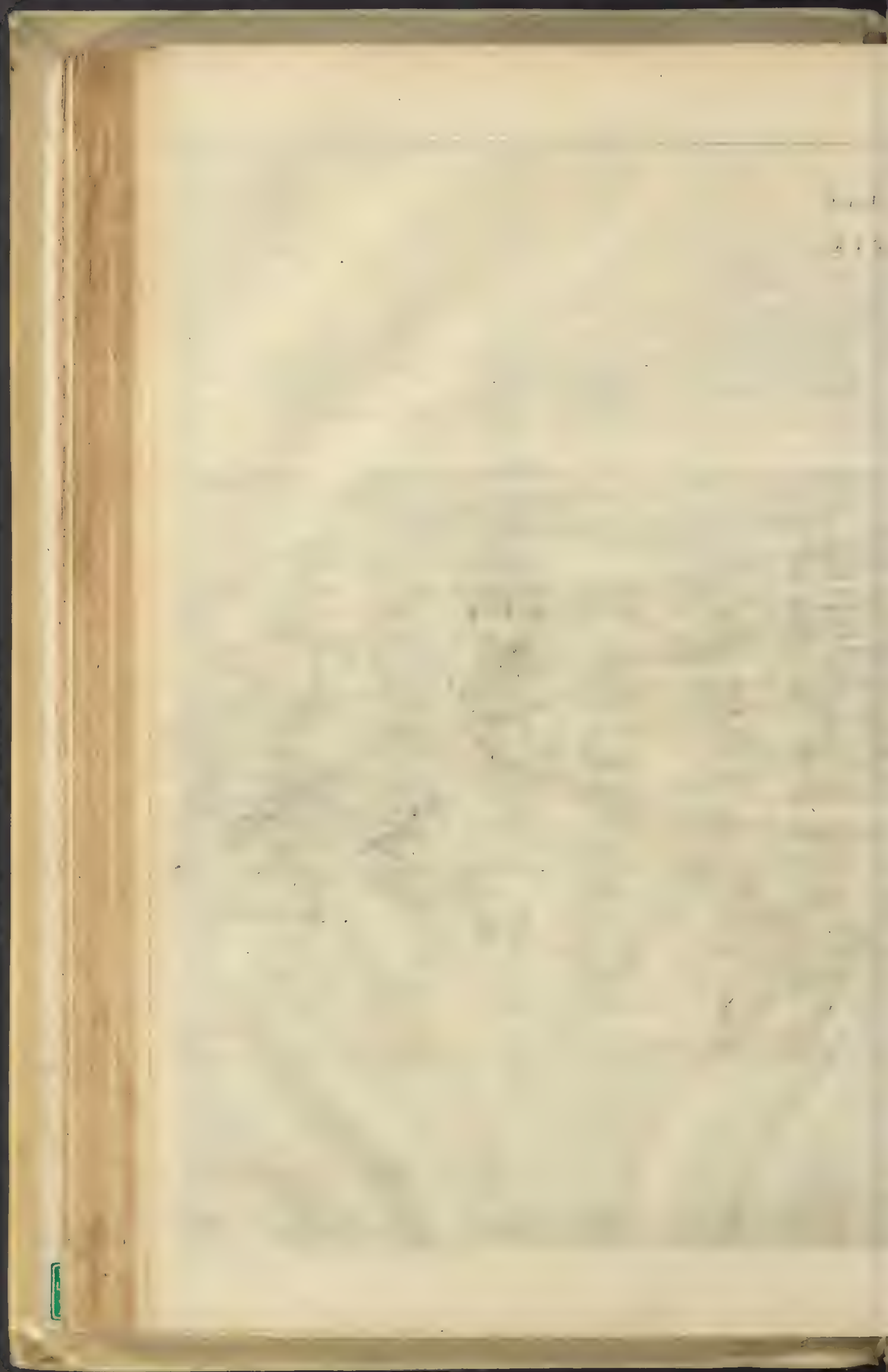

ladt

NDRIE

ERIK.

Gelegenheit der stad. De stad leit aen den oever van de Middellandsche Zee, op een zandige lantstreek, nevens den Kanobischen mont des Nijls; hoewel andere, als Leo d'Afrikaner, dezelve veertigh mijlen ten Westen van den Nijl plaetsen, die misschien van de plaets rekenen, daer de Nijl zich by de stad Kairo in hoornen of armen begint te verdeilen; 't welk anders oneigentlijk zou gesproken zijn. Zy leit ontrent zeven of acht-hondert schreden van de haven, daer de schepen aenkomen, die zeer ruim is, en groote schipvaert heeft, maer is oncierlijk en gevaerlijk, ter oorzake van twee groote klippen, die in het inkomen staen, en Diamant en Girofele geheten worden. Zy verstrekt evenwel voor de alree ingekome schepen een veylige rede.

Gestalte der stad. Men vind'er, die de stad in vorm van een langwerpigh kruis vertoont, en in twee delen verdeilt hebben: namelijk, in een oude en nieuwe stad, *Baro de Beauvau.* waer van d'eerste, die drie mijlen in de lengte had, binnen haeren omtrek twee of drie zandige bergen beslooten hield, en alle beide in de rondte ontrent twalef, of, zoo andere schrijven, alleen maer zes Italiaensche mijlen groot waren. Maer Villamont maekt de stad vierkant, en schrijft, datze noch met twee oude muuren van een grooten omtrek omcingelt leit.

De muuren der stad, die noch ten huidigen dagen, na het uitstaen van verscheide verwoestingen, ten dele blijven staen, en noch dezelve zijn, die Alexander deed stichten, zijn rontom met een zeer groot getal van zware toorens versterkt, die eenige, als Palern, wel op vier duizent begrooten; hoewel in de nevensgaende af-beelding, (die den ouden stand der stad na 't leven vertoont) alleen maer ontrent hondert en achtien getelt worden. Ieder toorn is vier verdiepingen hoogh, en zijn meer prachtigh, dan sterk gebouwt, ten aenzien van de hedendaeghze sterkten, hoewelze zoo ruim en groot zijn, dat zich eenige hondert krijghs-knechten in ieder verbergen kunnen.

Oude stad heeft vier Poorten. In de muuren der Oude stad waeren vier hooft-poorten, die alle met yzere platen overdekt waeren; namelijk, een aen d'Oost-zijde des Nijls, de poort van Kairo geheten; de twede aen de West-zijde der stad, die haeren uitgang na de wildernissen van Barka heeft; de derde, de Paepsche of Pausche poort geheten, leit aen de Zuidzijde, en loopt recht op het groote Meir *Elbucharia* of *Bouchaira* aen, dat eertijts Mareotis genoemt wiert, en heden ontrent een half mijl van de stad gelegen is, en rontom met Dadel-boome-bosschen beschaduwt wort. *Meir Elbucharia.* In dit Meir, dat zeer wijd-strekkend, en, volgens Palern, in zijnen omtrek wel driehondert mijlen groot is, leggen verscheide klene eilanden, waer op zich d' inwoonders, uit vreze voor den vyand, bywijle met de vlucht begeven. Zommigen noemen dit Meir, dat zeer visch-rijk is, en waer van d'inkomsten jaerlix zeer hoogh loopen, het Meir van Antaka, na den naem van zekere naby-gelege stad. De vierde Poort wort de Zee-poort geheten, en leit aen den zee-kant.

Nieuwe stad. Wat de Nieuwe stad belangt, onder de Fransche Koopluiden het Plein van Alexandrie geheten, om datze op een plein of vlakke plaets gelegen is, die vertoont haer een weinigh vermakelijker, en heeft op de linke zijde d'oude haven of *Porto Vecchio* leggen, en tot bescherming een Kasteel van de oude stad. Maer zy leit evenwel, ter oorzake van haer onbequaemheit om daer in te komen, zeer ondienstigh, hoewelze des niet te min een bequame rede en haven voor de Galeien en ander vaer-tuigh verstrekt. En indien het niet was om de nabyheit aen den zee-kant, en dat de meeste schepen, die van het Westen na Egypten varen, aldaer een veilige haven (die niet verre van daer zeker arm des Nijls maekt, die uit een plaets, een weinigh beneden de stad Foa gelegen, derwaerts geleit wort) vinden; zy zou buiten twijfel geheel onbewoont leggen, ter oorzake van de quade lucht, die aldaer d'overhant heeft.

De stad is dikwils verwoest. Verscheide oorlogs-rampen en verwoestingē heeft deze stad op verscheide tijden uitgestaen, maer geen byna, die haer deerlijker gesmart heeft, dan

die haer in 't jaer zestienhondert vier en twintigh door de Zee-rovers van Barbaryen overquam, die zich in groote menighten op de Middellandsche Zee onthouden, en op eenen iegelijk, zonder aenschouw van eenigé Godsdienst, ten roove uitvaren. Deze Lant- en Zeerovers vielen toen als woedende wolven op deze aeloude stad, die zy ten gronde sloopten en onder d'assche leiden. Men zagh 'er toen niets, dan neer-gevalle muuraedjen, en de straten onder het stof van kalk en steen der neer-gestorte gebouwen byna begraven leggen. Sedert heeftmen de stad weer begonnen op te bouwen, maer met zoo een langzamen voortgang in den beginne, dat 'er des volgenden jaers, na de verwoesting, alleen maer vier klene hutjes opgehaelt waeren. Na verloop van korten tijdt wiert het herbouwen met grooter ernst en yver voort-gezet, en deze plaets met meenighten van nieuwe gebouwen verrijkt, die meest alle buiten op het strant, om de bequame gelegentheit der haven, gezet worden, en allengs tot een prachtige nieuwe stad aengroeien.

Onachtzaemheit der Turken. *Della Valle.* Schoon de Turken dus met het aenbouwen van nieuwe gebouwen deze plaets weer tot haer voorigen luister zoeken te brengen, zoo slaenze evenwel weinigh acht op d'oude gebouwen, maer laten alles vervallen, want zy trachten noit d'oude gebouwen te verbeteren nocht te herstellen: komt een gebouw neer te storten, dan makenze in dessels plaetse weer een ander. Zy scheppen groot vermaek in het stichten van nieuwe gebouwen, schoon dezelve slechter, dan d'oude zijn, en d'oude met klene onkosten weer konden opgemaekt worden. 't Welk voornamelijk oorzaek is, waerom men heden noch verscheide huizen, kerken, en andere gebouwen in Alexandrie ten halve ter aerde ziet neer-gestort leggen, die met haer puinhoopen haer oude heerlijkheit en pracht te kennen geven.

Agathias misslagh. Het schijnt vreemt, 't geen Agathias van deze stad, in het beschrijven van zekere aertbeving, die aldaer gebeurde, verhaelt: namelijk, dat by zijnen tijd de gebouwen van Alexandrie niet zeer vast nochte groot waeren, daer nochtans d'overgebleve puinhopen ten huidigen dage het tegendeel niet duisterlijk doen blijken.

De huizingen loopen met geen schuin dak opwaert, maer hebben; gelijk al de meeste huizen in 't Oosten, een vlak dak, in vorm van een plat, waer op men gevoeghlijk kan wandelen, eveneens als op de straten; gelijk ook d'inwoonders na de maeltijt daer op met groot vermaek wandelen, en des nachts, in den zomer, en winter-tijt hun nacht-rust nemen. Al deze huizen schijnen op groote boogen en marmere pilaren gesticht te zijn, met waterbakken daer onder, die het water des Nijls ten tijde der overvloeying ontfangen. De water-bakken, die aldaer in groten getale en zeer wijt zijn, staen zoo na aen malkandere, dat de gehele stad op deze bogen en een ontelbare meenighte van pilaeren schijnt te staen. Want schoon de Nijl vry verre van Alexandrie gelegen is, zoo schiet evenwel een tak van dezen vliet (die beneden de stad Foa, tusschen Kairo en Rosette gelegen, afgeleit wort) in de stad, door zekere gracht, die d'oude Egyptenaers hebben doen graven, en onder de stads-muuren deurschiet, waer door het Nijl-water door onderaerdsche pijpen vloeit, en de bakken vol maekt. Dit water, dat in de bakken met het neerzinken der slibbe allengs klaer wort, gebruiken voorname burgers en heeren; want dat door en in de grachten in de stad vloeit, is zeer modderigh en troebel, en byna niet te gebruiken, hoewel het graeuw en gemene volk zich veeltijts daer mee vernoegen laet, dewijl men in de stad geen gemene water-bron of bak heeft. *Huizen.*

In Alexandrie vertoonen zich drie klene bergen, die in gedaente den berg Testacio te Rome niet ongelijk zijn, en waer op vele aerde vaten en kruiken, en oude Medalien gevonden worden. Men zagh ook eertijts by het aeloude Palais van Alexandrie twee (a) Obelisken of graf-naelden, die de hoogte van hondert, en de breete van acht voeten hadden, en uit een helen Thebaenschen Marmersteen, met twee of driederlei verruwen geschakeert en ge- *Drie bergen.* *Twee Obelisken.*

(a) *Be[...] deze naelden zijn van [...] Egyptische Koning Se[...]this opge[...]recht, on[...]*

nt 1058. ren na de nt-vloet.

gespikkelt, gehouwen zijn. d'Een dezer twee is heden noch heel, en leit diep in d'aerde gezonken, maer overtreft misschien in hooghte die van Sinte Pieter te Rome; maer d'ander is geheel verwoest.

ompejus ilaer.

Op zekeren bergh of heuvel, ontrent twee-hondert schreden van de stad gelegen, die rontom met Dadelboomen omcingelt leit, en waer van men in het Meir *Buchaira* en in de Middellandsche Zee kan zien, vertoont zich zeker Kolom of Pilaer, Pompejus Pilaer, en van d'Arabers *Hemadussenar*, dat is, Pilaer der boomen geheten; die uit een heelen ruuwen steen gehouwen, en van zoo een ongemeene hooghte en dikte is, dat tot noch toe geen kunstenaer gevonden zy, die de zelve door eenigh gevaerte of werktuigh van daer na een ander plaetse kan vervoeren: want zy is hondert en vijf-en-twintigh voeten hoogh, en beneden in de rondte vijftien breet. Zy staet noch geheel en gaef met haer hooft-stuk, gront en voet-stuk, en is van diergelijke marmer gemaekt, als de Piramiden. Uit wat oorzaek dezelve nu Pompejus Pilaer genoemt wort, zoud ik met geen zekerheit weten te zeggen, 't en zy dezelve, ter gedenkenis van de zege van Cesar of Pompejus, zou opgerecht zijn. Men vind'er, die beuzelen, dat zeker Egyptische Koning deze pilaer aldaer tegen alle vyantlijke aenvallen had doen stichten, en op desselfs top een stale glas stellen, dat door een verborge kracht al de voorby vaerende schepen kon in brant steken.

Buiten de stad of in de voorstad ziet-men een plaets, alwaer, na men zeid, Sinte Athanasius, om het vervolgen der Arrianen te ontgaen, zich verberghde.

In de stad wort ook een plaets getoont, die tusschen drie Kolommen, van Porfyrischen steen gemaekt, gelegen is, waer op gezeit wort Sinte Katharine onthooft te zijn. De Christenen hadden eertijts op deze plaets een Kerk gesticht, die de Turken zich daerna toe-geeigent, en tot hun *Mosskee* of kerke genomen hebben. Dicht hier by is ook de straet, met een opgerecht kruis daer by; waer in men zeit, dat d'Evangelist Markus zou onthooft zijn. Men heeft 'er ook de Kerk van Sint Markus, die eertijts de Kerk des Aerts-vaders was, en van de Koptisten, dat is, d'Egyptische Christenen, heden bezeten wort. In de zelfde Kerk wort ook een plaets getoont, daer in eertijts zijn lichaem rustte, van waer de Venetianen, volgens de kerkelijke plechtigheit en toe-stellen, het heimelijk na hun stad vervoerdẽ. Daer is ook in de Kerk, aen Sint Jan den dooper geweit, een steen, op den welken, uit bevel van Herodes, zijn hooft, volgens het zeggen, zou afgehouwen zijn. Het wort gezeit, dat geen Turk, nochte eenigh ander ongeloovigh mensch daer nevens kan zitten, zonder grootelix gepijnight te worden. Behalve deze gemelde Kerken der Christenen hebben de Mahumetanen verscheide andere prachtige Mosqueen of Tempels, waer in zy hun Godsdienst doen en leere verkundigen.

Kerk van S. Mark.

Steen van Jan den doper.

Gebouw van Kleopatre.

Ter plaetse, daer de twee Kolommen aen den oever en onder de muuren der stad staen, vertonen zich puinhopen van zeker prachtigh gebouw, dat boven al andere aenmerkens-waerdigh is, en zich van verre uitter zee zeer hoogh opdoet. Het heeft uitgangen en heimelijke deuren, om door de muuren in en uit de stad te kunnen komen, waer uit te besluiten is, dat dit vervallen gevaerte eertijts het Palais van Koningin Kleopatra geweest zy: 't geen niet zonder schijn van waerheit gesproken is; dewijl het nergens in de gehele stad bequamer nocht beter, dan op deze plaets kan gestaen hebben; daer-en-boven verhaelt ook Strabo, dat het Koninglijke Huis van Alexandrie, met de Schou-burgh, ter slinke hant, in het inkoomen van de groote haven, gestaen hebbe.

Vermaertheit van Alexandrie.

Eertijts was Alexandrie de volkrijkste en prachtighste stad van Egypten en geheel Afrika; en praelde met uitstekende stads gemeene en burgerlijke gebouwen. Zy nam, na het leggen haerer beginselen door Alexander, in 't kort der mate in tal-rijkheit van menschen, in pracht en vermaertheit toe, dat geen stad, dan het eenige Rome,

me, tegen haer opmoght. Ter oorzake van den waeren Gods-dienst, die aldaer bloeide, en de heiligheit des volks, wortze dikwils by d'Out-vaders het Paradijs genoemt. Keizer August heeft opentlijk beleden, de stad Alexandrie, wanneer hy na de zege, op Antonius bevochten, daer in trad, en het lichaem des stichters met een eerbiedigh gelaet aenzag, om drie-derlei oorzaken niet geschonden, maer behouden te hebben: namelijk, om de geheugenis van Alexander, om de schoonheit der stad, en om den Filosoof Arrius, die Voorlezer in de Hooge-School te Alexandrie was, en by August in groote eere gehouden wiert.

Waerom August de Stad verschoonde.

In Alexandrie plagh eertijts de werelt en school van alle kunsten en wetenschappen te zijn. In Alexandrie waeren de Hooge-Schoolen, Serapéum en Iséum, dus na de zang-godinnen Serapis en Isis geheten; waer in d'Opper-priesters en de jeugt, die zich op het leeren der kunsten leide, tot 's stads diensten onderhouden wiert. De Serapische Hooge-school overtrof d'ander verre in schoonte; want zy had een Portael, grooter dan een mijl, daerbenevens een pleit-zael en wouden. Het schijnt d'aenhangers van Aristoteles leere alhier een byzondere Schole gehad hebben: want d'Alexandriners, volgens het schrijven van Eusebius en Niceforus, hebben den Bisschop Anatolius, om zijn veelvoudige kennisse in alle wetenschappen, het onderwijzen van d'Aristotelische schole willen opleggen. Eindelijk heeft d'Evangelist Markus, van wien d'Alexandriners d'eerste beginselen des Christelijken geloofs en Gods-diensts ontfangen hebben, aldaer ook de geestelijke Schole opgerecht, en lessen gehouden: waer over naderhand altijts de geleerste Mannen tot voorstanders dezer Schole gekooren wierden. Als, onder ander, de beroemde Panthenus, die ontrent het jaer, na Christus geboorte, hondert en een-en-tachtigh bloeide, en de treffelijkste Kerke-leeraers, even als een Trajaensch Paert heeft voort-gebraght. Alhier hebben ook Hieronymus, Basilius, Gregorius, en andere uitstekende mannen ter schole gelegen. Hier is ook door zijne schriften vermaert geworden Filo de Jood. Desgelijx hebben de Joden aldaer een bloeiende en volk-rijke Synagoge of Schole gehad.

Serapeum en Iseum, twee Hooge Scholen.

Vermaert is ook Alexandrie altijts geweest, door haer heerlijke biblioteek of boekery van Ptolomeus Filadelfus, zoon van Ptolomeus Lagus, de twede van dien name, en herkomstigh uit den stamme der Egyptische Koningen, alereerst toegestelt, en daerna van tijd tot tijd van de volgende Koningen vermeerdert en grootelix verrijkt. Deze Filadelfos was niet alleen een liefhebber van wetenschappen en gauwe vernuften, maer ook, 't geen gemeenlijk daer uit volght, van boeken. Weshalve stelde hy t'Alexandrie een geweldige groote boekerye toe, en diende zich daer in van Aristoteles, en zelf ook van zijne boeken, dewijl dees Filosoof alree te voore een groote en uitgeleze boekery had toe-gestelt. Ptolomeus, derhalve, liet van alle plaetsen allerlei boeken ontbieden, om daermee zijn boekery te verrijken, en deed niet alleen wereltlijke, maer ook geestelijke boeken opzoeken, en uit Judea ontbieden. Want na dat hy uit Griekenlant, inzonderheit uit de stad Athenen, en van het eilant Rhodus, volgens het getuigen van Atheneus, zijn boekery wonderlijker wijze vermeerdert had, schreef hy by brieve aen den Paus Eleazer, en aen de Joden en Wet-geleerden van Jerusalem, om de boeken der Profeten, en die van God en de schepping der werelt handelden, gelijk ook noch het dubbelt des briefs by Epifanius, Eusebius, en Josefus, den Joodschen histori-schrijver, te lezen is. Zoo dra Ptolomeus deze boeken, (geschreven in een tale voor d'Egyptenaers onbekent,) te zien kreegh, borst hy met deze woorden uit: *Overborge schatten en verzegelde bronnen, wat nuttigheits steekt in beide.* Weshalve schreef hy aen Eleazer weer te ruch, met verzoek van uit ieder stamme zes vrome en oude mannen, die in de Wet en Grieksche tale ervaren waeren, te kiezen en na Alexandrie over te zenden, om deze boeken in de Grieksche

Biblioteek van Ptolomeus Filadelfos.

lib. 1. c. 3.

ſche tale, tot een ieders gebruik, door hen te doen overzetten. In welk verzoek Eleazer ook bewillighde, en ſtelde over het vertalen achtbare oude mannen, die Ptolomeus met groote mildadigheit ontfing, en etlijke mijlen van de ſtad, op het eilant Faros, voor eenen ieder een byzonder huisken deed ſtichten, om daer in, van elkandre afgezondert, de heilige Wet te vertalen; 't welk van hen ook zoodanigh volbraght wiert, datze niet alleen, volgens het getuigen van Joſefus, Klemens d'Alexandriner, Euſebius, Niceforus, Auguſtinus en andere deftige Hiſtori-ſchrijvers en vermaerde Kerken-leeraers, een en den zelven zin, maer ook een en de zelve woorden, hoewel niet zonder zonderlinge genade en beſtiering des heiligen Geeſts, gebruikt hebben; ſedert welke vertaling dezer tzeventigh Overzetters, de Bijbel dier vertaling ook de Bijbel der zeventigh Overzetters genoemt is geworden. Over deze boekery was zeker Faleriſche Demetrius, een balling van Athenen, en vermaert door zijne ſchriften en werken, het opzicht van Filadelfos aenbevolen, en wiert ook van hem tot grooter ampten gebezight. Daerenboven zond ook deze Koning Filadelfos by de Chaldeën, Egyptenaers, en Romeinen om boeken, en deedze insgelijx in de Griekſche tale overzetten.

Getal der boeken. Seneka begroot het getal dezer boeken op vier-hondert-duizent; daerze nochtans wel ten getale van zeven-hondert-duizent beliepen. By Joſefus leeſtmen, dat Demetrius, de boekery-vooght, eenmael van Filadelfos gevraeght zijnde, hoe veel duizent boeken daer waeren? daer op geantwoort hadde, *ruim twee-hondert-duizent, maer hoopte, dat het getal in 't kort vijf-hondert-duizent zou zijn.* Waer uit blijkt, hoe zeer het getal in 't kort vermeerderde, dat daerna van d'andere Koningen van tijd tot tijd noch meerder vergroot wiert. Agellius, Ammianus en Diodoor begrooten het getal op zeven-hondert-duizent.

Worden verbrant. Dan deze diere en onwaerdeerlijke ſchat der boeken, die alle met de pen geſchreven waeren, (want verre was toen de druk-kunſt noch te zoeken) is door het vuur, onder den burgerlijken oorlogh van Pompejus, vernielt geworden, wanneer Ceſar in de ſtad Alexandrie zelf tegen d'inwoonders oorlooghde, en zijner eigen beſcherming halve den brand in de ſchepen doen ſteken had, die in de plaetſen, ontrent de ſcheeps-werven, en in de boekery overſloegh, en alles verſlond. Een deerlijk ongeluk, en daer over Ceſar, (hoewel zulx eigentlijk by zijn ſchult niet toequam) met recht zich moghte geſchaemt hebben. Weshalve maekt hy zelf daerna in zijn derde boek der burgerlijke oorlogen, nochte de Roomſche Burgermeeſter Hirtius daer af gewach; hoewel andere, als Plutarchus, Dio, en ook Livius, gelijk uit Seneka duidelijk te beſpeuren is, zulx niet hebben overgeſlagen. *Laet een ander,* zeit Seneka, *dit brant-ſtichten looven, gelijk Livius, die zeit, dat treffelijke en voorzichtige Koningen zoo een werk betaemt.* Maer Ammiaen ſchrijft aldus van dezen brant: *Onder de tempelen munt uit het Serapéum, waer in onwaerdeerlijke boekeryen waeren. Alle oude gedenk-tekenen melden eendrachtiger ſtemme, dat zeven-hondert-duizent boeken, door vlijt en neerſtigheit der Ptolomeën, Koningen van Egypten, by een verzamelt, door den Alexandrijnſchen oorlogh, in het verwoeſten der ſtad, onder den Hoogh-gezaghebber Julius Ceſar verbrant zijn.* Hier wil Ammiaen, gelijk ook Agellius, dat het verbranden in het verwoeſten geſchiede. *Al die boeken,* zeit Agellius, *zijn in den voorigen Alexandrijnſchen oorlogh, terwijl de ſtad verwoeſt wiert, niet alwillends, noch met voorgenomen opzet, maer miſſchien door de hulp-troepen verbrant.* Hy ontſchuldight hier niet alleen Julius Ceſar, maer ook de Romeinſche krijghs-knechten, en ſchuift deze ſchult op d'uitheemſche hulp-troepen. Dan heel anders ſpreken Dio en Plutarchus van het verwoeſten, gelijk zulx by hen wijtloopiger kan gelezen worden. Dus nam deze edele boekery een einde, namelijk in den hondert en drie-en-tachentighſte Olymp, na datze hondert en vier-en-twintigh jaren daer geweeſt was.

Dier-

Wort weer herftelt. Diergelijke boekery wiert daerna weer, door d'Egyptische Koningin Kleopatra, in het Serapéum herftelt, die van haeren gemael Antonius, tot een begin en aenvang dezes werks, de Attalische of Pergamenische boekery verzocht, en ook verworf: waer door de zelve, na het overvoeren der verworve boeken, grootelix verciert en verrijkt wiert, en ook noch ten tijde der Chriftenen in wezen was. Deze herftelde boekery is daergebleven, zoo lang het Serapéum, dat een gebouw van een groot gevaerte en wonderlijke kunft was, in wezen bleef: 't welk eindelijk de Chriftenen, ten tijde van Keizer Theodofius, de Groote, als een burgh van waengeloof, ten gronde gefloopt hebben.

Eilant Faros Tegen over Alexandrie vertoont zich het wijd-vermaerde eilant Faros, dat van d'inwoonders *Magraf* of *Magragh*, en van d'Arabers *Magar Alexandri*, dat is, Faros van Alexandrie, en van Ortelius Farion geheten wort, gelijk hy den toorn of lateern, die op dit eilant ftaet, den naem van Garofalo geeft. Ten tijde van Homeer wiert Alexandrie en dit eilant door een ftuk zees van vier-en-twintigh uuren varens van elkandre afgefcheiden; maer nu is dit eilant, voor het meerdeel, aen 't vaft lant gehecht. Pinetus en andere willen, dat niet anders tuffchen de ftad en dit eilant leit, dan een brug, om daer over te gaen. Maer Villamont, *leit aen 't vaft lant vereenight;* die alles van ftuk tot ftuk naukeurigh bezichtight heeft, zeit, dat dit eilant heden met het vaft lant en de muuren der ftad, zonder tuffchen gelegen bruggen of water, vereenight leit; in dier voege, dat het eilant ten Ooften en Weften twee uitftekende punten maekt, die zich byna vereenigen met *maekt twee havens.* twee andere punten, die van 't vaft lant in de bare zee loopen; latende in 't midden twee monden, om daer door in de havens te komen, die byna eyront komen te leggen. d'Eene haven is geheten *Porto Vecchio*, dat is, d'oude haven, die niets tot haer befcherming heeft, gelijk gezeght is, dan het kafteel der oude ftad, by d'Italianen het Kafteel *Vecchio* geheten. Maer aen den mont van d'andere haven zietmen twee Farrilons, dat is, twee Kaftelen, *Twee Farrilons of Kaftelen.* die zoo na tegen elkandre over leggen, datze elkandre lichtelijk befchermen kunnen; zoo dat het in en uit-varen der fchepen met gefchut van de Kaftelen gemakkelijk kan belet worden, en niet een eenigh fchip zonder verlof daer voorby kan. Het groot Farrilon is veel fterker, dan het kleen; dewijl het met hooge muuren, rontom met toorens bezet, omcingelt leit, en daerenboven van binnen met een vierkant huis, waer op vier weerbare toorens ftaen, d'een noch hooger, dan d'ander, verfterkt is. In dit huis heeft de wacht beneden haer huis-vefting, en boven wort gevuurt voor de fchepen, die uit zee aenkomen. Het Kafteel aen de rechte hant wort van Palern, *Farzion*, en dat op de linke hant in 't Italiaenfch *Kaftelletto*, of het kleen Kafteel genoemt. Beide deze Kaftelen zijn een groot ongemak onderworpen, ter oorzake van het gebrek van zoet water, datze uit de water-bakken in de ftad op kamelen alle daeghs derwaerts moeten doen voeren.

Toorn op Faros. Op eenen hoogen bergh van dit eilant deed Koning Filadelfos een gegeweldigen hoogen toorn ftichten, daer men by trappen op klom, en waer aen meenighten van lateernen met brandende keerzen hongen, tot een baek der zee-varende luiden. Hy wiert onder de zeven wonderen des werelts gerekent, en had tot bouwmeefter den eerzuchtigen Gnidifchen Softratus, die daer op deze woorden in marmer-fteen deed houwen. *Softratus Gnidius, Dixiphanis filius, Diis fervatoribus, pro navigantibus*; dat is: *Strabo lib. 17.* *De Gnidifche Softratus, Dixifanes zoon, aen de befchermende Goden, ter behoudenis van de zee-luiden.* Want dewijl de zee-kuft ter weder-zijde gevaerlijk en ondiep was, en klippen en banken had, zoo mofte 'er nootwendigh een hoogh en duidelijk teken geftelt worden, waer op de fchippers in het zeilen na de haven konden letten. Het gemelde opfchrift deed Softratus met pleifter overftrijken, en daer op den naem en tijtel des Konings fchrijven, op dat 's Konings naem in korten tijd, met het afvallen des pleifters,

ſters, vergaen zou, maer zijn ter eeuwige gedenkenis in het herde marmer blijven ſtaen.

'Aerdt der gront in en buiten Alexandrie. Wat de vruchtbaerheit des aertrijks in en ontrent Alexandrie belangt, de ſtad leit (gelijk alree gezeght is,) in 't midden van een zandige woeſtijne, en heeft tuinen nochte wijn-ſtokken: desgelijx is de gront ontrent de ſtad onbequaem om bezait te worden, en al het meeſte koorn wort ontrent veertigh mijlen daer van daen in de ſtad gebraght. Evenwel zietmen nevens de gracht of water-leiding, waer door het water des Nijls in de ſtad geleit wort, eenige klene tuinen; welker rijpe vruchten zoo ongezont zijn, datze den borgers gemeenlijk ſchadelijke koortzen en andere ziekten aenbrengen. Men heeft 'er ook overvloet van Kapper- en Tameris-boomen en Harmala, 't welk een zeker zoort van wijnruit is; desgelijx een kruit Anthillis, dat van d' Arabers *Killu* of *Kalli* geheten wort. Dit *Kalli* is driederlei: de twee eerſte vindmen ook in Europe, maer het derde is Egypten eigen, en heeft weinigh bladen, die van de velt-cypres zeer gelijk, maer zijn veel langer. De ſteel is enkel, niet zeer recht, waer uit twee of drie andere kleene ſteelkens ſchietten, die recht opwaert waſſen: waer van een ieder aen den top een ſtengel heeft, met vijf en meer bladen beladen, die al in geſtalte de bladen van de velt-cypres niet ongelijk zijn, maer neerwaerts en booghs-gewijze omgekromt hangen. Uit al deze drie zoorten, na datze eerſt in de Zon gedrooght, en daerna aenſtonts verbrant zijn, wort aſſche gemaekt, die van daer na de Venetianen gevoert wort, om daer af klare en heldere Veneedſche glazen te blazen, en zeep en andere dingen te maken. Men zeid ook, dat de fijn geſtoote bladen van al deze drie gewaſſen, met eenigh nat ingenomen, de fluimen en verbrande gal afdrijven. Desgelijx wort ook de zelfſte kracht het uitgeperſte zap der bladen toe-geſchreven.

Kalli.

Dus heeft deze plaets, die eertijts de ſtoel en zetel der Egyptiſche Koningen was, en daer Ptolomeus, de prins der Lant-beſchrijvers en Sterre-kundigen, zijn geboorte-plaets vont, door

het woedend oorlogh en inwendige oproeren, zeer veel van haeren voorigen glans en luister verlooren, gelijk niet duisterlijk uit de voorige nevensgaende afbeelding, waer in d'aeloude stand der stad vertoont wort, te bespeuren is; zoo dat al het prachtigh en uitstekend, 't geen van deze stad hier, en by d'oude Histori-schrijvers verhaelt staet, op de tijden voor de verwoesting te duiden is. Niet tegenstaende deze verscheide verwoestingen, die de stad in verscheide tijden heeft uitgestaen, zoo is 'er evenwel op dezelve noch altijts, om aldaer den koop-handel te drijven, een geduurige scheep-vaert van verscheide landaert geweest. Verscheide Europische Staten hebben aldaer ook hun Konsuls leggen, tot verrichting hunner zaken, en beslechting der geschillen, die tusschen d'inwoonders en ieders onderdanen zouden mogen t'ontstaen komen. Dit zy dus verre van Alexandrie gesproken.

Bocchir. Na Alexandrie leit in 't Oosten de vervalle stad Bocchir, by anderen *Bicchieri*, en eertijts, volgens zommigen, *Kanopus* geheten; misschien na den Egyptischen afgod Kanopus, die in deze lant-vooghdye, *Phtenuti* geheten, oulinx aen-gebeden wiert. Daerna zietmen de Torn en uithoek of kaep van Bocchir, op een gevaerlijke plaets gelegen, en waer op veele schepen, die van Syrie komen, by nacht schipbreuk lijden, wanneerze de haven van Alexandrie niet kunnen bezeilen. Dicht hier by vertoonen zich twee Kastelen, die, na de stad, de Kastelen van Bocchir geheten worden. Men vind hier ook het Meir van *Bocchir*, en de plaetsen *Kasar* en *Athakon*, beneden dit Meir gelegen.

Rosette. Daerna komtmen aen de stad en het slot Rosette, die ontrent acht mijlen van de Middellandsche Zee, dertigh van Alexandrie, en drie-hondert van Kairo, op een der monden des Nijls, (daer de waren, die van Kairo gevoert worden, aenkomen,) gelegen is. Strabo, volgens het schrijven van zommigen, heeft deze stad den naem van Schedie gegeven; hoewel andere willen, dat het de stad Metelis van Ptolomeus zy. d'Arabers en Turken noemen deze plaets ten huidigen dage *Rhaschit* of *Rasit*, d'Egyptenaers *Rassit*; maer Palern, zonder daerin gevolght te worden, *Rachil*. De stad is kleen, hoewel volk-rijk, en leit, volgens Belon en Johan Baumgarten, onbemuurt; maer heeft evenwel treffelijke gebouwen, die heerlijk vergult en kunstigh geschildert zijn. Aen den oever van van den Nijl zietmen heerlijke Paleizen, en een plein of merkt-velt, daer niet anders dan kunstenaers en koopluiden van allerlei slagh woonen. Daerenboven staet hier een prachtige Tempel, waer van d'eene deur op het plein, en d'ander op den Nijl uit-komt, derwaerts men langs cierlijke trappen afklimt. Beneden den Tempel is de haven, waer in de schepen leggen, die de koopmanschappen voeren, en dicht, tot groot gemak der stedelingen, door middel van grachten, aen de huizen kunnen varen. Buiten de stad zietmen een stuk van een voorstad, waer in groote meenighten van ezels en muilen gehouden worden, tot gerijf der genen, die na Alexandrie willen reizen.

Guilland. Bellon.

Lotus. Ontrent deze stad Rosette, en inzonderheit ontrent Kairo groeit in de slooten, die 's zomers door het Nijlwater overvloeien, en van d'Egyptenaers *Birchas* geheten worden, zeker gewas, d'Egyptische Plompe of Lotus, geheten, in zulk een overvloet, dat de bladen, die eveneens als bladen der Plompen op het water drijven, het water overal bedekken. d'Egyptenaers noemen den bloem met zijn steel *Arais el Nil*; het blad met de steel *Biselnil*, en den wortel *Biarum*. Dit gewas schijnt dit eigen te hebben, dat het in het sloot-water tot boven aen het water opschiet; zoo dat het even zoo hoogh schijnt te zijn, als het water in de sloot diep is: want indien het water een mans lengte diep is, zoo diep zalmen bevinden, dat ook de Lotus zy. Waer uit blijkt, dat dit gewas niet overal een en de zelve hooghte of lengte; maer die eigenschap heeft, dat het alleenlijk in het water wast, en tot boven aen het water opschiet, en zijn bloemen noit onder,

maer

maer boven het water opent; welk lætste nootwendigh geschieden moet, indien het in'er daet waer is, dat het zich met de zon, waer af d'Ouden zoo veel gewachs hebben gemaekt, omkeert. Het is tal-rijk van bladen, die routom gekant, en in verruwe en gestalte zeer na met de bladen van de witte water-plomp over-een-komen; waer door Prosper Alpinus, bedroogen door de gelijkenis, dit gewas voor een plomp in Egypten heeft aengezien. Ieder blat heeft een byzóndere steel, die uit den wortel schiet, gelijk in de witte plomp. En niet alleen is dit gewas in bladen, maer ook in de koppen en wortel de witte plomp gelijk. De wortel is dik, langwerpigh ront, in grootte (hoewel d'allergrootste niet groter, dan een groot hennen-ai is) en in gestalte een kleene peer gelijk, van buiten zwart, en van binnen geelachtigh. Het mergh van binnen is zeer vleeschachtigh, hert, zamen-trekkend op de tong, en zoetachtigh, waer uit byna ontallijke dúnne en witachtige veselen schietten. De bloemen zijn ook in groote, gestalte, en verruwe van bladen de bloemen van de witte plompe gelijk, waer van ieder, gelijk die van de plompé, op den top van een groene ronde steel zit, en riekt byna als de bloem van een violier. Na de bloemen volgen ronde koppen, die een groote mispel of vrucht van de witte plompe gelijk, en met een groene schil overdekt zijn, en uit lange en klene huisjes bestaen, waer in zeer kleen zaet leit, dat het kool-zaet niet ongelijk is. Men ziet dit gewas zoo lang groen, en boven d'aerde leven, tot dat het aertrijk al het Nijlwater ingedronken heeft, en droog geworden is, als wanneer de bladen, bloemen en vruchten verwelken en uitgaen; waer uit te besluiten is, dat de Lotus een gewas zy, dat alle jaeren uitgaet. Hoewel de voorzeide Prosper Alpinus, in zijn boek van d'Egyptische gewassen, deze Egyptische Lotus een en dezelve met onze Europische plompe maekt, zoo schijnt hy evenwel in zijn boek van d'uitheemsche gewassen van gevoelen verandert te zijn, en geheel en al deze Lotus van de plompe t'onderscheiden: want de Lotus verschilt van de geele plompe, in

Gestalte.

Verschilt van de plompe.

de lengte der wortels; en van de gemene witte, in kleenheit van bladen, die in de Lotus aen de kanten met brede insnijdingen een weinigh uitgeholt zijn. Daer-en-boven is het zaet van de Lotus veel kleender, dan dat van de plompen.

Gebruik van de Lotus. De bloem van deze Lotus wiert eertijts, volgens het getuigen van Heliodoor, aen de kranzen der zeege-praelders gevlochten. Heden 's daegs wort het zap, dat uit de gestampte bloemen en koppen geperst wort, met zuiker gemengt, dat d'Arabers *Sarbet Nufar* noemen, en tegens alle inwendige verhittingen gebruiken. Het Sarbet wort gemaekt van zuiker, met water gemengt, dat dan over het vuur, met het verkooken der vochtigheit, dik gemaekt, en daer in, na dat het dik en kout begint te worden, het gezuiverde zap van de Lotus allengs gestort wort. d'Egyptenaers eten 's zomers de raeuwe steelen met de hoofden: want zy zijn zoetachtigh, vochtigh, en verkoelen en bevochtigen boven mate. Men oordeelt daer-en-boven, dat dit gewas voor alle die qualen dienstigh is, daer voor de plompen goet zijn.

Natumbes. Wanneer men wat dieper in *Errif* komt, vertoont zich het kleen stedeken *Natumbes*, een halven dagh reizens van Rosette, en ter weder-zijde aen den oever des Nijls gelegen. Daerna komt men aen d'oude stad *Fuoa.* *Fuoa* of Foa, eertijts *Nicy* geheten, en aen den oever des Nijls, vijf-en-veertigh mijlen bewesten Rosette, gelegen. Buiten de stad, die zeer volk-rijk is, en heel enge straten heeft, leit een zeer groote voorstad, een vertrek en verblijf-plaets van schoone vrouwen: want de vrouwen leven hier in zoo groote vryheit, datze 's daeghs na hun wel-gevallen mogen uit-gaen, en 's avonts, zonder van haere mannen berispt te worden, weer t'huis komen. Een weinigh van *Fuoa*, een mijl van den Nijl, leit een eilant, heden *Gezirat Eddeheb*, en eertijts het eilant Nathos en goude eilant geheten. *Eilant Gezirat Eddeheb.* Men vint 'er vele dorpen en heerlijke paleizen, maer die naulix van verre kunnen gezien worden, ter oorzake van de ruighte en wildernissen der bomen.

Men ziet aldaer ook de stad *Mechelle* of *Mequella*, die zeer volk-rijk, en aen den oever des Nijls gelegen is, maer met onsterke en slechte muuren omringt leit; desgelijx ook de onbemuurde stad *Derote*, aen den Nijl gelegen, en de stad *Mechellat Kays*, die aen den Nijl op een hoogen heuvel leit. *Mechelle.* *Derote.* In Derote was eertijts een heerlijke Kerk, en de borgery bloeide aldaer in rijkdom en weelde: want hun lant braght zoo een grooten overvloet van zuiker voort, datze jaerlix, voor den vrydom van zuiker te mogen maken en zuiveren, aen den Sultan hondert duizen goude Saraffi of Turksche kroonen betaelden. Maer sedert hondert jaren herwaert is deze plaets zeer vervallen, en de burgery verarmt.

Beheyra. *Elbeahrie* of *Beheyra*, het twede gedeelte van Egypten, strekt zich eens deels na de Middellandsche Zee, en eensdeels aen den Oosterlijken arm des Nijls, die na Damiate loopt. Deze lantstreek neemt haer begin van de grenzen van *Rosette*, en eindight aen *Faramide:* waerom de zelve van d'Egyptenaers Zee-lant, en van d'Italianen *Maremma* genoemt wort; hoewelze tot aen Kairo zeer verre langs den Nijl te leggen komt.

Kaep Bru[le]. Voor eerst krijght men, aen d'Oost-zijde van *Beheyra*, den zee-boesem en kaep, of uithoek van *Brule*, eertijts *Pineptimi* geheten, die (van Ptolomeus voor een valschen mont des Nijls gehouden) in vorm van een haven besloten leit, en zeker water ontfangt, dat uit den Oosterlijken arm des Nijls neerschiet, en door het opwerpen der aerde, in het storten in Zee, dezen uithoek of kaep maekt, die met dezen Zee-boesem een en den zelven naem voert.

Damiat[e]. Niet verre van daer leit de stad Damiette of Damiate, die by Nicetas in de jaer-boeken van Manuel voor *Tamiathim*, en by alle anderen voor het *Pelusium* der ouden, en by zommigen voor de stad *Tamiatis* van Stefanus gehoudé wort. Guilandinus wil de stad Damiate voor de stad Tanis, (waer af in de Heilige schrift gesprooken wort, en die zijnen naem aen den Tanitischen

mont gegeven heeft,) aen-genomen hebben. Maer Burchard, en andere onderscheiden Tanis en Damiate geheel en al van elkandre, en willen, dat Tanis een en de zelve stad met Tenex of Tenez zy, die zijnen naem aen den Tanitischen mont, ter oorzake van haer nabyheit en beroemtheit, die zy toen had, mede-gedeelt heeft. Men vind'er, die willen dat niet alleen Pelusium, maer t'effens ook d'oude stad Heliopolis heden Damiate zy: welke dwaling en misslagh al te groot is, dewijl Pelusium, volgens overeenstemming van al d'oude en nieuwe Lantbeschrijvers, aen de Middellandsche Zee gelegen is; daer de stad Heliopolis ontrent hondert mijlen van de Zee lantwaert in leit.

legentheit. Damiate, oulinx Pelusium geheten, leit op een laege plaets, ontrent twee mijlen van de Middellandsche Zee, aen den oever des Nijls, die de stad aen het een eind in de lengte besproeit, en ter weder-zijde in de brete, door middel van grachten, (waer door de stroom in de stad schiet,) een vesting verstrekt. Aen d'ander zijde van de lengte der stad staen alleenlijk huizen, die in stede van muuren kunnen dienen, hoewel de stad des niet te min door de laeghte der plaetsen, daer zy op gelegen is, genoegh versterkt wort. Dewijl nu Damiate en d'omleggende landen dus zeer laegh te leggen komen, zoo worden dezelve ten tijde van het overvloeien des Nijls wijd en zijd zeer diep onder water gezet: waer door aldaer de tuinen en lust-hoven, die in en ontrent de stad met Kassi-boomen, Limoenen, Musen, wijn-stokken, en allerlei andere vrucht-boomen beplant zijn, veel weliger en aengenamer groejen, dan in het geheel overige Egypten. De tuinen zijn 'er ook, ('t geen nergens anders in geheel Egypten geschiet) na d'Italiaensche wijze met grachten van elkandre afgescheiden, waer door het Nijl-water in het afloopen des Nijls ingelaten wort, om in tijd van drooghte de dorstige landeryen te bevochtigen.

uchtbaer-t.

ay-alem naovi. In deze gemelde grachten groeit in grooten overvloet zeker kruit, dat op het water drijft, byna eveneens als het eende-kroos, zonder steel en wortel; hoewel in stede van wortelen zeer dunne draden als vezelen na d'aerde schietten. De bladen zijn bleek groen die van de honds-tongen gelijk; maer korter, breder, dik'er, hairiger, wreder, en wit'er. Dit gewas, het recht Stratiotes of Ruiters-kruit der Ouden, is den boom Huis-look in bladen zeer gelijk, en wordt ook van d'Egyptenaers *Hay-alem Emovi* genoemt, dat op Neerduits water-huis-look betekent. Daer is geen reuk by, dan die van het water komt; de smaek is evenwel zamen-trekkend en droogh. d'Egyptenaers gebruiken de bladen tot de zelfste quaelen, daer toe de weeg-bladen dienstig zijn. De boerinnen, by d'Egyptenaers *Bedori* geheten, gebruiken het afziedsel der bladen, of het zap, of het poeder der drooge bladen, dagelix een vierendeel loots tegen de vloet der maent-stonden, en andere bloet-stortingen. De boeren genezen met de bladen alle wonden, die zy gestampt of gekneust daer op leggen, wonderlijker wijze.

Daerna krijght men in 't Oosten de stad *Tenez* of *Tenex*, die van Burchard Tafnis geheten, en voor het Tanis in de Heilige Schrift, dat in het lant van Gessen gelegen was, gehouden wort. Dicht daernevens leit een Zee-boesem of Meir, by zommigen voor het Meir van Ptolomeus gehouden. De Zee-luiden, volgens Pinetus, noemen dit Meir Stagnone of Barathra, en d'inwoonders Bayrene; maer by andere wort het de Damiatische Zee-boesem, en van Mantegazze in zijn reis Marera genoemt. Dit Meir, waer in de Nijl door een kleenen tak in 't Oosten zijn water uitbraekt, is zeer gevaerlijk, ter oorzake van de banken en drooghten, die nu boven en dan onder water leggen: waer door de zee-man zich dikwils bedroogen vind, en niet weet of hy lant of den gront des waters ziet. *Tenez.* *Meir Stagnone.*

Na Tenez komt de stad Arisse, eertijts Ostracine, en in vele oude kaerten Ostraka en Ostraci geheten, te leggen: na Arisse volght Faramide, dat van eenige Faramika, en eertijts Rhinocure genoemt, en van Strabo op de grenzen van Egypten en Syrie geplaetst wort. *Arisse.* *Faramide.*

Burchard noemt dezelve stad Farme, en zeit, dat de stad groot en wel-bebouwt is, maer d'inwoonders zich van daer, om de groote meenighte der slangen, op de vlucht begeven hebben.

Wijders, wanneermen van 't Noorden na 't Zuiden, of van den zee-kant, tegen den Nijl op, na de Hooft-stad Kairo trekt, vindmen twee aeloude plaetsen, *Seru* en *Raskaillis* geheten, en niet verre van elkandre gelegen. Daerna komt *Masura* of *Masur*, eertijts *Miskormus* geheten, ter plaetse leggen, daer de Nijl een tak uitwerpt, die van d'inwoonders *Batzoquer* geheten wort, en zeker lant-streek, *Menzara* geheten, besproeit en vruchtbaer maekt: alwaer Louys, de negende Koning van Vrankrijk, in het oorlogh, dat hy den Sultan van Egypten had aengedaen, gevangen wiert. Na *Mazura* volght *Damanore*, waer na de naby-gelege tak des Nijls Damanore genoemt is: en vervolgens meer andere plaetsen, waer onder de gedenkwaerdighste is *Fustato* of *Fostat*, dat is, paveljoen. Het is een klene stad, aen den oever des Nijls gelegen, en van d'inwoonders *Mesreatichi* geheten, dat is, oude stad, welken naem haer met goet recht, ten aenzien van Kairo, toekomt. De stichter van deze stad was zeker Velt-heer van het krijghs-heir der Arabers, *Hanir* geheten, dat door den Kalif Homar derwaert gezonden was. Men heeft aen de zijde van *Chargnie*, de stad *Meuye Kanibri*, die effen ten halven wege tusschen Damiate en Groot Kairo gelegen is; daerna vervolgens de steden *Karakanie*, *Bulgaitè*, *Abbessus* en *Souba*: waer na men in het derde landschap van Egypten treet, *Sahid* geheten.

Seru. Raskaillis. *Masur.* *Damanore.* *Fustato.* *Leo.* *Meuye Kanibri.*

Sahid, anders, volgens Sanutius, Theben geheten, na zijn hooft-stad Theben, eertijts het hof en zetel der Egyptische Koningen, (dat daerna na Memfis, en van Memfis na Alexandrie, en van daer na Kairo verplaetst wiert,) is het zelfste gewest, dat de Ouden Opper-Egypten genoemt hebben, en zich strekt van de grenzen der Buchiers tot aen Kairo, en van daer tot aen Assue.

Sahid.

Kairo is de hooft-stad niet alleen van *Sahid*, maer ook van geheel Egypten, en wort by veelen gehouden voor d'aeloude stad Memfis. Zommigen verdelen Kairo in een oud, en nieuw Kairo, en verstaen door het oude het Egyptische Babylon, en door het nieuwe het rechte en hedendaegze Kairo; welk gevoelen op het bevestigen van twee redenen steunt; voor eerst, om dat de puin-hopen van het oud Kairo al t'oud en vervallen schijnen, om alleenlijk van Kairo te zijn; en ten twede, dewijl het Egyptische Babylon, volgens het getuigen van Strabo en andere oude Histori-schrijvers, op den hoek van Delta gelegen is, aen den linker of Oostelijken oever des Nijls, byna recht tegen over Memfis, welke stad Herodoot en andere oude Schrijvers op den Westelijken oever des Nijls geplaetst hebben. Daer-en-boven, zeggenze, geven de naby-gelege Pyramiden, die onder Memfis hooren, en de nabyheit des hoeks van Delta, (daer Babylon, volgens het schrijven van Strabo, niet meer dan veertien- of vijftien-duizent schreden afgelegen was,) klaerlik te kennen, dat Babylon nergens anders kan gelegen hebben, dan in deze lant-streek, tegen over het nieuw Kairo, aen de Oost-zijde des Nijls, ter plaetse, daer men de puin-hopen van het oude Kairo vind leggen.

Kairo.

Andere, in tegendeel, plaetsen Memfis aen den Oosterlijken oever des Nijls, en willen, dat deze aeloude stad eertijts ter plaetse lagh, daer heden Kairo leit: welk geschil ik onbeslecht oversla, en schrander herssenen laet betwisten.

Kircheer. Choragr. Ægypt.

Kairo, genomen voor het aeloude Memfis, die d'alleroudste stad van alle steden is, wort van d'oude Egyptenaers of Koptisten *Monphta*, van d'Armeniers *Messor*, van de Chaldeën *Kabra*, van de Hebreën nu *Moph*, dan *Noph*, ook *Migdal*, dat is, toorn, bywijle *Maphez*, maer gemeenlijk *Mizraim*, (welken laesten naem ook de later Hebreën aen geheel Egypten gegeven hebben,) genoemt. De Turken noemen deze stad *Mitzir* of *Missir*, en *Alkayr*. Marmol en andere schrijven, dat Kairo van een Arabisch woort,

Versch. benam. van Ka[iro]

p. 96.

A. *Obeliskus.*
B. *Balsem-tuyn.*
C. *Paleis van Kamson.*
D. *Beiert.*
E. *Graf-steden der Grooten.*
F. *Kasteel des Sultans.*
G. *Koorn, Kool, en Hout-huyssen.*
H. *Water-kunst, waer door het water naer om hoogh in 't Kasteel geworpen wort.*
I. *Oud Kairo.*
K. *Water-peil des Nyls.*
L. *Eylant Cerbikum.*

adt
US
NILUS

woort, Elcahira, afgeleit zy, 't welk een vergadering of klooster betekent. andere willen, datze van d'Arabers en Persianen *Mecere*, of veel liever *Mesre* genoemt wort, en voegen daerby, dat een van d'Egyptische Koningen, *Mohez* geheten, over *Mecere* tot Overste stelde een *Ja-war-kaden*, die dicht by deze stad, om dezelve tegen alle vyandlijke invallen te versterken, een kasteel deed bouwen, en dat na de vrouw van zijnen Vorst, *Kaireth* noemen; dat deze plaets allengs in groote aengroeide, zoo dat byna d'eerste naem van *Mecere* in vergetenis raekte, en die van *Kaireth* ingevoert wiert; gelijk ook noch hedē deze stad met geen anderen naem, voornamelijk in Europe, alwaer dezelve met een bedorven naem Kairo genoemt wort, bekent is. d'Afrikaensche Leo, Marmol en andere gevoelen eendrachtigh, dat de stad zeer jong, en door *Gehoar el Quetib*, een onderdaen van zekeren Kalif, gesticht zy: waer uit te besluiten is, dat het aeloude Memfis, of geheel en al vervallen en vergaen zy, of op een ander plaets gelegen hebbe.

Memfis is een Egyptisch woort, en heeft zijn herkomen van *Monphta*, 't welk in d'Egyptische tale water des Heeren betekent; welk woort daerna van de Grieken bedorven, en in Memfis verandert is. By wat gelegentheit, en uit wat oorsprong deze naem aen de stad gegeven wiert, leggen eenige aldus gevoeghlijk uit. Wanneer de zoonen van Cham allereerst in deze lant-streek van Egypten bou-troepen begosten te zenden, om die te bewoonen, zeitmen datze d'eerste tenten hunner wooninge op de heuvelen van Memfis geplant hebben; leggende het overige Egypten voor het meerdeel, gelijk te voore gezeght is, wijd en zijd onder water, als een poel: wanneer daerna, by verloop van tijd, na het opdrogen der poelen, d'aerde haer mildadiger toonde, wiert d'allereerste stad door *Mizraim*, Chams zoon, aen den oever des Nijls, die hy ook na zijnen naem *Mizraim* deed noemen, gesticht. Wanneer daerna het lant en de stad, door het besproejen des vruchtbaren Nijls, van dagh

[Oor]sprong-[l]ijkheit [va]n het [wo]ort Mem-[fis].

[Ki]rcherus [P]rogr. [Æg]ypt. [...]7.

tot dagh, hoe langer, hoe vruchtbaerder wiert, zoo willenze, dat dezelve met een Egyptischen naem Monphta, dat is, het water Gods, genoemt zy geworden, dat de nakomelingen daerna, met een bedorven naem, *Memfis* genoemt hebben. Herodoot bevestigt in zijn Euterpe of twede boek, dat Memfis van den eersten Egyptischen Koning Menes (die voor een en den zelven met Mizraim gehouden wort) gesticht zy.

Dit Memfis, heden Kairo, wort verdeelt in vier steden, als in *Bulach*, *Charaffa*, Oud Kairo, en in Nieuw of Groot Kairo, welke twee eerste van anderen onder de voorsteden van Groot Kairo gerekent worden; maer zijn heden, gelijk ook Oud Kairo, met zoo weinigh huizen bebouwt, datze veel meer dorpen, dan steden schijnen te zijn; daerze te voore zeer volk-rijk waeren, en met Groot Kairo veel meer een eenige stad, dan verscheide steden maekten. Zy heeft in haeren omtrek (de gemelde plaetsen, en haer voorsteden daer onder begrepen) volgens Beauvau, dertigh mijlen; hoewel andere de palen van dezen omtrek noch verder uitzetten.

Verdeiling van Kairo.

Bulak, by anderen Bubalon geheten, een haven van Kairo, leit ontrent twee mijlen van Groot Kairo, aen den Oosterlijken oever des Nijls, en was eertijts bebouwt met een getal van vier duizent huizen. Daer woonden vele hant-werkers en koop-luiden, inzonderheit die koren, oli en zuiker verkochten. Men zagh'er heerlijke kerken en paleizen, waer van de schoonste langs den oever van den Nijl gesticht stonden. Maer door den oorlogh, dien deze gewesten meenighmael onderwarigh zijn geweest, is deze plaets zeer veracht en bedorven.

Bulak.

Tusschen *Bulak* en Groot Kairo leit een zeer groote plaets, *Lesbrechi* by d'inwoonders geheten, die ten tijde van d'overvloejing des Nijls onder water leit. Een weinigh beneden *Bulak*, werpt de Nijl verscheide takken uit, waer van een na Alexandrie, d'ander na Damiate, en andere na verscheide andere gewesten zich verspreien. Van *Bulak* tot aen Groot Kairo is het lant over-

Lesbrechi.

overal vlak, en de wegh zeer vermakelijk, ter oorzake hy geduurigh van een groot getal van menſchen betreden wort; maer zonderling munt hy in ſchoonheit uit op zekere plaets, *Uſbekia* geheten, in de voorſtad, by de ſtadspoort. *Uſbekia* is een ſtuk lants, dat in het ronde zich uit-ſtrekt, rontom met huizen bezet, en een wonder aengenaem gezicht vertoont; niet alleeen wanneer de velden met bloemen zijn bezait, maer ook als het Nijl-water daer over is geloopen, in welken tijd deze luſtige landou een baren poel vertoont.

Uſbekia.

Charaffa.

Charaffa, anders *Karaffar* of *Maſſar* geheten, leit twee mijlen van Groot Kairo, begreep eertijts twee-duizent huizen; en was zeven mijlen in haer omtrek groot; maer ſedert een lange wijle heeft deze plaets, daer eertijts de Sultans hun hof hielden, woeſt en onbewoont gelegen. Men zagh'er eertijts veel graf-ſteden, die met hooge en deftige boogen waeren opgebouwt, en van binnen met verſcheiden ſchilder- en beelt-werk pronkten en praelden. Het dwaze volk aenbad dezelve, eveneens als gewijde graf-ſteden van Heiligen, en bedekte de vloeren met tapijt-werk. Men heeft hier ook een tol-huis, waer op de waeren, die van Sahid komen, vertolt worden; en noch ten huidigen dage worden, volgens het ſchrijven van Beauvau, de zeven koren-zolders van Joſef aldaer gezien.

Oud Kairo.

Oud Kairo leid op een bequame plaets, aen den Ooſterlijken oever des Nijls, maer onbemuurt; daer nochtans Kruſius deze plaets een muur van vier-en-twintigh mijlen toe-ſchrijft. Het is heden, volgens Belloon, ſlechts een kleen dorp, en wort van Griekſche Chriſtenen en Armeniers bewoont.

Dit Oud Kairo, volgens het ſchrijven van Peter della Valle, by hem voor het aeloude Egiptiſche Babylon gehouden, leit heden vol puin-hopen, en heeft een klein getal van huizen, die wijd en zijd van elkandre ſtaen, en heden 's daeghs van eenige weinige Chriſtenen bewoont worden. Daer zijn, volgens den gemelden della Valle, verſcheide kerken, als, onder andere, een aen Sinte Barber gewijd, met eenige overblijfſelen van deze en andere Heiligen. Een ander van Sint Joris, op een heuvel gebouwt, van waer het Oud en Nieuw Kairo, en de rontom leggende landen met groot vermaek kunnen gezien worden. Een ander, miſſchien de voornaemſte kerk der Koptiſten in dit geweſt, ſtont gebouwt op de puin-hopen van een kleen huisje, waer in, naer men zeid, de Maeght Maria een lange wijle gewoont had, toen zy in Egypten was. d'Overblijfſelen van dit heiligh huisje worden noch getoont onder de groote outer van deze kerk, in een zeer diepe en duiſtere plaets, daer men op klene zuilen, waer op het gewelfſel van het groot outer komt te ruſten, noch eenige brokken of ſtukken van balken bewaert, die oulinx de zoldering van dit huis zouden onderſchraeght hebben, en niet alleenlijk door d'outheit zwart en berookt, maer ook verrot en vergaen zijn. Behalve deze plaetſen of voorſteden, buiten Groot Kairo gelegen, zijn 'er noch drie andere voorſteden, als *Beb-zuaila* of *Beb-zuila*, *Gemehtailon*, en *Bebelloch*.

Voorſt. Beb-zua

De voorſtad *Bebzuaila*, anders *Miſuletif* of *Miſruletich* geheten, leit aen 't uit-gaen der poorte, die mee, na deze voorſtad, *Bebzuaila* genoemt is. Zy begrijpt ontrent twee-duizent huizen, en ſtrekt haer van de gemelde poort, van 't Weſten na 't Zuiden, ontrent ander-halve mijle verre, en na 't Noorden een mijl verre, tot aen de voorſtad *Beb-elloch*.

Daer zijn vele Moſkeen en ſchoone Gilt-huizen, inzonderheit is'er een, geſticht door zekeren Sultan *Heſen*; benevens een Kaſteel des Sultans, dat heden een hof of verblijf-plaets der Turkſche Baſſen verſtrekt, en aen den voet des berghs *Mochattan* gelegen is, en met ſterke en zware muuren omringt leit. Daer vertoonen zich ook rontom ſchoone en groote paleizen, welker vloeren met menigh-kleurige marmer beleit, en zolders heerlijk geſchildert en verguldt zijn. De venſters zijn met glas van meenigerlei kleuren bezet, en de poorten van treffelijk hout gemaekt, dat met allerlei beeltwerk

werk

werk kunst-rijk uitgesneden en heerlijk vergult is. In deze paleizen onthielden zich eertijts de vrouwen, kinderen, byzitten, gelubden, en de lijf-wachten der Sultans; of daer in wierden gemeene Hoogh-tijden gehouden, of gehoor aen de Gezanten verleent, of zy verstrekten den hovelingen verblijf-plaetsen.

Voorstad Gemethailon. De voorstad *Gemethailon*, die mee zeer groot is, grenst aen de voorstad *Bebzuaila*, en strekt haer west-waert op na eenige vervallen plaetsen van Oud Kairo. Zy wiert gesticht voor het oprechten van Kairo zelf, door zekeren *Tailon*, een onderdaen van den *Kalif* van *Bagdet*, en Lant-vooght van Egypten. Deze *Tailon* verliet d'oude stad, en begaf zich met der woon in deze voorstad, alwaer hy een treffelijk paleis en schoone kerk deed stichten. Men heeft hier een groot getal van koopluiden en hantwerks-luiden, die meest alle Mooren van Barbaryen zijn.

Voorstad Bebelloch. De voorstad *Bebelloch*, die geen van de kleenste voorsteden is, leit ontrent een mijl van Groot Kairo, en begrijpt een getal van drie-duizent huizen. Daer zijn, gelijk in de voorzeide, hantwerks-luiden van allerlei slagh, en op een groote ruimte, *Jazbachie* geheten, staet een groot Paleis, met een treffelijk Gilt-huis, gesticht door zekeren *Mammaluk*, *Jazbach* geheten, die ten zelven tijde Raets-heer des Sultans was, en de plaets na zijnen naem *Jazbachia* deed noemen.

d'Afrik. Het gemeene volk, na dat het preken der Mahumetanen geëindight is, begeeft zich t'effens met koppelaers en hoeren van Kairo derwaerts: desgelijx verschijnen aldaer uit de stad ook menighten van tooneel-speelders, guigelaers, en luiden, die kamelen, ezels en honden aldaer op een belachelijke wijze laten danzen. Men vind'er ook scherm-meesters, die met allerlei geweer weten om te gaen, en liet-zangers, die van de velt-slagen der Arabers en Egyptenaers, waer in d'Arabers d'Egyptenaers en geheel Egypten overwonnen, zeer geestige en aertige lietjes en deunen weten te zingen.

Groot Kairo leit tusschen de grenzen van Opper- en Neer-Egypten, en byna in 't midden van geheel Egypten, ontrent twee-duizent schreden beoosten den vliet des Nijls, tusschen de puin-hopen van Oud Kairo en de straet der Cirkassiers, op een vlakte, en beneden aen den voet des bergs of heuvels, *Elmukattunt* of *Moncatun* geheten, die met een burgh versterkt is, en de stad voor een der voornaemste vastigheden verstrekt. *Gelegentheit van Groot Kairo.*

Men vind in deze Stad luiden byna van allerlei landaert, die zich uit alle gewesten derwaerts, om koophandel te drijven, begeven. Maer de inwoonders derzelve zijn voornamelijk Mooren, Turken, Joden, Koptisten, Grieken en Armeniers.

Het is heden de voornaemste en hooft-stad van al de steden in Egypten, en overtreft in groote Rome, Konstantinopelen en veel andere groote steden, en heeft in haeren omtrek, volgens Villamont, twee-entwintigh mijlen; zoo dat een man te paert de stad naulix, 't en zy in vollen ren, in tien uuren kan omrijden. Groot Kairo, met Oud Kairo en de voorsteden daer onder begrepen, heeft de lengte van drie Duitsche mijlen; maer volgens Villamont strekken zich Oud en Nieuw Kairo, t'effens met *Bulak* en *Chatafat*, in de lengte tot dertigh, en in de breete tot twintigh mijlen verre. *Groote.*

De stad is rontom met muuren omringt, uitgezeit aen de zijde des Nijls, en komt, volgens Villamont, ai-ront, maer, volgens Belloon, in vorm van een driehoek te leggen, waer van het kasteel, op een heuvel gelegen, d'eene hoek maekt; van waermen, langs de wallen te gaen, aen den tweden hoek, en met zich van daer na 't Noorden te wenden, aen den derden hoek en weer aen't kasteel komt. Wijders, dewijl niet alleen Groot Kairo van binnen, maer ook de plaetsen of voorsteden rontom de stad met een groot getal van uitstekende en prachtige gebouwen zeer dicht betimmert zijn, waer door het gezicht op de muuren belet wort, zoo hebben zommigen, die de stad alleenlijk ten ruighste bezichtighden, *Gestalte der stad.*

 daer

daer uit oorzaek genomen van te zeggen, dat Kairo onbemuurt was, daer nochtans de ſtad binnen ſterke muuren en poorten beſlooten leid.

Poorten. Men heeft 'er vele poorten, die alle met yzere platen overdekt en beſlagen zijn; maer onder de Hooft-poorten is aen d'Ooſt-zijde der ſtad, de poort *Babe Nanſre* of *Bid Nanſare* geheten, dat is, de zeege-poort; de poort *Beb-zuaila* of *Bidzuila*, waer door men na den Nijl en Oud Kairo gaet; de poort *Bebel-futuch* of *Bib-el-fetoch*, dat is, de poorte der zeege-praling, buiten de welke het Meir *Eſbiki* en vruchtbare akkers leggen.

Huizen. De burgers-huizen, die van eenigen op dertigh duizent begroot worden, hebben boven een plat of open vlakte, gelijk meeſt al de huizen in Egypten, en enge en lage deuren; zoo dat geen menſch, dan met neer-geboogen lijve, daer in kan komen, veel min een paert; ten welken einde zoodanige enge deuren gemaekt worden, en zulx is gebruikelijk in alle Turkſche landen; namelijk, om voor het inlegeren der ruitery, in tijd van oorlogh, bevryt te blijven. De meeſte ſlotten aen de deuren zijn van hout, hoewel niet min kunſtigh, dan die hier te lande van yzer gemaekt worden. Van binnen zijn deze huizen cierlijk opgetoit, en verrijkt met beelt-werk en ſchilderyen, en byna alle beneden open; maer hebben van buiten geheel en al geen cierlijkheit, dewijlze van ſlechten ſteen, (waer door de zelve in korten tijd bouvalligh worden) in de Zon gebakken en met leem-aert tzamen gemetzelt, zijn obgebouwt; behalve eenige, die nevens de watergracht ſtaen, en met gehouwen ſteen, om door het overvloeiende Nijl-water niet geſloopt te worden, een mans lengte hoogh zijn opgehaelt. Daer zijn ook verſcheide huizen van riet gemaekt, en met riet overdekt; hoewel de meeſte huizen van groote Heeren zeer net en heerlijk met allerlei kunſten cier-werk zijn opgebouwt.

Moſkeen. Men telt 'er, volgens Beauvais zesduizent en acht-hondert voorname Moſkeen, behalve de gemeene, die tzamen ten getale van vier-en-twintigh-duizent belopen, welk getal van Villamont elf-hondert vermindert wort. In een eenige Ooſterlijke voorſtad ſtaen 'er twalef-hondert, en in een andere ten Zuiden zeven-hondert. Onder de Moſkeen munt in ſchoonheit boven andere uit, de Moſke *Bemaſar*, die op dertigh van d'allerſchoonſte zuilen geſticht ſtaet; hoewel by andere de Moſke *Elhashar* voor de voornaemſte en beroemſte gehouden wort. *Leo Afri[...]*

Zieken-huizen. Daer zijn ook verſcheide Gaſt- of Zieken-huizen, waer onder een is, die jaerlix over de hondert-duizent Sultanien of Turkſche kroonen in te komen heeft. Daer in worden allerlei ſlagh van menſchen en landaert ontfangen, en met groote zorghvuldigheit door byzondere Artzen gehandelt, en van hun quale genezen.

Plaets Zebequie. Binnen, en byna in het midden der ſtad, leit een groot ſtuk lants, *Zebequie* van d'inwoonders geheten, dat over de twintigh bunderen groot, en zoo vruchtbaer is, dat het altijts bezait wort, zonder oit braek te leggen. In het hertje der ſtad leit ook een ruime merkt, *Beſeſtan* geheten, waer op allerhande fijne waren verkocht worden.

Straten. Men telt 'er, na het getuigen der treffelijkſte Schrijvers, ontrent achtien-duizent ſtraten, hoewel andere het getal op zes-en-twintigh-duizent begroten, die alle een byzonderen naem hebben, en 's avonts, tot vermijding van alle wanorde en oploop, door zekere portieren geſlooten worden. De ſtraten zijn 'er zeer lang, en de kortſte ſtrekt zich tot over de hondert ſchreden; maer zy vallen zeer ſmal, gelijk ook de huizen. Ja, de huizen ſtaen 'er op zommige plaetſen met de voorgevels zoo na aen malkandre, dat 'er naulix ruimte tuſſchen beide is, en deurgangen, tot gerijf der burgers, ter weder-zijde onder de huizen zijn gemaekt, dewelke zeer laegh, duiſter en eng vallen, en mee 's avonts, en met gelijke zorghvuldigheit als de ſtads-poorten, geſlooten worden.

Cirkaſſiers ſtraet. Buiten de ſtad loopt een lange ſtraet, die op een groot ruim plein uitkomt, dat ten tijde der Cirkaſſiers of Mamelukken, (van welke eerſte de ſtraet ook hae-

haren naem bekomen heeft,) gemaekt wiert, om daer op de paerden te oefenen en andere vertooningen te doen. Deze ſtraet en dit plein leit rontom met muuren afgeſlooten, die met een heerlijken wandel-weg verzien, en met pronkpotten en kantelen verziert zijn, van waer al het geen, dat in de ſtraet en op het plein geſchiet, kan gezien worden. Beneden hebben de zelve muuren aen den wegh vele venſters, die, in ſtede van yzere of ſteene tralien, met zekere ſtenen, met vele gaten daer in, bezet zijn; 't welk tot gerijf van 't vrou-volk is, om door deze gaten, wanneerze voor de venſters ſtaen, alles te bezichtigen, wat op de ſtraet en het plein om-gaet, zonder zelfs gezien te worden.

Een andere ſtraet met Moſkeen. Aen d'ander zijde is noch een andere lange en brede ſtraet, langs heen met Moſkeen bezet, die meer in gevoeghlijkheit en wel-geſchiktheit, dan in groote uitmunten. By ieder Moſke ſtaet een tuin of hofken, en ter zijde een prachtige graf-ſtede, na de Turkſche wijze gemaekt. Men zeid de Cirkaſſiers deze Moſkeen hebben doen bouwen, dewijl toen ieder man van ſtaet een Moſke, met een hof daernevens, deed bouwen, om daer in zijn gebed te doen, en zijn graf-ſtede voor zich zelven en voor zijn huisgezin te hebben. Deze ſtraet is byna een der heerlijkſte dingen, die in Kairo gezien worden; dewijlze zeer breet, en meer dan duizent ſchreden lang is. Waer by de Paleizen en Moſkeen, die met klok-torens verciert zijn, haer wonderlijk aengenaem om te zien maken. Ter oorzake evenwel van de verregelegenheit buiten de ſtad, wort deze plaets niet bewoont, en leit byna als woeſt.

Kaſteel. In Kairo leit ook een Kaſteel of burgh, het hooft, zoo te zeggen, van Kairo, geſticht op een ſteen-rots, waer in, om des te gemakkelijker daer op te klimmen, groote en wijde trappen gehouwen zijn. Het is ront van omtrek, en zoo groot, dat het byna een ſtad op zich zelven ſchijnt te zijn, leggende rontom met vele ronde, doch onſterke toorens omringt, die alle na d'oude wijze geſticht zijn. De ruimte van binnen is zeer lang en breet, en de wooningen van dit Kaſteel geven een zonderling aengenaem verblijf, dewijl men van alle kanten door de venſters wijd en zijd, zoo verre het gezicht toedraeght, alles in en buiten de ſtad kan zien, en van boven, als van den top eener Pyramide, over Egypten, dat laegh en vlak leit, het oogh laten ſpelen. Wijders, de heerlijke kamers, ſalen en andere vertrekken, die men noch heden 's daeghs daer ziet, geven duidelijk genoegh den pracht en grootdadigheit der Sultans en Mamelukken, die over Egypten heerſchten, eer de Turken daer af meeſter wierden, te kennen. Want zoo lang hun Rijk bloeide en in weelde zat, was dit een van de ſchoonſte en prachtighſte paleizen des aert-bodems. De Kalif of Sultan had daer op zijnen throon van Maſijf gout, en vertoonde zich zeer zelden, en alleenlijk ſlechts aen eenige Gezanten.

Rontom de muuren van dit Kaſteel loopt een marmere rant, van een voet breet. De poorten en venſters zijn verciert met Peerle-moer-ſchelpen, Ebbenhout, Kriſtal en Korael, en al het overige is zeer kunſtigh geſchildert.

In Kairo geſchiet ook de verzameling en optocht der Turkſche pelgrims, die jaerlix met groote troepen, Karavanen geheten, na Mecha reizen, om Mahomeths graf-ſtede te bezoeken; 't welk zich in dezer voegen toedraeght.

In Gelukkigh Arabien is de Hooftſtad, *Mecha* geheten, aen het Roode Meir gelegen, en acht dagen reizens van Mecha leit een andere ſtad, *Medine*, alwaer het graf van hun valſchen profeet Mahomet is. Na dit graf begeven zich uit Egypten, een-mael 's jaers, in Slacht-maent, twaelf of vijftien, dikwils veertig-duizent pelgrims of bedevaert-reizers, om aen Mahometh, volgens hun plicht, offerhande en brant-offer te doen. Over hen allen wort een Opperhooft geſtelt, *Hamirag* geheten, die hen, onder beſcherm van drie-hondert krijghs-knechten, gewapent met boogen en muſketten, na *Mecha* en *Medine* geleid, en aen- *Tocht der Bedevaert-reizers na Mecha.*

 ſtonts

ſtonts weer veiligh en behouden na Kairo brengt, zonder van d'Arabers, die hen bywijlen in de wilderniſſen overvallen, dood-ſlaen, en uitplonderen, beledight te worden. Het getal der kamelen, die het volk, den lijftocht, en ander omſlagh voeren, wort van zommige op zeſtigh, en van andere wel op tnegentigh-duizent begroot.

Onkoſten van den Grooten Heer aen deze tocht.

De Groote Heer beſteet alleen aen dezen pelgrims-tocht, zonder de koſten van byzondere luiden daer onder te rekenen, zes-hondert duizent Dukaten, een vierde gedeelte van de jaerlixe inkomſten van Egypten. Want vele bedelaers begeven zich te voet mee op wegh, zonder gelt of eenigen voorraet; voor wien evenwel de Grote Heer veel kamelen doet vervaerdigen, om in tijt van ziekte of by vermoeitheit daer op gevoert te kunnen worden. Ieder pelgrim moet zich van alle nootwendige behoeftigheden verzien, ook van water zelf, dewijl men op den gehelen wegh byna geen water vind. Eer de Karavane zich op wegh begeeft, worden eerſt alle de pelgrims, kamelen en wagenen bezichtight en gemonſtert, die in goede orde dwers door de ſtad Kairo ('t welk langer, dan een dagh duurt) van het Kaſteel, daer de Baſſa woont, tot buiten de poorten trekken, op zeker open velt, daer zy elkandre verwachten, om zich tot de reize te vervaerdigen, en dikwils acht en meer dagen vertoeven, eer zy optrekken.

Orde in het voort-trekken.

Voor de Karavane trekt de ruitery, die van hoef-ſmits, bakkers, kokken, zoetelaers en andere hant-werks-luiden, die men op de reize zoude mogen van noden hebben, ieder met een kameel, gevolght wort. Daerna volgen de paerden van den *Hamyragh* of Overſte der Karavane, waer van zommige vaten vol waters, en andere ander reis-tuigh voeren; en na deze paerden twee kamelen, die zijnen draegh-zetel dragen, benevens een groot getal van andere kamelen; zommige met laſten en andere zonder laſten, om in tijd van noot d'arme en kranken te dragen. Na een groot getal van andere kamelen, die luiden van ſtaet toe-komen, en meenighten van moſkettieren en pelgrims te voet, volgen de Janitzers met hun bende, die heerlijk met muſketten en pluimen op het hooft zijn uitgeſtreken, en van den Overſte der Karavane en andere aenzienlijke bevel-hebbers gevolght worden. Aenſtonts achter hen wort ten leſte een kleine zijde en met gout geſtikte paveljoen op een kameel, (die daerna eeuwig bevrijt is van laſten te voeren,) gedragen, dat aen het graf van Mahometh tot een bedekſel vereert wort. Eindelijk volgen meer andere kamelen in grooten getale, die alle wonderlijker wijze uitgeſtreken en toegeruſt zijn.

Deze Bedevaert-reizers dan trekken, onder het gelei van dezen Overſten, dien zy *Hamirag* noemen, recht op Mecha aen, en van daer in het te ruch reizen, na het graf te *Medine*, welken wegh zy in den tijd van veertigh dagen afleggen, en twintigh andere te Medine en Mecha vertoeven. Over Mecha, dat onder het gebied der Turken niet geheel en al ſtaet, gebied een zeker Arabiſche Vorſt, dien zy *Serif* noemen, met welken naem zy al de genen noemen, die van Mahomet herkomſtigh zijn, en met geſchrift kunnen toonen deſſelfs bloet-verwanten te zijn. *Serif.* Deze Vorſt heeft onder zich tien-duizent ruiters, en twintigh-duizent voet-knechten, waer meê hy zich aenſtonts, op het gerucht van het naderen der pelgrims aen zijne plaetſen, uit Mecha na het geberghte begeeft, en daer blijft, tot dat de pelgrims weer vertrokken zijn, dien hy geduurigh drijght, indienze na het verloop van twintigh dagen niet vertrekken, het water (dewijl al het water uit het geberghte komt afſchietten) te zullen onderſcheppen; welk vluchten van dezen Serif na het geberghte geſchiet uit vreze voor de Turken, om van hen by deze gelegentheit des tochts geen lagen geleit, nocht overvallen te worden. De Turkſche Keizer of Grote Heer zend aen dezen Serif alle jaers verſcheide geſchenken, als een verguld Panſer, en aen zijne kinderen en broederen hondert en vijftig-duizent Dukaten: waer voor de Serif den Turkſchen Keizer weer vereert vierhon-

Geſchenken van den Serif aen den Grooten Heer.

p. 92.

TOCHT DER [...]
KAIRO OP [...]

A. *Ruitery voor de Karavane.*
B. *Mahometaenſche prieſters.*
C. *Draegh-zetel of Kales van den Hamiragh of Overſte der Karavane.*
D. *Omſlagh en naſleep van den Hamiragh.*
E. *Zyd-geborduurt Paveljoen, aen Mahomeths graf te vereeren.*
F. *Aenval der Larbussen of Arabiers in het geberghte op de Karavane.*
G. *Paveljoenen van verſcheide groote perzonaedjen, op Kameten.*
H. *Eenighe ghevanghe Arabiers.*

AVANE UYT
CHA.

hondert ſtukken zeer fijn zijde doek, nevens drie of vier pont balſem, en den Stad-houder van Kairo en den Overſten der pelgrims, *Hamiragh*, ieder een half pont. Daer zijn ook noch twee andere Overſten of Hamiraggen met vele pelgrims; te weten, een uit de ſtad Damaſko, en d'ander uit de geweſten van het Gelukkigh Arabien, dien hy alle maer een weinigh balſems vereert. Na dat alle de pelgrims van Egypté, Damaſko en Arabien uit Mecha vertrokken zijn, reizen zy na een berg, dien zy *Arafat* noemen, aen wiens voet een plaets gelegen, is *Maura* by hen geheeten, alwaer zy offerhande doen, ter gedachtenis van d'offerhande, die Abraham gedaen heeft, dewijlze geloven, dat die plaets, de plaets der offerhande zy.

d'Omleggende landouwen vallen ontrent Kairo zonderling vruchtbaer, in het voort-brengen van allerlei aertgewaſſen, en de tuinen en luſt-hoven zijn beplant met meenighte van alderhande vrucht-dragende boomen.

Bammia. Men vind de velden ontrent Kairo overal met zeker gewas beplant, dat van d'Egyptenaers *Bammia* geheten, en veel van hen in de ſpijze gebruikt wort. Het ſchiet vier of vijf ellebogen in de hooghte op, en is in bloemen en bladen het Kaesjes-kruit gelijk, maer verſchilt evenwel in beide daer van. Want de bladen hebben de kleente, nocht de zachtigheit van het wilde Kaesjes-kruit niet; maer zijn rouw in het aentaſten, een weinigh hairigh, en hangen aen lange ſteelen, en vallen byna zoo groot als de bladen van de Kawoerden. De bloem beſtaet uit vijf bladen, en is bleek gout-geel. De vrucht, die zomtijts vijf- en zomtijts tien-kantigh, en den wilden Komkommer niet ongelijk is, wort van het gemeene volk met zaet met al, wanneerze noch groen is, in vleeſch-zop gekookt; en deſſelfs zaet by hen toe-bereidt en gegeeten, gelijk by ons d'erweten en boonen. De bladen worden gehouden verkoelend te zijn, en hebben ook in de artzeny plaets tegen verſcheide gebreken.

Een ander gewas, dat de Bammie gelijk is, hebben d'Egyptenaers *Moſch* genoemt, en deſſelfs zaet *Abel-moſch*, Moſch.

 als

als ofze wouden zeggen, een gewas, wiens zaet na Oosterſche Moſkus riekt; gelijk het ook na de reuk van Moſchus aldaer den naem van *Moſch* bekomen; te weten, om dat deſſelfs zaet d'allertreffelijkſte moſkus in verruwe, ſmaek, en allermeeſt in reuk gelijk is. d'Arabers, derhalve, weten de Oosterſche Moſkus, die by hen gemeender, dan dit zaet zelf is, zoodanigh te vervalſchen, dat ervaerne koopluiden naulix het bedroch kunnen bemerken; hoewel de tijd zulx daerna ontdekt, dewijl de moſkus niet lang deze treffelijke reuk behout: want de liefelijke reuk des zaets in de vervalſchte moſkus verdwijnt en vervlieght in 't kort.

Geſtalte. Dit gewas ſchiet met een eenige, rechte, ronde en hairige ſteel opwaert; waer uit op een zelve plaetſe twee bladen, d'een klein, en d'ander groot, t'effens ſpruiten, die aen lange ſtelen hangen, en overal met witachtige en rouwe hairen bezet zijn. Maer de bladen komen in groote en geſtalte met de bladen van het Luize-kruit overeen, en verſchillen van de bladen van de Bammie niet, behalve in groote. De bloemen zijn die van de Bammie ook byna gelijk, en ſchietten uit tuſſchen de ſtam en ſteel der bladen: waer na ronde zwartachtige huisjes volgen, die zaet beſlooten houden, dat zwart, kleen, en bitterachtigh is, en zoo ſterk, als de treffelijkſte muſkus riekt.

Gebruik. De gehele plant is verwarmend, byna tot aen d'eerſte graed, vermengt met een ſlijmige vochtigheit: waer door de bladen en wortel de beledighde partyen ſlap en week maken, doen verdunnen en rijpen, indien de bladen, in water gekookt, in vorm van een pap of pleiſter daer op gelegt worden. Van het zaet, dat meer verwarmend en verdroogend is, worden zet-pillen voor de vrouwen gemaekt, die het opſtijgen der lijf-moer onderworpen zijn. Desgelijx doet het zaet, wanneer dat op het vuur geſmeten wort, en de rook in de lijf-moeder optrekt, d'opgeſchorte maent-ſtonden weder-komen.

Tamarinde. Ontrent Kairo, en op vele andere plaetſen in Egypten, groeit ook in de hoven een boom, waer aen de Tamarinde groeit, dien ik hier in 't kort, ſchoon niet Egypten, maer Ooſt-Indien en Arabien deſſelfs eigen vaderlant is, om zijn veelvoudigh gebruik in Egypten, zal beſchrijven.

De Boom, daer aen deze vrucht groeit, die men hier te lande *Tamarinde* heet, wort van d'Egyptenaers *Derelſide*, en van d'Arabers, die Egypten bewoonen, *Tamarhendi*, dat is, Indiaenſche vrucht genoemt, om datze uit Ooſt-Indien in gelukkigh Arabien, of uit Ethiopien of Mooren-lant met meenighten in Egypten en gelukkigh Arabien wort overgebracht; weshalve wortze niet uit Arabien na Indien, gelijk eenige geſchreven hebben, maer uit Indien na Arabien overgevoert.

Geſtalte. De boom is in groote den Pruimboom gelijk, dicht van takken, en heeft bladen als de Myrtus-boom. De bloeſſem of bloemen zijn wit, die van den Oranjen-boom zeer gelijk, uit welker midden vier witte en dunne draden ſchieten, waer van dikke peulen voortkomen, die eerſt groen, eindelijk in het rijpen aſch-verruwig zijn, en van binnẽ eenige oneffe dikke zaden, met zwart en zuur of rinsachtigh mergh beſlooten houden. Deze boom heeft dit wonder by zich, dat zijn bladen altijts de Zonne volgen, en daer om Zonnevolgers genoemt worden: want als de Zon ondergaet, dan ſluiten zich de bladen t'zamen, en worden, met het opgaen der Zonne, weer geoopent. Men bevind aen dezelve dat deze beweging zoo groot een kracht heeft, datze de peulen, wanneerze die hebben, in het ondergaen der Zonne tuſſchen de bladen zeer nauw tzamen ſluiten, en ſchijnen te houden; en met het opgaen der Zonne weer geopent worden, en de peulen los laten. Deze omkeering der bladen wort in vele Egyptiſche gewaſſen bemerkt, als in d'Akatie, in d'Abrus, Abſus, Seſban, en in deze Tamarinde-boom. *De bla[...] keeren zi[...] met de Zo[...]om.*

Gebruik. De bladen van den Tamarindeboom, die 's winters niet afvallen, en rinsachtigh en niet onaengenaem van ſmaek zijn, worden in de kinderen gebruikt, om de wurmen te dooden; desgelijx maekt ook het aſſiedſel der bladen, of het

het nat, daer in de bladen te weken hebben gelegen, ſtoel-gang. d'Arabers leggen de klene en groene, desgelijx ook de groote en rijpe peulen van dezen boom, en niet alleen de peulen, maer ook het mergh der peulen in zuiker: welk mergh de reizers met zich op wegh door de wilderniſſen van Afrika nemen, en daer meê zich, wanneerze verhit, en door de hitte der Zonne en het reizen ontſteken en dorſtigh zijn, verkoelen en den dorſt lesſchen; dewijlze daer door zeer veele verbrande vochtigheden van onderen quijt raken. Zy drinken het water, waer in veel Tamarinde te weeken heeft gelegen, met zuiker gemengt, tegen alle quaet-aerdige, verrotte en hittige koortzen: want deze drank is den genen, die uit hitte dorſtigh zijn, zeer aengenaem, en verkoelt en leſcht den dorſt boven mate. Eindelijk, gebruikenze de Tamarinde in alle verrotte koortzen, verhittingen, en ontſtekingen der lever en nieren, en daer-en-boven tegen den vloet des zaets.

ef. Op verſcheide plaetſen in Egypten, en inzonderheit ontrent Kairo, groeit in vochtige plaetſen een heeſterachtigh boomken, een ſlagh van willigen, dat van d'Egyptenaers *Kalèb* en *Kalaf* geheten wort, en bladen heeft, die een vinger lang, en twee vingeren breet zijn, wanneer het tot zijn volkoomen waſdom gekoomen is. De bloemen waſſen, in vorm van klene ronde klootjes, tuſſchen den ſtam en de ſtelen der bladen, zijn wit, wel-riekend, wolligh, en zoo meenigh in getale, als 'er bladen aen het boomken hangen.

ebruik. Uit de bloemen wort een water getrokken, *Macahalaf* geheten, dat van d'Egyptenaers zeer krachtig wort gehouden tegen alle verrottingen, vergif, en om 't herte te vermaken: waerom ook dit gewas miſſchien den naem bekomen heeft, dewijl *Kaleb* of *Kalub* in 't Arabiſch een hert betekent; hoewel andere den oorſprong van dezen naem op de vruchten brengen, die tuſſchen den ſtam en de ſteelen der bladen zitten, en de gedaente van een herte vertoonen. Het zelfſte water wort ook van d'Egyptenaers zonderling geprezen tegen alle quaetaerdige koortzen, en den jongen kinderen met eenige graintjes van Bezoar-ſteen, om de pokjes en mazelen uit te drijven, ingegeven.

van. Veſ- g. in lib. pin. de ant. Æ- pt.

Ontrent zeven-duizent ſchreden van Kairo, leit tuſſchen zekere gracht en een kleinen poel een vlek of dorp, *Matarea*, en *el Mattharia* geheten, dat van eenigen, hoewel t'onrecht, voor d'aeloude Egyptiſche ſtad Hermopolis gehouden wort, en is beroemt, volgens overeenſtemming van byna alle Hiſtori-ſchrijvers, door het verblijf van de Maeght Maria en Joſef, met onzen Zaligh-maker, wanneerze voor de vervolgingen van Herodes derwaert gevlucht waeren. Men ziet 'er noch een muur met een kleen venſtertje, daer de Chriſtelijke Prieſters op een kleen houten outer de Miſſe doen; en op de rechte zijde hebben de Turken in de zelfſte muur een Moſke geſticht, waer in zy hun gebeden ſtorten. Daer ſpringt ook noch een bron, in de welke men zeght Maria de luieren van onzen Zaligh-maker zou gewasſchen hebben; en welks water noch heden van de Turken zelfs in groote eere gehouden, en een zonderlinge kracht van koortzen te genezen toegeſchreven wort. Dicht by dit vlek zietmen een zekeren Boom, die by de oude Schrijvers met den naem van Sykomorus bekent is, en van de hedendaeghze Egyptiſche Chriſtenen *Tin el Pharaon*, dat is, Vyge van Farao, en van d'Egyptenaers *Gjumez* genoemt wort. *Matarea.* *Boom Sykomoor.*

De Stam, die niet zeer hoogh, maer breet is, verdeilt zich in twee of drie zeer brede takken, uit de welke weer verſcheide andere ſterke en wijdſtrekkende takken, dicht nevens elkandre, ſpruiten, die 's zomers den reizers een aengename koele ſchaduwe tegens de hitte der ſtekende zonneſtralen verleenen. De gehele boom is in ſtam, takken, vruchten, melk, ruuwheit der bladen en verruwe den Vyge-boom gelijk, en in geſtalte en groote der bladen den Moer-beſieboom; hoewel de bladen van dezen dikker en ruuwer zijn, en noit 's winters af-vallen. De Sykomoor is, volgens het getuigen van veelen, zoo vruchtbaer, *Geſtalte.*

baer, dat hy noit zonder vruchten is, die aen den ſtam en dikke takken, nevens den ſtam, en noit aen d'opperſte takken groeien, gelijk Dioſcorides zulx wel heeft gelogent. De vruchten, Vygen geheten, zijn, na den boom, maer middelmatigh groot, niet dik van buik, gelijk de gemene Vygen, en ſteken de hoofden niet verre buiten den gekorven ſtam: want indien de ſchors van de ſtam niet met ſneden gekorven wort, de boom zal noit vruchten voort-brengen; uit welke kerven of ſneden geduurigh melk vloeit; waer uit een klene tak ſpruit, die zomtijts met drie, zomtijts met vijf, zomwijl met zeven en meer Vygen beladen is, die van binnen hol, en met een geelachtige en klene ſtoffe, een neſtel-plaets gemeenlijk voor klene wurmkens, beſtroit zijn.

Gebruik der vruchten.

Deze Vygen, gegeten, zijn voor de mage zeer ſchadelijk, en maken de zelve ſlap, zwak, en walgachtigh. Maer veel gezonder zijnze voor de genen gegeten, die op wegh door de hitte der Zonne verhit zijn geworden, en verkoelinge en bevochtinge van noden hebben; om datze getemperd verkoelend, en zeer bevochtend zijn. Zy veroorzaken ook los-lijvigheit, en genezen alle heete en herde gezwellen, indienze in vorm van een pleiſter of pap daer op geleit worden.

Moght niet uitgeroit worden.

By Ulpiaen, den Rechts-geleerden, daer hy van de buiten-gewoonlijke misdaden handelt, leeſtmen dit verbodt: *Dat niemant zich vervordere een Sukomoor uit te roien.* Want deze boomen wierden voornamelijk op, en langs de dijken van den Nijl gepoot, om dezelve met zijn wortelen tzamen te houden; dewijl het Nijl-water, door middel dezer dijken, (die in het begin der overvloejing deurgeſtoken, en in het af-loopen weer geſtopt worden,) in grippen en ſlooten, tot bevochting der dorſtige landen, opgehouden en bewaert wort.

Deze boom komt niet van zaet voort, want de vruchten hebben geen zaet by zich; maer wort van takken, in d'aerd geſtoken, aengequeekt. Hy ſchiet gezwint op, en wort ſchielijk groot, en leeft, 't geen wonder ſchijnt te zijn, zeer lang.

Sykomoor Matarea.

De geen, dien men noch heden in het vlek *el Mattharea* ziet, wort van d'inwoonders gehouden zoo oud te zijn, datze alle voor vaſt gelooven, dat eertijts de maeght Marie, wanneerze uit Jeruſalem het vervolgen van Herodes zocht t'ontvluchten, in de holligheit van den ſtam zich begeven, en haer Kint, onzen Zaligh-maker, eenige dagen daer in verborgen hadde; ſedert dier tijd is die boom by velen in groote eere gehouden, inzonderheit de holligheit van deſſelfs ſtam, daer in Chriſtus verborgen lagh, dien de Turken zelf belijden, de geeſt van den grooten God geweeſt te zijn: waerom zy ook noch zonderlinge eerbiedigheit aen deze plaets en dezen boom betoonen; dewijl zy ook Jeſus, nevens Mahometh, voor een grooten Profeet achten. Andere willen, dat deze boom door een mirakel in twee delen van elkandre zou geborſten zijn, tuſſchen de welke Maria met haer kint en Joſef, om de vervolgers te leur te ſtellen, door Gods ingeven zich zou gevlijt hebben: waerna de boom door een gelijk mirakel zich weer zou toegeſlooten, tot dat de vervolgers voorby-getrokken waeren, en daerna zich aenſtonts weer geopent hebben, zoodanigh als hy noch heden gezien wort. Men vind 'er ook, die beuzelen, dat geen menſche, in onecht geteelt, onder dezen boom kan doorgaen. De boom leit rontom met een lagen dijk, van zooden opgeworpen, omringt, tot gerijf der bezichtigers; en deſſelfs kruin ſtaet noch groen en loof-rijk, hoewel de ſtam aen den wortel leelijk geſchonden is; gemerkt een ieder, die den boom uit God-vruchtigheit komt kuſſen, gemeenlijk een ſtukje van den ſtam af-ſnijdt, om dat ter gedachtenis te bewaren.

Daer in verberghde ... Maria en Jeſus.

Is geſchonden.

Groeit in verſcheide meer andere plaetſen.

De boom Sykomoor groeit op verſcheide meer andere plaetſen in Egypten, maer inzonderheit ontrent Kairo, in groote meenighte: alwaer 'er gevonden worden met zulke dikke ſtammen, die naulix drie mannen omdemen kunnen. Men vindze ook op het eilant Cyros, in Tripolis, en ook heden 's daeghs in verſcheide tuinen van Europe, die uit Egypten derwaerts

p. 97.

Sykomorus
Tamarind-boom
Kalet

Balzem-boom.
Baobab

waerts zijn overgebraght; hoewelze hier te lande noit vruchten voortbrengen; maer wel weeligh takken en bladen schietten.

Vort by kas Sykoræa genmt. By Lukas in het negentiende Kapittel, op het vierde veers, wort deze zelfde boom, daer op Zachëus klom, om Christus te zien, in 't Griex Συκομοραία, dat is, Sykomoréa genoemt; 't welk in verscheide Neerduitsche overzettingen Moer-bezie-boom, hoewel qualik, is overgezet. Wanneer Christus dezen boom zonder vruchten zagh, vloekte hy den zelven met een vloek van noit vruchten te zullen dragen; waer op hy ook aenstonts dorre wiert.

Dicht by dit *el Mattharia*, groeit op een broekachtige en byna altijts vochtige plaets, ter oorzake van het Nijl-water, dat aldaer lang blijft leggen, een gewas, *Beid el Ossar*, en met een enkelen naem van d'ervaerne Arabische Artzen *Ossar*, en *el Usar* geheten, dat ook in Europe, derwaerts uit Egypten overgebracht, in verscheide tuinen weligh groeit en bloeit, zonder evenwel oit vruchten te krijgen.

Het schiet met een tros van wortelen in d'aerde, waer uit vele scheuten of stammen tot de hooghte van een manslengte byna recht opwaert schieten. De bladen, die twee en twee tegen elkandre over staen, zijn dik, vast, aen de steel breder, en loopen aen het einde langwerpigh ront toe. Niet alleenlijk druipt uit de jonge bladen, die bleek-groen, en eveneens als met rijp bezet zijn; maer oook uit de steel, takken, en alle d'aederen, in het af-breken, een overvloedige scherpe en bittere melk, die in heete landen zamen-stolt, en door eenige gelijkenis van wittigheit, hoewel niet van smaek, *Mann* en *Saccar el Usar* genoemt wordt. De saffraen-geele purpere bloessem of bloemen wassen by trossen aen de toppen der takken, en hangen kroons-gewijze aen lange steelen, na d'aerde geboogen, en verstrekken den byen een aengename weide. De rechte naem van de vrucht is *Beid el Ossar*, dewijl *Ossar* in 't Arabisch een bal van een dier betekent. Want in warme gewesten wort de vrucht in het rijpen grooter, en vertoont met zijn makker twee ballen van een kameel. Aen het zaet zit wol, zoo zacht als zijde, die in stee van tonder gebruikt wort, en aenstonts, zoo dra daer vuur by komt, ontvonkt. De buitenste vlies der vrucht is met een dunne hairachtige wolle bewossen, van d'Arabers *Escerà* en *Scerara* geheten.

(Left margin notes: ...d el Os-... ; ...ing. in p. Alpin. Plant. ...ypt. ; ...alte.)

Gebruik. *Alpinus de Plant. Ægypt.* De gestampte bladen, in water gekookt, of ongekookt, genezen koude gezwellen, indienze in vorm van een pleister daerop geleit worden; en van de wolle worden bedden en matrassen gemaekt. Met de melk, die velen in vaten vergaderen, worden de huiden der beesten kael en hairloos gemaekt, indienze een wijl in deze melk te weeken hebben gelegen. De zelve melk gedroogt maekt ook sterken stoelgang, en veroorzaekt doodelijke bloet-gangen. Zy verstrekt ook een treffelijk genees-middel, om sprooten en al andere besmettingen der huit te genezen, indien de beledighde delen daer mee bestreken worden.

Balsem-boom groeit alleen in Arabien. In zeker hof of bogert van het gemelde vlek *el Mattharia* groeien ook verscheide balsem-boomen, hoewel hun geboorte-plaets en eigen vaderlant alleen gelukkigh Arabien is, en niet Egypten noch Syrien, gelijk zulx Theofrast, Dioscorides, Plinius, Justinus, Strabo en veel meer andere oude Schrijvers valschelijk geschreven hebben. De Balsem-boomen zijn vreemdelingen in Egypten, en worden alleenlijk aldaer in den tuin van *el Mattharia* bewaert, dewijlze nergens in Egypten van zelfs in 't wilt voort-komen; maer worden uit de stad *Mecha*, in Arabien, over de Roode Zee t'effens met de Turksche pelgrims, die Mahomeths Graf in Mecha bezocht hebben, overgebraght. Wanneer deze overgebragte bomen door de verandering des gronts of door het niet wel gade slaen uitgaen, 't geen dikwils gebeurt, dan *Alpinus.* worden t'elkens weer andere langs den zelven wegh in Egypten over-gebraght, en in den hof van *el Mattharia* op nieuw gepoot. Dat zulx waer zy, blijkt uit het zeggen van al de voornaemste Turksche pelgrims, die eendrachtiger stemme belijden, dat dicht by Mecha en Medine, op het geberg-

te, op vlakke bebouwde en onbeboude plaetsen, in het wilt van zelf ontallijke gewassen van Balsem-boomen groeien; desgelijx ook zeer vele op zandige en onvruchtbare plaetsen; hoewel de boomen, die op onvruchtbare plaetsen groeien, geen of weinigh zaps van balsem voort-brengen, maer wel veel zaets, dat in groote menighte na Europe te koop verzonden wort; weshalve trekken d'inwoonders deze boomen uit, die op dorre plaetsen staen, en verplantenze in vette aerde.

Daer-en-boven getuigen al d'oude Arabers, volgens het verhael der gemelde Turksche pelgrims, dat overal op veele plaetsen van het Gelukkigh Arabien ontallijke gewassen van Balsem-boomen altijts gegroeit hebben, en die plaetzen noit zonder de zelve geweest zijn. Dat Arabien de geboorte-plaets en eigen vaderlant der Balsem-boomen zy, blijkt ook uit het geen Josef, in zijn achtste boek der Joodsche Historien, verhaelt: namelijk, dat de Koningin Saba uit Arabien na Judea een Balsem-boom overgebragt, en aen Salomon tot een geschenk vereert hadde, waer uit aldaer daerna andere waeren voort-gekomen.

Worden in Arabien aengequeekt. In vele plaetsen van Arabien worden heden deze boomen, tot groot gewin der Arabers, aengequeekt; hoewel het niet zeer lang geleden is, sedert den Arabers de nuttigheit en het gewin bekent is geworden: want de balsem des booms wort heden in groote menigte na vele Oostersche plaetsen vervoert; alwaer dezelve, volgens het verhael der Arabers, in groote waerde en zeer duur is. Zoo dra d'Arabers zagen, hoe groot een gewin aen den balsem vast was, begostenze alle met groten yver de jonge Balsem-boomen van zandige en berghachtige plaetsen te halen, en in de tuinen op vette gronden te verpooten; zoo datmen heden aldaer ontallijke balsem-hoven ziet. Het is evenwel den volke uit kracht der wet verboden; dat niemant, dan d'Overheit, dit gewas magh zaien of pooten; nocht niemant magh, zonder openbaer bevel, de balsem, of bloemen, of takjes, of vruchten afplukken.

Gestalte des Balsem-booms. De Balsem-boom, die de gestalte van den Kuis-boom heeft, en tot de hooghte van het mont-hout opschiet, krijght zeer weinigh bladen, die van de Wijn-ruit zeer gelijk, maer evenwel niet wit'er, gelijk Dioscorides zeit, dan de bladen van de Wijn-ruit; maer zijn groen van verruwe, witachtigh, en vallen 's winters niet af. Het hout is gomachtigh, licht, en ziet van buiten uit den rode, gelijk ook de takken, die lang, recht, rang, en zonder orde met weinigh bladen bezet zijn, die ten getale van drie of vijf, of zeven t'effens aen een eenige steel of stengel hangen, en in fatsoen de bladen van den Mastich-boom niet ongelijk zijn.

De takjes zijn wel-riekend, gomachtigh, en kleven in het aenraken stijf aen de vingeren. De bloemen zijn klein, die van den Akatie-boom zeer gelijk, vijf, in vorm van een kroontje, aen ieder steel, en zeer wel-riekend; hoewel de reuk in 't kort verdwijnt. Na de bloessem volght zeer wel-riekend en geel zaet, dat in rootachtigh zwarte blaesjes beslooten leit, en van binnen een geele vocht als honigh beslooten hout. Het is bitterachtigh, en een weinigh scherp op de tong, riekt na de balsem, en komt in gestalte en groote met de vruchten van den Terpentijn-boom overeen, en is in 't midden dik en op d'einden spits.

Balsem. De Balsem of Gom, in 't Griex *Opobalsamum* geheten, druipt 's zomers uit de gekerfde schors des stams, en wort aenstonts, zoo dra hy in de lucht komt, witachtigh, daerna groen, gout-geel, en eindelijk honigh-geel. d'Uitgetraende Balsem is ook klaer, maer wort terstont drabbigh, en eindelijk, als hy oud is, dik, gelijk de Terpentijn. Wanneer hy eerst uit de schors druipt, is hy zoo sterk en krachtigh van reuk, dat hy in veelen hooft-pijn veroorzaekt, en ook zommigen het bloet uit de neus doet springen; maer deze scherpe en sterke reuk verandert allengs in een aengename reuk, en oude balsem is byna geheel en al reukeloos.

Al de balsem trau[...] niet uit de schors. Het staet evenwel aen te merken, dat al de balsem, die uit Arabien na Kairo in vlesse en leere potten wort over-

overgevoert wort, hoewelze zeer lieſelijk van reuk is, geen zuivere traen of gom zy, die uit de ſchors des booms druipt: want zeer weinigh druipt uit de kerf der ſchorſſe; maer het grootſte deel des balſems wort uit het hout en uit de groene takken, met het koken op het vuur, getrokken; dewelke ook dan noch geheel en al niet zuiver blijft; maer wort gemeenlijk vervalſcht met Cypriſche Terpentijn. Daer-en-boven wort uit het zaet van den boom een balſem geperſt, die veeltijts voor oprechten balſem verkocht wort; hoewel de reuk zoo ſterk niet is, en de ſmaek bitterachtiger valt.

ruik. Geen genees-middel is in Egypten, dat by d'Egyptenaers in meerder en groter gebruik is, dan de balſem of traen van dezen Balſem-boom, dewijlze den zelven byna tegens alle ziekten gebruiken, die of uit koude vochtigheden, of uit vergif ontſtaen; desgelijx genezenze daer mee ook alle wonden, indienze niet diep, noch met geen kneuzingen van beenen en zenuwen vermengt zijn, wonderlijker wijze en in korten tijd.

De Balſem geneeſt alle vergiftige beten van Slangen, en ſteken van Scorpioenen, 't zy dat hy van binnen ingenomen of daer op geſtreken wort; en bevryt een iegelijk van de beſmetting der peſte, indien alle daeghs de zwaerte van een half vierendeel loots ingenomen wort. De zelfde kracht wort by hem bevonden in het verdrijven van alle koortzen, die uit een verrotting ontſtaen; desgelijx in langduurige koortzen, die uit ongekookte en koude vochtigheden en verſtoppingen der ingewanden haeren oorſprong nemen, indien dagelix een vierendeel loots ingenomen wort: want hy opent zeer krachtigh de verſtoppingen der ingewanden, en kookt en verteert, met het aenqueken der natuurlijke warmte, de raeuwe vochtigheden. Hy herſtelt het verlooren gezicht aen de oogen, en het gehoor aen d'ooren, indien hy warm by druppelen daer in gedruipt wort. Daer-en-boven bevinden d'Egyptenaers de balſem een zeer krachtigh genees-middel te zijn, tegens de kramp, die uit vochtigheit en koude ontſtaet; tegens zuizeling des hoofts, vallende ziekte, lamheit, beving der leden, hoeſt, benauwde borſt, zinkingen op de longen, verkoude maegh, beſloote winden, verkoude lijf-moer, moer-ſpel, witte vloet, en ophouden der piſſe, veroorzaekt door koude winden of ſtenen in de blaes of nieren, die zy krachtigh breekt en af-zet.

d'Egyptiſche vrouwen gebruiken den balſem ook voor d'onvruchtbaerheit, 't zy datze denzelven van binnen innemen, of in vorm van een zet-pil gebruiken, of op gloeiende kolen leggen, en de rook in de lijf-moer ontfangen. Niet weiniger wort hy ook van haer gebruikt, om een ſchoon aenzicht te maken, dewijl de balſem het aenzicht, indien het daer mee beſtreken wort, voor rimpelen bevrijt. Ja, eenige vrouwen blijven, door middel van dezen Balſem, dien zy op een zonderlinge wijze weten te gebruiken, geduurigh even ſchoon en jeughdigh van gedaente; 't welk in dezer wijze geſchiet.

De vrouw, die zich wil balſemen, gaet eerſt in een warme bad-ſtove, waer in zy blijft tot datze door warm is geworden, en beſtrijkt dan haer blote borſt en aenzicht meenigh-werf en dik met de balſem. Na het beſtrijken blijftze noch een uur of langer in de bad-ſtove, tot dat de huit den balſem heeſt ingedronken, en droogh geworden is, en komt 'er dan weer uit, en doet 't geen zy gewoon is te doen. Dus blijftze, de borſt en het aenzicht met balſem beſtreken, ten minſte drie dagen, zonder de beſtreken huit af te waſſchen of te reinigen, en gaet ten derden dage, na het beſtrijken, weer in 't bad, en beſtrijkt weer op de zelve wijze het aenzicht en de borſt menighwerf en wel dik met balſem. Men vind-'er, die tien en meer maelen op een zelven dag haer beſtrijken, maer evenwel zoo lang van d'een tot d'ander ſtrijking wachten, tot dat de beſtreken huit geheel en al den balſem heeft ingedronken, en allengs droogh wort, op dat de volgende balſem des te beter weer vatten en tot binnen in kan trekken. Dit beſtrijken des balſems, in

Hoe d'Egyptiſche vrouwen haer aenzicht daer mee jeughdigh maken.

dezer wijze verrecht, wort van hen weenigh-werf gedaen, ten minste dertigh dagen lang; in welken tijd zy noit de huit afwasschen nocht reinigen; maer houden den gehelen tijd de zelve met balsem bestreken, zoo lang tot dat'er geen vochtigheit meer aen, en de balsem in de huit opgedrooght zy. Dan wasschen zy eindelijk de huit, na datze eerst een weinigh met oli van bittere amandelen is bestreken, met water, uit bloemen van boere-boonen getrokken; af, en reinigenze vele dagen achter malkandre.

Gebruik des zaets en takken. Het zaet en de groene takjes van den Balsem-boom is ook by d'Egyptenaren grootelix in gebruik: want zy gebruiken dezelve byna tegen alle gebreken, daer tegen de balsem gebruikt wort; inzonderheit tot versterking der mage; indien twee vierendeel-loots fijn gestooten met het assiedsel van de air van Nardus ingenomen wort. Het assiedsel doet ook het zelfste, en drooght daer-en-boven de vochtigheden der lijf-moer op. De zelfste kracht wort ook het hout dezes booms toe-geschreven: want de balsem, het zaet en hout hebben een en dezelve krachten; hoewel de balsem krachtiger werkt: maer slap'er het zaet, dat de Grieken *Karpo-balsamum* heten, en noch slap'er het hout, in't Grieks *Xylobalsamum* genoemt; gelijk de Balsem of Gom, die uit de schors traent, den naem van *Opobalsamum* heeft. d'Arabers gebruiken ook den balsem, en de vruchten en takken des booms in vele genees-middelen, en tegens vele gebreken.

Obelisk by el Mattharea. By *el Mattharea*, ter plaetse, daer zich de puin-hopen van d'aeloude stad Heliopolis noch vertoonen, staet ook in zeker groote sloot of Meir, een opgerechte Obelisk, met verscheide Hieroglyfische zin-tekenen op alle vier zijden verrijkt: waer by men evenwel niet te voet kan komen, dan op zekere tijden des jaers; namelijk, wanneer het water, dat uit het overvloeien des Nijls in dit Meir valt, door de hitte der Zonne is opgedrooght.

Wie die opgerecht heeft. Wie d'oprechter van dezen Obelisk zy geweest, is zwaerlijk uit te vinden; hoewel men by gissinge zou kunnen zeggen, dat hy een van d'acht is, die, volgens Plinius verhael, in de stad Heliopolis, dat is, in de Stad der Zonne, zijn opgerecht. *Daerna* ('t zijn Plinius woorden) *hebben ook andere Koningen in de Stad der Zonne Obelisken opgerecht; namelijk, Sothis vier, ieder van acht-en-veertigh ellebogen hoogh; en Ramesses; onder wiens regering Ilium verovert wiert, meê vier, ieder van veertigh ellebogen.* Uit deze getuigenis van Plinius blijkt duidelijk, dat deze tegenwoordige Obelisk een uit de vier van acht-en-veertigh ellebogen zy.

Op ieder zijde van deze Obelisk vindmen een en dezelve tekenen, die ieder haer byzondere en geheime uitlegging hebben; maer in 't ruigh en met een ruuwe hant in den steen gehouwen zijn; waer uit eenige hebben willen besluiten, dat deze Obelisk in geenerlei wijze van den Egyptischen Koning Sothis heeft kunnen opgerecht worden; dewijl men al d'Obelisken van Sothis met kunstige en aertige zin-tekenen behouwen ziet. Zeker Arabische Schrijver Artefi vermelt van twee andere Obelisken, die noch in de stad Heliopolis stonden, en de twaelf tekenen der dieren-riem en de geheimenissen der hooft-stoffen betekenden.

Twee-hondert en vijftigh schreden van el Matarhea zietmen noch de voetstappen en puin-hoopen der aeloude stad *Heliopolis*, dat is, de Stad der Zonne, dus geheten na zeker spiegel, dat aldaer in den Tempel, aen de Zon gewijd, en met die kunst gestelt was, dat het den gehelen dagh over de stralende gedaente der Zonne verbeelde, en met zijnen glans de gehele Kerk verlichte. Van de voorzeide Heliopolitaensche Obelisk en de stad Heliopolis schrijft Titus Livius, Bouwmeester van den Koning van Polen, (die meest al d'Obelisken in Egypten zelf bezichtight en na 't leven afgetekent heeft,) aen den Jesuit Athanasius Kircheer aldus: *Twee stadien van Mataréa, een plaets beroemt door den Balsem-boom, die binnen weinigh jaren is aldaer uitgegaen, (het gemene gerucht is, dat de Heilige Maeght Maria, met onzen Zaligh-maker en Josef, wanneer-* *Stad Heliopolis.*

ze

p: 101.

EGIPTISCHE

RAMIDEN.

ze voor de vervolging van Herodes vluchten, na deze plaets haer toevlucht nam,) zietmen de voetstappen van een zeer groote Stadt, en vind op deszelfs merkt-velt een Obelisk, met Hieroglyfische zin-tekenen op alle vier zijden. Deze oude stad wort van d'Arabers Ain Schemps, *dat is, Ooge der Zonne genoemt, die misschien de oude stad Heliopolis is, die de Stad der Zonne genoemt wort, en nach beoosten den Nijl gelegen is, gelijk men zeid, dat oulinx aldaer Heliopolis gelegen was.* Dit komt met zekeren Arabischen Lant-beschrijver Abulfeda overeen, wiens woorden op dezen zin uit-komen. *Ain Schemps of Heliopolis, die zy ook het oogh en de bron der Zonne noemen, is by onze tijden verwoest, en daer in zijn gene wooningen. Men zeid dat het de stad van Farao geweest zy. Daer in zijn heerlijke gedenk-tekenen der aeloudheit, van kleen en groote steenen gemaekt. Onder andere is'er een vierkante Kolom, geheten de Naelt van Farao,* (dat is, een Obelisk) *van dertigh ellebogen lang. Zy leit van Kairo een halve Mergala, en daer is ook het dorp Matarea, gelegen aen de linke zijde van den Oosterlijken oever des Nijls.*

feda.

miden.

Ontrent vier mijlen van Kairo, aen de West-zijde, en verder landwaert in, vertoonen zich zekere steene gevaerten, Piramiden geheten, dewelke vierkante gebouwen zijn, van groote Marmer-steenen gemaekt, en onder breet vallen, en allengs geduurigh in de hoogte, in vorm van een geslepen Diamant, smalder worden, en byna spits toelopen. De Bouw-kunst zwiert met geen zonderlinge bevallik- nocht geestigheit in deze groote gevaerten, nocht men ziet'er diergelijke doorwrochte kunst-stukken en pronkaedjen niet, gelijk daer mee de hedendaeghze gebouwen, tot cieraet der oogen, pralen: want het oogh-merk der Egyptenaren was niet, hun gebouwen behaeghlijk voor 't oogh te maken; maer de zelve voor de vergangkelijkheit te bevrijden, en alle eeuwen te doen verduuren, gelijk alree deze gevaerten eeuwen hebben uitgestaen, en buiten twijfel meenighten van eeuwen noch zullen blijven staen. De vastigheit der stoffe, die fijn Marmer, en uit het Egyptische geberghte gehaelt is; en de steene gront, daer op zy gebouwt staen, desgelijx haer gestalte, die van buiten spits toeloopt, en van binnen in de hooghte geduurigh enger wort, veroorzaken, dat de zelve van alle tegenspoeden des hemels bevrijt, en gene aert-bevingen onderwarigh zijn.

r va- eit.

De drie eerste en grootste Piramiden, van den Vorst Radziviel en Peter Belloon zeer net beschreven, worden, in het trekken na Kairo, nevens veel andere Piramiden gezien, en staen ontrent twalef duizent schreden van den vliet, de Nijl, aen de West-zijde, in het midden van een onvruchtbare en zandige vlakte.

Grootste Piramide.

d'Eerste Piramide, die al d'andere in groote en heerlijkheit overtreft, en ook van al d'oude Schrijvers voor wonderlijk gehouden wort, heeft, volgens Belloon, op ieder zijde aen den gront, van d'een hoek tot d'ander, drie-hondert en vijftig schreden, in haeren omtrek twalef-hondert schreden, in de hooghte ontrent zeshondert voeten, en van den voet tot boven aen den top twee-hondert en vijftigh trappen: waer van ieder trap een weinigh meer dan twee palmen breet, en een weinigh min, dan vier palmen hoogh is; hoewel de trappen niet wel kunnen getelt worden, ter oorzake van de gebroke trappen op verscheide plaetsen. Al de steenen, waer mee deze Piramide is opgehaelt, hebben byna een en dezelve groote: namelijk, de lengte van drie, en de breete en dikte van twee voeten. De Noortzijde is veel meer, dan d'andere zijden geschondẽ, ter oorzake de Noorde wint, (die op andere plaetsen droog, maer in Egypten vochtigh is) met de vocht van de nacht-dauw en de Nijl deze zijde veel meer dan d'andere beukt; daer d'andere zijden ten Oosten en Zuiden daer van bevrijt, en ook niet bedorven zijn. De kruin of top, die in een spits schijnt t'eindigen, is plat en vierkant, en heeft op ieder zijde de lengte van twee-en-twintigh voeten; zulx op den zelven gemakkelijk vijftigh

mannen zouden ſtaen kunnen. d'Uiterſte zijden van den voet dezer Piramide leggen zoo verre van d'uitterſte zijden des tops, dat de gauwſte en ſterkſte boogh-ſchietter van den top geen pijl in zant over den voet der Piramide kan ſchietten, (gelijk zulx ook dikwils verzocht is,) maer valt altijts op de trappen neer. Van dezen top kan in Zee en over d'omleggende landouwen van Egypten zeer wijd en verre gezien worden; 't welk een zonderling aengenaem verſchiet en uitzicht voor de bezichtigers geeft.

Haer geſtalte van binnen.

In 't midden van deze Piramide vertoont zich een overwelfde ingang, in acht ('t geen wonderlijk is) ongemene zware en dikke ſteenen met een zonderlinge nettigheit gehouwen, die alle, tot wonder van eenen ieder, zeer hoogh zijn opgehaelt, en wonder kunſtigh tzamen-gevoeght. Van dezen ingang ſtrekt zich een vierkante wegh, in vorm van een vierkante put, tot aen het midden der Piramide, alwaer het lijk, waerom de Piramide was opgerecht, ten grave wiert geſtelt. Deze wegh ſchiet niet loot-recht, maer ſchuins neer, en evenwel zoo ſteil, dat hy naulix door zijne ſteilte te betreden is; 't welk d'Egyptiſche Koningen ten dien einde deden, om hun graf-ſteden voor het ſloopen en verwoeſten te bevrijden, en de ruſt der geſtorvenen niet te ſteuren. De deur wiert ook, wanneer het lijk aldaer ter ruſte was geſtelt, zeer net en kunſtigh met een diergelijken grooten ſteen in dier wijze toe-geſlooten, dat niemant de deur van buiten konde zien; zulx het onmogelijk was den wegh tot de graf-ſteden te vinden, zonder de Piramide op te breken.

Steile wegh.

Dezelve wegh, die zonder licht van toortſen niet te betreden is, dewijl 'er nergens licht-gaten zijn, die het licht der Zonne ontfangen, ſtrekt zich byna (gemerkt hy tot aen het midden der Piramide ſchiet) tot tweehondert ſchreden verre, en is tuſſchen vier zeer effe ryen van ſteenen, ieder van vijf-en-twintigh of dertigh palmen lang, uitgehouwen: waer van d'eene ry het gewelfſel; d'ander de vloer, en de twee andere de wanden maken.

Kamer het einde der wegh.

Op het einde van dezen wegh, die zoo ſmal en laegh is, dat geen man daer in recht op zijn lijf kan gaen; maer in 't gaen moet bukken, ſtaet een klene kamer of vertrek, waer in zich de vermoeide bezichtigers gemeenlijk uitruſten; dewijl het geduurigh neerbukken en de benauwtheit van aedem te halen in deze beſloote plaets, geen klene vermoeitheit veroorzaken: want geen ander licht noch lucht is 'er te ſcheppen, dan die een ieder uit zijnen mont waeſſemt, en het licht der toortſen verſchaft: waer door velen uit benauwtheit, en door de warmte, die aldaer zeer groot is, en niet minder als of het in een badſtoof was, het bange zweet komt uit te breken.

Andere wegh.

Uit dit vertrekje loopt een andere wegh zeer ſteil in de hooghte, daer een gewelf, na de wijze van Italiaenſche verwulfde trappen, overgeſlagen is; hoewel dat niet ront, maer hoekigh en in het lichaem der Piramide van zeer groote en effe ſteenen gemaekt is. Deze ſteenen leggen verſcheide ſtapels hoogh boven malkandre, in die orde evenwel, dat de bovenſte lagen een weinigh boven d'onderſte uitſteken, en dus booghs-gewijze allengs tot elkandre naderen, latende voor het gemelde vertrekje en dezen wegh een ruimte. Dezelve weg wort beklommen door middel van ſteenen, die op verſcheide plaetſen uitſteken; langs den welken, met de handen aen de ſtenen en de voeten in zekere gemaekte gaten te zetten, die wel zes palmen van elkandre ſtaen, de bezichtigers met een ongeloofelijke moeite en arbeit op-klauteren.

Andere kamer.

Ten einde van dezen ſteilen wegh ſtaet een kamer van een hooge verdieping, met een graf-ſtede daer in, die overdwers in het midden ſtaet. De kamer is een-en-twintigh voeten en een half breet, en veertigh lang, en leit met zeven marmere ſteenen overdekt, die met de hoeken en zijden tegen elkandre komen te leggen, en een vlak verwelfſel maken. Het graf ſtaet bloot, zonder overdekſel of beſchutſel, 't zy dat het gebroken, of dat het noit overdekt is geweeſt; aengezien de Koning, volgens het zeggen

Graf-ſt...

der

der inwoonders, die deze Piramide had doen ſtichten, daer noit begraven is geworden. Daer-en-boven leit dezelve open, en heeft geen deur, daer nochtans al d'andere kamers geſlooten zijn. Daer ſtaet in dezelve kamer een zeer groote en dikke zuil, uit een heelen en zeer herden Egyptiſchen Marmer-ſteen gehouwen, van Beloon op verſcheide plaetſen Thebaenſche ſteen geheten, die zoo hert en vaſt is, dat ook het minſte ſtukje met geen hamer daer af te ſlaen is; maer hy klinkt, 't zy daer met een hamer of met een anderen ſteen op geſlagen wort, zoo luide als een groote klok; en buiten twijfel, indien het in d'open lucht was, noch luider zou klinken. Eenigen, die zelfs den ſteen gezien hebben, zeggen, dat hy van binnen hol, vier vingeren dik, twaelf palmen lang, vijf breet, en vijf en een half diep zy.

rlijke

e Pira-

De twede Piramide is veel kleinder, dan de gemelde eerſte, en gaet met gene trappen van buiten op, zulx men daer niet by op kan klimmen. Van verre ſchijnt deze Piramide, dewijl zy op een hooger gront, dan d'eerſte ſtaet, grooter te zijn; maer dicht daer by gekomen, beſpeurt men het tegendeel. Zy is meê, gelijk d'eerſte, vierkant, maer loopt boven met een ſpitzen kruin zoo ſcherp toe, dat'er geen man alleen zou kunnen op ſtaen. De Noort-zijde is meê, gelijk die van d'eerſte, door de vochtigheit byna geheel en al vergaen. De derde is veel kleinder, dan de twee eerſte, en aen de zelve zijn gene teekenen van bouwvalligheit te beſpeuren. Zy is een derde deel grooter, dan die by den bergh Teſtaceo te Rome op den wegh van Oſtia ſtaet. Dit geheel gebouw ſtaet noch zoo gaef en ongeſchonden, en ook zonder eenige vervalle openingen, als of het eerſt gemaekt was.

e.

Dicht aen den oever des Nijls, niet verre van de grootſte Piramide, vertoont zich noch heden een groot hooft of monſter, dat wonderlijk van geſtalte en groote is, en by d'oude en hedendaeghze Schrijvers *Sfinge*, en van Herodoot *Andro-ſfynge* genoemt wort. Het heeft een menſchen-aenzicht, en het achter-lijf de geſtalte van een leeuw, gelijk ook d'Ouden dit wanſchepſel plegen af te beelden. Men twijfelt, of dit groote ſteene gevaerte uit een ſteen-rots, die uit de natuur aldaer ſtont, gehouwen, dan of het van andere plaetſen derwaerts gevoert zy, 't welk lichtelijk kon geſchieden, dewijl het omleggende lant zeer effen en zandigh is. Vele hebben zulx, met de Sfinge t'onder-graven, willen onderzoeken; maer dewijl het zant rontom de Sfynge der mate is opgehooght, dat dezelve byna tot aen de ſchouders daer in gezonken ſtaet, zoo heeft dit werk genen voortgang genomen. Zy is uit een heelen vaſten ſteen gehouwen, en de geſtaltenis van aenzicht, neus, oogen, mont, voorhooft, kin en andere delen is daer in zoo wel waer genomen, dat dit beelt niet zonder groote kunſt gemaekt is. Plinius ſchrijft van dit wanſchepſel aldus: *Voor de Piramiden ſtaet een Sfynge, die noch wonderlijker is, quanſuis als een wilde Godheit der inwoonders. Men meint dat Koning Amaſis daer in begraven zy, en 't gemeen gevoelen is, datze aldaer ſchijnt gebraght te zijn. Zy is uit een natuurlijken ſteen gehouwen en glat. Het hooft van dit wanſchepſel heeft in zijn omtrek hondert en twee voeten; in de lengte hondert en drie-en-veertigh voeten, en in de diepte, van den buik tot aen den kruin, twee-en-tzeſtigh voeten.*

Lib. 35. c. 12.

Wonderlijke grillen beuſelen de Schrijvers van dit gevaerte: namelijk, dat het den vragers, als een Orakel, antwoordt zoude verleent hebben; hoewel vele zeggen, dat zulx, door bedroch der Prieſters, op deze volgende wijze geſchiede. Men had een wegh tot aen den buik en het hooft van dit gedrocht onder d'aerde gemaekt: waer door de Prieſters tot aen dit beelt konden gaen, en ſpraken op gezette tijden uit het hooft al wat zy wouden, en gaven daer uit den genen, die over zware zaken quamen raet vragen, antwoort: want de binnenſte holligheit was met die behendig- en ſchranderheit gemaekt, dat het geluit daer in vermeenighvuldighde, en met groot gewelt, (de-

Daer door wierden orakelen geuit.

(dewijl het geen anderen uitgang, dan een breden mont vont) quam uit-berſten; waer door de licht-geloovige Heidenen, die daer over als ſtom en verbaeſt ſtonden, en, gelijk als door de ſtem van zekere Godheit ſcheenen vermaent te worden, wonderlijker wijze in den dienſt van deze valſche Godheit verſtrikt en bezigh gehouden wierden.

Sfyngen worden op tweederlei wijze afgebeelt.

De Sfynge, in betrachting van de natuurlijke eigenſchap, wiert op twederlei wijze van d'Egyptenaers afgebeelt: namelijk, of in de gedaente van een leggende leeuw, op een rechtbank; of in de geſtalte van zeker gedrocht, dat met het lijf een leeuw, en met het aenzicht een maeght vertoonde. Met d'eerſte geſtalte wiert *Momfta*, een Egyptiſche Godheit, die over alle wateren het gebied had, en de beſchermer en geeſt der overvloejing des Nijls was, te kennen gegeven; en door de twede de waſdom des Nijls zelf. Zy beelden deze gedaenten af, niet om datze geloofden, dat dusdanige of diergelijke dieren elders gevonden wierden; maer om t'effens daer door de verborgene invallen des verſtants te kennen te geven. De Sfyngen, derhalve, dus afgebeelt, betekenden den ſtant des Nijls, die Egypten overwaterde. Want dewijl den gehelen Zomer- en Oogſt-maent d'overwateringen des Nijls duurden, en de Zon in de gemelde twee maenden voor het meerdeel den Leeuw en de Maeght doorwandelde, zoo viel het den Egyptenaers, die uit de natuur tot wanſtaltige en veel-vormige dingen zeer genegen waeren, zeer licht uit een maeght en een leeuw wanſchepſelen te vormen, die zy *Sfyngen* noemden, en waren beelden aen den Nijl gewijd, die op den buik lagen, waer door d'Egyptenaers den ſtaet des overvloeienden Nijls vertoonden.

Wat zy betekenen.

Daer waren vele in Egypten.

Daer was, volgens het getuigen van Plinius, een groot getal van deze Sfyngen in Egypten; waer onder eenige, die zeer groote gevaerten waeren, op de beroemſte plaetſen van Egypten ſtonden; maer allermeeſt op plaetſen, die van den Nijl overwatert wierden, gelijk in de ſtad Heliopolis en Sais, en in de woeſtijne van Memfis of Kairo, alwaer zich de boven-gemelde, die wel de grootſte van alle ſchijnt geweeſt te zijn, noch ten huidigen dage vertoont. Het ſchijnt de Sfyngen t'effens ook de merk-tekenen van den waſdom des Nijls te kennen hebben gegeven, als blijkt uit deze woorden van zekeren Arabiſchen Schrijver Aben Vaſchia: *Om de vruchtbare natuur des Nijls te kennen te geven, zoo ſtellenze dat gebouw, waer door zy, onder de gedaente van een leeuw, de waſdommen des Nijls peilen.* Ter oorzake van dien overvloet des waters, dien d'Egyptenaers door weldaet van het hemelsteken, de Leeuw, alle jaren ontfongen, is by hen ingevoert, en ook hier te lande en by alle volken in Europe alree gebruikelijk geworden, dat de pijpen, buizen, kranen en water-leidingen, die het water uitwerpen en braeken, gemeenlijk in vorm van leeuwskoppen gemaekt, of boven op met dezelve verciert zijn.

De Sfyngen wierden by d'Ouden ook voor de portalen der Tempelen geſtelt, waer mee zy te kennen wilden geven, dat hun leere van Goddelijke zaken in een wijsheit beſtont, die onder raedſelen en geheimeniſſen verborgen lagh.

Piram... Mumm... geheten

Eenige duizent ſchreden van de boven-gemelde Piramide leggen meer andere Piramiden, die *Mummien* geheten worden, om datze in een zandige lant-ſtreek leggen, daer de *Mummien* gevonden worden. De grootſte Piramide van alle, in deze zandige plaets gelegen, rijſt zeer hoogh in de lucht, en overtreft in ſchoonte verre al d'andere Piramiden, die hier rontom gelegen, en byna alle van een zelve geſtalte zijn. Zy is van-buiten door de langheit des tijts der wijze vervallen en geſchonden, dat deſſelfs trappen afgebroken zijn; zulx het byna onmoghelijk is, om op den kruin te klimmen.

Ingan...

d'Ingang dezer Piramide leit open, en de wegh neemt zijn begin van een hooge plaets; maer is wel twee-mael zoo diep, als die van d'andere Piramide; hoewel niet zoo ſteil, doch daelt zoo diep neerwaert, dat hy tot op den gront

gront schijnt te komen. Niet alleen is deze Piramide van buiten vervallen; maer de wegh is ook van binnen met zulke neergestorte zware steenen gestopt, dat'er naulix, dan met kruipen, over te komen is; zulx het bezichtigen, ter oorzake van het neerstorten van andere half-losse steenen, hier zeer gevaerlijk valt.

Beneden aen den gemelden afgang leggen geen trappen, gelijk in d'andere Piramide, om daer by op te klimmen; maer alleenlijk vertoont haer een zeer ruime en hooge kamer, tot een begraefplaets verordent. Het gewelfsel van deze Piramide is niet plat, gelijk dat van d'andere, maer loopt geduurigh spits opwaert, en sluit zich boven scherp toe.

In deze kamer is een klene deur, die haer opening in een andere diergelijke kamer heeft, en even groot en op een zelve wijze gesticht is. Geen van beide deze kamers heeft een grafstede; 't zy daer noit eenigh lijk begraven is, of dat de graf-steden vernietigt en verdelght zijn. Uit deze twede kamer, daer in een vervalle poort leit, loopt een opgaende wegh, die zoo hoogh leit, dat zonder ladder daer niet by te klimmen is; waer in, volgens het zeggen der Egyptische lantluiden, zeker graf-stede is.

Onder verscheide Schrijvers, die zich in Egypten, om de Piramiden te bezichtigen, begeven, en dezelve beschreven hebben, verdient de Vorst Radziviel d'eerste plaets, dewijl hy daer af in zijn Reis-boek zeer nauwkeurigh met deze volgende woorden geschreven heeft.

[...]ziviel. *Met het krieken van den morgen-stont gingen wy een uur voor dag uit onze herberg, en quamen, geduurigh tusschen tuinen gegaen, in d'oude [a] stad, die van de nieuwe stad een vierendeel mijls gelegen is. Twee uuren na zonnen-opgang scheepten wy over den Nijl, en quamen, na een vijfde gedeelte van een mijl, recht op de Piramiden aen; van de welke, dewijl daer af veel by de Schrijvers geschreven is, ik in 't kort zal ten toone stellen, 't geen ik zelf gezien heb. Het is kennelijk, volgens het getuigen van alle Schrijvers, dat de stad Memfis, vermaert in de Heilige Schrift, eertijts hier geweest zy; maer nu vertoonen zich daer af geen ken-tekenen, behalve eenige klene puin-hopen na't Zuiden, en alles leit met het dorre zant overdekt. Men ziet'er noch zeventien ongeschonde Piramiden, waer onder twee groote zijn, en de derde is van de hoer Rhodope gesticht, die zonderling schoon, maer naulix zestigh of zeventigh ellebogen hoogh is. Deze drie Piramiden zijn geheel gaef en ongeschonden, en worden onder de wonderen des werelts gerekent. De twee groote zijn van een wonderlijke en ongeloofelijke groote, hoewel de derde haer overtreft, die gezeit wort in de hooghte, breete, en lengte drie-hondert ellebogen te hebben. Zy heeft van binnen kunstige en zeer brede trappen; waer by men, even als by de trappen van buiten, tot zelf aen den top kan klimmen. Daer zijn ook vertrekken in, waer onder twee groote, d'een boven d'ander, die de graf-steden der Koningen besloten hielden. In het onderste vertrek staet ook noch heden een vry groot graf, waer in zeker lijk ter ruste geleght is.*

Wijders, van welke Koningen, met hoe groote onkosten, op wat wijze, of door wat kunst, en of van de Joden, die in Egypten in slavernye leefden, ('t geen meest alle Schrijvers gevoelen) deze gevaerten der Piramiden zijn opgerecht, dan of van de Hebreën, die de dijken en grachten groeven, waer in de Nijl geleit wort, (want het blijkt, dat al deze werken niet uit de natuur, maer door de kunst gemaekt zijn,) zulx laet ik de Histori-schrijvers oordelen. Veel meer behoord men zich hier over te verwonderen, waerom de gemelde Piramiden op een hoogh geberghte, dat geheel en al uit een natuurlijken steen bestaet, zijn opgerecht, daer nochtans blijkt, zoo veel uit den aert des steens te bespeuren is, datze niet uit de stenen van een zelve steen-rots gemaekt zijn. Niet lichtelijk is ook te begrijpen van waer, of door wat middel zulk een groote meenighte van stenen derwaerts heeft kunnen gevoert worden; dewijl ook de Nijl drie delen van een mijl van dit gevaerte gelegen is. Maer ook is dit niet lichtelijk uit te vorschen, door wat arbeit en kunst de stenen,

(a) [...]airo.

dewijl ieder steen twee ellebogen lang en breet, en meer dan anderhalve ellebo-ge hoogh is, op zoo een hoogen bergh hebben kunnen gebracht, en op den top gestelt worden. Eerste Piramide. *De grootste Piramide van allen is met dusdanige gehouwe vierkante stenen, in de gedaente van een natuurlijken bergh, door een zonderlinge kunst gesticht; en schoon zy in een vierkantige gestalte van onderen allengs tot boven aen den top rijst, zoo schijnen evenwel deze vierkante stenen zoodanigh door middel van een zonderlinge kunst, in een ongelijke orde gestelt te zijn, dat het hele gevaerte de gedaente van een natuurlijken bergh schijnt te vertoonen. d'Opgang, ter oorzake van de dikte der stenen, is zwaer en moeielijk, hoewel veiligh te beklimmen: en schoon ik een behoorlijke tret gebruikte, zoo kon ik evenwel in geen anderhalve uur op den top geraken, die vlak en vierkant, en op ieder zijde tien ellebogen lang is.*

Twede Piramide. *De twede Piramide is een weinigh kleinder dan d'eerste, en daer af ontrent twee boogh-scheut gelegen; doch heeft genen ingang, hoewelze willen dat die verborgen zy. Van buiten kanmen ten halven wege by dezelve opklimmen; dewijl desselfs stenen op een zelve wijze tzamen gevoeght zijn, als die van de voorgaende, maer zijn een weinigh plat'er en kleinder. Na het midden der Piramide leggen de stenen zoo vlak nevens elkandre, dat het onmoghelijk is verder daer by op te klimmen, 't welk hierom ook schijnt geschiet te zijn. Maer van daer tot aen den top, een derde gedeelte der Piramide, leggen de stenen als verwareloost en ongeschikt, gelijk in het onderste deel; zoo datmen, indien de gemelde vlakke stenen, die tot eenige ellebogen hoogh oprijzen, geen beletsel gaven, lichtelijk op desselfs top zou kunnen klimmen, gelijk op dien van de voorgaende Piramide.*

Derde Piramide. *De derde Piramide, gelegen nevens de twede na de stad Kairo, is van de boven-gemelde hoer Rhodope gesticht, en geheel en al van geslepe stenen gemaekt, zulx daer niet by op te klimmen is. Drie boogh-scheuten van deze Piramide, meê na de zijde der Stad, staet een hooft van dezelve hoer, met een hooge hals en groote armen, van zeven ellebogen hoogh, en uit een helen natuurlijken steen gehouwen. Zommigen willen, dat uit de gemelde groote Piramide, daer wy in traden, door een onderaerdsche hol in een steen-rots, die wy met stenen overdekt zagen, een smalle en verborge toegang in dit hooft uitquam, en van daer, (zoo is het gemeen gevoelen der Heidenen,) door den mont des hoofts d'orakelstemmen geuit wierden.*

Bescherm-beelden Serapes genaemt. In de Piramiden wierden ook zekere bescherm-beelden gestelt, van de Egyptenaren *Serapes* geheten, die aldaer tot bescherming der lijken, en om de zielen tot haere hemels-kreitzen over te voeren, van hen verordent wierden, en van ondere tot bovenen met meenigerlei Egyptische heilige letteren beschreven waeren.

Kircher Œdip. Onder andere zijn twee dusdanige bescherm-beeldé, een man en een vrou, beide gehult met een kap met oor-lappen, en van zwarten Thebaenschen steen gemaekt, die boven dik en onder smal waren, en op een breed voet-stuk stonden, in het landschap *Said*, niet verre van de Roode Zee, in zekere groote Piramide gevonden, daer in door ouderdom aen d'eene zijde een opening was geworden, waer door de Turken geklommen waeren, en deze beelden, (waer van ieder byna achthondert pont zwaer was) daer uit gehaelt hadden. Het gevoelen der zelfde Turken was, dat eertijts de Koning van dit gewest deze beelden aengebeden, en allen zijnen onderdanen dezelve aen te bidden bevolen hadde: dewelke ook na zijne doot deze Piramide voor hem gesticht, en hem daer in, met deze twee bescherm-beelden nevens hem, begraven hadden. Beide deze stene beelden waeren van vore met verscheide Egyptische letteren beschreven, die alle, volgens d'uitlegging der genen, die zich op deze zinrijke letteren verstaen, verscheide Godheden (waer onder d'opperste Godheit, *Jynx* van d'Egyptenaers geheten, d'opperste plaets bekleede) te kennen gaven, om de lichamen van alle onheilen te beschermen, en na haer hemels-kreitzen te vervoeren.

Onder de gedenkwaerdighste dingen, die zich in, ontrent en eenige mij-

mijlen van de ſtad Kairo vertoonen, verdienen d'onderaerdſche marmere ſteene graven, onder en rontom de ſtad gemaekt, (waer door de ſtad Memfis, en vele plaetſen, rontom dezelve op gewelfſelen ſtaen) geen klene opmerking en verwondering; dewijlze in groote en heerlijkheit d'onderaerdſche graf-ſteden der oude Romeinen te Rome verre overtreffen. d'Oude Egyptenaers, die zonderling ſterk de verhuizing der ziele van het een lichaem in het ander dreven, waeren niet alleen bekommert om hun lijken met groote toebereiding van verſcheide ſpeceryen, tegen alle vergangkelijkheit en bederving te bewaeren; maer trachten zulx ook met het begraven der lijken op een veilige plaets te verrechten. Zy ſtelden dan hun lijken, na datze eerſt wel toe-bereit waeren, om dezelve tegen alle onheilen van lucht, water, vuur, en de langduurigheit des tijds te beſchermen, niet op plaetſen, daer over de Nijl vloeide, nocht op ope velden; maer of in eeuwigh-duurende Piramiden of in onderaerdſche ſtene kelders, die met grooten arbeit in natuurlijke ſteen-rotſen (waer toe de ſtenige gront, onder en ontrent Kairo, ontrent anderhalve voet onder 't zant gelegen, wonder wel te ſta quam) gehouwen wierden. De plaets dan des kerk-hofs waeren onderaerdſche kelders, in verſcheide overwelfde vertrekken, gelijk groote zalen, afgedeelt, en met zoo meenigerlei omwegen, die in en uit elkandre liepen, onderſcheiden, datze volkome dool-hoven ſchenen te zijn. Daer was, volgens het verhael der oude Egyptenaers zelf, zulk een meenighte dezer vertrekken, onder d'aerde, die alle op elkandre uitquamen, dat dezelve zich eenige mijlen verre, ja, tot aen het Ammoniſche en Serapiſche Orakel uitſtrekten; 't welk tot groot gerijf der Prieſteren was, die door dezelve, zonder van de hitte der Zonne en het ſtuiven des zants beledight te worden, tot elkandre konden komen; zulx de gehele Zant-zee zou onder hol en in ontallijke verblijf- en verberghplaetſen van lijken afgedeelt zijn; 't welk niemant vreemt zal dunken, die acht ſlaet op veel andere groote Egyptiſche werken, en de groote der aeloude ſtad Memfis en de talrijkheit des volks, by d'oude Schrijvers met aendacht wil overlezen. Daer-en-boven melden d'Arabiſche Schrijvers in hun ſchriften, dat de ſtad Memfis met de ſtad Heliopolis door een verborgen of onderaerdſchen gang (gemaekt, dat meer is, onder de killen des Nijls) vereenight zy geweeſt.

De meeſte inwoonders van het dorp *Sakkara*, het naeſte aen deze onderaerdſche ſteene graven der Mummien of gebalſemde lijken gelegen, erneeren zich met het opgraven dezer graven, en het uitgraven der Mummien, dewijl de lant-bou, ter oorzake van d'onvruchtbaerheit des lants, hen naulix kan voeden; zoo dat een ieder zich na zijn welgevallen voor een ſtuk gelts kan dienen, 't zy in alree gevonde onderaerdſche kelders onder hun gelei te bezichtigen, of in nieuwe en noit ontdekte in het dorre zant te doen zoeken en opdelven: want noit opgedolve kelders leggen dermate met zant overdekt, dat geen vreemdeling; ja, zelf d'inwoonders niet kunnen weten, of'er kelders en Mummien onder leggen of niet. Het is ook zeer moeielijk in deze onderaerdſche kelders te koomen, en niet dan door een ſmallen put, van omtrent twee voeten breet, en zestien of achtien voeten diep; waer door men zich by een tou op de ſchouderen van een knecht, (die by een zelfde tou voor af neerglijt) met toortſen in de hant laet neerzakken; hoewelmen in zommige ook zonder tou klimt, met de voeten in zekere gaten te zetten. Op het einde van deze put komtmen in een vierkante gang, die zoo wijt is, als de mont van deze put, en van verſcheide lengte; want op eenige plaetſen is hy tien, op zommige vijftien, en op andere min en op andere meer voeten lang; maer overal zoo laegh, datmen'er niet, dan met neergebukten lijve kan gaen. Ten einde van deze komtmen in een vierkant overwelft vertrek, dat vijftien of twintigh voeten op ieder zijde lang is, en op het einde aen ieder zijde ſtaet een tafel, uit denzelven ſteen-rots

gehouwen, van ontrent vijf voeten lang, twee en een half breet, en een voet hoogh, die alle tegen elkandre overstaen: waer op zy hun doden in houte of stene kisten zetten. In zommige kelders zijn in de muur boven de doodt-kist zekere Hieroglyfische tekenen gehouwen, en daer staen, behalve de vier gemelde voorname kisten, noch meer andere plat op de vloer neer, rontom de dezelve, die kisten van jonge kinderen schijnen te zijn. Dikwils leggen vijf-en-twintigh en dertigh dusdanige kelders nevens elkandre, gelijk in de nevens-gaende prent, waer in deze kelders na 't leven vertoont worden, te zien is, die alle op een zelve gat of put uit-koomen. En dewijl'er geen licht is, noch geen ander ingang, dan het gat van d'eerste kelder, zoo is 't daer in pik-donker, zulx in de zelve, zonder toortse en een een goeden wegh-wijzer, 't en zy met gevaer, niet te gaen is.

Gestalte der onderaerdsche kelders

De platte gront vertoont in deze nevensgaende prent het maeksel der kelders, t'effens met de tafels, waer op de lijken, in kassen geslooten, gezet worden; die hier ten getale van negen zijn, alle even groot; zoodanigh een is, met de letter D. getekent. Ieder kelder heeft aen de vier wanden marmere tafelen, zoo groot, dat daer op de doot-kist bequamelijk kan staen. Deze tafels, gelijk ook de vier wanden van ieder kelder, staen in d'afbeelding met de Cijfer-getallen 1, 2, 3, 4, uitgedrukt, gelijk de letter X. den grond der muuren aenwijst. Dit alles vertoont zich veel duidelijker in 't verschiet, alwaer S. en T. twee verwulfde kelders zijn. Tusschen de vier wanden van de Kelder S. zietmen vier Tafelen, als, A, O, P, K, waer van ieder de Mummien in kisten besloten hout. Gemeenlijk zietmen aen 't hoofden-eind beelden daernevens gestelt, die zekere gezwachtelde kinderen vertoonen, de beelden der bescherm-goden; en aen de voeten vertoont zich een Havik; want zy geloofden dat het lichaem, door hunner tegenwoordigheit, in het toekomend van alle gewelt zou bevrijd blijven.

De twede Kelder T. begrijpt een gelijk getal van Tafelen, die met de

letteren L, M, N, B, ſtaen afgetekent, waer op de gebalſemde lijken t'effens met de beſcherm-goden daernevens geſtelt zijn. De letteren Q. en R. wijzen den gront der muuren van twee andere kelders aen, en de letteren G. en H. de plaets der tafelen. De letter G. toont den ingang in verſcheide andere kelders, welker getal zoo groot is, dat dezelve zich eenige mijlen verre uitſtrekken. Aen ieder want van zommige kelders zietmen in een ai-vormige geſtalte Hieroglyfiſche tekenen der beſcherm-goden gehouwen, die alle ſchuin voor over hellen, gelijk de letren E, F, en Y, Z, aenwijzen.

Waerom nu deze Hieroglyfiſche tekenen voorover hellend of ſchuins, en niet recht over eind gehouwen zijn, daer mee, als door een verborgen teken, gaven zy d'aentrekkelijke toeneiging der beſcherm-goden, die dezelve tot de lijken hadden, te kennen. Want d'Egyptenaers geloofden dat dusdanige tekenen een grote kracht en werking by zich hadden, zoo dat het geen wonder is, dat dezelve van hen, als beſchermers nevens de lijken, tot behoudenis der lichamen, geſtelt wierdē. Dit zy dus verre van d'onderaerdſche ſtene kelders geſproken, daer in d'Egyptenaers hun gebalſemde lijken, Mummien heden geheten, begroeven.

in de ...mmien ...rach-... Ontrent de Mummien zijn twee dingen te betrachten, voor eerſt de kiſten of kaſſen, daer in de lichamen geleit wierden; en daerna het lichaem zelf, eigentlijk *Mummie* geheten. Gelijk het lichaem of de Mummie zelf van alle Hieroglyfiſche tekenen ontbloot en voornamelijk met asfalt gebalſemt is, alzoo zijn in tegendeel de kaſſen, daer in de Mummien leggen, en de windſelen en cieraedjen, daer in de zelve bewonden wierden, cierlijk vergult, met verſcheide verruwen beſtreken, en rijkelijk met Hieroglyfiſche tekenen beſchreven.

...edanigh ...otkiſten ...eeke en ...iert ...den. Voor ieder dode wiert een ſlechte of koſtelijke kiſt, na een iegelijks ſtaet en gelegentheit, van ſteen (uit het zelfſte geberghte gehouwen, daer in de graf-ſteden gemaekt waeren) of van Sykomoor-hout, dat geen wurmſteek onderwarigh is, gemaekt. Deze kiſt, die overal vergult wiert; vertoonde altijts of de gedaente van zekere Godheit, aen wiens beſcherming het lijk wiert overgelevert, of de gedaente des genen, die daer in begraven lag. De Hieroglyfiſche tekenen, daer op geſchreven, waeren verſcheide, en bywijle deze: als een beelt van de gemelde Godheit of van den overleden, een outer, een nacht-uil, een half ront, een papiere ſtok, een kruik met een oor, een water-teken, twee zuilen in vieren gedeilt, een ſtrik, een balſem-vat, een gans, een baris, of Egyptiſch ſchip, een tak van het kruit Papyrus, met verſcheide andere tekenen, die alle byzondere uitleggingen hebben, en voornamelijk op de beſcherming der lichamen ſlaen.

De kiſt, daer in een vrouw lagh, vertoonde de gedaente van een vrouw, en had op 't hooft een kap met byhangende oorlappen, die zeer cierlijk met zoomen en even als met allerlei borduur-werk geſtikt was. *Doot-kiſte van een vrouw.* Op de borſt vertoonden zich verſcheide boorden of zoomen, die krings-gewijze liepen, tuſſchen dewelke een vrouwen-beelt ſtont, met uitgeſtrekte armen, een kring op 't hooft, en een ſlagh-veder in ieder hand; benevens een drievoudige vogel-wiek. *Daer op zijn Hieroglyfiſche tekenen.* Het overige lijf des beelts was zoodanigh gehouwen, dat het allengs van bovenen na onderen ſmalder wiert, en was in verſcheide riemen, die een net verbeelden, zeer kunſtigh en aertigh afgedeelt. In de drie bovenſte nets-gewijze riemen ſtonden de beelden der quaet-afwendende Godheden, aen ieder zijde drie, met ſtrikken in de handen, zonder welke zes Goden gene cieraedjen van Mummien toegeſtelt nocht bereit worden. Onder al deze Hieroglyfiſche tekenen leggen diepe geheimeniſſen verborgen, die, volgens d'uitlegging van Kircheer, by wien d'afbeelding van dusdanigh een kiſt te zien is, op dezen zin uit-komen:

Wat die beduiden. Het gehele beelt vertoont de Goddinne Iſis, t'effens met de quaet-afwendende Godheden. De zeven krings-gewijze zoomen, op de borſt, betekenen de zeven Hemelſche kreitzen, derwaerts d'Egyptenaers

geloofden, dat de ziele zoude varen. Door het lichaem, met een nets-gewijs kleet overtrokken, wort te kennen gegeven, dat de natuur door verborgen en verwerde redekavelingen, zoo te zeggen, verſtrikt en onaenkomelijk gegemaekt wort. Het vrouwen-beelt, met uitgeſtrekte armen, betekent d'Egyptiſche (a) Jynx, wiens dienareſſe de gemelde Iſis is.

(a) *Jynx is het Goddelijke eeuwige evenbeelt, waer na alles van God geſchapen is.*

De ſlagh-veren in beide handen geven de gezwindigheit van haer werkingen te kennen; de kring boven haer hooft betekent dat zy de grootſte der Godheden is. Onder de bewaernis en beſcherming der zes quaet-afwendende Godheden, als Horus, Anubis, Nefte, Cynocefalus, Oſiris en Arueris, wort het lichaem bevolen, gelijk de ſtrikken, die zy in de handen hebben, en waer meê zy gezeit worden het gewelt der tegenſtrijdende machten te knoopen, duidelijk te kennen geven. Horus was op de gemelde kiſt in een kint, Anubis in een hout, Nefte, die by d'Egyptenaers Venus, en by de Hebreën Aſtaroth is, op haer knien, Cynocefalus in een aep, en Oſiris in een havik. De gemelde Godheden voeren al de zielen, volgens het gevoelen der Egyptenaers, door en na de hemels-kreitzen; zulx dezelve niet zonder reden byna in al de Mummien ſtaen afgebeelt. Want het gevoelen der Egyptenaers was, dat deze Godheden door deze tekenen voor de overledenen gunſtigh gemaekt, en tot beſcherming der lichamen aengelokt wierden.

Beelden van binnen in de kiſten.

Van binnen in de kiſten wierden ook aen de windſelen zekere aerde beelden, zommige van een vinger en andere van een voet groot, om de lichamen tegen alle gewelt der booze geeſten te beſchermen, genait: onder welke zommige de gedaente van een man, en andere de gedaente van een vrouw vertoonen. Op 't hooft hebbenze gemeenlijk een kap met oorlappen, op de borſt menigerlei kleurige windſelen, en houden de handen kruislings over malkandre, met een haek in de linke hant. Deze beelden zijn byna met een en dezelve toeſtel en verciering opgetoit en bekleet, gelijk de Mummien zelfs, namelijk, zonder handen en voeten, in de gedaente van een kind, dat met windſelen of zwachtels in de luieren gebakert is. Daer op ſtaen ook van voore tot achteren, en van onderen tot bovenen, een en dezelve Egyptiſche Charakters, die op de dek-kleden der Mummien geſchreven zijn; en komen byna alle op dezen of diergelijken zin uit. *De geeſt van dit lichaem, zaligh door het leven van de voorzienige en genadige Godheit, zal door het aenbidden der ſtokken van Horus, de heerſcher der jaren, ten hemel vliegen.*

In deze kiſten leggen de lijken der oude Egyptenaers of Mummien met asfalt gebalſemt in een natuurlijke geſtaltenis lang uitgeſtrekt, en met verſcheide dek-kleden en windſelen van fijn lijnwaet of zijde, door een onnadoenlijke kunſt, en met groote zorghvuldigheit bewonden.

Hoe de d[...] kleden be[...] en vercie[...] wierden.

Deze linne kleden en windſelen wierden met een mengſel van waſch, pek, en een zekere krijtachtige pap, beſtreken, eensdeels, om het doek tegen alle bedervingen te beſchermen, en eensdeels om daer op des te lichter en vaſter de Hieroglyfiſche tekenen te ſchrijven. Gemeenlijk wierden op deze kleden, in dezer wijze toebereit, eerſt de beelden des genen, die daer in bewonden lagh, met een onvergangkelijke verruwe afgemaelt; houdende in de handen de ken-tekenen des heiligen Gods-dienſts, t'effens met de vruchten, die den Goden plegen opgeoffert te worden. Op het overige doek vertoonen zich overal zekere linten en banden, die met zeer klene en meenigh-verruwige ronde glaze ſchijfjes ſchenen tzamen gehecht te zijn. Voorts zietmen de riemen of gordels overal met een ſtoffe, als van edele geſteente, ſtips-gewijze bezait, en vooraen en boven op met linne zoomen bezet. Tuſſchen de gemelde linten ſtaen Hieroglyfiſche tekenen geſchreven van heilige en andere dieren: namelijk, op d'eene plaets het teken der Zonne en Maen; op een andere het teken van den vogel Ibis, met ſlangen in de bek. Men ziet'er ook leeuwen, waer meê de vruchtbare Nijl wort

wort uitgebeelt, en diergelijke meer andere zinrijke afbeeldingen. De gestalte eindelijk van een geheel Mummie schijnt een geknotste romp, met de voeten aen malkandre, en een jong kint, in de luieren bewonden, natuurlijk uit te beelden.

...vaten, in ...ings ...ren ...ven ...den.

De lijken der kinderen van Koningen en andere Grooten 's lands wierden bywijle ook in doot-bussen of doot-vaten geleght, die in vorm van groote en langwerpige potten, het beelt van Kanopus, de God des Nijls, gemaekt waeren, en boven op het beelt van een havik vertoonden, waer meê zy de Godheit der Zonne, aen welks bescherming het lijk in de doot-bus bevolen wiert, te kennen gaven. Daer waren ook op deze vaten verscheide Egyptische heilige letteren in verscheide kolommen afgebeelt; als op d'eene kolom een gans, een slang, een scepter, water-teken en twee-hoekige spitsen, een haviks hooft, twee slagh-veren met een water-teken daer onder, twee ruits-gewijze gestalten, een halfront, een vogel Ibis, een kromme stok, een beelt van den vogel Ibis met een afbeelding van een staketsel. Ieder van deze tekeningen heeft een byzondere beduiding, en komen alle op dezen zin uit. *Chenosiris, de beschermer, make door een hemelsche invloeying met een Goddelijke vocht des geests den doode zaligh. De wijsheit der Zonne verquikke dien met zijne hemelsche vocht. Hermanubis brenge hem met zijn heerschende invloeying in den tuin van Osiris.*

...op va-...verschei-...kenen ...den.

...legging ...tekenen.

Op een andere ry staet bywijle boven aen een slang met een half ront en uitgestrekte arm, een quaet-afweerend beelt met een outer, een gedrait tou met drie bloemen van het kruit Lotus, een gekuifde vliegende vogel op twee scepters, een scepter, een halfront, een oogh, een vogel met uitgestrekte wieken, een kromme stok met een menschen-voet. Al deze tekenen, volgens de verklaring van Athanasius Kircheer, beduiden dezen zin. *De bescherm-god, getrokkē door offerhande en behoorlijke en aengename plechtigheden, gunne het leven aen dit lijk, en voere dit lichaem in de hemelsche Kreitzen.* Waer uit blijkt, dat deze heilige Egyptische letteren tot geen ander einde op deze vaten en op de doot-kisten en windselen gezet wierden, dan dat de Godheit, beweeght en getrokken door deze tekenen, eerst het lichaem tegen alle onheilen zou beschermen, en daerna, tot zijn hemel-kreits gebraght, met alle goederen vervullen. Daer worden ook dusdanige doot-bussen, met honts-koppen, en andere bescherm-tekenen afgebeelt, en met diergelijke Egyptische tekenen beschreven, gevonden: gelijk ook in zommige Mummien de afbeeldingen van het opsnijden der lichamen, die gebalsemt zullen worden, met de balsem-potten daer nevens, zich vertoonen.

Papiere rollen in de Mummien gevonden.

In de Mummien of in de kisten der Mummien worden bywijle zekere papiere windselen of rollen, in malkandre gerolt, en met ontallijke Egyptische heilige letteren beschreven, gevonden. Want deze heilige letteren waeren, volgens het gevoelen der Egyptenaers, niet alleen merk-tekenen van verborge dingen; maer dezelve hadden ook een groote kracht by zich, om de bescherming der Goden den genen gezwint te beschaeren, aen wien deze tekenen gehecht wierden. In deze rollen worden de voornaemste beelden der Goden gezien, die op d'Obelisken staen uitgehouwen, en dat geheel en al in de zelfste orde, gelijk de zelve beelden by d'Egyptenaers in plechtige Hoogh-tijden, *Komasien* geheten, na de wijze van d'omgangen der Rooms-gezinden, plegen omgedragen te worden; dewijlze een groot geheim in een cierlijke en gevoeghlijke orde der Goden achter elkandre stelden, en zich, uit dit heiligh werk van Gods-dienst, een onbedrieghelijke aentrekking en nadering der Goden beloofden. Om de zelfste oorzaek wierden dusdanige beelden by de lijken gestelt, om de lichamen tegen het gewelt van alle tegenstrevige en booze geesten te beschermen, en de zielen door de genade der Goden de zaligheit te beschaeren.

Vertoonen de lijk-staetsi der Egyptenaers.

Deze rollen, derhalve, vertoonen niet anders, dan de lijk-staetsi, die zy overprachtigh uitvoeren, voornamelijk

lijk op den uitvaert van Koningen, Priesters, en andere luiden van staet. Zy dragen, die ook zelfs verscheide gedaehten en gebaren verbeelden, de beelden van byna al de Goden op heilige baren, om daer door de genade en gunst der Goden, voor d'overledenen, te verwerven. Twee afbeeldingen van dusdanige lijk-staetsien na de schets, in de Mummien gevonden, afgetekent, vindmen by Kircheer, in zijn boek van de Mummien; waer van d'een vervolgens deze beelden vertoonde.

Wat tekenen daer op stonden. De Momftische Isis, met snoeren en een sluier op't hooft, en met opgesteke armen en handen: waer door de geest der Mane te kennen gegeven wort. De Goddin Nenfte, en de God Anubis met afweerende werk-tuigen, als pijlen en flegels in de handen. Twee heilige beelden van Anubis en Nefte op de knien, insgelijx met flegels en haken verzien. De twee eerste, die recht opgaen, schijnen Priesters van Anubis en Nefte te zijn, wier beelden zy volghden, om deze Godheden te verzoenen. Een Slang met opgesteeken borst en geschubden kruin. Een beelt met een menschen-aenzicht, en met het overige lijf van een slang, een teken van den geest des werelts. Een drie-voet, uit driehoeken tzamen gestelt. Twee zittende honden, de bewaerders der heilighdommen. Twee bundels vol afweerende werk-tuigen, met een Merkuurs-staf en kloot daer in, waer uit een overdekte slang kroop. Een baer tusschen heilige schraegen, waer op twee havikken, met een heiligh kleet overdekt, gestelt waeren. Heilige baren met het lijk-bed van Momft, de bescherm-god des Nijls, met den wacht-hont Anubis daer onder. De heilige sluier van Horus. De scepter van Momft. Nijl-potten, een schip, Baris by d'Egyptenaers geheten. Vermomde gedaenten, die met verscheide gebaren verscheide Godheden verbeelden. Eindelijk het lijk of de Mummie op de baer, gebalsemt en met menigerlei windselen bewonden, en met verscheide Egyptische merk-tekenen verciert. Daerna een beelt met opgesteke armen, en een zwans, die in Egypten op Hoogh-tijden voor aen in de staetsi plagh omgedragen te worden, en in't midden. Verscheide andere beelden, die van hooft een havik, en van onderlijf een slang geleken. Ten leste, zeven ossen, met een heiligh dek-kleet op de ruch; waer meê de zeven-dagige vier-tijt over de geboorte van de Goddin Isis, te kennen wiert gegeven; geduurende welke Hoogh-tijd niemant van de Krokodillen, volgens het gemeen gevoelen, beledight wiert, en alle tegenspoedige en beledigende kracht der tegen-strijdende Godheden ruste. Eindelijk volghden ten lange leste noch verscheide andere beelden.

Dus wort in deze papiere rollen een volkome afbeelding van de lijk-staetsi der Egyptenaers vertoont, met het lijk in't midden, en met beelden van verscheide Goden voor en achter aen: welke lijk-staetsi, als een verborge zaek en vol van geheimenissen, d'Egyptenaers op de gemelde papiere rollen schreven en ten toone stelden, met een vast vertrouwen van dat in't toekomend dit lijk door bescherming dezer Godheden van alle tegenspoet en gewelt zou bevrijt blijven; zoo dat deze lijk-staetsi niet alleen de dingen uitbeelde, die zy vertoonde; maer ook, door de kracht en geheime maniere der uitgebeelde merk-tekenen, de natrekking der Goden tot dit lijk, om het zelve te beschermen.

Het staet aen te merken, dat met deze opschriften der Hieroglyfische tekenen of heilige Egyptische letteren geenszins het leven en bedrijf, nocht de lof des overleden, gelijk eenige qualijk geoordeelt hebben; maer d'aenbiddingen en bezweeringen der Goden, door werkelijke tekenen uitgebeelt, te kennen gegeven wierden: waer door, volgens het gevoelen der Egyptenaers, de Goden bewoogen wierden, tot het aenvaerden van de bescherming des lijks, gelijk zulx blijkt uit een en dezelve opschriften, die geduurigh en t'elkens in verscheide lijken herhaelt worden; 't welk niet zou geschiet zijn, indien deze opschriften de daden en lof des over-

overleden vervatten. d'Oude Romeinen hebben d'Egyptenaers in deze lijk-ſtaetſien byna geheel en al nagevolght, gelijk zulx by Gutherus, in zijn boek van het recht der geeſten, bewezen wort; desgelijx hebben ook al de gewoonlijke plechtigheden, die d'oude Romeinen over hun lijken deden, haer herkomen van d'Egyptenaers.

plaetde ...nien. Vele Mummien hebben onder de tong een kleen gout plaetje, dat in waerdye een weinigh meer, dan twee Ongerſche Dukaten is. d'Arabers en andere volken, die in Egypten woonen, breken, uit begeerte na dit gout, byna alle Mummien, die zy ongeſchonden vinden, aen ſtukken, maer vinden in verſcheide niet met allen.

Onder verſcheide onderzoekers, die van de Mummien handelen, verdienen Athanaſius Kircheer, in zijn boek van de heilige Egyptiſche letteren, Joannes Nardius, in zijn uitlegging over Lukretius, en Peter della Valle zonderlinge lof: de twee eerſte met de Mummien naukeurigh te beſchrijven, en de laeſte niet alleen met de zelve te beſchrijven, maer ook in Egypten zelf te bezichtigen. Twee onder andere, waer van d'een een mans, en d'ander een vrouws-perzoon was, beſchrijft de laeſte, op deze volgende wijze, zeer bondigh en net.

...elding een ...mie een ...ling. Op zeker gedeelte van een groot linnen laken of doot-kleet, dat verguld was, en effen en vlak op het lijf van de Mummie lagh, eveneens als een dekſel van een kas, ſtont de gedaente van een jongeling, (d'afbeelding buiten twijfel des dooden) in een lang gewaet van fijn lijnwaet, gelijk d'oude Egyptenaers plaghten gekleet te gaen, kunſtigh afgemaelt; en was overal, van den hoofde tot de voeten, met zin-rijke Hieroglyfiſche tekenen beſchreven, en kunſtigh verguld. Het hooft was met een vercierſel van gout en edele geſteenten bedekt, waer uit zwart gekrult hair quam kijken; desgelijx was ook zijn baert zwart en gekrult, maer zeer klein. Aen zijn hals had hy een goude keten hangen, met een penning op de borſt, daer op de vogel Ibis met verſcheide merk-tekenen ſtont afgebeelt, zoodanigh een keten, met een penning daer aen, de Lant-vooghden van Egypten eertijts droegen: waer uit te beſpeuren is, dat deze jongeling dusdanigh een ampt bedient hadde, en by gevolgh van hoogen ſtaet was. Hy hield in de rechte hant een goude ſchael met roode vocht van wijn of bloet, tot teken van het plengen des drank-offers; en in de linke zekere vrucht, van geſtalte de Malezane of dul-appel niet ongelijk, met een goude ring aen d'achterſte en voorſte vinger. Hy had aen de bloote voeten zwarte voet-zoolen, die alleenlijk het onderſte plat der voeten bedekten, en met ſnoeren aen elkandre vaſt geregen waeren. Aen den gordel vertoonde zich een windſel, waer op met zwarte Egyptiſche letteren *Eutichi* geſchreven ſtont; 't welk in 't Grieks geluk betekent; miſſchien d'eigen naem des jongelings, of tot teken van een eeuwigh geluk en vaer-wel door de vrienden daer op geſtelt. Waer uit blijkt, dat d'Egyptenaers ook eenige woorden van hun moeders-tale met de Hieroglyfiſche tekenen vermengt hebben; hoewel vele zulx hebben willen logenen.

De vrouw, die in een zelve kelder neven dezen jongeling zijde aen zijde, volgens het verhael der Egyptiſche gravers, had gelegen, en hierom buiten twijfel de gemalin of zuſter van den gemelden jongeling was, ſtont noch koſtelijker op haer doot-kleet afgemaelt. Behalve verſcheide andere tekenen en Hieroglyfiſche Charakters ſtonden op vergulde plaeten twee vogelen en twee leeuwen, met het achter-lijf tegen elkandre, en op een ander wat laeger een os of koe, miſſchien het beelt van Apis of Iſis, welke Afgod by d'Egyptenaers in de gedaente van een os vertoont wiert. Op een andere plaet, die aen de laeſte keting (want daer waeren vele ketenen) op de borſt hing, ſtont de Zon afgebeelt. Zy pronkte ook met edele geſteenten aen d'ooren, met riemen aen d'armen en beenen, en met vele ringen aen de vingeren. Zy hield met de vingeren der rechte hant een gout water-vat, en in de voorſte *Afbeelding van een vrouw.*

vingeren der linke hant een ring met zeker bundel van eenigh ander cieraet. Zy had meê, gelijk de jongeling, zwart gekrult hair, dat haer over 't aenzicht zwierde, maer was zoo bruin van verruwe niet; hoewel bruin en dik van wink-braeuwen, met zwart en wijt opstaende oogen. Beide deze afbeeldingen waeren geenzins net of kunstigh geschildert, maer met een ruuwe hant getroffen, byna op een zelve wijze, gelijk d'afbeeldsels der aeloude Heiligen afgemaelt zijn.

Meer andere Mummien. In d'onderaerdsche kelder, daer in de twee gemelde Mummien gevonden waeren, stonden noch meer andere lijken, die alle zonder orde in het zant (welks droogte de lichamen voor bederving bewaert) begraven lagen, en op een zelve wijze met eenerhande dek-kleden verciert waeren. Behalve de voorzeide twee Mummien was in de zelve kelder noch een andere Mummie gevonden, die in een houte kist lagh, met het beeltenis van een jongvrouw (een teken dat deze Mummie een vrouws-perzoon zy geweest) daer op gesneden, en was byna eveneens met een vergult doot-kleet en andere cierlijkheden, als de voorige, uitgestreken. In het gebrooken lichaem van deze jongvrouw wiert niet anders gevonden, dan een groote menighte van windselen, en Joden-pek in deze windselen bewonden: want het gebeente, t'effens met het vleesch, was der mate uitgedrooght, verteert en vermindert, dat het niet anders, dan zaeghsel van hout scheen te zijn. Dezelve stoffe der Mummie was ook zoo hert geworden, dat naulix met een hamer iet daer af kon geslagen worden. Voorts lagen al d'andere lijken, die zich in grooten getale aldaer vertoonden, in slechte windselen bewonden, en in gemene Asfalt of Joden-pek gebalsemt, zonder vergulde dekkleeden, beelden, of eenige andere vercieringen: waer uit te besluiten is, dat cierlijk opgetoide lichamen luiden van staet en misschien Huis-heeren, en al d'andere dienaers zijn geweest. Want al de Mummien, met zoo meenigerlei vergulde dek-kleden en windselen bewonden en prachtigh uitgestreken, en met zoo vele kunstige en zin-rijke Egyptische letteren verciert, zijn geen lichamen van gemene luiden; maer of van Koningen en Grooten 's lants, of van hoogh-geleerde en wijze luiden, die alleen hope hadden, om tot het roer der regeringe te komen, gelijk ook Herodoot, Diodoor, en andere oude History-schrijvers getuigen, dat d'Egyptenaers hun doden, ieder na zijnen staet, prachtigh en slecht begroeven.

Mummie van een jongvrouw.

Hardigheit der Mummie.

Mummie een Persiaensche naem. Wijtloopigh vindmen de krachten der Mummie (dat eẽ Persiaensch woort is, en een uitgedrooght en onbederffelijk doot lichaem betekent, op een zekere wijze gebalsemt) by verscheide Artzen beschreven; maer niet de minste letter van de wijze van de lichamen te balsemen. Daer zijn'er vele, die willen, dat de lichamen, die zy Mummien noemen, door geen zekere balseming bereit, maer alleenlijk, door enkele kunst der natuure, tot dien staet van onbederffelijkheit in deze volgende wijze gebracht worden.

Zant-Zee. In het gewest van Afrika, op de Oost-zijde van den Nijl, leit een groote en zandige woestijne, dewelke zich wijd en zijd met haere zandige duinen uitstrekt, waerom de zelve niet zonder reden den naem van Zant-Zee bekomen heeft; dewijl dit Zant, door de Zuide wint opgejaeght, dikwils zulke zware onweeren verwekt, dat reizers en vracht-beesten t'effens met de lasten onder het opgeworpen zant levendigh bedolven worden, zonder hope van oit daer weer uit te koomen. Zommige, dan, zeggen, dat in deze zandige woestijne of Zant-zee de Mummien door naerstigheit alleen van de natuur gemaekt worden; namelijk, dat de lichamen der reizers, die door het onweer in de Zant-zee gesneuvelt zijn, door de kracht der Zonne en hitte des zants by verloop van tijd geroost en gedroogt worden, en aldus in dezen staet van onverderffelijkheit ontaerden en veranderen.

Mummien zijn geen lichamen, door de Zon uitgedrooght in de Zant-zee. Wel is waer, dat in deze woestijne dusdanige lichamẽ, door de Zon uitgedroogt, gevonden en ook bywijle voor Mummien verkocht worden; maer dezelve verdienen evenwel geenzins

den

den naem van Mummien, om dat een Mummie eigentlijk een lichaem is, dat door een zonderlinge kunst met Asfalt of andere speceryen ingeleit en gebalsemt is; zoodanige noch ten huidigen dage in groote meenighten onder de stad Memfis en ontrent de zelve in onderaerdsche kelders gevonden worden.

Herodoot schrijft in zijn twede boek of Euterpe, dat lichamen van rijke luiden met Fenicischen wijn afgewasschen, en in den buik gestoote Myrre, Kassie, en andere droogeryen gestroit, en dan in zout geleit wierden; maer dat de balseming der lichamen van gemene luiden met zap of gom van Ceder-hout geschiede. Ik zal de woorden van dezen aelouden Schrijver, waer meê hy de gehele Egyptische wijze van balsemen zeer duidelijk ten toone stelt, in 't kort hier laten volgen, tot groote verklaring van 't geen alreê gezeit is, en noch gezeit zal worden. *Na het bedrijven van rouwe over den dooden, brengenze het lichaem om gebalsemt te worden, waer toe byzondere luiden gestelt zijn, die deze kunst oefenen, en den lijk-dragers, wanneer het lijk in huis gebraght is, houte schetsen of beelden van andere gestorve menschen, na 't leven met verruwen afgemaelt, toonen. Voor eerst toonenze d'allernetste schets; daerna een andere, die veel slechter is, en dan noch een derde, die d'allerslechste is. Wanneerze die getoont hebben, dan vragenze na welke schets zy hunnen doode willen gemaekt hebben. Na dat de dragers de prijs bedongen hebben, gaen zy weer van daer; maer d'andere blijven in huis, en balsemen het lijk met groote naerstigheit, in dezer wijze. Voor eerst trekkenze met een krom yzer de herssenen uit het hooft door de neus-gaten, en gieten op de dus-uitgehaelde herssenen artzenyen. Daerna snijdenze met een scherpen Moorenlandschen steen het week des buiks op, en halen'er al 't ingewant uit, 't welk zy, wanneer dat gezuivert, en met Fenicischen wijn afgewasschen is, met gestoote droogeryen bestroien. Daerna vullenze de holte des buiks met zuivere gestoote Myrre, Kaneel, en andere droogeryen, uitgezeit Wierook, en naien dien dan weer toe. Na dit gedaen is, leggenze het zeventigh dagen in zout: want langer magh het daer niet in leggen. Na verloop van zeventigh dagen wort het lijk afgewasschen, en geheel en al met zijde doeken, op stroken gesneden, bewonden, en met een gom, die d'Egyptenaers gemeenlijk in steê van lijm gebruiken, bestreken. Wanneer de vrienden het lijk hebben weer gekregen, dan makenze een houten mensch, waer in zy het lijk leggen, en in de lijk-kelder recht nevens de muur stellen. Zoo kostelijk bereidenze hun dooden!*

[Wat wijze d'Egypters de n balsemden.]

Die het middelmatigh willen maken, en zich ontzien groote onkosten te doen, bereiden hun doden aldus: Zy vullen een spuit met zap of gom van Ceder-hout, en spuiten die door den entel-darm in den buik, zonder die op te snijden of het gedarmte uit te trekken, en laten dan het lijk zoo vele dagen, als gezeght is, in zout leggen. Op den lesten dagh drijvenze het Ceder-zap, dat zy eerst daer in gespuit hadden, weer uit het gedarmte; 't welk zoo een groote kracht by zich heeft, dat het t'effens ingewant en gedarmte, verteert en vergaen, met zich sleept; maer het zout verteert het vleesch; en de huit alleen en de beenen des dooden blijven over. Na datze dat gedaen hebben, dan gevenze het lijk aldus aen de vrienden over, zonder iet anders daer aen te doen.

[Twede balseming.]

De derde balseming, die aen luiden geschiet van weinigh middelen, is deze: Zy zuiveren en wasschen eerst den buik, en leggen daerna het lijk zeventigh dagen in zout, en geven dat dan over, om wegh en na de graf-stede gevoert te worden.

[Derde balseming.]

Vrouwen evenwel van aenzienlijke mannen worden niet aenstonts na hun doot te balsemen gegeven, nocht ook vrouwen, die zeer schoon van gedaente en in zeer groote waerde zijn; 't welk te dezer oorzake geschiet, op dat de Balsemers zich met de doode vrouwen niet zouden vermengen: want men zeit dat zeker Balsemer, die met het lijk van een onlangs gestorve vrouwe te doen had gehad, op het aenklagen van zijnen kunst-genoot, daer op betrapt wierde.

Zeker Arabische Arts Hali wil, dat de lichamen door middel van d'Asfalt, Opobalsem, dat is, Gom van den Balsem-boom, Myrre en diergelijke droogeryen tot den staet van onbederffelijkheit gebraght worden; 't welk evenwel niet van alle, maer alleen van lichaemen der rijken te verstaen is. Joannes Nardius, die meenighten van Mummien, om zulx t'onderzoeken, aen stukken heeft doen breken, drijft sterk, dat de lijken der Egyptenaers met geen andere stoffe gebalsemt wierden, dan met (a) Asfalt of Joden-pek, gelijk zulx de reuk van d'Asfalt, daerna al de deelen van een Mummie rieken, genoegh te kennen geven.

(a) *Asfalt is een zekere hers of pek, die op eenige Meiren, voornamelijk op de Dode Zee drijft, en op zekere tijden op strant spoelt; maer wort hier te lande zelden gezien.*

Op wat wijze nu de lichamen der Egyptenaers door d'Asfalt of Joden-pek alleen onbederffelijk en noit vergangkelijk wierden, zulx wort by velen in twijfel getrokken. Daer zijn 'er, die d'onbederffelijkheit de groote meenighte des Zouts, onder d'Asfalt gemengt, toeschrijven; 't welk valsch is; aengezien lichamen, in zout geleght, wel een wijle tijts de bederffelijkheit wederstaen, maer evenwel door langheit des tijts vergaen, en geheel en al verdwijnen; als blijkt, volgens het verhael van Baronius, in zijne kerkelijke Historien, aen zeker lichaem, gevonden in de Zout-bergen van Zaltsburgh, dat spier-wit van huit, en heel en gaef scheen te zijn, en oogen te hebben als ofze leefden, met onbedorven hair, en het overige lijf zoo stijf als een staek. Dan wanneer dit lichaem drie dagen in de lucht gelegen had, verdween dat binnen weinigh dagen geheel en al tot water: waer uit blijkt, dat lichamen, in zout geleght, wel een wijle tijds de bederving kunnen wederstaen; maer nochtans by lang verloop van tijd nootwendigh verdwijnen.

Zout maekt de lijken niet onvergangkelijk.

Op wat wijze en door wat kunst en naerstigheit de lichamen met d'Asfalt gebalsemt wierden, en hoe dezelve Asfalt, tot in de binnenste delen des lichaems getrokken, in een herde en vaste stoffe t'effens met het lichaem ontaerde, zulx is zwaerlijk te vatten; maer kan evenwel in dezer wijze gevoeghlijk verklaert worden. d'Asfalt, die een vermengde vloeibare stoffe is, wort door het vuur week, voornamelijk indien een diergelijke stoffe tot bystant komt, zoodanigh het dunne en vloeibare Jodenpek is, *Nafta* geheten. Na dat dan beide deze Gommen door de kracht des vuurs in een bequame keetel onder malkandre gesmolten waeren, zoo stakenze het lijk in deze gesmolte Gom, en weekten dat zoo lang daer in, tot dat dezelve tot in de binnenste delen getrokken was: dan wiert eindelijk het lichaem daer uitgenoomen, en d'overtollige vochtigheit door de warmte des vuurs uitgedreven. Dat het balsemen alleen met Asfalt en in dezer wijze geschiede, blijkt aen de reuk; dewijl het gehele lichaem der Mummie na d'Asfalt riekt; en daerenboven aen d'evengelijke mededeeling van d'Asfalt aen alle de deelen des lichaems; gelijk het hair des hoofts en dat van d'oogen en boven d'oogen noch heden in eenige Mummiē met hele klonten van Asfalt by wijle aen malkandre vast gekleeft zit. By ervaernis is bevonden, dat de lichamen der Mummien, door de zamentrekkende kracht der Asfalt, die ook tot in het gebeente doordrong, der mate ingekrompen en zoo verre van hun natuurlijken stant geweken waeren, dat lichamen der Mummien, die in hun leven een gemene mans lengte vertoonden, heden kinderen schijnen te zijn: waer door zich vele bedrogen hebben bevonden, die lichamen van kinderen voor ongeboorne kinderen hebben aengezien.

Op wat wijze de lichamen met Asfalt gebalsemt wierden.

Kracht der Asfalt.

Het staet aen te merken, dat al de lichamen der Egyptenaers, die dus gebalsemt en cierlijk opgetoit, en met heilige Egyptische letteren beschreven, in d'onderaerdsche stenegraven en Piramiden gevonden worden, daer in, voor den inval van den Persiaenschen Koning Kambyses in Egypten, ('t welk zich toedroegh ontrent in 't jaer, na de schepping, drie-duizent vier-hondert en dertigh) begraven zijn; en niet na dien tijd, gelijk zulx eenige valschelijk hebben uitgestroit, die ook wilden dat het balsemen der lijken, en de lijken met dusdanige tekenen te vercieren, tot op dezen tijd

Wanneer d'Egyptenaers hun lijken gebalsemt, en met Egyptische verborge letteren beschreven hebben.

tijd in zwang gebleven zy. Dat zulx waer zy, blijkt hier aen, dewijl de gemelde Kambyses, na het veroveren van Egypten, al de kerkelijke gewoonten der oude Egyptische Priesters deed uitroien, en de Persiaensche zeden en gewoonten daerentegen invoeren; desgelijx ook al de Priesters dooden of ten lande uitbannen: waer door dit balsemen der lichamen, en de lijken met dusdanige opschriften te beschrijven geheel en al uit de gewoonte raekte; gemerkt deze Priesters alleen zich op deze verborge Egyptische letteren verstonden, en niet vermoghten dezelve wereltlijke luiden te leeren.

...uurigh ...lende ...aerd- ...mpen ...rzen. In d'onderaerdsche kelders van het aeloude Memfis worden ook noch heden groote menighten van brandende lampen of keerssen gevonden, die van gekookt krijt, in de gedaente van een hont, mensch, stier, havik, slangen en andere beesten, gemaekt zijn: waer van zommige met drie, andere met vier, acht en twaelf lemmetten, eeuwigh en altijts, volgens het verhael der Arabers en andere onderzoekers der natuure, branden, en dikwils in het openen van nieuwe onderaerdsche graf-steeden brandende gevonden worden.

...exem- ...van ...lende ...n. Vele hebben zich tot noch toe vast ingebeelt, uit eenige brandende keerzen, gevonden door het een of ander teken van zeker schijnend licht, dat de Ouden dit groot geheim van een eeuwigh-duurend licht te maken geweten hebben; 't welk zy met verscheide exempelen zoeken te bewijzen, en onder andere twee keerzen, gevonden in voorige tijden, te voorschijn brengen. d'Eerste is zeker keers van Pallas, die ten tijde van Keizer Hendrik de derde, in 't jaer veertien-hondert en een, van zeker boer, niet verre van de stad Rome, by den Tiber, t'effens met het reuzen-lichaem van Pallas gevonden wiert; de welke sedert twee-duizent en meer jaren herwaert brande, en door wint, nocht met het opgieten van water of eenige andere vocht kon uitgebluscht worden; maer zoo dra dezelve door d'een of ander toeval in den bodem een gat of scheure kreeg, verdween aenstonts, met het uitloopen des vochts, de vlam. Dat dit lichaem van Pallas, d'Arkader, Evanders zoon, geweest zy, eertijts van Turnus gedoot, (gelijk by den Poeët Virgilius te lezen is) verhaelt Volaterranus, met dit opschrift,

Filius Euandri Pallas, quem lancea Turni
Militis occidit, mole suâ jacet hîc;

dat is: *Pallas, Evanders zoon, door den speer van helt Turnus gedoot, leit hier met zijn lichaem begraven.*

d'Andere lamp zeitmen gevonden te zijn ten tijde van Paus Paulus de derde, op den wegh van Appia, buiten Rome, in het graf van Tulliole, Ciceroos dochter, met dit opschrift,

TULLIOLÆ FILIÆ MEÆ,

dat is, *Aen Tulliole mijn dochter.*

Men zeit dit licht sedert byna zeventien-hondert jaren herwaert gebrandt en tot aen den gemelden tijd geduurt te hebben; maer dat de vlam naulix verscheen, of zy was, t'effens met het intrekken der lucht, weer verdwenen. *Pancirollus Memorab.*

Op wat wijze een licht zoo lang zou kunnen duuren, zonder t'elkens nieuw voedsel daer by te doen, daer over is by de Schrijvers een groot geschil, en van over lang bepleit; hoewel noch heden onbeslecht. *Verscheide gevoelens van deze brandende keerzen.* Daer zijn'er, die ront uit loogenen, dat zulx natuurlijker wijze kan geschieden, en daer tegen aldus inleggen: Al wat in damp van rook verandert en verdwijnt, kan niet eeuwigh-duurend zijn; maer al het vette voedsel des vuurs verdwijnt en vervlieght aenstonts in damp, wanneer het aengestooken is; weshalve kan het voedsel des vuurs niet eeuwigduurend zijn.

Maer die het tegendeel drijven, loogenen, dat al het voedsel des vuurs, wanneer dat aengestoken is, in damp moet vervliegen, met bybrengen, dat'er in de werelt dingen gevonden worden, die het vuur met gelijke kracht, als dat brant, wederstaen; als daer zijn d'Asbest-steen, Amiant of katten-zilver, zeker slagh van Aurum potabile of drink-gout; en de gemelde lichten door dusdanige middelen geduurigh gebrant hebben. Won-

der is 't evenwel, dat deze tegenstrevers, daer zy deze altijts brandende keersen willen verdedigen, niet kunnen toonen, dat'er dusdanige Asbestine lemmetten, waer meê de gemelde lampen toe-gemaekt waeren, oit gevonden zijn.

Wel is waer, dat geen ding in de gehele werelt zoo bequaem is, om een geduurigh brandend licht te maken, als d'Asbest en Amiant, welker sluikachtigh lemmet voor onvergangkelijk, en d'oli, daer uit getrokken, voor onverteerlijk van eenen ieder, die de natuur van beide wel wil inzien, nootwendigh moet gehouden worden. Wat het lemmet van den Amiant belangt, die toont duidelijke tekenen van zijn onvergangkelijkheit, dewijl ook Kircheer een lemmet van een Asbest twee jaren, zonder eenigh verlies of verandering van stoffe, in zijn lamp heeft zien branden. Al de zwarigheit, om een geduurigh brandend licht te maken, bestaet in het uittrekken van een oli uit d'Asbest: die zulx zou kunnen doen, zou ook voedsel tot een geduurigh brandend vuur kunnen verschaffen. Verscheide Chimisten hebben vergeefs getracht zulx te doen, en daer aen veel tijts en arbeits gespilt: want d'oli, daer uit getrokken, of vatte geen vuur, dewijl die meer na water, dan na oli geleek, of dezelve wiert zoo dik, datze geheel en al onbequaem was om vuur te vatten; zulx hier uit blijkt, dat de verborgentheit van dusdanige oli uit te trekken 's menschen verstant en kennisse te boven gaet.

De lucernis Ægyptior.

Uit den Asbest kan geen oli getrokken worden.

En hoewel iemant zou kunnen zeggen, dat de twee bovengemelde exempelen en verscheide deftige Schrijvers klaerlijk doen blijken, dat den Ouden de maniere van dusdanige lichten toe te maken bekent zy geweest, en by gevolgh zulx noch ten huidigen dage van schrandere herssenen zou kunnen opgespeurt worden; zoo kan daer op geantwoort worden, dat op geenerlei wijze te bewijzen is, dat de bovengemelde lampen of keerzen met een altijts-duurend licht zijn toegestelt geweest; maer zulx door een natuurlijke oorzaek in deze volgende wijze kan geschiet zijn. Want de beslote lucht, door de langduurigheit des tijts, van de vettigheit der uitwaessemende lichamen besmet geworden, kon zeer lichtelijk, zoo dra een nieuwe koele lucht daer in trok, door een *antiperistasis* of tegenwerking (eveneens gelijk 's winters het water in de regenbakken door d'omstaende koude warm wort) vlamme gevat hebben; gelijk men dusdanige vlammen bywijle op vette kerk-hoven en in vette moerassen ziet opflikkeren en schijnen; desgelijx verhalen ook de bergh-werkers, datze noit byna nieuwe kuilen in de bergen openen, of daer bersten dusdanige vlammen en lichten uit.

Maer dat d'Egyptenaers geduurigh brandende lichten in hun onderaerdsche kelders of graf-steden gehad hebben, die evenwel niet van Asbest gemaekt; maer door een geheel anderen vont toegestelt waeren, blijkt uit verscheide Arabische en andere deftige Schrijvers, die zulx zelfs bezichtight hebben, en uit deze volgende woorden.

Egyptenaers hadden geduurigh-brandende lampen.

d'Egyptische Wijzen, die schrander van geest en in den loop der natuurlijke dingen zonderling ervaeren waeren, stelden, onder andere werken, by de lijken der gestorvene, (dewijlze een onsterffelijken staet der zielen, en van alle besmettingen bevrijt, erkenden,) zekere lampen of keerzen, die zy, om met de natuur der ziele, zoo veel des doenlijk viel, over een te doen komen, met een eeuwigh-duurend vuur zochten bezielt te maken; 't welk in dezer wijze geschiede.

In Egypten zijn vele plaetsen, volgens het getuigen van verscheide Schrijvers, zwanger van Joden-pek en Peter- of Steen-oli. d'Egyptenaers derhalve, de verborge werken der natuure opspeurende, leiden uit dusdanige putten verborge kanalen of pijpen tot in d'onderaerdsche kelders, de graf-steden der lijken: alwaerze op een gevoeghlijke plaets een keers of lampe stelden, die door het nazuigen der gemelde oli, dewelke het Asbestine en onverteerlijke lemmet bevochtighde, en door een geleide pijp geduurigh van andere plaetsen na de gra-

Op wat wijze zulx geschiede.

graven vloeide, gevoet wiert. Aengezien dan de toevloejing dezer oli geduurigh, en het Aſbeſtine lemmet onverteerlijk was, zoo moſte nootwendigh by gevolgh het licht ook eeuwigh duuren. Hier meê komt over een, 't geen zeker Arabiſche Schrijver Schianga, in zijn Hiſtori van de gedenkwaerdighſte dingen van Egypten, in 't Arabiſch verhaelt, en in 't Neerduits op dezen zin uitkomt. *In Egypten was een velt, met grachten vol pek en Joden-lijm: waer uit de Wijsgeren, in den loop der natuure ervaren, zekere pijpen uit dusdanige plaetſen tot aen de onderaerdſche kelders leiden, waer in zy een keers of lampe ſtelden, die met de gemelde pijpen vereenight was. Maer de lamp hade een linnen draet of lemmet, dat door geen vuur kon verbrandt worden: en in dezer wijze brande de keers, wanneer zy eens was aengeſteken, geduurigh, ter oorzake van de geduurige toevloejing des Joden-lijms, en om het onverbrandelijke linne lemmet.*

nga.

Wat ...k de ...enaers ...chten ...va- ...lden.

d'Eenighſte oorzaek en oogh-merk, waerom d'Egyptenaers deze lichten nevens de graven ſtelden, ſchijnt geen ander geweeſt te zijn, dan om daer door te toonen, dat gelijk de natuur des vuurs de werkingen der Goden zeer gelijk is, alzoo ook de Godheden, tot bewaernis des lijks verordent, ter oorzake van een zekere verborge toeneiging en trek, die zy tot het vuur hebben, eveneens als door een zeker zichtbaer teken van Goddelijkheit, eensdeels tot beſcherming des lijks en geduurige tegenwoordigheit, en eensdeels tot een geduurige verheerlijking der ziele, derwaerts, volgens hun gevoelen, getrokken worden.

...erom ...ote- hun zoo vul- ...ie- ...en.

Miſſchien zal iemant zich verwonderen en vragen, uit wat oorzaek d'Egyptenaers met zulk een groote naerſtigheit en vlijt hebben getracht hun lijken voor de bederving te bewaren, en met zulk een groote toebereiding te vercieren?

...ering ...e Be- ...n- ...n van ...ten.

Om zulx beknopt t'ontvouwen, ſtaet voor eerſt aen te merken, dat het een eigen en vaſt gevoelen der Egyptenaers was, dat d'eerſte ſtaet des werelts, na verloop van zes-en-dertigh duizent jaren, of, volgens het getuigenis van andere, van veertigh-duizent jaren, weer tot zijnen ouden ſtaet moſte wentelen. Ten twede, dat, volgens de zelve gront-leere der Egyptenaers, de heerſchappye des werelts der zeven Opper-beſcherm-heerſchers van Egypten alle zeven-duizent jaren eindige, en weer tot den eerſten keere; 't welk duurde tot aen den tijt van negen-en veertigh duizent jaren, als wanneer de ſtaet der ſtilſtant aller dingen geſchiede: dat door de verandering dezer heerſchers, ook verandering in den ouden ſtaet des lichaems veroorzaekt wierde, dat is, dat de ziele, dewelke geleeft heeft, na verloop van zeven-duizent jaren, en het volbrengen van verſcheide verhuizingen van 't een lichaem in het ander, tot haer eigen lichaem, in 't graf gelaten, maer geheel en al van alle bederving bevrijt, en met de tegenwoordigheit der Goden beſchermt, zou keeren; doch tot een hooger hemel-kreits verhooght worden; ter tijd toe dezelve, na het doorreizen van al de hemel-kreitzen, tot haer [a] voorbeelt, om eeuwigh zaligh en onveranderlijk te leven, eindelijk herſtelt wierde.

(a) Idea.

Wat hun oogh-merk in het balſemen der lijken was.

d'Egyptenaers, dan, wonderlijker wijze bekommert, om een vroom en heiligh leven te leiden, ſcheenen dit eenighſte wit, door een verborge vertooning en pleging der gewoonelijke plechtigheden, in het balſemen der lijken voor oogen geſtelt te hebben; namelijk, dat derzelve zielen, na dit leven een woon-plaets, waerdigh hunner verdienſten, in d'omwenteling der zielen van het een lichaem in het ander, moghten vinden, en zeer na met God vereenight zijn. En dewijl hen by overlevering van hant tot hant bewuſt was, dat de zielen, die goddeloos geleeft hadden, ontrent de graven bleven waren, om het een of ander 's menſchen lichaem, daer zy konden invaeren, te verwachten, zoo trachtenze te dezer oorzake, om niet, by vonnis van den Goddelijken Rechter, benootzaekt te zijn, in lichamen van beeſten, na verdienſten haerer werken, zich te vlyen, en altijts een ellendigh leven te leiden, de lichamen door middel van zulke plechtige toeſtellen en verberg-plaetſen,

ſen, als Piramiden en onderaerdſche ſteene kelders, eeuwigh-duurend te maken.

Daerenboven ſtont by hen vaſt, dat de zielen geenzins in lichaemen voeren, die de bederffenis onderwarigh, of tot aſſche verbrant, of op een andere wijze verleemt waeren. Ten dien einde, dan, hebben d'Egyptenaers de lijken tegen alle verderffelijkheit met zoo groote naerſtigheit zoeken te beſchermen, en met zoo groote zorge op verborge plaetſen, bevrijt van tegenſpoet van weer en wint, (na dat de zelve eerſt met alle gewoonlijke plechtigheden in gewijd, en met verſcheide Godheden en beſchermgeeſten tegen het gewelt der tegenſtrijdende Goden beſchut waeren,) te verbergen; op hoope van dat in 't toekomend de zielen, na de volbraghte omwenteling van 't een lichaem in 't ander, (die, uit kracht des nootlots, alle zeven-duizent jaren eindighde) weer tot hun oude lichamen zouden keeren, en, verhooght tot hooger hemel-kreitzen, (derwaert zy geloofden dat de zielen door zekere beſcherm-goden gevoert wierden) eindelijk, na den geheelen volbraghten omloop van d'omwenteling der zielen, die in den tijd van veertigh-duizent jaren geſchiede, tot haer voorbeelt herſtelt worden, om eeuwig zaligh en onveranderlijk te leven, zonder oit meer de verhuizing van het een lichaem in het ander onderworpen te zijn. Want het is zeker, dat d'Egyptenaers van den beginne en aller geheugenis her zulk een grooten en zonderlingen drift tot d'onſterffelijkheit zelf en verhuizing der zielen gehad hebben; datze niet alleen aen dezelve, hen van hant tot hant van hun voorouderen overlevert, geloofden; maer ook deze leere andere volken en Heidenen (als onder andere Pythagoras, die deze leere allereerſt onder de Grieken braght) ingeprent hebben. Dit zy dus verre van de Piramiden en grafſteden der aeloude Egyptenaers geſproken; vervolgens zal ik d'andere ſteden, in het geweſt van *Sahid* gelegen, ten toone ſtellen, en met het Eilant *Michias* beginnen.

d'Egyptenaers hebben de verhuizing der zielen ſterk gedreven.

Eilant Michias.

In het midden van den Nijl, niet verre van Kairo, tegen over d'oude ſtad *Miſrulhetich*, leit het Eilant *Michias* of *el Michias* geheten, 't welk *maet* of *peil* in 't Neerduitſch te zeggen is, om dat op dit Eilant een zeker teken, door d'oude Egyptenaers uitgevonden, geſtelt is, waer aen zy, na het overvloejen des Nijls, de hooghte en laeghte des waters kunnen vernemen, en by gevolgh daer uit de vruchtbaerheit of onvruchtbaerheit des volgenden jaers over geheel Egypten zekerlijk te voorzien. Dit Eilant begrijpt ontrent de vijftien-hondert huis-gezinnen, en praelt op het einde met een ſchoon Paleis, door zekeren Sultan geſticht; desgelijx met een ruime en kunſtigh gebouwde Kerk, die nevens den oever des Nijls gebouwt ſtaet. Op het ander einde des Eilants ſtaet zeker ront gebouw alleen, dat in 't midden een vierkante bak van achtien elleboogen diep heeft, waer in het Nijl-water door een onderaerdſche pijp of gracht ten tijde der overvloejing geleit wort; en in het midden van de water-bak ſtaet een Zuil opgerecht, die in zoo vele ellebogen verdeelt is, als de water-bak diep is. Na deze plaets begeven zich zekere amptenaers, uit bevel van den raet, die het waſſen van den Nijl bezichtigen, en den peil des waſdoms te kennen geven aen zekere kinderen, die, met gele ſluiers om 't hooft bewonden, de hoogte des waſdoms in alle ſtraten der ſtad Kairo en in de voorſteden by uitroep verkundigen, en den volke bevelen God te vrezen: waer voor zy, geduurende het oprijzen des Nijls, van eenen ieder met geſchenken begiftight worden. Indien nu het water tot vijftien ellebogen hoogh is opgerezen, zulx belooft groote vruchtbaerheit; maer het is een teken van een aenſtaenden dieren tijd, indien het tot beneden de twaelf ellebogen blijft. Geduurende het oplopen des Nijls wort'er in Kairo en ook in andere ſteden met trommelen en trompetten langs de ſtraeten zoo groot een gewelt en vreught bedreven, dat de heele ſtad ſchijnt in rep en roer te ſtaen.

Leo par.

Water-peil des Nijls.

Geza.

Recht tegen over de gemelde oude ſtad *Miſrulhetich*, leid de ſtad *Geza* gehe-

geheten, dicht by *Mechias*, waer door de stad van Kairo afgescheiden wort. Daer zijn vele treffelijke Paleizen, door de Mamelukken gesticht, en vele heerlijke en vermakelijke gebouwen, benevens een prachtigen Tempel, die aen den Nijl staet. Meenighten van hant-werkers en koop-luiden komen dagelix van Kairo in deze stad, om hun dingen te verrichten, en keeren des nachts weer na hun woonplaetsen. Die de Piramiden willen bezichtigen, kunnen niet nader gaen, dan recht door deze stad, die aen d'eene zijde met een zandige woestijne, haer tot aen de Piramiden strekkende, omringt leit.

Drie mijlen van Oud Kairo vertoont zich een andere klene oude stad, *Muhallaka* geheten. Niet verre van Kairo leit zeker groot Meir, *Meris* geheten, hoewel d'Ouden, als Diodoor, dat tien stadien van Kairo plaetsen. Het heeft in zijn omtrek, volgens het schrijven der Ouden, twee-hondert vijftigh, of vier-hondert vijftigh mijlen; daer nochtans de hedendaeghze zijnen omtrek alleenlijk op acht Duitsche mijlen begrooten. Meris.

Ten tijde van het overloopen des Nijls, ontfangt dit Meir, dat bevonden is op zommige plaetsen vijftigh armen diep te zijn, een grooten overvloet van water, waer van zich d'inwoonders dienen. Het heeft twee water-grachten; te weten, een, waer door het water uit den Nijl in dit Meir schiet; en d'ander, waer langs het water uit het Meir vloeit, en de dorstige akkers des zomers bevochtight. Men zeit, dat zeker Koning, Meris geheten, na wien dit Meir ook zou genoemt zijn, het zelve met de spa heeft doen graven, en in het midden voor zich zelven en voor zijne vrouw een grafstede bouwen: waer op twee schoone Piramiden, ieder van veertigh schreden hoogh, met de kruinen uit het water, gestelt wierden; desgelijx stont op ieder Piramide een stene Kolossenbeelt, een voor hem, en een voor zijne vrouw. De Koning had ook aen zijne vrouw d'inkomsten der visschen van dit Meir, die dagelix een talent zilvers beliepen, alleen tot cieraet en optojing van haer lichaem gegeven. Hier mee komt byna overeen, 't geen Herodoot in zijn Euterpe of tweede boek aldus schrijft. *Het Meir Meris heeft in zijnen omtrek duizent zes-hondert stadien en zestigh schreden; namelijk, het is in zijnen omtrek zoo groot, als Egypten aen den Zee-kant. Het strekt zich verre na't Noorden en Zuiden, en is op zijn diepste vijftigh schreden diep. Dat het door menschen-handen gemaekt en gegraven zy, blijkt hier aen, dewijl ontrent in desselfs midden twee Piramiden staen, die vijftigh schreden boven het water uitkijken; en het onderste werk, dat even zoo groot is, staet onder water; zulx ieder Piramide hondert schreden hoogh is. Op ieder Piramide zit een steene beelt op een throon. Het water is in dit Meir niet oorsprongkelijk, dewijl de gront zeer droogh valt; maer het wort door grachten uit den Nijl daer in geleit, en vloeit zes maenden uit den Nijl in het Meir, en zes maenden uit het Meir in den Nijl: zoo lang in deze zes maenden het water uit het Meir vloeit, brengt d'inkomst der visschen van dit Meir alle dagen een talent zilvers in's Konings schat-kamer; maer als het water daer uit vloeit, twalef Minen.* Hy voeght'er by, dat d'inwoonders hem verhaelt hadden, dat dit Meir onder d'aerde en dwers door't lant na't Westen doorboorde, en aen de zandige Syrtis in Libyen, neffens den bergh, die over Memfis hangt, uitquam. Herodoot.

Ontrent zes mijlen van Kairo leit aen den ingang van zekere Woestijne, die na den bergh Sinai loopt, de Stad *Changa*, die eertijts zeer groot, en met heerlijke huizen, Kerken en andere gebouwen verciert was; maer is in verscheide tijden door den oorlogh zeer geschonden en verwoest, zulx dezelve zeer veel van haren ouden glans en luister verlooren heeft. Twee groote wegen loopen door deze stad; d'een nae Syrien, en d'ander na Arabien; en daer in is geen ander water, dan dat, na het overvloejen des Nijls, in grachten en water-loopen opgehouden wort. Changa. Joan. Leon. cap. 8.

Daerna komt in 't Oosten de stad *Suez*, van Ptolomeus de Stad der Helden geheten, op den hoek of d'uitter- Suez.

ste grenzen van den Arabischen Zeeboesem te leggen, ontrent drie dagen reizens, volgens Livius Sanutus en andere, van Kairo; hoewel Peter Bellonius *Suez* veel nader aen Kairo plaetst. *Suez* is een van de voornaemste havenen van de Roode Zee, aen de Noortzijde, en de Mooren voeren derwaerts uit Indiën allerlei droogeryen, gesteenten, Peerlen, Amber, Moskus en andere kostelijke waeren, die van daer te lande op kamelen na Kairo, en van Kairo na Alexandrette door andere Koopluiden gevoert worden: alwaer de Venetianen en andere Christenen dezelve komen koopen. De meeste stellen deze Stad met Ptolomeus in Egypten; maer andere, als Maginus in zijn Lant-beschrijving, plaetsen de zelve in het Troglodytische Arabien, gelijkze in'er daet daer onder schijnt te hooren; hoewelze onder het gebiedt van den Turkschen Bassa van Kairo staet. De Stad leit rontom in een zandige en onvruchtbare woestijne, die zich eenige mijlen verre uitstrekt; waer in gene menschen woonen, nocht geboomte, lover, noch gras wast: zulx al de lijftocht van andere plaetsen derwaert gevoert wort: daerenboven moet al het water twee mijlen verre van daer op kamelen in de stad gebraght worden, en is zoo brak, dat het vele ziekten onder de burgery veroorzaekt. Op een zekere hooghte vertoont zich een kleen Kasteel, gesticht na d'oude wijze, met oude vervalle en onsterke muuren.

Is een treffelijke Zee-haven.

Bethsames. Verre van daer na 't Zuiden en den Nijl leit *Bethsamês*, die van eenige voor d'oude stad Heliopolis, dat is, de Zonne-Stad, gehouden wort.

Muhaisira. Vijftien mijlen ten Zuiden van Kairo leit aen den Nijl de vervalle stad *Muhaisira*, en hondert en twintigh mijlen van Kairo, op den oever des Nijls, de Stadt *Benisuait* of *Benisuahid*. *Benisuait.*

Leo. part. 8. *Munie.* Hondert en tachtigh mijlen van Kairo leit op een verheven plaets aen den Nijl een andere stad, *Munie* geheten, gesticht ten tijde der Mahumetanen, door zekeren *Chalib*, Stad-houder en Hoveling van den Kalif van Bagdet. De Stad was eertijts verciert met deftige Kerken en andere gebouwen; en daer in vertoonen zich noch heden verscheide puin-hopen van de aeloude Egyptische gebouwen. Niet verre van *Munie* leit aen een klenen arm des Nijls, op een verheve plaets, de stad *El Fium* of *Fyum*, eertijts *Abidus*, en van zommigen *Abutich* geheten. Men zeit dat Jozef, zoon van Jakob, aldaer allereerst begraven wiert, wiens lijk Moyses daerna, wanneer de kinderen Israëls Egypten verlieten, na een andere plaets vervoerde.

Fyum. *Livius [Sa]nutus.*

Manf L[oth]. Dicht by Fyum vertoont zich noch de zeer groote en oude stad *Manf Loth* of *Menf Loth*, aen den oever des Nijls gelegen. Deze Stad, van de Egyptenaers gesticht, wiert van de Romeinen daerna verwoest, en begon namaels ten tijde der Mahumetanen weer bewoont te worden; hoewel dezelve nu geenzins met haer voorige luister en heerlijkheit over-een-komt. Daer staen noch heden zeer groote en hooge Kolommen en heerlijke Kerk-portalen, met vaersen daer op, in d'Egyptische tale, geschreven. Dicht by den Nijl staen groote puin-hopen van een groot gebouw, dat eertijts een Kerk schijnt geweest te zijn, waer onder veel goude, zilvere en loode penningen gevonden worden; die op d'eene zijde Hieroglyfische of heilige Egyptische letteren, en op d'ander zijde d'afbeeldsels der oude Egyptische Koningen vertoonen.

Livius [Sa]nutus. *Leo. par[t.]*

Azuth. *Azuth*, eertijts Bubastes geheten, en aen den oever van den Nijl ontrent twee-hondert en vijftigh mijlen van Kairo gelegen, was eertijts om haer grote en verscheide deftige gebouwen, die met Egyptische opschriften praelden, een wonderlijk schoone stad, maer leit heden 's daeghs voor het meerdeel verwoest, en onder de puin-hoopen begraven. In deze Stad woonen eenige hondert huis-gezinnen van Christenen, en daer in zijn noch drie of vier Kerken ongeschonden gebleven. Buiten de Stad staet een Klooster, waer in over de hondert Munnikken woonen, die visch nocht vleesch eten, maer alleenlijk by kruiden, broot en Oly.

Olyven leven. Het Klooſter heeft jaerlix groote inkomſten en herberght en vergaſt alle vreemdelingen, die behoeftigh zijn, drie dagen lang.

Drie-hondert mijlen van Kairo leit aen dẽ oever des Nijls byna d'alleroudſte Stad van Egypten, *Ichium* geheten, geſticht door Mizraim, de zoon van Chus. De Mahumetanen, wanneerze eerſt over Egypten begoſten te heerſchen, hebben deze Stad der wijze verwoeſt en geſchonden, dat'er niets over en d'eene ſteen op den ander niet gebleven is: want zy braghten de Kolommen en grootſte ſteenen na d'andere of Weſt-zijde des Nijls, en gebruikten die tot het ſtichten der ſtad *Munſta* of *Munſia*, die zeer enge ſtraten heeft, de welke 's zomers, ter oorzake van het ſtuiven des ſtofs, zeer moeielijk te bewandelen zijn; hoewel d'omleggende landen vruchtbaer vallen in het voortbrengen van koorn en allerlei beeſten.

Anthius, eertijts *Anthinoë* of *Anthedon*, volgens Marmol, geheten, was een ſchoone ſtad, door de Romeinen aen den Weſterlijken oever des Nijls geſticht: waer in zich noch heden treffelijke opſchriften, op marmere Zuilen geſchreven, vertoonen. Dicht by Anthius leit mee aen den zelven oever des Nijls de ſtad *Barnabal*.

Theben, oulinx een van de vermaerſte en oudſte ſteden in Egypten; maer heden geweldigh van haren voorigen glans verandert, leit aen de Weſt-zijde van den Nijl, ontrent vijf dagen reizens van Kairo. Zy wort van den Lantbeſchrijver Strabo *Diospolis*, dat is, Jupijns-ſtad, om dat Jupijn in dezelve wiert aengebeden; van Homeer en Stefanus, in zijn Boek van de Steden, *Hekatompulos*, dat is, hondert poorten, (dewijl men zeit dat Theben eertijts zoo veele poorten had,) van Diodoor *Buſiris*, van de Moorenlanlanders *Sirim*, van d'Arabers nu *Aſna*, dan *Aſiuth*, en *Aſuan* geheten. Geen onder al d'oude Schrijvers is'er, die deze Stad naukeurighlijker beſchrijft, dan Strabo, gemerkt hy het overſchot der oude gedenk-tekenen van Theben zelf als oogh-tuigh bezichtight heeft. *Daer zijn'er ook*, zeit hy, *die deze Stad voor de hoofſtad van Egyptẽ houden: heden vertonen zich d'overige ken-tekenen van haer groote; en zy heeft in de lengte ontrent tachtigh ſtadien. Daer zijn zeer vele Tempelen, die ten deele van* den Perſiaenſchen Koning *Kambyſes geſchonden zijn. Nu beſtaet de Stad uit verſcheide vlekken; en een gedeelte desſelfs leit in Arabien, alwaer de ſtad is, en ook een gedeelte in de verdere lant-ſtreek. d'Een van de twee Koloſſen, uit een helen ſteen gehouwen, en dicht nevens elkandre gelegen, ſtaet noch heel en gaef; maer de bovenſte delen van d'ander zeitmen door een aert-beving afgevallen te zijn. Men gelooft ook, dat eenmaels 's daeghs zeker geluit, als van een klenen ſlagh, uit het deel, dat aen den voet-ſtal gebleven is, gehoort wort. Ik zelf, wanneer ik my daer met Elius Gallus, en met de overige vrienden en krijgs-knechten, die by hem waeren, bevond, hoorde ontrent ten een uure een geluit, als of zulx uit den voetſtal quam: dan of het van een der omſtaenders gemaekt was, zou ik niet weten te zeggen; om dat alles, om d'onzekerheit der oorzake, veel meer te geloven is, dan dat uit ſtenen, dusdanigh tzamen gevoeght, geluit zou komen. Voorby Memnonium zijn ontrent veertigh Graf-ſteden der Koningen in zekere onderaerdſche kuilen, in ſteen gehouwen en wonderlijker wijze gemaekt, en wel waerdigh om bezien te worden. Nevens deze Koloſſen ſtaen op zommige Obeliſken opſchriften, die de rijkdommen en maght derzelve Koningen verklaren.* Welke woorden van Strabo de groote, vermaertheit en pracht der ſtad Theben genoegh te kennen geven. Al 't geen Strabo ſchrijft komt met het hedendaeghze *Aſuan* overeen: dat meer is, 't geen de Grieken Theben noemen, wort van de Koptiſten *Soan* geheten, waer van d'Arabers den naem *Aſuan*, met de letter *A* alleenlijk voor *Suan* te ſtellen, ontleent hebben.

In deze Stad zijn ook vele Piramiden en Obeliſken, volgens het ſchrijven van Strabo, Diodoor en Herodoot, geweeſt: waer van zommige noch overgebleven, en andere door de dolheit van Koning Kambyſes ſchendigh geſchonden en geſloopt zijn.

De diepe geheimeniſſen, die d'Egyp-

gyptenaers met d'Obelifken en met de tekenen, op de zelve gehouwen, trachten uit te beelden; desgelijx de groote meenighten dezer gevaerten eertijts in Egypten, porren en geven my aenleiding, om in 't kort de zelve wat nader te befchrijven. Obelifken, dan, zijn vierkante fteene Kolommen, die allengs in de hooghte fpits toelopen, en in een klene Piramide eindigen, en op alle vier zijden met Hieroglyfifche tekenen of verborge Egyptifche letteren bezet zijn. Zy worden van de Grieken *Obeloi* geheten, dat is, braet-fpitten, na de gelijkenis van hunne braet-fpitten, (want *Obelos* betekent in 't Griex een braetfpit,) van d'Italianen na de geftalte, die onder breet, en boven allengs fpits toeloopt in vorm van een naelt, *Auguglia*, dat is, Naelt; (met welken laeften naem de zelve ook by de Neerlanders bekent zijn;) van d'Arabers *Meffalets Faraonis*, dat is, *Faroos naelden*, om dat het eigentlijk een vont der Faroos is, d'eerfte Koningen van Egypten; maer d'Egyptifche Priefters hebbenze met een gevoeghlijken naem, om de geheimeniffen, daer onder verborgen, te kennen te geven, de vingeren der Zonne genoemt.

Verfcheide benamingen der Obelifken.

Kircher. Obilifc. Pamphil.

Wie Naelden in Egypten opgerecht hebben.

De geen, die allereerft een Naelt in Egypten deed oprechten, was d'Egyptifche Koning *Manuftar*, dat is, Heer van Memfis, die allereerft het gebruik van Naelden op te rechten, in 't jaer, na de fchepping, twee-duizent zeshondert en vier, heeft ingevoert.

Manuftar.

Sothis.

Na hem volbraght zijn zoon Sothis, die zijnen vader in 't Rijk volghde, 's vaders aengevangen werk. Hy deed, t'effens met zijnen zoon, te Heliopolis of in de Stad der Zonne twalef Obelifken of Naelden, in 't jaer, na de fchepping, twee-duizent acht-hondert en drie-en-tnegentigh, elf-hondert en zeven-en-vijftigh jaeren voor Chriftus geboorte, oprechten.

Momfenkur.

Momfenkur, dat is, Heerfcher van Memfis, zoon van Sefoftris, heeft een naekte Obelifk en zonder tekenen, miffchien belet door de doot, in 't jaer, na de fchepping, twee-duizent negenhondert en zeven-en-veertigh doen oprechten; desgelijx heeft ook *Simares* of *Simannes* verfcheide Obelifken ten tijde van Koning David, in 't jaer, na de fchepping, twee-duizent negenhondert en zes-en-tachtigh, opgerecht.

Marres.

Koning *Marres* of *Afres*, van andere *Vafres* geheten, heeft in 't jaer, na de fchepping, drie-duizent en twee-en-twintigh, een naekte Obelifk opgerecht, die Keizer Klaudius uit Egypten deed vervoeren, en voor het Maufoleum te Rome oprechten.

Pfammitichus.

Koning Pfammitichus, van Plinius Senneferteus geheten, heeft een groote Obelifk met zin-rijke tekenen te Heliopolis, in 't jaer, voor Chriftus geboorte, acht-hondert en zeven, doen oprechten.

Nektabanus.

Koning Nektabanus, van andere Necho geheten, heeft in 't jaer, voor Chriftus geboorte, zeven-hondert en veertigh, een groote Obelifk te Memfis doen oprechten, die daerna van Koning Ptolomeus Filadelfos t'Alexandrie in den Tempel Arfinoë opgerecht wiert. Meeft al deze Obelifken zijn op verfcheide tijden door de Roomfche Keizeren uit Egypten na Alexandrie gebraght, en van daer na Rome overgevoert, alwaer noch ten huidigen dage eenige ftaen opgerecht.

Kambyfes heeft al de Naelden doen uitroeien.

Eindelijk heeft de Perfiaenfche Koning Kambyfes, na het veroveren van Egypten ('t welk zich toedroegh in 't jaer, na de fchepping, drie-duizent vijf-hondert en acht-en-twintigh, vijfhondert en twee-en-twintigh jaeren voor Chriftus geboorte,) al d'Obelifken, zoo wel die opgerecht ftonden, als die neer-gevallen waeren, doen vernielen, en al d'Egyptifche Priefters dooden of verbannen; waer door het oprechten der Obelifken, en de zelve met heilige Egyptifche letteren te behouwen, uit de gewoonte raekte; dewijl geen andere luiden, dan de Priefters, zich op deze letteren verftonden.

Zy wierden niet alleen van Koningen, die alleenlijk hun gedachten lieten gaen, om groote Obelifken op te rechten; maer kleene ook van Priefters en luiden van ftaet opgerecht; welke gewoonte allengs zoo verre was ingewortelt, dat'er naulix een plaets zoo kleen in Egypten was, daer geen Obelifken ftonden opgerecht. Want het

het is zeker, dat 'er noch heden ontelbare Obelisken onder d'aerde en het water verborgen leggen; waer over zich niemant behoeft te verwonderen, die op de drift en genegentheit der Egyptenaers, in het dienen der Zonne, wien ter eere zy d'Obelisken oprechten, acht wil slaen.

De groote der Obelisken was verscheiden; zommige waren niet groter, dan tien of twalef voeten; andere stijgen tot de hooghte van twintigh, dertigh, tzeventigh, hondert, en hondert en veertigh voeten.

...glyfi- ...ekenen ...Nael- ...ehou-

Op al de vier zijden der Obelisken, van d'aeloude Egyptische Priesters opgerecht, waeren verscheide zin-tekenen en beelden gehouwen, waer onder diepe geheimenissen en duistere zinnen verborgen lagen, byna op de zelve wijze, gelijk de tekenen en beelden, op de dek-kleden en windselen der Mummien geschreven; hoewel deze laeste eigentlijk op de bescherming des lijks sloegen; maer de tekenen der Obelisken beelden eigentlijk Goddelijke en natuurlijke geheimenissen en verborgentheden uit; daerze nochtans bywijle een en dezelve tekenen waeren.

...den ...r ne- ...

Daer wierden bywijle ook naekte en gladde of geslepe Obelisken, zonder eenige verborge Egyptische tekenen, opgerecht, die alle van Egyptische Koningen, herkomstigh uit Moren-lant, en van geene ingeboorne Egyptische Koningen opgerecht zijn; uitgezeit Ninkorius, die een naekte of gladde Obelisk, door belet misschien van zijne ontijdige doot, heeft doen oprechten. Waer uit blijkt, dat d'Egyptische Priesters hun geheime letter-kunst aen vreemde Koningen niet hebben willen openbaren, of dat die Koningen uit onwetenheit de zelve niet achten, en zich vernoeght hielden met de verborge naekte en stomme gestalte der Obelisken.

...in wat ...de Nael- ...emaekt ...den.

Wijders, op dat den Egyptenaers in het uitbeelden der verborge geheimenissen, die zy in alle hun werken, en voornamelijk in het oprechten der Obelisken voor oogen hadden, aen de zelve niets zou ontbreken, zoo hebben d'eerste vinders der heilige Egyptische letteren een stoffe van steenen tot deze gevaerten verkooren, die op de geheimenissen, daer op gehouwen, wonder wel paste. Deze steen, van de Grieken *Pyroboilon*, van de Latijnen Thebaensche steen, en van d'Italianen *Granito Rosso* geheten, was een zeker slagh van Marmer, die drops-gewijze, eveneens als met verscheide verruwen geschakeert en besprengkelt, en van een onbrekelijke, en niet minder hardigheit was, dan de Porfyr-Steen. De Steen-mijn, waer uit deze Marmer gehouwen wiert, leit dicht by d'aeloude stad Theben en by de bergen, die zich na Mooren-lant en de water-vallen des Nijls ten Zuiden strekken. En schoon in Egypten geen slagh van andere marmer gebrek is, zoo hebben evenwel d'Egyptische Priesters, uit inzicht van zekere geheime werkingen der natuure, die daer onder verborgen lagen, dit slagh van Marmer tot het oprechten der Obelisken verkooren; gelijkmen ook tot noch toe in Egypten geen Obelisk gevonden heeft, die van andere steen, dan van deze marmer gemaekt is. Wonder is het, daerenboven, dat deze Marmer op geen andere plaets gevonden wort, dan in Egypten: want hoewel diergelijke slagh van Marmer op 't eilant Ilia en andere plaetsen in Italien, en in Zweden gevonden wort, zoo magh die evenwel in hardigheit van stoffe en verscheidenheit van plekken tegen den Egyptischen Marmer geenzins op.

Waerom nu d'Egyptenaers d'Obelisken alleen van dezen bonten Marmer gemaekt hebben, daer nochtans in Egypté menigerlei ander slag van Marmer te vinden was, zulx kan uit deze volgende woorden bespeurt worden.

d'Egyptenaers, die d'Obelisken ter eere van de Zonne oprechten, (gelijkze ook met haer spits de stralen der Zonne schijnen te verbeelden, en hierom ook van d'Egyptenaers vingeren der Zonne genoemt wierden,) hebben niet een ieder stoffe van steen zonder onderscheid daer toe willen nemen; maer zoodanigh gesteente, dat d'eigenschappen der Zonne door zekere gelijkvormigheit en gelijkenis al- *Waerom zulx geschiede.*

lermeeſt uitbeelde. Deze Egyptiſche Marmer beſtaet van natuure uit vierderlei verſcheide ſtoffe: want de voornaemſte ſtoffe des ſteens is blinkend rood, waer onder hier en daer nu heldere en Kriſtal-verruwige, nu violet-verruwige, dan blaeuwe en as-graeuwe, of bywijle zwart-verruwige deeltjes vermengt gevonden worden. Wanneer d'Egyptenaers deze vermenging van verſcheide dingen inzagen, verkoorenze deze ſtoffe, als waerdigh en zeer bequaem om hun verborge geheimeniſſen daer door te vertoonen, tot het oprechten der Obeliſken. Want dewijl zy beſlooten hadden de Obeliſken aen de Zon te wijden, en de Zon zijn maght en gebiet allermeeſt in de vier Elementen of Hooft-ſtoffen des Werelts deed blijken; zoo hebbenze deze maght der Zonne, door d'Obeliſken, die zy vingeren der Zonne noemden, zoeken uit te beelden; zulx zy door de vierderlei menging of ſtoffe buiten twijfel de vier Elementen, en, in 't byzonder, door de vuur-rode deeltjes, het vuur, door de Kriſtal-verruwige en heldere deeltjes, de lucht; door de blaeuwe, het blaeuwe water, en eindelijk door de zwarte deeltjes, d'aerde zeer aertigh en ſchrander te kennen hebben gegeven. Men ziet, derhalve, met hoe groot een ſchranderheit d'Egyptenaers, in het verkiezen van bequame ſtoffen tot hun gevaerten, gearbeit hebben, en hoe zy, om hun dingen ſchranderlijk te vertoonen, niets daer toe verkooren hebben, dan 't geen geheimeniſſen in zich begreep. Het blijkt, dan, uit 't geen verhaelt is, waerom d'Egyptenaers tot d'Obeliſken geen anderen ſteen gebruikt hebben, dan den gemelden bonten of geſprengkeldē Marmer: want indien elders Obeliſken van een andere kleure gevonden worden, het is voor een vaſt en zeker teken te houden, dat dezelve geenzins in Egypten gemaekt zijn; maer of van uitheemſche, die de Egyptenaers daer in wilden navolgen, of in de laeſte tijden, wanneer, met het ombrengen en verbannen der Prieſters door Koning Kambyſes, de heilige Egyptiſche letteren, die op de Obeliſken gehouwen ſtonden, alree uit 't gebruik geraekt waeren. Zoodanigh d'Obeliſk was, van de Feniciers ter eere van de Zonne opgerecht, die met zijn kegel-vormige vlakte, opgehouwe geſtalten, en ſtoffe en verruwe des ſteens, zeer vele van die Obeliſken verſchilde, die d'Egyptenaers ter eere van de Zonne oprechten; zoodanigh een ook Keizer Antoni Heliogabalus uit Syrien na Rome, volgens Herodianus, deed vervoeren. Weshalve blijkt hier uit, dat d'Egyptenaers dezen geſprengkelden Marmer voornamelijk gekoren hebben, voor eerſt, om een zekere overeenkoming en gelijkvormigheit der hoedanigheden des ſteens met de hoedanigheden der Zonne; en ten tweede ook, om de wonderlijke herdigheit van dezen ſteen, en dat hy van allen tegenſpoet van weer en wint bevrijt is.

Op wat[...] ze d'Ob[...] ken uit [...] Steen-m[...] na de v[...] dende p[...] ſen gev[...] wierde[...]

Al de groote Obeliſken wierden uit de Steen-mijnen na hun verordende ſtant-plaetſen in dezer wijze gevoert. Voor eerſt wiert een groote gracht gegraeven, die onder de alree gehouwe Obeliſk zelf haer begin nam, en tot in de Nijl liep: waer in twee groote ſchepen neffens elkandre geordent wierden, geladen zoo diep met ſteenen, dat de zwaerte der ſtenen twee-mael zoo zwaer was, als de ſtene Obeliſk. Daerna roeidenze deze twee ſchuiten, vaſt aen elkandre gehecht, tot zelf onder d'Obeliſk, die met zijne uiterſte einden ter wederzijde op de kanten der gracht hing. Na dat de ſchepen dus onder d'Obeliſk gebracht waeren, wierden dezelve allengs, met het uitladen der ſtenen, gelicht, tot datze de hangende Obeliſk oplichten; die dan, dus opgelicht, door de gegrave gracht in den Nijl, en van daer na haer verordende plaets gevoert wiert.

Plin. lib[...] c. 9.

Daer vertoonen zich noch heden te Theben Egyptiſche, Latijnſche en Griekſe opſchriften, en buiten de poorten oude puin-hopen en Kolommen, eertijts blijk-tekenen van hare voorige heerlijkheit. De Stad had, volgens Diodoor, in zijn omtrek hondert en veertigh ſtadien, acht en twintigh ſtadien gerekent op een mijl. Wat het getal der poorten belangt, die op hondert begroot worden, die rekening ſchij-

ſchijnen zommigen, volgens den zelven Diodoor, te verwerpen, met bybrengen, dat degenen, die zulx ſchrijven, alleenlijk het groot getal der poorten hebben willen te kennen geven; hoewel andere, als Mela, zulx ſchijnen te beveſtigen, met byvoegen, dat Theben zoo volk-rijk was, dat uit ieder poorte tien-duizent gewapende mannen konden trekken. Men vind'er, die het woort *Hekatompylos*, dat hondert Poorten betekent, (daer meeTheben byHomeer genoemt wort,) op hondert Paleizen duiden; waer op zoo vele Vorſten hun verblijf
.14. hadden. Eenige, volgens Plinius, hebben gewilt, dat de gehele Stad op ſtene gewelfſelen of boogen ſtont, 't welk ten dien einde dus gemaekt was, op dat d'Egyptiſche Koningen langs dezen wegh, onder de huizen der ſtad, met hun heir, buiten weten van iemant, zouden konnen trekken.

Rontom de gemelde vervalle en geſloopteStad leggen deWoeſtijnen van het Thebaner-lant of geweſt van Theben, waer in eertijts zeer vele heilige Kluizenaers woonden. Twee dagen reizens van Kairo leit een Woeſtijne, alwaer gezeit wort het onderaerdſche hol van Sinte Paulus te zijn, daer in Sinte Antonius hem bezocht.

Zes mijlen van de ſtad *Munſia* of *Munza* leit eenKlooſter der Chriſtenen, na Sinte Georgius, *Georgie* gehetẽ, dat eertijts zeer vermaert was, en bewoont wiert van meer, dan twee-hondert Monnikken, die vele vaſte goederen en jaerlix grote inkomſten hadden, die van hen aen alle behoeftige vreemdelingen tot hun onderhoudt uitgedeelt wierden; zendende het overſchot aen den Patriarch te Kairo, die dat aen de behoeftige vreemdelingen zijner land-ſtreek insgelijx uitdeelde. Maer ſedert twee-hondert en vijftigh jaeren herwaert ſtorven al deze Monnikken door zekere Peſte, die over geheel Egypten woede; waer op de Baſſa of Vorſt van *Munſia* het gemelde Klooſter met een muur deed omringen, en van binnen verſcheide huizen voor hantwerks-luiden en koop-luiden ſtichten, om daer in te woonen.

Chiam of *El Chiam*, een klene ſtad, was eertijts aen den Nijl geſticht door de Mahumetanen; hoewel de Chriſtenen, Jakobijners geheten, de zelve eertijts bewoonden; maer is door den oorlogh zoodanigh verwoeſt en geſchonden, dat 'er naulix merk-tekenen van de ſtad zijn overgebleven. Livius Sanutus ſchijnt te gevoelen, dat op deze plaets eertijts d'aeloude ſtad Diospolis van Ptolomeus zou geſtaen hebben; dewijlze beide op een zelve hooghte gelegen zijn.

Vier-hondert mijlen ontrent of wat minder van Kairo leit een andere ſtad aen den oever des Nijls, *Barbande* geheten, die van de Romeinen verwoeſt wiert, gelijk zulx de groote puin-hopen, die voor het meerdeel na Aſna vervoert wierden, noch kunnen getuigen: waer onder bywijle goude en zilvere penningen en ſtukken van Smaragden gevonden worden. *Barbande.*

Tegen over *Barbande* leit d'oude ſtadt *Kane*, geſticht van d'Egyptenaers aen den oever des Nijls, en omringt met een muur van ſtenen, in de Zon gedrooght. d'Ingezetenen zijn luiden van geringen ſtaet, en leggen zich alle op den lant-bouw: waer door deze plaets, die door een zandige en water-looze woeſtijne van over de hondert en twintigh mijlen groot van de Roode Zee geſcheiden wort, zeer kooren-rijk is, dat d'inwoonders na Medine, alwaer het Graf van Mahometh is, en ook na Mecha in Aſie vervoeren. Recht tegen over *Kane* leit aen de Roode Zee een haven, *Choſſir* geheten, derwaerts men van *Kane* over de gemelde zandige woeſtijne reiſt. Vele pakhuizen ſtaen in dit *Choſſir*, waer in de waeren, die van *Kane* na *Choſſir* overgevoert zijn, ontladen worden. Het is geloofelijk, volgens het ſchrijven van Livius Sanutus, dat deze haven d'oude ſtad Berenice zy, dewijlze op een zelve hoogte gelegen zijn; hoewel eenige willen, dat het Mioſormus zy. *Kane.*

Men heeft 'er ook de ſtad *Konza*, eertijts Metakompſus geheten, ter plaetſe, daer het eilant Elefantine, in den Nijl, gelegen is, niet verre van de ſtad Aſne. Op d'uitterſte Zuiderlijke grenzen van Egypten wort van d'ou- *Konza.*

d'oude Schrijvers ook een stad gestelt, Elefantis of Elefantine geheten; daer van heden alleenlijk de naem is overgebleven.

Eindelijk leit in't Zuiden van Egypten, aen den Westerlijken oever des Nijls, de stad *Asne*, die in oude tijden *Siene* geheten wiert; maer heeft den naem *Asne* van d'Arabers gekregen: want dewijl het woort *Siene* na het Arabisch woort *Zeycha*, dat leelijk betekent, eenighzins schijnt te zweemen, en de stad hen te schoon docht te zijn, om den naem van leelijk te voeren, zoo veranderden zy den naem *Siene* in *Asna*, 't welk zoo veel als schoon in't Neerduitsch te zeggen is; gelijk de Stad in'er daet zeer schoon is; hoewel de Romeinen eertijts de zelve voor het meerdeel verwoest hebben; maer is namaels door de Mahumetanen veel heerlijker herbouwt geworden.

Sanutus. lib. IX.

d'Ingezetenen, door den grooten handel, dien zy op het Koningrijk van Nubie, eensdeels te scheep langs den Nijl, en eensdeels te lande door de woestijnen, geduurigh drijven, zijn rijk van beesten, koorn en gelt.

In de stad, die groot van omtrek is, en van de Moorenlanders, volgens Marmol, *Gauera* geheten wort, vertoonen zich noch ten huidigen dage vele schoone gebouwen en eenige wonderlijke graf-steden, met Egyptische en Latijnsche opschriften. Daer is ook een put van een wonderlijke diepte, en zeltzamen aert, wiens gront de Zon des middaghs van alle kanten beschijnt, ten tijde van den zomerschen Zonne-stant. Tot aen deze stad *Asna* of een weinigh verder kan de Nijl te scheep bevaren worden; maer voor by dezelve is hy een stuk weeghs onbevaerbaer, ter oorzake van de sterke water-vallen; zulx de goederen over lant gevoert, tot voor by de water-vallen, en dan weer in schuiten geladen worden.

Diepe put.

Stad Assuan.

Achtien mijlen van Asne, na't Oosten, leit aen den Oosterlijken oever des Nijls een oude en groote Stad, *Asuan* of *Assuan* geheten, die by zommigen voor de stad Konze of Metakompsus gehouden wort, en aen de woestijne *Buche* komt te grenzen: waer door men na de stad *Suaquen* reist, aen het Rode Meir, op de grenzen van Moorenlant gelegen, en van Marmol in Egypten, en niet in Trogloditen geplaetst. Voorby dit *Asuan* kan de Nijl niet meer bevaren worden, ter oorzake van de klippen en sterke water-vallen, die de schipvaert aldaer onbruikelijk maken. Het is aldaer des zomers zeer heet, en d'inwoonders zijn byna alle bruin van verruwe, eensdeels ter oorzake van de groote hitte, en ten andere, dewijlze zich met de volken van Nubien en Mooren-lant vermengen. Op verscheide plaetsen ontrent deze stad zijn vele oude Egyptische gebouwen en eenige hooge toorens, die aldaer *Barba* geheten worden: waer uit te besluiten is, dat hier het aeloude Theben zou gestaen hebben, en *Asuan* uit de puin-hoopen van Theben opgebouwt zijn: want Theben was eertijts zoo groot, dat het zich tachtigh stadien in de lengte, volgens Strabo, uitstrekte. Zeker Arabische Schrijver Abulfeda schrijft van dit *Asuan* aldus: *Asuan is een stad van Opper-Thebanerlant, na de zijde van d'Oosterlijke woestijne gelegen: waer in die zeer bekende Naelt staet opgerecht; die het allergrootste gedenk-teken der eerste aeloudheit is, eensdeels om haer groote gehouwe steenen, en eensdeels om de meenighten der beelden, die op dezelve gezien worden.* Dat in Theben vele Obelisken en Piramiden gestaen hebben, getuigen Herodoot, Diodoor, en andere Schrijvers, gelijk alree in het beschrijven van Theben gebleken is. Voorby deze Stad, die d'uitterste grens-plaets des Turkschen gebiets in Egypten is, vindmen geene woningen meer, die verhael-waerdigh zijn, maer alleenlijk eenige hutten, daer in bruine volken woonen, die onder de volken van Buchia staen, en een tale spreken, die uit d'Egyptische, Arabische en Moorenlandsche tale tzamen is geraept.

Sanutus

Verscheide meer andere klene steden en plaetsen van kleen belang, en van langer hant door den tijd vervallen, staen by Sanutus en andere Lantbeschrijvers van Afrika met weinige

woor-

woorden aengeroert: als daer zijn onder andere deze volgende: *Thura*, in 't Ooſten dicht by Kairo gelegen. *Sachila* en *Farſone*, beneden het Meir Meris gelegen. *Narnite* en *Nitriote* boven het zelve Meir gelegen. Jozefsgraf, 't welk, volgens Sanutus, een oud gebouw is, en op den hoek van twee takken des Nijls geſticht ſtaet; alwaer, volgens 't zeggen, Jozef begravẽ wiert, eer de Hebreën hem na de graf-ſtede zijner voorouderen overbraghten. *Elmene*, *Libelezait*, *Suguan*, *Dakat*, alle onvolkrijke plaetſen; waer onder de eerſte lantwaert in, een ſtuk weeghs van de Rode Zee; maer d'andere dicht aen de Roode Zee gelegen zijn.

…s hoek. De hoek of punt van Koning Faro, van waer Moſes met zijn volk, in het vluchten voor Faro, wonderlijker wijze door de Rode Zee trok. *Korondol*, *Aziruth*, en *Afaka*, beide plaetſen, aen de Roode Zee niet verre van elkandre gelegen, met weinigh of geene inwoonders.

…Put- De zeven Putten, van d'Italianen *Zette Pozzi* geheten, is een plaets in een dorre lant-ſtreek gelegen langs den Nijl: alwaer zich noch ten huidigen daghe de ken-teekenen der oude putten of water-bakken vertoonen; waer na de plaets dus genoemt is. In deze bakken wiert het Nijl-water bewaert, dat door het overvloeien des Nijls en zekere gegrave gracht daer in ſtorte. *Menuia* en *Koſera* zijn plaetſen of ſteden gelegen op het volgende eilant Herakleopitites; maer arm van ingezetenen. *Veneria* en *Anſene* zijn twee andere plaetſen, niet verre van elkandre gelegen, en meê weinigh van volk. …tus.

Behalve het eilant Michias, by Kairo gelegen, en het eilant Elefantine, worden twee Eilanden, als Herakleopolites en Kynopolites of het Honden-eilant, beide in den Nijl gelegen, van Sanutus in Egypten geſtelt. De hooft-ſtad, op het Eilant Kynopolites gelegen, voerde meê, gelijk het Eilant, den naem van Kynopolis, dat is, Honden-ſtad; dewijl d'ingezetenen allermeeſt een hondt aenbaden, en dien met heilige ſpijze voeden. Heden word deze ſtad *Monſalut* geheten. …polites.

Het Eilant Herakleopolites, dus geheten na haer hooft-ſtad Herakleopolis, dat is, Herkules-ſtad, dewijl Herkules in dezelve wiert aengebeden, is vijftigh mijlen groot, en vruchtbaer in het voort-brengen van Olyven en andere boom-vruchten. In deze ſtad wiert ook het dier Icneumon, dat doodelijk voor de Krokodillen en Slangen is, als heiligh aengebeden.

Getal der dorpen in Egypten. Wijders, behalve deze Steden, wort 'er een groot getal van dorpen in Egypten gevonden: want boven Delta, en ten Zuiden en Noorden van Kairo leggen 'er vier duizent, in Delta twintigh-duizent; welker akkers en beemden van den Nijl eenmael 's jaers bewatert en beſproeit worden. *Sanut.*

Het aertrijk van Egypten is dor en droogh in zich zelf. Wat het aertrijk of de gront van Egypten belangt, die is zandigh, zeer onvruchtbaer in zich zelf, en zoo droogh en dor, dat het niet genoegh is, om deze drooghte en dorheit daer uit te brengen, en het aertrijk vruchtbaerder te maken, den gront matigh met water te beſproeien; maer dezelve moet ook zeer vele dagen diep onder water gezet worden. Te dezer oorzake laten d'Egyptenaers den gront van hun tuinen en bogerden dikwils alle dagen onder water loopen, om dien vruchtbaerder te maken: waer door ook al hun moes-kruiden zeer waterigh, en veel onſmakelijker vallen, dan in Europe. En hoewel het aertrijk van Egypten in zich zelf dus bar en onvruchtbaer is, zoo maekt evenwel de vruchtbare Nijl, die het aertrijk in het overvloeien met zeer vette ſlibbe overdekt, het zelve zeer vruchtbaer en bequaem om bebouwt te worden: ja, wort op zommige plaetſen zoo weligh, dat de huis-luiden de vettigheit der aerde dikwils, met zant daer onder te mengen, moeten temperen, en ſchraelder maken. *Wort door den Nijl vet gemaekt.*

Egypten wierdt de koornſchuur van de Romeinen genoemt. De Nijl, met zijn vette ſlib over 't lant te brengen, is d'eenigſte oorzaek, waerom Egypten eertijts niet alleen de koorn-ſchuur van Rome, maer ook van de geheele werelt genoemt wiert, en het Roomſche Rijk met haer koorn en vruchten een derde deel des jaers konde voeden, en dezelve daerenboven

na andere gewesten in grooten overvloet verzenden. De gront van Egypten, volgens Plinius, was zoo weligh en vruchtbaer, dat een eenigh zaet, in d'aerde gesmeten, hondert andere zaden voortbraght. Dan deze ongehoorde vruchtbaerheit had dat ongemak by haer, dat d'Egyptische vruchten niet lang konden duuren, en door den ouderdom bedorven. Dezelve vruchtbare Nijl is d'oorzaek, dat Egypten noch ten huidigen dage aen hun gebuur-volken van 't woest Arabien, aen de Palestijne, Syrien, Konstantinopelen, en geheel Europe, Zuiker, Kassie, Sene-blabladen, verscheide Gommen en andere inlandsche waren kan verschaffen en overzenden.

Delta is vruchtbaer. De lant-streek, by d'Ouden Delta geheten, na haer driehoekige gestalte, is het vruchtbaerste deel van geheel Egypten, dewijl het door verscheide takken des Nijls bevochtight wort; maer het overige voorby Kairo tot aen Morenlant is nergens vruchtbaer, dan twee of drie mijlen in de brete ter wederzijde langs den Nijl, dat van den Nijl bevochtight wort. Voorts zijn d'overige plaetsen niet dan barre en zandige woestijnen, uitgezeit eenige lant-streken, derwaerts uit den Nijl, tot bevochtiging, takken geleit zijn; een vont, na men zeit, van Jozef, Jakobs zoon. *Errif.* Het landschap van *Errif* brengt weligh Rijs en verscheide andere vruchten voort, hoewel zommige plaetsen, ontrent Alexandrette gelegen, met vele onvruchtbare zanden overdekt leggen. Aen den arm of gracht des Nijls, waer door het water in de stad geleit wort, leggen wel verscheide tuinen; maer brengen alle zeer ongezonde vruchten voort. *Zie pag. 51.* *Becheira.* De landen van het landschap *Becheira*, rontom aen den Nijl gelegen, zijn zonderling weligh en vruchtbaer; maer de plaetsen tusschen den Oosterlijken kil, die na Damiate en Syrie loopt, zijn bergh- en poel-loos, en leggen alleen met barre zanden overdekt. Suez en Bocchir, en de lant-streek ontrent het Meir Mareotis, by Alexandrette, hebben rontom, tot aen den Nijl, niet dan groote zandige woestijnen. Sanutus schrijft, dat de gront ontrent Alexandrette onvruchtbaer is; daer nochtans Peter Bellonius in dezelve Rijs, Spelt, Geers en andere vruchten weligh heeft zien groeien. Ontrent Rosette komt Rijs, die niet blank, maer ros is, in grooten overvloet voort, gelijk ook dergelijke Rijs ontrent de stad Damiate groeit.

Egypten is rijk van gewassen. Egypten is ook zonderling vruchtbaer in het voortbrengen van verscheide heelzame kruiden, heesters, boomen, en andere gewassen. Want behalve vele gewassen, die Egypten met Europe gemeen heeft, groeien daer vele gewassen in 't wilt van zelf, die in Europe niet groeien, 't en zy dezelve uit Egypten derwaerts overgebraght worden; als daer zijn, *Datura*, *Kolokasie*, *Sebesten*, *Pijp-Kassie-boom*, *Elhanne*, *Lablab*, *Melochia*, *Sesban*, *Sofera*, *Absus*, *Sempsen*, *Berd*, *Chate*, *Abdellavi*, *Batechia el Mavi*, *Nejen el Jalib*, *Tamaris-boom*, *Dadel-boom*, *Mauz* of *Muza*, *Karob*, *Sant*, en meer andere, waer af alree te voore gesproken is.

Datura. Onder verscheide andere nachtscheien groeit in Egypten zeker nachtscheie, *Datura* of *Tatura* onder de gemene man aldaer, en by Dodoneus, *Alpinus Plant. ex otic.* in zijn Kruit-boek, Stramonie geheten; gelijk by eenigen de vrucht voor de noot Methel van Avicenne gehouden wort. Dit gewas Datura schiet met een langen, dikken en rootachtigen wortel in d'aerde, die een zware reuk by zich heeft. De steel, die enkel, breet, en ront is, en tot de hooghte van vier of vijf elleboogen opschiet, wort in verscheide takken verdeilt, waer aen donker-bruin-verruwige bladen hangen, ter weder-zijde diep ingeschaert. De bloem riekt liefelijk, is aertigh schoon, onder smal en boven breet, en van buiten en van binnen wit: waer na een rontachtige vrucht volght, die met een doornige schel, hoewel zomtijts zonder doornen, bezet is, en veel geel zaet in zich besloten houd, dat eindelijk bleek wort.

Gebruik. Het zaet van deze vruchten, gegeten, maekt de menschen dom, zinneloos en dronken; hoewelze eindelijk weer tot hun zinnen komen. By de struik-rovers, in Egypten, is dit zaet

zeer

p. 130.

Kaßia
Colekafia
Iujuben

Datura

zeer gemeen, die dat ſtooten, en daer meê de koop-luiden dronken maken, om des te bequamer hun goederen te kunnen roven: waer toe zy wonder ſchoone gelegentheit hebben, in het reizen met de Karavane: want zy vervoegen zich zelfs by de koop-luiden, onder ſchijn van t'effens met hen in de Karavane te willen reizen, en geven hen, wanneerze met elkandre over tafel zitten, dit geſtoote zaet, met eenige zoetigheit vermengt, t'eten: waer door de koop-luiden dronken worden, en in eenen diepen ſlaep vallen, en niet voor den derden dagh ontwaken: midlerwijle beroven de gemelde rovers de koop-luiden van hun gout, zilver en andere koſtelijke waeren, die zy by zich hebben.

le boe- Egyp- er meê hten. De hoeren daer te lande ('t geen ook op vele plaetſen in Ooſt-Indiën gepleeght wort) geven den genen, den welken zy hun gelt zoeken af handigh te maken, de zwaerte van een vierendeel loots geſtoote zaet met wijn of andere vochtigheit in: waer door zy aenſtonts zinneloos worden, of luits keels lachen of huilen, of in ſlaep vallen: dikwils pratenze met iemant en geven hem antwoort, niet anders als ofze by hun zinnen waeren; hoewelze niet weten wat zy zeggen, nochte daerna, weer tot zich zelfs gekomen, niet indachtigh zijn, wat zy gezeit hebben. De zelve kracht wort ook den bloem toegeſchreven. De Spaenſche Artzen verdrijven deze zinneloosheit inzonderheit met braek-dranken en ſterke klyſteren.

asie. us de is Æ- Geen gewas is by d'Egyptenaers bekender, nocht meer in 't gebruik, dan de Kolokaſie, van d'Arabers in Egypten *Kulkas* geheten; dewijl al d'Egyptenaers de wortels van dit gewas in vleeſch-zop of ander nat, en op meenigerlei andere wijze toegemaekt, dagelix eten, eveneens gelijk hier te lande de rapen gegeten worden. Zy vermeerderen ook het zaet en verwekken de luſt tot byſlapen, zoo wel raeuw als gekookt gegeten. Hele velden, zoo verre men overzien kan, ſtaen in Egypten met deze gewaſſen beplant; hoewel niemant, hy zy vreemdeling of inwoonder, 't geen wonder ſchijnt te zijn, aldaer oit eenigh gewas met bloemen of vruchten of ſteel gezien heeft; maer wel, 't geen noch meer te verwonderen is, buiten deſſelfs eigen vaderlant. *Bloeit in Egypten niet.* Proſper Alpinus heeft een ronde wortel, (want daer zijn twederlei, ronde en lange) aen hem uit Alexandrette gezonden, te Venetien in zijnen tuin in Gras-maent zien bloeien, met een eenigen bloem, die aen een ronde ſteel zat, en in geſtalte en groote den bloem van de Aron of kalfs-voet zeer gelijk; hoewel hy t'effens met de ſteel niet langer, dan een palm van een hant was. Dat nu deze wortel in Egypten, zijn eigen vaderlant, geen bloem nocht ſteel voortbrengt, en in Italien, buiten zijn eigen geboorte-plaets, zulx gewoonlijk doet, ſchijnt de zeer vette Egyptiſche aerde, waer in deze gewaſſen groeien, en die met het Nijl-water, het beſte van alle wateren, beſproeit en bevochtight wort, alleenlijk te veroorzaken. *Waerom zulx geschiet. Alpinus de plantis exoticis.* Deze gewaſſen, dan, tieren 't allerweligſte in de vette Egyptiſche aerde, en vermeerderen daer allermeeſt in bladen en wortelen: waer door de wortelen voornamelijk vermeenighvuldigen, zulx, door het ſterk vermenigvuldigen der wortelen, deze gewaſſen bloemen nocht vruchten krijgen; maer dewijl dezelve gewaſſen in d'Italiaenſche vreemde en ſchrale aerde, niet alleen in wortelen en bladen niet toenemen; maer, dat meer is, zeer veel afnemen, en de wortelen in die ſchrale aerde kleinder en weiniger worden, zoo is 't geen wonder, dat dezelve, door het optrekken der voedzame vocht na de bovenſte deelen, bywijle bloemen voortbrengen.

Sebeſten. Twederlei ſlagh van Sebeſten-boomen worden in Egypten gevonden; een wilde, den Pruim-boom gelijk, en een tamme, die dikker en breder bladen, dan de wilde heeft. Het bloeiſel van beide beſtaet uit klene witte bloemen, waer na vruchten volgen, die de klene en ronde Pruimen niet ongelijk zijn, met driekante keernen van binnen. De vruchten van den wilden Sebeſten-boom zijn kleender, en worden later rijp, dan die van de tammen, die grooter en beter zijn. Het af-

afziedsel der vruchten is dienstigh tegen de kuch, aemborstigheit, zijdewee, heesheit, en tegen vele koortzen en alle gebreken der borst en long-pijp. Uit het mergh der vruchten, die het gehele jaer aen den boom hangen, en in de herfst rijp zijn, wort schoone vogel-lijm gemaekt, met de rijpe Sebesten te stampen en af te wasschen, die dan, in vorm van een pleister, tegen alle verharde gezwellen van d'Egyptenaers gebruikt wort.

Pijp-Kassie-boom. De boom, by d'Artzen in 't Latijn *Cassia fistula*, dat is, Pijp-Kassie, geheten, noemen d'Arabers in Egypten *Sagiar el Selichet*; 't geen eigentlijk Peule-boom in 't Neerduitsch te zeggen is, en de Turken *Chai'ar Xambar*, 't welk zwarte Kassie betekent. Hy groeit in groote meenighte in lage en vochtige aen-zee-gelegene plaetsen van Egypten, is in stam, takken, bladen, en in schors, die effen, week, en aschverruwigh is, den Noote-boom geheel en al gelijk; hoewel in alles veel cierlijker. Maer aen de steelen hangen veel meerder bladen, dan aen die van de Noote-boom, namelijk, gemeenlijk aen ieder zijde vijf op een ry: desgelijx zijn dezelve eens zoo lang, als die van de Noote-boom, en op d'einden spits. De bloeisel of bloemen zijn die van de geele Violier zeer gelijk, gout-geel, zeer wel-riekend, voornamelijk in den morgenstont; zulx d'Egyptenaers, om de reuks halve, gemeenlijk met wandelen onder de Kassie-boomen zich verlustigen. Ieder boom heeft in 't midden vele zeer dunne stijlen, die allengs groot worden, en in dikke pijpen, *fistulæ* in 't Latijn geheten, daerna veranderen, die den gehelen tijd des jaers rijpen, en het geheel jaer door altijts aen den boom blijven hangen.

d'Egyptenaers plukken deze pijpen te Kairo alleenlijk in Zomer-maent van den boom, als wanneer 'er weer vele andere klene en groene uit de bloemen voor den dagh komen, die allengs grooter en eindelijk zwart worden. De pijpen, die in en ontrent de stad Damiate wassen, hebben dikke schillen, en weinigh mergh van binnen; maer de Kairische en Alexandriner zijn zeer dun van schil en binnen vol van mergh, waerom ook deze voor de beste gehouden worden, en twederlei zijn; namelijk, rootachtige, die zy *Abes* noemen, na de kleur des volks, en de beste zijn; en andere zwarte. Prosper Alpinus wil, dat de Pijpen, die in het schudden rammelen, de beste zijn, 't geen valsch en een teken is, datze verdrooghde zaden beslooten houden, en het honing-zoete mergh daer uit gedrooght is. Onder het rijpen vallen dikwils deze vruchten, door een harde wint en het stooten tegen elkandre, van de boomen; die dan onbequaem zijn om te gebruiken. Waerom zommige Huis-luiden, om zulx voor te koomen, vele pijpen van een zelven tak met een bant aen elkandre vast binden.

Gebruik van de Kassie. Het merg der Pijpen wort eveneens van d'Egyptenaers gebruikt, gelijk hier te lande; namelijk, broks-gewijze, of met eenigh nat in vorm van een drank. Het is getempert verwarmend, en bevochtight in d'eersten graet: het maekt kamer-gang, en drijft de fluim en gal uit de mage en gedarmte, en zuivert en tempert het hittige bloet. Het zelve mergh, met zuiker en zoet-hout ingenomen, wort voor een groot geheim genees-middel tegen de gebreken der nieren en blaze gehouden: want het bluscht d'onmatige hitte der nieren, en drijft de slijmige vochtigheden uit deze delen door de blaze uit; zulx d'Egyptenaers zich door het veel gebruik dezes merghs van den steen der blaze bevrijden. Het is ook dienstigh tegen de pijn der leden, die uit hette ontstaet, voornamelijk tegen het voet-euvel, indien het pleisters-gewijze daer op geleit wort.

De bloeisel oft bloemen, in zuiker geleit, verstrekken ook een krachtig genees-middel tegen de hitte der nieren, en zuiveren en ontlasten de water-pezen van taie en dikke slijmige vuilgheden. De groene versche pijpen der Kassien worden van d'Egyptenaers, na datze eerst een weinigh in water opgekookt en aenstonts daerna in de lucht uit de Zon gedrooght zijn, in zuiker of honing geleght, die dan gemeenlijk

van kinderen en 't vrouw-volk tegen de gemelde gebreken tot de zwaerte van een half loot gebruikt worden.

Het gewas, van d'Arabers in Egypten *Elhanne*, en van d'Artzen *Alkanna* geheten, wast met vele takken in de gedaente van een hooge heester of klenen boom. De bladen zijn die van den Olijf-boom gelijk; de meeste kortachtigh, maer breder, en vrolijk groen. De bloemen, die scherp en liefelijk van reuk zijn, zitten kroons-gewijze, gelijk die van den Vlier-boom, by elkandre, en worden van d'Egyptische vrouwen, tot haer vermaek en wellust, by hele mantjes vol meê na 't bat genomen. Na de bloemen volgen klene en zwarte zaden, die in zaet-huisjes beslooten leggen. De bladen van dezen boom, waer mee d'Egyptenaers grooten handel drijven, worden gebruikt om gout-geel te verruwen; en het afafziedsel der bladen belet het uitvallen des hairs, en verdrijft de luizen; desgelijx schilderen d'Egyptische vrouwen met het zap der bladen een teken, 't geen haer cierlijk dunkt te staen, op de nagelen, in vorm van een half ront, dat 'er lang op blijft staen, zonder uit te gaen. Zy verruwen ook met het poeder der gestoote bladen, *Archenda* by haer geheten, met water gemengt, dat dan gout-geel wort, de handen en voeten gout-geel; 't geen by haer voor een groote cieraet gehouden wort.

Lablab is een boom met vele ranken, die tot de hooghte van een wijngert opklimt, en zich verspreit met zijne ranken eveneens als een wijngert, en verschilt in bladen en gestalte geheel en al niet van den Europischen Roomschen boon. Na de bloemen, die eenigh gelijkenis met de bloemen van den Roomschen boon hebben, en twee-mael 's jaers in de lente en de herfst aen dit gewas koomen, volgé lange en brede peulen, die zwarte en rootachtige boonen met donker bruine plekken, de Roomsche boonen gelijk, in zich beslooten houden. Deze boom kan hondert en meer jaren leven, en is 's winters en 's zomers met groen loof beladen. d'Egyptenaers gebruiken de gemelde boonen voor spijze, en zijn niet onaengenamer van smaek, dan d'Europische Roomsche boonen. De vrouwen drinken het afziedsel derzelve tegen het ophouden der maent-stonden; desgelijks is het dienstigh tegen het ophouden des waters en de hoest.

Melochia is een kruit, dat tot de hooghte van een elleboogh opschiet, en heeft een steel, waer aen dunne en tengere rankjes zitten. De bladen zijn die van de Beet gelijk, maer smalder, lang en voor scherper. De bloemen zijn kleen en safraen-verruwigh, waer na klene zwarte zaden volgen, die in een hoorn-vormigh huisje beslooten leggen. Het zaet wort van d'Egyptenaers tegen alle qualen gebruikt, daer toe het zaet van het Kaesjes-kruit dienstigh is; dewijl het alle harde gezwellen doet rijpen, verdwijnen en week maken. Onder de spijze is by de Egyptenaren niets gemeender nocht aengenamer, dan dit *Melochia*: want zy kooken het in water of in vleeschnat, gelijk hier te lande de Beet gekookt wort; en de gast-malen, daer op geen dis-gerechten van Melochie zijn, worden weinigh van hen geacht. Hoewel het *Melochia* by d'Egyptenaren een gemeene spijze is, zoo bekomt het nochtans velen niet wel; want 't geeft weinigh voetsel en slijmigh zap, waer door de genen, die dezelve veel eten, zware verstoppingen der ingewanden krijgen. De smaek is ook geheel slecht en slap, 't en zy daer over veel Limoen-zap, gelijk gemeenlijk geschiet, gedaen wort. Het afziedsel der bladen is evenwel zeer goet voor de hoest en een quade borst; en het zaet, de zwaerte van een half loot ingenomen, drijft alle vochtigheden van onderen sterk af.

Sesban is een heester, wiens stam, (die bywijle met korte doornen bezet is,) tot de hooghte van een Myrtus-boom opschiet, en geele bloemen voortbrengt, met lange peulen, die van de Fenugriek gelijk: desgelijks is ook het zaet, dat in de zelve beslooten leit, en een zamen-trekkende kracht by zich heeft, het zaet van de Fenugriek gelijk. d'Egyptenaers maken van deze heesters gemeenlijk tot

ſcheits-palen tuſſchen d'akkers en landen, heiningen; desgelijx groeienze in groote meenighte nevens den oever des Nijls, van de ſtad Kairo tot aen de ſtad Roſette.

Sofera. *Sofera* is een gewas, dat tot de hoogte van twee ellebogen groeit, met herde takken, en bladen, als de Myrtus, hoewel veel dunn'er. Het krijght ſafraen-geele bloemen, zonder reuk, waerna klene peulen volgen met vier of vijf zaden, die gezeit worden voor den menſch vergif te zijn.

Abſus. *Abſus* is een kruit, van een palm, of een weinigh hooger, heeft bladen als de gemeene klaver, en ſpier-wit en bleek-geele bloemen, waerna zwart zaet volght, dat in klene huisjes beſloten leit. De ſteel is met klene doorntjes bezet.

Sempſen. Het gewas, by d'Egyptenaers *Sempſen*, en van de Grieken en Latijnen *Seſamus* geheten, groeit met een eenigen en rechten ſteel tot de hooghte van ander-halven voet. De bladen, die onder aen de ſteel zitten, zijn met dieper kerven ingeſneden, dan die boven aen den ſteel hangen, en zijn de bladen van de Nacht-ſcheie zeer gelijk. De bloemen zijn kleen en wit, waerna vier-, vijf- en zes-kantige klene peulen volgen, die geel en zoet zaet, het lijn-zaet gelijk, beſlooten houden; waer uit een oli geſlagen wort, die de Arabers in Egypten *Zeid Taib* noemen, dat is, goede oli, om haer uitſtekenheits halve; en wort in Egypten zeer veel in de ſpijze gebruikt, en aldaer dierder verkocht, dan d'oli, uit Olyven geperſt.

Gebruik. De bladen, het zaet en d'oli worden by d'Egyptenaers tegen vele gebreken des menſchelijken lichaems gebruikt, en bevondẽ byna een en dezelve krachten te hebben: want zy zijn matigh verwarmend en vochtigh tot in den tweden graet, en hebben een verdunnende en week-makende kracht by zich. Het zaet is van over ouds by d'Egyptiſche lant-luiden voor ſpijze gebruikt; en maekt de lichamen door zijn vette oliachtigheit zeer dik en vet. d'Egyptenaers gebruiken d'oli ook voornamelijk tegen alle vlekken en plekken der huit; eensdeels met dezelve veel in de ſpijze te gebruiken, en eensdeels de beledighde delen daer mee te beſtrijken.

Berd of Papyrus. Het gewas, by d'Egyptenaers *Berd*, en by de Grieken en Latijnen Papyrus geheten, groeit aen den oever van den Nijl, en ſchiet uit een rietachtige en vezelige wortel met vele driekantige zeer rechte ſteelen tot de hooghte van zes, zeven en meer ellebogen boven 't water. De ſchaft, op het einde der ſteelen, beſtaet uit ontallijke lange en zeer rechte draden, op welker toppen bloemvormige ſpitsjes zitten. De bladen, die onder en boven aen den ſteel zitten, zijn recht, driekantigh, zacht, onder aen den ſteel breet en op d'einden ſpits; zulx zy de geſtalte van een degen vertoonen. De heelmeeſters gebruiken het mergh der bladen, om de monden der wonden open te houden en te verwijderen, en genezen met d'aſſche van de toppen der ſteelen verſche wonden.

Gebruik. De wortel gebruikten d'Egyptenaers eertijts in ſtede van hout, en maekten van het vlokkige mergh der ſteelen, tot een ſpier-wit lijm gebracht, zeer dunne bladen, waer op d'oude alles ſchreven, wat zy te ſchrijven hadden, gelijk wy heden op ons papier van oud linnen gemaekt; dat van dit gewas Papyrus, by d'Egyptenaers *Berd* geheten, haeren naem bekomen heeft. Men vind een ſtruik of ſteel van dit gewas Papyrus op verſcheide Egyptiſche naelden gehouwen: waer mee zy den overvloet aller dingen te kennen gaven, dewijl dit *Berd* den Egyptenaers eertijts alle nootwendige behoeftigheden tot 's menſchen onderhoud verſchafte: want eer het koorn en andere velt-vruchten in Egypten gevonden waeren, leefden de Egyptenaers by dit gewas, en maekten daer af kleederen, ſchuiten, allerlei huis-raet, kranzen der Gooden en ſchoenen voor de Prieſters. Maer heden 's daeghs, door de groote onachtzaemheit der inwoonders en den toevoer van ons Europiſche Papier uit andere plaetſen derwaert, wort het by hen geheel en al in geene waerde gehouden.

Chat. Daer groeit ook een zeker ſlagh van Komkommers op verſcheide plaetſen in

in Egypten, *Chate* in 't Egyptisch geheten, en verschilt alleenlijk van onze gemeene Europische in groote, kleur en zachtheit van bladen; want d' Egyptische Komkommer heeft kleender, witter, zachter en ronder bladen, en brengt vruchten voort, die van d'Europische Komkommers zeer veel verschillen; dewijl d'Egyptische langer, groender, zacht en effen van schil zijn, en zeer aengenaem van smaek en licht om te verteeren vallen. Zy worden by al d'inwoonders voor zeer gezont houden, 't zy gekookt of raeuw gegeten, en van d'Artzen in alle hittige koortzen, en verscheide andere ziekten gebruikt.

Abdellavi. Daer zijn ook Meloenen, *Abdellavi* in 't Egyptisch geheten; maer verschillen zeer veel van d' Europische Meloenen. Noch vindmen 'er een ander slagh, *Chajar* geheten, die onaengenaem en waterigh van smaek is; maer desselfs zaet wort voor meer verkoelend gehouden, dan dat van al d'andere. De bladen en stelen verschillen weinigh van onze Europische; maer de vruchten zijn langwerpiger en op d'einden en in 't midden dik. Egypten brengt noch een andere zoort voort, *Batechia el Mavi* geheten, die uitterlijk alleenlijk in groote van d'Europische Meloenen verschilt: want zy valt groter, geel van schil, en heeft van binnen niet, dan zaet en zeer zoet water, dat van hen tegen den dorst en groote hitte der mage, lever en nieren; desgelijx tegen de derdendaeghze koortze in grooten overvloet gedronken wort. De Turken, Arabers en Egyptenaers, die lekker leven, drinken dit water bywijle alleenlijk met zuiker, (waer onder eenige een weinig rozenwater, Mosch en Amber mengen,) 's zomers voor hunnen dagelixen drank; hoewel niet zonder merkelijke schade van de mage en lever, ter oorzake van d'overgroote verkoeling, indienze het te veel gebruiken. d'Egyptenaers zetten den vreemdelingen gemeenlijk deze vruchten, die zy een geheel ront jaer in kaf kunnen goet houden, op tafel voor om t'eten. Haer water drijft zoo sterk het water in 's menschen lichaem af, dat vele, die dit water geduurigh gebruiken, door het sterk toevloeien des waters tot de teel-ballen, ongeloofelijke groote breuken in hun zakje krijgen: waer over aldaer vele luiden met dusdanige breuken gevonden worden.

Nejem el Jalib. Zeker tenger gras groeit ook in Egypten, dat met witte, scherpachtige en zoete wortelen in d'aerde kruipt, gelijk ons gemene gras, en met haer steelen tot de hooghte van een vinger opschiet. Op d'einden der stelen, (waer aen bladen, die van ons gras gelijk, maer kleinder,) hangen, staen vier airen, met kleen zaet van binnen, kruisgewijze tegen elkandre over, waerom d'Egyptenaers dit gras *Nejem el Jalib*, dat is, kruis-gras, genoemt hebben. Het zaet wort by alle Egyptenaers voor een zonderling genees-middel gehouden, om de steenen der nieren en blaze te breken en af te drijven. Het afziedsel des wortels wort ook den kinderen tegen de mazelen en pokjes ingegeven, en doet d'opgeschorte maent-stonden in de vrouwen weer verschijnen.

Tamaris-boom of Atle. Daer groeit ook zeker boom, *Atle* geheten, die groote gelijkenis met den Tamaris-boom heeft, die van Dioscorides *Mirica* en *Tamarix* geheten, en en in Italie en Duitslant op verscheide plaetsen gevonden word; hoewel nergens in Egypten.

d'Egyptische *Atle* verschilt in hoogte en gestalte zeer veel van den Europischen Tamaris-boom, dewijl hy tot de groote van een grooten Olijf-boom, en in het gewest van *Sahid* tot de groote van een grooten Eiken-boom opschiet. De bladen zijn die van den Europischen Tamaris gelijk, maer langer, smalder, en schijnen vele groene hairen of vezelen te zijn. De boom krijgt weinigh vruchten, die groen, zoo groot als een Noot, hert, houtigh, zonder kern, en met de Galnoten van een zelve stoffe schijnen te zijn.

Gebruik. Het hout van dezen boom wort in Egypten, en noch meer boven Egypten, daer hy in groote meenigte voortkomt, op den haert, by gebrek van ander hout, gebruikt, om te branden; desgelijx worden van het hout koolen gebrant, die geheel Egypten en Arabien gebruikt.

De

De boom heeft ook plaets in d'Artzeny-kunst tegen verscheide gebreken: want de bladen openen een verherde en verstopte milt: insgelijx zijn de bakken, kannen en kroezen, van dit hout gemaekt, by de miltzuchtigen in groot gebruik. d'Egyptenaers genezen met het afziedsel van het hout, eveneens gelijk d'Europers met het Indiaensche pok-hout, de Spaensche pokken; die daer te lande zoo hevigh niet zijn, als in Europe.

Dadel-boom. Op verscheide plaetsen van Egypten, en inzonderheit ontrent Alexandrette, groeien groote bosschen met Dadel-boomen, die d'Arabers in Egypten, na de Dadel of vrucht, *Dachel* in 't Arabisch geheten, meê *Dachel* noemen.

De Dadel-boom krijght alleenlijk om het andere jaer overvloedigh vruchten, en de wijfjes (want daer zijn mannetjes en wijfjes) geven geene vruchten, 't en zy iemant de takken van het wijfje aen de takken van het mannetje vlecht, en haer elkandre, zoo te zeggen, laet kussen. Vele, om de wijfjes vruchtbaer te maken, stroien het stof, dat in de beurs of schede zit, daer uit de bloessem en vrucht komt, op de takken van het wijfje; indien d'Egyptenaers zulx niet deden, de wijfjes zouden buiten twijfel geene vruchten voort-brengen of niet houden, oft dezelve zouden niet rijp worden, indienze al vruchten voortbrengen. Maer Vesling schijnt dit huwen der takken en bestroien des stofs van de mannetjes te verwerpen, en de oorzaek der groote vruchtbaerheit de zandige en ziltige natuur en eigenschap der aerde, die dezen boom zeer aengenaem is, toe te schrijven: want de gemelde Vesling heeft d'aerde in de Dadel-boome-bosschen dikwils met een ziltige of salpeterachtige stoffe, eveneens als met sneeuw, zeer dik bedekt gezien; welke stoffe door de brandende winden, die uit het Zuiden door Morenlant en het onvruchtbare Arabien komen waien, in groote menighte opgejaeght wort, en de kruinen der Dadel-boomen rijkelijk verquikt en vruchtbaer maekt.

Alpinus.

Observat. in Alpin.

Hy heeft zeer klene, dunne en korte wortelen, zulx het wonder is, dat hy door zijn zwaerte en een harde windt niet ter neder valt: behalve daerenboven, dat het gedeelte des stams, dicht aen d'aerde, dat de gehele zwaerte des booms draeght, veel dunner en zwakker is, dan aen d'andere delen des stams. Waer uit vele Egyptenaers besloten hebben, dat de Dadelboom niet van d'aerde, maer van de lucht leefde en gevoet wierde.

Daer is geen boom, die den mensch meer nuttigheits verschaft, dan deze: want van den stam maken d'Egyptenaers huis-balken, en van de takken wanden, en vele andere houte vaten, die zy *Kuffaz* heten. Van de bladen worden waiers en mantjes gemaekt, en van de schors des stams touw-werk op de schepen. De vrucht of Dadel verstrekt niet alleen een aengename spijze om t'eten; maer zy heeft ook plaets in d'artzenye tegen verscheide gebreken des menschelijken lichaems. d'Arabers in Egypten noemen dezen boom *Dachel*; een tak met Dadelen *Samarrhich*; de beurs of schede, daer in de Dadelen zitten, *Dux*; een jonge onrijpe Dadel, *Talla*; een grooter, *Nin*; een half rijpe, *Ramich*; een heel rijpe, *Bellan*; een gedrooghde rijpe, *Tamar*; een verrotte *Rotob*, en de bladen des booms, *Zaaf*. In den stam des booms, ter plaetse, daer de takken uitschietten, zit een spier-wit en tenger mergh; 't welk vele, wanneer een boom komt om te vallen, daer uit halen, en, om de lust van byslapen en het zaet te verwekken, raeuw op-eeten, en verschilt in smaek niet veel van onze aertjezokken.

Daer wast ook in Egypten, hoewel nergens, dan alleenlijk in eenige hoven, een boom, *Gottne'l Ssegiar* van d'Arabers in Egypten geheten, daer aen de Katoen of Boom-wol groeit. Hy schiet met zijnen stam en houtige herde takken tot de hooghte van tien ellebogen. De bladen hangen aen violet-verruwige takjes, hebben vijf diepe insnijdingen, alsze haer volkome grootte hebben. De bloem is bleek geel, rontom de kanten schoon purperroot: waer na een vrucht of noot volght, zoo groot als een appel, die *Katoen boom.*

met

met groene schel bedekt is, en spierwitte wol of katoen in zich beslooten houd, die uit de vrucht, die in 't rijpen zich opent, tracht te kruipen, en eenige donker-bruine zaden verberght.

Daer is ook zeker gewas, dat diergelijke wol voortbrengt; maer is een kruit, en verschilt alleenlijk van den gemelden boom in kleenheit van stam en gestalte van takken en bladen; behalve dat dit Katoen-kruit ook jaerlix uitgaet, en in Egypten niet groeit, maer in groote menighte op 't eilant Kandie, Cyprus, in Apulie en Syrie: waer van daen de Egyptenaers hun wol of katoen, die zy gebruiken, doen komen: want de wol, die in Egypten aen de gemelde boomen wast, wort aldaer, om datze daer schaers valt, niet gebruikt. Zy gebruiken de wol, onder ander, in steê van linne wieken, in alle wondē en zweren, desgelijx om 't bloet te stillen. Het slijm des zaets wort by hen ook zeer veel gebruikt in alle hittige koortzen en vergiften, die de maegh en 't gedarmte doorknagen.

b of Jans- Daer groeit ook zeker boom, gelijk ook in verscheide heete gewesten van Europe, daer aen een hoorn-vormige vrucht groeit, hier te lande Sint-Jans-broot geheten; gelijk de boom by de Arabers in Egypten *Karob* of *Karneb*, dat is, moeder der hoornen, genoemt wort. Alleen is de vrucht of het Sint-Jans-broot by dezelve Arabers in 't gebruik, waer uit zy een zeer zoeten honigh trekkeñ, en daer meê, in steê van zuiker, de boven-gemelde groene Pijp-Kassien, Tamarijn, Genber en andere vruchten konfijten. Daer-en-boven wort dezelve honing in stede van oprechte honing zeer veel by hen in de Klysteren gebruikt: want het maekt eveneens, als het mergh der Kassie, los-lijvigheit.

f Aka- De boom, *Sant* van d'Egyptenaers geheten, d'oprechte Akatie der Ouden, groeit in de verre van Zee gelegelant-streken van Egypten, en op het geberghte van Sinai aen de Rode Zee. De stam, wiens schors zwart, rouw, en met vele scherpe doornen bezet is, wast tot de hooghte van een Pruimboom. De bladen zijn klein, langwerpigh, sluiten zich met Zonnen-ondergang tzamen, en ontsluiten zich weer met Zonnen-opgang. De vrucht is een platachtige peul of hauw, die van de Lupijnen gelijk, een duim breet, en een vinger, bywijle ook een span lang, waer in vier, acht en meer zaden zitten. Uit d'onrijpe en groene peulen, in een steenen mortier gestampt, wort een zap geperst, dat door het kooken op het vuur dik en hert gemaekt wort. Daer zijn 'er, die het uitgeperste zap der peulen niet in de Zon dik laten worden, gelijk d'Ouden deden; maer in een vertinde pot, door de warmte van een oven, zoo verre allengs laten dik wordē, tot dat een dropje daer af, kout geworden, aenstonts stolt; desgelijx wort uit de bladen en onrijpe bloemen een zap geperst, hoewel dat zoo goet niet is. De Leer-touwers in Kairo verbezigen een groote meenighte van dit zap, om de huiden zwart te maken: insgelijx heeft het zelfste zap ook plaets in d'Artzenye, en een sterk zamen-trekkende kracht by zich: waerom het van d'Egyptenaers tegen lopende en ontstekene oogen, daer meê zy zonderling geplaeght zijn, gebruikt wort; desgelijx tegen het voet-euvel en verscheide meer andere gebreken, die uit hete zinkingen en toevloejingen ontstaen. Het zelfste zap is hier te lande, uit Egypten overgebracht, ook in 't gebruik; hoewel daer voor gemeenlijk het zap der Sleedoorn of wilde Pruimen, om de goekoop, gebruikt wort. *Zap van Akatie.* *Zijn gebruik.*

De boom geeft uit zijnen stam ook een Gom, in d'Apoteken Arabische Gom geheté; daer nochtans andere willen, dat deze Arabische Gom niet alleen van dezen boom, maer veel meer van andere boomen, als van Kerssen, Pruime en diergelijke boomen uitgeworpen werde; 't welk valsch is; dewijl in Egypten en Arabien geheel en al gene Kersse, Pruime- en Ooft-boomen, of andere Gom-dragende boomen groeien, uitgezeit deze boom *Sant*, die de rechte Akatie der Ouden is. *Arabische Gom.*

De boom *Mauz* of *Muza*, met welken naem ook zijn vrucht bekent is, groeit op verscheide plaetsen in Egypten, en voornamelijk ontrent de stad Damiate; maer in veel grooter menighte op verscheide plaetsen in *Mauz of Muza.*

Guiné en Ethiopien: alwaer hy ook breder zal beschreven worden. Dit zy genoeg van d'Egyptische kruiden, heesters en boomen, van Prosper Alpinus, (die zich eenige jaren in Egypten heeft opgehouden,) ten ruighste en ter loop in het reizen door verscheide plaetsen, aldaer heeft aengemerkt en gevonden: waer onder de meeste ook in Europe, derwaert uit Egypten overgebraght, in verscheide hoven gevonden worden. Dan behalve deze, en die Egypten met Europe gemeen heeft, zijn daer noch meenighten van andere byzondere planten of gewassen, hoewel tot noch toe door de naerstigheit der Europers niet ontdekt, nocht bekent gemaekt. Daer worden ook in Egypten verscheide zoorten van schoone en uitstekende Hiacinthen, Narcissen en andere bloemen gevonden, die evenwel eigentlijk in Egypten niet groeien; maer derwaerts uit Konstantinopelen door de Turksche Bassen of Onderkoningen overgebracht zijn. Dan al deze liefelijke bloemen verliezen in Egypten hun liefelijke reuk, ter oorzake van de dampige en dauachtige lucht: behalve dat deze tengere gewassen, eerst door het al te veel waters, en daerna door d'overgroote hitte, te zeer hun krachten verliezen.

Waerom de bloemen in Egypten hun reuk verliezen.

Belon.

In Egypten zijn gene Popelier-boomen; maer Myrte-boomen in grooten overvloet. Daer is ook zeker gewas, een slagh van ruit, *Harmale* geheten, daer van d'Arabers, Turken en Egyptenaers zich op verscheide wijze dienen; maer rooken onder andere zich daer mee, alle morgens, met inbeelding van door dit middel van rook-werk de boze geesten te zullen verdrijven.

Villamont.

In Egypten groeien ook zeer groote, zoete en zuure Granaet-appelen, waer uit zy een zeer aengenamen en liefelijken wijn perssen; als ook Citroenen, Oranje-appelen, Limoenen, Vygen, en meer ander slagh van vruchten, die in deze gewesten niet wassen, maer men heeft 'er weer gene Ekelen, Wal-noten nocht Haze-nooten, nocht verscheide andere Europische vruchten.

Vlasch.

Op zommige plaetsen komt ook rosachtigh Vlasch voort; inzonderheit ontrent de stad Rosette, alwaer d'inwoonders in zulk een overvloet het Vlasch aenqueeken, dat het van daer na verscheide gewesten uit het lant vervoert wort.

Pier. H... rogl. lib...

In Eg... komt g... Wijn ...

Wat den Wijn belangt, dien ontbeert Egypten, 't en zy hy van andere plaetsen daer in gebraght wort: want de vlakte der landouwen, die van den Nijl overwatert worden, en de bergloosheit van Egypten, beletten aldaer het planten en pooten der Wijngerden; hoewel de Vorst Radziviel in zijn Reis-boek schrijft, in het gaen na het dorp *El Mattharea* een Wijngert gezien te hebben. Ten andere, hebben de Mahumetanen, dien uit kracht des Alkorans het wijn drinken verboden is, uit haet tegen de Christenen, op verheve plaetsen den wijnstok doen uitroien. De Christenen en Turken, waer onder vele, nevens de Christenen, sterk wijn drinken, laten den wijn van Kandie, Cyprus, den berg Liban, en van d'eilanden Zante en Cefalonie derwaerts overkomen; zoo dat men daer noit wijn gebrek heeft; schoon hy daer eigentlijk niet wast.

Maer... van a... plaetse... daer i... bragh...

Ho... Landi... in Eg... geschi...

Wat den Hof en Lant-bouw van Egypten belangt, die valt aldaer, uitgezeit langs den oever van den Nijl, zeer zwaer; dewijl het water, om het dorstige lant te bevochtigen, zonder ophouden met zekere werktuigé, door Ossen omgetrokken, uit diepe putten moet opgehaelt worden. Maer 't kooren en andere grainen worden slechts op de bloote vochtige slibbe, die de Nijl met haer overvloejing op de landen gebracht heeft, gesmeten, zonder eenigen anderen arbeid van ploegen, gelijk hier te lande geschiet, daer aen te besteden; uitgezeit, dat zy aenstonts met een zekere houte eggen, door welk middel het zaet in d'aerde gedreven wort, daer over loopen. Dit zy dus verre van de gewassen gesprooken. Niet min vruchtbaer is Egypten in het voortbrengen van viervoetige dieren, vogelen en visschen, die ik hier meê in 't kort zal ten toon stellen.

De viervoetige dieren, ter oorzake van de gras-rijke en welige weiden en loof-rijke boomen en bosschen, die haer

haer water en besproejing uit den Nijl ontfangen, worden in Egypten gemeenlijk zeer groot, gelijk Buffels, Ossen, Kamelen, Peerden, Ezels, Bokken en Schapen, welke laeste aldaer vet en dik van lijf en zwart van hair zijn, met wammen als Ossen, en zulke lange en breede steerten, die haer tot op d'aerde naslepen. Het vleesch van Schapen, Kalven, Ossen en Lammeren valt 'er zonderling zoet en lekker, hoewel niet zeer droogh, maer eenighzins vochtigh of waterigh, ter oorzake de landen geduurigh byna, gelijk gezeght is, onder water moeten gezet worden.

lib. 2.

met ...oren.

De Geiten, die ontrent Alexandrie in grooten getale gevonden worden, hebben ooren, die hen tot op d'aerde by 't hooft neerhangen, en op d'einden vier of vijf vingeren breet opwaert omgekrolt zijn.

Gei-

Daer wort ook een zeker slagh van wilde Geiten gevonden, van de hedendaeghze volken *Gazelles*, en van de oude Grieken *Oryges* geheten, die gemeenlijk by hele troepen langs de velden en door de bosschen loopen, en van d'inwoonders met groote menighten met Musketten ter neer geschooten worden. In hair en steerten zijnze de Kameelen gelijk, en hebben de voorste voeten, gelijk de Hazen, korter, dan d'achterste, en boven d'oogen, gelijk de Kamelen, een zwarte kring, en blaten, als de Geiten; maer zijn baerdeloos. Zy klimmen met groter gezwintheit op, dan neerwaert, zijn op het vlakke velt zeer vluch in 't loopen, steken d'ooren op, gelijk de Herten, en vallen lang en week van hals. De hoornen van de mannetjes zijn grooter, dan die van de wijfjes, en staen geheel recht, uitgezeit aen d'einden, daerze een weinigh omgekromt zijn. Plinius schrijft, datze alleen maer een eenigen hoorn hebben; en, 't geen aenmerkens-waerdig is, op den Hondster, wanneer hy opkomt, stijf staen ster-oogen, en den zelven, met het doen van zekere gebaren, eenige eere schijnen te bewijzen.

...cefalus. ...otel. ...c. 5. ...r. ...al.

Egypten voet ook een zeker slagh van apen, Kynocefalus in 't Griex by d'oude Schrijvers geheten; 't welk Honts-kop in 't Neerduitsch te zeggen is; dewijl dit dier in kop wonder wel na een hont gelijkt; maer in lijf na een aep. Zy zijn veel grooter, sterker en wilder dan d'andere apen, en hebben tanden, die sterker en nader aen elkandre staen, dan die van de Honden. Dit dier had, volgens de getuigenis van Horus, die byzondere eigenschap en aert, dat het twalef mael 's daeghs, en twalef mael 's nachts, wanneer de Zon aen de nacht-eveninng quam, piste. Om deze en andere diepe geheimenissen en verborgentheden, die d'oude Egyptische Priesters in dit dier bespeurden, wiert het van hen meê onder de Hieroglyfische tekenen gebruikt, en gaf, na de verscheide wijze van uitbeelding, verscheide tekenen te kennen.

De *Chameleon*, dat een Griex woort is, en een kleinen of lagen Leeuw in 't Neerduitsch betekent, misschien na de lengte der steert, die op 't einde gelijk een leeuws-steert omgekrolt is, wort, volgens getuigenis van Bellonius, by Kairo en op meer andere plaetsen in Egypten, in de heggen en heesters, *Burge-espines* geheten, gezien. Hy heeft eenigh gelijkenis met den Krokodil, maer verschilt evenwel van den zelven in deksel van hooft, in tong, oogen, spijze en meer andere dingen. Hy kruipt niet langs d'aerde op den buik; maer loopt op vier voeten, en gelijkt in kop, eeniger mate, na een zwijn; hoewel door de spitsheit noch meer na een rams-kop, en heeft oogen, die met geen oogh-schillen overdekt zijn, en zich na alle zijden kunnen omdraien. Chameleon. Gestalte.

Het is een dom, lui, en plomp dier, en hout het hooft eveneens als of het geen gevoelen had, en den mont altijts wijd open; uitgezeit ten tijde van het flidderen der tonge, wanneer hy de spijze na zich trekt; want dan is het vaerdigh, gezwint en wakker, en fliddert met zijn tong, en trekt na zich in een oogenblik tijts vliegen, springkhanen, rupsen, paerde-wormen en al wat het kan krijgen, met een wonderlijke snelheit. Het heeft in steê van tanden een doorgaens heel been, dat zaeghs-gewijze getant is; maer het gebruikt gene tanden, om dat het niet

recht hy zijn hairen te bergh, en is zoo moedigh, dat hy groote honden, ja ook peerden en kamelen derft aenvallen, en brengt een kat met drie ſlagen om. Hoe ſchrander een dier d'Ichneumon is, blijkt aen zijn wijze van roven: want zoo dra hy zijn roof in 't gezicht heeft, recht hy zich op zijn achterſte beenen, en kruipt ſtil langs d'aerde, en valt 'er eindelijk met een ſprong op; hoewel hy noit, zonder hulp van makkers, zijnen vyand zal aenvallen. Hy wentelt zich, wanneer hy tegen den ſlang Aſpis in 't gevecht zal treden, eerſt in 't ſlijk, en drooght zich dan in de Zon. By gebrek van ſlijk, maekt hy zich met water nat, en wentelt zich in 't ſtof.

Scinkos. Het dier, op 't Griex *Scinkos*, van Dioſkorides Lant-Krokodil, en van Bellonius kleine Krokodil, 't zy ten aenzien van de gelijkenis met de Krokodil, of dat hy de Krokus, dat is, de Safraen vreeſt, is een viervoetigh dier, zoo groot, na het ſchrijven van den gemelden Bellonius, als een groene Hagedis oft Salemander, en niet dikker en langer als een duim, met een ronde ſchobachtige ſteert. Renodeus eigent den Scink toe vele kleine en geele ſchobben, een lang hooft en ronde ſteert, na de wijze van een Hagedis, maer die kort'er en aen het einde krom is, met een blaeuwe ſtreep van het hooft tot aen de ſteert. Zy komen niet alleen aen den Nijl, van waer zy over Alexandrie na Venetien gevoert worden, maer ook aen de Roode Zee voort. Hun ſpijze is wel-riekende bloemen; en het baren geſchiet op het lant, alwaer zy hun eiren onder d'aerde verbergen. Onder de genees-middelen, die tot 's menſchen lichaem gebruikt worden, heeft dit dier een groot gebruik, en wort voornamelijk deſſelfs vleeſch, om de geilheit en 't zaet te verwekken, met andere genees-middelen ingegeven.

De vogel Ibis, die met zijn range beenen en langen bek den Oivaer zeer gelijkt, is twederlei by d'Egyptenaers; namelijk, de witte, die niet alleen ontrent de ſtad Peluſium of Damiate, maer ook in geheel Egypten gevonden wort; en de zwarte, die zich alleen by Damiate, en nergens anders in geheel *Vogel I*

Egyp-

Egypten onthoud. De witte heeft een hooft als de water-raef en een ſpitzen en krom geboogen bek, die root en aen 't hooft dikker als een duim is. Hy vertoont de geſtalte van een hert, wanneer hy zijn hooft en hals in de vẽderen, die onder zijn borſt zitten, verberght. Zoo dra hy gebooren is, heeft hy de zwaerte, volgens Plutarchus, van twee vierendeel-loots, en zelfs hert is, zoo Gaudentius Merula ſchrijft, zeer groot, ten aenzien van zijn lichaem. By Elianus leeſtmen, dat zijn darm zes-en-tnegentigh elleboogen lang is, die toegedrukt wort, zoo lang het donkere Maen is. Deze Vogel, met wien alle wegen van Alexandrie vervult zijn, en die Egypten eigen is, vaſt zich zelven doot, wanneer hy daer uit gevoert wort. Men zeit nochtans, dat hy ook ontrent Licha, in het uitterſte van Afrika, daer een verſch Meir is, gevonden wort.

Hun voedſel is ſlangen, kevers en ſpringk-hanen. Zy dooden en verteeren de ſlangen, die vliegen en uit de woeſtijne van Libyen door de weſte wint overgejaeght worden; 't welk zy niet alleen binnen de grens-palen van Egyptẽ doen; maer zy vliegen ook den komenden vyant te gemoet, en verſlinden hen alle, eer dit buitenlants quaet op den bodem van Egypten komt. Wanneer Moizes tegen de Mooren, door plaetſen, die met Slangen bezet waeren, te velde trok, nam hy deze vogels, in papiere kaſſen opgeſlooten, met zich. Het zijn loutere beuzelingen der Egyptenaers, die wilden datze met de bekken verzamelden en hun vrucht baerden; dewijl het alleen maer kusjes zijn, en de duiven het zelfſte doen. Uit vreze voor de katten maken zy hun neſt op hooge Palmboomen. Het gevoelen is, dat uit het ei van den vogel Ibis een Baſiliſkus gebroeit wort, om dat hy zijn vergiftigh zaet uit het vergiftigh voetſel daer in overbrengt. Zijn veder en ei, maekt, volgens Elianus, den Krokodil onbeweeghlijk. Hy zuivert zich, wanneer hy ſlapen gaet. d'Ibis heeft allereerſt den menſchen het gebruik der Klyſteren of ſpuit-artzenyen aengewezen; want zy ſpuiten zich zelfs, om afgang te krijgen, met zout water in den entel-darm, met hun krommen bek, welke zuivering d'Egyptenaers aengemerkt en nagebootſt hebben, volgens het ſchrijvẽn van Plinius, Plutarchus en Elianus. Deze vogel heeft die byzondere eigenſchap ook by zich, dat hy noit drabbigh of ongezont water drinkt: waerom d'oude Egyptiſche Prieſters zich met het water, daer uit de vogel Ibis gedronken had, beſproeiden en wijden.

Heilige Havik.

Daer word, volgens Bellonius, in Egypten ook een heilige Havik gevonden, die by d'Egyptenaers eertijts ingewijd en geheilight was, en in groote van lijf den Raef, en met het hooft den Kiekendief gelijk is; maer ſtrekt in verruwe na den Valk. Geen roof-vogel is in Egypten zoo overvloedigh, dan deze heilige Havik; hoewel hy ook in Syrien, doch zeer zelden, gezien wort, en zomwijl ook in Karamie. Hy wiert eertijts in d'Egyptiſche Landvooghdye, *Farbethites* geheten, als heiligh aengebeden: waerom ook dezelve Landvooghdye na dezen Havik, *Baieth* in 't Egyptiſch geheten, genoemt is geworden: eveneens gelijk d'andere Landvooghdyen, als *Diospolites*, *Krokodilopolites*, *Kynopolites* en meer andere, van Jupijn, den Krokodil, en Hont, die in dezelve aengebeden wierden, haeren naem bekomen hebben.

Betekende groote geheimeniſſen by d'Egyptenaers.

d'Oude Egyptiſche Prieſters hebben groote geheimeniſſen onder dezen vogel uitgebeelt, en den zelven byna overal boven aen op de Naelden doen houwen: alwaer hy altijts de Zonne, of d'opperſte Godheit der Zonne, die vol geeſt, licht en leven is, betekent: waerom, volgens 't getuigenis van Horus, d'Egyptenaers hem *Baieth* en *Thauſtus* genoemt hebben; want *Bai* betekent in d'oude Egyptiſche tale het leven, en *eth* een hert: om dat, gelijk de ziel, de bron-aeder des levens, zijn zit-plaets in het herte voornamelijk heeft, alzoo de ziel des werelts in de Zonne, het hert des werelts, zijn zitplaets hadde. By d'Egyptenaers, zeit de gemelde Horus, wort een Havik *Baieth* genoemt, 't welk een koppelwoort is, en een ziel en hert betekent:

want

want *Bai* is een ziel, en *eth* een hert. Het hert, volgens het gevoelen der Egyptenaers, is d'omtrek der ziele. Weshalve betekent deze naem, volgens de gewoonlijke betekenis, een beherte ziele: waerom ook de Havik, ter oorzake van de gelijkenis der natuure, die zy met de ziele heeft, geheel en al geen water drinkt, maer bloet: waer meê ook de ziel gevoet wort. Wanneer de Egyptenaers God willen betekenen, beelden zy een Havik af; eensdeels, om dat hy een vruchtbaer en lang-levend dier is; eensdeels, om dat hy, boven al andere vogelen, het beeltenis der Zonne schijnt te zijn; gemerkt hy, uit een byzondere en verborge kracht der natuure, met zeer stijve oogen tegen de stralen der Zonne ziet: om welke oorzaek zy de Zon zomwijl, als een beschermer en heer des gezicht, in de gedaente van een Havik afschilderen. Dus verre Horus. Die een Havik of vogel Ibis, 't zy alwillends of niet alwillends, in Egypten gedoot hadde, die wiert, uit kracht der wetten, ter doot gedoemt: desgelijx wiert hy by hen zoo hoogh geëert, datze een dooden Havik plechtelijk begroeven, en na de stad Butis vervoerden.

Herod.

Egyptenaers hebben verscheide letteren uit de gestalte der dieren genomen.

Het staet aen te merken, dat d'oude Egyptenaers verscheide letteren der oude Koptische tale uit de verscheide gestalte der beenen, kop, en bek van den vogel Ibis en dezen heiligen Havik genomen hebben; desgelijx uit de verscheide gestalte van den Os, die by hen meê voor Goddelijk gehouden wiert, en uit de verscheide gestalte van den Hont. Deze vier dieren waeren by hen d'allerberoemste dieren, die zy ook de letteren, om dat zy de voornaemste letteren uit dezelve geleert hadden, noemden, en op hun plechtige hoogh-tijden, *Komasien* geheten, gewoonlijk omdroegen, volgens getuigenis van Klemens d'Alexandriner.

Heilige Slangen.

Daer onthielden zich ook eertijts ontrent Theben, volgens het schrijven van Herodoot, heilige Slangen, die den menschen geen schade deden, zeer klein van lichaem waeren, en op den kruin twee hoornen hadden. Deze Slangen wierden, doot zijnde, van d'Egyptenaers in den Tempel van Jupijn begraven, dewijlze geloofden, die by Jupijn heiligh te zijn. De zelve Herodoot verhaelt uit hooren zeggen verstaen te hebben, dat by de stad Butus, dicht aen Arabien, gevleugelde Slangen zich onthielden, die uit Arabien in het begin der lente na Egypten overvlogen; maer de vogel Ibis hen het inkomen belette en dode: waer over aldaer deze vogel in groote eere by d'Egyptenaers gehouden wiert.

Gelijk het aertrijk van Egypten met het voortbrengen van gewassen, viervoetige dieren en vogelen rijkelijk gezegent is, desgelijx verberght ook de vruchtbare Nijl in zijnen boesem een groote meenighte visschen: waer onder de Krokodil en Hippotamus of Revier-paert de vermaerste en voornaemste zijn; die ik hier op 't kortste zal verklaren. Want hoewel de Krokodil zich in verscheide Revieren van Asie en Amerika, als in de revier Ganges ontrent Bengala, en in de revier de Niger of zwarte Revier, in Afrika, onthoud, zoo voet evenwel de Nijl d'allergrootste Krokodillen; zulx het schijnt, dit dier meer eigen aen den Nijl te zijn, dan aen eenige andere revieren.

Krokod[il]

De Krokodil wiert, volgens Herodoot, van d'oude Egyptenaers, die ontrent de stad Elefantine woonden, *Champse*, en in 't gebied van Syene, volgens Strabo, *Suchus* geheten; maer de Jonen of Grieken, zeit de gemelde Herodoot, hebben deze dieren κροκόδειλοι, dat is, Krokodillen genoemt. d'Indianen noemen den Krokodil *Kayman*, d'Arabers en Joden in Egypten, volgens Megister, *Korbi*, en by Kircher staet hy in het Egyptische Woord-boek met den naem van *Picharouki* gespelt.

Gestalt[e]

Het is een half-slachtigh dier, want het kan zoo wel te water, als te lande leven, heeft groote oogen met een klenen oogh-appel. De ruch-graet bestaet uit zestigh wervel-beenen; de beenen of voeten zijn met heel scherpe nagelen bezet, en hellen een weinigh ter zijde, en de steert komt in groote met het overige lichaem over een. Hy is in 't loopen zeer snel; maer kan

kan zich niet wel keeren en omzwaien, ter oorzake van de ſtijfheit der ruchgraet: waer over hy dikwils zijnen roof, dien hy najaeght, quijt-raekt. Men zeit, dat hy geheele vier maenden zonder ſpijze kan leven, en eveneens als een menſch huilt, wanneer hem hongert. Daer zijn'er, die zeggen, dat hy by ſlijk leeft; 'tgeen valſch is; want hy eet in'er daet viſch, en ook graegh menſchen-vleeſch; want Petrus Martyr verhaelt in zijn Babyloniſch Gezandſchap, dat'er een gevangen is, die drie jonge kinderen in't lijf had. Wat het teelen der Krokodillen belangt, dat geſchiet in dezer wijze: Het mannetje leit het wijfje op den ruch, om dat anders, door de kortheit der voeten, het verzamelen niet wel kan geſchieden. Het wijfje leit zeſtigh eyeren, die zoo groot zijn, als d'eyren van een Gans, en broeit die ook zeſtigh dagen: en alsdan is de vrucht volmaekt. Eenige willen, datze d'eyren in't zant begraven, en aldus de jongen, door de hitte der Zonne, uitgebroeit worden. Daer is geen dier, dat van kleender beginſel tot volſlagener grootheit komt: want men vind'er, die dertigh en meer voeten lang zijn.

De Krokodil voert vyandſchap tegen den Ichneumon, Buffel, Tyger, Havik, Verken-viſch, Dolfijn, als ook tegen den Scorpioen en Menſch. De Ichneumon vertreed zijne eyeren, en kruipt hem, als hy in de Zon ſlaept, in den mont, en tracht hem 't ingewant op t'eten. Hy heeft daer-en-tegen vriendſchap met de Verkens en den vogel Trochilus: want de Verkens loopen langs den oever des Nijls, daer zich de Krokodil veel onthoud. De Trochilus, dat een klein vogeltje is, met een ſcherpen angel op 't hooft, komt, wanneer de Krokodil zat van viſch is, en met zijnen mont vol ſpijze zich ter ruſt begeven heeft, en verzoekt den Krokodil tot gapen, en zuivert hem eerſt den mont in 't ruuw, daerna ook de tanden tot binnen in de keel-gaten. Andere willen, dat dit vogeltje de wurmen uitpikt, die tuſſchen de tanden des Krokodils, door het veel viſch-eten, voortkomen; en dat de Krokodil, wanneer hy voelt, dat de wurmen uitgegeten zijn, dit vogeltje tracht in te ſlokken; maer door het ſteken met den ſcherpen angel, dien dit vogeltje op zijn hooft heeft, den mont opent en laet uitvliegen.

Zijn vleeſch wort gegeten. d'Egyptenaers en verſcheide andere Ooſterſche volken gebruiken het vleeſch des Krokodils voor ſpijze; desgelijx worden ook zijn eyren gegeten. d'Oude inwoonders der Landvooghdye Apollonopolites waeren, uit kracht van zekere wet, gehouden deſſelfs vleeſch t'eten; 't zy of om dat de dochter van den Koning Pſammenitus van den Krokodil, gelijk by Herodoot te lezen is, verſcheurt zy, of uit haet tegen Tyfon, dien men zeit in een Krokodil verandert te zijn. *Hy wiert te Arſinoë voor heiligh gehouden.* In d'aeloude Egyptiſche ſtad Arſinoë, eertijts, volgens Strabo, de Krokodille-ſtad geheten, wiert de Krokodil voor heiligh gehouden, en met broot, vleeſch en wijn gevoet: 't welk te dezer oorzake geſchiede, om den Krokodil, die zich in groote meenighte in het Meir Meris, dicht by deze ſtad gelegen, onthield, en geduurigh aen menſchen en vee een grooten neerlaegh baerde, met dusdanige plechtigheden te verzoenen; gelijk in tegendeel d'inwoonders van de naby-gelege ſtad Heraklea den Ichneumon, een vyand des Krokodils, eerden en aenbaden.

Hippotamus of Revier-paert. Het water-dier, op 't Griex Hippotamus geheten, dat in 't Neerduits Revier-paert gezegt is, (niet ten aenzien van de gelijkenis met het paert, maer van groote, gelijk het woort *Hippos* in 't Griex een kracht van vergrooting heeft,) onthoud zich allermeeſt in de revier de Nijl, ontrent de ſtad Sais, indien men Plinius wil gelooven; hoewel het ook in de revier Nigris en andere plaetſen meer gevonden wort. Barboza heeft'er meenighten in Gofale gezien, die uit de Zee te lande liepen, en daerna wederkeerden. Hy verkeert ook, gelijk by Plinius en andere Schrijvers te lezen is, in de groote Zee, die aen Petzore vloeit. Hy wort van d'oude Schrijvers, als Ariſtoteles, Elianus en andere verſcheidentlijk beſchreven. Fabius Kolumna, in zijn aenmerkingen der Water- en Lant-

dieren, heeft dit dier 't allernaukeurigste in een gezoute doode ten toone gestelt, dat van Damiate in Italie door Niklaes Zerenghi, Heel-meester van Narn, overgebraght was. Het had geheel en al geen gelijkenis met een Paerd; maer in groote meer met een Os, en in de beenen met een Beer. Zijn lengte, van het hooft tot de steert, was dertien voeten, de breete vier en een half, en de dikte drie en een half. De buik was meer plat, dan ront, d'omtrek der beenen drie voet dik, en de voet een voet breet, waer van ieder klaeuw drie vingeren had. Het hooft, dat de breete van twee voeten en een halve, de lengte van drie voeten, en in den omtrek de dikte van zeven voeten had, was, ten aenzien van 't gehele beest, heel groot. d'Opsperring des monts was een voet groot, de snuit vlezigh, maer omgerolt; d'oogen waeren klein, een duim breed, en twee duimen lang; d'ooren klein en kort, en niet boven drie duimen lang. Het was over zijn geheel lijf vet, had klaeuwen als een Os, in vieren gekloost, en een steert als een Zwijn of Beer. De

Gestalte.

Jonston.

neus-gaten liepen slangs-gewijze, met een kloof van twee duim en een half. De muil, die na de muil van een Leeuwin of Kat helde, was met ruige hairen bezet; hoewel zich nergens eenige andere over 't geheel lijf vertoonden. In het onderste kakebeen staken zes tanden: van welke de twee uitterste een halve voet lang, twee en een halve duim breet, en een halve voet dik waeren; ter wederzijde stonden zeven dikke en korte mael-tanden, en in het bovenste kakebeen, dat hy eveneens als de Krokodil beweeght, staken mee zes tanden, en ter wederzijde zeven mael-tanden. De tanden waeren zoo hart, als key-steenen, en daer uit vloogen, door het slaen met de ruch van een mesch op de zelve, vuur-vonken; zulx het waerschijnlijk is, dat dit dier, met het slijpen zijner tanden tegen elkandre, vuur kan uitbraken, welke eigenschap d'Ouden dit dier hebben toegeschreven. Het begeeft zich bywijle uit den Nijl te lande, en loopt, na dat het zich met koorn heeft opgevult, achterwaerts na de Revier, 't zy of om de bou-luiden aldus te bedrie-

driegen, of om dat de jagers zijnen uitgang niet zouden vinden. Het is den menschen niet min schadelijk, dan de Krokodil. Wanneer het overtollige vet hem te veel drukt, dan wrijft hy zich zoo lang aen den stam van een riet, tot dat'er een aeder geopent is, en sluit dezelve, na het genoegh uitlopen des bloets, weer met slijk toe.

Zijn vleesch verstrekt den Morenlanders een spijze; 't welk, volgens Klusius verhael, Hopman van der Hagen in Guiné, ontrent het uitstekend hooft Lopez Konzalvez, gezien heeft; alwaer zich in de stad *Ulibetto* vertoonden vele hoofden van Revierpaerden; waer uit zijn volk tanden van ongemeene groote meê-braght. d'Egyptenaren binden, na het schrijven van Kolumna, de tanden aen 't lijf, tegen d'opene of geslootene speenaeder, of dragen een ring, van dezelve tanden gemaekt. Met dezelve tanden beschermen ook de Zwarten zich tegen zekere ziekten.

De vier Zee-paerden, die Peter van den Broek, in zijn reize na Angola, op 't land in *Lowango* zagh gaen weiden, waeren gelijk groote Buffels, glad van vel, byna gelijk de Robben, hadden hoofden als Moeds-peerden, gekorte ooren, wijde neus-gaten, met twee kromme tanden in den mont als wilde Verkens, korte beenen, en voeten als Klaver-bladen, en briesschten als Land-paerden. Zy bleven op d'aenkomst van het boots-volk stil staen, dan gingen daerna voet voor voet weer na Zee, en quamen bywijle met de neuzen weer boven; maer dooken, zoo dra zy volk in 't gezicht kregen, weer onder; zulx zy niet een eenigh konden schieten, wat moeite en listen zy ook aenwenden.

d'Oude Egyptenaers voeden en aenbaden verscheide beesten, die by hen voor heiligh gehouden wierden, met een zonderlinge zorge en plechtigheit, en deden aen dezelve kerk-beloften. Den kinderen wiert het geheel hair des hoofts of ten halve of een derde gedeelte afgeschraept, en tegen zilver in twee schalen opgewogen: waer voor de beesten-hoeder den beesten voedsel, namelijk gesnede visschen, kochte. Wanneer in iemands huis een Kat gestorven was, dan schraepten al de huis-genooten het hair boven de wink-braeuwen af; maer 't hair van 't geheel lichaem en hooft, als 'er een Hont sterf. De doode Katten wierden na gewijde graf-steden gebracht, en ingezouten in de stad Bubastis begraven. Maer een ieder begroef zijn teeven in gewijde graf-steden in zijn eigen stad. Havikken wierden na de stad Butum vervoert, en Beeren, die by d'Egyptenaers heiligh waeren, en Wolven ter plaetse begraven, daer zy die vonden leggen. Zy aten ook t'effens met Katten, Honden en Havikken aen tafels, en voeden dezelve met de lekkerste spijze.

Verschil in het aenbidden der beesten. Daer was ook by d'Egyptenaers, volgens Diodoor, in den beesten-dienst een groote verscheidenheit en verschil: want de Lykopolitaners of d'inwoonders der stad Lykopolis, dat is, Wolve-stad, onthielden zich van allerlei vee, om den Wolf, dien zy voor een God aenbaden, van zijn behoorlijk voedsel niet te beroven; d'Oxyrinchiters aenbaden den visch Oxyrinches, en de Kynopoliters een Hont, als eenen God. Plutarchus verhaelt, dat by zijnen tijt een bloedigh oorlogh tusschen d'Oxyrinchiters en Kynopoliters ontstaen was; om dat de Kynopoliters den visch Oxyrinches, dien d'Oxyrinchiters Goddelijke eere bewezen, gegeten hadden; en d'Oxyrinchiters in tegendeel eenen Hont, aen wien de Kynopoliters, gelijk aen een God, zoen-offer deden, in weer-wrake gevangen en gedoot hadden. Desgelijks verhaelt Athanasius, *Oratione contra Julian.* dat al de tweedracht en oorlogh, die geduurigh onder d'Egyptenaers woede, uit de verscheidenheit der dieren, die zy aenbaden, zijnen oorsprong genomen hadde. d'Inwoonders der stad Theben eerden een Os of Kalf; (waer van het aenbidden des Kalfs, door de kinderen Israëls in de woestijne, zijnen oorsprong genomen heeft) die van de de Krokodille-stad een Krokodil; de Latonopoliters of inwoonders der stad Latonopolis een visch, Latonos geheten; die van de stad Mendes een Bok, of Pan, Mendes in 't Egyptisch

geheten; en aldus aenbad ieder Stad of Landvooghdye, waer in Egypten verdeilt was, een byzonder beeſt.

Waerom de Egyptenaers beeſten aenbaden.

Waerom nu d'Egyptenaers met dusdanigen yver en plechtigheden de beeſten geëert en aengebeden hebben, zulx ſchijnt door het gevoelen van de verhuizing der zielen van het een lichaem in 't ander, veroorzaekt te zijn; een leere van aller eeuwen her by d'Egyptenaers ſterk gedreven, en door hen onder de Hebreen, Grieken en andere volken, ja, door geheel Ooſten wijd en zijd verſpreit. Want zy geloofden, dat de zielen der heiligen in heilige dieren, als in Havikken, Oſſen, Honden, Ibiſen; en de zielen der Godlozen of quaden in quaetaerdige en afgrijzelijke dieren voeren, als in Krokodillen, Hippotamen of Revierpaerden, Ezels, en Viſſchen, na een ieders verdienſte. Behalve datze ook vaſtelijk geloofden, dat de Goden en Koningen, onder de geſtalte van beeſten, de werelt doorwandelden, om een ieders deughden en ondeughden gâ te ſlaen en te bezichtigen.

d'Egyptenaers, dan, om, door het qualik handelen der beeſten, zich tegen de zielen hunner geſtorve ouders, of broeders, of bloet-vrienden, daer in miſſchien des eens of anders ziele moghte gevaren zijn, oft zich tegen hun Goden of Koningen niet te vergrijpen, eerden en aenbaden deze beeſten, als Goden, met groote plechtigheden; en wilden dezelve niet doden, nocht eeten, om d'een of d'ander ziele van hun bloet-vrienden daer door niet op t'eeten, oft ten minſte, om niet hunne zielen uit deze beeſtelijke lichamen, de woon-plaetſen der zielen, voor den gezetten tijd te doen verhuizen.

Het aertrijk van Egypten beſluit ook in haeren boezem allerlei ſlagh van Marmer-ſteen, als blijkt uit d'onderaerdſche prachtige ſteene graven, Naelden en andere prachtige werken, van Egyptiſchen Marmer in aeloude tijden opgerecht.

De lucht is in Egypten heet.

De lucht in Egypten, voornamelijk ontrent Kairo en verder na 't Zuiden, ter oorzake van de nabygelegentheit aen de Middagh-lini, wort door de hitte der Zonne, inzonderheit 's zomers, wanneer de Zon aldaer zijn ſtralen rechter op 't aertrijk werpt, zeer heet. Tot voorkoming en afweering dezer hitte en ſchadelijke warmte, wonen al de luiden aldaer in onderaerdſche plaetſen; en in Kairo ſtaen, in 't midden van ieder huis, bronnen met kout water, waer door zy den gehelen zomer-tijd de lucht in huis koel houden, en ſlapen byna alle dicht by deze bronnen. Zy hebben ook in al de huizen, om de koele lucht t'ontfangen, zeer groote pijpen of buizen, die uit het midden des huis recht opwaert in de lucht ſteigeren, en met een breden mont, gelijk een klok, tot aen den top van den huis reiken: in welken mont, die na 't Noorden open ſtaet, zy de koele lucht ontfangen, en dezelve na d'onderaerdſche vertrekken van den huis zenden: en in deze wijze worden de onderaerdſche plaetſen van ieder huis koel gemaekt. De huizen hebben ook boven over de ſtraten zulke breede luifels hangen, datze byna boven de geheele lucht der ſtraten beſlaen en ſtoppen, om in 't gaen voor de hitte der Zonne bevrijt zijn: insgelijx zijn onder andere middelen, tot verkoeling der verhitte lichamen uitgevonden, by d'Egyptenaers in zeer groot gebruik de bad-ſtoven van zoet en klaer Nijl-water, zonder bydoen van eenige kruiden of genees-middelen.

Hoe d'E[gyp]tenaer[s] koel m[aken].

De [...] lucht [...] door de[...] en jaer[...] den ko[...]

's Zomers evenwel is de hitte aldaer noch verdraeghelijk, ter oorzake van d'overvloejing des Nijls, die ten dien tijde geſchiet, en door het geduurigh waien der koele Noordſche jaer-winden: waer door de zomerſche hitte gematight wort. Want indien deze twee dingen de hittige lucht des zomers niet verkoelden en verminderden, daer zouden in Egypten, door de groote hitte, geene menſchen, nocht dieren kunnen leeven. 's Winters is de lucht (die uit de natuur, 's zomers, voornamelijk diep in 't lant, heet, droogh, onbeſtendigh en doordringend is,) bywijle daer zeer kout, en zomtijts zeer warm; 't welk uit d'overgroote droogte der lucht ontſtaet, en onder alle deelen des lichaems het hooft allermeeſt beledight: des te

meer,

meer, om dat desselfs zweet-gaten door de warme lucht zeer geopent zijn, tot lichter ontfanging der koude lucht: waer door geen hooft-ziekte te vinden is, die uit zinkinge ontstaet, of d'Egyptenaers zijn die onderwaerigh. 's Winters is de nacht-lucht ook zeer kout, die na Zonnen-opgang een weinigh warm wort, en op den middagh zeer heet; maer des nachts weer zeer kout; zoo dat de lucht in Egypten zeer oneendrachtigh is, en deshalve zeer vele ziekten veroorzaekt.

Het jaer, gelijk dat by d'Egyptenaers onderhouden wort, kan meê gevoeghelijk, hoewel op een andere wijze, in vier verscheide deelen of zaisoenen verdeelt worden. Het zaisoen der Lente komt in Lou- en Sprokkel-maent, en in die twee maenden is het aldaer getempert weer. Zy begint met het opgaen van de kleine Hondt, en eindight met het begin van Lente-maent, in welken tijd de zomer begint, en eindigt met Oogstmaent. Men heeft aldaer alle jaren twee zomers, waer van d'een zeer ongelijk en onbestendigh is, en met zeer groote hitte komt, die voor de lichamen, voornamelijk der vreemdelingen, zeer schadelijk is. Dit jaer-zaisoen, gelijk gezeght is, begint met den aenvang van Lente-maent, en strekt zich byna tot aen den zomerschen Zonne-stant, te weten, het duurt drie maenden, Lente-maent, Gras-maent, en Zomer-maent.

d'Andere zomer, die de na-zomer kan genoemt worden, volght aenstonts na d'eerste: want hy begint, wanneer de Zon in den Kreeft treed, en eindight byna met het uitgaen van Oogstmaent. Deze tweede zomer is eendrachtiger, bestendiger, en ook zoo heet en schadelijk voor de lichamen niet, dan d'eerste zomer. De Herfst bestaet uit twee andere maenden, namelijk uit Herfst- en Wijn-maent. Maer de Winter begint met den aenvang van Winter-maent, en duurt tot aen Lou-maent. In deze wijze kan het jaer by d'Egyptenaers gevoeghlijk verdeelt worden, op dat de vier zaisoenen des jaers met de vier verscheide natuuren der lucht rechtmatigh over-eenkomen. Dat de Lente in Egypten in Lou- en Sprokkel-maent gestelt wort, is geen wonder, gemerkt men ten dien tijde een middelmatige en getemperde temper in de lucht verneemt. De boomen, daer-en-boven, die in de gemelde maenden in Egypten botten en beginnen groen te worden, en 't aertrijk, dat dan groente voortbrengt, geven ook dien zelven tijd der Lente te kennen. Na verloop van deze maenden begint de voor-zomer of eerste deel des zomers, die aen menschen en dieren door zijne onbestendigheit en zeer ongelijken staet van hitte en koude, die in de lucht vernomen wort, zeer schadelijk is, en blijft dus onbestendigh drie maenden lang, als Lente-maent, Gras-maent en Bloei-maent. In den geheelen tijd van deze drie maenden ontstaen daer zeer hete en moeielijke winden, (*Kampsien* by hen geheten, na zekeren Velt-overste Kampsi, die onder een groten hoop zants, door deze winden opgejaeght, met zijn geheel heir in de woestijne van Afrika versmoorde,) die met zulk een sterk opstuiven van het hete zant, by beurten en onbestendigh, zomtijts drie, zomtijts vijf, zeven, en negen dagen wajen, dat de lucht duister wort, en de Zon noit kan gezien worden. Ten dien tijde woeden daer ook vele dodelijke lant-ziekten, en allermeest worden dan de luiden met loopende en roode oogen gequelt.

Eerste Zomer veroorzaekt veele ziekten.

Deze eerste zomer schijnt veroorzaekt te worden door de zeer hete en brandige zuiderlijke winden, die uit den Zuiden door zandige en overheete plaetsen na Egypten overwaien, en zoo groot een hitte en brandig zant en stof opjagē, datze vuurige vlammen en donkere zandige wolken derwaerts schijnen over te voeren. Welk stof en zant, eensdeels door de wint overgevoert, eensdeels door de wint van het aertrijk van Egypten opgeheven, en door de lucht gejaeght, de lichamen niet min dan de lucht door haere hitte beledight en beschadight, en in d'oogen allermeest prikkelt en die ontsteekt. Ten dien tijde ontstaen'er vele dodelijke koortsen en Frenesyen, die de men-

Waer door zulx geschiet.

menſchen binnen weinigh uuren dooden. Dan woed ook onder d'Egyptenaers met groote felheit zeker boosaerdige en doodelijke ziekte, *Del-muia* by d'Arabers in Egypten geheten. Alle lichaemen worden daer door zoo afgemat, datze ſchijnen een ſchrik van ſpijze te hebben, en geduurigh van een onleſſchelijken dorſt te branden: waer tegen het Nijlwater een zonderling genees-middel is. Geduurende het waien dezer winden begeven zich de vreemdelingen na onderaerdſche plaetſen, waer in zy blijven, tot dat de hitte der winden over en geſtilt is. Dan aenſtonts na het ophouden der hittige Zuide winden, beginnen, als door een zonderlinge genade Godes, andere koele Noorde winden te waien, die een datelijken trooſt aen d'ontſtekene en vermoeide lichamen verſchaffen, en de lucht wonderlijker wijze verkoelen, dewijlze in het waien door wijdſtrekkende ſtreeken der Middellandſche Zee, eer zy in Egypten komen, grootelix van het zee-water verkoelt worden. Want indien die heete Zuide winden lang duurden, niemant zou in dat geweſt kunnen woonen.

Na deze voor-zomer volght de na- of tweede zomer, die eendrachtigh, en zoo heet niet is; hoewel hy ook zeer heet zou zijn, indien de Noordelijke winden ten dien tijde niet geduurighlijk bliezen, en de Nijl opliep, waer door de hittige warmte der lucht allengs getempert wort. In deze twede Zomer is de lucht zelf ook zeer warm, maer eendrachtigh, en beſtendigh van den beginne tot het einde, en brengt niet ſchielijk, maer allengs veranderingen der warmte, die, hoe nader aen Herfſt-maent, des te getemperder wort. Weshalve is dit jaer-zaiſoen zonder ziekten en heilzaem.

Dan leven alle huis-luiden in ledigheit, om dat het aertrijk, zoo lang de Nijl daer over vloeit, niet bequaem is om bebouwt te worden; en zy bedrijven, met het aenrechten van ſchouſpelen en andere vreughde-tekenen en ſpelen, geduurende het oploopen des Nijls, blyſchap en maken goe ciere.

De Herfſt, die in Herfſt- en Slachtmaent is, met welks uitgaen, na het afloopen des Nijls, zy tarruwe en andere vruchten zaien, en in Lente-maent rijp afmaien, heeft een lucht, die zeer getempert, eendrachtigh en zonder ziekte is. In de twee volgende maenden, als Slacht- en Wintermaent, het winter-zaiſoen in Egypten, is de lucht kouder.

Het regent zelden in Egypten. Het regent zelden in de binnenlandſche plaetſen van Egypten en ontrent Kairo, en de regen valt 'er zoo dun als dau; maer zomwijl zeer ſterk t'Alexandrette en Damiate en op al d'aen-zee-gelege plaetſen; hoewel zulx lichter in Slacht-, dan in Winter-maent geſchiet, om dat de lucht in die maent kouder is. Zeer zelden wort daer ys, ſneeuw, of hagel gezien, om dat de lucht daer toe niet kout genoegh is. Dit is de temper der lucht op de plaetſen, die verre van zee leggen, door al de vier jaer-zaiſoenen waer genoomen; maer op d'aen-zee-gelege plaetſen is de lucht koelder en vochtiger, en aldaer, gelijk gezeght is, valt gemeenlijk zeer ſterke regen.

Aerd der Egyptenaers. Wat belangt de temper en geſteltenis der lichamen van d'Egyptenaers, het ſtaet aen te merken, dat'er driederlei ſlagh van menſchen in Egypten gevonden worden, als ſtedelingen, die de ſtad Kairo en andere ſteden bewonen, Arabers, die onder tenten leven, en eindelijk boeren of huis-luiden, die op 't lant woonen. De meeſte lichamen der ſtedelingen zijn bloet-rijk: wel is waer, dat de lichamen der Egyptenaers voor zeer heet en droogh te ſtellen zijn, dewijlze onder een zeer hete en drooge lucht woonen: voor eerſt allermeeſt de lichamen der boeren, daerna de lichamen der Arabers, en eindelijk de lichamen der ſtedelingen; maer het geduurigh drinken des Nijl-waters en dikwils gebruik der verkoelende ſpijzen, en het onmatigh byſlapen verminderen en veranderen de hitte en drooghte der lichamen. Al welke dingen zoo krachtigh zijn tot het verkouwen der lichamen, datze de heetſte lichamen ten hooghſte verkouwen kunnen. Door het geduurigh gebruik der bad-ſtoven

van

van zoet water, worden hun lichamen ook zeer kout: waer uit dan te befluiten is, dat hun lichamen uit een bloet-rijke of fluimige temper beftaen, inzonderheit de lichamen der vrouwen en gelubden. Zy hebben verkoude magen, en die vol fluimen zijn, 't welk voornamelijk ontftaet door het geduurigh gebruik der verkoelende fpijzen, en ook door d'overgroote hitte der lucht, waer door d'inwendige warmte na buiten getrokken, en de maegh by gevolgh verkout wort.

De geftelteniś der lichamen, namelijk van de ftedelingen, is of matigh vleezigh en vet, of zeer vet. Men vind nergens zulke overvette luiden en in zoo grooten getale als te Kairo: want de meefte mannen zijn 'er zoo vet, datze veel grooter, dik'er en vet'er borften hebben, dan de grootfte borften der vrouwen; maer de Arabers zijn rang en zoo vet van lichaem niet; desgelijx zijn de lichamen der huis-luiden niet alleen d'allerrangfte; maer ook ruigh, vuil, en byna verzengt en verbrant van de Zon. Al d'Egyptenaers zijn wakker van geeft en zeer weinigh van flaep. Zy plegen het byflapen overvloedigh: want het is hen uit kracht der wet geoorloft vele vrouwen en byzitten te houden, tot boeting van hun geile luften. Zy vallen vrolijk van geeft, en de meefte leiden een weligh en ledigh leven, uitgezeit d'Arabers en huis-luiden, die hun koft zuur moeten verdienen.

Egypten is altijts zeer vele, verfcheide en gevaerlijke lant-ziekten onderworpen, eensdeels ter oorzake van d'ongetemperde lucht, daer zy in leven, en het onmatigh plegen met de vrouwen, en ten andere, dewijl aldaer ontallijke veel arme luiden gevonden worden, die zich benootzaekt vinden zeer flimme fpijze en drabbigh en verrot water te gebruiken. Deze ziekten, dan, zijn loopende oogen of leepigheit, fchurftheit, melaetsheit, dodelijke Frenefyen, die de menfchen binnen weinige uuren dooden, quaetaerdige kinder-pokjes, pijne in de gewrichten, breuken, fteen in de nieren en blaze, teering, verftoppingen, verzwakking van lever, milt en mage, derdendaeghze, hittige, verteerende en quaetaerdige koortzen, en allerlei ziekten des hoofts, die uit zinkingen ontftaen. Wel is waer, dat ook andere volken deze ziekten onderwarigh zijn; maer evenwel niet t'allen tijde en geduurigh, gelijk d'Egyptenaers. By vele volken woeden wel op zekere tijden loopende oogen; maer evenwel niet altijts, gelijk in Egypten. In Egypten worden ook altijts meenighten van menfchen gevonden, die breuken, fchurft, en zulke zware melaetsheit hebben, dat hun voeten geheel en al Olifants voeten fchijnen te zijn. Men vind ook overal zulke doodelijke Frenefyen niet, die de menfchen in weinigh uuren tijts dooden, gelijk in Egypten. Nocht op andere plaetfen woeden twee-mael 's jaers quaetaerdige kinder-pokjes, gelijk altijts in Egypten; nocht nergens zietmen, dat zoo veele luiden met de jicht en fteen in de blaes en nieren geplaegt wordẽ, nocht dat zo vele quaetaerdige en doodelijke koortzen alle jaer op zekere tijden woeden, gelijk in Egypten; nocht nergens zijn zoo vele ontallijke menfchen met zwakheit der mage gequelt: waerom men met recht deze ziekten eige en byzondere Egyptifche lant-ziekten mag noemen.

In de ftad Alexandrie woeden in den herfft-tijd vele quaetaerdige en doodelijke koortzen, met brakingen van de groene gal, die zeer veele luiden aentaften, en voornamelijk ontftaen uit het verrotte en drabbige water, dat de ftedelingen jaer in jaer uit in hun water-bakken onder de huizen bewaren. 's Winters worden d'Alexandriners zeer veel met loopende oogen gequelt; maer noch veel meer d'inwoonders van Kairo, die geduurigh en 't geheel jaer door, maer voornamelijk in 't begin van den zomer, dit gebrek onderwarigh zijn: want ten dien tijde zietmen onder hondert wel vijftigh menfchen met lopende oogen gaen; 't welk veele te voore komen, door het dikwils afwaffchen der oogen met kout Rofen- of klaer Nijl-water. Ten dien tijde woeden aldaer ook onder de luiden vele quaetaerdige koortfen, en die zeer fchrikkelijke Egyptifche

ſche ziekte, *Dem el Muia* van d'Arabers in Egypten geheten, die binnen weinigh uuren den menſche ſchielijk overvalt met een dodelijke ontſteking der herſſen-vliezen en beroving van zinnen en verſtant, en in 't kort ter neer velt. Alle jaers worden d'Egyptenaers eenmael met deze ziekte, waer aen altijts ontallijke menſchen ſterven, bevangen, en op zommige jaren meermalen, wanneerze meer van de Kampſiniſche winden geplaeght worden.

Quaetaerdige kinder-pokjes in Alexandrie.

Ten zelven tijde woeden onder de kinderen ook zeer vele quaetaerdige en beſmettelijke pokjes, die ontſtaen uit de vergiftige dampen, die dan uit het verrotte Nijl-water der tak *Kaleg*, waer door het water uit den Nijl in de ſtad Alexandrette geleit wort, in de lucht opgeheven worden.

Waer uit die ontſtaen.

Zie pag. 76.

Want alle jaren, wanneer de Nijl tot acht of tien ellebogen is opgeloopen, wort het Nijl-water in dezen arm geleit, en loopt van daer door de gehele ſtad, en vloeit altijts door de zelve van den tijd, ſedert de Nijl tot de gemelde hooghte is opgeloopen, tot dat de Nijl weer begint af te loopen; welk water dan in den gemelden arm *Kaleg* zonder beweging blijft: alwaer het allengs verrot, en eerſt groen, daerna zwart en eindelijk zeer ſtinkend wort. Welke verrotting in het begin van den zomer noch meer toeneemt, en bederffelijke en zeer vergiftige dampen in de lucht uitwaeſſemt; waer door de lucht beſmet wort, en al de kinderen, die rontom woonen, quaetaerdige ziekten aenbrengt: te dezer oorzake vluchten al de genen, die daer ontrent woonen, ten dien tijde na een andere plaets. Dit zijn de qualen, die vele menſchen op een zelven tijd te Kairo en Alexandrette gemeenlijk aentaſten.

Vele andere ziekten zijn in Egypten, die veele luiden wijd en zijd aentaſten, als daer zijn, ſchurftheit, melaetsheit of lazerye, breuken, jicht, quaetaerdige zinkingen op de longen, teeringen, verſtoppingen der ingewanden, ontſtekingen, verharde gezwellen, raeuwheit der mage, beſloote winden, zwaermoedigheden, ſteen in de nieren en blaes. Vele arme luiden zijn altijts in Egypten met ſchurftheit gequelt, ter oorzake zy zich benootzaekt vinden uit armoede drabbigh en half-ſtinkend water te drinken, en Oſſen en Kameels-vleeſch en half verrotte gezoute viſch, in poelen en Meiren gevangen, en daer-enboven zeer zoute en verrotte kaes, van hen *Gibnehalon* geheten, die een gemene ſpijze voor d'armen en zeer goet koop is, t'eeten: waer door nootwendigh in hun lichamen veel dik bloet, verbrande geele gal, dikke, taie en ziltige vochtigheden geteelt worden, die deze ziekten veroorzaken.

Oorzaek ſchurft[...]

Die met melaetsheit bevangen zijn, hebben beenen, die door de menighten der herde en groote gezwellen opgeblazen, groot en wanſtaltigh, en de beenen der Olifanten zeer gelijk zijn; hoewelze geen pijne voelen; maer onbequaem zijn om te gaen. Deze ziekte wort veroorzaekt door het gebruik der viſſchen, die in den Nijl en vele ſtil-ſtaende Meiren en half-verrotte wateren gevangen worden, desgelijx door 't gebruik der wortel van de Kolokaſie, en door de moeskruiden Bammie en Melochie, waer door vele dikke en taie fluimen aengequeekt worden, die na de voeten zakken en aldaer harde en fluimige gezwellen, en by wijle ook vleeſch-breuken veroorzaken.

Oorzaek melaet[...]

Bre[...] waer [...] ontſta[...]

Zie pa[...]

Daer woeden ook altijts allerlei zoorten van zeer groote breuken, in zonderheit water-breuken, die gezeit worden t'ontſtaen door het geduurigh eeten der waterige Meloenen; desgelijx zijn'er zeer vele wint-breuken, die uit een verkoude mage en het eeten van vele moes-kruiden en andere velt-vruchten veroorzaekt worden. Het geduurigh water-drinken, en het eeten van raeuwe en koude vruchten en moes-kruiden; als ook het onmatigh bekennen der vrouwen, het groot gebruik der zoete badſtoven, en d'overgroote hitte der lucht veroorzaken in vele een verkoutheit en ſlapheit der mage, daer mee ontelbare menſchen in Egypten geplaeght worden. Daer zijn ook vele gichtige menſchen, eensdeels ter oorzake van de menighten der raeuwe vochtigheden, die door het eeten van vele raeuwe vruch-

Waer[...] gicht i[...] Egypt[...] ontſta[...]

vruchten ontſtaen, en ten andere, ter oorzake van de koude winden, die uit het hooft na de gewrichten ſchietten. Vele Egyptenaers zijn ook zwak van gewrichten en leden; 't welk ontſtaet door het onmatigh bekennen der vrouwen en het geduurigh gebruik der zoete bad-ſtoven, waer door de gewrichten zeer verzwakt en verſlapt worden. Daerenboven dragen veele luiden in Egypten 's winters en 's zomers een en dezelve kleeren, en vele gaen den gehelen winter met bloote voeten: waer door de gewrichten zeer beledight worden. Zeer vele krijgen ook, door het onmatigh gebruik van byſlapen, zeer hittige en zwakke nieren, zulx het geen wonder is, dat deze luiden, (gemerkt alle raeuwe vochtigheden, daer de lichamen der Egyptenaers vol van zijn, na de nieren zakken,) met ſteenen en zweeren in de blaze en nieren geplaeght worden. De voornaemſte oorzaek des ſteens is ook het drabbigh en onklaer Nijl-water, dat lichtelijk, dewijl het een pis-afdrijvende kracht by zich heeft, tot de nieren komt, en aerde met zich ſleept, die, door de hitte drooger geworden, in ſteen verandert.

Daer worden ook vele zwaer-geeſtige luiden in Egypten gevonden, die by velen voor heiligen gehouden worden: want daer zijn byna ontallijke luiden, die zich verluiden laten geheel en al zonder zonden te leven, en ook gehouden worden voor luiden van groote heiligheit, levende, om God te dienen, evenceens als Kluizenaers, op dorre plaetſen. Zy worden by al d'aenhangers van Mahomeths leere in groote eere gehouden, verachten de rijkdommen en ſchuuwen de gemakken en welluſten der werelt. Zy hebben een afſchrik van een oneerlijk leven, beminnen den onechten ſtaet, en gaen met een iegelijk, van wat Godsdienſt hy ook zy, zeer minnelijk om: beſtraffen alle dwalingen zeer ſcherp, en zeggen, dat de werelt den menſch tot ellende zy. Zy zijn altijts droevigh, en verwachten van God, om 's menſchen zonde, veele ſtraffen. Hun lichamen, door het zober eten, geduurigh waken en veel arbeiden, zijn zwart, morſigh, zeer rang, eveneens als lichamen der uitgedrooghde lichamen van Mummien.

Egypten wort veel van de Peſt bezócht.

Vele Egyptiſche plaetſen worden van de Peſt zeer dikwils aengetaſt en verwoeſt, dewelke onder deze volken des te fel'er woet, ter oorzake van de valſche inbeelding der Egyptenaers en Turken, waer door zy vaſtelijk gelovẽ, dat God eenen ieder zijn doot en wijze van ſterven te voore heeft vaſt geſtelt en verordent; zoo dat zy willen, dat niemand, die in den oorlog zal blijven, aen de Peſt kan ſterven, en die genen alleenlijk aen de Peſt kunnen ſterven, dien zulx van God te voore beſchooren is. Weshalve geeft zich geen Egyptenaer, wanneer de Peſt in Egypten woed, en de luiden wredelijk vernielt, op de vlucht, nocht ſchroomt met de beſmette te verkeeren, of beſmette kleeren, of wolle en linne laken te gebruiken: want de klederen en ander huis-raet der genen, die aen de Peſt geſtorven zijn, worden aenſtonts op de merkten opentlijk verkocht, zonder dat de geen, die dezelve koopt, voor eenige aenkleving der beſmettelijke Peſt bevreeſt is: door welke onachtzaemheit de Peſt in Kairo dikwils zoo fel woedt, en zulk een grooten neerlaegh onder de burgery baert, dat'er op zekere tijden, in den tijd van zes of zeven maenden, in de ſtad over de vijf-hondert-duizent menſchen aen deze beſmettelijke ziekte geſtorven zijn.

Wanneer die in Egypten gemeenlijk ontſtaet.

De Peſt grijpt gemeenlijk in de ſtad Kairo en op alle plaetſen van Egypten de menſchen in den begin van Herfſtmaent aen, en duurt tot aen Zomermaent: want in al die maenden, namelijk van Herfſt- tot Zomer-maent, worden d'Egyptenaers van de Peſt, die van andere plaetſen in Egypten is overge-braght, gemeenlijk beſprongen.

Welk de wreedſte Peſt in Egypten is.

De Peſt, die in d'eerſte maenden aenkomt, is de wreedſte van allen, voornamelijk indienze uit Barbaryen overkomt: want zy verwoeſt al de inwoonders zeer wredelijk, en vernielt vele en byna ontallijke menſchen. Doch minder wreet is de Peſt, hoe zy

later aenkomt; zoodatze, hoe zy later aenkomt, des te goetaerdiger is en eerder ophoud, om dat dan haer tijd van onder 't volk zich te verspreien korter is, en zy by gevolgh dan al haer krachten tegen de menschen niet kan toonen. Maer in Zomer-maent, wanneer de Zon in den Kreeft treed, houd al de Pest, hoedanigh en hoe groot zy ook is, geheel en al op; 't welk by velen niet t'onrecht voor iet Goddelijx gehouden wort.

In Zomer-maent hout de Pest in Egypten op.

Dan besmet geen besmettelijk huisraet ('t welk ook voor een groot wonder gehouden wort) d'Egyptenaers meer, zoo dat dan de stad van een doodelijken tot een veiligen en stillen staet geraekt. Maer dan beginnen in tegendeel de byzondere Egyptische ziekten zich onder 't volk te verspreien, die ten tijde van de Pest zich nergens vertoonden. Noit is ook bevonden, dat in Zomer-, Hoi- of Oogst-maent de Pest uit andere plaetsen derwaert is overgebraght, en de menschen aengetast heeft. Dat nu de Pest en al desselfs besmetting in Zomer-maent ophoud, schijnt door de heete, evengelijke, eenvormige en geduurige temper der lucht, dewelke ten dien tijde in Egypten ontstaet, en door het waien der Noordelijke jaerwinden, die dan beginnen te waien, en tegen de natuur der vochtige Zuide winden, *Kampsien* geheten, strijden, veroorzaekt te worden, waer door de lichamen eensdeels door de zweeting, eensdeels door d'onzichtbare uitwaessemingopgedroogt, en verkoelt en by gevolgh van de Pest verlost worden.

Waerom zulx geschiet.

Zeer zelden ontstaet de Pest in Egypten van haer zelf uit een bederving der lucht, en noit, 't en zy de Nijl die plaetsen ongemeen hoogh overwatert. Want wanneer het Nijlwater een lange wijle op het aerdrijk blijft leggen, dan wort het geheele land gelijk een broekigh en stil-staend Meir, dat door de Zuiderlijke winden en voor-zomersche hitte een zeer grote verrotting ontfangt; of de lucht van die plaetsen, die uit haer natuur heet en droogh is, wort door het hoog overstrijken des Nijls onmatigh vochtigh, en by gevolgh zeer bequaem tot het ontsteken der Peste. Dan noit is bevonden de Pest in Egypten ontstaen te zijn uit een onmatige hitte der lucht; maer in tegendeel wort alle Pestelijke besmetting der lucht door een overgroote hitte der lucht in Egypten uitgebluscht en gedempt.

Zelden ontstaet de Pest in Egypten uit een bederving der lucht.

De Pest, dan, wort gemeenlijk door een besmetting uit andere nabygelege en aengrenzende plaetsen, en voornamelijk uit Grieken-lant, Syrien en Barbaryen in Egypten overgebraght. De Pest, die uit de gewesten van Grieken-lant en Syrien derwaert wort overgevoert, en de stad Kairo aentast, is vry goedaerdigh, doot weiniger menschen, en houd in korten tijd op. Maer die van de Barbarische plaetsen in de stad Kairo wort overgebraght, is d'allerverderffelijkste, wreedste, langduurenste, velt zeer vele menschen ter neer, en baert een grooten neerlaegh; zoodanigh de gene was, die in 't jaer vijftien-hondert en tachtigh in Wijn-maent uit Barbarye in de stad Kairo wiert overgebraght, en door de gehele stad zeer fel woede, en zulk een grooten neerlagh baerde, dat'er tot aen Zomer-maent, (in de welke aldaer gemeenlijk alle Pesten ophouden) gezeit wierden over de vijf-hondert-duizent menschen aen de Pest gesneuvelt te zijn.

De P... wort al... van an... plaetsen... Egypten overgeb...

Door het sterk opstuiven des stofs, dat d'Egyptenaers byna het geheel jaer, ter oorzake van de winden en droogte der aerde, geduurigh byblijft, en door het geduurigh zweten der lichamen, waer door zy onrein, stinkend, en luizigh worden, zijn by al d'Egyptenaers de Bad-stoven in zeer groot gebruik, om het lichaem te reinigen en af te wisschen; voornamelijk onder de vrouwen, die zeer zorghvuldighlijk haer lichamen, met het afwasschen van vuiligheit en stank, trachten schoon te houden, om by haer mannen des t'aengenamer te zijn. Want de vrouwen wasschen zeer dikwils haer lichamen in de Bad-stoven, en bestrijken haer na het wasschen met verscheide reuk-werken, om liefelijk te rieken, en haer mannen in 't byslapen vermaek te geven.

Waer... Bad-... by d'E... naers... groot g... bruik.

d'Egyptische vrouwen dragen weinigh zorge voor het hair des hoofts, en

en bewinden dat flechts, na's landts gebruik, in een zijde beurs; maer zy besteden groote naerstigheit, om de schamelheit en andere heimelijke deelen des lichaems te vercieren: want zy wasschen inzonderheit de schamelheit af, die zy geduurigh van het hair ontblooten en kael houden: dewijl het in Egypten schandelijk voor een vrouw is een ruige schamelheit te hebben. Na dat de schamelheit afgewasschen en kael gemaekt is, bestrijkenze dezelve, voornamelijk vrouwen van staet, met verscheide wel-riekende zalven: te weten, met Moschus, Amber, Aloë, Zebet; en andere met andere wel-riekende zalven, die aldaer overal voor een geringe prijs verkocht, en overvloedelijk ten dien einde van haer verbezight worden.

Niet alleen baden zich de vrouwen in't bad cieraets en reinigheits halve, en tot verkoeling des lichaems; maer vele ook, inzonderheit de magere, om haer dik en vet te maken; dewijl d'Egyptenaers een groote bevallikheit in dikke en vette vrouwen scheppen: waer door aldaer zeer vele overvette vrouwen, die eveneens als vette zwijnen op d'aerde leggen, gevonden worden, en allermeest Jodinnen, die zulx meer dan andere vrouwen onderworpen zijn. d'Egyptische vrouwen, dan, om dik en vet te worden, gebruiken vele dingen in't bad: waer door zy veel vette vocht aentelen, die zy door de warmte des bads na de huit trachten te trekken, waer aen de zelve vocht, door de laeuwte des bads koel geworden, stolt en kleeft. Weshalve drinken zy vele zoppen, die van verscheide smeeren en vettigheden bereit, en met Bammie, Melochie en Kolokasie, om dezelve slijmiger te maken, en daer door des te lichteraen de deelen te doen kleven, toegemaekt zijn. Vet hoender-zop, *Maluf* in't Arabisch geheten, of vet gemaekt zop van zwarte hoenders is by haer zeer in't gebruik: want een ieder vrouwe drinkt bywijle het zop van een geheel hoen, en eet een geheel hoen op. Vele arme vrouwen drinken den droessem der oli van Sesamus-zaet, dien zy *Thaine* heten, of het afziedsel van den wortel Chine, of d'oli uit Indiaensche Nooten geperst, of d'uitgeperste oli van Erweten, Terpentijn-boome vruchten, zoete Amandelen, Haze-noten, en Pistasien. Andere hebben andere olien, die zy in de Bad-stove drinken, om vet te worden; en zommigen eten daerenboven vele spijze, als gemeste hoenderen, met het zop tot een pap gemengt.

Wrijving na 't baden.

Het is by d'Egyptenaers ook zeer gebruikelijk al de delen des lichaems, na het baden, te wrijven: want het wrijven is by hen zoo gemeen, dat niemant ongewreven uit het bad gaet. Deze wrijving is driederlei; d'eerste geschiet met de bloote en vlakke hant, met oli van Sesamus bestreken; de twede geschiet met een ruuwe linnen doek; en de derde met een rouwe doek, van geiten-hair gemaekt.

Schamelheit hoe die kael gemaekt wort.

Na dat deze drie wrijvingen verricht zijn, bestrijkenze het geheel lichaem, van den voet-zool tot den kruin, met gemeene zeep, wasschen de huit daerna in een bad van warm zoet water, en wisschen de vuiligheit af. Na het wasschen wort de schamelheit hairloos en kael gemaekt, met een pleister daer op te leggen, die aenstonts het hair doet afvallen. Eindelijk leggenze op de voeten een mengsel van het poeder *Archenda*, dat van de bladen van het Alkanne of Egyptische Monthout en gemeen water gemaekt wort, en zonderling dienstigh voor zwakke, vochtige en stinkende voeten is: want het droogt sterk op, trekt zamen en versterkt aldus zwakke voeten. *Zie pag. 133.*

Overvloet van Badstoven te Kairo.

Te Kairo en Alexandrie zijn vele en byna ontallijke huizen, tot het gebruik van bad-stoven gesticht, die vele kelders of kamers hebben, waer in de luiden zweeten, gewreven en gewasschen worden.

Men vind'er t'allen tijde warme, laeuwe en koude baden; maer gemeenlijk matigh warme, dewijl dezelve voornamelijk onder de meeste Egyptenaers gebruikt worden, om de lichamen te bevochtigen, ontledigen en te zuiveren: want d'Egyptenaers gebruiken de baden niet alleen tot cieraet des lichaems, maer ook tot voorko-

koming van vele ziekten, die uit volheit der vochtigheden ontstaen; en eindelijk tot afweering van veele en verscheide ziekten, die alree in 's menschen lichaem ontstaen zijn.

Egyptenaers eten spaerzaem, maer dikwils.

d'Egyptenaers houden een slechte en spaerzame tafel; maer eten evenwel 's daeghs dikwils'er dan d'Europers; dewijlze drie of vier mael op eenen dagh eten; dan t'elkens weinigh en lichte kost, en houden zich met eenerlei spijze vernoeght, en hebben een afschrik van velerlei spijze. Zy eeten zeer weinigh en spaerzaem vleesch, (want zy hebben geen groote smaek in vleesch;) en geen ander byna dan Hamele-vleesch, zonder eenige andere spijze daer by te doen; hoewel zommige van d'Europische koopluiden alree ook kuikens hebben leeren eeten.

Hun spijze.

Zy vinden alle zeer groote smaek in vochtige spijze: weshalve is hun gemeene spijze Rijs, in weeren-nat gekookt, Linsen, Erweten, witte Cicers, Melochie, Beet, Melde, Kool, Bammie, Komkommers, (*Chatè* by hen geheten,) de wortels van Kolokasie, Meloenen, Dadelen, de vruchten van Musen, Vygen, Sukomoren, Aprikozen, Persikken, Oranje-appelen, Limoenen, Citroenen, Granaten. Behalve Hamelen-vleesch en Hennekuikens eten d'arme luiden Ossevleesch, en bywijle ook Kameelevleesch. Onder de visschen, die by hen een veel gemeender spijze is, eetenze Snoek, Groot-koppen en veel andere, die in den Nijl gevangen worden, desgelijks ook het vleesch van den Krokodil.

Op d'aen-zee-gelegene plaetsen worden allerlei visschen in grooten overvloet gevonden, die zy alle zonder onderscheit eeten, allermeest ingezouten en bywijle half verrot. Van melk bereidenze zeer vele spijze, en allerlei melk-gerechten zijn by hen in zeer groot gebruik.

Eten geen velerlei spijze.

Dan voor al staet aen te merken, datze, gelijk gezeght is, niet in veelerlei; maer in enkele en eenerlei spijze behagen scheppen. Want daer zijn veele, die hun middagh- en avont-mael doen alleen met Meloenen of Tarruwenbroot, (dat zy alle eten: want in Egypten wort geen ander, dan Tarruwenbroot gebakken;) of alleen met een zop, dat van den wortel van Kolokasie, of vruchten van Bammie, of van Melochie, of van Rijs, of Linzen, of van andere velt-vruchten gemaekt is, of met groen Zuiker-riet te kaeuwen, of alleen met Vygen, of Druiven, of Komkommers, of met diergelijke andere dingen.

Al deze moes-kruiden en vruchten zijn veel vochtiger, dan d'Europische, en daerom des t'onsmakelijker, dewijlze in een lant voortkomen, dat niet alleen matigh besproeit is, maer ook vele dagen onder water heeft gelegen. *Zie pag.*

Visschen ongezont.

Desgelijx zijn de visschen, die de Nijl verschaft, wel vet en aengenaem van smaek, maer worden evenwel voor zeer ongezont gehouden; om dat de Nijl geen steenigen, maer een slijkigen gront heeft, nocht niet zeer snel nocht sterk vloeit; daerenboven is het water slijkigh en modderigh, zulx de visschen, die daer in voortkomen, nootwendigh ongezont moeten zijn.

Drank.

De meeste Egyptenaers drinken voor hun daghelixen drank gemeenlijk het water des Nijls, dat zeer zoet is, en alle wateren in goetheit overtreft; maer de Christenen en Joden drinken ook wijn; gelijk ook eenige Turken, en voornamelijk de krijghsknechten, die zich te Kairo dikwils zoo dronken in den wijn drinken, datze op Eezels moeten t'huis gebracht worden; daer nochtans al den aenhangers van Mahomets leere het wijn-drinken verboden is. De beste wijn wort hen (want in Egypten wast geen wijn) van 't eilant Kandie, Rhodus, en Cyprus toegevoert: want al de andere wijnen, uit Italien, van 't eilant Korcyre en Zacynthe derwaert overgevoert, worden door de groote hitte zuur.

Nijl-water is zeer gezont ...

Dit water des Nijls, dat door de langheit des weghs en de hitte der Zonne, in het afleggen van dien langen wegh, genoeghzaem gekookt en door de groote beweging in het storten van de bergen gezuivert, en dun gemaekt wort, is voor den mensch zeer gezont te drinken; maer valt zeer drabbigh; hoewel d'Egyptenaers dat

in

in dezer wijze weten zuiver en klaer te maken. Zy zetten dat aenstonts, zo dra het water door Kameelen in leere vlesschen in huis gebracht is, in een langwerpigh groot aerde vat, met een ronden en breeden buik, van omtrent twintigh mingelen groot: wiens rant zy met vijf gestoote zoete amandelen een weinigh bestrijken, en aenstonts de hant, met d'amandelen in den vuist gevat, t'effens met de geheele elleboogh in 't water steeken, en dat sterk met de vuist en elleboogh omroeren, tot datze het noch veel drabbiger gemaekt hebben. Dan trekkenze den arm uit het water, en laten d'amandelen daer in blijven en het water klaer worden, 't welk gevoeghelijk in den tijd van drie uuren kan geschieden. Eindelijk gietenze het klare water uit dit groote vat, in andere kleene vaten over, waer in het noch klaerder en koel wort. De meeste inwoonders gebruiken dit water, in dezer wijze klaer gemaekt, voor hunnen drank en in de spijze. Andere laten dit water vele dagen staen zinken en zuiver worden, om dat zeer zuiver en dun te maken.

Ter oorzake van de dunheit des waters dringt het gezwint door al de deelen des lichaems: waerom zeer vele luiden aenstonts na het drinken zeer overvloedigh zweten. Zommige pissen, andere krijgen stoel-gang: want het is zeer dun en licht, zulx het geen wonder is, dat het de lichamen, schoon het overvloedelijk dagh en nacht gedronken wort, niet beledigt. Daerenboven is het dienstigh voor hete lichamen; want het tempert de hitte en brant van al d'ingewanden.

In Egypten is ook zeer gemeen de Koffi-drank; die in eenige duizent herbergen te Kairo verkocht, en van zekere vrucht, *Kaova* in 't Arabisch geheten, gemaekt wort: gelijk de boom, waer aen de vrucht groeit, den naem van *Bon* heeft, en in gestalte den boom Papen-hoet zeer gelijk is.

De Turken en Mooren hebben ook in Egypten een zeer gezonden drank, *Sorbet* by hen geheten, die van Zuiker en Limoen-zap gemaekt is, en van hen met groote smaek gedronken wort. Zy drinken daerenboven een ander slagh van wijn, die van Pruimen, Korenten en water, tzamen in de Zon gekookt, bereidt wort.

De menschen leven in Egypten veel langer, dan op andere plaetsen, want men ziet'er zeer vele luiden, die verre over de hondert jaren oud worden; en de gemeene ouderdom van byna al de inwoonders klimt tot negentigh jaren: uit wat oorzaek zulx geschiet, daer over zijn by d'Artzen verscheide gevoelens. De voornaemste oorzaek van deze langleventheit wort van velen geleght op hun spaerzaem leven van eten en drinken, op d'onthouding van veel en menigerlei vleesch, en op het geduurigh gebruik des Nijlwaters in hun spijze en drank: daer in tegendeel al d'Europers, die zich dronken en veel wijns drinken, en veel vleesch eten, gemeenlijk kort 'er leven. Want gelijk het matigh gebruik van het beste vleesch, dat d'Egyptenaers onderhouden, matig bloet aenteelt en de natuurlijke warmte verquikt, alzo herstelt en vermeerdert het onmatigh gebruik des vleeschs de natuurlijke vochtigheit en ingeboorne warmte niet, maer 't verstikt en bederft dezelve veel meer, door het veel aenteelen des bloets, eveneens als de vlam in een lamp door het te veel opgieten van d'oli uitgebluscht wort. Daerenboven kan d'overvloet des vleeschs door de warmte, die 't vleesch tot voedsel voor 's menschen lichaem moet veranderen, niet overwonnen nocht verandert worden; zulx dit voedsel in stede van te verwarmen het lichaem verkout. Dewijl dan d'Egyptenaers spaerzaem leven, melk, moes-kruiden en vruchten nuttigen, en geenzins in het eten van vleesch, en drinken van wijn zich te buiten gaen, maer geduurigh Nijl-water drinken, waer door hun bloet in die heete lucht-streek geenszins verhit, maer verkoelt en matigh aengeteelt wort, zoo is geen wonder, dat zy tot een hoogen ouderdom opklimmen. Daer-en-boven is hen uit kracht van Mahomets wet verbooden wijn te drinken, wiens geduurigh gebruik hoe schadelijk die voor de gezont-

Egyptenaers leven lang.

Alpinus de Medicina Ægypt.

Waer door zulx geschiet.

zontheit zy, Galenus, de Prins der oude Artzen, leert, daer hy zeit, dat de wijn, matelijk gebruikt, de natuurlijke warmte vermeerdert; maer onmatelijk gebruikt, vallende ziekte, Popelsye, en quetsingen der beweging en zinnen veroorzaekt.

Dracht der mannen.

Bellen.

De klederen der Egyptenaers zijn net; maer niet zeer opzichtigh; hoewel gemeenlijk zeer kostelijk en dier: want 's zomers dragenze rokken of hemden van d'allerfijnste en lichtste katoen-doek; maer 's winters van hun inlandsch laken, met katoen gevoert. Hun rokken zijn boven naeuw en onder wijd, met enge mouwen, die hen om de handen sluiten: waer over luiden van staet, en voornamelijk de Sultans en andere Grooten, een rok dragen van Satijn, Damas, of van andere kostelijke Europische stoffen, na een ieders staet en gelegentheit.

Tulbanden.

Op 't hooft dragenze groote mutsen, Tulbanden geheten, gemaekt van lange stroken Kamelot, die in de ronte in malkandre gerolt en gewonden worden. De kleur des Tulbants alleen, en niet der kleeren, geeft den Gods-dienst te kennen, dien een ieder onderhoud. Want de Joden dragen een geelen Tulbant, de Christenen een rooden of blaeuwen, en de Turken of Mahumetanen alleen een witten, en die herkomstigh zijn uit den stam van Mahometh, door een zonderling voorrecht, een groenen Tulbant. Aen de beenen hebbenze zeker slagh van kouzen, na d'oude mode; en weinigh zijn'er, die schoenen dragen; behalve dat de schoenen, die zy dragen, veel meer muilen, dan schoenen schijnen te zijn; want achter hebbenze geen hiel-leeren gelijk onze schoenen, en de polveien zijn onder na de Turksche wijze met yzer beslagen.

De kleu[r] Tulbant[s] geeft den Gods-di[enst] te kenne[n]

Dracht [der] vrouw[en]

Wat belangt de kleeding der vrouwen, die van staet zijn, gaen aldaer voor het meerdeel in 't wit gekleedt, met een masker voor d'oogen van een zelve kleur. d'Arabische en Egyptische boerinnen hebben in vorm van een masker een katoene doek voor 't aenzicht, die zwart of van andere kleur is, en om de kin spits toeloopt, met twee gaten, om daer door te zien.

Maer

Maer d'Egyptische vrouwen volgen in vele steden, in het dragen van mal kers, de wijze en mode der Turksche vrouwen, die een zeer dunne doek, van paerde-hair gemaekt, voor 't aenzicht dragen; hoewel by voorname en grote vrouwen een doek van fijn linnen of floers in 't gebruik is. Zy gaen gemeenlijk op hooge schoenen, of, om beter te zeggen, op hooge muilen, zonder overleer, dan alleen in 't midden.

ulsel ti- u- Het hooft-hulsel der vrouwen in Egypten is verscheiden, na de verscheidenheit der landaert: want de Turksche vrouwen hebben in Egypten haer hooft, na 's lants wijze, gehult; maer d'Egyptische vrouwen dragen een zeer hooge en kostelijke zijde kap of hoet, van een halven voet hoogh, die boven spits toeloopt, en plat is, in vorm van een aelouden toorn, gelijk ons d'oude Poëten afbeelden. Voor aen deze kappen dragenze verscheide goude werk-stukken, met edele gesteenten verrijkt, en rontom 't voorhooft zeer schoone hals-cieraden, met goude ketenen aen den hals en goude ringen aen d'armen en beenen.

Met het hair des hoofts bedrijvenze geen groote hovaerdye, en de meeste besluiten dat slechts in een
.155. zijde beurs; maer besteeden groote neerstigheit aen het vercieren van haer schamelheit en andere heimelijke deelen des lichaems, die zy voornamelijk in het bad afwasschen, en van 't hair doen ontblooten, en daerna met verscheide wel-riekende zalven bestrijken, om haer mannen des te grooter aengenaemheit in het byslapen te geven. Zy dragen over haer bloote lichaem een fijn zijde hemt, dat over al met allerlei naelt-werk gestikt is, en boven over dit hemt een rok of tabbert van verscheide lengte, die van menigh-kleurige zijde gemaekt, en boven met goude, zilvere en zijde knoopen, en onder met kunstige en kostelijke gestikte werken verciert en opgetoit is.

naers aerdig zwem- Geen volk ter werelt is zoo vaerdigh in het zwemmen, dan d'Egyptenaers, waer toe de noot hen dwingt: want ten tijde van d'overvloejing des Nijls vinden zy zich benootzaekt van d'eene plaets na d'ander te zwemmen, om hun dingen te verrichten.

Een ieder trout in Egypten veele vrouwen, die zy aldaer in het vrouwen-timmer, eveneens als in een klooster, een ieder in haer kamer, opgesloten houden, zonder op straet te mogen komen. De Mooren in Egypten, om hun genegentheit aen hun beminden des te beter te doen blijken, branden zich met een gloeiend yzer, en kerven hun armen op vele plaetsen, in tegenwoordigheit der genen, die zy beminnen; en wanneer zy tot het kussen van haere handen kunnen komen, dan houdenze zich vast verzekert van tot hun ooghmerk te zullen komen. *Een ieder trout vele vrouwen.*

De Turken in Egypten bedienen het ampt van Majestraet, of begeven zich tot den krijghs-handel; maer de natuurlijke of ingeboorne Egyptenaers slaen den lant-bouw gâ. d'Arabers leven by den roof en buit, de Mooren en Negers drijven byna alle koophandel, gelijk ook de meeste inwoonders van Kairo; desgelijx ook vele Europische koop-luiden van verscheiden landaert, die zich te Kairo en in d'andere Zee-steden bevinden. *Verscheidenheit der volken in Egypten.*

Daer is ook een zeker slagh van volk in Egypten, *Beduins* geheten, die met hun hutten op karren, en met hun vee, by troepen van twee- of drie-hondert sterk, van d'eene plaets na d'ander omher zwerven, gelijk de Tarters, om altijts een versche en welige weide voor hun vee te hebben. Daer zy komen, rechten zy hun tenten, die van slecht bokke-haire-doek en wol gemaekt zijn, op, en blijven aldaer met hun huis-gezin, geiten, schapen, peerden en kamelen, onder een zelve dak. De meeste smeden yzer, of erneeren zich met doek van wol en hazehair te weven; gaen slecht gekleet, en hebben niet aen dan een blaeuw of bleek hemt, met mouwen, die op de aerde hangen, en een stuk laken, *Barakan* by hen geheten, dat zy gelijk een mantel om 't lijf slaen, en daer van 's nachts, om daer onder te slapen, en 's daeghs, voor de hitte der Zonne, een tent op drie stokken, in d'aerde gesteken, spannen. *Voyag. de M. Breves. Peter Avitey Estats de Turc en Afrique.*

De

Dracht der Beduinische vrouwen.

De vrouwen der Beduiners verschillen weinigh in dracht van d'Egyptische vrouwen, die in Italien gezien worden, en hebben voor het aenzicht een masker met twee gaten, om daer door te kijken. Zy dragen aen 't hair vele zilvere en kopere strikken, en aen d'ooren ringen en baggen van een ongemeene groote en zwaerte, en aen d'armen arm-ringen van een zelve stoffe en groote. Haer dochters, zoo dra zy vernemen huuwbaer te zijn, openbaren zulx door zekere tekenen, die zy haer zelf aen de kin en bovenste lip maké, in vorm van een baert; 't welk zy met het steken van spelden en naelden doen, en daerna de steken met zekere ink, met osse-gal gemengt, bevochtigen; waer door deze merken al haer leven daer op blijven. Daer zijn'er ook, die deze tekenen aen d'armen en andere deelen des lichaems maken.

Wat haer dochters doen, wanneer zy huuwbaer worden.

Gods-dienst in Egypten.

Wat aengaet den staet van den tegenwoordigen Gods-dienst in Egypten, daer in heeft de leere van Mahometh, hoewel in verscheide zekten verdeelt, sedert haeren eersten oorsprong, gebloeit en weligh looten geschooten. d'Egyptische Mahumetanen of Arabers onderhouden in Egypten veel strenger hun wet, dan de Turken, hoewelze een en dezelve leere volgen. Te Kairo heeftmen een groot getal van Persianen, die na hun wijze de wet en leere van Mahometh volgen; desgelijx zietmen aldaer zeer vele Arabers en volken van Asien en Afrika, die zich alle aen deze verdwaelde leere houden.

Verscheide Christenen in Egypten.

Behalve deze navolgers der Mahumetaensche leere bevinden zich in Egypten vele Christenen, die alle aen Christus geloven, hoewel op een verscheide wijze; als daer zijn Franzoizen, Italianen, Hoogh- en Neerduitschen, Georgianen, Ethiopiers, Jakobiters, Armeniers, Syriers, Koptisten, Nestorianen, Marioniters en Nubiers: waer onder de meeste zich voornamelijk in de koop-steden, als Kairo, Rosette en Alexandrie bevinden: alwaer deze Christenen verscheide Kerken en hun Patriarchen hebben.

Koptisten.

De Koptisten, 't welk een Grieksch woort schijnt te zijn, en misschien besnedene betekent, om dat dezelve zich plachten te doen besnijden, eer zy gedoopt wierden, zijn kettersche of scheurzuchtige Christenen, die de dwalingen en kettersche gevoelens van Eutiches en Dioskoor onderhouden, beide in de Kerkelijke Vergadering van Efesen gedoemt. Deze Ketters, zeidmen, hebben in *Matarea* zeker gewijd huis of Kapel, waer in Christus, onze Zaligh-maker, met Maria en Jozef, zeven jaren vertoefde, wanneer zy, uit bevel des Engels, voor de vervolging van Herodes uit Bethlehem gevlucht waeren. In deze Kapel, die in het midden van een groote Kerk staet, doen zes of zeven heilige Koptisten den Godsdienst en de Misse in d'Arabische tale, die aldaer een ieder verstaet; maer de Brieven en 't Evangelium lezen zy twee-mael, eens in de Koptische en eens in d'Arabische tale, eveneens gelijk de Paus te Rome dezelve in een plechtelijke Misse in 't Griex en Latijn doet lezen.

Zie pag

Inkomsten van Egypten.

d'Inkomsten der schattingen, tollen en pachten, die Egypten jaerlix opbrengt, belopen ten getale van vier-en-twintigh hondert duizent *Sceriffen*, ieder *Sceriffi* gerekent op een Sekin of Veneedsche Dukaet: waer van de Turksche Bassa of Onderkoning van Egypten, die te Kairo zijn hof houd, jaerlix in nieuwe munt, op verbeurte van zijn leven, een vierde gedeelte na Konstantinopelen aen den Turkschen Keizer moet zenden; nevens driehondert en vijftigh Sceriffen, van gelijke waerdye, d'inkomste van Jemen, in Gelukkigh Arabien: al welke penningen de Keizer na zijn welgevallen magh gebruiken; hoewel hy daer af naulix hondert en vijftigh duizent verspilt. d'Andere zes-hondert duizent besteet hy aen de Karavane of Pelgrims-tocht na Mecha; en met d'andere zes-hondert duizent worden de Krijghs-knechten in Egypten betaelt; maer d'overige zes-hondert duizent komen tot profijt van den Bassa. Waer uit te bespeuren is, hoe groot een zom penningen, behalve dit zeste gedeelte, de Bassa moet opsteken; daer de stad *Derote* alleen voor de

Della V

Joan

Maer d'Egyptiſche vrouwen volgen in vele ſteden, in het dragen van maskers, de wijze en mode der Turkſche vrouwen, die een zeer dunne doek, van paerde-hair gemaekt, voor 't aenzicht dragen; hoewel by voorname en grote vrouwen een doek van fijn linnen of floers in 't gebruik is. Zy gaen gemeenlijk op hooge ſchoenen, of, om beter te zeggen, op hooge muilen, zonder overleer, dan alleen in 't midden.

Het hooft-hulſel der vrouwen in Egypten is verſcheiden, na de verſcheidenheit der landaert: want de Turkſche vrouwen hebben in Egypten haer hooft, na 's lants wijze, gehult; maer d' Egyptiſche vrouwen dragen een zeer hooge en koſtelijke zijde kap of hoet, van een halven voet hoogh, die boven ſpits toeloopt, en plat is, in vorm van een aelouden toorn, gelijk ons d'oude Poeëten afbeelden. Voor aen deze kappen dragenze verſcheide goude werk-ſtukken, met edele geſteenten bezait, en rontom 't voor-hooft zeer ſchoone hals-cieraden, met goude ketenen aen den hals en goude ringen aen d'armen en beenen.

Met het hair des hoofts bedrijvenze geen groote hovaerdye; want de meeſte beſluiten dat ſlechts onder een zijde beurs of kap; maer beſteeden groote neerſtigheit aen het vercieren van haer ſchamelheit en andere heimelijke deelen des lichaems, die zy voornamelijk in het bad afwaſſchen, en van 't hair doen ontblooten, en daer na met verſcheide welriekende zalven beſtrijken, om haer mannen des te grooter aengenaemheit in het byſlapen te geven. Zy dragen over haer blote lichaem een fijn zijde hemt, geſtikt of geborduurt met allerlei naelt-werk, en boven over dit hemt een rok of tabbert van verſcheide lengte, die van menighkleurige zijde gemaekt, en boven met goude, zilvere en zijde knoopen, en onder met kunſtige en koſtelijke geſtikte werken verciert en opgetoit is.

Geen volk ter werelt zoo vaerdigh in het zwemmen, als d' Egyptenaer, waer toe de noot hen dwingt: want ten tijde van d'overvloejing des Nijls vinden zy zich benootzaekt van d'eene plaets na d' andere over te zwemmen, om hun dingen te verrichten. Waerom zy ten dien einde op reize zeer licht gekleet gaen. Wanneer zy dan over eenige diepe revieren moeten, binden zy hun rok en hemde rond om 't hooft, in vorm van een tulbant, en zwemmen alzoo na den anderen oever over. Dan zoo zy een lange wijle moeten zwemmen, hebbenze dobbers van biezen achter aen drijven, tot datze van gront komen, en begeven zich dan op dezelve om des te lichter te zwemmen.

Luiden van ſtaet, desgelijx Janitſers en d'edelen van 't lant, die zich te *Kayro* in Egypten bevinden, rijden door ſtadt op paerden zonder hoef-yzers, overdekt, behalven de zadel, na de Moorſche wijze, met zeker cierlijk dek-kleet; doch dienen zich inzonderheit van tapijten, na de Moorſche wijze gewrocht. Maer geringe luiden, van gelijken vreemdelingen, dienen zich van ezels, die men over al op de kruis-wegen te huur vint gereet ſtaen. De vrouwen, volgens *Mantegazze*, rijden met bedekten aenzichte op muletten, maer volgens palern en andere op ezels, overdekt met koſtelijk tapijt-werk.

De huizen ten platten lande, om het overvloeien des Nijls, worden op verheve plaetſen gebout, van dikke en zeer taie klai, boven met een ſpits dak, doch eenige ook met platte daken, gelijk in al de landen, den Turk onderworpen, gebruikelijk is. Wijders, door de weinighte van hout en ſteen, vallen de huizen daer zeer laegh en gewonelijk klein; hoewel zulx ook eensdeels geſchiet, naerdien de meeſte luiden eeten, drinken en ſlapen onder de dadel-bomen, 't zy uit vreze voor 't gewormte, of om de koelte: want om dat het daer des winters nochte zomers niet regent, zoo zoeken zy de koelte, niet in de huizen, maer onder de bomen. En zekerlijk, d' Arabers en Egyptenaers, nemen boven alle andere volken, groot vermaek in d'open lucht te ſlapen *Huizen.*

pen, zelf zonder eenigh bet onder zich te hebben, aengezien hen de ſchadelijkheit daer af genoech bewuſt is. By mangel van hout branden de meeſte luiden meſt van beeſten, in de zon gedrooght, op de haert.

Echt.

Een ieder, verſta luiden van ſtaet, trout in Egypten vele vrouwen, die alle by hen op eene plaets, te weten in een zelfſte *Serrail* of vrouwen-timmer, gelijk in een Kloofter, doch ieder in een byzondere kamer, opgeſloten worden. Dan de *Moriskes* of *Granadijns*, voorhene uit *Granada*, in Spanje, verjaecht, die in de Frank tale *Moros Frankos* genoemt worden, nemen zelden meer dan eene vrouw ten wijve. De Moren in Egypten, om hunne genegentheit aen hunne beminden des te meerder te doen blijken, branden zich zelfs met een gloeiend yzer, en kerven hun armen op vele plaetſen, in haer byzijn: gebeurt het nu dat hunne minnareſſen hen dan de handen komen kuſſen, zy houden zich vaſt verzekert, hun ooghmerk getroffen te hebben. d' Ouders beſteden haere dochters vroegh ten huwelijk, dikwils om haer tiende en twalefde jaer.

Voor de bruit, wanneer de ſpeelnoots die na't huis van den Bruidegom brengen, wort al het geen gedragen, dat zy ten huwelijk krijght, te weten, de Bruidegom geeft aen de bruit gelt, kleding en andere ſnuizeryen; 't welk gebruikelijk is onder geringe luiden; want onder luiden van aenziene geven de vaders gelt, juwelen, huis-raet en ſlaven van beide ſexe.

Erneringe.

De Turken in Egypten bedienen of het ampt van Majeſtraet, of begeven zich tot den krijghs-handel; maer de lantzaten of ingeboorne Egyptenaers ſlaen den lantbou gâ. d'Arabers leven by den roof en buit, de Moren, Negers en Joden drijven alle byna koophandel; desgelijx de meeſte inwoonders van Kairo: gelijk vele Europiſche koop-luiden, die zich ſedert een lange wijle in Kairo en in d'andere zee-ſteden hebben opgehouden, den koop-handel behertigen.

Zeden der Beduinen.

De zeden der *Beduïnen*, zekere arme volken, die zich in Egypten bevinden, hebben zich aldus: zy zwerven by troepen van twee of drie hondert ſterk, met hun hutten op karren, en vee, van d' eene plaets na d' andere om her, gelijk de Tarters, of heidedenen hier te lande doen, om altijts een verſche, en welige weide voor hun vee te hebben. Daer zy bequame landouwen aentreffen voor hen en voor hun vee, rechten of ſpannen zy hunne Pavel-joenen of tenten op, die van ſlecht geite-haire doek en ſchapen-wol gemaekt zijn, en blijven aldaer met hun huis-gezin, geiten, ſchapen, peerden en kamelen, onder een zelfſte dak.

De meeſte mannen ſmeden yzer of erneren zich met doek van ſchapen-wol en geiten-hair te weven, gaen ſlecht gekleet, en hebben niet aen, dan een blaeu, of bleek hemt, met brede mouwen, die tot op d' aerde hangen, en een ſtuk of lap laken, *Barakan* by hen geheten, mantels-gewijze om 't lijf geſlagen, daer van zy dikwils hunne tenten maken, met het zelve op drie ſtokken te ſpannen, des nachts om daer onder te ſlapen, en des daeghs, om de ſchaduwe te hebben, tegen de hitte der zonne.

De vrouwen der *Beduïnen* gaen merendeels gekleet, gelijk d' Egyptiſche vrouwen, welke in Italien gezien worden, en hebben voor het aenzicht een masker, met gaten recht voor d' oogen. Zy ſteken in 't hair veel zilvere en kopere ſtiften, en dragen aen d' ooren ringen, en baggen van een ongemene grote en zwaerte, en aen d' armen ringen van een zelve ſtoffe en grote. De dochters, zoo dra zy de tekenen van hare huuwbaerheit vernemen, openbaren zulx door zekere tekenen, die zy haer zelf aen de bovenſte kin en lip maken, te weten, door het ſteken met ſpelden of naelden, en bevochtigen daerna de ſteken met zekere ink, met oſſe-gal gemengt, waer door deze merken de dagen haers levens daer op blijven ſtaen. Daer zijn'er, die deze merken ook ten zelfſten einde aen d' armen, benen, borſt en andere delen des lichaems maken.

Egyp-

...heit ...ypten.

Egypten, altijts vermaert geweeſt door haer grote maght en rijkdommen, als daer in men zeidt, dat oulinx over de twintigh duizent bemuurde ſteden getelt wierden, wort noch heden naeſt *Sina*, voor het volrijkſte geweſt des werelts gehouden. De ſtadt *Kairo* alleen, begrijpt over de zes-hondert duizent Joden, daer uit van het getal van de reſt kan giſſing gemaekt worden; desgelijx uit den groten neerlaegh van menſchen, die des jaers vijftien-hondert en tachtigh, en een en tachtigh, aen de peſte in zeven maenden ſtorven, te weten, ten getale van vijf-hondert duizent. Ten tijde van *Ajan Baſſa*, wierden'er zeven millioen of zeventigh hondert duizent perzonen getelt.

Tweederley tale of letteren was by d'oude Egyptenaers in 't gebruik, een gemene en by een iegelijk tot behoef van 's menſchen handel ingevoert, *Kopta* of de koptiſche of Faraos tale genoemt; en een andere byzondere, alleen by de Prieſters, Profeten, en luiden van diergelijke ordre, die hope tot de krone en beſtiering des Koningrijks hadden, gebruikelijk; waerom zy dezelve heilige of gewijde Tale noemden, en de Koptiſche de gemene of ongewijde; welke laetſte Faraoos Tale genoemt wort, om dat zy ten tijde van d'oude Egyptiſche Koningen, die met een algemeinen naem Faraoos genaemt wierden, gebruikelijk was. In 't kort zal ik het verſchil en eigenſchap van beide, doch eerſt de Koptiſche tale ten tone ſtellen.

Kop- ...rom ...emt.

Van waer de naem *Koptos* of d'oude Egyptiſche tale, *Kopta*, haeren oorſprong bekomen heeft, daer over is by de ſchrijvers geen eenparigh gevoelen; dan hy ſchijnt met den Jeſuit *Athanaſius Kircher*, het naeſte aen de waerheit te zijn, met te zeggen, dat zy of na de ſtadt *Koptos*, eertijts de beroemſte ſtadt van Egypten, en de hooft-ſtadt van *Thebaner-lant*, hoewel heden ſlechts een verdwene puin-hoop, of na de *Koptiſten*, d'inwoonders der ſtadt *Koptos*, by wien deze tale alleen in weſen gehouden is, alzoo genoemt zy geworden.

Onderſcheit tuſſchen het woort Koptos en Koftos.

Dan een grove dwaling ſtaet hier aen te merken, begaen ook by eenigen der beroemſte ſchrijvers, in het gebruiken zonder onderſcheit der twee namen *Koptos* en *Koftos*, daer zy nochtans beide zeer veel van elkandre verſchillen. Wat de naem *Koptos* wil zeggen, is aenſtonts gezeit; maer K*ofthos*, die by geen oude ſchrijvers gevonden wort, is een naem by de Mahumetanen verçiert, die d'Egyptiſche Chriſtenen of monnikken van een vroom en onbeſproken leven ſchimps-gewijze *Kofthen* noemen, als of zy beſnedene wilden zeggen. Men vind'er, die willen dat zy *Kofthen* genaemt zijn, om dat de Chriſtenen die voorhene de dwalingen en Ketterſche gevoelens van *Eutiches* en *Dioskoor*, beide in de kerkelijke vergaderingen van *Efeſen* gedoemt, volghden, gewoon waren, voor het ontfangen des doops, zich te doen beſnijden (want *Kofthos* is eigentlijk een Griekſche naem, en betekent beſnedenen) daer af zy Chriſtenen van den gordel genoemt wierden, dat is, van den gordel opwaerts, om dat zy van den Gordel neerwaerts, uit oorzake van de beſnijdenis, eerder Joden waeren. Of miſſchien hebben de Grieken hen dien naem van *Koften* gegeven, hen, over hunne beſnijdenis te belachgen. *Della Valle.*

De Koptiſche is d'oude Egyptiſche tale.

De hedendaeghze Koptiſche tale is niet alleen d'oude Egyptiſche tale, die ten tijde der Faraoos of Koningen van Egypten door het ganſch lant geſproken wiert, gelijk, maer ganſchelijk een en dezelve, als blijkt uit een en dezelve woorden, die zy beide gebruiken, en onder andere uit de twaelef namen der maenden, daer mede d'oude Egyptenaers en noch hedendaeghs Koptiſten dezelve noemen, zonder eenigh merkelijk verſchil van elkandre.

Wijders, niet alleen komen de namen der Egyptiſche maenden, maer ook de namen hunner dwael-ſterren, met de Koptiſche namen over-een. *Mars* wiert by d'oude Egyptenaers *Moloch*, dien de Heilige Schrift zoo dikwils gedenkt; *Saturnus*, *Re-*

ſan, die gedacht wordt in de handeling der Apoſtelen, en *Venus Zahara* genoemt, met welke de Koptiſche namen der dwaelſterren merendeels over-een komen. De namen van vele kruiden, der aeloude Egyptenaers, by *Apuleus* in zijn boek van de krachten der kruyden ten tone geſtelt, worden bevonden weinigh van de Koptiſche namen der kruiden te verſchillen. Naer dien dan geen tale nader aen d'oude Egyptiſche tale komt, als de Koptiſche tale, zoo ſtaet dan vaſt, dat de Koptiſche de ware en rechte aeloude Egyptiſche tale zy; trouwen niet zuiver en ongeſchonden, zoodanigh dezelve ten tijde der oud-vaders, in den beginne des bloeienden Egyptiſchen Koningrijks was, maer by verloop van eeuwen, door de meenigerlei vermenging van volken, en verſcheide talen, en het meenighwerf veranderen des Egyptiſchen ſtaet, verbaſtert en van zijne aeloude fraeiheit ontaert.

Verſchilt van de Griekſche tale.

De Koptiſche tale heeft ganſchelijk geen gemeenſchap met eenige andere tale, gelijk eenige beweren en ſterk drijven, dat zy niet meer van de Griekſche tale zoude verſchillen, als de *Chaldeeſche* van de *Hebreeuſche* tale is verſchillende. Wel is waer, dat in zeker Woord-boek der Koptiſche tale, door *Peter della Valla* uit Egypten overgebraght, veel woorden gevonden worden, die na het Griekſch zwemen; maer daer by ſtaet aen te merken, dat deze tale die gebroke Griekſche woorden van aenvang niet gehadt hebbe; maer dezelve eerſt ten tijde van *Alexander* de Grote, en ten tijde der Egyptiſche Koningen *Ptolomeën*, wanneer die Egypten bezaten, door het geduurigh onderling verkeren van Grieken en Egyptenaers, met elkandre, een tijdt van drie hondert jaren, in de Koptiſche tale allengs ingeſlopen zijn. Daer-en-boven dient de Koptiſche tale haer niet alleen van Griekſche, maer ook van Latijnſche, Arabiſche, Hebreeuſche, en Samaritaenſche woorden, die, door 't verkeren met de volken dier tale, van langer-hant daer onder geraekt zijn; daer uit evenwel niet volght, dat zy met een van allen eenige gemeenſchap hebbe.

Van 't He-breeuſch...

Diodoor de Sikuler, die wil dat d'oude Egyptiſche tale geheel en al vernietight zy, ſtelt tuſſchen de Hebreeuſche en Egyptiſche tale een zulke grote over-een-koming, dat hy ſchijnt te willen toeſtaen, dat deze volken heel lichtelijk elkandre in het ſpreken zouden verſtaen hebben; dan zulx ſtrijdt tegen den Pſalm, die van Jozef aldus melt: *wanneer hy uit Egypten trok, hoorde hy een tale, die hy niet kende.* Behalve dat zulk een grote over-een-koming tuſſchen beide deze talen, of door den koop-handel, of door het dikwils verkeren met elkandre moſte ontſtaen zijn, daer nochtans den Hebreen, gelijk de Schrift getuight, niet geoorloft was, met d'Egyptenaers te verkeren.

En ... deze ... ſche ...

Daer zijn'er, als *Gesnerus, Volaterranus, Euzebius, Ambroſius, Theſeus*, die ſchijnen te willen ſtaende houden, dat de Egyptiſche tale gemeenſchap met d'Abyſinſche, Chaldeeſche, Arabiſche, Syriſche, en andere Ooſterſche talen hebbe, bewogen door de gelijkenis van eenige woorden met de Koptiſche tale: want *Vadem* heten de Koptiſten woorden, *Fiot Nemſiri*, Zoon en Vader, en gebruiken, gelijk de Hebreen, Arabers en Chaldeen letteren in ſtede van Cijfergetallen.

Dan dit gevoelen ſchijnt mede op loſſe ſchroeven te ſtaen, aengezien een zeer groot verſchil is tuſſchen deze gantſche tale en d'andere Ooſterſche talen, zoo wel in wijze van ſpreken, als in de woorden, gelijk zulx duidelijk uit de volgende woorden dier talen te beſpeuren is. De Hebreen noemen Vader en Zoon *Ab-Uben*, de Chaldeen, *Abba-Ubra*, de Syriers *Abo Vabro*, d'Arabers *Ellab Vallabu*; d'Abyſſiners *Ab Wawalda*, d'Armeniers *Hor eu Ordi*, de Samaritanen *Ab Uben*; d'Egyptiſche Koptiſten *Fiot Nemſiri*: waer uit blijkt de groote over-een-kominge der gemelde Ooſterſche talen, met elkandre; maer niet de minſte met de Koptiſche; want wat gelijkenis of over-een-koming hebben de woorden *Fiot Nemſiri*

ſiri met *Ab Uben*, *Abo Vabro*, *Ab Uben*, *Ab Wawolda?* daer benevens beſluit *Theſeus* de over-een-koming der beide talen, ſlegts uit een of twee woorden met elkandre, daer naulix een tale gevonden wort, of zy heeft in eenige woorden, met een ieder tale wel eenige over-een-koming en gelijkenis; zulx op dien voet de Duitſche tale zou kunnen gezeit worden gelijkenis met de Hebreeuſche en Perſiſche te hebben.

De Koptiſche tale heeft die byzondere eigenſchap, dat al haer woorden, wanneer zy in het meerfout getal gebruykt worden, alleenlijk in den aenvang, en noit op het einde eenige veranderinge aennemen, gelijk in de Neerlandtſche en alle andere talen gebruikelijk is. De woorden, daer beneven, eener rede zijn zoodanigh aen elkandre geſchakelt, dat een rede, beſtaende uit veel woorden, ſlechts een eenigh woordt ſchijnt te zijn. Dan of de woorden der oude Egyptiſche tale mede zoodanigh aen elkandre geſchakelt waren, zou men voor wis niet kunnen zeggen, aengezien heden 's daeghs geen boeken of ſchriften, (of moeſten in d'onderaerdſche graf-ſteden, en Piramiden der Egyptenaers verborgen leggen) in deze oude Egyptiſche tale geſchreven, meer te vinden zijn; maer wel eenige woorden uit de ſchipbreuk dier tijden, zoo te zeggen, overgebleven, en in de ſchriften der alleroudſte Griekſche of andere uitheemſche ſchrijvers aengeteekent, en bewaert.

der ... ypte- Welke letteren d'Egyptenaers in den beginne gebruikt hebben, ſtellen de ſchrijvers niet eenſtemmelijk; maer wel, dat de meeſte uit de geſtalte en tret der heilige dieren, en uit de gelijkmatigheit der andere delen des lichaems genomen zijn, gelijk alree te voore ſtaet aengeroert.

Gelijk d'oude Egyptenaers al hun dingen door geheimeniſſen trachten uit te werken, zoo dedenze ook in deze gemene Koptiſche tale, gelijk zulx uit het *Abece*, beſtaende uit tweeen-twintigh letteren, duidelijk kan blijken: waer in byna geen letter gevonden wort, of zy geeft eenige diepe geheimenis te kennen. De tweede letter, om een voorbeelt te maken, in 't *Abece*, de geſtalte der Griekſche letter Γ *Gamma* uitbeeldende, wiert in de Koptiſche tale de winkel-haek genoemt, en daer door van d'Egyptenaers de gelijkmatigheit aller dingen te kennen gegeven: want gelijk een bouw-meeſter na den winkel-haek alles gelijkmatigh en op zijn behoorlijcke maet maekt; zo heeft ook de Schepper aen alle dingen zijn behoorlijke gelijkmatigheit, maet en gewicht gegeven. Desgelijx lagh onder ieder van d'andere letteren, na de verſcheidenheit van zijne geſtalte, een andere byzondere en diepe geheimenis verborgen: dan hadden daer en boven ook haer gebruik in het ſchrijven, en betekenden de dingen, die tot 's menſchen handel dagelix van node waeren. Waer uit blijkt, dat deze letteren, naerdien zy uit zekere verborgene geſtalten beſtonden, ook tot 't gebruik der Egyptiſche Hieroglijfiſche tekenen, of heilige beelt-letteren gedient, en, onder dezelve tekenen geſtelt, volkome woorden te kennen gegeven hebben, gelijk verſcheide Mummien gevonden worden, die op de vergulde en gegomde doot-kleden, onder de heilige Egyptiſche letteren, met de letteren dezer Koptiſche tale beſchreven zijn; tot geen klein bewijs van d'outheit dier tale, gemerkt de jongſte Hieroglyfiſche tekenen voor den inval des Perſiaenſchen Konings *Kambyſes*, in Egypten, gemaekt zijn, gelijk alree te vore verhaelt ſtaet. *zie p. 116.*

Koptiſche tale wort niet meer geſproken.

Heden 's daeghs wort deze Koptiſche tale, door ganſch Egypten, gelijk voorhene, niet meer geſproken, maer, is ſedert Egypten door d'Arabers verovert en onder hun gebiet gebraght wiert, byna geheel en al uitgeroit, met verbodt van dezelve niet meer te gebruiken; voerende in tegendeel d'Arabiſche tale in, die ook noch heden door ganſch Egypten geſproken wort. De Koptiſten of Egyptiſche Chriſtenen alleen, hebben noch eenige overblijfſelen van deze tale tot op dezen huidigen dagh behou-

houden en doen in deselve de Misse, hebbende verscheide geestelijke boeken in die tale beschreven; als onder andere de boeken des ouden en nieuwen Testaments, voor dertien hondert en meer jaren, in die tale uit de Hebreeusche overgezet: als wanneer d'oeffening der goddelijke zaken, volgens getuigen van *Nicefoor*, in de stadt *Theben* bloeide, en de Monikken hunnen voornaemsten arbeit besteden, aen het vertalen des Bybels uit de Grieksche, Chaldeesche, en Hebreeusche in de Koptische tale. Dan aengezien alleen eenige weinig luiden heden die tale verstaen, zo zijn al deze boeken in d'Arabische tale overgezet. Daer wort ook noch een Koptisch Woort-boek van ontrent zes-duizent Koptische woorden, met d'Arabische vertalinge daer nevens, in Egypten by de Koptisten bewaert; gelijk de vermaerde bezoeker der uitheemsche gewesten, *Peter della Valla*, zulk een Woort-boek des jaers zestien hondert vier-en-twintigh met zich uit Egypten heeft gebragt, dat in de zelfste orde, met de Latijnsche vertaling daer neven, twintigh jaren daerna te Rome door den Jesuit *Athanasius Kircher*, door den druk in't licht gegeven is; gelijk dezelve *Kircher* alree te voore een voorloper tot de Koptische tale, (daer in hy wijtlopig van haer outheit, oorsprong en verschil met de andere talen handelt,) benevens een Letter-kunst, en *Abece* dier tale had uitgegeven, om daer uit een onderwijs te bekomen, tot her-op-rechting van deze aeloude tale.

Door wien de Koptische tale in wezen is gebleven.

d'Inwoonders alleen van de stadt *Koptos*, dicht by de woestijne van Theben gelegen, na de welke zy naderhant Koptisten genoemt wierden, zijn alleen de genen, die deze aeloude tale van haeren ondergang (daer zy ten tijde van Mahometh zeer na by was) hoewel bedorven, en van haeren vorigen luister zeer verbastert, beschermt, met verscheide schriften verheerlijkt, en tot aen dezen tijt voortgeplant hebben, na dat dezelve alree in het gansch overigh Egypten, door het invoeren der Arabische tale, vernietight en verboden was, meer te gebruiken: want het staet aen te merken, dat vele Egyptenaers, met de komste van Christus, hun oudt heidendom afstonden, en zich angeprikkelt door liefde des Evangeliums, tot het betrachten der goddelijke zaken, na een eerzame en stille plaets begaven, en daer sedert hunnen Godsdienst in die tale oefenden, zoodanigh de stadt *Koptos* was, dicht by de stadt *Theben* gelegen, die zy tot hun woonplaets verkoren.

Dan behalve deze *Koptische* tale was oulinx by de Koptisten en t'effens by d'*Abissiner* Christenen noch een ander tale in hun kerkelijke zaken in 't gebruik, te weten, de Syrische of Chaldeesche tale.

Gewijde of Heilige Egyptische tale.

De gewijde of H. Egyptische tale bestont uit zinrijke letteren, of merken of zinnebeelden, by *Filo* den Jood tekenen der dieren, en by de Grieken *Hieroglyfica* genoemt, dat eigentlijk een geheime bediedenis of tekenen of merken van heilige zaken, op stenen gesneden, wil zeggen. Want zy gaven geheime en diepsinnige begrippen, door zekere tekenen of beelden van dieren of andere dingen, met grote schranderheit bedacht en uitgevonden, te kennen; en bestonden geenzins uit letter-grepen, woorden of redenen. Een *Basiliskus*, om een voorbeelt te maken, met de steert om zijn lijf gekromt, betekende by d'Egyptenaers den loop des tijts; een slang, met de steert in zijn bek gevat, de werelt; een palm-tak de mane, om dat een palm-tak in den aenvang van ieder nieuwe mane, een nieuwen tak uitwerpt, zoo dat hy op een jaer twaelef niewe takken schiet.

De zelve Hieroglyfische merken hebben ook die aert en eigenschap by haer, dat zy altijts een volkomen zin behouden, op wat wijze zy ook gestelt worden, 't zy van boven na beneden, of van beneden na boven, of na de rechte of linke zijde: want op d'Obelissen of Naelden staenze lootrecht, op marmere Taferelen waterpas, maer op de beelden wordenze gevonden, recht op en neer, schuins, recht, dwers en zonder orde te staen. Het is ook kennelijk, dat d'oude Egyp-

Egyptische wijzen niet hun historien, gelijk velen tot noch toe gewilt hebben, of het lof hunner Koningen en Vorsten, of de vrye konsten, of eenige andere diergelijke werken; maer heilige of geestelijke zaken, die of op d'eigenschappen der Goddelijke natuure, of op d'orde der Engelen, en Geesten, of op de bescherming der lijken, of op d'eigenschap der vergoding zagen, door middel van deze Hieroglyfische tekenen, op stenen doen houwen hebben.

Dan niet alleen wierden de Hieroglijfische tekenen op stenen, maer ook op windselen en zomen van dootkleden der mummien, ('t zy van papier, hout, gebakken aerde of diergelijke stoffe gemaekt,) geschreven, als in het beschrijven der Mummien gebleken is. Gemeenlijk wiert echter het geheel lichaem der Hieroglijfische lere op stene wanden (gelijk op verscheide plaetsen in Egypten opgerecht wierden) en tempel-deuren, op Obelissen of Naelden, op beelden der goden, en op stene taferelen gesneden, om de vergangkelijkheit des tijts te kunnen verduuren, en aen alle nakomelingen ongeschonden te mogen vertoont worden.

d' Eerste vinder van deze gewijde letteren of tekenen wort gezeit geweest te zijn *Hermes* of *Merkuur Trismegist*, by d' Arabers *Adris* geheten, die een Priester, en de grootste wijsgeer van geheel Egypten was, en ten tijde van Abraham, onder de regering van den eersten Egyptischen Koning *Misraim* bloeide.

Zoo hoogh is deze Hieroglijfische leere, sedert haeren eersten aenvang, by d' Egyptenaers geacht geworden, dat de Priesters, die zich alleen op die tale verstonden, dezelve niet aen luiden buiten hun orde vermoghten te leren. Zelf Moyses heeft zich gewaerdight een leerling dezer wetenschap te zijn, die, volgens de schrift, met alle wijsheit der Egyptenaers begaeft was; bestaende alleenlijk deze wijsheit, na de verklaring van *Filo* de Jood, in een verborge Filosofie of wijsgeerte, geschreven in Hieroglyfische of gewijde Egyptische letteren. Sedert de verwoesting van gansch Egypten, door den Persiaenschen Koning *Kambyses*, is deze gewijde Egyptische tale uit het gebruik geraekt, en worden heden niet dan eenige overblijfselen op aeloude Obelissen of Naelden, Kerk-portalen en andere steene werken gevonden. Dit zy van beide d'aeloude Egyptische talen, te weten van de gemene of ongewijde, en van de gewijde of heilige tale gesproken. *Wanneer uitgeroit.*

Heden 's daeghs wort by d' ingeboorne Egyptenaers door gansch Egypten eigentlijk d' Arabische of Moorsche tale gesproken: en by de Turken deze, en daer en boven hun eigen moeders tale; desgelijx spreken de Koptisten d' Arabische tale; maer dienen zich in de kerkelijke zaken van de Koptische, met Arabische uitlegging. De Joden te *Kairo* spreken meerendeels Spaensch, Italiaensch, Turksch, Grieksch en Arabisch.

Soldatye. Het getal der krijghs-knechten of Soldatye, welke de grote Heer tot bescherming in Egipten heeft leggen, wort verscheidentlijk gestelt. Voorhene was het getal niet meer dan twaelf duizent bezoldighde krijgsknechten; maer heden, zoo ros als voetvolk, 15000. een hondert, te weten, tien duizent zeven-hondert ruiters, met name de *Mottaferagas*, *Chiaoux*, *Arabgis*, *Geoumelli* en *Tuffegis*, en vier duizent vier hondert voet-knechten, als Janitzers, *Topigi* en *Azapi*, behalve de *Sangjaks* en *Cherkes*, welke laeste d' oevers des Nijls bewaken, om te beletten dat het water ten tijde van d' overvloeinge des Nijls door d' Arabers niet afgesneden werde: desgelijks staen onder deze niet begrepen de bezettingen der kastelen en vestingen, die ten getale van twee duizent twee hondert en zes en dertigh belopen; nochte de krijgs-bezettingen, die ieder lant-vooght in zijne lant-vooghdye boven het getal, uit bevel van den *Divan* van *Kairo* derwaerts gezonden, op zijn eigen koste onderhout. *Jacques Albert.*

Dan, volgens *Purgas*, wort Egypten bewaert door hondert duizent krijghs-

krijghs-knechten, *Timariots* by hem genoemt, die voor het lant, dat zy bezitten, gehouden zijn den Turk alleen ten dienſte te ſtaen in al zijne landen, daer hy hen belieft te gebruiken. *Villamont* begroot het getal der Soldatye van Egypten op twintigh duizent *Spahis*, en *Breves* op vijf en twintigh of dertigh duizent, eensdeels Janitzers, eensdeels inboorlingen, alle braef uitgeſtreken in kleding en in wapenen. De Baron *Beauvau* maekt de Soldatye van Egypten ſterk vijfduizent *Spahis*, die niet doen dan deur de ſtadt *Kairo* te rijden, twee duiduizent *Matafaragas*, of *Mottaferagas*, twee duizent *Chaous*, of *Chiaux*, vijftien duizent Janitzers, al voetvolk. Prins *Radziviel* verhaelt, dat in *Kairo* gewonelijk zes duizent ruiters en zoo veel voetknechten leggen, tot afwering van de ſtroperyen der Arabers; dat de ruitery beſtaet eensdeels uit Turken, eensdeels uit *Mamelukken* en *Cirkaſſiers*, maer al het voetvolk uit Janitzers.

Jaqueq Albert. De *Mottaferagas* zijn heden ſterk drie duizent drie-hondert, en ſtaen onder geen ander opper-hooft, dan onder den Baſſa, en onder eenen, dien zy zelfs kiezen, en den Baſſa *Mottaferaga* noemen; de *Chiaoux* drie duizent vijf-hondert, onder den Baſſa als Aga, dat's opper-hooft; toch maken daerna een uit de *Chiaoux* tot hun opper-hooft, dien zy *Chiaouſſi Tibaiaſſi* noemen. De *Saraquegis*, *Gioumelli* en *Tuffegis*, zijn ieder in getale twalef hondert, en ſtaen ieder onder een byzonder hooft, dat zy *Boullouk* noemen; de *Boulouk* van de *Saraquegis* voert een gele ſtandert of baniere, die van de *Geoumelli* een rode, en die van *Tuffegis* een groene en witte Over het plegen van eenige misdaden worden de *Boullouks* by den *Aga* geſtraft.

De *Janitzers* belopen ten getale van over de drie duizent, en hebben een byzonderen *Aga* of opper-hooft, die alleen hen vermagh te ſtraffen, doch niet dan in 't heimelijk: en ſtaet onder hunne bewaring d'een hooghſte zijde van het kaſteel van *Kairo*. De *Arabgis* en *Topigis* maken ieder vijf of zes-hondert man uit, alle buſſchietters, die mede onder den Aga der Janitzers ſtaen; de *Azapis* acht hondert, en hebben een byzonderen Aga, en zijn gehouden de poorte des kaſteels van *Kairo*, na de zijde van den wegh van *Romeilla*, te bewaren.

Uit deze Soldatye wort door bevel van den *Divan* of raedt van *Kairo*, daer de ganſche macht gewoonelijk haer bevind, een zeker getal van krijghs knechten, beide ros-en-voetvolk, gelicht, en na ieder lantſchap afgevaerdight, tot bewaring der plaetſe, tegen de aenvallen der Arabers, ten getale in alles van twee duizent twee hondert drie-en-twintigh. Dan behalve deze, houden de meeſte lantvooghden, die groten aenſtoot van d'Arabers lijden, ook eenige op hun eige onkoſten; gemerkt zy tegen hen byna altijts te velde moeten leggen, daer zy onder zeer ſchone paveljoenen hun verblijf nemen.

De Lant-vooght of *Kaſſif* van *Sahid* of *Girgio*, heeft uit bevel van den *Divan* van *Kairo* hondert *Mottaferagas*, hondert *Chiaoux*, hondert Janitzers en twee hondert *Spahis*. Dan houdt de lantvooght noch in Soldye op zijn eigen koſten, een gelijk getal van krijghs-knechten; om dat zijn heerſchappye haer wijd en breed uitſtrekt, en hy alle daeghs de muitende Arabers, die zich op 't geberghte houden, in zijn lant te verwachten heeft, om alles te vernielen: waer over hy geſtadigh in 't velt moet wezen, en zijn troepen, waer onder hy ook eenige Arabers tot parthy-genoten heeft, in ſcharen te verdeilen, en aen verſcheide oorden uit te zenden. Sol... va... lan...

Manfelut heeft uit bevel van den *Divan* zes en twintigh krijgs-knechten, als *Motaferagas* en *Spahis*; en van 's lantvooghts wegen een gelijk getal; die hy tot zijn gevolgh hout, en tegen d'Arabers van noden heeft; gemerkt hy zich mede benootzaekt vint altijts in 't velt te zijn; daer hy onder zeer ſchone pavel-joenen zijn verblijf heeft. *Beneſuef* heeft hondert en veertigh man door orde van den *Divan* van *Kairo*; *Fium* hondert en vijftigh, hondert Spahiſen en

en vijftigh Janitzers; *Gize* hondert *Spahis*: dan zelden trekt deze lant-vooght te velde, naerdien dit lantschap voor de stroperyen der Arabers bevrijt is.

Baëra heeft twee hondert, eensdeels *Mottaferagas*, eensdeels *Spahis*, beneven een goet getal op des lant-vooghts onkoste in Soldye. Langs de kanael of waterleidinge van vier brede rieten, derwaerts het water uit den Nijl na *Alexandrye* geleit wort, moet deze lant-vooght, om het afleiden des waters door d' Arabers te beletten, eenige krijghs-knechten houden. In *Garbia* heeft de *Divan* van *Kairo* vijftigh krijgs-knechten, om te beletten dat het water van vele kleine kanalen, *Tissos* genaemt, door d' Arabers niet afgesneden werde.

In *Menoufia* heeft de *Divan* hondert *Spahis* of voet-knechten, desgelijks in *Mansoura*; daer by de lant-vooght op zijn eigen koste een gelijk getal hout; en in *Kallioubieh* mede hondert; in *Minio* vijf-en-zeventigh, beneven dertigh van 's lant-vooghts wege; in *Cherkessi* vijf-en-veertigh, met een en twintigh, op onkoste van den lantvooght. Daer-en-boven worden uit Kairo, door bevel van den *Divan*, in de steden *Alexandrye*, *Rosette*, *Damiate* en *Suhez*, in ieder zestigh Janitzers gezonden.

Verscheide kastelen en krijgs-vestingen heeft Egypten, eensdeels aen den zee-kant, eens-deels te landewaerts in gelegen.

Vier zijn'er in *Alexandrye*, een groot, *Faraillon* genoemt; en een ander kleinder, dat onder het eerste staet, die beide op het hangend eilant aen den mont van de nieuwe haven leggen, en dezelve kruis-gewijze beschermen: de twee andere leggen aen d'andere zijde van d'oude brugh; het een groot, *Rouch* geheten; en het ander kleinder, gelegen onder bescherming van 't eerste. Na deze vier komt het kasteel van *Boukier* te leggen.

Twee zijn'er te *Rosette*, gelegen tegen over malkandre; een te *Broules*, en twee aen den zee kant te *Damiate*, oulinx *Pelusium* genaemt. Twee of drie zijn'er meê in de heerschappye van *Kattia*, na de zijde van *Gaza*, als *Kattia* en *Kassiones*. Te gaen van Kairo na *Mecha*, twee kleine dagh-reizens van *Kairo*, leit het kasteel *Aserousi*, daer de *Karavane* na *Mecha* deurtrekt; beneven een kleine Kerk der Grieken, die zeggen dat daer in het lijk van Marye ruste, of een gedeelte haerer overblijfselen. Vervolgens leit het Kasteel van *Lakaba*, daer de *Karavane* deurtrekt, en noch verder en ontrent ten halven wege, tusschen *Kairo* en *Mecha*, het kasteel van *Hezalem*.

Drie *Arsenalen*, of Wapen-huizen zijn'er; een te *Kairo*, een in *Alexandrye*, en een in *Suhez*. Al deze kastelen worden ieder bewaert met een tamelijk getal van krijgs-knechten. Te weten, in de twee *Farailons*, 't groot en klein, leggen drie hondert; doch volgens *Cesar Lambert*, by wijle niet meer dan eenige arme Moren, om het vuur op de *Faraillons* t' ontsteken; (want tot veilig in varen der schepé in de haven, wort by donker nacht daer op gevuurt of licht ontstoken) hoewel'er volgens orde van den *Divan* van *Kairo*, twee hondert Janitzers, moeten op leggen; doch deze wacht, schoon van groot belang, wort verwaerlooft, gelijk byna al de dingen van den groten Heer daer te lande, uit al te grote zekerheit.

Op het kasteel van *Rouch*, zijn vijf en zeventigh man; in dat van *Boukier* twee hondert en twintigh, op de twee kastelen van *Rosette* op ieder tweehondert en vijftigh; op het kasteel van *Broules*, zes en twintigh; op de twee van *Damiate*, die beide onder bestier van een zelven *Aga* staen, driehondert; op ieder kasteel van *Kattia* en *Kaniones*, hondert en zestigh; op *Aserousi* vijf-en-dertigh, die mede tot bewaring van d' ongelege plaetsen strekken; op *Labaka* veertigh, en veertigh op *Hezalem*. Van gelijken wort ieder Wapen-huis, als dat van *Kairo*, *Alexandrye* en *Suhez*, mede door een tamelijk getal van krijghs-knechten bewaert. Al de Soldatye der ruitery ontfangt, boven de maendelijke soldye, onderhout en voor-

raet van koren en gerst, doch niet het voet-volck. De betaling der Soldye van dit gewest, wort gezeit te bedragen tnegentig *Sisi* of *Beursen* ter maent, alleen van de *Beis*, *Cherkesbeis*, *Mottaferagas*: en wort gedaen aen allen, alle drie maenden, uit d'inkomste der lantvooghdyen, zonder daer onder te begrijpen de bezettingen der kastelen, die betaelt worden door de tollenaers uit d' inkomste der tollen, of *Dollane* van ieder plaetse; het welk de pachter den *Divan* van *Kairo* in rekening brengt, zonder oit evenwel zoodanige betalinge te doen, dan uit kracht van rechtmatige orde.

De Soldye der bezettinge van de kastelen van *Alexandrye*, *Rosette*, en *Bokier* wort gerekent jaerlix op twalef duizent zes-hondert *Piasters*, die van *Broules* op twee duizent tweehondert; die van de kastelen van *Damiate* op vijf-duizent vijf-hondert; de soldye der twee wapen-huizen in *Kairo* en *Alexandrye* jaerlix op vierhondert en vijftigh *Piasters*. [a] Eenigen begroten de gansche Soldye van Egypten of zes-hondert duizent goude *Sceriffi*, een vierde gedeelte der inkomsten van Egypten. De minste Soldye van eenen krijghs-knecht is des daeghs zes *Medins*, (een *Medin* is dertigh *Piasters*,) hoewel eenigen des daeghs vijftigh en zestigh *Medins* trekken. De krijghs-knechten, die in de lantvooghdyen leggen, hebben daer en boven eenige schattingen of voordelen in te komen, die op ieder dorp staen, en by d'arme huis-luiden moeten betaelt worden; desgelijx is ieder lant-vooght gehouden hen en hun paerden voetsel te verschaffen; doch brenght zulx den *Divan* van *Kairo* in rekening. Een der tien *Sangjaks*, die zich in *Kairo* bevinden, is gehouden het ampt van overste te bekleden, wanneer'er omschrijving van krijgs-knechten gedaen wort, om tegen Persien, *Mecha* of *Syrie*, met welcke gewesten veeltijts de Turk in oorlogh is, te gebruiken.

Een Piaster heeft 120. Asters.

a Della Valle.

Een Sherif een munte van gout, doet een weinigh meer, dan een Veneedsche Sequin of Dukaet.

Inkomsten. Jacq. Alb.

De jaerlixe inkomsten van Egypten, die de lantvooghdyen en tollen van de Specerye, *Alexandrye*, *Rosette*, *Bekir*, *Damiate Brules*, en *Boulak*, opbrengen, wort by zommigen begroot op negen-hondert en drie en zestigh *Zizi*, (dat zijn Spaenslere beursen, ieder der welke begrijpt zeven hondert vijftigh en een halve Piaster, of vijfen-twintigh duizent zilvere Medins, een zomme van ontrent zeven hondert schilden of Fransche kronen,) beneven drie-hondert negenen-twintigh-duizent *Ardeben* koren, ieder *Ardebe* gerekent op twee hondert en zestigh, of twee hondert en zeventigh, of drie-hondert ponden Fransch gewicht. Wanneer de betaling van vruchten in pluk-granen geschiet, wort anderhalve *Ardebe* pluk-granen in plaets van een *Ardebe* korens gegeven. Al welke schattingen komen ten voordele van den groten Heer, den Divan, den Bassa van Egypten, en zijn *Tihaia* en *Agas*; te weten de Bassa krijght drie-hondert en twee en tnegentig Beursen; de *Tahaia* en zijn Aga, zeven en tachtigh; de Divan veertien-hondert en veertigh en twee goude Kassen of twintigh duizent Cherifs; beneven twee-hondert vier en zeventigh duizent Ardeben korens.

Anderen begroten de gansche inkomste van Egypten op vier-en-twintigh hondert duizent goude Sceriffi, ieder een weinigh meer in waerde dan een Veneedsche *Sequin* of dukaet, daer van de Bassa of onderkoning van Egypten, van wegen den groten Heer, jaerlix in nieuwe munte, op verbeurte van zijn leven, een vierde gedeelte, of zes-hondert duizent na Konstantinopelen moet zenden, beneven drie hondert en vijftigh *Sceriffen*, d'inkomste van *Jemen*, in gelukkigh Arabien; d' andere zes-hondert duizent *Sceriffi* worden besteed aen de Karavane na Mecha; en met d' andere zes-hondert-duizent, de krijghs-knechten van Egypten betaelt; maer d'overige komen ten voordele van den Bassa.

Daer zijn'er, die de jaerlixe inkomste van den groten Heer over Egypten, niet hoger begroten, dan op zestigh duizent *Sceriffi*, beneven al de voorraet van Zuiker, Speceryen, drogeryen, Indiaensche kleden, allerlei reuk-

roock-werken, rijs, allerhande plukgraenen voor zijn *Serrael*, en veel andere geschenken, een gelijke waerde van zestigh duizent *Sequins*. Een der tien *Sangjaks*, die zich te *Kairo* bevinden, brengt d'inkomste van den groten Heer over Egypten, *Chasma* genaemt, na Konstantinopelen, onder een gelei van vijf-hondert krijgs-knechten, als *Chiaoux*, *Mottaferagas*, *Spahis*, *Janitsers*, en *Arabgis*, ieder der welke drie man ten zijnen dienste heeft, zoo dat zy met de volken *Hasnabach* over de twee duizent in getale zijn. Ter wederkomste krijght ieder ruiter een medin tot verbetering van soldye, en het voetvolk, als Janitsers en Arabgis, ieder een halve *Medin* of *Asper*.

Ieder lant-vooght is gehouden voor d'inkomste of pacht, dien hy van ieder dorp, onder zijne lant-vooghdye gelegen, ontfangt, te betalen aen den Bassa van *Kairo* (van wien hy zijn lantvooghdye in pacht ontfangt) zekere schatting jaerlix; desgelijx aen zijnen *Tihaia* en *Agas*, te weten die van *Said* of *Girgio*, geeft jaerlix 40. *Zizi* of Beursen, (ieder Bourse gerekent op zeven hondert en vijftigh Piasters en een halve,) en aen de *Tihaia* en andere Agas van den Bassa, twalef; betaelt daer-en-boven voor de rente van d'inkomste des Divans hondert en vijftigh duizent Ardeben korens, ieder van twee-hondert en zestigh of zeventigh pont, Fransch gewicht: wanneer hy in pluk-granen betaelt, geeft hy anderhalve Ardebe plukgranen in plaets van een Ardebe koren: al het welk hy na oud *Kairo* moet doen voeren. Hy reikt daer en boven uit aen den groten Heer, behalve het koren, vier-hondert en vier en twintigh Beursen in gereden gelde, tot betaling der Soldatye en van hondert en vijf amptenaers van den *Divan*. Wanneer de tijdt van de bediening des ampts verstreken is, moet lant-vooght al de landen van zijne heerschappye doen bezaien, die de Nijl zal overwateren, en nergens anders: doch stelt dit zaet in de rekening van uitgift, welcke hy aen den *Divan* overlevert, en wort hem zulx goet gedaen. Zoo by geval de lant-vooght van eene plaets niet langer dan een jaer in bediening blijft, bederft hy zich zelven; dies hy ten minste vier of vijf jaren in bediening moet blijven, wil hy winst doen, en trekt alsdan groote voordelen.

De lant-vooght van de *Kassif* of lantvooghdye van *Monfelout* betaelt aen den Bassa twintigh of dertigh Beursen, aen den *Tihaia* van den Bassa en aen d'*Agas* vijf andere Beursen, geeft aen den Divan hondert duizent Ardeben korens en vijf Beursen jaerlix.

d'Inkomste van d'onderhorige lant-vooghdye van *Ebrin*, bestaet in eenige dadel-bomen, senne-bladen en brant-houdt; doch trekt de Divan daer niet van, maer de lant-vooght geeft slechts twee of drie Beursen aen den Bassa.

De lant-vooght van *Benesuef* betaelt tot een jaerlix geschenk aen den Bassa dertigh of twalef Beursen, aen den *Tihaia*, en aen d'Agas van den Bassa vijf andere beursen; geeft aen den Divan zes en zestigh Beursen en vier en twintigh duizent Ardeben korens jaerlix.

De lant-vooght van *Fium* geeft aen den Bassa vijf-en-twintigh Beursen, aen de *Tihaia*, en aen d'Agas vijf Beursen; betaelt de prijs van zijne pacht in baer gelt, in vier delen, te weten twee hondert Beursen jaerlix.

De lant-vooght van *Gize* betaelt aen den Bassa vijf en twintigh Beursen, en aen den Divan hondert en vier-en tnegentigh, in vier delen.

De lant-vooght van *Baëra* betaelt aen den Bassa dertigh Beursen, aen den *Tihaia*, en aen d'Agas zes, en aen den ganschen Divan jaerlix in vier delen hondert en vier en twintigh.

Wanneer een nieuwe Bassa in Egypten komt, is deze lant-vooght gehouden den zelven paerden en kamelen, tot behoef van zijn gevolgh en omslagh, te verschaffen, en hem kost vry te houden tot aen *Kairo*, doch de Doüanier of Tollenaer van *Kairo* geeft niet, dan het eerste *Soumat*.

De lant-vooght van *Garbia* betaelt

jaerlix aen den Bassa veertigh Bourses en aen d'Agas negen. De Divan trekt uit de gansche *Kassif* van al de dorpen vier hondert en negentigh beursen.

De lant-vooght van *Menoufia* betaelt aen den Bassa vijf en twintigh bourses, aen den *Tihaia* en *Agas* vier, en aen den Divan zes en tnegentigh.

De Kassif van *Mansoura* betaelt aen den Bassa vijf en twintigh beursen, aen den *Tihaia*, en aen d' Agas vier, en aen den Divan twee hondert zes en tnegentigh.

De Kassif van *Kallioubieh* betaelt aen den Bassa vijf en twintig beursen, aen den *Tihaia* en aen de Agas, vier bourses, en geeft aen den Divan twee hondert en zes en tnegentigh bourses

De Kassif van *Minio* betaelt aen den Bassa twalef, aen de *Tihaia* en andere Agas vier beursen; en geeft aen den Divan niet dan granen, te weten tien duizent Ardeben koren; en zoo hy in plukgranen betaelt, anderhalve Ardebe pluk-granen, in plaets van een Ardebe koren.

De Kassif van *Cherkeffi* betaelt aen den Bassa vijf beursen, aen den *Tihaia* en Agas anderhalve, en geeft aen den Raedt of den Divan duizent Ardeben korens en vijf en twintigh bourses in gelt.

De Kassif van *Kattia* betaelt aen den *Bassa* vier beursen, en twee aen d'amptenaers, als de *Tiahia* en *Aga*. Al d' inkomste dezes lantschaps bestaet in de tollen van de Karavanen, die daer door na Jerusalem en gansch Palestijne trekken, desgelijx in dadelen, gemerkt al het lant niet dan zavel of zant is.

Al deze geschenken, die de Lantvooghden jaerlix eensdeels aen den groten Heer, eensdeels aen den Bassa, *Tihaia* Agas en Divan in vierdelen geven, bekomen zy uit d' inkomsten en pachten der dorpen, die zy jaerlix aen goede en vertroude *Chiaoux*, *Mottaferagas* en *Spahis*, alle krijghsknechten, verpachten, die gehouden zijn daer van pacht en rente te geven, volgens de tax van de lijste der dorpen, die in den Divan des Konings van *Kairo* berust; daer op al de dorpen staen, en wat ieder jaerlix geven moet; zoo wel in koren als in gelde. Dan de meeste lant-vooghden verpachten slechts de helfte der dorpen, en behouden het beste gedeelte voor zich zelfs, om door hun huis-genoten te doen bebouwen.

Daer zijn verscheide pachten of tollen, *Doüanen* in hun tale genoemt: d'eerste is de tol van *Delborar*, dat 's de pacht van speceryen en drogen, en in 't algemeen van alle koopmanschappen, die komen van *Mecha*, *Mokal*, en *Indiën*, daer van de pachter ontfangt de tiende in zilver, en niet in speci, volgens de gewoonelijke waerdering, welke is vijftien ten hondert en meer: hy geeft voor den pacht aen den Bassa 45. beursen, aen den *Tihaia* 15. en aen den Koning 120. in vier delen: daer en boven is de pachter gehouden te verschaffen alle speceryen en drogen, kleden, en Ambre-grijs voor het *Serrael* of vrouwen-timmer van den groten Heer. Tol... ne... bora...

De tweede tol of *Douane* is die van Alexandrye, daer onder begrepen is *Rosette*, en *Bekir*. De tollenaer geeft tot een geschenk aen den Bassa dertigh beursen en tien aen d' Agas van den Bassa: betaelt aen den Divau hondert en twintig beursen jaerlix, en daer en boven twalef duizent piasters, tot onderhout van de wacht der krijgs-bezettingen van *Alexandrye*, *Bekir* en *Rosette*; hy geeft ook driehondert en acht en twintigh quintael boom-oli voor *Mecha*, en twalef of vijftien duizent piasters in zijde kleden en laken, tot kleding een mael 's jaers, aen den Bassa, desgelijx aen zijn volk, op het paessche van Ramadan. Op dezen tol worden van al de waeren, die uit Christenrijk komen, een en twintigh ten hondert betaelt, en van die uit het lant van den groten Heer tien ten hondert. Het hout, dat van de zwart zee komt, geeft twintigh ten hondert. Deze tollenaer heeft daer en boven opzicht op maten en gewichten, daer van hy twalef of vijftien beursen jaerlix trekt. Tol... ne... Ale...

De derde *Douäne*, is die van Damiate, Do... Da...

te, daer voor de pachter jaerlix betaelt aen den Divan, twee goude kassen, die de waerde van twintig duizent *Cherifs* hebben, aen den Bassa vijftien, en aen den *Tihaia* vier bourses: betaelt, mede de krijghs-knechten, van beide kastelen, aen den mont des Nijls gelegẽ, sterk hondert en vier en twintigh man, ieder zes Medins ter maent. d'Inkomste van deze tol bestaet in d'inkomende koop-waren van Turkyen, gelijk in granen, oli, zeep, amandelen, en andere waren, die komen van *Gaza*, *Zeide*, en *Damas*, die alle tien ten hondert betalen. Daer komen ook zeer veel *Saïques* van Turkye en Cypres, geladen de meeste met rijs, pluk-granen, en een weinigh vlas, zuiker en riet, doch is de tol van deze waren weinigh.

De vierde Doüane is die van *Brule*, daer van d'inkomste bestaet in dadelen en andere vruchten, doch de grootste komt van de vanghst van visch, welke in grote meenighte gevangen, en gezouten na *Kandia* en na al andere plaetsen van Griekenlant gezonden wort, daer zy veel vertiert wort. De Tollenaer betaelt aen den Bassa twee beursen, en een halve aen den *Tihaia*, en geeft aen den Divan vier beursen jaerlix. De *Metassoup*, dat's die den prijs op eetwaren stelt, en achting geeft op al de dingen, die tot de huis-houding behoren, en door dit middel den armen inwoonders veel afperst, geeft aen den Bassa tien beursen en drie andere tot zijn huis-houding.

De vijfde Doüane, *Kaddare* genoemt, is die van *Boulak*. De pachter geeft aen den Bassa vijftien beursen, en aen den Tihaia en Agas vijf, aen den Divan vier en zestigh, te betalen alle drie maenden. d'Inkomste van deze *Doüane* bestaet in vele dingen; te weten in de pacht van vlas, daer van jaerlix, indien het wel slaeght, twee hondert duizent quintael te *Boulak* gewogen wort, zonder daer onder te begrijpen, die te *Rossette* komt, en op hondert duizent quintalen begroot wort. Op dezen tol wort ook de pacht van de granen betaelt, die na oud Kairo gevoert worden, daer van de pachter trekt zes bourses, en zes andere van het groen, water-meloenen en diergelijke; welke in alles bedraeght vier en twintigh beursen. De rest der inkomsten is op de Tabak en andere koopwaren, die uit Turkyen komen, daer van eenige tien ten hondert, andere minder geven. De pachter ontfangt ook van ieder kameel, geladen met koopmanschappen, die na Indien en Mecha gaen, vier piasters; desgelijk trekt hy van de Karavane, die komen van *Damas*, *Gaze*, en andere plaetsen, mede zekeren tol.

Hooft-gelt der Jooden en Christenen. De Joden en Christenen die onder den groten heer staen, uitgezeit, vrouwen en kinderen, tot aen hun zestiende jaer, betalẽ ieder, hooft voor hooft, zekere schattinge, die op acht en veertigh beursen van *Santo Seguezzi* jaerlix begroot worden. Men heeft in *Kairo* over de acht-hondert kamelen, verordent om water te dragen, van d'eene na d'andere poorte, al welke een zeker stuk gelts aen den Bassa moeten betalen, die de tax na zijn welgevallen stelt: dan onder deze zijn niet begrepen de kamelen van de *Sanjaks*, *Chaoux*, en koop-luiden, die ten getale van acht duizent belopen, en niet met allen geven. Daer-enboven zijn'er waterdragers, ten getale van 30000, die het water op hun ruch in bokke-vellen door de gansche stadt dragen, en aen den Bassa voor deze vergunning zekere gifte betalen.

Koophandel. De koophandel is'er heden niet meer in zulken bloeienden staet, als voorhene, ter oorzake van 't muiten der genen, die aen Indiën grenzen, tegen den groten Heer, die alle middelen heeft aengewent om de wegen veiligh te houden, doch zonder iets uit te rechten. Zoo dat door dit mangel heden uit Christen-rijk, inzonderheit uit Neerlant na *Kairo*, Giroffel-nagels, Kaneel, Note-muskaten, Peper, Genber, Porcelein en andere specerye gezonden worden, desgelijx Indigo, die men voorhene daer ging halen, en in zulken overvloet, dat uit dien oordt de meeste dier waren quamen. Hier door

vervalt de handel van Kairo dus jammerlijk, en wort by gevolgh de ſtadt minder bloeiend.

De koop-manſchappen, die heden daer in overvloet gevonden worden, zijn rijs, zuiker, vlas, huiden Tamerind, linnen, of kleden, die ten platten lande gemaekt worden. Van de zijde van Hymen, komt noch meenighte van wierook, en van de zijde van Ethiopien of Negros-lant, Turkſche en Arabiſche Gommen, vellen van Vogel-ſtruiſen met hun veren en andere drogen. Dan met een woort, *Kairo* is niet meer die bloeiende ſtadt, voorhene zo zeer vermaert, maer heeft ſlechts hare ſchaduwe behouden.

Beurzen of Bazars. Men heeft in Kairo verſcheide beurſen of *Bazars*, de vermaerſte is de K*anialli* der kramers, en de *Fahamin* der drogiſten. Men heeft'er ook

Ochelles. fraie grote huizen, die zy *Ochelles* noemen, daer de zwarte ſlaven in verkocht worden, afgezondert van de genen, daer de blancken te koop zijn, die ieder na zijne waerde gelden, te weten, mannen, van twintigh tot zeſtigh ſtukken van achten, en vrouwen, inzonderheit blanken, tot vijfhondert piaſters, ja tot duizent na de ſchoonte; alle welke ſlaven daer te lande bywijlen tot hogen ſtaet geraken; doch vermagh geen Chriſten eenen ſlaef te lande uitvoeren, op pene van zijn leven.

Op de merkt van *Kairo* worden ook grote zakken met gele bern-ſteen te koop gebraght, aen ſtukken van twee vuiſten dik: want de bern-ſteen is by d' Arabers, Syriers, Egyptenaers, niet minder in achting, dan by de Chriſtenen, naerdien zy daer de grote kralen van hun pater-noſters van maken, die zy mede, gelijk de Rooms-gezinden, op hun wijze gebruiken, en vercieren daer mede hun hair.

Daer wort ook grote handel met het poeder van *Alkanne* gedreven, en hele ſcheeps-ladinge na Konſtantinopelen verzonden: want daer is zulk een aftrek van in dit lant, en byna in al d'ooſterſche landen, die onder den Turck behoren, dat d' inkomſten jaerlix achtien duizent Sultanins of dukaten bedragen.

In de lantſtreke van *Mala*, onder de heerſchappye van *Garbia* gelegen, wort alle twee dagen een merkt van beeſten en allerlei koopwaren gehouden, en *Chec Ahmet Elbedoin* genaemt. In *Hayman* of *Hiemen*, worden geſteenten of K*ornalines*, of K*orneolen*, de *Sardes* of *Sardonyches* der ouden, gevonden, die uit de haven van *Mouchal* na *Mecha*, of na *Suachem*, en van daer na *Suhez* en *Kairo* gebraght worden.

Men zeidt het jaer der oude Egyptenaers in den beginne, niet langer geweeſt te zijn, dan de tijdt, in den welken de maen eenmael haere ronde doet: 't welk zy van de Hebreen geleert hadden, gelijk deze, by wien in den beginne mee een maenjaer in 't gebruik was, volgens de *Rabbinen*, van *Araham*. Want als eenige oude Egyptenaers bemerkten, dat de maen in ieder maent langs den dierenriem haere ronde deed, zo hebbenze den tijdt, in den welken deze ronde of omloop geſchiede, in plaets van een jaer gebruikt. Maer ziende dat deze wijze van rekening met hunnen handel niet over een quame, en tegenſtrijdig waere, voerdenze, volgens *Cenſorinus*, in plaets van een jaer van eene maent, een jaer van drie manen, en daerna een jaer van vier manen in. Doch het ſtaet evenwel aen te merken, dat niet al d' Egyptenaers hunne jaren na de ronde of omloop der mane gevoeght hebben, maer ſlechts eenige lantſchappen, daer de mane aengebeden wiert: want by het grootſte deel is het zonne-jaer in 't gebruik geweeſt.

Jaerrekening.

Dan als deze oude Egyptenaers, die het maen-jaer onderhielden, bemerkten dat ook in dezer wijze hen in de verdeiling des tijdts gene voldoening geſchiede, hebbenze daer na 't jaer in driehondert en zeſtig dagen of in twalef maenden, ieder maent van dertigh dagen, begrepen, om alzoo ieder maent van dertigh dagen juiſt, met de twalf tekenen van den dieren-riem te doen over-een komen. Een lange wijle wiert deze ſtelling by hen onderhouden; dan allengs wijzer geworden door ervaernis in den hemels loop,

wan-

wanneer zy eindelijk zagen, dat dit jaer van drie hondert zestigh dagen met den jaerlixen oploop der zonne in den dieren-riem niet geheelijk over-een quam; maer d' omloop of ronde der zonne vijf dagen langer, dan dit jaer was, hebben zy het zonne-jaer van twalef maenden, met een by-voeghsel van vijf dagen, (die zy *Nisi* noemden,) aen het einde van ieder jaer, vermeerdert, zonder evenwel een vierendeel van eenen dagh, of zes uuren by ieder jaer te voegen, of met het zamen voegen van viermael zes uuren, het vierde jaer tot een schrikkel-jaer te maken, dat 's met eenen dagh te verlengen; welk jaer daer na by eenen iegelijk voor het rechte burger-jaer aengenomen, en, volgens *Horapolla*, Gods-jaer genoemt wiert; want aengezien d' Egyptenaers de Zonne-godt noemden, zoo is 't niet vreemt, dat ook het zonne-jaer Gods-jaer by hen genoemt wiert.

Dies was hun vierjarige tusschentijdt, van het een tot het ander schrikjaer, dat by hen slechts uit veertien hondert en zestigh dagen bestont, en het *Sotisch* gety en Gods-jaer genoemt wiert, een dagh korter, dan onze vierjarige tusschen-tijdt, van het een tot het ander schrikkel-jaer, het welk veertien-hondert en een en zestigh dagen begrijpt. Dan is ook eindelijk by d' Egyptenaers het burger-jaer na het zonne-jaer gevoeght, te weten, ieder jaer verlengt met een vierendeel daghs, namelijk tot drie hondert vijf en zestigh dagen en zes uuren (zoo veel tijts de zonne van noden heeft, om, na eenmale haere ronde gedaen te hebben, weer op haere plaets te komen,) en het vierde jaer, met het verlengen van eenen dagh, door het te zamen voegen der viermael zes uuren, tot een schikkel-jaer gemaekt: want dat het maken van schrikkel-jaeren, op een zelve wijze by d' oude Egyptenaers in gebruik zy geweest, gelijk heden by ons, geeft onder andere oude schrijvers *Diodoor de Siculer* met deze woorden te kennen, daer hy zeidt, *dat de dagen by by d' Egyptenaers niet gerekent worden by de mane, maer na den loop der zonne; zoo dat zy aen ieder maent dertigh dagen gaven, en aen de twalef maenden vijf dagen met een vierendeel voeghden, om in dezer wijze een volkomen omloop des jaers te hebben.* Ja, is de schrikkeling of tijdt-invoeging by d' Egyptenaers zoo oud, dat zy dezelve lang voor den inval van Alexander de grote in Egypté gehad hebben, ende wijze van schikkel jaren te maken, niet van de Grieken nochte Latijnen, maer de Latijnen en Grieken ten tegendele zulx veel meer van hen geleert hebben; gelijk onder andere *Eudoxus*, een leerling van *Plato*, door gedienstigheden en geschenken deze wetenschap van hen verkreegh, en namaels, weder-gekeert uit Egypten in zijn Vaderlant, de Grieken leerde, volgens het schrijven van den Griekschen lant-beschrijver *Strabo*.

Gelijk het *Sotisch* gety of de vierjajarige tusschen tijdt van het een tot het ander schrikkel-jaer, en het burgerlijk en Priester-jaer in 't algemeen by d' Egyptenaers het Gods jaer genoemt wiert; zoo wiert ook ieder der vier jaren, tusschen het een en ander schrikkel-jaer, in 't byzonder met den naem van eenen der voornaemste Egyptische Goden genoemt; te weten het eerste jaer dezer tusschen tijdt, *Sothis* of *Thoth*, dat 's hont, (want de zon in den hont-ster zijnde, begon by d'Egyptenaers het nieu jaer) alzoo genoemt na den hontvormigen Hermes of Merkuur; het tweede jaer voerde den naem van *Isis* of *Serapis*, 't derde van *Osiris*, en het vierde van *Horus*, dien d' Egyptenaers ook *Kemin* noemdé. Weshalven, wannneer d' oude Egyptenaers het vier-jarigh *Sotisch* gety wilden vertonen, maekten ze eene afbeelding van Hermes of Merkuur, met een honts aenzicht, staende op eenen Krokodil, met een bol in de hant. Aen zijne rechter zijde wiert vertoont Jupiter Ammon, aen de linker Serapis met een schepel des Nijls op 't hooft; beneven het beeltenis van een Ster, de bedienis, volgens *Manilius*, van *Isis*: waer door zy niet anders wilden te kennen geven, dan

Gods-jarem

dan als dat de vier voornaemſte Goden van Egypten, als *Thoth* of *Hermes*, *Iſis*, *Oſiris* en *Horus*, Beſcherm-goden van het *Sotiſch* jaer waeren.

Zelfs de Koptiſten en Abyſſiners onderhouden noch heden dezen vierjarigen tuſſchen-tijd, doch met verandering der namen van heidenſche Goden, in die van de vier Evangeliſten; want gelijk d'Egyptenaers ieder der vier jaren met den naem van eenen Godt noemden; alzoo noemen de Koptiſten en Abyſſiners ieder der vier jaren, niet met den naem van een heidenſchen Godt; maer met de namen der vier Evangeliſten: te weten, het eerſte jaer, na het ſchrikkel-jaer, wort Mattheus; het twede, Markus; het derde, Lukas; en het vierde Joannes genoemt. Om te weten, welk jaer der Evangeliſten het is, zoo deil het jaer van *Diokletiaen* of der genade en martelaers, gelijk de Koptiſten en Abyſſiners dat noemen, in vieren; zoo het overigh of de reſt een is, 't zal het jaer van Mattheus; zoo twee, het jaer van Markus; zoo drie het jaer van Lukas; zoo de verdeilinge gelijk uit komt, het jaer van Joannes zijn.

Behalven dit gedachte burgerlijk en vaſt jaer, ingevoert ten dienſte van den burgerlijken handel, om gene verwerring in de beſtiering van den ſtaet te brengen, was by de Prieſters en Sterrekijkers, noch een ander verlopend of los jaer in 't gebruik, dat by hen Gods, en ook geheim en verborgen jaer genoemt wiert, en uit drie hondert vijf en zeſtigh dagen beſtont, zonder byvoeghſel van dagen of uuren, of, om duidelijk te ſpreken, zonder oit een dezer jaren een ſchrikkel-jaer was. Dies wijkt dit Prieſter-jaer in vier jaren tijdts eenen vollen dagh voor het zonne-jaer te ruch; in 40. jaren tien dagen: waerom hunne Feeſt-tijden, ter eere van hunne Goden ingevoert, alle jaers verliepen, en zoo vele dagen vroeger quamen; want *Geminus* beveſtight duidelijk, dat het feeſt van de Goddin *Iſis*, dat ten tijde van *Eudoxus* in den Winterſchen Zonne-ſtant quam, namaels by zijnen tijdt, een gehele maent vroeger gekomen zy. Dit verlopen der Feeſt-tijden wiert met voordacht by de Prieſters gedaen, om de Feeſt-tijden der Goden niet altijts op een zelven tijdt des jaers te vertoonen; maer hebben gewilt dat dezelve alle ſaizoenen des jaers zouden doorwandelen, op dat een zelve Feeſt-tijdt in den Zomer, Winter, Herfſt en Lente quame; want de Goden, huns gevoelens, doorzworven in den tijdt van veertienhondert en zeſtigh jaren al de geweſten of oorden der werelt, en doorwandelden ieder graet in den dierenriem, en de dagen der maenden, by verloop van tijdt, om geen oordt der werelt, nocht gedeelte van het jaergety, van hunne nootwendige tegenwoordigheit t'ontbloten, op dat gelijk de vier Godheden, *Sothis*, of *Hermes Iſis*, *Oſiris*, *Horus*, anders *Kemin*, alle vier jaren of in den tijdt van veertien-hondert en zeſtigh dagen in hun begin herſtelt wierden, alzo deze Goden in veertien-hondert zeſtigh jaren, of na verloop van een Sotiaſche eeuw, wederkeerden, van daer zy gekomen waeren. Dus verre van de jaerrekening der oude Egyptenaers.

De hedendaeghſe Chriſtene Koptiſten onderhouden driederlei tijdt of jaer-rekening; de eerſte is van de ſcheppinge der werelt, welke, nevens hen, by na al d'ooſterlingen onderhouden, en wort in 't Arabiſch de tijdtrekening van onzen vader Abraham genoemt. Hed... ſe ja... ning... Kop...

De twede telt van den beginne der Griekſche heerſchappye.

De derde is de Jaer-rekening van *Nabonaſſar*, Koning der Chaldeen, herkomſtigh; doch wort dezelve alleen by de ſterrekijkers gebruikt, en heeft gene plaets in de burgerlijke rekening: want de jaer-rekening van *Nabonaſſar*, was gene burgerlijke jaer-rekening nochte by d'Egyptenaers over al bekent.

De vierde, de gemeine, welke ook by de volken van *Abyſſinie* gebruikt wort, is de jaer-rekening van Keizer *Diokletiaen*, door hem in het negentiende jaer zijns koningrijks, des jaers, na de geboorte Chriſtus, drie hondert en

en twee ingevoert, en neemt haer begin op den acht en twintighsten van ooghst-maent, oudenstijl, of den achsten van herfst-maent, nieuwen-stijl, met d'eerste maent van *Toth*. Zy wort in 't Arabisch, na de stadt Koptos, *Tarich Elkupti* geheten, dat's de Koptische jaerrekening, en by de Koptisten zelfs de jaer-rekening der heilige Martelaers, of het jaer der Genade, en by d'Abyssiniers in de lanttale *Amath, Mahareth*, dat's 't jaer der genade of barmhertigheit, om de grote vervolginge, welke de Christenen ter zelfsten tijdt onder den zelven *Diokletiaen* leden; namelijk met een neerlaegh van hondert en vieren veertigh duizent zielen, ontrent de stadt Koptos: dan gebruiken ook de Koptisten en Abyssiners, neven deze, de waere gemene Jaer-rekening, welke telt van Christus geboorte.

Tot grondiger berecht, zal ik het begin en oorzaek van de benaming der voorzeide Koptische jaer-rekening, een weinigh van wat hoger op halen.

Wanneer in het bloeienste des Keizerrijks van *Diokletiaen*, de t'onder gebrachte lantschappen aen 't muiten waeren geslagen, en allermeest Egypten, onder den Lant-vooght *Achilla*, achte *Diokletiaen*, ingenomen met een biezende woede, over dien smaet en hoon, niet vernoecht te zijn, met *Achilla*, onder zijne maght gebraght, den wilden dieren voor te werpen; maer willende ook zijne wrake, opgevult met allerlei wreetheden, te werke leggen, begon boosaerdelijk tegen hogen en lagen, en luiden van allerlei sexe en ouderdom te woeden. Twee dingen, onder andere, die der vervolginge een geweldigen nadruk gaven, en vermeerderden, stelde hy tegen de Christenen te werk; het een was, alle geestelijke boeken, zoo van andere als van Christenen, uit alle oorden van gansch Egypten by een verzamelt, te verdelgen, om des te lichter, zijns bedunkens, door dit middel hen tot het aenvaerden der kerkelijke zeden der Romeinen te brengen; gelijk dan ter zelfster tijdt, den vijf en twintighsten van Lente-maent, op Paesch-dagh, door *Diokletiaen* en zijnẽ rijx-genoot (want toe waeren twee Keizers op een zelven tijdt in regering) *Maximiaen Herkulius*, bevelen wierden afgekundight, voornamelijk in Egypten en Thebaner-lant, om de kerken der Christenen ten gronde te slopen, en de boeken van hunnen Gods-dienst te verdelgen. Het ander was de oude maniere der jaer-rekening, by d'Egyptenaers gebruikelijk, na den Roomschen stijl te voegen, en het jaer of de jaer-rekening na zijnen naem *Diokletiaen* te noemen. Dan noit heeft hy het eerste volkomelijk konnen volbrengen; maer wel het laetste. Deze jaer-rekening van *Diokletiaen* heeft ook plaets onder alle Christenen, zoo lang het heidendom duurde, en des te meer om de lang ingewortelde geduurige gewoonte, tot aen den tijdt van zekeren Abdt *Dionys*.

De namen der twalef maenden, daer in het jaer by de Koptisten verdeilt is, zijn

Thout.	by ons ontrent de	*Herfst-maent.*
Paopi.		*Wijn-maent.*
Athor.		*Slacht-maent.*
Choiak.		*Winter-maent.*
Tobi.		*Lou-maent.*
Mechir.		*Sprokkel-maent.*
Famenoch.		*Lente-maent.*
Farmy.		*Gras-maent.*
Paskoes.		*Bloei-maent.*
Paoni.		*Somer-maent.*
Epip.		*Hoimaent.*
Messori.		*Oogh-maent.*

De maent *Thoth*, d'eerste maent van hun jaer begint, begint op den negen en twintighsten van Ooghst-maent, de *Paosi* op den acht en twintighsten van Herfst-maent, *Athor* op den zelfden dagh der volgende Wijn-maent, *Choiak* op den zeven en twintighsten van Slachtmaent, *Tobi* op den zelfden dagh der volgende maent, *Mechir* den zes en twintighsten van Lou-maent, *Famenoth* op den vijf-en-twintighsten van Sprokkel-maent, *Farmyt* den zeven en twintighsten van Kente-maent, *Paskois* den zes en twintighsten van Gras-maent, *Paoni* op den zelfden dagh der volgende maent, *Epip* den vijf-

en twintighsten van Zomer-maent, *Meſori* op den zelfden dagh der volgende maent. Al welke rekening na den ouden ſtijl geſtelt is, welke, met tien dagen by ieder maent te voegen, lichtelijk op den nieuwen kan gepaſt worden.

In de gemeine jaren worden aen de laetſte maent *Meſori* vijf dagen gevoeght, (die de Grieken *Epagomenes*, dat 's byvoeghſels, maer de Koptiſten zelfs *Niſi* noemen) en in de ſchrikkel-jaren zes dagen; ſtellende deze zeſte dagh tuſſchen den acht en negen en twintighſten van Ooghſt-maent, na den ouden ſtijl, of na den nieuwen, tuſſchen den zevenſten en achſten van Herfſt-maent.

d'Egyptiſche Maent	wort by d' Arabers	by de Syriers genoemt
Toth	*Muharam*	*Illul.*
Paopi	*Safar*	*Thiſrin.* 1
Athor	*Rabi* 1.	*Thiſrin.* 2
Choiak	*Rabi* 2.	*Kanum.*
Tobi	*Giamadi* 1.	*Kanon.*
Mechir	*Giamadi* 2.	*Scebat.*
Famenoth	*Rageb*	*Adar.*
Farmuth	*Scaban*	*Niſan.*
Paskois	*Rhamadan*	*Iiur.*
Paoni	*Scevel*	*Haziram.*
Epip	*Dulkaida*	*Thamuz.*
Meſſori	*Dalhagieh*	*Ab.*

Oude beſtiering. De heerſchappye of beſtiering over Egypten, ſtont in den beginne aen ingeboorne Koningen, die hunne onderdanen met een onbepaelde en wet-plichtige maght beſtierden, en na het voorſchrift hunner Prieſters een vroom en heiligh leven leiden. Tot aen de regering van *Pſammenitus*, *Amaſis* zoon, die des jaers na de ſchepping der werelt vier duizent zes hondert en tien regeerde, wierden al d' oude Egyptiſche Koningen met een algemeinen eernaem of tijtel *Faraones* genoemt; zoo dat niemant behoeve te denken, dat zulx alleen plaetſe hebbe gehad, ten tijde van Moſes, als blijkt uit zijne ſchriften; maer ook in de laeſte tijden, of voor den tijdt van Koning *Kambyſes* altoos, gelijk gezeit is: waerom by *Jeremias*, in het zes-en-dertighſte hooft-ſtuk, *Farao Necho*, en *Farao Kofra* gelezen wort, als of men zeggen wilde, Koning *Necho*, Koning *Kofra*; aengezien *Farao* een algemeine eer-naem of tijtel was, dien alle Koningen hadden, en *Necho* en *Kofra* d'eigen naem des beſtierders: want *Farao* was ſlechs een naem of tijtel van waerdigheit, gelijk by ons de naem van Keizer of Koning is; zulx een eigen naem boven dien algemeinen naem van node waere.

Ontrent des jaers, na de ſchepping der werelt, vier duizent zes hondert en tien, veroverde de Perſiaenſche Koning *Kambyzes*, *Darius* zoon, met een ſterk krijgs-heir Egypten, kreegh Koning *Pſammenitus*, na een zesjarige regering, levendigh gevangen; deed al de prieſters doden of ten lande uitbannen, altaren, naelden en andere prachtige gebouwen ten gronde verdelgen, en Egypten door lant-vooghden beſtieren. Dus quam Egypten onder het gebiet der Perſianen, en bleef daer onder over de hondert en vijftigh jaren, tot aen de regering van den Perſiaenſchen Koning *Artaxerxes Longimanus*, dat 's lange hant. zie p.

Onder de regering van dezen, wierpen d' Egyptenaers eenen *Inarus*, *Pſammitichus* zoon, te voore Koning van *Libyen*, tot Koning van Egypten op, die met byſtant der Egyptenaers in den beginne Egypten gelukkelijk beſtierde; maer wanneer *Artaxerxes*, met een grote vlote, in Cilicien toegeruſt, en t' effens met veel voet-volks, dat hy door Fenicie had doen trekken, op d' Egyptenaers de zege quam te bevechten, raekte Egypten weer onder de Perſiaenſche Koningen, en bleef daer onder tot aen de heerſchappye van den Perſiaenſchen Koning *Darius*, de twede, of onechte: als wanneer de Perſianen door *Armateus*, geboortigh van de ſtadt *Saïs*, of een *Sebenniter*, met byſtant der inwoonders uit Egypten verjaeght wierden.

Na een zesjarige regering van dezen *Amarteus*, wiert Egypten ontrent een en tnegentigh jaren door Egyptiſche Koningen beſtiert, te weten door vier *Mendeſier* vorſten, als *Neferitis*, *Achoris*, *Pſammites* en *Neferitis* de twede, daer na door drie *Sebenniters*, als *Nektabanos*, *Techos* of

Meos

Meos en *Nektabanos* de twede, welke laetste door den Persiaenschen Koning *Artaxerxes Ochus*, om zijn rijk gebraght en na Ethiopien verjaeght wiert, vervallende Egypten alalzoo weer onder de Persianen. Dan quam met den neerlaegh van *Darius Kodomannus*, de laetste Persiaensche Koning, t'effens met gansch Persien onder Alexander de Grote, en by gevolgh onder de Grieksche of Macedoonsche Koningen, die vijf jaren daer over regeerde. Na wiens doot de heerschappye van Egypten verviel aen *Ptolomeus*, *Lagus* zoon, daer al de Koningen, die sedert hem in d'erffenis des rijks volghden, *Ptolomeen* na genoemt wierden; doch ieder daer en boven, tot onderscheit, met een byzonderen naem, als van *Filadelf*, *Epifanes*, en andere. En bleef Egypten onder die ranken den tijdt van twee hondert acht en tachtigh jaren.

Want als na de doot van Alexander de Grote zijn broeder *Arideus* na veel twistens, aengezien'er een zoon *Roxa*- was, tot Koning buiten zijn vermoeden verkoren was, wierden de lantschappen des Keizerrijks verdeilt onder de voornaemste kapiteinen, die dezelve als Stadthouder mosten bezitten, en hulde en manschap aen *Arideus* doen: en viel toen *Ptolomeus*, ('t welk een Grieksch woort is en strijdbaer betekent) zoon van een gemeenen krijghs-knecht, met name *Lagus*, Egypten ten dele, die den strijdbaren rijx-genoot *Perdikas* versloegh, gelijk *Perdikas* daer na weer door *Antigonus* verslagen wiert, door welke zege *Antigonus* zoo opgeblazen wiert, dat hy den tijtel van Koning aennam, waer over *Ptolomeus* zich mede tot koning over Egypten opwierp, en dien tijtel aenvaerde. Aen Egypten hechte *Ptolomeus Syrie* en *Arabien*, maekte zich meester van Jerusalem, en voerde veel Joden gevangelijk wegh, die hy in den beginne qualijk handelde of verkocht.

De *Ptolomeen*, die Egypten met den tijtel van Koning beheert hebben, zijn tien in getale, en de volgende geweest.

Ptolomeus, Lagus zoon.	regeerde	40
Ptolomeus Filadelf.		38
Ptolomeus Euergetes.		26
Ptolomeus Ceraunus Filopator.		17
Ptolomeus Epifanes.		35
Ptolomeus Filometor.		24
Ptolomeus Euergetes.		29
Ptolomeus Fyskon, anders *Soter*, dat's beschermer.		17
Ptolomeus Alexander.		18
Ptolomeus Auletes.		30
Kleopatra.		24
	jaren.	288

De heerschappye der *Ptolomeen* over Egypten nam een einde, met den neerlaegh en dood van koningin *Kleopatra*, *Ptolomeus Auletes* dochter, en quam eindelijk zakken in den schoot der Roomsche keizeren, daer August, met het veroveren van *Kleopatra*, den grontslagh van leide, en bleef daer onder, verdeilt in lantschappen, tot aen de regering van keizer *Heraklius*, die zijn hof te *Konstantinopolen* hield.

Na den val des Roomschen Rijx, quam Egypten onder de Grieksche keizers: dan d'Egyptenaers uit een weerzin in hunne heerschappye, over hunne gierigheit, gaven zich met vrye wille onder d'Arabers, ontrent des jaers zeven hondert en vier, en wierden onderdanen van de *Kalifs*; daerna van de *Soudans* of *Sultans*: zulx Egypten sedert door Mahometisten bestiert is geworden.

d'Eerste Arabische *Kalif*, dat Koning of bestierder te zeggen is, die zich Egypten onderwierp, was *Omar* genaemt, welke ten dien einde een sterk heir, onder het beleit van zekeren *Ambre*, zoon van *Albas*, na *Kairo* zond, daer over ten dien tijde uit des keizers name het stadt-houderschap zekeren *Makaubare* was aenbevolen; die met den Velt-heer *Ambre* een vrede maekte, met dien bespreкke, dat ieder inwoonder een goude *Esku* te betalen hadde; dat d'Arabers in de plaetsen, daer zy deur-trokken, drie dagen zouden vergast worden, en de stedelingen aen *Kalif Ormar*, jaerlix een inkom- *Egypten komt onder de Kalifs.*

ſte van twintigh hondert duizent *Eskus* te betalen hadden. Des volgenden jaers veroverde dezelve *Ambre* Alexandrye, dat de Romeinen bezaté: waer door ganſch Egypten onder het gebiet der Arabiſche *Kalifs* raekte; aenvaerdende *Ambre* uit den naem van Kalif *Omar* de heerſchappye over Egypten, als ſtadt-houder of lantvooght; welke beſtiering door lantvooghden duurde tot aen 't jaer acht hondert een en vijftigh, als wanneer Kalif *Mutamid*, met zijnen broeder als rijxgenoot het ganſch rijk deilde, gevende hem onder veel andere geweſten Egypten te beſtieren; waer door ſedert het ſtellen van ſtadthouders over Egypten een einde nam; doch des jaers negen-hondert en vier, met het zenden van een heir in Egypten door Kalif *Muktatos* en al de plaetſen te veroveren, weer een begin. Daer na veroverde Kalif *Abubekre*, die Syrien bezat, Egypten; na wiens doot *Muhamed Abuhur* met den tijtel van Koning, en na hem *Kaſur* over Egypten heerſchte.

In den jare elf hondert en vijf en dertigh wiert *Ali Abulmanſar*, na zijns vaders doot, voor kalif in Egypten erkent; 't welk duurde tot aen 't jaer elf hondert vijf en zeſtig, als wanneer zeker *Syrakon* of *Xarrakon*, by anderen *Aſareddin Schirachach* genoemt, een Armenier, veltheer, of eerſte Viſier des konings van *Damas*, (die den zelven met een heir tot byſtant van den afgezetten Soudan *Sanar*, tegen den nieuwen Soudan *Dargan* had gezonden) door zijne gelukkige aenſlagen en zeegh-haftige wapenen, t'effens met den Kalif van Egypten gevangen te zetten, zich meeſter van Egypten maekte, en *Sultan* of volkomen koning deed noemen, daer de naem *Soudan* van herkomſtigh is. Na een jarige regering en doot van *Syrakon* wiert *Jozef Nazir Saladin*, zijn broeder, *Kalif* of Koning van Egypten, die den voorigen Kalif *Etzar* ter neer hieu, om t'effens Kalif en Soudan of Sultan te zijn: en is ſedert Egypten tot aen den jare vijftien hondert en zeventien door Sultans beſtiert geworden.

Egypte komt o[...] den Tu[...]

De laetſte Sultan van Egypten, te vore groot *Diodar*, was *Tomumbey* genaemt, de twede van dien name, die den ſtrijdtbare Mamelukken, om zijne deught en vroomheit, tot herſtelling van den vervallen ſtaet tot Sultan verkoren, maer wiert eindelijk door den Turkſchen Keizer *Selim* in Kairo, derwaerts na een ongelukkigh gevecht, tegen *Selim*, hy gevlucht was, (gevangen, verraden en overgelevert door een Moorſche Vorſt) jammerlijk des jaers jaers zeſtien hondert en zeventien, met zijn lichaem gebonden aen de ſteert van een Kameel door Kairo te ſlepen, ter doodt gebracht. Desgelijx had des voorigen jaers dezelve *Selim* den voorigen Sultan, *Kampſon Gauri*, beneven een groot getal van Mamelukken, in een gevecht verſlagen, en 't rijk der Sultans grotelix verzwakt. Sedert quam Egypten, t'effens met d'andere landen des rijks der Sultans, beſchermt en verdedight over de driehondert jaren door de dappere ſtrijdbaerheit der Mamelukken, onder het gebiet des Turkſen Keizers of groten Heer te vervallen; dien de meeſte Mamelukken aenſtonts toe-vielen; en zelfs de treffelijkſten, als *Kayerbey* en *Gazelle*, vervoeghden zich met de Turken. Wel is waer, *Gazelle*, Soudan van *Apamee* en *Aman*, de deurluchtigſte onder de Mamelukken, een langen tijd weerſtant bood; doch kennende zijn krachten te zwak, wende zich eindelijk over dien zelfſten boegh, en wiert by *Selim* in genade aengenomen en ſtadt-houder over *Syrie* gemaekt, welk ampt hy tot aen de doot van *Selim*, met grote voorzichtigheit en trouheit bediende; maer ſloeg na zijne doot aen 't muiten, verſterkte zich met krijgsvolk, en trachte *Kayerbey*, hoewel te vergeefs, op zijne zijde te krijgen, die d'afgezondene van *Gazelle* trouloos om 't leven deed brengen. Doch liet *Gazelle* hierom niet zijnen aenſlagh onvervolght; maer trok met veel voetvolks te velde; dan quam zelfs na het bevechten van een grote zege te ſneuvelen. De naem van *Mameluk* betekent in 't Syriſch een krijgs-knecht, of

Laet[...] tan[...] Egy[...]

liever

liever bezoldigden krijghs-knecht: zy wierden ter soldye van den Sultan of Soudan altijts in den oorlogh gebruikt, en boven al vaerdigh te paerde afgerecht, doch moesten alle Christenen of kinderen van Christenen zijn: want Araber, Sarraceen, Moor, Turk nochte Jood moghte onder hun gezelschap aengenomen worden.

Het grootste gedeelte was uit *Sirkassie*, (waer om de Turken hen ook *Cerkas* of *Zerkas*, en wy Cirkassiers, noemen,) ter oorzake van het groot getal dezer strijdtbare volken, die van dezen landaert, gebuuren van *Georgie*, herkomstigh waeren. Deze, volgens *Jovius*, wierden in hun kintsheit genomen door de *Valaques*, *Tartaren*, *Prekopiters*, *Podoliers*, en d'inwoonders van *Roxolanie*, en aen de koop-luiden verkocht, die de sterkste en strijdbaerste uitkozen, en over de Middellantsche zee na Alexandrye en aen den Soudan braghten, die hen te Kairo op allerlei wapen-oeffening deed afrechten. Wanneer zy, tot hunnen ouderdom gekomen, geleert hadden eenen boge te spannen, en een pijle te schietten, wel te schermen, en andere wapen-strijdē te doen, ontfingen zy Soldye van den Soudan, en wierden aenstonts onder het getal van zijne lijfwacht gerekent; maer d' onafgerechte en luierts stonden altijts den strijd-baersten den dienste, als verdienende hunne meesters te zijn. Dies deze *Mamelukken*, ziende dat zy geen eere, ampten, nochte middelen konden bekomen, dan door middel van strijdbaerheit, zich der wijze op den krijghs-handel leiden, dat zy van arme slaven dikwils opper-vorsten zijn geworden. Dan het quaetste was, dat de zonen van deze Mamelukken niet traden in de waerdigheden, welke hunne vaders bezeten hadden, en door de zelfste redenen konden zelfs de kinderen van den Soudan daer niet toe komen; maer hadden alleenlijk het genot van zijne goederen.

Daer zijn veel Soudans geweest, die uit begeerte van hunne kinderen tot navolgers in hunne heerschappye te hebben, hen zonden na *Cirkassie*, om de tale en barbarische wijze van leven der Cirkassiers te laten leeren, en hen bequaem te maken tot *Soudan*; dan zulx hebben de Mamelukkē noit willen inwilligen. In het verkiezen van eenen nieuwen Soudan had ieder Mameluk een stemme, en genoodt van den zelven, zoo dra hy verkoren was, een Serif of goude dukaet.

Sedert het onderbrengen van *Bestiering.*
gansch Egypten, door *Selim*, hebben *Cesar Lambert.*
zijne nazaten, de grote Heeren des *Jacquet*
Turkschen rijks, dat door een Bassa *Albert.*
of Onder-koning of Stadhouder, anders *Beglerbey* of *Belerbei*, en 't hooft der *Sanjaks* genaemt, doen bestieren, op een zelve wijze, gelijk *Alzier*, *Tunis* en *Tripolis*, en andere gewesten, den Turken onderworpen.

De grote Heer zend gewoonelijk alle drie jaren een nieuwen Bassa uit het hof van *Konstantinopolen*, hoewel sedert vijftigh of zestigh jaren herwaet geen van allen zijn ampt een rond jaer bekleet heeft; ja, zijn bywijlle in drie maenden twee nieuwe Bassas geweest. Indiē een Bassa een gewichtigen misdaet, tot nadeel der gemeente te, inzonderheit der groten, komt te begaen, hy wort aenstonts, gelijk men daer zeit, *Manzoul*, dat 's zonder maght, gemaekt en een afgezonderd vertrek, bywijle binnen en bywijle buiten het kasteel, gegeven, en in zijne plaets de *Kai-Maçam*, gewoonelijk d' oudste der *Sangjaks*, gestelt, die dikwils het ampt beter bekleet, dan hy zelfs. Dat de Bassa van Egypten tē believen der gemeente sta en in zijn ampt blijve, geeft dit volgend, 't welk zich des jaers zestien hondert en dertigh toedroegh, niet duisterlijk te kennen.

Bassa *Mehemet*, neef van den groten Visier, *Kamson Bacha*, Velt-heer des krijghs-heirs van wegen den groten Heer in Persen, na zijne komste en ontfangkenis te Kairo, bleef'er ontrent vijf maenden, en deed al de groten 's lants in hechtenis stellen, en in dien tijdt vijf of zes schatrijke en bitse uitzuigers des armen volks om 't leven brengen. In gevolge van dien quam des jaers zestien-hondert een en dertigh zeker *Gayet ai Bey*, (een der

 rijk-

rijkſten van Egypten, opgeblazen en ſtaetzuchtigh, en die zelf het oogh geworpen had op het koningrijk,) des morgens ten acht uuren den Baſſa bezoeken, die deze gelegentheit van bezoeking, daer in hy hem gewonelijk ontfing, door een ſchranderen vont beſteken had, met bewijzing van groter eere, dan *Bey* verwachte. Na vele redenen wederzijdelinx gehouden, en het beſluit der zaken van *Bey*, dat ontrent twee uuren duurde, en na den drank *Sorbeth* en *Kafi* genuttight te hebben, wilde hy zich vertrekken, maer de Baſſa verzelſchapte hem drie of vier ſchreden tegen over de deure van zijne kamer, na de zijde van de zale, daer hy gehoor gaf. Als toen zeide de Baſſa tot hem, dat hy hem eenen brief van den grooten Heere, aen hem gezonden, te tonen had, die inhield een bevel aen den Baſſa, het hooft van den *Bey* te zenden, en by mangel van dien, het zijn: waer op de *Bey*, die geen tijdt had om t' ontvluchten, aengevat en gebraght wiert door de galderye van de ſale, ter zijde van de plaets, daer gewonelijk water is, om zich te waſſchen. Aldaer wiert hem zijn hooft afgehouwen, en aenſtonts door de venſters der zale op d'open plaets geworpen, desgelijx de romp door de galderye der *Chiaoux* op de zelfſte plaets.

De Baſſa, een man bezadight van oordeel, en fraei van inborſt, in zijnen ouderdom van vijf-en-dertigh jaren, vertrok zich zonder eenigh gewelt of oproer; maer wiert aenſtonts, zoo dra zulx verſpreit was, door vijf of zes-duizent Janitſers aengerant, die hy met redenen voldeed. Des morgens eiſchten de groten, (alle met de Janitzers in het kaſteel vergadert,) en andere bevel-hebbers, van den Baſſa het bevel van den groten Heer, 't welk hy zeide niet te willen overgeven, dan aen zijnen meeſter, nochte te willen tonen. Men eiſcht zijn hooft by mangel van dien, 't welk hy aenſtonts met ſtout uit de borſt te ſpreken aenbood. Toen wiert hem belaſt uit het kaſteel te gaen, en bewaert tot ter tijdt toe de groote Heer laſt gaf, om hem t' ontſlaen of over te zenden.

De heerſchappye van den Baſſa is wet-plichtigh en bepaelt; want zonder den Kadilesſcher, of raets-hooftman, en zonder de groten 's lants vermagh hy in zaken van groot belang niet beſluiten, doch draeght kennis van het meeſte deel der dingen, die in zijnen ſtaet zich toe dragen.

Men heeft in Kairo aen 't hof gewonelijk dezelve amptenaers, die den Baſſa in 't hant-haven des lantbeſtiers ten dienſte ſtaen, gelijk in andere Turkſche plaetſen; te weten een *Tihaia*, *Kadilesker*, *Sanjaks Defterdar*, *Sarrafs*, *Chiaoux*, *Soubachi* en andere: uit al welke amptenaers de *Divan* of raedt beſtaet.

De *Tihaia* is de twede perzoon naeſt den Baſſa; ende *Kadlilesker* zoo veel als raets-hooft-man van den Baſſa of Divan.

De *Sangjaks*, daer de Baſſa 't hooft van is, verordent nevens hem tot hanthaving en beveiling des ſtaets, zijn achtien in getale: zy trekken alle maenden Soldye, en is hun hooghſte Soldye, vijf en twintigh duizent Medins ter maent; beneven vijf-en-twintigh Ardeben koren, en een gelijke gewicht van gerſt; een Ardebe gerekent op drie hondert pont.

De *Soubachi*, is zoo veel als een geweldige of opperſchout.

De Divan of raet vergadert op het kaſteel van Kairo, of in de zalen van zeker oud gebou, geſticht neven het kaſteel, driemael ter weke; des maendaghs, dingsdaghs en donderdaghs. Des maendaghs worden gewoonelijken zaken van ſtaet, en die den gerechte betreffen, afgehandelt; en des dingsdaghs d' inkomſten en geltmiddelen ga geſlagen, en de ſchatingen voor den Divan ontfangen.

De Baſſa vertoont zich in den Divan tot aen den middagh, verzelſchapt met den *Defterdar*, en vier *Sanjaks*, volgens hunnen rang, dien zy *Nubba* noemen; welke gewoonelijk uit den Divan ſcheiden na het *Soimat* des konings gegeten, en de *Dona*, dat 's de zege voor hunnen koning op hun wijze, geheten te hebben; latende aldus den Baſſa en *Defterdar* alleen

leen met de Sekritarisen van den Divan blijven, die zich aen de voeten van den Bassa bevinden; desgelijx de *Rosmanegi*, *Mokategis*, *Kalfas*, *Mokabelgis*, en de *Sarraf Bassy*, die gewonelijk een Jood is, verzelschapt mede met een goet getal Sarrafs, die zijn dienaers en de schattingen, zoo wel te Kairo in de huizen der groten, als ten platten lande in de *Kassifillifs* en *Meltesiens* of *Meltelcemino* dat zijn lant-vooghdyen, ontfangen.

Het opper-hooft der *Chiaoux*, de tolk van den Bassa, bevint zich mede in den Divan, te weten, in den Divan *Katteby*, zoo veel als de Sekretary, gewoonelijk met vier *Chiaoux*, en zoo veel *Mottaferagas*, en een gelijk getal van *Ianitzers*, met mijters op, die beneden blijven.

Des donderdaeghs vergadert de kleine *Divan*, daer de *Kadilesker* in perzone zich bevind, om de klachten der gemeente aen te horen, inzonderheit van d'arme boeren, die door de Kassifs of lantvooghden geweldigh gevoolt worden. Heden wort die bank weinigh gespannen; zelfs hebben de lant-luiden de stoutheit niet om te klagen, naerdien zy wel bemerken dat hen geen recht geschiet, en de geen, dien zy zullen aenklagen, hen geheel en al bederft, en dikwils om 't leven doet brengen; zulx d'ellende van deze arme lantluiden, met recht ontfermens en beklagens waerdigh is.

Wat belangt byzondere zaken der Janitzers, die hebben hunne byzonderen *Aga* of Opper-hooft, desgelijx de *Spahis* en de *Chiaoux*, uit welke laetste al de voornaemste amptenaers afdalen, en vermogen deze hoofden te oordelen van krakelen en geschillen, die hen betreffen, doch nemen, zoo zy onder elkandre niet kunnen vereenigen, hun toevlucht tot den *Divan* van den Bassa, 't welk nochtans zeer zelden geschiet. Wat aengaet zaken van klein belang; onlijfstrafbare worden by de *Kadiçen* der stadt, dat zijn rechters van lage banken, afgedaen, maer lijf-strafbare by den *Soubach*, of opper-geweldige beslecht.

Al de geschillen, die den Christenen in Kairo betreffen, en onder elkandre, of met Turken, Moren en Joden hebben uitstaen, worden by de Konsels van dien landaert beslecht, zonder de heeren van den gerechte dier plaetse daer eenige kennismogen van nemen; zelfs wanneer de Fransen, buiten verlof van hunne Konsels zich derwaerts begeven, vervallen zy in pene, ten voordele van 't heiligh graf.

Het is gevaerlijk onder de handen van deze luiden te komen; want voor een zake van niet met allen, loopt iemant lichtelijk gevaer van in grote pene te vervallen; en raekt om gewichtige dingen, voor een weinigh vry, volgens de gewoonte der Turken, Moren en Joden. Parthy pleiter tegen parthy, zonder voorspaken of pleit-bezorgers, die ter weder-zijde hunne redenen inbrengen: dan wort door getuigenis van 't graeu, dat zich veeltijts met gelt laet omkopen, ter zelfster oogenblik dikwils het geschil beslecht.

Verscheide Sangjaks van Kairo, worden als opper-hoofden tot verscheide hooghwightige ampten, binnen en buiten 's lants gebruikt; te weten, een geleidt de *Karavane* uit Kairo na Mecha; een ander des groten Heers inkomste na Konstantinopolen; een derde bekleet het ampt van Overste, in het omschrijven van krijghs-knechten voor den groten Heer, tegen Persien, Syrie en Mecha. Wanneer een hunner een reize heeft afgeleght, die is dan, de drie volgende jaren daer van ontslagen.

Vier Sangjaks hebben gewonelijk te Kairo maent voor maent de wacht, en bewaken vier posten of wijken der stadt; d'eerste is *Alladelne*, of de poorte, daer uit men na *Suhez*, het Roó Meir en de Palestijn gaet; de twede is die tegen over oud Kairo; de derde is de poorte na de Graf-steden van *Besetting*; de vierde is de poorte aen de twede brugh van *Kally*.

Behalve den Bassa of onder-koning, die het opper-gezagh, uit bevel van den groten Heer, overgansch Egypten heeft, is over ieder *Kassif* of

heer-

heerschappyen (want in dertien heerschappyen is Egypten verdeilt: als *Girgio*, anders *Said* genaemt, *Manfelout*, *Benesuef*, *Fium*, *Gize*, *Bouhera* of *Baëra*, *Garbia*, *Menoufia*, *Mansoura*, *Kallioubieh*, *Minio*, *Cherkeffi*, *Kattia*) een byzonder lant-vooght gestelt, *Sabbessadeh*, dat's onderkoning, in de lant-tale genoemt, die door den Bassa gekoren wort, en zijn lantvooghdye van hem te leen, of in pacht ontfangt, gelijk dees weer de minder heerschappyen die onder hem leggen, aen byzondere lant-vooghden in pacht uitgeeft.

Ieder lant-vooght heeft eenen *Divan* of Raedt in zijn lant-vooghdye, op een gelijke wijze als te *Kairo*: te weten, hy heeft onder zich een overste der *Chiaoux*, een *Drogueman* of Tolk, eenen *Aga* der Janitsers, en andere *Agas*, van vier andere *Boullouks*; *Mottaferagas*, *Spahis*, *Tuffegis Sarakgis* en *Arabgis*, genomen uit de Soldatye van Kairo, die over het beslechten van eenige geschillen, zich den *Divan* van Kairo onderwerpen.

Daer is ook een *Divan Katteby*, zoo veel als een Sekretary, daer in al de bevelen van den groten *Divan* geschreven worden.

Oude Gods-dienst. De Gods-dienst der oude Egyptenaers bestont in het aenbidden, eeren en dienen van verscheide Afgoden, dieren, en onbezielde schepselen; dan baden voornamelijk de Zonne en Mane aen, onder den naem van *Osiris* en *Isis*, en nevens deze *Serapus*, *Apis*, *Hammon*, *Kanopus*, *Horus*, *Harpokrates*, *Mithras*, *Tyfon*, *Osiris* broeder, en meer andere.

Osiris en *Isis*, volgens getuigen van *Diodoor*, geteelt van *Saturnus*, *Vulkaens* zoon, en geworden na 's vaders overlijden echt-genoten, worden gezeit over gansch Egypten geheerscht te hebben, met zoodanige wijsheit en matiging, dat zy de herten van eenen iegelijk wonnen, en ieder 't oogh op hen had. Want behalve de heilzame wetten, den Egyptenaers gegeven, hebbenze ook geleert den lantbou, het gebruik van hant-werks gereetschap, het planten van Wijn-stokken en Olijf-bomen, en ingevoert letteren, en alle andere wetenschappen, door hulpe van *Merkuur*.

Na het vinden van deze dingen verzamelde *Osiris*, die na groter glorye dong, een groot krijghs-heir, beval *Isis*, zijne gemalin, de zorge over alles, en voeghde haer tot hulp-genoot en raets-heer, in de bestiering des rijks, *Merkuur* toe, een schranderen man, stelende *Herkules* een man van ongemeene sterkte en krachte, over de krijghs-zaken. Wanneer hy zelf alles dus wijzelijk bestelt had, trok hy, verzelschapt met zijnen broeder *Apollo* en twee zonen, *Anuber* en *Macedo*, te velde: had behalve *Pan* ook by zich *Maro* en *Triptolemus*, daer van d' eerste zich op wijngertplanten, en d' ander op zaet-zaien verstont. Na dat *Osiris* Arabie, daerna Indiën deurreist, grote daden uitgerecht, en den luiden veele nutte dingen geleert had, doorboorde hy eindelijk tot aen d' uitterste grenzen van Europe, leerde alles wat hy gevonden had, en quam eindelijk weer in Egypten, daer hy om zijne grote daden en nutte vonden, onder het getal der Goden gebraght, en door gunste des volks, by de zonne, en *Isis*. Zijne gemalin, by de Mane geleken wiert. Maer wanneer, na verloop van vele jaren, en het overlijden van beide, hun namen geduurighlijk toenamen, en het alreeds ingenomen gevoelen van hunne voortreffelijkheit en doorluchtige heerlijkheit meer en meer in de herten der Egyptenaers, geneight tot allen waen-geloof, begon te wortelen, wildenze dat *Osiris* in de Zonne en *Isis* in de Mane herschept, en, om den Hemel en aerde te bestieren, gestelt waeren.

De zelve *Diodoor* verhaelt, dat wanneer *Tyfon*, zijnen broeder *Osiris*, noch in het leven zijnde, onder het getal der Goden zagh gerekent, daer over zoo geweldigh tegen hem door haet en wan-gunst ontsteken wiert, dat hy *Osiris* met bystant der *Titans* heimelijk ombraght, en aen ieder zijner vloek-verwanten een gedeelte des lichaems (want hy had het in veertien of zes-en-twintigh stukken doen houwen)

houwen) uitdeelde, en 't rijk bemaghtighde. Maer *Isis*, de gemalin van *Osiris*, door liefde tot haeren man, nam wrake, zoo dra het schelm-stuk in het licht quam, met bystant van haeren zoon *Horus* en *Anubis*, over haeren mans doot, aen *Tyfon*, deed hem en al de vloek verwanten ombrengen, en herkreegh het rijk.

Isis, na dit volbraght te hebben, bekommert over het lijk van haeren man, (wanneer zy na al de delen, door *Tyfon* met voordacht verstroit, doen zoeken en niet dan de mannelijkheit gevonden had,) deed al de deelen van kruideryen en wasch maken, en in de gedaente van eenen man t' zamen stellen, om van d' Egyptenaers te laten aenbidden en eeren; doch hield de Graf-stede verborgen. Daerna ontboodtze de Priesters, toonde eenen iegelijk het beelt van *Osiris*, met bevel van dat in 't heimelijk als eenen Godt t'eeren, en aen hem, het een of ander dier na hun welgevallen toe te wijden: en om dezen dienst des te vaerdiger te volbrengen, leide zy den Priesters jaerlix zekere inkomsten toe, die, uit zucht van gewin, aenstonts al in 't werk stelden, ter eere van *Osiris*, wat zy konden, te weten, met beelden, en andere plechtighein te voeren, 't welk in dezer wijze geschiede.

De Priesters, op zekere gezette dagen in 't jaer, gelieten zich in de heimelijke vertrekken des tempels het lichaem en het beelt van *Osiris* te hebben, maer op een plaets, voor de menschen onbekent, dien zy ook op den zelven dagh met grote betekenis van droefenis en ongemene kermingen betreurden: schoren, tot teken van de grootste rouwe, het hair van 't hooft, sloegen voor de borst, en op hun lijf slagh op slagh, en sneden de littekens der oude wonden, niet zonder de gevoellijkste smerte, weer op, en dat al ter gedachtenis van *Osiris*, zoo jammerlijk om 't leven gebraght. Na verloop van eenige dagen, het kermen en klagen gedaen zijnde, begonnenze, quansuis, als of het lichaem van *Osiris* goddelijk gevonden was, van rouwe tot de grootste vreught van ongebondenheit uit te slaen, en van treuren tot zingen, vrolijkheit, danzen en goe çier maken te komen. Deze plechtelijkheit wiert by d'Egyptenaers in het vinden van *Osiris* lichaem onderhouden.

By d' Egyptenaers was ook zeker Feest, *Falloforia* in 't Grieks genaemt, in 't gebruik, dat 's zwanzen of teellits om gang gezeit is, ter eere van Osiris ingevoert, om de vinding van zijne schamelheit of teel-lit; die zy ook aen den hals van het kalf *Apis* hongen, en op de ruch. *Diodoor* schrijft, dat 'er gedenkenis van deze zaek, beelden van ellebooghs-grote, na de gelijkenis van een mannelijke schamelheit, van elpen-been of gout of andere stoffe gemaekt met een fluit voor aen omgedragen wierden, niet zonder de vuilste gebaren aen te rechten, te schandelijk om te verhalen. Maer in den dienst en vieringe van *Isis* liepen de Priesters op zekeren dagh, ten dien einde vast gestelt, langs de straten zwieren, met luits keels te huilen en schreeuwen en Osiris doot te bewenen. De priesters hadden een lange witte linne-rok aen, droegen op 't hooft het beelt van *Anubis* of *Honts-kop*, in de rechte hant een tak zee-alssem, of van een pijnboom, in de linke een bom, die d'Egyptenaers gemeenelijk op Feest-tijden gebruikten, 't zy om 't volk in 't kermen en wenen te houden, of om de quade geesten af te keren. Osiris, volgens *Plutarchus*, komt van een Grieksch woort *Hosieros*, of *Hosiros*, dat 's heiligh der heiligen gezeit; of van twee Egyptische woorden, *Os* en *Iris*, bediedende het eerste veel, en 't laetste ooge; als of men Veel-oogh wilde zeggen. *Kircher* wil dat *Osiris* in d'oude Egyptische tale niet anders betekende dan Heiligen Heere, en overal brandend en lichtend Vuur. Weshalve 't zy ghy *Osiris* overal lichtende vuur, of veel-oogh noemt, ghy zult altijts het zelfste, namelijk de Zonne bedieden; aengezien velen der oude Filosofen, de zonne voor het overal lichtend vuur gehouden hebben; desgelijx kan de Zonne niet ongevoeghelijk veel-oogigh genoemt

Feest Falloforia.

Oorsprong des naems Osiris.

XXX wor-

worden, om dat zy met haere stralen, gelijk met zekere oogen, al wat in deze werelt begrepen is, ziet, bezichtight en aenschouwt.

Wijders, de vrouwe van *Osiris* was *Isis*, dat's de Maen. Beide deze Goden wierden gezeit, volgens *Diodoor*, de gansche werelt om te wandelen, of te voeden, en vermeerderen, in alle drie Saizoenen des jaers, door eene geduurige beweginge; namelijk in de Lente, Zomer en Winter. Deze tegen elkandre strijdige Goden, volbrengen het geheele jaer, door een vaste over-een-koming: en is de natuur van beide deze Goden zonderling dienstigh tot 't voortelen der dieren; dewijl d'een vuurigh en geestelijk is, en d'ander vochtigh en kout, en aen beide de lucht gemein. Weshalve worden door de Zonne en Maen alle lichamen geteelt en gevoet, en de natuur der dingen tot volkomenheit gebraght.

Diodoor.

De krachten en volmaekingen van *Osiris* of de Zonne worden bevonden met zoo vele namen uitgedrukt te zijn, dat *Plutarchus* hen niet t' onrecht *Myrionumos* in 't Griex noemt, dat's duizent namen. *Homeer* noemt *Osiris* om de zelfste oorzake den vader, en *Isis* de moeder aller Goden: en is hier uit een byna onoplosselijke verwerring der Goden ontstaen; daer door eenigen *Osiris* met *Bacchus* of *Dionys*, *Merkuur*, *Pan*, *Neptuin*, *Jupijn*, *Janus*, *Saturnus*, en *Celum* verwerren; andere maken hem met *Herkules*, *Apollo*, *Pluto*, *Horus* een en den zelven; eenigen, als *Hesychius*, willen dat hy een en dezelve met den *Nijl*, *Apis*, *Serapis*, *Hammon*, en *Oceanus* zy. Zie daer een geslachtboom van al de Goden, in een eenigh hooft, zoo te zeggen, vertoont. Welke meenigerlei vormige ry van namen of veelnamigheit der Goden haren oorsprong genomen heeft, of uit de vermenging der Egyptenaers met de Hebreen, of uit de velerlei werkinge der zonne.

By de Schrijvers is van *Isis* een zeer verscheiden gevoelen. De Grieken maken *Isis* de dochter van *Inachus*, waer uit de verçiering van de herschepping van *Isis* door *Juno* in een koe, om de verkrachting haer van Jupiter gedaen, gesproten is. Dan deze *Inachus* dochter, anders *Iö* genaemt, is de rechte Egyptische *Isis* niet, gemalin van *Osiris*; maer d'Assyrische of Archivische *Isis*. Eenigen willen dat d' Egyptische *Isis*, herkomstigh is uit Ethiopien. *Xenophon*. *Diodoor*, *Eusebius* en andere, maeken Osiris en Isis kinderen van Saturnus; 't geen velen tegen spreeken: want *Diodoor* wil, dat hy de gemael, broeder en zoon geweest zy; andere noemen de gemalin van Osiris *Semiramis*. Dan hoe Osiris de zoon, hoe de man, hoe de broeder van Isis te noemen zy, kan gevoegelijk uit 't voorgaende verstaen worden.

Isis was by de Egyptenaers in zulk een grote eerbiedenis, dat 't gelijk een hals-zaek was, te zeggen dat zy een mensch geweest waere, waerom in al de Kerken, daer de beelden van Osiris en Isis gestelt waeren, ook 't beeltenis van *Horus* of *Harpocrates*, *Osiris* zoon, gestelt wiert, met de vinger op de lippen, tot teken van stilzwijgen. Dan zy wort met over-eenstemming van meest al d' oude schrijvers voor de Mane gehouden, en hierom by *Plutarchus* in 't Grieks *Pandeches* dat's al-ontvanghster, en *Keratophoros*, dat's Horen-draeghster, genoemt, om de gelijkenis met de gehorende mane. *Isis*, volgens *Servius*, bediedt den geest des Nijls: de beweging des Boms, welke verçiert wort dat zy in haere rechter-hant draeght, d' opvloeing des Nijls: en d'emmer die zy in de linker-hant heeft, de toevloeing der sloten; met byvoeging dat zy in d'Egyptische tale niet anders betekent, dan d'aerde. By *Apuleus*, in zijn elfste boek van de herschepping, noemt zy haer zelve quansuis de telende natuur der dingen, Herin van alle hooft-stoffen, voortteelster der eeuwen, opperste der Godheden, Koningin der geesten, eerste eenvormige gedaente der Goden en Goddinnen. Zy voeght daer by, dat d' Atheners haer noemen Cekroopische *Minerf*, de Cypriers Pafische *Venus*, de Cretensers

fers Diktynnische Diaen, de Sikulers Stygische *Proserpina*, d'Eleusiners d'oude Goddin *Ceres*, andere *Juno*, andere *Bellone*, *Hekate*, *Rhramnusie*; maer dat d'Egyptenaers haer met den rechten naem van Koningin *Isis* noemen. Met zoo vele en verscheide namen wiert Isis uit geen andere reden beschonken, dan om de verscheidenheit en velerleiheit der werkingen, die zy in de werelt doet, te kennen te geven. Hierom wort zy nu *Minerf*, *Proserpina*, de Maen, *Thetis*; dan de moeder der Goden, *Venus*, Diana; *Ceres*, *Cybele*, *Juno*, *Rhea*, *Bellone*, *Hekate*, *Rhramnusia*, en met andere namen genoemt. *Diodoor* bevestight, dat Isis de vindster van vele genees-middelen is, tot verdrijving der ziekten, en tot bekoming der onsterffelijkheit: want Horus, haren zoon, van den reusen of Titans gedoot en in 't water gevonden, heeft zy niet alleen in 't licht gebraght, maer ook onsterffelijk gemaekt, die de laeste der Goden, na dat zijn vader Osiris onder de Goden overgebraght was, gezeit wort den rijx-staf aenvaert te hebben. Weshalven Isis, beroemt door de glorye haer uitgevoerde daden, heeft allengs dien naem bekomen, dat zy in groter eere en eerbiedenis by d'Egyptenaers gehouden zy, dan Osiris zelf. d'Egyptenaers hebben de weldaden, van beide ontfangen, op kolommen in geschrift der eeuwigheit bevolen, gelijk eenige opschriften, by Diodoor te lezen, aldus luiden, namelijk een van ISIS.

Ik Isis, Koningin van Egypten, van Merkuur geleert, ben de gemalin van Osiris. Ik ben de moeder van Koning Horus. 't Geen ik door wetten heb besloten, zal niemant kunnen ontsluiten. Ik ben d'eerste vindster der vruchten. Ik ben onder 't gesternte de flikkerende hont. De stadt Bubastis is my ter eere gesticht. O Egypten, Egypten, verblijdt u, dat ghy my gevoet hebt.

Gedenkteken van OSIRIS.

Mijn vader is Saturnus, de jongste van alle Goden. Ik ben Koning Osiris, die de gansche werelt tot aen de volkeloze Grens-palen van Indiën doorreist heb; en weder andere delen des aertrijks, tot aen den Oceaen. Ik ben d'oudste Zoon van Saturnus, een spruit van een edelen en schonen vader, die geen zaedt had. Geen plaets is in de Werelt, die ik niet aengedaen hebbe, lerende eenen iegelijk het geen, daer ik de vinder van ben.

Men zeidt eindelijk dat Isis, behalve de vindinge van koorn en gerst, de Wetten ook ingevoert hebbe, om de gerechtigheit te behertigen, waer om zy van d'ouden wet-geefster of vindster der wetten genaemt wierde, 't welk ook de woorden van het te voore bygebraght opschrift bevestigen. Zy wiert ook op 't Grieks *Tithenes* genoemt, dat's voedster, en *Pandeches*, dat's al ontfangster, om dat zy voor d'ontfangster van de gansche voorttelinge gehouden wiert; waer door geschiet is, dat Isis om het vinden der vruchten en invoeren der wetten, met *Proserpina* en *Ceres* over al voor een en dezelve gehouden zy. *Plutarch.*

Maer om veel met weinigen te zeggen, zoo staet te weten, dat gelijk in Osiris de gansche geslacht-boom der Goden vertoont wort, alzoo in Isis die van de Godinnen te betrachten is; nochtans Osiris in maniere van een werkend beginsel, en Isis, van een lijdend. Weshalve is Isis in wijsheit en wetten te verschaffen, Minerf; in vruchtbaerheit, Venus; in 't stuk van de lucht, Juno; ten aenziene van de heerschappye over 't onderaerdsche Proserpina, van de vinding der vruchten, Ceres; van de beschherminge der bosschen en macht, welke zy overal het wilt heeft, Diane; van d'invloeinge, daer zy het aertrijk mede zegent, Rhea; van het onweer en oorloghsramen, die zy doet ontstaen, Bellone: zy wort ook niet t'onrecht de moeder aller Goden genoemt, aengezien zy de tijtelen van al de Goden voert.

d'Oude Egyptenaers aenbaden niet alleen de Zonne en Mane, of Osiris en Isis, en andere Goden; maer vervielen eindelijk uit een verdwaelt gevoelen zoo verre, dat zy ook al wat eenigh gelijkenis met de Zonne of Mane, of met eenige eigenschappen

der Zonne begaeft was, voor een gedeelte, zoo te zeggen, van de zonneziele heilighlijk eerden. Dan waren inzonderheit geneight tot den beeſten, of dieren dienſt, als van honden, katten, haviken, ſlangen en oſſen; doch aenbaden niet alle een en dezelve dieren, maer ieder lantſchap byna een byzonder. Volgens *Diodoor* was in het aenbidden der dieren, onder d'Egyptenaers, een groot verſchil; want de Lykopolitaners onthielden zich van vee t'eeten, om den Wolf, dien zy gelijk eenen Godt aenbaden, van zijn behoorlijk voedſel niet te berovẽ; d'Oxyrinchiters hielden de Viſch, de Cynopolitaners eenen hont voor eenen Godt. De Latopolitaners aenbaden een viſch, *Latos* genaemt; de Hermopolitaners eenen hont, of aep; de Thebaners eenen Arent; de Leontopolitaners eenen Leeu; de Memdeſiers een Geite; d' Atrebyters een Muis en Kik-vorſch; die van Memfis een Os of Kalf, onder den naem van *Apis*; andere eenen Krokodil.

Plutarchus verhaelt, dat in zijnen tijdt een fel oorlogh, tuſſchen de Oxyrinchters en Cynopoliters, ontſtaen waere, uit geen andere oorzaek, als dat deze den viſch *Oxyrinch*, dien de Oxyrinchiters goddelijke eere aendeden, opgegeten hadden; en ten tegendele d' Oxyrinchiters eenen hont, dien de Cynopolitaners als eenen Godt aenbaden, uit weer-wrake gedoot hadden. Desgelijx beveſtight *Laktantius* het zelfſte, daer hy zeidt: al de twiſt en geduurigen oorlogh, onder d' Egyptenaers, heeft, mijns oordeels, zijnen oorſprong van de verſcheidenheit der dieren genomen, die zy aenbaden; want de Krokodil, die van andere gelijk een Godt wiert aengebeden, was anderen, gelijk een quaet en zeer vervloekt dier, tot een haet en grouwel.

Dan 't geen noch meer te verwonderen ſtaet, zy aenbaden niet alleen redenloze dieren, maer ook levenloze en gevoelloze dingen, als den Nijl, d'aerde, prei, uyen, look, en diergelijke, ja quam eindelijk d'ydelheit der Egyptenaers zoo verre, datze ook die dingen voor goddelijk hielden, welke naulix zonder ſchaemte te verhalen zijn. Want die van *Peluſium* of *Damiate* aenbaden de ſchamelheit en heimelijke leden der beeſten, ja eerden het geluit des buiks, of, met verlof geſproken, eenen veeſt. Ik ga voorby, zeidt *Origines*, die Egyptenaers, die de veeſten des buiks eeren; indien iemant, na het voorbeelt van hen Filoſofeert, met 's lants zeden t' onderhouden, hy zal een belacchelijke Filoſoof zijn.

d' Oorzaek van dezen vuilen en zotten Gods-dienſt ſchijnt geen andere geweeſt te zijn, dan een ydele waengeloof, den Egyptenaers ingebooren; desgelijx een bedrogh des duivels, die zich in d'orakelen en beelden vlijde, en den vragers geen antwoort uit den mont, maer uit den buik gaf: waer over *Eſaïas* in 't negende Hooft-ſtuk ſchijnt te klagen.

d' Egyptenaers aenbaden ook met groten yver een Kalf of Os (want voor een en het zelfſte wort dikwils by d' oude ſchrijvers een os en kalf genomen) dien zy *Apis* en de Grieken *Epafus* noemden, in plaets van eenen Godt: dan niet een iegelijk os was daer toe bequaem; maer moſte over zijn ganſch lijf zwart zijn, eẽ witte vierkante plek voor 't voorhooft hebben, op de ruch de gedaente van een arent; twederlei haer aen de ſtaert, en op de tong een ſchalle-beiter, met horens, in vorm van de nieuwe maen. Api[...] phu[...]

Wanneer zulk een Oſſe quam te ſterven, wiert daer over by het volk de rouwe aengenomen, en d' Os prachtigh begraven, en by de Prieſters een ander, den vorigen gelijk, opgezocht; waer op het volk de rouwe eindighde. De Prieſters, dien deze zorge aenbevolen was, brachten eerſt het kalf in de ſtadt *Nili*, daer zy dat veertigh dagen voeden; en daer na in een ſchip, onder een Goudt paveljoen, na de ſtadt *Memfis*, daer zy het in den tempel van *Vulkaen* ſtelden. d' Oorzaek, zeidt *Diodoor*, waerom d' Egyptenaers zoo vlijtigh den os of kalf vierden, was, om dat zy geloofden dat de ziele van Oſiris allereerſt daer in verandert was. Andere willen

willen dat zeker *Apis*, de verzamelde ledematen van Osiris, door Tyfon omgebracht, in een houte kas, met een witte ossen-huit overtrokken, gesmeten had, en hier uit d' ossen of kalveren dienst haeren oorsprong zoude genomen hebben. Dit aenbidden en dienen van den os of kalf, heeft in de herten der menschen zoo weligh loten geschoten, dat ook de Hebreen, wanneer zy veertigh jaren in de woestijne zworven, met dezen beesten-dienst besmet zijn geworden, en zich niet geschaemt hebben altaren op te rechten en offerhande te doen, ter eere van het kalf of *Apis*, om gelijke weldaden te verwerven, gelijk zy geloofden dat d' Egyptenaers, die een rijk van weelde en wellust bezaten, daer door bequamen. Dan niet alleen is de dienst van dezen dommen Godt, tot d' Israëliten over gevlogen, maer heeft zich ook verspreit allengs in de gebuur-landen en gansch oost-Indien doorboort. Gelijk zulx de Goden der Persianen Assiriers, *Gymnosofisten* en andere volken overvloedelijk te kennen geven: daer de herten der menschen zoodanigh mede vervult zijn, dat ook het grootste gedeelte van oost-Indien, zelf na de komste Christus, met dezen godlozen dienst schijnt besmet te zijn. Want in het Koningrijk van den groten Mogol, in *Bengala*, *Sumatra*, op de Maldiver eilanden, en andere aenzeegelegen lantstreken, ziet men noch ten huidigen dage zoodanige *Apis* of kalven of ossen opgerecht: ja, zijn d' inwoonders tot dien waengeloof gekomen, dat iemant, dezer werelt overlijdende, zich inbeelt niet zaligh te zullen zijn, die in het sterven zijne hant over gene osse of koeie steert strijkt.

Wat belangt den tegenwoordigen Godienst in Egypten, daer heeft, sedert het onderbrengen door de Mahometanen, de lere van Mahometh, verdeilt in vier verscheide zekten, weligh gebloeit. Volgens *Bellonius*, in zijne aenmerkingen, onderhouden d'Egyptische Mahometanen of Arabers veel strenger hun wet, dan de Turken, niet tegenstaende zy aen een zelve lere verhangen zijn. In de stadt Kairo is een groot getal van Persianen, desgelijx vele Arabers en volken van Asien en Afrika, die alle mede deze verdwaelde leere volgen.

Onder andere Christenen, als Duitschen, Fransen, Engelsen, Italianen, bevinden zich in Egypten Koptisten, (alzoo na de stadt *Koptos* genaemt, daer zich de meeste eertijts onthielden, sedert de vervolging van Keizer *Diokletiaen*) Nestoriers, Maroniten Georgiers, Jakobiten, Armeniers, Syriers, en andere, die ten getale van eenige 100000. belopen. Al deze geloven in Christus, doch verscheidenlijk, en komen in al hunne kerkelijke gebaren met den Roomschen stoel inzonderheit over een, niet tegenstaende, zy eenige merkelijke scheuringen hebben. Zy wonen in verscheide steden, dorpen, vlekken en kloosters, als daer zijn, Alexandrye, Kairo, Sai, Tmui, Asna, Festadada, Koptus, Asman, Asioth, Elesmunin, Monfaluth, Kaus, en in vele andere kloosters, als in dat van Sant Macharius, van Sant Peter, Sant Hermes, Sant Pachomius, aen de Rode zee gelegen.

Al deze Christenen, zelfs ook d'Abyssiners zelven staen onder een Patriarch of aerts-vader, die zijn verblijf in de stadt Alexandrye heeft, en in't Arabisch Papa, ook *Abuma Patriark*, dat is onze vader Patriargh genaemt wort.

In voorige tijden, onder de vervolging van Keizer *Diokletiaen*, leiden al de Koptisten een vroom en eenvoudigh leven, en hielden zich aen de Roomsche Kerke, doch zijn naderhant, van tijdt tot tijdt, door verscheide scheuringen, daer van afgesneden, door het inzuigen der verderffelijke gevoelens van *Dioskorus* en *Eutiches*; zulx by hen niets gebleven is, dan de Roomsche kerkelijke gebaren en plegtelijkhedẽ, in den dienst te doen; die zy niet-tegenstaende de scheuringen altijts ongeschonden behouden hebben. Want schoon by hen gene byzondere ketteryen, en andere merkelijke dwalingen gevonden worden, zoo gevenze nochtans in

in hunne ſchriften, duidelijke kentekennen van ſcheuringen, van de Roomſche Kerke, te kennen, van tijdt tot tijdt onder hen ontſtaen: want zy erkennen, behalve den Alexandriner Prieſter of Patriarch, genen anderen overheer der kerke.

Kircher Suppl. Kopt. c. 2. De Jabcobiten, die Jakobus volgen, ſtellen in Chriſtus na de Hypoſtatiſche of beſtanelijke vereening, een eenige perzonelijke natuur, ontſtaende uit twee naturen, niet perzonelijk; hoewel zy daer by voegen, zonder vermenging, t'zamengroeing en verandering. Zy heiligen *Dioskorus, Severus, Petrus, Macharius*, alle ketters, en verdoemen daer en boven Paus *Leo.* Zy dryven ook, dat zy t'effens met d' Armeniers en Abyſſiners de Katholijke of algemene Kerke vertonen, en al andere daer buiten geſloten worden; en willen daer-en-boven, dat voor het oordeel niemant in het Paradijs of in de Helle komt.

Kircher. Die de ketterye van *Dioskorus*, uit de dwalingen van *Arrius* en *Origenes* te zamen geſmeet, volgen, doen de menſch of vleeſch-wording Chriſtus gewelt aen: want zy zeggen, dat het lichaem evenwezigh met de Godtheit is: eenigen loogenen, dat hy een ziele ontfangen hebbe, en, om deze woorden by Johannes, *en het Woort is vleeſch geworden*, dat hy van de maeght Maria vleeſch aengenomen hebbe; maer drijven dat ſlechs het woort vleeſch geworden zy.

Kircher. Die eindelijk *Neſtorius*, een Konſtantinopoler biſſchop, volgen, onderſcheiden twee ſubſtantien of wezens in Chriſtus en geloven twee perzonen in Chriſtus; en by gevolgh twee zonen Godes en twee Chriſtenen; een die Godt zy, en een ander, uit de moeder Marye geteelt. Dies willen zy, dat de maeght Marye niet Godes moeder, maer Chriſtus moeder te noemen zy.

In den dienſt der miſſe gebruiken de Koptiſten de Liturgien van Sant Peter, *Markus*, *Baſilius*, *Gregorius*, *Cyrillus*, in de Koptiſche tale overgezet; doch doen ook de Miſſe in d' Arbiſche tale; welke aldaer een ieder verſtaet; maer de zentbrieven en 't Evangelium wort tweemael gelezen, eens in de Koptiſche, en eens in de Arbiſche tale; op een zelve wijze, gelijk de Paus te Rome dezelve in een plechtelijke Miſſe in 't Griex en Latijn doet lezen. Onder de Miſſe ſtaenze alle leunende op een ſtok, om daer door aen te wijzen dat zy reizers of pelgrims zijn, en op de zalige hope en komſte van de glorye des groten Godts wachten, en derhalve altijts reis-vaerdigh moeten zijn. Zy ſtorten de Liturgien en andere dienſten voor Godt al zingende uit, 't welk zy nu met de ſtemme, door zekere tonen, (in 't Arabiſch *Hink* genaemt) te verhogen en dan weer te verlagen, zodanigh weten te draeien, dat daer uit geen onaengename maetklank ontſtaet.

Dan, ſchoon de meeſte Alexandriner Patriarchen, beneven hun kudde, dus door verſcheide ſcheuringen van de Roomſche Kerke voorhene geweken zijn, zoo hebben vele echter en al de lantſchappen van Egypten, en met hen de ganſche Abyſſiner Kerke, hunne ſcheuringen afſtant gedaen, en de Roomſche Kerke voor de rechte leere en den Paus voor Chriſtus ſtedehouder erkent, als blijkt uit zekeren brief, van den Alexandriner Aerts-vader *Gabriël*, gezonden door twee gezanten, aen Paus *Clement* d'achtſte, des jaers vijftien-hondert drie en tnegentigh; daer in hy zich noemt *Gabriël*, nederige dienaer door Gods genade van Sant Markus, in de ſtadt Alexandrye, en in al d' andere aengrenzende, zuiderlijke, aenzeegelege', en Abyſſiner geweſten. Zelf deed d' eene Gezant belijdenis zijns geloofs voor den Paus, met deze woorden: ik gelove en belijde, dat de Heilige Apoſtoliſche ſtoel, en de Roomſche Paus in de ganſche werelt het opper-hooft zy, en zelf de Roomſche Paus, navolger zy van den zaligen Petrus, Prins der Apoſtelen, en Chriſtus waere ſtedehouder, het hooft van de ganſche Kerke, en vader en leeraer aller Chriſtenen. Ik belijde dat hem van onzen Heere Chriſtus

ftus maght gegeven zy van in den Heiligen Petrus d'algemene Kerke te hoeden en regeren, van gelijken dat niemant buiten dezelve algemeine Kerke, zaligh kan worden. Desgelijx wort heden de Paus by deze Patriarchen, in hunne brieven aen den zelven, gemeenelijk met dezé eertijtel begroet.

Den grootachtbaren Paus, vader des Priesterdoms, navolger in d' algemeine Apostolische rechtgelovige Kerke, vader, en Prins der Prinçen, Christus Stede-houder op d'aerde, sittende op den stoel van Sant Petrus, Prins der Apostelen, Heer Urbanus d'achtste.

Na de doot van eenen Patriarch, wort een ander uit 't getal der Monnikken, die zich in de kloosters onthouden, gekoren, tot navolger in des overledens plaetse.

Het staet aen te merken, dat al sedert d' eerste beginselen der opluikende Christelijke Kerke, drie Patriarchale stoelen geweest zijn, door bevel en gezagh van den Apostel Petrus in de voornaemste steden des Roomschen Rijks opgerecht, namelijk, de Roomsche, de Alexandriner en Antiocher Patriarchale stoel: daer by namaels gekomen is de Konstantinopoler, door last van de Konstantinopoler en Chalcedoner kerkelijke vergaderingh; en eindelijk de Jerusalem'er door raet-slot van de Chalcedoner vergadering; dan is naderhant door staetzucht van den Konstantinopoler Patriarch d'orde verandert.

In de zeste kanon der kerkelijke vergadering van Nicene, gehouden des jaers, na de geboorte Christus, drie hondert vijf en twintigh, wiert den Alexandriner Patriarch Egypten, Lybie, en Pentapolis toegevoeght. Want in Egypten wierden eerst drie, daer na zes lantschappen getelt, als Egypten, Thebais, opper Lybie, neer Lybie, of Pentapolis, Arkadia en Augustanika: daer by namaels gekomen zijn, twede Egypten, twede Theben, en andere, zoo dat eindelijk Egypten tien Lantschappen begreep. Want zoo vele Metrapolitanen beveelt Keizer *Theodosius* en *Valentinus* uit dit Bisdom, in zekeren brief aen *Dioskorus*, te zamen roepen.

En is sedert de waerdigheit des Alexandryner Patriarchschaps zoodanigh aengroeit, dat dezelve ook in de laeste tijden haer tot aen de uitterste palen van Abyssinie heeft uitgebreit. Want beide deze volken, de Koptisten en Abyssiners, staen onder een zelven herder of Patriarch, en komen in de kerkelijke zeden en gebaren, geheel en al overeen; als de Mis-boeken en Liturgien, die beide deze volken in 't gemeen gebruiken, ten overvloet bewijzen, verschillende slechts in tale. Want de gelijkenis en overeenkoming van al de kerkelijke plechtigheden en zeden met elkandre, in de zelve begrepen, is zoodanigh, dat het byna, uit gezeit de woorden, een en dezelve zake is.

De Koptisten hebben in het dorp Matarea, een grote mijle buiten Kairo, in 't zuiden, zeker gewijd huis of kapel, daer in men zeidt dat Christus onze Zaligh-maker met Maria zeven jaren vertoefde; wanner zy uit bevel des Engels voor de vervolging van Herodes uit Bethlehem gevlucht waeren. Dit huis of kapel is in het midden van een grote Kerk, daer vijf of zes geestelijke Koptisten den dienst en Misse in de Koptische tale doen; maer de brieven en 't Evangelium worden tweemael gelezen, eens in de Koptische, en eens in d' Arabische tale, op een zelve wijze, gelijk de Paus te Rome, dezelve in een plechtelijke Misse, in 't Griex en Latijn doet lezen, gelijk reeds gezeit is.

Men heeft in Egypten desgelijx vele Kalogers en Griekfche Monnikken, die den Gods-dienst der Grieken volgen en vele Kerken en Kloosters bezitten. Al deze Christenen leven zeer armelijk, slapen op d'aerde, drinken noit wijn, niet door onthouding, maer om dat zy dien niet hebben; dan slechts zoo veel, als tot de Misse nodigh is.

Ik acht niet ongevoeghelijk te zijn, tot meerder verklaring der Alexandriner kerkelijke zaken, hier by te voegen een naem-lijste van al d'Alexandriner Patriarchen.

d'Aerts-

d'Aerts-bisschop of Evangelist	a Jaren der regering.	begin der regeringe na de geboorte Christi.
Markus.	a 19.	b 45.
Anianus.	22.	64.
Milius, anders Abilius.	13.	87.
Cerdo.	11.	100.
Efrim, anders Primus.	12.	112.
Justus.	11.	124.
Eumenius.	11.	123.
Marcianus.	6.	144.
Klaudianus.	15.	150.
Agrippini.	17.	165.
Demetrius, een tegenstrever van Origenes.	44.	190.
Hieroklas, navolger van Origenes.	12.	234.
Dionysius, een leerling van Origenes.	18.	248
Maximus.	19.	266.
Theonas, zuil der Kerke.	15.	285.
Petrus, d'eerste Martelaer: hier begon de tijdt-rekening der Martelaers, onder Diokletiaen.	10.	300.
Archillas en Achillas.	1.	310.
Alexander.	15.	311.
Athanasius, groote Leeraer der Kerke.	42.	326.
Petrus.	12.	368.
Timotheus.	5.	380.
Theofilus.	27.	385.
Cyrillus Magnus.	33.	412.
Dioskorus, onder dezen ontstont d'eerste scheuring der Alexandriner Kerke.	7.	445.
Timotheus, leerling van Euticbes.	25.	452.
Petrus, anders de Ketter Gnafeus.	9.	477.
Athanasius, een valsche ketterscbe Bisschop.	20.	486.
Joannes, die zijn drie geweest, als	10.	506.
Mela,		
Talida,		
Machiota.		
Dioskorus de Jonge.		516.
Timotheus.		
Theodosius, een aerts-ketter.		
Petrus, anders Mogus, een valsche Bisschop.		
Dimanes.		
Anastasius.		622.
Andronikus.		639.
Beniamin.		645.
Agathus.	19.	664.
Joannes. Dees boude een Kerk van Sint Mark t'Alexandrye.	8.	672.
Isaek.	3.	675.
Symon Syrier.		
Alexander	20.	
Kosmas.	15.	718.
Theodorus.	11.	703.
Chaël.	23.	763.
Mena.	9.	772.
Joannes.	13.	791.
Markus.	10.	817.
Jakob: dees wort gezeit de doden opgewekt te hebben.	10.	890.
Simeon.	1.	5822.
Jozef.	18.	845.
Chaël.	1.	864.
Kosmas.	7.	866.
Sanodius, anders Sanitius.		875.
Chaël, anders Michaël.	25.	885.
Gabriël.	11.	923.
Makarius.	12.	931.
Theofanius, gedoot.	4.	967.
Mena.	11.	972.
Abraham, door vergif van zijnen Schrijver omgebraght.	3.	976.
Filotheus.	24.	919.
Zacharias.	28.	1015.
Senodius.	25.	1043.
Serius Christus.	30.	1068.
Cyrillus.	14,	1098.
Michaël.	8.	1112.
Macharius, heeft de kerkelijke zeden verandert.	26.	1020. 1246.
Gabriël.		
Joannes.		
Markus. Hier ontbreken de jaren der regegering.		
Joannes.		
Theodosius.		
Joannes.		
Beniamin.		
Petrus.		
Markus.		
Joannes.		
Gabriël.		
Mattheus.		
Gabriël.		
Joannes.		
Mattheus.		
Gabriël.		
Michaël.		
Joannes.		
Gabriël.		
Joannes.		
Gabriël. Dees zond een gezantschap aen Paus Klement d'achtste.		1593.
Markus.		
Ioannes.		
Mattheus.		1635.

BAR-

p. 169. Y.

BARBARIA
BILEDULGERID o:
Libye et
PARS NIGRITARUM
TERRA
Milliaria Germanica communia.
HISPANIA
MARE AFRICUM
Tremisen.
Alger Reg.
Constantia Reg.
TUNIS REG.
BARBARIA
Segelmesse
Dara Reg.
BILEDULGERID
TARGA REG
ZUENZIGA REG.
Desertum Libyes
olim LIBYA
HAIR.
LEMTA
hodie SARRA appellatur
quæ vox idem quod desertum
significat.
AGADES.
CANO.
NIGRITA
Zegzeg

Morea.
ARCHIPELAGO.
MARE
MEDITERRANEUM.
Candia.
Syrtis Major
MARMARICA nunc BARCHA.
Barcha Desertum
LIBYÆ EXTERIOR PARS SEPTENT.
Tropico Cancri.
BERDOA REG.
GAOGA.
BORNO
Chelonides Paludes
GUANGARA REGNUM.
ZANFARA REGNUM
NUBIA
Desertum Zou.
GORHAN REG.

BARBARYE.

Et is blijkelijk, dat d'oude Romeinen deze landen, heden 's daeghs Barbarye geheten, meê onder den naem van Barbarye verstaen hebben, dewijl hun schriften melden en te kennen geven, dat Barbarye in dit gewest gelegen is, daer in zy zich gevestight hadden.

d'Arabers, volgens getuigenis van den Arabischen Schrijver *Ibni Alraqüiq*, hebben dit gewest, by Marmol *Berberie* geheten, eer het bevolkt was, om zijn volkloosheit, den naem van *Ber*, dat is, woestijne, gegeven: waer na desselfs inwoonders namaels *Berebeberen* genoemt zijn geworden. Hoewel andere willen, dat de zeeg-pralende Romeinen, wanneer zy d'Afrikanen hadden t'ondergebraght, dit gedeelte van Afrika hier over Barbarye genoemt hebben, om dat zy d'inwoonders geheel beestachtigh en Barbarisch vonden; 't welk heel waerschijnlijk schijnt te zijn; gemerkt zulx ook by ons noch ten huidigen dage gebruikelijk is, uitheemsche luiden, die een woest, wilt en ongeregelt leven leiden, en van ons verre in zeden verschillen, den naem van Barbaren te geven; gelijk ook d'oude Grieken al de luiden, volgens Herodoots verhael, Barbaren noemden, die met hen in zeden en gewoonten niet overeenquamen. Maer Jan de Leeuw zeit, dat de blanke volken van Afrika van d'Arabers *Barbaren* genoemt zijn geworden, na het woort *Barbara*, 't welk gemor in d'Arabische tale betekent, om dat de tale der Afrikanen (waer door hy d'inwoonders van dit gewest voornamelijk verstaet) den Arabers een zeker verwert gemor dunkt te zijn, zeer gelijk met dat van de beesten.

Barbarye leit beslooten tusschen den bergh Atlas, d'Atlantische en Middellandsche Zee, en de woestijne van Libyen en Egypten: want het begint aen den bergh *Aiduakal*, d'eerste punt van den grooten bergh Atlas, begrijpende de stad *Messe*, en het landschap *Sus*, en strekt zich van daer, ten Westen, langs den Zee-kant van den grooten Oceaen; ten Noorden, langs de Straet *Gibralter* en de Middellandsche Zee, tot aen de grens-palen van Alexandrie; ten Oosten, langs de woestijne van Barka, aen Egypten gelegen, en ten Zuiden voorby het geberghte van den grooten Atlas.

De lengte, genomen van den grooten of Atlantischen Oceaen, tot aen de grenzen van Egypten, wort van zommigen begroot op zes-hondert, en de breete, van den bergh Atlas tot aen de Middellandsche Zee, op twee-en-tachtigh Duitsche mijlen; welke breete evenwel niet overal haer zelf gelijk, maer na het uit en inloopen der stranden aen den Zee-kant, en het uit en inwijken der grens-palen aen de lant-zijde zeer ongelijk is. *Grootte.* Marmol stelt Barbaryen veel grooter: want dat gedeelte van Afrika, te rekenen van de stad *Messe*, gelegen in het Wester gedeelte van Barbarye, aen den Oceaen, tot aen Tripolis, (waer onder de Rijken van *Marok*, *Fez*, *Tremezen*, en *Tunis* leggen,) maekt hy langer dan twaelf-hondert; en het gedeelte van den Zee-kant tot aen de zandige woestijnen van 't Binnen-Libyen, breeder dan hondert en tachtigh Spaensche mijlen. *Andere grootte.* By welke lengte noch te voegen is, die van Tripolis tot aen de grens-palen der woestijne van Barka, een land-streek van niet min dan twee-hondert mijlen lang.

Verdeiling van Barbarye. In de verdeiling van Barbarye is onder de voornaemste Lant-beschrijvers eenigh verschil. By Filip Kluveer, dien Golnitz schijnt te volgen, wort dit gewest in zes delen verdeilt, als in *Barka*, *Tunis*, *Tremisen*, *Fez*, *Marokko*, en *Dare*; welk eerste hy voor een landschap, en de vijf andere voor Koningkrijken stelt. In dit Barbarye, volgens deze verdeiling van Kluveer, is gelegen het aeloude Mauritanie, (dat van Julius Cesar in het Cesarische en Tingitanische landschap verdeilt wiert,

 en

en heden drie Koningkrijken, *Dare*, *Fez* en *Marokko* begrijpt,) Nieuw Numidie, het klein of eigentlijke Afrika der Ouden, heden Tunis, Libyen en Marmarika, ten huidigen dage Barka geheten.

Andere verdeiling. *Estats Barbary.* Andere, als Peter d'Avitey, die *Dare* niet onder Barbarye, maer onder Numidie of *Biledulgerid* brengen, verdeelen Barbarye in vijf deelen of Koningkrijken, als in *Marok*, *Fez*, *Algier*, *Tunis* en *Tripolis*; 't welk gevoeghelijk kan geschieden, eensdeels ten aenzien van het inlijven der twee Koningkrijken, *Telesin* en *Tremisen*, tot den Rijke *Algier*, eertijts een landschap en gedeelte van het Rijk *Tremisen*, maer heden een Koningkrijk; en ten andere door d'onderhoorigheit van Barka onder 't Rijk Tripolis.

Barbarye leit onder een getemperde lucht-streek. Geheel Barbarye is onder een getemperde lucht-streek gelegen: want het leit niet te na by, nocht te verre van de Middagh-lini. De gehele Zeekust van Barbaryen en de bergen aen den oever der Middellandsche Zee, die zich strekken van de Straet van Gibralter tot aen Egypten, zijn meer koude, dan hitte onderwarigh; desgelijx valt'er ook sneeuw op zekere tijden van't jaer.

Zaisoenen des jaers. *Leo Afrik.* De regen begint byna door geheel Barbarye met half Wijn-maent, en de koude in Winter-maent, en is, gelijk op andere plaetsen in Europe, in Lou-maent op haer strengste; hoewel zulx alleenlijk in den morgen-stondt en zoo zacht geschiet, datmen het vuur genoegh ontbeeren kan. In Sprokkel-maent is de koude minder, en verandert dikwils op een zelven dagh drie en vier-werf. In Lente-maent waien daer sterke Weste en Noorde winden, die evenwel het aertrijk vruchtbaer maken en doen bloeien. In Gras-maent beginnen zich byna alle vruchten, na het bloeien, te zetten: zulx men in de Rijken van *Fez*, *Algier*, *Tunis*, en op eenige plaetsen van het Koningkrijk *Marokko*, op het einde van Gras-maent rijpe Kersen, en half-Bloei-maent rijpe Vygen plukt, en's zomers, op het uitgaen van Zomer-maent, begint de druif te rijpen. Appelen, Peeren, Pruimen, en diergelijke vruchten zijn half Zomer-maent rijp. Maer Herfst-maent verschaft evenwel den rijken oogst van rijpe Vygen en Persikken, in welks begin alle late vruchten rijp worden.

De Lente, die drie maenden gетempert weder heeft, begint aldaer den vijf-en-twintighsten van Sprokkel-maent, Nieuwe stijl, en eindight den acht-en-twintighsten van Bloei-maent, geduurende welk zaisoen het alle daegs byna schoon weder is. Maer indien 't niet regent na den vijf-en-twintighsten van Gras-maent tot den vijfden van Bloei-maent, dan volght-'er geen rijke ooghst. De regen, die dan valt, wort het water van *Naisan* geheten, dat zy voor een water van den hemel gezegend houden, en derhalve in zekere kleine vaten vergaderen, om te bewaren. *Lente.*

De Zomer duurt van den vijfden van Bloei-maent tot aen den zestienden van Oogst-maent; alsdan is 't daer zeer heet, voornamelijk in den beginne van Zomer- en Bloei-maent; geduurende al dien tijd is de lucht zeer klaer en helder, uitgezeit op zekere jaren, in de welke, indien het regent, de lucht ontsteekt en vele en quaetaerdige koortzen veroorzaekt, waer aen zeer vele menschen te sneuvelen komen. *Zomer.*

De Herfst begint den zeventienden van Oogst-maent, en duurt tot aen den zes-tienden van Slacht-maent: de Winter begint met den vijftienden van Slacht-maent, en duurt tot aen den veertienden van Sprokkel-maent; in wiens aenvang alle vlakke akkers bezait worden; maer in Wijn-maent berghachtige plaetsen. *Herfst.* *Winter.*

Op het einde van den Herfst en den gehelen Winter, als meê in den beginne der Lente is daer veel ongestuim weder, met hagel, donder en blixem vermengt. Ten zelven tijde zijn aldaer d'Ooste, Zuide en Zuid-Ooste Winden zeer moeielijk en schadelijk, voornamelijk in Bloei- en Zomer-maent; dewijlze al 't gewas op 't velt bederven, en het rijpen der vruchten beletten. *Schadelijke winden.*

De Volken, die Barbarye ten huidigen dage als ingezetenen bewonen, zijn

zijn driederlei, Mooren, die 's lants inboorlingen en natuurlijke volken dezes gewesſts zijn; Turken, die zich uit het Ooſten derwaert begeven, om daer beter hun fortuin te zoeken; en Arabers, die de wilderniſſen bewoonen, en zich gemeenlijk op 't velt onthouden. De Mooren zijn twederlei; namelijk blanken, die zich aen den Zee-kant en in de ſteden der Korſairen, als t'Algier, Tunis, Salé, Tripolis, Bonne en Bugie onthouden; en zwarten, die in 't Zuiden woonen.

Wat belangt de zeden en gewoonten dezer volken, die zijn dusdanigh. Een ieder man mag vele vrouwẽ op een zelven tijd trouwen, doch de meeſte evenwel hebben alleenlijk een eenige wettige; maer houden zeer vele ſlavẽ en byzitten, en achten de kinderen van d'eene vrouw niet meer, dan d'andere; zulx hen in 't erven, na 's vaders overlijden, een gelijk gedeelte te beurt valt.

Zy gebruiken in het trouwen geen andere plechtelijkheit, dan een enkele getuigenis en verzekering, die de nieuw getroude man ſchriftelijk maekt voor den *Kady* of hooft des gerechts: waer door hy bekent zoodanigh een vrouwe of dochter voor zijn bruit aen te nemen, die hy ook magh verwerpen, wanneer hy wil; gelijk ook de vrouw den man, indien zy elkandre niet verſtaen kunnen. Indien de vrouw zich van haeren man ſcheit, dan is de vader gehouden aen den man het huwelixgoet te geven, dat hy hem beloofT heeft. Indien de man zich van haer ſcheit, dan kan hy niet eiſſchen, 't en zy hy de vrouw met overſpel kan overtuigen. De vrouwen en dochters houden zich daer zoo heimelijk en bedekt, dat de geen, die een dochter ten huuwelik verzoekt, haer niet magh zien, dan ten trou-dage; 't welk dan noch 's avonts moet geſchieden. Desgelijx zijn de mannen over hun vrouwen ook zoo jaloers, dat de dochters, wanneer zy getrout zijn, haer byna niet derven voor hare vaders vertonen, dan met gedekten aenzichte; zoo dat de genen, die haer ſchoonte, aerd en andere hoedanigheden wil weten, zulx door tuſſchen-ſpreken van d'ouders moet doen, die hem zeggen, wat daer van zy, en hoedanig zy van gedaente en aert is.

Quade gewoonten.

Zy plegen zeer vele verderffelijke gewoonten, en zijn zonderling genegen tot toveryen en wicheleryen; maer boven al, wanneer zy zich qualijk bevinden: want dan nemen zy gemeenlijk hun toevlucht tot zekere vrouwen of duivel-jaeghſters, die hen dikwils genezen met tekenen en woorden, getrokken uit den Alkoran. Daer zijn by hen ook geene Artzen, maer alleenlijk Heel-meeſters, en zeer weinigh Apoteken en Drogiſten.

Wat zy doen wanneer zy ziek zijn.

Zoo de grootſte yveraers van heiligheit onder hen eenige quale krijgen, die nemen hun toevlucht tot een zeer belacchelijk waengeloof: het welk is, zekere plaetſen te gaen bezoeken, daer eenige van hun *Marabous*, die zy voor *Heiligen* houden, begraven leggen; op welker graf-ſteden zy een groote meenighte van eet-waren brengen, met inbeelding van daer door gezont te zullen worden. Indien by geval eenigh dier daer af komt t'eten, dan krijght dit dier, volgens hun gevoelen, de ziekte, en de kranke wort gezont, of beelt zich ten minſte in gezont te zijn.

Groote waengeloof der Barbaren, wanneer zy baren zullen.

Wanneer hun vrouwen in den arbeit zitten, dan ſtellen zy een vreemde en waengelovige zaek in 't werk: namelijk, zy zenden na de ſcholen om vijf klene kinderen te halen; dien zy aen vier einden een zeer groote doek geven te houden, in welks einden zy een hennen-ai leggen: waer meê deze kinderen aenſtonts langs de ſtraten lopen, en zekere gebeden tegen elkandre opzingen. Midlerwijle komen de Turken en Moren, uit meelijden, aenſtonts uit hun huizen, met kroezen vol waters, die zy in het midden der doek, waer in het ai leit, omſtorten, en geloven dat ter zelfſter tijd, door middel van het uitſtorten des waters; de vrouw, die in barens-noot zit, gelukkelijk verloſt is.

Waengeloof in het verdrijven der ziekte des hoofts.

By dit waengeloof, die niet min belacchelijk is, dan de vorige, voegen zy noch een andere, om de hooft-ziekte te genezen: want zy nemen een lam of jongen bok, en jagen en ſlaen dien op 't velt zoo lang, tot dat hy ter neer valt, met vaſte inbeelding, dat de ziekte uit

het hooft van den mensch in het hooft van het beest, dat zy noch slaen, zal overgaen.

Twee prijzelijke gewoonten.

Pierre Dan. Descript. Barb.

Men vind evenwel onder de volken van Barbarye twee prijzelijke gewoonten; welke eerste is, datze noit, hoe toornigh zy ook zijn, by den name Godes zullen zweeren; nocht zy hebben, dat meer is, in hun tale, 't zy Arabisch, Turksch, of Moorsch, eenige byzondere woorden, waer meê zy tegen God kunnen vloeken. Uitgezeit de Reinegarden, die dikwils in hun eige tale zweren; maer indien zulx in tegenwoordigheit der Turken geschiet, zoo wordenze daer over aenstonts strengelijk bestraft. De twede is, dat, hoe groot een twist zy tegen elkandre hebben, zelden tegen elkandre zullen hant-gemeen raken, en noit byna elkandre dootslaen of een manslacht begaen.

Aert der inwoonders in de steden.

d'Inwoonders der steden van Barbarye zijn schrander van geest, als blijkt uit hunne werken; en behertigen zonderling yverigh hunnen Godsdienst, en komen dikwils ter kerke, om aldaer hun gebeden te storten. Dan geen volk is zoo jaloers, als de Turken, zoo dat zy liever hun leven, dan hun eere te verliezen hebben, die zy achten in de kuisheit van hun vrouwen te bestaen. Zy staen boven mate na rijkdommen; maer zijn zeer zeedigh in 't spreken, en zullen noit eenige onkuische woorden by 't volk uiten. De minder van staet toont zich tegen zijn hooger, 't zy in 't spreken of anders, eerbiedigh; en de dochters bejegenen haere vaders met zoodanige eerbiedigheit, datze in hunne tegenwoordigheit van de minnery niet derven spreken, noch eenige geile lietjes zingen.

Aert der lant-luiden.

Die onder tenten en hutten op het geberghte en in 't velt woonen, 't zy Arabers of vee-hoeders, zijn milt, strijdbaer, lijdzaem in den arbeid, onderdanigh en van goede inborst; maer zy leven arm en kommerlijk, en moeten de kost met grooten arbeid verdienen.

Maer de stedelingen, daerentegen, zijn trots van aert, wraek-gierigh, zeer wreetaerdigh tegen uitheemschen, gierigh, onrustigh en wreveligh van geest, en leggen hun gedachten nergens op, dan op het tzamen-schrapen van gelt en goed. Zy verstaen zich weinigh op den koop-handel, schoon zy dien geduurigh drijven; want zy weten van geene wissel-brieven nocht wissel-bank, noch van onderhandeling van d'eene plaets op d'ander; dewijl zy den uitheemschen niet betrouwen: waer door een ieder aldaer by zijne waren zelf tegenwoordigh moet zijn, en geduurigh met dezelve omher reizen. Zy zijn stoffend van aerd, arghwanigh, quaet van vertrouwen, maer weinigh van arbeit, en geven licht geloof aen straet-maren en twijfelachtigh zeggen, en vallen bedrieghachtigh in hun handel; zulx een ieder zich wel heeft voor te zien, die met hun handelen wil.

Zijn ge[...] tot w[...]schap[...]

Zy hebben groote genegenheit tot wetenschappen, en leggen zich inzonderheit op de historien, vrye kunsten en het uitleggen van hun wet. Zy waren eertijts ook groote lief-hebbers van de Wis-kunst, Wijsgeerte en Sterre-kunde; maer sedert vijf-hondert en meer jaren herwaert, hebben hun Leeraers en Prinsen het leeren der Wijsgeerte en Sterre-kunde verboden.

Zy oefenen zich sterk met het rijden te paert, en weten met een zonderlinge vaerdigheit daer op en af te springen, tot groote verwondering der vreemdelingen. Het voornaemste krijghs-geweer der volken, die binnen in 't lant woonen, bestaet in lange Sageyen of pieken, waer meê zy zich met een zonderlinge vaerdigheit van voore en van achtere weten te verdedigen en hun tegenparty te treffen; maer al d'aen-zee-gelegene volken gebruiken ook kruit en loot.

Oude[...] der [...] in Ba[...]ye.

De luiden in geheel Barbarye komen, na den natuurlijken loop, tot vijf-en-zestigh of zeventigh jaeren; maer weinigh daer boven; uitgezeit in 't geberghte, alwaer luiden van over de hondert jaren gevonden worden, die noch zeer sterk zijn en het lant bebouwen als jonge luiden.

Op de Zee-plaetsen, waer in de rijkdom van Barbarye voornamelijk be-

bestaet, zijn de luiden, door het waien der koele winden, minder ziekten onderworpen, dan in de binnenlandsche plaetsen.

Barbarye heeft een grooten overvloet van vele dingen en koopmanschappen, die het aen andere volken, tot groot gewin der ingezetenen, meê deelt en verschaft, als, onbereide of raeuwe Ossen-huiden, geweve Linnen en Katoen-doek, Rozijnen, Dadelen, Vygen, en veel andere waren, waer van ter bequamer plaetse zal gesproken worden.

Hoedanigh dit Rijk in voorige tijden in weelde en rijkdommen gebloeit heeft, kan hier uit niet duisterlijk bespeurt worden, dat de Koningen van Fez, volgens het verhael der Schrijvers, eertijts vier-hondert en tachtigh duizent *Esku* aen het stichten van een Collegi-huis, en een ander zeven-duizent aen het stichten van een Kasteel, dat hy van den gront deed opbouwen, en een derde vier-mael zoo veel aen het herbouwen van een stad gespilt hebbe, zonder d'onberekelijke onkosten, die dit Rijk geduurigh aen den oorlogh bestede, te willen noemen. Dan geen minder schatten van rijkdommen vindmen heden 's daeghs in Barbarye, als blijkt uit de groote inkomsten, die de Koningen van Marokko en Fez, de Bassen en andere groote getijtelde Heeren van Tripolis, Algiers, en Tunis jaerlix ontfangen; desgelijk uit den grooten koophandel, dien de Venetianen, Genevers, Hollanders, Franzoisen, Engelsche, Hamburgers en andere volken zeer sterk op Barbarye drijven, zonder te willen reppen van de koopmanschappen, die de Barbarische Zeerovers in de havenen van Spanje en Italie, hoewel tegen verbot, met bewilliging en oogh-luiking der Lantvooghden, verhandelen. De rijkdom van Barbarye blijkt ook uit het groot getal der Kerken, en uit derzelver jaerlixe groote inkomsten. Want in Algiers alleen zijn'er hondert, in Tunis drie-hondert, zoo veel ook in Fez, en in Marokko zeven-hondert, waer onder de Hooft-Kerken dagelix twee-hondert Dukaten aen rente in te komen hebben. Voegh daer by, dat de roof en buit van *Fez*, wanneer die van Algiers eertijts zich daer af meester maekten, op twee-hondert en zestigh Millioenen begroot wiert: en in het veroveren van Tunis, onder Keizer Karel de vijfde, dat hy den krijgsknechten tot een roof gaf, de drie voornaemste Velt-oversten, ieder voor hun hooft, dertigh Millioenen gemunte Dukaten. Daer-en-boven brengen de Jooden, die aldaer hun voornaemste toevlucht hebben, en zich derwaert, als na het middel-punt der werelt, begeven, den Rijke voor de vryheit van hun woekeren geen klene voordelen aen. Maer een noch veel ongelijk grooter buit en schat slepen de Barbarische Zee-rovers jaerlix van d'Europische Christenen in Algiers, Tunis, en in hun andere roof-nesten. Waer uit de macht en rijkdom van Barbarye niet duisterlijk te bespeuren is; 't welk zich voor zijnen vyand zou onwinbaer kunnen maken, en al zijne aenslagen te leur stellen, indien het in zich zelf eenigh was, en al d'andere onderdanen, gelijk de Turken en die van 't Rijk Fez en Marokko, vaerdigh met geweer en kruit en loot wisten om te gaen, en op den krijghs-handel zich verstonden.

De heerschappy van Barbarye staet op zommige plaetsen aen onbepaelde Koningen en Heeren, gelijk die van *Marokko* en *Fez*, en andere Koningen en Heeren, zoo wel Arabers als Afrikanen; op zommige aen andere, die onder hooger macht staen, gelijk de Koningen van Algiers, Tunis, en Tripolis, die niet anders zijn, dan Bassen of Onderkoningen en Leen-Heeren, en geheel en al onder gehoorzaem van den Turkschen Keizer buigen, en van hem, als 't hem goed dunkt, van en weer in hun ampt kunnen gezet worden; of aen andere, die schatbaer aen hooger hooft zijn, maer evenwel met volkome macht heerschen, gelijk de Koningen van *Konkue* en *Labez*, die aen den Koning van Algiers, tot erkentenis, een behoorlijke schatting jaerlix uitreiken; als meê de Koningkjes en *Xeques* of Opperhoofden der Arabers, die jaerlix een zekere zom- *Bestiering van Barbarye.*

penningen, en daerbeneven in tijd van noot een zeker getal volks te verschaffen hebben. Op zommige plaetsen wort Barbarye bestiert in vorm van een vrye Republijk, of door vrye volken, maer zonder eenige regel en wetten; als die op 't velt leven, of op 't geberghte van Barbarye woonen.

In ieder stad is een Kady.

Wijders, in ieder stad, alwaer de Keizer een Bassa heeft leggen, wort gemeenlijk een Kady gezonden, om 't recht te bedienen, die met een onbepaelde macht over burgerlijke en strafbare zaken oordeelt. Een ieder bepleit daer, zonder Prokereur of voorspraek, zijn eigen zaek, 't welk door geheel Barbarye onderhouden wort, uitgezeit te Salé, alwaer de Mooren, die daer meester zijn, met Prokereurs en Advokaten pleiten, na de Spaensche wijze.

Vierderlei volken van verscheide Godsdienst in Barbarye.

Ten aenzien van de verscheidenheit des geloofs en Gods-diensts zijn in Barbarye vierderlei volken, als Mahometanen, Christenen, Joden, en Lant-luiden of boeren, die zonder Gods-dienst overal met hun vee omher zwerven. De Mahometanen maken 't grootste getal uit, en onder deze onderhouden d' Afrikaners veel strenger en waengeloviger Mahomeths wet, dan de ingeboorne Turken.

Mosken der Mahometanen.

In hun Mosken of Tempelen zijn gene beelden of schilderyen, maer in steê van deze dingen hangen bywijle over de zes-hondert lampen langs heene in ieder Moske: ontrent de welke of dicht daer voor staet een groote kluis in de muur, waer in zich d' *Iman* of *Morabou*, dat is, de Priester of Kerk-heer, onthout. Aldaer doet deze het gebet,

Hoe zy daer in bidden.

Sala geheten, en het volk zeit aldaer met hem dezelve woorden op, die hy voorzeit, en doet dezelve plechtelijkheden, of, om beter te zeggen, dezelve grillen, als, verscheide opheffingen van handen en hooft na den hemel, na datze d'aerde menigh-werf gekust, en den mont, neus, ooren, en het uiterste der voeten en de heimelijke deelen afgewosschen hebben; waer door zy geloven de vuiligheit en stank der zielen te kunnen reinigen. Zy treden noit in hun Mosken zonder de schoenen uit te trekken, en blijven daer in bloots voets, zonder te derven spuuwen of rocchelen, dan in haer neusdoek, of tegen elkandre te spreken, dan by hooge noot. Daer zijn in de Kerken stoelen nocht banken; zoo dat men daer niet kan zitten, dan plat op de vloer neer, alwaer zy op Dadel-bome matten neffens elkandre zitten. Het is de vrouwen niet geoorloft in de Mosken te komen, op dat het man-volk, door het zien der vrouwen, tot geen onreine gedachten zou vervallen; zoo dat deze gewoonlijk hare gebeden binnen 's huis doen.

Doen vijfmael's daeghs het gebet Sala.

Zy worden tot het gebet *Sala* vijfmael 's daeghs genodight en verzocht: namelijk met het krieken des dageraets, dien zy *Kaban* noemen; op den middagh, *Dohor* geheten; 's namiddaghs te vier uuren, *Lazar* geheten; te zes en zeven uuren, welke tijd by hen *Magarepe* geheten wort; en te twee uuren 's nachts, welke stonde zy *Latumar* noemen, maer dan bevinden zich daer geene, dan de grootste yveraers: want niemant wort daer gedwongen. In deze delen van tijd wort de dagh en nacht by hen afgedeelt, en zy hebben klokken nocht algemeene uurwerken, uitgezondert de Grooten, die in 't byzonder eenige kleene uurwerken in huis hebben.

Hoe zy toe geroepen worden.

Om nu de luiden tot het doen van het gebet *Sala* te roepen, daer toe zijn in alle Mosken zekere beampte luiden gestelt, die op de galdery van een hoogen toorn, die ten dien einde in 't ingaen van ieder Moske staet, klimmen, en aen een houte stok een klene vaen opsteken, 't welk nergens, dan in Barbarye geschiet. Wanneer dit geschiet is, dan keert de *Marabou* zich na 't Zuiden, (om dat na 't Zuiden de stad Mecha gelegen is, alwaer hun valsche Profeet Mahometh begraven leit,) steekt de vingers in d'ooren, om des te luider te roepen en te beter verstaen te worden, en roept deze woorden luits keels: *Lahilla Lah Mahometh ressoul allah*, dat is te zeggen, *God is God, en Mahometh zijn Profeet na hem. Gelovigen ter bede.* Daerna keeren zy zich na d'andere zijden, om de zelfste woorden te zeggen, en halen, na het eindigen van het morgen-gebet, op

op den middagh weer de zelfste vane op, die niet afgenomen wort, dan ontrent ten twee uuren. Weshalve, om te weten, wat uure van den dagh het is, moetenze vragen, of de *Marabou* ook geroepen heeft; of zy zien of de vaen opgehaelt of neergelaten is; waer aen zy ten naesten by kunnen weten, wat uur het is. Wanneer de *Marabou* van de grootste of voornaemste Moske geroepen heeft, dan volgen al d'andere hem in 't roepen na; 't welk zy niet alleen met belacchelijke, maer ook met zeer yzelijke grimmassen en vervaerlijke gebaeren uitrechten.

De Vrydagh is hun Zabbath of Zon-dagh, *Dimanche* by hen geheten, op den welken zy alle byna in de Moſken gaen, voornamelijk 's namiddaeghs: alsdan slaet niemant een hant aen werk, en al de winkels worden gesflooten, maer evenwel na het eindigen van het gebedt *Sala* weer geopent: en een ieder begeeft zich dan weer aen den arbeit.

Zy gebruiken zeker slagh van Pater-nosters, die uit hondert koralen bestaet, maer zonder kruis of onderscheidelijke groote van koralen, die zy dikwils lezen, en slaken op ieder krale deze woorden: *Sta-fer Lah*, 't welk te zeggen is, *God bewaer my*. Welk gebed by hen zoo gemeen is, dat zommige met de Pater-noster om den hals en in de handen opentlijk en luider stemme langs de straet gaen lezen.

Zy houden alle jaren een feest, dat zy *Ramadan* noemen, en een gehele maent duurt; geduurende welken tijd zy zich van den morgen tot den hellen avont van eten en drinken onthouden: alsdan klimt de *Marabou* op den toorn van de Moske, en geeft hen door zijn gewoonlijk roepen verlof van t'eten. Welk vasten by hen zoo hoogh geacht wort, datze, om dat niet te breken, ook geen Tabak derven drinken; zelf ook de *Korsairen* of Zee-rovers derven hun *Ramadan* op Zee niet breken; hoewel de Renegarden zich zoo stips daer aen niet binden, maer moeten nochtans zulx in 't heimelijk doen; of krijgen tot straffe, indien zulx uitkomt, hondert of twee-hondert slagen onder de ballen van de voeten. Maer zoo dra en komt de nacht niet, of zy vullen zich met spijze en drank op, en eten zoo veel alsze willen; waer toe zy weer t'elkens, na datze zich alree verzadight en te slapen hebben geleght, van zekere luiden, die daer toe verordent zijn, en langs de straten met groote trommelen loopen, om 't volk op te wekken en tot eten en drinken aen te porren, genoodight worden.

Paeſch-feeſt of Bayran. Na dit feest *Ramadan* vieren zy ook hun Paesch-feest, *Bayran* by hen geheten, 't welk drie dagen duurt; op de welke zy aelmoessen van vele schapen, die zy opofferen, aen d'armen uitdelen, en bezoeken met groote aendacht en yver hun Moſken.

Heiligen in Barbarye zijn tweederlei. De Priesters en Heiligen in Barbarye zijn twederlei, *Santons* en *Marabouts*, waer onder de voornaemste en 't Opperhooft *Moufti* geheten is, die in de voornaemste steden zijn verblijf heeft, en de kerkelijke zaken en geschillen gâ slaet en beslecht. De *Marabouts* bevinden zich in grooten getale by de Moſken, zoo wel in de steden en voorsteden, als op 't vlakke velt, alwaer zy alleen als Kluizenaers in kleine Cellen leven, aen de welken deze Barbaren zoo groot een eere en gezagh toedragen, datze tot dezelve, als tot vry-burgen, vluchten, hoe groot een misdaet zy ook bedreven hebben.

Hun grillen. Onder deze Heiligen worden zommigen gevonden, die zoo een ongemeen en vreemt leven leiden, dat zich een ieder daer over te verwonderen heeft: want bywijle wordenze door inbeelding zoodanigh verrukt, datze bloots voets en bloots hoofts in de steden gaen, met een slechte of verachtelijke rok aen, en een stok in de hant, gelijk de pelgrims; waer mee zy nu den een, en dan den ander slaen, dan zoet evenwel en niet hert; waer over de geslagene zich gelukkigh achten, en zich inbeelden hun zonden daer door verminderd te zullen worden. Gemeenlijk begeven zich deze schijn-heilige tot toverye en wichelarye, en beloven, door zekere merk-tekenen en het zeggen van eenige woorden, alle ziekten te kunnen genezen. In de stad Algier

gier en in andere steden van Barbarye zijn verscheide kleine Mosken, alwaer vele van deze *Marabouts* begraven leggen, die zy als heiligen eeren, en voor hun graf-steden brandende lampen stellen, en zich dikwils derwaert begeven, wanneerze ziek zijn, om genezen te worden.

Waerom de vallen de ziekte by hen in eere is.

By hen worden ook slechte luiden en gekken, maer boven al, die met de vallende ziekte geplaeght worden, in groote eere gehouden, om dat Mahometh deze ziekte onderwarigh was, en hen onbeschamelijk deed geloven, dat God hem dan door zijnen Engel Gabriël de heimelijkste verborgentheden van zijnen Gods-dienst openbaerde.

Feest-tijd over de geboorte van Mahometh.

De hooghste Feest-tijd by hen is, die over de geboorte van hun valschen Profeet Mahometh met groote plechtelijkheit, den vijfden van Herfstmaent, op deze wijze gehouden wort. Al de School-meesters, die de kinderen lezen en schrijven leeren, vergaderen na het noen-mael met hun scholieren in de grootste en voornaemste Moske, waer uit zy alle in orde treden, een ieder met een toorts in de hant, en zingen langs de straten de heerlijke daden en lof van hunnen Profeet. Twee van deze meesters dragen op hun schouderen, in de gestalte van een baer, een groote Piramide, overdekt met bloem-werk, en een kruis daer boven op, die van vele zangers, die op verscheide speel-tuigen na de Turksche wijze spelen, gevolght worden. Dan zijn alle kruis-hoeken der straten met Tapijt-werk behangen, en pronken met een groot getal van brandende lampen. Zy stellen ook in ieder huis ontrent middernacht een toorts op de tafel, en laten dien zoo lang branden, tot dat hy uit is; 't welk hier om geschiet, om dat Mahometh te dier uure geboren zou zijn. Geduurende dit Feest, dat acht dagen duurt, magh een ieder, zelfs ook de Christenen, 's nachts langs de straten gaen; 't welk zy buiten dien tijd, op pene van aen den lijve gestraft te worden, niet derven doen.

Wat de Kokken van 't Hof doen.

De Kokken van de *Diuan* of van 't Hof, wel ten getale van over de tweehondert, dragen ieder een zervet op de schouderen, en een brandende toorts in de hant, en yveren om strijd tegen elkandre, wie zich in deze plechtelijke Hoogh-tijd het vrolijkste kan aenstellen. Ten dien einde gaenze 's avonts, van zeven tot elf uuren, twee en twee langs de straten, en stellen zich voor de deure der Voornaemste van de *Diuan*, en heffen aldaer lofzangen van hunnen Profeet aen, op het geluit van vele speel-tuigen, te zingen.

Hun plechtelijkheit over de dooden.

De laetste plechtelijkheit der Turken in Barbarye, de welke den Godsdienst betreft, is die van de begraeffenissen en Kerk-hoven, en geschiet op deze wijze. Wanneer iemant gestorven is, dan huuren de naeste vrienden zekere vrouwen, om den dooden te behuilen, die zich dan rontom het lijk voegen, en zich met ongewoonlijke huile-balkingen laten hooren, en 't aenzicht zoo fel met de nagelen krabben, dat het bloet daer uit komt.

Hoe zy de dooden begraven.

De doode wort ter zelfster tijd in een houte kist gestelt, waer over een groen doot-kleet gespreit leit, met een Tulbant daer boven op. Wanneer nu 't lijk, met het hooft na voore, (want in die gestalte wort het ook in d'aerde gezet) uit den huize gebracht wort, dan ontstaet 'er een deerlijk geschrei der vrouwen onder malkandre; wenschende d'een den dooden met den naem van man, en d'ander met den naem van vader of broeder, na den trap van bloet-verwandschap, vaerwel. In het dragen des lijks na 't kerkhof zingen zekere bestelde *Marabouts*, zonder ophouden, al gaende deze woorden: *Lahilla Lah Mahometh ressoul allach*, dat is, *God is God, en Mahometh zijn Profeet na hem.* Het lijk wort niet leggende, maer zittende, met de voeten na om laegh, en met het hooft, tot steunsel, op een kouden steen, na 't Zuiden, derwaert de stad Mecha leit, in 't graf gestelt.

Kerk-hoven.

Hun Kerk-hoven of begraef-plaetsen zijn zeer groot, en alle gelegen rontom de steden: want zy begraven hun dooden niet in hun Mosken; maer op het vlakke velt, alwaer een ieder na zijnen staet een zeker stuk lants, klein of groot, heeft, en dat met een muur

muur doet omringen; en met vele en menigerlei bloemen bepooten, eensdeels tot cieraet, eensdeels tot een teken der brosheit van 's menschen leven. De vrouwen gaen byna alle Vrydagen na deze Kerk-hoven, met spijze en verscheide vruchten, die zy aldaer laten blijven voor d'armen of voor de vogelen, na dat zy zelfs eerst daer af geproeft hebben: want zy geloven, dat het een werk van liefde en vorderlijk voor de ziele des overleden zy, indien de vogelen of beesten met deze spijze gevoet worden. Zy bidden aldaer voor haer mannen en voor haer andere gestorve vrienden, en troosten hen bywijle met het spreken van deze liefelijke woorden: *Dat zy in't wachtenna d'opstanding hunner lichamen gedult te dragen hebben.* Zulx deze Barbaren uit kragt dezer gewoonte zich zottelijk inbeeldé, dat de zielen der gestorvene in't graf na d'opstanding wachten, en door het bezoek haerer vrouwen en andere vrienden grotelix vertroost worden. Dus verre van de Mahometanen.

De voorgemelde herders of lantluiden zijn nocht Mahometanen, nocht Joden, nocht Christenen, maer leven zonder Gods-dienst en leere, als beesten, en hebben geene Kerken, nocht weten van geen bidden.

De Joden in Barbarye verschillen niet in hun geloof, Feest-tijden en Kerkelijke plechtigheden van de Joden in Asien en Europe, en zijn aldaer in zulk een groot getal, dat alleen in de steden Marokko, Algier en Tunis, en in een gedeelte van 't Rijk van Fez, over de hondert en zestigh duizent huis-gezinnen gevonden worden.

Wat belangt de Christenen, die zijn in Barbarye byna nergens meester, dan op eenige plaetsen, die onder 't gebiet van den Spaenschen Koning staen, als t' *Arache*, *Oran*, *Mamaure*, en op meer andere plaetsen, insgelijx te Tanger, dat de Koning van Portugael voor eenige weinige jaren aen dien van Engelant heeft overgedragen. Men heeft in Marokko en Fez, als ook in Libyen, volgens het schrijven van Gramaye, eenige overblijfselen van oude Christenen, die de Misse der *Mozarabes* of *Moxarabes* doen, uit de Latijnsche in d'Arabische tale overgezet. Daer woonen ook, volgens getuigenis van den zelven Schrijver, ontrent de hondert en zeventigh Grieksche huis-gezinnen, die Sinte Stefanus een byzondere eere bewijzen.

Christenen in Barbarye die slaven zijn.

Daer zijn ook vele andere Christenen van verscheide landaert, als, Hollanders voornamelijk, Franzoisen, Spanjerts, Hamburgers, en andere, die van de Barbarische Zee-rovers op zee met hun schepen verovert, en te lande gebragt tot slaven verkocht worden, en noit zonder groot los-gelt vry raken, 't en zy dezelve wegh-loopen, 't welk zelden geschiet, of in het varen op de galei met de Turken van de Christenen weer hernoomen worden. Al de meeste slaven leiden aldaer een ellendigh en jammerlijk leven, en worden met slaen en het opleggen van zwaren arbeit zeer ellendigh gehanthaeft en geplaeght; hoewel eenigen, dien 't gelukt by goede Patronen of meesters te komen, veel zachter gehandelt worden.

In het Rijk van Algier worden de slaven het wreedste gehandelt, maer een weinigh beter in 't Rijk van Tripolis, dan in Tunis, maer nergens beter, dan in 't Rijk van Fez.

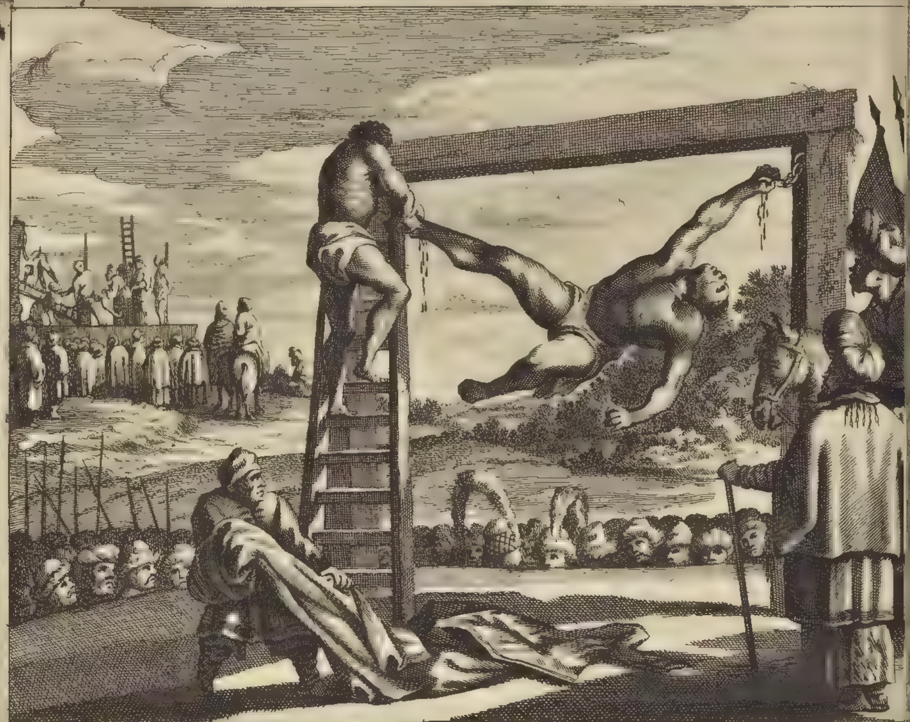
Arbeit der slaven in Barbarye.

Zommige slaven krijgen tot meesters, die op't lant woonen, en hen na 't lant brengen, om 't hoi op hun schouderen ter merkt te brengen, of gelade ezels te drijven, waer voor zy gehouden zijn hunnen meesters alle daeghs een zekere zomme gelts daer voor te leveren, op pene van geslagen te worden. Andere gaen naekt by die van *Biledulgerid* en d'Arabers, en hoeden 't vee, of houden den ploeg, of trekken dien zelfs neffens ezels, en hebben slagen geen gebrek, houdende hun lijf by een weinigh water en meel. Andere raken op de galei, om, onder het slaen met de bollepees, te roien, daer water met twee-bakken hun beste voedsel is: wanneer zy weer te lande komen, wordenze, aen een zware keten, die hen nasleept, geslooten, en in onderaerdsche kerkers gesmeten, alwaer hun bed de bloote aerde is.

Arbeit der slaven in de steden.

Andere slaven komen by meesters, die in de steden woonen, en dienen in

 de

de huizen: alwaer hun voornaemſte arbeit is, water uit het lant na de ſtad, meſt na 't lant en de tuinen, het vuilnis uit den huize na de Zee-kant, koopmanſchappen na de winkels, en eet-waren, die men wil verkoopen, na de merkt te dragen, de molen om te draien, gelijk Ezels, deegh te kneeden en broot te bakken, en meer andere werken te doen, zonder gebrek ſlagen en oit ongeketent te zijn.

Waerom vele Chriſtene ſlaven afvallen.

Vele ſlaven, eensdeels uit wanhoop en ongedult van hun quaet onthael, eensdeels uit begeerte na de vryheit, en uit hope van tot d'eere der Janitſers te zullen geraken, of uit kitteling van hun vlezelijke luſten tot byſlapen en trouwen, omhelzen de leere van Mahometh, en laten zich beſnijden of onttornen; zulx aldaer alle jaren grote menighten van Chriſtenen afſtant van hunnen Gods-dienſt doen. Daer zijn ook vele rijke vrouwen, die dikwils haer halve goet aen haere ſlaven wegh geven, wanneer zy hun eigen Gods-dienſt afzweeren en de leere van Mahometh omhelzen. Het gebeurt ook dikwils, dat Weduw-vrouwen van ſtaet haere ſlaven trouwen, uit inzicht alleen van hen tot haeren Gods-dienſt te bekeren: want het wort by de Turken voor het grootſte werk van barmhertigheit gehouden, indien zy een Chriſten, door wat middel het ook zy, kunnen doen omhelzen Mahomeths valſche leere. Het ſtraffen der misdaden geſchiet by hen aldus.

Hi

Degenen, die zy, na het beſnijden, van afſtant van de Mahomettiſtery te willen doen kunnen overtuigen, worden geheel naekt, met vet beſtreken en een keten rontom het lijf, ter ſtraffe gevoert, en aen een ſtaek tot aſſche verbrant; bywijle ook met het afhouwen van eenige leden, voor het verbranden, geſtraft. Die verdacht zijn van eenige zamen-zwering of verraderye, worden met het ſlaen van een ſcherpe pael in hun fondament geſtraft; of met handen en voeten gebonden, geworpen van een hooge muur of zeer hoogen toorn in een yzere haek, daer in zy nu met den buik, dan met het hooft of eenigh ander gedeelte des lichaems, bywijle alleen maer met de huit, vaſt raken, en vele dagen dus ge-

gehaekt blijven hangen, en daer in van machteloosheit sterven, of bywijle doot gesteenight worden; of zy worden met een tou om de middel gebonden, met vier spijkers aen een kruis tegen de stads-muuren gehecht, en dan levendigh gevilt; of worden in een mortier tot pletteren gestampt en gestooten.

Daer is by de Mahumetaensche volken noch een andere straffe, van de misdadigen met de haek te dooden, in't gebruik. Aen een galg hangen twee haken, d'een aen een korte, en d'ander aen een lange keten geklonken. De misdadige, zoo dra hy aen den galg komt, klimt met den beul, die voor aen klimt, de leer op, en wort van hem aen de haek, aen de kortste keting vast gehecht, by zijn doorgestoke hant opgehangen. Dan klimt de beul tot half wege der leere af, en hangt hem by de doorgestooke haze van zijn rechter voet op, alwaer hy dus, zonder eeten en drinken, drie, vier, en meer dagen blijft hangen, eer hy sterft.

De genen, die eenige misdaden op Zee bedreven hebben, of op wien deze Barbaren eenigh quaet achterdocht hebben, worden, na het uitstaen van verscheide pijne, aen de mast of stierplecht vast gebonden, en met schichten doot geschooten, of, na het afhouwen van handen en voeten, voor den tromp van een geladen geschut gestelt, en met het los-branden aen flersen geschooten. Misdadigen door vier schepen, aen ieder schip een voet of hant gebonden, die van elkandre afzeilen, in vier delen van elkandre te trekken, hen van zekere hooghte op klippen in Zee te werpen, het een lit van 't ander af te houwen en voor de visschen in zee te werpen, zijn by hen gewoonlijke straffen; maer gehangen of in een zak genait en daerna in 't water gesmeten te worden, wort by hen voor een zeer lichte straffe gehouden. Hy verdient ook de doot, die zijne hant aen eenen Janitzer slaet, een zoom op de bef van zijne rok draeght (een teken, waer door de Janitzers van andere onderscheiden worden,) of tracht met een Mahomettin te boeleren. Dan zy vallen evenwel in dit laeste stuk zoo streng niet, aengezien zy oordeelen dat alle zonden, door het afwasschen in 't bad of zich een-mael in Zee te plompen, kunnen afgewasschen worden.

Hun huis-raet. Zy hebben weinigh en byna geen ander huis-raet, dan een matras, in stede van een bed, de welke op een zoldering van planken of onderlagen gespreit leit, die zich strekken van d'een muur der kamer tot d'ander. Zy slapen in hun broeken, en hebben voor hun bed-stede zeker slagh van gordijnen hangen, die de bed-stede in de kamer afschutten, zulx de bed-stede een toneel schijnt te zijn. Aen d'andere zijde der kamer steken in de muuren vele stokken, waer op zy hun kleeren en ander gewaet leggen. By hen zijn geene stoelen, nocht voet-banken, nocht tafels in 't gebruik; maer zy spreiden alleenlijk een groote tapijt op d'aerde, met vierkante kussens daer op, indien het luiden van staet zijn: want arme luiden hebben een groote mat, van Dadel-boome-bladen gemaekt, waer op zy zitten met de voeten kruislings onder 't lijf geslagen, gelijk de snijders hier te lande op hun tafel zitten.

Dracht der mannen. De mannen dragen over hun hemt een ruimen linnen broek, en daer over een kleet, gemaekt na de wijze van een ry-rok, van laken of zijde, die van voore met groote goude of zilvere knoopen wort toegeknoopt, en hen een weinigh over de knien hangt. De mouwen komen niet verder dan tot d'elleboogh, waer over zy de hemts-mouwen slaen, die zeer lang zijn; maer gaen ook bywijle met d'armen half bloot. Zy dragen geen bef nocht onderkouzen, maer in stede van onderkouzen dragen de Grooten ten Hove en andere luiden van staet bywijle kleene leerzen van Turks-leer.

Hoe zy hun hair scheeren. Het hair des hoofts wort hen allen afgeschooren of afgeschraept, uitgezeit een klene lok hairs, die zy op den kruin des hoofts laten groeien, waer by hen Mahometh, volgens hun gevoelen, na het Paradijs zal voeren; eveneens gelijk d'Engel Abakuk na Daniel in den kuil der leeuwen voer-

de; want zy geloven ook aen de meeſte hiſtorien des Ouden Verbonts. Zommige laten hun gehele baert afſchrapen, en houden alleenlijk twee knevels, die zy groot laten groeien; andere dragen lange en ronde baerden, voornamelijk wanneerze bejaert zijn.

Tulbant. Hun dekſel des hoofts is een Tulbant, van roode wol, rontom bewonden, met een ſtuk wit Katoen-doek van vijf of zes ellen lang. Die zich roemen uit Mahomeths geſlacht geſprooten te zijn, of die twee-mael ter pelgrimvaert na Mecha getrokken hebben, dragen een Tulbant van groen Katoen, en worden *Emire* of *Serifers* geheten.

Schoenen. Hun ſchoenen, die zy dragen, zijn van geel of root leer, onder aen de polveien, na de Turkſche wijze, met een half ront van yzer beſlagen, en loopen voor ſpits toe, zonder ooren en hiel-leeren; zulx zy beter na muilen, dan ſchoenen gelijken. Het is by hen een gebruik de ſchoenen voor de deur of ingang des huis, daer zy willen ingaen, te laten ſtaen, een teken van burgerlijkheit of zonderlinge zindelijkheit.

Zy dragen op hun zijde, gelijk de Slagers of Vleeſch-houwers hier te lande, 't zy om welſtaens halve, of of om zich daer van te dienen, drie zeer ſchoone meſſen, (namelijk, twee groote, en een kleine,) in een zilvere ſchede van een voet lang, die met Turkoizen en Smaragden verciert zijn, en bywijle over de hondert *Eſku* te ſtaen komen.

Wanneer zy hun water willen maken, dan buigen zy zich byna tot aen d'aerde, eveneens als ofze op hun knien neerhurkten; want het wort by hen voor een belacchelijke en ſchandelijke zake gehouden, hun water te maken, gelijk de Chriſtenen, dien aldaer niet geoorloft is, op ſtraet of tegen de muuren aen te ſtaen wateren; maer worden aenſtonts daer over, wanneer zy zulx doen, gelaſtert, en met ſtenen geſmeten. Daerenboven ſlaen deze Barbaren neerſtigh gâ, dat in het wateren de minſte druppel niet op hen valt, uit vreze van niet beſmet te worden, en by gevolgh benootzaekt

zaekt te zijn zich aenstonts te gaen afwasschen.

De vrouwen gaen aldaer byna eveneens gekleet als de mannen, en hebben 't hooft alleenlijk bedekt met een zeer fijne linne doek. Zy dragen geene neus-doeken, en bedekken haer lichaem met een kleet, dat haer ten halve der dyen komt, daer meê zy naekt gaen. Schat-rijke vrouwen dragen gemeenlijk vijf of zes pendanten aen ieder oore, met edele gesteenten aen d'armen en kleeren van zijde. Het is by haer een gebruik d'einden der vingeren met zeker kruit, *Gueua* by hen geheten, dat blaeuw verruwt, misschien ons gemeen Weed, dat meê een blaeuwe verruwe van zich geeft, te schilderen en verruwen. Wanneer de vrouwen in de stad op straet gaen, dan trekkenze een broek of rok van Katoen-doek aen, die haer tot op de voeten hangt, en binden een snoer voor 't voorhooft, met een schoone doek voor d'oogen, die haer 't gezicht bedekt. Desgelijx bedekken zy ook haer gehele lijf met een groote mantel of kleet van katoen of hair gemaekt, daer zy aen beide zijden kruislings de handen slaen; zoo datmen haer, in 't gaen op de straten, niet kan kennen. Dan al dien omslagh leggenze binnen 's huis af, alwaer zy een afgezonderde kamer hebben, om van de genen, die haer mannen komen bezoeken, niet bezien noch bekent te worden. Daerenboven, wanneer een vrouw een andere vrouwe komt bezoeken, dan laet zy, volgens gewoonte, haer schoenen voor de kamer staen: in welke kamer dan den heer of man van den huize niet geoorloft is te komen; dewijl de man van de vrouw, die de bezoeking doet aen d'andere vrouw, zulx zich grotelix zou belgen, indien hy dat quam te zien.

Zy bevlijtigen zich ook zonderling om schoon van gedaente te zijn; bestaende haer voornaemste blanketsel in gebrande Antimoni of Spies-glas: waer meê zy gewoonlijk haer hair des hoofts en dat boven d'oogen en winkbraeuwen zwart maken; 't welk by haer voor de grootste schoonheit gehouden wort.

De volken van Barbarye eeten byna gene gedrooghde spijze, maer gebruiken tot hun voedsel gemeenlijk Rijs, Koes-koes, Schapen, Kalfs- en Osse-vleesch, en gevogelt. Zy dooden noit eenigh gedierte, zonder deze woorden daer over te slaken, *Ik doode u in den name Godes*: waer op zy zich na 't Zuiden, derwaerts de stad Mecha gelegen is, keeren, en steken den strot af, zoo net alsze kunnen, om des te beter te bloeden: want anders dunkt hen de spijze onrein te zijn, en derven daer niet af eeten. *Spijze.*

Hun drank is klaer water of *Sorbet*, dat een zeker mengsel is van water, Rozijnen, en Syroop van Limoenen, die zy na hun welgevallen gebruiken; dewijl hen uit kracht van Mahomeths wet het wijn-drinken verbooden is; des niet tegenstaende drinken vele onder hen, inzonderheit Renegarden of afgevalle Christenen en Korsairen, zelfs ook verscheide Turken overvloedelijk wijn, schoon zulx by hen voor zonde gehouden wort. Zy gebruiken geen andere tafel-laken, dan van root Turks-leer, dat zy op d'aerde spreien, en gebruiken hun neusdoeken in stede van zervetten, uitgezeit op plechtelijke Feest-tijden en by Grooten 's lants, daer dan rontom dit leer een stuk van een blaeuwe doek gehangen wort, om zich daer meê af te vegen. *Drank.*

Het vaet-werk is van tin of aerde, dewijl niemant, hoe hoogh van staet en rijk hy zy, zilvere vaten magh gebruiken; uitgezeit de Sultan, wiens vaten van Massijf gout zijn. Maer hun lepels zijn alle van hout, en een voet lang. *Vaet-werk.*

Zy vergaderen gewoonlijk des morgens in groote straten, alwaer men koopluiden heeft, en op openbare plaetsen, daer zich de *Bazars* of *Marohez* bevinden, en brengen den tijd over met kouten en het drinken van Koffi uit porceleine kopjes, dat zy voor zeer gezont houden, aen welke oefening zy twee of drie uuren des daegs verslijten; bestedende den overigen tijd aen 't drinken van tabak, waer in zy zoo groot een behagen scheppen, datze noit in eenigh huis of her-

bergh by een komen, of hen wort aenstonts *Koffi* en Tabak voorgezet.

Soulfre of Slemp-mael. Wanneer zy zich bywijle willen verlustigen of slempen, 't welk onder hen *Soulfre* genoemt wort, dan begeven zy zich, om zulx te doen, in een byzondere kamer in hun huis, zonder dat hun vrouwen of kinderen daer mogen in komen, en zitten daer dikwils t'eten, drinken, en Tabak te rooken, een gehelen dagh en nacht over. Het speelen met den dobbelsteen, kaert, bal, kloot, nocht met andere speelen, die by ons in 't gebruik zijn, wort by hen niet gepleeght, uitgezeit met het dam-bort, hoewel zulx om geen gelt geschiet.

Groot gebruik der Bad-stoven. De warme Bad-stoven (behalve hun afwasschingen, die zy voor het bidden, uit kracht van Mahomets wet, gehouden zijn te doen) zijn by hen in groot gebruik: want zy laten noit een week overschietten, zonder daer in te gaen; te weten, de mannen gaen 's morgens, en de vrouwen 's namiddaeghs in de bad-stoven, die aldaer in alle steden en byna in alle straten in grooten getale, en voor een geringe prijs te bekomen zijn.

Scholen. Ieder stad heeft ook zeer vele Scholen, die zy *Mesquites* heten, alwaer de jeught lezen, schrijven, en zijferen, hoewel niet verder, geleert wort. In het straffen gebruikenze, in stee van roeden, een kleene houte ry of lini, waer meê zy hen onder de ballen der voeten slaen. Zy doen hen den Alkoran lezen, van voore tot achteren: en wanneer een scholier zulx heeft gedaen, en wel kan lezen, dan leiden al de andere scholieren hem in zijn beste gewaet langs de straten, en verkundigen in die staet si zijn lof met luider stemme. Dit zy dus verre van de zeden en gewoonten der volken van Barbarye in 't gemeen gesproken; met weinigh woorden zal ik hier, 't geen den aert des lants, de dieren en gewassen betreft, ten toone stellen.

Revieren. Daer zijn in Barbarye zeer vele vlieten, die uit het geberghte van den groten Atlas neer-schietten, en meer andere, die uit andere plaetsen koomen afzakken, en haer water in den Grooten Oceaen en in de Middellandsche Zee uitbraken. Het water, dat uit de bronnen van dit geberghte springt, heeft een smaek na d'aerde, daer het uit ontstaet, en het is byna al drabbigh, voornamelijk op de grenzen van Mauritanie of Morenlant.

Wijders, de gehele Kust van Barbarye, aen den Oceaen gelegen, en de vlakke plaetsen tusschen den Oceaen en den grooten Atlas, van d'uitterste en Zuiderlijke grens-palen des landschaps *Sus* tot aen de straet van *Gibralter*, hebben landouwen, die zeer vruchtbaer zijn in het voort-brengen van koorn, gerst, en gras-rijke weiden voor de beesten.

d'Andere Kust der Middellandsche Zee, van de Straet Gibralter tot aen d'Oosterlijke grenzen des landschaps of Rijks van Tripolis, is rouw en rijk van bergen, die zich op zommige plaetsen twintigh en dertigh mijlen landwaert in schietten; tusschen de welke en den grooten Atlas groote vlakke landouwen, en op zommige plaetsen lage heuvelen leggen. Maer het aertrijk verschaft overvloedelijk koorn en welige weiden voor de beesten, heeft vele spring-bronnen en vlieten, die uit het geberghte, ter wederzijde beschaduwt met boomen, afschietten, en in de Middellandsche Zee hun water uitbraken; 't welk duurt tot aen de stad *Kairauan*; maer hooger op leggen de plaetsen dor en zandigh.

Voorby deze vlakke landouwen rijst het aertrijk met heuvelen op, tot aen de bergen van den grooten Atlas, alwaer aen verscheide oorden groote bosch- en gras-rijke bergen leggen, maer zijn weinigh vruchtbaer in het voortbrengen van koorn.

Aen de Zee-kust van Barbarye, *Errif* geheten, en in de lant-streek, nevens den kleinen Atlas gelegen, die meer koude, dan hitte onderworpen is, komt niet zeer veel koorn voort, maer overvloedelijk gerst, die by deze volken zeer in 't gebruik is.

Al deze bergen hebben zeer grote boomen, overvloet van gras en lommer-rijke en koele weide 's zoomers voor de beesten; maer 's winters valt 'er gemeenlijk zoo veel sneeuw, datmen

men nootwendigh daer onder zou moeten verstikken.

De bergen van den grooten Atlas zijn op zommige plaetsen onwoonbaer, ter oorzake van hun overgroote koude, of rouwheit; want het water, dat uit de spring-bronnen in het hertje van den zomer springt, is zoo kout, dat hy gevaer loopt van de hant te verliezen, die dezelve een lange wijle daer in houdt. Dan al die bergen vallen evenwel zoo kout niet, eenige zijn van zoo een gematighde temper, datze volkrijk bewoont worden. De rouwste en onvermakelijkste bergen van den grooten Atlas leggen tegen over het landschap *Tremecene*; maer die door hun overgrote koude niet bewoont worden, grenzen aen Marokko, daer de herders 's zomers hun klein en groot vee ter weide kunnen drijven; hoewel geenzins 's winters: want dan ontstaet 'er uit den Noorden zoo een sterke jacht-sneeuw, dat geen vee noch mensch, zonder levens-gevaer, daer langer kan blijven: waer door de reizers dikwils 's nachts van de sneeu der wijze worden overvallen, datze alle onder de zelve versmooren: gemerkt de sneeu, die des nachts valt, niet alleen wagens en menschen, maer zelfs ook de boomen geheel en al overdekt en overrompelt, zonder stuk of steel, of eenigh teken daer af te kunnen vernemen. Maer 's zomers, wanneer de Zon de sneeu begint te smelten en te ontdoien, komen de dode lichamen en peerden en wagenẽ weer te voorschijn.

Treffelijkheit der vruchten van Barbarye.

Wijders, al de vruchten, die in geheel Barbarye voort-komen, zijn boven mate treffelijk en van een ongewoonlijke smaek. De Rozijnen, Vygen, Kerssen, Pruimen, Persikken, Que-appelen en Aprikosen, die aldaer vallen, zijn veel uitstekender, dan die op andere plaetsen groeien; desgelijx ook de Granaet-appelen, Oranje-appelen, Citroenen, die verre in smaek en zoetigheit dusdanige vruchten van andere gewesten overtreffen. Wat belangt d'Olijf-boomen, die zijn aldaer zeer dik en hoogh, inzonderheit in Marok, Fez en Algier; maer d'Olijf-boomen in Tunis zijn niet veel grooter, dan in Europe.

Men heeft daer ook een groote me-

menighte van doorne-bomen, die zekere groote en dikke vruchten voortbrengen, gelijk groote Spaensche Olyven, die zy *Argan* of *Erguen* noemen, dan hier van breder in 't beschrijven van Marokko. Daer valt ook overvloedelijk Boom-wol en Zuiker.

Achaovan Abiat. Onder andere gewassen groeit byna langs de gehele kust van de Middellandsche Zee zeker heesterachtigh gewas, *Achaovan Abiat* in 't Arabisch geheten, 't welk in 't Neerduitsch witte byvoet te zeggen is. Het heeft vele houtige takken, die tot de hooghte van twee of drie ellebogen opschietten, en met een asch-verruwige wol bestroit zijn, met breede en diep ingekerfde bladen, die aen de binnenste zijde zwart en aen de buitenste wit zijn, en in dikte en groente met de bladen van de byvoet overeenkomen. Het krijght gout-gele bloemen, die kroonsgewijze by elkandre zitten, die van den kruis-wortel zeer gelijk, en vervliegen eindelijk tot stuifjes. By de hedendaeghze Herbaristen wort dit gewas, dat hier te lande cieraets halve in verscheide tuinen wort aengequeekt, in 't Latijn *Cineraria*, dat is, asch-kruit, na zijn asch-verruwige kleur, en *Jacobea marina*; dat is, Zee-Sint-Jans-kruit, geheten; om dat het aen den zee-kant groeit, en in gestalte met de gemene Jacobea of het Sint-Jans-kruit over-een-komt.

Het assiedsel wort gezeit den steen uit de blaes en nieren te drijven, en de verstoppingen der ingewanden, inzonderheit de verstoppingen der lijfmoer t'openen.

Op de voorgemelde gras-rijke plaetsen voeden d'inwoonders heele kudden van groot en kleen vee. 't Geberghte, desgelijx ook de dikke en dichte boschaedjen voeden zeer vele wilde beesten; en een ongeloofelijk getal van apen, wilde bokken, leeuwen en tygers en meer andere wilde wrede gedierten; als meê verscheide slagh van vogelen en vergiftige slangen.

Barbarye heeft ook verscheide gout, zilvere en andere mijnen; daerenboven werpt de Zee aen zijn stranden Ambregries op, als in 't byzonder in 't beschrijven van ieder lantschap zal blijken.

Na het verhalen van 't geen Barbarye, (dat nu gesplist en verdeilt, bywijle weer onder een eenigh Opperhooft gebragt, en dan weer in verscheide Staten verdeilt was,) in 't geheel of algemeen betreft, zal ik vervolgens ieder Koningrijk en landschap, benevens desselfs gedenkwaerdighste byzonderheden in 't byzonder en afscheidentlijk ten toone stellen, en met het Koningrijk van Marokko een aenvang maken.

MAROKKO.

Klaveer.

Het Koningrijk *Marokko*, beneven dat van *Fez*, beslaet ten huidigen dage het gehele gewest, dat by d'Ouden met den naem van het Tingitanische Mauritanie, (dus geheten na zijn hooft-stad *Tingi*; heden *Tanger*,) bekent was; wiens inwoonders van de Grieken Maurusiers, en van de Latijnen Mauren, dat is, Mooren, na hun verruwe, genoemt wierden, ter oorzake misschien dat in oude tijden d'inwoonders bruin of zwart van verruwe zijn geweest.

Het heeft ten Westen en Noorden de groote Zee, met den zee-boesem *de las Yeguas* of *Jumens*, en strekt zich met zijn zee-kant van de stad *Messe*, alwaer de vliet *Sus* in de gemelde Zee stort, tot aen de stad *Azamor*, daer de vliet *Umarabie* of *Ommarabih* zijn water in Zee uitbraekt. In 't Zuiden springt het in het geberghte van den grooten Atlas, tot aen den vliet *Ommarabih*,

p.104

A.

FEZZÆ
ET
MAROCCHI
REGNA AFRICÆ
CELEBERRIMA.
OCEANUS
C. de Non siue Nao
C. de Guer
Rio Mesa
Terra de Indauzar
Montes Claros olim Atlas mons.
Meridies
Vbiduia cali pop.
Ideuacal populi
Suz reg.
Campo de Cuz
Cuzula reg.
Mussinu dæ pop.
Serra de Haba
M A R O C C H I
Marruecos
Enedri pop.
Hea reg.
R E
Con dare
N U M.
Serra Verde
Dara reg.
Ruchi pop.
Tedles
Beninia raz gens
Nußini
5 10 15 20
illiaria Germanica communia.

LANTICUS, QUI HODIE
MAR DEL NORT.
Golfo de las yeguaz,
id est equarum.
HISPANIÆ PARS.
Septentrio.
Estrecho de Gibraltar.
MARIS
MEDITERRANEI
PARS.
Fez
Horari
Podeaca
Garet.
Campos de
Anget.
Gibraltar
Tanger
Arzila
Larache
Cadiz
Rio Guadalquivir
Velez
Pennon de Velez
Temesna regio
Elchauz

rabih, die uit zekeren bergh van den grooten Atlas, *Dedes* geheten, neerſtort, en een ſcheits-pael tuſſchen dit Koningrijk *Marokko* en dat van *Fez* verſtrekt, dat hy ook een ſtuk weegs ten Noorden omringt.

Wat belangt de groote des Rijks; het ſtaet aen te merken, volgens Diego de Torres, dat de Mahometanen, d'inwoonders dezer plaetſen, de wijte der plaetſen van elkandre by dagh-reizen, en niet by Spaenſche mijlen rekenen; maer de Spanjerts hebben ieder dagh-reis op tien Spaenſche mijlen gebracht. Zoo dat na deze rekening het Rijk van Marokko de lengte van zeventigh Spaenſche mijlen heeft; te rekenen van den vliet *Ommirabih*, die 't Rijk *Marokko* en *Fez* van elkandre ſcheit, tot aen den Kaep of uithoek *Aguer*, waer door Marok van *Tarudant* geſcheiden wort, dat Torres onder *Marokko* niet betrekt, daer het nochtans gevonden wort onder het landſchap van *Sus* ingewikkelt te zijn; zoo dat de lengte van *Tarudant* by de voorgaende lengte van zeventigh mijlen te voegen zy.

In de breete, genomen van *Mazagan* tot aen *Dara*, heeft Marok zeſtigh mijlen; en aen den zee-kant. van het Ooſten na 't Weſten, te rekenen van den vliet *Azamor* tot aen de Kaep *Arguer*, vijftigh mijlen: in welke lantſtreek vele treffelijke plaetſen en havenen leggen, als *Azamor*, *Mazagan*, en *Safy*, benevens verſcheide Arabiſche volken, die met hun hutten op wagens omher zwerven, om geduurigh verandering van weide te hebben.

Het Koningrijk Marok begrijpt in zich zeven landſchappen, als het landſchap *Marrok*, *Hea*, *Sus*, *Gezule*, *Duquele*, *Eſkure*, of *Haskore* en *Tedle*.

De voornaemſte vlieten van *Marok* komen hier in betrachting, en vinden in deze algemeene beſchrijving van dit Rijk veel meer plaets, dan in het beſchrijven van ieder landſchap in 't byzonder; aengezien dezelve, door de verſcheidenheit van hun loop, verſcheide landſchappen kunnen toegeeigent worden.

d'Eerſte onder deze vlieten, na 't Weſten, *Sus* of *Sous* van de rontom gelege volken geheten, by de vermaerſte Lant-beſchrijvers voor den vliet *Una* van Ptolomeus gehouden, deelt zijnen naem meê aen *Sus*, het laetſte en allerzuiderlijkſte landſchap van dit Rijk, en neemt zijnen oorſprong uit de bergen van den grooten Atlas, die een ſcheits-pael tuſſchen het landſchap *Hea* en *Sus* verſtrekken, inzonderheit uit den bergh Ilda, gelegen dicht aen den bergh *Demenſer*. Van daer ſtort hy tuſſchen de hoeken van dezen bergh recht van 't Noorden na 't Zuiden neerwaert, en bewatert de landouwen van *Sus*, tot tegen over *Tagauoſt*, alwaer hy van loop verandert, en na 't Weſten door de drie klene ſteden *Meſſe* vloeit, en zijn water by *Guerteſſen* in de groote Zee uitbraekt.

De *Tenzift* of *Tenſiſt*, een andere groote vliet, neemt zijnen oorſprong uit eenen anderen berg van den grooten Atlas, by de ſtad *Animmey*, in het laudſchap van Marok, en ſchiet door vlakke plaetſen na 't Noorden, tot dat hy in zeker lantſtreek van het landſchap *Duquele* in de groote Zee ſtort; hoewel te voore vermeerdert met het water van andere revieren, die uit den groten Atlas neerſtorten, inzonderheit drie vermaerde, als de vliet *Eciffelmel* of *Sifelmel*, *Niffis* of *Hued Nefuſa*, en *Agmet*. Daer zijn'er, die den vliet *Tenzift* voor den vliet *Futh* van Ptolomeus houden; en de mont van dezen vliet wort volgens Marmol by Ptolomeus Aſama geheten. *Tenziſt.*

De vliet *Eciffelmel* ontſtaet, volgens Marmol, uit den bergh *Sikſiua*; maer volgens Sanut en andere uit den bergh *Hantete*, boven Marok, en daelt daerna neerwaert, en vloeit door vlakten, tot dat hy in den vliet *Tenzift* valt. *Eciffelmel.*

De *Niftis* of *Hued Nefuſa* ſpruit meê uit den bergh *Hantete*, een gedeelte van den grooten Atlas, boven Marok, 't welk hy rontom beſproeit, en vloeit door vlakke plaetſen, tot dat hy zijn water met den vliet *Tenzift* vermengt. *Niftis.*

d'*Agmet* is een ſchoone vliet, heeft altijt klaer water, en neemt meê zij- *Agmet.*

A a nen

nen oorſprong, gelijk de vliet *Tenſiſt*, uit den bergh *Agmet*, uit zeker Meir, gelegen dicht aen de ſtad *Agmet*, van dewelke hy zijnen naem ontleent, en vervolght daerna zijnen loop tot na aen de ſtad *Marok*, alwaer hy onder d'aerde duikt, maer komt daerna weer te voorſchijn, en vervolght zijnen loop, tot dat hy in den vliet *Tenzift* ſchiet.

Aſifnual. De vliet *Aſifnual* ſchiet uit den bergh *Sikſiua*, een van d'armen van den grooten Atlas, boven *Delgumuha*. Hy ſtort uit het geberghte met groot gedruis, en vloeit daerna door vlakke plaetſen, en verſtrekt een ſcheits-pael tuſſchen het landſchap *Hea* en het naeſt-gelegen landſchap, en valt eindelijk in den vliet *Tenzift*, beneden *Azaſty*, na dat hy den klenen vliet *Sekſana* ontfangen heeft.

Teceuhin. Twee andere vlieten, beide met elkandre *Teceuhin*, 't welk windſelen betekent, en ieder in 't byzonder *Teceut* geheten, ſchietten uit den bergh *Gugidime*, een gedeelte van den grooten Atlas, uit twee bronnen, ontrent een mijl van elkandre gelegen, en vloeien daerna door vlakke geweſten dwers door het landſchap van *Haſkora* of *Eſkura*, en ſtorten daerna hun water in de zwarte vliet, van d'inwoonders *Hued Abid* geheten. Hun water, geleit door verſcheide water-lopen in de velden en tuinen, maekt dezelve zeer vruchtbaer.

Hued la Abid. De *Hued la Abid*, dat is, de vliet der zwarten, neemt zijnen oorſprong een mijl van de ſtad *Bzo*, in 't geberghte van *Animmey*, alwaer het landſchap van *Eſkure* aen dat van *Tedle* grenſt, en ſchiet door diepe valeien in woeſte bergen, en ontfangt, in het vloeien na 't Noorden, het water van de twee vlieten *Teceuhin*, en van eenige andere vlieten van kleen belang: daerna ſtort hy zijn water in den vliet *Uma Rabea* of *Ommirabih*, nevens een breden en veiligen wegh, van d'Afrikaners *Magerat Esfa* geheten, dat is, een effen wegh.

Habid. Daer is ook een kleene vliet *Habid*, die zijnen oorſprong ſchijnt te nemen, volgens Sanut en andere, uit het geberghte *Teueſons*, en verſtrekt tuſſchen het landſchap van *Haskore* of *Eſkure* en dat van *Duquelle*, een ſcheits-pael, en ſtort eindelijk zijn water in den vliet *Tenzift*.

De groote vliet, *Umarabea* by Marmol, by andere *Ommirabih*, en by Sanut *Ommirabili* geheten, ontſtaet uit den bergh *Magran*, een arm van den grooten Atlas, ter plaetſe, daer het landſchap van *Tedle* aen het Koningrijk van *Fez* grenſt, en vloeit door de vlakte van *Adakſum*, en ſchiet daerna door zekere enge valeien, alwaer een zeer ſchoone brugh geſticht is door Abul Haſcen, de vierde Koning uit den huize der Marins. Van daer ſchiet hy na 't Zuiden, en overwatert de vlakten, gelegen tuſſchen de landſchappen van *Dukale* en *Temeſne*, tot dat hy eindelijk by *Azamor*, na het ontfangen der wateren van den vliet *Huadelhabid* en *Derne*, in de groote Zee ſtort. Deze vliet kan in de lente nocht 's winters niet overwadedt worden; waerom de volken, die aen den oever woonen, de luiden en koopmanſchappen over een pont, gemaekt van opgeblaze bokke-vellen, met horden of korven daer aen gehecht, overvoeren. Hy verſchaft zoo overvloedelijk Elft, dat niet alleen d'inwoonders van de ſtad *Azamor* en *Marok* daer meê een zekeren tijd van 't jaer gevoet; maer ook Andaluſie en Portugael verzorght worden.

De *Darna* ſchiet uit het geberghte *Magran*, en vloeit voorby de ſteden *Efza* en *Tefza* van het landſchap *Tedle*, tuſſchen zekere heuvelen, en loopt van 't Zuiden na 't Noorden door vlakke plaetſen, tot dat hy zijn water in den vliet *Ommirabih* ſtort.

De klene vliet *Sikſiva*, geheten by eenigen *Seſſua* en *Seſſaua*, na den berg, daer zy uitſtort, ſcheit het geberghte *Neſiſe* van het geberghte *Semede*, en vloeit door de ſtad *Elgumuha*, en braekt daerna zijn water uit in den vliet *Aſifnual*.

De *Tefethne*, zoo geheten ter oorzake van het ſtorten in de groote Zee by deze plaets van het landſchap *Heu*, krijght zijnen oorſprong uit den bergh *Gebelelhadi*, en vloeit door de vlakte van

van *Hea*, en bewatert de plaetsen *Ileusugaghen*, *Tesedgest*, en *Kuleihata*: na het verdeilen in verscheide takken, vervalt hy in Zee, tegen over de Kaep en 't eilant *Magador*.

De vliet, van Sanut in 't Spaens *Rio dos savens*, en in 't Portugees *de los Savolos* geheten, dat in 't Neerduitsch Elft-vliet betekent, zoo geheten ter oorzake van de groote meenighte dezer visschen, die zich in zijnen mont onthouden, schiet uit den bergh *Gabelelhadi*, en vloeit door eenige plaetsen van het landschap *Hea*, en vervalt by de plaets *Amama* in den grooten Oceaen.

De *Tekuleth*, gehouden by Ruscel voor den vliet *Diur* van Ptolomeus, heeft op zijnen oever een stad, meê *Tekuleth* geheten, en zijn mont leit van den mont van *Tenzift* drie mijlen. Hy valt tusschen *Goz* en *Amama* in Zee, en leit met zijnen mont dicht by den mont van den vliet *dos Savens*.

De *Imissen* schiet uit den bergh van *Siksiva*, uit zeker plaets *Guzule*, en loopt na 't Zuiden, en stort zijn water by de plaets *Ansuler*, niet verre van de Kaep *Non*, in Zee.

De lucht van dit gewest is gemeenlijk veel warm'er, dan die van Europe; maer de lucht op 't geberghte valt gemeenlijk kout, voornamelijk op hooge bergen, die ook meer met sneeu overdekt leggen, en by gevolgh des t'onvruchtbaerder zijn.

De vlakke plaetsen van Marok, gelijk ook die van 't Koningkrijk Fez, worden bewatert met ontallijke vlieten en klene water-loopen, die uit de naby-gelege bergen storten, en de landouwen zonderling vruchtbaer maken.

Wijders, dit Rijk is overvloedelijk van alle dingen, die tot 's menschen onderhout van nooden zijn, verzien. Men heeft daer ongemeene goede Oli van Olyf- en andere bomen, *Erguen* geheten, welker oli, gemaekt van de versche vruchten, zeer bitter, maer evenwel zeer goet is, om daer meê te braden.

De Wijn-stok is'er in overvloet, welks afgeplukte druiven rozijnen verschaffen, of versch gegeten worden. De wijn, daer uit geperst, is zonderling geurigh en heerlijk.

Daer is ook overvloet van Dalen, Vygen, Persikken, Noten, Pingels, Zuiker, Vlasch, Hennip, Weed, en Honigh.

Men vint'er gout, zilver- en koper-mijnen, en overvloedelijk marmer-bergen. Daer zijn, volgens getuigenis van Diego de Torres, in de bergen van Atlas, geheten *Claros*, zeer vele gout-mijnen; maer worden, uit bevel van den Xerif, niet geopent. *Gout-mijnen.*

De vlakke plaetsen en bergen voeden groote Ossen, Peerden, Muilen, wilde Bokken, Ezels, Schapen, desgelijx Leeuwen, wilde Zwijnen, Reën, Hazen, Wolven en meer andere dieren, gelijk in het beschrijven van ieder landschap in 't byzonder zal blijken. *Dieren.*

Geen plaets byna is 'er in geheel Barbarye, daer zoo een groote meenighte van Kamelen gevonden wort, dan in Marok, waer van zich d'inwoonders, in het dragen der lasten en koopmanschappen uit de binnenste plaetsen na den zee-kant, met groot voordeel dienen; gemerkt peerden veel te zwak vallen, om over bergh en dalen in het gulle zant en onder de hitte der Zonne zware lasten te dragen. *Kameel.* *Leo Afrik.*

Het blijkt de Kamelen zeer vernuftige dieren moeten zijn: want alsze tusschen Ethiopien en Barbarye boven hun gewoonlijke reize een daghreizens meer te doen hebben, dan kunnen de meesters hen met slaen noch stooten niet een voetstap verder voort krijgen; maer vinden zich benootzaekt eenige lietjes voor hen op te zingen, waer in zy een zeer groot behagen scheppen, en daer op zoo gezwint hun reize vervolgen, dat de drijvers hen naulix kunnen volgen. Men heeft by ervaernis bevonden, dat d'Afrikaensche Kamelen, die verre d'Asiaensche Kamelen in sterkte overtreffen, vijftigh dagen met hun lasten op 't lijf, zonder eenigh voeder, hebben kunnen reizen; houdende alleenlijk het lijf by het verteeren van hun eigen deelen des lichaems: namelijk, eerst verteerde het vleesch van hun bulten, daerna het vleesch van de buiken, en eindelijk dat van de heupen: waer door zy zoo machteloos wier- *Teken van verstant.* *Leo Afrik.*

den, datze naulix het gewicht van hondert pondt konden dragen. Wat belangt de gestalte, paring en andere eigenschappen des Kameels, die staen te voore wijtlopigh verhaelt. *Zie pag. 14.*

Guahox of wilde Ossen.

Daer valt ook in dit Rijk, desgelijx in de landschappen van *Duquele* en *Tremisen*, zeker slagh van wilde Ossen, van d'inwoonders *Guahox*, en van de Spanjerts *Vacas Bravas*, dat is, woedende Koe geheten. Het is een dier, dat in snelte tegen een Hert opmagh, maer is kleinder, dan een Os, donker-bruin van steert, zwart en scherp van hoornen, zoet van vleesch, met een huit, die eigentlijk bequaem is, om schoenen daer van te maken. Zy loopen gemeenlijk in de bosschen by heele troepen van hondert en twee-hondert sterk.

De Revieren verschaffen ook groote stukken van Amber of Walschot, als meê overvloedelijk Elft, groote meenighten van Snoek en Ael, en meer andere visschen. Daerbeneven wort in de monden der revieren een groote overvloet van allerlei slagh van Zee-visschen gevangen. Wat aengaet de zeden en gewoonten der Marokkers in 't gemeen, die hebben zich aldus.

De Mooren of volken van Marrok zijn deurgaens wel gezet, en sterk van lichaem, en byna met al d'inwoonders van Barbarye van een zelve gesteltenis. Zy vallen zeer schrander en spitsvondigh van geest, en zijn alle byna vol zwart-gallige vochtigheden, die gemeenlijk gaeuwe herssenen veroorzaken.

Zy leggen zich op den koop-handel, lant-bou, oorlogh en wetenschappen, en hebben een zonderlingen drift tot wichelarye.

Hun vrouw-volk, dat altijts binnen 's huis gehouden wort, erneert zich met spinnen, tapijt-werk en andere dingen te doen, en heeft witte en zwarte slaven van beide sexe, die haer ten dienste staen.

Zy snijden hun broot noch vleesch met geen mes, maer breken dat met de hant aen stukken. d'Aerde, met een mat van biezen of een beeste-vel, *Tayfor* by hen geheten, overspreit, verstrekt hen een tafel en tafel-laken,

en

en de tong een zervet, waer meê zy de handen aflikken, die zy bywijle ook aen 't hair van hun slaven afvegen. Wel is waer, dat wel-gegoede luiden zich in alles heuschlijker dragen, en hun mael-tijt op tapijten doen.

Zy hebben osse- en schape-vleesch en gevogelt en wilt-braet in grooten overvloet, daerbeneven treffelijke voorn en andere visch, die 't gebergh te van den grooten Atlas, en inzonderheit de vliet *Tenzift* verschaft. Hun gewoonlijke spijze is *Kouskous*, die van meel, (met water gemengt, en in vorm van een ronden klomp beslagen,) gemaekt, en daerna in een aerde vat, met vele kleene gaten op den bodem, gedaen wort, dat zy dan boven een andere kookende pot zetten, alwaer de damp het gaer kookt. Daerna nemenze het gaer gekookte meel daer af, en eeten het by groote stukken, 't welk zeer aengenaem van smaek is, en wonderlijker wijze het lichaem voet en vet maekt. Het gasten en slempen is hier zeer gemeen, want men ziet dikwils in de huizen der Grooten voor een eenigh gast-mael twintigh of vijf-en-twintigh schapen aen 't spit leggen; hoewelze grooter als onze schapen zijn.

Hun drank, onder andere, is zeker vocht, gemaekt van in zuiker geleide rozijnen en water; of mede, gemaekt van veel water en honigh. Maer de meeste, en voornamelijk die aen den berg Atlas woonen, drinken gemeenlijk gekookte most, waer door zy achten de wet, die hen verbiet wijn te drinken, te kunnen onderhouden, met zich van 't geen t'onthouden, dat eigentlijk voor wijn gehouden wordt. Velen bereiden ook hun drank van honigh en dadelen; en anderen, die geen wijn willen nuttigen, drinken geite- en kamele-melk.

De Mooren van de stad Marok en andere plaetsen dragen hemden en lange kouzen of pols-broeken, en rokken, die hen op de knien hangen, van root scharlaken of andere kleur; hoewel luiden van staet ook zijde rokken dragen, met ry-rokken, en kaproenen van zijde of laken op hun hooft. Zy dragen ook op het hooft scharlaken- roode bonnetten, en aen de voeten broosjes, muilen en schoenen met enkele zoolen, die zy *Reyas* heten.

De vrouwen dragen ruime hemden, die haer tot over de knien hangen, met lange linne broeken, boven ruim en onder naeu, die haer tot over het dik van de billen komen. 's Zomers dragenze bonnetten van zijde, en andere 's winters van laken, voornamelijk wel-gegoede luiden. In steê van een overkleet of mantel dragenze zeker slagh van lange kleden, *Likares* by d'inwoonders geheten, van zijde of wolle, die met veelerlei werken en zomen of franjen verciert, en zoodanigh gemaekt zijn, datze de zelve met een zekere gesp, (die rijke van gout of zilver, en slechte vrouwen van koper of yzer hebben,) van voore toegespen. *Dracht der vrouwen.*

Wijders, zy dragen dierbare juwelen van gout en zilver, en met edele gesteenten en peerlen bezet, als pendanten aen d'ooren, en snoeren en ketenen, met Spaensche realen daer aen, aen den hals; brazeletten aen de armen en beenen, die zy *Gagales* noemen, gemaekt in vorm van een groote ring of hals-boeien; door welk geduurigh dragen de meeste vrouwen aldaer byna altijts met kak-hielen loopen.

De tale, die in dit gewest gesproken wort, is de Moorsche, Arabische en Gemische tale. De Moorsche is d'oude Afrikaensche tale, of veel meer een mengsel van verscheide talen, met een weinigh gebroken Arabisch. Zy gebruiken ook d'Arabische tale; hoewel niet heel zuiver, ter oorzake van 't verkeeren met uitheemsche volken, waer door vele vreemde woorden onder d'Arabische tale gemengt worden. Wat belangt de Gemische tale, die is een vermengde tale, namelijk, half Spaensch en half Portugees. *Tale.* *Moquet. Voyag. lib. 1.*

Daer is noch een andere tale, *Tamacete* geheten, die niet kan geschreven worden, en gesproken wort by zekere blanke volken, die, in het reizen van *Marrok* na *Tarudant*, benoorden den bergh Atlas woonen, en zich roemen uit Christenen herkomstigh te zijn.

Wat belangt hun echten-staet; ieder *Echten-staet.*

der man heeft hier, gelijk op alle plaetsen, daer Mahomeths leere bloeit, vele vrouwen, uit kracht des Alkorans, die gehengt op een zelven tijt vier wettelijke vrouwen te mogen hebben, en van dezelve te scheiden en andere te nemen. Om zich in den huwelijken staet te begeven, gebruiken zy een *Kaziz*, met een Notaris en getuigen. De Notaris maekt van 't geen de man belooft aen de vrouw tot een bruit-schat te geven, een bezegelden brief, dien zy *Kodaka* noemen: want de vaders geven hier haere dochters niet ten huwelik: en de mannen, wanneerze van de vrouwen scheiden, geven haer, dat zy haer belooft hebben. Wanneer een man van zijne vrouw scheit, dan magh hy weer een andere nemen; maer haer evenwel niet trouwen, dan vier maenden daerna.

Indien de vrouw wil van haeren man scheiden, dan verliest zy haer huwelix goet: en men ziet daer vele mannen, die menig-werf met het zelve huwelix-goet hertrouwen, door middel van het quaet onthael, dat zy hunne vrouwen aendoen, die bly toe zijn, datze van hen scheiden, om gerust te leven.

Behalve de wettige vrouwen, mogenze aldaer zoo vele andere vrouwen houden, alsze willen of kunnen voeden: uit welke laefte de Koning eenige magh kiezen, die hy aen zijne gunstelingen of vorsten van zijnen staet kan verloven. Het is hen ook geoorloft by hun slaven, die witten en blanken zijn, te slapen; doch zijn ook gehouden, uit kracht van een byzondere gewoonte, alle nachten by een ieder van hun vrouwen te slapen, maer 's daeghs alleen by hun slaven en byzitten. De Koning heeft gemeenlijk vier getroude vrouwen, maer ontelbare byzitten, die hy in het vrouwentimmer opgesloten houd, en haer alle, wanneer hy zijn vermaek wil nemen, in zijne tegenwoordigheit naekt doet baden; daerna kiest hy een uit, die hem gevalt, om haer in 't byzonder te bekennen.

De plechtelijkheit van hun trouwen is dusdanigh. Zy zetten de nieuw-getroude vrouw op een cierlijk uitgedoste mulet, rontom omringt met

met een ront ſpanſel, in vorm van een toorn, met tapijten, na de Turkſche wijze, overdekt, zulx niemant haer, dus opgeſlooten, zien kan; maer zy, in tegendeel, ziet door zekere dunne doek een iegelijk. Boven aen dezen toorn ſteken zy een vaen, en doen de bruit in die ſtaetſi door de gehele ſtad omdragen, met brave muletten achter aen, beladen met het goed, dat de bruidegom haer ten huwelik heeft gegeven: waer na mannen en vrouwen in groote meenighten volgen, die, inzonderheit de vrouwen, onder het trommelen na de Moorſche wijze, luits keels ſchreeuwen en roepen. Na het vertoonen van deze ſtaetſi, gaenze aen tafel zitten, en begeven zich, na 't eten, na zekere ruime en open plaets, alwaer al de vrienden, indien het een Rit-meeſters of Krijghs-man is, te paert vergaderen, en zich voor de bruit, den tijt van twee uuren, met de ſpeer oefenen.

Maer, volgens het ſchrijven van Diego de Torres, wort de bruit gevoert op een wel toegedoſten kameel, in zeker klein kaſteeltje of kleenen toorn, *Gayola* by hen geheten, die wel vaſt daer op gebonden en cierlijk uitgeſtreken, en met enkel en dun tafet overtrokken is, om een ieder lichtelijk, zonder zelfs gezien te worden, daer door te zien, met een grooten ſtoet van ruiters en vele zangereſſen achter haer. Daerna wort zy gevoert na 't huis van haeren vader, en van daer na 't huis van haeren man, alwaer een groot aental volks by een vergadert is, om vrolijk te zijn, te zingen en te danzen. Zy bedrijven op hun bruiloften groote vreughde-tekenen, en doen zware onkoſten, inzonderheit luiden van ſtaet.

Indien de man bevint zijn vrouw geen maeght te zijn, dan ſcheid hy van haer, en zend haer wegh, met al 't geen, dat hy by haer gebracht heeft: maer zoo hy, in tegendeel, haer bevind noch maeght te zijn, dan doet hy haer broek bebloet door de ſtad dragen, tot teken van noch maeght te zijn. De zelfde gewoonte wort ook by de Joden onderhouden.

Op hun kerk-hoven en begraefplaetſen gaen voornamelijk de vrouwen alle vrydagen en op heilige dagen hun dooden behuilen, met blaeuw rougewaet aen, in ſtede de rou hier te lande zwart is. Wanneer iemandt komt te ſterven, dan makenze met ſchreien groot misbaer, en geven groote tekenen van hun leet-wezen; voornamelijk over den doot des Konings, of van aenzienlijke en achtbare mannen. Zy huuren ook, om de rou des te ſtatelijker te maken, zekere vrouwen, die met huilen en haer hooft met de handen te ſlaen en met de nagelen te krabben, groot gewelt en misbaer bedrijven. *Rou over de dooden.*

Wanneer 't lijk ter aerde zal beſteet worden, dan waſſchenze dat eerſt geheel af, en bewinden het in nieuw linnen, en dragen het op een baer, met eenige *Kazis* en *Kazizes* en andere perzonen achter aen, ter uitvaert. Zy haeſten zich geweldigh in dit bedrijf, en roepen onder het gaen God, luits keels, met deze woorden aen, *Ala, Ala*, dat is, *God, God*, zonder evenwel Mahometh uit hun gebed te ſluiten. In dezer wijze komenze aen de begraef-plaets, die buiten de ſtad is, en begraven 't lijk in zuivere of gewijde aerde: de graf-ſtede is van ſteen, onder ruim en boven eng, overwelft; zoo dat geen aerde op 't lijk geſmeten wort. Het lijk wort aen de zijde der graf-ſtede geſtelt, en ieder graf-ſtede begrijpt alleenlijk een eenigh lijk; 't welk zy, volgens hun zeggen, hier om doen, om zich des te vaerdiger, wanneerze ten oordeel zullen geroepen worden, te laten vinden, en niet, met het zoeken na hun verſtrooide benen, belet te worden. Zy brengen ook aen de graf-ſtede ſpijze, en begraven gemeenlijk by het lijk zilver en juwelen, op dat de dooden deze voordelen in de andere werelt zouden vinden, en zich daer van dienen.

d'Inkomſten van dit Rijk, die jaerlix in 's Konings ſchat-kamer komen, loopen zeer hoogh, en worden van eenigen aldus opgerekent. Ieder menſch, 't zy man of vrouw, onder de twalef jaren, of, volgens Botero, onder de vijf jaren, betaelt vijf vierde deelen van een dukaet: zoo veel wort *Diego de Torres.* *Botero. Relat. univerſ. p. 2. lib. 3.*

wort ook betaelt voor ieder haert-ſtee; 't welk by hen *Garama* geheten wort. Van ieder mudde pluk-granen ontfangt de Koning de twede; van den ooghſt des koorns en het voer der beeſten, de tiende; en dan noch de tiende van de tiende, maer van ieder zak tarruwe, die gemalen wort, een halve reael. Behalve deze zijn daer meer gewoonlijke en buiten-gewoonlijke ſchattingen, en tollen, die zy by wijle hoogh doen rijzen, om daerna de zelve te verlagen, uit inzicht alleenlijk van den onderdanen de laſten des te behagelijker te maken, en hen te doen geloven, dat zy hen gunſte bewezen hebben, voor 't geen zy quijt geſcholden hebben. De Chriſten koopluiden betalen ook voor de waren, die zy in en uit het lant voeren, zware tollen; en daer-en-boven voor het recht en verlof van daer vry te mogen handelen, een groote zom penningen.

Wat den Koning machtigh en rijk maekt.

Eindelijk maekt de volkome heerſchappy den Koning, die hy over al de goederen van zijn onderdanen heeft, rijk en machtigh: want geen onderdaen bezit eenigh eigen goet: en wanneer d'*Alkayden*, dat is, Lantvooghden en andere loon-trekkende amptenaers komen te ſterven, dan berooft de Koning hen van al 't geen zy nalaten, niet anders als of hy de wettige erf-genaem was. Wel is waer, dat de Koning, indien de geen, die ſterft, kinderen nalaet bequaem ten oorlogh, hen het zelfſte ampt geeft, dat hy den vader gaf. Maer indien de kinderen kleen zijn, dan onderhoud hy de zoonen zoo lang, tot dat zy wapenen kunnen handelen, en de dochters tot datze getrout zijn. Desgelijx geeft de Koning, om de goederen der rijken na hun doot te hebben, hen bywijle eenig lant-beſtier, of eenigh ander ampt, dat gelt opbrengt, onder ſchijn van hen te begunſtigen: 't welk oorzaek is, dat een ieder, zoo wel te Marok als Fez, alwaer zulx mee gepleeght wort, om deze ongelegentheden voor te komen, zijne rijkdommen pooght te verbergen, en verre van 't hof te blijven, om zich uit 's Konings oogen te houden.

De Koning krijght ook d'eerſtelingen van de vruchten en beeſten; namelijk, een eenig beeſt van de twintigh, en twee, wanneer 't getal tot hondert en daer over komt. Zy trekken ook de tiende der vruchten, die de volken, die op 't geberghte woonen, verzamelen, voor het verlof, dat hen van de vlakke plaetſen te mogen bebouwen, toegeſtaen wort.

Wijders, de Hollanders, Engelſchen en Franzoiſen drijven zeer ſterken koophandel op 't Rijk van Marok, met verſcheide waren in 't lant te brengen, als laken, &c; en andere daer weer uit te brengen, als, Turks-leer, weed, zuiker, oli, gout, waſch, en andere koopmanſchappen: en hebben ook in de ſteden Salé, Zaffi, en op andere plaetſen hun Konſels leggen.

De meeſte inwoonders zijn Mahometanen, en onderhouden zoo ſtips hun wet, dat hun *Morabuts* of Prieſters in voorige tijden het leeren van alle hooge wetenſchappen, als zeer nadeligh aen den voortgang van hun leere, hebben doen uitroien; zulx ten huidigen dage in dit Rijk alleenlijk de Letter-kunſt, de Wet, d'Alkoran, en de Poëſye geleert wort; derwaert al d'inwoonders van Barbarye, de Numidiers, zelf de Jalofen zich begeven, om die te leeren.

Het ſtaet aen te merken, dat de Marokkers in eenige dingen in 't ſtuk van Godsdienſt verſchillen: gemerkt deze volken de leere volgen van den Xerif Hamet, d'eerſte Koning van den ſtam, die heden den ſcepter voert: want dees, eerſt een monnik, verliet zijn kluis in 't jaer vijftien-hondert en veertien, en begon een nieuw licht van zekeren Efurkan te preken, getrokken, zoo hy zeide, alleenlijk uit de ſchrift, en toonde, dat de leere van eenen Ali Omar, en van andere uitleggers over Mahomets leere, niet dan menſchelijke overleveringen waeren, en men zich aen de zuivere en enkele ſchrift van Elfurkan te houden had, die een getrouwe uitlegger der zelve leere was. En in ſtede de Turken niet willen gedoogen dat iemandt buiten hun Gods-dienſt in hun Moſken komt, op ſtraffe van hun leven, zoo ſtont deze fijne Profeet in tegendeel aen allerlei landaert, zoo wel Chriſtenen

nen, als Joden, toe, zijn preken te hooren en al de plechtelijkheden van zijnen Gods-dienst by te woonen. Ter zake van dit verschil in Gods-dienst dragen de Turken en Marokkers elkandre een zonderlingen haet toe, en bejegenen elkandre zeer qualik: ja, de Turksche slaven worden aldaer immers zoo wreet gehandelt, als de Christene slaven.

Zy onderhouden evenwel alle plechtelijke hoogh-tijden ; die de Turken en andere Mahometanen onderhouden, inzonderheit het Paesch-feest. Dan rijd de Koning, heerlijk uitgedost, op Paesch-dagh, met den *Bassa* en veel andere groote Heeren, te paert en te voet, met grooten pracht en heerlijkheit, onder 't spelen op schalmeien, trommelen, trompetten, en het slaen op kopere bekkens en andere vreemde speel-tuigen, na buiten. By wien dan, zoo dra hy ter bestemde plaetse buiten de stad gekomen is, twee rammen gebraght worden, dien hy, na verscheide plechtelijkheden, den strot afsteekt en doot laet bloeden. Indien deze rammé, na het kelen, aenstonts doot blijven, zulx wort by hen voor een goet voorteken gehouden; maer blijvenze lang in 't leven, dan belovenze zich daer af in het aenstaende jaer veel onheils en tegenspoets.

Men heeft daer zeer vele Joden door 't geheel Rijk verspreit, en Christenen van verscheiden landaert, die aldaer koophandel drijven, zonder eenige hindernis of beletsel der inwoonders. Maer de Christene slaven maken 't grootste getal uit, die derwaert uit alle gewesten van Barbarye te koop gevoert, en in een ellendige slavernye gehouden en gehandelt worden.

De Koning van Marok, die heden heerscht, voert den tijtel van Keizer van Afrika, en laet hem ook noemen Keizer van Marok, Koning van *Fez*, *Sus*, *Gago*, Heer van het landschap *Dara* en *Guineé*, Groot Xerif van Mahometh.

Hy voert, gelijk alree te voore gezeght is, een onbepaelde heerschappy; zoo dat niemant daer iet eigens heeft: en al de Mooren, dat meer is, van deze plaetsen zijn gelijk slaven, gemerkt zy niet derven, wie zy ook zijn, zonder verlof uit het Rijk vertrekken, op pene van aen den lijve gestraft te worden.

Arabers in Marok.

Wijders, in dit Rijk, en rontom de stad Marok, onthouden zich gewoonlijk strijdbare Arabers, *Larbussen* by eenige geheten, die elkandre beroven en beoorlogen, met het wegvoeren van kamelen en andere beesten. Hun peerden gaen gemeenlijk in de weide, en zijn aenstonts, zoo dra zy die van nooden hebben, gezadelt, zoo dat zy vaerdigh te paert stijgen, om 's vyants goederen te roven, en vallen moedigh en gezwint met de speer op hunnen vyant in. Maer onder hen allen wort evenwel deze regel onderhouden, namelijk, datze ten tijde, wanneerze 't zaet in d'aerde smijten, of, om beter te zeggen, wanneerze 't koorn en andere vruchten inhalen, vrede maken. Na dat het koorn gedorst, en in hun grachten (die zy in 't midden van 't velt maken, om het koorn daer in te leggen, en daerna met planken en aerde overdekken, zoo dat zy daer onder 't kooren lang goet en droogh kunnen houden, en daer boven op ploegen en zaien) opgeslooten is, begeven zy zich weer tot roven en stroopen. Zy sluiten het koorn by nacht op, zonder dat zulx iemant ziet, zelf hun vrouwen nocht kinderen niet, en halen'er, wanneerze dat eten, zaien, of te koop na de stad Marok willen brengen, zoo veel uit, alsze van node hebben.

Zy graven ook zeer diepe grachten, om daer water in te doen komen, derwaert zy met hun kamelen van verre-gelegene plaetsen komen, en die met dit water in geite-leere vlesschen beladen. Wanneer zy hun koorn vergadert hebben, dan nemen zy hun *Adoüars* of hutten op, en trekken by groote troepen, onder het gelei van een Opperhooft of Stamheer, *Kobeille* geheten, na andere plaetsen verre van daer, en laten de aerde een lange wijle braek leggen: en komen daerna weder op de zelve plaets, met hun vrouwen en kinderen op kameelen, eveneens gelijk de Tarters met hun horden of hutten om her zwerven.

Deze Arabers worden gemeenlijk om hun ſtrijdbaerheit tot leits-mannen over d'*Almahallen*, dat is, kleine heirlegers, om de Kafilen of Karavanen te geleiden, uit bevel des Konings geſtelt. Want die van Marok zijn gewoon meerder veiligheits halve met ſterke troepen te trekken.

Het Landſchap van MAROK.

Landſchap van Marok en grens-palen.

Grammay. Afrik. 9. Marmol. p. 1. lib. 3.

Het landſchap van Marok, dat zijnen naem van zijne hooft-ſtad Marok bekoomen heeft, en byna overal vlak lant is, begint ten Weſten by den bergh *Neſiſe*, en ſtrekt zich na 't Ooſten tot aen den bergh *Hannimey*, en ſpringt ten Noorden tot aen den vliet *Tanſift*, daer hy zich vereenight met den vliet *Eciffelme*, ter plaetſe daer ten Ooſten het landſchap *Hea* begint. Het heeft ten Noorden tot grens-palen het landſchap *Dukale*; ten Weſten, *Hea*, en een gedeelte van *Sus*; ten Zuiden een ander gedeelte van *Sus*, van *Darha* en *Gezule*, en ten Ooſten het landſchap *Eſkure* of *Haskore*.

Marok de hooft ſtad.

De hooft-ſtad van dit landſchap, desgelijx van 't geheel Koningkrijk, is Marok, by d'inwoonders *Marrok*, en by de Spanjerts *Marruekos* geheten, en wort, volgens eenparigh gevoelen der Lant-beſchrijvers, voor het Bokkanum Hemerum van Ptolomeus gehouden. Maer die den oorſprong van deze ſtad noch nader en naukeuriger willen ontdekken, zeggen dat zy door Koning Joſef Aben Texijien, en zijnen zoon Ali van de puin-hoopen der aeloude ſtad Bokkanum, of, om beter te zeggen, ter zelfſter plaetſe, daer Ptolomeus die ſtad plaetſt, geſticht zy.

De ſtad, gelegen tuſſchen den vliet *Neftis* en *Agmet*, op de hooghte van dertigh graden en een half, Noorder breete, leit op een vlakte van vijftigh mijlen groot, ontrent zes mijlen benoorden den bergh Atlas, en pronkte wel eer met hondert duizent huizen en vier-en-twintigh poorten; zy leit noch heden rontom met een treffelijke en zeer hooge graeuwe ſteene muur omringt, die rontom met ſterke toorens, tot beſcherming bezet, en met een wal van binnen, en grachten van buiten verſterkt is.

Daer zijn, volgens Gramaye, vijf-en-veertigh ſtraten, behalve een ontallijk getal van andere klene ſtraten; maer hy voeght daer by, dat het derde gedeelte dezer ſtad heden 's daeghs van inwoonders ontbloot leit, en tuſſchen de puin-hopen, met Dadel-boome-boſſchen, wijn-bergen en andere geboomten begroeit ſtaet; 't welk geſchiet uit vreze voor d'Arabers, die hen het lant-bouwen buiten de ſtad beletten.

Men had daer eertijts meenighten van prachtige Tempels, Gilt-huizen, Bad-ſtoven en herbergen, die meeſt alle door den binnen-landſchen oorlogh tot puin-hopen vervallen zijn, Dan onder andere gedenk-waerdige overblijfſelen zijn 'er noch twee Tempelen van een wonderlijke groote tegen het woeden der Barbaren ongeſchonden blijven ſtaen; d'een geſticht door *Ali*, en d'ander door *Abdul Mumen*. By deze twee deed Koning Almanſor een derden Tempel ſtichten, omringt met muuren van vijftigh ellebogen hoogh, en verciert met prachtige kolommen, die hy, om 't werk meerder luiſter te geven, uit Spanje had doen komen. Hy deed neffens of onder den tempel ook een groote bak maken van gelijke groote met den tempel, om het water van het dak des tempels door een goot daer in t'ontfangen.

Wat aengaet het Koninglijke Paleis of Slot, *Alkakave* of *Michouart* van d'inwoonders geheten, dat magh in groote tegen een gemeene ſtad op, en leit met ſterke en hooge muuren om-

p. 194.

A. *De groote Toorn des paleis, waer op de Koning, te Paerd zittende, tot op 't hoogste des Toorens in kan ryden.*

B. *De Plaets, daer de Koning gewoonlyk zyn verblyf houdt.*

C. *De Tooren op wiens top punt goude appelen staen.*

D. *De Plaetzen, daer de Koningen begraven worden.*

E. *De Plaets, daer de vier gehouwde Vrouwen des Konings haer onthouden.*

F. *De Plaets, der Bysitten des Konings die van gelubden bewaert worden.*

G. *De groote en vermaecklyke Boomgaert, genaemt Monserat.*

H. *Der Ioden Kercken.*

I. *'t Geberchte des grooten Atlas, 't welck gestadich met sneeuw bedeckt is.*

K. *Poort der Ioden bemuerde woonplaets.*

L. *De Stadt Marokko.*

KO
me
M

K HOF
er Stadt
K O.
A
F
I
G
H
H

omringt. In het midden van het plein des hofs ſtaet een heerlijke *Meſquiet* of tempel met een toorn, op wiens top aen een yzere pen vier goude appelen zitten, die zamen, naer men zeit, de zwaerte van zeven-hondert pont hebben, en, volgens het verhael van zommigen, zeker Koning van Marok van den Koning van Gago met deſſelfs dochter ten huwelik had gekregen: 't geen tot beveſting van dit verhael ſtrekt, is, dat de Koningen van Marok, door middel van dit huwelik, erfgenamen van 't Koningrijk van *Gago* zijn gebleven, en noch derwaert zenden om gout te halen.

Maer Marmol en andere willen, dat wanneer Koning Manſor dezen prachtigen Tempel had doen ſtichten, zijn gemalin, uit begeerte van eenigh gedenk-teken van haer na te laten, een groot deel haerer juwelen, haer bruitſchat, aen het maken van deze appelen beſteed, en die boven op den top doen ſtellen hadde. Het wort by d'inwoonders voor vaſt geloooft, dat zy onder zoodanigh een geſteltenis des hemels daer op geſtelt wierden, datze noit daer af kuunen gelicht worden, behalve dat de werk-meeſter, die hen in dezer wijze zamen-voeghde, door bezweringen en toveryen zekere geeſten tot de gewoonlijke en eeuwige bewaring van deze appelen verplicht en geſtelt zoude hebben.

Het is zeker, dat vele Koningen getracht hebben dezelve te bekomen, om zich van dien ſchat in hun aenſlagen te dienen; maer hen 't een of 't ander ongeluk altijts bejegend is, waer door zy van dezen toelegh te ruch gehouden wierden. Zelf de Koning van Marok, geprangt door de Portugezen ontrent het jaer vijftien-hondert, wilde deze appelen van den toorn genomen hebben, om de waerdye van die aen het lichten van krijgsvolken te beſteden, tot beſcherming van zijne ſtaten; maer de gemeente ſtelde zich daer tegen, met bybrengen, dat zy de grootſte cieraet van Marok waeren, en die gelijkelijk nevens hun ſtad dienden bewaert te worden. Ja, de Mooren aldaer geloven vaſtelijk, dat de Duivel, indien iemant deze appelen daer af trachte te nemen, hem aenſtonts, uit kracht van de voorzeide bezwering, den hals zou breeken, en van boven neder ſtorten. Meeſt al d'oude Schrijvers ſtellen vier appelen, uitgezeit Moquet en eenige andere jongere Schrijvers, die het getal op drie begrooten; hoewel men by Diego de Torres leeſt, dat de Cherifs een van deze goude appelen daer af-gerooft, om zich daer van in hun aenſlagen te dienen, en voor den gouden een koperen appel in de plaets geſtelt hebben.

Verſchil in 't getal.

Op dit zelfſte Paleis zijn dertigh kameren met een zael, die aen alle zijden van binnen en buiten met allerlei beeltwerk en cierraet rijkelijk geſtoffeert en tot ſtudeer-kamers verordent zijn. In 't midden van dit gebou ſtaet een zeer brave fontein, wiens ſchael en toorn van witten marmer en kunſtigh met beelt-werk uitgehouwen is.

Nevens de muuren van 't Paleis, een half uur van de ſtad leit een zeer heerlijke en vermakelijke bogert of luſt-hof des Konings, *Montſerat* geheten, die met over de vijftien-duizent Limoen-bomen, en een gelijk getal van Oranje- en Dadel-boomen, en met ontrent zes-en-dertigh-duizent Olijf-boomen beplant is; behalve veel ander ſlagh van boomen, bloemen en heilzame kruiden. Het water komt uit het geberghte aen d'eene zijde in dezen bogert ſchietten, en aen d'andere zijde daer weer uit vloeien, en beſproeit en bevochtight niet alleen de gewaſſen, maer voet ook velerlei ſlagh van viſſchen. In het midden des tuins leit een vierkante plaets, met een luipert van blanken marmer, met zwarte plekken na 't leven geſpikkelt, op ieder hoek, en rontom omringt met marmer-ſteen, in welks midden een pilaer ſtaet opgerecht, waer op een marmere leeuw ſtaet, die veel klaer water ten monde uitbraekt.

Luſt-hof of Montſerat.

Nevens dezen tuin zietmen een beeſte-perk, waer in een groot getal van wilde beeſten wort opgeſlooten gehouden, als Elefanten, Leeuwen, Herten en andere beeſten.

Beeſte-perk.

In het eerſte hof van het Paleis des Konings ſtaen, volgens het ſchrijven

van Moquet, drie zeer prachtige gebouwen, na de Moorſche wijze geſticht, verciert met fonteinen, die hun water in marmere ſchalen en vaten doen ſpringen. In het tweede hof des Paleis ſtaen klene galderyen, die op witte marmere kolommen ruſten, zoo kunſtigh uitgehouwen, dat de beſte kunſtenaer daer over moet verwondert ſtaen. Hy voeght daer by, dat op d'aerde vele marmere vaten met klaer bron-water ſtaen, alwaer de Mooren zich komen waſſchen, eer zy hun gebet *Sala* doen.

Woon plaets der Joden.

Nevens het Paleis des Konings is de woon-plaets der Joden, die gelijk een twede ſtad is, met ſterke muuren omringt; maer heeft alleenlijk een eenige poort, die de Moren bewaren. De Joden, die zich in Marok onthouden, en voor de vryheit van het woonen en het drijven van koop-handel een zekere ſchatting betalen, beloopen ten getale van ontrent vier-duizent. Daer onthouden zich aen 't hof veele Agenten of Gezanten van verſcheide Europiſche Staten.

Huizen.

De meeſte huizen zijn aldaer laegh van verdieping, klein, en ſlecht opgebouwt van leem-aerd, met kalk beſtreken; maer de huizen der Grooten en van luiden van ſtaet zijn groot, hoogh, geſticht van ſteen, en omringt met een hoogen toorn in 't midden, om zich daer op te gaen verkoelen; en boven plat na d'Afrikaenſche wijze.

Kerken.

De meeſte Moſken of Kerken, die aldaer in groote menighten zijn, beſtaen uit marmer, en zijn overdekt met loot.

Het water van den vliet *Tenzift*, die een half mijl voorby de ſtad vloeit, alwaer deze vliet overbrught is, wort door verſcheide water-loopen in de ſtad geleit, eensdeels tot gerijf der ſtedelingen en 't beſproeien der tuinen, eensdeels tot het omdraien der koren-molens.

Vruchtbaerheit des aertrijks ontrent Marok.

Het geweſt van Marok is byna overal vlak, en levert koorn en allerlei andere grainen, vlas en hennip in grooten overvloet uit. De gront, die met vlieten en bronnen byna overal bewatert wort, verſchaft verſcheiden ſlagh van vruchten, als Dadelen, Vygen, Rozijnen, Appelen, Peeren, Olyven, Noten, en meer andere vruchten. Daer is ook een groot getal van beeſten, die hen de volheit van melk, boter en kaes verſchaffen. Maer de kruinen der bergen leggen veeltijts met ſneeu bedekt, en zijn voor het meerdeel onvruchtbaer en koud, en brengen niet dan gerſt voort.

Acht mijlen van Marok leit op den top van zekeren hoogen bergh, die niet verre van den bergh Atlas begint, een andere oude ſtad, *Agmet* geheten, die in voorige tijden, toen zeker Vorſt *Muachidin* daer over heerſchte, ontrent de zes-duizent huis-gezinnen begreep, en in weelde en dertelheit bloeide; maer heden 's daeghs is de ſtad geheellijk vervallen, en verſtrekt den Wolven, Voſſen, Herten en diergelijk wilt gedierte een ſchuil-hoek en neſtel-plaets. Zy leit omringt met vermakelijke hoven, bergen en valeien, die rijk van wijn-ſtokken zijn.

Elgiumuhe of *Elgiemahe*, gelegen aen den vliet *Xeuxave* of *Sechave*, ontrent twee mijlen van den bergh Atlas, was eertijts een volk-rijke plaets, maer leit heden byna verwoeſt en volkloos.

Emegiagen of *Umegiagen* is een ſtad en ſterkte, gelegen op den top van eenen bergh, acht mijlen bezuiden de ſtad *Elgiemahe*, omringt met eenen ſteen-rots in ſtede van eenen muur.

Tazarat of *Teſrat* of *Terraſaſt* leit op den oever van *Eciffelmel*, vijf mijlen beweſten de ſtad Marok, en zeven van den bergh Atlas.

Teneze is gelegen aen den voet van den bergh Atlas, geheten *Guidimyve*, of *Gedmeve*, drie mijlen van den vliet *Eciffelmel*.

Gemaagidid, geheten by eenigen *Delgumuhe*, is een ſchoone ſtad, gelegen op den zeer hoogen bergh *Sikſive*, by den hooft-bron *Eciffelmel*, vijf-en-twintigh mijlen van de ſtad *Marok*, en begrijpt ontrent duizent of twaelf-hondert huizen.

De ſtad *Temelet*, geheten by eenigen *Temelle*, en *Mehedie*, leggé op gebergte.

Imizimiz of *Imismizi* leit in 't hangen van den bergh *Guidimyve*, en heeft beneden een wegh, die dwers door

door den bergh Atlas loopt, en van *Marok* na het landschap *Gezule* strekt, en *Burrix* geheten wort, 't welk vederachtigh betekent, om dat de sneeuvlokken dikwils boven deze stad vliegen, in de gedaente van witte veren.

Tamdegost of *Tumeglast*, waer na drie klene en byna volk-loze plaetsen, op een vlakte gelegen, genoemt zijn, leit vijf mijlen van den grooten Atlas.

Animmey, een kleine stad, leit in 't hangen van den bergh Atlas, dicht by zekere vlakte, drie mijlen van *Marok*, aen d'Oost-zijde, nevens den wegh, die van Fez na 't geberghte loopt.

Men heeft in 't landschap van Marok ook verscheide bergen, als de berg *Nefuse* of *Nefise*, anders de bergh *Derenderen* of *Aden* en *Atren* geheten, gelegen op de Westerlijke grens-palen van *Marok*, en verstrekt een scheits-pael tusschen dit landschap en dat van *Hea*. Hy is rijk van inwoonders, die zonderling onbeleeft van omgang vallen, en zich over alle vreemdelingen ten hooghsten verwonderen. Zijn toppen leggen geduurlijk met sneeu bedekt; maer de voet des berghs levert evenwel jaerlix een rijken oogst van gerst uit.

De bergh *Semmede*, dus van d'inwoonders geheten, neemt zijn begin op de grenzen van *Nefuse*, en strekt zich van 't Westen na 't Oosten zeven mijlen verre, en wort door den vliet *Xauxave* van den anderen bergh *Nefuse* afgescheiden.

De bergh *Xauxave*, bezuiden den berg *Semmede* gelegen, levert een vliet uit, die met den bergh een en den zelven naem voert, en is, gelijk ook de voorgaende, een arm van den bergh Atlas.

De bergh *Sekfive* is zeer hoogh, en de bergh *Temmelet* pronkt met een brave stad, meê *Temmelet* geheten.

De bergh *Guidimive* of *Gedmeve* begint aen de westerlijke grens-palen van den bergh *Semmede*, en strekt zich na 't Oosten ontrent acht mijlen verre, tot aen den bergh *Imizimiz*.

De bergh *Hantete*, die zeer hoogh is, en van verre door de hooghte altijts met wolken schijnt bedekt te leggen, grenst ten Westen aen den bergh *Guidimive*, en strekt zich na 't Oosten ontrent zes mijlen verre, tot aen den bergh *Animmey*, die meê in dit landschap leit, en zeer hoogh is, en in 't Westen op de grenzen van *Hantete* begint, en zich na 't Oosten tot aen den vliet *Teceuhin* strekt.

De zeden der inwoonders van dit landschap, en in 't byzonder van ieder stad, hebben zich aldus. De volken van *Marok* zijn van goede gestalte, wel gestelt en zeer blank, en de vrouwen, die noit ongedekt uitgaen, zijn meê heel blank en schoon; daer nochtans andere bruinachtigh van verruwe zijn. Men heeft 'er vele ruiters, die vele schoone peerden houden, en na hun wijze met den toom wonder wel weten om te gaen. Zy hebben groote genegentheit tot de jacht, en houden, om zich daer meê te vermaken, allerlei slagh van vogelen, die tot hen van den bergh Atlas komen overvliegen. *Zeden der inwoonders.*

d'Inwoonders van de stad *Elgiumuhve* leggen zich vlijtig op den lant-bou; maer d'Arabers, hoewel by wijle milt, zijn meinedigh en bedrieghachtigh. d'Inwoonders der stad *Delgumuhe* vallen heusch van zeden en gaen net gekleet; maer zijn plomp van geest, en zeer jaloers over hunne vrouwen. De volken van den bergh *Temmelet* zijn quaetaerdigh en ondeugend, en achten hun Wet-geleerden zeer hoog. Zoo dra eenigh vreemdeling by hen komt, vervoegen zy zich by hem, om met hem te twisten. Zy gaen slecht gekleet, leven als beesten, en houden gemeenlijk het lijf by gerst en oli van Olyven. De volken van den bergh *Nefise* zijn wilt van aert, en hebben geene heuscheit by zich; zoo datze, wanneerze eenige vreemdelingen zien, zich ten hoogste over hen en over hun gewaet verwonderen; 't welk misschien geschiet ter oorzake van het weinigh verkeren met vreemdelingen.

De volken van den bergh *Semmede*, by wien alle heuscheit, wetten en eerbaerheit uitgebannen is, leven by gerst in kookend water gemengt, en by geite-vleesch, en slapen op de bloote aerde zonder bed. Het volk van den bergh *Xauxave* is zeer woest en beest-

achtigh, en voert geduurigh oorlogh met hun gebuuren, beſtaende al haer geweer in zekere ſlingers, daer zy wonder vaerdigh meê weten te ſlingeren. Hun ſpijze is gerſt, honigh, en geiten-vleeſch: en onder hen onthouden zich vele Joden, die in 't gebergh te hant-werken doen, als zeep, yzere haken en hoef-yzers te maken. Hun huizen zijn van geen anderen ſtoffe gemaekt, dan alleen van rouwen ſteen en lijm. Men vind echter by hen, hoe wilt en beeſtachtigh eenigen van aert zijn, meenighten van verſtandige en ſchrandere Rechts-geleerden, van welker raet zy zich t'allen tijden dienen.

De volken van den bergh *Sikſive* dragen gemeenlijk witte hoeden, en velen onder hen leven tot aen de hondert jaren, en hoeden tot aen hun doot in hunnen hooghſten ouderdom, zonder eenigh merkelijk belet, de beeſten op 't velt. Zy zien noit vreemdelingen, en dragen noit ſchoenen, maer alleenlijk zekere dingen onder de voeten, tot beſcherming van doornen en ſcherpe ſtenen, en zeker laken om de lenden, met eenige klene koorden vaſt gebonden, tot afweering der ſneeu. De volken van den bergh *Hantete* zijn ſtrijdbaer en rijk van have, en hebben onder hen ook vele Joden, die hant-werken doen. Eindelijk zijn die van den bergh *Animmey* moedigh en trots van aert.

Al de voorzeide ſteden en bergen zijn uit de natuur en door haere gelegentheit wonder-ſterk, en d'inwoonders machtigh en rijk; zulx zy gezamender macht, indien al de macht van het landſchap Marok onder een eenigh opper-hooft ſtont, en dat opper-hooft dezelve na zijn welgevallen moght gebruiken, groote dingen zou kunnen uitrechten.

Het Landſchap van HEA.

Grens-palen des landſchaps van Hea.

Et landſchap van *Hea*, het aller-weſterlijkſte gedeelte van het Koningkrijk Marok, leggende aen dien hoek des bergs, die by Ptolomeus de groote Atlas, en van d'inwoonders *Aitvakal* geheten wort, heeft tot grens-palen ten Weſten en Noorden den grooten Oceaen, ten Zuiden den bergh van den grooten Atlas, die aen het landſchap van *Sus* grenſt, en ſtrekt zich ten Ooſten tot aen den vliet *Eciffelmel*, die *Hea* en het landſchap van *Marok* van elkandre ſcheit, en in den vliet *Tanciſt* ſtort; desgelijx maekt hy ook een ſcheiding tuſſchen *Hea* en het landſchap van *Duquele*. De vermaerſte plaetſen, in dit landſchap gelegen, zijn deze volgende.

Leo. p. 2. Sanut. lib. 3. Kurio deſcript. Regn. Maroc.

Tedoeſt.

Tedoeſt, de voornaemſte ſtad van *Hea*, en zeer oud, gelegen op een heeſterachtigh velt, wiert in 't jaer vijftien-hondert en veertien geheel en al verwoeſt; maer is heden met meer dan vijf-hondert huizen bebout, die de Joden hebben doen ſtichten.

Pierre Avitey Royaume Maroc.

Agobel is een ſterke ſtad, leit op een bergh, met muuren omringt, en begrijpt ontrent drie-hondert en dertigh huizen.

Alguel, meê gelegen op een berg, en omringt met muuren, heeft twee klene vlieten, die door den voet des berghs, waer op de ſtad leit, vloeien, en uit het naby-gelegen geberghte ſchietten.

Tekuleth, een fraie ſtad, leit in 't hangen van een bergh, achtien mijlen beweſten *Tedoeſt*, dicht by een kleene ſterkte en kleen ſlot, *Aguz* geheten, aen den mont van *Eba*, een vliet van *Tekulet*, by Ptolomeus *Diure* geheten.

Hadequis, gelegen op een vlakte, drie Spaenſche mijlen van *Tekulet*, had voor haere verwoeſting, de welke de Portugezen in 't jaer vijftien-hondert en elf deden, muuren van ſteen, ront om met toorens verſterkt, en huizen van de zelfde ſtoffe, die ten getale van twintigh-duizent beliepen; maer wort heden ſlechts van een klein getal Joodſche koop-luiden bewoont, gelijk ook

ook de volgende ſtad *Texeuit.* De ſtad wort bewatert met een redelijk grooten vliet, die uit het naby-gelege geberghte afzakt.

De ſtad *Texeuit* of *Teyeut* leit op een vlakte, tuſſchen twee bergen, omringt met een muur van Kareel-ſteen.

Leuſugaguen of *Ileuſugaguen*, een ſterke ſtad, leit drie mijlen van *Hadis*, in 't Zuiden, en is geſticht in vorm van een ſterkte of ſlot, op een hoogen berg, wiens voet met een klenen vliet beſproeit wort.

Maer onder de ſteden, op 't gebergte gelegen, wort voor de voornaemſte ſtad gehouden *Teſegdelt*, vier mijlen van *Teyeut* gelegen, de welke ſcherpe ſteen-rotſen muuren verſtrekken, en over de duizent huizen begrijpt, met een vliet, die de ſtad bewatert.

Tegteze of *Tagteſſe* leit meê op een hoogen en ronden bergh, vijf mijlen van *Teſegdelt*, en heeft een vliet aen den voet des berghs; waer by men in de ronte opklimt, gelijk by eenen wendel-trap.

Eitdeuet, meê op een zeer hoogen bergh gelegen, vijf mijlen van *Tegteze* in 't Zuiden, is een oude ſtad, en begrijpt ontrent zeven-hondert huizen.

Kuleyhat Elmuhaidin, dat is, ſterkte of rots der leerlingen, leit op den top van een hoogen bergh, tuſſchen klippige ſteen-rotſen en hooge boſſchen, zeven mijlen van *Eitdevet*, en wiert geſticht ontrent het jaer vijftien-hondert en twintigh, door zekeren afvalligen en verloochenaer der Mahometaenſche leere, *Homar Seyef* geheten, die by zijne leerlingen en navolgers verſcheide nieuwe gevoelens van den Gods-dienſt voorſtelde en invoerde; maer wiert eindelijk, na het landſchap van *Hea* in veel verderfs gebragt te hebben, van zijne vrouw, over het beſlapen van zijne ſtief-dochter, gedoot: waer op al zijne aenhangers, wanneer zijn godloos leven aen den dagh quam, ten lande uit-gedreven wierden. Zijn neef, echter, hield zich op 't ſlot, en verduurde een ront jaer het belegh tegen zijne vyanden; zulx de zelve zich benootzaekt vonden eindelijk op te breken; ſedert liet hy het volk van *Hea* noit ongeplaegt, maer roofde geduurigh op hen.

Tefethne of *Teftane*, eertijts *Bente*, volgens Gramaye, of *Tamuſige*, volgens Ortel, geheten, is een ſterke ſtad, gelegen aen den grooten Oceaen, ter plaetſe, daer de bergh Atlas begint, met een have van vier Spaenſche mijlen lang. Ten Weſten van de ſtad *Engueleguingil* leit een andere ſtad, by Marmol gehouden voor de haven van Herkules van Ptolomeus. De ſtad *Gazole*, meer na 't Zuiden gelegen, aen dezelve Zee, is van kleen belang. *Tafalle* is meê in 't Zuiden aen dezelve Zee gelegen, desgelijx ook *Zebedech*, maer hooger in 't Zuiden. De Kaep of uithoek van *Ozem* leit meê in *Hea*, maer hooger in 't Noorden, dan *Tefethne*.

Tefethne. *Gazole.* *Tafalle.* *Kaep van Ozem.*

Het eilant en kaſteel *Mogador* of *Mongador* hoort meê onder dit landſchap, en leit ontrent vijf mijlen van 't vaſt lant aen den Oceaen, dicht by de Kaep van Ozem, en wort by zommigen voor het eilant Erythee der ouden gehouden. Op dit Kaſteel houden de Koningen van Marok, uit wiens bevel het geſticht is, gemeenlijk een bezetting van twee-hondert mannen, tot beſcherming der gout- en zilvermijnen, die in het naby-gelege gebergte gelegen zijn.

Mogador.

Goz of *Gozen* is noch heden een goede haven van dit landſchap, die vele koop-vaerdy-ſchepen aendoen. Daer zijn 'er die deze haven houden voor het *Surige* van Ptolomeus.

Goz. *Kurio deſcript. Regni Maroc.*

Engueleguingil, of, volgens Sanut, *Ichillinghighil*, is een klene ſtad, gelegen aen eenen berg, twee mijlen Zuidwaert van *Eitdevet*. Wat *Helis* belangt, die is een vlakke plaets, gelegen tuſſchen de ſtad *Eitdevet* en *Tagteſſe*. Dit zy dus verre van de ſteden van *Hea* geſproken; vervolgens zal ik zijne bergen toone ſtellen.

Enguele-guingil.

De bergen van *Aidvakal*, wel eer de groote Atlas geheten, is het eerſte gedeelte van den Atlas, en begint aen den Oceaen, en ſtrekt zich langs den Zee-kant van 't Ooſten tot aen *Ighilinghighil*, verſtrekkende een ſcheitspael tuſſchen het landſchap van *Hea* en dat van *Sus*. Hy is ontrent drie daghrei-

Bergen van Hea. *Aidvakal.*

reizen breet: want *Tefethne* is aen zijn uitterften hoek, na den Oceaen en 't Noorden, en *Meſſe* aen d'andere zijde van dien zelven hoek na 't Zuiden gelegen: en de wegh tuſſchen *Meſſe* en *Tefethne* is drie dagh-rijzen te peert. Op deze bergen leggen vele volk-rijke dorpen.

Demenfere. *Demenſere* of *Tenſare*, het ander gedeelte van den bergh Atlas, begint daer de bergh *Aidvakal* eindight, en ſtrekt zich na 't Ooſten ontrent zeventien mijlen verre, tot aen den bergh *Neſiſe* van 't landſchap van Marok, en verſtrekt een goet ſtuk weeghs een ſcheiding tuſſchen dit landſchap van *Hea* en dat van *Sus*. Op zijn grenspalen leit een wegh, die na *Sus* loopt. Hy is zeer volk-rijk, maer heeft geen ſtad noch beſlooten dorp, en alleenlijk gehuchten en ope vlekken.

Giubel el Hand. De bergh *Giubel el Hand* of *Gebel el Hadith*, dat is, yzere bergh, by Ortelius voor den bergh Fokre van Ptolomeus gehouden, begint aen den oever van den Oceaen ten Noorden, en ſtrekt zich na 't Zuiden, na den oever van den vliet *Tenſift*, tuſſchen de landſchappen van *Hea*, *Marok* en *Dukkale*, en raekt aen den Atlas niet.

Aert des landſchaps van Hea. Dit geweſt, dat rouw en rijk van groote bergen en ſteen-rotſen is, wort beſproeit van vele kleine vlieten, en heeft groote boſſchaedjen, en vele valeien, waer in d'inwoonders weinigh korens, maer veel geerſt en gerſt ooghſten. De vlakke plaetſen van Tekulet vloeien over van allerlei ſlagh van grainen. Men heeft 'er evenwel weinigh ooft, niet by gebrek des aertrijks, maer door onwetenheit en domheit der inwoonders, gelijk zulx hier aen blijkt, om dat men op vele plaetſen overvloet van Vygen, Perſikken en Noten vind. Daer is ook veel honig, die dē inwoonders ſpijze verſtrekt; maer het waſch wort uit onwetenheit van hen verwaerelooſt en wegh-geſmeten. Daer zijn ook vele doorne-boomen, die zekere vruchten als groote Spaenſche Olyven voort-brengen, *Erguen* by hen geheten, welker oli zy niet alleen in de lamp branden, maer gebruikenze ook in de ſpijze; hoewelze een zware en onaengename reuk by zich heeft.

Ezels en geiten zijn'er overvloedelijk; maer weinigh ſchapen, en noch minder oſſen en peerden, die van een wonderlijke geſtalte, en gewoon zijn zoo licht als katten over de gemelde bergen te lopen, zonder hoef-yzers aen de benen. Apen, reen, herten en hazen zijn'er in grooten getale. In dit landſchap zijn ook vele gout- en zilver-bergen, als op 't eilant *Mongador*, waer uit de Koning van Marok geduurigh gout laet halen. *Be*

De gewoonlijke ſpijze der volken van Hea, die boven mate plomp van aert zijn, is ongerezen gerſten-brood, dat zy in aerde ovens of pannen bakken; en zekere ſpijze, *Elhaſid* by hen geheten, gemaekt van gerſte-meel, 's winters gekookt in water, en daerna met oli overdroopt: en 's zomers in melk, met boter. Deze ſpijze is hun avont-koſt; maer 's winters doen zy hun middagh-mael met broot en honigh, en 's zomers met melk en boter. Zy eten ook gekookt vleeſch, uyen, bonen, en mengen bywijle verſcheide ſpijze onder malkandre, die zy *Kouskous* heten.

In ſtede van een geheel tafel-laken ſpreienze vele ſtukken van een tafel-laken op d'aerde. De meeſte luiden hebben een zeker wolle lap lakens, *Elchiſe* by hen geheten, gemaekt in vorm van een ſlaep-laken, om 't lijf geſlagen; en het hooft bewonden met een lange ſtrook van het zelve laken, van tien ſpan lang en twee breet, zwart geverruwt met den ſchors van den Note-boom; zonder evenwel den kruin des hoofts te bedekken. Maer oude en geleerde luiden dragen ronde en dubbelde bonnetten. Weinige luiden dragen aldaer hemden: want zy zaien aldaer geen vlaſch: en de mannen laten hun baert niet groeien, voor zy getrout zijn.

Hun ſtoelen zijn zekere matten van hair gemaekt, met biezen daer tuſſchen gevlochten. Desgelijx zijn hun bedden mee zekere kleden van hair van vijf tot tien ellen lang, welks een gedeelte hen in ſtede van een matras, en 't ander in ſtede van een ſlaep-laken en deken dient. 's Winters verbergenze hun hair onder de muts; maer laten he

het 's zomers daer buiten hangen.

Zy ploegen d'aerde met peerden en ezels, en byna alle hun vrouwen gaen met het aenzicht bloot, en malen hun koorn met zekere werk-tuigen, die zy geduurigh by zich dragen.

Het Landſchap van SUS.

alen.
Et landſchap van *Sus* of *Sous*, wel eer een Koningkrijk op zich zelf, en in oude tijden bewoont van de Tangreſiers en *Vacuaters*, heeft zijnen naem van den vliet *Sus*, waer mee het beſproeit wort, ontleent, en grenſt ten Weſten aen den grooten Oceaen, maer onmiddelijk aen den zee-boezem van [a] *Juments* of *de las Teguas*; ten Noorden aen de bergen van den grooten Atlas, daer zy aen het landſchap van Hea grenzen; ten Zuiden aen de zandige woeſtijnen van *Biledulgerid*, ſtrekkende zich in 't Ooſten na den vliet *Sus*, waer door dit landſchap en dat van *Gezule* van elkandre geſcheiden wort.

In dit *Sus* leggen aen den zee-kant drie kleine ſteden, die alle drie den naem van *Meſſe* voeren, of is veel meer een eenige ſtad, in drie delen verdeilt, leggende ieder ſtad in 't byzonder met een muur omringt. Deze ſtad *Meſſe*, eertijts *Temeſt* geheten, leit dicht aen den oever van den Oceaen, aen den voet van den grooten Atlas, die van d'inwoonders *Aitvakal* geheten wort, ter plaetſe daer deze bergh zijn begin neemt.

De vliet *Sus*, die by zekere plaets, *Guer teſen* geheten, in Zee ſtort, vloeit door deze drie klene ſteden: buiten de welke zich aen den zee-kant een Tempel vertoont, wiens binten en balken van walviſch-benen gemaekt zijn; 't geen het gemeen volk aldaer doet geloven, dat de Profeet Jonas, van den walviſch opgeſlokt, aen ſtrant van *Meſſe* opgeworpen zou zijn: desgelijx verhalen hun Hiſtori-ſchrijvers, dat uit dezen tempel die zelfde Profeet verſchijnen zal, van den welken hun grote Profeet Mahomet voorzeit hadde: waer over deze tempel aldaer by eenen ieder in groote eere gehouden wort. Gemeenlijk ſtranden alhier zeer veele en groote walviſſchen; 't welk, volgens het gevoelen van den gemenen man, door zekere geheime kracht zou geſchieden, die de Hemel dezen tempel heeft ingeſtort, en al de walviſſchen, die voorby denzelven komen zwemmen, doet ſtranden en dooden.

Teceut, een mijl van *Meſſe* gelegen, is een aeloude ſtad, en leit in de geſtalte van een drie-hoek, en begrijpt vierduizent huis-gezinnen. In het midden der ſtad ſtaet een ſchoone Kerk, waer in een tak van den vliet *Sus* loopt, die voorby de ſtad vloeit. Het lant, dat onder 't gebiet van *Teceut* ſtaet, heeft aen de zijde van den bergh Atlas vele gehuchten en dorpen; maer leit in 't Zuiden onbewoont, en den Arabers onderworpen, die aen het gebiet van deze ſtad palen. *Teceut.*

Een mijl van *Teceut* leit de ſtad *Gared*, (geſticht door den Cherif *Abdale*, ontrent het jaer vijftien-hondert,) op een vlakte, by een grooten bron, geheten *Ayn Cequie*, die de zuikerrieten bevochtight, en eenige molens doet omdrijven, en eindelijk zijn water in den vliet *Sus* uitbraekt, die op deze plaets de vliet Taceut geheten wort. Hier wort zonderling uitſtekend leder bereit, dat na het Koningrijk van Marok, Marokker leder genoemt, en van daer na Europe overgevoert wort; waer van de pacht jaerlix voor deze ſtad vier-en-dertigh-duizent dukaten opbrengt. *Gared.*

De voornaemſte en hooft-ſtad van dit landſchap is *Tarudant*, by de Mooren *Teurant* geheten, twaelf mijlen in 't Ooſten van *Teceut*, en twee mijlen in 't Zuiden van den grooten Atlas, in een zeer vermakelijke valei gelegen, de welke haer in de lengte achtien of twintigh mijlen verre uitſtrekt, te weten, van de Kaep of uithoek *Aguer* tot aen de bergen, die deze valei van *Tarudant.*

het landschap *Dare* scheiden ; en breit haer in de breete, van den bergh Atlas tot aen de bergen, die een scheits-pael tusschen deze valei en de wildernissen verstrekken, acht mijlen verre uit. Deze stad, daer de vliet *Aguz* voorby vloeit, was eertijts de hooftstad van 't Koningrijk Marok, en verstrekte dikwils den Koningen en lantvooghden van *Sus* een verblijf- en woon-plaets.

Faraixa. Een half mijl van *Tarudant* leit de stad *Faraixa*, gesticht door Mahomet Cherif, eer hy Koning van Marok wiert.

Tedsi. *Tedsi*, twaalef mijlen Oostwaert van *Tarudant*, twintigh van den Oceaen, en zeven mijlen bezuiden den grooten Atlas gelegen, was eertijts zeer neringrijk, en begreep over de vier-duizent huis-gezinnen; maer leit heden door den oorlogh byna vervallen.

Tagoast. *Tagoast*, de grootste stad van dit landschap, en by zommigen heden voor de hooft-stad van *Sus* gehouden, leit twintigh mijlen van de groote Zee, achtien van den grooten Atlas, en drie mijlen van den vliet *Sus*, en begreep in voorige tijden zes-duizent huizen, die heden tot een veel kleender getal gebracht zijn. Zy is, volgens Volaterraen, de geboorte-plaets van den oud-vader Augustijn.

Kaep van Aguer. Op den Westerlijken oever van den vliet *Sus* leit de Kaep of uithoek van *Aguer*, gehouden voor de Kaep *Usagium* van Ptolomeus, benevens haer stad, aen den hoek van zekeren Zeeboezem, dien de groote Atlas aen den Oceaen tusschen de steden *Messe* en *Tessane* maekt. Deze plaets stont eertijts onder de Portugezen, die daer een sterk Kasteel opwierpen, van hen Sainte Kruis, en van de Mooren heden *Darumnie* geheten, dat is, huis der Christenen. Daerna stichten de Portugezen terzelver plaetse een sterke stad, die zy een lange wijle bezaten; maer raektenze eindelijk weer quijt, en wierden'er door de *Cherifs* in 't jaer vijftien-hondert en zes-en-dertigh uitgedreven.

Garitguessen. Op den hoek van den bergh Atlas, daer hy in den Oceaen schiet, leit nevens den mont van den vliet *Sus* een zeer sterke plaets *Garitguessen*: en zuid-waert leggen aen den Zee-kant de plaetsen *Aguilon*, *Alganzib*, *Samotmat*, en dicht daer by de Kaep van *Guilon*; daerna de Kaep van *Non* of *Nun*, gelegen op de hooghte van zeven-en-twintigh graden, Noorder breten, en op d'uitterste zuiderlijke grenzen van 't landschap *Sus*.

De bergen van *Sus* zijn, *Henquise*, een westerlijker arm van den Atlas, die zich strekt van 't Westen na 't Oosten ontrent twaalef mijlen verre, en heeft aen zijnen voet de stad *Messe* leggen. De bergh *Ilalem* of *Laalem Gezule* begint aen het einde van den bergh *Henquise*, en strekt zich in 't Oosten aen de plaetsen van *Guzule*, en eindight in 't Zuiden aen de vlakten van *Sus*. De bergh *Idle* leit in 't Oosten, en verstrekt een scheits-pael in 't Westen tusschen de landschappen van *Guzule* en *Sus*.

Al d'inwoonders van *Messe* erneeren zich met den lant-bou, inzonderheit in Herfst- en Gras-maent, wanneer de vliet van *Sus* wast, en vergaderen in Bloei-maent den rijpen oogst; maer indien de vliet in een der twee voorzeide maenden niet wast, dan valt'er een heel slechte ooghst. De plaetsen, onder het gebiet der stad *Messe* gelegen, hebben overvloet van Dadel-boomen, welker dadelen evenwel van klein belang zijn, gemerkt zy niet langer dan een jaer kunnen duuren. Aen het strant by *Messe* wort zeer goede Amber of walschot in groote menighten gevonden, die eenigen voor het zaet der walvisschen houden. In het gebiet van de stad *Teceut* komt koorn, gerst, en veel andere peul-vruchten overvleedelijk voort; desgelijx ook zeer veel zuiker. Daer vallen ook dadelen; maer weinigh andere vruchten, uitgezondert rozijnen, vygen en persiken. Men heeft'er geene olijf-boomen, en d'oli wort derwaert uit het geberghte van Marok gebracht.

De plaetsen ontrent de stad *Tarudant*, nevens de zijde van den grooten Atlas, hebben de volheit van granen, allerlei peul- en andere vruchten, 's winters en 's zomers, groote oly-

venn

ven, *Erguen* geheten, waer uit oli gemaekt wort, rijke wijnbergen en zuiker-riet, dat de Cherifs aldaer allereerst in 't jaer vijftien-hondert en zestien planten, wanneer zy *Tarudant* tot een Koningrijk maekten. Maer de vlakke plaetsen, na 't Zuiden gelegen, verstrekken den Arabers welige weiden voor hun beesten.

De plaetsen van *Tedsi* hebben overschot van tarruw, weed, zuiker; en die van *Tagoast*, benevens de vlakten gelegen tusschen het geberghte van *Laalem* en *Tarudant*, de woon-steden der Arabers, vallen zeer vee-rijk.

Wat belangt het geberghte, dat van *Henquise* is koud, en leit het geheel jaer met sneeu bedekt. Daer valt ontrent deze plaets niet veel koorens; maer gerst overvloedelijk; desgelijx ook veel honighs. De bergh *Laalem* voet een groote meenighte peerden, en hout een rijke zilver-aeder in zich beslooten. Behalve de peerden, die op de bergen in klenen getale gevonden worden, maer zeer uitstekend zijn, voeden de vlakke plaetsen ook vele kamelen. *Tarudant* verschaft ook brave vogel-struis-veren en treffelijke Amber, die uit de gewesten der *Azagnegers* derwaert gevoert wort.

De meeste inwoonders van *Sus* verschillen niet in dracht van die van *Hea*; maer vele onder hen dragen een hemt, met een laken of kleet daer over heene, en een tulbant van wit linnen op 't hooft. De volken der stad *Tedsi* leven gerustelijk, en dragen zich zeer eerlijk en zedig; desgelijx d'inwoonders der stad *Tagoast*; wier vrou-volk voor 't meerdeel blank en zeer schoon is; hoewel daer ook zwarte en bruine vrouwen gevonden worden; als meê zwarte mannen; 't welk geschiet door het trouwen der inwoonders met de zwarten. *Zeden der inwoonders van Sus.*

d'Inwoonders van *Messe* leggen zich op den lant-bou; maer die van *Teceut* zijn uit de natuur boosaerdigh en oplopend van zinnen, en leven byna gemeenlijk tegen elkandere in 't oorlogh. Die van den bergh *Henquise* zijn strijdbare luiden; gelijk ook die van den bergh *Ilalem*, die edelmoedigh van inborst zijn; maer vechten geduurigh in hun zilver-mijnen, om elkander het zilver t'ontroven.

Het is zonderling aenmerkenswaerdigh, dat de Mahometanen van dit landschap *Sus* grootelix het lichaem van den oud-vader Augustijn eeren, dat by de stad *Tagoast*, naer men zeit, begraven leit.

Het Landschap van DUKKALE.

HEt landschap van *Dukkale* of *Duquele* heeft tot grenspalen, in 't Oosten, den vliet *Umarabea* of *Ommirabih* en het landschap van *Temesne*; in 't Westen, den *Tancift* en de Kaep van Kantin, met het landschap van *Hea*; in 't Noorden den grooten Oceaen, en in 't Zuiden het landschap van *Marok* en den vliet *Habid*.

Zijn grootste lengte, van 't Westen na 't Oosten, is dertigh, en zijn breete, volgens Marmol, vier-en-twintigh mijlen. De steden en plaetsen van dit landschap, die aen den zee-kant leggen, zijn de volgende:

Azamor, een stad, gelegen aen den mont van den vliet *Umarabea*, drie mijlen van *Mazagan*, wiert in 't jaer vijftien-hondert en dertien van Emanuel, Koning van Portugael, verovert; die, om zich te wreken over 't ongelijk, dat *Zeyam*, d'overste der stad, hem in het breken van zijn trou had aengedaen, een vloot van twee-hondert schepen in Zee zond, waer door de stedelingen zich gedwongen vonden de stad aen de Portugezen over te geven, die de stad verwoesten en uitplonderden, en, na het veroveren van deze stad, vele andere steden innamen. *Azamor.* *Wort van de Portugezen verovert.*

De stad, eer zy door de Portuge-

zen verovert wiert, begreep over de vijf-duizent huizen; hoewel zy noch heden groot en volk-rijk is, en onder het gebiet der Mooren staet, die aldaer een sterke krijghs-bezetting houden. De hooft-neering der burgery bestaet in de visschery, die van Gras- tot Wijn-maent in den vliet van *Ommirabih* gedaen wort, en jaerlix over de zes en zeven-duizent dukaten opbrengt.

Elmedine. *Elmedine* of *Almedine*, een aeloude stad, en wel eer de hooft-stad van 't geheel landschap, leit tien mijlen van *Safi*, tusschen *Safi* en *Azamor*, op een pleizierige en vruchtbare vlakte.

Mazagan. Daerna volght de stad of veel meer het slot *Mazagan*, by zommigen *Mazzakan*, by Marmol *Mazagran*, en van de Mooren, volgens den zelven Marmol, *Boreyja* genaemt, de welke ontrent twee mijlen van de stad *Azamor*, aen den oever van den vliet *Ommurabith*, niet verre van de Zee, gelegen is. Zy was voorheene zoo groot in haeren omtrek, dat zy vijf-duizent huizen begreep, daer zy heden naulix een half mijle in de ronte groot is, en lagh verdeilt in vier delen of wijken, waer van ieder wijk een byzonderen bestierder had; die evenwel alle onder een eenigen opperhooft stonden, en tot welvaren van de stad eendrachtelijk hun ampten bekleeden. d'Inwoonders bloeiden eertijts in weelde en dertelheit; maer heden verstrekt de plaets een verblijf-plaets voor krijghs-knechten; en d'ingezetenen leven aldaer in een slechten en zoberen staet. De huizen staen aldaer veel lager, dan de stads-muuren of wallen, zoo datze van de genen, die buiten de stad staen, niet gezien kunnen worden.

Moquet. lib. 2.

Daer leit langs heene op de wallen veel grof-geschut, en in de stad, volgens het verhael van zommigen, geduurigh een bezetting van vijf-hondert krijghs-knechten te voet, en twee-hondert ruiters, met vijf-hondert schans-gravers, die hunnen arbeit aen het hermaken en opbouwen der wallen besteden; hoewel Moquet het voet-volk op vier-hondert begroot, zonder gewagh van schans-werkers te maken.

d'Omgelegen plaetsen zijn zeer vruchtbaer, waer van de krijgs-knechten des slots alleenlijk eenige klene delen bezitten, om daer op koorn, gerst, erweten, bonen, en andere vruchten, die de Mooren bywijle des nachts van het velt komen roven, te zaien. Daer vallen zeer groote slakken of *Karakols*, die d'inwoonders op de gewassen voeden, en van een zeer groote kracht zijn; desgelijx maken de honigh-byen aldaer zeer witte en geurige honigh in hunne bye-korven, die boven op de platten van de huizen staen.

Tit, eertijts *Tut* geheten, vier Spaensche mijlen van *Mazagan* gelegen, is heden een verwoeste stad, veroorzaekt door het veroveren der Portugezen, ontrent het jaer vijftien-hondert en dertien, die dezelve tot een dorp maekten, en onder schatting braghten.

Na *Tit* volght de Kaep van *Kantin*, by Ramusius gehouden voor den berg der Zonne van Hanno: na Kantin de Kaep van *Kannaveral*, die den noordelijken ingang van den Zee-boezem maekt, nevens de welke de stad *Saffi* leit, die by eenige *Azaffi*, en by d'inwoonders, volgens Marmol, *Asfi*, en van de Portugezen *Safin* geheten wort, die de zelve onder de regeering van Koning Emanuel, in 't jaer vijftien-hondert en zeven, veroverden; maer raekte daerna weer onder den Koning van Marok. De stad heeft sterke muuren, met vier-en-twintigh wacht-toorens, benevens een sterke krijghs-bezetting. De Koning van Vrankrijk heeft in deze stad ook een Konsel leggen, tot beveiling van den koop-handel. Dus verre van de plaetsen, die aen den zee-kant leggen; de binnenlandsche steden zijn deze volgende.

De stad *Konte* is zeven mijlen beoosten *Safi* gelegen, niet verre van zekeren uithoek, die in zee schiet, en heden 's daeghs in 't Portugees *Cabo de Sparto* geheten wort, dat is, Kaep van Spart, na zeker gewas, Spart geheten, dat daer overvloedelijk groeit, en de Portugezen en andere volken in stede van vlasch tot tou-werk gebruiken.

Vijf

Vijf mijlen in 't Oosten van *Safi* leit een andere stad, *Maramer* geheten, omringt met oude muuren, en bebout met ontrent de vier-hondert gebouwen. In het gebiet van *Safi* leit de stad *Cernu*, drie mijlen van *Safi*, wel eer verwoest, maer is heden volkrijk.

De stad *Aguz*, aen den oever van den vliet *Aguz* gelegen, leit heden verwoest, en wort, benevens twee klene onvermaerde steden *Telmez* en *Umez*, aen den voet van den bergh *Beninaguer*, vijf mijlen van *Safi*, van zekere Afrikaensche Barbaren of Brebers bewoont, herkomstigh uit den stam, *Ulexedma* geheten.

Daer is in dit landschap ook een stad of slot, *Miatbir* by d'inwoonders geheten, dat is te zeggen, hondert putten, en by de Lant-beschrijvers in 't Italiaensch *Cento Possi*, 't welk het zelfste in 't Neerduitsch betekent, na de groote menigten der putten en diepe grachten, die d'inwoonders in de voorsteden hebben, om daer in hun kooren te leggen, daer in zy dat hondert en meer jaren zonder bederving kunnen bewaren. De stad leit op een hoogen steenrots, van marmer gebouwt.

Sudeyt, een klene stad, aen den oever van den vliet *Umarabea* gelegen, leit omringt met oude muuren en toorens. Aen den zelven vliet leit de stad *Tamarrox*, en begrijpt ontrent vierhondert gebouwen. *Terga*, gelegen meê aen den zelven vliet, en gehouden voor de stad Jagath van Ptolomeus, leit tien mijlen van *Azamor*, en is heden geheel verwoest.

Benekafiz leit aen den zelven vliet, vijf mijlen van *Azamor*, en twee van Mont Verd of den groenen bergh. *Guilez*, *Terrer*, en *Cea*, gelegen in de landstreek *Xerquia*, waeren eertijts vermaerde steden; maer leggen heden volk-loos, uitgezondert eenige wilde en woeste Arabers, die hier en daer zich ophouden. Eindelijk volght de stad *Bulaaguan* of *Bulahuam*, aen den vliet *Ommirabih* gelegen, nevens den wegh, die van Fez na Marok loopt. *Benekafiz.*

De bergen van dit landschap *Duquele* zijn deze volgende. *Benimeguer* of *Benimager*, vier mijlen van Azaffi gelegen, die, volgens Marmol, de bergh der Zonne van Ptolomeus is. De bergh *Jukel-hadva* of Mont-verd begint aen d'Oost-zijde van den vliet *Ommarabih*, en strekt zich na 't Westen tot aen de heuvelen van *Haskore*, en verstrekt een grens-pael tusschen *Dukale* en een gedeelte van 't landschap *Tedle*. Op dezen bergh woonen vele Kluizenaers; die alleenlijk by boom-vruchten leven, en daer op worden vele outers gevonden, na de Mahometaensche wijze gemaekt, en eenige gebouwen der oude Afrikaners, benevens een Meir aen den voet des berghs, het groene Meir geheten. Het landschap van *Duquele* is overal rijk van volk, maer dat onwetend, boosaerdigh, onstrijdbaer en onheuselijk is. *Bergen van Duquele.*

Het Landschap van HASKORE of ESKURE.

Het Landschap van *Haskore* begint aen de heuvelen, die in het Noorden tusschen zijne grens-palen en die van *Dukale* leggen, en paelt in 't Oosten aen den vliet *Tensift*, beneden den bergh *Hanimmey*, en ten Westen aen den vliet *Elguadilhabid*, die dit *Haskore* van het landschap van *Tedle* deilt. De vermaerste plaetsen van *Haskore* zijn deze volgende: als,

Elmadine of *Abnedine*, een stad gelegen in 't hangen van den berg Atlas, in 't Oosten ontrent twintigh mijlen van de stad *Almedine*, in 't landschap van *Dukkale*, en dertigh van *Marok*. *Elmadine.*

Alendin of *Elmedin* is een stad, gelegen een mijl in 't Oosten van *Almedine*, in een valei, rontom omringt met vier groote bergen, en begrijpt ontrent duizent huizen. *Alendin.*

Tagodast, of, *Isadagas*, volgens Mar- *Tagodast.*

Marmol, leit aen een bergh, die van vier andere groote bergen omringt wort, en is zeer pleizierigh door haere water-grachten, die op vele plaetsen door de stad loopen.

Elgiumuba.

Elgiumuba, gesticht op eenen berg, die meê met vier andere omcingelt is, leit vier mijlen van *Tagodast*. *Bzo* of *Bizu* leit zeven mijlen van *Elgiumuha*, en meê op een zeer hoogen bergh. Wat belangt de bergen van het landschap *Haskore*, die zijn deze.

Bergen van Haskore.

De bergh *Tenueuez* of *Tevendez* is een gedeelte van den grooten Atlas, gelegen in 't Zuiden ontrent vijf-en-dertigh Spaensche mijlen van *Dare*.

De bergh *Tenhite* is desgelijx een gedeelte van den bergh Atlas, begint op de Westerlijke grenzen van het gebergte Tevendez, en strekt zich in 't Oosten aen den berg *Dedez*, en paelt in 't Zuiden aen den woestijne van *Dare*. Dit geberghte begrijpt vijftigh kastelen, die alle met steene muuren omringt, en aen den vliet van Dare leggen.

De bergh *Guigine* of *Gogideme* grenst aen den bergh *Tensites*; maer wort alleen in 't Noorden bewoont, en leit in 't Zuiden volk-loos. Daer zijn noch twee andere bergen onder een eenigen naem van *Tesevon* of *Tescevin* begrepen, om dat zy dicht aen elkandre grenzen, en beginnen op het einde van den bergh *Gogideme* aen de west-zijde, en eindigen aen den bergh *Tagodast*. Daer is ook een zeker vliet, die zijnen oorsprong uit dit geberghte ontfangt, en daerna neerwaert stort en zeker schoone vlakte besproeit.

Vruchtbaerheit van Haskore.

In dit geheele landschap valt een groote overvloet van olyven, druiven, nooten, vygen, en andere vruchten, en d'aprikozen zijn'er zoo groot als d'Oranje-appels in Portugael. Het voet ook byna overal een groot getal van geiten. De landstreek van *Tagodast* brengt rode rozijnen voort, die om haere groote henne-eiren geheten worden. Daer valt ook zonderlinge goede oli en honigh, die twederlei is, d'een blank, gelijk melk, en d'ander klaer en geel, gelijk gout. Dezelve lantstreek is ook weligh in het voortbrengen van koorn, gerst, bokken en geiten. De bergh Tevendez is koornloos, maer brengt overvloedelijk gerst en weed voort; desgelijx vele schapen en bokken; hoewel zijn kruin het geheel jaer met sneeu bedekt leit; maer wort zelden met regen bevochtight. De bergh *Tensite* is rijk van dadel-bomen, en de bergh *Gogiden* weit veele schapen en bokken, desgelijx peerden, en wilde dieren, Lants geheten, waer af te voore op pag. 25. gesprooken is.

Ze... in... den...

d'Inwoonders van dit landschap zijn veel zeediger, dan die van *Dukale*, en leggen zich op den koop-handel en kunsten, en zijn veel heuschelijker van omgang: waer door geen kleen getal vreemdelingen derwaert gelokt wort, om koophandel te drijven. Ter oorzake van den twist, die d'inwoonders der stad *Elmadine* geduurigh tegen hun nabuuren voeren, gaet noit eenigh Elmadiner zonder roer na zijn lant. Daer is in dezelve stad een gemeene herbergh voor de vreemdelingen, waer in zy dezelve met groote mildadigheit onthalen. Zy leven ook zeer eerlijk, en eeten, gelijk d'Europers, kalfs, schapen en hoendervleesch; maer vinden geen smaek in geite-vleesch, en houden meer van bokken en reen-vleesch. Het vrouwvolk van *Elmadin* is schoon en blank, en schept groot vermaek in vreemdelingen; desgelijx is het vrouw-volk volk der stad *Tagodast* zeer schoon van gedaente, en draeght kostelijke juwelen om hals en armen.

Byna al d'inwoonders van dit landschap zijn leer-touwers, en erneeren zich met het bereiden van geite-vellen, die van de Fransche koop-luiden Marroquins geheten worden, om dat zy uit de landschappen van 't Koningkrijk Marokko gebraght worden.

Het

Het Landschap van TEDLE.

HEt landschap van *Tedle*, op d'Oosterlijke grenzen van 't Koningrijk van Marok gelegen, en vry klein van bestek, leit in 't Oosten met den hooft-bron van den vliet *Ommirabih*, en in 't Westen met den vliet *Quadelhabid* bepaelt, en strekt zich in 't Noorden tot aen dẽ mont van den vliet *Quadelhabid*, daer hy in den vliet *Ommirabih* stort, en in 't Zuiden tot aen den bergh Atlas. Het geheel landschap leit byna in een drie-hoek beslooten: want deze vlieten nemen hun oorsprong uit den bergh Atlas, en loopen na 't Noorden, en naderen elkandre geduurigh, tot datze hun wateren onder elkandre storten.

De hooft-stad van dit landschap is *Tefza*, gesticht van d'Arabers in 't hangen van den bergh Atlas, twee mijlen van zekere vlakte, en leit met een muur omringt van uitstekenden marmer, die in d'Arabische tale *Tefza* van waer de stad haeren naem bekomen heeft, geheten wort. Zy is groot en zeer volk-rijk, en heeft vele kerken, en beneden de stad een schoone vlakte, het plein of velt van Fixtele geheten.

Tefza of Fixtele is een dorp, gelegen een mijl van Tebze, op een heuvel, aen den voet van den bergh Atlas, en begrijpt ontrent zeven-hondert huizen.

Cithiteb leit op een zeer hoogen bergh, drie mijlen van Tefza, na 't Oosten. *Eithiat* of *Aitiat* is gelegen op een klenen bergh van den Atlas, vier mijlen van *Cithiteb*, en telt ontrent drie-hondert huizen. Zy heeft geene muuren, dan aen de zijde van het geberghte; maer leit aen de zijde der vlakte met steile steenrotsen, in stede van muuren, omringt: rontom den allerschoonsten tempel loopt een watergracht. De bergen, in dit landschap gelegen, zijn deze volgende:

De bergh *Segeme* of *Seggheme*, leit in 't Zuiden, en begint in 't Westen op de grenzen van den bergh *Teseven* van 't landschap van *Haskore*, en strekt zich West-waert tot aen den bergh *Magran*, en paelt ten Zuiden aen den bergh *Dedes*. De bergh *Magran*, een weinigh meer na 't Westen gelegen, dan de bergh *Sedeme*, begint van den zelven bergh *Segeme*, en eindigt aen den voet van den bergh *Dedes*, en leit na 't Zuiden tegen over het gewest van Farkle, op de grenzen van een woestijne. De bergh *Dedes* begint in 't Westen, daer de bergh *Magran* eindight, en strekt zich uit tot aen den den bergh *Adesan*, en verstrekt de vlakte van *Tolge* in 't Zuiden een bolwerk of muur: zijn lengte wort gerekent op zeven-en-twintigh mijlen, en op den zelven zietmen noch heden de overblijfselen en puin-hopen der aelde stad *Tedsi*.

Dit landschap, ter oorzake van de nabyheit des berghs Atlas, heeft op vele plaetsen geen groote vlakten, en leit met vele koude en sneeu-rijke bergen bestuuwt. De vlakten leveren overvloedelijk allerlei slagh van koorn uit, en de lust-hoven zijn met allerlei vrucht-boomen bepoot. De valeien van den bergh *Cithiteb* leggen in de schaduwe van wijn-stokken, zeer hooge note- en vyge-boomen, die ongewoonlijke groote vygen voort-brengen. Daer zijn in dit landschap groote meenighten van bokken, muletten, en ezels, die door leeuwen en wolven voor een groot gedeelte verslonden worden. De muggen, die zich op den bergh *Dedes* onthouden, plagen d'inwoonders boven mate. *Aert des landschaps.*

De mannen van de stad *Tebze* gaen wel gekleet; maer d'inwoonders der stad *Dedes* zijn in 't gemeen zoo qualijk gekleet, datze hun bloote lichaem byna niet kunnen bedekken: zy vallen uit den aert roof, verraet en twistachtigh, en onder hen allen is naulix een eenigh vroom man te vinden. Daer wort by hen ook geen koop-handel *Zeden der inwoonders.*

del

del gedreven; maer zy brengen hunnen tijd in lui- en ledigheit over, en leggen zich op geene kunsten of hant-werken. Indien iemant door hun lant reist, dien plonderenze uit, of doen hem, indien hy onder veilige hoede van een hunner Opperhoofden reist, en dingen by zich heeft, die hen niet dienen, voor het recht der tollen een vierde gedeelte van de waerdye der waeren betalen.

Gods-dienst van Tedle. Dit geheel landschap is vol Mahometanen, die evenwel de Joden vry onder hen laten woonen, en koop-handel en hant-werken doen. Daer woonen ook eenige Christenen, hoewel in klenen getale. Maer al de berghluiden leven zonder oefening van Gods-dienst, en hebben kerken noch priesters. Wanneer eenigh Christen hun Gods-dienst wil omhelzen, dan is daer de gewoonte, dat hy zulx den Christenen van dien oort verwittight, die zich dan ter bestemder plaetse en tijd in gelijken getale, als de Mahometanen zijn, laten vinden. Na dat beide partyen vergadert en tegen elkandre over gezeten zijn, wort de geen in 't midden gestelt, die afstant van zijn geloof wil doen, waer tegen de Christenen alle gewichtige redenen mogen inbrengen, om hem van dit zijn voornemen af te brengen; waer op hy dan afstant van zijn geloof doet, of daer by blijft.

Het Landschap van GUZULE of GEZULE.

Guzule is een gedeelte van Getulie.

Et landschap van *Guzule*, of *Gezule*, volgens Marmol, betrokken onder de landschappen van het Koningkrijk van *Marok*, schijnt genomen te moeten worden voor een gedeelte van het aeloude Getulie, waer van het noch heden byna den naem behouden heeft, zonder evenwel dat gehele vak lants te beslaen, dat de Schrijvers Getulie toe-eigenen. 't Geen deze gissing noch waerschijnlijker maekt, is, dat d'oude Getulers, volken van het Binnen-Libyen, beneden den bergh Atlas, en hoogh na 't Zuiden, daer ook de hedendaeghze Gezulers leggen, gestelt worden.

Grens-palen. *Guzule* heeft in 't Westen tot grens-palen den bergh *Ilde*, gelegen in het landschap van *Sus*, in 't Zuiden den berg Atlas, (aen wiens voet het byna gelegen is, en die Guzule en het landschap van Marok van elkandre scheit;) en in 't Oosten het landschap van *Hea*. Dit landschap heeft geene bemuurde steden, en niet dan ope dorpen en gehuchten; waer onder eenige over de duizent huizen begrijpen.

Aert en ze- d'Inwoonders van dit landschap zijn dom gelijk beesten, en doen met hun werken blijken geen verstant te hebben. Zy dragen gemeenlijk korte wolle hemd-rokken, zonder mouwen; die hen tot op de kuiten komen, en hoeden van dadel-boome-bladen. Zy zijn arm van zilver, maer rijk van gerst en vee: desgelijx brengen d'yzer- en koper-mijnen, die in dit landschap zijn, den inwoonders groote winsten aen: want zy maken'er vele yzere en kopere vaten, die zy na verscheide plaetsen vervoeren, en aen laken, speceryen, peerden, en andere dingen, die zy van noden zouden mogen hebben, verruilen. Maer 't geen hun plaets boven al neering-rijk maekt, is de merkt, die zy daer een-mael 's jaers houden, den tijd van twee maenden; geduurende welken tijd zy alle vreemdelingen, die zich daer tegenwoordigh bevinden, lustigh onthalen en vergasten. Zy maken ook tegen het ingaen van den merkt-tijd onder elkandre stilstant van wapenen, en ieder partye kiest een hopman met hondert krijgsknechten te voet, tot bescherming en beveiling der merkt; welke hop-mannen overal de ronde doen, en de geenen, die quaet doen, na de groote van hun

hun misdaden straffen.

Dieven doen zy aenstonts om 't leven brengen, stekende hen van lit tot lit met hunne lancien deur en weer, en laten daer na de dode lichamen voor de honden leggen, zonder begraven te worden. Deze merkt wort gehouden op eene vlakte tusschen zekere bergen, daer de koopluiden hunne koopwaren in tenten en zekere hutten, gemaekt van rijs en kleine takken, te koop zetten, ieder op een byzondere plaetse; zoo dat de lakenkopers, desgelijx al d'andere kramers een byzondere plaetse hebben; doch de veekopers blijven met hun vee buiten de tenten. Ieder paveljoen is verzien met een hutte van takken, daer d'edelluiden en andere hun verblijf onder hebben. De merkt neemt zijn begin op den dagh van de geboorte van *Mahometh*, den twalefden van de maent van *Rabih*, of *Rabik*, volgens de rekening der Arabers. Daer wort grote koophandel gedreven, en verschijnen daer op uit alle oorden vele koopluiden, zelfs uit Negroslant.

Hun wapenen zijn Sabels, korte brede poken, die aen beide zijde snijden, doch voor met een zeer scherpe punt, desgelijx lancien. *Wapenen.*

Men zeit dit lantschap twee en zestigh duizent man kan te velde brengen, zoo dat zy gene *Arabers* te vrezen hebben: zelf is door hen t'eener tijde de koninglijke hooft-stadt *Marok* verwoest.

Zy leven in vryheit, en zijn meesters van zich zelfs, zonder eenen Koning ofte heer t'erkennen, naerdien, belangende den Koning van *Marok*, die alleen hun bontgenoot, en niet hun Prins of opperheer is. Wel eer hebben zy twalef duizent dukaten aen de Portugesen betaelt, voor een jaerlixe schattinge, maer niet lang duurde zulx.

Hoewel eenigen schrijven dat deze volken zonder wet of Godsdienst leven, gelijk zonder Koning, dewijl zy nochtans op de geboorte dagh van *Mahometh* hunnen merkt beginnen, zoo staet te geloven, dat ook zijne lere by hen onderhouden wort. *Gods-dienst.*

Het Koningrijk van FEZ.

HEt Koningrijk van *Fez*, het aller-oostelijkste gedeelte van het aeloude *Tingitanische Mauritanie* of *Morenlant*, heden by de Moren *El Garbe* genaemt, 't heeft in 't Westen het Koningrijk van *Marrok*, met de reviere *Umarabea* tusschen beide, aen de zijde daer 't paelt aen de lantschappen van *Duquele* en *Tedle*, in 't Oosten 't Koningrijk van *Alzier* met de reviere *Meluie*, in 't Noorden de Middelantsche zee, te weten, van den mont van de reviere *Umarabea*, daer *Azamor* is, tot aen dien van de reviere *Meluie* en de stadt *Kaçaça*, in 't Zuiden de toppen der bergen van den groten *Atlas*, die het echter alle op vele plaetsen bevangt, in het springen na het lantschap van *Numidie* of *Getulie*.

Het Koningrijk van *Fez* begrijpt mede, gelijk dat van *Marrok*, zeven lantschappen: het eerste is dat van *Fez*, dat zijne naem aen het gansch Koningrijk heeft mee gedeelt; maer het allerwestelijkste is dat van *Temecene* of *Temesne*; d' andere zijn *Asgar*, *Elhabat*, *Errif*, *Garet* en *Cuz* of *Chaus* of *Sau*. *Verdeiling.*

De revieren, die dit Koningrijk bevochtigen, en in den Oceaen of in de middelantsche zee haere uitwateringe hebben, zijn de *Burregreg* of *Buburegrag*, de *Subu*, de reviere *Fez*, *Bath Likus*, *Homar*, *Guir*, *Gomer*, *Cherzer*, *Melulo*, *Melukan* en *Muluye*. *Revieren.*

De Reviere *Burregreg* of *Buregrag*, eertijts *Sala* genoemt, nemende haren oorsprong, in dit Koningrijk uit zekeren Bergh van den groten *Atlas*, vloeit door vele bosschen en dalen, en bevochtight, na 't vloeien door zekere heuvelen, een vlakte, aen *Burregreg.*

het eind van de welke, dezelve tusſchen de ſteden van oud en nieu *Salè*, in zee ſtort.

Subu. De reviere *Subu*, by *Ptolomeus Suber* genaemt, een der grootſte revieren van *Barbarye*, ſchiet uit den bergh *Ciligo* of *Selego*, een tak van den groten *Atlas*, in het lantſchap van *Cuz* of *Chaus*, uit zeker diep dal, en ſtort aenſtonts met zulken ſterken en ſnellen ſtroom, uit haren hooft-bron neerwaerts, dat een ſteen van hondert pont daer in geworpen, aenſtonts weder uitgebraekt wort. Over deze revier, by haeren oorſprong, leit een wonderlijke brugh, van hondert en vijftigh vadem lang. Na dat zy veel bergen en dalen deurvloeit heeft, komt zy daer na een vlakte te bevochtigen, loopt op twee mijlen voor by de ſtadt *Fez*, beſproeit zijn lantſchap, daerna dat van *Asgar*, en ſtort van daer in de zee, by de ſtadt van *Marrok*. Veel andere revieren vergroten het water van deze reviere, als de *Guarga* en *Sador*, die uit de bergen van *Gomeres* en *Errif* ſtorten. Eenigen hebben valſchelijk uitgeſtroit, dat het water des hooft-brons van deze grote reviere quam vallen uit de bergen, *Gayafa* en *Zarahanum* genaemt.

Desgelijx gieten de revieren van den ſtaet van Teſar, en de reviere *Fez* genaemt, als mede de *Ynavan* van *Halvan*, die beneden de ſtadt *Fez* haeren oorſprong neemt, haer water in deze grote reviere, welke op vele plaetſen doorwadet wort, hoe waterrijk zy is. Wijders, zy voet viſch in grote meenighte, tot ſpijze voor *Fez* en veel andere ſteden.

Fez. De reviere *Fez*, welke door *Fez* vloeit, genaemt by d'om en bygeleven volken, met eenen Arabiſchen naem, die perel-vliet betekent, maer eigentlijk *Fez*, is d'aeloude reviere *Fut* van Plinius, en *Phtuth* of *Thuth* van Ptolomeus.

Bath. De reviere *Bath* ſchiet mede uit den groten *Atlas*, en vloeit door *Asgar*, en ſtort haer water in de reviere *Subu*, na dat zy het water van de reviere *Gurgivora* en *Bunzar* ontfangen heeft.

De reviere *Lukus*, eertijts *Likos* genaemt, heeft haren hooftbron in de bergen van Gomere, en loopt van 't Weſten door de vlakte van *Habat* en *Asgar*; ſchuurende daerna voorby *Naravigia* en *Basra*, maekt zy het eilant van *Gezire*, ontrent twee mijlen van de zee. Daerna ſtroomtze voorby de muuren der ſtadt *Akaçar Elquibir*, en vervolght haren loop, tot dat zy in den Oceaen ſtort by *Laracche*, een ſtadt des lantſchaps van *Aſgar*, op de grenſen van *Habat* gelegen; gelijk de haven van *Laracche* de mont van deze reviere is.

De reviere *Homar*, alzoo genaemt, om dat zy dicht voorby de ſtadt *Homar* vloeit, neemt haeren oorſprong uit de bergen des lants van *Habat*, en ſtort in den Oceaen, by een plaets *Taximuxi* genaemt.

De kleine reviere *Guir*, by Ptolomeus *Dyos* genaemt, ſtort uit de bergen van *Temesne*, en, na dit lantſchap doorlopen te hebben, in den Oceaen, een halve mijle van *Almonſore*. Deze zijn die in den Oceaen vloeien: de volgende ſtorten haer water in de Middellantſche zee.

De reviere *Gomer* neemt haer begin uit de bergen van *Gomere*, en ſtort in de Middellantſche zee, by een plaetſe *Gomere* genaemt.

De reviere *Cherzer* ſchiet uit de bergen des lants van *Errif*, en valt, na een weinigh vloeiens, in de zelfde zee, by een plaets *Cherzer* genaemt. De reviere *Nokor*, welke Kaſtal voor de reviere *Molokath* van Ptolomeus, en Peter Davity voor de reviere *Milukan* wil gehouden hebben, vloeit uit zekere bergen van *Elchaus*, en ſchietende na 't Noorden, deelt het lantſchap *Errif* van dat van *Gared*, en valt in de Middellantſche zee.

De *Melulo*, een grote reviere, ſchiet uit den groten *Atlas*, tuſſchen de ſteden *Tezar* en *Dubudu*, doch nader by *Dubudu* dan by *Tezar*, doorſnijdt de rouwe en dorre woeſtijnen van *Terreſt* en *Tafrata*, en ſtort daerna in de reviere *Mulukan*.

De *Mulukan*, mede een grote reviere, welke haeren oorſprong uit den groten *Atlas* heeft, zes of zeven mijlen

mijlen van *Garcyluyn*, een ſtadt des lantſchaps van *Chaus*, en dalende door de woeſtijnen van dit lantſchap, vloeit zy door die van *Angued* en *Garet*; daer na ſtroomtſe beneden de bergen der volken *Benizeneten*, en valt in de Middellantſche zee by de ſtadt *Kaçaça*; vergroot met het water van de reviere *Melulo* en eenige andere, ontrent een boogh-ſcheut daer van daen. Eenigen, als de lant-beſchrijver *Zwart*, in zijne beſchrijvinge van *Afrika*, willen dat de Moren haer *Munzenaer* noemen.

De reviere *Muluya* ſtroomt uit de bergen van den groten Atlas, vloeit van 't Weſten na 't Ooſten, en valt in de Middellant zee by de ſtadt *One*. Haere mont wort by *Ptolomeus* M*alva* genoemt. *Muluya.*

Het Lantſchap van F E Z.

HEt lantſchap van *Fez* heeft tot grens-palen in 't Weſten de reviere *Burregreg* of *Buragrag*, welke dat ſcheit van het lantſchap van *Temeçen*, ſtrekt Ooſt-waerts tot aen de reviere van *Imnavan* van *Halvan*, paelt in 't Noorden aen de reviere *Subu*, en aen dat gedeelte der zee, welk tuſſchen *Sale* en *Mamorhe* gelegen is, en in 't Zuiden aen de bergen van den groten *Atlas*. zijn lengte, genomen van 't Ooſten na 't Weſten, is ontrent zeventien mijlen.

De alleroudſte ſtadt van dit lantſchap, en eertijts de hoofdſtadt, is *Salé*, by Ptolomeus *Sala*, en by eenige lantbeſchrijvers *Sella* genoemt, gelegen aen den noordelijken oever der zee, ter plaetſe daer de reviere *Buragrag* of *Beregreg*, of *Sala*, die eenigen *Kumer* noemen, in 't Weſten in zee ſtort, hebbende aen den zuidelijken oever recht daer tegen over de ſtadt *Rabat* of *Rabald* leggen, met de reviere alleenlijk tuſſchen beide; hoewel oock deze ſtadt *Rabad* met den naem van *Salé* genoemt wort; maer tot onderſcheit van het oude Nieuw *Salè*: want *Salè* beſtaet heden eigentlijk uit twee ſteden, oudt en nieuw *Salé*, welke laeſte eigentlijck *Rabald* by d' inwoonders geheten is. Van gelijken verſchillen d' inwoonders van beide ſteden in name: want die van oudt *Salé* worden *Slouſi*, en d'inboorlingen van nieuw *Salé* of *Rabald*, *Rabbati* genoemt; welke meeſt alle *Andalouzen* zijn, eertijts uit Spanje verjaeght.

Beide deze ſteden, oudt en nieuw *Salé*, leggen omringt met hoge en dikke weerbare muuren, in 't vierkant, gemaekt van leemaerde, en geſterkt rontom met vierkante wacht-torens.

Oudt *Salé* leit in 't vierkant, en heeft vier poorten: een is aen de Noortzijde, daer uit men na *Mamohre* gaet, genaemt de poort van *Sidimuſa Duquelle*, na zekeren Sant, die een halve uure gaens buiten deze poort zijne grafſtede heeft, welk is een vierkant huisje met een ront dakje. Daer na volght aen dezelve zijde een kleinder poort, dicht by een reduit. Aen de lantzijde na 't Ooſten zijn twee poorten, een open, daer buiten de begraefplaets der Joden is; en de wegh na *Mikanez* loopt, en een grote toegemetſelde poorte, in vorm van een vierkanten wacht-toren.

Oudt *Salé* is op alle zijn vier hoeken, uitgezeit daer de toegemetſelde poorte is, geſterkt met een borſije of ront kaſteel, te weten, een leit op den hoek in het inkomen van de reviere op het zant, gemaekt van hertſteen, daer zeven of acht ſtukken uit ſchieten, en een andere van hertſteen aen dezelve zijde op den Noorthoek; de derde is gelegen aen de lantzijde op den Noordt-ooſt-hoek; de vierde is ſlechts een toegemetſelde poort.

Langs de reviere, tuſſchen de toegemetſelde poort en het kaſteel, op den hoek der reviere gelegen, leit een ſterkte of water-kaſteel, gelijk recht daer tegen over in nieuw *Salé* mede een ronde ſterkte is gelegen.

In oudt *Salé* is een zeer grote

merkt, daer d'Arabers alle daeghs uit het lant, boter, tarruw, gerst, oli, koeien, schapen, en andere lijfs-behoeften te koop brengen, dikwils met drie en vier hondert geladen kamelen t'effens. Op deze merkt is onder d'aerde de stadts of algemeine gevangkenis der slaven, *Mashmore* of *Matamourus* genaemt, welke boven nevens d'aerde hare opening heeft, overleit met yzere tralien; doch heeft ieder voornaem perzoon noch een byzondere plaets of kerker voor zijne slaven. Wel eer was oud *Salè* een zeer grote stadt, als blijkt uit de puinhopen zijner oude muuren en vervallen gebouwen, maer is tegenwoordigh klein, en magh in grote, heerlijkheit en meenighte van gebouwen, en talrijkheit van inwoonders tegen nieuw *Salè* niet op.

Nieu Salè. Nieuw *Salè*, *Rabad* of *Rabald* genaemt, is mede byna in 't vierkant gelegen, in een dal of laeghte tusschen twee hooghten, doch is de hooghte aen de lantzijde veel hoger, dan aen den zeekant.

De stadt heeft aen de lant-zijde een dubbelde muur, een oude, en een nieuwe, met een grote onbebouwde ruimte tusschen beide, byna zoo groot, als de halve stadt, daer d'inwoonders gerst, tarruw, bonen en andere veltvruchten zaien. De nieuwe muur is zeer dik, wel dertigh voeten hoogh, en leit rontom aen de lantzijde, (want aen den zeekant is *Rabad* onbemuurt en wort slechts door hoge klippen beschermt) met vierkante wachttorens gesterkt.

Poorten. Drie poorten heeft nieuw *Salè* aen de lantzijde, eene in 't Oosten, welke haeren uitgang na het klein stedeken *Selle* heeft, de poorte van *Sella* genaemt; en twee in 't zuiden, te weten, de poort van *Marokko*, daer buiten de wegh na de stadt *Marokko* loopt, en de poort van *Temsena*, daar door men na de stadt *Temsena* gaet.

Toorn Asan. Dicht aen de reviere staet op een hooghte een vierkante toorn, *Asan* genaemt, van een vierkant hoogh, met een Kerk daer neven; doch is de Kerk onvoltoit en boven open, zonder gewelfselen, lang ontrent veertienhondert voeten, en breet drie hondert, met muuren van stijf een vadem dik, gemaekt van leem en kalk, en verciert van binnen met hertstene pilaren.

De toorn heeft in zijnen vierkanten omtrek ruim twee hondert voeten, is gemaekt van hertsteen, en loopt van binnen met zulke brede bogen in plaets van trappen schuins op, daer wagen en peerden by zouden kunnen oprijden. De zuid-hoek is van onderen tot bovenen gescheurt, veroorzaekt door eenen sterken donderslagh. d'ingang is aen de kerk-zyde.

Achter den toorn is in de kerk een bak of gracht, diep ontrent dertigh en breet hondert voeten; gemaekt van hertsteen, misschien tot een wasch-plaets voor de Mooren.

In dit nieuw *Salè* staet een sterk kasteel, *Alkassave* genaemt, wel zoo groot in 't aenzien van verre, als een gemene stadt, gesticht in 't langwerpigh en omringht met dikke weerbare muuren, en een diepe, doch waterlooze gracht. Het begrijpt van binnen over de twee hondert huizen, daer eertijts die van *Salè* inwoonden, doch zijn heden meest vervallen, en is verciert met eenen toren, op wiens toppunt halve manen, Mahomeths wapen, pronken. Wel eer plagh dit kasteel een vrouwen-timmer der Koningen van *Marok* te zijn, van acht hondert bywijven, onder de bewaring van gelubden of ontmanden; maer is heden de verblijfplaets des Gouverneurs of steêvoochts.

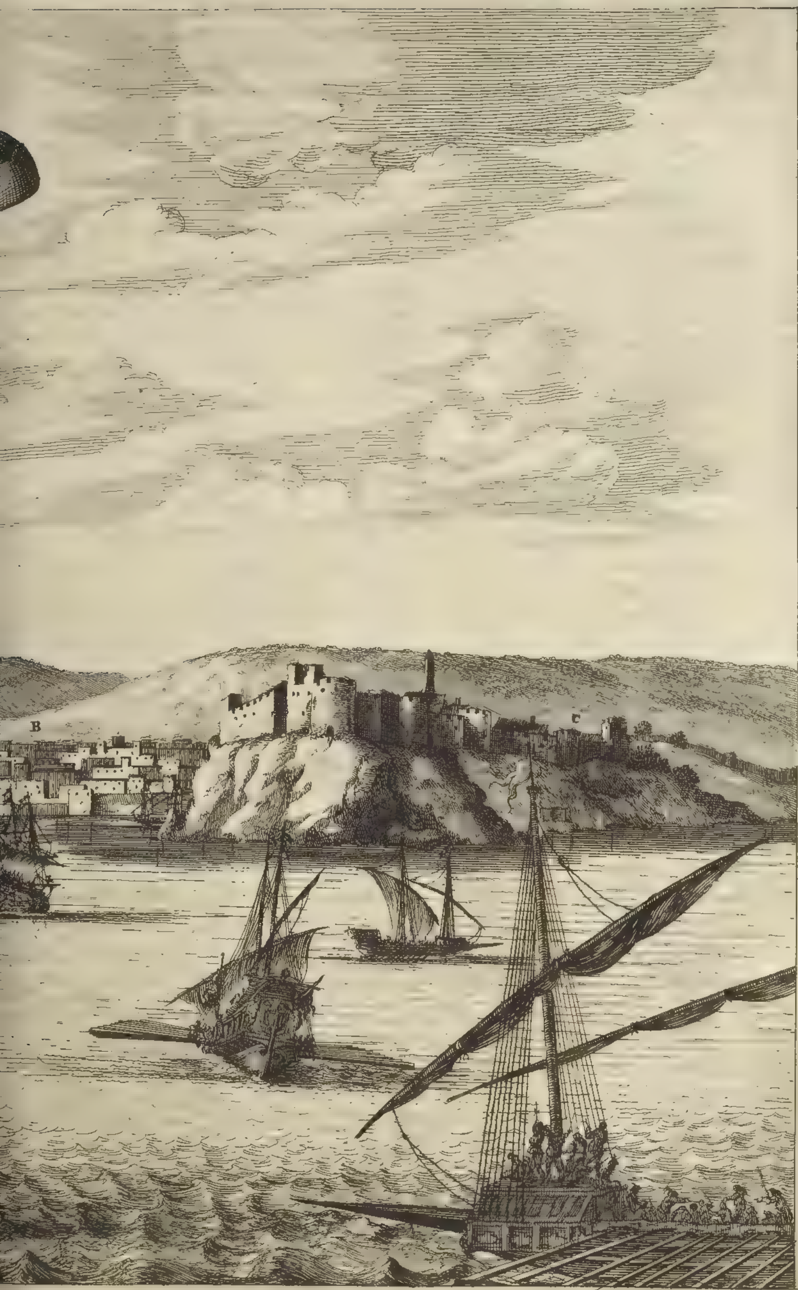
Buiten nieuw *Salè* of *Rabad* leggen verscheide Borsijen, dat zijn kleine ronde sterkten, van leemaerde gemaekt, en opgeworpen door die van de steden oudt en nieuw *Salè* tegen het kasteel, wanneer zy dat des jaers zestien hondert en zestigh belegert hadden, en 't kasteel gesloten wiert. De werk-baes of boumeester dezer sterkten was zeker apteker, met name *Xachmusa*.

In beide de steden, zoo wel oudt als nieuw *Salè*, zijn verscheide kerken of Moskeen, met kerkhoven rontom; desgelijx staen buiten de stadt verscheide kleine kapellen en Moskeen.

De

p.212.

A. De Oude Stadt.
. De Nieuwe Stadt.
C. Het Kasteel gedurig in Oorlog met de Stadt Salee.

B
C

De huizen, voornamelijk in oud *Salé*, zijn'er op zijn ouwets gesticht, doch eenigen zeer rijkelijk verciert met beeltwerk en marmere kolommen, hoewel de meeste zeer slecht en geringh, met muuren van leemaerde gemaekt. Al de meeste huizen zijn maer eene verdieping hoogh, en hebben voor aen de straet geen vensters, noch openinge dan de deure; maer in 't midden een vierkante open plaets, daer de kamers rontom komen te leggen, en haer licht door scheppen, gelijk eenigen ook met galderyen verciert zijn. Het dak is boven plat, gelijk al de huizen daer te lande gemaekt zijn, en verstrekt een bequame wandel en verkoelplaets des avonts en 's morgens, tot groot vermaek der inwoonders.

De haven, welke door de reviere *Buragrah* gemaekt wort, is zeer ruim, maer ondiep, en heeft by laegh gety niet boven een voet of anderhalve waters; hoewel daer by hoogh gety (want daer gaet eb en vloet, voor de steden en eenige mijlen de reviere opwaerts) elf en twalef voeten waters is. Voor de haven leit een zantdrempel, de Baer genoemt. By hoge baer kunnẽ gelade berken en schepen uit zee in de haven komen; maer moeten by lage Baer nootwendigh in den mont der reviere blijven, en hun lading in zee in ander klein vaertuigh ontladen. Dan by lage Baer worden de waren veeltijts gelost buiten de poorte van *Sidimusa Duquelle*, by de grafstede van dien Sant, ter oorzake de Baer daer gemeenlijk beter is, als voor de reviere, welke waren dan voorts op ezels en kamelen door de voorzeide poorte in stadt gebraght worden. Ter oorzake van d'ondiepte der havene vinden de Korsaren of zeerovers van *Salé* zich benootzaekt van lichte berken en schepen te dienen, tot groot voordeel in 't najagen van hunnen roof, en in 't vluchten voor zwaerder schepen, daer die van *Algier*, *Tunis* en *Tripolis*, van wegen de bequaemheit der havenen met groter schepen in zee steken.

De inkomsten der stadt bestaen in schattingen, en tollen der uit en inkomende koopmanschappen, die tien ten hondert moeten betalen, het geen die van *Salé* van d'Engelschen hebben geleert: aengezien te voore alle uit en inkomende koopmanschappen tol-vry waren.

Desgelijks moeten de boeren, onder het gebiet der stadt gelegen, aen dezelve van al hun lant-vruchten de tiende voor schatting betalen.

Geen kleine winsten trekt ook de stadt van de zeeroveryen, die zy tegen de Christenen plegen.

De steden oud en nieuw *Salé* worden heden bestiert door een Gouverneur of Steevooght, van wegen den Koning van *Fez*, dien eenige *Alkaiden* uit de burgerye zijn toegevoegt, tot bestiering en hanthaving van het geen den oorlogh en vrede betreft. In het stellen van eenen nieuwen Governeur of Steevooght wort bywijlen onder hen met grote wanorde en ongeregeltheit voortgeslagen, en zal de gemeente dikwils eenen perzoon van geringen staet, ja een ezel-drijver, zoo daer slechts eenige bequaemheit by is, en de gemeente hem draegt, tot Steevoogt over hen, zonder bewilliging des Konings, trachten op te werpen; gelijk voor eenige weinigh jaren gebeurt is, dat, by afsterven van eenen Steevooght, de gemeente in groten getale zekeren ezeldrijver achter aen liep, en dien tot bestierder over haer wilde opgeworpen hebben, als ook geschiede; doch beklede door zijn al te strenge regering niet lang zijn ampt; maer vont zich benootzaekt in 't kort weer tot zijnen vorigen arbeit te keeren. *Bestiering.*

Grote en schielijke veranderingh ontstaet ook dikwils in het stellen van nieuwe Steehouders; want 't is gebeurt dat in den tijdt van eene maent de stadt drie nieuwe Gouverneurs gehad heeft, die t'elkens, 't zy uit quade bestiering, of uit haet der gemeente tot hen, afgezet wierden. Het gebiet der stadt of steden van *Salé* strekt niet verder dan over de steden en eenige *Aduars*, dat zijn tent-troepen der Arabers of Larbussen, daer in zy verblijf hebben.

De stadt en staet van *Salé* is van aller

ler geheugenis her, velen oorloghsrampen en verscheide veranderingen onderworpen geweest, inzonderheit sedert de komste der *Andalouzen*, verjaeght uit Spanje, in *Salé*; 't welk zich in dezer wijze toedroegh:

Geduurende het verblijf der *Andalouzen* in Spanje, daer zy des jaers zeven hondert en twaelf waren ingestort, en zes of zeven hondert jaren de meester speelden, hebben altijts de Koningen van Spanje getracht hen ten rijke uit te drijven; inzonderheit *Ferdinand* de *vijftiende*: want dees, in acht genomen de grote onheilen, die zy den Christenen brouwden, en de geduurige oorlogen die hy met hen had, heeft hen geheel en al, des jaers veertien hondert en twee-entnegentigh, t'ondergebraght, ter oorzake zy de belijdenis der Mahometaensche leere deden. Dies zy, zich ziende onder de maght en gehoorzaemheit van *Ferdinand* gebraght, toen den Roomschen Godsdienst omhelsden; dan de meesten slechts in uiterlijken schijn: waer door zy naderhant tot nadeel van dien staet gearbeit hebben; tot dat eindelijk in 't jaer zestien hondert en tien, *Filips de derde*, Koning van Spanje, by verbot, den zestienden van Loumaent afgekundigt, hen deed ten rijke uittrekken, wel ten getale van tien hondert duizent, zoo ouden als jongen, en luiden van beide Sexe, die zich voor het meerdeel te schepe na Afrika in Barbaryen begaven.

Andalouzen uit Spanje verjaeght.

Andere verspreiden zich na 't oosten, ontrent Konstantinopelen, tot grote plage der Christenen. Meer dan hondert en vijftigh quamen in Vrankrijk, met bewilligingh des Konings, die hen verblijf en woonplaetsen in zijn lant opdroegh, met besprek, van belijdenis des Roomschen Godsdienst te doen; gelijk daer van noch heden eenige huisgezinnen in *Provence* en *Languedok* gevonden worden.

Velen zakten na *Salé* af, daer zy met gelijke voorrechten en vrydommen aengenomen wierden, als d'ingeboorne Mooren zelf genoten, 't zy uit gunste tot den Mahometaenschen Godtsdienst, of dat de Koningh van *Fez* en *Marrok* geloofde, dat zy hem dienstigh in zijn rijk zouden zijn, om zijne onderdanen veel kunsten en hantwerken te leeren. Een wijle leefden zy in vrede, en bewezen gehoorzaemheit nevens d'andere onderdanen; maer spatten in 't kort ter zijde uit; en kochten wapenen en eenige schepen, voor het gelt dat zy in grote meenigte met zich uit Spanje hadden gesleept.

Met deze schepen begaven zy zich op zee te roven, onder schijn van in den beginne niet dan op de Spanjerts, in weerwrake van hun geleden ballingschap, te willen roven, hoewel 't in'er daet op al de Christenë was aengeleit. Alzoo speelden zy, onder schijn van koopvaerdy-schepen, met Spaensche vlaggen op, hun perzonaedje ter zee, op den naem van Spanjerts, gelijkze ook Spanjerts van geboorte en tale waren; maer eindelijk bekent geworden, ruktenzy het momaenzicht af, en verklaerden zich opentlijk voor zeerovers en vyanden der Christenen. Van de prijzen, die zy kregen, betaeldenze aen den Koning van *Marrok* schattinge, en gaven aen hem zeven of tien ten hondert, zoo wel van de Christenen die zy gevangen kregen, als van de koopmanschappen. Waer door al de Christen slaven, die de Koning van *Marrok* heeft, deze *Andalouzen* hem beschaert hebben; aengezien in de Koningrijken van *Marrok* en *Fez*, alleen de stadt van *Salé* schepen ten roof op zee zend. Midlerwijle deze schadelijke *Andalouzen* zich in aenzien en by die van *Salé* gevreest zagen, als de best gewapenste en bevarenste van *Salé*, zochten zy, aengeprikkelt door d'oude Spaensche staetzucht, gelegentheit, om het jok des Konings van den halze te smijten, en die gevonden, bleven ook niet in gebreken, 't zy door list of gewelt, den aenslagh uit te voeren, dien zy heimelijk gebrouwen hadden. Dies maekten zy zich meester van het *Alkassave* of kasteel van *Salé*, en door het zelfste middel, van de stadt; ontwapenden daer na de Mooren, zonden

den de ingeboornen te lande uit, en verdreven de bevelhebbers, die de Koning van *Marrok* daer had leggen. En om luiden te vinden, daer zy zich konden op betrouwen, riepen zy tot byſtant meenighten van andere *Andalouzen* in, door welker hulpe zy zich daer begonnen te verſterken, met voornemen van zich met de wapenen in de hant te verdedigen.

Zoo dra den Koning d'opſtending van *Salé* verwittigt was, zond hy aenſtonts een heir derwaerts, om de ſtadt te beleggen, maer wiert dezelve, met byſtant van zekeren *Santon* of *Marabou*, genaemt *Layaſſen*, een muiteling en gezworen vyant des Konings, zoodanigh verdedight, dat de Koningh zich benootzaekt vond het belegh te doen opbreken, en met deze muitelingen in volgende wijze t'overkomen: Dat zy hem voor hunne hoge Overheit t'erkennen hadden, en in hoedanigheit van zijne ſchattelingen, alle jaers eenige ſlaven zouden aenbieden; dat de Koning hen amptenaers zou ſtellen, om hen recht te doen.

Belangende de ſtadt en het kaſteel, die zou in hunne bewaring blijven. Dus bleef de zaek een wijle in ruſte; doch kreegh de Koning eindelijk 't ſlot in bezit en bezetting daer op. Dan ontrent des jaers zeſtien hondert en zeſtigh, begonnen d'*Andalouzen* van oud en nieuw *Salé* tegen die van het kaſteel of *Alkaſſave*, bezet met ontrent twee duizent krijghs-knechten van *Sante Kruiz* en andere plaetſen, van wegen den Koning van *Fez*, onder een overſte *Hamed Azinniwi*, weer in onderlinge twiſt te vervallen, welke eindelijk zoo verre d'overhant nam, dat de ſtedelingen van beide ſteden het kaſteel, hoewel onbedachtelijk en met kleine hope van te veroveren, den tienden van Sprokkelmaent bezetten en beſloten, en in de nieuwe ſtadt of *Rabad* verſcheide borſyen, of krijsveſtingen van leemaerde opwierpen, daer van zy met musketten (want grof geſchut was daer niet op geplant) daghelix op die van het kaſteel wakker vuur gaven, gelijk die van oudt *Salé* uit hunne ſterkten met grof geſchut; doch bleven die van het kaſteel hen niet ſchuldigh, maer ſchoten met geſchut en musketten langs de ſtraten en op de borſyen, waer door verſcheide te ſneuvelen quamen.

Midlerwijle het kaſteel belegert was, verzochten die van de ſteden aen *Abdulkada Gailan*, Heer van *Arzile*, *Tituan*, en *Alkazzir*, eenen opperhooft of Governeur, daer in hy hen te wille was, en zond derwaerts eenen *Abdelkadar Ceron*, die de heerſchappye over *Rabad* of nieuw *Salé* aenvaerde; want over oud *Salé* waren andere geſtelt, met name *Hadzi Fenis*, en *Hadzi Ibrahim Manino*. Dan na eene wijle wiert *Ceron* in zijn eigen huis door eenige *Hornazjeres* overweldight, en de hals gebroken, en zijne benen met bylen aen ſtukken geſlagen, wiens doot geen kleine verſlegenis in de herten der ſtedelingen baerde, en de voornaemſte oorzaek van de behoudenis des kaſteels was, naerdien die van de ſteden buiten twijfel daer anders meeſter af zouden geworden zijn. *Zenden om een opperhooft aen Gailan.*

De boeren inmiddels in 't lant ſtonden ook tegen elkandre, en d'een heer tegen den ander op, en bedorven en vernielden wederzydelinx de veltgewaſſen, 't welk een grote dierte en hongers-noot veroorzaekte, en eenige hondert duizent des jaers zeſtien hondert twee-en-zeſtigh uit het leven wegh rukte. Van gelijken kregen de belegerden op het kaſteel gebrek van lijftocht, doch wierden door eenige ſtedelingen zelfs, eenſdeels uit gunſte tot den Koning, eenſdeels uit begeerte van eigen gewin, daghelix onder de hant met eetwaren geſpijſt, die zy aen d'eene zijde der ſtadt by een kapel te koop braghten; hoewel velen daer over wredelijk geſtraft wierden; doch kregen daer en boven byſtant van allerhande lijftocht van d'Engelſchen, die met hun ſchepen voor de reviere lagen; maer de Franſen en Hollanders droegen de zijde der ſtedelingen. *Spijzinge onder de hant der ſtedelingen, aen die van 't kaſteel.*

Wanneer die van het kaſteel bang voor een knellend belegh begoſten te worden, wenden zy alle middelen

aen, om hun beste have daer van te krijgen, en voerden des nachts het gout en zilver in zakken na *Temzena*, of na hunnen Heer *Zid Abdala*, die ontrent na een belegh van anderhalve jaer, heimelijk van het kasteel door hulpe der Engelschen derwaers overgebraght was. Verscheide, die ten dienste van hunnen meester *Sid Abdala*, van bovenen de reviere op stroo-schalven quamen afdrijven, om binnen het kasteel te raken, wierden by de stedelingen onderschept, en wredelijk daer over mishandelt, met ophangen aen de benen, en levendig in d'aerde te delven, en andere onlijdelijke pijnen aen te doen; het welk zich voornamelijk toedroegh ten tijde van *Abdelkadar Ceron*, des jaers zestien hondert twee-en-zestig.

Verdragh. Na dat eindelijk het oorlogh een wijle geduurt had, quam de broeder van *Gailan*, *Sid Tagar* met ontrent drie hondert paerden van *Arzile* na *Salé*, om vrede met die van het kasteel of *Alkassave* te maken, welke den vijf en zestienden van Grasmaent, des jaers zestien hondert en vier-en-zestigh, in min en vrientschap getroffen wierd, tot grote blijdschap van eenen iegelijk inwoonder, op voorwaerden, dat van al de gerechtigheden of tiende penningen, die d'inkomende goederen gaven, een derde deel het kasteel, een derde nieuw *Salé*, en een derde oud *Salé* zoude genieten.

Den derden van Bloeimaent wiert *Gaylan* by die van 't kasteel voor hunnen heer en meester of Koning aengenomen, en daer op, met drie mael het geschut van het kasteel te lossen, vereert; en vertrok des anderen daeghs zijn broeder *Sid Tager*, die de vrede gemaekt had, met zijn volk weer na *Arzile*. Zoo lang het oorlogh duurde, voeren de Moren in de steden niet te kaep op de Christenen, ter oorzake de reviere door, die van het kasteel besloten wiert gehouden, maer aenstonts na de vrede wiert d'oude handel ter zee weder gepleeght.

Den vijfden van Wijnmaent quam *Gaylan* zelf in perzoon, verzelschapt met drie of vier hondert ruiters, te paerde van *Arzile*, en leide zich onder de stadt *Salé* aen de reviere: den achsten des morgens wiert hy van den slotvooght *Sid Hamed Aginniwi* op 't kasteel genodight, daer hem des anderen daeghs door *Aginniwi* het kasteel tegen vermoeden van al de werelt wiert overgelevert, en vertrok den zestienden weer na *Arzile*; latende tot slotvooghden den gemelden *Aginniwi*, en noch eenen ander *Sid Hamed el Xhymie*.

Den tienden van Wintermaent nam de gemelde *Sid Hamed Aginniwi*, den tweeden slotvoogt, *Sid Hamed el Xhymie* op 't kasteel in hechtenis, hem beschuldigende hondert pont zilvers van *Sid Abdala*, gewezen Heer van 't kasteel, zoude versteken hebben: waer over hy tot pene duizent *pesos* of stukken van achten betalen moste.

Den negen-en-twintighsten van Lentemaent, des jaers zestien hondert vijf-en-zestigh, quam de broeder van *Gaylan*, genoemt *Sid Sybi*, verzelschapt met al de Governeurs van *Salé*, (die den tweeden der zelve maent uit *Salé* na *Arzile* vertrokken waren,) en ontrent twee duizent man te voet en te paerde, in de stadt. Hy wiert van *Sid Hamed* zeer vriendelijk ontfangen, en nam des anderen daeghs zijn verblijf voor d'eerste mael op 't kasteel. Aenstonts wierden al de oude krijgsknechten van *Sante Kruyz* en andere plaetsen, die zoo lang het kasteel bewaert hadden, buiten het kasteel gezet en afgedankt; t'effens van al wat zy hadden berooft, en eenigen gevangen gezet. Den een-en-dertighsten, des morgens, wiert *Sid Abdulkader Merino* by d'*Andalouzen* en *Hornazjeros* tot Overste verkoren, en de voorige Overste door de *Andalouzen* in 't kasteel gevangen gezet, en hem zijn Stadthouderschap afgenomen; desgelijx *Xache Brahim Manino*, Stadthouder van oud *Salé*, zijn Stadthouderschap ontnomen, en *Xache Fenis* alleen Stadthouder van de stadt verklaert. Een gelijker ramp byna quam *Xache Ali Manino* over, broeder van *Xache Brahim Manino*,

die

die nevens den anderen Stadthouder op 't kasteel gevangen wiert gezet.

Den eersten van Gras-maent zette *Sid Tybi* met zijn eigen hant *Sid Hamed Aginniwi* ter deure van 't kasteel uit, en deed hem door den Stêhouder *Abdulkadar Merino* bewaren. Na een uure verwijlens, volghden de vrouwen, meest uitgetrokken, en wierden na oud *Salé* verzonden; doch wiert *Aginniwi*, onder borghtocht van twee hondert dukaten, vergunt na d'overzijde te mogen gaen. Hy trok den derden na *Arzile*, om zijne klachten voor *Gaylan* te doen; maer den twee-en-twintighsten quam tijdinge te *Salé*, dat hy des vrijdaghs op Paesschen schielijk was overleden, niet zonder groot bedenken van vergif.

Den twee-en-twintighsten van Oogstmaent trokken de Stadthouders *Merino*, en *Xache Fenis* met eenen *Abdulkader Roxo* na *Arzile*, en quamen den vierden van Herfstmaent weder te *Salé*, en wiert *Sid Abdulkader Roxo*, benevens een zoon van den overleden *Ceron*, Stadthouder van *Rabad*, tot overste in 't kasteel gestelt.

Den zesten van Somer-maent des jaers zestien hondert zes en zestigh trok *Gaylan*, Heer van *Alkaffir* tegen *Muly Resis*, Koning van *Tafilet*, broeder des Konings van *Fez*, te velde, doch quam drie dagen daer na weer te ruch tot *Alkaffir*: dan ontmoete, twee dagen, daerna, wanneer hy weer te velde was getogen, den Koning van *Tafilet*, van wien hy in de vlucht geslagen wiert, met verlies en afval van veel volks, op des Konings zijde; zulx *Gailan*, gequetst met eenen houwer, weder na *Alkaffir* vluchte, dan trok, uit mis betrouwen op zijn volk, ter zelfster uure daer weer uit, na *Arzile*. Des morgens nam de Koning, zonder iemant te beledigen, *Alkaffir* in, waer op die van *Tituan*, oud en nieu *Salé* hem toevielen; en verlieten op dit gerucht *Roxo* en *Ceron*, Governeurs van *Salé* van wegen *Gaylan*, aenstonts het Kasteel, en vluchten met een Spaensche berk naer *Arzile*, waer door deze stadt en 't Kasteel weer onder het gebiet des Konings van *Fez* raekte; trekkende 't volk van na *Salé* en *Muly Resis*, Koning van *Tafilet*, op het kasteel, onder oppergezag van twee Governeurs, *Abdulkadar Merino* en *Xache Fenis*.

Eens hebben de Portugesen de stadt verovert en in gehadt; maer verlooren die weer aenstonts.

Drie Gezanten uit Salé aen haere Hooghmogende gezonden.

Des jaers zestien hondert en negen-en-vijftigh, wierden drie statelijke oude gezanten, als *Ibrahim Duque*, *Ibrahim Manino*, en *Mohamed Pinaliez*, door den Koning van *Marrok* en *Fez*, of door *Cid Abdalla Ben, Mohamed Benbuzkar*, Heere van de steden en landen van *Salé*, uit *Salé* herwaerts over aen hare Hooghmogende afgevaerdight, eensdeels, om volgens den inhout van hunne geloofenis-brieven, uit deze landen een ervaren ooghmeester derwaerts mede te nemen, om te genezen den voorzeiden Sant of Heere van *Salé*, overvallen met een zware zinkinge op zijn een ooge, eensdeels tot vernieuwing des verbonts, opgerecht des jaers zestien hondert een-en-vijftigh, en vernieuwt en bevestight des jaers zestien hondert zeven-en-vijftigh, wanneer in Grasmaent des zelven jaers de Heer Admirael de *Ruiter* met 's lants Vlote voor *Salé* lagh; daer benevens om te handelen over eenige zaken, betreffende het nut en voordeel van wederzijde.

Hun berechtschift.

Zy quamen in Hoimaent tot Amsterdam, en wierden den vierden der zelfster maent in den Hage ingehaelt, uit de Haeghsche herberge by het Delfsche Veer, door den Hofmeester *Hessels*, en gehuisvest in het huis van de buiten gewoonlijke Ambassadeurs.

Den zevenden wierden zy, verzelschapt met den Heer *Jakob Gool*, Professer der hoge schole in d'Arabische tale tot Leiden, hunne tolk in die sprake, ter gehoor gehaelt door den Agent *de Heide*, tot by de vergadering, en voorts na de statelijkheit der zake binnen geleit.

Binnen getreden, deden zy de groetenis van wegen hunnen Sant of Prins van *Salé*, en bedankingh voor het

het verlenen van gehoor, en het aenschouwen van het klaer gezicht van haer Hoogh Mogende, met verzoek eindelijk van gemaghtighden gestelt te worden, om met hen in gesprek van vernieuwing, vergroting, en verklaring des vorigen opgerechten verbonts of handelinge te mogen treden; gelijk hen die ook ten getale van zeven, uit ieder lantschap een, toegevoeght wierden, als de Heeren, *Rudolf van Ommeren*, *Paulus Zwanenburgh*, oudt Burgermeester der stadt Leiden, *Johan de Wit*, Raet en Pensionaris van Hollant en Westvrieslant, *Marinus Stavenesse*, Pensionaris der stadt Zierikzee, *Johan van Rhede*, *Epo van Bootma*, *Johan Schulenburgh*, Raetsheer der stadt Greuningen. Ten leste, na verscheide voorstellen wederzydelinx gedaen te hebben, overquamze in volgende onder handeling.

Punten des Verbonts tusschen d'onzen en die van Salé.

Tusschen de algemeine Heeren Staten en den Prins en Heere van *Salé*, werde wederzijdelinx onderhouden en vast gestelt de handeling van vrede en vrientschap, onderling gemaekt en gesloten, den twee-entwintighsten van Lentemaent, des jaers zestien hondert zeven-en-vijftigh, betrekkelijk tot die van den 9. van Sprokkelmaent, des jaers 1651. Den onzen geschiede in *Salé* geen overlast. Van gelijken zullen gene schepen van wederzijde, die in zee elkandre ontmoeten, geenen overlast mogen doen, niet alleen ontrent de schepen, maer ook ten aenziene van de perzonen en goederen, gelijk bontgenoten gewoon zijn te doen. In het ontmoeten van elkandre op zee, zal geen Saleesche zee-kapitein met zijn boot aen de schepen van haere Hoog Mogende komen; maer zal de Neerlantsche kapitein, na dat die van *Salé* hebben gestreken en hem ingewacht, aen hun boort moeten komen, om hunne zee en last-brieven t'erkennen en onderzoeken, &c.

Zy hadden uit *Salé* over zee met zich gebraght, twee Turksche Peerden, (doch zouden zeven gebraght hebben, had het schip niet t'eng geweest) een jong Leeuwtje, een Leeuwin, met een Vogel-struis: dan het Leeuwtje was op zee gestorven, desgelijx de Vogelstruis tot Amsterdam, door het te gretig inslokken van al wat hem voorquam, inzonderheit van spijkers, hem door de jongens toegeworpen, uit een valsche inbeelding van deze vogel yzer als broot te kunnen verteren; daer nochtans dit dier het yzer en koper, dat het komt in te slokken, met weinigh afslijting heel en gaef van onderen weer af gaet, niet zonder zijn groot letsel en nablijvinge van ziekte, doot of tering; zulx dit gretig inslokken van yzer, en al wat dit dier voorgeworpen wort, veel meer ontstaet uit een domheit, veroorzaekt door zijn klein en byna breinloos hooft, dan uit een begeerte na yzer, als verzien met zulk eene mage van dat te kunnen verteren. In de mage van dezen opgesneden vogel wierden over de tachtigh Spijkers gevonden.

De twee Turksche paerden, vereert door de Gezanten aen d'Algemeine Staten, wierden weer aen den jongen Prins van Oranje, door den Agent van de Heyde tot een geschenk gezonden, die dezelve met alle tekenen van heuscheit aenvaerde, en haere Hoogh mogende onder andere in deze woorden bedankte, *dat hy den staet noch dienst met deze paerden verhoopte te doen.*

De kleding dezer gezantē was slegt. *Ibrahim Manino* had een wit en yl van wol geweven kleet om 't lijf geslagen, aen beide zijde met nopjes, vijf of zes ellen lang, en anderhalve elle breet; een gemene draght daer te lande, van mans en vrouwen, dan wort meest in het uitgaen aengedaen; 't welk zy op menigerlei wijze weten te fatsoeneren en om 't lijf te slaen, en noemen dit gewaet in 't Arabisch *Hayk* en ook *Kissa*. Onder aen hingen draden als getwijnt garen of klos-koort, die in het weven daer aen gelaten en *Hudou* by hen genoemt worden. Had onder dit ruim kleet of *Hayik* een onder-rok van laken aen, *Kafetan* daer te lande genaemt, en over het bovenlijk een rok met halve mouwen, die zy *Ferézsya* noemen.

Het

Het hooft-dekſel was een muts, Kurzya in 't Arabiſch geheten, van ſlecht wolle doek, doch niet keurelijk na de Moorſche wijze in vorm van een tulbant gewonden; hoewel eenigen daer te lande de zelve ook van fijn katoendoek dragen, in 't ronde omwonden, die zy dan *Sied* of *Sjed* noemen.

De gezant *Ibrahim Duque* had mede een zulke *Hayik* aen, dan droeg daer over een wijde rok, welke hem ten halven lijve quam, gemaekt van zwart geiten hair of wol, achter met een kap en voor boven met knopen over de borſt toegemaekt. Een zulke wijde rok, in 't Arabiſch *Chanijf* of *Chanijfa* genoemt, dragen zy daer gemeenelijk over de *Hayik*, doch wort des winters opgetrokken, en om 't hooft gewonden, met de kap daer over gehaelt, en heeft dan, dus gefaſoeneert, den naem van *Mugannes*. Eenigen dragen deze rokken te *Salé* van gekleurt laken, en ook wel op de ſchouderen met knopen, welke zy dan *Gaffara* of *Goffara* noemen.

De gezant *Mahomed Pinaliez* had by na een diergelijk boven kleet aen, als de *Chanijf* van den Gezant *Ibrahim Duque*, doch achter met een byneer hangende kap, en quaſt aen het einde, gelijk in de nevens-gaende afbeeldinge vertoont wort, *Bornouz* of *Bornoz* genoemt, doch was van vore ganſch toe; waerom eenigen een zulke rok *Kabbenur* of *Kabbalar* noemen. De achter by neerhangende quaſt van de kap, is gemeenlijk van andere ſtoffe gemaekt, als van zwart geiten of ſchapen-hair, en heet in 't Arabiſch *Kalmouz* of *Sjaraba*; gelijk zy de kap achter aen de rok *Kob* noemen, doch trekken de kap zelden over 't hooft. Het ſtaet aen te merken, dat het kleet of de rok, *Chanijf* genaemt, een draght is van geringe luiden in *Salé*, maer het kleet, *Gaffara* of *Bornoz*, van hoger ſtaet.

Hun gevolgh, beide mannen en vrouwen, waeren mede in ſlecht gewaet gekleet; en had d'een dienaer op't hooft een hoogachtige rode wolle mutſe, welke zy *Hieiſſya* noemen, en een gevoerde rok aen, voor open, met

een

een kap daer achter aen, die by den ruch neerhong, en hangende mouwen, daer zy bywijlen de armen in ſteken, en bywijlen die by't lijf hebben neerhangen. Voor waeren aen dezelve ter weder zijde, van onderen tot boven, eenige ronde rode lapjes, met veters of koorden in 't midden, om de zelve toe te ſtrikken, inzonderheit de bovenſte. Een zulke rok wort by hen *Sant à Barra* en ook *Kabbout* genoemt, en veel by 't zeevarend volk gedragen, inzonderheit des winters, als een bequaeme draght voor arbeits-luiden, om het licht uit en aen trekken van de zelve. Een ander dienaer had een *Chanijf* of ſlecht kleet aen, of een opgeſchorte *Hayik* van grove zwarte ſtoffe, met een hooghachtige rode wolle mutſe op 't hooft, gelijk d'ander.

De dienares of vrousperzoon, die zy by haer hadden, droegh mede een ruim kleet, in vorm van een *Hayik* om 't lijf geſlagen, gemaekt van fijn wit katoen-doek, en *Dhiraa* of *Izar* genaemt; zoodanige mans en vrouwen van ſtaet daer te lande gebruiken.

Deze Gezanten namen, na een verblijf van ontrent zes weken, den tweëntwintighſten van Wijn-maent hun afſcheit, en met zich eenen ervaren oogh-meeſter na *Salé*. Geduurende hun verblijf alhier, deed *Ibrahim Duque* het woort, had eenige ſtukken op een papiertje aen getekent, en wiſt niet genoech van de wonderen van deſen ſtaet, die hy hier had aengemerkt, te ſpreken. Zy wierden op 's lants koſten ſtatelijk onthaelt, doch trachten den tijdt geduurigh af te breken, en zoo haeſtelijk vervaerdight te worden, als des doenlijk viele.

Aen eenen iegelijk der gezanten wiert vereert een goude keting van vier hondert gulden, benevens een ſtede-boek, of beſchrijving der ſteden van Hollant, en een dergelijk ſtedeboek, doch koſtelijker gebonden en afgezet, voor den Prins zelf van *Salé*; desgelijx een ketē van een zelve waerde en ſtoffe aen den Profeſſor Jakob Gool, die in al de handelinge dezen ſtaet en den gezanten voor Tolk in d'Arabiſche tale gedient had.

Twee

Twee groote mijlen van *Sale* leit in dit landſchap een andere oude ſtad, *Tefenſare*, of, volgens Sanut en andere, *Fanſare* geheten, en by Marmol gehouden voor de ſtad Banaſſe van Ptolomeus.

In den zelven oort, aen den mont van den vliet *Subu*, daer hy in zee ſtort, lagh wel eer de ſtad *Maamore* of *Mahmore*; maer wiert namaels door den oorlogh verwoeſt. Emanuel, Koning van Portugael, bericht van de welgelegenheit der plaetſe tot een zee-haven, en dat dezelve verwoeſt en door de Mooren verlaten was, deed aen den mont van den vliet, in 't jaer vijftienhondert en vijftien, een ſterkte opwerpen; ten welken einde hy een ſterk heir derwaert zond, om zulx uit te voeren. Dan naulix was deze ſterkte in ſtaet van beſcherming geraekt, of de broeder des Konings van Fez quam met een heir van vijftigh-duizent man in aentocht, en verſloegh het Portugeeſche heir, met een grooten neerlaegh van Chriſtenen, en deed de nieuw-opgeworpene ſterkte ſloopen. Maer de Koning van Spanje vervaerdighde in 't jaer zestien-hondert en veertien een vloot ſchepen, eensdeels om de Zee te zuiveren, eensdeels om de genen te doen vertrekken, die zich in den mont van dezē vliet bevonden, en ook om aldaer een ſterkte te bouwē, die met byſtant van *Larache* al zijne vyanden in toom hield. De gemelde vloot dreef daer uit d'Engelſchen, die zich meeſter van deze plaets gemaekt, en al hun roof na dezelve gevoert hadden, tot groot gewin der koopluiden, die derwaert uit alle geweſten quamen afzakken. De Spanjert, tot beveiling en voortgang van den koop-handel, deed daer aenſtonts, onder beſcherming der vloot, een vaſte ſterkte opwerpen, en dus de haven, waer in zwaer gelade ſchepen vlotten konden, ſterk maken.

Mequinez, by zommigen *Mechneſſe* en *Mechnaſe*, en by d'Engelſchen *Mikunez* geheten, zeventien Spaenſche mijlen van *Sale*, twintigh van *Mahmore*, twalef van *Fez*, en vijf van den grooten Atlas, dicht by een vliet, in een dal gelegen, is een oude ſtad, Silde by Ptolomeus, volgens Marmol, geheten, en verordent tot de navolgers der kroone van het Koningrijk *Fez*. De ſtad was wel eer bebout met zes-duizent huizen, en had zeer ſterke muuren, ſchoone kerken, drie Collegi-huizen, twalef groote bad-ſtoven, zeer ruime ſtraten, en een gerijfelijke gracht of water-leiding, die een groot half mijl buiten de ſtad begon, en overvloet van water in de ſtad voerde, dat na het ſlot, na de kerken, bad-ſtoven en Collegi-huizen geleit wiert. *Leo Afrik.*

Tifelfelt of *Tefelfelt*, een klene ſtad, by Ptolomeus *Tamuſige* geheten, leit in een dal, ruim vier mijlen van *Mahmore* en drie van den Oceaen, en toont noch zijne puin-hopen, die den Arabers en andere roof-volken ſchuilplaetſen verſtrekken. *Tefelfelt.*

Gemaa el Hamem of *Gemie Elchmen* of *Elchmel* is een oude ſtad, gelegen vier mijlen van *Mequinez*, na 't Zuiden, tien beooſten *Fez*, en ontrent drie van den bergh Atlas, op een groote vlakte; maer der mate door den oorlogh geſchonden, dat de daken van huizen en kerken ingeſtort zijn, zulx dezelve alleenlijk 's nachts den Arabers een verblijf-plaets verſtrekt: zy is een gemeene doorgang voor de genen, die uit het landſchap van *Tedle* na dat van *Fez* reizen. *Gemaa el Hamem.*

Hamis Metagare of *Kamis Metgare*, gelegen op de vlakte van *Zuage*, dicht aen den wegh, die van Marok na Fez loopt, tuſſchen de ſtad *Gemaa el Hamem* en Fez, ontrent vier mijlen van ieder ſtad, lagh wel eer verwoeſt en volk-loos; maer is daerna door de Mooren, uit Granade gedreven, weer volkrijk geworden en tot haeren voorigen ſtaet geraekt. *Hamis Metagare.*

Beni Becil of *Beni Baſil*, een andere ſtad, in voorige tijden door den oorlogh verwoeſt, maer heden herſtelt, leit tuſſchen de ſteden *Fez* en *Mequinez*, aen den oever van een kleenen vliet, *Hued Nye* geheten, die met den bron *Ain Zork*, een kleen half mijl boven de voorzeide ſtad, uit een zelve plaets zijnen oorſprong neemt. *Beni Becil.*

Makarmede, by Marmol genomen voor de ſtad Erpis van Ptolomeus, leit zes mijlen in 't Ooſten van Fez, en *Makarmede.*

is door den Saydischen oorlogh verwoest.

Habad. *Habad* of *Rabat*, by eenigen *Hubbed* geheten, is een kasteel met een muur omringt, gesticht door zekeren Mahometaenschen Priester, en gelegen recht tegen over *Salè*, met den vliet *Buragrag* tusschen beide, twee kleine mijlen van Fez, aen het hangen van een zeer hoogen bergh, waer van men de stad Fez en al d'omleggende velden wijd en zijd kan overzien. Het gevoelen is, dat deze stad eertijts zeer machtig en groot van begrip was; maer zy bevind haer heden in een jammerlijken staet, en wort bewoont van Moren en Arabers, die geduurig op die van Salè roven en ten strijde trekken, ter oorzake van het afvallen der Saleërs van den Koning van Marok, dien de Mooren en Arabers voor hunnen wettigen heer erkennen, en by gevolgh d'Andalusiers of Granaders, waer uit de Saleërs herkomstigh zijn, nocht hun bont-genooten niet willen erkennen, maer voor muitelingen houden.

Zavi. *Zavie* of *Zaguie*, gehouden voor de stad *Volusse* van Ptolomeus, gesticht door Jozef, de twede Koning uit den huize der *Marins*, leit vier mijlen in 't Oosten van Fez, en heeft niets heel en ongeschonden behouden, dan een groot gast-huis, gesticht door den zelven Koning.

Halvan. *Halvan*, of, volgens eenigen, *Chaulan*, een bemuurd dorp, is gelegen twee groote mijlen van Fez, aen den vliet *Cebu* of *Subu*, en heeft buiten de muuren een warm bad, met zeer schoone herbergen.

De stad Fez. Maer de voornaemste hoofstad van dit landschap en desselfs Koningrijk is de stad *Fez*, van de Mahometanen het Hof van 't Westen geheten, en by zommigen gehouden voor *Silde*, maer by andere van een ongelijk grooter getal voor de stad *Volubilis* van Ptolomeus. De stad wort gezeit gesticht te zijn onder de regering van zekeren Aron, in 't jaer na Christus geboorte acht-hondert en een, door zekeren Idris, zoon van eenen Idris, dien de vader, een afgezette Arabische Patriarch, na zijne doot by een van zijne dienst-maegden kreegh, zonder andere kinderen na te laten. d'Oorsprong des naems *Fez* wort van eenigen gebraght op het Arabische woort *Fez*, 't welk gout betekent, om dat op den eersten dagh, onder het graven van de fondamenten der stad, meenighte van gout gevonden wiert; maer andere willen, dat de stad haeren naem van den vliet *Fez*, die daer voorby vloeit, bekomen heeft.

He... te... De gestalte der stad, gelegen ontrent hondert mijlen van de zee, met rouwe en ongangkelijke plaetsen tusschen beide, is langwerpigh vierkant, zonder evenwel de voorsteden, die zy, gelijk de zon haere stralen, rontom van haer smijt, daer onder te begrijpen. Zy leit omringt met brave en hooge muuren, gemaekt van kareel en hert steen onder malkandre, en is rontom versterkt met vele toornen, hoewel zy weinigh bolwerken of gebouwen, uitgezeit aen de poorten, tot haere bescherming heeft. De stad begrijpt over de zes-en-tachtigh poorten, en wort op zommige plaetsen met stroomende water-grachten doorsneden, en leit op andere met heuvelen zoodanigh omringt, dat naulix eenige andere vlakte in de stad is, dan desselfs middel-perk. Zy is afgedeelt in twalef wijken, vervat twee-en-zestigh ruime koop-merkten, rontom bezet met kassen en winkels, over de twee-hondert voorname straten, benevens een groot getal van klene straten, ter wederzijde met prachtige gebouwen bezet, zeven-hondert kerken, een groot getal Collegi-huizen, gast-huizen, molens en gemeene badstoven. Dit zy in 't gemeen van *Fez* gesprooken: vervolgens zal ik de stad van stuk tot stuk in 't kort ontleden.

De vliet *Fez*, by Paulus Jovis Rhasalme geheten, schiet, in twee takken verdeilt, op twee plaetsen in de stad, namelijk, d'een loopt in 't Zuiden aen de zijde van nieuw Fez, en d'ander aen de westzijde in de stad, die alle beide in vele andere takken of kanalē afgedeilt, en na de burger-huizen, kerken, herbergen, gast-huizen en na meer andere plaetsen, tot groot gerijf, geleit worden.

Nevens de kerken staen ontrent ten getale van hondert en vijftigh gemeene

ne plaetsen, om daer in zijn gevoegh te doen, gesticht in vorm van vierkante huizen, die alle in klene kamers, met klene galderyen afgedeelt zijn, ieder met een kraen verzien, waer door het water uit de grachten in zekere marmere bak met zulk een groote kracht vloeit, dat het al de stank en vuilighe-den van deze plaetsen na de revier met zich sleept.

Men telt in de stad twee-hondert en vijftigh steene bruggen, die over de grachten van den vliet *Fez* leggẽ; waer onder zommigen ter wederzijde zoo dicht met huizen bezet zijn, datze recht deurgaende straten schijnen te zijn. Daer zijn zes-en-tachentigh gemeene spring-bronnen, die aen de burgery overvloet van water verschaffen, behalve een getal van zes-hondert andere, die in de paleizen, gast-huizen en in andere prachtige gebouwen gevonden worden.

De huizen zijn van ticchel- en andere steenen kunstigh opgebout, en de meeste met allerlei beelt-werk uitgehouwen. De kamers en galderyen zijn meê van ticchel-stenen gemaekt, die met meenigerlei bloemen en verruwen geschakeert, en tot meerder luister met vernis bestreken worden. Het gespansel der zolders is gemeenlijk vergult of met eenige aengename verruwe beschildert, en de daken zijn boven plat en kunstigh met estrikken gekassijdt, waer op zy des zomers tot verkoeling hun ruste nemen. Byna al de huizen zijn twee of drie verdiepingen hoogh, met hooge en lage galderyen en trappen, waer langs zy van d'eene tot d'andere kamer onder een zelven dak kunnen gaen; leggende het midden van den huize altijts open, met kamers ter weder-zijde, die hooge en brede deuren hebben, en van binnen een kunstigh geschilderde kevi of kas, zoo lang als de kamer breet is, waer in zy hun dierbaerste dingen opsluiten.

De galderyen rusten of op pilaren van gebakken steen, die meest geschildert en vernist zijn, of op marmere kolommen: daerenboven zijn de balken en binten der kamers met allerlei beelt- en schilder-werk rijkelijk gestoffeert. Vele huizen hebben ook steene water-bakken van tien of twalef armen lang, zes of zeven breet, en zes of zeven voeten diep, die aertigh geschildert en met vernis bestreken zijn, nevens dewelke een marmer vat staet, waer in door een kraen het water uit de bak loopt. Deze water-bakken worden altijts zuiver en rein, en noit overdekt gehouden, dan alleenlijk 's zomers, wanneer de mannen, vrouwen en kinderen zich daer in baden.

De huizen hebben ook gemeenlijk een toorn, daer op zy hunne vrouwen in cierlijk geschilderde kamers opgesloten houden, van waer zy hun gezicht over de gansche stad kunnen laten gaen, zonder die oit met voeten te betreden, dan zeer zelden.

Onder de zeven-hondert kerken, die in *Fez* staen, zijn 'er tusschen de vijftigh en zestigh zeer groote, en prachtigh gesticht, met marmere bronnen of van eenigh ander treffelijken steen, en marmere pilaren, gestoffeert met schildery- en beelt-werk aen de kruinen. De kerken zijn na d'Europische wijze met booghs-gewijze houte gewelffselen gemaekt; doch de vloeren niet met marmere- of eenige andere stenen, maer met bieze matten beleit, die zoo dicht en net aen malkandere gevoeght leggen, dat men d'aerde niet zien kan; desgelijx zijn ook de muuren tot de hooghte van een mans lengte met dezelve matten behangen. *Kerken.*

De vermaerste kerk in deze stad wort *Karuven* geheten, die een halve mijl, volgens Gramaye, in zijnen omtrek heeft, en dertigh portalen, ieder van een wonderlijke groote en hooghte, met een dak van hondert en vijftigh ellebogen lang, en ontrent tachtigh breet. Zijn toorn, waer van dagelix geroepen en zeker teken met het opsteken van een vane gegeven wort, om het volk tot het gebet *Sala* te roepen, is boven mate hoogh, en wort in de breete onderschraeght met twintigh, en in de lengte met dertigh pilaren, en is verzien met over de vier-hondert water-vaten, om zich daer in, voor het gebet, te wasschen en reinigen. Rontom de kerk staen *Voornaemste Kerk.*

verscheide galderyen, ieder van veertigh armen in de lengte en dertigh in de breete, daer in allerlei kerkelijke behoeftigheden, als oli, lampen en matten bewaert worden. Daer zijn in de zelve kerk over de negen-hondert bogen met marmere kolommen, aen ieder der zelve hangt een lampe 's nachts te branden, voornamelijk die boven het midden-koor leggen.

Nieuw Fez. Ontrent een mijl van het oude Fez leit de nieuwe stad Fez, gesticht met heerlijke gebouwen, door zekeren Jakob, zoon van den eersten *Abdullach*, van den huize der Marins, op een zeer vermakelijke vlakte, aen den vliet, die met zijn eenen arm aen de Noort-zijde, alwaer de meulens staen, in de stad schiet, en d'andere arm deilt zich in twee takken, welker een in Nieuw en Oud Fez springt, nevens het kasteel; maer d'ander loopt verder door zekere ronde valeien en tuinen, nevens d'oude stad gelegen, tot dat hy aen de Zuid-zijde zijn intree in de stad maekt, en bewatert, in de stad gekoomen, het kasteel, en vloeit voorby het Collegi-huis van Koning Abuhinam.

Die deze stad deed stichten, noemde haer de witte stad; maer wiert daerna van het gemeen volk Nieuw Fez geheten; welk nieuw *Fez* de Koning ten dien einde deed stichten, om des te nader by den Koning van *Telesin* te zijn, die hem in den beginne zijns Koningrijks veel onlust en quaet had aengedaen.

Wiert verdeilt in drie delen. De zelve Koning verdeilde de stad in drie byzondere delen: welker eerste deel van hem verordent wiert tot het Koningklijke Paleis, en tot de paleizen der kinderen en broederen des Konings: daer-en-boven tot lust-hoven, prachtige kerken en vierkante schat-kamers: rontom met de huizen der arbeiders, en met het huis des Penning-meesters, en dat van zijne Notarisen en Sekretarisen in 't midden. Nevens de schat-kamer wiert een andere plaets tot de winkels der gout-smitten verordent, en tot de winkel van hunnen overman, en van den muntmeester.

Het twede deel der stad beraemde hy tot paleizen der hovelingen, amptenaers en hooft-mannen; en vervaerdighde de plaets van d'Ooster tot aen de Wester-poort, een streek van vijftien-hondert treden, tot een koopmerkt, die met winkels van koop- en hantwerks-luiden rontom bezet wiert. Het derde deel verstrekte in den beginne een verblijf-plaets voor 's Konings lijf-wacht, maer wort heden meerendeels van Joden en gout-smitten bewoont.

Daer is in dit nieuwe *Fez* geen minder getal van kerken, bad-stoven, en Collegi-huizen, dan in het oude. Wat belangt het water, dat wort door zekere gevaerten, (een vond van zekeren Spanjert,) en vele grote raderen, waer van ieder tusschen dagh en nacht alleenlijk een-mael rontom gaet, uit den vliet over de muuren der stad in bakken geworpen, en daer uit door buizen of pijpen na de paleizen, lust-hoven, kerken, bad-stoven en Collegi-huizen geleit.

Deze nieuwe stad Fez is voltoit binnen den tijd van hondert en veertigh jaren, in de welke dezelve met sterke muuren omringt wiert, en alle bequaemheden en cieraedjen ontfing, die een stad zou kunnen ontfangen, uitgezeit de voorzeide water-raderen, die eerst sedert tweehondert en veertig jaren herwaert uitgevonden zijn: want te voore wiert het het water door zekere water-leiding, een vont van zekeren Genuezer, uit een spring-bron, tien mijlen buiten Fez gelegen, in de stad gebracht. Dus verre van de steden. De bergen van dit landschap zijn *Zalagh*, *Zarhon*, *Tagat*, en *Gureygure*.

De bergh *Zalagh* begint aen de Oost-zijde van den vliet *Cebu*, en strekt zich vier mijlen verre in 't Westen, en leit met zijnen hoogsten kruin een groot half mijl benoorden *Fez*. De voornaemste plaets op dit gebergte gelegen, is de stad *Lampte*, gehouden by Marmol voor de stad *Bobrise* van Ptolomeus.

De bergh *Zarhon*, geheten by d'inwoonders *Zarahanum*, begint aen de vlakten van *Eceis* of *Aseis*, drie mijlen van de stad *Fez*, en strekt zich acht mijlen in de lengte west-waert op, en

op

op zommige plaetſen drie in de breete. Deze bergh leit eigentlijk onder het gebiet der ſtad *Mequinez*, en begrijpt over de veertigh ſteden of bevolkte plaetſen, gelegen tuſſchen de groente van Olijf-boomen, daer meê hy overal overvloedelijk beſchaduuwt wort.

De ſtad *Titulit*, gelegen op den top van dezen berg, was eertijts de hooftſtad van dit landſchap, en in haeren omtrek over de twee mijlen groot; maer wiert daerna door Koning Jozef uit den ſtam der *Almoraviden* geheel en al geſloopt, en is ook ſedert geduurigh volk-loos gebleven, uitgezeit vijftien of twintigh Alfakuen of Prieſters, die zich in zoo vele huizen, die ontrent de Kerk waeren blijven ſtaen, onthielden. Men ziet noch op dezen bergh een andere ſtad, gemeenlijk *Elkazar Faron*, dat is, Paleis van Faro, maer by de Schrijvers van Afrika *Kazar Zarahanum* geheten: zy leit drie mijlen van *Titulit*, en wort ter wederzijde met twee kleine vlieten bekabbelt, en rontom met een groote meenighte van olijf-boomen beſchaduuwt, tuſſchen de welke zeer veel Azuragen en Barbaren of Brebers hun verblijf nemen. Deze ſtad is op een en den zelven tijd met die van *Titulit* verwoeſt, zonder eenigh ander overblijfſel behouden te hebben, dan een koop-merkt, by d'inwoonders *Larbaa el Haibar* geheten, die vele volken van *Fez* en *Mequinez* alle woens-dagen bezoeken. Maer de ſtad *Dar el Hamare*, die Marmol voor de ſtad *Epitiane* van Ptolomeus houd, geſticht meê op dezen bergh, leit noch ongeſchonden, en is rijk van inwoonders, die geweldigh van de leeuwen, die aldaer alle oogenblikken hun ſpijze komen zoeken, gequelt worden. Op den zelven bergh leit ook de ſtad, *Maguile* geheten. Aen den voet van dezen bergh leit nevens den grooten wegh, die zich ſtrekt van *Mequinez* na *Fez*, de ſtad *Gemae*, eertijts *Gotiane* geheten, de welke door Koning *Abu Sayd*, uit den ſtamme der *Benimerins*, geheel en al verwoeſt wiert, en daerna ook dus verwoeſt is blijven leggen.

De bergh van *Tagat* of *Togat* leit twee mijlen in 't Weſten van *Fez*, en ſtrekt zich van 't Weſten na 't Ooſten twee mijlen verre, tot aen den vliet *Bu Nacer*.

De bergh *Guereygure* is zeer volkrijk, en leit zeer dicht aen den bergh Atlas, drie mijlen van *Fez*, tuſſchen de vlakten van *Eceis* en *Adhaſen*, en hout den hooft-bron van den vliet *Aguber* in zich beſlooten, die weſt-waert op vloeit, tot aen den vliet *Beber*, daer in hy zijn water ſtort.

In het landſchap van *Fez* leit meê, zes mijlen van Fez, aen den berg van *Gureygure*, die zich na 't Noorden en den bergh van *Edhaſen* ſtrekt, de vlakte van *Eceis* of *Aſeis*, die vol van volkrijke plaetſen is. Daerna volgt een klene plaets, *Beniguarten* geheten, zes mijlen in 't Ooſten van de hooftſtad *Fez*, begrijpende ontrent tweehondert volk-rijke plaetſen, die van Arabers en Barbaren of Brebers bewoont worden.

Het landſchap van Fez verdient, datmen zich over zijn overvloet van granen, katoen en vlaſch, desgelijx over de groote meenighten der wateren, die dit landſchap bevochtigen, verwondert. *Hoedanigheit des aertrijks van het landſchap Fez.*

Het verſchaft overvloedelijk ooft, inzonderheit vygen, amandelen, olyven, en groote druiven: het voet daeren-boven een groot getal van peerden, kamelen, oſſen, ſchapen, bokken, en meenighten van reën en hazen. Maer een groot onheil is daer-en-tegen dit geweſt onderworpen, gemerkt in de lant-ſtreek, die zich ſtrekt tien mijlen in de lengte en vijf in de breete, beweſten oud Fez, een quaetaerdige lucht zweeft: waer door de meeſte inwoonders bleek geel van verruwe vallen, en geduurigh met koortze, die dagelix een grooten neerlaegh onder hen baert, aengegrepen worden, 't welk miſſchien door d'overgroote vochtigheit der lant-ſtreke, die vol ſpring-bronnen en vlieten is, veroorzaekt wort.

Het geheel geweſt is overal vol tuinen, waer in vlaſch, meloenen, Citrullen, beet-wortelen, ſlade en diergelijke groenten en moes-kruiden in grooten overvloet gezait worden: zulx ge-

zeit wort, dat de tuin-luiden 's zomers vijf-duizent wagens met vruchten en andere groente, en ook zoo veel 's winters ter merkt brengen. Insgelijx leit de Noort-, Oost- en Zuid-zijde der oude stad Fez met groote en brave tuinen bezet, die een rijken oogst van allerlei vruchten verschaffen, en met eenige klene takjes van den vliet Fez besproeit worden. Het aertrijk wort'er niet omgeploegt; maer alleenlijk in Bloei-maent met water bevochtigt; waer door het een zeer grooten overvloet van vruchten voort-brengt, die alle zonderling geurigh van smaek zijn, uitgezondert de persiken, die waterigh en niet zeer smakelijk vallen. Men zeit, dat'er bywijle jaren komen, in de welke de tuin-luiden alledaeghs vijf-hondert wagens van deze vruchten ter merkte brengen, zonder nochtans de druif daer onder te rekenen.

Behalve deze vruchtbare landouwen is het gewest ontrent Fez met een visch-rijken vliet gezegent, die overvloedelijk zeker slagh van visschen uitlevert, by de Spanjerts *Sabalos* geheten, welker vangst met Wijn-maent begint, en met Gras-maent eindight. Zulx hier aen blijkt, dat deze lantstreek een der vruchtbaerste plaetsen van Afrika is, dewijl daer alles voortkomt.

De land-streek van Salè verschaft overvloedelijk bosch-bomen en ander slagh van hout: waer van d'inwoonders kammen maken. Daer valt ook veel katoens; maer zeer schaers graen; ter oorzake van de rontomleggende zandige gronden.

De lantstreek ontrent de stad *Mahmore* wort aen d'eene zijde beschaduuwt met een hoogh eike-bosch, dat groote en zeer zoete ekelen verschaft. Daer is ook treffelijk wei-lant voor de beesten, en alles overvloedelijk, uitgezeit appelen, peeren, noten en kersſen; maer daerentegen is'er weer geen gebrek van Oranje-appelen, hoewel klein, nochte van Citroenen, erweten, vygen: dadelen zijn'er boven al in wonderlijken overvloet, desgelijx ook koorn in groote meenigte. Daer vallen ook groote ossen, meenigten van bokken, hoenders, patrijzen, duiven, en ander

ander tam gedierte. Peerden zijn'er zeer veel, maer de meeste vallen, door het dagh en nacht te loopen, zeer mager, en vele worden alleenlijk met kameels-melk gevoet en gesterkt. De bosschen voeden de sterkste en wreedste leeuwen van geheel Afrika, tot groot nadeel en ongemak der inwoonders. Daer valt ook overvloedelijk veel spier-witte en zuivere honigh, die de byen in de holen der aerde maken. Men heeft'er ook groot zuikerriet, hoewel d'inwoonders te voore de zuiker daer niet wisten uit te trekken; maer hebben die kunst naderhant van de Mooren, die uit Spanje gejaegt wierden, geleert.

In de land-streek van *Mechnesse* groeien vele treffelijke vruchten, inzonderheit zeer groote Que-appelen, granaten, witte en pruimen van Damast, groote vygen, druiven, die zy versch eten, groote persiken, en overvloedelijk veel olyven en vlasch.

De bergh van *Zalagh* leit aen de Noort-zijde met wijn-stokken beplant, die zonderling zoete en geurige rozijnen voort-brengen. De bergh *Zarhonne* is zoo dicht met olijfboomen bezet, dat hy van verre niet anders, dan een groen bosch schijnt te zijn; hoewel hy ook geen kleen getal van leeuwen voed.

De stad *Tefelfelt* bezit aen haeren vliet verscheide bosschaedjen, daer in zich zeer vervaerlijke en wrede leeuwen onthouden. De vlakten van *Asçis* en *Adhasen* voeden zulke tamme en vreesachtige leeuwen, dat een man, ja zelf een vrouw hen met een stok op de vlucht kan drijven. d'Aert en gestalte des leeuws, zijn liefde en vyandschap tegen andere dieren, zijn grootmoedigheit, geheugenis van weldaet, paring en teelt zijn te voore in 't brede en wijtloopigh verklaert.

De wijze der inwoonders van *Fez*, in't eten en drinkẽ, komt byna met die van al d'andere Mahometaensche volkẽ van Barbarye overeen, en wort by hen in de volgende wijze onderhouden: Zy doen drie mael-tijden 's daeghs, en eten tot een ontbijt slechts zekere vruchten en broot, en een dunne pap van meel gemaekt; maer 's winters slurpenze dunne bry van tarruwemeel, in zout vleesch-zop gekookt. Hun middagh-mael, dat 's zomers grooter, dan 's winters is, bestaet uit vleesch, slade, kaes, olyven, en meelen-bry. 's Avonts etenze zomers lichte kost, en niet dan broot met meloenen, of met rozijnen of melk; maer 's winters etenze gezoden vleesch, met hun gewoonlijke spijze Kouskous, en zelden gebraet. Dusdanigh een tafel wort by den gemenen burger gehouden; die by luiden van staet eenighzins lekkerder en kostelijker is. Zy doen hun mael-tijd aen een lage tafel, zonder tafel-laken daer op gespreit, en gebruiken geen andere messchen, dan hun vingeren, om de spijze te delen, en steken de Kouskous zonder lepelen met de vingers in den mont. Zy schaffen ook dikwils vleesch en potspijs in een zelve schotel op, waer uit een ieder na zijn wel-gevallen een stuk neemt, en dat voor hem op de tafel leit, en met zijne handen van elkandre scheurt en breekt. Zy drinken noit, dan met een vollen buik, en na dẽ maeltijt, dien zy gemeenlijk met het drinken van een beker kout water eindigen; hoewel ook eenige, schoon zulx tegen hun wet is, wijn drinken.

Dracht der mannen van Fez.

De mannen van *Fez*, voornamelijk wel-gegoede luiden, dragen 's winters kleren van uitheemsch laken gemaekt, en over hun hemden een kazak of ryrok, met halve en zeer korte mouwen, en over deze kazak een andere ruime rok of kleet, voor over de borst toegemaekt. Op 't hooft zettenze enkele bonnetten of kappen, in vorm van slaep-mutsen, die zy twee-mael met zeker doek of sluier, die ook om de kin komt, omwinden. Zy dragen geen kousen noch broeken, maer trekken 's winters, wanneerze te peert rijden, leerzen aen. Maer luiden van slechten staet dragen een ry-rok, met een mantel daer over, zonder een ruim kleet, met slechte mutsen op 't hooft.

Dracht der vrouwen.

De vrouwen gaen ook fatsoenlijk gekleet, en dragen 's zomers alleenlijk een hemt; maer 's winters meê een kleet, met wijde mouwen, van voore over de borst toe, gelijk de mannen: wanneer zy uitgaen, dan trekkenze lange broe-

broeken aen, die haer tot aen de knien komen, met een kleet over 't hooft, dat haer gansche lichaem bedekt, en een masker voor d'oogen. Rijke vrouwen dragen ook goude oor-ringen, met edele gesteenten daer aen: daer in tegendeel slechte haer met zilvere, zonder gesteenten daer aen, behelpen; desgelijx hebbenze ook aen d'armen en beenen goude en zilvere arm- en been-ringen. Zindelijke luiden dragen zeker byzonder slagh van muilen, welker overleer boven op met borduursel van zijde gestikt, en hiel-hout van wit of zwert moerbezi-boomen hout gemaekt is.

Dracht der Arabers. Wat belangt d'Arabers, die zich ontrent Fez onthouden, dier gewaet is gemeenlijk een kleet, *Barraquan* geheten, dat zy drie-mael om 't lijf slaen, en en roode bonnet. Al d'andere gaen met hun bloote lichaem, uitgezeit een dek-kleet, dat zy om 't lijf gegort hebben, en niet verder dan tot boven hun knien komt. Hun opper-hoofden gaen na de Turksche wijze gekleet, behalve dat hun tulbant niet van een zelven fatsoen, maer klein en boven spits is. De vrouwen zijn in 't aenzicht, aen de handen en armen met tekenen gemerkt, en de rijkste dragen goude en zilvere brazeletten aen armen en benen; andere kopere, ivoire of beene, na een ieders staet en vermogen.

Bestiering. De bestiering des Koningrijks van Fez bestaet heden aen een eenigen wereltlijken Opperhooft, daer in oude tijden, uit kracht van Mahomeths wet geen andere perzonen, dan de Cherifs of Mahomeths Patriarchen en Prelaten tot de heerschappye konden geraken. De Koningen van Fez, nochte andere Mahometaensche Koningen gebruiken geen scepter noch kroon, maer alleenlijk een lagen throon oft zetel, overdekt met gout laken, en een kussen, met peerlen en gesteenten bezait, merken der Koninglijke Majesteit.

Verkiezing des Konings. Wanneer de Koning gevoelt, dat zijn doot begint te naderen, dan roept hy al zijne Heeren en Edelen by hem, en verplicht hen by eede, zijnen zoon, oft broeder, oft eenen ander, dien hy gunste toedraeght, tot navolger in zijn plaets te verkiezen. Aen welken eed zy na 's Konings overlijden bywijle weinigh gedachtigh zijn, maer kiezen dikwils eenen ander, na hun welgevallen.

In Fez heeftmen luiden van allerlei landaert, als Turken, Tarters, Persianen, Franzoisen, Hollanders, Engelschen, Oostersche Grieken, alwaer ieder volk byna zijnen Konsel heeft leggen, die de zaken van koop-handel en verbonden gâ slaet. Daer bevinden zich in het landschap van Fez, en voornamelijk in Salè groote meenighten van Granadische Mooren, die eertijts uit Spanje gedreven wierden, en zich van daer derwaert begaven.

Daer zijn in Fez aen 't hof driederlei verscheide Edel-luiden; want zommigen zijn van adelijken stamme; andere worden edel-luiden door middel van hun ampt of rijkdommen, maer genieten evenwel alle een en de zelve vryheden en voorrechten, en dragen tot teken van hun adeldom zekere byzondere muilen. Zy zijn vry trots van omgang en reden, en gehouden aen den Koning eenige diensten te doen, behalve dat zy in tijd van oorlogh met hem te velde moeten trekken. Men zeit in d'oude stad Fez over de drie-duizent Adelijke geslachten zijn.

De Joden bewoonen zekeren hoek van Nieuw Fez, en bevinden zich door het geheele landschap in grooten getale, dat van eenigen op acht-hondert-duizent begroot wort. Daer zijn vele gout-smitten onder hen, aengezien de Mooren zich met deze kunst, uit kracht van Mahomeths wet, die hen verbiet zulx te doen, niet willen bemoeien. De zelve gout-smitten hebben ook een Konsel, by wien het teken en de stempel der munte bewaert wort. Daerenboven moet geen gout nochte zilver in oud Fez gemunt worden; maer de Joden, die in nieuw Fez woonen, hebben alleenlijk de vryheit van zulx te doen.

d'Inwoonders des landschaps van Fez zijn of Mahometanen, of Joden, of Christenen. De Mooren of Mahometanen, die aldaer den meester spelen, en het

het grootste getal uitmaken, staen in zaken van Godsdienst onder hun Marabouts of heiligen, die zy in stede van Bisschoppen of Leeraers houden. Al de verschillende zekten van Mahomeths leere, die door geheel Afrika gedreven worden, vinden heden hun leeraers en voorstanders te Fez.

Het Landschap van TEMESNE of TEMECENE.

Het landschap van *Temesne*, het allerwesterlijkste gedeelte des Koningrijks van *Fez*, leit bepaelt, in 't Oosten, met den vliet *Buragrag*, in 't Westen met den vliet *Ommirabih*, in 't Noorden met den grooten Oceaen, en in 't Zuiden met den grooten Atlas. Zijn grootste lengte, van 't Oosten na 't Westen, of van den vliet *Ommirabih* tot aen den vliet *Buragrag* wort gerekent op zeventien, en zijn grootste breete, van den Oceaen tot aen den bergh Atlas, op dertien mijlen.

Het landschap van *Temesne* was wel eer zulk een bloeiend geweest, dat daer in veertigh, of, volgens Gramaye, hondert en twintigh groote steden en drie hondert andere beslooten, en volk-rijke plaetsen getelt wierden, behalve ontallijke dorpen, zoo goet, als vele bemuurde steden, maer die alle door het woedend oorlogh der mate verdelght zijn, dat naulix eenige overblijffelen en puin-hopen daer af te vinden zijn.

Zijn voornaemste aen-zee-gelegene plaetsen zijn de Kaep of hoek van *Kokor*, eenige mijlen noortwaert van den vliet *Ommirabih* gelegen: *Eskosfor*; *Cabo del Camelo*, dat is, Kameel-kaep, en vervolgens de stad *Anasfe* of *Anfa*, gesticht by de Romeinen aen den oever van de groote Zee, twintigh mijlen gelegen benoorden den bergh Atlas, achtien in 't Oosten van *Azamor*, en ontrent negentien mijlen in 't Westen van *Rabat*, beneffens een sterkte, door d'Arabers, die daer in een sterke krijghs-bezetting houden, aen den zee-kant gesticht. Deze stad pronkte eertijts met prachtige kerken, koop-rijke pak-huizen en winkels, en schoone paleizen, waer van heden niet dan de vervalle puinhopen gezien worden; zulx de stad, die door de Portugezen verdelght wiert, heden woest leit. Aen den zelven zee-kant leggen ook de plaetsen *Fedale* en *Soncie*.

De stad *Almansore* of *Mansore* wiert gesticht door Almansor, Koning van Marok, aen den vliet *Guir*, op een pleizierige vlakte, twee kleene mijlen van den grooten Oceaen, en ontrent twintigh van *Rabat* en *Anfe*, en wort heden van eenige Arabers bewoont. *Almansore.*

Sala of *Sella*, een andere stad van de stad *Salè*, in het landschap van *Fez* gelegen, is mee een verwoeste stad, gesticht door de Romeinen aen den vliet *Buragrag*, ontrent twee kleene mijlen van den Oceaen, en eene mijl van Rabat. Koning Mansor deed aldaer een zeer schoone Kerk en prachtigh Paleis, met een marmere zael of kapel, vol van allerlei uitgehouwen kunst-werk, stichten, en beval in die kapel zijn lichaem na zijne doot te stellen: 't welk ook volbraght, en een marmere steen, met byzondere grafschriften daer op gehouwen, op zijn hooft, en een andere op zijne voeten geleit wiert; sedert begroef men ook al zijne nakomelingen, desgelijx de Koningen uit den geslachte der Marins in deze kapelle met groote statelijkheit. *Sala.*

Aen den zelven oever wort geplaetst de stad *Rotime* en de Kaep van Salè of Sala, nevens de welke eenige kleine eilanden leggen, waer onder het grootste by zomigen voor het eilant *Pena* der Ouden gehouden wort. *Rotime.*

Rabat. *Rabat*, een groote stad, en by eenigen gehouden voor de stad Oppium van Ptolomeus, en de sleutel van Barbarye, leit meê aen de groote Zee, op een steen-rots, en heeft in 't Oosten den vliet *Buragrag*, die aldaer in zee stort, en een sterkte of kasteel, dat aen den mont van dezen vliet gesticht is; zoo dat de vliet aen d'eene zijde, en de Zee aen d'andere zijde daer tegen aen spoelt. Daer zijn in deze stad veele kerken, paleizen, winkels, bad-stoven, en buiten de stad, aen de zuidzijde, staet een hoogen toorn, van waer men de schepen verre in zee kan zien. Een half mijle van *Rabat* leit de verwoeste stad *Menkale*.

De plaetsen, lantwaert in gelegen, zijn de volgende: *Nuchaile.* *Nuchaile*, een kleine verdelghde stad, leit in 't midden van dit landschap: *Adendum.* *Adendum*, eertijts *Ekath* geheten, mee een kleine stad, leit gesticht tusschen zekere heuvelen, ontrent vier mijlen van den bergh Atlas, en zeven van *Nuchaile*: *Tegeget.* *Tegeget* of *Tegegilt* is een stad, gelegen aen den vliet *Ommirabih*, aen den wegh van *Tedle* na *Fez*: *Hain el Chalu.* *Hain el Chalu*, een klene, maer volk-rijke stad, leit op zekere vlakte. *Mader Auvan.* *Maderauvan* of *Madaravan*, eertijts *Dorath* geheten, is gelegen aen den vliet *Buragragh*, ontrent zes mijlen van den bergh Atlas. *Thagia.* *Thagia* of *Dagia* is een kleene stad, aen den bergh Atlas gesticht, ontrent veertigh mijlen van de stad *Fez*. De stad heeft eertijts groote vermaertheit bekomen door de graf-stede van zekeren heiligen man, die groote wonderdaden tegen de fel- en wreetheit der leeuwen uitgerecht had: waer over d'inwoonders van Fez en andere plaetsen met hele troepen derwaert jaerlix ter bêvaert trekken, en dezelve met grooten schijn van heiligheit bezoeken. *Zarfa.* *Zarfa* is een stad, gelegen op een vlakte, maer verwoest, gelijk meest al de voorgaende, en verstrekt den Arabischen lantluiden een verblijf.

Hoedanigheit des lantschaps. Het landschap van *Temesne* is over al vlak, vet, en vruchtbaer, ter oorzake der stroomende vlieten, die het zelve besproeien, en aen alle hoeken vruchtbaer van koorn, inzonderheit op de vlakten van *Anse*, maer noch meer op die van *Nuchale* en *Zarfa*. Alleenlijk valt de lant-streek van *Thagie* schrael, en brengt weinigh koorns voort. Daer is ook overschot van ooft, voornamelijk in de land-streek van *Anse*, *Mansore*, *Rabat*, en *Zarfe*: alwaer zekere vrucht gevonden wort, *Rabbih* by d'inwoonders geheten, die in gestalte de kerze, en in smaek de vrucht Jusuben gelijk is. Daer groeien ook zekere klene wilde dadel-bomen, die een dikke vrucht, gelijk Spaensche olyven, voortbrengen; maer smaken, eer zy rijp zijn, als Kornoelien. De vlakten van *Temesne*, inzonderheit ontrent *Anafe*, verschaffen treffelijke meloenen, die in Gras-maent rijp zijn, en in groote meenighten na Fez, alwaer zy later rijpen, overgebraght worden. Daer vallen ook druiven in *Temesne*, inzonderheit ontrent *Mansore* en *Rabat*. De land-streek van *Thagia* brengt door haere koude en onvruchtbaerheit geen koorn voort; maer heeft daerentegen de volheit van byen, die den inwoonders honigh verschaffen. Daer zijn in de zelve lantstreek groote menighten van geiten, en in haere bosschen felle leeuwen, desgelijx tusschen *Mader Auvan* en den bergh Atlas: alwaer zich ook luiperden onthouden. De lantstreek van *Tegeget* voet allerlei slagh van beesten, en in zijne moerassen grote tortel-duiven; maer de landstreek van *Adendum* en *Mader Auvan* houden rijke yzer-bergen besloten.

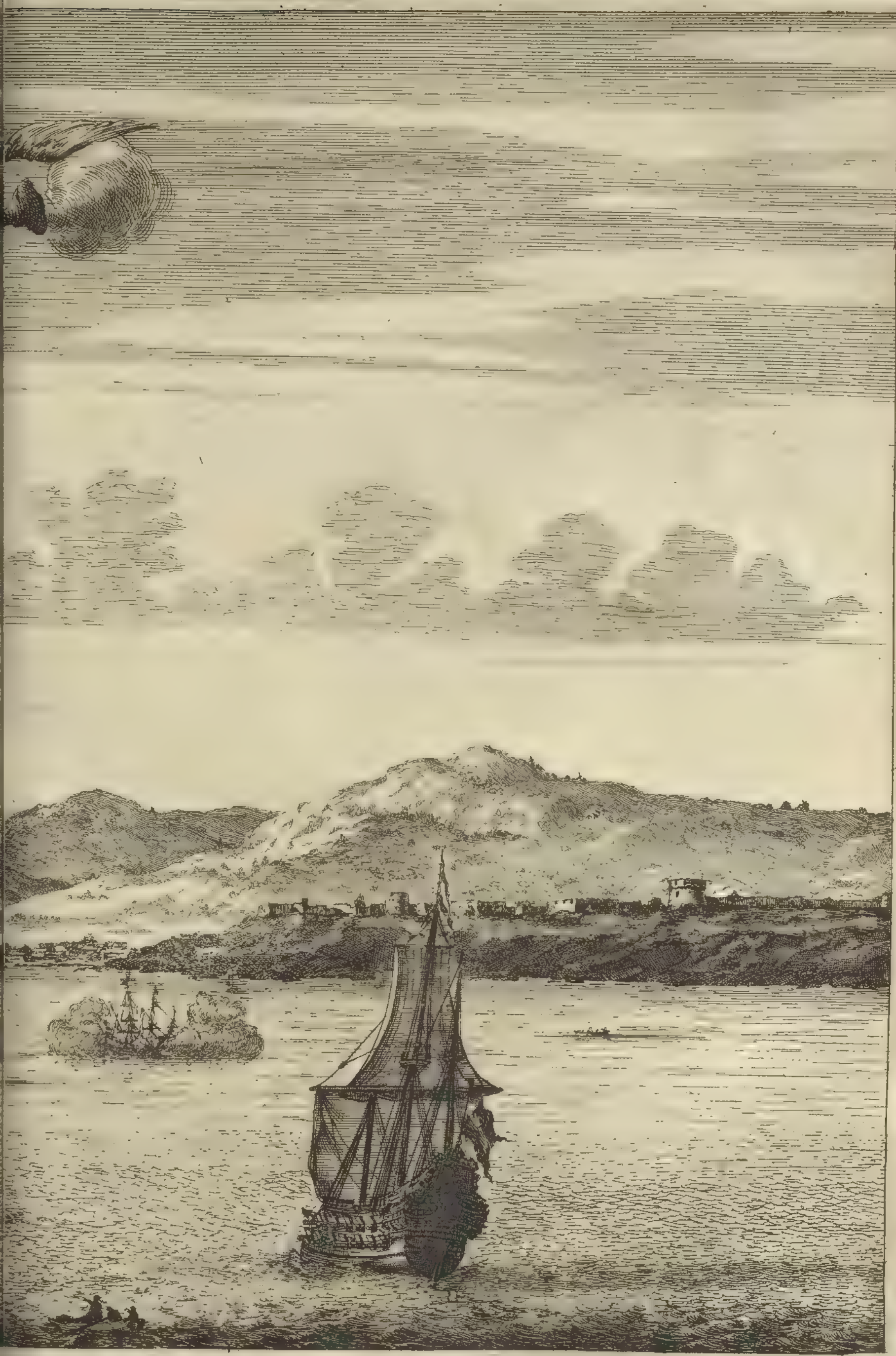
Wat belangt de zeden der inwoonders; de stedelingen der stad *Anse* gongen eertijts net gekleet, en dreven met de Portugezen en Engelschen grooten koop-handel: en men vond onder hen ook een groot getal geleerde luiden; maer 't geen voornamelijk hun val veroorzaekt heeft, was de groote liefde tot de vryheit, en 't roven op zee, en voornamelijk de schade, die zy het eilant *Kaliz* aendeden. d'Inwooners der stad *Thagie* worden gehouden voor onwetend, plomp, en ongeschikt van zeden.

d'Ingezetenen des landschaps van *Temesne* waeren eertijts zoo machtigh en volk-rijk, datze tegen *Jozef Aben*

Tefzin

p. 227.

La
RAC

Tefzin, den eersten stichter van Marok, een heir van vijftigh-duizent mannen in korten tijd te velde braghten, om hem en den stam van Luntuna uit Marok te drijven; dan kregen op d'aenkomste van 's Konigs heir zoo groot een schrik op 't lijf, dat zy zich alle na Fez begaven: waer op Koning Jozef geheel *Temesne* tot een puin- en asch-hoop maekte, en al d'inwoonderen deed doden. Het zelfste stelde de Koning van Fez tegen de genen, die na Fez uit vreze voor den Koning van Marok gevlucht waeren, in 't werk; want daer wiert met moorden tegen de Temesners tien gehele maenden zoo fel gewoet, dat'er alleenlijk een kleen getal in 't leven bleef, en *Temesne* tot een schuil-plaets voor wilde dieren wiert. Na verloop van hondert en vijftigh jaren gaf Koning Mansor *Temesne* aen zekere Arabers te bezitten, die, na een vijftigh-jarige bezitting, t'effens met Koning Mansor, hy uit zijn Rijk, en d'Arabers uit *Temesne* door de volken uit den stam van Lutune gedreven wierden. Sedert raekten de volken van *Zenete* en *Haore*, door gunst der Koningen uit den huize der Marins, aen het bezit van *Temesne*, waer door d'ingezetenen in den tijd van hondert jaren, namelijk ontrent den jare vijftien-hondert, in macht en mogentheit geweldigh aengroeiden, zulx zy een schrik in den Koning van Fez braghten; gemerkt zy zestigh-duizent ruiters konden te velde brengen, en twee-hondert sterkten onder hun gebiet hadden.

Het Landschap van AZGAR.

len
ar.

AZgar, een landschap des Koningrijks van Fez, paelt in 't Noorden aen den grooten Oceaen, in 't Westen aen den vliet van *Buragrag*, in 't Oosten aen eenige bergen van *Gumere*, en aen een gedeelte van den bergh *Zarhon*, en aen den voet van den bergh *Zela*, in 't Zuiden aen den vliet *Bunasar*. Zijn grootste lengte wort gerekent op ontrent achtien en zijn breete op drie mijlen.

De plaetsen van *Azgar*, aen den zee-kant des Oceaens gelegen, zijn de volgende: *Larache*, *Elgiumha*, *Casar el Cabir*.

Larache, by Ptolomeus *Lixa*, en by Plinius *Lixos*, en van de Mooren, volgens Sanut en Marmol, *Elharais*, geheten, leit ontrent zes mijlen en een half van *Arzille*, op de hooghte van vier-en-dertigh graden en dertigh minuten, Noorder breete, aen den mont van den vliet *Lekus*, die eertijts *Lix* genoemt wiert, en aen den groten Oceaen, zulx zy met haere eene zijde aen den oever van dezen vliet, en met d'andere aen den Oceaen gelegen is. Deze stad, die Gramay en andere voor de tuinen der Hesperiden, Atlas dochters, en Sanut voor het Koninglijke Hof en de verblijf-plaets van Anteus, en de plaets des gevechts van Herkules tegen den worstelaer Anteus willen gehouden hebben, heeft een lange wijle den Koningen van *Fez* een der veilighste sterkten verstrekt, en altijts d'aenslagen der Spanjerts en Portugezen, wanneerze dezelve den Mooren met gewelt trachten afhandigh te maken, te leure gestelt. Maer in 't jaer zestien-hondert en tien diende het geluk den Spanjert der wijze, dat zeker *Muey Xek*, opperhooft dezer plaetse, deze klene stad, maer groot van belang, aen den Mark-graef van S. Germain, opper-velt-heer des krijghs-heirs, overgaf.

Daer leggen rontom de stad groote moerassen en poelen, waer in groote meenighten van aelen en water-vogelen gevangen worden, en aen den oever van den vliet *Lekus* groote en dikke bosschaedjen, schuil-hoeken der leeuwen en van andere wrede dieren. De lant-streek, ontrent *Larache* gelegen, is schrael en onvruchtbaer, en brengt byna niet goets voort, dan boomwol, daer meê d'inwoonders *Hoedanigheit der lantstreek.*

groote winsten doen, maer voornamelijk met kolen, die zy na Tanger en Arzille brengen.

Haer haven, daer op een groote vaert van Spanjerts en Italianen is, wort niet zonder gevaer van de genen aengedaen, die in den mont van den vliet Lixus willen varen, welke vliet eensdeels door zijn eigen, eensdeels door den vloet der Zee, die in den zelven schiet, zeer diep is.

De stad pronkt met verscheide prachtige en groote steene gebouwen, en leit met een sterke en weerbare muur omringt. Daerenboven heeft dezelve tot haere versterking drie vaste kastelen; waer van het een, sedert het veroveren der stad door de Spanjerts, na Sinte Marye, en het ander, aen den mont des vliets gelegen, na Sinte Antonis genaemt is; gelijk ook het derde den naem van een zekeren anderen heiligh voert.

Heeft drie kastelen.

De Mooren, eer deze plaets onder den Spanjert raekte, hielden in dezelve, tegen het bespringen der buitenlandsche vyanden, geduurigh een sterke krijghs-bezetting, en de kasteelen lagen met weerbare sterkten en veel grof geschut beschermt. Het kasteel van Sinte Marye wiert beschermt met een brede gracht en bolwerk, en had drie yzere poorten, met zestigh gegote yzere en kopere stukken geschuts, en daerbeneven alles, wat tot versterking konde dienen; desgelijx lagen op het kasteel van Sint Antonis dertig kopere stukken geplant, met al andere nootwendige behoeftigheden. Maer naderhant heeft de Spanjert deze plaets, (die de zelve, tot behoudenis van zijne vlooten, van groot belang acht, en daer in sterke krijghs-bezettingen, tegen de Mooren, bergh-luiden en Arabers, benootzaekt is te houden,) met veel zwaerder sterkten de stad en kastelen doen versterken. In het zelfste landschap vertoont zich ook aen den zee-kant de stad *Moxinar*.

Elgiumba.

Elgiumba, of, volgens Marmol, *Gemaa el Carvax*, een kleene stad, gelegen op een vlakte aen den vliet *Hued Ergile*, dertigh mijlen van *Fez*, leit heden heel verwoest. *Kasar el Kabir* of *Alkazar el Quibir*, 't welk in 't Neerduits een groot paleis betekent, is aen den vliet *Lukkus*, die bywijle zoo hoogh opvloeit, dat hy in de stad schiet, gelegen, tien mijlen van *Arzille*, begrijpende ontrent de vijftien-hondert huizen, vele kerken en andere gebouwen. Daer waren in dit landschap in voorige tijden veel meer andere steden, die alle heden door den oorlogh verwoest leggen.

Aert ... dam ... van ...

De lucht dezes landschaps is zoo liefelijk en gezont, dat de Koningen van *Fez* in de lente aldaer hun verblijf nemen, en zich op de reën- en haze-jacht vermaken, welk wilt daer zeer overvloedelijk is. *Azgar* verschaft ook voornamelijk aen de stad *Fez* en aen al de bergen van *Gomere* beesten en peerden. Het teelt ook veel koorns, inzonderheit ontrent de stad *Elgiumba* en *Kasar Elkabir*, alwaer het aertrijk dertigh-fout uitlevert. De lant-streek van *Laracche* is schrael, maer brengt veel katoens voort, en zijn vliet verschaft den inwoonders overvloet van ael, en voet in zijne bosschen felle leeuwen. Rontom de stad *Kasar Elkabir*, tot twee mijlen verre, leggen niet anders dan tuinen, met allerlei vrucht-boomen bepoot, maer binnen heeft de stad gebrek van putten en spring-bronnen, zoo dat de stedelingen zich benootzaekt vinden het water van de daken in regenbakken te vangen.

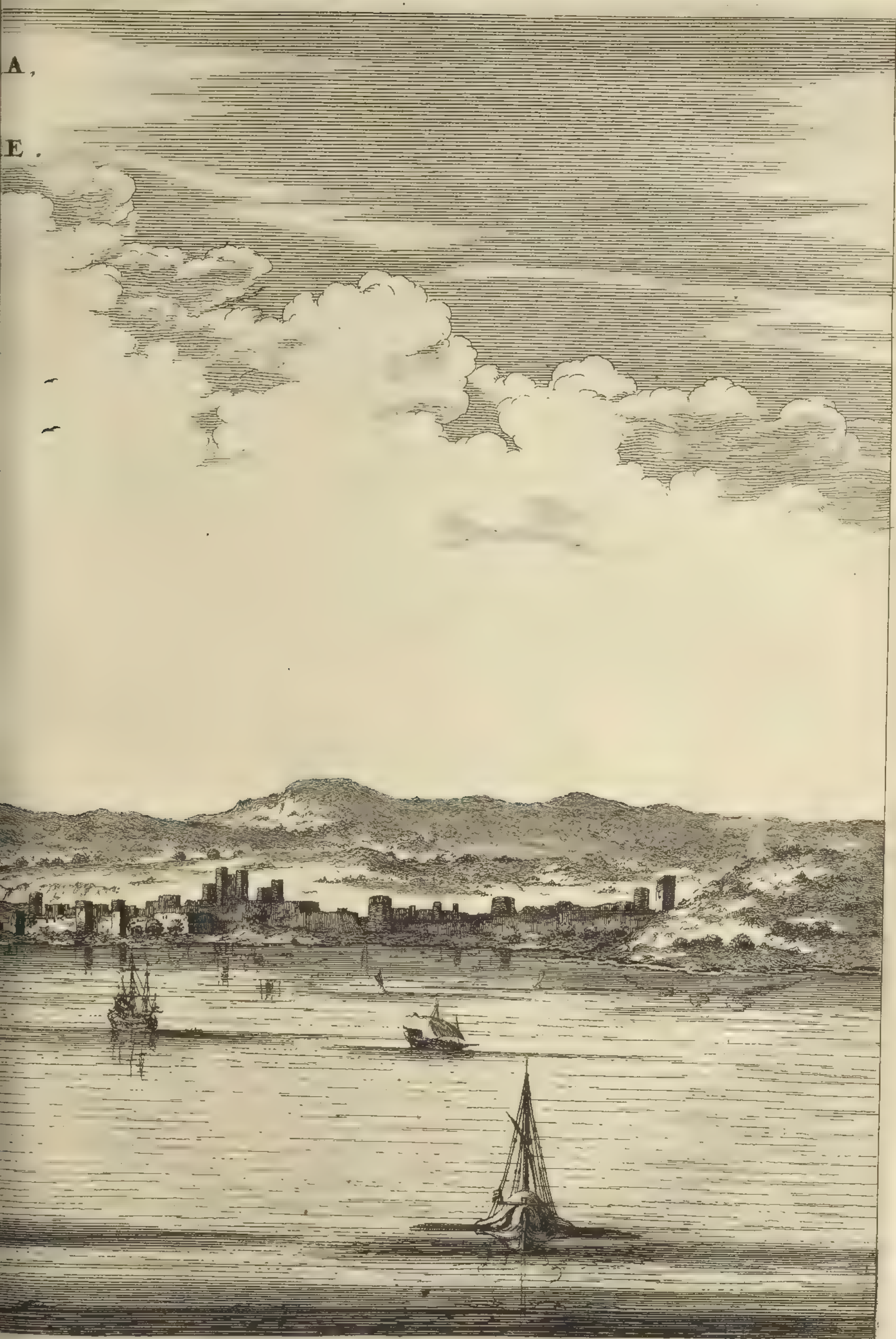
Zed... in...

d'Inwoonders van dit landschap gaen gewoonlijk net gekleet. Die van de stad *Kasar Elkabir* dragen een katoen kleet, in vorm van een slaep-laken, om 't lijf. Zy zijn goetaerdigh en milt; maer veel meer eenvoudigh en plomp, dan schrander. d'Arabers, die zich in dit landschap onthouden, leggen zich op den lant-bou.

Het

p. 229

A,
E.

Het Landſchap van HABAT of ELHABAT.

HAbat of *El Habad*, een landſchap des Koningrijks van *Fez*, ſtrekkende zich Zuid- en Noordwaert, van den vliet *Guarga* of *Erguila* tot aen de Middellandſche Zee, heeft tot grens-palen in 't Ooſten de bergen van *Gomere*, geheten *Errif*, in 't Weſten de moeraſſen van het landſchap van *Azgar*, en in zijne lengte twintigh, en in zijne breete zeventien mijlen.

Zijn plaetſen, aen den zee-kant van den groten Oceaen gelegen, zijn *Taximus*: waer na *Arzille* volght, eertijts *Zilia*, en by d'inwoonders *Azella* geheten, geſticht van de Romeinen aen den grooten Oceaen, en meer na 't Weſten dan *Taximus*, en ontrent veertien mijlen van den mont der ſtraet Gibralter, en veertigh van *Fez* gelegen.

De ſtad ſtont in oude tijden onder het gebiet van zekeren Vorſt van *Septa* of *Ceuta*, die ſchatbaer onder de Romeinen was; maer wiert namaels door de Gotthen verovert, en daerna door de Mahometanen, die dezelve twee-hondert en twintigh jaren bezaten, als wanneer d'Engelſchen, op het aenſtoken der Gotthen, de ſtad veroverden, en ſtad en volk met branden en neerhouwen verdelghden, zulx zy byna dertigh jaren van inwoonders ontbloot bleef leggen, maer wiert eindelijk, onder de regering der Mahometaenſche Patriarchen van Kordua, weer herbouwt, en prachtigh in allerlei wijze verrijkt en verſterkt. Maer Alfonſes, Koning van Portugael, die om zijne heerlijk uitgevoerde daden in Afrika, gelijk een twede Scipio, den toenaem van Afrikaner won, overrompelde met een heir van dertig-duizent krijgs-knechten de ſtad ſchielijk, en voerde al d'ingezetenen, zelf den Koning, namaels Koning van *Fez*, t'effens met zijne zuſter, oud ieder zeven jaren, gevangkelijk na Portugael, alwaer hy zeven jaren bleef, en toen voor een groote zom penningen van zijnen vader geloſt wiert. Sedert ſtelde deze jonge Vorſt, wanneer hy aen de kroon geraekt was, alle middelen in 't werk, om zich aen de Portugezen te wreken en Arzille te heroveren, en beſprong de ſtad in 't jaer vijftien-hondert en acht met een heir van hondert-duizent man, en kreegh de ſtad, met het ſchieten van een bres in de wallen, des jaers vijftien-hondert en drie-en-zeſtigh in; ſtellende al de Mooren, die zich in de ſtad bevonden, in vryheit, uitgezeit het kaſteel, daer op zich de Portugezen begaven, met belofte van dat aen den Koning binnen twee dagen te zullen overleveren. Midlerwijle verſcheen Don Petro de Navarre met een ſterke vloot, die met het geduurigh loſſen van 't grof geſchut, niet alleenlijk den Koning dwong de ſtad te verlaten, maer ook met zijn geheel heir af te trekken. Sedert hebben de nieuw-opgeworpe ſterkten der Portugezen d'aenvallen van dien zelven Koning geduurigh te leur geſtelt. Maer namaels verlieten de Portugezen de ſtad *Arzille*, benevens eenige andere plaetſen, 't zy tot vermijding der onkoſten van de zware krijghs-bezettingen, of op 't gerucht van de komſte der Xerifs; zulx de Mahometanen de ſtad daerna weer tot haeren voorigen luiſter bragten. Daerna ſtelde Muley Mahomet deze ſtad aen Don Sebaſtiaen, Koning van Portugael tot onderpant van woorthouding; maer wiert daerna door de Xerifs weer hernomen, die de zelve noch ten huidigen dage bezitten.

De Koning van Fez verovert Arzille.

Weer verlaten.

Kaep van Spartelli.

De Kaep of hoek van *Spartelli*, by de Spanjerts *Cabo Eſparta* geheten, en

en by zommigen gehouden voor het *Kottes* van Plinius, leit tusschen *Arzille* en *Tanger*, en strekt zich in zee, en wort met een steen-rots op haer einde beschermt.

Tanger. Aen den oever des grooten Oceaens, by den hoek der straet Gibralter leit op de hooghte van drie-en-twintigh graden en veertigh minuten, Noorder breete, d'aeloude stad *Tanger*, eertijts *Tingis*, by de Portugezen *Tanjar*, en by de Barbaren, volgens Strabo, *Tinga* geheten, wel eer de hooft-stad van het aeloude Tingitanische Mauritanie.

Haer stichting. De stad is eertijts gesticht door de Romeinen, wanneer zy het Koningrijk van Granada hadden t'onder gebraght; niet tegenstaende d'Afrikaensche Histori-schrijvers valschelijk uitstroien, dat de zelve door zekeren *Sedded*, zoon van eenen *Had*, die Keizer, volgens hun zeggen, over de gehele werelt was, gebout zoude zijn. Want hun zeggen is, dat deze Keizer zou besloten hebben een stad te bouwen van geen minder schoonheit, dan een aerdsch Paradijs, en dezelve met koopere vesten had doen omringen, en de daken der huizen met gout en zilver overdekken; tot welker opbouw al de steden des gehelen aertbodems haere schattingen hadden opgebraght.

Zy stond, wanneer de Romeinen de heerschappye over Granade voerden, onder het gebiet van zekeren Koning of Heer van *Ceute* of *Septa*, tot aen de verovering der stad *Arzille*, door de Mahometanen, en bleef zeer volk-rijk tot der tijd Alfons, de vijfde, Koning van Portugael, in 't jaer veertien-hondert en drie-en-zestig, op zijne derde schip-vaert na Afrika, met dertigh-duizent koppen zich daer af meester maekte; waer op d'inwoonders, verschrikt door het gewelt dezes krijghs, de stad verlieten, en met al hun tilbare goederen na *Fez* weeken. Zijn vader, Koning Eduard, had in den jare veertien-hondert drie-en-dertigh de beginselen zijns Koningrijks met het beoorlogen van Afrika en het belegeren dezer stad vruchteloos versleten: want hy vont zich gedwongen van 't belegh op te breken, latende zijnen broeder Ferdinand in handen van Aben Sala, het opperhooft der Barbaren, tot dat hen de stad *Septe* weer overgelevert zoude worden: dan aengezien de staet van Portugael niet voor oirbaer aenzagh een plaets van zulk een belang aen den vyand over te leveren, zoo bleef hy zeven jaren in handen van de Barbaren, die hem leelijk mishandelen. Naderhant raekten de Portugezen aen 't bezit van Tanger, die het zelve eindelijk (gemerkt hem het onderhouden dier plaetse meer schade, dan voordeel scheen aen te brengen) aen den Koning van Engeland Karel de twede, tot een bruit-schat met zijne dochter, geheel en al heeft overdragen. Sedert is 't ook door den gemelden Koning met verscheide nieuwe sterkten en krijghs-bezettingen van zijn eigen landaert, tegen alle vyandlijke aenvallen der Mooren beschermt geworden.

d' Omleggende lant-streek heeft weinigh granen; maer in eenige valeien, die met zekere stroomen besproeit worden, leggen zeer vruchtbare tuinen, die overvloet van Citroenen, Limoenen en andere vruchten voortbrengen. Buiten de stad leggen ook eenige wijn-bergen; voorts is de geheele lant-streek niet als zant.

Aen het strant van den mont of engte der Straet Gibralter leit de stad *Kosar Ezzachir*, by velen en zelfs ook in de kaerten met den naem van *Alcacar* of *Alcacer* uitgedrukt. De stichter dezer stad was Mansor, Koning van Marok, die de zelve aen dit strant ten dien einde deed bouwen, om een bequame overvaert van deze plaets na het Koningrijk van Granade te hebben. Alfonses, de vijfde, Koning van Portugael, in 't jaer veertien-hondert en acht-en-veertigh, veroverde deze stad, en trok'er zeegh-pralend in. Tot twee verscheide reizen is naderhant deze plaets in 't jaer veertien-hondert en negen-en-veertigh door den Koning van Marok met een sterk belegh aengetast, maer t'elkens door het dapper beleit der Portugezen afgeslagen.

In

p. 230.

t Gouverneurs Huys

In dezelve engte der Straet van Gibralter vertoont haer een andere ſtad, dewelke by de Spanjerts en Portugezen *Ceuta* en *Aceuta*, en by Melle en andere *Septa* geheten, en van Ortelius voor de ſtad Lexiliſſe van Ptolomeus gehouden wort; leggende niet verder dan ontrent drie mijlen van de kuſt des Koningrijks van Granade, met d'engte der Straet van Gibralter alleenlijk tuſſchen beide, zulx menſchen en dieren van den eenen op den anderen oever kunnen gezien en onderſcheiden worden.

Zy was eertijts, ten tijde der Romeinen, die dezelve toen bezaten, de hooft-ſtad van geheel Mauritanie: daerna maekten de Gotthen, en na hen de Mahometanen zich daer af meeſter, die haer tot aen 't jaer veertien-hondert en vijftien in hadden, en toen door Johan, Koning van Portugael, daer af beroofc wierden.

De ſtad is heden in een zeer goeden ſtaet, en redelijk wel herbouwt, niet tegen-ſtaende zy drie verſcheide veroveringen, die haer byna verwoeſt en tot niet gebraght hebben, heeft uitgeſtaen: namelijk, een onder *Habdul-Mumin*, Koning van Marok, de twede onder Mahometh van Granade, en eindelijk de derde onder de Portugezen, die haer met een kaſteel en ſterk Paleis, Kerk en Kloofters naderhant verciert hebben.

Buiten de ſtad leit een plaets, *Vinnones* geheten, dat is, wijn-bergh, om de groote meenighte der wijnſtokken, die aldaer groeien; hoewel haere akkers ſchrael en weinigh vruchten geven, waer over de granen in deze ſtad gewoonlijk zeer dier zijn.

De binnenlandſche plaetſen van *Habad* zijn deze: *Ezagen*, een ſtad, gelegen in het hangen van zekeren berg, drie mijlen van den vliet *Guarga* en twintigh van *Fez*, met een groot getal van ſpring-bronnen. *Beni Teude* of *Bani Teud*, gehouden by zommigen voor het *Baba* van Ptolomeus, of *Julia Campeſtris* van Plinius, leit op een cierlijke vlakte aen den vliet *Guargue*, vijftien mijlen van Fez, en ontrent vijf van den bergh *Gumere*. Zy begreep eertijts acht-duizent gebouwen; maer leit heden door den oorlogh geheel verwoeſt. De volk-loze ſtad *Mergo*, by Marmol *Amergo*, en eertijts *Tokoloſide* geheten, leit op den kruin van eenen bergh, vijf mijlen van *Beni Teude*, en toont aen haere muuren noch eenige Latijnſche letteren, in dezelve gehouwen. *Mergo.*

Beneden in het hangen van den zelven bergh leit een andere klene, maer volk-rijke ſtad; en vijf mijlen van daer in 't Zuiden een groote vliet, *Subu* geheten, en in 't Noorden noch een andere groote vliet, *Guarga*, die mee ontren vijf mijlen verre van de ſtad vloeit.

Tanſor, van Marmol *Tanſert*, en by d'Arabers, volgens den zelven Marmol, *Tehart*, en eertijts *Triſide* geheten, leit op een kleinen bergh, twee mijlen van *Amergo*, tuſſchen *Fez* en den bergh *Gumere*. *Tanſor.*

Agle of *Aguile*, gelegen aen den oever van den vliet *Guarga* of *Erguile*, en omringt met een ſterke muur, wiert eertijts door d'Engelſche verwoeſt, maer is heden eenighzins weer herſtelt en volk-rijk. *Agle.*

Narangia is gelegen drie mijlen van *Ezaggen*, aen den vliet *Lukkus*; aen den mont van dezen vliet leit drie mijlen van zee en zestien van Fez, het eilant *Gezire*, dat de Spanjerts het eilant *Gratioſe* noemen, en miſſchien het eilant Cerne van Ptolomeus is. De Mooren hebben wel eer ter zelfſter plaetſe een ſtad geſticht, die naderhant door den Spanjert verwoeſt wiert. *Narangia.*

Dicht by *Narangia*, maer dieper in 't lant, leggen noch d'overgeblevene puin-hoopen der ſtad *Bezat*, eertijts *Lixa*, en by eenigen *Beſara* of *Beſra* geheten. Zy was geſticht op zekere vlakte tuſſchen twee bergen; drie-en-dertigh mijlen van Fez, en zeven in 't Zuiden van *Kaſar el Kabir*, en begreep eertijts het getal van twee-dutzent gebouwen. Desgelijx bloeide ook eertijts de ſtad *Homam*, gelegen op een heuvel, by een kleenen vliet, vijf mijlen in 't Noorden van *Kaſar el Kabir*, en ontrent zes mijlen in 't Zuiden van *Arzille*; maer wort ten huidigen dage alleenlijk bewoont van eenige Arabers. *Puin-hopen van Bezat.* *Homam.*

Tette-

Tettegin. *Tettegin* of *Tetuan*, by d'inwoonders *Tetuain* genaemt, leit ontrent zeven mijlen van *Ceute*, en elf van de groote Zee. De stad *Tettegin*, naer men zeit, heeft haeren naem *Tettegin*, 't welk oogh in 't Neerduitsch betekent, bekomen van zekere scheele Gravin, die over deze plaets heerschte. Zy wiert namaels, na dat zy te voore verwoest was, door zekeren Velt-overste, (dien, benevens een groot getal van Mooren, Ferdinand, Koning van Portugael, uit Granade dreef,) tot haeren voorigen luister herstelt, en leit heden met sterke muuren en een wijde gracht omringt, en begrijpt over de acht-hondert treffelijke huizen.

Bergen van Habat. Het landschap van *Habat* heeft acht voorname bergen, die de volken van *Gumere* bewoonen, als de bergh *Rahone*, *Benifensecare*, *Beni Aroz*, *Chebib*, *Angera*, *Quadres*, *Beniguedarfeth*.

De bergh *Rahone*, of *Arahone* leit dicht by de stad *Ezaggen*, en strekt zich in de lengte ontrent tien en in de breete vier mijlen verre. *Beni Aroz*, van Marmol *Beni Maras* geheten, palende dicht aen de stad *Kasar Elkabir*, heeft in de lengte in 't Westen ontrent zeven, en in 't Noorden in de breete alleenlijk drie mijlen. Daer leggen op den zelven eenige dorpen, met weinigh inwoonders, uit vreze voor de Portugezen. De bergh *Chebib* of *Beni Telit* leit acht mijlen van *Tanger*, en is verrijkt met zes of zeven kleene steden of bemuurde dorpen. *Beni Hassen* is een zeer hooge bergh. *Angera*, ontrent acht mijlen in 't Zuiden van Klein *Kasar* gelegen, is drie mijlen lang, en een mijl breet. De bergh *Quadres*, anders *Huat Idris* en *Vateres* geheten, grenst aen den berg *Beni Aroz*, en leit tusschen de stad *Ceute* en *Tetteguin*. De bergh *Beniguedarfeth* leit dicht aen de stad *Teteuain*.

Hoedanigheit van Habat. Dit landschap wort voor het meerdeel op zijn vlakke plaetsen met groote vlieten besproeit, en is wonder vruchtbaer, voornamelijk van de stad *Ezaggen* tot aen den vliet *Guarga*, een lantstreek van tien mijlen, daer in niet anders dan tuinen leggen; daerna van de stad *Beniteude* tot aen den bergh *Gumere*, een wegh van veertien mijlen, desgelijx rontom *Homam*. De velden ontrent *Ezaggen*, *Beni Teude*, *Mergo*, *Tansor*, en *Arzille* hebben overvloet van granen en allerlei ooft. De bergh van *Rahone* verschaft de volheit van druiven, waer uit witte en roode wijn geperst wort. De landstreek van *Homar* en de bergh *Angere* leveren rijkelijk vlasch. De lantstreek der stad *Agle* en de bergh *Benifensecare* hebben overvloet van honigh en wasch. Het gebiet der stad *Tansor* voet groote meenighten van allerlei beesten, en *Agle* verschaft ossen aen haer gebuur-volken, en weid op haere velden sterke leeuwen; maer zoo blohertigh, datze zich op het geluit van vrouwen en kinderen op de vlucht begeven; zulx daer te lande van vreesachtige en bloode menschen wort gezeit, *dat zy den leeuwen van Agle gelijken, die hun steert aen de koeien gevent' eten.* De bergh *Beniguedarfeth* is rijk van bosch-boomen, waer van d'inwoonders treffelijke kammen maken; maer *Arzille* heeft gebrek van hout, en gebruikt, in stede van hout, koolen van *Laracche*.

Wat belangt de zeden der inwoonders; de volken van *Mergo* achten zich zelfs fraie luiden te zijn; maer zijn in'er daet gierigh, onwetend, en zonder deught, gelijk ook die van *Tansor*, die plomp en onheuschelijk vallen. Die van *Basra* waeren eertijts geheel beleeft en eenvoudigh; dan zijn, met het veranderen van staet, ook van zeden verandert, die zy geheel en al hebben ingezogen. Maer de bergh-luiden verschillen zeer veel in zeden van de volken, die op de vlakten en in steden woonen: want zy vallen sterk van lichaem en zeer arbeidzaem, en staen niet gaerne onder gehoorzaemheit, noch willen na geen orde luisteren.

Het

Het Landſchap van ERRIF.

Het landſchap van *Errif* heeft tot grens-palen in 't Ooſten den vliet *Nokor*, in 't Weſten het landſchap van *Habat*, in 't Noorden het begin der Middellandſche Zee, en in 't Zuiden de bergen, die leggen tegen over den vliet *Guarga*, in het landſchap van Fez. Zijn lengte, van 't Ooſten tot het Weſten is veertien, en zijn breete, van 't Noorden tot het Zuiden, acht mijlen.

De plaetſen van *Errif*, aen 't ſtrant der Middellandſche Zee gelegen, zijn de volgende: *Komere*, gelegen dicht by een klein eilant, en by twee andere kleine eilanden, welk eerſte zommigen voor het eilant *Penon*, en de twee andere voor de klippen *Tarfonelle* en *Nettegalle* houden.

De ſtad *Terga*, by Marmol *Targa* genaemt, en geſticht, volgens Sanut en andere, door de Gotthen, leit ontrent twintigh mijlen van d'engte der ſtraet Gibralter, en begrijpt byna vijfhondert gebouwen. *Telles*, een kleene zee-ſtad, twee mijlen van *Bedis* gelegen, heeft een veilige, kleene haven.

Bedis, by velen Bellis, om nader aen den naem van *Velez* te komen, dien de Spanjerts deze ſtad geven, en daerenboven met het byvoegen van *Gomera*, *Velez de la Gomera* noemen, wort by d'inwoonders *Deyrath Bedis* geheten, en by zommigen voor het *Akrath* van Ptolomeus gehouden. De ſtad leit tuſſchen twee zeer hooge bergen, en begrijpt ontrent zes-hondert huizen, en een groote plaets of plein, benevens een kaſteel, doch van kleene ſterkte, met een kleen wapenhuis aen ſtrant, daer gemeenlijk galeien en ander kleen vaer-tuigh gemaekt worden.

Ontrent duizent ſchreden van de naeſt-gemelde ſtad, leit op een eilant, of veel meer op een ſteen-rotſe, op de hooghte van vier-en-twintigh graden en twintigh minuten, Noorder breete, *Penon de la Velez*, dat is, de ſteen-rotſe van Velez, by de Franzoiſen *Pigron de Velez* geheten, de welke door een klene kanael, die een haven voor tien of twaelf galeien kan verſtrekken, van 't vaſt lant afgeſcheiden wort.

De voornaemſte ſterkte is geſticht op een hooge rotſe, daer niet by te komen is, dan door een eenigen wegh, in de rotſe gehouwen. Behalve deze ſterkte, op den top der rotſe gelegen, leit dezelve rotſe in 't midden, en ook onder aen den voet met ſterkten beſchermt, die deze plaets byna onoverwinnelijk maken.

In de zelve Zee leit dicht by *Penon* een andere kleine rotſe, doch zonder eenige ſterkten.

Gebba is een klene en verwoeſte ſtad, acht Franſche mijlen van *Velez* gelegen. By den hoek van Oleaſter van Ptolomeus wort van Marmol de ſtad *Mezemme* of *Megeime* geplaetſt, by eenigen gehouden voor de ſtad *Teniolonga* van Ptolomeus, gelegen op een klenen bergh, aen de grens-palen van het landſchap van *Garet*. Beneden aen den bergh leit een groote vlakte, die zich ontrent negen Franſche mijlen na 't Zuiden in de lengte, en drie in de breete uitſtrekt: waer door in 't midden de vliet *Nokor* ſchiet, en de landſchappen van *Errif* en *Garet* van elkandre ſcheit. De ſtad leit heden byna verwoeſt, en wort ſlechts van eenige Arabers bewoont. *Gebba.* *Mezemme.*

De plaetſen van *Errif*, meer lantwaert in gelegẽ, zijn de volgende: *Tegaſſe*, een klene ſtad, is gelegen aen den oever van zekeren vliet, twee mijlen van de Middellandſche Zee, by Marmol *Tagaza* geheten, en by zommigen gehouden voor de ſtad *Thalude* van Ptolomeus. *Tegaſſe.*

Seuſaon, een klene ſtad, gelegen op een bergh, die met de ſtad een en den zelven naem heeft. Eindelijk volght de ſtad *Guazeual*, die meê kleen en op den bergh *Beniguazeuol* gelegen is. *Seuſaon.* *Guazeual.*

In *Errif* leggen ook verſcheide en de volgende bergen, welker huizen of *Bergen.*

hutten alle met ſtroo of ſchorzen van boomen overdekt zijn.

Bentgarir of *Beni Oriegan* is een bergh, dicht by *Targa* gelegen, drie mijlen lang en twee breet. De bergh *Beni Manſôr* is vijf mijlen lang, en vijftien breet; en een ander, meê *Beni Manſôr* geheten, heeft de lengte van drie mijlen. De bergh *Bucchuia* of *Botoya* ſtrekt zich tot de lengte van vier, en tot de breete van drie mijlen uit. De bergh *Beni Chelid* of *Beni Quilib* leit aen den wegh, die van *Bedis* na *Fez* loopt. De bergh *Beni Jus* heeft ontrent de lengte van vier, en de breete van drie mijlen. De bergen *Benizarval* en *Benirazin* leggen dicht aen de Middellandſche Zee, op de grenzen van *Targa*. De bergh *Seuſacen* of *Xexuen* wort voor den allerſchoonſten bergh van geheel Afrika gehouden. De bergh *Beni Gebara* is een zeer hooge en ruige bergh, voorby wiens voet eenige kleene vlieten vloeien. De bergh *Beni Terſo* was eertijts zeer volk-rijk. De berg *Teziran* of *Tiziran* leit dicht aen den bergh *Beni Terſo*. De bergh *Benigualid* is zeer hoogh en byna onbeklimmelijk, en grenſt aen een anderen bergh *Merinza* of *Beni Uza*. Op den bergh *Hauguſtum* of *Haguſten* leggen eenige klene ſteden. De bergh *Beni Jedes* is zeer hoogh. De bergh *Alkas* is zeer hoogh en moeielijk om op te klimmen, en leit ontrent twalef mijlen van Fez. De bergh *Beniguazeual*, die tien mijlen lang en vijf breet is, en een eenige ſtad en hondert en twintigh dorpen begrijpt, beſtaet uit drie andere bergen, tuſſchen de welken en de bergen *Alkai* en *Beni Tedir* eenige klene vlieten vloeien. De bergh *Beniguriachel* of *Beni Urieguil* paelt aen den bergh *Benigua Zeuab*, en is byna met zeſtigh dorpen verrijkt. Daer leggen op dezen bergh pleizierige vlakten, die aen de land-ſtreken van Fez palen, en met den vliet *Guarga* bevochtight worden. *Beni achmed* of *Beni Hamet* is vier mijlen lang, en ontrent vier en een halve mijle breet. De bergh *Beni egenefen* of *Beni Zanten* grenſt aen den bergh *Beni Achmed*, en ſtrekt zich drie mijlen verre, en' leit van den anderen bergh door een klenen vliet afgeſcheiden. De berg *Beni Meſgilda* paelt aen den berg *Beni Jeginefen* en den vliet *Guarge*. De bergh *Beni Guamud* grenſt aen het landſchap van Fez, drie mijlen van deſſelfs hooft-ſtad, maer een vliet ſcheit dezen bergh en het landſchap van Fez van elkandre.

Het landſchap van *Errif* leit vol rouwe en koude bergen, waer op menighten van hooge en rechte boomen groeien, maer weinigh koorns; hoewel veel gerſt, haver, en geerſt, desgelijx overvloet van druiven, vygen, olyven en amandelen. Het voet weinigh gedierten; maer overvloedelijk geiten, ezels en apen. De bergh *Bucchuia* voet ook eenige peerden, en de bergh *Beni Gebara* zekere klene oſſen, niet grooter, dan kalven van acht maenden. Al de wijnen, die op het geberghte van dit landſchap overvloedelijk vallen, zijn zwart, en kunnen, voornamelijk de wijnen van den berg *Beni achmed*, wanneerze een weinigh gekookt zijn, vijftien jaren goed blijven. Daer vallen by de ſtad *Jelles* vygen, amandelen, olyven, en hele boſſchen met pingels, aen den bergh *Beni buſeibet* noten, en op de vlakten beneden den bergh *Hauguſtum* groote en wel-riekende Que-appelen en ſchoone vygen: desgelijx ook op den bergh *Alkai*. Daer is ook overal byna water, maer op veele plaetſen zeer drabbigh, inzonderheit aen de bergen *Beni Juſep* en *Beni achmed*, daer het water bitter van ſmaek is. De bergh *Beniguamed* heeft weinigh, en de ſtad *Bedis* geen water, dat drinkbaer is; zulx d'inwoonders zich van putten buiten de ſtad dienen, welker water van hen met groote voorzichtigheit, door de groote meenighte der bloet-zuigers, die zich daer in onthouden, moet gedronken worden. Daer valt ook in de vlieten overvloet van viſch, en op 't lant, voornamelijk aen de bergen *Seuſaoen*, *Beniguazeual* en *Beniguerifel* veel vlaſch, en door 't geheel landſchap veel boſch.

Bynaal d'inwoonders der gemelde bergen hebben aen de keelen krop-gezwellen, eveneens gelijk de volken, die

die aen 't geberghte van Savoye en Daufine woonen; misschien uit oorzake van het drinken des drabbigen waters: zy zijn boven mate leelijk van gedaente, onwetend, en grof van hersſenen, maer evenwel ſtrijdbaer ten oorlogh. Zy vallen genegen tot den dronk, drinken geirne ongemengden wijn, en leven byna alle zeer beeſtachtigh, uitgezeit de volken van den berg *Alkai*, die zedigh en heuſch zijn, maer in tegendeel trots en jaloers over hunne vrouwen, en gunnen allen quaetdoenders verblijf in hun lant, uitgezondert overſpeelders. Van een zelven aert zijn de volken van den bergh *Beni Meſgilda*, die onder hen vele wetgeleerden en leerlingen hebben. Wanneer een vrouw van den bergh *Mernize* geen behagen in haeren man heeft, dan vlucht zy aenſtonts na andere bergen, verlaet haer kinderen, en neemt een anderen man, waer over de mannen aldaer geduurigh tegen elkandre in 't oorlogh zijn: wanneer zy vrede maken, dan is de man, die des anders vrouwe by zich heeft, gehouden eerſtelijk al d'onkoſten aen den eerſten man uit te reiken, die hy in het trouwen gedaen heeft.

Wat hun ſpijze belangt, die is zeer hert en grof: de volken van *Tegaſſe* leven by gerſte-broot, gezoute ſprot, en uyen; die van den bergh *Manſor* by uyen, knoop-look, rozijnen, gezoute ſprot, havere- en boeke-weite-broot. Die van den bergh *Beni-juſept* maken hun broot van boek-weit, met keernen van rozijnen, dat zwart, rouw en qualijk te verteeren is: zy eeten ook veel uyens, en houden de melk van hun geiten voor een groote lekkernye. De bergh-luiden van *Benizaruol* en *Benijegmeſen* eten vele bokken en geiten, en de volken van den berg *Benibuſeibet* erneren zich met gekookte moſch, die zy met broot eten, en met pot-ſpijze van boonen, een lekker dis-gerecht.

Het Landſchap van GARET.

Garet, het zeſte landſchap des Koningrijks van *Fez*, paelt in 't Ooſten aen den vliet *Muluye*, in 't Weſten aen den vliet *Nokor*, en met een gedeelte aen de bergen des landſchaps van *Chaus*, in 't Noorden aen de Middellandſche Zee, in 't Zuiden aen den vliet *Mullulo*, en aen de bergen, die aen zekere woeſtijnen, dicht aen Numidie gelegen, komen te grenzen.

Garet wort verdeilt in drie deelen: waer van het een de ſteden en vlekken, het twede de bergen, en het derde de wilderniſſen of woeſtijnen begrijpt, die haer begin in 't Noorden aen de Middellandſche Zee nemen, en zich na 't Zuiden aen de woeſtijne van *Chaus* uitſtrekken; hebbende in 't Ooſten tot grens-palen den vliet *Muluye*, en in 't Weſten de gemelde berglanden. Het een deel der drie delen, dat de ſteden behelſt, wort gerekent op zeſtien mijlen in de lengte, en veertien in de breete.

Dit landſchap bezit aen de kuſt van de Middellandſche Zee, de ſteden *Tarſogarello*, *Fetis*, *Tarſoquirato*, den bergh *Alkudie*, (dus ook by d'Arabers geheten, volgens Marmol, die den zelven voor den bergh Abyle, een der Kolommen van Herkules, aenneemt,) de Kaep of hoek der drie vorken, volgens Kaſtald, *Cabo de tres-forcas*, of volgens Olivier *Cabo de tres Orcas* geheten, de welke zommigen voor de ſtad Metagonitis van Ptolomeus, en voor de hoek Metagonium van Strabo, en andere voor het aeloude Seſtiaria houden. Deze plaets ſtrekt zich diep in zee, en niet verre van haeren hoek leggen Ooſt-waert drie kleine eilanden dicht by elkandre, die byna de geſtalte van eenen drie-hoek uitmaken, waer van twee dicht aen 't vaſt lant, en ontrent twee mijlen van elkandre leggen. Ontrent acht mijlen van de Kaep der drie vorken leit op de *Alkudie.*

hooghte van vijf-en-dertigh graden en twintigh minuten een groot eilant *Abusam.*

Melille. De stad *Melille*, eertijts *Ryssadirum* of *Ruisar*, en by d'inwoonders *Deirath Milila* geheten, leit met een veilige haven aen de Middellandsche Zee, en was eertijts de hooft-stad dezes landschaps, en lagten tijde der Gotten met sterke muuren omringt, en bloeide daerna zoodanigh onder de Mahometanen, dat zy in haeren omtrek over de twee-duizent huizen besloten hield. Maer in 't jaer veertien-hondert en zeven-en-tnegentigh veroverde de Hertogh van Medine Sidonie deze stad, verbrant te voore, en nam deze volkloze plaets in bezitting, en braghtze tot zoodanigen staet, dat zy heden 's daeghs den Spanjerts een bol-werk in Afrika verstrekt. De Spanjerts, niet vernoegt met de stad alleenlijk in staet van bescherming gebraght te hebben, wierpen daer in ook een sterkte op, tegen het bespringen der Mooren, hunne gezwore vyanden.

Kasasa. Ontrent zes mijlen van *Melille*, by de hoek van Metogonites van Ptolomeus, leit de stad *Casasa*, by Ruscelli in 't Portugees *Cabo di Casasa* geheten, die niet verre van haeren mont een groot getal klippen heeft leggen, daer eertijts, door de welgelegenheit der haven, de Venetianen met d'ingezetenen des Koningrijks van *Fez* grooten koop-handel dreven. Naderhant wiert deze plaets door vlijd van Ferdinand, Koning van Aragon en Kastilie, den Mooren ontweldight en den Rijke van Spanje ingelijft.

Tezzote. De plaetsen dezes landschaps, verder van strant en dieper lantwaert in gelegen, is de stad *Tezzote*, gesticht op een hooge steen-rots, daer op men in de rondte, als by eenen wendel-trap, klimt. Meggeo. *Meggeo*, een klene stad, leit op een zeer hoogen bergh, twee mijlen zuidwaert van de Middellandsche Zee, en ontrent vier westwaert van *Tezzore.*

Bergen van Garet. *Garet* heeft ook, behalve den bergh *Alkudie* en de hoek of bergh der drie vorken, verscheide andere bergen; als den bergh *Equebdenon* of liever *Mequeb Huan*, die zich strekt in 't Oosten van de stad *Kasasa* tot aen den vliet *Muluye*, en in 't Zuiden van de Middellandsche Zee tot aen de woestijne van *Garet*. Dit geberghte had, eer de Spanjerts aen het bezit van *Kasase* raekten, twee-en-zeventigh dorpen; maer is naderhant zoo volk-rijk niet gebleven. De bergh *Benisahia* strekt zich Oostwaert van *Kasasa* tot aen de plaetsen, dicht by den vliet *Nokor* gelegen, een streek van ontrent acht mijlen, en begrijpt hondert en achtien dorpen. De bergh *Azgangan* paelt in 't Zuiden aen *Kasasa*, en met zijnen voet aen de woestijne van *Garet*. De bergh *Beniteuzin* grenst in 't Zuiden aen *Azgangan*, en strekt zich in de lengte van de woestijne Garet tot aen den vliet *Nokor* ontrent tien mijlen verre, leggende aen d'eene zijde met pleizierige vlakten beleit. De bergh *Guardan* paelt in 't Zuiden aen den bergh *Beniteusin*, en strekt zich na de Middellandsche Zee vier, en na den vliet *Nokor* ontrent twee mijlen verre.

Het landschap van *Garet* is met alle nootwendige behoeftigheden tot 's menschen onderhout, naer wensch, niet gezegent. Zijn grootste gedeelte heeft geen volheit van goet water, ja, eenige plaetsen hebben geheel en al geen water, als *Tezzote*, dat geen ander water heeft, dan in haer regenbakken: uitgezondert de bergh *Benisahid*, die noit gebrek van water heeft. In 't kort, dit gewest is overal dor en onvruchtbaer, eveneens gelijk de woestijnen van Numidie, en heeft byna geen ander water, dan dat de vliet *Muluye* verschaft.

Zijn wildernissen, ter oorzake van zijn gras-rijke weiden, voeden meenigerlei slagh van beesten, de voornaemste rijkdom der inwoonders. 's Zomers vervoegen zich vele Arabers en andere volken, *Batalisa* genaemt, met hun peerden, kamelen en ander vee, dat zy in grooten overvloet hebben, aen den vliet *Muluye* met der woon.

De bergen *Echebdeuon*, *Benisaid* en *Azgangan* voeden meê op hun grasrijke weiden een groote menighte van beesten, en geven overvloet van gerst en

en honigh. De zelve bergen, voornameljk ontrent de ſtad *Meggeo*, houden ook in hun ingewant veel yzers beſlooten, dat d'inwoonders aen de koop-luiden van Fez aen oli verruilen: want daer zijn in *Garet* geene olijf-boomen. De bergh-luiden van *Beni Teuzin* houden brave peerden, en de bergh *Alkudie* is rijk van apen. Aen den voet des berghs, daer op de ſtad *Meggeo* geſticht is, leit een ſchoone vlakte, de welke overvloedelijk granen voortbrengt.

De meeſte inwoonders van *Garet* zijn edelmoedigh van herten, en zeer mildadigh, inzonderheit de ſtedelingen van *Meggeo* en de bergh-luiden van *Beniſahid*, die gewoonlijk al de koop luiden en vreemdelingen, die hun geberghte aendoen, vergaſten. Zy, en de volken van *Beniteuzin* en *Guardan*, vallen ook ſtrijdbaer ten oorlogh. Wijders, de drank der inwoonders is water, en geen wijn, ſchoon zy dicht aen het landſchap van *Errif* palen, daer overvloedelijk wijn valt. *den der inwoonders.*

Het Landſchap van CHAUS.

CHaus, by Marmol *Kuz* geheten, het zevende landſchap des Koningrijks van Fez, gehouden voor een derde gedeelte van deſſelfs gehelen ſtaet, heeft tot grenspalen in 't Ooſten den vliet *Zha* of *Ezaha*, in 't Weſten den vliet *Guraigura*, en in de lengte, van 't Ooſten tot het Weſten, zes-en-veertig, en in de breete ontrent veertigh mijlen. Want de breete van het ganſche gedeelte van den Atlas, daer hy tegen over Moren-lant leit, is de breete van dit landſchap, begrijpende daer-en-boven een goet gedeelte van de vlakte van Numidie en de bergen, die aen Libyen grenzen.

Onder de vermaerſte ſteden dezes landſchaps wort geſtelt de ſtad *Teurert*, geſticht van overouds op eenen heuvel, by den vliet *Zab*; palende met zijn gebiet in 't Noorden aen de woeſtijne van *Garet*, in 't Zuiden aen de woeſtijne van *Adduhra*, in 't Ooſten aen de woeſtijne van *Angah*, op de grenzen des Koningrijks van *Telenſin*, en in 't Weſten aen de woeſtijne van *Tafrata*, die ook aen de ſtad *Tezza* grenſt.

Hadagia, een klene ſtad, geſticht ter plaetſe, daer de vlieten *Melule* en *Maluye* hun water in malkandre ſtorten, en deze plaets gelijk een eilant omcingelen, wiert eertijts verwoeſt door d'Arabers van de woeſtijne *Darda*, en namaels, geduurende het oorlogh van *Teurerte*, geheel en al ontvolkt. Maer de Turken hebben de ſtad door middel van een volk-planting der Arabers van *Mottigie*, die zy daer in zonden, tot haeren voorigen ſtaet gebracht, en weer herſtelt; en bezitten en beſchermen dezelve noch ten huidigen dage.

Garſis, wel eer *Galafa* geheten, wiert geſticht op een ſteen-rots, aen den vliet *Mulvie*, vijf mijlen van *Teurert*, en verſtrekte den Koningen der Marins, wanneer zy hun verblijf in de woeſtijnen hadden, een ſterkte en koorn-ſchuur. Haere muuren en al haere huizen zijn van zwarten ſteen gemaekt. *Garſis.*

Dubdu, een zeer oude ſtad, is gelegen op de hooghte van vijf-en-twintigh graden, Noorder breete, op een zeer hoogen bergh, twee mijlen van zekere vlakte, en wort voor een gedeelte van de volken van *Zenete* bewoont, en met vele water-lopen, die uit het hoogh geberghte komen afſchieten, bewatert en doorſneden. *Dubdu.*

Meza of *Tezar*, een oude en ſterke ſtad, is gelegen ontrent twee mijlen van den bergh Atlas, twaelf van Fez, veertigh van den grooten Oceaen, en zeven van de Middellandſche Zee, aen den wegh, die zich ſtrekt door de woeſtijne van *Garet* na *Chaſaſan*. De ſtad, die eertijts voor de derde ſtad *Meza.*

van het geheele Koningrijk gehouden wiert, en een veel grooter Kerk, dan de ſtad Fez, heeft, is bebouwt met ontrent vijf-duizent ſlechte huizen, uitgezondert de Paleizen der Edelluiden, Collegi-huizen en Kerken, die eenighzins prachtigh gebout zijn. Het gebiet dezer ſtede is zeer groot, en begrijpt verſcheide bergen, waer op verſcheide volken woonen.

Sofroy. Het ſtedeken *Sofroy* leit aen den voet van den bergh Atlas, vier mijlen bezuiden Fez, nevens den wegh, die zich na Numidie ſtrekt.

Mezdaga. *Mezdaga*, een kleene ſtad, meê gebouwt aen den voet des berghs Atlas, leit drie mijlen in 't Weſten van *Sofroy*, en vier in 't Zuiden van Fez, en is omringt met fraie muuren, maer heeft ſlechte huizen, hoewel ieder huis een water-bron heeft.

Benihublud. De ſtad *Benihuhlud*, eertijts Benta geheten, leit in 't hangen van den bergh Atlas, na de zijde van *Fez*, daer zy drie mijlen af-leit. Nevens deze ſtad leit een wegh, die na Numidie loopt, en op het geberghte leggen vele water-loopen, die door deze ſtad vloeien.

Hamliſnam. *Hamliſnan*, by anderen *Ain el Ginum* geheten, 't welk bron der afgoden betekent, om dat in oude tijden het vrouw- en man-volk onder elkandre aldaer in de kerk, nevens de welke een bron ſtaet, groote onkuiſchheit bedreef. De gemelde bron is in zijn begin een klein meir, maer verdeilt zich daerna in zeer vele killen en ſtromen, zulx dezelve een volkomen poel ſchijnen te zijn.

Menhdia. *Menhdia* of *Mehedia*, geſticht op den bergh *Arden*, een arm van den grooten Atlas, leit ontrent drie mijlen van *Hamlisnam*, op een vlakte, tuſſchen boſſchen en wateren, en wiert eertijts verwoeſt, maer is naderhant door vlijd der Arabers bevolkt geworden.

Tezerghe. *Tezerghe*, een klene ſtad, met ſlechte huizen, leit kaſteels-gewijze aen een klenen vliet, die voorby den voet des berghs *Kunaigelgherben* tuſſchen zekere valeien vloeit.

Umengiueaibe. *Umengiueaibe*, een oude ſtad, leit drie mijlen bezuiden den wegh, die na den Atlas loopt.

Gerſeluin of *Garciluin*, meê een oude ſtad, leit aen den voet van den berg *Zis*, nevens den vliet *Zis*, en wiert eertijts van de Koningen der Marins met treffelijke en ſterke muuren omringt.

Dit landſchap bezit ook twee ſchoone vlakten, d'een, *Sabblelmarga* geheten, dat is, vlakte of veld der ſtrijdbaren, is ontrent veertien mijlen lang, en tien breet, gelegen tuſſchen het geberghte van den grooten Atlas, daer op geen andere gebouwen, dan kleene hutten ſtaen. d'Andere vlakte wort *Azagari Kommaren* genoemt.

Daer leggen ook in dit landſchap verſcheide groote en de volgende bergen. De bergh *Matgara* of *Matagara*, gelegen ontrent twee mijlen van *Teza*, is moeielijk om op te klimmen, ter oorzake van d'engte der wegen. De bergh *Kauata*, die niet lichter te beklimmen en vijf mijlen van *Teze* gelegen is, ſtrekt zich, van 't Ooſten na 't Weſten, in de lengte tot drie, en in de breete tot twee mijlen uit, en begrijpt vijftigh dorpen, met twee ſchoone ſpring-bronnen, die twee vlieten uitleveren. De bergh *Megeze* heeft veertigh dorpen, die op den zelven leggen. De bergh *Baronis* leit drie mijlen in 't Noorden van de ſtad *Teze*; en de bergh *Beniguertenage* zeven mijlen van *Teze*, en behelſt vijf-en-dertigh dorpen. De bergh *Gueeblen*, anders *Guibeleyn* geheten, is gelegen zestien mijlen van *Teza*, en beſlaet dertien mijlen in de lengte en twee in de breete, en paelt in 't Ooſten aen den bergh *Dubdu*, en in 't Weſten aen den bergh *Benijazga*. In het zelfſte landſchap leit ook de bergh *Beniresten*, en de bergh *Selelgo* of *Ciligo*, daer af een ſtroom met zulk een ſterken val neerwaert ſchiet, dat hy een ſteen van hondert pont zwaer door kracht des waters kan voort-ſlepen. De vliet *Subu*, de grootſte van geheel Mauritanie, neemt by dezen bergh zijn begin. Daer leggen ook in dit landſchap de bergen *Benyazga* en *Azgan*, welk laeſte in 't Ooſten aen *Selelgo* paelt, in 't Weſten aen de ſtad *Sofroy*, in 't Zuiden aen de bergen, boven den vliet Muluye gelegen, en in 't Noorden aen

aen de vlakte des landſchaps van *Fez*: zijn lengte is twee en zijn breete vijf mijlen. De bergh *Miabir*, dat is, berg van hondert putten, heeft op zijnen kruin oude gebouwen leggen, nevens de welke zulk een diep hol of drooge put leit, datmen geen gront kan raken. De bergh *Kunaigelgherben*, of, volgens anderen, *Kondigetherben*, leit na by den bergh *Miabir*, en heeft dorp noch ſtad, miſſchien ter oorzake van de ſtrenge koude. Daer ſtort uit den zelven bergh, die boſch-rijk is, en veele leeuwen en luiperts voet, een kleene vliet; en op denzelven leit een hooge ſteen-rots, daer in zich heele ſcholen kraien en ravens onthouden, waer na eenige willen deze bergh zou genaemt zijn: want *Kunai gel gherben* betekent eigentlijk wegh der ravens.

Daer valt dikwils uit den Noorden zulk een ſterke jacht-ſneeu op dezen bergh, dat de reizers daer onder komen te ſneuvelen. De naeſt-bygelege Arabers, *Beni Eſſen* genaemt, begeven zich gewoonlijk na dezen bergh, om de koelte des waters en vermakelijkheit der ſchaduwen.

De bergen *Benimeraſen* en *Mazetraze* of *Mezetalze*, welke laeſte zich van 't Weſten na 't Ooſten in de lengte ontrent tot tien, en in de breete tot vier mijlen verre uitſtrekt, palen aen de vlakten van *Edekſen*, die aen het landſchap van *Temeſne* grenzen. Men heeft'er ook de bergen *Zis*, die ontrent vier-en-dertigh mijlen lang, en veertien breet zijn, en den bron van den vliet *Zis* beſlooten houden, palende in 't Ooſten tot aen *Maſettaze*, in 't Weſten aen *Tedle* en den bergh *Edis*, in 't Zuiden aen een gedeelte van Numidie, *Sagelmeſſe* geheten, en in 't Noorden aen de vlakte van *Edekſen* en *Guregra*.

De huizen, die op deze bergen ſtaen, zijn met ſchorſſen van bomen en leemaerde overdekt; en eenige, die een groote menighte van beeſten hebben, houden dezelve in kleine hutjes, met biezen overdekt, beſlooten.

Daer vertoont zich ook in dit landſchap een wonderlijke brugh, of, om beter te zeggen, een overhael, gemaekt over den vliet *Suba*, die dicht voorby de ſtad, tuſſchen twee hooge bergen, *Beni Jaſga* en *Selelgo*, vloeit. d'Inwoonders, om een veiligen wegh van den eenen rots tot den ander te hebben, bouwden deze brugh aldus: Daer ſtaen twee dikke balken aen ieder oever des vliets, en aen ieder balk hangt een katrol, waer door over de ſchijf dikke touwen van zee-biezen loopen, met een mant of korf, van zee-biezen gevlochten, daer in tien mannen gemakkelijk kunnen zitten, aen de zelve gehecht. Wanneer nu iemant wil over den vliet zijn, dan ſtelt hy zich in deze bieze mande, aen het bovenſte tou gehecht, en haelt de zelve, met het trekken aen het onderſte tou, met klene moeite na d'eene of andere zijde des oevers.

Aert des landſchaps. Het grootſte gedeelte dezes landſchaps van *Chaus* is rouw, dor, en droogh; hoewel het ook eenige zeer gezegende lant-ſtreken heeft, gelijk de plaetſen ontrent *Teze*, daer de tuinen met kleene water-ſtroomen beſproeit worden. De bergh *Matgara* hout vele ſpring-bronnen in zich beſlooten, en de bergh *Gauata* ſtort twee groote vlieten uit zijnen boeſem. Uit de bergen *Selelgo*, *Azgan*, en uit de naby-gelege vlakten ſpringen veele bronnen: en de landen der ſteden *Teſerghe* en *Gerſeluin* krijgen haere bevochting uit de vlieten, die voorby haer vloeien.

De land-ſtreek ontrent de ſtad *Teze* levert dertigh-fout uit, en de kruin des berghs *Matgare* is zonderling vruchtbaer, gelijk ook de lucht op den zelven 's winters en 's zomers zeer gezont is.

In de land-ſtreek ontrent de ſtad *Garſis* leggen verſcheide tuinen, daer in vygen, perſiken en druiven groeijen. De ſtad *Dubdu* heeft vruchtbare valeien, inzonderheit van wijnſtokken, die witte, roode en zwarte druiven voort-brengen, waer uit de Joden wijn perſſen. In het gebiet van *Megeſe* valt veel vlaſch, en ontrent den bergh *Baronis* in de tuinen zwarte en roode druiven, daer af d'inwoonders evenwel geen wijn maken. Aen den bergh *Beniguertenage* heeftmen vlas, koorn, olyven, Citroenen en Quee-

appe-

appelen. De bergh *Benijeſſeten* geeft niet dan panik-kooren, waer van zy broot en andere ſpijze maken; maer de tuinen aen den voet dezes berghs verſchaffen druiven, dadels en perſiken: welke laeſte d'inwoonders in vier delen ſnijden en in de Zon te drogen leggen, die dan een geheel jaer kunnen goet blijven, en by hen voor een groote lekkernye gehouden worden.

De bergh *Matgare* is boſch-rijk, en voet een groote meenigte van dieren, voornamelijk geiten; maer de bergh *Gauate* queekt in zijne boſſchen veele apen en luiperden. De bergh *Leligo* is rijk van pijn-boomen, en voet een groote menighte leeuwen, apen en luiperden. De bergh *Benijasgo* voet vele ſchapen, die zeer fijne wol hebben, waer van het vrouwvolk kleeren, dekens, en matraſſen maekt, en doek, zoo fijn als zijde, 't welk te Fez zeer dier verkocht wort. De boſſchen ontrent de ſtad *Mezdage* zijn vol leeuwen, hoewel niet gevaerlijk, gemerkt zy op d'aenkomſte van eenen gewapenden man aenſtonts op de vlucht ſteken. De vlakte van *Sah-blel-marga* voet in zijne boſſchen ſterke leeuwen, die d'inwoonders dikwils verſlinden. De vlakte *Azagari Kammaren* is boſch- en wei-rijk, en d'inwoonders van de bergen *Beni-metaſen*, *Maſettaze* en *Zis* voeden een groot getal van peerden, ezels, muilen en ſchapen. Daer onthouden zich op den bergh *Zis* en *Gerſeluin* ſlangen in een ongeloofelijke meenigte, die zoo tam zijn, datze in de huizen verkeeren, gelijk katten en honden. Zy voegen zich rontom den geen, die eet, en eeten 't geen hen gegeven wort, zonder oit iemant quaet te doen, voor al eer zy zelfs eerſt beledight worden.

Wat belangt d'aert en zeden der inwoonders; die van den bergh *Megeſe* en *Zis*, ter oorzake van haere hooghte en koude, zijn blank van vel, ſterk van leden, ſnel te voet en vaerdigh te peert. De volken der ſtad *Tezerghe* zijn leelijk; maer het vrouw-volk van den bergh *Baronis* is zeer blank, goelik van gedaente en altijts wel geſtelt. Die van den bergh *Benijeſſeten* zijn plomp, onheuſchelijk, weten van letteren noch geleertheit, en leven als beeſten zonder kennis, gelijk ook die van den bergh *Benibahlul*. Maer de bergh-luiden van *Beni-jasga* vallen zonderling geſchikt van zeden; en de meeſte van den bergh *Mazettaſe* en *Gueblen*, en d'inwoonders der ſtad *Teze* hebben by zich een zonderlinge kennis en wetenſchap. De draght dezer inwoonders is dusdanigh.

De bergh-luiden van *Mazettaſe* gaen net gekleet, en de vrouwen van den bergh *Baronis* dragen veel zilvers, en die van den bergh *Beni-jeſſeten* ringen van yzer aen de vingeren, en yzere baggen aen d'ooren; maer zijn veel ſlechter van kleding, dan de mannen, en blijven geduurigh in het boſch, om brandt-hout te houwen, en beeſten te hoeden. De mannen gaen berrevoets, maer trekken ſchoenen van zee-biezen aen, wanneer zy na d'eene of andere plaetſe willen reizen: waer uit d'ellendige ſtaet dezer volken te beſpeuren is. d'Inwoonders der ſtad *Sofroy* zijn ſlecht in kleeding, vuil daerenboven en vol oli, door het geduuurigh oli-dragen na de ſtad Fez, die in hun lant-ſtreek overvloedelijk voort-komt.

De bergh-luiden van *Zis* dragen over hun bloote lijf een wolle hemde, met een mantel of rok daer over, en zeker laken, om de lendenen geſlagen, zonder eenigh dekſel op 't hooft, 't zy 's winters of 's zomers.

Het

Het Koningrijk van
ALGIER *of* ALZIER.

HEt koningrijk van *Algier* of *Alzier*, alzo na zijne hoofdstadt *Algier* of *Alger* genoemt, beslaet heden 's daeghs, volgens Peter Davity, het aeloud Cesarisch of Keizerlijk *Mauritanie*, hoewel, na het gevoelen van [b] Filips Kluveer, het *Cesarisch Mauritanie* heden het koningrijk van *Dara*, gelegen in *Numidie* of *Biledulgerid*, begrijpt, daer de gemelde Davity het *Cesarisch Mauritanie* slechts een gedeelte van het koningrijk van *Dara* maekt, en *Dara* niet onder *Barbarye*, gelijk Kluveer gedaen heeft; maer onder *Biledulgerid* betrekt.

Het koningrijk van *Alzier*, wel eer nevens *Bugie*, *Konstantine* en meer andere lantschappen, een onderhorigh lantschap des koningrijks van *Tremeçen* of *Telensin*, dat heden zelf in tegendeel den koningrijke van *Alzier* ingelijft is, heeft tot grens-palen in 't Westen het *Tingitanisch Mauritanie*, of Oosterlijk gedeelte des koningrijks van *Fez* (waer van het koningrijk van *Alzier* door de revieren *Ziz* en *Muluye* gescheiden wort) in 't Zuiden de wildernissen van *Numidie* of *Biledulgerid*, in 't Oosten de lantschappen des koningrijks van *Tunis*, en ontfangt in 't Noorden d'aenspoeling en bekabbeling der Middelantsche zee.

Het strekt met zijne kust langs de Middellantsche zee, van den mont der reviere *Muluye* tot aen dien van de reviere *Sufgemar*, en op zijn langste, van 't Westen na 't Oosten, over de hondert en vijftigh Spaensche mijlen verre, leggende op zijn breetste, daer het in *Biledulgerid* springt, tot vijftigh mijlen uitgestrekt; hoewel het aen zommige oorden, te weten van den groten *Atlas* tot aen de Middellantsche zee, niet boven de twintigh mijlen in de brete heeft. Peter Dan in zijne historien van *Barbarye*, breit den zeekant des koningrijks van *Alzier*, tot hondert en twee en zestigh Fransche mijlen uit, namelijk in 't Oosten, na de zijde van *Tabarka*, tot aen het koningrijk van *Tunis*, en in 't Westen, na de zijde van *Oran*, tot aen het koningrijk van *Fez*.

Het gantsch koningrijk wort by Marmol in vier lantschappen verdeilt, als in dat van *Tremeçen* of *Telensin*; *Tenez*, *Alzier* en *Bugie*. Maer de Turken, volgens Gramaye, in zijn beschrijving van *Afrika*, verdelen dat heden 's daeghs in tien aen zee gelege, en in tien binnenlantsche lantschappen, of deelen, of heerschappyen, of lant-vooghdyen, (ieder der welke eenige steden begrijpt) welke by hem met de volgende namen genoemt worden; *Alzier*, *Bugie*, *Gigeri*, *Konstantine*, *Bone*, *Sargel*, *Horan*, *Humanbar*, *Haresgol*, *Tebesse*, *Beniarax* of *Beniaraxid*, *Miliane*, *Angad*, *Tenez*, en *Tremeçen* of *Telensin*, (eertijts een byzonder koningrijk op zich zelfs,) beneven de koningrijken van *Kouko*, *Labez*, *Tikarte* en *Huerguela*, welke twee leste onder *Numidie* leggen. *Verdeiling.*

De voornaemste revieren, die de landouwen dezes koningrijks bewateren, zijn de *Ziz*, *Hued Habra*, *Tesne*, *Mina*, *Xilef*, *Celef*, *Ceffaye*, *Hued el Harrax*, *Hued el Hamiz*, *Hued Içer*, *Hued el Quibir*, *Suf-Gemar*, *Marsoch* en *Yadoch*, die alle haren oorsprong uit het gebergte van den groten *Atlas* nemen, en hare uitwateringe in de Middellantsche zee hebben. *Revieren van Alzier.*

De water-rijke reviere *Ziz* neemt haren oorsprong uit het geberghte van den groten *Atlas*, en vloeit door een gedeelte van de woestyne van *Angued*, daer het koningrijk van *Fez* aen dat van *Tremisen* paelt, en stort haer water, dat altijts klaer, en evenwel visch-rijk is, met dat van de reviere *Hued Habra* in de Middellantsche zee. *Reviere Ziz.*

De *Hued Habra* ontstaet by *Mohositar*, een stadt des lantschaps van *Beni-arax*, of des koningrijks van *Tremisen*, *Hued Habra.*

misen, en vereenight haer by de vlakten van *Cira*, by een plaets genoemt *Xamurra*, (daer hy van naem verwisselt, en dien van *Cirat* aanneemt,) met de reviere *Ziz*, en valt met dezelve, by de verwoeste stadt *Arzeo*, in de Middellantsche zee. Aen zijne oevers wonen zeer machtige en strijdtbare *Arabers*, die gedurigh het strant van *Oran* met uitvallen quellen.

Tesne. De *Tesne*, de reviere *Siga* by Ptolomeus, en by de hedendaeghze de reviere van *Harelgol* geheten, is een zeer kleine reviere, die haren oorsprong uit het geberghte van den groten *Atlas* neemt, op de grenzen van out *Numidie*: zy schiet Noortwaerts op door de woestyne van *Angued*, en vloeiende van daer voorby de stadt van *Tenzegzet*, valt in de Middellantsche zee, vijf kleine mijlen bewesten de stadt *Oran*.

Mina. De *Mina*, een tamelijke grote reviere, by Ptolomeus geheten *Chylemath*, daelt uit het geberghte van den groten *Atlas*, en vloeiende door zekere dorre vlakten, daer de stadt *Bathaha* gelegen is, schiet Noortwaerts op, en heeft by de stadt *Arzeo* haer uitwatering in de Middellantsche zee.

De Moren noemen dezelve de reviere *Mena*, na den naem van zekeren Marobout of Priester, die de stadt *Bathaha*, verwoest door de *Beni-Merins*, bevolkt heeft.

Zilef. De *Zilef*, eertijts genaemt *Kartene*, een grote reviere, stort uit de bergen van *Guaneçexis*, en dalende door vlakke woestynen, gelegen ter plaetse, daer het lantschap van *Tremezen* paelt aen dat van *Tenez*, valt beoosten de stadt van *Mostagan*, in de Middellantsche zee. Beide d'oevers van dezen vliet worden bewoont door rijke en strijdtbare *Arabers*, genaemt *Vled-Sueid*, die over de twee duizent ruiters en drie duizent voetknechten konnen te velde brengen.

Celef. De *Celef*, een grote reviere, gehouden voor de *Chinalaf* van Ptolomeus, en by de hedendaeghze, daer zy dicht aen zee is, de reviere *Safran* genaemt, vint haren hooft-bron in het gebergte van den groten *Atlas*, en, schurende met boom-rijke oevers voorby de landouwen van *Metigia* of *Motya*, heeft haren uitloop, ontrent drie grote mijlen van de stadt *Alzier*, in de Middellantsche zee.

De *Cessaye* of *Soffaye*, gehouden voor de *Save* van Ptolomeus, valt uit den groten *Atlas*, en, gekomen daer na op de vlakte, doorkruist de landouwen van *Metigie*, en heeft hare uitlozing beoosten de stadt *Alzier*, dicht by die van *Metafuz*, in de Middellantsche zee.

De *Hued el Harrax* en *Hued el Hamiz*, twee grote en water-rijke revieren des winters, maer klein des zomers, storten uit het zelfste gebergte, en vallen tusschen de stadt *Alzier* en de reviere *Cessaye*, in de Middellantsche zee.

De *Hued Icer*, een grote reviere, en gehouden voor de *Serbere* van Ptolomeus, schiet uit zekere bergen van den groten *Atlas*, op de grenzen van *Biledulgerid*, en stort na eenen langen loop Noortwaerts op in de Middellantsche zee, beoosten de stadt *Metafuz*, by zeker dorp, van d'Inwooners genoemt *Beni Abdala* in *Teddelez*.

De *Hued el Quibir*, heden genaemt by de Christenen de reviere van *Zinganor*, en genomen voor de reviere *Nazabath* van Ptolomeus, schiet uit het geberghte van den groten *Atlas*, daer hy aen de landen van *Zeb* paelt, en, neêrdalende tusschen zeer hoge bergen, valt by de stadt van *Bugie* in de Middellantsche zee.

De *Sufgemar*, een andere grote reviere, gehouden voor de *Ampsago* van Ptolomeus, neemt haren oorsprong aen de grenzen des berghs *Auras*, in 't lantschap van *Bugie*, en neêrdalende door dorre en droge vlakten, zent hare stromen aen de stadt van *Konstantine*, en schiet, na het ontfangen des waters van de reviere *Marzoch*, Noordwaerts, tusschen zeer rouwe bergen, en vloeit van daer in de Middellantsche zee.

De *Yadoch* of *Ladoch* schiet mee uit het gebergte van den groten *Atlas*, daer het aen de stadt *Konstantine* grenst, en komt daer na op de vlakte, en stort, beoosten de stadt *Bonne*, in de Middellantsche zee.

De lucht in het koningrijk van *Alzier*

zier is zodanigh getempert, dat door d'overtollige hitte de bladen aen de bomen niet verdorren, nochte door de koude oit afvallen. In den aenvang van Sprokkel-maent bloeien 'er gemeenlijk de bomen, en in Gras-maent hebben al de vruchten byna hare zettinge; zo dat men daer in den beginne van Bloei-maent rijpe kerssen en pruimen, en in het uitgaen appelen en peeren, en in de volgende maent rijpe druiven plukt; maer in Oogst-maent worden de tweede of later vijgen, persiken, appelen, noten en olyven rijp.

Het grootste gedeelte dezes koningrijks bestaet uit onvruchtbare, dorre en rouwe lantstreken, desgelijx leggen rontom de stadt *Tremeçen* zeer grote, doch vlakke woestynen; niet tegenstaende al de vlakke plaetsen in 't Noorden, gelegen tusschen *Tremeçen* en de Middellantsche zee, vruchtbaer zijn in het voortbrengen van zeer goet voeder voor de beesten. Daer groeien mede in dit koningrijk meenighten van veelerlei vruchten, van gelijken zijn de bergen, gelegen na 't Westen aen de lantschappen van *Tenez*, *Alzier* en *Bugie*, koorn en gras-rijk. Mede leggen aen den zee-kant, langs de ganschen kust van *Bone*, *Konstantine* en *Tremeçen* zeer vruchtrijke dalen, en schone landouwen, die de volheit van voeraedje en vruchten geven, inzonderheit peren en appelen, doch worden by eenigen zo goet niet gehouden, als die hier te lande groeien.

De wildernissen voeden Leeuwen, Struizen, yzere Verkens, Egels, Everzwijnen, Herten, Kameleons, Luperts, en Apen. Daer is allerlei tam en wilt gevogelt. De zee verschaft den aanzeegelegen volken in overvloet velerlei visch.

Daer leggen weinigh steden in dit Koningrijk, doch die daer zijn gelegen op bequame plaetsen, hebben edelmoedige Inwoonders, die zich op hunne wijze braef houden, en groten koophandel doen, op *Guinea*, *Biledulgerid* en andere binnenlantsche gewesten van Negros-lant.

De meeste steden en dorpen des Koningrijks van *Alzier*, als *Tremeçen*, *Konstantine*, *Bone*, *Bugie*, *Tenez*, *Gigery*, *Kale*, *Lestore*, *Tadelis*, en andere, zijn niet zeer volkrijk, uitgezondert *Alzier*.

Verscheide volken in Alzier. De volken, dezes koningrijks zijn van verscheiden landaerdt en godsdienst, als geboren Turken, *Ianitsers* genoemt, die zich uit armoede uit de Levant of Oosten, gewinshalven derwaerts, en voornamelijk tot den krijghshandel begeven; daer zijn ook Moren, *Kabaylesen* by hen genoemt, die uit de bergen herkomstigh zijn, en den Turken in Oorlogh en in Vrede ten dienste staen; en andere, *Azuagen* geheten, die uit de bergen van *Kouko* en *Labez* komen. Dan boven al zijn'er meenighten van Joden en Moriskes, welke laest over enige jaren herwaert uit Spanje verjaeght wierden; waer van de genen, *Andalouzen* en *Granadins*, die uit *Granade* en *Adalouzien* quamen, en d'andere *Tagarins* genoemt worden, die uit de Koningrijken van *Aragon* en *Katalonien* storten. Behalven deze bevinden zich in de steden Slaven van allerlei landaert, voornamelijk in de stadt *Alzier*, die op zee by de *Korzaren* of zeerovers genomen worden.

Arabers of Larbussen. Buiten de steden op 't lant wonen niet dan Moren en Arabers, *Larbussen* gemeenlijk genoemt, die hun verblijf gewoonlijk langs de revieren hebben, om het gerijf des waters; doch wonen in geen huizen en slechts in zekere tenten van tien of twaelf schreden lang, en zes breet, ten getale van hondert of twee nevens elkandre, welke tenten alle tzamen *Doüar* by hen in 't Arabisch genoemt worden, gelijk een eenige tent in 't byzonder *Barraque* heet. Andere Arabers zwerven door de wildernissen of woestynen in groten getale, en zijn zoo maghtigh en sterk in getale, dat zy heden de Koningen van *Alzier* zoo weinigh achten, als voor hene de Koningen van *Tremeçen*; daer en boven nemenze, wanneerze met een sterk heir van die van *Alzier* beoorloght worden, gemeenlijk de wildernissen van *Biledulgerid* tot hun toevlucht, daer zy niet kunnen achtervolght worden; zoo dat de meesten altijts in vry en veiligheit leven. Zelfs

de Koningen van *Alzier* gaven voorhene gewonelijk eenige schattingen, om met hen in onderlinge vrede te leven, en hen tot beschermers des lants te mogen hebben; des niettegenstaende de rechten zy dikwils grote onlusten aen, en deden den genen bystant, daer zy het meeste van genoten; doch de meeste staen heden zelfs onder schattinge van den Koning van *Alzier*, die hen jaerlix door de Janitzers worden afgehaelt.

In het lantschap van *Tremeçen* heeft men grote bevolkingen van strijdtbare Arabers of *Larbussen*, genaemt *Galans* van *Meliava*, en verdeilt in vijf Stammen of geslachten, met name, *Vled Abdala*, *Vled Muça*, *Vled Kacix*, *Vled Suleyman* en *Vled Hamar*, die de heerschappien over de *Brebers* voeren, dat zijn berghluiden. Deze volken, *Brebers* genaemt, houden zich op de bergen, voornamelijk, des lantschaps van *Alzier*, *Tenez* en *Bugie*, en zijn velerlei, als *Zineten*, *Haorers*, *Zinhagiers* en *Azuagen*, alle onstrijdtbare luiden.

Het Lantschap van Tremeçen of Telensin.

Tremeçen was eertyts een byzonder Koningrijk.

HEt lantschap van *Tremeçen* of *Telensin*, wel eer een byzonder Koningrijk, is heden, als een gedeelte, den Koningrijke van *Alzier* ingelijft, en blijft die stadt onderworpen, daer over het te voore de heerschappye voerde, gelijk ook desselfs lantschap grotelix besnoeit is. En schoon gevoeghlijk is, in den beginne eenes Koningrijks, d'allereerste plaetse aen desselfs hooftlantschap te geven, zoo zal echter het lantschap van *Tremeçen* hier de eerste voor d'andere bekleden, eensdeels om zijne nabygelegentheit aen den Koningrijke van *Fez*, eensdeels om *Barbarye* vervolgens langs de zeekust, van 't Westen na 't Oosten, te bezichtigen.

Marmol p. 1. l. 5. Gramay. l. 7. Sanut. l. 5.

Het lantschap van *Tremeçen*, alzo na zijne hooftstadt, en by d'Arabische Afrikaners *Telimicen* genoemt, daer d'Europische volken een bedorven naem van *Telensin* van gesmeet hebben, begreep voorhene de steden *Tremezen*, *Tenzegzet*, *Zezil*, *Guagida*, *Ned-Roma*, *Teberrit*, *One*, *Haresgol*, *Hubet*, *Tefezara*, *Tezela*, *Agobel*, *Barha Marka Elquibir*, *Oran*, *Kanastel*, *Arzeo*, *Mazagras*, *Mostagan*, daer neffens den staedt van *Benirax*; de woestijne *Angued*, of *Angad*, en de bergen van *Benizeneten*, *Matagara*, *Beniguernid*, *Tarara*, *Agbal* en *Magarawa*; maer leit met zijn gebiet tegenwoordigh binnen enger grens-palen besloten, en is verdeilt in verscheide kleine lantschappen. De Steden, die noch overigh zijn, behalven de verwoeste, zijn *Tremeçen*, *Hubet*, *Tefesre* en *Tezele*, met den bergh *Beniguernid*.

Tremeçen of *Telimiçen*, gehouden voor de stadt *Timisi* van Ptolomeus, die by eenigen *Telesin* en *Tremisen*, en by Marmol *Tlemisan* genoemt wordt, leit vijf kleine mijlen van de Middellantsche Zee, in 't zuidewaerts, in vorm van een wiege of langwerpigh vierkant.

Sedert de heerschappye van *Abu Texifien*, die omtrent het jaer vijftien hondert en twintigh heerschte, heeft de stadt gehad muuren van gehouwen steen, tot veertigh ellebogen hoogh opgehaelt, en gesterkt met vele wachtorens. Zy heeft vijf poorten met ophael-bruggen, een groot kasteel, na de hedendaeghze bouwkunst gesticht, met vele kamers, zalen, tuinen en huizingen voor de Janitsers. Daer zijn vijf Collegi huizen, in 't vierkant na de Italiaensche wijze gebout, doch slechts acht hooft-Meskiten, overgebleven van hondert en vijftigh, daer de stadt eertijts mede

pronk-

pronkte, ieder met een toorn, gesticht na de *Dorische* wijze, en met marmere kolommen verziert; vier grote en voorname Badstoven, van een getal van hondert en zestigh, die daer eertijts waren; twee gasthuizen der Venetianen en Genuezen, en vier voorname der Moren, de beste van zes en dertigh: zes gasthuizen voor de vreemdelingen of kranken. De meeste straten zijn'er zeer ruim en afgedeelt in tien schone merkvelten, daer de Koopluiden hunne winkels hebben, en de nabuurige boeren met hun waeren tweemael ter weke merkten.

De huizen zijn 'er veel fraier en groter, dan in de stadt *Alzier*, die meest tuinen hebben, beplant met bloemen en allerlei vruchtrijke bomen, met heiningen van wijngerden. Men telde daer ten tijde van den zelven *Abu Texifien*, des jaers vijftien hondert en twintigh, zes duizent huizen, en des jaers vijftien hondert en twee en zestigh, vijf en twintigh duizent; maer heden s'daeghs is het getal der Inwoonders, door de verwoetheit der Turken, zeer vermindert, waer door vele koopluiden zich na *Fez* hebben begeven. De Joden hadden daer eertijts tien grote Synagogen, die hen noch te klein vielen, maer na de doot van den Koning *Abu Abdala*, des jaers vijftien hondert en zeventien, begon het getal en maght der Joden geweldigh te verminderen. Daer zijn vele springbronnen in de stadt, derwaerts het water niet verre van buiten de stadt in geleit wort, desgelijx vele putten, doch met geen goet water.

Hubet is een stadt, omringt met muuren, gelegen een kleine halve mijle bezuiden *Tremeçen*. Zy wort gezeit gesticht te zijn door de Romeinen, en genaemt *Mniara*, welke Ptolomeus op de Noorder brete van twee en dertigh graden en tien minuiten, en op de lengte van twalef graden en twee en vijftigh minuiten plaest. Zy is vermaert onder de Moren door de vermaerde grafstede van zekeren *Morabout Sidi Bu Median*, gelegen in de grote *Meskiet* of kerk, daer neven men een Colegi en gasthuis ziet.

Tefezare of *Tefesfre*, heden noch een grote stadt, leit op een vlakte, vier kleine mijlen beoosten *Tremeçen*, omringt met zeer hoge muuren, en wort gehouden voor de stadt *Astacilis* van Ptolomeus. *Tefezare.*

Tezele, eertijts geheten *Ariane*, wiert verwoest door *Abuhascen*, de vierde Koning uit den stamme der *Benimerins*, zonder oit naderhant weer bevolkt te zijn. *Tezele.*

Het geberghte van *Beniguernid*, een arm van den groten *Atlas*, springt tot op een groot halve mijle aen de stadt *Tremeçen*, en is dorp en volkrijk. *Bergh Beniguernid.*

De lantstreke dezes lantschaps *Tremisen* heeft geen water gebrek, naerdien zy daer mede de stadt *Tremisen* verzorght, en by al de tuinen buiten de stadt putten en spring-bronnen zijn. *Hoedanigheit des lants.*

Zy levert ook de volheit van granen, allerlei slagh van kerzen, ongemene zoete vygen, die zwart, dik en zeer lang zijn, en by d'Inwoonders tegen den winter, voor een groot gedeelte, in de zon gedrooght worden; desgelijx perziken, meloenen, noten, amandelen en zeer veel andere vruchten.

De vlakte van *Tezele* geeft zoo veel koorns, dat zy geheel *Telensin* kan spijzen. Het geberghte van *Beniguernid*, is bosch rijk, en verschaft grote meenighten van vruchten, inzonderheit vygen, en kersen. De vlakke landouwen van *Tefezare* is veel koren-rijker en besluit in hun boesem zeer veel yzer-mijnen.

Al d'Inwoonders van *Telensin* zijn verdeilt in vierderlei slagh van menschen, te weten, in Hantwerkers, Koopluiden, Geletterden, en in Krijgsknechten. De Koopluiden doen groten handel, met het uit en invoeren van koopmanschappen, en reizen bywijlе heel na Negros-lant. De Ambachtsluiden, zijn schrander en naerstigh om verscheide dingen te maken. De krijgs-knechten, is al uitgelezen en strijdtbaer volk, eensdeels Turken, eensdeels Moren. De Geleerden zijn verdeilt in Scholieren, Rechtsgeleerden, Notarisen en Dokteren. Daer wort opentlijk door Professoren in de Medecijn, Wiskunst en in Mahomets wet gelezen en onderwijs gedaen. *Ernering der Inwoonders.*

Zeden. De volken van *Telesin*, desgelijx van *Hubet*, zijn zeer omgangelijk en heusch; maer die van *Tefezare* rou van zeden en onheusch. Die van de vlakten van *Tezele* zwerven met hun tenten om her, van d'eene plaets tot d'andere. *Hubet* heeft een groot getal van hantwerks-luiden, inzonderheit van laken verwers; *Tefesne* vele Smitten, en luiden die in yzer werken; en de bergh *Benigueruid* zeer veel veehoeders, kool-branders en bou-luiden.

Bestiering. De Koningen van *Telesin* leefden eertijts met een grote pracht en majesteit, en vertoonden zich noit voor den volke, nochte gaven geen gehoor, dan aen hun voornaemste Hofraden, by wien daar na dan alle zaken afgedaen wierden.

Die van *Telesin* hebben een lange wijle onder schattingh der Koningen van Spanje gestaen, maer daer na onder de maght der Turken moeten buigen, die hun oude heerschappye gedempt, en dit geweft door eenen lantvooght of *Alkayde* doen bestieren hebben. Eindelijk is *Telesin*, als een lantschap, den Koningrijke van *Alzier* ingelijft, wiens Koningen dat door eenen *Alkayde* uit hunnen naem doen bestieren.

Het Lantschap van
A N G A D.

Grenspalen.

A*Ngad* of *Angad Heben*, geheten by eenigen *Angued*, een lantschap, of veel meer een water en houteloze vlakke wildernis des Koningkrijks van *Alzier*, beslaet het Westelijkste gedeelte des lantschaps van het oud *Telesin*, en heeft in de lengte, van het Westen tot het Oosten, ontrent zeventien, en in de brete twalef mijlen.

De reviere *Muluye* doorsnijt deze wildernis in 't midden, die aen haeren oever drie zeer machtige geslachten der Arabers heeft leggen, genaemt *Vled Talha*, *Vled Arrax*, en *Vled Mançor*.

De Steden, in dit lantschap gelegen, zijn *Guagida*, *Tenzegzet*, en *Izli*.

Guagida. *Guagida*, een oude stadt van de berghlanden des koningrijks van *Alzier*, en gehouden voor de stadt *Lanigare* van Ptolomeus, leit op een vermakelijke vlakte, negen mijlen van de middellantsche zee, na 't Zuiden, en byna even zo verre in 't Westen van *Telensin*, paelende met deze beide zijden aen de wildernis van *Angad*. Zy begrijpt heden 's daeghs noch drie duizent huisgezinnen.

Tenzegzet. *Tenzegzet*, een sterke stadt, is gelegen op een hogen steen-rots, aen den wegh, die van *Fez* na *Telesin* loopt, ter plaetse daer de wildernis van *Angad* aen het gebiet van de stadt *Telensin* paelt. Voor by den voet van dezen rots vloeit de reviere *Tesma*, die uit het geberghte van den groten *Atlas* valt, en haer water in de reviere *Haresgol* stort. De Turken hebben deze stadt, te voore een lange wijle door de Arabers volkloos bezeten, doen versterken, en daer in een sterke bezetting geleit, en met een wapen-huis verrijkt.

Izli of *Zezil*, of, volgens eenigen *Gutlui* en *Giglua*, gehouden voor het *Giva* van Ptolomeus, leit met haer kasteel op een vlakte, daer de wildernis van *Angad* aen de landen van *Telensin* grenst.

Dit lantschap behelst ook het geberghte van *Benizeneten*, by eenigen genoemt *Benyezneten*, dat talrijk door de *Breber sche Zeneten* bewoont wort, en ontrent dertien mijlen bewesten de stadt van *Telensin* gelegen is, palende met d'eene zijde aen de wildernis van *Garet*, en met d'andere aen die van *Angad*.

Zijn lengte, na 't Oosten, is zeven, en brete, na 't Zuiden, vijf mijlen.

Het

Het heeft vele bewoonde dorpen, en op zijnen kruin een ſterk Kaſteel, daer van den *Gheque* of Heer van dit geberghte zijn verblijf heeft.

De lantſtreken, ontrent de ſteden *Guagida*, *Izli* en *Tenzegzet* gelegen, hebben verſcheide revieren, en ſpringh-bronnen, waer door zy beſproeit worden; maer verſchillen in hoedanigheden van elkandre, naerdien die van *Guagida* en *Tenzegzet* overvloet van granen uitleveren, behalven dat de lantſtreek van *Guagida* ook zeer vruchtrijk is, inzonderheit van vygen en rozijnen, daer die van *Izli* ter nauwer nood een weinigh gerſt en bokwei geeft, door middel van water, dat de Inwoonders in het lant doen leiden; gemerkt dit lant zoo heet en droogh is, dat 'er geen vruchten zouden kunnen groeien, indien niet dikwils daer water ingelaten wiert.

Het hoogh geberghte van *Benizeneten* heeft een ongezonde lucht, is rouw, en brengt niet voort dan een weinigh gerſt; maer is zeer rijk van bomen, die vruchten *karroben* dragen, Sint Jans-broot hier te lande genaemt. De wildernis van *Angad* voet veel Rheen, Herten, Everzwijnen, Vogel-ſtruizen, klein vee en Leeuwen: daer in tegendeel de bergh *Guagides* ſchone en grote Ezels verſchaft.

De wildernis van *Angad* is vol Arabers, alle rovers, die op de Koopluiden, reizende van *Fez* na *Telenſin*, paſſen, inzonderheit des winters, wanneer d'Arabers, die gehuurt zijn, om de wegen veiligh te houden, na *Biledulgerid* vertrokken zijn. Op den bergh *Benizeneten* woont een ſtrijtbaer volk.

d'Inwoonders van de ſtadt *Izli* tonen zich tegen de luiden, die daer door reizen, heuſch en beleeft. Die van *Guagida* is een onverzaeght en kloekmoedigh volk; maer het gebrek van middelen maekt hen boerſch.

De volken van den bergh *Benizeneten* leven gewoonlijk by *Karroben*, of Sint Jans-broot, ter oorzake van de ſchaersheit der gerſt; die van *Angad* by dadelen, melk, en vleeſch van geiten en kamelen. Die van *Guagida* gaen gekleet in dik laken, en kort gewaet; ſpreken de Afrikaenſche tale, en zeer weinigh onder hen gebruiken gebroken Arabiſch. *Spijze.*

De Inwoonders van den bergh *Benizeneten* ſtaen onder eenen byzonderen Heer, doch gaen te *Telenſin* te recht, niettegenſtaende zy onder het lantſchap van *Angad* hooren. De Lantvooght dezes lantſchaps heeft zijn verblijf in de ſtadt *Guagida*. *Beſtiering.*

Al d'Inwoonders zijn Mahometanen.

Beni-araxid of Beni-razid.

Beni-arax of liever *Beniarazid*, of, volgens eenigen, *Benirazid*, een der binnen-lantſchappen van de bergh-landen, horende onder *Alzier*, of liever onder het aeloude lantſchap van *Telenſin*, wiens hooftſtadt het in 't Ooſten heeft leggen, is lang ontrent elf en breet ruim vijf mijlen. De lantſtreek na 't Zuiden leit in de vlakte uitgebreit; maer die na 't Noorden, rijſt over al met heuvelen.

Daer leggen vele ſteden en dorpen, maer d'allervoornaemſte en eerſte is, *Beni-arax*, verrijkt met meer dan twee duizent huizen, doch is onbemuurt, hoewel zy voor de hooftſtadt gehouden wort. *Beni-arax.* De tweede is *Kalaa*, eertijts *Atoa* genaemt, bemuurt, en geſticht kaſteels-gewijze, tuſſchen twee zeer hoge bergen. *Kalaa.*

De derde is genaemt *Elmohaskar*, dorpsgewijze gebout, met een ſterkte daer nevens, begonnen by *Almançor*, Luitenant van *Mahometh Benzeyen*, *Elmohaskar.*

zeyen, en voltoit door de Turken, die aldaer de verblijf-plaets van den Luitenant des Konings van *Alzier* verordent hebben.

Batha. Daer leit noch in dit lantſchap een andere ſtadt *Batha*, en by Ptolomeus genaemt *Bunobora*, geſticht op een vermakelijke vlakte, twee kleine mijlen van *Horan*, te lande in, aen den vliet *Huet Mina*. Zy was voor hene vry volkrijk, maer wiert door de volken van den bergh *Guaneceris*, ten tijde van de binnenlantſche oorlogen, ganſchelijk verwoeſt. Des niettegenſtaende koos zeker *Morabout*, of Prieſter, genaemt *Cena*, des jaers vijftien hondert en twintigh, zijn woonſtede daer nevens, en haelde uit d'aelmoeſen, die hem velen gaven, eenen rijkdom: want hy had vijf hondert peerden, tien duizent geiten, twee duizent oſſen en koeien, vijf duizent dukaten, al't welk hy tot onderhout van vijf hondert leerlingen beſtede, die gehouden waeren alle daeghs eenige namen Godes op zekere uuren op te zeggen. d'Aenhangers zijner lere hebben noch ten huidigen dage aldaer hun verblijf, en zijn leerlingen zich zelfs en de valſche gevoelens hunner leere door geheel Afrika verſpreit. By d'Arabers is deze plaets, na dat zy bevolkt was, na den naem van den herſtichter, de vlakte van *Cena* genoemt.

De lantſtreke van *Benirazid* is over al zeer goet, en geeft granen in groten overvloet; desgelijx aen eenige oorden, *Iujuben*, vygen, en meer andere vruchten. Daer is de volheit van honing, en overvloet van klein en groot vee.

d'Inwoonders dezes lantſchaps zijn twederlei; eenigen die zich op de heuvelen in bequame huizen houden, bebouwen het velt, planten wijngerden, en arbeiden in andere nootwendige dingen; anderen, die gelijk Edelen leven in hutten op het velt, behertigen de veehoedery.

In de ſtadt *Elmohaſkar* leit uit 's Konings name gewoonlijk op de ſterkte een Lantvooght, met een zeker getal ros-volk, en ſtukken geſchut, om deze volken in bant te houden, en des te lichter de ſchattingen te kunnen invorderen.

MILIANE.

Miliane of *Meliane*, zoo geheten na zijne hooftſtadt, is een lantſchap te lande in gelegen, palende aen het lantſchap van *Benirazid*, in 't Weſten, en aen dat van *Alzier*, in 't Ooſten.

Hooftſtadt Miliane. De hooftſtadt *Miliane*, eertijts *Magnane* of *Manliane* genaemt, (want beide deze namen worden by Ptolomeus gevonden,) is een grote ſtadt, gebout door de Romeinen op een hoogh geberghte, ontrent drie klene mijlen van de ſtadt *Sargel*, te lande in, en negen mijlen weſtwaerts van *Alzier*.

Zy leit omringt met zeer hoge muuren; maer aen d'eene zijde der ſtadt ſtaen over een diepe valei ſteenrotſen, en aen d'andere zijde klimt de ſtadt heel by het geberghte op, tot aen den kruin toe. De huizen zijn cierlijk gebouwt, en by ieder huis is byna een ſpringbron.

d'Onderhorige ſteden des lantſchaps van *Meliane*, zijn *Mezune*, *Teguident*, d'een van het lantſchap van *Tenez*, en d'andere eigentlijk van *Alzier*. De ſtadt *Mezune* wiert geſticht door de Romeinen, tuſſchen *Moſtagan* en *Tenez*, te lande in ontrent twalef mijlen van de Middellantſche Zee gelegen. Zy leit omringt met hoge en ſterke muuren, maer is bebouwt met weinigh cierlijke huizen. Het geen de ſtadt verciert is het ſlot, nevens het paleis, en haer grote kerk, die de Romeinen ſchijnt tot ſtichters gehad te hebben.

De ſtadt *Teſſare*, die d'Afrikaners *Tiguident* en *Tegdente* noemen, dat is gezeit

gezeit d'oude ſtadt, is d'aeloude ſtadt *Seſaree* van Ptolomeus, en leit zoo verre lantwaerts in, dat zy zeer na aan *Biledulgerid* grenſt.

Zy was wel eer in haeren omtrek twee kleine mijlen groot, gelijk noch de puinhopen van haere kerk haere voorige heerlijkheit te kennen geven; maer wiert des jaers negen hondert en negen en vijftigh door de *Kalifs* van *Karwan* verwoeſt; hoewel naderhant weder door een van hun voornaemſte *Morabouts* in ſtaet gebraght, zoo dat zy heden over de dertien hondert huisgezinnen begrijpt.

Het geberghte, daer de ſtadt van *Miliane* leit, is vol ſpring-bronnen, en zoo rijk van note-bomen, dat ieder Inwoonder altijts overvloedelijk van noten verzien is.

De lantſtreek ontrent *Mezune* is zeer vee-rijk, en vruchtbaer van granen.

d'Inwoonders van *Meliane* zijn byna alle wevers, en draiers, die ſchoon vatwerk van hout weten te maken. Vele behertigen de veehoedery, gelijk ook die van *Mezune*, daer vele wolle wevers zijn. In 't kort, het is een volk van klein vermogen.

Het Koningrijk van
KOUKO.

HEt Koninkrijk van *Kouko*, rontom op en in 't geberghte gelegen, dat de Marſiliers, die op deze geweſten handelen, *Kouque* of *Kouke*, en d'Italianen en Spanjerts *Kuko* noemen, wort gehouden voor het aeloude *Cinnaba* van Ptolomeus, en is door de Turken, niettegenſtaende het een byzonder Koningrijk is, onder hunne lantſchappen gebraght, ter oorzake het ſchattingen aen de koningen van *Alzier* te betalen heeft.

Aen de grenzen der vlakten van *Alzier*, geheten de velden van *Metija*, leggen na 't Zuiden en Ooſten vele bergen, bewoont door de Brebers en Azuagen. Onder deze bergen, alle affetſelen van den groten *Atlas*, leit zeker bergh *Kouko*, na de bygelege ſtadt alzoo genoemt, daer nochtans haer rechte naem *Eguilu Andaluz* is.

Het is een zeer hooge en rouwe geberghte, gelegen tuſſchen het Zuiden en Ooſten, elf of twaelf duitſche en achtien Franſche mijlen van *Alzier*, negen beweſten *Bugie*, en drie kleine mijlen van de bergen van *Labez*, daer van het door den vliet van *Bugie* geſcheiden worden, lang, volgens Gramaye drie dagh-reizens. Maer zoo Pierre Dan in zijn Hiſtorie van *Barbarye* ſchrijft, is *Kouko* een plaets, gelegen dertigh Franſche mijlen van *Alzier*, omringt rontom met ongemene ſterke bergen, die byna onaankomelijke toegangen hebben, en bewaert door Arabers en Moren, d'Inwoonders dier plaetſe.

De ſtadt *Kouko* begrijpt meer dan zeſtien hondert huizen, is ſterk door haer gelegentheit, naer dien zy omringt leit met hoge en ſcherpe ſteenrotſen, en ter plaetſe, daer geen rotſen zijn, met een ſterke muur omringt leit. Binnen deze ſtadt heeft de Koning van *Kouko* zijne voornaemſte paleizen. Op al dit geberghte leggen volkrijke dorpen en gehuchten, en aen het hangen des bergs leit een plaets, van vijf hondert huizen, genoemt *Gemaaxahariz*, derwaerts alle vrydaegs een grote toeloop van menſchen is. *Stadt.*

De Koning van *Kouko* had in voorige tijden aen de reviere, die in de Middellantſche zee ſtort, een haven, genoemt *Tamagus*, maer is hem ontnomen door de Koning van *Alzier*. *Haven Tamagus.*

Daer zijn in dit geweſt vele ſpring-bronnen en menighte van tuinen, be-

plant met allerlei vruchten, meenighte van Olijf-bomen. De vlakke landouwen, gelegen aen de voeten der bergen, geven koorn, gelijk de toppen en kruinen der bergen gerſt.

Men heeft 'er de volheit van vygen, rozynen, vlaſch, daer af treffelijk lywaet geweven wort, honigh en waſch. Daer worden yzer en zalpeter mijnen gevonden, grote troepen van klein vee, meenighten van meerkatten, en peerden, bequaem ten oorlogh. Deze landen worden bewoont door ſtrijdtbare en kloekmoedige *Brebers* en *Azuagen*.

Inkomſte. De jaerlixe inkomſte des Konings wort van de Marſiliers begroot op zeven hondert duizent kronen, 't welk inzonderheit hem de vygen opbrengen. Het geberghte verſtrekt dit Koningrijk een bolwerk, naerdien alleenlijk by eenen wegh daer op te klimmen is, zulx gemakkelijk een ſterk gewapend heir met ſtenen, door een klein getal van menſchen, zou kunnen afgekeert worden.

Godsdienſt. d'Inwoonders zijn alle Mahometanen, hoewel daer ook eenige Chriſtenen wonen, inzonderheit Marſiliers, om Koophandel te drijven. Daer bevinden zich ook Joden, die ſedert vele jaren dat geberghte bewoont hebben; maer worden by de Mahometanen, uit een grote vyantſchap tegen hen, qualijk gehandelt.

Beſtiering. Gramaye en Peter Davity, en al de Marſiliers, die op deze plaets handelen, geven den Heer van deze landen den tytel van Koning, daer nochtans Ananie den zelven den bloten naem van *Xeque* of byzonderen Heer toeſchrijft; hoewel zekerlijk is, dat deze Vorſt den naem van Koninglijken tytel bekomen heeft: tot berecht daer van ſtaet aen te merken, dat al de bevolkte plaetzen dezes gebergte beſtaen uit geſlachten of ſtammen, in dier voegen, dat ieder geſlacht zijn byzondere en afgezonderde plaetſen, en ieder zijnen voornamen *Xeque* of Opperhooft heeft, dien de volken dier plaetſen gelijk hunnen Heer gehoorzamen. Maer zedert hondert of hondert en twintigh jaren herwaert, deed een der *Xeques*, genaemt *Benel Kadi*, uit den ſtamme van *Celim Beni Tumi*, koning van *Alzier*, door *Horux Barberouſſe* namaels om 't leven gebraght, zich op ſteun van zijne bekomen maght, koning van *Kouko* noemen. Dan over den moort, aen dezen Koning *Celim* begaen, wierden al de volken van dit geberghte doot vyanden van de Turken, 't welk duurde tot dat *Haßen*, of *Aſan Baſſa*, Zoon van *Hayredin Barberouſſa*, ten wijve nam de Dochter van dezen Koning, zoo dat hy daerna den Turken tegen den Koning van *Labez*, met zijne wapenen byſtant bood.

De Koning houdt geen hof noch ſtaet van gevolgh, na de waerdigheit van zijnen hogen tytel, die hem gegeven wort; doch laet daer om niet zich erkennen by de Moren van deze bergen, die hem gehoorzaamheit bewijzen, voor hun Opperhooft, om hem te verbinden tot hunner beſcherming.

Naerdien deze plaets of Koningrijk van *Kouko* beſlooten leit in de landen, die ſtaen onder het Koningrijk van *Alzier*, zo hebben die van *Alzier* altijts getracht dezen Koning en zijnen ſtaet uit te roien; zulx de Koning geduurigh op zijne hoede is geweeſt, en altijts zich genegen tot de Spaenſche zijde heeft getoont, inzonderheit des jaers vijftien hondert twee en veertigh, wanneer hy Keizer Karel, de vijfde, in het belegh voor *Alzier*, lijftocht, en twee duizent Moren tot byſtant zond. Maer na bekomen tydinge van dien groten neerlaegh en verlies van 's Keizers vlote, trok hy weder met zijn volk na zijn plaetſe, doch quam, in weerwrake van dien byſtant, in 't kort *Aſan Baſſa*, koning van *Alzier*, met een heir van drie duizent Turken en Moren hem op 't lijf, daer hy geen ſlagh derſde tegen wagen, maer trof met hem een vrede, onder belofte van jaerlix een grote zomme gelts, en zijnen Zoon, *Cid-Amet Benalkadi*, tot gyzelaer te geven.

Dan de bant van vrientſchap tuſſchen dezen koning met die van *Alzier*, wiert des jaers vijftien hondert een en zeſtigh noch enger geſloten, door een huwelijk van den *Aſan Baſſa*, Ko-

Koning van *Alzier*, met zijne dochter, waer door die van *Kouko* vryheit kregen, om wapenen en ander behoefte te *Alzier*, daer zich toen wel zes hondert bevonden, te mogen komen kopen. Dan zulx braght in de Janitſers geen klein achterdocht, welker *Aga* of Opperhooft, na dat hy in Wijnmaent op lijfſtraffe had doen afkundigen, een verbot, van gene wapenen aen die van *Kouko* te verkopen, en alle binnen twee uuren ter ſtadt uit te trekken, den Onderkoning of *Baſſa Aſan* t'effens met zijnen Zuſters zoon *Ochali*, de Veltheer des heirs, gebonden in zes Galeien na *Konſtantinopelen* deed vervoeren. Alzo bleven die van *Kouko* in geduurige vreze, doch evenwel op de Spaenſche zijde, die aen den Spanjert ontrent des jaers zeſtien hondert en negen de haven *Tamagut*, gelegen in de reviere, welke haere uitwatering in zee heeft, verkochten, hoewel die van *Alzier* in de voor-baet waren, en dezelve met gewelt in namen. Wanneer daerna, ontrent des jaers zeſtien hondert en achtien, na de doot van Koning *Hamaert*, de Broeder des Konings, het rijk met uitſluiting der kinderen bemaghtight, en met den Koning van Spanje het oude verbont en de vrientſchap vernieuwt had, met aenneeming van Gyzelaers, tot woorthouding, raekte hy daer over by die van *Alzier* in den haet, en wiert des volgenden jaers van zijnen Neef om 't leven gebraght, die met d'Alzierers vreede maekte, en de Gyzelaers na *Alzier* zond, daer zy met een wrede ſtraffe hun leven eindighden.

Deze ingeboorne haet en vyantſchap des Konings van *Kouko* tegen die van *Alzier*, heeft den Spanjerts altijts tot groten voordele geweeſt, om heimelijk hunnen aenſlagh, dien zy lang gebrouwen hadden, van *Alzier* te veroveren, in 't werk te ſtellen, die des jaers zeſtien hondert en drie in dezer wijze beſteken wiert. Daer bevond zich zeker Franciskaner Munnik, genaemt Mathijs, die de tale, door zijne lange ſlavernye aldaer, wel geleert, en met den koning van *Kouko* grote gemeenſchap gehouden had. Wanneer hy dan was om weer na Spanje te keren, hield hy heimelijk verſtant met dezen Heer, in zoodaniger wijze, dat dees hem beloofde toegang in zijn lant te vergunnen aen eenige Spaenſche krijgsbezettingen, dat meer is, bood hem aen een klene krijgsveſting, gelegen in den ingang van 't geberghte, over te leveren, op hope van des te veiliger, door het t'zamen ſmelten van beide hunne krachten, tegen die van *Alzier* te kunnen gaen, en meerder macht te brouwen. d'Aenſlagh dan dus beſloten, wiert een dagh beraemt, om dien uit te voeren; maer de raedt en Soldatye van *Alzier*, des verwittight, zonden ter zelfſter uure een grote aental voetvolk van Janitſers uit, om deze plaetſe te beleggen, en deden, daer gekomen, aenſtonts de plaets, bewaert onder *Abdala*, Neef des Konings van *Kouko*, op-eiſchen, die dezelve overgaf, en alles daer na ontdekte aen den *Baſſa* van *Alzier*, genaemt *Soliman* van *Katagne*, een Venetiaenſche Renegaet, aen wien de *Baſſa* voor ieder hooft der Spanjerts van dezen aenſlagh, vijftigh Sultanins, en voor het hooft van den Jeſuit, Mathijs, twee hondert beloofde.

Eindelijk landen vier Spaenſche Galeien, onder den Onderkoning van *Majorka* ten beſtemden dage op een plaetſe, dicht by de ſterkte, met een goet getal krijgsknechten, en een zom van vijftigh duizent Eskus; gelijk ook *Abdala*, verzelſchapt met een grote meenighte van Moren, niet in gebreke bleef, van op de vergaderplaets te verſchijnen, met getuigenis aen den Onderkoning over de komſte der Spanjerts ten hooghſten verblijdt te zijn; waer op de Jeſuit Mathijs aenſtonts met vier en twintigh van de voornaemſte der Galeien te lande ſtapte: dan vraegende na de Prins, zijn Zoon, die hem tot Gyzelaer belooft was, kreegh tot antwoort van *Abdala*, dat hy in de ſterkte was; 't welk in Mathijs omdenken van verraet gaf, zulx hy den hertret wilde nemen; maer daer ſtelden *Abdala* en zijn volk zich tegen, en vielen op hem in, en matſten hem en al die met hem te lande getreden waeren, ter neer; waer op

d'Onderkoning van *Majorka* zijn anker lichte, en vertrok, latende al de zijnen achter, die te lande getreden waren.

Het Koningrijk van

L A B E Z.

Gramaye Afr. 7. l. 25. c. Marmol. p. 1. 5. l. 28. c.

Het Koningrijk van *Labez*, (dat een slagh van biezen wil zeggen, *esparto* in 't Spaensch, en in 't Neerduitsch Helm geheten, daer de Rozijn korven af gevlochten worden,) wort by de Turken onder de Middellantsche Lantschappen of binnen landen des Koningrijks van *Alzier* betrokken, ter oorzake het aen *Alzier* schatbaer is.

Het Koningrijk van *Labez* is een berghachtigh gewest of veel meer een bergh van den groten *Atlas*, drie klene mijlen van *Kouko*, en tien of elf van *Bugie*, (daer het eigentlijk onder hoort) tusschen het westen en zuiden. Aen het steilste des berghs leit een sterkte of slot, genaemt *Kalaa*, een verplijf-plaets van den *Xeque* of Koning dezer volken. Aen den zelven oort leit een andere bergh, geheten *Koko* van *Teleta*, daer de Koningen hun Grafsteden hebben. Aen den voet des berghs leit een plaets genaemt *Tezli*, daer uit bevel dezer Koningen een sterkte opgeworpen is, om de Turken te wederstaen; en noch een andere geheten *Boni*.

Dit geberghte brengt weinigh granen en andere vruchten voort, maer is rijk van Spart of helm. Daer groeien ook geen Olyven.

d'Inwoonders dezes rijks zijn *Brebers* en *Azuagen*, beide strijtbare volken, die met de volken van *Kouko* een en de zelve zeden onderhouden.

De Koning van *Labez* kan een heir van dertigh duizent strijdtbare krijgsknechten te velde brengen, bestaende in voet en ros-volk. De Koning des koningrijks van *Labez*, eertijts een vry koningrijk, moet heden aen den *Bassa* of Koning van *Alzier* jaerlix schatting betalen, die gemeenlijk bestaet in vier hondert peerden en duizent geiten, waer voor hy weder tot een vereering geniet een Turkschen Zabel, met edele gesteenten bezait.

Het Lantschap van

T E N E Z.

Gramay. 7. l. Marm. p. 1. 5. 6.

De reize, genomen uit deze landen, gelegen hoogh in 't zuiden, te ruch Noordwaerts op, zoo komtmen aen het lantschap en de stad *Tenez*, een der Middellantsche Lantschappen des koningrijks van *Alzier*, en eertijts een gedeelte des koningrijks van *Telensin*. Het had toen tot Grens-palen in 't Westen het byzonder lantschap van *Telensin* of *Tremizen*, eertijts zeer wijdstrekkend; in 't Oosten dat van *Alzier*, in 't Zuiden de bergen van den groten *Atlas*, en in 't Noorden de Middellantsche Zee; beginnende aen den zeekant van den mont der reviere *Xilef*, die beoosten de stadt *Mostagan* in zee stort, en eindigende aen dien van de reviere *Chinalaf* of *Vetxilef*, anders de reviere van *Safran* genoemt, die haere uitwatering by een plaets, genaemt *Mirom*, heeft. Dan is heden, met het afscheuren van vele stukken, vry kleinder

Grenspalen.

der geworden. Want Marmol betrekt onder dit geweſt, *Brexkar*, *Sargel*, *Ceſaree* of *Tiguident*, *Meſune* en *Meliane*; maer heden 's daeghs zijn *Sargel* en *Meliane* twee byzondere lantſchappen, en *Tiguident* en *Meſune* horen aen dat van *Meliane*, en *Brexkar* of *Breſch* is onder dat van *Sargel*.

De hooftſtadt dezes lantſchaps is *Tenez*, geſticht op de vlakte van eenen bergh, een halve mijle van de middellantſche zee, gehouden by Marmol voor het aeloud *Laguntum* van Ptolomeus, en by Sanut voor de ſtadt *Tipaſa*. Zy leit ontrent ten halven wege, tuſſchen *Horan* en de ſtadt van *Alzier*, zeventien mijlen beooſten *Horan*, en zeventien beweſten *Alzier*, ruim drie mijlen van *Moſtagan*, en dertigh mijlen van *Telenſin*. Daer is in de ſtadt een ſlot met een paleis, eertijts het hof der Koningen, maer heden een verblijf der Lantvooghden, die door den koning of *Baſſa* van *Alzier* derwaerts gezonden worden.

De koningen van *Alzier* bezitten veel meer andere plaetſen, ontrent *Tenez*; desgelijx wort de ſtadt *Medua*, eertijts *Mara* genoemt, mede onder de ſteden dezes lantſchaps gerekent. Zy leit aen de grenzen van *Getulie* en *Biledulgerid*, ontrent dertigh mijlen van *Alzier* te lande in, en ontrent de veertigh mijlen beooſten de ſtadt *Telenſin*.

Dit geweſt begrijpt mede de bergen *Beni Abukaid*, of enkelijk *Abuzaid*, en den bergh *Guenezeris*, by eenigen *Guanſeris* genoemt.

De bergh *Abuzaid* of *Zatima*, leit dicht aen de ſtadt *Tenez*, onder welks gebiet hy eigentlijk hoort, hoewel heden den Turken van *Alzier* onderworpen. De bergh *Guenezeris* is zeer hoogh en rou, en beſluit den hooftbron van de reviere *Selef*.

De lantſtreek om en by *Tenez* heeft overvloet van koorn en vee, desgelijx van honing en waſch, dat de byen daer winnen. De ſtadt *Medue* beſluit in haer omgelegen lantſtreke vele ſpringbronnen, en queekt op haere vlakke landouwen allerlei vruchten. De bergh *Abuzaid* voet vele Rheen, vloeit over van honigh en waſch, en geeft meenighte van gerſt. De bergh *Guenezeris* heeft veel treffelijke ſpringbronnen, overvloedelijk veel Spart, en op zijn kruin, die van drooghte ſpliit, wort *Tutia* of *Niet* by meenighte gevonden. *Aert des lants.*

De volken van *Tenez* vallen onheuſch, plomp en boerachtigh, maer d'*Arabers* van de naby gelege plaetſen, ſchijnen eenige edelheit en grootmoedigheit by zich te hebben. *Zeden der Inwoonders.*

Die van *Medue* zijn onwetend, zulx zy eenen vreemdeling, die kennis van wetenſchap by zich heeft, luſtigh onthalen, en met gewelt trachten te houden, ſtellende den zelven tot beſlechter over hunne geſchillen; doch gaen zeer wel gekleet. Die van den bergh *Abuzaid* en *Guenezeris*, vallen beeſtachtigh van zeden, doch ſtrijdtbaer ten oorlogh.

In *Tenez* wort grote koophandel gedreven; naerdien uit alle omleggende plaetſen koorn, gerſt en andere waren ingebraght, en van daer weer na *Alzier* en andere plaetſen vervoert wort. De volken van den bergh *Abuzaid* komen gewoonlijk met hun waſch en huiden te *Tenez* merkten, om aen de Europiſche Koopluiden te verhandelen. *Handel.*

TEBECA.

Tebeça of *Tebeſſa*, een der binnenlantſche Lantſchappen des Koningrijks van *Alzier*, heeft dien naem van zijne hooftſtad bekomen, oulinx genaemt *Thabuna*, welk eertijts onder het Koningrijk van *Tunis* behoorde, doch heden, neffens het lantſchap van *Konſtantine*, daer Marmol dat plaeſt, daer van afgeſcheurt.

De hooftſtadt leit op de grenzen van *Biledulgerid*, twee en dertigh mijlen *Grenſpalen.*

len van de Middellantſche zee, in 't Zuiden, omringt met hoge en ſterke muuren van grote gehouwen ſtenen, waer uit te beſluiten is, dat zy door de Romeinen geſticht zy.

Men vind aen deze plaets en daer ontrent grote aeloutheden, kolommen en marmere overblijfſelen, met vele latijnſche opſchriften. By de ſtadt leit een bergh, daer grote holen in gevonden worden, net gemaekt, die by het volk voor ſchuilhoeken der reuzen gehouden worden, daer het nochtans geen andere gaten zijn, dan daer de ſtenen, tot opbouwing der ſtadt, uit gehouwen zijn. Zy wort by eenigen gehouden in ſchoon en cierlijkheit haers gelijke in geheel Europe niet te hebben; niettegenſtaende zy menighwerf de verwoeſtinge der Arabers heeft uitgeſtaen. Endelijk is het een gemeen zeggen, dat zy alle de ſteden van *Barbarye* in drie dingen overtreft, te weten, in ſchoonheit van muuren, in ſpringbronnen en in notenbomen, daer mede zy aen alle zijde omringt leit.

De lucht van *Tebeça* is zeer ongezont, en de gront der lantſtreke niet zeer vet; hoewel rontom de ſtadt zulk een grote meenighte van hoge notebomen groeien, dat de ſtadt, op een halve mijle daer by gekomen, in een boſch ſchijnt te leggen.

Het Lantſchap van
HUMANBAR.

Grenſpalen. Et eerſt aen zee gelegen Lantſchap des Koningrijks van *Alzier*, in 't Weſten, is dat van *Humanbar*, alzoo na zijne hooftſtadt genoemt, gelegen aen de Middellantſche Zee, recht tegen over de ſtadt *Almerie* des Koningrijks van *Granade*, grenſt dicht aen het lantſchap van *Fez*, en heeft in 't Weſten de lantſchappen van *Haresgol* en *Horan*.

Stadt Humanbar. De ſtadt *Humanbar*, by andere *Hunaim*, by Marmol *One*, en by de Moren, volgens den zelven ſchrijver, *Deyratuneyn* genoemt, die Ruſcel in zijn byvoeghſel van Ptolomeus voor de ſtadt *Urbara*, en Gramaye voor het *Siga* van Ptolomeus wil aengenomen hebben, wiert eertijts mede onder de ſteden des lantſchaps van *Tremiſen* gerekent. Zy wiert door de Spanjerts des jaers vijftien hondert drie en dertigh verwoeſt en ontmantelt, zoo dat zy noit naderhant, gelijk Marmol ſchrijft, weer hervolkt is; doch is heden, als de hooftſtadt des lantſchaps, volgens Gramaye, weer bevolkt.

De ſtadt heeft een klene haven, geſterkt met twee torens, tot beveiling aen ieder zijde, en leit omringt met ſterke muuren, inzonderheit aen den zeekant.

De huizen zijn fraei gebouwt van velerlei kleurigen gebakken ſteen, ieder verzien met een verſch water put.

Twee andere ſteden, als *Tebekrit* en *Ned-Rome*, eertijs ledematen des lantſchaps van *Tremeſen*, worden heden mede onder dit lantſchap gerekent. *Tebekrit*, eertijts *Thudaka* genoemt, is geſticht aen den voet van rouwe bergen, die over de ſtadt *One* hangen, aen den oever der Middellantſche zee, twee mijlen van *Ned-Rome*.

Ned-Rome, dat *Nieuw-Rome* gezeit is, leit op een vlakte, drie mijlen van de middellantſche zee, en anderhalve van den groten *Atlas*, en wort gehouden voor d'aeloude ſtadt *Celama* van Ptolomeus. Haere muuren, huizen, puinhopen, en grote balken en zeer dikke albaſte kolommen, met latijnſche opſchriften, getuigen, dat de ſtadt door de Romeinen geſticht zy.

Dit lantſchap begrijpt twee bergen, als

als *Tarara* of *Gualhaſu*, een zeer hoogh en rouwe bergh, gelegen dicht by de ſtadt *Hone*, en den bergh *Tabara*, twee klene mijlen van *Ned-Rome*.

Al het lant, zoo wel bergen, als vlakten, is vruchtbaer in het voortbrengen van vygen, appelen, *karroben*, of Sint-Jans-broot, citroenen, granaten, perſiken, olyven, meloenen, katoen, en vlaſch. Op zommige plaetſen groeit ook veel koren, gerſt, en broot-koren. De bergh *Gualhaſu* is yzerrijk.

HARESGOL.

HAresgol, een aenzeegelege lantſchap des Koningrijks van *Alzier*, is alzoo genoemt na de ſtadt *Haresgol*, daer de Lantvooght zijn verblijf heeft. De ſtadt *Haresgol*, voorhene, volgens Marmol, een ſtadt des lantſchaps van *Tremeçen*, leit beooſten *Humanbar*, beweſten *Horan*, ontrent vier mijlen van de ſtadt *Tremizen*, ter plaetſe daer de vliet *Teffene*, of de vliet van *Haresgol*, oulinx *Siga* genoemt, in de Middellantſche zee ſtort, die van alle zijden daer omſpoelt, uitgezeit aen de zuitzijde, daer zy eenen engen wegh heeft door de ſteenrotſen, met veel omwegen. Daer is een ſlot, dat aen de Ooſtzijde uit zee kan gezien worden. De ſtad wiert ontrent des jaers vijftien hondert zeventigh, door Graef Peter van Navarre verovert en geplondert; maer daerna herwonnen door d'Arabers, die dezelve hedendaeghs bezitten, onder beſcherm der Turken, die een krijghsbezetting op 't ſlot hebben leggen.

Het Lantſchap of Marquiſaetſchap van

HORAN.

HEt aen zee gelegen lantſchap van *Horan*, dat zijnen naem van de voornaemſte ſtadt van dit geweſt, gemeenlijk *Oran* of *Horan* genoemt, bekomen heeft, paelt in 't Weſten aen het lantſchap van *Haresgol*, en in 't Ooſten aen dat van *Tenez* en *Sargel*. De ſtadt *Horan*, by d'Inwoonders *Guharan* genoemt, en by eenigen gehouden voor de ſtadt *Quiza* van Plinius, of *Buiſa* of *Wiſa* van Ptolomeus, en by anderen voor het *Ikoſium* van Ptolomeus, heeft noch verſcheide andere namen, als *Madura*, *Ara* en *Auran*, daer eenigen den naem *Horan* van ſmeden.

Horan, eertijts een ſtadt des lantſchaps van *Tremizen*, namaels een hooftſtadt van dit kleyn byzonder lantſchap van *Horan* geworden, leit aen de Middellantſche zee, recht tegen over *Kartagene*, in Spanje, vijf en dertigh mijlen weeghs van de ſtadt *Telenſin*, te gaen door het geberghte langs omwegen, die den wegh zeer lang maken. De ſtadt leit eensdeels in het hangen eenes berghs, eensdeels op een vlakte, hebbende aen d'eene zijde de zee, en aen d'andere geboomte, beken en ſpringbronnen. De ſtraten zijn eng, niet wel geroit, zonder eenige orde; de huizen desgelijx zonder eenige cierlijkheit, hier en daer gebouwt. Zy leit evenwel omringt met tamelijke ſtaie en hoge muuren, doch heeft geen zeer veilige haven, inzonderheit by zommige winden.

In het bloeientſte der ſtadt, wierden daer getelt zes duizent deftige en prachtige gebouwde huizen, beneven

neven een groot getal van kerken, gaſthuizen, badſtoven en herbergen. De meeſte Inwoonders waeren wevers, en d'overige leefden van hun jaerlixe inkomſten en gewaſſen, die meeſt in gerſt beſtonden; want d'omgelege lantſtreek geeft weinigh rogge of tarruw. Daer was een grote toeloop van Koopluiden van *Katalonie*, *Genua*, *Venetien*, en andere plaetſen, die met de ſtedelingen, die beleeft en vriendelijk tegen hen waeren, groten handel dreven.

d'Inwoonders waeren eertijts geduurigh tegen den Koning van *Telenſin* in oorlogh, om het ſtellen van een Opperhooft over hen, dat zy noit wouden aennemen, en alleen ſlechts eenen Ontfanger, die des Konings ſchattingen zou inzamelen: maer de Burgery ſtelde eenen uit hen allen over hen, tot beſlechting van de burgerlijke en lijfſtrafbare zaken. Zy wierden eindelijk zoo maghtigh dat zy op hun eigen koſten een vlote onderhielden, en braght d'aenwas hunner maght hen eindelijk tot die ſtoutheit, dat zy op al de kuſten van Spanje ten roof voeren, waer door *Horan* een kerker van gevangene Chriſtenen wiert: dan door het innemen der ſtadt door den Kardinael van Spanje, Francois Ximenes, met hulp der *Biskayers*, des jaers vijftien hondert en negen, den achtſten van Bloeimaent, met verlies alleen van dertigh mannen, en het verloſſen van over de twintigh duizent Chriſten ſlaven, heeft ſedert de zelve veel van haeren voorigen luiſter verloren.

Daer is een prachtigh paleis, de verblijf-plaets des Stadthouders, een Raethuis, Beurs, Hooft-kerk, en verſcheide rijke Gaſthuizen.

In het lantſchap van *Horan* leggen twee ſteden, d'een genoemt volgens Gramaye *Aghad*, en d'ander *Agbal*.

De Turken hebben twee aenzeegelegene ſteden, als *Mazagran* en *Moſtagan*, benevens den bergh *Magarava*, beide van Marmol onder het lantſchap van *Tremizen* betrokken, tot een lichaem van dit lantſchap van *Horan* gemaekt.

De ſtadt *Mazagran*, welks haven Marmol voor de haven der Goden van Ptolomeus hout, leit naby ter plaetſe, daer de vliet *Xilef* in de middellantſche zee ſtort, twee kleine mijlen beooſten de ſtadt *Horan*, omringt met hoge muuren, en geſterkt met een groot kaſteel.

De ſtadt *Moſtagan*, by Sanut en andere *Moſtuganin* genoemt, en by eenigen gehouden voor de ſtadt *Kartene*, en by andere voor *Trada* van Ptolomeus, leit aen de middellantſche zee, negen mijlen beooſten *Horan*, en een klene mijle aen den zelven kant van de reviere *Xilef* en *Mazagran*. Zy is bebouwt met vijftien hondert huizen, verciert met een ſchone kerk, en heeft een veilige haven. Op het hooghſte der ſtadt, in 't zuiden, leit een ſterk kaſteel.

De bergh *Magarava*, die negen mijlen langs de Middellantſche zee ſtrekt, tot aen de reviere *Xilef*, welke het lantſchap van *Tremeçen* en *Tenez* van elkandre ſcheit, heeft haeren naem van de *Magaravas*, Afrikaenſche Brebers, bekomen, die den zelven bewonen, en aen zijnen voet de ſteden van *Mazagran* en *Moſtagan* leggen. Wyders deze bergh hoort ook onder het lantſchap van *Tremizen*.

Buiten de ſtadt *Moſtagan* is de lantſtreek zeer goet en vruchtbaer, maer leit woeſt en onbewoont, door het geduurigh roven der Arabers. De bergh *Magarava* is vruchtbaer van vee en koren-rijk.

d'Inwoonders van *Mazagran*, een ondeugend en quaetaerdigh volk, erneren zich met de veehoedery. De berghluiden van *Magarava*, een ſtrijdtbaer, kloekmoedigh en minnelijk volk, zwerven gelijk d'Arabers, met hun vee om her, en ſpreken gebroken Arabiſch, niettegenſtaende zy Afrikaenſche Brebers zijn, herkomſtigh uit de volken van *Zeneta*, en den ſtam van *Magarava*. Zy betalen jaerlix aen den Koning van *Alzier*, een ſchatting van twaelf duizent Eskus of Franſche Kroon.

In dit zelfſte lantſchap, leit een mijle beweſten *Horan*, met een kleinen zeeboeſem tuſſchen beide, een andere ſtadt, genoemt *Marzalquibir* of

Mer-

Marſalquibir, by eenigen gehouden voor de plaets, die Ptolomeus de grote haven noemt, en in het Cezariſch *Mauritanie* plaetſt, 't welk met den naem *Marſalquibir*, dat grote haven, volgens Marmol, in de Moorſche tale gezeit is, geheel en al over een komt.

De ſtadt heeft zulk een grote haven, dat vele twijfelen of ergens in de geheele werelt wel groter te vinden is; leggende daer en boven beſchut en veiligh voor alle winden en onweer.

Dit *Marſalquibir* wiert, des jaers vijftien hondert en vijf, den Moren door den Marquys van *Komarez* afhandigh gemaekt, en den rijke van Spanje ingelijft, daer onder het ſedert lange jaren geweeſt is. De gront ontrent *Horan*, gelijk gezeit is, is oneffen, brengt weinigh koren voort, en byna niet dan gerſt. Doch dit gebrek wort verbetert door den toevoer van koren uit andere plaetſen derwaerts.

SARGEL.

Sargel, heden een der aenzeegelege lantſchappen des Koningrijks van *Alzier*, te voore een lit des lantſchaps van *Tenez*, heeft zijnen naem van zijne hooftſtadt *Sargel* bekomen, welke zommigen houden voor het oud *Kanuccis*, en by andere voor *Kartenne*, en wort in veel kaerten *Sarſel* genoemt.

Deze ſtadt is geſticht by de Romeiden, aen de Middellantſche zee, negen mijlen in 't Ooſten van *Tenez*, zoo verre zy ook te water van *Alzier* leit, hoewel maer zes mijlen te lande, omringt met hoge muuren van gehouwen ſteen. Zy toont noch fraie overblijfſelen en puinhopen van een albaſte en marmere kerk, een Romeinſch werk, welke d'Arabers, met de ſtadt te verwoeſten, ten tijde van Kain, Kalif van *Karaoan*, gehouden hebben. Des jaers veertien hondert en twee en tnegentigh hebben de Moren, uit *Granade* verjaeght, de ſtadt weer begonnen te bevolken en heropbouwen.

Men heeft in dit lantſchap ook een ſtadt *Brexkar* geheten, die veelen *Breſch* of *Brich*, en d'Arabers *Berſak* noemen, geſticht door de Romeinen aen de middellantſche zee, vijf mijlen in 't Ooſten van de ſtadt *Tenez*, omringt met hoge muuren, wel anderhalve mijlen in 't begrip.

Twee klene mijlen beooſten de ſtadt *Sargel* leit een bergh, dien de Turken *Karapula*, de Moren *Giraflumar*, en de Chriſtenen *Batallo* of bergh van *Sargel* noemen, zoo hoogh datmen van zijnen kruin een ſchip twalef mijlen in zee kan zien. *Bergh Karapula.*

De ſtadt heeft tamelijk vruchtbare omleggende landouwen, en queekt binnen haer wallen veel Olijf-bomen, wijn-ſtokken, en ook moerbeziebomen, tot voedſel van de zy-wormen, die zy in grote meenighte voeden.

De lantſtreek om en by *Brexkar* geeft veel vlaſch en vygen, en niet weinigh gerſt; de bergh *Batallo* voet veel witte en zwarte moerbezien.

d'Inwoonders van *Brexkar* zijn ſtrijdtbaer en ſpitsvondigh, ernerende zich met de zy-teelt. Die van *Breſch*, een ſterk, welgeſtelt, en forſch volk, hebben aen de dye en hant een kruis geſchildert, uit kracht van een oude gewoonte, ſedert den tijdt der Gotthen by hen onderhouden.

Het Lantſchap van
ALZIER.

Grenſpalen.

Et lantſchap van *Alzier*, alzoo na zijne hooftſtadt *Alzier* genoemt, eertijts een der vier oude lantſchappen des Koningrijks van *Telenſin*, heeft tot grens-palen, weſtwaerts, het lantſchap van *Tenez*, Ooſtwaerts, dat van *Bugie*, Zuid-waerts, de bergen van den groten *Atlas*, die aen *Biledulgerid* palen, en Noortwaerts de middellantſche zee, te weten, van den mont der reviere *Quinalaf* of *Safran*, tot aen de grenzen des lantſchaps van *Bugie*. De vlakten des lantſchaps van *Alzier* worden door zekere maghtige en rijke Arabers bewoont, genaemt *Aben Tetixa*, en de bergen door *Brebers* en *Azuagen*.

De ſteden, ten huidigen dage onder dit lantſchap gerekent, zijn *Alzier*, *Metafuz*, *Teddelez*, of *Teddel*, *Kol der Medujaren*, *Saſa*, *Medua*, en eindelijk de bergh *Kouko*, benevens zijn Koningrijk. Dan *Medua* is van *Alzier* afgeſcheurt en onder het lantſchap van *Tenez* gebraght.

Stadt Alzier. *Wanneer geſticht.*

Van wien en wanneer de ſtadt van *Alzier*, wel eer de hooftſtadt van *Mauritanie*, ten tijden van Koning Juba, en verblijfplaets des zelven konings, zoude geſticht zijn, maekt haere oudtheit duiſter. Zy wort by eenigen gehouden voor d'aeloude ſtadt *Salde*, en by Merkator voor het *Iol* en *Ceſariſch Iulia* van Ptolomeus, gelijk de beſchrijvingen en kentekenen, die d'oude Schryvers over de ſtadt *Iol* gemaekt hebben, op geene van al de ſteden in ganſch *Barbaryen* beter ſlaen, dan op de ſtadt van *Alzier*. Daerenboven ſtaet ook in de hiſtorien aengetekent, dat na de doot van den gemelden Koning Juba, zijn Zoon, gevangen, en tot een zeegepraal door Julius Ceſar na Romen gevoert, zulk een grote matigheit in zijne gevangkenis wiſt te betonen, dat hy door den hogen luiſter van zijne verdienſten, en zijne onvergelijkelijke deughden de herten van al de Romeinen won: waer over Keizer Auguſt, narijxzaet van Ceſar, dezen jongen Vorſt in vryheit en in den vorigen ſtaet van zijnen Vader herſtelde; tot erkentenis van welken weldaet, hy wilde, dat na het heropbouwen van dezen ſtadt, dezelve *Iol* genoemt wierde, en het woort van Ceſarie of Ceſariſch door de Romeinen daer by zoude gevoeght worden; zoo dat zy naderhant altijts genoemt is geworden Ceſariſch *Iol* of Julia, gelijk op eenige medaeljes van Klaudius en Antoni te zien is. Dan hoe dit zy, geenen van al de namen, die zy eertijts had, heeft zy behouden, maer naderhant dien van *Alzier* in dezer wijze, naer men zeit, bekomen. De Mahumetanen en Arabers in *Africa* gevallen, om te roven en ſtropen, ſtorten van alle kanten, gelijk ſtromende beken uit, en pleeghden daer grote verwoeſtingen. Daer en boven namen zy vermaek in al het geen geheel en al te verwoeſten, dat de grootsheit en praght des Roomſchen rijx kon verdoven. In acht dan by hen genomen, dat dit woort van Jol of Julia Ceſarea een tuigteken daer van was, doch niet willende deze Stadt verwoeſten, beſloten zy dezelve van naem te veranderen, en *Algezair* te noemen, 't welk een eilant in d'Arabiſche tale (hoewel eenigen *Algezair* of *Alzier* een gebroken naem van Julia Ceſarea maken,) betekent; ter oorzake de ſtadt *Alzier* dicht by een klein eilant gelegen is, daer heden de Moelje van haer haven is: of, zoo andere willen, om haere nabyheit aen d'eilanden, *Majorka*, *Minorka* en *Ienze*; en heeft naderhant de Stadt dien

Oude Namen.

p. 250

A . t Kasteel vande Moelie
B . De Poort vande Moelie
C . De Nieuwe Batery
D . Het in komen vande Moelie
E . Poort van Babasson
F . Poort van Babbaxilit
G . Poort van Babaluet
H . Het nieuwe Kasteel gemaeckt int Iaer 1569
I . Graf-steden der Koningen
K . Graf-steden
L . 2 Kastelen door de Spanneyaes gemaeckt
L
L
D
A

ER
Geteeckent door R. Zeeman.

dien naem altijts behouden, hoewel verscheidenlijk bedorven, gemerkt deze stadt by de Spanjerts *Argel*, by d'Italianen *Alzier*, desgelijx by de Fransoizen, Engelschen en Neerduitschen gemeenlijk *Algier* en *Alzier* genoemt wort. By d'Arabers hiet zy *Gezeir* van *Benimozgana*, na de Stichters der stadt, d'Afrikaensche Brebers, genaemt *Benimozganers*, herkomstigh uit den geslachte van *Mozgana*, waer om zy in voorigen tijde ook *Mozgana* genoemt wiert.

De stadt klimt allengs trapsgewijze tegen eenen bergh op: want zy leit gesticht aen den voet of in het hangen eenes berghs of heuvels, in dier gestalte, dat de huizen, die aen den zeekant beginnen, d'achterste boven de voorste uitsteken, en gelijkzaem by trappen opklimmen, in vorm van een schoutoneel; zoo dat zy alle in het voorby varen van verre, eensdeels door deze haer trapsgewijze gelegentheit, eensdeels door haere witte (want al de huizen zijn 'er van binnen en buiten gewit) lichtelijk kunnen gezien worden, tot groot vermaek van den aenschouwer. Wyders, de stadt leit in 't vierkant, doch vertoont haer echter, uit zee aen te zien, boven smalder, dan onder, door dwaling des gezichts.

De muuren der stadt, gemaekt eensdeels van gebakken, eensdeels van gehouwe vierkante stenen, hebben in haeren omtrek vier en dertigh hondert schreden, te weten, zestien hondert beneden, en achtien hondert boven, of, volgens Peter Dan, vijf-vierde delen van een mijle: zy zijn twalef voeten breet, en boven tot de hooghte van dertigh en beneden aen den zeekant, daer de muur op een klip leit, daer de zee opbreekt, tot de hooghte van veertigh voeten opgehaelt; gesterkt met vierkante wachtorens en eenige vastigheden, inzonderheit na de zijde van de poorte van *Babason*, daer diepe grachten rontom de muur lopen, hoewel die gemeenlijk droogh leggen.

De grachten rontom de stadt waeren eertijts niet over de zes schreden breet, en lagen op vele plaetsen met slijk en groente toegegroeit, doch *Arabamet* deed dezelve ontrent het kasteel tot aen de zee zuiveren, en twintigh schreden breet en zeven diep maken. De meeste straten der stadt, die alle gelijk de stadt schuins oplopen, zijn zoo eng, dat 'er naulix twee menschen nevens elkandere kunnen gaen, 't welke voornamelijk tot voorkoming en uitsluiting van de hitte der zonne gedaen is. Dan veel breder is de straet, die op de twee hooftpoorten uitkomt; want van het Oosten na 't Westen loopt van de poorte van *Babazon*, tot de poorte van *Bablewet* een lange en brede straet, doch valt op zommige plaetsen wat enger. *Straten.*

Ter weder zijde is deze straet bezet met winkels van allerlei koopmanschappen, en wort daer den gehelen dagh over merkt van vleesch, broot, koorn, drank, en andere eetwaren gehouden, doch moet een iegelijk met de waren op zijn verordende plaetse voorstaen. Andere waren worden by de Moren en Slaven door de stadt omgedragen, met den prijs luit-keels daer by uit te roepen.

De stadt heeft zes open poorten, en eenige andere bemuurde of gesloten.

De voornaemste of hooft-poorten, die tegen elkandre over leggen, en door een rechte straet van twalef hondert schreden op elkandre uitkomen, zijn twee, een genaemt *Babazon*, aen d'Oostzijde, daer Keizer Karel de stadt belegert had; en d'andere *Bablewet*, aen de Westzijde. By dezelve poorte worden de Turken, om hun misdaden gerecht, en in de haeks gesmeten, die nevens de poorte aen de muuren steekt; gelijk voor de poorte van *Bablewet*, een plaets is, daer de Christenen ter doot gebraght worden. De gracht aen deze poort is gemeenlijk droogh, en in dezelve staen in de muuren en onder de sluis der poorte eenige huisjes. *Poorten.*

De derde poort, wort de nieuwe poort genoemt, en is mede aen d'Oostzijde, waer door men na het Keizers kasteel gaet.

De vierde is de poort van d'*Alkassave*,

ve, alzoo genoemt, om dat zy dicht by dit huis of kaſteel is. De vijfde leit aen den zeekant, de poort van de *Moelje* genoemt, om dat men daer door na de *Moelje* van de haven gaet. Wort ook genoemt, de poort van de *Divan*, alzoo dicht daer by de *Divan* of raetkamer is.

De zeſte en laeſte poort is meê aen den oever der zee, tegen over het Scheeps-Magezijn, en wort in de Frank tale genoemt de poort van *Piskaderie*, en ook *Babazira*. Het ſtaet aen te merken, dat men in zommige van deze poorten altijts drie of vier Turken tot wachten heeft, met dikke ſtokken in de hant, daer zy gemeenlijke mede voor hun pleizier op de ſchouder der ſlaven ſlaen, wanneer zy die daer door zien gaen.

In de ſtad *Alzier* zijn gene grachten, noch putten met verſch-water, maer alleenlijk eenige water-bakken, daer zy het water van buiten in dragen, en over de hondert ſpring-bronnen, ſedert het jaer zeſtien hondert en elf, (want te vooren waeren daer niet dan water-bakken) door zekeren Moor, of *Andalouz*, een der verjaegde uit Spanje, aldaer gemaekt, door middel van een gracht, of water-leiding, die op twee plaetſen van buiten in de ſtadt komt.

De huizen, welke ontrent ten getale van vijftien duizent belopen, zijn alle zeer klein, niet hoger dan eene verdieping, gemaekt van gebakken ſteen en aerde, van binnen en buiten gewit met kalk, zonder van buiten eenige cieraet of orde van bouwkunſt te hebben. Het dak is boven plat, waer van d'Inwoonders met groot vermaek wijd en zijd in de zee kunnen zien, zonder dat het een huis het ander belet, ter oorzake van de ſteile gelegentheit der ſtadt. De vloer is gemeenlijk van vierkante gebakke ſtenen, van verſcheide kleuren, zeer net gekaſſyt. Ieder huis, dat gewonelijk van vijf of zes huisgezinnen bewoont wort, heeft vier wandelryen of galderyen, om hoogh en om laegh, met een plaets of hof in 't midden, doch alle zeer dicht rontom toe. De kamers zijn meer breet dan lang, ſcheppen geen licht dan door de deuren, die zeer groot zijn, en alle zoo

hoogh,

hoogh, als de zolder of verdieping; doch hebben de kamers aen de ſtraet eenige venſters. De huizen hebben achter geen tuinen, maer die leggen alle buiten de ſtadt.

Het beſte huis of gebouw in geheel *Alzier*, is dat van den Baſſa of Onderkoning, gelegen byna in het midden der ſtadt, daer in het cierlijkſte twee galeryen zijn, d'eene boven d'ander, onderſteunt van twee ryen marmere uitgehouwen kolommen. Desgelijx zijn daer twee hoge hoven, welker een, de grootſte, van dertigh voeten in 't vierkant, met galeryen omringt is, daer de *Divan* of Raet der Janitzers des Zaterdaghs, op het uitgaen van d' *Alkaſſæve*, Zondaghs, Maendaghs en Dingsdaghs vergadert. De Baſſa onthaelt ook den *Divan* op Paeſch-feeſt, op deze plaets, met een prachtigh gaſtmael. Het ander leit voor het paleis des Onderkonings.

Daer vertonen zich noch negen andere zeer cierlijke gebouwen, in de Frank tale, *Kaſſeries* of *Funduques* of *Alberges* genoemt, daer in ieder zes hondert Janitzers hun verblijf hebben, die zeer zindelijk en net by hen, door den arbeit der ſlaven, onderhouden worden. Men heeft'er zes gevankeniſſen of kerkers, *Bagnes* of *Baſios des Eſclaves* in de Frank tale by de Turk dier plaetſe gemeenelijk genoemt, daer de ſlaven gezet worden, die zy op zee gevangen krijgen.

Men telt'er twee en zeſtigh badſtoven, waer onder twee de voornaemſte zijn, geſtoffeert met kamers, marmere vloeren, en buizen of pypen, daer door het verſch en warm gemaekt water vloeit, tot gerijf der Turken en Moren, die zich byna alle daeghs reinigheits halve in dezelve baden.

Daer worden over de hondert en zeven hooftkerken of Moskeen getelt, de meeſte aen den zeekant gelegen, gelijk ook de voornaemſte aen de ſtadts muuren, dicht aen zee leit, de grote *Moskee* genoemt, hoewel zy niet meer uitſtekends heeft dan d'andere.

Buiten de muuren der ſtadt aen den zeekant leit een groot ſtene gevaerte, de *Moglie* of *Moelje* gemeenlijk genoemt, dat eigentlijk van het latijnſch woort *Moles*, dat gevaerte gezeit is, herkomſtigh is, waer door de haven gemaekt wort. Het is van geſtalte byna half ront, en ſtrekt zich van de bygelege poorte tot aen het einde van zeker eilant, voor de ſtadt in zee gelegen; en weer van het ander einde des eilants na de ſtadt, daer tuſſchen beide d'ingangh en daer binnen de haven is. Zy wiert geſticht des jaers vijftien hondert en twee en dertigh, door *Hayredin Barberouſſe*, tot de brete van zes of zeven, en de lengte van over de hondert ſchreden, om daer op het gewelt der zeebaren en winden te doen breken, en daer binnen een veilige haven voor de ſchepen te hebben. Want voor het maken van deze *Moelje*, had *Alzier* een onveilige haven, of veel meer ſlechts een open rede voor de ſchepen. Marmol wil dat dezelve door den Baſſa en Zeekapitein *Salh* geſticht wiert, die ten dien einde de ſtenen van de puinhopen der oude ſtadt *Metafuz* deed komen. Beneden de *Moelje*, die van de poort na 't kaſteel loopt, is aen d'eene zijde een ſtene kai, en aen d'andere een ſtrant van zant en rutſen. Deze *Moelje* wort beſchermt door een vijfhoekigh kaſteel, gebouwt op het een einde des eilants, daer de *Moelje* aen en om loopt, en geſterkt met eenige ſtukken. Aen d'andere zijde, by den ingang der haven, leit een batery, beplant met eenige ſtukken; daer gewoonlijk des nachts, tot veilige inkoming voor de ſchepen, gevuurt wort. Nevens het eilant, binnen de haven, zijn verſcheide Scheeps-timmerwerven, en daer by de plaetſen, daer de galeien leggen.

Huys van den Baſſa.

De haven, binnen deze *Moelje* beſloten, kan een groot getal ſchepen veiligh verbergen, doch zoo niet, dat de ſchepen, by onſtaen van een zwaer onweer uit den Noord-ooſten, geheel en al buiten gevaer zijn. Daer leit gewoonlijk een groot getal van ſchepen in, zoo roof-ſchepen als andere.

De ſtadt heeft binnen en buiten de

Krijgsvestingen. muuren, tot hare bescherming, verscheide sterkten en vastigheden. d'Eerste leit aen d'Oost-zijde, op den kruin van eenen bergh, daer van de stadt grotelix kan beschadight en te pletteren geschoten worden. Zy is genaemt het Keizers kasteel, ter oorzake Keizer Karel de vijfde, wanneer hy des jaers vijftien hondert een en veertigh de stadt *Alzier* belegert had, deze sterkte daar begon op te werpen, welke d'Inwoonders daer na voltoit hebben.

Deze sterkte, zo als dezelve haer heden vertoont, verstrekt der stadt een Kasteel, en is gewoonlijk gesterkt met een bezetting van hondert man, en veel stukken geschuts.

De twede vastigheit, genoemt het nieuw Kasteel, of Kasteel van zeven hoeken, na zijne gestalte, leit tusschen de Stadt en 's Keizers Kasteel, na 't Zuiden, hondert en vijftigh treden buiten de stadt.

De derde is het oude Slot of Kasteel, *Alkassæve* genaemt, gebouwt op een hooghte, binnen de Stadt, en maekt aen d'eene zijde een gedeelte der muur van de Stadt, gelegen tusschen het Oosten en Zuiden, en wort aen de zijde na de stadt, door een byzondere muur van de Stadt afgescheiden. Het is groot in 't begrip, gesterkt met twee torens, doch van kleen belang, en verstrekt den Janitzers een verplijf-plaets, die daer wacht houden en altijts schiltwacht hebben staen, om acht op de schepen in zee te nemen, en het getal met het gewoonlijk teken te verwittigen.

De Stadt is gesterkt aen de lant en zee zijde, op verscheide hoeken, door zes verscheide bolwerken, als het bolwerk van *Babazon*, gelegen aen d'Oostzijde, op de hoek aen den zeekant; een weinigh meer na 't zuiden, het bolwerk der Renegaden; het bolwerk van de Nieuwe *Alkassæve*, gelegen in 't Oosten op d'eene hoek van d'*Alkassæve*; een ander bolwerk van d'*Alkassæve*, gelegen in 't Westen op d'andere hoek van d'*Alkassæve*; het bolwerk van d'*Arrais* of Zeekapiteinen, meer na 't Noorden; het bolwerk van *Bablewet*, gelegen aen den zeekant, op de Westhoek der Stadt.

De

De vierde in 't Westen, drie hondert schreden van de stadt, is *Babalowette*, gesticht des jaers vijftien hondert negen en zestigh, op de punt van een kleinen steenrots, aen den Oever der zee.

De vijfde is een sterk, maer klein bolwerk, gelegen dicht aen de poorte van de *Moelje*, na de zijde van de grote *Kasserie*. Daer leggen vijf grote veltstukken op, die de haven aen den zeekant beschermen.

De zeste is het Kasteel van de *Moelje*, leit op het eilant daer de *Moelje* aen en omloopt, en is gebouwt in vorm van een toorn, vijfhoekigh, daer op vijf grote gestukken leggen, tot bescherming van de *Moelje* der haven.

De zevenste is een andere kleine toorn, of veel meer een batery, aen den ingangh der haven, na het eind der *Moelje*, daer wacht gehouden, en by wijlen des nachts gevuurt wort, voor d'inkomende Scheepen. Zy wort bewaert door acht Moren, die schiltwacht langs de *Moelje* houden, en door twalef anderen, voor aen in een leggerschip. Op deze *Moelje* leggen zes en zestigh gegote metalen stukken geschuts, maer de meeste ongeladen, naerdien zy daer slechts gestelt zijn, tot een teken der zege, bevochten door die van *Alzier*, op die van *Tunis*, des jaers zestien hondert zeven en twintigh, met neermatzing huns heirs en verlies van al dit geschut. Wyders, schoon deze stadt door al de voorzeide sterkten beschermt wort, zoo leit zy evenwel aen alle zijden, uitgezeit aen den zeekant, voor het geschut bloot, ter oorzake van de meenighten der heuvelen en bergen, van waer zy tot gruis, zoo te zeggen, zou kunnen geschoten worden.

Daer zijn in *Alzier* gene herbergen noch droge gasteryen, zoo dat de Turken en Moren, die van buiten daer in komen, by den eenen of anderen van hun kennis moeten huisvesting zoeken. Zoo 't een Christen is, een vry man of Koopman, die kan geen herbergh by de Turken nochte Moren vinden, maer wel by de Joden; die hun byzondere wijk in de Stadt, en ten dien einde altijts kamers gereet hebben. Doch vermagh ook een vry Koopman een huis in de Stadt te huuren; ter plaetse daer hy wil.

Dan in plaets van de Gasteryen of Kokshuizen, zijn'er evenwel vele kroegen en braderyen, doch mogen dezelve niet gehouden worden, dan by Christene Slaven, die deze nering doen, tot voordeel van hun Meesters, en daer in broot, wijn, en allerlei spijze verkopen. Derwaerts begeven zich Turken, Moren en Renegaden onder malkandere, vullen zich daer op met eeten en drinken, en maken lustigh goe cier: en schoon het gebruik des wijns hen uit kracht van Mahomeths Wet verboden is, zoo gaet 'er echter zelden een avont voorby, of men ziet daer den eenen of den ander dronken uitkomen.

Voorsteden. *Alzier* had eertijts zeer grote Voorsteden: want des jaers vijftien hondert drie en zeventigh, was zy buiten haere wallen met een getal van twee duizent huizen verrijkt; welke alle kort daer na op het gerucht van het aenkomend krijgs-heir der Spanjerts aen kolen geleit wierden, en naderhant kleinen voortgangh in haeren opbouw namen. Heden zietmen buiten de poort van *Babason* een klene voorstad, naulix van dertigh of veertigh huizen, daer d'Arabers en Moren, die eetwaren van het lant na de stadt voeren, met hun kamelen en ander draeghvee stallen, en hun verblijf hebben.

Grafsteden der Koningen. Buiten de poorte van *Bablewet* staen op een vlakte de Grafsteden der *Bassas* of Koningen van *Alzier*, in 't ront gesticht, en Kapels-gewijze overwelft. Onder deze munten uit de Grafsteden van den *Baßa Azan*, *Bassa Sala*, *Bassa Sordo*, *Bassa Salomon* en *Bassa Mustafa*. Op dezelve vlakte leggen ook de gemene Grafsteden der Turken, ieder afgezondert en byna alle verciert met steen kapiteel-werk. Men ziet daer ook eenige gebeden-huizen en kluizen van hunne Kluizenaers en Marobouts, die, inzonderheit by het Vrouvolk, gemeenlijk des Maendaghs

daghs uit een blinden yver van godsdienst kerk-plichtelijk bezocht worden.

De Stadt leit rontom en aen alle zijden met vermakelijke heuvelen en vruchtbare dalen omringt: want schoon de lantstreek om en by *Alzier* meerendeels berghachtigh is, zoo is zy niettemin zeer goet en vruchtbaer, zoo wel in haere dalen, als langs den zeekant. Men heeft'er zeer schone Tuinen, beplant met allerlei vruchten, desgelijx Wijnstokken, door de Moren van *Granade* gepoot.

Daer worden, op ontrent twaelf mijlen in de ronte van de Stadt *Alzier*, getelt achtien duizent tuinen, die gelijk pachthoeven zijn, en *Maceries* in de Frank tale genoemt worden, daer de Moren en Janitsers, d'eigenaers, slaven houden, om het lant te bouwen en vee ga te slaen. Ieder tuin heeft ook gemeenlijk eenen springbron.

Vlakte Mottygie. Na het geberghte, ontrent en beoosten *Alzier* gelegen, leit een vermakelijke vlakte, of zeker groot veldt, *Mottygie*, en volgens Marmol en Haedo, *Motya* of *Metya*, en by Peter Dan *Mufijar* genoemt. Zy strekt in de lengte tot vier, en in de brete tot tien mijlen verre, en wordt door een kleine reviere, *Vedel Harrax* in 't Arabisch genoemt, doorsneden, welke uit den groten *Atlas* komt af zakken, en beoosten *Alzier* in de Middellantsche zee stort, en in 't doorvloeien meenighten van koren moolens door haere stromen doet omdraien.

d'Andere Steden des lantschaps van *Alzier*, zijn *Metafuz*, of *Temendefust*, *Teddelez*, en *Kol der Medujaren*.

Stadt Metafuz. De Stadt *Metafuz*, by de Moren *Temendefust* geheten, en gehouden voor het *Rustonium* van Ptolomeus, leit aen de middellantsche zee, beoosten de verwoeste Stadt van *Sasa*; eenige mijlen van *Alzier*, na de kaep van *Metafuz*. Aen haere Oostzijde loopt de reviere *Huet Icer*, by d'Ouden genaemt *Serbeta* en *Sarda*, in de middellantsche zee; die aen haeren oever een groot dorp heeft leggen, genaemt *Beniabdala*, na de naem des volks, dat zich daer onthout; hoewel haer oude naem *Cisti* is.

De Stadt *Teddelez*, d'Oostelijkste Stadt dezes lantschaps, by Ptolomeus *Addime* genaemt, leit aen de middellantsche zee, zeven mijlen ontrent van *Alzier*, gesterkt met fraie muuren, en bebouwt met over de duizent huizen, neffens een kasteel, de verblijfplaets des Opperhoofts der Stadt, dat de Koning of *Bassa* van *Alzier* derwaert zent.

De Stadt *Sasa*, eertijts *Tipassus*, en by eenigen Oud *Alzier* geheten, (naerdien men zeit dat *Alzier* uit zijne puinhopen zoude gesticht zijn,) leit bewesten de Stadt *Metafuz*, aen de reviere *Hued-Harrax*. Zy begreep voor haere verwoesting over de drie duizent huizen.

Het *Kol der Mudejaren*, gesticht onder de regering van den *Bassa* of Onderkoning *Asan*, ontrent des jaers vijftien hondert en vijftigh, leit drie mijlen Oostwaerts van de reviere *Safran*, te lande in.

d'Inwoonders zijn *Mudejaren*, *Tagarins* of *Morisken*, of *Granadins* genoemt, verdreven uit *Kastilien* en *Andalousien*, en *Targatans*, gejaeght uit het koningrijk van *Valençen*. Tusschen deze Stadt en ontrent drie mijlen van *Alzier*, leit aen den zeekant een haven, by de Fransoisen geheten *Les Kassines*, daer vele schepen by storm en onweer inlopen. Wel eer lagh aen deze haven een Stadt, genaemt *Thor*, daer eenige overblijfselen noch van gevonden worden. Twee kleine mijlen van deze haven, en een mijle van *Alzier*, leit een andere Stadt, met name *Marka Duben*, daer het vee van die van *Alzier* ter weide gaet, om haere gras-rijkheit.

Het Aertrijk dezes lantschaps is vruchtrijk van allerlei veltvruchten. De vlakte van *Mottygie*, by de Stadt *Alzier*, verrijkt den Lantman zijnen Oogst hondert werf, en brengt twee of drie mael, in een zelfste jaer, koorn, gerst, en haver voort, behalven ander gewas, dat zy het geheel jaer deur in groten overvloet geeft. Men heeft evenwel op zommige plaetsen aen

den

den zeekant onvruchtbare bergen, en wiltrijke wilderniffen, bewaffen met allerlei flagh van bomen.

Daer zijn meloenen gelijk hier te lande, maer zeer aengenaem van fmaek: zommigen der welke 's zomers en andere 's winters rijp worden, zulx daer 't gantfch jaer door rijpe meloenen gevonden worden. Men ziet 'er wijngerts-ftammen, over de twee vadem dik, die troffen van een elleboogh langh dragen.

De wilderniffen voeden Leeuwen, Luiperts, Tigers, Panthers, yzere Verkens, Egels, welker vleefch de Moren eeten, hoewel geen Verkenvleefch, Everzwijnen, Herten, Apen, Voffen, Kameleons, en velerlei gevogelt, Struizen onder ander, en Arenden. Daer zijn Offen met rechte hoornen van een ellen lang, Schapen met drie, vier, vijf en zes hoornen, en met fteerten van dertigh en veertigh pont zwaer, desgelijx Katten, Honden, doch ander flagh, dan hier te lande, meenighte van Peerden en Kemels, de rijkdom der Arabers. Veelerlei en meenighte van eetbaer gevogelt is 'er, als Hoenders en Patrijzen; doch geen wonder, naerdien de laefte daer zeven of achtmael 's jaers broeien: daer by komen de Kuikens zeer licht voort, ter oorzake de lucht daer niet kout is, dan op het hoogh geberghte. Daer is een wilt dier, genoemt *Gapard*, dan laet zich temmen, volgens verklaring van Gramaye, die eenigen dezer beeften tam gemaekt heeft: het heeft een hooft, gelijk een Kat, maer is veel groter, aen den fteert geplekt, gelijk de Panther, met d'achterfte voeten hoger dan de voorfte, zeer bequaem, om zijne vlucheit in 't lopen, ter jacht, doch wil bywylen wel, om dat het licht moede wort, op 't paert gedragen worden. Daer zijn'er, die zeggen, dat het is gelijk een grote Hont, een kop heeft als een Wolf, oren als een Vos, en voeten als een Kat. Noch is'er een dier *Cikalis* genaemt, half Hont, half Vos, dat gezeit wort, die byzondere eigenfchap by zich te hebben, van met zijne aedem de lamheit te genezen, indien dezelve s'morgens met de hant, voor zijnen mont gehouden, ontfangen, en dan op het beledighde deel geleit wort.

De zee verfchaft ook de volheit van vifch, voornamelijk ontrent de ftadt *Teddelez*, daer zoo veel vifch gevangen wort, dat een iegelijk die by na te geef kan krijgen.

Daer is een ongeloofelijke meenighte van Slangen en ander kruipend en vergiftigh gedierte.

Van wegen dezen groten overvloet van viervoetigh gedierte, en gevogelt en vrucht, is alles by gevolgh daer zeer goet koop, inzonderheit broot.

d'Inwoonders van *Alzier*, zijn fchoon van leeft, en by na blank, fterk en gezet van leden. *Wezen der Inwoonders.*

Men heeft 'er luiden van verfcheiden verruwe en landaert, die zich in de ftadt van *Alzier* ophouden, of om den oorlogh, gelijk de Janitzers, of om gewin, gelijk de Turken, of om den koophandel, gelijk vele Koopluiden, of uit dwang, gelijk vele Granadijns, en Andalouzen, verjaegt uit Spanje, welke eerfte vluchtelingen genaemt zijn Modajars, en de laefte Tagarins, zonder de flaven van allerlei landaert te rekenen.

Men heeft 'er Joden, die derwaerts uit verfcheide geweften van Europe zich begeven hebben. Daer zijn ook Moren, geheten *Kabaylers*, die uit het geberghte komen, en zeer bruin van verruwe zijn, en den Turken in oorlogh en in vrede ten dienfte ftaen; en andere, die uit de bergen *Kouko* en *Labez* komen, genaemt *Azuagen*, der welke eenige vrouwen en andere geen vrouwen hebben, gelijk de Janitzers.

Buiten de fteden op 't lant wonen niet dan Moren en Arabers, die hun verblijf langs de revieren hebben, om het gerijf des waters, doch wonen in geen huizen, en flechts in zekeren tenten, van tien of twaelf fchreden lang en zes breet, die by wylen ten getale van hondert of twee by elkandre ftaen, welke tenten alle te zamen *Doüar* in 't Arabifch, by hen genoemt worden, gelijk een eenige tent in 't byzonder *Barraque*, gelijk reeds te voore gezeit is.

De Koning en de Grooten aen 't hof, laten hun baert lang waſſen, maer andere ſcheren dezelve, en't hayr des hoofts af, uitgezeit de knevels en een lok op den kruin des hoofts, daer by zy geloven na het Paradijs te zullen getrokken worden. Zy baden zich dikwils, en eenigen alle daeghs, en waſſchen zich s' morgens, eer zy een hant aen werk ſlaen, voor het *Sala* of gebet, en voor den maeltijdt, latende het water, geſchept in de holle hant, met zekere plechtigheit, na den elleboogh lopen.

Huizen. De meeſte huizen zijn in't vierkant gebouwt, van twee, drie, vier, ja vijf en zes verdiepingen hoogh, rontom met kamers, die haer lucht en licht, door de deuren, galderyen, en kleine venſters, aen de ſtraet ontfangen. Boven op de huizen, zijn ook wandelplaetſen of platten, geplaveit met ſtenen of overdekt met aerde, die hen tuinen verſtrekken, en haer uitzicht over de gehele ſtadt hebben. De huizen hebben geen ſchoorſtenen, maer aen de deuren ſtaen grote vaten met aerde gevult, daer op zy met hout en kolen ſtoken en koken. De muuren zijn van buiten gewit met kalk, die tegen pleghtelijke hooghtijden, of op andere pleghtelijke dagen verwit worden.

De paleizen des Onderkonings en van andere Groten hebben grote vierkante hoven, verheerlijkt met veel ſchone kolommen, en zeer veel kamers, die houte vloeren hebben, over ſpreit met tapyten of matten, daer zy gewoonlijk, zonder de ſchoenen voor de deur te laten ſtaen, niet in komen.

Huisraet. Het huis-gewaet is weinigh, en beſtaet alleenlijk in een mat, tapijt, matras, en twee kleden, aen d'eene zijde des kamers uitgeſpreit, in eenige aerde of houte potten, ſchotelen, lange lepels, en houte koffers. In plaets van een bed-ſtede of ledikant, leggen twee of drie ſtokken van d'eene muure tot d'andere, eenige voeten hoogh van den vloer, met planken overdekt, daer zy een matras opleggen, met een dekkleet over hun lijf. De meeſte evenwel ſlapen op een matte of tapijt, daer op zy des nachts leggen, en des daeghs eeten. Hun gewoonlijke ſpijze is rijs, kouskous, gekookt vleeſch met eenige vruchten. De gemeenſte drank is water, hoewel eenigen ook wijn drinken.

De Moren dezes lantſchaps leven *Ern.* zommigen van hun lantgoederen, zommigen van hun arbeit, hantwerken en koophandel, of roveryen op de ſcheepen der Chriſtenen. De Janitzers ſlaen den krijgshandel ga, maer d'Arabers, die zich in de voorſteden van *Alzier* onthouden, leven ſlordigh, en armelijk, behelpende de meeſte zich met bedriegeryen. De *Granadijns* leggen zich op alle dingen, en oefenen alle kunſten, daer zy goede meeſters in zijn, en boven al doen zy in zijde. De vrouwen doen niet anders, dan alle daeghs op matten of tapyten te zitten, en elkandre met praten t'onderhouden, of gaen uit om haere Kluizenaers te bezoeken, of haer te baden in de badſtoven, of bêvaerten aen de graffteden der doden te doen, of vermaken haer in de tuinen buiten de ſtadt, of laten haer vinden op maeltijden, die de Turken byna alle daeghs aenrechten. Zy zweeren noit, nochte raken noit over eenige krakkelen met elkandre hantgemeen.

De kleding der Inwoonders van *Alzier* is verſcheiden: want Chriſtenen, vrye luiden, als Franſen, Engelſchen, Neerlanders en andere, gaen gekleet gelijk in hun eigen lant; maer ſlaven hebben gemeenlijk een graeu kleet aen, met een zeerok, en muts, gelijk een Scheeps- of ſlaepmuts op het hoofr.

De Moren, gemene luiden, dragen 's winters over hun hemde een linnen of wolle broek, een witte wolle rok, met een witte kap achter daer aen vaſt, genoemt *Galela*; of hebben een kleet aen, dat hen tot aen de knien komt, en over de ſchouder en onder den arm ſlaen, gelijk een mantel, genoemt *Gelela*, gelijk't eerſte *Alburnus*; gemeenlijk zwart geverſt, by wijle ook gekleurt. Des zomers hebben zy twee ruime hemden of rokken aen, die zy *Adorta* noemen. Het dekſel des hoofts is een tul-

tulbant, of bonet, rontom bewonden met licht linnen of katoen doek. De Turken van ſtaet en aenzien gaen prachtiger uitgeſtreken, te weten met wyde rokken aen, van zijde of andere gebloemde ſtoffe, en koſtelijke tulbanden op 't hooft, en laerzen aen de voeten, na de Turkſche wijze gemaekt.

De kleding der vrouwen verſchilt weinigh van de kleding der mannen, aengezien zy mede rokken en gordels dragen, doch is haer gewaet veel prachtiger en lichter, komende haere hemden tot op de d'enkelen: daer en boven dragen zy het hair gevlochten of opgeſnoert, met goude ketenen om den hals, braçeletten aen d'armen, baggen en geſteenten aen d'ooren, en zekere vierkante kappen op 't hooft. Wanneer zy uitgaen, hebben zy een doek over 't hooft hangen, die ſpits om de kin toeloopt, en over 't geheel lijf zeker kleet, of mantel, of huik, van fijn doek of laken, die zy over de borſt toegeſpen, zulx het geheel lijf daer onder bedekt blijft, en niet dan d'oogen te voorſchijn komen: waer door het onmogelijk is een vrouwe te kennen, 't en zy door de ſlaef, die haer verzelſchapt. Maer in huis hebben zy over haer linne een zijde hemde getrokken.

d'Oude Inwoonders van *Alzier* gebruikten de *Puniſche* tale, en daerna onder de Roomſche Keizers de Latijnſche, gelijk te beſpeuren is uit vele opſchriften, die noch in *Alzier*, en te *Sargel* gezien worden. Maer namaels hebben d'Arabers het gebruik van hunnen tale ingevoert, zoo dat alle openbare geſchriften en brieven zoo wel in d'Arabiſche als Turkſche tale geſchreven worden. Dan behalven de Turkſche en Arabiſche, is ook de Moorſche tale, als d'eigen tale des lants, daer te lande onder de Moren voornamelijk gebruikelijk. Doch niet alleen in dit geweſt, maer ook in de gehele *Levant* of Ooſterſche geweſten is by de Mahometanen en Chriſtenen een tale in 't gebruik, de Frank tale genoemt, t'zamengevoeght uit de Franſche, Italiaenſche, en Spaenſche tale, doch veel meer uit de Spaenſche, dan uit d'andere: door mid-

Tale.

middel van de welke zy volkomen deze drie talen verstaen.

Echt. Wyders, schoon de wet van Mahometh toelaet, zoo vele Vrouwen te trouwen als iemant kan voeden, (hoewel eenige Morabouts of Priesters, aen eenen iegelijk man niet meer dan vier, en andere zeven toestaen,) zoo houden die van *Alzier* echter haer met weiniger vernoeght, alzoo velen onder hen geile lusten en de stomme zonde met jonge knechtjes plegen, en dus zich van vrouwen onthouden; andere houden zich vernoecht met twee of drie Vrouwen, naerdien zy benootzaekt zijn, op pene van dodelijke zonde, gelijklijk onder haer de nachten te verdeilen, en aen ieder een byzondere kamer te geven, waer uit groote misgunst en haet ontstaet, zoo wel onder de vrouwen als onder de kinderen. Zy worden minnaers zonder oit gezien te hebben, dat zy beminnen, en verloven zich op 't verhael van den eenen of den ander, en doen handelen van het Huwelik, in hun afwezen.

De Bruidegom geeft een bruitschat aen de Bruit, en zent, wanneer hy met d'Ouders over dit stuk is eens geworden, aen haer zekere gerechten spijze: eenige dagen voor de bruiloft wort 'er goe cier gemaeckt en gedanst na de Moorsche wijze, het een huis in en 't ander uit. De Bruit, plat ter neer gezeten, onder eenige Vrouwen, (want de Moren gebruiken gene stoelen,) wort vertoont, met verscheidene rokken of tabberts aen, zoo vele zy 'er heeft, op een toneel, ten dien einde opgerecht; te weten t'elkens met een byzondere rok, hebbende de handen en armen, bywylen ook het aenzicht beschildert, en de klederen met gesteenten bezait. 's Avonts wort zy na 't huis van haeren Bruidegom gebraght, geheel bedekt, onder het geluit van trommel-slagers en *Gaytes*, of Turksche speeltuigen. Dan geleit en sluit de man haer in zijne kamer, daer de vrouwen zoo lang buiten staen wachten, tot dat haer de bebloede broek of doek van de nieugetroude vrouwe gebraght wort, om die op een stok te hangen, en onder het dansen en goe cier maken ten tone

tone te ſtellen, en daer mee langs de ſtraete te lopen, met luits keels op alle hoeken te roepen; zie welke een eerbare en zuivere bruit is deze.

De mannen, op hun ſterven leggende, worden alleen van manvolk bedient; desgelijks de vrouwen alleen van vrou-volk, die de kranke na 't Ooſten omkeren, en zonder ophouden Mahometh aenroepen, tot dat 'er de ziele uit is. Dan wort het lijk met warm water en zeep afgewoſſen, een wit hemde en reine broek aengetrokken, daerna met een zijde kleet overdekt en een tulbant opgezet. Het lijk, dus opgetoit, wort op de bare gezet, en met verlof van den *Alkayde*, of Opziender der doden, buiten de poort ter grave gebraght, met het hooft voor aen, en gekleet in de kuil gezet, ſmijtende d'aerde daerna over hene. Na eenige dagen, wort de grafſteen, indien het een rijk man is, weer opgenomen, en aen het hooft en de voeten d'eer-tytel met een Grafſchrift, en zekere ſpreuken uit d'Alkoran, geleit. Zy geven hunne rouwe met de kleding niet te kennen, uitgezeit dat de vrouwen eenige dagen over hun aenzicht een zwart kleet dragen, en de mannen, geduurende een maent, zich niet ſcheren, nochte geen vuur in hun huizen drie dagen lang ontſteken, nochte geenerhande ſpyze eeten. De mannen en vrouwen bezoeken ook, drie dagen lang, het graf, en deilen broot en vygen aen d'armen uit, en rollen van d'eene in d'andere hant klene keiſtenen, aen ſtrant gevonden, die zy daer na op de grafſteden dragen, met deze woorden daer over te ſpreken, *Celam Ala*, dat zoo veel als Godes licht wil zeggen, niet zonder groot misbaer en gekerm. Zy geloven dat de zielen der geſtorvene uit het graf op de grafſteen komen, en de zielen der kinderen op de ſchouderen der Ouders en Vrienden kunnen zitten, waer over zy, wanneer zy derwaerts willen gaen, zich zacht bewegen, uit vreeze van eenigh nadeel aen de zielen te doen.

Op een zelve wijze byna worden de groten des lants en krijgsoverſten begraven, dan met groter pracht en ſtaetſi; te weten, het lijk wort in

een kist, met windselen, beeltwerk, en andere cieraedje kostelijk opgetoit, geleit, en door verscheide dragers, in kosteliik gewaet, na de grafstede gedragen, met de Priester of Morabout voor aen, en zijne huisgenoten en dienaers, die zijn speer, en zabel dragen, achter aen: waer na zijn peerden en kamelen in groten getale volgen. De graffteden zijn kunstigh van steen gemaekt, met allerlei beeltwerk opgepronkt, en kantelen verciert.

De meeste luiden gaen in *Alzier* langs straet te voet, inzonderheit manvolk van geringen staet; weinigen rijden te paert, 't en zy *Alkaydes* of Lantvooghden, of andere grote Heeren van staet; aengezien geen gering perzoon daer te lande vermagh te Paert te rijden; maer dienen deze zich van Ezels. Desgelijx gaen vrouwen, voornamelijk vrouwen van eenigh aenziene, zelden te voet; maer worden gevoert op Ezels, bedekt met een dock voor 't aenzicht, gelijk reeds te voren gezeit is, of zitten, tot beschut tegen de hitte der zonne, in een vierkant gespansel of kas of korve, gebonden op een Ezel, en overtrokken of behangen met zeker dun doek, doch zeer cierlijk vergult en aertigh geschildert; daer door zy eenen iegelijk, die voorby haer gaet, gevoeghelijk kunnen bezichtigen, zonder nochtans van iemant gezien, of te konnen bekent worden, 't en zy door den slaef, die haer gewonelijk te voet verzelschapt, byna op een zelve wijze, gelijk in diergelijk vierkant gespansel, gebonden op een Ezel of Kameel, de bruit in het Koningrijk van *Marokko*, door de gansche stadt, na het huis van haren Vader, en eindelijk na dat van haren Bruidegom gevoert wort, met vele Muletten achter aen, beladen met het goet, dat de Bruidegom haer tot een Bruit-schat gegeven heeft.

In diergelijke brede gespansels of korven, gestelt op grote Kameelen, trekken ook velen ter bevaert na *Mecha*, om Mahomeths graf-stede te bezoeken, eensdeels tot bevryding van de hitte der zonne en het stuiven des zants in d'ogen, in het trekken door de zandige woestynen, eensdeels tot beschut voor den regen en wint. Twee men-

menschen kunnen bequamelijk in dusdanige korven zitten, doch niet dan met de benen kruislinx over malkandre, gelijk de Turken, dewijl men de voeten niet kan uitsteken, door de kortheit der korven, niettegenstaende dezelve zeer breet zijn.

Wat belangt het gangbaer gelt of de munte van *Alzier*, in de steden, inzonderheit in de hooftstadt *Alzier*, is onder de Koopluiden meest uitheemsche munte in 't gebruik, eensdeels Turksche goude, als Sultanins, in waerdye een dukaet; Motikals van *Fez*, een vijfde deel meerder in waerde, dan een dukaet; eensdeels Christen munte, als Spaensche Pistoletten; Fransche Kronen; Italiaensche Zequins, een weinigh meerder dan een Veneetsche Dukaet; Ongersche Dukaten, en Spaensche Realen. Maer de Moren, en Arabers, de Lantzaten, die zonder Koophandel leven, kennen, behalven de Eskus of Spaensche Pistolen en Realen, geene andere munte, dan daer te lande geslagen, welke driederlei is; te weten, van Koper, Burbas genaemt, de minste van allen, maer dik, gemerkt of gemunt met het wapen des Onderkonings, aen beide zyden; eertijts deeden zes van deze Burbas, een Asper; maer heden doen zes Burbas een halve Asper. Een Asper, de minste zilvere munte, is vierkant gelt, gemerkt met Arabische letteren. Veertien Aspers en een halve doen een Spaensche Reael, en vier en twintigh zeker slagh van gemeen zilver gelt, dat zy Doubla noemen, dat ontrent de waerde van negen schellingen heeft.

d'Inlantsche goutmunt, daer zy een weinigh koper onder smelten, wort meerendeels te *Tremeçen* geslagen, is ront en driederlei: want daer zijn Rubies, die vijf en twintigh Aspers doen; Medians, dat's middelbare, van vijftigh Aspers, en Dians of Zians, van hondert Aspers; al deze drie stukken hebben tot merk den naem des geregerenden Konings, met Moorsche letteren, en zijn ook in de Koningrijken van *Labez* en *Kouko*, schoon die haer byzondere munte hebben, gangbaer. De Zians is een aeloude slagh van munte der Koningen van *Tremisen* of *Telensin*, waer om het recht van die te slaen, aen die van *Tremisen* gelaten wort. De Joden hebben het meeste bewint en 't gezagh over 't gelt in *Alzier*, en doen 'er grote wisseling mede, daer voor zy aen den *Bassa* 's jaers een zekere zom penningen uitreiken.

d'Inkomsten des Koningrijks van *Alzier* worden by Digo Haëdo begroot op vier hondert vijftigh duizent, van Harega op vier hondert duizent, en van Peter Dan op zes hondert duizent dukaten jaerlix, welke alle gezeit worden te komen ten voordele van den *Bassa* of Onderkoning alleen; aengezien hy niet behoeft aen den groten Heer te zenden, dan eenige jonge knechtjes, en geschenken van klein belang; gelijk hy de voornaemste Amptenaers aen 't Hof te *Konstantinopelen* alle jaers, slechts met eenige duizent Eskus of Kronen toe te zenden, bevredight. Dan het staet aen te merken, dat d'inkomsten, het een jaer door het ander gerekent, ongelijk zijn; welke ongelijkheit voornamelijk ontstaet uit de veel of weinigheit van den buit, die de Korsaren op zee van de Christenen bekomen; daer de *Bassa* een zevende van geniet; desgelijx uit den tol van d' in en uitgaende Koopmanschappen, die elf en een halve ten hondert geven. *Inkomsten.*

De vaste inkomsten is het hooftgelt der Joden, die hooft voor hooft op schattingen gestelt zijn; desgelijx de schattingen, welke van de Moren en Arabers (die mede geslacht voor geslacht, ieder na zijne middelen, op schattingen gestelt zijn) ten platten lande gehaelt, en gewapender hant (want zy houden daer gene Ontfangers) in deze wijze verzamelt en ingevordert worden.

Hoe de schattingen ten platten lande by de Arabers en Moren ingevordert worden.

Alle jaers zenden die van *Alzier* in 't velt drie benden of vliegende legers van Janitzers, bestaende ieder uit twee of drie hondert koppen, sterker en zwakker, na de noot zulx vereischt. Een van deze vliegende legers trekt na 't Westen van *Tremiçen*, dat daer na ook genoemt wort; het tweede na 't Oosten, na de kust van *Bone*,

Bone en *Konstantine*, en het derde na het Zuiden, tot aen Negros-lant, verre in de wildernissen, welke de moeilijkste tocht van allen is, ter oorzake zy zes of zeven maenden onderwegen blijven.

Ieder vliegend leger wort bestiert door eenen *Aga*, zoo veel als een Kolonel of Veltmarschalk, onder wiens geleide de krijgsknechten wel gewapent door al de landen trekken, om deze schatten in de hutten of *Aduars*, dat zijn Tentdorpen der Arabers op te zamelen, die gewoonlijk niet betalen, dan door dwang en gewelt. Want gelijk dit een rijk is van slavernye, tierannye en ongodtvruchtigheit, alzoo zijn de bestierders zeer by d'Arabers en Moren in den haet en verdacht. Dan aengezien zy byna weten in welken tijdt deze strenge Ontfangers hen moeten komen bezoeken, breken zy dikwils, zonder hunne komste te verwachten, met hun tenten op, en dryven al hun vee, dat zy hebben, voor zich hene, en vertrekken daer mede in 't geberghte, alwaer de voordeligheit der plaetse hen hope geeft, van middel te hebben om deze schattinge t'ontgaen, ingevallen men hen zoude willen dwingen. Te dezer oorzake geschieden deze velttochten, noit dan tegen den koren-oogst, geduurende welke de genen, die deze schattingen ophalen, ieder *Doüar* of hutte schatten, na dat zy die rijk van have en volk waerderen; kunnen zy daer van geen gelt of zilver bekomen, zy verzekeren zich van hun vee en koorn, ja, nemen by wijlen hun kinderen mede. Al de verzamelde schattingen worden na *Alzier* gebraght, daer rekening van de ontfangene penningen in den vollen Raet of *Divan* gegeven wort.

Het is een wonder, hoe een van deze vliegende legers, gewoonlijk niet meer dan ontrent drie hondert man sterk, zo licht tot deze Arabers en Moren kunnen doorboren, schoon deze dikwils ten getale van zeven of acht duizent vergadert zijn, gewapent met hun gewoonlijke wapenen, als Asagaien en Zabels, een teken van kleine ervarentheit in de wapenen, en onstrijtbaerheit. Wel is waer dat al de genen, die last hebben, om deze schattingen op te halen, luiden zijn, geoefent in den oorlogh, en die goede musketten en andere vuur-wapenen hebben, daer zy wel mede weten om te gaen.

De Schryver van den *Divan*, zoo veel als de Sekretaris van den staet, heeft het opzicht gewonelijk over deze vliegende legers, en is zijn ampt dezelve in orde te houden, 't welk in dezer wyze geschiet: hy heeft by hem een register of rolle van al de Krijgsknechten, die Soldye trekken, en trekt uit deze rolle een volkomen getal, stellende eenen iegelijk, na den rang van zijn krijgs-ampt, en na den tijdt die verlopen is, dat hy dien tocht niet gedaen heeft; want zy zijn alle gehouden dien te doen, op hun beurte, op pene van wanbetaling. En schoon het al voetvolk is, zo is hen evenwel den meestentijdt geoorloft, na hun welgevallen een paert by zich te hebben. Niemant dan de Krijgs-hoofden vermogen in deze Velt-legers, daer in zonderlinge goede orde gehouden wort, eenige slaven houden, welke acht op hun paerden slaen.

Ten dage, wanneer zy uit *Alzier* trekken, vergaderenze alle buiten de stadt, daer zy onder hutten zich neêrslaen Men heeft'er ook eenen *Bouloncheachi* of *Odabachi*, die over de Krijgsknechten het gebiet heeft, zoo veel als Stêhouder van den *Aga*, en een Kok van den *Divan*, die de spyze voor de Bevelhebber bereit.

De Krijgs-knechten hebben gemeenlijk hun gezet broot, met een weinigh oli, azijn, rijs, en kouskous. Al wat zy voorders van spyze willen hebben, moeten zy voor hun eigen gelt kopen; doch weten behalven dat, overvloedelijk van d'Arabers hun spyze te halen. Het staet aen te merken dat de meeste winsten, die de Krijgs-knechten van deze vliegende legers doen, komen van de Vogelstruis-veren, die zy van daer brengen: inzonderheit die na de wildernissen in 't Zuiden trekken, daer zy een grote meenighte dier veren bekomen, en dezelve daer na weêr dier verkopen

Wa

Wat belangt de ſterkten des Koningrijks of lantſchaps van *Alzier*, dezelve beſtaet eensdeels in volk-rijkheit, en meenighte van Inwoonders en Krijgs-knechten, eensdeels in Krijgs-veſtingen.

De ſtadt van *Alzier* is zonderling ſterk van volk, als blijkt uit het getal ontrent van dertien duizent huizen; zommigen der welke door dertigh huisgezinnen bewoont worden, gelijk de *Kaſſeries* of de huizen der Janitzers, ieder door zes hondert. Ieder *Moské*, dier over de hondert zijn, wort ten minſte bewoont door drie Marobouts of Prieſters, en eenige door dertigh of veertigh, zonder de gebeden-huizen der Kluizenaers daer onder te rekenen.

Daer zijn ten getale van vijf en twintigh hondert huisgezinnen Moren, 's lants ingeboornen, genaemt *Baldis*, die door *Barberouſſa*, eertijts Koning of *Baſſa* van *Alzier*, van alle laſten bevrijt zijn, en noch in dezelfde vryheit volherden. De vreemde of uitheemſche Moren, genaemt *Kabaylers*, maken zes hondert, en de *Azuagers* hondert huisgezinnen uit. Men heeft 'er over de drie duizent Arabers, twee duizent huisgezinnen *Modajaren* of *Tagarings*, eertijts uit Spanje verjaeght, anders *Moriskes* of *Granadyns* en *Andalouzen* genoemt, die allerlei hantwerken weten, en niet alleen de ſtadt van *Alzier* bevolkt, maer ook grotelix voorhene neringrijk gemaekt hebben, door de Zy-quekery, Verwery, en andere hantwerken. Men telt 'er over de zeſtien hondert huisgezinnen ſtrijdbare Turken, derwaert uit *Aſie* en *Europe* op het gerucht der rijkdommen van *Alzier* gekomen, over de zes duizent huisgezinnen Renegaden, dat zijn luiden die het Chriſtendom verlochent hebben, meer dan hondert en zes en dertigh huisgezinnen *Alkaydes*, of Stede-houders van lantſchappen, ſteden en ſterkten; ten minſte drie hondert huisgezinnen *Arraiz*, of Zee-kapiteynen, vijftigh huisgezinnen oude of uitgediende Krijgs-knechten, *Eſpays* genaemt, en zes duizent huisgezinnen Janitzers. Men vint 'er ook over de zes en tachtigh *Xerifs*, herkomſtigh uit den ſtamme van Mahometh, die tot een byzonder teken groene zyde Tulbanden op 't hooft dragen; acht hondert Pellegrims of Bêvaerts-reizers na *Mecha*, Mahomeths grafſtede, die *Agi* of heiligen genoemt worden.

Wat de Korſaren of Zee-rovers belangt, die zich in de ſtadt *Alzier* bevinden, daer af kan rekening gemaekt worden, uit de grote meenighte hunner roof-ſchepen, daer zy by wylen mede in zee ſteken, gelijk des jaers zeſtien hondert negen en vijftigh, met een getal van twee of drie en twintigh, ieder bemant, door malkandre met drie en vier hondert man. Wat aengaet de Koopluiden van verſcheiden landaert, Haëdo begroot het getal op drie duizent huisgezinnen en twee duizent winkels, in beide de *Sokko*; (alzo wort de merkt genoemt. Kunſtenaers en Hantwerksluiden zijn 'er in groten getale, te weten ontrent twaelf hondert Beeltſnyders, drie duizent Wevers, drie hondert Vleeſch-houwers, en vier hondert Broot-bakkers. Het getal der Joden, binnen *Alzier*, die eensdeels uit andere plaetſen in *Afrika*, eensdeels uit *Aſie* en *Europe* gekomen zijn, en twee afgezonderde en beſlote plaetſen bewonen, in hondert en vijftigh huizen, wort op acht duizent begroot. *Gramaye.*

Getal der ſlaven. In en ontrent de ſtadt *Alzier* bevint haer ook een grote meenighte van Chriſten ſlaven, van allerlei landaert, op Zee by de Korſaren genomen, die Gramaye in zijnen tydt, te weten des jaers zeſtien hondert een en twintigh, ten getale van vijf en dertigh, en Haëdo op vijf en twintigh duizent begrote. In den brief van den Heer Admirael de Ruiter, aen hare Hoogh Mogende, van den zeſtienden van Graſmaent des jaers zeſtien hondert twee en zeſtigh, van voor de haven van *Alzier*, wort het getal der ſlaven, die van dezen ſtaet, te dien tyde t' *Alzier* zaten, ten hoogſte op tien of elf hondert begroot; beneven een getal van duizent vreemdelingen, genomen met ſchepen van dezen ſtaet. Dan in Wijnmaent, vol-

gens schryven van dien zelven Heer, bevonden zich slechts vier hondert Neerlanders en drie hondert Oosterlingen. Al deze voorzeide volken wonen in de stadt van *Alzier* zelf, daer by ook dienen gevoegt te worden, die zich buiten de zelve bevinden. Inzonderheit leggen in de bezettingen der steden des lantschaps van *Tremecen*, *Konstantine*, *Hippone*, *Bugie*, *Miliane* en andere ten getale van eenige duizent Janitzers, die by na alle by de Stede-houders betaelt worden. Grote meenighte van Arabers of Larbussen hebben hun verblijf ten platten lande, in hunne *Aduars* of Tent-dorpen, als blijkt uit d'aenbiedinge van hondert zes en twintigh duizent ruiters, en zestigh duizent voetknechten, gewapent slechts met stangen en stokken, door zes Arabische Morabouts, aen den *Bassa* en *Divan* van *Alzier*, op het gerucht van eenen aenslagh, door de Spanjerts des jaers zestien hondert en zeventien, tegen de stadt *Alzier*.

Waer uit blijkt de grote aenwas van *Alzier*; naerdien onder de regering van *Barbaroussa*, wanneer Keizer Karel de vijfde, een aenslagh had om de stadt te beleggen en te veroveren, niet over de acht hondert weerbare mannen in de stadt bevonden wierden; de meeste Moren, die zich slechts met den lantbou, onder de stadt, en visschery erneerden. Nochte men vint voor hondert en vijftigh jaren in gene boeken eenige beroemtheit van *Alzier*; doch door het verjagen der Moren uit Spanje, des jaers vijftien hondert zeven en zestigh, en zestien hondert en zeven, heeft de stadt grotelix toegenomen.

Maght ter zee. In meenighten van roof-schepen overtreffen die van *Alzier* al d'andere Korzaren of Zee-rovers, als die van *Tunis*, *Tripolis* en *Salé*; en komen by wylen met vele schepen in Zee, als onder andere, des jaers zestien hondert negen en vijftigh, met een getal van twee of drie en twintigh, ieder gewapent met dertigh, veertigh en vijftigh gestukken, en bemant door malkandre met drie en vier hondert man. Des jaers zestien hondert twee en zestigh hadden die van *Alzier*, volgens schryven van den Heer Admirael de Ruiter, van den zestienden van Grasmaent, aen dezen staet, vijftien goede Fregatten gereet, daer by noch drie zedert van de helling waren gelopen, en noch vier op stapel blyven staen, om binnen een maent voltoit te zijn; zo dat zy te dier tydt in alles twee en twintigh schepen met drie galeien in 't kort zouden in Zee brengen. Daer by noch zes nieuwe weer op stapel gestelt wierden.

Wat belangt de Melitie of Soldatye van *Alzier*, welke uit Janitzers bestaet, dezelve heeft zich aldus. Zy bestaet uit twee en twintigh duizent man, daerze voorhene, volgens Gramaye, slechts zestien duizent, en volgens Breves, tien duizent sterk was. Zommigen der welke zijn geboorne Turken, en zonen der Renegaden, die zy *Koulis* noemen; en andere Renegaden, doch gene Arabers of Moren, 's lants inboorlingen. Dan altyts moeten daer ingeboorne Turken onder zijn, en niet minder dan d'andere, maer in getale met de Renegaden gelijk, zonder dat d'een den ander overmachtigh zy. Sol... Al... defe... Ba... Gr... lib...

Gene Renegaden evenwel kunnen bezoldighde Krygs-knechten zijn, nochte gene soldye trekken, indienze niet vry en vrank zijn, dat is te zeggen, indienze geen middel gevonden hebben, om zich zelfs te lossen, of indien hun patronen of meesters hen het recht van vryheit niet geschonken hebben, 't welk zy by wylen doen, wanneer zy van hen wel gedient, of op hun verzoek Renegaden gemaekt zijn: want schoon een Christen slaef het Christendom van zelfs verlogent, en Turks wort, hy blijft evenwel een slaef, door d'een of andere wyze.

Zo het nu gebeurt dat 'er weinigh ingeboorne Turken in deze Soldatye zijn, 't zy dat zy overleden, of na hun lant vertrokken zijn, dan brengt de nieuwe *Bassa*, die van *Konstantinopolen* gezonden wort, andere met zich over, of daer worden in 't Oosten andere opgezocht en geworven, zo dat in dien voorvallen d'eerste aengetast

tast worden, die voorkomen, en dikwils arme Vee-hoeders, Ambachtsluiden of diergelijke luiden zijn, die naderhant in de wapen geoefent worden.

Voorhenen plachten alle drie jaren door gansch Turkyen kinderen of zonen der Christenen, in plaets van schattinge in gelde te geven, op gehaelt te worden, volgens een oud gebruik, door den Turkschen Keizer *Amurath* of *Murath* ingevoert. Zelfs Joden, die het Jodendom verlogent hadden, wierden eertijts onder het getal der Janitzers aengenomen; doch sloot *Bassa Iafer* des jaers vijftien hondert en tachtigh deze daer buiten.

Moren en Arabers, beide 's lants ingeboorlingen, kunnen gene bedieninge in deze Soldatye hebben, om allen archwaen voor de Turken wegh te nemen, uit vreze voor zamenspanning, tegen de Turken en Renegaden, om niet door hen verjaeght en van het oppermachtigh gezagh berooft te worden; desgelijx wort genen *Andalouzen*, voorhene uit Spanje verjaeght, toegang tot deze Soldatye der Janitzers vergunt. Zo iemant verzoekt om daer in geschreven te worden, ('t welk gewonelijk in de hooftstadt *Alzier* geschiet) die gaet by den *Aga*, het Opperhooft der Janitzers, en by den Sekretaris van den *Divan*, die de namen der genen opnemen, die willen ingeschreven worden. Een gemeen of eerst aengenomen krijgs-knecht, trekt ter maente, drie of vier doublas, ieder doublas gerekent op tien schellingen, beneven vier broden; versta ongetrouden; want getrouden hebben geen broot; doch mogen met hun huisgezin in de stadt blyven en hun hantwerk doen. De soldye of wedde wort den genen een doublas, of een halve ter maent verhooght, die ten platten lande by de Moren en Arabers de schattingen ophalen; desgelijx hen allen op de komste en verkiezing van eenen nieuwen *Bassa*; als mede altyts, wanneer den groten Heer een jonge Zoon geboren wort. Ieder Janitzer kryght ook verhoging van soldye, over het volbrengen van eenen koenen en braven daet tegen den vyant; of als hy het hooft van zijnen verslagen vyant, 't zy Moor of Araber, komt aen te bieden. In dezer wyze klimt deze soldye tot veertigh doublas op, ter maente, voor eenen Bevelhebber, doch niet hoger, wie hy ook zy; welke orde sedert eenige jaren ingevoert is, ter oorzake van de schaersheit van penningen, tot betaling der Krijgs-knechten. Op een zelve wyze geschiet de betaling der Krijgs-knechten, die in de grens-steden des Koningrijks tot bezetting leggen, die alle zes maenden verleit worden, en de Velt-legers uitmaken.

De Janitzers, in de stadt *Alzier*, hebben hun gewonelijk verblijf in negen grote huizen, *Kasseries* genaemt, daer een ieder zijn hantwerk doet, 't geen hy geleert heeft. Het geen den slechten Krijgs-knechten moedt geeft, is, dat de minste onder hen, kan *Aga*, of Opper-hooft over de gansche Soldatye der Janitzers worden, zonder haet of wangunste daer van versteken te blyven: want zy klimmen van trap tot trap op, en volgen elkandre in ampten, van lager tot hoger, tot dat van *Aga* eindelijk. Dan aengezien zulx naulix te verstaen is, dan uit de rangen en namen der Bevelhebbers, acht ik ter zake te zijn, dezelve hier te laten volgen.

Rangen der Krijgs-bevelhebbers.

De gansche *Alziersche* Soldatye der Janitzers, bestaet of uit slechte Krijgs-knechten, of uit Bevelhebbers. De Bevelhebbers zijn in zes rangen of ordens verdeilt, met namen *Biquelars*, *Odabachis*, *Bouloukbachis*, *Ajabachis*, *Agas* en *Mansulagas*.

Eerstelijk worden al de slechte Krijgs-knechten of Janitzers *Oldachis* by hen genoemt, en uit de zelve, na een tijdt lang gedient te hebben, *Biquelars* gemaekt, welk d'eerste rang of trap is, om tot de volgende grote of hoge ampten te komen.

Deze *Biquelars* zijn zo veel als kokken of lijftocht-bezorgers van den *Divan*; dragen mede in de *Kasseries*, of in de Krijgs-bezettingen of in de legers te velde zorge voor de spyze en drank der andere Bevelhebbers en

Opperhoofden der Soldatye. Uit *d'Oldachis* of slechte Janitzers, worden mede by den *Aga* vier *Solachi* gekoren, die den lijf-wacht van den *Bassa* zijn, en met hem ter tafel gaen, en te paert met karbynen voor hem ryden. Deze alleen mogen vergulde zabels dragen, en hebben op hunne Tulbanden, tot onderscheit van anderen, een vergulde vilt of leer, in vorm van een toorn, met een zeer hoge plumaedje of tros Reigers of Struis-veren, die hen tot achter op de kuiten hangen.

Solachi.

Odabachis of Udebaxis.

Uit de *Biquelars* worden *Odabachis* of *Udebaxis* gemaekt, dat zijn Bevelhebbers, of Korperaels, of Ritmeesters van een rot van zes, tien, of twintigh slechte Janitzers, meer of minder, ten believen van den *Aga*. Zy dragen, tot kenteken der waerdigheit huns ampts, een grote vilt van een halve voet breet, die hen een voet lang by den ruch afhangt, daer twee lange Struis-veren by neêrhangen, tot achter op de kuiten. Onder dezen rang bevinden zich ook zestien *Utraques*, zo veel als Raets-heeren van den *Aga*, door de Janitzers gekoren. Behalven deze worden 'er noch vier van d'oudsten gekoren, *Baduxe* genoemt, die Raets-heeren, en als uitroepers, herauten of boden zijn, (te weten twee voor den *Aga*, en twee voor den *Bassa* of Onder-koning,) wanneer zy in den *Divan* iets willen voorstellen aen d'andere *Udebaxis*, die des allen den anderen Janitzers verwittigen, welke laeste dan hun gevoelen met weinigh woorden luits keels uiten. Deze Raets-heeren staen ook in orde by den *Bassa*, en zijn desselfs Disgenoten, en ontfangt ieder des daeghs van den *Bassa* een vierendeel van een Schaep, en vier broden voor zijn huisgezin. Onder de *Udebaxis* stellen eenigen ook de voorzeide vier *Solachi*, die gewapent met vergulde zabels en karbynen, te paert voor den *Bassa* ryden. Uit *d'Odabachis* worden *Bouloukbachis*, of *Balukobaxi* gekoren, zo veel als Kapiteinen of Hopluiden, doch zijn op geen gezet getal; gelijkze ook onder zich altijts geen zelve getal van Krijgs-knechten hebben, aengezien *d'Aga*, wanneer zy te velde moeten trekken, die na zijn welgevallen verdeilt. Zy hebben tot kenteken van hun ampt een vergulde vilt of leer, piramidisch gewyze, op 't hooft, met een zeer hoge plumaedje daerop. Een onder hen, genoemt *Murbalukobaxi*, bevind zich altyts by den *Bassa*, met de vier *Solachis*, en is gelijk zijn tolk en aenbrenger, wanneer de *Bassa* niet in 't openbaer verschijnt. Hy is mede gehouden alle daeghs, 't geen in het Paleis van den *Bassa* omgaet, den *Aga* des te verstendigen.

Boulouk-bachis.

Eindelijk, gelijk *d'Aga* zijnen Stede-houder heeft, genaemt *Chaya del Aga*, die gebiet, wanneer *d'Aga* van zijn ampt ontslagen is, tot dat een nieuwe gekoren wort, of zaken van klein belang gâ slaet, wanneer *d'Aga* belet is, alzo is d'oudste onder de *Balukobaxi* of Kapiteinen, *Baxi Balukobaxi*, met de zelfste Soldye en het zelfste gezagh.

Uit de *Bouloubachis* worden *d'Ybaxis* of *Ajabachis* gekoren, ten getale van vier en twintigh, doch niet daer over, en zijn als de voornaemste Raets-heeren van den *Divan*. Deze verzelschappen den *Bassa* in het gaen des vrydaghs, hun Sabbath, na den tempel of *Moske*, verciert met witte pluymen op 't hooft. Na het bekleden des ampts van *Ajabachis*, tredenze tot dat van *Aga*, hoewel Gramaye het ampt van *Aga* buiten gesloten hout.

Een *Aga* is zo veel als de Veltheer of Opperhooft, of Kapitein Generael over de gansche Soldatye der Janitzers, die ten langste slechts twee maenden in dienst blijft, ja, wort by wijlen vijf of zesmael op een zelven dagh t'elkens een nieuwe *Aga* gemaekt, zo hy den *Divan* of raedt niet gevalt; want om geringe oorzaken, 't zy om zijne lelijkheit, ongeoefentheit in de Turksche tale, daer een *Aga* zich op verstaen moet; of om quade redenen of bejeginge, of dat het geslacht van zijne vrouwe niet ter goeder name staet, blijven *d'Ajabachis* van dit ampt versteken. Dan schoon een nieuw gekoren *Aga* aen-stonts

ftonts by den *Divan* weêr afgezet wort, zo heeft hy echter die eere, van in den *Divan* voor Raets-hooftman gezeten te hebben, ſchoon hy noit op den ſtoel van *Aga* gezeten heeft. De *Baſſa* is gehouden aen eenen ieder nieuw-gekoren *Aga* een root-ſcharlaken rok te vereeren.

Na het ampt van *Aga* bekleet te hebben, 't zy dat een *Aga* aenſtonts afgezet wort, of zijnen tijdt uitdient, komen zy in den rang van de *Eſpays* of *Manſulagas*, dat zeggen wil, uitgediende of oude Krygs-knechten: want een *Aga*, die afgezet is, of zijnen tydt uitgedient heeft, is niet gehouden eenigen krijgs-dienſt meer te doen; nochte vermagh ook in den *Divan* niet verſchynen, 't en zy daer geroepen; doch ontfangt echter, zoo lang hy leeft, zijn wedde of ſoldye.

Dan zo de *Divan* of Raet een Opper-hooft of Velt-marſchalk, 't zy over een vliegend leger te velde, om de ſchattingen van d'Arabers ten platten lande in te vorderen, of over het ganſch heir, tegen de muitzieke Arabers of Moren, wil maken, die wort gewonelijk uit deze *Manſulagas* genomen, aengezien *d'Agas* luiden zijn van grote ervaernis, en in den oorlogh wel geoefent.

Volgens Gramaye, kopen de genen, die voorhenen het ampt van Lantvooght bedient hebben, en daer rijk en weligh by geworden zijn, van den *Baſſa* voor een zekere zom penningen de macht en vryheit van met een vliegend leger tegen de Arabers en Moren op te trekken, met verding van den ganſchen buit voor zich zelfs te behouden; zodanige huisgezinnen, volgens Gramaye, ten getale van hondert vijf en dertigh in *Alzier* zijn; op een zelve wijze, gelijk de Korzaren of Zee-rovers, die in groten getale t'*Alzier* zich bevinden, de vryheit van op de Chriſtenen in de Middellantſche Zee te kapen, voor het uitkeren van een tiende der prijzen bekomen.

Wijders, al *d'Alzierſche* Krijgs-luiden zijn 'er in zulk een grote achtinge, dat zy niemant achten die geen Soldaet is, daer nochtans de voornaemſten onder deze Bevelhebbers, Hantwerks-luiden zijn, als Schoenmakers, Snyders, en diergelijke. Niemant derft ook eenen van deze Soldaten ſlaen, ten zy hy mede een Soldaet is, of tot ſtraffe eenen vuiſtſlagh wil verwachten. Voorts ſtaet aen te merken dat al deze Soldaten, niet ter ſtraffe voor den *Kadis*, of gewonelijke Rechters mogen geſtelt worden, maer alleen voor den *Aga* of zijnen *Chaya*, die zijn Luitenant is.

Het geen noch aen te merken ſtaet in deze Soldatye, is dat zy beſtaet uit een grote meenighte van menſchen van allerlei landaert, als Turken, Grieken, Franſoiſen, Spanjerts, Italianen, Neêr en Hooghduitſchen, Engelſchen en andere tongen, en nochtans zo wel beſtiert wort, dat zy alle met elkandre in groten eendracht leven, zonder krakeel, dan zelden. Zo by geval een onder hen zijne hant aen den zabel komt te ſlaen, 't zy by ontmoeting of anders, met voornemen van toe te houwen, dan zijn al de genen, die zich daer tegenwoordigh bevinden, gehouden op hem in te vallen, tot voorkoming van verdere datelijkheit, en hem by den *Divan* aen te klagen, om geſtraft te worden.

De wapenen zijn geſchut, roers, musketten en zabels of houwers: eenigen hanteren ook worp-ſchichten, die zy in de rechte hant voeren, en met een ongeloofelijke vaerdigheit weten te werpen. *Wapenen.*

De Turken, meeſt al luierts, en weinigh op den krijgs-handel afgerecht, dienen zich tot vernuftelingen en boſchieters van Chriſten ſlaven of *Moriskes*.

Wat de Krijgs-veſtingen belangt, daer de ſtadt *Alzier* door beſchermt wort, van dezelve is te voren geſproken. De ſtadt *Teddelez* heeft een Kaſteel of Slot, geſticht op eenen bergh, en omringt met een muur, die ſtrekt tot aen de ſtadt, tot grote beſcherming. De andere, die tot beſcherming van 't Rijk ſtrekken, zijn en zullen ieder op zijn plaetze verhaelt worden. *Krijgs-veſtingen.*

Het geweſt of de ſtadt van *Alzier*, was eertijts de hooftplaets van geheel *Opkomſte en Oorlogen van Alzier.*

heel *Mauritanien*, ten tijde van den aeloudcn Moorſchen Koning *Juba*, wanneer hy de zijde van Pompeus tegen Ceſar hield,en een ſchrik by uitheemſchen volken,eensdeels door de klank van haren naem, eensdeels door de macht harer wapenen; daer nochtans geen van beide heeft kunnen beletten, dat zy niet, gelijk alle ſtaten, de wiſſelvalligheit der wereltſche zaken is onderwarigh geweeſt. Deze bloeiende grootheit is allengs verwelkt, en komen zakken in den ſchoot der heerſchappye van *Konſtantine*, onder Keizer Kaligula, daer na onder die van *Bugie* en *Hippone*, heden *Bone* genoemt, eindelijk onder het Koningrijk van *Tremeçen* of *Telenſin*, daer het een lange wijle onder ſtont, geduurende de heerſchappye der Mahometanen, Moren en Arabers, die *Afrika*, inzonderheit *Barbarye* in verſcheide Koningrijken verdeilden.

Peter Dan deſcript Barbar.

Wanneer na verloop van vele eeuwen *Abuferiz* of *Abuſerez*, Koning van *Tunis*, 't lantſchap van *Bugie* door de wapenen, met voorwending van recht daer op te hebben, verovert had,en zijnen jongſt-geboornen zoon, *Abdala Hazez*, gunſte wilde bewyzen, rechte hy ten dien einde dit lantſchap onder hem, tot een Koningrijk op, door middel van eenige andere nabygelege landen dezen rijke in te lijven. Midlerwijle deze nieuwe Koning, na de doot van zijnen Vader, vaſt trachte de palen van zijn rijk verder uit te breiden, uit een overgroten ſtaetzucht, deed hy een geſchil aenheffen, (om zich daer van te dienen, tot een dekmantel van het aenvaerden der wapenen,) tegen den Koning van *Telenſin*, en liep eindelijk het krakeel zo hoog, dat die van de ſtad *Alzier*, ontrent dertigh Franſche mylen van de ſtadt *Bugie* gelegen, (welke toen noch onder 't Koningrijk van *Telenſin* ſtont,) grotelix door het gewelt en d'onbehoorlijke ſtroperyen van dezen nieuwen Vorſt beledight wierden; zo dat zy zich benootzaekt vonden, met *Abdala Hazez* t'overkomen, met dien beſprek, dat zy jaerlix aen hem tot erkentenis zekere ſchatting zouden betalen, en voortaen in vryheit leven, in vorm van een vrije republijk.

Dit duurde in dezer wijze tot aen 't jaer vijftien hondert en tien, als wanneer Graef Peter van Navarre, meeſter geworden van de ſteden *Horan* en *Bugie*, uit den naem van Ferdinand Koning van Spanje, dien van *Alzier* zulk een groten angſt aenjoegh, dat zy, uit vreze van in zijne handen te vallen, en zich niet machtigh genoech ziende om hunne ſtadt en vryheit te beſchermen, zich aen eenen *Selim Eutimi* overgaven, en dien tot hunnen beſchermer en beſtierder aennamen. Deze *Selim*, een grootmachtige Moor, en een *Xeque* of Vorſt der Arabers, woonachtigh in *Mutijar* of *Motygie*, (zekere grote vlakte, ontrent *Alzier* gelegen,) hield hen onder zijne beſcherming, en eenige jaren lang in ruſt en vrede. Wanneer eenige jaren daer na, die van *Alzier*, niet aflieten ter zee op de Chriſtenen te roven, en de nabygelege eilanden, inzonderheit *Majorka*, *Minorka*, en *Leviſſe* gedurigh in alarm te houden, beſloot Ferdinand, Koning van Spanje, om deze roof-vogels te verneſtelen, of ten minſten, tot die ongelegentheit te brengen, van voortaen benootzaekt te zijn zulx te ſtaken, ten dien einde Peter van Navarre met een ſterk water en lant-heir tegen de ſtad van *Alzier* te zenden, welke uit dwang, (want dees deed uit een fort,gebouwt op een hogen ſteen-rots, tegen over de ſtadt, op de zelve gedurigh met grof geſchut beuken,) met bewilling van haren *Xeque*, genaemt *Selim*, haer onder het jok van Ferdinand begaf, en met hem een wapenſtant voor tien jaren maekte; met belofte van jaerlix aen hem tot manſchap een zekere ſchattinge te betalen, en in 't toekomend geen roveryen meer ter zee te plegen. Wijders, gelijk Ferdinand wel bewuſt was, dat zy bezwaerlijk hunne roveryen ter zee zouden kunnen ſtaken, indien zy niet door het een of ander middel geknevelt wierden, deed derhalven een ſterkte t' *Alzier* bouwen, op een klein eilant, daer heden de haven is, en daer in eenige hondert man-

mannen tot bezetting leggen, met meenighte van krijgs-behoefte en lijftocht.

In dezer wyze bleven die van *Alzier* in vrede zitten, tot aen het belegh van *Bugie*, door *Aruch Barberoussa*, (een vermaerde Zee-rover, die, geboortigh van het eilant *Lesbos*, het Christendom verloghent had,) daer hy, verlaten van de Bergh-luiden en vele Turken, met schande most van op breken; vertrekkende zich na het Kasteel van *Gigery*. Midlerwijle zijn verblijf aldaer, quam Koning Ferdinand dezer werelt t'overlijden, waer over die van *Alzier*, om het jok der Spanjerts van den halze te schudden, des jaers vijftien hondert en zestien *Aruch Barberoussa*, met bewilliging van hunnen Vorst *Celim Eutimi*, tot bystant ontboden, die zich aenstonts derwaert begaf, en heimelijk *Celim* in een bad-stove deed ombrengen. Voorts deed hy zich zelven tot Koning verklaren, gelt munten, en dwong al deGebuur-volken hem voor hunnen Heer t'erkennen. Op de tyding van zijn Vaders doot, vluchte de zoon, noch jong van jaren, na de stadt *Horan*, daer hy van den Marquys de Komares, Stedehouder dier plaetze van wegen den Spanjert, beleefdelijk onthaelt, en naer Spanje aen den Kardinael Ximenes gezonden wiert. Des volgenden jaers vijftien hondert en zeventien, trok hy met een vloot, bemant met over de tien duizent Spanjerts, onder het beleit van eenen Spanjert, François de Vero, na *Alzier*, om zijn landen, onrechtvaerdigh door *Barberoussa* bezeten, te hereischen. Maer de vloot naulix voor de stadt gekomen, wiert door een fel onweer aengetast, met verlies van de meeste Schepen en Krijgsknechten; eenigen, die 't ontquamen en te lande zwommen, wierden wredelijk by de Turken ter neêr gematst.

Des zelfsten jaers overwon *Barberoussa*, *Amidalabdes*, Koning van *Tenez*: en, meester geworden van de stadt en 't omleggende lant, wiert ingeroepen door d'Ingezetenen van *Telensin* of *Tremiçen*, uit haet tegen hunnen Koning, dien hy versloegh, en door dat middel het gansch Koningrijk zich onderwierp.

Dan niet lang overleefde *Aruch Barberoussa* zijn zeeghaftige wapenen; maer wiert, na zich het Koningrijk van *Telensin* onderworpen te hebben, in 't zelfste jaer door den Spaenschen Marquys van *Horan*, die met een sterk heir van Spanjerts, beneven den Koning van *Telensin*, was derwaerts getogen, overwonnen, en by de reviere *Huexda* ter neêr gematst, met herstelling des Konings van *Telensin* in zijn rijk. *Komt te sneuvelen.*

Na hem wiert zijn Broeder *Cheridin* of *Hairedin Barberoussa*, tot Koning en Heer van *Alzier*, met bewilling der gansche gemeente, verklaert. *Zijn Broeder Cheridin komt in zijn plaetse.*

Dan dees Vorst, gehouden voor eenen man van schranderen geest en groot beleit, verzocht, uit vreze van zich zelven, zonder groten bystant, in deze oppermachtige heerschappye niet te zullen kunnen beschermen, beschut en hulpe van den groten Heer, of Turkschen Keizer, aen wien hy ten dien einde na *Konstantinopolen* schreef, en derwaert eenen met geschenken afvaerdighde, om aen den zelven te vertonen, hoe wijlen zijn Broeder, *Aruch Barberoussa*, Heer van *Alzier*, en van een groot gedeelte van *Barbarye* geworden was, en hem 't geluk gedient had, van in zijne plaetze te volgen; maer grotelix beducht van zich tegen zijne vyanden niet te kunnen verdedigen, verzocht hy zijne Keizerlijke Majesteit, hem en zijnen staet tegen het gewelt der Christenen te willen beschermen, met aentuiging van zijn gansch oogmerk geen ander te zijn, dan alleenlijk om, onder het beschut van een zulken groten Opper-heer, zijn rijk van hem te leen met den tytel van *Bassa* of Onder-koning te bezitten, ten einde de grens-palen des Turkschen rijks, met den zelven de gewesten van *Barbarye* in te lyven, des te verder aen dien oort mochten uitgebreit worden. Zeer gaerne was de Turk hem in dit zijn verzoek te wille, en zond derwaert twee duizent ingeboorne Turken, met toelating *Alzier raekt onder den groten Turk.*

ting

ting daer en boven aen een eenen iegelijk van tot byſtant van *Barberouſſa* na *Barbarye* te trekken, en vergunning van alle vryheden, en voorrechten voor hen in den ſtaet van *Alzier*, die de Janitzers in *Turkyen* genoten, derwaert uit *Konſtantinopolen* gezonden. Dus raekte het geweſt en de ſtadt van *Alzier* onder het gebiet van den groten Heer, die ſedert dat door eenen Onder-koning of *Baſſa*, onder beſchut der Otthomanſche wapenen, heeft doen beſtieren, op een zelve wyze gelijk Egypten, met den zelven om het derde jaer gewonelijk te veranderen, of langer, na zijn en het believen van den *Divan*, of raet van *Alzier*, in dienſt te houden. By de Moren wort een *Baſſa*, *Sultan* genaemt, dat is Koning of opperſte Heer; maer de Turken en Mahometanen, die genen anderen Heer nochte Koning, dan den Keizer van *Konſtantinopolen* erkennen, noemen al d'Onder-koningen en Beſtierders der grote lantſchappen, tot onderſcheit der Beſtierders van kleine lantſchappen, die *Sang jaks* genoemt worden, *Baſſas*. De Chriſtenen eeren den *Baſſa* met den tytel van Hoogheit, en een Turkſchen bynaem van *Affendi*, den groten 's lants eigen, gelijk die van *Sidi* aen middelmatigen gegeven wort, bedieden beide Heer.

Belegh van Alzier door Keizer Karel.

Des jaers vijftien hondert een en veertigh ſtak Keizer Karel, om de ſtadt *Alzier* te veroveren, met een water-heir van twee en twintigh duizent man, in achtien grote galeien, hondert grote ſchepen, en veel ander klein vaertuigh, in zee, en lande aen de kuſt van *Barbaryen*, aen de kaep *Matifou* of *Metafuz*, van waer tot aen de ſtadt *Alzier*, een vlakte van vier mylen ſtrekt, daer het zeer veiligh aen te komen is. Aldaer tradt de Keizer met zijn heir te lande, en deed daer op een bergh binnen weinigh dagen een ſterkte bouwen, welke noch ten huidigen dage het Keizers-kaſteel genaemt wort.

In 't kort, de ſtadt, ſlechts met een muur verzien, zonder eenige buitenwerken, en bezet alleen met acht hondert Turken en zes duizent Moren, al onnozel en onſtrijtbaer volk, wiert met een knellend belegh geprangt en van alle kanten beſchoten; zulx de belegerden, in het uitterſte gevaer gebracht, van verdragh begonnen te handelen, doch op het aenraden van zekeren vermaerden Wichelaer, een ontmande, die zich by *Aſſan*, *Aga* gebynaemt, (dien *Hairedin Barberouſſa*, in zijn afwezen het gebied der ſtadt aenbevolen had,) vervoeghde, verzocht noch negen dagen de ſtadt te houden, met verzekering van binnen dien tijdt onbedrieghelijk *Alzier* van het belegh verloſt, en 's vyants heir ganſch verdweenen te zien, gelijk ook volgens zijn zeggen inder daet geſchiede.

Want den acht en twintighſten van Wijnmaent, des zelven jaers, ontſtont een geduurige regen op het aertrijk, en zulk een felle ſtorm op zee, dat de ſchepen, zo te zeggen, tot in de wolken verheven wierden, en byna alle in een ogenblik tijts verzonken; met verlies van vijftien galeien, en meer dan hondert ſchepen: zulx Keizer Karel, eensdeels ter oorzake van 't verlies der ſchepen, eensdeels door hongers-noot, (want de meeſte lijf- en krijghs-behoeften waren mede verloren) zich benootzaekt vont van het belegh op te breken, en na *Sicilien* te zeilen: onder het op breken vervolgde *Aſſan Aga* het heir tot aen de kaep van *Metafuz*, en baerde een grooten neêrlaegh onder de Chriſtenen.

Midlerwijle wiert deze Wichelaer erkent voor eenen verloſſer van *Alzier* en rijkelijk begiftight, en zijne wichelaryen groot geloof gegeven, zo dat zedert de kunſt van wichelarye daer te plegen eenen iegelijk toegeſtaen is; zulx de meeſte grootſten der ſtadt, en zelfs die by hen voor heiligen gehouden worden, zodanige de Morabouts zijn, daer af hun werk maken, onder eenen glimp van zekere openbaringen, die zy zeggen van hunnen Profeet Mahometh te hebben.

Wel is waer, dat die van *Alzier*, om de ſchande en 't verwydt t'ontgaen, van zich in het gevaer dezes beleghs, met

met wichelarye beholpen te hebben, zeggen, dat het verlies der vlote van Keizer Karel veroorzaekt zy door bidden van eenen hunner Morabouts, genaemt *Cidy Utika*, die toen by hen in groten aenzien was; niet in staet van eenen tovenaer, maer voor een perzoon van een heiligh leven. Naderhant wiert ter gedenkenis van dezen uitkomst, buiten de poort van *Babason*, een kleine *Moske* gemaekt, daer hy begraven wiert.

Die van *Alzier*, tegen d'algemene orde van alle staten, die oit geweest zijn, hebben heden de heerschappye van de stadt en des ganschen koningrijks in handen van de Soldatye of krijgs-volk der Janitzers gestelt; gemerkt de gansche Hoge regeringe aen Bevelhebbers der Soldatye, of aen den krijgsraet staet.

Wyders, schoon alleen de Krijgsbevelhebbers der Janitzers, ten huidigen dage het volkomen gezach hebben aen zich getrokken, zo is evenwel deze maniere of vorm van bestiering niet altijts zodanigh geweest; want onder de regering van *Aruch* en *Hairedin Barberoussa*, d'eerste grontleggers des Koningrijks van *Alzier*, geboden de Soldatye en Burgereye, alle beide opper-hoofdelijk en met gelijke macht.

Dan in deze vorm van staet en bestiering is by die van *Alzier* verandering ontstaen; zedert de groten Heer of Turksche Keizer, dit gewest door *Bassas* of Onder-koningen, derwaerts uit *Konstantinopolen* gezonden, uit zijnen naem heeft doen bestieren; aengezien de Soldatye bywijlen is komen af te vallen, en nu den eenen *Bassa* bevestight, en dan den anderen weer afgezet heeft; daer tegen, om met macht en orde in te voorzien, de grote Heer niet geraedzaem, nochte oirbaer vond, uit vreze van de Janitzers te verbitteren, en geheellijk van zijne gehoorzaemheit te vervreemden; maer hield zich vernoeght met eenen *Bassa*, van zijnent wegen, te zenden, die zijnen perzoon vertoonde, en slechts acht gave, dat niets tegen zijnen dienst geschiede. Waer uit blijkt dat de *Bassa* alle de waerdigheden van den staet bekleet, uitgezeit in het stuk van bestiering; van gelijken dat de Krijgs-raet van *Alzier* een oppermachtigh gezagh voere: want in hoe groot een aenziene ook de *Bassa* is, en gelijk met een volkomen en onbepaelde macht gebiet, zo kan hy in zaken van belang niets besluiten, nochte de zelve ter uitvoeringe stellen, zonder goetvinden van den krijgs-raet der Janitzers, of hoofden der Soldatye, nochte zonder hunnen *Aga*: ja, dat meer is, vermagh in den *Divan* niet te verschynen, 't en zy daer geroepen. Weshalven kan gevoeghelijk gezeidt worden, dat de staet der *Bassas* in *Alzier*, heden grotelix besnoeit is; gemerkt d'andere *Bassas* of *Beglerbeys*, die eenige lantschappen, onder beschut der Otthomansche wapenen, bezitten, (uitgezondert ook die van *Tunis* en *Tripolis*,) volkomen boven de Janitzers zijn. Van gelijken heeft de Soldatye van *Alzier*, zedert zy in bezit van dit oppermachtigh gezagh gekomen is, niets laten geschieden, dan met haer uitdrukkelijk gebodt; welk in de raet-slotten, vonnissen, verklaringen en bevelen, door haer gemaekt, met deze tytelen van Opper-macht spreekt:

Wy groten en kleinen van de machtige en overwinnelijke Soldatye van Alzier, en des ganschen Koningrijks, hebben vast gestelt en besloten, &c.

De *Divan*, dat is eigentlijk de raet van den staet, zo wel van de stadt, als van het gansch koningrijk, bestaet, dan, alleenlijk uit al de Krijgs-bevelhebbers der Janitzers. Dees vergadert viermael ter weke, te weten; Saterdaghs, welke de dagh van den groten *Divan* is, Zondaghs, Maendaghs, en Dingsdaghs; te weten den eersten dagh op het kasteel of *Alkassave*, en de drie anderen in het groot hof, ten huize van den *Bassa*. Zelf de *Bassa*, hoe groot hy zy, vermagh daer niet te verschynen, indien hy niet van wegen den *Divan* door zijne *Chiaoux* of *Huissieren* geroepen zy, die hem in zijn huis ten dien einde des gaen verwittigen, en staende beneden aen den trap, voor hem, met zo luit te roepen als zy kunnen, gelijk of zy tot

eenen doven ſpraken, de groetenis afleggen. De orde en zit-plaets der Krijgs-bevelhebbers in den *Divan* is deze.

Eerſt *d' Aga*, die het hooft van dezen raet en van de ganſche Soldatye is. Dees zit aen het hoger eind, op d'aenzienlijkſte plaets, in waerdigheit van Raets-hooftman, en ſtelt al het geen voor, dat in berading te nemen is, om zulx in de vergadering te beſlechten. Is 't zake de *Baſſa* daer geroepen is, die uit eenvoudelijk zijn gevoelen, gelijk een ander, en vermagh daer niet uit zijn eigen gezagh beſluiten.

Ten tweeden, de Schryver of Sekretaris van den *Divan*, die al ſchrijft wat daer beſloten wort, en daer regiſter af hout.

Ten derden, de vier en twintigh *Ajabachis*, alle Opperkrijgs-bevelhebbers, en de naeſte in waerdigheit aen den *Aga*. Deze zitten in het zelfſte hof, op een ry, in een galderye, daer ieder hunner zijnen rang heeft, na d'outheit van zijnen ampt.

Ten vierden, de *Bouloukbachis*, die hun gevoelen vermogen t'uiten, en ook hun ſtemme, gelijk d'anderen, te geven.

Ten vijfden, de *Odabachis*, en bywijlen ook de *Manſulagas* of oude *Agas*, die ontboden worden, wanneer daer grote zaken van ſtaet te verhandelen zijn.

Ten zeſten, de *Chiaoux* van den *Divan*, die uit kracht van hun ampt de keuren en bevelingen van dezen raet ter uitvoeringe moeten ſtellen.

Deze *Divan* of raet beſtaet gewoonlijk uit meer dan zeven of acht hondert perzonen: want de voornaemſte Krijgs-overſten hebben daer in hun zit-plaets, en al die onder hen zich in de ſtadt *Alzier* bevinden, vervoegen zich gewoonlijk daer by; zo dat bywijlen in dezen raet meer dan vijftien hondert perzonen verſchynen, inzonderheit wanneer 'er al de Krijgsbevelhebbers zijn, de *Manſulagas* en *Odabachis* daer onder begrepen.

Deze laeſte en de *Bouloukbachis*, die een groot getal der Raets-heren van den ſtaet, en Krijgs-bevelhebbers uitmaken, ſtaen overeind in het midden van het Lager-hof, onder den bloten hemel, ieder in zijn rang, daer zy bywijlen zes of zeven uuren blyven, zonder aenſchou op de hitte der zonne, regen of wint; alle met de handen kruislings over malkandre, en voor de borſt, uit eerbiedigheit tegen den *Baſſa*, zo eenigen willen, zonder die te mogen, dan by eenige nootzakelijkheit, van malkandre te ſlaen, of eenige wapenen, ja, zelf geen meſch, uit vreze voor eenigen oproer, by zich hebben.

Die daer eenige zaken te verrechten hebben, 't zy Chriſtenen, Turken, of Moren, mogen zich in den ingang van de plaets houden, langs het welk verſcheide *Chiaoux* zich houden met Koffi-drank, dien zy aen eenen iegelijk te drinken bieden.

Al de zaken van dezen *Divan* worden voorgeſtelt en afgedaen, in de Turkſche tale; zo dat nootwendigh al de Krijgs-bevelhebbers dezelve moeten verſtaen en ſpreken kunnen, of worden anders niet tot dezen raet gelaten; 't welk te dien einde by hen gepleeght wort, tot bewijs van onderdanigheit, om daer door te doen verſtaen, dat zy onder den Turkſchen Keizer ſtaen. Ten zelfſten einde zijn'er altijts Tolken of Taelmannen, waer van zy zich gewoonlijk dienen om de Moren en Chriſtenen te verſtaen, wanneer zy eenige klachten of verzoekſchriften te vertonen hebben.

Ter vergadering van deze Bevelhebbers en Raets-heeren van den ſtaet, ſtelt *d' Aga* luits keels voor, 't geen in geſchil is, vervoegende zich eerſt aen den *Baſſa*, indien die daer is, en aen de vier en twintigh *Ajabachis*. In gevolge van dien doet hy het woort, of reden voor al die in den *Divan* komen, om daer uit hun raetſlot en goetdunken te horen, 't welk in dezer wyze geſchiet.

Na dat de vier Bevel-hebbers of Amptenaers, die *Bachouldala* genoemt worden, het voorſtel van den *Aga* gehoort hebben, geven zy dat aen den gehelen *Divan* met luider ſtemme te kennen, zonder uit hunnen rang te gaen. Het woort alzo tot aen den laeſten der Bevel-hebbers over gekomen,

gaet

gaet weder van den eenen tot den ander over, niet zonder groot geraes en vreemt gekrijt, wanneer de zake der vergadering niet smakelijk is. Als dan uit d'*Aga* zijn raetslot, na dat de weer overgekome stemme, voor of tegen den gedanen voorstel is. Ondertusschen worden meesten tijts in dezen verwerden hoop van gevoelens gene keuren nochte wetten onderhouden; maer de zaken, zonder onderscheit uitgesproken, 't zy met recht of onrecht, na het welgevallen der Raetsheeren, die voor het meerdeel Hantwerksluiden zijn, en niet lezen nochte schryven kunnen, en gemeenlijk na hun driften te werk gaen.

Het staet aen te merken, dat de vrouwen, die eenige klachten hebben te doen, bywijle ten getale van hondert, alle overdekt in 't aengezicht, vergaderen, en voor de poorte van den *Divan* luits-keels roepen, *Charala*, dat is te zeggen, recht van Gods wegen.

Den *Bassa* zijn tot Hooft-amptenaers of Rijx-raden bygevoeght een *Belerbei*, zo veel als de Velt-marschalk; die mede door den groten Heer uit *Konstantinopolen* plagh gezonden te worden, dan wort heden by die van *Alzier* zelfs gekoren. Van gelijken heeft de *Bassa* een Kanzelier of *Kalif*, te zijnen dienste, die den perzoon van den *Bassa*, in zijn afwezen, in de stadt vertoont.

Al hun vormen van rechten bestaen in het afleggen van getuigenissen, en worden de pleit-zaken beslecht in 't kort. De vonnissen worden zelden in geschrift gestelt, en niet, schoon in geschrift gestelt, ondertekent, maer slechs met 's Konings zegel of merk van den *Kadis* verzegelt.

Wijders, van deze rechters, ja van den *Bassa* zelf, die zijnen rechtbank heeft, kan beroep gedaen worden, aen den *Aga* of hooft der Janitzers, en aen den ganschen *Divan*, daer alle zaken, 't zy met recht of onrecht, voor afgedaen worden.

De vonnissen worden gewezen op het geluit of gekrijs van een grote meenighte van menschen, zo wel tegen de Turken als Christenen. Zeer zelden worden Turken met de doot gestraft; 't zy muitelingen of oproerigen, die zy wurgen of in de haeks smijten. Vrouwen, in overspel bevonden, worden verdronken, te weten, zy worden, gebonden aen een tou, met een hout aen 't einde, in 't water gesmeten, en daer na, doot zijnde, weêr opgehaelt.

Dan over het bedryven van kleine misdaden, worden de Turken gewonelijk van hun Soldye, of wedde, die eenige ampten bedienen, berooft, en onder de slechte Janitzers gestelt; zo dat zy benootzaekt zijn van nieus te beginnen, en volgens, gebruik der Janitzers, van ampt tot ampt weêr op te klimmen. Of, ontfangen, plat geleit op d'aerde, twee of drie hondert slagen, met een tou of stok op de lendenen, of billen, daer na op den buik of onder de ballen der voeten.

De stads gevangenissen zijn op een van de sterkten; maer de *Bassa* heeft zijn gevankenis binnen 't Paleis; d'*Aga* de zijne voor een plaets, daer hy recht doet; desgelijx heeft de *Mesuyr* de zijnen in de *Cirkaria* voor allerlei slagh van luiden, en misdaden, hoewel d'een rouwer gehandelt wort dan d'ander, na het welgevallen van den *Mesuyr*.

Daer is ook een *Mesuyr*, die gelijk het hooft der Serjanten of eigentlijk te zeggen, een Zipier van de gevankenissen is, daer allerlei slagh van volk, 't zy wat misdaden zy bedreven hebben, in opgesloten worden; daer hy grote winsten van trekt, doch keert aen den *Bassa* een groot gedeelt weêr uit.

Men heeft 'er gene Raets-heeren, Burgermeesters, Pensionarisen, noch diergelijke Amptenaers; maer slechs een *Almotaçen*, die acht geeft op de gewichten en maten.

De Joden hebben hunne byzondere Majestraet en Rechters, en straffen, volgens hun wet; in zodaniger wijze evenwel, dat de *Bassa* niet nalaet eenigen hunner, die in misdaden vervallen, te straffen, en om beuzelingen grote zomme penningen uit de beurze te pynigen, die gemeenlijk by

hen uit de gemene gelt-kiste der Joden betaelt worden.

Geschillen der Christenen, hoe die beslecht worden.

Wat belangt de Christenen, die staen te rechte ieder onder zijnen Konsel, versta indien Christenen van een zelven landaert of staet onder elkandre eenige krakelen hebben: dan zo tusschen Christenen van verscheide staten met elkandre, of met Turken en Moren eenigh krakeel komt t'ontstaen, daer over wort by de *Doüane*, ten overstaen van den Konsel van dien landaert, recht gedaen. Gelijk het vijfde artijkel des verdraghs, gesloten tusschen den Heer Admirael de Ruiter, van wegen dezen staet, en tusschen den *Bassa* en hoge regeering van *Alzier*, des jaers zestien hondert twee en zestigh, den zes en twintighsten van Lente-maent, aldus is luidende:

Zoo het quam te gebeuren dat eenige onderdanen van hare Hoogh Mogende eenige krakelen of geschillen moghten krijgen, met eenige andere vreemde volken; van gelijken met Turken of Moren, zal daer over, ten overstaen van den Hollantschen Konsel, by onze Doüane goet recht gedaen worden; doch in gevalle eenige geschillen onder d'Ingezetenen van hare Hoogh Mogende onderling quamen t'ontstaen; ja, tot dootslaen toe, gelijk gebeurlijk is, zal de Konsel van hare Hoogh Mogende de zake daar van mogen onderzoeken en goet recht doen.

Wijders, gelijkmen in de stadt *Alzier* een *Doüane* of *Divan*, eenen *Aga*, den ganschen rang der Janitzers en Kadissen heeft, tot welstant van den ganschen staet van *Alzier*; van gelijken wort ieder onderhorige heerschappye of lantvooghdye, *Kayteries* genaemt, door eenen Lantvooght en *Aga*, die onder den *Aga* van *Alzier* staet, en door eenen *Makadi*, dat is een lager of onder-rechter, bestiert.

In de *Doüars* of hutdorpen der Arabers verstrekt de *Xeque*, dat is Opperhooft, onder d'Arabers, den *Aga*, Stedehouder en rechter. Dan van al deze wort beroep gedaen aen den *Bassa* of Onder-koning van *Alzier*.

De schepen, die gelijk byzondere Republijken of Staten der Korsaren zijn, hebben ieder haren Kapitein, by hen *Arraiz* of *Arraez* genaemt, die tot zijn Raets-heeren heeft de *Balukobachi*, indien 'er eenigen dier op 't schip zijn, en eindelijk Janitzers of d'ouste der Krijgs-knechten.

Des jaers zestien hondert twee en zestigh, den twee en twintighsten van Lentemaent, verscheen de Heer Admirael de Ruiter, met negen 's lants Oorloghs-schepen, met witte vrede vlaggen op, voor de stadt *Alzier* op de Rede, en zond eenigen van wegen hare Hoogh Mogende van boort, na het Opper-richthuys of *Doüane*, om met de Hoge regering en landen van *Alzier*, een verdragh van vrede of liever eerst van wapenstant in te gaen en besluiten, gelijk geschiede voor den tijdt van negen maenden, bestaende in vijftien verscheide punten, daer de voornaemste van waren: Te mogen by hunne Kommissi-vaerders of Kapers, op zee de Hollantsche Koopvaerdy-schepen bezoeken, en de goederen hunner vyanden, daer in bevonden, uit lichten, mits te betalen de behoorelijke vracht aen den Schipper. Dat op gene Koopvaerdy-schepen der onderdanen van dezen staet eenige andere volken zouden vermogen te vaeren, dan Neêrlanders, Fransen, Engelschen en Duitschen; te verstaen onder Duitschen, Zweden, Denen, Noorluiden, en voorts alle Duitsche volken: wierden daer andere volken op bevonden, die zouden voor goeden prijze daer uit gelicht mogen worden; desgelijx Reizers, Koopluiden, gene onderdanen van dezen staet, nochte in soldye, nochte in dienst van 't schip.

Dan dit punt van het bezoeken der schepen, was ten hooghste, als zeer nadeligh, onsmakelijk by dezen staet; dies den Heere Admirael de Ruiter door hare Hoogh Mogende aenbevolen wiert, met gene Barbarische Roofsteden een verdragh te sluiten, dan met uitlating der bewuste bezoeking; gelijk de gedachte Heer de Ruiter, na zijne wederkomste t'*Alzier*, ten halven van Zomermaent, dit punt, van gene Neêrlantsche schepen te bezoeken, nochte gene koopmanschappen hunner vyanden, daer in gevonden, te mo-

mogen uitlichten, of, gelijk men zeit, vry schip vry goedt, den zestienden van Hoimaendt, bedong; doch was zulx evenwel, aengezien de voornaemsten der regering in 't lant waren, niet volkomelijk besloten; maer wel d'onderlinge onderhouding van wapenstant tot den zesten van Wijnmaent. Want geheel en al wilden die van *Alzier* in den beginne daer toe niet verstaen, met by brengen te mogen, wanneer zy zulx toestonden, hun schepen wel verbranden, en hun volk laten bedelen; invoegen eenige t'eenemael besloten die voorwaerde niet in te gaen, en zeiden liever eerlijk in den oorlogh te willen sneuvelen, dan te gaen bedelen. Na het treffen dezes verdraghs, vertrok de Heer de Ruiter en stelde t'*Alzier* tot Konsel van wegen dezen staet, eenen Andries van der Burgh, beneven eenen Schrijver. Het punt van vry schip vry goet, dat is, uit gene Neêrlantsche schepen de goederen, toebehorende vyanden der Turken, nochte reizers of koopluiden, die in Neêrlantsche schepen voeren, doch in vrede met den Turk niet stonden, te mogen lichten noch verbeurt te maken, maer ten tegendele alle goet gelei te geven, hadden d'onzẽ des jaers zestien hondert twalef alree voorhene met den Turkschen Keizer *Mustafa* bedongen; naer luidt van het drie en twintighste artijkel des onderlingen verdrags; desgelijx met die van *Alzier* des jaers zestien hondert twee en vijftigh, volgens het tweede artijkel.

Tot verrichting van 's lants zaken, en aflossing en verwisseling van Neêrlantsche slaven van dezen staet, quam weêr de Heer Admirael de Ruiter, des jaers zestien hondert vier en zestigh, den achtienden van Zomermaent, met 's lants vlote voor *Alzier*, doch vertrok vruchteloos, den 5. der volgende, met aflossing slechts van een en zestigh slaven van dezen staet voor een zekere zomme gelts, (behalven de genen, die zich zelfs met zwemmen aen boort van de Neêrlantsche Oorloghs-schepen in vryheit stelden) t'effens met vrymaking van den Neêrlantschen Konsel van der Burg en zijnen schryver, beneven drie alreets vrygekochte Neerlantsche slaven, tegen zeven en dertig Turken en Moren, op zee by Tromp genomen; tot voorkoming van diergelijke onheilen en honen, als ter zelfster tijdt den Engelschen Konsel waren overgekomen, die in de steen-karre als een paert moste trekken, tot zwymens toe, daer uit hy met ontallijke stok-slagen opgewekt, en met zijn geheel huisgezin in de gevangkenis aen zware ketenen geboeit gehouden wiert.

Dan alzo die van *Alzier* dagelix meer en meer onredelijke lasten quamen voor te stellen, als het lossen van vreemde slaven, tegen eenen prijs, na hun welgevallen ingestelt, en het verhogen van losgelt der Neerlantsche slaven, van wel hondert stukken van achten boven den eersten inkoop; t'effens hals-starrigh bleven van niet te willen nalaten het bezoeken der Neerlantsche schepen van dezen staet, wiert de verdere handeling afgebroken, en een brief aen den *Divan* of Hoge regering van *Alzier* gezonden, met bekentmaking van hunne onredelijkheit, en aenzegging van den oorlogh.

Vertrekt vruchteloos.

De Mahometanen van *Alzier*, die hier de meester spelen, en het grootste getal uitmaken, onderhouden met de Turken een zelfste geloof, doch hebben daer en boven ook eenige byzondere gevoelens, die ik hier zal ten tone stellen. Zy geloven, dat de geen, die den tijt van zeven, acht en negen maenden vast, verzekering van zijne zaligheit heeft, en niet buiten het Paradijs kan gesloten worden: dat de voornaemste Morabouts of Priesters door eenen geesten duivel bestiert worden, met wien zy door inblazinge raet leven: dat dwazen en zotten, Heiligen en Godts uitverkorenen zijn: dat de spijze en vruchten, die zy alle weken op de grafsteden brengen, der zielen tot voetsel dienen: dat indien 't geen, de kranken op de graf-steden der Morabouts brengen, door eenigh beest opgegeten wort, dat beest hunne ziekte aenstonts overërft: dat de hooft-pijn vermindert, indien het hooft van een Schaep of Geit, langs de vloer gerolt, en met voeten getreden wort: dat een vrouw, in barensnoot zittende, verlossen zal, indien

Godtsdienst.

een ai, dat de scholieren op een kleet geleit, al zingende omdragen door de beweginge en kracht des waters, dat de vrouwen in het voorby gaen daer op storten, gebroken wort: dat het niet geoorloft is, in Bloeimaent te kopen, en in huis door de deur te brengen, knooplook, en beezems; maer zo het eenige nootwendige dingen zijn, moeten door het dak geworpen worden: dat het een werk van barmhartigheit zy, den Morabouts toe te laten de vrouwen te verkrachten, ja, de zelve met de beesten gemeenschap te houden: dat de zonden, door het voeden en medelijden met beesten te hebben, met zich te scheren en te wassen, ook in de zee, vergeven worden: dat zonden tegen de natuur deughden zijn: dat de kleren met zijn eigen water vuil te maken, papier op d'aerde te smyten, d'*Alkoran* van het graeuw aengeraekt te worden, een groote zonde zy. Ten tijde des gebets *Sale*, een wint te laten, of zich te weêr te stellen, 't bloet uit een wonde, schoon heimelijk, te laten lopen, of te

(a *Gelijk des jaers* 1577. *gebeurde dat een Mulei Abdelummi, een den tempel door eenen Moor met een schicht doorstoken, niet spreken noch zig verroeren durfde, voor het gebedt Sala uit was.*

fniezen of rocchelen, de billen anders dan met de linker vinger te zuiveren, uit een kroes met een engen mont te drinken, zulx daer geluit uit komt, de kamers 's nachts te sluiten; d'aerde in het spelen met de bal, met de voeten te stoten; met een pen te schryven, (want zy schryven met een riet,) de slakken om t'eeten, uit het velt te nemen, (want die zijn by hen heiligh,) gelt aen te raken voor het morgen gebet; den *Alkoran* onder den gordel te houden; gedrukte boeken of gesnede of geschilderde afbeeldingen van menschen of dieven te hebben; Christenen of vrouwen in hun Mosken te laten; klokken te gebruiken, een gevangen Turk in mangeling tegen een gevangen Christen te lossen; de kinderen met roeden op de billen te slaen, (want zy slaen die onder de ballen van de voeten met een zweep,) wort by hen voor een laster en grote zonde gehouden. Zy geloven dat op hun eersten Paesch-nacht alle wateren een halve uure slapen, en de geen die tot die ruste kan komen, van God alle heil en voorspoet bekomt. Zy houde

houden hunne Morabouts in grote eere, met wien een ieder ook d'onveilighste wegen, in alle veiligheit kan doorreizen. Zy houden Sint Jan en andere Apostelen voor heiligen, maer beuzelen daer van op verscheide wijze. Het wort by hen voor onbehoorlijk gehouden, in een nieu huis of op reize te gaen, zonder een Schaep te slachten.

De Morabouts of Priesters, die volgens hunne wet altijts de baert, en 't hair des hooft ongeschoren hebben, zijn stadigh in kleding, gemeenelijk met een lange rok onder aen, en daer over een mantel, die hen ten halve lijve komt.

In d'andere punten van Gods-dienst is tusschen hen en andere Mahometanen, weinigh of geen verschil, gemerkt zy mede de wet van Mahometh op een zelve wyze onderhouden.

Het Lantschap van
BUGIE.

HEt lantschap van *Bugie*, eertijts een Koningrijk, (by de Moren, na zijne hooftstadt, *Bigeya* of *Bugeya* genoemt,) een der aen zee-gelege lantschappen des Koningrijks van *Alzier*, heeft in 't Westen het lantschap van *Alzier*, in 't Oosten dat van *Gigel* of *Gigeri*, (dan voor het veranderen der grens-palen door de Turken, was dit gewest het laeste en Oosterlijkste gedeelte, volgens Davity, van het *Cesarisch Mauritanie*, en vond zich bepaelt in 't Westen met het lantschap van *Alzier*, by de grens-palen der stadt *Tenez*, in 't Oosten door klein *Afrika*, aen de grensen der stadt *Kollo*) in 't Noorden de Middellantsche Zee, en in 't Zuiden *Biledulgerid* of *Numidie*.

Het gebiet der heerschappye van *Bugie*, toen het noch een byzonder Koningrijk was, strekte zich byna over de vijftigh mijlen na 't Zuiden, over 't geberghte, na de wildernissen van *Numidie*.

Dit gewest begreep eertijts, volgens Marmol, zijne hooftstadt, daer het gansch lant zijnen naem van bekomen heeft, de krijgs-vesting en het dorp van *Gigeri*, *Micila*, *Migana*, *Tezteza*, *Zamora*, *Nekauz*, de bergen van *Benijubar*, *Auraz* en *Abez*; maer, volgens Gramaye, *Gigeri*, *Mesile* of *Micile*, *Stefe*, of *Distefe*, *Nekaus*, *Kollo* en *Sukayda*. Dan heden is *Gigeri* tot een byzonder lantschap gemaekt, en *Sukayda* en *Kollo* den lantschappe van *Konstantine*, volgens Marmol, ingelijft, daar zy noch onder behoren. Zo dat heden dit lantschap gene andere plaetsen onder zich heeft, dan *Bugie*, *Micilé*, *Distefe*, en *Nekaus*, met de bergen van *Bugie*.

De stadt *Bugie*, by d'Arabers en Moren, volgens Marmol, *Bigeya* of *Bugeya* genaemt, en gehouden voor het aeloude *Thabraka*, en by anderen voor *Igilgilis*, of voor *Uzikarh*, of voor het *Saldé* van Ptolomeus, leit aen de Middellantsche zee, in het hangen of aen de zijde van eenen groten bergh, ontrent zeventien mijlen beoosten de stadt *Alzier*, en zeven bewesten *Gigeri*. *Stadt Bugie.*

Zy wort gezeit gebout te zijn door de Romeinen; leit omringt met zeer hoge en deftige oude muuren, en was ontrent des jaers vijftien hondert en twintigh wel bevolkt, verrijkt met een getal van acht duizent prachtigh gebouwde huizen, doch zou, indienze volbout was, wel vier en twintigh duizent kunnen begrijpen; want zy is boven mate lang. Voor de stadt leit een Zee-boesem of Baye, oulinx de *Numidische* Zee-boesem genaemt.

De straten zijn fraei en cierlijk geroit, doch lopen, van wegen het geberghte, op en neerwaert, 't welk zeer moeielijk is voor de genen, die de straten veel moeten betreden. Men heeft

heeft 'er verscheide Meskiten of Kerken, en vele Collegi-huizen, desgelijx Kloosters, Herbergen en Gasthuizen, na 's lants wijze opgerecht. Daer is een schone en ruime merkt, en staet aen d'eene zijde, by den top des bergs, een sterk Kasteel, gesterkt met brave muuren, en verciert van binnen met merkwaerdige letteren en schilderyen, zeer konstelijk op pleister en houtwerk gesneden, die geoordeelt worden, meer gekost te hebben, dan het werk zelf.

Beoosten de stadt valt de reviere *Huet el Quibir*, dat grote reviere gezeit is, in Zee.

Micile. De stadt *Micile* of *Mesile*, gelijk eenigen dezelve noemen, leit op de grenzen dezes lantschaps en dat van *Numidie*, ontrent dertigh mijlen te lande in, omringt gelijkzaem met den bergh van *La Abez*.

De stadt *Stefe*, en volgens Gramaye, *Distefe*, of liever *Distese*, maer rechter *Tezteze*, volgens Marmol, (gehouden voor het *Apsar* van Ptolomeus,) leit vijftien mijlen te lande in, bezuiden de stadt *Bugie*, op een vermakelijke vlakte, welke strekt van *Bugie* tot aen de bergen van *La Abez*. Zy leit omringt met vierkante gehouwe stenen, van eene onmetelijke grote, wiert voorhenen door d'Arabers verdelght, doch is daer na weêr met een getal van drie hondert huisgezinnen bevolkt.

Nekaus. *Nekaus*, eertijts *Vaga* genaemt, een der vermakelijkste steden van *Barbarye*; is gesticht aen den oever van een reviere, zeventien mijlen van de zee, en twaelf van *Tezteze*, aen de grenzen van *Numidie*. Zy leit omringt met weêrbare muuren, en pronkte voorhenen met prachtige Bad-stoven, Gasthuizen, (daer in alle vreemdelingen, die deur de stadt trokken, gehuisvest wierden,) hoge Scholen, Paleizen en Kerken. Ieder huis, hoewel niet hoger dan eene verdieping, heeft een tuin, beplant met Wijn-stokken, Damast-rozen, Mirthus, Jasminen, en allerlei bloemen en kruiden.

Het lantschap van *Bugie* leit byna geheel en rontom met bergen bestuuwt, die *Zarara* genaemt worden, dan de voornaemste voert den naem van *Beni-jubar*, gelegen vijf mijlen van de stadt *Bugie*, lang zes, en breet drie grote mijlen. Wat belangt al deze bergen des lantschaps van *Bugie*, te zamen genomen, die strekken zich langs den zeekant tot dertigh mijlen verre, en hebben op eenigen plaetsen in de brete zes, en op andere zeven mijlen.

De lantstreke, ontrent de stadt *Bugie*, is schrael en onbequaem tot den koren-oogst; doch brengt treffelijke vruchten voort, in de tuinen, rontom de stadt gelegen. Om en by de stadt *Nekauz* leggen grote Koorn-rijke vlakke Landouwen, en aen de reviere staet een ongeloofelijk getal van Note en Vygebomen, welker vygen voor de beste gehouden worden.

De bergen geven weinigh korens, maer overvloet van gerst, noten en vygen. Vlasch en hennip groeit 'er overvloedelijk, daer veel, doch grof doek van gemaekt wort. Deze bergen besluiten in hunnen boesem ook Yzer-mynen. Al het geberghte van *Bugie* is zeer bosch-rijk en voet meenighte van Meerkatten en Luiperts. d'Inwoonders houden ook een groot getal van Paerden, Ossen en Geiten.

De vrouwen van *Nekaus* zijn schoon van leest en blank van verruwe, met zwart en blinkend hair, ter oorzake zy haer veel in de bad-stoven laten vinden en in huis houden. d'Inwoonders van *Micile* zijn plompe groverts, en boven maten boersch van zeden; dan stouthertigh in het stuk van wrake te nemen, en zich tegen d'Arabers te beschermen; desgelijx vallen de Bergh-luiden overgeven stout en strijtbaer.

Zijn minzaem van omgang, zeer genegen tot kortswyligheit, en boven al tot allerlei speel-tuigen. Die van *Nekaus* zijn eerbaer van gelaet, milt, vriend-houdende, en zindelijk en net in kledinge. Ieder bergh is bevolkt met een byzonderen stam; maer hun wijze van leven is een en dezelve.

Die van de stadt *Bugie* en *Nekaus* hebben hunne Collegien of Hoge scholen, daer de jeught in Mahomeths wet en in de Wijs-begeerte geoefent wort, met verschaffing van kost

kost en kleren op 's stadts onkosten. d'Inwoonders van *Micile* zijn alle Ambachts-luiden of Lant-bouwers.

De Bergh-luiden dragen, volgens een oude gewoonte, een zwart kruize aen de wange, en een ander in de palm van de hant; 't welk allereerst zijnen oorsprong uit deze landen genomen heeft, wanneer zy den Gotthen onderworpen waeren, die van de Christenen gene schattinge wilden eischen: waer over een iegelijk, om schatvry te zijn, zich Christen noemde, des zy al den Christenen, tot onderscheit van anderen, dit teken van den kruize opleiden te voeren: een ding, dat de nakomelingen tot noch toe onderhouden, schoon Moren geworden, en de reden hen daer van onbewust is.

De rijkdom der Inwoonders bestaet in hun vee, gewassen, en in doek, geweven van vlasch of hennip. De Berghluiden gebruiken tot hun munte zekere stukken yzers, van een half pont zwaer; doch slaen ook zekere kleine stukjes zilver, tot de zwaerte van vier granen.

Onder den val des Roomschen Rijks, verdreven de Gotthen de Romeinen uit deze landen, en maekten zich meester, onder andere plaetsen, van de stadt *Bugie*, daer zy den Koninglijken Rijx-stoel planten, onder hunnen Koning *Abni*, die ontrent des jaers zeven hondert twee en zestig door de Sarracenen verdreven wierden. Ontrent hondert jaren daer na gaf Jozef, d'eerste Koning van *Marok*, het Koningrijk en Kasteel van *Bugie*, door hem verovert, aen eenen *Hucha-Urmeni*, eenen nakomeling der Sarracenen, en t'effens aen zijne nakomelingen, schatvry te bestieren; die evenwel, gelijkze uit *Tunis* door d'Arabers verdreven quamen, dien van *Tunis* naderhant gehoorzaemheit en vriendschap bewezen.

Maer sedert twee hondert en zestigh jaren herwaert is het Koningloos geweest, en raekte allereerst als een onderhorigh lantschap onder het Koningrijk van *Telensin*, daer het onder bleef tot aen de regering van *Abuferiz*, Koning van *Tunis*, die, met den Koning van *Telensin* zich schatbaer te maken, *Bugie* zich onderworp, gevende het eenen van zijne zonen, *Habduli Haziz*, met den tytel van Koning te bestieren: onder wiens geslacht het bleef, tot ter tijdt Graef Peter van Navarre, door bevel van Koning Ferdinand, des jaers vijftien hondert en tien, met een sterk krijgs-heir dat voor den Spanjert veroverde, die, na de verovering, het oud Kasteel deed vermaken, en twee andere nieuwe by de haven aen strant opwerpen. *Barberoussa* ziende zijne aenslagen, door deze stadt, grotelix verhindert, komt des jaers vijftien hondert twalef, op verzoek van den verdreven Koning, met twalef wel gemande galeien, en eenen bystant van drie duizent Moren, door den Koning uit het geberghte aengevoert, voor de stadt; doch, na het baren van groot gewelt, den tijdt van acht dagen, met grof geschut op het kasteel, brak, moedeloos geworden door een wonde, in zijnen linker arm, van een musket-kogel, van 't belegh op, en trok na *Tunis*, en de Koning na het geberghte. Geweldigh verdroot dit *Barberoussa*, het werk, by na volvoert, dus schandelijk verlaten te hebben; dies hy, genezen van zijn wonde, des jaers vijftien hondert en veertien, in den zomer, het belegh quam hervatten, en het kasteel, na veel schietens met geschut, daer door de toorn quam neêr te storten, innam, zulx de bezettelingen benootzaekt waren na de stadt hun hertret te nemen. Aenstonts begeeft hy zich tot het bestormen van 't ander kasteel, en zou dat buiten twijfel bemachtight hebben, (schoon in den eersten aenval hondert Turken en zo vele Moren bleven,) was niet Martijn de Reuteria met vijf schepen en een tamelijk getal van Krijgs-knechten, in de haven tot bystant gekomen, waer over *Barberoussa* gedwongen wiert weêr na *Gigeri* te wijken. Keizer Karel de vijfde ziende van hoe groot een belang het was, deze plaets, waer mede hy *Alzier* kon dwingen, te behouden, deed op den bergh, die over de stadt hangt, tot meerder bescherming een toorn en kasteel op-

werpen. Endelijk zijn die van *Alzier*, na veel vruchteloze aenſlagen, daer af meeſter geworden, des jaers vijftien hondert vijf en vijftigh, door beleit van den *Baſſa Sala*, die met drie duizent Turken, en dertigh duizent Moren, te lande op twee plaetſen beide kaſtelen belegerde, en te water met eenige ſchepen bezet hield. Eerſt kreegh hy het aen zee-gelegen kaſteel in, met neêrmatſing van byna al de bezettelingen en het ſlopen der veſten; eindelijk ook het kaſteel, door den Keizer op den bergh opgeworpen; zulx de Steêhouder, Alonſo de Peralta, met eenigen zich na de ſtadt moſte begeven. Deze, in acht nemende, de zwakheit der ſtadt, en het klein getal zijns volks, gaf de ſtadt op zekere voorwaerde over, en trok 'er uit met een getal van vier hondert uitgeleze Krijgs-knechten, naer Spanje, doch wiert daer over by den Koning met den zwaerde gerecht: ſedert is *Bugie* onder die van *Alzier* gebleven.

Het Lantſchap van

GIGERI *of* GIGEL.

Et aen zee-gelegen lantſchap van *Gigeri* of *Gigel*, alzoo, by Marmol, na zeker dorp *Gigeri* genaemt, leit onder de beſcherming van een ſterk kaſteel, dat al d'omgelegen plaetſen in dwang hout.

Dit dorp is gelegen aen de Middellantſche zee, ten halve wege tuſſchen *Alzier* en *Bugie*, ontrent vijftien mijlen van *Bugie*, en begrijpt ontrent vijf hondert ſlecht geboude huizen. Dicht by het dorp leit een oudt kaſteel, op een voordelige en byna onaenkomelijke plaetſe, namelijk op den top eenes berghs. Dit lantſchap ſtrekt tot aen de grenzen der woeſtyne van *Numidie*, en begrijpt den bergh *Auraz*, gelegen ontrent twintigh mijlen van *Bugie*, en vijftien van *Konſtantine*, hebbende in de lengte zeſtien mijlen of daer ontrent. Hy leit geſcheiden van d'andere bergen, en ſtrekt zich Zuidwaert tot aen de wilderniſſen van *Numidie*, en heeft Noortwaerts tot grens-palen de landouwen der ſteden *Meſile*, *Stefe*, *Nekauz* en *Konſtantine*. Zeker Schryver Prokopius gedenkt dezen bergh met den naem van *Aurazie*, en plaetſt den zelven tien daghreizens van *Karthago*.

De gront des lantſchaps van *Gigeri* is rou en ſchrael, en nergens toe bequaem dan om gerſt, vlaſch, en hennip overvloedelijk voort te brengen. De bergh *Auraz* heeft vele ſpring-bronnen, wier water zich door de vlakten in maniere van moeraſſen verſpreit, en daer na door de hitte der zonne in ſlijk verandert. Al de bergen dezes lantſchaps worden bewoont door verſcheide ſtrijdbare Arabiſche volken, die zulk eene ſchrik voor hunne Geburen hebben, dat zy niemant binnen hunne grenzen willen laten komen ofte hun lant bezichtigen. Het dorp *Gigeri* is zeer kooprijk, inzonderheit voorhenen, door den handel der Franſoizen, die aen hunnen oever huiden en waſch quamen halen.

d'Inwoonders voeren ook in kleen vaertuigh, na *Tunis*, noten en vygen, die zy daer in groten overvloet hebben. Zy geven aen den *Baſſa* of Onder-koning van *Alzier*, de tiende van al hun gewaſſen.

Des jaers 1514. veroverde *Barberouſſa* dit lantſchap, en deed zich noemen Koning van *Gigeri*. Des jaers zeſtien hondert vier en zeſtigh, in Slacht-maent, wierden de Franſoizen, midlerwijle zy zich met het maken en op-werpen eener ſterkte of krijgsveſting daer te lande zochten te veſtigen, door de Moren verſlagen, op de vlucht gedreven en te lande uitgejaegt; 't welk zich in dezer wijze toedroegh.

Onder het beſchanzen quam een Moorſche beſpieder, met beloften aen

p. 290

A. Groote Moske
B. De Toorn en ingang der Stadt
C. De Zee Poort
D. 3. Eylande die de gedaente van een Have maecke
E. Oude Grave
F. Moskes
G. Versche water Putte
H. De Ingang vande Groote Have
I. t Fort door de Franse opgeworpen tot bescherming der Stadt
K. Kleyne Have

F
I
E
K
B
L
A
C
D

aen de Fransoizen, van al de gelegentheden des Moorschen heirs, aen een gewaenden Fransman in de Turksche kleren te willen doen zien, die op dit besprek vijftien pistolen van den Hertogh van Beaufort ontfing; op wiens verslagh de Hertogh besloot de Barbaren met acht hondert man, (daer vijftigh van in een lage zouden leggen,) te bespringen. Dan de langheit des weghs deed hem van zijn voornemen veranderen. Midlerwijle kreeg de Hertogh van Beaufort van den Koning van Vrankrijk bevel t'zee te gaen, doch bleef echter op het gerucht van dat de Moren zich wapenden om hem te bespringen, en den uitslagh te verwachten, te lande; maer na eenigh wachten eindelijk in zee gesteken, nam hy twee Turksche schepen, die lijftocht aen de Barbaren brachten.

De Moren hier en tusschen zaten niet ledigh nochte stil, maer hadden midlerwijle zich met zwaer geschut, daer vier en veertigh ponders onder waren, voorzien, en daer mede een van de Torens by Morabout door het geduurigh los-branden ter neêr gevelt, met een neerlaegh van veel Fransche krijgs-knechten, die onder de zelve doot bleven. Wanneer eenige verbaestheit onder de Fransche krijgsbezetting ontstont, uit vreze van door deze opening by de Barbaren besprongen te worden, wiert de Heer Fretoy met de Fransche ruitery uitgezonden, om, zo des doenlijk viele, de Barbaren te doen wijken; 't welk hen ook zou gelukt hebben, had niet een ander Overste met het voet-volk in een omwegh te lang achter gebleven; waer door de Moren, verwittight van het klein getal der Fransoizen, hen in 't kort op de vlucht, en onder het geschut van de Morabout dreven, daerze met het lossen uit hun grof geschut, de Fransche omwalling deden schudden, en zulk eenen schrik onder den Fransman brachten, datze alle op de vlucht staken, zonder te willen luisteren na het ernstigh vermaen van den Heer Gardagne, om stant te houden. Dan aengezien al de krijgsknechten en Opper-hoofden, de plaets oordeelden onhoubaer te zijn, en eenighzins kuntschap hadden van het raet-slot, laestmael in den Krijgsraet genomen, zo wiert eindelijk met gemeen goetvinden besloten *Gigeri* te verlaten, en t'effens met al het krijgsvolk en tilbare goederen, in vier schepen gepakt, over te steken; niet tegenstaende de Ridder en Krijgsbou-meester Klerullen by brieve den Koning de houbaerheit der plaetse overgeschreven hadden.

Maer dit inschepen kon in zulk een stilte nochte spoet niet toegaen, of verscheide Fransche Krijgs-knechten wierden van de Moren gevangen, en niemant behouden, dan die eenige goede vrienden by stuk hadden. Men had ontrent vier hondert mannen, om niet bevreest te schynen, tot een achterhoede gestelt, die meest door de Barbaren, des door eenen overloper verwittight, gevangen of doot geslagen en nevens de zieken verbrant wierden. De buit, by de Moren bekomen, bestont onder ander in zes en dertigh brave stukken geschuts, met de wapenen van Vrankrijk, en in veel ander wapen-tuigh. Dan een noch groter onheil volgde op het voorgaende; want in het oversteken van *Gigeri* na *Toulon*, zonk zeven mijlen van *Toulon*, het schip de Mane, dat oudt en overladen was, met tien krijgs-benden ruitery.

Het Lantſchap van

KONSTANTINE.

Grens-palen. Et aen zee-gelegen lantſchap van *Konſtantine*, alzo na zijne hooftſtadt genaemt, beſlaet, volgens Marmol, de lantſtreke, welke by d'Ouden *Nieu Numidie* geheten wort. Het begreep voorhenen de Steden *Konſtantine*, *Mele*, *Tefas*, *Urbs*, *Ham Samit* en *Beldelhuneb*, de bergen en heuvelen van *Konſtantine* en *Bone*; maer heden 's daeghs maekt *Bone* een byzonder lantſchap, en begrijpt de ſtadt *Beldelhuneb*, de bergen van *Bone*, en het eilant van *Tabarka* en de ſtadt *Mela*.

De Grens-palen dezes lantſchaps zijn de vliet *Magior* en *Guadilbarbar*, die een ſcheit-pael tuſſchen dit lantſchap en het Koningrijk van *Tunis* is. Hooftſtadt Konſtantine. De Hooftſtadt, heden *Konſtantine* genoemt, of na den ſtichter of na den herſteller, voerde eertijts, volgens Strabo en Mela, den naem van *Cirta* van *Numidie*, en *Cirta* van *Iulia*, en had tot Stichter *Mikipſa*, Koning van *Numidie*, of liever de Romeinen, zo Gramaye wil, om hare aeloude prachtige gebouwen, na de Roomſche wijze geſticht. Marmol wil deze ſtadt gehouden hebben voor 't *Kulkua*, een volk-planting van *Numidie*, en zeidt dat de Moren dezelve *Kuſuntina* noemen.

Zy leit aen de Zuid-zijde van eenen zeer hogen bergh, of aen den ruch, volgens Gramaye, van zeer hoge bergen, en is omringt met ſteile klippen, onder welke klippen, en binnen der zelver omtrek, de reviere *Sugeſmart* vloeit, zo dat zy, met de klippen aen weder zijde, in plaetſe van een gracht, voor *Konſtantine* dienſt. Zy is aen d'andere zijde geſterkt met zeer hoge muuren van zwarten vierkanten gehouwen ſteen, daer by de voordeligheit der plaetſe de ſtadt noch ſterker maekt; alzo ſlechts twee ſmalle wegen langs den bergh na de ſtadt lopen, d'een in 't Ooſten en d'ander in 't Weſten. Zy begrijpt ontrent tien duizent huizen, heeft vele wel geroide ſtraten, daer in ieder ambacht en nering zijn byzondere wijk heeft. Aen de Noord-zijde leit een kaſteel, en buiten de ſtadt zietmen veel oude gebouwen, en meenighte van puin-hopen, tekenen van hare voorige grootsheit; desgelijx een halve mijle buiten de ſtadt, een triumf-boge, na de Roomſche wijze gebout. Van de ſtadt gaetmen na de reviere, langs zekere trappen, in de rotſen gehouwen. Dicht by de reviere is een gewelf, gehouwen op een zelve wijze; zo dat het dak, kolommen en vloer, al uit een zelfſte ſtuk beſtaet: en is een bequame plaets voor de vrouwen, om hun linnen en laken-goet te waſſchen. Drie ſteenworp van de ſtadt is een bron of bad met warm water, en meer na 't Ooſten ſtaet by een bron met friſch water, een gebou van marmer, verciert met verſcheide uitgehouwe beelden. De gemene man beelt zich in dat voorhene dit gebou een hoge ſchole geweeſt zy, en de meeſter en ſcholieren om hunne ondeugt in dit marmer en deze beelden verandert of herſchept zijn.

By de ſtadt *Konſtantine* plaetſt Sanut de ſtadt *Chollo*, eertijts *Kullu*, en heden by zommigen *Alkol*, en by anderen *Kol* en *Kollo* genaemt. Zy ſtont eertijts onder het lantſchap van *Bugie*, en is geſticht door de Romeinen aen de Middellantſche zee, aen den voet van een zeer hogen bergh, maer open en zonder muren. *Kollo* heeft een kaſteel, geſticht op een ſteenrots, naby gelegen, en een veilige

lige

lige rede voor de schepen, voorhenen zedert vele jaren by de Genuesen en Fransen bevaren, om den Koophandel.

De stadt *Sukaiçada*, voorhene mede onder *Bugie* horende, is ontrent dertigh mijlen van de stadt *Konstantine* gelegen. Zy heeft mede een kooprijke haven, van waer een bestrate wegh loopt, anderhalve mijle verre. De stadt *Mela* stont eertijts mede onder dit lantschap; maer heden onder dat van *Bone*.

Vijf of zes mijlen van *Konstantine*, na de zijde van de kaep van *Gigeri*, leit een dorp *Estore* genaemt, vermaert door zijne aeloutheit: heeft een kleine doch veilige haven.

Wat belangt de bergen van *Konstantine*, die zijn in groten getale, en bedekken de gansche kuste van 't Noorden na 't Westen, na 't Oosten, tot dicht by de stadt van *Konstantine*: want zy beginnen op de grenzen der bergen van *Bugie*, en strekken langs de Middellantsche zee tot aen de bergen van *Bone*, een streke van ontrent dertigh mijlen: en schoon zy zo na aen *Bone* komen, zo horenze evenwel onder *Konstantine*. Men heeft ook beoosten de bergen van *Bone*, de heuvelen van *Konstantine*, strekkende zich van 't Westen na 't Oosten, ontrent twintigh mijlen verre, te weten, van de grenzen van *Bone* tot aen *Begge*, en in de brete tot zeven of acht mijlen. Daer zijn in dit lantschap vele puin-hopen van Steden en Kastelen, door de Romeinen gesticht.

De heuvelen van *Konstantine* hebben vele Spring-bronnen, daer uit vele water-rijke revieren ontstaen, die over de vlakten, tusschen deze heuvelen, en de middellantsche Zee gelegen, haren loop hebben.

De lantstreke ontrent de stadt *Konstantine*, zegent den Lantman zijnen Koren-oogst dertigh werf. Al de bergen van *Konstantine* zijn desgelijx overvloedelijk verzien, ter oorzake de landouwen, tusschen deze bergen en de vlakte, zeer vruchtbaer zijn, en meenighte van olyven, vygen en andere vruchten voortbrengen. De heuvelen, door de moetwil der Arabers, leggen onbewoont, uitgezeit een klein gedeelte, bebout door zekere volken, die zich tegen d'Arabers beschermen. In den voorzeiden bron of bad met warm water, na by de stadt, 't welk zich tusschen de steen-rotzen verspreit, is een grote meenighte van Slekken, welke by het onnozel vrouvolk voor duivelen of boze geesten uitgekreten worden: en wanneer iemant in een koortze of eenige andere ziekte komt te vallen, zo wort d'oorzaek daer van op deze Slekken geleght. Het eenighste genees-middel dat zy geloven daer tegen te kunnen gebruiken, is een witte Hen te doden, en dezelve, met de voeten in een schotel, plechtelijk met een waschkeersse na het bad te brengen en daer te laten; doch worden wel haest door den een of anderen wegh genomen en in hun eigen keuken gebracht.

d'Inwoonders der stadt *Konstantine* zijn rijk, hovaerdigh en plomperts; maer dapper en strijdt-baer; die van *Kollo* vriendelijk van omgang, milt en zeer geneigt tot den koop-handel en kunsten. De bergen tusschen de stadt *Konstantine* en *Kollo*, worden bewoont by zeer strijtbare luiden. Deze berghluiden zijn veel heuscher van zeden, dan die van *Bugie*, en leggen zich op verscheide kunsten en hant-werken; maer voeten tegen elkandren grote oorlogen om hunne vrouwen, die dikwils van den eenen bergh tot den anderen overlopen, om verandering van man-volk te hebben. Wijders, men heeft 'er gene geletterde luiden. *Zeden der Inwoonders.*

Die van de bergen verschaffen aen de gebuur-steden, als *Konstantine*, *Gigeri*, en zelfs aen d'Arabers, hun vruchten. Men heeft 'er alle weken een merkt, daer vele Koop-luiden van *Konstantine* en *Kollo* komen. Die van de bergen kunnen veertigh duizent vechters te velde brengen, daer onder vier duizent ruiters.

Het gansch lantschap wort bestiert door eenen lantvooght, die zijn verblijf in de hoofdstadt *Konstantine* heeft; uitgezeit de bergen, die vry van alle schattingen zijn. *Bestiering.*

Het Lantschap van Konstantine is onder de Mahometanen door Konin-

gen bestiert geworden, tot aen het jaer veertien hondert en twintigh, als wanneer het begon onder die van *Tunis* te komen. De Koningen van *Tunis* waren gewoon dit lantschap aen hunnen eerst geboornen zoon in bestiering te geven; maer eindelijk wiert een hunner gedwongen, door het wanhebbelijk leven van drie zijner zonen, die hy den eenen na den anderen daer over stelde, door eenen Stadthouder te doen bestieren. Des jaers vijftien hondert en twintigh, na dat *Cheridim Barberoussa* de stadt van *Kollo* verovert had, gaven die van *Konstantine*, ziende zich daer door hunnen handel afgesneden, in handen van *Barberoussa* over, zonder naderhant oit weêr onder die van *Tunis* te komen.

Het Lantschap van

B O N E.

Grens-palen. BOne, eertijts by Plinius en Ptolomeus, tot onderscheit van het *Diarrython Hippon*, het Koninglijk *Hippon*, en by d'Inwoonders in de Moorsche tale *Bederna* genaemt, is heden een der aen zee-gelege heerschappyen des Koningrijks van *Alzier*, (daer het te voren onder het lant van *Konstantine* begrepen lagh,) en maekt een byzonder lantschap met zijne Bergen, die het ten Westen en Zuiden heeft leggen; maer Oostwaerts verscheide heuvelen, die ontrent twintigh mijlen van 't Oosten na 't Westen strekken, te weten van *Bone* tot aen *Begge*, en in de brete tot acht mijlen.

Stadt Bone. De stadt *Bone*, vermaert door het Bisdom van Augustijn, wort gezeit by de Romeinen gesticht te zijn, op scherpe en zeer hoge klippen, aen de middellantsche Zee, of liever by zeker lantstreke of by zeker bevaerbaer meir, daer Plinius den Dolfijn in stelt, die zo tochtigh na menschen was. Binnen en buiten de stadt zijn vele putten en spring-bronnen. Sanut en Jan de Leeu willen dat de stadt *Bone* heden verwoest en volkloos leit, en een andere stadt, genaemt *Beldelhuneb* of *BeledelUgneb*, (dat stadt van *Iujuben* gezeit is, ter oorzake van den groten overvloet dezer vruchten, die daer te bekomen zijn,) uit de puin-hopen van *Bone* gesticht zy; daer nochtans Marmol, een geloof-waerdigh Schryver, bevestigt dat de stadt, welke de volken van *Europe Bone* noemen, by de Moren den naem van *BeledelUgneb* bekomen hebbe; zo dat hy *Bone* een en de zelve stadt met *BeledelUgneb* maekt, niet tegenstaende de Leeu en Sanut deze laeste een halve mijle van *Bone* stellen. En in 'er daet is 't een en de zelve stadt.

De stadt is klein, en de straten zeer eng, zo dat zy niets van hare vorige schoonheit nochte oude heerlijkheit, daer zy ten tijde van den Oudvader Augustijn mede pronkte, schijnt behouden te hebben: want zy is verscheiden reizen door de Wenden en Sarraçenen verwoest, die haer na een knellend belegh ten zelfsten jare veroverden, wanneer Augustijn aldaer des jaers vier hondert en veertigh dezer werelt overleed.

Een klein vierendeel mijls Zuidwaerts van de stadt, leit een merkwaerdige vlakte, daer gezeit worden noch ten huidigen dage de kentekenen des Kloosters te staen, dat d'Outvader Augustijn aldaer doen stichten had. Naer uitwijzing des grontslags der kerke, wort geoordeelt dat zy ontrent hondert schreden in de lengte en dertigh in de brete heeft gehad. Naby de puin-hopen dezes gebous is een zeer schone en grote spring-bron, dien de Moren dier plaetse

plaetſe noch ten huidigen dage met den naem van Sint Auguſtijn noemen.

Beooſten de ſtadt *Bone* leit een Fort of Veſting, geſticht door de Koningen van *Tunis*, daer de Lantvooght zijn verblijf heeft. Het is geſterkt met hechte en eenige vierkante torens, en wel verzien van grof geſchut, zo wel om d'inkomſten van d'Arabers ten platten lande in te vorderen, als deze volken in toom te houden. Die van *Alzier* houden gewonelijk daer eenen *Aga*, en twee hondert Janitzers in bezetting.

Mele of *Mile*, eertijts genoemt *Tenare*, ſtaet mede onder de ſteden dezes aen zee-gelegen lantſchaps, daer onder zy zedert een wijle gebracht is, in ſtede zy te voren onder *Konſtantine* hoorde, drie kleine mijlen alleen dezelve gelegen. Zy leit omringt met zeer oude muuren, en begreep voorhene drie duizent huizen, doch is heden zeer ſlecht bewoont. In het midden der ſtadt is een ſpring-bron, tot groot gerijf der Stedelingen. *Tabarka*, een aen zee-gelegen plaets des lantſchaps van *Bone*, is vermaert door de krael-viſſchery, welke dicht daer by gedaen wort. Recht tegen over deze plaets leit een eilant, mede *Tabarka* genoemt, ontrent anderhalve mijle van 't vaſt lant. Tuſſchen dit eilant en het vaſt lant is een bequame haven.

Wat belangt de goet- en vruchtbaerheit des aertrijks dezes lantſchaps, of van dat, ontrent de ſtadt *Bone*, die is zo groot niet, dat het daerom den naem van *Bone*, dat is goet gezeit, zou bekomen hebben, gelijk eenigen willen. Buiten de ſtadt *Bone* evenwel leggen fraeie graen-rijke landouwen, en zy zelve in de ſchaduwe van Jujube-bomen, welker vruchten d'Inwoonders 's zomers drogen, om 's winters t'eeten. Daer groeien ook meenighten van vygen en meloenen, en by de ſtadt *Mele* appelen, peeren, en zeer vele andere vruchten; maer boven al is dezelantſtreke rijk van granen, en niet minder van Vee, dan het lant, om en by *Bone* gelegen, daer een groot getal van Oſſen, Koeien en Schapen, by d'Arabers genaemt *Medez*, gevoet wort, die niet alleen de ſtadt *Bone*, maer ook die van *Tunis* en het eilant *Zerbes*, van melk en boter verzorgen.

De bergen leggen volk-loos, ter oorzake van d'Arabers, uitgezeit een klein gedeelte, bebout by zekere volken, die een vruchtbare landou bewonen, in weerwil van d'Arabers. Op deze bergen zijn vele Spring-bronnen, daer uit eenige revieren haren oorſprong nemen, die door de vlakte vloeien, gelegen tuſſchen de heuvelen en Middellantſche zee. De Zeekuſt geeft veel korael, dat in 't water tuſſchen de rotzen groeit. Daer is witte, rode en zwarte.

De ſtadt *Bone* heeft een wijle onder de beſtiering van zijne *Xeques*, en byzondere Heeren geſtaen; tot dat de Koningen van *Tunis* door hare bekomen macht dezelve temden, doende, om haer in toom te houden, een ſterk kaſteel aen d'Ooſt-zijde ſtichten. *Beſtiering.* *Aruch Barberouſſa*, eindelijk, quam des jaers vijftien hondert en twintigh, met twee en twintigh Galeien of Schepen in hare haven en reviere, en dwong de Stedelingen hem t'erkennen, en vervolgens voortaen onder de wet der Koningen van *Alzier* te buigen. Behalven eenige weinigh jaren, dat zy noch onder gehoorzaemheit des Konings van *Tunis* en der Spanjerts ſtont, te weten na dat Keizer Karel, de vijfde, zich des jaers vijftien hondert vijf en dertigh daer meeſter van gemaekt had. Doch wiert daer na by die van *Alzier* herwonnen, en is zedert tot op dezen dagh daer onder gebleven.

Krijgs-Vesting van Vrankrijk.

Peter Davity Estats Turc en Afrique.

Ontrent zes mijlen Oostwaerts van *Bone*, leit tusschen het Koningrijk van *Alzier* en *Tunis*, en tusschen de Zwarte en Rozen Kaep, een Krijgs-vesting, by de Fransen, onder wien zy hoort, *Bastion de France* genoemt, dat is krijgs-vesting van Vrankrijk. Wel eer stont by de kaep van Rosen, drie mijlen van dit kasteel, een ander gebouw, mede by de Fransen *Bastion de France* genoemt, gesticht des jaers vijftien hondert een en zestigh, door twee Marzilische Koop-luiden, doch was eigentlijk geen Krijgs-vesting; maer alleenlijk een spijker of pakhuis, boven plat, gebouwt aldaer met bewilliging van den Grooten Heer, tot een verblijf-plaets der Fransen, die korael in *Barbarye* vischten, en door dit middel allerhande Koopmanschappen, als granen, huiden, wasch en peerden, van daer vervoerden, aengezien zy daer met meerder vryheit en tot minder prijs de waren inkochten, dan op het eilant *Tabarka*, nochte geen Turken daer lagen om zulx te beletten.

Dan zedert vele jaren wiert dit gebouw, daer van de puin-hopen noch gezien worden, door de krijgs-macht van *Alzier* gesloopt, by voorval van een groten hongers-noot, ontstaen, zo de Moren voorgaven, door den uitvoer des korens, by de Fransen. Daer na wiert des jaers zestien hondert acht en twintigh, uit bevel des Konings, Louys de dertiende, de Heer van Argen, Stadthouder van *Narbone*, en Opperverst-bou-meester des Konings, derwaerts tot de her-opbouw der gesloopte sterkte gezonden, die al de stoffen, tot den opbouw van noden, met zich van *Marzilie* nam, en drie mijlen van d'oude plaets met grote naerstigheit deze sterkte deed afsteken. Dan naulix was het werk begonnen, of de Moren en Arabers quamen in zulk een groot getal in de wapenen, om het bouwen te beletten, dat hy gedwongen was den hertret te nemen, en zich in een half-opgeworpen sterkte, en voorts van daer te scheep te begeven. Eindelijk wiert dit werk, uit bevel des Konings, door zekeren Samson hervat, en veel groter begrepen dan te voren: dien de Koning daer tot Opper-hooft stelde, en na hem, vermoort op het eilant *Tabarka*, in 't jaer zestien hondert drie en dertigh, eenen ander.

Dit gebouw heeft twee grote hoven; het een, een vry hof, is gelegen na 't Noorden, daer de Koren-huizen en die van andere koopmanschappen zijn, met veel lage kamers, de verblijf-plaetsen der Bevelhebbers dezer sterkte. Het ander, dat noch veel ruimer is, leit aen een vlakke zantstrant, daer de Berken gewoonlijk aenkomen die kralen visschen. By dit hof staet een fraeie en grote Kapel, doorgaens overwelft, genaemt Sinte Catarine, daer de Fransen in preken, met kamers boven, voor de Kapellanen en Priesters. Voor is een Kerkhof, en een weinigh ter zijde, tusschen de kapel en de tuin, een zieken-huis, voor de zieke Krijgs-knechten en andere. Tusschen deze twee hoven, na 't Zuiden, staet een groot gebouw, geheel van steen, in 't vierkant gebouwt, welk eigentlijk de krijgs-vesting of sterkte is, met een plat dak, daer twee stene en drie metale stukken op geplant staen, bezet met een tamelijke Krijgs-bezetting.

He

Het Koningrijk van *Tunis.*

HEt Koningrijk van *Tunis*, (heden den groten Turk onderworpẽ,) begreep eertijts de landen van K*onstantine*, *Bugie*, *Tunis*, *Tripolis* in Barbarye en *Essab*, en by gevolgh, by na geheel klein oudt *Afrika*, beneven K*arthago*, en oudt *Numidie* en andere landen, welke zich over de hondert-en-twintigh mijlen langs de zee-kust strekten. Maer heden 's daeghs is het grootste gedeelte van *Bugie* en K*onstantine* den rijke van *Alzier*, door de wapenen, ingelijft, en *Tunis* van *Tripolis*, (dat door eenen byzonderen Turkschen Bassa bestiert wort,) desgelijks het lantschap van *Essab* van zijn lichaem afgescheurt; zo dat *Tunis* byna niets behouden heeft, dan dat oulinx onder zijn lantschap behoorde.

Het Koningrijk van *Tunis*, dan, genomen binnen deze enge grens-palen, kan zijn begin gestelt worden, aen de reviere van *Guadilbarbar*, eertijts *Tuska* genoemt, (welke een scheit-pael in 't Westen, tusschen dit Koningrijk en de landen van K*onstantine* is,) en tot grens-pael in 't Oosten, de reviere van K*aps* of K*apes*, ter plaetse, daer deze reviere een Meir maekt, het Meir der Melaetsen genoemt, en in de Middelantsche Zee stort, by haeren gelijknamigen golf of zee-boezem; daer ook aen dezelve het lant van *Tripolis* tot Grens-pael is, gelijk in 't Zuiden het hedendaeghze *Numidie*. *Peter Dan*, in zijne beschrijving van Barbarye, maekt het Koningrijk van *Tunis* in 't Westen belent met het koningrijk van *Alzier*, by *Tabarka* en B*one*, in 't Oosten met het lant van *Tripolis*; in dier voege dat *Tunis* het wijdste uitgestrekt leit in het zuiden, na het gewest van Negroslant, bezittende eigentlijk niet, dan eenige weinige plaetsen.

De revieren, die de landen dezes Koningrijks doorsnijden en bewateren, zijn drie onder andere, de *Guadilbarbar*, *Magrida*, *Megereda*, en K*aps* of K*apes*.

De reviere *Guadilbarbar*, of, gelijk *Sanuto* en *Mormol* die noemen, *Hued d' Ylbarbar*, neemt haeren oorsprong uit zekeren heuvel, een klein vierendeel mijls van de stadt *Urbs* of *Jorbus* gelegen, daer door zy in een witte stene gracht haren loop heeft, en den stedelingen in het omdraien der molens, door kracht van hare stromen, ten dienste is. Daer na vloeit zy zoo bochtigh en krom, dat de genen, die van *Tunis* na B*one* reizen, benootzaekt zijn vijf en twintighmael, met groot ongemak, (alzo daer geen schuiten nochte bruggen zijn,) de reviere over te waden. Eindelijk stort zy in de zee, by een verlate haven *Tabarka*, 7 mijl van de stadt *Bugie*. *Guadilbarbar.*

De *Magrida*, eertijts de reviere K*atade* genaemt, schijnt een tak van de reviere *Guadilbarbar* te zijn, die door het lant van *Choros* vloeit, en daerna in de middellantsche Zee stort, by een plaets *Marsa*. *Maguda.*

De reviere *Megerada*, of, zoo andere schrijven, *Maggiordekka*, eertijts B*agradag* genoemt, (aen wiens oever, volgens het schrijven van *Plinius*, *Gellius* en *Strabo*, ten tijde van den Roomschen Burgermeester *Attilius Regulus*, onder het oorlogh tegen die van K*arthago*, een slang van hondert en twintigh voeten gevonden, en van *Attilius* en het gansche heir met pijlen en werp-schichten gedoot wiert) krijght haeren oorsprong volgens *Sanut* uit zekeren bergh, die grenst aen het lant van *Zeb*, (*Ursala* by [a] anderen genoemt,) en schuurt dicht voor by de stadt *Tebesse*, en loopt noortwaerts op, tot dat zy haer water in de Middellantsche zee stort, by een plaets G*arelmeleh*, ontrent tien mijlen van de stadt *Tunis*. Ongemeen hoogh loopt deze reviere in den regentijdt op, zoo dat de reizers bywijlen drie dagen moeten vertoeven, *Megerada.*

[a] *Ananie.*

toeven, tot dat 't water verlopen of gevallen is, om de reviere t'overwaden; want daer zijn bruggen noch schuiten.

Reviere Kapis. De reviere Kaps of Kapis, of Kapes, by eenigen gehouden voor de reviere *Triton* der ouden, ontstaet volgens *Sanuto* en *Marmol* uit zekere woestijne, gelegen in 't zuiden by den berg *Vassalat*, en vloeit door zekere zandige vlakten, tot dat zy in de Middelantsche zee valt, by een stadt mede Kapes genaemt, welke haeren naem aen den nabygelegen zeeboesem mede deelt, ter plaetse, daer d'ouden de kleine *Syrtes* stellen. Het water dezer reviere wort gezeit zoo warm te zijn, dat het niet te drinken is, 't en zy men dat een uure laet staen koelen; dies d'aenzeegelege volken dat gewoonlijk daegs te voore scheppen, om 's anderen daeghs te drinken. Deze reviere maekt by de stadt *Elhama* een Meir der Leprosen, alzoo genoemt van wegen het gezont maken der Lazarisen, door middel van het drinken dezes waters.

Bergen. Daer leggen ook verscheide bergen in het Koningrijk van *Tunis*, als onder andere de bergen *Zogoan*, *Gueslet*, Benitefren en *Nufuse*: want in het zuiden is *Tunis* omringt met bergen en zeer vruchtrijke dalen; welke twee laetste, ontrent zeven mijlen van *Zerbi* en *Asfakus* leggen.

De bergh *Zogoan* is gelegen ontrent zes mijlen bezuiden *Tunis*. Op den kruin, in het hangen, en aen den voet dezes berghs worden noch heden vele puinhopen van oude kastelen gezien, gesticht door de Romeinen, als blijkt uit de latijnsche opschriften, in marmer gehouwen. Uit dezen bergh wiert het versch water ten tijde der Romeinen na Karthago door waterleidingen gebraght, welke noch heden haer vertonen.

De bergh *Gueslet*, gelegen ontrent drie mijlen van *Kairaoan*, vertoont mede noch eenige overblijffelen van oude Romeinsche gebouwen.

Gramaye verdeilt het Koningrijk van *Tunis* in zes aenzeegelege heerschappyen of lantvooghdyen, als de de heerschappye van *Utiques* of *Biserte*, *Kartago*, of *Goulette*, *Sousa*, *Afrika*, *Kapes* en *Tripolis*; en in drie binnennenlantsche, als in die van *Kayraoan*, *Beggie*, en de heerschappye, eensdeels gelegen in *Numidie*, eensdeels in *Libye*. Dan met de heerschappye van *Utiques* onder *Biserte*, en *Tripolis* tot eē byzonder Koningrijk, desgelijx *Urbs* en *Beggie*, tot twee byzondere heerschappyē te maken, en *Kapez* onder 't Koningrijk van *Tripolis* te brengen, kan 't Koningrijk van *Tunis* in vier aenzeegelege, en in vier binnenlantse heerschappye gevoeghelijk verdeilt worden, als daer zijn, d'aenzeegelege heerschappye van *Karthago* of *Goulette*, *Biserte*, *Souse* en *Africa*; en, binnenlantsche, *Kairaoan*, *Urbs Beggie*, en de lantstreke half *Numidisch* en half *Libysch*.

De Stadt TUNIS.

Gelegentheit. E stadt *Tunis*, by d'oude Grieken en Romeinen onder dien zelven naem bekent, gelijk haere driemijlige wijte van het aeloude *Karthago*, by *Titus Livius* aengemerkt, duidelijk te kennen geeft, staet met den naem van *Tynis* of *Tunis* by *Strabo* en *Plinius*, en met dien van *Themisse* by *Ptolomeus* gespelt, by wien eenigen qualık *Tenissum*, aen den *Numidischen* zee-boesem gelegen, voor deze plaetse verstaen, daerze ontrent dertigh mijlen van af gelegen is; gelijk de genen noch erger dolen, die *Tunis* en *Karthago* voor een en de zelve plaetse willen gehouden hebben. By d'Italianen wort zy *Tunisi* en *Tunis*; desgelijx by de Fransoisen, Neerduitschen, na den voorgang der Spanjerts en Italianen, *Tunes* en *Tunis*, en by d'Arabers, Turken en Moren *Tunus* geheten.

Zy is gelegen in eenen inwijk van zeker meir, *Goulette* genaemt, dat in 't Noorden voor de stadt leit, ontrent drie mijlen van het aeloude *Kartago*, en twee mijlen van de Middel-

del-

p.267

A . De Stadt Thunis .
B . Oude Poort van Carthdgo .
C . De Casteelen op de Golette .
D . Een Casteeltje met 12 stucken onder de Stadt .
E . Ruinen van't Oude Casteel van Carthago .
F . Vierkante Redouten .
G . Visschers hutjes tot de Visschery dienstich, die voor 13 a 15000 realen van achten verpacht wordt .
H . De Hutjes van de Boomsluyter .
I . De Boom ofte Passage nae de Stadt , die met een ophalend net gesllooten wordt .

C

dellantsche-zee, omringt in 't Zuiden met zeer hoge bergen: is byna van gestalte gelijk de stadt Uitrecht, behalve dat zy door gene reviere bevochtight wort, langwerpigh vierkant (het paleis daer buiten begrepen) en ontrent een kleine mijle in haren omtrek groot, hoewel *Gramaye* dezelve op drie, en andere op vijf Spaensche mijlen begroten. Zy is omringt met een muur van veertigh ellebogen hoogh, gesterkt met vele kleine wacht-torens, en had voor de laeste bestorming, die de Turken op dezelve deden, bolwerken, grachten, en krijgs-vestingen, maer wierden toen meest gesloopt, en heeft heden gene grachten.

Vijf hooft-poorten zijn'er, in de Moorsche of Arabische tale *Bab* genaemt, als *Bab Vasouque*, B*ab Karthago*, dat's de poorte van K*artago*, B*ab Elbaar*, B*ab Asseire*, B*ab Elmenar*, beneven eenige andere kleine poorten.

Men telde eertijts in deze stadt achtien voorname straten, daer vele kleine straten ter zijde afliepen, doch alle eng, zestien voorname koopmerkten, drie hondert en vijftien *Moskeen* of kerken, behalven de hooft-kerken, twalef Christen gebede-huizen in de voorsteden, acht Joodsche Synagogen, vier-en-twintigh kluizenaers kapellen, hondert en vijftigh bad-stoven, zes-en-tachtigh scholen, negen kollegien, welke haeren onderhout van de stadt hadden, vier-en-zestigh gast-huizen, voor reizers en vreemdelingen, en over de drie-duizent wolle laken en linne-winkels, van alle welke gebouwen de stadt heden meerendeels ontbloot is.

Daer zijn negen kerkers of gevangkenissen, daer de Christen slaven in opgesloten worden, B*agnes* of B*asios* in de Franktale genaemt, als de B*agne* van *Issouf Dey*, de *Bagne* van *Morat Bey*, de *Bagne* van den *Patroon*, die van *Soliman*, die van *Sidi Manet*, de B*agne* van den B*assa* of onderkoning van *Tripolis*, en eindelijk die van *Sigale*.

Onder de stadts-gebouwen, munt uit het paleis, daer de Bassa of Onderkoning zijn verblijf heeft, zijnde verrijkt met vier portalen, vele torens rontom, een open plaets of plein, schone lusthoven, galderyen, kamers, en zalen, alle zeer prachtigh gesticht; dan is boven al zeer prijswaerdigh, om de schat-kamer, daer de Koningen van *Tunis* weleer het wetboek van den leraer *Elmuaechidin*, of *Elmohadian* in bewaerden, uit wien zy roemden gesproten te zijn, achtende zulx tot roem, tot raetplegers over de geschillen hunner wet gebruikt te worden. Men ziet daer ook een kasteel of *Alkassave*, aen de west-zijde der stadt op een hooghte, als op een plaets van bescherming; desgelijx een grote *Moskē*, gesticht door Koning *Zacharias*, ter eere van eenen hunner Santen, genaemt *Ameth Benaros*, welk diende tot een vryburgh voor misdadigen, en was verciert met een zulken hogen toorn, dat hy na dien naem *Fez* voor den eersten van gansch Afrika gehouden wiert. Daer is een hof der Janitzers, een *Basar* of beurs der koopluiden, een wage en tol-huis. De andere vornaemste gebouwen, die de stadt eenigen luister geven, zijn de paleizen van den *Aga*, *Sidi la Fer*, van *Sidi Mahometh*, een Milaner, van *Sidi Jucep-Rais*, en van meer andere. *Paleis.*

De burger-huizen in de stadt en voorsteden, beliepen voorhene, volgens *Gramaye* en *Sanut*, ontrent ten getale van tien duizent; maer de Moren, uit Granade en Spanje verjaegt, en derwaerts gevlucht, hebben de stadt naderhant grotelix, met allerlei kunstenaers en hant-werken daer in te brengen, doen aen aengroeien: en is deze stadt, met hun komste in den Koningrijke van *Tunis*, zeer kooprijk en in alles byna een van onze beste steden van Europe gelijk geworden; daer zy te vore mangel van vele nootwendige kunstenaers had. Al de huizē waren voorhene met een cierlijke aengenaemheit na de bou-kunst gesticht, met allerlei beelt-werk van steen en pleister, en beschildert met velerley kleuren; de vloeren der kamers met zeer gladde en blinkende stenen geplaveit. *Huizen.*

plaveit; boven plat, gelijk ook noch, bequaem om zich daer op des zomers in de hitte te verkoelen; de meeste niet hoger dan een eenige verdieping; doch zijn heden flecht gebout, en hebben byna alle twee deuren, of poorten, een na de straet, en een na de keuken en andere achter-plaetsen; daer veeltijts tusschen beide een kleine wandel-plaets is, een gewonelijk vertrek voor de vrienden; die hen komen bezoeken.

Voorsteden. *Gram.* 8. *b.* 1. *H.* De stadt had wel eer, ontrent des jaers vijftien-hondert en twintigh, drie voorsteden; een buiten de poorte van *Bedsuuaika*, groot ontrent drie hondert huizent; een buiten de poorte *Bebelmanera*, van ontrent duizent huizen, beide bewoont by verscheiden hantwerk-luiden; en de derde buiten de poort van *BebelBacchar*, dat zee-poort gezeit is, ontrent een kleine vierendeelmijls van het meir *Goulette*, en begreep drie hondert lage en smalle huizen, derwaerts zich de Venetianen, Genuesen en andere Christenen begaven, om afzonderlijk buiten 't gewoel der Moren te zijn. Dan heden zijn'er flechts twee voorsteden, een na 't Westen en de zijde van *Biserte*, welke zeer schoon en groot is; en een andere, aen d' oost-zijde, na *Sousa*. Rontom buiten de stadt heeftmen de kerk-hoven der Turken, alle verrijkt met marmer-steen, en verciert met bloem-tuinen.

Water. De stadt van *Tunis* heeft gene putten, revieren nochte spring-bronnen met versch water, tot groot ongerijf der inwoonders; maer alleenlijk bakken, daer het regen water in bewaert wort, byna op een zelve wijze, gelijk hier t' Amsterdam: alleen is'er eene put, welke eenigzins smakelijk water geeft; doch wort met grote zorghvuldigheit voor den onderkoning alleen en zijn hof-gezin gehouden. Dan voor eenige jaren heeft eindelijk *Issouf Dey* of Koning *Issouf*, een bronne na *Tunis* van ontrent een mijle buiten de stadt doen leiden, door middel van een stene waterleiding, overslagen met grote gewelfselen en bogen, en, tot onderhout van dien, een rente van twee *Eskus* jaerlix gemaekt. In de voorsteden is een put met brak water, dat zekere luiden of slaven daer uit putten en na de stadt te koop voeren; en wort by hen dit brak water voor veel gezonder gehouden, dan het versch water in de regenbakken.

Het aertrijk of de gront des Koningrijks van *Tunis*, in 't algemein gesproken, is, volgens *Ananie*, eenigzins aen de west-zijde vruchtbaer, door het bevochtigen met de revieren; maer aen d'oost-zijde, daer gebrek van water is, van klein belang; hoewel, volgens *Peter Dan*, *Tunis* in het zuiden, daer het met bergen omringt leit, zeer vruchtrijke dalen bezit; maer in al d'andere lantstreken, inzonderheit na 't Westen, de gront zeer droogh en zandigh is, daer prachtige lust-hoven en paleizen des onderkonings zijn. Dan dicht aen de stadt is de gront, volgens, *Gramaye* en *Sanut*, zo droogh, dat hy geduurigh dient bevochtight te worden: dit mangel van water, t'effens met d'uitvallen der Arabers, daer die van *Tunis* voorhene grotelix plaghten mede gequelt te worden, maken het koorn te *Tunis* zeer dier, zulx de stedelingen benootzaekt zijn, in de voorsteden op akkers, met muuren omringt, te zaien, als een weinigh gerst en rogge, uit vreze voor d' Arabers, die d' inwoonders van tijdt tot tijdt in hunnen lantbon steuren. By ieder akker is by na een put gegraven, tot bevochtiging dezer dorstige landen, daer uit het water met zeker rat of wiel, door arbeit van een muil of kameel omgedraeit, geput en al het boven-lant door middel van zekere waterlopen nat gemaekt wort. Buiten de stadt leggen eenigen fraeie tuinen, beplant meer schone vruchtrijke bomen, doch in kleinen getale.

Daer groeien Oranje-appelen, limoenen, dadelen, en diergelijke vruchten, en op een grote mijle overal rontom de stadt olijven, die niet alleen den stedelingen, maer ook uitheemsche gewesten oli verschaffen. Van het hout der olijf-bomen worden kolen gebrant, door de grote schaersheit van ander hout. Veel roselaer is'er, en ander welriekend gebloe-

bloemte, voornamelijk op een plaets genaemt *Barbo*.

De bergh *Zagoan*, die zeer hoogh en kout is, geeft eenigh gerst en honigh; de bergh *Gueslet* veel appelen en Sint-jans-broot, desgelijx de *Benitefren* en *Nufuse* een weinigh gerst.

Het gewest des Koningrijks van *Tunis*, inzonderheit zijn geberghte, is zeer rijk van wilt gedierte, als leeuwen, wilde ossen en koeien, en boven al vogel-struizen en apen. Men heeft'er Kameleons, meenighte van Rheen, Hazen, Fezanten, desgelijx veel peerden en kamelen, beide voor een geringen prijs te bekomen.

De stadt *Tunis* is zeer volk-rijk van Moren, Turken, inzonderheit van Joden, desgelijk van slaven van verscheiden landaert, door de Korsaren of zee-rovers van *Tunis*, in de Middellantsche zee genomen, en opgebraght.

Daer bevinden zich zekere luiden in de stadt *Tunis*, die bloots hooft, en bloots voets gaen, altijts met stenen by zich, als uitzinnige menschen, en by de gemeente geëert, en als menschen van een zonderlinge heiligheit geacht, en op stads onkosten onderhouden worden.

Wat de kleding belangt; d'ambachts-luiden, priesters, koopluiden en leeraers gaen'er fatsoenelijk gekleet met tulbanden, na de Turksche wijze, op 't hooft, overdekt, of bewonden met een lange doek van linnen, doch worden by de hovelingen en krijgs-knechten van geen linnen doek gedragen. Desgelijx gaen de vrouwen zeer fatsoenelijk en fraei gekleet, en zijn cierlijk, (te weten, vrouwen van eenigh vermogen,) en kostelijk opgetoit, en hebben in het uitgaen over straet het aenzicht bedekt met zekere grote doek, die haer voor en over het aenzicht hangt, met noch een andere doek daer over hene, die zy *Setfari* noemen, waer door zy van verre zeer groote, ja eens zoo groote hoofden schijnen te hebben.

Zy scheppen groot vermaek in reuk-werken en andere ydelheden, daerze hunne meeste middelen in verspillen.

Het broot, dat in *Tunis* gegeten wort, is meest tarruwen-broot, hoewel het graeu zich van gersten-broot dient; is zeer goet, zonder evenwel de blom van de zemel gezuivert te zijn, doch wort wel bearbeit, en de deegh, in plaets van kneden met de handen of voeten, met stamperts geslagen. De koopluiden, Ambachtsluiden en byna al de stelingē van *Tunis* nuttigen voor hun gewoonelijk voetsel zekere dikke spijze, *Besis* genaemt, gemaekt van gersten meel met water, in vorm van een pap of bry, dat zy, geurigh gemaekt met boom-oli of limoen of oranje zap, ook raeu op eeten zonder te kauwen. Daer is zekere plaets of merkt in de stadt, daer niet verkocht wort, dan gerst, om deze bry daer van te maken. Dan behalve deze dagelixe spijze, met name *Bezis*, die by hen genuttight, en van meel en water gekookt, en met boom-oli of vleeschzop overgoten wort, eeten zy ook vleesch, doch meer lams-vleesch, dan dat van eenige andere beesten, inzonderheit in den lente-tijdt. By hen wort ook met grote smaek gegeten, zeker maeksel, *Lasis* genoemt, daer door iemant, de zwaerte van twee loot gegeten, aen 't lacchen, boerten en gekken valt, en zoo hongerigh wort, dat hy drie mannen kost zou kunnen eeten. Desgelijx wort daer door ook de lust tot byslapen wonderlijker wijze ontsteken. *Spijze.*

In *Tunis* heeftmen allerlei hantwerken, en voorhene veel laken-wevers, dat zeer vast en fijn was, naerdien dedradē vast en wel gedrait of gesponnen wierden, 't welk by de vrouwen op deze volgende wijze gedaen wiert. Zy zaten of stondē op een hoge plaets, of op de zolder, en lieten de spil door een venster of gat van de zolder nederdalen tot op een lager plaets, zoo dat het gewicht van de spil den draet zeer effen en gelijk maekte. Men heeft'er veel koop-luiden, drogisten, Aptekers, beeltsnijders, en meer andere hantwerken. *Erneringe.*

De volken van den bergh *Zagoan*, die in hun hutten leven, erneren zich met de byhoudery. Op de bergen, in

in het zuiden van *Tunis* gelegen, hebben zekere Moren hun verblijf in de *Douars*, of verplaets-bare dorpen, die uit hondert of twee hondert kleine hutten bestaen, daer zy mede, om altijts een versche weide voor hun vee te hebben, van plaets veranderen en omher zwerven.

Deze hutten staen in orde nevens elkandre geplaetst, met klene wegen tusschen beide, en een grote plaets of velt in't midden, daer de beesten ter weide gaen; doch staen de laetste of achterste zoo dicht aen elkandre gehecht, dat deze gelijk een muur aen de *Douär* of dorp van hutten verstrekken: welke *Douär* maer twee ingangen heeft, d'een voor het vee, en de ander voor de menschen, die des nachts, uit vreze voor de leeuwen en andere wilde beesten, met bomen en doornen toegesloten werden.

Inkomste. Men hout dat de Koning of Bassa van *Tunis*, van al zijne staten twee hondert duizent dukaten jaerlix trekt, en alleen de tollen, gestelt op d'olyven en lakenen, die wel eer uit *Tunis* na andere plaetsen vervoert wierden, ter zomme van veertigh duizent dukaten beliepen. Andere willen dat de Bassa de landen en tollen van den Turk, voor een zomme van vijf hondert duizent *Fskus* of Fransche kronen, van drie, tot drie jaren pacht, en behalve deze zomme, noch veel meer in te komen heeft; dies waerschijnelijk is, dat d'inkomste van den Bassa van *Tunis* over de twee hondert duizent dukaten jaerlix bedraeght. *Peter Dan.* Men vint'er, die de meeste inkomsten des Koningrijks van *Tunis* voor den Bassa, voor toevallige en onzekere inkomsten houden, eveneens gelijk die van *Alzier*; gemerkt daer geen andere vaste inkomsten zijn, dan van de visschery, een pacht van dertig duizent realen van achten jaerlix, en van het hooftgeldt, gestelt op de Joden. Al het overigh komt van de prijzen der veroverde schepen, die de Korsaren of zee-rovers van *Tunis* in de Middellantsche zee den Christenen ontnemen, welke tien ten hondert geven; daer-beneven van de schattingen en omgelden, die zy met vliegende legers uit het lant van d'Arabers en Moren doen halen.

De rijkdom der inwoonders is deur den bank niet zeer groot, misschien ter oorzake van de dierte aller dingen, inzonderheit van koren, dat zy van *Urbs* en *Beggie* doen komen.

De voornaemste koop-handel dezes Koningrijks bestont eertijts in lakenen, (want daer woonden veel laken-bereiders) die door gansch Afrika vervoert wierden, gelijk noch heden in boom-oli, olijven, en zeep, daer *Tunis* *Ægypten*, en *Alzier* mee verzorght; desgelijx in vogelstruisveren en peerden, daer d' inwooners grote winsten van trekken.

Wat de munte des Koningrijks van *Tunis* belangt; d' ingeboorne Moorsche Koningen deden eertijts goude Sultanins of dukaten slaen, een derde deel groter, dan onze Europische dukaten, in waerdye vier en twintigh karatz, Tunische munt. Men heeft'er ook een vierkante zilvere munt, *Nosara* genaemt, desgelijx *Aspers* en *Doublas* en een andere *Borbas*, van koper, byna op een gelijke wijze en waerde, gelijk t' *Alzier*.

De bestiering des Koningrijks van *Tunis* stont eertijts aen ingeboorne Moorsche koningen, die niet by keure door de meeste stemmen gekoren wierden, maer d'oudste zoon des overleden Konings aenvaerde de heerschappye, en, by mangel van zonen, de naeste bloet-verwant des Konings. Dan sedert het uitdrijven der koningen, door den Turkschen Keizer, is de staet dezer heerschappye geheelijk verandert, aengezien dees sedert dit gewest door eenen Bassa of onderkoning, uit zijnen naem, derwaerts van *Konstantinopelen* gezonden, heeft doen bestieren.

De Bassa van *Tunis* heerscht met groter gezagh, en onbepaelder maght, dan eenig ander Bassa, van wegen den groten Turk, in Afrika: en bestiert naer zijn goet-dunken den raedt of *Divan* der *Janitsers*, die zich in het huis van den *Aga* of *Kolonel* der Janitsers bevinden. Behalve den *Bassa* en *Aga*, zijn'er *Bouloukbajsen*

-fen en andere opper-hoofden en vier raets-heren, die op 't hooft een kaproen met een zilveren hoorn dragen.

Eenige willen dat alle drie jaren een nieuwe *Baſſa*, van wegen den Turkſchen Keizer, uit *Konſtantinopelen* gezonden werde; dat de *Baſſa* zich nergens mede bemoeie, dan met het ontfangen der inkomſten des Koningrijks, en de ſtadt nochte den raedt der Janitzers te zijnen bevele hebbe: dat die van *Tunis* zich zelfs beſtieren, en eenen kapitein of opperhooft maken, met den eertijtel van *Dey*, tot welſtant en beſtiering der ſtadt, die zijn leven lang in dienſt blijft, maer door de burgery, indien zijne beſtiering niet wel beſlaeght, om 't leven gebraght werde: dat hy tot hanthaving des gerechts een opper-*kadix*, zoo veel als een opperſchout, en veel andere *Kadizen* te zijnen dienſte onder zich hebbe; dat hy recht doet over lijf en om lijf-ſtraf bare zaken en dat op getuigeniſſe: dies hier aen blijkt dat in deze opperhoofdige heerſchappye der Baſſaes, naderhant grote verandering ontſtaen zy, en in dezer wijze. Sedert eenige jaren, ſpanden de Janitzers en bezoldigde krijgsknechten, die ten getale van zes of zeven duizent belopen, eensdeels Turken van *Konſtantinopelen*, eensdeels renegaden, met d' ingeboorne Moren t'zamen, en beroofden den *Baſſa* van zijn vorigh gezagh, latende hem niet behouden, dan d' eere en het recht van de Janitzers te betalen. In gevolge van dien ſtelden zy eenen *Divan* of raet van Staten op, na het voorbeelt van die van *Alzier*, en beſtierden op gelijke wijze hun krijghszaken; 't welk duurde tot aen 't jaer vijftien-hondert en vier en tnegentig, ten tijde van eenen *Kara Osman*, een geboren Turk, en Janitſer, of krijghsknecht van *Tunis*, en eertijts een ſchoen-maker zijns hant-werks, die zoo wel de herten der Janitſers wiſt winnen, door kunſtenaryen en geſchenken, dat zy hem tot hunne opperhooft verklaerden, en met den tijtel van *Dey* vereerden; zulx de *Divan* en krijghs-maght, noch zelf de Baſſa naderhant niets hebben derven beſluiten nochte ontſluiten, dan met goetvinden van zijnen raet. Zoo volkomen maekte hy zich van hen meeſter. Met een gelijke volkomen opperheerſchappye hebben al de volgende *Deys Tunis* beſtiert, gelijk ook noch de hedendaeghſe deze magt gebruikt, hoewel daer van des groten Heers wegen een Baſſa is, doch heeft die niet dan den bloten eertijtel, en geen beſtiering over de ſtadt of het Koningrijk van Tunis, en bemoeit zich nergens mede, dan met het ontfangen der inkomſten; wel is waer, dat ten inzichte van geen misnoegen, over zijne onbepaelde heerſchappye, aen de Janitſers te geven, deze *Deys* niet onderneme, nochte eenige zake van belang beſluiten, voor die eerſt mede gedeelt te hebben aen den *Divan*; welke eigentlijk de raet is, die uit een zeker getal van amptenaers beſtaet, gekoren uit de Janitſers: te weten, zy beſtaet uit eenen *Aga*, en *Chaya*, zoo veel als een luitenant, uit twaelf *Odabaſchis*, over de Militie, vier en twintigh *Bouloukbaſſen*, alle van d' oudſten, twee Secritariſen, en zes *Chaoux*. Deze beſlechten alle lantzaken, na dat zy eerſt het goetdunken van den *Dey* daer over gehoort hebben, die alles na zijn welgevallen magh inwilligen, of tegenſpreken. Behalve deze zijn 'er noch *Kadiſen*, die over gewoonelijke rechts-zaken zitten, en den *Dey* ten dienſte ſtaen. Na het overlijden van den eenen *Dey* wort by de *Divan* weer een ander gekoren.

Divan of Raedt.

Wat belangt de Soldatye der Janitſers, die is geſchikt, gelijk in Alzier, zonder eenigh onderſcheit, 't zy van bevel-hebbers, orde of voorrechten: uit deze Soldatye worden eenmael 's jaers twee Velt-heren gekoren, om de tollen en ſchattingen by de Moren en Arabers, die op 't velt wonen, in te halen. Alleen bevinden zich onder deze Soldatye vele Moren, die zy *Zouaners* noemen, doch in een ongelijk kleinder getal, dan de Turken of Renegaden, om niet van hen, als 's lants inboorlingen, overweldigt te worden.

Hoe

Hoe dit geweſt allereerſt tot een Koningrijk onder de Arabers geworden, daer na onder den groten Turk geraekt, dien Keizer *Karel* de vijfde, des jaers vijftien-hondert en zeven en dertigh, dat afhandigh maekte, en eindelijk weer des jaers vijftien-hondert vier-en-zeventigh, tot den Turk gekeert, zal ik hierom de merkwaerdigheit dier ſtoffe, op 't bondighſte ten tone ſtellen.

Na dat de Arabers of Sarracenen, onder hunnen valſchen Profeet Mahometh, een groot deel van *Africa* en ganſch Barbaryen onder hun gebiet gebraght, en de Setel der heerſchappye in de ſtadt *Kairo* in Egypten geplant hadden, veſtighde *Abelchit*, een Afrikaen van geboorte, en Mahometaen, maer een man van ſchranderen geeſt, en groot gezagh, om zijne nieuwe heerſchappye vaſt te maken, te *Kairaoan*, ontrent dertigh mijlen van het te vooren verwoeſte *Karthago*, zijnen ſtoel. *Kaim*, toen *Kalif* van Egypten en d'ander Saracenen, verwittight van deze muiterye, zond aenſtonts derwaerts een ſterk heir te voet, en ſmoorde de aenſlagen van *Abelchit* in zijn geboorte, die zich, op ſteun van muit-genoten, een lange en gelukkige ry van jaren in zijn rijk beloofde; doch wiſten evenwel zijne zonen zijnen ſcepter zoo wel te hanthaven, dat een onder hen, met name *Hibraim*, den gront-ſlagh des nieuwen Koningrijks van *Tunis* leide, daer hy zijn hof hield, en deze ſtadt tot de hoof-ſtadt van zijnen ſtaet maekte.

Tunis wort een Koningrijk.

Een lange wijle bezaten deze zonen en hun navolgers, het Koningrijk van *Tunis* in ruſt en vrede, te weten, zoo lang 't geſlagt van *Jozef*, koning van *Marok* ter heerſchappye zat; maer na dat *Habdul Mumen* Koning van *Marok*, de ſtadt *Mahadia* den Chriſtenen had af handigh gemaekt, beroofde hy ook d'oude bezitters, de navolgers van *Abelchit*, van de heerſchappye van *Tunis*, en bleef alzoo dit koningrijk onder de koningen van *Marok*, (die daer onderkoningen of ſtadhouders hielden,) in ruſt en vrede, te weten, zoo lang de beſtiering aen den gemelden *Habdul*, en zijnen zoon *Jozef*, en hunnen nazaten, *Iakob* en *Manſor* ſtont.

Komt onder de Koningen Marokko.

Maer na de doot van *Mahumeth Ennaſir*, zoon van *Manſor*, en na de doot van zijnen broeder *Ioſef*, die door de krijgs-knechten des konings van *Teleſin* omgebraght wiert, begonnen d' Arabers, als muitelingen des Konings van *Marok*, in 't gebiet van *Tunis*, zich weer te veſtigen, en meenighmael met belegeringen, en ſtormen de ſtadt te quellen; zulx de ſtadt-houder om byſtant aen den koning van *Marok* zond, met aenzegging, dat zonder toezenden van datelijke hulpe de ſtadt *Tunis* in handen der Arabers nootwendigh moſte vallen. Dies zond de Koning een vloot van twintigh ſchepen na *Tunis*, onder zekeren ſtrijdbaren hopmam *Abdul Hedi*, geboortigh van *Sivilien*, tot hanthavingh van zijn gezagh, met volkomen maght; die zoo behendelijk de zaken wiſt te beleggen, dat in plaets van deze muitende Arabers te beoorlogen, hy hen door geſchenken en ſchattingen, gegeven aen hen allen, met bewilliging des konings van *Marok*, overwon; zulx de koning hem zijnen dienſt verlangde. Na hem volghde zijn zoon *Abu Zacharias*, een man van geen minder kloek beleit, dan zijn vader, die zijnen zoon *Abraham* of *Abu Ferez* grote ſchatten, gehaelt uit het koningrijk van *Tripolis* en de Zuit-landen, daer hy door gereiſt was, naliet. Dees *Abu Ferez* in zijne plaetſe gekomen, was veel ſtaetzuchtiger, dan zijn vader of Oom, wilde den koning van *Marok* niet erkennen voor zijnen wettigen over-heer, alzoo hy bemerkte dat zijn koningrijk begon te vervallen; maer maekte zich meeſter van de ſtadt *Telenſin*, ſtelde de inwoonders op ſchattingen, en deed zich noemen koning en heer van *Tunis*, of zoo andere willen van ganſch Afrika; hoewel eenige deze opſtending, en het oprechten dezes nieuwen koningrijks niet hem, maer zijnen vader toeſchrijven; 't welk zich toedroegh in het twalef-hondert en tienſte jaer.

Na hem, volgde zijn zoon *Nutu-*

mam

man, die veel ongelukkiger, dan zijn vader was, en zeer qualijk van den Koning van *Fez* bejegent wiert. Maer *Hakmen*, zijn zoon, by *Gramaye Autmen* en by anderen *Hutmen* genoemt, herstelde weer den vervallen staet, en kreegh tot navolger zijnen zoon *Abu Bark*, die noch veel ongelukkiger dan zijn oom was; want naulix op den rijx stoel geraekt, of wiert door eenen van zijnen naesten bloet-verwanten, *Tahaia*, verradelijk om 't leven gebraght, die zich roemde een zoon van *Omar*, de derde *Kalif* der Saracenen in Asie, te zijn. Dan *Gramaye* wil, dat Koning *Abu Ferez* voor zijn sterven zijnen staet onder zijne drie zonen verdeilde, gevende aen den eenen, het Koningrijk van *Bugie*; aen *Hamar*, *Numidie*, en aen den derden *Hutmen*, dien hy *Autmen* noemt, of *Hakmen*, het koningrijk van *Tunis*: waer by hy zelfs daer na *Numidie* voeghde, met zijnen broeder *Hamar*, dien hy d'oogen deed uit steken, daer van te beroven: dat *Hutmen* 40. jaren regeerde en zijnen scepter aen zijnen zoon *Abu Bark* overdroegh, die daer na door *Tahaia* van zijnen throon gezet wiert; gelijk dees door zijnen neef *Abdul Mumen*, die hem in een gevecht overwon, en in zijn plaetse quam, endelijk na een lange regeringe gedoot wiert. Na *Abdul Mumen*, wiert zijn zoon *Zacharias*, de tweede, Koning van *Tunis*, die in 't kort kinderloos aen de peste quam te sterven: en na hem Mahometh, en eindelijk *Muly Assez*. Zeker schrijver *Marmol*, zeit, dat na de doot van *Hutmen*, d'eerste van dien name, de *Benemerins*, koningen van *Fez*, erkent voor koningen van Barbaryen, vele oorlogen tegen de koningen van *Tunis*, de navolgers van *Hutmen*, voerden, en dat *Abu Hemun*, Koning van *Fez*, *Bulabez*, koning van *Tunis*, overwon, die van daer na *Konstantine* vluchte, daer hy gevangen en voorts na *Fez* gevoert, maer daerna door *Abu Celem*, koning van *Fez*, in vryheit gestelt wiert; dat deze koningen naderhant in vrede met elkandre leefden tot aen *Abu Bark*, zoon van *Hutmen*, de tweede van dien name, die te *Tripolis* door eenen van zijne zonen omgebraght wiert, uit bevel van zijnen neef *Tahaia*, die zich tegen hem tot Koning opwierp: dat na *Tahaia Abdul Mumen*, en na hem *Zacharias*, op den throon quam, doch in 't kort sterf, zulx die van Tunis tot koning verkoren *Abu kamen* neef van dezen *Zacharias*, zoon van *Hascen*, die door zijne tierannyen, tegen zijne onderdanen gepleeght, de verdeiling des rijks in vele heerschappyen veroorzaekte, en met het afscheuren van vele plaetsen in *Numidie*, zijnen staet verkleende, doch wist evenwel zijnen staet zoo te bestellen, dat *Muley Mahomet*, zijn zoon, het koningrijk van *Tunis* na zijne doot quam te bezitten. Na *Muley Mahomet*, wiert zijn zoon *Muley Assez* of *Assan* koning, de laeste van den stam der oude koningen van *Tunis*, die door *Barberoussa* van zijnen rijk berooft, en door bystant van keizer *Karel* de vijfde daer weeringestelt wiert; 't welk zich aldus toedroegh.

Abukamen Koning.

Muley Mahometh.

Muley Mahomet, vader van *Muley Assez*, had by verscheide vrouwen, na een langduurige regeringe, vele zonen gewonnen, onder welke deze *Muley Assez*, schoon de jongste van allen, hem inzonderheit in 't herte lagh, ter oorzake van zijne kloekmoedigheit en braven inborst, gelijk zijn andere kinderen, *Araxat* en *Bethedy*, om hun quaet leven by hem niet bemint waeren, zulx hy den oudsten, genaemt *Manon*, van de krone van *Tunis* beroofde, zo om zijne grote ondeught, als dat hy, door verraderye en staetzucht, den vader had getracht uit het rijk te schuppen, waer over hy hem in de gevangkenis met sterke wacht deed bewaeren. *Muley Mahomet*, dan, eensdeels om zijne genegentheit tot *Muley Assez*, eensdeels om dat hy uit een Arabische moeder gesproten was, besloot hem tot wettigen erfgenaem, en navolger van zijne krone te verklaren, tot groot benoegen van de meesten zijner onderdanen, die *Muley Assez* om zijne begaeftheden beminden: en quam Muley Mahomet, aenstonts na de ver-

Myley Assez verklaert tot Koning.

klaring te sterven, tot grote droefheit van zijn volk, by wien hy, om zijne goetaerdigheit zeer bemint was. *Muley Assez*, dus alleen meester van dezen staet geworden, en in acht genomen de voorwendingen, die zijn gevangen broeder *Manon* maekte, achte tot dienste en bevesting van zijn rijk te zijn, hem te doden, gelijk ook aenstonts geschiede.

Araxar, vlucht uit Tunis.

Araxar, zijn ander broeder, verwittight van de doot van zijnen broeder *Manon*, en nu de jongste, begaf zich, uit vreeze van een gelijk onthael, na *Numidie*, by eenen *Abdalor*, een machtigh *Xeque* of vorst van *Bixkare*, wiens dochter hy ten wijve kreegh, en t'effens toezegging van bystant, tot herkrijging der krone van *Tunis*, daer hy zijne geboorte, en rechtvaerdige voorwendingen door recht van eerstgeboorte op had. Over dit vertrek van zijnen broeder *Araxar* wiert *Muley Assez* met zulk een woedende razernye ontsteken, dat hy al zijne bloet-vrienden, gesproten uit koninglijken bloede van *Tunis*, deed vast zetten, den mannen de oogen uitsteken, en de vrouwen zorghvuldelijk in de gevangkenis bewaren.

Wreedtheit van Muley-Assez.

Araxar wil Tunis beleggen,

Araxar, met een heir van zijnen schoon-vader, op de been gekregen, te velde getogen, quam *Tunis* beleghen, en versloegh zijnen broeder *Muley Assez*, die hem met een maghtig heir quam tegen trekken, dan zich benootzaekt vont in aller yl na Tunis te begeven. Dan *Araxar*, uit wanbetrouwen van zijne eigen krachten, om *Tunis* te veroveren, verzocht bystant, van den vermaerden *Korzaer* of zee-rover, *Kairadin Barberousse*, die te dien tijde *Alzier*, uit den naem des Turckschen Keizers bestierde, en kreegh van hem toezegging, doch toonde *Barberoussa*; hem dienstig te zullen zijn, om gelukkelijk zijnen aenslagh te volbrengen, een reize na *Konstantinopelen* te doen, derwaerts hy hem verzelschappé wilde, met belofte van by Sultan *Soliman*, toen Turksche Keizer, grote gunste en bystant te verwerven: waer op *Araxar*, verleit door deze grote beloften, zich op wegh begaf, en wiert, by den Keizer gekomen, in uitterlijken schijne wel ontfangen; maer *Barberousse*, op list en bedrogh uit, in plaets van hem volgens zijne beloften by te staen, verried hem heimelijken, en vertoonde *Soliman*, hoe vorst *Araxar* noch jong was, en de tijdt nu geschapen scheen, om de krone van *Tunis* te bemaghtigen en aen zijn keizerrijk te hechten. Wonder wel klonk deze raet *Soliman* in d'ooren, die aenstonts een scheeps-vlote vervaerdighde, onder schijn van *Araxar* bystant te doen; maer deed hem, wanneer de vlote zeil-ree lagh, vast stellen, en *Barberousse* daer mede vertrekken, met bekentmaking aen *Araxar* van hem niet langer te zullen houden, dan tot dat *Barberoussa* die van *Tunis* gedwongen had, hem als hunnen wettigen vorst t'ontfangen en erkennen.

Listigen vont van Barberoussa om Araxar te verschalken.

Over de komste van *Barberoussa*, oordeelde *Muley Aßez*, (die zich te zwak kende om een beleg tegen *Barberoußa* uit te staen, en geloofde benevens die van Tunis, dat *Araxar* in de vlote was, daer by gevoeght, dat zijne wreetheden hem begonnen hatelijken by zijne onderdanen te maken,) hem dienstigte zullen zijn uit de stadt te trekken, gelijk hy ook aenstonts deed, en begaf zich na zijnen oom van moeders zijde, met name *Dorat*, een man van groot vermogen onder d'Arabers van *Uled Aixa*.

Dus raekte *Barberoussa* binnen *Tunis*, en deed daer met dwang Sultan *Soliman* voor hunnen Prins en opperhooft erkennen. *Muley Assez* eindelijk, zich veel te zwak kennende tegen zulke twee maghtige vyanden, als *Soliman* en *Barberoussa*, besloot dieshalve hulpe by keizer *Karel*, die zich te dien tijde in Spanje bevond, te verzoeken, die hem zulx, om de maght der Barbaren (want de roep was, dat *Barberoussa* met een sterke vloot, niet alleen langs de kust van Italien, gelijk hy des voorgaenden jaers gedaen had, maer ook tegen den naesten zomer met een grote menighte van Turken en Moren na Sicilien zoude overschepen, om het rijk van *Napels* te bemaghtigen) te kneuzen, inwil-

willigde, en ſtak van Barcelone, de vergader-plaets des water-heirs, met een ſterke ſcheeps-vloot, bemant met Spanjerts en Hooghduitſchen, des jaers vijftien-hondert zeven en dertigh, den vijf-en-twintighſten van Hoimant, op *Sint Iakobs* dagh in zee, en, gekomen over de Middellantſche zee onder *Tunis*, dwongh het kaſteel, een ſterke veſte, Golette, met het ſchieten uit grof geſchut, tot overgift: waer na de ſtadt *Tunis*, en eindelijk het ganſch koningrijk volghde; doch had B*arberouſſa* alvorens de vlucht gekozen, en de beſcherming der ſtadt aen M*uſtafa* een ſtrijdt-baer krijghs-man aenbevolen, die zich in handen van den Keizer overgaf.

Keizer *Karel*, eindelijk, herſtelde *Muleyſſes* weer in zijn rijk, met dien beſprekke, dat hy alleenlijk het grootſte en ſterkſte kaſteel Golette, met krijghsvolk zoude bezet houden. Dat M*uley Aſſez* jaerlik aen Keizer *Karel* en zijne nazaten twee valken, en twee vlugge *Numidiſche* paerden, (eenigen zeggen zes paerden, en twalef valken) zoude zenden, met beding van voor d'eerſte reize, zoo M*uley Aſſez* in gebreke bleve, tot een pene vijf duizent kronen te betalen; voor de tweede reize, tweemael zoo veel, en voor de derde, in muitery en gequeſte Hoogheit vervallen te zijn. Dat hy altijts de zijde des Keizers zoude houden, en zoo groot een vyant van de Turken, als vrient van de Chriſtenen zijn, dien hy vryheit van Godsdienſt te verlenen had. Dat hy alle jaers een ſoldye van duizent, of twalef-hondert Spaenſche krijghsknechten, by den keizer in de ſterkte van *Golette* te houden, betalen zoude. Dat de Keizer, nochte zijnen nazaten in het toekomend niet zoude vermogen te beſpringen, nochte met gewelt aen te taſten, eenige plaetſen des koningrijks van *Tunis*, horende onder den gemelden M*uley Aſſez*, uit gezondert de *Golette*. Welk verdragh ter weder-zijde met eede bezworen wiert.

Keizer *Karel*, ter gedachtenis van dezen byſtant aen *Muley Aſſez* gedaen, en de zege zijner wapenen op dezen tocht na Barbarye, desgelijx tot erkentenis van de ſtrijdtbaerheit der genen, die hem in dit oorlogh gevolght hadden, voerde toen de ridders orde van den kruize van Bourgonje in.

Dan niet lang na zijne herſtelling bezat M*uly Aſſez* het rijk; want ſchepende na verloop van acht jaren over zee na Spanje, om byſtant van keizer *Karel* te hebben, wierp zijn zoon *Amijdas* zich in zijn afwezen tot koning op, en deed al 's vaders gunſtelingen en weldoenders doden: overwon M*uley Aſſez*, die met eenige weinige troepen van Italien en de krijghs-bezetting van de *Golette*, zijnen zoon *Amidas*, die ongelijk ſterker was, ſlagh leverde: hy wiert benevens twee van zijne ionger zoon gevangen genomen, en hen allen het licht des daeghs, met het uitſteken der oogen, benomen.

Na verloop van eenige jaren, verdreef A*bdimelech* of A*bdulmalech*, namaegh van M*uley Aſſez*, dezen A*mydas* en verloſte M*ule Ayſſez* uit de gevangkenis, zonder evenwel hem aen de krone te kunnen helpen; maer hy ſcheepte weder over zee en vervoeghde zich by zijnen weldoender keizer *Karel*, die hem het overſchot zijns levens onderhield. Hy ſterf eindelijk in het belegh voor de ſtadt M*ahomette*, dat A*bdimelech* met 's keizers troepen belegert had.

Dan A*bdimelech*, broeder van A*midas*, quam na een regering van eene maent te ſterven, en liet tot navolger in zijne plaetſe, zijnen zoon *Mahomet*, die na een viermaendige regering door *Amidas* verdreven wiert, die eenige jaren over Tunis heerſchte, tot dat *Uluzali* of *Aluch Hali*, by anderen *Ochiali* genaemt, door bevel van den groten Heer, (wiens zijde d'inwoonders droegen,) hem in 't jaer vijftien-hondert acht en zeſtigh uit Tunis verdreef, en dwong na de *Golette* te wijken, by de Spanjerts, die van wegen keizer *Karel* daer in bezetting lagen. Alzoo bezat de Turk al deze geweſte, tot des jaers vijftienhondert drie-en-zeventigh, als wanneer *Tunis weer voor Keizer Karel veroveren.*

Don Johan van Oosten-rijk, na de zege bevochten op de Turken by *Lepanto*, des jaers vijftien hondert en-zeventigh, zich meester van *Tunis*, en 't gansch koningrijk maekte: waer over *Don Iohan* tot Koning stelde *Mehemet*, broeder van *Amidas*, en nevens hem eenen stadt-houder van 's Keizers wege, *Gabriel Willon*, een Milaner, maer over de *Golette* eenen Spanjert, *Petro Karrero*.

Ter zelfster tijdt wiert ook *Tunis* met een kasteel, volgens het ontwerp van den zelven *Willon*, na het voorbeelt en de schets des kasteels van Antwerpen, weerbaer gemaekt, en gesterkt.

De Turk rust tegen Tunis toe.

Dan de Turksche Keizer, *Murad*, beducht voor den nieuwen aenwas des Spaenschen rijks, ruste des jaers vijftien-hondert vier-en-zeventigh, om de *Golette*, het nieu kasteel, en t'effens gansch *Tunis* te heroveren, een scheeps-vloot toe, sterk hondert en zestigh galeien en veel andere schepen, bemant met Turken en Moren, ten getale van veertigh duizent, onder het beleit van den Admirael *Occhiali*; gelijk over het lant-heir het opper-bewint den Bassa *Sinan* was aenbevolen: waer over *Don Iohan*, die over de Spaensche vlote het opper-gezagh had, en nauwe achting gaf dat den belegerden geen afbreuk geschiede, den vyant niet konde aentasten nochte slagh leveren, gemerkt hy zich dat pas slechts met dertigh galeien onder het eilant van *Sicilie* bevond, daer van vijf en twintigh in Spanje met krijgs-behoefte en volk verzien waeren, gelijk de vorsten van Italien, op verzoek van *Don Iohan*, zich pijnden om d'overige uit te rusten. Te dien einde wierden al de genen, die elders om den afval van den Roomschen Gods-dienst, of ter zake van eenige misdaden gevangen zaten, op de Galeien gesmeten, met belofte van vergiffenis en herstelling van eere en goederen, zoo slechts een eenigh schip de *Golette* konde aendoen. Dan de Turk, die de Spaensche hulp-troepen, tot ontzetting der stadt, te water en te lande vast buiten keerde en de stadt met een knellend beleg besloten hield, begon endelijk nu met 't schieten uit zes en dertigh grove gestukken, gewelt op de kastelen zonder ophouden te baren, de bolwerken en wallen te slopen, met verovering van beide kastelen, (zoo wel dat van de stadt, als op de *Golette*, gesticht door Keizer *Karel* voor negen-en-dertigh jaren) en de stadt en het gansch koningrijk van Tunis, een der blinkenste stralen van Keizer *Karels* glorye, benevé al d'omleggende plaetsen, die de Spanjerts aen dien oort bezaten. In het overgaen der stadt wierden al de Christenen ter neer gematst, veertien uitgezondert, die gevangkelijk na *Konstantinopelen* vervoert wierden. Voorts deed d'overwinnaer de muuren der stadt *Tunis* en het nieu gemaekt kasteel ten gronde slopen, en een ander zeer sterk, tot beveiling der haven, stichten, plantende aldaer den geduurigen stoel des oorlogs en slot en hooft des Koningrijks. Van dien tijdt heeft de Turksche Keizer het koningrijk van *Tunis* altijts byna in rust en vrede bezeten, en nam de regering der Koningen een einde, na dat *Tunis* ontrent drie hondert en zeventigh jaeren door koningen bestiert geweest was, sedert *Abraham*, of *Abu Ferez* allereerst de beginselen dezes koningrijks geleit hadde.

Des jaers zestien-hondert twee en zestigh, den zes-en-twintighsten van Sprokkel-maent, verscheen de Heer Admirael de *Ruiter*, met 's lants vlote voor de baye van *Tunis*, en verbrande in dezelve een ingejaeght Turksch schip, de drie halve-manen, met verlossing van zes-en-twintigh slaven van verscheiden landaert. Den lesten der zelfster maent quam hy voor *Tunis* zelf, en trof, na veel twistens ter wederzijde, uit den name van haere Hoogh Mogende, met den Koning van *Tunis*, *Mahometh Palcha*, en den Bassa *Dublet Lie Hadzie*, t'effens met den ganschen *Divan*, den twede van Lente-maent, een verdragh van vrede, bestaende in verscheide punten; d'eerste der welke was, vergetenis van scha en ongelijk; een onderlinge eeuwige vrede en vrye handel.

Het

Heerſchappye en ſterkte van *Golette.*

De Heerſchappye van *Golette*, alzoo na haere ſterkte genoemt, gelegen aen den mont van het meir *Golette*, by *Tunis*, begrijpt de ſteden *Marſe*, *Napolis* in *Barbarye*, *Kammart*, *Arriane* en *Karthago*, ende verdient d'eerſte plaets, eensdels om haer gewichtigheit, naerdien zy de ſleutel van *Tunis* is, eensdeels om d'achtbarheit van het aeloud *Karthago*, dat zich in deze lantvooghdye beſloten bevint. De *Golette* wort by eenigen gehouen voor het eilant *Galatha* of *Galitha* van *Ptolomeus*; welk is het *Goulon* van *Plinius*, daer nochtans andere, als *Sanut*, en de lant-beſchrijver Zwart *Golette* en *Galatha* voor twee verſcheide of byzondere plaetſen aennemen, gelijk ook door deſſelfs vijfmijlige afgelegentheit van 't vaſt lant dit gevoelen gewraekt wort; behalve dat de naem van *Golette* herkomſtigh is van een Italiaenſch woort *Gola*, dat 's kele, of, volgens *Olivarius* over *Mela*, van het verkleinend woort *Goletta*, 't welk kleine keel wil zeggen, naerdien deze ſterkte geſticht is aen den mont of keel, of kanael van een gelijknamigh Meir, daer over men in kleine berken na *Tunis* vaert; te weten op een eilant, of op een kleinen bergh, gelegen in 't midden van het water, hoewel vry vlak en effen. De Mahometanen, met het ſtichten van eenen toorn op dit eilant, hebben allereerſt een begin aen deze ſterkte gegeven, dien de Turk daer na ſterk, en Keizer *Karel* de vijfde, namaels, met het innenen van *Tunis*, den Turken afhanſigh gemaekt heeft; dan wiert by de Turken eindelijk weer herwonnen, des jaers vijftien-hondert-vier-en-zeventigh, ten tijde des Stadhouders *P. Karrero*, van 's Keizers wegen, beneven het ganſch koningrijk van Tunis. Sedert hebben de Turken op dit eilant van *Golette* twee andere ſterkten, met twee of drie reduiten tuſſchen beide, als de ſleutelen en grendelen van hunnen ſtaet, daer te lande, doen opwerpen, en volgens *Gramaye* een fraie haven maken, bequaem om vele ſchepen te bergen; beneven pak-huizen tot koopmanſchappen, een tolhuis, gevangkeniſſen voor Chriſtene ſlaven, en twee tempels of *Meskiten*; zoo dat deze plaets heden veel meer een ſtadt, dan krijgs-veſting ſchijnt te zijn.

De eerſte ſterkte leit omringt met een dubbelde muur, geſterkt met ſchanzen, en drie ryen bol-werken rontom, tot beveiling der haven en ſtadt. Van binnen is mede een verſch water-put, en een waterleiding met ſteen opgehaelt, welke midden door de ſterkte ſchiet. Van d'oude krijgsveſting, allereerſt door de Turken opgeworpen, is heden, volgens *Breves*, niet overigh, dan de puin-hoopen, en in 't midden der zelve een hoek van een bolwerk, daer die van *Tunis* veertigh Janitzers tot beveiling der haven ophouden, beneven tien ſtukken geſchuts.

Marſa of *Marça*, dat een haven in 't Arabiſch wil zeggen, is een kleine ſtadt, geſticht ter plaetſe, volgens *Marmol*, daer de haven van het aeloude *Karthago* was, of volgens *Gramaye*, recht daer tegen over. Zy had tot ſtichter na de verwoeſting van Karthage, door d'Arabers, zekeren *Mehedi*, *Kalif* van *Karaoan*; maer namaels, geduurende 't oorlogh met de koningen van Tunis, viel haer een zelve lot te beurt, doch wiert naderhant hervolkt met viſſchers, lant-bouwers en wevers. Zy is verciert met eeen koninglijk Paleis, en eenige vermakelijke plaetſen, daer de koningen of Baſſas van Tunis des zomers zich gaen verluſtigen, en hof houden. Men zeit dat'er ontrent acht hondert huizen zijn, met een *Meskite*, en een kollegi-huis, geſticht door *Muley Mahomet*, vader van *Muley Aſſez*, koning van Tunis. *Marſa.*

Nebel.

Nebel, by de Moren *Nabis*, en volgens eenige schrijvers van *Afrika*, oulinx *Napolis*, en by de Italianen *Napolis* van Barbarye genoemt, wort gehouden voor de kolonie *Neapolis* van *Ptolomeus*, of voor zijn klein *Leptis*, en *Neapolis* van *Strabo*. Het is gesticht door de Romeinen aen de Middellantsche zee, drie kleine mijlen van de Stadt Tunis, in 't Oosten, en wiert eertijts volkrijk bewoont, maer heeft heden 's daeghs alleenlijk eenige huis-luiluiden en hoveniers tot inwoonders.

Kammart.

Kammart, een andere kleine stadt, leit na by de puin-hopen van *Karthago*, twee grote mijlen beoosten Tunis: zy wiert eertijts genoemt *Walachie*, volgens den Afrikaenschen schrijver, geheten *Aben Raxid*, die beweert, dat dezelve door de Romeinen zoude gesticht zijn. Zy leit omringt met hoge muuren, en wort volkrijk bewoont, maer de meeste inwoonders zijn hoveniers, die hun vruchten en groente te Tunis ter merkte brengen.

Arriane, oulinx, volgens *Marmol*, genoemt *Abditane*, is een kleine stadt gelegen een kleine mijle benoorden Tunis, gesticht door d' Arianer *Gotthen*, die haer met dezen naem van hunne ketterye genoemt hebben. Dat deze stadt noit eenigen anderen naem gehad hebbe, gelijk eenigen gewilt hebben, kan hier uit bespeurt worden; naerdien het een werk van de Gotthen alleen is, en dat zy dien naem noch behout.

Men heeft daer noch een ander klein stedeken, geheten *Arradez*, gelegen aen den wegh, die van *Golette* na *Tunis* loopt, in 't oosten. Deze plaets was eertijts een kolonie of volkplanting der Romeinen, als d' Arabische Mahometanen in Afrika vielen, en wiert toen genoemt *Kuyna*. Naderhant hebben de koningen van Tunis de muuren des kasteels weer opgebouwt, en de stadt volkrijk gemaekt.

KARTHAGO.

Benaming van Karth.

Arthago, eertijts de beroemste stadt van geheel Afrika, heeft van de grieken den naem van *Karchedon* bekomen, en wiert daer en bovē by dezelve ook *Kadmie*, *Oenusse*, *Kakkabe* en *Byrsa* en met zijn gewoonelijken naem *Karthago* genoemt. De Keizer *Kommodus* noemde haer belacchelijk met den naem van *Getabbert Kommodisch Alexandrie*, maer *Kajus Gracchus*, die haer hervolkte, met den bynaem van *Junonie*. Heden wort zy by d' Afrikaners, volgens *Marmol*, *Bersak*, desgelijx *Karthago* genoemt, en de toorn, op den bergh, daer op het kasteel van *Byrze* stont, *Almenara*, in plaets de Christenen die met een gemeenen Italiaenschen naem *Rokko* noemen, of sterkte of slot van *Mastinaçe*. Dan dit zy zoo het wil, zy, of ten minsten haer kaep, behout noch haren ouden naem. Velen geven de eere van de opbouwing, en stichting der stadt aen *Dido* en aen de *Feniciërs*, haer gevolgh, 't welk ook de Poeët *Virgilius* gevoelt, die zeit, dat *Dido*, anders *Elize*, zuster van *Pygmalion* en dochter van *Agenor* of *Belus*, koning der *Tyriers*, weduwe van den Fenicischen *Sicheüs*, met haer zuster *Anna*, vervolght door *Pygmalion* om de rijkdommen van haeren gemalin, na Afrika vluchte, en daer zoo veel lants kochte, als een ossen-huit zou kunnen omvangen; maer zy, op list uit, sneet de huit op dunne riemen, en bequam aldus een plaets, zoo groot als de riemen konden omvangen, daer zy een slot met den naem van *Byrza* stichte, (want *Byrza*, een Fenicisch woort, betekent een huit of leere riemen) en daerna de stadt. Anderen als *Appianas* schrijven deze eere van het stichten der stadt, den

Fe

Fenicischen *Xoros* en *Karchedon* toe, maer *Dido* het stichten van t slot van *Byrza*; en voegen daer by, dat deze stichtinge vijftigh jaren voor het veroveren van Troje geweest zy, zoo dat, na de stelling van deze tijdt, toen *Dido*, ten tijde van de komste van *Eneas*, oudt en afgeleeft zy geweest; 't welk strijdigh is met het geen by *Virgilius* te lezen is.

Maer d'*Afrikaensche* Historischrijver *Ibnuraquiq* wil dat zy gesticht zy van een zeker volk, dat uit *Barka* of *Marmarique*, derwaerts door den koning van *Ægypten* verjaeght was; hoewel anderen haer stichting op de Syriers brengen, daer onder de Feniciers begrepen leggen.

Eenigen willen dat zy gesticht zy twee hondert en zes en twintigh jaren voor de opbouwing der stadt Rome, andere alleen twee en zeventigh, en andere vijf en zestigh; maer *Iozefus* in zijn eerste boek tegen *Appio* beweert, volgens d'oude schriften der Tyriers, dat zy hondert en veertigh jaren na d'opbouwing des Tempels *Salomons* gesticht zy. Zulx hier uit d'onzekerheit haerer aenvang blijkt. Zy wiert daer na verovert door de Romeinen, en verwoest in het [a] zeshonderste jaer na d'opbouwinge van Rome, of liever in het zes-hondert-en-achtste jaer, na dat zy ontrent zeven-hondert jaren gestaen had. Daerna wiert zy weer bevolkt en herstelt door *Gracchus*, die haer den bynaem van *Iunonie* gaf, en derwaerts eerst onder *Fulvius Flakkus* zes duizent en daer na noch andere zes-duizent ten dien einde voerde, 't welk zich toedroegh in het 637. jaer na d'opbouwing der stadt Rome, doch nam geen voortgang. Namaels besloot Julius Cesar, aengemaent door eenen droom ter zelfster plaetse, *Karthago* te herbouwen, maer belet door eenen ontijdigen doot, bleef dat werk keizer *Augus*t bevolen, die de stadt herbouwde, en derwaerts drie duizent menschen uit Rome zond, met de volken van de nabuurige plaetsen daer by gevoeght, waer door de stadt zoodanigh aennam, dat zy zedert de twede stadt na Rome gerekent wiert; 't welk zich toedroegh onder het Burgermeesterschap van *Mark Antoni*, en *P. Dolabella*, na dat zy hondert en twintigh jaren verwoest, en gesloopt had gelegen.

Ten tijde van Keizer *Vespasiaen* was zy in zeer groten aenziene, daerby zeer volkrijk, en verzien met een bequame haven, en week in rijkdommen, grote, en menighte van inwoonders, voor Rome alleen; ten tijde van Keizer *Konstantijn*, wiert zy de cieraet der werelt genoemt. De Wenden onder hunnen koning *Genserik*, veroverden dezelve in 't jaer na Christus geboorte, vier hondert en twee en veertigh, door wien d'inwoonders onder slavernye gebraght, en de raets-heren gevangen genomen wierden, doch raekte vervolgens weer onder het Keyzerrijk; daerna onder de Gotthen, en wiert eindelijk door d' Arabers verwoest, en tot een puin-hoop gebraght. *Vermaertheit.*

De stadt lagh op drie heuvelen, gescheiden van elkandre, door wijde kleine valeien; waer van de hooghste, die van de zee gebeukt wiert, de kaep van *Karthage*, na den naem der stadt, geheten is, hebbende de kaep van *Bon* in 't Oosten leggen. d'Andere heuvel had in 't Westen 't slot van *Golette*, gelijk op zijnen kruin zich noch de puin-hopen van het slot van *Byrse* vertonen. De derde heeft een ruim vlak velt, beplant met olijf-bomen, dat zich uitstrekt tot de lengte van drie of vier mijlen, daer recht tegen over een water-loop gezien wort, met hoge bogen overwelft, daer door het water uit het naby gelegen geberghte in de Stadt liep, zijnde het allergaefste stuk, dat van deze aeloutheit overgebleven is. Daer worden noch vele overblijffelen van d'oude stadtsvesten gezien, en dicht by Karthago zekere grote oude gebouwen. De voorzeide stadt of het dorp *Marsa*, is alleen de plaets, die *Karthago* in haeren jammerlijken staet vertoont, overgebleven van de heropbouwinge van Karthago, gedaen des jaers na Christus geboorte, elf-hondert en een en tachtigh, door *Mançamut*, koning van *Tunis*, en daer na verwoest door d'Arabers. *Gelegentheit. Breves.*

d'Om-

Aerdt des Lants. d'Omgelege landouwen van *Marsa* en *Karthago* hebben een zeer zoete lucht, ter oorzake van de winden, die uit zee komen overblazen, en de lucht frisch maken.

Rontom de stadt, inzonderheit ten Westen en Zuiden, leggen verscheide hoven, die allerlei vruchten van een aengename smaek, en wonderlijke grote voortbrengen, inzonderheit perziken, granaet appelen, olyven, vygen, citroenen, limoenen, en oranje-appels, die van daer in groten overvloet na de stadt *Tunis* gevoert worden.

De dalen of valeien, daer ontrent gelegen, hebben een vruchtrijken gront, hoewel niet zeer ruim: want in 't noorden leit een bergh, de zee, en het meir van Golette, of zee-boesem van *Tunis*, en in 't oosten en zuiden, de vlakte van *Biserte*. Van *Karthago* tot *Tunis*, een streek van ruim drie mijlen, heeftmen niet dan dor en droogh lant, ontbloot van putten en spring-bronnen, uitgezeit op een kleine halve mijle van *Tunis*.

De gront ontrent *Arriane* is vruchtbaer in het voortbrengen van tarruw; maer ontrent *Napels* wort by d'inwoonders niet dan vlasch gezait. Ontrent *Kammart* groeit veel Zuikerriet, beneffens veel andere vruchten; desgelijx groeit'er by de stadt *Arriane* een groot getal van vruchtbare bomen, inzonderheit Sint-jans-broots-bomen.

Ontrent *Marsa* en *Karthago* is veel wilt-vangst. Men heeft'er ook graeuwe patrijzen, en andere van een zeer verscheiden aert, met zwarte veren op de borst, en wieken, gelijk van den vogel *Bizet*. Het overigh is aschverwigh, en de bek en voeten veel kort'er, dan de patrijzen hier te lande hebben.

Aen den zee-boezem of meir van *Golette*, wort een zeker slagh van Vogelen gezien, by de Moren *Louze*, en by de Turken *Kalçavensi* geheten, die dunne benen hebben, doch van twee voet en een halve hoogh, en een lijf van grote als een reiger, bedekt met schone witte pluimen.

De Heerschappye en 't Stedeken van *Byserte* of *Beserte*.

Enigen houden *Byzerte*, heden een klein dorp, gelegen in 't Westen, tien Fransche mijlen van *Tunis*, voor het *Ityque* van *Ptolomeus*, of *Utique* van *Cesar* en *Titus Livius*, vermaert door d'onverzaeghde doot van *Kato*, die liever in deze aeloude stadt, by hem aengenomen om te beschermen, zich zelven door zijne eigen handen het leven hadt te benemen, dan ter genade van *Cesar* te staen. *Marmol* nochtans houdt de stadt *Utique* voor het *Porto Farnia*, en zeidt dat zy by de volken van *Barbarye* *Garelmelha* genoemt wort; daer zijn'er, die willen dat zy hedens-daeghs den naem van *Mazachares* voert, nu *Kallefort* genoemt, horende onder de Fransche krijghs-vesting, daer af te voren gesproken is.

Hoe dit zy, de Moren geven deze plaets den naem van *Bensart*, of *Bensert h*, dat zoo veel als zoon van 't meir gezeit is: want *ben* betekent zoon, en *Serte* een meir; zulx *Biserte* een koppel-woort is, maer wort by ons met een gebroken naem *Beserte* genoemt.

Daer is een sterkte, daer in de Turken een krijgs-bezetting houden.

Het leit aen de Middelantsche zee, in 't aeloude lantschap van Konstantine, tusschen *Razamuzath*, by d'ouden d'uithoek van *Apollo* geheten, en den mont van de reviere *Bagrada*; tien fransche mijlen van *Tunis*. Een kleene arm der zee reikt dicht aen *Biserte*, en strekt zich met een engte na 't zuiden, maer komt haer daer na tot zulk een ruimte uit te breiden, dat hy een groot meir maekt, daer ontrent vele Visschers en boere hutten staen:

ſtaen, beneffens acht tamelijke grote dorpen. Deze ſtadt, hoewel klein in zijne muuren, begreep wel eer zes-duizent huis-gezinnen. Daer zijn twee grote gevangkeniſſen voor ſlaven, een pak-huis om koopmanſchappen te bergen, twee torens, en krijghs-veſtingen of ſterkten, tot beveiling der haven.

Aen de Weſt-zijde van het meir leit een grote vlakte, genaemt *Mater*, mede onder het gebiet van *Biſerte* gelegen, en grenſt aen dat van *Golette*. De plaets van *Choros*, eertijts, gelijk eenigen willen, *Klypea* genaemt, of liever, volgens *Davity*, *Kurobis* (naerdien *Klypea* het rechte *Quipia*, of liever het hedendaeghſche *Kalibbie* is,) hoort mede als een deel onder *Biſerte*, en leit aen den vliet, *Magride*, twee mijlen ontrent van *Tunis*. De ſtadt, niettegenſtaende haere verwoeſting door zekere Arabers, geheten *Beni-heli*, is naderhant weer tot een zeer goeden ſtaet gekomen, en wort by een groot getal van ingezetenen bewoont.

Wat belangt de haven van *Farine*, vermaert door het overlijden van *S. Louys*, Koning van Vrankrijk, op zijn herwaerts reize van het heilige lant, die heeft aen haeren mont de ſtadt *Utique* leggen. By deze haven leggen twee ſteen-rotſen *Kaniz* genoemt, een grote mijle van 't vaſt lant, dicht by *Byſerte*.

Byſerte, hoewel aen den oever der zee gelegen, heeft echter overvloedelijk aen alle kanten verſch water. Daer wort in zijn meir veel viſch, inzonderheit Dorades of Dolfijns van vijf en zes ponden gevangen; en na het uitgaen van Wijn-maent, tot aen den beginne van Bloei-maent, een ontelbare meenighte van zekere viſch als Elft, die de Spanjerts *Iachas* en de volken van Barbaryen *Giarrafas* noemen. De grote vlakte van *Mater*, zou in het voortbrengen van veltvruchten van groot belang zijn, indien d'inwoonders met vrede, zonder van d'Arabers gequelt te worden, de lant-bouwery moghten ga ſlaen.

Het lant ontrent *Choros* is vruchtbaer, en heeft een groot en hoogh Olijf-bomen-boſch, tot groot gerijf der inwoonders.

De mannen van dit lant worden gezeit byna bloots-lijfs te gaen, alleenlijk een *Barrakan* of kleetje aen te hebben, en een halve tulbant op 't hooft, met een doek om den hals, doch by na alle zonder ſchoenen aen de voeten. *Kleding.*

Hun beſte ſpijze is Kous-kous, gemaekt van meel, eyeren, zout, en water, welke zy een ganſch jaer droog bewaren. Zy eeten geheel en al geen broot, uitgezeit zekere brootjes, die zy *Obs* noemen, gebakken onder d'aſche, of op yzere platen of in zekere kleine ſlechte ovens. Nochte drinken geen wijn; maer maken eenen drank van rozijnen en gekookte moſt. Zy ſlapen op hamele vachten, uitgezeit eenige wel gegoede luiden, die in hun kamers lange en enge bed-ſteden hebben, hooger dan een mans lengte, vaſt gemaekt aen de muur, met zeer ſchoon ſchrijn-werk, daer zy met een ladder by klimmen, wanneer zy ſlapen willen gaen. *Spijze.*

De huizen, desgelijx de kerken worden'er eenmael 's jaers gewit, ontrent paeſchen: men ziet in hun keukens niet de minſte ſchijn van vuur; maer wanneer zy willen koken, maken zy vuur in zekere kleine aerde ovens, die zy van d'eene na d'andere plaets kunnen verzetten.

Zy dragen veel briefjes, beſchreven met kleine letteren, en benait in leer, fluweel, zijde en andere ſtoffe, aen de hals; desgelijks hechten zy een groot getal dier briefjes, aen de hoofden der peerden, wanneer die ten ſtrijde trekken, met betrouwen dat dezelve hen tegen alle onheilen zullen bevrijden.

De Lantvooghdye van *Urbs* en *Beggie*.

Rbs en *Beggie*, twee byzondere Lantvooghdyen, hebben onder haer de steden *Urbs*, *Beggie*, *Hain Sammin*, en *Kasba*, en zekere grote vlakten.

Stadt Urbs. De stadt *Urbs*, eertijts de Kolonie *Turridis* geheten, heeft tot hare stichters de Romeinen gehad, en leit op een zeer cierlijke vlakte, ontrent acht en dertigh mijlen in 't zuiden van *Tunis*. Daer worden vele overblijffelen van aeloutheden gezien, gelijk marmere beelden, taferelen aen de poorten, met latijnsche opschriften, en muuren van dikke vierkante gehouwen stenen. Daer is een kasteel, tusschen het welk en twee dorpen een vliet van versch water in een Gracht, gemaekt van steen, zoo wit als zilver, na de stadt stroomt, neemende haeren oorsprong uit zekeren heuvel, een klein vierendeel mijls van de stadt gelegen.

Beggie. De stadt *Beggie*, mede door de Romeinen gesticht, in het hangen van eenen heuvel, leit ontrent zes mijlen van de middellantsche zee, en twintigh bewesten *Tunis*, aen een groten wegh, die loopt van *Konstantine* na *Tunis*. Haer voornaemste muuren staen noch heel en gaef. *Hain Sammin.* De stadt *Hain Zammin*, gesticht by na ter zelffter tijdt door de Koningen van *Tunis*, leit ontrent zeven mijl van *Beggie*. *Kasba.* *Kasba* of *Kazbat*, gesticht door de Romeinen, leit vijf mijlen van *Tunis*, in het midden van een vermakelijke vlakte, ontrent drie kleine mijlen in haeren omtrek groot. Haer muuren, gemaekt van grote gehouwen stenen, leggen noch heel en gaef, doch zonder inwoonders, door het geduurigh roven en stropen der Arabers.

De landouwen rontom *Urbs* zijn zeer vruchtbaer en geven granen in groten overvloet, 't welk den Arabers niet onbewust is, die alle zomers derwaerts ten roof trekken, en met volle zakken, zonder een duit te geven, weer na hun wildernissen keeren. Desgelijx zijn de velden, ontrent *Beggie*, zoo vruchtbaer en groot, dat zy een groot gedeelt den Arabers over laten om te bebouwen; en noch blijft'er veel onbebouwt leggen.

De gront ontrent *Hain Sammin*, is mede zeer vruchtbaer, en brengt een grote meenighte granen voort, desgelijx ook die van *Kasba*. Die van *Urbs* leven in een zeer gezonde lucht, hebben zeer schoon versch water, en veel vee.

By d' Inwoonders der stadt *Urbs* vintmen weinigh heusch en beleeftheit; want de meeste zijn lant-bouwers en wevers. Maer d' inwoonders van de stadt *Beggie* zijn heuscher van zeden en beter gemanniert, en verstaen zich op alle kunsten en hant-werken, gelijk ook haer stadt in goede orde gebouwt is. Die van *Kasba* leven lui en lekker, en zouden liever van honger sterven, dan hun lant bebouwen; dat onbebouwt blijft leggen, niet tegenstaende het zeer vruchtbaer is.

Het Lantschap of de Lantvooghdye van *Susa* of *Souse*.

Et lantschap van *Souse*, mede een der heerschappyen des Koningrijks van *Tunis*, begrijpt de steden *Sousa*, *Hamameth* of *Mahomette Heraklie*, en *Monaster*.

De stadt *Souse* of, zoo andere schrijven, *Susa*, ontrent vijf en twintigh mijlen

mijlen in 't oosten van *Tunis* gelegen, was eertijds een grote ſtadt, maer is heden van klein belang: was de hooftſtadt des lantſchaps, en t'allen tijde gerekent onder de ſtedē des Koningrijks van *Tunis*, en wort by eenigen gehouden voor de ſtadt *Adrumetum* van *Ptolomeus*, en by *Marmol* en anderen voor het *Siagul*, 't geen waerſchijnlijker is. Zy is geſticht door de Romeinen, aen de middelantſche zee, op een hogen ſteen-rots, vijf-en-twintig mijlen van *Tunis*, voor by de kaep van *Bon* of uithoek van Merkuur, die verre in zee ſchiet, en nader aen het eilant van *Sicilie* komt, dan eenige andere plaets van Afrika, hebbende dicht by zich leggen een eilant, genaemt *Pantalaree*. De ſtadt, die in een hoger en lager ſtadt kan verdeijlt worden, heeft muuren van gehouwen ſteen, cierlijke huizen, en vele tempels, maer een, die onder allen uitſteekt. Deze is dezelve ſtadt, daer op prins *Filibert* van *Savoye*, des jaers vijftien-hondert en negentien, een aenſlagh had, om dezelve den Turken afhandigh te maken; dan de Turken des tijdelijk verwittight, baerden onder zijn volk een groten neerlaeg, inzonderheit onder de Maltheſer ridders; zulx *Filibert* zich genootzaekt vont te ruch te deizen. Daer is een goede en veilige haven, daer die van *Tunis*, als de beſte en gereetſte haven voor hen, gewoonlijk hun rooſſchepen hebben leggen.

Hammameth, een hedendaeghſche ſtadt, geſticht by de Mahometanen, aen de Middellantſche zee, dertien mijlen van *Tunis*, wort by eenigen gehouden voor het aeloude *Makodama* van *Ptolomeus*, als heropgebouwt uit haere puin-hopen. Zy heet by de Franſoiſen en andere tongen hedens-daeghs *Mahomette*.

Heraklie is een kleine oude ſtadt, en wiert geſticht door de Romeinen dicht aen zee, op eenen heuvel, maer is door d'Arabers verwoeſt.

Monaſter of *Moneſter*, gelegen vier Franſche mijlen van de ſtadt *Souſe*, en een grote mijl van klein Afrika, is mede geſticht door de Romeinen, die haer den naem van Kolonie, of volk-plantinggaven, maer heeft naderhant den naem van *Monaſter* bekomen, ter oorzake een kloſter van Auguſtijner monnikken dicht by deze plaets geſticht wiert. Zy leit omringt met hoge en ſterke muuren, en bebouwt met fraie huizen. Onder deze landen worden ook geſtelt twee eilanden, genaemt *Kumilieres*, welker een, een mijle van zekere kaep, die in zee ſchiet, gelegen is; d'andere ontrent anderhalve mijle; daerbenevens leggen hier noch twee andere eilanden, *Querquene* en *Gamelere*, twee mijlen ontrent van 't vaſt lant, en anderhalve mijle of daer ontrent van elkandre; hoewel *Sanut* wil, dat al deze eilanden eertijts maer een eenigh eilant zijn geweeſt, dat *Ptolomeus Cercine* noemt, zoo na aen 't vaſt lant gelegen, dat men van het een tot het ander over een brugh kon gaen. *Plinius* ſchrijft, dat het eilant *Cercine* dertien mijlen in de lengte, en drie in de brete heeft. Dan deze eilanden horen veel meer onder de heerſchappye van *Tripolis*, als daer nader aen gelegen, in den mont van den zeeboeſem van *Kafe*.

Eilanden Kumiliers. *Querquene Gamelere.* *Cercine.*

De gront van *Souſe* is eigentlijk bequaem om gerſt voort te brengen; men heeft'er echter ook een grote meenigte van vygen, olyven en overvloedelijk gras, om vee te weiden. Desgelijx geven de landen, onder *Moneſter*, alleen gerſt en vygen, peren en granaten, doch overvloedelijk olylen. Ontrent de ſtadt *Souſe*, gaet meenighte van vee ter weide.

Aertrijk.

d'Inwoonders van *Souſe* zijn lieftaligh, heuſch en beleeft, en onthaelachtigh tegen vreemdelingen. De meeſte zijn boots-luiden en kapers ter zee; andere koop-luiden; d'overigen zijn of wevers, of vee-hoeders, of pottebakkers. Die van *Hamameth* zijn alle of viſſchers, of varents-luiden, of kool-branders, of linnen-blekers. d'Inwoonders der ſtadt *Monaſter* leven armelijk, zijn ſlecht in kleding, en dragen aen de voeten zekere ſchoenen, of liever toffelen van zee-biezen. Hun gewoonlijke ſpijze is gerſte-broot en gerſten-meel, met oli.

Zeden der Inwoonders.

Die van *Souse* drijven koop-handel in de Levant en Turkye.

De stadt *Souse* is de Setel en verblijplaets van den lantvooght dezes lantschaps, die eenige Janitsers hout, tot zijn lijf-wacht.

d'Inwoonders der stadt *Souse* betalen jaerlix aen den Koning van *Souse* twalef duizent dukaten, gelijk ook die van *Monaster* zekere schattingen aen hem opbrengen, niet tegenstaende zy onder eenen byzonderen heer staen.

De Heerschappye of Lantvooghdye en de Stadt van *Afrika*, of *Mahadie*.

Naem. De stadt, die de volken van Europe heden 's daeghs *Afrika* noemen, en eenigen voor de stadt *Afrodisium* van *Ptolomeus* houden, wort by d'inwoonders volgens *Marmol Mahadia* of Mehedia, en by *Leo d'Afrikaner El* Mahadia geheten, die dezelve aen den zee-kant des Koningrijks van *Tunis* plaetst, en sterke muuren, torens, poorten en een vermaerde haven toeschrijft, met by voegen, dat zy gesticht zy, door den patriarch van *Kayraoan*.

Gelegenheit. De stadt leit aen den zee-kant des Koningrijks van *Tunis*, of veel meer rontom in de zee, uitgezeit aen d'eene zijde, na het zuiden, daer zy met een enge streke lants van twee-hondert schreden lang aen 't vast lant gehecht is. De engte, daer zy aen de stadt raekt, leit gesterkt met een dubbelde muur, en met een grote en diepe gracht, en vele wacht-torens tot bescherming der stadt. Na deze engte komt de stadt haer allengs uit te breiden, en ontfangt als in haeren boesem, aen beide zijden de zee, tot aen de Wester wacht-torens: daerna, haer noch meer en meer verwijderende, wort zy weer aen d'Oost-zijde enger, en loopt eindelijk spits toe, zoo dat deze plaets de gedaente van een tong vertoont. En hoewel de stadt aen de zeekant met zulke sterke muuren niet beschermt is, als aen de lant-zijde, zoo is zy evenwel aen dien oort met gene schepen aen te doen, en te bespringen, ter oorzake van de meenighte der banken en zanden, daer voor gelegen.

De poort der stadt aen de lant-zijde is wonderlijker wijze gesterkt, eens-deels door de wacht-torens, eens-deels door het groot getal der gewelfde kromme bogen, met deuren, aen wederzijde, met yzere platen beslagen. Na deze komt men onder een zeer smallen boogh van zeventigh voeten lang, en zoo duister, dat een vreemdeling schrikt daer in te komen; want zy schijnt veel meer een moort-spelonk, dan een ingang tot de stadt te zijn.

Binnen de stadt, zes-hondert schreden van de wallen, en ontrent hondert van de haven, leit een kleine bergh. De haven der stadt is groot, en omringt tot bescherming met een muur, met zulk een nauwe opening of mont, dat ter nauwer noot een galei, roeiende daer in kan komen, daer nochtans van binnen wel vijftigh vry en veiligh kunnen leggen.

Deze stadt heeft een lange wijle onder de Koningen van *Tunis* gestaen, tot dat zy haer, na het verjagen van *Assan Gerbin*, na bloet-verwant van *Barberoussa*, *Hairedin* en *Anobarb*, die zich door verraderye van eenigen meester der stadt gemaekt hadde, weer in vryheit stelde. Dan *Dorgut* of *Dragut*, een Turksche Korsaer, en *Bassa* van *Tripolis*, geholpen door verraderye van eenige stedelingen, veroverde des jaers 1545, of zoo andere schrijven vijftigh deze stadt; sedert is zy onder het gebiet der Turken gebleven.

De Lantvooghdye van *Kayraoan*.

DE Lantvooghdye van *Kayraoan* begrijpt de steden van *Kayraoan*, *Tobute* en *Astachus*.

Kayraoan of *Karure* of *Karoen*, een stadt des Koningrijks van Tunis, is gelegen ontrent zeven of acht mijlen van de middellantsche zee, twintigh van Tunis, en ruim elf van de stadt *Karthago*. Zy heeft tot stichter *Hukba* of *Okkuba Ben Nafik*, een velt-overste van een Arabisch heir, dat uit woest Arabie door *Hutmen*, de derde Mahometaensche *Kalif*, onder zijn gelei, in Barbaryen en Biledulgerid, om te roven en stropen, gezonden wiert; gelijk de voorzeide overste *Hukba* deze stadt alleen tot een veilige rust-plaets des heirs, en verbergh-plaets des buits deed stichten, en met onwinbare muuren van gebakken steen omringen. Hy deed daer ook een prachtige Kerk bouwen, onderstut met marmere pilaren, der welke twee van onwaerdeerlijke waerdye waeren, hoogh root, en glinsterend van kleur, geschakeert met klene witte plekjes, en den Porfyr-steen zeer gelijk. De stadt leit op een vaste en zandige vlakte, en is geheel en al van water ontbloot; dies het vreemt is 't geen *Theuet* schrijft, datzy aen een reviere zoude leggen, die *Tunis*, en de landen van *Konstantine* scheit.

De stadt *Tobulte* of *Tabulta*, gelijk *Bertius* wil, by eenigen voor de stadt *Adrimentum* der ouden gehouden, is gestigt door de Romeinen aen de middellantsche zee, drie mijlen beoosten *Monaster*.

Ten tijde van zekeren overste der stadt, met name *Elagleb*, nam dezelve effens in inwoonders en gebouwen zoo toe, dat een andere stadt, *Recheda* genoemt, dicht daer by gebouwt wiert, daer de vorst en zijne edelen zich gewoonlijk onthielden. Eindelijk wiert zy door het oorlogh vernielt, en van nieuws hervolkt, doch heeft noit weer tot haeren voorigen staet kunnen geraken.

Asfachus, anders *Esfakos* of *Esfacho*, of, volgens *Marmol Elfachus*, gehouden by eenigen voor het *Rhuspe* van *Ptolomeus*, en by anderen voor het *Tafrute*, is gesticht door d' oude Moren aen de Middellantsche zee: zy leit met weerbare muren omringt, en was eertijts zeer volkrijk, maer begrijpt heden niet over de vierhondert huizen. *Astachus.*

De zandige vlakte ontrent *Kayraoan*, draeght geen bomen nocht koren, nocht eenige vruchten, tot voetsel der inwoonders; maer 't geen daer ontbreekt, wort'er gebraght van den oever der zee, of van *Souse* of *Monaster*, of *Elmahadie*, die alle ontrent tien mijlen van deze plaets gelegen zijn. Daer zijn in de stadt geen putten noch bronnen met versch water, maer alleen eenige regen-bakken, en buiten de stadt zekere kuilen, of om beter te zeggen, poelen, daer in het regen-water vergadert wort: dan na het uitgaen van Zomer-maent vintmen daer geen regen-water meer. *Aerdt des Lants.*

De landouwen van *Asfachus* geven niet dan gerst, en ontrent *Tobulte*, dat byna volk-loos leit, ter oorzake van het stroopen der Arabers, groeien olijf-bomen in grote meenighten.

De stadt *Kayraoan* wort meest bewoont by pelters en leder-bereiders, die hun pelteryen en leder zenden na Biledulgerid, daer mangel van Europisch laken is.

Kayraoan is vermaert door 't planten van den stoel eenes Mahometaenschen Paus of Bisschops, aldaer, dien de Mahometanen voor eenen Sedehouder van Mahomet houden; desgelijx door de heiligheit, die d' Arabers deze plaets toeschrijven, over de gebeden, die velen hunner *Kaciz* of priesters daer storten: want zy drijven dat de doden, daer begraven, niet verdoemt kunnen zijn, aengezien *Godsdienst.*

zy deel aen de gebeden van den *Kaçiz* en Paus hebben, zoo dat vele grote Heeren uit eerbiedigheit de ſchoenen uittrekken, wanneer zy in de ſtadt gaen, gelijk als of het een *Moske* was. Van gelijken laten zy daer kapellen ſtichten, die zy met grote inkomſten begiftigen, zich vaſt inbeeldende door middel van deze gaven recht toe, recht aen, na hun paradijs te zullen gaen.

Het Eilant *Tabarka* en *Galita*.

Peter Davitiis Eſtats du Turk en Afrique.

ONtrent zes mijlen van de kaep van *Maskarez* leit by het Koningrijk van *Tunis*, het eilant *Tabarka*, afgezondert gelijk een ſteenrots of klip van het vaſt lant, door een waetbare vaert van een musket-ſcheut breet. Zekere Franſche Koop-luiden hebben dit eilant in bezitting en daer een ſterkte doen bouwen, verzien met krijghs-behoefte, en een bezetting gewonelijk van twee hondert koppen, tot beveiling van den koop-handel, dien zy daer met grote winſten doen, met het wegh-ſchepen van huiden, granen, waſch en andere koopmanſchappen, doch zijn gehouden voor het toeſtaen van den vryen-handel te betalen aen den Baſſa van *Tunis* vier duizent kronen, en aen dien van *Alzier* twee duizent; behalve dat zy ook tegen hen over een bezetting van Janitzers moeten gedogen, om op hun doen een wakend ooge en hen in toom te houden. Onder dit eilant wort ook Korael geviſt.

Recht tegen over het eilant *Tabarka*, tien mijlen van daer, leit een ander eilant *Galita* of *Galata* genoemt.

Het Koningrijk van

TRIPOLIS.

Et geweſt of de ſtaet, en ſtadt van *Tripolis*, den Turkſchen Keizer onderworpen, voert heden 's daegs den tijtel van Koningrijk, 't zy uit gevolgh, om dat eertijts deze ſtadt beſtiert is geworden door zekere Heeren, die zich dien tijtel toe-eigenden, na dat zy dezelve geweldiger-hant in bezitting hadden genomen; of om dat in de ſteden van Barbarye, welke eenigen ſtaet hebben, de beſtierders of ſtadt-houders, door den groten Heer derwaerts gezonden, met den naem van *Baſſa*, of onder-koning getijtelt worden, ten dien einde alleen, om door de meenighten der koningrijken, die de grote Heer bezit, de grootheit zijns Keizerrijks des te meerder te doen blinkē.

Dit Koningrijk begrijpt ten huidigen dage 't lantſchap van *Tripolis*, *Eſſab*, *Mezellata*, *Mesrata*, of *Cyrenaika*, en *Barka*, desgelijks eenige eilanden: want het ſtrekt, volgens *Peter Dan*, ooſtwaerts langs den zee-kant van 't eilant *Zerby* of *Gerbey* tot aen *Ægypten*, en zuid-waerts aen *Negroslant*.

Zeker is het, dat de ſtadt of ſtaet van *Tripolis*, van haer eerſte begin, altijts onder ſchatting van een hoger maght geſtaen hebbe, inzonderheit onder die van de Romeinen, aen de welken zy hulde en manſchap dede, wanneer deze meeſter van Afrika waren; dan is naderhant komen zakken in de ſchoot der heerſchappye der koningen van *Marrok*, *Fez* en *Tunis*, die dezelve by beurte bezeten hebben. Maer wanneer d' inwoonders zich

zich door een vreemde maght onderdrukt zagen, inzonderheit ten tijde van *Mukamen*, zoon van *Hesen*, Koning van *Tunis*, die d'onderdanen des rijks, zoo dra hy door hen op den Throon geheven was, tierannelijk begon te handelen, smeten zy het jok van onderdanigheit van den halze, zetten des Konings stadt-houder en amptenaers af, en wierpen eenen uit hen allen tot heerscher over hen op, stellende hem alle inkomsten, en stads-middelen in handen. In den beginne heerschte deze nieuwe Heer met grote zachtmoedigheit, maer verviel daerna mede tot een tierannelijke heerschappye, en wiert eindelijk door zijnen zwager om 't leven gebraght. Na de doot van dezen stelden d' inwoonders zekeren hoveling van Prins *Abubacer*, die een kluizenaer was geworden, over hen tot opper-hooft, die *Tripolis* eenige maenden bestierde, ter tijdt toe dat *Ferdinand*, Koning van *Arragon* en Kastielien, Graef *P.* van *Navarre* derwaerts zond, die de stadt onverziens veroverde, en al d' inwoonders tot slaven maekte en wegh-voerde, en t'effens met hen, den nieuwen heerscher en zijnen schoon-zoon, die hy na *Messine* deed voeren, van daer na *Palerme*, daer Keizer *Karel* de vijfde hen in vryheit stelde, en weer na de stadt *Tripolis* zond, welke de Christenen ontmantelden, en hare sterkte sloopten, uitgezeit het kasteel, dat zy met brave muuren en grof geschut versterkten.

Een wijle daer na bevolkte de gemelte Heer van *Tripolis*, de stadt, en deedze bewonen onder den naem van Keizer *Karel*, maer wiert des jaers vijftien-hondert drie-en-dertigh, t'effens met *Tunis*, *Biserte*, *Souse*, *Monaster*, en het eilant van *Zerby*, by den zeerover *Barberoussa* herwonnen; doch daer na weer herovert by Keizer *Karel*, die dezelve aen de Ridders van *Malta* wegh-schonk, en te bewaren gaf, die *Tripolis* bezaten, tot dat in 't jaer vijftien-hondert en een-en-vijftigh onder de regeringe van den Turkschen Keizer *Soliman*, door *Sinan Bassa*, velt-marschalk des Turkschen Keizers, de stadt verovert wiert: want dees, na het eilant *Goze* verovert te hebben, quam van daer *Tripolis*, bezet met Kalabriers en Spanjerts, onder den Ridder van *Vallier*, beleggen, en dat veroveren, met besprek van veiligen uittocht voor de bezetting na *Malta*, met schepen, die *Sinan Bassa* hen te verschaffen had. *raekt onder den Turk.*

Dan de bezettingen, tegen gegeven beloften, wierden in het uit-trekken meest van al hun goederen berooft; twee-hondert Moren, die den Ridders gedient hadden, ter neer gehouwen, en de meeste Ridders van *Malta* na de galeyen, en d' overigen na den *Bassa* gezonden, en tot slaven gemaekt.

Na dat de stadt dus verovert was, bevestighde en verklaerde *Sinan Bassa*, om de stadt voor de Turken te verzekeren, die dezelve naderhant altijts bezeten hebben, een *Morat Aga* tot Onderkoning, zoo dat sedert van wegen den groten Heer uit het hof van *Konstantinopelen*, van tijdt tot tijdt alle drie jaren een *Beglerbey* of *Bassa*, om zijne maght volkomentlijk daer te doen tonen, afgezonden is, onder welke Bassas zeker *Dragud* grote vermaertheit door zijne wrede oorloghs-daden bekomen heeft.

Ontrent des jaers vijftien hondert en acht-en-tnegentigh maekte zeker *Marabout* of Priester, genoemt *Sidi Haya*, de stadt en het Koningrijk van *Tripolis* den Turken afhandigh, met bystant des grauws, op hope van door gunste der Christenen zich daer te vestigen, of de stadt aen hen over te leveren. Dan *Asan Bassa*, Admirael ter zee, van wegen den groten Turk, afgevaerdight op dit gerucht, met zestigh Galeien, en hulp-troepen van *Tunis* en *Alzier*, bevocht op dezen *Morabout* verscheide reize de zege, die eindelijk, wanneer Fortuin hem den voet begon dwers te zetten, door zijn eigen volk gedoot wiert. Aldus wiert deze beroerte gestilt, en des belhamels hooft na de Turken gezonden.

Voorhene wiert *Tripolis*, door eenen[a] *Sangjak* bestiert, die onder den *Bassa* van *Tunis* stont. Maer naderhant *Bestiering.*

hant heeft de grote Heer, federt hy dit geweft veroverde, daer eenen *Baſſa* gehouden, dien hy van *Konſtantinopelen* met de vane van Tripolis derwaerts overzend; den welken anderen den tijtel van *Bey*, of *Beglerbey* geven. Dan is allengs ontrent des jaers zeftien hondert, het gezagh van den *Baſſa* door de krijghs-knechten en hun bevel-hebbers vermindert, op een zelve wijze, gelijk *Kara Osman* te *Tunis* deed; waer uit gevolgt is, dat *Mamet Bey*, een Griekfch Renegaet, uit den aelouden huize der *Juſtinianen*, zijne zaken zoo wel heeft weten te beleggen, dat hy, verkregen hebbende de vane van den groten Heer, den *Baſſa* niet meer, na dat hy meefter van 't kafteel geworden was, wilde dulden, maer met volkomen maght begon te heerfchen, onder den naem evenwel, van onderdaen van den *Sultan* of groten Heer, om in zijne gunfte te blijven, gelijk hy aen den zelven, tot erkentenis en manfchap, veel dierbare gefchenken, en meenighten van flaven dikwils overzond. Eindelijk wiert deze *Bey* zoo maghtigh en zulk een geweldigh heerfcher, dat niets buiten zijnen raet gedaen wiert: want hy nam krijghs-volk na zijn welgevallen aen, zonder den *Divan* of krijghsraet t'erkennen, en leide die op 't kafteel. Meer tot verzekering van zijn eigen perzoon, als tot bewaernis der plaetfe, om niet, gelijk zijn voorzaet, door beleit van den groten Heer om 't leven gebraght te worden. Des voorgaenden jaers zeftien-hondert zeven en zeftigh, zijn de Moren van *Tripolis*, met den *Baſſa* in onderlingen twift vervallen, en tegen den groten Heer opgeftaen, en aen 't muiten geflagen.

Het Lantſchap van *Tripolis*.

Grens-palen des lantſchaps van Tripolis.

Na de ftadt van klein *Afrika* en *Asfatus*, daer tegen over 't eilant *Querquennies*, eertijts, volgens *Ananie*, *Ceraunie* genoemt, in zee leit is gelegẽ de reviere kapes, oulinx *Triton* genaemt, en de golf of zee-boefem van kapes, ter plaetfe, daer de kleine *Syrtis* en het Meir *Tritonis* der ouden geplaetft wort. Beweften deze reviere *Kapis* neemt het lantfchap van *Tripolis* zijn begin, en eindigt aen dat van *Mezellata* in 't Ooften; zoo dat dit lantfchap in 't Weften tot grens-palen heeft de landen van *Tunis*, in 't Noorden de Middellantfche zee, namelijk, van den mont der reviere *Kapes*, tot aen de grenzen des lantfchaps van *Mezellata*, in 't Zuiden *Numidie* of *Biledulgerid* en *Libye* of de woeftijnen *Zara*, en in 't Ooften, *Mezellata*.

Het ganfch geweft van Tripolis is woeft en voor het meerendeel onvruchtbaer.

De voornaemfte plaetfen of fteden dezes lantfchaps zijn oudt en nieu *Tripolis*, *Kapes*, *Machres*, *Elhamma*, *Zoara*; d'andere van minder belang.

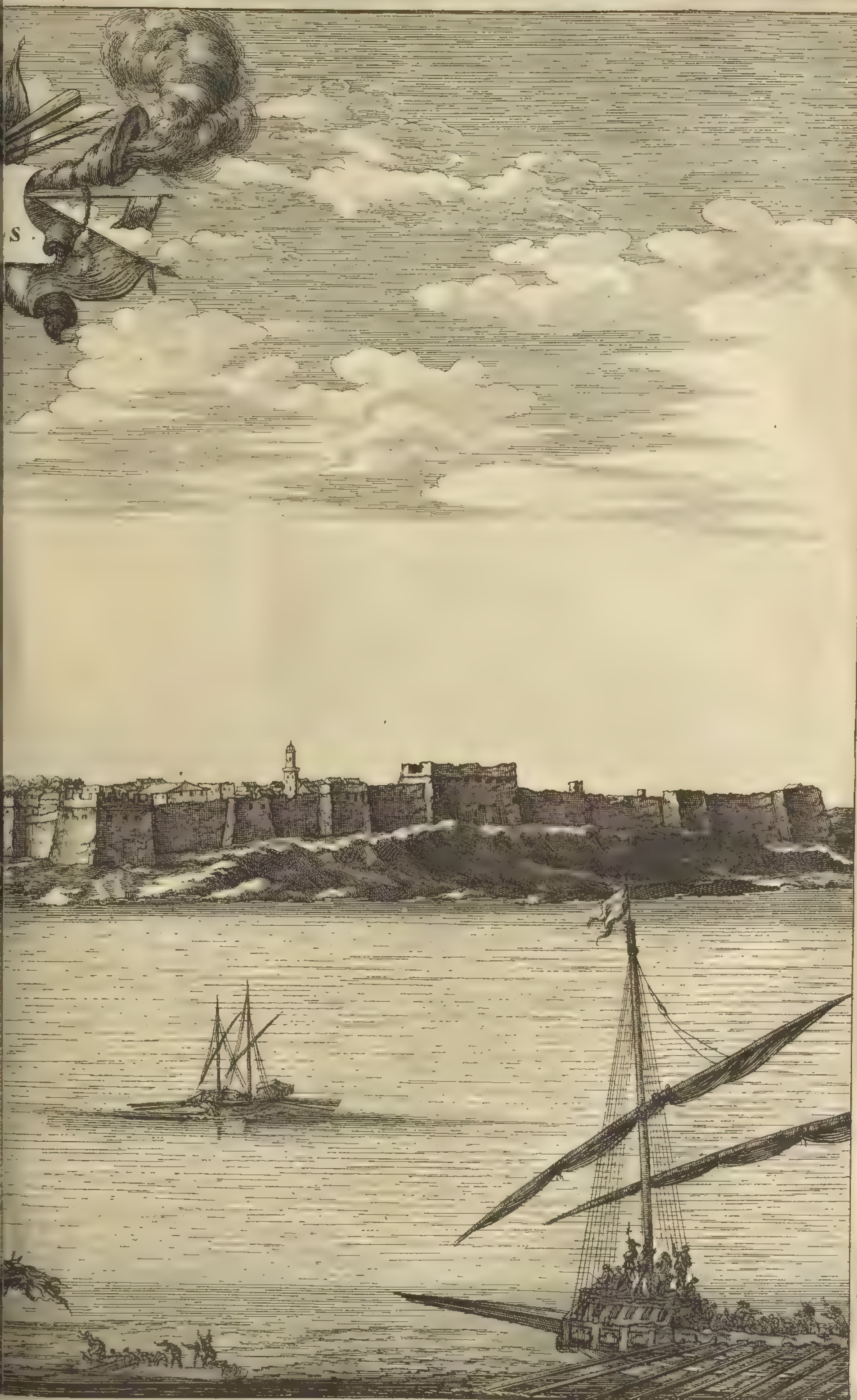
Oudt *Tripolis*, by eenigen gehouden voor d'oude ftadt *Napels* in Barbarye en het groot *Leptis* van *Ptolomeus*, de a geboorte-plaets van Keizer *Seveer*, is gefticht door de Romeinen, daerna bezeten by de *Gotthen*, en eindelijk gefloopt door de Mahometanen, ten tijde van *Hamor*, hunnen tweden *Kalif*, zijnde heden, volgens *Sanut*, ter oorzake van haere veelvoudige verwoeftingen weinigh bewoont.

Nieu *Tripolis*, gemeenlijk tot onderfcheit van het *Tripolis* in *Syrien*, *Tripolis* in Barbaryen, en by de Turken *Terabulus* en by de Moren *Trebeliz* of *Tarabilis* genaemt, leit aen de zee, op een zandige vlakte, by oudt *Tripolis*, na welks verwoefting zy door de Moren gefticht wiert.

De ftadt *Tripolis*, welke niet groot maer zeer volkrijk van Turken, Moren en Joden is, leit omringt met zeer hoge en tamelijk weerbare ftene muuren, gefterkt op verfcheide plaetfen met vierkante wachtorens en bol-werken, doch heeft gene grachten.

p 200.

ten. Daer zijn slechts twee poorten, een aen de zuidt-zijde, welke haeren uitgang na 't vast lant heeft, en een aen de noort-zijde, by de haven.

De stadt heeft geen kasteel, maer alleenlijk twee fortressen of sterkten, een aen de Zuid-of-lant-zijde, en een aen de noort-zijde, aen den zee-kant, op een hoek der stadt, daer de haven leit, welke zeer fraei en veiligh is, en vele schepen kan verbergen. De huizen zijn'er op een zelve wijze, gelijk in *Tunis* gesticht, en de straten zeer wel geroit.

Daer is slechts een eenige grote kerker, voor de Christenen slaven, naerdien aldaer veel weiniger slaven zijn, dan te *Tunis* of *Alzier*.

Met verscheide *Moskeen* of kerken, is de stadt verciert, doch waeren daer eertijts veel meer, nevens veel gasthuizen, dan zijn heden door den oorlogh meest verwoest en gesloopt.

Kaps of K*apes* of K*afis*, by *Marmol* Kasçe, en by de Moren, volgens *Merkator*, Kabez genoemt, de stadt *Takape* der ouden, is een aeloude stadt, gesticht in eenen zee-boesen aen de middellantsche zee, en gesterkt met hoge weerbare muuren. Daer is meê een kasteel, tot bescherming der stadt, leggende omringt met hechte muuren.

Machres of M*ahara* is een dorp, gelegen aen den mont des zee-boesems van K*apes*, ontrent dertien mijlen van het eilant *Zerby*: daer by leit een kasteel, gesticht voor eenige jaren, tot beveiling des zeeboesems.

De stadt *Elhamma*, gesticht door de Romeinen, leit drie mijlen van K*apez*, omringt met muuren van gehouwen steen. Aen haere poorten vertonen zich noch heden 's daeghs Latijnsche opschriften, in marmer gehouwen.

Zoara of *Zoarat*, gehouden voor de haven van *Pisidon* der ouden, is een oude stadt, gelegen aen de Middellantsche zee, ontrent dertien mijlen van het eilant *Zerby*, na 't Oosten.

Aen de middellantsche zee leit noch een andere plaets, K*asarnakar* genaemt, gehouden by velen voor d'aeloude stadt *Gichtis*, en *Rasalmabes*, en by *Simlerus* voor de stadt *Gita* van *Antoninus*.

Wat belangt de *Syrtes*, die zijn twee, een kleine, en een grote: de kleine leit aen den Golf of zee-boezen van K*aps*, onder het lant van T*ripolis*, die een gevaerlijken ingang heeft, ter oorzake van de drooghten, banken en zantplaten en klippen, gelegen rontom de kleine eilanden *Querquennie* en *Gomelare*. Maer de grote *Syrtes*, geheten in de zee-kaerten, de droogten of banken van Barbarye, en in 't Spaensch *Baxos* (want B*axos* betekent drooghte,) *de Barbarye*, dat het zelfste gezeit is, leit tegen over het lantschap van *Ezzab*. *Syrtes.*

Wijders, *Syrtes* is eigentlijk een grieksch woort, en betekent een plaets in zee, met zant opgeworpen, die nu veel en dan weinigh waters heeft, en by wijlen geen altoos, zoo dat het zant kan gezien worden. De grote *Syrtes* leit op de Noorder brete van negen-en-twintigh, en op de lengte van acht-en-veertigh graden; maer de kleine op de brete van twee-en dertigh, en op de lengte van drie-en veertigh graden.

Het Meir *Tritonis*, by de oude schrijvers wijd vermaert, begrepen in de kleine *Syrtes*, leit in het midden van klein Afrika. Daer worden, volgens *Volaterran*, drie *Tritonis* meiren gevonden, te weten, dit van *Libye*, daer d' ouden de geboorte-plaets van M*inerve* stellen, en die van *Beöten* en *Thessalie*. Dan *Ptolomeus* stelt alhier twee meiren, het een genaemt *Tritonis*, by M*armol* het meir K*apes* genaemt, en het ander het meir van *Pallas*. *Diodoor* maekt noch van een ander meir T*ritonis* gewagh, gelegen aen of by den Atlantischen Oceaen. *Meir Tritonis.*

Het Koningrijk van T*ripolis* wort door verscheide revieren, als de K*asarnakar*, een reviere van T*ripolis*, de *Rasalmabes*, en de M*agro*, eertijts *Cenifes* geheten, bevochtight, die alle haeren oorsprong uit den bergh *Atlas* hebben, en haer water in de Middellantsche zee storten, neffens de plaetsen, daer zy den naem van voeren. *Revieren.*

Het lant van T*ripolis* is geheel zandigh, *Aertrijk.*

digh, en zoo onvruchtbaer, dat 'er byna geen koorn wil groeien, ter oorzake de zee verre na 't Zuiden schietende, de plaetsen, die anders iet zouden zijn, onvruchtbaer maekt, en met zant overdekt; zoo dat d'inwoonders der stadt *Tripolis* byna van honger zouden moeten vergaen, indien derwaerts geen toevoer van koorn uit andere plaetsen was, en hun schrale oogst in dezer wijze verrijkt wiert.

Daer zijn in deze stadt geen putten, wellen nocht spring-bronnen; maer alleenlijk water-bakken, daer het water van de daken inkomt lopen. Wel hebben die van *Elhamme* een grote spring-bron, een klein half uur gaens buiten de stadt, na 't zuiden, doch met zeer heet water, dat door zekere goten na de stadt geleit wort, in de badstoven: dan weinigh luiden willen daer in gaen, ter oorzake van d'overgrote hitte. Het water wort echter by d'inwoonders gedronken, na dat het een gehelen dagh te koelen gestaen heeft, doch lescht, om zijn zwavelachtigheit, weinigh den dorst. Eindelijk maekt deze reviere niet verre van de stadt een Meir of staende water, genoemt het meir der melaetsen, naerdien dit water een wonderlijke kracht by zich heeft, om de melaetsheit te genezen.

Daer is in *Tripolis* altijts een grote dierte van koorn, ter oorzake van de onvruchtbaerheit des lants, doch dadelen zijn'er in overvloet. *Sanut* plaetst hier ook de Lotes-bomen, die in Afrika gemeen zijn, en by eenigen *Mikakoliers*, of liever *Alisiers* genoemt worden, uit welker vrucht, zoeter dan dadelen, d' inwoonders een aengenamen wijn trekken.

Ontrent de stadt groeien mede overvloedelijk liemoenen, oranje-appels, dadelen, zonder daer eenige andere vruchten groeien, uitgezeit zekere vrucht, by d'Arabers *Halbhazis* geheten, die tot de grote van een boon onder d'aerde groeit, en de smaek van een amandel heeft, en door het geheel Koningrijk van *Tunis* in 't gebruik is; doch wort niet met de tanden gekauwt, maer alleenlijk uitgezogen.

d'Ingezetenen van *Tripolis* erneren zich inzonderheit met de weveryen en koophandel. Die van *Kapes*, arme luiden, slaen den lant-bouw en visschery ga, en worden door d'Arabers en Koningen of *Bassas* van *Tripolis* geweldigh onder schattingen gehouden. Die van *Elhamme*, zijn arm, en leven by den roof, en die van *Zoare* doen niet dan kalk branden, en t'effens plaester na *Tripolis* te voeren. Die van *Tripolis* eeten slechte spijze, en gebruiken niet dan *Bezin*, of *Bezis* van gerst, naerdien de lijftocht, die hen toegebraght wort, byna geen eenen dagh strekken kan; zoo dat de geen voor een rijken man gehouden wort, die twee tonnen koorns voor zijn gebruik kan opleggen. Wel is waer, dat het een snood roofnest en verblijf plaets van Korzaren of zee-rovers is.

d'Inkomsten, schatting en tollen, die den *Bassa* van *Tripolis* van dezen staet 's jaerlijx ontfangt, belopen ten getale van hondert en tachtigh duizent dukaten. Al deze penningen komen van de tollen op d'uit en ingaende koopmanschappen, en van de schattinge op de Joden gestelt, desgelijx van de gelden, die met vliegende of velt-legers der Janitzers, alle jaers, uit bevel van den *Bassa*, by de Moren en Arabers uit het lant gehaelt worden. De Venetiaen plagh wel eer met zijne galeyen in deze haven te komen, daer hy groten handel met de luiden van *Tripolis* deed. Desgelijx zijn d'inwoonders der stadt *Tripolis* zeer tot den koophandel genegen, ter oorzake de stadt aen *Biledulgerid*, en *Tunis* gelegen is, gelijk men van daer tot aen *Alexandrie* gene andere grote stadt heeft. Daer is grote handel in zwarten, die van *Negros-lant* komen, en eertijts na *Sicilie*, maer nu na *Turkyen* over gevoert worden. De roveryen ter zee brengen den inwoonders grote winsten aen: want schoon *Tripolis* de zwakste der roof-steden is, in schepen en toerustingh ten oorlogh, zoo brengt zy echter veel quaets te weegh, by weege van haere zee-roveryen, daer toe de bequaemheit van haere gelegentheit won-

wonder wel te ſtaet komt, aengezien het een plaets is, daer gewoonlijk de Christen ſchepen, die met koopmanſchappen geladen, na *Alexandrye*, *Sionte* of *Seide*, na *Aleppe* en andere ſteden en havenen willen verby willé.

Het Eilant van *Gerbes* of *Zerby*.

HEt eilant van *Gerbes*, gehouden by eenigen voor het eilant *Meninx* of *Lotofagites* van *Ptolomeus*, by anderen voor het eilant *Girba* van *Antoninus*, by *Merkator* voor het *Zetha* van *Ptolomeus*, of liever voor het *Egimurus*, en by *Theuet* voor het eilant *Glaukon* der ouden, wort gemeenlijk *Zerby* of *Zerbes* genoemt, en by de Spanjerts *Gelues*; maer by d' Arabers eertijts volgens *Ananie Gezira*, en heden 's daeghs *Algelbens* en by d' inwoonders *Gelbens*.

Het leit in den mont van den inham van *Kaps*, aen de weſt-zijde, twee hondert ſchreden van de kleine *Syrtes*, volgens *Plinius*, en zoo dicht aen het ſtrant van het vaſt lant van *Afrika*, dat het eertijts met een brugh daer aen gehecht was, die by d' eilanders op het gerucht van de komſte van zeker heir geſloopt wiert.

Het heeft, volgens *Leo d' Afrikaner* en *Gramaye*, ontrent vier mijlen in zijnen omtrek; hoewel *Plinius* zijn lengte op acht grote, en brete op zes mijlen begroot, en is gelegen op de noorder brete van twee en dertigh graden.

Ptolomeus plaetſt op dit eilant twee ſteden, te weten, *Meninx* en *Gerra*; *Plinius* desgelijx, *Meninx* na de zijde van Afrika, en de ſtadt *Thoar* aen d'andere zijde. Eenigen voegen daer by een ſtadt, geheten *Sibile*, die gezeit wort verovert te zijn des jaers elf hondert en negen-en-vijftigh, neffens het geheel eilant, door den Koning van *Sicilien*: maer ten huidigen daghe heeft men daer gene ſteden, en niet dan eenige hutten, of veel meer *Dowars*, van elkandre afgezondert, in dier wijze, dat ieder geſtacht zijn verblijf afzonderlijk heeft: alleen leggen aen de Noort-zijde eenige dorpen onder de beſcherming der ſterkte, op dit eilant gelegen. De bewoonſte of volkrijkſte plaetſen van dit geheel eilant, zijn volgens *Theuet*, *Zadaique*, *Zibide*, *Kamuſe*, *Agimar*, *Borgi*, *Rochert* en *Kantare*. Aen de Noort-zijde leit een ſterkte, die de Turken met krijghs-knechten bezet houden.

Dit eilant, dat overal vlak is, heeft een zandigen en ſchralen gront; zoo dat d'inwoonders, niet tegenſtaende zy grote naerſtigheit doen, om dat te bebouwen, en met water, gehaelt uit zeer diepe putten, bevochtigen, niet dan een weinigh gerſte kunnen winnen. Dan dadelen, vygen, olijven, druiven en veel meer andere vruchten waſſen'er in groten overvloet. *Aerdrijk.*

Dit eilant en 't nabygelegen ſtrant heeft ook zekeren boom eigen, by d' ouden *Lothus* genaemt, die vruchten krijght van de grote van een boon, en zoo geel als ſaffraen, doch verandert dikwils van verruwe, eer zy volkomen rijp is. Deze vrucht is zoo zoet en aengenaem van ſmaek, dat het eilant, en het lant, daer zy groeit, haeren naem *Lotofagites*, dat Lotes-eters-lant gezeit is, by de Grieken daer van bekomen heeft, gelijk zelfs ook d' inwoonders ter zelffter oorzake *Lotofagen*, dat is, Lotes-eters genaemt worden. d' Ouden ſchrijven haer zulk eene zoetigheit toe, dat een vreemdeling na het eeten van dezelve zijn vaderlant vergat, gelijk men by d' oude ſchrijvers en Poëten leeſt, dat *Ulyſſes* reis-genoten zoude gebeurt zijn, die in hun omher-doling, vervallen aen deze plaets, niet van daer, verlekkert door de zoete vrucht, wilden keeren. Daer wort een wijn van deze vrucht gemaekt, zoo zoet gelijk meê, doch wort in den tijt van tien dagen zuur. *Lotus-boom.*

d' Italianen noemen den zelven *Bagolaro* en d' Arabers *Sadar*. Vleesch is op dit eilant schaers te bekomen, gemerkt het niet zeer veerijk is.

Leo 6. d. Sanut. 5. b. De meeste inwoonders dezes eilants erneren zich met den koophandel; inzonderheit met laken, dat zy na *Alexandrye* voeren, en met rozijnen, die aen verscheide oorden vervoert worden. Zy spreken alle de Moorsche of oude Afrikaensche tale en niet d' Arabische.

Eertijts had dit eilant een byzonderen *Xeque* of Heer, die een wijle den Koning van Spanje erkende, maer staet heden geheel en al onder den *Bassa* van *Tripolis*, die zijne voornaemste inkomsten van dit eilant trekt. Ten tijde van Keizer *Karel* de vijfde wiert dit eilant mede, benefens *Tripolis*, met de wapenen, ten dienste des Keizerrijks, verovert, en schatbaer aen den onderkoning van *Sicilien* gemaekt; des niet tegenstaende wierden naderhant de hertogen van *Alva* en *Medina Celi* daer afgegedreven.

Het Lantschap van *Ezzab*.

EZzab of liever *Azzab*, een lantschap des Koningrijks van *Tripolis*, hoewel anderen dat onder *Numidie* of *Biledulgerid* brengen, begrijpt de landen van *Meçellata*, *Mesrata*, *Taurka*, en de bergen *Garian* en *Beniguarid*.

Dit lantschap begint aen de reviere, die by nieu *Tripolis* in zee stort, aen het westelijkste eind der bergen *Garian*, en *Beniguarid*, en eindight aen de reviere, die op d'uitterste grenzen des lantschaps van *Mesrata* in 't oosten in de Middellantsche zee valt.

Sanut stelt in *Ezzab*, de plaetsen *Ras Axarra*, *Tessut a*, *Rasamisar*, *Lepide*, eertijts *Eoa*, volgens *Ruscelli* over *Ptolomeus*, (hoewel *Lepide* veel meer, om de gelijkenis van name, voor de stadt *Leptis*, uit welks puin-hopen *Tripolis* gebout is,) te houden zy; *Brata*, eertijts *Blata*, volgens *Bertius*, en de kaep van *Giudeka* of *Zudika*.

Bergh Garian. De bergh *Garian*, een der allerhooghste en kouste bergen, heeft drie kleine mijlen, van 't Westen na 't Oosten, in de lengte, en drie grote in de brete. Hy leit benoorden den groten *Atlas*, vier mijlen ontrent van *Tripolis*, afgescheiden van de bergen *Benitefren* en *Nefuse*, door grote zandige woestijnen. Daer leggen op dezen bergh hondert en dertigh dorpen.,

De bergh *Beniguarid*, gelegen achtien mijlen van *Tripolis*, en in den groten Atlas zelve, telt meer dan hondert en vijftigh bevolkte plaetsen.

Dit gewest geeft weinigh korens, en andere granen, maer overvloet van dadelen, olijven, Safraen, die voor de beste, om haer kleur en goetheit, gehouden, en na *Kairo* vervoert wort; daer zy een derdendeel dierder verkocht wort, dan andere *Safraen*. d' Inwoonders van den bergh *Garian*, genaemt *Brebers*, zijn kleinhertige luiden, waer over zy door de *Arabers* zeer geteest, en gefoolt worden; maer die van den bergh *Beny-Guarid*, strijdbare luiden, en mee *Brebers* gelijk d' andere. De bergh *Garian* braght eertijts aen de koningen van *Tripolis* jaerlix tachtigh duizent dukaten aen schatting op.

De strijdtbaerheit der volken van den bergh *Beniguarid*, stelde hen voorhene in vryheit, waer door zy by de Koningen van *Tripolis*, en by d' Arabers gevreest wierden, behalve dat zy een heir van twintigh duizent man te velde konden brengen, waer onder veel Muskettieren, die de Turken dikwils op de vlucht gedreven hebben. Dan heden tonen zy aen den *Bassa* van *Tripolis* onderdanigheit.

MECELLATA.

HEt Lantſchap van *Meçellate*, by d' ouden de groote *Syrtes*, en by d' Arabers *Ceirat el Quibir* genoemt, leit ontrent acht mijlen beooſten de ſtadt *Tripolis*, langs den zee-kant. *Ptolomeus* noemt zijn voornaemſte plaets *Makomaka*, of, gelijk eenigen lezen *Kalummakula*, dat heden 's daeghs *Meçellata* heet. Men heeft daer noch drie andere ſteden of volkrijke dorpen, genaemt by d' ouden *Aſpis*, *Sakramaſa*, en *Pyrgos Eufranta*; en by de heden-daeghzen, *Lard*, *Cedik* en *Eufrata*. Daer na volght hen den zee-kant *Sibaka*, dat *Ptolomeus Aporis-burgh* noemt; de kaep van *Sorta*, eertijts geheten d'uit-hoek van *Hippie*; de ſtadt of het dorp *Nain*, by *Ptolomeus* genoemt de plaets der *Filenen*, en by deRomeinſcheHiſtoriſchrijvers d'altaer der *Filenen*, daer die van Karthago de graf-ſtede der *Filenen*, twee gebroeders, geſneuvelt voor het vaderlant, als heiligh eerden.

d'Inwoonders, Afrikaenſche *Brebers*, hebben de volheit van dadelen, oli en olijven, en kunnen over de zesduizent man te velde brengen. Zy ſtaen onder een opper-hooft, dat hen in tijdt van vrede en oorlogh beſtiert, en hebben met d'Arabers, hun gebuur-volken, nu vrede en dan weer oorlogh, na dat hen zulx te pas komt. Heden zijn zy alle den Turken onderworpen, hoewel *Gramaye* wil, dat zy noch Turken noch Arabers erkennen.

Hun Godsdienſt is die van *Mahometh*.

Mesrata of *Cyrenaika*.

HEt Lantſchap van *Mesrate*, den Koningrijke van *Tripolis* ingelijft, wort by *Marmol* gehouden voor het aeloude *Cirenaika* of *Pentapolis*, hoewel *Maginus* dat onder het lantſchap van *Barka* betrekt en vervoert.

Het wort by de hedendaeghſen, volgens *Marmol*, *Korene*, gelijk ook zijne hoofſtadt, en by de Moren *Ceyret* genoemt, waer van miſſchien een gedeelte onder de woeſtijnen van *Libyen* begrepen is.

Cyrenaika, een gedeelte van 't aeloude Libyen, beginnende, volgens eenparigh gevoelen der oude lantbeſchrijvers, aen d' Altaer der *Filenen*, gehouden by eenigen voor de haven van *Sabbia* of *Sabbe*, maer ſtrekte zich eertijts, zoo *Mela* en *Strabo* willen, tot aen het dal *Katabatmes* in *Egypten* en aen den Nijl, en begreep by gevolgh *Marmarika*; hoewel *Ptolomeus* het noch verder en tot aen de ſtadt *Dardanides* uitbreit, van welke ſtadt *Marmarika* tot in Ægypten ſpringt.

Heden leit het lantſchap van *Mesrata*, ontrent negentien mijlen van *Tripolis*, beweſten het lantſchap van *Meçellata*, en beooſten dat van *Barka*; en ſtrekt zich langs de Libyſche middelantſche zee. Zijn vijf ſteden, waerom het *Pentapolis* (hoewel *Pentapolis* niet dan een gedeelte van *Mesrata* was) genoemt is geworden, (want *Pentapolis*, een griekſch woort, is vijf-ſtadt in 't Neerduitſch gezeit,) waeren *Cyrene*, Berenice, by *Mela Heſperie* genoemt, *Appollonie*, *Ptolemais*, en *Arſinoë* of *Teuchire*.

Cyrene, de geboorte-plaets of vaderlant, gelijk *Strabo* getuight, van den Poeët *Kallymaches*, *Eratosthenes*, *Karneades*, en *Ariſtippes*, aloude Filoſofen, wort by den lant-beſchrijver *Olivier* over *Melam*, met een hedendaeghſchen naem van Korene

rene genoemt. B*erenice*, is heden volgens den zelven *Olivier*, B*errich*, die oud *Apolonie*, Bonandrie; oud *Ptolomais*, *Tolomete*, en *Arsinoë* of *Teuchira*, *Trochata* noemt. Dan *Marmol* behout den ouden naem van *Cyrene*; en wat belangt de namen van d'andere steden; B*ernice* noemt hy *Berbik*; *Arsinoë* of *Teuchira*, *Trokara*; *Ptolemais*, *Eptolometa* of *Ptolomea*; *Apollonie*, B*on Andrea*; by na op een zelve wijze, gelijk *Olivier*.

Plaetsen. De voornaemste plaetsen van dit lantschap, vervolgens langs deze kust gelegen, zijn, van 't Westen te beginnen, deze; *Alkudie*, by *Ptolomeus Automalan* geheten, een oude krijghs-vesting of plaets van een oude krijgs-bezetting; de kaep van *Sabbia*, eertijts genaemt *Promontorium Drepanum*, dat is, d'uithoek van *Drepanum*, daer het dorp der *Filenen* was; de Zout-pannen *Stationes Maritimæ* by de Romeinen genaemt, dat is, rede der Schepen; *Zanara*, eertijts de haven *Diarchea*, of het Vogels-eilant, gelegen een mijl van 't vast lant; *Kamera* of *Kambra*, volgens *Merkator*, eertijts de toorn van *Herkules*; *Karkora*, een sterkte, eertijts *Diachersis*; *Teionis* of *Teiones*, eertijts de kaep der B*riois*, en eindelijk *Ardbry*, oulinx de kust der B*riois*. Verder op, langs de kust, *Pentapolis* eigentlijk geheten, krijgt men de stadt B*erbik*, of liever B*ernich*, eertijts B*ernice* en *Hesperides*, naerdien eenigen alhier de hoven der *Hesperiden* plaetsen, die anderen nochtans aen den oever van L*ubus* of L*ixos* stellen, gelijk in het beschrijven des Koningrijks van *Fez* verhaelt staet.

Daerna volght de reviere *Milel*, by *Ptolomeus* L*athon* of L*ethon* genaemt, in stede zommigen aen dezelve den naem van L*ethes* of vergetenis geven, die zy zeggen te zijn de vergetel-vliet der helle, die andere in Spanje plaetsen, en haeren hoof-bron in *Celtiberia* of *Aragon*, een lantschap in Spanje.

Na de reviere *Milel*, volgen de steden *Trokara*, *Tolomata*, en *Zadra*, eertijts *Ausigda* genaemt; L*ongisana*, *of* L*ongisaria*, eertijts de tempel van *Aptuch*, het slot van *Aras Ausen*, dat d'Italiaensche boots-gezellen de kaep van *Karene* noemen, en andere *Raxalsen*, eertijts d'uit-hoek *Fikos*: daerna B*onandrea* of *Appollonie*, met zijn haven, eertijts *Naustathmes*, die de schepen van *Cyrene* eertijts aendeden; *Forceli*, eertijts *Erythron*; *Favora*, oulinx *Chersis*, en *Darna* of *Dardanie*, eertijds d'uithoek *Zephyrium*, gelegen in het oostelijkste gedeelte van *Mesrata*, aen de grensen van *Marmarika* of B*arka*. Te lande waerts in leggen *Cyrene*, *Arquide*, *Quereda*, *Napolis*, en meer andere plaetsen.

Het Gewest van *Cyrenaika*, dat eertijts in de lant-streke der vijf steden zeer volkrijk was, leit heden byna woest en volkloos, zoo wel aen den zeekant, uit vreze voor de Korsaren of zee-rovers, als te lande in, ter oorzake van d'Arabers, die geduurigh dit lantschap met roven en stropen quellen.

De volken van *Mesrate* zijn strijdbaer en rijk van middelen: handelen van de Christenen Europische waren, die zy na Negros-lant vervoeren, om aen de zwarten, in mangeling van slaven, Civet, Muskus en andere waren te verruilen, die zy daer na weer aen de Turken met grote winsten verkopen.

Deze volken kunnen een heir van tien duizent man, de B*rebers* van 't gebergte daer onder gerekent, te velde brengen, en voeren geduurigh oorlogh tegen d'Arabers, hun gebuuren. Zy waeren te vooren den meesten tijdt in de wapenen, tegen den Koning van *Tunis*, over hun wanbetaling van schattingen; en om zich van hem t'ontslaen maer tegenwoordigh zijn zy alle den groten Turk onderworpen, die deze gehele zee-kust bezit. Volgens *Grammaye*, staen die van *Mesrate* onder vier *Xeques* of Heeren, die over hen gebieden.

TAU-

TAURKA.

T*Aurka*, is een lant, bewoont door de *Brebers*, in zijn omtrek ontrent dertien mijlen groot. Het lant heeft de volheit van dadelen en en kooren, hoewel de landouwen, door hunne zandigheit, een weinigh chrael zijn. Deze *Brebers* zijn boeren, en onthouden zich in hutten, gemaekt van dadel-bome-takken. Zy zijn heden den Turk onderworpen, tegen wien zy des jaers vijftien hondert en zeven-en-zestigh aen 't muiten sloegen: maer na een gevecht van vier dagen, met een groten neerlaegh van Turken, waeren die van *Taurka* benootzaekt zich op voorwaerde over te geven. Te weten, dat zy tot straffe van hunne muiterye drie duizent dukaten te betalen en de wapenen neer te leggen hadden.

Barka of *Marmarika.*

HEt schijnt deze naem van *Barka* out is, om dat eenige oude schrijvers, als onder anandere de Poët *Virgilius*, de *Barceërs* in deze plaetsen stellen, desgelijx plaetst *Ptolomeus* ontrent deze gewesten de volken geheten *Barciers*, daer tegen strijdt niet dat de stadt *Barce* en de *Barciters* gestelt wierden in het lant van *Cyrene*, naerdien *Strabo* en *Mela*, het lant der *Cyreneërs*, tot aen de *Katabathmus* van Egypten n aen den Nijl uitbreidē, en by gevolg daer onder begrijpen *Marmarika*, by *Ptolomeus* beschreven, en heden 's daeghs gehouden voor het lant van *Barka*: desgelijx stelt ook *Strabo* de volken *Marmarides* in *Cyrenaika*, daer nochtans naulix een hier ter plaetse gewach van *Marmarika* maekt. Heden, volgens *Marmol*, wort dit lant gemeenlijk genoemt B*arka*, en by d' Arabers *Sahart* B*arka*, dat woestijne des onweers gezeit is, of *Ceyrat Barka*, dat is, weg des onweers, daer men door moet, om te reizen van Barbarye na Egypten. Het is een grote woestijne, en begint aen d'Oosterlijke grenspalen des lants van *Mesrata*, en strekt van de kaep van *Arraxiltin*, of *Raxaltin*, by *Ptolomeus* groot *Chersonesus* of een hangend eilant geheten, tot aen den uithoek *Glaukun*, aen de grenzen der stadt *Alexandrie*. *Barka* heeft in de lengte over de twee-honderten acht en zestigh mijlen, van 't Westen na 't Oosten, en in de brete, van 't Noorden na 't Zuiden, van de Middellantsche zee tot aen *Numidie*, over de dertigh mijlen. *Grote.*

Zijn vermaerste plaetsen zijn de kaep van *Raxaltin*, te voore aengeroert; de haven van *Trabucho*, eertijts de haven B*atrachus*. Verder te lande in leit *Augele*, by andere in L*ibyen* gevoegt, misschien een plaets van d'oude *Augilers*. *Luko*, eertijts *Antipyrgus*; de kaep van *Luko*, eertijts d'uithoek *Katyonium*, de haven van M*osolomar*, daer na de haven *Salonef*, oulinx de havē van *Panorm* genoemt: waer na de groote *Katabatmus* volgt, die *Ruscell Karto* noemt; welk *Karto*, volgens M*ela*, een grote valei was, die haer tot aen Egypten uitstrekte: recht daer tegen over diep in 't lant, was het orakel of de tempel van *Jupijn Hammon*, vier-hondert duizent schreden van *Cyrene*, volgens *Plinius*, en *Solinus*, omringt met zandige woestijnen, van ontrent drie mijlen op zijn langhste. By eenigen, als *Gramaye*, wordt deze tempel in de woestijnen van L*ibyen* gestelt en de Pelgrims, die na M*echa*, na Mahomeths Graf reizen, zeggen dat daer noch de puin-hopen van den tempel *Hammon* gezien worden: *Plaetsen.*

waer-

waerom zy deze plaets in 't Arabisch *Hesachbir* noemen, dat steen-hope gezeit is. Andere willen, dat deze plaets heden K*onkorra* van Mahometh genoemt wort, en plaetsen dezelve in L*ybien*, tusschen *Jasliten* en *Teorregu*, die van Leo d' Afrikaner onder *Numidie* betrokken worden. Daerna volght de haven *Alberton*, eertijts de haven *Selin*, nu ook de haven van *Soudan* genaemt, die een smallen ingang heeft, maer is van binnen ruim en veiligh. Daer aen volght L*aguxi*, eertijts *Trifachi* genaemt, en vervolgens de haven en kaep van *Raxa*, gehouden voor het *Parefonium* van *Ptolomeus* en *Strabo*; hoewel Merkator zulx verwerpt, en *Paretonium* voor *Alberton* wil aengenomen hebben. Deze, dan, zijn de voornaemste plaetsen des lants van B*arka*, langs de kust gelegen. Bet te lande in leit de Hooft-stadt B*arka*, daer't lant zijnen naem van bekomen heeft.

Aerdrijk. Al het lant van B*arka* is by na niet dan een schrael en woest velt, dat mangel van water heeft, tot verversching, desgelijx van aerde om bebouwt te worden. Daer kan in deze gehele lant-streek, zoo groot als zy is, geen koorn gezait worden, uitgezeit ontrent eenige kleine dorpen, daer een weinigh korens en dadelen groeien: dan ook dit is van zeer klein belang; desniet tegenstaende, hoe arm van lijftocht d' inwoonders van deze plaetsen zijn, worden zy by hunne gebuuren, die noch veel behoeftiger zijn, geduurigh daerom aengesproken, die hen in mangeling van hun granen en dadelen, schapen en kamelen toebrengen: want schoon die van B*arka* wel schapen en kamelen hebben, zoo tieren deze beesten nochtans daer qualik, by mangel van goede weide. Ter oorzake van de schaersheit van lijf-tocht, stuurden voorhene d' ouders dikwils hunne kinderen na *Sicilie* over, om aldaer voor de kost te laten dienen.

d'Arabers, die B*arka* bewonen, zijn lelijk en rang van lijf, en trekken, by gebrek van lijf-tocht, geduurigh ten roof, zoo dat geen Karavane langs den zee-kant derft trekken, tegen over deze woestijne gelegen; maer neemt haeren wegh wel zestig mijlen dieper te lande in.

Wijders, deze woestijne was volkloos voor de komste der Arabers in *Afrika*; maer deze daer in gekomen, vestighden de maghtighsten zich op de minder onvruchtbaerste plaetsen, en de zwakste bleven naekt in deze woestijne, verzelt met het gewoonlijk gebrek, aengezien de woestijne haer verre van alle woningen bevint, en niets voortbrengt, dat dienstigh is tot 's levens onderhout.

Wanneer deze Arabers in B*iledulgerid* op den roof gaen, en de Pellegrims en reizers uitschudden, doen zy hen hete melk drinken, en schudden en lichten hen dan op, met de benen boven, en 't hooft onderwaerts, zoo dat zy nootwendigh al uit den lijve moeten braken, wat zy daer in hebben; het geen uitgebraekt is, wort by deze struik-rovers naerstelijk doorzocht, op hope van daer in eenige dukaten te vinden, die zy vermoeden dat de reizers, gekomē na by deze woestijne, uit vreze van anders quijt te raken, ingeslokt hebben. Dan de plaetsen aen den zeekant zijn beter gemaniert, en veiliger dan d'andere te landewaerts ingelegen. De genen, die in de woestijne wonen, staen onder niemant: maer de Turk doet den zee-kant bewoonen, en de B*assa* van *Tripolis* heeft gewoonlijk in B*arka*, de hooft-stadt dezes lants, een *Kadiz* leggen, die daer gebiet en recht doet.

Al deze volken omhelzen in'er daet de lere van Mahometh; doch is evenwel zeer waerschijnelijk, dat die van de woestijnen, die gene kerken hebben, zonder Gods-dienst leven.

Nu-

NUMIDIE
of
BILEDULGERID,
Dat is,
DADEL-LANT.

OUdt *Numidie*, by Ptolomeus Nieu *Numidie*, en by de Grieken, volgens Plinius, *Metagonites* genoemt, nam zijn begin, volgens den zelven Plinius, aen den Vliet *Ampsaga*, heden geheten *Sufegmar*, en eindighde aen de Reviere *Tuska*, nu *Guadil-Barbar*; welk gewest of gedeelte eenigen heden 's daegs onder het Koningrijk van *Telesin* of *Tremisen* begrijpen.

Dan het staet aen te merken, dat Ptolomeus niet in 't byzonder d'eigen Grens-palen van *Numidie* aengewezen hebbe; hoewel men zou konnen zeggen, dat hy *Numidie* binnen de revieren *Sufegmar* en *Iadogh*, dat is, tusschen de reviere *Ampsaga* en *Rubricat* stelle, by *Bone*; welk lant *Konstantine* en een gedeelte van *Bugie*, begrijpt. *Maginus* plaest *Numidie* tusschen de reviere *Magior*, eertijts geheten, *Audus*, (daer Ptolomeus den *Numidischen* Zee-boesem begint) en de reviere *Megerada* of *Magrada*, eertijts geheten *Bagrada*, by *Karthage*, daer onder ook een gedeelte des Koningrijks van *Tunis* begrepen zou zijn.

Maer het *Numidie*, dat wy heden 's daeghs kennen, is dat gedeelte van *Afrika*, dat van [a] eenigen tusschen *Libye* en den Bergh *Atlas* geplaest wort, en misschien een goet gedeelte van het oud bevangt, gelijk eenigen zijner Lantschappen, na aen *Bugie* en het Koningrijk van *Tunis* gelegen, konnen doen blijken; desgelijks begrijpt het ook een gedeelte van het *Cesarisch Mauritanie*, in het Lantschap van *Dara* gelegen.

Dit groot en wijdstrekkend Gewest *Numidie*, wort by al d'*Arabers*, na den naem van zijn Hooft-lantschap, *Biledulgerid*; of liever *Beledelgered* geheten, of, volgens Ananie, *Guaten-Tamar*, welke beide namen Dadel-lant betekenen, alzoo genaemt om zijne Dadel-rijkheit, naer dien dit lant van *Afrika* de meeste Dadels draeght. *Naem.*

Het begint Oostwaerts aen de stadt *Elokar*, gelegen ontrent vijf en twintigh mijlen van *Egypten*, heeft in 't Westen tot grens-palen het lant van *Nun*, gelegen aen den groten Oceaen, in 't Noorden den Zuidelijken voet van den bergh *Atlas*, en in 't Zuiden de zandige Woestijne van *Libyen*. *Grenspalen.*

De voornaemste gewesten, in deze grote lantstreke begrepen, zijn *Tesset*, *Dara*, *Tafilet*, *Segelmesse*, *Zeb*, en *Biledulgerid*, dat zijnen naem aen al de rest meegedeelt heeft. Daer zijn meer andere lantschappen, inzonderheit aen de West-zijde, als in 't vervolgh zal blijken. *Lantschappen.*

In de lengte heeft *Buledulgerid* zes hondert, en in zijn grootste brete alleen maer ontrent drie en vijftigh mijlen. De vermaerste Volken, die heden *Biledulgerid* aen de West-zijde bewonen, zijn, volgens Marmol, de *Musamnades*, *Hilels*, *Zaragans*, en *Quicimas*, en onder deze eenige andere, die zy *Gemis* noemen, dat een verzaming of geslaght van vele volken betekent. *Grote.*

De voornaemste revieren, die *Biledulgerid* bevochtigen, zijn de *Darha*, *Ziz*, *Ghir*, daer by [b] eenigen de reviere *Sus* of *Zous* voegen, die veel meer aen het lantschap van *Marokko* *Revieren.* *b Leo Afrik.*

eigen is, gelijk hy daer van ons ook beschreven is.

Darha. De reviere *Darha* neemt haren oorsprong uit den bergh *Atlas*, aen de grenzen des lantschaps van *Haskora*, en valt Zuidwaerts af, door een lantschap, gelijknamigh met haer; en van daer in een Woestijne, daer zy haer door Gras-rijke Lansdouwen verspreit.

Ziz. De reviere *Ziz*, schiet uit zekere armen van den *Atlas*, die den naem van *Ziz* voeren, en vloeit na 't Zuiden, tusschen vele bergen door, en na by den bergh *Gherseluin*. Daer na stort zy door de landen van *Chenegh*, *Matgara*, en *Reteb*, en treet in het lant van *Segelmesse*; valt daer na in een Woestijne, en schuurt voor by de muuren van zeker Slot *Sugaihila*. Na de reviere dezen loop afgeleit heeft, wort zy in het midden des zants tot een Meir, daer ontrent gene Bewoonders gevonden worden, maer zommige Arabers trekken gewoonlijk daer ter jacht.

Ghir. De reviere *Ghir*, die haren hooftbron mede in den *Atlas* vint, en op de brete van twee en twintigh, en lengte van vijf en twintigh graden en dertigh minuiten, van *Sanut* gestelt wort, daelt na 't Zuiden door zekere Wildernissen, komt daer na aen een plaets *Benignumi*, en van daer in een Wildernisse, en verandert mede in een Meir, in het midden dezer Wildernisse.

Rio Blanko. d'Andere revieren zijn de volgende. De Witte reviere, in 't Portugeesch *Rio Blanko* genaemt, die uit zekere Bergen haren loop heeft, en, na het lant van *Biledulgerid* bevochtight te hebben, door vele monden in den groten Oceaen stort.

Buzedor. De reviere *Buzedor* heeft haren Hooft-bron niet verre in 't vast lant leggen, en stort haer water, na een wijle vloejens door *Biledulgerid*, mede in den Oceaen, by een plaets genaemt *Buzeidor*.

Droge reviere. De droge reviere, alzoo genoemt, om dat zy 's Zomers geheel en al uitdrooght, by de Fransoizen *Riviere Seche* geheten, is een klene reviere, vloeit uit zekere Bergen van *Numidie*, die een weinigh verder te lande in leggen, dan de vier Sloten van *Ifran*, tusschen welke zy doorvloeit, en daer na tusschen de Kaep van *Bojador* en de stadt *Nun* in den Oceaen valt.

De reviere *Lebich*, herkomstigh mede uit zekere bergen van *Numidie*, niet verre van den Oceaen gelegen, stort mede, verrijkt met het water van veel andere Revieren, by een plaets, *Albene* by de Zee-luiden genaemt, in den Oceaen.

De *Teseut* of *Teseutin* zijn twee revieren, die uit den Bergh *Gegndeme*, een kleine mijle van elkandre, ontstaen, en door zekere vlakte en het lantschap van *Askore* vloeien, en daer na haer met de reviere *Lebich* vereenigen. De naem *Teseut* betekent in 't enkel getal een eenigen oever, en *Teseutin*, in 't meerfout, vele oevers.

De *Himiffin* schijnt haren oorsprong te nemen uit zekere bergen van *Biledulgerid*, een weinigh van den Oceaen, daer zy in stort, by een plaets, die de Schippers *Anfulim* noemen.

De reviere *Farkala*, die haren naem krijght van het lant, daer zy door vloeit, is een kleine reviere, heeft niet verre van dit lant haren Hooft-bron leggen; of spruit veel meer uit zekere bergen, na 't Noorden gelegen, en neemt haren loop na 't Zuiden; daer na verandert zy in zeker Meir, dat d'omleggende landouwen overwatert.

De *Togdaa*, een zeer kleine reviere, bevochtight hare gelijknamige landen, en, spruitende uit zekere bergen na 't Noorden gelegen, neemt haren loop na 't Zuiden, daer na wort zy wijder en wijder, en komt een Meir te maken.

De Warme reviere, alzoo genoemt om hare warmte des waters, vloeit uit den bergh *Atlas*, en stort in het nederdalen over de vlakte van *Biledulgerid*, bevochtight de stadt *Teolacha*; daer na zeker plaets *Nefta*, en wort eindelijk in een Woestijne tot een Meir.

De *Techort*, een kleine reviere, neemt haren oorsprong uit zekere bergen van *Biledulgerid*, aen de grenzen van *Libyen*, en vloeit voor by de stadt *Techort*, onder een Val-brugh door, van daer na een Wildernis, en maekt eindelijk een groot Meir.

De

De kleine reviere *Teufart*, schiet uit zekere bergen en loopt recht na 't Zuiden, en verliest mede haren loop in de woestyne, daer zy desgelijx in een Meir verandert.

De gront van *Biledulgerid*, is warm en droogh, en geheel zandigh, doch wort echter met vele revieren doorsneden, die de meeste haren loop na de woestyne van *Libye* nemen. Daer zijn weinigh Koren-akkers, maer een oneindelijke meenighte van Dadelbomen, en eenige andere vruchtdragende bomen, doch in klenen getale. Daer groeit ook de boom *Lotus*, desgelijx zeker gewas, *Euforbium*, Smakbomen, en meer andere.

Belangdė de plaetsen, dicht aen *Libye* gelegen, daer heeft men zekere rouwe en kale bergen, zonder eenigh geboomte, uitgezeit aen den voet dezer bergen, daer echter niet dan vruchteloze doorn-bomen groeien. Daer zijn gene Spring-bronnen noch revieren, maer alleenlijk, tusschen deze woeste bergen, eenige onbekende putten.

Door geheel *Numidie* houden zich vele Slangen en Scorpioenen, die alle jaers des Zomers onder de menschen een groten neerlaegh baren. Daer zijn Vogel-struizen, Kamelen, Geiten in groten getale, en eenige Peerden. d'Oogst van koorn is in Gras-maent, en de dadelen worden in Wijn-maent en in half Herfst-maent rijp geplukt; maer zo het in Gras- en Wijn-maent regent, dan wort daer niet gezait noch eenigh koorn gemait, hoewel de dadel-vangst, die altijts zeer rijk is, dit mangel vergoet; gelijk ook d'Inwoonders liever een rijken dadel, dan koorn-oogst zien, naerdien zy naulix een half jaer van het koren, hoe schoon dat ook geslaeght heeft, konnen leven; maer by overvloet van dadelen hebben zy noit gebrek van koren, gemerkt *d'Arabers* en andere Koop-luiden hen zoo veel korens toevoeren, om in mangeling van dadelen te verhandelen, als zy begeren. Daer groeit ook veel Anil om te verwen.

Behalven de droogte en vergiftige Beesten, is ook een zekere Ooste wint een plage van dit lant, waer door het zant der mate wort opgeheven, dat het in d'ogen der genen springt, die door het lant reizen, en hen grotelix van verre beschadight. Anders is 'er zeer gezont, alzoo men daer by wijle in hondert jaren geen pest verneemt, en de menschen noit de kinder pokjes of maselen krijgen.

Aert der Inwoonders. d'Inwoonders van *Numidie* leven lang, maer zijn zeker ongemak onderwarigh, te weten, het vroegh uitvallen van tanden, ter oorzake van het eeten der Dadelen; daer en boven maekt het waien des zants, door d'Ooste wint opgejaeght, hen zeer zwak van gezicht. Zy zijn geil en onkuisch van aert, de meeste zonder kennis van zaken, weinigh nieuws-gierigh om te weten de wijze van wel te leven; maer verraders, in tegendeel, moordenaers, en gewoonlijk grote Struik-rovers, en zo slaefachtigh van aert, dat zy hen tot alle geringe diensten laten bezigen. Daer zijn echter ook eenige van wat hoger geest, en liestaligh, heusch en stouthertigh.

Spijze. Hun spijze is gebraden Kameels en Vogel-struis vleesch; en drank, Kameels melk, en vleesch-zop, zonder oit water te proeven. Men vint 'er onder hen zulke slordige en vuile menschen, die noit de dagen huns levens handen of aenzicht zullen wassen.

Zeden der Arabers. d'Arabers, die *Numidie* bewonen, zijn rang en schrael, hoogh bruin van verruwe in 't aenzicht, met een weinigh hairs aen de kin, doch wreet van opzicht. Zy zijn lang levend en gezont, 't welk zommigen leggen op het dikwils wryven hunner lichamen, om die aen het zweten te krijgen, zonder eenige andere genees-middelen te gebruiken. Zy scheppen groot vermaek in de Vogel-struis-jacht, en in het vangen der vogelen met den Valk. d'Edelen dienen zich van Negers, gemeene luiden hebben hunne vrouwen, die hen huis-raet toestellen, de peerden zadelen, en in alles ten dienste staen.

Men vind 'er heden eenigen, die te *Fez* ter schole leggen, en Kerke-leeraers of Rechts-geleerden worden; andere behertigen den Koophandel. *Sanut.* Desgelijx zijn daer veele Arabers in *Numidie*, die zich op de poësy leggen, en lange gedichten maken, daer

in

in zy hun Oorloghs-daden, jacht, en vryaedjes met een wonderlijke zoetigheit beschryven.

Zeden. Zy zijn milt uit den aert, maer vinden zich van middelen ontbloot om hunne miltheit, ter oorzake van d'armheit des lants, te tonen. Dracht. Zy gaen gekleet gelijk de *Numidiers*, uitgezeit hun vrouwen, die een weinigh in dracht van de *Numidische* vrouwen verschillen. Spyze. Zy leven geheel sober, en doen dikwils hun maeltijden met dadelen en gedrooghde vygen. Volgens, zekeren Schryver Ananie.

Huizen. Hun huizen zijn hutten, of tenten, die in 't ronde ten getale van hondert, hondert vijftigh en twee hondert dicht by elkandre staen, als ofze met een muur omringt lagen, in het midden der welke zy hun vee stellen, met twee poorten alleenlijk, die zy des nachts, voor het invallen der Leeuwen, met een doorn-hegge sluiten. Deze Arabers wonen by afzonderlijke geslachten by elkandre, en zwerven met hun tenten, gelijk de Tarters, van d'eene plaets op d'andere, De voornaemste rijkdom der Inwoonders bestaet in Dadelen en Kamelen.

Deze landen worden bewoont eensdeels van ingeboorne Afrikaners en *Numidiers*, eensdeels van Arabers, die de lantzaten uit eenige plaetsen en woestynen verjoegen, en zich meester maekten van de woestynen, grenzende aen de Dadel-landen; daer en tegen de verjaeghde *Numidiers* de woestynen, gelegen dicht aen de landen der Zwarten, veroverden.

Deze volken konnen ook verdeilt worden in de genen, die zonder wet leven, en om her zwerven met hun Vee door de wildernissen, gestalt in hun tenten; en in de genen, die onder schatting van de Xeques en Koningen van *Fez* en *Marok* staen, die Heeren zijn van het grootste gedeelte des lants van *Dara*, desgelijx van het lant des Konings van *Tafilet* en *Ytata*.

De Turken bezitten ook eenige plaetsen van *Numidie*, gelijk uit het vervolgh zal blijken.

Na den val des Roomschen Rijx stont dit lant onder een eenigen Koning; maer na den inval der Arabers, is het geraekt onder het gebiet van vele Vorsten.

Zy omhelzen alle de leere van Mahometh.

Sus en het Lant van Ydausquerit.

De voorste landtstreken van *Numidie*, na 't Westen, zijn, die aen den Oceaen palen, te weten van *Barbarye*, en de Kaep van *Aguer*, tot aen de Kaep van *Nun*.

Sus. Dit gewest wort het wijdstrekkend *Sus* genoemt, en paelt in 't Westen aen den Oceaen, in 't Zuiden aen de zanden van *Libyen*, die een gedeelte der landen van *Nun* begrijpen, in 't Oosten aen 't lantschap van *Dara*, en in 't Noorden aen het lantschap van *Sus*, horende onder *Barbarye*.

Inwoonders. De voornaemste Inwoonders zijn alle van de Afrikaensche *Brebers* herkomstigh, en verdeilt in hun stammen, die zy *Gemis* noemen. d'Eerste dezer stammen is de stam der *Ydausquerits*, genoemt met een hooft-naem *Hilela*, die vele Steden en Sterkten bezitten, als *Ydiauzon*, *Mereit*, *Deudysdud*, *Deufeniz*, *Yndeuzel*, *Arrahala*, *Deunadayf*, *Argan*, *Deuquinsus*, *Aytiokoli*, en *Tizitit*. Onder welke de voornaemste plaetsen zijn *Ydeunadayf*, gelegen ontrent vijftien mijlen van *Taradan*, na *Zahara* of 't Zuiden, *Ydeuquinsus*, en *Argan*, die alle een eenigen *Gemis* of stam uitmaken, genaemt *Quincima*, en strijtgenoten van den stam *Hilela* zijn.

Dit lant geeft veel Koren en Gerst, en op zommige plaetsen Oranje-appels, Limoenen, en allerlei zuurachtige vruchten, gelijk in Europe, Spanje of Portugael. Het voet ook een groot getal van vee, en zeer vele Peerden, die van eenigen op vijf duizent gerekent worden.

Extuka.

Extuka.

Extuka is een geweſt van het wijdſtrekkend *Sus*, daer over de veertigh Steden en Kaſtelen, bewoont by d'Afrikaenſche *Brebers* van *Miceamuda*, in getelt worden.

De voornaemſte dezer plaetzen is *Targuez*, geſterkt met een ſlot, op een kleinen bergh gelegen, een verblijfplaets voor den *Xeques* of Heer.

Zy hebben, tot hun gebuur-volken, andere *Brebers*, die mede bemuurde Steden en Kaſtelen bezitten: waer van de voornaemſte zijn *Ydaguazinguel*, *Ydanbaquil*, *Deurſumugt* en *Hilela*.

Dit lant is vol geberghte, en eigentlijk bequaem om gerſt aen te queken, en geiten te voeden, daer het de volheit van heeft.

Nun.

Aen den Oceaen in 't Weſten, leggen zekere plaetſen of ſteden, bewoont by zekere arme *Brebers*, geheten *Ydeuzel*; maer hun lant, gelegen in het wijdſtrekkend *Sus*, wort *Nun* genaemt, na zijn hoofdſtadt.

Deze lantſtreek is gelegen tuſſchen *Numidie* of *Biledulgerid*, en *Libye*, of *Zahara*, gelijk haer grootſte gedeelte aen *Zahara* hoort. Beide deze delen van *Numidie* en *Libyen*, worden grotelix geplaeght met het roven en ſtropen der *Arabers*, die de woeſtynen bewonen, met name de *Brebers*, *Zenegas*, en *Ludayas*, die vele hut-ſteden hebben, daer zy mede op wagens om her zwerven.

Niet verre van de ſtadt *Nun*, leit aen zee de kaep van *Nun*, by de Portugeſche zeeluiden, de kaep van *Non* geheten, om dat, naer men zeit, eertijts, wanneer iemant hunner, die voorby deze kaep zoude varen, gevraeght wiert, of hy behouden weêr zoude komen, gemeenlijk antwoorde met een Neen-woort *Non*, dat neen gezeit is.

Dit lant geeft geen kooren, en niet dan een weinigh gerſt en eenige dadelen, doch niet van de beſte; waer over d'Inwoonders gewoonlijk hun lijftocht uit het Koningrijk van *Gualata* halen.

d'*Arabers*, die aen dezen oort om her zwerven, wonen op het velt in hun tent-ſteden, maer de *Brebers* houden zich in gehuchten, en ſlechte hutten.

Teſſet.

Teſſet een gedeelte van *Numidie*, gelegen aen het lant van het wijdſtrekkend *Sus*, wort alzoo genoemt na een van zijne ſteden, gelegen op de grenzen van *Nun*, na de Libyſche woeſtynen, op de Noorder brete van negen en twintigh graden en tien minuten. *Teſſet.*

De ſtadt, die op zeſtigh mijlen, aen d'eene zijde, geen bewoonde plaetſen heeft, is omringt met muuren van ſteen, in de zon gebakken, en begrijpt ontrent vier hondert huisgezinnen; daer op het velt, onder deze ſtadt gelegen, wel twaelef duizent wonen.

Het lant, rontom *Teſſet*, leit vol zandige vlakten, alleen leit dicht by de ſtadt een ſtreek, daer meenigte van dadelen, gerſt en gierſt groeien, die de ſtêluiden tot ſpijze gebruiken. Daer zijn ook kamelen en paerden, doch in zeer kleinen getale, met eenigh weinig klein vee.

d'Inwoonders zijn leelijk van geſtalte, bruin van verruwe, maer de vrouwen een weinig wit 'er. Zy dryven groten Koophandel in het lant van *Negros* en in *Guzule*, zo dat zy den meeſten tijdt buiten 's lants zwerven. Het lant wort by hen geploegt met een kameel en paert, welke wijze van ploegen in geheel *Numidie* gebruikelijk is. *Wezen der Inwoonders.*

De mannen zijn daer van alle wetenſchappen berooft, en zonder eenige kennis van letteren. Wel is waer dat zy de zorge van hun kinderen te leren aen de vrouwen laten bevolen; doch zo dra zy tot eenige ſterkte gekomen zijn, worden zy daer van genomen, en aen den ploegh geſtelt. Zommige vrouwen leggen zich op

de letteren, andere erneren haer met wol te spinnen en kaerten, en d'overige brengen haer tijdt in ledigheit door.

De meeste Ingezetenen zijn van geringen staet, en de rijkste bezitten een weinigh Vee.

Zy staen onder gehoorzaemheit der *Be*... *Arabers*, geheten *Udaya*, of *Vled Vodey*, die in de *Libysche* woestynen hun verblijf hebben.

Ifran *of* Ufaran.

Ifran.

Et lant van *Ifran* of *Ufaran*, heeft in 't Zuiderlijkste gedeelte van het wijdstrekkend *Sus* vier beslote Steden, een grote halve mijle van elkandre gelegen, aen een kleinen vliet, die in den Zomer uitdrooght.

Dit lant heeft overvloet van dadelen en eenige Koper-mynen. De Inwoonders zijn heusch van zeden en gaen gewoonlijk fatsoenlijk gekleet.

Handel der Inwoonders met de Portugezen. d'Inwoonders handelen met de Portugezen in de Haven van *Guartguessem*, daer zy, in mangeling van hun inlantsche Waren, Laken, Linnen, en diergelijke van daen slepen en na *Tombut* en *Gualata* vervoeren. Daer wort alle week op ieder van deze plaetsen een merkt gehouden; doch het Koren is 'er altijts zeer dier.

Bestiering. Daer is by hen een Rechter over de Burgerlijke zaken; doch de quaetdoenders, hoe groot een misdaet zy begaen, worden noit zwaerder dan met een ballingschap gestraft.

Hun Godts-dienst is de Mahometaensche.

Aka.

HEt lant van *Aka* heeft drie beslote dorpen, na by elkandre gelegen, aen de woestyne van *Numidie*, op de grenzen van *Libye*. Zy waren eertijts zeer Volk-rijk, maer zijn daer na door den binnenlantschen oorlogh Volkloos geworden, doch by verloop van tijdt, na het beslechten des twists, door tusschen-spreken van zekeren geestelijken Mahometaen, weêr tot hunnen voorigen staet geraekt. Zy hebben geen andere vruchten dan dadelen, nochte doen niet anders dan die te plukken.

Het Koningrijk of Lantschap van DARA.

Lantschap van Dara.

Et Koningrijk of Lantschap van *Dara* of *Darha*, alzo genoemt, na de vermaerde reviere *Dara*, die het lant dwers doorsnijt, begrijpt een gedeelte van het oud *Cesarisch* of Keizerlijk *Mauritanie*, of, gelijk Kluveer wil, het geheel *Cesarisch Mauritanie*, en is een der voornaemste en edelste delen van *Numidie*.

Grenspalen. Het grenst in 't Noorden aen de bergen van den grooten *Atlas*, daer hy in het Koningrijk en het lantschap van *Marokko* springt, in 't Westen aen d... Lantschappen van *Gezule*, en *Sus*; i... 't Oosten aen dat van *Sulgulmesse*, in *Numidie*, en in 't Zuiden aen de woestijn... van *Libye*, die van de volken *Zenega*... bewoont wort.

Zijn lengte, van den bergh *Atlas* to... aen de *Zanagas*, is omtrent zes en vijf... tigh mijlen, doch valt zeer eng in d... brete.

Het begrijpt vele beslote Dorpen o... Steden; Vlekken en Kastelen, die all... langs den oever der reviere staen, e... met steene muren en aerde omring... legger...

leggen. Het hout der huizen, als balken en planken, is van Dadel-bomen, dat echter niet vast, maer buighzaem en voosachtigh is.

Een der voornaemste Steden, is *Benisabich*, of *Mukubah*, gelegen aen den oever der reviere *Dara*; daer naest aen leit *Quiteva*, een boogh-scheut van de *Dara*, met een Kasteel. d'Andere steden zijn deze; *Sezerin*, een kleine stadt, gelegen aen de reviere *Dara*, met een vast Kasteel nevens haer.

Tagumadert, anders *Tigumedes* geheten, vermaert door de geboorte-plaets der *Xerifs* of *Cherifs*, welker nazaten de Koningrijken van *Marok* en *Fez* bezitten, leit aen de grenzen van *Libyen*, omtrent twalef mijlen van *Quiteva*.

Tinzeda, desgelijx *Taragalel*, zijn beide gelegen aen den oever der gemelde reviere, d'eerste een der voornaemste Steden dezes lantschaps, begrijpt aen den kant van vier duizent huizen, en over de vier hondert Joodsche Inwoonders, met een sterk Kasteel.

Tinzulin, d'allergrootste stadt van dit lantschap, leit zes mijlen van *Taragalel*, in 't Noord-westen, gesterkt met een *Alkassave* of slot.

Tameguerut, is gelegen aen de reviere *Dara*, met een Slot. *Timezguit*, mede een onder de voornaemste Steden, leit op de grenzen van *Gezule*, verzien met weerbare Sterkten, en bevolkt met ontrent twee duizent Huisgezinnen, behalven twee hondert huizen, die in hare Voor-stadt staen.

Daer leit noch in *Dara*, op de grenzen van *Libye*, een sterk Kasteel, genaemt *Tabarnast*, en een ander *Afra*, gesticht door de *Xerifs*, op de grenzen van *Zahara* en *Libyen*. Men ziet 'er noch de overblijffelen van de stadt *Tefut*, daer de Koning eertijts zijn Hof hield, doch is heden verwoest.

d'Inwoonders hebben eenige landen, eigentlijk om Koren daer op te zaien, en krijgen een rijken Oogst, indien de reviere *Dara* in Gras-maent ten bedde uitreist en d'Akkers, gelijk een tweede *Nijl*, onder water zet; anders is hun gezai verlooren. Dan al deze Granen, die in een weinigh Korens, en in veel Gersts bestaen, is veel te weinigh voor zulk een menighte van Inwoonders; doch 't geen hen ontbreekt, krijgen zy van *Fez* en andere lantschappen in mangeling van Dadelen. Het lant van *Dara* geeft veel Indigo, en heeft d'oevers der reviere wel twee mijlen te lande met Dadelbomen bezet, die zeer schone en treffelijke Dadelen dragen, hoewel daer ook slechte gevonden worden, daer mede zy de Peerden en Kamelen voeden.

Daer zijn weinigh Peerden, maer op zommige plaetsen veel Geiten, die zy met de gestote stenen van Dadelen voeden, daer dezelve zeer vet van worden, en veel melks geven. Men heeft 'er vele Kamelen, en zeker byzonder slagh van Vogel-struizen. *Dieren.*

d'Inwoonders zijn zeer bruin van verruwe, en daer worden weinigh blanke luiden gevonden, 't welk, door het verkeren en zich met de Zwarten van Negros-lant te vermengen, ontstaet. De Vrouwen zijn schoon van leest, vet, doch beleeft, en houden verscheide Slaven, die derwaerts uit het lant van *Negros* te koop gebracht worden. *Wezen der Inwoonders.*

Hun gewoonlijke en liefste spijze, is Dadel en Gerst, daer zy, tot meel gemalen, een pap van maken: zonder oit broot t'eeten, dan op hooghtijden en Bruiloften. Zy eeten echter veel vleesch van oude Peerden en Kamelen, desgelijx van Vogel-struizen. *Spijze.*

d'Inwoonders staen onder den Koning van *Marokko*, aen wien zy jaerlix schattinge betalen, en worden bestiert door verscheide *Alkayden* of Lantvooghden; die de Koning in ieder gewest na zijn welgevallen stelt. Eenige plaetsen staen ook onder byzondere *Xeques* of Heren. *Bestiering.*

Het

Het Koningrijk van
TAFILET,
En Lantschap van YTATA.

Tafilet.

Marmol. lib 7. c. 28. Diego de Torres. Histor. de los Xerifs c. 103.

Et lant of Koningrijk van *Tafilet*, wort dus met den naem van zijne hooftstad genaemt, gelegen in een zandigh gewest, aen de grenzen van *Zahara* en het lantschap van *Dara*. De stadt, die met een brave muur omringt leit, en met een sterk Kasteel beschermt wort, heeft over de twee duizent Huisgezinnen, gesproten uit d'Afrikaensche *Brebers*, genaemt *Filelis*. Wijders, tusschen het lant van *Zahara*, en deze stadt leit een wegh, die dwers door den groten bergh *Atlas* loopt.

Ytata.

Het lantschap van *Ytata*, een gedeelte van *Tafilet*, leit op de grenzen van *Libye*, en is byna zoo groot als het lant van *Dara*. d'Inwoonders worden *Garib* geheten, en zijn vermengde Volken. Rontom hen wonen andere *Brebers*, geheten, *Sikutaners* en *Etuazguits*.

Aerdt des lants.

Het lant van *Tafilet*, dat rou en berghachtigh is, heeft mangel van Koren, maer overvloet van Dadelen, zoo goet als ergens in *Numidie* vallen, en gras-rijke weiden voor de Beesten. Daer groeit ook zeker gewas, daer d'Anil of Indigo van gemaekt wort. Men heeft'er ook allerlei Vee en veel Kamelen, en meenighte van lichte Peerden, die zeer geacht zijn, en by gebrek van haver en gerst met Dadelen gevoert worden. Wat belangt het lant van *Ytata*, al zijn plaetsen leggen tusschen Dadel-bomen bosschen in, zoo dat deze inzonderheit de volheit van Dadelen hebben, doch weinigh andere vruchten.

Zeden der Inwoonders.

De Volken van *Tafilet* leven zoo wel en frai niet, als d'andere Volken van deze gewesten, ter oorzake van de rouheit hunnes lants; doch zijn schrandere en spits-vondige vernuften. Die van *Ytata*, een vermengt volk, spreken geen goet *Arabisch*, nochte *Zenetisch*, maer een gebroken tale tusschen beide.

Die van *Tafilet* doen groten handel in Indigo, en Huiden, die zy *Xerquis* in 't *Arabisch* noemen, en van zekere beesten komen, *Lant* geheten, en in geweven doek, na de Moorsche wijze met zijde gestikt. Het staet aen te merken, dat by na al de Dadelen, die na Europe overgevoert worden, uit *Tafilet* komen, aengezien de Koning van *Marok* en *Fez* niet toestaet, dat die van andere plaetsen gebracht worden.

Beide deze plaetsen staen onder de *Xerifs*, de Koningen van *Marok* en *Fez*, die zich gewoonlijk schrijven Heeren van *Dara* en *Tafilet*, en deze landen door eenigen uit den stam der *Xerifs*, die zich noemen laten Koningen van *Tafilet*, doen bestieren.

Dit lant wiert eertijts gestroopt door d'*Arabers*, geheten *Vled Celem*, *Vled Abdulquerims*, en *Zorgan*, en stont onder eenen *Xeque* of Opperhooft, van dat zelfste volk. Maer naderhant maekte *Muley Haneu*, *Xerif* of Koning van *Marok*, zich meester van de Hooftstadt *Tafilet*, door dwang van 't grof geschut, zulx de *Xeque* of Opperhooft, geheten *Amar*, uit den stamme der *Vled Abdulquerims*, die toen Heerscher des lants was, zich benootzaekt vont de stadt over te geven. Desgelijx zijn die van *Ytata* mede den Koning van *Fez* en *Marok* onderworpen.

Sugulmesse.

HEt lantschap van *Sugulmesse* of *Segelmesse*, alzo na zijne Hooftstadt genoemt, leit gestrekt langs den vliet *Ziz*, en springt in de brete van d'engte,

d'engte, na by *Gherseluin* gelegen, Zuidwaerts op, tot aen de grenzen van de *Libysche* Woestynen, een streek van ontrent acht en twintigh mijlen, en begint in de lengte van het lant van *Dara*, tot aen de grenzen van *Tesset*.

De stadt van *Segelmesse*, de Hoofdstadt des lants, leit op een vlakte aen de reviere *Ziz*, en had eertijts zeer fraie en hoge wallen; maer ter oorzake van de quade lucht, hebben d'Inwoonders dezelve verlaten en zich in de klene steden begeven, zoo dat de stadt verwoest en Volkloos wiert. Dan is, volgens *Gramaye*, des jaers vijftien hondert en acht en veertigh weêr tot haren voorigen staet geraekt.

Daer leggen in dit lant aen den oever der reviere *Ziz*, drie hondert en vijftigh bemuurde dorpen of steden, zoo kleine als grote, en daer onder, zoo te zeggen, een oneindelijk getal van gehuchten. Daer zijn drie voorname dorpen of steden, d'een geheten *Tenegheut*, gelegen dicht aen de hoofdstadt *Segelmesse*, bestaende uit ontrent duizent huizen; d'andere is *Tebuhasan*, gelegen twee mijlen in 't Zuiden van *Tenegheut*; de derde *Mamun*, of *Mamua*, die mede zeer groot en Volkrijk is.

Het lant is zeer berghachtigh, en strekt zich van *Mezetazu*, na 't Westen, tot aen *Telde*.

Dit lantschap geeft een weinigh granen, en veel dadelen; en op al de bewoonde plaetsen heeftmen meenighte van Scorpioenen en Slangen.

De hitte is 's Zomers daer zeer groot, en doet het zant geweldigh opstuiven, de voornaemste oorzaek van de zeerige en gezwolle oogen der Inwoonders, onder hen een gemene plage. Dikwils komt ook de reviere door d'overgroote hitte uit te drogen, zoo dat zy zout water moeten drinken, uit putten, met de spa gegraven. De lucht van *Sugulmesse* is goet en gezont, uitgezeit des winters, als wanneer zy zeer vochtigh is, waer door aldaer zeer vele katarren of zinkingen en lopende oogen in zwang gaen; doch zijn licht te genezen.

Daer zijn verscheiderlei betoveringen; zommigen der welke zijn om het kruipend gedierte te betoveren, en worden *Malurman* genoemt; andere, geheten *Mahazin*, genezen allerlei ziekten, daer zy die aen gebruiken. Andere, genaemt *Zaira*, bezweren het onweer, mist, hagel, en andere water-stoffen. De Toveryen *Makabel* wort gezeit macht te hebben om allerlei ziekten van beesten te genezen; de toveryen *Sadalachar* hebben macht op de Duivelen, en kunnen hen dwingen te gaen, waer zy willen. In *Tebuhasan* bevinden zich zeer veel vreemdelingen, en daer onder veel Joden, die Koophandel drijven. *Handel.*

De spijze der Inwoonders is Koorn en Dadelen. *Spijze.*

Dit lant stont eertijts onder een eenigen Heer, die over d'ingezetene heerschte; maer wiert namaels *Iosef*, Koning van *Marok*, uit den stamme van *Luntune* onderworpen; daer na den *Almohades*, daer na den *Merins*; maer eindelijk sloegen d'onderdanen aen 't muiten, brachten hun Opperhooft om 't leven, en verwoesten de stadt *Sugulmesse*, die niet voor in 't jaer vijftien hondert en acht en veertigh herbouwt wiert. De lant-zaten vergaderden ten lange leste weêr by elkandre, en stichten zekere grote bemuurde of besloten dorpen, waer van heden zommige vry en andere den *Arabers* onderworpen zijn. *Bestiering.*

Het Lantschap van QUENEG of QUENEN.

Leo. p. 6. Marmol. l. 7.

Et lantschap van *Queneg*, gelegen aen de reviere *Ziz*, grenst aen den bergh *Atlas*, en heeft een smallen wegh van tien mijlen lang, en drie voorname steden of plaetsen, tusschen *Fez* en *Sugulmesse*; der welke eerste *Zehbel* heet, gelegen dicht aen den ingang van dien engen wegh, op een zulken hogen steenrots, dat zy tot aen de wolken schijnt te reiken.

Gastrir. d'Ander wort genoemt *Gastrir* of *Gastir*, gelegen ontrent drie mijlen van *Zehbel*, in het hangen van eenen bergh, by na op een vlakte. De derde, *Tammarakrost* genoemt, leit ontrent vijf mijlen Zuidwaerts van de twede, aen den langen wegh; d'andere plaetsen zijn niet dan gehuchten, en dorpen, of klene slotten; de slotten zijn twalef, en dorpen zes en twintigh.

Tammarakrost.

Aerdt des lants. Dit lant geeft overvloet van dadelen, doch nergens na de beste. De gront is schrael, uitgezeit op eenige plaetsen, gelegen tusschen den oever der reviere en den voet des geberghte, die niet boven een steen-werp breet zijn, daer een weinigh gerst en gierst gezait wort. Daer is schaersheit van granen, maer de veelheit van Geiten, daer d'Inwoonders zich mede erneren.

De gewoonlijke huizen der Inwoonders zijn grote en ruime hutten, zeer hoogh boven d'aerde gemaekt, met een zeer smallen ingang, en enge wegen, die op dezelve aenlopen. Zommigen der Inwoonders dezes lantschaps, zijn den *Arabers* onderworpen, of staen onder de stadt *Gherseluin*, andere zijn vrye luiden.

Matgara of Margara.

Matgara. HEt lantschap van *Matgara*, grenst met de Zuid-zijde aen dat van *Queneg* of *Quenen*, buiten den gemelden engen wegh. Daer leggen vele bemuurde Slotten, aen de reviere *Ziz*, daer van de voornaemste, genoemt *Helel*, den Heer des lants tot een verblijf-plaets is, dien de tol der Koopmanschappen jaerlix dertigh duizent dukaten opbrengt.

Retel of Arratama.

HEt lantschap van *Retel* paelt aen dat van *Matgare*, en strekt zich langs de reviere *Ziz*, Zuidwaerts op, dertien mijlen verre, tot aen het lantschap van *Segelmesse*. Het grenst in 't Oosten aen eenen onbewoonden bergh, en in 't Westen aen een zandige vlakte en woestijne, daer d'*Arabers* gewoonlijk pleisteren, wanneer zy uit de woestijne komen. Daer zijn veele beslote plaetsen of sloten.

Retel heeft de volheit van dadelen, doch gierige en kleinhertige Inwoonders, die van d'*Arabers*, daer zy onder buigen, als slaven gehandelt worden.

Essuoaihila, Humeledegi, en Ummel-hesen.

NIet verre van het lantschap *Segelmesse*, leggen drie kleine steden of Kastelen op haer zelfs. d'Een is genaemt *Essuoaihila* of *Zuayhila*, een kleine plaets, ontrent drie kleine mijlen van het gebiet van *Segelmesse* gelegen, na 't Zuiden, in een woestijne, daer nevens de vliet *Ziz* voor by stroomt, die zijnen loop na de *Libysche* wildernissen neemt. De tweede stadt, *Humeledegi*, leit ontrent vijf mijlen van *Segelmesse*, mede in een woestijne. De derde, *Ummel-hesen*, is een plaets van klein belang, gesticht door d'*Arabers*, in een zeer rouwe woestyne, aen den wegh,

wegh, die van *Dara* na *Segelmesse* loopt, daer zy zes mijlen af gelegen is. De muuren zijn van steen gemaekt zoo zwart als kool.

Rontom *Essuoaihila* leggen Tuinen noch Lust-hoven, nocht eenige landen die vruchten geven; maer alleenlijk zant en zwarte stenen. De velden rontom *Humeledegi*, brengen in groten overvloet zekere vruchten voort, die van verre Spersjes schijnen te zijn.

Tebelbelt.

HEt lant van *Tebelbelt* of *Tabelbelt*, is gelegen in het midden van een woestyne, ontrent vijftigh mijlen van den bergh *Atlas*, en vijf en twintigh van *Segelmesse*, na 't Zuiden.

Daer leggen in dit gewest drie zeer volkrijke Steden en twalef dorpen. Zijn hooftstadt leit op de lengte van drie en twintigh graden en tien minuiten, en op de Noorder brete van negen en twintigh graden en dertigh minuiten.

Daer is veel dadels, maer gebrek van water, en eetbaer Vee; doch d'inwoonders behelpen zich met Vogel-struis en Herten vleesch.

d'Ingezetenen doen koop-handel op Negros-lant, doch zijn arm van middelen, en staen onder d'*Arabers*.

Todga.

HEt klein lantschap van *Todga*, leit aen een kleine gelijknamige reviere, ontrent tien mijlen Westwaerts van *Segelmesse*. Daer zijn vier beslote steden en tien dorpen.

Dit lant vloeit over van dadelen, persiken, vijgen en druiven, desgelijx van granen. De meeste inwoonders zijn Lant-bouwers en Leer-touwers.

Farkala.

HEt lant van *Farkala* of *Ferkala*, leit mede aen een kleine reviere, ontrent vijf en twintigh mijlen van den bergh *Atlas* in 't Zuiden, en vijftien van *Segelmesse*. Daer zijn drie kleine Steden en vijf dorpen.

Het lant geeft dadelen en andere vruchten; maer weinigh granen, en noch slechte. d'Inwoonders zijn arm en den *Arabers* onderdanigh.

Tezerin.

HEt lant van *Tezerin*, 't welk Steden in d'Afrikaensche tale gezeit is, leit mede aen een kleine reviere, vijftien mijlen van den bergh *Atlas*, en acht van *Farkale*. Men heeft 'er zes kleine steden, en vijftien dorpen, en ziet 'er noch de puin-hopen van twee andere, welker namen onbekent zijn. *Tezerin.*

Daer is overvloet van dadel.

Beni-gumi.

HEt lant van *Beni-gumi*, leit aen de reviere van *Ghir*, ontrent dertigh mijlen van *Segelmesse*, na 't Zuiden. Het begrijpt acht beslote steden en vijftien dorpen. *Beni-gumi.*

Het lant geeft al meê meenighte van dadel; doch heeft arme inwoonders, die zich te *Fez* tot geringe diensten verhuuren. Voor het gelt, dat zy verdienen, kopen zy eenige Peerden, om daer na weêr aen de Koopluiden, die na Negros-lant trekken, te verkopen.

De Steden *Mazalig* en *Abuhinam.*

AEn den oever van de reviere *Ghir*, dertien mijlen van *Segelmesse*, leggen in een woestyne twee kleine Steden, *Mazaligh* en *Abuhinam*. *Mazaligh* leit op de lengte van drie en twintigh graden en tien minuiten, en op de brete van dertigh graden en twintigh minuiten.

De lantstreek, daer ontrent, brengt geenerlei granen voort, en niet dan wat dadelen. d'Inwoonders staen onder gehoorzaemheit der *Arabers*.

Kaſayr.

Kaſayr. DAer wort ook *Kaſſyr*, een kleine ſtadt, gevonden, die *Sanut*, met de voorgaende onder *Segelmeſſe* brengt ,en gelegenis in een woeſtijne, vijf mijlen van den bergh *Atlas*. Haer lantſtreek is rijk van Loot en Spies-glas-Mijnen, met het uitgraven der welke d'inwoonders zich erneren, en d'uitgegrave ſtoffe na *Fez* te koop voeren.

Beni-Beſſeri.

Benibeſſeri. HEt lant van *Beni-beſſeri* leit aen den voet van den bergh *Atlas*, en heeft drie beſlote plaetſen of ſteden, en eenige dorpen.

Daer is een grote meenighte van allerlei vruchten, uitgezeit dadelen; men heeft 'er een Yzer-mijn, daer d'inwoonders, oudt en jong, in arbeiden.

d'Inwoonders ſtaen onder den Heer van *Dubdu* en onder d'*Arabers*.

Guachde.

Guachde. HEt lant van *Guachde* leit een en twintigh mijlen of daer ontrent van *Segelmeſſe*, in 't Weſten, en begrijpt drie fraie ſteden, gelegen aen de reviere *Ghir*, en vele dorpen.

Daer valt overvloet van dadels, maer weinigh Korens. d'Inwoonders drijven Koop-handel op Negros-lant, en zijn ſchatbaer aen d'*Arabers*.

Fighie.

Fighie. HEt lant van *Fighie* heeft drie beſlote dorpen of ſteden, in 't midden van een woeſtyne gelegen, dertigh mijlen in 't Ooſten van *Segelmeſſe*.

Dadelen groeien 'er in wonderlijken overvloet.

Zeden der Inwoonders. De Mannen zijn 'er ſchrander van geeſt; zommigen doen koop-handel op Negros-lant, andere leggen te *Fez* ter ſchole. Het Vrou-volk maekt 'er wolle-laken, of linnen, zoo *Gramaye* wil, zoo fijn en licht als zijde, dat zy te *Fez* en *Teleſin* en op andere plaetſen van *Barbarye* tot een zeer dieren prijs verkopen.

Teſebit of *Teſevin.*

TEſebit leit in een woeſtyne, drie en zeſtigh mijlen in 't Ooſten van *Segelmeſſe*, en vijf en twintigh van den bergh *Atlas*. Het behelſt vier ſteden en acht dorpen, die op de grenzen van *Libyen* leggen, aen den wegh, die zich ſtrekt van *Fez* en *Telezin* na het Koningrijk van *Agadez*.

Daer waſt niet dan dadel en een weinigh gerſt. De Mannen zijn by na alle zwart, en de Vrouwen ſchoon van leeſt, maer bruin van verruwe. Het is arm volk.

Tegorarin.

TEgorarin of *Taguriri*, een groot en ruim lant, leit in de *Numidiſche* wildernis, ontrent dertigh mijlen van *Teſebit*, na 't Ooſten. Het begrijpt drie en vijftigh Kaſtelen, en over de hondert dorpen. Zijn voornaemſte plaets leit op de lengte van acht en twintigh, en op de Noorder brete van dertigh graden.

Al dit geheel lant levert een groten overvloet van dadelen, en heeft vele Koorn-velden, die met put-water, ter oorzake van d'overgrote drooghte, moeten bevochtight, en daer en boven, om de ſchraelheit des gronts, met meſt vet gemaekt worden. Waer om zy de Vreemdelingen voor niet met allen huisveſting verlenen, om alleenlijk de meſt van hun Peerden en Kamelen te mogen hebben, die zy zorghvuldighlijk bewaren. Ja nemen het zeer qualik, indien een van hunne Gaſten, zijn gevoegh buiten 's huis komt te doen.

Door de ſchaersheit van Beeſten, is het vleeſch daer zeer dier; want de gront is zoo droogh, dat naulix eenigh gras daer op wil waſſen; zy houden echter eenige Geiten, om de melks

melks halven. Dan dit gebrek wort door het gout van dit lant vergoet, dat d'inwoonders *Tivar* noemen, hoewel eenigen willen, dat zy dat uit Negros-lant bekomen.

Hun gewoonlijke ſpijze is melk en Kameels-vleeſch, dat d'*Arabers* op de merkten te koop brengen; met zout-ſmeer daer onder gemengt, dat uit *Fez* en *Telezin* van daen komt.

Daer woonden eertijts zeer rijke Joden, doch wierden eindelijk, door middel van zekeren Mahometaenſchen Leeraer, te lande uitgejaeght, en de meeſte door het oproerigh volk doot geſlagen, 't welk zich juiſt in 't zelfſte Jaer toedroegh, als de Joden uit Spanje en Sicilie, door *Ferdinand*, Koning van Spanje, verdreven wierden.

Meſzab.

Meſzab. MEſzab is een lant, gelegen in de *Numidiſche* wildernis, ontrent zeſtigh mijlen van *Tegorarin*, na 't Ooſten, en ook zoo verre van de Middellantſche Zee, op de lengte van twee en dertigh en op de brete van acht en twintigh graden. Het begrijpt zes Kaſtelen, en vele dorpen. d'Inwoonders zijn rijk, doen groten handel met de Zwarten, doch ſtaen onder d'*Arabers*, aen wien zy ſchattinge betalen.

Het Koningrijk van TEKORT *of* TEKURT.

HEt Koningrijk van *Tekort* of *Tekurt*, wort volgens *Gramaye*, die dat *Tikarte* noemt, by de Turken voor een middellantſch Lantſchap des Koningrijks van *Alzier*, gelijk ook dat van *Guerguela* voor een ander, gerekent, uit oorzake zy beide aen hen ſchattingen te betalen hebben. Het heeft zijnen naem van de hooftſtadt *Tekort* bekomen, die gezeit wort zeſtigh mijlen, of vijftigh van *Tegorarin* te leggen, en tnegentigh van *Alzier*, op de lengte van twee en dertigh graden en vijftigh minuiten, en op de Noorder brete van zeven en twintigh graden en tien minuiten.

Deze ſtadt, gehouden by eenigen voor d'oude ſtadt *Turafylum* van Ptolomeus, is gebout door de *Numidiers*, op een zekeren bergh, aen wiens voet een reviere loopt, met een ophael-brugh daer over. Zy leit omringt met een muur van ſteen en leemaerde, uitgezeit na de zijde van den bergh, daer de ſteen-rotſen en ſteilte haer genoech beſchermen. Al de huizen, ten getale van twee duizent en vijf hondert, zijn geſticht van ſteen, in de Zon gebakken, behalven de Kerk, die prachtiger geſticht is.

Rontom de ſtadt leggen veertigh vaſte burgten, en hondert en vijftigh gehuchten, waer onder eenige vier dagh reizens van de Hooft-ſtadt leggen; zoo dat de Hooft-ſtadt, gelijk het middelpunt van zijn lantſchap is, met de reſt rontom haer.

Dit lant is koren-loos, doch krygen dat van *Konſtantine*, van waer het door d'*Arabers* gebracht wort, om tegen dadelen te verruilen, die alhier in groten overvloet waſſen. *Aert des lants.*

d'Inwoonders zijn milt, gunſtigh en beleeft tegen Vreemdelingen, aen wien zy liever hunne Dochters ten wijve geven, dan aen hun eigen lantsluiden; ja zo groot is hun mildadigheit, dat zy aen den Vreemdelingen meenighten van geſchenken geven, ſchoon zy te vooren weten, dat zy die noit weer zullen zien. Daer zijn veel Edel-luiden en Ambachts-mannen. *Zeden der Inwoonders.*

Het Lant of de Heerlijkye van GUARGALA *Of* GUERGULA.

Koningrijk van Guargula.

Et lant van *Guargala*, by *Gramaye* geheten *Huergula*, by *Marmol*, *Guerquelen* en *Guerguela*, en by d'Afrikaners *Verquelen*, leit in de woestynen van *Numidie*, op de grenzen des Koningrijks van *Agadez*.

Hooftstadt. Het is met den naem van zijne hooftstadt genoemt, die by eenigen voor het ael-oude *Tamarka* van Ptolomeus gehouden wort, en in het midden des lantschaps, op de lengte van zeven en dertigh graden en dertigh minuiten, en op de Noorder brete van vijf en twintigh graden en vijftigh minuiten gelegen is. Daer leggen behalven deze stadt geen andere steden meer in dit gewest, maer wel dorpen, ten getale, volgens *Gramaye*, van hondert en twintigh.

Aerdt des lants. Het lant is over al vol Dadel-bomen; maer grote schaersheit is 'er van vleesch en granen. *Zeden der Inwoonders.* De meeste inwoonders zijn zwart van verruwe, niet ter oorzake van de klimaet, maer om dat het Man-volk zich met de Negerinnen, hun Slavinnen, vermengt. Zy zijn milt, vriendelijk van omgang, en beleeft tegen Vreemdelingen, ter oorzake zy meest al, 't geen zy hebben, van hen bekomen, als Koren, gezouten Vleesch, Vet, Laken, Linnen-doek, Wapenen, Messen, en andere nootwendigheden.

Daer zijn vele Hantwerks-luiden in de stadt *Guargala*, doch de meeste dryven koophandel.

Zy leven by broot, dat hen van andere plaetsen toekomt, en by Kameels en Vogel-struis-vleesch.

d'Inkomste van den Heer dezes lants, wort begroot op hondert en vijftigh duizent dukaten jaerlix.

d'Inwoonders staen onder eenen Heere, dien zy eeren, gelijk eenen Koning, doch hy moet eenige schatting aen d'*Arabers* betalen. Men zeit dat hy den Bassa of Koning van *Alziers* met een jaerlixe schatting van dertigh Negers erkent.

Het Lantschap van ZEB.

Lantschap van Zeb.

Et lantschap van *Zeb*, eertijts het lant van *Zebe* genoemt, en by den bergh *Auraz*, volgens Prokopius, gelegen, springt te midden door de *Numidische* wildernissen.

Grenspalen. Het heeft tot grens-palen in 't Oosten het Dadel-lant of *Biledulgerid*, tegen over het Koningrijk van *Tunis* en *Tripolis* gelegen, in 't Westen *Messile*, in 't Noorden den voet van de bergen van *Bugie*, in 't Zuiden zekere woestynen, daer de wegh van *Tekort* na *Guargale* loopt.

Het lantschap van *Zeb* begrijpt vijf voorname steden, en veel dorpen. De steden zijn *Peskare*, *Nefta*, *Teolache*, en *Deusen*. *Peskare*, gelegen op de lengte van vier en dertigh graden, en op de Noorder brete van dertigh graden en tien minuiten, is een oude stad, gesticht ten tijde van de Romeinen, doch wiert verwoest door de Romeinen, maer namaels weer tot haren voorigen staet gebracht; zulx zy nu tamelijk bevolkt is.

Nefta of *Nesta* is een stadt, of veel
meer

meer een lant, begrijpende drie grote ſteden, inzonderheit een, daer het Kaſteel is, [a] geſticht door de Romeinen. Al deze drie ſteden zijn des jaers vijftien hondert en vijftien, volgens *Gramaye*, verwoeſt door die van *Tunis*, en komen langzaem tot hare oude herſtelling. *Teolacha* is een van d'alleroudſte ſteden, omringt met ſlechte muuren, daer een kleine reviere met warm water voor by ſtroomt.

Deuſen is een oude Stadt, geſticht door de Romeinen, op de grenzen van *Bugie* en de woeſtijne van *Numidie*, die, beneffens de voorige Stadt *Theolacha*, door d'*Arabers*, op hun komſte in *Afrika*, verwoeſt is. Niet verre van *Deuſen* vertonen zich verſcheide aeloude gedenktekenen als graf-ſteden, daer in verſcheide ſtukken van zilvere munt gevonden worden, verrijkt met ſekere letters en hieroglyfiſche tekenen.

Dit lant is zeer heet, en zandigh, doch water en koren-loos; want daer is weinigh lants daer koren kan gezait worden; maer dadel is 'er in groten overvloet. Te *Peskare* zijn veel Scorpioenen, die met iemant te ſteken, aenſtonts de doot veroorzaken; waer over de Stee-luiden 's Zomers, al op het lant gaen wonen, en daer blijven tot in Slachtmaent.

d'Inwoonders van *Peskare*, ſchoon arm, zijn heuſch; maer die van *Neſte*, onheuſch; d'inwoonders van *Teolacha* gierigh, en hovaerdigh, zonder trek tot Vreemdelingen. Die van *Deuſen* zijn voor zeer ſtrijdtbare luiden vermaert. *Borgia* voet veel Hantwerksluiden, doch noch meer Lant-bouwers. *Zeden der Inwoonders*

Een gedeelte dezes lantſchaps ſtaet onder het gebiet der *Arabers*, een ander gedeelte onder de Koningen van *Kouko* en *Labez*, en de reſt erkent den Turk. De ſtadt *Peskare* wiert des jaers vijftien hondert twee en zeſtigh den Koningrijke van *Tunis* ontweldight, op aenraden van zekeren *Morabout Techea*, die zich meeſter der ſtadt maekte, zedert hebben de Koningen van *Tunis* noit daer af konnen meeſter worden. *Beſtiering.*

Het Lantſchap van
BILEDULGERID.

Biledulgerid of *Beledelgerid*, dat Dadel-lant gezeit is, is een lantſchap van *Numidie* of *Biledulgerid*, (want met dien zelven naem is ook 't geheel geweſt by d'*Arabers* bekent) en ſtrekt zich na het Koningrijk van *Tunis*: het begint aen de grenzen van *Peskare*, en gaet tot aen de grenzen der onderhorige landen des eilants van *Zerbes*, en paelt in 't Ooſten aen *Cyrene*; maer leit zeer verre met zijn eene hoek van de Middellantſche Zee; want *Teuſar* en *Kaffa*, twee litmaten des lantſchaps, leggen vijf en zeventigh mijlen te lande in van de zee af.

Zijn ſteden zijn *Teuſar*, *Kaffa*, en *Neffaoa*. *Teuſar* is een oude ſtadt, geſticht by de Romeinen, in de woeſtyne van *Numidie*, aen een kleine reviere, die uit zekere bergen uit het Zuiden komt ſtorten. Zy is verdeilt in twee deelen; waer van het een by Afrikaners, 's lants inboorlingen, en het ander by zekere *Arabers*, die zedert het veroveren der ſtadt, door de Mahometanen, daer gebleven zijn, bewoont wort.

Kaffa, mede een oude ſtadt en geſticht door de Romeinen, leit op de lengte van veertigh, en op de brete van zeven en twintigh graden en tien minuiten, en heeft een deftigh Kaſteel; want de muuren, gemaekt van zware gehouwen ſtenen, zijn vijf en twintigh armen hoog en vijf breet. Daer zijn ook prachtige *Moskeen*, en ruime ſtraten, alle geplaveit met zwarten ſteen. In het midden der ſtad *Kaffa.* *Kaſteel.*

ſtaen

ſtaen ſpring-bronnen, omringt met muuren, in 't vierkant gebouwt, en zeer groot en diep.

De ſtadt *Nefzaoa*, gelegen op de lengte van twee en veertigh graden en vijftien minuiten, en op de brete van dertigh graden, beſtaet uit drie beſlote of bemuurde dorpen, dicht by elkandre gelegen, en zeer volk-rijk, maer omringt met ſlechte muuren.

Licht. De lucht van *Biledulgerid* is zeer heet, en die van *Kaffa* zoo quaetaerdigh, dat d'inwoonders byna altijts met de koortze geplaeght worden. De lantſtreek van *Teuſar* wort bevochtight door een reviere, en die van *Kaffa* door een warme reviere; zoo dat haer water niet drinkbaer is, voor al eer het een uur of twee te koelen heeft geſtaen. Al het gantſch lant is zeer droogh, en brengt geen granen voort, maer een grote meenighte van dadelen. De lantſtreek van *Kaffa* heeft overvloedelijk de grootſte en beſte Dadelen en Olyven van het geheel lantſchap. Daer valt ook veel Vlas, en zeker ſlagh van pot-aert of klai, daer frai aert-werk van gebakken wort. Dit lant tot aen *Tripolis*, ſtaet onder de Baſſas of de Koningen van *Tunis*.

Teorregu.

HEt lant van *Teorregu*, leit aen de grenzen des Koningrijks van *Tripolis*, te weten, het paelt aen de woeſtyne van *Barka*. Het begrijpt drie bemuurde Kaſtelen, en zes en twintigh Dorpen. d'Inwoonders, ter oorzake van de verre afgelegentheit van andere plaetſen, zijn arm.

Jasliten of *Jaſſitin.*

JAsliten of *Iaſſitin*, is een klein lant, gelegen aen de middellantſche zee, tuſſchen *Kaffa* en *Tripolis*, op de lengte van twee en veertigh graden en vijftigh minuiten, en op de brete van acht en twintigh graden.

Het lant heeft de volheit van dadelen, en ſtaet onder den Baſſa van *Tripolis*.

Gademez.

GAdemez, een groot lant, leit van de middellantſche Zee geſtrekt, in 't Zuiden zeſtigh mijlen.

Het begrijpt zeſtien beſlote Steden, en twee en tnegentigh dorpen; de voornaemſte ſtad is *Gademez*, by Ziegierus gehouden voor de ſtadt *Oaſis* van Ptolomeus

Dit lant is mede Dadel-rijk, maer arm van graen en vleeſch. d'Inwoonders drijven koop-handel op Negroslant. Zy ſtonden eertijts onder de Koningen van *Tunis*, maer leven heden in vryheit op zich zelfs.

Faſſen of *Ferſſen.*

FAſſen, een groot lant, leit op de grenzen aen *Agadez*, en de woeſtyne van *Libyen*, zeſtigh dagh-reizens van *Kairo*. Daer wort in de woeſtyne geen andere bewoonde plaets gevonden, dan *Augele*, die onder de woeſtyne van *Libyen* hoort. Het behelſt een getal van acht en vijftigh beſlote Steden en hondert Dorpen.

De voornaemſte plaets leit op de lengte van vier en veertigh, en op de brete van zes en twintigh graden.

Daer is overvloet van dadelen, maer koren en vleeſch wort daer van andere plaetſen in gebracht, behalven Kameels vleeſch, hun gewoonlijke ſpijze.

Zy ſtaen onder een Opper-hooft, die d'inkomſten in handen heeft, en uitdeelt.

LIBYE
Of
ZAARA.

DE ael-oude Grieken, als Herodoot, Diodoor en andere, hebben het gantsch gewest van *Afrika* den naem van *Libyen* gegeven, dan is naderhant die algemeene naem in enger betekenis genomen, en slechts aen seker gedeelte dezer wijtstrekkende lantstreek toe-geeigent, en verdeilent daer en boven dit gedeelte in een bysonder *Libyen*, of enkelijk en eigentlijk alzo genoemt, dat anders *buiten Libyen* genoemt wort, en in een *binnen Libyen*, waer door misschien eenigen gelegentheit hebben genomen den naem van *buiten* aen *eigen Libyen* te geven.

Byzonder Libyen was eigentlijk dat gedeelte van *Afrika*, dat zich strekt van *Alexandrie* tot aen *Cyrene*, (daer in het lant van *Barka* af gesproken is,) te weten, het zelfste gedeelte, dat Ptolomeus onder dien naem uitdrukt; daer nochtans eenigen, als Filips Kluveer, dit eigen ael-oud *Libyen*, by hem *buiten Libyen* geheten, voor de woestynen *Delfokat* en *Gaoga* aennemen, en langs den linken oever des *Nijls* plaetsen, en tot aen Negros-lant uitbreiden.

Binnen Libyen heeft, volgens Ptolomeus, in 't Noorden de twee *Mauritanie* of Moren-landen, (te weten het *Cesarisch* of Keizersch Morenlant, en het *Tigitanisch* of *Tangersch* Moren-lant, welk laeste heden volgens Kluveer de Koningrijken van *Fez* en *Marokko* begrijpt) en Klein *Afrika* en *Cyrene*, in 't Oosten een gedeelte van *Marmarika*, en *Ethiopien* beneden *Egypten*, in 't Zuiden *binnen Ethiopien*, en in 't Westen den Atlantischen Oceaen. Maer het hedendaeghsch *Libyen*, dat een gedeelte van het *binnen Libyen* begrijpt, komt met het oudt *Libyen* geheel en al niet over een; maer wort van de hedendaeghse Lant-beschryvers binnen andere en de volgende grens-palen besloten.

Grenspalen van 't hedendaeghsch Libyen.

Het hedendaeghsch *Libyen*, dan heeft in 't Noorden tot grens-palen de woestynen van *Numidie* of *Biledulgerid*, met een gedeelte van het onderhorigh lant van *Nun*, in 't Oosten *Egypten*, de Stadt *Elokkat*, en het Koningrijk van *Goaga*, in 't Zuiden Negros-lant, in 't Westen den West Oceaen, langs wiens kust het strekt van het gedeelte van *Nun*, dat onder *Biledulgerid* of *Numidie* hoort, tot aen de reviere van *Zenega* of *Niger*, die een scheiding tusschen de blanke en zwarte Volken maekt; of, om beter te zeggen, het paelt aen hare Noortzijde zestigh mijlen verre, en aen dat gedeelte van Negros-lant, dat aen de reviere van *Zenega* grenst, en springt te lande in, in vorm van een windsel, tot aen den *Nijl*, een lange lantstreek.

Oorsprong des naems van Libyen. Herodoot. Aldrete Antigued. lib. 3. c. 6.

Den oorsprong des naems van *Libyen*, brengen de Grieken op zekere ingeboorne vrouw *Libye*; of op *Libya*, Epafus Dochter, Jupyns Zoon; hoewel andere den naem *Libyen* van een Arabisch woort *Lehib* smeden, dat een zware en grote hitte betekent. Dan heden 's daeghs wort dit gewest by d'inwoonders in 't Arabisch, ter oorzake van zijne woestynen, *Zahara* of *Zaara* of *Sara* genoemt, want *Zara* betekent woestynen.

Arabische verdeiling van Libyen.

d'*Arabers*, die door dit *Libye*, om altijts versche weide voor hun Vee te hebben, gins en weder zwerven, verdeilen dat heden, na den verscheiden aerdt en eigenschap der plaetsen, in drie delen; want de zandige plaetsen zonder lover of gras, noemen zy *Cehel*, het gedeelte dat zavel en stenen heeft, *Zaara*, en dat geen, 't welk eenige moerassen en eenigh groente en geboomte bezit, *Azgar*.

 Doch

Ander verdeiling in tien Lantschappen of Woestynen.

Doch gemeenlijk wort *Libyen* in tien Lantschappen of Woestynen, daer onder eenige Volk-rijke plaetsen zijn, verdeilt; te weten, in een gedeelte des lants van *Nun*, dat aen *Libyen* hoort, in de woestyne van *Zenega* of *Zanaga*, *Tagaza*, *Zuenziga*, *Hayr* of *Terga*, *Lempta*, *Berdoa*, *Augela*, *Serte*, en *Alguechet*, ieder na zijne Stadt genoemt. Kluveer in tegendeel brengt de woestynen *Lempta*, *Hayr*, *Zuenziga*, en *Zanhaga*, en de Koningrijken *Targa* en *Berdoa* onder *Biledulgerid*, en breit *Sarra* in de lengte van het Koningrijk van *Gaoga* tot aen dat van *Gualata* uit.

Waer de Volken van Libyen hun voornaemste woonplaetsen hebben.

Wijders, het meeste volk van *Libyen* heeft hun woonplaetsen ontrent den vliet *Zenega*, een tak van den vliet *Niger*, ter oorzake van den Koophandel, met de Negers, welker meeste Steden aen d'oevers van dien vliet gelegen zijn, en ook eenigen in 't Noorden.

Lucht.

Het gewest van *Libyen* of *Sarra*, heeft zulk een goede en gezonde lucht, dat door langheit des tijts aldaer alle gewoonlijke qualen of ziekten genezen; zoo dat vele zieken van *Barbarye* derwaerts, als tot hun uiterste hulpmiddel, hun toevlucht nemen, om genezen te worden.

Water.

Het is een zeer heet en droog lant, daer-op de meeste plaetsen geen water gevonden wort, dan in zekere putten, die by na alle zout water hebben; want daer zijn plaetsen, daer men zes of zeven dagen reist, zonder water te vinden, zoo dat de Koopluiden, inzonderheit wanneer zy van *Fez* na *Tombut*, of uit *Telesin* na het Koningrijk van *Agadez* reizen, Bokke-vellen-zakken met water op de beesten met zich moeten voeren; hoewel de wegh noch veel moeielijker is, die van *Fez* na *Kairo* loopt, door de woestynen van *Libyen*; daer men echter op deze reize, langs den kant van een zeer groot Meir reist, rontom het welk de Volken van *Ceu* en *Gorhan*, wonen; maer op den wegh van *Fez* na *Tombut*, vintmen zekere putten, van binnen met Kameels-huiden overtrokken, of opgehaelt met het gebeente van deze dieren. Dies stellen de Koopluiden zich in groot gevaer, wanneer zy deze reize in een ander zaisoen, dan des Winters aenvangen, naer dien, op andere zaisoenen, zekere winden in deze gewesten uit den Zuiden ontstaen, die het zant in grote meenighte doen opstuiven, waer door de putten zoodanigh overdekt worden, dat de reizers, die zich op wegh hebben begeven, op hope van dit water te vinden, van dorst, naerdien zy put noch puts gelijk konnen vinden, moeten versmachten; gelijk hun geraemte, op wegh by andere reizers gevonden, kan doen blijken. Tot voorkoming van dit ongemak, wort gezeit geen beter middel te zijn, dan eenige Kamelen te doden, en uit hun gedarmte en mage het water te duwen, dat zy daer noch in hebben, (want een Kameel drinkt op eene male voor tien of twaelf dagen) en dat te drinken, tot dat zy aen eenige putten komen. Doch op veel plaetsen is ook melk van Kamelen te bekomen.

Leo. eerst. deel. Marmol lib. 1. c. 14. en lib. 8. c. 1.

Wijders, dit lant is woest, Volkloos, en zeer zandigh: wanneer de regen daer half Oogstmaent valt, en duurt tot aen het einde van Slachtmaent, ja tot in Winter, Lou en half Sprokkel-maent, dan wort het lant gras-rijk, en geeft daer goet reizen, want dan is 'er overvloet van water en melk te bekomen. Maer zoo het te dien tijde daer niet regent, dan hebben d'inwoonders en reizers, door de drooghte, daer zeer qualik en hert voor de schenen.

Daer zijn eenige rouwe en droge bergen, ontbloot van vrucht-bomen, en alleen bewossen met kreupel-bosch. Op de beste en vruchtbaerste plaetsen wil niet dan gerst wassen; waer uit de zeer grote onvruchtbaerheit des lants genoech af te nemen is. Daer groeien echter eenige Dadelen: het grootste gerijf hebben d'inwoonders van Kamelen, die daer by meenighte zijn, en hen melk en vleesch verschaffen.

Daer zijn ook zekere Dieren *Adimains* genoemt; daer af te voren gesproken is, en Vogel-struizen. Dan grotelix worden d'inwoonders gequelt door

door het wilt gedierte, en vervaerlijke Slangen, en boven al geplaeght van de Springhanen, die dikwils uit *Arabie* en *Egypten*, door de woestyne van *Libye*, *Numidie* en *Barbarye* tot by wijlen in Spanje, met zulke dikke zwermen komen overzetten, dat de lucht met een dikke wolk schijnt betogen te zijn, alles afknagende en vernielende, daer zy op vallen. Dan eer dit ongedierte weêr te lande uit vlucht, laet het zijn eyren daer blijven, daer uit andere jonge Springhanen voort komen, die niet vliegen en erger zijn dan de Moeders; naerdien zy het loof der bomen tot op de schorssen afknagen, en grote dierte in de landen veroorzaken, die zy aendoen. Doch by de Volken van het woest *Arabien* worden de Springhanen, die zy *Iarat* noemen, gegeten.

Libye heeft veel Zout-kuilen te *Tagaze*.

Daer zijn verscheide Volken in dit *Libyen*, gelijk in het beschrijven van ieder in 't byzonder zal blijken, verdeilt in vijf Afrikaensche hooftstammen of geslachten, als de *Zanagas*, *Guanezeris*, of *Zerenzigas*, *Tergas*, *Lemptas* en *Berdoas*; zommigen der welke, *Habexes*, anders *Brebers* genoemt, 's lants ingeboornen, hebben hun woonsteden in dorpen, by vochtige en moeraschachtige plaetssen; andere zwerven met hun Vee door de wildernissen om altijts grasrijke weiden te hebben; of zijn veel meer om herzwervende *Arabers*.

De Mannen zijn schrael en rang van leden, en leven byna kort 'er dan die van eenige andere plaetsen van *Afrika*, doch genieten een volkomen gezontheit tot aen hun zestighste jaer. Het Vrouw-volk is zwaerlijvigh, grof van borst en boven-lijf, maer tenger van middel en onder-lijf, en van verruwe eer zwart dan blank, doch aengenaem en lieftaligh van omgang, beide in sprack en gebaren.

Zy hebben, zo Mannen als Vrouwen, grote genegentheit tot byslapen, en leven byna zonder eenige regel of wet. Dan een groot onderscheit is tusschen de genen, die achter het Vee gaen, die eigentlijk Herders konnen genoemt worden, en tusschen d'Afrikaners, die op zekere plaetsen vast blijven wonen: want deze laeste leven in vryheit, zijn lieftaligh en minzaem, genegen om hun vrienden te helpen, heusch tegen uitheemschen, stouthertigh, trou en geloofwaerdigh; daer de Herders of Vee-hoeders, in tegendeel, beestachtigh zijn, onwetend, zonder kennis van letteren of geleertheit, rovers, moorders, meinedigh, en om gelt niet laten zouden hun Vader of Broeder te verraden; gelijkze ook geen zorge dragen voor d'eere van hunne Vrouwen.

Ernering. Al d'arbeit en oefening dezer Herders is hele dagen ter jacht te trekken, of het een of ander quaet te doen, hun Vee door de wildernissen te drijven, of dat van hun geburen te roven: zy houden zich noit langer, dan drie of vier dagen op een zelve plaets op; want zoo dra hun Vee op d'eene plaets het gras heeft afgeweit, veranderen zy van plaets en weide.

Spijze. Zy leven zeer zober, en kunnen lang honger lijden: zijn niet gewoon veel broots t'eeten; dewijl zy niet dan een weinigh gerst op zommige plaetsen zaien; maer hun gewoonlijke spijze is dadel, vleesch en Kameels-melk, daer zy 's morgens een kop vol af drinken, zo warm als zy gemolken is.

Hun avontmael doen zy met zeker gedrooght vleesch, gekookt of geweikt in melk en boter, daer ieder een stuk van in de hant neemt en op eet. Een ieder drinkt ook, tot beter vertering des vleesch in de mage, van dit zop, daer in het vleesch te weken heeft gelegen, opgeschept met de holle hant. Eindelijk wort de maeltijt, met een teugh Kameels-melk daer op te drinken, geeindight. Zoo lang zy melk hebben, geven zy ook weinigh om water, 't welk meesten tijt in de Lente geschiet: zelfs hun Kamelen, zo lang zy gras eeten, zullen geen water drinken.

Kleding. De Vee-hoeders gaen geheel naekt, zonder broek of kousen, andere, een weinigh zediger, hebben slechts een klein stuk grof laken om 't lijf geslagen, doch dat naulix ten halven bedekt. Zommigen dragen

op 't hooft of rontom het hooft, een ſtuk zwart laken, Tulbants gewijze, of byna op een zelve wijze, als de Molquérer Vrouwen hier te lande het hooft met een zwart lakenze lap bewonden hebben. Wel-gegoede luiden, om boven andere uit te munten, dragen een rokje of hemde, van blaeuw katoen met ruime mouwen, die hen door de Koop-luiden van Negros-lant toegebracht worden.

De volken rijden op Kamelen, gezadelt met zekere ſtoeltjes, tuſſchen de bult en hals, en gebruiken, in plaets van ſporen, een ſcherp yzer, dat met het dik eind in een klein hout ſteekt, daer mede zy hen alleenlijk in de ſchouderen prikkelen. De Kamelen, tot deze ſtoelen verordent, hebben gemeenlijk alle de neus-gaten doorboort, daer door zy hen den toom ſteken, en deze beeſten daer mede mennen, gelijk men hier te lande de Peerden met een toom.

Huis-raet. Zy ruſten en ſlapen op zekere matten, gevlochten van biezen en Zeegras, en hebben tenten of paveljoenen, meeſt overdekt met ſlecht doek, gemaekt van Kameels-hair, en zeker rouw ſlagh van wol, die tuſſchen de dadelen groeit. Tuſſchen deze volken en die van *Biledulgerid*, leggen eenige ellendige en arme *Arabers*, doch ſtouthertiger dan die van *Libyen*; welke zich erneren met de jacht van wilde Ezels, Vogel-ſtruizen en andere Dieren, en hebben veel *Barbariſche* of Moorſche Peerden.

Hun tale, die zy ſpreken, is *Barbariſch*, en rouw, gelijk ook hun lant.

Zy ſtaen, ſchoon alle wetten, geleertheit en goede zeden by hen uitgebannen zijn, echter onder eenen Heer of Opper-hooft, die met volkomen macht en gezagh over hen gebiet.

Hun Godts-dienſt is de Mahometaenſche.

De Woeſtyne Zanhaga of Zenega.

Woeſtyne van Zenega. DE Woeſtyne der *Zenegas*, alzo by Marmol, en by[a] andere *Zanhaga* of *Zenega* genoemt, ſtrekt langs de kuſt van den Oceaen, van het lant van *Nun* (waer van het een deel onder *Libyen*, en het ander onder *Numidie* hoort, en eenige bevolkte plaetſen begrijpt) tot aen de reviere van *Zenega*, die een ſcheit-pael tuſſchen het lant der blanken en zwarten verſtrekt.

a Leo Afrik. 6 deel.

Grenspalen. De grens-palen zijn in 't Noorden de landen van *Nun* en *Dara*, in 't Ooſten de woeſtyne van *Tegaza*, in 't Zuiden de volken *Benays* en *Ialofs*, en de Koningrijken van *Gualata*, *Geneva*, *Melly* en *Tombut*, en eindelijk in 't Weſten den Oceaen.

De Kaep van Bojador. Aen zijne Zee-kuſt leit, ontrent drieen-dertigh mijlen van de Kaep van *Nun*, de Kaep *Bojador*, eertijts de bergh der Zonne, volgens eenigen, en volgens andere, de hoek van Kanarie; maer na het gevoelen van Merkator, d'uithoek *Arſinarium* van Ptolomeus, daer d'andere nochtans *Cabo Verde*, of het Groen Hooft, voor den uithoek *Arſinarium* der Ouden willen gehouden hebben.

Wijders, de naem van *Bojador* is in 't Portugeeſch zo veel gezeit, als om-drai of om-keer-Kaep, om dat, gelijk deze Kaep haer booghs-gewijze begint om te draien, en te krommen of keeren, het lant, ten aenzien van de kuſt daer men af-ſteekt, een omdrai of omkeer maekt. De Portugezen dorſten eertijts boven deze Kaep te ſcheep niet komen, ter oorzake de ſtroom, met kracht over d'ondiepe en lage plaetſen voortgedreven, aldaer ſchijnt als te danzen en koken, of veel meer te branden, 't welk hen niet weinigh deed afſchrikken; tot dat zeker Portugees, *Gil Yanes*, uitgezonden door Koning Hendrik, dezelve des jaers veertien hondert en drie en dertigh ſtoutelijk voor by voer, en toen den naem gaf, dien zy zedert dien tijdt heeft behouden.

Zeventien mijlen of daer ontrent, meer

meer na 't Zuiden, van de Kaep *Bojador*, leit aen de zelve kust een lantstreek, die de Portugezen *Angra de los Ruivos* noemen, alzo genoemt, om de grote meenighte van zekere Vogelen, die de Portugezen in hun tale dus noemen; en acht mijlen verder een lantstreek, *Angra dos Kavelleros*, dat is 't lant der Peerden: noch acht andere mijlen hoger Zuidwaerts op, komtmen aen een reviere, die in Zee stort, en haren loop diep in 't lant heeft, by de Portugezen genoemt *Rio do Ouro*, dat is, Gout reviere, om dat d'Ingezetenen eenigen hunner gevangenen van de Portugesen voor gout van *Tibar* losten, welk was het eerste gout, dat na Portugael gebracht wiert.

Acht andere mijlen zuidelijker leit een lantstreek, *Angra de Gonzalo de Sintra* genoemt, daer na de haven *Kavallero*, en ontrent zeventien mijlen verder *Cabo Blanco*, of het Wit hooft, ontdekt door *Nunno Tristan* en *Antonis Gonzales*, des jaers veertien hondert en een en veertigh, gelegen op de Noorder brete van twintigh graden en een halve. Aen deze Kaep begint de kust van *Anterote*, alzo genoemt na zekere bewoonde plaets of stedeken, aen haren oever gelegen, en strekt haer tot aen de reviere *Zenega*.

Voor *Cabo Blanco* krijgt het strant een bocht, en maekt de golf of Zeeboezem van *Arguin*; die zijnen naem van een zijner Eilanden bekomen heeft, en niet zonder gevaer, om het groot getal van banken en klippen, te bevaren is.

Ontrent acht of negen mijlen bezuiden d'andere zijde der Kaep, leggen in dezen golf of Zee-boezem d'Eilanden *Arguin*, of liever zeven klippen, waer van ieder voortijts eenen byzonderen naem had; maer zijn alle heden met den naem van *Arguin* genoemt, na het Fort of Sterkte, dat uit bevel van *Don Alfonzes*, de vijfde Koning van Portugael, des jaers veertien hondert en een en veertigh, op een van deze klippen, door zekeren Bouwmeester *Seirok Mendez*, gesticht wiert.

De namen van deze Eilanden zijn de volgende, het wit Eilant, dat de Portugezen *Blanca* noemen, om zijne witte zandigheit; het huiden Eilant, by d'Inwoonders *Adeger* geheten, gelegen ontrent twee mijlen van 't vast lant. *Ilheo*, of klein Eilant, anders het Eilant van *Las Garças*, of Reigers, mede niet verre van 't vast lant gelegen, daer *Nunno Tristan* twee Berken lade. *Nar* en *Tider*, twee kleine Eilanden, dicht aen de vaste kust gelegen; en eindelijk het eilant *Arguin* of *Argin*, by de Portugezen *Ilha de Arguin* genoemt, die dit eilant en de sterkte lange jaren bezeten hebben.

Kasteel van Arguin.

Het Kasteel of de sterkte, gelegen op een hoek van dit eilant, is gesticht van hert-steen, en heeft in zijnen omtrek vier hondert en vijf en twintigh voeten, omringt met een muur aen de Lant-zijde van elf voeten dik en vier en twintigh voeten hoog. Het wort beschermt met drie Bateryen, twee aen de Lant-zijde en een aen den Zee-kant. Van binnen heeftmen zestien zo grote als kleine kamers, met een ruime keuken, en bequame kelder en regen-bak. Een Water-bron of put met schoon versch water, leit negen hondert en vijftigh treden van het Kasteel.

Kasteel Arguin by de Hollanders verovert.

Het Kasteel van *Arguin* wiert door drie Schepen van de Neêrlantsche Westindische Kompagnie, die des jaers zestien hondert en drie en dertigh, den negen en twintighsten van Loumaent daer quamen, by d'onzen verovert, door middel voornamelijk van het krijgen, in een Moorsche Berk, zekeren voornamen perzoon van het eilant, uit wien d'onzen kuntschap van den gantschen toestant en gelegentheit der sterkte bequamen: waer op voorts het geschut uit de schepen gelicht, en aen lant gebracht, en met schieten en het naderen van loop-graven en Bateryen, de Spaensche krijgsbezetting der wijze benaut wiert, dat de belegerden voorslagh van verdragh begosten te maken, en den vijfden der volgende maent de sterkte overgaven.

Zoutpan.

Aen de Zuid-zijde van dit eilant leit een Zout-panne, dan geeft weinigh zouts, en dat noch gemeenlijk onder het zant bestoven leit.

Het om en by gelegen vast lant is dor en kael, zonder eenigh geboomte, alleen-

alleenlijk leit vijf mijlen Zuit-waerts van 't Kasteel een kreupel-bosch, van waer die van het Kasteel brant-hout halen. Wel eer woonden op dit slot zekere Moren, Schek-moren geheten, die zich ook met visschen en den Koop-handel erneerden, en den vijfden visch aen 't Kasteel gaven.

De Franzen komen jaerlix in Winter- Lou- en Sprokkel-maent met grote netten, van vier en tachtigh vademen lang, uitgezet ten getale van twintigh en vijf en twintigh tusschen *Rio Guao* en het eilant *Arguin*, Haien visschen, die zy na lant brengen, en opspouwen, en in de Zon drogen, maer koken van de lever traen. De Portugezen plachten veel eer op deze plaets of aen de vaste kust in den Zee-boezem van *Arguin*, met d'*Arabers* of Witte Moren groten handel te drijven, in Laken, Linnen, Zilver, Tapijt-werk, en boven al in Koren, in mangeling van slaven, gout en Vogel-struis-veren. Zy brachten daer ook *Moorsche* Peerden, die na Negroslant vervoert wierden, verruildende ieder Peert tegen tien of vijftien slaven.

Behalven de voorzeide eilanden of klippen leggen in den zelfsten Zeeboezem veel meer andere eilanden of klippen, dicht aen de vaste kust, die de Schippers op drie of vier mijlen niet mogen naderen, ter oorzake van de banken.

Woestyne van Azoat. Onder de woestyne van *Zanhaga* is mede begrepen de woestyne van *Azoat*, alzo genoemt, ter oorzake van hare drooghte en onvruchtbaerheit. Zy strekt haer van de put van *Azoat*, tot aen die van *Azoan*, na by *Tombut* gelegen, een streek van dertigh mijlen.

Graf-steden. Men vind daer twee Graf-steden, gemaekt van zekeren steen, daer van eenige opgehouwe letteren te kennen geven, dat twee luiden daer onder begraven leggen, welker een, een rijk Koopman, zodanigh door de hitte van dorst versmacht was, dat hy een onnozelen Voerman, voor een kroes met water tien duizent dukaten gaf, doch quamen eindelijk beide van dorst te sterven.

Gebrek van Water. De woestyne van *Zenega*, bewoont by de volken *Zanagas*, is zeer heet, en heeft alleen op ieder vijf en twintigh mijlen water, dat bitter en zout is, in zeer diepe putten; maer de woestyne van *Azoat* is zodanigh van water ontbloot, dat men op drie en dertigh mijlen weeghs geen putten vint, en alleenlijk een eenige put, met den naem van de woestyne genoemt, desgelijx valt daer zeer zelden regen.

De gront van dit lant is niet dan zant en alles droogh en onvruchtbaer. Daer en boven is het lant vlak, waer door de reizer qualik weet waer hy is; en zich by deze gelegentheit van de winden en Zonne op de reize tot wegh-weizers heeft te dienen. By wijlen worden ook merktekenen aen de voetstappen en het spoor der vogelen genomen, als, kraien, gieren en diergelijk, die om hun aes de Karavane by blijven: want noit doorreist iemant deze Woestijne, dan met sterk gezelschap.

Daer groeit zeker graen gelijk pant of broot-koorn, van zelf, zonder gezait te worden. Dan die aen den oever van de reviere *Zenega* wonen, hebben gerst en eenige dadelen. Men heeft 'er ook geite, kamelen, en ander tam vee, en gazellen.

Verscheide volken bewonen deze woestijne, als de *Berebers*, *Ludays*, *Duleyns*, en *Zenegas* of *Zanagas*, by Sanut *Azaneghes* genoemt, en eenige *Arabers*, die van het zweet en arbeit der andere leven, en de Beesten roven, die na *Data* en elders gebracht worden, om tegen dadelen te verruilen. By wijlen doorstroopen d'*Arabers* van *Beni-Anir* deze landen, daer zy nochtans eigentlijk hun verblijf tusschen *Nun* en de Stadt *Tagaost* hebben.

Tegaza.

De woestijne van *Tegaza*, dat lastplaets gezeit is, om dat aldaer veel zouts geladen en vervoert wort, is een bevolkt lant, en paelt in 't oosten aen de grenzen van *Zanagas*. Zijn voornaemste plaets is *Tegaza*, die haren naem aen 't geheel lant gegeven heeft.

Daer

Daer zijn veel Zout-kuilen, met zout zo blank als wit marmer is, daer veel hutten rontom staen, de woonsteden der Zout-werkers.

Daer wait zekere wint des Zomers uit den Zuidelijken hoek, die velen van 't gezicht berooft; zo dat het daer zeer gevaerlijk is te wonen, inzonderheit door het mangel van versch water. Doch deze Zout-werkers zijn geen Inwoonders des lants: maer vreemdelingen, die daer met de Karavanen komen, en blijven, tot dat een voorby-trekkende Karavane hen dat komt afkopen, om na *Tombut* te voeren, daer het zeer dier is. Deze Zout-werkers hebben geen andere spijze, dan die hen van *Tombut* of *Dara* toegebracht wort, op 't minste hondert en twintigh mijlen van daer gelegen; desgelijx wort hen ook water van die plaetsen toegebracht. Die van *Dara* brengen van deze plaets het gout van *Tibar*, dat door middel van dit zout van *Tombut* na *Taragalel*, en van daer na *Marok* gebracht wort.

Zuenziga.

De woestyne van *Zuenziga* begint West-waerts aen de grenzen van *Tegaza*, strekt Oost-waert tot aen de woestyne van *Hayr*, en paelt Noortwaerts aen de woestyne van *Sugulmesse*, *Tebelbelt*, en *Beni-horai*, in 't Zuiden aen de woestyne van *Guir*, gelegen aen de zijde des Koningrijks van *Huber*, dat onder Negros-lant hoort. De woestyne van *Gogden* is begrepen onder die van *Zuenziga*.

d'Inwoonders van deze woestyne *Zuenziga*, zijn geheten *Guanezeris* en *Zuenzigas*. De Koop-luiden, die uit het Koningrijk van *Tremesen* na de stadt *Tombut*, en het Koningrijk van *Yça* reizen, moeten dwers door deze woestyne en die van *Gogden*.

De woestyne *Zuenziga* is veel droger en moeielijker te bereizen dan de woestyne *Zanaga*, daer vele menschen en beesten van dorst in versmachten. De woestyne van *Gogden*, heeft mede op negen dagh reizens geen water; uitgezeit alleenlijk het water van zekere plas, van de regen gemaekt, en 't geen ieder op zijn Kameel by zich voert. Daer groeien veel dadelen in de woestynen van *Zuenziga*, aen de grenzen van *Numidie*.

Onder de volken *Guanezeris* of *Zuenzigas*, ingeboorne Afrikaners, onthouden zich in deze wildernis, zekere *Arabers*, *Hemrum* geheten, aen wien de volken van *Sugulmesse*, gewoonlijk schatting betalen van hun landen, die zy bebouwen. Deze *Arabers* zwerven door deze woestynen met hun vee, tot aen *Yguid*, en slaen zich neder, daer zy Vee-rijke weiden vinden: zijn vee en dadel-rijk, en hebben, door middel van hun sterke Ruitery, een grootgedeelt van *Biledulgerid* t'ondergebracht. Zy hebben tot metgezellen noch andere *Arabers*, *Garfa* en *Esbeh* genoemt, die voor grote Edelen gehouden worden, zo dat de Koningen van *Barbarye* sterk na hun vrientschap hebben gedongen, en met hun *Xeques* of Opper-hoofden getracht een bont-genootschap op te rechten. *Inwoonders.*

De Woestijne HAYR *of* TERGA.

De woestyne *Hayr*, alzo genoemt na een bevolkte plaets van deze woestyne, anders genoemt de woestyne *Targa*, om dat zeker Afrikaensch volk, met name *Targa*, daer hun verblijf in hout, heeft tot grens-palen in 't Westen de woestyne van *Zuenziga*, in 't Oosten die van *Yguid*, in 't Noorden de woestynen *Tuat*, *Teguirin* en *Mezzeb*, in *Biledulgerid*, en in 't Zuiden de woestynen, *Grenspalen.*

ſtynen, gelegen na by het Koningrijk van *Agadez*, in Negros-lant. Zy leit tot ontrent zeſtigh mijlen aen zommige oorden in de brete uitgeſtrekt, te weten, van *Biledulgrid* tot aen Negros-lant. Deze woeſtyne heeft een getemperde lucht, waer door zy grasrijke weiden bezit; is mede zeer droogh, nochtans zo moeielijk niet te bereizen, als die van *Zanaga* en *Zuenziga*, aengezien daer putten met goet verſch water zijn, en zeer diep, inzonderheit op de grenzen van *Zuenziga*.

Lucht.

Manne.

Na dezijde van *Agadez* valt veel Manne, dat d'Inwoonders in het krieken van den morgen-ſtont verzamelen, om in de ſtadt *Agadez* te verkopen, daer de Negers het met water drinken, en onder hun ſpijze mengen, houdende zulx voor een ververſching en voor zeer gezont: waer door het komt dat de vreemdelingen minder ziek in *Agadez* dan in *Tombut* zijn, niet tegenſtaende de lucht te *Agadez* veel quaetaerdiger is.

Men heeft in deze woeſtyne mede *Arabers*, geheten *Vled Huscein*, die 's winters door de zelve zwerven, hoewel zy hun voornaemſte verblijf in de woeſtyne van *Numidie* hebben, geheten *Adahara*, gelegen tuſſchen *Sugulmeſſe* en de woeſtyne van *Hayr* of *Terga*. Deze *Arabers* gaen 's Zomers hun *Adouars* of Tent-dorpen plaetſen aen den ingang van den groten *Atlas*, gelegen tuſſchen het Koningrijk van *Fez* en *Sugulmeſſe*, en ſtaen onder zekeren *Xeque* of Opper-hooft. Onder hen houden zich noch andere arme *Arabers*, die gelijk hun Onderdanen en Leen-mannen zijn: waer van eenige in de woeſtyne op vochtige plaetſen huizen hebben gebouwt, daer zy eenige zai-landen bezitten. Al deze *Arabers*, zelfs ook d'andere Afrikaners, bevlijtigen zich inzonderheit om eenige Negers te vangen, die zy dan na *Biledulgerid* en *Barbarye* vervoeren en tot Slaven verkopen.

De Woeſtyne

IGUUIDI *of* LEMTA.

Woeſtyne van Lemta.

DE woeſtyne *Iguidi* of *Lemta*, (zijnde *Iguuidi* de naem van haer voornaemſte bevolkte plaets, en *Lemta* de naem der Inwoonders,) paelt in 't Weſten aen de Woeſtyne van *Hayr*, in 't Ooſten aen die van *Berdoa*, in 't Noorden aen de Woeſtynen van *Tekort*, *Guerguela*, ende woeſtyne van *Gademez*, in *Biledulgerid*, en in 't Zuiden aen andere woeſtynen, gelegen tegen over *Kano*, een Koningrijk van Negros-lant. Tuſſchen dit lant en dat van *Sugulmeſſe* leit het lant der *Morabitins* of *Morabites*, die veel andere *Almoravides* noemen.

Grenſpalen.

Het is gevaerlijk reizen in deze woeſtyne voor de Koop-luiden, die trekken van *Konſtantine* na Negros-lant; want d'inwoonders, een trots, beeſtachtigh en *Barbariſch* volk, plonderen eenen iegelijk, dien zy krijgen; dan zijn inzonderheit gebeten op die van *Guergule*, een lantſchap in *Biledulgerid*, die zy wredelijk om 't leven brengen, wanneerze hen bekomen kunnen.

In deze woeſtyne wonen ook zekere *Arabers*, genoemt *Hemrum Kayd*, en *Yahya*, vermengt onder de *Lemtas*.

De

De Woestyne van
BERDOA.

De woestyne *Berdoa* heeft in 't Westen de woestyne *Lemta*, in 't Oosten die van *Augele*, in 't Noorden de woestynen *Fessa*, van *Numidie* en *Barka*, en in 't Zuiden een Woestyne, grenzende aen den Koningrijke van *Borno*. Hondert en acht en tnegentigh mijlen van den *Nijl*, leggen in deze woestijne drie kleine bemuurde steden, en zes dorpen of open plaetsen.

Deze woestyne is zeer droogh, en zeer gevaerlijk te bereizen; maer veiligh voor de volken van *Gademez* van *Numidie*, vrienden der *Berdoaners*. De bewoonde plaetsen zijn voorzien van water, en hebben de volheit van schone dadelen.

De Woestyne van
AUGELE.

De woestyne van *Augele*, misschien het lant der volken *Augiles*, die by den ael-ouden Lant-beschrijver Mela gedacht worden, heeft tot grens-palen in 't Westen de woestyne van *Berdoa*, in 't Noorden de woestyne van *Barka* en *Marmarika*, die haer strekken in vorm van een windsel tot aen de Middellantsche zee tegen over de *Syrtes*, en in 't Oosten de woestynen der *Levetans*, die tot aen den *Nijl* springen. In deze woestyne leggen drie beslote steden en veel ope plaetsen of dorpen, ontrent hondert en twintigh mijlen van den *Nijl*. Dit lant is zeer Dadel-rijk, maer arm van granen, daer van d'*Arabers* zich voorzien, in mangeling van dalen. Zeer veel slangen zijn 'er.

De Woestyne van
SERTE *en* ALGUECHET.

De woestyne van *Serte*, gescheiden van de vijf andere voornaemste woestynen, paelt in 't Westen aen de woestyne van *Augele*, in 't Zuiden aen het Koningrijk van *Gaogo*, in 't Oosten aen *Egypten*.

Men ziet daer noch de puin-hopen van de verwoeste Stadt *Serte*. In deze woestyne leit in 't Zuiden van *Serte*, vier en twintigh mijlen van *Egypten*, het lant van *Alguechet*, met drie beslote Steden en veel Dorpen, en Dadel-bosschen.

d'Inwoonders van deze woestynen zijn zwart, slecht van staet en gierigh, maer rijk van dadelen; en staen onder eenen *Xeque* of Koning, aen wien zy schatting betalen. Door het gantsch lant wonen machtige *Arabers*, gezeght *Vled Yahaija*, *Vled Said*, en *Vled Sumeyr*, die zeer machtigh zijn, en een heir van dertigh duizent ruiters, en een oneindelijk getal voetvolk te velde kunnen brengen. Doch bezitten geen beslote steden, maer leven in hun tenten, en zijn meester ten platten lande.

NEGROS-LANT

Of

LANT DER ZWARTEN.

L het lant, leggende van't Noorden na 't Zuiden gestrekt, te weten van de woestynen van *Libyen* tot over de reviere de *Niger*, wort ten huidigen dage in 't algemein het lant van *Negros*, of het lant der Zwarten of Negers genoemt; 't welk Marmol in Neer-*Ethiopien* plaest, met byvoegen dat d'*Arabers* het *Beledla Abid* en *Beled Geneva*, en d'Afrikaners van *Barbarye Geneva*, *Sinch* en *Neuha* noemen.

Al d' Inwoonders dezes Gewests wierden by d'Ouden, als Plinius, en den Lant-beschrijver Ptolomeus, *Ethiopische Nigriten*, of, na de spelling van Dionijs, in zijn boek van de gelegentheit des Aert-bodems, *Negreten* genoemt, gelijk [a] eenigen dezelve in 't Grieks *Melanes*, dat, gelijk ook de vorige namen, Zwarten gezeit is, genoemt hebben. Misschien na de verruwe der Inwoonders of des Aertrijks, ter oorzake de [b] woestynen, die zich strekken van den bergh *Atlas* na de reviere de *Niger* of *Nigir*, vol zeker zwart stof zijn, en eenige rotsen, die zich op zommige plaetsen verheffen, gelijk als verbrant schijnen. Dan de meesten willen dat deze volken dien naem bekomen hebben van de reviere de *Niger*, die hun lant bevochtight; hoewel ook d'andere reden eenige waerschijnlijkheit schijnt te hebben. In dit gewest worden mede geplaest d' *Ethiopische Aganginers* van Ptolomeus, d'*Africerons* of *Gamfasanten*, *Perosers*, *Matirers*, *Ptoemfaners*, *Nubiers*, *Atlanters*, *Garamanten*, en meer andere ael-oude Volken.

a *Stephanus de Urbibus.*

b *Kallimachus Hym. in Cic.*

Grenspalen. Het lant van *Negros* heeft tot grenspalen in 't Oosten den *Nyl*, in 't Westen den Wester-Oceaen, in 't Noorden de woestynen van *Libyen*, in 't Zuiden ten dele d'*Ethiopische* Oceaen, en ten dele *Abyssiner-* of Paep Jans-lant, de oude grens-palen van *Kongo*, als het Koningrijk van *Lovango* en andere gewesten, gelegen bezuiden de middagh-lini.

In dit gewest leggen meenighten van Koningrijken en Lantschappen, eensdeels te lande in, eensdeels in 't Zuiden langs den Zee-kant. De binnen-lantsche Koningrijken, daer van ieder na zijne hooftstadt genaemt is, zijn *Gualata*, *Guinee*, *Melli*, *Tombut*, *Gago*, *Guber*, *Agadez*, *Kano*, *Kasene*, *Zegzeg*, *Zanfara*, *Guangara*, *Burno*, *Gaoga*, *Nubie*, *Bito*, *Temiam*, *Dauma*, *Medra*, *Gorhan*, en de woestyne van *Seth* en *Seu*. De vijftien eerste Koningrijken zijn merendeels aen de reviere de *Niger* gelegen, door de welke de Koop-luiden van *Gualata* na *Kairo* of *Alkair* reizen, en een langen wegh afleggen, doch veiligh en zonder gevaer. d'Andere als *Bito*, *Temiam*, *Dauma*, *Medra* en *Gorhan*, zijn verre na 't Oosten, en Zuidelijker gelegen.

d'Aen Zee gelege gewesten, van 't Westen na 't Oosten, zijn het Koningrijk van *Zenega*, of lant der *Ialofs*, het Koningrijk der *Barçezyns*, de volken *Arriareos* en *Faluppos*, het Koningrijk van *Kasangas* of *Kasamanse*, de volken *Buramas*, de *Bisegos* of *Bigiohos* Eilanden, de Koningrijken van *Guinale*, *Biguba*, *Mandinga*, *Bena*, *Sousos*, *Serre-Lions* of *Bolmberre*, d' Eilanden de *Los Idolos*, *Bravas*, gansch *Guinea* met hare onderhorige Lantschappen, Kusten en Koningrijken,

p. 322.

ZANHAGA
Gualata Regnum
Arguyn Regio
Azanagi
Fulli Populi
ZVENZIGA REGN
Desertum Azahad
Ghir
AGADES
Caragoli populi
Canvia Regn.
Tombotu Reg.
GENEHOA REGIO
Gambia
Cantory Regn.
Mandinga
Caragolis
Melli
Sousos
Bellimo
Malegette
Mulegente
Quaquaa
C. Verde
Rio Senaga
Rio Gambia
C. Verga
Los Idolos
R. Sierra Liona
Baixos d'S. Anna
Cabo das Palmas
Sub linea Æquinoctiali
Occidens
I. da S. Matheo
OCEANUS ÆTHIOPIC
Milliaria Germanica communia

NIGRITARUM
REGIO.
BERDOA REGNUM.
GARAMANTES.
BORNO.
GUANGARA REGN.
ZANFANA REGN.
Desertum Zanfara.
BIAFARA
REGNUM.
MEDRA.
NUBIA
REGNUM.
Desertum Zeu
GORHANI.
Tigremahon.
Ambiam cantiva.
Bagamidri.
Tigrai
Vangue.
Niger Lacus
Nilus Flu.
Ambian
Anzicana.
Monioles.
Loango Regn.
Pombo
GOIAME.
CONGO
REGN.
Ambouille
ANGOLA
REGN.
Oriens.

3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16

rijken, als de Lantschappen van *Bolm*, *Cilm*, en *Quilliga*, het Koningrijk van *Quoja*, de Grein-kust, Tant-kust, Quaqua-kust, zes en vijf bants-kust, Gout-kust, met haer onder-horige Koningrijken, het Koningrijk van *Arder*, *Ulkami*, *Benijn*, *Isago*, *Iaboe*, *Odobo*, *Istanna*, *Gaboe*, *Biafar*, *Ouwerre* of *Forkado*, de Lantschappen van *Kalkarien*, *Krike*, *Moko*, *Bani*, het lantschap van *Ambosine* of hoogh lant van *Amboises*. De eilanden van *Amboises* en *Korisko*. Al welke Gewesten vervolgens haren plaets zullen hebben, te beginnen met de binnenlantsche.

De grootste lengte van Negros-lant, genomen van Kaep de Verde of groen Hooft, zijn allerwestelijkste aen Zee gelegen hoek, tot aen *Dangale*, een Stadt in *Libye*, dicht aen den *Nijl* gelegen, wort gerekent op acht hondert en vijf en vijftigh mijlen, of op zeven en vijftigh graden in de lengte; en zijn grootste brete, gerekent van het Koningrijk van *Gualata* tot aen de kaep van *Lopez Gonzalvez*, op drie hondert twee en tachtigh mijlen en een halve, of op vijf en twintigh graden en een halve, te weten, van de drie en twintighste graet en dertigh minuiten, Noorder brete, genomen uit het koningrijk van *Gualata*, tot aen de tweede graet, Zuider brete, by de kaep van *Lopez Gonzalvez*.

Onder al de revieren, die dit gewest in groten getale doorsnijden, is de *Niger* d'aller-vermaerste, die by d'*Arabers* heden 's daeghs *Hued Nigar* genoemt, en by [a] eenigen voor den reviere *Asana* van Plinius of *Asanaga* van Solinus gehouden wort; gelijk zommigen den *Niger* en *Gambea* voor een en dezelve reviere houden, en anderen willen dat de *Niger*, de *Rio Grande* of Grote reviere zy; welke beide gevoelens schijn van waerheit hebben, aengezien de beroemste Lant-beschrijvers dezer eeuwe de *Gambea* en *Zenega*, voor twee takken van den *Niger* houden.

Daer zijn 'er, die willen dat de *Niger* zijnen oorsprong uit zeker meir neme, gelegen beoosten de woestyne van *Seu*, en van daer na 't Westen vloeie, en haer water in den groten Oceaen in 't westen uitbrake. d'Arabische Afrikaensche lantbeschrijvers beweren dat de *Niger* een tak van de *Nijl* zy, die onder d'aerde duikt, en daer na in 't weer op duiken en uitspringen, het voornoemd groot Meir toestelle. Men vint 'er, die willen, dat de *Niger* een en den zelven hooftbron met den *Nijl* hebbe, ter oorzake hy eenerlei visschen voet, en onder ander, mede Revier-peerden, en op den zelven tijdt met de *Nijl* overvloeit, en Akkers en Landen vruchtbaer maekt. Zelfs d'Ouden, als Plinius, maken den *Nijl* en *Niger* van een zelve nature, en voegen 'er noch by, dat hy mede, gelijk de *Nijl*, riet en zeker gewas papier voortbrenge, daer d' Egyptenaers op schreven, in plaets van ons hedendaeghsch papier.

De hedendaeghsche Lant-beschrijvers doen den *Niger* haren oorsprong nemen uit zeker Meir, het zwart Meir genaemt, gelegen op de grenzen des Koningrijks van *Medra* en *Vanque*, en tot scheit-pael tusschen *Abyssinie* of Paep-Jans-lant en Negros-lant dienen. Daer na doorklooft hy de landen van *Biafar* en *Nubie*, duikt ontrent achtien mijlen onder d'aerde, en komt daer na weêr te voorschijn, maekt het groot Meir van *Borno*, gelegen op de grens-scheidingen van vier Koningrijken. Van daer vloeit hy tusschen de Koningrijken, *Guangara*, *Biafara*, *Kassena*, *Zegzeg* en *Kano* door, en maekt het groot Meir van *Sigisma* of *Guarda*, dat in 't Zuiden de Koningrijken van *Mandinga*, *Guber* en *Gago* bevochtight, en in 't Noorden dat van *Kano* en *Agadez*. Vallende uit dit Meir, schiet hy geduurighlijk na 't Westen, en schuurt in 't Noorden voorby het Koningrijk van *Tombut*, en in 't Zuiden voorby dat van *Melli*, en breit zich eindelijk in zeker groot Meir uit, dat vier zeer grote revieren uitlevert: voor by welk Meir de *Niger* zijnen eigen naem verliest, en geen anderen dan van zijne takken behout. d'Eerste dezer takken wort de reviere van *Sint Ian* genoemt, welke in den Oceaen en de Bay of Zee-boezem van *Arguim*

De Niger verdeilt zich in vier takken.

vervalt, en aen haren mont een goede haven maekt, *Tofia* genaemt. De tweede tak loopt recht na 't Westen, en voert den naem van *Zenega*; de derde, welke mede na 't Westen loopt, wort de *Gambea* genaemt; maer de laeste tak des *Nigers* deilt haer aenstonts in twee andere takken, daer van d'eene de reviere *Sant Domingo*, en d'andere, die haren loop na 't Zuiden neemt, *Rio Grande* in 't Portugees genoemt wort. Ieder van beide deze takken heeft een koningrijk aen zijnen Oever leggen, *Guinala* en *Biguba* genaemt, na deze revieren. De *Rio Grande* of Grote reviere, stort in Zee tusschen d'eilanden der *Bisegos*, na dat zy twee takken, genaemt *Guinala* en *Biguba*, van haer gesmeten heeft, en is gelegen met haren mont op elf graden.

Reviere Sant Domingo. De reviere *Sante Domingo*, anders *Iarim* genoemt, wort by eenige voor de vermaerste reviere van de gansche kust gehouden, als aen wiens oever vele slaven gehandelt worden. Zy schijnt een tak van *Rio Grande* of de Grote reviere te zijn, die in Zee valt by haren voornaemsten mont, by eene Bay of Zee-boezem, *Esteiro Katereina* genoemt. Meenighte van andere revieren, besproeien het lant van Negros, aen den Zee-kant, die alle uit het lant komen, en hare uitwateringe in Zee hebben. Dan van deze op ieder plaetse in 't byzonder; gelijk d'andere revieren, de takken des *Nigers*, als de *Zenega*, en *Gambea*, zullen in het Koningrijk van *Zenega*, tusschen de welke het besloten leit, beschreven worden.

Al deze voornoemde revieren, als de *Niger*, *Zenega* en *Gambea*, vloeien op een zelve wijze, en mede op een zelven tijdt, met den *Nijl* over, wanneer d'Inwoonders de Zon recht boven 't hooft hebben: want het geen de *Nijl* aen *Egypten* is, dat is de *Niger* met d'andere revieren aen Negroslant. De *Niger*, t'effens met de andere revieren, beginnende van den vijftienden van Hoimaent, wast of loopt op veertigh dagen lang, en neemt weer zo vele dagen af: Als dan raken al de meeste vlakke plaetsen en dalen ontrent deze revieren door deze overvloeinge onder water, en kan men te schuit over het grootste gedeelte van 't lant van Negros varen.

Het overvloeien dezer revieren, op een zelven tijdt met den *Nijl*, geschiet niet door de nabyheit der hooftbronnen dezer revieren met de hooftbronnen des *Nijls*, gelijk het gemeen gevoelen is; maer ter oorzake hare hooft-bronnen, by na even verre van de middagh-lini zijn gelegen, gelijk zulx in den aenvang in 't brede staet verklaert. *Ij... fius... ne N... ation... mini...* *Zie...*

Wat de temper der lucht, aerdt des lants, gewassen, dieren, wezen en zeden der inwoonders, rijkdom, bestiering en gods-dienst van Negroslant in 't algemeen betreft, met weinigen zal hier daer van gesproken, maer gevoeghelijker die stoffe by ieder Koningrijk, 't geen ieder in 't byzonder aengaet, verhandelt worden, ten opmerke van het groot verschil, inzonderheit in gewassen, dieren, zeden, tale, gods-dienst en bestiering met elkandre; hoewel in de temper der lucht, koude en warmte, regen en wint, ter oorzake van de gelijkmatige nabyheit dezer gewesten aen de middagh-lini, grote gelijkheit komen.

Door het overvloeien van den *Niger*, *Zenega* en *Gambea*, desgelijx door de regen, worden de landen van Negros-lant bevocht en wonder vruchtbaer gemaekt, om allerlei gewassen, inzonderheit Mille, het voornaemste Broot-koorn der Inwoonders, Rijs en andere granen, weligh voort te brengen.

Het lant is op zommige plaetsen vlak, en rijst op zommige plaetsen met bergen; doch langs den Oever van den *Niger* heeftmen niet een enigen bergh, maer alleenlijk grote Meiren, gemaekt door het overvloeien dezer reviere, daer rontom grote bosschen leggen, rijk van Olifanten en andere wilde beesten. Het lant voet overal wilt en tam vee in grote meenighte.

d'Inboorlingen zijn zwart van verruwe, wit van tanden, en sterk van leden, doch kort gemeenlijk van leven, geil en onkuisch van aerdt.

De

De tale is verscheiden; in *Gualata*, *Tombut*, het binnenlantsch *Guinee*, *Melli* en *Gago* wort eenerlei tale gesproken, *Sungai* genaemt; maer een andere, *Guber* geheten, in het Koningrijk van *Kano*, *Kassene*, *Zegzeg*, *Guangura* en *Guber*; en een andere in het Koningrijk van *Borno*, die grote gelijkenis heeft met de tale van *Gaogo*. Desgelijx spreken die van *Nubie* een byzondere tale, zamengevoeght van 't Arabisch, Chaldeesch, en een weinigh Koptisch of Egyptisch.

Langs de kusten of op d'aen zee gelegen plaetsen, vintmen mede verscheide talen, en op ieder drie en vier mijlen, inzonderheit op de Guineesche kust, een byzondere, gelijk breder in 't byzonder zal blijken.

Wat belangt de bestiering; zommigen der Inwoonders leven zonder Koning, zonder Opper-heer en zonder wet en eenige bestieringe; andere staen onder verscheide Koningen, waer onder, te weten in de binnenlantsche gewesten, de voornaemste de Koning van *Tombut* is, die over het grootste deel der vijftien binnen-lantsche Koningrijken, als *Gualata*, *Guinee*, *Melli*, *Tombuto*, *Gago*, *Guber*, *Agadez*; *Kano*, *Kasena*, *Zegzeg*, *Zanfara*, *Guangura*, *Burno*, *Gaogo* en *Nubie* te gebieden heeft, gelijk de Koning van *Burno* over 't minste deel, en die van *Gaoga* zich d'overige onderworpen heeft; hoewel ieder Koningrijk in vorige tijden door een byzonderen Koning bestiert wiert. Van gelijken is de gansche Zee-kant van Negros-lant, van Kaep de Verde tot aen het Koningrijk van *Lovango*, in meenighten van verscheide Koningrijken onderscheiden.

Belangende den Godts-dienst; de Negers, binnen 's lants gelegen, aenbaden eertijts voor het meerdeel zekeren Godt, by hen *Guighime* genaemt, dat Heere des Hemels gezeit is, daer toe deze volken van zelfs zich begaven, zonder eenigen Leeraer of Profeet. Dan wierden daer na onderwezen in Moses Wet, de welke zy lange jaren aenhingen, tot dat eenige Koningrijken Christenen wierden, blijvende daer by tot de komste der Mahometanen in deze gewesten; 't welk zich toedroegh des jaers acht hondert en een en zestigh, als wanneer by na al de Koningrijken van Negros-lant, grenzende aen *Libyen*, deze Wet met groten yver omhelsden, zulx daer zeer weinigh Christenen bleven, gelijk inzonderheit de genen, die diep te lande in wonen, als de volken van *Gaoga*, die den Christelijken Godts-dienst volgen na de Egyptische wijze. d'Aen Zee gelegde volken, die in het Zuiden aen den Oceaen wonen, van Kaep de Verde tot aen het Koningrijk van *Lovango*, zijn alle Afgodisten of Afgoden-dienaers, gelijk by ieder koningrijk in 't vervolgh zal verklaert worden. *Godsdienst.*

Het Koningrijk van
GUALATA.

HEt koningrijk van *Gualata*, wiens Inwoonders *Benays* worden genoemt, heeft zijnen naem van de Hooftstadt bekomen, en bezit drie grote bevolkte, doch open plaetsen of dorpen, en eenige Hoeven en Dadel-velden. Het is gelegen vijf en twintigh mijlen van den West-Oceaen, zestigh mijlen Zuid-waerts van *Nun*, en ontrent dertigh mijlen in 't Noorden van *Tombut*, en bevint zich aen alle zijden dicht aen den vliet *Zenega* of *Niger* gelegen. Sanut stelt in dit gewest, zekere plaets *Hoden* genoemt, diep te lande in gelegen, zes dagh-reizens van Cabo Blank, op de Noorder brete van negentien graden en dertigh minuiten; doch is onbe- *Hoden.*

muurt, en dient alleenlijk den *Arabers* en Karavanen, die van *Tombut* en andere plaetsen van Negros-lant komen, om zich op reize na *Barbarye* te begeven, tot een pleister of verblijf-plaets.

Gewassen. Dit lant brengt niet voort dan Gierst en Mille, doch de lantstreek ontrent *Hoden*, geeft Dadel en Gerst in overvloet, maer vleesch is 'er boven mate schaers en dier; uitgezeit ontrent *Hoden*, daer een grote meenighte van Kamelen, Geiten en Koeien zijn, hoewel de Koeien ten aenzien van de Europische zeer klein vallen. Men heeft ontrent *Hoden* veel Leeuwen, Luiperts en Vogel-struizen, wiens eyren zeer goet om t'eeten zijn.

Wezen en zeden der Inwoonders. d'Inwoonders, beide Mannen en Vrouwen, zijn zeer zwart van verruwe, liefstaligh tegen Vreemdelingen, en verschillen in hun zeden weinigh van hun gebuur-volken, die de wildernissen van *Libyen* bewonen. d'Inwoonders der stadt *Gualaten* leven armelijk, maer die van *Hoden* by Gersten-broot, Dadelen en Vleesch, en drinken by gebrek van wijn, melk van Kamelen en andere beesten.

Kleding. Zoo wel Mannen als Vrouwen in *Gualata*, hebben gewoonlijk het hooft en aenzicht met een zeker doek overdekt, maer de Mannen van *Hoden* dragen zekere kleine witte rokken, en de vrouwen gaen zonder hemde of rok, met een rode hairsnoer om 't hooft gebonden. *Tale.* De tale van dit lant is genoemt *Sungai*.

d'*Arabers* van *Hoden* blijven noit op een zelve plaets, maer zwerven gewoonlijk met hun Vee door de naestby-gelege wildernissen.

Het volk van *Libye* had eertijts, zo lang het lant van Negros onder hun gebiet stont, in *Gualata* den rijxstoel geplant, met groten toeloop van *Barbarische* Koopluiden derwaerts, maer zedert het lant onder zekeren machtigen Vorst *Heli* raekte, lieten de Koopluiden *Gualata* leggen, en trokken na *Tombut* en *Gago*. Dan de volken van *Hoden* doen noch handel op deze plaets, die in groten getale met Kamelen, beladen met koper, zilver en andere waren van *Barbarye*, en andere na *Tombut* en andere plaetsen in Negros-lant trekken, en weêr gout en *Melegette* of grein te ruch voeren.

De koning van *Gualata*, ontrent des jaers vijftien hondert en zes en twintigh, door den koning van *Tombut* overwonnen, en op de vlucht gedreven, wiert, met besprek van jaerlix een schatting aen hem te betalen, tot zijnen vorigen staet herstelt.

Daer is geen vorm van Lant-bestier nocht eenige Lantvooghden of Rechters; maer het volk leeft in 't wilt henen.

d'Inwoonders van *Gualata* bidden het vuur aen, maer die van *Hoden*, herkomstigh uit den stam der *Arabers*, zijn Mahometanen en grote vyanden der Christenen.

Het Koningrijk van

GUINEE *of* GENOVA.

Het Koningrijk van Genova.

Dit koningrijk, dat velen *Guinea* noemen, hoewel een ander en verscheiden van ons hedendaeghs aen Zee gelegen *Guinea*, dat zich langs de Zee-kust strekt van de kaep van *Serre Lions*, tot aen de kaep van *Lopez Gonzalves*, wort [a] by d'Afrikaensche koopluiden, *Gheneoa*, by d'*Arabers*, volgens Marmol, *Geneva*, en by d'inboorlingen des zelven *Geuni* of *Geny* genoemt.

a Leo zevende deel.

Het paelt met zijne Noort-zijde aen het koningrijk van *Gualata*, daer een wildernis tusschen beide leit, van over de tnegentigh mijlen weeghs, in 't Oosten aen dat van *Tombut*, en in 't Zuiden aen dat van *Melli*, en reikt met zijn een eindt aen den Westerlij-

ken

ken Oceaen, daer de *Niger*, aen wiens oever het met zijn ander eindt tot over de tachtigh Fransche mijlen uitgestrekt leit, zijne uitwatering in den zelven Oceaen heeft.

Men vint in dit gantsche lant, zo groot als het is, stadt noch slot, maer alleenlijk een zeker groot Dorp, daer de koning te gelijk met de voornaemste des lants, als de Bevel-hebbers des koningrijks, zijn Huis-genoten, Hovelingen, Alfaquis of Priesters, Geleerden en Koop-luiden, woonachtigh is.

De huizen zijn kleine hutten, in 't ront gesticht, met een eenige opening of deurgat, zo klein en laegh, dat niet dan met laegh te bukken daer in te komen is. De muuren zijn van leem-aerde gemaekt, met strode daken, die boven ront en spits toe-lopen.

Het voorzeide Dorp, t'effens ook het geheel lant, raekt alle jaers in zomer, Oogst en Herfst-maent, door het overvloeien des *Nigers*, onder water, zo dat het dan een eilant schijnt te zijn; in welken tijt de koopluiden van *Tombut* derwaerts met hun koopmanschappen in barken of kanoos komen.

Dit lant heeft overvloet van rijs, gerst, katoen, vee en visch, doch geen vruchtdragende bomen, zo dat daer geenerlei boom-vruchten gevonden worden, dan dadelen, derwaerts uit *Gualata* en *Numidie* gebraght.

Kleding. d'Ingezetenen gaen fatsoenlijk gekleet, in zwart of blaeuw katoen, daer van ook hun hooftgewaet gemaekt is; maer de kleding der Priesters en Doktoren is van wit katoen.

Handel. d' Inwoonders doen grote winste met hun katoene kleden, die zy aen de koopluiden van *Barbarye* tegen laken, koper, wapenen, dadelen en andere waren verruilen.

Bestiering. Dit koningrijk was eertijts den *Luntijns*, een volk van *Libye*, onderworpen, maer zijn koning wiert daer na schatbaer aen *Soni Ali*, koning van *Tombut*; wiens navolger, *Ischia*, den koning van *Guinee* in een gevecht overwon, en gevangen na *Gago* voerde, daer hy in de gevankenis deerlijk sterf. De koning van *Tombut*, dus meester des koningrijks geworden, stelde daer over eenen Lantvooght, en deed een koop rijke-merkt, die in een der voornaemste plaetsen gehouden wiert, na *Tombut* vervoeren.

Het Koningrijk van

M E L L I.

HEt Koningrijk van *Melli*, alzo genoemt na zeker groot Dorp *Melli*, des konings verblijf-plaets, heeft tot grens-palen in 't Noorden het koningrijk van *Gheneoa* of *Guinee*, in 't Zuiden zekere wildernis, en dorre bergen, in 't Oosten het gebiet of lant van *Gago*, en in 't Westen zekere grote onbewoonde Bosschaedjen, die zich aen den Oceaen in 't Westen uitstrekken. Het strekt zich uit ontrent zestigh mijlen langs zekeren arm van de reviere de *Niger*.

Dorp Melli. Het Dorp *Melli* is een groot Dorp, en begrijpt een getal van zes duizent en meer huis-gezinnen, en is dertigh dagh-rijdens te paert van *Tombut* gelegen.

Het lant levert een groten overvloet van koren, vleesch en katoen.

Het staet onder eenen koning, schatbaer aen die van *Tombut*. d'Inwoonders zijn alle Mahometanen, en *Gods-dienst.* hebben Tempels, Priesters en Wetgeleerden of Professoren, die in de Tempels lezen, aengezien zy geenerhande Collegien hebben. Deze volken zijn d'eerste van Negros-lant geweest, die de lere van Mahometh aennamen.

namen. Zy wierden in den beginne bestiert door een groten Vorst, herkomstigh van den volke van *Libyen*, de Oom des konings van *Marok*, met name Josef. Blijvende deze volkome heerschappye aen zijn geslacht, tot aen de regering van *Vzchia*, koning van *Tombut*, die des jaers vijftien hondert en twintigh dezen koning van *Melli* schatbaer maekte, en zich deze landen onderwierp.

Het Koningrijk van TOMBUT *of* TONGUBUTU.

Het Koningrijk van Tombut.

HEt Koningrijk van *Tombut* heeft zijnen naem van zekere stadt bekomen, gesticht, naer men zeit, door koning *Mense Suleiman*, in 't jaer na Christus geboorte twalef hondert een en twintigh, ontrent drie mijlen van zekeren arm des *Nigers*, hondert en tachtigh mijlen van het lant van *Dara* of *Segelmesse* gelegen.

Stadt Tombut.

Deze stadt had eertijts prachtige huizen, maer heden niet dan hutjes, van hout en krijt gemaekt, met strode daken; doch pronkt evenwel met een brave kerk, gesticht van kalk en steen, door zekere uitstekende bouwmeester van *Granada*, desgelijx met een paleis, door den zelven gebouwt, 's konings Hof.

Kabra.

Drie mijlen van de stadt *Tombut* leit een andere open of onbemuurde grote stadt *Kabra* of *Kambre* geheten, aen den oever des *Nigers*, daer de koop-luiden te scheep gaen, om na het koningrijk van *Melli* en *Guinea* te reizen. De huizen zijn op een zelve wijze gebouwt, gelijk die van *Tombut*.

Aerdt des lants.

Men heeft in de stadt *Tombut* vele putten of spring-bronnen met versch water. Het lant geeft overvloet van koren, vee, melk en boter; maer het zout is 'er dier en schaers te bekomen; want een Kameels ladinge gelt 'er by wijle tachtigh dukaten. Het wort derwaerts te lande gebracht van *Tegaza*, over de hondert mijlen van *Tombut* gelegen.

Daer zijn kleine Peerden, daer zich d'Inwoonders van dienen om door de stadt te rijden, en de koop-luiden om van d'eene plaets na d'andere te reizen. Dan de beste paerden komen daer van *Barbarye*, wier getal, zo dra zy aengekomen zijn, de Koning doet opschrijven; zijn 'er boven de twalef, dan kiest hy het beste voor zich zelven uit, en betaelt het tegen een redelijken prijs.

d'Inwoonders is een volk, inzonderheit van de stadt *Tombut*, gewoonlijk vrolijk van geest en blymoedigh, en brengen een groot deel van de nacht over met zingen en dansen door alle straten van de stadt. Zy houden een grote meenighte van Slaven en Slavinnen, en geleerde luiden in grote waerde: die daer in groten getale zijn, en op 's Konings kosten onderhouden worden. Men heeft in de Stadt *Tombut* vele geschreve Arabische boeken, derwaerts uit *Barbarye* gebraght, dewelke daer voor meer gelts verkocht worden, dan eenige andere koopmanschappen.

Daer zijn in de Stadt *Tombut* winkelneringen en ambachts-luiden, inzonderheit katoen wevers. Hun gewoonlijke spijze is een mengsel van melk, boter, vleesch en visch.

Al de Vrouwen van 't lant, uitgezeit de Slavinnen, gaen met een doek over 't hooft en aenzicht behangen. Zy gebruiken geen gemunt gelt, met letteren of eenigh ander opschrift; maer zekere stukjes zuiver gout.

De koning van *Tombut* gebiet over veel landen, en bezit grote rijkdommen, bestaende in staven gouts, eenigen van dertien hondert pont. Hy ontfangt schatting uit de koningrijken van *Gualata*, *Kano*, *Kassene*, *Zeg-*

Zegzeg, *Guber*, en volgens Marmol *Melli*, en van den Koning van *Agadez*, hondert vijftigh dukaten jaerlix.

De ſtadt *Tombut* heeft groten toeloop van *Feſſche*, *Marokſche* en ook van *Kairſche* Koopluiden, om den handel des gouts, dat door de volken van *Mandinga* in zulken overvloet derwaerts gebracht wort, dat zy by mangel van koopmanſchappen, daer aen zy gewoonlijk hun gout verruilen, dikwils dat weêr te ruch moeten voeren.

De beſtiering des lants ſtaet aen eenen Koning, volgens Marmol, de Keizer van *Melli* geheten, die een groot en prachtigh Hof hout. Wanneer eenige Gezanten of die noit voor den Koning verſchenen zijn, hem willen ſpreken, vallen zy op hunne knien, nemen aerde en beſtroien daer mede hun hooft en ſchouderen. In de ſtadt *Kabra* heeft de Koning eenen Rechter geſtelt, tot beſlechting van alle geſchillen.

d'Inwoonders omhelzen de Mahometaenſche lere.

Het Koningrijk van
G A O G A.

Het koningrijk van *Gaoga* of *Goagao*, gelijk Marmol dat noemt, gelegen, volgens eenparigh gevoelen der voornaemſte Lant-beſchrijvers, ter zelffter plaetſe, daer Ptolomeus het Meir of den poel *Chelidones* plaeſt, heeft tot grens-palen in 't Weſten het Koningrijk van *Borno*, in 't Ooſten *Nubie*, in 't Zuiden een woeſtyne, die grenſt aen zekeren bocht, dien de *Nijl* maekt, en in 't Noorden aen de woeſtyne van *Seth*.

Het ſtrekt zich langs *Egypten*, van het Weſten tot het Ooſten, tot hondert en vijf en twintigh mijlen in de lengte, en niet minder in de brete.

d'Inwoonders dezes geweſts hebben veel koeien en bokken; dan geen heuſcheit, noch wetenſchap van letteren, of oefening van lant-beſtier, maer zijn wilt en boerachtigh, inzonderheit de Bergh-luiden, die 's Zomers heel naekt gaen, met een beeſte-vel alleenlijk voor hun ſchamelheit.

De huizen zijn ſlechte hutten, gemaekt van takken, en by gevolgh den brant zeer onderwarigh.

De hooftneringh der Inwoonders is de veehoedery.

d'Inwoonders zijn Chriſtenen, doch op een zelve wijze gelijk die van *Egypten*.

Het Koningrijk van
G U B E R.

Het koningrijk van *Guber* is gelegen tuſſchen zeer hoge bergen, ontrent vijf en zeventigh mijlen Ooſtwaerts van *Gago*, met een woeſtyne tuſſchen beide, daer weinigh waters te vinden is, om haer tienmijlige wijte van den *Niger*.

Het begrijpt een groot getal van dorpen en vlekken, waer van het voornaemſte, daer eertijts de Koning zijn Hof hield, zijnen naem aen het geheel rijk heeft mede gedeelt, en begrijpt ontrent zes duizent huizen.

Het lant wort door de reviere de *Niger*, ten tijde zijner overvloeinge, onder water gezet, tot merkelijke vruchtbaerheit in het voortbrengen van gierſt, rijs en mille. Daer zijn veel Geiten en Oſſen, doch klein.

d'Inwoonders zijn heusch van zeden; en vintmen onder hen vele Ambachts-luiden, inzonderheit Katoen-wevers, en Leer-bereiders. Daer worden zeer veel nette en fraie schoenen gemaekt, die by meenighte na de koningrijken van *Tombut* en *Gago* vervoert worden.

Het Koningrijk van

A G A D E Z.

Het Koningrijk van Agadez.

Et koningrijk van *Agadez*, is meerder na 't Oosten gelegen, dan dat van *Gualata*, en strekt met zijne grens-palen verre na 't Noorden. De hooftstadt des koningrijks, mede *Agadez* genaemt, leit gesticht op de grenzen van *Libyen*, veel dichter by de Steden der blanken, dan eenige andere plaets in Negros-lant, uitgezondert *Gualata*.

Zy leit omringt met muren, en bezit huizen na de Moorsche wijze gesticht. Het paleis des Konings leit in het midden der Stadt.

Dit lant heeft de volheit van grasrijke Weiden, Spring-bronnen en Manne, die d'Inwoonders zeer veel in spijze nuttigen, desgelijx in drank, met water, 't welk hen zeer gezont en vluch maekt. Daer is ook meenighte van koeien en geiten.

d'Inwoonders der stadt *Agadez* zijn byna alle uitheemsche Koop-luiden, maer weinigh Lant-zaten, en die zich daer bevinden, zijn alle of Ambachts-luiden of Krijgs-knechten des Konings. Al d'andere inwoonders des lants, Zuidwaerts gelegen, erneren zich met de Vee-hoedery van koeien en geiten. Hun huizen zijn hutjes, gemaekt van takken van bomen of matten, daer zy op hun Vee meê om her zwerven en die neêr zetten, daer het Vee ter weide gaet.

De volken van de woestyne van *Libyen* hebben een groot gezagh over de Koningen van *Agadez*, die schatbaer zijn aen die van *Tombut*, en verjagen hen by wijlen, en doen in hunne plaetse eeniger hunner Bloet-vrienden op den throon stijgen.

Het Koningrijk van

K A N O.

Grens-palen des Koningrijks van Kano.

Et koningrijk van *Kano*, een groot lant, leit Oostwaerts ontrent hondert en vijf en twintigh mijlen van de reviere de *Niger*, en ruim tnegentigh van het koningrijk van *Agadez*.

Zijn hooftstadt, mede *Kano* geheten, leit in 't midden des lants, op de lengte van een en dertigh graden en dertigh minuiten, en op de Noorder brete van zeventien graden: z' is omringt met een muur van Steenkrijt, met eenigh hout doorwrocht, gelijk ook zijne huizen van een en de zelve stoffen gemaekt zijn.

Dit lant is op vele plaetsen rijk van spring-

ſpring-bronnen, inzonderheit op zijn geberghte, dat boſch-rijk, en met meenighte van wilde Oranje en Limoen-bomen bewaſſen is, die vruchten dragen, niet ſlechter van ſmaek, dan de beſte. Men heeft 'er ook Terruwe, en overvloedelijk Rijs, desgelijx Boom-wol, daer katoen-doek afgeſponnen wort, en een groot getal van oſſen en geiten.

Ernering. d'Inwoonders van de dorpen en gehuchten, erneren zich met de Veehoedery of Lant-bouw; maer de Stedelingen doen koop-handel, en verſcheyde hantwerken.

De Koning van *Kano* was eertijts zo machtigh, dat hy de Koningen van *Zegzeg* en *Kaſſene* onder ſchatting bracht.

Het Koningrijk van KASSENE.

HEt koningrijk van *Kaſſene*, gelegen beooſten dat van *Kano*, bezit niet dan ſlechte hutjes, die Dorps-gewijze nevens elkandre ſtaen.

Het lant is berghachtigh en rouw, doch vruchtbaer in het voortbrengen van gerſt en gierſt. d'Inwoonders zijn pek zwart, hebben grote neuſen en dikke lippen.

Beſtiering. Het wiert wel eer door eenen Koning beſtiert, maer is namaels, zedert de doot van hunnen Koning, door *Iſchia*, Koning van *Tombut*, onder ſchijn van hem byſtant te willen doen, van 't leven berooft, den koningrijke van *Tombut* ingelijft.

Het Koningrijk van ZEGZEG of ZEZAG.

HEt koningrijk van *Zegzeg* paelt in 't Ooſten aen 't koningrijk van *Kano*, na't Zuidooſten, gelegen ontrent dertig mijlen, benoorden het koningrijk van *Kaſſene*. De dorpen en huizen zijn 'er van een zelve geſtalte, gelijk in het koningrijk van *Kaſſene*.

Zijn voornaemſte Stadt is *Zegzeg*, welke haren naem aen 't geheel rijk heeft meê gedeelt, gelegen op de lengte van zes en dertigh graden en veertigh minuiten, en op de Noorder brete van veertien graden en veertigh minuiten.

Het lant is op zommige plaetſen vlak, en op zommige berghachtigh. De bergen zijn 'er boven mate kout; maer in de dalen en vlakke plaetſen, is't zeer heet. d'Inwoonders, tegen de ſtrengheit der koude, ontſteken vuren in 't midden des huis, en leggen gloeiende kolen onder hun bed-

steden, die zeer hoogh zijn, om al-zo daer warm op te slapen. Zy zijn rijk en drijven groten koop-handel met andere volken.

De velden zijn water-rijk, en derhalven zeer vruchtbaer, zo wel van koren, als boom-vruchten.

Het lant stont eertijts onder eenen byzonderen Koning, maer zedert de doot van den laesten Koning, door *Izchia*, Koning van *Tombut*, omgebracht, is het dien rijke ingelijft.

Het Koningrijk van ZANFARA *of* JANFARA.

Het Koningrijk van Zanfara.

HEt koningrijk van *Zanfara*, palende met zijne Oost-zijde aen *Zegzeg*, is vruchtbaer van gront, en heeft de volheit van koren, rijs, gierst en katoen.

Inwoonders. d'Inwoonders zijn pek zwart, zeer lang van gestalte, breet van aenzicht, met lippen zo dik als een vinger; en woest en onbehouwen daer en boven van aert.

Zy zijn den Koning van *Tombut* onderworpen, zedert de voorzeide *Izchia* hunnen Koning deed ombrengen, en zich meester van 't lant maekte.

Het Koningrijk van GUANGARA *of* GANGARA.

Het Koningrijk van Guangara.

DIt koninkrijk grenst in 't Zuid-Oosten aen dat van *Zanfara*, en heeft in 't Zuiden eenige gout-rijke landen leggen. Al de bewoonde plaetsen zijn niet dan dorpen; bebouwt met hutten, uitgezeit een voorname, die in groote en fraeite al d'andere overtreft, gelegen op de lengte van vier en veertigh graden en dertien minuiten, en op de Noorder brete van veertigh graden.

d'Inwoonders zijn plomp van geest en onschrander van oordeel.

De zelve drijven groten handel met verscheide verre gelege uitheemsche volken, en doen de waren op de schouders en hoofden hunner slaven, in zeer lange en brede gedrooghde kalbassen, na de gout-rijke Zuit-landen dragen; want de wegen, derwaerts, zijn 'er zo rou en dicht met kreupel-bosch bewossen, dat geen beesten daer kunnen door reizen.

De Koning kan zeven duizent voet-knechten, alle Boogh-schieters, te velde brengen, en een getal van vijf hondert Ruiters, en dat in korten tijdt, des noot zijnde. Hy heerscht met een volkomen en onbepaelde macht, en handelt zijne onderdanen gelijk slaven.

De grootste schattingen, die de Koning in te komen heeft, bestaen in de tallen, op d'uit en ingaende koopwaren gestelt.

Het

Het Koningrijk van
B O R N O.

HEt wijdstrekkend koningrijk van *Borno*, ook *Burny* genoemt, wel eer een woonplaets, als blijkt uit de gelijkheit van eenerlei zeden, der ael-oude volken *Atlassen* of, gelijk Kluveer wil, *Garamanten*, paelt West-waerts aen het koningrijk van *Guangara*, en aen zekere wildernissen, strekt Oostwaerts over de hondert en vijf en twintigh mijlen verre, en is gelegen van den hooft-bron des *Nigers*, in de wildernis van *Seu*, byna dertigh mijlen; grenzende in 't Zuiden aen de wildernis van *Seth*, en in 't Noorden aen de woestynen, die zich strekken na de zijde van *Barka*.

Urreta stelt tot grens-palen in 't Oosten *Gaoga* en *Nubie*, in 't Zuiden het koningrijk van *Biafara* en *Ethiopie*, of *Abyssinie*, in 't Westen *binnen Libyen*, of *Sarra*, en in 't Noorden *Berdoa*.

Het strekt zich, volgens Urreta, van de zestiende tot de twintighste graet, Noorder brete, en volgens Marmol tot over de tachtigh mijlen na 't Oosten.

Daer leggen vele steden, vlekken en dorpen op het vlak, daer de koning met zijne krijgs-knechten zijn verblijf heeft. De voornaemste Stadt is *Borno*, gelegen op de lengte van acht en veertigh graden en dertigh minuiten, en op de Noorder brete van zeventien graden en tien minuiten.

Het lant is niet overal effen en vlak, maer op zommige plaetsen vlak, en op zommige berghachtigh. De vlakte is vet van gront, gelijk ook het geberghte niet onvruchtbaer is; die beide mille, koren en gierst voortbrengen. Het geberghte voet ook veel ossen en geiten.

Zeden der Inwoonders.

De vlakke plaetsen worden bewoont van luiden, die zedigh leven, en eerlijk zich erneren; desgelijx van uitheemsche Koop-luiden, beide zwarte en blanken, en zelf van den Koning, die zich daer met zijne krijgs-knechten hout; maer op het gebergte wonen Vee-hoeders. De Bergh-luiden gaen 's Zomers alle bloots lijfs, met een broekj of stuk beesten-vels alleen voor hun schamelheit; maer 's winters gansch gekleet in huiden, daer zy ook op slapen. Zy leven op een beestachtige wijze, en gebruiken de vrouwen en kinderen in 't gemeen, na den aert der oude *Garamanten*.

Zy hebben gantsch geen eigen namen, tot onderscheit van elkandre, gelijk ook d'oude *Atlassen* niet hadden; maer een ieder heeft na de gesteltenis of gebrek des lichaems eenen naem; want een lange perzoon wort de lange, een kort de korte genoemt, en zo voorts.

De Koning van *Borno* wort gezeit zeer rijk te zijn: want zijn sporen, teugel, schotelen, potten en ander disch-vat, is alles van louter gout.

Godsdienst.

d'Inwoonders hebben genen Godsdienst; naer dien zy Christenen, Joden nochte Mahometanen zijn, maer leven als beesten.

Het Koningrijk van
GAGO.

Het Koningrijk van Gago.

Et koningrijk van *Gago*, alzo genoemt na zijne hooftstadt *Gago*, heeft in 't Oosten het koningrijk van *Guber*, vijf en zeventigh mijlen, doch met een wildernis tusschen beide, daer van af-gelegen.

Hooftstadt Gago. De hooftstadt *Gago*, gelegen aen de reviere *Zenega*, ontrent hondert mijlen van *Tombut*, Zuid-waerts, of wat Zuid-Oostwaerts, op de lengte van vijf en dertigh graden, en Noorder brete van acht graden en dertigh minuiten, is met geen muuren omringt, en heeft huizen meest slecht en onsterk gebouwt; hoewel 'er ook eenige van aenzien zijn, als onder andere het Paleis des Konings, en het Vrouwen-Timmer. De rest van d'andere bewoonde plaetsen bestaen in Dorpen en Vlekken, daer Boeren en Luiden van minder staet hun verblijf hebben.

Aerdt des Landts. Het lant is koren, rijs en vee-rijk; dan daer groeien geen druiven, noch andere vruchten, uitgezeit Meloenen, Konkommers, Citrullen, die daer weligh tieren, en van goede smaek zijn.

De hooft-stadt *Gago* heeft geen ander versch water, dan dat uit putten gehaelt wort.

Daer is veel gouts in dit koningrijk, dat die van *Marok*, volgens Moquet, van daer vervoeren.

De luiden ten platten lande zijn t'eene mael onwetend, zo dat naulix op vijf en twintigh mijlen een gevonden wort, die lezen kan; doch die van de Stadt *Gago* zijn zeer zedigh, ten aenzien van d'anderen.

De Dorp-luiden erneren zich alleenlijk met den Lant-bouw en Veehoedery, en gaen 's winters met beeste vellen gekleet; maer 's zomers heel nakend, met een klene lap vels alleen voor hunne schamelheit, en by wijlen met een zole van Kameels-leer onder de voeten.

Daer wort grote koop-handel op deze Stadt door de volken van *Barbaryen* gedreven, met toevoer van allerhande Europische Waren; als Laken, doch geen koopmanschap is 'er zo dier noch zo wel begeert als zout.

De koop-luiden, die van *Marokko* derwaerts reizen, gemeenlijk in gezelschap van twee of drie hondert, zijn zes maenden op wegh; van welke zy twee maenden gaen door zandige wildernissen, daer geen volk woont, noch eenige berede of gebaende weg is; dies zy onder het reizen den loop der Zonne, Maen en Sterren ga slaen, uit vreze, om van den rechten wegh af te dwalen; want zo zy dien komen te missen, moetenze van honger en inzonderheit van dorst, by gebrek van water, versmachten. De lijken der gesneuvelden vergaen niet door de hitte des zants, maer drogen uit en worden mummyen, gelijk gemeenlijk hier te lande by de Drogisten verkocht worden. Weshalven voeren zy water op hun Kamelen, zo voor zich zelfs als voor deze beesten met zich op wegh, naerdien het gebeuren kan dat zy in twaelf of vijftien dagen geen water vinden.

Dit lant wort bestiert door eenen Koning, die schatbaer aen den Koning van *Marok* is, zedert Koning *Muley Hanef*, in zijnen oorlogh tegen de Negers, de hooftstadt *Gago* door een grote macht van krijgs-volk, onder eenen *Iudar Bassa*, deed veroveren.

Het Koningrijk van
NUBIE.

Dit gewest of koningrijk wiert eertijts, volgens Ptolomeus, het lant der *Nubes*, of *Nubiers*, en volgens Strabo, het lant der *Nubeen* geheten, die Stefanus in zijne Stede-boek nevens den *Nijl* stelt, hoewel Ptolomeus, die deze volken ook Arabische Egyptenaers noemt, desgelijx Mela, zekere andere *Nubiers* by *Sem* of den Zee-boezem van *Avalites* geplaest heeft.

Hedendaeghs noemen al de Lantbeschrijvers dit lant *Nubie*, na den voorgang der Moren van *Barbaryen*, by wien het, volgens Marmol, *Neuba*, en by eenigen ook klein *Egypten* genoemt wort.

Het paelt in 't Westen aen de woestyne des koningrijks van *Gaoga*, doch leit gestrekt ter weder zijde van den oevers des *Nijls*, die zijnen loop zeer verre door dit rijk heeft, en dat in 't midden doorsnijt; grenst in 't Oosten ten dele aen eenige volken van *Bagamedri*, geheten *Belloes*, en ten dele aen de landen van *Dafila* en *Kanfila*, staende onder de heerschappye van *Barnagas*, een lantschap in *Abyssinie*; en in 't Zuiden aen de woestyne van *Gorhan*, en in 't Noorden aen *Egypten*.

Zijn lengte, langs den *Nijl*, wort by d'Inwoonders zelfs gerekent op twee maenden reizens en langer.

By d'Ouden, als Plinius, wort de Hooft-stadt der *Nubiers* genoemt *Tenupsis*, gelegen aen den *Nijl*; maer de later en hedendaeghsche Schrijvers stellen zijn voornaemste plaets te zijn *Kondari*, naer uitwyzing der Turksche Lant-kaerten; andere, als Leo d'Afrikaner, noemen de hooftstadt *Dangala*, en zeggen dat zy ontrent tien duizent huizen begrijpt; maer zeer slecht, en gemaekt van einden houts en steen-krijt, en dat in het geheel overigh rijk niet dan dorpen en vlekken zijn, gelegen aen den *Nijl*. Marmol noemt zijne Hooftstadt *Cervak*. Dan d'Inwoonders zelfs melden in hunne schriften, van dit lant ontworpen, dat het lant *Nubie* zijnen naem van zijne Hooft-stadt *Nuabia* bekomen hebbe, en d'andere Hooftsteden van *Nubie*, *Kusa*, *Ghalva*, *Dankala*, *Ialak* en *Sula* zijn. *Nubische lantbeschrijving.*

De stadt *Kusa* leit onder de middagh-lini, zes dagh-reizens van de stadt *Nubie*, niet verre van den *Nijl*. *Kusa.*

De stadt *Ghalva* leit aen den *Nijl*, beneden de stadt *Dankale*, mede aen den *Nijl* gelegen, doch vijf dagen reizens van *Ghalva*, zo dat die van *Ghalva* lichtelijk in *Egypten* kunnen komen. *Ghalva.*

De steden *Galve* en *Ialak* leggen tien dagen reizens te lande van elkandre, maer veel minder te scheep, langs den *Nijl*. Wel is waer dat degeen, die te scheep van *Ialak* na *Egypten* wil reizen, gekomen aen den bergh *Gianades*, te scheep niet verder kan komen, want de Koop-luiden zijn benodight hun Waren t'ontladen, en op Kamelen over lant te voeren, ter oorzake van de sterke watervallen en klippen, in den *Nijl* gelegen. Haython d'Armenier, stelt tusschen *Egypten* een grote woestyne van twaelf dagen reizens, *Arane* genoemt.

Dit lant wort eenmael 's jaers, gelijk geheel *Egypten*, op vele plaetsen door den *Nijl* overwatert, tot grote vruchtbaerheit der ondergelopene Landouwen, die allerlei granen en andere nootwendige lijf-tochten weligh voortbrengen. *Aerdt des lants.*

Daer is de volheit van Vee en Zuiker-riet, dat d'Inwoonders evenwel daer uit niet bequamelijk weten te koken;

ken; ter oorzake het zwart en onaengenaem van smaek wort.

Dodelijk vergif. Men vint'er zeer door-dringend en dodelijk vergif, waer van een grein genoech is, om tien perzonen in een vierendeel uurs te doen sterven. Het is daer zeer dier; want ieder loot wort voor vijftigh dukaten verkocht, doch niet dan aen vreemdelingen, op eede, van niet in 't lant te zullen gebruiken.

Daer is ook veel fijn gout, Zandel-hout, volgens Marmol, Zivet, Ivoir of Elpen-been, door de grote meenighte der Olifanten, die zich in dit gewest onthouden.

Ernering. De Ste-luiden erneren zich met den koop-handel; maer de Dorp-luiden met den lant-bouw. Het is een strijdbaer volk, en al pek zwart. Daer wort een byzondere tale gesproken; maer de Misse in de *Tangische*, of volgens Haython, in d'oude *Koptische* dat 's d'*Egyptische* tale gedaen. Daer worden eenige krijghs-vestingen gevonden.

Bestiering. Het lant wort by eenen Koning bestiert.

God[sdienst]. Men heeft 'er meer dan hondert en vijftigh Kerken, daer in noch ten huidigen dagh de beeltenissen van Christus, Maria en veler Heiligen tegen de muur aen gezien worden, doch zeer out en byna vergaen. De Inwoonders zijn, volgens eenigen, geen Christenen, Turken, Moren, noch Joden, maer zeggen dat zy eertijts Christenen waren, hoewel Haython schrijft dat zy nu noch Christenen zijn; Brokard bevestight dat zy den doop met een heet yzer doen, gelijk d'*Abyssiners*, met een kruis op zeker deel des lighaems te branden. Men vind 'er, die zeggen, dat zy noch ten huidigen dage het Christen geloof belijden, doch by hen geen hele en ongeschonde Kerken, maer alleenlijk eenige vervalle puinhopen der zelve gevonden worden.

Zy stonden eertijts onder den Patriarch of Aerts-bisschop van *Alexandrie*, en deden hunnen Kerken-dienst in de tale der Koptische Christenen, welker Gods-dienst zy noch meerendeels onderhouden; desgelijx dien van *Eutychites*.

Het Koningrijk van

B I T O.

Het Koningrijk van Bito.

Et koningrijk van *Bito* schijnt in 't Westen tot grens-palen te hebben het koningrijk van *Guber*, in 't Noorden de koningrijken van *Kano* en *Zegzeg*, en in 't Oosten dat van *Temiam.*

De hooft-stadt, mede *Bito* geheten, leit op de lengte van negentien, en op de Noorder brete van acht graden en tien minuiten.

d'Inwoonders is een rijk volk, en staet onder de bestiering van eenen Prins.

Het Koningrijk van

T E M I A M.

Het Koningrijk van Temiam.

a Anan. Tract. 3.

Et koningrijk *Timiam*, by [a] andere genoemt *Temiam*, heeft tot grenspalen in 't Westen het koningrijk van *Bito*, in 't Noorden dat van *Guangara*, in 't Oosten de woestynen van *Seth* en *Seu*, en in 't Zuiden den vliet *Niger*.

Zijn voornaemste hooftstad is *Temikan*, gelegen op de lengte van twintigh graden en vijftigh minuiten, en op de Noorder brete van acht graden en dertigh minuiten. d'Inwoonders zijn mensch-eters, en hebben tanden zo scherp als honden.

Het

Het Koningrijk van
DAUMA.

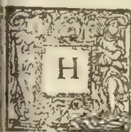

Et Koningrijk van *Dauma* paelt in 't Oosten aen de grens-palen des koningrijks van *Medra*, in 't Noorden aen de woestyne van *Seth*, in 't Westen aen de woestyne van *Seu*, en in 't zuiden aen het lant der Joden of 't koningrijk van *Semen*.

De hooft-plaets is gelegen op de lengte van vier en dertigh graden en tien minuiten, en op de Noorder brete van acht graden.

d'Inwoonders zijn rijk van have, gelijk die van *Gorhan*, en staen onder eenen zeer rijken Vorst. Het wort by hen voor een quaet voorteken gehouden, wanneer hun Koning d'aerde raekt, zo dat by voorval van eenige zaken zijn uitspraek daer over opgeschorst wort, tot dat hy van dit misquaem gezuivert zy, 't welk met vele pleghtigheden en offerhanden geschiet. *Sanut. lib.7.*

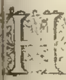
Het Koningrijk van
MADRA.

Et koningrijk van *Madra* paelt in 't Oosten aen 't koningrijk van *Gorhan*, in 't Westen aen dat van *Dauma*, in 't Zuiden aen het lant der Joden, en in 't Noorden aen het koningrijk van *Borno*.

De hooft-plaets dezes koningrijks is gelegen op de lengte van vijf en veertigh graden en tien minuiten, en op de Noorder brete van elf graden en twintigh minuiten

Het Koningrijk van
GORHAN.

Et koningrijk van *Gorhan* heeft tot grens-palen in 't Oosten den *Nijl*, in 't Westen het koningrijk van *Medra*, in 't Noorden dat van *Gaoga*, en in 't Zuiden zekere bergen, de scheit-palen tusschen dit en het Joden lant.

Het is een volk slimmer dan beesten, en worstelt met duizenderlei ellenden in de woestyne, zonder dat iemant hunne tale verstaet, die daer gesproken wort. Het lant wort door eenen Koning bestiert.

Het Lant der Joden of Koningrijk van *Semen*.

Et lant der Joden, by Sanut in 't Italiaensch *Terra Giudei*, en by d' *Abyssiners Xioneuche* geheten, wort heden 's daeghs by d'Italianen 't koningrijk van *Semen*, na d'Italiaensche spellinge, in plaets van *Ximench* of *Ximen* genoemt.

Het leit tusschen bergen besloten, en grenst in 't Ooste met zijne bergen en woestynen aen onbekende bergen, die zich na den *Nijl* en 't koningrijk van *Abyssinie* uitstrekken, in 't Zuiden aen de middagh-lini, daer eenige bergen leggen, die grenzen aen het koningrijk van *Kongo*, in 't Westen aen onbekende bergen en woestynen, na de zijde des koningrijks van *Benijn*, en in 't Noorden aen zekere bergen, tegen over *Dauma* en *Medra* gelegen.

Het wort gezeit onder de heerschappye der *Abyssiners* te staen.

De Woeſtyne van Seth en Seu.

Woeſtijne Seth.

DE woeſtyne van *Seth* paelt in 't Noorden aen het koningrijk van *Borno*, in 't Ooſten aen dat van *Medra*, in 't Weſten aen zekere landen, daer gout in grote meenighte valt, en in 't Zuiden aen het koningrijk van *Dauma*.

Seu.

De woeſtyne van *Seu* paelt in 't Noorden aen de voorzeide gout-rijke landen, in 't Ooſten aen *Dauma*, in 't Zuiden aen onbekende bergen, en in 't Weſten aen het koningrijk van *Benijn*. In deze woeſtyne wort by eenigen de hooft-bron des *Nigers* geſtelt.

Dus verre van de binnen-lantſche geweſten van Negros-lant, na de welke d'aen zee gelege vervolgens ten tone te ſtellen zijn. Dan achte niet ongevoeghelijk te zijn, voor af de ganſche ſtrekking der kuſt, te weten, van kaep de Verde, dat 's groen hooft, d'uitterſte weſter-hoek van Negros-lant, tot aen de Kaep van *Lopez Gonzalvez*, en *Sant Katrijn*, in 't kort te verklaren.

De Kuſte van Negros-Lant.

DE uitterſte en allereerſte hoek van Negros-lant, na 't Weſten, is Kaep de Verde, gelegen op veertien graden en een en twintigh minuiten: drie mijlen Zuidelijker te lande, en twee te water, leit een dorp *Refriſko*; een mijle van *Refriſko* een dorp *Kamino*; twee mijlen na 't Zuid-Ooſten van *Kamino*, het dorp *Endukura*, anderhalve mijle verder *Gimihemeri*, en noch andere anderhalve mijle verder een dorp *Punto* genaemt, waer na *Porto d' Ale* of de haven van *Ale* volgt, gelegen acht mijlen van het eilant *Goeree*, en zes of zeven mijlen van het vlek *Refriſko*, daer beweſten een hoek leit, *Punto de Porto Ale* in 't Portugeeſch genaemt, dat is hoek van de haven van *Ale*, en in de haven een hoge ronde ſteen, de Walviſch geheten, miſſchien na zijne geſtalte.

Aen het zelfſte ſtrant, niet verre van *Porto d' Ale*, leit een uit hoek, *Cabo de Maſte* in 't Portugees genaemt, en drie mijlen van *Porto d' Ale*, *Porto Novo*, dat 's nieuwe Haven; en anderhalve mijle Zuidelijker, *Punto Sereno*, of heldere hoek; waer na *Punto Lugar* volgt, en een halve mijle verder, en zeven van *Porto d' Ale*, een dorp *Iuala* genaemt. Twee mijlen bezuiden *Iuala* vloeit de reviere de *La Grace*, en zes mijlen bezuiden *Iuala* de reviere van *Borſalo*, waer na de reviere *Gambea* volgt. Op den hoek der reviere *Gambea*, meer na 't Zuiden, leit een hoek, de kaep van *Sante Marye* genaamt, waer na d' Oeſter-reviere en de reviere *Rha* of *Kaſamanka* volgt; en na deze een uithoek, *Cabo Roxo* genaemt, gelegen op de Noorder brete van twalef graden en vijftien minuiten. En vijf mijlen van *Cabo Roxo*, leit de grote ruige hoek, en een halve mijle verder de kleine ruige hoek.

Daer na volgt de reviere *Sant Domingo*, anders *Iarim* genaemt, tuſſchen de welke en de Kaep van *Sant Marye*, of *Cabo Roxo*, zo andere willen, de volken *Arriareos* en *Faluppos* wonen.

Twee mijlen van den kleinen ruigen hoek vloeit de reviere *Katcheo* in zee, een ſpruit van de reviere *Sant Domingo*. Na de welke *Rio de las Iletas* komt te leggen, dat 's de reviere der drie kleine Eilanden, die het lant der volken *Buramos* of *Papais* bevochtight; waer na *Rio Grande*, of de grote reviere in zee ſtort, daer tegen over de *Biſegos* of *Bigiohos* Eilanden in zee gelegen zijn.

Meer Zuidelijker ſtort de reviere *Danaluy* in zee, daer na de reviere *Nunno Triſtan*, en anderhalve mijle verder de reviere *Tabito* of *Vergas* en kaep de *Virgen*. Na de kaep van *Virgen*, volgt in het koningrijk van *Serre-Lions* of

of *Bolmberre*, *Rio das Piedras*, dat 's Steen-reviere, en na deze de reviere *Pichel*, *Palmas*, *Pogone*, *Kagranka*, *Kasses*, *Karokane*, *Kapar* en *Tambasine*, *Tagarim* of *Mitombo*, en eindelijk *Rio de Serre-Lions* en *Bangue*, welke laeste om de Zuid-zijde van de *Serre-Lions* in zee stort, gelijk de reviere *Mitombo* om de Noort-zijde.

Langs de kust van de *Serre-Lions* leggen verscheide eilanden in zee, als in de bocht tusschen de *Bisegos* eilanden, en de kaep van *Serre-Lions*, een deel gebroken eilanden, by velen gemeenlijk de *los Idolos* genaemt. Nevens of aen het Zuid-eind van de *Serre-Lions*, een halve mijle in zee, leggen twee of drie eilanden, de *Bannannes* of *Bravas* eilanden genaemt, en vijf mijlen verder Zuid-Oostelijker de *Sombreras* eilanden. Tusschen de *Sombreras* en *Bravas* eilanden maekt het lant een groten bocht, *Furna de Sant Anna* in 't Portugees genaemt, daer vier revieren uit het lant in uitkomen, een der welke, gelegen twee mijlen van de *Sombreras* eilanden, *Rio das Gamboas* in 't Portugees genaemt is. Daer na volgt de Kaep van *Tagrin* of *Ledo*, d'uitterste Zuid-hoek van de *Serre-Lions*.

Van de Kaep van *Serre-Lions*, begint het hedendaeghsch aen zee gelegen *Guinee*, dat zich strekt tot aen de Kaep van *Lopez Gonzalvez*, of gelijk andere willen, tot aen de reviere van *Benijn*.

De gansche *Guineesche* kust bestaet uit verscheide kusten, als daer zijn de Grein-kust, Tant-kust, Quaqua-kust, vijf en zes bants-kust en Gout-kust.

Na de *Serre-Lions* leggen in *Guinee* aen den zee-kant, de revieren *Rio das Palmas* en *Rio Galinhas* in 't Portugees genoemt, en aen de zelve revieren de landen *Bolm*, *Cilm* en *Quilliga*, waer na het koningrijk van *Quoja* volgt, en aen desselfs kusten de revieren *Magwibba* of *Rio Nova*, *Mavah*, *Plizoge*, en *Menoch*, in 't Portugees *Rio Aguado* genaemt. Op de Noorder brete van vijf graden en drie en veertigh minuiten, leit een uitstekend hooft, *Cabo Monte* in 't Portugees genaemt. Ontrent twaelf mijlen Oostwaerts van Kaep de *Monte* leit een hoge bergh, op zes graden Noorder brete, Kaep de *Mesurado* genaemt, en anderhalve mijle van Kaep de *Mesurado* vloeit de reviere *Sant Paulo* in zee, en tien mijlen van Kaep de *Mesurado*, *Rio Iunk* of *Sjunk*, gelijk de reviere *Sint Ian* acht mijlen van *Rio Iunk* hare uitwateringe in zee heeft; beoosten welke reviere een lange hoge bergh komt te leggen, in de gedaente van een regenboogh. Zes mijlen van de reviere *Sint Ian*, leit een dorp *Tabe Kanee* genaemt, waer na een klein dorp volgt, *Petit Dispo* genaemt, en na dit een ander dorp klein *Diepe*, en by de zwarten *Tabo Dagrou* genaemt.

Zes mijlen van klein *Diepe*, en negen van *Rio Iunk*, stort de reviere *Sestos* in zee, alwaer de Grein-kust begint, en strekt tot twee mijlen voor by de Kaep de *Palm*, een streek van veertigh mijlen; hoewel eenigen het begin der Grein-kust aen kaep de *Mont*, en einde aen kaep de *Palm* stellen. Anderhalve mijle beoosten *Rio Sestos*, leit een dorp klein *Sestos*, en vijf mijlen verder een uithoek, *Cabo Baixos* in 't Portugees genaemt, dat hooft van drooghte gezeit is, en drie mijlen van deze kaep een dorp *Zanwijn* geheten. Een grote mijle Oostelijker leit een dorp *Bosou* of *Bosoe*, een halve mijle verder klein *Setter*, en drie mijlen van *Setter* een dorp *Bottouwa*, waer na *Cabo Swijne* volgt, en een grote mijle bezuiden *Bottouwa*, het dorp *Swijne*, en vier mijlen beoosten *Swijne*, een dorp *Sabrebon*, gelijk vijf kleine mijlen Oostelijker een dorp *Krouw*. Vier of vijf mijlen van *Krouw* leit een dorp *Wappen* of *Wabbo*, en na *Wappen* een dorp *Drowijn*, daer na *grant Zetter* of groot *Zetter*, en drie mijlen van groot *Zetter* een dorp *Gojaven*, twee mijlen van *Gojaven* een dorp *Garway*, en twee andere mijle van *Garway* een dorp *Greyway* of *Grouway*: waer na eindelijk een uitstekend hooft zich vertoont, *Cabo das Palmas* in 't Portugees genaemt, dat Palmiten hooft gezeit is.

Na de Grein-kust volgt de Tant of Olifants-Tant-kust, die haer begin neemt van het dorp *Gruwa*, twee mij-

len beoosten de kaep de *Palm* gelegen, en eindight aen kaep de *Lahou*, een streek van vijftigh mijlen.

Vier en twintigh mijlen van kaep de *Palm* leit op de Grein-kust een dorp *Tabo*, en ontrent een mijle van *Tabo* een dorp *Petiero* genaemt, daer voor een klip in zee leit.

Vijf kleine mijlen van *Tabo* leit een dorp *Tahoe* genaemt, en vier andere mijlen van *Tahoe*, een dorp *Berby*. Twee kleine mijlen van *Berby* vloeit de reviere *Sint Andries* in zee, gelegen met haren mont op vier graden en een halve. Nevens de reviere *Sinte Andries* loopt de zeekant in een groten bocht of inwijk, in dier gestalte dat de zuidwal heel Zuid-Oost is uitstekende, na het rode lant toe, alzo genoemt, om dat tegen het zelve eenige rode klippen leggen. Tusschen het vierde of vijfde klif staen eenige hoge bomen in een dal, daer by een plaetze leit *Tabattera*, en wat verder een ander *Domera* genaemt.

Voor by de Roo-kleven volgt een uithoek, kaep de *La Hou* genaemt, het uitterste van de Tant-kust, en begint van de Quaqua-kust, die haer strekt tot aen het dorp *Assine*, d'eerste plaetse op de Gout-kust. Anderhalve mijle opwaerts leit in een boomloze kloof of kale plek een dorp, *Koutrou* of *Katrou* genaemt. Ontrent vijf mijlen van kaep de *La Hou*, welk is de Quaqaa zes bants-kust, leit een dorp *Iakke Lahou* genaemt, en vijf mijlen verder een dorp *Iak in Iakko*, en zes mijlen van *Iak in Iakko* een plaets in zee, de put of kuil zonder gront genaemt.

Ontrent zestien mijlen beoosten *Lahou*, en dertien mijlen bewesten *Assine* leit een plaets, genaemt *Korbi Lahou*, de welke is de Quaqua vijf bants-kust, daer voor het in zee een mijle weeghs zeer diep is; want op een Steen-worp van lant heeftmen veertigh en vijftigh vademen waters. Acht en twintigh of dertigh mijlen van kaep de *La Hou* leit een dorp *Assine*, daer de Guineesche Gout-kust begint.

Na de Tant-kust en de Qua vijf en zes bants-kust volgt de *Guineesche* Goutkust, welke haren begin neemt van het dorp *Assine*, gelegen twalef mijlen beoosten *Korbi Lahou*, en eindight aen het gout-rijke dorp *Akara*, een streek van vijftigh mijlen. De aen zee gelege koningrijken van deze kust, zijn *Atzijn*, *klein Inkassan*, *Anten*, *Guasso*, *Fetu*, *Sabou*, *Fantijn*, *Aghwana*, *Akara*, *Labbede* en *Ningo*. Aen den zeekant leggen in het koningrijk van *Atzijn* drie dorpen, daer onder een is *Achombene* genaemt; dan het voornaemste is *Atzijn*. Na *Atzijn* leit in het koningrijk van klein *Inkassan* een hoek, *Cabo das tres Puntas* in 't Portugees genaemt. In het lantschap of koningrijk van *Anten* leggen langs het strant vervolgens de dorpen, *Bottrouw*, *Poyera Pando*, *Takorary* of *Anten*, *Maque Iakque*, *Sakonde* en *Sama*, drie mijlen van *Takorari* gelegen. In het koningrijk van *Guasso* leggen aen strant de dorpen *Aitako* of klein *Kommendo*, twee mijlen en een halve beoosten *Sama*, *Ampea*, *Kotabry*, *Aborby*, *Terra Pekine*. In het koningrijk van *Fetu* leit aen strant een dorp, by d'Inwoonders *Igwa* genaemt, en by blanken met een gebroken Portugezen naem *Cabo Kors*, na zeker by gelegen uitstekend hooft *Cabo Curço* genoemt. Op de grenzen des koningrijks van *Fetu* leit het vermaert Kasteel van *Sint Georg* of *Del Mijne*, alzo by de Portugezen genaemt, daer aen de Westzijde een dorp leit, *Dana* of *Dang* by d'Inwoonders genoemt. Nevens dit dorp vloeit de zoute reviere *Bensa* in zee, en een halve mijle Oostelijker de zoete reviere, *Utri* genoemt.

In het koningrijk van *Sabou* leit een dorp *Mouré* genaemt, en daer by het Kasteel van *Nassou*, door d'onzen gesticht; en in dat van *Fantijn*, een dorp *Kormantijn*, twee mijlen beoosten het dorp *Mouré*; gelijk een ander, een halve mijle Westwaerts van *Kormantijn*, *Anemabo* genaemt, en een Kanon-scheut bewesten *Anemabo*, een dorp *Adja*.

In het koningrijk van *Agwana* leggen verscheide plaetsen aen zee, als de Ruige hoek, Solders bay, Duivels bergh, nieu *Biamba*, oudt *Biamba*, groot *Berku*, het aen zee gelegen Hooft-dorp, *Iaka*, *Koxbroot*, klein

Berku,

Berku, al welke plaetfen Steen-klippen voor hare havens hebben.

In het koninkrijk van *Akara* leggen aen den zee-kant drie dorpen, als *Soko*, klein *Akara*, gelegen vijftien mijlen beoosten *Kormantijn*, d'uitterste plaets der Gout-kuft, en *Orfaky*.

Twee mijlen beoosten *Akara* leit in het koningrijk van *Labbedé* een dorp mede *Labbedé* genaemt.

In het koningrijk van *Ningo* leggen aen zee vier dorpen, als *Ningo*, vier mijlen van *Akara*, en twee van *Labbedé*; *Temina*, een mijle van *Ningo*; *Sinko*, een mijl van *Temina*, en *Piffy*, alle met klippen voor de wallen.

Zeven mylen in 't Ooften van *Akara* leit aen ftrant een dorp *Sinko*, en ontrent twalef mijlen Oostelijker op de zelve ftreke ftort de reviere *Rio Volta* in zee, welke in haren mont droogh-achtigh is, en recht voor haer een rif heeft leggen, doch dat niet zeer verre in zee fchiet. Tuffchen het dorp *Sinko* en *Rio Volta* leit een Viffchers dorp, *Ley* genaemt. Drie mijlen van *Rio Volta* leit een uitftekend hooft, *Cabo Montego* in 't Portugees genaemt, met laegh lant en kleine boffchen tuffchen beide, ftrekkende de wal Ooft Zuid-Ooft. Van daer Ooftwaerts loopt de kuft in een groten bocht, zulkx van d'eene tot d'andere hoek des wals, wel tien mylen zeilens is, daer tuffchen beide een klein reviertje in zee loopt; van waer het lant tot aen het dorp *Popou* langs henen laegh is.

Vier mylen beneden of beooften het aen zee gelegen dorp *Popou* of *Povo*, begint het koningrijk van *Arder*, en eindight aen het dorp *Aqua*.

Drie mijlen beooften *Popou* leit aen Strant een ander dorp, *Foulaen* genaemt, en vijf mijlen Ooftwaerts van *Foulaen* een dorp, klein *Ardre*. Van *Popou* ftrekt de kuft Ooft ten Zuiden tot *Arder*, een ftreek van acht mijlen. Een mijle in 't Noord-Ooften van *Arder* leit een Stadt *Iakkein* genaemt, en drie dagh-reizens van *Iakkein* een Stadt of Vlek *Iojo*, en een vierendeel mijls verder een Stadt of Vlek *Ba*.

Zeftien mijlen beooften het dorp klein *Arder*, valt *Rio Lagos* in zee, daer een rif voor leit, dat de gehele reviere ftopt. Achtien mijlen Ooftelijker dan *Rio Lagos*, valt de reviere van *Benijn*, met een breden en wijden mont in zee, daer om en by het koningrijk van *Benijn* gelegen is, dat in 't Zuiden aen de zee grenft.

Ontrent vier en twintigh mijlen beooften de reviere van *Benijn*, ftort een reviere, *Rio Forkado* by de Portugezen genaemt, in zee, daer aen het koningrijk van *Ouwerre* gelegen is.

Aen het Ooft-einde des koningrijks van *Ouwerre* fchiet een uitftekende hoek in zee, *Cabo Formofa* by de Portugezen genaemt, dat fchone hoek gezeit is, gelegen op de Noorder brete van vier graden en acht minuiten; daer ontrent een mijle beweften een kleine reviere hare uitwateringe in zee heeft.

Vijftien mijlen Ooftelijker dan de Kaep van *Formofa*, ftort de reviere *Reael* of *Kalbarien* in zee: dan leggen tuffchen de voornoemde Kaep en de reviere *Reael* zeven andere revieren, welke haren loop in zee hebben; d'eerfte is *Rio Non* genoemt, een grote halve mijle beooften de Kaep van *Formofa* gelegen; de tweede, *Rio Odi*, leit op de hooghte van vier graden en tien minuiten, en drie en een halve mijle van *Rio Non*. De derde, vierde, vijfde, *Rio Sant Niklaes* genaemt, de zefte of *Rio de tres Irmaus*, en zevenfte *Rio Sambreiro*, de naefte aen de reviere van *Kalbarien*, leggen vervolgens na malkandre aen zee. Na de reviere *Sambreiro* volgt de reviere van *Kalbarien*, ontrent zeftien of vijftien mijlen van de Kaep van *Formofa* gelegen, en eenige mylen Zuidelijker een lantfchap aen zee, *Bani* genaemt. Beooften den mont der grote reviere van *Kalbarien*, ontrent twee mylen van haren Ooft-hoek, leit de reviere *Loitomba*, alzo by d'Inwoonders, anders *Rio Sant Domingo* genaemt. Waer na de reviere van oudt *Kalbarien* genaemt, te leggen komt, zonder eenige andere revieren tuffchen beide te zijn, maer is al effen en boom-rijk lant. Van den Ooft-hoek van *Rio Reael*, tot aen de reviere van oudt *Kalbarien*, ftrekt de kuft Ooft Zuid-Ooft zeftien mijlen

Na de reviere van oudt *Kalbarien*,

komt een andere reviere, *Rio del Rey* in 't Portugees genaemt, te leggen, welke een heel wijde en grote reviere is; en na deze een andere kleine en nauwe, by de zwarten *Kamarones Pikkene*, en by d'onzen de kleine *Kamarones* genoemt. Van daer tot aen de reviere *Kamarones*, ſtrekt de kuſt Ooſt Zuid-Ooſt, ontrent drie mijlen verre, met laegh en boſchachtigh lant, en een vlakke ſtrant tuſſchen beide.

Tuſſchen de reviere *del Rey* en de *Kamarones*, leit het hoge lant van *Amboiſes*, by de Spanjerts *Alta Terra d'Amboſi* genaemt, met zijnen uit-hoek vier mijlen van *Rio del Rey*, daer aen de Weſt-zijde verſcheide dorpjes leggen, als onder ander *Bodi* of *Bodiwa*, anders *Teſge* genaemt. Vier mijlen in 't Zuid-Ooſten van het hoge lant van *Amboiſes*, en vijf van de reviere *Kamarones* leggen drie kleine eilandekens in zee, d'eilanden van *Amboiſes* genaemt, en ontrent vijf mijlen van het hoge lant van *Amboiſes* vloeit de reviere *Kamarones* in zee, anders *Iamoer* genaemt. Na de reviere van *Kamarones* leggen aen den zee-kant vervolgens de revieren *Monoka*, *Borba* of *boura*, *Rio de Campo*, *Rio Sante Benito*, en *Rio Danger*. Bezuiden de reviere *Sante Benito*, welke gelegen is op twee graden Noorder brete, leit de reviere *Danger*, en vier mijlen verder een andere, die veel waters uitgeeft, en vijf mijlen van daer een Bay of Inham, die binnen wel acht vadem waters heeft.

Zes mijlen bezuiden deze Bay leit een uitſtekende hoek, de Kaep van *Sint Ian* genaemt, daer buiten een ſteene Rif in zee ſtrekt.

Ontrent drie of vier mijlen Zuidwaerts van de Kaep van *Sint Ian*, leit een eilant onder het vaſt lant in zee, by de Portugezen *Ilhas das Korisko* genaemt, dat blixem eilant gezeit is.

Meer dan vijftien mijlen Zuidelijker als de reviere *Danger* leit onder de middagh-lini de reviere *Gabon* of *Gaba*, gelijk Linſchoten die noemt, welker aen zee gelegen Noort-hoek *Sante Klare* genoemt wort. Acht mijlen bezuiden de reviere van *Gabon*, leit de Kaep van *Lopez Gonzalvez*, op de Zuider brete van zes en veertig minuiten, daer bezuiden de revieren *Olibatta*, en eindelijk de kaep van *Sant Katrijn* en *Ferdinand de Vaz* in zee uitwateren.

By anderen, als Peter Davity, wort de ſtrekking der kuſte van Negros-lant, volgens de ſchriften van Roteiro, Jarrik, Samuel Bruno, Linſchoten en andere, van Kaep de Verde tot aen de Kaep van *Lopez Gonzalvez*, zo verre eenige Schryvers de kuſt van *Guinee* uitpalen, in dezer wijze geſtelt.

Van de reviere *Zenega* tot aen kaep de Verde, ſtrekt de kuſt met hare bochten tot ontrent vier en twintigh mijlen. Na de kaep van Verde en het koningrijk der *Ialofs* of van *Zenega*, ſtort een reviere in zee, by de Portugezen *Rio do Barbezijn* genaemt, met het lant der *Barbecins* of *Berbecins*, daer de koningrijken van *Ale* en *Brokallo* leggen, welk laeſte aen de reviere van *Gambea*, vijftien mijlen van kaep de Verde, gelegen is, om en by de zelve Kadamuſt en Sanut een klein koningrijk van *Gambra* ſtellen, gelijk aen beide zyde van dezelfde reviere het koningrijk van *Mandinga* gelegen is, en bezuiden de zelve het koningrijk van *Bena* en *Souſos*. Aen den mont van deze reviere eindight d'aen zee gelegen Zuidzyde in een hoek of punt, de Kaep van *Sante Marye* genaemt, van waer tot aen de reviere *Sant Domingo*, welke de Portugezen *Rio de Sancto Domingos*, en de Spanjerts *Domingo* noemen, zeventien mijlen gerekent worden, welke tuſſchen gelege plaetſen by twee volken bewoont worden, *Arriareos* en *Faluppos* genoemt; uit wier lant de reviere *Kazamança* in zee komt ſtorten, hebbende op haren noordelyken oever de volken *Iahundos*, en op haren zuidelijken, de *Benhuns* wonen, die grens-buren in 't Ooſten des koningrijks der *Kaſangas* zijn, aen de welke de volken *Buramos* grenzen, die aen de reviere van *Sant Domingo* wonen. Voor den mont der reviere van *Domingo*, leggen eenige kleine bevolkte eilanden, mede *Buramos* genaemt, en van daer na 't Zuiden leggen meer andere bewoonde eilanden, de *Bijagos* of *Biſegos* eilanden genoemt.

Tuſſchen deze eilanden vertoont haer de *Rio Grande*, dat 's grote reviere,

en

en by eenen van zijne armen, genaemt *Guinala*, aen de Noort-zijde, daer by een gelijknamigh koningrijk gelegen is, vaert men na de haven van *Biguba*, daer de Portugezen een ſterkte en haven hebben, genaemt de haven van *Sante Kruiz*. Al dit lantſchap wort by zekere negers bewoont, genaemt *Beafars*. By eenen anderen arm van de groote reviere, boven den arm van *Guinala* gelegen, vaert men na de haven van *Biguba* en *Bolola* op, waer van de laeſte dient tot een gewoonelijke verblijf-plaets der volken, die de Portugezen *Tangos-Maos* of *Lançados* noemen.

Van den zuiderlijken hoek van *Rio Grande*, tot aen de kaep van *Virgen*, leggen drie volken, als de *Mallus* of *Malluces*, *Vagas* en *Koçolins*, aen welke kaep het geweſt van *Serre Leone* begint. Men heeft daer ook *Cabo Ledo*, en de reviere, by de Portugezen *Rio das Gamboas* genoemt, met drie eilanden, de *Bravas* genoemt, dicht by *Serre Leone*, en drie grote mijlen van *Cabo Ledo*; waer na tot aen de kaep van *Sant Anne*, gelegen op zeven graden Noorder brete, het eilant en koningrijk der *Farellons* gezien wort.

Van *Cabo Ledo* tot aen de kaep van *Sant Anne*, ſtrekt de kuſt ontrent tien mijlen, waer na de reviere *das Palmes* volght, en wat verder de Hoender reviere, in 't Portugees *Rio das Gallinas* genaemt: van *Serre Leone* tot aen deze reviere, is veertigh mijlen. Van *Rio de Galinhas* tot aen kaep de *Monte* is de kuſt achtien, en van daer tot aen de kaep van *Mesurado* zeſtien mijlen; gelijk van deze laeſte tot *Mata* van *Sant Marye*, dat is gezeit, tot aen de plaets, bevolkt van den boom van *Sant Marye*, twee mijlen zijn, alwaer geſtelt wort de Grein-kuſt te beginnen. Van *Mata* van *Sant Marye* tot aen de reviere van *Sant Paul* zijn zes mijlen, alwaer het begin der bergen van *Sant Paul* gezien wordt, die zeer hoogh en rou zijn, en zich ſtrekken zes of zeven mijlen langs de kuſt. Van *Rio de Sant Paulo* tot aen *Rio Iunk*, zijn zes, en van deze laeſte tot aen *Rio Ceſtos*, twee mijlen, daer niet verre van daen het koningrijk van *Bitonin* by eenigen geſtelt wort, onderdanigh aen het koningrijk van *Melli*. Tegen over de reviere *Ceſtos* leit een klein eilant in zee, een vierendeel mijls van 't vaſte lant, *Ilha das Palmas* in 't Portugees genaemt, dat Palmiten eilant gezeit is, en daer by twee kleine witte eilanden, *Ilhas Blancos* by de Portugezen geheten; van deze eilanden tot *Cabo Formoſo*, of ſchone kaep, worden vijf mijlen gerekent.

Na deze kaep volght de kaep *das Baixas*; daer na *Rio dos Geneueſes*, drie mijlen van *Cabo Formoſa* gelegen, waer na de reviere van *Sant Vincent* in zee ſtort; en daer aan *Rio dos Eſclavos*, dat 's de reviere der ſlaven, negen mijlen van daer gelegen. Vijf mijlen verder leit de kaep van *Sant Vincent*, na welke *Cabo das Palmas* volght, gelegen op de Noorder brete van vier graden, twaelf mijlen van de kaep van Klement.

Na de Palmiten kaep leggen verſcheide revieren, als die van *Maio*, en *Sueyro da Coſta*, gelegen tien mijlen van elkandre, en *Rio Bobra* of *Cobra*; waer na twee kleine eilanden aen den mont van de reviere *Mançum*, by anderen *Mançu* geheten, te leggen komen. Van deze reviere tot aen het fort *Ayem* of *Axiem*, in het dorp *Akombene* gelegen, is niet meer dan een mijle. Dicht by het dorp *Akombene* leit de kaep van *tres Puntas*, zeſtigh mijlen van kaep de *Palm*, op de noorder brete van vier graden en een halve.

De Ivoor of Tant-kuſt ſtrekt haer van *Cabo das Palmas* tot kaep de *Tres Puntas*, daer onder de kaep van *Appollonie* begrepen is, gelegen ten halven wegen tuſſchen de kaep *das Palmas* en die van *tres Puntas*. Daer na volgt de Gout-kuſt, welkers begin de Hollanders aen de kaep van *Trespuntas* ſtellen, daer zy vele koningrijken onder begrijpen, en tot aen *Rio Volta* uitſtrekken. Eerſtelijk leit dan op de Gout-kuſt een koop-rijke plaets, *Anten* by de negers geheten, waer na de by gelege oever der zee, de kuſt van *Anten* genaemt wort; en dicht daer by *Iabbe Chama*, wel eer een Kaſteel der Portugezen; desgelijx vervolgens, op dezelve ſtreeke, een dorp

Agi-

Agitaki, by anderen klein *Kommendo* genaemt, *Terra Pekina*, en dicht daer by het Kasteel van de *Mijn*, anders het Kasteel van *Sant Georg* genaemt, met zijne haven, gelegen in het koningrijk van *Fotu* of *Fetu*; dat wel eer de Portugezen bezaten, maer heden hebben dat de Hollanders in bezittinge. Daer na volgt een uithoek of punt, de kaep van *Kors* gemeenlijk, en by de Portugezen *Cabo Curço* geheten, gelegen op vijf graden, in 't Zuid-Oosten van het Kasteel de *Mijn*. Nevens welke kaep de Hollanders voor eenige jaren het Kasteel van *Nassou*, (alzo na het doorluchtigh *Nassousch* geslacht genoemt,) gesticht hebben. Niet verre van daer leit het dorp *Moree* of *Morre*, de voornaemste handelplaets op de gansche kust, in het koningrijk van *Saboü*, daer ook het Kasteel van *Nassou* onder hoort. Daer na volgt de grote en vermaerde krijgs-vesting van *Kermentin* of *Karmandin*, met zijne onderhorige plaetsen en koningrijk. Vervolgens komen aen strant te leggen, *Biamba*, *Berku*, *Akara* of *Akkra*, de hooft-plaets des koningrijks van *Akkara*, hebbende in 't Noorden leggen het koningrijk van *Akanie*, of lant der *Akanisten*, die gout by andere zwarten diep te landewaerts in gaen handelen. Daer na volgt een fraeie plaets *Labbede* of *Lebbede*, en eenige andere.

Na *Rio da Volta* volgt *Rio Lagos*, een streke van vijf en tachtigh Fransche mijlen, boven het welk te lande in het koningrijk van *Dauma* gelegen is. Van *Rio Lagos* tot aen de reviere van *Benijn* en dit koningrijk zijn ontrent vijf en twintigh mijlen, en van daer tot aen de kaep van *Formosa*, strekt de kust mede ontrent zo verre. Van de kaep van *Formosa*, gelegen op de noorder brete van vijf graden, tot aen *Rio Reael*, dat's de koninglijke reviere, zijn vier en twintigh mijlen, en van daer dertigh tot aen *Rio dos Kamarones*, of reviere van de *Kamarons*, by het welk het lantschap van *Ambosine*, en dat van de *Kamarons* geplaest wort, daer aen d'over zijde het koningrijk der *Kapons* zich bevint, dat zich zeer verre na 't Zuiden uitstrekt, en gelegen is op de Zuider brete van anderhalve graet. Na de reviere *Kamarones* (na de welke de kuste van 't Oosten na 't Zuiden omschiet, latende in 't Oosten het lant van *Biafar* leggen) tot aen de reviere van *Angra*, gelegen op de noorder brete van eene graet en veertigh minuiten, zijn twee en veertigh mijlen, alwaer het eilant *Korisko* in zee gelegen is, den koningrijke van *Benijn* onderhorigh. Van de reviere *Angra* tot de reviere *Gabon* of *Gaba*, zijn negen mijlen, welke dicht aen de middagh-lini gelegen is. Van de reviere *Gabon* tot aen de kaep van *Lopez Gonzalvez*, gelegen op een graet bezuiden de middagh-lini, zijn ontrent vijf mijlen. Ontrent twee of drie mijlen Zuidelijker van deze kaep, vloeit een reviere, *Rio da Pero Diaz*, of *Paradia* in 't Portugees genaemt, welke revier-Paerden en Krokodillen voet, en vervolgens een andere, *Rio de Ferdinand Vaz*. De kust van *Guinee* (want by den voornoemden Peter Davity wort de kust van Negros-lant en die van *Guinee* voor een en dezelfde genomen) strekt noch tot aen de kaep van *Sant Kathrijn*, en van daer tot aen de tweede graet en een halve Zuider brete, aen de grenzen des koningrijks van *Lovango*. Dus in 't kort de kust van Negros-lant vertoont hebbende, zullen desselfs aen zee gelege koningrijken, landen, plaetsen, &c. in 't brede vervolgens beschreven worden.

Het

Het Koningrijk van
ZENEGA
of
Lant der JALOFS, beneffens d'onderhoorige Koningrijken van KAYOR, BAOOL, JUALA, ALE, &c.

ZOmmige Schrijvers, als Marmol en andere, noemen dit lant, daer onder heden verscheide Koningrijken begrepen worden, *Gelofe*, en dessels inwoonderen *Gelofs*; maer is by anderen met den naem van het Koningrijk van *Zenega* of het Landt der *Jalofs* bekent; gelijk het ook met allebeide naemen in de gemene lant-kaerten gespelt staet.

Dit Koningrijk, dat zich verre in 't vast lant uitstrekt, en aen de Noordelijke grens-palen van Guiné paelt, is gelegen tusschen twee armen van de reviere de Niger, namelijk, de revieren *Zenega* en *Gambea*, by Ptolomeus *Darade* en *Stachiris* geheten, die beide haere afwateringen in den grooten Oceaen hebben.

Het paelt met zijne Oost-zijde aen het lant van *Tuchusor*, wiens inwoonders Jarrik de *Negros Jalofs* schijnt te noemen; met de West-zijde aen den Oceaen, in 't Noorden aen de reviere van *Zenega*, en in 't Zuiden aen het Koningrijk van *Gambea*, en de landen der volken, *Barbaçijns* geheten, die Marmol echter onder de *Gelofs* betrekt, en de Koningrijken van *Ale* en *Brokallo*, volgens Jarrik, bezitten.

Zijn lengte, west en oostwaerts, binnẽ 's lants, is zesen-zeventig mijlen, en de zeekust strekt haer veertig mijlẽ verre.

Onder den naem van *Gelofs* begrijpt Marmol zeer vele volken, waer onder de voornaemste, die aen den oever van de reviere Zenega woonen, de *Barbaçijns* zijn, by Jarrik *Berbecins* geheten, de *Tukurons*, *Karagols*, *Baganosen*, de volken van *Mani-inga*, *Mossen*, en meer andere. *naem van Gelofs begrepen worden.*

Den Koningrijke van *Zenega* of dat van den grooten Jalof worden noch verscheide andere onderhoorige Koningrijken onderworpen, als het Koningrijk van *Baool*, *Kayor*, *Juala* en *Ale*; daer nochtans andere dezelve voor byzondere en vrye Koningrijken houden; naerdien de meeste Koningen dezer Rijken heden met volkomen, en geen minder macht heerschen, dan de groote *Ialof* zelf, zonder iemant boven hen t'erkennen; hoewelze in oude tijden schattingen aen hem te betalen hadden. En niet alleen worden deze Koningrijken, maer ook al de plaetsen, van Kaep de Verde tot aen *Kassan*, by eenigen onder het gebiet van den grooten Jalof gestelt, die hem schrijft Koning over dertien of veertien Koningrijken, onder dewelke ook de Barbaçijns getelt worden. *Onderhoorige Koningrijken van Zenega.*

Het lant van den Koning van *Baool*, *Louchi Four* by d'inwoonders, en by het Hollandsche Zee-volk Duitsche *Four* geheten, onechte zoon van den grooten *Jalof*, begint aen d'Oost-zijde van het dorp *Kamino*, gelegen van *Porto d'Ale* of haven van Ale ontrent zestien mijlen. *Het Koningrijk van Baool.*

De Koning woont twee groote dagh-

dagh-reizens van den zee-kant te landewaerts in zeker vlek of ſtad, de voornaemſte ſtad des Koningrijks, *Lambaye* genaemt, daer hy zijn hof houd, gelijk ook in het vlek *Sangay*, en met den tijtel van *Tain* heerſcht.

Verblijf-plaets en hof van den Koning van Hayor.

De Koning van *Kayor*, die ook Koning van Kaep de Verde en d'omleggende plaetſen is, heeft zijn verblijf mede twee dagen reizens te landewaerts in.

Koningrijk van Juala.

Het Koningrijk van *Juala*, dat door de revier *de la Grace* van het Koningrijk van *Ale* geſcheiden wort, is een een lant, dat ontrent twintigh mijlen in 't lichaem heeft.

De Koning van *Iuala*, *Walla Silla* geheten, woont mede twee dagh-reizens te landewaert in; doch is wel de kleenſte in macht.

Strekken der landen van Kayor en Borſala.

Het lant van *Kayor*, t'effens met het lant van *Borſala*, ſtrekt zich achter om de Noord van het Koningrijk van *Ale* en *Iuala*, zoo dat die twee Koningrijken gelijk twee tongen tuſſchen beide leggen, grenzende de landen *Hayor* en *Borſala* achter deze twee tongen aen malkandre.

Grens-palen van Kayor en Borſala.

De uitterſte grens-palen van deze twee koningrijken, als *Kayor* en *Barſalo*, zijn twee dorpen, het een *Tarap*, horende onder den Koning van *Kayor*, en het ander *Banguiſea* genaemt, ſtaende onder den Koning van *Barſalo*, geſcheiden van elkandre door een boſſchaedje en woeſte wilderniſſe van acht of tien mijlen groot.

Koningrijk van Ale en Brokallo.

Het Koningrijk van *Ale*, beneffens het Koningrijk van *Brokallo*, welk laeſte veel grooter is, en aen de reviere van Gambea grenſt, verſtrekt, gelijk Jarrik wil, den volken Barbazijns, achter de *Ialofs* gelegen, een woon-plaetſe; niet tegenſtaende velen de Barbazijns buiten het Koningrijk van *Ale* plaetſen.

In Zenega zijn geene vaſte ſteden.

In 't geheel Koningrijk van *Zenega* en in d'andere onderhorige koningrijken, zijn geene vaſte nochte bemuurde ſteden, maer alleenlijk ſlechte dorpen en vlekken; zoo wel die aen zee, als te landewaert in leggen.

Kaep de Verde of het groen hooft.

Het lant, dat tuſſchen de revieren van Zenega en Gambea uitloopt, maekt een merkelijken en vermaerden hoek of hooft, by de zee-luiden, om zijne ſchoone groente van verre in het aenzien uit der zee, in 't Portugeeſch *Cabo Verde*, dat is, het groen hooft, maer by d'inwoonders *Beſecher*, en by Ptolomeus *Arſinarium* geheten, die het op de hooghte van tien graden en veertigh minuten, Noorder breete, plaetſt; daer het nochtans by d'ervarenſte Neerlandſche en Portugeeſche ſtuur-luiden heden op de hooghte van veertien graden en een-en-twintigh minuten geſtelt wort. Dit hooft, dat een lage of heuvelachtige hoek is, daer het lant aen de Noort-zijde dor en zand-duinigh is, ſchiet zeer verre in zee, en begrijpt veele volk-rijke aen-zee-gelegene dorpen en gehuchten, die in het voorby varen kunnen gezien worden.

Een gotelings ſcheut van 't vaſt lant leit op de Noorder breete van veertien graden en vijf-en-dertigh minuten, een eilant, by d'onzen, om zijne veiligheit der rede, Goeree genaemt.

Refriſko, een vlek, (tuſſchen welk en Kaep de Verde noch verſcheide andere klene dorpen leggen) is gelegen aen ſtrant, van Kaep de Verde of van het eilant Goeree te water twee, en te lande, dewijl het ſtrant aldaer met een bocht uitloopt, drie mijlen. Een halve mijle van *Refriſko*, ontrent een gotelings ſcheut buiten de wal, leit een hooge ſteen-klip boven water, met eenige blinde klippen, daer de vermaerde zee-rover Klaes Kampaen met zijn ſchip is doorgezeilt, waer om zy ook Kampaens-klippen genaemt worden.

Een mijle ooſtwaerts van *Refriſko* leit een dorp of vlek, *Kamino* geheten, tuſſchen beide de Koningrijken *Kayor* en *Baool*.

Ontrent twee mijlen, naer het zuidooſten, gelijk het ſtrant zich ſtrekt, van *Kamino*, leit een dorp, *Endukura* geheten, en anderhalve mijle verder een ander dorp *Gimihemeri*; en noch anderhalve mijle verder, dicht aen de klene reviere, *Rio Picena*, een dorp, *Punto* genaemt, dat is, hoek of punt, om dat het op een uithoek of punt gelegen is: waer na *Porto d'Ale* of haven van Ale volght, acht mijlen van het eilant Goeree, en zes of zeven mijlen van het vlek *Refriſko* gelegen; zoo

zoo dat de wegh te water van *Kamino* tot *Porto d'Ale* vijf mijlen is; maer te lande leggen deze plaetsen ontrent zeven mijlen van elkandre, met verscheide dorpen tusschen beide. Dicht by *Porto d'Ale*, op den wegh na *Iuala*, leit een kleen bosch, *Tapa* geheten.

Aen de haven van *Ale*, acht mijlen van het eilant Goereê gelegen, staet een hooge ronde steen, de walvisch geheten, die den zee-man in het zeilen uit en in deze haven een baek verstrekt. Bewesten *Porto d'Ale* leit een plaet of hoek, *Punto de Porto Ale* by de Portugezen geheten.

Aen het zelve strant, niet verre van daer, leit *Kabo Maste*, dat is, het hooft der masten, zoo geheten, om het breken der masten der voorby-zeilende schepen; 't welk de windt schijnt te veroorzaken, die bywijle uit twee naest by gelege bergen komt doorbreken, en de masten over boort werpt: waer over de boots-luiden, om zulx voor te komen, de zeilen bytijts strijken.

De Zee-kust van *Refrisko* tot *Cabo Maste* is schoon en diep, zulx de schepen dicht langs den wal kunnen varen; maer van *Punto de Porto Ale*, tot voorby *Porto d'Ale* is de kust heel vuil, en niet dieper dan zes of zeven vademen; waerom de schepen, die op de rede leggen, wel een mijle van den wal moeten blijven.

Drie mijlen van *Porto d'Ale* leit een haven, *Porto Novo*, dat is, de nieuwe haven gezeit, en anderhalve mijle opwaerts *Punto Sereno* of heldere hoek.

Na den hoek van *Punto Sereno* volght *Punto Lugar*, en een halve mijle verder, en zeven mijlen van *Porto d'Ale*, leit aen een klene reviere een open vlek, met name *Iuala*, een woonplaets van eenige Portugezen, en een tamelijk getal Mulaten, (de welke geele of bruine luiden zijn, geteelt uit een blanken vader en uit een zwartin) die beide daer koophandel drijven.

Ontrent vier mijlen en een halve beoosten *Juala* leit een vlek, *Kandima* geheten, en ontrent zes mijlen te lande in van *Juala* een ander vlek, *Geroep*, daer zeker *Alkayor* woont, *Embap* geheten, beneffens eenige Portugezen.

Na het verhalen der aen-zee-gelege plaetsen, zal ik mede vervolgens de binnenlandsche ten toone stellen. *Binnenlandsche plaetsen.*

Om van strant na de binnelanden te reizen, zijn'er alleenlijk twee bequame en reisbare wegen, d'een strekt zich ontrent Noord-westen van het dorp of vlek *Refrisko*, en d'ander Noordwaerts op.

Op de streke van den eersten wegh leit een mijle van *Refrisko* het dorp *Beer*, en aen den noordelijken wegh, meê een mijle van *Refrisko*, een stad of dorp *Emdoen*, een heerlijkheit en woon-plaets van zekeren Graef, *Amarbulebu* geheten, die een vasael of leenman des Konings van *Iuala* is. *Beer.* *Emdoen.*

Byna twee mijlen van daer, om de Noort, leit een vlek, *Iandos* genaemt, mede gelegen onder het gebiet van den gemelden Graef: daer vele palmit-bomen wassen. *Jandoë.*

Ontrent drie mijlen hoger Noortwaerts op, leit een *Alagoas* of binnen Meir, *Eutan* genaemt. Anderhalve mijlen van het Meir *Eutan*, of vier en een halve van het dorp *Iandos* leit een vlek of dorp *Emduto*: waer inaltijts een uit den oudsten geslachte tot heerscher over d'inwoonders gekooren wort. *Meir Eutan* *zie pag. 342.*

Van dit dorp, een gewoonlijke pleister-plaets voor den reizenden man, om te vernachten, loopt de wegh oostwaerts op, en ontrent zes mijlen verder leit een ander dorp of vlek, daer de *Licherins*, hunne Priesters, woonen, wier opperste *Alletrop* geheten is.

Ontrent vier mijlen van daer, oostwaerts aen, leit een vlek, met name *Endir*, daer, beneffens de zwarten, vier of vijf Portugeesche huis-gezinnen en eenige Mulaten woonen, die zich met den koophandel erneeren. *Endir.*

Een halve mijle Oostwaerts van *Endir*, leit een dorp, *Sanyeng* geheten, daer twee groote Portugeesche huizen staen, met een heel hoogen boom, *Kalbassero* geheten, voor ieder huis, wier stam byna een vadem dik, en drie vademen lang is. Aen het einde des stams of aen de verdeiling der takken, die in elkandre gevlochten zijn, is een zoldering gemaekt, daer op *Sanyeng.*

op men gaen kan, en eten en ſlapen.

Magar. Een mijle Noord-ooſt-waert van daer leit een ſtad of vlek, *Magar* geheten, daer de Koning van *Kayor* veeltijts zijne verblijf-plaets heeft; en zeven mijlen verder, ooſtwaerts op, een andere ſtad of dorp, *Emboul* genaemt, daer het hof des Konings is, dat van de ſtad ſtaet afgezondert, en met paliſſaden, doorvlochten met rottang en palmit-takken, omheint, en met veele ſchoone boomen beplant leit. *Emboul.*

Hof van Kayor. Voor het Hof leit een ſchoon groot plein, daer op de peerden bereden en geoeffent worden, mede beplant en bezet rontom met boomen. Dit Hof, (daer ontrent niemant magh komen, dan die'er beſcheiden is,) begrijpt de wooningen van des Konings voornaemſte vrouwen, die alle met een algemeinen naem *Sogona* genaemt worden, doch hebben daerenboven noch een eigen of byzonderen naem.

Ontrent een muſket-ſcheut van dit Hof woont veel volks in klene huizen of hutten, alle maer met eene verdiepinge.

Embar. Tien mijlen van 's Konings Hof leit een vlek, *Embar* geheten, daer degenen woonen, die uit Koninglijken geſlachte of zuſters-kinderen zijn, en hope tot de kroon hebben.

Bey-hourte. Ontrent drie of vier mijlen verder leit aen den oever van den vliet *Zenega*, die daer zijnen loop heeft, een vlek *Bey-hourte* genaemt, daer de Koning van *Kayor* den tol doet ontfangen. Tuſſchen al deze voornoemde ſteden, vlekken of dorpen leggen noch eenige meer andere kleine dorpen of gehuchten.

Sterkte der Franſen. Drie mijlen ontrent van *Byhourte*, weſtwaerts op en na den mont des vliets, hebben de Franſchen over eenige jaren herwaert een ſterkte opgeworpen, tot beveiling van den handel, dien zy daer drijven. Dan moeten den tol aen den Koning van *Kayor* betalen, namelijk zeſtien ten hondert voor huiden, daer de Portugezen alleenlijk tien ten hondert betalen; doch weinig van andere waren.

In het Koningrijk van *Baool*, dat aen de Ooſt-zijde van *Camino* begint, en ontrent zeſtien mijlen van het dorp *Camino* gelegen is, leit een vlek of ſtad, de hooft-ſtad des Rijks, *Lambaye* geheten, en twee mijlen ontrent van daer in 't Noord-weſten een vlek, *Sangay* genaemt, mede een Hof des Konings van *Baool*.

Vier mijlen van *Lambaye*, Ooſtwaerts aen, leit een dorp of vlek *Jameſil*.

Ontrent vijf-en-vijftigh mijlen binnen 's lants leit aen de reviere *Borſalo* de ſtad *Borſalo*.

De hooft-ſtad des Koningrijks van *Zenega* is *Tubakatum* geheten, 's Konings verblijf-plaets en hof.

Men heeft gewoonlijk in deze geweſten groote hitte; zulx de Loumaent daer minder koude heeft, dan hier te lande de Bloei-maent.

De travaden, dat is, de regen- en ſtorm-buien, gemengt met veel donders en blixems, beginnen aen de zee-kuſt van dit Rijk meerendeels in Zomer-maent, en eindigen in Herfſtmaent: wel is waer, dat eenige verlope travaden in Wijn-maent, en veranderingen van wint in Bloei-maent ontſtaen; doch zonder regen. Deze ſtorm-vlagen ontſtaen gemeenlijk uit den Zuid-ooſten, dan de hertſte, uit den Ooſt-zuid-ooſtelijken hoek; waer onder de gevaerlijkſte voor den zee-man zijn, die door de zuide-wint, die meeſt in Oogſt-maent ontſtaet, veroorzaekt worden.

d' Allerongezontſte tijt is hier in in Wijn-maent, ter oorzake van de hitte der lucht en ſtilte der wint, die in Slacht-maent weer uit den Zuid-ooſten begint te bruizen, en de lucht en 't aertrijk dan weer tempert, 't welk duurt tot in Bloei-maent.

Verſcheide revieren bewateren dit geweſt, als onder andere en voornamelijk de reviere *Zenega* en *Gambea*, die alle haere uitwateringen in den grooten Oceaen hebben.

De revier *Zenega*, gehouden by Ortelius voor de revier *Daras* of *Darade* van Ptolomeus, die aen dezelve de volken *Daraden* plaetſt, wort van zommigen *Canaga* en van anderen *Zanaga* geheten. Louys Kadamoſt ſchrijft, dat de revier *Zenega*, de *Niger* der ouden zy, en wil dat zy een grens-pael aen:

aen het Lant van Negros verstrekke; maer zy schijnt veel meer, gelijk ook de *Gambea*, een tak des *Nigers* te zijn. De *Niger* maekt de landen, die hy overwatert, vet en vruchtbaer, daer de *Zenega* de landen, aen zijne noordzijde gelegen, zeer schrael en mager laet leggen.

De *Zenega* ontfangt van de volken, daer hy voorby vloeit, verscheide namen: de *Jalofs* noemen hem aen zijnen mont *Dengueh*; de *Turkornols*, die een weinigh hooger leggen, *Maso*; de *Karagols*, *Kolle*; de volken van *Bagano*, hooger in 't Ooosten gelegen, *Zimbala*; die van het Koningrijk *Tombut*, *Iza*; behalve deze krijght hy van de volken en plaetsen, die hy aendoet, meer andere namen; maer de Portugezen hebben deze revier, uit onkundigheit van haeren eigen naem, den naem van *Zenega* of *Kanaga* gegeven, na den naem van zekeren Heer, met wien zy op hun eerste aenkomste in dit gewest kennis maekten.

De Hooft-bronnen van deze revier, volgens Johan Barros, zijn zekere meiren, in 't Oosten gelegen, by Ptolomeus Chelonides geheten, waer van het grootste heden na dit Koningrijk, daer in het zich bevint, het Meir *Goaga* geheten wort, en het ander *Nuba*, of Meir van de revier *Gir*. Haer loop is zeer lang, en byna geduurigh recht, tot dat zy haer water ontrent op de hoogte van zestien graden, Noorder brete, vierendertig mijlen van de revier *Gambea*, en ontrent zeventien boven Kaep de Verde, in den Oceaen uitbraekt.

In de *Zenega*, die minder water-rijk is, dan de *Gambea*, en het zee-water zoo diep in zijn kille niet ontfangt, als de *Rio grande*, leit een groot getal van Eilanden, waer van het grootste gedeelte, door hun rouheit, vol slangen en wilde beesten is. De reviere *Zenega* is op vele plaetsen, ter oorzake der steenrotsen, niet bevaerbaer, voornamelijk twee-hondert mijlen verre, voorby de mont *Kolle* geheten: want aldaer leggen zekere steilten of water-vallen, gelijk in den Nijl; welke plaetsen d'inwoonders *Huaba*, en in 't byzonder deze plaetse *Burto* heten, dat is, booge, om dat bywijle het water in de lucht door kracht des windts in de gestalte van een booge opgeheft wort.

De *Zenega* ontfangt vele andere groote revieren, inzonderheit eene, die uit het Zuiden komt, en root water schijnt te hebben, ter oorzake van den rooden gront, daer hy overvloeit, daer in tegendeel de *Zenega* wit en klaer water heeft, voorby de plaets des monts van deze rode reviere. Men zeit, dat in deze twee revieren een tegenstrijdige aert is, om dat iemant, wanneer hy het water van d'eene drinkt, en aenstonts daerna dat van d'andere, zich benootzaekt vind te braken, daer nochtans het water van d'eene revier alleen deze werking niet baert, nochte dat van de twee revieren, wanneer beide de wateren onder elkandre vermengt in een zelve kille lopen. De reviere *Zenega* heeft ook haeren uitloop, door middel van eenige aederen, in de reviere *Gambea*, zulx zy het lant van *Cabo Verde*, met de plaetsen daer ontrent gelegen, tot een eilant maekt. *Wonderlijke kracht van twee revieren.*

De *Zenega* voet verscheiden slagh van visschen en water-dieren, als revier-peerden, krokodillen, slangen met kleine hoornen: desgelijx maekt zijn water de land-dieren zeer vruchtbaer.

Zes mijlen bezuiden *Juala* vloeit de reviere van *Borsalo*, die met groote droogten, (dewelke met alle tijden droog vallen,) daer buiten stijf een gotelings scheut tzee schiet, en drie mijlen binnewaerts drie, vier, en vijf vademen diep is. Langs hene staen aen beide zijden verscheide dorpen. Ontrent tien mijlen de reviere op, van den zee-kant te rekenen, staet aen den oostelijken oever, by een heel grooten boom van over de vier vademen dik, een zeker spring-bron, die zeer schoon versch water uitgeeft, daer d'omleggende dorpen water komen uithalen: want het water is tot dus verre in de reviere brak, door de vloet der zee, die wel veertigh mijlen de revier opgaet, maer voorts is het opwaerts al versch water. *Reviere Borsalo.* *Spring-bron.*

Niet verre van *Punto Sereno*, en ontrent twee mijlen van het dorp *Iuala*, vloeit een klene reviere, *Rio de la*

Grace genaemt, die den Rijke van *Ale* en *Iuala* een ſcheits-pael verſtrekt. Recht voor den mont dezer reviere leit een drumpel of bank, die met laegh water droogh valt, waer uit, als die droogh is, verſch en heel zoet water komt ſpringen, als uit eenen ſpring-bron.

Reviere Baſſangamar. Wat zuidelijker leit een andere reviere, of een arm van de reviere *Borſalo*, *Baſſangamar* geheten, dat is, mont der reviere, daer ſteen-klippen voor leggen, by d'inwoonders insgelijx *Baſſangamar* genaemt.

Oeſter-Revier. Daerna volght een andere reviere, die om haere oeſter-rijkheit by de Portugezen den naem van *Rio des Oſtros*, dat is, reviere der oeſteren, bekomen heeft, en diep genoegh is, tot het inkomen van ſchepen.

Tuſſchen de reviere *Borſalo* en de reviere *Gambea* leggen aen zee geen andere revieren, zijnde 't lant langs hene vlak en vol zeer hooge boomen: ook woont tuſſchen beiden langs den zeekant geen volk.

Meir Eutan. Ontrent drie mijlen van het dorp *Iandos*, noortwaerts op, leit een binnen-Meir, *Eutan* genaemt, dat vijf mijlen lang, ontrent een halve mijle breet, en vijf of zes voeten diep is. In den regen-tijd is dit Meir vol viſch, en daer in hebben vele afwateringen en beekjes haeren uitloop; maer in den droogen tijd zijn deze beekjes, gelijk ook meeſt het gehele Meir, droogh, zoo datmen drooghs voets daer door kan gaen. De bodem dezes Meirs leit meeſt bedekt met *Simbos* of horentjes, gelijk die in *Angole* voor gelt gebruikt worden, en kraken, in het gaen door dit Meir, onder de voeten.

Put met zoet water. Ontrent het dorp *Sanyeng* is een water-put, van tien vademen diep, met zeer ſchoon en zulk zoet water, als of het met mee, of zuiker of honigh zoet gemaekt was: daer uit de luiden van al d'omgelege plaetſen drink-water komen halen, naerdien al d'andere putten, in dat geweſt gelegen, ongezont zijn.

Wonderlijke kracht van water. Het is aenmerkens waerdigh, 't geen d'inwoonders zeggen, namelijk, dat'er beekjes of ſtroomende wateren zijn, aen welker water de peerden of kamelen, indienze daer uit drinken, ſterven, maer al andere dieren drinken'er zonder hinder uit: uit wat oorzaek zulx geſchiet, daer af weten de Zwarten weingh redenen te geven, dan zeggen alleenlijk, dat zy zulx by ervaernis bevonden hebben.

Het lant is overal vlak, en in zich zelf zeer vet, en bequaem om alles overvloedelijk voort te brengen, inzonderheit dat aen d'oevers van beide de revieren, *Zenega* en *Gambea*, gelegen is, 't welk ten tijde van hare overwateringe, namelijk 's winters, geheellijk onder water raekt, maer ſplijt daerna 's zomers, door de kracht der Zonne, zoodanigh van elkandre, dat een paert tuſſchen de kloven zou kunnen begraven worden.

Daer worden in deze geweſten weinigh vruchten gevonden, daer nochtans het aertrijk tot het voortbrengen van allerlei vruchten bequaem is; zulx de ſchaersheit der vruchten niet by gebrek des aerdrijks, maer door de luiheit der inwoonders ſchijnt veroorzaekt te worden. Daer waſt ook geen rogge, nochte ſpelt; maer wel boere en Roomſche boonen van een ongemene groote, en by het Groene Hooft veel rijs, Paradijs-zaet, *Manigette* geheten; gelijk ook geerſt, zoo groot van graen als een ert, en ook ander kleinder. Daer wil ook geen Europiſch koorn groeien. De zai-tijd is in Hoi-maent, en de oogſt in Herfſt-maent, in welken tijd het daer regent, en de revieren oploopen.

Hun gewoonlijk graen is *Mille*, *Mais* by d'Indianen geheten; hoewel'er ook rijs groeit, maer ſchaers, en wort by de zwarten heel weinigh gebruikt. De *Mille* wort daer in het aertrijk geſmeten, wanneer het droogh is, en bedekt alleenlijk, zonder eenigen anderen arbeit daer aen te beſteden, met een weinigh ſteen-zant, 't welk wonderlijk het zaet doet opgroeien: daer in tegendeel d'aerde (zonder zant daer over te ſmijten) eerſt door 't overvloeien der revieren, en door den regen week gemaekt, daerna weer door de hitte der Zonne hart geworden, het opwaſſen der *Mille* belet.

Zy hebben geene rozijnen, nochte wijn; maer daer voor wijn de Palme, treffelijke dadelẽ, zeker oli van geurige reuk en ſmaek, gelijk d'oli van olyven, die de ſpijze ſaffraen-geel maekt. Men heeft'er ook groote en ſchoone weilanden, zeer groote meenighten van ſchoone boomen, en allerlei ſlagh van kruiden.

Dicht by *Porto d'Ale*, op den wegh na *Iuala*, leit een kleen boſch, *Tapa* geheten, door de dichtheit der hooge boomen zonderling vermakelijk en uitſtekend, daer in de Portugezen, die in *Porto d'Ale* woonen, hunne wandel-plaets houden, om onder de ſchaduwe dezer boomen voor de hitte der Zonne bevryt te zijn.

De Tabak groeit'er weligh, maer laten die, zonder hant daer aen te ſlaen, in 't wilt opſchieten, en drinken of zuigen aenſtonts de verſch afgeplukte groene bladen. Indien deze luiden genegen tot den arbeit of daer aen te brengen waeren, zy zouden niet alleen de tabak, maer ook alle andere gewaſſen kunnen overvloedelijk aenqueken.

Tamerinde groeit'er ook in tamelijken overvloet, maer weinigh oranje-appelen en limoenen, en matelijk Ananas.

In den regen-tijd is'er noch een andere rijpe vrucht, by de Portugezen *Foles* geheten, in groote en verruwe den oranje-appel gelijk; maer niet in herdigheit van ſchel, en ſmaek: want zy is zuur, en daer-en-boven in groote kerlen verdeilt.

Daer wort ook een wilde vrucht gevonden, in geſtalte van een dadel, maer veel kleinder, en heel zoet van ſmaek, en groeit in een wonderlijken grooten overvloet aen kleine boomkens, daer uit, voornamelijk uit de hooghſte, in den regen-tijd wijn getapt wort, wijn *Schonkon* geheten, maer is veel ſlechter dan wijn de Palm. Uit de vrucht wort een oli geperſt, zoo dat deze boom oli en wijn verſchaft.

Noch is'er een ander ſlagh van boomen, *Syby*-bomẽ genaemt, die meê wijn geven; en vruchten, in fatſoen de Kokos-noten gelijk; maer veel kleinder: de wijn is meê veel ſlechter, dan de wijn de Palme.

Kakatons. *Kakatons* is een groote platachtigh-ronde vrucht, van buiten donker-groen van verruwe; maer van binnen ſchoon groen, en vol verkoelend en zuurachtigh zap.

Naniples. *Naniples* is een vrucht, in fatſoen een eekel gelijk, van buiten ſchoon geel en zacht, en van binnen meê vol ſcherpachtigh en verkoelend zap, dat uitgedrukt en met water vermengt, in verſcheide hittige ziekten gedronken wort.

Nompatas. *Nompatas* is een vrucht, die de grote van een oker-noot heeft, en op hooge boomen groeit, en zoet van ſmaek, en groenachtigh van verruwe is.

Tambakumba. *Tambakumba* is een grooter vrucht, dan de voorige, groeit meê aen hooge boomen, en is heet en onaengenaem van ſmaek. Daer is noch een andere witte vrucht, van fatſoen gelijk een moer-bezi.

Katoen. Katoen valt'er in redelijken overvloet, zoo veel als d'inwoonders zelfs van doen hebben, en zou daer overvloedelijk kunnen aengequeekt worden, indien d'inwoonders zulx behertighden.

Arbre tint of Verf-boom. Daer groeit ook in grooten overvloet zeker klein boomken, tot ontrent de hooghte van drie voeten, *Arbre tint*, dat is, verf-boom, by de Portugezen geheten, wiens bladen, die byna in fatſoen en verruwe de wijnruits-bladen gelijk zijn, een blaeuwe verruwe geven, daer mee het gaern, van het welk de zwarten daer te lande kleetjes maken, geverft, en die op de volgende wijze gewonnen en gemaekt wort.

De bladen, die zy in den morgenſtont, wanneer'er de dau noch verſch opleit, van de ſtelen plukken, worden in een grooten houten mortier met een houtẽ ſtamper geſtampt, en daer af kluiten gemaekt, zoo groot als een vuiſt, die zy eenige dagen in de Zonne te drogen leggen, en na't drogen in de Zonne eerſt zeer fijn wrijven, en dan in aerde potten of pannen doen. Daerna gietenze op deze gewreve ſtoffe door een anderen ſteenen bak of pot, die holder is, en een klein gaetje in den bodem heeft, en met aſſche, van den zelven boom gebrant, gevult is, allengs een weinig waters, en laten

laten dat door het gemelde gaetje in d'onderste pot op de gemeene verruwe druipen, tot dat het genoegh is. Dan zettenze deze bevochtighde stoffe tien dagen in de zonne, en scheppen na verloop van tien dagen het bovenste, dat de beste verruw is, daer af: want met de bovenste verruwe worden de fijnste, en met de onderste, de slechte verruwe, de grooffste kleden geverft. De vuiligheit, die onder in den bak blijft leggen, wort wegh-gesmeten. Uit de takken of hout van dit boomken groen afgesneden, druipt een melk.

Dieren.

Het lant is wonder beest-rijk, inzonderheit van koe-beesten, als blijkt aen de huiden, (daer hier de voornaemste handel in bestaet) die na Europe overgescheept worden; maer de grootste ossen en koeien zijn'er veel kleiner dan in Hollant. De beesten worden onder het hoeden van d'eene plaets na d'ander gedreven, om veranderinge van weide te hebben, naerdien zy door de droogthe en dorheit der landouwen niet lange aen dezelve plaetse te weide kunnen gaen.

De Koning van *Baool*, geheten *Luchi Four*, weit over de vijf-duizent ossen, en ook ieder der Edelluiden en andere, na hun rijkdom en maght, een groot getal. Daer zijn ook kamelen, kleine muletten, ezels, peerden, bokken en schapen met kort hoede-hair, meer, dan op eenige andere plaetsen; desgelijx voeden de bosschen vele herten, en ree-bokken, met gedraide hoornen, wolven gelijk in Europe, dan kleinder.

Gedierte, dat in d'aerde wroet.

Daer is zeker gedierte, dat op zijn lijf is gelijk een verken, met weinigh hairs, en klaeuwen gelijk een dasch, doch breder, kruipt in d'aerde gelijk een mol, en eet mieren, die het in d'aerde vind. Men zeit dit dier zulk een groote kracht te hebben, in het vroeten in d'aerde, dat het onnaspoorlijk is. De Zwarten zeggen, dat het zoo sterk door d'aerde kruipt, als een man gaen kan.

Daer zijn ook hazen, dan zoo groot niet als hier te lande, zivet-katten, honden, katten, apen en meer-katten.

Tusschen het dorp *Taray* en *Banguisea*, de scheits-palen van 't Koningrijk *Kayor* en *Borsalo*, onthoud zich in de wildernis veel wildt gedierte, als leeuwen, tygers, luiperts, wolven, olifanten, en andere. Daer zijn in dezelve wildernis ook vele *Alakarons*, beesten gelijk kreeften, met twee scheren, en een angel aen den steert, gelijk scorpioenen, daer zich d'inwoonders voor moeten wachten, gelijkze ook doen: want alsze daer door reizen en een nacht moeten onder wege zijn; dan makenze groote vuuren, om van het wilt gedierte des nachts bevrijt te blijven.

In dit bosch onthouden zich ook veele struik-roovers, zulx het gevaerlijk is daer door te reizen, zonder sterk geselschap, en het houden van goede wachte, om niet overvallen te worden.

Onder het gevogelt, dat verre in meenighte het viervoetigh gedierte overtreft, is'er een groot getal van papegaien, perkiten, klene en veel andere zeer groote, met aschverruwige halsen en groene en gele lijven, by d'inwoonders, om hunne schadelijkheit aen de vruchten, zeer gehaet. Hoenderen zijn'er in groote meenighten, en ook ganzen, doch met ander slagh van veren, als hier te lande; daerbenessens duiven, reigers, patrijzen, met zwarte en witte plekken; en aen waterachtige plaetsen sneppen, wilde enden, en veel kleen gevogelt.

Daer zijn vogelen, in groote den oievaer of paeu gelijk, *Akkaviak* geheten, hebben op 't hooft een roode kroon, gelijk een bosch veeren, doch heel fijn, met twederlei witverruwige vederen ter wederzijde aen 't hooft, d'eene als wit zatijn, en d'ander als fluweel. Zy kunnen dit bosch veeren op 't hooft, dat borstels-gewijze ront staet en schroefs-gewijze gedrait is, verspreien en over 't hooft neerleggen.

Men heeft'er ook gevogelten met kromme bekken, en 't hooft en hals heel zwart, doch hebben geene veeren, dan alleenlijk op het lijf. Reigers zijn'er, witte en zwarte, en ook hele groote, gelijk arenden, die niet geacht worden, en niet als menschen-drek eten. Pelikanen zijn'er, met zulke groote en

lan-

lange nekken , als een mans arm.

Ontrent het Meir *Eutan*, drie mijlen van het dorp *Jandos*, onthoud zich zeker vogel, byna van gestalte gelijk een zwaen, doch grooter; daer om hy van de Portugezen ook *Signos*, dat is, zwaen, genaemt wort: is van verruwe zwart graeuw, onder den bek wit, die groot en rondt voor aen, en gelijk een haek omgekromt is.

Het water der revieren is ook visch-rijk, voornamelijk van karpers, kreeften, en andere visschen, inzonderheit op zekere tijden des jaers.

De Zee-kust verschaft den aen-zee-gelegen volken ook meenighten van verscheide visschen, als onder andere steen-brasem, herders, en zeker ander slagh van visch, *Herkehau* by hen geheten, van fatsoen een zalm gelijk; maer niet root, doch mee zoet van smaek, als die tijdigh is.

In de reviere *de la Grace* onthouden zich vele krokodillen, die gemeenlijk met gesperden bek naer de Zon open leggen, maer vluchten aenstonts weg, op het zien of gewaer worden van menschen.

Wanneer de luiden, die aen den zee-kant woonen, door de schaersheit van hunnen oogst, in 't lant niet veel t'eeten hebben, dan behelpenze zich met het visschen, en varen met hun klene kanotjes, daer drie perzonen in zitten kunnen, een groot stuk weeghs in zee, zonder aenschouw op weer of wint. Het visschen geschiet met zeker slagh van werp-netten, schep-netten en angels.

Deze gewesten in tegendeel hebben ook geen gebrek van ongedierte, als, van spring-hanen, die bywijle met zulke groote meenigten in Zomer-maent uit den Noord-Oosten van de kust van Arabien komen overzetten, datze de wolken bedekken, en de Zon doen schuil gaen, en al het rijpe gewas opeten, waer door vele binnenlandsche volken (want d'aen-zee-gelege volken behelpen zich dan met visschen) van honger sterven, en andere zich zelfs, tot behoudenis van hun leven, tot slaven aen de Portugezen, verkopen, gelijk zulx in 't jaer zestien-hondert veertigh en een-en-veertigh, met een grooten neerlagh van menschen, geschiet is.

Het lant is vol mieren van verscheiden slagh: waer onder een slagh is, dat wel de minste schade doet, en *Bakkebakken* by d'inwoonders op hunne sprake geheten wort.

Het lant voet ook vele vergiftige slangen: waer onder de vergiftighste gras-graeu van verruwe zijn; andere onthouden zich ontrent de wooningen der zwarten; ja, komen zelfs 's nachts in hun hutten, zonder iemant quaet te doen, en vangen de rotten en muizen. De zwarten willenze niet doot geslagen hebben: want zy geloo-ven, dat hun overledene ouders of vrienden in deze slangen, na hun doot, dus verandert zijn, met byvoegen, dat-'er iemant daer ontrent, wanneer 'er een doot geslagen wort, sterven moet. Wort iemant van eenen slang gebeten, die neemt aenstonts zijne toevlucht tot eenen slang-bezweerder, die het vergif, door kracht der bezweeringe, kan doen verdwijnen. Dan zoo de slang-bezweerder, die altijts een hout in het uitgaen voor zijne deur laet leggen, niet t'huis is, de gebeten wort van 't vergif genezen, indien hy slechts op dat hout kan komen. Daer zijn mee slangen, die den mensche op 't lijf springen, en hem doot wringen; en andere, die de beesten de melk uit d'uyers weten te zuigen: en eenige zoo groot, dat zy een gehelen ree-bok kunnen opslokken. *Slangen.*

Daer zijn vele *Leguanen*, die gevangen worden, en een goede spijze verstrekken: als mee hagedissen in groote meenighten, die by de muuren oploopen, en zich in holen en steen-rotsen onthouden; maer andere onthouden zich in de huizen, die heel kleen zijn, en de menschen in hun slaep over het lijf loopen en bepissen, 't welk zich daerna tot zweeren zet.

Tusschen *Beyhourte* en de plaets, daer de Franzoisen hunne sterkte hebben, is de gehele gront in den vliet van *Zenega*, die daer ontrent maer twee voeten diep is, hert en met zout bewassen; dat door middel van yzers by groote stukken afgestooten, en op het lant, om te drogen, gebracht wort. *Zout in de reviere Zenega.*

Het is schoon wit zout, en wort bevonden, als het den eenen dagh afgestooten is, 's anderen daeghs de zelve plaets al weer met zout bewossen te zijn. Dit zout, dat door het geheel lant met kamelen vervoert wort, en ook wel eer na Hollant over zee gebragt is, komt den Koning van *Kayor* eigen toe, die het aen zekeren *Bucherin* of Priester gegeven heeft, om de profijten daer van te trekken. Voor een last, zoo veel een kameel kan dragen, moet betaelt worden een Cabo-verdsche kleet, met een bak vol *Mille*; daer-en-boven moet elk, die het van daer haelt, zelf bearbeiden. De groote stukken, gelijkze uit den gront gestooten zijn, brekenze, op het lant gebracht, aen stukken, en doen de stukken in osse-huiden zakken, die zy aen elke zijde van de kamelen hangen.

Aert der inwoonders. d'Inwoonders zijn deurgaens zeer zwart van verruwe, ja zwarter, dan aen de Kust van *Mina* en *Angola*; maer wel gestelt van leden, en altijts, door het drie en vier-mael wassen der lichamen 's daeghs, rein, en net over hun lijf.

De volken, gelegen benoorden Zenega, zijn geelachtigh; maer die bezuiden Zenega woonen, zijn zwart van verruwe, besneden'er en schoon'er van aenzichte, dan de zwarten van de bocht, te weten, van *Kalbarien* en *Kanaronesex*: insgelijx frisch op hun leden, sterk, maer boven mate halsstarrigh: zulx ieder zwart in West-Indien hondert kronen kan gelden, en meer, dan die van de bocht.

Het man-volk is min-valligh, en 't vrouw-volk zeer lichtveerdigh, en uit den aert bedelachtigh; houdende vriendschap met de meeste gevers.

In het spreken steken zy den hals voor uit, of trek-halzen, gelijk de pauwen of kalkoenen, en uiten hunne woorden met eenige rasheit.

Zy vallen uit den aert zeer geil, diefachtigh, bedrieghlijk en leugenachtigh, en rekenen het zich tot roem anderen te bedriegen, zijn ook boven mate gulzigh, zoo dat zy niet eten, maer vreten als beesten.

Zy zijn over hunne vrouwen, die liever uitheemsche, dan hare eige mannen mogen zien en zeer lichtveerdigh zijn, zeer jaloers.

Men vind'er ook vele struik-rovers, die zich in de bosschen en wildernissen onthouden, als onder andere in de wildernisse, tusschen het dorp *Jaray* gelegen; zulx het gevaerlijk is, daer door te reizen, zonder sterk gezelschap en het houden van goede wacht.

Zy hebben zeer groote genegentheit en begeerte tot toverye, en verstaen zich wonder-wel op slangen te betoveren en te bezweeren: want als zy eenen slang hooren fijfelen, kunnen zy den zelven aenstonts doen wegh gaen, en ook andere in een kring doen komen, wanneer zy zich willen van het vergif dienen, om hunne wapenen met het bloet, gemengt met het zaet van zekeren boom, te vergiftigen, welk vergif zulk een kracht by zich heeft, dat iemant, gequetst met deze vergiftige wapenen, binnen den tijd van een halve uure moet sterven.

Het wort by hen vastelijk gelooft, datze elkandre ook kunnen betoveren, en allengs door een quijnende ziekte doen sterven. Men zeit mede, dat zy den geen, die iets gestoolen heeft, op dezelve plaetse, daer de dief-stal begaen is, weder kunnen doen komen, en 't gestolen goet herstellen.

De Koning van *Juala*, geheten *Walla Silla*, wort gezeit een groote tovenaer te zijn, gelijkze meest alle zijn. Hy kan, volgens het zeggen der inwoonders, tegen het invallen der vyanden in zijn lant, zulk een menighte volks by een verwekken, dat de vyand daer niet duuren kan, gelijk zulx ook wel te begrijpen is: want hy kan in acht of tien dagen by elkandre brengen, de noot vereischende, vijf duizent mannen, waer onder ontrent zes-hondert paerden zouden mogen gerekent worden. Een groote meenigte na de groote des lants, 't welk ontrent vijftigh of zestig mijlen in 't lichaem magh uitmaken.

d'Inwoonders van het dorp *Kamino* zijn strijdbare luiden, en houden zich onzydigh tusschen beide de Koningrijken van *Baool* en *Kajor*, zonder eenigen overlast van 't een of 't ander te lijden.

Het vrouw-volk is van een zeer goeden

den aert, voornamelijk jongvrouwen, die geerne danssen en zingen; doch doen noit haere danssen, dan 's nachts by de mane-schijn.

De zwarten van de dorpen, gelegen tusschen *Porto d'Ale* en *Juala*, zijn veel boosaerdiger, dan de zwarten van eenige andere plaetsen.

Hunne huizen zijn klene ronde hutjes, die kapsgewijze boven spits toelopen, met slaep-steden van vier of vijf houtjes, ontrent anderhalve voet hoog van d'aerde, daer een mat opleit, met een ander dun matje van biezen, in stede van een bed en deken.

De Koning van *Zenega*, nochte de andere onderhoorige Koningen, hebben geene bemuurde steden, sterkten, nochte paleizen of prachtige gebouwen, maer alleenlijk op verscheide plaetsen in 't lant acht of tien ronde wooningen, gemaekt van ruwe stokken, uit het bosch gehaelt, ontrent drie vademen boven d'aerde, omringt met een heining van riet, en overdekt met stroo, met een lage opening of deure, zoo datmen, zonder wel laegh te bukken, daer niet in kan komeu. Van een zelve stoffe, groote en gestalte zijn ook de huizen der gemene luiden gemaekt. In het dorp *Refrisko* zijn de huizen slechte ronde hutten van stroo gemaekt, gelijk hier te lande de hutten der heirlegers.

Men vind in hunne huizen geen ander huis-raet, dan wapenen, bijltjes om hout te houwen, yzere schopjes, om d'aerde, in stede van ploegen, om te smijten, en brosse aerde keuken-potten. Daerbeneffens hebben d'aenstrant-gelege volken visch-netten, en ander gereetschap, tot de visschery behoorende.

Wat hunne neering belangt, zommigen erneeren zich met den lantbouw, vee-hoedery, en visschery, andere leggen zich op den koophandel, of doen eenige hant-werken, inzonderheit hoef-yzers te smeden of wapenen te maken.

Aen de reviere *Zenega* vindmen byna geen meer, dan twee ambachten, namelijk, wevers en smitten, die beide zeer ruwe werk-luiden zijn, en slecht gereedschap hebben, dan echter zich daer mede gevoeghlijk behelpen.

De huiden der koe-beesten, daer zy schilden, geweer-scheden, schoenen, op het fatsoen, gelijk de Kapucijnen dragen, van maken, worden door hen zelfs meest bereidt. Zy maken bequame zadels, zoo goet van fatsoen als hier te lande, en yzere stegel-repen en spooren, met eene pen, zonder dat'er een rol aen is, die omdraeit, gelijk hier te lande.

In het dorp *Kandina* zijn al het man-volk visschers, en het vrou-volk, dat met een algemenen naem boven haere eigen, *Tagiladen* by hen geheten wort, drijft'er koophandel.

Behertigen zonderling den lantbou.

d'Inwoonders leiden een gerust, doch arm leven; bekommeren zich weinigh of niet met eenigen pracht of hoogheit, nochte behertigen zeer den arbeit, maer slaen alleenlijk heel naerstelijk hun zai-tijd gâ, die in Zomer-, Hoi-, Oogst- en Herfst-maent is, in welken tijd zy het lant bearbeiden, en met *Mille* bezaien, en krijgen hun gewas in den tijd van drie maenden weer van 't veld. Dan is een ieder op zijn lant met den koren-ooghst bezig, en die zich daer in nalatigh toont, strekt zulx tot groote schande en oneere: want de grootste 's lants vervoegen zich dan by hunne arbeiders op 't velt, zoo dat de meeste en minste, klein en groot, zich daer toe laet beledigen.

Afgesnede Mille, hoe die door de vrouwen gehandelt wert.

Na dat de *Mille* afgesneden en onder dak gebraght is, komt d'overige arbeit, zonder verdere hulpe van man-volk, op de vrouwen aen, die de *Mille* met stampen in een houte mortier, uit het kaf dorschen, en dezelve, na het verlichten en zuiveren in de wint, in klene byzondere strode korven verbergen. Zy vlechten deze korven van stroo, tot ontrent drie vademen in de ronte, en zeven of acht palmen in de hooghte, na de groote van hun huisgezin, en zoeken daer in zoo veel zaets te verzamelen, daer zy een jaer kunnen naer hun rekening af leven. De korven, met de *Mille* daer in, latenze, met groen kruit overdekt, en steenen daer op geleit, op het velt staen, zonder datze elkandre daer aen eenige ontrouheit zullen doen, of dat d'een uit

des anders korven iets zal nemen.

Spijze. Zy eten vier of vijf-mael 's daeghs, maer t'elkens een weinigh. Hun broot wort gemaekt van *Mille*, waer by zy leven, gelijk ook by peul-vruchten, doch gebruiken weinigh rijs. De *Mille* wort by hen op de volgende wijze bereit: Zy wort tot fijn meel gestooten, en, met water gemengt, in een grooten ronden bak gedaen, en zoo lang omgeroert, tot datze weer zoo kort en kleinder wort, als te voore, toenze noch heel zaet was.

Daer is by hen noch een ander slagh van *Mille*, *Seryn* geheten, die wat groter van graen valt, dan de voorige, en mee gestoten wort, tot dat de buitenste schel daeraf is, op de wijze als gepelde gerst of rijs, wanneer dezelve noch in haer bolster is. Deze Mille, die meê, gelijk de rijs, gekookt, en by de Portugezen veel gebruikt wort, is zoet van smaek.

Drank. Hun drank is water, melk, en wijn de Palm, by de Zwarten *Miguol* geheten.

De mannen eten met hun zoonen, en de vrouwen met haere dochters alleen en afzonderlijk: de mannen hebben ook hunne hutten alleen, daer zy in slapen: desgelijx ook de vrouwen. Wanneer nu de man begeerte krijght van by zijne vrouwe te slapen, dan komt zy tot hem; maer hy bekent haer niet meer, na haer zwangerheit.

D. Hun kleding of gewaet is alleenlijk een vierkant katoene-kleet: de vrouwen hebben gemeenlijk twee dusdanige kleden, en slaen het een om den middel, en het ander over 't hooft, alsze uitgaen; maer de mannen binden hun kleet onder d'armen, en slaen het over den eenen schouder, zoo dat het hen tot op de voeten hangt. d'Adel is gekleet in een witte hemde, die hen tot over de knien komt, met zeer wijde mouwen en een kleet daer over in maniere van een broek, *Jouba* by hen geheten, die zoo dik is, datze daer in naulix kunnen voortgaen. By hen, gelijk ook by d'andere zwarten langs de gehele Kust van Guiné, wort in stede van katoen ook veel half-sleten linnen gebruikt, door de Hollanders derwaert overgebraght, dat hen in de hitte veel koelder aen den lijve is, en min-

minder broeit, dan het Katoen.

De vrouwen, zoo wel ouden als jongen, gaen naekt, van den hoofde tot den middel, ook bloots voets, gelijk ook de mannen bloots voets gaen, en hebben alleenlijk om den middel een katoene-kleet geslagen, dat haer tot half wegen de dyen hangt. Maer volgens het schrijven van Sanut, gaen zy byna geheel naekt, met een geitesteert alleen voor hunne schamelheit, of een kleen kleetje, voornamelijk aen Kaep de Verde. Vorname luiden, voeght hy daer by, dragen hemden van katoen, dat daer te lande groeit, en door de vrouwen gesponnen en tot doek geweven wort. Behalven de hemden dragen zommige noch een ander kleet, van katoen gemaekt, in maniere van een broek, dwers om 't lijf geslagen, in dier wijze, dat het een eind hen gelijk een steert langs d'aerde nasleept.

In het trouwen wort by hen generhande plechtelijkheit gebruikt, en ieder magh, uit kracht van Mahomets wet, zoo vele vrouwen nemen, als hy kan voeden, die hy ook, zonder reden van quade huishoudinge ofte oneerbaerheit, kan verlaten en weer andere trouwen, zoo menigh werf hem zulx gevalt. De Koning hout'er wel over de dertigh; maer bewijst echter d'eene grooter eere, dan d'andere, na haere waerdigheit. Ieder 's Konings vrouwe woont in een byzonder vlek, een heerlijkheit des Konings, die aldaer tot zijnen dienst volk, en slaven houd, om het lant te bouwen en beesten te hoeden, tot onderhout van al dien stoet. Wanneer de Koning zich derwaert begeeft, wort hy van al zijne hofdienaers gevolght, en brengt in dezer wijze zijnen tijt nu met d'eene, en dan met d'andere over, en teelt'er kinderen by; maer bekent geene zwangere buiken. Op een zelve wijze leven d'Edelen en groote Heeren.

Het baren der vrouwen geschiet'er met klene omstandigheden, en met weinig moeite, en loopen datelijk daer weer henen, en brengen 't kint met het zuigen aen haere borsten op, zoo lang, tot dat het lopen kan. Geduurende de zuigh-tijd, en zoo lang het kint niet gespeent is, komt de man tot de vrouw niet; nochte de vrouw tot den man niet, om hun wellusten met elkandre te plegen: want zy geloven dat het kint, indien de vrouwe, terwijl zy dat draegt, of zuigt, haer liet beslapen, zoude sterven. De man midlerwijle behelpt zich met zijne andere vrouwen, indien hy die heeft, indien niet, hy weet altijts andere na zijn welgevallen aen te treffen, dewijl zy, by andere vrouwen te gaen, zich des weinigh kreunen.

Opvoeding der kinderen.

Zy dragen groote zorghvuldigheit over het opvoeden hunner kinderen, zoo lang zy jong zijn: want de moeders dragenze geduurigh, ook onder het arbeiden, als water te halen, of *Mille* te stampen, op haren ruch; maer zoo dra alsze gaen kunnen, slaenze geen acht meer daer op, en latenze in 't wilt, zonder eenige onderwijzing, opwassen.

Lijk-staetsie en begrafenis der dooden.

Wanneer iemant gestorven is, dan komen al de bloet-verwanten en bewenen het lijk, en dragen het ten grave, met eenige trommel-slagers, die op den trommel slaen, vooraen, en met al de vrienden achter aen, eerstelijk de mannen, en daerna de vrouwen, al weenende.

Het lijk, beneffens hun daghelixe en gebruikelijkste dingen, wort in een ondiepe kuile gestelt, en een heel hooge bergh van aerde daer boven op gesmeten, met de kap van zijn huis daer boven; en op de kap, indien het een krijghs-man is geweest, een wit laken of kleet; 't welk zy, om niet weg-genomen te worden, aen lange vezelen snijden.

Trommel-slagers mogen niet in d'aerde begraven worden.

Wanneer een trommel-slager, by hen een zeer veracht volk, doot is, wort hem, nochte zijne vrouwen, nochte kinderen d'aerde niet gegunt; maer in een hollen ouden boom gezet: want d'andere zwarten beelden zich in dat d'aerde, indien hy daer in geleit wierde, geen vrucht meer zoude voortbrengen. Desgelijx magh hy ook in de zee of in de revieren niet gesmeten worden, om dat zy geloven, dat de Zee dan geene visschen zoude voortbrengen. Des-niet-tegenstaende zijn de trommel-slagers by hun leven by de Koningen en andere

groote Heeren in groot aenzien, en moeten voor hen, wanneerze zich willen vermaken, op den trommel slaen, eveneens gelijk hier te lande de Muzikanten en andere speelluiden de luiden vermaken. Zy trommelen mede in den krijgh, en gaen ook altijts voor den Koning, wanneer hy te velde trekt, of ergens anders na toe gaet. Dan zijn evenwel by hem in die verachting, datze in zijne slaep-stede niet mogen komen, ja, zo iemant van zijne hovelingé met een trommel-slagers vrouwe of dochters eenigh gemeenschap had gehad, hy zou in 's Konings huis niet weer mogen verschijnen. In 't kort, de trommelslagers worden daer gehouden, gelijk hier de lazarissen, en zijn veel meer tot bedelen genegen, dan eenige andere zwarten, en erneeren zich ook meest daer mede. Hun trommelen zijn gemaekt van een hollen stam van een boom, drie, vier of vijf voeten lang, en boven overtrokken met een boksvel, maer onder open: daer op zy voor den geen, die hen gewoonlijk rijkelijk beschenkt, met trommelen en zingen groot geluit maken, en verheffen daer mede zijne lof ten hemel; maer gaen hem met schelt-woorden te keer, indienze niet krijgen.

De Koning van *Zenega* heeft geen zekere tollen of schattingen in te komen, maer zijne voornaemste rijkdommen bestaen in geschenken, die andere Vorsten, om zijne vriendschap te genieten, hem brengen; de welke voornamelijk bestaen in peerden, in die gewesten hoogh geacht, in koeien, geiten, peul-vruchten, Mille, en diergelijke: dan verrijkt zich ook met het verkoopen der slaven.

De Koningen dezer plaetsen hebben een gebruik, voornamelijk *Luchi Four*, Koning van *Bavol*, dat zy de goederen der Portugezen en van andere volken, tot groote verrijking van hunne schat-kisten, na hun doot na zich nemen, en zelfs uit de goederen der overledene weigeren de schulden te betalen; zulx dikwils de vreemdelingen, die daer woonen, en eenige middelen gewonnen hebben, door hen, om 't goets halve, vergeven worden: gelijk d'ervarentheit heeft doen blijken, dat de goederen van eenige Por-

Portugezen, na een haestigh overlijden, aenstonts door den Koning wierden aengetast. Weshalve is 't oorbaer voor den genen, die zich met den handel daer willen erneren, geene huizen aen lant te maken, om daer gestadigh te woonen, maer alleenlijk in schepen en sloepen zich t'onthouden.

Boven de tollen der waren van de Portugezen en andere handelaers op deze kust, die tien ten hondert betalen, heeft de Koning van *Juala* een jaerlixe inkomste van ieder onderdaen, na de groote zijner middelen, 't welk echter weinigh bedraeght: naerdien het arm volk is, dat in tijd van nood, als'er eenige vyanden in 't lant komen, op zijn eigen kosten, zonder eenige wedde, met den Koning moet te velde trekken.

De waren, die van daer herwaerts over zee gebracht worden, bestaen voornamelijk in osse, bulle- en koeiehuiden; die alle, tot voorkoming van de wurmen, eerst in zout water gedoopt en daerna weer gedrooght worden; d'andere koopmanschappen, als olifants-tanden, wasch, Ambre-grijs, dat aldaer overvloedelijk valt, worden door de Portugezen derwaerts uit *Gambea*, *Katcheo* en andere plaetsen gebraght. Daer valt ook ebben-hout, dan zeer dun en krom: doch hout om de schepen te bouwen is'er niet te bekomen, zelf ook byna geen brant-hout.

Refrisko, een der voornaemste handel-plaetsen aen de Zee-kust van dit Koningrijk, levert gezoute huiden, doch weiniger en slechter dan *Porto d'Ale*.

Die woonen, (schrijft Sanut,) ontrent het Groene Hooft, doen groote winsten met den beesten-handel; maer die verder landewaert in woonen, weiden zoo vele beesten, dat dikwils hele scheeps-ladingen met osse-huiden uit de haven van *Ale* varen, die aen Kaep de Verde, in mangeling van andere waren, aen de Hollanders en andere volken van Europe verhandelt worden. Hunne andere koopmanschappen zijn, Ambre-grijs, Arabische gom, leer, gout, zilver, ivoir, zout, civet, en wasch. Dus verre Sanut.

In het dorp *Geroep* wort alle vier dagen een merkt gehouden, daer kleetjes, katoen, tabak, slaven, paerden, kemels eu ander vee, ook allerhande eetwaren te koop gebracht worden.

In het dorp *Kamino* wort mede alle vier dagen een groote merkt van allerhande eet-waren en vruchten gehouden.

De handel bestaet in *Kamino* allermeest in huidē en kleetjes, en gewoonlijk worden'er twee huiden voor een staef yzer gegevē. Dan de voornaemste winsten bestaen in kristal, kantery, kralen, en brandewijn, zoo dat gemeenlijk de vermangeling door half yzer en half andere waren gedaen wort. Inzonderheit brengt d'inlandsche handel groote winsten aen.

In *Iamesil* wort alle vier dagen een groote merkt gehouden, als van peerden, ossen, koeien, geiten, hoenders, Mille, en alle eet-waren en fruiten, ook van kleetjes. Over deze merkt, *Gambayar* genaemt, is gestelt als overste zeker Edel-man, met name *Mia Garande*, een leen-man des Konings van *Baool*.

Op welke plaetsen van Zenega, en wanneer de Hollanders daer handelen.

De handel, die door de volken van Europe, en voornamelijk door de Hollanders op deze Koningrijken, namelijk aen Kaep de Verde, de haven van *Refrisko*, *Ale* en *Juala*, de voornaemste handel-plaetsen aen deze zeekust, gedreven wort, geschiet allermeest in de maenden van Wijn-, tot in het laeste van Bloei-maent; maer in Lente- en Gras-maent is de beste handel. In d'andere maenden zijn de zwarten meest met den lant-bou op hunne akkers bezigh, zulx dan daer weinigh of geene handeling geschiet: behalve dat het ook in den regen- en storm-tijd, die in de zai-tijd komt, gevaerlijk is met de schepen daer te leggen. Weshalve een ieder, die langs deze kust wil handelen, wel op de tijden en zaisoenen te letten heeft.

Waren, uit Europe na Zenega over gebraght.

De waren, by de zwarten begeert, en uit Europe derwaerts, inzonderheit door de Hollanders, overgevoert, zijn de volgende: onder welke brandewijn en yzer de voornaemste zijn: want daer wort een groote menighte yzers verbezight, aen het maken van bogen, pijlen

len, harpoenen, Assagayen, en gereetschap, tot de visschery en lant-bou behorende:

Staven yzers van acht-en-twintigh en dertigh staven in het duizent pont.
Slechte inlandsche Brandewijn.
Kopere bekkens, van zeven tot tien duimen diep, op de Spaensche wijze, met smalle randen.
Roode kopere staefjes, ieder van een pont.
Wol-kaerden.
Blaeuwe smalle duffels.
Root, geel, en blaeuw laken van vier looden.
Roode, geele, en witte Rapinen.
Witte, blaeuwe, rode, en geele gekamde wol.
Root en geel sajet-garen.
Quispel-grein van velerlei slagh.
Beste en gemeen Alambre.
Fijn, root, en langwerpigh krael.
(a) *Bergh-Kristal.*
Boots-mans messen.
Grove en fijne mans-hembden, met kanten aen de bef, borst en mouwen.
Geruite Haerlemmer kleetjes.
Beste Slesiger lywaet, dat Akros op de kust van Guiné geheten wort.
Fijn gevouwen plat linnen.
Fijn katoen lijnwaet.
Slecht en fijn papier.
Witte en blaeuwe kannetjes.
Leitsche dekens.
Yrsche mantels.
Spaensche leere schoenen.
Mans hoeden.
Slechte zabeltjes of houwertjes.
Kopere trompetten.
Slechte roode mutsen.
Ronde mael-slotten.
Donker-kleur Bomezijn.
Wit en slecht nai-garen.
Glaze vlesschen, met tin overlopen, en allerlei slagh van naelden.

(a) *Dan heden's daeghs wort in stede van Kristal veel meer fijn krael gebruikt.*

Al de pakbare waren worden gemeenlijk in klene kistjes gepakt, dewelke mede koopmanschappen verstrekken, en aldaer met groote winsten, neffens d'andere koopmanschappen, in mangeling van huiden, verhandelt worden.

Wapenen. Sanut.

De wapenen der Jalofs zijn schichten, bogen en pijlê, die zy met een zonderlinge behendigheit van yzere platen smeden. Zy hanteren ook een zeker geweer, in vorm van een halve Turksche zabel, en krom, gelijk een boogh; en zeker slagh van Javeleinen, daer zy wel meê weten om te gaen. Zy gebruiken ook ronde en brede schilden, gemaekt van zeer herde huiden van zeker beest, geheten *Dant*. By hen zijn meê in 'tgebruik vergiftige yzers, scherpe pijlen, die uit lange bogen, van zeker slagh van riet gemaekt, geschoten worden. Een ieder draeght ook een zabel, wiens scheden met vele gele kopere banden beslagen zijn, en daer te lande by hen zelfs gemaekt worden; desgelijx dragenze ook scheeps-zabelen, die zy van de Hollanders en andere volken koopen.

Anderen voeren een groot schilt, van osse-huiden gemaekt, met een zabel op zy, en een groot mesch, en hebben daerenboven een groote Assagay, gelijk een speer, met twee andere klene werp-Assagayen, *Sinchirin* by hen geheten, daer meê zy, door middel van een strik, aen het midden der Assagaye gebonden, daer in zy den eenen eenen vinger steken, wonder-recht en met een groote vaerdigheit en sterkte weten te werpen.

Zy hebben zeker slagh van lichte klene peerden, en eenige onder hen hebben ook Barbarische peerden, daer van zy zich in den oorlogh èn in 't rijden met groote vaerdigheit weten te dienen. De Mooren van Barbarye vangen zelfs daer te lande deze paerden, en verkoopenze aen de zwarten tot een hoogen prijs, namelijk, ieder peert tegen tien, twalef en dertien slaven, ieder slaef gerekent op negen en twintigh staven yzers. Zy betoveren de peerden, zoo dra zy die krijgen, door zekere betoveringe, met vast betrouwen van door dit middel de zelve des te veiliger en scheut-vry in den oorlog te zullen maken.

De ruiters zijn hunnen gebuuren, om hunne veerdigheit in het mennen der peerden, tot groten schrik: want zy kunnen in vollen ren, staende op den zadel, voort rijden, zich heen en weder keren, stenen met de handen, met hun lijf ter zijde over te buigen, van d'aer-

d'aerde opnemen: ja, in een oogenblik tijts te paerde klimmen, en daer weer af ſtijgen.

De ruiters zijn gewapent met zabels, lange brede yzers en vergiftige ſchichten oft Javeleinen, daer meê zy worps-gewijze, zonder die uit de hant te laten gaen, toeſteken.

Het oorlogh geſchiet'er zelden of noit met verovering van eenige plaetſen; maer d'eenige roem des oorloghs beſtaet in het aen brant ſteken van des eenen of des anders ſteden of dorpen; Dan de grootſte oneere en neerlaegh behaelt de geen in 't vechten, dien de Koninglijke trommel, *Omlambe* by hen geheten, ontnomen wort; naerdien de zelve trommel by hen niet minder geacht is, dan by d'oude Romeinen d'Arent-ſtanderts.

De tegenwoordige Koning van *Iuala*, een vreê-lievend Vorſt, minſaem tegen de vreemdelingen, voert uit dwang meeſt geduurighlijk tegen den Koning van *Baool*, die een quaetaerdigh Vorſt is, oorlogh; 't welk dikwils meenighten van menſchen doet ſneuvelen, en zijnen oorſprong uit de verdeiling des Rijx genomen heeft.

Wanneer de Koning van *Ale* zijnen gebuur-volken wil den oorlogh aendoen, dan leit hy een vergadering van zijne Rijx-raden, en treed met hen in zeker wout, dicht aen zijn paleis gelegen, en laet in dit wout een ronde kuil van drie voeten diep graven, daer zy zich alle ront om begeven, met neergebukten hoofde, en van 't geen, te doen ſtaet, handelen, dekkende, na het genomen raetſlot, de kuile weer toe. Dan zeit de Koning, dat de kuil hun geheim noit aen den dagh zal brengen, willende hen daer door te verſtaen geven, dat niemant hun genomen beſluit, indien een ander dat niet openbaert, zal te weten krijgen. Zy houden hun genomen raetſlot ook zo heimelijk, uit vreze van als Rijx-verraders geſtraft te zullen werden, dat hunne vyanden noit hun aenſlagen, dan na het uitvoeren, te weten krijgen: de voornaemſte oorzaek van hunne zege, die zy byna gewoonlijk bevechten.

De ſterkte dezer Rijken beſtaet meer in meenighte van ſtrijdbare mannen, dan in eenige kaſtelen of ſterkten, want daer zijn gene bemuurde ſteden: maer ſlechts eenige open vlekken en dorpen, gelijk te voore verhaelt ſtaet.

Erfenis der Krone.

De Koningen plagten elkandre niet by erfenis in't Rijk te volgen; maer drie of vier Grooten 's lants, dier vele zijn, maekten onder hen eenen Koning, doch niet dan uit adelijken ſtamme, dien zy bywijlen aenſtonts na de verkiezing weer ten lande uitjoegen.

Wanneer'er heden een Koning komt te ſterven, die eenen of meerder broeders nalaet, dan aenvaert d'oudſte de heerſchappye; en, na het overlijden van 's Konings oudſten broeder, en alle zijne andere broederen, beërft de oudſte zoon des eerſten Konings de krone, en na hem zijne broederen, en eindelijk, na't uitſterven van zijne broederen, zijn eigen kinderen, na den trap van ouderdom, of by gebrek van kinderen d'oudſte zoon van zijnen broeder: want het ſtaet aen te merken, dat alle 's Konings broederen voor 's Konings eige kinderen tot Koningẽ gekoren worden, en daer in den voorgang hebben.

Eerbiedigheit der onderdanen tegen de Koningen.

d'Onderdanen betoonen hunnen Heeren en Koningen groote eere, en gebruiken, in zich voor hen te vertoonen, vele plechtelikheden; namelijk, zy groeten hen van verre met naekten lijve en op hunne knien, bukken met hunne hoofden na d'aerde, en werpen met beide handen zant op hooft en ſchouderen, en komen al knielende tot op twee ſchreden by hen, en ſpreken dan tot hen; zonder ophouden evenwel van zant op hunne ſchouderen te ſtroijen, en met den hoofde, tot teken van groote ootmoedigheit, na d'aerde te bukken. Na gezeit te hebben, 't geen zy te zeggen hebben, antwoort de Heer hen in twee woorden, met groote achtbaerheit; zulx zy hier aen en aen hun gevolgh genoegh doen blijken, dat zy Heeren zijn. Wanneer eenig Edelman by den Koning komt, dan is hy benootzaekt zijne hemde uit te trekken, en op zijn rechter ſchouder en arm te leggen, en alleenlijk met zijn dikke broek, *Iouba* by hen geheten, te verſchijnen. De Koning heeft gemeenlijk een grooten ſtoet van Hof-dienaers en Edelluiden rontom, en achter hem, met

Assagayen en ander geweer gewapent.

Wijders, ieder dorp aen de zee-kust van Kaep de Verde, heeft zijn byzonder opperhooft, *Algayere* of *Alkaide* by hen geheten, door den Koning van *Kayor* aldaer gestelt, om den tol van d'uitheemsche schepen, die deze kust aendoen, t'ontfangen; namelijk, voor ieder schip drie staven yzer, maer perssen den onbevaren koopman, die de maniere niet weet, zoo veel af, alsze zelfs kunnen. Ieder schip moet ook voor het water-halen aen den zelven *Alkaide* tien staven yzers betalen, of een gelijke waerdye van koopmanschappen, en t'elkens een flesch met brandewijn.

Al de Koningen van Kaep de Verde zijn Burdomel genaemt.

Onder de regering van *Zuchali*, Koning van Zenega, heerschte zeker lantvooght in 't jaer veertien-hondert vijf-en-vijftigh, over de plaetsen ontrent Kaep de Verde, heden het Koningrijk van *Kayor*, *Budomel*, of zoo andere schrijven, *Burdomel* geheten, na wien sedert al de Koningen van *Kayor* of Kaep de Verde in 't algemein *Burdumel* genaemt zijn, en daer by met een byzonderen naem, gelijk zy heten, evenaleens gelijk by d'oude Romeinen al de Roomsche Keizers den naem van Cesar voerden. d'Eigen naem des tegenwoordigen Konings, des overleden Konings broeder, *Birang Banga* genaemt, is *Daur*, maer wort met het byvoegen van den gewoonlijken Koninglijken tijtel van *Burdumel*, 't welk Koning betekent, *Burdumel Daur* geheten. By misverstant is ook de naem van *Budomel*, de bestierder des lants, voor een plaetse ontrent Kaep de Verde by eenigen aengenoomen, en in de lant-kaerten van Afrika gestelt.

De wetten des lants zijn zeer weinig, en by hen wort alleen de wet der natuure onderhouden. Wanneer een man komt te sterven, en vrouwen, kinderen, beesten, slaven en yzer nalaet, waer in hun voornaemste rijkdom bestaet, dan komen 's mans broeders of zusters, en nemen al hun broeders goederen na zich, zonder dat de kinderen iets behouden, maer moeten zich behelpen, zoo zy best kunnen; 't welk, zeggen zy, ten dien einde alleenlijk geschiet, om dat een moeder altijts moeder blijft, en verzekert is, dat zy de rechte moeder is. Het

Het stuk van gerecht, zoo in lijf- als in onlijf-straf bare zaken, wort slechtelijk by hen behertight, en alles door betaling van slaven en eenige goederen aen den Koning geheel en al beslecht.

In het stuk van Godsdienst is hun verschil met d'andere Negers van kleen belang. Zy begroeten het opkomen der nieuwe mane met groot geschreeuw, en velerlei slagh van aenbiddingen: doen hunne offerhanden in de bosschen, daer groote holle boomen staen, die hen voor kerken dienen, met vele afgoden-beelden daer in, aen de welke zy peul-vruchten, Mille, rijs, en bloet van dieren offeren, maer eten het vleesch op.

De Godsdienst echter is by hen weinig geacht, nochte zy hebben kerken, of open plaetsen, nochte houden eenigerhande byeenkomsten; volgende een ieder zijn eigen zinnelijkheit en gevoelen, dat evenwel meest na de Mahomethsche leere helt, gelijkze ook Mahomethsche priesters of leeraers by zich hebben. Deze Priesters, by hen in d'Arabische tale *Marabouts*, en by de aen strant gelege volken *Bischarijns* genaemt, doen geen anderen dienst in 't stuk van hun ampten, dan op kleine papiere briefkens zekere Arabische Charakters of letters te schrijvē, die, dicht in vierkante lere sakjes of lapjes genait, by de zwarten *Ferci* en *Girregy* geheten, aen den hals, armen, het midden der voeten, ja, aen ieder deel des lichaems gedragen worden; maer in groote meenighte by de voornaemsten op het hooft, in het hair vast gemaekt, met vast betrouwen van daer door in 't toekomend van alle qualen en onheilen bevryt te zullen blijven, tot groot gewin der Priesters, die met deze geschreve briefjes, in leere lapjes genait, langs het gehele lant, gelijk de karpapen met hun heilighdommen in deze landen plaghten te doen, lopen te verkopen.

Zy weten dat'er een God zy, dan hebben evenwel geen verstand, om dien aen te roepen. De besnijdenis wort by hen meê aengenomen, maer doen dezelve op het vijfde of zeste jaer; en ook wel vroeger. Gevraeght na de reden, waerom zulx geschiedt, zeggen niet anders, dan dat zulx by hen een out gebruik van aller geheugenis her zy geweest, met byvoegen, zy anders niet zouden kunnen voorttelen.

Niemant onder de Priesters is geoorloft, buiten het priesterlijk geslacht te trouwen, nochte geen Priester magh iemant buiten zijne orde lezen nochte schrijven leeren; zoo dat niemant daer te lande lezen nochte schrijven kan, dan die uit den priesterlijken geslachte zijn.

Zy houden het Christen-geloof voor een gruwel-stuk, en trachten hun gevoelen, door ingeven hunner valsche leeraers, met deze volgende reden te bevestigen: namelijk, dat God, die alles bestiert, en doen kan wat hy wil, en doet donderen, blixemen, regenen en waien, een almachtigh God zy, en zulk een almachtige God geen aenroepinge, nochte een eenigen zoon van noden hebbe.

d'Inwoonders van *Ale* zijn, volgens Sanut, afgoden-dienaers, en bidden, na het schrijven van Jarrik, de nieuwe mane aen, en doen verscheide offerhanden voor zekere boomen, die zy met rijs, meel en bloet van geofferde dieren besproeien.

Het

Het Koningrijk van
GAMBEA,
KASSAN, KANTOR, BORSALO.

Koningrijk van Gambea.

NA het Koningrijk van *Senega* wort het Koningrijk van *Gambea* gestelt, een kleen Koningrijk, dat aen de reviere *Gambea* gelegen is, en in 't Noorden aen het Koningrijk van *Senega* grenst.

Behalve het Koningrijk van *Gambea* worden ter wederzijde van dezelve reviere verscheide andere Koningrijkē gestelt, als het Koningrijk van *Kassan*, groot *Kantor*, *Borsalo*, en meer andere, die voor eenige jaren onder het gebiedt des Konings van *Mandimanza* stonden, maer heerschen heden met geen minder maght, dan hy zelf, zonder hem veel t'erkennen.

Koning van Kantor.

De Koning van *Kantor*, die geduurigh tegen den Koning van *Borsalo* in 't oorlogh is, heeft zijne woon-stede aen den Zuiderlijken oever der reviere *Gambea*, en wort geheten de Koning van groot *Kantor*, hebbende vele klene Koningen onder zijn gebiet.

Koning van Borsalo.

De Koning van *Borsalo*, wiens lant niet verre van de Zee gelegen is, gebiet aen de Noort-zijde der zelve reviere, tot aen *Tantakonde*, benevens noch een anderen Koning, de Koning van *Wolly* geheten.

Verscheide dorpen leggen aen de Gambea.

In deze koningrijken leggen verscheide volk-rijke steden of dorpen, doch alle onbemuurt, voornamelijk aen beide oevers van de reviere *Gambea*, die de landouwen dezer koningrijken, door haere overwateringe, gelijk een twede Nijl, vruchtbaer maekt.

De zee-kust aen de reviere *Gambea*, gemaekt van een punt of hoek, die uit het Zuiden komt schieten, is heel laegh lant, en derhalve, als het niet heel klaer weder is, qualijk uit tzee te kennen; maer de zee-kust bezuiden de reviere *Gambea* is hoogh en boom-rijk lant, en strekt zich Noord-oost en Zuid-west.

Aen den mont van de reviere *Gambea* leit een dorp *Barra*, zoo genaemt, om dat ieder schip, dat deze reviere aendoet, voor het leggen in de reviere een staef yzers, *Barra* by hen geheten, aen dē Koning van *Borsalo* geven moet.

Boven de punt of hoek, die uit het Zuiden schiet, en de kust van *Gambea* maekt, leit een dorp *Nabare* geheten, een vierendeel uur gaens in een bosch.

Drie mijlen hooger op leit aen de Zuid-hoek dezer reviere, in een byreviere of tak der zelve, wel een mijl inwaerts, een dorp, geheten *Bintam*, daer eenige Portugezen woonen. Aen de Zuid-zijde der reviere, op den kant, twintigh mijlen van zijnen mont, leit een ander dorp, *Tankerval*; en niet verre van daer, aen de zelve zijde, een dorp *Tondeba*, daer in beide eenige weinigh hutten staen. Twalef mijlen van *Tondeba* leit aen dezelve zijde een dorp *Jagre*, aen een enge kreek, anderhalve mijle inwaerts, welke kreek is te kennen aen twee kake-beenen van Zee-paerts-hoofden, die op den hoek aen twee bomen hangen.

Boven een eilant, een halve mijle boven de kreek van *Jagre*, leit aen de zuid-zijde der reviere een dorp, *Iambay* geheten. Het dorp *Mansibaer* leit aen de Noort-zijde der reviere, een halve mijle van een kreek, aen wiens kant, tot een ken-teken dezes dorps, een klein houten kruis staet. Daer woonen in dit dorp eenige arme Portugezen, met eenen Mulaet.

Hooger de reviere op leit een andere stad, *Barrakonda* geheten, daer de vloet der zee niet meer gaet, zulx een ieder, die hooger op wil, tegen stroom moet oproeien.

Aen

Aen een spruit dezer reviere, ontrent tien dagen oproeiens, leit een dorp *Tinda.* Dan de hitte der Zonne belet het oproeien derwaerts by daegs, zulx dat alleenlijk maer vier uuren in den morgen, en vier uuren in den avont-stont kan gedaen worden.

Boven *Tinga* leit een stad *Joliet*, en zes dagen reizens boven *Ioliet* een stad, genaemt *Munkbaer*, daer zonder gevaer niet te komen is. By *Ioliet* leit een plaets, *Ialeat* genaemt, en negen dagen reizens, volgens getuigenis der zwarten, boven een plaets, genaemt *Serrambras*, een stad *Iaye.* Te landewaert in leit een stad, met name *Seliko*, een der voornaemste handel-plaetsen.

Ontrent vijf-en-vijftigh mijlen binnen 's lants leit de stad *Borsalo.*

Ontrent vijf-en-tachtigh mijlen de reviere op leit aen den Noordelijken oever, in het Koningrijk van *Kassan*, een vlek, klein *Kassan* geheten: want om van klein *Kassan* aen zee te komen, is'er drie dagen werk, te weten, by dage. Drie mijlen te lande boven klein *Kassan*, leit de groote en vaste stad *Kassan*, daer d'eb en vloet der zee voorby schuurt, en de Koning van *Kassan* hof houd.

Onder andere wateren en revieren worden deze gewestē bevochtigt door zekere reviere, by de volken van Europe *Gambea* of *Gambra* genaemt, na den voorgang der zwarten, die dezelve in al de lantstreke, die haer strekt van haren mont tot aen de Gout-plaets van *Kantor*, (*Reskate*, en by andere de plaets der verlossing geheten) *Gambu* noemē. Zy leit met haeren mont, die ontrent drie mijlen breet is, en vijf vademen waters en kley-gront heeft, op de Noorder breete van dertien graden en negentien minuiten, tusschen de reviere *Zenega* en *Rio grande* of de grote reviere, twalef mijlen van de reviere *Borsalo*, en verstrekt den lande der *Ialofs* in 't Zuiden een grens-pael.

De *Gambea* krijght haeren oorsprong uit de reviere de Niger; ter plaetse daer zy een groot Meir maekt, en haer in vier andere revieren, als in de *Zenega*, in deze reviere *Gambea*, in de reviere *Sinte Domingo*, en in de Groote Reviere verdeilt; zulx zy een tak des Nigers is, en met de reviere Zenega een en den zelven hooft-bron heeft; hoewel zy daerna van elkandre scheiden, en beide, met het lant der Jalofs tusschen beide, een streek van ontrent vijf-en-zestigh mijlen, en Kaep de Verde byna in 't midden, haer water in den groten Oceaen uitbraken, 't welk de *Gambea* met zulk een kracht en water-rijkheit doet; dat zestien mijlen in zee versch water, naer men zeit, kan geschept worden.

Deze reviere kan by de hondert mijlen tegen stroom op bevaren worden, 't welk noch verder zou kunnen geschieden, indien geen sterke waterval zulx belette, die met groot gedruis van een steen-rots neerwaerts schiet, die by d'inwoonders, volgende daer in de volken van *Zenega*, de boogh genaemt wort, om dat het water booghsgewijze komt afstorten. Dan die de Gambea wil opvaren, moet zich van den nacht dienen, ter oorzake van de stilte by daegh, en de zonderling herde winden, na den middagh. Zy loopt meerendeels met een bochtige kil, voornamelijk van de Gout-plaets van *Kantor* of *Reskate*, tot aen haeren mont: doch is, door het ontfangen van vele revieren by haeren hooft-bron, veel water-rijker dan de *Zenega*, en stroomt ook zachter, door de wijte der kille, tot groot gemak der schepen, die tegen stroom op willen.

De *Gambea* voet met de *Zenega* een en dezelfste visschen, en maekt mede, door hare overvloejinge, de landouwē en lant-dieren zonderling vruchtbaer, die met hele troepen op al deze plaetsen tzamen scholen, als olifanten, wilde verkens, elanden, en meer ander wild gedierte.

By het dorp *Tinga* is de reviere door haer ondiepte waedbaer, dan niemant der zwarten derft zulx, uit vreze voor de krokodillen, bestaen. De *Gambea* heeft aen haere beide oevers niet alleen vele dorpen leggen, maer zy maekt ook op verscheide plaetsen vele kleine eilanden. Twee mijlen in het Noordwesten van den mont der reviere *Gambea* leit, een stuk weeghs in zee, een rif van vier vademen diep.

Twalef mijlen opwaerts van *Tondeba*,

ba, een groot halve mijle boven de kreek van *Jagre*, leit in de reviere, aen de linker zijde in 't opvaren, een eilant wel een halve mijle lang, tusschen het welk en het voorlant de reviere niet breder dan een musket-scheut is, en vloeit van daer met een zeer krommen loop. Drie uuren hooger op leggen aen de linker zijde vier kleene eilanden, daer de revier vier en vijf vademen diep is.

Ontrent twee mijlen boven *Mansibaer* leit een ander eilant, daer de vaert tusschen beide aen de Zuid-zijde zoo eng is, dat zy niet op te varen is, maer men heeft van noode by stilte en met den vloet der Zee op te drijven. Niet verre van het dorp *Nabare* leit, in het midden der reviere, een kleen eilant. Ten halven wege tusschen den mont der reviere en de Gout-plaets van *Kantor* of *Reskate*, leit een eilant, genaemt het Olifants-Eilant, om de groote meenighte der Olifanten, die zich daer op onthouden.

Lucht. Sanut. De lucht is in deze gewesten geduurigh heet, hoewel met eenige veranderinge, de welke in dit gewest de winter maekt: naerdien daer, na het begin van Hoi-maent tot aen het uitgaen van Wijn-maent, byna geduurig regen op den middagh valt: want dan ontstaet'er op het aertrijk uit den Noord-Oosten, of liever uit den Oosten en Zuid-Oosten geduurigh mist, gemengt met groot weerlichten, en donder en stort-regen aenstonts daer op: in welken tijd zy beginnen te zaien.

De grootste en zwaerste regen is van Zomer-maent tot half Ooghstmaent; alsdan loopen al de revieren op. Het is daer in de regen-tijd ongezont, voornamelijk als den eerste regen valt: want het is bevonden, dat d'eerste regen, op de naekte menschen vallende, met bleinen en plakken oploopt, en op de klederen der blanken vallende, stoffe tot voortteling van vreemde wurmen in de zelve veroorzaekt; maer wanneer het wat deurgeregent heeft, dan wort zulx niet meer vernomen, en zelden bevonden, dat iemant daer gebrek af heeft.

Gewassen. Daer groeit aen de reviere *Gambea* en boven *Kassan*, tabak in grooten overvloet, dien de Portugezen van *Katcheo* en *Juala* met sloepen komen halen, groen en gedrooght, zonder aen rollen gemaekt te zijn, dewijl daer geen volk is, dat de rollen kan opmaken. Insgelijx groeit'er ook veel katoens. Daer wort alleenlijk twederlei zaet gezait, Mille en rijs, welk laeste wel vijfderlei is, en daer onder eenigh zoo klein, als mostert-zaet. Dan vruchten, als limoenen, Oranje-appelen en Ananassen zijn'er in zulken overvloet niet, als eenige wel geschreven hebben.

Aen den zee-kant zijn zeer dikke bomen, doch niet hoogh van stam: want daer zijn'er, die over de zeventien treden in de ronte, en geen twintigh in de hooghte hebben. Aen beide zijden der reviere staen by de dorpen *Tankerval* en *Tondeba* hooge boomen in moeraschachtige gronden.

Het gedierte, dat daer tot den arbeit en dienste gebruikt wort, zijn kamelen, kleine peerden, en ezels. Di[...]

Daer zijn vele koeien en ossen, als blijkt uit de huiden, die jaerlix van daer na Europe overgebraght worden: desgelijx geiten, schapen, bokken, en in de wildernissen leeuwen, tygers, bavianen, meerkatten, olifanten en meer ander gedierte.

Aen de reviere *Gambea* valt overvloedelijk lijf-tocht van vee en gevogelt, en is voor een geringen prijs te bekomen: want een beest van drie of vier hondert pont kan voor een staef yzers gekocht worden, daer voor aen Kaep de Verde vier of vijf staven yzers moet betaelt worden.

Daer is ook een groote meenighte van gevogelt, als groene papegaien, perkiten, en *Marchabins*. Daer valt overvloedelijk zivet.

Boven het dorp *Mansibaer* onthouden zich aen beide zijden der reviere vele olifanten, herten en verkens.

Deze volken, voor het verkeeren met Kristenen, waeren eertijts wreet van aert; maer zijn daerna minzaem en rekkelijker geworden.

De Koningen houden een grooten en prachtigen staet op hunne wijze, en vertoonen zich zeer zelden voor hunne onderdanen.

Zy

Zy zijn alle, zoo wel Koningen, als d'onderzaten, zeer genegen tot de brandewijn, en drinken zich daer in bywijle ſmoor-dronken. Weshalve kan een uitlander, die gehoor by een Koning verzoekt, met het vereeren van een fleſſche brandewijns, veel uitrechten.

De Koning van groot *Kaſſan*, geheten *Magro*, die over eenige jaren heerſchte, en de Portugeeſche tale ſprak, zonder evenwel Chriſten te zijn, was een groote bezweerder, als blijkt uit het dagh-reizen-boek van Willem Blok, die by dezen *Magro* was, en hem met zoo vele bezwoore vetertjes en ſnoeren om 't lijf behangen zagh, daer een man genoegh aen te dragen zou hebben. Hy deed uit zijne eige beweging zoo veel wints voortkomen, als of het een ſtorm had gewaeit, die alleenlijk op die eenige plaets was, zonder dat in 't ſchip, 't welk weinigh van daer lagh, iets vernomen wiert. Desgelijx deed hy rook en vlam, met een geluit, als of het uit een der grootſte orgel-pijpen quam, uit d'aerde voortkomen, 't welk was als het antwoort op des Konings woorden van bezweringe.

De meeſte rijkdom der inwoonders beſtaet voornamelijk in ſlaven. Niet verre van *Jaye* woonen volken, die veel gouts bezitten.

Aen den gehelen oever van de reviere *Gambea*, gelijk mede aen de reviere van *Zenega*, worden geen andere ambachts-luiden gevonden, dan wevers en ſmitten, die beide ſlecht gereetſchap hebben, en zich evenwel daer meê weten te behelpen. De ſmitten maken korte zweerden, die zy dragen, weten het yzer ook te herden, maken het ſcherp der Aſſagayen, daer zy meê werpen, d'yzers van hun pijlen, en de werk-tuigen, daer meê zy in d'aerde graven. Hun blaes-balk is een dik riet, of uitgeholt hout, twee nevens elkandre geſtelt, daer in een ſtok, met vogels-veren om wonden, geſteken wort, 't welk, door het bewegen der ſtok, wint geeft. Het yzer, dat zy verſmeden, wort aen ſtaven of ſtukken, van acht of tien duimen lang, uit Europe derwaerts gebracht, en met grote winſten in mangeling van hunne inlandſche waren verhandelt.

De wevers weven zekere kleden van katoen, die na *Serre Leonne*, *Serbore*, en de Gout-kuſt door de blanken vervoert, en tegen olifants-tanden, roothout, en gout verhandelt worden. Deze kleden, die ook by d'inwoonders van Kaep de Verde en omleggende plaetſen gemaekt, en daerom Kapoverdſche kleden genaemt worden, zijn driederlei: de beſte en voornaemſte, genaemt *Panos Sakes*, zijn twee en een halve elle lang, en anderhalve elle breet, wit op den gront, en met flammen, gemeenlijk van acht banden aen malkandre genait, die de voorzeide breete uitmaken. Het twede ſlagh, *Bontams* genaemt, is twee ellen lang, en anderhalve breet, zeer net geſtreept, en van zes banden aen malkandre genait; maer het derde ſlagh, met name *Barfoel* zijn groote kleden, mede met blaeuwe ſtrepen. Al welke kleden gemeenlijk van de blanken by mangeling van yzer ingekocht worden: namelijk, een *Panos Sakes* kleet voor een ſtaef yzer, drie *Bontans* kleden voor twee ſtaven yzer, en twee groote *Barfoel* kleden voor een ſtaef yzer.

Het garen, daer de zwarten deze kleetjes van weven, wort geverruwt met zekere verruwe, gemaekt van den boom, *Arbre Tint* by de Portugezen genaemt, gelijk te voore verhaelt is.

Een ieder, hy zy geeſtlijk of wereltlijk, oud of jong, moet aldaer zijn eigen lant bebouwen, wil hy eten, uitgezondert alleen de Koning en eenige voorname Edelen, en ſtok-oude onbequame luiden. Zy gebruiken geenen ploegh, maer bearbeiden hun lant met de handen, door middel van zeker troffels-gewijze werktuigh, 't welk al houwende geſchiet. De zai-tijt is in den regen-tijt: want dan is het lant, door het vallen van den geduurigen regen, zacht en week. *Lant-bou.*

Zy leven by Mille, peul-vruchten, melk en vleeſch. Zy bakken geen broot, maer zieden de geſtampte Mille, en maken'er bolletjes van, die zy dan zoo warm opeten. Hunne Prieſters, nochte de wijven en kinderen der *Spijze.*

Priesters, drinken geen sterken drank, maer alleenlijk water.

Huizen. De huizen zijn in dit Koningrijk byna op een zelve fatsoen gemaekt, gelijk in het Koningrijk van *Zenega*. In het dorp *Nabare* zijn de huizen ronde hutten, met roode muuren van leem-aerde en riete daken, en leggen omringt met een palissade of heininge van riet. Klein *Kassan* heeft vele huizen, en is rijk van inwoonders.

Kleding. Sanut. De kleding dezer volken, zoo wel mannen als vrouwen, is alleenlijk een hemde, die hen tot aen de knien komt, met lange wijde mouwen, en een broek van katoen, en daerenboven op 't hooft klene witte hoeden, met een pluim in 't midden. Jonge dochters pikkeren of steken gewoonlijk haere borst, duimen, armen, en hals, met naelden, in vorm van borduursel, en branden deze tekenen met vuur daer in, om noit uit te gaen; 't welk by haer voor een groote cieraet gehouden wort.

Wapenen. De wapenen dezer volken zijn ronde schilden van huiden, Assagayen, bogen, pijlen en andere wapenen, al le met vergif bestreken. Zy vallen, voeght Sanut daer by, wonder strijdbaer, en doen genoegh blijken door het aen-boort-klampen op zekeren tijt met hun klene *Almadies* of *Kanos* drie Portugeesche Karavelen, zonder aenschouw op het grof geschut en andere wapenen, hoe zy alle gevaren in den windt slaen. Want schoon deze zwarten geen hoope hebben van iets op te doen, en vele hunner verslagen leggen, zy staken echter het vechten niet, nochte vluchten noit uit den strijd.

Zy hanteren ook met een ongeloofelijke vaerdigheit hunne Almadies, in het varen langs de kust, en begeven zich op d'aenkomste van eenige schepen, die hen kunnen beschadigen, in den mont van d'eene of d'andere klene reviere.

Koophandel. De volken van Europe, voornamelijk de Hollanders, drijven grooten handel met d'inwoonders dezer landen op de reviere Gambea, en voeren derwaerts de volgende koopmanschappen:

Staven yzer, tot de lengte van een, twee, en drie voeten.
Slesiger lijnwaet.
Fijne tijken.
Fijne mans-hemden.
Slechte, vergulde en verzilverde rappieren.
Zout.
Hoeden.
Rouaensche mutsen.
Bergh-Kristael.
Kralen.
Quispel-grein.
Alamber.
Geele duffels.
Linne slaep-lakens.
Kopere ketels.
Kopere bekkens.
Kommen.
Kannen.
Papier.
Tinne en kopere arm-ringen.
Amallieerde brazeletten.
Ringen.
Oorhangsels.
Yzere en kopere keteltjes.
Houw-messen.
Slechte boots-mans-messen.
Visch-hoeken.
Trompetten.
Gemene en vergulde spiegels.
Kruit-nagelen, en diergelijke.

Het Europisch papier is by de *Marabouts* of Priesters zeer begeert.

In mangeling van deze waren krijgen de Hollanders huiden, olifantstanden, gout en andere koopmanschappen.

De Koning van *Kassan* geeft aen de Portugezen, Franzoisen, Duitschen en Engelschen vryheit van in zijn lant te mogen komen, en koophandel te drijven.

d'Inwoonders zelfs doen ook op verscheide plaetsen onder elkandre sterken handel.

De volken van Kaep de Verde, *Refrisko*, *Porto d'Ale* en *Juala* komen met sloepen in de reviere Gambea, en kopen daer huiden, wasch, elefantstanden, rijs, gout, katoene-kleden, zwarten, en tabak, en doen'er groote winsten mee.

In het dorp *Tinga* vallen eenige huiden en tanden, te handelen. In de dor-

dorpen *Tankerval* en *Tondeba* vallen huiden, olifants-tanden, rijs en katoen.

In het dorp *Mansigaer* wort in het midden van Lente-maent een merkt gehouden, achter eenen bergh, derwaert veel volks zich uit alle gewesten begeeft, met matten, hoenderen, bokken, koe-beesten, katoen, en ook met zout, dat daer te lande gemaekt wort, en gelijk Italiaensche wijn-steen is; maer huiden komen daer niet te merkt. Het zelve dorp wort bewoont van eenige arme Portugezen, benevens eenen Mulaet. De koopmanschappen, die in *Mansigaer* vallen, zijn wasch, huiden, elefants-tanden, en ook eenigh gout, dat uit de binnenlandsche gewesten derwaert gebraght wort.

Ontrent dit dorp wort ook alle maendaeghs, buiten op het vlakke velt, een merkt gehouden, daer een iegelijk te koop brengt, 't geen hy verkopen wil. Dan naerdien daer geen gelt is, zoo geschiet al de handeling in mangeling tegen zekere matten, in stede van gelt.

In *Kassan* zijn twee jaer-merkten, waer op een grote menighte van menschen verschijnt, om allerlei waren, zelf ook gout, te kopen en verkopen. Boven *Kassan* zijn noch verscheide plaetsen om te handelen; maer wat bezwaerlijk, om op te komen, naerdien aldaer in de reviere van *Gambea* weinigh vloet opgaet.

De Portugezen en Mulaten, die hier en daer eenige kleine plaetsjes aen de reviere bewonen, zenden hun slaven lantwaerts in met eenige stukjes yzer en kralen, om daer voor huiden en elefants-tanden in te koopen, die zy op 't hooft dragen, en aen de reviere brengen. Zy blijven met hun koopmanschappen, geduurende den regen-tijd, binnen 's lants, en keeren in den droogen tijd met hun opgekochte waren weer naer huis.

d'Arabers van Barbarye komen in grooten getale met kamelen te *Taye* handelen, daer voor zy gout, dat daer overvloedelijk is, weer te ruch na hun lant voeren.

Niet verre van *Taye* woonen volken, die veel gouts bezitten, en geen andere koopmanschappen begeeren, dan zout, kralen, en diergelijke dingen van kleen belang; maer willen noit te voorschijn komen.

Hoe de handel by de volken van Jaye gedreven wort.

De handel geschiet met de volken, boven de stad *Jaye* gelegen, op zekere bestemde plaetsen, daer d'Arabers hunne waren op verscheide plaetsen en onderscheidelijke hoopen afzonderlijk van elkandre leggen, en dan van daer gaen, en een gehelen dagh weg blijven. Midlerwijle komen daer de luiden, daer zy mede handelen, en leggen tegen ieder parthye zeker gewichte gouts, zoo hoogh als zy de parthye waerderen, waer op zy dan wegh gaen, en laten het alle beide, zoo wel het gout, als de koopmanschap leggen. Wanneer nu de koopman weder komt, en ziet dat het gout de waerdye heeft, dan neemt hy dat wegh, en laet zijne koopmanschap leggen; maer daer hy meer gouts voor begeert, leit hy op een andere plaetse. De luiden, die niet willen gezien wezen, weder komende, nemen alleenlijk den koopmanschap na zich, daer 't gout van wegh is, en leggen meer gouts by d'andere partyen, daer 't gout by is blijven leggen, of nemen 't gout wegh, 't geen zy daer eerst geleit hadden; 't welk aldus drie-werf na elkandre geschiet, en alsdan is de handel voltrokken en geeindight. De reden nu, waerom deze luiden niet willen gezien worden, is de leelijkheit van hun lichaem: want hun onderste lijf hangt heel groot neerwaerts, en blijft altijts raeuw; en zou, 't en waere zy dat met zout besprengden, door de hitte der Zonne tot verrotting komen, 't welk ook oorzaek is, waerom het zout by hen zoo wel begeert is.

In de stad *Tinda* wort grooten handel gedreven, en daer vallen huiden in groote menighte, maer de moeite van met groot vaertuig de reviere op te komen, beneemt de gelegenheit van de zelve naer beneden te voeré. Het yzer, naer gelang van andere waren, gelt in *Tinda* ook zoo veel niet, als onderwegen, naerdien d'inwoonders zeggen, dat daer ontrent mineralen zijn, daer zy yzer af maken. Het gelt echter een derdendeel meer, dan beneden de reviere.

Het zout is in *Tinda* de beste koopmanschap, derwaerts in den beginne slecht en modderigh zout gebraght wiert, zonder dat zy keure of kennisse van Barnivaets zout hadden, maer weten heden dat zeer wel t'onderscheiden. Aen d'andere zijde der reviere, daer de stad *Tinda* leit, woont zeker volk, dat mede na zout, de beste koopmanschap aldaer, zeer gretigh is. Voor zout en yzer kan aldaer een groote menighte van slaven, huiden, olifants-tanden, katoen, katoene-gagaren en katoene kleetjes, en ook gout, dat daer valt, geruilt worden.

In de stad *Joliet*, boven *Tinda* gelegen, valt, volgens het verhael der zwarten, overvloedelijk gout te handelen.

d'Arabers en Moren van Barbaryen komen in *Munkbaer* in grooten getale met kamelen, en brengen zout en allerhande koopmanschap mede, en nemen alleenlijk gout weer te ruch.

d'Inwoonders van de stad *Seliko* verruilen het zout, dat daer valt, voor zwarten, die de Portugezen hen dan komen afkopen.

De *Marabouts* of Priesters van de stad *Seliko* drijven grooten koophandel met die van *Borsalo.* Deze *Marabouts* begeven zich ook hooger de reviere op om te handelen, en drijven hunnen handel overal, daer veel gouts valt.

Geloof en Godsdienst.

De *Marabouts* afzonderen zich in wooninge en ommegang van den gemenen man, en hebben eenige ruige kennis van het oude Testament, weten te spreken van Adam en Eva, van de Sunt-vloet, van Moyses en meer andere dingen, en trouwen noit buiten hun geslacht. De meeste hunner woonen in de stad *Seliko.*

Deze *Marabouts* zijn Mahometanen, dienen God, dien zy *Alla* noemen, hebben afgoden nocht beelden, volgens Mahomeths leere; maer houden de besnijdenis, en hunnen Sabbath 's vrydaeghs; hoewelze dien niet vieren, maer doen op dien dagh, zoo wel als op andere dagen, 't geen zy te doen hebben. Buiten de *Marabouts* kan niemant schrijven, nochte niemant buiten hen bemoeit zich met den Godsdienst.

Zy dragen eenighzins wat kennisse van Christus, noemen hem *Nabe*, en zeggen dat hy een groot Profeet zy geweest, die vele mirakelen deed, en een moeder had, met name Maria; maer willen hem voor Godes zoon niet erkennen, met bybrengen, dat God onzienelijk, onbegrijpelijk, en een geest zy, die niet kan voorttelen, nochte genen zoon behoeft, om nessens hem gelijk te zijn.

Indien iemant hunner sterft, die wort met al zijn gout, dat hy by zijn leven bezeten heeft, begraven, en degeen, die met het meeste gout begraven wort, is by hen de gelukkigste geacht.

Het

Het Koningrijk of Landt der BARBEÇYNS.

NA het Koningkrijk van *Zenega* worden aen den zee-kant zekere volken, genaemt *Barbeçijns*, of, volgens Sanut, *Berbeçijns*, geplaetst, die, gelijk Jarrik wil, twee Koningrijken, *Ale* en *Brokallo*, bezitten; daer zy nochtans by andere volken voor een byzonder Koningrijk gehouden worden.

De hooft-stad, daer de Koning der *Barbeçijns* zijn hof hout, is genaemt *Jongoo*. Aen het einde des Koningrijks der *Barbeçijns* leit een vlek of dorp, genaemt *Embamma*, ontrent drie mijlen in't Oosten van een ander dorp *Bangaisea*; daer de plaetsen effen, vlak, en bosch-rijk vallen.

d'Inwoonders der stad *Jongro* hebben vele paerden, en in de bygelege bosschen onthouden zich vele olifanten, maer worden bevonden kleinder tanden te hebben, dan d'olifanten van andere plaetsen.

Ontrent het dorp *Embamma* valt ongemene goede tabak.

Dicht by en tegen over deze volken leggen, volgens het schrijven van den gemelden Jarrik, aen den zee-kant, beneden het Groen Hooft, drie Eilanden, na deze volken, d'Eilanden der *Barbeçijns* geheten, hoewel daer op geen menschen woonen. Deze Eilanden hebben veel groot en schoon geboomte, en onbekent gevogelt, en onder dezelve houden zich in zee vele groote en treffelijke visschen, en onder andere zeker slagh, *Dorades* by de Spanjerts geheten, van vijf pont zwaer.

De dochters des Koningrijks der *Barbeçijns*, of van *Ale*, volgens Jarrik, maken op haere huit des gehelen lichaems, met snijden en kerven, verscheide gestalten van dieren, en bestrijken daerna de quetsuren, op de wijze der volken, genaemt *Tangos Maos*, met zeker kruit, dat deze tekenen noit doet verdwijnen; 't welk by haer voor een groote cieraet wort gehouden. Ter zelfster oorzake quetsen d'oudste haere lippen, voornamelijk d'onderste, met doorentjes, en steken door de wonden, tot meerder verwijderinge, klene houtjes, om de kanten der wonden door de zwaerte te meerder te doen omkeeren, en d'onderste van de bovenste af te scheiden. Zeden.

De volken *Arriareos* en *Faluppos*.

TUsschen *Cabo de Sainte Marie*, dat is, het Hooft van Sinte Marye, of, na het schrijven van andere, tusschen *Cabo Roxo* en de reviere van *Sinte Domingo* woonen twee volken, met name *Arriareos* en *Faluppos*.

Het lant aen de zee-kust, dat deze volken bewoonen, is laeghachtigh, voet veel vee, als bokken, koe-beesten, en hoenderen, die aldaer in mangeling van eenige slechte waren lichtelijk te bekomen zijn; te weten, een koe-beest (dan de koe-beesten, die zy ter merkte brengen om te verhandelen, hebben die groote niet, gelijk hier in Hollant, hoewel'er ook zulke zijn) voor een bekken, van ontrent twee of drie pont zwaer, of voor anderhalve elle slecht laken; een bok voor een kleen bekkentje; een hoen voor drie strengeltjes Quispel-grein of krael.

Daer is ook groote overvloet van goeden wijn de Palm, dien d'inwoonders gaerne en om een geringen prijs aen de blanken willen verruilen, gemeenlijk ontrent twee mengelen voor twee of drie draetjes Quispel-grein.

Aert der inwoonders.

Het is een volk zwart van verruwe, wel gemaekt van leden, veel frai'er van aenzichte, als d'Angolen; maer zeer wantrouwigh, en wil noit aen de schepen der blanken komen, die deze kust om den handel aendoen, indien niet eerst iemant uit de schepen aen lant is; met voorwenden en bybrengen, dat de blanken hen, onder schijn van vriendschap, menighmael bedrogen, en eenigen uit hun lant wegh-gevoert hebben.

Zy gaen, zoo wel mannen als vrouwen, met het boven-lijf bloot, maer hebben hun lichaem, van den navel tot een weinigh boven de knien, met een kleetje bedekt; hoewel jongmans en jongens alleenlijk een gordel of gezontheit voor hunne schamelheit dragen, tusschen de beenen door-geslagen.

Zy hebben twee, drie, vier, en meer wijven, gelijk d'andere zwarten, hun gebuur-volken, ieder na zijne macht en vermogen: want veelheit van wijven is by hen een teken van rijkdom.

Strekkinge der aen-zee-gelege Revieren, Landen en Koningrijken,

van de reviere *de Rha* tot aen het Koningrijk van *Serre-Leone*.

Strekking der landen van de reviere Rha tot aen Serre-Leone.

DE voornaemste aen-zee-gelege Revieren, Landen, en Koningrijken, van de reviere *de Rha* tot aen het Koningrijk van *Serre-Leone*, leggen vervolgens na malkandre aldus gestrekt:

Ontrent dertien mijlen voorby de reviere *Gambea* leit op twalef graden en zeven-en-twintigh minuiten, aen den zee-kant, de mont van de reviere *de Rha*, by Jarrik en andere Lant-beschrijvers *Kasamanka* geheten; en aen de zelve reviere het Koningrijk van *Kasamanse*.

Na deze reviere volght een hooft of uithoek, in 't Portugees genaemt *Cabo Roxo*, gelegen op de Noorder breete van twalef graden en vijftien minuten, en op de lengte van veertien graden, die met het wegh-vallen der kuste en een kleen boschje boomen zich heel kennelijk aen de zee-luiden in zee vertoont.

Vijf mijlen van *Cabo Roxo* in het Zuid-Oosten leit een plaets, by de zeeluiden, om haere groote ruighte, genaemt de grote ruige hoek, binnen den welken een vlek *Besu* leit, en twee mijlen en een halve verder de kleine ruige hoek: welke drie plaetsen, als *Cabo Roxo*, en de groote en kleine ruigen hoek eenigen voor drie byzondere eilanden willen aengenomen hebben.

Daer aen volght de reviere *Sinte Domingo*, anders *Jarim* geheten, die een tak van de reviere de Niger schijnt te zijn. Dan verscheide meer andere hoeken en banken leggen in zee en aen den zee-kant, tusschen *Cabo Roxo* en de reviere *Sinte Domingo*, als de Roode hoek, de Noort-bank, de Zuid- of Meeuwen-bank, die met hooger water brant, en met lager water droogh leit, en schor aen zijne Noort-zijde is: als mede de hoek van Paesch-avont en de Zwarte hoek.

Op de Noorder breete van elf graden en acht-en-veertigh minuiten vloeit de reviere van *Katcheo*, een spruit van de reviere *Sinte Domingo*, gelegen ruim twee mijlen met zijnen Oost-hoek van den kleinen ruigen hoek. Deze reviere heeft voor haren mont eenige drooghten leggen, en loopt met een modderigen gront tot aen het dorp *Katcheo*, dat een mijle de spruit opwaerts leit.

By

By *Katcheo* vereenight zy haer met een anderen spruit, genaemt *Sargedogouw*, gelegen met zijnen mont aen d'Oost-zijde van de *Gambea*; maer loopt tot aen *Katcheo*, 't welk hier aen blijkt, dewijl de zwarten van *Katcheo*, wanneer eenige schepen uit Europe, 't zy Hollanders of Portugezen aen den spruit *Sargedogouw* komen, met hun vaertuig van *Katcheo* af komen, om koophandel te drijven.

Voorby de reviere van *Domingo* vloeit een reviere, genaemt de Reviere der drie klene Eilanden, en in 't Spaensch *Rio de las Ibetas*, die door het lant der volken *Papaïs*, die Jarrik *Buramos* noemt, haeren loop neemt. Voorby d'Eilanden der *Buramos* leggen na 't Zuiden, tegen over het Koningrijk *Guinala* en *Besegui*, meer andere Eilanden, wel ten getale van zeventien, genaemt d'Eilanden der *Bigiohos* of *Bisegos*.

Na de volken *Buramos* of *Papaïs* leggen de Koningrijken *Guinale* en *Biguba*, aen twee armen van *Rio grande*, d'een genaemt *Guinala*, en d'ander *Biguba*, die op de Noorder breete van elf graden, ontrent vier-en-veertigh mijlen van Kaep de Verde, tusschen d'Eilanden der *Jagos-Jagos* of *Bijagos* in zee storten.

Meer zuidelijker vertoont haer de reviere van *Danaluy*, die door het lant der *Maluçen*, by d'inwoonders *Kokolis* genaemt, haere stroomen zend. Daerna volght de reviere *Nunno Tristan*, en anderhalve mijle verder de reviere *Tabito* of *Vagas*, die hare afwateringe door het landschap van *Vagas* of *Vergas* in zee heeft.

Na het lant van *Vagas* volght het lant van *Kape*, dat door twee groote revieren, *Kaluz* en *Karceres*, bevochtight wort. Landewaerts in leggen aen de reviere *Gambea* het Koningrijk van *Mandinga* en *Benu* of *Soufos*. Meer opwaert na 't Zuiden leit de reviere *Marine*, en voorts aen den zee-kant het geberghte en Koningrijk van *Serre Leonne*.

In de bocht, tusschen de *Bisegos*-Eilanden en *Serre-Leone*, leit de reviere *Sorres*, en voor dezelve leggen verscheide gebrooke Eilanden van *Tamara* of *Veu Ufvitay*, gemeenlijk *de los Idolos* in 't Portugeesch geheten. Na d'Eilanden *de los Idolos* leggen aen het zuid-eind van *Serre Leonne*, de *Bannannes* Eilanden. Dit zy van deze plaetsen, om hare strekking vervolgens na elkandre des te gevoeghelijker te kunnen zien, in 't kort gesproken; haere breeder beschrijvinge zal ik met het Koningrijk van *Kasamanse* beginnen.

Het Koningrijk van KASANGAS of KASAMANSE.

Het Koningrijk of Lant der *Kasangas* of van *Kasamanse* leit rontom aen de reviere *de Rha* of *Kasamanka*, gelijk Jarrik die noemt, en heeft tot grens-buuren aen den Zuiderlijken oever in 't Oosten de volken *Beuhuns*.

Het is een zeer groot lant, en door het bevochtigen van verscheide revieren, als de gemelde *Kasamanka* en de reviere *Sinte Domingo*, die met eenige takken in dit Koningrijk schiet, in het voortbrengen van allerlei vruchten en aentelen van vee zeer vruchtbaer.

De Portugezen hebben in deze

 plaets

plaets aen den kant van de reviere een ſterkte, genaemt *Sinte Filips*, tegen het beſpringen en vyandlijke aenvallen der zwarten opgeworpen en met eenige ſtukken beplant.

Heerſchappye. De Koning van *Kaſamanſe* ſtaet onder eenen anderen Koning, zijnen gebuur, genaemt *Jaxem*, en deze laeſte weer onder een anderen, verder te lande in gelegen; en in dezer wijze erkent d'een eenen ander boven hem; maer ſtaen echter alle onder het gebiet van den Koning van *Mandinga*.

Koop-handel. De Portugezen, die eertijts in de reviere *Kaſamanſe* plaghten te handelen, doen nu hunnen handel in de reviere *Katcheo*, een arm of ſpruit van de reviere *Sinte Domingo*, die een weinigh meer na 't Zuiden gelegen is, en met verſcheide takken in dit Koningkrijk ſchiet.

Godsdienſt. d'Inwoonders van *Kaſamanſe* zijn afgodiſten, en dienen inzonderheit eenen afgod, met name *China*, dat God gezeit is, wien ter eere zy den negenen-twintighſten van Slacht-maent des middernachts bêvaert of omgang doen. Dan draeght een hunner Prieſteren of wichelaers, die zy *Arakani* noemen, een blaeuwe zijde ſluier, daer op een bundel rijs-takken met veele doots-benen ſtaet afgemaelt, miſſchien de benen der genen, die zich vrywillig aen dezen duivel of afgod, die hen op verſcheide wijze verſchijnt en beguigelt, tot een ſlacht-offer hebben opgeoffert. Zoo dra d'omgang geeindight is, ſtellen zy den afgod in een hollen boom, en doen aen hem geurige brant-offers en offerhande van honigh, en begeven zich, na het ſtorten hunner gebeden aen dezen afgod, weer in hunne woningen.

Koop-handel. De Portugezen van Liſbon plaghten weleer met eenige ſchepen, geladen met allerhande Europiſche waren, te *Katcheo* te komen, en van de Portugeeſche inwoonders van *Katcheo* ſlaven, by hen verzamelt en opgekocht, in mangeling van hunne koopmanſchappen, met groote winſten te handelen.

De zelve Portugezen van *Katcheo* zenden bywijle ook eenige hunner getrouſte lijf-eigen zwarten met een vracht koopmanſchappen te lande in, om zwarten te kopen, en na d'Eilanden *Biſegos*, daer zy vele ſlaven van daen halen. Weshalve beſtaen deze en d'omleggende plaetſen voornamelijk by den handel der zwarten en ſlaven; die meeſt alle of in den oorlogh gevangen zijn; of door den Koning en grooten 's lants onrechtveerdighlijk, uit kracht van zekere verfoeielijke wetten, ten dien einde van hem ingevoert, onder ſlavernye gebracht zijn.

De Portugezen dier plaetſe drijven ook grooten handel op *Sint Jago*, een der zoute eilanden, op Kaep de Verde, *Refriſko*, *Porto d'Ale* en *Juala*, voornamelijk met ſlaven, die van daer na *Kartegena* en andere plaetſen in Weſt-Indien vervoert worden. De zwarten of ſlaven, die in *Katcheo* gehandelt worden, zijn kloeke mannen, wel geſtelt van lijf en leden; maer halsſterrigh, en worden gewoonlijk in *Kartagena* tien realen dierder verkocht, dan de zwarten uit de Bocht van *Benijn* en *Angole*.

De waren, by de zwarten getrokken, en door de Portugezen en andere volken derwaerts gebraght, zijn Spaenſche en gebrande wijnen, Oli en Spaenſche vruchten, yzer, en, gelijk in de reviere Gambea, ſtoffen tot kleeren, fijn lywaet, kanten, lakenen, Armoſijnen, Damaſſen, paſſementen, naelden, garen, zijde, en diergelijke kleinigheden; maer yzer is de voornaemſte koopmanſchap.

De

De volken BURAMOS.

DE *Buramos* of *Papaïs*, gebuur-volken der *Kasangas*, woonen om en by de reviere *Sinte Domingo*, en ſtrekken zich tot aen den mont van *Rio grande* of groote reviere, in 't Zuiden gelegen, en noch verder op.

Het voornaemſte dorp dezer volken, in hun tale geheten *Iarim*, leit vijf mijlen en een halve van de haven van *Sinte Domingo* opwaerts, daer de grootſte Koning dezer volken zijn verblijf en hof hout.

Een ander vlek of dorp, genaemt *Katcheo*, leit aen de reviere *Katcheo*, een ſpruit van de reviere *Domingo*, twee mijlen opwaerts.

Daer woonen in *Katcheo* verſcheide Portugeeſche huisgezinnen, en ook eenige Mulaten, die vele ſlaven hebben.

De Portugezen woonden eertijts daer onder de zwarten; maer hebben zich daerna met der woon in hunne ſterkte begeven, die zy tegen het beſpringen der zwarten aen den kant van de reviere van *Katcheo* hebben opgeworpen en met eenige ſtukken beplant.

De huizen dezer volken zijn alle van leem-aerde gemaekt, met daken van bladen van boomen.

Buiten de boven-gemelde reviere *Sinte Domingo* leggen eenige kleine Eilanden, mede bewoont door de *Buramos*, welke zeer vermakelijk, en, door het bevochtigen der revieren, vruchtbaer en boom-rijk zijn.

Mannen en vrouwen vijlen daer hunne tanden, om ſcherp te maken, 't welk by hen een cieraet is. De vrouwen, om haer niet tot praten en ſlempen te wennen, nemen 's morgens vroegh een weinigh waters in den mont, 't welk zy daer in houden, geduurende het doen van haer huiswerk, tot aen het noen- of middaghmael, zonder in al dien tijd, om het water in te houden, t'eten of te ſpreken. *Aert der inwoonders.* *Jarrik lib. 5. c. 44.*

Zy hebben vele Koningen, die alle ſtaen onder den Koning, die zijne verblijf-plaets heeft in het dorp *Iarim*; maer de *Buramos* van d'Eilanden hebben eenen byzonderen Koning. d'Inwoonders zijn afgoden-dienaers.

De *Biſegos* of *Bigiohos*-Eilanden.

VOorby d'Eilanden der *Buramos* leggen na 't Zuiden, tegen over het Koningrijk van *Guinala* en *Beſegui*, veel meer andere Eilanden, wel ten getale van zeventien, genaemt de *Bigiohos* of *Biſegos* Eilanden, daer op zekere volken, *Bijagos*, gelijk Jarrik die naemt, of *Jagos-Iagos* hunne woon-plaetſen hebben.

Het voornaemſte en grootſte der Biſegos-eilanden is het Schoon Eilant, 't welk de Portugezen *Ilha Formoſa*, de Spanjerts *Iſla Formoſa*, of *Iſla de Po* noemen, na den eerſten ontdekker Ferdinand de Po, gelegen met zijnen Noordelijken hoek op de Noorder breete van elf graden en drie-en-veertigh minuiten, vijf of vier en een halve mijle recht zuidelijk van *Cabo Roxo*.

Deze Eilanden zijn door de groote meenighten der water-rijke revieren vruchtbaer, en zeer rijk van boomen, ook van wijn de palm-boomen, die wijn, oli, en vele andere dingen verſchaffen. *Vruchtbaerheit der Eilanden.*

De landouwen zijn meeſt vlak, zonder veel geberghte, en bequaem tot het voortbrengen van alle zaden en granen, en kunnen d'inwoonders voeden, byna zonder bebouwt te worden.

Daer valt groote menigte van rijs, yzer, waſch, ivoir en veel lange peper, dien de Portugezen *Pimienta de Cola* noemen, een koopmanſchap zeer ge-

gewilt en getrokken, ook by de Turken en Sarracenen. d'Oever der zee of ſtrant werpt ook dikwils Ambregrijs op.

Dieren. Men heeft'er verſcheide ſlagh van lant-dieren en viſſchen in overvloet, zoo wel in de revieren, als in Zee. d'Inwoonders, die geen Portugeeſch, en niet dan hunne eigen lant-tale kunnen ſpreken, zijn groot van geſtalte, maer niet zeer vet.

Wapenen. Hun geweer is eenerlei met de volken van *Beſu* en *Katcheo*, op het vaſt lant gelegen: dan is nergens na zoo glat gepolijſt, nochte ook zoo fraei niet.

Strijdbaerheit der inwoonders. Zy zijn machtigh en ſtrijdbaer ten oorlogh, en hebben eertijts de Koningen der Beafars en de Portugezen met roven en ſtroopen, van d'eene plaets op d'andere, door middel van hun kleen vaertuigh, zeer grooten afbreuk gedaen; zulx deze Koningen en de Portugezen, in 't jaer zestien-hondert en zeven, byſtant tegen deze Barbaren aen den Koning van Spanje verzochten.

De Koning van *Biguba* wiert door hen tot die ongelegenheit gebraght, dat hy zich uit vreze voor deze Barbaren in de wilderniſſen met zijne onderdanen moſte verſteken. Den Koning van *Guinala* hebben zy zes Koningrijken met de wapenen ontweldight. Zy voeren ook geduurigh oorlogh tegen die van het naby-gelegen vaſt lant, en brengen daer vele ſlaven van daen, die zy in den oorlog gevangen krijgen, en aen de Portugezen verkoopen. Deze eilanden hebben ieder eenen byzonderen Heer; maer ſtaen alle onder het gebiet van den Koning van het ſchoon Eilant, of *Iſla de Po.*

Het Koningrijk van GUINALE.

Grens-palen des Koningrijks van Guinale. Het Koningrijk van *Guinale*, bewoont door zekere zwarte volken, genaemt Beafars, heeft zijnen naem van de reviere *Guinale*, een tak van de *Rio grande*, bekomen; om en by de welke het gelegen is. Het grenſt in het Zuiden aen de volken *Iagos-Iagos*, in 't Ooſten aen de *Naluzen*, een ſtrijdbaer volk, maer zijn evenwel den Koning van *Guinale* tot zulken ſchrik niet, als de *Iagos-Iagos*, die hem zes Koningrijken met de wapenen ontweldight hebben.

Haven van Guinale. De voornaemſte plaets van dit lant is de haven van *Guinale*, neffens de welke de kruis-haven der Portugezen gelegen is.

Het lant is, door d'openheit der lucht en treffelijke levens-middelen, zeer gezont.

Staet des Konings. De Koning van *Guinale* vertoont hem met grooten pracht, en is, wanneer hy uitgaet, altijts vergezelſchapt met een groot getal volks, inzonderheit van boogh-ſchietters, zijne lijfwachten.

Hy hout ook vijftigh groote en ſterke honden, gekleet in bereide vellen van zee-koeien, die zeer ſterk en nauwlix door te houwen zijn; en tot ieder hont eenen man, die op hen paſt. 's Nachts is'er geen andere wacht in de ſtad, dan deze honden, zulx daer niemant by nacht langs de ſtraten derft gaen; 't en zy met lijfs-gevaer: want zy vallen, los gelaten, eenen ieder zonder onderſcheit aen. Deze hondewacht wort gehouden om de dieven, die by nacht de huizen opbreken, en de zwarten daer uit halen, om tot ſlaven te verkopen. Deze Koning geeft den hoet, die by hen zoo veel als de kroone is, aen zeven Koningen, en doet hem met grooter pracht dienen, dan d'andere nabuurige Koningen.

Wan-

Wanneer de Koning doot is, dan verschijnen op straet twalef mannen, genaemt *Sciten*, gekleet in meenighverruwige lange rokken, van pluimen, met twalef klaroemen voor hen, die zeer droevigh (hoewel met een schel geluit, door middel van zeker vliesken) klinken, en zijne doot verkundigen: waer op een iegelijk, met een wit laken om 't lijf geslagen, ten huize uitspringt, zonder dien gehalen dagh iet anders te doen; zijnde de vrienden midlerwijle geroepen, om een anderen in zijne stede te kiezen.

Daerna wort het lijk gewosschen, en het gedarmte voor hunnen afgod verbrant, maer d'assche bewaert, om t'effens met het lichaem gebalsemt te worden.

In de naest-volgende maent geschiet de lijk-staetsi of begrafenis; alsdan brengen d'onderdanen uit alle hoeken des Koningrijks balsem, wierook, witte en zwarte Ambregrijs, muskes en andere speceryen, om te verbranden, en 't lijk daer meê te beroken, dat eindelik na de grafstede gedragen wort door zes voorname perzonen, gekleet in witte zijde rokken, onder het droevigh geluit van fluiten en schalmeien, met menighten van menschen te voet achteraen, die krijten en treur-zangen aenheffen. Maer de Vorsten, die tot de krone kunnen komen, rijden op paerden, in wit gewaet, dat hun rouwe is, prachtigh uitgestreken.

By het graf worden zijne vrouwen en dienaers, die hy by zijn leven het meeste beminde, en zijne gunstelingen, zelf ook zijn paert, gedoot, en alle met het lijk des Konings begraven: 't welk ten dien einde geschiedt, om zich daer van in het ander leven, (want dit is hun gevoelen) te dienen. Het dooden geschiet op een wrede en volgende wijze: namelijk, na het afhouwen der vingeren en teenen van voeten en handen op klene stukken, breken zy hen het gebeente, met hen te stampen, gelijk in een mortier, allengs te pletteren, en steken hen, wanneer ze aen het ziel-togen zijn, den strot af, in tegenwoordigheit van al d'andere, die de zelfste pijne hebben uit te staen. Vele dienaers, echter, die zich vernoegt houden met den dienst, den Koning by zijn leven bewezen, vluchten wegh, of versteken zich bytijts, wanneer zy hem buiten hoope van leven zien.

Het gebiet des Konings strekt over zes Koningrijken, behalve de zes, die de *Jagos-Jagos* heden van hem bezitten. Den Koning zijn tot Rijx-raden bygevoeght vele Heeren, benefsens een Opper-raets-heer, die de twede perzoon in 't Rijk is, met name *Larego*. *Maght en heerschappye.*

Zy bidden, gelijk de *Kasangas*, een bundel stokken aen, hun afgod, mede by hen genaemt *China*, dat God gezeit is; hoewel over een lange wijle vele onder hen, door het preken en de vermaningen der Portugeesche Jesuiten, den Roomschen Godsdienst hebben aengenomen. *Godsdienst.*

Zelf de Koning, benevens een groot getal Edelen, verzocht in 't jaer zestienhondert en zeven, van zekeren Jesuit, Emanuel Alvarez, den doop, dien hy hen echter, op nader en meerder proeve van hunne stantvastigheit, ten dien tijde weigerde te geven.

Het Koningrijk van
B I G U B A.

AEn een anderen arm van *Rio grande*, genaemt *Biguba*, boven de reviere *Guinala*, leit het Koningrijk van *Biguba*, mede een woonplaets der volken *Beafars*.

De voornaemste plaets is de haven van *Biguba*, en een weinig hoger leit de ha- *Haven van Biguba.*

haven van *Balola*, een gewoonlijke verblijf-plaets der volken *Tangos-Maos*; maer het dorp der haven van *Biguba* verstrekt den Portugezen een woon-stede.

Deze *Beafars* onderhouden een zelve manier van leven, gelijk de volken van *Guinala*.

Zeden.

De volken *Tangos-Maos* zijn herkomstigh van Portugeeschen bloede; die zich met deze zwarten vermengt hebben; maer leven heden niet min Barbarisch dan zy zelfs, en als ofze noit gedoopt waeren.

Ja zy gaen, dat meer is, om zich na deze Barbaren te voegen, op zommige plaetsen geheel naekt, en snijden en kerven ook hunne huit des lichaems, na 's lants maniere.

Zy staen mede onder eenen Koning, gelijk die van *Guinala*.

Na 's Konings doot verkrijght de machtighste onder het geslacht de kroone, zoo dat in het tusschen-rijk alles zoo lang tegen elkandre in de wapenen is, ter tijt toe de machtighste d'overhant behoud.

Zy zijn mede, gelijk d'andere *Beafars*, afgoden-dienaers, hoewel eenige alree door de Jesuiten tot het Christen-geloof gebracht zijn.

Het Koningrijk van MANDINGA.

Koningrijk van Mandinga.

En alle beide zijden van de reviere *Gambea* woont zeker slagh van zwarten, genaemt *Mandingas*, die hunne woon-plaetsen over de hondert en twintigh mijlen te landewaerts in hebben.

Het gewest dezer volken, dat zich strekt in de breete van de negende tot d'elfde graet, Noorder breete, een streek van dertigh mijlen, wort by de Spanjerts *Mandimença*, na den naem van een hunner Koningen, by anderen *Mandinga*, by Marmol *Mani-Inga*, en by de Franzoizen en Duitschen het Koningrijk van *Mandingue* geheten.

Songo.

De hooft-stad is genaemt *Sango*, eenige mijlen Oostelijker, dan de Kaep de Palmes, of Hooft der Palmiten gelegen.

Dit lant levert vele revieren uit, die in de reviere van Gambea, door veele landstreken en wegen haer water loozen.

d'Inwoonders van *Mandinge* worden voor de schoonste zwarten van geheel Guinea gehouden; maer zijn alle Barbarisch van zeden en bedriegers.

d'Inwoonders zijn vaerdigh op den toom afgerecht, en gaen wijd en zijd verscheide Koningen voor ruiter dienen, die hen altijts, om hunne beproefde vroom- en strijdbaerheit, den voortocht in den strijd geven, en met lant en groote vryheden, om hen tot blijven in hun lant te verbinden, beschenken.

d'Arabische koop-luiden, en van andere landschappen doen op dit gewest om haere gout-rijkheit, (want men zeit in dit land zeer overvloedelijk gout gevonden wort,) grooten handel. Het gout wort ook van daer, langs eenige van zijne revieren, na de hooft-stad van *Tombut* afgebraght, dat de koop-luiden uit verscheide plaetsen van Barbarye aldaer in mangeling van andere waren komen handelen.

De Koning van Mandinga heerschte over eenige jaren met zulk een volkomen macht, dat bynaal de Koningen en volken van Opper-Guinea hem manschap deden, en schattingen betaelden, inzonderheit de *Kasangas*: ook stonden bynaal de Koningrijken,

aen de reviere *Gambea* gelegen, onder zijn gebiet.

De Koning *Mandimanſa* had zijne wooninge binnen 's lants, en gaf de benede landen, aen de West-zee gelegen, aen zekeren *Chabos* en *Faim Braſo* te beſtieren, ſtellende daer-en-boven verſcheide andere Koningen onder hen, als den Koning *Burſalo*, *Jaloffo*, en *Berſetti*, onder wien de Koningrijken *Boloquo*, *Bintao*, en *Hondagu* ſtaen; maer heden 's daeghs erkennen de Koningen der benede-landen dezen Mandimanſa weinigh of niet, en een ieder beſtiert zijne landen met volkomen macht, zonder iemant boven hen t'erkennen.

De volken van Mandinga waeren van over ouds ten uitterſte geneight tot afgoderye, en ontallijke wangeloo-ven des duivels, en hadden onder hen, gelijk ook noch, meenighten van wichelaers, waerzeggers en duivel-jagers, die zy *Bexerins* noemen. Maer ſedert eenige jaren herwaert is het Mahomethsdom by hen aengenomen, dat zy naderhant, door middel van koopen krijghs-handel, onder de nabuurige Koningrijken, die zy met hunne wapenen ten dienſte ſtonden, verſpreit hebben.

De Opper-Bexerin of hooge Prieſter heeft zijn verblijf in de hooftſtad des Koningrijks, en munt in wichelarye en tover-kunde uit, als blijkt uit zijne leſſen, aen den Koning van *Bena* gegeven, dien hy zekere woorden leerde om den duivel aen te roepen, wanneer deze Koning zich over iets aen eenigen wilde wreken; zoo dat hy door dit middel zijne vyanden zeer wredelijk wiſt te knevelen en pijnigen, en zich van duivelen, gelijk van beulen diende.

Het Koningrijk van

BENA en SOUSOS.

HEt Koningrijk van *Bena*, zoo geheten na zijhooft-ſtad, wiens inwoonderen *Souſos* genaemt worden, leit acht of negen dagen reizens van den wegh, die loopt na de Koningrijken van *Torra* en *Serre-Lions*, doch meer Noordelijker, dan deze twee Koningrijken, en Zuidelijker dan Mandinga.

Dit lant is geheel rou, en heeft niet dan bergen en heuvelen, met groene boomen bewaſſen, en valeien, daer ſchoone revieren deur-vloeien.

Aen de kleur der bergh-aerde blijkt, dat het yzer in haere mijnen fijnder van ſtof is, dan het Europiſch.

Daer zijn ſlangen, die de dikte van een mans dye hebben, geſchakeert met zoo menigerlei en levendige verruwen, als in gene andere dieren te vinden zijn. De Koning houd gemeenlijk zulk een ſlang, dien d'inwoonders den koning der ſlangen noemen, in zijne armen, en ſtreelt hem met zijne handen, gelijk een jong kint: ja, wort by hen zoo hoogh geacht, dat niemant den zelven zal dooden.

Wanneer iemant doot is, dan worden al de bloet-vrienden des overleden, ook die in andere dorpen wonen, aenſtonts des verwittight: waer op een ieder dan begint te huilen, niet anders als of hy een inboorling des zelven dorps was: daerna begeven zich de bloet-verwanten en vrienden derwaerts, om de lijk-ſtaetſi by te wonen, al huilende en ſchreeuwende, 't welk dan noch door degenen, die hen komen ontfangen, met een groot geſchrei en gebalk verdubbelt wort. Zy brengen *Lijk-ſtatſi.*

gen met zich laken, gout, en andere dingen, tot een gave aen het graf, en delen die in drie gelijke delen, het een deel voor dẽ Koning, en het ander voor de naeste bloet-verwanten des overleden, dien de zorge van zijne lijkstaetsi is aenbevolen, maer 't derde deel wort by het lijk begraven; want zy geloven, dat de dooden al deze dingen, die in het graf geleit worden, in d'andere werelt zullen vinden.

Lijk-staetsi der Koningen en Grooten.

De Koningen en andere grote Heeren worden 's nachts zeer bedektelijk op heimelijke en onbekende plaetsen begraven, in het byzijn alleenlijk van eenige hunner naeste bloet-verwanten, 't welk misschien geschiet, om het wegh-halen der goederen te beletten, ter oorzake zy met de lijken, behalve vele andere dingen, al het gout begraven, dat zy ten dien einde, geduurende hun leven, by een vergadert hebben. Weshalve, om geen merk-teken des grafs te kunnen zien, worden vele Grooten 's lants gewoonlijk in de kille van d'een of d'andere reviere begraven, leidende zoo lang den loop der strome af, ter tijd het graf gemaekt en weer toegedekt is, daer zy dan het water, gelijk te voore, weer over laten loopen.

Jarrik lib. 5. c. 48.

Op het graf van eenigh perzoon van aenziene wort bywijle een klene hut of huisje gestelt, 't welk van laken en andere dingen gemaekt is, en daer blijft tot dat alles door weer en wint vergaen is. In welke huisjes de vrienden der overledenen komen, en hen alle quellaedjen afvragen, om God tot verlossing der zelve te bidden.

Het gebiet van dezen Koning strekt over zeven Koningrijken, des niet te min staet hy onder *Konche*, de Keizer van al de *Sousos*.

d'Inwoonders bidden afgoden en beelden aen, en dienen zich, tot behoeding voor onheilen, van zekere briefkens, door de *Bexerins* met Arabische letteren beschreven.

Het Koningrijk van
SERRE-LIONS
of
BOLMBERRE.

Geberghte en Koningrijk van Serre-Lions.

Het aen-zee-gelegen geberghte, dat by de Franzoizen, Engelschen en Neerduitschen *Serre-Lions* genoemt wort, (met welken naem ook 't geheel Koningrijk by dezelve volkẽ bekent is) heeft dien naem van de Portugezen en Spanjerts allereerst ontleent; welke eerste dit geberghte *Sera Lioa*, en laeste *Siera Liona* noemen, dat Leeuwinne-berg in 't Neerduitsch gezeit is: want *Sera* en *Siera* betekent in Portugeesch en Spaensch eenen bergh, en *Lioa* of *Liona* eene leeuwin.

d'Oorzaek van aen dit geberghte dien naem te geven, wort hier op geduit, om dat uit de holligheden van een zijner steen-rotsen, die zich nevens de reviere, (mede *Serre-Lions* na den berg genaemt,) in zee strekken, een gebruis der neer-stortende zee-baren weergalmt, met eenigh gelijkenis na het brullen eener leeuwinne: daer by te voegen is, dat zijne kruinen, die geduurigh met dikke wolken bedekt leggen, en noit, (hoewel zy twee mael

's jaers

'sjaers met recht-neerschietende zonnestralen beschenen worden) daer van bevrijt blijven, zonder ophouden blixem en weerlichten uitbraken, met een groot gedruisch en grummeling van donder, tot vijftien en twintigh mijlen verre in zee, naer men zeit, te hooren.

By d'inwoonders voert dit lant heden in hunne lant-tale den naem van *Bolmberre*, dat laegh en goet broek lant gezeit is: want *Bolm* betekent laegh, en *berre* goet; 't welk inzonderheit ziet op een lage en vruchtbare streke lants van de *Serre-Lions*, gelegen zes mijlen aen zee van *Cabo Tagrin* of *Cabo Ledo*, om de Zuid.

Dit *Serre-Lions* of Leeuwinne-geberghte neemt zijn begin van Kaep de Virgen, (hoewel andere het lant van *Bolmberre* binnen enger grens-palen besluiten,) en eindigt aen de Kaep de Tagrin of Ledo, by anderen de Kaep van *Serre-Lions* genaemt, die op de Noorder breete van acht graden en dertien minuiten gelegen, en licht uit zee te kennen is, naerdien zy ongelijk hooger is, als het landt benoorden dezen hoek, inzonderheit door het verre in zee schieten, als men van den Noort daer tegen komt. Het geberghte ontrent dezen hoek is hoogh en dubbelt geberghte, en leit gestrekt langs de Zee Zuid-Oost en Zuiden ten Oosten; maer het lant benoorden den hoek is laeghachtigh en vlak.

Het geberghte of Koningrijk van *Serre-Lions* begrijpt over de dertien revieren, die alle haer water in den grooten Oceaen uitbraken, en de meeste met brede stroomen te landewaerts in vloeien, tusschen Oranje-boomebosschen, en d'oevers aen beide zijden met schoone dorpen en vlekken bezet houden, tot groot gerijf van het op en af komend vaertuigh.

d'Eerste reviere, voorby Kaep de Virgen, wort in 't Portugeesch *Rio das Piedras* genoemt, dat steen- of klipreviere gezeit is, om de meenighte der steenen, in dezelve gelegen. Het is een zeer groote reviere, en doorsnijt het lant met verscheide armen, makende zeer vele eilanden, genaemt *Kagasian* of *Kagakais*, daer de Portugezen een treffelijke sterkte, tot beveiling van hunnen koop-handel, hebben opgeworpen.

Na deze worden in de lant-kaerten en by verscheide Schrijvers gestelt, *Rio Pichel*, *Rio Palmas*, *Rio Pogone*, *Rio de Kangranka*, *Rio Kasses*, *Rio Karokane*, na de welke twee andere revieren volgen, met name *Kapar* en *Tambasine*, welke twee laeste haeren oorsprong nemen uit zekere bergen, genaemt *Machamala*, daer op een groote kristal-rots met verscheide Piramiden van een zelve stoffe gezien wort. Eindelijk volght de reviere van *Tagarim*, anders genaemt *Mitombo*, na een lant of Koningrijk, dertigh mijlen de reviere op gelegen; maer wort heden by de Portugezen, die van de Neerlanders en andere volken daer in gevolght worden, *Rio de Sierra Lions* of *Rio de Serre Leone* genaemt, dat reviere van de Leeuwinne-berg gezeit is. *Reviere Mitombo.*

Deze reviere, die benoorden den hoek van *Serre-Lions* uitloopt, is aen haeren mont twalef mijlen wijt, en heeft aen de Noort-zijde, inzonderheit ten halven stroome, groote zant-platen leggen, onder welke zommigen met laegh water droogh vallen, en drie kanalen maken; d'eene loopt langs den Noord-wal, en d'ander mids-water; maer de derde, de groote kanael, loopt by de Zuid-wal langs: daer het goet zeilen is. De Portugezen bevaren alleenlijk de twee kleine kanalen met booten; want in de derde of grote kanael derven zy zich niet betrouwen. Tusschen 't eilant *Tasso*, in deze reviere gelegen, en 't Zuid-lant leggen vele klene drooghtjes, daer met de boot, maer niet met grote schepen door te varen is.

Een andere reviere, genaemt *Bangue*, vloeit om de Zuid-zijde van *Serre-Lions* in zee, gelijk de reviere *Mitambo*, om de Noort-zijde, zoo dat dit gebergte by deze twee revieren in de gedaente van een hangend eilant tusschen dezelve besloten leit, en een uitstekend hooft maekt, *Cabo de Sierre Lions* by de Portugezen genaemt, met zulk een enge streke lants tusschen beide, dat de zwarten hun vaertuig op hunne schouderen van d'eene zijde na d'ander overtorsen. *Kaep van Serre-Lions.*

Aen beide oevers van deze reviere en te lande in leggen verscheide dorpen, landschappen en Koningrijken. De landen aen de Noort-zijde van de reviere, die laegh leggen, worden *Bolm* of *Bolouw*, dat laegh gezeit is, genaemt: welken naem d'inwoonders aen alle lage en waterige landen geven; maer de Zuid-landen, of de landen, aen de Zuid-zijde gelegen, worden in de lant-tale *Timna* geheten.

Serborakasa. Aen den uitterften hoek, aen de Noort-zijde der reviere *Serre-Lions*, leit een dorp *Serborakasa*, en om den derdē hoek in een gele Zant-bai, anderhalve mijle binnen den uiterften hoek, heeft men d'eerfte en gemeene water-plaets, daer de schepen, die deze kufte aendoen, ververfching van water halen, met twee dorpen daernevens, het een inwaerts, en het ander uitwaerts.

Eerfte water-plaets.

Serbora. Het lant, daer in het dorp *Serborakasa* gelegen is, wort *Serbore* genaemt, ftrekt zich buiten van zee tot halfwegen tusschen d'eerfte waterplaets en't dorp *Bagos*. Een mijle beooften *Serbore* begint het lant van zekeren Koning, genaemt *Semaura*, een quaetaerdig man, dien de Koning van *Serbora* om een kleene oorzaek den oorlogh heeft aengedaen.

Twede water-plaets. Acht of tien treden binnen het ftrant leit een water-kuil, de twede water-plaets, daer het water van bovenen zachtjes komt in schietten, dan by droogh weder zoo weinigh, dat naulix twee schepen t'effens daer kunnen verwateren; maer wel twintigh in den regen-tijt. Ontrent twee mijlen verder in, om den vijfden hoek van d'eerfte water-plaets, is een vlak ftrant, vol met bomen, en daer tusschen een klene open plaets, daer een beek van bovenen af komt ftorten, die by laegh water over ftrant hene loopt.

Een musket-scheut ruim te lande in leit een dorp, daer Don Andreas, broeder van den tegenwoordigen Koning van *Bolmberre*, *Flamboere* genaemt, zijne woon-plaets heeft, alwaer de reviere met een fterke afwateringe, naerdien zy hoog komt afschieten, haeren loop heeft. Twee en een halve mijle zeilens opwaerts, voorby dit dorp, verspreit de reviere haer in drie openingen of takken: waer van d'eene, die haer Noord-ooft opftrekt, het roode verf-hout, *Bonda* genaemt, afzent, met groote schepen kan bevaren worden; maer de middelfte, door haere ondiepte, zant-platen, en klippen aen den wal, alleenlijk met schuiten en boten. Drie mijlen van den gemenen water-plaets leit een dorp *Bagos* in de schaduwe aen d'eene zijde van hooge boomen, en anderhalve mijlen Oostelijker op een uitftekenden hoek het dorp *Tomby*, daer d'Engelschen zich onthouden en gewoonlijk met hunne schepen ten anker leggen. Daerna krijght men in de reviere een groot eilant, genaemt *Tasso*, dat van verre vaft lant schijnt te zijn, en gekomen te scheep de reviere op, ten einde van dit eilant, vertoonen zich Ooftwaerts aen de rechter zijde een deel eilandekens, in de gedaente van hoioppers.

Dertig of twee en dertigh mijlen de reviere op leit een lant of Koningrijk, genaemt *Mitombo*, daer van deze reviere by d'inwoonders haeren naem bekomen heeft.

In *Mitombo* leit aen de Zuid-zijde der reviere een dorp *Os Alagoas* genaemt, dat de Portugezen in hebben, daer de zwarten geen andere blanke volken willen laten komen, maer komen zelfs met hunne schuiten en sloepen af, die zy daer boven kunftigh weten te maken.

Eilanden *de los Idolos, Bravas,* &c.

Angs de Kuft van de *Serre-Lions* leggen ook verscheide Eilanden in Zee, als, onder andere, in de bocht tusschen de *Bisegos*-Eilanden, en de Kaep van de *Serre-Lions*, of, zo andere willen, twaelf mijlen en een halve bezuiden Kaep de Virgen, leggen een deel gebro-

broken Eilanden van *Tamara* of *Veu Ufvitay*, gemeenlijk d'Eilanden *de los Idolos* geheten, dewelke zich by den Noort-kant, uit ter zee te ſcheep daer by gekoomen, Weſt ten Zuiden Zuiden van den hoek, als vaſt lant met de *Serre-Lions* laten aenzien; maer vertoonen daer na, gekomen om dien hoek, hunnen rechten ſtant van Eilanden.

Daer is op deze Eilanden allerlei ververſching voor den zee-man te bekomen, en ook goede tabak, die aldaer groeit.

Het volk dezer eilanden is eigenzinnigh en trouloos volk, en wil gene Duitſchen in hunne dorpen laten komen.

De begeerſte waren, die hier getrokken worden, zijn zout en brandewijn, die tegen olifants-tanden en gout geruilt worden.

Gekomen te ſcheep aen het zuid-eind van Serre-Lions, nevens de *Banannes*-eilanden, zietmen uit der zee een zeer hoogen bergh blinken en boven de wolken uitſteken, de bergh *Machamala* genaemt, die gezeit wort fijn kriſtal te zijn, gelijk aenſtonts breder zal gezeit worden.

Nevens of aen het zuid-eind van Serre-Lions, een halve mijle in zee, leggen twee of drie Eilanden, de *Banannes*- of *Bravas*-eilanden by de Portugezen genoemt. Het is hoogh lant, vol geboomte, en 't grootſte, dat eenen ſpring-bron van verſch water heeft, is ontrent anderhalve mijlen lang. Vijf mijlen van de Bravas-eilanden leggen in 't Zuid-Ooſten, desgelijx tegen den hoek, drie kleine eilantjes, de *Sombreras* genaemt.

Tuſſchen de Sombreras- en Bravas-eilanden maekt het vaſt lant een groote bocht, alwaer Jakob le Maire, in het zoeken na de reviere Serre-Lions, des jaers zeſtien-hondert en vijftien, vier revieren vont, onder de welke de weſtelijkſte haer ſchoon liet aenzien, dan lagh buiten met riffen en klene drooghten bezet; maer had van binnen genoeghzame diepte, en wijte tot het laveren van groote ſchepen. De naeſte aen volgende reviere liep tuſſchen het geboomte in, dat ter wederzijde des oevers ſtont, zonder lant te kunnen zien. Daer ontrent was het wilt en woeſt, zonder merk-teken van iemant bewoont te zijn, dan alleenlijk van het wilt gedierte, als olifanten, buffels, verkens, meerkatten en diergelijke meer.

De derde reviere lagh ten halven wege, in het diepſte van de bocht, en had eenen bank, die het inkomen der ſchepen belette, voor haer leggen. Drie of vier mijlen opwaerts lagh na het lage lant een limoen-bogert, ben effens twee of drie andere plaetſen, daer mede limoen-bomen ſtonden, wier vruchten, niet tegenſtaende het in den regen-tijd was, meeſt alle rijp aen de bomen hongen.

De vierde was een klene reviere, gelegen een mijle binnen den hoek van d'Eilanden *Lombreras*, met diep en zout water. Het boots-volk te lande getreden, vond krokodillen, ſchilpadden, en oeſters aen de boomen.

De voorzeide Baei of bocht, die over en weder vlak water heeft, tot vijf, zes, zeven en acht vademen, en moder-gront, gelijk Pampus in de Zuider-zee, wort t'effens met den golf, die met de *Sombreras*-Eilanden Ooſtwaert tuſſchen d'Eilanden van Cabo Sinte Anna ingaet, by de Portugezen genaemt *Furna de Sinte Anna*, daer vele revieren op uitkomen, onder welke de voornaemſte is de reviere Gambus, *Rio das Gamboas* by de Portugezen genaemt, gelegen twee mijlen beooſten d'eilanden Sombreras, daer voor, buiten in zee, een ſtene rif leit van een halve mijle lang. *Furna de Sinte Anna.*

Twalef mijlen ontrent de reviere *Gambus* opwaerts, zoo verre dezelve met kleine ſcheepjes te bevaren is, leit een plaet, genaemt *Kancho*.

Deze hoek, gelegen op de hooghte van zeven graden, is heel laegh lant, en heeft neffens hem eenige lage eilantjes leggen.

Het geweſt van Serre-Lions wort, volgens het ſchrijven van Jarrik, by velen voor de gezondſte plaets van geheel Guinea gehouden, en deſſelfs lucht veel heilzamer, dan die van Portugael; zoo dat daer zelden iemant door ziekte, en niet dan door ouderdom *Hoedanigheit der lucht van Serre-Lions.*

dom of vergif, of door eenige andere qualen te ſterven komt. De zelve lucht, voeght de gemelde Jarrik daer by, is veel eigener en bequamer tot 's menſchen leven, dan op vele warme plaetſen in Europe: want zy is'er niet overkout, nochte overmatigh heet, ter oorzake van de verkoeling der winden, die geduurigh daer blazen; 't welk aenmerkens-waerdigh is, ten opmerke van de nabyheit der plaetſe aen de middag-lini. Dan zulx is echter in twijfel te trekken, aengezien het in den zomer, namelijk in Zomer- en Hoimaent, aldaer donker weder is, met regen, ſtorm, en zuide en zuid-weſte winden, en herde ſtroomen om den Noort. Het regen-water is ook aen de reviere van *Serre-Lions*, en aen wederzijde langs de zee-kuſt, van een zelven aert, gelijk aen de reviere *Gambea*, naerdien het mede, vallende op de bloote lichamen, inzonderheit van uitheemſchen, gezwellen en bleinen op de huit maekt, en zeker ſlagh van vreemde wurmen in de kleeren doet groeien. Desgelijx is het water in de revieren in den beginne der regen-tijd, te weten in Bloei-maent, zeer ongezant om te drinken, ter oorzake het aertrijk door de vorige groote hitte, en ook van eenige vergiftige dieren, die door d'overgroote hitte geſtorven, en op d'aerde blijven leggen zijn, eenige vergiftigheit ſchijnt aen zich getrokken te hebben, dewelke door de regen daer af gezuivert wort, en t'effens met het water na de revieren zakt.

Zie p. 358.

De Neerlantſche Ooſt-Indiſche ſchepen doen bywijlen deze reviere Serre-Lions aen, om te ververſchen en verſch water in te nemen, dan tot groot nadeel des zee-volks, indien het in den beginne der regen-tijt geſchiet, dewijl de gemelde vergiftigheit des waters, desgelijx ook het gulzigh eten van raeuwe vruchten, den boots-gezellen gevaerlijke en dodelijke ziekten aenbrengt.

Vruchtbaerheit des lants.

Het geweſt van de *Serre-Lions* wort by zommigen voor een zeer vruchtrijk lant gehouden: want het geeft grooten overvloet van blanke Mille, rijs, en twee of driederlei ſlagh van *Melleguette* of Paradijs-zaet.

De landen, inzonderheit, aen de reviere van Serre-Lions gelegen, geven velerlei vruchten, voornamelijk limoenen, een groote ververſching voor den zee-man; maer weinigh Oranje-appelen. Daer waſſen ook wijnſtokken in 't wilt, die druiven met zeer groote keernen dragen, Indiaenſche vygen, by d'Inwoonders *Banannas* geheten, en Oranje-boomen.

Op d'eilanden *Sombreras*, tegen over de Kaep van Serre-Lions gelegen, vallen vele Oranje-appelen, limoenen, Citroenen, wijn de Palm-bomen van menigerlei ſlagh, die den inwoonders wijn, oli de Palm, en andere dingen verſchaffen; maer boven al een zeer treffelijke zeep, gemaekt van d'oli en aſſche dezer wijn de palm-bomen, die veel beter is, dan d'Europiſche zeep; waer om ook dezelve door de Portugezen in hun Rijk, om d'inlandſche zeep niet tot afſlagh te brengen, niet magh gebracht worden.

In deze landen en op de nabygelege Eilanden groeit ook meenighte van zuikerriet in 't wilt of van zelf, daer by een groot gerijf is van molens toe te ſtellen, om de zuiker te bereiden, ter oorzake van de meenighte der revieren, die gevoeghelijk, zonder wint en arbeit van ſlaven, door den ſtroom des waters kunnen omgedreven worden.

Men heeft'er ook overvloet van katoen, beter Braziliaenſch of root verfhout, dan dat uit Brezyl gebracht wort, naerdien daer mede tot zeven verſcheide reizen kan geverft worden: daerenboven ook zeker hout, *Angelin* geheten, bequaem tot den ſcheep-bou; gelijk de ſchors des booms, daer aen het Paradijs-zaet waſt, werk om de naden te braeuwen, en lont te maken, kan verſchaffen.

Daer valt overvloedelijk waſch, ivoir, en boven al een zeker ſlagh van lange Peper, by de Portugezen *Pimenta del Kola* geheten, en ook ſteert-peper, *Pimenta del Rabo* by dezelve genaemt.

Deze Peper wort veel beter gehouden, dan d'Ooſt-Indiſche Peper, waer over de Koningen van Spanje het brengen van dezelve in hun lant verboden hebben, om d'Ooſt-Indiſche Peper, die hen

hen zulke groote winsten aenbraght, niet tot afflagh te brengen; hoewel de Hollanders, Franzoisen, Engelschen en andere volken, die op dit Rijk handelen, van daer derwaert overvoeren; maer de Portugezen verhandelen dezelve aen de kust van Guinea, daer dezelve zeer begeert is, in mangeling van gout, slaven, lijftocht, en andere dingen, na de verscheidenheit der handelplaetsen.

Men vint'er ook yzer-mijnen, en groote menighten van gout.

In het geberghte, *Machamala* geheten, daer uit de revieren *Kapar* en *Tambasire* haeren oorsprong nemen, leit een groote rots van Kristal, waer van verscheide Piramiden van een zelve stoffe met de punt na d'aerde byna alle in de lucht, ontrent twee of drie spannen van d'aerde hangen, tot groote verwondering, en klinken, met een knip daer op te geven, als een klok.

Onder ander slag van dieren, die aen dezen oort zouden mogen gevonden worden, zijn'er driederlei verscheide apen, daer van de genen, die *Baris* geheten worden, grof en sterk van leden, en zoo vernuftigh zijn, datze, van jongs af onderwezen en afgerecht, gelijk een mensch iemant zullen dienen. Want zy gaen gewoonlijk op hunne achterste poten, stampen de Mille, die hen in de mortieren gedaen wort, halen water uit de reviere met klene kroesjes op hun hooft, en krijten en schreeuwen, alsze die laten vallen. Zy kunnen ook het braet-spit omdraien, doen verscheide guigelaryen, tot groot vermaek en tijd-verdrijf aen hunne meesters.

De Zuid-zijde van het hooge lant aen de reviere *Serre-Lions* voet groote menighten van hoenderen.

In het dorp *Serborakasa* is de volheit van alle levens-middelen voor den zee-man te bekomen: dan naerdien de vlekken of dorpen hier geduurighlijk tegen elkandre in 't oorlogh zijn, zoo veroorzaekt zulx dikwils groote schaersheit van lijftocht. De revieren vallen visch-rijk, en de zeekanten leggen overdekt met beter oesters, dan d'Europische zijn.

De volken van *Serre-Lions* en van de Kaep van *Sagre* of *Tagrin* zijn veel meer bruin, dan zwart van verruwe, hebben eenige merken, met een gloejend yzer gebrant, aen het aengezicht en overige lijf, en d'ooren rontom met gaten doorboort, daer in zy vervolgens verscheide juweelen, *Mazukas* by hen geheten, en goude ringen dragen, gelijkze ook aen 't einde der neuze, in het midden doorboort, tot cieraet goude ringen hangen. Zy gaen altijts bloots lijfs, en dragen alleenlijk voor hunne schamelheit een kleetje, gemaekt van schorzen van bomen. *Wezen en dracht der inwoonders.*

Twederlei Negers of Zwarten bewoonen het gewest van *Serre-Lions*, namelijk oude, *Kapez* geheten, een volk, beter van geest en oordeel, dan die van geheel Guiné, gemerkt zy lichtelijk zullen vatten, 't geen hen geleert wort; maer zijn uit den aerd geen groote oorlogh-voerders, ter oorzake van de volheit aller dingen hunnes lants, dat hen verlekkert, doch zijn evenwel, door het geduurigh oorlogen tegen de *Kumbas*, goede krijgsluiden geworden. d'Andere zwarten zijn deze *Kumbas*, dat is gezeit, menschen-eters, gelijk zy in'er daet voorhenen waeren, en worden ook *Manes* geheten, en vallen uit den aerd wreedt en Barbarisch van zeden. Deze *Kumbas* vielen in 't jaer vijftienhondert en vijftien in dit gewest, om een roof daer uit te halen; maer, aengelokt door de groote vruchtbaerheit des lants, besloten daer te blijven; zulx zy de *Kapez* uit de plaetsen, die zy wilden bevolken, verdreven, en aten andere, die zy betrapten, op, of verkochtenze aen de Portugezen tot slaven; ja, de *Kapez* zelfs verkochten zich aen de Portugezen, met veel biddens, om de handen dezer menschen-eters t'ontkomen, die heden heel anders van zeden zijn: want de verandering der plaetse heeft hen ook van zeden doen veranderen. *d'Inwoonders zijn twederlei.* *Jarric. lib. 5. c. 4.* *Kapez.* *Kumbas.*

Zy leven by rijs, Mille, boonen, ossen, en geiten-vleesch. *Spijze.*

In ieder stad of dorp staet een groot huis, van d'andere afgezondert, daer de jonge dochters van deze plaets haer verblijf hebben, en den tijd van een geheel jaer door een zeer eerbaren en *Onderwijs der dochters.*

 deught-

deught-rijken ouden man, uit adelijken ſtamme geſproten, onderwezen worden. Op het einde des jaers treden zy alle gezamentlijk, cierlijk opgetoit, daer uit, en gaen ter plaetſe, daer zy op het geluit van verſcheide ſpeel-tuigen danſen, in het gezicht van hare vaderen, en vele jong-gezellen, dewelke daer uit kiezen, die hen beſt aenſtaen, om haer te trouwen, 't welk geſchiet met eenige dingen aen den vader te geven, eer zy haer mogen wegh-voeren; gelijk ook ieder bruidegom aen den gemelden ouden man voor het onderwijs van zijne bruit zeker loon betalen moet.

Lijk-ſtaetſi der dooden. Hunne Koningen worden buiten de ſteden en dorpen begraven, aen een grooten wegh, overdekt met een huis van ſtroo, met bybrengen van rede, dat men dien geen op een openbare plaetſe begraven moet, die in zijn leven openbaer het ampt van rechter bekleet heeft. Byzondere luiden worden in hunne huizen begraven, met goude arm-ringen en oor- en neus-juwelen by hen in 't graf. Het huilen en kermen, tot teken van rouwe, wort gedaen op openbare plaetſen, na den ſtaet en hoedanigheit der geſtorvenen.

Rijkdom. d'Inwoonders dezer plaetſen worden gehouden zeer rijk te zijn, gemerkt zy Ambre-grijs of witte bernſteen, kriſtal, peerlen, ivoir, waſch, treffelijk Braziliaenſch hout, en lange peper, en daerenboven ongeloutert gout in overvloet bezitten, dat van de reviere Serre-Lions, boven het Koningrijk van *Samara* en ook van *Serbora* komt.

De waren, die de Neerlanders van de zwarten in mangeling van hunne Europiſche waren komen handelen, zijn voornamelijk olifants-tanden, ook gout, en roothout, welke laeſte meeſt by d'Engelſchen opgekocht wort.

Tale. De landen, aen de Noort-zijde der reviere van Serre-Lions gelegen, genaemt *Boulm*, hebben een eigen ſprake, de Bolmiſche ſprake geheten, die zwaer om te leeren en uit te ſpreken is; daer in tegendeel de ſprake van de volken van *Timna*, die aen de zuid-zijde der reviere woonen, licht te leeren en uit te ſpreken is.

Beſt. De *Kapez* en *Kumbas*, oude inwoonders des Koningrijks van Serre-Lions, ſtaen onder gehoorzaemheit van hunne Koningen, die hen recht doen en hunne geſchillen beſlechten; ten welken einde zy neffens hun paleizen zekere galdereien in 't ront gebouwt hebben, genaemt *Funkos*, daer in zy gehoor verleenen en recht over hunne onderdanen doen. In ieder *Funkos* ſtaet een verheven troon, met fijne matten overſpreit, des Konings zetel, en aen wederzijde zeer lange ſtoelen, voor d'Edelen, met de welken hy over de zaken raetſlaeght, die hier om ook *Solatequis*, dat is, raets-luiden genoemt worden.

Aldaer vertoonen zich de parthyen die recht verzoeken, met hunne (a) pleit-bezorgers, en (b) voorſpraken, *Troëns* by hen geheten, uitgeſtreken met verſcheiden ſlag van pluimen, en met bellen aen de voeten, en ſchichten in de handen, tot een leuning onder het pleiten, en een maſker daerenboven voor hun aenzicht, om niet met vreze, maer vryelijk voor den Koningen te ſpreken, 't geen zy te zeggen hebben. Na de zake door de voorſpraken ter wederzijde bepleit is, en de Raets-heeren hun goed-dunken daer over geuit hebben, velt de Koning het vonnis, met datelijke uitvoeringe tegen de ſchuldigen.

Wanneer de Koning eenen Raets-heer wil maken, doet hy denzelven komen in de *Funko* of raet-kamer, en ter zete ſtellen op een houten ſtoel, doorwrocht met allerlei cier-werk, en verordent alleenlijk tot deze plechtigheit, en ſlaet hem dan met een bebloeden omloop van een geite aen de wangen, zulx het aenzicht en mont des aenſtaenden *Solatequis* geheel bebloet daer uit ziet. Daerna wort 'er meel van rijs geſtroit, en aenſtonts hem een roode hoedt op het hooft gezet, en in dezer wijze is de *Solatequis* gemaekt. Eenigen voegen daer by, dat hy daerna in triomf op denzelven ſtoel, gedragen door zekere dienaers, door de ſtadt omgevoert wort: dat die de voeten gezet hebben op den ruch van twee andere, die krom gaen, tot vaſtigheit van ſtaen der genen, die dragen: dat zy

zy groote vreughden drie dagen achter elkandre ten dien einde bedrijven, en schermutsingen en verscheide oefeningen na 's lantsgebruik aenrechten: dat de vrouwen zingen en dansen, en eindelijk een osse slaen, en het vleesch onder de gemeente verdeilen.

Wanneer een Koning overleden is, volght de jongste zoon in 's vaders plaetse, of, indien'er geen mannelijke oir is, de broeder of naeste bloet-verwant des overleden. Dan eer zy hem tot Koning verklaren, wort hy gezocht in zijn huis, en van daer, gekne-velt en gebonden, na het Koninglijk paleis gebraght, en aldaer met een roede zeker getal slagen gegeven. Daerna wort hy ontbonden, en in zijn Koninglijk gewaet, dat zy hem dan aentrekken, na de *Funko* gebraght, daer de voornaemste des Koningrijks vergadert zijn: alsdan verklaert d'oudste *Solatequi* of Rijx-raet, door een wijtluftige reden, het recht des nieuwen Koningrijks, en geeft den Koning, na het eindigen der rede, in handen de merken der Koninglijke Majesteit, namelijk, een bijl of eenigh ander gereetschap, waer mede het hooft der misdadigen afgehouwen wort: en aldus blijft de nieuwe Koning gerustelijk bezitter van zijnen staet, en ontfangt alle diensten. Dus ging dit toe eer het gewest van *Bolmberre* aen den Rijke van *Kquoja* onderdanigh wiert.

Maer na dat het lant of Koningrijk van *Serre-Lions* of *Bolmberre* door den oorlogh van eenen *Flansire*, grootvader des tegenwoordigen Konings van *Kquoja* of *Cabo Monte*, onder het Koningrijk van *Kquoja* wiert gebraght, is *Bolmberre* door eenen Oversten of Onderkoning bestiert geworden, die de huldinge en tijtel van *Dondagh*, (dat zoo veel als Koning te zeggen is) door de *Kquojas* heden moet ontfangen, op gelijke wijze als de *Kquojas* die ontfangt van de *Folgias*, zonder dat de Koning van *Bolmberre* daer over eeniger wijze den *Folgias* t'erkennen heeft: en heeft de Koning van *Kquoja* den huidigen Koning van *Bolmberre* met den tijtel van *Dondagh*, en den naem *Flamboere* begaeft; dien de Portugezen naderhant met den naem van *Don Filips* gedoopt hebben. Desgelijx erkennen de landen van *Boluma* en *Timna* den zelven Koning van *Kquoja* voor hunnen opperheer.

De Koning, t'effens met zijne broederen, die vier in 't getal zijn, heeft zijn verblijf in de Zuid-landen; d'oudste woont vijf of zes mijlen te lande in, achter het dorp *Bugos*; de twede, genaemt *Don Andreas*, aen de twede water-plaets; de derde, *Don Jeronimo*, aen den derden hoek der Zuid-reviere, en de vierde, met name *Don Thomas*, in het dorp *Thombey*, die geduurigh tegen elkandre in krakeel zijn, wie voor of na te gaen heeft. *Verblijf des Konings en zijner broederen.*

Al d'aen-zee-gelege landen van de Noort-zijde van de reviere van *Serre-Lions*, tot voorby *Rio das Pedras*, t'effens met d'Eilanden *de los Idolos*, staen onder het gebiet van eenen binnenlandschen Koning *Fatuma* of *Tatima*, die mede tot onderdanen heeft de voorgemelde Koningen, als *Temfila*, *Teemsertam*, en *Don Michiel*, een gedoopt Kristen. *Heerschappye van Koning Fatuma.*

Deze lant-streek, voor de komste van den Jesuit Barreira, lagh geheel en al in afgodery verzoopen; maer dees bracht vele tot het Christen geloof, en doopte in 't jaer zestien-hondert en zeven den zelf Koning, zijne kinderen, en vele anderen. De Koning ontfing in zijnen doope den naem van Filip, dien de Portugezen naderhant, om dat hy Koning van Serre-Lyons was, Don Filip de Lyon noemden. Desgelijx is de tegenwoordige Koning t'effens met zijne broederen, na uitwijzing der namen, Christen gedoopt: dan zy verwaerlozen die genade, en oefenen, naer 's lants wijze, met de gemeente hun out heidendom, gelijk daerna breder in het beschrijven des Koningrijks van *Kquoja* verklaert zal worden. *Godsdienst.*

De Hollanders en andere volken komen in de reviere van *Serre-Lions*, aen de Kaep van Sinte Anne en in de reviere van *Selbole* met hunne Europische waren, om die aen d'inwoonders, in mangeling van de waren, die daer vallen, te verhandelen. *Koophandel.*

De waren, die derwaerts uit Euro-

pe over zee gevoert worden, zijn gemeenlijk de volgende:

Staven yzer.
Linnen.
Bekkens.
Aerde kannen.
Allerhande gespikkelde knopen.
Gemaekte peerlen van verscheiden slagh.
Kopere Medalien.
Arm-ringen.
Oor-hangers, en diergelijke.
Haerlemmer smalletjes.
Kleine houwertjes.
Boots-mans-messen.
Fijne kragen.
Slechte kanten.
Kristal.
Slechte gedrukte Indiaensche roode kleden.
Spaensche wijn.
Oli van Olyven.
Brandewijn.
Allerlei slagh van groote kralen.
Smalle duffels.
Rolletjes banden, met zijde doorwrocht, die by het vrou-volk om hare middel gedragen worden.

Op een eilant in de reviere van Serre-Lions hebben d'Engelschen een logie en kleen kasteeltje of sterkte, tot beveiling des handels, opgeworpen; maer is des jaers zestien-hondert vier-en-zestigh, den tienden van Wintermaent, onder het beleit van den Heer Admirael Michiel de Ruiter, met 's lants vlote voor dezen Staet verovert. De buit, daer op bevonden, bestont in vier of vijf-hondert olifants-tanden, een parthye koopere ketels, staven yzers, en in zestigh of zeventigh lasten zouts, dat daer bleef leggen, met eenige kleinigheden van koopmanschappen; maer de tanden en andere waren van belang wierden in de scheepen der verwinnaers over-gebraght.

Sterk... Enge... by de... land... overr...

G U I N E A.

Verscheide betekenis des naems van Guinea.

Et staet aen te merken, dat het woort *Guinea* by de Portugezen en Neerlanders niet in een en den zelven zin en betekenis verstaen wort: want de Portugezen verdeilen Guinea in Opper- en Neder-Guinea, begrijpende onder den naem van Opper-Guinea de geheele aen-zee-gelegen lant-streke, die tusschen de reviere Zenega en de grens-palen des Koningrijks van Kongo beslooten leit; en onder Neer-Guinea de Koningrijken van *Kongo* en *Angole*, daer andere *Kongo* en *Angole*, beneffens de Koningrijken van *Monomotapa*, *Zanzibar*, en *Ajan* onder Buiten- of Neêr-Ethiopien brengen; gelijk Abyssinie of Paep-Jans-lant geheel Binnen-Ethiopien beslaet.

Maer in veel enger betekenis wort het woort Guinea by de Neerlanders genomen, die de grens-palen van dit aen-zee-gelegen gewest niet verder uitbreiden, dan van de Kaep van Serre-Lions tot aen de Kaep van Lopez Konzalves, welke laeste gelegen is ontrent op de Zuider brete van anderhalve graet; hoewel zommigen deze Kust noch meerder intrekken, en binnen de gemelde Kaep van Serre-Lions en de reviere van *Benin* besluiten.

Men vint'er, inzonderheit uitheemsche Schrijvers, die Guinea onder den tijtel van een eenigh Koningrijk voorstellen, en zijn begin aen het Koningrijk van *Melli*, of aen de Grein-kust, en einde aen de reviere van *Benin* plaetsen; 't welk echter niet gevoeghelijk kan geschieden, ten opmerke van de groote meenighte der verschei- de

p. 380.

TOMBOTU REGNUM.
Niger fluvius
Cantozi
MANDINGA.
Rio Grande
Mandinga
MELLI.
SOVSOS.
CARAGOLES.
Cutumbo
Tambi
Gago
Cacers Aguines
Labore
R. de Pogona
R. de Castes
Sierra Lione
I. de Madrebomba
Rio d. Madrebomba
Baggos
R. Cores
MALAGUETA
R. de Galhinas
Baixos de S. Anna
R. Junco
Petit Diepo
Rio Cestos
G V I N
QUA QUA
GVINEA.

CASSENA REGNUM.
Fluvius Niger, frugiferam regionem à deserto ac sterili seiungit qui et ipse sua inundatione provinciam fecundat, haud secus ac Nilus Ægiptum.
Niger fluvius
Zegzeg
Desertum Zanfara
Zanfara
ZEGZEG.
Su Dayes
Aumes pequenos
Dauma
Budis
Aboraas
BENIN.
Lago de Curamo
Benin
Agaton
Arobe
Rio dos Esclavos
Rio forcados
Rio Ramos
C. Formosa
R. de S. Barbara
R. de S. Bartholome
Rio Real
R. Carmo
R. de S. Domingo
R. de S. Pedro
Calbra
Rio del Rey
Ambozes
Serras de Fernando Poo
Costa de Cambo
Rio Camarones
Buifra
Boteba
Monamba
I. de Fernando do Poo
R. Borno
P. de Garioa
I. del Principe
R. de San Benito
C. de S. Ioan
Corisco
Rio de Anger
Clein Corisco
I. Corisco
C. de Santa Clara
Rio D. Gabon
I. S. Thome
Linea sub circulo Æquinoctiali.
I. Rolas
R. de Olibate
C. de Lopo Gonsalves
C. de Catharina
R. Sette
Milliaria Germanica communia

de Koningrijken, tusschen beide gelegen; niet tegenstaende anderen zulx, met voorwenden van de kleinheit der tusschen-gelege Koningrijken, trachten te verdedigen: want men heeft niet alleen te lande in, maer ook aen de Zee-kust, inzonderheit aen de Gout-kust, op ieder acht en tien mijlen een byzonder landschap en volk, staende elk onder eenen byzonderen Koning, zonder dat een ander Koning over hen alle d'opperheerschappy te voeren heeft.

Het grootste gedeelte van Guinea, of, om duidelijker te spreken, de zee-kust van Guinea wort gemeenlijk in verscheide kusten verdeelt, die meest alle na den stapel der verscheide koopmanschappen, die de blanken of volken van Europe van de zwarten in mangeling van hunne over zee gebraghte Europische waren op dezelve komen handelen en ruilen, genoemt worden.

De voornaemste kusten, daer in de gehele Guineesche kust verdeilt is, worden by eenigen vijf, en by anderen zes of zeven gestelt: te weten, de Grein-kust, Tant-kust, Quaqua-kust, Vijf- en Zes-bants-kust, en de Gout-kust.

De Grein-kust, (zoo genaemt na zeker zaet of grein, *Manigette* of Parijd-zaet, dat overvloedelijk op verscheide plaetsen aen die kust te bekomen is) neemt zijn begin van *Cabo de Baixos*, of van de reviere van *Sestos*, en strekt tot twee mijlen voorby het Palmiten-hooft, *Cabo das Palmas* in 't Portugeesch genaemt. Eenige stellen haer begin aen het lant van de Serre-Lions en einde aen het Palmiten-hooft. d'Olifants-tant, of by verkorting de Tantkust, (by anderen geheten de kust van *Mala gens*, dat is, het quade volk) begint van het dorp *Gruwa*, twee mijlen beoosten het Palmiten-hooft, en eindight aen de Kaep van *Lahoë*, een streek van vijftigh mijlen; het welk is voorby het Roode lant, zoo geheten, om dat tegen het zelve eenige rode kleven leggen. Van de Kaep van *Lahoë* tot aen *Cabo das tres Puntas*, of drie-hoekigh Hooft, heeftmen de Quaqua, Vijf en Zes-bants kust, welke twee laeste aldus genoemt worden na de katoene kleden, van vijf en zes banden aen malkandre genait, die daer te handelen zijn; maer d'eerste of Quaqua-Kust wordt dus genaemt, na zeker geluit of geroep van *Quaqua*, daer mede d'inwoonders, wanneer zy met hunne schuitjes by de schepen der blanken komen, tot een teken van groetenis en bewellekooming, zich altijts laten hooren. *Quaqua-kust.*

De Gout-kust, zoo genaemt na de veelheit des gouts, dat daer te bekomen is, neemt haer begin aen het driehoekigh Hooft, by *Achine*, en gaet tot aen *Akre*, een streek van vijftigh mijlen; niet tegenstaende anderen de zelve tot aen *Rio Volta*, en eenigen noch verder, tot aen *Rio Jagos* en *Rio de Benin*, of reviere van Benin uitbreiden. *Gout-kust.*

Van waer dit gewest van Guinea zijnen naem zoude bekoomen hebben, daer af is by de lant-beschrijvers geen eenerlei gevoelen: dan schijnt, met alle waerschijnlijkheit, na het te voore beschreven Koningrijk van *Guine* of *Geneva*, gelegen om en by de reviere de Niger, door de Portugezen dus genoemt te zijn, aen wiens zee-kant, by *Cabo Blanko*, deze volken voor hene, naer men zeit, den gout-handel hadden, eer zy dien aen de Mina, op deze Guineesche kust, door hen allereerst ontdekt, gedreven hebben. *Oirsprong des naems Guinea.*

In het beschrijven dezes gewests van Guinea, zal ik ieder Koningrijk en lantschap niet afzonderlijk en onder eenen byzonderen tijtel ten toone stellen, uitgezondert eenige der voornaemste, en die in het stuk van gewassen, dieren, en zeden der inwoonders eenigh merkelijk verschil van d'andere hebben; maer gevoeghelijker het het grootste gedeelte van dit aen-zee-gelegen gewest, by de voorzeide kustē, (van welke ieder verscheide Koningrijken begrijpt,) kunnen afdelen, eensdeels by gebrek van kennisse van ieder Koningrijk in 't byzonder, eensdeels om het kleen verschil van elkandre in het stuk van gewassen, dieren, en zeden der inwoonders.

De Lantschappen van *Bolm*, *Cilm*, en *Kquilliga*.

NA de *Serre Lions* leggen vervolgens aen den zee-kant, om en by de revieren *Rio das Palmas* en *Galinhas* of hoender-reviere, de landen *Bolm*, *Cilm*, en *Kquilliga*.

Het lant Bolm. Het lant *Bolm*, wiens inwoonders *Bolm-Monou* in de lant-tale genoemt worden, is gelegen aen den zee-kant, neffens de reviere van *Selbole*, de naem van den Overste des lants, anders *Rio das Palmas* genaemt. Al de Bolmsche landen zijn lage en waterige landen, daer van zy ook hunnen naem *Bolm* bekomen hebben; (want *Bolouw* betekent in de lant-tale modder) en worden door de reviere in den regen-tijt overwatert, en daer door, om rijs te planten, bequaem gemaekt.

Baga. Veertien of vijftien mijlen de reviere op leit aen de linker zijde een dorp *Baga*, daer d'overste des lants zijn verblijf heeft.

Het lant Cilm. Tien of elf mijlen de reviere verder op, na het Zuid-Oosten, leit een ander lant, genaemt *Cilm*, wiens inwoonders *Cilm-Monou* geheten zijn.

Langs hene de reviere, vier of vijf-en-twintigh mijlen opwaerts, leggen al dorpen, en daer voorby een stad of vlek *Qunamora*, dat ontrent vijf-duizent huizen of huis-gezinnen begrijpt.

De reviere van *Selbole* of *Rio des Palmas*, die deze landen bevochtigt, en op de Noorder breete van ontrent acht gradē gelegen is, verdeilt haer aen haeren mont in twee andere revieren of gaten, waer van d'een, na 't Westen, *Torro* by d'inwoonders, en d'andere, na het Zuiden, *Rio de Sinte Anne* by de Portugezen genoemt wort. De reviere *Torro* verloopt twee of drie mael 's jaers, heeft weinigh diepte, verscheide eilanden, en vele zanden en klene drooghten, met weinigh vloet der zee; waer door dezelve alleenlijk met jachten van achtien of twintigh lasten, en met ander kleen vaertuigh kan bevaren worden.

De reviere Selbole voet menighten van krokodillen en water-olifanten.

In den mont van deze reviere leit op de zelve hooghte een groot eilant, van vier mijlen lang, dat de twee gemelde revieren, aen wiens beide zijden zy in zee storten, schijnen te maken. Of dit Eilant, zoo eenigen willen, en t'effens ook zijn hoek, *Cabo Sinte Anne* in 't Portugees geheten, dat heel laeg lant, en ter wederzijde met boomen bezet is, wort gemaekt van de voor-beschreve *Furna* of floffer van Sint Anne, naerdien dezelve floffer oostwaert met d'eilandē Sombreras tot *Rio Sinte Anne* of *Rio Selbole* ingaet, hebbende aen hare Zuid-zijde de Kaep van Sinte Anne leggen; zulx deze floffer aen d'eene zijde, en de reviere Selbole aen d'andere zijde haere stroomen zend. Dit Eiland wort in de Portugeesche Zeekaerten Ferula of Farellons genaemt; maer heden by ons volk het eilant van *Massakoye*, na den naem van zekeren overste *Massakoye*, dien de Koning van *Cabo Monte* of het lant *Kquoja* daer in heerschappye gestelt heeft. Voor het eilant Sint Anne of Massakoye leit een groote droogte, Baixos de Sinte Anne in 't Portugeesch geheten, en ontrent dit eilant verscheide steenrotsen.

d'Inwoonders of zwarten van het dorp *Quunamora* is een quaet en trouloos volk, die niet zullen verzuimen, indien het in hun maght staet, de jachten of vaertuigh der blanken, die op de reviere komen handelen, met hunne Almadias of Kanos aen te tasten en t'overrompelen.

Het lant, gelijk ook het eilant Massakoey, heeft overvloet van rijs en andere eet-waren, als hoenders, Bananes, Injames, Patates, Bakovens, Ananassen, en diergelijke vruchten. Het lant van *Cilm* en *Bolm* is volkrijk, inzonderheit aen de reviere, om de vruchtbaerheit der reviere, daer meê dit lant, naerdien het laegh leit, in den regen-tijd overloopen word.

De

De Neerlanders en Engelsche hebben aen de reviere in het lant *Bolm*, in het dorp *Bago*, hun logien of tenten, om koop-handel te drijven, hoewel deze reviere meest by d'Engelschen bevaren wort; naerdien aldaer de stapel van het roode hout, (by hen meest begeert) meer als op eenige andere omleggende gewesten is; gelijk zy daer ook vele plaetsen met volk bezet houden.

d'Inwoonders van het eilant Farellons of Massakoye zijn niet rouw noch wreet van aert, maer wel gemaniert van zeden, en onderhouden een zelve maniere van leven met d'andere zwarten, aen deze kust gelegen, gelijk ze ook in kleding, de welke een katoene rok tot op de knien is, van hunne gebuurvolken niet verschillen.

By de steen-rotsen van Sinte Anne worden peerlen in oester-schelpen gevischt; hoewel deze peerel-vangst, om het groot gevaer der Zee-monsters, niet zeer van d'eilanders en aenzee-gelege volken behertight wort. Daer onthouden zich olifanten in grooten getale op dit eilant, en komen dikwils in de dorpen en gehuchten.

Zy behertigen d'afgodisterye, of veel meer den dienst des duivels; gelijk hunne gebuuren, en laten zich daerbeneffens besnijden, gelijk de Joden en Turken, zonder evenwel de leere van Mahometh t'omhelzen, of eenige reden te geven, waerom zy zulx doen.

Na het lant van *Bolm* en *Cilm* volgt aen den zee-kant het lant *Kquilliga*, gelegen voor aen *Rio de Galinhas* of hoender-reviere, wiens inwoonders *Kquilliga-Monou* genoemt worden. Dertigh of twee-en-dertigh mijlen de zelve reviere opwaerts leit een ander lant, genaemt *Karrodoboe*, wiens inwoonders *Karrodoboe-Monou* genoemt worden.

Al het lant van *Rio de Palmas* of reviere van Selbole, tot aen *Rio de Galinhas*, strekt Oost ten Zuiden, en is laegh en boom-rijk lant.

Beide deze landen, *Kquilliga* en *Karrodoboe*, worden besproeit door zekere reviere, die d'eerste bewesten het lant van Kquoja is, gelegen twalef mijlé van *Rio das Palmas*, en wort by d'inwoonders *Maqualbary* en by de Portugezen *Rio Galinhas* genoemt, dat hoender-reviere gezeit is, om de meenigte der hoenderen, die d'omgelege plaetsen geven; Deze reviere, die haren oorsprong uit het lant van *Hondo* neemt, heeft aen haeren mont twee eilanden leggen, en is aen de Noort-zijde of na Selbole steil, gelijk als of die afgebikt was. *Hoender-reviere.*

De volken van *Kquilliga*, genaemt *Kquilliga-monou*, die aen den oever dezer reviere by zee woonen, spreken een byzondere tale. *Tale.*

De volken van *Karrodoboe*, die gedurigh tegen de Heeren van *Hondo* oorlogh voeren, worden gehouden slecht en onbeschaemt te zijn; maer weten evenwel, alsze by den Koning van *Kquoja* aen Cabo Monte komen, om hunnen handel te drijven of gezandschap te verrechten, wel goede redenen by te brengen, die niet boers nochte slecht schijnen.

Al deze landen, *Bolm*, *Cilm*, *Kquilliga*, en *Karrodoboe* worden door Oversten of Onderkoningen te leen bezeten, en staen onder den Koning van Kquoja of Cabo Monte, wiens voorzaten, herkomstigh uit den geslachte of lande van *Karou*, een landschap in *Folgia* gelegen, deze gewesten door de wapenen met bystant der Folgias verovert hebben, gelijk in 't vervolgh breder zal verklaert worden. *Bestiering.*

De *Rio de Galinhas* of hoender-revier levert vele huiden, die de blanken daer komen kopen, en met Kanos uit het lant van *Karrodoboe*, of noch hoger uit het lant van *Hondo* de reviere komen afdrijven.

Veertien mijlen van *Rio de Galinhas* leit in 't Zuid-Oosten een uitstekend hooft, in 't Portugeesch Cabo Monte genaemt, dat bergh-hooft gezeit is, op de Noorder brete van vijf graden en drie-en-veertigh minuiten.

Het

Het Koningrijk of Lant van
K Q U O J A.

Et Koningrijk van *Kquoja*, gelegen om en by Kaep de Monte, begrijpt eigentlijk twee landen, te weten, *Vyberkoma*, en *Kquoja-berkoma*, beide door de *Karous*, (een zeker volk, dat wel eer een byzonder landschap in het Koningrijk van *Folgia* bezat) met byſtant der *Folgias* door de wapenen verovert en t'ondergebraght.

Vey-berkoma. *Vey-berkoma*, dat lant van *Vey* gezeit is, d'oude naem der inwoonders dezes lants, wort al het lant geheten, dat aen Kaep de Monte neffens de reviere *Mavah* gelegen is; maer het lant recht beneden Kaep de Monte, voert den naem van *Dauwala*, daer door de reviere *Mavah* een vierendeel mijls benoorden de Kaep haere afwatering heeft. De volken *Vey*, d'oude inwoonders dezes lants, zoo geheten na hunne tale *Vey*, zijn heden door het oorlogh der *Karous*, met hulpe der *Folgias*, tot een kleen getal gebraght, en bezitten niet dan een hoop verwoeſte dorpen of vlekken; zulx de naem van *Vey* byna als verdwenen is.

Puy-monou. Een ander volk, genaemt *Puy-monou*, dat volk van *Puy* gezeit is, na hunne tale *Puy*, woonden in oude tijden, eer de *Karous* en *Folgias* in deze geweſten den oorlogh begoſten, en deze volken met de wapenen overwonnen, mede by het voorzeide volk *Vey-Monou* of aen het lant *Vey-berkoma*, doch dichter aen Kaep de Monte. Eenigen dezer volken *Puy-monou* hadden hunne woon-plaetſen op een eilant *Boebelech*, en andere langs de reviere *Mavah*. Dan weinige afkomelingen zijn heden van de *Puy-monou* te vinden; maer meeſt met huwelikken onder de *Karous* geraekt.

Kquoja-berkoma. *Kquoja-Berkoma*, dat lant van Kquoja gezeit is, zoo genaemt na de hedendaeghze tale der inwoonders, begint aen den zee-kant van de nieuwe reviere, die de Portugezen *Rio Nova*, en d'inwoonders *Magwibba* noemen, en gaet tot aen *Rio Paulo*, of reviere van Sinte Paul, een ſcheits-pael tuſſchen dit *Kquoja-berkoma* en 't lant van *Gebbe*, en ſpringt te lande ontrent twintigh mijlen in.

In het lant van Kquoja leit een ander lantſchap, *Tomvey* geheten, na het voornaemſte volk van *Vey*.

Menighten van dorpen en vlekken leggen in dit Koningrijk van Kquoja, inzonderheit aen de reviere *Magwibba*.

Eerſtelijk leit op de Noorder breete van vijf graden en drie-en-veertigh minuiten, het voorzeide uitſtekend hooft, dat by d'inwoonders *Wachkongo*, en by de Portugezen Cabo Monte genoemt wort, dat bergh-hooft in 't Neerduitſch gezeit is, om zijn hoogh en uitſtekend geberghte, hoewel het lant beweſten en beooſten de Kaep laegh en met ruighten bewaſſen is; gelijk ook het Zuid-ooſt lant wat hooger is, dan het Zuid-weſt lant. Deze hoek, wanneer men over zee uit den Weſten komt aengevaren, vertoont hem in de gedaente van een helm; maer daernevens gekomen, langwerpigh, en in 't midden met een zael. Beweſten de Kaep is de rede, daer de ſchepen leggen, die deze kuſt om den koop-handel aendoen. *K. M*

Een groote halve mijle de reviere Magwibba of *Rio Nova* op, leit aen de linker zijde in het opvaren een dorp, *Jegwonga* genaemt, daer de Koning *Flamboere* plagh te woonen, wanneer hy eerſt uit het dorp *Tomvy* van Cabo-Monte vertrokken was; maer heeft heden zijn verblijf-plaets op het eilant *Maſſagh*, gelegen in het Meir van de revier *Plizoge*, daer op hy uit vreze voor de volken van *Dogo*, die hem quamen beoorlogen, de wijk nam.

Schuins tegen over aen d'andere zijde der reviere, leit een dorp, met name *Fachoo*, dat is gezeit, *ik verwacht de doot*: 't welk Flamboere op zich zelven paste, en ging daer op zekeren tijd woonen, wanneer hem aengezeit was, dat hem zijne overheeren van Folgia wilden beoorlogen, hoewel zulx naderhant anders bevonden is.

Anderhalve mijle de reviere bet op, aen de zelve zijde, leit een dorp, genaemt *Figgia*, wel eer een wooninge van *Figgi*, een van des Konings Flamboeres broederen.

Een mijle noch hooger de reviere op leit aen d'overzijde een dorp, *Kammagoereja*, en een kleen halve mijle van daer een treffelijk vlek of dorp, *Jerboessaja*, een woon-stede van zekeren Overste der Kquojas, dewelke het lant daer om en by heeft bestiert, eer de Karous, met bystant van de Folgias, hun oorlogh in dit gewest begosten: Daer tegen over, op d'Oost-zijde der reviere, heeft Koning Flamboere, over eenige jaren, een nieuw dorp begonnen te maken.

Van dit nieuw dorp, het bosch recht door na 't strant te gaen, ontrent twee mijlen van de gemelde reviere *Magwibba*, boven een ander dorp *Davarouja*, leit *Jera-ballisa*, een dorp van des Konings oudsten zoon.

Tusschen de twee revieren *Magwibba* en *Navah*, leggen langs de zee-strant hier en daer eenige zoutdorpen, daer by d'inwoonders zout uit zee-water gekookt wort.

In het lant van *Tomvy*, dat door de reviere *Plizoge* bewatert wort, plegen eenige groote dorpen of vlekken te staen, gelijk d'uitgewasse boomen, eertijts d'oude heiningen of wallen der vlekken, noch te kennen geven. Van daer na de Kaep de Monte leggen eenige verlate of woeste dorpen. Aen een tak van de reviere *Menoch* of *Aguado* leit, een mijle binnen, een dorp, *Faly-hammaja*, en twee mijlen verder een ander *Flomy-Seggaya*.

Het lant van *Kquoja* wort bewatert door vier voorname revieren, d'eerste, in 't Westen, is *Magwibba*, in 't Portugeesch *Rio Nova* geheten; de twede, *Mavah*; de derde, *Plizoge*; de vierde, de reviere *Menoch*, *Rio Aguado* in 't Portugeesch geheten.

De reviere *Magwibba* is in den zomer-tijt een mijle of anderhalve door den vloet brak, en in den winter-tijt water-rijker, dan in den zomer-tijdt. Zy wijkt, van de zee ingaende, een stuk Oostwaerts by het strant hene, zulx zy, doch meer dan een vierendeel uurs binnen den mont, alleenlijk een smal strant voor haer heeft; springende voorts meerendeels Noord-Oost te lande in. In den mont dezer reviere gaen, ter oorzake van zekeren bank of drooghte, daer voor geschooten, groote barningen, waer door de Neerlanders dezelve met hun vaer-tuigh niet willen aendoen; hoewel de Portugezen dezelve met kleen vaer-tuigh van over ouds bevaren hebben, en na hen ook de Franzoisen en Engelschen. *Reviere Magwibba.*

Tot aen het dorp *Davarouja* kan deze reviere bequamelijk met de schuit bevaren worden, dewijl zy tot dus verre heel diep en ontrent de vierhondert voeten wijt is; maer boven deze plaets heeft zy door de stenen, die boven water leggen, verscheide stortingen en watervallen, tot groot belet der schip-vaerten hooger op.

De twede reviere, genaemt *Mavah*, of *Massah*, (aen wiens oever voor het oorlogh der volken Karous en Folgias in deze gewesten, de volken *Puymonou* woonden;) neemt haer begin uit zeker geberghte, twintigh of vieren-twintigh mijlen te landewaerts in, by de volken *Galavy*, en vloeit met een wijde en diepe kil, hebbende haeuitwatering in het gebroken lant van *Dauwala*, ontrent een derde deel van een mijle benoorden *Wach-kongo* of de Kaep de Monte. *Reviere Mavah.*

Tusschen deze twee revieren, Magwibba en Mavah, staen langs de zeekant hier en daer, gelijk gezeit is, eenige zout-dorpen, daer d'inwoonders van zee-water zout koken.

De derde reviere, *Plizoge*, loopt meesten-tijts een mijle benoorden *Wach-kongo* of Cabo-Mont in zee, en maekt met d'uitwateringe der reviere Mavah een deel gebroken lant, doch *Reviere Plizoge.*

wort bywijlen in droogh weder heel toegestopt; maer breekt met een sterke afwateringe lichtelijk op een andere plaets weer door.

Drie mijlen deze reviere opwaerts leit een groot Meir, ontrent anderhalve mijle op 't nauste breet, te weten achter de Kaep, en in dit Meir een eilant, genaemt *Massagh*, de woonstede en verblijf-plaets van den tegenwoordigh heerschenden Koning Flamboere. Binnen, inzonderheit aen de Zuidzijde, staet dit Meir bewassen met palmites-bomen, welke strekken langs hene tusschen het Meir en den Zeekant.

Reviere Menoch. De vierde reviere, Menoch, by de Portugezen genaemt *Rio Aguado*, die hoogh boven de *Hondoos* uit het lant komt, en zes of zeven mijlen beoosten de Kaep de Mont in zee stort, is een groote, diepe en wijde reviere, hoewel onbevaerlijk, om verscheide watervallen en klippen, die zy heeft; als mede om eenen zant-drumpel, in haeren mont gelegen, daer twee of drie barningen een halven mans hooghte opgaen, waer over zy niet dan met gevaer met de boot te bevaren is. Zy staet aen wederzijde met root-hout bomen bewassen.

Na het beschrijven der gelegentheit, dorpen, en revieren des Koningrijks van *Kquoja*, zouden gevoeghelijk desselfs gewassen, dieren, en zeden der inwoonders verklaert kunnen worden; dan aengezien d'omleggende landen, als, *Gala-Vy*, *Gala*, *Hondo*, *Konde-Kquojas*, *Manou*, *Folgias*, *Karou*, in het stuk van dieren, gewassen, zeden der inwoonders, en inzonderheit in Godsdienst met 't lant van *Kquoja*, en onder elkandre van klein verschil zijn, zal ik ook de gelegentheit van deze landen in 't kort hierby voegen.

Galavy. Het lant *Galavy*, wiens inwoonders, onderdanen der Kquojas, *Galavys* genoemt worden, leit ter plaetse, daer de reviere Mavah haeren oorsprong heeft, vier of vijf en twintigh mijlen te landewaerts op, voor een groot bosch, van acht of tien dagh-reizen, gelegen in het boven-lant van Kquoja. Zy voeren den naem van *Galavys*, naernaerdien zy uit de rechte volken *Galas* gesproten zijn; maer quamen, gedreven uit hun lant door het oorlogh der volken van *Hondo* tegen hen, op deze plaetse woonen: waer door zy geen *Vy* nochte *Galas* genoemt worden; maer *Galavy*, dat is, half *Galas* en half *Vy*.

Voorby de Galavy, aen de grensen van de landen *Hondo* en *Manoë*, achter het voorzeide groot bosch, woonen de rechte *Galas*, die onder het gebiet des Koningkrijks van *Manoë* staen, en tot overste eenen Gallafally hebben.

Ho[...] Het lant *Hondo*, wiens inwoonders *Hondo-monou* genoemt worden, leit aen d'overzijde van deze wildernis, te weten Noord-Oostelijker, dan *Galavey*. In dit *Hondo* leit een byzonder lantschap, genaemt *Dogo*.

K[...] By de volken *Hondo-monou* woont een ander volk *Kquojas* of *Konde-kquojas*, dat hoogh Kquojas gezeit is, en verschilt in sprake van d'aen-zee-gelege Kquojas, gelijk de Neerlanders en Hooghduitschen.

De landen of Koningrijken van *Folgia* en *Manou* of *Manoë*, (welk laeste een machtigh Koningrijk is, en bynaal d'omleggende landen onder zijn gebiedt heeft,) leggen aen twee klene reviertjes, in 't Portugeesch genaemt *Rio Junk* en *Arueredo*; te weten, Folgia Oost en Noorden boven *Rio Junk*, die beide tien mijlen bezuiden de Kaep van *Mesurado*, op de Noorder breete van ontrent vijf graden, in zee storten, en scheiden deze twee landen van elkandre, eveneens gelijk door de reviere van *Sinte Paul* het *Vy-berkoma* of *Kquoja-berkoma* van het lant *Gebbe* gescheiden wort.

Het lant *Karou*, wiens inwoonders den naem van *Karou-monou* voeren, is een byzonder landschap in Folgia, wel eer een woon-stede der volken Karous, die heden het Koningrijk van Kquoja te leen van de Folgias bezitten: want de Karous, gelijk te voore staet aengeroert, eer zy door de Folgias overwonnen waeren, woonden mede aen de reviertjes *Rio Junk* en *Arueredo*, tien of twaelf mijlen recht op te lande in, nevens, om en by de *Folgias*.

Aen de kust van *Cabo Sinte Anne* tot

tot *Cabo Monte* en *Cabo das Palmas* heeftmen met de kust van *Serre-Lions* t'effens regen en winter-tijt: te weten, de regen-tijt neemt zijn begin met den aenvang van Bloei-maent, en duurt tot aen Wijn-maent, en geeft in den beginne van Bloei- en Hoi-maent veel donders en blixems met harde travaden of storm-buien, die gemeenlijk uit den Noord-westen ontstaen, eerstelijk met winden, waer op dan wat stilte met zware slagh-regen uit een donkere en betogen lucht komt te volgen, voorts met leggen van wint.

Wat later in 't jaer, ontrent Zomer- of Ooghst-maent valt'er veel regens, drie en vier, zomwijl acht dagen achter elkandre, zonder ophouden; zulx de regen al het lage lant onder water zet, en tot het planten van rijs en andere vruchten bequaem maekt. In het afgaen van den regen-tijd ontstaen'er vele travaden, met veel grummeling van donder in de lucht.

De Zee zet den gehelen tijt over hert tegen en by de wal langs, om de Noord-Oost, zulx de schepen, die van Hoi-tot Herfst-maent beneden de Kaep de Monte komen te vervallen, bezwaerlijk en niet dan met grote moeite om de Zuid kunnen geraken. Insgelijx rolt, door dit hert aenzetten der zee tegen strant, de zee met zeer herde stolpende baren by de Kaep de Monte langs en bewesten de Kaep, tot groote verhindering van het landen met boten.

Daer waeit ook op deze kust lant en zee-wint; d'eerste begint na middernacht, en duurt tot voor den middagh; de laeste ontstaet na twee uuren, en duurt dien avont en voornacht. Van Wijn- tot Bloei-maent is daer moi weder en slecht water.

Het lant van *Kquoja-berkoma* of de Kaep de Mont, met het lant daer ontrent gelegen, is wonder-vruchtbaer in het voort-brengen van allerlei gewassen, als blijkt uit de volgende.

Eerstelijk groeit daer een groote boom, genaemt *Bonde*, die in hooghte alle andere bomen in 't wout overtreft en naulix van zes of zeven mannen in de dikte kan omvademt worden. Zijn schors is met groote dikke doornen bezet, en 't hout zacht, daer uit zy kanoos of schuitjes, zit-stoeltjes, lepels, en schotelen maken. De wortelen steken in 't gemeen vier of vijf voeten boven d'aerde, en zijn dan als planken of berden, daer zy hunne deuren tot de huizen en meer andere berden uithouwen. De takken en andere jonge spruiten worden gebruikt tot heiningen om de dorpen, de welke, in d'aerde gesteken, voorts uitwassen. Zy branden ook van deze boomen, daer op arenden en andere groote vogelen nestelen, hun weed-asch, om loog te maken, van de welke zy met oude palm-oli zeep maken of kooken.

Bassi is een boom van twee of drie vademen dik, tamelijk hoogh, en heeft een rosachtige schors. Zy maken uit den stam van dezen boom meê kanôs, en gebruiken de schors om te verruwen, dewelke een ros of bruinachtige verruwe geeft. *Bassi.*

Kaey is een dikke en hooge boom, hert van hout, daer zy meê kanôs af maken, dewelke door de herdigheit des houts zeer bequaem zijn in de versche wateren, aengezien het niet haest verrot. De schorssen en bladen verstrekken geneesmiddelen. *Kaey.*

Billegoh is een hoge en dikke boom, en overtreft al andere bomen in herdigheit, en heeft meê plaets in d'artzeny. *Billegoh.*

Bossy is een boom met een dorachtige schors, zacht van hout, gelijk de *Bonde*, en geeft meê weed-asch. De vruchten zijn gele langwerpige pruimen, goet om t'eten en zuurachtigh van smaek. *Bossy.*

Mille is een zeer groote boom, en zacht van hout, wiens wortel, gelijk de *Bonde*, meê hoogh boven d'aerde uitwast. Hy wort by de zwarten gebruikt in 't wichel-potjen. *Mille.*

Borrouw is een boom van gemene hooghte, en een vadem dik, wiens schors met kromme doornen als vogels-klaeuwen bezet is, en geeft, daer in gekapt, een geel wit zap, dat meê uit de gekneusde bladen druipt, die zeer dik zijn, en niet gelijk andere bladen. Het zap maekt kamer-gang, en wort gemeenlijk gebruikt, wanneer andere middelen niet willen werken. Het *Borrouw.*

hout is bros en onbequaem om te branden.

Mammo. *Mammo* is een dikke en hooge boom, en krijght een vrucht, van fatsoen als de *Kola*, wit van binnen in 't opsnijden, en scherper van smaek, dan onze mier-eek-wortel. Zy wort veel in d'artzenye gebruikt, en onder de aerde bewaert gelijk de *Kola*, daer de zelve een geheel jaer goet blijft.

Quony. De boom *Quany* wort gemeenlijk hoogh en dik, en heeft een rouwe schors, dewelke zy in 't wichel-potje gebruiken, en den genen met water ingeven, die met *Souha* beschuldigt worden, gelijk hierna breder verklaert zal worden. Het hout wort niet gebrant, maer zy maken daer van, om dat het tai is en niet lichtelijk scheurt, mortieren, daer de rijs in gestampt wort. Aen dezen boom wassen eenige andere klene boomtjes, daer meê de zwarten hun pijlen vergiftig maken.

Hoqualla. *Hoqualla* is een hooge boom, en krijght peul-vruchten van anderhalve voet lang, met platte bonen van binnen. De schors en bladen hebben plaets in d'artzenye, en worden veel gebruikt; maer van de schillen der bonen, tot assche gebrant, wort een loogh gemaekt.

Domboch. *Domboch* is een boom, die vruchten draeght als mispelen, die daer veel gegeten worden. De schors, met eenigh nat ingenomen, doet braken. Van 't hout, dat tamelijk rootachtigh van verruwe is, gelijk Braziliaensch zuikerkisten-hout, worden kanos of schuitjes gemaekt.

Kolach. *Kolach* is een boom, die tamelijk hoogh opschiet, en krijght vruchten als pruimen, die bequaem zijn om t'eten. Zijn schors heeft plaets in d'artzenye.

Bongia. *Bongia* is een tamelijk hooge en dikke boom, en heeft een schorse, die geel verft, en in d'artzenye gebruikt wort.

Duy. *Duy* is mee een gemeen hooge en dikke boom, daer aen ronde appeltjes wassen, die menschen en beesten spijze verstrekken. De schors wort in wijn en meer andere dranken geleit, om dezelve krachtigh te maken.

Niaukony. De boom *Niaukony* heeft een schors, die zeer heet in 't kaeuwen is, gelijk peper, en verstrekt een artzenye tegen verscheide qualen.

Daer groeien ook vele palmit-boomen. De palmitboom, wanneer hy jong is, wort daer *Quan* genaemt, heeft vele takken met lange doornen, en smalle, maer lange bladen, van over de twee voeten lang, daer zy hennip uit trekken, om daer van visch-netten, en allerlei nodigh klein tou-werk te maken. Tot de hooghte van een mans lengte opgeschooten, draeght hy vruchten, de welke nooten zijn, zoo groot als olyven, daer oli de palm af gemaekt wort. Palmen.

Wanneer de palmit hoogh en groot geworden is, (schietende met zijnen stam dikwils tot de hooghte van veertigh en vijftigh voeten op,) dan heeft hy beneden gene takken nocht bladen, maer staet slecht gelijk een mast, alleenlijk met takken en bladen boven aen de kruin: want d'onderste verrotten allengs, en vallen af, midlerwijle boven aen den stam weer andere nieuwe groejen. Een palmit, dus volwassen, wort *Tongoo* geheten.

De palmit wort zeer out, geeft wijn, oli en hennip op een zelven jaer. De wijn, *Mignol* in de landt-tale geheten, wort door de zwarten uit dezen boom getapt, met een gat in den stam te boren, ter plaetse daer de bladen beginnen: waer uit dan de wijn in een pot of kalbas, hangende aen een stokje in den boom gesteken, komt te lekken. Hy is van kleur in 't aenzien als wey, en, versch getapt, zoet en liefelijk van smaek, en wort eerst als wijn of bier; maer des anderen daeghs zuurachtigh en verandert in korten tijt tot zeer goede azijn. Hy bevangt de herssenen, en maekt de genen, die veel daer van drinken, smoor dronken. Uit eenen boom kan ontrent twee stopen nat des daeghs getapt worden, zonder eenigh beletsel des booms of verhindering van het rijpen der vruchten. De vruchten zijn zekere nooten, wat groter als olyven, die trosgewijze, (te weten, aen ieder boom vijf of zes trossen, elk zoo zwaer, wat een man kan opheffen,) by elkandre groeien, en elk van binnen in een herden steen een zoeten kern besloten houden.

Wanneer de zwarten deze vruchten daer af willen halen, klimmen zy, met een hoep om den middel, zeer vaerdigh en behendig by den ſtam op, en kappen de noten van den tros, daer zy dan hunne oli de palm af maken: te weten, zy zieden en ſtampen dezelve, en ziedenze daerna weder: dan komt d'oli boven drijven, die met ſchelpen boven afgeſchept, en in potten of kalbaſſen bewaert wort. Zy gebruiken deze oli als boter of oli van olyven, die zy daer niet hebben, en beſtrijken daer mede hun lichaem van bovenen tot beneden, om de huit glat en blinkend te hebben, 't welk by hen voor een ſchoonheit wort gehouden. De Zwarten hebben de keernen dezer oli-noten ook geduurigh in den mont.

Bang is een ſlagh van boomen, bykans als de palmiten, daer de zwarten mede wijn uittappen, dien zy *Makenſy* noemen. De bladen hebben ruim de lengte van een halve vadem, daer een baſt uit geſchilt wort, om matten, beursjes, en allerlei kleen tou-werk te maken. De takken, de welke lang en dik zijn, gelijk gemene kleer-ſtokken, komen hen in vele dingen te ſta, als tot het geſpan van hun huizen, ſchutſels of heiningen der dorpen, en diergelijke.

Dongah is een groote boom, die langs deze gehele zee-kuſt groeit, en draeght vruchten als de groote okernoten, mee met diergelijke bolſter, dan zijn kleinder, en hebben ronde wel-ſmakende keernen.

Daer zijn root-hout-bomen, *Bondou* geheten, in menighte, die zachte en dunne bladen hebben. Het hout dezer bomen, zoo lang zy waſſen, is geel, maer wort allengs, na het afhouwen, hert en root.

De boom *Jaaja*, by de Neerlanders *Mangelaer* geheten, groeit aldaer overvloedelijk op lage en waterige plaetſen, en aen de kanten van de revieren, met de takken of ſpruiten in het water; daer aen dan oeſters groeijen. Hy heeft vele takken en wortelen, die by d'aerde waſſen, zoo dat men niet kan weten, welk de rechte wortel of ſtam magh zijn.

De boom, daer aen zekere vrucht waſt, by de Portugezen *Kola*, en by de zwarten *Toglouw* geheten, groeit tot een tamelijke hooghte en dikte van een vadem. De vrucht, die met vijf of zes andere in een bolſter beſlooten leit, heeft een bittere ſmaek, en is goet om een teugh water op te drinken, en wort in alle Fetysjens of wichelaryen gebruikt. De Portugezen drijven met dezelve vrucht grote koopmanſchap, en is by hen zeer geacht.

Katoen-boomen. Meeſt door het geheel lant groeien ook katoen-boomen, in 's lants tale *Fondy Kong* geheten, daer zy katoen af winnen, om daer van kleetjes en andere dingen te weven.

Lymos of limoentjes. Wijders, daer groeien door 't gehele lant *Lymos* of limoentjes, die een weinigh ronder en kleender, dan limoenen, en van overouds daer geweeſt zijn. Daer vallen ook Oranje-appels, Bananas, Bakovens, en meer andere vruchten.

Ignames. Daer groeit onder d'aerde een wortel, by de Neerlanders *Ignames* of *Injamos* geheten, waer onder eenige zoo groot zijn, datze de zwaerte van negen of tien ponden hebben. Zy zijn wit en meligh van binnen, droogh van ſmaek, en worden gekookt, en in plaets van broot geheten.

Batataſen. Daer zijn *Batataſen*, die onder de aerde waſſen, gelijk d'aert-ekelen of aertje-sjokken onder d'aerd, dan vallen groter als onze rapen, en zoet en droogh van ſmaek.

Men heeft'er ook zuiker-riet, tabak, Ananaſſen, doch weinigh, na het zeggen der inwoonders, en derwaerts uit de *Serre-Lions* gebraght.

Moes-kruiden. Hun voornaemſte moes-kruit is zeker vet kruitje, *Quelle Togge* by hen geheten, heeft klene blaetjes, en waſt niet hoogh van d'aerde, 't welk, by vleeſch gekookt, een goede ſmaek geeft.

Daer is noch een ander ſlagh, *Quantiach* geheten, 't welk hoogh opſchiet, met brede bladen, en wort geſcherft en by vleeſch gekookt, en is zeer ſmakelijk. Veel meer andere moes-kruiden zijn'er, die hier, kortheits halve, worden overgeſlagen.

Mille. Zy hebben, behalve de rijs, ook Mays of Mille, *Many-Jonglo* daer, en

hier te lande Turksche tarruwe geheten; doch slaen dezelve weinigh gade.

Mille Jonglo. Daer is noch een ander slagh van *Mille*, genaemt *Jonglo*, die kleender zaet en langer airen heeft, dan de voorzeide, en wort allermeest in den routijd gegeten, in stede van vasten.

Grein of Manigette. Daer valt ook grein of *Manigette*, zoo veel zy tot hunnen nootdruft van doen hebben, als mee twederlei peper, Benynsche en lange peper.

Dieren. Olifanten. Het lant van *Kquoja* of Kaep de Monte, met d'omleggende plaetsen heeft vele olifanten, *Kaumah* by hen geheten, en menigerlei slagh van meer-katten, waer van elk by de zwarten met een bezonderen naem bekent is.

Water-olifanten. In de reviere Magwibba onthouden zich vele water-olifanten, *Korkamanou* genaemt, die de groote van een groot paert hebben, doch veel dikker en ronder, en schijnen als ofze opgeblazen waeren. De reviere Mavah voet vele zee-koeien, water-olifanten, krokodillen en diergelijke vreemde beesten.

Dier Janaka. Daer is een beest, van groote als een peert, doch niet lang en rang van gebeente, met een langen hals, ros of geelachtigh van vel, met witte strepen getekent. Het kan verre en hoge sprongen doen, en heeft hoornen, *Janaka* genaemt, op 't hooft, zoo lang, als d'ossen hier te lande, met ketelen aen de binnenste zijde, daer de zienders en teken-bedieders, by wien zy in groot gebruik zijn, in blazen en briefschen, wanneerze iet zullen te voore spellen.

Cillach. Daer is noch twederlei ander kleinder slagh, *Cillach Vondoh* genaemt, beide van groote als de herten hier te lande, hebben slechte hoornen van een span lang, en een vel van verruwe als de voorzeide, met een zwel of wint-gat onder aen beide zijden, daer zy den aesem uitblazen, zoo datze in het lopen en springen niet moede worden.

Buffels. Buffels zijn'er in menighte, die by hen *Si* geheten worden, en groote schade aen de rijs-velden doen.

Woey. Het dier, *Woey* by de zwarten, en *Gazellus de mutte* by de Portugezen genaemt, is van groote als een gemene hont, smal van gebeente, en snel in 't lopen. Mannen en vrouwen trekken daghelix ter jacht op deze beesten, en vangenze met netten.

Tebbe is een dier van groote, als een gemeen schaep, bruin van verruwe, en wert mee met netten gevangen. *Tebb*

Qulma is mee van een zelve groote met het dier *Tebbe*, en root van hair. *Qul*

Daer is twederlei slagh van verkens, namelijk, roothairige, *Kouja* geheten, en zwarthairige, die zy *Kouja quinta* noemen, waer van de roode in groote de Neerlandsche verkens gelijk zijn; maer de zwarte vallen veel grooter, en zeer boos, en hebben vrezelijke tanden, daer mee zy weten te bijten, als of het met een bijl gehouwen was. *Twe verk*

Daer zijn twederlei yzere verkens, namelijk, kleine en groote. Het groot yzer-verken, *Queenja* by hen geheten, is gelijk een gemeen verken, met zeer lange pennen, die het, gestoort zijnde, zeer snel uit het vel kan schieten, en ook daer mee bywijlen luiperts dooden, wanneer zy het meenen te vangen. Het uitsmijten der pennen veroorzaekt door haere naeute ongeneezelijke wonden. De klene zijn ontrent een voet hoogh van d'aerde, en schieten hun pennen niet uit, gelijk de groote. Daer is ook zeker slagh van bokken en geiten, die tam in de dorpen loopen, gelijk hier te lande de schapen. *Tw yz ke*

Men heeft'er ook Chamelions, *Dontfoë* genaemt, die niet gegeten, maer by hen voor een ongelukkigh teken gehouden worden, alsze die zien: want zy beelden zich in, dat dan een van hun naeste vrienden zal sterven, of uitlandigh zijnde, gestorven is.

Het dier *Kquoggelo* geheten, is van fatsoen byna als een krokodil, zes of zeven voeten lang, hoewel'er ook kleine zijn, met een zeer lange tong. Het is een zeer onweerbaer beest, echter van zich zelf zeer sterk, dicht met kantige schelpen over 't geheel lijf bezet, daer door het alleenlijk van menschen kan beschadight worden; maer wort het van een luipert besprongen of verrast, dan kromt het zich zelf in een, en steekt zijne kantige schelpen over einde, zulx de luipert daer geen vatten aen

aen heeft. Zijn voedſel is mieren, die hy met zijn lange tonge uit het neſt der mieren haelt en jaeght, en dan oplokt.

Daer worden in dit geweſt, desgelijx op meer andere plaetſen, aen deze kuſt en te lande in gelegen, Civetkatten in grote menighten gevonden.

De Civet-kat, die eenige willen onder het geſlacht der katten, na uitwijzing des naems; andere, als Jonſton, onder de dieren, genaemt *Hyena*, betrokken hebben, is meer den wolf als kat gelijk: want zy is langwerpigh van hooft, en heeft een ſmalle en geen ſtompe muil, gelijk de katten, de tanden gevormt, gelijk die van de honden. Het lijf is witachtigh en aſchgraeuw, gelijk de wolf, met zwarte plekken geſprengkelt. De beenen en voeten, eer klein, dan groot, kort dan lang, met zwart hair bedekt. De klaeuwen der voeten zijn vier in 't getal, even gelijk, met een kleinen duim daer binnewaerts aengehecht. De nagels zijn als die van de honden, zwart, kort, dik, ſtomp, en niet krom. De ſteert is langachtigh, en hairigh, met verſcheide plekken getekent, en tot d'aerde uitgeſtrekt, d'ooren kort.

In welk deel de Zivet vergadert wort.

In welk deel de wel-riekende ſtoffe, Zivet geheten, groeit of vergadert wort, daer over is by de Schrijvers een groot geſchil. Eenigen, als de vermaerde Franſche arts Riolaen, hebben gewilt, dat dit dier de Zivet kakte; andere, als Ruellius, Andreas Matthiolus, dat de zivet uit de teel-leden vergadert wort, en de zaet-ballen de beurs van de zivet waeren. Daer zijn'er, die gewilt hebben, dat de zivet uit d'opgeſnede ballen, gelijk een zweet, van de vermoeide en getergde zivet-kat vergadert wort: naerdien zy geloofden, dat de natuurlijke opening, die in de Zivet-beurs gezien wort, door de kunſt en het uitnemen der ballen gemaekt is. Dan grootelix vinden zich deze Schrijvers in hun gevoelen bedrogen. Want de zivet-beurs of deel, daer in deze welriekende ſtoffe vergadert wort, is van de zaet-vaten dezes diers, die het groot heeft, geheellijk onderſcheiden, en ſtaet tuſſchen 't teel-lit en de ballen: te weten, ontrent de teel-leden leit de drek-weg, of eers-

darm

darm onmiddelijk onder de steert, daer naest aen de ballen, dan de zivet-beurs, en eindelijk onder die de vrouwelijke of mannelijke teel-leden.

De zivet-beurs schijnt in 't eerste aenzien een lijf-moer te zijn: want zy heeft een lange kloof en dikke lippen, en, met de hant gevoelt, schijnt de grote van een kleen ey te hebben, en gelijk een kraek-benigh en hertachtigh lichaem te zijn, in welke, met de vingers een weinigh geopent, zich twee langwerpige gaten vertoonen, de neus-gaten gelijk, onder welke eenige hollen zijn, zoo groot als amandelen, de plaets van de zivet, die met zeker werk-tuigh of lepel uit-genoomen wort.

Quojas Morrou. Daer is ook zeker dier, by d'inwoonders *Quojas-Morrou* of *Worrou*, en by de Portugezen *Salvage* geheten, dat Satyr of bosch-mensch gezeit is. Het heeft een groot hooft, is zwaer van lijf, vlezigh van armen, sterk in 't worstelen, geheel en al zonder steert, gaet zomwijl recht op zijn lijf, en zomtijts gelijk d'apen met de handen op d'aerde. Het is, volgens verhael der zwarten, afkomstigh van menschen, maer zou, door de verandering van 't bosch en de woestheit, half beest geworden zijn. Deze dieren erneeren zich in de bosschen met fruiten en wilden honigh, dien zy uit de boomen halen, en vechten en smijten geduurigh tegen elkandre. De zwarten verhalen wonderlijke dingen van dit dier, en bevestigen dat het niet alleen weerloze vrouwen en onhuuwbare dochters aenvalt en verkraght; maer ook gewapende mannen derft aentasten.

Tigers. Luiperts. Tigers, by hen genaemt *Quellyqua*, en luiperts, die zy *Quelly* heten, zijn'er in de bosschen by menigte, twee dieren, die elkandre groote vyandschap toedragen; hoewel de tiger des luiperts meester is: waerom de luipert, wanneer de tiger hem vervolght, des tigers voetstappen achter hem met zijnen steert zal uitvegen, om niet verder vervolght te worden. Zy zeggen de tiger meester in 't bosch te zijn, dan aengezien de luipert meer schade doet, en de tiger daer te lande geen menschen, maer alleenlijk beesten beschadight, zoo wort de luipert by hen Koning van 't bosch genaemt.

Het is een gewoonte by hen, wanneer in eenige dorpen buiten 's Konings wooninge een luipert gevangen wort, dien doot in 's Konings dorp te brengen, om daer geslacht en gegeten te worden. Dan naerdien die van 's Konings dorp niet gedogen, dat de vangers den luipert in het dorp brengen, met bybrengen zulx hen tot een schande te zullen strekken, dat een ander heer, meinende den luipert, dien zy heer van 't wout noemen, van iemant zonder tegenstand in het dorp zoude gebracht worden, zoo vallen zy gewapender hant met alle man den luiperts-dragers aen; de welke daer mee op gewapent zijn, om met gewelt d'anderen tegenstant te bieden. W... tigi... bet... va... per... ve...

Wanneer zy nu buiten 's dorps aen elkandre raken, met stokken en worstelen elkandre te keer gaen, en de luiperts-dragers of vangers niet tot hun voornemen kunnen komen, en den moed verlooren geven, dan komt iemant uit 's Konings dorp, en haelt de luiperts-dragers en den luipert in het dorp, die op de speel-plaets gebraght en daer gevilt wort, gevende het vel en de tanden aen den Koning. Zijn vleesch, gekookt, wort by de gemeente op de speel-plaets gegeten, daer zy dan voorts met spelen en danzen den dagh doorbrengen. Dan de Koning eet niet van den luipert, aengezien geen dier, zeit hy, zijns gelijk eet, en hy derhalve ook geenen koning behoort t'eten: want de luipert, gelijk gezeit is, wort by hen voor koning van 't wout geacht.

Zoo nu de luipert by het volk van een kleen dorp gevangen is, 't welk genen moet heeft om de bravade of wintbrekery tegens die van 's Konings dorp te maken, dan zoeken zy onder hen iemant, die, op vast betrouwen van zijn *Belly* of Fetysjen, zich vermeet den luipert door kracht van zijne kunsten in 's Konings dorp te brengen. Dees dan, met hulpe van een of twee zijner makkers, draeght den luipert, zonder gezien te worden, in het dorp, leit hem op de speel-plaetse neer, en gaet ten huize van eenen zijns bekenden

den, wachtende tot iemant van 't dorp den luipert heeft vinden leggen, die dan met groot getier al 't volk tzamen roept, en deze woordë daer over slaekt: *Hier is noch een koning, zonder ons weten, ingebraght.* Op dit getier springt al het volk ten huize uit, en de brenger maekt hem dan mee bekent den luipert gebraght te hebben: waer over een ieder hem de hant geeft, en met de vingeren, naer hun wijze, knipt, zeggende: *Ghy zijt een man, daer men in noot zich op verlaten magh. Wy hebben uw werk gezien.*

Voorts wort de luipert gevilt en gekookt, en onder hen gegeten, als vooren. De Koning verkoopt de vellen des luiperts, gemerkt hy daer niet op begeert te zitten, nochte daer over, op d'aerde leggende, te stappen; insgelijx eet hy van geen wilt, dat den luipert ontjaeght is; 't welk hy alles zeer scherpelijk onderhoudt, om *Bolly* of Fetysien in kracht te houden; maer de tanden, die by hen hoogh geacht zijn, geeft hy aen zijne vrouwen, die de zelve tot cieraet aen haere kleeren dragen, en, onder kralen gesnoert, om den hals hangen.

Daer zijn honden, die niet bassen, noch geen geluit slaen.

Ongedierte is'er een oneindelijk getal, als adders, *Tombè* geheten, van over de twee voeten lang, en een gemeene mans been dik, met een zeer schoone huit, geschakeert met velerlei verruwen. Zy zoeken de menschen zonderling niet te beschadigen, dan die, in het treden op dezelve, gebeten wort, sterft binnen twee of drie uuren.

Vele vergiftige slangen zijn'er, die vergiftige en byna ongeneezelijke beten doen.

De slang, *Minia* by hen geheten, is dik, lang, en zoo groot, dat hy wel een geheel hert of *Ciblach* kan dooden, en inzwelgen, zonder dat te kauwen of aen stukken te scheuren, en verslint meer andere diergelijke beesten, als verkens, bokken, en ander vee. Wanneer hy een beest wil dooden, om in te zwelgen of uit te zuigen, dan valt hy dat uit eenigh kreupel-bosch, daer hy het beloert heeft, op 't lijf, slingert het twee of drie-mael om 't lijf, en rekt het zo lang uit, tot dat, door het uitrekken der leden van elkandre, het eindelijk sterft. Dan zoekt hy rontom, of hy ook mieren vint gelopen, bevreest dat de mieren hem op alle plaetsen in zijn lijf moghten kruipen en dooden: want na het inslokken des beests kan hy zich niet verweeren, maer blijft weereloos leggen, tot dat het vleesch in zijn lijf verteert is. Zijn vleesch verstrekt den zwarten een spijze.

d'Arent, by d'inwoonders *Cquolantja* geheten, die zeer groot en sterk, en een heer des gevogelts is, houd hem weinigh by den zee-kant, maer blijft meest in 't bosch, vangende tot zijn aes, dat vleesch is, meer-katten en ander gedierte. Hy nestelt gemeenlijk op de voorzeide hooge boomen, *Banda* geheten. *Arend.*

De bastert-arent, *Cquolantja Clou* in hun tale geheten, onthoud zich meest aen de water-kanten, om visschen t'azen, die hy, alsze boven water zwemmen, op 't lijf vlieght, en zijne kromme klaeuwen daer in slaet, en voorts opeet. *Bastert-Arend.*

De Wouwe of kieken-dief, *Simby* by hen geheten, is'er van velerlei slag, en vangt al ander gevogelt om t'eten, naerdien zijn aes al vleesch is. *Wouwe of kiekendief.*

De *Poi*, meê een roof-vogel, heeft kromme klaeuwen, gelijk de voorgemelde, en onthoud zich meest by den zee-kant, dewijl zijn gereetste kost zee-krabben is, daer zy dagelix op loeren, en die vangen. *Poi.*

Blaeuwe Papegaien, met rode steerten, by hen *Wosaey* genaemt, zijn'er overvloedelijk, en onthouden zich op de palmiten, by d'oli-noten. *Papegaien.*

Komma is een vogel schoon van veren, groen aen den hals, met roode wieken, een zwarten steert, krommen bek, en klaeuwen, gelijk de papegaien. *Komma.*

Daer is een vogel van groote als een spreeu, met zwarte veeren, *Klofyf* of gemeenlijk *Kgbofi* by hen geheten, die, zoo zy zeggen, met zijnen zang den volke geluk of ongeluk van alle aenslagen kan te voore spellen. Want wanneer zy in het bosch willen jagen, of anders reizen doen, en deze vogel boven hun hooft roept *Kgbo fy offigh*, dat zy voor een quaet voorteken van hunne aenstaende reize houden, dan *Voorspellende vogel Klofyf.*

zullen zy geenszins dien dagh verder trekken, maer uitstel nemen tot 's anderen daeghs, dewijl zy vastelijk geloven, dat deze vogel met zijn geroep te kennen geeft, dat hen of den hunnen een ongeval zoude overkomen, of ten minste zoo veel ramps en tegenspoets hebben, dat zy het begeerde wilt niet zien nocht vangen, of de begeerde reize niet volbrengen zouden kunnen. Daer-en-tegen, als de tocht wel zal gelukken, en deze vogel roept zekere woorden, die zy uitleggen, *Voort treet aen*, gelijk zulx ook zoo veel in de Folgiasche tale te zeggen is, dan zullen zy niet verletten, maer hun reize vervorderen, zoo haest des doenlijk zy. Zy noemen hem den quaden vogel van alle rampen, en zeggen dat *Kgebosy* over den geen, die een quade doot zal sterven, zijn zang gezongen heeft. Hy onthoudt zich meest, daer de mieren haeren loop of gang hebben: want zijn aes is mieren.

Voorspellende vogel Fonton.

Noch is'er een andere voorspellende vogel, van groote als een leeuwerk, *Fonton* by hen geheten, die op het zien van iet in het bosch, 't zy een buffel of olifant, of honigh in eenen boom, by het in en uitvliegen der byen, of 't zy een tiger of slang, of iet goets of quaets, na de menschen zal vliegen, daer hy die hoort of weet te vinden, en vliegt, daer by gekomen, rontom hen, en maekt veel geluits. Deze luiden, die aenstonts den vogel kennen, volgen hem, en zeggen deze woorden, *Tonton kerre, Tonton kerre*, daer mee zy te verstaen geven, hem te willen volgen. Hy vlieght dan voort met veel gekakels, tot dat hy komt by 't geen, dat hy had willen wijzen. Dan zoo zy hem niet volgen of zijn geluit missen, hy komt weer by hen, en leidt hen ter stede, daer het geen is, dat hy te wijzen had, en gaet dan op eenen boom zitten zingen, en vlieght niet verder, waer aen zy weten, dat het daer ontrent moet zijn, 't geen hy hen te wijzen had; zulx zy dan mogen uitzien en zoeken wat het zy, goet of quaet, want altijts is'er iets.

Zwaluwen.

Daer zijn ook zwaluwen, die zy *Lele* of *Lele-attereena* noemen, dat is dagh-zwaluwe gezeit, tot onderscheit der vleer-muizen, die zy *Lele Sirena* noemen, dat is, nacht-zwaluwe. Noch een ander slagh van vleer-muizen is daer te lande, geheten *Tonga*, van groote als een duif, en van fatsoen heel anders, als de voorgaende. Deze worden by hen gegeten, en hangen bywijlen met zulke meenighten aen de boomen, datze door de top-zwaerte uit d'aerde scheuren, of zomtijts takken van een mans-beens-dikte daer af breken, na 't verhael der zwarten.

Vogi boon bole.

Daer is noch een andere vogel, in groote een musch gelijk, die met zijnen bek de boomen uitholt, en in de holte zijne jongen uitbroeit. De zwarten vertellen van dezen vogel deze spreuke. Deze vogel, zeggenze, klaeghde in oude tijden aen *Kanou*, dat de menschen zijne jongen roofden, waer hy ook zijn nest maekte, met verzoek aen *Kanou*, van de menschen, over het wegh-voeren zijner jongen door hen, onder den hemel te willen versmooren. Waer op *Kanou* hem tot antwoort gaf, zulx te willen doen. Dan aengezien de hoge bomen den val des hemels zouden onderstutten en beletten, beval hy hem die eerst af te houwen, op dat de hemel op d'aerde moghte neervallen en de menschen versmooren.

To ve try

Daer zijn vele tortel-duiven, die zy *Papoo* heten, en driederlei slagh van patryzen of velt-hoenders, met gesprengkelde veeren. Het eerste slagh wort *Bollendo* geheten, en heeft een kuifje op 't hooft; het twede, genaemt *Kambyge*, is kael en zonder veeren op 't hooft; het derde, *Duedeu*, heeft zwarte veeren, met klene witte sprengkelen vermengt, en een witten hals.

Qf

Qfonfoo is een vogel met zwarte veren, van groote als een rave, met een zeer breden en langen bek: dees maekt zijn nest van aerde in de bomen. Als 't wijfje broeit, dan trekt het alle zijne vederen uit, om zijne jongen daer in te leggen, en blijft met naekten lijve by de jongen neerzitten, en wort daghelix van het manneken, dat om kost uitvlieght, gespijst.

Daer zijn vele kraen-vogels, *Tygua* geheten, die d'inwoonders aen Kaep de Verde *Aqua-piasso* noemen.

Dor-

Dorro is een zeer groote vogel, die zich veel in de binnenlandsche gewesten, op de moerassen, onthoudt, na de visch.

Jouwe is een vogel, niet grooter dan een leeuwerk, leit zijne eyeren by den wegh. Men heeft'er ook verscheide slagh van reigers, als witte en blaeuwe.

Al deze voorzeide vogelen, uitgezondert de *Jouwe*, *Fonton*, en *Kgbosy*, die zy in hun wichelarye gebruiken, worden by hen gegeten.

Byen, *Kommokesse* by hen in de landt-tale geheten, zijn'er in groote meenighten, en nestelen in 't bosch in holle boomen, hoewel de halve honing door de wijte en groote des boschs, niet kan gevangen worden. De Bremsems of stekel-byen, daer *Quum-bokessy* geheten, hangen hier en daer aen de daken der huizen met hun nesten, dan geven genen honigh, maer steken met een vergiftigen angel, welke steke hoogh opzwelt en groote pijne veroorzaekt; doch zullen evenwel niemant leet doen, 't en zy men haer stoot of quelt.

Daer is noch een ander slagh van byen, die kleender, dan de rechte honigh-byen zijn, en mee by zwermen vliegen, en in holle boomen nestelen, daer zy mede honigh maken, die een weinigh amperder of scherper van smaek is, dan d'andere honigh, maer bruin van verruwe, en het wasch zwartachtigh. d'Inwoonders noemenze *Qboliq-boli*. Muggen of Muskiten zijn'er veel, tot groote quellaedje der menschen, by avond en by nacht, zulx het qualijk mogelijk schijnt te zijn om in slaep te komen of te rusten.

Daer vallen in den regen-tijd, te weten, in Bloei-, Zomer-, Hoi-, Oogst- en Herfst-maent eenige kriekjens, *Gelleh* by hen geheten, uit de lucht, zoo de zwarten zeggen, gelijk ook niet anders kan bemerkt worden, die grooter dan andere kriekjes zijn, en hen een spijze verstrekken. Dus verre van de gewassen en dieré, vervolgens zal ik d'ernering, zeden en gewoonten der inwoonders, en wat des meer zy, ten toone stellen.

De Kquojas hebben onder elkandre geen koopmanschappen, erneerende zich een ieder, zoo wel hoge als geringe perzonen, met zijn eigen, als met zaien van Mille en rijs, en het planten van andere gewassen. Een iegelik mag overal zai-plaets maken, dewijl het daer te lande ruim genoegh, en meer dan twee derde delē van 't lant onbebout bosch is, daer een ieder zoo veel mag uitroien en om verre houwen, als 't hem gelieft, of als hy bezaien kan. Een plaets, die eens bezait is, latenze twee of drie jaren braek leggen, aengezien d'aerde volgens hnn zeggen, eens bezait zijnde, van haere vettigheit ontbloot is, waerom zy de planten zoo lange laten leggen, tot datze weer hoogh opgewassen zijn, en d'aerde onder de schaduwe des loofs en door het stil leggen weer vet geworden is.

Zoo verre wort de billikheit by hen onder elkandre behertight, dat niemant op een velt, door eenen ander opgeruimt, zal zaien.

Half Lou-maent of in den beginne van Sprokkel-maent beginnen zy allereerst op de rijs-velden te werken; namelijk, eerst op de lage en modderige plaetsen, die zy, met het om verre houwen van bomen en vruchten, tot een ledige plaets of velt maken. In het zaien gaet'er een voor uit, die het zaet op het velt stroit of zait, 't welk andere met kromme yzere krabbekens onder d'aerde schrobben, en is gemeenlijk op den derden dagh al uit d'aerde geschoten; maer moet naerstigh, zoo dra het gezait is, voor zeker kleen gevogelt, dat in groote meenighte op de nieuwgezaide rijs-velden valt, bewaert worden, tot dat het vast gewortelt is; waer na de rijs zonder verdere moeite opwast. De rijs-akkers worden ook op zommige plaetsen tegen den inval van het wilt gedierte, als buffels en waterolifanten, die zeer gretigh na de rijs zijn, alsze tot twee voeten hoogh is opgeschoten, omheiningt. *Eerste rijs-planting.*

De twede rijs-planting wort begonnen terwijl d'eerste opdroogt; daer zy dan mee eerst de bomen om verre hakken, en de velden laten drogen. De zai-tijd van deze rijs is in den aenvang van Bloei-maent, naerdien dit op het hooge lant geschiet en de regen-tijd dan begint, die 't lant bequaem maekt, om vruchten voort te brengen. Die *Twede rijs-planting.*

naerstigh in hunnen arbeidt zijn, kunnen in eenen zomer drie rijs-velden bearbeiden: want d'eerste rijs zaienze op het lage, de twede op een weinigh hooger, en de derde, geheten de groote rijs-tijd, op het hooge lant; namelijk ieder een maent na elkandre, om niet t'effens al de rijs rijp te hebben, waer door zy in het afsnijden verlegen zouden staen, aengezien de rijs air voor air of halm voor halm met groote langmoedigheit afgesneden wort; 't welk dus meest door 't gehele lant onderhouden word.

Wanneer de rijs begint te rijpen, moetze weer voor het kleen gevogelt beschermt worden, 't welk zy met pijlen, slingeren, en het werpen van stenen afkeeren, zoo veel des doenlijk is.

d'Eerste of vroege rijs, gezait op lage en vochtige plaetsen, wort in den beginne van Bloei-maent afgesneden; de twede, gezait op wat hoger lant, in Hoi- en Ooghst-maent; de derde, of groote rijs, op hoogh lant gezait, in Wijn- of Slacht-maent.

Zy sparen of bewaren gemeenlijk veel van haeren rijs, die zy gewonnen hebben, om in den zai-tijd geen gebrek van zai-rijs te hebben; hoewel zommige onarbeidzame luiden zomwijlen ook de zai-rijs opeten, voornamelijk indien zy een schralen ooghst hebben gehad. Maer gemeenlijk nemen zy dan hun toevlucht na andere plaetsen, als na *Hondo*, *Gala* of *Gebbe*, daer dan de meeste rijs is, die zy voor bekkens, ketels, kleden, of voor andere dingen moeten kopen.

Arbeit der vrouwen. De vrouwen ruimen het velt, dat bezait zal worden, van ruighte, en de mannen houwen groote boomen om verre. d'Arbeit der vrouwen is ook, de rijs te zaien, en den bolster van de rijs en Mille af te stampen. Maer als daer veel te zaien en het lant te bearbeiden is, in stede van ploegen, (want ploegen is daer niet in 't gebruik,) dan helpen bywijle de mannen het vrouvolk, om haest gedaen te krijgen.

De arbeid der mannen, daer-en-boven, is visschen, jagen, en huizen te timmeren.

Jacht is vry. De jacht en visschery staet eenen iegelijk even vry: dan alle jacht is een ieders hantwerk niet; gemerkt de jacht van olifanten en buffels een werk van waegh-halzen is, die meest alle door het een of 't ander ongeval te sneuvelen komen.

Het recht des Konings, voor de vryheit van het vangen der olifanten en buffels, is van de twee een, en van verkens, herten, en ander wilt gedierte ontrent een derde deel; maer water-olifanten en zee-koeien vervallen geheel en al aen den Koning, behoudende de vanger voor hem zelven niet met allen, dan 't geen de Koning hem tot een geschenk vereert. Van de rijs en Mille ontfangt hy een vrywillige gifte, doch minder dan de tiende. Desgelijx zijn zy gehouden het beste van het goedt gewas en de goede vangst aen *Belly*, hunnen afgod, voor hunne *Jannanen*, dat is, zielen of geesten hunner gestorvene vrienden en ouders ten offer te geven.

De huizen zijn daer ront, desgelijx leggen de dorpen mede in 't ronde begrepen, rontom beschut met boomen, die dicht aen elkandre staen, en weligh uitwassen, met vier *Koberes*, in vorm van bolwerken, mede bezet met diergelijke boomen. De poorten, die haeren uitgang ten einde van de *Koberes* hebben, zijn laegh, en zoo eng, dat'er maer een eenig man t'effens kan doorgaen. Van binnen is het dorp dicht beschoeit met *Bangoela*, dat is, takken van wijn *Tomboe*-boomen, de welke lang en dik zijn, gelijk kleer-stokken, en tegens de gezeide boomen binnen 's dorps met rottingen zoo dicht aengebonden worden, dat daer niet door te schieten is; alleen staen op vele plaetsen schuiven, van dezelve stokken gemaekt, tot schiet-gaten, die zy open en toe kunnen doen.

Op ieder der voorzeide poorten staet een klein huisje op stutten, van vijftien of zestien voeten hoogh; 't welk zy in tijd van noot kunnen verdragen en na hun welgevallen ter bequamer plaetse stellen; van gelijken met schuiven gemaekt, met eenige wisse schieters, t'hunner bescherming tegen hunne vyanden, daer in; blijvende door deze huisjes het dorp van buiten

ten rontom bewaert. In het midden des dorps leit een plein of ruime plaets, om te ſpeelen. Kruis-weeghs op de poorten gaen ſtraten, en rontom den binnen-kant van 't dorp, en rontom de boomen, daer meê het dorp omringt leit, loopt een wegh, zulx men van d'eene *Kobere* tot d'andere kan gaen. De dorpen, met bomen afgeſchoten, noemen zy *Sansjah*; maer andere onbeſchutte dorpen *Fonferah*, dat is, een open plaets of vlek; zulx een plaets, met boomen beſchut, gevoeghelijk een ſtadt, en een open plaets een dorp kan genoemt worden.

De boeren hebben in deze beſchutte dorpen of liever fortreſſen meê hunne huizen en wooningen gebouwt, om derwaerts in tijt van noot te vluchten, eensdeels tot veiligheit van hun leven, eensdeels tot verſterking der plaetſe, tegen het beſpringen der vyanden.

Uit kracht van een oude wet, by den geſlachte van de *Karous* ingevoert, mogen d'inwoonders geen koeien of oſſen-vleeſch, nochte viſch met ſchobben eten, welke wet zy zeer ſtreng onderhouden: want zy geloo-ven door het overtreden te zouden moeten ſterven, of eenigh merkelijk gebrek krijgen, of in zwaermoedigheit vervallen.

Het volk in 't gemeen is zeer geil, meer in begeerte dan in macht, halende zich zelf door de meenighte der vrouwen veel arbeits op den hals; desgelijx zijn byna al de vrouwen, ter oorzake van het zelfſte gebrek, wonder zeer tot overſpel genegen, en geſtadigh met het kaeuwen en eeten van kruiden en ſchorſſen van bomen, tot verwekking van hitte en luſten tot byſlapen, en verſterking van haer vermogen in dien dele, bezigh.

Zy vallen genegen tot den drank, inzonderheit tot brandewijn, dien zy onmatelijk zouden drinken, indien hy genoech by hen te bekomen was, daer zy evenwel gene olifants-tanden, maer alleenlijk eet-waren ruilen willen.

Zy zijn milt onder elkandre, buurhoudende, en bieden elkandre in alle voorvallen de behulpelijke hant. Hebben zy in een ſterf-huis zoo veel voorraets niet, om de lijk-ſtaetſi te houden, d'een van de vrienden of bekende zal den anderen het vereiſchte beſchikken. Heel lichtelijk ſchenkt iemant eenen ander een kleet of Quaquaſche rok of hemde: zommige vereeren elkandre wel een ſlaef, 't welk voor een groote gifte by hen gehouden wort. Wijders, wat d'een heeft en d'ander niet, 't zy eet-waren van vleeſch of rijs, dat zullen zy elkandre niet weigeren. Ter zelfſter oorzake verſchijnt ook niemant by den Koning, zonder geſchenken voor hem te dragen, zelfs geven ook de Neerlanders geſchenken, wanneer zy by den Koning komen, of iet aen hem te zeggen hebben. Zy vallen eenighzins diefachtigh van aerd; hoewel niet onder malkandre; maer betoonen zulx alleenlijk aen de Neerlanders. Dan zijn geen quade vloekers nocht ſchelders, en hebben een grooten afkeer van het bloet ſtorten hunner naeſten; doch blijven niet onbeſproken van nijdt.

Daer worden meeſters gevonden, die wonderlijke konſtenaryen met kruiden, poeiers, en tekenen weten te doen; van gelijken zekere luiden, *Souah-Monou*, dat is, vergif ingevers, of bloedt-zuigers, gelijk zy die noemen, die, in afwezen van den perzoon, hem het bloet kunnen onttrekken, en in quellaedje brengen. *Verſtaen zich wonderwel op toverye.*

Daer zijn ook *Senearts*, luiden dewelke met prijzende woorden een kint, of rijs, of plantſoen, of iet anders kunnen ſchaden of verderven, welke kunſte zy *Pilly* noemen, en al de ſchadende en quade kunſten *Souachmonouſyn*, daer af de plegers, indien zy by den gerechte geopenbaert zijn, met de doot geſtraft worden.

Het voorzeide woort *Souach* is by hen de quade inbeelding of zwaermoedigheit, quade inval, het quaet of de duivel zelf. Deze zwaermoedigheit, volgens hun zeggen, nijt, wroegt en knaeght verzufte menſchen, die dikwils in 't boſch gaen klagen en hun gemoed niet kunnen geruſt ſtellen met hun fortuin; maer worden tot wrake en het beſchadigen hunner naeſten door de nijd geplaeght. Onder dit murmureren en overdenken *Betekenis van het woort Souach.*

 komt

komt hen te voore het *Souvah*, in de gedaente van eenigh beest of boom, of kruit; dat hen aenspreekt, en het beschadigen der menschen leert; daerbenessens hoe en op wat wijze zy dat zullen gebruiken, en welke kruiden zy daer toe nemen zullen. Die dus van *Souah* is aengesprooken, wort zoodanigh in zijn verstant verblint, dat hy de menschelijke reden quijt is, en ziet op zommige tijden menschen voor meer-katten of apen aen, zonder onderscheit tusschen vrienden of vyanden te maken, zoo dat dees zoo licht eenen van zijne naeste bloet-vrienden, als vreemden, zal dooden; na welke daet zijne oogen geopent worden, zulx hy dan kloek begint te zien en alle zwarigheden overdenkt. Zy leeren ook elkandre deze kunst, d'een den ander onderwijzende, welke kruiden, droogeryen en tekenen zy moeten gebruiken, om te dooden of te beschadigen.

Toverye Pilly. De tover-kunst, geheten *Pilly*, beschadight alle ding, het zy ook wat het zy, als gewassen, menschen, kledinge, yzer of eenige andere stoffe.

Naelt-schieten. Daer is noch een andere betovering, het naelt-schieten geheten, de welke veel gebruikt wort aen halsstérrige menschen, om hun hoogmoet of forsheit te doen dalen: en geschiet in dezer wijze: zy steken door het oogh van een kopere of loode naelde een spinrach, om recht te vliegen, en laten die eens loefs hene gaen zwerven na den geen, daer zy hunne kunst aen tonen willen, of die hen eenige hoon gedaen heeft: den welken deze naelde zal aentreffen, en in doots gevaer brengen; ja ook dooden, zoo hy niet in tijdts genees-middelen gebruikt.

Middel tegen Souah Belly. Daer zijn tegen deze *Souah-Belly* of quade kruiden zekere beschermende genees-middelen, door welker gebruik, indien die eerst ingenomen worden, de mensch beschermt wort, dat geen *Souah-Belly* hem kan doden, maer maekt het *Souah* datelijk krachteloos. Dan zoo *Souah* voor hene is ingenomen, geen genees-middel is'er zoo krachtigh te vinden, om dat uit te drijven: niet tegenstaende zy alle hulpsame middelen aenwenden, doch met weinigh baets.

Eenz[aem]heit voor [oor]zake [van] quaet houd[en]. d'Eenzaemheit wort daer te lande voor d'oorzaek van het quaet gehouden: waer om de voornaemste luiden, hoe forsch van aert zy ook zijn, niet derven alleen in 't bosch gaen; gelijk mede niet eerlijk geacht is, zonder gezelschap in het bosch te gaen. Luiden van aenziene zijn gewoon altijts met gezelschap te gaen, eensdeels om 't gezeide, eensdeels, om, of eenigh wilt gedierte hen aenranste, hulpe en bystant daer van te hebben: want, zeggenze, gaende met iemand, heeftmen altijts iet te praten, om de fantasye te verdrijven, en niemant, die by gezelschap is, en niet gaet vragen, en om *Souah* wenschen, wort daer van aengesproken.

Ech[t] De mannen hebben in 't gemeen zoo vele wijven, als zy kunnen voeden en bruits-giften betalen.

d'Ouders plegen voorhene gewoonlijk den zoonen vrouwen te bescharen; maer bevindende, dat die vrouwen, nevens of na de boven-genoemde vrouwen niet behoorlijk geacht worden, zoo latenze nu meest de zoonen zelfs uitzien, en na hun eigen welgevallen uitkiezen.

Vry[e]... De vryaedje gaet van langer hant, met geschenk en dienen, in zijn werk; naerdien zommigen, die geen goet hebben om te schenken, hunne wijven met dienen krijgen: te weten, zy maken huizen, tappen wijn voor haer, werken op haere rijs-velden, en doen alle diensten, daer in zy gedienstigh kunnen zijn; 't welk zomwijl drie of vier jaren duurt, eer de dochter houbaer is.

Zoo nu iemant behagen heeft genomen in een vrouwe, die door de koopluiden uit de buite-landen is mede-gebraght, gelijk zulx veel wort gedaen by al d'omleggende volken, als *Folgias*, *Hondoos*, *Gebbes* en *Galas*, met voornemen om die hier in *Vey* of *Kquoja* te huwelijken, of dat iemands zin zy gevallen op een bejaerde dochter, die niet voor eenigen byzonderen persoon bewaert wort, (want wie daer met geschenken van eenen man wort on-

onderhouden, dezelve wort voor hem alleen door haere ouders bewaert,) dan laet de mans-perzoon de dochter op den avont by hem in zijn huis komen, om iet goets t'eten of te drinken; het welk, zoo zy eenigzins op haere eere staet, ten minste twee of drie mael ongeacht zal laten voorby gaen, schoon dat haer zulx al gevalt. Na verloop van dien tijt gaet zy zomtijts wel tien of twalef nachten by den vryer slapen, eer zy haer bruits-gifte eischt, indien zy by elkandre in een zelve dorp woonen.

Dan zoo de dochter van buiten is gekomen, en haer maeghschap, die haer hebben gebraght, willen vertrekken, zoo eischt zy haer bruits-gifte, eer zy wegh-gaet; maer indien de vrienden in het wederkeren daer door zullen gaen, blijft zy zoo lange by den vryer, tot hunner wederkomste, en eischt dan de bruits-gifte, dewelke altijt in drie delen moet betaelt worden; te weten, ten eerste eischt zy haer *Kola* of *Togloe*, dat wil zoo veel zeggen, als, *geve my iets, dat u het gereetste is*, het zy koralen of ander ciersel. Ten tweden eischt zy haer *Jasing*, dat eenige andere goederen zijn, die de blanken daer brengen, 't zy laken of kleden. Ten derden eischt zy haer *Lesing*, dat is, een kist, bekken of ketel, om haer *Kola* en *Jasing* daer in te doen. Of zy zeit, geef my eenen slaef, die het goet kan bewaren: daer mede zy haer bruits-gifte voleischt heeft, en gaet daer mede by haere vrienden, met wien zy gekomen is.

De vrucht, die uit de beslaping voort-komt, laet de vader, indien het een knechtje en hy des verwittight is, zoo dra het gaen kan, halen; maer een dochter blijft gemeenlijk by de moeder. Dan de zwarten zijn met de kinderen daer te lande niet verlegen, nochte zy maken'er geen zonderling onderscheit in, of de dochter maeght is, of moeder.

Indien nu den man gevalt deze dochter, die hy beslapen heeft, ten wijve te nemen, dan zendt hy met zijn volk geschenken aen haere ouders, om hun bewilliging en verlof, die de dochter vragen, ofze wil dat deze gifte uit haeren naem zal ontfangen worden, dat is, of zy des mans wijf begeert te zijn. Zoo zy nu haren ouders beveelt die t'aenvaerden, dat maekt de trou; zoo niet, worden de geschenken weerom gezonden. Na het trouwen in dezer wijze voltrokken is, blijft'er noch altijts voor den man wat te schenken aen d'ouders en maegschap, naerdien de vrouwe noit zonder geschenken na haere ouders trekt, 't welk gemeenlijk een mael 's jaers geschiet; doch brengt weder eenige vereeringe voor haeren man wederom, gelijk ook de dienaers, die de vrouwe op wegh gelei hebben gedaen, weder vertrekkende, geschenken met zich nemen.

Dan vele geschenken van de vrouws ouders te nemen, strekt den mannen grootelix tot nadeel: want als het gebeurt, dat de dochter eenen ander liever krijght, als haeren eigen man, en de man zulx wilde op haere ouders verhalen, zoo wort voort gesprooken op de geschenken, die hy zoo nu en dan van d'ouders ontfangen heeft, 't welk met de geschenken, die hy aen haer gegeven heeft, verlekeh wort, zoo dat hy de vrouwe, nochte haere ouders geen overlast doen magh. Dan wil zijn wijf met vriendschap met hem gaen, het staet in haer believen, hoewel d'ouders haer daer veeltijts niet niet lastigh in vallen, of toe dwingen. Weshalve is het geraden, de gezeide giften van d'ouders niet t'ontfangen; maer zonder dezelve weer na na huis te gaen: want dan zal zulk een dochter, als haer man wil, 't zy haer lief of leet, wederom zijn wijf moeten zijn; nademael zy met geene rechten zal gelijk krijgen. d'Eene vrouwe is, door gifte van haere ouders, rijker, dan d'andere, en worden gemeenlijk na haeren rijkdom ook geacht. Maer de vrouwen, die in de jongheit getrout zijn, te weten, d'eerste vrouwe, die de man getrout heeft, is de voornaemste, en wort van d'andere vrouwen *Makilmah* genaemt, dat is zoo veel, als voogdesse van vrouwen, zoo anders de vrouwē wat hadden te zeggen: dan zijn volkomen 's mans magt onderworpen.

Wanneer iemant, die van adelijken

ken geslachte is, zijne dochter na haeren man wil zenden, te weten, na dat de bruits-giften voldaen zijn, die geeft haer meê tot wegh-gezellen eenige van zijne onderzaten en slaven, met twee rokken of hemden, gelijk daer te lande gedragen worden, een koker met pijlen en een zabel met een draegh-bant, tot een geschenk voor haeren man, en drie of vier kanasters met rijs, om voor den zelven te kooken, en andere kleinigheden meer.

Plechtigheit by het naem-geven der kinderen.

Het noemen of naem-geven der kinderen, te weten van knechtjes, wort met een zonderlinge staetsi aldus volbraght. Wanneer het kint acht of tien dagen oudt is, ontfangt het den naem van zekeren man, als het een knechtjen is, op een gezetten dagh, 's morgens vroegh, eer iemant is opgestaen, die met zijn gansche huisgezin in het dorp, onder het spelen met pijl en boge, komt juichen en roepen, met groot gebaer, en niet anders als of hy 't dorp quam bespringen. d'Andere in 't dorp, dit gespeel hoorende, springen mede buiten met pijlen, bogen, Assagayen en schilden, en tieren zich als ofze van den vyand waeren overvallen, daer nochtans de waerom hen wel bewust is. Na een halve uure spelens met elkandre haelt de naem-gever het kint van de moeder, leght het neer op een schilt, te midden onder hen allen, daer zy gespeelt hebben, en geeft het een booghjen, ten dien einde gemaekt, in de handen: na welke plechtigheit hy een rede, van meer dan een halve uure lang, over het kindeken spreekt; met vermaen van te zijn als hy, en naer hem in alle zijn doen t'aerden, naerstigh in het bouwen te zijn, om veel rijs te mogen winnen, om t'eten te kunnen geven allen, die hem komen bezoeken, en daer door een loffelijken naem te verwerven; niet begeerigh te zijn na eens anders vrouwe, nocht zich van den avond of donker te laten bedriegen: waer door een man, zeit hy, tot grote verachting en klein aenzien zoude kunnen komen, met byvoegen van vele meer andere redenen. Deze staetsi geeindight zijnde, brengt hy het kint weer by de moeder: waerna zy alle met hun netten ter jacht trekken, maer andere gaen om wijn, en komen naer den middag weer t'huis: alsdan wordt het gevangen wilt van de vrouwe met de ruimte van rijs gekookt, daer meê zy met hun allen tot den avond zich vrolijk en goe cier maken.

Dan zulk een groote staetsi wort met het naem-geven van een dochter niet aengerecht, die haeren naem ontfangt van zekere vrouwe, die mee het kint uit 's moeders huis haelt, en onder hen lieden op een matje neerleit, en een stokje in de hant geeft, daer zy de pot meê omroeren, met vermaen meê aen het kint, om naerstigh te zijn, en haer schoon te wasschen, (want klaerheit, voegt zy daerop, is de cieraet eener vrouwe) kuisch te zijn; niet van den eenen man tot den anderen te loopen, op dat zy daer door haer geluk niet kome te verwerpen, geheilikt zijnde lekker te kooken, op dat haer man een goet behagen in haer, meer dan in d'andere vrouwen magh scheppen, met de mannen ter jaght te trekken, en voorts meer andere dingen. Dan minder wort deze staetsi geacht, dan die van een knechtjen.

De vrouwen onthouden haer van haere mannen, zoo lange als het kint noch niet wel gaen kan, of gemeenlijk tot den ouderdom van anderhalve jaer; want zy geloven, dat het kint, aengezien het zoo lange zuight, anders een merkelijk gebrek zoude krijgẽ, zulx deze gewoonte onder hen met grote zorgvuldigheit onderhouden wort, ja, zelfs de vrouwen rekenen d'overtreding dezer gewoonte voor een grote schande.

d'Inwoonders zijn mede vele en verscheide vreemde ziekten onderworpen, hier te lande onbekent, gelijk de volgende zijn.

Ibatheba is een zekere ziekte, de welke maer selden ontstaet, voornamelijk onder de beesten, die, naer hun zeggen, van klene mannetjes, *Thebanoe* by hen geheten, dien de voeten averechts staen, met pijlen geschoten worden, zonder gezien te worden, maer uit de quetsure valt een stuk bedorven vleesch. Hun scheuten doen olifanten, buffels, zwijnen en meer andere dieren, ook honden in de dorpen sterven; bywijlen worden ook men-

menschen geraekt, doch sterven'er zelden aen.

De Roode loop, dien zy zeggen van outs niet gehad te hebben, maer uit Serre-Lions daer gebraght te zijn, is in Serre-Lions des jaers zestien-hondert zes-en-twintigh, acht maenden naer het vertrek van den Admirael Lam met zijne vloot, ontstaen, dewelke zich door het geheel lant verspreide, tot in het lant *Hondo*; zoo dat een groote ellende onder het volk wiert gezien, dat by meenighte sterf, staende middelerwijle de rijs-bou, ter oorzake van dezen vegelijken tijdt, meer dan drie jaren stil: naerdien een ieder meer dachte op zijnen sterf-dagh, dan op den lijf-tocht, tot behouden is van zijn leven.

De Kinder-pokken gaet daer niet, gelijk hier te lande, over alle kinderen; maer zomwijl ook over oud en jong, als een gemeene plage, en baert een grooten neerlaegh onder 't volk: waer over dezelve by hen zeer gevreest wort. Zy zijn boven mate met hooftpijn, *Honde-doengh* by hen geheten, en ook met *Jydoengh*, dat is, tant-pijn; gequelt. Daer zijn'er, die gaen quijnen, en tot de leste druppel bloets uitdrogen; 't welk hen, gelijk zy zeggen, door de *Souah-Monou* of quade kunstenaers uitgezogen of afgetapt wort. Eenige hebben de gehele neus en lippen verlooren; en vele gaen met zeere armen en benen, die meê opgegeten worden, gelijk of het pokken waeren, hoewel men niet kan bemerken, dat'er pokken zijn, naerdien'er verscheide ongebonde vrouwen zijn, die zeer wilt by den een en ander lopen, zonder hinder evenwel of letsel te krijgen.

Daer zijn krank-zinnige en ook slechte of half-zalige menschen, gelijk men zeit, *Colga* by hen geheten, die zekere inbeelding hebben, (of hen wort zulx wijs gemaekt, en zy geloven het,) dat die op d'eyeren van zekeren vogel, *Jouwa* geheten, treet, geene kinderen, die hy krijght, in 't leven zal houden. Worden zy van hun quale door de wichelarye geholpen, dan mogenze namaels van geen pluim of vliegend gedierte eten, en het eerste kind, dat zy naderhant krijgen, wort na den vogel *Jouwa* genoemt.

Daer is noch een ander gebrek van overouds geweest; namelijk, dat zommigen bejaerden mannen het zakje boven mate groot opzwelt, met verklening der schafte, en bywijle met groote pijne en verhindering van byslapen, zonder eenigh rechte geneesmiddel daer tegen te hebben. d'Aenzee-gelege volken, en inzonderheit de volken van de naest-gelege landen, *Bolm*, *Cilm*, en *Bolmberre* of Serre-Lions zijn allermeest deze quael onderwarigh; maer weinigh die van de *Hondoos* en *Folgias*: allermeest wort dit euvel ook onder de wijn-tappers vernomen, waer uit te bespeuren is, dat het onmatigh drinken van den wijn de Palm d'oorzaek van dit gebrek zoude kunnen zijn.

Opzwelling der zakjes.

Wie die allermeest onderworpen zijn.

Wanneer iemant door ziekte of anders, door eenigh ongeval, buiten iemants anders schult sterft, dan wort daer datelijken onder al het maeghschap gehuilt, en de jammer-zang gezongen, met een cierlijk opgepronkt verhael van zijn leven, 't welk geschiet in verscheide talen, verkiezende elk een tale; daer in hem dunkt het beste den lof en klachten te zullen kunnen uiten: want neffens hun eigen Kquojasche tale, kunnen zy alle de Timnische, Hondoosche, Mendische of spraek van Folgias, ook die van *Gala* en *Gebbe* spreken.

Fakotimă; dat is, uitvaert of lijk-staetsi.

Het is by hen een groote eere, eenen lijk-klacht rijkelijk in woorden en met eenen opgepronkten toon gedaen te hebben; die zulx spaerzaemlijk of heel weinigh doen, worden van hun naeste vrienden bekeven, met dreigementen van hen meê, na hun doot, het beschreien niet waerdigh te zullen achten.

Na 't beschreien wort aenstonts het lijk gewasschen, 't hair met strikjes gevlochten, gelijk een pruik, het lichaem over eind gezet, en met stutjes tegen de ruch en onder d'armen ondersteunt. Zoo het een mans-perzoon is, wort hem ook pijl en booge in de hant gegeven, en zijn beste gewaet, dat hy zoude mogen bewaert hebben, of dat de vrienden den overleden tot deze lijkstaetsi schenken, aengedaen: want dit by hen een dagh van hoogheit is, waer

aen zy meest al hun middelen zullen besteden, om die met behoorlijken pracht en pronk uit te voeren. Dan schoon de gestorven perzoon rijk zy, de vrienden brengen evenwel tot de lijk-staetsi geschenken, als, d'een een naeltjen, d'ander een ketel of bekken, de derde een kleet of schotels, en aerde of tinne kannen. Na dat het lijk dus prachtigh opgetoit en gestelt is, komen eenige mans-perzonen, zijne naeste bloet-verwanten, met pijl en boge voor hem spelen, en zetten zich, na het spelen, voor hem op de knien, met den ruch na hem toegekeert, en trekken de peze zoo wijt uit, alsze kunnen, zulx de boge schijnt te willen breken, even op zulk een wijze, als door de gezanten van de buiten-landen aen den Koning wort gedaen, tot bewijs en met woorden verklarende, dat zy met zulk een gewelt tegen zijne vyanden wilden strijden, gelijk deze by het lijk meê verklaren, dat zoo hy in den krijgh gebleven, of van eenigh quaet mensch gedoot waere, zy met zulk een gewelt de wrake wouden gaen opnemen; maer nu van zulx niet vernemende, dat zy ten minsten hem eerlijk na hun vermogen wilden begraven. Voorts wort'er een man of vrouwe by 't lijk gelaten, die dat bewaren en zorge dragen, om de vliegen af te keeren, die daer zeer naer den stank komen vliegē.

Wanneer de naeste vrienden uit het lijk-huis gekomen zijn, dan vervoegen zich zommige vrouwen van kennis by de weduwe, om haer te beschreien, die aen haere voeten vallen, en met deze woorden te zeggen, haer troosten, *Bqunè, bqunè*, dat is, weest getroost, of stake uwe klachten. Na het bedrijven van deze rou-klachte dragen de mannen het lijk op een laddertjen of baertjen op hun hoofden, na het graf, dat zy gemeenlijk by de graven hunner voorvaderen maken, in eenige *Tombouroi*; dat is, eenige verlate dorpen, dier vele bezuiden de reviere *Plizoge* zijn, en zetten het lijk niet meer, dan een knie diep in d'aerde.

Daer worden ook vele dingen, indien d'overledene rijk was, of hem veel geschonken is, by 't lijk in 't graf geleit, als matjes, kleden, ketels, bekkens, kralen, 't welk alles tzamen in een of twee

mat-

matjes gebonden is. Voorts wort het graf met aerde toegeworpen, en daer over een geschilderde mat gespreit, met pennen vast gemaekt, en een yzer, zoo het een mans-perzoon is, met gesfels gemaekt, op het graf gesteken, daer zy zijn geweer, en 't geen hy aen het lijf heeft gedragen, aenhangen; maer zetten, zoo het een vrouw is, eenige tinne kommen of schotelen, daer op, met een pen door den bodem vast gemaekt. Een wijle tijts daerna maken de vrienden des overleden een huisje over het graf, tot beschutting van de regen, en ook ter gedachtenis voor den overleden niet geheel en al te zullen vergeten; maer hem bywijle daer spijze toedragen, gelijk te voore verhaelt is.

De dooden van het maeghschap des Konings worden begraven op een eilant, genaemt *Masach*, gelegen in zeker Meir van de reviere *Plizoge*, daer Koning *Flans-Sire*, vader van den tegenwoordigh heerschenden Koning *Flamboere*, plagh te woonen en begraven is.

Zoo iemant van de vrienden van huis of op een reize is geweest, en na den lijk-klacht t'huis komt, 't zy na verloop van twee of drie maenden, die valt dan den naesten van den verstorvenen perzoon aen de voeten, en beschreit zijn verlies met klaechelijke en troostelijke woorden. Bejegent iemant van kennis de naeste vrienden des overleden; hy zal ten minste die omhelsen, en met deze troostelijke woorden aenspreken: *Clau e, Clau e*, dat is, stake uw klagen, waer na zy elkandre begroeten, en voorts praten, 't geen'er voorvalt.

Zoo iemant van adel zy, die gestorven is, dan worden'er een of twee van zijne slaven of slavinnen gevat, en by den dooden, tegen hun wil en dank, gezet en bewaert, om zijn wijf, ter ziele, of, by gelijkenis gesprooken, in in d'Elizeesche velden zijne lijf-dienaers te zijn; den welken de vrienden des gestorven, wanneer die by het lijk zitten, om de vliegen af te keren, geschenken toedragen, als, onder andere, de beste klederen, om aen hun lijf te doen, arm-ringen, kralen, om den hals, hebbende 't hair gevlochten en net opgetoit. Zy brengen ook rijs, tobak en de vrucht *Kola*, en voor het laeste een hoen, met rijs gezoden, 't welk zy mogen nuttigen, zoo't hen lust. Wanneer zy nu het lijk zullen volgen, nemen zy den overgebleven tabak, rijs en *Kola*, en werpen dat alles in 't vuur, daer zy by gezeten hebben, en worden, by het graf gekomen, met een koorde geworght, en met een hout in de nek geslagen, zonder bloet te laten, om alzoo haeren bruidegom des t'aengenamer te zijn, en onder in het graf geleit.

Hoewel dit ombrengen en dooden van slaven of slavinnen een out gebruik is, zoo is dat evenwel zelfs in die landen niet veel in achting; aengezien niemant geerne ziet, dat zijne dochter op zulk een wijze de bruit gemaekt wort: waerom ook de dochters van de nabuurige Heeren of Koningen daer van bevrijt zijn. Wie onder de slaven het ook kan ontlopen, of de vrienden gewapender hant af keeren, die is vry: daer over, zoo een treffelijk perzoon in stervens node leit, al zijne slaven zich zullen wegh-pakken, zulx daer naulix een te vinden is, hoewel hen het gevaer van 's Heeren sterven, zoo veel des doenlijk is, verborgen wort gehouden. De wegh-geloope slaven, wanneer zy wederkomen, worden bekeven en bespot, met deze woorden: *Ghy wilt uws Heeren kost wel eeten, maer niet met hem sterven.* Die zich dan, met te zeggen, dat het leven aengenaem schijnt te zijn, en hen dat verleit of bedrogen heeft, ontschuldigen. *Vasten over de dooden.*

Onder de voornaemste der vrienden, voornamelijk oude, wort van eersten aen, in 't aenvangen van beschreien, een belofte van vasten ingestelt, dat zy by een heiligh teken, *Bolly-Guwe* genaemt, zweeren met opleggen van handen te zullen t'onderhouden; te weten, over een gemeen perzoon acht of tien, en over Heeren een maent of langer; in welken tijd zy niet vermoogen rijs t'eten, nochte uit geen heel vat of kan te drinken, dan alleenlijk uit een scherf of uit een kuiltje, in d'aerde gegraven, nochte by hun vrouwen, nochte vrouwen by haere mannen te sla-

ſlapen, of jongmans by dochters te verkeeren, geene geſchilderde of kleurde kleren aen te doen, dan zwart of wit, met ſneden of gaten geſteeken, maer hebben 't hair met een ſcheer-mes afgeſchooren, en ſlapen op de vloer neder.

Na verloop van dien tijd komenze by het gezeide heiligh teken, en ontſlaen zich, met oplegging van handen, van de voorige belofte, tot verzekering van dit voor verhaelde onderhouden te hebben. Voorts wort het doot-mael bereit, daer toe de vrouwen de rijs kooken, en de mannen trekken in het boſch ter jacht, en laten, t'huis gekomen, de vrouwen het vleeſch met rijs bereiden: want de vaſten wordt met dit mael en het bedrijven van goe ciere geeindight.

De genen, die gevaſt hebben, worden met goederen tot het aenvaerden van het doot-afſcheit-mael begiftight, een ieder na zijnen ſtaet; te weten, gemene perzonen, d'een met een bekken, d'ander met een kleetjen, of korf zout, of een ſtukje yzer of matje; maer voorname perzoonen met eenen ſlaef, yzer of andere goederen, die by hen dier geacht zijn.

Zoo nu het maeghſchap des overleden wroeging heeft, dat hy zijne eigen doot niet geſtorven zy, zoo is het niet geoorloft den dooden te waſſchen, of te kleden of te beſchreien, voor dat de twijfel van het wroegen uitgevonden zy. Want zoo iemant, zeggenze, daer over weende, eer de twijfel uitgevonden was, het zoude onmogelijk zijn den recht-ſchuldigen aen den dagh te brengen; naerdien de geeſt, van ſpijt overheert, geen aenwijzinge zoude willen doen, maer ſtil blijven ſtaen, zonder de dragers iets te doen gevoelen, of voort te dragen.

Het onderzoeken geſchiet in volgender wijze: Zy nemen het lijk, of in ſtede van dien een ſtukjen van zijn kleedt, met eenige ſnippels van zijne nagels, en wat van zijn hair, en knopen dat toe, en blazen daer aen eenige geknaeude *Mammon*, en ſchraepſel van *Bondu* of root verf-hout; welk bondel zy te midden aen eene mortier-ſtok binden, daer zy rijs mede ſtampen, en leggen d'einden op twee mans hoofden.

Dan wort een reden-rijk en welſprekend man genomen, die zich met twee byl-yzers recht voor de ſtok-dragers ſtelt, en met de bijlen tegen elkandre klinkt, en vraeght den dooden, waer aen hy geſtorven zy, en of God hem weg-gehaelt heeft. Indien 't zoo is, dan worden de ſtok-dragers gedwongen te knikke-bollen, en is het zoo niet, gedwongen te ſchuddebollen; en op gelijke wijze wort op d'andere vragen gedaen: wie, waer hy is, en op wat wijze zulx geſchiet is. Ondertuſſché of te voren verzoeken en quellenzy den geeſt, om proef van zijne alwetenheit te hebben, met iets weg te ſchuilen en te vragen, of hy 't geſtolen weet te vinden; 't welk hy zonder toeven uitvind. Wanneer ten leſten de geeſt ontkent, dat hem God gehaelt heeft, en bejaet, door eenigh *Bolly* gedoot te zijn, wort gevraeght, wat *Bolly*: want *Bolly* is by hen alle kruiden van genees-middelen, of tekenen van krachten, en een ieder kruit, die vele en verſcheiden zijn, heeft zijnen byzonderen naem by hen, maer het kruit, dat vergif is, wort *Souach* genaemt. Dan zoo *Bolly* hem gedoot heeft, worden al de namen van het artzeny *Bolly* genoemt, tot dat zy gevonden hebben, wiens artzeny *Bolly* hem gedoot heeft, 't welk zomwijl gebeurt, naerdien d'artzenyen te krachtigh gemaekt worden, dewijl zy die by de maet of gewichte niet ingeven, maer een ieder neemt die na zijn goetdunken in: waer op dan geen verder onderzoek gedaen wordt. Maer heeft *Souach* hem gedoot, dan wort gevraeght, of hy door een man of vrouw, en door wien hy gedoot is; eindelijk wort de geeſt gevraeght na de plaets van zijne wooning en perzoon, en aldus worden de dragers, die het voorzeide bondel op hun hooft dragen, gedwongen en gewezen op den naem en plaets. De ſchuldige man of vrouw gevonden, wort aenſtonts vaſt gezet, met een dik en zwaer blok aen het been, en gevraeght of hy of zy de zaek bekennen wil. Kan hy of zy tot geen bekentenis gevracht worden, dan wort hem of haer *Kquony* ingegeven; anders,

ders,op het bekennen der zake, wredelijk ter doot gebracht.

Deze *Kquony* is een bast of schors van eenen boom, dus geheten, de welke in het byzijn der vrienden des betichten perzoons afgetrokken wort, op dat het zap na behooren, en zonder eenige valschheit zoude gebruikt worden. De buitenste vuiligheit van de afgetrokke schorsse wort afgeschraept, en met water in een mortier gestooten, welk, na het zinken, een heel scherptrekkend zap van zich geeft, waer van den gevangen drie of vier Kalabasjes of schorssen vol, ontrent in alles zoo veel als een mengele, op den morgen-stondt, en noit op eenen anderen tijdt te drinken gegeven wordt. Midlerwijle bezweren zy voor en na den *Kquony*, dat hy den gevangen, zoo hy aen den misdaet schuldigh is, moet dooden, anders weer uit zijn lichaem gaen: daer op de gevangen deurgaens loogent iet van *Souach* te weten. Eindelijk hy de *Kquony* heel uitgevende, wort vry gehouden; maer daer niet toe kunnende komen, hoewel in 't eerst een weinigh schuim en water uitgebraekt, besterft het; 't welk dus uitgevallen, zoo wort het lichaem als een quade konstenaer verbrant, of, om den stank te schuwen, in de revieregeworpen, zonder eenige verschooning, 't zy van hooge of lage afkomst.

Zoo het nu gebeurt, dat de geest stom of doof is, en geen teken weten te doen, dan wort gevraeght, of eenige *Souahma* zijne zinnen en verstant zoodanigh ontroert en bedompelt heeft, dat het niet moghelik is eenigh teken te doen, of dus de *Souahmo* t'openbaren; en de geest daer op een teken gevende, wort het lijk voorts begraven, zonder meer t'ondervragen. Dan gaen zy by eenen *Jakehmo*, dat is voorziender gezeit, (een zeker slagh van volk, gelijk hier in 't lant de heidens, dat gene blijf-plaets heeft, maer het gehele lant doorloopt) die twijfelachtigh by weigering, d'een met een byzonder slagh van potjen, d'ander met een geluit op een hoorn, ook met trommeltjes, een groot geraes en gedans maken, en de *Souahmo* uitzoeken en noemen. Wanneer het antwoort en bewijs van den schuldigen perzoon door den *Jakehmo* bekomen is, wort de proef met het *Cquony* op de voorzeide wijze gedaen.

In het stuk van erfenis wort deze wijze onderhouden. Wanner de man komt te sterven en minder-jarige kinderen achterlaet, dan komt d'oudste broeder in het bezit, en aenvaert al de slaven, wijven, kinderen, roerende en onroerende goederen zijns vaders, uitgezeit zijn eigen moeder. Is'er een onder de zoonen, die hem zelven de bestiering des huis toebetrout, schoon hy niet heel volwassen is, die trekt dan na de speel-plaets voor den Koning, in tegenwoordigheit van alle het maeghschap, voornamelijk na het bewenen des overleden, en komt met zijns vaders boge in de hant, en met den pijl-koker op den ruch, en zet het een einde des booghs op d'aerde, houdende het ander einde in de hant; 't welk de stant is, die gebruikt wort, als iemant iet in 't openbaer spreekt of verklaert, zich vermetende machtigh te zijn, om zijns vaders geweer in den oorlogh te voeren, daer af hy voor al d'omstaenders een proeve doet, speelende met pijl en boge in dier wijze, als voore verhaelt is. *Erfenis.*

Na het spelen treet hy voor den Koning, en stelt zich in stant als vore, zeggende te zijn geoefent om den last van 't huis te dragen, de minder-jarige kinderen voor te staen, d'akkers te bebouwen, 't recht des huis te beschermen, en wat des meer zy. Twijfelt hy of op de kleinheit zijnes perzoons mogte gezien worden, dan beroemt hy zich op zijne sterkte en vermogen, met een spreekwoort daer by te voegen, dat men 't kort yzer', en niet de mannen aen den last kant.

Na het overlijden van dezen zoon komt de naeste oudste daer aen in 't bezit van alles. Maer blijft d'oudste zoon in 't leven en in 't bezit, en wint hy zelfs kinderen, dan hebben zijne jonger broeders kinderen zoo veel alleenlik uit den boedel, datze te man gebraght worden, en behouden de slaven of slavinnen, die hen mogen by 's vaders leven gegeven zijn: naerdien het daer te lande gebruikelijk is, dat lui-

den van vermogen hunnen kinderen, zoo wel zoonen als dochters, van kints been af eenige slaven toevoegen.

Zoo nu de vader zonder zoone sterft, en alleenlijk dochters nalaet, en daer geen vaders broeder in 't leven is, dan zal 's vaders broeders zoon, op dat de naem niet versterve, erven, en het huis ophouden. Dan zoo geen mannelijke oir van 's vaders zijde is, wort de Koning erfgenaem, en neemt zoo wel slaven, als goederen en vrouwen na zich, en deeltze aen zijne onderdanen; maer laet de kinderen van den een en ander opbrengen.

Tale. De Kquojas spreken niet alleen hun eigen en de Timmasche, Hondische, Mendische of Folgiasche tale, maer ook die van *Gala* en *Gebbe*.

De volken van *Gebbe* en *Folgias* verschillen in tale een weinigh van elkandre; zijnde de Folgiasche tale de schoonste en edelste tale, daer over zy ook by de Kquojas *Mendi-Ko*, dat heere-tale gezeit is, genoemt wort, eensdeels om haere helder en fraiheit, eensdeels om de heerschappy der *Folgias* over de *Kquojas* en *Gebbe-monou*, dat is, volken van *Gebbe*, (want *Monou* is volk in de lant-tale gezeit) gelegen beoosten *Kquoja*.

De volken van *Konde-Kquoja*, dat is, Hoogh-Kquoja, boven het lant van *Hondo* gelegen, verschillen in sprake van d'aen-zee-gelege *Kquojas*, gelijk de Neerduitschen in sprake van de Hooghduitschen verschillen.

Teken van hun zomer- en winter-zaison. Op het hooft des stiers staen aen het firmament des hemels vijf sterrren, behalven de *Pleiädes* of regen-sterren, die zy voor een mannetje aenzien, en noemen dat *Manja-Ding*, dat is, Heere-kint, daer aen zy zien of het zomer- of winter-tijdt, en of het middernacht of overmiddernacht is; maer weten *Hebben gene uuren.* van geene uuren, nochte de mane niet uit te rekenen. Die in *Dauwla* wonen, zien deze vijf sterren in den avond staen in 't Westen, onder een teken des regen-tijts.

Sterkte en macht. Het Rijk van *Kquoja* wort heden 's daeghs meer met wijsheit, dan maght in bandt gehouden, naerdien d'onderdanige landen, als *Cilm*, *Bolm*, en *Bolmberre* of de *Serre-Lions* van meer vermogen gehouden worden, als de *Kquojas*. Waer op zagh een antwoort by den broeder van Koning *Flamboere*, genaemt *Cia Haddo*, aen *Flamboeres* oudsten zoon, dien de handen jeukten om *Massakoey*, Heer van *Bolm*, t'ontlanden, uit inzichte; om t'effens Heer van *Bolm* en *Bolmberre* te zijn. Deze *Cia Haddo*, dan, heeft hem daer op deze gelijkenis gesprooken: Daer was, zeide hy, in oude tijden een vogel, met een zeer schoon root hooft, en hals, maer achter schrael van veeren, en klein van steert; doch, om zijn aenzien van vooren, by d'andere vogelen tot Koning gekoren. Dees, kennende zijn gestalte, hielt hem in een potje, en stak alleenlijk, wanneer de raet der vogelen vergadert was, den hals en het hooft uit, zonder hem voorder te laten zien, totdat men na verloop van tijt, het groot offer van den afgod *Belly* in het bosch zoude gaen brengen, 't welk den Koning toestaet te doen: als wanneer de voornaemste of hooft uit zijn potje most komen, en zijne armoede laten zien. Dat gelijkerwijs, voeghde *Cia Haddo* daer op, zy met in hun lant te blijven, by de volken in 't Westen in aenzien en achtbaerheit waren; maer quaem 't dat zy optrokken, en hun klein gevolgh zouden laten zien, daer door lichtelijk alle hun achtbaerheit verliezen: daer om best was te blijven zitten, en het lant en macht alleenlijk van d'eene zijde te laten zien. Ter zelfster oorzake wort niet toegelaten, dat de volken, Noortwaerts aengelegen, door 't lant heen na d'Oostersche gewesten trekken, gelijk ook d'Oostersche volken niet vermogen met hun gezanten of koop-luiden door het lant by de Westersche volken trekken; namelijk, eensdeels om 't geheim en gelegentheit van den staet niet t'ontdekken, als anders om 't voordeel en genot; naerdien de rijkdom der *Kquojas* daer voornamelijk in bestaet, dat zy de waren, die d'Oostersche volken hebben, en by de Westersche begeert zijn, ontfangen en uitreiken; desgelijx de waren, die zy van de Westersche ontfangen, tegen d'Europische waren, by d'Oostersche volken begeert, uitgeven. Van gelijken wort by

›y de volken van de boven-landen iiet toe-gelaten, dat de Kquojas door iun lant trekken, tot de volken, die ioch hoger wonen: want het is een ›yzondere gunste, dat de Koning van Kquoja heeft mogen aenvaerden ten vijve de dochter van den Koning van *Manou*, daerenboven door het lant van le *Folgias* gaen en komen; en dat de rouwe, na verloop van jaren, magh tot iaere ouders trekken, en wederom komē. De bestiering en heerschappye deer landen, als *Kquoja*, *Folgia*, *Manou*, n *Hondo*, heeft zich in dezer wijze.

Het Koningrijk van *Kquoja-Beroma*, of lant van *Kquoja*, wort heden estiert door eenen Koning, met den ijtel van *Dondagh*, genoemt *Flamboe*-e, de vierde, zoons-zoon van eenen *Bokwalla*, welke *Bokwalla* (eertijts en overste der *Karous*, maer door de *Folgias* na een langduurigen oorlogh overwonnen en t'ondergebraght) aleerst de volken *Veys* mede door enen langduurigen oorlogh, met bytant der *Folgias*, quam t'overwinnen n eindelijk t'onder te brengen, met prechting van dit Koningrijk voor zijne nazaten; eensdeels daer toe aengelokt door de vruchtbaerheit des landschaps, eensdeels geport door de zonderlinge begeerte tot de heerschappye. Waerom d'inwoonders noch daghelix in hunne ryen of spelen zingen: *Hy is van hooge neergegleden; zijn hert is niet gerust geweest, voor dat hy gevonden heeft een lant, daer wijn en oli vloeit: wiens herte was oit zoo lant-begeerigh?*

DeKoning van *Kquoja* is, gelijk zijne voorzaté, een onderdaen van den Koning van *Folgia*, en bezit het lant van de Kaep de Mont of Kquoja en d'omleggende plaetsen, die eertijts de volken *Vey* en *Puy*, als *Kquojas* toebehoorden, van de *Folgias* te leen: waer over d'erfgenaem, wanneer de Koning van *Kquoja* sterft, door de gezanten van den Koning van *Folgia* gehuldight, of d'aerde, gelijk men daer zeit, gegeven wort; eveneens gelijk de Koning van *Bolmberre* door den Koning van *Kquoja* de huldinge en tijtel van *Dondagh* ontfangt, zonder dat de Koning van *Bolmberre* de *Folgias* daer over eeniger wijze te kennen heeft. *De Koning van Kquoja is een onderdaen van de Folgias.*

De

De huldinge geschiedt in volgende wijze.

d'Erfgenaem wort geleit vlak op de aerde neder, met het aenzicht na om laegh, en wat aerde op het lijf gestroit, en dan, dus gelegen, gevraeght, wat naem hy begeert te hebben; noemende hem ettelijke namen, te weten, zoo lange, tot dat hy zelf antwoort; welke naem hem dan gegeven wort, met den tijtel van *Dondagh*, t'effens met het lant. Alsdan doen zy hem opstaen, en geven hem een boogh in de hant, en een koker met pijlen, om het lant daer mede te beschermen: voor welke huldinge de Kquojas veel geschenken aen de *Folgias*, als een schuldige vereeringe geven, namelijk, slaven, lakens, ketels, bekkens, en diergelijke.

De Koning van Kquoja hout een groote menighte van vrouwen, die hy voornamelijk uit de buiten-landen doet komen, als uit *Gala*, *Hondo*, *Folgia*, en meer andere plaetsen.

Gezagh des Konings.

Het gezagh des tegenwoordigen Konings van Kquoja, genaemt *Flamboere*, is volkomen en onbepaelt; zulx hy, wanneer in den raet d'een of d'ander zake voorgestelt is, en iemant of meer hun stemme geuit hebben, d'andere stemmen magh voorby-gaen, en zijn eigen goetdunken volgen. Deze volkomen maght maekt hem jaloers op zijne eere: want hy lijdt niet, dat dezelve van iemant, van hoe hoog een perzoon hy moghte gezonden zijn, vermindert werde. Zijn hooghste pracht bestaet in het zitten op een schilt, waer mee hy wil doen toonen, dat hy een scherm en schilt des lants is, en alle oorlogen, inlandsche beroerten of andere zwarigheden op hem alleen aenkomen. Zijn tijtel, daer mede hy daghelix begroet wordt, is *Dondagh*, 't welk zoo veel zeggen wil, als dat'er in een lant maer een is, die het gebiet kan hebben. Onder het Koningkrijk van Kquoja staen ook, gelijk te voore meermaels verhaelt is, de landen *Bolm*, *Cilm*, en het Koningrijk van *Bolmberre* of de *Serre-Lions*, alle met de wapenen door de *Karous*, met bystant der *Folgias*, verovert.

Wanneer iemant van staet uit 's Koning

nings bevel ontboden wordt, en zich afwezigh hout en niet wil komen, dan zend hy hem zijn *Koredo*, dat is, zijn schilt, als of hy wilde zeggen: *Komt ghy niet gehoorzamen, dan weze zelf Heer? draeght ghy den last van't lant spotsgewijze?* Het zenden des schilts geschiet door twee trommel-slagers, die om geen waerom zullen ophouden voor den gedaghvaerden te trommelen, 't en zy hy met hen gaet; waer op de zelve, hoe hoogh van staet hy ook zy, zonder uitstel zich ten Hove spoeit, met het schilt by hem, dat hy den Koning, voor hem gekomen, herstelt, met bybrengen t'zijner verschoning, het dragen des schilts, of het bestieren des lants hem niet te passen, voorts met bidden om vergiffenis zijnes misdaets, en het opnemen van aerde voor den Koning zich verootmoedigende.

De geen, die den Koning wil begroeten, om zijne gunste te verwerven, draegt zich in dezer wijze: hy vervoegt zich met geschenken, 't zy vilten, olifants-tanden of iet anders aen de huizinge van 's Konings voornaemste vrouwe, dewelke het geschenk aenvaert, en voor den Koning draegt, met verzoek van dat de perzoon magh komen voor den Koning aerde nemen. De Koning laet het geschenk, is't hem aengenaem, wegh-dragen, en den perzoon het verlof van binnen te treden aenzeggen. Anders laet hy hem dat, zoo daer iet op den perzoon te zeggen valt, of eenige klachten over hem aen den Koning gebraght zijn, weder geven; zonder evenwel dat te derven wegh-dragen; maer hy doet den Koning door eenige goede vrienden, die hy daer heeft, zonder ophouden weer begroeten, om zijne geschenken t'ontfangen, en bid alsdan den Koning om vergiffenis van't geen, waer meê hy beticht, en by hem aengeklaeght was.

Inkomende gaet hy tot den Koning al bukkende, die op een mat op d'aerde neder zit, leunende op een stoeltje, na 's lants wijze gemaekt. Wanneer hy den Koning tot op twee stappen genadert is, dan buight hy zich ter aerdewaerts, neerzittende op d'eene knie, met de rechte elleboge op d'aerde, en noemt 's Konings tijtel, *Dondagh*: daer op de Koning hem beantwoort, met het woort *Namady*, dat is, *ik bedanke u*, maer bywijlen ook met stilzwijgen. Voor eenen perzoon van staet laet de Koning wel een matje op d'aerde spreien, en hem daer, op een stap verre van zich, neder zitten, verhorende aldus zijne zaek, de welke hy den Koning heeft voort te dragen. Dus wort dit gedaen, wanneer de perzoon een onderdaen des Konings is. Maer indien het een buiten-lander of uitheemsch man is, en alleenlijk gekomen is om den Koning te begroeten, dan wort daer niet meer gezeit; maer hy gaet in een van zijne bekende huizen in het dorp slapen, oft vertrekt aenstonts, na tijts gelegenheit. Is nu de perzoon gekomen om t'effens den Koning iet aen te zeggen, en den Koning in het eerste verzoek des verwittight is, dan laet hy een *Jilly* of tolk komen, die zich met zijnen boge voor den Koning stelt. Na het afleggen der groetenisse op de voorzeide wijze, door den aendienenden perzoon, zeit hy, 't geen hy aen te brengen heeft, 't welk stuk voor stuk door den tolk in hun tale, voor het eindigen zijner redenen, aen den Koning overgezeit wordt. Draeght hy iets aen, daer een wederparthy in te zeggen heeft, of klaeght hy over eenigh onrecht, de Koning belooft de parthy te zullen verhoren, en dan recht daer over uit te spreken.

Hoe de Koning voor goet recht bedankt wort.

Komt iemant den Koning in een zware zake over goet recht bedanken, dan leit dees, na het brengen des geschenks voor den Koning, zijne kleederen en cieraedjen af, houdende alleen een kleetje of broekje aen, om zijne schaemte te bedekken, en vlijd zich ruggelinx op d'aerde voor den Koning. Aenstonts keert hy zich weer om, zet zich op d'eene knie, neemt aerde met het plat van zijne handen, en strijkt of drukt het voor zijn voorhooft, en slaet, dus gezeten, met den eenen elleboge op d'aerde, zeggende driewerf *Dondagh*. Daer op de Koning bywijle antwoort *Namady*, dat is, *ik dank u*, en bywijle zijn quaet werk met straffende woorden ophaelt. In wij-

ze van bedanken laet de Koning hem flechtelijk henen gaen.

De Koning laet d'eerste voorzeide groetenisse gewoonlijk in zijn eigen huis, in tegenwoordigheit van zijne voornaemste vrouwe, afleggen. Maer d'aenspraek, die het gerecht ofte den staet des lants betreft, verhoort hy in het Raet-huis, in tegenwoordigheit van zijne Raets-heeren, die niet altijts in gelijken getale in den Raet, genaemt *Simannoë*, verschijnen.

Wanneer eenigh voornaem perzoon, van eenen nabuurigen Koning afgezonden, gehoor by den Koning zal hebben, dan ontbiet hy een van 's Konings vrouwen, of eenen anderen man, die groot by den Koning is, om met het geschenk voor den Koning te gaen, en hem te zeggen, wie het geschenk brengt, en wat hy daer voor in vereering verzoekt, volgens den last des aenbrengers. Waer op de perzoon, na het brengen en aenvaerden der geschenken, voor den Koning verschijnt, en aerde neemt.

Hoe een uitheemsche gezant ontfaelt wort. Wanneer eenigh gezant, van een grooten Heer aen den Koning afgezonden, eerst aen de grenzen zijnes Rijks gekomen is, dan laet hy de weet zijner komste aen den Koning doen, die den gezant, indien hem zijn komste aengenaem is, in het naest-gelegen dorp beveelt te komen, en daer te blijven, ter tijd in 's Konings dorp alles na behooren vervaerdight is. Eindelijk wort de gezant met groote feestelijkheit, bestaende in het speelen met pijl en boge, Assagayen, en schilden, in een spiegel-gevecht quansuis tegen hun vyanden, in groot getrommel en het zingen van oorloghs-lietjes daer onder, ontfangen; staende midlerwijle de gemelde gezant, met zijn volk ter zijde, om het spel te bezichtigen. Na het eindigen des spelens gaen ze alle in het Raet-huis, aen de speel-plaets gesticht, in orde zitten.

Indien de gezant een Folgias is, dan gaet hy, zonder verlof te vragen, met zijn volk spelen; anders verzoekt hy verlof van op de plaets, daer de voorige gespeelt hebben, te mogen spelen: en speelt, na bekomen verlof, op 't cierlijkst toegedost, en met prachtigh gewaet uitgestreken, na 's lants wijze. Zoo dra 't spel geeindigt is, laten zy vragen ofze den Koning mogen begroeten; komende, na het toestaen, de gezant in eigen perzone op de knie zitten, met den ruch na den Koning gekeert, en zijnen boogh in de hant op 't wijdste uitgespannen, tot een teken dat hy zich met gewelt tegen 's Konings vyanden wil zetten: waer-en-tusschen het gevolgh des gezants t'zijner lof zich luit-ruchtigh laet hooren, dat het over 't geheele dorp klinkt; gelijk 's Konings volk te voore de lof des Konings met groot geschal, onder het uitgaen om met zijn volk te spelen, heeft uitgeroepen; dewelke in deze woorden bestaet; *Polo, Polo, Sammach*; te weten, als het spel eerst begint; desgelijx alsze een nieuw lietje zullen opheffen, roept t'elkens de geen, die het opheft, dezelve woorden. Voorts zijn d'andere cierlijkste lof-redenen deze. *Comme bolle machang*, dat is, Zijn hantwerk is by eens anders niet gelijk. *Doogo Folmaa Hando Moo*, dat is, verdrijver van *Doogo Folmaa* en *Hondo moo*. *Sulle Tomba Quarry asch*, dat is, als pek, zwavel en teer kleef ik hen aen den ruch, die my wederstaen en zoeken te hinderen.

Onder dit begroeten des Konings, gezeten in zijne *Simannoë* ofte Raet-huis, dat aen alle zijden open is, met al zijn speel-luiden rontom hem, komt de gezant, op zijn cierlijkst uitstreken, onder het spelen met den booge, binnen treden, hebbende een uit zijn gevolgh voor uit doen gaen, die zijne klederen en cieraedjen afleit, aerde voor den Koning neemt, en de begroeting doet in maniere als te voore verhaelt is. Daer zeer op gezien wort, hoe hoffelijk iemant zulx wete te doen; aengezien een slechte begroeting zeer verachtelijk is. Na het afleggen dezer groete, wordt by den gezant verzocht zijn boodschap te mogen zeggen, zoo het den Koning gelegen komt: stelt zulx anders uit tot 's anderen daeghs, brengende midlerwijle dezen dagh met speelen en juichen door. De reden des gezants aen den Koning wordt meê overantwoordt door

door een *Jilly* of tolk, en na het vertrek des gezants na zijn verblijf-plaets, worden de geschenken aen den Koning gebragt, met bygevoeghde redenen, van wien en door wat oorzaek de geschenken aen den Koning gezonden zijn. Na het eindigen van al deze statelijke plechtigheit wijzen zy den gezant en zijn gevolgh een plaets om te vernachten: daer hen dan 's Konings slaven water brengen, om hun lijf te wasschen, en na het afwasschen brengen 's Konings vrouwen, op het cierlijkste opgetoit in schotelen, op haere hoofden gezet, spijze, als rijs en vleesch, veel of weinigh, na de groote des gevolghs van den gezant. Na den eten zend de Koning hem wijn met geschenken, t'zijner wellekomste, 't zy een ketel, bekken of iet anders.

Zoo een Neerlander een geschenk aen den Koning brengt, die wort alsdan daer opgehouden, om met hem t'eten; maer met geene zwarten, hoe hoogh van staet hy ook zy, zal den Koning uit een zelve schotel eten; maer laet dien eten door zijne vrouwen toedragen, ter plaetse, daer zy zich bevinden.

Wanneer de Koningen, 't zy opper- of minder-koningen, die anderen onderworpen zijn, komen te sterven, dan komt d'oudste broeder in 't bezit, en aenvaert zijnes broeders rijs-velden, slaven en vrouwen, willigh en onwilligh, behalven de genen, die by zijns broeders leven aen de kinderen gegeven zijn. *Erfenis des Koningrijks.*

Gelijk de *Kquojas* onder de *Folgias* staen, op een zelve wijze staen de Folgias onder den Keizer van *Manou* of *Manoë*, een machtigh Vorst, en geweldigh heerscher over verscheide meer andere landen en volken. De Koning van *Manou* ontfangt van de Folgias jaerlix schattingen in slaven, zout, root laken, ketels, bekkens en diergelijke, daer voor hy weder aen de Folgias, tot een erkentenis van dankbaerheit zekere kleden, Quaquasche kleden genaemt, uitreikt: welke de Folgias weer aen den Koning van *Kquoja* jaerlix tot een geschenk brengen, gelijk de Koning van *Kquoja* die *De Folgias staen onder de Manous.*

weeraen de Bolmsche of Hondoosche Heeren door eenige zijner onderdanen wegh-schenkt, zoo dat deze kleden aldus van hant tot hant overgaen.

De volken *Gala-Monou* geven mede aen dezen Koning van *Manou* jaerlix geschenken. De voorige Koning van *Manou* was genaemt *Mendymo*, maer de geen, die heden heerscht, heet *Kquwawoe*, een machtigh en groot Heer.

De volken van *Manou* worden by de *Folgias*, tot een erkentenis van plechtelijke onderdanigheit en heerschappye over hen, *Mendi-Manou* geheten, dat Heere gezeit is: want *Mendi* betekent Heere, en *Manou* is d'eigen name des volks. Ter zelfster oorzake worden by de *Folgias* de volken Kquojas *Mendi-Monou*, dat Heere-volk betekent, (want *Monou* is volk, en *Mendi* Heer) en de Kquojas by de *Bolmasse* en *Timnassen* mee *Mendi-monou* genoemt, hebbende onder den anderen zoo veel gezaghs elk over zijne onderhoorige landen, te weten, de *Manous* by de *Folgias*, en de *Folgias* by de *Kquojas*, en de *Kquojas* by de *Bolmassen* en *Timnassen*, dat zy mogen als vrye edel-luiden, op de merkt of plaets, daer toe gestelt, spelen met pijl en boge, in wijze als hun oorlogh, zonder aen den Oversten of Heer dier plaetse verlof te vragen. Het gezagh van dezen *Mendi-Manou* wort meer door wijsheit en vernuft, als mede door faem, dan door kracht onderhouden. Wel is waer, dat de *Folgias* rijk zijn van volk, maer hunne hoofelijkheit en heuschheit bestaet zonderling in çierlijk spreken, 't welk hen aenzienlijk maekt: om welke helder en çierlijkheit der sprake ook de Folgiasche sprake, de schoonste en edelste sprake, een weinigh verschillende van de tale der volken *Gebbe-monou*, *Mendi-Ko* genoemt wort, dat is, Heeren-spraek. Daerbenevens heeft het kunstigh bereiden van vergif, 't welk zy aen hunne onderdanige Heeren in het muiten over eenige schattingen, of anders bywijlen gebruiken, de Folgias tot vermaertheit gebraght.

Zie p. 406.

Bestiering van Hondo.

Het gewest van *Hondo* wort bestiert door vele en verscheide Vorsten; de voornaemste, die meest by de *Kquojas* genoemt worden, zijn *Mosillagh*, *Dedowach*, *Dangoerro* en *Dandi*, alle wijd en zijd met hun woningen van elkandre gelegen. Uit *Hondo* komen jaerlix gezanten of koop-luiden, brengende slaven en olifants-tanden, (naerdien daer vele olifanten in 't lant zijn) die zich, uit den naem van hunne Heeren, met geschenken aen Koning *Flamboere* vervoegen, die daer voor aen hunne Heeren weer te ruch zent, inzonderheit in geschenken, en koopmanschappen, root-laken, kopere ketels, bekkens, en Ciperſche of Quaquasche kleden, zout en andere kleinigheden. Dit zout wort niet aen de zee in pannen door kracht der zonne gebakken; maer van het zeewater in ketels en bekkens over het vuur met grote moeite gezoden.

De volken *Kquojas*, gelijk ook die van *Bolm*, *Timna*, *Kilm*, *Folgia*, *Hondo*, *Gala*, en *Manou* worden alle na de Mahometaensche wijze besneden, en erkennen alle eenen God in den hemel, die hemel, aerde, en menschen geschapen heeft, en benevens dien geen zienlijk schepsel, zonder zon, maen, of sterren te eeren. Zy vertoonen de Godheit, nochte geesten in de gedaente van menschen of dieren, dan alleen hebben die van *Bolma* en *Timna* eenige halve gemaekte beeldekens, *Jannaos* by hen geheten, die zy op de wegen en by hunne huizen zetten, tot tekenen van geesten of hun afgestorve vrienden.

Zy verwachten van den Almoogenden, dien zy *Kanuo* noemen, straffen over allen misdaet en vergeldinge van weldaet, en beroepen zich, met zwarigheit overladen, op zijne tegenwoordigheit, en hy kennis van zaken zal nemen en wrake doen; luidende hun gemeen spreek-woort, dat na dien tijd doch weder licht zal komen, in den welken alle quaet-doenders hunnen loon zullen ontfangen.

Zy geloven, dat hunne vrienden, na het afsterven, zielen of geesten worden, die zy in het enkel *Jannach*, en in het meerfout getal *Jannanen* noemen, en zeggen te zijn alwetend, kennis

kennis te nemen van alle zaken, die by 't maeghschap of onderdanen geschiet zijn: waer over zy de dooden toespreken, alle zwarighedẽ voorzeggen, daer van zy geloven dat de gestorvene kennis nemen, en onzienlijker wijze helpẽ.

Wie maer in 't bosch op den olifants of buffels jacht gaet, of eenigen anderen gevaerlijken daet aenvangt, zal zelf den geesten zijner ouderen offerhande doen, 't zy een koei, of wijn of rijs, 't welk hy op het graf of op de wegen leit, en gelooft daer over geholpen te worden.

De groote offer-mael-tijden, aen de verstorvene geesten, worden onder het geslacht, in vreughde, met het optrekken van pijl en boge, met danzen en zingen ge houden. De Koning roept de zielen van zijnen vader en moeder aen, byna in alle zaken van zwarigheden, vragende of zy niet kunnen te wege brengen, dat daer meer blanken met koopmanschappen komen, en zoo voorts, in alles, niet uitgezondert.

Zy geloven dat de geesten des naestverstorvenen maeghschaps beschermers zijn van hun huizen en geslachten, den welken zy niet alleen op het graf; maer ook, in zwarigheit van ziekten en anders, buiten 's huis op den weg, wijn en eten brengen: daer zy dan den naem des gestorven noemen, water en wijn, na zy dat hebben, storten, en altijts, wanneer hen een Kalbas met wijn gebracht wort, iet min of meer den geesten ter eere plengen.

Zy geloven zekerlijk, dat de geesten hunne woon-plaetsen in de bosschen hebben, en alle wee-moedigen, die hun hulpe van God almachtigh of door de geesten verwachten, gaen in het bosch klagen en schreien, den naem van hunnen quellaer noemende, 't welk met groten aendacht geschiet. want hoe groot iemant ook zy, hy vreest nochtans zeer voor God. Weshalve hebben zy tempel nochte Godshuizen; maer elk dorpjen heeft een afgescheiden boschje of plaets nevens het dorp, 't welk afgezondert en afgeheiningt is, tot de wooningen der geesten of zielen hunner verstorvene ouders of vrienden, zonder dat vrouwen of kinderen, of iemant, die het teken hunner zekte niet draeght, daer in mogen komen, of zouden van de geesten, zoo zy zeggen, gehaelt en gedoot worden: in welker plaets twee, drie, en meermael des jaers, na de vruchtbaerheit des zaisoens en vangst des wilts goet is, allerlei spijs-offer tot voetsel der geesten gebracht wort.

Zy zeggen de besnijdenis van hant tot hant en aller geheugenis her ontfangen te hebben, en dat God hen zulx bevolen heeft, houdende d'onbesnijdenis voor schandelijk en verwijtelijk.

De kinderen worden besneden, wanneerze een half jaer out zijn; hoewel zulx zomwijl door de vrouwen uit deernis tot het twede of derde jaer opgeschort wort; dan hoe eerder, hoe lichter het geneest: want ter oorzake van 't naekt gaen der kinderen in de lucht of zon, zwelt en zweert het gemacht der eerst besnedenen; 't welk zy echter met het opduwen des zaps van groene kruiden heel licht weten te genezen. *Besnijdenis.*

Zy hebben, beneffens de besnijdenis, noch een andere gewoonte of wijze van doen, die zy *Belly-Paaro* noemen, en zeggen te zijn, de doot, wedergeboorte, en inlijving in de verzameling der geesten of zielen, met de welke de gemeente in het voorzeide boschje verschijnt, en den offer, voor de geesten bereit, helpt eten. Dan dit wordt voor vrouwen en onbekende mans-perzonen verborgen gehouden, tegen de welke zy zeggen, dat de *Jannanen* of geesten deze spijze eten, en zy hen die spijze toedragen en voorzetten, en zelfs vasten: dat ook de genen, die te veel uit nieuws-gierigheit of vermetenheit willen weten, of 't geen zy door inbeelding weten, aen iemant zeggen of openbaren, van de geesten, wanneer zulx in 't licht komt, gehaelt en gedoot worden. *Besnijdenis Belli Paaro.*

Het ontfangen der *Belli-Paaro* tekenen geschiet zeer zelden, namelijk, alle twintigh of vijf-en-twintigh jaren eens, en weten daer van wonderlijke dingen te vertellen: namelijk, dat zy gedoot, gebraden, of heel verandert worden, het oude leven en manieren afgestorven zijn, en een nieuw verstant *Wanneer die geschiet.*

en wetenschap aenvaerdt hebben.

Wat die is. Het teken van *Belly-Paaro* zijn eenige reien sneden, welke gaen van den hals langs beide de schouder-bladen, in vorm als of die met nagels daer op gedrukt waeren. Zy, die dit teken hebben, houden zich zelfs voor verstandigh, en mogen, alsze oude perzonen zijn, in alle vergaderingen, en by het raet-plegen over 's lants zaken, en het verwijzen van iemant ter doot, verschijnen, en hun gevoelen daer over uiten. Daer-en-tegen d'ongetekende, *Quolga* geheten, dat is, onreine, weet-nieten, onheiligen, onverstandigen, in gene vergaderingen iets te zeggen hebben, en zich schamen by andere eenige raetslagen by te woonen.

De wijze van tekenen *Belly-Paaro* t'ontfangen, geschiet in dezer wijze.

Wort in het bosch ontfangen. Daer wort uit 's Konings bevel een plaets in het bosch daer toe verkoren, daer oli-boomen en eenigh lijf-tocht wast, van ontrent twee of drie mijlen in 't ronde; derwaert dan allengs in verscheide tijden het jongmanschap, met *Belli-Paaro* niet gemerkt, gebraght wort, 't zy met wil of onwil; dan meest met kermen en krijten, aengezien zy alle geloven, en nimmer anders gezeght wort, als dat zy daer zullen gedoot en verandert worden. Ten tijde van na het bosch te gaen, geven of schenken deze jonge luiden het een of ander aen hunne vrienden eu ouders, in maniere als of zy na hunnen doot gingen.

Doorgaens zijn'er by hen eenige oude, die het teken van *Belly Paaro* van over lang gehad hebben, om de jonge te leeren en t'onderwijzen, wat zeden en manieren zy zullen gebruiken. Voorts danzen zy zeker spel op, dat zy *Killing* noemen, 't welk zeer gezwint geslagen, en met lillende beeren al bukkende gedanst wort, zulx al beweeght, wat aen den lijve is, en leeren daer ook eenige veerzen, die zy *Belly-Dong* heten, dat is, lofzang van *Belly*, namelijk, eenige onbeschaemde en vuile woorden.

In dit bosch wert hem toegebraght rijs, Bananas, en allerlei spijze, die de vrouwen tot een offer van haere kinderen en neven bereiden, en aen de *Soggonoe*, dat is, d'oude getekende, overgeven. d'Oude getekenden, die gaen en komen, en derwaerts de spijze brengen, en na hun welgevallen zoo lang in het bosch vernachten, als 't pas geeft, worden by de vrouwen als heiligen gehouden, die hem bidden toch wel te willen letten, dat hun kinderen in het veranderen niet in d'asche geraken, of te niet worden. Derwaert begeeft zich ook de Koning, en blijft daer twee of drie dagen, na tijdts gelegenheit. Dit wezen en leven in dit bosch duurt vier of vijf jaren; midlerwijle worden daer noch jonge aenkomelingen en ook slaven, die zy zoo lang niet mogen missen, bygebraght, zulx de laeste alleenlijk een korten tijt in het bosch te blijven hebben.

Zy hebben daer met elkandre een groot dorp, jagen en vangen daer, en en blijven alle by een, zonder van iemant, die ongeteikent zy, gezien te worden: want op drie of vier mijlē daer ontrent vermogen geene vrouwen, nochte ongetekende te komen, 't en waere, dat die daer grootelix te doen hadden, of daer geen byzondere wegh was, om te gaen tot zulke of andere plaetsen, in welken gevalle toegelaten wort luits keels zingende daer voor by te gaen, en anders niet: want zoo 't geviel, dat iemant van de vrouwen daer stilletjes voorby ging, zy zoude weg-genomen en van de geesten bewaert worden, zonder t'eener tijde weder te verschijnen; ja zouden, schoon het een van 's Konings dochters of vrouwen was, in dit stuk niemant verschoonen; 't welk te dier oorzake zoo sterk onderhouden wort, op dat niemant, die van hunne zekte niet is, eenige woorden zoude gebruiken, ter oorzake der verborgentheden, die zy de vrouwen wijs maken.

Wanneer zy nu uit dit bosch koomen, dan wordenze door de *Belly-Soggenoe* in zekere huisjes, ten dien einde gemaekt, gebraght, al waer zy dan eerstelijk gemeenschap, (naerdien zy zoo lang afgezondert zijn geweest,) door spijze en water met de vrouwen maken, de welke hen dat toedragen. Zy worden in deze huisjes op een nieuw on-

onderwezen, als in zaken, die den oorlogh, rechten, en regeeringe van het dorp, betreffen, en voorts in alles, wat een man, die het ampt van Raetsheer zal bekleden, toe ſtaet te weten. Want eerſt uitkomende gelaten zich, als of zy eerſt in de werelt quamen, niet wetende, waer hunne ouders of vrienden woonen, of hoe die heten, wat luiden zy zijn, hoe zy hun waſſchen zullen, of met oli beſmeeren, 't welk hen alles van de *Soggenoë* gezeit en onderwezen moet worden.

In het uitkomen zijn zy geheel met pluimen of veren van vogels bekleet, met mutsjes van baſt gemaekt, (zoo lang, dat zy voor het aengezicht hangen,) op het hooft, en hebben niet dan boſch-gewas aen het lijf, te weten, niets dat van katoen gemaekt is. Na het verblijf van eenige dagen in de huisjes, worden hen klederen, en bellen om de benen, kralen met luiperts tanden vermengt om den hals gegeven, en dan met opgevlochten en opgetoiden haire opentlijk na de ſpeel-plaets gebragt, daer de vrouwen en gemeente, niet alleen van dat dorp, maer mede van alle dorpen en vlekken, daer ontrent gelegen, vergadert zijn, om een ieder de *Belly*-dans, dien zy in het boſch geleert hebben, te zien danſen.

Wie nu onder hen niet zoo veel heeft aengenomen, dat hy op dien dagh de voorgemelde danzen kan danzen, vermagh nimmer dien dans onderſtaen te danzen: wort ook veracht, als alleenlijk zijnen tijd met rijs t'eten, zoo de vrouwen onder malkandre zeggen, doorgebracht, en zulk een ſchoon en aenzienlijk vermaek achter wegen gelaten te hebben. Na het eindigen van het danzen wort een ieder met zijnen nieuwen naem, dien hy in het heiligh boſch ontfangen heeft, van de *Soggenoe* opgeroepen, en voor hunne ouders of vooghden geſtelt, zeggende tot hen, deze zijn uwe ouders of vooghden, en leeren daerna elkandre weer kennen.

Wanneer nu de levend gemaekte in het openbaer en in de huizen gebraght is, dan vermag hy te bezweren by *Belly-Paaro*, dat zoo veel is, als by het Goddelijke recht, by Godes wrake: want willende aen iemant van wegen openbare macht verbot doen, dat deze of die niet uit het dorp magh vertrekken, of dat iemant dezen of dien akker niet ſchende, of iet kan wegdragen, of om het wegh-varen der kanoos te beletten, of huizen en oli-noten te bewaren, dan zetten zy eenen ſtok in d'aerde, met een boſchjen liezen of rietjes, in vorm als een beſem, daer boven op, en bezweren dat met het ſpreken van deze woorden, door den mont van twee of drie perzonen, *Hucquonono Hucquo*, *Hucquonono Hucquo*, *Hucquono Hucquo*, die *Belly* eigentlijk aengaen, en anders in de ſprake geen gebruik hebben. Wie tegen deze bezweringe komt te doen, vervalt, na het gewicht der zake, in zekere peene. In zake van overtredinge tegen dit beſlagh, wort de verbreker of overtreder in een korf met doornen geleit, en door het dorp door en weder geſleept, dat vel en vleeſch daer af ſcheurt; t'effens wort hem ook geſtoten *Buaſille*, dat is, peper met water gemengt, in mont, oogen, ooren, en over het gehele lijf gegooten. *Straffe der overtreders tegen de bezweering.*

Maer het bezweren in zake van overſpel wort alleenlijk by d'overheit gedaen, en niet zonder voorgaende vaſte onderrechting en de hope van beteringe uit is; te weten, aen eenige die overgekomen zijn. Dan zulx gaet alleenlijk over d'overtredene vrouwen, zonder dat de vrouw, uit wrake tot het beledigen van haeren man, iet zoude kunnen verkrijgen. *Bezweering in zake van overſpel.*

De klachtige man, die zijne vrouw by *Belly* of by de wrake des verbonts wil bezworen hebben, of overgelevert te worden aen de geeſten of zielen, gelijk zy die noemen, brengen haer by avond op de ſpeel-plaetſen voor den Raet, ten dien einde vergadert. Dan wort de vrouw, na het roepen der *Iannanen* in hun gezelſchap, geblindt, naerdien de vrouwen geene geeſten of *Iannanen* mogen zien: want wie by ongeval of ſtoutheit die quame te zien, zoude, zoo zy zeggen, van de geeſten wegh-gehaelt worden, en noit weder om komen. Daer voor den Raet ſtaende, wort haer belaſt het quaet leven te laten, en niet als by haeren eigen

man

man te gaen, daer op dan een geluit, in wijze als van geesten, of liever als van houte poppetjes gehoort wort: het welk door iemant vertolkt, en over luit voor de gansche gemeente geroepen wort, met dreigementen van zulk volk niet te laten leven, als zy het naderhant weer plegen; maer na haer verdiensten te straffen: en indien deze bezwore en overgeven vrouwe haer daerna met iemant weer verliepe, zouden beide van de *Iannanen* wegh-gehaelt worden.

Op gelijke wijze wort ook iemant over verscheide oorzaken by *Belly* of de geesten bezworen, als over het verbreken des gebots, by den Koning of overheit ingestelt: als daer zijn, dat niemant den anderen magh bloet laten: dat niemant des anders slaven magh wegh-voeren en verkopen of te schuil houden; desgelijx dat de slaven om geenige oorzake in andere landen trekken of loopen mogen, en diergelijke meer.

Hoe de misdadigen van de Jannanen weghgehaelt worden.

Die nu deze gebooden koomen t'overtreden worden van de geesten of *Jannanen*, wegh-gehaelt: want de *Iannanen* komen op den avond met een groot gedruis in het dorp, ten welken einde hun *Belly-Soggenoe*, dat zijn, de Priesters of ouderlingen des verbonts, zekere raes-bollen hebben, die, d'een in dit einde, dan d'ander op genen einde, en aenstonts een ander in een anderen hoek van het dorp, een groot geluit maken, om de gemeente van de *Iannanen* hunne rasheit te doen verwonderen. Gekomen op de speel-plaets, daer zy de misdadigen zetten of daer die gezeten zijn, nemen die meê, 't zy dan twee of drie, zo vele daer verbeurt en misdaen hebben; 't welk met zulk een vreeselijk getier en geschreeuw geschiet, dat het geluit der misdadigen niet te hooren is; die voorts na het heiligh boschje, zonder oit daer weder van daen te komen, gesleept worden; 't welk alles by dage of by avond geschiedt. Geen vrouw of ongetekende vermagh dan uit den huize te kijken, op pene van mede neffens d'andere wegh-gehaelt te worden, zonder verschooning of oogh-luiking.

Het voorzeide *Belly Paaro* is ook gemeen in *Hondo*, by de volken *Manou*, en in *Folgia*, *Gala*, en *Gebbe*, tot aen *Rio Cestes* toe; by de *Bolmassen* en *Cilmassen*; desgelijx zijn daer mede getekent de kinderen des Konings van de *Serre-Lions* of Bolmberre.

En hoewel genoegh openbaer is, wat het zy van *Belly* gedoot, op roosters verbakken, en weder nieuw gemaekt te worden, als ook dat de wrake van *Belly* maer is des Konings vorm van recht, zoo derft nochtans niemant, uit vreze van de doot, zich onderwinden iet van zulx te reppen: want de *Belly-Soggenoe* houden deze zaek zoo heiligh, en in zulke hooge achting, dat zelf de Koning, die als hooft van *Belly* is, hem verklaert onder *Belly* te staen, en meê het geheim onderworpen te zijn. Hy draeght evenwel in den Raet zorge, dat niemant by *Belly* bezworen wort, nochte dat de *Jannanen* iemant wegh-voeren, zonder zijn weten of toestemming, vry-houdende de vrouwen, die hy van nabuurige Koningen heeft, om geenen oorlogh op den hals te halen, latende de straffe van *Belly* meest gaen over d'ingeboorenen van zijn landt, 't en waere d'andere in stoutheit zich te buiten gingen, en de geboden overtraden.

Niemant wort ook aen de geesten of *Jannanen* overgegeven, of onder hunne bewaering en opziening gestelt, of het geschiet met goede onderrechting, ten proeve van schult: waer toe zy hebben een vervloekt water, gekookt van schorssen en kruiden; welk water door d'ouderlingen des geheimnis den beschuldighden op de hant gedaen wort; en laeuw, zoo hy onschuldigh is, op de hant of op den arm zal vallen en niet schaden, maer branden en bijten het vel af, indien hy schult heeft.

Dusdanige proef wort by hen ook van overspel, dief-stal, en eindelijk over leugen-tael genomen: want dit vervloekte water dient alleenlijk tot het uitvinden der waerheit, quetsende maer de misdadigen, die schult hebben en geen schult willen bekennen.

Het voorzeide vervloekte water, dat

dat met recht een wichel-water magh genoemt worden, daer mee zy de waerheit van alle twijfelachtige zaken by rading tragten uit te vorschen, wort aldus bereit. De *Bollimo* neemt de bast van eenen boom, *Nelle* geheten, dat een groote boom is, met een schorsse van eenen vinger dik, en de bast *Quony*, die mee ruim een vinger dik is, en aen een grooten boom wast, die zaet heeft, dat gebruikt wort in het kooken van vergif, dat zy aen hunne pijlen gebruiken; gelijk de schorsse, met water gemengt, den geen te drinken wort gegeven, dien zy met *Souach* beschuldigen. Ten derde neemt hy een weinigh van een blat van zekeren boom, *Borrou* geheten, die voos hout heeft: dit blat of bast, gequetst of gekneust, geeft wit zap uit, dat tot het uitterste geneesmiddel ingegeven wort, om kamergang te maken, en het sterkste is om af te vagen. Daer-benevens neemt de *Bollymo* lange peper, drie of vier houten, een stukje *Mannoon*, ontrent een boon groot, 't welk een gewas is, als de vrucht *Kola*, dan grooter. Al deze dingen worden in een kleen potjen, of zomwijl in een slekken-hoorn gedaen, en met versch water opgevult, 't welk gehaelt moet worden door een knechtjen, dat noch by geene vrouw geweest is; welke, na het scheppen des waters, van het water averechts moet wegh-gaen, zonder omkijken, of is alles krachteloos. Wanneer dit alles gedaen is, schrapen zy een weinigh *Bondou*, namelijk, root verfhout, zulk als daer te lande gehandelt, ook by hen zelfs tot verruwen gebruikt wordt: en blazen het schraepsel t'effens met een weinigh *Mannon* in den mont gekaeuwt, buiten tegen het potjen of slek-horen aen, op vier zijden; alsdan is het gereet om te vuur te zetten; 't welk moet geschieden onder den blooten hemel, 's morgens in het rijzen der Zonne, of 's avonds als de Zon aen het dalen is.

Het vuur, onder dit potjen gestookt, moet aengeleit zijn van hout, dat by geen vuur gelegen heeft, en het hout moet aen d'eene zijde van onder het potje niet uitgehaelt, en aen d'andere zijde weer ondergestooken worden, of het zoude overlopen, en mal worden, gelijk zy dat noemen. Zoo dra het water aen de zood is, neemt de *Bollymo* een stukje van eenen boom, dien zy *Domboo* noemen, en vruchten draeght gelijk mispelen, en stoot daer mee onder het kookend potje, en proeft bywijlen of de krachten genoegh zijn uitgezooden, en spreekt en noemt, al proevende, stilletjes de namen der verdachte perzonen, of van andere zaken, daer de wichelarye om wort toegestelt. Na dat alles gereet is, en de geesten, die om en in het potje zijn, het wichelloon, dat tot het offer gegeven is, gewezen hebben, dan neemt de *Bollymo* den arm of been van de verdachte perzonen, wascht die wel schoon met water af, tot wegh-neming van alle verhindering tegen het vervloekte water. Eindelijk doopt hy zijn wichelaers stokje, dat aen het einde gekneust of gekaeuwt is, gelijk de zoethout-stokjes van de slik-potjes der aptekers, in het potje, en druipt of drukt het water daer uit op den arm of been van den verdachten perzoon, met deze woorden daer over te slaken: *Heeft dees daer schult toe, of heeft hy dit of dat gedaen*, ('t zy dan wat het zy, daer af zy de klare waerheit willen weten) *zoo broeie en brande het hem, dat 'er het vel afgaet.* Indien nu met dit water 't vel niet afgaet nocht gequetst wort, dan wort de perzoon onschuldigh gehouden, en een ander ter proeve gestelt, 't welk zoo lang geschiet, tot dat de naem of schuldige man gevonden is.

Hoe het wichel-water gebruikt wort.

Wanneer de bedrijver des feits in dezer wijze is uitgevonden, wort hy, zonder eenigh lang vertoeven, ter doot verwezen en ter straffe gestelt. De wijze van met de doot misdadigen te straffen zijn daer te lande verscheiden; dan de gemeenste en van overouds gebruikelijkste straffe is by deze zwarten, en by die van de Gout-kust, de volgende. De beul, of dien het uitvoeren des vonnis aenbevolen, neemt den misdadigen, en leit hem, met de handen op de ruch gebonden, en d'oogen geblintdoekt, in een open velt of in een bosch, of na

een andere plaetſe, die hy na zijn eigen welgevallen magh uitkiezen, naerdien daer te lande byna geene gezette recht-plaetſen of ſchavotten gevonden worden. Gekoomen ter plaetſe, daer de misdadige van 't leven ter doot zal gebraght worden, werpt de beul hem, gezeten op zijne knien, met neergebukten hoofde, met een Aſſagaye door 't lijf, dat hy ter aerde valt, en hakt hem voorts met een houw-meſch het hooft af: want zygeloven niet, dateen menſch doot is, voor al eer zy hem het hooft af kappen. De romp wort in vier ſtukken gehouwen, en op 't velt door de vrouwen met groot misbaer van huilen en krijten tot een aes der vogelen gebraght; maer devrienden komen het hooft als een groot geſchenk halen, en zieden het in een ketel, en drinken het zop op, doch hangen het bekkeneel by hun *Fetiſſo* of afgod te pronken. Diergelijke onderzoekingen en ter proef-ſtellingen worden ook in andere misdaden, 't zy klein of groot, by de zwarten in *Kquoja*, en ook in *Gala*, *Hondo*, *Bolm*, *Cilm*, en op veel andere plaetſen, daer ontrent gelegen, door dit wichelwater in 't werk geſtelt, en wel ſtips onderhouden; zulx een iegelik, hy zy van lagen of hogen ſtaet, zich wel te wachten en voor te zien heeft, om zich over 't plegen van eenige misdaden niet verdacht te maken. Inzonderheit worden de vrouwen, die verdacht van overſpel worden gehouden, met dit water ter proeve van ſchult of onſchult onderzocht.

Straffe aen voorname vrouwen om overſpel.

Zoo nu een der voornaemſte vrouwen haer te verre quam te verloopen, of haer te buiten ging by andere mannen, en de Koning daer tegen verbittert, dan laet hy die met een *Belly* bezetten of ingeven, dat zy genen manſperzoon, hy zy kleen of groot, mogen genaken; of vallen, zoo zy van een man of mans-kleet geraekt zijn, in zwijm; 't welk de tegenwoordige Koning *Flamboere* aen twee vrouwen heeft gedaen; waer onder een, in het ontfangen van haer dochters kint, niet wetende dat het een knechtje was, in zwijm viel, en zou daer in gebleven hebben, 't en waere d'andere vrouwen na den Koning geloopen, en verkregen hadden, dat de B*ollymo* haer, die haer deze krankheit had ingegeven, uit den ban verloſte. Dan aengezien dit een werk, wort zulx by niemandt anders, dan by den Koning gedaen, en 't zelve zeer zelden.

En gelijk de mannen het teken van Belly hebben, byna op gelijke wijze hebben de vrouwen een teken des verbonts, dat zy *Neſogge* noemen, in *Gala*, en in *Folgia*, en by de *Kquojas*; 't welk allereerſt zijnen oorſprong uit *Goula* genomen heeft, en in de volgende wijze geſchiet. Zy brengen tien of twalef en meerder-jarige dochters, als ook vrouwen in een byzondere afgeſcheide plaets in het boſch, niet wijt van het dorp, alwaer de mannen eerſt hutjes hebben gemaekt, tot haere woon-plaetſen, en doen daer komen uit *Goola* een vrouw, dien zy *Soghwilly* noemen, om dat die overſte is van dit werk, te weten, van het dooden van de *Garnoer* of *Vala Sandyla*, gelijk zy dat noemen. De *Soghwilly*, die als prieſterin is, geeft de vergadering hoenders t'eten, met verbintenis van daer ter plaetſe met haer te blijven, 't welk zy *Sandy-Latee*, dat is, hoenders des verbonts noemen.

Daerna ſcheeren zy haer het hair met een ſcheer-mes af, en brengen haer 's anderen daeghs by een reviertje in het boſch, daer dan voorts de beſnijdenis door de voorzeide *Soghwilly* gedaen wort; namelijk haer wort, houdende d'een d'ander vaſt, de ſchamelheit of prikkel der welluſt uitgevilt, 't welk met groote pijne geſchiet en zeer bloet. Na het ſnijden geneeſt de *Soghwilly* de quetſinge met groene kruiden, 't welk zomtijts tien of twalef dagen van doen heeft.

Zy blijven echter daer by elkandre drie of vier maenden, om midlerwijle dansjes, en veersjes van *Zandy* te leeren, die velerlei, en quaet om te leeren zijn. Dan zommige dezer veersjes vervatten weinigh, dat by haer met eere magh gezongen worden, niet tegenſtaende zy in haere dagelixe redenen tuchtigh, heuſch en ſchaemachtigh zijn. In dit gezelſchap by elkandre

andre gaen zy moeder-naekt : want haere klederen worden haer in het inkomen van de *Soghwilly* genomen, zonder die oit weder te krijgen.

Het is mee een gebruik, dat d'oudste besnedenen tot haer in en uit gaen, zoo dikwils haer gelieft, maer moeten haere klederen buiten op den wegh laten leggen, en zonder klederen daer komen. Wanneer de tijt begint te genaken, dat zy daer uit zullen geleit worden, zoo maken zy van bast van bomen eenige kleetjes, die zy root en geel verruwen, en haere vrienden dragen haer vele cieraedjen toe, als arm-ringen, kralen, bellen, om aen haere benen te doen, als zy danzen, en diergelijke meer, daer mee zy haer in het uitkomen vercieren. Gekomen in 't dorp, (daer dan veel volks vergadert is, als of 't er een feest-dagh was,) gaet de *Soghwilly*, op haer fraeiste uitgestreken, voor aen na de speel-plaets, daer een zit te trommelen, met twee stokjes op een ront uitgeholt hout of balk, 't welk zeer raps geslagen wort; op welk gespeel de *Simodiuno* of *Sandi-Simodiuno*, dat is, *Sandy*-kinderen gezeit, een voor een dansen : een ieder kan naer het geluit des gespeels zijne beurte verstaen, en elk zoekt den ander in het danzen t'overtreffen.

Dit feest geeindight zijnde, vermogen daerna deze vrouwtjes te zweeren by *Noe-Soggo*, dat is, by haer verbont, om haere redenen geloof en nadruk te doen geven, hoewelze weinigh met haeren eet uitrechten.

Zy hebben geen vaste uitverkoore dagen van zwarte of quade dagen, nochte zy vieren geenen zevensten dag, maer wel den eersten dagh van de nieuwe mane, wanneer zy die zien opkomen : want dan slaen zy geen hant aen werk op de planten, nochte op de rijs-velden. Desgelijx wort op de planten niet gearbeidt ten dien dage, als iemant *Kquony* drinkt, nochte by overlijden van iemant in het zelfste dorp : want zy geloven dat anders de rijs en Mille root zoude worden, aengezien het een dagh, zoo zy zeggen, des bloets is; maer mogen wel ter jacht trekken. *Hebben geene heilige dagen.*

Dit zy dus verre gesprooken van 't geen den Koningrijke van Kquoja betreft: 'k acht niet ongerijmt te zijn, hoewel te verre buiten 't bestek dezer voorgenome stoffe gesprongen, in 't kort, (eensdeels tot meerder opening van 't voorverhaelde, en 't geen ons noch te verhalen staet, eensdeels om de zeltzaemheit der stoffe,) hier te laten volgen, op wat wijze de *Karous* door de *Folgias* van hun lant berooft zijn, en daerna door de wapenen, met bystant der *Folgias*, de landen *Vey*, *Puy*, en *Kquoja-Berkoma* overwonnen hebben.

VERHAEL,

Op wat wijze de *Karous* de Landen *Vey*, *Puy*, en *Kquoja-Berkoma* door de wapenen, met bystant der Folgias, zich onderworpen hebben.

De volken *Karous*, wanneerze noch aen de revieren *Rio Junk* en *Aguado*, neffens de Folgias, woonden, en onder zekeren overste, met name *Sokwalla*, stonden, waeren tegen de Folgias veeltijts twistende, welke twist en tweedracht zoo verre d'overhant begon te nemen, dat zy veeltijts hant-gemeen met elkandre raekten, en tot de wapenen quamen, met neerlaegh gemeenlijk van de Folgias, door de halsstarrigheit der *Karous*, die genen spijt gedogen konden.

De Folgias zoeken raedt by de wichelaers om de Karous te veroveren.

De Folgias, geperst ten laesten door hoogen noot, gingen by eenen *Jakehmo*, die zoo veel als een ziender, wichelaer, of duivel-jager is, om raet, hoe en op wat wijze zy-luiden overwinnaers van de Karous zouden worden; dewelke hen tot antwoort gaf, dat by een zeker geberghte, in het lant van de *Karous*, een beekje of stil-staend watertje was, dat de *Karous* voor hunnen afgodt eerden, of voor heiligh achten, naerdien, volgens hun zeggen, d'eerste *Karous* in dit beekje uit den hemel nedergedaelt waeren: waerom zy noch te dier stonde aen de visschen van dit watertje alles offerden. Eindelijk was het raet-slot des zienders, dat zy gekookte visschen met schubben in dit watertje zouden werpen; welke ontheiliging de *Karous* (want de *Karous* mogen geene visschen met schubben eten) in oneenigheit zoude brengen, en onderlingen doen twisten, ook zoo verre, dat zy malkandre zouden doden, door welke oneenigheit zy heel zwak zouden worden, en lichtelijk t'overwinnen zijn, gelijk d'uitkomste wel degelijk heeft doen blijken. Want wanneer de *Folgias* den raet des wichelaers gevolght, en gekookte visschen in't afgodisten water geworpen hadden, zijn de *Karous*, na het zeggen des waerzeggers, met bitteren haet tegen elkandre ontsteken, tot zulk een verzwakking en splitsing hunner krachten vervallen, dat de Folgias zich onderwonden hebben de *Karous* te bestrijden, in welken strijt de *Karous* t'ondergebraght zijn, met verlies van hunnen overste *Sokwalla*, wiens zoon, met name *Flonykerry*, zich met d'overgeblevene *Karous* onder het gebiet van de Folgias quam te begeven. Dan den Folgias, die door den langduurigen omgang en niet dan al te wisse proeven van strijdbaerheit, de grootmoedigheit en halssterrigheit der *Karous* wel kenden, was niet onbewust dat hun onrustigh gemoet geduurigh na meerder heerschappye stont, schoon zy nu tot de uitterste slavernye vervallen waeren: daer over de Folgias, bemerkende hoe qualijk de Karous zich daer toe konden begeven, hen geene zware dienstbaerheit opgeleit hebben; maer met hen geleeft als met-gezellen en lantsluiden, en niet als slaven, om hunne herten te vermurruwen en t'henwaerts te trekken, tot onderlinge vrede en eenigheit.

Karous door de Folgias overwonnen.

Daerna heeft *Flangire*, Koning van *Folgia*, ten wijve genoomen de zuster van *Flonikerry*, met name *Mawalla*, door welke zwagerschap *Flonikerry*, die als overste bleef van de *Karous* in zijn overleden vaders stede, met *Flangire* tot volkomen eenigheit geraekte. Wanneer midlerwijle de volken *Quaabe-Monouw*, te weten, de volken, die aen *Rio Cestes* woonen, met de *Folgias* in twist vervallen waeren, en tegen elkandre de wapenen opgenoomen hadden, heeft *Flangire* zijnen zwager *Flonikerry* overste over het krijghs-volk gemaekt, en allen den last zijner voorzichtigheit, (naerdien hem zijne ervaernis in oorloghs-zaken wel bewust was,) toevertrout, waer op hy met de gansche maght na *Rio Cestes* is opgetrokken. Daer ontstont een fel gevecht, met groot verlies van volks aen beide zijden, hangende de kans lang in twijfel, aen wiens zijde de zege zoude blijven, dewelke eindelijk aen de zijde der *Folgias* oversloegh, die door de dapperheit des oversten Flonikerry de volken van *Rio Cestes* hebben t'ondergebragt, zulx dees overste met zijn volk weder met vrede na *Folgia* keerde, daer hy van zijnen Heer wel ontfangen, en voor zijne getrouwe diensten bedankt wiert.

Geduurende dezen oorlogh is de Koning van *Manou*, genaemt *Mendymo*, onder wiens gehoorzaemheit de Folgias staen, en gehouden zijn schattingen te geven, dezer werelt overleden. d'Onderdanen en gunstelingen des Konings hebben scherpelijk, volgens hunne maniere van dooden t'onderzoeken, door hunne voorzeggers, die hen om voordeel tot zulx laten gebruiken, doen onderzoeken, wie den Koning door kunste van vergif zoude mogen gedoot hebben; maer kunnende zulx niet uitvinden, hebben zy evenwel niet nagelaten, door bitteren haet, daer mee zy tegen *Manimassah*, broeder van den overleden *Mendymo*, Ko-

Koning van *Manou*, waeren ingenomen, hem die zake te laste te leggen, en bleven pal daer op staen, dat *Manimassah* den bast *Kquony* drinken moste. *Manimassah*, geen ander middel ziende, heeft de voorige *Kquony* gedronken, doch weder zonder schade overgegeven, tot een merkelijk teken van zijne onschult, gelijk zulx by hen daer voorgehouden wort. Zijn onschult dan voor ieder een bekent geworden, wilde hy van zijne beschuldigers weer ter eere gestelt zijn, door giften en slaven, gelijk door het gansche lant in zoodanige zaken gebruikelijk is, maer kreeg tot antwoort: De Koning was in zijn leven onzer aller vader, zouden wy hem na zijne doot zoo veel niet te gevalle doen, t'onderzoeken, wat hem is overgekomen, of heeft doen sterven, dat waer ons schande! Wy hebben u onderzocht, en 't en blijve daer by niet, maer willen de zake noch verder onderzoeken, en aen de waerzeggers te kennen geven.

Manymassah, gekropt van spijt door deze onbeleeftheit, borst endelijk met deze woorden uit: *Deze schande staet my niet te lijden van mijne onderzaten in mijn eigen lant. Ik ga dan onder geleide der geesten, mijne verstorve vrienden, een woon-plaets zoeken voor mijn gezelschap.* Aldus verliet hy zijn vaderlant op hope van een beter, en trok een weinigh noortwaert op, in het lant van *Gala*, dat van de *Gala-monou*, een slecht en dom volk, bewoont wiert, zonder eenigen overste, die over hen geboot, te hebben, of van eenige dienstbaerheit te weten.

De *Gala-Monou*, ziende d'onderdanigheit en eerbiedigheit, daer *Manymassah* van de zijne dagelix mede erkent wierde, verzochten eendrachtiger stemme hem tot hunnen overste, waer in hy hen te wille was, met dien besprek, dat zy hem van hun gewas en wilt-vangst een deel zouden geven, tot een erkentenis van onderdanigheit. Dan naerdien de *Gala-monou* noit iemant gekent hadden, die over hen geboot, of in hoedanigheit onder hen uitmunte, zijn zy zeer onkundigh geweest in het bewijzen van hoofsche streken, veel min hunnen nieuwen Heer na verdienste en behooren te bejegenen: want als eenigen hunner iets aen hem braghten, 't zy wijn, rijs, of vleesch, en weder t'huis gaen wilden, quamen zy by hem, even als by hun gezelschap, hunne Kalbassen of korven eischen, daer zy hem wijn of rijs in gebraght hadden: welke onbeleefde bottigheit by *Manymassah*, die wilde dat zy zijne slaven om zulx vragen zouden, zeer qualijk opgenomen wiert; daer nochtans de *Galas*, die van gene hoffelijkheit wisten, niet konden bevroeden, dat zy qualijk daer aen deden. Deze en meer andere dingen evenwel vielen *Manimassah* onverdraghelijk in zijn gemoet, zulx hy besloot weer te vertrekken, om hulp en bystant (naerdien hy niet machtigh genoegh van volk was, om de *Galas* onder zijn gewelt te brengen) van *Flangire*, Koning van Folgia, wiens dochter hy ten wijve had, te verwerven; 't welk hy gedaen heeft, verzoekende aen *Flangire* hem zoo veel tegevalle willen doen, en de *Gala-monou* met de wapenen t'onder te brengen.

Wort onbeusch bejegent.

Vertrekt weer om hun ongehoorzaemheit.

Waer over hy vertrekt.

De Koning, na het aenhooren van zijns zwagers klachten en verzoek, heeft hem veel krijghs-knechten t'zijner hulpe, onder het beleit van *Flonikerry*, als velt-heer, mede gegeven, die onverwacht in *Gala* gevallen zijn, en de volken van *Gala* met de wapenen onder het gebiet van *Manimassah* gebraght hebben. Sedert dier tijdt is *Manimassah* daer overste gebleven, en leerde de *Galas* met smerten de hoofsche beleeftheden kennen, die zy te voore met zachtmoedigheit niet wilden begrijpen. Waer op eindelijk *Flonikerry*, na dat hy *Manimassah* in volkomen bezitting gevestight had, weder na Folgia keerde, en daer met blyschap bewellekomt en ontfangen wiert.

Komt weer met een heir, en dwingt hen tot gehoorzaemheit.

Deze Flonikerry had eenen broeders-zoon, genaemt *Fesiach*, die voor hene aen *Cabo Monte* of *Vey-berkoma*, en d'omleggende plaetsen wel geweest was, en den Koning van Folgia, als mede zijnen oom Flonikerry de gelegenheit en gesteltenis des lants tot meermalen ontdekt had, daer door de Koning zelfs genegen was, om derwaerts

Fesiach geeft opening en aenleiding tot het veroveren van Vey-Berkoma.

waerts henen te trekken, en met zijn macht die landen en volken te bestrijden; 't welk echter, hoewel by den Koning voorgeslagen, te dier tijde niet in 't werk gestelt wiert.

Flonikerry verzoekt eenige landen te leen van den Koning van Folgia.

Dan als Flonikerry onlangs te voore aen den Koning verzocht had, om eenige plaetsen lants met de zijnen, te weten, de Karous te mogen bezitten, onder belofte den Koning van *Folgia* daer van schattinge te geven, zoo was hem door den Koning aengeboden het lant van *Cabo Misurado*, 't welk hy uitgestelt had tot nader beraet; maer verzocht naderhant het lant van *Cabo Monte*, voor zijns zusters bruits-gifte. Waer op niet weinigh te zeggen viel tusschen den Koning en zijnen Adel, doch de Koning, gedachtigh aen de vroome daden van Flonikerry tegen die van *Rio Cestes*, als in *Gala*, ten dienste zijns schoon-zoons, uitgevoert, willigde hem zulx in, en sprak: *Ik zal hem zijns herten begeeren doen:* en heeft hem toegelaten derwaerts te gaen met de Karous, en daer-en-boven een goet aental krijghs-knechten, om niet te ruch gedreven te worden, t'zijner hulpe mede-gegeven.

De Koning staet hem toe het lant van de Kaep van Monte te veroveren.

De krijgs-oversten of voornaemste perzonen, die uit Folgia na de Kaep van Monte trokken, waeren deze, als, *Flonikerry*, *Jellijva*, *Syala*, *Jerba*, *Selboela*, *Mamnos*, *Syfre* van de Kaep van *Misurado*, en *Feysiah*, broeders zoon van Flonikerry.

De Karous komen met hun heir by de Vey-monou.

Zoo dra al deze velt-oversten met hun volk aen de Kaep van Monte, aen de Zuid-zijde, ontrent *Tomby*, by de *Vey-monou* of volk van Vey gekomen waeren, hebben zy hen allereerst bestreden, die evenwel, naerdien zy ongelijk sterker van volk, dan de *Karous* waeren, en geen minder herte in den lijve hadden, zoo ten eersten aenvange niet t'overweldigen waeren. Maer het geduurigh aenhouden der *Karous* heeftze eindelijk doen bezwijken, te meer, om dat de *Karous* met vergiftige pijlen schoten, waer door alle gequetsten mosten sterven, en de *Veys*, die zulk strijden niet gewoon waeren, schooten alleenlijk met harpoenen en Assagayen, gemerkt zy gene kennisse hadden van vergif te bereiden; zulx hen niet mogelijk was zich tegen de Karous te verdedigen. Eindelijk zijn de Veys, na dit oorlogh een wijle geduurt hadde, eerst afgemat geworden, en gingen 's morgens, met de hoeden op 't hooft, na de sterkte van de Karous, (welke genaemt was *Quolou*, gemaekt aen de reviere *Plizoge*, ontrent *Goerikwillij*, of een weinigh Oostelijker dan *Tomby*) om genade bidden, de welke Flonikerry, bewogen door de demoedigheit van de Veys, hen vergunde, en geboodt hen neder te gaen leggen, met het aenzichte na d'aerde, volgens 's lants wijze, in zoodanige zake; waer op Flonikerry uit zijne sterkte quam getreden, en met de voeten over de Veys tot aen 't einde gegaen heeft, en beval hen toen op te staë, om een verbont met hem te maken, in wijze als volgt; te weten: daer wierden eenige hoenders in hunner aller tegenwoordigheit gedoodt: van welker bloet een weinigh by den overwinnaer en by d'overwonnelingen tot een teken des verbonts, onder hen opgerecht, ingeslokt wiert. Daerna wierden de gedoode hoenders gekookt, en het vleesch onder malkandre gegeten, maer de beentjes, ter eeuwiger gedachtenis, by hen bewaert: want zoo iemant na dien tijdt zijne belofte wilde breken of overtreden, dien worden de beentjes getoont, om hem te rugge te doen zien, wat hy aengaet, of door wat redenen hy zich wil stellen tegen zijn verbont. Hier mede zijn de Veys volkomen onder gehoorzaemheit der Karous gebracht.

Overwinnen hen door het schieten met vergiftige pijlen.

Midlerwijle Flonikerry, verblijdt door d'onlangs verkrege zegen, als een groot gedeelte van zijn wit en oogh-merk, zijne gedachten vast al verder liet gaen, en bezigh was, om zijnen staet hier eerst vast te stellen, de gemoeden der overwonnelingen door alle gedienstigheit tot henwaerts te trekken, en in goede vriendschap met de Karous, zijne lants-luiden, te leven, zoo heeft het wankelbaer geluk, dat nimmer stil staet, zijne kort verkrege zege met een grooter ongeluk willen bezoetelen: want naulix waeren de gemoeden van de *Veys* of *Karous* vereenight, of daer is uit *Gala* geko-

komen *Mimynique*, zoon van den voorgenoemden *Manimasah*, met een machtigh volk, te weten *Galas* en andere, om de Karous en Veys te beoorlogen, niet zonder kennisse van zijnen vader *Manimasah*, die, volgens de wijze van dien landaert, weinigh acht heeft geslagen op den weldaet, aen hem door Flonykerry in het t'onderbrengen der *Galas* bewezen. Dan zoo dra en was deze onverwachte tijdinge den Karous en Flonikerry niet ter oore gekomen, of hy voerde de *Karous* met de *Veys* gelijkelijk tegen de *Galas* aen; die echter, door het indringen der Galas tegen hem, mosten wijken. Flonikerry, een strijdbaer en onvertzaeght oorloghs-man, en niet gewoon voor zijne vyanden te bezwijken, heeft, ziende nu zijn volk te ruch gedreven, met zijne hant een kuiltje in d'aerde gegraven, en zijne knie daer in gezet, met voornemen van niet verder te wijken, maer daer te sterven, of overwinnaer van zijne vyanden te blijven; gelijk ook geschiedt is: want na langduurigh schieten en werpen met Assagayen zich bloot gegeven hebbende, is hy eindelijk op de plaetse ter neergevelt. De Karous en de Veys, niet tegenstaende zy geweken waeren, hebben evenwel de moet weer hervat, en met zulk een groote felheit aengetroffen, dat zy hen overwonnen en een groot deel gevangen bequamen.

Dan de doot van Flonykerry, wiens lichaem zy, t'effens met zes perzonen van de gevangene *Galas*, in de sterkte *Quellou* begroeven, wierdt voor de Veys een wijle tijts, aengezien d'overwinninge noch versch en niet tot volkomen ruste gebracht was, bedekt gehouden, en in 's overledens plaetse zijn broeder, *Zyllymangwe*, tot overste door de *Karous* gekoren, die de zege van zijnen broeder, door hem aengevangen, vervolghde, en met de Veys nader aen de Kaep getrokken is, by de volken *Puy-monou*, die mede ter yl, door d'onkundigheit van met vergiftige pijlen te schieten, die de Karous en Veys tot hun voordeel hadden, door Zyllymangwe zijn t'ondergebraght.

Na het bevechten der zege op de *Puy-monou* is *Zyllymangwe* met zijn geheel krijghs-heir getogen na de volken *Kquoja-monou*, die aen de reviere Magwibba woonen, by de Portugezen *Rio Nova* geheten; dan deze hebben zich niet onderwonden den krijg tegen de Karous uit te staen, maer zonder slagh of stoot, onder het gebiet der Karous begeven. En in dezer voege zijn de Karous, met bystant der Folgias, meester van het geheel lant rontom geworden, en tot een machtigh volk opgeklommen. Voorts toogh hy na de reviere *Maquelbary*, by de Portugezen geheten *Rio Galinhas*, of hoender-reviere, by de volken *Kquilliga-monou*, die hy mede, na weinigh tegenstants te bieden, overwon, en daer mede zijn oorlogh staekte, en met zijne macht weder na Tomby trok, zijn oude wooninge; maer wiert onlangs daerna met vergif door zijn eigen volk gedoot, nalatende eenige zoonen, die noch klein waeren, en niet mans genoegh om 's vaders heerschappye t'aenvaerden.

d'Oudste dezer zoonen was genaemt *Flansire*, by wiens onmondigheit *Jemmah*, zijns vaders zusters zoon, de regeringe voor een tijt onderschepte, en in vrede bediende; maer *Flansire*, gekomen tot zijne jaren en de bestieringe des Rijks, heeft, ten spiegel van zijnen oom en vader, de palen zijner heerschappye noch verder willen uitbreiden, en is met zijne macht over de reviere Maquelbary of hoender-reviere getrokken, innemende alle d'omgelege plaetsen tot in Serre-Lions, dat hy mede met de wapenen onder zijn gebiet braght. Al welke plaetse hy voor zijn vertrek met krijgsvolk bezet liet, en daer over lantvoogden of oversten stelde; te weten, over Serre-Lions eenen *Kandaqualle*, over de landen aen de reviere de Palm eenen *Selboele*; na wien sedert de reviere genoemt is, gelijkze noch heden by de Schippers met den naem van *Selboele* bekent is. Desgelijx wiert mede over de landen aen *Rio Galinhas* gelegen, een opperhooft gestelt, genaemt *Sijtre*. Aldus keerde *Flanshire* weder in vrede na zijne woon-plaetse, alwaer hy een goeden tijdt zijns levens in ru-

ste

ſte overbraght, tot dat het wijfelend geluk, 't welk hem al veel te lange ſcheen gedient te hebben, hem de voet begon dwers te zetten: want daer quam tijdinge uit Serre-Lions, dat d'overſte *Kandaqualla* uit Serre-Lions verdreven, en op de Banannes-eilanden met al zijn volk gevlucht was, naerdien hy den oorlogh tegen zekeren *Dogo Falma*, geboortigh uit het lant van *Dogo*, een landſchap in *Hondo*, niet had kunnen uitſtaen; verwachtende na hulpe en byſtant van zijnen overheer Flanſire. Flanſire, des verſtendight, vertoefde op deze tijdinge, wel wetende wat de noodt vereiſchte, niet lang; maer zond geſchenken aen de Bolmaſche Heeren, zijne lantvooghden, om al hun volk op het ſpoedighſte by een te vergaderen, en met hem gelijkelijk op te trekken: te weten, die van *Rio Selboele* en *Rio de Galinhas*; dan togen, gemerkt zy met Gammina, des overſten Flanſires broeder, een heimelijk verbont onder elkandre opgerecht hadden, niet mede.

Serre-Lions wort van Dogo Falma ingenomen.

Flanſire van deze tzamenzwering, tuſſchen zijnen broeder Gammina en zijne landt-vooghden gemaekt, niet wetende, is evenwel in aller yl, (na dat hy onder de beſcherming van zijnen broeder zijn landen, wijven en kinderen bevolen had,) met zijnen oudſten zoon Flamboere, de tegenwoordige Koning van Kquoja, voortgetoogen, niet twijfelende evenwel of zijne lantvooghden zouden hem volgen, ja zulx niet derven laten. Hy trok te lande tot aen *Rio de Galinhas* of hoender-revier, en voer van daer met Kanos buiten om over zee, na de Banannes-eilanden, om de verdreve volken van Serre-Lions, die uit vreze voor Dogo Falma daer op gevlucht waeren, met zich te nemen. Voorts ſtak hy na Serre-Lions over, daer hy met zijn geheele macht te lande quam, en begon tegen den gemelden Dogo Falma eenen zwaren oorlogh.

Flanſire trekt na Serre-Lions.

Komt met zijn macht te lande.

Deze *Dogo Falma* (dat Falma van Dogo gezeit is: want Dogo is de naem zijns volks of lants, en Falma des perzoons eigen naem) was by den Koning van Dogo een tael-man geweeſt, maer had zich vergrepen aen het beſlapen van een van des Konings wijven, daer over de Koning tegen hem geyvert heeft, niet willende, dat de boete, gelijk daer de gewoonte is, met giften of ſlaven zoude werden afgekocht; maer deed hem d'ooren afſnijden. Wanneer deze wrake door verloop van tijt 's Konings verbittering zoo veel gebrooken had, dat Dogo Falma weer voor zijne oogen moghte komen, zoo heeft hy zich verſtout zijne onverduldigheit aen den Koning met deze woorden t'openbaren. Heer Koning, over de boosheit, tegen u, mijn Heer begaen, ben ik, hoewel gelijk als ſchuldigh mijnen Heer den Koning te danken van genadigh vonnis, zoodanigh geſtraft, dat een iegelijk my aenziet, belacht en beſpot; te meer, om dat de ſtraffe geheel ongemeen is, en diergelijke misdaet altijts met goet en ſlaven plagh afgekocht te worden. Nu gelijk het den Koning voeght in den tijdt zijner regeringe in gelijke misdaedt gelijke ſtraffe te doen, en na het gemeen ſpreekwoort, waer men een bok vint, zal hy zijn koſt zoeken, te weten, het meer zal gebeuren, dat iemant van 's Konings dienaers of onderdanen des Konings wijven zal komen te gebruiken, zoo verzoek ik, dat aen de zelve een zulke ſtraffe, als aen my gedaen is, uitgevoert magh worden, op dat u een langh leven te beurt moge vallen. Dan by aldien het niet aengenomen nochte volvoert wort, zal ik mijn Heer den Koning op de wegen en in 't boſch aen de *Jannanen* en *Belly*, dat is, aen alle zielen en krachten beklagen.

De Koning, latende deze reden tot zijne ooren ingaen, gelijk hunne wijze van zeggen valt, heeft zich daer op beraden, en bevont, dat de ſtraffe, aen Falma gedaen, niet aen allen zoude wezen na te volgen. Weshalve de Koning, om het beklagh aen de *Jannanen* te vrede te ſtellen, won met zijne macht Serre-Lions uit handen van *Kandaqualla*, door Flamboere aldaer tot overſte geſtelt, en ſtelde in zijne ſtede, tot eene vereering, dezen Falma daer tot overſte, waer mede hy zich heel voldaen hielt.

Ge-

knechten van Koning Flanzire met hulpe van eenige blanken het dorp van Falmahaengevallen, met bylen de bomen, daer het dorp mede omringt lagh, om verre gehakt; welke Boom-hakkers, door de Schiltdragers met de schilden voor de pijlen, die uit het dorp quamen gevlogen, beschermt wierden, zulx zy eindelijk een openinge kregen, en van buiten met het schieten van brandende pijlen den brant in de huizen braghten: waer door (want het blusschen des brants was hen onmoghelijk) Dogo Falmah zich benootzaekt vond met zijn volk uit het dorp te vluchten dien, de Karons met na te jagen te vergeefs vervolghden. Ter oorzake van dit verdrijven wort de tegenwoordige Koning Flamboere, die zijnen vader in het oorlogh verzelschapte, en driemael met vergiftige pijlen gequest wiert, veeltijts in zijne lofrede met deze woorden geroemt, *Dogo Falmah, Jondo Moo*, dat is, verdrijver van Dogo Falmah.

Dus is Flansire ten twee male verwinnaer van Bolemberre geworden, heeft Kandaqualla weder in zijnen voorigen staet herstelt, en is toen met met zijn gezelschap na zijne vrouwen en kinderen vertrokken. Dan op wegh verstont hy, dat zijn broeder Gammanah, dien hy zijn lant en huis by zijn afwezen om voor te staen, had aenbevolen, zich zelven tot heer had opgeworpen, alle des Konings zoonen, zoo vele als hy had kunnen bekomen, gedoot, de vrouwen tot zich genomen, en aen Maqualbary of Rio de Galinhas zijne woonstede gemaekt, om aldaer zijnen broeder, den Koning, te stutten. Ter zelffter tijt, gelijk gemeenlijk het een ongeval het ander na zich sleept, zijn de volken Gebbe-Monou, die aen Cabo Mesurado wonen in Dauwala aen kaep de Mont gevallen, en hebben de dorpen verbrant en al het volk, dat zy kosten bekomen, gevangkelijk wegh gevoert, om hen als slaven ten dienste te staen. Flansire, dezes onheils verstendight, trok tot aen de reviere Maqualbary, aldaer hy de *Kanon* en *Jannanen*, dat is, Godt en d' Engelen zijnen noot met deze woorden t'uiten geklaeght heeft: *U alleen is bekent, als dat mijn vader my tot overste heeft gelaten in sijn Koningrijk; my ook zulx na ons lants-rechten toekome, aengezien ik d' oudste zoon was, en dat mijn broeder hem tegen my stelt en zich zelven tot Heer heeft opgeworpen: zoo zijt dan rechters tusschen hem en my in dit aenstaende gevecht, en laet zulx, is't zake dat hy onrecht tegen my doet, over hem komen.*

Daer op is hy met al zijn volk over de reviere getogen, en heeft na een bloedig gevecht tegen zijnen broeder, die te sneuvelen quam, de zege bevochten en het velt behouden, zonder dat hem eenigh tegenstant meer openbaerde.

Midlerwijle Koning Flansire vast met zijn volk noch al bleef leggen en niet wilde vertrekken, is zijn zoon Flamboere, met een deel volks in 't bosch gegaen, om Meer-katten te jagen, maer gekomen diep in 't bosch zijn gehoort, zonder dat iemant zulx wiste, van het volk van den opgeworpen Heer Gammanah, 's Konings broeder, die bezigh waeren met zijn doot lichaem te begraven, dan staken, naerdien zy meenden dat het jagen geschiede om hen te zoeken, op de vlucht, achterlatende het lijk met drie geknevelde slaven, die geschickt waeren, om hem in het ander leven te verzelschappen en ten dienste te staen. Toen wiert de doot van Gammanah by Flansires volk bekent, daer over zy de drie slaven met zich namen en by Flansire braghten, die hen, na uit hunner mont alle gelegentheit, van 't geen zich toegedragen had, en hoe alles in 't lant toestont, verstaen te hebben, na zijne andere muitelingen gezonden heeft, om hen tot het komen by hen en het verzoeken van vergiffenis te vermanen, met toezegging van hunner misdaet niet te willen gedenken, gelijk ook geschiet, en hen vergiffenis hunner misdaden verguntis.

Na het dempen dezer muytery, is Flansire met al zijne maght na kaep de Mesurado getrokken, daer hy *Flansire vervoert de volken van Gebbe Monou.*

onder de Gebbe Monou, ter oorzake van het bederven zijns lants, door hen, met dootslaen een grooten neerlaegh heeft gebaert, en is van daer weder met zijn volk t'huis gekomen, nemende zijn woninge in zijne oude stadt of dorp Tomby, ter tijt toe dat de Dogo Monouw, of volk van Dogo, om wrake over het uitroeyen van Dogo Falmah te nemen, op hem afquamen, 't welk zoekende een weinig t'ontgaen, nam hy zijne woning op Massagh, een eilant in een meir vande reviere Plyzogge gelegen. Dan de Dogo-monou, met vlotten na Flansire overstekende, wierden meest door Flansires volk overwonnen.

De Kust van Kaep de *Mesurado* tot de Grein-kust.

Kaep de Mesurado.

Ntrent twalef mijlen Oostwaert van kaep de Mont, leit kaep de Mesurado, een hoge bergh, inzonderheit aen den Noortkant.

Reviere Sinte Paul.

Anderhalve of twee mijle bewesten Kaep de Mesurado vloeit de reviere Sinte Paul, een kleine reviere, in zee, bevaerbaer alleenlijk, om haere ondiepten, met boten en sloepen. De kust van kaep de Mont tot aen deze reviere, een streek van tien mijlen en een halve, leit zuid-oost ten oosten gestrekt, met laegh lant tusschen beide en ruigh kreupelbosch bewassen, loopende van daer tot aen kaep de Mesurado, de wal met een kleine bocht, en laegh lant als voore. De kaep echter is een hooge bergh, inzonderheit aen den Noort-kant, en loopt met den zuithoek schuins neder in zee. Zy vertoont haer, gekomen ten zuiden van dezelve in zee, en noortwaerts van u gelegen, rootachtigh, en in de gedaente van een eilant, naerdien het lage lant ter weder zijde niet kan gezien worden.

Gebbe.

Het lant ontrent kaep de Mesurado wort Gebbe genaemt, en de volken Gebbe-monou, dat volk van Gebbe gezeit is: zy staen onder den Koning van kaep de Mont, die hen door de wapenen, gelijk te voore verhaelt, is met bystant der Folgias heeft t'ondergebracht.

Rio Junk.

Negen of tien mijlen van kaep de Mesurado leit Rio Junk of Sjunk, ook *Rio del Punte* in 't portugeecs genaemt, die maer acht voeten waters heeft, en ter oorzake van de sterke berning met sloepen niet wel kan bevaren worden. Beoosten de kaep van Mesurado is het lant mede met ruigh kreupelbosch bewassen, doch staet vry wat hoger, als bewesten de kaep, zulx dat het vry verder in zee kan gezien worden. Op den zuitkant van *Rio Junk* staen eenige hooge bomen, en daer voorby is het lant hoogh, en aen zijne zuytzijde boomrijk. Binnen 's lants leggen drie zeer hooge bergen, die elk zich, gekomen te scheep beoosten *Rio Junk*, met een zadel in 't midden vertonen.

Ontrent acht mijlen van *Rio Junk* vloeit de reviere Sint Jan in zee, neven de welke eenige hooge bomen staen, op een lagen hoek, die een weinigh in zee uitsteekt, strekkende de kust tusschen beide, zuid-oost ten oosten.

Beoosten de reviere Sint Jan leit binnen 's lants een lange hooge bergh, die eenigh gelijkenis met een regen-boogh heeft, ter oirzake hy in 't midden hoogh is, en aen beide einden schuins of rontachtigh booghs-gewijze neerschiet, gelijk een boogh. 't Is voor deze en de reviere Junk goet zetten voor de schepen op tien en negen vademen.

Ten einde van het lant, aen de reviere Sint Jan gelegen, ontrent zes mylen van deze reviere, leit een dorp *Tabe Kanee*, en daer by een weinigh van het strant af in zee een klip, daer het lant begint laegh en dubbeld te

worden

worden en duurt tot *Rio Sestos* toe.

Ten halve tusschen *Tabe Kanee* en de reviere Sestos leit een klein dorpje *Petit Dispo* genaemt, met een klip als de voorige daer nevens.

Drie mijlen van de reviere *Junk* of *del Punte* leit een reviere *Petit* of Klein-diepe, by de zwarte *Tabo Dagrou* genoemt, misschien na den Koning of hooft, die daer het gebiet voert.

De GREIN-KUST.

DE *Greinkust* (alzoo by d'onzen genoemt van wegen den overvloet en stapel van zeker vrucht of graen, gemeenlijk in 't Neerduitsch Grein, anders Melegette, Manigette, en Paradijs-koren in d'Apteken geheten, die byna alleen op deze kust te bekomen is,) neemt haer begin aen de reviere Sestos, en streckt tot twee mijlen voorby kaep de Palm of het Palmiten-hooft, een streek van veertigh mijlen. Eenige stellen het begin der *Grein-kust* aen kaep de Mont of de Serre Lions, en einde aen kaep de Palm.

Verscheide Lant-beschrijvers maken het gansch gewest, zoo verre de *Greinkust* strekt, en eenige mijlen te lande in gelegen, tot een Koningrijk, en noemen dat het Koninkrijk van Melegette of Melli, na de voorzeide vrucht Mellegette, of Grein; met by voegen, dat de *Grein-kust*, in dit Koningrijk gelegen, haeren naem van dit Koningrijk Melegette zoude bekomen hebben, plaetsende daer en boven noch een ander Koningrijk met name *Bitcnin* in dit Koningrijk van Melli.

Dan binnen andere grens-palen besluit zeker Afrikaensche schrijver, *Jan de Leeu*, die voor hondert en vijftigh jaeren bloeide, het Koningrijk van Melli; want in 't Noorden stelt hy tot grenzen het Koningrijk van *Ghenua* of *Genni*, beneden *Gualata*, volgens zijne stelling, gelegen, in 't Zuiden zekere wildernissen en geberghten, in 't Oosten de landen van *Gago*, en in 't Westen zeker bosch. Daer by voegende dat de voornaemste plaets, gelegen dertigh dagh-reizens van het Koningrijk van Tombuti, over de zes duizent huizen begrijpe en *Melli* genoemt zy, en het gansch Koningrijk den naem daer van bekomen hebbe. De plaetsen en revieren, langs deze *Grein-kust* gelegen, zijn de volgende.

Zes mijlen van klein diepe, en negen van *Rio Junk* leit de reviere Sestos, met een wal vol klippen tusschen beide, maer bewesten *Rio Sestos* is het lant over al boom-rijk. Het is moeielijk deze reviere met klein vaertuigh, van wegen het sterk uitvallen des waters, in te roeien. Hier neemt de *Grein-kust* zijn begin. *Reviere Sestos.*

In het gat van deze reviere leggen eenige klippen, en is beoosten of bezuiden de zelve het diepste, doch ook het nauste. Ontrent drie mijlen de reviere *Sestos* op, leit een plaets het *Konings-dorp* genaemt, daer gemeenlijk de legger-scheepen om te handelen ten anker leggen.

Anderhalve mijle beoosten de reviere *Sestos* leit een dorp klein *Sestos* genoemt, en daer neven een klip in zee, op den welken een boom staet. *Klein Sestos.*

Vijf mijlen van de revier *Sestos* leit een hoek of hooft *Cabo Baixos* in 't Portugees genoemt, dat Hooft van drooghte gezeit is, om de naby in zee gelege drooghte, of rif. Het is een ronde heuvel ontrent een halve mijle van het vast lant, met eenige klipjes boven water, daer zich een klein rif of drooghte afstrekt. *Cabo Baixos.*

Beoosten *Cabo Baixos*, leit een klip, die boven wit is, en doet zich van verre op, gekomen te scheep uit het zuiden, als een Schip, dat met fok en groote marzeil zeilt. Verder zeewaerts leggen meer andere boven en onderwaterige klippen.

Drie mijlen van deze kaep leit een

Zanwijn. dorp *Zanwijn*, met een gelijknamige reviere, daer aen den zeekant een groot bosch met bomen staet, daer onder drie of vier hun kruinen zeer hoogh verheffen.

Een groote mijle oostelijker leit een plaetsjen genoemt *Bosoe* of *Bosou*, en een halve mijle beoosten *Bosoe* klein Setter, waer na *Tesse* volght, en drie mijlen van Setter een dorp *Bottouwa*, gelegen aen het opgaen van een hoogh lant of bergh op den zeekant, tegen den welken een kleesje leit, *Cabo Swyne* by de Portugesen genoemt.

Een grote mijle bezuiden *Bottouwa* of bezuiden het hoge lant van *Suyyne* leit een dorp *Swyne* genaemt, aen een klein reviertje, en heeft ten Noorden een zwarten hoek.

Vier mijlen beoosten de reviere *Suywijne* leit een dorp *Sabrebon* of *Souweroboe*, vijf kleine mijlen beoosten *Sabrebon* een dorp *Krouw*, en een halve mijle verder een uithoek of kaep met drie zwarte hoeken, daer het water tegenaen slaet. Van het dorp *Bottouwa* strekt de kust Oost Zuid-Oost en Zuid-oost ten Oosten, vijf mijlen verre, met laegh en eenparigh lant, en by gevolgh onkennelijk voor den zeeman, behalven voor *Setters Krouw*, daer eenige hooge en kale bomen staen in de gedaente van kale masten van opgeleide schepen: met een groot deel klippen in zee.

Wappen. Ontrent vier of vijf mijlen van *Krouw* leit een dorp *Wappen* of *Wabbo* in de laeghte, met een versch watertje en vijf of zes schrale bomen aen d'Oostzijde. Voor *Wappen* leit een eilant, en daer by een klip in zee, de grootste van allen op de geheele *Grein-kust*, doch steekt niet zeer hoogh boven water: nevens den welken menighten van kleine klippen onder en boven water leggen. Dicht aen den wal leit een ronde klip, wit bescheten van de vogels, en verder aen de rechte hant in 't invaren een andere klip, met zijn Oost-eind aen strant vereenight, tusschen welken klip en 't vast lant een kom leit, buiten slagh van zee, daer in het versch water uit het bosch komt loopen; hoewel dat gemenlijk dicht aen strant brak is: waerom de zeeluiden hun water-vaten gemeenlijk in het dorpje moeten brengen, die dan door de zwarten voor eenig wit Quispel-grein of Korael, gelijk op de geheele *Grein-kust* een gebruik is, worden vol gemaekt. Een diergelijke kom is ook by *Setters-krouw* achter de klippen, daer de zeeman met zijne boot gemeenlijk komt water halen, dat de zwarten hen met potten uit het bosch voor Quis-pel-grein toebrengen.

Na *Wappen* leit dorpje *Drowijn* daer na *Grant Settter* of groot Setter by de Fransen *Parijs*, en by zommigen van d' onzen *Baltjes-hoek* genaemt, na zekeren zwart, die duitsch sprak, met name Balten. De kust van *Wappen* tot *Groot Setter* loopt ontrent Zuid-oost ten Zuiden. *Groot Setter* heeft een beekje met versch water, tusschen zekere blinde klippen gelegen. Ontrent drie mijlen van *Groot Setter* komt een dorp *Gojaven* te leggen, en twee mijlen van *Gojaven* een ander dorp *Garway*, over deze zijde van kaep de Palm, en twee mylen beoosten *Garway* een dorp *Greyway* of *Grouway*. Alhier, ontrent een Gotelings scheut binnen 's lants, leit een ront berghje, een duidelijk kenteken dezer plaetse voor den zeeman. Aen dit dorp leit een klein reviertje, maer is binnen vol klippen en zantplaten, doch kan met een boot zonder gevaer by den Zuitwal langs bevaren worden, daer aen die zelve zijde eenige huizen staen. De schepen, die voor deze reviere komen, kunnen daer de volheit van versch water en hout krijgen.

Eindelijk volght een hooge hoek lants, *Cabo das Palmas* in 't Portugees genaemt, dat 's *Kaep de Palm* of Palmiten Hooft, gelegen op de Noorder brete van vier graden en vijftien minuten. Op den westelijken kant vertonen zich drie ronde heuvelen, en een weinig landewaerts staet op den uittersten hoek een ront bosch of drom van Palmite-bomen, in de gedaente van een klein heuveltje van verre uit zee aen te zien, waer van deze hoek den naem van *Cabo das*

das Palmas, dat is, Palmiten Hooft, by de Portugesen bekomen heeft.

Achter kaep de *Palm* leit een schone Zantbay, met een groten inham, een bequame rede voor de schepen, by Zuide winden. Een mijle oostelijker vertoont zich een tamelijk grote klip onder het lant, en een weinigh daer beoosten te landewaerts in een langwerpige bergh, in de gedaente van wat dubbeld lant. Recht van den eersten hoek van kaep de Palm strekt een groot stenen-rif Zuid-zuid-oost, wel een mijle in zee, en daer buiten, twee mijle in zee, leit een droogthe, daer het ty tusschen beide zeer sterk om d'oost valt, en tien of elf vademen diep is. Twee mijlen beoosten kaep de *Palm* leit een dorp *Gruwa*, het einde der *Grein-kust*.

De gehele wal van de *Grein-kust* is langs heen vuil en vol klippen, waer over de schipvaert langs den wal niet zonder gevaer is.

In Sprokkel-lente en Gras-maent is het aen deze kust in den goeden tijt, want dan is het daer schoon en helder weer, met veel stilte, en westelijke winden.

Ten halven van Bloeimaent, en by wijlen in het leste, ook zomtijts in het voorste van de zelve maent beginnen op deze kust Zuide en Zuydoostelijke winden t'ontstaen, welke de hertste travaden of onweerbuien geven, zoo van wint, donder, blixem als ook zware regen, 't welk duurt onzen gehelen zomer en herfst door, te weten, de Zomer, Hoi, Oogst, Herfst, Wijn, Slacht en Winter-maenden tot in 't laest of uitgaen van Louwmaent: van welken tijdt d'erchste tijden zijn, wanneer de zonne aen het toppunt des hemels schijnt en zijne stralen lootrecht op het aertrijk neersmijt; zoo dat in het laeste van den goeden tijdt daer veel min onweers is, dan in den beginne, doch zulx hout evenwel geen vaste regel.

De landen hebben overvloet van Mille, Katoen, Rijs, ongemeen schonen Wijn de Palm, en inzonderheit de volheit van Grein of Melegette.

Het gewas, daer aen de Grein of Melegette groeit, heeft dikke bladen, van vier duimen lang en drie breet, met een verheven ribbe in 't midden, daer uit overdwers veel vezelen of aertjes schieten, gelijk in de bladen van de kruitnagelboom, waer mede zy een groote gelijkenis hebben. De smaek van de steel der bladen is kruidigh, gelijk die van het zaet of Grein; maer evenwel zoo scherp en kruidigh niet, als de bladen van den Kruitnagel-boom, het voornaemste onderscheit tusschen beide.

De vrucht is langwerpigh, van grote en gestalte gelijk een Vijgh, bekleet met een vergiftige, taie, rosverfachtige, of bleek-bruine schel, boven met een putje, en onder met een litteken of stee des steels; opgevult van binnen met meenighte van gladde, en hoekige greinen of granen, die kleinder zijn dan Peper-korens, van binnen wit, scherp als Peper en Genber, en onderscheiden door vozige vliezen.

d'Onrijpe Greinen zijn root, en zeer aengenaem van smaek.

De grootste, zwaerste, glatste en Kastanibruin-verwige Grein is de beste; de zwarte de slechtste, 't geen gemeenlijk komt door het broeien in de schepen, wanneer zy nat gescheept wort.

Men heeft'er allerley slagh van dieren, ook Olifanten. Weshalven is voor den zeeman allerlei verversching van lijfs-behoefte aen deze kust te bekomen.

Aert der Inwoonders.

De zwarten aen deze kust zijn tegen de vreemdelingen zeer meinedigh, en doorgaens groote dieven, en stelen al wat zy kunnen bekomen. Zulx een ieder in het handelen wel op zijne hoede moet zijn. Daer zijn ook op eenige plaetsen noch Menscheneeters, waerom iemant, die hier aen lant wil komen, wel voor hem heeft te zien.

Handel.

Deze kust wort by de Neerlanders, Fransen en Engelschen om den koophandel met schepen aengedaen; de waren die daer vallen zijn inzonderheit Grein, graeuwe Rijs, ook eenige Olifants-Tanden, doch in geen groote meenighte. De stapel van de Grein is voornamelijk tot *Krouw*, *Grouwey*,

Wappen, *Groot-Setter* en *Gojaven*; maer de meeste Grein en Tanden vallen te *Krouw* en *Grouwey*, doch de beste en grootste is, die van boven de reviere *Sestos* afkomt. De handel van Grein, te weten van oude Grein, begint ontrent half Slacht-maent, en duurt tot Lente-maent; maer de nieuwe Grein komt eerst in Loumaent. De Grein wort by d'onzen gehandelt voor yzere staven, ketels, bekkens, krael-werk en voornamelijk Quispel-grein. De mangeling gaet gemeenlijk tegen hondert vijftigh, zestigh zeventig, ja, wel tegen twee hondert pont Grein, voor een staef yzer, welk yzer twee en drie en dertigh staven in duizent ponts gewichte moet zijn.

De revieren *Sinte Paulo*, *Junke* en *Sint Jan* worden weinigh of niet by de Neerlanders, om den handel aengedaen, maer veel by d'Engelschen om root hout en tanden te handelen; 't welk echter niet dan met de boot kan geschieden, om de engte en ondiepte der revieren.

Het dorp *Sanwijn* plagh wel eer de voornaemste handel-plaets te zijn, doch heeft heden weinigh te bedieden.

De Koopmanschappen, derwaerts door d'onzen uit Europe gevoert, zijn een en dezelve gelijk in *Serre Leone*, uitgezondert eenige waren, die door de Portugesen getrokken worden.

Be... Het lant wort bestiert door eenen Koning Tabo Seyle genaemt, die een groot gebiet en ontzag over zijn onderdanen heeft, desgelijx over zijne lantvooghden, die hun verblijf in de dorpen hebben.

G... d' Inwoonders verschillen in hunnen Gods-dienst weinigh van de volken van kaep de Mont, doch offeren meer den duivel en bidden mede de gestorvenen aen, om voor hen te bidden, datze hier een goet leven mogen hebben, en vieren de nieuwe maen, alsse die zien opkomen, met dansen en spelen.

Olifants-tant Kust, *Quaqua*, Zes en Vijf-bants Kust.

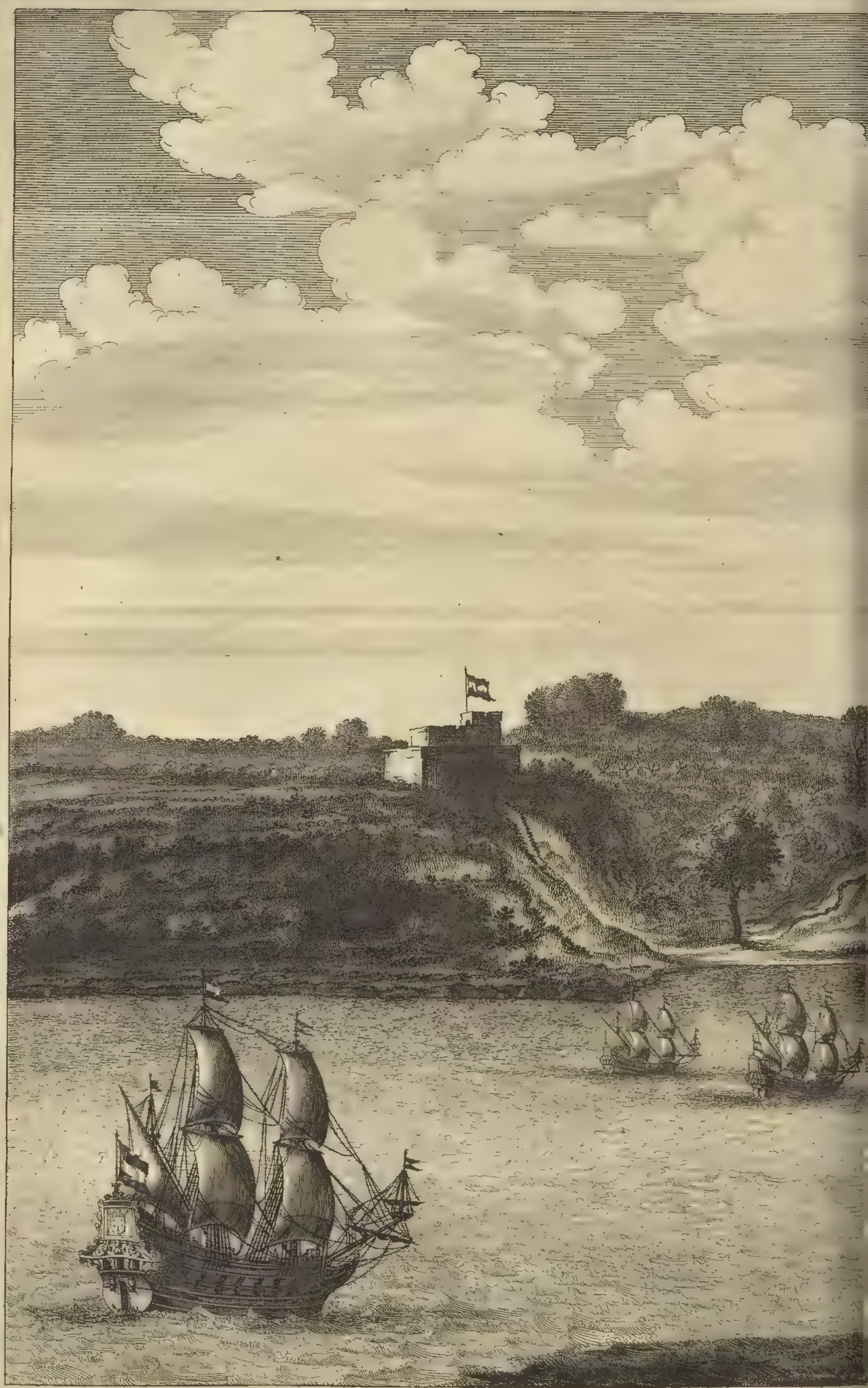
Tant-kust. DE *Olifants-tant* of by verkorting de *Tant-kust* wort alzoo by d'onzen genoemt, om dat aldaer byna geen andere waren, dan Olifants-tanden gehandelt worden, die andere ook de kust van *Mala Gens* noemen, dat is, van het quaed volk. Zy neemt haer begin van het dorp *Gruwa*, twee mijlen beoosten kaep de *Palm* gelegen, en eindight aen de kaep van *Lahoë* of *Lahou*, een streek van vijftigh mijlen, het welk is voorby het rood lant, alzoo geheten, om dat tegen het zelve eenige rode kleven leggen.

Ontrent drie mijlen van kaep de palm leit een zekere reviere, met laegh lant daer nevens, en aen de oostzijde een groote hooge klip. Vier en twintigh mijlen of daer ontrent van kaep de *Palm* leit een dorp *Tabo*, en ontrent drie of vier mijlen bewesten *Tabo* een laege vlakke hoek, die een weinigh schuins neder in zee loopt, en op zijn uitterste eind een boomtje heeft staen. Twee of drie mijlen beoosten dezen hoek leit een ronde klip boven water, d'eerste klip die oostwaerts van kaep de *Palm* zich vertoont. Even beoosten dien klip leit een bergh, welke klippig in zee neerloopt, zonder strant daer voor te leggen, maer wel een klein rifje of eenige blinde klippen. Alhier leit het dorp *Tabo*, daer voor de schepen op veertien vademen kunnen zetten.

Tablo. De strekking der kust van kaep de *Palm* is Oost, ontrent vier mijlen, en voorts Noord-oost ten Oosten en Noord-oost, ontrent twintig mijlen tot *Tabo* toe.

Ontrent een mijle beoosten *Tabo* leit

p.431.

leit een dorp petiero, daer voor een klip in zee leit, doch kleinder dan de voorgaende.

Vijf kleine mijlen van *Tabo* leit een dorp *Tahoe* genoemt, daer ontrent het lant gebroken is. En vier andere mijlen van *Tahoe*, een dorp *Berby*.

Twee kleine mijlen van Berby vloeit de reviere *Sinte Andries*, gelegen met haren mont op vier graden en een halve. Zy heeft schoon versch water, en is in 't inkomen met half vloet ontrent anderhalve vadem diep, of elf voeten, maer binnen heel droogh en zeer eng aen haeren mont, zulx zy weinigh kennis in het voorby varen aen den zee-man geeft.

Aen de westzijde leit een weinigh in de bai een klippige en steile heuvel, met veel ruighte en geboomte daer achter, maer van d'oostzijde strekt een zantrif, zulx het veilighste is, mitswater met het vaertuig te houden. Zy schiet nevens den voorzeiden klippigen heuvel in, en vertoont haer binnen in twee spruiten of aederen, waer van d'een ontrent Noordwest ten Oosten in 't lant loopt, en d'andere Noord-oost, doch zijn beide heel droogh en niet te bevaren. Binnen wort gezeit een groot water te zijn, met veel afwaters. Nevens de reviere *Sinte Andries* loopt de zeekant in een groten bocht of inwijk, in dier gestalte, dat de Zuid-wal heel Zuid-zuid-oost is uitstekende, na het Rodelant toe; alzoo genoemt om dat tegen het zelve eenige rode kleven leggen. Tusschen het vier en vijfde klif staen eenige hoge bomen in een dal, daer by een plaesje leit, genoemt *Tabattera*, en wat verder een ander *Domera*.

Voorby de Roo-kleven volght de kaep van *La Hou*, het uitterste van de *Tant-kust* en begin van de *Quaqua-kust*, die haer strekt tot aen *Assine*: daer ontrent is het lant laegh en slecht, bewassen met ruichte en geboomte aen de west-zijde. Anderhalve mijle oostwaerts op leit in een boomloze kloof of kale plek een dorpje *Koutrou* of *katrou* genaemt.

Ontrent vijf mijlen van Cabo *La-Hou*, de *Quaqua* zes-bants Kust, leit een dorp *Jakke la Hou*, daer heel slecht lant is; en vijf mijlen verder een dorp *Iak in Iakko*, en zes mijlen van *Iak in Iakko* leit een plaets in zee de put of kuil zonder gront by het zee volk genoemt. Deze put of kuil zonder gront, alzoo van haere groote diepte genaemt, is niet alleen een stukweeghs in zee, maer ook op zommige plaetsen, geen musketscheut van 't lant, vijftigh en meer vademen diep, ja zo diep, dat met het loot geen gront te peilen is; dies de schepen, komende ontrent deze kuilen, bytijts ten anker moeten komen: want in de kuil geen gront krijgende zouden lichtelijk door stilte met de zee na de wal gedreven worden. Drie mijlen of daer ontrent van deze kuil zonder gront loopt een klein reviertje oostwaerts in 't lant. Een klip leit op strant aen den west-hoek, en een vierkant bosch op den Oost-hoek. Van kaep de *la Hou*, tot de Put of Kuil zonder gront, strekt de kust oostwaerts op met dubbeld lant.

Ontrent zestien mijlen beoosten *La-Hou* en dertien mijlen bewesten *Assine* leit een plaets, genaemt *Korbi Lahou*, dewelke is de *Quaqua* vijfbants-kust; daer voor het in zee wel een mijle weeghs zeer diep is: want op een steen-werp van lant heeftmen veertigh en vijftigh vademen waters. *Korbi La-hou.*

Acht en twintigh of dertig mijlen van kaep de *La Hou* leit een dorp *Assine*, daer de Guineesche Gou-kust begint, met hoogh bosch, waer na laegh lant volght. De huizen staen'er op strant, zoo dat die in het voorby varen kunnen gezien worden.

Twee mijlen van *Assine* leit een dorp *Abbener* of *Albine*, daer aen de west-zijde, dicht op de zeekant, een vierkant hoogh bosch staet. Een klein mijle oostelijker volght een ander dorpje *Taboe* genaemt, en noch twee mijlen verder de kaep *Apolony*, het welk hoogh lant is, en vertoont zich in zee, gekomen te scheep uit den Westen, in de gedaente van drie bergen, en kan ook van *Abbener* gezien worden. Weshalve leit de kaep *Apolony* drie en dertigh mijlen van kaep de *La-Hou*. Aen de kaep leit een *Assine.* *Taboe.*

dorp

dorp *Iemore*, daer d'onzen een Loosje hebben.

Van het voorzeide reviertje, gelegen tusschen *Iak* in *Iakko* en de kuil zonder gront, tot aen het dorp *Assine* is de strekking der kust Oost ten Zuiden en Oost-zuid-oost, met tien of elf mijlen al laeg lant, gelijk te voore, tot half wegen dit reviertje en *Assine*, daer het lant begint te verdubbelen, geduurende tot *Assine* toe.

Langs de gansche *Tant* en *Quaqua-kust* groeien veel Palmit-bomen; gelijk ook het lant bovenmate met de vruchtbaerheit van allerlei gewassen gezegent is.

De inwoonders van de *Quaqua-kust*, worden by d'onzen Quaquaes genaemt, (waer van ook deze kust haeren naem bekomen heeft) ter oorzake zy, wanneerze met hun kanoos by de schepen komen, met een geroep van *Quaqua*, als een teken van verwellekoming, zich luitruchtigh laten horen.

Deze Quaquasche volken schijnen van uitterlijke gedaente d'ongezienste en wreedste van de boven-kust te zijn, maer zijn in'erdaet de beleefste en redelijkste, aengezien zy ook van de volken *Assine* en *Albine*, daer de Gout-kust begint, verschillen, en voor beleeft gehouden worden. Het wort by hen voor een groote schande gehouden, elkandre met een kus te bewellekomen of zijn afscheit te nemen. Wanneer zy ook aen de schepen komen om te handelen, steken zy hun handen in 't water, en laten het in hun oogen druipen, daer mede zy als met eede hun oprechtigheit en afkeer van bedriegery willen verklaren.

Schuwen de dronkenschap.

De dronkenschap wort by hen ten hooghsten geschuuwt, gemerkt dezelve by den Koning voor Fetisios of quaetdoen is verklaert: waer over d'inwoonders geenen wijn de Palm derven drinken, schoon die bomen by meenighten in hun lant groeien; maer in plaets van dien drinken zy wijn de Bordon, by anderen wijn Tombe genoemt, dien zy met water (want water alleen willen zy niet drinken) mengen, om in alle maniere de dronkenschap voor te komen, met bybrengen van rede dat door dronkenschap, die deze wijn, naerdien hy daer zeer sterk is, veroorzaekt, vele dootslagen en andere onheilen begaen, maer door nuchterheit en het onthouden van dien wijn voorgekomen worden.

Zy erneren zich voornamelijk met het maken van katoene kleden, die zy aen de blanken verhandelen.

Langs deze gansche kust vallen al Olifants tanden te handelen, inzonderheit aen kaep de Lahou, de voornaemste plaets van de geheele *Quaqua-kust*, die meest alle grooter en gaver zijn, dan in de bocht, of elders op de boven plaetsen, maer wat dierder. Daer worden ook eenige kleden gehandelt, by d'onzen na de kust Quaquasche kleden genoemt, die tweederlei zijn, vijf en zesbants kleden, waer na ook de kusten, daer die te bekomen zijn, vijf en zes-bantskusten genoemt worden; als daer zijn, kaep de *Lahou* de zesbants, en *Korbi Lahou*, de vijf bants kust.

Het onderscheit tusschen de vijf en zes-banden bestaet hier, dat overmits alle Quaquasche kleden by banden zijn geweven, hebbende ontrent de brete van een vierendeel van een elle, en vijf of zes elle lengte, zoo is't dat de vijfbanden-kust zodanige vijf banden aen malkandre genait uitlevert, en de zesbants kust zes banden, daer van elk kust haeren naem heeft; doch zijn de vijf bants-kleden altijts korter en grover, dan de zes-bants.

Kaep de *Lahou* geeft veele zesbants kleden, dewelke d'inwoonders voor zout, dat zy aen strande maken, landewaerts in handelen: en zeggen deze zwarten van *Lahou*, dat de volken, dien zy het zout toevoeren, zoo verre landewaers in trekken, tot datze by blanke menschen komen, die op Muilen of Ezels rijden, en lansien voor hun geweer gebruiken, doch zoo heel wit niet zijn als de Neerlanders. Buiten twijffel Moren van Barbaryen.

De zwarten verhandelen deze kleden allerliefst aen Akori, ook voor Gele armringen, dan weinigh voor krael-werk. Daer wort by wijlen oc

ook Gout op deze kust gehandelt, doch is nu meest al op Akra te bekomen. Daer vallen ook roggevellen, die nevens de Quaquasche kleden na de *Gout-kust*, daer zy beide wel gewilt zijn, vervoert worden.

In het dorp *Iemore* aen de kaep van Apoloni heeft de Neerlantsche Westindische Kompagnie een lootsje tot haren handel.

De landen van *Cabò Lahou*, of vijfbants Kust, tot aen *Atzijn*, worden bestiert door eenen Koning, Sakkoo genoemt, voor wien al d'omleggende lantschappen zeer bevreest zijn, te meer, om dat hy een groote Fitissier of Duivel-jager is, met vast betrouwen, dat hy met zijne Fetisios zoo veel vermagh, dat by aldien hy zijne kunsten ten uitterssten in 't werk zoude willen leggen, zijne vyanden om hals zoude kunnen toveren.

In den beginne van Winter-maent zend deze Sakkoo een Kano, na *Atzijn*, *Sama*, en kleen *Kommany*, alle plaetsen op de Goudt-kust gelegen, met eenige zwarten, daer zy eenige toegemaekte stoffen van kruiden, stenen, horens (daer in hun toveryen bestaen) in de zee werpen, en daer by zekere plechtelijkheden van woorden gebruiken; 't welk alleen ten dien einde geschiet, op dat de zee van harde travaden, stormbuien en holwater zoude bevrijt blijven. Zoo dra nu deze Kano weer aen *Korbi Lahou* komt, dan varen de koopluiden met hun kleden af naer de Goutkust, om te verhandelen, doch by beurte, die zy stips onderhouden, zoo dat geen andere nochte meer mogen afvaren, alvoorens d' eerste afgevarene te ruch gekomen zijn, tot voorkoning van onderlinge verhindering, indienze alle teffens derwaerts voeren. Voorts hebben in het afvaren de Vijfbants-dorpen de voor-plaets, daer na de Zes-bants dorpen; deze schip-vaert duurt tot in Gras-maent of tot den aenvang van Bloeimaent, als wanneer de holle water tijt begint: dan komt de Kano van den gemelden Fetissier Sakkoo wederom, en wort de voorzeide plechtelijkheit gebruikt: waer mede de vaert op de Gout-kust voor dat jaer ophout.

De Quaquasche zwarten hebben een welgestelden staet, na hun lant is: want een geslacht, om een voorbeelt te geven, dat visschers zijn, moeten alle visschers blijven, zonder te mogen van neeringe veranderen; desgelijx zijn daer alle Koopluiden zoodanigh bevoreght, dat geen andere, schone Banders, kleden of Akory (gelijk daer mede de handel by hen gedreven wort) vermogen te verhandelen; maer vinden zich benootzaekt die in handen van de koopluiden te stellen, om te laten verhandelen.

Wat belanght hun Gods-dienst; het is een waengeloovigh volk, en gebruiken onder malkandre in het offeren ook menschen, evenwel niet zoo overvloedelijk, als lagher op de Gout-kust. *Godsdienst.*

GOUT-KUST.

De Gout-kust, heeft haeren naem van het gout bekomen, dat op verscheide plaetsen van deze aenzeegelege lantstreke, gehandelt, en in grooten overvloet van daer gebraght wort. Zy strekt haer tot de lengte van vijftigh mijlen verre, oostwaerts op, namelijk, van het dorp *Assine*, gelegen twalef mijlen beoosten *Korbi Lahou*, tot aen het goutrijke aen zeegelegen dorp *Akra*, d'uitterste en beste plaets der Goutkust. En schoon op zommige plaetsen van de *Grein-kust*, en beoosten *Akra* wel eenig gout te handelen valt, zo wort die streek evenwel gemenelijk onder de Goutkust niet gerekent, ter oorzake het daer in geen groote menighte te bekomen is.

De Gout-kust, hoewel met dien enkelen naem by Neerlanders bekent, bestaet echter uit veel verscheide en dorp-rijke Koningrijken en lantschappen, doch alle klein in begrijp, welker zommigen met hun gebiet aen en langs deze zeekant palen; maer andere springen eenige mijlen te lande-

Iii waerts,

waerts, als daer zijn in *Atzijn*, *klein Inkassan*, *Ygwira*, *groot Inkassan*, *Inkassan Iggyna*, *Anten*, *Tabeu*, *Atty*, *Adom*, *Mompa*, *Wassa*, *Wanquy*, *Guaffo*, *Sabou*, *Abramboe*, *Kuyfora*, *Akanien*, *Dahoe*, *Inta*, *Ahim*, *of groot Akany*, *Akan*, *Fantijn*, *Aqua*, *Sanquay Aghwana*, *Aquamboe*, *Abonce*, *Tafoe*, *Akara*, *Labbede*, *Ningo*, *Abora*, *Quahoe*, *Bonoe*, *Kammanah*, *Equea*, *Lataby*, *Akaradii*, *Insoka*, *Gaui*, *Aquambou*, of *Akquimena*.

De aenzeegelege Koningrijken zijn *Atzijn*, of *Atchin*, *klein Inkassan*, *Ante*, *Guaffo*; *Fetu*, *Sabou*, *Fantyn*, *Aghwana*; *Akara Labbede*, en *Mingo*, welke by de Neerlanders voornamelijk, Engelschen en Fransen om den gout-handel te schepe worden aengedaen, die ook op verscheide plaetsen, langs deze kust, loosjes en forten of sterkten, tot verbergingh der waren en beveiling des koophandels, met bewilliging der inwoonders, doen bouwen hebben. Al d'andere leggen eenige mijlen van strant te lande in. De voornaemste Zee-dorpen in deze Koningrijken gelegen, zijn *Atzijn* in het Koningrijk van *Atzijn*, het dorp aen *Cabo tres Puntas* in klein *Inkassan*; *Takorary*, *Bottrouw*, *Poyera*, *Pando*, *Maque-Iakque*, *Sakonde*, *Sama*, in het Koningrijk van *Anten*; *Agitaki* of klein *Komendo*, *Terra Pequerime* of *Pekine*, *Dana of de Mijn*, *Ampea*, *Kotabry*, *Aborby*, en twee zout dorpen, in dat van *Guaffo*; *Moure*, *Sabou* in het Koningrijk van *Sabou*; *Anemabo*, *Adja*, *Kormentijn*, in dat van *Fantijn*; De ruigen hoeck, *Solderbay*, *Duyvels-bergh*, nieuw *Biamba*; groot *Berku*, *Iaka*, *Koks-broot*, *klein Berku in dat van* Agwana; *Akara*, in groot *Akara*; *Labede in Labede*.

Ontrent achtentwintigh of dertigh mijlen van kaep de *Lahouw* en twalef van *Korbi de Lahou*, leit een dorp *Assine* of *Assiner*, d'eerste plaets op de Gout-kust, te voore beschreven, neven d'andere plaetsen der Goutkust tot aen *Atzijn*.

Het Koningkrijk of Lantschap van
ATSYN of ATCHIN.

Lantschap van Atzijn.

Et Lantschap van *Atsyn* of *Atchin*, of *Akxem*, gelijk de zwarten dat noemen, heeft ten Oosten klein *Inkassan* en ten Noorden *Ygwira*, leggende aen zijnen zeekant in 't zuiden met stene klippen bestuuwt.

Daer leggen in dit lantschap aen den zeekant drie dorpen, meest by visschers bewoont, een met name *Achombene*, drie mijlen van kaep de *Tres Puntas*. Nevens het dorp *Achombene* wiert by de Portugesen ten tijde van Koning Emanuel tegen over twee steen-rotsen een klein fort of sterkte op een klip aen den zeekant gebouwt; maer naderhant met toestaen der zwarten een andere grooter sterkte of kasteel op 't vast lant gestigt, dat, na het bygelegen dorp het kasteel van *Atsijn* of *Atchin* genaemt, heden d'onzen bezitten, sedert de Neerlantsche Westindische kompanie dat in 't jaer zestienhondert en twee en veertigh, den negenden van Loumaent, voor het bekentmaeken des verdrachs, getroffen tusschen de gemelde kompanjie en de krone van Portugael, op de kust van *Guinea*, den Portugesen met haer daerhebbende maght afhandigh maekte. Gekomen te scheep uit den westen, ziet-men dit kasteel by helder sonneschijn klaer blinken; dan gekomen recht daer neven, wort het gezicht uit zee daer op door een eilantje of klip, dicht daer voor gelegen, belet. Bewesten het kasteel van *Atzijn* stroomt een beekje of afwatering, maer heeft weinigh waters; hoewel gehou-

Achombene.

Sterkte Atzijn.

gehouden wort, dat het verre in 't lant, te weten uit het goutrijke lantschap van *Igwira* zijnen oorsprong zoude nemen.

Ontrent een kleine halve mijle van de voornoemde sterkte vloeit een reviere zeer diep te lande in, ja, springt, na het vermoeden van eenigen Akanisten, heel door het lantschap van *Akanien*; hoewel tot noch toe daer geen zekerheit af is, en zou de bevinding, schoon veiligh moghte geschieden, zeer zwaer om te doen zijn, ter oorzake van hare ongemeene sterke afwatering, te meer, naerdien sy by wijlen, zoo de Akanisten zeggen, onder bergen en heuvelen doorloopt. Die van de Mijn plaeghten uit deze reviere groote meenighten van Oester-schelpen met kanoos te halen, om kalk te branden; dan zulx is naderhant, met het vinden van schelpen in de moerassen van de Mijn zelf, nagelaten.

Behalven deze, vloeit door het lantschap van *Atzijn* een andere reviere, de Atzijnse of Axemse reviere by d'onzen, en in de lant tale *Manku* genoemt, die haeren loop door het lantschap van *Igwira* neemt, en rijk van klippen is, daer 't water op zommige plaetsen zoo hoogh afvalt, dat het de reviere t'onbruik of onbequaem te bevaren maekt. Zy levert veel Gouts uit, 't welk de zwarten onder de klippen of watervallen opduiken, met d'aerde, steen, en andere grontstoffen in een bak onder water te scheppen. *Atzijnze reviere.*

Het Lantschap van klein INKASSAN.

HEt lantschap van klein *Inkassan* heeft ten westen *Atzijn*, ten Noorden *Igwira*, ten Oosten *Ante*, en springt in 't Zuiden met drie hoeken in zee, waerom de Portugeesen dien hoek den naem van *Cabo das tres Puntas*, dat is, kaep of hooft van drie hoeken, gegeven hebben. Zy is gelegen op de zuider brete van vier graden en tien minuiten, drie mijlen bewesten het kasteel van *Atzijn*, en vijftien mijlen beoosten *Albine*. Het voornaemste dorp dezes lantschaps is aen de kaep der driehoeken gelegen.

Het Lantschap of Koningkrijk van ANTEN.

HEt lantschap van *Anten*, gelegen ontrent zeven mijlen van kaep de *tres Puntas*, en tien van *Atzijn*, heeft tot naburen in 't Westen t klein *Inkassan*, in 't Noortwesten *Igwira*, met een nauwe streek tusschen beide, in 't Noord-noord-westen *Mompa*, in 't Noorden *Adom*, in 't Noord-Oosten Tabeu, en in 't Oosten *Guasso*. Langs het strant staen eenige visschers dorpen als onder andere, *Bottrouw*, *Poyera Pando*, *Takorary* of *Anten*, *Maque Jakque*, *Sakonde*, *Samn*, onder welke *Takorari* het hooft-dorp der Antenaers aen strant is. By het dorp *Takorari* is achter een uitstekend rif een veilige rede of haven voor schepen en jachten.

Tot *Bottrouw* hebben d'onzen tot beveiling des koophandels een tamelijk sterk Fort.

De Koning van Ante heeft drie of vier mijlen te lande in zijne woonplaets, en voert het gebiet over het gansch lant en al de aenzeegelege en binnenlantsche dorpen. Een mijle beoo-

beooften Ante vloeit een reviere in zee, na den voorgang der Portugesen *Rio Sant Georg*, in 't gebroken Portugeesch genaemt, en een weinigh van daer leit een dorp *Jabbe*.

Sterkte Witsen of Takorari. In of by het dorp *Takorari*, heeft de Hollantsche Westindische kompanjie, tot beveiling en gerief des koophandels, een sterkte voor eenige jaren doen bouwen, na dit bygelegen dorp gemeenlijk het fort *Takorari* genoemt, dan wiert aenstonts na den opbouw met den naem van *Witsen* verheerlijkt, na den weledelen en grootachtbaren Heer *Kornelis Witsen*, meermalen Burgermeester dezer stede, voorhene, ten tijde des gewichtigen oorloghs tusschen de krone van Engelant en dezen staet, *a* Gemaghtighde ter vergadering der algemeine Staten.

a Gecommitteerde.

Verovert by Kapitein Holmes. In den jare zestien hondert vier en zestigh, in Gras-maent, wiert deze sterkte by Kapitein *Holmes* en eenen *Jozef Kubits* voor de Koninglijke Afrikaensche Engelsche kompanjie, met twee Konings-oorloghs-schepen zes Fregatten en eenige andere schepen, ten getale van veertien, door een trouloos bestaen geweldiger hant verovert, dan weer herwonnen des volgenden jaers, den vijfden van Loumaent, by den Heer Admirael de *Ruyter*, met 's lants Vloot, bewaert alleenlijk met vier of vijf gezonde en zes kranke Engelschen, en gesterkt met zeven yzere zes en acht-ponders. Aenstonts na het uitnemen der goederen en geschut deed de *Ruyter*, met het aensteken van twalef hondert pont bussekruit, deze heroverde sterkte, als niet houbaer, dan met veel volks en grote onkosten, recht in de lucht opspringen, en voorts ten gronde slopen.

Herwonnen by den Ruiter.

Negers van de Mijn den Ruyter tot bystant gezonden. De Negers midlerwijlen van de Mijn (want deze waeren wel ten getale van negen hondert in ontrent drie hondert Kanoos door den Generael *Iohan Valkenburg*'s lants vloot tot bystant toegezonden,) plonderden t'eenemael het dorp *Takorari* en verwoesten dat te vuur en te zwaerde, uit bitteren haet tegen de zwarten van *Takorari*, in gunste van de Hollanders, als bleek uit het mishandelen van eenige Takorarische gevangene zwarten, die zy aenstonts neder matsten, en hen de hoofden afkapten, met welke hoofden zy als gekken dansten en opsprongen, en wonderlijke grepen bedreven, en eindelijk daer mede in zegen-prael na huis gingen, tot grote eere der overwinnaers, en oneere der overwonnelingen.

Deze voorzeide Negers van de *Mijn* waeren na 's lants-wijze wel gewapent; zommigen hadden mutsen op, gemaekt in maniere van Stormhoeden, met eenige vederen daer op, in plaets van pluimaedjen, en voor twee of vier beesten-horens, met zwaerden op hun buik, daer eenigen het gebit van Tigers, Leeuwen en ander gedierte op het gevest, van hout gemaekt, hadden staen. Men zagher anderen, in hun aenzight, geverft met rode en gele verf, desgelijks op hun lijf, 't welk een vervaerelijk en vreemt gezicht gaf.

Drie mijlen neerwaerts volght het dorp *Sama*, gelegen op een heuvel. Het is een tamelijk groot dorpje, van ontrent twee hondert woningen, verdeilt in drie quartieren of wijken, doch staen alle onder het bestier en gebiet van een zelven *Braffo* of Kapitein. d' Inwoonders, meest visschers, zijn den Koning van *Gaui* onderworpen, dien zy in tijdt van noot ten bevele moeten staen, en betalen aen den zelven schattingen.

Wel eer hebben de Portugesen in dit dorp een steene reduit gehad, met een loosje; maer was vervallen. Dan ter oorzake van de grote bequaemheit der reviere, zoo om het versch water, en den overvloet van brandhout, als om jachten te verdobbelen, is de reduit by d'onzen, die deze plaets tegenwoordig bezitten, hermaekt, en in 't midden een batery van veertien voeten hoogh in 't vierkant opgetrokken. Desgelijx is daer een loosje tot bevordering der handeling opgerecht, naerdien die plaets voor die van Adom en Wassa zeer wel gelegen is, om hun handelinge te doen.

Neven het dorp vloeit een reviere

viere verre te lande in, met zeer ſchoon verſch water, twee drie of vier mijlen opwaerts, met een ſnellen en fellen afloop, en is hoger op vol klippen en rudſingen, zulx zy verre opwaerts niet bevaerbaer is, als gebleken is uit ondervinding by d'onzen gedaen: want naerdien veel van onze luiden, en ook verſcheide zwarten van gevoelen waeren, dat deze reviere zeer verre op en door verſcheide Koningrijken ſtrekte, wierden over eenige jaren, om zulx t'onderzoeken en te zien of 'er eenig voordeel in den gout-handel te doen was, twee perzonen en vier roeiers, in een ſloep met drie weken koſt opwaerts gezonden; maer keerden ten derden dage te ruch, met verhael van elf of twaelef dagen opgeroeit te hebben, zonder verder te kunnen geraken, ter oorzake van het ſterk afvallen des waters, zes of zeven voeten hoogh: dat daer en boven de reviere zoo vol klippen en rudſingen hadde gelegen, dat onmogelijk daer niet door te komen waere.

Anten is een vruchtbaer lant van hoenderen en kabrieten, benevens veel vruchten en aertgewaſſen, inzonderheit van *Injames* en *Ananaſſen*. Daer groeien ook overvloedelijk Palmitas of wijn de Palm-bomen, daer d' inwoonders wijn uit tappen, dien de zwarten hen wel tien of twintigh mijlen van daer met kanoos komen af halen, en langs de geheele Gout-kuſt vervoeren.

Op ſtrant erneren de volken zich met viſſchen, en te lande in met zaien en maien. *Erneering.*

Deze luiden hebben zich altijts onzijdigh tegen alle volken gehouden, en zijn voorhene van ons en d' Engelſchen zomtijts met jachten en ſchepen, om te handelen, bezocht geweeſt; doch dewijl het afkomend' Gout, dat die van Igwira en Mompa aen hen komen brengen, daer zeer weinigh te bedieden had, is geen vervolgh gebleven. Water, branthout en ballaſt is'er tamelijk voor de ſchepen te bekomen. *Handel.*

De regering op het ſtrant ſtaet mede aen eenen Braſſo of Kapitein en aen Kaboſéros of Hooft-luiden.

Het Koninkrijk van *Guaffo*, of groot *Kommendo*.

HEt Koningrijk van *Guaffo* of groot *Kommendo* of *Kommany* paelt ten weſten aen de Koningrijken van *Ante* en *Tabeu*, met een kleine reviere tot ſcheit-pael tuſſchen beide, ten Noorden Weſten aen *Adom*, ten Noorde aen het Koningrijk van *Abramboe*, ten Ooſten aen *Fetu*, en ten Zuiden aen de zee.

Eertijts plagh *Kommendo*, *Fetu* en *Sabou* onder een eenigh Koningrijk te ſtaen, en d'inwoonders wierden toen, gelijk nu noch, by de vreemden *Adoſſenys*, gelijk die van *Fantijn Fantenijs* genoemt: dan is heden in drie byzondere rijken verdeilt.

Aen ſtrant leggen verſcheide dorpen als *Aitako* of *Agitaki*, of *Akitaki*, anders klein *Kommendo* en by de Portugeſen *Aldea de Torres* genoemt, en is het Hooft-dorp aen ſtrant, gelegen op de ſcheitpalen des Koningrijks van *Fetu*, twee mijlen en een halve beooſten *Sama*; *Ampea*, of *Apene*, *Kotabry*, *Aborby*, *Terra Pekine*, een halve mijle beooſten klein *Kommendo*, en noch twee andere zeedorpen.

Te lande in leit een grote ſtadt op eenen bergh, by d'inwoonders *Guaffo*, en by d'onzen groot *Kommendo* genoemt, tot onderſcheit van het aenzeegelegen klein *Kommendo*; hoewel dat eigentlijk *Kommendo* niet is, maer de rechte naem is *Agitaki of Akitaki*, doch om de lichtigheit van uitſpraek hebben de Neerlanders dat alzoo genoemt. *Guaffo.*

Hun dorpen zijn verſcheiden male

door die van de *Mijne* afgebrant, die hen al te water quamen bezoeken, uit vreze van anders door die van *Guaffo* omcingelt te zullen worden. Die van A*bramboe* hebben eens tegen dit lantschap geoorloght, bevochten de zege en doden hunnen Koning.

Allerhande fruit en lijftocht wort dagelix by die van *Guaffo* in overvloet ter merkt gebraght, en tot redelijken prijs verkocht, zoo dat een of twee scheeps volk zich daer mede in tijdt van gebrek zou kunnen behelpen.

Vruchtbaerheit van Kommendo. Het lant ontrent klein *Kommendo*, het volkrijkste zee-dorp naest de *Mijne*, is wonder rijk van fruit en lijftocht: want gene plaets in 't geheele lant daer zoo veel fruit, inzonderheit *Bananas*, en zoo goede koop te bekomen is: waerom deselve by d'onzen, met recht de fruitmerkt magh genoemt worden.

d'Inwoonders, vaerdigh op de visscherey, doch niet ten oorlog, hebben de meeste kanoos van 't geheel lant, varen ook meer uit visschen, dan de Zwarten van andere aen zee-gelege dorpen. Dikwils steken zy met zeventigh of tachtigh kanoos 's morgens vroegh in zee, en komen dan tegen den middagh met hunnen vangst weder t'huis. De dorpluiden van *Terra-Pekine* erneren zich mede met visschen, zonder eenige andere hanteringe of koophandel.

Het Koningrijk van FETU.

HEt Koningrijk van *Fetu*, heden van *Guaffo* of groot *Kommendo* afgezondert, daer het te voore met deze en het Koningrijk van *Sabou* een lichaem maekte, paelt ten Westen aen het Koningrijk van *Guaffo*, ten Noorden aen dat van *Atty*, ten Oosten aen het Koningrijk van *Sabou*, en ten Zuiden aen de zee. Aen strant leggen in dit Koningrijk verscheide dorpen, zoo visschers als zout-dorpen.

Kaep de Kors. Het aen strant gelegen hooftdorp is kaep de *Kors*, by d'inwoonders *Igwa*, en by de Portugesen *Cabo Curço* genoemt, na een uitstekenden hoek, dien de Portugesen *Cabo Curço* noemen, gelegen anderhalve mijle van het dorp de *Mijn*.

De inwoonders van kaep de *Kors*, een der voornaemste handel plaetsen naest de *Mijn* en *Moure*, erneren zich meest alle met visschen, welke visch hen die van *Fetu* komen afkopen voor eetwaren en gout; desgelijx spijzen zy veel andere gebuurvolken, als de Kommendenaers en die van de Mijn.

Sterkte van kaep de Kors. Nevens het dorp hebben d'onzen een sterkte leggen, gesterkt met tamelijk geschut en krijgsbezetting: dan wiert in 't jaer zestien hondert vier en zestigh t'effens met de sterkten *Takorari*, *Adja*, en *Anemabo* by kapitein *Holmes* voor de Koninglijke Afrikaensche Engelsche Kompanjie verovert. Wanneer de Heer Admirael *Michiel de Ruyter* met s'lants vloot in den jare zestien hondert vijf en zestig, den achtsten van sprokkelmaent, de Engelsche sterkte *Kormantijn* had bemaghtight, wiert groote vlijt aengewent, om deze sterkte van *Cabo Kors*, door d'Engelsche ingenomen, te heroveren, ten inzighte, zoo de Generael *Ian Valkenburg* oordeelde, zeer schadelijk daer te lande zoude zijn, die plaetse in handen van de Engelschen te laten, aengezien die volken te dier tijde, geduurende het oorlogh in Europe, van daer geplaest, en by gevolgh licht zich van daer zouden onthouden; daer zy anders nu door het behout dier plaetse aenleidingen hadden, of bewogen zouden mogen worden hun gebiet in die gewesten te herstellen, of den hunnen bystant te bieden, en den onzen van nieuws weer te beoorlogen.

Dan aengesien de *Fetusen* weigerden den onzen bystant te doen, ja, veel meer, in gevalle d'onzen kaep *de Kors* quamen aen te tasten, den Engelschen tegen ons toe vallen, en dat daer en boven niet dan door openbare barninge, met groot gevaer te lande waere,

p. 439.

Casteel
del
MIN

p. 439.

CAS

IINA ten tyde
UGESEN.

waere, daer hondert man duizent en meer konden afkeren, wiert geoordeelt niet dan met het grootste gevaer ter werelt zulx t'ondernemen; behalve dat mede niet mogelijk konde zijn, schoon het voorige al doenlijk was, het volk, indien de sterkte haer slechts twee of drie dagen, quam te verdedigen, van lijftocht en water te verzorgen, of by quaden uitslagh iemant te behouden, of af te voeren, aengezien zulx door afsnijdinge der Zwarten zoude hebben konnen belet worden.

Het Kasteel van *de Mijn*, of *Sint Georg.*

HEt Kasteel van de *Mijn*, alzoo van wegen de na by gelegene goutmijnen, anders *Sinte Georg* by de Portugesen genaemt, wiens bescherming zy dit Kasteel hadden aenbevolen, leit op de grensen des Koningrijks van *Fetu*, op den oever der zee, in een kleinen inham of bochtje, en aen den kant der zoute reviere *Benja*, twee mijlen van het dorp klein *Kommendo*, of *Agitaki* of *Aikitaki*, anders *Aldea de Torro* by de Portugesen genoemt.

Dit Kasteel wort geoordeelt een zeer oudt gebouw te zijn, gelijk zulx de verschillende jaer-aentekeninge in verscheide plaetsen aenwijzen. Aen een vervallen batery, by de onzen voor eenige jaren weer opgemaekt, en de Fransе batery genoemt, (ter oorzake het een Fransch gebouw scheen, en de Fransen na der inwoonderen zeggen, voor de komste der Portugesen daer gehuistvest waeren,) vinden d'onzen de zijfertalen van 't jaer dertien hondert, zonder de twee volgende letteren te kunnen bekennen. Op de kleine binnenplaets staet ook een geschrift in steen gehouwen, tusschen twee oude pijlaren, doch meest afgeregent en versleten, derhalven onleesbaer. Maer het magazijn of lijftocht huys, schijnt eerst in 't jaer veertien hondert en vier en tachtigh gebouwt te zijn, onder *Johan de twede* Koning van Portugael, als blijkt uit het jaer-getal, boven de poorte gestelt; 't welk noch zoo helder en gaef daer staet, als of het over eenige jaren gedaen waere; dies d'andere gemelde jaer-rekeningen zeer out moeten zijn.

Het is meest al rontom van dikke herde klip-stenen op gemaekt, die uit de klippen gebikt zijn, en met aerde aengevult, staende daer en boven het meeste deel op een hoge klip of steenrotse, daer de zee aen d'eene zijde tegen springt, zulx bezwaerlijk met weinigh geschut een bresse daer in te schieten, en door de grote hooghte niet wel te bestormen is. Het leyt daer en boven in vier fraeie bolwerken besloten, twee aen den zeekant, de sterkste; en d'andere twee aen de lantzijde, de zwakste. De wallen zijn niet hoogh aen de zeekant, ter oorzake de flankeringen, daer op gebouwt, zich hoogh genoech verheffen; maer te landewaerts zijn de muuren hoog, doch niet dik van steen. Het is op zijn smalste veertien breet, en twee en dertig roeden lang, behalven de buiten werken, strekkende van de reviere tot op strant aen zee. *G. stalte.*

Aen den zeekant hadden de Portugesen dit Kasteel, dat d'onzen hen in 't jaer zestien hondert zeven en dertigh afnamen, op het allersterkste gemaekt, en ook 't voornaemste geschut geplant: want daer lagen twee bateryen, elk met zes goede stukken gesterkt, daer zy in tegendeel aen de lantzijde tegen over den bergh *Sint Jago*, alwaer het allersterkste had behoren te zijn, maer een baterye met zes klokswijse stukken of muur-brekers hadden; staende op d'eene zijde van 't Noord-oost eind slechts twee kleine stukjes, boven een oude gevulde poort.

Tegen over het Kasteel, aen de West, overzijde der reviere, leit de bergh *Sint Jago*, alzoo genaemt na zeker *Bergh Sint Jago.*

zeker kapelletje dat wel eer daer ſtont, en op dien bergh een reduit van plak-aerde, door d'onzen aenſtonts na de verovering tot verſterking des kaſteels tegen den bergh *Sint Jago* gemaekt, om het naderen en opkomen dezes berghs te beletten. Zy is vier en twintigh roeden in 't vierkant, en twaalf voeten hoogh, omringt rontom met een ſteene muur; hoewel dezelve in den beginne maer zeven voeten hoogh was, en geen ſtene muur had. Aen de zijde des kaſteels heeft *Sint Jago* een bequamen ſchuinſen opgang, maer is na der Fetuſen bodem en Kommaniſe zijde vry ſterk. Achter den bergh *Sint Iago* leit noch een ander bergh van gelijke hooghte, daer van den genoemden *Sint Iago* de meeſte ſchade zou kunnen aengedaen worden, doch met weinigh kans van andere plaetſen, dewijle de wijder gelegen bergen en heuvelen veel lager zijn. Tegen over *Sint Iago*, leit terplaetſe, daer ten tijde der Portugeſen binnen deze ſterkte, twee logementen ſtonden, een baterye, doch zonder ſchouderen, geſterkt met geſchut, om de ſterkte des te beter tegen den berg Sint Jago te kunnen beſchermen.

Aen dien kant, als verhaelt is, was het kaſteel ten tijde der Portugeſen zeer zwak; want het was daer onaengevult, en ſlechts met een muur, in kley gemetſelt, opgetrokken. Alleen lagh daer een baterye met zes kloks-wijze ſtukken of muurbrekers, en ſtonden aen d'eene zijde gewoonlijk maer twee kleine ſtukjes boven een oude gevulde poort. Dan aen den zeekant hebben de Portugeſen dat altijts het allerſterkſte gemaekt, en ook 't voornaemſte geſchut geplant: want zy hadden daer twee bateryen, elk met zes goede ſtukken geſterkt; daer in tegendeel, gelijk gezeght is, ſlechts een eenige baterye aen de lant-zijde lagh. Der portugeſen gevoelen gedroegh altijts, dat geen geſchut op den bergh *Sint Iago* konde gebraght worden, ten welken inzichte, zoo het ſchijnt, zy zich het minſt daer tegen verſterkt, in vergelijking van de zee, en dien bergh ſlechts met ruighte laten bewaſſen hadden, in meening dat het geboomte alleen hunnen vyanden groot hinder zoude kunnen doen, doch vonden zich naderhant wel grotelix daer in bedrogen; hoewel deze ſterkte, door haere herde ſtene muuren, en groote hooghte anders in genoechzame beſcherming is.

In dit kaſteel is een ſchone waterbak, en op de plaets by de Franſe baterye noch een andere, in welke twee bakken wel zes maenden voorraet van water voor twee hondert mannen kan bewaert worden, dat dezen landen een groote trooſt en toeverlaet is, in gevalle van eenige vervallentheden. Boven deze twee bakken is noch een gracht tegen over het dorp van de *Mijn*, by d'inwoonders *Dana* genoemt, uit herden klipſteen gehouwen, ontrent van duizent pijpen en meer groot, waerin al het water, 't geen van de twee grote plaetſen en van der krijghs-knechten loogementen valt, zich vergadert. Deze gracht te maken heeft den Portugeſen buiten twijffel een zeer langdurige en zware arbeit gekoſt, naerdien zy geheel uit herde klip-ſtenen gehouwen, en met kruit uitgebrant is. Van dit water uit deze gracht haelden de Portugeſe ſchepen hun behoefte, en genoten d'inwoonders, alſſe met den Koning van Fetu in oorlogh of geſchil waeren, daer uit ook hun nootdruft, 't welk nu den onzen wonder wel te ſta komt. Gelegentheden om koopmanſchappen, lijftocht, krijgs-behoeften en andere te bergen, zijn binnen deze ſterkte in overvloet, zoo dat de ſchepen uit deze landen komende, datelijk kunnen ontlaſt en weer verzonden; deſgelijx de goederen door een water-poort gebraght en opgehezen worden.

Groten afbreuk hebben d'onzen, zoo lang de Portugeſen deze ſterkte bezaten, in hunnen handel altijts geleden, gemerkt zy het handelen der Neerlanders, met de zwarten met alle middelen trachten te beletten: waer over d' onzen verſcheide reizen te rade zijn geworden, om hen die ſterkte af handigh te maken, doch t'elkens

men

met een vruchtelozen uitſlagh, dan als ontrent des jaers zeſtien-hondert zeven en dertigh, het kaſteel in een ſlechten ſtaet, en onder de Portugeſene een groote oneenigheit was, oordeelde de Generael van *Guinea*, en *Angola*, Niklaes van Yperen, door de *Kaboſeros* of Hooftluiden van de *Mijn*, van tijdt tot tijdt des verwitticht, de ſtonde nu geboren te zijn, om iets daer op t'onderwinden. Dies gaf van Yperen daer van herwaerts by brieve bericht aen de Heeren bewinthebberen der Weſtindiſche kompanjie, desgelijx na Brezyl aen de Graef *Maurits*, en de hooge Raden, die, na genomen raetſlot, negen ſchepen onder *Hans Koin* Kolonel, verzien met allerlei lijf-tocht, veel krijghs-volk en wapenen, des jaers zeſtien hondert en zeven en dertigh, den vijf en twintighſten van Hoimaent, in den regentijt, als wanneer daer weinigh tegen de Portugeſen met het krijgs-volk uit te rechten was, van de Fernabukſche na de Afrikaenſche kuſt afvaerdighden, daer Koin gelukkelijk met zijne vloot opquam, makende aenſtonts den Generael van Yperen, die in het dorp *Moure*, twee mijlen lager gelegen, zijn verblijf had, zijne komſte met deze woorden bekent: *Hy was daer, uit bevel van Graef Maurits en al de Hoge Raden, verzien met krijghs-volk, om den voorgenomen aenſlagh uit te voeren: zijn verzoek dan, was een bequame plaetſe van op 's vyants bodem te mogen landen, en aen te wijzen, op wat wijze d'aenſlag voorzichtelijk konde volvoert worden: hy zou de zwarten met alle gedienſtigheden en groote beloften en beloningen op de zijde der kompanjie zien te nodigen, acht op d'Engelſchen te nemen, die op de rede lagen, en andere oorzake van de komſte der vlote voor te wenden. Eindelijk alles ſtil en by zich te houden, op dat d'aenſlagen niet quamen te verdwijnen: hy zelf zou op de rede voor Albine of Aſſine of Moure antwoort verwachten.* Midlerwijle Koin langs de kuſt blijft zwerven, met verlangen na antwoort, komen de Negers met achtien kanoos aen zijn vloot, en vragen na Neerlantſche koopmanſchappen, om tegen Olifants-tanden te mangelen; maer wanneer d'onzen zeiden geen waren te hebben, begonnen de zwarten wel grootelix aen hunner vrientſchap te twijffelen; die d' onzen aenſtonts beveſtighden, met het doen vallen van eenige droppen zeewaters in d' oogen, 't welk aenſtonts ook de zwarten deden, volgens de wijze van zweren, by deze volken in 't gebruik. De vloot, gekomen op de rede voor *Albine* en *Aſſine*, quamen weder de zwarten met hun kanoos, om koophandel te drijven, maer d' onzen ſpeelden daer onder de draelders en zochten de handeling drie of vier dagen op te ſchorten, waer op de zwarten zeiden dat zy van *Fitiſſon*, hun beſcherm Godt verſtaen hadden, datter zeven groter ſchepen voor handen waeren, met welker komſte onze waren zouden afſlaen. *Koin*, die weinigh daer over bekommert was, en wat anders in den zin had, ſchreef weder brieven by na van een zelven inhout aen den Generael van Yperen, en kreegh tot antwoort, dat hy zich met zijn vloot voor de rede van *Kommendo* zou vervoegen. De ganſche ſcheeps maght eindelijk, zoo wel de vloot onder van Yperen, als eenige ſchepen, die te voore alree op deze kuſt waeren, voor *Kommendo* by elkandre gekomen, wiert over de bequaemſte plaets van te landen vaſt overſlagh gemaekt, en bevonden dat tuſſchen de *Mijn* en kaep de *Kors* niet te landen was, maer kregen door kuntſchap van een uitgezonden verſpieder bericht, dat het krijghsvolk, ontrent een musket-ſcheut van de *Mijn*, bequamelijk konde landen, en de zoute reviere by laegh water geen knie diepte hadde, dat de bergh van *Sint Jago*, gemakkelijk met een musket te beſchieten, en d'omgang onbequam om te beſchieten was: dat de verſche reviere, ontrent een halve mijle van de *Mijn* gelegen, zeer ſchoon verſch water hadde, en de wegh onderweegh van kaep de *Kors* tot aen de *Mijn* zeer bequaem was,

om in goede orde met de krijghs-maght voort te trekken.

Na veel zukkelens eindelijk, en het ontdekken van hunnen ganschen aenslagh door de Portugesen van de *Mijn*, kregen zy het jongmanschap van *Kommendo* met giften en belofte op de hant, en zijn den vier en twintighsten van Ooghstmaent, na dat zy zich tot *Kommendo*, door de naerstige hulpe der inwoonders, wel van water verzien hadden, na kaep de K*ors* afgezakt, en daer met grote kanoos gelant; en den vijf en twintighsten, zijnde dinsdagh, in goede orde na de *Mijne* getrokken, sterk acht hondert lantknechten, en vijf hondert bootsgezellen, geschaert in drie troepen: den voortocht had hopman *Willem Latan*, den middelsten *Johan Godlaet*, en de hinderhoede de kolonel *Koin*. Gekomen ontrent den middagh by de versche reviere, daer het volk met uit te rusten, eeten en drinken zich wat verfrischte, om met goeden moedt aen te vallen, wierden by *Koin*, om te zien wat de zwarten van de *Mijn* voor hadden, en om 't velt t'ontdekken, verspieders uitgezonden, die verslagh deden, dat ontrent duizent zwarten lagen aen het hangen eenes berghs te loeren; maer ontdeckt van de *Minaers*, quamen zy hen met groot geschreeu na volgen, derwaerts door de onzen een aental vier-roers afgezonden wiert, die meest door het te verre voor uit trekken te sneuvelen quamen, wier hoofden de zwarten na 's lants gebruik afhieuwen en ten tone omdroegen. Dan op de komste van den Majoor *Bongarzon*, met zijn volk, die acht of tien zwarten ter neer velden, begaven d'overigen zich aenstonts op de vlucht, en gingen d'onzen datelijk ter plaetse leggen, daer de zwarten gelegen hadden, onder den bergh, vlak onder het geschut; blijvende *Bongarzon* met zijn volk, dien de zwarten noch tot twee reizen besprongen, maer t'elkens benootzaekt waeren af te wijken, in een dal tusschen den bergh en *Sint Jago* leggen.

Landen aen kaep de Kors.

's Woensdaeghs, den zes en twintighsten, togen die van *Kommendo*, ons bontgenoten, na het dorp de *Mijn*, gelegen onder het kasteel, en leverden den Mijnaers slagh, maer namen aenstonts den hertret, en al het Mijnsche vee met zich, en zouden den onzen toegevallen hebben, indien de reviere niet tusschen beiden waere geweest; weshalve namen zy hun wegh langs het strant, en sloegen zich dien dagh, buiten geschut-scheut, op 't velt neer.

De Kolonel K*oin*, vast bezigh in zijne gedachten om het kasteel aen te tasten, deed midlerwijle twee wegen, met het af houwen der ruighte, op den bergh *Sint Jago* maken, d'een die na strant liep, om langs dien krijgs-behoefte op te brengen; en de andere op den kruin des berghs, nevens het slot gelegen. Des donderdaeghs wierden twee stukken met een mortier op den bergh *Sint Jago* gebraght, daer mede zy acht of tien schoten op 't kasteel deden, en tien of twalef granaden wierpen, doch vielen te kort en vruchteloos, daer in tegendeel door 's vyants geschut uit het kasteel twee hopluiden te sneuvelen quamen. Toen quamen weer de Negers van Kommendo uit hun schuilhoeken te voorschijn, en besprongen het dorp van Mijn; maer te ruch gedreven, door 's vyants grofgeschut, namen zy den hertret. *Koin*, na vergeefs veel gewelts op het kasteel gebaert te hebben, deed dat door eenen tromslager voor zonnen ondergang opeischen, met vermaen van te haesten, om niet hunner aller leven in gevaer te brengen, alzoo hy zonder uitstel het uitterste zoude in 't werk stellen.

De slotvooght schreef weer te ruch, dat zulx te bestaen in zijne maght niet stonde, zonder raet van de krijghsoversten en burgery; en drie dagen tijts om zich te beraetslaen eischte, en langer niet. Toen deed *Koin* voor de tweede reize het slot opeischen, en gaf hen niet langer beraet, dan tot 's anderendaeghs, met scherp bevel, dat hy zijn krijghsknechten en Negers in de wacht-plaet-

plaetſen te houden had, en niet in te laten, om eenigh overlaſt te doen, dat hy van gelijken doen zoude. Maer wanneer de ſlotvooght, die daeghs verlopen zijnde, de poorten geſloten hield, en dien avont geenen tromſlager wilde inlaten, deed *Koin* zijne ganſche krijghsmaght op den bergh *Sint Jago* komen, en met het werpen van granaden de bezettelingen op verſcher daet weer aentaſten; hoewel met weinigh voordeels. Dan als des anderen daeghs met ſchieten groter gewelt gebaert wiert, quamen eenige buiten, met verzoek van den brief, giſteren door den trommelſlager afgezonden; en braghten tot verſchoningh in, dat de ſlotvooght, om het vallen van den avont, geweigert had den tromſlager in te laten. Maer *Koin* gaf tot antwoort, dat de brief op ſtukken was geſcheurt, en hem niet luſte weder des ſlotvooghts halſterrigheit te verzoeken. Hy zou zijne meeningh, nopende d'overgeving zelf verklaren en in geſchrift ſtellen: waer op aenſtonts afgezondene quamen, om met hem van verdragh te handelen: geduurende welke handeling den zwarten van K*ommendo* belaſt wiert de wapenen af te leggen, en geen gewelt aen de Mijnſche boeren te plegen. Alzoo wiert deze vermaerde ſterkte, binnen een belegh van vier dagen, verovert.

De punten, by de bezettelingen, ontworpen, wierden by *Koin* afgeſlagen; maer de zijne by den vyant aengenomen, welke, ten aenzien van een eerlijk krijghsgebruik, vry ſchandelijk ſchenen, daer het kaſteel, om de ſterkte en gelegentheit der plaetze, langer houbaer was geweeſt. De punten des getroffen verdraghs, worden bevonden deze te zijn. Zy zullen alle, t'effens met vrouw en kinderen, zonder ſchelden, vloeken of honen, behoudens lijf en leven uitgaen. Een iegelijk neme zijn klederen; maer geen gemunt gout en zilver met zich. De overwinnaer behoude al de koopmanſchappen, en ſlaven, uitgezondert twalef, die hy den bezettelingen laet houden. Al de kerkelijke ſieraedjen, behalve die van gout of zilver zijn, zullen mede genomen worden. De Portugeſen, Mulaten, met al hun huisgezin, verzien met nodigh lijfsbehoefte, zullen met onſe ſchepen na het eilant *Sinte Thomé* over-gevoert worden. De overloper *Herman* zy vry. De ſlotvooght en krijghs-knechten zullen ten zelven dage uit de ſterkte trekken, en alle de krijghs-behoeften en de overige koopmanſchappen aen den overwinnaer blijven. De krijghsknecht trekke uit zonder vendels, zonder degen op zijde, zonder koegels in den mont, en zonder brandende lont. De buit van krijgs-behoefte, op 't ſlot gevonden, beſtont in dertigh metale ſtukken, negen duizent pont kruit, acht hondert grote yzere kogels, tien vaten met kleine, drie hondert ſtene kogels, zes en dertigh Spaenſche degens, behalve ſchoppen, bijlen, en ander krijghsgereetſchap, meeſt al door de roeſt vergaen. Zoo dra de bezettelingen daer uit getogen, en na het eilant *Sint Thomé* over-gevoert waeren, wiert het onder den hopman *Walraven van Malburgh* met hondert en veertigh man bezet gelaten. Dan ongelukkigh viel d'aenſlagh uit, die de onzen op dit kaſteel des jaers zeſtien hondert vijf en twintigh, in ſlacht-maent, ondernamen, onder den Admirael *Jan Dirkſz. Lam*, en *Andries Veron*; 't welk zich in dezer wijze toedroegh. *Buit.*

De Admirael *Andries Veron* met zijn vloot, den zes en twintighſten van Ooghſt-maent, in de *Serre Lionne* gekomen, om te ververſchen, naerdien zijn meeſte volk aen den roden loop ſiek lagh, vond aldaer den Admirael *Jan Lam* met drie ſchepen, die daer mede twe maenden met groote ellenden van ziekten en andere tegenſpoet gelegen hadden. Het volk van beide de ſchepen verfriſcht, en tot hun vorige gezontheit gekomen, liepen beide vloten, om den aenſlagh op het kaſteel van de *Mijn* in 't werk te ſtellen, ſterk vijftien zoo ſchepen als jachten, den vijf en twintighſten van herfſt-maent uit de *Vruchtbare aenſlagh op het Kaſteel de Mijn.*

Serre Lionne, en bevonden haer den negenden van Wijn-maent op de Greinkuſt, tuſſchen *Rio Sint Paulo*, en *Rio Iunk*, op de Noorder brete van vijf graden en een halve, van waer, na genomen raetſlot, een jacht aen den Generael, van wegen de Neerlantſche Weſtindiſche Kompanjie, *Adriaen Iacobſz.* na *Moure* (want daer hielden toen de Generaels hun verblijfplaets) afgezonden wiert, om hem van hunne komſte te verwittigen, teffens daer by voegende, dat zy voor beſt aenzagen, voor *Kommany* met de vloot te zetten en daer te landen; gelijk alree te voor ten zelfſten einde een ander jacht, den zeſtienden van Herfſtmaent, uit de *Serre Lionne* was afgezonden, hoewel vruchteloos: want dit Jacht, door het te verre in zee ſteken by kaep de *Palm*, raekte *Moure* voorby, en eindelijk na veel zukkelens van d'eene op d'andere plaets in *Rio de Gabon*.

Komen te Kommany. Gekomen den een en twintighſten der zelfſte maent voor *Kommany*, verſtonden zy uit den onder Admirael *Ian van Dijk*, dat de Generael na *Akra*, d'uitterſte plaets der Goutkuſt, gereiſt, en voor drie of vier dagen zijne herkomſte niet weer te verwachten was. Dies wiert by den Admirael, en zijne byhebbende krijghsraden, tot voorkoming van langer uitſtel aen den vyant te geven, dienſtigh geoordeelt des anderen daeghs het volk te landen en in drie troepen te ſcharen; te weten, in eenen voormiddel en hindertocht, ieder ſterk drie rotten krijghs-knechten, en eenige bootsgezellen, onder het opperbeleit van den Ammirael AndriesVeron, als Velt-overſte; doch wiert echter, op voorſtel van die van het fort *Naſſou*, de landing tot de komſte des Generaels uitgeſtelt, eensdeels om de nootwendigheit zijner tegenwoordigheit, eensdeels om zijn gezag en vermogen by de Koningen van *Fetu*, *Sabou* en *Kommany*, aen welker gunſte veel gelegẽ was. Aenſtonts dan, na de komſte des Generaels, die den vier en twintighſten met twee ſchepen verſcheen, wiert beſloten des anderen daegs, met den aenſlag voort te varen. Vier ſchepen, derhalven, wierden belaſt dicht voor het kaſteel de *Mijn* te zetten, en drie jachten voor het dorp, daer een baterye lagh, om den vyant met ſchieten te mogen beſchadigen en bezigh te houden, en het ander volk midlerwijle onverhinderlijk te kunnen voorttrekken. Teffens wierden eenige grote ſloepen, geladen met water, ſchoppen, houwelen en andere krijgs-behoeften, derwaerts gezonden, en gelaſt dicht langs dẽ wal hene te houden, om het gebrek, dat in 't leger moghte komen t'ontſtaen, gevoeghelijk te kunnen verzien.

Den vijf en twintighſten landen aen *Terre Pekine*, ontrent twalef hondert zoo krijghs-knechten, als bootsgezellen, beneffens hondert en vijftigh zwarten, van *Moure* door den Generael mede gebraght, die ontrent den middagh op een mijl na by het kaſteel de *Mijn* quamen, en van daer, na twee uuren ruſtens, onder het geſchut van 't zelve trokken, daer zy aenſtonts met eenige ſcheuten, doch zonder ſchade, van 't kaſteel begroet wierden; en zich voorts dicht by 't kaſteel, achter zeker berghje, op een vlak velt neerſloegen, met voornemen van dien nacht zich aldaer te begraven, en zoo de ſterkte te naderen. Aenſtonts wierden eenige der rapſte krijghs-knechten, op kundſchap en om 't velt t'ontdekken door den Ammirael *Andries Veron*, en den Generael uitgezonden, ter plaetſe daer het vermoeden was, dat de vyant zoude mogen uitvallen.

Dan midlerwijle *Veron* en de Generael naer de hooghte gongen, om het kaſteel te bezichtigẽ, liepen de krijghsknechten, vermoeit door de hitte en dorſt, van hun geweer, en begaven zich zonder ſchroom van eenigen vyandt ter ruſte; doch wierden, zoo dra de voornaemſte krijghs-hoofden op den top des berghjen waeren gekomen, onverziens, van ontrent tweehondert zwarten met groote ſnelheit overvallen, die als uitzinnige en woedende menſchen op hen invielen, en een grooten moort en neerlaegh onder hen baerden; niet tegen-

tegenſtaende de krijghs-hoofden op 't ſpoedighſte van het berghje afquamen, en 't volk, zoo veel des doenlijk viele, in de wapenen en in orde braghten. Dan de ſchrik en verbaeſtheit was zoo groot onder de onzen, dat de meeſt hun geweer wegh wierpen, zonder op tegenweer te denken, en velen in 't water ſprongen en verdronken. Daer bleven verſlagen, t'effens met de drenkelingen, drie hondert en drie en zeventigh krijghs-knechten, zes en zeſtig bootsgezellen; meeſt al de opper en minder bevelhebbers; de Generael zelf gewont, ontquam het ter nauwer noot, en, gedragen door zijne zwarten uit het gevecht, vluchte met de overige na K*ommany*; derwaerts ook de ſchepen, die het kaſteel midlerwijle te vergeefs beſchoten hadden, haeren loop namen. Met een ongeloofelijke gezwintheit wert deze aenſlagh by de zwarten volvoert: want het gevecht, hoewel een weinigh voor zonnen ondergang eerſt aen gevangen, had nochtans by daghe meeſt gedaen.

Aenſtonts na 't veroveren dezes Kaſteels by d'onzen, wiert een Kano met brieven aen 't Portugeeſch opperhooft van *Atzijn* afgevaerdight, en daer by tot overgeving dier plaetſe verzocht. Dan dees, wel bewuſt dat d'onzen in dat ſaiſoen van 't jaer niet konden opkomen, gaf tot antwoort, hy de ſterkte voor den Koning wilde bewaren en onze maght verwachten. Voorts wiert, met goetvinden van den ganſchen krijghs-raet, op den bergh *Sint Jago* de voorzeide reduit van plak-aerde geleit; desgelijx een vervallen batery, welke aen de buiten werken des kaſteels gehecht lagh, opgemaekt, waer van men het ſtrant en de reviere kan beſtrijken, en t'effens d'eene zeebatery bevryden, zonder die van ander plaetſen haere beſcherming kan hebben. En aengezien by eenigh voorval zeer bezwaerlijk d'een den ander van de lant-zijde aen den zeekant, of van den zeekant aen de lantzijde, ten tijde der Portugeeſen, konde byſtant bieden, ter oorzake men niet in 't ronde, en van d'eene tot d'andere batery konde komen, maer nootzakelijken eerſt wel veertigh trappen op en af moſte, en dan noch eenige zalen en galderyen over, waer in verſcheide ſchuilhoeken waeren, zoo wierden de looſementen der krijghs-knechten, gelegen tuſſchen de zee en nieuw gemaekte batery, achter vijf voeten in de verdieping verkleent, en in de plaets een galdery gemaekt, om door dit middel rontom te mogen gaen. Dus verre van 't Kaſteel.

Aen de Weſt-zijde des kaſteels, leit een tamelijk groot vlek of dorp, dicht betimmert, dat den naem by de Neerlanders, na den voorgang der Portugeſen, mede van *del Mijn* heeft; maer wort by de zwarten *Dana* of *Dang* genoemt. Het ſtrekt verre in de lengte, doch is zeer laegh gelegen; zoo dat met eenen ſpring-vloet de zee op eenige plaetſen door haere ſtraten loopt, en van d'andere zijde komt de zoute reviere, *Benja* genoemt, met alle getyen aen, en in de woningen; 't welk niet alleen het wijder uitleggen des dorps belet, maer maekt ook het omgelegen lant zeer moerasachtig. Zy plagh voor hene over lange jaren, tien of elf voeten waters in den mont diep te zijn; maer is nu met laegh water heel droogh, en niet bevaerbaer voor jachten, die over de vier voeten diep gaen. *Dorp Dana of de Mijn.*

Het dorp *Mijn* is uit de natuur vry ſterk, ter oorzake het zeer eng tuſſchen de reviere en zee beſloten leit, zoo dat de vyant geen ander aenkomen heeft, dan op het einde van het dorp K*ommany*, alwaer de Portugeeſen, tot bevrijding der zwarten, een ſtene muur, van de zee tot aen de reviere hadden opgetrokken, en een batery gemaekt, met verſcheide putten en holen achter de zelve gegraven, tot merkelijke ſterkte der plaetſe.

Een halve mijle ontrent van den bergh *Sint Iago* of 't dorp *Mijn*, vloeit een verſche reviere *Utri*, die in en lange na den regen-tijdt geduurigh afloopt en zeer ſchoon verſch water geeft; zy leit vol klippen, en is niet bevaerbaer, zelf voor geen kano. *Reviere Utri.*

In deze reviere halen d'onzen van 't Kasteel, en de zwarten van het dorp daghelix hun water, gelijk ook ten tijde van flecht water de schepen. Indien deze reviere daer niet waere, die van de *Mijn* zouden bezwaerlijk buiten den regen-tijdt hun nootdruft van water kunnen bekomen; naerdien daer op twee mijlen na geen bronnen te vinden zijn.

Aert des lants. Het lant rontom de *Mijn* is laegh en geeft weinigh vruchten: waer door meest al hun eetwaren, als Mieuw of Mille, daer zy broot van bakken, Safoe of wijn de palm, zuiker, Ananas, Injames, Patates, wijn Bordeau, hen door die van Fetu, Abrembe, Kommendo, Akane worden toegebraght, in mangeling van half gout en half visch.

Dit dorp t'effens met zijne omleggende landouwen plagh voor hene, ten tijde der Portugesen, voor de vermakelijkste en vruchtbaerste plaets langs de gehele kust gehouden te worden, uit oorzake de Portugesen daer dapper van roemden, en dikwils aen ons volk eenige geschenken van appelen, kokos-noten, en iet diergelijks stierden; 't welk d'onzen meinden dat daer groeide; maer bevinden nu in tegendeel *Moure*, *Kormantijn*, en meer andere dorpen de *Mijne* in vermakelijkheit, gewassen en lijftocht verre t'overtreffen, en de voor hene gekregene ververschingen van *Atzijn* gekomen waeren. In volkrijkheit overtreft dit dorp alle andere ontrent gelegen dorpen, en kan in tijdt van oorlogh twee duizent gewapende mannen uitmaken. De Inwoonders bestaen uit zwarten en Mulaten, welke laeste alle Portugesche Christenen zijn, ten getale ontrent van twee hondert.

Erneering. d'Inwoonders erneren zich met visschen, en varen by de vier of vijf hondert kanoos, in ieder kanoo twee of drie perzonen, in zee ontrent een mijle of twee van 't lant, te visschen; en verkopen de gevangen visch aen die van *Fetu*, *Abremboe* en *Kommendo*, voor Mille, wijn de palm, zuiker en diergelijk.

Het dorp de *Mijn* plagh eertijts met de eene halve zijde onder den Koningh van *Guaffo*, en met d'andere onder dien van *Fetu* te staen, die daer quamen hun schattingen halen: dan dezen last deden de Portugesen, eenige jaren te voore, eer zy dat quijdt raekten, te niet; zoo dat de zwarten van dat dorp, als een republijk op zich zelfs leefden, en wierden door die van het kasteel bestiert, benevens verscheiden opper-hoofden van zwarten, als Burgermeesters, in welken staet zy noch heden by de onzen gehouden worden. Te weten, ieder quartier of wijk (want het gansch dorp is in drie wijken afgedeelt) wort bestiert door eenen bezonderen *Braffo*, of Kapitein en Kaboséros of hooft-luiden: dan vergaderen evenwel alle, zoo iets voorvalt, in het huis van den voornaemsten kapitein, alwaer zy, 't geen hen oirbaer dunkt, beramen, en daer na op het kasteel hun zaken het opper-hooft komen te kennen geven, met verzoek van zijn goedtdunken en toestemming daer over. Indien dan echter hun genomen raetslot, na het oordeel van het opper-hoofts des kasteels, onbehoorlijk of onrechtvaerdigh zy, zoo wort dat verandert, en het goet-vinden van den Generael gevolght, 't welk hen zeer vredigh en onpartijdigh doet leven, daer anders om de verscheide wijken weinigh middels toe waere.

Zoo wanneer tusschen hen en de Kommendenaers of Fetuers eenigh geschil ontstaet, dat zeer licht komt te geschieden, naerdien de hele gemeente de verongelijking van eenen perzoon in 't byzonder aen haer trekt, dan worden de klachten by al de vroetschappen aen den Generael gedaen, met verzoek, haer vergoeding van het geleden ongelijk of schade door den Koning geschiet, of dat de Generael haer verlof geeft, om uit eenige dorpen, daer mede zy in twist zijn, met gewelt verzet van schade te halen. In zoodanige voorvallen hebben de Portugesen hen altijts dapper gestijft, en in de tochten ten oorlogh gezelschap gehouden; waer door zy eindelijk by hunnen na

nabuuren ontzachelijk zijn geworden. In welken naem van strijdtbaerheit d'onzen hen als noch trachten te houden en ook dienen te beschermen, om niet gelijk *Moure* en andere aen strant gelegen dorpen onder slaefelijke en genoechzamen tirannye van den eenen of anderen Koning te geraken; als mede, om hunner hulpe weer t'onzen voordeele tegen andere zwarten van deze kust te genieten. In tijde van tochten tegen den eenen of anderen vyant wort niemant verschoont, en moet zoo wel de *Braffo* of opper-hooft des dorps, en Kaboséros, als de minste Kalisen mede.

Het zijn alle kloeke visschers, hun hooft-nering, daer zy wel in ervaren zijn, gelijk ook een visscher by hen in meerder achtinge is, als een handelaer. Van hunnen vangst betalen zy aen het kasteel de vijfde visch voor tol. Zy erneren zich ook met koraelen te slijpen, die daer gebracht, en dan by hen weder vermaekt worden.

Het zijn quansuis Christenen, en eenigen voorhene onder den Portugesen getrout, waer uit verscheide Moulaten en Moulatinnen voortgekomen zijn; en bevinden zich daer heden wel ten getale van twee hondert. *Godsdienst.*

Het Koningrijk van SABOU.

Het Koningrijk van *Sabou* grenst in 't westen aen het Koningrijk van *Fetu*, in't noorden aen dat van *Atty*, in't oosten aen *Fantijn*, en in't zuiden aen de zee. Aen den zeekant leggen in dit Koningrijk drie dorpen. Het middelste is *Moure* genaemt, by anderen het Duitsche kerkhof, om dat aldaer veel van ons volk plagh begraven te worden, leggende aen de west en oostzijde een zoutdorp. Een ander dorp, met den naem van het Koningrijk *Sabou* genaemt, daer de Koning zijn verblijf heeft, leit twee of anderhalve mijlen te landewaerts in, en is van tamelijke groote.

Het dorp *Moure*, gelegen op de Noorderbrete van vijf graden en tien minuten, op een hooghte, nevens het Kasteel van *Nassou*, is een redelijk groot dorp, in 't aenzien wel zoo groot als het dorp *Mijn*, doch op een vierde deel zoo rijk van eigen Inwoonders niet; naerdien het niet boven de twee hondert koppen kan uitmaken; maer dees hun grote omlagh van woningen, is eensdeels door het wijd uitstaen der huizen van elkandre, en ten andere om dat d'*Akanisten* verscheide huizen te huur van die van *Moure* bezitten.

Die van *Moure* zijn d'eerste geweest, die den Hollanders in den beginne, wanneer zy langs deze kust nevens de Portugesen trachten te handelen, vrientschap bewezen, en hen vergunden aen lant te komen. Waer over de Portugesen, uit spijt eens op eenen nacht quamen en al hun Kanoos aen stukken smeten.

Wel eer plagh *Moure*, zoo lang de Portugeesen het Kasteel van de *Mijn*, hadden, de vermaerste handelplaets van de geheele gout-kust voor d'onzen te zijn; want ter oorzake al onze meeste schepen voor *Moure* ten anker quamen, begosten de zwarten zich allengs uit het lant, en langs het strant derwaerts te vervoegen, om met d'onzen te handelen. De *Akanisten* brengen noch veel Gouts na *Moure*, en huuren, zoo lang zy daer blijven, woonplaetsen van de *Moureers*. De Inwoonders erneren zich meest met het vangen van visch, die hen de volken van *Sabou* voor spijze komen afkopen; hoewelze zelfs mede zaien en maien. Vele erneren zich ook met voor makelaers anderen zwarten te dienen, die met d'onzen handelen.

d'Inwoonders van *Moure* staen, over het betalen van eenige schattingen, onder den Koning van *Sabou*, doch worden door een bezonderen

Braffo

Braffo of Kapitein en Kaboféros, dat zijn hooft-luiden, beftiert.

Sabou. Het dorp of vlek *Sabou*, de verblijf-plaets des Konings van *Sabou*, gelegen ontrent twee en een halve mijle te lande in, is een tamelijk groot dorp, en dicht betimmert met huizen.

Het lant is hier ontrent zeer vruchtbaer. Lijftocht zoo wel van Mille, Injames, fruit, hoenders, als anders, is in het dorp *Moure* beter te bekomen, als op eenige andere plaetfen aen deze kuft, ter oorzake die van *Sabou* grooter naerftigheit aenwenden, in het bearbeiden en bezaien hunner velden, dan hun gebuuren.

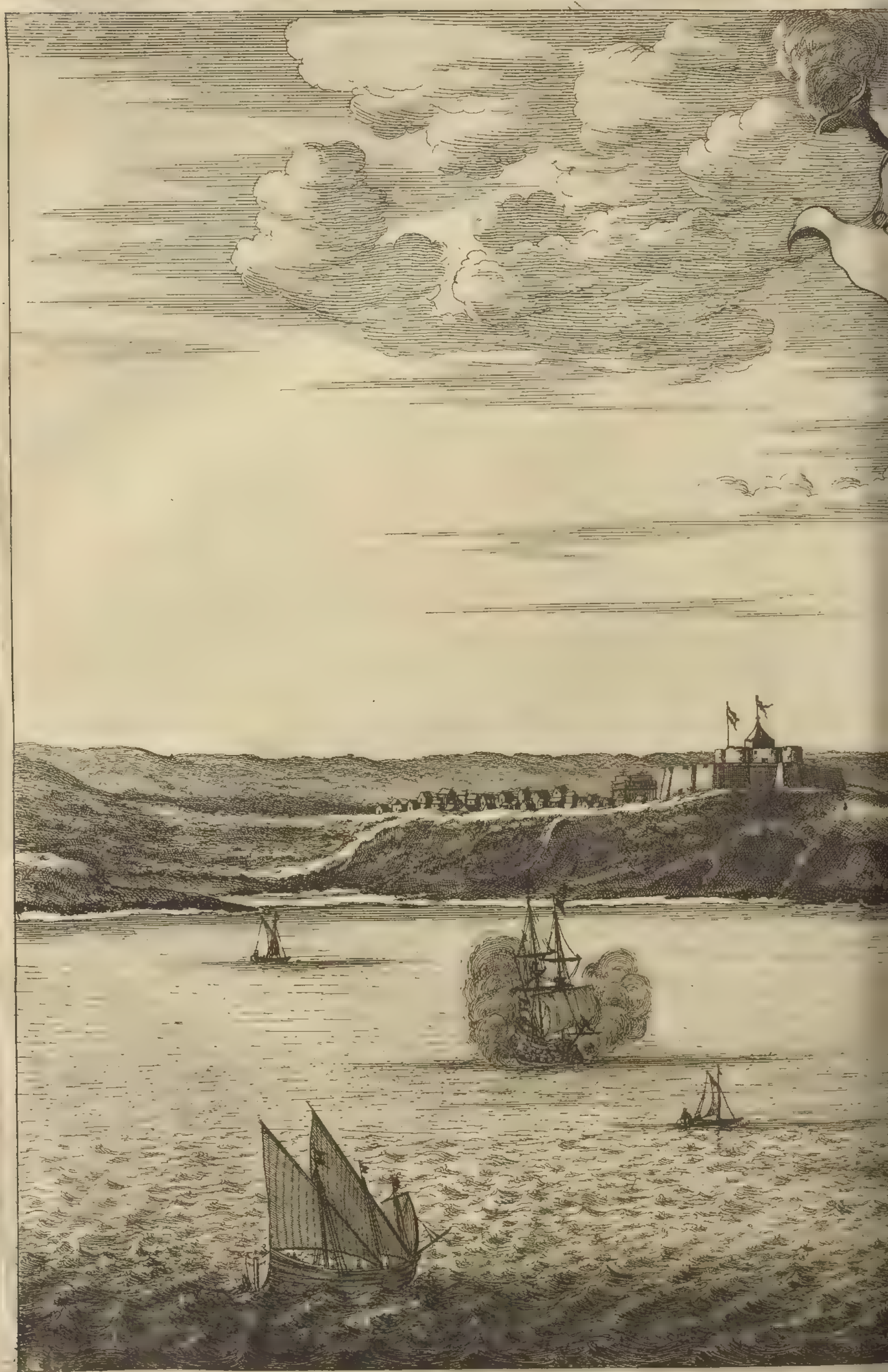
Maght des Konings van Sabou. De Koning van *Sabou*, wiens gebiet tot ontrent vijf mijlen in de rondeftrekt, kan ontrent vijftien hondert gewapende mannen te velde brengen, en plagh met de Neerlanders, en zy met hem, een goet verbont en onderling verftant t'onderhouden: dan het te zeer onderdrukken en befchadigen der *Moureërs* door hem, is by wijle oorzaek geweeft, dat de Neerlanders met hem in onderlingen tweedraght vervielen, en tot de wapenen quamen, tot onderftutting en verfchoning der gemelde *Moureërs*. Ten tijde van den vorigen overleden koning wierden zy van de zwarten van *Atty*, hun gebuurvolken, die hen in talrijkheit van volk verre overtroffen, geduurigh met de wapenen gedreight, en hadden ook zelf d' *Akaniften* van den gezeiden Koning, om zijne grote valfcheit en onheufcheit, een groten afkeer. Dan aengezien zijn navolger voor een goetaerdigen en oprechten vorft vermaert was, tot groote blijdfchap der Neerlanders, Akaniften en andere, dat zulk een des voorigen plaetfe quam bekleden, begonnen die van *Atty* zich toen in rufte te houden.

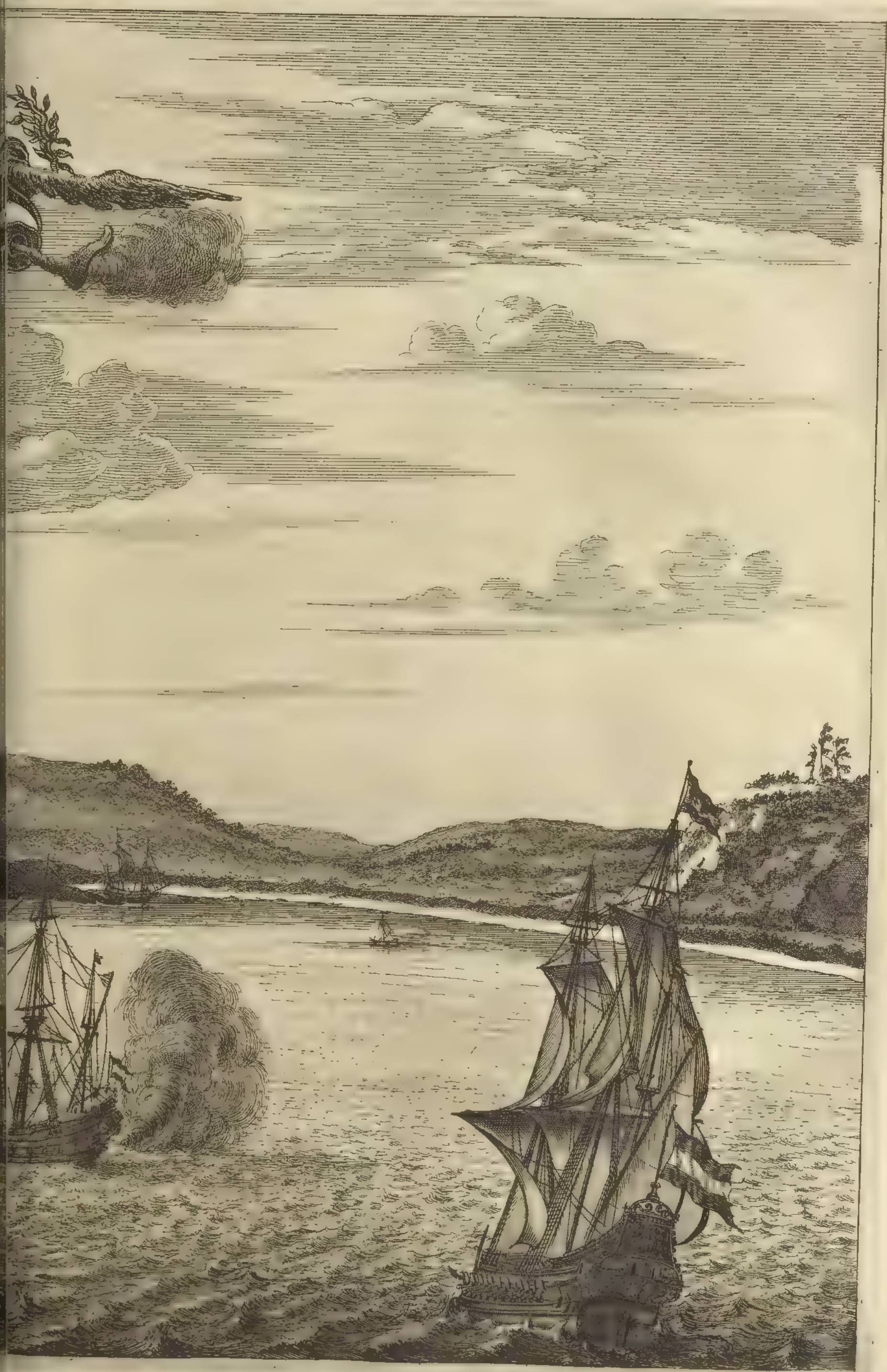
Strijdbaerheit der inwoonders. Zy houden zich zelfs voor ftrijdbare krijghsluiden, gelijkze ook in'er daet zijn; want zy hebben die van *Atty*, die hen twee mael met veel duizenden quamen bezoeken, ftoutelijk wederftaen en ettelijke honderden het hooft afgehakt, die zy aen d'onzen, als hun voornaemfte bontgenoten, zijn komen tonen. Tot het bevechten dezer zege, quamen hen niet weinigh te fta, zeftig of zeventig roers, die d'onzen hen leenden, daer zy wel mede weten om te gaen, benevens twee kleine gotelingen.

Nevens of aen het dorp *Moure*, een mijle ooftwaerts van kaep de *Kors*, leit een Fort of fterkte *Naffou* by d'onzen genaemt, na het doorluchtigh Naffoufch geflacht, gefticht voor eenige jaren door bevel der Algemeine Hoog-mogende Heeren Staten, tot gerief en beveilinge des koophandels, en naderhant aen de Weftindifche kompanjie, dewelke dat noch ten huidigen dage bezit, overgelevert. Het is voorhene noit in verzekerde befcherming tegen de zwarten gebracht; want de rondelen, van flechte aerde op-gemaekt, vielen alle jaren ter neder, uit welke inzicht d'onzen meermale wegen het befpringen van de Mijnfche zwarten, zoo lang de Portugefen het kafteel van de *Mijn* bezaten, niet weinigh beducht waeren; en heeft men ook den koning van *Sabou* om die redenen vernoeging en voldoening gegeven, gelijk noch al dient te gefchieden, om met hem in geen twift te vervallen. Maer federt het overgaen van de *Mijn*, waer door de zwarigheit nu zoo groot niet is, wiert voor oirbaer geoordeelt, een halve mane af te fnijden, en de gardynen in 't vierkant aen een te brengen, en d'overige aerde gardijn van den gront met deffelvige klay in plaets van fteen op te trekken, en aen d'andere ftene gardyn te voegen. Defgelijx wierden d'overige rondelen afgefneden en met hoeken van kley opgetogen; zulx deze fterkte tegen het befpringen der zwarten haer heden weerbaer vint. Ten dienfte en behoef dezer fterkte hebben buiten het dorp *Moure* ontrent vijftigh weerbare flaven hun woon-plaetfen, die, des noot zijnde, nevens de blanken, tot befcherming mede konnen gebruikt worden; dewijl zy meeft alle by de onzen groot gemaekt zijn, en hen getroulijk in alle voorvallen t'onswaerts getoont hebben.

Het

p. 449.

Het Koningrijk van Fantyn.

Het Koningrijk van *Fantijn*, een volkrijk lant, paelt westwaerts aen het Koningrijk van *Sabou*, Noordwaerts aen dat van *Atty*, *Aqua*, en *Fonqua*, Oostwaerts aen het Koningrijk van *Agwana*, en Zuidwaerts aen de zee.

Het hooft-dorp der binnenlantsche plaetsen, is *Fantijn*, de verblijfplaets des Konings, gelegen vier mijlen te lande in, benevens verscheide meer andere dorpen.

Het hooft-dorp der aenstrantgelege dorpen is *Kormantijn*, de hooft-handel-plaets der Engelschen op deze kust, gelegen twee mijlen beoosten het dorp *Mouré*, op een zeer hogen bergh. Het is het fraeiste en vermakelijkste dorp op de gansche kust, bewoont met ontrent zoo veel eigen inwoonders als *Mouré*, en vertoont zich, gekomen te scheep uit den zuiden, op zeven vadem rootachtigh. De af en aenvaert is hier voor de schepen de snootste en gevaerlijkste van de gehele kust. Nevens het dorp hebben d' Engelschen een frai kasteel, gesterkt met vier bolwerken.

Des jaers zestien hondert vijf en zestigh, den achtsten van Sprokkelmaent, wiert dit Engelsch kasteel van *Kormantijn* by den Heer Admirael de Ruiter met 's lants vloote voor dezen staet verovert, 't welk zich in dezer wijze toedroegh.

De vloot, gekomen ten anker den zesten der zelfster maent, tusschen de sterkten van kaep de *Kors* en *Mouré*, bewesten *Kormantijn*, kreegh des anderen daeghs 's morgens vier of vijf hondert Kanos met Negers, tot bystant, van het Kasteel de *Mijne* door den Generael *Valkenburgh* afgezonden, aen boort: waer op het gansch gros dezer Negers, verzelt met al de lants-boten en sloepen, wel gemant met acht of negen hondert man, van de vloot afstak, in mening om aen het dorp *Anemabo* te landen; maer wierden, gekomen ontrent het strant, door de Negers van *Kormantijn*, die achter klippen en ruichten verborgen lagen, der wijze met musketten, desgelijx met groot geschut van de sterkte *Kormantijn* begroet, dat, ten aenziene van het geweldigh aenstooten der zee, en den vruchteloozen uitslagh des verdraghs met den *Braffo* van *Anemabo* gemaekt, 's lants boten en sloepen nevens de *Mijnsche* Negers vloot, onverrichter zake den hertocht na 's lants vloote namen.

d' Aenslagh echter wiert voor de tweede reize hervat, te meer, om dat zy verstonden, dat de Braffo met zijne Kaboséros of raden niet tegen ons, gelijk het duchten was, maer hen t'eemael t'onzen bevele zagen geneight: en daerover tot bevesting van hun trouwe eenigen hunner Negers by den Heer de *Ruyter*, en *Valkenburgh* tot gyzelaers gegeven hadden; insgelijx dat de mislagen in het landen op *Annemabo*, volgens hun zeggen, niet by de hunnen, maer by d' onzen, door het te vroegh aen lant varen, eer zy de Negers van *Kormantijn* op hun zijde gekregen hadden, ontstaen waren. Want het beraemde teken van te landen, was, zoo dra zy de daer zijnde Negers tot hun wille zouden gekregen hebben, dwers van 's lants vlote een princen vlagge op te steken en te laten waien, doch dat d'onzen, zonder dat teken af te wachten, afghekomen waeren. 's Nachts quam zeker Neger *Antonio*, met een Kano aen 's lants Vlote, door de *Fantijnsen* afgezonden, verklarende met eede, na 's lants wijze, dat de volken ontrent *Anemabo* en *Adja*, ter beraemder stonde niet hadden kunnen vaerdigh zijn, ter oorzake zy met d'onderdanē of daer zijnde Negers niet verdragen waren, maer op morgen volkomen gereet zouden zijn, tot hulpe en bystant, om de sterkte van *Kormantijn* in handen van de Hollantsche Westindische kompanjie te

Die wort by d'onzen bervat.

leveren, met byvoegen, dat op morgen vroeg aen de op-gesprongen sterkte *Aaja* de prinsc-vlagh zoude waien, op welk teken d'onzen onverschrikt met hun gansche maght zouden mogen landen. Hier op wiert by d'opper-hoofden der vlote besloten, des volgenden morgens den aenslagh te hervatten, doch alvoorens eenen brief aen het Engelsch opperhooft van het Kormantijnsch fort af te vaerdigen, met opeisching der sterkte, zonder eenigh uitstel. Dan wanneer d'onzen 's morgens ten acht uuren de princen vlagge van het op-gesprongen fort *Adja* zagen afwaien, voeren 's lants boten en sloepen, wel gemant met storm-gereetschap en andere krijghs-behoefte, sterk tusschen de tien en elf hondert man, na lant, recht op d'opgesprongen sterkte aen, en trokken, te lande getreden, ('t welk door het al te hoog branden der zee niet zonder grote moeite, en het omslaen der bote van den Generael *Valkenburg* toeging) in goede slach-orde langs het strant, met de Negers, ten getale van drie duizent koppen, aen de linker zijde, die een weinig te landewaerts in van d'onzen, twee en twee na den andere, trokken, ieder met een linnen doek en dasje tot een velt-teken, en om hen van 's vyants Negers t'onderscheiden, om den hals. Quamen op den middagh te *Anemabo*, en trokken voort met de Negers te landewaerts tot op een zeer hogen bergh, ontrent een musket-scheut bewesten *Kormantijn*, beplant met drie stukken geschuts, daer d'onzen groot tegenweer vonden, eensdeels van het fort *Kormantijn*, als van ontrent drie hondert Negers, onder zeker opper-hooft *Jan Kabesse*, een strijdtbaer krijghsman, die gestadigh uit de Negerye of het dorp *Kormantijn* vielen, zonder zulx te kunnen stutten, vooral eer d'onzen dicht by hen waeren: want toen staken zy alle uit de Negerye op de vlucht, maer d'onzen den brant daer in, 't welk door de vlam en rook de bezettelingen t'effens gezicht en moedt benam: want zoo dra zy de bestormers met storm-leren, hant-

Trekken te lande.

Vinden tegenweer.

granaten, en ander krijghstuigh onder de muuren van het Kasteel zagen, streek de vyant eerst het rode bloet-vaentje van den toren, en toen de Engelsche vlaggen van 't Kasteel, waer op de poorten geopent, en d'onzen daer in gelaten wierden.

In deze sterkte wiert aenstonts eenigh volk uit de bezettingen van het Kasteel de Mijn en Mouré, door bevel van den Heer General *Valkenburgh*, tot bewaring geleit. En hoewel de last-brief van haere Hoog Mogende aen den Heer Admirael de *Ruiter*, en andere opperhoofden van 's lants vloot, niet zoo zeer het veroveren der sterkte van *Kormantijn*, als wel het heroveren van kaep de Kors in hield, zoo gedroegh echter hunne last, al de genen, die d'ingezetenen van haere Hoogh Mogende, d'algemeine Heeren Staten, en de Hollandsche Westindische Kompanjie hadden beschadight, of zulx pooghden te doen, ook die met allen gewelt en strengheit aen te tasten en te bejegenen. Aengezien dan het Engelsch opper-hooft uit *Kormantijn*, volgens klare blijken en bewijzen, meer schade met zijn volk aen *Adja* en *Anemabo* had gedaen, dan al d'Engelsche schepen, wiert by den krijghs-raet besloten de sterkte van *Kormantijn* met alle strengheit aen te tasten, en, zoo des doenlijk waere, te veroveren, om door dat middel en diergelijke aenslagen, weder te komen tot herstelling van al de sterkten en plaetsen, der Hollansche Westindische Kompanjie, door de Koninklijke Westindische Afrikaensche Engelsche Kompanjie, in den aenvang des jaers zestien hondert vier en zestig, trouloos langhs de gansche Guineesche kust afhandigh gemaekt.

Tot het veroveren dezer sterkte wierden d'onzen niet weinigh aengemoedight, door de beloften van hulpe en bystant, die de *Braffo* en zijne Kaboséros des Koningrijks van *Fantijn* den Generael *Valkenburgh* aenboden, om dezelve voor de Hollantsche Westindische Kompanjie te helpen winnen en overleveren, op een eisch van drie hondert benden gouts,

gouts, tot een vereering, doch quam het verdingh op twee hondert en vijftigh te ſtaen, een zom van ontrent vier en twintigh duizent gulden in Hollandſche munte.

Een halve mijle weſtwaerts van het dorp *Kormantijn*, en anderhalve mijle ooſtwaerts van *Moure* leit een dorp *Anemabo*, daer d'onzen een fort of vaſtigheit hebben. Het is verdeilt in tween, waer van d'een helft by Mijnſche, en d'andere by Fantijnſche viſſchers bewoont wort, welke voor al hunnen vangſt aen den *Braſſo* des dorps eens ter weke een geringen tol betalen. De aen en afvaert voor de ſchepen is hier veel beter, dan op andere plaetſen, en by na zoo goet, als aen de *Mijn*; zulx deze plaets een zeer grote gelegentheit tot den koophandel heeft.

Ruim een kanon-ſcheut beweſten *Anemabo* leit een ander dorp *Adja*, daer de Weſtindiſche Kompanjie, een fortje, tot beveiling des koophandels, voor eenige jaren had doen opwerpen; maer wiert by de Engelſchen, onder Kapitein *Holmes*, des jaers zeſtien hondert vier en zeſtigh in Gras-maent, trouloos en onrechtmatigh verovert; op een onwaerachtige en ganſch beuzelachtige voorwendingh, als of het Fantijnſch ſtrant aen d'Engelſchen, met uitſluiting van d'onzen, op-gedragen en toebehorigh was; daer in tegendeel het voorzeide ſtrant door den Koning van *Fantijn*, zelf voor de komſte der Engelſchen, met uitſluiting van al andere volken, den laetſten van Lente-maent, des jaers zeſtien hondert vier en twintigh, was op-gedragen en toe-geſtaen; zulx d'onzen met meerder recht tegen d'Engelſchen hadden kunnen in 't werk ſtellen, 't geen zy met een ſnood beleit tot nadeel en ſchade van de Kompanjie van dezen ſtaet daer te lande in 't werk ſtelden.

De Neerlanders, die zich in het veroveren daer bevonden, wierden overwredelijk by de Engelſchen, boven gegeven kartier, mishandelt, velen der bezettelingen, met roeſtige bootsmans meſſen, eerſt neus en ooren, en daer na, by den lijve noch behouden, als zwijnen de keel afgeſneden, en tegen ontallijke klachten het hooft van den lijve gevilt, zelfs de lijken wierden by hen uit de graven gehaelt, en de hoofden, tot een teken van bevochten zege, gelijk daer te lande by de zwarten gebruikelijk is, op ſpieſſen om-gedragen; met veel andere wreetheden te plegen, als den verſlagenen en dooden hooft, armen, en benen af te ſnijden, ja, 't hert uit den lijve te rukken, en de gevangenen met onmenſchelijke tierannye te mishandelen, om hen tegen de waerheit te doen getuigen.

Dan der zelfſter ſtonde, wanneer de Heer de *Ruiter* met zijn volk en de Mijnſche Negers, den zevenden van Lou-maent des jaers zeſtien hondert vijf en zeſtigh, trachte by het dorp *Anemabo* te landen, om de Engelſchen ſterkte van *Kormantijn* te veroveren, deden d'Engelſche bezettelingen deze ſterkte, ziende de hooft-maght der Hollanders en Negers gereet om te landen, met inbeelding dat de landing op dezelve ſterkte *Adja* zoude gelden, door kracht van buſſekruit in de lucht ſpringen, niet zonder een liſtigen krijgs-ſtreek te gebruiken: gemerkt zy een ſtuk lonts by het buſſekruit geleit hadden, om d'onzen, wanneer zy op deze ſterkte aenquamen en aen 't plunderen waren, den een met den ander te doen opſpringen, en verpletteren; doch dit hun boos voornemen liep vruchteloos te niet. d'Engelſchen midlerwijle verlieten de plaets en begaven zich na de ſterkte *Kormantijn*. Aenſtonts na het opſpringen dezer ſterkte voeren eenige Negers met hun kanoos te lande, en deden d'Engelſche vlagge inhalen.

d'Engelſchen doen Adja ſpringen.

Tuſſchen het dorp *Adja* en *Anemabo* leit een dorp *Janaſia*, daer de Engelſchen een ſterkte hebben.

De voornaemſte aen-zee-gelege handel-plaetzen, die door de blanken bezocht worden, zijn *Kormantijn* en *Anemabo*.

Handel-plaetſen.

Kormantijn, heden de hooft-plaets der Engelſchen op deze kuſt, plagh voor de Neerlanders voor eenige

jaren een der voornaemste handelplaetsen te zijn, door den groten toeloop der Akanisten, welke daer hun handelinge by de Neerlanders en Engelschen dreven, en voeren, daer zy 't meeste en beste goed konden krijgen, en de meeste vriendschap genieten. Dan naderhant is deze plaets by d'onzen, die daer slechts een legger-schip hadden leggen, verlaten, en sedert alleen by d'Engelschen behandelt, daer zy het voorzeide Kasteel hebben doen bouwen, beplant met twee en dertigh stukken, en gesterkt met vier bolwerken. Want alzoo het houden van een legger-schip de Neerlantsche Kompanjie zeer kostelijk viel, wiert met goet-vinden van de Hoge Raden dezer kuste, het zelve van daer genomen, waer over de Akanisten, gemerkt de zwarten zich daer door ontrieft vonden, en op die plaets ter goede genade van d'Engelschen moesten staen, met den *Braffo* of opper-hooft van *Fantijn* aenspanden, en zonden verscheide gezanten aen den Neerlantschen Generael, met verzoek, dat d'onzen van wegen de Kompanjie ontrent *Kormantijn* een loosje wilden oprechten; 't welk eindelijk na lang aenhouden wiert toegestaen. Dan of wel de Generael om de beste bequaemheit der havene de loosje besloot tot *Anemabo* te doen maken, wiert evenwel by de Akanisten zoo verre bearbeit, dat dezelve loosje tot *Atin* of *Adja*, ruim een kanon-scheut bewesten Anemabo, en het Engelsch fortje *Janasia*, opgerecht wiert, niet zonder groot misnoegen en ontroering der Engelschen, die gene kosten nochte moeite ontzagen, om zulx voor te komen, inzonderheit als de loosje alree was voltrokken; maer waeren al hun grote vereeringen aen den Braffo van *Fantijn*, *Akanisten* en andere, die zy tot hun gunste nodigh achten, vergeefs aengewent, aengezien de zwarten wel mede konden bevroeden, dat twee volken, zoo dicht by elkandre woonende, elk zijnen vlijt zoude aenwenden om het gout na zich te trekken; gelijk zy ook nu niet alleen meerder gerief van allerlei waren, maer ook beter koop en meerder afhalinge van d'onzen en Engelsche koop-luiden hebben, daerze anders te vooren slechts ter genade en believen van d'Engelschen alleen mosten staen.

Loosjes tot Adja gemaekt.

Eenerlei goederen worden tot *Kormantijn* en *Mouré* verhandelt, namelijk veel Slesiger lywaet, koper, yzer, saien en oude linne slaeplakens. Ter oorzake van de bequame af en aenvaert ter zee, leit *Anemabo* wel gelegen ten koophandel; desgelijx kunnen hier de wegen gvoeghelijk door *Sabou* en Fantijn gebruikt worden, uit welken inzichte, als mede om de welgelegentheit des dorps, vele *Akanisten* voorhene geerne zagen, dat daer van wegen de Neerlantsche kompanjie een loosje gesticht wierde, 't welk de koning van *Fantijn* aen d'onzen heeft toegestaen.

De koning van *Fantijn* hout in het vlek van *Fantijn* zijn verblijf, en strekt met zijn gebiet, omtrent tien of twaelf mijlen in 't ronde; hy kan in tijdt van oorlogh, wanneer zijn lant buiten binnenlantschen krijgh is, 't geen zelden geschiet, acht of tien duizent man te velde brengen. Zijn inkomsten bestaen in schattingen, die d'inwoonders hem opbrengen, en in tollen van alle goederen, die d'*Akanisten* daer komen kopen, inzonderheit van zout.

Het lant wort staetsgewijze bestiert, by verscheide hoofden, daer nochtans een over hen allen, de Koning, het oppergezagh schijnt te hebben.

Het

Het Koningrijk of Lantſchap van *Agwana*, anders het Lant van *Ian Konkomo.*

HEt Koningrijk of lantſchap van *Agwana*, of lant van *Jan Konkomo*, alzoo genoemt na hunen overleden koning, een braef krijghsman, paelt in 't weſten aen het koningrijk van *Fantijn*, en *Sonquay*, in 't Noorden aen het koningrijk van *Aqumboe*, en het lant van *Aoncé* in 't Ooſten aen groot *Akara*, en leit in 't Zuiden langs den zeekant geſtrekt.

Agwana heeft verſcheide dorpen en bergen aen zee, als de *Ruige Hoek*, een dorp van *Mijnſche* viſſchers, *Soldersbay*, *Duyvels-bergh*, een groote berg, dicht op den zeeſtrant gelegen, nieuw *Biamba*, out *Biamba*, groot *Berku*, het aen zee gelegen Hooft-dorp, gelegen op eenen bergh, vier mijlen van *Akara*; *Jako*, K*oxbroot*, een ronde bergh, gelegen een mijle beweſten *Akara*, klein *Berku*, daer een klein reviertje is. Al deze plaetſen hebben ſteenklippen voor haere havens.

Van K*ormentijn* ſtreckt de kuſt of wal Ooſt ten Zuiden, tot *Duyvelsbergh*, ontrent zes mijlen, van daer tot *Berku*, een ſtreek van vijf mijlen, Ooſt ten Noorden; van *Berku* tot een mijle beweſten *Akara*, een ſtreek van vijf mijlen, Ooſt-noord-ooſt. Voorby den ronden bergh K*oxbroot*, leit laegh lant met enkele kleine boomtjes, ruiterysgewijze, doch binnen 's lants is 't hoogh berghachtigh lant. Na de voorzeide enkele bomen volght kael en ſlecht lant, wel zoo hoogh als het voorgaende.

In 't dorp *Berku* zijn de hoenders in groote meenighten te bekomen, en beter koop dan op andere plaetſen. In *Berku* wort een drank gebrouwen, by d'inwoonders *Pitouw* genoemt, welke eenigh gelijkenis met klein bier heeft.

Aerdt en ernering der inwoonders. d'Inwoonders zijn voor ſtrydbare en oorlogh-zieke luiden vermaert, erneren zich, te landewaerts in, meeſt met zaien en maien, en op ſtrant met viſſchen. d' Inwoonders van *Berku* plegen in hunnen tijt menigte van yzer te verbezigen, daer van zy fray geweer maekten. Het is een ſchrander volk om iets te maken, inzonderheit in gout te werken, naer dien zy zonderlinge fraeie goude ketenen, en andere fraeigheden maken.

Tale. Dit volk ſpreekt een andere tale, en tot dus verre ſpreken de voorgaende plaetſen al een zelve tale.

Daer is weinigh handels. In dit Lantſchap is weinigh trek van Europiſche waren, en derhalve by de Neerlanders niet zeer vermaert: de meeſte handel, die de onzen daer drijven, is in *Berku* met *Akaraſche* koopluiden, die derwaerts afkomen. Daer vallen ook eenige ſlaven te handelen, meeſt voor Saien, ieder ſlaef tegen een ſtuk Sai of lijnwaet; of de ſlaven worden gewoonlijk gerekent tegen een bende of twee oncen gout. De Franſoiſen plaghten wel eer met hun ſchepen voor groot *Berku* te komen handelen.

Het Koningrijk van AKARA.

HEt koningrijk van *Akara*, dat zich tot tien of twalef mijlen in de ronte uitbreit, heeft ten weſten het koningrijk van Ag*wana*, en het lant van *Aoncé*, ten noorden het koningrijk van *Aboura* en *Bonoe*, ten ooſten dat van *Labbeda* en *Ningo*, en ten zuiden de zee.

In dit Koningrijk leggen drie dorpen

pen aen den zeekant, als *Soko*, klein *Akara*, gelegen vijftien mijlen beoosten *Kormantijn*, het aen zeegelegen hooftdorp dezes Koninkrijks, en d' uitterste plaetse der Gout-kust, en *Orsaky*.

Vier mijlen te lande in leit een ander dorp groot *Akara* genoemt, daer de Koning zich onthout.

Lijftocht valt in *Akara* zeer schaers, voornamelijk van vruchten en fruit, waer uit gemeenlijk alle jaers tegen de zaitijt een diere tijt ontstaet; overzulx is het daer voor de blanken, die deze plaets om den handel aendoen, bezwaerlijk in dien tijdt van 't lant te leven, en moeten zich nootwendigh van lijftocht wel voorzien.

Maght des Konings. De Koningh is een machtigh Vorst, kan, in tijde van oorlogh, vijftien of zestien duizent man te velde brengen, en heeft over zijne onderdanen een groot gezagh, gebruikende veel meerder gezaghs, dan een van al de Gebuur-koningen. Hy hout met alle blanken goede vrientschap, zonder den eenen meerder gunste, dan den anderen te betonen.

Koophandel. Het aen zeegelegen dorp klein *Akara* is van over lange jaren de vermaerste handel-plaets van de Goutkust geweest, en nu noch na *Moure* en *Kormantijn*, de beste.

De Neerlanders doen op de haven van klein *Akara* geduurigh groten handel, en voeren derwaerts inzonderheit yzer en lywaet, dat zy in mangeling van gout, met vry groter winsten verruilen, dan op de boven plaetsen van de Gout-kust. Doch het lywaet moet daer beter, dan op de boven plaetsen zijn, ter oorzake van de naukeurigheit der zwarten, op het lywaet.

Ten tijde van den vryen handel op deze kust voor eenen iegelijk, eer de Westindische Kompanji daer alleen heeft gehandelt, is de haven van *Akara* de beste geweest, en leverde wel een derde deel van al het gout uit, dat op de hele Gout-kust te bekomen was.

Het Gout, dat hier te koop gebragt wort, komt meest van het lant A*bonce*, derwaerts het uit het lantschap van A*kanien* gebraght, en daer gemerkt wort. Deze plaets kan jaerlix ook te koop brengen drie hondert slaven: ieder slaef wort daer gekocht voor veertigh of vijf en veertigh gulden in gout, of zoodanige waren, alsse begeren; dat meest goet lywaet is.

Al de waren, die d'inwoonders dezes Koningrijks van d'onzen kopen, gaen zy weder op de merkt van A*bonce*, ontrent twee uuren achter groot *Akara* gelegen, verhandelen, welke daer 's weeks drie mael gehouden wort, met groten toeloop van menschen, uit al d'aengelege lantschappen.

De Koning van A*kara* laet niet toe dat andere volken, te landewaerts ingelegen, uit A*quemboe* en A*quimmera*, door zijn lant komen om met d'onzen aen strant te handelen, maer vergunt die vryheit alleen aen zijne ingebooren, die de waren, van d'onzen gekocht, weder op de merkt van Abonce, te koop brengen, en daer met groot gewin verhandelen: waer door de voorzeide Inlanders genoechzaem genootzaekt zijn uit de handen van d'Akarasche ingezetenen de waren tot zoodanigen prijze te kopen, als by na hen zelf goet dunkt. En hebben d'onzen gezien, dat op de merkt van Abonce aen een stuk Saey, by d'onzen om een grote bende gouts of tachtig gulden verkocht, aldaer een heel hondert gewonnen wiert.

Noit heeft de Koning van *Akara* aen de blanken willen toestaen, het oprechten van loosjes aen lant, om daer in te handelen, maer moesten al met schepen, jachten en sloepen voor de haven van klein *Akara* handelen, doch is zulx, sedert eenige jaren herwaert, de Neerlantsche Westindische Kompanjie toegestaen; en aen strant, daer op de loosje gebout staet, wiert het lant of de plaets van den Koning voor zeven merk-gouts gekocht.

Deze loosje, welke t'effens een fort of sterkte verstrekt, is van klipsteen opgemaekt, lang twee en zestigh voeten, en breet vier en twintigh, boven plat, met balken, en dikke delen oversoldert, en met klinkerts overmet-

metselt, gesterkt rontom met hoge borstweringen en schiet-gaten en weerbare punten, tot afwering van eenen aenval.

Tot groot *Akara* is een kapitein of opziender over de koopluiden, door den Koning gestelt, en volkomen gemaghtight op de voorzeide merktplaetsen, daer de waren te koop gebraght worden, den tax of prijs van de verkoping te stellen, tot voorkoming van de tegenkladding, geschillen en onheilen, die anders daer door zouden t'ontstaen komen: en zijn al de koopluiden voor dezen kapitein zoo bevreest, als voor den Koning zelven, gelijk hy dan niet alleen de overtreders na zijn welgevallen weet te straffen, maer sluit, by voorvallen van krakelen, of misnoegen, dat hem de handen niet genoechzaem gevult werden, al de wegen; overzulx de Komisen of handel-bevelhebbers dezen kapitein niet min dan den Koning zelf t'ontzien en te achten hebben.

Het Koningrijk van LABBEDE.

HEt Koningrijk van *Labbedé*, een klein lantschap, heeft ten westen groot *Akara*, ten noorden en oosten het Koningrijk van *Ningo*. Aen den zeekant, twee mijlen beoosten klein Akara, leit daer een eenige stadt of dorp, *Labbedé* genoemt, een vermakelijke plaets, bemuurt en bewalt, met klippen aen strant.

Het lant om en by *Labbedé* heeft vlakke en zeer water-rijke landouwen, bequaem om beesten te weiden, en te bezaien, de hooft-nering, benevens het zout maken, der ingezetenen.

De handelinge der inwoonders van *Labbedé* bestaet meest in koebeesten, daer van zy zelfs eenigen opqueeken, en andere van *Ley* (een plaets acht of tien mijlen neerwaerder) over lant halen, die zy dan weer aen d'Akrasche zwarten en op de boven plaetsen zomwijl te koop voeren. Van hier wort by wijle ook een weinigh Gouts by d'onzen gehandelt, en na Akara gebraght. *Nering.*

De bestiering des lants staet aen eenen byzonderen Koning. *Bestiering.*

Het Lantschap van *Ningo* of *Nimgo*.

HEt lant van *Ningo* heeft ten westen groot *Akara*, ten noorden *Equea* en klein *Akara*.

Aen den zeekant leggen in [t]' lantschap vier plaetsen, *Ningo*, [dri]e of vier mijlen van *Akara*, en [tw]ee van *Labbedé*; *Temina* een mijl [v]an *Ningo*; *Sinko*, een mijle van *Temina*, dat sedert het jaer zestien hon[der]t den onzen eerst is bekent ge[wo]rden, en *Pissy*, alle met klippen [vo]or de wallen in zee.

In *Ningo* worden veel beesten ge[teel]t, die d'Akaristen daer kopen, en [me]t kanoos na *Mouré* te koop bren[gen].

Binnen 's lants leit een andere fraie stadt, *Spice* genaemt. Daer groeien veel schone oranje-appels.

d'Inwoonders erneren zich veel met visschen, 't welk zy op een wonderlijke wyze met zeltzame gereetschap doen, byna als korven, daer de jonge kuikens hier te lande onder gezet worden; want gaende by nacht langs het strant met licht, stelpen zy deze korven over de visschen, die zy te zien krygen. *Nering.*

Ningo, *Sinko*, *Pissy* plachten, eenige jaren geleden, eenige handelinge te doen; maer hebben nu meest langen tijdt geen Gout uitgegeven, dies zy van d'onzen onbezocht blijven, komende niet lager dan Akara, alwaer

waer, gelijk te voren gezeght is, de gout-kust gerekent wort t'eindigen.

Dus verre van d'aenzegelege koningrijken, langs de Gout-kust gelegen; in 't kort, by gebrek van nader bevinding, zal ik aen deze de beschrijving der binnenlantsche vervolgens hechten, en met het koningrijk van *Igwira* beginnen, op het west einde van de Gout-kust gelegen.

Het Koningrijk van *Igwira*.

Koningrijk van Igwira.

Et Koningrijk van *Igwira* paelt ten Zuiden aen het aenzee-gelegen koningrijk van *Atzijn* en klein *Inkassia*, ten noorden aen groot *Inkassia* en ten oosten aen dat van *Mompa*.

Is Goutrijk.

Het wort gezeit een zeer goutrijk lant te zijn: want de zwarten zeggen, dat het gout, dat tot *Assine* en *Albine*, vijftien mijlen bewesten kaep de *tres Puntas*, afkomt, al *Igwires* gout is. Tot kleen *Kommendo* woonden voor eenige jaren op strant twee burgers, die elk met een weinigh koopmanschappen in dit lant waeren geweest, en rijk weder keerden; dan de wegen zijn wat gevaerlijk door de meenighte der struikrovers. Alhier plachten de Portugesen een vastigheit te hebben, daer zy in handelden, en brachten hun koopmanschappen met kanoos het reviertje, dat door *Igwira* vloeit, en zijne uitwatering in zee heeft, opwaerts; maer na dat d'onzen op deze kust zoo sterk begosten te handelen, en de zwarten het goet beter koop van ons volk, als van hen konden krijgen, hebben zy deze plaets verlaten.

Het Koningrijk van groot *Inkassia* of *Inkassan*.

Groot Inkassia.

HEt koningrijk van groot *Inkassia* of *Inkassan* heeft ten zuiden het koningrijk van *Igwira*, ten Oosten dat van *Wassa*, en *Wanquy*.

Daer is weinigh handel.

Weinigh zijn deze volken door den handel by d' onzen vermaert: dan komen zomtijts, hunnen wegh door het koningrijk van *Adom* nemende, wel eenigh gout by de Neerlanders voor klein *Kommendo* besteden, inzonderheit als'er voor *Assine* en *Albine* geen legger-schip leit.

Het Koningrijk van *Inkassia Iggyna*.

Inkassan Iggyna.

DIt koningrijk heeft ten zuiden groot *Inkassai* en ten oosten *Wassa* en *Wanquy*. Weinigh verkeering hebben de Blanken in 't stuk van koophandel met deze volken.

Het Lantschap van *Tabeu*.

Tabeu.

TAbeu, een klein lantschap, grenst ten zuiden aen het aenzeegelegen koningrijk van *Anten*, ten westen en noorden aen dat van *Adom*, en ten oosten aen het koningrijk van *Guaffa*, daer een klein reviertje een scheits-pael tusschen beide is.

Mannen, vrouwen en kinderen drijven al t'zamen handel op *Sama*, daer d'onzen een sterkte hebben, met hoenderen, mille, en andere waren. Wel eer plaght dit al by de Portugesen opgekocht en na de *Mijne* afgeschikt te worden.

Het

Het Koningrijk van *Adom*.

ADom leit ooftwaerts aen *Tabeu* en *Guaffo*, ten noorde aen *Waffa*, en ten ooft-noord-ooften aen het koningrijk van *Abramboe*.

d' Inwoonders komen bywijle met hun gebuur-volken gout op ftrant by ons volk tot klein *Kommendo* befteden, als de wegh van *Ante*, door den oorlogh, te onvry is.

Het Koningrijk van *Mompa*.

MOmpa heeft ten weften *Igwira*, ten noorden groot *Inkaffia*, *Waffa*, en *Adom*, en ten ooften het aenzeegelegen koningrijk van *Anten*.

Het Koningrijk van *Waffa*.

WAffa heeft tot grens-plaetfen in 't noorden *Wanque*, in 't ooften *Abramboe* en *Kui-foro*, ten weften groot *Inkaffia*, en ten noord-weften *Inkaffia Iggyna*.

Het wort voor een geweldigh gout-rijk lant gehouden, zulx de inwoonders meeft altijt daer in arbeiden, en weinigh graven en zaien; waer over zy van hun gebuuren wel gefpijft worden; ook zeitmen dat het lant zoo heel vruchtbaer niet is.

Deze volken komen met die van *Adom* al meeft hun gout op ftrande befteden aen de blanken, in Europifche waren.

Het Koningrijk van *Wanquy*.

WAnquy heeft ten weften *Inkaffia Iggyna*, ten zuiden *Waffa*, en ten Noorden *Bonoe*.

Het bezit gout en fraie kleden, welke de inwoonders, die met *d'Akaniften* handel in 't lant drijven, kunftigh weten te maken.

Het Koningrijk van *Abramboe*.

HEt koningrijk van *Abramboe* paelt in 't weften aen *Adom* en *Waffa*, in 't zuiden en het aenzegelegen koningrijk van *Guaffa* of groot *Komendo*, in 't noorden aen *Kuyforo*, in 't noord-ooften en *Akany*, in 't ooften aen *Atty*, en in 't zuid-ooften aen het aenzeegelegen koningrijk van *Fetu*.

Het is een zeer volkrijk lant; de meefte inwoonders erneren zich met de lant-neering, doch veele komen ook alle weken tot het aenzeegelegen dorp *Mouré* by de blanken eenigh Gout befteden in laken, lijnwaet, maer voornamelijk in yzer; gelijk eenigen mede te *Mouré* woonachtigh zijn, die de nieuwe komende koopman met ons volk te recht helpen.

Het zijn goede krijghsluiden, geen groote vrienden van d'Akaniften, alzoo zy over veele jaren van de zelve beoorloght, velen hunner verflagen, en al hun vlekken meeft verbrant wierden, doch zijn daer na weder vereenight.

Het Koningrijk van *Kuyforo.*

Kuyforo. HEt heeft grens-palen ten westen *Waſſa*, ten zuiden *Abramboe*, ten noorden *Bonoe*, en in 't ooſten *Akany*. Daer is geen bosſchaedje, en 't is een ſlecht en onnoſel volk. Weinigh handel hebben d'onzen met deze volken.

Het Koningrijk van *Bonoe.*

Bonoe. B*Onoe*, een ander van het volgend *Bonoe*, grenſt in 't weſten aen *Wanquie*, in 't zuiden aen *Kuyforo*, in 't ooſten aen *Akany* en *Inta*. Daer is mede weinigh handeling op dit geweſt.

Het Lantſchap van *Atty.*

Atty. HEt Lantſchap van *Atty* paelt in 't weſten aen *Abramboe*, in 't zuiden aen d'aen-zee-gelegen Koningrijken van *Fetu*, *Sabou*, en *Fantijn*, in 't noorden aen *Dahoe*.

d'Inwoonders erneren zich heden meeſt met de lantnering; maer plagten voor den oorlogh met die van *Sabou* eenigen handel met de Neerlanders te drijven, dien d'Akaniſten (wiens onderworpelingen zy bykans zijn) hen ontrokken hebben. Daer is een zeer grote merkt in dit lantſchap, met groten toeloop van volk, uit verre gelege plaetſen, alwaer d'Akaniſten met het yzer, voornamelijk, en ook wel met andere waren (van ons volk gekocht) gaen merkten.

Het Koningrijk van *Akanien.*

Akanien. HEt Koningrijk van *Akanien*, wiens inwoonders by d'onzen Akaniſten genoemt worden, paelt in 't weſten aen *Kuyforo* en *Bonoe*, in 't zuiden aen *Dahoe* *Atty*, en *Abramboe*, in 't noorden aen *Inta*, en in 't ooſten aen *Ahim* of groot *Akany*.

Zeden der invoonders. d'Akaniſten, zeer vermaert by d'onzen, om den grooten koophandel, dien zy met hen en andere blanken, en zelfs met de zwarten te landewaerts in dryven, is een volk wel medeom te gaen, ſtrijdtbaer ten oorlog, en weten hun ſchilt, azagyen en zweerden wel te gebruiken.

Tale. Hun tale is met die van *Fetu*, *Atty*, *Sabou*, *Kommendo*, en *Abramboe*, als ook *Fantijn* meeſt een en dezelve, doch wat liefelijker. Die met onze volken op ſtrande komen handelen, ſpreken meeſt al wat gebroken Portugees.

Zijn rijk van Gout en ſlaven, hoveerdigh, grote handelaers, en brengen wel twee derde delen van het Gout af, dat jaerlix de blanken van de Gout-kuſt halen. Zy komen op ſtrant, om koophandel te drijven, als tot klein *Kommendo*, en *Kormantijn*, en inzonderheit tot *Mouré*; velen zijn tot *Moure* met vrouwen en kinderen woonachtigh, eenigen ook zonder, dienen om den verſch komende koopman te recht te helpen, en betalen op het ſtrant, daer zy komen, tol voor hunne waren. Zy betonen grote ſchranderheit in hunnen handel, trekken met de waren, die zy van de blanken kopen, door hun ſlaven doen dragen, op verſcheide merkten te lande in, en reizen, als onzijdige luiden, door de landen van *Atty*, *Sabou*, en andere omleggende lantſchappen, genieten overal veel vrydommen,

men, en zijn gemeenlijk by de luiden gehuisvest, dat hen by velen aengenaem maekt. Op de grenzen tegen *Atty* leit een dorp of vlek *Dahoe* genaemt.

Het Lantſchap van *Inta* en *Ahim*.

INta heeft in 't zuiden *Akany*, in 't weſten en noorden onbekent lant, in 't ooſten *Ahim* en *Akam*.

Weinigh wort by d'onzen van dit lantſchap geſproken in het ſtuck van den handel. *Ahim*, by d'onzen groot *Akany* genaemt, heeft ten weſten tot grens-plaetſen *Akany*, ten zuiden *Aqua* en *Sonqua*, ten noorden *Inta*, *Akam*, *Kuahoe*, en in 't ooſten *Aqumboe*.

d'Inwoonders is een zeer lekker en hoveerdigh volk, rijk van ſlaven, verre die van klein *Akany* overtreffende, waer over zy bykans eenigh voorwending van heerſchappye maken.

Koophandel. Deze luiden komen zelden op ſtrant om met de blanken te handelen, drijven den handel al te landewaerts in, met hun omleggende gebuur-volken in gout, kleden en andere waeren, hebben den meeſten loop na het lant van *Abonce*, by *Akara* gelegen, daer zy hun meeſte gout in onze inlantſche waren beſteden; kopen desgelijks veel van d'Akaniſten, hun naeſte gebuur-volken.

Het Lantſchap van *Akam*.

AKam leit in 't weſten aen *Inta*, in 't zuiden aen *Ahim*, in 't noorden aen onbekent lant, en in 't ooſten aen *Kuahoe* en *Tafoe*: is weinigh by d'onzen door den handel vermaert.

Het Lantſchap van AQUA.

AQua heeft in 't weſten *Atty*, en *Dahoe*, in 't zuiden het aen-zee-gelegen lantſchap van *Fantijn*, en ten noorden *Ahim*. Het is van klein belang, en hoort onder de hoofden van *Fantijn*.

Het lantſchap van *Sanquay*.

SAnquay leit in 't zuiden aen *Fantijn*, in 't noorden aen *Ahim*, en ten ooſten aen het Koningrijk van *Agwana*. De volken van *Sanquay* komen dien van den ruigen hoek veel viſch af kopen, die zy, door ouderdom ſtinkende in 't lant dragen. Het ſtaet meeſt onder het Koningrijk van *Agwana*.

Het Lantſchap van *Aqumboe*.

AQumboe heeft in 't weſten *Ahim*, in 't noorden *Kuahoe*, in 't zuiden *Agwana*, in 't ooſten het lant *Abonce* en *Aboera*. Heeft weinigh in het ſtuk van den handel te bedieden.

Het Lantſchap van *Aboncé.*

Aboncé. HEt Lantſchap van *Aboncé*, een klein lant, paelt ten weſten aen *Aqumboe*, ten zuiden aen *Agwana*, ten noorde aen *Aboera*, ten ooſten aen groot *Akara* en aen een gedeelte van *Aboera*.

Daer wort een groote merkt gehouden, de merkt van groot A*kara* genaemt, gelegen ontrent twee uuren achter A*kara* derwaerts uit verſcheide landen veler hande volken verſchijnen.

Het Lantſchap van *Kuahoe.*

Kuahoe. HEt lantſchap van *Kuahoe*, heeft ten weſten *Akam*, ten zuiden *Aqumboe* en *Ahim*, ten noorden *Tafoe*, ten ooſten *Aboera* en *Kammanah*.

d'Inwoonders is een bedrieghelijk volk, en by hun gebuuren niet veel geacht.

Het Lantſchap van *Tafoe.*

Tafoe. HEt lantſchap van *Tafoe* grenſt ten weſten aen *Akam*, ten zuide aen *Quahoe*, ten ooſten aen *Kammanah* en *Quahoe*. Zoo de roep gaet is het wonder gout-rijk, dat meeſt al na Abonce gebraght wort, ook wel eenigh na het aenzeegelegen dorp *Mouré*.

Het Lantſchap van *Aboera.*

Aboera. HEt lantſchap van *Aboera* heeft ten weſten *Aqumboe*, ten noorde *Quahoe* en *Kammanah* ten zuiden A*boncé* en groot A*kara*, en ten ooſte *Bonoe*.

Het bezit veel gouts, dat d'inwoonders *t' Aboncé* op de merkt van groot A*kara* te koop brengen.

Het Lantſchap van *Quahoe.*

Quahoe. QUahoe heeft ten zuiden *Kammanah*, en klein A*kara*, en ten weſten *Tafoe*. Daer wort mede gout gedolven, dat op de merkt van groot A*kara* te koop komt.

Het Lantſchap van *Kammanah.*

Kammanah. HEt lantſchap van *Kammanah*, heeft ten weſte *Kuahoe*, ten noorde *Quahoe*, ten zuide *Aboera* en *Bonoe*, ten ooſten *Equea*, *Lataby*, en klein *Akara*.

d'Inwoonders erneren zich met zaien en maien, en ſpijzen velen hunner gebuuren.

Het

Het Lantschap van *Bonoe*.

B*Onoe* leit in 't westen aen *Aboera*, in 't noorden aen *Kammanah*, in 't zuiden aen groot A-*kara*, en ten oosten aen de lantschappen *Equea* en *Ningo*.

De luiden drijven koophandel, en dragen de waren by hun nabuuren te koop.

Het Lantschap van *Equea*.

HEt lantschap van *Equea* heeft heeft ten westen *Bonoe*, ten noorden *Kammanah*, ten zuiden *Ningo*, en *Lataby* ten noorden.

d' Inwoonders erneren zich met koophandel.

Het Lantschap van *Lataby*.

L*Ataby* paelt ten westen aen *Equea* en *Kammanah*, ten noorden en oosten aen klein *Akara*, ten zuide aen *Ningo* en *Lataby*.

Daer is een grote merkt, daer allerhande waren gebraght worden, maer zoo groot niet, als tot *Aboncé*.

Het Lantschap van *Akarady*.

HEt lantschap van *Akarady* heeft tot grens-palen in 't westen *Kammanah*, ten noorde *Quahoe*, ten zuide *Lataby*, en *Ningo*. *Akarady* wort geleit zeer veel gouts te bezitten, het welk, desgelijx al 't geen dat tot *Akara* afkomt, wel zoo schoon van toets is, als dat door d' Akanisten gebraght wort. d' Inwoonders brengen dit gout op de merkt van *Aboncé* te koop.

Deze lantschappen hier ontrent gelegen hebben zoo veel bomen niet, als tot *Kormantijn*, of andere bovengelege plaetsen, en zijn ook zoo vruchtbaer niet.

Het Lantschap van *Insoko*.

HEt lantschap van *Insoko* leit, na het zeggen der Akanisten, wel vier of vijf dagen reizens van strant; tusschen beide leggen noch verscheide lantschappen, den Akanisten onbekent. Zeer zelden komen d' Akanisten t' *Insoko*, ter oorzake van de grote meenighte der struikrovers, die zich op de wegen onthouden.

Daer worden zeer schone kleetjes by de ingezetenen gemaekt, daer aen de genen, die de zelve met een behouden reize van daer kunnen brengen, een rijkdom winnen. Zy worden gekocht voor realen van achten, of ander zilver-werk, ook wel voor eenige fraeie ons-lantse kleetjes.

d' Inwoonders, zoo d' *Akanisten* zeggen, weten van geen gout, of koper, nochte hebben geenen handel daer in. Dus verre van d'aenzeegelege en binnenlantsche koningrijken der Gout-kust; vervolgens zal ik hier by voegen, 't geen den aert des lants, lucht, gewassen, dieren, zeden, Gods-dienst dezer koningrijken of Goutkust in 't algemein betreft.

De geheele Gout-kust, inzonderheit ontrent de *Mijne*, is wilt, woest, berghachtigh en bosch-rijk lant, doorgaens met zulke enge wegen, daer *Aert des Lants.*

daer geen twee nevens elkandre kunnen gaen; bewossen daer en boven zoo dicht met ruichte en geboomte, dat naulix de lucht daer zijn spelen door heeft; in 't kort veilige schuil-hoeken, en nestel-plaetsen voor struyk-rovers, hoewel die zich weinigh daer onthouden.

De gansche Goutkust heeft meest al hoogh lant, van kaep de *tres Puntas* of drie-hoekigh hooft, tot by *Akara*, oostwaerts aen. Te lande waerts in leggen vruchtbare landouwen en veerijke weiden, bequaem om vee te weiden, en mille, hun koren, te planten. De wal of strant strekt meest oost-noord-oost en west-zuid-west.

Daer is geen vorst. In al deze landen is geen vorst, waer over men niet gevoeghelijk kan zeggen, dat het daer winter wort; maer om de gestadige warmte zou men konnen zeggen, dat het daer altijts zomer is. Dan al is 't zake, dat het daer te lande gestadigh warm is, zoo hebben zy nochtans de tijden in den jare onderscheiden, en houden zommige maenden voor hunnen zomer, en zommigen voor den winter, ten opmerke van het onderscheit des weders.

Weder. Het is daer winter-zaizoen, wanneer de zon den inwoonders recht boven het toppunt des hoofts schijnt; te weten, in Gras-bloei-en-Zomermaent; en zomer, en het schoonste weder, wanneer de zon het verste van hen is; namelijk in Wijn, Slacht, Winter en Sprokkel-maent, gelijk zulx en d'oorzaek, waer uit deze vremde werking ontstaet, te voore in het brede verklaert is. *Zie pag. 5.*

In Loumaent waien langs deze kust uit den zuid-westen tot het zuiden herde zeewinden, doch herder in Sprokkel-maent, met een travade of stormbuien en regen zomtijts.

In het laetste van Lente-maent of in den aenvang van Grasmaent (het een jaer wel veertië en meerder dagen vroeger, dan het ander) beginnen daer herde zee en lant-winden, onweeren, stormbuien, (Travaden by de Portugesen en by d' inwoonders *Agombrettou* genoemt,) stort-regens, vermengt met donder, blixem, winden, en weerlicht, welke tot in het achterste van Bloeimaent duuren, met eenigh beginsel midlerwijle van regen nu en dan. Het teken of merk dezer aenstaende buien is, als het uit den zuid-oosten begint te kaken: dan is de zaitijdt der mille.

Na verloop van den meesten tijdt der travaden, te weten, in het achterste van Bloei-maent; (want dan beginnen al de harde lant-winden af te nemen,) begint de regen-tijdt, en duurt deze regen by na doorgaens, van Bloei tot het voorste van Oogstmaent; hoewel by wijle met eenige drooge dagen of tijdt tusschen beide: welke tijdt om zijne ongestadigheit, zoo door de schielijke koude in den regen, als d' onverziene warmte by droogh weder, temets voor eenige uuren in de lichamen der Neerlanders en andere vreemde volken vele ziekten baert; ter oorzake zy zich voor koude en natte zoo wel niet weten te wachten, als de zwarten; ten andere is den zwarten de huit vaster en zoo open niet, als den Neerlander, zulx door de schielijke warmte den Neerlanders al hun ingeboorne warmte en kracht door de zweetgaten komt te vervliegen.

In den gemelden regen-tijdt, in Bloei en Hoimaent, waien daer weinigh of gene lantwinden, maer de wint blaest dan uit den zuid-zuid-westen, zuid-westen, en west-zuid-westen by den wal langs, met zeer styve stromen.

In Hoi-maent waien daer herde winden uit den zuidt-westen, zuid-west ten westen, met zeer sterke stromen om d' oost; doch geheel en al geen lant-winden, of zeer weinigh.

In het laetste van Hoimaent en in Oogst-maent wait de wint uit den zuid-westen, en uit den zuiden, dwers op de wal met stilte ook wel geen wint: dan is wel de meeste koude, zonderling veel stinkende mist, met donker weder, en nevel, die tegen het boven want der schepen druipt, blijvende het beneden werk meest droogh.

In Ooghst-maent begint de regen-tijdt op te houden, en alsdan gaet de

zee

zee met hol water en holle deiningen, niet tegenstaende het stil is. In Herfst-maent wort het schoon weder, en de lucht klaert met zuide winden op, met weinigh of gene lantwinden.

In Wijn, Slacht, Winter, en Sprokkel-maent tot aen Lente-maent, de tijt van hun zomer, is het daer het allerschoonste weder des gehelen jaers, voornamelijk in Winter en Lou-maent, welke de heetste dagen hebben. In Herfst-maent beginnen de lantwinden weer zoetelijk te waien, tot aen den gehelen warmen tijdt. In Winter, Lou en Sprokkel-maent waien daer stijve lant-winden, en in dezelve maenden, inzonderheit in Sprokkel-maent, wait daer een wint by de zwarten na eene hunner maenden, *Hermanta* genoemt, die uit den Oost-zuid-oostelijken hoek blaest, en een stijven stroom om de west maekt, stijver, dan oit om de bocht gaet. Dan zeer onzeker is deze wint, en duurt zomtijts niet boven twee, drie en vier dagen, en zomtijts ook wel een of twee weken, by wijle een hele maent, doch zeer zelden. Alsdan is de lucht ouder, min of meer dyzigh en vochgh, met eenige scherpte, waer door elen, inzonderheit de vremdelingen, ere oogen krijgen. By wijle wait ook Lou-maent de *Hermanta*, maer is woonlijk dan stiller en zachter, eer met travaden, storm-winden, onder, en weerlicht over't lant alle onts, en in de voornacht met treffeke lantwinden, dikwils storm uit n Oosten, voor een dagh, vier, vijf zes.

Daer waien ook alle daeghs twee rscheide winden, de lantwint, 's orgens uit den lande, die zy *Bofoe* emen, en tegen den middagh de e-wint, die uit zee te landewaerts mt over blazen, en wert by hen *an-Brettou* geheten.

Van vruchten zijn deze landen talijk verzien, en genieten die een nsch jaer door, 't welk hen in hunne ille dapper stijft.

Eerstelijk groeit daer rijs, ook rksche tarruw, *Mays* by d'Indian genaemt, die de Portugesen allerst uit Westindien, daer het overvloedelijk wast, na het eilant *Sinte Thomé*, en van daer na de Gout-kuste tot hun nootdruft gebraght, en onder de zwarten verdeelt hebben: want den inwoonders was dit gewas voor de komste der Portugesen onbekent. Heden is het lant daer mede vervult en groeit daer overvloedelijk. Zy bakken daer broot van, met of zonder Mille daer onder tevrijven.

De Mille, *Mieuw* by d'inwoonders genoemt, de gewoonlijke broot-graen der zwarten, niet alleen van de Gout, maer van de gansche Guinesche kust, wast daer overvloedelijk, en is een zaet, dat de inwoonders van aller eeuwen her gehadt, en zich daer mede in voortijden van de Portugesen beholpen hebben. *Mille of Mieuw.*

Het is een klein en ront zaet, de geerst niet ongelijk, maer zoeter van smaek, doch zoutachtigh, wit als 't gebroken is, en wast aen lange acren, als dodden. Het gewas, daer aen de Mille groeit, komt in drie maenden tot volkome rijpheit, en wort dan afgesneden, en op het velt noch een maent te drogen geleit: als dan worden d'aeren afgesneden en aen schoven gebonden, en in de hutten gevoert; het riet of stroo verstrekt een deksel op de hutten daer te lande.

De Mille is een voetzame en treffelijke graen, kan met weinigh moeite tot broot gemaekt worden, gemerkt zy niet hert, maer haest gewreven is.

Men heeft'er ook *Patattasen*, en *Injames*, die als rapen onder d'aerde groeien, en gekookt goet voetsel geven: desgelijks zijn'er *Bananassen* en *Bakovens* in groten overvloet, en worden dezelve als appelen of peren genuttight. *Ananassen*, een der aengenaemste vruchten van de werelt, worden hoe lang hoe meer daer aen gequeekt; maer dienen om haere vierigheit niet veel gegeten. Liemoenen en oranje-appelen zijn'er by meenighte, doch hebben de inwoonders tot dezelve om de wrangte weinig trek, maer worden de limoenen by d'onzen meest om het zap op-gekocht, dat zy uit-geparst in vaten

over

over brengen. Daer en boven is'er grote meenigte van wijn de palm-bomen, daer zy daeghelix zoo veel wijns van bekomen, dat iemant zelden 's avonts nuchteren wort gevonden; desgelijkx krijgen zy touwerk van de bast, en oly de palm van de noten, die onder aen de bomen groeien.

Dieren. Dieren, zoo wel viervoetige als vogelen, zijn'er meenigerlei, beide wilde, die hen schade doen, en tamme, tot lijfs-behoefte; andere, die hen outbraken, zijn hen door de Portugezen toe-gebraght, en telen daer overvloedelijk voort.

Olifanten. Men heeft'er olifanten, ook witte, zoo eenige zeggen, tigers, luiperden, en andere wrede beesten, en bosschgedierten, doch beschadigen zelden eenige menschen, maer wel het vee. Een olifant wort in de Mijnsche tale *Osson*, en een tiger *Bohen* genoemt. *Hazen.* Daer zijn ook hazen, inzonderheit by *Akara*, herten en hinden, van een zelve fatsoen gelijk in Neerlant, maer met hoorens als bokken, en veel meer ander onbekent wilt gedierte.

De wilt-vangst staet eenen iegelijken hier even vry te doen, zonder daer van eenige schade te hebben.

Honden. Daer zijn veel honden, *Ekia* of *Kua* by hen genoemt, en katten, als hier te lande; maer de honden zijn scherper van muil, zeer frai van verruwe, als zwart, ros, geel, wit, en met menigerlei andere kleuren geschakeert, dun'er van poten; zoo dat zy onze honden van gestalte niet zeer ongelijk zijn, maer van een verkeerden aert, dewijl zy weg loopen aleermen hen wil slaen, zonder eenigh geluit te maken, (want zy kunnen niet blaffen, nochte geluit maken, ten zy men hen dat leert) maer van hen wegh lopende of angst hebbende, zullen met een vaert tot u schieten en in de benen byten.

Worden gegeten. Deze honden gebruiken zy veel tot lijfs-behoefte, om t'eeten, en worden tot veele plaetsen te landewaerts in ter merkte gebraght, en gedreven gelijk schapen of verkens, met koorden aen elkandre gekoppelt. De eerste gifte, die een man geeft, wanneer hy den adeldom koopt, is een hont. De zwarten houden veel van de hierlantsche honden: want het blaffen oordelen zy spreken te zijn, dies zy hen in grote waerde hebben.

De katten, by hen *Ambajo* genoemt, worden mede van hen zeer geacht, om het vangen der muizen, daer d'inwoonders der steden en dorpen grotelix van geplaeght worden. Hun vleesch verstrekt hen een spijze.

Stieren, *Nanne Bainin*, koeien, *Nanne Boewesja*, ossen, *Ennan* of *Nanna* in de Mijnsche tale genoemt, en kabrieten, by hen schapen, worden'er weinigh gevonden, en ook zelden geslacht. De koeien en ossen, die daer zijn, vallen klein van lijf, niet groter als grote kalven, hebben de horens dwers in 't hooft staen, en worden niet gemolken, nochte geven geen melk: de jonge kalven, in de Mijnsche tale *Nanne-ba* genoemt, kunnen zy qualik opvoeden, ter oorzake van de weinige vochtigheit of voetsel, dat de koeien haer geven, veroorzaekt door de dorre weiden en hitte des lants. Hoenders, door de Portugesen herwaerts van *Sinte Thomé* toe-gebracht, zijn'er in groten overvloet, tot grote ververssching van ons volk, alsse aen lant komen: de hoenders telen daer weligh voort, en worden van de Mille, hun spijze, zoo vet als kapoenen, maer vallen kleinder, dan onze Hollantsche hoenders; desgelijx zijn d'eyren niet veel groter, dan duiven-eyren.

De duiven, die men daer heeft, hoewel in geenen groten overvloet, zijn hen mede door de Portugesen toegebraght, en worden in de lant-tale *Abronama* genoemt, dat zeggen wil, vogels van witte menschen. Hebben in gestalte weinig verschil van onze duiven, maer kleinder hoofden, als meeuwen.

Verkens, *Ebbio* daer te lande genoemt, zijn hen mede door de Portugezen toe-gebraght, doch vallen klein, en hebben zeer smakelijk vleesch. Daer zijn ook wilde verkens, *porpor*, en yzere verkens, *Kottokkó* in de Mijnsche tale genoemt. d'Onzen hebben daer ganzen gebraght,

braght; die de zwarten *Apatta* noenoemen, en by hen schaersheits halve in grote waerde gehouden worden.

Men ziet'er geen paerden, en schoon daer eenige tot een geschenk gebraght worden, die doden zy, en etenze op; want zy daer grote smaek in vinden. In de Mijnsche tale heet een peert *Panko*. Menighten van velerlei Apen en Meer-katten zijn'er, als veel met witte baerden en zwarte tronien, met een gespikkelde huit, wit onder 't lijf, met een brede zwarte streep op den ruch, en zwarten steert; noch is'er een ander slagh met witte neuzen, waerom die witte neuzē genoemt worden. d' Apen en Meerkatten worden van de zwarten met strikken gevangen, die zy aen de bomen hangen, daer dan deze in lopen en verstrikken, en alzoo gegrepen worden. Daer zijn ook Sivetkatten, *Kankan* daer te lande genoemt.

Daer is ook velerlei slagh van gevogelt in grote menighte, en zeer stout, ter oorzake zy weinigh geschoten of met ander gereetschap gevangen worden; zommige van een zelve gestalte, gelijk hier te lande, andere van verscheide, en vreemt in Europe. Als eerstelijk blaeuwe Papegaien, die met meenighten in 't wilt vliegen. Deze jong uit de nesten genomen, zonder in't wilt gevlogen te hebben, leren veel beter s menschen tale na bootsen, dan ls zy in 't wilt gevlogen hebben; naer leren noit zoo duidelijk klappen, als de groene Braziliaensche Papegayen.

Men heeft'er ook kleine groene vogels, met oranje plekken op de neus, en lange steerten, die by de zwarten *Ahuront*, en by de Neerlanders Perkiten genaemt, en veel in het dorp *Berku* gevangen worden. Noch is'er een andere vogel, deze Perkiten zeer gelijk, ja, van een zelven aert en veren, dan vallen wat groter van lijf, en hebben een bloet rootachtige kleur, met een zwarte plek op de neus, en een zwarten steert.

Daer houden zich ook vogels, den Gout-vinken niet ongelijk, heel geelachtigh van lijf, doch nestelen niet op de velden, door belet van slangen en ander vergiftigh gedierte; maer breiden hun nesten zeer kunstig aen dunne takjes van hoge bomen. In 't velt onder de mille houden andere kleine vogels, onze Haech-vinken niet ongelijk. De zwarten steken deze vogeltjes levendigh in den mont, en eetenze op met huit en hair. Daer zijn ook overvloedelijk mussen en veel ander klein gevogelt.

Voorts is'er zeker slagh van andere vogels, gelijk Arenden, met een hooft als een Kalkoensche-haen, die den zwarten veel quaets doen, waer over zy voor hen groten angst hebben, en dieshalve hen op 't geberghte veel spijze toebrengen, zonder dezelve oit quaet te doen: zy wroeten altijts in den drek en andere vuiligheden, en stinken ook van verre, als een privaet of kakhuis.

Men heef'er water-snippen, doch niet veel, desgelijks Tortel-duiven, met een zwarte streep, als een kroon aen den hals; Faisanten, van gestalte gelijk hier te lande, dan met andere verruwen geschakeert, en wit gespikkelt, zonder lange steerten. Dan't vleesch smaekt zoo goet niet, als gemein hoender-vleesch. De Pauwen en Pauwinnen zijn van gestalte den onzen gelijk, doch met eenigh verschil van veren.

De vogel Pittoir, dien de zwarten voor een groten Fetiseros of waerzegger houden, bevint zich daer ook; desgelijks de Kraen, Reiger, van een zelve gedaente gelijk hier te lande.

Daer zijn ook vogels den Oievaers zeer gelijk, doch zoo lang en root van bek niet; van gelijken Bonte-kraien en grauwe Meeuwen: al welke vogels den onzen wonder wel gelijken, doch hebben evenwel, ten naeusten bezien, eenigh onderscheit tusschen beide, als de zommigen in hun pluimen, andere in de bekken of voeten en hoofden.

Veel nacht gevogelt is'er, als Uilen en Vleermuizen; desgelijx veel ongedierte, muggen, groote zwarte mieren, die hollen in de aerde maken als d'aerd-muisen, en veel schade aen de Byen, (want Byen zijn'er ook, en ma-

maken hun honigh aen de bomen) doen, en die van haeren honigh en was beroven.

Lantkrabben en kreeften. Daer zijn ook Lant-krabben of Kreeften, *Bonzerenze* by hen genoemt, purperachtigh van verruwe, die in d'aerde wonen, gelijk Mollen, en by hen gegeten, en voor een lekkernye gehouden worden.

Slangen. Daer worden ook Slangen of Adderen gevonden, den onzen niet ongelijk, dan groter en dikker: want de gemeene zijn twintigh palmen lang en vijf breet; maer noch zijner veel groter, doch in geen grote meenighte. Zy hebben eenen buik en mont zoo groot, dat zy hoenderen en ganſen kunnen verſlinden en inſlokken, en leven te water en te lande. Het vleeſch wort by eenige Negers gegeten.

Springhanen. Bywijlen worden deze landen geweldigh met ſpringhanen geplaegt, die van gelukkigh Arabien, uit het Ooſten, in zulk een meenighte komen over vliegen, dat de zon daer onder ſchuil gaet, en knagen, daer zy op de vruchten en korn-gewaſſen vallen, al af wat zy vinden, waer door een grote hongers-noot, inzonderheit tegen hunnen koren-ooſt, ontſtaet, te meer, naerdien deze luiden nimmer eenigen voorraet van korn op doen, maer zaien en planten pas zoo veel, alſſe giſſing maken, daer zy het heel jaer mee toe kunnen komen, ja, houden door den bank qualik zoo veel over, om het naeſte jaer weer te zaien. *Bederven de velt-gewaſſen.*

Zout. Verſcheide aen-zee-gelegene dorpen hebben zout-pannen, als *Anten*, *Labbedé*, *Sinko* en andere; maer de zout-rijkſte en beſte pannen zijn te *Anten* en *Sinko*, van waer het door't ganſche lant vervoert, en te koop gebraght wort. In Lou, Winter, en ook in Slacht-maent wort het zout, dat zy *Inkin* noemen, daer te lande in de pannen gewonnen, en alsdan zoo veel vergadert, om het heel jaer daer af te werken. Zy maken het zout zeer fijn en wit, en met minder moeite, dan het zout hier te lande gemaekt wort, ter oorzake het zich zelf wit en klein maekt, en maer eens te verzieden is. Zoo dra het zout gekookt is, wort het aenſtonts in kleine riede korfjes, gelijk het broot-zuiker, daer dit zout ook wonder wel na lijkt, gepakt, en boven overdekt met groene bladen, om door de kracht der zonne niet bruin te worden, noch de wittigheit te verliezen, waer in dit zout zoo hert, als broot-zuiker wort, en kan by na afgeſchrabt worden; maer valt, met een hamer daer op geſlagen, van malkandre. Het kan niet wel in grote hitte goet blijven. *Hoe dat gemaekt wort*

Rijk van Gout, dat *Chika* by de zwarten genoemt wort, zijn mede eenigen dezer Koningrijken en lantſchappen, en zelf aen de ſtrant openbaert zich het gout, en wort zulx met ſpring-tijden daer op-geworpen, en ten laegſte water by de vrouwen gezocht, en zomwijl by ſtukjes van twee en drie gulden in waerde gevonden.

Dan het geen de Neerlanders bekomen, wort meeſt al of uit de revieren opgedoken, of uit de mijnen gegraven; en door de zwarten uit de lantſchappen van *Fantijn*, *Akanien*, *Adom*, *Akara* en andere plaetſen, hen op de ſtrande toe-gebraght, die het gout zelf in hun lantſchap niet vinden; maer genieten dat van andere zwarten, verder uit het lant komende, in mangeling van Europiſche waren. Zelfs weinigh zwarten, die in de zee-plaetſen wonen, weten de mijnen niet, nochte geen blanke heeft oit by of ontrent dezelve geweeſt; naerdien die ſtil gehouden, en door de eigenaers, te weté de Koningé, wel bewaert wordé: want ieder koning heeft zijne mijn-bergen, daer uit hy door zijn volk het gout laet delven, en dat aen andere zwarten, nader aen ſtrant gelegen, verhandelen, 't welk alzoo van d'een hant tot d'andere komt, en eindelijk in de Hollantſche ſchepen.

Het Gout wort ook op eenige plaetſen in de revieren, als inzonderheit de gout-rijke Atzijnſche reviere, onder de klippen en ſterke water-vallen, die uit het geberghte met gout komen neerſchietten, in dezer wijze door de zwarten op-gedoken. Zy duiken met eenen houten bak na beneden

-den onder de klippen of water-vallen, en rapen daer in aerde, steen, en al wat zy bekomen kunnen, 't welk zy dan, daer mede met de bak op 't hooft boven gekomen, uitwassen, en vinden het gout, als de zwaerste stoffe, onder in den bak. Dan bywijlen worden hele stukjes, door het gewelt des afstortenden waters van de lopende gout-aedertjes afgespoelt, opgedoken, gelijk de Koning van *Igwira* een grote meenighte dier stukjes heeft, die hy voor Fetisien hout, als schrijvende dezelve eenige verborgen kracht toe. Zomtijts bekomen zy met dit duiken een goede meenigte gouts, maer duiken zomtijts wel gansche dagen vergeefs. Desgelijx is *Igwira*, aen d' Azynse reviere gelegen, mede zeer Gout-rijk: want het Gout, dat tot *Assine* en *Albine* afkomt, is, volgens het zeggen der zwarten, al *Igwires* gout.

Het gout wort in verscheide manieren gevonden, namelijk aen stukken of klonten, als bonen, of als een duim of ert groot, of in gruis, zo klein als zant of raspsel van koper; welke stukjes heel oneffen zijn, als gebroken kareel-steen, gehakt en getakt, met zommige steentjes en keitjes in 't midden; andere stukken zijn zommigen noch besmeert met kalk en aerde, daer zy in gevonden zijn.

Het gout-zant wort by de zwarten in stromende vlieten gezuivert, dan noit zoo zuiver, of daer blijft noch altijts gout en gruis in leggen.

In welke lantstreke het gout gevonden wort.

Het gevoelen is by velen, dat al het Gout, dat langhs deze Gout-kust afkomt, gegraven en gevonden wort, niet verder dan ontrent twintigh mijlen van strant, en dat in een streke van kaep de *Tres-Puntas* af, tot achter *Pychy* en *Sinko*, 't welk zy hier uit besluiten; om dat eenige landen, als *Soko*, alleen maer drie of vier dagen reizens van strande afgelegen, van geen gout weten, nochte geen handel daer in hebben; als ook, om datze verder neerwaerts, voorby *Pychy* en *Sinko*, van geen gout te graven weten te spreken. Maer al 't geen dat zy daer hebben, wort met den regen van 't geberghte afgespoelt, en zo vergadert, dat van klein

belang en weinigh te bedieden heeft.

Het meeste Gout wort uit de bergen gedolven.

Goutberghje by klein Komendo. By het aenzeegelegen dorp, klein *Kommendo*, leit een berghje op strant, dat des jaers zestien-hondert twee-en-twingh veel gouts, dat door d'inwoonders daer uit gegraven wiert, heeft gelevert; dan alzoo d'inwoonders met het graven van Gout niet wel wisten om te gaen, storten de mijnen dikwils in, met versmoren van eenige menschen, waer over de Koning van *Guaffo*, of groot *Kommendo* te rade wiert, en een verbodt deed uitgaen, van daer in niet meer te mogen graven; dies is dit werk sedert blijven steken.

Beuzelingen der zwarten van de Goutmijnen. Vreemde grillen, en beuzelingen verhalẽ de zwarten, om misschien den prijs des te hoger te doen steigeren, van de Gout-mijnen, te weten, dat bywijle daer in zulk een gerucht en geluit gehoort wort, dat niemant derft bestaen daer te blijven, ja, zou somwijlen geschieden, dat zy met gewelt (zonder iemant te zien) daer uit gejaeght worden; dat by tijden een goude hont of diergelijk beest in de mijnen zich vertoone, en voor hunne oogen weer verdwijne, met meer andere diergelijke sprookjes.

Maer wanneer zy zeggen, dat verscheide slaven door den groten stank der mijnen verstikken, en dikwils ook eenigen met het instorten der aerde in de mijnen versmoren, is met meerder waerschijnelijkheit van hen gesprokẽ.

Zeker is het, dat het gout met groote moeite en arbeit by de zwarten bekomen wort, want iemant, die twee of drie Engelschen aen gout op eenen gehelen dagh kan vinden, heeft wel gearbeit, en een goeden dag-loon gewonnen.

Lucht is zeer gezont aen de Gout-kust. Het lant of de lucht is voor de volken, die van buiten komen, zeer ongezont, gelijk zulx d'ervarentheit leert: want alle perzonen, die aen lant leggen, 't zy in sterkten, loosjes, of anderzints, worden van herde ziekten aengetast, en velen wegh-gerukt; daer in tegendeel d'eigen inwoonders frisch en gezont leven, tot een hogen ouderdom komen, en van gene quaetaerdigheit weten, 't welk echter, ten inzichte der geduurige hitte, vreemt schijnt te zijn. Eenigen der schranderste zwarten hebben d'oorzaek daer af op het veelvoudigh blixemen geleght, waer door de vergiftigheden steets zouden verspreit, en van gelijken de ongezonde dampen door de twederlei winden uit zee op het lant vernietight worden. Dan wort echter bevonden, dat de werking de blanken niet verschoone, 't geen de zwarten hunnen aert toeschrijven. Daer zijn ook zeer felle en quaetaerdige koortsen, *Abrobra* by hen genoemt.

Zeer worden de vreemdelingen die op Guinea, inzonderheit op deze Gout-kust varen, met de wurmen, die in hun lichaem groeien, geplaeght; dan niet alleen den vreemdelingen, maer zelfs ook de zwarten ontrent de *Mijne*; daer in tegendeel die vijf-en-twintigh mijlen lager oostelijker wonen, daer niet van weten.

Deze wurmen, in de lant-tale *Ikkos* genoemt, openbaren zich niet aen eenen iegelijk, die daer geweest is, maer aen zommigen, en zommigen niet; desgelijks aen den eenen vroeger, als aen den ander: zommigen krijgen den wurm, terwijle zy noch op de Gout-kust zijn; andere op de herwaerts-reize, eenigen na het voleinden der reize, en vier, vijf, zes, ja twalef maenden na het vertrekken van de Gout-kust. Daer zijn'er die twee en driemael op de Gout-kust geweest zijn, en noit gebrek van de wurmen gehad hebben. Waer uit deze wurmen hare voortteling hebben, betwisten de Negers zelfs verscheidenlijk. Eenigen leggen d'oorzaek op het onmatigh byslapen, andere op het eeten van zekere visschen, die wurmen in 't lijf hebben; of op het veel zwemmen en het lopen in kout water; men vint'er, die willen, dat zy ontstaen van het veel drinken van wijn de Palm, of van het eeten van de kankjens, hun broot, van mille gebakken. Dan al deze gevoelens schijnen op losse schroeven te staen: want luiden, die noit geen vrouwen daer te lande bekent, nochte

te de visch, daer de Negers zeggen, dat wurmen in groeien, noch de kankjens, nochte wijn de Palm geproeft, nochte noit in zout zee-water gelopen hebben, zijn evenwel den wurm onderwarigh geweest; daer in tegendeel andere, die dagelix aen lant hoereerden, zich dronken en vol in den wijn de Palm dronken, noit daer af geweten hebben. Dan met de meeste waerschijnelijkheit spreken de genen, die willen dat de wurmen ontstaen, of uit een zonderlinge quaetaerdigheit der lucht, of uit het drinken des waters, dat de Negers uit putten halen en aen de blanken verkopen. Wel is waer, dat verscheide luiden water genoech gedronken hebben, en evenwel met gene wurmen geplaeght waeren, maer dusdanigen hebben hunnen handel gedaen, en met hunne schepen beneden *Mouré* gelegen, als te *Akara*, en andere plaetsen. Maer die voor *Mouré* leggen, of veel water drinken, dat van daer komt, zullen meer met de wurmen gequelt zijn, als die voor *Akara* en hooger met hun schepen leggen.

Deze wurmen komen den menschen op verscheide wijzen aen, eenigen krijgenze met koortse of eenige huiveringe van koortse; andere met flaeute of grote pijne: zommige met zinneloosheit, zommigen kunnen gaen noch staen, of leggen noch zitten, andere weer zonder eenige zwaere toevallen. Zy openbaren zich met een klein blaertje of met een puisje gelijk een vloo-beet, of met een gezwel, daer in dikwils de wurmen tusschen vel en vleesch kunnen gezien worden, of met bloet-vinnen in diergelijke toevallen, en dat op het verhemelt der voeten, aen d'armen, knyen, billen: in 't kort, gewoonlijk aen vleeschrijke plaetsen, bywijlen aen de bal-zakjes, op welke laetste plaets zy grote smerte en onuitsprekelijke pijne veroorzaken; doch by wijle ook met wijnigh pijne. Een is daer mede wel drie maenden gequelt, daer d'ander naulix drie weken de quale onder 't lichaem, en meerder wurmen, dan d'ander heeft: want d' een zal met een eenigen wurm vry en ontslagen zijn, daer d'ander wel tien wurmen op eenen tijdt buiten het lichaem heeft hangen.

De wurmẽ zijn van verscheide lengte, dikte en groote; zommigen zijn een of twee, andere een elle, en korter; eenigen hebben de dikte van een grove veel-snaer, en als een gemeine pierworm, of als priem snaren van luitten, andere als een zijde of garen draet. Eenigen willen dat zy niet leven en slechts quade zenuwen en geen wurmen zijn: doch zulx schijnt de beweging, welke zy in het uittrekken maken, te wederleggen. *Hun gestalte.*

De genezing wort zelden te werk gestelt, voor dat de wurm zich zelf openbaert, en zijnen bek uitsteekt, die dan gevat, en vast gehouden, op dat hy niet weder daer in kruipe, en allengs uitgetrokken wort, tot dat hy stuit, als wanneer hy wat rustegelaten wort, tot dat hy weder gang geeft: het einde buiten het lichaem wort op een spaentje gewonden, op dat hy niet weder in 't lichaem kruipe. Zoo langh wort de wurm getrokken, tot dat hy eindelijk uit het lichaem is, dan komt dikwils door het te stijf trekken te breken, waer op gemeenlijk een ontstekinge der wonden volght. In het uittrekken brengt hy gemeenlijk veel etters met zich. De zwarten laten de wurmen, zonder eenig hant daer aen te slaen, geworden, en wassen de wonden slechts met zout water af. De beste genezinge wort geoordeelt te zijn het lichaem van verrotte sluimen te zuiveren, en de wonde met versche of ongezoute boter te bestrijken. *Genezinge.*

De plaets, daer de wurm zich openbaert, dient voor al tegen alle koude beschermt en warm gehouden te worden; want door het qualijk gade slaen komt de wonde dikwils met zwelling t'ontsteken.

De Negers onder andere ziekten zijn ook zeer de Spaensche-pokken onderwarigh, door het geduurigh hoereren, en bekennen van vreemde vrouwen, die zy met dranken van Salsaparille, hen door de Neerlanders toegebracht, genezen. *Spaensche pokken.*

Wonden, *Mapira* by hen genoemt, en *Wonden.*

en zweren ſlaen zy weinig gade, maer laten die vervuilen, zonder eenige heel-middelen daer tegen te gebruiken, aengezien zy daer van ontbloot zijn, nochte hebben gene barbiers, of heelmeeſters. Gezwellen, die niet willen rijpen, ſnijden zy, door drie of vier lange ſneden, met een mes op, en laten dezelve van zelfs genezen en toegroeien, waer door het komt, dat zy zoo veel opgebolt vleeſch en ſneden in hun lichaem hebben; dan deze zijn zeer lichtelijk van de ſneden t'onderſcheiden, die zy cieraets halve in 't lichaem maken. Geen aderlaten is by hen in 't gebruik, dan ſnijden ſlechts met een mes een gat in hun lichaem, tot het bloet daer uitkomt. In ziekte doen zy elkandere weinigh byſtants, maer ſchuwen de kranken, ſchoon hun vader of kinderen, als de peſt, en zullen hen met geen drop water of oli helpen; maer laten hen leggen als een beeſt, en van honger en kommer vergaen. Ziek zijn wort by hen *Mijarri*, en dodelijk ziek te zijn, *Jarbakkaſi*, en een doot *Ou* genoemt.

Gezwellen.

Hoe zy ader-laten.

Wezen der inwoonders.

De mans-perzonen dezes gewefts, zijn meeſt alle van middelbare geſtalte, fraei van leeſt, wel gemaekt en ſterk van leden, vluch te voet, en konnen in der haeſt een wegh van vijf of zes mijlen af leggen; zijn ront van aenzicht, niet lang noch breet van lippen, maer plat van neus, (by hen in ſchoonheit) klein van ooren, wit van oogen, met grote wijn-braeuwen, en tanden in den mont, die blinken, en zoo wit als ivoir zijn; veroorzaekt voornamelijk door het wryven met zeker hart hout: want grote hovaerdye bedrijven zy met hun tanden, en houden die altijts zeer net en ſuiver van vuiligheit, door middel van twee kleine ſtokjes, daer zy mede geduurigh in den mont peuteren. Hun gezicht en wezen is nors, ſtuurs en onzoet, gelijk ze ook van aerdt en inborſt nors en onzoet zijn; krijgen voor hun dertighſte jaer weinigh baerts en knevels: zy hebben breede ſchouders, dikke armen, met groote handen en lange vingeren, daer zy zeer lange nagelen laten aengroeien, dikwils tot de lengte van een lidt van een vinger, dat by hen voor een grote cieraet wort gehouden, en is voornamelijk onder den adel gebruikelijk. Ten andere verſtrekt den koopluiden deze lengte der nagels voor lepels, in het ſcheppen van 't zant-gout in de ſchalen.

Voorts zijn zy klein van buik, breet van voeten, lang van tenen, en begaeft, gelijk meeſt al de zwarten langs de ganſche Guineeſche kuſt, met een grote mannelijkheit; daer zy wonder veel af houden. Zijn heet van temper, en mogen tegen geen koude.

Men beſpeurt by hen een ſchranderheit van herſſenen, en veerdigheit van iets haeſt te leren en na te maken, dat hen voor gedaen wort. Zijn ook lang-denkend, ſcherp van gezicht, ſlim op den koophandel, gierigh, doch wonder beedelachtigh van aert, en daer in zeer ervaren; zeer hatigh tegen elkandre en nijdigh, wraekgierigh, en geneight tot twiſt, oproer, hovaerdye, trotsheit, verquiſtinge, overdaet, en ſtelen.

De aen ſtrant-gelege volken, beide mannen en vrouwen, zijn de meeſte kloeke zwemmers; dan de boeren binnen 's lants zijn daer gantſch niet in geoeffent; maer hebben veel meer een ſchrik van 't water en de zee t'aenſchouwen. Zy kunnen zich lang onder water houden, en geweldigh verre en diep duiken, ook, zoo men zeit, onder water zien: waerom de Portugeſen eenigen der gauwſte zwemmers van daer na Weſtindien wel eer vervoerden, om voor peerl-duikers aen 't eilant *St. Margareta* te gebruiken; gelijk de zwarten daer te lande, in de reviere *Igwira* en andere, het Gout van onder de ſteen-rotſen, eenige vademen diep kunnen op-duiken. Kinderen niet boven de twee jaren, begeven zich aenſtonts te water, en leren zwemmen, dewijl d'onkundigheit van zwemmen by hen voor een grote ſchande gerekent wort.

Het vrouw-volk is kloek van lichaem, en fraei van lijf, doch hebben ſulke grote borſten, dat zy die over de ſchouderen kunnen ſlaen, en de kinderen,

deren, op de ruch hangende, daer uit laten zuigen.

De vrouwen hebben zeer grote genegentheit tot danssen, en is haer onmogelijk, op het geluit van eenen trommel of ander speel-tuigh stil te staen, ja, schoon zy een kint in 't lichaem en een ander op den ruch hebben, zullen niet nalaten haere kunst te tonen. Zy vergaderen gewoonlijk 's avonts by malkandre, op de merkt, om aldaer te dansen, en hebben bellen aen de voeten, om geluit onder het dansen te maken. Midlerwijle eenige dansen, spelen d'andere op zekere speel-tuigen, als op kopere bekkens, die met knuppels geslagen worden, op trommels, gemaekt van een hollen boom, en overtrokken met een bokken-vel, klinken met koebellen, of spelen op kleine luitjes, gemaekt uit een blok, met een reep, als een harp met zes snaren, van riet, daer zy met beide handen op slaen. Zy danzen gemeenlijk twee en twee tegen elkandre, springen en stampen met de voeten op d'aerde, knippen met de vingeren om hoogh, buigen de hoofden tot een, en laten haer somwijlen met woorden luitruchtigh horen. Eenige hebben peerde-starten in de handen, die zy nu op d'eene en dan op d'andere schouder werpen; andere dansen met stroo-wisschen in de handen, die zy bywijlen op d'aerde laten vallen, springen dan op, en werpen die met de voeten weer om hoogh, en vangenze met de handen. Na dit spelen en dansen een uur of anderhalve geduurt heeft, vertrekt een ieder weer na huis. Daer zijn ook huisen of plaetsen, daer de jeucht leert danzen en spelen.

Zy zijn zeer gequelt met luizen en vloien; maer evenwel over hun lichamen zeer net en rein, wasschen zich alle morgens en avonts, van den hoofde tot de voeten, en bestrijken zich met oli de palm, of smeer van beesten, om fraei te blinken, en van de vliegen op hun naekte lijf niet gebeten te worden; van gelijken smeren zy reinigheits halven tusschen de tanden zeep. De vrouwen daer en boven, bestrijken hare leden en schamelheit met zivet en eenige welriekendende groente, om den mannen des te aengenamer in het byslapen te zijn. Zy achten het voor een grote schande, eenige vuile winden te laten, in tegenwoordigheit van iemant, en voor quaet, zijn gevoegh op d'aerde neer te doen, maer maken huisjes takswijze boven d'aerde, of lopen strantwaerts, en in het zant hun gevoegh doen. Wanneer de huisjes vol zijn, worden zy in den brant gestoken en tot asche verbrant. Hun pissen geschiet met horten, gelijk de verkens.

Hun Groetenis. Wanneer zy des morgens iemant hunner vrienden of kennissen ontmoeten, die begroeten zy met grote eerbiedigheit, met malkandren in de armen te nemen, en de twee voorste vingeren van de rechte hant toe te steken, die zy dan t'zamen nemen, en knippen zoo twee of drie malen tegen een, buigende t'elken reize hunne hoofden, met deze woorden te spreken, *Auzy*, *Auzy*, 't welk op hunne tale goeden dagh gezeit is.

Behendigheit in 't stelen. Wonder behendig weten deze volken te stelen, zonder imant te verschonen, alsse het maer weten in stilligheit te bekomen; doch plegen evenwel zulx meer tegen uitheemschen, dan tegen elkandre, en dragen wel grotelix hunnen roem daer op, als een daet van arge en schrandre menschen. En is hen het stelen in den aerdt zoo aengeboren, dat zelfs grote en rijke koop-luiden zulx aen een kleine beuzeling dikwils zullen laten blijken; want te scheep by d'onzen gekomen, onder schijn van met hen te handelen, ontzien zich niet verroeste spijkers wegh te nemen, het loot, buiten om de schepen tegen het eeten der wormen gespijkert, af te snijden en diergelijke kleinigheden. Het gestolen goet weten zy met een byzondere behendigheit te verbergen en elkandre over te geven: dan zoo men hen op hun dieverye, te scheep gepleeght, betrapt, zy springen aenstonts alle buiten boort in zee, uit vreeze voor slagen, die zy, zoo men hen kan krijgen, nootwendigh moeten hebben; want zonder slagen los gelaten, vreezen

zy

zy voor meerder quaet en slagen, en zullen daerom dikwils het schip schuwen en aen een ander varen; maer gestraft daer over, dat geenzins schuwen; maer 's anderen daeghs weder komen om te handelen. Zoo nu hen in tegendeel iets door d'onzen ontnomen is, daer maken zy zoo veel woorden en geraes over, als of'er halzen aen hingen, en tienmael meer waert was, dan het is.

Houden weinigh van hun beloften.

Zy houden weinigh van hun gedane toezeggingen en beloften, aen vreemdelingen gegeven, te breken, indien zy daer voordeel aen vast zien: maer wel onder elkandre. In 't kort, het is een trouloos, meinedigh, archlistigh en valsch volk, betonende de meeste diensten, en vriendschap aen de genen, daer van zy het meeste genot hebben. Wanneer zy een belofte of eedt, inzonderheit aen de blanken, willen doen, dan vryven zy eerstelijk hun aenzicht aen de voetsolen der blanken, van gelijken aen de schouderen en borst, en zoo over 't geheel lijf, met deze woorden daer over driemael te slaken, *Jau, Jau, Jau*, t'effens t' elken reize met de handen op elkandre te slaen, met de voeten op d'aerde te stampen, en hun *Fetsi* of Santen te kussen, die zy aen hun benen en armen dragen. Andere zullen tot meerder bevesting hunner belofte zekeren drank innemẽ.

Hun meeste spijze is Broot.

Hun meeste spijze is broot, by hen kantjens genoemt, gebakken of gekookt van mille of Mais, welke met wat oli de palm bestreken, en noch zomtijts in groen kruit gewentelt, en op deze wijze bereit wort: de mille wort eerst in een steenen mortier met een stok in stukkẽ gestampt, 'twelk by hen dorschen is, daer na in een houten schotel heel schoon gewant: dan vryven de vrouwen deze gedorschte mille, ('t geen zy alle daeghs tweemael versch doen,) op een platte steen, die een mans lengte van d'aerde staet, met een andere steen van een voet lang, met hare handen tot meel, even eens, gelijk de schilders gemeenlijk hun verruwen wrijven, 't welk voor haer geen kleine arbeit is, hoewel 't by de mannen weinigh geacht wort. De mille, tot meel gewreven, mengen zy met water, en maken daer koeken of bollen van, zoo groot als een paer vuisten, die zy een weinigh op een warme vloer bakken, of koken, in doeken of lappen bewonden. Eenige mengen onder de mille half Mays, of Turksche tarruwe, andere nemen ook wel alleen Mays en bakken daer broot van.

Hoe dat bereit wort.

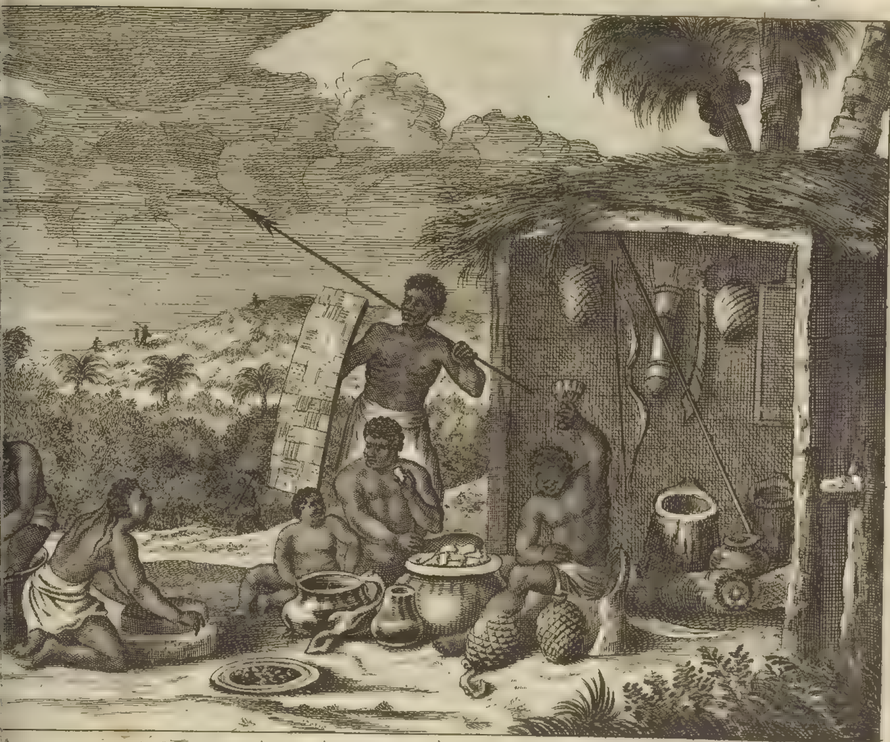
Hun toespijze is visch, alsse die vangen; dan zelden hoender of ander vleesch; doch eeten mede *Batatases*, en *Injames*, die zy koken, desgelijx *Bananassen*, *Bakovens*, rijs, verscheide bonen, en diergelijke vruchten, die het lant geeft.

Hun daghelixe drank is water en wijn de Palm, doch maken ook zeker slagh van bier van Mays, dat zy *Poitou* noemen.

De mannen hangen zeer aen den dronk, en zijn wonder genegen tot alle hitzige dranken, als wijn de Palm, brande en andere wijnen, zoo datmen hen gewoonlijk 's avonts dronken ziet. In het drinken van wijn de Palm met elkandre, dien zy in Kalbassen, (zekere boom-vruchten van een half kinnetje groot,) bewaren, gebruiken zy wonderlijke plechtigheden, met de handen op het hooft des eersten drinkers te leggen, en luider stemme, *Tautosi*, *Tautosi* te roepen: na het drinken plengen zy een weinigh hun *Fetisi* ter eere, op de aerde met een geroep *I. O. U.* Zoo zy noch meer *Fetisien* aen d'armen of benẽ hebben, die zullen zy mede met den eersten teuge bespuwen, met inbeelding, van anders niet met elkandre in vrede te kunnen drinken, indien zy zulx niet deden of vergaten te doen.

Geen minder gulzigheit gebruiken zy in het eeten: want naulix van spijze verzadight, zouden aenstonts weer een andere maeltijt kunnen doen, een teken van hete en sterke magen; 't geen vreemt schijnt te zijn, ter oorzake van de hitte der lucht.

In het eeten zitten zy ongeschikt, en als een hoop verkens by elkandre op d'aerde neder, en steken de spijze niet in den mont, maer nemenze, op stukken gebroken, met de drie middelste

lelſte vingeren uit de ſchotels, en werpenze recht in hunnen mont ot in de keele, zonder te miſſen of daer bezijden te werpen, tot rote verwondering van uitheemſche mſtaenders.

Wat belangt de ſteden of dorpen, n deze geweſten gelegen; de zee ſteden, of dorpen zijn niet veel byzonders, maer lelijke plaetſen, en ſtinken van vuiligheden, die op de buiten vegen met hopen geſmeten worden, ls krengen, ja geven by wijlen zulk en vuilen ſtank en lucht uit, dat de ank, wanneer de lant-wint wait, zich ot anderhalve mijle verre in zee, verreit. De ſteden, te landewaerts in elegen, zijn veel grooter van begrip n huizingen, ook koop en volkrijer, dan de zee-ſteden; desgelijx zijn e luiden die aen zee wonen, de meete tolken, makelaers, roeiers, ſchipers, dienaers, viſſchers en ſlaven van inwoonders der binnenlantſche eden. Gene ſteden daer te lande ebben poorten, wallen, of veſten, ochte eenige ſterkten tegen oorlo- of gewelt van krijgh; maer leggen rontom open en onbeſloten, zoo wel ſteden als dorpen; doch zijn gewoonlijk op zeer welgelege plaetſen van beſcherming geſticht, om hun vyanden licht te mogen afkeren: want zy ſtaen op hooge bergen, rontom met boſſchaedje bewaſſen, en hebben geen andere aenkomingen, dan langs ſmalle paden, die licht te beſchermen zijn.

Hun woningen of huizen zijn heel laegh en ſlecht, en weinigh beter dan een deel verken-kotten; of by na eveneens als de krijghs-hutten in de ſchanzen of bolwerken, en worden in volgende wijze gebouwt: vier bomen of mikken, een mans lengte hoogh, worden in 't vierkant in de aerde gezet, en in die mikken andere bomen geleght, wel vaſt aen elkandre gebonden. Rontom dezen vierkanten omtrek worden veel dunne ſtokjes gezet, met latten nevens elkandre, heel dicht toegebonden, zulx naulix een hant daer tuſſchen beide kan, en van onderen tot bovenen leem, gemaekt van geele aerde, en heel klein en tot potaerde ge-

Huizen.

Hoe die gemaekt worden.

ſtamt, met handen vol ſtijf daer tegen aengeplakt, tot de dikte by na van een halve voet, welke daer aen door de hitte der zonne zoo hert als gebakken ſteen drooght: over deze leem wort binnens huis rontom, in plaets van ſchilderen of witten, een andere pap, van rode, witte, of zwarte aerde heel dun van water met een ſtroowis geſtreken, hun voornaemſte hovaerdye en grootſte pronk der huizen.

Dak. Het dak boven op 't huis beſtaet uit twee vierkante dekſels van bladen van wijn de palm-bomen, ſtaende keepswijze om hoog, en dicht aen malkandre gebonden, als 't regent; doch kunnen die ook met ſtokken, als twee vleugels, by moi weder open zetten, en de zonne in huis laten ſchijnen. *Ingang.* d'In en uitgang is een vierkant gat, aen d'eene zijde gemaekt, met een deure van riet daer voor, die open en toe kan geſchoven wordē, en is vaſt gemaekt met een koorde van mille-ſtroo. *Vloer.* De vloer is gemaekt van rode aerde, plat en heel effen gewreven, met een ront gat in 't midden, om de pot met wijn de palm in te zetten, alsſe met elkandre drinken. Gemeenlijk is zulk een huis in acht of tien dagen opgebouwt, en kan men voor tien of twalef gulden een nieuw gemaekt huis bekomen. Drie of vier hutten, in dezer wijze gemaekt, ſtaen nevens elkandre in 't vierkant, met een plaets in 't midden, daer de vrouwen koken, afgeſchut rontom met een heining van mille-ſtroo, tot de hooghte van een mans lengte, zoo hoogh de muur van de huizen is: want zoo het dak niet keeps-wijze om hoogh ſtont, men zou naulix zonder neer te bukken in hun huizen kunnen gaen.

Hoe die nevens elkandre ſtaen. De huizen ſtaen alle over hoop onder een, en is ieder wijk huizen door de voorzeide mille-ſtroo afſchutſels van elkandre afgeſcheiden, doch niet verder van elkandre, dan daer t'effens een man kan door gaen; zulx de ſtraten of veel meer ſtegen daer zeer eng zijn; desgelijx zeer ſlijkigh in den regen-tijt, ter oorzake van de vette aerde; maer drogen by zonneſchein weer zoo hert als ſteen op. De huizingen van den *Braffo* of overſte der ſtadt, ſtaen gemeenlijk aen de merkt-velden, en is alleen beſchut of afgepaelt, zonder eenige andere dicht by hem te hebbē, dan die van zijn vrouwē en kinderen. Zy zijn wat groter en hoger dan van den gemenen man, lopen veel deur elkandre, d'een door d'ander, als een doolhof, boven al overdekt met daken van mille-ſtroo. Zijn volk en lijfwacht heeft ieder een byzondere kamer. In 't midden van zijn hof ſtaet een vierkante hut, rontom open, maer boven overdekt tegen de hitte der zonne, daer hy over dage met zijnen adeldom in zit, die hem daer komen ſpreken. Voor aen de poorte van 't hof ſtaen altijts twee potten in de aerde gegraven, met verſch water, dat alle dagen ververſcht wort, tot behoef van hunnen *Fetiſſo*, om daer uit te drinken.

Zy hebben weinig huisraets tot cieraet in hun huizen, en gemeinelijk niet dan houte kiſten, van d'onzen gekocht, daer zy al in ſluiten, wat zy hebben, zoo dat men weinigh in hun huizen ziet. Zy hebben eenige kabaſſen, die zy *Akoffo* noemen, gemaekt van mille-ſtroo, daer in zy gemeenlijk hun waren en andere dingen dragen. Daer by komen 's mans-wapenen, als ſchilt, aſagayen, pijl en boge, die aen de muur gewoonlijk te pronk ſtaen. Hun overigh huisraet, dat zy tot nootdruft gebruiken, beſtaet in een ſlaep-matje, twee of drie zitſtoeltjes, uit een hout gehouwen, met wat potten om te koken, twee of drie kalbaſſen om wijn de palm uit te drinken, en een grote ketel, om hen te waſſen.

Langs deze ganſche Goutkuſt, ja langs de ganſche Guineſche kuſt, zijn by d'inwoonders zekere vlugge en vaerdige ſchuiten of ſloepen in 't gebruik, by hen *Ehem*, by de Portugeſen *Almades*, en by de Neerlanders *Kanoos* genoemt, daer zy eenige mijlen mede t'zee, en langs de revieren van d'eene plaets tot d'andere varen. Deze kanoos worden uit een heel hout of ſtam van eenen boom gemaekt, zonder eenige ſtukken daer in te voegen. Te weten, zy worden eerſt langwerpig met houmeſſen, hen door d'on-

d'onzen toegebragt, gehouwen, en dan uitgeholt. De zijdē zijn boven een weinig ingehaelt, met een platten bodem, boven open of zonder verdek; de einden voor en achter nau toe als een hantboge, en by na van een zelve fatsoen, doch is het voorste eind wat lager. Het uithollen geschiet met een yzer, als de gieter-makers gebruiken, met een langdurigen arbeit, maken het boort een vinger dik, en den bodem twee, en branden, na het uithollen, de holte rontom met stroo, voor het opeeten der wurmen, en het opsplijten van de zonne. De boorden of zijden zijn met stutten onderzet, om niet in te krimpen, maer effen en glat te blijven. Aen elk einde heeft een kanoo een boegh als een Gallioen, of penne van een schip, een voet lang en een palm van een hant dik, daer by de zwarten de kanoos uit en in het water op hun schouderen dragen; want zoo dra zy hun dingen daer mede verrecht hebben, torsen zy die uit het water, en stellenze op vier mikken te drogen, eensdeels om niet in het water te verrotten, eensdeels om des te lichter door het drogen te worden, en by gevolgh vlugger op 't water te zijn. Achter is een roer, riemsgewijs gemaekt, of een lange stok, met een ront blat daer aen. De gemene kanoos, Grote. daer zy mede uit visschen varen, zijn door den bank zestien voeten lang, en anderhalve of twee voeten breet; men heeft'er, daer zy mede oorlogen, en beesten en andere waren in voeren, van vijf-en-dertigh en veertigh voeten lang, vijf breet, en drie voeten hoogh. Eenige zijn zoo groot, daer vijftigh en zestigh mannen met hun geweer kunnen in staen. Zulke heel grote worden veel ontrent *Cabo Tres Puntas*, of drie-hoekigh hooft gemaekt, overmits daer geweldige dikke en grote bomen wassen, wel van zeventien en achtien vadem in de ronte.

Zy leggen niet hoogh met het boort boven water, maer dikwils zit de man achter te roer met zijn lichaem in't water. In de kleine kan alleenlik een man in de brete, maer wel zeven of acht achter elkandre in de lengte zitten,

die op ronde houte ſtoeltjes zitten, met het halve lichaem boven 't boort.

De kanoos worden door middel van riemẽ, gemaekt van hert hout, in vorm van een ſpa, voortgedreven, die zy, al zittende in kleine, en ſtaende in grote, met een zonderlinge vaerdigheit, galeis-gewijze weten te ſcheppen, en zulk een vaert in ſtille wateren (want in hol water willenze zoo wel niet voort) daer mee te maken, dat de kanoos door 't water ſchijnen te vliegen. Een man alleen kan ook gemakkelijk een kanoo voort drijven en beſtieren. De kleine kanoos ſlaen, door haere rangheit, zeer lichtelijk om, die de Negers, daer mede omgeſlagen, ſchoon zulx in zee is, met een zonderlinge vaerdigheit weten om te keren, en het water daer uit te hozen, en weder in hun kanoos te ſpringen, zonder dezelve aen lant te brengen. Wijders, tot beſcherming voor alle ongevallen, en om een behoude reize te hebben, worden zy bywijle met verſcheide *Fetiſien*, of Santen behangen, als airen van mille, en met veel *Fetiſien* beſchildert. Daer zijn'er die, wanneer zy een verre reize zullen doen, hun *Fetiſi* ter eere een ſchaep of bokje ſlachten, en 't opgeſneden en geſlacht beeſt aen den voorſteven van hun kanoos ten tone hangen.

Waer geen Kanoos gebruikt worden. By verſcheide Hondooſche volken, te voren beſchreven, als *Mongoba*, *Konda-Quoja*, of hoogh *Kuoja*, *Rouno-Monou* en andere, gelegen tuſſchen de zee en *Giſſy Monou*, zijn geen Kanoos in 't gebruik, uitgezeit by de volken *Korre-deboes*, die boven aen *Rio de Galinhas* of *Maqualbary* wonen, en veel meiren in hun lant hebben, daer zy met Kanoos overvaren. *Bruggen van Rottingen.* Al d' anderen, om over eenige revieren te komen, maken bruggen van rottingen, die zy ter weder zijde van de reviere aen de bomen vaſt maken, en met klein tou-werk overſcheren, of breiden; ook ter wederzijde met leuningen, om door het ſlingeren niet af te vallen. Duſdanige bruggen konnen zy maken, hoe wijt ook de revieren zijn, en gaen met zware laſten daer over. Deze bruggen worden van wegen het ſlingeren in het overgaen by hen *Jenge-Jenge* genaemt, en zijn op veel plaetſen nootwendigh, ter oorzake van het ſterk aflopen des waters, desgelijks door het ſtorten op de klippen; zulx zy die met kanoos niet wel zouden weten over te komen.

De kleding der mannen, zoo wel by hoogen als lagen, armen en rijken, beſtaet in een linnen of katoen kleetje, rontom den middel als een riem toegegort, dat hen tot beneden de knien hangt.

Zy hebben groote cieraet in 't hair te ſcheren, en elk ſcheert dat op een byzondere wijze; want d'een is geſchoren met een halve maen; d'ander kruis-gewijs; de derde met drie of vier horentjes op 't hooft, en aldus elk in 't byzonder, zoo dat onder vijftigh mans-perzonen naulix twee of drie op een zelve wijze geſchoren zijn.

Zy hebben, tot cieraet, aen hun armen ringen van Ivoir, drie of vier aen een arm, ront en plat, geſtreept met ſtrikken en kruizen; en om den hals een ſnoer van veneedſche beviezen of kralen, die zy op ſtukken breken en ſlijpen, gelijk de kinderen hier te lande de kerſſe-ſtenen; maer luiden van aenziene, als edelen, dragen die gemeenlijk van gout; desgelijx aen de knien een ſnoer van geſlepe beviesſen, doorregen met goude kralen, of andere goude cieraedjen. Aen hun voeten hebben zy gewoonlijk eenige ſtroowiſſen of andere ſnuyzeryen, by hen voor hun Santen, dien zy *Fetiſien* noemen, gehouden: want noit zullen zy eeten of drinken, of beſpouwen eerſt hun *Fetiſien*. Op 't hooft dragen zy mutſen, gemaekt van baſten van bomen, met een lange ſteert daer aen, die zy om het hooft binden op zijn Turks, in plaets van een hoetbant, geverft en afgemaelt met verſcheide kleuren. Zy dragen noch verſcheide andere hoedekens, van lis of riet, ook hoeden met brede randen, gevlochten van groene biezen, desgelijk hoeden gemaekt van honden en kabriets vellen, die zy over een houten vorm ſpalken.

Van een zelve fatſoen is by na de Kr... vrou-

vrouwen-dracht, namelijk, een vadem linnen of anderhalf; beneden de borsten of boven den navel om 't lijf gegort, tot aen haer knien; dan hebben daerenboven een riem van een hant breet root, blaeu of geel laken om 't lijf geslagen, daer zy messen, haer gelt-beurzen, (want de vrouwen bewaren daer de gelt-beurs,) en een deel sleutels, schoon zy kisten, noch kasten hebben om op te sluiten, tot cieraedje aen hangen. Van gelijken hebben zy rontom den riem veel strowissen, haer Santen of *Fetisien*, of een matje van basten van bomen. Dus gaen zy gemeenlijk in huis gekleet; maer in het uitgaen na de merkt, leggen zy gemeenlijk dit gewaet af, en nemen, na dat zy haer schaem van boven tot onderen aen en ketel met water eerst afgewasen hebben, een ander stuk linnen om lijf, met een andere riem daer onder, en hangen daerbeneven een vaem linnen of twee onder hare borsen tot op hare voeten, in vorm van en rok; met een ander kleet, van aerlemer smalletjes, of Leidsche ien, of gestreept linnen om 't lijf, ver de schouderen en onder d'aren mantels-gewijze geslagen. Zoo a zy weder t'huis komen, trekken dit gewaet uit, en haer huis-geaet, dat slechter is; weder aen.

Het hooft is haer fraei opgetoit, 't hair niet gevlochten; in 't midn met een bos, verciert rontom n rant met strikken, die zy met oli palm strijken; in 't hair hebben zy woonlijk *Dakori*, zeker blaeuach-; korael, en langwerpige kammetjes ken; met twee tanden, ieder tant n vinger lang, daer zy altijts mede 't hair peuteren en krauwen, voor yten der luizen. Desgelijks geiken zy deze kammen tot bewijs n eerbiedigheit; want in het bien van goeden dagh, en met de vinen tegen elkandre te knippen, kken zy met de andere hant deze nmen uit haer hair, en stekenze der daer in. Voor haer voor-hooft bben zy drie of vier sneden, een van een vinger lang, van gelijken haere ooren drie of vier sneden, die zy snijden en tot de brete van een ruch van een mes laten opzwellen, en daer verf in strijken. Beneden haere wijnbraeuwen maken zy mede witte strepen, en steken 't aenzicht vol witte plakjes, die van verre schone peerlen verbeelden.

Zy pikkéren of steken ook haer armen en boven hare borsten, met velerlei pikkeersel, en strijken daer alle morgens verscheide verruwen in, zoo dat het zomwijl staet, als een gepikkeert zwart armozijnen wambes. D'ooren hebbenze verciert met gele kopere of tinne ringetjes, en d'armen met kopere of ivoire armringen, maer de benen onder wel met rode en gele kopere ringen. Jonge ongehuwde dochters dragen veel kleine yzere gedraeide ringen aen den eenen arm.

Zy hebben grote hovaerdye in schone, en witte blinkende tanden, daer zy altijts met zeker slagh van hout in peuteren, en weten die zoo glat met zeker hert hout te schuuren en te vryven, als wit ivoir.

De aen-strantgelege volken erneren zich meest met visschen, eenigen met zout te koken, den lant-bouw en koophandel; desgelijks met voor makelaers en tolken te dienen den genen, die binnen uit het lant met gout komen, en dat op de kust aen de blanken willen verhandelen; maer de binnenlantsche alleen met den lantbouw en koophandel. Velen erneren zich ook met hoeden van biezen te vlechten, of van honden of kabriten vellen te maken, die zy over een houte vorm spannen. Andere vlechten mutsen, beursen, en kleetjes van basten van bomen, geverft met allerhande kleuren, en zeer kunstigh gemaekt, als of ze op een getouw geweven waeren. *Erneringe.*

d'Inwoonders van de dorpen des lantschaps van *Atzijn*, zijn meest al visschers, en hebben altijts den vijfden visch, voor den vryen vangst, aen de Portugesen moeten betalen. Die van klein *Inkassia* erneren zich meest met zaien en maien, doch visschen ook oester-schelpen, daer zy kalk af branden, en brengẽ die in 't dorp *Atzijn*

te koop, van wiens inwoonders, hun gunstelingen, zy het kalk-branden geleert hebben; doch aen *Atzijn* zelf wort wel de meeste kalk gebrant, dienende tot onderhout van beide kastelen. d'Inwoonders van het aenzee-gelegen dorp *Labbedé* erneren zich met vee-hoedery en het zoutmaken. De strant-luiden van *Ante* erneren zich met visschen, maer de binnenlantsche volken met zaien en maien, en brengen ook eenigh gout af, dat die van *Igwira* en *Mompa* hen komen brengen. Desgelijks zijn de strant-luiden van *Guasso* kloeke visschers; maer binnen in 't lant erneren d'inwoonders zich met den lantbouw. Die van *Terra Pequine* erneren zich alleen met visschen, zonder eenige andere hanteringe. Die van *Kabo Kors* plaghten zich met den koophandel te erneren, maer nu byna alle, sedert de handel meest van daer is geraekt, met visschen.

De zwarten van het dorp *Mouré* erneren zich met visschen, maer de voornaemste behelpen zich met den koophandel, en de Akanisten, die met gout af komen, in hun woningen te huisvesten: waer voor zy als dan de helft der Dassios of Dache, dat eigentlijk toegift is, van het gout, dat zy in het fort van *Nassou* of in zee aen de blanken in mangeling van andere waren besteden, genieten. De volken van *Sabou* wenden groter naerstigheit aen, in 't bebouwen en bearbeidē hunner zaivelden, dan hun geburen, waer door in het dorp *Mouré*, aen den zeekant in het Koningrijk van *Sabou* gelegen, lijftocht, zoo van mille, injames, fruit, hoenders, als anders beter te bekomen is, als op eenige andere plaetsen aen deze gout-kust.

Hoe de landen bebouwt worden.

Het bearbeiden hunner zaivelden, die gewoonlijk met mille en mayz, of turksch-koorn bezait worden, heeft grote moeite in zich, dewijl alles met de handen moet geschieden, zonder met peerden of ossen om te ploegen. Tot zai-landen worden gemeenlijk genomen boomrijke plaetsen, (want de landen zijn daer vol geboomte) welke bomen eerst alle met houmessen om verre worden gehakt, de wortels en alle ruighten uitgehaelt, en daer na tot asche verbrant, om met d'asche, dewelke zy met yzere krabbers en hoekjes, of pieken door d'aerde halen en vermengen, het lant te mesten.

Ten zaidage, welke is op hun zabbad, gemeenlijk ten twintighden van Gras-maent, in den regen-tijt, (wanneer het aertrijk door de regen vochtigh en week geworden is) gaet een iegelijk man met zijn geheel huisgezin in 't velt, en neemt zijn beste kleederen en juwelen met zich, waer mede hy zijn vrouw, kinderen en slaven verciert; desgelijks geeft hy haer de volheit van eeten en drinken, als wijn de palm, en onthaelt eenē iegelijk, die hen komt begroeten. Des avonts trekt de man met zijne zonen en slaven, in 't geweer voor aen, weer na huis, dien de vrouw, dochters en slavinnen al zingende en danzende volgen; zulx deze zai-tijt by hen voor de grootste dagh van allen gehouden wort.

Gemeenlijk helpen zy eerst het lant van hunnen Koning en *Brasso*, of kapitein des dorps, daer zy onder hooren, bezaien, waer voor zy, na gedanen arbeit, met wijn de palm, gezoden schapen vleesch en andere spijze lustigh onthaelt worden. In het midden des velts, zoo dra de mille opgeschoten is, ('t geen haest geschiet) en in bloem staet, wort een houte huisje gemaekt, met een stroo dak, daer zy hun kinderen in zetten, om het klein gevogelt uit het gewas te houden, dat hen grote schade doet.

Dan wonder traegh en lui zijn deze volken in den lantbouw: want zelden zal iemant meer zaien als hy staet maekt, dat hy tot zijn huisgezin dat jaer zal van node hebben; waer uit dikwils by tijden van een quaet gewas, veroorzaekt door groote droughte of menighte der springhanen, een grote hongersnoot ontstaet. Des niet tegenstaende volharden zy by hun oude gewoonte, en willen liever weinigh eeten, dan daer aen veel arbeits doen. Niemant bezit daer eenigh eigen zailant, maer de Koning hout alle bosschen, velden en landen onder hem, zoo dat niemant daer zonder

onder zijn verlof magh zaien, daer ochtans de meeste plaetsen onbeouwt leggen.

Wat den echten-staet belangt, een ians-perzoon vermagh zoo veel rouwen te trouwen, als 't hem beaeght, of als hy onderhouden kan; 1 noch komende te gebeuren, (gelk dikwils geschiet) dat hy zich met ndere komt te verlopen, vermogen e vrouwen daerom haere mannen een leet te doen; maer moeten haer der met de waerde van een gulde ie of vier (om te vrede te stellen) ten genoegen; daer in tegendeel e man, wanneer een zijner vrouwen aer te buiten gaet, haer magh verrerpen en verkopen. In 't kort het een snoot lant voor de vrouwen.

Wanneer een jongman genegen ot trouwen heeft gekregen, en zijn ogh op een dochter gevallen is, aekt hy met dezelve gene vryaedje, aer verzoekt die ten wijve alenlijk aen d'ouders, die hem, als het aer geen slaef is, haer niet licht zula weigeren, wanneer slechts de beoorlijke bruits-gifte betaelt wort, t is, zes of acht gulden voor de ouers, en zoo veel in twee kleetjes aen e bruit, die hem alsdan des avonts ort t'huis gebraght, met een haerer eelgenoten, welke den tijt van ht geduurende dagen tusschen de eu-gehouden in leit, op dat de bruigom zich zelven bedwinge, en zijgenegentheden teugele, en onderijle met de dochter kennis make.

En niet tegenstaende de zwarten, ngs deze kust en te landewaerts in, o vele wijven trouwen, als zy kun1 onderhouden, zoo is in *Atzijn* in al de omgelege gewesten, tot el aen de *Quaqua*-kust, voor een gebonte, dat ieder dorp twee of drie eren hout, welke *Abrakrees* by hen noemt, en door hun *Kaboséros* of perhoofden tot het plegen van dit rk, in het bywezen eener grote meghte menschen, in dezer wijze inwijdt en bevestight worden. Eerlijk stellen haer deze hoeren, wel zekere gekochte slavinnen zijn, t veel zotte en belacchelijke plechheden op een strode mat ten tone, waer op een der oudste onder haer, opstaende, een jong hoen neemt, en dat in den bek met een mes opent, latende eenige druppelen bloets, zoo op haer hooft, schouderen, als armen druipen. Midlerwijle spreekt zy daer over grouwelijke bezweringen, namelijk, daer af te zullen sterven, ten zy ieder by haer om 't genot van drie of vier *kakraven* (de waerde van twee of drie stuivers) tot haeren boel niet werde aengenomen, onaengezien de verzoekers rijk van middelen zijn, en dat zonder uitsluiting van haer eigen bloet-verwanten. Al 't geen zy daer mede wint, moetze den *Kaboséro* behandigen, daer voor zy weer de vryheit geniet van alle eetwaren, 't zy in iemants huis of op de merkt staende, te mogen aen tasten, tot haer onderhout, zonder dat iemant op zekere pene haer zulx vermagh te beletten. Wanneer dit geschiet is, wort een uit den hoop met haer aen eene zijde gezonden, welke, wedergekeert, getuigt haer geen man, maer een vrouw gevonden te hebben: dan neemt zy haer metgezellin, te weten, d'andere *Abrakree* of hoer by haer, en wort gewassen, en een schoon slaep-laken omgedaen, daer na op de mat neer-zittende, een krale kranse om den arm gehangen, en met kalk of krijt over de schouderen, armen en borst gestreken. Eindelijk wort deze *Abrakree* een stoel van twee jongmans op haer schouderen toebereit, die daer mede met groot gejuigh van navolgers in het dorp lopen, en, met danzen en wijn de palm of *Bordon* drinken, grote geneuchte bedrijven. Voorders gaet zy, acht naer een volgende dagen, op haer bevestighde plaetse zitten, alwaer alle voorby-gangers aen haer twee of drie *kakraven* moeten geven.

Haer vryheit.

In het begraven hunner doden bedrijven zy grote treurigheit, en rouwe, en een ieder, beide vrouwen en mannen, worden ter begrafenis gebeden, die ook niet laten de lijkstaetsi, met achter aen te volgen, by te wonen. Luiden van aenziene worden in een kist geleght, anderen in een mat

Lijk-staetsi.

mat gebonden met hun beste gewaet op 't lijf, beneffens eenige cieraedjen van gout, doch nemen het zelve, zoo dra het lijk in 't graf is geleit, daer weder af, en leggen daer een ander kleet of twee voor in de plaets, met eenigh geiten vleesch, tot speize, gelijk zy geloven, wanneer zy in het ander lant komen.

Lijk-staetsi der Koningen. Wanneer een Koning of ander groot heer doot is, dan worden boven al andere plechtigheden, de lijkstaetsien met het doden van eenigen slaven geeindight, om hem in d'andere werelt ten dienste te staen, gelijk zy zelfs, doch spots-gewijze hen nadrijven; maer geschiet eigentlijk, om daer mede de mogentheit des overleden te konnen tonen. Dan noch een veel wreder lijkstasi is by deze volken in 't gebruik, want d'onzen hebben te *Atzijn* eenen boom gezien, in den welken, te vooren uitgeholt, een levendige jongen nevens het lijk van zekeren *Kaboséros* in gezet was, en wiert daerna de boom met banden weder toegesloten. De zwarten verklaerden dat de jongen na vijf dagen ellendigh was gestorven.

Erffenis. In het stuk van erffenis is 't een gebruik langs de gehele Gout-kust, dat de vrouwen na haere mans doot niet met allen van zijne middelen verrijkt zijn; en slechts behouden de kleden en juwelen, (zoo dezelve niet veel bedragen,) die de man haer by zijn leven gegeven heeft.

In d'erffenis van de krone, volght de broeder, of by gebrek van broeders d' oudste des geslachts in des overleden Konings plaetse, zonder de kinderen in eenige betrachting te komen, zelf niet in het erven van 's vaders middelen: want het gaet van den vader aen den broeder, of, by gebrek van broeder, aen de zusters kinderen. Tot *Akara* erven de kinderen zoo wel hunne vaders als moeders goet, uitgezeit, dat in het stuk van de krone de broeder voorgaet.

Tale. De tale of sprake dezer volken is zeer verschillend: want van *Kormantijn* tot *Akara*, hoewel maer vijftien mijlen van elkandre gelegen, heeftmen vier onderscheidelijke talen. Maer d'*Akanisten*, *Kormantijners*, *Fantijners*, *Moureërs*, *Minaers*, *Komendenaers*; desgelijks die van *Sáma*, *Agitaki* of *Akitaki*, *Aguaffo*, *Futu*, *Igwa*, *Anemabo*, *Adja*, *Sabou*, *Abramboe*, spreken een en dezelve tale; maer die van *Anten* verschillen van tale met de volken van *Guaffo* of *Kommendo*.

De volken van *Akara*, *Nengo* en *Sinko* hebben een verscheiden tale, en kunnen, hoewel zoo na d'een by den ander gelegen, elkandre niet verstaen. Dan al de genen, die op strant of te lande in wonen, en met de blanken koopmanschap drijven, spreken meest gebroken Portugeesch en Neerduitsch, eenige ook Fransch.

Deze volken hebben geen gebruik van letteren, nocht geschrift, en by gevolgh worden by hen gene gedrukte of geschreve boeken gevonden.

De Neerlanders, Engelschen en Fransen, doen groten handel met de zwarten op deze Gout-kust, in mangeling van hun over zee gevoerde Europische waren tegen Gout, en hebben op verscheide plaetsen langs deze kust, by de kooprijkste dorpen legger-schepen, loosjen en forten, tot berging der waren, en beveiling des koophandels, en tegen het bespringen der vyanden. De voornaemste plaetsen, daer de Neerlantsche West-indische Kompanjie legger-schepen, loosjes, en fortressen om gout te handelen heeft leggen, zijn *Atzijn*, in het Koningrijk van *Atzijn*; het dorp aen *Cabo tres Puntas*, in klein *Inkassia*; *Bottrouw*, *Takorary*, *Sama*, in het Koningrijk, van *Anten*, *Agitaki*, of klein *Komendo*; *Daan* of *Del Mine* in dat van *Guaffo*; *Moure* in het Koningrijk van *Sabou*; *Anemabo*, *Adja*, *Kormentijn* in dat van *Fantijn*; *Akara*, in het Koningrijk van *Akara*.

De waren, door de Neerlanders derwaerts over gevoert, die zy gemeenlijk tegen Gout verruilen, zijn de volgende:

Slesiger half gebleekt en rou Hessens Lijnwaet,

half

[h]alf gesleten Slaep-lakens.
[G]ekruiste Teiken.
[C]ipersche Kleden.
[R]oot, blaeuw, geel en groen Rupijnsch Laken.
[T]urcksche Tapijten.
[L]eidsche Zaien, ros van verruwe.
[G]efrizeerde, witte, rode, en groene Leidsche Dekens.
[T]urcksche Karpetten, Rapijnen.
[G]ele en rode Zaie kleden.
[G]emeine Haerlemer kleden.
[S]toof-bekkens.
[K]leine en grote Nepten.
[B]arbiers Bekkens.
[G]rote Schotze pannen, wel twee vaem in 'tront.
[B]ruine Diggelen.
[B]ruine Ketels in banden geslagen.
[G]edreve schotelen met mans beeltenissen.
[G]edreven Akers.
[K]opere Potten.
[R]onde kopere Smoor-potten, van binnen vertint.
[K]opere Slootjes.
[T]rompetten.
[K]opere Armringen.
[T]inne bakken.
[S]chotels en Warmoes-kommetjes.
[H]olle kommen zonder randen.
[K]leine en grote Vis-hoeken.
[L]at en Orgel-loot.
[S]paensche-wijn.
[S]alse-Parille.
[S]taven-yzer, van twee en drie-en-dertigh staven in 't duizent pont.
[S]mers-voorder hou-messen.
[G]roote Solinger Boots-mans-messen.
[S]piegels.
[R]in korael, of Veneetse Beviezen, en allerlei Veneetsch Quispel-grein.
[A]kori, zeker blaeuachtigh korael.
[G]roote Schaeps-vellen.
[S]chape-talk.
[E]nige Oostindische gestreepte en geruite kleden en diergelijke stoffen.

[D]e kleetjes, die aen kaep *de Verde*, en [an]dere, die langs de *Quaqua-kust* en *[Groot] Arder* gemaekt worden, zijn langs [d]e Gout-kust mede getrokken: dan [d]e gereedste en meest getrokken wae[re]n zijn lijnwaet, laken, koper-werk, [be]kkens, ketels, messen, yzer-werk [en] brande-wijn.

Gemeenlijk wort door den Generael, van wegen de Neerlantsche Kompanjie, een merkt-brief van ieder koopmanschap tegen zeker gewichte gouts beraemt; als by voorbeelt, de prijs van hondert en acht-en-twintigh ellen Slesiger Lijnwaet, wort bywijlen gestelt tegen een bende gouts, *Ta* by de zwarten geheten, en is zoo veel als twee oncen en acht Engelschen, bedragende in Neerlantsche munte tachtigh gulden.

Waer toe de zwarten onze Neerlantsche waren gebruiken.

Het Slesiger Lijwaet gebruiken de zwarten tot kleding; de kleine nepten om oli de Palm in te doen, daer zy zich mede smeren, maer de grote worden gezet op hun graf-steden en daer in gemetselt; de barbiers bekkens om zich te wassen en te scheren; de groote Schotsche pannen, om een schaep of verken in te slagtẽ, en schoon te maken, in plaets van een troch of tobbe. Van het yzer maken zy geweer, als Asagayen, degens, houmessen, om het lant om te hakken, en in 't bosch hout te houwen. Het geel, blaeuw en groen Rupijnsch laken, verstrekt hen, op riemen gesneden van een hant breet, riemen om 't lijf, daer zy hun messen, ponjerts, beviesen en diergelijke in steken. De Veneetsche beviesen of kralen, die zy in grote meenighten verslijten, smijtenze in vier of vijf stukjes, en slijpen die op eenen steen, gelijk de kinderen de kersse-stenen hier te landen slijpen, en dragenze, geregen aen basten van bomen, om den hals, handen en voeten.

De zwarten, die aen strant wonen, dienen den onzen en den anderen zwarten, die met hun gout uit de binnen-lantsche gewesten komen, voor makelaers en tolken, daer voor zy een zekere loon genietẽ, *Dache* by hen genoemt; dat eigentlijk een gifte of schenkaedje gezeit is.

Onder d' inwoonders wort ook grote handel met zout te landewaerts in gedreven, dat de strant-luiden koken.

Schipvaert.

De schip-vaert, ofte zeilinge na deze Gout-kust uit Europe, om den handel te drijven, heeft genen byzonderen tijdt van noden, en kan

het geheel jaer door geschieden: want het zy de schepen daer in den goeden of quaden, en storm-tijdt komen, zy kunnen daer anker houden, daer toe de gront, die zant en klai is, grote bequaemheit geeft.

Goutge wichten. Om het gout te wegen, dat zy aen d'onzen in mangeling van Europische waren verhandelen, hebben zy zonderlinge schaeltjes, daer te lande by hen van koper gemaekt, (gelijk ook de gewichten,) te weten, ront en holachtigh, gelijk een oranje-appel schel, met heel lange koorden, daer zy zeer vaerdigh en net mede weten te wegen.

De boeren, binnen 's lants, hebben tot hunne behulp, gewichten van hout gemaekt, en daer-en-boven van rode en zwarte bonen: want zy weten net, hoe veel bonen zulk en zulk een gewicht van de blanken kunnen uitmaken.

Tot *Akara* heeft men onderscheidelijke kleine en groote gewichten. Een grote Bende, hun zwaerste gewicht, zwaer twee oncen en acht Engelschen, en in Hollantsche munt, na de gemene rekeninge, tachtigh gulden, wort daer *Ta* genoemt; een kleide bende, van een once en veertien Engelschen of zestigh gulden, (want op de gansche Gout-kust worden zestien Engelschen op een once gerekent, daer de goutsmits hier te lande twintigh rekenen) *Ossuachian*; een once en vier Engelschen, of veertigh gulden, *Ossuanon*; tien Engelschen of twintigh gulden, *Osserou*; vijf Engelschen, *Exykbas*; vier Engelschen, *Serou*; drie Engelschen, *Sanna*; twee, *Jarruka*, een en *Metabbe* of *Medrataba*.

Maet. Het lynwaet, dat zy van d'onzen kopen, meten zy met twee vadem t'effens, dat zy van malkandre snijden, en *Iektam* noemen.

De volken van *Atchin*, of *Atzijn*, hoewel hun binnen-lant gout-rijk is, zijn niet graegh om te handelen, ter oorzake de koopluiden in het reizen door d'omgelege volken, die onder geen Koningen noch oppermaghtige of opperhoofdige regeringen, maer onder verscheide republijken staen, op de wegen bywijle vermoort en uitgeplondert worden, zonder dat daer over recht gedaen wort; deswegen d'inlanders, die den koophandel doen, door het lantschap van *Igwira* en *Iamouw* (die Koningen en staet hebben) naer *Assine* en *Albine* gaen handelen, naerdien die wegen door de zelve Koningen, om 't genot der tollen, vry en veiligh worden gehouden: en blijft over zulx de zeekant van *Atzijn* meest van den handel versteken.

In *Igwira* valt veel gouts te handelen. Tot klein *Kommendo* wonen op strant twee burgers, die elk voorzien met een weinigh koopmanschappen, in dit lantschap waeren geweest, en keerden rijk daer weder van daen. Dan de menighte der struikrovers maken de wegen onveiligh om te reizen. Met de volken van groot *Inkassia* doen d'onzen weinigh handels, dan komen zomtijts eenigen zwarten, nemende hunnen wegh door het lantschap van *Adom*, wel eenigh Gout in mangeling van Europische waren, voor klein *Kommendo* besteden, inzonderheit als'er voor *Assine* of *Albine* geen legger-schip is om te handelen. De zwarten van *Takorari*, die zich altijts onzijdigh tegen alle blanken hebben gehouden, zijn voorhene by de Neerlanders en Engelschen, zomwijle met jachten om te handelen bezocht geworden; dan aengezien het afkomend gout van klein belang is, heeft zulx geen groot vervolgh gehad.

De Akanisten drijven met d'inwoonders van *Soko* handel, en brengen van daer zekere kleetjes, die zy tegen realen van achten of ander zilverwerk, bywijle ook tegen eenige fraie Neerlantsche kleetjes, van hen ruilen, maer weten, zoo de Akanisten zeggen, van geen Gout of koper, nochte hebben daer geen handel in. Dan zeer zelden reizen d'Akanisten derwaerts, ter oorzake van de grote onveiligheit der wegen, door de struik-rovers, die zich daer in grote meenighte onthouden; maer die den tocht behoudē doen, winnen aen de voorzeide kleden eenen rijkdom.

In

In *Sama* hebben de Portugesen en d'onzen een loosje, en doen daer koophandel met de volken van *Adom* en *Wassa*, dien deze plaetse zeer wel gelegen komt. Gelijke waeren, als die van *Ante* plachten te trekken, worden nu ook tot *Sama* gezocht, als yzer, saien, rou Hessens-lijwaet, boots-mans messen, Quispel-grein, slaep-lakens en diergelijke.

Die van *Ante* bieden ook eenigh Gout aen strant, in mangeling van andere waren, te ruilen, dat die van *Igwira* en *Mompa* aen hen komen brengen; dan worden door den geduurighen oorlogh der *Antenaers* tegen die van *Adom*, daer grotelix in verhindert.

Voor het aen zeegelegen dorp van klein *Kommendo*, gelegen in het Koningrijk van *Guaffo*, plagh voor heene in zee, by d'onzen en Engelschen tamelijke handel gedaen te worden; maer is sedert het overgaen van het kasteel de *Mijn* aen de Neerlanders, meest verdwenen, en de handel aen de *Mijn* gekomen. Daer is, op verzoek des Konings van *Guaffo*, een loosje gebouwt, en met allerlei slagh van waren verzien, doch met weinigh aftreks, ter oorzake de meeste handel aen de *Mijn* is.

Het dorp *Kabo Kors* was over eenige jaren, een der voornaemste handel-plaetsen op de Gout-kust, aengezien toen vele *Akanisten* hunnen gang over *Fetu* derwaerts namen, maer nu verschijnen daer weinigh handelaers. Daer wort op het verzoek der inwoonders noch een loosje gehouden, met weinigh koopmanschappen verzien, om d'inwoonders, die daghelix van *Fetu* komen markten, te gerieven.

Voor het aengegelegen dorp *Labode* valt weinigh gouts te handelen.

De zwarten van de Gout-kust, gelijk zy goedt verstant van Gout hebben, en haest kunnen zien of het gout goet of niet goet en vervalscht is, weten desgelijx met een byzondere behendigheit hun gout, dat zy aen de blanken willen verhandelen, op verscheide wijzen te vervalschen.

De meeste vervalsching geschiet in vergulde armringē, die zy ook met koper en tin vervalschen, en in de *Kakraven*, *Deniere Pey* by de Portugesen geheten, (welke stukjes gout zijn, zoo groot als spelden-hoofden, in 't vierkant geklooft, en by hen in stede van gemunt gelt gebruikt worden,) daer zy geel koper onder knippen, in gelijken schijn als het gout is; en zijn ook van het gout, wanneer zy versch geknipt zijn, niet t' onderscheiden; maer worden, een wijle daer onder gelegen, gemeenlijk verroest en bleek. De beste proeve, om 't onderscheit haest te weten, kan met sterkwater geschieden.

Hun gesmolten gout, welke kunst van smelten zy van de Portugesen geleert hebben, vervalschen zy ook met te veel root koper of zilver, (want zonder een van beide laet het gout zich niet smelten,) daer onder te smijten, een bedroch zeer gemeen by die van *Fantijn*. Noch hebben zy een anderen vont van vervalschinge, te weten, zilver en root-koper met gout rontom t'overgieten, zulx het bedrogh van binnen verborgen blijft, en het toetzen zich niet openbaert; maer wel in het doorkloven met een bijtel, gelijk gemeenlijk in zoodanigh gout gedaen wort.

Voorhene plaghten de Portugeesen, met grote strengheit, de zwarten te straffen, ja aen een bast op te knoopen, die maer een Engelsch vervalscht gout te koop brachten, zonder aenschouw van perzonen, gelijkze die straffe t'eener tijde aen de neven van den Koning van *Komendo*, op 't Kasteel de *Mijn* te werk hebben geleit.

Het Gout, zoo als het uit de Goutbergen komt, zonder in 't minste verwrocht of versmolten te zijn, wort voor het beste gehouden, te weten, wanneer het zant of gruis schoon daer uit geblazen of geklopt wert. Dan d' eene Mijn geeft veel beter gout dan d'ander, ten andere hoe dieper het gout gegraven wort, hoe slechter dat wort, bedorven door te veel zilvers van de moeder.

Onder het gout, dat van de boven plaetsen der Gout-kust afkomt, is dat van *Atzijn* en *Adom* het beste, gemerkt die luiden het gout smelten,

zonder te vervalſchen, en zoo den Neerlanders ter hant ſtellen. De Akaniſten brengen meeſt geſmolten gout, dat voor goet gehouden wort; dan weten met grote argliſtigheit de kopere en zilvere armringen te vergulden, zulx daer wel moet opgelet worden.

Akraſche is het beſte. Het Akraſche Gout is altijts, gelijk ook noch, voor het beſte vermaert geweeſt, zoo wanneer de vuiligheit te degen ſchoon daer uit geblazen wort; en d'armringen, die voor zuiver gout verkocht worden, niet vergult zijn.

Daer is geen munt. Daer is by hen geen gelt of eenigh munt, 't zy van gout, zilver, koper, of yzer in gebruik; maer d'onderlinge betaling geſchiet met gout in gewighte. Dan is het een kleine parthye, beneden eenigh gewight, zoo betalen zy elkandre met ſtukjes gout, zoo groot als ſpeldehoofden, in't vierkant geklooft van geſmolten gout, *Kakraven.* die zy *Kakraven*, en de Portugeſen *Deniere en Pey* noemen, hebbende ontrent de zwaerte van een aes of een half aes. Dezen vont, van elkandre met zulke kleine ſtukjes gout of *Kakraven* te betalen, hebben hen de Portugeſen allereerſt geleert; want voor de komſte der Portugeſen, wiſten de zwarten niet met allen daer af te ſpreken, maer mangelden, als zy iets kochten van elkandren, goet om goet; maer de Portugeſen daer komende, hadden geen munte, nochte zulk een klein gewichte gouts, om hen te betalen, als zy fruit of eenige andere eetwaren kochten; dies zy dezen vont van elkandre met *Kakraven* in plaets van gelt te betalen bedachten; waer over aen de plaetſen, daer de Portugeſen en de Neerlanders handelen, ſedert zoo veel gouts in ſtukjes of *Kakraven* te handelen is geweſt; daer de zwarten van andere plaetſen, daer de blanken niet bekent zijn, zulke munte of gewichte niet gebruiken, maer verkopen hun gout, zoo als het uit de aerde komt; aengezien zy niet veel verſtants hebben om gout te ſmelten of te werken, als de zwarten, die aen de Gout-kuſt met de blanken handelen. Dan in plaets van munte of gelt, om elkandren met kleine zommen te betalen, gebruikē de volken van *Akara* kleine yzere ſpiesjes of kruisjes van een vinger lang, boven met een halve maen.

Wanneer zy ten oorlogh trekken beſchilderen zy hun aenzicht, als mede hun borſten en geheel lijf, met gele, witte, en rode verruwen, en malen daer op af kruiſſen, ſtrepen, ſlangen, en diergelijke. Een ronde ring, gevlochten van takken van bomen, zoo dik als een arm, hangen zy om den hals, in plaets van een ringkraeg, om de ſlagen van hunne hakmeſſen af te ſchutten, en zetten op het hooft mutſen, in vorm van ſtorm-hoeden, gemaekt van *Krokodils* of luiperts-vellen, verciert met roode papegaien-vederen, en voor aen met twee of vier hoornen: de groten hebben een krans van olifants of zee-paerts-tanden. Om het lijf hebben zy een lere riem, door de benen geſlagen, met een klein kleetje laken voor de ſchamelheit, en in de riem een hakmes of ponjert ſteken. De ſcheden zijn gemaekt van honde of bokken-vellen, verciert met een grote rode ſchelp van een hant breet aen den inſteek; de gemeine krijgsknechten gebruiken hams-gewijze hakmeſſen, aen het einde breet, en voor ſmal, ſnijdende alleen van buiten, dat zy in plaets van een rode ſchelp met het gebit van een aep of tyger vercieren, welk geweer zy aen d'eene zijde in hunnen riem ſteken.

Hun andere wapenen zijn ſchilden en pijl-kokers, gemaekt van bokke-vellen, Aſagayen, ſlagh-zwaerden, aen beide zyden ſnijdend, daer zommigen het gebit van leeuwen, tygers en ander vervaerlijk gedierte, van hout gemaekt, opgeveſt hebben: of het geveſt heeft een knoppel aen het einde, en is bekleet met een plate gouts, of met een vel van zeker ſlagh van viſſchen, die zy vangen, en by hen in grote waerde gehouden worden. Hun Aſagayen, pijl en boge, worden op menigerhande wijze en fatſoen gemaekt; doch meeſt de Aſagayen voor en achter van yzer, van gelijke zwaerte, om onder 't werpen in even-wicht te blijven,

ven, alleen ſlechts met een paer voeten houts in 't midden, dat zy in de hant nemen. De ſchilden, by hen hoogh geacht, en daer in zy hun voornaemſte beſchut des lijfs ſtellen, zijn gemeenlijk zes voeten lang en vier breet, worden van mat-werk gemaekt, of van houte hoepẽ in vorm vã een vierkant bert, of plat gevlochten, naer daer na een weinigh gekromt, als een zadel. In het midden is een houtẽ of koper kruis, doch meeſt van yzer, gebonden, tot meerder vaſtigheit, op d'andere hoepen, met hantvatſels daer aen. Zommigen van ſtaet overtrekken de ſchildẽ met tygershuiden, en ſlaen'er een yzere of kopere plaet boven op, van twee voeten lang en een breet. De bogen zijn van frai hart en tai hout, en de pezẽ van baſten van bomen gemaekt, aen het een eind, in plaets van veeren, met een ruigh honts-vel ten halven wege vertogen, en aen het ander einde met een klein harpoentje, vergiftight met zeker zap van groene kruiden, doch mogen geen vergiftige pijlen dragen, dan in oorlogh tegen hunnen vyant. Hun trommels zijn tweederlei, eenigen, gemaekt van uitgeholde bomen, en overtrokken met een bokken-vel, hebben de lengte van omtrent twintigh voeten, waer op met trommelſtokken als pollepels, wanneer de Koning feeſt hout, getrommelt wort, en leggen gemeenlijk voor 's Konings of kapiteins hof; andere, mede gemaekt van holle boomen, zijn kleinder, boven ront en onder ſpits, gelijk een tol, die zy om den hals hangen, en daer mede achter ſtadt en trommelen; doch niemant magh ze gebruiken, dan d'adel. Hun trompetten zijn hoorens van olifants tanden, heel frai met ſtrikken en andere dingen uitgeſneden, en in't midden of einde met een vierkant gat, er in geblazen wort. Dan niemant magh die hanteren, als de Koning of kapitein.

De meeſte aen-zee-gelege zwarten weten ook tamelijk vaerdigh met roers om te gaen, welk geweer zy aller eerſt van de Portugeſen geleert, en bekomen hebben, en wort hen dat noch heden van de Neerlanders toegebraght. Die van het dorp Mijn gebruiken nu meeſt musketten, daer zy by na beter mede weten om te gaen, dan de Neerlanders zelfs. In het werpen met Aſagayen, weten zy wonder wis te treffen, en het wit, hoewel niet groter dan een ſtuiver, van eenige treden verre te raken. Het vechten geſchiet'er noit, dan zonder gedurigh trommelen, en op de hoorn te blazen. De gevangenen worden wederzijts tot ſlaven gemaekt, en de geſneuvelde by eenigen opgegeten, en van hunner bekkenelen drinkkroezen gemaekt. Zy verbranden elkandren de dorpen en huizen.

Vechten zonder orde. In het aentrekken ten ſtrijde wort by hen geen orde gehouden, maer lopen alle door elkandre, met zich wijd en zijd te verſpreien, en vallen gemeenlijk met een groot geſchrei en yzelijk gekrijs hunnen vyant heftigh aen. In het optrekken ten oorlogh wort niemant by den Koning verſchoont, dan ſtokoude luiden en jongelingen, beneden de achtien of twintigh jaren.

d'Overwinnaers bedrijven groote wreetheden tegen elkandre, hakken elkandren de hoofden af, zonder vrouwen of kinderen te verſchonen, en zegepralen met dezelve wel twee of drie weken lang, zingende gedurigh tot kleinachting hunner vyanden en verheffing van zich zelfs; 't welk niet alleen langs deze Goutkuſt, maer ook op verſcheide andere plaetſen in *Afrika* gebruikelijk is.

Gezagh en heerſchappye der Koningen. De Koningen hebben hier veel gezaghs, en regeren byna alle met volkomen macht over hun kleine landſchapjes; en hoewel zy na uitterlijk aenzien (want weinig eere of eerbiedigheit wort hen van d'onderdanen betoont) in geen zonderlinge achtinge ſchijnen te zijn, zoo doen zy echter wat zy willen. Verbant d'een, d'ander roeptze weer in, als het hem behaeght. Het maken van vrede en oorlogh ſtaet mede volkomen in hun maght; en wat ſchelmeryen of ongebondenheden hunne dienaers aenrechten, mogen daer over van niemant geſtraft worden. Een Koning,

die in regering is, doet dikwils van den eenen en ander gelt vorderen, met belofte van weder te voldoen; ja, laet zomtijts met gewelt, 't geen hem aenstaet, wegnemen; waer over hem niemant om vergeldinge derft aenspreken, maer moet wachten op zijn doot, als wanneer zijne erfgenamen uit het bezit zullen treden: dan komt ieder zijn verlies of schult voordragen; 't welk de gemelde erfgenaem, indien het by den nieuwen koning voor gerechtige schult geoordeelt wort, voldoen moet.

Al de aen zeegelegen dorpen worden ieder bestiert door eenen kapitein, dien zy *Brasso* noemen, en door *Kaboséros* of hooft-luiden, uit 's Konings name gestelt.

Daer zijn veel edelluiden.

Men vint in deze gewesten *Fidalgos*, of edelluiden in groten getale, maer alle klein van middelen: want naulix hebben zy hunnen edeldom gekocht, of zijn armer en beroider dan te vore; daer zy nochtans hert nadingen, en van kints been af wat beginnen te vergaderen, om tot hunnen edeldom te besteden. Desgelijx zoo wanneer zy met visschen, den koophandel, of anders iet waerdighs komen op te leggen, trachten zy aenstonts *Fidalgos* te worden.

Hoe die gemaekt worden.

Door drie giften kan iemant, daer te lande, tot den adelijken staet geraken; te weten, door gave van een hont, schaep en koe, benevens eenige andere dingen van minder belang, als wijn de Palm, en brandewijn; zoo dat hen deze pralinge wel vijf of zes hondert gulden komt te kosten; al welke giften onder de gemeinte, doch mede van adel, uitgedeilt, en aen d' een voor, en d' ander na gegeven worden, in dezer wijze: eerstelijk geeft de geen, die adel wil worden, zijne zake den *Brasso*, of kapitein des dorps te kennen, en koopt dan een koe, waer op al d'adel, na dat de koe op de merkt gebraght, en hen kuntschap dezer inwijding gedaen is, op den gezetten tijd verschijnt, ieder op 't prachtigste uitgestreken, om het Feest te helpen vieren, en allerlei apenspel aen te rechten. Midlerwijle maekt d' aenstaende edelman alles vaerdigh, als spijs, en drank, om zijne gasten wel t'onthalen, en zend elken edelman een hoen, en een pot met wijn de palm t'huis. Ten daghe des feests, komen al d'inwoonders des dorps op de merkt te hoop, en gaen de mannen, als d'overheit, aen het een eind zitten, verzien met allerlei speeltuigh als trommels, horens, bellen en ander spel; daer by vervoeght zich de *Brasso* in de wapenen, en is verzelschapt met veel jongmanschap, gewapent met schilden en Asagayen, en in 't aenzicht met rode en gele aerde geschildert.

Eindelijk komt de persoon, die adel te maken is, in 't gezelschap van d'andere edelē, met een jongen achter aen, die hem een stoel na draeght, daer hy zich op ter zeet stelt, om te praten. Aenstonts, daer hy zulx komt te doen, nemen zijne mede-broeders, met veel geluks hem toe te wenschen, een hant vol stroo uit den dake, en leggen dat onder zijne voeten, daer hy op treet: t'effens vervoegen de andere adelvrouwen, om de vrouwe van den nieuwen edelman alle eere te bewijzen, zich by haer, en toien haer hair met veel goudē *Fetissen* en kruisjes cierlijk op, hangen haer aen den hals een goude rink, en steken haer in d'eene hant een peerde-steert, en aen den rechten arm een gouden ring, aen elk einde met een ronde gestalte, als een potdeksel, al gemaekt van gout. Ten lange leste wort de koe voor de jonge adel-vrouwe, dus opgetoit, en voor al de vrouwen, na elkandre in orden gestelt, geleit, met al d'edellui achter aen, al danzende en springende. Voorts, gekomen weder op de merkt, wort de koe weer vast gebonden, en alsdan door het jongmanschap met trommelen, toeten, dansen en schermen met schilden en Asagayen, zingen en springen, ieder om strijdt, rontom den nieuwen edelman grote vreughde bedreven. Geen minder vreucht bedrijven dan de vrouwen met danssen en zingen, en dragen zomwijlen deze personen, beide man en vrouw, op eenen stoel rontom de stadt, onder het werpen met wit meel in hunner aenzichten, 't welk tot den avont

avont duurt; en alsdan geleiden d'andere edel-luiden hem na zijn huis. 's Anderen daeghs (want deze ftaetfi duurt drie dagen achter elkandere) wort hy weder met een groten hoop volks gehaelt, en hem alle eere aengedaen, als voore. Ten derden daghe wort de koe gedoot door den fcherprechter, en in vier delen gehouwen, en eenen iegelijk een ftukje vleefch gegeven, om deelgenoten dezes feefts te zijn; maer de nieuwe edelman en vrouw, d'aenrechters des feefts, mogen van de koe niet eeten, uit inbeelding van binnen s jaers te zullen fterven, indien zy daer van quamen t'eeten.

Geduurende het feeft, fteekt hy een witte vlagge boven zijn huis uit, tot teken van reine vreughde en een open hof. Na het eindigen dezes feefts wort hem het koeien hooft, gefchildert met vele verruwen, en behangen met veel vrowisjes of *Fetiffien*, een teken en bevefting van zijnen adeldom, t'huis gebraght; t'effens verkrijght hy grote vrydommen en magh dan flaven kopen, en weer tegen andere dingen verhandelen, dat hem te voore ongeoorloft was. Groten moet dragen zy op hunnen adeldom, en den hooghften tijtel, dien zy zich zelfs by vreemdelingen kunnen geven, is de tijtel des adeldoms, hoewel de nieuwe edelman, na het houden des feefts en zijne bekomen adeldom, door het befteden van al zijne middelen daer aen, veel armer dan te voore is, en werken moet, wil hy den koft krijgen. Dufdanigh een edelmanfchap komt hen gewoonlijk acht bennen of een pont gouts te koften; daer afgetrokken het geen, dat hen daer toe wort gefchonken, van d'eene en ander, die hen wat brengen, elk na zijn vermogen, zoo komt hen het over een half pont gouts niet te staen.

Zoo dra zy naderhant iets weer komen te veroveren, dat befteden zy in flaven, waer in hun rijkdom en achting beftaet.

Deze edelluiden houden onder elkandre een broederfchap en een jaer-getijde hunnes feefts, daer op zy met hun vrienden goede çier maken, en befchilderen het koeien-hooft, behangen met mille-airen, met witte verruwe, ter gedenkenis dezes feefts. Boven dien houden de adel-genoten noch een algemein feeft onder elkandre, op den zeften dagh van Hoimaent, en hebben dan hun lijf met witte en rode aerde ftrepen befchildert, en aen hunnen hals eenen krans hangen, gemaekt van groene ranken en ftroo, een teken van hunnen adeldom, dien zy den gehelen dagh over dragen; desgelijx behangen zy de hoofden van de koe en 't fchaep van hunnen feeft, als vore. 's Avonts komen zy by elkandre te gaft, ten huize van den *Braffo*, en bedrijven daer, met eten en drinken in grote gulzicheit en dronkenfchap, grote vrolijkheit.

De zwarten van de Gout-kuft dryven met alle leering van de blanken, en redenen over de Godtheit, de fpot. Verfcheiden malen hebben de Portugefen en Franfen door Jefuiten, derwaerts gezonden, getracht hen tot het Chriften-geloof te bekeren; zonder oit iet merkelijks uitgerecht te hebben. *Gods-dienft.*

De Franfen braghten, des jaers zeftien hondert vijf en dertigh, vijf Kapucijner monnikken t'*Affine* en *Albine* ten zelfften einde aen lant, die in den beginne, en eenigen tijdt daer na wel bejegent wierden, maer leden, ten einde van lijftocht gekomé, groot gebrek, met befpoting daer en boven van de zwarten over dien arbeit. Drie der vijf (waer onder een rijk jongman) ftorven aen de lantziekte; de twee andere begaven zich, eensdeels uit hongers-noot, eensdeels uit inzichte van de vruchteloosheit hunner verrichtingen, na *Atzijn* by de Portugefen.

Dus verre van de Gout-kuft.

Kuſt van *Rio Volta* tot *Arder*.

ZEven mijlen in 't ooſten van *Akara* leit aen ſtrant, gelijk te voore gezeit is, een dorp *Sinko*, en ontrent twalef mijlen ooſtelijker op dezelve ſtreek van *Sinko* vloeit een reviere in zee, *Rio da volta* in 't Portugeeſch genaemt, die in den mont drooghachtigh is, en recht voor haer een rif heeft leggen, doch ſchiet niet verre in zee, zulx zy voor ſloepen onbevaerbaer is. Gekomen te ſcheep voor deze reviere, kan men weinigh opening in dezelve zien, ter oorzake van het voorzeide rif, het welk langs heene brant, en dezelve ſluit, doch uit de mars kan men dezelve wijd en breet open zien lopen. Het water nevens *Rio volta* is in 't gemeen wel een mijle in zee heel wit, ter oorzake van d'uitperzing des ſtrooms, die met zulk een kracht uitſchiet, dat het water zomtijts op tien vadem in zee verſch is.

Rio da Volta.

Tuſſchen *Sinko* en *Rio Volta* leit een viſſchers dorp *Ley*; daer d'inwoonders zich met koe-beeſten erneren, die daer tamelijk veel te bekomen zijn, maer dier; geldende ieder beeſt veertigh, vijftigh, zeſtigh en zeventigh gulden.

Drie mijlen van *Rio Volta* leit een uitſtekend hooft, *Cabo Montego* in 't Portugees genaemt, met laegh lant, en kleine boſſchen tuſſchen beide, ſtrekkende de wal ooſt-zuid-ooſt.

Van *Cabo Montego* ooſtwaerts loopt de kuſt in een grooten bocht, zulx van d'eene tot d'andere hoek des wals wel tien mijlen zeilens is. Het lant is in deze bocht al gebroken, en van binnen vol waters; tuſſchen beide loopt een klein reviertje, doch is dicht voor aen den mont, en geſtopt met zant, met bomen aen den ooſtkant. Voorders is 't al laegh lant, tot aen een dorp *Popo* of *Popou* toe, dicht op ſtrant gelegen, en rontom beſchaduwt met boſſchaedje.

Het Koningrijk van *Arder*.

Koningrijk van Arder.

HEt Koningrijk van *Arder*, lang ontrent twalef mijlen, neemt zijn begin vier mijlen beneden, of beooſten het aen-zee-gelegen dorp *Popou* of *Popo*, en eindight aen *Aqua*.

Dorp Popou.

Drie mijlen beooſten *Popou* leit aen ſtrant een dorp *Foulaen*, en vijf mijlen ooſtwaerts van *Foulaen*, aen den zelven zeekant klein *Ader*, een dorp van drie hondert roeden in de lengte, daer achter, ontrent vijftigh roeden van ſtrant, een reviere loopt, maer heeft brak water. Van *Popou* ſtrekt de kuſt ooſt ten zuiden tot *Arder*, een ſtreek van acht mijlen, al laegh lant, bewaſſen hier en daer met eenige boomtjes: maer twee, of twee en een halve mijle beweſten *Ader* ſtaen vier boſſchen, doch is het weſtelijkſte het grootſte. Een mijle in 't Noord-noord-ooſten van *Arder* leit een ſtadt *Jakkein*, alzo by d'onzen genaemt, na den edelman, die uit 's Konings name wel eer daer over geboot.

Klein Arder.

De ſtadt, ontrent vijftien hondert roeden in haeren omtrek groot, is met een aerde wal omringt, en heeft een prachtigh paleis, des ſtadthouders verblijf. Achter tegen deze ſtadt loopt een ſpruit van een reviere.

Drie dagh-reizens van *Jakkein* leit een ſtadt of vlek *Jojo*, en een vierendeel mijls verder een ſtadt of vlek *Ba*, omringt met een aerde wal, daer een *Fidalgo* of edelman uit 's Konings naeme over gebiet. Aen den zeekant ſtaen twee poorten, en aen de lantzyde loopt een verſche reviere, welke tot de *Benijn* ſtrekt.

On-

Ontrent twalef mijlen Noord-noord-oostwaerts op, te lande in, leit groot *Arder*, een open vlek, maer heeft wel drie of vier mijlen, na het zeggen der zwarten, in de ronte, doch is niet dicht betimmert. Men kan na *Arder* gevoeglijk te peerde rijden, of in hangmak gedragen worden, alzoo van strande derwaerts een bequame en rechte wegh loopt. Ten halven wege is een pleister-plaets voor den reizenden man, daer bier van mille gebrouwen wort. De Koning heeft in dit vlek zijn verblijf, en twee paleizen, ieder ontrent zoo groot als *Monnikkendam*, in Hollant; maer bewoont alleenlijk een; zijnde het ander op voordeel gemaekt, om zich in het ander, by ongeluk van afbranden, te vertrekken. Beide deze paleizen zijn met een aerde muur van vier of vijf voeten dik, omtrokkē, en hebben daken van ruichte van 't lant, en verscheide woningen en vertrekken van binnen. Hier zijn geen bemuurde of beslote steden; maer alleen open vlekken en dorpen in grote menighte, zeer bequaem gelegen tot den koophandel, en ook weerbaer, om d'inwoonders te beschermen.

De lucht is'er voor de blanke volken zeer ongezont, gelijk dat by ervarentheit menighmael is bevonden: want meest al die aen lant komen, hebben eene ziekte te verwachten, daer velen aen sterven; daer d'Inwoonders in tegendeel gezont en frisch leven, en tot eenen hogen ouderdom komen. Dan de kinderpokjes gaen'er bywijlen hevigh in swangh, met een groten neerlaegh van menschen.

Het lant van *Arder* is overal vlak en vruchtbaer, zonder vele boschaedjen, maer heeft schone dalen, en reisbare wegen, en verscheide waterrijke revieren.

De landouwen zijn tamelijk rijk van vruchten, die d'inwoonders het geheel jaer door genieten, tot grote lijving in hun mille; als *Injames*, *Batatasen*, Oranjen-appels, Liemoenen, Kokes-noten, wijn de Palm-bomen, en diergelijke. d' *Injames* worden gekookt gegeten, of gebraden op de rooster, en met boter besmeert.

Op het lage lant van *Arder* wort veel zouts gemaekt, dat die van *Kuramo* hen met grote kanos komen afhalen. In dit Koningrijk, inzonderheit ontrent groot *Arder*, zijn meenighte van peerden.

De huizen zijn alle van aerde gemaekt, met muuren van twee of drie voeten dik, en daken van stroo. *Huizen.*

Zy hebben geen meer huis-raets, dan nodigh tot hunnen dagelix gebruik, en om 's nachts op te slapen. Tot cieraet hangen aen de want 's mans wapenen, als schilt, asagayen, pijl en boge. *Huis-raet.*

Op verscheide plaetsen in dit Koningrijk, als op de pleister-plaets tusschen het strant en groot *Arder*, en in het dorp *Offer*, wort zeker bier van mille met water in dezer wijze gebrouwen: de mille wort tot aen het schieten in water geweikt, daer na, gedrooght in de zon, in grote mortieren tot meel gestampt, of tusschen twee stenen gevreven, daer over dan ziedend heet water gegoten wort. Zy weten dit mengsel of beslagh ook te doen gylen of gisten, en dik en dun te maken, na hun welgevallen. Dan dit bier, door de hitte der mille, valt brandigh, en is zoo goet niet als ons bier hier te lande, alzoo het veel drinken schurftheit veroorzaekt: doch het wort gemeenlijk met water gemengt, en is dan een gezonde drank. *Bier van Mille.*

Hun broot is van mille gemaekt, mede gelijk op de Gout-kust Kantjes genoemt, en hun toespijze, die zy *Kade* noemen, bestaet uit groente en rijs, desgelijx uit ossen, verkens, kabriten, honden en hoenders. *Spijze.*

Wat de dracht of kleding belangt; de gemeene man heeft drie, en dikwils vier kleetjes om den middel hangen, d'een korter dan d'ander, zoo dat zy alle kunnen gezien worden, maer gaen met het boven-lijf, en de voeten tot aen de knien bloot. De meesten zijn prachtigh in hun kleding, doorwrocht by wijle met gout, daer over zy fijn wit en dun katoendoek dragen; zulx de glans des gouts daer door komt spelen. *Dracht.*

De dracht der edelen is een zijde rok, met eenige zijde kleetjes daer onder, dan gaen alle bloots voets.

Aert der inwoonders. De vrouwen zijn wonder tot danzen genegen, en is 't voor haer onmoghelijk, op het geluit van een trommel, of ander ſpeeltuigh, ſtil te ſtaen; ja zullen niet nalaten te danzen, ſchoon zy een kint in 't lichaem hebben, en met een ander op de ruch, daer zy gemeenlijk de kinderen dragen, beladen zijn.

Beide mannen en vrouwen, zijn over hun lichaem zeer rein, waſſen zich alle morgen en avont in verſch water: en de vrouwen beſtrijken haer gewoonlijk met zivet en andere welriekende kruiden of groente, om den mannen des te aengenamer te zijn.

Vryaedje. In het ſtuk van vryaedje wort by hen deze wijze onderhouden. Wanneer een Jongman, genegen tot den echten ſtaet, zijn oogh op een dochter geworpen heeft, dan zoekt hy daer aenſtonts kennis mede te maken, 't welk lichtelijk kan geſchieden, ter oorzake van de grote vryheit, die de dochters daer hebben; waer door de meeſte zelden lang maeght blijven: en 't gebeurt dikwils dat een ſlecht jongman, ja geboortigh van eenen ſlaef, een edelmans dochter ten wijve krijght. Is 't nu hunner beider zinnelijkheit, zoo is het huwelijk daer mede geſloten, zonder dat van d'eene of d'andere zijde d'ouders daer in behoeven gekent te worden.

Een edelman vermagh zoo veel vrouwen te trouwen, als hem goetdunkt, en zoekt daer en boven alle jaers twee of drie adelijke dochters, van acht of tien jaren oudt, die hem moeder naekt moeten ten dienſte ſtaen, ter tijdt toe zy by hem ſlapen: alsdan krijgen zy een kleetje en worden voor een vrouwe geacht.

Het trouſtuk, of beveſting der trouwe, geſchiet met het geven van twee of drie kleetjes, door den bruidegom aen de bruit, en daer neven van zeven of acht potten biers, die de vrienden en gebuuren onder elkandre uitdrinken.

Een gemeen man trout zoo veel vrouwen, als hy voeden kan, doch ver-

verloopen zich evenwel noch genoech met andere, zonder dat de vrouwen de mannen daer over bestraffen mogen; maer komt een vrouwen haer te buiten te gaen, de man vermagh dezelve te verkopen of verwerpen.

De vrouwen zijn haeren mannen zeer onderdanigh, dan meest alle tot hoerderye genegen, daer in zy haer ook niet nalatigh tonen, wanneer zy de gelegentheit hebben.

Zeer onvruchtbaer is'er het vrouwvolk; want zelden krijght een vrouwe meer dan twee of drie kinderen in haer gansch leven: komen eenigen acht of tien te krijgen, die zijn by haere mannen en andere vrienden des te geachter; daer in tegendeel de onvruchtbare genoechzaem verschoven en by andere ongeacht leven. Een vrouwe twee kinderen t'eener drachte krijgende, wort voor een hoere gehouden, aengezien de mannen zeggen niet mogelijk te zijn, dat een vrou twee kinderen van een zelven man te gelijk kan ontfangen.

In het begraven hunner doden bedrijven zy grote plechtelijkheit, by na op gelijke wijze, als op de Goutkust, en wort een iegelijk ter begraffenis gebeden, zoo wel mannen als vrouwen, die ook niet nalaten de lijkstaetsi by te wonen. d'Edelman, daer d' overleden onder gestaen heeft, nevens de vrienden, geven eenige kleetjes, om het lijk daer in te bewinden, dat in een kelder van zijn eigen woon-huis, fraei met matjes behangen, begraven wort.

Hun eigen moederlijke tale of sprake is by hen weinigh geacht, dies zy die zelden spreken; maer meest *Alkomijs*, daer te lande voor een edele sprake gehouden.

Groten koophandel drijven d'onze met d'inwoonders van dit Koningrijk, inzonderheit in klein *Arder*, en voeren derwaerts, verscheide waren, die zy tegen slaven, katoene kleetjes, en *Akori* vermangelen, maer de voornaemste handel is in slaven. Dan de gereetste koopmanschappen, die by de zwarten aen deze kust getrokken worden, zijn zeker horentjes, boesjes genoemt, die onder d'eilanden van *Maldivien* gevischt, en met de Oostindische kraken uit *Goa* en *Kochin*, in plaets van ballast, overgebraght worden. Meest in de gehele bocht worden deze horentjes in stede van Gelt gebruikt; zulx de uitheemschen zonder dezelve daer qualik handel kunnen drijven. Gemeenlijk wort een slaef voor hondert pont boesjes in-gekocht: dan het gebeurt bywijle dat de boesjes niet te bekomē en dier zijn, te weten ieder pont tot twee gulden; waer door dan gemeenlijk schade op den koopmanschap zoude gedaen worden; zulx in stede van de boesjes dan andere waren derwaerts gebraght worden, inzonderheit fijn root korael. Wanneer de handel met boesjes geschiet, dan wort gewoonlijk een derde deel boesjes en twee derde deel in andere koopmanschap bedongen.

De andere waren, die d'onzen tegen slaven daer verhandelden, zijn

Iavaensche witte en rode damasten.
Gout leer.
Cypersche kleden.
root laken, met brede lijsten.
staven Yzer.
rode kopere stoofjes.
fijn Lijnwaet.
kopere Armringen.
root Korael.
witte Peerde-steerten in't vleesch.
Papen hoeden.
zwarte hoeden met platte bollen, en brede randen.
Kamerijxdoek.
vergulde Spiegels.
Brandewijn.
Gout, silver en
root Laken.
Boots mans messen.
Italiaensche taf, doch geen andere kleur dan rode en witte.
gestreepte Armozijnen, met witte strepen op de gront.
lichte Damasten.
Floers, met goude en zijde doorwrocht.
witte gebloemde Oostindische Damasten.
Indiaensche Armozijntjes, en diergelijke.

Dan al deze waren worden niet alleen

leen op de kuſt van *Arder*, maer ook de meeſte in de *Benijn*, *Rio Lagos*, en in de ganſche bocht getrokken.

Ernering. De inwoonders van klein *Arder*, en van al d'andere aen-zee-gelege dorpen, erneren zich met viſſchen, zout maken en den koophandel; maer te landewaerts in met den lantbouw.

Lantbou. Het bearbeiden hunner zai-velden geſchiet met groten arbeit, alzoo zulx met handen moet gedaen worden, op een zelve wijze, gelijk op de Goutkuſt verhaelt is. Ten zai-dage, die in Gras-maent komt, en by hen voor een groten feeſt-dagh gehouden wort, gaet d'edelman met zijn volk na het velt voor uit, daer zy onder het bearbeiden goe cier maken, en vrolijkheit bedrijven, en wort des avonts van zijn volk weer te huis gebraght.

Koophandel. In het vlek *Ba* wort alle vier dagen een vrye merkt gehouden, doch meeſt van zout, dat van *Jojo* met grote meenighte in kanoos vervoert wort, en van daer na het lantſchap van *Ulkuma*, om te verhandelen.

Vier of vijf mijlen van de ſtadt *Ba*, wort by een groten boom alle daeghs een vrye merkt gehouden, daer de naeſt-bygelege inwoonders, meenighmael ten getale van drie of vier duizent, met allerlei inlantſche waeren komen merkten. In *Ba* heeft ook de Neerlantſche Weſtindiſche Kompanjie een loosje tot voortzetting van den koophandel.

Wanneer d'onzen t'*Arder* aen lant komen, worden zy wel van duizent menſchen bewellekomt, met danſen en ſpelen, in het byzijn van 's Konings edelluiden, die hen met hun gevolgh, door dragers in hangmakken, op hun eigen onkoſten, (te weten, voor ieder hangmak tien gele kopere armringen, en daer en boven voor der dragers eeten en drinken daghelix vier ſtuks) by den Koning doen brengen, daer zy van wegen den handel aen hem verſlagh in 't Portugeeſch moeten doen: want niemant vermagh daer handel drijven, voor dat hy eerſt handel met den Koning getroffen hebbe, op dat, zoo hy zeit, zijn onderzaten de beſte koopmanſchappen niet zouden hebben, en hy dan de ſlechte; van gelijken magh daer niemant handel drijven, of moet aen den Koning tot een vereering geven, een mas fijn korael, zes ſtukken Cyperſche kleden, drie ſtukken mauriſſen, en een ſtuk zervet goet. Deſgelijk moet op 't ſtrant aen de danzers en zingers betaelt worden tien galines boesjes, gerekent ieder galines op twee boesjes, of een gelijke waerde van zeſtien gele ringen, hoewel de zwarten wel twintigh galines boesjes eiſchen.

Doch in het handelen met den Koning wachten zich de blanken wel om de beſte waren, als zijde en andere na boven te brengen: want naerdien de Koning het beſte daer uit neemt, zouden zijn onderzaten het ſlechte moeten houden; niet tegenſtaende zy hert aenhouden, om alle koopmanſchappen by den Koning te brengen, uit vreze voor hem, hoewelze heimelijk zulx hen zoeken af te raden; waer in d'onzen ook wonder wel den veinzert weten te ſpelen; want in het nemen van de zijde waren na bovenen, laten zy gemeenlijk de beſte ſtukken aen boort, om die by gelegentheit ter ſluik aen d'onderdanen te verkopen, waer door zy vrienden van de koopluiden en Koning blijven.

Na het leveren der zijde waren, en eenige ſlechte, als floers, worden in 's Konings hof noch verſcheide geſchenken gegeven, als een ſtuk tarfelielje aen des Konings zoon, een ſtuk armozijntje aen *Fodla* of Kapitein van de blanken, een ſtuk van de zelve ſtoffe aen de *Portes* of deurwaerders, en aen meer andere hovelingen.

Na bekomen afſcheit van den Koning, om te mogen handelen, brengen alle 's Konings edelluiden de blanken weder af in 't Stok-vis-dorp, gelegen een mijle van de zuid-weſter ſtrant, daer hen een huis wort aengewezen, om ſlaven te handelen.

Dan om de vryheit van *Akori* daer te lande te mogen handelen, moet betaelt worden, veertigh ſtuks gele armringen, twintigh hoenders, een

Ka-

Kabriet, een ſtuk Kannequijn, en een ſtuk armoſijntje aen den genen, die laet uit roepen, dat een ieder, die met de blanken wil handelen, het nu vry doen magh.

Het draeghloon der koopmanſchappen, die na den Koning gebraght worden, is, twee ſtuks gele ringen, voor een kiſtje of pak, dat van twee mannen, en vier gele ringen, dat van vier man gedragen wort, namelijk voor ieder man eene ring.

Zoo dikwils ook de boot aen lant komt, moet aen *Honga*, of den Kapitein van de boot iets gegeven worden, te weten, voor twalef reizen gemeenlijk de waerde van eenen ſlaef in koopmanſchappen, waer voor hy t'allen tijden, met volk aen ſtrant moet zijn, als de boot aen lant komt, om, by voorval van eenigh ongeluk, goet en volk te bergen: want door het ſtooten der zee tegen 't lant, is t'af en aenvaert daer zeer gevaerlijk.

Wanneer de handelaers weer vertrekken willen, moeten zy aen den Koning betalen twee musketten, en vijf-en-twintigh pont buskruit, of by mangel van die, in zijde waren, de waerde van negen ſlaven; aen de groten, als aen den Kartte, aen *Foelo* of Kapitein van de blanken, en aen *Honga*, de Kapitein van de boot, ieder een ſtuk armoſijntje en een ſtuk floers.

Voor de blanken, die aen deze kuſt komen handelen, is hier allerlei lijfs-behoefte voor een redelijke prijs te bekomen, namelijk, een vat verſch water en een bos hout voor twee gele arm-ringen, een kof zout, voor drie, vijf hoenders voor vier, een pot bier voor een.

Ten tijde van oorloge is niemant locht-vry, dan ſtokoude luiden en kleine jongens. Het zijn ſtoutmoedige krijghs-knechten in het aenvallen, doch houden in het aen of aftrekken geen orde, maer lopen door malkandre en verſpreien zich wijt en zijd. In het bevechten der zege gaen zy zeer wraekgierigh te werk, met elkandren de hoofden af te kappen, den mannen de mannelijkheit af te snijden, zonder vrouwen of kinderen te verſchonen, daer mede zy eenige dagen zeege-pralen, tot kleinachting hunner vyanden, en verheffing hunner eigen daden.

Heerſchappye. De Koning van *Arder* gebiet met een volkomen maght, en groot ontzagh over zijne landen, en voert na 's lants wijze een prachtigen ſtaet van kleding, en dienaers. Hy wort van zijne onderdanen met grote eerbiedigheit bejegent, maekt edelen en hooftluiden, en ſtraft de miſdadigen, zonder tegenſpreken van iemant. Die van Foulaen willen onder hem, hoewel zijne onderdanen, niet buigen, maer houden een regeringh op zich zelfs, en zenden by nacht eenige rovers na de zee-dorpen, tot grote afbreuk der Arders.

Ieder dorp, als *Jakkijn* en *Ba*, wort beſtiert door eenen *Fidalgo* of edelman, uit 's Konings name, die den Ingezetenen een grote tol, met bevel des Konings afvordert.

Lijk-ſtaetſi. Wanneer een Koning geſtorven is, dan worden twee of drie maenden na zijn overlijden, twee zijn'er byzitten en eenige dienaers met worgen gedoot, niet om hem in 't ander leven ten dienſte te ſtaen, gelijk zy zelfs niet geloven, maer om hun mogentheit te tonen.

Erſenis. De krone verſterft aen den oudſten of leſten zoon des Konings, na 's Vaders overlijden, zonder dat een van d'andere kinderen tot eenigen ſtaet verheven wort, ten inzichte alleenlijk, om des te geruſter het rijk te mogen beſtieren. Het zelfſte valt den kinderen der edel-luiden te beurt: want de Koning neemt al de goederen, by den vader gewonnen, na zich, en laet hen niets behouden, dan het huis, en wijven hunnes vaders, en gebruikt hen alsdan tot zout maken, of iet anders te doen, zonder iemant te verſchonen, uitgezeit zijne eigen moeder; want die wort by hem in grote achtinge gehouden.

Het goet van den gemeenen man vervalt, na het overlijden, aen den edelman, daer zy onder ſtaen; in 't kort, 't is een ſnoot lant voor de gemeente.

Godtsdienſt. Hun Gods-dienſt wort door hunne *Fetiſeros* of prieſters verrecht, doch ieder perzoon van eenigh aenzien heeft zijnen eigen prieſter, zoo dat

zy geene algemeine vergaderingen, nochte by-een-komsten houden. Komt eenigh man of iemant zijns huisgezins ziek te worden, aenstonts ontbiet hy zijnen *Fetiferos*, die ossen, schaep of hoenderen, tot een slachtoffer, om den kranken des t'eerder tot zijne gezontheit te helpen, den keel afsteekt, en met het bloet hun *Fetisi* of Sant, (dat dikwils slechts een ouden aerde pot of mant is,) besprengt en besmeert, maer het vleesch blijft'er nevens leggen te stinken, hoewel dat ook bywijlen genuttight wert.

Alleenlijk heeft ieder huis-gezin alle zes-maenden een by-een-komste, waer op door hunnen priester aen hun *Fetisi* of Sant, gestelt onder een pot met gaten, eenige offerhande aengeboden wort. Is nu 't geofferde niet genoech, de Sant zwijght stil, en de priester kan gene spraek van hem krijgen, voor dat hy zeit met eene hont, kabriet, hoenders of eenige potten biers zulx te zullen verbeteren.

Na de *Fetisi* vernoecht is, laet de man den *Fetiferos* zeggen, wat hem belieft; daer hy met een kleine en fijnen stem (quansuis van de *Fetisi*, daer het in'er daet een valsch geluit des priesters is,) op antwoort krijght. Voorts worter een bak genomen, die hy vol biers en meel doet, en aen den priester geven, en daer van wat op de pot, daer de *Fetissi* onder zit, sprengen. De man eindelijk en al d'anderen beloven hem onderdanigheit, waer op een iegelijk een dronkje uit de bak doet, tot bevesting.

Zy kunnen geenzins geloven na dit leven een ander leven, maer zeggen, dat een mensch, na zijne doot, verrotte; en zijn bloet verstijve, zoo dat geen opstanding oit hem te verwachten staet, uitgezeit den genen, die in den oorlogh omkomen: want zy hebben, zeggenze, by ervaernis bevonden, dat de lichamen der gesneuvelden in den oorlogh geen twee dagen in de graven bleven leggen. Dan geloofelijk is het dat hun *Fetiferos* by nacht de doden uit de graven gehaelt hebben, om de luiden te doen geloven, dat dezelve verrezen en na een ander leven gevaeren waeren; 't welk misschien alleen ten dien inzichte van hem geschiet, om de luiden des te stantvastiger in den oorlog te maken. Dus verre van *Arder*.

Zestien mijlen beoosten klein *Arder*, valt *Rio de Lagos*, (alzoo in 't Portugees genoemt,) in zee, daer een rif voor leit, dat de gehele reviere stopt, uitgezeit aen den oost-wal, daer met een boot kan ingeroeit worden, doch niet zonder gevaer van om te slaen, by een holle zee. Een weinighje binnen het eerste dorpje, aen den oost-strant, gaet een watertje om den West op naer andere dorpen; maer de reviere van *Lagos* gaet in het Noorden of Noord-Westen op tot in een bocht, die oostwaerts op wijkt, tot aen een dorp *Kuramo*, gelegen aen de zuit-zijde.

In *Kuramo* vallen katoene kleetjes, welke op de Gout-kust gebraght, en met goede winsten by d'onzen verhandelt worden.

Het Koningrijk van *Ulkami* of *Ulkuma*.

Koningrijk van Ulkami.

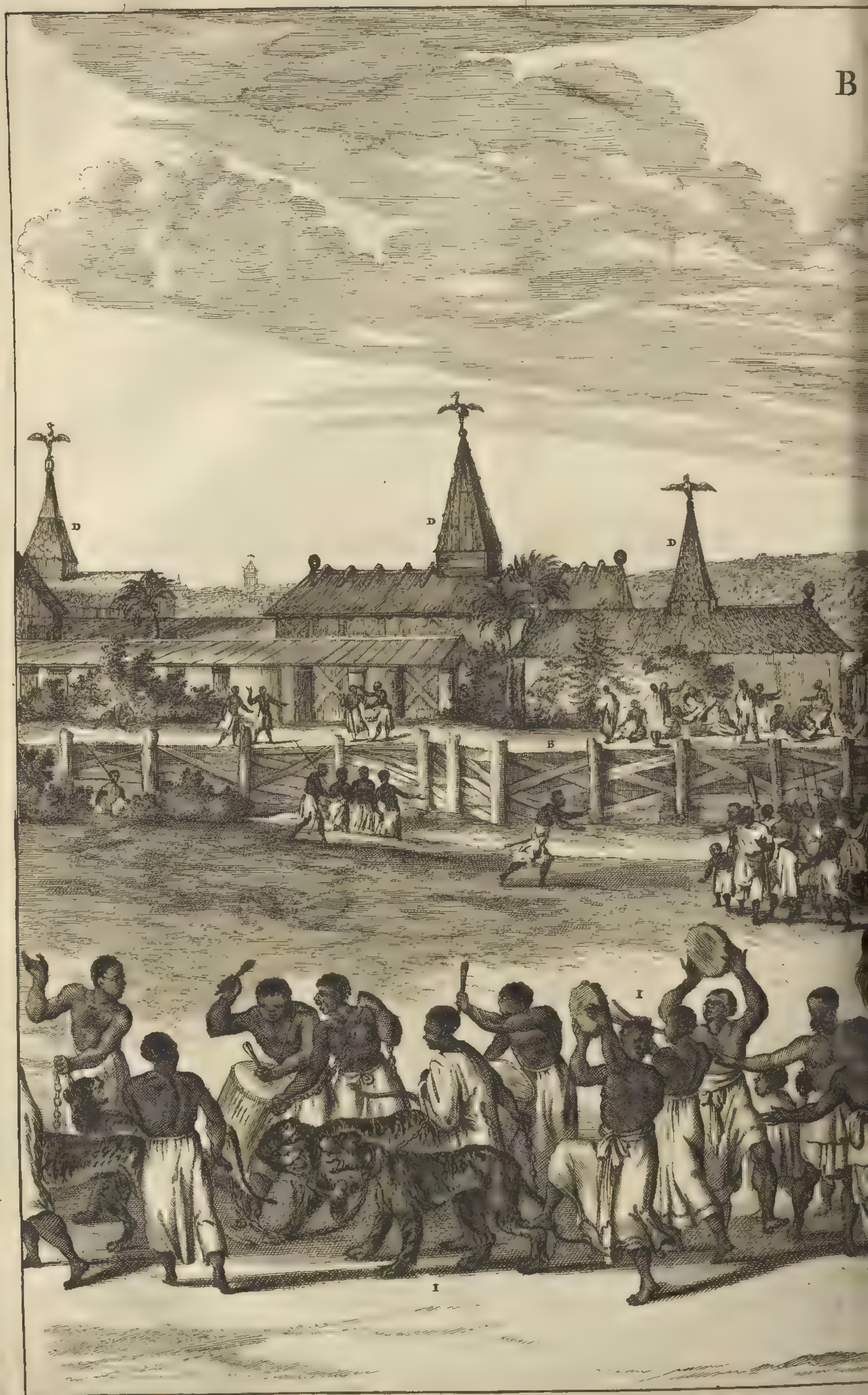
Het Koningrijk van *Ulkami* of *Ulkuma*, een machtigh gewest, leit gestrekt beoosten *Arder*, tusschen het Koningrijk van *Arder* en *Benijn*, in 't Nood-oosten, doch 't komt niet aen strant uit.

Handel.

Uit dit Koningrijk worden veel slaven, eensdeels in den oorlogh gevangen, eens-deels om het bedrijf van hun misdaden tot slaven gemaekt, naer klein *Arder* gebracht, en daer aen de Neerlanders en Portugesen verkocht, om na West-indien gevoert te worden.

De kinderen, te weten de knechjes, worden daer na de Mahumetaensche wijze besneden; desgelijks hebben de meisjes haer byzondere wijze van

p. 499.

B
D
D
D
B
I
I

N .

A. t'Vrouwen timmer of Huys van de Oude en Ionge Koninginne.
B. Wal van het Koninglÿcke Hof.
C. De Poort des zelven Hofs.
D. Paleisen des Konings Hofs.
E. Staesi hoe de Koning een mael Slaers Uitrydt.
F. Syn Adel en Bloetvrienden te Paert.
G. Speelders achter den Koning.
H. Gekken en Dwergen.
I. Speelders voor den Koning met tamme Tigers.

an besnijden: want deze, gekomen ot haer elf of tienste jaer, steken een okje, daer mieren, uit het velt geaelt, aengebonden zijn, in haere vrouwelijkheit, om het vleesch uit te bijten, en doen'er, om des te krachtiger te doen bijten, bywijlen nieuwe mieren aen.

Het Koningrijk van *Benijn*.

HEt Koningrijk van *Benijn*, of *Benin*, alzoo by d'onzen na zijne Hooft-stadt groot *Benijn* genaemt, paelt in 't Noord-westen aen het oningrijk van *Ulkami*, *Jaboe*, *Isa-* en *Oedobo*, in't noorden aen dat van *aboe*, acht dagen reizen boven de ote stadt *Benijn* gelegen, in 't Oo- n aen het Koningrijk van *Istanna* *Forkado* of *Ouwerre*, en in 't zui- n aen de zee.

Hoe verre het Koningrijk van *Be-* *jn* van het zuiden tot het Noorden ekt, is tot noch toe onbekent, aen- zien zommige plaetsen door on- isbare bosschaedjen zeer verre van kandre afgescheiden leggen, maer eft van het Oosten tot het Westen trent de lengte van hondert mij- n.

Daer zijn in dit Koningrijk vele ste- n, daer van de namen tot noch toe et bekent zijn, als van eenigen; want el onbekende steden leggen acht of gen dagh-reizens achter de stadt *Be-* *n*, by *Ulkami*, behalve een ontal- k getal van vlekken en dorpen, gs de reviere van *Benijn*, en te dewaerts in gelegen.

Voor aen de reviere van *Benijn* leit n dorp, *Loebo* in de lant tale ge- emt; en aen de linker-hant een an- r *Arbon* of *Argon*, een open vlek, legen vijftien of zestien mijlen de viere van *Benijn* opwaerts, langs oever, hebbende ontrent de lengte n een gotelings-scheut, en een half sket-scheut in de brete. Te lan- waerts in leit al kreupel-bosch, al- n loopen'er eenige nauwe paden, er geen twee nevens elkandre kun- n gaen.

Twintigh mijlen of daer ontrent zelve reviere hoger op, leit aen des- fs Hooft-bron een vlek of dorp *Gotton*, dat in lengte met *Arbon* overeen komt, maer is veel breder. *Gotton.*

Negen of tien mijlen van *Gotton*, vijftien mijlen te landewaerts in, al Noordwaerts op, leit de stadt *Benijn*, by d'onzen om hare grote, (want diergelijke stadt van grote wort in al deze landen niet gevonden) groot *Benijn*, en by d'inwoonders *Oedo* genoemt. *De stadt Benijn.*

De stadt, t'effens met het hof der Koninginne, is in haren omtrek ontrent vijf of zes mijlen groot, of, dit hof daer buiten getrokken, drie mijlen binnen haere poorten. Zy leit gesterkt aen d'eene zijde met een muur van tien voeten hoogh, gemaekt van dubbelde palisaden van dikke bomen, met jukken van vijf of zes voeten, kruiswijze geslagen, aen elkandre gehecht, en met rode leem-aerde aengevult, en heel vast in malkandre gearbeit. Dan deze muur omringt de stadt slechts aen d'eene zijde, en aen d'andere zijde, daer geene muur is, leit een moerasch en dicht kreupel-bosch, tot geene kleine bescherming en sterkte der stadt. *Grote.*

De stadt heeft verscheide poorten, van acht en negen voeten in de hooghte en vijf in de wijte of brete, met deuren, uit een geheel stuk houts gemaekt, die op een pen hangen of draien, gelijk de boere hekken hier te lande. *Sterkte.*

Het hof des Konings is vierkant, en staet aen de rechte zijde der stadt, als men de poorte inkomt van *Gotton*: is wel zoo groot als de stadt Haerlem, en omringt rontom met een byzondere muur, als om de stadt loopt. Het is verdeelt in veel prachtige paleizen, huizen en vertrekken der hovelingen, en begrijpt schone en lange vierkante galderyen, ontrent zoo groot als de beurs t' Amsterdam, doch d' een gro- *Hof des Konings.*

groter, als d'ander, die op houte pylaren ruſten, van onderen tot boveнen met gegoten koper beſlagen, daer op d'afbeeldingen hunner oorloghs-daden en velt-ſlagen geſneden ſtaen, en worden zeer reindelijk onderhouden. De meeſte paleizen en Konings-huizen in dit hof zijn overdekt met palmites-bladeren, in ſtede van vierkante plankjes, en ieder kap is verciert met een torentje, dat ſpits boven toeloopt, op het welk vogelen, van koper gegoten, met uitgeſpreide wieken ſtaen, zeer konſtigh na 't leven uitgehouwen.

De ſtadt heeft dertigh zeer rechte en brede ſtraten, ieder ontrent van hondert en twintigh voeten breet, of zoo breet als de Heere of Keizersgracht hier t'Amſterdam, van d'eene zijde der huizen tot d'andere, daer over al veel breede dwars-ſtraten, doch wat ſmalder, op uitkomen.

Huizen. De huizen ſtaen'er langs henen in goede orde gebouwt, dicht by een gelijk hier te lande, verciert met gevels en ſtoepen, en daken van palmitas en bananas-bomen bladen of ander loof; zijn niet hoger dan een ſtadie, maer gemeenlijk groot, met lange galderyen van binnen, voornamelijk de huizen der edelen, en verdeelt in vele kamers, die afgeſchoten zijn met muuren van rode leem-aerde, zeer zinnelijk opgemaekt; welke zy met waſſen en vrijven zoo glat en effen weten te maken en onderhouden, als eenigh muur in Hollant van kalk kan gemaekt worden, en blinken als een ſpiegel. Van een zelve aerde zijn de verdiepingen gemaekt. Ieder huis daer en boven is voorzien met een verſch-water put: in 't kort, de huizen zijn'er zoo net gebouwt, als aen genen oort van dat geweſt.

Koffo. Een dagh reizens beooſten de ſtadt *Benijn* leit een dorp of ſtadt *Koffo* genaemt.

Aerdt des lants. Het lant van *Benijn* is al laegh en boſchrijk lant, gebroken, op zommige plaetſen, door revieren, en vol moeraſſchen, maer op eenige plaetſen niet zeer waterrijk, inzonderheit tuſſchen *Gotton* en groot *Benijn*, daer de Koning zekere luiden verordent heeft, om den reizenden man van drink-water te verzien. Daer ſtaen grote potten, met zeer koel en geurigh water, zoo klaer als kriſtal, met kinkhorens daer nevens, om uit te drinken. Niemant vermagh een druppel waters wegnemen, dan voor den ingeſtelden prijs, welke daer nevens wort geleit, ſchoon geen opziender daer by is.

Onder andere wort dit lant bewatert door een reviere, by d'inwooners *Arbo*, en by de blanken in 't Portugeeſch *Rio de Benijn* genoemt, dat reviere van *Benijn* gezeit is. Zy is gelegen achtien mijlen ooſtelijker dan *Rio Lagos*, ſtort met een breden en wijden mont in zee, daer voor een drooghte leit, en heeft een tamelijk goet inkomen voor jachten en ſloepen, maer valt opwaerts, ontrent de dorpen *Arbon* en *Gotton*, nau en heel krom. Voor aen in het midden, is deze reviere met het hooghſte water tien voeten diep, en ſmijdt inwaerts verſcheide ſpruiten van haer, onder andere een, gelegen drie mijlen van de zee, welke na de reviere van *Lagos* loopt.

Men heeft hier by na allerlei vrucht-gewaſſen, ook oranjen-appels en liemoenen, inzonderheit op den wegh tuſſchen *Gotton* en de ſtadt *Benijn*. Daer groeit in dit lant Peper, by de Hollanders Benijnſche peper genaemt, maer is'er in geen grooten overvloet te bekomen. Zy waſt eveneens als d'Ooſtindiſche peper, maer valt kleinder van Grein. Katoen groeit'er door al het lant in groten overvloet, en zeer ſchoon, daer d'inwoonders kleetjes van maken. Over eenige jaren hebben de Hollanders te Mouré op de Goutkuſt, in Lentemaent, tot een proeve eenige zaetjes van katoen in d'aerde geplant, die grote bomen, en in ſlacht-maent rijpe vruchten voort braghten.

Het lant voet velerlei wilde en tamme beeſten, als tigers, luiperts, wilde verkens, herten, civet en wilde katten, olifanten, peerden, hanen, ezels, geiten, ſchapen, die geen wol, maer hair op 't lijf hebben, hoogh van benen, en goet van ſmaek. Daer is ve-

ler

lerlei ſlagh van meer-katten, eekhorentjes, lant-ſchilpadden, ſlangen, en diergelijke. Men heeft'er velerlei vogelen, papegaien, duiven, velthoenders, en zeker ſlagh van vogelen, als oievaerts, tortel-duiven, andere grote vogelen, gelijk ſtruizen, en velerlei ander gevogelt.

De revieren voeden veel krokodillen, en zeer grote water-peerden, desgelijx veel eetbare en welſmakende viſchen: onderandere wort'er zeker klein visje gevangen, dat, aengeroert van iemant, des aenroerders gehelen arm doet bewegen en drillen, en worden daerom by d'onzen dril-viſſchen genoemt.

Het lant is volkrijk, inzonderheit van adel.

d'Inwoonders is al fatſoenelijk volk, overtreft al d'andere zwarten van die kuſt in alles, en leven vredigh met elkandre onder goede wetten en rechten, en bewijzen den Hollanders en andere buitenlanders, die hun kuſt om den koophandel aen doen, en ook elkandren, groote eerbiedigheit. Het manvolk is fraier van ſtal dan het vrouvolk. Zijn niet zeer diefachtigh, nochte geen dronkaerts, maer grote hoereerders.

Hun kleding is by na gelijk die van *Arder*; want zy dragen, namelijk luiden van vermogen, twee, zommigen vier kleetjes, d'een kort'er als de ander, boven malkandre, met den naelt zoodanigh geſtikt, dat het onderſte kleet door het bovenſte hene ſchijnt. Dan gemene luiden dragen ſlechts een eenigh kleetje over hun blote lichaem.

De vrouwen dragen over haer onderlijf tot beneden de kuiten een blaeuw kleet, en eenigen over de borſten kleine kleden. Zy hebben het hair cierlijk opgetoit, en op den kruin des hoofts gevlochten, in vorm van een krans; d'eene helft zwart en d'andere root geverft, met gele kopere ringen om d'armen.

Geen mans-perzoon vermag aen 't hof gekleet te gaen, voor al eer hy van den Koning gekleet is; van gelijken zijn hair niet laten waſſen, eer zulx geſchiet is. Daer zijn mans-perzonen aen 's Konings hof van twintigh en vier-en-twintigh jaren oudt, die zonder ſchijn van eenige ſchaemte moeder naekt gaen, met een keten alleen van fijne koralen of jaſpis om den hals. Maer als de Koning hen kleding geeft, beſchenkt hy hen gemeenlijk te gelijk met een vrouw, en maektze aldus van jongens tot mannen. Na dien tijdt gaen zy altijts gekleet, en laten hun hair waſſen, zonder oit weer dat behoeven met een mes af te ſchrapen. Desgelijks vermogen de vrouwen niet gekleet te gaen, 't en zy dezelve eerſt van haren man kleding genoten hebben, zulx men daer vrouws-perzonen van twintigh en vijf-en-twintigh jaren, zonder eenige ſchaemte, langs de ſtraten, mede moeder naekt ziet lopen. Maer als de man haer wil kleden, dan laet hy voor haer een huis maken, en ſlaept by haer, gelijk by d'andere vrouwen.

Ieder mans-perzoon trouwt zoo vele vrouwen, als hy begeert, en voeden kan; en hout daer en boven noch een groot getal van by zitten. Zy vloeien over onder elkandre van vleezelijke wellusten en geilheit; maer bezwaerlijk kan een blanken of Chriſten daer te lande een hoere bekomen, uit vreze voor ſtraffe, naerdien zulx op den hals verboden is. *Echt.*

Welke vrouw by haren overleden man eenen zoon heeft gehad, die wort een dienſt-maeght van haren zoon gemaekt, en aen geen anderen man ten wijve gegeven; maer moet hem ten dienſte ſtaen als een ſlavinne, en vermagh buiten bewilliging des zoons geenen man nemen. Zoo het nu gebeurt, dat eenigh mans-perzoon behagen in zulk een weduwe had, die verzoekt aen den zoon haer ten wijve, met beloften van hem een andere jonge dochter tot zijne vrouw, in hare ſtede te geven, dewelke, zoo lang hy wil, zijne ſlavin moet blijven. De man vermagh de gemelde vrouw of oude moeder, indien de zoon wil, buiten verlof des Konings niet verhandelen. *Een weduwe wort een dienſtmaegt van den zoon.*

Een dochter wort daer niet eer door den vader ten huwelijk beſteet, voor dat zy twalef of veertien jaren

 oudt

oudt is; na welken tijdt de vader niet meer met haer te doen heeft.

Al de beslape vrouwen vervallen na des mans doot aen den Koning, welke hy dan weer ten huwelijk besteet; maer d'onbeslape vallen eensdeels den zoon te beurt, en worden eensdeels by anderen tot vrouwen aengenomen.

Het geschiet ook bywijle dat de Koning eenigen dezer vrouwen niet weer ten huwelijk besteet, maer regetairen maekt, welke de genen zijn, die den Koning jaerlix in schatting een zeker getal van boesjes hebben op te brengen. Deze, gemerkt zy het jok van den man niet te vrezen hebben, kiezen zoo veel vryers alsse willen, en spelen lustigh de hoer, hoewelze bywijlen zulx ook in den echtenstaet niet nalaten. Deze regetairen, wanneer zy buiten den echt zwanger worden, en eenen zoon baren, zijn van het betalen der schattinge vry, maer is 't een dochter, die geeft de Koning aen den eenen of anderen ten wijve.

Daer zijn ook groote regetairen, aen de welke de kleine jaerlix rekekening moeten doen, gelijk de groote weer aen de grote Fiadoors, of Rijxraden, die aen den Koning alleen haere inkomsten vertonen.

Een man beslaept zijnen vrouwe, wanner zy in het kinderbedde gelegen heeft, eer niet voor het kint een jaer of anderhalf oudt is, en gaen kan; doch weet haer midlerwijle met andere genoech te behelpen: waer over de man, krijght hy zulx te weten, klachtigh aen de Fiadoors valt.

Waerom daer geen twelingen zijn. Daer worden gene twelingen gevonden, doch, gelijk geloofelijk is, wel geboren; want het vermoeden is, dat een van beide by de vrou-moer versmoort wort, aengezien het baren van twee kinderen t'eener drachte een vrouwe daer te lande tot grote schande strekt, alzo zy vastelijk geloven, dat een man geen vader van beide kinderen kan zijn.

Lijk-staetsi. Zy begraven hunne doden met al hunne klederen aen, en slachten, voornamelijk over luiden van staet, een zeker getal slaven, om zich daer van in d'andere werelt te dienen, en brengen zeven dagen met danzen en spelen, met trommels en ander speeltuigh by het graf toe. Zy graven zomwijlen de lijken weer op, om hen met nieuwen offer van menschen en beesten te vereeren, en bewenenze als vooren, met groot geschrei. Wanneer een vrouwe gestorven is, dan komen haer vrienden en nemen potten, pannen, kisten, en kassen, en gaen met het goet op haer hooft langs de straten onder het geluit van trommels en ander speeltuigh, zingende ter eere van d'overledene. Is het een vrou van staet, dan wort mede by het graf een zeker getal van slaven gedoot, en nevens het lijk in 't graf gesteken. Het is gebeurt, dat zeker vrouwe, op haer sterven leggende, verordende na hare doot, acht en zeventig slaven by haer graf te slachten; en eindelijk, om het getal van tachtigh vol te maken, beval noch een knechje en meisje daer by te doen. Geen perzoon van vermogen komt daer te sterven, of het kost menschen bloet.

In het stuk van erffenis wort by hen deze maniere onderhouden: De man neemt al het goet, dat de vrouw achter laet, na zich, zonder den kinderen, dan 't geen de moeder hen by levenden lijve gegeven heeft, iets te laten behouden; daer in tegendeel de vrouw niet vermagh, na haer mans overlijden, het minste van zijne goederen aen te tasten; aengezien die alle, zoo wel wijven, slaven, als andere goederen, aen den Koning vervallen. Dan zijn daer zonen, de Koning maekt dikwils den oudsten volkomen erfgenaem van alle zijns vaders slaven en goet, ook wel van eenige onbeslape wijven; want de beslape worden aen andere ten wijve gegeven.

Wat belangt den koophandel der uitheemschen met d'inwoonders, die geschiet de reviere *Benijn* opwaerts, by het dorp *Gotton*, daer de Neerlanders met sloepen en jachten opvaren, doch niet zonder bevel des Konings. De Koning kiest eenige Fiadoren of rijx-raden, en koopluiden

uit

uit, die alleen by de Europers, die zy blanken noemen, vermogen te komen. Want het is den genen, die tot den oorlogh verordent zijn, geheel en al verboden met de blanken te handelen, ja, derven in hunne loosjes niet komen, veel min eenige Europische waren van hen kopen; maer zijn gehouden dezelve ten dienste van de gemelde Fiadoren en koopluiden te kopen. In tegendeel vermagh geen koopman en Fiadoor iet zich onderwinden, 't geen den oorlogh betreft, zulx een iegelijk zich binnen de palen van zijn ampt moet houden. Geen vrouw vermagh ook in een loosje der blanken te komen, want zulx zou haer tot een lasterstuk strekken.

Wanneer een schip met zijne lading deze kust aendoet, dan wort een passadoor na den Koning afgezonden, om hem des te verwittigen, die dan twee of drie Fiadoren, verzelschapt met twintigh of dertigh *Veeljes*, dat zijn koopluiden, beveelt na beneden te trekken, om met de blanken te handelen, die aenstonts met grote vlijdt van de stadt *Benijn* over lant na *Gotton* reizen, en zich voorzien van zoo vele kanoos en roeiers, alsse van nooden hebben; die by hen over al wegh genomen worden, schoon de eigenaers zelfs die van doen hebben. Zeggen d'eigenaers daer iets tegen, zy wijzen hen aen den Koning, en vragen of zy gene slaven des Konings zijn, en al hun goederen niet den Koning toekomen, met bevel van voortaen te zwijgen, of anders na het hof te zullen gezonden worden. Gekomen alle te *Gotton*, of ter plaetse, daer zy wezen moeten, kiezen zy de beste huizen en woningen, en brengen, zonder aen den eigenaer te vragen, al hunne goederen daer in. Bywijle doen zy den eigenaer, valt hen het een huis wat te nau, noch een ander huis daer by maken, en gebruiken dat meê als eigen, zulx d'eigenaer dikwils gene plaets voor hem zelven heeft. Insgelijks is d'eigenaer ook gehouden, voor hen den eersten dagh te koken; zonder iets daer voor te genieten.

Hoe de Fiadoors de blanken bewellekomen.

Wanneer deze Fiadoren d'eerste reize in de loosjes komen, zijnze heel deftigh gekleet, met Jaspis om den hals, en doen al knielende de groetenis van wegen hunnen Koning, en zijne moeder en de grootste Fiadoren, uit wier name zy eenige eetwaren tot geschenken brengen, en maken vele plicht-plegingen, met vragen na den staet des lants, en oorlogen tegen hunne vyanden, en diergelijke meer: waer na eens om-gedronken en afscheit genomen wort, zonder iets van koopmanschap te spreken. Des anderen daeghs komen zy weder, met verzoek van den nieuw gekomen koopmanschap te zien, die hen dan getoont wort. De goederen, die zy alree te voore meer gekocht hebben, blijven by den gezetten prijs; maer van nieuwe goederen wort een nieuwe prijs en merkt opgestelt, daer zy zomwijlen maenden mede bezich zijn, dingende zoo nau, alsse kunnen. Zoo dra nu de merkt gezet is, wort met het handelen voort-gevaren.

Benijnsche waren.

De waren, die by de Hollanders en andere volken van Europe, in de reviere van *Benijn*, in mangeling van onze hier-lantsche waren gehandelt worden, zijn katoene kleetjes, gelijk in *Rio Lagos* by *Kuramo*, jaspis-steen, slaven, (doch geen andere dan vrouwen, want mans-perzonen willenze niet uit het lant laten trekken,) luiperts-vellen, eenigh peper, en akori; het welk zeker blaeuachtig korael is, dat met duiken uit den gront gehaelt wort; want het wast, gelijk ander slag van korael, booms-gewijse op een steenigen gront, in 't water. d'Onzen voeren deze Akori, daer d'inwoonders dier plaetse langwerpige ronde koralen weten van te slijpen, na de Gout-kust, om aen de zwarten te verhandelen, daer de vrouwen die tot cieraet in haer hair dragen.

De voorzeide kleetjes, *Mouponoqua* by d'inwoenders en by de blanken Benijnsche kleden genaemt, zijn gemaekt van katoene garen; heel blaeu, of gestreept met wit en blaeu; groot vier banden, en lang twee ellen en een halve, en twee ellen en drie vierendeel; en breet schaers

twee ellen. Daer zijn ook kleine kleden, die de drie een kleet doen, en *Ambasis* by hen genoemt worden. Al deze kleden worden eensdeels daer gemaekt, eensdeels gemaekt van andere plaetsen derwaetts gebraght.

De Hollanders geven den zwarten in mangeling van deze kleetjes, deze en andere hier-lantsche waren: te weten,

Gout en silver laken.
Root laken.
Kanetjes, aen d'een einde met rode strepen.
allerhande fijn katoen.
Lywaet.
Oranje, limoen en groen paste.
root fluweel.
gele kopere armringen, ieder van vijf oncen en een halve.
Lavendel, en violet quispel-grein.
slechte karzeien.
fijne kralen.
Haerlemmer stoffen, met grote bloemen, en stijf gegomt.
rode glaze oorhangers.
Staven Yzers.
vergulde Spiegels.
kristallein.
boesjes, of Oostindische horentjes, die by hen in stede van gelt gebruikt worden.

De grote kleden, inzonderheit de gestreepte, verhandelen d'onzen weer op de Gout-kust, daerze wel getrokken worden; maer de heel blauwe zijn in de reviere van *Gabon* en *Angola* allermeest getrokken.

Alle drie of vier dagen wort in het dorp *Gotton* ook een merkt gehouden, daer op die van groot *Benijn*, *Arbon*, en andere ontrent gelegen dorpen, komen merkten, daer niet alleen de voorzeide kleeden, maer ook allerhande eetwaren te koop gebraght worden. Een ieder magh daer met de Hollanders niet handelen, maer alleen eenige, dien de Koning zulx vergunt, die van d'onzen en andere blanken in *Arbon* d'Europische waren kopen, en weder in *Gotton* te koop brengen.

d'Inwoonders der stadt *Benijn* doen handel onder elkandre met andere kleden, die in het dorp of de stadt *Koffo* gemaekt worden, gelegen een dagh reizens beoosten groot *Benijn*, maer geen blanken mogen daer komen.

Op den wegh, tusschen *Gotton* en de stadt *Benijn*, leggen veel grote pleinen, die op gezette dagen kooprijke merkten verstrekken, daer op uit alle naby gelege oorden meenighten van menschen verscheinen, om koophandel te drijven.

Alle geschillen en krakelen, die onder het handelen komen t'ontstaen, worden voor d'edelluiden gebraght en beslegt; want weinigh of niet hebben de rechters van die plaetsen te zeggen, en vertonen, zoo lang zy daer zijn, den Koning.

De wapenen dezer volken zijn schilden, spiesen, bogen, asagaien, en pijlen, met vergif bestreken, dat de *Fetiseros* of duivels-jagers zeer kunstigh weten te bereiden. De edelluiden, wanneer zy ten oorlogh zullen trekken, kleden zich, om boven d'anderen uit te munten, in root scharlaken, dat zy van de Neerlanders kopen; andere hebben rinkragen van olifants-tanden, met luiperts-tanden daer onder gevoeght, en hoogh rode Turksche mutsen, gevoert en geboort met luiperts of Civetkats-vellen, daer een lange peerde-steert tot cieraet by af hangt.

Gemene krijghs-knechten gaen slechts met het boven-lijf bloot, maer dragen over het onderlijf een kleet, zoo fijn als zijde.

In het vechten wort by hen goede krijghs-tucht en orde onderhouden: want niemant vermagh een voetstap te wijken, schoon hy de doot voor ogen zage. Niemant geniet iets van al den buit, dan de velt-marschalk, by hen *Owe-Aserry* of *Siasseere* genaemt, of moet zulx heimelijk en steelsgewijze achter de hant houden; des niet tegenstaende bedankt een iegelijk den Koning, dat hy tot den oprocht en voor hem te oorlogen, waerdigh gekent zy.

Al d'overige onverschoten pijlen worden, na den slagh of het eindigen des oorloghs, in byzondere kamers, 's Konings wapen-huis, gebraght, en aenstonts weer zoo veel nieuwe gemaekt,

naekt en door de Fetiseros of duivel-
ægers vergiftight, als'er ten dienste
les aenstaende oorlogs behoeftig zijn.
De Koning van *Benijn* kan op ee-
nen dagh twintigh duizent man in de
vapenen brengen, en, des noot zijn-
le, tachtig en hondert duizent: waer
loor hy by alle omleggende volken
eer ontzaghelijk is. Zijn leger wort
estiert door eenen veltmarschalk
Owe-Asserry by hen geheten, die het
ppergezagh over-al het leger heeft,
n alles na zijn welgevallen vermagh
e doen, als de Koning zelf.
De Koningh van *Benijn* heerscht
net een onbepaelde maght, en wre-
e heerschappy, en noemt al zijne on-
lerdanen, hoe grote edelluiden zy
ok zijn, slaven. Dan geen kinderen
vorden voor zijne slaven erkent, eer
y van hunne vader of moeder den
Koning vertoont worden, welke be-
el geeft het kint met een behoorlijke
nede te tekenen: en alsdan is het kint
en slaef des Konings, nevens al d'an-
leren: want al zijn volk groot en
klein, niemant uitgezondert, moeten
bekennen slaven des Konings te zijn.

Zijn gebiet strekt over vele steden, dorpen en vlekken; want daer ontrent is geen Koning, die hem in het bezit van zoo veel schone steden en dorpen gelijk is. Verscheide Koningrijken, als *Istanna*, *Forkado*, *Jaboe*, *Isago*, en *Oedobo*, zijn ook schatbaer aen dit Koningrijk, hoewel *Isago* wel het maghtighste Koningrijk is, en den Koning van *Benijn* wel het minste ontziet.

Daer zijn door den Koning, tot bestiering des rijks, in groot *Benijn*, onder andere drie opper-rijxraden gestelt, Fiadoors by de Portugesen genoemt, d'oppersten des lants naest den Koning, (want boven hen is niemant, dan de veltmarschalk, de naeste aen den Koningh, en 's Konings moeder) die ieder over een hoek of wijk der stadt het gezagh voeren, en grote winsten daer van trekken: hun amptnamen zijn *Ongogue*, *Ossade* en *Arribo*. Desgelijks wort ieder stadt of dorp, door een zeker getal van opperhoofden of edelluiden bestiert, Fiadoors genoemt, die alle onlijfstrafbare zaken beslechten, en den *Rijxraden.*

 aen-

aengeklaeghden man, na de grote des misdaets, in zekere pene doemen, maer lijfstrafbare zaken worden na groot *Benijn*, alwaer het opperrecht is, gezonden, en daer afgedaen, gelijk daer alle daegs recht gehouden wort. Doch worden dikwils de rechters, met het geven van boesjes, buiten weten des Koning, hoewel met ooghluiking van eenige der grootste Fiadoors, omgekocht. Het dorp *Gotton* wort bestiert door vijf, en het dorp van *Arbon* door zeven edelluiden.

De Koning van Benijn hout vele vrouwen.

De Koning hout een groot getal van vrouwen; de tegenwoordige wel over de duizent: want met het sterven van zijnen vader *Kambadje*, kreegh hy by erfenis al zijns vaders onbeslapene vrouwen; want de beslapen vermogen geheel en al niet weer te trouwen; maer worden in een klooster by elkandre opgesloten, en van de gelubden bewaert; zoo een dezer vrouwen met eenen ander haer quam te verlopen, zy zoude, daer op betrapt, nevens haeren boel aenstonts moeten sterven.

Voert grote oorlogen.

De Koning van *Benijn* voert grote oorlogen buiten 's lant tegen zijne andere gebuurkoningen, namelijk achter de *Benijn*, om d' Oost en in 't Noorden, en maekt hen vele steden en dorpen af handigh, met bekoming van groten buit van Jaspis en andere dingen.

Komt maer eenmael 's jaers uit zijn hof.

De Koning komt maer eenmael 's jaers op zekeren ingestelden feestdagh, uit zijn hof voor de gemeente te voorschijn, te paerde, prachtigh met allerlei Koninglijke cieraedjen uitgestreken, en vergeselschapt met drie of vier hondert edelluiden, zoo te paerde als te voet, en meenighte van speelluiden voor en achter aen, die op allerlei speeltuigh vrolijkheit bedrijven, in dier wijze, gelijk by de voorgaende afbeelding der stadt *Benijn* vertoont staat. Dan hy rijt niet verre van 't hof, maer keert, na weinigh omtrekkens, strax daer weer na toe. Dan doet de Koning eenige tamme luiperden, die hy tot zijn vermaek hout, geketent omvoeren; insgelijx veel dwergen en doven, daer in hy zijn pleizier neemt, te voorschijn komen. Op dezen feest-tijdt worden tien, twaelf, dertien, en meer slaven ter eere des Konings, met wurgen of onthoofden ter doot gebraght; want zy geloven dat deze slaven, na een wijle doot geweest te zijn, in een ander lant komen, en weder her-levendigh worden, en dan beter hebben, en een ieder zijne slaven weder zal krijgen.

Daer is ook een dagh, op den welken de Koning zijnen rijkdom, bestaende in jaspis, krael-werk en andere waren, ten hove voor alle menschen ten tone doet hangen, en vele schenkaedjen van slaven, vrouwen en andere dingen; aen de welverdienden wegh geeft: dan vergeeft hy ook veel ampten, die de bestiering der steden en dorpen betreffen.

Des Konings moeder wort in grote eere gehouden, en heeft een byzonder hof, effen buiten de stadt, fraei en prachtigh gebouwt, daer zy met vele vrouwen en dochters hof hout, en wort haer raet in alle lantzaken gepleeght; doch mogen, uit kracht van een byzondere wet, de Koning en zijne moeder elkandre niet zien, zoo lang zy leven willen.

Wanneer een Koning komt t'overlijden, wort in zijn hof een grote kuil gegraven, onder breet en boven smal, en zoo diep, dat de gravers zelfs in 't water moeten verdrenken. In deze kuil wort het lijk des Konings gesmeten, daer by zich dan al zijne gunstelingen en dienaers vertonen, met aenbieding van den Koning te willen verzelschappen, om hem in het ander leven ten dienste te staen, hoewel zulx niemant kan verkrijgen, dan die 't meeste, (waer over niet weinigh krakeels is) in zijn leven by hem bemint zijn geweest. Na dat dan de genen, die deze gunste bekomen, naer beneden by het lijk des Konings in den kuil zijn geklommen, wort een grote steen op den mont of gat der kuile gewentelt, blijvende het volk nacht en dagh daer rontom staen.

Des volgenden daeghs worden eenigen gezonden om de kuil, met het afnemen des steens, t'openen, die dan

lan de genen vragen, die in de kuil
zijn wat zy doen? en of iemant gegaen
s, om den Koning te dienen? den wel-
en dan niet anders geantwoort wort,
lan neen.

Ten derden daghe doen zy weder
le zelfste vrage, en krijgen dan by-
vijlen tot antwoort, dat zulk of zulk
en d'eerste derwaerts de reize aen-
enomen hebbe, en die of die de twe-
e, welke eerste by hen allen gepre-
en, en voor gelukkigh geacht wort.

Eindelijk sterven, na verloop van
ier of vijf dagen, al deze menschen.
Vanneer nu niemant daer meer is, die
ntwoort geeft, wort zulx tegen den
ieuwen aenstaenden Koning gezeit,
ie aenstonts boven de kuil een groot
uur doet maken, en daer op een gro-
e meenighte vleesch braden, om aen
e Gemeente wegh te schenken: en
eze plechtigheit is zijn huldinge.

Na dat de kuil gedempt is, worden
eenighten van menschen langhs
e straet, ja, in hun eigen huis doot
r neer gehouwen, en de hoofden der
iken met een kleet bedekt, dat nie-
ant derft daer van lichten; dan
ekere mensch-etende vogels, die
veederlei zijn, het een slagh *Goe-*
? genaemt, en het ander *Akalles*.

Daer zijn'er, die willen, dat in de-
e kuil geene levendige, maer hoof-
eloze, of onthoofde menschen ge-
heten worden.

Desghelijx wordt in het graf
y het lijk een groot deel van zijn
oninglijk gewaet, huis-raet, en
oesjes, of Oostindische horentjes
in gelt, geleit.

Daer worden, uit bevel des Ko-
ngs, ook verscheide Feest-tijden, ter
edachtenis van d'overlede Konin-
en, gehouden, en met gruwelijke
ichtoffers van menschen en beesten,
erlix wel ten getale van vier of vijf-
ondert, voltrokken; doch noit meer
enschen dan drie-en-twintigh op
nen dagh geslacht, die meest mis-
adigen zijn, die de doot verdient
ebben, en in den tronk bewaert
orden ter tijdt dezes feests. Zoo het
n gebeurt, dat'er ten daghe der
ichtinge geen misdadigen genoech
boeiens of in den tronk zijn, dan
zend de Koning om het volkomen
getal, tot de slachting vereischt, vol te
krijgen, eenigen zijner dienaers 's a-
vonts op de straet, om eenen iegelijk,
die zonder licht uitgaet, te vatten,
en in de kerker te brengen. Is de ge-
krege een kalis, die wort aenstonts
zonder eenige genade na de gevang-
kenis gebraght, daer hy niet dan een
haestige doot te verwachten heeft;
maer een rijke kan zich zelven met
gelt boete vry kopen. Zelf geen
slaef van de grootste Fiadoors wort
in dit werk verschoont, uitge-
zeit dat zijn meester hem voor
eenen anderen slaef magh lossen.
Op de zelve wijze bekomt d'een of
d'ander *Feticeros*, wanneer hy ie-
mant aen den duivel wil offeren, uit
bevel des hofs eenen mensch, dien
hy na zijn welgevallen magh hande-
len.

De krone sterft op de zonen, en by
gebrek van zonen op de broeders. *Erfenis der krone.*

Wanneer de Koning op zijn doot-
bedde leit, en zonen nalaet, (gelijk dat
gemeenlijk gebeurt door de veelheit
der wijven,) laet hy eenen zijner ede-
len roepen, dien zy *Onegwa* noemen,
tegen wien hy den erfgenaem des rijks
verklaert, zonder dat deze edelman
zulx tegen iemant derft openbaren,
voor al eer de Koning een geruimen
tijdt zy doot geweest. Maer aen-
stonts na de doot des Konings neemt
deze edelman opzicht op des Ko-
nings goederen, en komen des over-
leden Konings kinderen dan voor
hem op de knien vallen en begroe-
ten; hoewel niemant noch weet, wie
onder hen de krone zal be-erven.
Een iegelijk komt dan dezen *Onegwa*
op't meest, om Koning te worden, gro-
ten staet en goet aenbieden; hoewel
dees tegen geen van allen iet derft
openbaren. Dan als het tijdt is, laet hy
de *Owe-Asserry* of *Siaseere*, dat is de
veltmarschalk, de naeste aen den
Koning, ontbieden, die, daer geko-
men, aen dezen *Onegwa* vraeght, wat
daer te zeggen is, die hem dan zeit,
welke zoon van den overleden Ko-
ning tot erfgenaem der krone gestelt
is. Waer op de *Owe-Asserry* of *Siaseere*
vier of vijf werf vraeght, of de Ko-
ning

ning zulx belast heeft; 't welk hy met ja te zeggen beantwoort, waer op de *Siasseere*, zonder een woort te spreken, na zijn huis-vertrekt. Als dit gedaen, laet *Onegwa* den zoon, gestelt tot Koning van zijnen overleden vader, weder roepen, en zeit hem datelijken na *Siasseere* te gaen, en biet dien veel goets aen, op dat hy met der haest den nieuwen Koning stelle, die dan den aenstaenden Koning gebiet na huis te gaen. Na verloop van vijf of zes dagen komt de *Siasseere* weder in 't hof, en roept den edelman of *Onegwa*, dien hy dan weder vraegt, of de Koning zoo gezeit heeft; zoo hy deze vrage met twee en driemael ja te zeggen beantwoort, dan wort de gestelde erfgenaem der krone ontboden, en hem gezeit op zijne knien te gaen leggen, en de heerschappye over 't Koningrijk aengezeit; waer op hy, na hen bedankt te hebben, op staet, en krijght 't Koninglijk gewaet aen, en gaet zitten.

De nieuwe Koning mag in de Benijn niet wonen. Daer komen dan al de Vasalen, van Siasseere tot den laeghsten toe, voor den Koning op de knien leggen, en hem begroeten. Zoo dra deze plechtigheit voleindt is, moet de Koning na een ander dorp gaen, genaemt *Ooséboe*, om zijn hof daer te houden, naerdien zijn tijdt van te heerschen dan noch niet gekomen is; doch vermagh wel in de *Benijn* te komen, als eenige offerhande van menschen, of vee, als paerden, koeien of iet anders aen den duivel, wegens zijnen overleden vader te doen is, en wort als dan met het bloet van het geslacht offer-vee bestreken. Wanneer nu den voorzeiden Siasseere dunkt tijt te zijn, en dezen nieuwen Koning de lessen en het leven zijn'er voorouderen genoegh zijn ingescherpt, wort hy door den zelven Siasseere in de *Benijn* ontboden, daer hy dan voorts zijn hof houdt, en na zijn wel-gevallen heerscht.

De nieuwe Koning doot al zijn broeders. De Koning, op den troon geraekt, tracht aenstonts al zijne andere broeders van kant te helpen, om des te veiliger te mogen heerschen, en geen nastrevers der krone te hebben: of hy laet die gewoonlijk niet langer leven, dan twintigh of vijf-en-twintigh jaren, uit vreze voor zamenspanning met de vrienden van eenige omgebraghte of gebannen Fiadoors of rijxraden, gelijk voor eenige weinigh jaren is gebeurt, dat deze tegenwoordige Koning van *Benijn* zijnen broeder, die hem in zijne ziekte, met bystant van eenige edelen trachte te vergeven, door zijn volk, met een doek voor neus en mont te houden, deed versmoren. Voorts riep hy al zijns broeders aenhangelingen by hem, en zeide in hunner aller tegenwoordigheit, dat hy hen, tot troosting zijner ziekte, wilde om 't leven doen brengen, en deed voorts hen de kop afslaen. Eenigen willen dat de Koning zijne broeders dwingt te verhangen, (aengezien niemant de handen aen 's Konings bloet magh slaen, om te doden) doch hen evenwel na hunne doot met grote eere en pracht laet begraven.

Wat belangt hunnen Godsdienst, die bestaet in het eeren van den duivel, dien zy menschen en vee offeren: want schoon zy wel weten, dat'er een Godt zy, die hemel en aerde geschapen heeft, en noch regeert, zoo achtenze evenwel onnodigh te zijn, aengezien hy niet quaet, maer goet is, dien aen te bidden, maer zoeken veel meer den duivel, die hen altijts met quaet bejegent, met offerhande te bevredigen. Zy noemen Godt *Orisa*, en den witte *Owiorisa*, dat is Gods kint. Zy hebben hunne Fetisien, of afgoden, gemaekt van hout of groen kruit, die zy aenbidden, en daer mede raet leven: een ieder heeft ook zijnen Fetiseros of duivel-jager, die den duivel vraeght of met hem spreekt, welke dan door de Fetisi antwoort, en voorzeit, wat hen, zoo in den oorlogh als anders, over zal komen, het welk geschiet door een verbeelt geluit, dat uit een pot met drie gaten komt, gelijk te voore verhaelt staet. Zy doen ook jaerlix grote offerhanden aen de zee, om haer gunstigh te hebben, en zweren geen dierder eden, dan by de zee en hunnen Koning. Zy houden veel hooghtijden, die zy met dansen, springen, spelen, en het flach-

flachten in vee en menschen, hunnen afgodt of *Fetisi* ter eere desgelijx met eeten en drinken vrolijkheit vieren.

In het dorp *Loebo* genaemt, voor in de reviere van *Arbon* of *Benijn* gelegen, woont zeker groot Fetiseros of duivel-jager, het opperhooft des dorps, van wien het dorp zijnen naem heeft, gelijk al zijne voor-ouderen die kunste gepleeght hebben: want zy konden, zoo d'inwoonders zeiden, de zee op verscheide wijze bezweren, de wateren doen omroeren, en wisten te voore de komste van eenige schepen uit vreemde gewesten; waer over de koning van *Benijn* hen dit geheel dorp met al het volk en de slaven schonk; 't welk noch heden deze *Loebo* by erffenis bezit, die vreemde grepen heeft, en altijts als bezeten is, zulx hem niemant de hant derft geven.

De Benijnsche gezanten, wanneerze daer komen, zijn voor hem bevreest, en hy zelf vermagh niet in groot *Benijn*, of daer ontrent te komen, uit kracht van zeker verbot, van over ouds by de Benijnsche Koningen ingevoert, die nochtans veel zulke *Fetiseros* by hen in grote eere en waerde houden. *Magh niet in groot Benijn komen.*

Het Koningrijk van *Isago*, *Jaboe* en *Odobo*.

HEt Koningrijk van *Isago*, schatbaer aen den Koning van *Benijn*, paelt in 't westen aen de *Benijn*. Het lant is rijk van peerden, die d'inwoonders ten oorlogh gebruiken.

Over eenige jaren hebben die van *Isago* eens bestaen met eenige duizent ruiters de *Benijn* met een verrassing te veroveren, maer wierden zelfs, te leur gestelt in hunnen aenslagh, overwonnen, en onder schatting gebraght. Want die van de *Benijn*, krijgende den aenslagh tijdelijk te weten, groeven aenstonts meenighten van putten, op het vlak velt, en overdektenze met aerde, en trokken die van *Isago* te gemoet, die wakker weerstant boden. De Benijnschen daer en tegen deizden allenghs al willends achter uit, en namen tusschen de putten, die zy by zekere tekenen wisten te kennen, den hertret; waer op de *Isagosas* hun vyanden met des te groter yver vervolghden, dan quamen meest in de putten te vallen, waer uit den Benijnsen hen haelden, en meest alle doot sloegen. Sedert hebbenze noit tegen *Kombadje*, den Koning van *Benijn*, iets derven bestaen, maer wierden gewillighlijk zijne schatelingen.

Aen dezelve westzijde des Koningrijks van *Benijn*, leggen de Koningen van *Jaboe* en *Odobo*, doch kleinder van maght, als *Isago*. De Koning van *Isago* overtreft verre in maght en mogentheit die van *Jaboe* en *Odobo*, en ontziet den Koning van *Benijn* het minste van allen. *Jaboe.* *Odobo.*

Het Koningrijk van *Istanna*.

HEt Koningrijk van *Istanna*, gelegen om d'oost van het Koningrijk van *Benijn*, was wel eer een maghtigh Koningrijk; maer is naderhant door die van de *Benijn* overwonnen en onder hun gehoorzaemheit gebraght.

Het Koningrijk van *Gaboe*.

Koningrijk van Gaboe.

HEt Koningrijk van *Gaboe* is gelegen aen de reviere van *Benijn*, ontrent acht dagen varens boven de ſtadt van groot *Benijn*.

Daer valt in dit lant veel Akori, dat by d'onzen daer opgekocht, en na de Goutkuſt gevoert wort. Daer valt ook jaspis. De meeſte handel wort daer by d'onzen in ſlaven gedaen. Het is een goetaerdigh volk, meeſt die van de *Benijn* gelijk.

Het Koningrijk van *Biafar* of *Biafra*.

Grenspalen des Koningrijks van Biafar.

IN 't Ooſten van *Benijn* leit het Koningrijk van *Biafar*, of *Biafra*, volgens *Anania* en *Linſchoten*, dat in 't Weſten aen zekere bergen komt te leggen, die dit Koningrijk van het Koninkrijk van *Medra* ſcheiden, en ſtrekt zuidewaerts tot aen de vierde graet Noorder brete. De hooft-ſtadt dezes Koningrijks wort mede *Biafra* genaemt, en is gelegen, volgens *Hues*, op zes graden en tien minuten.

Inwo... tot to... genege...

d'Inwoonders zijn zonderling tot toverye en wichelarye genegen, meer dan eenige andere zwarten, en geloven dat zy door middel van deze wetenſchap al kunnen doen, wat zy willen, als doen regenen, blixemen en donderen: ten welken inzichte zy den duizel zulk een grote eere toedragen, dat zy aen hem niet alleen dieren en kruiden offeren, maer ook hun eigen kinderen.

Het Koningrijk van *Ouwerre* of *Forkado*.

Koningrijk van Ouwerre.

ONtrent vier-en-twintigh mijlen beooſten de reviere *Benijn* ſtort een reviere in zee, *Rio Forkado* by de Portugeſen genoemt, daer om en by het Koningrijk van *Ouwerre*, anders *Forkado* genoemt, gelegen is.

Reviere Forkado.

Zy leit pleizierig onder de ſchaduwe van bomen, die langs d'oevers aen beide zijden ſtaen, is een halve mijle wijd, en bevaerbaer voor een jacht, dat zeven of acht voeten diep gaet.

Een mijle inwaerts leit aen een ſpruit dezer reviere een viſſchers dorp, *Poloma* genoemt.

Stadt Ouwerre.

Ontrent zeven-en-twintigh mijlen de reviere opwaerts leit een ſtadt of vlek *Ouwerre*, daer de Koning zijn hof hout. Het is ontrent een halve mijle in zijnen omtrek groot, omringt aen de lant-zijde rontom met boſſchaedje. Daer ſtaen fraeie gebouwen, voornamelijk de huizen der edelluiden, gedekt met palmiten-loof, gelijk in de *Benijn*, en opgezet met graeuwe aerde, die in de *Benijn* root is.

Het hof des Konings is geſticht op de maniere als in de *Benijn*, doch ongelijk kleinder.

Onge... heit ... lucht.

Het is een ongezont lant, ter oorzake van de grote hitte, quade en benaude dampen, daer door de menſchen, inzonderheit uitheemſchen, die in de reviere met d'ingezetenen komen handelen, en onverzichtelijk in d'avont-lucht en in de maneſchijn leggen ſlapen, dikwils in 't kort wegh gerukt worden.

Gew...

De landouwen vallen zeer ſchrael en grasloos, doch geven echter vele boom-

boom-vruchten, kokes-noten, zuure en zoete oranjen, jaer in jaer uit, nevens andere boom en aert-vruchten. Daer valt ook peper, gelijk in de *Benijn*, dan mee in geenen groten overvloet, van wegen het weinigh aenqueken. Bananaſſen groeien'er in menighten, en d'inwoonders queken ook *Mandihoka*, daer zy Farinha van maken, om broot te bakken.

Ter oorzake van deſchraelheit der weiden heeft men daer geen tamme werkbare beeſten, als peerden of koeien; maer tamelijk veel hoenderen, en groot; die d'inwoonders zeer wel kunnen braden, en met hun eigen vet, gemengt met een door van een ey, bedropen. Viſch is'er in tamelijken overvloet te bekomen, bywijlen ook zee-koeien, die goet van ſmaek zijn.

Het man-volk is frai van leeſt, desgelijks het vrouw-volk goelijk van gedaente, verſtaet na de ſchoonheit daer te lande. Alle inboorlingen, beide mannen en vrouwen, zijn met drie ſneetjes getekent, ieder ſnede een duim-breet lang; te weten, een in 't voorhooft, boven de neus; en een aen ieder zijde der oogen, in den ſlaep des hooft; en mogen het hair kort en lang dragen, na hun welgevallen. d'Inwoonders zijn in veel dingen vernuftiger, dan die van de *Benijn*.

Hun kleding is gelijk in de *Benijn*, doch dragen ook eenige fraie fijn katoene, of zijde kleden, (dat die van de *Benijn* niet derven doen) zoo groot als kleine ſlaeplakens, welke zy tot boven de navel toe knopen, met een kunſtige ſtrik, tot onder d'armen.

Ieder magh hier zoo vele vrouwen nemen, als hy wil, of bekomen kan, bywijle deilt de Koning eenige weduwen uit.

De Neerlanders komen in de reviere van *Forkado* handelen, en voeren derwaert een en dezelve waren, die in de *Benijn* getrokken worden, om te mangelen tegen ſlaven, (want hier zijn de beſte en wel geſtelſte ſlaven, wel ten getale van vier hondert, jaerlix te bekomen) Jaſpis ſteen en *Akori*, doch Jaſpis-ſteen en *Akori* weinigh en klein; dan zijn'er wijs en keurigh mede, en willen die naulix verkopen, dan boven de waerde. Deze zwarten zijn geen milde ruſtige handelaers, maer zullen dagen en maenden gaen dingen, om de waren voor een legen prijs te hebben, welke naderhant altijts op dien zelven prijs geſtelt blijven, daer zy de benijnſche beſt in gelijken.

De Portugeſen hebben hen voor heene altijts geborgt, maer zulx heeft ons volk niet willen doen, daer toe zy ook qualik in den beginne te brengen waren, maer is evenwel in 't gebruik gebraght, zoo dat zy nu de ſlaven brengen, alſſe de koopmanſchap halen. De vrouwen zoo wel als de mannen komen, zonder ſchroom van iemant, by d'onzen in de loosjes om te handelen.

De Koning van *Ouwerre*, hoewel ſchatbaer aen den Koning van *Benijn*, beſtiert des niet tegenſtaende zijn lant, met volkomen maght, en ſtaet met hem in een verbont.

De Koning heeft gewoonlijk drie grote edelluiden tot zijne raden, den welken zekere wijken zijn toegevoeght, daer over zy uit 's Konings name gebieden, zonder dat zich iemant daer tegenſtelle. De Koning, die des jaers zeſtien hondert vier-enveertig heerſchte, was een mulaet of halfſlagh, by de Portugeſen en andere Europers *Don Anthonio de Mingo* genoemt, wiens vader, met name *de Mingo*, getrout was aen een Portugeſe dochter, die hy met zich uit Portugael (want hy was daer in perzone geweeſt) gebraght, en daer by dezen zoon gewonnen had. Hy gaet gekleet, gelijk de Portugeſen, en draegt altijts een degen of pook op zijde, gelijk ook eenige andere *Mulaten*. *Beſtiering.*

In het ſtuk van Godsdienſt onderhouden zy met die van de *Benijn* by na een en dezelve zeden, dan offeren zo veel menſchē en beeſten niet; maer achten zulx voor een Gruwel-ſtuk en werk van den duivel; zoo dat deze luiden met klene onderwijzinge tot het Chriſten geloof zouden te brengen zijn. Daer mogen ook gene Feticeros of duivel-jagers in 't lant zijn, nochte de luiden vergeven el- *Godsdienſt.*

kandre zoo licht daer niet als in de *Benijn.* d'Inwoonders en zelf de Koning houden zich eeniger mate aen den Roomſchen Gods-dienſt.

Daer is een kerk met een outer in de ſtadt *Ouwerre*, en daer in een beelt van Chriſtus aen den kruize, met *Maria* en d'Apoſtelen, en twee kandelaers daer neven. Desgelijx komen de zwarten in deze Kerk, met de Pater-noſters geduurigh in de handen, eveneens gelijk rechte Portugeſen, en lezen die, nevens andere Paepſche gebeden. Zy vallen uitterlijk zeer Godvruchtigh, kunnen ook lezen en ſchrijven, en zijn begerigh na Portugeſche boeken, pennen, ink en papier.

Kuſt van de kaep van *Formoſa*, tot tot aen het hooge lant van *Amboiſes*.

Kaep van Formoſa.

En het oosteinde des Koningrijks van *Ouwerre*, ſchiet in zee een uitſtekende hoek, by d'onzen, na den voorgang der Portugeſen, *Cabo Formoſa* genoemt, dat ſchone kaep of hoek gezeit is; miſſchien om zijne aengename en vermakelijke op-doeningh van verre uit zee. Hy leit op de hooghte van vier graden en acht minuten, Noorder brete; en is een lage hoek, en een groot ſtuk zeewaerts in vlak, zoo dat men, gekomen te ſcheep uit zee, op vijf-en-twintigh vademen geen lant kan zien.

Het lant tuſſchen de reviere van *Benijn*, en de kaep van *Formoſa* is overal laegh lant, maer boom-rijk, gelijk ook de waterkant van *Formoſa* dicht met bomen beplant is.

Ontrent een mijle beweſten *Cabo Formoſa* leit een kleine andere reviere, en binnen dezelve, aen zeker ſpruitje, een dorp *Sangma* genoemt. Aen de linker zijde der reviere leit een zantplaetje, dat met laegh water droogh loopt.

Sangma.

Tuſſchen deze kaep en *Rio Reael* of *Calbarien*, vijftien mijlen ooſtelijker gelegen, leggen zeven kleine revieren, met gebroken lant en vol gaten tuſſchen beide.

d'Eerſte, een kleine en ſmalle reviere, is *Rio Non* in 't Portugeeſch genaemt, en gelegen ontrent een grote halve mijle beooſten *Cabo Formoſa.*

De twede, welke *rio Odi* heet, leit op de hooghte van vier graden en tien minuten, vier mijlen van *Cabo Formoſa*, en drie en een halve mijle van *rio Non*, met een weyde opdoening in haren mont.

De derde en vierde zijn revieren van gelijke grote, en niet verre van elkandre gelegen.

De vijfde wort in 't Portugeeſch *rio Sinte Niklaes* genoemt, dat is reviere van *Sinte Niklaes.*

De zeſte is *rio de Tres Irmaus.*

De zevende *rio Sambreiro*, de naeſte aen de reviere *Kalbarien*, en ſtrekt haer noordweſt inwaerts.

Al deze revieren kunnen niet bevaren worden, dan met boots, en in den goeden tijdt, welke is van ſlachttot gras-maent, ter oorzake van hare drooghten in de monden; zommigen der welke wel een halve mijle in zee ſchieten. In verſcheide lant en zeekaerten, ſtaen eenige dezer revieren, met de namen van *rio de Lempto*, *rio de Tilana*, *rio de Sint Barbara*, en *rio de Sint Bartholomeo* geſpelt.

De Lantſchappen van *Kalbarien*, *Kriké*, *Moko*, *Bani*. &c.

HEt lant van *Kalbarien* is gelegen om en by een reviere, na dit lant de reviere van *Kalbarien* by d'onzen, anders in 't Portugeeſch *Rio Reael* genoemt, welke de naeſte is beweſten de revie- *Sambreiro* of *Sombreiro*, ontrent zeſtien mijlen van de kaep van *Formoſa* gelegen.

Deze reviere, die op zommige plaetſen ondiep, en derhalve met diep-gaende jachten niet te bevaren is, ſtrekt meeſt noortwaerts op, en heeft binnen haren tweden hoek, aen den weſtwal, een dorp leggen, het *Wijn-dorp* by d'onzen van wegen den overvloet des wijns, die daer valt, en by d'inwoonders *Fokké* genaemt. Daer na volgen twee ſpruiten, een aen den weſtelijken, en een aen den ooſtelijken oever; doch de reviere loopt noch al recht noortwaerts op. In den weſtelijken ſpruit is een rede voor de jachten, die deze reviere om den handel aendoen, van ontrent twee en een halve mijle, of drie kleine mijlen groot.

Aen de noort-zijde van den gemelden ſpruit leit een dorp *Kalbarien*, de voornaemſte handel-plaets voor de Neerlanders; omringt na 's lants wijze, tot afwering voor eenen aenval, met paliſaden. Aen zijne zuit-zijde vloeit het water des ſpruits, en aen de noort-zijde leit een moeraſchaghtigh boſch, dat met alle getyen onder loopt. Bezuiden deze ſpruit leit een langwerpigh, laegh en boomrijk eilant, 't welk van het vaſt lant alleen door een kleine kil afgeſcheiden wort, zulx dit eilant van verre vaſt lant ſchijnt te zijn.

Acht mijlen beweſten het dorp *Kalbarien* leit een dorp *Belli* genoemt, dat door een kapitein beſtiert wort.

Ontrent veertien mijlen de reviere van *Kalbarien* opwaerts, loopt een ſpruit Ooſt-noord-ooſt op, aen den welken verſcheide dorpen leggen.

Aen de reviere *Kalbarien*, eenige mijlen Noortwaerts op, leit een lantſchap, genaemt *Krikè*, daer aen een ander paelt, *Moko* genaemt. Zuidwaerts van *Moko* leit na den zeekant een landſchap *Bani* genaemt, daer in een tamelijk groot vlek is, genaemt *Kuleba*, daer zeker kapitein of lantvooght woont, die wel acht of tien dorpen onder zich heeft, en met zijn gebiet wel drie mijlen verre ſtrekt, te weten, van beweſten de reviere *Kalbarien* tot aen het dorp *Sangma*. *Krike.* *Moko.* *Bani.*

Al de zwarten, die den ooſtelijken oever der grote reviere van *Kalbarien* bewonen, en hoger noortwaerts op leggen, zijn menſch-eters; te weten, zy eten hunne vyanden op, die zy doot in den oorlogh bekomen; maer brengen de genen, die zy levendigh gevangen krijgen, tot *Kalbarien* te koop. Het getal, een, heet by hen *Barre*; twee, *Ma*; drie, *Terre*; vier, *Ni*; vijf, *Sonnyec*. *Die van Kalbarien zijn meeſt menſchen-eeters.*

Daer wort by het vrouvolk in deze omgelege geweſten een zonderlinge wijze van beſnijdenis onderhouden, te weten, met mieren, (gelijk te voore van de volken van *Arder* verhaelt is) die, aen een ſtok gebonden, in de vrouwlijkheit geſtoken, en bywijle, om des te felder te doen byten, vernieuwt worden; 't welk zy twee of drie maenden lang doen, tot dat eindelijk timpen aen de zijden, ontrent als een kleine vinger lang, komen t'ontſtaen, als dan worden zy voor bequaem gehouden om by te ſlapen. Dit is in plaets van de beſnijdenis: gevraecht, waerom de jonge dochters de mieren gebruiken? weten geen andere reden te geven, dan dat zulx van aller geheugenis her een out gebruik by hen zy geweeſt. *Beſnijdenis der vrouwen.*

In het lantſchap van *Moko* wort *Munt van Moko.*

zeker gelt gebruikt, gemaekt van plat yzer, in vorm van een roch, ontrent in de ronte zoo groot, als een palm van een hant; met een fteert daer aen, lang byna een drie zeftiende deel van een elle.

Handel. De blanken, inzonderheit de Hollanders, verhandelen in mangeling van flaven, in de reviere *Kalbarien*, aen d'inwoonders, rouwe graeuwe kopere armringen, die langwerpigh, en met een ronden bocht, en zeer net moeten gemaekt worden, naerdien de zwarten daer zeer keurigh zijn, en dikwils uit een eenigh vaetje met armringen twee of drie hondert zullen uitfchietten. Daer worden by d'onzen ook rode en effe kopere ftaefjes, (want d'effenfte geflagen zijn daer de befte) ieder ftuk van een pont en een vierendeel zwaer, en een elle en een vierendeel lang, tegen flaven verhandelt, namelijk, veertien of vijftien ftukken voor eenen goeden flaef. De zwarten fmeden deze ftaefjes lang en dun uit, en zoo effen als ofze getrokken waren, die zy dan in drien verdeilen, en twee van de drie eerft zamen voegen, en het derde daer mede in draien, gelijk een kabeltou, dat met drie ftrengen gedraeit is, daer zy dan grote en kleine arm-ringen, en ook hals-banden af maken. Maer d'arm-ringen, die de blanken derwaerts brengen, by hen *Bochie* genaemt, gebruikenze alleenlijk in ftede van gelt.

De zwarten bevaren deze reviere van *Kalbarien* met zeer grote kanoos, daer in twintigh roeiers of fcheppers op ieder zijde roeien, en wel zeftigh, ja tachtigh mannen in kunnen gevoert worden.

Kanoos. Al deze kanoos worden uit een helen ftam van eenen boom met uitbranden en uithouwen gemaekt, tot de lengte van vijftigh, zeftigh en zeventigh voeten: zy lopen voor en achter fpits toe, maer in 't midden wijdt, by wijlen tot de wijte van zes voeten, daer dwers over, van het eene boort tot het ander, ingekeepte balkjes geleght worden, die vaft gebonden zijn, en ontrent een hande breet overfteken, op welke balkjes, en op den kant van het boort de roeiers zitten, doch drijven de kanoos niet met roeien, maer met fcheppen voort.

Ho... Voor aen ieder zijde hangen twee grote fchilden, en aen wederzijde eenige boffen met houte Afagayen, om zich daer mede tegen het befpringen hunner vyanden (want deze volken leven geduurigh tegen elkandre in vyantfchap) te befchermen. Ieder kanoo heeft ook voor een heertftede, zoo breet als de kanoo is, daerze op vuuren, en nevens de welke de voornaemften der kanoo hun flaep-plaets hebben.

Wanneer deze zwarten des nachts met hun kanoos uit blijven, maken zy daer over een tent in dezer wijze: Ieder der voorzeide balkjes, die dwers over de kanoo leggen, hebben in 't midden een gat, daer in, tot onder op den bodem der kanoo, een hout, met een mik aen het boven eind, gefteken wort. In deze mikken worden zekere ftokken geleght, (die zy mede voeren, om door middel van deze ftokken de Kanoos voort te fchuiven) en daer over zeker matten gefpannen. Over de balkjes, die dwers over de kanoos komen, leggen ook kleine platte ftokjes, met rottingen aen elkandre gevlochten, die zy kunnen op en weer open rollen, om daer op in de tenten te leggen flapen; maer de flaven, die zy in deze kanoos van bovenen de reviere afvoeren, om aen de blanken tegen Europifche waren te verhandelen, leggen onder in 't ruim.

Van flaven... De flaven, die de zwarten in de reviere *Kalbarien* te koop brengen, komen meeft van de ooft-zijde der reviere, en zijn meeft al de genen, die zy in den oorlogh levendigh gevangen krijgen: want de verflagene eten zy op.

Dan deze zwarten kopen en handelen ook flaven van de genen, die dezelve noch hoger van daen brengen, ja, zelfs de zwarten, die deze flaven aen deze gemelde zwarten te koop brengen, kopen die noch van andere zwarten, die noch al hoger daer mede uit het lant komen. De zwarten, die de flaven in de reviere *Kalbarien*

rien in hun kanoos te koop brengen, en daer mede aen boort van onze schepen komen, voeren ook eten voor dezelve mede, dat zy verkopen, als *Injames*, *Bananassen*, oli de Palm, verkens, bokjes en hoenderen.

In het dorp *Belli* vallen veel slaven te handelen; maer zoo veel niet, als aen d'oost-zijde der reviere van *Kalbarien*.

Beoosten den mont van de grote reviere van *Kalbarien*, ontrent twee mijlen van haren Oost-hoek, leit de reviere *Loitomba*, in 't Portugeesch *Rio Sante Domingo* genaemt, welke een dorp aen den Oost-kant, effen om den hoek, heeft leggen, dat tamelijk groot is, en redelijk rijk van koopluiden, die om slaven te kopen landewaerts in trekken, die zy dan weer aen de blanken verhandelen.

Na *Loitomba*, volght de reviere van oudt *Kalbarien*, by andere d'oude *Kalborgh* genoemt; want tusschen beide heeftmen gene revieren; maer al effen en boomrijk lant. Van den Oosthoek van *Rio Reael*, tot aen de reviere van out *Kalbarien*, strekt de kust Oost-zuid-oost zestien mijlen.

Na de reviere d'oude *Kalborgh*, komt *Rio del Rey* te leggen, welke een grote en heel wijde reviere is, met diepte van drie vademen, en een modderigen gront, in haeren mont, daer gene droogthen noch rudsen voor leggen.

Aen den noordelijken oever dezer *reviere del Rey* leit een dorp, daer voor eenige jaren zeker overste, *Samson* by d'onzen genoemt, over geboodt, maer wiert verdreven door die van *Ambo*, sedert erneerde hy zich met struikroven. Zijn dorp wiert aen kolen gelegt, alleen bleven eenige huizen staen, die alle van Palmitas-bladen, zoo wel de verdieping als dak, gemaekt zijn.

Het lant om en by de reviere *del Rey* is al laeg en waterig lant, zoo dat daer geen versch water is, dan dat van het dorp afloopt, of van de huisjes vergadert wort: waer over de blanken, die deze reviere met hun schepen aendoen, water voor krael-werk of anders moeten kopen. Het is daer veeltijts dompigh en mistigh weder.

Aert des inwoonders. De volken, die hoger de reviere op wonen, by hen genaemt *Kalbongos*, zijn kloeke mannen, maer snode guiten; dies een blanke in 't handelen met hen wel op zijn hoede moet zijn. Mannen en vrouwen gaen naekt, met een hert baste-kleetjen alleen voor hunne schamelheit gebonden, en zijn onbarmhartigh; de vader, desgelijx de moeder, verkoopt zijn kint, de man brengt dikwils zijne vrouw te merkt, d'eene broeder en zuster d'ander.

De volken, om en by deze reviere gelegen, zijn zeer morzigh in hun huishouding en slordigh over hun lijf.

Dracht. De mannen hebben het hooft van hunne mannelijkheit met een bastje van eenen boom toegebonden, en andere dezelve in lange kalbasjes steken; voorts het overige lijf moeder naekt, zonder eenige schaemte, en slechts met eenige rode verruwe bestreken; desgelijks hebben beide mannen en vrouwen, doch niet alle, het voorhooft en lijf gepikeert. Zy dragen hun hair op verscheide wijze gestrengelt, en vele hebben de bovenste ry tanden zo scherp als elssen gevijlt. Hun voornaemste hooftnering is visch te vangen, die daer overvloedelijk is.

Eedt. Wanneer iemant onder hen ergens meê beticht wort, en zich daer van wil ontschuldigen, dan doet hy eenen eedt in dezer wijze: hy snijdt zich zelven met een mesch in den arm, en zuight zijn eigen bloet in; waer door hy aen 't geen hem opgeleit is, ontschuldigh wort gehouden. Dezelve maniere wort aen het hoge lant van *Amboises*, in *Ambo*, en *Boetery* onderhouden; welker inwoonderen geduurigh tegen de zwarten, aen *Rio del Rey* gelegen, oorlogh voeren.

Handel. Daer vallen in deze reviere mede veel slaven te handelen voor rode kopere staefjes, namelijk dertien of veertien stuks, of twee-en-twintigh pont voor eenen goeden slaef, desgelijx voor lavendel Quispel-grein of koralen, en kopere bekkens, die op

de

de Gout-kust om haere slechtigheit niet kunnen verkocht en uitgeschoten worden. De zwarten brengen ook Akori en Olifants-tanden nevens Asagaien en messen, die zy in groote meenighten hebben, te koop. Daer vallen zeer schone tanden, meest van drie stuks in 't hondert pont; en plaghten van daer jaerlix ontrent tien last Olifants-tanden, en vijf hondert slaven te komen.

De handel-plaets is aen zekere spruit, een weinigh de reviere inwaerts gelegen, daer een volk-rijk dorp leit.

Tusschen *Rio del Rey*, en de reviere *Kamarones*, ontrent ten halven wege, leit een kleine en nauwe reviere, doch is diep, en wort by de zwarten *Kamarones Pikkene*, en by d'onzen de kleine *Kamarones* genoemt. Van daer tot aen de *Kamarones* strekt de kust Oost-zuid-oost, ontrent drie mijlen, met laegh en boschachtigh lant, en vlakke strant tusschen beide.

In deze reviere worden by d'onzen ook slaven gehandelt, voor een en dezelve waren, gelijk in *Rio del Rey*. Zy gebruiken met die van de *Kamarones* een zelve getal: *Mo*, is by hen een; *Ba*, twee; *Melella*, drie; *Meley*, vier; *Matan*, vijf.

Het Lantschap van *Ambosine*, of hoge lant van *Amboises*.

Het lant van Amboises.

Et lantschap van *Amboisine*, by d'onzen om zijne hooghte, (want het wort gehouden zoo hoogh te zijn, als de piek van *Kanarien*,) het hoge lant van *Amboses*, en by de Spanjerts, *Alta Terra d'Ambosi* genoemt, is gelegen tusschen de revieren *del Rey* en de *Kamarone*, met zijnen uithoek vier mijlen van *Rio del Rey*.

Dorp Bodi.

Aen de West-zijde van dezen uithoek leggen verscheide dorpjes, onder andere een, genaemt *Bodi* of *Bodiwa*, anders *Cesge* genaemt.

Het lant heeft de volheit van allerlei vruchten, doch geenen wijn de Palm, maer dat gebrek weten d'inwoonders door middel van sekere wortelen te vergoeden, genaemt *Gajanlas*, die zy in water koken, en daer eenen drank van maken, die aengenaem van smaek is; doch schadelijk voor den buik. Daer zijn ook menighte van hoenders en ander eetbaer vee; in 't kort, een gewenschte verversching-plaets voor den zeeman.

In het dorp *Bodi* zijn slaven te handelen, doch weinigh *Akori*.

De Eylanden van AMBOISES.

d'Eilanden van Amboises.

Ier mijlen in 't Zuid-oosten van den uithoek van het hoge lant van *Amboises*, en vijf van de reviere *Kamarones*, leggen drie kleine eilandekene in zee, *d'Amboises* genaemt, waer van het oostelijkste het grootste en hooghste is, en bykans zoo hoogh, als het hoge lant van *Amboises*, en grimmelt van volk. De schepen kunnen daer tusschen beide door zeilen.

Daer is overvloet van lijftocht, deftigen wijn de Palm en visch, doch valt weinigh koophandels, en worden derhalve weinigh bevaren. Binnen het oostelijkste, leggen de schepen op de rede, om slaven en Olifants-tanden in te kopen, die uit de verkeerde *Kamarones* komen.

d'Inwoonders, die meest alle Portugeesch kunnen spreken, wonen op het middelste eilant van de drie, zijn wel de slimste zwarten van de geheele bocht, en varen dikwils aen het vast lant; daer zy hunnen kost en fruit zoeken. On-

Ontrent vijf mijlen van het hoge lant van *Amboises* leit de reviere *Kamarones*, anders *Jamoer* genoemt, welke op zommige plaetsen eenige ondiepten heeft, zulx het met diepgaende jachten niet zonder moeite daer in te komen is.

Voor aen midden in de reviere leit aen den zuitwal een klein eilandeken, het *Buffels-eilant* genoemt, daer een stene rif zuiden ten oosten af strekt, (gelijk daer binnenwaerts noch meer leggen,) welk zoo steil uitschiet, dat d'eene zijde van een schip aen het rif kan leggen, en aen d'andere zes vadem diepte is.

Ontrent twee mijlen binnen den derden hoek van het west-lant leit een spruit, by d'onzen het tande-gat, en by d'inwoonders *Monoka* genoemt, daer schuins tegen over aen d'oostzijde een ander spruitje leit, het *Monombasche* gat genaemt, daer een dorp leit, en de gewone handel-plaets is. Een stijve stroom van eb en vloet gaet in deze reviere, gelijk in *Rio del Rey*; maer onder het hoge lant van *Amboises* is qualijk eenige stroom, als dien de wint veroorzaekt.

Aen den noort-wal der reviere *Kamarones* woont zeer veel volks, mede Kalbanges genoemt, die oorlogh voeren tegen die van bovenen, daer de handeling valt. Deze Kalbangen staen onder een opperhooft, *Monneba* genaemt; welke voor den maghtighsten der omgelege vorsten gehouden wort. Het dorp, daer dit opperhooft zijn verblijf heeft, leit op een hooghte, heel net door de natuur bewassen, en wort voor de pleizierighste plaets gehouden, die in de gehele bocht is. Daer is overvloet van kost, als Injames, Bananassen, wijn de palm, en wijn Bordon. Deze wijn Bordon is mede wijn de palm, maer is, ter oorzake hy in moerasschachtige landen wast, zoo goet niet. De huizen staen'er in't vierkant gebouwt.

Daer vallen weinigh Olifants-tanden en Akori, maer veel slaven te handelen, die weinigh komen te kosten. De waren, daer begeert, en door d'onzen derwaerts gevoert, zijn,

Boesjes.
Staven Yzer.
kopere Staefjes.
kopere potten.
gedreven ketels.
Lavendel en violet-quispel-grein.
Oranje en Limoen-paste.
koei-horens.
Vijltjes, en diergelijke.

De volken, die aen de reviere *Kamerones* wonen, zijn sterk, vet en lijvigh, glat daer en boven van vel, en zoo groot door den bank, als de grootste Hollander.

In de bocht van de *Kamarones* westwaerts, tot aen *Rio del Rey*, valt veel Akori.

De Neerlanders handelen deze kralen of Akori voor allerlei geweve stoffen, en andere hantwerkselen, en voerenze te koop na de Goutkust.

Na de reviere van *Kamarones* leggen aen den zeekant vervolgens, de revieren *Monoka*, *Borba* of *Boura*, *Rio de Campo*, *Rio Sante Benito*, en *Rio Danger*. *Revier Sinte Benito.*

De reviere *Sinte Benito* is gelegen op twee graden noorder brete, en heeft drie mijlen beneden haer een hogen bergh leggen. Daer om en by strekt de wal zuiden en noorden.

Zeven mijlen bezuiden *Sint Benito* leit een andere reviere, op een graet en vijf-en-dertigh minuten; en vier mijlen verder weer een andere, die veel waters uitgeeft.

Vijf mijlen van de laest gezeide reviere leit een bay, die binnen wel acht vadem waters heeft. Zes mijlen bezuiden de bay leit een uitstekende hoek, de kaep van *Sint Jan* genaemt, daer buiten een stenen rif in zee strekt. *Kaep van Sint Jan.*

Geen van al deze reviere worden by d'onzen om den handel tot noch toe aengedaen, uitgezondert de reviere *Danger*, welke bezuiden de kaep van *Sint Jan* op de noorder breete van een graet leit, en verre in't lant loopt.

De volken, die aen deze reviere wonen, en onder eenen Koning staen, zijn geduurigh tegen elkandre in het oorlogh.

Het Eilant *Korisko.*

Ontrent drie of vier mijlen zuidewaerts van de kaep van *Sint Jan*, leit een eilant onder het vast lant in zee, dat de Portugesen den naem van *Ilhas des Korisko*, dat is blixem-eilant, gegeven hebben, van wegen de blixem en weerlicht, die rontom deze plaets viel, wanneer zy aller-eerst dit eilant ontdekten.

Eilant Korisko.

Aerdt des lants.

Het is laegh lant, rontom bestuwt met zandige stranden, behalve aen den Noord-westelijken hoek, die op zommige steden slechte stenen heeft, en ook wat hoger is, dan op andere plaetsen. Het lant staet binnen vol met hoge bomen bewassen, die roder hout hebben, volgens *Sanut*, dan het Bresiliaensch hout is; misschien het root hout, dat d'inwoonders *Takoel* roemen.

Re[...]

De rede voor de schepen is gelegen op vijf-en-veertigh minuten, benoorden de middagh-lini, aen den noortoostelijken kant, nevens een beekje, dat uit het bosch afwatert, en versch water geeft, inzonderheit by stil ty, maer by springty is het zout, en loopt bosch-waerts in. Volgens den zelven *Sanut* is dit eilant onbewoont, een halve mijle groot, en onder het gebiet van den Koning van B*enijn* gelegen.

Het eilant *Koriskó* is een goede plaets om water en branthout voor de schepen te halen; maer daer hout zich mensch noch beest op, dan eenigh gevogelt.

De Landen om en by de reviere *Gabon*, en de kaep van *Lope-Gonzalvez* gelegen.

De reviere Gabon.

De reviere *Gabon*, by Linschoten *Gaba*, en in zommige kaerten *Gabam* genaemt, is gelegen onder de middagh-lini, meer dan vijftien mijlen zuidelijker, als de reviere *Danger*.

Kaep van Sinte Klare.

De aen-zee gelegen Noorthoek dezer reviere, by het zee-volk de kaep van *Sinte Klare* genoemt, is redelijk hoogh en slecht lant, gelijk de kaep van *Sint Jan*, daer hy ook niet qualijk na gelijkt; dan in het komen uit der zee, dicht den wal genakende, ziet-men tegen den zelven een witte plek, als of het een zeil waer, 't welk men aen de kaep van *Sint Jan* niet heeft. Het strant nevens deze kaep is slecht zant.

In den mont is de *Gabon* vier mijlen wijd; maer wort allengs smalder en smalder, zoo dat zy nevens het eilant *Pongo* niet boven de twee mijlen wijt is. Haere zuithoek is laegh en dicht met bomen bewassen, maer eenige mijlen zuidwaerts leggen duinen, die veel witte plakken hebben, genaemt de *Sernissen*. Haer noorthoek heeft in zee eenige verscheide vlakten, daer het op zommige steden vry brant; aen de zuitzijde loopt een rifje af, doch is evenwel wijd genoech, om tusschen beide door te varen. Aen den zuid wal, ontrent drie en een halve, of vier mijlen inwaerts, leit een andere hoek, de zanthoek by d'onzen genaemt. De reviere *Gabon* voet vele krokodillen en zeepaerden. Vijf mijlen inwaerts leggen in deze reviere twee eilantjes, het een *Pongo* by d'inwoonders, en by d'onzen het Konings-eilant, om dat de Koning des lants daer zijn hof hout; en het ander het Papegais-eilant genaemt, van wegen de meenigten der papegaien, die zich op dit eilant houden.

Eila[...] go.

Pap[...] lant.

Het Papegais Eilant is rijk van Banaassen, Injames, Oranjen en andere vruchten.

De

De Koning van het eilant *Pongo* is een maghtigh vorst, en wort by hen *Manipongo* genoemt, dat Koning of Heer van de *Pongo* gezeit is, gelijk de Koning van *Kongo*, *mani Kongo* genoemt wort, dat is Heer van *Kongo*. Te lande heerschen noch twee andere Koningen, een aen de Noort-zijde der reviere, te *Majombo*, en een aen de zuid-zijde te *Gabon*, doch mogen in maght tegen den Koning van *Pongo* niet op.

Het paleis des Konings van *Pongo* wort *Goliparta* genoemt, en overtreft in grote al de andere huizen.

d' Inwoonders zijn wonder geneight tot bedrogh en dieverye, doch meer tegen vreemdelingen, dan tegen hunne lants-luiden. Zijn uit den aert zeer bloetdorstigh, wilt en woest, en onheusch, inzonderheit tegen vremdelingen; maer het vrouwvolk in tegendeel daer te lande is lieftaligh en minzaem tegen uitheemschen, en acht zich tot eere van hen bekent te mogen worden.

In het trouwen wort by hen geen acht op het bloetverwantschap geslagen: want de moeder vermagh aen haeren zoon te trouwen, en de vader zijne dochter ten wijve te nemen.

De huizen zijn gemaekt van riet, zeer vast en net in elkandre gevoeght, en overdekt met de bladen van de bananas-bomen.

Zy leggen langs hene op d' aerde uitgestrekt, wanneer zy eeten, en gebruiken gemene luiden aerde vaten, maer voorname tinne kommen. Hun spijze is voornamelijk, Batatasen en Injames, gebraden en gekookt, en meer andere wortelen; desgelijx zuiker, en Bananassen: zy eeten ook visch en vleesch onder malkandre gemengt, uit een zelve schotel, doch gewoonlijk gerookt of in de zon gedrooght; zy drinken noit onder het eeten, maer verzwelgen na den eeten grote teugen waters, of wijn de Palm, of Mede, die zy Melasso noemen.

De kleding is zeker doek, gemaekt van matten, en geweven van schorsen van *Matombe* bomen, daer eenige vellen van apen of zeekatten, of van eenig ander wilt gedierte hebben over hangen, met een klokje in 't mi dden.

Beide mannen en vrouwen gaen meerendeels met bloten hoofde, hebbende 't hair op een vreemde wijze gevlochten en gestrengelt. Zommigen dragen hoeden, gemaekt van schorzen van bomen, of van kokesnoten; andere in plaets van hoeden hebben trossen van pluimen, gebonden aen yzerdraet, om hun hooft.

Eenigen hebben gaten in de boven lip, waer in zy stukjes ivoir steken; die hen van de neus tot boven aen den mont komen. Andere door steken de onder lip, en halen de tong daer door, 't welk zy voor een cieraet houden. *Cieraedje.*

Veel mannen en vrouwen dragen zilvere baggen aen de ooren en neus, van drie en vier oncen zwaer; andere in plaets van baggen, steken daer dunne houtjes door van vijf of zes vingeren lang, of ringen, of elpenbene, en hoorne stukjes. Zy schilderen hun lichaem met zekere rode verruwe, gemaekt van takoelhout; en verven daermede hun een oogh, en het ander met zekere witte en gele verve; en malen twee of drie zonne-stralen op hun aenzicht af. De meesten hebben om 't lijf Gordels van ruige buffels-vellen, drie, vier, ja zes palmen lang, doch komen de einden niet aen malkandre; maer blijven ontrent vier vingeren breet van elkandre, die zy met een kleine koorde, gemaekt van den schors van eenen boom, toebinden, daer voor aen een yzere keten hun messen hangen.

Eenigen hebben ook altijts ronde doosjes of laetjes aen hun hals hangen, doch willen noit laten zien wat zy daer in hebben. Zy hebben alle de huit des lichaems op verscheide wijze met kerven doorsneden, daer zy zekere verruwe instrijken, en gaen noit uit zonder degen of ponjaert op zijde. Zommige vrouwen dragen kleden of voorschoten van biezen, en eenige weinigen onder haer grote ringen van yzer koper of tin aen d' armen en benen, zeer net daer aen gedaen.

De Neerlanders handelen in de revire van *Gabon*, van d' omgelegen zwarten, olifants-tanden, de vi ergemeenlijk *Handel.*

lijk van hondert twintigh, dertigh en veertigh pont, in mangeling van slaven, die door hen uit de *Kamerones* en *Amboises* derwaerts gebraght worden, te weten, ieder slaef voor vier olifants-tanden. Daer vallen ook olifants-steerten en rogge-vellen, die by d'onzen op de Goutkust met grote winsten weer verhandelt worden.

Wanneer de Koning van het eilant *Pongo* voor oorlogh vreest, dan begeeft hy zich op een ander eilant, dat eensdeels sterk uit de natuur, en eensdeels door de groote meenighte des geschuts, dat de Koning van de veroverde Neerlantsche, Fransche, en Portugesche schepen heeft doen lichten, beschermt wort.

Oorlogh des Konings van de Gabon tegen dien van Lope-Gonzalves.

Voorhene heeft de Koning van de *Gabon* of eilant *Pongo* tegen de Koning van de kaep van *Lope-Gonzalves* oorlog gevoert, en dien in eenen veltslagh overwonnen, en op de vlucht gedreven, waer door de Koning van *Pongo* zeer trots en opgeblazen wiert; maer door tusschen spreken der Neerlanders wiert naderhant het geschil tusschen hen beide beslecht: zoo dat zy sedert een goet verbont en vrede met elkandre onderhouden hebben.

Eenige jaren geleden, voer dezelve Koning van *Pongo*, die in een geduurigen arbeit was, om zich zelven te verrijken, met vijftigh of zestigh kanoos, binnen 's lants door, en voorts, de kanoos op zekere plaets over lant gedragen, met zijn volk van daer buiten om, tot in de *Kamerons*, daer hy alles, wat hy kon vinden, als olifants-tanden en slaven, wegh-voerde. Het zelfste wiert by hem gepleeght in de *Amboises*, en in de landen, aen de reviere van *Rey* gelegen; desgelijx by de volken, die om en by de reviere *Olibatta* wonen. Dies de Koning van *Gabon*, een der machtighste Koningen in de bocht is, en derhalve by hem en zijne onderdanen de slaven het meeste gelden, en de meeste olifants-tanden te bekomen zijn.

Ieder dorp of plaets wort uit 's Konings name bestiert door een opperhooft, dat zy *Chaveponto* noemen.

De Kaep van *Lope-Gonzalvez.*

Kaep van Lope-Gonzalves.

ACht mijlen van de reviere *Gabon*, benoorden de reviere *Olibatta*, vertoont zich een verre en grote uitstekende hoek lants aen den zeekant, na den eersten ontdekker, in 't Portugeesch *Cabo des Lope-Gonzalvez* genaemt, dat is, kaep of hooft van *Lope-Gonzalvez*, gelegen op de zuider breete van zes-en-veertigh minuten, of schaers een graet; of, om beter te zeggen, de recht-kaep leit eigentlijk op een graet, en de rede, daer de schepen ten anker komen, op zes-en-veertigh minuten. Een weinigh bezuiden de kaep stort de reviere *Olibatta* in zee.

Handel.

Aen deze kaep woont geen volk; maer als de zwarten de komste van eenige schepen vernemen, dan komenze uit het lant, en brengen zomwijlen ook eenige tanden te koop; doch de meeste handel wort by de blanken in de reviere *Olibatta* gedreven. Willen de boots-luiden geen belet in het water-halen hebben, zoo moeten zy de zwarten, die uit het lant op het strant komen, de handen met wat out wit lywaet, kralen en ander snuisery rijkelijk vullen.

Meest al d'inwoonders aen de kaep van *Lope-Gonzalvez*, desgelijks van de reviere *Gabon*, spreken, behalve hun eigen lant-tale, door het lang verkeren met de Portugesen, gebroken Portugeesch.

Het binnen lant wort bestiert door eenen Koningh, die wel zes of zeven mijlen te landewaerts in woont.

In de Lente, Gras, en Bloei-maent schiet de stroom der zee onder de lini, of van de kaep van *Lope-Gonzalves*, meest om de zuidt, langs de kust van *Angola*, zoo dat de schipvaert in dien tijdt gemakkelijk om de zuidt is; dan aengezien buiten dien tijdt de stroom geduurigh om de Noort loopt, met zuidelijke winden, zoo is het bezwaerlijk om de zuit te komen. Na deze kaep komen de revieren van *Paradia*, *Sinte Bacias*, en *Ferdinand de Vaz* te leggen.

Dus verre van Negros-lant.

NEER-

p. 517.

Isla et Porto loando
Villa di S. Paulo
CONGO
Cormiba
R. de Coanza
C. Ledo
Angola
REGNVM.
R. Longo
C. S. Bras
Angra de S. Antonio
Angra de Santa Maria
Carma
Angra de Negros
Bayen sonder grondt
Cabo Negro
Cabonegro
a Praya
Zibil mons
C. de Ruypis
Das Neras
C. Frio
Praya
Baso Desertum
Praya das Pedras
A. de S. Ambrosio
Praya da Serra
Serras
Concritan desertum
Farilhones
A. do Ilheo
Calburas
buras desertum.
OCEANVS
Occidens.
Linea Sub Tropico Capricorni
ÆTHIOPICVS.
Serra de S. Tome
G. da Conceicam
Praya
A. Pequeno
Caveo desertum
Pensal
P. dos Ilheos
desert.
A. das Voltas
Ilheos Secos
Monte dos Bramidos
Os Morros da Pedra
Montes
B. de S. Elena
B. de S. Martin
Agoa de Saldanha
C. de Boa Sperança
Caput Bonæ Spe
C. das Agulhas
Zachaf lacus
Gallila
Doldel
Augosa
Zet
Bora
Zambere flu.
Gebagho
Adia
iby lacus
Gala
Garma
Cumissa
Samot
Zembro
Basut
Quiticui
Zedaia
Lonros
Mosata
Vigitimagna
Meti
Debsan
PARS
M
M
T
P

ÆTHIOPIA INFERIOR vel EXTERIOR
Partes magis Septentrionales, quæ hic desiderantur, vide in tabula Æthiopiæ Superioris.
Milliaria Germanica
MARE ORIENTALE sive INDICUM.
MADAGASCAR Lusitanis Sancti Laurentii Insula.
ZANGUEBAR
Mozambique
COSTA DE CAFFRES
Zefala.
Agag.
Camur.
Sibit
Tirut
Terra de Natal
Lusitanis
Terra das Fumos
I. Primeirus
Baxos de Pracel
Terra del Gada
P. de S. Vincente
S. Tyago

30
35

NEER-ETHIOPIEN.

NA het lant der zwarten of Negros-lant, komt een wijd-strekkend gewest te leggen, Neer-Ethiopien gemeenlijk by de lantbeschrijvers genaemt, (gelijk Opper-Ethiopien Abyssinerlant uitmaekt,) dat verscheide Koningrijken, landen en volken begrijpt, als onder andere, het Koningrijk van *Lovango*, *Kakongo*, *Goykongo*, *Kongo*, *Angola*, het lant der *Kaffers*, de Koningrijken van *Monomotapa*, *Monemugi*, en de landen van *Zanguebar*, nevens meer andere Koningrijken en onderhoorige landen. Het neemt zijn begin benoorden de reviere *Zaire*, gelegen by de middaghlini, en breit zich zeer verre uit naer 't ooste en zuide, daer 't met een hoek, *Cabo de Bona Esperança* in 't Portugees genaemt, dat is, hooft van goede hoope, in zee komt t'eindigen. *Grens-palen*

In het beschrijven zal het Koningrijk van *Lovango* de voorplaets hebben, en vervolgens de andere.

Het Koningrijk van *Lovango* of lant der *Bramas*.

HEt Koningrijk van *Lovango* of zoo *Pigafet*, en andere schrijvers dat noemen *Lovanga*, wiens inwoonders heden *Lovangas* heten, en eertijts *Bramas* genoemt wierden, neemt zijn begin beneden den hoek of kaep van *Sante Katrijn*, en strekt zich zuid-waerts tot aen de kleine reviere *Lovango Louise*, gelegen op de zuider brete van zes graden, waer door het van het Koningrijk van *Kakongo* gescheiden wort: in 't Westen leit het aen d'Ethiopische zee, en heeft in 't Oosten het lant van *Pombo*, het welk ontrent hondert mijlen van *Lovango* gelegen is. Dan *Pigafet* stelt in 't zuiden tot grens-palen dezes Koningrijks, de kaep van *Sinte Katrijn*, en breit dat uit Noortwaerts tot aen de kaep van *Lope-gonzalvez*, en ontrent vijftig duitsche mijlen te landewaerts in.

Samuël Bruno stelt in 't zuiden tot Grens-palen de reviere *Zaire* of *Kongo*, een scheits-pael tusschen dit en het Koningrijk van *Kongo*, en in 't Oosten tot grens-buuren de volken *Amboes*, die in 't oosten de volken *Anzikos* hebben leggen.

Dit Koningrijkrijk begrijpt vele lantschappen, onder welke vier de voornaemste zijn, als *Lovangiri*, *Lovangomongo*, *Chilongo* en *Piri*.

Het lantschap van *Lovangiri* wort bewatert door vele klene revieren en spruitjes, en is zeer vruchtbaer en volkrijk. *Lovangiri.*

d'Inwoonders erneren zich met de visch en wevery, en behertigen meer den oorlogh, dan hunne nabuuren.

Het lantschap van *Lovangomongo* is groot en heuvelachtigh lant; maer heeft veel vee en Palmitas-bomen, zoo dat daer de meeste stapel van oli de palm is. *Lovango-mongo.*

d'Inwoonders erneren zich met de wevery en koophandel. In dit lantschap vinden de Koningen van *Lovango* hun wiege en geboorte plaets, welke, wanneer zy zich in meerder kracht van wapenen bevonden, dan hun nabuuren, die overwonnen en onder hun gehoorzaemheit gebraght hebben.

Cylongo overtreft al de andere lantschappen in grote, is mede zeer volkrijk, valt op zommige plaetsen berghachtigh, en leit op andere met vlakten uitgespreit. *Cylongo.*

d'Inwoonders doen groten handel, voornamelijk in olifants-tanden, doch zijn boerachtigh in zeden. *Handel.*

DE STAD
LOUA

A. Koninckx hof.
B. Vrouwen hof.
C. Vytroep Tooren.
D. Konincklijck Wyn-huys.
E. Konincklyck Eet-huys.
F. Publijcke Audientie plaets.
G. 'S Koninckx tuyn.
H. Vrouwen tuyn..
IK. Twee van haer Fetiches.
L. De breede wech daer de Misdadigers van de Bondus wortel gesleept en Gedoot worden.

Boeke, *Salonsa*, *Makonde*, daer des Konings moeder woont, *Sekie*, *Katte*, of dorpen van 's Konings zuster, *Lovango*, zijn eigen erflant, *Kango*, *Piri* daer d'inwoonders *Mouvierisen* van genoemt worden, twee *Chilongos*, *Jamba*, Kotie, *Senie*, *Genno*, *Lanzy*; de voornaemste dorpen zijn, die een daghreizens of ananderhalf by *Lovango* leggen; meer andere kleine leggen dieper en verde in 't lant. *Jamba*, *Kango*, *Kaye*, *Boeke*, *Piri*, *Kotie*, de *Kilongos* zijn landen, die bosschen, revieren en dorpen onder zich hebben.

De hooft-stadt des Koningrijks van *Lovango*, daer de Koning zijn hof houdt, is gelegen op de zuider brete van vier graden en een halve, ontrent een mijle te landewaerts in van den zeekant, en wort genaemt *Lovango* of *Banza Lovangiri*, en in de lant-tale by de zwarten gemeenlijk *Boarye* of *Bury*.

Deze stadt is ontrent zoo groot, als de stadt Amsterdam was, voor de laetste uitlegging; maer niet dicht betimmert; heeft grote en rechte brede straten en dwars-straten, daer by d'inwoonders grote zorge voor gedragen wort, om met geen gras bewassen of, vuiligheit overdekt te leggen. Voorts staen de zelve met Palmitas-bomen, Bananassen en Bakovens, in goede orde en lijn-recht nevens elkandre beplant, gelijk ook eenigen deze bomen achter, en bywijlen rontom de huizen tot cieraet gepoot hebben.

In het midden der stadt is een grote merkt, daer by het hof des Konings staet, afzonderlijk omringt met een heining van palmit-takken: is wel een vierendeel van een mijle lang, en tamelijk breet, en zoo groot ontrent als een gemene stadt; verrijkt met vele huizen voor zijne vrouwen, welke ten getale van vier, zesen acht, by elkandre wonen; doch magh geen der vrouwen uit het hof gaen, zonder verlof des Konings of der opzienders, die naeuwe achting daer op geven.

De huizen zijn'er langwerpigh gebouwt, met twee gevels, en een schuins dak, na 't fatsoen van de huizen hier te lande, 't welk steunt op drie lange dikke masten, elk na zijn grote, waer van de bovenste ontrent een of twee vadem hoger als de zijd-masten zijn, en leggen of steunen op stijlen in gelijke hooghte, ontrent twee of drie vadem. De brete der huizen is na gelang van de lengte en hooghte, om altijts een gelijkmatigheit van langworpigheit te hebben; de zijdel-stukken zijn leeg, na gelang van de hoogte, en in ieder huis bywijlen twee en drie afschutselen of kamers afgeschoten, gelijk op onze maniere. De kamers, daer in zy hunnen rijkdom bewaren, hebben aen het achterste eind deuren, en worden by hen gemeenlijk met een maelslot toe-gesloten. Elk huis heeft rontom een heining van Palmit-takken, aen een gevlochten; andere van biezen, aen elkandre geregen; zommigen maken ook wel lebonges of rottingen zamen gevlochten en begrijpen daer in zes, acht en meer huizen, en wonen zoo by buurten; dan d'eene buurt is groter als d'ander; doch zijn deze buurten elkandre zeer getrou, en in alle voorvallende zaken zeer behulpzaem, 't zy datze op den eenen of den anderen eenigh quaet vermoeden van toverye hebben.

Het huis-raet bestaet in eenige rare dingen, en voornamelijk in potten, Kalbassen, tabak, pijpen, houte bakken, en matten, van binnen wel vast aen elkandre gevlochten, en in een vorm, daer zy hunne mutsen opspannen, en eindelijk in eenige kleine en grote korven van goet fatsoen, daer zy hunne klederen in leggen. *Huis-raet.*

Behalven de voorzeide lantschappen, daer het Koningrijk van Lovango in verdeilt is, leggen verscheide andere lantschappen ontrent dit Koningrijk, en eenige mijlẽ daer van daẽ; zommigen der welke onder het zelve als onderhorige landen staen, en andere niet; gelijk daer zijn *Majumba*, *Dingy* en meer andere; welke niet ongevoeghelijk onder den tijtel des Koningrijks van *Lovango* kunnen gebracht worden, eensdeels om hun gelijkheit in het stuk van gewassen, dieren zeden, en Godsdienst, eensdeels om *Landen palende aen Lovango.*

om hunne naby gelegentheit en onderhorigheit, aen den rijke van Lovango.

Het lantſchap van *Majumba* is gelegen, op de zuider brete van ontrent drie en vier graden, en paelt in 't weſten aen de zee.

Cabo Neger. Aen den zeekant van dit lantſchap leit een rode hogen hoek, *Cabo Neger* by de Portugeſen genaemt, dat is, zwarten hoek, ter oorzake hy zich van verre door het dicht geboomte, dat daer op ſtaet, zwert vertoont.

Rede van Majumba. Na deze kaep volght een rede of bocht, by de zee-luiden de rede van *Majumba* genaemt, welke ontrent een halve mijle groot is, te weten, van de kaep van Neger, of de Noorthoek dezer bocht, tot aen de zuithoek, die laegh en met geboomte bewaſſen is, maer heeft binnen 's lants een roden bergh, *Metute* by d'inwoonders genaemt.

Bergh Metutè. Te lande in leit een groot binnenmeir, dat wel een mijle wijdt, en ook zout is, waer uit eenige watertjes ontrent een halve mijle benoorden de kaep de Neger in zee ſtorten, doch worden de monden bywijlen door de zee, die daer geweldigh brant en breekt, toegeworpen.

Dorp Majumba. Aen ſtrant leit een dorp, mede, gelijk het lantſchap, M*ajumba* genaemt, gebouwt in een lange ſtreek, waer door d'inwoonders dikwils by hoog water in groten noot ſtaen, en zich benootzaekt vinden hunne huizen te verplaetſen, daer in zy elkandren getrouwelijk de hant lenen. Recht achter het dorp van M*ajumba* leit aen de noortzijde een oeſterrijke reviere, welke haer water, dat voor aen heel brak is, in zee ſtort, en in haren mont ten hooghſte niet meer dan twee, drie, vier, en zes voeten water heeft; maer is binnen van redelijke grote, wijte, diepte en lengte. Zy ſtrekt haer wel vijftien mijlen opwaerts om de zuid, na *Lovango*, tot een grote behulp der root-hout-haelders, die anders het hout, dat van *Sette* na M*ajumba* gebraght wort, veel verder ſouden moeten dragen, daer zy dat nu zoo verre met kanoos door deze reviere kunnen afvoeren. Zy voet vele zee-paerden en oeſters.

M*ajumba* is een ſchrael lant, maer rijk van Bananaſſen, die zy Bittebbe en ook Makonde noemen, en hen broot verſtrekken. Daer groeien ook overvloedelijk palmitas-bomen, daer d'inwoonders wijn de palm af maken. Zeer viſchrijk zijn de revieren en het binnen-meir van M*ajumba*.

Het volk van M*ajumba*, ter oorzake het onder geen hoge regering ſtaet, is zeer moetwillig en tot allen quaetdoen genegen.

Daer plagh te M*ajumba* grote handel van Olifants-tanden te zijn; dan is nu meeſt vervallen, en geeft deze plaetſe weinigh.

De Manibomme, dat is de vorſt of lantvooght van L*ovangiri*, als vryheer van dit lantſchap, doet van al het roothout, dat van *Sette* de reviere af in M*ajumba* komt, tien ten hondert betalen.

De vrouwen daer te lande viſſchen in de voorzeide reviere oeſters, daer te lande Marinzy genaemt, die zy met grote boſſen uit den gront halen, en met grote behendigheit weten te openen, en te roken, datze eenige maenden goet blijven; welke gerookte oeſters, Barbette in de lant-tale genaemt, (welken naem zy ook aen al gerookt vleeſch en viſch geven) na verſcheide plaetſen verzonden worden.

Over dit lantſchap gebiet als vryheer de lantvooght van L*ovangiri*, Manibomme genaemt, een van de rijx-raden des Konings van L*ovango*, zonder dat de Koning van L*ovango* daer eenige voorwending op heeft.

Acht of negen mijlen bezuiden het dorp M*ajumba*, leit een hoek *Quilongo* of *Sellage* genaemt, na het by-gelegen dorp, daer een groot rif af in zee loopt.

Het lantſchap van M*ajumba* vertoont zich, aen den zee-kant, gekomen te ſcheep op vier mijlen zuidwaerts van daer, by klaer weder, met twee bergen, in de gedaente van vrouwen borſten, die na het by-gelegen dorp *Quanni* genaemt, en voor L*ovango*, naerdien zy ontrent het aen zee gelegen dorp *Quellage* leggen, kunnen gezien worden.

Acht

Acht of negen mijlen bezuiden *Majumba* leit een hoek, *Quilongo* of *Sellage* na het bygelegen dorp alzoo genoemt. Ontrent twee mijlen bezuiden de borsten, leit de vischrijke reviere *Quila*, welke met een sterke afwateringe in zee stort, en langs haren oever volkrijke en vruchtbare landouwen besproeit. Tusschen de borsten en de reviere *Quila* loopt een groot rif in zee.

Het lantschap van *Chilongatiamokango*, een groot lantschap, gelegen benoorden de reviere *Quille*, strekt zich heel na het lantschap van *Majumba*.

Het plagh wel eer een vry Koningrijk op zich zelf te zijn; maer is door den Koning van *Lovango* met de wapenen overwonnen, doch d'inwoonders zijn by hun voorige vryheden en voorrechten gebleven, en alleenlijk zijne schattelingen geworden.

De Mannibeloor, de lantvooght van *Chilongo*, heeft de heerschappye en zorge over dit lantschap.

By afsterven van den lantvooght, mogen d'ingezetenen, zonder den koning van *Lovango* te kennen, eenen anderen kiezen en bevestigen; des niettemin erft dit lant schap in gelijke fatsoen en maniere als *Lovango*.

Het lantschap van *Sette*, is gelegen omtrent zestien mijlen van de reviere *Majumba*, die hare uitwatering in zee heeft, paelt in 't westen aen de zee, en wort bewatert door een byzondere reviere, mede *Sette* genaemt.

Men heeft'er kleine en grote mille, d'eerste wort *Massa-manponta*, en d'andere *Massa-minkale* genaemt.

Het lant geeft mede Patatasen, *Iqua Anpoutte* in de lanttale genoemt, en Wijn de Palm in groten overvloet. Palm-boom heet by hen *Mabba*, of *Tba*, de wijn *Malaffa*, *Masamba*, de Palm-noten *Imba*, en het pit of de kern *Inbonga*.

Het lantschap van *Sette* is zeer rijk van bosschen, inzonderheit van root verf-hout, dat zy *Takoel* noemen. Het is root van kleur; en een slagh van wit zandelen hout, en geeft verruwe maer weinigh.

Daer is tweederley slagh van root-hout, het een wort Quines by die van *Sette* genaemt, dat de Portugesen plaghten te kopen; maer is het slechtste, en in *Lovango* niet geacht; het ander, Bysesse genaemt, is veel zwaerder, herder, en roder, en daer over in groter waerde; hoewel beide van eenerlei boom is, dan het laetste schijnt het puikhout der bosschen en bomen te zijn. De wortel van het root-hout Bysesse wort *Angansy* *Abysesse* genaemt, is zeer hert, en hoogh root, en in *Lovango* veel geacht. Daer wort met dit hout onder de zwarten grote handel gedaen; naerdien het over de geheele kust van *Angola* begeert is, gelijk ook al de ingezetenen van *Lovango* daer mede hun koopmanschap doen. Die van *Sette*, daer de stapel van 't root-hout is, drijven met het zelve geen anderen handel, dan binnen hunne lantpalen, daer de koopluiden hen dat komen afkopen, en wort dan van *Sette* na *Majumba* gebraght; daer de *Maurbamie* den tol laet ontfangen, namelijk tien ten hondert. Het root hout Takoel is op stukken gehouden tot de lengte van vijf of zes voeten, de brete van drie vierendeel voets, en de dikte van ontrent drie vingeren of een hant breet.

Men heeft'er hoenders, en bokken, doch in genen grooten overvloet; maer de bosschen zijn rijk van allerlei wilt gedierte.

De spijze der inwoonders is mille, banannes, en wilt gedierte.

Tusschen het lant van *Sette*, en het Koningrijk van kaep de *Lope-Gonzalvez*, leit een lantschap *Gobby* genaemt, dat vele moerassen, meiren en wateren heeft, die al meest met Kanoos bevaren worden.

Het voornaemste dorp dezes lantschaps is ontrent een dagh reizens van het strant gelegen.

De revieren voeden vele water Olifanten en velerlei visch; zoo dat de inwoonders die niet in zee behoeven te vangen; maer daer is geen of weinigh lant-vee en veel wilt gedierte.

In het stuk van trouwen onderhouden d'inwoonders geen zonderlinge maniere; maer ieder neemt zoo vele

vrouwen als hy wil en voeden kan: wanneer d' een of ander vrient den man van buiten komt bezoeken, hy zal dien aenstonts een van zijne vrouwen, die zy gewoonlijk twee of drie hebben, tot zijne bysłaep aenbieden; desgelijx worden de vrouwen, in overspel bevonden, van haere mannen niet bestraft. Een man, wanneer hy eerst getrout is, wort van de vrouws vrienden niet geacht, voor al eer hy zijne vrouw met vuisten wel lustigh heeft afgerost: want dan wort hy eerst onder het geslacht gerekent, gelijk zulx ook meerder en groter genegentheit onder malkandre verwekt.

Tale. Hun tale is als die van *Lovango*, alleen met weinige verandering van eenige woorden, zoo dat zy elkandre genoech kunnen verstaen, als mede die van *Sette*, *Gobby* en *Komma*.

Zy voeren groten oorlogh tegen hunne gebuur-volken, voornamelijk, tegen die van *Komma*, tusschen kaep de *Lope-gonzalves* en *Gobby* gelegen.

De koopmanschappen, die uit Europe door de Neerlanders derwaerts gevoert worden, zijn musketten, buskruit, zeer gladde kopere ketels, wit en rouw linnen, en slecht laken.

Wapenen. Hun geweer bestaet in pijl, boge en Asagaien; een pijl wort by hen *Insotto*, een boge *Matta*, of *Boeta*, en een Asagay *Janga* en *Zonga* genoemt.

De bestiering des lants staet heden aen een vrouwe.

In al hun andere zeden, Godtsdienst, en wichelaryen komen zy met die van *Lovango* over een, uitgezondert dat zy valscher zijn, en eenigzins na de *Iages* aerden.

Lantschap Dingy. Het lantschap *Dingy* paelt aen *Lovango*, *Kakongo*, en *Vango*, is een groot lant, en vol vlekken en dorpen. Het staet onder het gebiet van *Lovango*, doch heeft zijne eigen heren, die elkandre volgen.

Wat belangt de gewassen, dieren, zeden der inwoonders, bestiering en Godsdienst des Koningrijks van *Lovango*, die hebben zich aldus.

Gewassen. Het lant van *Lovango* geeft verscheiden aerdt en boom-vruchten; welke eerst gezait en geplant worden in den regen-tijdt; te weten, groote Mille, Massa-Mamponta, en klein Mille, Massa-Minkale by hen daer te lande geheten, en roode, die zy alle in plaets van tarruwe gebruiken. Daer groeien desgelijks Pattasen, limbale Ampaita genaemt, Bakovens, Injames, die zy Imbale noemen, Emtgifto, of Genber, en andere vremde vruchten, als Goebes, Mandonijns, of Dongo, en Fonsi. Daer zijn ook vele groene moes-kruiden, en onder andere drie voornamelijk, Insansy, dat bitterachtig van smaek is, Imboa, en Insua.

Men heeft'er Malenga, dat zijn pompoenen; Manpeta, zuiker-riet; Mihenga, een vrucht vol zaps, doch planten daer niet meer af, dan zy uit de hant kunnen eeten; en Tabak, Maye-Monola genaemt. Makaye is een gemeen woort van alle kruiden, Ananassen, Masoeba by hen geheten, wassen in 't wilt, maer worden weinig daer gegeten, en niet geacht. Grein, of paradijs-zaet, dat d'inwoonders Indongas-Anpota heten, groeit'er weinigh, ter oorzake zy dat niet planten nochte zaien. Zy hebben groten overvloet van Banannas en Mandioque, of Farinhe-wortelen, welke twee gewassen hen broot verstrekken.

Daer wast ook Majaera, waer van zy de bladen in stede van moes-kruiden gebruiken, en met gerookte vis, oli de palm, zout en Achy, of Breziliaense peper, smakelijk weten te koken. Dan hunne gewoonlijke spijze is meest fondy of sousy, van meel van mille. Porcelein groeit'er overvloedelijk, dan is'er in geen gebruik; en in 't wilde moeder-kruit in meenighte.

Daer groeien ook meenighten van kalbassen, die zy, rijp geworden, laten drogen, en tot wijn, oli de palm, en water-vaten gebruiken; desgelijx wassen daer aen kleine lage boomtjes zeker slagh van kleine appeltjes, waer onder eenige root van verruwe zijn. Het is een ververschende spijze, en zeer goet om een dronk op te doen, even als de Kola. Noch is'er een diergelijke, doch groter vrucht, Kukomba genaemt, die raeuw, wrang en wreet is; maer gekookt wel smaekt.

De Kola, een vrucht die daer te lande groeit, wast aen schone grote bomen in huisjes, tien en twaelf by elkandre, en draeght eens 's jaers vrucht.

vrucht. De Kola, gelijk d'ervarenheit leert, des avonts gegeten, belet het slapen, door zijne grote te zamen trekkende kracht.

De wortel *Malondo*, wiens loof by een boom of staek opklimt, geeft in het eten een zeer aromatijke smaek.

Daer valt ook Pijp-kassie, die zy in hunne wichelarye gebruiken.

Het lant geeft Oranje-Appelen, Limoenen en Kokos-noten, doch niet veel; want om hunne kleinachtinge by hen, willenze de moeite niet doen, om voort te planten.

Achy, anders Breziliaensche Peper genaemt, groeit'er in 't wilde, en wort by hen in plaets van peper gebruikt. Daer wast ook katoen.

Daer is ook driederlei slagh van erten; d'eerste zijn groote erten, die onder d'aerde wassen en voort-telen, genaemt in hunne tale *Gabba*; de twede hebben ontrent de grote van wikken of peerde bonen, en wassen aen bomen van ontrent anderhalve man hoogh, in peulen, en worden Engonga geheten. Het derde slagh, dat van fatsoen als boontjes is, wast langs d'aerde aen wijt-voortloopende ranken in peulen, die by na van een zelve lengte zijn, als de peulen van de Turxsche-bonen, doch de boontjes van zulk een fatsoen niet. Dan hebbenze noch twee andere soorten van bonen, die by hen zeer raer gehouden worden, en alleenlijk een spijze voor rijken en niet voor den gemenen man is; d'eene soort is gelijk onze grote boere-bonen, d'ander als de Turksche-bonen, mede wit, doch aen 't fatsoen is eenigh verschil.

Al deze vruchten zijn'er meest het geheel jaer door, uitgezeit in *Majumba*, dat veel schraelder lant is, tot aen *Kabo de Konsalves*; welke inwoonders sich alle meest behelpen met Banannes in plaets van broot; en visch, want zy vallen zoo plantachtig van aerd niet, als die van *Lovango*.

Matombe-bomen wassen'er in groten overvloet, dan weinigh, om de veelheit der Wijn de Palm-bomen by hen geacht.

Deze boom geeft eerstelijk goeden wijn, die in plaets van wijn de palm gebruikt wort, maer is veel slechter. De takken dienen om latten op de huizen te maken, gelijk ook al de ledekanten, daer zy op slapen, van dezelve takken gemaekt zijn. De bladen verstrekken het gebruik van pannen, en schutten den zwaersten regen.

Al de kleetjes, die in *Lovango* gemaekt worden, en den inwoonders in stede van gelt zijn, om daer alles voor te kopen, worden uit de bladen van dezen boom, en den Wijn de Palm-boom, en uit geen andere stoffe gemaekt: te weten, zy snijden de jonge, of nieuwe spruiten, wanneer die boven uitzetten, af, en latenze drogen, en makenze daerna met dezelve in de handen te wrijven gedwee. Dan naerdien de bladen van de Matombe onsterker zijn, als van de Palmbomen, zijn ook bygevolgh de kleetjes daer af gemaekt in minder achtinge, en worden daer af maer de slechte Jagos kleden gemaekt.

Zailant. Het Sailant is'er zeer weligh en levert jaerlix drie gewassen uit, te weten, klene mille, boontjes, en wiggen, welke mille gezait wort, op gelijke maniere als by ons de rapen. De grote mille, het minste by hen geacht, wort geplant op lage plaetsen of vochtigh lant.

Zommigen hebben hunne zailanden een, twee, of drie mijlen, andere een dagh of twee van hunne woningen leggen, daer ontrent in eenige dorpen hunne huisgenoten wonen, die daer zoo lange blijven tot dat het zaet in d'aerde is, en keren dan weder na hunne woningen.

Hoe dat geploeght wort. Het lant wort alle in stede van ploegen met de hant, door middel van zeker gereetschap, in maniere gelijk met houwelen, omgehakt, 't welk een booghs-gewijze drikantigh yzer is, in vorm van een metselaers troffel, doch breder en holder, en heeft aen het een einde een brede yzere penne vanontrent een vinger dik, met een brede ribbe in de lengte, daer meê dit yzer in een stok, die aen het onderste einde dik en knodsachtigh, en ontrent een vierendeel van een elle lang is, vast gehecht wort.

Dieren. Men heeft'er ook groten overvloet van hoenders, verkens, kabriten of

 gei-

geiten, koe-beesten, en allerlei slagh van gevogelt, meer als op eenige andere plaetsen aen de kust van *Kongo* of *Angole*.

Aerdt der inwoonders. d'Inwoonders van dit Koningrijk vallen sterk van leden, groot en kloek van gestalte, en in 't gemeen jaloers over hunne vrouwen; geil en onkuisch, gierigh en begerigh van aerdt; maer yverigh om wat te winnen: wantrouwigh, doch goethertigh tegen elkandre, en zeer geneight tot het drinken van wijn de palme, zonder eenigh werk van Europische wijnen te maken. Men bespeurt by hen ook een zonderlinge miltheit van eeten en drinken aen elkandren te geven.

Kleding. De kleding of draght is dusdanigh: de mannen dragen lange kleren, die van hun middel tot aen de voeten komen, en onder met franje geboort zijn, maer gaen met het boven lijf bloot. De kleden of stoffe is van verscheiden, en voornamelijk van vierderley fatsoen: waer onder een slagh is, dat niemant vermagh te dragen, dan alleen de Koning, en de geen, dien hy dat uit een zonderlinge gunste toestaet, of waerdigh acht om mede te delen. Gene wevers vermogen deze kledē, Libongo en Bondo geheten, op lijf straffe, te verkopen. Zy zijn twederlei, de beste, *Kimbos* genaemt, een dragt der grootste edelen; zijn zeer fijn, en van goet fatsoen, met verscheide beeld-werk gemaekt, en ider kleet is ontrent twee en een halve span in 't vierkant groot; daer aen een wever, elk na zijn vlijdt, vijftien of zestien dagen, te weven heeft. De twede soort, in hun sprake *Sokka* genaemt, zijn weder meer als de helft minder, dan de Kimbos, doch meenigen, die hun werk weinigh gehandelt hebben, zouden het een licht voor het ander kiezen, overmits het beide hoogh en gesneden werk is, met beelden: dan de verkeerde zijde van beide geeft het onderscheit door de grofte en fijnte te kennen. Uit zes der voornoemde kleden of bladen kan een kleet gemaekt worden, die zy op hunne maniere root, zwart, en groen weten te verruwen.

De twee andere soorten der kleden,

den, een draght van gemene luiden, zijn effen en zonder beelden, doch d'een dichter en vaster gewrocht, dan d'ander. Deze worden van velen gesneden of gepikkeert, ontrent het midden des kleets tot aen de benen, op de maniere, als de Spaensche broeken, met klein en groot pikkeersel.

Ieder mans-perzoon, uit kracht van belofte of oplegging, is gehouden een bont vel aen zijn kleet te dragē, recht voor zijne schamelheit, te weten, van huiskatten, otters, meer-katten, grote bosch-katten, en Agali of civet-katten, met welk civet zy hun bywijlen ook besmeren. Dan hebbenze noch zeer schone en fijne gespikkelde bonte velletjes, geheten *Enkinie*, die by hen hoogh geacht worden, en niemant vermagh te dragen, dan de Koning, en dien hy vergunt dezelve te dragen.

Zommige hoge perzonen dragen zes en acht velletjes t'effens op een reize voor hun kleet; andere, gelijk de Koning en zijne grote edelen, laten vijf of zes vellen, byna vierkant, aen malkandre naien, met meenighten van wit en zwart gestreepte steerten der gemelde fijne velletjes onder aen gehecht.

Dwers in het midden van het vel leggen gemeenlijk ronde rozen, gemaekt van de voornoemde Libonges, en witte en zwarte papegais-veren; en langs het vel wort een redelijk gedeelte olifants-hair, in de ronte met kromme bochten tegen elkandre gespreit. Elk draeght ook altijts een tou om 't lijf, gemaekt van den hennip, die zy uit de bladen van de Matombes boomen trekken, daer van twee soorten zijn; d'een genaemt *Poes-anana*, en d'ander *Poes-anpoma*: tusschen welk tou zy hun kleet vast steken, met het bovenste eind omgeslagen.

Een iegelijk heeft ook twee gordelen om 't lijf, d'een boven d'ander, die zy voor met dubbelde strikken vast maken, geheten *Pondes*, en bestaen uit verscheide stoffen; te weten, eenige van fijn root of zwart laken; andere van garen, geblomt legatuur, slecht of vier loots laken, een ieder na zijne maght en vermogen. Deze gordels zijn gemeenlijk drie en een vierendeel van een elle breet, elk na zijn fatsoen, waerom ook de lakens, die derwaerts uit Europe gezonden worden, om te verkopen, met hele brede lijsten dienen gebast en gebiest te worden, om hunne gordels van de zelve kanten te kunnen maken.

Zommigen dragen in plaets van laken, gordelen van biezen en jonge Palmit-takken; anderen van bast van zekeren boom, *Katta*, en op andere plaetsen ook *Emsande* genaemt, die zy met kloppen en wrijven weten te bereiden: van welke bast ook lont gemaekt wort, daer mede de Portugesen zich meest behelpen. Hoe netter, dikker en groter strikken deze gordelen hebben, hoe zy by hen ook fraeier gehouden worden.

Tusschen den gordel van onderen wort 't voorseide vel met het hooft opwaerts doorgesteken, beklemt door 't opperste des gordels. Aen het opperste eind, dat tusschen beide gordelen doorkomt, dragen eenigen meenighten van valke-bellen, en om hunnen hals witte en zwarte kralen, by d'onze quispel-grein, en by hen, namelijk, het zwart, *Insimba Frotta*; en het wit *Insimba Gemba* geheten: welke laeste daer te lande de beste in waerde is.

Andere dragen driekante gele kopere kettingen, uit Europe derwaerts gebraght, geheten by hen *Panganpone*; desgelijx cieraedjen van Olifantstanden gemaekt. Zy hebben ook zeker slagh van platte schulpen, zoo groot als ouweltjes, die zy zeer effen en ront weten te slijpen, en aen snoeren tot een hals-cieraet dragen. *Cieraedjë.*

Aen hunne benen, daer zy mede bloot gaen, hebben eenige, die rijk van have zijn, geel en root kopere of yzere ringen, ontrent de dikte als het dunste van een tabaks-pijp; zommigen bedekken de benen, van d'enkelen tot byna aen de kuiten, met zwarte en witte kralen.

Om hunne armen dragenze vele arm-ringen van verscheide fatsoenen, licht gemaekt, en zoo zwaer niet, als die door d'onzen derwaerts gebraght worden: want van een eenige makenze ontrent vijf, en tempe-

renze in het smeden met wijn de Palm; desgelijx hebbenze ook rode kopere en yzere ringen om hunne handen, doch deze verstrekken hen voor *Moquisien*, dat is, afgoden.

Eenige dragen mede krael, gelijkze om de benen dragen: en hebben alle over hunne schouderen een zakje hangen van ontrent een elle lang, met de naelde dicht aen malkandre genait, daer in ruim een hant kan, en elk zijn Kalbasse by hem draeght. Het deksel des hoofts is een kunstigh en fijn met de naelt gemaekte muts, die die hen dicht om 't hooft sluit: en heeft een iegelijk in de hant eenige grote messen van ontrent een elle lang. Andere hebben pijl en boogh, ook wel boge, pijlen en messen: want zy gaen zelden zonder geweer.

De vrouwen dragen korte klederen, die een weinigh over haere knien komen, van gelijke stoffe als de mansklerengemaekt, waer over zy bywijeenige Neerlandsche stoffen dragen, als klene Annebas, legaturen, linnen, en Haerlemmer stoffen, doch zonder vellen of gordels; met het bovenlijf, en 't hooft bloot, maer dragen vele kralen en armringen aen armen, benen en hals, en hunne kinderen in zwachtelen op haer lijf.

Spijze. Hunne gewoonlijke spijze, daer zy weinigh zouts by eten, is versche en gerookte visch, meest Sardijn, die daer overvloedelijk met de hoek gevangen en met groente en Achy, of Breziliaensche peper, gekookt wort. Luiden van eenigh aenziene eeten tot hunnen visch, Massanga, of kleine mille, aldus bereidt. De gewreve mille, ontbloot met stampen vande bolster, wort met water gekookt, en dan met een byzondere stok in vorm van een groten kloot een weinigh stijver, als vast aen malkandre gebraght. Daer wort over de spijze ook veel oli de Palm gebruikt. In plaets van oli de Palm doen eenige de gestampte en uitgeperste Palmitas-noten by hunne spijze koken. Alle toespijze wort by hen met een algemeine naem *Tango* genoemt.

Eedt of zwering. Hun gemeen zweren is by den Koning, met deze woorden te zeggen, *Fyga Manilovanga*; dan de alleruitterste en hooghste eedt is het drinken van zekeren *Bondes* wortel, 't welk is een datelijke onderzoeking van iets, dat zoude mogen geschiet zijn, en alleenlijk daer door kan aen den dagh komen, als by voorbeelt, of iemant van voornemen is eenen ander uit haet door zijne *Moquisien* om te brengen of betoveren, 't welk zy *Takka* heten, dat iemant dol, kreupel, blint, zinneloos of diergelijk verleemt wort.

De *Bondes* is eigentlijk een wortel van zekeren boom, rosachtigh van verruwe, zeer bitter, en zamentrekkend, en krijgt, naer hun zeggen, door bezwering van den *Ganga* of duiveljager eerst volkomen kracht. Deze wortel wort met een mesch geschraept in een pot met water, van welk de beschuldighde elk ontrent anderhalve mutsje nats bekomt door zekere Bonds-gevers van den Koning daer toe verordent.

Deze *Bondes*-drank is ook, om de oorzaek en stichter, of aenrechter van eenigh ander misquaem, wat het ook zoude mogen zijn, dat iemant overkomt, t'onderzoeken en na te vorschen. Want zy geloven dat niemant sterven kan, of moet door *Moquisien* worden omgebraght, 't zy hy in hem zelven, of in 't geen hem geboden of verboden is, vergrijpt, of andere door de zelve van 't leven of gezontheit beroofr.

By voorbeelt, wanner iemant in 't water valt en verdrenkt, zy zullen zulx niet wijten het ongeval, maer hertnekkigh staende houden, dat hy door iemant betovert zy, en dat iemant, die zijn vyant is, hem door zijne *Moquisien* daer toe gedrongen of gebraght hebbe. Zoo iemant in 't bosch, of op den wegh van eenen tiger of wolf wort doot gebeten, zullen malkanderen wijs maken, dien tiger een *Dokkien*, dat is, een tovenaer of mensch was, die hem zelven door zijne *Moquisien* in eenen wolf of tiger verandert hadde, en daer by halsterrigh blijven. Wie hen het tegendeel zoude willen doen geloven, zou by hen uitgelacht en voor eenen gek

gek gehouden worden. Zoo is het ook met iemant, die van eenen boom zoude mogen vallen; want zy zullen zeggen, dat de boom betovert zy; of zoo iemants huis of goet in brant raekt, zullen zeggen, dat het d'een of d'ander door zijne *Moquisien* heeft doen verbranden; of zoo het in den regen-tijd buiten gewoonte langen tijdt droogh blijft, zonder regen, zullen zeggen, dat het een of het ander *Moquisien* zijn eisch niet heeft, of dat iemant de regen ophout; of zoo iemant van den donder wort geslagen, zullen al dat op dezelve oorzaek leggen. Om derhalve deze en diergelijke t'onderzoeken, wie daer af d'oorzake zoude mogen zijn, wort de Bondes-drank in 't werk gestelt.

Van gelijken zoo iemant iet gewichtighs of lijf-strafbaer, 't zy van toverye of diefstal te laste geleit wort, en zulx door het orakel van *Ganga* of hunnen duiveljager niet kunnen te weten krijgen, wort de gedaeghde tot drinken van den drank *Bondes* gebraght, dat hun uitterste onderzoek is: want als'er iemant van toverye, dieverye, of by des Konings vrouwen geslapen te hebben, beschuldight wort, die moet *Bondes* drinken, en geschiet op deze volgende wijze.

d'aenklager moet by den Koning gaen en verlof vragen, en verzoeken, of de Koning eenen meester van de *Bondes* wil bestellen: waer voor hy den Koning zijn recht betaelt. De *Bondes*-meesters of gevers van de *Bondes*, zijn ontrent acht of tien personen, door den Koning en zijne edelluiden daer toe gestelt, die dan in een halve mane onder den blaeuwen hemel, aen eenen breden wegh by elkandre zich vervoegen, en op het aertrijk neder zitten, en ontrent ten drie uuren na den middag zich beginnen te vertonen. d'Aenklagers voegen zich mede daer ontrent, met hun heel gebuurte en geslachte, die eerstelijk de Bondes-gevers vermanen, de gerechtigheit der zake, zonder eenige zijdigheit, aen den dagh te brengen, 't welk zy hen beloven, en met eede door hunne *Fetisios*, die zy rontom hen hebben staen, beve- *Hoe de Bondes-drank gedronken wort.*

bevestigen. Desgelijks vertoont zich daer mede de beschuldighde met zijn geslacht en gebuuren. Selden wor'er een perzoon alleen, maer gemeenlijk, om eenen door de Bondes uit te vindẽ, de gehele buurt beschuldigt. Deze dan voegen zich alle op een ry, en komen by beurten, een voor een, by de Bondes-gevers, die een trommeltje by zich hebben, daer zy geduurigh op slaen, midlerwijle ieder beschuldighde ontrent anderhalve mutsje nats bekomt, die zich dan weder op hun plaetse vervoegen.

Na de Bondes-drank ingenomen te hebben, verheft zich een van de Bondes-gevers, dewelke in zijn hant heeft zekere stukjes van de Bakovensbomen, die hy na de beschuldighde werpt, met verzoek op hem van neer te vallen, en zoo hy geen schult heeft, op te staen en sijn water te maken tot teken van onschult. Dan snijdt de Bondes-gever den wortel voor hen allen, op dat een ieder over den zelven heen en weder wandele: zoo nu in het oprijzen van d'aerde, of in het wandelen over den gemelden wortel, d'een of d'ander komt te vallen, dan steken d'omstaenders een keel op met yzelijk geschreeuw. Voorts leit de gevallene gelijk een bezeten mensch, zonder spraek, met grouwelijke zamentrekking van alle zijne leden, en verschrikt, zoo iemant der omstaenders om zijn lichaem geworpen wort, boven mate daer af. Het welk by hen voor een gewis teken gehouden wort, dat zulk een perzoon schuldigh is aen 't geene daer mede by beticht wort.

Die nu komt te pissen, daer over wort meenighte van vreemde galmen gedaen, en de vrienden en zijne gunstelingen brengen hem met diergelijke galmen tot in zijne woninge, bewijzende elk hem eere over zijne onschult. De gevallen, zoo het halszaken zijn, of vele mis-gunders en ongunste heeft, wort ontrent een vierendeel uur gaens buiten de stadt gebraght op een breden wegh, en daer in stukken gekapt. Maer zoo het geen hals-zaek is, en zy den beschuldighden verschonen willen, dan zoeken zy den drank af te drijven; 't welk geschiet met menschen-drek, gemengt met water en eenige groene kruiden, dat hem ten monde ingeperst wort, en alleenlijk het tegenmiddel tegen dit vergif is; hoewel zommigen, dien het herte overstelpt wort, onder de handen doot blijven.

Daer zijn'er ook, alsse beschuldight worden, die hunne slaven voor hen laten drinken. Doch zoo de slaef valt, moet de meester zelf drinken, en den slaef wort iet ingegeven om de *Bondes* weer uit zijn lijf te drijven. Valt de meester, en is 't een groote zaek, dan moet hy sterven; maer is 't een klene zake, zijne misdaet met eenige slaven boeten.

De meesters van de *Bondes* doen dikwils grote schelmeryen daer onder, want schoon dat de perzoon geen schult heeft, zoo kan hy hem door zijn bezweeren evenwel doen vallen, na dat hy in den haet van 't volk, of ook van de beschuldigers is.

Daer zijn ook vele recht-schuldigen die den meester van de *Bondes*, met gelt omkopen, om hem niet te doen vallen, zoo dat het al veel op d'armen aenkomt, die niet veel hebben by te zetten.

Eindelijk, komen de beschuldigers, en brengen den gevallen nakend, (want de meester van de *Bondes* berooft hem van muts en kleren, dat zijn verval is) voor het hof des Konings, en vragen daer om vonnis, het welk is in stukken gekapt te worden; maer zulke een is by na doot en buiten kennisse, door het geweldig werpen der jongens en mannnen met zant: want dit volk wort ongenadigh gehandelt, en een ieder is'er op gebeten, en zoo wel vrouwen als mannen slepen hen met groote blijdschap buiten op eenen wegh, om op kleine stukken aldaer gekapt te worden: zommigen die zich met toverye beholpen hebben, worden ook wel verbrant.

Zy hebben zonderling gene plechtelijkheden in het trouwen, en voegen zich slechts met bewilliging van vrienden by malkandre. Eenige verkiezen kinderen van zes, zeven, en

en acht jaren tot hunne vrouwen, die zy, gekomen tot hun tien jaren, te huis halen, om zoo door zich zelfs na elkanders aert opgebraght te worden. Wanneer de vrouwen haer qualik dragen met uithuizigh te zijn, of haer halsstarrigh tonen, mogen de mannen dezelve, zonder iemants tegen-zeggen, verjagen.

Dan eenige ouders zullen haer dochters niet eer laten beslapen, of ten manne geven, voor zy haere stonden hebben gehadt; 't welk lichtelijk aen haer te kennen is, naerdien zy dan al haer hair, behalve een kleen kransje, laten afscheren, welk kransje, na het schieten der stonden, op haer voorhooft gedaen wort: welke vryer of man nu deze dochter begeert, die gaet dan by de vrienden, en koopt haer voor een zekeren prijs tot zijne vrouw.

Waneer het gebeurt, (en 't gebeurt dikwils) dat een dochter, voor haere stonden gehad te hebben, beslapen wort, moeten zy alle beide, in tegenwoordigheit van eenige hondert menschen, by den Koningh voor het hof verschijnen, en vertonen hoe zy met elkandre te werk hebben gegaen, met vele vreemde sprongen en plechtelijkheden: waer na de Koning hen ontslaging geeft.

Daer zijn vele die zekerlijk geloven, indien zy zulx met hunnen Koning niet hadden afgemaekt, het hele lant door drooghte vergaen en niet regenen zoude; daer nochtans dit werk genoech van anderen, die daer geen geloof aen geven, buiten weten des Konings gepleeght wort.

Het kint volght zijne moeder, en is een slaef, zoo de moeder een slaef is, schoon de vader een vry man is; maer zoo de moeder vry, en de vader een slaef is, zoo is ook het kint vry, zoo dat de kinderen niet door den vader, maer door de moeder vry worden.

Ieder edelman magh zoo vele vrouwen hebben, als hy middelen heeft te kleden, en haer visch en wijn weet te verschaffen, tot matelijken onderhout. Eenige grote edelluiden hebben tien en twintigh edel-vrouwen; maer ieder slecht perzoon heeft gemeenlijk twee en drie vrouwen, naer hun maght van te onderhouden.

De vrouwen worden'er in 't gemeen in kleinachting gehouden: want zy moeten het lant om hakken, zaien en maien, de mille uitstoten, en tot meel wrijven, en de zelve koken, en hare mannen t'eten geven, die nergens dan voor den drank zorgen. Als de man eet, dan staet de vrouw en ziet het van verre aen, en krijght het overschot, maer niet met allen, zoo daer niet overschiet. Desgelijks zijn de vrouwen haere mannen zoo onderdanigh, datze hen niet dan op haere blote knien derven aenspreken, en voor hen in het ontmoeten, tot bewijs van eerbiedenis, in de handen moeten kloppen. In 't kort een zeer snoot lant voor de vrouwen. *Vrouwen zijn'er in kleine achtinge.*

Is het zake, dat een vrouw hare stonden heeft, die magh voor haren man niet koken, nochte, dat meer is, by hem in huis komen; zy verft dan haer geheel lijf met *Takoel*-hout, dat op stenen gewreven, en zoo tot een verf gemaekt wort, en gaet met een touwetje daer en boven om het hooft, 't welk duurt tot dat het over is, en magh dan weerom by den man komen.

Wanneer het gebeurt, dat d'een des anderen vrouw komt te beslapen, dan vervallen zy in groot krakeel met elkandre, dat met goet aen den verongelijkten moet geboet worden, na de geen, die by de vrouwe geslapen heeft, rijk of arm van middelen is. Zoo nu de gehoude man over zoodanigē misdaet zijne vrouw komt te verjagen, en een ander dezelve aenhout voor zijne vrouw, of die slechts beslaept, zoo rijzen alsdan weer nieuwe krakelen, tot zoo lange den verongelijkten goet vernoegen gedaen, en hem des zelfs vrouwe voor de zijne, door den anderen opgedragen wort.

Al de gebuuren der buurte, daer de verongelijkte in woont, zijn gehouden hem te helpen, en de verongelijkte zoekt zich met allen fatsoen daer over te wreken. Insgelijks zijn de gebuuren den genen, die het mis-

quaem bedreven heeft, behulpelijk, en leggen al wat zy kunnen by, om den verongelijkten te vrede te ſtellen. Zy zullen onder elkandre in de gebuurten elkanders vrouwen niet licht beſlapen; maer elkandre waerſchouwen, zoo zy zien dat iemant uit een andere buurte by hunne buurvrouwen komt; 't welk zy ook wel uit wangunſt, zonder den daet, elkandren optichten. Wanneer iemant zich komt te verlopen by een edelvrouwe, zal d'edelman, zulx vernemende, zich door het een of ander middel daer over bedektelijken zoeken te wreken.

Rouwe en lijkſtaetſi over de doden.

Zy bedrijven, wanneer iemant komt te ſterven, groot gelaet en ſchijn van rouwe, met krijten en huilen by de ſtraten, en heen en weder lopen, gelijk uitzinnige menſchen; zoo dat het een verwonderinge om aen te zien is, zonder het minſte gelaet van rouwe te tonen, zoo lang'er noch leven in den kranke is; maer bedrijven aenſtonts, na zijn overlijden, grote rouwe met ſchreien en huilen, en ſlepen den doden datelijk op ſtraet, om hem te waſſen en ſchoon te maken, danzende rontom den zelven, met huilen en zingen gelijker ſtemme; en vragen aen den doden, waerom hy geſtorven zy, en of hem eeten of drinken ontbroken hebbe, welk geraes ontrent twee of drie uuren duurt.

Midlerwijle brengen de vrienden en bekenden vaſt goet aen, om by het lijk in 't graf te ſteken, insgelijx ook al zijn eigen goet, en nemen dan den doden, en lopen met hem wegh, gelijk of zy hem geſtolen hadden, en een iegelijk der vrienden, die niet wel lopen kunnen, mogen volgen, andere blijven t'huis.

Heeft d'overleden veel goets, een deel wort met hem begraven, en een deel op ſtaken op zijn graf geſtelt, doch eerſt met meſſen aen ſtukken geſneden, om niet geſtolen te worden. Tegens den avont vergaderen de vrienden weder, en behuilen den geſtorven, 't welk ontrent zes weken duurt alle morgens en 's avonts.

Wanneer iemant van aenzien komt te ſterven, vergaderen, na dat alle guigelarye, geduurende zijne ziekten, te vergeefs in 't werk zijn geſtelt, de vrienden, en die van andere buurten, en op verre gelege dorpen of plaetſen wonen, indienze hem ſlechts gekent hebben, en vervoegen zich, zoo haeſt hen zijn overlijden verwittigt is, mede derwaerts, en gaen langs den wegh al ſchreeuwende, met klachzangen en luits-keels te huilen, dat hun de tranen langs de wangen en borſt afbiggelen, met beide handen op het hooft, inzonderheit de wijven.

Gekomen alle t'zamen by den doden, vangenze met alle man, zoo vreeſelijk, ieder om ſtrijd, te huilen en te ſchreuwen dat het jammerlijk aen te horen is, zomtijts met alle man droevigh te zingen, en dan weder te krijten.

De dode leit in 't midden, of zit zomwijlen op een matjen of blok, daer zy hem op vaſt houden, of met een hout voor 't vallen ſtutten: zy korten hem de nagelen, en ſcheren het hair af, en waſſen en ſmeren zijn lichaem met takoel-hout, daer de naeſte vrienden byzitten, verſta het man-volk, want de wijven lopen by reien, al danzende en zingende rontom, en onderzoeken zijn leven, en ſpreken by beurte en orde, met het begin van zijn geſlacht op te halen, hoe hy zich gehouden hebbe, wie zijne meeſte vrienden zijn, en wie hy voor vyanden hielde: eindelijk komt het daer op uit, dat ook d' oorzaek van zijne doot onderzocht en met de *Moquiſien* moet te rade gegaen worden.

Onderwijle brengt en geeft een iegelijk der naeſte vrienden, of die den doden meeſt aengaet, eenige doeken of kleden, na hun welgevallen, of vermogen, om daer mede te betalen d'onkoſten, die hy zal doen in het onderzoeken van de orzake van des overleden zijne doot, namelijk of hy door iemant is betovert of omgebraght.

Na dit alles twee, drie en meer dagen en nachten geduurt heeft, zonder in al dien tijd van danſſen, zingen, huilen en ſchreeuwen op te houden

den, lopen zy eindelijk met het lijk hene, en begraven dat op d'een of andere plaets in 't velt, of by *Kyenga*, daer zeker wichelaer *Kokokoo* woont, en ſtoppen een deel van zijn goet by den doden in het graf, en zetten het een of het ander boven op het graf, als een van zijne *Moquiſien*, namelijk een pot, houte ſchotel, pijl, *Kalbas*, een kop om te drinken, tabak, pijp, ſtok, aſagaien of diergelijke. Ondertuſſchen volherden de naeſte vrienden noch een langen tijt in het huilen en zingen, alle avonts en morgens, 't welk zomwijlen twee, en drie maenden en langer geduurt.

Wanneer nu de naeſte van den overleden zijn ſchuldigen plicht, in het onderzoeken van zijns oms of neefs doot, wil betonen, valt hy aen het eiſchen, 't welk op velerlei wijze geſchiet, dan de volgende is de gemeenſte.

Iemant gaet by den *Ganga* of wichelaer of duiveljager op d'aerde achter een huis neerzitten, en leit een groot meſch voor hem neder, daer hy dikwils met de vingeren op drukt, en voorts de handen tegen elkandere wrijft; waer op de duivel-jager, of *Ganga*, of die de handen wrijft, zelf ſpreekt en vraeght met deze woorden: *zulk een is overleden of geſtorven, wy hebben hem begraven, is hy door toverye omgebraght? of hebben zijne Moquiſien hem gedoot?*

Wanneer hy nu, onder dit vragen en wrijven, de handen begint met gewelt over malkandre te ſlaen, zonder meer te kunnen wrijven, en alsdan laet, ter oorzake hy zijne handen van het over malkandre ſlaen niet kan bedwingen, houden zy zulx voor vaſt en geloven het: als by voorbeelt, indien iemant gevraeght wierde, of iemant dē dodē door *Moquiſien* betovert en omgebraght hadde; en den geen, die wrijft, de handen worden over elkandre geſlagen, zonder die te kunnen bedwingen, en zomtijts als een uitzinnigh menſch opſpringt, zy zouden geloven, dat de dode door toverye was omgebraght. Wijders, de genen, wiens handen in het wrijven over malkandre zijn geraekt, raekt met ſpringen op zijne handen weer te recht.

Dan vangen zy weer van nieuws aen, wetende nu alree hy niet van zich zelven is geſtorven, en zeggen wederom, *zulk een is geſtorven, en door Moquiſien of toverye omgebraght; waer woont de geen, die zulx gedaen heeft, hier of elders, of is hy van zijn maeghſchap?* en zoo voorts, tot dat zy al meer weten en allengs naerder komen; of zoo zy menen, daer meer handadig aen zijn, vragen of het mannen of vrouwen zijn; door wat *Moquiſien* hy betovert zy, en wat oorzaek zy daer toe gehad hebben, en diergelijke. Zomwijlen lopenze wel twee of drie maenden van het een dorp na het ander, en van den eenen *Ganga* of duiveljager na den anderen, en laten geen *Moquiſien* byna ongevraeght, ter tijt zy eindelijk menen te weten, wie het gedaen magh hebben, of in wat dorp hy woont, of onder wien hy ſtaet; of zoo zy den perzoon met name niet derven noemen en uitkippen, nemen het geheel dorp voor, om den ſchuldigen daer uit te willen vinden, en vervoegen zich dan aen eenen van 's Konings edelluiden, en laten verzoeken, of zoo een *Boanye*, dat is, een wijk, daer zy meenen de ſchuldige in te zijn, magh *Bondes* drinken, die hen daer toe verlof geeft. Dan gaen zy by d'overſten van den *Bondos*, *Konda* genaemt, en verzoeken volk om den Bondesdrank te geven en te bereiden.

's Morgens, wanneerze zullen aenvangen, komen alle die van de *Boanye* of wijk te zamen, zonder dat iemant magh achter blijven, of zoude verdaght gehouden worden, en zetten zich midden in het dorp op een open plaetſe neder, op d'aerde, of op de merkt, indien'er een merkt is. Dan neemt de geen, die den *Bondes*-drank zal geven, uit ieder wijk eenen man, die van hem alleen gezet worden, en voor het ganſche dorp drinken. Valt nu een van deze, dan moet de gehele wijk, daer hy voor gedronken heeft, mede hooft voor hooft drinken, nademael zy geloven dat nootwendigh de ſchuldige daer onder ſchuilt: want

hy zou anders, zeggen zy, niet hebben gevallen.

Indien al de mannen van dien wijk niet vallen, dan komt het lot de vrouwen toe, welke zelfs niet drinken, maer andere drinken op haren naem; Dan zoo daer een of meer vallen, worden de wijven, voor wie die gevallen zijn, als schuldige aengetast, en voor toveressen uitgekreten en doot geslagen.

Erfenis. De kinderen erven by 's vaders afsterven niet, maer d'outste broeder of zuster erft by zijne aflijvigheit; en is hy of zy benootzaekt de kinderen op te brengen, tot dat zy hunnen kost kunnen winnen.

Erneringe. Onder hen zijn verscheide hantwerken, waer mede zy den kost winnen, als wevers, smitten, mutssemakers, pottebakkers, schelp en kralemakers, huize-makers, wijn-tappers, visschers, kanoos-makers, koopluiden en handelaers in verscheide koopmanschappen. Daer worden doeken geweven van hennip, uit de geschilde bladen van de *Matombe*-bomen getrokken, ontrent drie vierde deelen van een elle in 't vierkant. Deze hennip is tweederlei, d' een *Poesana*, daer zy de slechte kleden van maken, en d' andere *Poesanpoma* genaemt, daer de fijne kleden van gemaekt worden.

Met grote meenighten worden deze kleden door de Portugezen gekocht, en na *Lovando Sint Paulo* gevoert, alwaer die in stede van gelt uitgegeven worden: want alle koopmanschap wort daer op deze kleetjes of doeken gerekent. Ieder doek, *Panos Sambes* by de Portugesen, en in hun tale *Mollole-Viery* genaemt, bestaet uit vier kleden aen elkandre gehecht, welke kleden *Libongos* genaemt worden. Zeventien zulke doeken werden gerekent voor een stuk Slesiger tijk, en ieder pont olifants tanden op vijf *Libonges*, of een en een vierendeel doek.

Gelt. Het gangbaer gelt der inwoonders van *Lovango* zijn mee zekere slegt geweve doeken, gemaekt van de bladen van *Matombe*-bomen, welk bestaen in vier kleetjes, ieder ontrent anderhalve span in 't vierkant, van welken een de waerdye van een stuiver, en by wijlen, na de waren gereet zijn, een halve stuiver doet. Ten tijde de schipvaert op deze gewesten voor eenen ieder Neerlander open stont, waren de koopluiden benootzaekt al de tanden en het koper in te kopen voor dezelve doeken of kleden, die den zwarten veel aengenamer waren, dan Neerlantsche koopmanschappen, waer door de doeken in meerder waerdye waeren, dan heden 's daeghs: want zy verhandelden alle neerlantsche waren tegen doeken, en kochten dan voor deze doeken wat zy begeerden; dan naerdien zulx nu niet meer gedaen wort, raken de doeken in kleinder achtinge.

De meeste rijkdom der inwoonders bestaet in slaven, daer zy al hun middelen aen te koste leggen.

De koopmanschappen, die in dit Koningrijk vallen, en daer by de blanken uit gevoert worden, zijn olifants-tanden, koper, tin, loot yzer, en meer andere; maer wort met grote moeite door d'inwoonders, ter oorzake van de verre gelegentheit der mijnen, bekomen.

Van zekere plaets *Sondy*, welke haer strekt na den wegh van *Pombo*, en recht voor Abyssiner-lant zou gelegen zijn, wort het meeste koper derwaerts gebracht.

Tegen Herfst-maent vergaderen tot *Sondy* veel smits uit verscheide gewesten, om koper te gieten, die het bergh-werk door hun by-hebbend volk uit de mijnen laten halen, en gieten dat na het fatsoen, gelijk het herwaerts gebraght wort. Deze smits blijven in *Sondy* tot Bloeimaent, en trekken dan weder van daer, ter oorzake de droge tijdt daer te lande veel oorloghs baert. Dan dapper wort dit koper door onkundigheit der inwoonders vervalscht, die alle mineralen onder een smelten. Daer is moeite gedaen, om iemant te zenden, daer mineralen vallen, en hen onderrechting te geven, doch hebben zulx niet willen toelaten. Daer vallen in *Sondy* ook olifants-tanden te handelen, dan zoo groot niet als die van *Boekkamele*.

Daer

Daer worden uit het lant, beneffens d'olifants-tanden, ook olifants-ſteerten by de blanken gebraght, die de Portugezen daer gemeenlijk kopen, en na *Lovando Sinte Paulo* voeren, daer het een zeer goede en gerede koopmanſchap is: namelijk, hondert hairen, aen malkandre gemaekt, worden op duizent rees gerekent. Het olifants-hair wetenze zeer aertigh te vlechten, en wort door de zwarten om den hals gedragen; maer de grootſte en langhſte hairen worden gevlochten, om den middel gedragen, welke vijftigh hairen mede voor duizent rees verkocht worden.

Lovango plagh jaerlix een grote meenighte olifants-tanden uit te leveren, dat jaer op jaer vermindert, uit oorzake de zwarten dezelve al te verre uit het lant moeten halen, en op't hooft dragen. De voornaemſte plaets, daer de ſtapel van olifants-tanden is, wort genaemt *Boekkamele*, ruim hondert mijlen te lande in gelegen, zulx de zwarten wel drie maenden werk hebben, eer zy de reize heen en weer kunnen doen.

De koopmanſchappen, die na Boekkamele door die van *Lovango* gebraght worden, zijn de volgende; zout, oli de palm, grote brede meſſen, by hen zelfs gemaekt, grove Sleſiger tijken, zwarte ſpiegels, kuſſenbladen, en eenige andere kleinigheden. Op den handel der ſlaven doen zy meerder profijt, als op d'Olifantstanden, dies ook weiniger Olifants tanden uit het lant gebraght worden. Zy plaghten hunne ſlaven in 't lant te zenden met koopmanſchappen, om ſlaven en Olifants-tanden te kopen, en lieten de gekochte ſlaven de tanden op 't hooft dragen, die dezelve alzoo hunnen meeſters zonder onkoſten t' huis braghten.

De wegen van *Lovango* na *Pombo*, *Sondy*, *Monſol*, het lant van den groten *Mokoko*, en na andere plaetſen worden door de jages, die zich meeſt tuſſchen *Lovango* en *Pombo* onthouden, zeer onveiligh gemaekt, zulx het gevaerlijk is derwaerts te reizen voor de koopluiden; hoewelze gewoonlijk met hele troepen optrekken, onder een opperhooft, dat zy zeer getrou zijn.

Dan voor het toeſtaen van den vryen handel in *Lovango*, moeten de blanken geduurighlijk geſchenken geven, eerſtelijk aen den Koning en zijne moeder, aen zijn gemalin, aen twee edelluiden, die als opzienders over de loosje geſtelt worden, genaemt *Manibas* en *Manikinga*, en aen meer andere dienaers, en daer en boven aen den grootſten Kapitein, die zijne heerſchappye in *Majumba*, heeft.

In het handelen gebruiken de zwarten van *Lovango* hunne eigen tale, doch eenige viſſchers aen ſtrant ſpreken wat gebroken Portugees.

Daer zijn ook eenige zwarten, die zich als makelaers laten gebruiken, tuſſchen de kopers en verkopers, gelijk hier te lande geſchiet.

De Koning van *Lovango* heeft verſcheide voorname vorſten, die ook als raden het Koningrijk helpen beſtieren, met name *Mani-bomme*, *Mani-mambo*, *Mani-beloor*, of *Manibelullo*, *Mani-kinga*, *Mani-matta* en meer andere. *Beſtiering.*

d' Eerſte of *Manibomme*, dat zoo veel als zee-overſte gezeit is, heeft onder zijn gebiet, *Lovangiri* en is wel de voornaemſte van al d' anderen.

De twede, *Manimamba*, heeft onder zijn gebiet het lantſchap *Lovangomongo*. Dan de Koning ſtelt noit over het landſchap van *Lovangomongo* zulken hogen perzoon tot lantvooght, als over d' anderen; maer deilt het zelve uit aen twee of drie van een even hogen ſtaet.

De derde, *Manibeloor*, heeft onder zijn gebiet het lantſchap van *Chilongo*. Deze *Manibeloor* is ook onderzoeker over de doekjes of tovenaers, en heeft in zijne bewaring de genen, die door de *Bondes* vallen, gelijk hy ook door zijn volk het *Bondes* drinken geneeſt.

Noch heeft hy het gebiet en zorge over een ander groot lantſchap, genaemt *Chilongatiamokango*, daer hy als vry-heer over is, zonder de Koning daer op eenigh zeggen heeft.

Manikinga gebiet over het lantschap *Piri*.

Manimatta is over 't geweer gestelt: want *Matta* is een boge, en *Mani* overste gezeit.

De Koning, tot welstant en bestiering des rijks, heeft noch verscheide andere mindere Amptenaers: als *Manidonga*, stedehouder van *Pattovey*, om des Konings vrouwen te bewaren, twee *Mavoenders*, gewoonlijke schenkers des Konings by daegh; twee gewoonlijke *Mavoenders* by avont; *Moeton Ambamma*, dienaer van den groten Kapitein *Bomma*, benevens ontallijke meer amptenaers van minder belang.

Behalve deze zes voorname raden, en andere amptenaers en een groot getal van edelluiden, heeft de Koning noch een groten schenker, die by hem in grote achting en *Mabonde-lovango* genaemt is, dat is, d'opperste schenker van *Lovango*: want hy draeght zorge over alles, en heeft vier andere schenkers onder hem; waer van twee 's daeghs, wanneer de Koning in 't wijn-huis is, en twee 's avonts hunne bediening gade slaen; en worden alle vier met een gemenen naem *Mabonde* by hen geheten. Elk buurt van *Lovango* heeft een edelman, die als hooftman daer over is, en door den Koning gestelt wort.

Maght des Konings. De Koning van *Lovango* heeft onder zijn gebiet een grote meenighte volks, die hy te velde zoude kunnen brengen: waer over hy van zijne nabuuren, den Koning van *Kakongo*, ontzien, en van den Koning van *Goy* gevreest wort. Hy leeft met al zijne nabuuren in vriendschap en houdt met al de Koningen en vorsten van *Angola* goede onderhandelinge. Hy strekt met zijn gebiet te landewaerts aen den Oost byna in gelijke verte, als aen den zeekant; en is by andere vorsten met een algemeenen naem van *Mourisse* en *Manilovango* bekent.

Gerecht. In het stuk van rechte wort by hen deze wijze onderhouden.

Dieste wort by hen aen den lijve niet gestraft, 't en ware dezelve aen den Koning gepleeght wierde.

Wanneer een dief op de daet betrapt, of namaels achterhaelt wort, moet het gestolen door hem of door de vrienden vergoet worden, en de dief wort met binden gestraft, te weten, zy binden hem armen en benen en leggen hem tot spot van eenen ieder op het midden van den wegh; welk recht aen eenen ieder gepleegt wort.

Zijn'er eenige schulden onder hen gemaekt, de welke perzonen verarmen of vernietigen, en namaels geen middel weten om te betalen, zoo vermagh d' uitborger, by wegh-vluchting of verloop des schuldenaers, iemant van het geslaght in beslagh nemen, ter tijdt hy zijne betalinge bekomen hebbe. Dusdanigh een vorm van gerechte wort by hen gepleeght. Maer by aldien iemant den Koning had zien eten of drinken, dees moet, gelijk daer na gezegt zal worden, als een offerhande den duivel opgeoffert worden.

De Koning van *Lovango* heeft vele duizenden van vrouwen, en wel ten getale, volgens het zeggen der zwarten, van zeven duizent: want na het overlijden eenes Konings behout zijne navolger al de vrouwen, en brengt'er noch vele daer en boven by. Niemant dezer vrouwen magh met eenen anderen man te doen hebben, of vervalt in de straffe des doots. *De[...] hos[...] vr[...]*

's Konings vrouwen worden by den Koning in geen groot aenzien gehouden: want zy moeten niet min dan andere vrouwen alle werk doen, en hunnen kost zoeken. Hy heeft'er eenige, daer hy de keure uit neemt, om by te slapen, en zijn vermaek mede neemt; d'andere worden gehouden, gelijk de nonnen, in de kloosters.

Wanneer'er een van 's Konings vrouwen zwanger is, dan wort'er eerstelijk *Bondes* gedronken, om te weten, of het waerachtigh is, dat deze vrouw met niemant anders te doen heeft gehad, dan met den Koning. Zoo nu de man, die de *Bondes* gedronken heeft, niet valt en zijn water maekt, dan wort de vrouw oprecht geoordeelt; maer valt de man, dan wort de vrouw gedoemt om gebrant, en de man, daer zy mede te doen heeft *Een[...] gera[...] vro[...] moe[...] des-[...] drin[...]*

heeft gehad, om levendigh in de aerde gedolven te worden.

Den Koning wort door het opperhooft der regering een moeder toegeeigend, d'oudſte uit al het geſlacht, die zy *Makonda* noemen, en hy met meerder gehoorzaemheit erkennen moet, dan zijne eigen moeder. Deze *Makonde* heeft grote voorrechten en bevrijding voor d'edelluiden, en ook voor den gemenen man, die in 's Konings ongenade zouden mogen vervallen. De Koning is benootzaekt in alle gewichtige zaken haren raedt te plegen, desgelijx zijnze elkandre in den onderlingen duivels-dienſt zeer vorderlijk. Zy heeft zulk een gezagh in 't rijk, datze den Koning, wanneer hy haer door eeniger manieren tot ongunſte verwekte, en niet zochte met haer in vrede en eenigheit te leven, zou kunnen om 't leven laten brengen.

Het ſtaet haer vry zoo vele mannen by haer te laten komen, als haer de luſt van byſlapen gevalt: het zelfſte is mee geoorloft aen 's Konings eigen moeder en zuſters, en voorts aen allen uit Koninglijken geſlachte herkomſtigh; niet tegenſtaende elk met raedt des Konings eenen man heeft, die haer in genen dele over ontucht magh beſtraffen. Maer zoo deze man zich by een andere vrouwe komt te verlopen, die is, uit kracht der wetten, de doot ſchuldigh; zoo dat de mannen met recht zich zeer ongelukkigh mogen achten, die zulke hooge perzonaedjen moeten trouwen. Dan gemeenlijk, indienze eenen misval krijgen, trachtenze hun leven, zoo 't mogelik is, met de vlucht te behouden.

Wanneer de Koning ſterft, volgen zijne kinderen niet in 's vaders plaetſe, maer de krone ſterft op den oudſten broeder, en by gebrek van broeders, op zijne zuſters kinderen.

De navolgers der krone hebben hunne woningen op verſcheide plaetſen, ſteden en vlekken, ieder op zijne verordende plaetſe: want hoe nader zy aen de krone en regeringe komen, hoe nader zy aen de ſtadt *Lovango* komen te wonen. Zoo dra nu de Koning ſterft, komt de naeſte heer, en die in 't allernaeſte dorp woont, aen de heerſchappye; en die de naeſte aen hem woont vervult weder zijne plaetſe, en zoo vervolgens tot de minſte, met dien verſtande, datze van edelen bloede van moeders zijde moeten zijn.

Manikay is de eerſte navolger aen de krone, en woont in een grote ſtadt of vlek, *Kaye* geheten, ontrent anderhalve mijle in 't Noord-Noord-weſten van *Lovando* gelegen.

Maniboeke is de twede aen de krone, woont in een groot dorp, vier of vijf mijlen landewaerts in gelegen, *Boeke* genaemt.

Manicellage, de derde aen de krone, woont in een tamelijk groot dorp, met name *Cellage*, tien of twalef mijlen noordewaerts van *Lovango* gelegen.

Manikat, de vierde aen de krone, woont in een vlek, te landewaerts in, ontrent vijftien mijlen van *Lovango*, *Kat* genaemt.

Mani-Injami, de vijfde aen de krone, woont in een vlek, *Injami* genaemt, te landewaerts in, zuidewaerts na *Kakongo*. Na het overlijden van den huidigen Koning volght *Manikay* als Koning, en *Maniboek* volght weder in zijne plaetſe: en dus krijght ieder vervolgens zijne beurte.

De jongſte broeder des Konings bekleet de plaetſe van *Chilaſia*, die van daer komt te volgen in *Boeke*, wanneer die plaets komt ledigh te ſtaen, en van daer, zoo hy by zijne vrouwe een kint bekomen, en haeren huis-goden, of, om beter te zeggen haeren huisduivelen offerhande gedaen heeft, in *Kay*, de naeſte plaets aen 's Konings ſtoele.

Na het overlijden des Konings komt *Manikay* niet ſtrax in het hof van den overleden Koning; niet tegenſtaende hy de regeringe aenvaert; maer het duurt gewoonlijk wel zes maenden eer hy ten hove komt, blijvende in zijne ſtadt tot dat alle plechtigheden der begraeffeniſſe volbraght zijn.

Het woort *Mani* betekent in onze tale Heer of Vorſt, en is de grootſte eer-

eertijtel of uitbeeltſel, dien zy elkandre geven; zelf de Koning wort mee *Mani-Lovango* genoemt, 't welk heer of vorſt van *Lovango* gezeit is; zoo beduit ook *Mani-kay*, heer van het dorp *Kay*, *Mani-boeke*, heere van *Boeke*.

De Koning en zijne broeders zijn gemeenlijk op elkandre zeer jaloers; want zoo den eenen of den anderen eenigh quaedt van ziekte of ander ongeval overkomt, aenſtonts is het vermoeden, d'een den ander door ſtaetzucht zulx zoude aengedaen hebben.

Kleding des Konings.

De Koning is gemeenlijk gekleet in laken of ſtoffen, na de Neerlanders of Portugeſen hen die toebrengen. De Koning en grote edelluiden hebben aen hunne linker arm een vel, gemaekt van boſch-katten, of ander bont, toegenait by na in de gedaente van een kokes-noot, met het een eind ſtijf en ront opgevult; uit kracht van zekere oplegging of belofte, die ook al zijne onderdanen, (verſta mans-perzonen,) moeten onderhouden.

Wetten van des Konings eeten en drinken.

De Koning heeft zonderlijke wetten in zijn eeten en drinken; waer toe hy twee byzondere huizen houdt, 't een om 't eten, waer in hy niet ververmagh te drinken, en 't ander om te drinken, daer in hy niet vermagh t'eten; en niet tegenſtaende hy ontallijke menighte van huizen heeft, zoo vermagh hy evenwel, uit kracht dezer gewoonte, geen ander gebruiken.

Hy doet twee maeltijden 's daegs, d'eerſte 's morgens, ontrent ten tien uuren: alsdan wort hem in zekere gedekte korven zijne ſpijze toegebraght, neffens de welke een man gaet met een grote ſchel, die gemeenlijk geroert wort, om eenen iegelijk van de komſte des Konings ſpijze, dewelke hem in het verordende huisken toegebraght wort, te waerſchuwen: waer op de Koning, zoo haeſt hem zulx verwittight is, zijn gezelſchap, dat by hem is, verlaet, en zich derwaerts begeeft. Dan gaen de ſpijs-dragers wegh, als mede zijn hofmeeſter en kok, aengezien niemant,

Wie den Koning ziet eeten moet ſterven.

't zy menſch of beeſt hem magh zien eten, of hy moſte ſterven: weshalven eet de Koning met geſloten deuren. Hoe nau deze gewoonte by hen onderhouden wort, blijkt aen 't geen eens onder zijn eten, en zijn drink-mael aldus gebeurt is.

De Portugeſen van *Lovando Sinte Paulo*, in *Angola* gelegen, die in *Lovango* quamen koophandel drijven, hadden den Koning een ongemenen braven hont geſchonken, dien de Koning om zijne trouheit zeer lief hadde. Deze hont van zijnen bewaerder, terwijl de Koning over maeltijdt was, niet te naugade geſlagen, loopt ſnuffelen en zoekt na zijnen meeſter, dien hy miſte, en komt ten leſten, zonder iemant daer achting op ſloegh, aen de deure der eetzale, de welke hy, met zijnen muil daer tuſſchen te ſteken, open wrong, en den Koning, dien hy zagh eeten, na 't lijf vlieght, om den zelven zijne gewoonlijke vrientſchap te tonen: dan de Koning deed aenſtonts zijn volk by een roepen, met bevel van den hont doot te ſlaen, 't welk ook datelijken volbraght wiert: want het zy menſch, muis, kat, of hont, of eenigh ander gediert, dat den Koning heeft zien eten, zoo het te bekomen is, 't ontgaet de ſtraffe des doots niet.

Het is ook gebeurt, dat een zeven of acht-jarigh kint van zekeren edelman, dat met zijnen vader in 's Konings wijn-huis was, aen zijne zijde in ſlaep geraekt was, en onder 't drinken des Konings ontwaekte: waer over 't kint aenſtonts veroordeelt wiert te ſterven; met uitſtel alleenlijk van zes of zeven dagen, op 's vaders verzoek. Na verloop van dien tijdt, wiert het kint met een ſmits-hamer op de neuze doot geſlagen, met het druipen des bloets op 's Konings *Mokiſien*; voorts met een koorde om den hals langs d'aerde geſleept na een breden wegh, daer de misdadigen gemeenlijk geſleept worden, die de proeve van den wortel *Bondes* niet kunnen uitſtaen, om gedoot te worden.

Wanneer de Koning gegeten heeft, dan begeeft hy zich gemeenlijk

lijk verzelschapt met een staet van edelen, en andere amptenaren en ook gemeene luiden na het wijn huis; het grootste en heerlijkste huis op zijn geheel hof, het welk omringt leit met een plein, afgeheiningt met Palmittakken, daer in de zwaerste geschillen, in tegenwoordigheit des Konings, afgedaen en beslecht worden.

Dit huis staet met den voorgevel open, zulx de lucht zijn geheel schijnsel daer in kan geven. Ontrent twintigh voeten van den achter-gevel is een schulsel of afschutsel over dwers van 't huis gemaekt, tot de hooghte van acht en brete van twalef voeten, daer in des konings wijn de Palm, buiten het gezicht des volks, bewaert staet: welk afschutsel van boven tot beneden met fijne gemaekte kussen-bladen, by hen *Kumbel* geheten, behangen is; daer tegen staet een tiael of troon, gemaekt van zeer fijne torentjes, van witte en zwarte Palmitas-bomen-takken, zeer kunstigh gewroght, na 't fatsoen der korfjes, die herwaerts over by wijlen gebraght worden.

Dit Tiael heeft de lengte van een mans vadem, de hooghte van anderhalve voet, en de brete van twee voeten, daer aen beide zijden twee grote korven van een zelve gestaelte staen, gemaekt van rode en zwarte tenen, waer in hy, na het zeggen der zwarten en den Koning zelf, eenige duivelerye en bezweringe heeft, tot behoeding van zijn eigen perzoon. Nevens hem zit aen elke zijde een schenker, die hem, wanneer hy drinken wil, de kop toereiken; maer d'een, aen de linker zijde, is eigentlijk tot waerschouwing des volks, en heeft in ieder hant een yzertje, onder aen ontrent een vinger dik en op het einde spits, die hy beide tegen elkandre slaet, tot een teiken dat de koning drinken zal; op welk geklink het volk, dat gemeenlijk zoo wel binnen als buiten het wijn-huis staet, in aller yl met hunne hoofden voor over in 't zant valt, zonder aen den den eenen of anderen kant hun gezicht te laten dwalen, en blijft zoo lange in dien aendaght leggen, als de gemelde yzertjes tegen elkandre slaen, 't welk duurt tot de ko-

Koninglijke throon.

koning gedronken heeft; want dan worden zy door de ſtemme des ſchenkers opgeroepen, die van den koning met geſlote oogen en achterwaerts den kop ontfangt, gelijk hy hem dien heeft over gegeven. Wanneer dit gedaen en een ieder weer over einde gerezen is, betonenze hem heil-wenſching, met in de handen te klappen,'twelk by hen voor een gemene eere gehouden wort, gelijk by ons't hoet af nemen voor elkandre; dat daer te lande niet gebruikelijk is.

Niemant magh den Koning zien drinken.

Gelijk het nu een gebruik by hen is, dat niemant den Koning magh zien eeten, zoo wort de geen, die hem ziet drinken, mé met de doot geſtraft, gelijk te voore verhaelt is. Desgelijx magh geen onderdaen in zijne tegenwoordigheit drinken, zonder hem den ruch toe te keren,'t welk geſchiet alleenlijk, om hem eere te bewijzen, en zijn ongena niet te verdienen; hoewel dit laeſte niet voor lijf-ſtraf baer gehouden wort. De Koning drinkt zich alhier zelden buiten fatſoen, en blijft'er tot ontrent 's avonts ten zes uuren, of een halve uure later, zoo eenige zware geſchillen gedient hebben; maer gaet by wijlen ook wel ten vier uuren van daer, en vernoeght zich onder het vermaek van zijne vrouwen.

Ontrent een uure na zonnen licht, begeeft de Koning zich weder voor de twede en laetſte reize na de voornoemde plaetſe, om t'eeten, daer hem weder, gelijk te voore, in gelijke wijze zijn maeltijdt bereit wort. Na den maeltijdt begeeft de Koning zich weder na het wijn-huis, daer hy zich tot ontrent negen uuren onthout, bywijlen later, en ook wel vroeger, na hy zich luſtigh of onluſtigh bevint: by donker of by maenlicht, wort hem geſtadig een of twee toortſen voor gedragen, om te lichten.

Uit 's Konings drink-vat vermagh niemant te drinken, dan hy alleen; inſgelijx vermagh niemant van de ſpijze, daer hy van gegeten heeft, t'eeten maer en wort al het overſchot in d'aerde begraven.

Wanneer de Koning buiten zijn hof komt.

De Koning komt noit buiten zijn hof, dan alleenlijk op eenige merkelijke dagen, te weten, als daer eenige gezanten van eenige vremde Vorſten gekomen, of eenige verwerde lantzaken voorgevallen zijn, om de gemeente kennis te geven van zijn voornemen; of als'er in 't lant een luipert gevangen is, of ontrent *Lovango* een luipert te vangen ſtaet, dien zy lagen leggen, gemeenlijk in ſpelonken van bergen of magtige boſſchaedjen. Hy komt ook uit zijn hof ten dage, op den welken zijne akkers bebouwt worden, en zijne voornaemſte edelen hem behoorlijke ſchatting brengen. Tot zijne uitkomſte of vertoning is gemeenlijk zekere plaets verordent, recht over zijn hof, dewelke een effen groot en rontachtigh plein is, ontrent in het midden der ſtadt gelegen.

Zi[...] Ko[...]

Zijn zetel, daer de Koning dan opzit, is verheven, met een voetbank gemaekt, alle beide van fijne witte en zwarte teenen, zeer kunſtigh gevlochten, en met allerlei cierwerken opgetoit. Achter zijnen ruch ſtaet een fatſoen van een vierkant wapen, aen eenen ſtok vaſt gehecht, en geſtikt en genait van menigerlei kleurige Neerlantſche en Spaenſche ſtoffen.

Wa[...]

Daer ſtaen ook gemeenlijk zes of acht waiers nevens den Koning, gemaekt van zeker inlandſch garen, *Pos* en *Mana* by hen genaemt, wel tot de dikte van een franje, en de lengte en breete ontrent van een halven vadem aen elkandre geweven. Dit garen heeft aen het opperſte einde van een ſtok, van anderhalven vadem lang, en ontrent een arm dik, die recht in 't midden daer door komt, en eenen ronden kruin heeft, in vorm van een halve kloot, zijne vaſtigheit, daer eenige geſtalten door hoorentjes ingewrocht zijn, dewelke byna van geſtalte gelijk boesjes zijn, doch met eenigh onderſcheit, hoewel ook eenige met boesjes gemaekt zijn, en gemeenlijk met witte en zwarte papegais-veren, tuſſchen de horentjes, doorweven worden. Deze waiers worden door zekere luiden, die de Koning daer toe hout, met grote kracht bewogen, waer mee zich de genen, die waien, rontom draien: zulx de waier haer

haer in een grote ronte verspreit, en brengt redelijke koelte by.

Voor des Konings zetel leit gespreit een groot kleet, van ontrent twintigh vadem lang en twalef breet, gemaekt van kussen-bladen, aen elkandre genait, daer niemant vermagh op te lopen, dan alleen de Koning en zijne kinderen. Langs dit kleet, daer ontrent zoo veel ruimte gelaten wort, daer twee of drie perzonen zouden kunnen voorby gaen, zitten op lange ryen vele gemene edelluiden, ieder meerendeels met een buffels-steert in de hant, daer aen een houte steel van ontrent een halve elle lang gemaekt, en met leer of laken, of eenige andere stoffe overtrokken is: gelijk dezelve ook op het einde het fatsoen van hantfatsels hebben, en eenige boven de hant en onder aen het einde het cieraet der voorgezeide horentjes en veren vertonen.

Zommigen dezer edelluiden, die deze steerten meesten tijdt in 's Konings tegenwoordigheit bewegen, zitten op de blote aerde neder; andere op kleden, van een, twee, en drie vademen lang, gemaekt van de zelve stoffe als des Konings. Achter hen staet hun volk, hoewel eenige in gelijke fatsoen, gelijk hunne heeren, na 's lants wijze zitten, met de benen kruislings onder hun lijf geslagen, gelijk hier te lande de kleermakers op tafel zitten. In dier wijze staen achter den Koning zijne hof-dienaers, die in een tamelijk groot getal bestaen.

Onder deze staetsi en pracht wort'er zeer aertigh op verscheide speeltuigh gespeelt: waer onder driederlei by hen zijn, die gewoonlijk beweeght worden, als eerstelijk, horens, gemaekt van olifants-tanden, zoo diep uitgeholt als hen mogelik is, met een gat aen het uitterste der holte, ontrent de lengte van anderhalve of twee duim breet. Daer zijn grote en kleine dusdanige hoornen, elk na maet, om de stemmen wel te vormeren, en geven, als'er acht of tien t'effens geblazen worden, geen onaengenaem geluit. *Speel-tuigen.*

Het tweede slagh der speeltuigen zijn trommelen, gemaekt van hele uitgeholde stukken houts, overtrok-

ken aen het een eind met leer, of vellen van wilde beeſten, en aen het ander eind met een klene opening, daer ontrent twee vingeren in kunnen. Daer worden gemeenlijk vier t'effens bewogen, dan zijn van verſcheide geſtalte en grote, en eenige zoo groot als twee niet omvangen kunnen. Het bewegen geſchiet met het ſlaen van de platte handen, bywijlen ook met een ſtok, en d'eene hant.

Het derde ſpeeltuigh is in fatſoen de bak gelijk, daer de tabak-verkopers hun tabak op drogen, dan is wat dikker en hoger van hout; doch gelijkt ook eeniger maten na de rinkeltrom of Symbael, die de zotten by de koorde-danſers gebruiken, om het volk aen te lokken. In de ronte van dezelve zijn eenige langwerpige gaten geſneden, twee en twee neffens en boven elkandre, ieder ontrent een vinger lang, meer en min. In elk gat komen twee kopere plaetjes, met kopere pennen in 't hout vaſt gehecht, doch niet beklemt van de pennetjes of in 't hout, om vryer loop te hebben. Dit ſpeeltuigh geroert, geeft een geluit byna als de rinkels aen de wagens.

Hoe d'edelen den Koning met ſpringen begroeten.

Onder dit geſpel zijn'er vele edelluiden, die den koning met ſpringen, *Chilomba* genaemt, begroeten; 't welk loopsgewijze geſchiet, met grote wijde ſchreden, die zy langs de voorzeide ruimte van het neergeſpreit kleet doen, op de lengte ontrent van dertigh, veertigh en meer ſtappen, tot twee en drie malen achter een, met beweging hunner armen heen en weder; gelijk ook de geen, die dus loopsgewijze ſpringt, van den koning en zijne edelluiden met uitgeſtrekte armen, na de grote hunner genegenheit hemwaerts, verwacht wort, en ſlaet by den koning gekomen, met grote krachten twee of drie werf in zijne handen 't welk zy alle mede doen en een groot geluit maekt. Daer na werpt hy zich neffens 's konings voeten neder in 't zant, en wentelt zich, tot teken van zijne onderdanigheit, twee of drie reizen om in 't zelve. Eenige mede alſſe geſprongen hebben, lopen recht na den koning, en ſteunen met beide hunne handen op zijne knien, en leggen hun hooft in zijnen ſchoot.

De voornaemſte grote edelen hebben hunne zit-plaetſen, afgezondert van 's Konings zit-plaets, wien ter eere hunne onderdanen mede diergelijke ſprongen doen, door de welke ook d'een edelman den ander, en by wijlen den koning zelve laet begroeten.

Voor aen 's konings kleet, of aen den loop-wegh ſtaen twee, drie of vier roepers met zekere ſpeeltuigẽ in hunne handen, van fatſoen de ſchaepsbellen niet qualik gelijk; maer lopen onder ſcherp toe, en zijn boven wijd gemont, dik en zwaer van yzer, en eenige een elle lang, andere minder. Wanneer'er ſtilſtant van noden is, dan ſlaenze, tot teken van gehoor te geven, met een hout daer tegen aen, waer uit een grof en droevigh geluit ontſtaet. De zelve roepers zijn mede als ſtads-boden om eenige bevelen des Konings te verkundigen, of ook als'er iets verloren of gevonden is.

Zy zijn buiten alle inwoonders zeer ongeſchikt van manieren, en ſchamen zich niet, onder hoe groot een getal van volk zy zouden mogen zijn, ook wel in des konings tegenwoordigheit, hunne ſchaemte voor en achter, onder eenige vuile en ongeſchikte danſſen, t'ontbloten.

Voor het kleet des Konings zitten eenige dwergen, met den rugh na hem toe gekeert, die zeer kort van perzoon, doch groot van hooft zijn; waer op zy, buiten gewoonte van d' andere inwoonders, een velletje van eenigh dier moeten dragen, tuſſchen een touwetje, rontom hun hooft gebonden De zwarten zeggen zeker landſchap of wildernis te zijn, daer niet als zulke geſtalten van menſchen zouden worden, in welk landſchap, door deze dwergen, de meeſte Olifanten geſchoten worden. De gemene naem dezer dwergen is daer te lande *Bakke-Bakke*, maer worden ook *Mimos* genoemt.

Daer zitten op gelijke fatſoen eenige witte menſchen by den Koning

ning, mede met vellen op hunne hoofden, en van een zelve lengte met d' inwoonders, maer zoo wit in het aenzicht, en over hun lichaem van verruwe, dat men van verre niet zou kunnen zien of deze witte moren waeren Neerlanders, aengezien zy niet alleen blaeuwe oogen, maer ook root of geel hair hebben; dan dicht daer by gekomen, openbaert zich het onderſcheit maer al te wel: want hun kleur is niet lijfverwigh of levendigh, maer wit, gelijk de huit van een Lazeris of doot lichaem; desgelijx ſtaen hen de oogen in 't hooft, als luiden die op hun ſterven leggen of ſcheel zien; van gelijken zijn hen d' oogen zeer zwak en teer van gezichte, en draien of bewegen, als of zy ſcheel zagen, maer des nachts, 't geen te verwonderen is, zienze ſterk, inzonderheit by hellen maneſchijn. Men zeit zy voortgeteelt worden van een zwarten vader en zwarte moeder.

Daer zijn'er, die deze witte moren voor wanſchepſelen willen gehouden hebben, en ontſtaen zouden door verſchrikking van zwangere zwartinnen, op het zien van eenen blanken; gelijk men leeſt, dat een blanke bevruchte vrouw, op het zien van zeker beeltenis eenes moors, een zwartin ter werelt zoude gebraght hebben. Deze witte moren, 't zy man of vrouw, mogen zich met gene verzameling van byſlapen vermengen.

Dan hoewel, (het zijn de woorden van den Heer *Iſaak Voſſius*, uit zijn boek van den oorſprong des Nijls en andere revieren) dit ſlagh van menſchen uit zwarte ouders voort geteelt wort, zoo is echter blijkelijk, dat in de middelantſche geweſten van Guinea ook hele volken van diergelijke witte moren gevonden worden: hunner aedem en aenroering ſchuwen de andere moren, als beſmettelijk, waer uit, mijns oordeels, te beſluiten is, datze oprechte Lazeriſen zijn, en dat verſchil der verwe van d'andere Moren, door een ziekte hen aengebraght werde, te weten, ter oorzake van het uitdrogen of dor worden der huit. Dit is een gemeen gebrek by de Moren, inzonderheit die dorre en hete plaetſen bewonen: want zoo deze, door middel van het geduurigh ſmeren der huit, zich niet verfriſchten, zy zouden miſſchien alle van dat euvel gebrek hebben Te dezer oorzake gaet geen dagh by de zwarten zonder ſmeringe voorby, en ſmeren zich niet alleen met oli, maer ook met vet en ongel, hun geheele lichaem, tot datze blinken als een ſpiegel, door welk middel zy niet alleen de dorheit der huit verdrijven, maer zulx ſtrekt hen ook tot gezontheit, en zwarte der huit, de voornaemſte ſchoonheit des lichaems by hen. Het is boven al verwonderens waerdigh, dat deze luiden by daegh ſtik ziende, of blint zijn, maer des nachts ſcherp van gezicht, inzonderheit by hellen maenſchijn. Weshalven de Moren, hunne vyanden, des daeghs, op den hellen middagh, hen aenvallen, gelijk zy weer verzet van hun ſchade op de zwarte Moren des nachts halen.

De Portugeſen noemen deze witte moren *Albinos*, en hebben getracht t'eener tijde eenigen dezer, in den oorlogh gevangen, en na Brazijl overgevoert, aen den arbeit te zetten, gemerkt zy zonderling ſterk zijn, maer wilden liever ſterven, dan de banden dezer ſlavernye uitſtaen. Wijders, diergelijk ſlagh van menſchen hebben d'onzen en Portugeſen niet alleen in Afrika, maer ook in Ooſt-indien, op het eilant *Borneo*, en in nieuw Guinea, 't lant van *Papos* genaemt, gevonden. Dus verre *Voſſius*.

De koning gebruikt hen in meeſt al zijne kerkelijke plechtigheden van *Mokiſie* makinge, en worden ook in der daet zelfs van d'inwoonders *Mokiſien* geheten, 't welk in onze tale eigentlijk velt-duivelen te zeggen is.

De koning, tot behoeding van zijnen perzoon, heeft ontrent voor en om het kleet verſcheide toveryen ſtaen, dewelke alle hunne *Mokiſien* toegeeigent zijn, waer door zy den inſteller aenroepen.

Wanneer op het plein eenige zaken van belang zullen voorgedragen worden, dan vervoegen zich alle edelen, met al hun volk, ontrent het ko-

ningskleet; zomwijlen worden daer ook 's lants vorſten, als de *Mani-Lovangomango* en andere ontboden.

De koning vertoont zich daer gemeenlijk ontrent de klokke drie uuren, na den middagh; en blijft'er tot ontrent vier of vijf uuren, zomwijlen langer, na tijts gelegenheit.

Zaitijdt des Konings. Al de vrouwen der onderdanen des konings moeten jaerlix, van den eerſten tot den vierden van Loumaent, de zaeitijdt des konings van *Lovango*, zijn zaeilant, een ſtreeke van ontrent twee uuren gaens in de lengte, en een uure in de brete, omhakken, of naer hun wijze beploegen; 't welk by vakken afgedeelt is, op dat ieder wete wat zy voor haer deel te doen hebbe. De mannen zijn dan alle meeſt in de wapenen, en op 't koſtelijkſte gekleet, insgelijks de vrouwen, en gaen geſtadelijk gins en weder, om de vrouwen tot den arbeit te vermanen, en zorge te dragen, dat van niemant geen overlaſt geſchiede.

Dan vertoont zich de koning aldaer in 't velt, gemeenlijk ten drie uuren na den middagh, mede in zijne hooghſte waerdigheit, om haer tot het werken aen te moedigen; zoo dat die dagen byna als voor hoge feeſtdagen gerekent worden, zonder dat eenige mans of vrouwen, op verbeurte van twee, vier, zes, acht of tien doeken, op deze dagen mogen afwezigh blijven.

In gelijke maniere moeten al d'onderdanen van ieder edelman, met hunne vrouwen, zijn lant bebouwen; maer houden den rijpen oogſt als gemene ſpijze, daer d'edelman over te beſtellen heeft. Een iegelijk magh het lant bouwen waer hy wil, en ook zoo veel lants nemen als hy begeert; maer wat door den eenen beſlagen wort, vermagh door niemant anders aengetaſt worden.

Hoe gezanten of edelen den Koning aenſpreken. Zoo eenig gezant of eenige edelen van den lande, den koning zelven in perzoon willen ſpreken, wort eerſt door hen met twee of drie hantklappen gehoor verzocht, 't welk ieder der tegenwoordigen in gelijker wijze beantwoort; waer onder dan de verzoeker deze woorden mengt: *Empoo lanſam bian pongo*, dat zoo veel te zeggen is, gehoor om Godes wille, daer zy den koning mede menen; 't welk zy luiden onder zich weer met hantklappen beantwoorden, en deze woorden daer onder ſpreken: *Tieſambie Zinga*, 't welk luid, lang leve God. Na welke pleghtigheden een ieder, die wat te zeggen heeft, zijne reden aenvangt, met een woort *Wag*; 't welk onder hen gebruikelijk is; en met de woorden, *In mama wag*, dat zoo veel is, ik ſluit hier mede, eindigt: waer op de geen, die iets daer tegen te zeggen heeft, op gelijke wijze begint en eindight. Deze voorzeide maniere van ſpreken is by hen ook gebruikelijk in alle hunne rechtzaken, gebiedeniſſen of bevelen des konings.

Zoo d'een edelman den anderen iet zent, of aen den koning iet te verzoeken heeft, dat geſchiet met de voorzeide plechtelijkheden, en is zulx by hen door 't geheel lant in gebruik.

Wanneer d'een edelman of d'ander een luipert geſchoten heeft, dan wort den koning in voorzeider maniere, en tot teken van waerheit, de ſteert aen het bovenſte eind van een palmit-ſtok toegebraght, en dezelve ſtok aen het einde des kleets in d'aerde vaſt gezet. De brenger doet alleen zijn verſlagh aen den koning, zonder eenige grote perſonaedjen daer over te roepen, of plechtelijkheden te bedrijven.

Wanneer d'inwoonders van *Lovango* eenen luipert in 't boſch belaeght hebben, dan wort een ieder door het geluit van een groten trommel, dien de koning doet roeren, gewaerſchouwt, om zich gereet te houden, en den belaeghden luipert met hem te helpen ſchieten; 't welk gemeenlijk in eenige boſchrijke plaetſen is. Zoo 't nu wat verde buiten de ſtad is, laet de koning zich dragen in een vierkante tiael of troon, ontrent van twee voeten diep, gemaekt van zwarte tenen, en kunſtigh doorwrocht, dewelke van vier mannen, twee voor en twee achter, aen twee ſtokken, op elke zijde een, met blaeu laken.

laken overkleet, gedragen wort. Niemant magh hem daer afwezigh houden, of t'huis blijven, maer al wat mannelik is moet mede op-trekken. Gekomen ter plaetſe, daer de luipert zich gelegert heeft, wort dezelve aenſtonts rontom met volk bezet, daer elk veerdigh en gereet is met pijl en boge, en andere met aſagayen of ſchichten.

Voor den koning, die een weinigh verheven ſtaet, worden lange reepnetten geſpannen, daer't volk voor ſtaet, om op den luipert te paſſen. Een grote menighte volks begeeft zich in de boſſchaedje, die met hakken, kappen, ſlaen, krijten, roepen, en door het geduurigh geroer van hooren-blazers, en trommel-ſlagers, den luipert opjagen; 't welk dikwils twee en drie uuren duurt, eer hy opgejaegt is, die zich dan door benautheit na d'eene of d'andere plaetſe begeeft, om uitkomſte te vinden, maer wort met pijlen ter neer geſchoten, en dan tot een zegeprael op het plein, daer de koning is, gebraght, daer de ſchieters met ſpringen en danzen, tot teken der overwinninge, grote vreughde bedrijven.

De koning ſtelt dan zekeren edelman, wien hy de zorge van den gevangen luipert te laten villen, aenbeveelt, en krijght het toegebraghte vel; maer het vleeſch, na het uitnemen der gal-blaze, wort met het ingewant wel diep onder d'aerde begraven, om door den eenen of anderen niet opgegraven te worden. De gal-blaze, die zy oordelen het wreetſte en erghſte vergift te zijn, dat in hun lant gevonden kan worden, ſnijdenze in tegenwoordigheit van vele menſchen op, en ſmijtenze in't midden eener lopende reviere, op dat d'een den anderen met de galle niet beſchadige.

Wanneer een Koning geſtorven is, worden daer vele plechtelijkheden in het begraven gedaen, te weten, zy maken huizen of kelders onder d'aerde, daer in de geſtorve Koning met zijn beſte gewaet aen op eenen ſtoel gezet wort, en by hem allerhande huisraet van potten, ketels, pannen, en menighte van doeken en kleetjes.

Daer worden ook beeltjes van hout en van rode aerde gemaekt, en rontom het lijk geſtelt, die zijne dienaers en huisgenoten, die hy by zijn leven gehadt heeft, vertonen.

Vele ſlaven worden'er ook gedoot, die by het lijk in het graf of in een andere kelder daer neffens gezet worden, om den Koning in d'andere werelt, gelijk zy geloven, te dienen, en te tonen, als hy by den groten Monarch zal komen, wat voor een perzoon hy hier geweeſt zy: want zy geloven dat na dit leven een ander leven zy; hoewel de meeſten met d'opſtanding der doden ſpotten en gekken. Dan dit doden der ſlaven begint heden zeer by hen af te nemen, en nagelaten te worden.

De gemeene man toont zich zeer demoedigh aen d' edelluiden: want op het ontmoeten van eenen edelman, in het gaen langs de ſtraten, zullen zy op hunne knien vallen, en in de handen kloppen; de mannen met platte, en de vrouwen met holle handen, zonder hem aen te zien, maer na een anderen wegh te kijken, om daer mede te kennen te geven, zy niet waerdigh zijn, zulken edelman aen te zien. Wanneer hy ſpreekt, dan ſpreken zy weder. *D' Adel wort zeer ge-eert.*

De gemene man, hoewel hy vry is, heeft daer weinigh meer vryheits dan een ſlaef; alleenlijk magh de geen die vry is, na zijn welgevallen, in het een of ander lant vertrekken, 't welk een ſlaef zonder verlof niet doen magh.

Desgelijx moet een iegelijk, ſchoon hy vry is, onder eenen edelman ſtaen, zijnen beſchermer, en hem dienen en voor hem lopen gelijk een ſlaef, zonder iet daer tegen te mogen zeggen. Waer voor d' edelman alle rechten voor hem moet uitvoeren, en, by verlies, op zijn eigen en op koſten zijner onderdanen.

Edelluiden van ſtaet hebben, buiten hunne gewoonlijke huizen, mede een wijn-huis, gelijk te voore van den Koning gezeit is, daer zy op den dagh en 's avonts hun verblijf houden: en hebben eenige 's daeghs *Wijn-huis der edelluiden.*

twee,

twee, drie, vier en wel acht kalbaſſen wijn de palm: zommige ook wel meer, van welke zy eenige mede delen aen hunne vrouwen, maer d' overige drinkenze met hunne onderdanen.

Hunne ſpijze wort hen daer gemeenlijk toegebraght, daer een ieder, die zich daer vertoont, zijn deel bekomt.

Een iegelijk, die eenige reden of oorzaek heeft, magh daghelix den edelman in dit wijn-huis komen ſpreken, zonder wederhouden te worden: in dezelve wijnhuizen worden gemeenlijk alle klene rechts-zaken, die zy in de buurt tegen elkandre hebben uitſtaen, afgedaen en beſlecht.

Gods-dienſt.

d' Inwoonders des Koningrijks van *Lovango*, desgelijx die van *Kakongo*, en *Goy*, hebben geheel en al geen licht van Godt of zijn woort, dan alleenlijk zijnen bloten naem; zulx zy weten dat'er een Godt zy, dien zy in hunne ſprake *Sambian Ponge* noemen, zonder verdere beweging van den zelven te hebben. Zy roepen alleenlijk de velt en huisduivelen aen, wier afbeeltſelen zy in verſcheide vormen, en in grooten getale maken, en hebben elk met zijnen eigen naem afgebeelt. d'Een heeft of wort door hen toegeeigent de regen onder zijn gebiet te hebben; d'ander den blixem, wint en hunne zai-landen; andere hebben te gebieden over de viſſchen van de zee; zommigen over de viſſchen in de revieren; andere over 't vee en zoo voorts. Zy maken eenige tot behoeders van hunne gezontheit; andere tot het afweren van quaet en afgunſt; zommigen tot beſchermers van 't geſlaght; andere om alle verborgen geheimniſſen te kunnen weten, als mede om gebeurde dingen te kunnen aen den dagh brengen, dewelke alle na hun zeggen hunne plaetſe onder d'aerde hebben.

Velt-duivelen worden by die van Lovango aengeroepen.

Zy vertonen hunner afbeeldſelen in verſcheide geſtalten; eenige van beelden, hen zelfs gelijk, andere in ſtokjes met kleine yſertjes boven aen; andere met ſtokjes daer een beeltje boven op geſneden is; welke geſtalten of afbeeldſelen zy gemeenlijk by zich hebben, wanneerze na d'eene of d' andere plaetſe reizen.

In welke gedaenten zy die vertonen.

Eenige der grote beelden worden met hane of velthoendere veren frai om het hooft beſteken, en met allerlei prullen en lappen om 't lijf behangen. Eenige makenze in fatſoen van lange doosjes, die zy met een touwetje om hunnen hals en armen dragen; andere beſtaen alleenlijk in touwetjes, daer zeker ſlagh van eenige klene veertjes aen zijn, en twee of drie *Simbos* of klene horentjes, die zy om hunnen middel hals en armen dragen. Zy maken mede eenige in potten, met witte aerde byna vol gevult, ook in buffels-horens, die in de holte mede vol gepropt worden, en aen het dunne einde ronde yzere ringen, hebben, daer eenige lappen aen gemaekt zijn.

Noch makenze een ander ſlagh, in volgenden fatſoene: zy nemen een matigh groten pot, zonder voeten, maer ront, gelijk het fatſoen hunner potten is, dewelke vol rode en witte aerde gedaen, en vaſt met water daer in gekneet wort. Deze aerde wort ontrent half zo veel boven de pot geleit, alſſe diep is; en buiten om heel ront gemaekt met witte ſtreken, en boven op den kruin beſtreken met allerlei ſlagh van verruwen, voorts beſteken met eenige viſch-hoeken, yzere pennen, en rontom behangen met verſcheiden ſlagh van kleine en grote horentjes: boven op het eerſte einde heeft deze pot twee gaten, van ontrent een duim wijd, en is rontom behangen met verſcheide ſlagh van lappen.

d'Een der boven gemelde duivelen, of geſtalten is, na hun zeggen, veel boosaerdiger, dan den ander; zoo dat zy den eenen om zijne goetheit, en den ander om zijne quaetheit maken. Deze velt-duivelen zijn ook, zoo zy zeggen, op elkandre zeer jaloers: want wanneer zy het beelt van den eenen gemaekt hebben, dan krijgen zy aenſtonts aenvechting van den anderen; zoo dat dikwils de geen, die eenen gemaekt heeft, benootzaekt

zaekt is, vele te maken, om hen tot voorbehoeders te hebben.

Zy hebben, om deze gestalten der duivelen te maken, byzondere meesters, geheten op hunne tale *Enganga Mokisie*, wier voornaemste werktuigh een trommel is, en maken dezelve, wanneerze tot een bequamen ouderdom gekomen zijn, en hen dan eenige zwarigheden over 't hooft hangen of geladen hebben, en met ziekten of aenvechtinge bevangen zijn; 't welk in dezer volgende wijze in 't werk gestelt wort.

Eerstelijk wort de perzoon daer toe aengeraden, door den voorzeiden *Enganga Mokisie*, of, om beter te zeggen, den duivel-jager, die dan ontbiet, tot bevorderinge dezes werks, desselfs geheel geslaght, 't welk onder velen in een groot getal bestaet, (gemerkt zy verre en breet hun maeghschap rekenen) en roept ook alle de gebuuren, daer hy onder behoort, te gader. Dan wort de aensteller, die zijn *Mokisie*, gelijk zy dat noemen, wil maken een huisje van palmit-taken, licht toegestelt, het welk, geduurende zijne bevorderinge, (namelijk den tijdt van vijftien dagen, van welke hy negen niet vermagh te spreken, en in den gehelen tijt gene gemeenschap met iemant houden) zijne rust-plaets moet verstrekken.

Aen elke zijde van den mont heeft hy een papegais-veder, en vermagh niet weder in de handen klappen op het groeten van iemant, maer heeft in zijne hant een blokje, schuins-wijze boven nau van gat, en in 't midden diep uitgeholt, met een steeltje achter aen, en op het einde een gesneden mans-hoofr, daer hy, tot teken van eerbiedigheit, een stokje tegen aen slaet: van welk fatsoen de duivel-jager driederlei slagh heeft; het eene groot, 't ander middelbaer, en het derde klein.

Na dat alles bereit is, wort'er een trommel op een vlakke plaets gebraght, daer gene bomen of gewassen tot verhindering zijn, op dewelke dan des aenstellers vrienden en gebuuren, met hun allen een ronde kringe slaen, waer op de trommelslager, staende in 't midden, begint te trommelen, en de duivel-jager voor te zingen, die van een iegelijk met luider kele gevolght wort. Hy verheft met dit zijn gezangh het lof der *Mokisie*, verzoekt hem om zijne hulpe, roemt over zijne goetheit, en bedrijft diergelijke loftuiteryen meer: zelf de patient of aensteller, zoo 't niet by gebrek van ziekte is, danst mede om den trommel, 't welk duurt twee of drie dagen, zonder in al dien tijdt iets van den duivel te vernemen.

Wanneer nu de duivel-jager om en buiten den aensteller zich vertoont, 't welk geschiet met yzelijke galmen, doch niet zichtbaer, dan wort het trommelen, ('t welk, als ook het dansen en zingen, ontrent den eenen dag 's avonts te vier uuren begint, en met het aenkomen van den anderen dagh 's morgens eindight) een weinigh opgeschort, en de duivel-jager of *Enganga* behelpt zich met kloppen op de voorzeide blokjes, prevelt eenige woorden, en maekt bywijlen eenige rode en witte stipjes, om zijnen en des aenrechters lijf, te weten, aen den slaep des hoofts, om d'oogh-schelen, op de kolke des herten, ook wel op al de leden, na dat hy hart of zacht van den bozen aengetast wort.

Bezeten zijnde, geeft hy eenen yffelijk gezicht, springt, trekt, en rekt yffelijk met het lichaem, gemengt met vreeselijk schreeuwen, grijpt vuur in de handen, bijt daer in, zonder zich te beschadigen, of namaels beschadight te vinden. Bywijlen wort d' aensteller buiten weten van hen allen, van de duivel weghgevoert in de wildernissen, na een eenzame plaetse, daer hy zich zelven rontom en over zijn geheel lijf met groente besteekt, en blijft daer by wijlen twee of drie uuren, ook wel een, twee, of drie dagen. Dan wort door de vrienden alle naerstigheit aengewent, om hem te zoeken, maer kunnen hem niet vinden: welk zoeken geschiet met trommelen, die zy gestadigh onder het zoeken bewegen. Zoo dra nu de bezeten den trommel hoort, begeeft hy zich tot den zelven, en wort dan weder na zijn huis gebraght, onder

der het geluit des trommels, die den bezeten volght, zonder hem iet anders te doen, als met groente te behangen, gelijk gezeit is. Voorts doen zy hun best met danssen en springen, tot dat alles uitgewerkt is.

De duivel, dus in den bezeten gevaren, die als doot leit, zonder ergens af te weten, vraeght de duivel-jager wat hem zal opgeleit worden, waer op de duivel uit den mont des bezeten antwoort, en zijn oplegging geeft. Dan beginnen zy weer te zingen en te danzen, zoo lange tot dat de duivel weder uit den zelven vaert, na wiens uitvaren hy dikwils tot sterven toe krank is: alsdan wort den zelven een ring aen den arm gedaen, waer by hy altijts kan gedenken, wat zijne opleggínge zy.

Wanneer deze luiden zweren, dan zweren zy by den ring, namelijk, dat de duivel, die hen den ring doet dragen, hen om hals moet brengen, indien 't niet waer is; 't welk dan gelooft wort. Zy zullen ook niet licht zweren, of het moet waer zijn, hoewel eenige moetwilligen niet veel daer op passen; des niet tegenstaende houden zy onverbrekelijk wat zy belooft hebben, al waer 't zake zy strax mosten sterven, gelijk zulx menighmael in der daet gebleken is. Wanneer de duivel uit den bezeten spreekt, 't geen veeltijdts gebeurt, lijdt hy zeer groote pijningen, wort van d'eene zijde tot d'andere gesmeten, en schuimbekt uit den mont.

Daer worden noch *Mokisien*, van dewelke de Koning vele om zijn kleet heeft staen, op verscheide andere manieren gemaekt, dan zal dezelve hier, om kort te zijn, overslaen.

Als iemant onder hen ziek wort, gebruiken zy ook veeltijts eenige dagen lang de zelve maniere, en roepen al dansende hunnen duivel, tot dat hy in den zieken komt: alsdan wort hem gevraeght, waerom deze mensch ziek zy, en of hy zijn gebod overtreden hebbe en diergelijke vragen meer, waer op de duivel uit den mont van den kranken weder antwoort, en wort voorts met beloften van eenige giften tot het gezont maken van den duivel aengemaent.

Zy hebben een zonderling gevoelen van 's menschen ziele: want die van 's Konings geslachte geloven, dat de ziele, wanneer iemant van hen komt te sterven, onder 't geslacht herboren werde. Andere geloven, dat zoo wanneer de mensch gestorven zy, de ziele met het lichaem eindige en geen andere plaetse hebbe. Eenige willen dat de zielē der gestorvenen onder het geslacht voor huisgoden zullen dienen, en onder d'aerde een gemene zamenkomste hebben, voor welke zielen zy eenige huisjes voor onder het dak van hunne huizen maken, ontrent een span hoogh, daer voor zy, wanneerze eeten of drinken, een weinigh spijze of wijn offeren.

Het is ook een gemeen gevoelen onder hen, dat de mensch aen geen natuurlijke doot kan sterven: dat de geen, door wien hy om 't leven gebraght zy, eenige verborgen plaetsen hebbe, waer hy door kraght van toverye den overleden uit het graf doet verrijzen, en daer tot zijnen dienst en aendacht houde, arbeidende, om door deze middelen zich te verrijken. Deze, na hun zeggen, zoude van den tovenaer dagelix gespijst worden, met spijze zonder eenigh zout gekookt; want zoo daer zout quam onder de spijze of nevens dezelve, hy zoude dan in 't openbaer hem vervolgen.

Het gevoelen van anderen is, dat d'overledenen door die middelen uit het een in het ander lantschap, in gelijker voorzeide wijze overgebraght, of door toverye geroepen worden, waer onder die van het landschap van *Gobbi*, om vele perzonen, tot hun te trekken, wel de voornaemste zijn.

Het wort by hen allen voor vast gelooft, zoo wanneer een *Mokisie* beledight, of zijn opleggínge of beloften, die aen hem gedaen wort, niet volkomelijk nagekomen wort, maght heeft om iemant te doden. Wijders, deze opleggínge geschiet op volgende wijze: Wanneer'er een kint gebooren wort, roepenze een *Feticero* of duivel-jager daer by, om het kint iet, dat het

het onderhouden moet, als een wet, op te leggen: welke opleggingе is, als of het uit het orakel of *Fetiſie* gedaen was, en geſchiet aen geſlachten: want elk geſlacht, en daer en boven ieder perzoon heeft zijne byzondere opleggingе.

De *Feticero* vraeght de moeder des kints, wat hare opleggingе zy, en daer na ook den vader des kints, wat zijne opleggingе of beloften zijn: daer na vraeght hy de moeder, wat haere vaders en moeders opleggingе zy geweeſt; en desgelijks den vader, wat zijns vaders en moeders opleggingе van belofte, van gebod of verbod zy geweeſt. Dan prevelt de *Feticero* of duivel-jager wat in hem zelven, en zeit dat het orakel door het *Fetiſie* hem te kennen hebbe gegeven, dat het kint zulk een opleggingе zal hebben, van zulx of zulx niet te doen. Zomtijts worden'er twee en drie opleggingen gedaen, en daer over wel zorge gedragen door de moeder, om het kint van jongs af daer in t'onderwijzen, hoe het d'opleggingе moet onderhouden, tot dat het tot zijne jaren gekomen is, om dezelve te kunnen onderhouden.

Deze opleggingе is velerlei: als geen zulk vleeſch, zulken vogel, of zulke viſch of zulke kruiden, of zulke vruchten, en diergelijke niet te mogen eeten, of, daer van eetende, het heel alleen, zonder iemant mede te delen, te moeten op-eeten, en de benen daer-en-boven wel diep in de aerde te begraven, om niet door eenigen hont of kat, of ander gedierte uitgekrabt en gegeten te worden.

Andere mogen over geen water gaen, ſchoon het maer een plas waters, en uit den regen of anders ontſtaen ware; andere mogen over gene revieren met kanoos varen; maer wel daer over gaen of door rijden. Eenige mogen hun hair des hoofts niet laten ſcheren; eenigen mogen hun hair en baert laten ſcheren; andere den baert, maer niet het hair des hoofts.

Verſcheide opleggingen of bevelingen van 't *Fetiſi* zijn'er in de kruiden der aerde, als ook in de fruiten van de bomen; namelijk, de fruiten of niet op t'eeten, of andere zulke fruit, al was die noch zoo groot, heel op t'eten, zonder iemant daer van te mogen mede delen.

Oplegging der kleren van mannen.

Daer zijn ook opleggingen in de klederen, dewelke algemeen zijn, te weten, de mans-perzonen moeten alle een bont vel van eenigh gedierte op hun buik dragen, dat op een zonderlinge maniere boven hunnen buik moet vaſt gemaekt worden; desgelijx mogen zy zonder mutſe niet op het hooft gaen, of moeten in ſtede van een mutſe een touwetje om hun hooft, of eenigh dekſel, op den hoofde, van kleetjes, *Libonges* geheten, of anders hebben.

Van vrouwen.

d'Algemene oplegging der vrouwen is, het hooft altijts ongedekt te moeten houden, en altijts een kleet van *Kimbi* of *Sambes* of *Libonges*, vier of vijf aen malkandre genait, om het beneden lijf voor haren buik te dragen, in plaets de mannen het vel of bontwerk dragen.

Algemeine oplegging van mannen en vrouwen.

Noch is'er een algemene opleggingе, de welke zoo wel mannen als vrouwen raekt, en in volgende wijze onderhouden wort. Wanneer iemant ergens in een huis komt, en zich neder zedt, op den kant eener bed-ſtede, die door byſlapen ontreinight is geworden, ſchoon het de ſlaep-ſtede van een echten man en vrouw was, zoo is de geen, die in het huis woont, en weet dat het zoo is, gehouden den perzoon, 't zy man of vrouw, te waerſchuwen, dat hy op zulk een plaets gezeten hebbe. Dees dan moet aen ſtonts by eenen ſmit gaen, die gemeenlijk met hun gereetſchap onder den blaeuwen hemel zitten, en, by hem gekomen, d'oorzaek zijner komſte zeggen, die dan zijn vuur op blaeſt, daer hy, of zy, is 't een vrouw, zijn kleet hout, en de ſmit neemt de linker pink of kleinſten vinger in zijnen linker pink, en draien beide, dus gevat, de handen over hooft. Dan neemt de ſmit twee yzers, zijne hamers, en ſlaet die drie of vier-werf tegen elkandre, en blaeſt met den mont over zijne of hunner beide handen, hols-wijze neffens elkandre gedaen,

enprevelt wat binnen 's monts: waer mede dan de belofte, die zy onwetend overtreden hebben, gereinight is. Deze plechtelijkheit wort by hen *Vempa Momba* genaemt, dat zoo veel als zegeninge of rein-makinge gezeit is.

Zoo een ongetrout man of buiten 't huwelijk een kint gewonnen hebbe, dan vermagh deze perzoon niet t'eeten van de borst eenes buffels; maer wort, door het krijgen van een wettigh kint, weder vry, en vermagh weder van de borst eenes buffels eten.

Wat kracht zy deze opleggingen toeschrijven. Velerhande deze en diergelijke plechtelijkheden worden by hen onderhouden, daer van hun gelove is, dat iemant, zoo hy d'opleggingen overtreet, het *Fetisie* beledight, en zijne ziekte, indien hy ziek wort, uit het overtreden van d'oplegginge van de *Fetisie* ontstaet: want zy geloven dat niemant dan om diergelijke oorzaken sterft.

Aengezien van het woort *Mokisie* zomwijlen zal gesproken, dient eerstelijk aengewezen, wat het woort *Mokisie* beduit, wat zy daer mede meenen, en in wat hoedanigheit zy dat gebruiken.

Mokisie wat dat beduit. Met het woort *Mokisie* of *Mokisses*, gelijk anderen dat noemen, beduiden zy niet anders, dan een natuurlijk waen-geloof, en vaste inbeelding, die zy hebben van eenigh ding, dat zy een onbegrijpelijke kracht toeschrijven, om iet goets tot hun voordeel, of iet quaets tot hun nadeel te kunnen doen, of kennisse te doen hebben van voorgaende of aenstaende dingen. Het kan niet wel afgoderye genoemt worden, naerdien deze volken geene kennisse hebben nochte geloof in eenige Godheit stellen, en ook genen duivel kennen: want zy weten hem genen eigen naem te geven, alleen noemen alles *Mokisie*, waer zy vernemen eenige verholen kracht by te zijn.

Alleen strekt alle wichelarye, om gezontheit te behouden, van ziekte en quellinge te genezen, om regen te veroorzaken, iemant aen ziekte en quellinge te helpen, te doen sterven, en diergelijke. Dan indien zy eenige *Mokisie* godheit toeschreven, zouden dat behoorlijke eere aendoen, en ook moeten geloven een leven na dit leven, daer zy de spot mede drijven.

Va... Mo... Indien zy iet verrechten of te wege brengen door de zelve, zulx geschiet door loutere inbeeldinge, of indien iet door natuurlijke dingen, 't geschiet meer by gevalle, dan door kennisse, die zy daer van hebben. Iemant om een voorbeelt te maken, die gezont is, en zich inbeelt na den aerdt van zijne *Mokisie* te leven, en dezelve wel t'onderhouden, zal d'oorzaek zijner gezontheit, en de werken daer van, zoo lang hy gezont blijft, dezelve toeschrijven; maer ziek geworden door natuurlijke toevallen, zal zich zelven halsterrigh inbeelden, zich te hebben te buiten gegaen, in iet te doen of te laten van zijne gewoonlijke ampten, als iet gegeten of gedronken te hebben tegen den aerdt van zijne *Mokisien*, daerze belijdenis af maken. Derhalven zoekt hy hulpmiddelen van den zelven aerdt, om zich gezont te maken. Wegh genomen dan door de goetheit der nature de natuurlijke oorzaek der ziekte, en de kranke gekomen tot herstellenisse van zijne voorige krachten, wort echter d'oorzake der genezinge, het trommelen en zingen van eenen wichelaer toeschreven, die den kranke vele andere onnutte verzierselen in d'ooren blaest om te blijven een man van aenzien en weldaden, en in kunste geacht te zijn, niet tegenstaende hy zelf wel weet dat het maer beuzelingen zijn. Maer komt de perzoon door hevigheit der ziekte te sterven, zoo wort gewis gelooft, dat hy betovert zy, en zich grotelix tegen zijne *Mokisien* moet te buiten gegaen hebben, zoo dat de kracht van het *Mokisie* altijts in zijn geheel en wesen blijft.

d'Outheit van 't gebruik en de gemeene gewoonte is den slechten luiden een onfeilbaer bewijs, dat'er grote kracht by de *Mokisien* moet zijn, en 't versterkt daer en boven hunne hertnekkigheit in 't zelve te geloven niet weinigh, dat zy zien hunnen Koning

ning en grooten des landts daer van hun werk maken, en daer in de grootste voorgangers zijn; den welken het grootelix dient tot hanthaving van hun gezagh, en om het flechte volk in toom te houden.

De Koning noemt hem zelven *Mani Lovango*, dat is Heer van *Lovango*, maer wort by zijn volk mede *Mokisie* genaemt, om dat hy, zoo zy zeggen, een ongemeene kracht by zich heeft, namelijk, met een woort iemant te kunnen doden, en 't hele lant te vernielen; iemant schielijk te verheffen of vernederen, rijk of arm te maken, na zijn welgevallen. 't Geen voorts gezeit wort, dat hy 't kan doen regenen als hy wil, hem zelven in een dier veranderen, en een knoop in eenen olifants-tand leggen, en ontellijke diergelijke, ftrekt alles tot verfterking van zijne grootheit, en om het volk een groot gevoelen van zijne mogentheit, en meer als gemeene maght in te fcherpen.

Dus ftaet het ook gefchapen met d'andere Heeren, welker maght, eer en aenzien aen die van den Koning hangt: en hoe iemant meerder in maght toe-neemt, hoe hy meerder *Mokisien* bezoekt, dewelke alle ftaen verzelfchappen, zelfs de kinderen erven van hunne geboorte de misbruiken hunner ouderen.

By voorbeelt, 's Konings zufter, zoo dra als 't kint geboren is, heeft 't dorp *Kina* tot een woonplaets, en vermag geen verkens-vleefch t'eeten: ouder geworden bezoekt het *Moanza*, en magh geen *Kola*, zekere vrucht, en ander ding met iemant eeten, maer wel alleen. Dan gaet het by de *Ganga Simeka*, en magh dan gene hoenderen eeten, als die hy zelf gedoot en gekookt heeft, doch niet dan alleen, en moet het overfchot begravẽ. Wanneer hy nu in *Sallassy* komt, heeft weer andere en meerder *Mokisies*, en zoo in *Boeke* en *Kaye* vervolgens, tot Koning van *Lovango*. Dan wort hy verhooght in alle maghten en wijsheden van den oneindelijken doolhof der ydel, en krachtelozen door inbeeldinge der iet vermogende *Mokisies*.

Alle wichelaers of priefters worden in 't gemeen by hen genaemt *Ganga*, of *Ganga Mokisie*, als *Ganga Thiriko*, *Ganga Asia Votta*, *Ganga Kyhokoo*, *Ganga Bombo*, *Ganga Mahemba*, *Ganga Makongo*, *Ganga Nijmy*, *Ganga Koffy*, *Ganga Kymaye*, *Ganga Iniami*, *Ganga Kytouba*, *Pansa*, *Pongo* en *Mansy*, en ontallijke andere diergelijke heilige mannen, ieder na de kerk en altaer of *Mokisien* die hy bedient. 'k Zal met weinigh woorden de voorgeftelde *Mokisien* ten tone ftellen. *Alle wichelaers worden Ganga genoemt.*

De *Mokisi Thiriko* is in een groot vlek, vier mijlen benoorden *Boarye*, en in een groot huis, wiens ftaken, daer 't op gebouwt ftaet, na de gelijkenis van eenen menfch gefneden zijn. De *Ganga* of duivel-jager van deze *Mokisie* is de heer des dorps, doet daer alle morgens zijne kerkdienften, met eenige woorden en bezweringen, en klopt met een ftok, als de velle-plotters, op een vacht; wordende midlerwijle door een jongen, die by hem ftaet, geantwoort, en ten hoogfte zijne *Mokisien* aenbevolen de gezontheit des Konings, welvaert van 't lant, goeden wafdom voor het gezaide, geluk voor de koopluiden, goede vangft voor de viffchers. Al d'omftaenders, wanneer zy horen van 's konings lang-leven en gezontheit fpreken, klappen in de handen, tot teken van hunne genegentheit hemwaerts. *Mokisi Thiriko.*

De *Mokisie* van *Asia Votta* heeft vele omftandigheden en aenhangfelen, te weten, alffe die in 't werk willen ftellen, namelijk zy heeft trommelen, of uitgeholde houten, daer zy op kloppen, zangers, danffers, en diergelijke, maer het voornaemfte is een vierkante tafch van een harige huit, als een leeuwen huit, die beneffens de kracht, ook de gelijkenis van een Gogel-tafch heeft, rontom met een groote zoom van rotting draden aen elkandre gehecht, en boven met een bant van leer, om als een patroon-tafch aen den hals te hangen. In deze tafch hebbenze alle liefelijkheden, die men bedenken kan, ten minfte die te bekomen zijn, als allerlei *Mokisi Asia Votta.*

lei horentjes, ſteentjes, yzere belletjes, gedrooghde boom-gewaſſen, kruiden, pluimen, berg-werken, gommen, hout-ſchorſſen, wortelen, zaden, keien, lappen, ſnipperingen, graten, klaeuwen, horens, tanden, hair en nagelen van witte dwergen, of onnatuurlijke ſchepſelen van menſchen *Doendus* geheten. In 't kort een heel kraem van alles; wat zy bekomen kunnen, en niet moghelik om te noemen is; welk alles in deze gogel taſch is. Boven is dezelve wel genaeit en gekroont met veren van Papegaien, hoenderen en alle andere vogelen; voorts opgetoit met ſnoeren, koortjes van allerlei kleuren, lapjes van laken, linnen, ſmallen en diergelijke.

Zy voegen by deze gogeltaſch, dus toegeſtelt, twee kalbaſſen, overal dicht bezet met groote horents, in plaets van diamanten, zulx men de kalbaſſen niet kan bekennen, en beſteken boven met een boſch van allerlei veren en yzere haekjes, en voorts met eenigh kruit uit zekeren bergh gehaelt, en met takoel-hout wel beſchildert. Daer is ook een gat ingeſneden, in vorm van eenen mont, daer door, met het ingieten van wijn, zy de zelve dikwils te drinken geven; 't welk alles by anderen op een verheven troon dus by de deuren van hunne huizen geſtelt wort.

Daer is, gelijk gezeght is, noch veel meer ander omſlagh, als holle houten om op te kloppen, trommelen, groote yzere bellen, daer mee zy klinken, en diergelijke, doch komen niet te voorſchijn, dan alſſe buiten gewoonlijke zaken willen doen.

Het is kluchtigh en vreemt, dat de *Maviers*, zoo wel mannen als vrouwen, wanneer zy maer iet in 't lant brengen, of als de mannen om hunnen handel van het een uit het ander lant zomwijlen vijftigh mijlen verre reizen, evenwel deze aeszak, die zomtijts wel tien of twaelef pont zwaer is, boven op hunne *Mattet*, ſchoon zy daer krom door de zwaerte in het dragen onder gaen, moet geleit worden. Dan zy zeggen dezelve hunnen laſt niet en bezware, maer lichter make; waer uit blijkt, wat de beweginge der inbeeldinge in den menſche kan uitwerken.

Wanneer zy nu hun kerk-dienſten over een ziekte willen verrichten, dan krijgen zy den zak met juwelen voor den dag, en de *Ganga* zet zich neer op een matje, en begint na het openen des geheims te praten tegen zijne eigen neus, en met den leren zak al kijvende te rammelen, en op zijne knien te ſtoten, tot dat'er een deel uitvlieght, houdende altijts een deel yzere belletjes tuſſchen zijne vingeren. De geen, dien hy by hem heeft zitten, klopt op een yzer, en een ander op een uitgeholt hout. Al 't geen al rammelende uit de taſch valt, ſtrijkt de *Ganga* aen zijne borſt en riekt daer aen, en ſchildert met eenige rode en witte verruwe, op zijne oogh-ſchellen, lijf en aengezicht, hoeken, en kruiſen, en ſlaekt altijts op ieder ding, dat uit den zak valt, eenige worden, met vele vreemde bewegingen van 't lijf, handen, hooft en oogen; nu hoogh, dan laegh zijne ſtemme verheffende; en wort onderwijle van het byzittende volk beantwoort, inzonderheit op een woort, dat veeltijts in 't ſpel komt, namelijk *Mariomena*; waer op d'omzittende met allen man antwoorden *Ka*.

Na dit een lange wijle geduurt heeft, begint de *Ganga* of Wichelaer d'oogen te verdraien, en wort als raezende, zoo dat zy hem moeten houden; maer komt door kracht van zuur-water of zap van zekeren ſtronk, zoo week als riet, en van binnen vol zulk zuur zap, daer zy in byte, en hem met dat zap al blaſend beſpringen, weer tot bedaren, en zeit wat hy van *Boeſybatta* heeft vernomen, en wat tot zoo een ziekte moet gedaen worden, en wat een ander *Ganga Mokiſie* daer toe moet gebruiken, en door wat *Mokiſie* de betovering geſchiet is. Zoo is het ook, alſſe om iets anders hebben gegochelt, te weten, waer dat het niet regent, of als'er iet geſtolen, of iemant geſtorven is, of als zy de waerheit van eenige gebeurde of aenſtaende dingen willen na-vorſſchen. Niet dat zy geen andere grillen en beuſelingen meer gebruiken

ken, maer dit dient alleen tot een ſtael van ontallijke, welke alles van ſtuk tot ſtuk te verhalen, byna geen einde zoude hebben.

Kykokoo is een zwart houten beelt, in de gedaente van een zittenden man geſneden, en ſtaet in *Kinga*, een dorp by den zeekant gelegen, daer de gemene begraefeniſſe der doden is, daer van zy duizende belaggelijke ongerijmtheden weten te verhalen, te weten, dat *Kikokoo* de doden bewaert, om door de tovenaers of *Doojes*, gelijk zy die noemen, niet beledight te worden, en die 's nachts uit de graven doet opſtaen, en dezelve met ſlaen, geeſſelen, en voorders doet arbeiden, en dwingt om met hem ſtrandewaerts te gaen, en de kanoos in 't water te ſlepen, en te helpen viſſchen, en die aen den dagh weer in 't grafjaeght, en diergelijke verſierzelen, die d'ouden den jongen wijsmaken, en van kintsbeen af in prenten. Deze *Mokiſie* daer-en-boven draeght ook zorge voor de grote zee, datze niet te zeer ſtort nochte onſtuimigh is, ook dat'er veel viſch is, en vele ſchepen met goet komen.

Het is voorhene eens gebeurt, dat eenige bootsgezellen van zeker Portugeeſch ſcheepje, dat na *Lovango* vertrok, *Kikokoo* 's nachts uit zijn huisje ſtolen, en aen boort braghten, en onderwegen een arm met het hooft ſtrokken. Dan dewijl zy daer na weder na *Lovango* moſten, en derwaerts niet dorſten keren, zonder *Kykokoo* weerom te brengen, ſpijkerden zy zijn hooft en arm weder vaſt aen den romp, en, op de rede gekomen, braghten hem 's nachts in ſtilheit weer in zijn huisje. Des anderen daeghs ontſtont'er een gerucht onder de zwarten, door uitſtroien van den *Ganga*, dat *Kykokoo* in Portugael was geweeſt, en een ſchip met goet had wezen halen. Daerna quam er door ongeluk een Portugeeſch ſcheepje op het ſteenrif van *Lovango* te blijven, waer over zy luits-keels riepen, dat *Kykokoo* dat ſchip doen breken had, om dat de Portugezen een ſpijker in zijn hooft geſlagen hadden. Dus weten zy alles te paſſen, om *Mokiſies* eere te bewaren, en 't geval te misbruiken, tot beveſtinge van hunne dolinge.

Het vieren van *Bomba* geſchiet met meenighte van trommelen, die zy op d'aerde leggen, en daer met handen en voeten op trommelen, rontom den aenſteller, die in 't midden gezeten is. Daer onder de danſers of *Kymbos-bombas* al danzende, met gebaren en bewegen des lijfs, oogen en hooft, als onzinnige, en met ſchandelijke grillen, zekere droevigh-luidende veerskens zingen, en hebben op het hooft een boſch van allerley gelijk geverfde veren van hoenderen, en aen 't lijf klederen van *Poeſe* of garen van wijntombe-bomen, met een root en wit geſchilderde ratel in ieder hant, daer mede zy ratelen. Zomwijlen loopt een der *Kymbos*, als dol wordende, in 't boſch, en wort met trommelen (want anders is hy naulix te vinden) weder daer uitgehaelt. De grillen krijgende, lopen zy hene en kappen met elkandre een palmboom, *Banannas*-boom of diergelijke om verre, en ſlepen hem ten boſſchen uit. In 't kort, hoe drolliger en apiger grepen zy bedrijven, hoe fraier zy zich achten te zijn. Duizenden meer andere belaggelijke en beeſtelijke plechtigheden, bedrijven deze onbeſchaemde *Ganges*, die in 't vieren en maken van hunne *Mokiſies* al doen derven, wat zy denken. *Mokiſi Bomba.*

Malemba is een *Mokiſie* van groten aenzien, en des Konings perzoon waerdigh, en ſtrekt grotelix tot behoudenis van zijn lichaem: want zoo lang hy niet ziek wort, blijft hy daer door zekerlijk gezont. Het is een matjen van anderhalven voet in 't vierkant, met een bant boven aen, daer op hangen eenige kleine kalbasjes, ſchulpjes, veren, droge Caſſie-pijpen, yzere ſchelletjes, rateltjes, beentjes, en meer diergelijk tuich, alles root met takoel geſchildert, 't welk een groot behulp in deze geheimenis is. Hier by wort gehoort eenigh geklank van een klein trommeltje, daer een jongen zekeren ſlagh met de hant opſlaet, geſchel van belletjes, en geratel van Kaſſie-pijpen: daer by komt geſpuw *Malemba.*

fpuw van geknauwde *Kola*, en wat gefmeers van takoel en wywater, uit een potje met een quifpel, gefchildert op het *Mokifie*, en dan op des *Ganga's* en 's Konings lijf, met eenigh gezang of prevelinge ter zake dienende; gelijk ook d'edelen, die toekijken, voor hunne moeite uit dezelve fmeer-pot eenige rode ftrepen op hun lijf krijgen, en hebben daerna d'eere dat zy *Malemba* wegh-dragen met zijn potjen, quifpel, kanetjes, en op zijn plaetfe hangen.

Makongo. *Mokifie Makongo* gefchiet ook met ratelen, trommelen, en kleine tenen korfjes, en root geverfde vis-hoeken, niet waerdigh om het narrenfpel te verhalen.

Mijmy. *Mokifie Mymy* is een huisje, dat in de ruichte aen den wegh ftaet, rontom beplant met Banannes, Bokovens, en andere bomen, en draeght een verheven Tiael of troon, daer een korfje op ftaet vol van velerlei tuich, niet waerdigh om te verhalen. Het voornaemfte is eigentlijk een pater-nofter, van eenige belletjes, die aen den zeekant gevonden worden. Daer hangt een uitgeholt houtje aen, van Pater *Mafako*, daer zy op kloppen. Geen zwart, die des nachts zijne vrouw bekent heeft, is zoo ftout, dat hy dit *Mokifie* derft aentaften, in zulk een heiligheit is het by hen.

Koffy. *Mokifie Koffy* is een zak met eenige horens, vol witfel en ander tuig. De dienft gefchiet met ratelen, lange houten, lelijk by nacht te zingen, elkandre door de benen te kruipen, waffen, befpuwen, befchieten, armringen en banden om 't lijf te doen, ftukken van daken te breken, uit den aes-zak te fpelen, en diergelijke dingen, die by moi weer zeer goet voor donder en blixem zijn, en tot afwering van ziekten in gezonden dienen.

Kymaye. De *Mokifie Kymaye*, is in een dorp dicht by *Boarye*, en beftaet in eenige oude potfcherven, verrotte vormen, daerze de mutfen opzetten, en verfleten mutfen, zoo dat de winkel van dezen *Ganga* een oude prulle en vodde-merkt fchijnt te zijn. De *Ganga* fpeelt mede uit de Gogeltafch, fchildert wit, klopt met een nieuwe mutfe vol krijts, blaeft in de hant, ftrijkt d'armen en navel, zit op een vel, en is een goet genees-meefter voor de gezonden. Hy laet, een vreemde zaek, in Winter, Lou, Sprokkel, Lente, en Gras-maent, ja tot in Bloei-maent regenen, en 't zaet rijp worden, en eet met zijnen mont *Sambo*. Hy draegt zorge voor de zee, viffcherye, *Kanoos*, en ook voor andere dingen, en rekent zich van *Kykokas* maeghfchap te zijn.

De *Moquifie Iniami* heeft zijne plaets in een lantfchap ontrent zes mijlen zuidelijk van *Lovango* gelegen, en is mede een groot beelt, en ftaet in een huisje, derwaert het reizen van 't ooften na 't weften na dit dorp over een ronden heuvel moet gefchieden, daer de wegh over leit. Het is by hen mede een algemene opleggingе, dat niemant over dien bergh of heuvel magh rijden of gedragen worden, maer moet te voet daer over gaen, want anders zou hy by overtreding uit kraght van de inftelling van 't *Fetifie*, ontheilight worden.

Kitouba is een groote houten ratel, daer zy den eed op doen, om iemant ziek te maken en te betoveren, en andere boosheden te plegen.

Panfa is een houtje, gefneden als een partifaentje, zomtijts met een hooft boven aen gefneden, als het wat groot is, en befmeert met rode verwen.

Pongo is een houte Kalbas, bezet over al met Simbos en vol koftelijkheit van kleen belang, en pronkt met een hout: het dient mede om te wichelen.

Moanzy is een pot in d'aerde gegraven, tuffchen eenige gewijde bomen, met een pijl daer in geftoken, en een tou daer boven gefpannen, daer bladen aen hangen. Die met deze pot omgaen, dragen een rode kopere arm-ring, mogen met niemant kola eten, met meer andere voorverhaelde diergelijke geheimeniffen. Deze en meer andere ontallijke *Mokifien* zijn'er, die ieder in 't byzonder ftips onderhout, ook zoo dat niemant uit een anders drink-kroeze op de merkt van de

de ſtadt *Lovango*, die een gemene herbergh of kroegh is, en daer mannen en wijven by troepen onder elkandre wijn de palm drinken, zal drinken, ter oorzake van hun verſchil in deze *Mokiſien*.

Al wat mannelijk is wort by hen beſneden, zonder daer van reden te kunnen geven, waerom zy zulx doen, dan zeggen alleenlijk, dat het een oud gebruik zy, en hen van hant tot hant door hunne ouders overgelevert zy.

Het Koningrijk van *Anſiko*.

HEt Koningrijk van *Anſiko*, wiens inwoonders *Anſikos* en by *Karmol Anzinguis* genoemt worden, hoewel daer in ook de volken *Jages* wonen, heeft, volgens *Pigafet*, aen d'Ooſtzijde zeker meir, waer uit de reviere *Umbre* vloeit, of 't Koningrijk van *Wangue*, en ook deze reviere, welke daerna haer met de reviere *Zaire* vermengt, in 't weſten het lant van *Amboe*, of de volken *Amboes*, grens-buuren des Koningrijks van *Lovango*, in 't Noorden zekere Woeſtijnen van *Nubie*; in 't zuiden de lantſchappen van *Sunde*, en *Songo*, des Koningrijks van *Kongo*: in 't kort, *Filips Pigafet* breit dit lant uit van de reviere *Zaire* tot aen *Nubie*: *Jarrik* ſtelt tot grens-palen het Koningrijk van *Kakongo*, gelegen aen de noortzijde des koningrijks van *Kongo*, zonder ooſt of weſt te noemen, daer het aen eenigh ander lant paelt.

Men heeft'er meenighte van tweederlei zandelhout, te weten root, daer te lande *Tawille*; en wit, *Zikongo* genoemt, met welke laeſte, als het beſte, tot ſtof geſloten, en met oli de palm gemengt, d'inwoonders hun lichaem ſmeren, tot behoudenis van gezontheit. Daer zijn veel kopermijnen, neushorens, die na het Koningrijk van *Kongo* gevoert worden, leeuwen, en veel ander gedierte, gemeen met het Koningrijk van *Lovango*.

d'Inwoonders is een vaerdigh, vlugh en welgeſtelt volk, en ſpringen langs 't geberghte als geiten.

Het vrouw-volk is'er tamelijk ſchoon van leeſt, na het lant is. Het is een volk, dat weinigh bekommering over zijn leven draegt, en alles, zonder ſchroom van eenigh gevaer, derft onderſtaen; doch is daer by eenvoudigh, oprecht en trouhertigh: dan hebben ter oorzake van hunnen beeſtelijken aerdt weinigh koophandels met de blanken.

Hun gewoonlijke ſpijze is menſchen vleeſch, gelijk ook hun vleeſchhallen, niet met oſſen of ſchapenvleeſch, maer met menſchen-vleeſch verzien zijn: want zy ſlachten hun vyanden, die zy in den oorlogh gevangen krijgen, of verkopenze tot ſlaven: dan wanneer zy die niet dier genoech kunnen verkopen, makenze die vet en ſlachtenze en eetenze op; of verkopenze aen de vleeſch-houwers, om geſlaght te worden. *Spijze.*

Men vind'er ſlaven, die, 't zy uit verdriet in hun leven, of om te tonen dat zy hun meeſters beminnen, zich vrywilligh aenbieden, om ten dienſte van hun meeſters geſlaght en gegeten te mogen worden. Dan 't grouwzaemſte is, dat de vader zich niet ontziet zijnen zoon, noch de zoon zijnen vader, noch d'een broeder den anderen t'eeten. Van gelijk begraven zy hun eigen doden niet, maer etenze terſtont op.

Wat belangt de kleding der *Anſikos*, 't gemeen manvolk gaet met het bovenlijf bloot zonder iet op 't hooft te hebben; maer luiden van vermogen hebben klederen van zijde of laken aen, en op 't hooft rode of zwarte mutſen of hoeden, ook fluwele Portugeeſche mutſen. In 't kort zy bevlytigen zich zeer, om net in kleding te zijn. *Kleding.*

d'Edel en andere vrouwen van ver-

vermogen hebben het lijf van den hoofde tot de voeten bedekt met zekere manteltjes, die zy om 't hooft ſlaen; maer de gemeene gaen met een kleetje neerwaerts om den middel gegort, en zonder ſchoenen.

Echt. Zy houden zo vele vrouwen en byzitten als hen gelieft; maer de vrouwen bevrucht geworden, en komende te baren, voeden haere kinderen niet op, maer dodenze terſtont en eetenze op.

Zy hebben huizen noch erven, noch ſteden of blijvende plaetſen, maer trekken gelijk d'Arabers van d'eene plaets op d'andere: zaien nochte maien niet, maer doen niet dan oorlogen en roven, en ſlaen zich neder, daer een ander gezait heeft, tot dat alles opgegeten is, en trekken dan weder voort.

Tale. De tale der *Anzigos* verſchilt geheel en al van de Kongeeſche tale; doch leren de *Anzigos* veel lichter de tale van *Kongo*, dan die van *Kongo* de tale der *Anzigos*, welke zwaer om te leren is.

Gelt. In plaets van gelt gebruiken zy *Simbos*, zekere horentjes, die onder het eilant van *Lowando* geviſcht worden, in't Koningrijk van *Angola* gelegen: want zy doen groten handel met de volken van het eilant van *Lowando* en *Angola*, en voeren derwaerts uit hun lant en *Nubie* ſlaven, ook ivoir, en brengen van daer in mangeling deze horentjes, zout, zijde, glaze meſſen, en diergelijke waren.

Wapenen. De wapenen der inwoonders, een ſtrijdtbaer volk, zijn kleine en korte houte bogen, rontom met verſcheide kleurige ſlangevellen zo net overtogẽ, dat zy uit een heel ſtuk ſchijnen gemaekt te zijn, 't welk zy doen, om de bogen des te ſterker te hebben, en vaſter in de hant te houden. De pezen zijn gemaekt van zekere houte rijsjes, gelijk rieden, doch binnen niet hol, maer tai, buighelijk en dun, en zwart van verruwe; dusdanige rijsjes hebben de Portugeſen daer te lande gewoonlijk in de hant, als zy te paerde rijden. De pijlen zijn kort, licht en dun, gemaekt van zeer hert hout, die zy gewoonlijk t'effens met den boge in de hant houden. In het ſchieten hebben zy die vaerdigheit, dat zy acht-en-twintigh pijlen kunnen verſchieten, eer d'eerſte op d'aerde valt, en een vogel in de vlucht doot ſchieten. Zy gebruiken ook zeker ſlag van heir-bijlen, daer van het hecht, dat onder, tot meerder ſterkte in't houden, een appel heeft, en geheel met een ſlange vel overtrokken is, de helft kort'er is, dan het yzer of ſcherp. Boven ſtaet het yzer, dat ſchoon blinkend is, in't hout vaſt gemaekt met kopere ſtiftjes, en heeft armen of zijden, waer van d'een ſnijdt, gelijk een half ront, en d'ander is breet in vorm van een hamer. In het ſtrijden tegen hun vyanden, beſchermen zy zich zelf met het plat, in plaets van een ſchilt, voor de pijlen, en weten dit geweer met zulk een vaerdigheit om te draien, dat zy al de lucht rontom hen, door de gezwindigheit, beſlaen, en by gevolgh als 's vyants pijlen op de bijlen vruchteloos doen afſtuiten.

Zy dragen ook ponjerts in ſcheden van ſlange-vellen, aen draegh-banden, gemaekt van olifants-huiden, van drie vingeren breet, en twee dik. Hun ſchilden zijn gemaekt van hout, overtogen met de huit van het dier Dant.

Zy eeren de zonne voor haeren grootſten Godt, in de gedaente van eenen man, naeſt daer aen de mane, in de gedaente van eene vrouw. Dan daer en boven heeft ieder noch zijnen byzonderen afgodt, dien zy aenbidden, en gebruiken allerhande toveryen, inzonderheit in het trekken ten oorloge; want dan offeren zy hunnen afgoden, daer de duivel klaerlijk uit ſpreekt, wat hen aen te vangen ſtaet.

De *Anzikos* ſtaen onder een byzonderen Koning, de grote *Makoko* genaemt, die gezeit wort Koning over dertien Koningrijken, en de maghtigſte van allen in ganſch Afrika te zijn.

De *Jages* plaghten drie overſten te hebben, d'eerſte *Singe* genaemt, de tweede *Kobak*, en de derde *Kabango*, van welke ieder een leger voerde. Zy voeren altijts oorlogh tegen andere zwarten, en eeten, gelijk te voore gezeit

gezeit is, al die zy in den oorlog dootstaen, op, maer verkopen de genen, die zy levendigh gevangen krijgen; of slaenze, indien 'er geen kopers zijn, doot en eetenze op. De genen die zich onder hunne bende willen begeven, moeten eerst het gewoonlijk teken ontfangen, dat is, onder en boven de twee voorste tanden uitslaen, en een gat door het middelschot der neuze booren, daerze dan veren doorsteken.

Daer zijn heden geen *Jages* van de eerste afkomst te bekomen, maer al de *Jages*, die zich in die gewesten bevinden, zijn afkomelingen van die plaetsen, daer zy geoorloght hebben, of noch krijgh voeren, 't welk in dezer wijze geschiet.

Zoo haest als zy eenen slagh gewonnen hebben, zoeken zy de fraeiste van de gevangene jongens uit, en stellen die ten proeve met schieten naer hen, langs en boven het hooft. Wie nu onder hen van de scheut verschriken, die worden doot geslagen en op-gegeten; maer die niet verschrikken, doorboren zy neus en ooren; en slaen hen de twee bovenste tanden uit, die voor in den mont staen, en voedenze in alle wreetheit op, welke jongens door d'opquekingh allengs zoo wreet en onmenschelijk worden, dat zy ook de natuurlijke *Jages* verre te boven gaen. Dan niet alleen onthouden deze mensch-eters of *Jages* zich in dit gewest van *Ansiko*; maer zwerven byna door gansch *Afrika*, hoewel zy hun voornaemste verblijfplaets heden 's daeghs hier, en in 't zuid-oosten van *Angola* hebben.

Deze *Jages*, naer d'oudsten des lants van *Angola* weten te zeggen, hebben van daer ontrent hunnen oorsprong niet, maer zijn sedert veel jaren herwaerts, met een schaer over de twee hondert duizent man, van *Serre-Lione* uitgetrokken, en hebben de gehele kust tot voorby het Koningrijk van *Benguella* verovert hebben. Dan naerdien zy zich in het te ruch trekken te zwak bevonden, om te kunnen of derven doorbreken, warenze benootzaekt hier ontrent te blijven, en trokken zoo verre door het lant, tot datze aen het Koningrijk van *Monomotapa* quamen, die hen in een gevecht overwonnen, en te ruch deden keren. Dus wort dit by d'oudste inwoonders van *Angola* verhaelt; doch by eenigen met recht in twijfel getrokken, met bybrengen niet waerschijnlijk te zijn, dat de *Jages* eerst uit *Serre-Lione* zouden gekomen zijn, en alles tot aen het rijk van *Benguella*, een streek van over de zeven hondert mijlen, overwonnen hebben; daerze zoo meenige Koningrijken door te trekken, achter de gehele Goutkust, *Arder*, *Benijn*, en andere maghtige Koningrijken, en over zoo meenige grote revieren en bergen te reizen, en zoo vele volken met kracht van wapenen t'onder te brengen hadden.

Het Koningrijk van *Kakongo*.

HEt Koningrijk van *Kakongo*, dat in 't westen aen zee gelegen is, neemt in 't Noorden zijn begin aen de reviere *Lovango Louize*, gelegen op de zuider brete van ontrent vier graden, en een halve, een scheits-pael tusschen dit en het Koningrijk van *Lovango*, en paelt in 't zuiden en westen aen het Koningrijk van *Goy*, daer het door gene reviere, maer lantscheidinge van gescheiden wort. Het loopt zeer verre te landewaerts in, en springt achter het Koningrijk van Goy, daer het aen de reviere van *Sonho*, eenige eenige mijlen te lande-waerts in, en ontrent twee dagh reizens van de de hooft-stadt gelegen, komt t'eindigen.

De hooft-stadt dezes Koningrijks leit eenige mijlen te landewaerts in, en is een pleizierige en wel bebouwde stadt, daer de volheit van allerlei lijftocht te bekomen is. *Hooft-stadt.*

Van *Kakongo* Zuid-waerts is al het lant aen den zeekant wel dertien mijlen weeghs, tot twee of anderhalve mijlen benoorden de reviere *Lovango Louize* laegh: want daer begint een bergh te rijzen, met wat in-

bochts: te lande in, over dezen bergh leit in 't Koningrijk van *Kakongo* een een plaets, die by de zwarten groot *Kaskais*, gelijk het lant, om zijne verhevenheit, by d'onzen het hoge lant van *Kaskais* genoemt wort; daer ontrent een mijle zuidelijker een watertje in zee ftort.

Reviere van Kakongo. Dit koningrijk wort bevochtight door een reviere, de reviere van *Kakongo* genaemt, welke op de zuider brete van vijf graden in zee ftort en over d'achtien mijlen lant-waerts inſchiet.

Dorp Malemba. Een mijle bezuiden de reviere van *Kakongo* leit een dorp *Malemba* genoemt, en daer by een bai of inham, een bequame rede voor de ſchepen. Het lant daer ontrent, klein *Kaskais* genoemt, is laegh, en ftrekt zich tot aen de bai van *Kabinde*, gelegen op vijf graden en vier-en-twintigh minuten, zuider brete, vier mijlen bezuiden de reviere van *Kakongo*, en vijf mijlen benoorden de reviete *Zaire* of *Kongo*. Welk lant, tuſſchen de reviere *Kakongo* en *Zaire* aenzee gelegen, het Koningrijk van *Goy* genoemt wort. Het is recht voor en langs de kuft zeer rudzigh en klippigh. Het lant dezes Koningrijks, tuſſchen de hooft-ftadt en de reviere *Sonho* gelegen, is rijk van boſſchaedjen, wakkere landouwen en hoge bergen, doch is zoo heel vruchtbaer niet, naerdien het meeft noch al onbebouwt leit.

Het is volkrijk, en behoeft in meenighte van menſchen het Koningrijk van *Lovango* niet te wijken.

Zeden der Inwoonders. d'Inwoonders zijn zeer valſch van aerdt, meinedigh, onruftigh en twiftachtigh, hoewel kleinmoedigh in den oorlogh, tegen hunne gebuurvolken, inzonderheit tegen die van *Goy*, doch gemeenlijk tot hunnen groten nadele en afbreuk. Dan gewoonlijk wort de twift, door den Koning van *Lovango*, als middelaer, beſlecht, naerdien zijn gezagh, in het intomen des oorloghs, veel by hen vermagh.

Onder andere neringen en hantwerken, die deze volken, gelijk die van *Lovango*, met grote naerftigheit plegen, tot onderhout hunnes lichaems, als lant te bouwen, t'zee te varen en viſſchen, wort by hen ook fterke handel met in en uitlanſche waren gedreven, te weten, in kleetjes, kuſſen-bladen by d'onzen geheten, na de gelijkenis des fatſoens van maken met de buſſen-bladen, in zwarte genaide mutſen, breet yzer, ſchijven, ſchoppen of houwelen, tabak, gewreven root hout, *Takoel* by hen genaemt, en in doeken, welke waren zy na *Kongo*, *Sonho* en andere plaetſen vervoeren en tegen ſlaven verhandelen en ruilen.

De waren en koopmanſchappen, derwaerts uit Europe door de Hollanders en Portugeſen gebraght, en by d'inwoonders begeert, zijn een en dezelve; die in *Lovango* getrokken worden; maer de ſchenkaedjen, die voor het toeftaen van den vryen handel uitgereikt worden; vallen zoo zwaer niet. Het dorp *Malemba*, is een der voornaemfte handel-plaetſen.

Het wezen, geftalte der inwoonders, kleding, rijkdom, gerechte, erfenis, beftiering en Gods-dienft beftaet in gelijke maniere, gelijk by die van *Lovango*.

De Koning *Sonho* vermagh geen Europiſche waren aen te raken of dragen, nochte niemant, die dezelve draeght, vermagh den Koning te raken, 't welk hem van den duivel is opgeleit t'onderhouden. Zijn eten en drinken en wat daer onder hoort, geſchiet met gelijke plechtigheit, als by den Koning van *Lovango*.

Aen de reviere van *Sonho* heeft de Koning van *Lovango* en de Koning van *Kakongo* geftadigh wacht, ieder aen zijne zijde, om den tol t'ontfangen, van den reizenden man, desgelijx om toezicht te nemen, dat niemant tot nadeel van 't lant en de koningen iets onderwinde.

Aen de zijde der reviere van *Sonho* leit een lantſchap, *Serri* of *Sarri* genaemt, ftaende onder gehoorzaemheit van den Koning van *Kakongo*, doch is door den zelven Koning, ter oorzake van het muiten tegen hem om eenigh geſchil, voor eenige jaren verwoeft.

Daer

Daer wort in dit lantſchap by de Portugeſen en Hollanders eenige handeling in ſlaven gedaen, en ook in wat olifants-tanden. Het geeft veel bonen, een bequame ſpijze voor de ſlaven.

In het Koningrijk van *Kakongo*, dicht aen de grens-palen des Koningrijks van *Goy*, leit noch een ander lantſchap of plaets *Lemba* genaemt, dat hoog lant is, en een dorp begrijpt, mede *Lemba* genaemt. In *Lemba* komen de blanken van d'inwoonders olifants-tanden, ſlaven, die beide in kleinen getale daer vallen, en koper, in mangeling van Europiſche waren handelen. Daer zijn ook veel eetwaren, tot voetſel van d'ingekochte ſlaven te bekomen.

Niet verre van *Lemba* zijn kopermijnen, die jaerlix een redelijke meenighte kopers uitleveren.

Het Koningrijk van *Goy*.

HEt Koningrijk *Goy* paelt in 't weſten aen ſtrant, in 't zuiden tot aen de reviere *Zaire* of *Kongo*, en ſpringt in 't ooſten eenige mijlen te lande in, aen het Koningrijk van *Kakongo*, dat ook zijn ſcheit-pael in 't noorden is. *Goy*, de hooft-ſtadt dezes Koningrijks, leit vermakelijk in de lengte en vlakte aen de ſtrant, en is wel bewoont. Langs de ſtrant tot aen de reviere *Zaire*, leggen in dit Koningrijk vele kleine reviertjes, die alle hare uitwatering in zee hebben, en het lant vruchtbaer maken. Aen ſtrant leit by de reviere *Zaire* een uitſtekende hoek, *punto de Palmarinho* in 't Portugeeſch genaemt. Ontrent zes uuren reizens noordelijker van de hooft-ſtadt, leit de bai of inham van *Kabinde*, daer de Portugeſche ſchepen gewoonlijk ververſching in nemen, welke voorby de reviere van *Zaire* na *Lovando Sinte Paulo* willen. Daer is een goede rede voor de ſchepen, en lijftocht in tamelijken overvloet voor een redelijke prijze te bekomen, en makkelijk landen om branthout en water te halen: dan de edelman, die daer het bevel heeft, moet met een matige ſchenkaedje bevredight worden.

Het is een zeer ſtout en dertel volk, beide mannen en vrouwen, en doen aen de blanken, die zich benootzaekt vinden hun lant aen te doen, veel moetwils en overlaſt: zijn daer-enboven zeer geneight tot den oorlogh, ſchoon hun lant klein is.

Het lant is rijk van mille, boontjes, en vis. De Portugeſen hebben daer een loosje, om kleden, *Panos Sambes* genaemt te handelen, en na *Lovando* te bregen, welke op geen andere plaetſe geweven worden. Deze kleden zijn zonder beelden, alleenlijk met hoog verheven werk gemaekt, gelijk hier in 't lant het kaffa. Tot mangeling van deze kleden brengen zy daer uit *Majumba* root takoel-hout, dat wel het beſte daer begeert is, en ook den meeſten winſt geeft, niet tegenſtaende alle Europiſche waren, als in *Lovango*, en *Kakongo* daer begeert zijn. Deze volken zijn geen buitenlantſche handelaers, aengezien zy noit buiten 's lants trekken, dan alleen als de Koning eenige gezanten na andere zijne nabuuren begeert te zenden. De Koning van *Goy* ſtaet in verbont met de Koningen van *Lovango* en den Graef van *Sonho*. *Handel.*

Het Koningrijk van *Goy* is des jaers zeſtien-hondert een en dertigh door den graef van *Sonho* overrompelt en verwoeſt, met opwerpen van zijnen zoon tot Koning in ſtede des verſlagen Konings, door wiens hulpe, de vader namaels een grote zege op den Koning van *Kakongo*, (wiens hooft-ſtadt meermalen door hem verwoeſte en verbrant is,) quam te bevechten. De Koning van *Kongo* eigent hem zelven den tijtel van heere over beide deze Koningrijken toe; dan is die niet, gemerkt ieder Koning Soeverein of opperhoofdigh zijns rijks is. *Verwoeſting des Koningrijks van Goy.*

Het Koningrijk van *Kongo.*

Grens-palen des Koningrijks van Kongo.

IN het ſtellen der grens-palen des Koningrijks van *Kongo*, is by de lant-beſchrijvers een groot verſchil: eenigen ſtellen zijn begin in d'ooſte aen de lantſchappen *Lovoto* en *Quilungo*, welke langs den zeekant om 't noorden en zuiden van de reviere *Danda*, (gelegen op de zuider brete van zes graden en een halve) geſtrekt leggen, en wel dertigh of veertigh mijlen te lande in, tot aen het Graefſchap van *Sonho* ſpringen; het weſter gedeelte dezes Koningrijks doen zy palen aen d'ooſt-palen van *Sonho*, en breiden dat in 't noorden tot aen de zuid-zijde van de reviere *Zaire*; hoewel dit Koningrijk niet langs de reviere *Zaire* op-loopt; want deze reviere loopt van haeren mont om 't Noord-ooſte, en *Kongo* leit om 't zuid-ooſten; zoo dat noch andere landen en Koningrijken tuſſchen de reviere *Zaire* en *Kongo* blijven leggen.

Andere.

Volgens *Pigafet* en *Linſchoten*, heeft dit Koningrijk tot grens-palen in 't noorden het Koningrijk van Lovango, en dat van *Anſiko*, in 't zuiden het Koningrijk van *Angola* en *Malemba*, in 't ooſten de kriſtal, zalpeter, en zilver-bergen, met de revieren *Verbele*, en het Koningrijk van *Kakongo*, volgens *Jarrik*, en de volken *Giaquas* of *Galas*, doot vyanden des koningrijks van *Kongo*, en in 't weſten den oceaen. *Marmol* ſtelt tot ſcheit-palen in 't noorden het koningrijk van *Benijn*, in 't ooſten zeker eilant der *Azzinguis*, of *Anzigos*, en *Mondequeſtes*, die de poelen des meir *Zambere* bewonen, waer uit gezeit wort de reviere *Zaire* harẽ oorſpronk te nemẽ, benevens de volken, *Panguelingos*, *Kuylos*, *Bambas*, *Kondongos*, *Sonnos*, *Libres*, *Bankares*, *Zakulos* en *Maria Maria*; in 't zuiden de maen-bergen, waer door Kongo van *Abyſſinie* en *Kaffrarie* of *Kafferslant* geſcheiden wort.

Het ſtrekt langs den zeekant van de reviere *Zaire* of *Kongo*, welke een ſcheit-pael tuſſchen dit en het koningrijk van *Goy* en *Kakongo* verſtrekt, tot aen 't koningrijk van *Angola*.

Gro

Zijn grootſte breete wort by eenigen gerekent op hondert en twintig mijlen, en grootſte lengte langs de kuſt op twee-en-zeventigh mijlen.

Ver

De gemene verdeiling dezes Koningrijks is in zes lantſchappen of graef-ſchappen, als *Bamba*, *Songo*, *of Sonho*, *Sundo*, *Pango*, *Batta* en *Pembo*.

Het lantſchap of hartogdom van *Bamba*, gelegen in 't Noorden, ſtrekt in 't weſten aen den zeekant van de reviere *Ambris*, tot de reviere *Dante*, in 't zuiden aen *Angola*, en heeft in 't ooſten, volgens *Pigafet*, by het Meir *Chelande* of *Aquilonde*, het lantſchap *Siſſama* tot grens-palen.

Aen den zeekant worden in dit lantſchap verſcheide heerlijkheden of heerſchappyen by *Pigafet* geſtelt, als *Lembo*, *Dandi*, *Bengo*, *Koanza*, *Kazzanſi*, en te landewaerts in *Angazi*, *Chingengo*, *Motollo*, *Chabonda*, en eenige andere van minder belang.

N... de...

Eenigen der naukeurighſte onderzoekers verdeilen het geweſt, daer in by *Pigafet* en zijne navolgers het lantſchap of hertoghdom van *Bamba* en een gedeelte van *Sonho* geſtelt worden, het voornaemſte deel des Koningrijks van *Kongo*, in verſcheide andere volgende lantſchappen, heerſchappyen, of heerlijkheden, die als hertoghdommen, marquiſaten, en graefſchappen zijn, inzonderheit eenigen, als *Bamba*, en *Bumby*, en andere van minder vermogen, en door byzondere heeren, *Sobas* of *Souaſen* by de Portugeſen genaemt, uit den naem des konings van *Kongo* beſtiert worden. Als daer zijn, *Vamma*, *Koanſa*, *Hany*, *Kalle*, *Kavangongo*, *Engombia Muchama*, *Engombia Kabonde*, of *Cha-*

p. 550.

REGNA CONGO et ANGOLA.
OCEANUS
ÆTHIOPICUS.
Occidens.
C. de Lopo Gonsalves
Rio de Fernando Vas
Baya Camma
R. Sette
Sette
BRAMAS
Sierras de S. Spirito
Piri
Mayumba
C. Negro
R. Comby
Quila
Matuta Mons
Quilongo
Sellage
Kaya
Louangiri
Katte
R. Loango
Loango
Chikongo
Boke
Dingo
Kangopin
Boarie
Kalongas
Kakongo
Vengo
Cascais
Malemba
Cabinde
Matinga
Angoy
R. de Palmarinho
C. de Padron
Sonho
Pinda
Monbales
R. Lelongo
R. Ambris
R. Encocoquematari
Bomby
Mayombo
Moßoula
R. Libongo
Bengo
Chonso
Barra de Corimba
Corimba
Punta de Palmarinho
B. Massotte
C. Ledo
R. Quanzy
C. de tres puntas
Motchina
C. Falso
C. S. Bras
Benguela
Baja de Thoro
Salinas
t Fort Benguela

Milliaria Germanica Communia
Mosongo
Mopenda
Wamba
Manicongo de o Canga
Canga
Panguelungi Populi
Anzicana cujus populi Anthropophagi
Rio Zaire
M A C O C O
Monsoles
Metiques
Sierras de Cristal
I A G E S
Angote
Chicaco de Tula
Congou
R. Coango
Batta nunc
B A T T A
Agisymba
S. Salvador
Kanda
Lavanda
Simba
G I S Y M B A
Lemba
Zoca
R. Berbela
Sierras de Salnitre
Oriens.
Kine
Wand
Wembe
Ambule
Amboulle
R. Dandi
Canvangombe
Bengo
G O L A
Embacca
Iages
Ary
Aquilunda Lago
Sierras de Prata
R E G N V M.
R. Coanza
Sierras de prata
MALEMBA.
Bagamidiri populi
Sierras de Hierro
Coyla
Gunsa.
Arena
MATAMA

Chabonde, *Motemmo* K*anvangongo*, *Mossoula*, of *Mussula*, *Motemma Quingengo*, *Kahende*, *Oando*, *Quina*, *Bamba*, *Bumby*, *Ensala*, Lovoto en *Quitungo*.

De heerschappye *Vamma*, de naeste nevens de volgende aen de reviere *Danda*, is gelegen aen den zeekant, dicht by den mont der reviere. Na deze, de reviere opwaerts, zijn wel zeven of acht kleine heerschappyen, dan van zoo weinigh gezaghs en vermogen, dat de namen daer van niet genoemt worden. Maer na een streek van elf mijlen de reviere op, leit de heerschappye *Koansa*, onder welke en onder den *Manivamma* of *Souas* van *Vamma*, en den *Souas* van *Hany* al d'andere kleine *Souasen* staen.

Dan volght de heerschappye of lant van *Kalle*, dat een weinigh van de reviere af, en om de zuid gelegen is, en over eenige heerschappyen gebiet.

Aen de heerschappye van *Kalle*, paelt het lant van *Motemmo* K*anvangongo*, en wat zuidelijker leit de heerschappye van *Engombia Muchama*, benevens noch een andere, genaemt *Engombia Kabonda*, die aen d'oostzyde van *Muchama* vervolght, leggende tusschen beide wel een wegh van zes dagh-reizen, aen den welken mede eenige heerschappyen leggen, doch staen alle onder gehoorzaemheit van deze twee laeste, en worden derhalve niet genoemt. Onder al deze voorzeide heerschappyen, of Souasen dezer heerschappyen, hebben alleen de *Soua* van *Engombia Muchama*, en *Engombia Kabonda* eenige maght van volken; d'andere komen niet in betrachting.

Van de voorzeide reviere *Danda* om de noordt, is d'eerste heerschappye *Motemmo Kanvangongo*, gelijk aen 't westen aen den zeekant de heerschappye of hertogdom van *Mussula* leit, dat in 't oosten te lande in het graefschap van *Pembo* en *Bamba* heeft, en met zijn onderhorige *Souasen*, van *Danda* tot de reviere *Loze*, langs den zeekant gebiet. Maghtigh is de *Souas* van *Mossoula*, maer minder in maght evenwel dan *Kanvangongo*; daer eenige weinige muskaten vallen.

Oostwaerts van *Motemmo* K*anvangongo* vervolght de heerschappye van *Motemmo Quingengo*, en om 't zuid-oosten de heerschappye *Kahende*, wel eer een der maghtighsten van die lantstreken, doch heden zeer verzwakt, hoewel noch een der grootste. Het gebiet van *Kahende* is wel zes of acht dagh-reizens van K*anvangongo* gelegen; even zoo veel dagh-reizens leit *Quingengo* van K*anvangongo* na 't oosten gestrekt; want al het lant, dat zich strekt oostwaerts van K*anvangongo*, hoort of onder *Kahende* of *Quingengo*. Oostwaerts van het lantschap of heerschappy *Quingengo*, begint het gebiet des graefschaps van *Ambuila* of *Amboille*; dan aengezien dit rijk niet is, nochte noit den rijke van *Kongo* onderdanigh geweest, zal daer af in 't byzonder gesproken worden. *Kahende.*

In 't zuiden en zuiden-westen van het Graefschap van *Ambuela* leit de heerschappye van *Oando*, daer het door de reviere *Loze*, welke daerom loopt, van gescheiden wort, en grenst in 't westen aen het graefschap van *Bamba*. Het is een groot en maghtigh lant, maer onderdanigh aen K*ongo*, doch wiert des jaers zestien hondert zes en veertigh, door de Koninginne *Gingo* gansch verwoest en het volk tot slaven gemaekt. *Oando.*

Na het lantschap *Oando* leit om de oost de heerschappye, of 't lantschap *Quina* genaemt, doch is van minder maght. *Quina.*

Om de west van *Oando*, na de zeekust af te dalen, grenst het westelijkste van *Oando* aen het oostelijkste van *Bamba*, daer nochtans tusschen beide een stuk van het lantschap *Pembo* blijft.

Na *Pembo* volght het graefschap van *Bamba*; en ten zuiden of zuid-westen van *Bamba*, leit het lantschap of graefschap van *Bumby*, dat in 't westen aen de heerschappye van *Mussula* paelt. Het graefschap van *Bumby* is van minder maght, dan dat van *Pembo*.

Tusschen *Pembo* en *Quina* leit noch

noch een ander lantſchap genaemt *Enſala*, wiens opper-hooft *Maniſala* genoemt wort, die des jaers zeſtienhondert en drie-en-veertigh tegen den koning van *Kongo* opſtont; waer over de koning byſtant aen de Hollanders verzocht, die hem een rot van vijftigh krijghs-knechten, onder zekeren kapitein *Thyman*, toezonden, die het lant van *Enſala* verwoeſten.

Lovota en Quintingo. In 't noorden en zuiden over de reviere *Loze* leggen de twee heerſchappyen *Lovota* en *Quitungo*, langs den zeekant geſtrekt, doch wel dertigh of veertigh mijlen te lande in, tot aen het graefſchap van *Sonho*, anders *Pinda* genaemt.

Affſcheidingen der heerſchappyen. Al deze grootſte heerſchappyen hebben, op zekere plaetſen, haere affſcheidingen en afmerkingen, die ſtips by de *Souaſen* of Heeren dezer heerſchappyen onderhouden worden; welke affſcheidingen eenige bergen zijn, *Quibambis* in 't Kongooſch genoemt, daer de *Souaſen* op d'uitterſte grens-plaetſen gemeenlijk eenige dorpen hebben; gelijk ook deze *Souaſen* hun dorpen of woon-plaetſen zoo na by d'afmerkinge hebben, dat daghelix zijne onderdanen daer werken, en met d'anderen van zijnen gebuur-*Souas* omgaen en by malkandren komen. Van gelijk is tuſſchen het een en ander dorp, daer zulke grens-*Souaſen* wonen, geen mijl weghs, zo dat zy door hunnen dagelixen omgang noit het minſte geſchil over hunne afmerkingen hebben. En dus ſtaet het geſchapen met alle *Souaſen*, die grote heerſchappyen hebben. Die Souas is ook altijts de maghtighte en grootſte by zijne onderdanige *Souaſen* geacht, die aen de grens-plaets woont.

Aen de reviere *Onza*, by den zeekant, leggen drie dorpen, als op eenen drieſprong; het eerſte aen de zuidzijde der reviere, is geheten *Mongonendoin*, het tweede, ontrent twee mijlen landewaerts in, *Jagando*, en het derde leit na de zijde der reviere *Libongo*, en wort *Lengo* genaemt.

Dicht aen den zeekant leit een dorp *Muſſula* of *Moſſoula* genaemt, daer de Neerlantſche Weſt-indiſche Kompanje een loosje plagh te hebben.

De hooft-ſtadt des lantſchaps van *Bamba* is *Panga*, gelegen ontrent vijf-en-twintigh, of, zoo andere willen, zes-en-dertigh mijlen te lande in, zes dagen reizens van de ſtadt *Lovando Sinte Paulo* in *Angolo*, ontrent ten halven wege tuſſchen 't graefſchap van *Sonho* en *Pembo*, in 't gebergh-te. Het is een grote ſtadt, doch niet dicht betimmert, gebouwt in maniere, gelijk de ſtadt van *Lovango* en *Kakongo*; heeft desgelijx de huizen van een zelve fatſoen, en eenige Kerken van klei opgemetſelt. Zy wort doorſneden door twee kleine revieren of beekjes.

Dit hertoghdom gebiet over vele dorpen en maekt ook eenige voorwendinge op de *Anbondanes*, gelegen bezuiden de *Danda*; dan zulx is den Hertoge van *Bamba* noit toegeſtaen, alzoo het lant van de reviere *Danda* tot de reviere *Quanſa* eigentlijk het Koningrijk van *Angola* is.

De Hartogh van *Bamba* is een maghtigh vorſt, en heeft het meeſte gezagh aen het zwarte Kongeeſche hof: want hy is kapitein generael van het geheel rijk van *Kongo*. Doch zijn ſtaet is niet erffelijk; maer wort by overlijden van den koning vergeven.

d'Ingezetenen zijn Chriſtenen, gelijk meeſt door gansch *Kongo*, en daer wonen eenige Jeſuiten, nevens vele mulaten en zwarte papen.

Songo of *Sonho*, het twede lantſchap of graefſchap van *Kongo*, is gelegen om en by de reviere *Zaire* en *Lelunde*, aen de zuitzijde, omringt byna geheel met een boſchaedje, *Findemguolla* genaemt. Eenigen breiden dit geweſt uit van de reviere *Ambris*, gelegen op de zuider-brete van zeven graden en een halve, tot aen zekere rode bergen, die den koningrijke van *Lovango* tot grendelen zijn, hebbende boven de reviere *Zaire* de landen, die zich ſtrekken tot aen het koningrijk van *Lovango*; zoo dat dit lantſchap, na het ſtellen van deze laetſte grens-palen, in 't noorden aen het koningrijk van *Lovango* en dat van *Anſiko*, in 't zuiden aen de reviere *Ambris*, en in 't weſten aen de zee zou palen. Dit lant-

lantſchap is mee verdeilt in veel heerſchappyen, welker *Souaſen* of heeren eenige voorhene in vryheit leefden, maer bewijzen nu gehoorzaemheit. De Hooft-ſtadt, mede *Songo* genoemt, leit aen een ſpruit van tamelijke brete, ontrent drie mijlen de reviere opwaerts.

Een vierendeel mijls verder, leit een dorp *Pinde*, dat de graef van *Sonho* aen de Portugeſen tot een handelplaets te leen heeft gegeven.

Het landſchap van *Sundo*, gelegen met zijn begin ontrent acht mijlen van de ſtadt *Sinte Salvadoor*, de hooft-ſtadt des ganſchen rijks, ſtrekt zich uit tot voorby de watervallen der reviere *Zaire*, langs beide hare oevers, tot aen 't Koningrijk van *Anſiko*, dat om de Noort leit. Deſgelijks leit het aen d'ooſt-zijde langs dezelve reviere geſtrekt, tot ter plaetſe, daer zy haer met de reviere *Brankare* vereenight; en van daer tot aen den voet der kriſtal bergen, en paelt in 't zuiden aen het lantſchap van *Pango*. Zijn hooft-ſtadt is mede *Sundo* geheten, de verblijf-plaets des lantvooghts, gelegen op de grenzen van van *Pango*, by de watervallen der reviere *Zaire*.

Het vierde lantſchap, genaemt *Pango*, heeft het lantſchap *Sundo* in 't noorden, dat van *Batta* in 't zuide, het lant van *Pembo*, de woon-plaets des Konings, in 't weſten, en de zonbergen in 't ooſten. Zijn hooft-ſtadt, gelegen aen den weſtelijken oever der reviere *Barbele*, wiert eertijts genaemt *Panguelongos*, maer heet heden *Pango*, de verblijf-plaets des lant-vooghts. Dit lantſchap was voorhene vry, maer erkent heden den Koning van *Kongo*, onder wiens beſcherming het zich begaf, ter oorzake van de oorlogen, die gewoonlijk daer tegen woeden.

Het lantſchap van *Batta*, eertijts *Aghirimba* genoemt, is gelegen om 't Noord-ooſten, of in 't Noorden van *Pango*, ontrent hondert mijlen te lande in, en ſtrekt in 't ooſten boven de reviere *Barbele*, tot de zon en zalpeter-bergen, in 't zuiden voorby deze bergen, tot aen de verbrande bergen, by de Portugeſen *Montes Quemados* genaemt. Zijn hooft-ſtadt is mede *Batta* genoemt. Alle landen, tuſſchen *Pango* en *Batta*, zijn vruchtbaer van 's lants greinen, en allerhande ſpijze tot lijfs onderhout.

Langhs den gehelen wegh, van de ſtadt *Sinte Salvadoor*, tot aen het hertoghdom van *Batta*, ſtaen hutten of huizen, de woonſteden der ingezetenen, daer onder ook de hertogh van *Batta* zijn verblijf heeft.

Ontrent hondert en vijftigh mijlen van het Hertoghdom van *Batta*, dezelve ſtreek byna opwaerts, doch wel zoo ooſtelijk, leit een ander lantſchap, *Konde* of *Pombo de Okango* genaemt, dat door een ſterk lopende en diepe reviere, genaemt *Koango*, welke haeren loop van hier komt te verliezen, en in de groote reviere *Zaire* ſtort, doorſneden wort. Dit lant is altijts, uit kracht van een overoudt gebruik, door een vrouwe beſtiert geworden, doch is dezelve in het ſtuk van ſchattingh aen den *Manibatta* of vorſt van *Batta* onderworpen geweeſt, uit den naem van den koning van *Kongo*, hoewel die niets daer van geniet. Om d'ooſt, over de reviere van *Koango*, worden, volgens verklaring der inwoonders van *Konde*, witte menſchen met lang hair, doch niet zoo wit als de Europiſche volken, gevonden. *Lantſchap Konde.*

Het lantſchap van *Pembo*, het eerſte in waerdigheit, is gelijk in 't midden des ganſchen Koningrijks gelegen, beſloten tuſſchen al dele lantſchappen, en begrijpt de hooften hof-ſtadt van het geheel Koningrijk, eertijdts by d'inwoonders *Banza*, dat hof gezeit is, maer wort heden by de Portugeſen *Sinte Salvadoor*, en by Marmol *Ambas Kongo* genoemt. *Lantſchap van Pembo.*

Zy is byna gelegen in 't midden des Koningrijks van *Kongo*, op een zeer hogen bergh, of rotze van herden ſteen, ontrent acht en dertig Duitſche mijlen, of zoo andere ſchrijven, hondert en vijftigh Italiaenſche mijlen van de zee, byna zuid-ooſte van den mont der reviere *Zaire*, in de ſchaduwe van palmit, tamarind, bak-ovens, *Hooft-ſtadt Sinte Salvador of Banza.*

kolas, limoen, en oranje-bomen.

Van den kruin des berghs, by de Portugeſen *Otreiro* genaemt, kan men over alle d'omgelege plaetſen, ſchoon verre afgelegen na't weſten en noorden, wijd en zijd het gezicht laten weiden, zonder van het geberghte verhindert te worden.

De ſtadt is niet bewalt of bemuurt; alleen heeft een gedeelte aen de zuitzijde muuren, die d'eerſte koning deed maken, en gaf dat gedeelte daer na aen de Portugeſen te bewonen, om daer veiliger te zijn. Deſgelijx deed hy met muuren zijn paleis en koninglijke huizen omringen, in dier voege, dat tuſſchen beide een groote vlakte is gebleven, daer in't midden een hooft-kerk met een kerk-hof gebouwt is. Dan behalve deze plaetſen, dus omringt, is de kruin des berghs dicht met huizen bebouwt, voornamelijk van edelen, ieder der welke een plaets dicht by't hof verkieſt, en beſlaet met zijn huis-gezin een ruimte, zoo groot als een ganſche ſtadt is.

Huizen. De gemeene huizen ſtaen alle in orde ſtadts-gewijze gebouwt; de meeſte zijn groot en wel gemaekt en omringt met heiningen, doch alle van ſtroo, behalve eenige, door de Portugeſen geſticht, die muuren van geſtampte aerde en ſtrode daken hebben.

Hof des Konings. Des konings huizing of hof is wel zoo groot als een gemeene ſtadt, opgetrokken of omringt met vier muren, daer van maer eene, die aen de plaetſe, of de voorzeide ſtadt der portugeſen tot grens-pael is, van kalk en ſteen is opgemaekt; maer d'andere alle van ſtroo, byna op een zelve wijze, gelijk de gemeene burger-huizen, doch zeer net en wel doorwrocht, en het beſte en uitſtekenſte werk, dat daer te vinden is. De huizen en zalen, zoo wel wandel, als eet en ſlaep-kamers, zijn rontom behangen, na de Europiſche wijze, met behangſelen van ſtrode matjes, zeer net gemaekt. In het binnenſte van de heininge des paleis, zijn eenige tuinen gemaekt van allerhande groente, en beplant met velerhande bomen, als bakovens, en andere; desgelijx ſtaen'er na's lants wijze eenige galderyen of luſt-huisjes gebouwt: dan alles van zeer ſlecht werk; hoewel by hen vry koſtelijk en prachtigh.

De ſtadt heeft tien of elf kerken; te weten een groote, of hooft-kerk, zeven karspel-kerken, namelijk, de kerk der ontfangkenis, de kerk der overwinninge, de kerken van Sint Jakob, Sinte Antonis, en Sint Jan; de drie andere ſtaen binnen de muuren des hofs, als de kerk van den heiligen geeſt, van Sinte Michiel en Jozef.

Daer is mede een Jeſuiten-klooſter, daer in gewoonlijk drie of vier Jeſuiten dagelix onderwijzinge doen aen de zwarten of Kongeſen, in het Chriſten geloof en goede manieren, desgelijks zijn daer ſcholen, daer de jeught in de Latijnſche en Portugeſche tale onderwezen wort. Al deze kerken, door de Portugeſche Jeſuiten geſticht, hebben, behalve het Jeſuiten klooſter, de fondamenten en muraedjen van kalk en ſteen, of klai opgemetſelt, doch zijn met ſtroo gedekt, en zeer armelijk van zilverwerk, tot de miſſe nodigh, verzien.

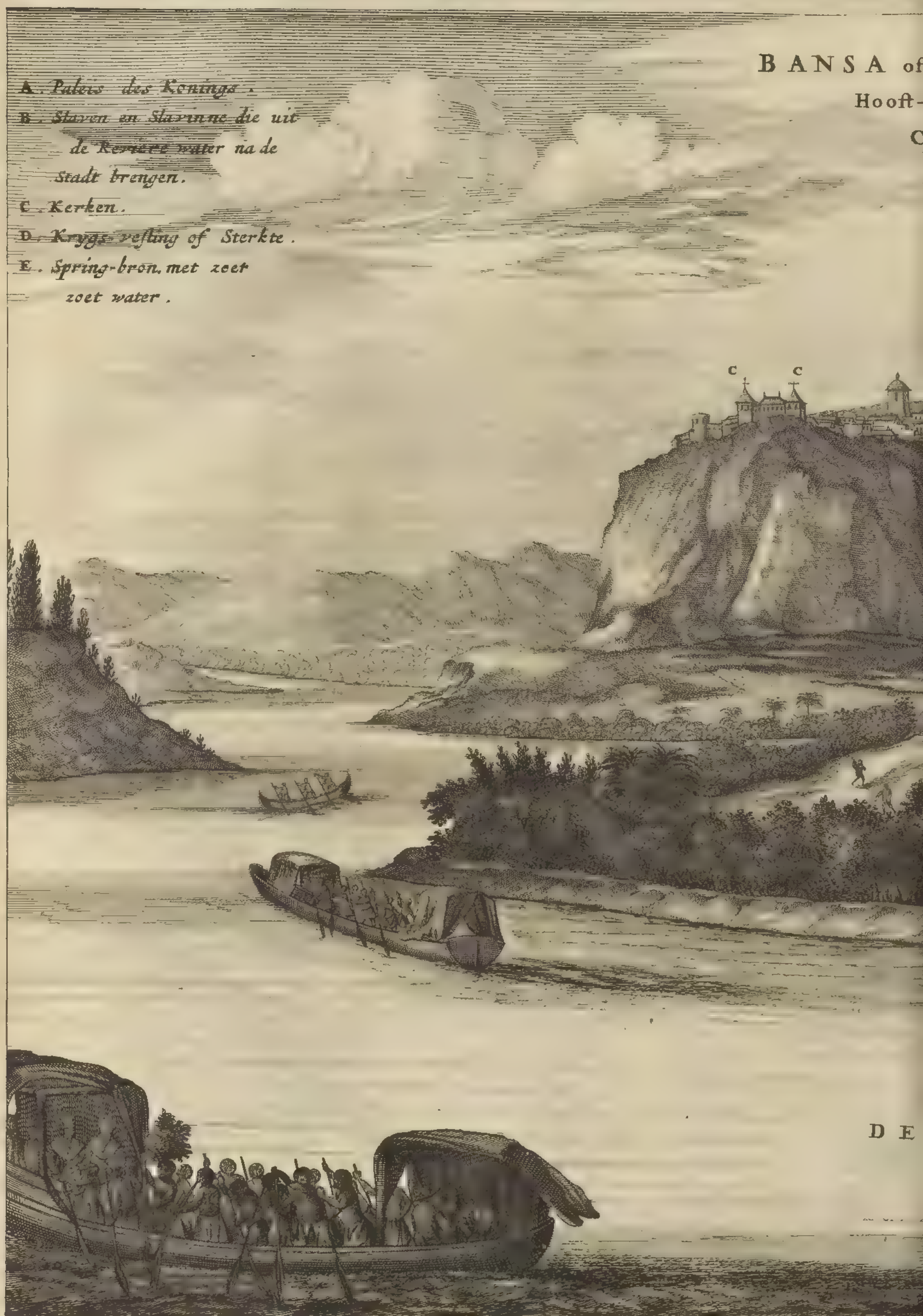
Daer zijn twee ſpringbronnen in de ſtadt, een in de ſtraet Sint Jakob gebynaemt, en een binnen de heininge des hofs, het begripſel des paleis, die beide zeer zoet water uitwellen, zonder men oit een hant tot vermaking daer aen ſlaet, gelijk aen diergelijke bronnen gemeenlijk gedaen wort.

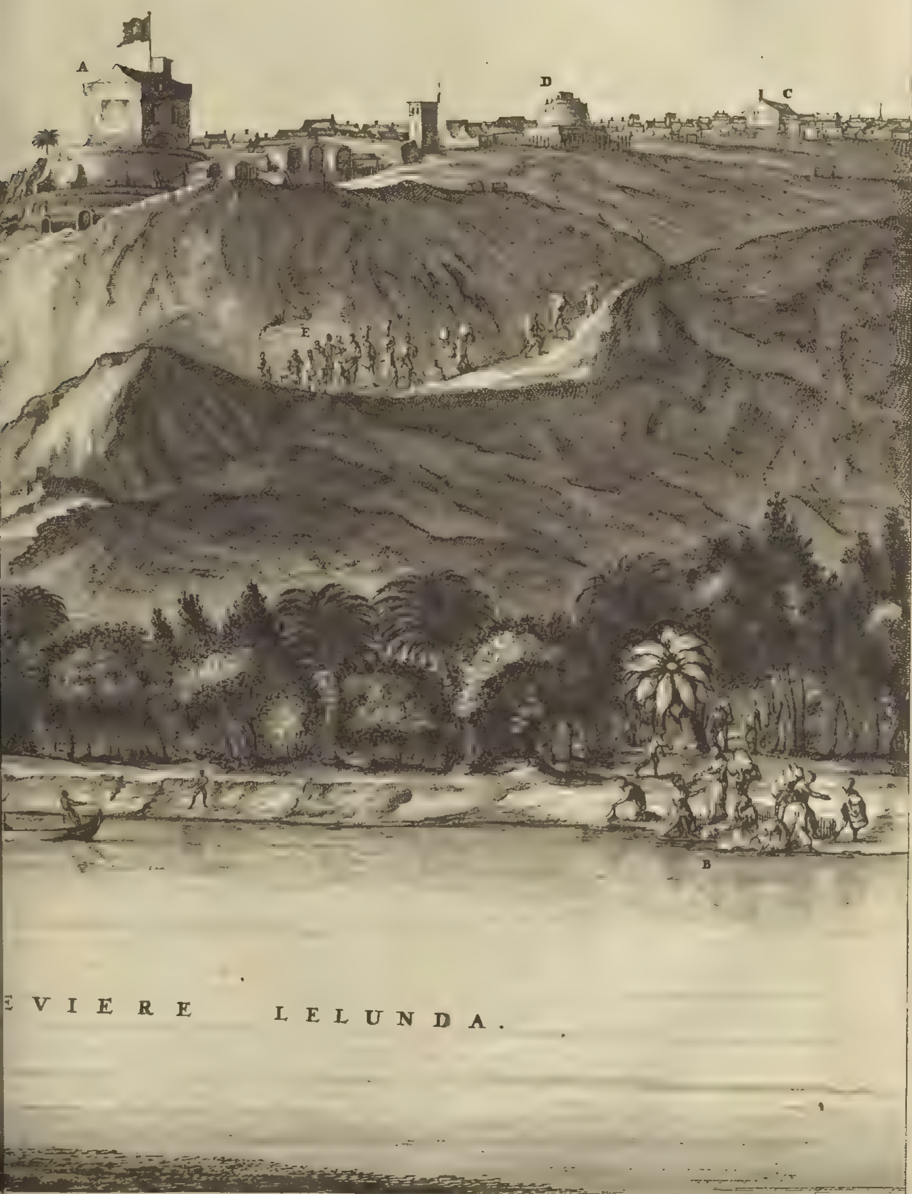
Een klein reviertje of ſpruit van de reviere *Lelunde*, *Veſe* genaemt, dat zeer goet en welſmakend water heeft, vloeit in't ooſten aen den voet des berghs voorby de ſtadt, tot groot gerijf der inwoonders, daer uit de ſlaven, beide mannen en vrouwen, dagelijx water halen, en langs deze ſteile ſchuinte na de ſtadt brengen. De omleggende landouwen worden door dit reviertje zeer luſtigh, vermakelijk en vruchtbaer gemaekt, waerom d'inwoonders aen dit reviertje hunne luſthoven hebben leggen; naerdien de landen, daer ontrent gelegen, ongelijk vruchtbaerder en bequamer zijn, dan op andere plaetſen.

d'Inwoonders weiden en houden hunne

p. 562.

A. Paleis des Konings.
B. Slaven en Slavinne die uit de Reviere water na de Stadt brengen.
C. Kerken.
D. Krygs-vesting of Sterkte.
E. Spring-bron, met zoet zoet water.
BANSA of
Hooft-
C
C C
D E

t SALVADOR
het Rijk
A
D
C
E
B
EVIERE LELUNDA.

hunne beesten meest in de stadt, als verkens, en bokken, maer weinigh schapen, en gene koebeesten, die zy 's nachts in de heiningen, gelegen om en by hunne huizen, opsluiten.

Wat belangt de revieren, die dit koningrijk bewateren, te dalen van 't noorden na 't zuiden, zovolght na de reviere in Portugeesch *Rio de las Borreras Roxas* genoemt, dat is reviere, van het rode zant, een andere reviere, in wiens mont een golf of inham leit, *Baias de las Almadias* in 't Portugeesch genoemt, dat inham van kanoos of berken gezeit is, ter oorzake aldaer vele kanoos gemaekt worden. In dezen mont leggen drie eilanden, het grootste en middelste der welke is bewoonbaer, en verzien met een bequame haven voor kleine berken; maer d'andere leggen onbewoont.

Na deze volght zuid-waerts de grote reviere van K*ongo*, *Zaire* by d' inwoonders genaemt, die, volgens P*igafet*, uit drie Meiren haere hooft-bronnen heeft: want eerstelijk heeft zy haeren oorsprong uit het zelfste meir, daer uit de Nijl, volgens 't gevoelé van P*igafet* en andere, haer oorsprong heeft, genaemt *Zambre*; daer na uit een ander, *Zaire* geheten, daer uit de reviere *Lelunde* en K*oanze* storten, en dat door het eerste Meir gemaekt wort, en eindelijk uit een zeker meir, dat den Nijl zou maken. Dan voornamelijk is't meir *Zambre* de hooftbron van de reviere *Zaire*, welk, gestelt als in 't middel-punt van dat gedeelte van *Afrika*, in zeer weide stromen zich uitbreit; namelijk, na 't Noorden, volgens gemeen gevoelen, zend het den Nijl, na 't oosten de grote reviere *Kuama*, en *Koavo*, na het zuiden, de revieren *Zeila*, *Manice*, of *Manheſſen*, en eindelijk na 't westen de reviere *Zaire*, waer van de *Zaire*, door middel van zijne takken, het wester gedeelte van zuider *Afrika*, als de koningrijken van *Kongo*, *Angola*, *Monomotapa*, *Matamam*, B*agamadiri*, *Agaſymba*, tot aen het hooft van goeder hope, bevochtigen en vruchtbaer maken; maer de revieren de *Nijl*, de K*uama*, *Koavo*, *Zeila*, *Manice* besproeien gansch *Abyſſiner-lant*, en al de gewesten, die van den mont der rode zee tot aen de reviere van *Kuama* langs den zeekant leggen, als de Koningrijken van *Melinda*, *Barnakaſſus*, *Quiloa*, *Mombaza*, *Mozimba*, *Mombara*, *Membaka*, *Mozambiko*, en andere vreemde gewesten.

Haer loop.

De reviere van Z*aire* braekt uit haren mont, wijdt over de drie mijlen, en gelegen op de hooghte van vijf graden veertig minuten, en zulk een kraght en overvloet van water in zee, dat de versche stroom, die west-noord-west, en noord-west ten noorden afloopt, meer dan twalef mijlen in zee vernomen wort. Buiten het gezicht van 't lant vertoont zich ook zwart water, benevens vele ruighten van riet en andere dingen, in de gedaente van eilantjes, die uit de reviere schieten, en door kracht des strooms, stortende van hoge klippen, van 't lant worden afgespoelt, zulx voor den zeeman, zonder een stijve zeewint, de stroom bezwaerlijk door te zeilen is, om binnen de kaep van *Padron*, gelegē aen de zuit-zyde dezer reviere, op de rede te komen. Zy is niet verder dan veertien of vijftien mijlen tegen stroom bevaerbaer, ter oorzake van de sterke water-vallen, die met zulk een gewelt van de klippen, in 't midden der reviere gelegen, afstorten, dat het gedruis twee en drie mijlen verre te horen is.

Werpt veel spruiten uit.

Zy werpt ter wederzijde veel spruiten van haer, tot groot gerijf der inwoonders en uitheemsche handelaers, om met vaertuigh en kanoos van het een tot het ander dorp te komen. In de dorpen, aen de takken en spruiten dezer reviere gelegen, wonen luiden, die klein van gestalte zijn.

In de Zaire leggen verscheide eilanden.

Daer leggen vele eilanden, als B*ommo*, *Quintalla*, in den mont dezer revire, en andere hoger opwaerts, die bewoont en bezeten worden door eenige hondert duizent menschen, onder zekere Heeren, doch zijn meest muitelingen des koningrijks van *Kongo*, tegen het opbrengen der schattingen, zonder de Koning dezelve kan beoorlogen: want in het oorlogen die-

nen zy zich met grote vaerdigheit in de reviere van kanoos, gehouwen uit een helen ſtam van eenen boom, *Likondo* genaemt, daer over de twee hondert gewapende mannen in kunnen zitten.

Eilant Bommo.

Ontrent vijf-en-twintigh mijlen de reviere opwaerts, leit een eilant B*ommo* genaemt, daer veel yzers valt, dat door d'arbeiders bearbeit en vertiert wort. Daer zijn gene huizen op deze eilanden, ter oorzake van de moeraſchachtigheit des lants, dat meeſten tijt voor het meerdeel onder water leit; zulx de zwarten met kanoos van den eenen boom tot d'anderen varen; alleen zijn onder de bomen eenige verheven plaetſen, gemaekt van bladen en afgekapte takken, en andere vuiligheden, daer op de zwarten zich onthouden, en plat onder den bloten hemel neder ruſten.

Zeden dezer eilanders.

Deze eilanders, dat een ſterk en welgeſtelt volk is, leven zeer beeſtachtigh, zijn groote tovenaers, ſpreken klaerlijk met den duivel door zekere perzonen, en komen, wanneer zy deze duivelerye willen aenvangen, alle te hoop, waer na dan een onder hen allen drie dagen vermompt loopt; maer na verloop van drie dagen wort by hen zekere plechtelijkheit gebruikt, zoo dat als dan de duivel door den vermomden ſpreekt. Zy leven alle door tuſſchen-koming van hunnen onderlingen handel, die in wijnen van Matombe-bomen beſtaet, in vrede; doch gebruiken in tijde van oorlogh tot wapenen, pijlen, boge en Aſagaien.

Echt.

Zy weten van geen trouwen of huwelijken, maer die, door het van jongs af verkeeren by elkandre, genegenheit tot elkandre gekregen hebben, vervoegen zich ſlechts, tot hun jaren gekomen, als beeſten t'zamen, zonder eenige plechtelijkheit: want zy houden van gene kuiſcheit; maer nemen zoo vele vrouwen en byzitten, als hen wel gevalt, des niettemin is d'eerſte byzit, als d'oudſte, het opperhooft van d'anderen.

Afgod van gelt op Quuntalla.

Op het eilant, *Quuntalla* genaemt, ſtaet een afgodt, uit gelt gemaekt, daer niemant kan noch derf bykomen, dan alleenlijk zeker die naer, dien de zorge van te beletten, dat geen wegh derwaert gaet, is aenbevolen: want hy zelfs is gehouden zoo meenigh-werf hy daer na toegaet, een byzonderen wegh in te ſlaen, op dat niemant den zelven zoude vinden. Vele koningen en volken van wijd en zijd offeren aen dezen afgod, inzonderheit by ziekte, verſcheide en d'allerkoſtelijkſte en meeſt geachtſte goederen, zonder dat iemant zich van de geofferde goederen mag dienen, maer moeten door de langheit des tijts alle verſlonden en verteert worden: want aenſtonts na geoffert te zijn, worden de goederen gebraght op een groot plein ontrent den afgod, 't welk met een muur van groote olifants-tanden, in ſtede van kalk of ſteen, in de ronde omringt leit, daer het offer aen ſtaken opgehangen wort en blijft, ter tijt toe het verrot is.

Deze eilanders of muitelingen des Konings van *Kongo* worden beſtiert door hoofden, by hen door de meeſte ſtemmen gekoren; maer d'andere eilanders door den Koning van *Kongo* en zijn eedelluiden, dien zy *Manikongo* noemen, dat is heer van *Kongo.*

Daer ſtorten verſcheide andere revieren in de *Zaire*, welke haer water vermeerderen, der welke voornaemſte zijn, *d'Umbre*, *Brankare*, en de *Barbale*. *d'Umbre*, by Sanuto *Vambre* genaemt, komt van de Noort, uit zekere bergen van Negros-lant, en looſt haer water op d'ooſtelijke grens-palen in de *Zaire*. De *Brankare*, volgens de ſpellingh van *Pigafet*, of *Bankare*, gelijk *Sanut* die noemt, neemt haren oorſpronk uit de zelfſte bergen van Negros-lant, en ſtort haer water, volgens *Sanut*, in het meir, dat de rechte hooftbron des Nijls is, daer, gelijk *Pigafet*, uit onderrechting van *Eduardez Lopez*, zy haer met de *Zaire* op d'ooſterlijke grenzen des lantſchaps van *Pango* vermengt, welk zich ſtrekt tot aen de voeten der kriſtal-bergen.

De reviere *Barbele*, volgens *Linſchoten*, of *Verbele* volgens *Pigafet*, vloeit allereerſt uit het zelfſte meir daer uit, volgens den zelven *Pigafet*, de

de Nijl vloeit: daer na ſchiet zy door het meir van *Aquilunde*, en vloeit door de hooftſtadt van *Pango*, en vergroot eindelijk de *Zaire* met haer water.

Bezuiden de reviere *Zaire* leit aen den mont der zelve reviere een uitſtekende hoek, *Cabo de Padron* in 't Portugees genaemt, welk een tamelijk hoog, maer ſlecht en root lant is. Daer ſtaet op dezen hoek een kruis, by de Portugeſen voor hondert en meer jaren opgerecht, beneven een klein kapelletje; en ontrent vijf mijlen de reviere op van *Padron*, ſtaet het hof of logement des Graven van *Sonho*, daer de Neerlanders handel drijven. Ontrent een gotelings ſcheut binnen *Padron* leit een hoek, *Sinte Paulus* hoek genaemt, daer een veilige rede voor de ſchepen is.

Anderhalve mijle van de rede onder *Padron*, leit een kreek, *Pampusrok* genaemt, dewelke aen de zuidzijde der reviere *Zaire*, binnen 's lants, na het graefſchap van *Sonho* of *Pinda* opgaet.

Na de grote reviere *Zaire* leggen zuidwaerts aen den zeekant in dit Koningrijk, de revieren *Lelonde* of *Lolongo*, *Ambris*, *Enkokoquematari*, *Loze*, *Onza*, *Libonge*, *Danda* en *Bengo*, die alle haer water in zee uitbraken.

De reviere *Lelonde*, gelegen tuſſchen de *Zaire* en *Ambris*, neemt haren oorſprong uit het zelfſte meir, daer uit de reviere *Koanza* of *Quanza* valt, en ſchiet voorby den voet des berghs, daer de Koninglijke hooftſtadt *Sinte Salvadoor* gelegen is, welke zy in 't noorden laet leggen, en loopt van daer neerwaerts met vele bochten, West-noord-weſtwaerts na zee. Zy heeft eenen ſterken afloop van water, doch drooght bywijlen 's zomers uit, en is niet bevaerbaer met grote ſchepen, ter oorzake van de klippen in haren mont gelegen, daer de ſtroom hert tegen aenſtoot; maer wort van binnen met kanoos by de swarten bevaren. Zy voet vele krokodillen.

De reviere *Ambris*, gelegen tuſſchen de *Lelonde* en *Enkokoquematari*, op de zuider brete van ontrent zes graden, is een grote en viſch-rijke reviere, doch klippigh voor haren mont, maer kan evenwel met klein vaertuigh aengedaen worden. Zy heeft met de reviere *Ambris* een zelven oorſpronk, en neemt haren loop niet verre van de ſtadt *Sinte Salvadoor*, en ſchiet ſnel voort, waer door haer water drabbig is. Het hertogdom van *Bamba* begint aen deze reviere.

Dertigh mijlen de reviere opwaerts, is aen de zuid-zyde een veer, daer ieder reizer, voor het overzetten aen de noort zyde, zekeren tol aen den Koning van *Kongo* moet betalen. Langhs de zuid-zyde dezer reviere woont aen de zee veel volks, dat zijn onderhout van het zoutmaken heeft, 't welk in zekere aerde potten van zeewater gekookt wort, en graeuwachtigh en zandigh is. De Inwoonders vervoeren dit zout na *Pombo*, en verſcheide andere plaetsen verre in 't lant, en drijven daer mede groten koophandel. *Veer.*

De reviere *Enkokoquematari*, de naeſte aen de reviere *Ambris*, welke mee hoogh haeren oorſprong uit het lant heeft, is in haren mont heel droogh, en kan, door belet van een zant-plaet, in den mont gelegen, met geen vaertuigh aengedaen worden; gelijk zy ook van binnen door haer droogthe, met weinigh kanoos van d'inwoonders bevaren wort. *Enkokoquematari.*

De reviere *Loze*, mede zeer droogh in haren mont, doch bevaerbaer voor een boot, komt mede hoogh uit het lant om d'ooſt. Ontrent twintigh mijlen de reviere opwaerts, is mede een veer, daer de reizers voor het overvaren aen den Hertogh van *Bamba* tol betalen, te weten, ieder menſch geeft voor tol eenige *Simbos*, ontrent de waerdye van twee draden zwart quispel-grein. *Loze.*

De reviere *Onza*, by *Pigafet Onzoni* genoemt, is waedbaer, en kan met geen vaertuigh om haere drooghte bevaren worden.

De reviere *Libongo*, by eenige *Lemba* genaemt, is, ter oorzake van haere drooghte, niet bevaerbaer met eenigh klein vaertuigh. *Libongo.*

Reviere Danda.

De reviere *Danda*, een weinigh meer zuidwaerts gelegen, en geſcheiden van de reviere *Libongo*, door zeven bergen, heeft in haeren mont vijf of zes voeten waters; en met een zuid-weſte maen hoogh gety. Zy is zeer viſchrijk, voet vele Krokodillen en Zee-paerden; en beſproeit ter wederzijde vruchtbare landouwen, die aen de zuid-zijde hooghachtig zijn, maer aen de Noort-zijde is het ontrent een halve mijle langs de reviere laeg lant, 't welk daer na weer in de hooghte oprijſt.

Reviere Bengo.

De reviere *Bengo*, die by eenigen gehouden wort voor een ſpruit van de reviere *Danda*, en met de reviere *Quanza*, (meer zuidwaerts tuſſché dit en in het Koningrijk van *Angola* gelegen,) het eilant van *Lovando* maekt, kan met ſloepen bevaren worden, ontrent veertien of vijftien mijlen opwaerts, en heeft in haeren mont by ſpringty, die t'elkens byna verloopt, zeven of acht voet waters, doch leggen voor den mont eenige zant-platen, en zommigen der zelve met laeg water droogh. Zy komt hoogh uit het lant ſchieten, ter plaets daer de reviere *Lukale* haeren oorſprong neemt, en braekt in den regen-tijdt, als in Lente, Gras en Bloeimaent, veel waters uit; met zulk een ſterke afwatering, dat zy by wijlen aen d'eene zijde veel lants wegh neemt, dat aen d'andere zijde weer aenzet, of in zee ſpoelt na de ſtromen keren.

Lucht.

De winter is daer gelijk byna een het zomer hier te lande; zoo dat d'inwoonders niet van gewaet veranderen, nochte de warmte des vuurs in dat ſaiſoen zoeken, aengezien het onderſcheit tuſſchen winter en zomer daer niet zeer groot is, uitgezeit, dat de lucht des winters, zoo lang het regent, een weinigh koelder is; maer aenſtonts, na het ophouden van den regen, zoo wel des zomers als 's winters, is de hitte byna onverdragelijk, inzonderheit twee uuren voor en na den middagh.

De winter begint daer half lentemaent, en de zomer in herfſt-maent.

Twee regentijden.

Daer zijn twee regentijden, een grote, in lente, gras, bloei, zomer, hoi en ooghſt-maent, geduurende welken tijdt het daer geduurigh regent, zonder byna in al dien tijdt een helderen dagh te hebben; en een kleine regentijdt, in herfſt en ſlaght-maent. Des zomers, in tegendeel, te weten van ſlacht tot gras-maent, is het daer zoo droogh, dat'er by na in gehele zes maenden geen regen valt, met overgrote hitte.

Het geweſt van *Kongo* is door zijne verſcheide revieren zeer waterrijk: waer door d'inwoonders daer zeer keurigh op het water vallen: want zy houden zich niet vernoeght met het gewoonlijk water, dat zich overal bevint, maer nemen keur van het beſte en friſchte water; als blijkt aen die van *Sinte Salvadoor*, die zich noit dienen van het water, dat de nabygelegen vlakten hen verſchaffen; maer doen door hunne ſlaven ander water uit zekeren ſpringbron halen, die een weinigh lager aen de noortzijde gelegen is, en gezont en heilzaem water verſchaft.

De landen worden in den regentijdt, door het water, dat dik en drabbigh is, en dezelve overwatert, wonder vruchtbaer en bequaem gemaekt, om alle dingen voort te brengen.

De landen des hartoghdoms van *Batta*, en d'andere omgelege, zijn vet en vruchtbaer, en verſchaffen allerhanden lijftocht, daer d'andere lantſchappen in drogen en dieren tijt van geſpijſt worden.

De landen in het lantſchap van *Pembo*, ontrent de ſtadt *Sinte Salvadoor*, zijn zeer vruchtbaer, ter oorzake van de friſche en heldere lucht. Desgelijk is dit ganſch lantſchap weirijk, en heeft menighte van allerlei groene vruchtrijke bomen. In dit zelfſte lantſchap waſt zeker grein, by d'inwoonders *Luko* genaemt, dat hen koren of rogge verſtrekt, hoewel het niet veel groter als moſtert-zaet is.

Deze graen wort met een hant-meulen tot wit meel gemalen, en daer van broot gebakken, byna op dezelve wijze, twee uuren gelijk van rogge.

Daer valt ook overvloedelijk mille, die d'inwoonders *Mazza* noemen, of koorn van *Kongo*, desgelijx *Mais*,

Mays, of Turkſche tarruwe, in de lant-tale by hen, *Mazza Manputo* genaemt, dat is gezeit, koorn van Portugael, (want Portegael wort by hen *Manputo* genaemt) daer zy de verkens mede meſten. Daer is ook de volheit van rijs, en tot een geringen prijs te bekomen.

Grote menighte van vrucht-bomen zijn'er, als limoen, oranje en citroen-bomen, die geurige vruchten, half zoete en zuure voort-brengen. Daer groeien ook Bananaſſen, dadelen, kokes-noten, en wijn de palmbomen. Men heeft'er ook bomen, die vruchten dragen, *Kolas* genaemt, die by d'inwoonders geknauwt worden, gelijk de betel-bladen by d'Indianen. De bomen, by d'inwoonders *Ozeghes* genaemt, dragen zekere vruchten gelijk gele pruimen, die lieffelijk van reuk en geurigh van ſmaek zijn: van de takken van deze bomen worden heiningen, paliſadé en prieeltjes gevlochten, om daer onder voor het ſteken der zonne te ſchuilen. Daer zijn meloenen, komkommers, citrullen, van ongemene grote en aengename ſmaek, desgelijks in groote meenighte.

d'Oever der reviere van *Lelunde*, die na de ſtadt *Sinte Salvadoor* loopt, laet ter weder-zijde geboort met ontallijke ceder-bomen, die d'inwoonders op den haert branden, en daer kanoos van maken. Veel pijpkaſſi-bomen zijn'er, en zekere vruchten, die daer te lande in d'Apteken, gelijk tamarinde hier te lande, gebruikt worden: want zy hebben een zoet-zuure ſmaek, en zijn goet tegen de hitte der koortze.

In d'aenzeegelege dorpen des hertoghdoms van *Bamba*, aen de reviere *Onze* gelegen, als *Longo* en andere, vallen veel boontjes, mille en hoenderen, die de Neerlanders en andere blanke handelaers, tegen zekere kleden, *Panos Simbos* in 't Portugeeſch genaemt, desgelijx tegen ſpiegeltjes, glazen en andere ſnuizeryen verruilen. Daer wort ook *Mandihoka*, en zuiker-riet gequeekt, inzonderheit aende reviere *Libonge*.

In het Koningrijk van *Kongo*, en inzonderheit in het lantſchap van *Bamba* zijn veel oſſen en koebeeſten, en verkens in grote meenighten, desgelijx veel geiten en bokken, die 's jaers drie en viermael jongen krijgen, inzonderheit de geiten. Het lant voet ook kalikoenſche hanen, hennen, entvogels en ganzen in grote meenighten. Men heeft'er zeer veel olifanten, en van een ongemene grote, ter oorzake van de veelheit der boſſchaedjen en revieren; waer onder eenige tanden hebben van over de twee hondert pont zwaer. Een olifants-tant wort in't Kongoſch *Mene Manzo*, en een jonge olifant *Moane Manzo* genaemt. *Olifanten.*

d'Olifant, na het verklaren der zwarten, verwiſſelt zijne tanden niet; maer een iederkrijght alleenlijk twee tanden. De zwarten ſchieten den olifant met aſagayen of ſchichten, om de tanden, die zy verkopen, en om 't vleeſch, dat zy eten, doch 't is langdradigh, maer de ſnuit wort by hen voor het beſte en lekkerſte gehouden. Daer komen ook vele ſchorfde of wrakke tanden, die in de wilderniſſe gevonden worden, miſſchien van geſtorve olifanten, die door het leggen van lange jaren, in regen en wint, op het aertrijk ſchorft geworden zijn. De tanden, door het overbrengen in grote menighſte jaerlix, ſedert vijftigh of zeſtigh jaren herwaerts, beginnen grotelix hier te minderen, en komen in zulk eenen overvloet niet meer van daer, gelijk zy plaghten, naerdien zy nu verder uit het lant moeten gehaelt worden.

d'Olifant, wanneer hy van eenen der zwarten met een aſagaye getroffen is, zal alle middelen aenwenden, om dien perzoon, die hem gequeſt heeft, te bekomen, om hem te doden, en maekt, na hem gedoot te hebben, een kuil met zijne tanden in d'aerde; en ſmijt het dode lichaem met zijn ſnuit daer in, en bedekt de kuil weder met aerde en takken van bomen: weshalve weten de zwarten zich voor den geſchoten olifant wel te hoeden, en van kant te maken, maer vervolgen hem van verre op het ſpoor van zijn bloet, tot dat d'olifant door

door flaeuwte begint te bezwijken: want dan naderen zy hem, en ſchieten hem voorts doot met aſagaien.

De zwarten hier te lande hebben gene kennis om den olifant levendig te vangen, en tam te maken, gelijk in Ooſtindien gedaen wort, om in den oorlogh en elders toe te gebruiken. Daer zijn olifanten, in wier hooft zeker ſlagh van Bezar-ſteen gevonden wort, die purper van verruwe is, en ook verſt, doch valt niet heel hert: zy wort by zommigen voor een genees-middel gehouden.

Buffel. De buffel, in deze lant-tale *Empákaſſe* genaemt, heeft een root-verwige huit, en pek-zwarte hoornen, daer d'inwoonders ſpeeltuigen van maken. Het is een boos-aertigh beeſt, waer door meer menſchen, dan door eenige andere gedierten, om hals gebraght worden, voornamelijk als daer na geſchoten, en het niet te recht getroffen wort: waerom de wiltſchutten, die den buffel willen ſchieten, eerſt een wel verzekerde plaetſe uitkiezen, waer in zy den *Empakaſſe* niet te vrezen hebben, alzoo hy zonder eenigen ſchroom op de menſchen aenloopt. Men zeit, wanneer een koebeeſt, daer de buffel ter weide gaet, en het gras afeet, aenſtonts daer op van dat gras komt t'eeten, het koebeeſt terſtont zal ſterven: want de lucht, die den buffel uit de neuze gaet, en zijn ſpoor, zou het koebeeſt een dodelijk vergif zijn. Haer vlees is zeer grofdradigh, en wort by de Portugeſen, op riemen geſneden, gedrooght, en zoo den ſlaven, die 't zelve zeer gaerne eeten, tot voetſel gegeven.

Daer is in 't lant een zeker ſlagh van peerden, *Azebro* of *Zebra* by d'inwoonders geheten, van fatſoen eenen muilpaert gelijk, met een vel, geſtreept gelijk een tiger aen 't hooft, en over 't geheel lijf, met kleuren van wit, zwart, en een kleur tuſſchen root en blaeu: deſgelijx zijn de benen en ooren geſchakeert met deze driederlei kleuren. Zy zijn zeer wilt en ſnel, en qualik levendigh te vangen, en tam te maken, hoewel de Portugeſen zeggen dat zy voor eenige jaren vier duſdanige *A-*

ſebros

ſebros na Portugael tot een geſchenk aen den Koning gezonden hebben, die dezelve voor een karos deed ſpannen, en den perzoon, die deze peerden overbragt, voor hem en zijne nakomelingen, met het notariſchap van *Angole*, tot een vergeldingh begiftighde.

Empalanga is een groot gedierte, gelijk een elant of os, heeft twee hoornen, en vleeſch dat ſmakelijk is. Daer zijn van verſcheide verruwe; zommige bruin, andere root en eenige wit.

Envoeri is ook een groot beeſt, gelijk een hert, en heeft mede twee hoornen.

Daer is ook een dier, *Makoko* in 's lants tale geheten, dat groot beeſt in 't Neerduitſch gezeit is; heeft de grote van een paert, doch lang en dun gebeente, en een langen en graeuwen hals, met lange witte, doch zeer ſmalle ſtrepen, en op 't hooft lange ſpitſe hoornen, die niet heel dik zijn, en onder met kertelen, die van het dier *Empalanga* niet ongelijk. De meſt of drek dezes beeſts is die van de ſchapen gelijk, of wat groter, of wat kleinder, maer eveneens, en heeft een reuk byna als muskus of civet, doch niet zoo ſterk. De klaeuwen zijn goet tot kramp-ringen.

Daer zijn tigers, in 't Kongoſch *Engri* genaemt, die noit blanken, zoo men zeit, maer wel zwarten zullen beſchadigen, en op hen invallen; zoo dat, wanneer een blanke en een zwarte zich nevens elkandre leiden, de tiger den zwarte zoude aentaſten, en den blanke onbeſchadight laten leggen. En aengezien dit een zeer woedend dier is, gebeten op menſchen en beeſten, zoo heeft de Koning van *Kongo* zekere beloninge geſtelt, voor den genen, die kunnen bewijzen, met het brengen van zijn vel, dat zy eenen tiger gedoot hebben; met dien beſprekke evenwel, dat de hairen van de knevels aen het vel moeten zijn, alzoo deze hairen by hen voor zoo vergiftigh gehouden worden, dat iemant aenſtonts in dolheit zoude ſterven, die daer van quam t'eeten. Veel luipers zijn'er, die grote ſchade aen het vee doen; van gelijken leeuwen, doch zijn zoo wreet niet als de tigers, en brieſſchen des nachts met een afgrijſelijk gekrijs.

Daer zijn wolven in grote menigte, in de lant-tale *Quumbengo* genaemt, die zeer gretigh na de reuk van oli de palm zijn: zy hebben een dikken kop en hals, byna gelijk de wolven hier te lande; maer zijn ongelijk groter, graeu van hair, geplekt met zwarte plekken, en byna gelijk den tiger, doch veel oncierlijker. Men heeft'er voſſen, herten, reen, konynen, gelijk grote rotten, die de zwarten eten, en hazen in een ongelofelijken overvloet, naerdien zy daer by de zwarten niet gejaeght worden, gelijk in Europe. De zivet-katten zijn'er in 't wilt, die de zwarten vangen en tam maken, om de zivet te hebben.

In het lantſchap van *Batta* worden Bevers gevangen, wier vellen in dit Koningrijk in grote waerde zijn, zoo dat een eenigh zoo dier als een ſlaef is: waer over niemant dan met toelating van den koning die magh dragen. Daer zijn velerlei apen, en meerkatten, inzonderheit in het lantſchap van *Songo*, by de reviere *Zaire*. *Bevers.*

Daer is een ongemeen wilt verken, *Emgalo* in de lant-tale geheten, met twee groote ſlagh-tanden in den bek, daer op het geweldigh ſlaet, tot een grilling voor de zwarten, die zulx niet mogen horen, en daer voor, voornamelijk de zwarten aen *Rio Longo*, zoo vervaert zijn, als voor eenigh verſcheurend gedierte. Het afſchraepſel der tanden van dit beeſt, die by de Portugeſen hoogh geacht, en ook zeer zelden te bekomen zijn, met eenigh nat ingenomen, wort voor een krachtigh genees-middel tegen het vergif gehouden; gelijk ook dezelve tanden, op een ſteen gewreven, en met een weinig water ingenomen, een onfeilbaer geneesmiddel der koortſe zouden zijn. Men zeit dit verken, zo haeſt het ziek wort, hem zelven, door hulpe van zijne tanden, weet te genezen: te weten, het zoekt dan een herden ſteen, en wrijft daer zijne tanden op, *Emgalo of wilt verken.*

en lekt met zijne tonge op, 't geen van de tanden op den steen gewreven is, met een haestige genezinge.

Reharten.

Reharten, daer te lande *Golungo* geheten, zijn'er by grote meenighte, hebben de grote van een groot schaep, doch zijn rosachtigh van verruwe, met eenige witte stippelen en twee spitse horentjes op 't hooft. Zy worden of geschoten of door de zwarten met netten gevangen. De Kongesen en ook eenige van d'Ambondes zullen liever sterven, eer zy van het vleesch dezer beesten zullen eeten, ja, niet alleenlijk daer van niet eeten, maer zullen ook niet eeten uit de pot, daer hun vleesch in gekookt is geweest, veel min op de plaetse, daer het vuur gelegen heeft, weer vuur stoken, nochte iet aentasten, daer dit dier mede geslaght is geworden; zonder zy daer van andere reden weten te geven, dan dat het vleesch dezer dieren hun *Quisilla* is, welk *Quisilla* een algemeine naem is van al de spijze, die zy na hun heidensch waengeloof, uit kracht van een verbot, en volgens een over out gebruik, hen van hant tot hant van hunne voorouders overgeërft, niet mogen eeten. Want zy houden voor vast en ontwijfelbaer, dat zy niet alleen, zoo zy het tegendeel bestonden te doen, lam van lijf, maer hen ook de vingeren van de handen, en tenen van de voeten zouden afvallen, zonder zy hier tegen eenige reden en gehoor zouden willen geven, die hen van deze fabel en ongehoorde beuselingen te recht zoude willen onderrechten.

Is die van Kongo en Ambondes een verbode spijze.

Men heeft'er ook een slagh van eekhorentjes, die zich op de bomen houden, even van fatsoen als in Neerlant, doch hebben den steert wel zoo lang.

Daer zijn beren, vossen, zeer grote bosch-katten, of katelossen.

Daer zijn ook veel slangen en adders, die krachtigh vergif by zich hebben.

Pauwen.

Daer zijn wonder veel Pauwen, die de Koning alle alleen hout, en zorghvuldelijk in zekere bemuurde bosschaedje, by de grens-palen van *Angola* gelegen, doet bewaren, met verbodt aen anderen, die te mogen houden. Men vint'er tweederlei patryzen, tamme en wilde, in een grote meenighte, van gelijken Fesanten, Duiven, Tortel-duiven, Arenden, Valken, Gieren, Sperwers, en diergelijke vogelen, welker gebruik en dienst hen onbewust is. Daer zijn Pelikanen, groene Perkiten, die wonderaertigh weten te klappen, desgelijks rode, en een groot getal van vogelen, die de gedaente van kranen, en grote van oievaers hebben, met rode nebben en rode benen, en half witte en half zwarte veren.

Nacht-uilen zijn'er gelijk hier te lande, *Kariampemba* genaemt, dat duivel gezeit is, welker verschijnen by de zwarten, ongeluk betekent.

Daer zijn twederley beyen; het een slagh komt zich in het bosch, in de holte der bomen, en het ander aen de huizen en daken nestelen.

De mieren, by de zwarten met een algemeinen naem *Ingingie* genaemt, zijn'er vierderlei. De grootste hebben scherpe angels, daer mede zy builen aen 's menschen lichaem bijten; d'andere drie zijn elk wat kleinder, daer onder een slag is, *Cellele* genaemt.

Muggen, in 's lants tale *Emboe* geheten, zijn'er ook in grote menighte, voornamelijk aen de revieren.

Ensingie is een beesken, met een zwart en graeu gespikkelt vel.

Het dier *Entiengie*, een kleen beesken, is getekent en gespikkelt met zeer schone bonte plekken, en heeft lijf, steert en benen al even schoon. Het komt noit op d'aerde, want het sterft als het daer op komt, maer tot zijne bewaring hout zich in de bomen, en heeft altijt twintigh zwarthairige beesken, *Embis* genaemt, by zich gaen, te weten tien voor zich, en tien achter zich. Deze *Embis* worden in strikken gevangen; en als de tien voorste eerst gevangen zijn, dan begeven zich de tien achterste op de vlucht, door welk middel dit gespikkelt beesken, van zijn lijfwacht berooft, endelijk ook gevangen wort.

Het vel van dit beesken wort by niemant gedragen, dan by den Koning alleen, en by eenige groote heeren,

ren; hoewel die zonder verlof des Konings, waer onder de Koningen van *Lovango*, *Kakongo* en *Goy* te verstaen zijn, dat niet dragen mogen.

De revieren vallen zeer vischrijk: de reviere *Zaire* voet vele krokodillen en zee-paerden, en zeker slagh van visschen, die d'inwoonders *Ambiziangulo* noemen, dat water-verken gezeit is; beneven veel andere visschen.

Het gevoelen is by eenigen, dat ontrent de stadt *Sinte Salvadoor* Gout-mijnen zouden zijn; dan buiten waerschijnlijkheit, naerdien de goutzuchtige Portugesen, die alles doorsnuffelen, en lange jaren daer te lande verkeert hebben, dezelve niet ongeopent zouden hebben gelaten.

Koper-mijnen vallen in dit rijk op verscheide plaetsen, en inzonderheit in't lantschap *Pembo*, ontrent de stadt *Sinte Salvadoor*, doch in geen grote meenighte, dat eenigen om de hooge geelheit voor gout willen uitgeven; maer zijn dikwils door de Portugesen beproeft, en blijven niet anders dan *Kopermijnen*. Dan leggen eenigen dezer mijnen zoo verre te landewaerts, dat het halve draeghloon niet betaelt kan worden: behalven dat het koper, dat ontrent de hooft-stadt valt, zoo goet niet is, als dat uit *Angola* en *Benguela* gebraght wort.

In *Songo* valt koper, dat veel beter is, als dat van *Pembo*; hoewel daer ook slecht koper valt, daer in *Lovando* de graeuwe arm-ringen gemeenlijk af gemaekt worden, die de Portugesen na *Kalbarien*, *Rio de Ry*, en andere ontrentgelegen plaetsen vervoeren.

In het lantschap van *Bamba* worden, volgens *Linschoten*, zilver en andere metael mijnen gevonden, en in dat van *Sundo*, na d'oost-zijde, veel kristal en andere mijnen, als mede yzer, dat by d'inwoonders hoogh-geacht wort, naerdien zy daer messen, degens, en andere wapenen van maken.

Men heeft in dit Koningrijk allerlei slagh van zeer schone stenen om te bouwen, desgelijx hele rode marmere rotsen, als mede veel edele gesteenten, als jaspis, porfiren, hiacinthen en diergelijke.

Wezen der inwoonders. d'Inwoonders des Koningrijks van *Kongo*, *Macikongen* in de lanttale genoemt, zijn, beide mannen en vrouwen, pek zwart, doch d'een meerder dan d'ander; hoewel daer ook bruin of olijfverwige gevonden worden. Zy hebben zwart gekrult hair, en eenige weinige rosverwig; zijn van middelmatige gestalte, gezet en welgestelt van leden, gelijk een gemene Neerlander, zwart of zeegroen van oogh-appel, met lippen niet zoo dik als die van andere zwarten; zoo dat onder hen eenige schonen, gelijk onder ons gevonden worden; daer in die van *Kongo* van d'andere zwarten verschillen, inzonderheit van die van *Nubie* en *Guinea*, die meest alle lelijk zijn.

Aerdt. Het is een moedigh, hovaerdigh, en zeer ladunkend volk, en overtreft daer in al hunne gebuur-volken, dan zijn minnelijk tegen elkanderen, desgelijx tegen vreemdelingen van omgang; mildadigh, rekkelijk, en haest met redenen t' overwinnen, doch geneight tot den drank, inzonderheit van Spaenschen en brandewijn. Men bespeurt by hen een vernuft en schranderheit, naerdien zy hun kluchtjes zoo reden-rijk en aertigh weten te beleggen, dat ook de verstandighste aen de waerheit niet zoude twijfelen, maer geloven alles waer te zijn.

In den oorlogh zijnze blohertigh en kleinmoedigh, en worden meest altijts, wanneer de Portugesen hen genen bystant doen, van hunnen vyant overwonnen; ja, twintigh blanken zullen duizent Kongesen op de vlucht kunnen drijven.

Die van *Songo* is een hovaerdigh, lui en lekker volk, doch overtreffen in omgang, spreken en diergelijke, de volken van de Noortzijde der reviere *Zaire*, als de *Goyers*, en die van *Kakongo*.

Die van *Bamba* worden voor de strijd-baerste en sterkste van al de *Kongesen* geacht; want men vint'er mannen, die met een houwer in eenen slagh een slave midden kunnen door,

en eenen ſtier het hooft af houwen. Dat meer is, en ongeloofelijk ſchijnt, een der ſterkſte mannen zal op zijn eenen arm een half karteel wijns, de zwaerte van drie-hondert en vijf en twintigh pont, zoo lange houden, tot dat de wijn ganſch uitgetapt is.

Pigafet.

Zijn geneigt tot ſtelen.

Zy hebben alle een ingeboornen aerdt tot ſtelen; en wanneer iemant iet geſtolen heeft, dat verdrinkt hy aenſtonts met zijne beſte vrienden in den wijn, waer onder een hem tot ſpeelman dient, die voor den aenrechter dezes feeſts en d'andere vrienden gaet, met luitruchtigh, *Hier komt de Koning van Kongo*, te roepen; welke eere zy hem aendoen; om het vrolijk onthael en mildadigheit, die zy ten dien daghe van hem genoten te hebben. Na de penningen verteert zijn, hout ook de tijtel des Konings op, en dient deze aenrechter der vrolijkheit daer na den genen, die voor hem geſpeelt heeft voor ſpeelman, en geeft hem den zelven tijtel van Koning, zonder dat daer opgeledt, of iemant iet om gedaen werde, naerdien het daer te lande zoo de maniere van overouts geweeſt zy.

Op de wegen van de ſtadt *Sinte Salvadoor*, van de ſtadt *Lovando S. Paulo* derwaerts te reizen, houden hen veeltijts eenige weerſpannige edelluidē, of 's Konings kinderen, met grote troepen, die in 's Konings ongenade vervallen zijn, en met den reizenden man te beroven en plonderen zich daer zo lange ophouden, tot datze weer 's Konings genade bekomen hebben.

Vergeven elkandre licht.

Elkandre met vergif om 't leven te brengen, geſchiet'er zeer veel, inzonderheit onder den groten adel, ja ook om kleine beuzelingen en geſchillen, die zy onder elkandre hebben uitſtaen: of als d'een den ander in het verkrijgen van eenige ampten by den Koning hinderlijk is, dan zoekt d'een den ander, uit miſgunſt en haet, van kant te helpen. Dan die zulx begaet, heeft zich wel voor te zien: want indien het uitkomt, of kan bewezen worden, wie d'aenrechter zy, die moet, hy zy hoogh of laegh van ſtaet, zonder genade ſterven. Zeer ſtrengelijk wort in dit ſtuk heden te werk gegaen, en zoo ſcherp daer over onderzoek gedaen, dat een ieder vreeſt verdacht te zijn, 't welk geſchiet om deze onmenſchelijke gewoonte, die voorhene zeer in 't gebruik was, af te brengen, gelijk die ook alree zeer afgeſtorven is.

Wort zwaerlijk geſtraft.

Kl[eding].

Voorname luiden, inzonderheit in de ſteden, vallen prachtigh in kleding; de meeſte dragen grote wijde en lange mantels, van fijn laken of zwart baey, met witte hemden over hun boven lijf, en over hun onder wijde en lange Satyne of Damaſte rokken, in maniere van vrouwen rokken, geboort of gekoort aen den onderſten kant. Zy dragen ook kleren van hun eigen inlantſche geweeffels, gemaekt van ſchorſen van Matombebomen, en van bladen van wijn de palm-bomen, root en zwart geverft, en laerſen aen hunne benen, met witte katoene mutſen op 't hooft; gemeenlijk zijnze mede uitgeſtreken met goude en zilvere ketenen, by hen hoogh geacht, en met fijne en rode bloetkralen.

Die van *Songo* dragen wijde rokken over hun onderlijf, van den navel tot d'enkelen, en netten of mantels over hun boven lijf. De Songeſe vrouwen bedekken haere borſten; 't welk by de Goyers, aen de noortzijde der reviere *Zaire*, niet gebruikelijk is.

Spel[en].

Zy ſpelen mede, tot tijtkorting, met de kaert, deſgelijks met horentjes of *Simbos*, hun gangbaer gelt, die aen *Rio de Genero* in zee geviſcht worden.

Erne[ring].

De volken van *Kongo*, te weten de ſtedelingen, erneren zich voornamelijk met den koophandel; maer de lantluiden met den lantbouw en veehoedery. d'Inwoonders der dorpen aen de reviere *Zaire*, erneren zich met viſſchen, andere met wijn Tombe te tappen, en de weverye, en brengen hun gemaekte waren na verſcheide plaetſen ter markte.

De K[ongeſen] laten m[...] niet r[...] maer [...]gen.

De *Kongeſen*, om van d'eene plaetſe na d'andere te reizen, dienen zich niet van draegh of trekbeeſten; maer gebruiken, in plaets van die; menſchen, en laten zich leggende in hangmakken (naer uitwijzing van de neven

vengaende af beeldingen,) of zittende op zeker slagh van zetels, vast gemaeckt met een koorde aen een stok, op de schouders van hun slaven, of van zekere gehuurde luiden dragen, met een palveljoen voor het steken der zonne boven het hooft. Waerom de geen, die spoedigh voort wil zijn, met zich veel slaven op wegh neemt, om by vermoeitheit van d'eerste, door d'andere, die d'eerste verposen, gedragen te worden.

Het trouwen en ondertrouwen, geschiet by de *Kongesen* na den Roomschen Gods-dienst en maniere, hoewel ieder zoo vele byzitten hout, als hy kost en kleren weet te verschaffen. Zoo by geval een ander byzit in huis waere, als de gene, die na de Christe-lijke wijze by hen getrout is, zoo moet deze getroude onder gehoorzaemheit van d' oudste byzit staen.

Wanneer de jonge dochters in *Kongo* beraemt hebben haeren maeghden-bloem te laten plukken, dan nenze in een donker huisje, en ruen haer wel toe met oli en takoelhout van *Majumba*, daer mede zy haer root verruwen, en blijven daer inne ontrent een maent: alsdan kiest zy den vryer uit, van wien zy den meesten dienste genoten heeft, en neemt hem voor haren man, die haer dan fraie kleetjes koopt, om haer te kleden, op dat zy, cierlijk uitgestreken, en wel gestoffeert uit den huize magh komen.

Als by hen de man of vrouw van den huize sterft, wort altijts de schult op den langst-levenden geleit, aengezien by hen vast gelooft wort, dat de mensch onsterffelijk zy, en door beroep niet sterven kan: weshalve is hun gevoelen dat iemant, zo hy sterft, of door vergif gedoot wort, of van zijne vrienden, die in een andere werelt leven, gelijk zy menen, geroepen zy: waer over de vrienden van den overleden den langhst-levenden alle goederen ontnemen, en acht dagen lang grote pijne en smerte aendoen, en hem scheren de huit, met deze woorden te spreken: *zoo moet hy of zy de schult boeten, zoo hy of zy aen de doot onzes vrients schult hebbe.* Na het eindigen der acht dagen, wort

d'Oorzaek des doots van man of vrouw, wort op den langstlevenden geleit.

tegen hem of haer gepleit, en hy of zy blijft, by vryspreking, in den huize wonen, als te voore, maer wort, schuldigh bevonden, van daer gebannen.

Erfenis. Het is een gewoonte by de *Kongesen*, wanneer'er drie broederen zijn, en een van drie te sterven komt, de twee des overledens zijne bywijven delen, en daer mede boeleren: zoo nu by gevalle noch een van de twee overgeblevenen sterft, dan neemt de langhst-levende al de bywijven na hem, en beslaeptse. Maer na het overlijden des derden en laesten, blijven al de bywijven in het sterf-huis, en worden van den geen, schoon het ook de zoon des overleden was, weder aengenomen, die daerna het huis komt te bewonen.

Jaer-rekening. Die van *Kongo* rekenen hunne jaren by de *Kossionos* of winter-tijden, dewelke aldaer beginnen op den vijftienden van Bloei-maent en eindigen den vijftienden van slacht-maent; en hunne maenden by de volle maen en dagen der weken by hunne merkten; naerdien zy zeven merkten hebben, alle dagen, op een byzondere plaets een: in dier wijze gebruiken zy de merkten in stede van onzen zondagh, maendagh, dins-dagh, woens-dagh, donder-dagh, vry-dagh, zater-dagh; maer weten van geen uuren.

Zy spreken alle een zelve tale.

De Kongesen, voor het verkundigen des Christen geloofs door de Portugesen, hadden geen eigen en byzondere namen; maer gemene luiden deden zich met de namen van kruiden, stenen, vogels en beesten noemen. De Heeren voerden den naem van de heerlijkheden, daer zy over geboden, als de heer of graef van *Songo*, wiert *Manisongo* genaemt, dat is gezeit heer van *Songo*; want *mani* betekent heer, en *Songo* is de naem des lants. Dan ontfangen heden alle, beide mannen en vrouwen, hoge en lage perzonen, tot den Koning toe, gemeenlijk in den dope Christen namen, die hen, nevens de dope, de Portugesen geleert hebben.

Onder de Kongesen worden vele en verscheide handelaers gevonden, doch niet bestant, om zulke zware han-

handelingen te doen en uit te voeren. De meeste handel der blanken, met d'inwoonders, bestaet in slaven.

Kongo, *Songo* en *Bamba*, leveren weinigh en de slechste slaven uit, gemerkt zy zoo wel niet tegen den arbeit kunnen, en gewoon zijn lekker te leven; gelijkze ook, tot den arbeit gebraght, gemeenlijk wegh sterven. De beste slaven komen derwaerts uit *Amboille*, *Gingos*, *Jages*, *Kasendas*, *Quilex*, *Lembo*, en uit andere ontrent gelegen lantschappen, boven *Massingan*, in *Angola*.

De meeste slaven, die de blanken in het hertoghdom van *Bamba* handelen, worden derwaerts uit andere plaetsen gebraght, aengezien het zelf zeer weinig slaven verschaft.

De volken van Europa drijven in *Songo* ook eenigen handel, doch weinigh; en voornamelijk met het vertieren van de kleine *Simbos* van de reviere *Janero*, gemerkt dezelve nergens anders getrokken worden.

Wel eer was de voornaemste handel in *Songo*, met *Panos Sombos*, die d'inwoonders van de zijde van *Goy* bequamen, oly de palm, palmit-noten, of karossa, en voorts lijftocht voor de slaven. Daer vallen in *Songo* ook slaven te koop, maer weinigh. Voorhene was daer grote handel in olifants-tanden, en quamen van daer wel de grootste, maer is heden zeer vervallen.

In *Batta*, en andere boven gelegen plaetsen zijn grote menigte van slaven te bekomen, neffens de kleden *Panos-Kundis*, die onder d'inwoonders met grote winsten vertiert worden, en d'anderde hant van de Lovanschen handel zijn. De stadt *Salvadoor* is de stapel en vergader-plaets der Portugeesche koopluiden op deze gewesten, doch blijven alle onder de voorzeide lantschappen. De voornaemste waren, by d'inwoonders begeert, zijn Cipersche kleden, of geschilderde tafel-kleden, *Kapes de Verdura* genaemt, blaeuwe kannetjes, *Birames* of *Surats*, kopere bekkens, Engelsch laken, grote *Simbos* van *Lovando*, *Boesjes*, benevens eenige kleine snuisteryen van ringen, kralen, en diergelijke. Daer worden mede Boesjes van d'andere of lant zijde gebraght, dat misschien van *Sofala* of *Mosambique* moet geschieden.

Zy gebruiken geen mate of gewicht, uitgezeit de Portugesen, die in de stadt *Sinte Salvadoor* wonen.

Het huisraet der inwoonders, gelijk vande stadt *S. Salvadoor*, bestaet in eenige houwers, schilt, en slaven, die zy door eenige onbehoorlijke middelen vergaderen. *Huisraet.*

De rijkdom der inwoonders bestaet in slaven, daer zy met de blanken groten handel in doen, olifants-tanden, *Simbos* of horentjes, hun gangbaer gelt, die onder het eilant van *Lovando* gevischt worden. *Rijkdom.*

d'Inwoonders van *Salvadoor*, sterk byna ten getale van veertigh duizent; daer onder wel de meeste edelluiden, zijn zoo arm als zwart: want zelfs onder al d'edelluiden zullen'er naulix tien of twaelf gevonden worden, die een goude keten en eenige kleine juweeltjes hebben, hoewel van geen zeer grote waerde, naerdien de rijkste hunner, de goude keting, juwelen en huisraet daer onder gerekent, geen zes hondert gulden rijk in goederen is, behalve eenige slaven, by hen door onbehoorlijke middelen vergadert.

De renten of inkomsten des Konings van *Kongo* bestaen voornamelijk in de jaerlixe schattingen, die hem al zijne onderdanen, als de *Duco* of hertogh van *Bamba*, *Batta*, *Sundo*, *Nambanganga*, *Bumby*, *Mussulo*, *Oando*, *Quingengo*; en andere, onder tijtel van graefschappen, als die van *Pembo*, *Pango*, en veel andere ongetijtelde Heeren, in mille, simbos, bokken en andere eetwaren opbrengen. *Inkomsten des Konings.*

Al deze voorgenoemde Heeren, ontrent de reviere *Danda* gelegen, zijn van de minste tot de meesten, ieder na zijn vermogen, op een jaerlixe schattinge gestelt, die zy stips, op den dagh van *Sint Jago*, aen den Koning moeten betalen: als dan hebben zy een groot feest, en krijght ieder grave van den Koning tot eene vereeringe eenige kleinigheden. Van al de jaerlixe inkomsten, die door zekere dienaers ontfangen worden,

blij-

blijven ontrent hondert en twintigh kronen, ieder de waerdye van drie gulden, vry voor den Koning, welke al zijne inkomsten zijn; behalven noch eenige kleine schenkaedjen, die elk heer van 't lant buiten zijne schattinge den koning vereert, en ten hooghste in een paer bokken bestaen; maer de meeste geven eenige vruchten, als bak-ovens, wijn, noten en oli de palm.

Simbos of horentjes is hun gelt.

Men heeft in dit Koningrijk geen gemunt gelt van gout, zilver of koper; maer is hun gangbaer en gewoonlijk gelt zekere horentjes, *Simbos* daer te lande genaemt, die onder het eilant van *Lovando* gevischt worden, en derwaerts, namelijk de grote *Simbos* (want daer zijn twederlei, klene en grote) in grote meenighten gebraght worden, hoewel zy buiten het rijk van *Kongo* zonderling niet getrokken worden, naerdien zy van klein belang zijn en niet in hebben; maer dienen alleenlijk tot doortocht van de Portugesen, als zy of hunne *Pomberos* (dat zijn hunne slaven, die zy na *Pombo* en andere plaetsen, te landewaerts in gelegen, met koopmanschappen zenden) uit *Angola*, of *Lovando Sinte Paulo*, door *Kongo* naer andere landen trekken, boven de stadt *Sinte Salvadoor* gelegen, als *Okango*, *Batta* en andere gewesten om slaven en baste-kleetjes, *Panos Kundos* genaemt, te handelen.

Daer worden ook zekere Brazielsche *Simbos* van *Rio de Janero* by die van *Songo*, in stede van gelt gebruikt, welke zekere kleine zeehorentjes zijn, en gewoonlijk met maetjes gemeten worden; hoewel deze in de bovenlanden niet geacht zijn.

Genees-middelen.

De genees-middelen, die zy tegen de ziekten als koortze en andere qualē gebruiken, bestaen in enkele kruiden, schorzen van bomen, wortelen, stenen, wateren en olien.

Siekten.

De gemeenste ziekte daer te lande is koortze, die den inwoonders allermeest des winters plagh te quellen, ter oorzake van den regen, die daer warmer en vochtiger lucht geeft, dan de zomer. Deze wort by hen genezen, met gestoten root of graeu Zandel-hout, gemengt met oli van den dadelboom, daer het lichaem des kranken twee of driemael, van den hoofde tot de voetzole, mede gestreken wort, met een datelijke genezing. Pijn in 't hooft wort by hen genezen met bloet-laten in den slaep of slagh des hoofts, door middel van zekere horentjes, die zy op den huit, eerst een weinig gescherft of geopent, zetten, en dan met zuigen van den mont het bloet daer in trekken. In dezer maniere wort by hen uit alle pijnelijke plaetsen des lichaems het bloet getrokken, tot genezing der pijne.

Daer gaen ook hevigh in zwang de Spaensche pokken, daer te lande *Chirangas* genaemt, welke met root zandelhout, *Tavilla* genaemt, genezen worden.

Een rechter is in ieder lantschap uit 's Konings name over gewoonlijke burgerlijke voorvallende zaken en geschillen (hoewel by hen geen burgerlijke wetten of willekeuren zijn) gestelt, die in zaken van kleen belangh magh gevangen nemen en los laten, ook doemen in zekere gelt-boete. Maer in gewichtige dingen mag een ieder zich van dezen rechter aen den Koning beroepen; ja, zonder voor dezen rechter geweest te zijn, daer mede voor den Koning komen, gelijk ook alle lijf-strafbare zaken voor den Koning moeten komen, die als opperhooft vonnis velt, en quijtschelt, zonder eenige meerder omstandigheden.

In burgerlijke, en zaken van staet, gelijk mede die de vrede of oorlogh betreffen, zijn den Koning geen andere raden bygevoeght, dan tien of twalef van zijne beste en beminste edelen, die neffens hem over den welstant des rijx raetslaen en besluiten, en de genomen raetslotten uit zijn bevel en naem ter uitvoeringe stellen.

Zy vallen in het straffen van toverye en afgoderye in 't openbaer zeer streng: want de minste tovenaer wort ten vuure gedoemt. Wie by hen eenen manslacht begaet moet sterven, en wort zijn misdaet hem opentlijk voorgelezen, en alsdan door getuigen ter doot verwezen of vry gekent.

Het

Het verwijzen van een misdadigen die geen ſlaef, maer een vry ingezeten of onderdaen is, ter doot, om onthooft te worden, geſchiet ook met verbeurt-makinge van al zijne goederen, roerende en onroerende en ook van zijn ſlaven, tot profijte des Konings, zonder zijne kinderen, vrouwe, broeder, vader, en andere erfgenamen daer iets af krijgen. Andere worden om geringe oorzaken, deſgelijx die over eenige misdaden maer verdacht gehouden worden, ſchoon de getuigẽ niet genoegh zijn, gebannen, met verbeurtmakinge daer en boven van al hunne goederen, mede tot voordeel des Konings.

Wat belangt de wapenen of krijgsruſtingh; de bevelhebbers dragen op het hooft vierkante mutſen of bonetten, verciert met verſcheide pluimen, als van ſtruiſen, paeuwen, hanen, en ander gevogelt, eensdeels om des te groter, eensdeels om hunne vyanden des te vervaerlijker te ſchijnen. Het boven lijf hebben zy bloot, maer over de linker en rechter ſchouder, en onder d'oxelen door, yzere ketenen hangẽ, met ſchakels vañ een pink dik.

De wapenen der gemene krijghsknechten zijn groote en brede houwers, die zy van de Portugeſen bekomen, ponjerts, gemaekt met hechten, gelijk meſſen, bogen van zes palm lang, pijlẽ, musketten, roers en ſchilden, gemaekt van ſchorſe van bomen, en overtogen met een buffels huit. De pijlen worden gemaekt van dun hout, met yzers daer weerhaken aen zijn, en boven, tot meer vlugheit, met vogel-veren verzien. Hun ganſche krijghs-maght beſtaet uit voetvolk, zonder eenige ruitery, by gebrek van paerden.

In het aen of optrekken ten ſtrijde, 't welk geſchiet met ſlaen op trommelen, en blazen op hoornen, uit bevel des veltheers, gebruiken zy in 't algemein weinigh orde, maer komen verſtroit uit, en gaen elkandre van verre in 't eerſt al ſchermutzelende met ſchieten te keer; doch weten wonder vaerdigh, met zich herwaert en derwaert te draeien, en zeer licht van d'eene plaets na d'andere te ſpringen, *Wan-orde in 't vechten.*

de scheuten t'ontwijken. Vooraen trekken gemeenlijk eenige rapse jonge borsten, die met het klinken van klokjes, welken zy aen den riem hebben hangen, den anderen een herte inboesemen. Na d'eersten een wijle gevochten hebben, komen zy, afgemat door het vechten, op het geluit van een der voorzeide wapen-tuigen, dat de veltheer doet bewegen, weer teruch, uit den strijdt; waer op andere aenstonts hunne plaetse vervullen; 't welk duurt zoo lange de heirkrachten gezamender hant aenvallen.

Op het sneuvelen van den veltheer, die zich gewoonlijk in het midden des heirs bevint, steken zy aenstonts alle op de vlucht, en verlaten het velt, zonder op eenigerhande wijze te kunnen herhouden worden: gelijk ook in den aerdt de Kongesen geen strijdtbare krijghsluiden zijn, maer de blohertighste onder alle hun gebuur-volken; aengezien twintigh blanken duizent hunner op de vlucht zouden kunnen drijven.

In het trekken ten oorlogh tegen hunnen vyant, voorzien zy zich van weinigh of geen voorraet van lijftocht, dies zy ook, gekomen in eenig lant met hun heir, by wijlen uit hongers-noot den vyant, schoon half overwonnen, moeten verlaten, en weder na hun lant trekken. Dan al deze mislagen beginnen de Kongesen allengs, door onderwijs, dat zy van de Portugesen bekomen, te verbeteren.

Bestiering. Al de meeste lantschappen of heerschappyen des Koningrijks van *Kongo*, worden bestiert onder den tijtel van *Mani*, dat Heere in de lant-tale gezeit is, en voeren deze heerschers gemeenlijk den naem van *Mani* en dien van het lant, daer zy over gebieden, als *Mani-vamma*, dat is heer van *Vamma*, *Mani-koansa*, *Mani-hany*, *Mani-kalle*, en meer andere. Dan eenigen der maghtighste, als *Bamba*, *Pembo*, *Pango*, *Batta*, en andere worden onder den tijtel van *Duco* of hertogdommen, en andere onder den tijtel van graef-schappen bestiert, daer in de zwarten de Portugesen na apen: gemerkt zy geenen hoger tijtel weten te noemen, dan *Mani*, zelf tot den Koning toe, die niet anders als *Mani*, of *Manikongo* genoemt wort, dat is, Heere van *Kongo*.

Al de bestierders dezer heerschappyen, by de Portugesen *Souasen* genaemt, vertonen zich opentlijk voor den volke zeer prachtigh, op grote fluwele stoelen, met fluwele kussens daer op; leggende op d'aerde voor hen kostelijke tapijten gespreit; 't welk hen de Portugesen geleert hebben, om des te meerder gezaghs by hunne onderdanen te hebben.

De hertogh van *Bamba* stelt over ieder aenzeegelegen dorp, in zijn graefschap gelegen, in den regen-tijdt zekeren edelman, die alle met een een gemeenen naem van *Mani*, dat Heer of overste gezeit is, en ieder daer en boven met een byzonderen van het dorp genoemt worden, als d'overste van het aenzeegelegen dorp *Musula*, wort *Mani-musula* genoemt.

De tijtels, daer de Koning mede bekleet is, zijn deze: *Manikongo, door Gods genade Koning van* Kongo, *Angola*, *Makamba*, *Okanga*, Kumba, *Lulla*, *Zouza*, *heer des hertoghdoms van Batta*, *Sunda*, *Bamba*, *Amboille*, *en desselfs lantschappen*, *heer des graefschaps van Songo*, *Angoy*, Kakongo, *en van de Monarchie der Ambondes*, *heerscher van de groote en wonderbare reviere Zaire*.

De Koning van *Kongo* gebiet met volkomen maght, en heeft zeer groot gezagh en aenzien by zijne onderdanen, en straft de genen, die hem beledigen, strengelijk, te weten, met een eeuwige slavernye.

Dan zijner Majesteits pracht en grootsheit bewijst hy voornamelijk in te spijzen zijnen adel, die, behalve de edel-knapen, hem ten dienste staen, en tot tijdkortinge dagelix by komen. Dit spijzen, of uitdeilinge van spijze, wort by hen voor een grote heerlijkheit en grootsheit gehouden, naerdien hy zelf in perzone de spijze doet uitdeelen, en in volgende wijze.

In den noen-tijd laet de Koning al den adel, die zich alsdan in het begrijp des paleis bevind, op tellen: waer

waer op dan al de potten voor hen gebraght worden, d'een met gekookte boontjes, d'andere met vleesch, en de derde met mille, zonder daer eenige andere speceryе by is als zout, en eenige oli de palme. Bywijlen schept hy voor de grootste heeren ieder zijn deel in houte bakken op, 't welk by hen voor de grootste eere gehouden wort, en zend hen dat beneffens een klein kalbasje palmwijn; maer d'overige van eenigh minder aenziene, worden by namen opgeroepen, en by zes, zeven en achten zamen gevoeght, gelijk de bootsluiden op de schepen by bakken eeten, aen wien dan de Koning, te weten aen ieder rot, een zulke grote pot met mille, of boontjes of vleesch stuurt, na dat zy sterk zijn.

Na de maeltijt geeindight is, komen zy alle voor 's Konings aenschijn, vallen op hun knien met hantgeklap, en tonen met hun hooft, een teken van dankzegginge, eerbiedigheit; waer op dan een iegelijk na huis gaet, uitgezondert eenige zijner gunstelingen, die by hem blijven den gehelen dagh over, en zoo veel tabaks en wijn de palm inzwelgen, dat een iegelijk, zoo wel Koning als d'adel, gemeenlijk smoor dronken wort, en van dronkenschap op zijne placts blijft leggen.

Wanneer de Koning uitgaet, wort hy verzelschapt van al d'edelen des gehelen hofs, en van zijne meeste edelknapen; desgelijks van al de genen die ontrent het hof wonen, of by die gelegentheit juist daer gevonden worden.

Eenige dezer edelen gaen voor en achter den Koning, al springende en danssende, en maken verscheide gebaren en hantgrepen, en guigelaryen, byna in gelijker wijze als de gogeltasch-speelders, en koorde-dansers hier te lande bedrijven. Voor uit gaen ook speelders, die op verscheide speeltuigen geluit maken, daer d'edelen na scheinen te danzen, doch zonder orde: de speeltuigen zijn eenige trommelen, daer te lande gemaekt, die een doof geluit geven; en lange ivoire fluiten als schalmaien, van een groot geluit: welk geraes en getier van danssen en springen niet ophout, voor de Koning ergens in huis gaet, en niet op straet is.

In het uitgaen des Konings na de kerke, wort zulx datelijk, zoo dra hy buiten het palais gekomen is, ruchtbaer gemaekt, en hem niet alleen van zijne zwarte edelen, die t' allen tijden moeten schrap staen, maer ook van alle Portugesen, zoo wereltlijke als geestelijke, op dezen gang, ter kerke, en weder uit de kerke tot aen zijn paleis, gelei gedaen; doch niet in zijne andere wandelingen of uitgangen, 't zy by geval eenige Portugesen hem ontmoeten, of by hem waren.

Wanneer de koning uitgaet, of zich opentlijk voor den volken vertoont, is altijts zijn beste gewaet, dat hy aenheeft, een grote lange mantel, gelijk een priester-rok, van zijde, fluweel of fijn laké, en kostelijk gevoert. Aen zijne vingers heeft hy eenige goude ketenen met eenigh fijn krael, en op het hooft een geborduurden en kostelijk gecierden hoet.

Hy wort in zijn palais bedient van ontrent hondert paedjes of edel-knapen, die alle mede hunne woningẽ binnen de heininge des paleis hebben, en hout zijn maeltijt na de portugesche wijze, op een verheven tafel, daer hy altijts alleen aenzit, met eenigh weinigh zilver-werks, tot zijn gebruik, over tafel, voor zijnen koninglijken perzoon. Zijn paedjes en hofdienaers bestaen in een groot getal, alle gekleet in zwarte baie mantels.

De stoel daer hy op zit, is beslagen met vergulde spijkers, en overtrokkẽ met root of groen fluweel, en voor hem leggẽ kostelijke tapijten neergespreit, en kussens tot zijne voetbanken.

Toen de Hollanders des jaers zestienhondert twee-en-veertig, ter eerste reize by den koning quamen, in gezantschap gezonden van *Lovando Sinte Paulo*, na het veroveren dier stadt, by d'onzen, om een verbont met hem op te rechten, kregen zy in den avont, by donker, by hem gehoor, en quamen gegaen door eenen wegh van twee hondert treden, bezet ter wederzijde met twee ryen menschen *Hollanders gezonden aen den Koning in gezantschap.*

tegen elkandre over, met brandende wasse keersen in de hant.

Staetsi des Konings. De Koning zat in een klein kapelpelletje, gemetselt van klei, en overdekt met ruichte, waer in een kopere kerk-kroon met wasse keersen hing. Hy was gekleet met een groten gouden-lakenschen nachtrok, en om zijnen hals verciert met driederlei zware goude ketenen: had aen zijnen rechter duim een heel grote granaetring, en aen de linkerhant twee grote esmeralden, en op de linker mouwe des roks een gout-kruis gehecht, daer een ongemene wel geslepen kristal door speelde; op zijn hooft een fijne witte slaep-mutse, een gewoonlijk hooft-dekzel des Konings, en aen zijne voeten twee graeuwe leerzen. Aen zijne rechte zijde stont een dienaer, die met een hant-doek hem by wijlen bewaide, en aen zijne linke zijde, hielt een ander dienaer een tinnen boge, en tinne scepter, overdekt met een fijne gestrikte doek, in zijne hant. Zijn zetel was een roden fluwele Spaensche-stoel, daer boven aen geborduurt stont, *Don Alvarez, Koning van Kongo.* Recht voor hem lagh gespreit een groot Turx tapijt, en boven zijn hooft hing een gespansel van wit zatijn, gestikt met gout, en verciert rontom met lange franje Een weinigh ter rechter zijde zat voor hem op zijne knien een tolk, met name, *Don Bernardo de Menzos*, bekleet met het ampt van Sekritaris.

De Koning kleet zich in heerlijk gewaet, meest in selp, of gout of zilver laken, met een fluwele langen mantel. *Kle… Kon…*

Het is een maniere by den Koning van *Kongo* dat hy gemeenlijk een witte mutse op zijn hooft draeght, gelijk mede by al zijne *Fidalgos* of edelluiden, die in zijne gunste staen, en jaerlix renten van hen genieten: zoo hy nu den een of den ander des adels van zijne genade wil beroven, dien laet hy alleenlijk zijne mutse van 't hooft nemen, tot een teken hy niet meer by den Koning in genade is: want deze witte mutse is een teken des adeldoms of ridderschaps, gelijk hier te lande ieder orde des ridderschaps een byzonder en zeker teken heeft. *Dra… wit:*

Wan-

Wanneer de Koning met zijne edelluiden, alle verciert met een witte mutse op't hooft, uitgaet, doet hy hem zelven bywijlen eenen hoet op zetten, en weder, als hy die moede is, afnemen, blijvende bedekt met zijn witte mutse, de welke hy alsdan, gelijk men gemeenlijk zeit, op drie hairen zet, op dat de wint dezelve des te lichter zoude afwaien, na dewelke, wanneer zulx komt te geschieden, zijne *Fidalgos* of edel-luiden lopen, om dezelve op te heffen, en den Koning aen te bieden: dan de koning, geheel verstoort, over den hoon, gelijk hy dat noemt, zoo hem in het afwaien zijner mutse geschiet is, wil dezelve niet aenvaerden, maer gaet heel bedrukt naer huis, en zend den volgenden dagh twee of drie hondert zwarten uit, door zijn geheel rijk, om schattinge voor hem te vorderen, en straft aldus zijn geheel rijk over het afwaien van zijne mutse, dat hy alwillends gedaen heeft.

De Koning van *Kongo* heeft een getroude vrouwe, die zy *Mani-mombanda* noemen, dat Koninginne of opperste vrouwe te zeggen is, ten aenziene hy vele bywijven hout. Voor deze *Mani-mombanda* wort jaerlix door het geheel rijk een schatting gegeven, *Pintelso* by hen geheten, dat zoo veel zeggen wil, als scheer-gelt voor der Koninginne roosje.

De wijze van deze schattinge in te vorderen is dusdanigh: Den opperften nacht vermagh de Koning te gaen in alle huizen en meten de matten of slaep-plaetsen, hoe breet dezelve zijn, te weten, hoe veel span breet een koi, bedstede of matte is, rekenende voor ieder span breet eenen mensch: want genomen, dat in een huis, daer niet meer dan een man met een vrouwe of een neger met een negerinne is, een matte gevonden wierde van zes spannen breet, daer zou voor zes menschen moeten betaelt worden.

De Koninginne heeft haer wijk of verblijf in het paleis afzonderlijk, met haere staet-juffers, die in kunsten en hoflijkheden zoo weinigh, alsse wit zijn: dan gaen meest alle nachten, buiten het paleis, tot pleging en boeting van haere geile lusten, slapen, blijvende by beurte nu d'eene rot, dan d'andere by de Koninginne, door welks verlof en toelatinge zy zulx doen. Ja, zelf de Koninginne, gelegenheit vindende, van iemant, die 't derft wagen door de strode muraedje by nacht in het paleis en heimelijk vertrek te komen, onderlaet niet in dien arbeit te sloven; maer met zeer grote voorzichtigheit: want zoo de Koning zulx kreegh te weten, 't was om haer en des overspeelders hals gewet, al schoon hy een blanke perzoon was.

De Koning, in tegendeel, hout zoo vele byvrouwen, zoo van de staetjuffers der Koninginne als andere, als hy wil, zonder van zijne wettelijke vrouwen daer over berispt te mogen worden, maer wel van de geestelijken, die hem zulx dagelix met hun preke aen den kant doen stellen. De Koninginne derhalve zoekt, in weerwrake van dit gebruik van vele vrouwen, dat by den Koning gepleegt wort, haren ydelen tijd in diergelijke oeffeninge te besteden. Hy heeft onder andere bywijlen ook vele jonge maeghden, die haren maeghdom bewaren, tot dat de Koning sterft. *De Koning hout vele byvrouwen.*

Wanneer de Koning van *Kongo* doot is, wort hy in een groten kuil in d'aerde al zittende begraven. Wel eer, volgens een out gebruik, sprongen twaelf levendige jongen maeghden, uit haer eigen vryen wil, by den Koning in het graf, om hem in het ander leven te dienen, naerdien zy geloven dat de Koning niet doot blijve, maer in d'andere werelt gae, en daer leve, en dat zy hem aldaer ten dienste zouden staen. En waren deze jonge maegden zoo begerig om levendigh met den doden Koning begraven te worden, datze ook elkandre daerom zouden gedoot hebben, gemerkt ieder d'eerste wilde zijn. Alsdan verzamelden de vrienden des Konings, als mede d'ouders en vrienden van de jonge dochters, allerlei kostelijke klederen, die zy konden bekomen, en zetten deze jonge dochters levendigh by den Ko- *Begraeffenis des Konings.*

Koningh in het graf: welk mede nemen dezer klederen ten dien einde geschiede, om daer voor, gekomen in d'andere werelt, te kopen 't geen zy van node zouden mogen hebben.

De begraven Koning wort by hen zeer met eeten en drinken, volle acht dagen zonder ophouden, beklaeght, welke beklaginge *Malala* by hen geheten is, en alle jaren daer en boven de dagh zijns overlijden met eeten en drinken onderhouden, tot verquisting van een grote zom penningen.

Deze gewoonte wort niet alleen over den Koning, maer ook over den adel, een ieder na zijnen staet, gepleeght: dan aengezien zy heden wat nader aen het Kristendom achten te komen, zoo geraekt het begraven der levendige maeghden, doch niet d'andere plechtelijkheden, geheel uit gebruik.

Erfenis der krone. In de navolginge of erffenis der krone, op des Konings kinderen of prinsen, wort gene orde na rede gehouden, nochte acht genomen op den oudsten of jonghsten, of op den wettelijken of bastaert zoon, naerdien d'echte en onechte kinderen by hen, na heidensche wijze, even hoog en waerdigh gehouden worden. Weshalve kiest d'adel, na 's Konings overlijden, eenen uit 's Konings zonen, 't zy echten of onechten, na hun welgevallen, dien zy de meeste gunste toedragen, of den bequaemsten achten te zijn; ja gaen dikwils de kinderen voorby, en geven de krone aen 's Konings broeder of neve, na de meeste maght der stemmen.

Hoe de kroning geschiet. De verkiezing of kroninge des Konings geschiet aldus: Al d'edelen, en Portugesen, vergaderen op de plaets voor't paleis, in een vierkante heininge of hof, ten dien einde van outs, met steen en klei in 't vierkant, tot ontrent vijf palmen hoogh opgetrokken, doch zonder eenigh dak: alwaer op een groten fluwelen leunstoel, met een kostelijk tapijt en kussen daer voor gespreit, een kroon, gewerkt van gout, zijde en zilverdraet, geleit wort, beneffens drie goude armringen, ontrent een vinger dik, en een fluwele beurs, daer een zeker aflaetbrief van den Paus in steekt, over eenige toelatingen, die den perzoon des Konings vry staen te doen.

d' Aenstaende Koning of die de kroning te verwachten heeft, verschijnt mede in deze vergaderinge, zonder hy zelf van het opdragen des rijks aen hem, bewust is, aengezien alleen tien of twaelf onder al dien hoop der oudste en maghtighste edelen en groten, die als verkiezers zijn, zulx weten.

In deze statelijkheit dan by elkandre te hoop gekomen, staet een onder hen, d' opperste uitroeper genaemt, op, en spreekt deze woorden: *Ghy, wie ghy ook zijt, die Koning zult worden, weest geen dief, noch wangunstigh of wraek-gierigh; maer wilt een vrient van de armen zijn: ghy zult uwe aelmoesen geven tot verlossinge der gevangenen of slaven, en te hulpe komen den nootdruftigen, en de kerke begunstigen, en altijts arbeiden om dit rijk in vrede t'onderhouden, en dezelve onverbrekelijk volherden met den Koning van Portugael, uwen broeder, in de wapenen.* Met meer andere wijtluftige redenen, die op het gemein best slaen.

Zoo dra deze rede ge-eindight is, hoortmen lustigh spelen op hunne speeltuigen en het blazen der schalmeien, tot negen verscheide reizen: waer op dan eindelijk twee *Fidalgos* of edelluiden der gemelde twaelf, die den aenstaenden Koning besloten houden, den zelven quansuis onder het volk komen zoeken, blijvende d'overige op d'aerde neerzitten. Deze dan brengen den gezochten, d'een aen den rechter, en den ander aen den linker arm; uit den troep, zetten hem op den gezeiden koninglijken stoel, en de krone op zijn hooft, en doen hem de goude arm-ringen en den gewoonlijken mantel van zwart laken of baei aen. Dan leit hy de hant op een mis-boek en de Evangelien, die de priester in plaets van den onder-koning of stedehouder, met zijn makker, gekleet in wit gewaet, overdekt met witte behangsels, voor hem brengen, en zweert al t'onderhoudé en te doen, 't geen hem door de gemelde uitroeper

per is voorgehouden. Na het eindigen dezer plechtigheden, waer mede de kroninge voltroken is, gaen de twalef edelluiden en de Koning, na het paleis, verzelschapt met al de genen, die de kroninge hebben by gewoont, die hem onder het gaen aerde en zant op het lijf werpen, tot teken van blijdschap, en ook tot erinneringe, dat hy, nu koning zijnde, stof en aerde zal worden.

De koning, na de kroninge, blijft gehele acht dagen in zijn paleis, zonder uit te gaen, in het welk al de zwarte edelen, geen uitgezondert, en al de Portugesen hem komen bezoeken en geluk wenschen; 't welk d'Edelen met het vallen op beide knien ter aerde, met klappen in de handen en het kussen van des Konings hant; de Portugesen, met het zitten op de eene knie, en de priesters en geestelijken met den koning t'ontfangen met groote beleeft en heuscheit, uitvoeren, reikende na het opstaen met gelijke beleeftheit elkandren de hant.

Na verloop der acht dagen verschijnt de Koning opentlijk op de merkt, en doet een rede voor de heele gemeente, met uittinge van zijne bereitheit tot het voldoen van al 't geen hem voorgehouden is, t'effens met verzekeringe van niet anders te zoeken, dan den welstant en rust des rijks en zijner onderdanen, en 't verbreiden des Christenlijken geloofs.

De hertogh van Bamba plagh Koning te worden.

Uit kracht van een oud gebruik plagh de Hertogh van *Bamba* den koning van *Kongo*, na zijne doot, zijn plaetse te bekleden, maer heden wort de koning opentlijk, gelijk verhaelt is, by d'aenzienlijkste edelluiden gekoré.

De Koning van Kongo wort licht van zijne onderdanen om 't leven gebragt.

De volken van *Kongo* doen aen hunnen koning den eedt van getrouheit, gelijk andere Christenen; maer vergeten de gezwore trouwe zeer haest, en doden hem zeer lichtelijk, en om een klene oorzake, 't zy door muiterye, of door verraderye, naerdien zulx hunne gewoonte is: en het is zeker zy zedert veertigh of vijftigh jaren herwaert zeer vele koningen gehadt hebben: want zoo niet alles naer hunnen zin gaet, of zoo het te veel of weinigh regent, of andere toevallen

vallen voorkomen, dan moet de koning de schult daer van dragen.

DeGraef van *Songo*, de magtigste van *Kongo*, is den Koning van *Kongo* onderworpen, echter by wijlen met twijfelachtige verbintenisse; gemerkt hy, op steun van de bosschaedje *Findemguolla*, die 't lant gelijk een bolwerk omringt, sterk en byna, ook voor meenighte van volken, onwinbaer maekt, heden niet met allen op hem past: nochte wil den Koning van *Kongo* voor geen soeverein of opperhooft over hem erkennen, maer als vrient van *Songo*.

Wel eer had deze graef, voor het innemen der stadt *Lovando Sinte Paul*, door d'onzen, 't welk zich toedroegh des jaers zestien hondert drie-en-veertigh, door aenhitsen der Portugesen, de Neerlantsche loosjes aen kolen doen leggen, dan zulx wiert daer na weer bevredight.

In Songo is Koper.

Ontrent *Songo* valt koper, dat veel beter is als dat van *Kongo*, hoewel daer ook slecht koper valt, daer in *Lovando* de graeuwe armringen plagten van gemaekt te worden, en na de reviere van *Kalbarien*, *Rio de Rey* en andere ontrent gelegen plaetsen vervoert te worden. Daer valt ook katoen, doch wort niet veel vertiert.

Oorlogh tusschen den Koning van Kongo en de Grave van Sonho.

In 't jaer zestien hondert en zes-en-dertigh trok de Koning van *Kongo*, *Don Alvarez*, de tweede van dien name, om zekere oorzake, door den gemelden grave aengevangen, met een grote menighte van menschen, en een bystant eener krijghs-bende van tachentig Portugesche krijghs-knechten, door 't Portugeesch opperhooft van *Lovando Sinte Paulo* hem by-gevoeght, doch onder zijn eigen wedde, te velde. Dan de Songesen, door het schielijk uitvallen uit de gemelde bosschaedje, hebben 's Konings leger overrompelt en geslagen, en den koning voor den grave, die in perzone den veltslagh niet had by-gewoont, gevangen gebraght; zulx de koning voor zijne verlossing en herstelling in zijn rijk, den grave, die echter den koning onderworpen bleef, twee lantschappen moste vereeren, waer onder een prinsdom was, *Mokata* geheten, een groot boulant, gelegen ter plaetse, daer de reviere *Zaire* op het naeste aen het graefschap van *Songo* paelt. Des jaers zestienhondert zeven-en-dertigh viel den zelven koning een gelijke neerlaegh, met verlies van vele slaven, te beurt: Welk bevechten der beide zegens den grave geweldigh deed verhovaerdigen, te meer, naerdien hy alree voor den slagh met hooghmoet, volgens den aert der Songesen, niet weinigh ingenomen was. Het wiert den koning van *Kongo* tot een grooten misslagh geduit, het optrekken met een kleine maght, (daer hy, naer men zeit, ontelbare volken onder zijn gebiet heeft,) tegen de Songesen, en het verachten en versmaden der klene maght zijns vyants, 't welk hem namaels dapper berouwen heeft, en gestadig heeft doen aenprikkelen tot 't nemen van wrake aen de Songesen, over den geleden neerlagh.

Neerlaegh des Konings van Kongo.

In 't jaer zestien hondert een-en-veertig onstont weer, tusschen den koning van *Kongo* en den grave *Don Daniel du Silva*, een bloedigh oorlog, die zijn herkomen aldus genomen had.

Wanneer na 't overlijden van zekeren grave, *Don Migiel*, die ontrent den jare zestien hondert en zes regeerde, zijn zoon, de gemelde *Don Daniel du Silva*, tot de wettelijke heerschappye, (naerdien de parthye zijner vyanden te sterk was,) niet konde komen, onwettelijk verstoten wiert, vluchte hy na den hertogh van *Bamba*, in wiens hof hy zich, t'zijner groter oneere en kleinachting, tot aen dien tijd had moeten ophouden. Hy dan, gekomen door hulpe zijner bontgenoten, tot de wettelijke erffenisse der heerschappye, en aengeprikkelt tot wrake over de geledene smaet, deed met weigeren, den koning van *Kongo* zijne bevestinge naer oud gebruik van zijne voorzaten, te verzoeken, genoeghzaem blijken, op wien hy de schult zijner verstotinge uit de heerschappye leide, met bygevoeghde reden daer-en-boven, de wettige verkiezinge van zijne onderdanen hem genoegh in zijne nieuwe regeringe bevestighde, en geen andere hem nodigh te zijn. De Koning van *Kongo*

go zich daer over qualijk vernoeght houdende, en achtende zulx tot grote versmadinge en kleinachtinge van zijn Koninglijk gezagh te strekken, heeft aenstonts zijn misnoegen betoont, met den grave weder in alle delen te honen, daer 't hem mogelijk was, en ten dien einde zijnen zoon, den prins *Don Alfonses*, in het prinsdom van *Mokato*, (voorhene aen den grave van *Songo* tot lossing van den Koning *Don Alvarez* gegeven) doen stellen en hulden, tot aengroeing van vele onlusten, en den grave, door den prinse *Don Alfonso*, op steun van zijn grote maght, beoorlogen.

d' Onlusten dan daghelix aengroeiende, zoo deed de koning, op steun van zijn grote maght en meenighte des volks, den grave door *Don Alfonso* aentasten en beoorlogen; doch tot zijn groten neerlaeg: want de *Songesen*, een zeer strijdbaer volk, vernielden en sloegen des jaers zestien-hondert en vijf en veertigh, den negen-en-twintighsten van Grasmaent, in een hooft-velt-slagh, des Konings heir t' eenemaele op de vlucht, en namen den gemelden opgeworpen prinse van *Mokato*, neffens vele oversten en groten 's lants gevangen, houwende hen allen, na 's lants gebruik, de hoofden af, daer over gedanst en gesprongen wiert: uitgezondert *Alfonso*, die by den grave, wiens neve hy was, gevangen wiert gehouden, en neffens hem onthaelt, zonder hem eenigh leet weder voer.

De Koning, door dezen neerlaegh meer dan oit tot het nemen van wrake aengehitst, deed, des volgenden jaers, zulk een grote maght van volk verzamen, dat hy niet twijfelde, of zou daer mede het geheel graefschap van *Songo*, op eene reize aflopen. Met dit heir, daer over als veltheer de Hertogh van *Bamba* geboot, trok by na al de adel van *Kongo* op, beneffens drie of vier hondert Moulaten, onder den hertogh van *Bamba*, die daer over als opper velt-heer 't bestier had, en daer mede de grensen van *Songo* naderde; maer wiert onverziens, uit het bosch *Emtinda Guola*, in 't laetste van Hoimaent overvallen, en zijn heir der wijze geslagen, dat niet alleen de *Kongesche* adel vernielt, maer zelf ook de hertogh van *Bamba* verslagen wiert; door welken neerlaegh de koning zich benootzaekt vont, den grave eenige plaetsen en landen, onder zijn graefschap gelegen, in te ruimen, tot verlossing van den prinse *Alfonso*, zijn zoon. Dan zoo haest was hy niet ontslaekt, of de Kongesen, genegen tot d' oude wrake, en niet wel kunnende in kroppen de gelede smaet, vingen weer nieuwe geschillen tegen den grave van *Songo* aen, tot een datelijke uitberstinge van een nieuwen brant des oorloghs. *Zijn heir wort geslagen.* *En de Graef van Bamba gevangen.*

Ten tijde des krakeels, gerezen tusschen den koning van *Kongo*, en den grave van *Songo*, wierden gezanten met brieven van den Koning van *Kongo*, na *Brezyl* aen Graef *Maurits*, wien het opper-bewint over dat gewest van wegen dezen staet was aen bevolen, afgezonden, benevens vele slaven tot een geschenk aen de hoge Raden, en twee hondert met een goude keten aen den grave. Niet lang daer na, verschenen ter zelfster plaetze drie gezanten, van den grave van *Songo* afgezonden, waer van een na hollant overscheepte, aen dezen staet; de twee andere verzochten aen Graef *Maurits*, den Koning van *Kongo* geenen bystant te willen doen, 't welk de Graef niet afsloeg, maer trachte door brieven, geschreven aen de bestierders van *Kongo* en *Angola*, het oorlogh en krakelen van deze beide vorsten by te leggen, gemerkt zy beide met den Neerlander in 't verbont stonden. *Kongese en Songese gezanten na Brazyl gezonden.* *Hun aenbrengen.*

De gezanten, dan, na dat zy met alle heuscheit van Graef *Maurits* ontfangen en onthaelt waeren geweest, keerden met brieven van den zelven, en met giften weer na *Kongo*. De giften, aen den Koning van *Kongo* gezonden, bestonden in een lange rode felpe mantel, met goude en zilvere passementen geboort, in een zijde rok, en een Bever-hairen hoet, met een bant daer om, door- *Geschenken.*

wrocht met gout en zilver. Den Grave van *Songo*, wierdt tot een geschenk toegezonden, een zetel met rode zijde overtrokkẽ, en met gout en zilver geboort, en een lange mantel, desgelijx een hoet van bevers hair: daer by voeghde Graef *Maurits* zijn geschenk, namelijk een houwer, met een draeghbant rijkelijk verzilvert.

Kongeesche gezanten komen in Neerlant.

Daer na zond de Koning van *Kongo* en d'hertog van *Bamba* voor de tweede reize gezanten aen Graef *Maurits*, die de Graef prachtigh ontfing en onthaelde, om door deze verdienste hun gunste aen zich te verplichten, en liet hen na Neerlant vertrekken. Gekomen in Hollant vertoonden zy aen dezen staet en den Prins van Oranje, *Fredrick Hendrik*, brieven van hunnen Koning, en andere aen de bewint-hebbers der Neerlantsche Westindische Kompanjie. Het waren luiden zwert van verruwe, gelijk al d'inwoonders daer zijn, sterk en frisch van lichaem, zeer radt van leden, die zy, tot vaerdiger beweging, met oli de palm bestreken. Zy wisten wonderlijke danzen en sprongen te doen, en met degens yzelijke schermutsingen aen te rechten: zy vertoonden, om d'onzen, daer zy by ter maeltijt waeren, te vermaken, op wat wijze hun Koning op zijnen throon zit, en zijne Majesteit met een lang zwijgen doet blijken. Desgelijx hoe d'inwoonders hunnen koning na de wijze der heidenen aenbidden, en eerbiedigheit bewijzen.

Voor de komste en verkering der Portugesen in deze landen, hadden de volken van *Kongo* verscheiden slagh van afgoden, naerdien een iegelijk na zijn welgevallen, zonder eenige regel of reden, zich eenen god verkoor, die hen 't meeste tot voordeel scheen te strekken.

Zy aenbaden levendige draken, slangen van ongemeene grote, bokken, tigers, en veel andere dieren, oordelende dat dezelve des te meer dienden aengebeden te worden, hoe zy vervaerlijker waren; van gelijken hielden zy voor goden vele vogelen, kruiden, bomen, ja zelfs de huiden van deze beesten, opgevult met stroo. By hen waren verscheide kerkelijke ge-

gebaren in 't gebruik, maer die alle in nederheit bestonden, als knien te buigen, het aenzicht tegen d'aerde te leggen, en met stof te begruizen en diergelijke. Desgelijx offerden zy al hun beste en dierbaerste dingen aen hun goden. Dan eindelijk zijn deze volken uit deze duisterniße van afgoderye, daer in zy verzopen lagen, door vlijdt der Portugesen, in dezer wijze tot verlichting gebraght.

Wanneer *Don Jan*, Koning van Portugael, de twede van dien name, vast bezich was met het ontdekken der kusten en landen van Afrika en Oostindien, zond hy des jaers veertien hondert en vier-en-tachtigh, een vloot ten dien einde uit, onder zekeren *Johan Kano*, die, gekomen voor de reviere *Zaire*, gezanten zond aen den Koning van *Kongo*: dan ziende dezelve niet weer te ruch komen, nam hy met zich vier Kongesen, die hy oordeelde van goeden geest en inborst te zijn, en gekomen waren om de schepen te bezien.

Deze Kongesen voerde *Kano* na Portugael, en braghtze voor den Koning, die hen mildadigh onthaelde, en *Kano* aenstonts met grote geschenken weer te ruch zond na *Kongo*, tot voortzettingh van den aengevangen handel, dien zijn volk met die van *Kongo* tot groot gewin gedreven had. *Kano* gekomen op de kust, zond eenen van de vier Kongesen aen den Koning van *Kongo*, met verzoek van vaerdig zijne Portugesen weer herwaerts te schikken; gelijk de Koning van *Kongo* deed, en ook *Kano* voorts de drie overige Kongesen hem weer ter hant stelde.

Midlerwijle de voorzeide Portugesen, by die van *Kongo* aengehouden, daer te lande waren, hielden zy grote kennis met den grave van *Songo*, d'oom des toen regerenden konings, een man van fraien geest, dien zy allengs de grontregelen des Christen geloofs inprenten, en de dwalingen hunner afgoderyen naecktelijk ten tone stelden, met zulk een groot genoegen, dat de Graef zelf in perzone zulx den Koning ging voordragen, met vermaen van afstant van zijn oude afgodische lere te doen, en het Christen geloof t'omhelzen.

De Koning eindelijk verzocht op *Kano* met zich te nemen *Zakuten*, een der vier, die te vooren in Portugael waren geweest, ten einde hy in gezantschap aen den koning van Portugael moghte gaen, om aen hem ootmoedelijk te verzoeken, priesters te willen overzenden, tot voortplanting des Christen geloofs in zijn Koningrijk. *Zakuten*, gekomen in Portegael, leerde de Portugesche tale, wiert onderwezen, en daer na gedoopt met al zijn gevolgh. Voorts zond koning *Johan* dezen gezant, en zijn gevolgh, met eenige priesters, desgelijx allerlei kerken cieraedjen, kruizen en beelden, weer te ruch, die eindelijk in *Kongo* quamen, en met een ongeloofelijken vreught en gejuigh by d'inwoonders ontfangen wierden.

d'Eerste, die daer te lande, door deze priesters, gedoopt wierde, was de Graef van *Songo*, met zijnen zoon, des jaers veertien hondert een-en-tnegentigh, ten daghe van *Naël*, en wiert genaemt *Emanuel*, en zijn zoon *Antonis*; daer na wiert de koning zelf met zijn gemalin gedoopt, en ontfing hy den naem van *Jan*, en zy van *Elenoor*; van gelijken zijn jonghste zoon, die *Alfonses* genaemt wiert, na *Alfonses*, zoon van den Portugesen Koning *Jan*. Ter zelfter tijdt deden veel edelen, en luiden van hogen en lagen staet, afstant van hunne afgoderye, en ontfingen den doope. Sedert hebben de Portugesen, tot voortzetting des Roomschen geloofs, in dien zelvẽ oogst dapper gearbeit, en hunne lere onder deze afgodisten weligh loten doen schieten; doch niet zonder grote tegenkanting der genen, die d'afgodisterye bleven aenhangen.

De Graef van Songo wort gedoopt.

En wel anderen.

Onder de Kongesche zwarten zijn vele schoolmeesters, die, behalve lezen en schrijven, de Rooms-gezinde Katechismis leren; hoewel zy weinig of niet met allen op het onderhouden der tien geboden passen, niet tegenstaende zy die met den mont belijden. Zy onderhouden op een zelf-

de wijze het avontmael, gelijk de Rooms-gezinde, en deilen op een zelfde wijze mede aelmoeſen uit. Men vint'er een groot getal van multaten en Portugeſche papen.

Onder de Kongeſen worden noch veel afgodiſten gevonden.

Dan hoewel de meeſte zich heden eeniger mate aen den Roomſchen Godsdienſt houden, en na uitterlijken ſchijn dien belijden, zoo hebben velen echter, noch ten huidigen dage, onder hen, naer oud gebruik, meenighten van afgoden, die meeſt wilde beeſten zijn, als tigers, luiperts, wolven en diergelijke, die zy aenbidden, om niet door hen beledight te worden: want by velen, ſchoon zy zich Chriſtenen roemen te zijn, wort geen Chriſtendom gevonden, uitgezondert in het byzijn van blanken, en ter plaetſe, daer hen zulx tot voordeel kan ſtrekken: dan weten zy aertigh den veinzert te ſpelen; maer zijn anders heidenen en afgodiſten, en bewijzen hunnen Koning grooter eerbiedigheit, dan gode.

De Songeſen zijn weiſe-aers in de Gods-dienſt.

Die ontrent een kerk of by blanken wonen, trouwen met kerkelijke gebaren, na de Roomsgezinde wijze, doch willen'er niet verre om lopen; gelijkſe ook de trouwe in't minſte niet onderhouden; maer leven aenſtonts weder op de heidenſche wijze, en nemen zoo vele byzitten, alſſe willen of voeden kunnen.

Desgelijx leven de luiden in het graefſchap van *Songo* op hunne maniere na den Roomſchen Godsdienſt, doch hebben evenwel mede meeſt twee pijlen tot hunnen boge, te weten, den Roomſchen Gods-dienſt, en hunne afgoderye, of *Fetiſios*: krijgen zy door d'eene zijde geene hulpe, dan gebruikenze de andere in hunne nodigheden, bedektelijk echter voor de blanke oogen: want de *Songeſen*, inzonderheit, zoo gemene als hoge perzonen, veinzen zich goede Chriſtenen te zijn, met zich zelfs te kruizen en lezen van pater noſters, doch aen hunne belijdenis en oprecht gelove tot den rechten Salighmaker, ontbreekt hen veel.

Daer zijn in *Songo* verſcheide kerken, na de maniere van hun huizen gemaekt, gelijk zich daer ook verſcheide papen, namelijk *Moulaten* en zwarten bevinden, die bywijlen in de hooft-ſtadt miſſe doen. Wanneer de grave van *Songo* ter miſſe gaet, is hy op 't koſtelijkſte, met veel goude ketenen of fijn bloet-krael behangen, en wort geleit onder het geluit van trommelen en hoornen, met een naſleep van veel volks, en vendels, en vijf of zes muskettieren, die bywijlen los branden.

Des jaers zeſtien hondert vier, en zeven en veertig, (hoewel zulx meermalen te voore en naderhant geſchiet is,) wierdē door orde des Paus, op verzoek des Konings van *Kongo*, *Don Alvaro*, de twede van dien name, tot twee verſcheide reizen t' elken male veertien Kapucijnen van *Sicilien* en *Kalis*, in het graefſchap van *Songo* aen lant gezet, om naer *Kongo* te reizen, tot voortplanting des geloofs, uitgenomen eenige weinigen, die de Grave ten dienſte van zijn eigen lant hield.

Die van het lantſchap *Oando* zijn alle, zoo zy zeggen, Chriſtenen, en ook na vermogen verzien in d'onderwijzinge des Roomſchen geloofs. Daer zijn kerken en ſcholen van zwarte meeſters en eenige prieſters, die de kerkelijke dienſten, na de Rooms-gezinde wijze, dagelix doen, en daerneven dopen en het avontmael uitdeilen.

Wanneer het voortplanten des Roomſchen Gods-dienſts in *Kongo* onderdrukt wiert, ten tijde van den Kongeeſchen Koning *Alvaro*, d'eerſte van dien name, die tot koning, na de doot van *Don Diego*, zijn ſchoonvader, de laeſte rangk der oudſte koningen van *Kongo*, gekoren wiert, vielen de *Jages*, die zich in het Koningrijk van *Anſiko*, en beooſten *Angola*, en in het koningrijk van *Monemugi* en ontrent gelegen geweſten onthouden, en in hutten en boſſchen gelijk ſchaep-herders en d' Arabers, zonder koning leven, in het koningrijk van *Kongo*, en verwoeſten dat te vuur en te zwaerde, en aller-eerſt het lantſchap van *Batta*. Op zeker plein, voor de ſtadt *Sinte Salvadoor*, leverde hen de koning ſlagh, doch met

met verlies van veel volks, zulx hy zijnen hertret in de ſtadt moſte nemen, en zich begaf, om des te veiliger te zijn, t'effens met vele Portugeſen en voorname heeren des rijks, (latende de ſtad den *Jages* tot een roof ten beſten,) op *Ilha das Kavallas*, dat is het peerden eilandt, alzoo genoemt om de meenighte der peerden, die zich op dit eilant bevinden, en onthouden. Aldus bleven de *Iages* meeſter van de koninglijke hooft-ſtadt, en den ganſchen rijke, verbranden de ſtadt en kerken, en vernielden alles, en namen vele *Kongeſen* gevangen, die zy doot ſloegen en op aten. De boeren namen de vlucht en kozen, om de handen van deze verwoede volken t' ontgaen, de boſſchaedjen en wilderniſſen tot ſchuilhoeken; velen ſtorven van honger, en ſteegh de lijftocht in 't kort tot zulken hogen prijze, dat voor een weinigh ſpijze een ſlaef, waerdig te dier tijde ten minſten tien kronen, gegeven wiert. Waerom duizenden zich aen anderen, die 't wat ruimer hadden, tot ſlavē verkochten, die meeſt by de Portugeſen van het eilant *S. Thomè* op-gekocht wierden, zulx door dit middel een grote menigte van ſlaven derwaerts overgevoert wiert, waer onder eenigen van Koninglijken bloede, en velen der voornaemſte heeren waeren.

De meeſten vielen ook op 't eilant, door de benautheit der lucht, veroorzaekt door de meenighte des volks, in dodelijke ziekten: zelf de Koning kreegh, door de waterzucht, zeer dikke benen, die hy behield tot aen zijne doot.

De Koning, zich te zwak vindende, om den vyant te kunnen wederſtaen, heeft door raet van de Portugeſen eenen gezant gezonden aen den nieuwen Koning van Portugael, *Don Sebaſtiaen*, welke hem aenſtonts een byſtant van zes hondert krijghsknechten, daer onder vele edelen en vrywilligen, onder zekeren hopman, *Franſois di Govea*, een man zeer bereiſt te water in Aſien en Afrika, te ſcheep afvaerdighde.

Na het aendoen van het eilant van *Sinte Thomé*, daer de vloot, uit bevel des Konings, zich eerſt van lijftocht en wapenen zou verzien, ſtak zy over na *Kongo*, en lande aen het peerden eilant, daer zich de Koning van *Kongo* op bevont. De Portugeſche Hopman, verſterkt met de Portugeſche en Kongeſche krijghsmaght, ſtak van dit eilant na het vaſte lant over, en verſloegh de *Iages* in verſcheide veltſlagen; zulx *Alvaro*, door het uitdrijven en verjagen der *Iages*, na een anderhalf jarig oorlogh, weer in zijn rijk herſtelt wiert; 't welk meer door 't geluit en kracht van musketten en geſchut, dan door de meenighte des volks geſchiede.

Waer door de Jages uit Kongo verdreven worden.

De koning, dus herſtelt, verzocht toen op nieuw tot voortplanting des Chriſtelijken geloofs, het overzenden van Prieſters derwaerts, en, tot erkentenis van dien byſtant en weldaet, beloofde by ſchriftelijke verbintenis aen den koning van Portugael jaerlix een ſchattinge van ſlaven te zenden, en t'effens onderdanigheit; welke onderdanigheit en ſchattinge by den koning afgeſlagen wiert, maer gaf hem in beleefden ſtijle tot antwoort, dat hy den koning van *Kongo* erkende voor zijnen broeder in de wapenen, en zijn nieuwe ſtantvaſtigheit in den Gods-dienſt hem voldeed.

Na verloop van vier jaren trok de voorzeide hopman *Franciſco di Govea* weer uit *Kongo*, en liet daer veel Portugeſen in 't lant, die met hen gekomen waren, blijven.

Dit zy van het Koningrijk van *Kongo* geſproken.

Beooſten het Koningrijk van *Lovango*, en benoorden, en beooſten het Koningrijk van *Kongo*, *Goy* en *Kakongo*, leggen verſcheide en by na onbekende geweſten of Koningrijken te landewaerts in, als daer zijn, *Bokke- of Bukke-meale*, *Okango*, *Sondy*, *Pombo*, *Fungeno*, *Makoko*, *Giribuma*, *Pombo d'Okango*, *Amboille*, die ieder hun plaets vervolgens zullen hebben.

Het Lantſchap van *Bokke-meale* of *Bukke-meale.*

Bukkemeale.

Et lantſchap van *Bokke-meale* of *Bukke-meale*, eigentlijk *Boeke-meyale* geheten, wiens inwoonders *Jages* zijn, leit naer giſſing, ontrent hondert mijlen te landewaert in, in 't Noord-ooſten van *Lovango*: want de zwarten, die derwaerts om den koophandel reizen, zijn wel drie maenden op de heen en weerom reize onderwege.

Uit dit geweſt komen de meeſte Olifants-tanden, die de *Movirisen* dat zijn die van *Lovango*, daer gaen halen, en van de *Jages* kopen, die dezelve noch dieper in het lant gaen op kopen van zeker ſlagh van kleine menſchen, *Mimos*, en *Bakkebakke* genaemt, die onder het gebiet van den groten *Makoko* ſtaen, en zich in de wilderniſſen erneren en onthouden. De *Jages* voegen daer by, dat deze mannetjes zich door zekere duivelerye onzichtbaer weten te maken, en zoo met geringe moeite de olifanten doden of ſchieten; welker vleeſch zy eeten, maer verkopen de tanden aen de *Jages*, die dezelve weerom verruilen aen de *Movirisen* tegen zout, dat al van *Lovango* in *Mattetten* door de ſlaven op hun hooft na *Bokke-meale* gedragen wort.

Zie pag. 540.

Die van *Lovango* voeren derwaert grote meſſen, die zy in *Majumba* (doch is een ander *Majumba*, als daer het root hout valt) kopen, voorts, olidepalm, tijk, anabaſſen, kannekins. In 't lant zijn kleden *Libongos* te bekomen. Dan al de tanden, die de *Mimos* brengen, zijn niet van olifanten die zy ſchieten, maer ook van de genen, die hun eigen doot ſterven, en in de boſſchen by hen gevonden worden: want by droge tijden brandenze over al de ruichten af, om de tanden der geſtorvene olifanten, die over lange jaren verrot zijn, op te zoeken. Te dezer oorzake ſchijnen vele tanden zoo verrot te zijn en van buiten als met ſmeer beſtreken.

d' Ingezetenen ſtaen onder het gebiet van den Koning van *Lovango*, en moeten aen hem ſchattingen betalen en ten dienſte ſtaen; wanneer hy hunner in den oorlogh behoeftigh is.

Tuſſchen *Lovango* en *Bokke-meale* leit een woeſte en boſchrijke plaets, van vijf of zes dagh-reizens, by niemant bewoont; maer verſtrekt ſlechts olifanten, tigers, wolven en diergelijk wilt gedierte, ſchuil-hoeken en neſtel-plaetſen.

Al de tanden en andere waren, brengen de ſlaven, uit het lant, op hun hoofden na *Lovango*.

Het Lantſchap van *Okango.*

Okango.

O*Kango*, een groot en maghtigh lantſchap, is gelegen beooſten het Koningrijk van *Kongo*.

d' Inwoonders vylen hun tanden ſcherp, en voeren een lui leven; zoo dat zy gene ſlavernye kunnen verdragen, en komen, daer toe door den oorlogh gebraght, lichtelijk te ſterven, waer over zy weinigh by de blanken plaghten gekocht te worden.

In dit lantſchap wordẽ geblomde en ongeblomde baſte kleetjes gemaekt, die na andere landẽ vervoert worden.

Het lant wort mede door *Souaſen* beſtiert, doch worden daer *Mani* genoemt, dat wat meer als *Souas* is.

d' Inwoonders plaghten grote oorlogen tegen den Koning van *Kongo* te voeren.

Het Lantschap van *Konde* of *Pombo de Okango.*

ONtrent hondert en vijftigh mijlen Noord-oostwaerts van het hertoghdom van *Batta*, doch wel zoo oostelijk, leit een lantschap *Konde*, of *Pombo de Okango* genaemt, dat door een sterk-lopende en diepe reviere, *Koango* genaemt, die haeren loop van hier komt te verliezen, en in de reviere *Zaire* stort, doorsneden wort, gealree te vooren verhaelt is.

Volgens de verklaring der inwoonders van *Pombo d'Okango*, aen zekeren Hollander, *Ian de Herder*, die deze gewesten doorreist heeft, worden beoosten de reviere Koango witte menschen gevonden met lang hair, doch zoo wit niet als d'Europische volken.

Het Koningrijk van *Fungeno.*

HEt Koningrijk van *Fungeno*, onderdanigh en schatbaer aen den groten *Makoko*, is gelegen tusschen de reviere *Zaire* en Koango, beoosten het lantschap van Konde of *Pombo d'Okango.*

De Portugesen hebben in dit lant koop merkten, en doen daer hunnen handel en koopmanschap in eenige weinigh slaven; maer allermeest in zeker slagh van pantjes of doeken, gemaekt van den bast of schors der matombe-bomen, naer wijs van de palmbomen, welke bast, langh-achtigh uitgetrokken, als stroo of hennip is.

Deze doeken zijn altijts by de Portugesen in *Lovando* gebruikt geworden in stede van gelt, gelijkze noch ten huidigen dage by d'Angoolsche zwarten gereet gelt verstrekken, en is daer voor op hun merkten alles by hen te bekomen; invoege de winsten, die de Portugesen uit het handelen met deze doeken altijts getrokken hebben, zeer groot zijn geweest. Daer zijn gemerkte en ongemerkten.

De handel der Portugesen geschiet niet alleen met d'inwoonders dezes Koningrijks, maer ook met die van het koningrijk *Nimeamaye*, gelegen om 't zuid-oosten des koningrijks van *Makoko*, die zich derwaerts vervoegen, en door het lant van *Makoko* reizen, alzoo de koning van *Nimeamaye* met den *Makoko* meest altijts in vrede leeft.

Het Koningrijk van *Makoko.*

HEt Koningrijk van *Makoko*, een maghtigh en wijdstrekkend gewest, is gelegen benoorden de reviere *Zaire*, achter het koningrijk van *Kongo*, over de twee hondert, of gelijk andere willen, twee hondert en vijftigh mijlen te lande van den zeekant des koningrijks *Lovango* of *Kongo.*

d'Inwoonders worden met een algemeinen naem *Monsoles* of *Meticas* genoemt, en zijn mede mensch-eters, als de Jages, of zijn de rechte Jages.

De vermaerste plaets dezes koningrijks, by de blanken, is *Monsol*, gelegen ontrent twee hondert mijlen van den zeekant. *Monsol.*

Deze koning wort ongelijk maghtiger gehouden, dan de koning van *Kongo*, naerdien hy tien andere koningen *Maght des Konings.*

ningen onder schatting heeft, en daer-en-boven over zoo een groot lant heerscht, dat daghelix aen zijn hof twee hondert slaven (die eensdeels jaerlix hem tot schattingen gegeven worden, en eensdeels ter doot gedoemde misdadigen zijn) eveneens gelijk gemeste ossen, schapen, en verkens, tot dis-gerechten des konings en zijner hovelingen geslacht worden; hoewel zulx meer uit een duivelsche en wulpse dertelheit, dan noodt geschiet; nademael daer geen gebrek van allerhande beesten, en groten overvloet van meenigerhande spijze is.

Handel. In *Monsol* is een grote merkt van Slaven. De Portugesen van *Lovango* zenden derwaerts hun *Pomberos*, of slaven met koopmanschappen, die zomwijlen een jaer of twee uitblijven, en verzamelen eenige slaven, desgelijx Olifants-tanden, en koper: al welke waren zy op de hoofden der ingekochte slaven na *Lovango* doen dragen, zoo dat zy geen onkosten hebben, om hun grootste tanden en koper uit het lant te brengen.

Staet des Konings. De Koning hout na zijn wijze een groten staet en pracht, hoewel nochtans op een andere wijze en minder prachtigh dan de koning van *Kongo*, ter oorzake deez zulx van de Portugesen geleert heeft; dan is evenwel de Koning van *Makoko* by zijne gebuurvolken over zijne grote maght zeer gevreest.

De schat en rijkdom des konings van *Makoko*, bestaet voornamelijk in slaven, *Simbos*, of horentjes, onder het eilant *Lovando* gevischt, boesjes of Oostindische horentjes, en eenige doeken of kleetjes, dingen by ons van kleine waerdye, maer die by hen hoger dan het beste gout en zilver geschat worden.

De Koning *Makoko* hout geduuriglijk een groot ontelbaer krijghsvolk op zijne grens-palen, tegen het invallen van eenen sterken en matigen vyant, genaemt *Mujako*, die in het Noorden van hem woont, van wien men tot noch toe geen meerder kuntschap bekomen heeft, als dat hy ook zeer maghtig moet zijn, aengezien hy noit van dezen *Makoko* heeft t' ondergebraght kunnen worden.

In de wildernissen des koningrijks van *Makoko* erneren en onthouden zich de kleine mannetjes, die in *Bukkameale* gezeght zijn d' Olifanten te schieten, wier vleesch zy eeten, en tanden aen de Jages verkopen, gelijk de Jages weer aen die van *Kongo* en *Lovango*; en komen aldus deze tanden eindelijk van hant tot hant by de Portugesen en Neerlanders: want de voornaemste handel van elpenbeen, wort in het koningrijk van *Makoko* door deze dwergen gedaen.

Het Koningrijk van *Giribuma* of *Giringbomba*.

Koningrijk van Giribuma. HEt Koningrijk van *Giribuma* of *Giringbomba* is gelegen ontrent in 't Noordoosten des koningrijks van *Makoka*.

Het is een maghtigh Koning, heeft vijftien andere koningen onder zijn gebiet, en is niet minder van maght, dan zijn gebuuren.

Deze koning van *Giringbomba*, leeft meest altijts met den groten *Mokoko* in vrede.

d' Inwoonders onderhouden mede waengelovige en heidensche zeden, gelijk hun gebuur-volken des Koningrijks van *Makoko*.

In 't Oosten of Oost-zuid-oosten van den groten *Makoko* paelt een ander maghtig koningrijk, *Monemugo*, en by andere *Nimeamaye* genaemt, wiens gebiet mede zeer wijd strekt, tot aen de grens-palen, zoo eenige willen, des Koningrijks van *Mombase*, *Quiloe*, *Soffale* en *Mosambiko*, gelijk in het beschrijven dier gewesten breder daer af zal gesproken worden.

Het

POMBO.

HEt geweſt, 't geen eigentlijk *Pombo* genaemt wort, is gelegen hondert en meer mijlen te landewaerts in van den zeekant, of van de ſtadt *Lovango*, recht, zoo eenigen willen, voor Abiſſiner-lant.

Eenige willen, dat het geen, dat de Portugeſen *Pombo* noemen, verſcheide Koningrijken en landen zijn, en ontrent zeker groot meir (miſſchien het meir *Zambre*, te landewaerts in gelegen tuſſchen beide de zeen,) zoude leggen. Dan waer ontrent dit Meir zou gelegen zijn, daer af kan met gene zekerheit geſpoken worden, aengezien tot noch toe noit eenigh Chriſten menſch daer geweeſt is; alleen wort gezeit dat zeker *Kaffer* van *Moſambique* die dwers door 't vaſt lant van *Soffola* naer *Angola* was gereiſt, daer by zou gekomen zijn, volgens de verklaring der Portugeſen, aen d'onzen daer te lande gedaen.

Al de zwarten, die aen den zeekant wonen, hebben hunne rechten, wetten en willekeuren van die van *Pombo* bekomen.

Veſcheide zwarten en Portugeſen, die in *Lovango*, *Kongo*, en *Lovando Sinte Paulo* wonen, doen op dit *Pombo*, door hunne getrouſte ſlaven, die zy van jongs af in hun huis opvoeden en derwaerts met koopmanſchappen zenden, groten handel; in ſlaven voornamelijk, Olifants-tanden, (doch zijn deze zoo groot niet als die van *Bukkameale* komē) en in *Panos Limpos*, in mangeling van Kanari en Spaenſche of *Madei* wijnen, grote *Simbos* van het eilandt *Lovando*, boesjes, en andere waren. Zommige meeſters laten deze hun ſlaven, (*Pomberos* gemeenlijk, na de handel-plaets *Pombo* genoemt,) daer zy eenigen geeſt in zien, lezen, ſchrijven, en zyferen leren, en wat vorders tot den handel nodigh is.

Deze *Pomberos* hebben tot hunnen dienſt noch andere ſlaven onder hen ſtaen, by wijlen ten getale van hondert of hondert en vijftigh, die de waren, op 't hooft, derwaerts te lande in dragen, als de wijnen in potten, *Pereleros* genoemt, die bekleet zijn met Spart, of zeker Spaenſch gras, daer de rozijne korven af gemaekt worden.

Dikwils blijven deze *Pomberos* een jaer, zomwijlen anderhalve en twee jaren uit, en brengen weer t'huis wel vier, vijf, en zes hondert ſlaven. Eenigen der getrouſten blijven dikwils zelfs boven in 't lant, en zenden de ſlaven, die zy gehandelt hebben, aen hunne meeſters over, die hen dan derwaerts weer andere koopmanſchappen toezenden. Dan bywijlen bedriegen eenige ontrouwe *Pomberos* hun meeſters en lopen met de ſlaven of koopmanſchappen wegh.

De blanken of Portugeſen zijn benootzaekt dien handel door deze hun Negros of Pomberos te drijven, aengezien, volgens hunne verklaring, die handel door blanke menſchen onmoghelijk is te doen, door de moeielijkheit des weghs, en honger en kommer, dien zy daer uit te ſtaen hebben, en voornamelijk ter oorzake van d'ongezontheit des lants en dergelijke. De maen wort gezeit daer ontrent zoo ongezont te zijn, dat zy, met haer ſchijnſel, op de blanken, hen het hooft zoo dik doet zwellen als twee andere hoofden. *Waerom de Blanken na Pombo niet konnen reizen.*

De reize van den zeekant, als uit *Lovango* en *Lovando S. Paulo* na *Pombo*, geſchiet langzaem, ter oorzake van de moeielijkheit der wegen, naerdien over al onderwegen, zoo gene ſtenige geberghten, veel revieren zijn, die bywijlen, na het regenen, de reizers door de diepte tien of veertien dagen kunnen ophouden.

De wegen van *Lovango* na *Pombo*; desgelijx na *Monſol* en *Sondy*, worden door de Jages, die zich meeſt tuſſchen *Lovango* en *Pombo* onthouden, zeer onveiligh gemaekt, zulx het gevaerlijk is voor de koopluiden derwaerts te reizen.

In al deze te landewaerts in gelegen geweſten zijn veel olifanten,

waer van de tanden na verſcheide plaetſen gebraght worden, voornamelijk na *Lovango*, desgelijx na *Majumba*, *Songo* en andere plaetſen, derwaerts zy van *Bokke-meale* en *Monſol*, op de hoofden der ſlaven gebraght worden.

Pombo ſtaet onder het gebiet van den groten *Makoko*.

Het Graefſchap of Hertoghdom van *Ambuila* of *Amboille*.

Graefſchap van Ambuila.

OOſtwaerts van *Quingengo* begint het gebiet, te weten een daghreizens uit *Quingengo*, des graefſchaps of hertoghdoms van *Ambuila*, of *Amboille*, dat in 't Noorden of Noord-ooſten door de reviere *Loze* van het lantſchap van *Oando* geſcheiden wort, en ontrent zes dagen reizens van alle kanten groot is. Aen d' ooſt-zijde heeft dit graefſchap de lantſchappen of heerſchappyen *Quitexe*, *Quiandange*, en na 't zuiden, *Kanvangombe*, daer de reviere *Danda* en *Loze* benevens de reviere *Lukale* gezeit worden by eenigen haeren oorſprong te nemen.

Het graefſchap van *Amboille* is rijk van velt en boom-vruchten, desgelijx van dieren, als bokken, ſchapen, verkens en eenige koe-beeſten. Het is, nochte is noit onderdanigh geweeſt aen het koningrijk van *Kongo*, maer zoekt den Koning van *Kongo* uit vreze in alles te believen, en heeft wel vijftien heerſchappyen onder zijne gehoorzaemheit, daer vijf de voornaemſte van zijn, als *Matuy-Nungo*, *Pingen*, *Hoiquianbole*, *Ambuile* en *Lovando*; d'andere worden niet genaemt.

Dit lant geeft veel ſlaven, dan de handel moet daer in gelijke maniere gezocht worden, als in *Pombo*.

Het Koningrijk van *Angola* of liever *Dongo*.

Angola is de naem des beſt.erders, niet des lants.

Et lant, by d' onzen en Portugeſen *Angola* genaemt, is het lant, gelegen tuſſchen de reviere *Danda* en *Quanſa*; niet dat het lant eigentlijk den naem van *Angola* heeft, maer die daer over regeert, voert den naem van *Angola*, na den eerſten Koning *Angola*, die allereerſt den Koning van *Kongo*, daer dit lant eertijts als een leenrijk onderſtont, afviel en weigerde te gehoorzamen.

Is te recht Dongo genaemt.

Dan dit lant tuſſchen beide deze revieren is te recht genaemt het Koningrijk van *Dongo*, en wert eertijts gelijk ook wel noch *Ambonde* genoemt, en de inwoonders *Ambondes*.

Grens-palen.

Het leit geſtrekt in 't Weſten aen den zeekant, van de *Danda* of *Bengo*, tot de reviere *Quanſa*, een ſtreek van ontrent vijftien mijlen, ſpringt wel hondert mijlen te landwaerts van den zeekant, en is, ontrent vijftigh mijlen te lande in, over de hondert mijlen breet. *Jarrik* ſtelt tot grens-palen, in 't noorden, het Koningrijk van *Kongo*, in 't zuiden dat van *Mataman*, in 't ooſten zeker Koningrijk van *Malemba* of *Majemba*, en in 't weſten de zee, daer het zich ſtrekt, volgens den zelven *Iarrik*, van de reviere *Quanſa*, gelegen ontrent op de zuider brete van tien graden, tot aen de zuider brete van dertien graden, en eindight aen den zee-boezem der koeien, een ſtreek van vijf-en-dertigh mijlen. Dan behalven deze ſtreek, ſtaet ook al 't lant, volgens *Pigafet*, dat zich ſtrekt van den zeeboeſem der koeien tot aen *Cabo Negro*, een ſtreek ontrent van vijftigh mijlen,

mijlen; onder verſcheiden Heeren, die vaſalen of leen-mannen des Konings van *Angola* zijn.

Het Koningrijk van *Angola* wort bevochtight, door verſcheide revieren, als de reviere *Bengo*, *Quanſa*, *Lukala* en *Kalukala*.

De reviere *Quanza* (want de *Danda* en *Bengo* zijn te vooren in *Kongo* beſchreven) of *Koanza*, gelegen met haren mont op de zuider brete van negen graden en twintigh minuten, vier en een halve mijle bezuiden een plaets, genaemt de ſlapers haven, of zes mijlen bezuiden *Cabo de Palmarinho*, en vijf benoorden de kaep van *Ledo*, wort geoordeelt eenen onzekeren oorſprong te hebben, aengezien gezeit wort geen blanke oit zoo verre geweeſt te zijn, daer dezelve zijn beginſel zou nemen: dan het gemeen gevoelen is, dat zy uit zeker groot meir, *Zambre* genaemt, dat eenigen den hooftbron van de reviere *Zaire*, *Nijl*, *Niger*, en andere revieren maken, zoude ontfangen.

Zy wort geleken by de reviere *Lukar* in Spanje, is in haren mont ontrent een halve mijle wijdt, en aen de noortzijde het diepſte, om met ſchepen in te komen; daer een rif of bank van ſchiet, noord-noord-ooſt en zuid-zuid-weſt, ontrent vijf vierendeel mijls in zee voor dē mont. Daer is maer twaelf voet waters op, met het hooghſte water, en valt daer ontrent vier voeten op en neder; doch is binnen de reviere waters genoeg met bequame diepte, dan evenwel niet hoger, dan tot aen het dorp *Kambambe* bevaerbaer, ter oorzake van de ſterke watervallen.

Zy loopt ontrent van 't weſten na 't ooſten op, doch zeer krom; zoo dat, door deze kromte, van haeren mont, tot aen *Motahiama*, dertig mijlen varens is, daer de wegh recht toe maer twintigh is. In het voorby varen kan haer opening of mont uit zee qualijk gezien werden, ter oorzake van een zwart en boomrijk eilant, recht voor haren mont gelegen. d'Afloop dezer reviere is ſterk, en maekt het water, door hare felle uitwateringe, wel twee of drie mijlen in zee drabbigh.

Verſcheide eilanden leggen in deze reviere.

Ontrent negen mijlen de reviere opwaerts, verdeilt haer dezelve in twee armen, en beſluit tuſſchen beide armen een eilant van ontrent vier mijlen lang en een halve breet, *Maſſander* of *Maſſandera* genaemt. De arm aen de zuitzijde is de diepſte, en ontrent een musket-ſcheut wijdt, gelijk de reviere meeſt boven dit eilant is, en wort gebruikt om daer op en af te varen. *Eilant Maſſander.*

Het eilant *Maſſander* is vruchtrijk, inzonderheit van Mandihoka, welke daer geplant, en ongemeen dik wort, gelijk daer veel Mandihoka plagh gewonnen, en veel Farinha gemaekt te worden. Het geeft ook veel Maiz of Turkſche tarruwe, mille, driemael 's jaers, palmites-bomen, en veel Gojaves, zekere vruchten.

Ontrent tien of elf mijlen boven het eilant *Maſſander*, leit een eilant in dezelve reviere, *Motchiama* genaemt, lang ontrent drie, en breet een halve mijle. De noortzijde is de wijdſte, en ontrent een roerſcheut wijdt; maer de zuitzijde een piſtool-ſcheut. Dit eilant is overal laegh lant, behalve twee berghjes of heuvelen, en meeſt bezet met allerlei plantſoenen, als Mandihoka, bonen, uyen, en allerhande moeskruiden. Men heeft'er veel bokken, ſchapen, verkens en hoenders. *Motchiama.*

Daer woonden, eenige jaren geleden, vijf of zes Portugeſche huisgezinnen op dit eilant, die veel ſlaven hadden, en voornamelijk zich met de planterye van Mandihoka erneerden.

De reviere *Lucala*, by Pigafet *Luiöla* genaemt, komt heel hoogh uit het lant ſchieten, te weten, uit het graefſchap van *Amboille*, en neemt haeren oorſprong, daer de reviere *Danda* haren oorſprong neemt, en loopt zuit-weſtwaerts af, en valt ontrent zesen-twintigh mijlen van de zee, in de reviere *Quanſa*, daer zy haren naem verlieſt, en *Quanſa* blijft heten, een of twee uuren beneden de Portugeſche ſtadt of ſterkte *Maſſingan*, gelegen op een hoek, in vorm gelijk Loe- *Reviere Lukala.*

 venſtein,

venſtein, daer Wael en Maes in malkandre lopen; want de reviere *Lukala* loopt aen d'eene zijde, en de reviere *Quanſa* aen d'andere.

Een andere kleine reviere, *Kalukala* genaemt, loopt dwers gins en weer door het lantſchap *Ilamba*, met zulke ongemene kromten en bochten, dat bykans niet een van al de twee-en-veertigh heerſchappyen, daer in dit lantſchap verdeilt is, of het leit op 't verſte niet boven een uure gaens van 't reviertje. Daer zijn ook eenige meiren, dan meeſt aen de kanten van de revieren *Koanſo*, of *Bengo*; de voornaemſte zijn in het gebiet der heerlijkheden van *Quihailo*, *Angolome*, en *Chame*.

Lantſchappen des Koningrijks van Angola.

Het Koningrijk van *Angola* begrijpt verſcheide lantſchappen, als *Lovando*, *Sinſo*, *Ilamba*, *Ikollo*, *Enſaka*, *Maſſingan*, *Embakka*, *Kabamba*, ieder der welke verſcheide heerlijkheden of heerſchappyen begrijpt, daer van de beſtierders *Souaſen* genaemt worden, op een zelve wijze gelijk in *Kongo*. *Lovando* begrijpt negen-en-dertig heerſchappyen, *Ilamba* twee-en-veertigh, *Ikollo* en *Enſaka* mede een zeker getal, *Maſſingan* twalef, (hoewel eenige die van *Maſſingan* ook onder *Ilamba* brengen) *Kambamba* zeſtigh, en *Embakko* mede zeſtig.

Stadt Lovando Sinte Paulo.

In het gebiet van *Lovando* leit een ſtadt, by de Portugeſen *Lovando Sinte Paulo* genaemt, op een vlakken bergh aen den zeekant, ſteilachtigh, gelijk ook de wegen ſteil opgaen, en ſtrekt zich met den bergh noord-weſt en zuid-ooſt. Aen de Noort-zijde van dezen bergh, is een andere bergh, *Mora Sinte Paulo* genaemt, die wat hoger rijſt, als daer de ſtadt op gelegen is, en ſchiet aen de noort-en-noort-weſt-zijde met een byna onopkomelijke ſteilte op. Daer ſtaen op dezen laeſten bergh drie of vier huizen, nevens een vervallen Jeſuiten klooſter.

Deze ſtadt is gebouwt by de Portugeſen, des Jaers vijftien-hondert acht en zeventigh, onder opzicht van eenen *Paulus Dias de Nevais*, die ook de eerſte governeur daer in geweeſt is, van wegen de Portugeſen.

Het is een grote ſtadt, bebouwt met veel ſchone huizen, kerken en klooſters, doch niet bewalt of geſterkt, maer wel leggen eenige forten of ſterkten, tot beveiling der haven en ſtadt aen den waterkant; door de portugeſen geſticht.

Voor het veroveren der ſtadt by d'onzen, 't welk zich toedroegh des jaers zeſtien-hondert-een-en-veertigh, hadden de Portugeſen daer zes kerken, te weten de grote kerk, genaemt *Sinte Maria de la Conception*, een ander beneden, *Corpo Santo*, een voor de Jeſuiten, genaemt *Sint Antonio*, een voor de zwarten, *Sinte Goſer*, een klooſter en kerk van Franciſkaner orde, en een gaſt-huis met een kerk genaemt *Miſerikordia*. Over dit gaſt-huis, verrijkt met vier-en-twintigh kamers, waren byzondere beſtierders geſtelt, nevens een provoor en dokter, barbier, apteker, en andere dienaers.

Dit huis heeft eenigh inkomen van lant-goederen, deſgelijx van ſchepen: want ieder ſchip, dat daer aen komt, moet twee rees voor dit huis geven.

Lan[...] Sinſo

Sinſo, zijn de landen gelegen ten Noorden van de Stadt *Lovando Sinte Paulo*, de reviere van *Bengo* opwaerts, aen het lantſchap van *Enſaka*.

Ilam[...]

Het lantſchap van *Ilamba*, of *Elauma*, een groot lanrſchap, over de twee hondert mijlen zoo eenigen willen, in 't ronde, en hondert in de lengte, is gelegen ten zuid-weſten van de ſtadt *Lovando Sinte Paulo*, na de zijde van de reviere *Quanſa*, en voorts deze reviere opwaerts; het begint om de zuid-ooſt, en ooſt-zuid-ooſt van het lantſchap *Ikollo*, en ſtrekt zich van de reviere *Bengo* uit *Ikollo*, tot aen de reviere *Quanſa*, van *Kalumba* af tot aen *Maſſingan* of verder; altijts tuſſchen deze beide revieren, die hoe dieper in 't lant, hoe verder van elkandre wijken, en by gevolgh ook het lantſchap van *Ilamba* geduurigh groter maken; te weten, tot de brete van dertigh, veertigh en vijftigh mijlen, overal bewoont op twee en drie mijlen dorp aen dorp, welke grote meenighte der dorpen ontſtaet,

naer-

p. 596.

venstein, daer Wael en Maes in malkandre lopen; want de reviere *Lukala* loopt aen d'eene zijde, en de reviere *Quansa* aen d'andere.

Een andere kleine reviere, *Kalukala* genaemt, loopt dwers gins en weer door het lantschap *Ilamba*, met zulke ongemene kromten en bochten, dat bykans niet een van al de twee-en-veertigh heerschappyen, daer in dit lantschap verdeilt is, of het leit op 't verste niet boven een uure gaens van 't reviertje. Daer zijn ook eenige meiren, dan meest aen de kanten van de revieren *Koanso*, of *Bengo*; de voornaemste zijn in het gebiet der heerlijkheden van *Quihailo*, *Angolome*, en *Chame*.

Lantschappen des Koningrijks van Angola.

Het Koningrijk van *Angola* begrijpt verscheide lantschappen, als *Lovando*, *Sinso*, *Ilamba*, *Ikollo*, *Ensaka*, *Massingan*, *Embakka*, *Kabamba*, ieder der welke verscheide heerlijkheden of heerschappyen begrijpt, daer van de bestierders *Souasen* genaemt worden, op een zelve wijze gelijk in *Kongo*. *Lovando* begrijpt negen-en-dertig heerschappyen, *Ilamba* twee-en-veertigh, *Ikollo* en *Ensaka* mede een zeker getal, *Massingan* twalef, (hoewel eenige die van *Massingan* ook onder *Ilamba* brengen) *Kambamba* zestigh, en *Embakko* mede zestig.

Stadt Lovando Sinte Paulo.

In het gebiet van *Lovando* leit een stadt, by de Portugesen *Lovando Sinte Paulo* genaemt, op een vlakken bergh aen den zeekant, steilachtigh, gelijk ook de wegen steil opgaen, en strekt zich met den bergh noord-west en zuid-oost. Aen de Noort-zijde van dezen bergh, is een andere bergh, *Mora Sinte Paulo* genaemt, die wat hoger rijst, als daer de stadt op gelegen is, en schiet aen de noort-en-noort-west-zijde met een byna onopkomelijke steilte op. Daer staen op dezen laesten bergh drie of vier huizen, nevens een vervallen Jesuiten klooster.

Deze stadt is gebouwt by de Portugesen, des Jaers vijftien-hondert acht en zeventigh, onder opzicht van eenen *Paulus Dias de Nevais*, die ook de eerste governeur daer in geweest is, van wegen de Portugesen.

Het is een grote stadt, bebouwt met veel schone huizen, kerken en kloosters, doch niet bewalt of gesterkt, maer wel leggen eenige forten of sterkten, tot beveiling der haven en stadt aen den waterkant; door de portugesen gesticht.

Voor het veroveren der stadt by d'onzen, 't welk zich toedroegh des jaers zestien-hondert-een-en-veertigh, hadden de Portugesen daer zes kerken, te weten de grote kerk, genaemt *Sinte Maria de la Conception*, een ander beneden, *Corpo Santo*, een voor de Jesuiten, genaemt *Sint Antonio*, een voor de zwarten, *Sinte Goser*, een klooster en kerk van Franciskaner orde, en een gast-huis met een kerk genaemt *Miserikordia*. Over dit gast-huis, verrijkt met vier-en-twintigh kamers; waren byzondere bestierders gestelt, nevens een providoor en dokter, barbier, apteker, en andere dienaers.

Dit huis heeft eenigh inkomen van lant-goederen, desgelijx van schepen: want ieder schip, dat daer aen komt, moet twee rees voor dit huis geven.

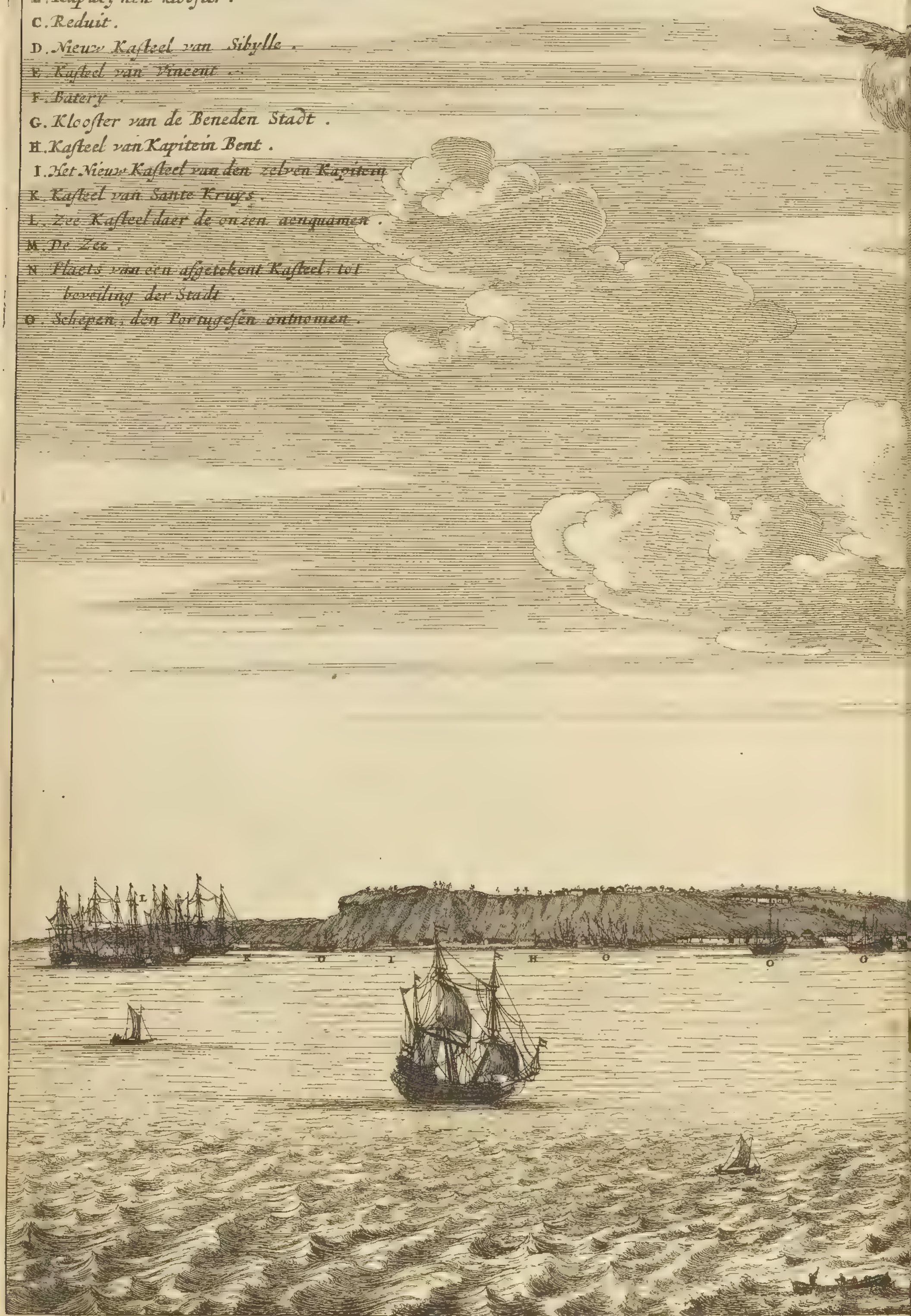
Lant Sinso.

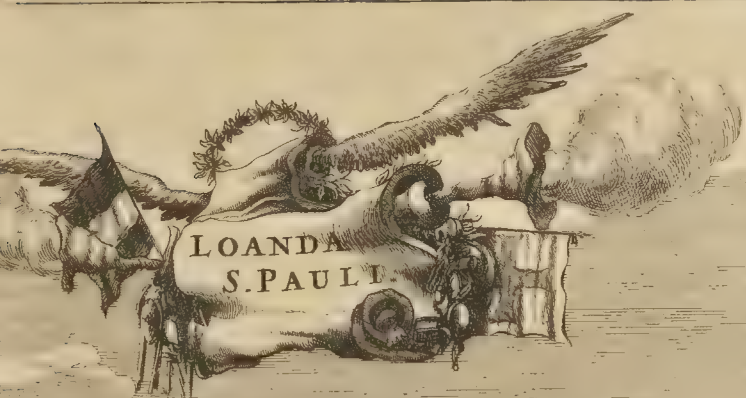
Sinso, zijn de landen gelegen ten Noorden van de Stadt *Lovando Sinte Paulo*, de reviere van *Bengo* opwaerts, aen het lantschap van *Ensaka*.

Ilam[ba]

Het lantschap van *Ilamba*, of *Elauma*, een groot lanrschap, over de twee hondert mijlen zoo eenigen willen, in 't ronde, en hondert in de lengte, is gelegen ten zuid-westen van de stadt *Lovando Sinte Paulo*, na de zijde van de reviere *Quansa*, en voorts deze reviere opwaerts; het begint om de zuid-oost, en oost-zuid-oost van het lantschap *Ikollo*, en strekt zich van de reviere *Bengo* uit *Ikollo*, tot aen de reviere *Quansa*, van *Kalumba* af tot aen *Massingan* of verder; altijts tusschen deze beide revieren, die hoe dieper in 't lant, hoe verder van elkandre wijken, en by gevolgh ook het lantschap van *Ilamba* geduurigh groter maken; te weten, tot de brete van dertigh, veertigh en vijftigh mijlen, overal bewoont op twee en drie mijlen dorp aen dorp, welke grote meenighte der dorpen ontstaet, naer-

Back of
T-Hinge
Not Imaged

A. Iesuiten klooster.
B. Kapucynen klooster.
C. Reduit.
D. Nieuw Kasteel van Sibylle.
E. Kasteel van Vincent.
F. Batery.
G. Klooster van de Beneden Stadt.
H. Kasteel van Kapitein Bent.
I. Het Nieuw Kasteel van den zelven Kapitein
K. Kasteel van Sante Kruys.
L. Zee Kasteel daer de onzen aenquamen.
M. De Zee.
N. Plaets van een afgetekent Kasteel, tot beveiling der Stadt.
O. Schepen, den Portugesen ontnomen.

LOANDA
S.PAULI

Back of
T-Hinge
Not Imaged

naerdien deze Negers zich altijts verdeilen elk op zijne grens-plaetſen. Dan het geheel lantſchap is verdeilt in twee-en-veertigh heerſchappyen, daer van de beſtierders *Souaſen* genoemt worden, onder welke al andere dorpen en vlekken gehoren, elk na d'afmerkinge, van zijn gebiet, dat met palen onderſcheiden is.

d'Eerſte heerſchappye, naeſt gelegen by het lantſchap van *Ikollo*, is genaemt *Chonſo*; dan vervolgens de andere gins en weder, achter elkandre tot het voornoemt getal; als, *Namboa*, de naeſte aen *Chonſo*, *Qualomba*, *Bamba*, *Golungo*, Makao, Kombi, *Quitendele*, *Ztombe*, *Quitalla*, *Kambakaita*; *Andalladongo*, *Quiambatta*, *Nambaquiajamba*, Kangola, *Quibaito*, *Chombe*, *Angolome*, *Gumbia*; Maſſingan of Maſſagan, *Kaoulo*, *Kahango*, Kavanga-*paſe*, *Guenka*: *Atombe*, *Hiangonga*, *Quilambe*, *Quapanga*; *Kabanga*, Kabuto, Kandalla, *Gougue*, Kahonda, Kunangonga; Moſſungoapoſe, Kamanga, Kalunga, *Bagolungo*; *Quibilacapoſe*, Koſtaka, *Nambua*; Kallabanga, *Nimeneſolo*. Deze voorzeide heerſchappyen zijn de voornaemſte, wier heerſchappen onder zich het lantſchap van *Ilamba* beheerſchen, en t'zamen door malkandere tien of twaelf duizent weerbare mannen zouden kunnen uitmaken, met pijl en boge. Daer zijn noch eenige kleine heerſchappyen in deze lantſchappen, dan aengezien die den eenen of anderen der gezeide onderdanigh zijn, als twaelf *Maſſingan*, worden zy niet genoemt.

Al deze *Souaſen* onderhouden d'afpalingen hunner heerſchappyen, zoo wel en ſtips onder malkandren, dat noit klachte gehoort werde, dat d'een den anderen lant zoude ontrokken hebben, 't en zy by openbaren oorlogh d'overwinnaer meeſter van zijns vyants lant in 't geheel blijve; maer by ſtukken makenze noit eenige voorwendingh.

Daer zijn in dit lantſchap *Ilamba* weinigh of gene zonderlinge ſterkten nochte boſſchaedjen, tot een hertret van afweringe tegen den vyant, gelijk in *Enſaka*, maer wel eenige heuvels met boſſchaedjes van klein belang en ſterkte.

Niet lichtelijk zouden evenwel d'inwoonders kunnen overwonnen worden, naerdien zy bedektelijk vechten en hunne pijlen al leggende of kruipende ſchieten kunnen.

Van *Ilamba* om de noord-weſt, en weſt-noord-weſt; begint het lantſchap van *Ikollo*. *Ikollo.*

Het lantſchap van *Enſaka* neemt zijnen aenvangh zes of zeven mijlen beooſten de ſtadt Lovando *Sinte Paulo*, en is gelegen tuſſchen twee revieren *Quanſa* en *Bengo*, dan is klein van gebiet, en kan op eenen of een halven dagh doorreiſt worden. *Enſaka.*

Het lant wort op zommige plaetſen bebouwt van eenige weinigh inwoonders, doch al na by de reviere *Bengo*.

Twee of drie mijlen te landewaerts leit op de hooghten zeker boſſchaedjen, zeer dicht geſloten met diſtelen en doornen, tot grote beveiling en ſterkte des lantſchaps: want zoo d'inwoonders daer op de wijk namen, het lant zoude bezwaerlijk zijn t'overwinnen, of moſt alleen door gebrek van water zijn; want behalven de twee revieren *Quanza* en *Bengo*, is'er te landewaerts in geen lopend water, uitgezondert eenige putten en diepten, die dikwils meeſt alle jaren uitdrogen.

Ontrent negen mijlen ooſtwaerts boven het eilant *Motchiama*, gelegen in de reviere *Quanſa*, leit in't lantſchap van *Maſſingan* of *Maſſagan*, een kleine ſtadt, mede *Maſſagan* genaemt, daer de Portugeſen een ſterkte hebben. Zy is gelegen aen de Noortzijde der reviere, op een hoek in vorm gelijk Loeven-ſtein, daer Maes en Wael in malkandren lopen: want de reviere *Quanſa* loopt om de zuid-zijde, en de reviere L*ukala*, die heel hoogh uit het lant komt, om de noort-zijde van de ſtadt; en ſtort een of twee uuren beneden M*aſſingan* in de *Quanſa*, en verlieſt daer haren naem, en blijft *Quanſa* heten, waerom de zwarten deze plaets al voorhene, eer de Portegeſen dezelve hadden, M*aſſingan* genoemt hebben, dat zoo veel beduit *Maſſingan.*

 als

als een zamenvoeging van beide deze waters, veroorzaekt door de zamenvoeging van beide revieren. Het plag een open vlek te zijn maer tamelijk groot, met veel fraeie ftenen-huizen, maer is naderhant allengs tot een ftad geworden. d'EerftePortugeefche Gouverneur van *Angola*, die des jaers vijftien hondert en acht en zeventigh, uit bevel des Konings van *Spanjen*, de ftadt *Lovando Sinte Paulo* deed ftichten, genaemt *Paulus de Nevais*, heeft ook deze fterkte daer aller-eerft doen bouwen, wanneer hy tegen den Koning van *Angola* daer te lande oorlogh voerde, met byftant der *Kongefen*. Daer wonen heden veel Portugeefche huis-gezinnen, en eenige Moulaten, en veel zwarten.

Lantfchap van Kambamba. Het lantfchap van *Kambamba* leit aen de reviere *Quanfa*, en heeft een dorp mede *Kambamba* genoemt, gelegen een dagh reizens de reviere op-waerts, boven *Maffingan*, om d'ooft, aen de noort-zijde, en een dagh-reizens te landewaerts in. De Portugefen hebben daer een fterkte, en wonen'er met eenige huis-gezinnen, en veel vrye zwarten, die veel flaven hebben.

Lantfchap van Embaka. Ontrent acht dagh reizens de reviere van *Lukale* opwaerts, leit het lantfchap van *Embakka*, en in het zelve een dorp *Embakka* genaemt, twalef dagen reizens van den zeekant. De Portugefen hebben'er mede een fterkte, en wonen daer met eenige huis-gezinnen en zwarten, doch hebben boven *Embakka* gene fterkte meer.

Aerdt der lucht en ziekten. Daer woeden in *Angola*, door de zonderlinge quaet-aerdigheit der lucht, verfcheide ziekten, en inzonderheit zeer felle en heete koortfen, *Koortfe.* die den menfch binnen weinigh uuren wegh-flepen: dan het aederlaten aenftonts en dikwils achter elkandre, hoewel een weinigh ieder reize t'effens, in 't werk geftelt, ftrekt velen tot behoudenis.

Spaenfche pokken. De Spaenfche pokken is daer een gemene, doch geen fchandelijke ziekte, gelijk hier te lande, en wort genezen met fmeren en het ingeven van kruiden, hoewel zelden met een goeden uitgang; naerdien zy die niet wel weten te genezen, zulx de meefte troofteloos gelaten worden en jammerlijk komen te fterven.

Ziekte Bitios de Ku. Daer is ook een gemeene ziekte onder hen, *Bitios de Ku* geheten, die aenkomt met zwaermoedigheit, grote pijne in 't hooft, vermoeitheit en zwaerte van leden, en zeere oogen, die als gefpannen ftaen en uitpuilen.

Genezing. De genezinge, die aenftonts, op het verfchijnen der gemelde tekenen, moet in 't werk geftelt worden, gefchiet met het fondament of eers-gat wel af te waffchen, en een pil, gemaekt van een vierde gedeelte van een gefchilde limoen, met de vinger daer zoo diep in te brengen, en zoo lange ook daer in te laten blijven, als doenlijk is; 't welk niet zonder grote pijne en brant, een teken van de rechte *Bitios*, gefchiet; hoewel, zoo de befmetting niet te groot is, de ziekte door dit middel alleen tot genezing gebraght wort. Dan zoo de befmetting te verre ingewortelt is, 't welk het uitzakken en ontfluiten des enteldarms, en een graeuwe loop te kennen geven, verftrekt een mengfel of zap, geperft uit tabaks-bladen, zout en azijn, na een wekinge van twee uuren met elkandre, en daer na in een mortier geftampt, een krachtigh genees-middel; indien daer af zoo veel in den entel-darm of eersgat gebracht werd, als doenlijk is, en ook daer in zoo lange blijve, als het moghelijk is te verdragen, 't welk den entel-darm weer tot zijn behoorlijken ftaet brenght, en de ziekte doet fcheiden. Dan aengezien dit geneesmiddel pijnelijk, en niet wel te lijden is, zoo moet de kranke door twee fterke mannen vaft gehouden worden.

De *Bitios* kan ook genezen worden, door het dikwils klifteren of infpuiten in den entel-darm, met het doorgeklenfte afziedzel van het kruit *Orore de Bitos*, en droge roozebladen, daer onder gemengt, neven een of twee doiren van eyren, en een weinig aluin en oli van rozen. Tot voorkoming van d'inworteling der ziekte *Bitios*, wort ook zeer geprezen, zoo dra

zoo dra de tekenen vernomen worden, schoon het eers-gat wel gereinight is, een genees-middel, gemaekt van een versch ai, klein geklopt met een weinigh rozen-waters en zuiker, met gestoten of geschrabt lootwit daer onder gemengt, en wel door een geslagen; want pluksel van lywaet daer in nat gemaekt, en in het eers-gat gestoken, strekt grotelix tot verhoeding van verdere inworteling dezer ziekte. Het loot-wit,'t geen aen te merken staet, wort onder andere voor een treffelijk genees-middel tegen dit quaet gehouden.

Daer gaet ook een ziekte in zwang, waer door de luiden krenking aen hun gezicht krijgen, en als stik-ziende worden; maer raken door het gebruiken van een raeuwen lever van den hey weder tot hunne voorige gezontheit.

De luiden zijn'er ook veel met zeere bene gequelt, daer zy langzaem van genezen worden.

Een zeker slagh van lamheit der leden, een ziekte by d'Indianen *Beriberi* geheten, is'er ook zeer gemeen, die geoordeelt wort haren oorsprong te nemen uit de qualik geneesde *Bitios*, of uit gene genoeghzame zuiveringe des bloets.

Het beste genees-middel tegen de *Beriberi*, is, de leden voor een warm vuur te strijken met zekere oli, by d'Indiaenen *Miniak Tennah*, en in 't Neerduitsch Aert-oli geheten, die op het eilant *Sumatra*, gelijk de steen-oli, uit de steen-rotsen druipt, en tegen alle koude gebreken van zenuwen en spieren, naerdien zy een doordringende kracht heeft, zeer dienstig is.

Een andere ziekte, *Boasi* in de lanttale genaemt, spreit ook weligh bywijlen onder d'inwoonders zijn zaet, en bestaet in het afrotten van neus, handen en voeten, ja, van vingeren aen de handen, en tenen aen de voeten, van lit tot lit, met grote pijne, en een gewisse doot daer op. Die aen de quaele vast raken, hebben, huns gevoelens, of hun *Fetisie* of *Mokisie* beledigt, of van het dier *Goulungo* gegeten.

Embasser, mede een gewoonelijke ziekte daer te lande, is eigentlijk een verherdinge in de milt, waer door de mensch onlustigh, geelachtigh van kleur en zwaermoedigh in het gaen, en maghteloos wort; maer is te genezen met het drinken des affiedsels van den wortel des booms *Embotta* by hen geheten. By hen wort voor den besten wortel *Embotta* gehouden, en voor den krachtighsten bevonden, die aen de Oost-zijde des booms, daer de morgen-zon eerst op-komt, afgenomen wort. *Ziekte Embasser.*

De takken van dezen boom, die stijf en tai zijn, verschaffen hen bogen.

De kinder-pokjes hebben daer ook geweldigh d' overhant en baren bywijlen, by onkundigheit van genees-middelen tegen deze quael, een groten neerlaeg onder de menschen, zulx zy daer grote vreze voor hebben. *Kinder-pokjes.*

De landen, ontren *Lovando*, zijn dor en dies onvruchtbaer, maer de landen, ter weder-zijde van de reviere *Bengo* gelegen, vruchtbaer, en heden bequaem om *Mandihoka*, mille, boontjes, en allerhande vrucht-bomen en moes-kruiden voort te brengen; daerze voorhene wilt, woest, en onbezait waren, en met ruichten en kreupel-bosschen begroeit lagen. Dan alzoo door de onvruchtbaerheit der landouwen dikwils te voore, door het lang uitblijven der schepen van *Brazyl* en andere plaetsē, grote dierte en honger onder den Portugees in de stad ontstont, dwong de Portugeesche steevoocht van *Lovando*, *Ferdinando de Sousa*, des jaers zestien hondert negen en twintig en dertigh, d' inwoonders van *Lovando*, ieder na de meenighten der zwarten, die hy had, een stuk lants, aen de reviere *Bengo* gelegen, t'aenvaerden, en dat van kreupel-bosch en andere onreinigheden te zuiveren en bequaem te maken tot planten en zaien, om niet meer uit de hant van anderen gevoet te worden, of ter genade van anderen te leven. *Aerde der landen.* *Landen aen de reviere Bengo vruchtbaer gemaekt.*

Qualijk geviel den inwoonders dit in 't eerste, en mosten daer toe met gezagh gebraght worden; dan als zy de winsten, die daer van quamen, en de grote vruchtbaerheit dezer landen zagen,

zagen, zocht een ieder aldaer een plantaesje te hebben, gelijk hen ook zoo veel van deze woeste landen vergunt wiert t'aenvaerden, alsse wilden. In dezer wijze wierden d'oevers der reviere *Bengo* bebout met mille, boontjes, en allerhande moes-kruiden, en hadden d'inwoonders van *Lovando*, daer zulke fraeie plantaedjen gemaekt, dat hen die tot een lust-hof van 't gansche lant strekten. Maer wanneer d'onzen de stadt *Lovando Sinte Paulo* des jaers zestien-hondert een en veertigh veroverden, wiert alles verbrant en verwoest, zulx deze lantstreek, die wel eer een lust-hof plag te zijn, daer na een schuilhoek van leeuwen, tigers, en ander wilt gedierte wiert; hoewel namaels weer door vlijdt der onzen en Portugesen tot haeren voorigen staet gebraght.

Gewassen. Daer vallen, inzonderheit in het lantschap van *Ilamba*, kleine en grote mille, hun broot-grein, en kastanje-bruinverwige boontjes, in des lants-tale *Enkossa* genaemt, een voetzame en lekkere spijze, hoewel het veel eeten gemeinelijk buik-pijne veroorzaekt. Deze boontjes worden den slaven, by de blanken ingekocht, om over zee na Westindien te vervoeren, veel t'eeten gegeven. Men heeft in de landen, aen de reviere *Bengo* gelegen, veelerlei zeer goede vruchten, als, oranje-appelen, limoenen, dadelen, doch in genen groten overvloet, banannas, ananassen, patatasen, kokes, arosses, en olie de palmbomen, anones, guajaves, wijn of gegos. *Anones.* Anones, by de Portugesen, na zekeren Graef, die deze vrucht daer eerst gebraght heeft, *Faute de Kondes* genaemt, is een zeer aengename vrucht, zeer liefelijk van smaek, aschverwigh van kleure, heeft de groote van een vuist, en is byna ront van fatsoen, gelijk een pijn-appel, doch niet uitbultende, maer in plaets van bultjes of verheventheden, staenze, als ofze daer op geschildert waren. *Guajaves.* *Guajaves* of *Goyava*, alzoo by de Portugesen, en by de Sinesen *Cieuko*, en by d'onzen granaet-peren genaemt, is een vrucht, die van binnen veel rontachtige korentjes heeft, zeer aengenaem van smaek, doch grotelix verkouwend, en by gevolgh ongezont om t'eten is. d'Oever der reviere *Bengo* staet in grote meenighte met deze gewassen beplant. *Arosses.* *Arosses*, by d'onzen granaet-pruimen genaemt, is een vrucht van gelijke fatsoen bykans, als de *Guajaves*, doch kleinder, maer gezont om t'eeten, en aengenaem van smaek, met eenige scherpigheit.

Gegos is een vrucht, die op hoge bomen wast, aen den kant der reviere *Bengo*, van fatsoen gelijk een pruim, van verruwe tusschen geel en groen, of groen-geel: heeft grootachtige stenen van binnen, met weinigh vleesch, is van smaek wat scherpachtigh, verkoelend en gezont om t'eeten, en wort den zieken t'eeten gegeven; maer maekt de tanden eggerigh.

Tamar[ind]. Daer groeit veel Tamarind, die zeer goet is, desgelijks witte Tamarind, die uit de vrucht zoude komen van den boom *Alikondes*. Wat noortwaerts van Bengo wassen zekere kleine kokes-noten, die by eenigen van een zelven slagh en zelfde kracht, tegen het vergif, gehouden worden, gelijk de kokes-noten van het eilant *Maldivien*, gelegen tusschen het eilant *Madasgasker* en de kaep of uithoek van Indien, *Kommorri* genaemt; waerom zy by de Portugesen *Koquos de Moteva* genoemt worden. *Grein[-ma]nigette.* Daer wast ook grein of manigette, in maniere gelijk peper, aen struiken of hagen, in 't wilt; krijght hauwen gelijk peulen, maer groter en zonder schel, daer greintjes in wassen, gelijk de granaet-korens in de granaet-appels. Deze daer uitgenomen, zijn purper of donker root, maer worden daer na, door het drogen in de zon, zwart, en zijn heet gelijk peper-korens.

Peper. Daer groeit ook zeker boomtje, tot de hooghte van drie of vier voet, met smalle en tengere bladen. De vrucht wast gelijk Koriander, of gelijk de vlier, krijght eerst groene bolletjes, daer na bloemen, en eindelijk, na het afvallen der bloemen, eerst granen, en daer na rode, effene en gladde beziën, doch zitten niet rists-gewijze, maer twee of drie hangen teffens aen de takjes. Deze

beziën,

besiën, rijp geworden en afgeplukt, en in de zon gedrooght, krimpen of rimpelen, gelijk d'Oostindische peper, en worden zwart en hert. De smaek is gelijk d'Oostindische peper, doch niet zoo heet, maer aengenaem om uit de hant t'eeten, en bequaem om over alle spijze, in plaets van peper te gebruiken. Deze peper gestoten is graeuachtigh van werruwe, gelijk d'Oostindische peper, doch wat witter, zoo dat die, gestoten, tusschen de grein of manigette en Oostindische peper van verruwe is. Zy groeit ook veel in de *Benijn*, en op meer andere plaetsen van Neer-Ethiopien. Katoen groeit'er in 't wilt, en zou daer, indien het aengequeekt wierde, in groten overvloet vallen. Het bloeit in Hoi en Zomer-maent, en rijpt in Winter-maent.

Veelerhande aertvruchten zijn'er, als, kleine rapen, radyzen, koolen, doch sluiten zoo vast niet als hier te lande, desgelijx bloemkool, en voorts meest alle vruchten en moeskruiden, gelijk in Spanje, als pinsternakel, wortelen, latou, porcelein, spenaesje, sali, ysop, tijm, majelein, koriander, en diergelijke.

Daer groeit ook zeker boom, die hout geeft, *Pao del Cebra* in 't Portugeesch genaemt, dat slangen-hout gezeit is, een kraghtigh geneesmiddel tegen de koortze, en is bitter van smaek. Noch is'er een ander hout van zekeren boom *Mofrissasonho* genaemt, dat goet gehouden wort tegen het vergif.

De landen aen de reviere *Bengo* en *Danda*; desgelijx het eilant *Massandera*, in de reviere *Quansa* gelegen, brengen zeeker gewas voort, wiens wortel, die *Mandihoka* by de zwarten in *Angola*, en by d'eilanders van *Nova Spanje* en andere eilanden in West-indië *Yuca*, en by de *Mexikaners*, *Quauhkamotli* genaemt is, een aengenaem meel geeft, in 't Portugeesch, gemeenlijk *Farinha* genaemt, daer deze volken, gelijk hier te lande van rogge of tarruw-meel, broot van bakken, en verscheide andere dis-gerechten maken. Geen plaets in gansch *Angola*, daer meer *Mandihoka* gewonnen, en *Farinha* gemaekt wort, dan aen den vliet *Bengo*; eensdeels om de vruchtbaerheit des aertrijks, eensdeels om de nabyheit der stadt *Lovando Sinte Paulo*, daer zy bequamelijk kan na toe gebracht worden om te verkopen.

Dit gewas, inzonderheit in *Brezyl*, in West-indië, is menigerlei van geslachte, die, hoewel zy van verre een en dezelve schijnen te zijn, nochtans in wortel, steel of stronk, kleur en waerdigheit, daer te lande by ervaerne lantluiden in groot onderscheit hebben. *Is velerlei.*

De bladen dezes gewas zijn d'oker-noot-bladen niet ongelijk, doorlopen met veel aederen, groen van verruwe, en zitten ten getale van vijf, cierlijk omgevouwen, boven met veel spitsen, en sters-gewijze aen den steel. De stam of stronk schiet recht op, tot de hooghte van tien of twalef voeten, (doch in *Brazyl* zelden boven een mans lengte) en verspreit zich in veele takken. Het hout is week, gelijk willigen of vlier-bomen-hout; de bloem klein, en het zaet dat van den wonderboom gelijk, maer ondienstigh. De vrucht, te weten, d'eetbare wortel, *Mandihoka* genaemt, is onzen pijnsternakel niet ongelijk, vol melkachtigh zap, dat uit de botten schiet. *Gestalte.*

De wijze van *Mandihoka* voort te queken, en daer *Farinha* of meel van te maken, is dusdanig. In de aerde, daer de *Mandihoka* in te planten is, na dat de zelve eerst wel bereit en doorwerkt, en klein gewrevē, en tot heuveltjes als molshopen opgeworpen is, worden stokjes of takjes, afgesneden van 't hout der takken van de *Mandihoka*, ontrent een voet lang, en een duim dik, schuins tegen elkandre aen gestoken, te weten op ieder heuveltje drie of vier stokjes, met d'einden ontrent een hant breet boven d'aerde: welke stokjes strax wortelen, en in negen, tien of twalef maenden, tot eenen boom van twalef voetē hoog opschietē, met vele takken, en tot een stam van dikte eener dye. Om den wortel des te dikker en wel te doen wassen, moet twee en driemael gewiet, en d'aerde *Voortqueking.*

van onkruit gezuivert worden. Als het tijt is om te houwen, en de wortel haeren behoorlijken dikte heeft, wort de ſtam by d'aerde afgekapt, die nergens toe nut is, dan om op den haert te branden. Dan worden de kleine takjes ook bequaem gemaekt, om weder in d'aerde te ſteken 't welk aldus van tijdt tot tijdt geſchiet. De wortel eindelijk, uit d'aerde gegraven, en van haeren ſchel ontbloot, wort tot meel, *Farinha* by de Portugeſen genaemt, op een molen in dezer wijze gemalen. De molen is gemaekt gelijk het radt van eenen kleinen wagen, maer wel een ſpan breet, beſlagen met koper; daer ſcherpe punten in ſteken, in vorm van een raſp, en onder met een bak, daer het geraſpte meel in valt. Dit rat wort door eenen zwart omgedraeit, gelijk een ſlijp-ſteen, en daer op deze wortel, dien een ander zwart tegen den raſp hout, tot meel gemaekt. De geen, die den wortel tegen den raſp hout, heeft eenige kleine jongens tot zijnen dienſt, die geſtadigh ongeraſpte wortels aengeven; desgelijx zijn'er ſlaven, die het gemalen meel onder uit den bak weghalen, om gedrooght te worden, en in kopere pannen brengen, gemaekt gelijk een zuiker-pan, en fornais-gewijze gemetſelt, daer vuur onder geſtookt wort, gelijk onder de pannen, daerze de zuiker in zieden.

WortelMandiboka, hoe die tot meel gemalen wort.

Tot deze arbeit zijn byzondere huizen gebout, van over de hondert voeten lang, en dertigh of veertigh breet, en groter, naer dat ieder boer veel te doen heeft, daer aen beide zijden de fornaiſen ſtaen, te weten, aen ieder zijde tien; en achter, of na de fornaiſen de molens, drie gemeenlijk tot ieder huis, doch los, om verplaetſt te kunnen worden. Ieder boer kan zoo veel *Farinha* of meel winnen, als hy bykans wil, en na dat hy maght heeft om ſlaven te kopen, en huizen, fornaiſen en andere toebehoren te maken. Een boer die een huis met twintigh fornaiſen heeft, gebruikt gemeenlijk tot zijnen dienſt, als planten, wieden, hakken, raſpen en drogen, vijftigh of zeſtigh ſlaven. Dan het ſtaet aen te merken, dat tot dit werk meeſt ſlaven gebruikt worden, die of oudt zijn, of eenige gebreken hebben, dat zy die niet kunnen verkopen; desgelijx veel jonge zwarten, die daer toe aengefokt worden. Ieder *Alquer* meel, of twee a *Aroben*, wort by wijlen in *Lovando Sinte Paulo*, voor twee hondert en vijftigh, en drie hondert rees verkocht, by tijden maer voor twee hondert, na dat'er veel vervoert wort.

a Een Aroben is twee en dertigh pont.

Almeſiga is een gomme, van reuk gelijk de witte gomme *Elemni*, komt uit zekeren boom, en is zeer goet voor velerlei gebreken, inzonderheit voor verkoutheit en verſtuikte leden, en diergelijke. Daer groeit ook zeker gewas, daer d'aloe uit getrokken wort; en is by ervaernis bevonden, dat deze aloe niet ſlechter is, als die van het eilant *Sokotorina* komt.

Gomme Almeſiga.

Orore de Bitios, alzoo genoemt om zijne genezing der lant-ziekte *Bitios*, is een ſlagh van kaesjes-kruit, en byna van een zelve fatſoen.

Aen de revieren waſſen groote bomen, geheten *Moſuma*, by menighten, daer alle de kanoos daer te lande van gemaekt worden. Het is een hout van aert, gelijk kork, en zinkt niet, ſchoon het vol water loopt, gelijk ook de kanoos niet, van dit hout gemaekt. Aen deze bomen waſt de *kapok*, zeker wolligh en donsachtigh goet, dat by het varend-volk in de kuſſens en bultzakken, in plaets van veren zeer veel gebruikt wort.

Boom Moſuma.

De meeſte bomen, die in het lantſchap van *Ilamba*, en ook in geheel *Angola* waſſen, zijn genaemt *Likonde* of *Alikonde*, die weliger en meerder op hoge en droge, dan in lege landen groeien. Zommige dezer bomen groeien tot de dikte van over de acht, tien, twalef, en vijftien vademen aen den ſtam; doch ſchieten, 't geen aen te merken ſtaet, met den wortel gene voet diep in d'aerde; maer langs d'aerde hene, zoo dat de allergrootſte boom lichtelijk door de wint ter neder gevelt wort. De vruchten dezes booms zijn van grote, gelijk de kokes de palme, maer vallen wat langer, hebben van binnen een wit pit, doch die gemenelijk by de zwartẽ niet

Bomen Likondes.

niet gegeten worden, dan by hongersnoot, want dan makenze van deze kokes-pitten meel om t'eeten; dan het is een schadelijk eeten, en veroorzaekt een grote sterfte. Het hout is onbequaem om te branden; maer van de schorsse wort zekere hennip geklopt, gelijk ons vlasch, daer de zwarten hunne kleetjes en mille-zakken van maeken. Van de stammen worden kanoos of schuitjes gemaekt.

In moerassige plaetsen, aen de kanten der revieren, groeit veel zuikerriets, doch zoo groot en dik, dat de inwoonders zeggen onbequaem te zijn, om te verbezigen of te gebruiken, waer over het daer ook niet sterk voortgeplant wort. De zuiker van dit riet is bruin, doch beter als die van *Sinte Thomé*, tot het maken van zuiker-gebak te gebruiken.

Aen d'oevers der reviere van *Kalukala* en *Ilamba* groeien zoete en zuure oranje-appelen en limoenen, citroenen, granaet-appelen, peren, guayavas, gegos, ananassen, en op zommige plaetsen ook wijn-stokken, door de Portugesen gepoot; want by de zwarten wort die naerstigheit in het aenqueken van uitheemsche gewassen niet gevonden.

In het Koningrijk van *Angola* zijn byna een en dezelve dieren, die in dat van *Kongo* gevonden worden; doch houden eenige aen den eenen oort, of in het een lantschap meerder, dan in het ander. Daer zijn olifanten, tygers, luiperts, leeuwen, rode buffels, beren, wolven, vossen, zeer grote boschkatten of katelossen, het dier *Makoko*, *Empalanga*, zivetkatten, eekhorens, het wilt verken *Emgallo*, en kamelions.

De wilde beesten zijn in het lantschap van *Ilamba* in meerder meenigte, dan in *Ensaka*, ter oorzake van de minder bosch-rijkheit, en dit lantschap meerder bewoont is. Maer die in *Ilamba* gevonden worden, vintmen ook in *Ensaka*. Doch geen gebrek is in *Ilamba* van tamme beesten, tot 's menschen onderhout, als schapen, bokken, verkens, hoenderen.

Daer onthout zich ook in de bosschen dezes Koningrijks, het dier *Quojas Morrou* by de zwarten van Afrika, en by d'Indianen *Orang-autang* genaemt, dat wilt of bosch-mensch gezeit is; 't welk ook in 't Koningrijk van *Quoja*, gelijk te voore verhaelt is, en op het eilant *Borneo* in Oostindien gevonden wordt. Dit dier is zeer na in fatsoen den mensch gelijk: waer over velen gewilt hebben, dat het een voortplanting of afkomste van menschen en apen zoude zijn, die wel eer met elkandre gemeenschap in vleezelijke wellusten zouden gehad hebben; welk gevoelen de zwarten nochtans wraken, die dit dier voor een byzondere voorttteling op zich zelf houden. Een zulk dier is over eenige jaren uit dit gewest na Hollant overgevoert, en aen zijne hoogheit, *Fredrik Hendrik*, hooghloflijker gedachtenisse, tot een geschenk vereert. Het had de lenghte van een driejarig, en dikte van een zesjarigh kint, was niet vet, noch rang, maer vierschotig van lijf, vaerdigh evenwel en vluch, met gedronge ledematen en sterke spieren. Het was van vooren overal glat, maer van achteren ruigh, en met zwart hair bewassen. Het aenzicht zweemde na een menschen aenzicht; maer de neus, die plat en krom stont, verbeelde een gerimpelt en tandeloos besje. Het had ooren eveneens gelijk een mensch, desgelijx de borst, ter weder zijde verciert met verheven mammen, (want het was een vrouwelijke Sexe) en een buik met een ingevallen navel, daer by de bovenste en onderste ledematen, zoo gelijkformigh met die van eenen mensch, als het een ai het ander is. d'Ellebogen hadden ook haere behoorlijke t'zamenvoeginge; de handen den rang van vingeren, de duimen de gestalte van een 's menschen duim; de benen kuiten, en de voeten achter het steuntsel van 't hiel-been. Door welke cierlijke en behoorlijke gestalte der ledematen, dit dier dikwils recht over end gong, en kon zoo wel zware gewichten op-tillen, als van d'eene plaetse na d'andere overdragen.

Zie p. 392.

Gestalte. Tulp obs. l. 3: c. 56.

Wanneer het wilde drinken, vatte het met d'eene hant het lit van de kan, en hieldt d'andere onder den bo-

dem, en veeghde daer na het nat van zijne lippen , met een zonderlinge zindelijkheit, af. Het leide zich ook zeer behendigh te slapen, te weten met zijn hooft op een kussen, en dekte zich met dekens over zijn lijf zoo gevoeghelijk toe, dat iemant zou gemeent hebben, dat een mensch daer lage.

De zwarten verhalen wonderlijke dingen van dit dier, en bevestigen dat het niet alleen weerloze vrouwen en onhuwbare dochters aenvalle en verkrachte; maer ook gewapende mannen derve aentasten: in 't kort, dit dier schijnt de rechte Satyr der ouden te zijn, daer *Plinius* en anderen uit horen zeggen, en verzierts-gewijze zoo veel van geschreven hebben.

Goulongo. Daer is ook het dier *Goulongo*, daer in *Kongo* van gesproken is. Het is een een dier gelijk een schaep of bok, gelijk ook zijn vleesch dezelve smaek heeft. De volken van *Kongo* eeten het vleesch des diers *Goulongo* niet, uit kracht van een over out gebruik, hen door den duivel of *Fetisios*, toen zy noch heidenen waeren, op-geleit; 't welk noch heden by hen, en andere omgelege volken onderhouden wort; hoewel die van *Lovango*, *Kakongo* en *Goy* zich niet ontzien zijn vleesch te gebruikẽ.

Men heeft 'er ook Nacht-uilen, schoon-kleurige hoenders, oievaers, witte ravens, struizen, maer weinigh; velerhande grijp-vogels, als arenden, wouwen, havikken, en diergelijke, rijgers, ganzen, enten, mussen, zwaluwen, grote vleermuizen in grote meenighten, zekere vogels, *Flamingos* genaemt, kanari-vogels, papegaien, perkiten, exters, twee of driederlei patryzen of velt-hoenders, alle met zeer schoon gesprengkelde veren; het eerste slagh heeft een kuifje op 't hooft; het tweede is kael zonder veeren op 't hooft, maer heeft op 't lijf blaeuwe en zwarte veren, met witte sprengkelen vermengt. Men heeft'er zwarte en witte pelikanen, veel lijviger, als een oievaer, met eenen bek recht uit, gelijk de oievaer, dan niet zoo lang, nochte krom, gelijk dezelve hier te lande by ons geschildert wort. *Vogels.*

Maer

Maer de hals is hen lang, die zy zoo ront kunnen krommen dat zy den borst met den bek openen, en met dat bloet hunne jongen spijzen. Daer is ook zeker klein voorspellend vogelgeltje, gelijk in *Lovango*, wiens gefluit of gezang de zwarten, zoo dra zy dat in 't bosch onder 't reizen horen, voor een vast teken van eenigh nakend wilt gedierte houden; des vogels geschreuw is zeer naer.

In de huizen, in het lantschap van *Ilamba*, houden zich zomwijlen vergiftige wurmen, schorpioenen, duizent benen, otteren, slangen, daer onder eenigen gevonden worden, welker benen goet zijn, voor een quade lucht, vallende ziekte en diergelijke gebreken.

Men heeft 'er veelerlei slagh van slangen, en onder anderen zekeren slang, die de zwarten in het lant van *Kuoja*, *Minia*; en die van *Angola Embamma* noemen. Het is een zulk boven mate groot gedrocht, dat het een heel verken, bok, ja een hert kan in zwelgen, en leit op de wegen, als of het een dorre struik van eenen boom was; maer valt de voorbygaende dieren, ja zelfs menschen met een gezwintheit aen, en weet die in te zwelgen of uit te zuigen, en gaet, na die ingezwolgen te hebben, ter plaetse, daer geen loop van mieren is, daer hy zeer voor vreest, gelijk alreeds te voore verhaelt is.

Daer valt ook een ongemene andere vergiftige slangh, wiens ruggegraet in grote waerde gehouden wort, en, om den halze gedragen, dezelve ziekte zoude genezen, die de Koning van Vrankrijk jaerlix in zijn lant geneest.

De meiren voeden ook zeer wanschapige dieren, voornamelijk zeker groot Meir *Angola Quihaite*, en noch een ander *Angolone*, gelegen in het gebiet van *Massingan*: daer in, gelijk in de reviere *Quansa*, onder andere visschen, gevangen wort zeker visch by d' inwoonders in hun lant-tale *Ambisiangulo* en ook wel *Pesiengoni*, en by de Portugesen *Pezze Mouller*, maer by ons met een Neerduitschen naem Meerminne geheten: zy zijn, beide wijfjes en mannetjes, stijf achtspan-lang, en over het lijf op het breetste vier span breet, hebben korte armen en twee handen met lange vingeren, doch kunnen de handen, hoewel in drie leden onderscheiden, niet heel toedoen, gelijk wy, maer alleenlijk een weinig buigen, gelijk ook de vingeren, door middel van eenigh tusschen-komend vliesch, als de poten der zwanen en enden, aen elkandre vast gehecht zijn. Het hooft is langwerpigh ront, met een verheven voor-hooft boven d' oogen, die klein en langwerpigh ront zijn. De neus is plat, de mont redelijk groot opgespert, doch zonder kin; gelijk dit wanschepsel ook oorloos is, maer ter plaetse, daer d' ooren zouden staen, is het vel wat dun, waer door het gehoor schijnt te komen. *Gestalte.*

De mannetjes hebben een schacht, gelijk de peerden en andere lant-dieren, en inwendigh twee teel-ballen; de wijfjes twee borsten, die weinigh verheven staen, hoewel de mannetjes en de wijfjes in het water van elkandre niet t'onderscheiden zijn, en vallen beide donker graeu van verruwe, doen geen quaet, noch komen niet op het lant. Het vleesch is gelijk spek, voornamelijk het boven-lijf, maer wort na onderwaerts magerder, en smaekt en riekt niet anders als verkenvleesch, en verstrekt den inwoonders een aengenaeme spijze, voornalijk op de rooster gebraden.

Het vangen geschiet met netten, daer in zy bezet, en dan door de zwarten met harpoenen en asagayen, hoewel niet zonder groot geluit te maken, en te krijten gelijk een mensch, doot geschoten worden. Het ingewant is gelijk een varken. *Hoe zy gevangen worden.*

In het hooft dezer meer-minnen is zeker been, gelijk in de hoofden der Zee-koeien, 't welk, voornamelijk het been van 't mannetje, een weinigh gerafpt en met wijn ingenomen, een krachtig genees-middel tegen het graveel is; gelijk ook het been van het oor of de plaets, daer het oor zoude staen, by de Portugesen zeer goet gehouden en by hen ook gedragen wort tegen een quade lucht. Van de ribben *Haer genees-middelen.*

ben worden in *Angola* pater-nosters gemaekt, die zeer goet gehouden worden, om bloet te ftelpen, inzonderheit die van de linker ribbe, naeft het herte gelegen, gemaekt zijn. Daer worden van de ribben ook braſeletten gemaekt, die eenigen aen d'armen dragen, en by de Portugeſen zeer goet bevonden zijn tegen d'ambeien.

Deze *Pezze Mouler* worden ook gevangen ontrent *Sofala*, gelegen aen d'ooſt-kuſt van Afrika, en gezouten van daer vervoert; dan zelden wort het vleeſch, naerdien dat zeer krachtigh is, gebruikt.

Behalve dat het zeer quaet in zee gegeten is, voor den geen, die eenigeonreinigheit, pokken of diergelijke onder de leden heeft; want hy zal datelijken daer van uitſlaen, en gevaer lopen, van in korten tijt te ſterven.

In dezelfde Meiren, des lantſchaps van *Maſſingan* of *Ilamba*, gelegen aen de kanten der revieren *Quanſa* en *Bengo*, in de heerſchappyen voornamelijk van *Quihaite*, *Angolome*, en *Chambe*, daer van deze meiren haere namen hebben, is grote meenighte van andere zee-gedrochten, als zee-paerden, L*agarten* of Krokodillen, al welke water-dieren mede in de revieren *Bengo* en *Quanza* vallen. Desgelijx hebben de revieren *Quanſa*, *Lukala* en *Bengo* de volheit van verſcheiden ſlagh van eetbare viſſchen, en onder andere ook grote kreeften.

De zee verſchaft den aen zeegelegen volken veelerlei ſlagh van welſmakende viſſchen, in groten overvloet; te weten, *Pergomoulatos*, dus by de Portugeſen geheten, *Pellados*, een viſch bykans van gelijk fatſoen als onze baers, *Esquilones*, *Quikouſſes*, *Kaßones*, *Tſiopos*, *Dorades*, *Bonitos*, *Halbekores*, *Pergos de Morochermes*, *Ronkadores*, *Korvines*; als mede makareel, tongen en overvloedelijk *Serdijn*, beneffens veel meer andere viſſchen zoet van ſmaek, ook oeſters en moſſelen. Aen de klippen, in zee, waſt zeker ſlagh van Ruſchglas, en noch een ander diergelijk ſlagh in 't geberghte.

Wal-viſſchen.

In zee, voor het eilant *Lovando*, ſpelen in Bloei, Hoi, Oogſt en Herfſtmaent grote meenighten van Walviſſchen, doch worden daer niet gevangen.

d'Inwoonders zijn traeg om t'arbeiden.

De zwarten in *Angola*, ontrent *Lovando Sinte Paulo*, zijn ongemeen lui, willen zelfs niet arbeiden, en qualijk zoo veel mille zaien, als hun nootdruft vereiſcht, of alſſe van den eenen oogſt tot den anderen van doen hebben, zulx zy by quaet gewas groten honger lijden, en van de volken *Quiſames*, die bezuiden de reviere *Quanſa* wonen, eetwaren, als mille, voor ſlaven, die zy van de Portugeſen nemen, benootzaekt zijn te kopen.

Vierderlei luiden.

In ieder lantſchap van *Angola*, of om beter te zeggen, in ieder heerſchappye zijn vierderlei luiden; d'eerſte zijn edelen, *Mokatas* genaemt; de twede wordē kinderen der heerſchappye of des lantſchaps genaemt, en zijn eigentlijk de lantzaten, welke hantwerks-luiden of lantluiden zijn, doch vrije perzonen; de derde, *Quiſikos* genaemt, zijn de ſlaven der heerſchappye, verknocht zoodanig aen de heerſchappye des heeren, gelijk d'andere goederen, en zijn gelijk erfgoederen; de vierde, *Mobikas* genaemt, zijn meede ſlaven, maer zulke, die de Souaſen der heerſchappyen, of door recht des oorloghs, of door kopingh, of op een andere wijze bekomen. Al die zy in den oorlogh gevangen bekoden, worden knechten of ſlaven gemaekt, gelijk ook velen van het eerſt en tweede ſlagh, door miſdaden, hoe licht zy ook zijn, by de vrienden begaen, dikwils tot ſlaven gemaekt worden: want zoo een *Souas* maer het minſte vermoeden kreegh, dat een zijner vaſalen of leen-mannen hem onrecht wilde doen, of trachte zijnen vyant in den oorlogh by te ſtaen, hy zou niet alleen dien perzoon doen doden, of tot tot eenen ſlave maken; maer ook zijn wijf en al zijn vrienden.

Huize...

In ganſch *Angola*, ja, in ganſch Neer-Ethiopien, vind men geen huizen met zolders, uitgezeidt in de ſtad *Lovando Sinte Paulo* of in *Maſſingan*, beide door de Portugeſen geſticht.

De

huizen in het lantſchap van *Enſaka* zijn van ſtaken en ſtroo gemaekt, zeer armelijk en ſlecht; deſgelijks zijn die in het lantſchap van *Ilamba* mede ſlecht van ſtaken en ſtroo gemaekt, gelijk in *Enſaka*, doch wat beter, net'er en ſterker; en hebben de huizen der edelen afgeſchote kamertjes en daer-en-boven een hof en voorhof.

Hun ſpeeltuigh is een kalbas, zekere vrucht, en een Palmitas-ſtok, met kertelen of kerven ingeſneden, daer met een andere ſtok overgeſchraept wort, dat eenigh geluit veroorzaekt.

d'Inwoonders, volgens *Pigafet*, vinden meer ſmaeks in honden, dan in eenigh ander vleeſch; zoo dat zy die in groote meenighten aenfokken en vet maken, en voor lekkere diſchgerechten opſchafen.

De kleding is byna een en dezelve met die van *Kongo*; de hals en armcieraedje beſtaet in ronde glazen kralen, die zy *Anzolos* noemen, maer aen draden geregen, of de ketenen dier kralen *Mizanga*.

d' Angoolſche tale verſchilt niet van de Kongeeſche, dan alleen in de uitſpraek, daer door zy een heel andere ſchijnt te zijn.

Ieder mans-perzoon heeft zoo veel vrouwen, als hy wil of voeden kan; d'oudſte echter, of eerſte wort voor d'opperſte gekent, ja voor 't hooft, zoo zy na de Chriſten wijze getrout is.

Een vrouwe, zoo lang haer kint gene tanden heeft, onthoudt haer van haeren man; naerdien anders het kint, zoo zy geloven, terſtont zoude ſterven. Zoo dra het kint tanden krijght, gaen al de vrienden of bekenden, zoo mannen als vrouwen, onder welk een van allen het kint, prachtigh opgetoit, op den arm draeght, met elkandre in gezelſchap van huis tot huis, ſpelende en zingende, om eenige gifte voor het kint, dat eerſt tanden heeft gekregen, t'ontfangen, 't welk by na noit met weigeringe wort afgeſlagen. De vrouwen bouwen daer het lant, en de mans verzorgen de kleren, gelijk in *Lovango*.

Wat belanght de lijkſtaetſi of begraefnis der doden; zy bewinden den doden, eerſt afgewaſſen, en daer na het hair uitgekemt, in nieuwe doekken, en dragen dien aldus na de grafſtede, verwulfs-gewijze gemaekt, daer zy hem op een zetel van aerde zetten, met veel ronde glaze kralen, die zy tot cieraedje gebruikē, en andere goederen nevens den zelven. Daer wort ook meenighte van beeſten geſlacht, en der zelver bloet op d'aerde geſprengt, deſgelijks wijn ter gedachtenis van den overleden geplengt. *Lijk-ſtaetſi.*

De ſtraffe, over lijfſtrafbare en onlijfſtrafbare miſdaden, geſchiet'er al op een zelve wijze, te weten, de misdadigen, t'effens met wijf en kinderen, en 't geheel geſlacht, worden voor den *Souas*, dat is, de heer der heerlijkheit, tot ſlaven gemaekt: dan zy beklagen zomwijlen elkandren niet, maer helpen hunne tegenparthye door vergif van kant, en dat zoo lichtelijk over geringe als gewichtige oorzaken. In het onderzoeken wort ook gene kennis of berichtinge genomen, om te bewaerheden of het geen, daer iemant mede beticht wort, in'er daet ſtrafbaer is, maer het zeggen van den *Souas*, of van een eenigen getuigen, die zulx beveſtight, wort alleenlijk gelooft. Zoo iemant komt te ſterven, en bevonden wort, maer het minſte aen zijnen *Souas* ſchuldigh te zijn, aenſtonts taſt hy al deſſelfs kinderen aen, en maektze tot ſlaven. *Straffe der misdaden.*

Het lopend en gangbaer gelt, dat in *Lovando* is, en daer alle dingen voor gekocht, en alle waren opgerekent worden, zijn zekere kleetjes, *Libonges* en *Panos Sambos* genaemt, van drie vierendeel elles in 't vierkant, die in *Lovango* van de hennip van de matombe-bomen geweven, en door de Portugeſen van daer in grote meenighte na *Lovando* gebragt worden. *Kleetjes is hun gelt.*

Daer zijn enkeld gemerkte, met het wapen van Portugael, en dubbeld gemerkte, en eenige ongemerkte, *Libonges* genaemt, die in de landen, te landewaerts ingelegen, gebruikt worden.

d'Enkeld gemerkte kleetjes, desge-

gelijx de vier ongemerkte, aen malkandre geknoopt, doen een halve teſtaen, en een alleen, het aller kleinſte gelt, dat die van *Lovando* gebruiken, de waerde van twee ſtuivers; maer ieder dubbeld gemerkt kleed de waerde van tien of elf ſtuivers.

Niemant magh by de Portugezen deze kleetjes in *Lovando* brengen, dan de faktoor van den Kontraktodoor, die tot *Liſſebon* woont, en zijnen faktoor in *Lovango* heeft, om die op te kopen en derwaerts te voeren, daer zy groote winſten op doen.

Uit de *Benijn* worden na *Lovando* ook zekere blaeuwe katoene kleetjes, *Mouponoqua* by die van de *Benijn*, en in *Lovando*, by de Portugeſen, *Panos res gatto de Berre* genaemt, gebraght; zijn van vijf kleden aen malkanderen, en twee ellen en een halve, en twee ellen breet. Noch is'er een ander ſlagh, in 't Portugeeſch genaemt *Pannos de Komma de Figures*, meeſt blaeu en wat wit daer onder, met beelden, ontrent zes of zeven banden lang, en anderhalve elle breet. Beide deze ſoorten worden by de Portugeſen in grote menighte vertiert, en naer *Kongo*, *Amboille*, en de rijken van *Gingo* en andere, in die geweſten gelegen, vervoert en dier verkocht.

Daer worden ook kleetjes gebragt van het eilant *Sint Thomé*, blaeu geverft, en gemaekt byna op een zelven fatſoen, gelijk die van de *Benijn*; dan de verf is zoo goet niet, en de ſtoffe grover. Deze kleetjes worden tegen Angoolſche ſlaven verruilt, en derwaerts in groote meenighten by de Portugeſen overgevoert.

Simbos of horentjes. Daer zijn twederlei horentjes, *Simbos* by hen genoemt, die gangbaer gelt in de binnen landen van *Kongo* zijn, om alle waren voor te kopen; want daer zijn grote zuivere *Simbos*, die onder het eilant van *Lovando* geviſcht, en tot den handel in de geweſten van *Pombo* gebruikt worden; en onzuivere of Brazijlſche *Simbos*, die van *Rio de Janero* gebraght worden. Deze laeſte worden na *Kongo* gevoert en in plaets van gelt gebruikt voornamelijk in *Songo* of *Pinda*, en in de landen van *Anna Xinga*, boven *Maſſingan*, en in die van de *Jages*.

De *Simbos*, onder het eilandt van *Lovando* geviſcht, zijn weer tweederlei; want de geviſchte *Simbos* van *Lovando* worden gezift, die in de zeef blijven leggen, worden *Simbos Siſados* genoemt, en zijn de grote; de andere, die door de zift vallen en klein zijn, worden genaemt *Fonda en Bomba*. Beide deze worden mede na *Kongo* gevoert, daer zy in plaets van gelt gaen. Zy worden op de hoofden der zwarten in zakken, van ſtroie kleetjes gemaekt, derwaerts gedragen, ieder zak van twee aroben zwaer; een aroben gerekent op twee en dertigh pont.

Daer wort ook in *Lovando*, in ſtede van gelt het root takoel-hout van *Majumba*, en *Pao de Hikongo*, dat uit *Benguella* komt, gebruikt; 't welk, op ſtukken gehakt van ontrent een voet lang, zijne gezette waerdye heeft; zulks ieder weet, hoe veel aertvruchten, fruit of hoenderen hy daer voor krijgen kan; want elk goet is daer by de Portugeſen op zijne waerde geſtelt en niemant magh het dierder verkopen, zoo dat zy weten, wanneer zy hunne ſlaven na de merkt ſtieren, wat zy daer voor zullen weder krijgen.

De vrucht *Kola* wort daer gemeenlijk voor kleetjes verkocht, vier vruchten voor een *Libongo*, of ongemerkt kleetje.

De voornaemſte handel der Portugeſen en andere blanken, met d'ingewoonders, beſtaet in ſlaven, die van daer te ſcheep na verſcheide plaetſen in Weſtindien vervoert worden, als na d'eilanden, *porto Riko*, *Rio Plata*, *Sinte Domingo*, *Havana*, *Kartagena*, en na 't vaſt lant, inzonderheit na *Brezijl*, en andere plaetſen, om die in de Ingenhos of zuiker-molen te doen arbeiden, en in de mijnen te graven; een arbeidt, dien deze Angoolſche zwarten alleen, en gene blanken kunnen uitſtaen: zulx de Portugees en Spanjert al hun meeſte rijkdommen, die zy in de Weſtindiën bezitten, den arbeidt dezer ſlaven byna te danken hebben. Het is zeker, dat de Spanjert *Hand* wel

wel eer uit *Angola* over de vijftienduizent ſlaven voor zijne eigen rekening na de Weſt-indien jaerlix deed overvoeren, om in de mijnen te gebruiken; gelijk geloofelijk is, dat heden de Portugees geen minder getal derwaerts voert.

Al deze ſlaven doen de Portugeſen door hun Pomberos, gelijk te vore in *Pombo* verhaelt is, hondert vijftigh en twee hondert mijlen in het lant opkopen: van daer dan deze *Pomberos* zelfs hen na den zeekant af brengen, gelijk koppelen ſchapen, of door onder-ſlaven aen hunne meeſters overſtuuren. Weinigh krijgen deze gekochte ſlaven onderwegen t'eeten, en moeten allen nachten onder den blauwen hemel, tegen d'aerde neder, zonder eenigh dekſel ſlapen, waer door zy mager, en als afgemat worden. Dan de Portugeſen in *Lovando*, eer zy deze afgematte ſlaven ſchepen, om na Weſt-indien over te voeren; brengen hen gemeenlijk eerſt in zekere grote huizen, die zy te dien einde daer geſticht hebben, en geven hen den vollen hou van eten en drinken, desgelijx oli de palm om zich te verquikken, en 't lichaem te ſmeren, en doenze dan, dus verquikt, te ſcheep gaen. Doch zoo 't gebeurt, dat geen ſchepen daer zijn, of geen genoech ſlaven om te ſchepen, worden zy tot den lant-bou gebruikt, inzonderheit in den tijdt van 't lant te bereiden, om de *Mandihoka* te planten, of in het ſnijden van de *Mandihoka*. Ieder Portugees, die zijn ſlaven ſcheept, ſlaet dezelve ook wel gade, om hen voor ziekte te behoeden, en gezont over te brengen, gelijk zy zich ook van genees-middelen verzien, inzonderheit van limoenen en lootwit, om voor de bitios te gebruiken. Wie onder de ſlaven ziekte krijght, wort van d'anderen afgezondert en alleen geleit, om te genezen, en met warme ſpijze wel verzorght.

Te ſcheep leggen de Portugeſen hen op zekere matjes, die in en ontrent *Lovando* gemaekt worden, daer zy de ruimte van mede nemen; inzonderheit in het overſteken na Weſt-indien, om hen alzoo alle tien of twalef dagen een verſche matte te geven. Dan zulk een grote zorghvuldigheit is noit by d'onzen in het overvoeren der ſlaven, uit *Angola* na *Brazyl*, aengewent, maer wierden mager en mismaekt, gelijkze uit het lant quamen, geſcheept, waer door velen op zee wegh ſtorven; nochte d'onzen verzagen zich niet van matjes, maer leiden de ſlaven met het blote lijf op den overloop, of op een andere plaetſe neer, zonder iet over 't lijf de hebben.

In het dorp *Kambamba* wort veel handeling by de Portugeſen met ſlaven gedaen, maer zoo veel niet als in *Maſſingan*, desgelijx in het vlek *Embakko*. Wanneer d' omleggende zwarten, die boven *Embakko* wonen, eenige koopmanſchappen van doen hebben, dan komenze met ſlaven na de dorpen der Portugeſen, om die tegen koop-waren te verruilen. By de Portugeſen in *Maſſingan*, wort grote handel in ſlaven gedreven, en geduurigh komen veel vrye koopluiden hunnen handel daer drijven.

De waren, die d'onzen wel eer, en noch heden de Portugeſen derwaert voeren, zijn onder anderen allerlei *Waeren door de Portugeſen en Neerlanders na Angola gevoert.*

lakenen met brede lijſten.
grote tijken, met lange ſtrepen,
en fijn geruite.
rode karmoſijnen.
Sleſiger en ander fijn lijnwaet.
Haerlemer kleden.
fijne felpen,
kleine en grote goude en zilvere kanten.
brede zwarte bay.
Turkſche tapijten of tafel-kleden.
wit, en allerhande gekleurt garen.
blaeu en zwart quiſpel-grein.
ſtik en nai-zijde.
Kanari-wijnen.
Brande-wijn.
Boom-oli.
boots-mans-meſſen.
allerhande ſpeceryen.
witte zuiker, en meer andere waren en kleinigheden: als
grote viſch-hoeken.
ſpelden van een vinger lang.
gemene ſpelden.
nai-naelden. grote en kleine valke bellen, &c.

Rijkdom.

d' Inwoonders vergaderen door den bank niet veel ſchatten, hebben een weinigh mille en beeſten, maer zijn van wijn en oli de palm rijkelijk verzien.

Wapenen.

Hun wapenen beſtaen in boge en pijlen, doch hanteren de voornaemſten eenige *Aſagayen*, bijlen en kapmeſſen, welke laeſten zy onder den gordel aen de linker zijde dragen, dat deze volken van de Portugeſen geleert hebben; doch weinigh ſchietgeweer, inzonderheit by die van *Ilamba*, is tot noch toe by hen in 't gebruik; in 't kort zy gebruiken by na een en dezelve wapenen met die van *Kongo*, en houden de zelve orde in 't vechten. Deſgelijx beſtaet mede hun ganſche heirſchaer in voet-volk, by gebrek van peerden; zelfs gaen de kapiteinen te voet; behalve dat zy zich by wijlen in draeghzetels, door hunne ſlaven, doen dragen.

Krijght maght des Konings.

Wijders, dit lant is door de meenighte der vrouwen, die ieder manſperzoon heeft, zoo volkrijk, dat de Koning, in een oogenblik, zoo te zeggen, hondert duizent man; alle vrywilligen, en des noot zijnde, tien hondert duizent krijghs-knechten kan te velde brengen Dan zijn alle, gelijk de *Kongeſen*, klein-hertige en onſtrijdbare luiden; gelijk in verſcheide voorvallen tegen de Portugeſen gebleken is; want 't is gebeurt, des jaers vijftien hondert vier en tachtig, dat twalef hondert duizent *Angolen* door vijf hondert Portugeſen, en eenige weinige Kongeſen op de vlucht gedreven wierden, en des volgenden jaers, zes hondert duizent *Angolen* door twee hondert Portugeſen en tien duizen zwarten.

Pigafet.

Het lantſchap van *Ilamba* wort gezeit tien of twalef duizent man te kunnen uitmaken, gewapent met pijl en bogen. Die van *Ilamba* vechten bedektelijk, en ſchieten hunne pijlen al liggende of kruipende.

Beſtiering van Angola.

Het Koningrijk van *Angola* of liever *Dongo*, wordt heden 's daeghs door eenen byzonderen Koning beſtiert, zonder eenige erkentenis van onderdanigheit aen den Koning van *Kongo*; dan plagh voor hene in vele en verſcheiden heerlijkheden of heerſchappyen verdeelt te zijn, die door verſcheide heerſchers of beſtierders, Souaſen genoemt, beſtiert wierden; daer een ieder eigenaer en als volkomen heer van was, des niet tegenſtaende bewezen zy alle, gelijkelijk den Koning van *Kongo* gehoorzaemheit.

Angola wort een Koningrijk.

Maer ſedert hondert vijftigh, en meer jaren herwaert, deed een dezer Souaſen, genaemt *Angola*, daer dit geweſt, te recht *Dongo* genoemt, by de Portugeſen en Neerlanders den naem *Angola* van bekomen heeft, met byſtant der Portugeſen, die gekomen waren, om in zijn heerſchappye of lantſchap te handelen; den anderen *Souaſen* het oorlogh aen, en ſtelde hen, overwinnende nu den eenen, en dan den anderen, onder zekere ſchattinge, doch liet eenen iegelijk in 't bezit zijner oude heerſchappye blijven. En wiert namaels deez, die zich zelven, tot de krone gekomen, met de bynaem van *Ineve* deed noemen, door de grote meenighte van volks onder zijne gehoorzaemheit te brengen, niet minder, volgens *Pigafet*, in maght, dan de Koning van *Kongo*, dien hy gewoonlijk een zekere ſchattinge toe zond, doch hem die ook weigerde, als zulx hem goet dachte; want de Koning van *Angola*, volgens ook het ſchrijven van *Linſchoten*, zend dien van *Kongo* geſchenken, zonder evenwel zijnen Vaſael te zijn.

Zijn ma[ght]

Dambi Angola wort na Ineve Koning.

Na dezen *Angola Ineve* wiert des jaers vijftien-hondert en zeſtigh zijn zoon, genaemt *Dambi Angola*, een grote vyant der Portugeſen, tot Koning gekoren, die des jaers vijftienhondert en acht en zeventigh quam t'overlijden, en zijnen jongſten zoon, *Quilonge Angola*, by anderen *Angolaire* genaemt, dat grote Heer te zeggen is, tot erfgenaem der krone naliet.

Dees vernieuwde het oud verbont zijner voorzaten met de Portugeſen, en *Paulus Dias de Nevais*, de ſteevoogt der Portugeſen; maer deed daer na op wegh dertigh of veertigh Portugeſen, die met verſcheide koopmanſchap na de Koninglijke hooft-ſtadt waeren getrokken, ter neer houwen; waer

waer op *Diaz* hem den oorlogh aen deed, en vele plaetsen afnam, en onder gehoorzaemheit der Portugesen braght, welke sedert, beneven veel andere heerschappyen der Souasen, by den Portugesen van tijdt tot tijdt verovert, daer onder gebleven zijn.

De Koning, die ontrent des jaers zestien hondert en veertigh, zonder mannelijken oir is komen t'overlijden, heeft drie dochters en eenen neve nagelaten. d'Oudste dezer dochteren, *Anna Xinga* genaemt, niet tegenstaende zy Christen gedoopt was, wilde echter na hare heidensche wijze de krone erven; maer de Portugesen begunstigden de parthye van den neve, en holpen hem met bystant van wapenen, en aldus met gewelt op den throon: waer over *Xinga* met velen grooten uit den rijke te landewaerts in vluchte, en sedert altijts haer het rijk heeft toegeeigent, met bybrengen haren neve, volgens 's lants gewoonte, niet konde erven.

Zy is tot drie verscheide reizen door de Portugesen geheel verslagen en verdelght, niet te min ieder reize weer met grote maght te velde gekomen, en heeft haer sedert wel hondert en vijftigh mijlen te landewaerts in gehouden; of, zoo andere schrijven, vier dagen reizens boven *Embatta*. Deze *Xinga* heeft ook veel oorlogen gevoert tegen de woeste *Iages*, en daer zoo veel steden, vlekken en landen bekomen, alsse oit gehadt heeft. Eindelijk wiertze door zekeren Portugesen hopman, *Majoor Pavo Darouva* overwonnen, beneven het gevangen nemen van twee harer beide zusteren; een der welke, *Dama Maja* gedoopt, onder de Portugesen uit eigen genegentheit bleef wonen, en haer prachtigh op haere maniere heeft gehouden, en dikwils van haere zuster *Xinga* meenighte van slaven tot haren onderhout ontfangen. Dan naerdien de Portugesen wel de meeste slaven uit haer lant bekomen, hebben zy naderhant een lange wijle vrientschap met haer gehadt.

Na goede rekeninge, is deze *Xinga* nu verre in de zestig jaren out, en dikwils al voor eenige jaren voor doot gezeght, maer staet niet te weten, zoo heimelijk en bedekt houden de onderdanen hare dingen: want niet tegenstaende de Portugesen heden 's daeghs hunne slaven derwaerts, met waren, om Koophandel te drijven, stieren, zoo scheint niet mogelijk te zijn, door den een of ander de zekerheit daer van te weten; dan of zy overleden is of niet, haere plakaten of bevelen en handelingen, zoo in de regeringe voorvallen, worden in haren naem noch uitgeroepen en gedaen. *Zy hout haer heimelijk.*

Het is een zeer kloekmoedige mannin, boven mate genegen tot de wapenen, zonder byna eenige andere oeffening te gebruiken, en plagh zoo stout te zijn, dat zy geenen Portugees lijfsgena gaf: daer by wist zy hunne slaven zoodanigh te verleiden en onthalen, dat die van zelfs tot haer met meenighte overliepen. *Is strijdtbaer.*

Zy voert met haer volk meest een leven, gelijk de *Jages*, hout eigentlijk geen vaste verblijf-plaets, neemt ook haren raed door toverye met den duivel, ten welken einde zy ook eenen afgod heeft, dien zy in het aenvangen des oorlogs van eenigh belang, een parthye levendige perzonen, van de kloekste en fraeiste, die daer toe bewaert worden, in heerlijk gewaet opoffert, om als dan te vragen of het oorlogh wel of qualik zal gelukken. *Haer afgoderye.*

De Koninginne, tegen het aengaen der offerhande, kleet haer in mannelijke klederen, gelijkze altijts doet, behangen met velletjes van dieren, voor en achter, met een houwer op den nek, een bijl in den riem gestoken, en een boog met pijlen in de hant, springende, volgens haere gewoonte, dan hier, dan daer, veel gezwinder dan de gaeuste jongman zoude mogen doen, onder het geduurigh roeren van haeren *Engema*, die twee yzere klokken zijn, en haer in stede van een trommel dienen. *Doet offerhande van menschen.*

Wanneer haer dunkt dat zy haere vertoninge lang genoech mannelijk bedreven, en daer door alle omstaenders, ja, haer zelf in een wreet gemoet gevoert hebbe, dan neemt zy een bre-

de veere van zekeren vogel, en steekt die door de gaten van haeren doorboorden neuze, ten teken van oorloge. Zy zelf is d'eerste, die in deze verwoetheit den eersten der genen, die ten offer bestemt zijn, aen vat, en 't hooft afhakt, en zoo veel bloets des geslachten indrinkt, als haer mogelijk is. Dan treden naest haer de stoutste en kloekste hoofden en hop-mannen ook toe, en doen het zelfste, gelijk zy gedaen heeft, 't welk geschiet met een groot geraes van blijschap en het spelen op vele speel-tuigen, om haeren afgodt, die by haer verscheide en menigerlei zijn, t'offeren. Onder alle wort by haer hoogh geacht, en meer als andere bewaert, het gebeente van eenen haerer broederen, die voor haer geregeert, en wiens heerschappy zy na zijne doot aenvaert heeft, welk gebeente t'zamen in een kostelijke zilvere kiste leit, die voor lang by de Portugesen bekomen is.

Al haere mannen, die zich by haer bevinden, mogen zoo vele bywijven houden, als hen gelieft, met dien verstande, dat zy, zwanger geworden, haer vrucht na het baren zelf moeten doden; onder alle welke altijts een de voornaemste is, die zy de grote Mevrouw noemen; zonder aenschouw evenwel op den ouderdom te nemen, gelijk in *Kongo* gebruikelijk is, ja wort dikwils verkozen, als een andere hen beter behaeght.

Des jaers zestien-hondert acht-en-veertigh, den vier-en-twintighsten van zomer-maent, ten derden dagh in de nieuwe maen, volgens verhael van zekeren hopman *Fuller*, die, ten dienste van de Neerlantsche West-indische maetschappy, deze Koninginne met zestigh mannen tot bystant tegen de Portugesen was bygevoeght, en derhalven een geruimen tijdt by de zelve zich quaem t'onthouden, hadden hondert en dertien vrouwen, na zijn wederkomste in het leger der Koninginne, buiten gebaert, en haere vruchten, naer de maniere van haer duivelsch waen-geloof, vervloektelijk verdaen of omgebraght.

De Koninginne gebruikt deze zelve gewoonte, en hout ook vijftigh of zestigh byzitten, hoewel jongmans, om

De K[...] ginne [...] haer [...] vrou[...] zijn.

om den naem quanſuis onder de haeren niet te hebben, dat zy een vrouwe is: en niet tegenſtaende zy zulx wel weten, zoo kleetze deze vijftigh of zeſtigh jongmans, de kloekſte en fraeiſte die te vinden zijn, in vrouwen gewaet, volgens haer gewoonte, en gaet zelf in mans klederen, en zeit dat deze mannen vrouwen zijn, en zy vrouw een man is, en deze verklede jongmans hare bywijven zijn. Al deze Jongmans hebben vrouwen namen, maer de Koninginne wort in het leger met een mans naem genoemt, en wil tegen niemant ook anders bekennen, ja, haer eigen boelen, die zy als byzitten hout, derven niet anders uitgeven, of moeten datelijk ſterven. Zy beproeft al deze jongmans, haere bywijven quanſuis, dikwils en laetſe vry gaen by alle negerinnen, te weten by de fraiſte, die zy in haeren dienſt hout, alleenlijk om te beproeven ofze haer getrou zijn, en gene vergadering nochte gemeenſchap met andere vrouwen hebben.

Des jaers zeſtien hondert zes-en-veertigh verwoeſte zy, met hare hulptroepen, al de dorpen des lantſchaps van *Oando*, en maekte al d' inwoonders tot ſlaven.

De volken van de Zuit-zijde der reviere *Quanſa*, *Quiſamens* genaemt, hebben alle jaers, tot erkentenis van vrientſchap, aen deze *Anna Xinga* ſchattingen gezonden.

Na de doot van den voorzeiden Koning, neve van *Anna Xinga*, ſtelden de Portugeſen een anderen uit haren geſlachte, tot Koning over *Dongo*, om over de zwarten te regeren, met name *Angola Sodeſie*, die haer altijts ſtilzwijgens geſchenken heeft toe-gezonden, tot erkentenis van onderdanigheit.

De Koning heeft zijne woonplaets een weinigh boven *Maſſingan*, in een ſteenrotſe, die over de zeven mijlen in 't ronde, en boven mate dik is, en tot aen de lucht ſchijnt te reiken. Van binnen leggen vlakke weiden en landouwen, die goede vruchten voortbrengen, tot onderhout eener grote meenighte van menſchen; desgelijx is'er zoet water, en voorts wat tot des menſchen onderhout zoude mogen van noden zijn. Daer is maer een eenige openinge om binnen deze rotſe te komen, zoo dat de Koning gene vyanden van de zijde der Koninginne, nochte van de *Jages* te vrezen heeft. Deze rotze is *Mapongo* genaemt.

Wijders, de Koning alleen, in gelijker maniere, als die van *Kongo*, hout een grote meenigte pauwen, zonder iemant zijner onderdanen die vermagh te houden. Die ook eenen pauw ſlechts een eenige plum of veder quam uit te trekken, of af te nemen, zoude moeten ſterven of tot ſlave gemaekt worden, benevens al zijn geſlacht, met verbeurtmaking daer-en-boven van al zijne goederen, uit kracht van een over-oudt gebodt. *De Koning alleen magh paeuwen houden.*

Dit Koningrijk is in verſcheide lantſchappen, en ieder lantſchap, naer oud gebruik, (gelijk alree te vooren ſtaet verhaelt) in verſcheide heerſchappyen of heerlijkheden verdeelt, daer van de beſtierders of heerſchers *Souaſen* genoemt worden. *De heerſchappyen van Angola worden door Souaſen beſtiert.*

Ieder *Souas* heeft een zeker getal als hovelingen onder zijn volk, geheten in 's lants tale *Makottes*, die noit dan met geboge knien, en het klappen in de handen, tegen hen ſpreken mogen, en hebben vryheit als byzondere perzonen hunne meeſters aen te ſpreken, en raetplegen met den heere over alle voorvallende zaken. *Hun gezagh.*

Deze Souaſen wonen ſlechts in vlekken of dorpen, *Banza* in 't Angoolſch genaemt, die met doorne heiningen omringt leggen, en enge wegen hebben om daer by te komen; belent daer-en-boven ter weder zijde met geboomten, die tot malkandre groeien, gelijk geſloten wegē. Desgelijx zijn hun huizen ſlechte hutten, van riet en ſtroo gemaekt, na 's lants wijze. *Woonplaatſen.*

De Souaſen of heerſchers van al de lantſchappen of heerſchappyen, die de Portugeſen ten huidigen dage in *Angola* of *Dongo* bezitten, en met de wapenen verovert hebben, en noch komen te veroveren, zijn gehouden aen hen zekere ſchattingen in ſlaven te betalen, en andere dienſten te doen, onder den tijtel van vaſalen of leenmannen. *De overheerde Souaſen moeten ſchattingen aen de Portugeſen geven.*

 De

De Portugeeſche ſtee-vooght van *Lovando* plagh deze ſchattinge der Souaſen, *Bakulamenten* met een onduitſch woort gemeenlijk genoemt, te verpachten, welke pachters dan niet alleen zoo veel ſlaven halen, als ieder *Soua* te betalen heeft, maer nemen dikwils eens zoo veel, als hen toekomt, 't welk de Portugeſen by hen zeer hatigh maekt.

De Souaſen daer-en-boven zijn gehouden allen Portugeſen, die door hun lant reizen, *Kargadoors* of dragers te beſtellen, die hen in draeghzetels, na de Kongeeſche wijze, van d'eene na d'andere plaetſe overbrengen. Als by maniere, wanneer een Portugees van de ſtadt *Lovando Sinte Paul* na *Maſſingan* wil reizen, en 's avonts in een dorp komt, daer hy des nachts wil herbergen, zoo laet hy den *Soua* aenzeggen, dat hy zoo vele dragers van doen hebbe, om hem en zijn reistuigh te dragen; en zend de dragers, na zich daer van gedient te hebben, weer te ruch, 't welk by hen alle avonden, daerze t' huis leggen of ruſten, gedaen wort. Dan zoo langh *Lovando* en d' onderhorige plaetſen, onder de Neerlantſche Weſtindiſche Kompanjie ſtont, zijn de Souaſen, om ſchattingen en andere dienſten te doen, niet aengeſproken; 't welk niet alleen tot groot nadeel, maer ook tot kleinachtinge der Neerlanders ſtrekte, aengezien de Souaſen daer door geheel en al van d'onzen vervreemden, als ofze geen ſchattelingen meer waren, en met roven en ſtropen, en de wegen onveilig te maken, tot alle ongebondentheit en moetwil voortſloegen.

En hen ten dienſte ſtaen.

De Stadt Lovando Sinte Paulo by Houte-been verovert.

Op wat wijze deze ſtadt, des jaers zeſtien hondert en een-en-veertigh, onder *Kornelis Kornelisſen Iol*, anders gezeght *Houtebeen*, voor dezen ſtaet, of Neerlantſche Weſtindiſche Kompanjie, verovert wiert, zal niet ongerijmt zijn, in 't kort hier by te voegen.

Uit wat rede zulx by d'onzen ondernomen wiert.

In acht genomen by zijne Excellentie Graef *Maurits van Naſſou*, als gouverneur of ſteehouder van wegen de voorzeide Kompanjie, in *Brazijl*, deſgelijx by de hoge Raden, dat de ſtaet van *Brazijl* niet konde beſtaen, zonder meenighten van zwarten van de kuſt van Afrika, inzonderheit uit *Angola* te hebben, om niet alleen in de *Ingenhos* of zuiker-molens, met den aenkleven van dien, te arbeiden, en rietvelden te beplanten, zuiveren, de verwoeſte zuikermolens te hermaken, en wat des meer zy, maer ook om meer landen tot opbouwinge te brengen, om *Mandihoka* te planten, en voorts allerlei aert-vruchten aen te queken; dat ook door niemant die arbeit bequamer konde gedaen worden, als door deze Afrikaenſche ſlaven, die den arbeit gewent zijn, behalve dat zoo veel ſlaven van de kuſt van *Arder*, *Kalbarien*, *Rio del Rey*, en de plaetſen daer ontrent niet gebraght wierden, als, om zulx uit te voeren, van node waren; zoo is na rijpen overlegh beſloten, om een vloot uit te ruſten, onder 't beleit van den voorſz. *Houtebeen*, een ſtrijdtbaer zee-helt, als Admirael, en *Ieems Hinderſſoon*, als Luitenant Kolonel over 't voetvolk, om *Angola* den Portugeſen afhandigh te maken. De vloot beſtont in een-en-twintigh ſchepen, zoo groote als kleine, bemant met twee duizent zoldaten, negen-hondert boots-gezellen, nevens twee-hondert *Brazylianen*; welke den dertighſten van Bloei-maent, des jaers zeſtien-hondert een en veertigh, van *Fernabok* vertrok, en quam, na veel tegenſpoet gehad te hebben, om voorby de zuid te komen, den negentienden van Hoimaent op de zuider brete van acht en twintigh graden, daer de vloot gebrek van water kreegh, en op dezelve by d' opperhoofden het houden van alle woensdagen eenen biddagh verordent wiert.

De vl... trek... Fern...

Den vijfden van Oogſt-maent quam de vloot aen *Cabo Negro*, gelegen op zeſtien graden; van daer in de Vliegebay, gelegen op vijftien graden, en veroverde, zeilende langs de kuſt, den twee en twintighſten een Portugeſche Karavele, geladen met wijnen van *Madera*, genaemt *Jeſus*, *Maria*, *Ioſef*, daer van het volk hen voor lootſen diende, om in de haven van *Sint Paulo* te brengen.

Kom... Cabo ... gro.

Den vier-en-twintighſten quam de vloot

vloot in 't gezicht van 't lant, en trok *Hinderson* ten zelven daghe met zijn volk, in orde gestelt, op de stadt aen, gevende den vuur-roers den voortocht. De Portugeese steevoogt, *Cesar de Meneses*, stont niet verre van daer op strant met negen hondert blanken, en gewapende inwoonders, en een grote meenighte van zwarten, beneven twee stukken geschuts, in slachorde, om weerstant te bieden. Dan zoo dra d'onzen nader quamen, en met den vyant in schermutseling raekten, begosten de zwarten eerst op de vlucht te steken, daer na ook de Portugesen, die eindelijk van den stee-vooght gevolght wierden, met achterlaten van twee stukken, en het verlaten der stadt met alle sterkten en bateryen, zonder eenigen weerstant te bieden; zulx niemant in de stadt gevonden wiert, dan eenige dronken krijgs-knechten, en stok oude mannen. De buit, in stadt bevonden, bestont in negen en twintigh metale, en negen-en-zestigh yzere stukken, in veel krijghs, en lijfbehoefte; als veel meel en wijn, beneven dertigh zoo groote als kleine schepen. Dan aengezien geen versch water in de stadt is, hebben d'onzen, na het veroveren der stadt, een huis aen de reviere *Bengo* gelegen, doen versterken, om veiligh water te kunnen halen, daer de zwarten eenen aenval op deden, maer wierden te ruch gedreven, met verlies van tachtigh doden, zoo blanken als zwarten. Twee dagen voor het ontdekken der vlote by den vyant, had de steevoogt, meinende dat d'onzen slechts gekomen waren, om een buit van slaven en andere goederen te halen, en dan weer te vertrekken, bevel gegeven, dat ieder zijn vrouw en kinderen, met de beste goederen en gereetste koopmanschappen, zoude in veiligheit brengen en verbergen. Maer zoo dra hy zagh, dat d'onzen de stadt en al de sterkten door den oorlogh zochten te bemagtigen, en als eigen voor dezen staet te houden, deed hy by brieven aen *Iol* klachten van onrecht, en voerde hem te gemoet, dat reets de Staten der vereenighde Neerlanden en de Koning van Portugael verdragen en na het byleggen der geschillen, de Neerlanders en zy bontgenoten geworden waeren.

Antwoort van d'onzen.

d' Onzen, aengesproken om de stadt weder over te geven, gaven tot antwoort, dat zy van dat verdragh met de Portugesen niet bewust waeren nochte gehoort hadden; nochte ook niet of hy de zijde van den nieuwen Portugesen of Spaenschen Koning zou volgen; indien de steevooght zulx geweten had, hy moste dat, eer de stadt verovert, en den onzen vyantlijkerwijze gewelt gedaen was, laten weten hebben.

Verdracht tusschen den vyant en d'onzen.

Wanneer eindelijk de Portugesche stee-vooght, die na het veroveren der stadt zich in *Massingan* bevond, daer veel van zijn volk door d' ongezontheit der lucht quam te sterven, met klachten nochte met gewelt aen zijne stadt niet weder zagh te komen, verzocht hy een wapen-stant van acht dagen, om midlerwijle of onze zijde met de burgerye te volgen, en zich onder de regering van de Hoogh Mogende Heeren Staten te doen verklaren, of wegh te trekken; maer als hy onbillijke dingen voorsloegh, wiert hem belast zestien mijlen van de stadt *Lovando* met zijn volk te wijken, en onderlinx verdragen, om in den tijdt van negen maenden zich te doen verklaren, of zy onder de regering van de Hoogh Mogende Heeren Staten, en de Neerlantsche Kompanjie wilden komen, of vertrekken. Hier op trok *Cesar de Meneses* na de reviere *Bengo*, en sloegh zich daer neder, met zijn volk, dat alles in 't kort weer in wezen bracht, en lust-hoven deed bouwen, zulx zy van de vruchten des lants niet alleen zich zelfs konden spijzen, maer ook die van *Lovando* mede delen.

De vyant raekt verdacht.

Dan aengezien *Cesar* de *Meneses* zich daer begost sterk te maken, en daer en boven alles, wat weerbaer was, van *Massingan* had ontboden, zijn wachten in 't gewest van *Bengo* verdubbelt, en kruit aen zijn volk uitgedeelt, en de roep daer by quam, dat hy twee hondert man uit de Bahia verwachte, begon

gon een vermoeden te rijzen, dat zy iets op d'onzen wilden onderwinden. Beducht derhalve voor onheil, wiert by d'opperhoofdē besloten eenig volk in stilte na de leger-plaetsen der Portugesen te zenden, om zich van den Stee-vooght, *Cesar de Meneses*, en eenigen der voornaemsten te verzekeren; gelijk zy in bloeimaent, des jaers zestien-hondert drie en veertigh, eenigh volk, sterk hondert koppen, uitzonden, die 'savonts by de reviere *Bengo* in de leger-plaetse der Portugesen quamen, daer de ronde, zo dra zy d'onzen vernamen, vuur op gaven, zonder d'onzen dat beantwoorden, maer trokken na boven: dan alzoo de vyant met schieten volherde, deden d'onzen de trompet steken, en weder vuur geven. Gekomen op de merkt, viel de wacht, leggende voor des governeurs of stee-vooghts huis, op d'onzen uit, gelijk ook deden al de *Moradores* met hun snap-hanen; daer op d'onzen invielen, en deden twintigh met schieten sneuvelen, en twintigh andere zwaerlijk quetsen. d'Overigen, daer onder zelf de stee-vooght *Cesar de Meneses*, namen zy gevangen, verwoesten al de nieuw-gemaekte lust-hoven, en plonderden alles, en braghten de gevangenen na *Lovando Sinte Paulo*, die van daer na *Fernabok* in *Brazyl* gezonden wierden, doch hielden den stee-vooght, *Petro Cesar de Meneses*, met eenigen der voornaemsten gevangen.

Wort verslagen.

Groot onbenoegen toonden de Portugesen, in hunne verklaringe en redenen, tot *Lissebon* uitgegeven, over het veroveren dier stad, als strijdende, huns bedunkens, tegen 't tienjarig stilstant, gesloten des jaers zestien hondert een en veertigh; waer by die, volgens het eerste, twede en achste artijkel, strax in Europe te beginnen had, en buiten Europe zoo dra de tijding daer van zou gekomen zijn; doch dat die, voeghden de portugesen daer by, van de West-indische Kompanjie, aenstonts aen den Admirael harer vlote, *Pieter Cornelisen Jol*, anders Houte-been, en by de portugesen *Pedro de Pao* genoemt, die na *Amerika* trok, een berecht-schrift hadden afgezonden, om al te veroveren, wat hy konde.

Onbenoegen der Portugesen over het veroveren der Stadt.

Tot aen den jare zestien-hondert acht en veertigh heeft de Neerlantsche Westindische Kompanjie deze stadt bezeten, als wanneer de Portugesen dezelve weer den een en twintighsten van ooghst-maent, des zelven jaers, by verdrag veroverden, en d'onzen den vier en twintigsten daer deden uittrekken.

Lovando Weer by de Portugesen verovert.

Na het veroveren der stadt, deden d'onzen aen de Noort-zijde der reviere *Quansa*, ontrent een musketscheut opwaerts, tot verhindering van den op en afvaert der Portugesen, een sterkte, het fort *Mols* genaemt, opwerpen. Het was twee en dertigh treden lang, en twintigh breet, met planken en palisaden opgemaekt, en met aerde aengevult; de kruin ontrent vier voeten dik, verzien met schietgaten, en rontom heel ruigh bewassen. Daer waeren vier stukken opgeplant, beneven eenige krijghsknechten tot bescherming der sterkte en aenval der Portugesen en zwarten.

Fort Mols.

De meeste inwoonders zijn afgodisten, en hebben hunne *Mokisien* of afgoden, gemaekt van hout, in 't midden van hunne steden of dorpen, en eenigen ook tempels. Zy geven hunne *Mokisien* eigen en byzondere namen, om die t'onderscheiden, en noemen den eenen *Kinssungo*, en den anderen *Kalikete*, en anderen anders.

Gods-

De gewoonelijke eedt, dien zy doen, geschiet by deze *Mokisien* of afgoden; van gelijken die ziek wort, oordeelt dat zulx ontstaet uit verstoornis van zijne *Mokisie*; waerom hy die, met wijn de palm aen zijne voeten te brengen, tracht te verzoenen.

Eedt.

Doch gebruiken noch zekeren anderen eedt, geheten *Bulungo*, op de volgende maniere: De meester of tovenaer van dit werk, *Ganga* by hen genaemt, weet door zekere gebaren en stemme den duivel te roepen, die zich vermeet eenigh feit, 't zy diefstal, overspel, of dootslagh uit te vinden, doet den troep, waer onder gegift

giſt wort de ſchuldige perzoon te zijn, na het roepen des duivels door zekere gebaren en ſtemmen, vergaderen, (doch in zaken van overſpel het wijf ſlechts alleen,) en ſtrijkt met een gloeiend yzer eenen iegelijk over den arm of been, zonder iemant anders te beſchadigen, dan de recht-ſchuldige. Welk waen-geloof by hen zoo gemeen is, dat zelfs veel kinders van 't lant, om een kleine oorzake zulx onder hunne zwarten of ſlaven in't werk ſtellen; daer over zy echter ſtrengelijk zouden geſtraft worden, indien de geeſtelijke of wereltlijke Rooms-gezinde perzonen dat te weten quamen.

Hun meeſte houte afgoden zijn gemaekt in de gedaenten van bokken, ſchilpats-hoofden, voeten van dieren, en gebeenten van olifanten, en diergelijke, die by hen met een algemeinen naem *Ganganjumba* genaemt worden, door de welke, na hun zeggen, de duivel hen orakels-gewijze toeſpreekt: dan weten ook van eenen Godt des hemels, dien zy *Zambampungo* noemen.

Zy hebben prieſters of duivel-jagers, *Gangas* by hen genaemt, die zy gelijk goden eeren; want zy achten dat het leven, gezontheit, ja de behoudenis aller dingen, in het gewout van deze luiden ſtaet. Deze zijn, huns gevoelens, die over regen en wint te gebieden hebben, en door dit middel vruchtbaerheit of onvruchtbaerheit op het aertrijk brengen; het welk zy doen door kracht van hunne toverye, daer zy grote meeſters van zijn. Zy worden by hen gelijk voor goden van't leven, en, zoo zy zeggen, van den doot gehouden, ter oorzake zy daer voor genees-middelen weten te geven. Daer zijn by hen ook veel wichelaers, *Ghibados* genaemt, die gekleet gaen gelijk vrouwen.

In 't kort gezeit, meeſt al de zwartē van geheel *Angola*, leven in groten waen-geloof, en gebruiken zekeren dans, *Quimboara* by hen genaemt, in den welken zy zeggen, dat de duivel in eenen van hun allen tegenwoordigh zy, en uit dien zelven, gelijk uit een orakel, zijne ſtemme uittet, die zy alle gehoorzamen.

Angolen worden Christenen.

Dan ſchoon de meeſte Angolen, inzonderheit die te landewaerts in wonen, voorhene d'afgoderye behertigden, zoo zijn velen echter voor lange jaren, door vlijdt der Portugeſe Jeſuiten, uit hunne afgoderye tot den Roomſchen Gods-dienſt gebraght, en gedoopt; inzonderheit des jaers vijftien hondert vier-en-tachtigh, als wanneer daer vele duizenden den dope ontfingen; zoo dat des jaers vijftien hondert en tnegentig aldaer over de twintigh duizent Roomsgezinde Angolen gevonden, en in het zelfſte jaer noch vijftien hondert gedoopt wierden; daer de Portugeſen tot noch aen dezen dagh in volherden.

Ieder *Soua* heeft een kapellaen in zijn *Banza* of dorp, om de kinderen te dopen en Miſſe te doen, hoewel zy niet veel na het vermanen des kapellaens, om ter miſſe te komen, luiſteren: want de meeſte zijn grote tovenaers, bezweren den duivel, en volgen zijnen raedt, om kruiden te bereiden en te vergiftigen.

Beſtiering der ſtadt Lovando Sinte Paulo door de Portugeſen.

De beſtiering over de ſtadt van *Lovando Sinte Paulo*, of over *Angola*, van wegen den Koning van Portugael, in het ſtuk van burgerlijke zaken, ſtaet aen eenen ſtee-vooght of Governeur, twee bradores, dat zoo veel als burgermeeſters zijn, eenē *Ovidor*, zoo veel als d' opperſte rechter van den gerechte over alle lijf-ſtrafbare zaken, beneven twee rechters, *Jueſes* genaemt, en eenen Sekritaris, alle Koninglijke amptenaers; welke rechters *Auguſtils* hebben, die de gevangenen vatten.

Inkomſte des Konings van Portugael over Angola.

De Koning van Portugael heeft groot inkomen van *Angola*, eendeels van de ſchattingen der heerſchappyen, die jaerlix de overheerde *Souaſen* op-brengen, eensdeels van de tollen en pachten, die op d'in en uitkomende goederen en ſlaven geſtelt zijn. De tol of inkomſte over *Angola* voor al het recht en den vryen uitvoer van ſlaven na *Brazijl*, *Rio de la Plata*, en andere plaetſen, wort gezeit jaerlix te bedragen een grote zom penningen, daer van in *Liſſebon* met den eenen of anderen overko-

men of verding wort gemaekt, die dit inkomen gelijk in pacht aenneemt, en met eenen portugesen naem gemeenlijk *Contractadoor* geheten is. Deze *Contractadoor* heeft zijnen factoor in *Lovando Sinte Paulo*, die alles daer ga slaet, en is in *Lovando* ook gelijk *Consul*, om alle burgerlijke, te weten gelt-zaken af te doen. Ten zijnen dienste heeft hy eenen schrijver, twee Notarisen, en twee *Porteras*, dat zijn deur-waerders.

Kerkelijke Bestiering. De kerkelijke bestiering der Portugesen in *Lovando* staet aen eenen bisschop, die *Suffragaen* van den bisschop van het eilant *Sint Thomé* is, ter oorzake dat van *Thomé* ouder bisdom is, en de Christenen eerst uit *Thomé* in *Angola zijn* gekomen.

Het Eilandt van *Lovando*.

Eiland Lovando. Voor de stadt *Lovando Sinte Paulo* leit in zee, op de zuider brete van acht graden, en acht en veertigh minuiten, een eilant, het eilant van *Lovando* gegenaemt, vijf mijlen met zijnen noorthoek bewesten de reviere *Bengo*, makende een veilige en bequame haven voor de stadt.

Het leit gestrekt meest Zuid-west ten Westen, en Noord-oost ten Oosten, ontrent vier of vijf mijlen hoogh uit het water; en is zeven mijlen lang; maer op zijn breetste niet boven een halve mijle breet; zulx de geen, die aen d'eene zijde daer buiten op een schip in zee staet, gemakkelijk de zee tusschen het eilant, en het vast lant kan zien door lopen.

Dit eilant is, volgens *Pigafet*, gemaekt van twee revieren, de *Bengo* en *Quansa*, te weten, van het zant en slijk, dat door kracht van beide stromen wort uitgeworpen, en, door het ontmoeten dezer beide wateren, en dat van de zee t'zamengehoopt, en dan te gronde gaet zinken.

Het is meest vlak, effen, dor en zandigh lant, alleen staet van binnen op zommige plaetsen een bosje ruighte, en op het zuid-eind hier en daer haeghachtigh geboomte. Het strant schiet zoo steil by het eilant neer, dat de zee, niet boven een musketscheut buiten het eilant, zeven en acht en twintigh vademen diep is; en een mijle daer van dae een lijn van hondert vadem genen gront kan werpen.

Steden Libar genaemt. *Pigafet* stelt op dit eilant zeven steden, by d'inwoonders *Libar* of *Libata* genaemt, hoewel *Linschoten* die slechts dorpen noemt, daer van de voornaemste by de Portugesen de Heilige Geest geheten is.

Daer staen op dit eilant twee kerkjes of kapelletjes voor de zwarten. De Portugesen hebben daer eenige hofsteden, met hoven en boom-gaerden, daer in oranjen, limoenen, citroenen, granaten, zeer zoete vygen, bananassen, kokes-noten, druiven en andere vruchten wassen. Dan geen granen geeft dit eilant, zulx die van andere plaetsen derwaerts gebraght, en tegen horentjes of *Simbos*, gevischt onder dit eilant, verruilt worden.

Boom Ensada, of Indiaensche Vyge-boom. Daer groeit op dit eilant ook zekere grote boom, *Ensada* by d'inwoonders genaemt, en by andere, als *Klusius*, d'Indiaensche Vyge-boom, om zijne gelijkformigheit van vruchten, met de Vygen, maer by *Linschoten* in 't portugeesch *Arbor de Raiz*, dat wortelende boom gezeit is.

Deze boom schiet gewoonlijk met een eenigen en dikken stam, tot een grote hooghte op, en verdeilt zich daerna aen alle zijden in takken, die zekere dunne en byzondere vezelen of draden, goutgeel zoo lang zy jong zijn, neerwaerts zenden, en door middel van deze vezelen, wanneer zy de aerde raken, door het inwortelen in de aerde vastigheit krijgen, en gelijk een nieuwe afkomst voortelen, en gelijk in nieuwe stammen van bomen veranderen. Deze takken zaien of wortelen zich in dier wijze geduurighlijken voort, zulx zomtijts een eenige boom met zijne af of voortzetselen, duizent schreden in de ronte

te beslaet. En gemerkt niet alleen d'onderste takken dusdanige vezelen neerwaerts zenden, maer ook die aen den top des booms zitten, zoo schijnt een eenige boom, door al deze zijne afzetselen, gelijk een klein boschje te zijn: en is nergens dan alleenlijk uit de dikte des stams de moer van al deze jonge takken, die zomtijts over drie vadem dik is, te kennen.

De grote takken spruiten met zoo veel dichte takjes uit, dat de zon met zijne stralen daer niet kan deur-spelen, ja, kaetsen de verwulfs-gewijze holligheden, die gemeenlijk in deze boom zijn, de lucht of geluit zoodanigh wederom, dat die 's menschen stemme op vele plaetsen dikwils drie en viermael doen weergalmen.

De bladen, aen de jonge takken, zijn byna die van de que-bomen gelijk, van buiten groen, en van binnen wit en wolligh. De vrucht, die na een bloeme, van buiten en binnen root, komt te volgen, schiet tusschen de bladen der jonge takken uit, alleens een gemene vijge, in vorm van het voorste duim lit, of klene vijge, en verstrekt den vogels spijze.

Geloofwaerdige oogh-tuigen bevestigen dat onder een eenigen boom drie duizent gewapende mannen kunnen schuilen.

Onder zijn buitensten of eersten schors, wort gelijk een webbe of garen gevonden, daer geringe luiden, eerst geklopt en daer na gezuivert en tot draden uitgerokt, kleden van maken. Deze boom wast ook veel in *Goa* en op veel andere plaetsen in *Indien*, daer d' inwoonders onder de zelve, met het wegh-snijden der dunne takjes, prijeeltjes maken, om de koelte en schaduwe te hebben.

Daer zijn geiten, schapen, en in de busschen veel everzwijnen, van tamme zwijnen wilt geworden.

Het schijnt iet vreemts op dit eilant te zijn, dat onder het graven in het zant, niet dieper, dan tot twee of drie palmen, zeer zoet water by hoogh gety, of vloet der zee opwelt; daer nochtans in het graven by eb, zout of brakachtigh water te voorschijn komt.

d'Eilanders gebruiken *Kanoos*, of schuitjes, uit stammen van dadelbomen t'zamengevoeght of gehouwen, daer zy, door middel van riemen, en zeilen, mede t' zee te visschen varen.

Weleer hadden de *Jages*, een wilt en woest volk, hun woon-plaetsen op dit eilant; maer wierden door de portugesen, onder het beleit van *Paulus Dias de Nevais*, ontent des jaers vijftien hondert en acht en zeventigh, wanneer de Portugeesen zich dit lant allereerst begosten t' onderwerpen, daer van gedreven, en tot aen *Massingan*, daer de Portugesen toen een sterkte opwierpen, vervolght.

Onder dit eilant worden uit zee, de horentjes, *Simbos* genaemt, gevischt of opgedoken, die na *Kongo* en andere plaetsen vervoert worden, daer zy gangbaer gelt verstrekken; zulx met recht deze plaets de munterry van *Kongo* magh genoemt worden. *Daer is de visschery van Simbos.*

Dit eilant staet onder het gebiet des Konings van *Kongo*; hoewel gezeit wort, behalve dat niet een voet breet lants bezuiden de reviere *Bengo*, op 't vast lant in *Angola* te bezitten. Den zelven komt, by gevolge, al het inkomen van de visschery der voorzeide horentjes als eigen toe, en heeft daer zijnen gouverneur of stede-houder op, om opzicht over dit visschen of duiken te nemen, hoewel daer weinigh orde op is; want de gouverneur neemt van de visschers en zend aen den Koning van *Kongo*, zoo veel als 't hem goetdunkt; des niet tegenstaende wort het geen, de Koning jaerlix daer van trekt, op elf duizent dukaten in gelde begroot. En hoewel overal aen d'oevers van *Kongo* dusdanige horentjes gevonden worden, zoo worden die van *Lovando*, om haer dun en blinkend zwarte of graeuheit, nochtans de beste geacht. *Eilant Lovando staet onder Kongo.*

Dit eilant, gelijk gezeit is, maekt de haven voor de stadt *Lovando Sinte Paulo*, daer aen de Noort en zuit-zijde opening is om in te komen. Het Zuider gat, *Barra de Korimba* genoemt, had eertijdts in 't inkomen wel vijf vadem diepte, maer is heden *Barra de Korimba.*

by nageheel verlopen, en leggen binnen vele banken en drooghten, zulx daer niet dan met berken in te komen is; want de kil heeft niet boven zes voeten waters. Ter weder zijde van dit zuider gat plaghten wel eer twee bateryen of beukeryen te ſtaen, door de Portugeſen op geworpen, doch naderhant door kracht des waters wegh-geſpoelt.

Punto de Palmarinho. Ontrent twee mijlen Noord-ooſt ten ooſten, en Zuid-weſt ten zuiden van *Bara de Korimba*, leit op 't vaſtlant een uit-hoek, *Punto de Palmarinho* in 't Portugees genaemt, dat Palmiten-hoek of hooft gezeit is, om de meenighte der Palmitas-bomen, die daer op ſtaen waſſen.

Slapers-haven. Anderhalve mijle zuidelijker leit een plaets, de ſlapers-haven by de Neerlanders, en ook de Kalk-ovens genaemt, alzoo daer twee kalk-ovens ſtaen, daer de Portugeſen kalk van Oeſterſchelpen branden. De berken, die na de reviere *Quanſa* willen, zetten gemeenlijk voor deze plaets, op drie en vier vademen.

Vier mijlen en een halve van de ſlapers haven, leit de reviere *Quanſa*, daer wel eer aen de Noort-zijde een ſterkte, het fort *Mols* genaemt, door d'onzen, na het veroveren der ſtadt *Lovando Sinte Paulo*, opgerecht wiert.

Het lantſchap van *Quiſama*, of *Quiſſamba*.

Lantſchap van Quiſama.

Et lantſchap van *Quiſama*, of, gelijk *Pigafet* en anderen dat ſpelden, *Quiſſamba*, is gelegen aen de zuitzijde van de reviere *Koanza* of *Quanza*, en ſtrekt van den mont dezer reviere tot twintigh mijlen opwaerts en verder.

Is verdeilt in verſcheide heerlijkheden. Het lant is in verſcheide heerſchappyen verdeelt, daer de voornaemſte heer of *Souas* van is *Motchima*, dicht aen de zuid-zijde der reviere, maer verre van zee gelegen; d'andere als *Zuozube*, *Gongo*, *Zuatatſa*, *Molunua*, *Katakahajo*, *Zuino*, leggen drie, vier en vijf uuren te lande in, van de reviere, alle maghtigh, na 's lants maniere.

Het is een zeer vruchtbaer lant, verſta langs den oever der reviere, inzonderheit van mille, die daer bywijlen overvloedelijk valt; desgelijx van *Mandihoka*, daer *Farinha*, of meel van gemalen wort, om broot te bakken.

Bomen Alikonda. Daer groeien zekere bomen, genaemt in de lant-tale *Alikonda*, tot de dikte van acht en tien vadem, doch hebben zeer week hout, dat nergens toe bequaem is, dan om water-bakken van te maken: uit den binnenſten ſchors wort hennip getrokken, daer kleetjes van gemaekt worden, die zy om 't lijf dragen.

Bomen Quacumberez. In dit lantſchap, en door ganſch *Angola* by na, vintmen zekere bomen in grote meenighte, *Quacumberez* in 't Portugees en in de lanttale, *Quiſomo* genoemt. De grootſte hebben aen den ſtam gene mans dikte, met weinig bladeren, die dik en groot is, maer zeer weekelijk, zulx de kloekſte man meteenen houw, een om verre kan houwen. Uit de quetſure des ſtams vloeit een grote meenighte zaps, gelijk melk, doch zoo vergiftigh, dat iemant, de minſte druppel daer van in 't oogh gekregen, aenſtonts zoude blint worden. Dit zelfſte zap in 't water, daer viſch in is, gegoten, zal aenſtonts de viſch komen boven drijven, als of ze doot waeren.

De zwarten van 't lant houden zelfs de ſchaduwe van dezen boom voor vergiftigh, en zullen dezelve ſchuwen om onder te ruſten. Het is een inbrandend vergif, dat iemant, in 't lijf krijgende, terſtont de darmen doorbijt, gelijk by ervaernis is bevonden aen zekeren heer, door zijne ſlaven met dit zap vergeven.

Het

Het lant geeft ook veel gedierte, als, verkens, bokken, geiten, schapen, en wilde koebeesten, olifanten, tigers, luipaerts, en ander wilt. In 't kort, daer zijn de zelfste eetwaren te bekomen, die in *Ilamba* en *Enzaka* zijn; desgelijx van beesten.

Daer is geen versch water te lande in te bekomen; want al het water, dat d'inwoonders tot noodruft gebruiken, wort by hen in den regen-tijdt verzamelt en bewaert in bakken, gemaekt van de voorzeide uitgeholde bomen. De plaetsen, daer deze water-bakken bewaert worden, houden d'inwoonders zeer verborgen; want schoon iemant by zijnen vyant in den oorlogh gevangen moghte worden, hy zoude in generhande wijze tot het ontdekken dezer water-bakken kunnen gebraght worden; maer liever in duizent stukken zich laten kappen; naerdien zulx hen door het *Fetisi* is opgeleit.

In de heerschappyen van *Zuina*, *Gungo* en *Katta Kahajo*, leggen grote bergē, die zout-mijnen in zich besloten houden, welk zout de zwarten, die onder deze *Souasen* staen, door hunne slaven vryelijk daer mogen uithalen, en na hun welgevallen verkopen en slijten, mits betalende daer voor aen hem een zekeren opgezetten tol of pacht.

Dit zout wort uit het geberghte gegraven, aen stukken van een elle lang, en een hant breet, ieder van achtien of twintigh pont zwaer, die in 't aenzien een stuk ys of kristal schijnen te zijn, en de witheit van ons hier te lande gezode zout hebben. Het wort, gestoten, tot spijze gebruikt, en een stuk slechts, in een pot of ketel met water gestoken, maekt dat natuurlijk zout.

Daer zijn mede eenige yzer-mijnen, doch geven weinigh uit, en naulix meer, als zy tot hun wapenen en gereetschap tot de lantbouwinge van noden hebben. *Yzermijnen.*

De volken van *Quisama* brengen stukken zouts, desgelijx hunne mille op hunne merkten te koop, daer de volken, van de noortzijde der reviere *Quanza*, deze waren komen handelen voor slaven, die de *Quisames*, tot het zout-gravē en den lantbou gebruiken, naerdien zy zelfs niet werken, uit een inbeeldinge van veel edeler van afkomste te zijn, dan die van de noortzijde. Dan niet alleen worden deze stukken zouts op de merkten in *Quisama*, maer ook by meenighten, ja by duizenden in alle omleggende plaetsen en lantschappen, aen beide zijde van de reviere *Quansa* gelegen, verhandelt. Zelfs trekken de Portugesen een ongemene grote meenigte, tot behoef van al hun volk; zoo blanken als zwarten: want daer ontrent is geen ander zout te bekomen, of moeste uit *Lovando* derwaerts gevoert worden; zulx deze handel daer van groot belang is. *Handel.*

De zwarten van het eilant *Lovando* eigenen zich het lant van den mont der reviere *Quansa*, of de gehele zuidzyde, tot twintigh mijlen verre, toe.

Het Lantschap van *Libolo*.

Na het lantschap of gewest van *Quisama*, volght in 't zuiden een lantschap *Libolo* genaemt, hoewel dat hoger als zuiden oploopt, en gezeit wort met den eenen kant, na 't oosten, aen het Keizerrijk van *Monomotapa* te palen, maer grenst in 't zuide aen *Rio Longo*, dat 's lange reviere, aen het gebiet van *Benguelle*. Het is mede in verscheide heerschappyen verdeilt, doch daer de namen der Souasen of heerschappen noch van onbekent zijn; hoewel tot in de dertigh al voor eenige jaren door de Portugesen t'ondergebraght zijn, die d'inwoonders grotelix onder gezagh hebben, en als kinderen regeren.

De Portugesen hebben daer grote meenighte beesten gevonden, als bokken, schapen, en eenige koebeesten: doch een en dezelve wilde beesten, en vogelen heeft men daer, gelijk in de voornoemde lantschappen van Ango-

Angola; alleen is'er overvloet van byen, en de volheit van honigh, die in d'andere gewesten weinigh of veel minder valt. Tot noch toe is van dit lantschap weinigh meer berichts te geven.

Het lant van *Benguela* of *Benguelle*.

Grens-palen des lantschaps van Benguele.

Et lant of gewest van *Benguela* of *Benguelle*, wort by zommigen der hedendaeghze lantbeschrijvers gestelt aen den zeekant, en uitgestrekt van de reviere *Quansa*, tot aen zeker uitstekend hooft, *Cabo Negro* in 't Portugeesch genaemt, gelegen op de hooghte van zestien graden, daer eenigen het begin des Koningrijks van *Mataman* stellen; hoewel anderen zijne grenspalen aen de noortzijde in-trekken, en desselfs noordelijke grenspalen aen *Rio Longo*, dat 's de lange reviere, gelegen op de zuider brete van elf graden en vier minuten, eerst beginnen. De plaetsen, revieren, baien, en dorpen, in dit gewest, aen den zeekant gelegen, van de reviere *Quansa* tot aen de voornoemde *Cabo Negro*, zijn deze

Ontrent drie mijlen van den zuithoek der reviere *Quansa*, leit een bay of inham, *Maisotte* genaemt, daer voor aen den zuidtkant een klein stene rif leit; en drie en een halve mijle zuidelijker, of ruim zes mijlen bezuiden de reviere *Quansa*, een andere uitstekende hoek, *Cabo Ledo* gezeit. Vijf en een vierendeel mijls van *Cabo Ledo* leit *Cabo de tres Puntas*, dat's het hooft der drie hoeken gezeit, en twee grote mijlen zuidelijker *Cabo Fals*, dat valsch hooft of hoek is, en vijf mijlen van *Cabo Fals* zekere andere uithoek, *Cabo Sinte Bras*, zoo dat deze laetste uithoek byna dertien mijlen van *Cabo Ledo* gelegen is.

Cabo Ledo.

Hoender-bai.

Zes mijlen en een halve van den Zuid-hoek van *Cabo Sinte Bras*, leit de een bay of inham, de *Hoender-bai* genaemt, om de hoenderrijkheit des omgelegen lants; en tusschen beide het lant van *Benguelle Viella*, dat's oud *Benguele*, dat over al laegh en vruchtbaer lant is.

De *Hoender-bai* is een grote bai, wijkt wel anderhalve mijle in de diepte inwaerts, en breit haer tot een mijle in de brete uit; met tien of twalef vademen waters, en modder-gront. Aen de Zuit-zijde leit een groot dorp op eenen bergh, daer koe-beesten, zoo groot als de gemeene Hollandsche Koeien, schapen, hoenders, en ook Olifants-tanden te bekomen zijn.

d'Inwoonders zijn zeer begerigh na mos-ketten. Daer is geen versch water te krijgen, en de zwarten halen al hunne behoeften uit het lant.

Rio Longo.

Drie en een halve mijle van de zuid-hoek der Hoender-bai leit *Rio Longo*, dat 's de lange reviere, anders *Rio Moreno* genaemt, op de zuider brete van elf graden, en vier minuten, dewelke in haeren mont droogh is, zulx naulix een boot daer in of uit kan. Maer de zwarten varen met zeker klein vaertuig, *Jangalen* by hen geheten, daer in en uit.

Wel eer hebben de Portugezen getracht een opening in deze reviere te maken, om hunne slaven van *Massingan* door deze reviere na de zeekant, en van daer na *Brezijl* te voeren. Maer door haere ondiepte, het sterk afvallen des waters, en meenighten der klippen, was dit werk, schoon de reviere uit den Noord-oosten hoogh uit het lant komt, niet doenlijk.

Manikikongo.

Vijf mijlen van *Rio Long.* is *Mani-kikongo*, een groot dorp, gelegen tegen het opgaen van eenen bergh, daer over lang de Portugezen een loosje gehad hebben. Daer vallen koe-beesten, verkens, en Olifants-tanden, die voor linnen en Oostindische gedrukte kleden geruilt worden. De inwoonders zijn meê zeer graegh na mosketten en bus-kruit.

Kanton-belle.

Elf mijlen van den zuid-hoek van *Mani-kikongo*, leit de zoute reviere *Katon-belle*, dewelke van binnen met twee of drie spruiten inloopt, leit bevrijt van alle winden, en heeft vijftien, en

en zestien voeten waters voor aen, zulx dezelve met grote schepen kan aengedaen worden. Daer is mee een zout-pan, maer zoo vruchtbaer niet als de zout-pan bezuiden om de noort

Om den noord-hoek van *Katonbelle* leit een bay of inham, de goede bay geheten, om haeren goeden anker-gront.

De landen aen den zeekant zijn vruchtbaer en laegh, maer de binnelanden leggen hoogh, en met eenige bosschaedjen bewassen.

Anderhalve mijle van den zuidhoek van *Katonbelle*, staende mee onder het gebiet van *Benguelle*, leit een versche reviere, die haer water niet in zee stort, dan in den regen-tijdt.

De bai of inham van *Benguella*, de welke goeden anker-gront voor de schepen heeft, strekt haer van den eenen tot den anderen hoek, tot de brete van anderhalve mijle, en wijkt ontrent een mijle in de diepte inwaerts. Aen de noort-zijde leit een fort of sterkte, het fort van *Benguelle* genaemt, beneven een dorp *Benguelle*; en voor het dorp een bank in zee, zulx de schepen niet dicht aen het dorp kunnen komen; maer moeten een derdendeel van een mijle op vijf vademen daer af leggen. Het fort leit in 't vierkant, met palissaden, grachten, en huizen omringt, in de schaduwe van banannas, oranje, liemoen, en granaet-bomen, en bakovens. Achter het fort staet een gemetselde put, met versch-water.

Daer ontrent leggen zeven dorpen, welke alle aen die van *Benguelle* de tiende van alles, tot schatting moeten geven.

Het eerste is *Molonde*, en 't tweede *Peringe* genaemt, beide ontrent een mijle van het fort, en een vierendeel mijls van elkandre gelegen, de vijf andere zijn, *Manikinsomba*, *Maninomma*, *Manikimsomba*, *Pikene*, *Manikilonde* Behalven al deze zeven dorpen, waer onder *Manikisomba* het grootste is, en wel drie duizent man kan te velde brengen, staen ook de volken *Mondombes* of *Mondondes*, onder het gebiet van *Benguelle*.

Daer plachten wel eer Portugesen te wonen, die naderhant, uit vreze van door de zwarten overvallen te worden, na *Massingan* vluchten; maer wierden meest alle op wegh door de zwarten doot geslagen.

Klapmuts-bay.

Aen den westkant der bay van *Benguelle* leit een platte bergh, de klapmuts, en in 't Portugees *Sombriero* genaemt, na haeren gestalte, de welke van verre een driekante papen-muts vertoont; en daer by is een bay of inham, de klap-muts bay genaemt. Het is een schone bay, heeft aen de Zuid-oost-zijde een grote zant strant, met een lustigh dal en eenige weinige bomen, doch geen bequaem water om te drinken. Vier mijlen van daer, in 't West-zuid-westen en oost-noord-oosten, leit een zout-pan, die grau-zout, gelijk Fransch zout, rijkelijk geeft, zoo veel d' omleggende landschappen tot nootdruft verbezigen kunnen.

Dier Abada.

In *Benguelle* is zeker groot gedierte, genaemt *Abada*, van grote gelijk een wel gevoert frisch paert, dat noch zijn volkomen wasdom niet heeft, met een uitstekenden hoorn voor in 't hooft, en een anderen achter in de nek. De hoorn in 't voorhooft is kromachtigh, hoewel effen en zonder drajingen of kromten, en loopt voor spits, en scherp toe, maer heeft aen den wortel wel de dikte van een gemeen mans been, boven de knie, en groeit tot verscheiden lengte van een twee, drie en vier voeten: dan kort'er is de hoorn in de nek en ook plat'er; de kleur des hoorns is zwart of donker graeuw, maer het raspsel is wit. Het hooft dezes beests is zoo lang niet, als een wel gefatsoeneert peerden-hooft, maer kort'er en plat'er, of, by gelijkenis, tusschen een peerden en ossen of buffels hooft; het heeft een vel of huit, grof van hair en wat dikker als een paerden huit, en een steert gelijk een ossen steert, maer kort, met manen gelijk een peert, hoewel ook kort'er, en gekloofder voeten, gelijk herte voeten, maer groter.

Eer dit dier volwassen is, staet de hoorn heel recht voor uit, in het midden des voorhoofts, maer wast, met desselfs opwassen, allengs krom of wat boogh-

booghachtiger, gelijk d' olifants-tanden. In het drinken steekt dit beest den hoorn, die hem op de neuze staet, eerst in het water, tot verhoeding, naer men zeit, van vergif. Het is zeer snel in 't lopen en wort door de zwarten met pijlen en Asagaien geschoten en zoo gedoot.

De hoorn is goet tegen het vergif. De hoorn wort gezegt een zeer goet genees-middel te zijn tegen vergif, gelijk menighmael beproeft is; maer men vind by den eenen veel meerder kracht, dan by den anderen, 't welk door het tijdigh of ontijdigh doden dezes beests veroorzaekt wort. De proeve daer van wort by de Portugesen in deze volgende wijze genomen. De horn wort met de scherpe punt tegen den vloer aengezet, en neffens den zelven een degen aen een draet by het gevest, met het scherp na beneden, opgehangen, in die gestalte, dat het scherp den hoorn raekt, en het gevest vry kan omdraien. Zoo nu de hoorn goet en tijdigh is, dan drait de degen zich van zelf, maer blijft stil hangen, op ontijdige en quade hoornen. De benen van dit dier, geraspt of op eenen steen gewreven en met water tot een pap gemaekt, worden ook gebruikt tegen inwendige en pijnelijke gebreken: want deze pap daer op geleit trekt het geen, dat van binnen zoude mogen wezen, uitwaerts, dat het doorbreekt en zich reinight; en wort, zonder eenigh ander genees-middel, door de zelve pap tot volkome heling gebraght.

Het Koningrijk van *Mataman* of liever *Klimbebe.*

Naem. Et Koningrijk van *Mataman*, alzoo gemeenlijk genoemt, heeft dien naem van zijnen Koning of bestierder bekomen; daer nochtans d' eigen of rechte naem der landen, daer de Koning, met name *Mataman*, de heerschappye over voert, volgens *Pigafet*, *Klimbebe* of *Zimbebas* is.

Grens-palen. Het paelt, volgens den zelven *Pigafet*, *Linschoten*, *Peter Davity*, en andere lant-beschrijvers, in 't Noorden aen het Koningrijk of den staet van *Angola*, oost-waerts aen den Westelijken oever der reviere *Bagamadiri*, (daer dit Koningrijk in 't oosten van het Keizerrijk van *Monomotapa*, door gescheiden wort,) en leit gestrekt dwers over de reviere *Koari*, tot aen het lant van *Malemba*, en de daer by gelege landen. Ten zuiden komt het te grenzen aen de reviere *Bravagul* tot aen den voet der maen-bergen, by de *Tropik*. *Kaprikorn*, o Steen-boks zonne-keerkring; (welke by de voornoemde schrijvers tot een scheidinge tusschen dit Koningrijk en de Maen-bergen, en het lant der Kaffers gestelt wort) ten westen aen en langs d' Ethiopische zee, te weten van 't Koningrijk van *Angola*, of *Cabo Negro*, gelegen op de zuider breete van zestien graden, daer de staet van *Angola* gezeit wort t' eindigen, tot aen de reviere *Bravagul*, een streek van vijf graden en vijftien minuten, of schaers acht-en-zeventigh mijlen, ieder graet gerekent op vijftien mijlen.

Twee revieren, inzonderheit, besproeien de landen des Koningrijks van *Mataman*, te weten de *Bravaghul*, en *Magnice*, welke eerste haeren oorsprong uit de Maen-bergen, of de reviere *Zaire* neemt, en haer water met dat van de reviere *Magnice* vereenight; dewelke uit zeker Meir, *Dambea Zocche* by de Portugesen geheten, haere vloeinge heeft, vallende in 't zuidt-oosten in d'Indische zee. *Revieren.* *Linschoten.*

De aen-zeegelege plaetsen dezes Koningrijks, zijn deze:

Sneeu-bergen. Na de zwarte kaep, recht oostwaerts op, zietmen het begin der koude bergen, die op zommige plaetsen by de middagh-lini om haere sneurijkheit, daer mede zy veeltijts bedekt leggen, de sneeu-bergen genoemt worden, en aen den voet der kristal-bergen, (alzoo genaemt na den overvloet des Kristals, dat zy beslo-

ten houden) een einde nemen.

De Kristal-bergen schieten verder Noordelijker na de zilver-bergen op; tot aen *Malemba*, daer de reviere *Koari* haren loop voorby heeft, en dat en den Koningrijke van *Angolo* eene Grens-pael verstrekt.

Aen de kust der zuidelijkste aen zeegelege lantschappen van *Cimbebas*, leit op de zuider-brete van zestien graden, en twintigh of dertigh minuten, een klein zwart hoekje lants, genaemt in 't Portugeesch by de zeeluiden *Monte Negro* en *Cabo Negro*, dat zwerte hoek gezeit is, om haere zwarte in het aenzien uit zee; zonder eenigh ander zwart lant, van den eenen twintighsten graet, zuider brete, tot aen deze hoek, aen de kust te zien. Op het hoogh van den hoek, staet een Albast-stene pilaer, met het wapen van Portugael daer op gehouwen, en eenige letteren daer by: wel eer stont op den zelven pilaer een kruis, maer leit heden afgevallen, nevens de zelve.

De kust van dezen zwarten hoek, strekt een weinigh Noord-oost, en Oost-noord-oost, daer ten einde van deze strekking, na het noorden, om den hoek een bay of kom leit, van ruim anderhalve mijle wijt, en zoo diep in springende, dat men, staende aen haere kaken, geen lant zien kan. Het lant rontom is niet dan kale zant-duinen, zonder helm of eenige groente; of vol hoge witte zantbergen, zonder eenigh geboomte.

Aen *Cabo Negro*, tot ontrent zeventien graden, strekt de kust zuiden en noorden, welke uit grof zant bestaet, en stijl aen zee neerschiet; te lande in leggen al hooge witte zant-duinen, kael, en zonder geboomte, en langs de zee is een witte zant-strant.

Meer zuidelijker, leit op de hooghte van achtien graden aen zee een hooft, by de Portugesen genaemt *Cabo de Ruy piz das Nivez*, of *Cabo de Rui pirez*, hebbende benoorden een groten inboght met zantduinen, en strant, tot aen den zwarten hoek; maer bezuiden de kaep de *Ruy piz* is 't hoogh lant met een strant, dat ontrent zeven of acht mijlen Noord-west ten noorden strekt, en tot negentien graden met zant vermengt is.

Verder na het zuiden, op de hooghte van negentien graden en dertigh minuten, leit een inham, in 't Portugeesch genaemt *Golfo prio*, en *Praia das Neves*, met dubbeld lant en vol geboomte en zant-duinen aen den waterkant: daer na krijghtmen de bay, of d'open haven van *Sinte Ambroos*, gelegen op d'een en twintighsten graet, daer de zee-kust duinachtigh uit zee aen te zien is. Leger zuid-waerts aen, bestaet de zee-kant, gelijk in het voorzeide noorder geweste, uit hoge witte zantduinen, en slecht strant.

Zeventigh, of vijf en zeventigh mijlen in zee leit, bewesten *Cabo Negro*, een klip of drooghte in zee, in 't Portugeesch *Baixo d'Antonia de Viava*, of de *Kazado*, en by d'onzen in 't Neerduitsch de *Meeuwe-klip* genaemt, om de meenighte der Meeuwen, die zich op dezelve onthouden; hoewel eenige willen dat het alleenlijk een onderwaterige drooghte zy, daer van niets boven water gezien wort.

De lucht, in *Mataman*, is van een middelmatige tempe; en d'aerde, hoewel aen den zeekant zandigh, levert allerlei slagh van levens-middelen tot 's menschen onderhout, en hout in het ingewant haerer bergen kristal, en andere metalen besloten. Noord-waerts is het lant vol geboomte. Op de hooghte van twintigh, een en twee-en-twintigh graden, zuider brete, drijft in zee, hondert dertigh of veertigh, en vijftigh mijlen buiten den wal, zeker groen kruit, *Sargossa* genaemt, dat de gedaente van wier, of steen-kroos heeft; en den zee-man tot een kenteken dient, hoe na hy zich by het vast lant van Afrika bevinde. *Lucht.* *En aert des lants.*

In zee, by den zwarten hoek, wort veel visch gevangen, *Pargos* by de Portugesen genaemt. Gemeenlijk vertonen zich ook in zee, twalef of vijftien mijlen van 't vast lant, zeker slagh van Meeuwen, aen d'einden der vleugelen zwart, *Jan van Genten*, of *Witte-mouwen* by ons

zee-volk genaemt, die den zee-man, met hun verschijnen van twee of drie byeen, tot een onfeilbaer teken van de nabyheit der vaste kust van *Afrika* zijn.

Bestiering. Het Koningrijk van *Mataman*, wor bestiert door eenen Koning, met een onbepaelde maght en heerschappije; maer aen den oever der zee, of in d'aen-zee-gelege lantschappen gebieden vele heeren, die zich evenwel den tijtel van Koningen toeschrijven, doch bezitten zeer kleine en genoeghzame arme landen, ter oorzake van d'onbequaemheit hunner havenen, waer om zy ook zeer weinigh handel met uitheemsche volken drijven.

Kaffrarie of lant der *Kaffers*, anders *Hottentots* genaemt.

Et gewest of lant van *Kaffrarie*, of, volgens Marmol, *Quefrerie*, wort alzo na de *Kaffers* genaemt: 's lants inboorlingen, die by d'onzen, om hunne belemmertheit en wanhebbelijkheit van tale, met den naem van *Hottentoos* of *Hottentots* gemeenlijk bekent zijn, en zonder eenige wetten van Godtsdienst leven. *Grens-palen van Maginus van Kaffrarie.* Eenigen, als *Maginus*, breiden dit gewest, uit langs de zeekust, van de westzijde van *Cabo Negro*, dat's de zwarte kaep, gelegen op de zuider brete van zestien graden, en veertigh minuten, tot aen de kaep van goeder hope, by de Portugesen *Cabo de Bona Esperança* genaemt, en van daer (noordewaerts op) tot aen de reviere *Magnice*, anders de heilige geest genaemt; begrijpende t' effens al het lant daer onder, dat te landewaerts in, en binnen deze beide kusten besloten leit; 't welk nochtans niet gevoeghelijk kan geschieden, naerdien door deze grens-scheiding onder *Kafrarie* ook het Koningrijk van *Mataman*, een byzonder gewest, zou gelegen zijn.

Van Sanut. *Sanut* stelt het beginsel van *Kafrarie*, aen 't geberghte der mane, genomē by *de Tropik Kaprikorn*, dat's de steenboks-zonne keerkring, of zuider brete van drie-en-twintigh graden en een halve, en springt langs den westelijken zeekant, tot aen de kaep van goeder hope, doch niet voorby deze kaep, langs de zeekust, van 't zuiden noordwaerts op. In het stellen des beginsel van *Kafrarie*, volgen de meesten, ter oorzake van d'aenmerkelijke scheidinge, namelijk de *Tropik Kaprikorn*, of steenboks-zonne-keerkring, dezen *Sanut*, doch breiden desselfs einde verder uit, tot voorby de kaep van goeder hope, en aen het lant van *Zanguebar*. Want aengezien men van de kaep van goeder hope, noortwaerts op, langs d'Oostersche zeekust van Afrika, tot aen het lant van *Zanguebar*, geen of ten minste geen zonderling bekent Koningrijk heeft, zoo kan het lant van *Kafrarie*, van de kaep van goeder hope, d'uitterste zuider grens-pael van *Kaffrarie*, tot aen het lant van *Zanguebar* niet ongevoeghelijk uitgebreit worden; dies al het gewest, bezuiden *Zanguebar*, en 't Koningrijk van *Mataman*, en 't Keizerrijk van *Monomotapa* gelegen, onder eenen algemeinen naem van *Kafrarie* te verstaen is. *Davit. Basse. pie p.*

Kafrarie heeft dan, volgens deze laeste bepalinge, in 't Oosten en zuiden tot grens-palen d'Indische, en in 't Westen d'Ethiopische zee, dewelke bezuiden het hooft van goeder hope aen elkandre komen, en het zuider deel van *Kaffrarie* bekabbelen, maer paelt in 't Noorden aen *Mataman* en *Monomotapa*, doch meer na 't zuiden gelegen, en aen het lant van *Zanguebar*. *Ander...*

Het lant van *Kaffrarie*, binnen de voorzeide Grens-palen besloten, leit omringt, inzonderheit na 't noorden, met hoge, koude, rouwe en scherpe bergen, de Maen-bergen genaemt, eenigen der welke altijts gevonden worden met sneeu bedekt te *Kaffrar... leit met... gen omr...*

te leggen. Het daelt evenwel ontrent de kaep, op zommige plaetsen met verscheide grote en schone dalen, daer in verscheide beekjes, uit het geberghte komen neerstorten, en langs de revieren dicht by strant, in zee lopen. Desgelijx is het lant achter de hoge bergen, ontrent de kaep, meest vlak, op zommige plaetsen vol ruighte, en kreupel-bosch, en eenighzins berghachtigh.

Het gewest van *Kafrarie*, hoewel in gene byzondere often minste bekende Koningrijken verdeilt, wort echter bewoont by verscheide ingeboorne volken; daer van eenige door Koningen en andere door overste bestiert worden, en zommige zonder opper-hooft in 't wilt hene leven. 'k Zal eenigen dezer volken, benevens hun zeden, bestiering, Gods-dienst en wat des meer zy, zoo veel als t' onzer kennis uit bericht van eenige onlangs overgezonden schriften, door luiden, die zich een wijle aen dien oort hebben opgehouden, gekomen is, ten tone stellen.

De voornaemste volken dan, die d'onzen in dit ziuderlijkste gedeelte van Afrika tot noch toe ontdekt hebben, zijn de volgende: de *Gorachouquas*, *Goringhaiquas*, *Goringhaikonas*, *Kochoquas*, grote en kleine *Kariguriquas*, *Hosaas*, *Chainouquas*, *Kobonas*, *Sonquas*, *Namaquas*, *Heusaquas*, *Brigoudijns* en *Hankumquas*; d'acht eerste leggen dicht aen de kaep, en de verre gelegenste niet boven vijftigh mijlen daer van af, maer d'andere dieper te landewaerts in.

De drie eerste volken, als de *Gorachouquas*, *Goringhaiquas* en *Goringhaikonas* leggen meest al dicht aen de Kaep, niet boven vier of vijf uuren gaens van het fort van goeder hope, inzonderheit de *Goringhaikonas* of Watermans, die maer een vierendeel uur gaens vetre afgelegen zijn.

GORINGHAIKONAS.

DE *Goringhaikonas*, of watermans staen onder eenen oversten, genaemt by hen *Demtaä*, en by d'onzen *Klaes Das*, om dat hy eens op het Dassen eilant gevangen en gebannen zy geweest, over zekeren misdaet, aen de Neerlanders gepleeght; maer is naderhant, door zich zelven wel te dragen, ontslaekt, en in zijne oude heerschappye gestelt.

Zy hebben een leger slechts van vier of vijf huizen, zijn ontrent vijftigh zielen, met vrouw en kinderen, in getale sterk, en d'armste onder alle de *Hottentots*.

GORACHOUQUAS.

DE *Gorachouquas*, by d'onzē genaemt Tabaks-dieven, ter oorzake zy op zekeren tijt daer te lande al de tabaks-planten van zekeren vryen lantbouwer van het velt hebben wegh-gestolen, en noch heden daer in volharden, zijn ontrent drie of vier hondert weer-bare mannen sterk, behalve vrou en kinderen, en erneren zich met schoon vee van schapen en koe-beesten.

Zy staen onder eenen overste, met name *Chora*, die eenen broeder heeft, geheten *Gaking*, beide gaende in besmeerde vellen, dat grote rijkdom van vee inheeft. *Staen onder eenen overste.*

GORINGHAIQUAS.

Goringhaiquas.

De *Goringhaiquas*, by d'onzen Kaep-mans genaemt, om dat zy het naeste altijts van al de *Hottentots* aen de kaep van goeder hope gewoont hebben, en zich die plaets als eigen toeschrijven, zoo lang d'onzen daer geweest zijn, mogen in volkrijkheit tegen de *Gorachouquas* op, en beide ontrent duizent weerbare mannen uitmaken, bewonende ontrent vijf en t'negentigh huizen of hutten, met matten overdekt.

Staen onder eenen overste.

De *Goringhaiquas* staen onder eenen overste, by hen genaemt *Gogosoa*, maer by d'onzen de dikke kapitein, om zijn overgroten dikken en neerhangenden buik, zulx zijn naem met het wezen en gestalte des lijfs wonder wel over een komt.

Hy was in 't jaer zestien hondert en twee-en-zestigh, na het overschrijven der genen, die zich toen aldaer bevonden, wel hondert jaer out, en had twee zonen, de oudste genaemt *Osinghaikanna*, en d'andere *Otegnoa*, welke hunnen vader, inzonderheit de oudste, altijts hebben zoeken t'overheren, en geheel meester te spelen, met aenwending van alle middelen om dezen ouden *Gogosoa*, hunnen vader, van kant te helpen, en door dit middel de heerschappye vervolgens op den oudste, en voorts op den tweden te laten komen.

Oorsprong des oorloghs tusschen Goringhaiquas en de Hollanders.

Des jaers zestien hondert en negen-en-vijftigh, ontstont tusschen de volken *Goringhaiquas* of Kaepmans, en d'onzen, daer te lande een heftigh oorlogh, over de bezitting en toe-eigening van het lant, ontrent de kaep; daer de Kaepmans d'onzen trachten uit te stoten; met voorwenden van aller eeuwen her dat bezeten te hebben. In dit oorlogh boden hen de *Gorachouquas* of Tabaks-dieven doorgaens bystant, en velden velen van ons volk, daer kans viel om hen te bespringen, met asagayen ter neer, en bragten ze jammerlijk om den hals: t'effens beroofden zy den onzen ook van beesten, gerechtelijk voor koopmanschappen aen hen geruilt, die zy hen zo snellijk ontjaegden, dat zy niet te beschieten waeren; nemende al meest hun slagh waer, by ongestuimigh en regenachtigh weder; wel bewust dat dan met het geweer zeer weinigh konde uitgerecht worden.

Deze treken en wetenschap hadden zy bekomen uit berecht van eenen van hun eigen volk, by hen genaemt *Nommoä*, en by d'onzen *Doman*, die te *Batavie*, (derwaerts overgevaren, met een schip van de Kompanjie,) zich vier of vijf jaren had opgehouden, en den omgang der Neerlanders wel bezichtight, ook zelfs geen kleen gedeelte daer van ingezogen. *Doman*, dan, met de schepen, (herwaerts na Hollant verordent,) weer aen de kaep gekomen, hielt zich een lange wijle in Neerlantsche kleding by d'onzen, maer begaf zich eindelijk weder onder de Kaepmans, maekende hen het doen en den omgang der Neerlanders, en de maniere van hun geweer volkomelijk bekent.

Hy, t'effens met noch een anderen strijdtbaren krijghs-knecht, geheten by de Hottentots *Garabinga*, en by de Neerlanders *Plat-neus*, zijn altijts de voorvechters geweest, en hebben altijts het spits in het aenvallen voor af gebeten, zonder dat zy oit, van wegen hunne overgrote raddigheit, door heimelijke wachten van ruiterye of voetknechten, t'achterhalen waren.

Schermutsing tusschen vijf Hottentots, en de Neerlanders.

Na dat't oorlog reeds drie maenden geduurt had, is in zomer-maent des jaers zestien-hondert negen en vijftigh, op een morgen-stont, wanneer vijf *Hottentots* (een der welke de voorzeide *Doman* was,) doende waren om zekeren vryman twee beesten afhandigh te maken, een felle schermutsing met vijf ruiters van d' onzen tegen deze vijf *Hottentots*, die in het vluchten met het vee achterhaelt wierden, aengevangen. Dan zy stelden zich als brave krijghs-luiden ter weer, naerdien zy geen middel zagen van

van wegh te kunnen vluchten, nochte geen lijfsgena begeerden; zulx zy twee ruiters questen, d'eene door den arm, en onder de korte ribben, en den ander in 't ruggebeen; doch bleven d'onzen hen dat niet schuldigh, maer schoten drie van de vijf onder de voet, en staken twee met hun eigen geweer, dat zy neerleiden, door 't lijf. Een der drie ter neergeschoten, *Eykamma* genaemt, die door den hals geraekt, en 't been aen stukken was, met een zwaren houw in de kop, wiert op een peert in 't Fort gebraght; maer *Doman*, met een anderen, ontsprongen den dans, door het overduiken eener reviere van acht voeten breet, waer na het vluchten hun beste geweer en behoudenis was.

De gewonde *Eykamma* in 't Fort gebraght, en gevraeght, uit wat oorzake zy luiden den onzen den oorlog hadden aengedaen, en met moorden, roven en branden trachten overal afbreuk te doen, gaf, byna door de pijne der grote en zware wonden overwonnen, tot antwoort; waerom zy Neerlanders hun lant om ploeghden, en koorn op hun landen zaiden, daer zy hun beesten moesten ter wijde drijven, en hen daer door het broot uit den mont zochten t'ontrekken? met byvoegen, van noit andere nochte beter weide gehadt te hebben. Weshalve geschiede zulx, voeghde hy daer op, uit geen anderen inzichte, als zich over het leet en ongelijk, hen aengedaen, te wreken: naerdien zy niet alleen verbodt kregen zich t'onthouden van deze en gene wei-plaetsen voor hun vee, daerze die van alle eeuwen her onbemoeit bezeté, en ons in den beginne maer toegelaten hadden, de landen te gebruiken tot een ververfch-plaetse; maer zagen ook hun landeryen, zonder hen te kennen, onder d'onzen door d'opperhoofden wierden uitgedeelt, en hen palen gestelt, binnen de welke zy niet mogten weiden; vragende eindelijk of ons zulx geschiede, hoe wy ons in dat stuk zouden dragen? vernamen daer en boven, hoe wy ons dagelix van vest en bolwerken versterkten, het welk, huns bedunkens, tot geen ander einde te zullen strekken, dan om hen en 't hunne allengs onder gebiet, en de voet op den nek te krijgen. Zy hadden, gaven d'onzen weer tot antwoort, dit lant ontrent de kaep, door den oorlogh nu t'eenemale verloren, en noit derhalve hunne gedachten daer over te laten gaen het zelve by vrede of oorlogh te zullen weder krijgen. *Wort wederleit.*

De laetste rede van dezen *Eykamma*, die ten zesten daghe quam t'overlijden, was, dat hy slechts een gering perzoon was, maer men zijne overste daer over aen het fort t'ontbieden hadde, en met die de zaken t'overleggen, om elk het zijn te herstellen, of zodanigh, als het beste konde gevonden worden, tot staken van het onderling schade en hinder doen. Dit dan voor goet gekeurt, wierden twee of drie Neerlanders uitgezondé, met verzel aen den overste *Gogosöa* om in het fort te komen, en onder elkandre een verdragh van vrede op te rechten. Dan alles wiert vergeefs aengewent: want schoon onder hen door den voorverhaelden aenslagh, wel een schrik gebraght was, zy voeren echter, daer zy kans zagen, met de wapenen even heftigh voort, zulx men geen middel wist te beramen, om dit geschil ten oorbaerste te beslechten. Weinigh holp ook het stellen van goede wachten over al by de vrye lantbouwers van d'onzen, die ontrent een of twee uuren van het fort wonen, gemerkt deze *Hottentots* de beesten en schapen, die by daegh ter weide gingen, den onzen door hunne uitnemende raddigheit en snelheit wisten t'ontjagen, en wegh te voeren, zonder oit achterhaelt te worden. *zijn laetste reden.*

Tien of elf maenden had dit oorlogh, met moorden, roven en stelen, door de wilden aen d'onzen gepleeght, geduurt, als wanneer de twist in dezer voege bygeleit wiert.

Zeker *Hottentot* van aenziene, by d'onze genaemt *Herry* en by hen *Kamcemoea*, op 't robben-eilant gebannen, om zekeren misdaet, gepleegt aen ons volk, was by donkeren nacht, na een verblijf van drie maenden op dit eilant *Op wat wijze het Oorlogh wort bygeleit.*

 lant

lant, t'effens met eenen anderen *Hottentot*, in een lek visch-schuitje, voorzien met twee riemen, de wint hen juist dienende, te lande gevaren, daer zy hun negeryen van de *Gorachouquas* en *Goringhaiquas*, weer op vonden. Het ontvluchten dezer twee wilden, den Gouverneur *Riet-beek*, na eenige dagen door zekerẽ vryman van de *Saldanhabay*, die van daer quam gezeilt aengedient, schikte hy des anderen daeghs zes Duitschen te lant uit, om zoo verre langs het strant te zoeken, tot dat het schuitje of eenigh teiken van dien by hen zoude gevonden zijn. Waer op deze, verzien met voorraet van eetwaren, voor vier of vijf dagen, uitgingen, en vonden des anderen daeghs, ruim elf mijlen van het fort, in een fraie kleine zantbay het schuitje, hoogh op droogh gezet, met de riemen daer by, en wat gras daer in, of het scheen zy daer hun nacht-rust ingenomen hadden, maer zagen geen menschen daer ontrent, nochte *Hottentots* op de gehele reize; doch niet zonder Reinosters, Olifanten, en ander wilt gedierte genoegh te vernemen. Na een uitreize van vier dagen, quamen eindelijk de voorzeide zes perzonen onverrichter zake weer aen het fort, met tijdinge aen den Gouverneur van hun wedervaren.

Worden nagespeurt.

Maer niet gevonden.

Herry komt in 't fort.

Ten lange lesten komt de voorzeide *Herry* of *Kamcemoeä*, des jaers zestien-hondert en zestigh, in Sprokkel-maent, aen het Fort, met den oversten van de Negerye, genaemt *Chorè*, verzelt met een getal van dertien schone vette beesten, en ruim hondert andere wilden, doch alle wapenloos, met verzoek van die vette beesten tot een erkentenis van vrientschap te willen aenvaerden, en hen het komen en gaen tot d' onzen, gelijk te vore, weer vergunnen. Daer en boven stonden zy den onzen toe, 't lant drie uuren gaens in de ronde, met koren en ander zaet, te mogen bezaien, doch met dien besprek van geen meer lant om te ploegen, als 'er alree was omgeploeght. Zoo dra dit verdragh ter weder-zijde mondeling besloten was, wierden dezen *Hottentots* een goet onthael van broot, tabak, met brande-wijn, daer zy zich stom in dronken, binnen het fort aengedaen: daer op d'andre, zo dra zy van 't byleggen des twists verwittigt waeren, weer met vrou en kinderen uit hunne negeryen quamen gelopen, zoo dat zich wel twee of drie-hondert, zoo mans als vrouwen en kinderen, in en ontrent het fort bevonden.

De twist bygeleit.

Na een klene wijle komt zelf d' overste der *Goringhaiquas*, of Kaepmans, met name *Gogosoä*, met verzoek van mede de wapenen te willen nederleggen, neffens d'overste *Chorè*, waer door het fort zoo vol wiert, dat 'er naulix ruimte om te staen was. Toen wiert 'er uit bevel van den Gouverneur *Riet-beek*, een gansche Baly vol brandewijn, met een houte kopje daer in, te midden onder hen aller neer gezet, daer een iegelijk begon goede siere te maken, en zijn hert, met lustigh te drinken, niet weinigh te vervrolijken en op te halen. Desgelijks zwolgen de vrouwen, die alle nevens hun kinderen op de hurken neerzaten, den brandewijn als water in; hoewel eenigen uit eenvoudigheit, niet met allen, en andere slechts een weinigh dronken.

De Gori[ngh]aiquas worden 't fort m[et] brande[wijn] en taba[k] onthael[t].

Wanneer den mannen het hooft begon te draien, en de benen te waggelen, dikwils met vallen ter neder op d'aerde, wierden 'er ontrent twee of drie-hondert stukjes tabaks, elk van een duim breet, by handen vol te grabbel gesmeten, waer op onder hen zulk een groot getier en geschreeu ontstont, datze het gehoor by na verdoofden, en het geluit den ooren naulix verdraghelijk was; desgelijx bedreven zy geen minder gewelt, wanneer daer na het zelfste met broot gedaen wiert. Na het eindigen van al deze grabbelingen, ging het by hen, wanneer zy gansch vol gedronken, en de herssenen met den wijn bestoven waeren, geduurigh op een dansen en springen, met zonderlinge grepen, en op een vreemde wijze, byna even eens gelijk de bakkers hier te lande hun deegh met de voeten in den troch bewerken, te weten, al stampende,

Hun de da[...]

pende, nu met d'een, en dan met d'andere voet, met uitſtekende billen, en het hooft al hangende geduurigh na d'aerde, op een zelve zijde. Geen minder vrolijkheit bedreven de vrouwen, geduurende het danſen der mannen, met klappen in de handen, en geduurigh een zelven zang van *ha, ho, ho, ho*, wel twee uuren aen den anderen te zingen. Welk geraes van zingen en klappen in de handen der vrouwen, wel een ſcheut weeghs van het fort gemakkelijk gehoort wiert. Dewijze van dus luitruchtigh te ſchreeuwen en geluit te maken, wort by hen ook op het vernemen en de komſte van eenigh wilt gedierte, 't zy leeu of tyger, by nacht onderhouden; waer door het dier, uit ſchroom voor dien ongehoorden toon, weghwijkt.

Na het bedrijven van al deze vrolijkheden, wierden d'overſten met rode kralen, kopere ſtokken, en platen, en elk daer en boven met een rolletje tabak beſchonken; maer de gemene *Hottentots* moeſten zich met het voorzeide onthael vernoeght houden: waer op zy alle gezamentlijk, na dat een parthye dien nacht in het fort geſlapen had, weder vertrokken, uitgezeit, de voornoemde *Herry*, die noch drie of vier dagen daer verbleef. *De overſten worden beſchonken.*

De zelve *Herry* ſpreekt mede een weinigh Engelſch, geleert door het verkeren met d'Engelſchen in *Bantam* in Indien, daer d'Engelſchen een vaſtigheit hebben, derwaerts hy van de kaep met een Engelſch ſchip over gevaren was; maer komende naderhant met een ſchip weer aen de kaep, begaf hy zich weer onder zijn volk.

Cochoquas of *Saldanhars.*

DE *Kochoquas* of *Saldanhars*, alzoo by d' onzen genoemt, om dat zy zich altijts meeſt ontrent en in de dalē van de *Saldanhabay* hebben onthouden, gelegen achtien mijlen noord-weſtwaerts van de kaep, leggen in vijf of zeſtien negeryen verdeilt, elk ontrent een vierendeel uurs van elkandre, en bewonen met hun allen ontrent vier hondert, of vier hondert en vijftigh huizen. Ieder negerye beſtaet uit dertigh, zes-endertigh, veertigh en vijftigh huizen, meer en minder, alle in 't ronde gezet, en een weinig van elkandre, daer binnen, verſta binnen ieder Negerye, de *Saldanhars* hun vee in bewaring ſtellen.

Zy bezitten een grote meenighte van ſchone beeſten, wel over de hondert duizent, en ontrent twee hondert duizent ſchapen, die geen wol, maer langhachtigh gekleurt hair op 't lijf hebben.

Al de *Kochoquas* of *Saldanhars* ſtaen onder eenen overſte of Koning, met den tijtel van *Koehque*, dat gezeit is, een Koning van 't Hottentots geſlacht, die op ontrent vijftigh mijlen van de kaep wonen, als de *Gorachouquas*, of Tabaks-dieven, deſgelijx de *Goringhaiquas* of Kaepmans, en de *Goringhaikonas* of Watermans, grote en kleine *Kariguriquas* en *Hoſaas*. Tot zijne hulpe heeft hy eenen onder-Koning, en noch eenen ander, de derde perzoon in 't rijk. De *Koehque* of Koning der *Saldanhars*, die des jaers zeſtien hondert en een-en-zeſtigh regeerde, was genaemt *Oldaſoä*, zijn onder-Koning *Gonnomoä*, en de derde perzoon in 't rijk *Koukoſoä*. d'Onder-Koning *Gonnomoä* wort by d'onzen aen de kaep, de zwarte Kapitein geheten, ter oorzake hy altijts zwarter en vuilder in 't aenzicht is beſtreken, dan d'andere: is een grof en zwaerlijvigh perzoon, getrout aen drie vrouwen, by de welke hy vele kinderen gewonnen heeft; daer nochtans de *Koehque* of Koning *Oldaſoä*, die des jaers zeſtien-hondert en een-en-zeſtigh, aen eene langduuurige en quijnende ziekte is komen t'overlijden, noit niet meer dan een eenige vrouwe heeft gehad. Deze *Oldaſoä* was een perzoon, frai van leeſt, welgeſtelt van leden, en zeer zedig, die ook noit den onzen de wapenen heeft aengeboden; desgelijx is de derde perzoon

in 't rijk tamelijk frai van aenzicht en zedigh van manieren. Koning *Oldasoä* liet eene dochter na, met name *Namis*, goelik en zeer schoon van gedaente, uitgezondert dat zy wat plat van neuze is, gelijk al deze volken zijn.

Grote en kleine *Kariguriquas* en *Hosaas*.

Grote en kleine Kariguriquas.

DE grote en kleine *Kariguriquas* en *Hosaas* leggen meest in de dalen, en daer ontrent van de Saldanha-bay. Zy erneren zich, nevens de *Kochoquas* of *Saldanhars*, mede met zeer schoon vee, hun eenighste hoop en betrouwen, gemerkt zy in den drogen zomer-tijdt niet anders hebben, dan van hun vee te leven.

Dus verre van de Hottentots, genaemt *Gorachouquas*, *Goringhaiquas*, *Goringhaikonas*, *Kochoquas*, grote en kleine *Kariguriquas* en *Hosaas*, die dicht aen de kaep gelegen zijn; de verre te landewaerts in gelegen, zijn de *Chainouquas*, *Kobonas*, *Sonquas*, *Namaquas*, *Heusaquas* en *Hankumquas*, hoewel eenige de *Kobonas* niet onder de *Hottentots* rekenen.

CHAINOUQUAS.

Chainouquas.

DE volken, genaemt in de lanttale *Chainouquas*, zijn tegenwoordigh wel drie maenden reizens te lande in geweken, met huis, hof, vrou, kinderen en vee, en wonen, na het zeggen van d'andere wilden, zeer na by de *Kobonas* lant; doch zijn niet boven de vier-hondert menschen in getale, maer rijk van schoón vee.

Staen onder eenen Overste.

De *Chainouquas* staen onder eenen overste, genaemt *Sousoä*, een out man: heeft twee vrouwen gehad doch beide doot: heeft eenen zoon genaemt *Goeboe*, dien zijn rechter been van eenen Olifant te pletteren is getrapt, en kan het zelve tegenwoordigh door de verdorvenheit niet ter werelt gebruiken. Wanneer de *Chainouquas* met hunne negerye opbreken, moet deze *Goeboe* op een os zitten, en daer op en afgetilt worden. Zijn vrou is genaemt *Kamisoä*.

De kleding van dezen overste *Sousoä*, is een schoon Luiperts-vel, met de bevlekste en schoonste zijde na binnengekeert, en d'onzienlijke vleeschzijde, wel vet besmeert, na 's lants maniere, na buiten.

KOBONAS.

Kobonas.

DE *Kobonas*, aen wiens lant de *Chainouquas* na by gelegen zijn, is een heel zwart volk, met zulk lang hair, dat hen over de ruch speelt, en tot op d'aerde neerhangt.

Zijn Mensch-eters.

Deze zijn rechte mensch-eters: want zoo zy eenen *Hottentot* of ander mensch kunnen bekomen, dien braden zy levendigh en eten hem op. Zy hebben ook vee, dan niet zoo veel als andere volken, en planten Kalbassen, daer zy zich mede erneren.

Zy hebben, na het verhael der Hottentots, van de Kaep, rare maeksels, die zy uit het geberghte weten te vinden, en meer andere rariteyten. Noit heeft eenigh Neerlander van de Kaep by deze volkeren geweest, ter oorzake van de verte te lande in.

Voor zeven of acht jaren, te weten des jaers zestien hondert negen-en-vijftigh, was een van des *Chainouquas* volk, genaemt *Chaihantimo*, ontrent de *Kabonas*-lant geweest, en had van daer, met hulp van zijn byhebbend

hebbend volk, een hunner vrouwen, uitgestreken met allerlei fraie dingen, wegh gestolen en geschaekt, en na zijne Negerye gevoert, om voor zijne eigen vrouwe aen te nemen.

d'Onzen met begeerte ontsteken, om dit vreemt slagh van menschen te zien, (want zy had, volgens het zeggen van den gemelden schaker *Chaihantimo*, die zich toen aen de kaep bevont, hair op 't hooft, dat haer, los-gemaekt of ontvlochten, op d'aerde nasleepte,) verzochten op *Chaihantimo*, deze vrouwe aen het fort van goedere hope te willen ontbieden, waer in hy, op belofte van genot, hen te wille was, en schikte derwaerts eenigen van zijn volk af, om dezelve, met al wat zy had, te halen, en te zeggen dat haer jonghst getroude man haer ontboden hadde by een volk, genaemt Duitsman, dat vol met klederen ging behangen, en by deze vrouwe, noch noit by gene van de haere gezien was.

De vrouwe, eensdeels uit onderdanigheit tot haren man, eensdeels mede nieusgierigh om vreemde volken in ander gewaet te zien, begeeft haer, na een dagh of twee toestellens, uitgestreken in haer beste gewaet, op reize, onder een gelei van dertigh of veertigh *Chainouquas*, tot bystant en bescherming tegen andere, inzonderheit tegen de *Kochoquas*, met wien de *Chainouquas* te dier tijde in 't oorlogh waeren. Maer na een wijl reizens wiert zy door de voorzeide *Kochoquas* in een groot bosch besprongen, en doot geslagen, en al haer cieraet, kostelijkheit en gewaet met voeten getreden, en haer byhebbend volk op de vlucht gedreven, die, met achterlaten van twee of drie mannen, zich na de kaep by *Chaihantimo* begaven, om aen hem tijding van dit ongeval te doen; waer op dees aenstonts met zijn volk van daer na zijn lant vertrok, om zich door de wapenen, over dezen hoon aen de *Kochoquas* of *Zaldanhars* te wreken; maer was veel te zwak van volk tegen de *Saldanhars*.

SONQUAS.

DE *Sonquas* is een volk, dat zijn woonplaets in heel magtigh hoogh geberghte heeft, en eenige duizenden sterk is.

Het is heel klein volk, beide mannen en vrouwen, hebben geen vee, maer leven op hun pijl en boge, daer zy wonder vaerdigh mede weten om te gaen, met schieten van dassen, die hun schuilplaetsen onder de klippen hebben, en op 't heetste van den dagh daer boven komen opzitten, en zich bakeren en wentelen, daer dan de *Sonquas* dezelve in grote meenighte met hunne pijlen treffen, en ter neer schieten. Zy gaen ook op de jacht van grof en groot wilt vee, inzonderheit van wilde paerden en muil-ezels.

Men heeft by hen wilde paerden en muil-ezels, die beide zo schoon uit de natuur in 't wilt voorttelen, dat geen schilder de kunst by hem heeft, om die met alle haere verruwen na 't leven af te tekenen. De paerden hebben billen buiten gewoon geappelt, en zijn overal buiten de billen, zoo wel onder als boven, gestreept met geel, zwart, root, en zuiver hemels blaeu. Desgelijks zijn de muilezels mede gestreept, maer niet geappelt, met wit en kastanje-bruin, buiten gemeen schoon.

De *Sonquas* braghten des jaers zestien hondert en twee-en-zestigh een huit van een dezer beesten aen de kaep van goeder hope, die d'onzen van hen ruilden, tegen tabak en andere dingen, en te pronk, met hoi opgevult, als iet raers en ongemeens, gelijk het ook is, op de voorzael van het fort ophingen, om van het volk der aenkomende schepen bezichtight te worden.

Het dassen-vlees verstrekt den *Sonquas* een aengename spijze, daer by, en by zekere worteltjes, die in d'aer- Spijze.

 de

de wassen, zy voornamelijk leven. Zy houden ook zeer vele jacht-honden, die op de Dasse-jacht wel zijn afgerecht, en de dassen uit de holen weten te slepen, 't welk hun meeste spijze is.

Het zijn ongemeene groote rovers en stropers; want zy stelen van ande- Hottentots al het vee, dat zy kunnen krijgen, en vluchten daer mee aenstonts in het geberghte, zonder van iemant, zelf van geen andere Hottentots in die schuil-hoeken en verhole gaten te kunnen gevonden worden.

Huizen. Hunne huizen, slechts van takken te gader gevlochten, zonder gebreide matten, en alleenlijk met biezen overdekt, zijn ettelijke duizent in getale, naerdien zy van d' eene in d'andere trekken, en noit die opbreken, maer op gelegene plaetsen noch al meer andere opzetten.

Kleding. Hun mantelkens zijn gemaekt van t'zamen genaide vellen der wilde ossen, die zich op de klippen onthouden. De vrouwen hebben voor de hitte en het branden der stekende Zonne-stralen, een *Quitazol*, of Zonne-scherm van struis-veren, aen en om het hooft vast gemaekt.

NAMAQUAS.

Namaquas. De Hottentots, genaemt *Namaquas*, leggen tegenwoordigh ontrent tachtigh of tnemijlen Oost-noord-oost-waerts van de kaep van goeder hope, maer zeer verre te landewaerts in.

Des jaers zestien hondert en een-en-zestigh, wierden door het opperhooft van 't Neerlants fort, de Heer *Riet-beek*, dertien Neerlanders, verzien met vier draegh ossen, om te vernemen of by hen geen gout of eenige andere rare kostelijkheden te vinden waren, derwaerts gezonden. *Drie Neerlanders uitgezonden, om gout by de Namaquas op te zoeken.* Zy vonden hen ontrent tachtigh of negentigh mijlen Noort-oost-waerts van de kaep te lande in, en wierden, by hen komende, met tekenen van alle vrientschap en een bly gelaet ontfangen, en met schapen vereert. Desgelijx wert hun aenkomste begroet met een ongemeen en raer Muzijk, van ontrent hondert Muzikanten, die alle, ieder met een riet, doch van ongelijke lengte, in de hant, in een kring, (daer een man in 't midden met een stok de maet sloegh,) stonden, en daer uit met blazen, een zulk heerlijk grof en fijn geluit deden voortkoken, als of ieder riet een Trompet de Marine waer geweest. Na het eindigen des gespels, 't welk twee of drie uuren duurde, en in groote vrolijkheit toeging, wierden d' onzen op 's Konings-verzoek in zijn huis gebraght, en daer met melk en schapen-vleesch onthaelt, daer en tegen d'onzen den Koning met wat koper, en kralen, brandewijn en tabak vereerdẽ, die de Koning noch de *Namaquas* noit hadden zien zuigen, maer leerden zulx alle in korten wijle, tot vrouwen en kinderen toe. Eindelijk wiert hen door den Koning een plaets even buiten hun leger aengewezen, om nacht en dagh-rust te houden.

Dertien andere ten ... sten einde uitgezonden. Des zelven jaers wierden ten zelfsten einde weer dertien lief-hebbers uitgezonden, die den veertienden van Slacht-maent uit-trokken, en des volgenden jaers, den dertienden van Sprokkel-maent, met hun twaleven, (want een was'er verminkt, en jammerlijk om hals geraekt door eenen olifant) weder-keerden, met verslagh, van over de hondert mijlen in 't lant geweest te zijn, zonder eenige *Namaquas* te kunnen vinden; maer wel, ontrent de woon-plaets der *Namaquas* van verlede jaer, een negerye van de Hottentots, genaemt de grote *Karuguriquas*, die hen wisten te zeggen, dat de *Namaquas* heel verre re, en diep te lande waren ingetogen, en dezen jare geen kans waer dezelve t'onderhalen. Zulx deze en voorige lant-tocht om gout, vruchteloos quam uit te vallen.

De *Namaquas*, volgens ondervinding der onzen, zijn luiden groot van gestalte, byna als halve reuzen, sterk van volk en rijk van kinderen.

Het

Daer zijn vele bokken, van een zelve gedaente, gelijk hier in Hollant, desgelijx schapen, die zy van de *Brygoudijs* handelen, daer zy by duizenden zijn.

Men heeft'er ook veel groote Kalbassen in 't wilt, daer zy hun melk in bewaren.

Het vrouvolk is schoon van leest, en welgestelt van leden.

Zy gaen alle met bereide beestevellen om 't lijf-geslagen, doch niet zoo smerigh, gelijk naby de kaep.

Deze vellen zijn verciert met vele en glaze Kambaysche kralen, die zy van de Portugesen diep in 't lant, ontrent de plaetsen van *Monomotapa*, *Kortada*, *Bellugarins*, *&c.* tegen hun vee verruilen.

De mans-perzonen hebben een plaet, gemaekt zeer kunstigh van Olifants tanden, voor hunne schamelheit gebonden, en een ronde ringh van de zelve tanden, aen den eenen arm; desgelijx veel kopere ringen.

De vrouwen gaen moedernaekt, en hebben niet dan een klein velleken, gelijk dicht aen de kaep voor haer schamelheit gebonden, en dragen aen een stok op het hooft, gelijk de *Sonquas* vrouwen, voor het steken der zonne, des zomers zonneschermen van struis-veren.

Ieder *Namaquas* heeft altijts een klein licht en frai stoeltje, gemaekt van hout en tou, zonder yzer of koper aen den arm hangen, dat hy overal by zich draeght, om daer op te zitten.

De bestiering staet aen eenen Koning, geheten *Akambia*, die drie zonen heeft van een ongemene lengte. Bestiering.

BRYGOUDYS.

NOch verder te lande in, dan de *Namaquas* leggen, woont een ander volk, genaemt *Brygoudijs*, daer af weinigh by onkunde te schrijven valt, naerdien zy noit by d'onzen gevonden zijn.

Het is, 't geen d'onzen, die noit deze volken hebben kunnen vinden, aen de kaep, uit den mont der *Namaquas* hebben, een talrijk volk, en zoo maghtigh en rijk van vee, als alle de *Hottentots*, ontrent de kaep van goeder hope.

De *Namaquas* en de *Brygoudijs*, voeren tegen elkandre sterke oorlogen.

HEUSAQUAS.

DE *Hottentots*, genaemt *Heusaquas*, leggen ontrent Noordwest-waerts van de Kaep van goeder-hope, zeer verre en diep te landewaerts in. Weinigh kennis hebben d'onzen aen de kaep tot noch toe van den wandel en omgang dezer volken bekomen, en niet dan uit den mont van andere Hottentots; aengezien noit iemant hun woon-plaetsen gevonden heeft, nochte noit zijn meer dan drie van hen aen het fort van goeder hope geweest, die met den Overste van de *Chainouquas* daer eenige beesten en schapen quamen verhandelen, gaende aenstonts weder met hem naer hunne woon-plaetsen.

De *Heusaquas* zijn vee-rijk: dan deze alleen erneren zich ook met 't planten (want geen onder al de daer te lande gevonden Hottentots planten of zaien, dan alleen de *Heusaquas*,) van zekeren krachtigen wortel, dien zy *Dacha* noemen, en eten om dronken te worden; hoewel zy den zelven bywijlen ook met water mengen, om te drinken. Wanneer het eten en drinken des wortels *Dacha* hen de herssenen bedwelmt en bevangen heeft, tieren zy zich, met het bedrijven van vreemde grepen en wonderlijke grillen, als dolle en uitzinnige menschen aen; onder welk krioel en gewoel, de vrouwen komen, en zeker fijn geklopt en gewreven kruit, genaemt *Boggoa*, op Erneren zich met planten van de wortel Dacha.

op hun hooft ſtroien. Dit kruit, dat geel en ſterk-riekend is, waſt op het hoogh geberghte, met klompen of klaeuwen aen de klippen, in groten overvloet, en wort van de mans opgezocht, en van de vrouwen bereit.

Hankumquas. Ontrent de *Heuſaquas* leggen de vee en volkrijke *Hankumquas*, doch zijn noit by d'onzen aen het Fort geweeſt.

Heuſaquas. De *Heuſaquas* zijn byzonder vaerdigh met jonge en oude leeuwen om te gaen, die zy in ſtrikken weten te vangen, en te temmen, met een bant aen den hals, als een hont. Zy trekken ook wel met leeuwen, die zy lang gehad, en heel tam gemaekt hebben, ten oorloge, en kunnen daer mee den vyant, zonder moet van eenig tegenſtant te biedē, in de ronte op de vlucht drijven; 't geen velen vremt wil voorkomen, en echter in'er daet onder hen gepleeght wort.

Wijders, al de meeſte plaetſen van *Kafrarie*, by d'onzen en andere volken van Europe tot noch toe bekent, zijn aen den zeekant gelegen, doch geen andere byna dan bergen, kapen, baien, en havenen; want ſteden nochte dorpen, by d'inwoonders geſticht, worden in dit ganſch geweſt niet gevonden; maer behelpen zich in hutjes en opgeſlagen tenten, na de wijze der *Arabers*.

Cabo de Bona Eſperanca, of kaep van goeder hope. In 't zuiden ſchiet dit lant zeer verre, en met verſcheide kapen en uithoeken in zee, waer onder de vermaerſte is het hooft van goeder hope, in 't Portugeeſch genaemt *Cabo de Bona Eſperança*, gelegen op de zuider brete van vier-en-dertigh graden en een-en-twintigh minuten. Wanneer dit hooft ontdekt, en waerom zoo genaemt is, ſtaet te vore verhaelt. *Zie pag. 80.*

Cabo das Aiguillas of Naelde-kaep. Maer de verre uitſtekenſte kaep, en zuidelijkſte hoek van Afrika, die veel meer, hoewel laegh gelegen, uitſteekt, dan eenige uithoek daer ontrent, is in 't Portugeeſch genaemt *Cabo das Aiguilhas*, dat is, de naeldekaep, of hooft van de naelde, gelegen ontrent twintigh mijlen beooſten de kaep van goeder hope, op de zuider brete van ruim vijf-en-dertigh graden. Zy wiert dus by de Portugeſen genaemt, na de kompas-naelde, dewelke aen dezen hoek by hen bevonden wiert recht zuiden en noorden te wijzen, maer is naderhant door verſcheide jonghſt bevarene ſtuurluiden bevonden vijf of zes graden noort-weſtering te hebben.

Aen deze kaep leit een grote viſchrijke drooghte of zant-plaet, welke ſtrekt ontrent tot achtien mijlen van 't lant in zee, beginnende in 't weſten by de zoete reviere, en eindigende in 't ooſten aen de viſch-bay.

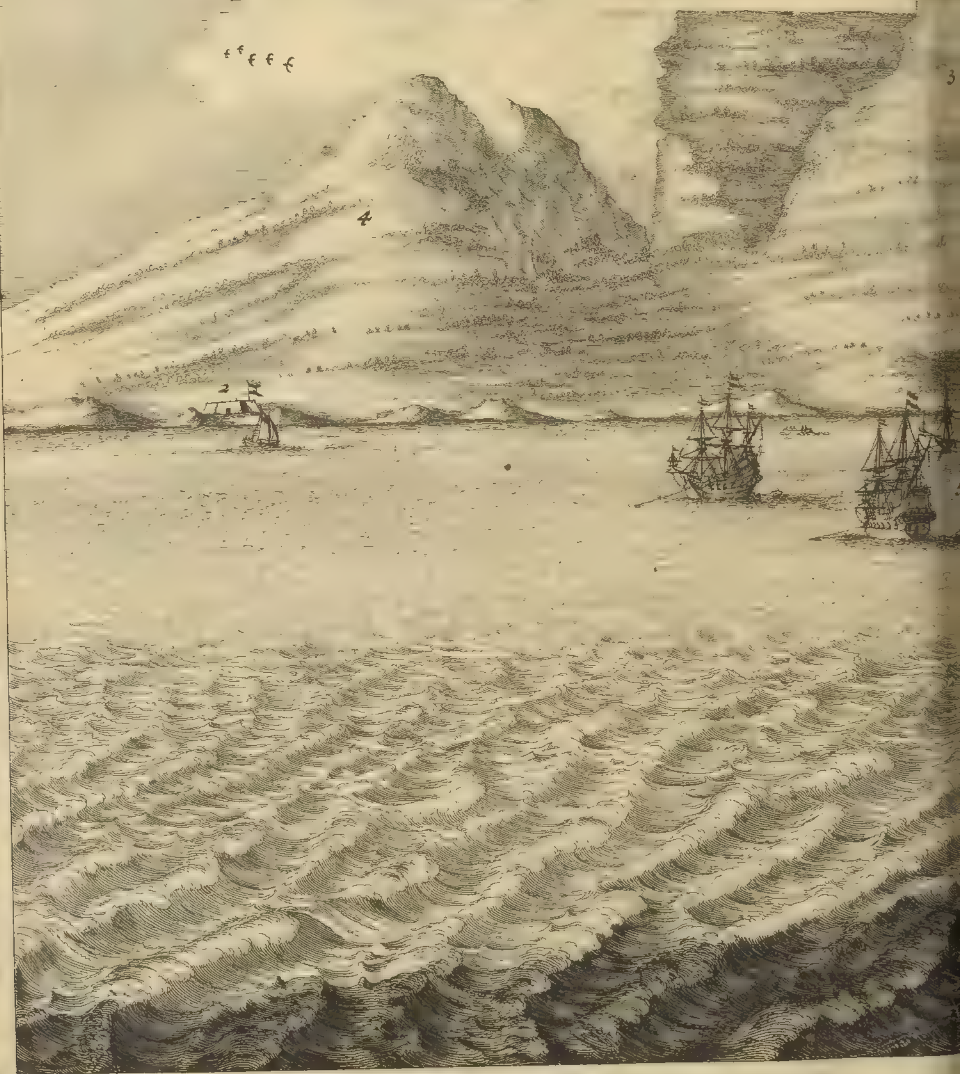
Cabo Falço of valſche kaep. Tuſſchen beide deze twee kapen of uithoeken, leit op de hooghte van vier-en-dertigh graden en een halve, of daer ontrent, vijf of zes mijlen beooſten de kaep van goeder hope, een andere uithoek of kaep, die de Portugeſche zee-luiden allereerſt den naem van *Cabo Falço*, dat valſche kaep gezeit is, gegeven hebben, ter oorzake zy, komende gevaren uit Indien, deze kaep, by helder weder, om haere gelijkheit van opdoening met de kaep van goeder hope, voor de kaep van goeder hope aenzagen; maer dicht daer by gekomen, bevonden zulx valſch te zijn. Of, gelijk Pigafet wil, deze uithoek wort de valſche kaep by de Portugeſen genaemt, om dat de ſchepen, die van Indien komen, aller-eerſt deze groter kaep de naeldekaep genaemt, ontdekken, en daer na een minder kaep, welke de valſche kaep is, die van de rechte en grote kaep, bedekt ſtaet. De valſche kaep egter is kennelijk aen drie hoge bergen, waer van de twee uitterſte niet verre van de middelſte, de hooghſte van alle, gelegen zijn. Doch het lant is aen den zeekant veel lager, als binnen 's lants.

De kaep van goeder hope leit in vorm van een hangend eilant, met een ſmalle ſtreeke lants, tuſſchen twee bayen, aen 't ander lant vaſt gehecht, en begrijpt verſcheide zeer hoge en rouwe bergen, onder andere twee uitſtekende, den tafel en leeuwen-berg.

Tafel... Tafel... De Tafel-bergh, in 't Portugeeſch genaemt *a Tauoa do Cabo*, dat is Tafel-kaep of hooft, is gelegen ontrent een uure gaens van 't ſtrant, bezuiden

de

p.636.

1. Casteel van Goede Hoop.
2. Een Kleyn Fortie.
3. Den Tafel berg.
4. Den Leewen berg.
5. De plaets daer de Scheepen leggen en vervarsen.
CABO DE BONE ESPERANS

2
2

de versche en zoute-reviere, en heeft dien naem bekomen van zijne gestalte, om dat hy boven op plat is, als een tafel of vlakke lantstreek.

Men klimt aen de zoute reviere, by dezen bergh, langs een klove, op, zonder dewelke hy niet te beklimmen was, ter oorzake van zijne grote steilte en hooghte; want om boven op zijnen kruin te komen, is'er vier of vijf uuren opklauterens van node. Desgelijks vertoont hy zich door zijne hooghte wel negen of tien mijlen en ook wijder in zee, en is, tegen het quaet weder, twee of drie uuren te voore, met dikke nevels en wolken bedwelmt, en overdekt: zoo dat men zijnen top niet bekennen nochte zien kan. Boven op den tafel-bergh is een water, daer in, naer het zeggen van eenigen, visschen houden, hoewel zulx by anderen, die daer op geweest zijn, niet aengenomen wort, naerdien zy die niet hebben kunnen vernemen.

Dicht by den Tafel-bergh leggen de zeer hoge en rouwe bergen, die de portugesen *Os picos Fragosos* noemen, op een lange ry aen een geschakelt, en by na altijt met sneeu bedekt. Daer ontrent leggen ook eenige rotsen, met sterke en steile water-vallen.

De Leeuwen-bergh, alzoo genaemt, of na de veelheit der leeuwen, die op den zelven houden, of om dat hy zich uit zee in de gedaente van een leggende leeuw opdoet, is gelegen wat westelijker en dichter aen zee, dan de tafel-bergh, en na het inkomen van de tafel-bay, zoo dat zijn steert den hoek aen d' inkomste der bay maekt. Tusschen de twee voorzeide hoge bergen, of voor de tafel-bergh leit een valei, genaemt de tafel-valey.

By de tafel-bergh leit een andere bergh, de wint-bergh genaemt, om het sterk afvallen der winden, over dit geberghte.

Achter de tafelbergh, na 't zuiden, leit een valei, met kreupel-ruighte en ander bosch bewassen, waer over zy de hout-valei by d'onzen geheten is.

Dwers van de Tafel-bergh af, te landewaert in, heeftmen eenige staende wateren, of grote diepe plassen, met biesen, riet en kreupel-ruighte bewassen, daer in veel gevogelt hout, als ganzen, enden, telingen, sneppen en diergelijke.

Langs de zee-kust leggen mede verscheide schone bayen, inwijken of inhammen, die een veilige haven of rede aen de schepen verschaffen. *Tafel-bay.*

Achtien mijlen in 't noord-westen van de kaep van goede hope leit de *Soldanha-bay*, alzoo genaemt na de Hottentots, *Saldanhars* geheten, die ontrent en in de dalen dezer bay of inham hun verblijf voornamelijk hebben. *Soldanha-bay.* Daer *a* zijn'er, die het lant, aen deze bay-gelegen, tot een eilant maken, tegen het gevoelen van al de reis-boeken en lant-beschrijvers; met byvoegen, dat dit eilant van 't vast lant van Afrika, door een diepe bay aen de Zuid-oost-zijde, en aen d'oostzijde door een kleine reviere, gelegen beneden den tafel-bergh, gescheiden en by vijf of zes-hondert menschen bewoont wort.

a Memoimas de Thomas Roe.

d'Uitstekenste en schoonste is de tafelbay, alzoo door *Georgh Spilbergen* genoemt, na den tafel-bergh, dicht daer by gelegen, aen de zuit-zijde, hebbende voor of in haeren mont het Robben-eilant leggen. Zy is ruim vier mijlen in de ronte, zoo dat een gehele scheeps-vloot, daer nevens elkandre gemakkelijk in en uit laveren kan; desgelijx is zy zeer bequaem voor alle schepen, aengezien dezelve dicht onder het lant kunnen zetten, tot op vier vademen zant-gront, en beschut blijven tegen alle storm-winden en onweren, zonder die onderwarigh te zijn, uitgezondert alleen den Noort-westen wint, de welke recht het gat inwait.

Aen de tafel-bay en aen den voet des tafel-berghs heeft de Neerlantsche Oost-indische Kompanjie een fort of krijghs-vesting, tot beveiling en gerijf haerer schip-vaert: het leit in 't vierkant, gesterkt met een grote meenighte stukken geschuts, en een tamelijke bezetting, machtigh om een leger van tien hondert duizent Hottentots af te keren. Daer by is een tuin, van vijftien morgen lants, be-

Fort of krijgs-vesting der Neerlantsche West-indische Kompanje.

plant met verscheide gewassen en vruchtbomen, behalve de plantinge, gelegen aen d'andere zijde van den tafel-bergh, die wel eens zoo groot is.

Over deze sterkte heeft iemant als Gouverneur of stee-vooght, van wegen de Kompanjie, het gebiet; dien gewoonlijk zijn bygevoeght een opper, en onder koopman, en een boekhouder, met eenige *assistenten* en eenen Serjant over het krijghs-volk, die alle als hoofden en raden zijn.

Buiten het fort of deze sterkte hebben veel vrye luiden, van verscheiden landaert, hunne woon-plaetsen, derwaerts uit Hollant overgescheept, die zich daer inzonderheit met den lantbou erneren, doch moeten voor den vryen bou een zeker gedeelte van hunnen oogst aen den gouverneur, ten voordele van de Kompanjie, betalen.

Vleesch-bay. Op de zuider breete van vier-en-dertigh graden en veertigh minuten, beoosten de naelde-kaep, vijf-en-veertigh mijlen van de kaep van goeder hope, leit een ander bay of inham, de vleesch-bai by *Peter Both* allereerst genaemt, van wegen de veelheit des vleeschs of vees, dat daer te lande te bekomen was, wanneer hy dezen inham des jaers zestien hondert en een aendeed. Deze bay, daer in een kleen eilantje of klipje gelegen is, staet voor alle winden open, uitgenomen den noorden wint. Aen de west-zijde loopt een beekje, met versch water, van 't geberghte, tot grote verversching voor den zeeman.

Visch-bay. Acht of tien mijlen beoosten de vleesch-bay leit de visch-bay, (zoo geheten by den gemelden *Both*, om haere visch-rijkheit) die mede d'uitwatering van een binnenlantsche reviere ontfangt.

Mossel-bay. Vijftien of twintigh mijlen beoosten de visch-bay leit op de hooghte van vier-en-dertigh graden en dertig minuten, de *Mossel-bay*, zoo geheten by den zelven *Both*, wegen de mosselen, die daer gevonden worden; wort anders by de Portugesen genaemt *Seno Formoso*, dat is, de schone bay.

Na de schone bay, welke de Portugesen ook *Seno Fermoso* noemen, volgt een andere bay of inham, *Bay* of *Seno del Lago* in 't Portugees genoemt, dat bay of inham van het meir gezeit is, alzoo de zee daer het strant zoodanigh heeft uitgespoelt, dat daer geen bay of golf, maer een meir schijnt te zijn, dat veele eilanden en havenen begrijpt; een onder ander, *Ilheos Chaos* in 't Portugees genaemt.

Tusschen beide deze inhammen worden drie kapen in de kaerten gestelt, als de *Cabo de Sinte Francisko*, *Cabo das Sorras*, en *Cabo do Areçito*, alzoo by de Portugesen genaemt, en een eilant, het eilant *Content* genaemt.

Wat hooger noordelijker opwaerts komt de reviere *Sinte Kristoffel* te leggen, by de Portugesen *Rio de Santo Christian*, en by d'inwoonders *Nagoa* genaemt, in wiens mont drie eilanden gezien worden. Na deze reviere leit zekere lantstreke, by de Portugesen *Terra do Natal* genaemt, dat lant van de geboorte Christus, gezeit is, na den dagh van d'ontdekking. *Rio Chr*

Het zuiderlijk aen zeegelegen lant, ontrent de kaep van goeder hope, en de valsche en naelt-kaep, wort bewatert door drie revieren, behalve veel andere onbekende, als, de zoete, en zoute reviere, en de reviere, in 't Portugeesch, en by *Spilbergen* genoemt, *Rio de Jakquelina*, die alle haer uitwateringen in den ocean hebben. *R*

Kort om den hoek, of de steert des leeuwen-berghs vloeit de zoete reviere, een kleen spruitjen, dewelke zijn begin neemt uit den voet of het hangen des tafel-berghs, en loopt meest geduurighlijk even snel af, doch heeft niet boven een knie diep water. *Pigafet* wil dat deze zoete reviere uit zeker meir, *Gale* genaemt, gelegen tusschen de maenbergen aen de westzijde, haeren oorsprong hebbe, en by de valsche kaep in zee lope. Daer nochtans in de gemeene Afrikaensche lantkaerten, de reviere *Kamissa*, (meer na 't oosten, by de kaep, of by het lant van de geboorte, in 't Portugees *Terra do Natal* genaemt,) gestelt wort in zee te lopen, en uit het meir *Zo re*

meir *Gale* haeren oorſprong te nemen. Dwers over dit reviertje wiert des jaers zeſtien hondert en vier-en-veertigh, door het volk van het gebleven ſchip *Mauritius*, een fort of ſterkte, tot beſcherming van dit verſch water, met vier punten afgeſteken; doch bleef onvoltrokken leggen.

Een halve mijle beooſten de zoete reviere, leit de zoute, alzoo genoemt, om zijne zout-rijkheit: want op zekere grote zant-plaet, drie of vier mijlen opwaerts gelegen, groeit by heet en droogh weder veel ſchoon en wit zout, wel tot de dikte van eener ſtaende hant, zulx daer een gehele ſcheepslading zoude kunnen afgevoert worden. Ontrent een derden of vierden-deel mijls komt een klein ſpruitje uit het zant, als een ſpringbron, opwellen, en in deze reviere gelopen; en zes of zeven mijlen deze reviere op, vloeien drie ſpruiten in dezelve met verſch water.

De reviere, in 't Portugeeſch genaemt *Rio de Jakquelina*, heeft haren oorſprong binnen in 't lant, en haere uitwateringe ontrent een halve mijle ooſtwaert in de tafel-bay.

Wat voorders belangt de lucht, d'aerdt des lants, gewaſſen, dieren, zeden, ſpijze, kleding, wapenen, tale, beſtiering en Gods dienſt dezer volken in 't algemeen, die hebben zich in dezer wijze; doch ſtaet aen te merken, dat al het geen ons daer van te verhandelen ſtaet, voornamelijk van de *Hottentots*, dicht aen de kaep gelegen, te verſtaen, als zy de *Garouchouquas*, *Goringhaiquas*, *Goringhaikonas*, *Kochoquas*, of *Saldanhars*, grote en kleine *Kariguriquas* en *Hoſaas*; aengezien men van d'andere, te landewaerts ingelegen *Hottentots*, als de *Vanouquas*, *Kobonas*, *Sonquas*, *Namaquas*, *Heuſaquas*, *Brigoudys*, *Hankumquas*, tot noch toe weinigh berichts, door de verre-gelegentheit, heeft bekomen, dan alleen 't geen te voore by ieder is verhaelt; hoewel zy ook meeſt in alles, zoo veel de onzen uit horen zeggen, en navorſchen hebben kunnen vernemen, met de voorzeide naeſt aen de kaep gelegen *Hottentots* over een komen.

Lucht. De lucht omtrent de kaep van goede hoope is al altijts-helder, en wel getempert, en by gevolgh zeer gezont, ter oorzake de hitte nochte koude daer niet te groot is, en het lant zich onder een middelmatige klimaet of lucht-ſtreek bevint. In Zomer en Hoimaent blazen om dezen hoek de hertſte en felſte ſtorm-winden, uit den zuidelijken hoek; welke duuren tot aen wintermaent, en langer, vermengt met miſt, ſneeu, en vorſt, waer door de wateren in Zomer en Hoi-maent, dikwils tot de dikte van een ruch van een meſch bevriezen.

Wint. De val-winden ſtorten bywijlen aldaer zoo hert over 't geberghte, (gemeenlijk dan met dikke wolken bedekt, die aldaer blijven hangen en verſmelten) als of het al, wat boven d'aerde is, ter reten en aen flarſen zoude geſcheurt worden. Ten dien tijde, wanneer de wint daer, als uitgelaten, dus ſchrikkelijk buldert en tiert, en een holle zee om dien hoek maekt, is het daer gevaerlijk voor de ſchepen, die deze kaep willen aendoen, te landen.

Regen. Het regent daer 's winters, dats' in Bloei en Zomermaent, of ontrent dien tijt, zoo ſterk, als of het met ermeren neer gegoten wiert, waer door al het lage lant onder water raekt, hoewel zonder eenige hinderniſſe; want na het aflopen des waters, luikt het lant even ſchoon en groen weer op.

De gront of d'aerde, ontrent de kaep is op zommige plaetſen heel goet om te bezaien, en zeer bequaem en nut om te bewonen en allerhande vruchten aen te winnen; byaldien het weder daer na was: want daer zijn kleiachtige gronden; hoewel het op zommige plaetſen zeer ſteenigh, ſchulpigh, of zandigh is. Achter het fort van goeder hoope hebben d'onzen verſcheide landeryen langs de reviere uitgeſteken, beplant met kool en andere groente. Daer groeit ook Tabak, door d'onzen aldaer geplant.

Geboomte is'er tamelijk veel, ontrent de zoete reviere of Tafel-bay, doch hert en quaſtigh, en niet dan kreupel-boſch, zeer bequaem om te bran-

branden, hoewel men zeit, dat te landewaert in zulke grote bomen groeien, daer onder een eenigen wel hondert mannen kunnen ſchuilen; miſſchien d'Indiaenſche Vijgeboom, by *Linſchoten Arbar de Rais* genaemt.

Zie p. 618. *Gewaſſen.* Daer groeien des winters in den regentijdt, inzonderheit by de *Kochoquas* of *Zaldanhers*, zekere wortelkens in d'aerde, daer zy des winters van leven, en hun gewoonelijke ſpijze is; zommigen dezer hebben een ſmaek als anijs-zaet, andere eveneens als aerd-ekelen, andere als ekelen van eiken.

De dalen en vlakten leggen met gras en wel-riekende kruiden bewaſſen, en zijn weelderigh, om rogge, terwe en gerſt, voort te telen. Daer is ook vleeſch-kruit, 't welk, by verſch vleeſch gekookt, aengenaem ſmaekt; desgelijx grote en kleine zuring, en in de kreupel-ruighte een ſlagh van kruit, in ſmaek de zuring gelijk, beneven vele wel-riekende bloemen. Dicht by het fort van goeder hope leit zeker bergh, de Wijn-bergh genaemt, daer d'onzen wel veertigh duizent Wijngerts loten op doen poten hebben, die alle heden dertel lof ſchieten en rijpe druiven brengen, ook in zulken overvloet, dat bywijlen daer wijn af geperſt wort. Men heeft'er perſiken, aprikoſen, kaſtanien, olijf-bomen en diergelijke vruchten.

Daer groeien in 't wilt op 't gebergte, en in de dalen, en aen d'oevers der revieren, velerlei andere gewaſſen, als, onder andere, een bezonder ſlagh van kaepſche tulpen, kaepſch boomhuis-look, fritillarien of dikke kaepſche leli-narciſſen, penning-kruit met ſpitſe bladen, zuring met knobbelige wortelen, desgelijx klaver met knobbelige wortelen, en witte bloemen.

De kaepſche tulp heeft een bol, groter dan een vuiſt, beſtaende uit dikke ſchellen, doch walgachtigh van reuk. De bloem ſchiet voor de bladen, in Gras-maent, uit, die hoogh-root van kleur is, zeer cierlijk zich vertoont, en byna uit vijf breetachtige, lange, en dikke bladen beſtaet, van binnen met witachtigh rode ſtijlen; 't ende zit aen een ronden ſteel van een ſpan lang, purper geplekt en geſpikkelt op eenen witten gront. Hy waſt op 't geberghte. *Kaepſ[che] Tulp.*

berghte. Voor eenige jaren is deze tulp herwaerts over in Hollant gebraght, daer zy welig bladt gaf, maer noit bloem.

De kaepſche boom-huis-look heeft bladen byna van een vinger dik, witachtigh groen, en zoo groot byna als een palm van een hant.

De kaepſche fritilari of leli-narcis, by anderen voor een zoort van dentillarie gehouden, heeft in plaets van bladen, uitwaſſelen van een vinger lang, dik en zappigh, met ſcherp en rontom uitſtekende en afgebroken hoeken, gelijk ſteenrotſen, boven bleek purper, en onder groen. Aen de bladen komt een bloem, die uit vijf taie bladen beſtaet, ſpits aen d'einden, met een verheven kroontje, kransje of tuiltje in 't midden, van binnen hol, daer noch een ander bloemtje inzit, dat uit vijf ſpitſe bladen beſtaet; geel doorgaens, maer donker bruin aen de einden, met eenige hoogh-rode ſtijlen in 't midden. Dit gewas heeft gene reuk by zich, en waſt daer op duinen of zandige bergen.

De zuring met knobbelige wortelen, ſchiet een ſpan hoogh op, heeft hartachtige en bleek-groene bladen, t'zamen-gevouwen, lang en ſmal, die boven aen den ſteel ten getale van vijf of zes by elkandre zitten; want onder is de ſteel bladeloos. De wortel is geknobbelt, en van buiten geel.

Zelf in de zee ontrent de kaep ziet men verſcheide gewaſſen drijven, te weten een ſlagh van riet, by de Portugeſen genaemt *Trombas*, dat met moſch bewaſſen, en groot en dik is, van fatſoen gelijk een bazuin; doch het wort daer aen de kaep wat langer gevonden, dan aen het eilant van *Triſtan da Kunha*, daer van daen het komt drijven, naer het zeggen van *Linſchoten*, afgewait van dit eilant door de wint; 't welk by herde winden na de weſtzijde van de kaep, tot aen den oever, en in de baien drijft; en is den ſchippers, wanneer zy dat zien drijven, tot een onfeilbaer kenteken van het naderen dezer kuſte.

Men ziet'er ook *Sargoſſa* drijven, het welk is zeker ſlagh van kruit, dat de gedaente heeft als het wier in Hollant, ontrent *Wieringen*, of anders als ſteen-kroos, 't welk eenige hondert mijlen wijd en breet in d'Ethiopiſche zee gezien wort, met hopen drijven: waerom de zee, daer het drijft, by d'onzen de kroos-zee genoemt wort.

Men heeft'er zachte witte bik- of heertſteen, koraelſteen, ſchelpen, en ook peerlen, en in de zoute reviere ſchoon wit zout.

Ontrent *Cabo das Aiguilhas*, of naelt-kaep, wort viſch- of ſas-been gevonden, dat de gout-ſmeden gebruiken, by hen zeeſchuijm geheten, en, zoo eenigen willen, van zeekatten komt, die daer veel zijn.

Het lant heeft overal de volheit van vee, te weten, oſſen, kocien en kalveren. d'Oſſen zijn'er ſchoon, vleezigh en dik, en eenige wel een halve voet hoger als de beeſten in Hollant; doch niet vet; met heel fraie en lange kromme horens, hoewel zommige ook hoornloos, gelijk hier te lande de beeſten, die wy bagynen noemen. Men vint'er ook die de horens vlak en los by het lijf hebben neerhangen. Daer zijn overvloedelijk veel ſchapen, zeer groot, langh van benen, en hebben, in ſtede van wol, gekleurt hair op 't lijf, gelijk de geiten, daer zy in grote tegen op mogen. Zy vallen lang en dik van ſteerten, die niet dan klaer vet zijn, en zommige zoo zwaer hebben, dat zy naulix kunnen voortgaen: want daer zijn'er gewogen, die de zwaerte van achtien, twintigh, en meer ponden hadden. *Dieren.*

De boſſchen, valeien, en vlakke landouwen, voeden ook veel wilt gedierte, als Herten, Rhee-kalveren, en wilde Koe-keeſten, die by troepen van zeſtigh, zeventigh, ja, hondert ſterk, t'zamen ſcholen. Steen-daſſen zijn'er ros van verruwe, maer loom in 't lopen, zulx een man die wel in kan lopen; doch hun vleeſch is goet van ſmaek, gelijk lams of hamelen vleeſch. Daer zijn ook yzere verkens, ſteen-bokken, hazen, konijnen, bonte tygers, die veel quaets aen menſchen en beeſten doen, luiperts, wolven, reinoſters of neus-horens, olifanten, hoewel eenigen geſchreven hebben, dat ontrent de kaep

gene olifanten gevonden worden. Op de toppen van 't geberghte, onthouden zich ook menighte van grimmende Leeuwen, die by donkere mane uit hunne vervaerlijke schuil-hoeken te voorschijn komen, en zoeken hun aes dicht onder het fort, daer zy altijts om het korael of heinigh, daer de beesten 's nachts in bewaert worden, grote vuuren ontsteken, om den leeuw, die voor vuur vervaert is, een schrik aen te jagen.

Daer onthout zich ook zeker groot dier, gelijk een olifant, maer heeft twee hoornen op de neuze, zoodanige de Reinoster of Neus-hoorn een eenigen heeft: zijn tredt is vluch'er, dan een mensch op zijn snelste kan lopen; heeft een huit met kort muisvael hair, een steert gelijk een olifant, met diergelijke voeten, en rechte en ronde ooren, en een klein trosje zwart hair, in den nek.

Daer is ook zeker dier, by d' onzen Jakhalzen genaemt, van gestalte gelijk een Vos, het welk door zijne scherpe reuke het aes voor den leeuw opspeurt, en zich by hem voor spie laet gebruiken.

Daer is ook overvloet van lant en water-schilpaden.

De honden zijn'er veel al met korte steerten, meest root en zwart van hair, hebbende elk Hottentot aen de kaep byna een hont by zich.

Zee-dieren. In zee worden ook gevonden verscheide zee-beesten, te weten zee-robben, by anderen zee-honden, zee-wolven of zee-beren genaemt, die des zomers meest al wijd en zijd van het lant in zee zwemmen; maer 's winters blijvenze veeltijts om de koude wille onder het lant, en onthouden zich aen de oevers, en op de klippen.

De zee-wolven, of liever zee-beren, (ten aenziene zy met hun hoofden en gebaren in alle manieren beter beren als wolven gelijken, uitgezondert dat zy scherper muil hebben, en achter lam zijn, als de wolven, en met d'achterste poten naslepen, waerom zy ook zee-wolven genoemt worden,) overtreffen de menschen byna in snelheit van lopen, zijn wreet in 't aenzien, fel in 't bijten, zonder voor twee of drie mannen veel te zwichten of verre te wijken. Daer zijn ook zee-koeien, by anderen zee-duivels genaemt, zoo groot als koeien, of wel twee of driemael zoo groot als de robben, die by wijlen te lande gaen weiden, gelijk de koeien.

Aen strant, desgelijx in de revieren, zietmen ook zee-paerden, een zeer groot en wonder yzelijk zee-gedrocht; en meenighte van tonijnen of zee-verkens, en ook zee-katten, en zeker slagh van zee-paerden, zoo groot als een haring.

In de bosschen houden zich veel byen, die de honigh in de holle stammen van bomen maken.

Velerlei slagh van kleen en groot gevogelt wort'er gevonden, als patrijzen, quakkelen, leeuwerken, verscheide slagh van musschen, rotganzen, bergh-enden, met gele bekken, slobben of halve enden, pijl-steerten, smienten, telingen, hout en watersneppen, meenighten van scholfers, welke zwarte vogels zijn, zoo groot als entvogels of als ganzen. *Gevogelt*

Daer vallen ook zekere vogelen, zoo groot als klene ganzen, geheten *Pinguyns*, met klene dichte vederen op 't lijf, en vleugelen, als die van d'entvogels, daer de vederen uitgetrokken zijn; zoo dat hunne vederen meer bont of beesten hair gelijken, dan vederen: dan in stede van vleugelen hebben zy een lederen vinne aen ieder voet, daer zy mede zwemmen: zijn met witte en zwarte verruwe geschakeert, zeer hert van huit, fel in 't bijten en in het duiken, en onthouden zich zoo wel in zee, als op de klippen, en aen lant. Zy nestelen onder de ruighte, en leggen in een uitgeschrabde holligheit des zants d'eyren, ten getale van vier of vijf, die groter als ganse eyren, en mede wit van schel zijn. Men kan dezen vogel op lant met hopen achterhalen, naerdien hy niet vlugh ter voet is, en, op 't nest achterhaelt, daer niet van loopt, schoon men daer by komt, maer zoekt zich met bijten te beschermen, zoo dat hy zonder stok niet uit het nest te krijgen is. Zy zijn zeer tranigh, en niet goet om t'eeten, 't en waere *Pinguy[ns]*

waere zy twee of drie-mael t' elkens met verſch water opgekookt, en dan met boter of ſmeer in de panne gebraden worden; waer door het vleeſch kort, en goet van ſmaek wort. Daer zijn ook meer-koeten, riet-vogels met rode bekken en benen, wilde pauwen, witte lepelaers, van grote als een hoen met een hals in twee of drie boghten; verſcheiderlei reigers, te weten, grote blaeuwe, gelijk hier te lande, witte, van middel-matige grote, en zwarte reigers, zoo groot als meuwen, die zich meeſt in de moeraſſchen onthouden. Men heeft'er kranen, velerlei havikken, pauwen, feſanten patrijzen, en te lande in raven en exters, en veel vogel ſtruizen.

De vogelen, genaemt *Flamengos*, die mede by menighten daer gezien worden, hebben de grote van een gans, lange en rode benen, met rode kromme bekken, en rode veren op de ruch en vleugels, maer anders doorgaens wit van veren. Men heeft'er mede vele kleine witte meeuwen, die met groot geraes en getier om de menſchen vliegen, ja, zullen recht voor de tromp van het roer komen, indien iemant, die uitgegaen is om hen te ſchieten, zich maer wat bedektelijk of verborgen weet te houden. Witte krop-ganzen zijn'er zoo groot als een zwaen, met een grote en wijde krop onder de keel.

De vogelen, die zich van lant in zee houden, en den ſchippers, met hun verſchijnen in zee, buiten het gezicht van 't vaſt lant, tot een gewis teken zijn, dat zy de kaep dicht by hebben, zijn mede velerlei, als de *Antenayas*, grote geplekte vogelen, die veeltijts, boven de droogte, in het water zitten, ontrent de naelt-kaep: *Alkatraçes*, zekere graeuwe vogelen, byna als meeuwen *Fayſons*, zijn vogelen wat groter als zwaluwen, wit van pluimen, met graeuwe of zwartachtige plekken, op 't lijf zeer bont en plekkigh, en licht uit anderen te kennen. De *Gavoitoyns*, zijn duikers, die ontrent de kaep in 't water zitten. *Garagiaus*, is een ſlagh van vogelen, met weinigh verſchil van de *Alkatraçes*. *Jan van Genten*, anders genaemt by d'onzen witte mouwen, is een ſlagh van witte meeuwen, maer zwart aen d'einden der vleugelen.

Kaep-vogels, zoo genoemt in de ſchipvaert van *Jacob van Nek*, na Indiën, zijn grote meeuwen, en hebben veren die onder wit en boven blaeu zijn; deſgelijx vlieght daer zeker ſlagh van kleine meeuwen, wit onder den buik, en blaeu op den ruch.

Een ander ſlagh van grote vogelen, in 't Portugeeſch genaemt *Mangas de Velludo*, of fluwele mouwen, die pik-zwarte ſtippen, als fluweel, aen de vleugels hebben, en de vleugelen in 't vliegen niet ſtil houden, maer als duiven ſlaen, vind men ook by *Linſchoten* aengemerkt. Onder veel duizenden meuwen, wort zeker ſlagh van bont-geſpikkelde meuwen gezien, met ſpikkelen van daelders, grote, en menigerlei ſchone kleuren.

Geen minder getal van meenigerlei ſlagh van viſſchen wort ontrent de kaep in zee, en in de revieren en baien gevonden; onder andere is daer een ſlagh van plat-viſch, *Huygen* by Spilbergen in zijn ſchipvaert genaemt, en meer ander ſlagh, van gedaente gelijk karper, die zeer welſmakend is. *Viſſchen.*

Men heeft'er ſchobbige harders, zant-kruipers, ſteen-braeſſems, en in de tafelbay kreeften, zoo groot, daer een man aen een eenigen zich verzaden kan: deſgelijx in dezelve tafel-bay, tuſſchen de klippen, grote en kleine oeſters met peerlen, en op de klippen grote moſſelen, doch van binnen zwart.

In de tafel-bay en daer ontrent ſpelen vele walviſſchen, doch vallen niet heel groot; deſgelijx andere grote viſſchen en zee-monſters, en zeker ſlagh van viſſchen, die d'onzen pots-hoofden noemen, daer uit mee, gelijk van de walviſch, traen gekookt wort. In geen minder getal komen ontrent de kaep bruin-viſſchen in zee. De tafel-bay is zomwijlen zoo vol viſch, dat het bootsvolk bywijlen zoo veel vanght, als een boot kan laden.

Wat belanght het wezen en ſtal des lichaems der Hottentots, als de *Goringhaiquas*, *Goringhaikonas* en *Gorachouquas*, dat zijn de watermans, kaepmans *Wezen der Kaffers of Hottentots.*

mans en tabaks-dieven, die ontrent en naby de kaep van goeder hope wonen, is een volk van middelbare gestalte of grote, doch rang, door den bank, en lelijk van lichaem, en onaengeziene van perzone; van verruwe geelachtigh, gelijk mulaten, of geelachtige Javanen; maer die ontrent de vleesch-bay zijn wat kleender, als de luiden hier te lande, bruin-ros van verruw, doch d'een meer dan d'ander.

Het hair des hoofts is hen allen, ontrent de kaep, gelijk lammeren wol, kort gekrult, doch het vrouvolk heeft dat dikker, dan het manvolk; inzonderheit de Kobonas-vrouwen.

Het voorhooft hebben zy redelijk breet, maer gerimpelt; zeer schone en zwarte oogen, en zoo klaer en zuiver als een valk; doch alle, zoo mans, vrouwen, als kinderen, platachtige neuzen, hoewel niet alle even plat: daer by meest alle de lippen dik, inzonderheit de bovenste, die op en uitstekend staet. De mont is wel gefatsoeneert, en heeft zijne behoorlijke grote in alle maniere, met zeer schone en zuivere witte tanden, als ivoir, daer beneven hart, waer door het gebit hen zeer stijf is.

De hals is van een tamelijke lenghte, met smalle schouderen en langachtige armen, doch voor na de handen heel mager en dun. De handen zijn van goeden maeksel; de vingeren lang, daer zy nagelen laten aenwassen als arents-klaeuwen, by hen voor een cieraedt geacht.

Byna hen allen is de buik dun en rang, met uitstekende billen, ter oorzake het lichaem, van gewaet ontbloot of in 't los gewaet gekleet, niet in evenwicht of pranginge gehouden wort. Zy zijn frai en frisch van benen, doch velen dun van kuiten, maer hebben, inzonderheit het vrouvolk, zeer fraie en kleine voeten. Zijn vluch te voet, en zoo sterk, dat eenigen eenen stier, in vollen loop, gemakkelijk kunnen tegen houden, en doen stil staen. Begaeft boven gemeen met een grote mannelijkheit.

Het vrouvolk is klein van stal, inzonderheit onder de *Kochoquas* of *Saldanhars*, en worden daer eenigen zoo besneden van troni gevonden, (waer toe niet weinigh helpt, dat zy gene maselen, nochte kinder-pokken onderwarigh zijn,) als met een penseel zoude kunnen afgetrokken worden, behalve dat zy wat platachtigh van neuze vallen. Dan vallen boven mate, versta de getroude, groot van boesem, ook zoo groot, dat zy de borsten, die zy los en bloot hebben hangen, den kinderen van achteren over de schouderen, daer zy die gemeenlijk op dragen, in den mont kunnen te zuigen geven; doch de getroude wederom niet. Het schijnt als of haer de voeringe los is, alzoo haer op zommige plaetsen wat uithangt.

Zijn w[...] loos.

Al de *Kaffers* of *Hottentots*, is een volk, beroofT van alle wetenschap, en letteren; zeer plomp, en in verstant meer den beesten als menschen gelijk; hoewel eenigen, door het gestadigh verkeeren met d'onzen, de vonken van hunnen menschelijken aerdt allengs doen te voorschijn komen; gelijk zommigen ook aen 't fort de Duitsche tale beginnen te begrijpen.

Onderh[...] den wet[...] de wet[...] volken.

Dan schoon deze landaerts onbeslepen van herssenen, vuil en rou van leven zijn, bewijzen echter de wet der volken zoo wel ongeschonden onder hen in onderhout te zijn, als onder de gemanierste volken van Europe: want behalve zy dat in meenige voorvallen hebben doen blijken, kan tot een stael, of proef-stuk daer van diené, 't geen de *Goringhaiquas* of Kaepmans, die des jaers zestien-hondert en negen-en-vijftigh met d' onzen in twist en oneenigheit vervallen waeren, op de vraegh, wat reden zy hadden om den onzen die onlusten aen te doen, en de beesten weg te rové, tot antwoort gaven, te weten, uit gene andere inzichten zulx te geschieden, alsom hun leet en ongelijk te wreken, over het wegnemen en bezaien van hunne zailanden door d'onzen, gelijk alree vooren verhaelt is.

Zie p.

Zijn mi[...] trou.

In milt en trouheit tegen hun naesten, schijnen zy de Neerlanders te beschamen, ten aenziene als d'een wat heeft, dat den ander gewilliglijk zal

mede

p. 645

DRACHT en WAPENIN

HOTTENTOTS.

mede delen: ja, al waert noch zo klein, zoo trachten zy altijts met elkandre broederlijk te parten en te delen: want het ſtelen geſchiet zomtijts onder hen, door 't eten van den wortel *Dacha*, dien zy met water mengen, en indrinken, en daer door dronken worden, en hen dan onwetende te buiten gaen; anderen, geperſt door armoede, zoeken wel hier en daer wat achterom te halen, doch moeten zulx, in't licht gekomen, dier met de huit betalen. Dan zijn onbeſchaemt, en laten om een klein ſtukje broot of tabak, al zien wat zy hebben.

Daer ſchijnt nochtans by hen ook een vonk van hovaerdye te zijn: want alsze by d'onzen aen het fort van goeder hope komen, dan hangen zy hunne vuilſte beſmeerſte en ſtinkenſte vellen om, en hebben d' ooren en hals verciert, met rode en kopere gele kralen, achtende zich dan wonder prachtigh geſtoffeert en uitgeſtreken te zijn.

Daer wort onder hen, in hoe ſlechten en armelijken ſtaet zy leven, evenwel een hoogh-hertigheit gevonden; gemerkt d'eene negerye tegen d'andere niet wil zwichten, en voor elkandre buigen; maer zullen veel liever daerom den oorlogh aenzeggen. De geen, die de zege bevecht, ſpeelt niet alleen heer en meeſter voor die reize, maer altijts braveert hy over zijnen overwonnen vyant.

De kleding of draght der Kaffers of Hottentots, is zonderling ſlordigh, ſlecht en van kleen belang. De meeſten, verſta de mannen, hebben ſlechts een ſchape-vacht of robbenvel of daſſen-huit, of het vel van eenig ander gedierte, op de maniere van een mantel onder geront, om de ſchouderen, en het boven en onder-lijf geſlagen, tot aen de billen, met het ruich of hair gemeenlijk na buiten, of na binnen, en onder de kin toegebonden.

Dusdanigh een mantel beſtaet uit drie ſtukken, zeer net met zenuwen van beeſten, in ſtede van garen, aen elkandre genait, gelijk by hen in plaetſe van ſtale of yzere naelden, een hert ſcherp dorentje gebruikt wort, daer zy zich, by mangel van ſtale, byzonder mede weten te behelpen.

De *Heuſaquas* gaen een weinigh anders gekleet, als de Hottentots aen de Kaep van goeder hope, te weten, hun manteltjes, gemaekt van vellen, zijn vol ſtreepjes, en met riempjes benait en behangen.

Behalve deze kleding, de gewonelijke draght, hebben zy, wanneerze uit of op reize gaen, noch een ander ſchapen vel, met de wol of ruichte na buiten, over de voorzeide onderſte vacht hangen.

Het hooft-dekſel is een muts, gemaekt van een jong lammeren vel, met het ruigh na binnen, en boven met een knopje, die zy des nachts, of als het regent, op zetten.

De ſchoenen zijn gemaekt van een Reinoſters of Neus-horens vel, daer by na geen verſlijt en aen is, en beſtaen uit een ganſch platten lap, achter en voor even hoogh, met een kruis van twee lere riemen op de ruch der voet vaſt gemaekt, en achter met een hielbant, gelijk de Kapucijnen dragen.

De ſchamelheit wort bedekt, en behangen met een klein velletje van een wilde bos-kat of bonten tyger, of jakhals, achter met twee neerhangende riempjes toegebonden.

De dracht der vrouwen is mede een mantel, gemaekt gemeenlijk van ſchapen vellen, over het boven lijf, met de wol na binnen; doch dragen die wat langer als de mans, en hebben daer beneven een vel om het onderlijf gebonden, tot bedekking van haere naekte billen, en een vierkant velleken voor haere ſchamelheit. *Kleding der vrouwen.*

Op 't hooft dragen zy mede een wel hoge en wijde muts, gemaekt van een ſchapen, daſſen of robben vel, die zy met een brede ſchapen velle riem om 't hooft toebinden, by na op een zelve maniere, gelijk de Vrieſche, of Molquerer vrouwen een lakenſche wijde muts of lap dragen, met een brede zelf-kant los toegebonden. Zijn anders van de mannen in kleding niet t'onderſcheiden, gelijk haer ſchoenen mede van een zelfſte maekſel en ſtoffe zijn, als die van de mans. Gelijk hun kleding ſlecht en ſlordigh is,

zoo bestaet mede het optoisel en cieraedje des lichaems meer in een slordige, dan nette zinnelijkheit.

Cieraedjen. De mans hebben het hair verciert met kopere plaetjes, duite, witte horentjes en grote kralen, en scheren dat op zommige plaetsen wat af, en laten dat hier en daer wat staen, byna op een zelve wijze, gelijk hier te lande de waterhonden geschoren worden.

De mans plukken al het hair om de kin uit, en beschilderen of bestrijken het aenzicht met zwarte verruwe, om zich zwart te maken, 't welk by hen voor een groote cieraet gehouden wort; desgelijx besmeren zy hun lichaem en aenzicht met smeer en vet; zoo dat zy in alles beestachtigh, wilt, ruigh en vuil van leven zijn; en daer uit zien als ofze noit gewossen waren. De strant-lopers, dat zijn de Hottentots, die dicht aen de kaep op strant wonen, en gewoon zijn aen de schepen der Neerlanders te komen, vervoegen zich datelijken by de koks ketel, en besmeren en bestrijken zich met het vet en het zwart van de ketel; gelijk ook zelfs d'overften, dus uitgestreken te zijn, voor een cieraet houden.

De zommigen hebben tot cieraet hun eigen huit met kerven en sneden doorhakkelt, daer zy eenigh vet of ongel insteken, waer door zy zeer komen te stinken, en zulk een bange en sterke reuk van zich te geven, dat men hun aenkomste op hondert treden gewaer wort.

Vee-rijke luiden, beide mannen en vrouwen, hebben de buitenste zijde hunner manteltjes, desgelijx de mutsé, wel vet en zacht besmeert, 't welk een teken van vee-rijckheit in heeft: aengezien noit geen Hottentot, een byzonder perzoon, en arm van vee, met een besmeert manteltje gezien wort, maer draegt dat mager en onbesmeert, gelijk al de *Goringhaikonas* of watermans, die geheel en al geen vee hebben, en zeer arm zijn, schrale en onbesmeerde manteltjes aen hebben; uitgezondert hun Overste, met name *Choro*, die, nevens zijnen broeder, met besmeerde vellen om 't lijf behangen gaet. Desgelijx gaen byna al d'Oversten en Koningen, 's Konings dochters, als de Koning der *Kochoquas*, onder ander, zijn onder-Koning, en derde perzoon in 't rijk, en zijne dochter *Namis*, met een zeer vet besmeerd schapen-vel omhangen.

De beide ooren zijn hen verciert met grote bossen kralen, hun voornaemste cieraet en rijkdom, die zy van d'onzen tegen beesten handelen; daer onder zommige bossen, negen, tien, en elf strengen dik zijn, ieder strengh wel een vierendeel ponts zwaer.

Vee-rijke Hottentots, inzonderheit, hebben den hals verciert met rode en gele kopere krale kettingen, die zy daer zelfs maken; en dragen om d'armen een elpenbenen ring, en voor na de hant ringen van koper, (want hun voornaemste cieraet en pronk is meê koper) of van een stoffe tusschen gout en zilver, die zoo dicht daer om sluiten, dat d'armen daer van smerten, en bywijlen zich tot zweren zetten; zonder evenwel die af te leggen. Zy dragen mede tot cieraet darmen van eenige beesten, met vet met al, versch en stinkend twee of driemael in elkandre gevlochten, zoo wel des daeghs als des nachts, wanneer zy slapen, om den hals; desgelijks hebben beide mannen en vrouwen, de benen vol gedroogde darmringen hangen, eensdeels om voor het scherp steken der doornen bevrijd te zijn, eensdeels om, wanneer zy met danzen vreucht bedrijven, wat geschals en geraes daer door te maken. De mans verbergen in de darmen, die zy om den hals hebben, tabak, pijpen en andere snuiseryen, in plaets van een zak.

Zommigen hebben om den hals ook eenige worteltjes hangen, die zy diep uit het lant, uit den gront der revieren halen, en onder het reizen op eenige gevaerlijke plaetsen van leeuwen, luiperden of wolven, by het vuur (ontsteken, ter plaetse, daer zy vernachten, tot afkeering van dit wiltgedierte) kauwen tot kleine stukjes en brokjes; welk kauwsel zy dan rontom uit den mont blazen en spuwen, met vast betrouwen, dat daer zulk een kracht

kracht by is, dat geen dier die reuk en ſmaek, (hoewel deze wortelen reuk en ſmakeloos zijn,) kan verdragen, nochte kracht hebben, om op hen aen te komen; zoo dat zy alle des nachts daer op geruſtelijk gaen nederleggen.

In het uitgaen hebben zy gewoonlijk een vogel ſtruis-veer, of een ſtokje, met een wilde katten-ſteert, *Zou* in hun tale genoemt, overtogen, in d'een hant, om daer mede in plaets van een neusdoek het ſtof en zant, en de vliegen, daer het lant wonder vol af is, uit neus en oogen te vegen en af te keren; en in d'andere hant een ſlechte aſagaye.

De vrouwen gaen noit uit, zonder een leere vierkante zak, daer onder aen elk einde een boſch quaſten by neerhanght, op den ruch te hebben; altijts opgevult met d'eene of d'andere kleinigheden of ſnuiſeryen; zomwijlen noch wel een kint daer by, tot grote belemmering van haren gang en wandel.

De wapen dezer volken beſtaen in pijl en boge, en ſchichten of ſlechte aſagayen, welke zijn ſtokjes van drie vier, en vijf voeten lang, op het een einde met een breet yzer beſlagen, doch voor ſcherp, dat zy zelfs weten te ſmeden, en daer te maken. Tamelijk weten zy die te hanteren en daer mee te werpen; en hebben gewoonlijk in het uitgaen, in d'eene hant zulk een aſagaye, en in d'andere een ſtokje, met een katten ſteert overtogen, gelijk aenſtonts gezeit is. Schiet-geweer is tot noch toe by hen in geen gebruik.

Wat hun ſpijze belangt; zy eeten weinigh groente, dan alleen zeker ſlagh van ronde worteltjes, hun dagelix voetſel, van grote als aerdekelen, die de vrouwen dagelix uit de revieren, en andere plaetſen gaen graven, en dan gekookt of gebraden, na de luſt ſtrekt, op eeten. Zy ſlachten geen vee om t'eeten, of moet door krankheit, ouderdom, of verleemtheit onbequaem zijn, om den trop te volgen; desgelijx geene ſchapen, uitgezondert, wanneer twee in den echten ſtaet vereenigen. Zy weten hun voedſel, gelijk andere wilden, niet te bereiden, noch toe te maken, maer vallen op de geſtorve beeſten gelijk honden, en eten dezelve *Spijze.*

met

met het ingewant en darmen, de drek ten ruighsten daer uit geschut; of met de tanden uitgeduuwt, raeu op, en zelden gekookt. Wanneer zy geen dode beesten vinden, zoeken zy de dode visch by strant, desgelijx klipkousen en alikruiken en mosselen. Zy vinden ook grote smaek in 't vleesch van zee-honden of robben, die zy 's nachts (want dan komen deze beesten by duizenden aen strant, en blaten als kalven,) met stokken dootslaen, en raeu, of half gaer en ongewassen in 't vuur gebraden op eeten; gelijk zy mede niet vreemt van het spek van Wal-visschen en andere zee-gedroghten zijn, die zoo nu en dan komen te stranden. Het is gebeurt, dat zy de traen van een gestrande walvisch, aen de zoute reviere, door de zon daer uit gebraden, met hele handen vol daer uit schepten, en zoo in slorpten, en stukken daer uit sneden, en onder het zant begroeven, om naderhant te eeten. By wijlen rukken zy stukken van hun herde schapen of robbe-vellen-mantels, met hun tanden, en eeten die, slechts een weinigh op kolen gebraden, op. De Strant-lopers, dat zijn de Hottentots, die dicht aen het strant, en de kaep van goeder hope wonen, en aen de schepen der Neerlanders komen, vervoegen zich aenstonts by de koks-ketel, en nemen, zoo zy kunnen, het vet, dat boven op de vleesch ketel drijft, met hele handen vol daer af, en slingeren dat zonder broot in 't lijf. Grote smaek hebben zy in ons broot, daer zy willigh beesten aen verruilen. De *Saldanhars* of *Kochoquas*, en andere ontrent gelege Hottentots, leven in den drogen zomer-tijt by hun vee, maer des winters by zekere worteltjes, die in den regentijt in d'aerde groeien. De honig, die daer in de bosschen valt, eeten zy met wasch met al, gelijk op. Hunnen kranken geven zy gemeenlijk kools, witte kees, en mostaerts bladen, met een weinigh geklopt spek daer onder gekookt, t'eeten.

Drank. Hun drank is water, of melk van hun beesten; dan snakken en zijn zeer gretigh na brandewijn of spaenschen wijn, desgelijx na tabak; doch worden van een weinig zat en smoor dronken; als wanneer zy groot misbaer met schreeuwen en ratelen bedrijven.

Zy bemoeien zich byna met geen hantwerken of kunsten, dan met biezen te bereiden, daer van zy matten maken, om hun huizen te bedekken; en met de vee-hoedery van koebeesten en schapen. Zoo veel echter hebben zy den onzen afgekeken, dat zy het scherp van hun flitsen en asagayen van oudt yzer, dat zy hier en daer van d'onzen verworpen vinden, zelfs kunnen smeden, dan gebruiken daer toe niet, als een steen tot een ambeelt, en een hamer, en maken het yzer smijdigh met houts-kolen. *Hant-we[rken].*

De *Goringhaikas* of Watermans, die dicht aen de kaep wonen, erneren zich met visch te vangen, (naerdien zy geen vee gelijk d'anderen hebben,) die zy uit armoede aen d'onzen voor broot en tabak verhandelen. Al de meeste anderen hebben geen kennis van visch te vangen, noch eenigh vaertuigh om de zee te gebruiken; zulx al hun reizen, te lande, te voet geschiet, wanneer zy van plaets willen verwisselen, of hun medemakkers bezoeken. In stede van peerden hebben zy grote ossen, daer op zy hunne omslagh en goederen van d'eene plaets tot d'andere doen vervoeren, en leiden en bestieren dezelve door middel van een hout, door de neus gedaen, als met een toom. *Ernering.*

De *Kochoquas* of *Saldanhars* erneren zich alle met de vee-hoedery, en hebben over de hondert duizent beesten, alle even schoon, en wel eens zoo veel schapen, niet met wol, maer met langachtigh gekleurt hair. De kleine en grote *Kariguriquas* en *Hosaas* erneren zich mede, gelijk hunne gebuurvolken, de *Kochoquas* of *Saldanhars*, met zeer schoon en meenighvuldigh vee, hun eenighste hope en vertrouwen; want deze volken hebben in den drogen zomer-tijdt niet anders, dan van hun vee te leven; maer 's winters gelijk, gezeit is, in den regentijdt, groeien daer zekere worteltjes in d'aerde, hun gewoonelijke spijze.

ſpijze. Geen onder al de Hottentots zaien of planten, dan alleen de *Heuſaquas*, die zich met het planten van den wortel *Dacha* erneren.

Velen, inzonderheit de *Chorinchaiquas*, of Kaep-mans erneren zich met den jacht, die by hen in dezer wijze geſchiet; wanneer zy by nacht eenigh wilt gedierte vernemen, 't zy olifanten, elanden, reinoſters, leeuwen, tigers, bokken of peerden, dan ſpringen alle weerbare mannen uit, en maken luitruchtigh een groot geſchreeu en geluidt, waer voor het dier uit vreze wijkt; maer zoo by daghe eenigh verſcheurend wilt gedierte verſchijnt, dan ſpringht al uit wat wapenen kan voeren, wel ten getale van twee of drie hondert, elk verzien met twee of drie aſagaien, en vervoegen zich alle in 't ronde, om het gedierte, met ſchrikkelijk te roepen en ſchreeuwen, zoo lange tot dat het wilt zich uit de ruichte op de vlucht begeeft: als dan paſt ieder wat te raken, om niet gequetſt of vernielt te worden, gelijk zulx bywijlen wel gebeurt, en het wilt te treffen. In dezer wijze trekken de Kaep-mans, inzonderheit op den wilt-vangſt der voornoemde dieren.

Wanneer een perzoon door liefde op d'eene of andere dochter ontſteken is, verzoekt hy aen zijnen vader, om dezelve te mogen trouwen, en gaet dan, na bekomen verlof, by den vader en de moeder van de dochter, met zeer ernſtelijk verzoek van d'eere te mogen genieten, om met haere dochter in den huwelijken ſtaet te treden. Zoo wanneer nu d'ouders in dien voorſlagh des minnaers bewilligen, bevint de dochter haer benootzaekt, 't zy met wil of onwil, hem in liefde aen te nemen, en geeft haer bruidegom in plaets van een goude keting een vetten koedarm om den hals, dien hy zo lang moet dragen, tot dat dezelve door ſlijtinge komt af te vallen; 't welk zoo veel als de beveſtinge der trou is.

Dan worden twee der vetſte ſchapen uit de gehele Negerye gezocht, en voor dit nieu geechte paer geſlacht, en eenſdeels gezoden, eenſdeels gebraden op-gediſcht: daer ook niemant dan deze twee luiden en de ouders mogen van eeten; gemerkt anders het huwelijk niet voor bondig en wettigh zoude gehouden en aengenomen worden. De vellen, aen kleine ſtukken geſneden, en 't hair daer afgeſchraept, worden op hete kolen geleght, en dan, doch eerſt op een ſteen geklopt, by hen met grote ſmaek opgegeten. De bruiloft duurt niet langer, dan dien eenen dagh, nochte geene andere plechtelijkheden worden onder het trouwen of bruiloft houden gebruikt.

Aengaende de trouhertigheit en liefde tuſſchen getroude en ongetroude, die is, gelijk hier te lande, verſcheide. Men vint'er mannen, die naulix hun vrouwen een half jaer gehadt hebben, of zien niet eens meer daer na om, en laten haer lopen voor 't geen dat zy zijn: zulx d'onderlinge genegentheit daer door t'eenemael komt af te ſterven. Anderen in tegendeel dragen zulk een grote liefde tot de vrouwen, als by eenigen Neerlander gevonden kan worden, van gelijken de vrouwen weer tot haere mannen. Tot bewijs van onderlinge trouhertige minne-liefde onder deze wilde menſchen, dienen twee merk-waerdige ſtukken, gebeurt aldaer voor eenige weinigh jaren; het een van een weduwe, die door droefheit en rouwe over de doot van haeren man, in een kuil vol hout, en in brant geſtoken, ſprong, en haer zelve verbrande; het ander van een jonge dochter, die haer uit miſtrooſtigheit van eenen ſteenrots te berſten liet vallen, ter oorzake de ouders haeren vryer, over het beſlapen van deze dochter, in hun wederwil, ſtrengelijk met doornen doen geſelen hadden.

Onder de getrouden wort ganſch weinigh jaloersheit beſpeurt, niet tegenſtaende wel een paert by donker in een onrechte ſtal komt te raken. Dan grotelix wort d'overtreder, indien zulx in 't licht komt, uit bevel van den overſte geſtraft.

De *Kaffers* of Hottentots zijn zeer lang-levend; want de meeſte, zoo mans als vrouwen, bereiken den trap *Overlijden.*

van tachtigh, tnegentigh, hondert, hondert tien, twintigh, en meer jaren.

Begrafenis of Lijk-staetsi. De gestorvene Hottentots worden al zittende, moeder-naekt en zonder eenigh gewaet aen, in een diepe put gezet, daer na aerde over 't hooft gestolpt, met een grote hope stenen daer boven op, om door het wilt gedierte niet uit het graf (want zy willen de lijken niet verslonden hebben) gehaelt te worden.

Erfenis. Wanneer een man of vrouw overleden, en het lijk ter aerde is besteet, dan moeten al de vrienden, tot wel in den derden graet, schoon het maer een kint van een vierendeel jaers was, volgens een oud gebruik, de pink der linker hant laten af kappen, om in 't graf by den doden gelegt te worden: dan zoo d' overleden by zijn leven vee-rijk zy geweest, en eenige vrienden nalaet, op wie dit vee zoude komen te versterven, het zy d' eene zuster van d'andere; de moeder van de groot-moeder; de dochter van de moeder (want dit maer alleenlijk aen het vrouw-volk gepleeght wort,) moeten dezelve van ieder pink een lit verliezen, eer zy het vee, zonder uitterste wille, mogen na zich nemen: want de kranke vermagh niet het minste op zijn doot-bedde wegh te schenken, als aen den genen, die het erffelijk toekomt.

Dan niet geerne zien zy, dat iemant komt te sterven, en doen, zoo dra iemant in eene krankheit stort, eenen heel-meester halen, die, geheel en al geen gereetschap, nochte de minste zalve by zich heeft, als een scherp aen wederzijde snijdend mesje, met een lang yzertje, voor met een knopje. Dees dan komt den kranke bezoeken, en met het mesje in den ruch ader laten, en doet op d' armen, met het gloeyend yzertje gebrant, eenigh kruit, daer te lande wassende, met versch gekookte zoete melk druipen. Deze meesters zijn kennelijk aen hunne veelvoudige worteltjes, leurtjes, en veel andere snuizeryen en kleinigheden, die zy om den hals hebben hangen, van gelijken ook de meestressen.

Straffen misda... van dieflen. De genen, die zich over eenige dief-stallen misgrijpen, en elkandre eenige beuselingen, leuren of snuizeryen ontnemen, worden, daer op trapt, door hunnen Koning of *Choeque* zelven, met een stok geslagen, zonder eenige zwaerder straffe den zelven aen te doen. Dan die elkandren grof en groot bestelen, te weten des nachts in den slaep elkandren den rijkdom (die by hen in kralen bestaet) van den hals en uit d' ooren nemen, worden, zoo by hun de dieverye en d' aenrechter in 't licht koomt, zwaerder straffe aengedaen; desgelijx lijden de genen, die den eenen of den anderen zijne beesten of schapen afstelen, en die weder aen anderen verhandelen, dezelve straffe, als over den diefstal der kralen, in volgender wijze. De misdadige wort eerstelijk eenen dagh, handen en voeten vast gebonden, zonder eten of drinkē gelaten: dan gaen des anderen daegs eenigen der oudsten aen de *Choeque*, om te vragen, of met het recht ('t welk geschiet zonder eenig verdoeming of verwijzinge, hoewel niet zonder bewijs, doch zonder een letter op 't papier te stellen) zal voort gevaren worden: waer op de Koning met een groot gevolgh van volken, die hem als lijfwachten, doch zonder wapenen, verzelschappen, ontrent eenen boom verschijnt, daer hy dan gebiet den misdadigen voor hem te brengen. Dees wort dan aen den boom gebonden, en wel strengelijk gegeselt over 't gantsche lijf, te weten, van achteren, dat hem 't bloet by zijn lijf tappelings op de voeten komt te lopen. Aenstonts na dus gegeselt te zijn, wort hy anders om, met het gezicht na den Koningh wel vast gebonden, en zeker slagh van ziedende hete gom of hers, in een pot gesmolten, over zijn blote lijf van den hals tot over het herte gegoten, dat hem het vel zoo datelijk van 't naekte lichaem gaet, en met lappen daer by hanght. Na dit gedaen is, wort hy weder los gemaekt, en wat eetens gegeven, en dan weder handen en voeten gebonden, en drie dagen zonder eeten gelaten, en eindelijk, na het uitstaen van al deze smerten, zomtijts noch wel geban-

gebannen, en uit de Negerye verstoten, zulx hy als een slaef van eenen ander moet leven.

Wanneer iemant in overspel wort bevonden, dan worden zy beide (als elkandre niet in bloede bestaen) gegeselt, en zoo voorts met een straffe afgeleght: maer bevinden d'ouders van zulke twee verliefde minnaers, datze elkandre van staet en rijkdom wel gelijken, dan wort toegestaen, hen beide met den bant des huwelix te binden; ingevallen zulx niet geschiet, wort zoo langh gewacht, of de dochter ook mochte bevrucht zijn; want zoo de dochter zwanger is, moet het huwelijk, schoon de vryer noch zulk een slecht perzoon was, evenwel zijnen voortgang hebben, tot herstelling van d'eere des dochters; naerdien het daer een groot afzien geeft, een onecht kint te hebben, hoewel zulx zomtijts noch wel gebeurt.

Wanneer een perzoon, hoe rijk of arm hy zy, komt bloetschande te begaen, 't zy een zoon met zijn moeder, of broeder met de zuster, of vader by de dochters, of anderzints elkandre in bloede bestaende, wort zulx heel buiten gewoon zwaer by hen opgenomen, en rekenschap gemaekt, dat zulke twee luiden niet te zwaer kunnen gestraft worden, aengezien het, na hun zeggen, een onvergeefelijke zake is; hoewel zy niet weten, dat daer eenige zonde begaen is, of Godt (dien zy niet kennen) vertoornt is; maer hebben alleenlijk d'ingeboorne kennis, dat zulx een grote mislagh en qualik gedaen is. d'Overtreders dan worden met de volgende straffe ter doot gebraght:

Eerstelijk wort de man, de handen en voeten alle vier met een strik aen elkandre getrokken, in eenen kuil gewentelt, tot 's anderen daeghs, en de vrou daer by gezet. Dan wort de man 's anderen daegs daer uit gehaelt, en, noch even vast geknevelt, onder eenen boom gezet, en aen den hals by eenen sterken tak, dien eenigen naer beneden halen, en neer houden, vast gemaekt, en als dan weer geslaekt, en lit voor lit afgesneden, tot dat het lichaem, na het uitstaen van zoo veel martelens, gansch doot is en geen mensch meer gelijkt. Daerna latenze den voorzeiden takken weer om hoogh springen, met het geknotte lichaem daer aen, dat ten spiegel en kenteken van andere quaetdoenders dus blijft hangen.

Na de man in dezer wijze ter doot gebraght is, wort de vrouwe ook daer uit gehaelt, en in een ronte van meenighten droge kreupel-bosschen, wel bewerkt, de handen en voeten mede vast by elkandre gebonden, te midden in gezet, en tot assche verbrant. Weshalve kan hier aen bespeurt worden, dat deze blinde heidenen noch weten, dat zulke lijfstrafbare zaken ten hooghsten strafbaer zijn, niet tegenstaende by hen geen onderdanigheit kan bespeurt worden, als aen eenen *'s Humma*, gelijk hier na gezeit zal worden.

Ontrent over vijf jaren is't gebeurt, dat zeker perzoon, een grote vrient en na-maeghschap van den *Koehque* of Koning van de *Saldanhars*, in bloetschande was vervallen, doch deed evenwel, zonder aenschou op zijnen perzoon, recht over den zelven, maer raekte nochtans door grote voorspraek met een roede geeseling, en ontnemen van al zijne beesten, en ballingschap vry, en begaf zich by de *Goringhaikonas*, by het fort van goeder hope, verlaten van al zijne vrienden, met belofte echter, dat zoo hy zich als te vooré weder wilde dragen, alsdan weder in genade zoude aengenomen worden. Een teken van noch eenige tucht onder deze wilden.

Straffe der dootslagen en quetsure.

Wanneer iemant den eenen of den anderen, door gramschap of toornigheit, kómt doot te slaen of te steken; zulx wort by hen mede voor een gewichtige zake opgenomen, inzonderheit indien een perzoon van aenziene, redelijk van wijsheit, staet en rijkdom, zulx gepleeght heeft; overmits zy zeggé, zulk een perzoon, met meer verstant begaeft als een ander, beter behoorde te weten, en eenen anderen met goede exempelen, (aengezien hy mede een vonnis-wijzer is) wijzelijk voor te gaen. Weshalve

wort zulk eenen de hals aen eenen boom toegeworght, en doot in het zelfste graf by den doden geleght; daer in tegendeel andere onnozele byzondere luiden 't zelve door vee, en geringer straffe beter kunnen afmaken, dan een grote wijze (of, zoo gemeent wort) raetgever. Zommigen misdadigen, die de doot verdient hebben, worden de knien doornagelt en met een yzere penne aen de schouderen vast gehecht, en dus met een langzame doot gestraft.

Huizen. Wat hunne huizingen belangt, zy leven als d'Arabers op 't velt, in hutten, gemaekt van enkele krom geboger stokken, in 't ront gezet, en met bies-matten, die zy zelfs zeer net en aertigh weten te vlechten, overdekt; de zommigen zijn wel zoo groot, dat bequamelijk tien of twintigh man, met vrou en kinderen, daer in hun verblijf kunnen houden; hoewel ook veel kleinder, door den bank, en eenigen zoo klein, dat zy die zelfs kunnen opnemen, en daer mede wegh-lopen. Het vuur of de haert-stede leit in 't midden van 't huis, doch maken geen schoor-steen, daer de rook by optrekt, 't welk de huizen altijts vol rook maekt.

Vuur weten zy met een zonderlinge behendigheit te maken, namelijk met een houtje, daer een klein holletje in is, onder de voet te leggen, en dan met een ander houtje in dat holletje zoo stijf en langduurigh te draien, tot dat het vonkt.

Tale. Al deze Hottentos, inzonderheit d'aen strant-gelegen, spreken een en de zelve tale of sprake, die t'eenemael belemmert, en by d'onzen om de moeielijkheit der uitsprake niet te leren is, tot merkelijk nadeel van het verder opspeuren der gelegentheit des lants, en handeling met deze volken. Hun sprake gaet geduurigh met klokken, als de kalkoensche hanen, klappende, of klatzende over het ander woort op hun mont, gelijk of men op zijne duim knipte, zoo dat hun mont byna gaet als een ratel, slaende en klatsende met de tonge overluit; zijnde elk woort een byzondere klats. Zommige woorden weten zy niet dan met heel zwaere moeite te uiten, en schijnen die als van achteren uit de kele op te halen, gelijk een kalkoensche haen, of als de luiden in Duitslant aen d'Alpes doen, die door het drinken van sneeu-water krop-zwellen aen den hals krijgen: waer over d'onzen hen ten opmerke van deze belemmering, en ongehoorde hakkeling van tale den naem van *Hottentots* gegeven hebben, gelijk dat woort in dien zin gemeenlijk schimps-gewijze, tegen iemant, die in het uiten zijner woorden hakkelt en stamelt, hier te lande gebruikt wort. Zy noemen nu ook zich zelfs met den naem van *Hottentot*, en zingẽ by d'onzen al danzende, *Hottentot brokwa*, *Hottentot brokwa*: waer mede zy willen zeggen, geef Hottentot een brok broot. Wijders, *Kahou*, is in hunne tale te zeggen, zit neder, *Bou* een os, *Ba* een schaep, en *Kori* yzer. Alle of de meeste *Hottentots* te weten, die dicht aen het fort van goeder hope wonen, als de *Gorachouquas*, *Goringhaiquas*, en *Goringhaikonas* spreken door het daghelix verkeren met d'onzen de Duitsche tale, gelijk eenigen, die by d'Engelschen in *Bantam* zijn geweest, wat gebroken Engelsch stamelen.

Tot eenige handelinge hebben zy *Handel.* geen groote genegentheit, nochte houden geen gemeenschap met eenige vreemde volken. Linnen, wollen, spiegels en bellen wierden voorhene by hen niet geacht, maer wel yser, en by die aen de tafelbay liever koper, hun voornaemste cieraet. d'Onzen, op de schip-vaert na Indien, onder het opper gezagh van Jan Jansz. Molenaer, des jaers vijftien hondert vijf en negentigh, verruilden aen deze volken voor een quaet houmes, een schonen os; voor een staef yzers van zeventigh pont, in vijven gebroken, twee ossen en drie schapen; voor een krom mes, een bijl, een schop, een korte yzere bout, en zommige stukjes yzer, drie ossen, vijf schapen, en voor een mes een schaep. Dan houden heden, als wijzer geworden, door het verkeren met d'onzen, ten andere door den overvloet dier dingen der-

derwaert gevoert, hun vee op veel hoger prijs; zulx by hen niet meer die voorige eenvoudigheit te vinden is.

De liefste en begeerste waren, daer tegen zy hun vee heden 's daeghs willen verruilen, is tabak, brandewijn, krael-werk en koper; dat zy zeer geerne hebben, doch hoe geelder hoe liever. Voor vier stukjes koper, ieder zoo groot als de palm van een hant, ruiltmen noch twee koe-beesten, doch moet ten huidigen daghe, tot een toegift, gemeenlijk een stukje tabak daer by gedaen worden.

De meeste rijkdom der *Kaffers* of *Hottentots* bestaet in hun vee en krael-werk, dat zy van d'onzen tegen beesten handelen. De *Kochoquas* of *Saldanhers* worden gezeit over de duizent stuk vees te hebben en wel eens zoo veel schapen, alle met gekleurt hair in plaets van wol.

De *Kaffers* of Hottentots worden bestiert zommigen door Koningen, als de *Kochoquas* of *Saldanhars*; anderen door Oversten, als de *Gorachouquas* of Tabaksdieven, *Goringhaikonas* of watermans, grote en kleine *Kariguriquas* en *Hosaas*. d' Andere Hottentots, dieper te landewaerts in gelegen, worden mede bestiert of door eenen Overste, als de *Chainoquas*, of leven zonder opperhooft in 't wilt, als de *Sonquas*; of staen onder eenen Koning, als de *Namaquas* en *Heusaquas*.

By al de *Kaffers* en Hottentots of strantlopers, heeft noit iemant, hoe nau ook onderzocht, een teken van eenigen Godtsdienst kunnen bespeuren: nochte dat zy Godt of den duivel eenige eere bewijzen; niet tegenstaende zy wel weten, dat'er een is, die zy *'s Humma* noemen, die de regen op d'aerde doet neerkomen, de winden waien, en hitte en koude geeft, zonder evenwel hem aen te bidden: want waerom, zeggen zy, zouden zy dezen *'s Humma* aenbidden, die den eenen tijt dubbele droogthe, en den anderen tijt dubbel water geeft, naerdien zy het liever matigh en van pas zagen: dat het gras, zeggen zy, behoorlijk kon groeien, en hunne beesten en schapen rijkelijk en weligh ter weide gaen. Ten anderen beelden zy zich zelfs in, de regen te kunnen doen ophouden, en de wint van gelijken; 't welk zy in dezer wijze trachten uit te voeren. Eerstelijk, om regen te doen ophouden, leggen zy een klein kooltje vuur op een spaentje in een klein kuiltje, in d'aerde gegravē, en op dat kooltje een klein vlokje hairs uit het hooft getrokken, en dekken de kuil, als 't begint te stinken, met zant weder toe: waer over zy dan hun water maken, en lopen met groot geschreeu alle wegh. Om de wint te doen neerleggen en stillen, houden zy een der besmeerste vellen op een lange stok om hoogh in de wint, tot dat de wint het vel van boven neder heeft gewait; en als dan menen zy ydelijk dat de kracht van de wint op dat vel is gestuit.

Het schijnt evenwel dat zy eenigh waengeloof aen d'opkomende nieuwe mane zouden hebben: want wanneer die begint gezien te worden, zullen zy gemeenlijk met hele troepen t'haerwaers keren, en den gehelen nacht met groot gejuich, zoo met dansen, springen, zingen en kloppen in de handen, als prevelen binnen 's monts, overbrengen.

Zy hebben dan ook een pot, met een velleken stijf over-trokken; van fatsoen gelijk hier te lande de vastel-avont rommel-potten, daer gedurigh met de eene hant op geslagen wort. Daer is by hen noch een ander speeltuig in gebruik, met een snaer, op de wijze van een boog, met een gespleten pennenschaft aen het een einde, daer zy dan mede op blazen, en klank geeft zonder strijkstok, doch geen hart geluit, niet tegenstaende zy sterk genoech met hunnen adem uitblazen en weder van gelijken ophalen: desgelijx ziet men by wijle vrouwen en kinderen voor opgerechte stenen knielende neerbuigen. Dan hebbende gene kerken, nochte houden de minste vergaderingen.

Robben en *Dassen-Eilant.*

BEnoorden de kaep van goeder hope leggen drie kleine eilanden in zee, als het *Robben-eilant*, *Dassen-eilant*, en *Frans-eilant*. Het *Robben-eilant*, alzoo genaemt na de meenighte der Robben, die zich op de klippen en aen strant onthouden, en bywijle op dit eilant in de zon komen bakeren, leit voor den mont van de tafel-bay, een mijle of daer ontrent van 't lant, vijf mijlen bezuiden het *Dassen-eilant*. Het is ontrent anderhalve mijle in 't ronde groot, en wat groter, hoger en rouwer bewassen, dan het *Dassen-eilant*, dat zijnen naem by d'onzen van de grote meenigte der steen-dassen heeft, die zich op dit eilant onthouden.

Spilber. Vojag. 1601. Het *Robben-eilant*, desgelijx het *Dassen-eilant* is zonder versch water bevonden, en met een heel zandigen gront, bewassen met veel ruighte en bloemtjes. Voorders is het bykans in kruiden en bloemen, gelijk het *Dassen-eilant*, en zeer dierrijk; maer steen-dassen en conijnen wierden daer voorhene niet op gevonden; doch telen heden, sedert door *Spilbergen*, des jaers sestien hondert een, daer op gezet, weligh voort. Op de klippen en aen strant houden zich veel robben of zee-beeren, die in de zon gemeenlijk leggen te baekkeren; zijnde grote ruige beesten, met fraie vellen. De schapen, door d'Engelsen en de Hollanders op dit eilant gezet, en van 't vast lant gehaelt, worden daer uitnemend vet; daer zy nochtans geen versch water om te drinken hebben. Daer zijn'er gevonden, die, geslacht, een steert hadden van vijf-en-twintig duimen dik, en negentien pont zwaer, niet als louter smeer, met vier-en-dertigh pont vet aen de darmen en 't nierbet, behalve het vet dat van't vleesch quam; doch is't vleesch zeer walghelijk door zijne overtollige vetheit.

Daer zijn veel *Pinguyns*, en duizenden meeuwen van velerlei slagh. Doch beide deze eilanden leggen volkloos, en worden van geenen mensch bewoont.

Wat noordelijk leit het *Frans-eilant*, dat meest met de voornoemde in alles over een komt, zonder mede by iemant bewoont te worden.

Het Keizerrijk van *Monomotapa.*

Keizerrijk van Monomotapa.

Et Keizerrijk of lant van Monomotapa, by eenigen, als Jozef Barros, *Benomotapa* en by Sanut *Benomotaxa* genaemt, leit te lande-waerts in, voor het aen-zeegelegen Koningrijk van *Sofale*, tusschen de reviere *Magnice*, *Rio de Spirito Sancto* in't Portugees genoemt, dat's de reviere van den Heiligen Geest, en de grote reviere *Quama* besloten, die beide by eenigen voor twee takken of armen der reviere *Zambere*, welke uit het Meir *Zambre* vloeit, gehouden worden. Dit gewest zou in vorm van een Eilant of Eilantsgewijze leggen, indien daer onder begrepen lage, het aenzeegelegen lant van *Sofale*, gelijk eenigen gedaen hebben.

Grens... Het strekt zuidwaerts tot aen de kleine Koningrijken, na de zijde van *Kaep de bona Esperançe* gelegen, heeft in 't Noorden tot grens-palen het Koningrijk van *Monemuge* of *Nimeamaye* en de reviere *Quama*, in 't Oosten de zee-kust van *Sofala*, en in 't Westen en Zuiden de reviere *Magnice* en het nabygelegen geberghte. *Kluveer* stelt tot grens-palen in 't Oosten, Zuiden, en Westen, den groten Oceaen, in 't Noorden de Koningrijken van *Kongo* en *Abyssinie*

nie en het lantschap van *Zangibar*.

Zijn lengte, genomen tusschen het *Rô Meir* en d'Ethiopische zee, nevens de Maenbergen, brengt de zelve *Kluveer* op vier hondert, en de brete, namelijk tusschen de hooft-bronnen des Nijls en de kaep van goeder hope, op drie hondert duitsche mijlen: want ook al de kleine Koningrijken, van de reviere *Manice*, tot aen de kaep van goeder Hope, worden gezeit den Vorst van *Monomotapa* voor hunnen Opper-heer t' erkennen, gelijk die van *Torua* en *Butua*. Dan de gehele omtrek dezes gewest, of van dit hangend eiland wort gerekent by velen op zeven hondert en vijf en dertigh Fransche mijlen.

De Keizerlijke of Koninglijke Hof en Hooft-stadt, een grote stadt, wort *Banamatapa* geheten; hoewel *Vincent le Blank* de hooft-stadt van dit gansch Koningrijk, daer de Vorst des lants zijn gewonelijk verblijf heeft, *Madrogan* noemt, gelegen zes dag reizens van zeker huis of gebou *Simbaöe* of *Zimbaoch* genoemt, en vijf mijlen van *Sofale*, na 't Westen.

De huizen zijn daer byna alle met spitse daken, zeer ruim; al de gebouwen van hout of aerde zeer cierlijk gebout, en van buiten en binnen gewit.

Het Paleis des Keizers is zeer groot, heeft vier voorname poorten, en zeer vele ruime kamers en vertrekken, gesterkt van buiten met wacht-torens, en van binnen met katoen-doek van velerlei kleuren, doorwocht met gout, en rijkelijk gestoffeert: desgelijx is 't gespansel der zoldering vergult, of gelijk andere willen, overdekt met goude platen, en verciert met Ivoire kandelaers, hangende aen zilvere ketenen. De stoelen zijn vergult, en geschildert met verscheide kleuren, en kunstigh gemaljeert. De vier voornaemste poorten des Hofs zijn rijkelijk gestoffeert, en wel bewaert door zekere lijfwachten des Keizers, die zy *Sequender* noemen.

De Keizer hout een groot getal van dienaers in zijn hof, die hem alle in goede orde, en met geboge knien in het aenspreken, en met grote stilte ten dienste staen. Zijn vat-werk, dat hy over tafel gebruikt, is porcelein, rontom verciert met goude takken, in vorm van korael.

Onder de voornaemste steden dezes rijks wort oock gestelt de stadt *Zimbas*, anderhalve mijle van *Sofale* gelegen; beneffens verscheide andere als *Tete*, daer de Portugesche Jesuiten hun verblijf hebben, *Sena*. &c.

Verblijf-plaets der Amazonen. Zekere strijdtbare vrouwen, als d'aeloude Amazonen, die gewapent te velde trekken, en de kloekste krijgsknechten van dezen Vorst zijn, bezitten in dit rijk ook een byzonder lantschap, haer door den Koning toegevoeght; hoewel *Sanut* haer een byzonder Koningrijk toe-eigent, gelegen op de grensen des Koningrijks van *Damout* en *Gorage*, maer meer na 't Zuiden.

Koningrijk Chitamo. By of ontrent dit Koninkrijk van *Monomotapa* wort een ander Koningrijk geplaets, met name *Chitambo*, daer in een stadt *Tambaro* leit, zonder meerder bescheits daer af te weten by te brengen.

Lucht. Het Koningrijk van *Monomotapa* leit onder een getemperde lucht, en bezit vruchtbare landouwen, die, hoewel niet bewoont aen alle oorden, lijftocht van vee en vruchten verschaffen, zoo veel als tot lichaems onderhout van noden is. *Gewassen.* Men heeft'er ook menigten van velerlei slagh van bomen, en op zommige plaetsen overvloedelijk zuikerriet, dat, zonder eene hant daer aen te slaen, weligh opwascht, daer toe de revieren en beken, die het lant besproeien, niet weinigh helpen.

Dieren. Het lant is voornamelijk rijk van ossen en koeien, des niet tegenstaende by hen hoger geacht dan gout of zilver, dat zy in overvloet bezitten. Men vint in 't gehele lant geene paerden, nochte andere rij-beesten, dan olifanten, die aldaer in groten getale by hele troepen in de bosschen zamen scholen, gelijk de meenighten van tanden uitwijzen, die van daer gebraght worden. Daer is een beest *Alsinge* genaemt, dat de gedaente van een hert heeft. Daer zijn ook grote

grote menighten van vogel-ſtruiſen, zoo groot als oſſen.

Daer groeien ook zekere bomen, genaemt *Koskoma*, die vruchten dragen, van geſtalte de gulde appelen gelijk, violet van verruwe, en zoet van ſmaek; maer die, rijkelijk gegeten, zoo ſterk kamergang maken, dat een bloetgang, en eindelijk de doot daer op volght.

Goutmijnen. Dit landt bezit verſcheide goutmijnen, welk gout ook in zijne revieren, en in zommigen aederen der vuurſtenen gevonden wort; maer in andere is het louter en gezuivert door het uitſchieten der ſtromen, om welks gouts halve d'inwoonders in de revieren duiken, en de ſlijk t'effens met het gout daer in van den gront ophalen, en op het lant brengen, om het gout daer uit te halen. Welk gout-duiken ook by hen gedaen wort in zekere grote meiren, die wijd en zijd in dit Koningrijk verſpreit leggen. Weshalve niet t'onrecht de Koning van *Monomotapa* by de Portugeſen de Koning van 't gout genoemt wort.

Wezen der inwoonders. Al d'inwoonders, genen uitgezondert, hebben kort zwart en gekrult hair, en zijn, volgens *Linſchoten*, van middelmatige grote, hoewel *Pigafet* hen ongemeen groot maekt. Zijn wel gezet, gezont van lichaem, doch zwart van verruwe. Daer wort by hen een ſchranderder verſtant beſpreurt, dan by de volken van *Moſambike* en *Melinde*, en onder hen allen een grote trek tot den krijgh, dien zy met een groote moedigheit aenvaerden; maer blijven ook niet onbeſproken van tot vele muiteryen genegen te zijn.

Ernering. De meeſte hunner volgen den oorlogh, maer andere ſlaen den koophandel ga.

De gewoonelijke ſpijze der inwoonders is gezoute oſſe-vleeſch, en drank, melk, een weinig zuur, en oli van *Seſamos*: het broot dat zy eeten, wort van rijs, mille of van de wortel *Ignames* gemaekt, daer zy koeken af bakken. De drank des gemenen volks is melk, gelijk gezeit is, maer de drank des Konings en der groten, wijn van honigh of mee, die zy in oſſe hoornen bewaren; of wijn de palm, geurigh gemaekt met manne, amber, en muskes.

De Koning beſteet alle daeghs in reukwerk twee ponden gout, dat zekere koopluiden hem verſchaffen: want zijn toortſen die hy gebruikt, zijn gemengt met welriekend reukwerk, die hy ten getale van vier 's morgens, by duiſter weder voor hem laet dragen; zijnde gezeten in een rijkelijk geſtoffeerde Palakijn, die door vier edelluiden, met een groot gevolgh achter aen, gedragen wort, en met een behangſel in vorm van een zonne-ſcherm, bezait met edelen geſteenten, overdekt is.

De Koning geeft noit aen iemant gehoor, wanneer hy zich op wegh wil begeven of reisveerdigh ſtaet; nochte hy gaet noit uit zijn palleis, dan over eenigh verſch geſlaght beeſt, 't zy dat hy te voet, of te paert of op een Olifant, of op het dier *Alſinge* uitkomt, daer hy evenwel zelden op uitrijt.

Onder het gaen of rijden over dit beeſt, heffen zijne hovelingen en anderen een groot geſchrei aen, en ſlaen het ingewant des beeſts gade, om te weten of den Koning een goet of quaet voorteken over 't hooft hangt, des zy dan hunne prieſters verwittigen.

De Koning vermagh zich niet te kleden, dan na d'oude wijze zijner voorzaten, te weten, in een zijde rok, daer te lande gemaekt, (want hy draeght geen uitheemſch gewaet, uit vreze voor vergif,) en daer over een lang en groot kleet, in vorm van een rok of vrouwen tabbert, die hen tot aen de knien komt, en van daer tot aen den middel weer opgeſchort is, met een dierbare knoop op den ſchouder. Hy draeght gewoonlijk aen zijnen gordel een ſpade, met een Ivore hecht, en in zijne hant twee pijlen, willende door de ſpade zijnen onderdanen te doen verſtaen geven, dat zy den lantbouw in tijt van vrede hebben ga te ſlaen, en door een der pijlen, dat hy maght heeft om de quaetdoenders te ſtraffen, en door d'an- *Kleding des Konings.*

d'andere dat hy zijne vyanden moet beschermen.

d' Inwoonders gaen van den hals tot aen den gordel naekt; maer hebben van daer tot beneden op de voeten kledingen van laken van verscheiden kleure en van wilde beesten-vellen aen; en de schamelheit in kleine beursen of uitgeholde Citrullen opgesloten, wanneer zy op 't lant gaen, ter oorzake van de vergiftige beesten die hen dikwils fel steken. d'Aenzienlijkste luiden dragen deze kleding van vellen met een steert daer achter aen, die hen tot op de vloer hangt, en in het danssen en opspringen mede haer beweeght, en op en neer gaet. Dan volgens Sanut; is hun kleding van katoen-doek gemaekt, en dragen de grooten Indiaensche stoffen, met gout-draet doorwrocht.

De vrouwen gaen naekt, zoo lang zy ongetrout blijven, met een katoene kleetje alleenlijk voor hare schamelheit; maer zoo dra zy getrout zijn, en kinderen gekregen hebben, bedekken zy haere borsten en lichaem met katoene kleden.

Een iegelijk vermagh zoo vele vrouwen te trouwen, als hy kan voeden, hoewel d'eerste voor de voornaemste, en hooft des huis gehouden wort, naerdien al d'anderen deze ten dienste staen, en haere kinderen na 's vaders doot in 't bezit der goederen komen. Niemant vermagh daer een vrouwe te trouwen, die in haren bequamen ouderderdom niet is van zwanger te kunnen worden: weshalve bedrijven zy groot gejuich en blijdschap, zoo dra de dochters haere stonden krijgen. Maer d'oude vrouwen zijn daer verschovelingen. Het wort by hen ook voor een gruwel en dootzonde gehouden, een dochter aen te raken, eer zy tot haren bequamen ouderdom gekomen is.

De vrouwen zijn 'er in zulk een grote achtinge, dat ook zelfs 's Konings-zonen wanneer zy eene vrouwe op wegh ontmoeten, benootzaekt zijn voor haer, te wijken.

De huizen zijn gemaekt van hout, kloks of tents-gewijze, overdekt met stro of iet anders, tot bescherming voor de regen; doch hoe iemant rijker en hoger van staet is, hoe hy een hoger huis laet bouwen.

Eere den doden bewezen. *Joz. Barros lib. 10. c. 1.*

d' Inwoonders bewijzen hunnen doden een grote eere: want wanneer een hunner vrienden, of een vrouwe, die kinderen nalaet, komt te sterven, bewaren zy, na het verrotten des vleeschs, de beenderen, met zekere tekenen gemerkt, tot onderscheit van elkandre, op een ope plaets of hof, daer zy alle zeven dagen, gekleet in wit rouwgewaet, verschijnen, en broot en gekookt vleesch, ter eere van de doden op een tafel overspreit met een tafellaken zetten, en eindelijk, na dat zy de gestorvene om het welvaren hunnes Konings gebeden hebben, de opgezette spijze eeten.

Inkomsten des Konings.

d'Ingezetenen zijn bevrijt van alle schattingẽ, zonder iet aen den Koning te betalen, maer moeten, wanneer zy gehoor by hem willen hebben, met zich een geschenk brengen; aengezien het in deze landen niet gebruikelijk is, dat een minder zijnen meerder, onder wiens gebiet hy staet, aenspreekt, zonder eenigh geschenk voor den zelven te brengen, tot een teken van gehoorzaemheit en eerbiedenis. Desgelijx zijn alle luiden van aenziene gehouden zeven van de dertigh dagen den Koning ten dienste te staen.

De koopluiden, die in deze landen komen merkten, moeten ook eenige geschenken aen den Koning geven, om voor hem te mogen verschijnen, of vervallen, by nalating, in ongenade.

Rijkdom. *Jarric. lib. c. 42.* *Sanut lib. 1.*

De voornaemste rijkdommen dezer landen bestaen in gout, dat in de mijnen en in de revieren gevonden wort, hoewel dat by hen weinigh geacht is; maer wort des niettemin door de begeerte na uitheemsche Koopmanschappen, die zy daer aen kunnen ruillen, vlijtigh gezocht. Dan de Portugesen tonen zich niet traech in dezen gout-handel, die eenige gout-mijnen, en een streke lants van over de zestigh mijlen in *Monomotapa* bezitten.

Wapenen.

De wapenen dezer volken zijn boogh en pijl, schichten, ponjerts,

jerts, en houwers of zabels.

De Keizer hout gestadigh een sterk krijgs-heir, doch al, by gebrek van paerden, voetvolk, en heeft ook gewoonlijk by zich eenige strijdbare en moedige manninnen, die zoo wel of beter te velde trekken, als de mannen, en haer linker borste, om des te vaerdiger en onbelemmerder te kunnen schieten, afbranden; zulx zy met recht Amazonen kunnen genaemt worden. Zy voeren met de mannen een en dezelve wapenen, en schieten, onder het nemen van een loze vlucht, van achteren met pijlen; maer zwenken, wanneer zy den achtervolgenden vyant bemerken, gezwint den ruch om, en matsen al ter neer, dat haer voor komt.

Ter plaetse, daer de Koning zijn leger, in het te velde trekken, neerslaet, wort een houten huis opgerecht en daer in altijts brandend vuur gehouden. Niemant wascht geduurende den oorlogh de handen of 't aenzicht. Een ieder voert zijn lijftocht zelf by zich, hoewel de Koning zijn volk schapen en ossen verschaft.

Moquet lib. 4.

Zy snijden, die zy in den strijt gevangen krijgen, de mannelijkheit af, en vereeren dezelve gedrogt aen hare vrouwen, tot een cieraet om haere halzen te dragen; want die de meeste draeght, wort het meeste by haer geacht, naerdien zulx 's mans strijtbaerheit te kennen geeft. In het uitdelen des buits, wort acht op den staet der perzonen genomen.

Bestiering Osor. de rebus Emanuel lib. 4.

Eer de Portugesen zich meester van deze kusten maekten, erkenden al de Koningen van deze kusten den Koning van *Monomotapa* voor hunnen Keizer; des niet tegenstaende heeft hy noch heden verscheide Koningē langs de kust onder gehoorzaemheit, die aen hem zekere schattingen jaerlix te betalen hebben.

De Keizer van *Monomotapa* heeft vele andere grote Vorsten onder zijn gebiet: dan aengezien eenige der verre gelegene bywijlen aen 't muiten slaen, zoo hout hy, volgens een out gebruik, by zich hunne naeste nazaten, eensdeels om, door het opvoeden in zijn hof, hem gunstigh te worden, eensdeels om deze Koningen, wiens nazaten hy voor gyzelaers heeft, by hunne ampten te behouden. Hy zent ook jaerlix aen zijne onderdanige Koningen en Heeren gezanten, om hen nieu vuur te geven, met bevel van al d'andere vuuren uit te blusschen. Wanneer de gezant aen het hof van een dezer Vorsten verschijnt, is een iegelijk benootzaekt zijn vuur uit te blusschen, en niet eer t' ontsteken voor dat de gezant daer nieuw vuur gemaekt heeft: van waer dan al d'onderdanen van dien vorst moeten vuur komen halen, om van daer in hunne huizen te brengen. Die zich weigerigh in dit werk toont, wort voor eenen muiteling gehouden, en gestraft.

De koning hout gewoonlijk over de duizent vrouwen, alle dochters van zijne onderdanige Heeren, hoewel d' eerst getroude de vooghdesse van al d'anderen is, onaengezien haeren lager staet, gelijk ook d'eerst-geboorne zoon na 's vaders overlijden de kroone beërft.

Eer-tijt. Jos. B. lib. 10.

De bestierder des rijks is geheten *Benomotapa*, dat Keizer te zeggen is, of misschien *Munnemota*, naerdien, volgens berecht van *Texeira*, die zeer grote reizer en onderzoeker van uitheemsche gewesten, de Koningen voorby het lant der *Kaffers* den tijtel van *Mune* voeren, zeer na aen dien van *Mani*, de gemene eertijtel der Koningen van *Angole* en *Kongo*.

De Koning wort by allen zijnen onderdanen grotelix ge-eert, en met gebooge knien gedient: gelijk ook niemant, uitgezondert Portugesen, Moren en zijne voornaemste gunstelingen, hem staende magh aenspreken: wanneer hy drinkt laten zich al d'omstaenders met lofredenen luitruchtigh horen; welk geluit van hant tot hant overvlieght, zoo dat de gehele Konings-stadt schatert, wanneer de Koning drinkt. Al zijn gevolgh en nasleep blijft in zijne tegenwoordigheit zitten, zonder een woort te derven uitten.

Straffe misdad.

De Koning en al de Heeren van den gerechte zijn zeer streng in 't hanthaven van hun ampt, en doen de

de misdadigen met overwrede ſtraffen hun ſchult boeten. De vonniſſen der rechters worden door den Keizer beveſtigt, en de misdadigen aenſtonts na de redenen der parthyen en getuigen gehoort zijn, terſtraffe geſtelt; want zoo dra iemant eenen misdaet heeft begaen, wort hy op 't velt geſtraft, maer zoo de misdaet vereiſcht, om den ſchuldigen eenige dagen te bewaeren, wort hy, om hem des te langer zijne ſtraffe te doen gevoelen, onder eenen boom gebonden, en wacht by hen geſtelt, by gebrek van gevangkeniſſen, die daer te lande niet gevonden worden: zoo dat de misdadige, ziende geen kans om t' ontvluchten, geen beter middel vint, dan zich te vergeven, om door een haeſtige doot de ſtrengheit van een lange ſtraffe t' ontgaen. Wanneer iemant eenen ander zonder reden onrecht doet, die wort naekt op de aerde geleit en overwredelijk met een tou vol knopen geſlagen, zonder daer over onteert te zijn: welke ſtraffe de rechters zelfs onderworpen zijn, en de Koning den grootſten Heeren en Majeſtraten opleit, hoewel in 't heimelijk en in zijne tegenwoordigheit, met verbeurte van hun ampt.

Indien het komt te gebeuren, dat de rechters de waerheit van d' eene of d'andere twijffelachtige zake trachten uit te vorſchen, dan geven zy den genen, die verdacht gehouden wort, (gelijk byna in geheel Negros-lant gebruikelijk is) de ſchorſſe van eenen boom, op klene ſtukken geſneden, met water in; zoo de beſchuldighde dezen drank, zonder uit te braken, kan inhouden, dan is hy vry, maer by uitbraking gedoemt in ſtraffe.

Al deze volken zijn meerendeels Afgoden-dienaers, en noemen hun voornaemſten Godt *Maziri*, de ſchepper aller dingen, dien anderen *Atuno* noemen. Zy bewijzen grote eere aen zekere maeght, genaemt *Peru*, en hebben kloosters, daer zy haere dochters in opgeſloten houden.

Uit het vieren en heiligen van eenige dagen der mane, en den geboorte-dagh van hunnen Koning blijkt, dat zy eenigen Gods-dienſt hebben: doch d' ontallijke meenighte der waengeloven verdooft al den luiſter van aen eenen Godt, ſchepper des hemels en der aerde, te geloven. Door vlijtigh onderwijs der Portugeſche Jeſuiten hebben evenwel verſcheide inwoonders den Roomſchen Gods-dienſt aengenomen en de dope ontfangen; zelfs des jaers vijtienhondert zeſtigh de Koning met zijne moeder, beneven over de driehondert edelluiden, en voornaemſte Heren des rijks, door handen van zekeren Jeſuit *Gonzales Sylveyra*; dog wiert dees, tot loon voor zijne arbeit, uit bevel des Konings, door acht dienaers om 't leven gebraght, door aenſtoking van vier Mahometanen, die dezen *Silveyra* by den Koning voor eenen tovenaer uitkreten; hoewelze daer na dien raedt zelfs met den halze moeſten betalen. *Godsdienſt.*

De Koningrijken van
AGAG en DORO,
Beneven het Lantſchap van
TOROKA of BUTUA.

Onder de leenrijken des Keizerrijks van *Monomotapa* worden geſtelt de Koningrijken van *Agag* en *Doro*, welke beide leen-rijrijken dezes Keizerrijks palen in 't Ooſten aen de Negers, en in 't Weſten aen het Koningrijk van *Takua*.

Het Lantſchap van *Toroka* of *To-*

rea, by eenigen *Butua* of *Buttua* genoemt, mede den Keizerrijke van *Monomotapa* onderworpen, neemt zijn begin, volgens *Linschoten* en *Pigafet*, aen de visch-kaep en strekt tot aen de reviere *Magnice*; anders de reviere van de Heilige Geest genaemt, en niet tot aen de kaep *das Correntas*, welke aen 't Koningrijk van *Sofale* behoort. Dit lantschap heeft in 't Zuiden den voet der Maenbergen en de visch-kaep, in 't Noorden de reviere *Magnice*, na de zijde van het lant van *Monomotapa*, en in 't Westen de reviere *Bravagul*.

De voornaemste stadt is *Zenebra*, daer na *Fatuka*.

Gebou Simbaoë. In dit gewest leit diep te landewaerts in op een vlakte, in het midden van vele yzermijnen, een vermaert gebou, genaemt *Simbaoë*, dat Kasteels-gewijze in 't vierkant, van binnen met zeer herde, en van buiten met net gehouwe stenen van een wonderlijke grote, zonder kalk of zement, gesticht is: de muuren zijn meer dan vijf en twintigh palmen breet; doch niet hoogh na haere dikte. Boven de poort wort een opschrift gevonden, dat niet verstaenbaer is, nochte noit heeftmen kunnen weten, wat volken deze letteren gebruiken.

Om en by deze plaets worden meer diergelijke gebouwen gezien, mede *Simbaoë* genaemt, dat hof of Paleis gezeit is, naerdien al de plaetsen, daer de *Monomotapa* of Keizer zijn verblijf heeft, *Simbaoë* geheten zijn; waer aen blijkt dat dit gebou een van 's Konings huizen moet zijn.

d'Inwoonders zeggen, dat het een werk van den duivel is, aengezien men aen dien gehelen oort geen andere gebouwen vint, dan van hout, met byvoegen, dat dit gebouw vaster gebouwt is, dan de sterkte der Portugesen, gelegen aen den oever der zee, ontrent hondert en vijftigh mijlen daer van daen.

De Keyzer van *Monomotapa* heeft op dit gebou een krijghs-bezetting leggen, tot bewaring dezer sterkte en van eenige zijner vrouwen, die hy daer op hout.

In dit lant, inzonderheit een weinigh verre van den zee-oever, heeft men niet dan vlakke gras, en veerijke landouwen; doch zonder geboomte, zoo dat d'inwoonders zich op de haert-steden van de gedrooghde mest der beesten, tegen de koude, moeten dienen: want door de nabyheit dezes gewests aen den Zuit-pool, en het waien der koele winden, die uit den kouden zuidelijken hoek komen overblazen, is de koude daer 's winters tamelijk fel.

Men heeft'er rijke Gout-mijnen, d'eenighste behulp-middel, tot het stichten der gemelde gebouwen. *Boro* en *Quitici* zijn namen van twee Goutmijnen, gelegen in dit lant, ontrent hondert en vijftigh mijlen van *Cefale*, die veel goutrijker zijn, dan eenige andere mijnen. *Goutmijn[en]*

d'Inwoonders dragen, tot deksel en bescherming hunner lichamen tegen de koude, kleren van beestevellen. *Kleding[e]*

Het lant, door de grote meenighte der Olifanten, geeft vele Olifantstanden, en bezit rijke Zout-putten, daer van een groot gedeelte van Afrika zich dient; hoewel dat op sommige verre te lande ingelegen plaetsen zeer dier is. *Rijkdom*

De stadt *Fatuka* is rijk van gout, zilver en edel gesteente.

Het lant wort bestiert by eenen Vorst, genaemt *Buro*, een leen-man of Vasael van den Keizer van *Monomotapa*. *Bestieri[ng]*

Het

Het Koningrijk of Lant van
INHAMBANE en INHAMIOR.

Het Koningrijk van *Inhambane* leit een weinigh te lande in, onder de gezengde luchtstreek, na de zijde van de Kaep van *Goeder Hope*. Zijne Hooftstadt is *Tonge* genaemt.

De hitte is daer zoo groot, dat zy den volken van Europe, inzonderheit den Portugesen, die zich daer onthouden, en vry koophandel drijven, byna onverdraghelijk valt, en grote ziekten veroorzaekt.

d'Inwoonders voor het meerdeel zijn Afgoden dienaers; hoewel velen onder hen, door vlijt der Portugesche Jesuiten, al over lang den doop en Roomsche leere hebben aengenomen; gelijk de Jesuit *Gonzalves Silveyra* in 't jaer vijftien-hondert en zestigh den Koning en zijn geheel hofgezin met het water des doops besproeide.

Een ander Koningrijk, genaemt *Inhamior*, leit dicht aen de reviere *Kuama*. De plaets, daer de Koning zijn Hof hout, is ontrent een halve mijle van het dorp *Sena* gelegen, staende onder 't gebiet van den Keizer, van *Monomotapa*, en is een verblijfplaets van vele Portugesen.

Het Koningrijk van
MONOEMUGI of NIMEAMAYE.

Het groot Koningrijk van *Monoemugi*, of *Mohenemugi*, by andere *Nimeamaye* genoemt, gelegen diep te lande in, tegen over de Koningrijken van *Mombaze*, *Quiloa*, en *Melinde*, heeft tot grenspalen in 't Noorden de landen van *Abyssinie*, of *Paes-Jans-Lant*, en het Koningrijk van den groten *Makoko*, in 't Zuiden de Koningrijken van *Monomotapa*, en *Mozambike*, in 't Oosten de Koningrijken van *Mombaze* en *Quiloa*, in 't Westen de reviere de *Nijl*, tusschen twee Meiren, daer uit hy, volgens gemeen gevoelen, gezeit wort haeren oorsprong te nemen, aen de Noort-zijde tusschen dit Koningrijk en *Paep-Jans-lant*, leggen eenige klene Koningen, die zwak van maght zijn, en nu onder den Koning van *Monoemugi*, en dan onder den Koning van *Abyssinie* staen.

Deze landen zijn rijk van gout, zilver, en koper, en voeden daer-enboven een grote menighte Olifanten. De inwoonders, die gezeit worden blank van vel te zijn, en veel groter van gestalte, dan de volken van *Europe*, gaen met het bovenlijf naekt en dragen over het onderlijf klederen van zijde of katoen, die uitheemsche koopluiden hen toebrengen. Zy dragen ook tot cieraet ketenen van bernstene kralen, die gelijk glas glinsteren, en van *Kambaye* gebracht worden. De zelve kralen dienen hen ook in stede van gelt: want gout is by hen in verachting. *Kleding.*

De Koning hout vrede met de Koningen van *Quiloa*, *Melinde* en *Mombaze*, om den koophandel, die hem grote winsten aenbrengt. Want in tijde van vrede worden zijde en katoene stoffen, de voorzeide kralen van *Kambaye*, en veel meer andere waren in zijn lant gebraght, en tegen gout, zilver, koper en Ivoir verruilt.

De Koning van *Nimeamaye* leeft mê byna altijts in vrede met den groten *Makoko*; daer door uit deze landen *Ziet p. 591.*

eenige zwarte koopluiden omgang hebben, en met de Portugesen handelen, die in het Koningrijk van *Fungeno*, desgelijx in *Pombo d'Okango* hunne merkten houden.

Ten einde des Koningrijks van *Nimeamaye*, leit om d'Oost, volgens bericht van eenige zwarte koopluiden des Koningrijks van *Nimeamaye*, aen verscheide Portugesen gegeven, een groot meir, dat zy luiden een zee noemen, daer uit vele revieren, doch by hen onbekent, haeren oorsprong nemen. Dezelve zwarten voegen daer by dat in dit meir ontallijke eilanden leggen, die alle van zwarten bewoont worden, en aen d'oostzijde dezes meirs lant gezien werde, daer zy zomtijts een geluit van klokken, (misschien hen van d'*Abyssiners* toegebraght) horen, en ook eenige gebouwen zien, die zy gissen kerken te zijn: dat op dezelve oost-zijde by wijlen bruinachtige mannen in vaertuig komen, of bykans zwart van verruwe, doch door den bank zeer geelachtigh, met lopend of ongekruld hair, als de blanke volken; die daghelix met de zwarten der voorzeide eilanden, en met d' onderdanen van hunnen Koning *Nimeamaye* komen handelen, en veel hofelijker van zeden en kledinge vallen; dan al d'andere zwarten. De zwarten in *Pombo d'Okango* gevraeght, hoe veel dagh-reizens zy te reizen hadden, van *Okango* tot aen dit eilant-rijke meir, gaven tot antwoort, op 't spoedighste zestigh dagen, geduurigh oostwaerts of met het aenzicht tegen de zonne.

De landouwen, tusschen *Okango* en dit meir gelegen, zijn, volgens verhael der Portugesen uit den mont der zwarten van *Nimeamaye*, zeer vruchtbaer, en pleizierigh, hebben de volheit van schone spring-bronnen en allerhande viervoetige beesten en vogelen, veel schone wijn de Palmbomen, daer d' inwoonders wijn en oli afmaken, en honigh op vele plaetsen in zulken overvloet, dat die gelijk dau langs de aerde vloeit, naerdien zy alle door de veelheit niet kan vertiert worden. Geen Christen is tot noch toe gevonden, die tot zoo verre deze gewesten doorboort heeft, ter oorzake van de woestheit der landen, en

en d'ongetempertheit des luchts, waer door, gelijk men zeit, de hoofden eens zoo groot en dik op zwellen, alsse zijn; desgelijx van wegen het gevaer der Jages, de wreedste menschen onder alle volken, die zich ontrent deze gewesten in grote meenighten onthouden.

Al deze Jages, die zich in deze gewesten ophouden, komen in zeden, oorlogen en woestheit geheellijk met de Jages des koningrijks van *Ansiko* over een, of zijn een en de zelfste volken: want zy eten mede de genen, die zy in den oorlogh gevangen bekomen, op, en verkopen hen tot slaven; tot cieraet hebben zy mede veren door de neus steke, en alle de twe der bovenste tanden uitgeslagen; gemerkt niemant onder hunne bende, zonder deze tekenen te voeren, magh aengenomen worden, als vooren op *pag.* 554. en 555. breder verhaelt staet.

Het Koningrijk van SOFALA.

HEt Koningrijk van *Sofala* is gelegen tusschen de re- reviere M*agnicê* of de H. Geest en de reviere *Quama*, te weten, van den eenen tot den anderen mont; want het paelt in 't Noorden aen de reviere *Quama*, en het Koningrijk van *Angoche*, in het Zuiden aen de reviere M*agnice*, en aen het Koningrijk of lantschap van *Buttua* of *Toroa*, in 't Westen aen het Koningrijk van M*onomotapa*, en in 't Oosten aen d'Indiaensche zee.

De Hooft-stadt des Koningrijks, is op een eilant van de reviere *Quama* gelegen, mede, gelijk het geheel rijk, *Cesala*, of *Sofala* genaemt; daer nevens de Portugesen een sterkte hebben, gesticht des jaers vijftienhondert, door zekeren Portugees, met name *Guaja*.

De stadt, ten tijde van d'eerste komste der Portugesen in dit lant, was niet zeer groot, nochte had gene fraeie nochte net gebouwde huizen, maer lagen met kreupel-bosch en andere ruighten omringt.

Daer zijn, volgens *Linschoten*, weinigh andere steden en dorpen, niet tegenstaende de Afrikaensche lant-beschrijvers aen de zee-kust noch twee andere steden plaetsen, dorpsgewijze gesticht, met name *Hautema* en *Dandema*, beneffens eenige gehuchten, die tusschen beide, en daer ontrent, als *Sajona Boccha*, en *Gasta*, aen den oever der zee leggen.

De reviere *Magnice*, gelegen ontrent op de zuider brete van zeven en twintig graden en veertigh minuten, wiert in den beginne by de Portugesen *Rio dos Lagos* genaemt, dat *Meir-reviere* gezeit is: maer daerna door zekeren Portugees *Laurens Marches*, des jaers vijftien hondert vijf en veertigh, *Rio do Spirito Sancto*, dat 's de reviere van den *Heiligen Geest*. Zy neemt, gelijk eenigen willen, haren oorsprong uit het Meir *Goyame* en verdeilt haer, na het afleggen van een langen weg in het vloeien na *Sofale*, in twee armen; een der welke haeren naem behout, en haer water in zee stort door eenen zee-boesem, die den hoek van de Visch-kaep maekt, gelegen tusschen de Visch-kaep en de kaep *das Correntas*. Dan ontfangt, dicht by de zee, het water van noch drie andere revieren; daer van d' eene en voornaemste by de Portugesen de reviere van *Sant Kristoffel*, na den dagh van haere ontdekkinge, maer by d' inwoonders *Nagoa* genoemt wort; d' andere heeft haeren naem van den voornoemden *Laurens Marches* bekomen, d' eerste ontdekker dezer revieren, welke beide uit de Maenbergen van zeker lantschap *Toroa* neerstorten; de derde genaemt *Arroé*, komt om den noordt uit het midden der Gout-mijnen van M*onomotapa*. Al deze drie revieren vallen in de grote reviere M*agnice*, en maken alle vier een eenige kil of boesem, die

De Reviere de Magnice.

Josef. Barros lib. 10. *c.* 1.

die in den Oceaen met een zeer breden mont stort.

Reviere Quama. De ander arm der reviere *Magnice* wort *Kuama* of *Quama* of *Kovagna* genaemt, na zeker kasteel of sterkte, volgens *Pigafet*, dat de *Mahometanen* aen haeren oever bezitten; maer is hoger op by d' inwoonders *Samberè* geheten. Deze arm is veel waterrijker, dan d'andere, of de reviere *Magnice*, 't welk hier aen blijkt, om dat zy over de tnegentigh mijlen bevaerbaer is, en het water van zes andere grote revieren ontfangt, als de *Panhames*, *Luangoa*, *Arruya*, *Maniouo*, *Inandire*, en *Ruenie*, welke alle haeren loop door het Koningrijk van Monomotapa nemen, en grein-gout voortslepen. Zy deilt haer aen de zee in zeven gaten, of braekt haer water door zeven monden in zee, welke zeven eilanden maken, behalve vele andere tegen over de reviere gelegen, alle rijk van inwoonders. Aen of in den mont van deze reviere *Quama*, hebben de Portugesen een sterkte, om d'inwoonders onder gehoorzaemheit te houden, gesticht des jaers vijftien-hondert, door zekeren Portugees, met name *Guaja*.

Het Koningrijk van *Sofale*, schiet niet verre te lande in; naerdien dat van M*onomotapa* dicht aen den oever der zee gestrekt leit, zoo dat *Sofale* niet anders beslaet, dan de kust. In het midden by na leit aen den zeekant de kaep *das Correntas*, alzoo in 't Portugeesch genaemt, gelegen ontrent op de zuider brete van drie en twintigh graden en een halve, tusschen welke kaep en het eilant van M*adagascar*, tegen over deze kaep, de banken of klippen van Judea leggen, in 't Potugeesch genaemt *Baixos da Judia*, die zeer gevaerlijk zijn, en vele schepen schip-breuk doen lijden. Zy beginnen ontrent op de een-en-twintighste graet, zuider brete, in het kanael der kust van *Sofale*.

Lant van Matuka. Het lant, dat zich strekt van de kaep *das Correntas*, tot aen de reviere *Kuama* of *Quama*, heet *Matuka*, en de plaets van zijne gout-mijnen, dicht aen *Sofale*, *Manika*, die onder *Monomotapa* behoort; gelijk mede een groot gedeelte van het binnenlant van *Matuka*, onder het Koningrijk van *Monomotapa* staet.

Aen de kust van *Sofale*, in het lant van M*atuca*, leit ook de kaep van *Sinte Sebastiaen*, en een andere van *Sinte Catharijn*.

Lucht. Daer zweeft in dit lant een gezonde en getemperde lucht, inzonderheit in M*atuka*. Het lant is op zommige plaetsen vlak en op zommige oneffen, onvruchtbaer, en woest, van den mont der reviere M*agnice* tot aen de kaep van *das Corrintas* maer zeer vruchtbaer en volkrijk, van deze kaep tot aen den mont van de reviere *Quama*.

Sanut. Het lant van M*atuka* is aen de kust niet geheel en al effen; maer te lande in, aen de reviere van *Quama*, meerendeels berghachtigh, boom en vruchtrijk, en wort besproeit door vele revieren. De zee-kust is geheel laegh en zonder geberghte, met laegh geboomte, en openbaert haer eer aen de reuk, dan aen het gezicht, ter oorzake van d'overgrote menighte der wel-riekende bloemen, daer het aertrijk mede bezait is. Schip. berg

Dieren. Men heeft'er ontallijke zeer grote wilde Olifanten, die d'inwoonders niet weten te temmen noch te mennen. Desgelijx is daer een groot getal van leeuwen, beren, herten, wilde verkens, en vele andere dieren; en in den mont van de reviere *Quama* spelen revier-paerden.

De mijnen en revieren leveren overvloedelijk gout uit. De zwarten visschen ook het gout in de revieren, aen de voeten van 't geberghte, dat door kracht des waters uit het geberghte komt afvallen, met dicht gebraide netjes, waer in zy dikwils zeer grote stukken onderscheppen.

Wezen Inwoo. De volken van *Sofale* zijn welgestelt, en meerendeels zwart van verruwe, hoewel daer ook eenige bruinverwige menschen gezien worden. Die aen de kaep van *Karindos* wonen, zijn minder wilt, dan d'inwoonders van *Cabo das Aiguilhas*, of naelde hooft en van de kaep van goeder hope; desgelijx liestaliger en omgangelijker, dan die voor aen in dit koningrijk wonen; hoewel zy van een zelve kleure en leest zijn. Hun

Hun ſpijze is rijs, vleeſch en viſch.

Zy gaen met het boven lijf bloot, maer dragen over het beneden lijf, van den gordel tot over de knien, klederen van zijde of katoen-doek, en hebben 't hooft rontom bewonden met andere zijde ſtoffe, in maniere van een tulbant; hoewel zommigen ook mutſen van root-ſcharlaken, en andere ſtoffen dragen. De zijde ſtoffen worden hen van *Kambaye* en andere plaetſen door de Portugeſen toegebraght. Zy dragen op de zijde ook poken met Ivoire hechten.

Zommige onder hen ſpreken d' Arabiſche tale, maer de meeſte dienen zich van de lant-tale der inwoonders: wat belangt d' Arabiſche, die is hunne aengeboorne tale; want het ſtaet aen te merken, dat d'inwoonwoonders van *Sofale* 's lants eige ingeboorne niet zijn; maer komende, voor de komſte der Portugeſen aen deze kuſt, geduurigh over zee uit gelukkigh Arabien, hun vaderlant, om met die van *Monomotapa* koophandel te drijven, daer na, met het aengroeien des handels, de volkloze en verlate eilanden begonnen hebben te bewonen, en eindelijk zich van daer op het vaſt lant te begeven.

d' Inwoonders verklaren dat de Gout-mijnen van *Sofale* jaerlix twee millioenen *Metigals*, ieder *Metigal* gerekent op een dukaet en een derdendeel, kunnen uitleveren, en de ſchepen van *Zidem* en *Meque*, en van vele andere plaetſen in tijt van vrede jaerlix van daer twee millioenen gouts hebben wegh geſleept; en eindelijk dat deze de rechte plaets is, van waer Koning *Salomon* zijn gout deed halen, gelijk in'er daet, volgens het ſchrijven van *Moquet*, geen plaets in Afrika is, die beter en groter meenighte gouts uitlevert: want het opperhooft van *Moſambike*, geduurende zijne driejarige bediening, ontfangt van *Moſambike*, *Sofale* en *Quama*, meer dan drie hondert duizent *Eskus* of goude kronen in gout, uitgezondert noch de wedde der krijghs-knechten, en het derdegedeelte, dat aen den Koning van Portugael komt.

d' Inwoonders drijven koophandel met andere *Mahometanen*, die met kleine ſcheepjes, genaemt *Zambuks*, uit de Koningrijken van *Quiloa*, *Monbaze* en *Melinde* over zee komen, en derwaerts wit en blaeu katoendoek, eenige zijde ſtoffen en asverwige en gele en rode *Kambaiſche* kralen overbrengen, die zy aen d'inwoonders van *Sofale*, in mangeling van gout, met grote winſten verhandelen, gelijk die van *Sofale* deze waren weer aen die van *Monomotapa* met noch veel groter winſten tegen gout, dat zy zonder gewicht ontfangen, verruilen. *Od. Barb.*

Die van *Sofale* hebben ook overvloet van Ivoir, dat zy aen de koopluiden, om na *Kambaye* vervoert te worden, verhandelen; desgelijks Ambregrijs, dat zy van de nabygelegè eilanden *Uciques* bekomen. Wanneer d'aenzeegelege inwoonders eenige uitheemſche ſchepen aen de kuſte zien, geven zy met het ontſteken van vuuren te kennen, dat hunne komſte hen aengenaem is. d'Inwoonders weven veel wit katoendoek; want de kunſt van te verruwen is by hen niet bekent, nogte zy hebben geen verruwen. Bywijlen ontrafelenze het geverfde *Kambaiſche* doek, en weven daer na dit ontrafelde geverft garen onder hun wit garen, en maken in dezer wijze doek van verſcheide kleuren *Schip-vaert van Spilb.*

Hunne wapenen zijn degens, bogen, en pijlen; doch hebben heden ook het gebruik van roers en buskruit, uit onderwijs der Portugeſen bekomen. De Koning is altijts omringt met een groot getal van krijghsknechten, zijne lijf-wachten. *Wapenen. Oſor. lib. 4. Spilber.*

Sedert de Portugeſen daer een ſterkte, geſticht des jaers vijftien-hondert, door zekeren Portugees, *Guaia*, gehad hebben, heeft al dit lant t'hunnen bevele geſtaen, en is by hen daer door in toom gehouden.

Eenigen, als *Pigafet*, willen dat de Koning, die de heerſchappye voorhene over dit geweſt voerde, een Mahometaen geweeſt zy, en zich ontſlaende van de gehoorzaemheit des Keizers van *Monomotapa*, *Heerſchappye.*

dit lant aen den Koning van Portugael overgelevert hebbe; maer in de Schipvaert van *Spilbergen* vintmen, dat de Koning een Portugees van geboorte zy, 't welk strijdig is met 't geen by *Jarrik* staet aengetekent; te weten, dat de Koning van *Sofale* slechts schatbaer is aen de Portugesen: dan, volgens *Marmol*, gehoorzaemde de Koning van *Sofala* by zijnen tijdt den Keizer van 't gout, dat 's van *Monomotapa*.

Gods-dienst. De volken van *Sofale* omhelsen, volgens *Pigafet* en d' aentekening, gehouden by d' Hollanders op de Schipvaert na Oost-indien, onder *Joris Spilbergen*, de lere van *Mahometh* 't welk ook van *Osorus* bevestight wort; hoewel *Jarrik* zeit, dat 's lants inboorlingen geenen Gods-dienst, goeden nochte quaden hebben, en, zo te zeggen, een geschaeft bert zijn, bequaem om alle Gods-diensten aen te nemen. Zeker is 't dat de Mahometanen, sedert twee hondert en meer jaren herwaert, daer welig gebloeit en een stadt, mede na de kust *Sofale* gehetē, op een eilant van de reviere *Quama* gesticht hebben; zoo datmen daer *Mahometanen* heeft, die de heerschappye voeren, en *Kaffers* of volken zonder lere en Gods-dienst, die hen gehoorzamen, en gene *Mahometanen* nochte heidenen zijn.

In 't vierde boek der geschiedenissen van Koning Emanuel.

Geschil over de rechte plaets van Ofir. Aengezien de meeste uitleggers der heilige schrift en de lantbeschrijvers door dit gewest van *Sofale* het goutrijke *Ofir* verstaen, derwaerts Koning *Salomon*, een vloot schepen, bemant met de knechten van *Hiram*, Koning van *Tyrus*, uit *Asiongabar*, een haven aen de Roo zee gelegen, afzond, en na een driejarige uitreize, geladen met gout en elpenbeen, weer inkreegh, acht ik niet onghevoeghelijk te zijn, het geschil over deze plaets van outs betwist, en noch heden schier onbeslecht, met de weerzijdige tegenstrijdige bewijsredenen in 't kort ten toon te stellen.

Daer zijn'er, als *Arias Montanus*, *Postel*, *Goropius* en andere, die *Ofir* voor dat gewest van *Amerika* willen gehouden hebben, dat gemeenlijk *Peru* genoemt wort; en naerdien dit tweefout is, Noort en Zuid *Peru*, zoo besluiten zy uit het woort *Paruaim*, 't welk zy in de Hebreeusche text lezē, en van een tweefout getal is, en uit het enkel woort van *Peru* zijn herkomen heeft, dat Noord en Zuid *Peru* met het tweefout woort *Paruaim* uitgebeelt zy; gelijk of in de Heilige Schrift stont dat dit Gout gebraght waere van de beide *Peruwen*. Dan door vele tegenstrijdige bewijsredenen wort dit gevoelen gewraekt.

Voor eerst is waerschijnelijk, dat *Peru* ten tijde van *Salomon* niet bekent zy geweest, nochte, dat meer is, de Schipvaert op *Peru* over een zulke wijde streek van zeen toen konde gedaen worden, inzonderheit by mangel van het gebruiks des zeil-steens.

Ten tweden zijn in *Peru* gene Olifanten, zulx by gevolgh van daer gene Elpenbene of Olifants-tanden konden gebraght worden.

Ten derden had *Salomon*, om te varen met een vloot na *Peru* in *Amerika*, dezelve veel bequamer uit d' eene of andere haven der middellantsche zee, als nader bygelegen, dan uit de haven van *Asiongabar*, aen de Rode zee, kunnen afzenden, tot voorkoming van dien langen omwegh, door d' ongebaende zee, voorby de kaep van goeder hope en de gansche Guineesche kust.

Eenigen, als *Sant Hieronymus*, een schrandere Hebreeusche uitlegger, die des jaers vier-hondert en twee-en-twintigh, in zijnen ouderdom van tnegentigh jaren, onder Keizer *Theodosius*, dezer werelt overleed, heeft door het woort *Ofir* goet of louter gout verstaen, en in zijne vertalinge zeer goet gout gestelt, en geen gout van *Paruaim* of van eenigh gewest; dan ook dit gevoelen is over lange verworpen.

De Jesuit *Athanasius Kircher*, in zijn boek van de Koptische of Egiptische tale, beweert dat *Ofir* een Koptisch of Egyptisch woort zy, daer mede d' oude Egyptenaers dat Indiën verstonden, het welk begrijpt de Koningrijken van *Malabar*, *Seilon*, het gout-rijk *Chersonesus* of hangend eiland

p. 667.

Catif elchebir
Sub Tropico Cancri
Agades
Giras fluvius
Gaoga.
Geogan
Sabis
Licomedis palus
Chelonides paludes
Agades Regnum.
Borno.
Borno
Nuba palus
Nubia fluvius ex Nuba palude ortus ut patet ex Ptol
Guangara Regnum.
Guangara
Niger fluvius
Borno lacus
Amasen
Nubia Regn
Hic Niger fluvius se subter terram condens post 60 milliaria denuo in lacum emergit
Zanfara
Desertum Zeu.
Zibeldora
Biafara Regnum.
Biafra
Medra.
Hic inveniuntur Lapides dicti Nicole
Median
Syre
Ambiancantiva
Tigrai
Vangue.
Guidan
Niger lacus
Nilus flu
Occidens.
I. Fernando de poo
I. del Principe
I. Corisco
Sub Circulo Æquinoctiali.
C. de Lopo Gonsalves
Reg Damute hic effoditur aurum in magna copia
Damut
Cotla
Agag
Quara
Ambian
Oceani Æthiopici Pars.
Congo Regnum.
Zaire fluvius
S. Salvador
Zaire lacus
Cafates, hic Amazones habitare dicuntur ut etiam in Regno Gavi et Zet
Zembre lacus
Malemba.
Matama.
Zet.
Carma
Bagametro.
Gallila
Lunæ montes
10 20 30 40 50 60 70 80 90 100
Milliaria Germanica communia

ÆTHIOPIA
SUPERIOR vel INTERIOR
vulgo
ABISSINORUM
sive
PRESBITERI IOANNIS
IMPERIOR.
Septentrio.
Sub Tropico Cancri.
ARABIÆ
PARS
MARE RUBRUM Sinus ARABICUS
MARE DE MECCA
C. Fartaque
Babelmandel Fretum et Insulae
Zocotora Insula
C. dor fur
OCEANUS
ORIENTALIS.
Oriens.
Linea Æquinoctialis
Sinus Barbaricus.
ÆTHIOPIÆ INFERIORIS PARS
Meridies.
Mozambique
Quiloa
Sibit.
Tirut.
Gorga
Zaflan
Melinde
Mombaza
I. Pemba
Zanzibar
Monfia
I. Quoriba
Magadoxo
Baru.
Fatigar.
Olabi reg.
Angote
Tigre.
Tigremahon.
Dobas
Balli.
Doara.
Adel
Dangali
Lacca
Barnagasso
Amamir.
Dafila
Ganfila
Bello
Suaquem
Aden
Mocha
Zibith
C. das Baixas
Amara.
Gemen
Zeila
Meroe

5
10
15

lant van *Ptolomeus*, boven de reviere Ganges gelegen, beooften eenen zeeboesem; dien *Ptol.* den *Groten* noemt, desgelijx *Sumattra*, de *Molukker* eilanden, groot en klein *Java*, en andere na bygelege goutrijke eilanden, derwaerts de vloot van Koning *Salomon* op zekere gezette tijden door Koning *Hiram* afgevaerdight wiert. Wat belanght het gout, in de Hebreeusche text, het gout van *Paruaim* genoemt, dat oordeelt deze zelve *Kircher* geweest te zijn gout uit יאוים, uit *Javim*, dat is van d'eilanden van *Iaven*; gelijk hem gedenkt met dien zelvẽ name deze twee eilanden by de Rabbinen gelezen te hebben. In het stellen van *Ofir* in *Oostindien*, gelijk *Kircher* doet, en niet in *Amerika*, komen de voornaemste lant-beschrijvers over een; als *Ortelius*, *Volaterraen*, *Gramaye*, en andere, doch willen dat *Ofir* met 't gewest van *Sofale* een en het zelfste zy, ter oorzake dit lant, veel Gout en Ivoir bezit: want zoo men al het gewest van 't vast lant, besloten tusschen de reviere *Magnice* en *Quama*, voor *Ofir* wil nemen, en daer onder ook begrijpen het lant van *Monomotapa*, dat *Barros* zoo wel *Sofala* noemt, als de rest, aen den zeekant gelegen, men zal met grote redenen kunnen oordelen, dat dit lant geen ander kan zijn, dan het goutrijke *Ofir* van *Salomon*, eensdeels van wegen de huizen, welke daer by de gout-mijnen gevonden worden, en na de wijze van 't lant niet gebout zijn, maer vreemdelingen schijnen tot stichters gehadt te hebben; eensdeels om d'opschriften in vreemde en onbekende letteren. Daer en boven bevestight *Thomas Lopez*, in zijne Schipvaert naer *Indien*, dat by de lantzaten van *Sofale* boeken berusten, die aenwijzen, dat *Salomon* uit deze gewesten alle drie jaren al zijn gout kreegh. Voegh hier by dat de zeventigh overzetters het woort *Ofir* in 't Grieks *Sofira* hebben overgezet, welk zeer na met *Sofale* overeenkomt. Desgelijx noemt *Iosefus*, de Joodsche Historischrijver, *Ofir Indien*, en voeght'er by dat het by zijnen tijdt het Gout-lant genaemt wierde. Zeker schrijver *Eupolemeus*, by *Eusebius* noemt *Ofir Vreten*, en zeit dat het een eilant van de Rode zee is, en de schepen te *Melanis* plegen te laden, een stadt in *Arabie*.

Het Lant van ZANGUEBAR.

arr. l. DIt Lant, dat eenige willen gehouden hebben voor het lant, dat *Ptolomeus Agysymba*, en *Markus Paulus de Venetiaen Zengibar* noemt, wort by de Persianen en Arabers *Zanguebar* geheten, aengezien *Zangue* in hunne tale zwart gezeit is, en dit lant meest by zwarten bewoont wort; gelijk ook desselfs inwoonders by d' Arabers *Zanguy* en *Kaffers* of volken zonder wet of Godsdienst genoemt worden.

Ian de Barros strekt dit lant aen den zeekant uit van de kaep *das Correntas* tot aen de reviere *Quilmanci*; maer *Sanut*, om niet de helft van *Sofale* en *Monomotapa* onder dit gewest te verwerren, stelt desselfs zuiderlijke grens-palen aen de grens-palen van deze twee Koningrijken, of aen de reviere *Quama*, en de Noordelijke grens-palen aen de reviere *Quilmançi*: hoewel *Marmol* de kust van *Zanguebar*, van 't Zuiden na 't Noorden, tot aen de kaep van *Guardafeu* uitbreit, gelegen ontrent op de Noorder brete van twalef graden; zoo dat dit lant tusschen twee zeen, d'Oostersche en Westersche, gelegen is.

Wijders, dit lant begrijpt de Koningrijken van *Angos*, of *Angoche Mongalo*, *Mozambike*, *Melinde*, *Mombaze*, *Quiloa*, en eenige andere; gelegen op eilanden.

Wat belangt de reviere *Quilmançi*, by *Ptol.* met de nabygelege kaep, *Rapte* genoemt, is een der grootste revieren van *Afrika*, die haer uitwatering in 't zuiden in den Oceaen heeft. Zy neemt haeren oorsprong uit zekere bergen, in *Abyssinerlant*, die d' in- Reviere Quilmanci.

woonders *Graro* noemen, gelijk de zelve, deze reviere *Oby* heten; maer de Moren, aen haeren mont gelegen, hebben haer den naem van *Quilmanci* gegeven, na den naem van zekere plaets, die zy by eenen van haere voornaemste monden, nevens het Koningrijk van *Melinde*, bezitten. Daer zijn'er onder de Portugeesche Schrijvers, die willen dat deze reviere *Quilmanci* een en dezelve met de reviere *Zebee* zy, welke uit *Narea*, een lantschap in Abyssinie, uit een plaets *Boxa* genoemt, haeren oorsprong neemt, en na 't zuiden loopt, en in het Koningrijk van *Gingiro* stort. Andere Portugesen bevestigen, dat de reviere, welke niet meer dan duizent schreden van *Melinde* leit, wel een grote reviere zy, en uit Abyssinerlant vloeie, maer dat zy noit daer af volkomen kennis hebben kunnen bekomen, en dat de genen, die om dezelve op te speuré gezonden wierden, te ruch gedreven, of doord' inwoonders ter neer gematst waeren.

Lucht. De lucht van dit gewest is zeer ongezont, quaetaerdigh en bederffelijk of besmettelijk, gelijk ook zoodanig het geen is, dat d'aerde voortbrengt, 't welk geoordeelt wort t'ontstaen, eensdeels uit de laeghte en moerasch-achtigheit des aertrijks, eensdeels uit de meenighte der revieren en meiren, die dit lant byna geheel tot eilanden maeken.

d'Inwoonders zijn zwart van vel, en hebben alle kort gekrult hair. Zy gaen van de schouderen tot aen den middel naekt; maer hebben het onderlijf bedekt met laken of doek van verscheide kleuren, en met wilde beeste-vellen; daer de steerten, inzonderheit onder voorname luiden, achter by neer hangen; hoewel de zwarten aen de zeekust beter gekleet gaen. *Wesen. Kleding.*

De zwarten aen de zee-kust, en van de nabygelege eilanden leven meest by wilde vruchten, en vleesch van wilde beesten en melk van de dieren, die zy aenqueken, voornamelijk de Moren, genaemt Beduinen, die een weinigh dieper landewaerts in wonen; en met de *Kaffers* handelen. *Spijze.*

Daer wort in deze gewesten een grote overvloet van gout gevonden, tot een groten troost der inwoonders, om daer voor alle nootwendige behoeftigheden, die het lant hen weigert te geven, van andere volken in mangeling te handelen. *Rijkdom.*

's Lants inboorlingen zijn afgodisten; maer die zich op d'eilanden aen de kust houden, byna alle Mahumetamen, herkomstigh uit zekere Arabers, en gebannen uit hun lant, over het invoeren van eenige ketterye in hun Gods-dienst; naerdien zy de leere van eenen *Zayd*, neve van *Hocem*, zoon van *Haly*, volgden; waer over zy *Emossayders* genoemt wierden. *Godsdienst.*

d'Eilanden van QUIRINBA.

l'Ambassade de D. Garcias Figuerra en Perse. Tegen over *Zanguebar*, leggen d' eilanden van *Quirinba* in zee, over de vijftien mijlen langs de kust gestrekt, tot aen een uitstekende hoek, *Cabo del Gado* in 't Portugees genoemt, in eenen golf of zee-boesem van een zelfde grote.

Het een is veel groter, dan het ander, en verder of nader aen de kust van het vast lant gelegen, maer leggen van elkandre afgescheiden door kanalé, doch zo klein en ondiep, datze by laegh gety over-waedbaer zijn. En schoon ieder eilant zijnen byzonderen naem heeft, zoo noemen echter de Portugesen al deze eilanden in het voorbyvaren *Quirinba*, na het eerste, dat men in het varen van *Mozambique* te zien krijght.

Deze eilanden wierden eertijts by d' Arabers bewoont, als duidelijk aen de puinhopen van de huizen en Moskeen te zien is, gesticht door volken, minder Barbarisch, dan die hedensdaeghs daer op hun verblijf hebben, van kalk, steen en tiggelen, gelijk de steden van *Quiloa*, *Mombaça*, en *Melinde* waeren. Maer sedert de Portugesen de schipvaert op In-

Indien begoften voort te zetten, hielden de Portugefe Soldaten en bootsgezellen, door de natuurlijke haet en afkeer, dien zy op alle Mahometanen hebben, zich niet vernoecht met hen te beroven, hunne huizen en Moskeen te verbrandé en om verre te halen, maer hiewen door een biezende verwoetheit alles ter neer, zonder verfchoning van ouderdom of fexe, zoo dat noch heden onder de *Meftis*, die zich op deze eilanden bevinden, geduurigh, by overlevering, van deze wreetheit gefproken wort. Zedert zijn deze eilanden vele jaren woeft en volkeloos blijven leggen, tot dat eenige Portugefen, die zich op 't vaft lant bevonden, om flaven en Olifantstanden te kopen, derwaerts van *Mombaça* en *Mozambique*, en uit eenige andere plaetfen van Indien overfcheepten, om dezelve te bevolken, tot dat ieder eilant zich flechts bevolkt vond met een eenigen inwoonder, onder de beftiering van den Governeur van *Mofambiqne*, ontrent drie en dertigh mijlen van daer, van waer alle jaers een rechter komt, die de gefchillen der inwoonders beflecht.

Ieder inwoonder of heer van ieder eilant heeft zijn huis, geftigt van fteen en kalk, beneven een vrouwe, kinderen en flaven van beide fexe, desgelijx vrienden en magen, daer de heren van deze eilanden hun winfté mede deilen, om hunnen byftant tegen de Negers van 't vaft lant te gebruiken, die hen door de nabyheit zouden kunnen ongemak aendoen. Zijn alle, gelijk mê hunne flaven, die zy van Indien bekomen, gewapent met musketten, vuur-roers, en andere wapenen, met dewelke zy zich befchermen tegen die van het vaft lant.

De meefte dezer eilanden zijn zeer klein, en niet boven een klene halve mijle of een hele mijle in 't ronde, en kan men by laegh gety, van het een tot het ander overgaen, doch zeer vruchtbaer, vol Palmitas bomen, Oranjen, Citroenen, en vlakten, met putten vol verfch water. Daer groeien zeer fchone vygen, tweemael 's jaers, desgelijx druiven, en allerlei moes-kruiden.

Behalve allerlei vruchten en moeskruiden, is daer meenighte van offen, koeien, geiten, en een oneindelijk getal van gevogelt, en onder andere meenighte van wilde duiven, en tortelduiven, zoo dat'er geen fpijze is, of zy is daer te bekomen. Korn, rijs, gedrooghde en gekonfijte vruchten worden hen van *Ormus* toegebraght. Desgelijx hout zich onder het eilant velerlei zee-vifch.

Het eilant van *Quirinba* is het allergrootfte en ook het allereerfte bevolkt. Daer zijn op dit eilant 25. huizen, zoo van Portugefen als *Meftis*, die meeft vrouwen en flaven hebben, gelijk op al d' andere eilanden, doch ftaen niet dicht nevens elkandre, gelijk een bevolkte of bewoonde ftadt, maer ftaen hier en daer, twee en drie by elkandre.

Over dit eilant gebiet geen byzonder heer, maer ieder hunner is eenregter, doch hebben daer en boven eenen ander, van drie tot drie jaren. Van *Goa* komt daer een Dominikaner Priefter, die hen de miffe doet, en het avontmael uitdeelt: te dien ende ftaet een kluis, in het midden dezer huizen, daer ook die van d'andere eilanden hun belijdenis komen doen.

Het twede dezer eilanden, *Oybo* genaemt, is zoo groot niet als *Quirinba*, maer de lucht is'er getemperder en fris'er, zoo dat men zeggen kan, dat dit ganfch eilant niet dan eene tuin is, die bevocht en befproeit wort, op vele plaetfen, met de befte en heilzaemfte wateren van de werelt. *Oybo.*

d'Andere eilanden hebben geen rede nochte haven, daer de fchepen kunnen ten anker komen, uitgezeit die zich in deze golf bevint; daer en boven moeten de fchepen noch kleen zijn, om dat in de diepfte kanael, tusfchen de eilanden, by lage zee, geen drie voet water is.

Over dit eilant *Oybo* gebiet een Portugees, die een groot en fraei huis bewoont, met kamers onder en boven; achter het huis is een tuin, omringht met een ftene muur, van twee vadem hoogh, met fpitfen, zoo dat zy een borftwering of bolwerk kan verftrekken: dies hy met byftant van

zijn huisgezin, die alle gewapent zijn, d' aenvallen der zwarten van het vast lant, indienze zulx zouden willen doen, zou kunnen af keeren, hoewelze met elkandre in goede vrede leven, ter oorzake van den onderlingen handel.

Het Koningrijk van *Mongalo* en *Anche* of *Angos*.

AEn een van de monden der reviere *Quama*, leit een gewest of Koningrijk, genaemt M*ongalo*, bewoont by Mahometanen of Moren, die onder eenen byzonderen Koning staen.

Daer is overvloet van gout te bekomen, dat derwaerts uit M*onomotapa* gebraght wort.

Aen een andere tak van de reviere *Quama*, leit het Koningrijk van *Ango*, by eenigen als *Pigafet* in 't Italiaensch *Agnoscia*, en by Moq*uet*, na de Franzoische wijze van spreken, *Angoche* geheten; maer wort by *Barbosa* slechts *Angos* genaemt, gelijk ook desselfs nabygelege eilanden.

Het lant is rijk van mille, rijs en vee.

d' Inwoonders zijn klein van gestalte, maer zeer zwart van verruwe. Zy gaen met het boven lijf bloot, maer zijn bedekt, van den gordel tot onderen, met katoen en zijde doek; eenige dragen op 't hooft tulbanden, en andere mutsen, gemaekt van zijde doek.

Zy gebruiken een byzondere tale, hoewel eenigen ook Arabisch spreken. *Tale.*

De Moren van *Angos* zijn alle koopluiden, die in gout, ivoir, katoen en zijde doek en in Kambaysche kralen of pater-nosters handelen, gelijk die van *Sofale*. Het katoen en zijde doek en kralen ontfangen zy uit handen van de Koopluiden van *Quiloa*, *Mombaze*, en *Melinde*, die aen deze kusten met hun waren in klene berken of *Almadies*, gehouwen uit een geheel hout, buiten kennis der Portugesen komen, en daer voor veel gouts en ivoir te ruch voeren. *Zeden.*

d' Inwoonders staen alle onder de heerschappye van eenen Mahumetaenschen Koning, en zijn eensdeels Mahumetanen, eensdeels heidenen.

Het Koningrijk van *Mozambike*.

EEn weinigh voorby of boven het Eilant en Koningrijk van *Angos*, leit het Koningrijk van *Mozambike*, zoo genaemt na het eilant *Mozambike*, het voornaemste der drie eilanden, te weten van het eilant *Sant Iacob* en *Sant Georgh*, gelegen alle drie by en aen den mont der reviere M*eginkate*, of liever M*aginkate*.

Tegen over het eilant *Sant Georg*, ontrent duizent schreden van daer, leit op het vast lant, een hoek *Caboceira* genaemt, het welk een hangend eilant is, vast gehecht aen 't vast lant van Afrika door een smalle strekelants, beneden de welke de stromen der zee aen beide zijden zich vereenigen by hoogh gety; maer bedekken die naulix by laegh gety, zulx dezelve waedbaer is.

Het lant van M*osambike*, tegen over het eilant M*osambike*, is vruchtbaer en weligh in het voortbrengen van allerlei peul-vruchten, rijs, citroenen en oranje-appelen. Daer groeit ook Mille, die de zwarten uit vreze voor d'Olifanten, met het ontsteken van vuuren, daer deze beesten zeer voor schrikken, en het maken van geluit met stenen beschermen, om niet door hen opgegeten te worden. *Gewassen.*

Daer

Daer groeit ook zeker gewas, genaemt *Pao*, of hout van *Antak*, dat langs d'aerde kruipt, en onze lange *Oosterlucie* zeer gelijk is. De vruchten zijn lange, klene, groene en tengere zaden of erten. De wortel heeft een wonderlijke kracht in het genezen van zekere ziekte, *Antak* genaemt, die aen d'uitheemschen door het verkeren met de zwarten beklijft, en door geen ander genees-middel te verdrijven is.

d'Inwoonders maken ook wijn van mille, dien zy *Huyembe* of *Pembe* noemen.

Men heeft'er een grote menighte van tam en wilt gevogelt; harten, wilde verkens, en olifanten in zulk een groot getal, dat de inwoonders, tot bescherming van hun lijf, zonder brandende houten, of fakkels te lande niet derven reizen; hoewel de wijfjes, met haere jongen, zoo lichtelijk voor het vuur niet verschrikken.

Vele ossen en koeien zijn'er, desgelijks houden in de bosschen wilde hoenders, een weinigh groter dan Oostindische hoenders, geschakeert met zeer kleine witte en graeuwe plekken: hebben het hooft veel kleinder, dan onze gewonelijke hoenders, en een zeer korte kam, maer dik en zeer hoogh van kleur: en niet alleen is het gansch opperste des hoofts, maer ook een gedeelte des hals met een blaeu of graeu vel of vlees bedekt.

Veel zilver, gout en andere mijnen worden te landewaerts in gevonden.

Het volk heeft kort gekrult hair, grote lippen, zoo dik als twee vingeren, een lang aenzicht, en zeer grote en witte tanden.

Zy gaen geheel naekt, met een blaeu katoen kleetje alleenlijk voor hunne schamelheit, hebben 't lijf bestreken met zekere verruwe, en houden het voor de grootste cieraet het lichaem met zekere rode aerde te bestrijken. De gemanierste schilderen op het lichaem zeker loofwerk, met indigo, en doorboren ook de lippen, te weten in ieder lip drie gaten, daer zy gebeente, juwelen en andere dingen in hangen. Dan deze dracht en toebereiding is niet gebruikelijk, dan by voorname luiden; want slechte luiden, te weten mannen, bedekken hunne schamelheit alleenlijk met de schors van eenen boom, maer de vrouwen met een blat van eenen boom, voor en achter.

Hunne spijze zijn allerlei vruchten en vleesch van dieren: doch eeten ook vleesch van menschen, die zy in den oorlogh gevangen krijgen, maer leven inzonderheit by het vleesch van Olifanten. *Spijze.*

Zy vallen meinedigh, en bedrieghelijk, plomp van verstant, en geneight tot den arbeit, gelijk beesten, nochte kreunen het zich niet slaven te zijn; maer zeggen dat hunne staet zulx mede brengt.

In ieder heerlijkheit of lantvooghdye wort een byzondere tale gesproken. *Tale:*

De rijkdom der inwoonders bestaet in gout, dat in de revieren gevonden wort, in ivoir, ebbenhout, en slaven. Dan d'inwoonders laten zich weinigh aen den handel met uitheemsche volken gelegen leggen, nochte doen geenen handel onder elkandre, dan langs de kust in klene berken, (gemaekt van den stam eenes boom, in 't midden uitgeholt,) en willen den uitheemschen, die daer komen om te handelen, genen toegang vergunnen, zonder evenwel de Portugesen buiten hunne havenen te sluiten. Daer valt handeling van gout, zilver, koper, ambregris, wasch, en rijs. *Rijkdom.*

Hunne oorloghs-wapenen zijn bogen en heir-bylen. *Wapenen.*

Daer leggen verscheide klene Koningrijken of liever verscheide heerlijkyen in *Mosambike*, doch alle kleen van lant en vermogen. *Bestiering.*

d'Inwoonders zijn, volgens *Linschoten*, zommige heidenen, en zommige *Mahumetanen*; maer *Pyrard* voeght hen geenen Godsdienst nocht wetten toe, zulx zy eigentlijk *Kaffers* zijn. *Godsdienst.*

Het

Het Eilant *Mosambike*.

HEt Eilant *Mosambike*, een groote halve mijle van 't vast lant van *Mosambike*, in desselfs bay of inwijk gelegen, (komende het vast lant aen de Noortzijde verder in zee, dan het eilant zelf,) is ontrent drie derdedelen of een klein halve mijle lang, een vierendeel mijls breet, en ontrent anderhalve mijle in zijn omtrek, met een witte strant. Het leit gestrekt Zuiden en Noorden, langs het vast lant, tusschen het welk, en dit eilant, of tusschen het fort, op dit eilant gelegen, de bay of inwijk is, die tot een veilige haven, bevrijt voor alle windẽ, voor beide dient, en zeer groot is, ter oorzake het vast lant een ruime inwijk na't westen maekt. De havẽ heeft acht of tien vadem waters, en strekt haer tot aen het gezicht der stadt, leggende de schepen tusschen het vast lant en het kasteel, ontrent een steenwerp van 't eilant.

Aen de Noortzijde heeft dit eilant het vast lant en in 't zuiden voor haer twee andere onbewoonde kleine eilanden, dicht by elkandre gelegen, ontrent een halve mijle van het eilant *Mosambike*, komende met d' uitstestekenste hoek van 't vast lant gelijk: van welke het naest-by-gelegen den naem van *Sant Iakob* of *Iago*, en het ander, duizent schreden van daer, en achter dit eerste gelegen, (waerom daer zeer weinigh van te zien is,) dien van *Sant Georgh* voert. Op beide deze twee kleine eilanden groeit niet dan heester of kreupel-bosch.

Eenigen stellen twee steden op het eilant *Mosambike*, met byvoegen, dat het een volkrijk by Portugesen, en het ander by zwarten bewoont wort; daer nochtans andere, als *Pyrard*, willen dat het eilant overal dorps-gewijze zonder besloten stadt volkrijk bewoont werde, en niet anders hebbe dan een zeer grote sterkte, beneffens vijf of zes kerken, kapellen en kloosters.

Maer uit de beschrijving der schipvaert na Oost-indien, gedaen by *Verhoeven*, des jaers zestien-hondert en zeven, blijkt dat de stadt van *Mozambike* zeer groot is, en muuren en fraie gebouwde huizen heeft, met eenige kerken en kloosteren, en niet verder dan een Musket-scheut van 't Kasteel gelegen is; gelijk ook in de schipvaert naer Oost-indien, onder *Paulus van Kaerden*, dezelve zeer schone en geweldige grote huizen worden toegeschreven.

Moquet stelt daer een stadt op, van ontrent twee hondert huizen groot, maer *Linschoten* maekt al de plaetsen van dit eilant open of onbewalt, uitgezeit het kasteel der Portugesen, daer het Opperhooft met zijn volk zijn verblijf heeft: met byvoegen, dat ontrent vijftigh Portugesen zich daer buiten onthouden, die echter, in tijt van noot, tot bescherminge des kasteels verplicht staen: dat'er behalve deze huizen, noch vierhondert hutten zijn, daer in de naturellen, of 's lants ingeboornen hun verblijf hebben.

Volgens d' aentekeningen van *Garcias de Silva Figueroa*, in zijn Persiaensch Ambassaedschap, begrijpt de stadt hondert en vijftigh huizen, doch byna alle gesticht van hout, stroo, en wijn de palm-bladen, uitgezeit eenige weinigen, die van steen zijn.

Tot beslechting van deze verscheide gevoelens kan gezeit worden; dat d'eerste schrijver, die twee steden op dit eilant stelt, die steden voor twee byzondere dorpen heeft genomen, gelijkze by zijnen tijt hebben kunnen zijn; gelijk ook zelf *Linschoten* in zijne aftekening dezes eilants de wooningen afzonderlijk vertoont; te weten, een gedeelte by d'oude sterkte, gemeenlijk *Fortarez a Velha* genaemt, en een ander dicht daer by; of andere misschien hebben een groot getal huizen, dicht by elkandre

kandre staende, voor een stadt genomen; hoewel ook zou kunnen gezeit worden, dat ten tijde van deze schrijvers, de dingen haer dus bevonden.

Daer is een klooster van *Sant Domingo*, met een rijk Gast-huis, dat men zeit wel eer een Kasteel geweest te zijn, gesticht door de Koningen van Portugael, daer in de Portugesen, die uit zee krank met de schepen daer aen komen, geleit worden

Behalve de *Sinte Antonis*, *Sinte Dominikus*, en *Sinte Gabriels* Kerk, alle buiten het fort gelegen, is'er een Kerk, in 't Portugeesch genaemt, *Nossa Sennóra do Baluarte*, dicht onder de sterkte gebouwt, op een hoek.

De lucht van *Mozambike* is warm en zeer ongezont, zulx de genen, die zich daer bevinden, dikwils in ziekten vallen, en velen te sneuvelen komen. Daer is gebrek van versch water, alleenlijk heeftmen in een Palmit-bomen-bosch een zeer klenen spring-bron van weinigh belang en voor weinigh menschen: zoo dat de meesten bywijlen zout water moeten drinken, wordende het versch water van een plaets, *Kabacere* genaemt, gelegen op het vast lant, derwaerts gebracht, in aerde vaten.

De grote drooghte geeft d' onvruchtbaerheit des aertrijks (want al het lant is door de waterloosheit onvruchtbaer, en woest, en geeft geheel en al genen lijftocht) te kennen; des niettemin groeien daer kokes-noten, oranje-appelen, citroenen, Ananassen en andere Indiaensche vruchten, inzonderheit vygen, die het geheel jaer rijp aen de bomen hangen. Al de rest is door velt, met een zandige lantstreke, na de Noorder hoek. Dan in de hoven en kleine tuinen van eenige inwoonders groeien schone vijgen en andere vruchten, daer zy genen anderen arbeit aenbesteden, dan het aertrijk met versch water, van 't vast lant gehaelt, te bevochtigen.

Men heeft'er geen appelen, peren, pruimen nochte kerssen, of diergelijke vruchten. De tarw en rijs wort derwaert van 't vast lant, en uit *Goa* en Oost-indien gebraght, desgelijx rozijnen of druiven en Spaensche wijnen, daer op *Mosambike* gebrek van is, benevens verscheide stoffen; en meer andere nootwendige behoeftigheden, tot 's menschen onderhout en gebruik. Zoo dat het daer veel dierder koop leven is, dan op eenige andere plaetse, die de Portugesen op deze kust in *Afrika* bezitten. Dan inzonderheit wort van het vast lant overvloet van versch water, in grote Indiaensche potten gebracht, aengezien daer geen ander is, dan dat in de waterbakken die onder de huizen zoo groot als kelders zijn, in den regentijt vergadert wort.

Daer is echter op dit eilant een groot getal van beesten, als ossen, koeien, schapen, met steerten zoo groot als een vijfde gedeelte van 't gansch lichaem, bokken, geiten, en verkens. Het verken-vleesch wort daer voor beter, en veel gezonder gehouden, dan eenigh ander vleesch, waer over d' Artzen dat dikwils den kranken gebieden, en al ander vleesch verbieden t' eeten; want het is een kostelijk eten, lieffelijk en zeer lekker van smaek, en gaet dat van alle andere viervoetige beesten te boven. Dieren.

Daer is ook veel treffelijk gevogelt, met zwarte veeren, en zwart vleesch, 't zy dat gekookt of raeuw is, 't welk velen, die dat noit gezien, nochte gehoort hebben, vreemt voorkomt; want het ziet'er uit, niet anders, als of het met eenige zwarte zop gekookt was. Dan grotelix worden d'inwoonders gequelt van de hagedissen, slangen, en mieren, die hen dikwils in den slaep komen steuren.

De haven van *Mozambike* krielt van visschen, die d' inwoonders *Marraxos* en de Portugesen *Tintoreas* noemen, en zeer gretigh na menschen-vleesch zijn: want zoo dra zy eenen mensch in 't water zien vallen, of zien gaen om te zwemmen, zullen dien aenstonts verscheuren en opslokken.

d' Inwoonders dezes eilants, zijn de meeste *Mestifs*, doch eenige Christenen, en Mahometanen, maer d'overigen noch heidenen, en alle den Portugesen zeer onderdanigh.

De inboorlingen dezes eilants zijn zwart Wezen der inwoonders.

zwart van verruwe en klein van gestalte, met kort gekrult hair op 't hooft, gelijk zwarte lammeren wol; zy stinken of geven een zware reuk van zich, inzonderheit wanneer zy warm geworden zijn. Het vrouwvolk is al zeer klein, doch wel gestelt van leden. Zy vallen uit den aert zeer Barbarisch en rouw van zeden, wreet en bedrieghelijk; maer zeer vreesachtigh, niet staetzuchtigh, en zijn bedektelijk vyanden van de Portugesen; hoewel eenigen allengs, door het verkeren met de blanken, zediger van aert worden.

Kleding. Mannen en vrouwen gaen'er naekt, alleenlijk heeft het manvolk een kleen kleetje voor hunne schamelheit, en het vrou-volk dekt haer lichaem, van onder de borsten tot half wege de dye, met grof katoen doek, hoewel die diep te lande in wonen, geheel naekt gaen.

Cieraedje. Haere cieraedjen bestaen in drie of vier dik snoeren kralen, met menigerlei kleuren geschakeert, als wit, groen, blaeu en root, die zy rontom den hals dragen, met tien of twalef kopere of tinne arm-ringen van een vinger dik aen den arm, die zoo vast daer om sluiten, datze, zonder gebroken te worden, niet kunnen afgedaen worden. Zy hebben alle d'ooren doorboort, daer zy, in stede van baggen en pendanten, koper-draet en klene stukken van koper of latoen doorsteken; en beide zoo wel mannen als vrouwen snijden en kerven tot cieraed de huit des lichaems, voor en achter.

Spijze. De gemene spijze is visch en rijs in water gekookt, met honigh.

Hun drank is wijn de palm en water, doch hebben noch een anderedrank, genaemt *Arak* uit rijs getrokken.

Hun schuitjes, of Almadies of Kanoos bestaen alle uit een geheel stuk, gemaekt uit den stam van een uitgeholden boom, zonder voegen en yzer, hoewel hunne grote schepen uit vele stukken t'zamen zijn gevoeght; doch hebben gene yzer noch spijkers, maer voegen, of, om beter te zeggen, naien de planken met draden uit de palmit-bomen getrokken t' zamen.

Tale. De tale der inwoonders is d' Arabische.

Handel. Daer wort by d'inwoonders zeker slagh van fraie matjes gemaekt, die na *Goa* gezonden worden.

De Portugesen drijven op deze plaetsen groten handel, met Spaenschen wijn, Oli, katoen, stoffen, Portugesche kleren, root krael-werk en diergelijke.

De Portugesen van dit eilant drijven ook handelinge met de vastelantbewoonders in de nabygelege dorpen en steden, als *Sena*, *Makuno*, *Sofale*, *Quama*, en andere plaetsen.

Wapenen. De wapenen der inwoonders zijn bogen, pijlen, en Asagaien, doch beginnen eenigen allengs van de Portugesen het omgaen met schietgeweer te leeren.

Op dit eilant hebben de Portugesen al voor vele jaren een fort of Krijgsvesting, tot bescherming hun'er plaetse, doen opwerpen, by velen voor het sterkste gehouden, dat zy aen dien oort bezitten. Het bestaet uit vier bolwerken, alle gelegen op vier hoeken, welke de haven op verscheide plaetsen met grof geschut bestrijken en beschermen: leit wel in zijne flankeringe, en gesterkt en omcingelt met driedubbelde wallen, en een brede gracht; doch had die in den beginne niet, maer is naderhant, ontrent des jaers zestien hondert en dertien, daer omgemaekt.

Verscheide aenslagen hebben d'onzen op deze sterkte gehad, om dezelve te veroveren, inzonderheit des jaers zestien-hondert en zes, onder *Paulus van Kaerden*, op zijne schipvaert naer Indien, verzien met drie of vier schepen; doch vonden zich benootzaekt, na het op werpen van verscheide bateryen, en het gestadigh schieten uit grof geschut, dezelve door den al te sterken tegenstant, na een beleg van twee en dertigh dagen, vruchteloos te verlaten; hoewel niet zonder veroveren van verscheide schepen en het in brantsteken van kerken, kanoos, huizen, op 't vast lant, en de Kerken *Sant Gabriel* en *Sant Domingo*, op 't eilant. *Vrucht[…] aenslag[…] der Hol[…] ders op […] Portug[…] sterkte.*

Zommigen der inwoonders, door het

het verkeren en handelen der Arabers op deze kuste, volgen de lere van Mahomet; andere zijn Christenen, maer d'overigen Afgodisten, of leven veel meer zonder eenige kennisse van Godheit.

Het Koningrijk van *Quiloa*.

heit. b.

HEt Koningrijk van *Quiloa* voert zijnen naem van zeker eilant, gelegen op de zuider brete van acht graden en vijftig minuten, ontrent hondert en veertig mijlen van het eilant *Mozambike*, aen den mont van de de reviere *Kuavo*, die gezeit wort uit het zelfste meir *Zambre* haeren oorsprong te hebben, daer uit de Nijl, volgens 't gemeen gevoelen, zijnen loop heeft, en valt met een sterke water-storting in zee.

Dit eilant leit een weinigh dieper in het vast lant, dan het eilant *Mozambike*, en heeft tegen over zich dieper in zee, een ander eilant leggen, mede *Quiloa* genaemt, zonder eenigh merkelijk verschil van elkandre, zoo wel in het stuk van grote, gewassen, dieren, als zeden en aert der inwoonders. Het leit, volgens *Pedro Alvarez*, heel dicht, en als aen het vast lant gehecht, en heeft een schone stadt, by eenigen voor het *Rapta* van *Ptolomeus* gehouden, met hoge huizen, na de Spaensche wijze, die alle prachtigh met vele zalen, kamers, en schone zolderingen en vruchtrijke tuinen verciert, en met kostelijk huisraet opgepropt zijn.

b. Daer leit op het vast lant van *Quiloa*, aen de kust, een andere stadt, geheten oud *Quiloa*; gesticht voor ontrent zes-hondert jaer, door zekeren *Haly*, zoon van *Haçem*, Koning van *Siras* in Persen, die dezelve deed bewonen: dan is zoo aenzienlijk niet, als de stadt op 't eilant gelegen.

De Koning van dit eilant heerschte wel eer over vele andere vruchtbare en volkrijke eilanden, zoo dat dit Koningrijk, voor de komste der Portugezen in deze landen, langs den zeekant zich strekte tot hondert en tnegentigh duitsche mijlen verre: want hy heerschte te voore over de landen van *Sofale*, *Quama*, *Angos*, en *Mozambike*. Wanneer *François Dulmanda* des jaers 1500. en vijf met de Portugesche vloot deze kust had aengedaen, deed hy den Koning by zich ontbieden, die zich, onder voorwenden van ziek te zijn, tot weerstant gereet maekte: waer op zeven hondert Portugesen te lande traden, de stadt veroverden, en den Koning op de vlucht dreven, en de stadt onder schatting braghten.

Het lant, volgens het schrijven van *Sanut*, is voor de volken van Europe zoo ongezont, dat de Portugesen zich benootzaekt vonden het zelve te verlaten, niet tegenstaende zy daer een sterkte hadden opgeworpen, en gene zwarigheit maekten om meester van 't lant te worden. Dat echter de lucht zeer getempert zy, blijkt aen de vruchten, die het aertrijk voortbrengt.

Het lant heeft, na het schrijven van *Osorius*, vele heldere en klare springbronnen, en levert allerlei slagh van granen en vruchten, zonder veel arbeits daer aen te besteden. Daer groeit Mais en Rijs in overvloet, beneffens oranje-appelen, citroenen en limoenen.

Men heeft'er grote menighte van Ossen en schapen, veel hoenderen, duiven, tortelduiven, en velerlei ander slagh van onbekent gevogelt; de volheit van verscheide wilde beesten, in de bosschen, en aen den zeekant velerlei zee-visch. Dieren.

Zommige inwoonders, herkomstig uit Arabien, zijn blank, zommigen zwart, andere bruin van verruwe, hoewel *Pigafet* wil dat zy byna alle blank, en zeker ander Portugesche schrijver, *Pedro Alvarez*, datze alle zwart zijn.

Hunne gewoonlijke spijze is Maiz of Turksche Tarruwe, rijs en andere granen, wortelen en wilde vruchten, een voetsel voor arme luiden. Spijze.

De mannen onthouden zich in den routijt van eten, en ſcheren of ſchrapen hun hair af.

Kleding. De kleding der rijken is van goutlaken, zijde of katoen, met fijne tulbanden op 't hooft. De vrouwen gaen mede in prachtigh gewaet en dragen goude en zilvere ketenen aen armen en benen, en ſchone pendanten aen d'oren, die zy, by affterven van hunne mannen of vrienden, tot teken van rouwe afleggen.

In 't kort, die van *Quiloa* gaen gekleet na d' Arabiſche of Turkſche wijze.

Tale. Zy ſpreken gemeenlijk d' Arabiſche tale; maer verſtaen daer en boven ook vele andere talen, ter oorzake van den koophandel, met vele uitheemſche volken, die hunne kuſte met ſchepen aendoen.

Rijkdom. Het eilant *Quiloa* is bevolkt met vele rijke koopluiden, die groten handel in gout, zilver, Amber-grijs, peerlen en muskes doen.

Beſtiering. d' Inwoonders van dit eilant ſtaen onder een byzonderen Koning, een onderdaen, volgens *Linſchoten*, van den Koning van *Monemugi*.

Godsdienſt. De meeſte omhelzen vijtelijk de Mahumetaenſche leere, en hebben de boeken van Mahumeth, dien zy grotelix eeren, maer al de andere zijn heidenen.

Het Koningrijk van *Mombaze.*

Grens-palen. En noorden van *Quiloa*, leit aen den zeekant 't Koningrijk van *Mombaze*, zoo genaemt na zeker eilant, dat in een inham, gelijk *Quiloa*, op de zuider brete van vier graden en vijf minuiten gelegen is. *Sanut* maekt het eilant *Mombaze* in zijnen omtrek twalef Italiaenſche mijlen groot; maer *Jarrik* alleenlijk eene mijle of daer ontrent.

Stadt Mombaze. De ſtadt, gelijknamigh met het eilant *Mombaze*, en geſticht na d' Italiaenſche wijze, is van redelijke grote, en leit op een hogen ſteen-rots. Het gebiet dezes Koningrijks is niet zeer groot, en paelt aen d' eene zijde aen de ſtadt van *Orgaba*, gelegen aen de reviere *Onchit*, die haer water in den Nijl ſtort by den bergh *Amara*, daer het Koningrijk van *Melinde* begint. De Turken hadden wel eer een ſterkte aen den oever der reviere opgeworpen, (zonder daer door te gaen, men in de ſtadt niet konde komen,) en de wallen met geſchut beplant, tot beſcherming der plaetſe tegen de Portugeſen, die in 't jaer vijftien hondert, onder het beleit van *Vaskes Gama*, een Portugees, op de ſchipvaert na Indien) deze ſterkte, en t'effens de Turkſche galeien veroverden.

Krijght verſcheide rampen. Ter zelfſter tijd wiert ook de ſtadt door zekere volken *Imbiers* genaemt, die niet verre van de kaep van goeder hope wonen, met byſtant der Portugeſen na een knellend belegh verovert. De Portugeſen, in de verovervde ſtadt gekomen, ten getale van vijfhondert, ſloopten de muuren, kerken, en onder andere zeker groot en overwelft kaſteel ten gronde, en leiden al de ſchepen in de haven aen kolen. Zelf de Koning van *Mombaze* met zijn geheel hofgezin en Majeſtraet der ſtadt, viel in handen van d'*Imbiers*, die hen alle dooden, en toen op aten; want d' *Imbiers* zijn menſch-eters.

De ſtadt is ook te voore, des jaers vijftien-hondert en vijf, door zekeren *Francois Almede* verwoeſt, en eenige jaren daer na, wanneer zy door den Koning van *Mombaze* herbout was, door eenē Portugees, *Nunno de Akunha*, uitgeplondert. Dan naderhant hebben de Portugeſen de ſtadt weer moeten verlaten, behoudende niet dan de voorzeide ſterkte, by hen van kleen belang geacht; 't welk hen ook in 't jaer zeſtien hondert en een en dertigh door den Koning van *Mombaze* ontnomen wiert.

Lucht. De lucht is in dit geweſt zeer getempert, en daer is de volheit van verſch water. *Gewaſſen.* Het lant geeft grote meenighte van mille, rijs, vele zoete en

en zuure oranje-appelen, en ook eenige zeer grote met zoete schillen, gelijk de Sineesche oranje-appelen, citroenen, granaeten, en allerlei moeskruit, en persiken zonder stenen. Men heeft'er ook menigte van zeer treffelijke schapen, met ronde steerten, insgelijx koeien, zeer grote geiten en hoenderen.

De luiden zijn'er bruin, wit, en zwart van verruwe, minzamer en lieftaliger van aert, dan die van d'andere aenzeegelege plaetsen.

De vrouwen gaen'er zeer prachtigh gekleet, in gout-laken en zijde, na d'Arabische wijze.

Hun gewoonlijk voetsel of broot is mille en rijs, en drank *Areka*, uit rijs door kracht des vuurs getrokken, en wijn van honigh, die zy bewaren in grote osse-hoornen, in stede van vaten, gesneden op verscheide gestalte, om des te bequamer te kunnen vatten.

Zy hebben een Koning, dien zy gelijk eenen Godt eeren, en zeggen dat hy de geen is, die op de aerde heerscht, gelijk de Portugesen op zee. Hy wort gezeit zoo dwaes, vermeten, en waenwijs te zijn, dat hy over het neervallen van regen in zijnen wederwille, of over buitẽ gewoonlijke hitte, tegen den hemel met gramschap uitberst, en uit razernye zijnen booge tegen den zelven spant. In 't kort, hy noemt zich zelven Keizer van de gehele werelt, en vermeet zich het geheel aertrijk te zullen verwoesten. Hy hout gewoonlijk een heir van tachtigh duizent man te velde, en in het te velde trekken gemeenelijk dusdanige orde. Eerstelijk doet hy voor hem gaen vele troepen van beesten, om 's vyants aenvallen te keren, of vruchteloos te maken: daer na vuur voor hem dragen, om daer door te verstaen geven, dat al de genen, die hy komt t' overwinnen, niet anders te verwachten hebben, dan gebraden en gegeten te worden.

Eindelijk doet hy al de steden en plaetsen, daer hy in 's vyants lant doortrekt, verwoesten en zonder onderscheit menschen en beesten, die hem op wegh ontmoeten, doden, zulx een iegelijk voor hem eenen schrik heeft, en zich op de vlucht begeeft, zoo dra zy hem horen naderen.

De Koningen van *Mombaze*, en by na al d'onderdanen waeren voorhene afgodisten, maer omhelsen heden de Mahumetaensche leere, door hunnen laesten Koning, ontrent het jaer zestien hondert een en dertigh ingevoert, die van kints-been af den Roomschen Gods-dienst had aengehangen, en aen een Christen vrouwe getrout was; maer grotelix beledight door het opperhooft van de Portugeesche sterkte, viel den Roomschen Gods-dienst af, en deed al de Christenen doden; makende zich daer en boven meester van de sterkte der Portugesen, en van al 't geen zy daer bezaten. *Godsdienst.*

Deze plaets was wel eer, om de bequaemheit zijner haven, van groten handel; naerdien dezelve door uitheemsche koopluiden uit verscheide gewesten, als *Zanzibar*, *Penda*, *Arair* en andere plaetsen van *Afrika* bezocht wiert.

Het Koningrijk van *Melinde*.

HEt Koningrijk van *Melinde*, hooger na 't Noorden gelegen, dan dat van *Mombaze*, heeft (gelijk ook de nabygelegen zeeboesem) zijnen naem van zijne hooftstadt bekomen, gelegen aen den oever der zee. Het leit op de zuider brete van twee graden en een halve, en strekt langs den zeekant van *Mombaze* tot aen de reviere *Chimanzi*, en springt te lande in, langs de gemelde reviere, tot aen een plaets, genaemt *Kalice*, daer witachtige Mahumetanen wonen.

De hooftstadt *Melinde*, gelegen op een vermakelijke vlakte, rontom omringt met verscheide tuinen, begrijpt menighte van huizen, zeer net gebouwt op de roiing, van gehouwen *Hooft-stadt.*

ſteen, met zeer cierlijke kamers en geſchildert zolder-werk. Daer zijn'er die willen dat de ſtadt, die by den vermaerden Arabiſchen Arts *Avicenne Mondel* genoemt wort, daer de zwarte *Aloë* van daen komt, een en dezelve met *Melinde* zy.

De haven is een weinigh van de ſtadt gelegen, ter oorzake de ſtadt aen den waterkant met vele grote klippen beſtuuwt leit, die het landen gevaerlijk maken.

Gewaſſen. Het lant is vet en vruchtbaer, en heeft alle nootwendige levens-middelen, uitgezondert broot, in wiens ſtede by d'inwoonders de wortelen *Patateſen* gebruikt worden. Daer groeit veel rijs en geerſt, maer rogge en tarruw wort derwaerts van *Kambaye* overgevoert. Daer zijn velerlei vruchtbomen, en boven al zeer treffelijke welſmakende Meloenen, *Dormous* in de lant-tale geheten, die d'inwoonders 's zomers tot verkoeling der mage eeten. De bloeiſem der Citroenen bomen, die daer in grote menighte groeien, verſpreit zijne aengename reuk wijd en zijd over de landouwen, tot groot vermaek der inwoonders.

Dieren. Men heeft'er allerlei wilt-gebraet, en gevogelt, groot en kleen vee, inzonderheit ſchapen, tweemael zoo groot als in *Europe*, met ſteerten, ieder van vijf en twintigh en dertigh pont zwaer. Daer zijn ook hoenderen, ganſen, in 't kort allerlei ſlagh van vleeſch.

Wezen der inwoonders. d' Inwoonders zijn zommigen zwart en zommigen bruin van vel, met gekrult hair op 't hooft: maer die voorby de reviere *Quilmanzi* wonen, vallen blank; gelijk ook de meeſte vrouwen van *Melinde*.

Kleding. Het vrouvolk is'er zeer prachtigh in zijde, en draeght goude en zilvere ketenen en braſeletten, met een doek in het uitgaen voor 't aenzicht. De mannen gaen met het bovenſte lijf tot aen den gordel naekt; maer dragen over het onderlijf katoene of zijde rokken, en eenige alleenlijk een katoen kleet voor hunne ſchamelheit, met een linne of katoene tulbant op 't hooft.

Daer worden rijke koopluiden gevonden, die in allerlei ſtoffen, gout, ivoir, koper, quikzilver, en andere waren, met de Mahumetanen en heidenen van *Kambaye* handel drijven, welke met hunne ſchepé, geladen met kleden, in deze geweſten komen, om tegen gout, ivoir en waſch te verruilen, tot grote winſten ten weder zijde.

Hunne wapenen zijn ſabels, ſchilden, ſchichten, pijl en boge. Zy worden by eenigen voor de ſtrijtbaerſte van geheel Afrika gehouden; hoewel die van *Mombaze* hen bywijle ſchrik hebben aengejaeght, en zonder byſtant der Portugeſen qualijk gehanthaeft zouden hebben. *Wapenen.*

d'Onderdanen bejegenen den Koning met zulk een grote eerbiedigheit, dat zy hem op hunne ſchouderen dragen, en voor hem, in het uitgaen op ſtraet, reuk-werk branden, gelijk zy ook aen alle andere Prinſen, Vorſten en Heeren, die hen komen bezoeken, gewoon zijn te doen. *Eere, den Koning bewezen.*

De Koning neemt kennis, een prijzelijke zaek, van al 't geen zijne lantvooghden en Majeſtraten, in het bedienen van het gerecht, uitvoeren: en zoo wanneer iemant eenen ander by den Koning wil aenklagen, die moet wel van het werk onderrecht zijn, of loopt anders gevaer van zijn lijf. Wanneer iemant by hem komt klagen, dan zent hy aenſtonts om den geen te zoeken, over wien het aenklagen geſchiet; indien d'aenklager een groot heer is, hy klinkt, aen het paleis gekomen, op een hoorn, om de dienaers van zijn komſte te verwittigen, die hem met zijne tegen parthye doen opklimmen, om voor den Koning tegen elkandre ondervraeght te worden, die hen alle beide zeer geduldelijk in tegenwoordigheit van zijnen raet ondertaſt. Worden zy bevonden alle beide misdaen te hebben, de minder wort aen de Heeren van den gerechte gezonden, die hem met het ſlaen van ſtokken doen ſtraffen: maer de meerder in zeker gelt boete gedoemt. *Wijze van recht doen.*

Zoo nu een groot heer alleé een foute begaen heeft, dees wort door den Koning in zijne kamer gebraght, daer hy

hy, naekt uitgetrokken, en geleit op d'aerde, door verzoek van vergiffenis, met 's Konings hant eenige ftokflagen ontfangt, veel of weinigh na de grote des misdaets, en dienften aen den Koning bewefen. Daer na neemt hy zijne klederen op, kuft des Konings voeten, en bedankt hem met alle ootmoet, voor de ontfangene gunfte. Het laetfte is, dat hy den Koning verzelfchapt tot in zijne zale, die hem vergiffenis verleent, in tegenwoordigheit van zijn geheel hof, met bevel van recht aen zijn volk te doen; doende hem voorts uitgelei tot buiten de ftadt met gewoonlijke reuktoorfen, zonder dat iemant van 't gene dat'er gefchiet is, 't minfte wete; gelijk ook de voorzeide Heer zoo vernoecht weer te ruch keert, als of hy een grote fchat gekregen had.

Wanneer de Koning uittrekt om zijnen ftaet te bezichtigen, dan fteight hy op een paert, rijkelijk geftoffeert, en gaet, in het treden uit zijn paleis, over een verfch geflachte hinde: daer op dan al het volk met groot gefchal zich luitruchtigh laet horen; wordende ter zelffter tijt, door de priefters het ingewant bezightight, om door middel van hunne toveryen te weten, of de reize gelukkigh of ongelukkigh zal uitvallen.

Wanneer hy zijne intrede in een ftadt doet, dan verfchijnen al de fchoonfte damen of juffers voor hem; waer onder zommige zijnen lof met gezang verheffen, andere in vaten reukwerk dragen, en dat voor hem branden, andere klinken met klene ftokjes op een bekken, trachtende aldus een ieder om ftrijt den Koning te vermaken, en believen.

Wanneer eenig Gebuur-vorft gezanten heeft gezonden aen den Koning, om van eenige gewichtige zaken te handelen, dan flachten zy mê alle een hinde, daer de Koning drie mael overgaet; midlerwijle maken hunne *Labis* of Priefters een groot gefchal, en fchrikkelijke bezweringen, en bezichtigen het ingewant, om daer door te weten, of zulx om vrede of oorlogh is gefchiet.

Wat belangt den Gods-dienft, zommigen houden d'inwoonders der ftadt *Melinde* voor afgodiften, andere voor Mahumetanen; welk gefchil *Linfchoten* beflecht, met te fchrijven dat'er Mahumetanen en afgodiften zijn. *Gods-dienft. Ofor Turfelin.*

De Mahometiften van *Melinde* hangen de zekte der *Emorayders* aen, die den *Alkoran* niet geheel en al voor goet kennen, en de lere van *Zayd*, de zoon van *Hocem*, volgen.

De Rooms-gezinden hebben een welgeveften ftaet te *Melinde*, daer, onder de ftadt een groot vergult marmere kruis, door de Portugefen opgerecht, gezien wort, die daer zeventien kerken of kapellen hebben.

Het Koningrijk van *Lamo.*

NA *Melinde*, meer noordelijker, leggen de Koningrijken van *Lamo* of *Lamen* en *Patè*, beide byna tegen over elkandre; hoewel dat van *Lamo* meer na 't weften ftrekt; aengezien het nader aen den mont van de reviere *Quilmançi* grenft; hebbende in het Noorden 't Koningrijk van *Melinde* en in 't Ooften dat van *Paté*.

De hooft-ftadt, gelijknamigh met het Koningrijk, en gelegen een weinigh benoorden de middagh-lini, is omringt met muuren, tegen het befpringen der binnen-lantfche volken, daer zy by wijlen, niet tegenftaende zy onder elkandre koophandel drijven, tegen in 't oorlogh zijn. Aen zee is de haven.

Dit lant wort beftiert door eenen Mahumetaenfchen Koning, wiens onderdanen mede van een zelve lere zijn; hoewel fchatbaer en onderdanigh aen de Portugefen. *Beftiering.*

Het

De Koningrijken van *Patè*, *Sian*, *Chelicie* en *Ampaza*.

Het Koningrijk van *Patè*, voerende den naem van zijne hooft-stadt, gelegen aen eenen zee-boesem, in 't Portugeesch genaemt *Baya Formosa*, leit mede aen dezelve zee-kust.

De stadt *Patè* is cierlijk en groot, en heeft een goede haven.

De Koningrijkē van *Sian*, *Chelicie* en *Ampaze*, alzoo na haere hooft-steden geheten, leggen alle dicht daer by. Al deze Koningen, die over deze landen met kleine maght heerschen, zijn Mahumetanen, schatbaer of liever bontgenoten van de Portugesen, die met hen doen al wat zy willen; hoewel zy zich by wijle onder bescherming der Turken begeven, eensdeels om vryheit van Gods-dienst te hebben, eensdeels om het jok van den halze te schudden.

De Portugesen hebben een fort of kasteel te *Patè*, gelijk tusschen deze en de stadt *Sian* een ander gezien wort, genoemt *Mondra*, 't welk onder 't gebiet der Mahometanē staet, doch echter schatbaer aen de Portugesen.

Dan aengezien de Mahometanen zich weigerigh toonde in het betalen van schattingen, en eenige muiterye begoste aen te rechten, wiert deze sterkte door den Portugesen Admirael *Thomas Sousa* des jaers vijftienhondert en negen en tachtigh gesloopt; des gelijk de stadt van *Ampaza* des jaers vijftien-hondert zeven en tachtigh, over het muiten tegen de krone van Portugael, daer zy onderstont, door eenen Portugeesen hopman, *Alfonses des Mello*, ten gronde vernielt; blijvende de Koning niettemin, na het maken van vrede met de Portugesen, in de verwoeste stadt wonen.

Het Lant van AJAN.

Grens-palen.

lib. 10. *c.* 10.

Het lant van *Ajan* of *Axam*, gelijk d' Arabers, volgens getuigen van *Marmol*, dat noemen, of liever *Habaxa* of *Habex*, wort by eenigen gehouden voor het aeloude *Trogloditika* van *Ptolomeus* of ten minste voor een gedeelte desselfs; aengezien *Ptolomeus* 't lant van *Troglodytika* langs den oever van den *Arabischen* en *Avalitischen* golf, tot aen den bergh *Elefas*, heden genaemt *Felles*, komt te plaetsen. Het wort by d'Arabers, die hare gehele zee-kust bezitten, heden *Ajan* en ook nieuw Arabien genoemt.

Dit lant heeft tot zijne grens-palen in 't zuiden den grootsten arm van de reviere *Quilmançi*, en de aenstonts te beschrijven Koningrijken, in 't Noorden *Abyssinie* of Paep-jans-lant, en de straet van *Meche*, in 't Westen het geberghte, daer uit de reviere *Quilmançi* schiet, en ook dezelve reviere, als mede *Abyssinie*, en in 't Oosten den Oceaen.

Het begrijpt, van 't Zuiden tot het Noorden, de Republijk van *Brava*, de Koningrijken van *Madagaxo*, *Adea*, of *Adel*, en eenige andere, dieper landewaerts in gelegen.

Dit gewest heeft de volheit van allerlei nootwendige levens-middelen, bovenal zeer goede paerden. De reviere *Quilmançi* heeft gout en revier-paerden.

De volken, die aen den zeekant wonen, zijn de meeste blank, zonder gekrult hair, maer die te lande-waerts in wonen, pik-zwart, met dewelken de *Beduïnen*, zekere blanke volken, zich vermengen, en *Mulaten* of halfslaghtige kinderen voort telen.

Deze *Beduïnen* leiden een ongeregelt en beestachtigh leven en zwerven

ren langs den oever der revieren, onder den bloten hemel om her, zonder eenigh gemak, en erneren zich met roven en ſtropen, gelijk al de andere inwoonders; hoewel men by d'aenzegelege volken een vonk van zedigheit en burgerlijkheit beſpeurt.

d'Inwoonders van dit geweſt voeren gewoonlijk oorlogh tegen de volken van *Abyſſinie*, en verkopen al de gene, die zy van hen kunnen krijgen, aen d' Arabers, die over het Rode Meir in *Aſien* wonen.

De koopluiden van *Kambaye*, *Aden* en geheel Arabien komen in de havenen van *Ajan* koophandel drijven, en voeren derwaerts allerlei kleurde ſtoffen en laken, en *Matamugos* of kralen van glas en andere ſtoffe; desgelijx voeren die van *Kambaye* en *Ormus* rozijn en dadelen, die zy in de havenen van *Zeila* en voornamelijk van *Barbore*, tegen gout, ivoir en ſlaven verhandelen.

De volken, die de zee kuſt bewonen, zijn alle Muſulmans, maer die een weinigh verder te lande inwonen, *Emozaiders*, anders *Biduinen* genaemt, die de afvallige Mahumetaenſche zekte van *Emoraydes* omhelzen; en noch dieper landewaerts in heeftmen zwarte afgodiſten.

De Stadt en Republijk van *Brava*.

VErby eenen arm der revieren *Quilmançi* leit aen de kuſt van *Ajan*, aen den oever der zee, op de noorder brete van tien graden en dertigh minuten, zeſtigh mijlen van *Melinde*, de ſtadt *Brava*, omringt met brave muuren, en vol ſchone huizen, na de Moorſche wijze gebouwt.

Het is een koop-rijke plaets en heeft overvloet van gout, zilver en verſcheide andere koopmanſchappen. d'Inwoonders betalen jaerlix een ſchattinge van vijf hondert *Mitals* gout aen de Portuguſen, ieder *Mital* gerekent op een dukaet, en een derde deel.

Men leeſt by *Texeira*, dat op de kuſt van *Zanguebar*, by *Brava*, zoo een groot ſtuk *Ambregrijs* gevonden zy, dat iemant, ſtaende aen de eene zijde, eenen kamel aen d'andere zijde niet konde zien.

d'Inwoonders worden ſtaets-gewijze beſtiert door twalef *Xeques* of opperhoofden, gekoren uit d'oudſten des volks, herkomſtigh uit zeven gebroederen, die zich, om de vervolginge en tyrannye der Koningen van *Lakah*, een plaets in gelukkig Arabien, t'ontvluchten, derwaerts begaven. Deze is alleen de republijk of gemeene ſtaet, die, voor zoo veel men weet, in geheel Afrika is; maer ſtaet onder de Portugeſen. *Beſtiering.*

d'Inwoonders, herkomſtigh uit de zeven gemelde gebroederen, zijn Mahumetanen. *Godsdienſt.*

Het Koningrijk van *Madagaxo* of *Magadoxo*.

HOger Noort-waerts op te reizen, na het rode Meir, leit aen de kuſt van *Ajan* het Koningrijk van *Madagaxo*, alzoo genaemt na zijne hoofſtadt, die wel eer zoo maghtigh was, dat zy al de *Mahometanen*, aen deze kuſt, t'haeren bevele deed ſtaen. Het lant ſtrekt zich in de lengte, volgens *Urrete*, tot hondert, op zijn grootſte breete tot dertigh, en op zijn kleinſte tot ontrent negentien mijlen; hoewel *Urrete* t'effens het Koningrijk van *Adea* onder *Madagaxo* ſchijnt te begrijpen.

Het lant geeft overvloedelijk gerſt, en allerlei vruchten, en voet een groot getal paerden en andere beeſten.

Zommigen der inwoonders zijn bruin, zommigen zwart, en eenige blank van huit: ſpreken alle d'Ara-

 ſche

ſche tale, en leven na d' Arabiſche wijze.

De hooft-ſtadt Madagaxo is eene neeringrijke plaets, derwaerts de koopluiden van *Kambaye* en *Aden* allerlei ſlagh van kleeden brengen, en andere waren, als drogen en ſpeceryen, en van daer t' huiswaerts, in mangeling gout, ivoir en waſch ſlepen.

Wapenen. Zy gebruiken in den oorlogh geene andere wapenen, dan vergiftige pijlen.

Een Mahometaenſche Koning voert over hen de heerſchappye.

Het Koningrijk van *Adea*.

Grens-palen. HEt Koningrijk van *Adea*, een plaets in *Ajan*, begint in het midden des Koningrijks van *Adel*, in het vaſt lant, palende in 't zuiden aen den Koningrijke van Madagaxo, in 't Weſten aen dat van *Oyia*, horende onder *Abyſſinie*, in 't Noorden aen den Koningrijke van *Adel*, en in 't Ooſten aen d' Ooſtſtindiſche zee.

De vermaerſte plaetſe dezes rijks is *Barraboa*, alzo in 't Portugeeſch geheten, 't welk goede ſtrant gezeit is; hoewel niet dicht aen ſtrant gelegen is, maer een weinigh te lande in; derwaerts men te ſchuit by eenen arm van de reviere *Oby*, aldaer *Quilmançi* geheten, tegen ſtroom op vaert.

Daer leit ook in *Adea* de heerlijkye van *Granze*, te weten in het midden, na 't Weſten, en grenſt aen de Koningrijken van *Oyia*, *Xoa*, en *Gorage*. *Quilmançi* is mede een volkrijke plaets, gelegen dicht aen den mont van de reviere *Oby*, die aldaer haeren rechten naem herneemt. Men heeft'er ook een plaets, in 't Portugeeſch *Barra Maa* geheten, dat quade-ſtrant gezeit is, om dat de ſchepen daer qualik kunnen landen: op d' uiterſte grenſen des rijks leit een plaets *Orgabra* genaemt. Orgabra.

Daer is in dit geweſt overvloet van van vruchten, en op eenige oorden zoo veel boſchs, dat d' inwoonders de bomen, om wegen te maken, moeten afhouwen.

Men heeft'er allerlei ſlagh van lijftocht, en hele troepen oſſen, en ontallijke grote koeien, gelijke de grootſte kamelen, zonder hoornen met ſneeu-wit hair, en grote neerhangende ooren.

Dit lant wort beſtiert door eenen *Mahumetaenſchen* Koning, die onder den Koning van *Abyſſinie* ſtaet, en aen hem ſchattingen moet betalen. Beſtier.

d' Inwoonders behertigen de lere van Mahometh, maer de heerlijkye, van *Granze* in 't midden des Koningrijks gelegen, wort bewoont by afgodiſten en Chriſtenen. Godsdienst.

Het Koningrijk van *Adel* of *Zeila*.

Grens-palen. HEt Koningrijk van *Adel*, by de Portugeſen, na zijn aenſtrant-gelegen hooft-plaets, *Zeila* genaemt, paelt in het Noorden aen de *Beglier beyat*, of lantvooghdye van den Baſſa van *Suaquen*, nevens de ſtraet van *Mecha*, in 't Zuiden aen het Koningrijk van *Adea*, in 't Weſten aen dat van *Fatigar*, gelegen onder *Abyſſinie*, en in 't Ooſten aen d' Indiaenſche zee.

Volgens *Pigafet*, ſtaen de zuiderlijke plaetſen van dit Koningrijk, als *Met* en *Barboſa*, desgelijks een gedeelte van den Arabiſchen Golf, en de Kaep van *Guardafu*, onder den Turk.

Grootte. Zijn lengte, van *Zeila* tot aen de kaep van *Guardufu*, langs de zeekuſt, is twee en zeventigh mijlen, en van *Guardufu* langs d' Ooſt-kuſt, ontrent acht en veertigh mijlen; maer zijn grootſte breetſte zes en vijftig mijlen.

De hooft-ſtadt dezes Koningrijks, is

is *Ara*, gelegen op de Noorder brete van negen graden, en wort by anderen *Arika Gurrele*, en by *Marmol Arat* genoemt, die dezelve te lande in, achtien mijlen in 't Zuid-oosten van *Zeila*, plaetst; gelijk dees noch in dit rijk stelt de Koninglijke stadt *Adel*, en de steden *Orgabra*, *Migiate*, *Sequeta*, *Bali*, *Mautra*, *Doara*, *Komizara*, *Novekara*, en *Soceli*, alle voorname steden.

Maer aen strant of de zee-kust, die onder dit rijk staet, leit een klene plaets *Asum*, of *Affion*, volgens *Pigafet*, rijkelijk voorzien van lijftocht, doch zonder haven, en weinigh bezocht by koopluiden. Daer na volght de kaep van *Guardafu*, of *Guardafuy*, gehouden by velen voor den uithoek *Aromata* van *Ptolomeus*, gelegen op de Noorder brete van twalef graden en een halve, en zeer vermaert, naerdien aldaer de oostelijkste kust of strant van *Afrika* komt t'eindigen. Zy leit byna aen den ingang van den Arabischen golf: de schepen, die uit Indiën komen, en met haere waren na *Aden* en *Ziden*, of na *Zeila* en *Barbora* willen, varen de zelve dicht voorby. Aen de kust des Koningrijks van *Adel* leit ook een plaets *Salir* genaemt, die *Sanut* schijnt te willen houden voor een plaets, die *Ptolomeus Mosilon* noemt.

Na *Sahir* volght *Barbora* en *Meth*, welk eerste hoger na 't Noorden aen het strant van de rode zee, ontrent elf mijlen, na't Noorden, van de stad *Zeila* gelegen is. *Meth* is, volgens *Sanut*, een kleine stadt. Eindelijk komt de stadt *Zeila*, gehouden voor een der beste plaetsen aen deze kust, gelegen op de noorder brete van elf graden en twintigh minuten, zestigh en twintigh mijlen, volgens *Marmol*, van de straet van *Meche*.

De stadt, op een lagen en zandigen oort gesticht, is vry groot, en heeft een scheeprijke haven. Zy leit in zekere lantstreke des Koningrijks van *Adel*, die by d'inwoonders *Baragian* genaemt wert, dewelke noch twee andere plaetsen begrijpt, *Dalaka* en *Malaka*, die alle onder den Turk staen.

De huizen in *Zeila* zijn van steen en kalk gesticht, en de straten cierlijk gerooit, en krielen altijts van volk.

De binnen gewesten van *Adel* zijn overal vlak en effen, en rijzen nergens met hoge bergen; maer alleenlijk hier en daer met hoge heuvelen. Het regent daer noit of zeer weinigh. *Aerd des lants.*

Dan de landouwen van *Adel* worden bewatert, en wonder vruchtbaer, in het voortbrengen van gewassen en dieren, gemaekt door een reviere, by d'inwoonders *Haoax* genoemt, die uit de wijdstrekkende bergen, gelegen op de grensen der Abyssinische lantschappen van *Xaoa* en *Ogge*, haeren oorsprong neemt, en, verrijkt met het water der reviere *Mach*, na 't Oosten in het Koningrijk van *Adel* schiet, voorby wiens hooft-stadt *Arika Gurrule* zy haere stromen zent. Zy wort gezeit niet minder waterrijker te zijn, dan de Nijl, maer is in verre by zoo lang niet, naerdien zy niet boven de zesduizent schreden verre loopt, nochte reikt niet, hoe waterrijk zy is, tot aen de zee; maer wort geheel en al van de dorstige landen, eer zy zoo verre komt, ingedronken.

De Stadt *Zeila* heeft op twee daghreizens geen versch water. De lantstreek onder de stadt is niet dan zant; maer de landouwen, landewaerts in gelegen, geven allerlei slagh van vruchten in zulken overvloet, dat uit deze haven, desgelijks uit die van *Barbora*, op deze zelve kust gelegen, schepen met lijftocht varen, om *Aden* en *Ziden* te spijzen.

Daer groeit grote menighte van koren, geirst en gerst; men heeft'er ook overvloet van Oli, niet geperst uit Olijven, maer uit het zaet van zeeker gewas, *Zerzelin* of *Gerzeluin* of *Grugioline*, anders *Sesamos* genaemt.

Daer zijn schapen, met steerten van vijf-en-twintigh pont zwaer, zwart van hals en hooft, doch over het overige lijf blank. Noch zijn'er andere schapen, gansch wit, met steerten van een arm lang, en krom gelijk een wijngerts rank. Desgelijx is'er zeker slagh van koeien, met hoornen, gelijk die van een hert, zwart van hair en wilt; hoewel'er ook rode gezien *Dieren.*

 wor-

den, die slechts een eenigen hoorn voor het voorhooft hebben, van anderhalve palm lang, die zich ruchwaerts strekt.

Wezen der inwoonders. De inwoonders zijn blank van verruwe, of ten minste olijf-kleur of zien uit den gelen, tot aen *Barbora*; maer van daer meer na 't Noorden begint deze nadering tot de blankheit op te houden; zoo dat die ontrent *Zeila* en de lantstreke van *Barrazan* wonen, veel zwart'er zijn.

Zy zijn geneight tot den oorlogh, en vaerdigh om hantgemeen te worden. Hun kleding is slechts katoen, daer zy van den navel tot beneden mede bedekt gaen; maer met het boven-lijf bloot; hoewel de meeste luiden van staet rokken dragen, die zy *Bernuz* in 't *Arabisch* noemen.

Het Koningrijk van *Adel* bezit een groten overvloet van gout, ivoir, en alderlei lijftocht, tot onderhout van 's menschen leven; ook in zulken overvloet, dat zy d' inwoonders van andere gewesten, hun gebuuren, kunnen spijzen. Daer zijn kleden, gout, olifants-tanden, wierook, en peper te bekomen; en boven al slaven, in groten getale, die d' inwoonders uit Abyssiner of Paepjans-lant bekomen.

De koopluiden van *Kambaye* en gansch *Arabien* voeren na *Barbora* meenighte van koop-waren, als allerhande lakenen, kralen, gelijk paternosters, die zy *Maramugos* noemen, rozijnen, dadelen, en veel andere dingen, die zy tegen gout, olifants-tanden en slaven verhandelen; desgelijks handelen die van *Quiloa*, *Melinde*, *Brava*, *Magadoxo* en *Mombaze* in de haven van *Barbora*, en voeren van daer, in mangeling van hun ingebraghte waren, Arabische peerden.

De lantzaten zijn in der daet stoutmoedigh, dan qualik gewapent. Wel is waer de Turk en de Koningen van *Arabien* hen verzien van wapenen en peerden, en van alle nootwendige behoeftigheden, daer voor hun Koning tot hen weer te ruch zend grote meenighten van slaven, die zy in den oorlogh gevangen bekomen, en maekt hen deelachtig aen den buit; 't welk de voorsz. Koningen hem met grote geschenken weer vergelden. *Wapenen.*

Een Koning voert de heerschappye over dit gewest, die by de Moren voor heiligh plagh gehouden te worden, om den oorlogh, dien hy gewoonelijk den Christenen, inzonderheit die van *Abyssinie* aendoet, doch dikwils tot zijnen groten neerlage. *Bestiering.*

Dan de stadt van *Barbora* staet onder gehoorzaemheit van den groten Turk, gelijk meest al de vermaerste plaetsen, langs de kust van 't Roo meir in Afrika gelegen tot aen het Koning rijk van *Adel*, daer zijne heerschappye aen de haven van *Meth* gezeit wort t'eindigen; hoewel eenigen willen, dat de gansche kust van *Barnagas* en *Barrazan*, ja dat meer is, al de plaetsen, aen 't Roo Meir gelegen, onder zijn gebiet staen, zonder aen die van Abyssinie een eenige haven aen 't Roo Meir te laten behouden hebben; zulx heden uit het Roo meir in Abyssinie niet te komen is, dan door de landen van den Turk.

Al d' inwoonders zijn Mahometanen.

Eilant van *Barbora*.

TEgen over de stadt *Barbora*, leit in 't Roo meir, dicht aen de kust, eē eilant *Barbora*, alzoo genaemt na de stadt, op 't vast lant gelegen. Het eilant is vruchtbaer, en heeft inzonderheit overvloet van vee. d' Inwoonders zijn hier niet blank, gelijk aen de kuste van *Magadoxo*, maer zwart. Zy gaen met het boven lijf bloot, en bedekken het onderlijf van den navel tot beneden, met een katoen kleet; doch voorname luiden dragen rokken, *Albernuz* of *Bernuz* by hen genoemt.

Het

Het Eilant van *Sokotora.*

Et eilant van *Sokotara* of *Zakotora*, anders *Sikuthera* genoemt, ontdekt der voorgaende eeuwe door zekeren Portugees, *Fernand Bereyra*, wort gehouden by eenigen voor het eilant *Dioskorides* van *Ptolomeus* en *Plinius*, en by *b* andere voor het eilant *Kuria Muria*, daer nochtans 't eilant, of d' eilanden van *Kuria Muria* daer tegen over aen de vaste kust van Arabien gelegen zijn. Het leit op de Noorder brete van twalef graden en vijftigh minuiten, ontrent vijftien mijlen zuidwaerts van 't vast lant van *Adel* of de kaep van *Guardafuy*, eertijts de kaep *Aromata* genoemt, en by na even verre van den mont des Arabischen zee-boesems of Rode zee.

Wijders, schoon de meeste lantbeschrijvers het eilant van *Sokotora* onder Afrika betrekken, om de nabyheit aen desselfs kuste, zo wort het nochtans by velen onder de eilanden van gelukkigh Arabien getelt, gelijk 't ook, volgens de *Nubische* lantbeschrijving, daer onder behoort.

Wat belangt de grote des omtreks van dit eilant, daer in verschillen de lant-beschrijvers niet weinigh; gemerkt eenigen dien op zes hondert Spaensche en andere slechts op vijftien duitsche mijlen brengen; dan dat d' eerste nader aen de waerheit komen blijkt hier aen, naerdien de jonger ondervinders dit eilant vijfthien mijlen lang, en op 't smalste tien breet maken; behalve dat ook *Pyrard* dit eilant op vijftigh Fransche mijlen in zijnen omtrek begroot.

Het gansch eilant leit bestuuwt met zeer hoge steen-rotsen, die met scherpe spitsen in de lucht steigeren, doch houden eenige vruchtbare dalen besloten. Aen alle oorden rontom is zeer goede anker-gront, beneven zeer bequame baien en inwijken, zeer veilige reden voor de schepen. Twee voorname havenen zijn'er, d'een *Kora*, en d'ander *Benin* genaemt.

Dit eilant heeft niet meer dan eene stadt, met den naem van het eilant *Sikuthera* gekent, gelegen aen den voet van een kaep, *Treta* geheten, welke na 't Zuiden ziet, daer de *Xeque* of *Sultan* of het Arabisch opperhooft des eilants zijn gewonelijk verblijf heeft. Andere maken de hooft en voornaemste plaets van dit eilant zeker vlek, *Tamary* genaemt, het gewoonelijke verblijf des *Sultans*. Daer zijn'er, die drie vlekken of dorpen op dit eilant stellen, bevolkt met Arabers; maer andere willen dat d'ingeboornen des eilants dorpen, vlekken, nochte huizen hebben, maer slechts hun verblijf in gaten of groeven der rotsen nemen; hoewel de Lantbeschrijver *Zwart* wil dat dit eilant dorps-gewijze bewoont werde, en ieder dorp zijnen *Kaçiz* of rechter hebbe.

Men heeft'er overal vele Tempels of Kerken, die zy *Moquamos* noemen, doch zeer klein en zoo laegh, dat men zonder wel laegh te bukken daer niet in kan komen. Ieder kerk heeft drie deuren of ingangen, en een outer, daer op een kruis staet, met twee stokken, gemaekt in vorm van lelien, die mee een kruis schijnen te vertonen. *Kerken.*

De lucht is'er gewoonlijk zoo heet, dat zy door haere hitte veele ziekten komt te veroozaeken; met weinigh of geen winter, ter oorzake van de nabyheit aen de middaghlini. Men heeft'er, door de grote hitte, noit boven vijftien of twintigh dagen water op de aerde; des niet tegenstaende valt des nachts van de hooge steen-rotsen een dau, tot grote verkoeling en verquikking. Binnen 's eilants zijn eenige revieren, die noit opdrogé; maer op andere plaetsen is zulk een groot gebrek van water, dat veel reizers van dorst sterven; alleen zijn aen den zeekant putten, daer uit d' Arabers drinken. De bergen of klippen hebben hun kruinen, door de hooghte, altijts met sneeu, nevel en mist bedekt. *Lucht.*

Aerdt des Lants. De gront is zeer rouw, droogh en onvruchtbaer, en brengt, zoo eenigen schrijven, niet dan dadelen voort, maer geen koren, rijs noch wijn; nochte daer wort niet gezait, dan eenige Citrullen en heelzame kruiden, die in de dalen wassen. *Dieren.* In tegendeel zijn daer veel bokken, geiten en koeien, verkens, bergh-katten, wilde ezels, peerden; desgelijx veel kamelioenen, velthoenders, en tortelduiven, daer d' inwoonders ter jacht optrekken.

De zee, onder het eilant, verschaft hen veel grote visschen. Maer 't geen dit eilant boven mate vermaert maekt, *Aloë Sokotorina.* is het gewas, daer de *Sokotoriner Aloë* van komt; die hier in grote meenighte, en nergens zo goet als op dit eilant valt, gelijkze daer ook den naem van voert; hoewel eenigen niet *Sokotorina*, maer *Succotrina* spelden, als of men *Succocitrina* wilde zeggen, om dat deze Aloë, in de vijsel gestoten, citroen geel van kleür is. Dit eilant heeft ook zijne vermaertheit bekomen, door den groten overvloet van draken-bloet, die als een Gom uit zezekere bomen, by d'Indianen *Ber* genoemt, komt druipen, na dat zy des voorgaenden jaers op een gezetten tijdt met een yzer in den schors des stams gequest zijn. d' Oever der zee werpt ook Ambre-grijs op.

Verscheide Inwoonders. d'Inwoonders van dit eilant zijn Arabers of ingeboorne *Sokotoryners*, welke laeste *Beduïnen* by d' Arabers genaemt worden, dat luiden betekent, die op een beestelijke wijze leven. Deze zijn verdeilt in twee stammen of geslachten: want zommige zijn halfslaghtige, geboren van *Biduinsche* moeders en *Arabische* *Wezen.* zwarte vaders, houden zich aen den zee-kant, en zijn zwart van verruwe, krul van hair, rijzigh van stal, maer lelijk van aenzicht, en het weinighste by d'Arabers geacht; andere zijn eenslachtige of ongemengde *Beduïnen*, wonen binnen 's eilants, en zijn blanker, dan ingeboore Indianen. Men vint'er eenige, die in Europe schijnen geboren te zijn, en lang, schoon van leest, zeer gezont, en niet lelijk van aenzicht zijn, gelijk d'anderen, doch laten alle zonder onderscheit 't hair al hun leven groeien, zonder oit, 't zy op 't hooft of aen de kin, dat af te snijden, naerdien zulx by hen voor een gruwel gehouden wordt. Eenige laten hun hair over hals en schouderen spelen, andere binden of vlechten het achter in. Het is een zeer omgangelijk volk, maer wijfelachtigh, trouloos, en zoo kleinhertigh, dat zy, hoewel altijts sterk in getale, onder gehoorzaemheit van een hant vol Arabers hebben gestaen. Zy hebben een groten afschrik van al andere volken, en zien niet gaerne, dat iemant hunnen staet weete, gelijk zy zich met dien van uitheemschen niet willen bemoeien. *Zeden.*

Zy vallen boven mate lui en ledigh, en bemoeien zich alleenlijk met de veehoedery, en vischvanghst, daer zich ook de halfslachtige *Biduïnen* mede erneren.

Hun gewoonlijke spijze is melk, *Spijze.* boter, dadelen, en vleesch, maer die aen den zeekant woonen, leven by visch, en andere spijzen, inzonderheit by melk, gekookt met zekere zeer heelzame kruiden, daer zy lekker op zijn, en tot genezinge der ziekten gebruiken. By gebrek van roggen-broot eeten zy rijs, die hen van andere plaetsen wort toegebraght, en by gebrek van rijs, kaes van dadelen gemaekt.

Belangende hun kleding; zy dra- *Kleding.* gen zekere kleden, *Kambolins* by hen geheten, gemaeckt van bokken hair, zes span lang, en twee breet, van den gordel na beneden, en noch een ander groter zwart of wit kleet, in vorm van een huik, dat zy van de schouderen tot beneden mede om 't lijf geslagen hebben, en noit veranderen of afleggen, maer tot aen hun doot dragen; *Barbosé* in tegendeel schrijft, dat zy bloots lijfs gaen, met een lap laken of beesten vel alleen voor hun schamelheit, 't welk *Korsalis* bevestight, inzonderheit van geringe luiden. Het hooft hebben zy ongedekt, hoewel *Theuet* wil dat zy tulbanden dragen, gelijk d'Abyssiner Christenen. De vrouwen dragen deze zelfde *Kambolins* of haire kleden, en daer by, van den middel tot

op

op de voeten, een andere grote huik, daer zy alle mede bedekt gaen, zonder iet op 't hooft te hebben. De *Beduinen* of ingeboorne des eilants wonen in holen en kuilen, in de steenrotsen of aerde uitgeholt, (gelijk d'aeloude *Troglodyten*, die de tegenovergelegen kust van Ethiopien bewoonden) en slapen op de blote aerden, alleen met bokken vellen overspreit. De hooghste groetenis, onder hen, bestaet in het kussen van den schouder.

Men vint by hen geen kunsten noch hantwerken, zelfs tot de messen toe, die zy dragen, worden hen door d' Arabers toegebraght; alleen kan een iegelijk zoo veel weven, dat hy de gezeide *Kambolins* of haire kleden weet te maken. Zy hebben geen gebruik van letteren of schrift, nochte bemoeien zich ganschelijk daer niet mede, zoo dat op dit gansch eilant niet een gevonden wort, die lezen of schrijven kan, ja, dat meer is, zy schuwen allerlei leringe en onderwijzinge, en zy maken de rekening van hun vee op stokken, die zy snijden, en ten dien einde by zich dragen.

De mannen houden zoo veel vrouwen als zy voeden kunnen, (hoewel *Osores*, qualijk berecht, eenen ieder man slechts eene vrouw toe-eigent,) en scheiden daer van, wanneerze daer een tegenzin in krijgen, 't zy met de zelve wegh te jagen, of tegen andere te verruilen, voor altijts, of voor een zekeren tijt. Wanneer de *Biduinen* eenige zonen hebben, mogen zy andere daer mede belasten, die zy willen, en eenen na hun welgevallen voor den vader uitkiezen, die zich benootzaekt vint de zelve aen te vaerden en te voeden als zijn kint, en hen deel aen zijne goederen te geven, gelijk aen zijn andere kinderen. De kinderen, dus wegh geschonken, worden kinderen des rooks genoemt, ter oorzake dat wanneer de man en vrouw, vereenight met elkandere in bant van vleeschelijke wellusten, besluiten het kint, dat geboren zal worden, aen iemant wegh te schenken, in den ingang des hols of huis een vuur maken, en zeker groen hout ontsteken; gaende de man, midlerwijle het hout begint te roken, en de rook ten huize uit trekt, uit zijn hol, roepende luits-keels, dat het kint, dat geboren zal worden, aen zulk of zulk eenen man, wiens naem zy dan noemen, vervallen zal. Zoo dra het kint nu geboren is, brengt de vader en moeder het kint den gene t'huis, dien zy genoemt hebben, die het met melk van beesten op voet, wanneer zijne vrouwe dat niet kan zuigen: waer door het geschiet, dat een man dikwils vier, zes acht en meer rook-kinderen heeft, die hy voor zijne eigen opvoet.

Namen der mannen.

De namen van het *Biduinsch* manvolk, zijn *Lakaa*, *Sumaa*, *Xembe*, *Terremo*, *Xamaxana*, *Surrakaa*, en diergelijke andere; zulx *Jan de Barros* qualijk schijnt onderrecht te zijn, die wil dat zy de namen van *Sante Thomas* en andere Apostelen hebben. Dan zeker is het, dat al de vrouwen *Maria* genaemt worden, niet uit eerbiedigheit tegen de maeght *Maria*, maer in 't algemein om desselfs betekenis, gemerkt *Maria* in hun tale een vrouw te zeggen is.

De Beduïnen doden hun kranken.

Zy verwachten gewoonlijk d' uiterste oogenblik van hun sterf-dagh niet; maer de bloet-verwanten nemen de kranken, wanneer zy half doot en aen 't zieltogen zijn, en brengenze in hun graven, ieder in zijn eigen, zeggende dat tusschen gestorven te zijn, en beginnen te sterven, geen onderscheit zy. Wanneer zy hun einde zien genaken, roepen zy hun kinderen en naeste bloet-verwanten, en doen voor hen veel vermaningen, en vertogen, drie der welke de voornaemste en gewoonelijkste van allen zijn; d' eerste is, geen andere lere t'ontfangen, dan die van hun voorouders; de twede, zich niet te vermengen of te doen te hebben, met iemant van anderen landaert; de derde, wrake te nemen over eenige vyanden, die zy noemen, die hen eenigh overlast gedaen, of vee ontstolen hebben; want te dier oorzake worden vele moorden gedaen. Wanneer iemant door eenen ander vervolght wort, die hen wil doden, en hy zulx niet kan ontvluchten, dan neemt hy een witte

witte vocht van zekeren boom in, op dit eilant waſſende, die het ſterkſte vergif is, dat kan gevonden worden. Kranke, bedrukte en rampſalige luiden, die verdriet in hun leven ſcheppen, zoeken door dit zelfſte middel aen hun doot te geraken, of verdrenken zich zelfs.

Handel. De volken van *Sokotora* handelen geen gelt, maer al hun koophandel beſtaet in onderlinge mangeling van waeren. D'Arabers van dit eilant, volgens verhael van *Pyrard*, in zijn reize, handelen op *Goa*, daer zy beter gezien zijn, dan die van Arabien, die derwaert niet derven trekken, dan met vrygelei-brieven, en zeer zelden; zy doen ook koophandel in Arabien langs de ganſche kuſt, en trekken van daer na *Goa* en op andere plaetſen, daer zy hun dadelen verkopen, desgelijx rijs, uit Ethiopien gebraght, en zeer ſchone matten, gemaekt van dadel-bome-bladen, en groten overvloet van wierook. Van daer wort ook Aloë en draken-bloet, door uitheemſchen na *Europa* overgebraght.

Sterkte. Weinigh krijs-veſtingen heeftmen op dit eilant; alleen deed de Koning van *Kaxem* of *Fartas*, zekere ſterkte of reduit by 't dorp of de hooft-plaets *Tamary*, beneven een andere ſtene reduit, aen den zee-kant maken, dat de Portugeſen onder eenen *Triſtan de Kunha*, des jaers vijftien-hondert en zes of zeven bemaghtighden, latende *Triſtan* de bewaernis daer af aen *Alfonſes Norogne*, met een ſterke bezetting van Portugeſen bevolen. Maer d'Eilanders, opgeruit door de Mahometanen, aen wien zy te voore door huwelijken verknecht ſtonden, braken hun beloften, aen den Koning van Portugael gedaen; zoo dat Koning *Emanuel*, beſpeurende den aerdt des volks, en dat beſchermen dezer ſterkte meer koſte, dan zy waert was, de zelve beval te ſlopen.

Wapenen. De wapenen zijn brede houwers, met een groot hantvatſel of geveſt zonder kruis. Tuſſchen hun gordel hebben zy mede een mesje, achter drie vingeren breet, en voor ſpits, welker geveſt, desgelijx dat van de houwers, met zilver of koper beſlagen of met draet zinnelijk gewrocht is. Eenige voeren rondaſſen of kleine ronde ſchilden, desgelijx ſlechte roers, en zijn alle vaerdigh op 't geweer.

De eigen tale dezer *Biduinen*, is ganſch Barbariſch, zoo dat andere volken dezelve zwaerlijk kunnen verſtaen; dan de meeſten ſpreken mede Arabiſch, door het daghelix verkeren met d'Arabers, hoewel zeer weinigh Arabers de *Biduiner* tale ſpreken of verſtaen. Tale.

De beſtiering van dit eilant ſtaet, volgens *Pyrard*, aen eenen byzonderen Koning, of liever *Xeque* of *Sultan*, die door den Koning of *Xerif* van Arabien in zijne heerſchappy geſtelt, en derwaert gezonden wort, en zijn verblijf in de hooft-plaets *Tamary* genaemt neemt. Wel eer heeft de Turk dit eilant bezeten, die het des jaers vijftien hondert en acht en dertigh veroverde, byna ter zelfſter tijdt, als hy zich meeſter van *Aden* maekte. Daer na kreegh de Koning van *Kaxem* of *Kajem*, (dien eenigen voor een en den zelven met den Koning van *Fartas* houden,) een Vorſt van gelukkigh Arabien, over dit eilant het gebiet, die gewoonlijk het zelve door een *Xeque* doet beſtieren. Beſtiering.

Over het beſlechten der geſchillen, 't zy van lijf-ſtraf bare of burgerlijke zaken, zijn rechters geſtelt, die zy *Kaçiz* of *Aodamos* noemen; van wien geen beroep tot hoger rechtbank is. Zoo iemant een bok of geite, uit dwang van hongers-noot geſtolen heeft, die kan zich, wanneer hy verneemt dat d'eigenaer van 't vee hem vervolght, om te doden, met het vluchten na eenen tempel vry raken. Indien hy, komende aen de deure, geluit maekt, en een ander hem ontfangt, als om te beſchermen, die wort aenſtonts voor zijnen gevader aengenomen; maer zoo daer niemant komt, dan trekken zy hem uit den tempel, en houwen hem de hant af, met voorwenden dat de tempel hem niet tot beſcherming heeft willen dienen, naerdien niemant hem heeft willen ontfangen.

Wat den Godts-dienſt belangt, daer Godts-d

daer zijn'er die tot noch toe gewilt hebben; dat d'eilanders van *Zokotora* zich Christenen noemden, en Sante Thomas zonderlinge eere bewezen, daer van zy roemden het Christen geloof ontfangen te hebben, bewogen om zulx te geloven, door het zien van het kruis op hun altaren, en het onthouden en vasten van hun *Kaçiz* en andere merktekenen der Roomsche kerke. Dan het tegendeel is naderhant bevonden: want zeker is het, dat zy geene kennisse van Christus hebben, of van de zaken, betreffende den Christelijken Gods-dienst, uitgezeit dat zy een grote eere den kruize bewyzen, en dat in hun kerke op d'altaren hebben, waer door de Moren hen voor Christenen houden: dan gevraeght na d'oorzaek van deze eere, geven zy tot antwoort, die lere hen van hun Vaderen overgelevert te zijn.

De Maen bidden zy voor een Godtheit aen, om dat zy haer voor de moeder en oorzaek aller dingen houden, zo dat zy, by grote droogten, eenen onder hen, (die het Opperhooft na zijn welgevallen magh uitkiezen) op zekere plaets stellen, en rontom een kring slaen, daer hy, op verbeurte van zijn leven, niet magh uitgaen: daer na doen zy hem de Mane aenbidden, gunnende hem tien dagen tijts, binnen welke dagen zo het niet regent, snyden zy hem de handen af. In zekeren tijdt des jaers, voor den aenvang der Vasten, komen al de voornaemste te hoop, en doen offerhande aen de Mane, met hondert Geite en Bokke-koppen. Zy houden de Kers-tijdt, gelijk de Christenen; maer beginnen dien met de nieuwe Maen, in Gras-maent, en vieren den zelven zestigh dagen lang. Geduurende dien tijdt, eeten zy geen melk, boter, vleesch noch visch, maer alleenlijk kruiden en dadelen; doch wel gegoede luiden eeten een weinigh rijs of honigh, die zy in de steden van Arabien komen kopen. Zijn zulke strenge onderhouders van dezen Vasten, dat zo zy eenen vinden, die de zelve gebroken heeft, voor d'eerste male hem de twee vingeren van de rechter hant, en de tweede male de gehele hant, en de derde male den gehelen arm afhouwen.

Ieder tempel, dier vele op dit eilant zijn, heeft eenen *Kaçiz*, *Hodamo* by hen genaemt, die zo veel als een kerkvoogt of rechter van kerkelijke zaken is, doch bekleet gewonelijk niet langer dan een jaer zijn ampt; welk hy met het ontfangen van een stok, een teken zijns ampts en gezaghs, aenvaert; dragende daer en boven altijts een kruis van anderhalve span by zich, dien hy niet vermagh aen eenen ander wegh te geven, of aen te laten raken, op verlies van zijne hant. In de Tempels, daer zy by op en ondergang der Mane ingaen, gebruiken zy een stok van twee of drie span lang, op de welke zy met een andere kleine stok zekere slagen geven, driemael 's daeghs, en driemael 's nachts, by hen voor een groot heiligh werk gehouden. Na dit een lange wijle in den Tempel geduurt heeft, en daer na drie-werf rontom het Kerkhof, met drie omkeren ieder reize te maken, nemen zy een yzere bak, gemaekt in vorm van een platte diepe schaele, hangende aen drie ketenen, daer zy spaenderen van wel-riekend hout in smyten, en de bak over 't vuur houden. Dan bewieroken zy eerstelijk driemael d'altaer, daer na de Tempel-deuren, en zeggen luitskeels zekere gebeden in den Tempel en op het Kerk-hof op, met verzoek aen de Mane van hen alleen te willen goet doen, en geen andere volken, en niet toe te staen, dat vreemdelingen zich met hen bemoeien of verkeren; houdende onder het uitvoeren van deze plechtigheden de *Hodamo* op het altaer een ontsteken kaerze, gemaekt van boter; want kaerzen van was of smeer zijn daer niet in 't gebruik: te dier oorzake hebben zy in hun Tempels schotelen met boter, daer mede zy ook alle daeghs het kruis en d'andere stokken leggende op het altaer, besmeren. Zy gaen met den grootste op zekeren dag des jaers in omgang rontom den Tempel, en doen de zelve dragen door eenen uit de gansche vergadering gekoren, dien zy, na het eindigen des omgangs, de vingeren van

de hant kappen, en een kleine stok, met zekere merken daer op, tot een teken van door niemant te mogen beledight te worden, vereeren; waer door hy voortaen onder hen in veel groter eere wort gehouden, dan d'andere. By gevolge van dit afkappen van vingeren en handen, eensdeels uit yver van Gods-dienst, worden 'er vele luiden zonder vingeren en handen gezien. Zy volgen in veel kerkelijke plechtigheden de leere van Nestorius, ter oorzake zy eenen tijt lang door de Kerkvooghden, die van Babylonien quamen, bestiert zijn geworden.

Zy hebben geenen gezetten dagh in de weke, om in de Tempelen te gaen; maer vergaderen op d'omgangdagen, of wanneer iet anders nieuws hen derwaerts roept.

Zy zijn alle besneden gelijk de Moren, en zo zy iemant weten die niet besneden is, dien houden zy de vingeren af; want geen onbesnedene mogen hun Tempels betreden; ja zelfs de Vrouwen beklappen hun mannen, indien zy niet besneden zijn. Zy dragen allen Christenen een groten haet toe; niet tegenstaende eenigen willen, dat zy veel van de ketterye der Jakobiters hebben ingezogen, en voorhenen velen door François Xavier, tot den Roomschen Gods-dienst bekeert zijn. Wat de Arabers belangt, die hangen alle de leere van Mahometh aen.

Volgens de gedenk-tekenen van Thomas Rhoe, Afgezant van den Koning van Engelant, na *Persien*, bevonden zich des jaers zestien hondert vijftien op dit eilant vierderlei volken, te weten, Arabers, gene Inboorlingen, maer die derwaerts, nevens vele andere, door bevel van den Koning van *Kaxem* zijn overscheept, wanneer zy dit eilant veroverden. Deze verschynen noit voor den Sultan, zonder hem zijne handen te kussen. De tweede zijn luiden, die gelijk slaven gehandelt worden, en geduurigh in zijnen dienst arbeiden en d'Aloë bereiden. Het derde slagh zijn *Beduyns*, d'oudste Inwoonders, tegen wien de Koning van *Zokotora* een lange wijle grote oorlogen gevoert heeft. Zy leven in groten getale op 't geberghte en worden heden met vrede gelaten, met dien bespreкke van het muiten te staken, gehoorzaemheit te bewijzen, en hunne kinderen in de leere van Mahometh te zullen laten onderwijzen. Eenigen houden deze *Beduynen* voor oude Jakobiter Christenen, naerdien in hunne kerken autaers en beelden gezien worden, en op het autaer een kruiz.

Het vierde slagh dezer eilanders, de rechte Lant-zaten, is een grof-lyvigh en ellendigh volk, welk geen vast verblijf heeft: neemt des nachts meesten tijdts zijn verblijf in de bosschen, is gansch moeder-naekt, mismaekt, met lang hair op 't hooft: leeft by wortelen, hout geen gemeenschap met d'anderen, en leit byna een leven gelijk de beesten.

Troglodytika *of*

Nieuw ARABIEN.

De hedendaeghze Lantbeschryvers als Maginus en andere, noemen het gewest of de lant-streke, gelegen tusschen den *Nijl* en het Rode meir, eigentlijk *Nieuw Arabien*; maer d'Inwoonders heden 's daeghs, volgens Kastald, *Sirsi*. Het wiert by d'Ouden *Troglodytika*, en by Ptolomeus het lant der Arabers en Egyptenaers geheten. Desselfs Inwoonders worden by de Grieken *Ichthyofagen* genoemt, dat is Vischeeters, by Eustathius *Erembers*, by Diodoor *Molgers* en *Bolgers*, en in de Heylige Schrift naer het getuigen van *Arias Montanus*, *Ghanamim*, en by Plinius *Therothoes*, dat Jagers gezeit is, om hunne vlucheit en vaerdigheit ter jacht, worden.

Isaa[c] Tzetza[s]

In

In het ſtellen der Grens-palen dezes gewefts, is onder de Lant-beſchryvers een groot verſchil: Ptolomeus breit *Trogloditiſch Arabien* van de ſtadt *Suez*, (gelegen aen het einde van het Roo meir, drie, of, volgens Petro Della Valla, naulix anderhalve dagh reizens van *Kairo*,) langs den oever van het Roo meir, tot aen den bergh *Elefas* uit, heden de bergh van *Felte* genaemt: zo dat hy daer onder, behalven 't gemeen *Trogloditiſch Arabien*, de Zee-kuſt des Koningrijks van *Barnagas*, en de Zee-kuſt des Koningrijks van *Adel* begrijpt. Daer zijn 'er, die deſſelfs grens-palen in 't Zuiden tot aen het lantſchap van *Brava*, en Koningrijk van *Magadoxo* en de reviere *Quilmançi* uitzetten, en deſſelfs begin by de ſtadt *Suez* plaetſen; hoewel anderen dat niet verder uitbreiden, dan tot aen de kaep van *Guardafuy*, en anderen tot aen het eilant *Mazua*, in het Roo meir gelegen, welk zy daer onder begrijpen.

De voornaemſte plaetſen, komende van 't Noorden na 't Zuiden, voor by *Suez*, welk Magin in dit geweſt plaeſt, (hoewel, volgens Belloon, het onder Neer-Egypten hoort,) is de haven of hoek van *Faro*, daer, naer men zeit, de kinderen van Iſrael drooghs voets over het Roo meir trokken. De zeven putten, *Sette Pozzi* in 't Italiaenſch geheten; de haven van *Alkoſſer* of *Choſſir*. Sanut in tegendeel begrijpt een gedeelte van dit Nieuw Arabien, of al de voorzeide plaetſen, te weten van *Suez* tot aen *Choſſir*, (daer in wy dien Schryver te voren in het beſchryven van *Egypten* gevolght hebben,) onder *Egypten*. Men noemt de lantſtreke van *Choſſir* tot aen het Meir, tegen over de haven of eilant van *Suaquem* gelegen, het lant van *Batrazan*. Op achtien graden en veertigh minuten, is gelegen de haven van *Suaquem*, in het lantſchap van *Kanfila*, in een kom der zee, dicht by de volken *Nubiers* en *Belloes*.

De ganſche kuſt van dit geweſt langs het Roo meir, aen de zijde van *Afrika*, welke de Arabiſche Egyptenaers en Troglodyten bewonen, leit beſtuuwt met hoge, rouwe en ondoorgankelijke bergen, en zodanigh met de ruch aen elkandre geſchakelt, dat nergens tot de Binnen-lantſche geweſten van *Ethiopien* of *Abyſſinie* eenige toegang zy, dan door de haven van *Erkokko* en *Suachem*, hoewel ook aldaer de doortocht zo moeielijk valt, dat de reizers zomwijlen op eenen dagh naulix drie of vier duizent ſchreden kunnen wegh vorderen.

d'Inwoonders van dezen geweſte zijn heden meeſt alle Turken, Mahometanen en Arabers.

De Haven van Arquiko *of* Erkokko.

De Haven van *Erkokko*, anders *Arquiko* genaemt, en by Jarrik gehouden voor een plaets *Adule* der Ouden, is gelegen tegen over het eilant van *Mazuan*, vijf of zes mylen van den bergh *Biſan*, op 15. graden en een halve: ſedert vele jaren heeftze onder het gebiet der Turken geſtaen; daer het eertijts onder die van *Abyſſinie* hoorde.

Een kleine mijle van deze haven, na de zijde van 't klooſter van *Sinte Michiel d'Iſeo*, leit een reviere, die by wijlen uitdrooght.

Het omgelegen lant is zeer onvruchtbaer, inzonderheit ten tijde van overgrote hitte. d'Oever der reviere ſtaet evenwel met verſcheide ſlagh van bomen bewoſſen, als Willige en Juju-bomen, daer de vruchten Jujubes aen waſſen. Onder andere groeien aldaer ook Tamarind-bomen, uit wier vruchten d'Inwoonders zeker ſlagh van wijn maken.

Op het omgelegen geberghte houden zich Leeuwen, Olifanten, Tygers en Herten, en veel andere wilde beeſten in grote meenighte. Boven dit geberghte heeftmen Akkers met allerlei granen bezait, en groten overvloet van Geiten en zeer ſchone Koeien, 't welk alles in een perk van minder

der dan drie mijlen besloten leit. De Inwoonders van *Erkokko* en hunne gebuuren, zijn Zwarten, en gaen alle naekt, met een vel alleenlijk voor hunne schamelheit; zo wel mannen als vrouwen, die op 't hooft een hulsel in maniere van een krone hebben, en 't hair ront gedrait, gelijk keersen. Deze haven wort gezeit onder het gebiet van den Turkschen *Bassa* van *Abyssinie* te staen, gelijk het eilant *Mazua*, en na de Turksche wijze bestiert. De plaets was eertijts vol Christenen, maer heden 's daeghs zijn 'er Turken en Mahometanen in groten getale. *Sanut.*

In het Roo meir leggen verscheide eilanden, als het eilant *Mazuan*, *Primeiras*, *Delakka*, *Magot*, *Suachem*, en eenige andere, waer onder *Mazuan* het voornaemste en bekenste is.

Het Eilant van

MAZUA.

En dezelve kust van *Habex* leit in het Roo meir een eilant, genaemt *Mazua*, of, gelijk andere dat noemen, *Mansuan*, welk de Turken heden bezitten, en, in 't jaer vijftien hondert zeven en vijftigh, den *Abyssiners* hebben afhandigh gemaekt.

Het leit, volgens Theuet, een halve Fransche mijle, of volgens andere een boogh-scheut van het vast lant; maer in 'er daet byna een gehele Fransche mijle, tegen over een gedeelte van de haven *Erkokko* of *Arquiko*, op de Noorder brete van vijftien graden en veertigh minuten.

Tusschen *Mazuan* en een plaets *Donkale* genaemt, hadden eertijts de Turken een sterkte of kasteel, *Dafalo* geheten; maer wiert namaels door d' *Abyssiners* verovert en geslecht. Het is gevaerlijk met schepen aen dit eilant te landen, inzonderheit by herde Zuide winden. Het voet meenighte van Ezels en Muletten, en heeft gras-rijke weiden.

d' Eilanders zijn brave Krijgs-luiden, en scheppen grotelix hun vermaek in den oorlogh. Het vrou-volk, zeer genegen tot byslapen, uit kracht van een oude gewoonte, wort 'er opgesloten gehouden, zo lang zy ongetrout blijven; om in dien Oogst niet te sterk te arbeiden. De kleding is grof katoen-doek en zijde stoffe. Het eilant heeft een lange wijle onder den Keizer van *Abyssinie* gestaen, maer staet heden onder den *Bassa* van *Suaquem*.

De meeste Inwoonders zijn Mahometisten. Van gelijken, zo lang dit eilant onder *Abyssinie* stont, hadmen aldaer grote *Moskeen*, en meer Moren dan Christenen.

Het Eilant van

DALAKA.

Enigen, als Theuet, noemen dit eilant *Dalaka*, anderen *Dalaccia*, *Delaqua*, *Dalaqualakari* en *Dalek*. In eenige kaerten wort dit eilant gestelt met den naem van *Delalaka*, beneden *Mazua*, hoewel een weinigh Zuidelijker; maer leit volgens Sanut recht tegen over het eilant *Mazua*, ontrent vijf mijlen

mijlen van het vast lant van *Abyssinie*, of de kust van *Habex*, of de bergen van *Mazua*, op de Noorder brete van zestien graden, volgens Andrea Korsali; maer volgens Huez, op veertien graden en twintigh minuten. Marmol plaetst het eilant *Dalaka* achtien mijlen van *Mazua*, en op het zelve slechts eene stadt, gelijknamigh met het eilant, zeggende d'andere plaetsen niet dan dorpen te zijn. Sanut begroot dessels omtrek op tachtigh Italiaensche mijlen (de vier gerekent op eene duitsche mijle,) maer Korsali op twintigh Fransche.

Op dit eilant zweeft een gezonde lucht, en is de volheit van versch water, welk wat zeldzaems in deze gewesten is, en vele volken derwaerts lokt. Het eilant is hoogh en onvruchtbaer, doch evenwel vermakelijk, om zijne meenighte van heuvelen en dalen, bewassen met een groot getal van onvruchtbare bomen, hoewel Theuet dit eilant rijk van Oranje en Citroen-bomen maekt, met byvoegen, dat in de Lente aldaer de liefelijkste reuk van de werelt geroken wort. Men zait 'er weinigh granen, maer bekomen die d'Eilanders, beneven Honigh, Gerst en Boter, van de tegen over gelege kust van *Abyssinie*. Dan zeer schone en gras-rijke weiden zijn 'er, welke veel Koe-beesten, Kamelen, en meenighte van Geiten voeden. Vis-rijk is de zee onder het eilant. Onder dit eilant worden in zee ook peerlen gevischt.

d'Inwoonders, een vaerdigh en strijdtbaer volk, zijn zwart en bruin van verruwe, nors van gelaet, bedrieghelijk en erf-vyanden der Turken, tegen de welken zy geduurighlijk oorlogen. Spreken stemmigh doch plomp, zijn onbescheiden, en quaetaerdigh tegens vreemdelingen, die hen om den handel komen bezoeken; daer en boven slimme rovers, zonder woort en trou, doch evenwel meer tegen de Turken, dan tegen Joden of Christenen. *Wezen der Inwoonders.*

De tale is kort, en veel duisterder, dan de rechte Turksche, Persiaensche of Indiaensche tale, en een weinigh verscheiden van de tale des vasten lants. Zy gaen van den gordel tot bovenwaerts moedernaekt, en bedekken het onderlijf met katoene kleden. *Tale.*

Een Koning voert de heerschappye over dit en d'omgelegen eilanden. *Bestiering.*

Wat den Gods-dienst belangt, de meeste zijn Abyssiner-Christenen. Daer bevinden zich vele Mamelukken, derwaerts gevlucht, na het verlies van *Egypten*; beneven vele Arabische Mahometanen, van de Sekte der Persianen, en van een andere, tegenstrydigh met de zelve. *Gods-dienst.*

Het Eilant van
BEBELMANDEL.

TE trekken van 't Noorden na 't Zuiden, vintmen een eilant, heden *Bebel Mandel*, en oulinx het eilant van *Diodorus* genaemt. Het is gelegen in 't midden van 't Roo meir, en deilt dat gelijkelijk in twee enge monden of kanalen of straten; want het leit niet boven een mijle van het vast lant van Arabien, en ook zo verre van de kust van *Abyssinie*, na de zijde van de kaep van *Zeila*; zo dat de Koningen van *Egypten* eertijts dezen deurvaert met een yzere keten, gespannen van d'eene zijde tot d'andere, gesloten hebben. Pigafet evenwel wil dat d'eene arm of kanael, na de Westzijde, ontrent vijf en twintigh Italiaensche of vijf Duitsche mijlen wijdt zy, met een goeden gront, de gemeene deurvaert voor grote schepen; maer d'andere slechts een grote Duitsche mijle, vol klippen, droogthen en zant-banken.

Het leit op de Noorder brete van

twalef graden en vijftigh minuten: is anders *Muim* genaemt; in zijnen omtrek groot twee Fransche, of [a] drie kleine mijlen. Dit eilant is geheel en al onvruchtbaer en zonder groente, hoewel Theuet getuight, dat eenige bomen aldaer wassen. Voorhenen hebben d'*Abyssiners* en d'*Arabers* des Koningrijks van *Aden* grote oorlogen over het bezit dezes eilants gevoert, welk nu onder de Christenen en dan onder de Moren stont, ter tijdt toe de Portugesen al desselfs gebouwen verdelgden, en het eilant woest lieten leggen, zonder namaels weer bevolkt te worden. De reize van dit eilant na de stadt *Aden* in *Arabien*, kan in min dan twee dagen geschieden. Het eilant *Suachem* of *Suaquem*, na d'Italiaensche spellinge, by Marmol *Suaquin*, leit, volgens Theuet, Oost en West, groot vijftien of zestien Fransche mijlen in't ronde; hoewel Rosaccio zeit dat het klein is, en byna gansch beslagen van de stadt, welke met fraeie getimmerten verrijkt is. De haven is, volgens Maginus, de Sebastische mont van Ptolomeus.

a Volgens Theuet.

Tegen over het Koningrijk van *Adel*, leit in het Roo meir noch een ander eilant, na de stadt op 't vast lant *Barbora* genaemt, gelijk reeds op pag. 684. verhaelt staet.

Al d'Inwoonders, t'effens van het *Troglodytisch Arabien* en deze eilanden, zijn Mahometanen, Arabers en Turken.

Ontrent *Suez* vindmen eenige Arabische Christenen, eensdeels besnedden, genaemt Jacobiters; eensdeels onbesnedene, gemenelijk genaemt *Melaquiters*: dan trouwen niet onder elkandre.

d'Inwoonders van al deze eilanden en de plaetsen, langs de kust van het Roo meir gelegen, doen groten handel met de volken van het tegen overgelegen *Arabien*. In de haven van *Chossir* heeftmen, volgens Sanut, vele loosjes of hutten, opgemaeckt van matten, daer de waren in opgeslagen worden, welke komen van *Kairo* na *Mecha*. De Moren van *Ziden* slepen na *Suez* allerhande speceryen, drogen, edele gesteenten, en al het ambegrijs en muskus, welk zy van d'Indianen bekomen: en doen dat van daer op Kamelen na *Kairo* vervoeren: doch is heden deze handel, sedert de schipvaert der Hollanders op Oostindien, en de vaert met d'Indische Waren na de middellantsche Zee, grotelix vermindert. Van gelijken voeren de Koopluiden van *Kambaye*, in *Asien*, en van gansch *Arabien*, na *Barbora* meenighten van koop-waren, als allerhande kleden, kralen, gelijk Paternosters, *Matamugos* genaemt, Olifants-tanden, en andere waren.

Het Roo meir of de Rode zee, wort by de Moren *Bahar Queizum* genoemt, 't welk droge zee gezeit is. Andere noemen het zelve den Arabischen zee-boesem en straet van *Mecha*, na de vermaerde stadt *Mecha*, de grafstede van Mahometh. Het is gelegen tusschen de kust van *Ethiopie* of *Abyssinie*, in *Africa*, en die van gelukkigh *Arabien*, in *Asien*, zulx het de twee delen der werelt, *Asien* en *Afrika*, van elkandre deilt. Aen den ingang of in den mont dezes meirs leggen twee uithoeken of kapen, d'een *Guardafuy* genaemt; en d'andere in *Arabien*, welk is die van *Fartaque*. De tusschen wijdte, van d'eene tot d'andere kaep, is zestigh *Legoas* of Spaensche mijlen, welke is de brete des meirs in den mont; en de lengte vijf hondert: te weten, hondert tot aen de Straet *Belbelmandel*, en vier hondert van daer tot aen de stadt *Suez*, daer het eindight. Volgens getuigenis van den Jesuit Geminiano, was eertijts het Roo meir van een zulke grote, dat het gansch *Egypten* overvloeide, en met haer water de kleure van de groente des aertrijks aennam, waer om het de groene zee genoemt wierde. Maer na dat desselfs wateren begosten te zakken en te verminderen, bleef zy eindelijk met zo weinigh vochts, dat de Zonne-stralen, welke aen dien oordt met zeer grote kracht neerschynen, het roo zant opwierpen: en gelijk het water klaer en helder is, zo vertoonde het zich in een zelve kleure, en wiert te dezer oorzake het Roo meir of de Roo zee genaemt. Plinius wil dat het dien naem van zekeren Koning voere, die over dit

Roo Meir. Gaspar Sa[...] Bernardino[...]

dit lant heerſchte, en in 't Griex *Erithreo* genoemt was, 't welk root betekent. Tot dit gevoelen neight zich Pompejus, Mela, Ariſtoteles en anderen. Maer Quintus Kurtius is in een ganſch ander gevoelen, en zeit, dat dit meir, het Roo meir genaemt wort, ontſtaen is van d'Egyptenaers, die in het zelve verdronken, wanneer zy de kinderen Iſraëls vervolghden, welk zich toedroegh den negentiende van Lentemaent, des jaers na de Scheppinge twee duizent drie hondert vier en vijftigh, volgens de rekening van Michaël Zapulho, in zijn kort begrijp van 't Heiligh lant. Johan de Kaſtro, eertijts Onder-koning van wegen de krone van Portugael, in *Indien*, verhaelt dat de rode kleure van deze zee, ontſtaet van de grote meenighte der rode korael, welke op den gront groeit. Anderen willen dat de revieren, welke in het midden van den winter in het Roo meir ſtorten, na gevloeit te hebben door geweſten met rode kleurige aerde, het water root vertonen, en d'oorzake dezer benaminge zijn. Zeker is 't dat al deſſelfs water is, gelijk dat in de grote zee, zoutachtigh, en 't zant wit. In dit meir gebeurde het mirakel, welk de Heilige ſchrift verhaelt, wanneer Moiſes met zijne ſtaf een wegh baende, tot doortocht voor d'Iſraëliten, die ten getale waren van zes hondert duizent, Vrouwen en Kinderen ongerekent. In dit water ging Koning Farao, in de vluchtelingen na te jagen, met twaelf duizent voetknechten, en vijftigh duizent ruiters te gronde, zonder eenen t'ontkomen.

In het Roo meir worden zeltzame en merkwaerdige dingen in groten getale gevonden, als boom-gewaſſen, takken van kralen, padde-ſtoelen, menſchelijke geſtalte, of meerminnen, vliegende viſſchen en andere vreemde maekſelen. Dan hoe grote naerſtigheit, men aen wend, men kan deze zee-mannen en vrouwen, die aldaer zeer gemeen zijn, en t'allen tijde langs de kuſt gezien worden, voor geen gelt van d'Egyptiſche ſtrant-luiden bekomen, naerdien zy geloven, dat zy en de hunne, door het doden van zodanige ſchepſelen, binnen 's jaers zouden ſterven, gelijkze zeggen door ervaernis bevonden te hebben. Meeſt al d' Egyptenaers zijn van een zelfſten gevoelen; want des jaers zeſtien hondert een en dertigh, wiert 'er een levendigh in den Nijl by de ſtadt *Roſette* gevangen, die de *Bey* of Stadthouder aenſtonts weer in de reviere deed ſmyten, niet tegenſtaende een Venetiaen dezelve voor vijf en twintigh piaſters gekocht had, doch wiert hem zijn gelt door den *Bey* weder gegeven. Desgelijx getuight Theuet, dat onder het eilant van *Suaquem* wit korael geviſcht wort, van het welk fijn geſtoten, d'eilanders zich in hunne ziekten dienen.

Volgens ſchryven van Gaſpar de Sam Bernardino, in zijne reize door Indien te lande, leggen de poorten of ingangen aen het Roo meir, welke de Moren *Babel Mandel* noemen, op twaelf graden en veertigh minuten. Dezelve zijn niet anders dan twee hoeken of punten des lants; een gelegen aen de zijde van *Afrika*, genaemt *Rosbel*; en d'andere op de tegen overgelege kuſt van *Arabien*, met name *Ará*. In het midden van deze punten en dwers in 't vaer-water leit het eilant, *Mium* genaemt, tuſſchen het welk en 't vaſt lant van *Aſien*, een kanael of ſtraet loopt, diep twaelf ellen, en breet ruim een mijle. d'Andere kanael, na de zijde van *Afrika*, ſchiet tot de diepte van drie en twintigh ellen; dan hierom des te beter niet, aengezien aen die zijde gene veilige havenen voor de ſchepen zijn, om in te lopen, gelijk aen d'andere zijde. Het is geraden des daeghs, en by ſtil, maer niet by onweer, deze ſtraet of engte door te varen. Van deze poorten, binnewaerts, verwijdert het meir allengs, tot dat het weer enger en enger wort: is op zijn breetſte niet over de dertigh *Legoas*, of Spaenſche mylen.

De veilighſte vaerwegh is binnen de tien mijlen, tuſſchen de dertigh, welke van twintigh tot dertigh ellen diepte heeft. Maer in d'andere tien, gelegen ter weder zijde langs de kuſt, heeftmen gevaerlijke droogbten en banken

banken, hoewel van acht tot twalef voet water. Weshalven is het beter door het midden van 't kanael te nemen, daer men alle uren het anker kan laten vallen, dan langs de kust. Dus verre Bernardino. Petro Della Valla, Edelman van Romen, in het tweede deel zijner doorluchtige reizen, wort, nopende het Roo meir, dit volgend ten tone gestelt.

In zekere plaetsen, aen de Rode Zee, onbevaerbaer door hare ondiepte, wort een ander slagh van zeer schoon korael gevischt, dan het gemeen; zonderling dienstigh om diepe holen en gewelffelen van te maken, aengezien 'er zodanigh is, welk volkomen de gedaente van kleine boomtjes verbeelt, tot groot vermaek in d'ogen der nieusgierige aenschouwers. In deze steenige gewassen, (zommigen der welke root en andere van andere verwe en doorluchtigh zijn,) speelt de natuur met grote verwondering. Men heeft 'er ook grote Oesters en Hoorn-slakken. d'Eilanders en Inwoonders van de vaste kust, bevaren dit meir met zeker vreemt slagh van schuitjes, opgebout van zeer tere en houte planken, vast gehecht aen elkandre, niet door middel van spykers, maer van zekere gepekte touwen. Diergelijke schuitjes worden ook op den Nijl gebruikt, die van zeer verre gewesten komen, te weten, van *Sahid*, en *Abyssinie*, gemaekt van kleine stukjes van hout, aen elkandre gelascht met nagelen van een zelfde stoffe, zonder gebruik van yzere nagelen of banden. Vele Waren worden in deze schuiten na *Kairo* gevoert, doch dezelve gesloopt by de eigenaers, na het overvoeren der Waren, en de planken zeer dier, (want het hout in *Egypten* is zeer dier en schaers,) verkocht, om op de haert te branden, of tot eenigh ander gebruik; en trekken dan de meesters over lant weer na huis. Deze wijze van schuiten te bouwen, zonder yzere nagels, maer met houte pennen en bepekt tou, is niet bedacht, uit vreze van door de Zeil-steenen vast gehouden te worden, gelijk eenigen gebeuzelt hebben; maer veel meer, mijns oordeels, door mangel van yzer, welk schaers aldaer te bekomen en zeer dier is, en by gevolgh weinigh in gebruik. Dan dit is niet nieu, gemerkt de lant-beschryver Strabo al voor vele eeuwen, van zekere lere schuiten gewach maekt; by d'Arabiers, zijne tijdgenoten, op de Rode Zee gebruikelijk. Desgelijx van eenige andere van teen of rijs gemaekt, met de welke d'Egyptenaers den stroom des Nijls bevaren, ja tot aen de grensen van *Abyssinie*. Ik was verwondert, voeght de gemelde Della daer by, over den naem, dien deze zee voert, om dat zy niet is, gelijk de zwarte Zee, welke alzo is genoemt na de zwarte des waters, dat uit desselfs gront spruit, die zeer modderigh is: want het water van deze zee is zo klaer en helder, datmen tot op den gront zien kan, en vertoont haer van verre blaeu, gelijk andere zeen. Het zant, daer af eenigen willen dat zy haren naem zoude bekomen hebben, is ook gelijk het zant van andere zeen, en veel witter dan 't onze; zo dat zy nergens anders haren naem kan van ontleent hebben, dan van den Koning Erithreus, welk root betekent. Dees Koning, volgens Strabo, leit op een eilant van de Zuit-zee begraven, en heeft den naem van root aen de gansche zee gegeven, en niet alleen aen d'Arabische zee, welke slechts een gedeelte daer van is; schoon de nieuwe Schryvers byzonderlijken dezen daer aen hebben toegeeigent, misschien om dat de Heilige Schrift de zelfde dus op verscheide plaetsen noemt.

Opper of binnen
ETHIOPIEN,
Of het Keizer of Koningrijk van
Abyssinie, anders *Paep-jans-lant*.

HEt geweſt van *Abyſſinie*, anders gemeenelijk Prieſter of Paep-jans-lant, (hoewel averechts, als in 't vervolgh zal blijken) wort by *Marmol* het Koningrijk der *Abixins* of *Abexins*, of liever *Abaſſia* of *Abaxia*, en *Habas* of *Elhabas* genoemt, gelijk de kuſt, aen 't Roó Meir, de kuſt van *Abex*. De naem *Abyſſinie* wort gezeit zijn herkomen te hebben, of van den naem der inwoonders, die by d' Arabers *Abaſſi* of *Habaſſchi*, en, met het byvoegen van 't Arabiſch ledeken *el*, *Elhabaſchi* genoemt worden, 't welk eindelijk, door het veranderen der klinkletteren, tot *Abyſſinie* en Abyſſiners gekomen is; of van de volken *Abaſenos*, die by d' ouden, als by Stefanus onder andere in zijn Stede-boek, in gelukkigh Arabien geſtelt worden, en van daer na Afrika zouden overgekomen zijn. Men vint'er die willen dat *Abysſine* en d' Abyſſiners alzoo genaemt zijn na zeker lantſchap van Ethiopien, met name *Abisſi*, onder het gebiet van Paep-Jan gelegen, daer zy herkomſtigh zouden van zijn.

Eenigen willen, dat het geweſt, heden met den naem van *Abysſinie* bekent, begrijpt Ethiopien beneden Egypten van *Ptolomeus*, het *Terra Cinnamomifera* of Kaneel-lant der ouden, een groot gedeelte van het Troglodytiſch Arabien, beneven een gedeelte van *Libyen*.

In het beſtek of in de bepalinge der grote van *Abysſinie* of Paep-jans-lant, is onder de lant-beſchrijvers geen klein verſchil; gelijk ook de grens-palen dezes koningrijks voorhene door meerder onderhorige Koningrijken en lantſchappen uitgebreit lagen, dan heden 's daeghs; naerdien de Turken en Galas voornamelijk, en zijn andere gebuur-vyanden het beſtek van het gebiet dezes Koningrijks zoodanigh, met den zelven rijke verſcheide lantſchappen af te ſcheuren, ingepaelt hebben, dat deze tegenwoordige Koning naulix de helft der landen bezit, welke zijne voorzaten bezeten hebben: ja, wort gezeit het gedeelte van *Abysſinie*, dat heden den Keizer gehoorzaemt, zoo klein te zijn, dat hy naulix den tijtel van een groten Koning verdient. Want in voorgaende eeuwe hebben de ſtrijdtbare volken Galas, die in 't Zuiden aen *Abysſinie* palen, aengelokt door de vruchtbaerheit des lants, en t' effens door d' onſtrijdbaerheit der Abyſſiners in de wapenen, (gemerkt hun lant rijker van Papen en Monniken, dan krijghs-knechten is,) 't grootſte gedeelte dezes koningrijks afgelopen. Zy vielen des jaers vijftien-hondert zeven en dertigh in het lantſchap van *Bali*; verwoeſten dat en ook andere landen: en hebben, na verloop van vele jaren, door geduurige oorlogen en overwinningen d' Abyſſiners der wijze verzwakt, dat zy niet alleen *Bali*, maer ook *Fategar*, *Doaro*, *Oggè*, *Bizamo*, *Oifate*, *Angote*, *Kambate* en andere kleine lantſchappen hen afhandigh gemaekt hebben: ja, 't en zy de Galas ook zelfs door verſcheide zamenrottingen verdeilt waeren, en elkandren door onderlinge neerlagen kneuſden, zy hadden al over lang ganſch Abyſſinie t' ondergebraght. Voegh daerby, dat de Moren, Turken en Arabers de ganſche ſtreke aen

den Arabischen zee-boezem, en het Roo Meir gelegen, al over een wijle, volgens *Marmol*, ingenomen hebben, zoo dat de Koning van Abyssinie aen dien oordt gene have heeft, noch zijn lant uit zee niet kan aengedaen worden, dan door de landen van den Turk.

Het gemeen gevoelen is, dat dit Koningrijk zoo wijd-strekkende is, dat het door zijne grote gansch Europe zou overtreffen, en in zijnen omtrek over de zeventien hondert duitsche, en volgens *Pigafet* vier duizent Spaensche mijlen hebben; daer het nochtans heden Spanje alleen niet overtreft, en in Afrika veel andere Koningen gevonden worden, die veel meer Koningrijken bezitten en groter maght hebben, dan de Koning van *Abyssinie*.

Grote.

Wat aengaet de lengte, genomen van Egypten, of liever van *Bugie* en *Nubie*, tot aen het Koningrijk van *Monomotapa*, die wort begroot by *Pigafet* op vijf hondert, en by *Kluveer* op vijf-hondert en tachtigh duitsche mijlen; en de brete, tusschen den mont des Arabischen zee-boesems, en de reviere Niger, op vier hondert en vijftigh duitsche mijlen; daer nogtans eertijts de grootste lengte van oud en nieu Abyssinie, van't Oosten na't Westen, te weten, van den mont des Arabischen zee-boesems, tot aen het Koningrijk van *Goiame*, niet boven de hondert en zestigh mijlen uitgebreit lagh, en de grootste brete, van het lantschap *Alaba*, tot aen *Magazan*, of tot aen zamenvloeinge des Nijls en de reviere *Takazè*, dat is van d' achste tot aen de zestiende graet Noorder brete, ontrent tot hondert en twintigh mijlen. Dies schijnt Joannes Barros, een Portugees, het naeste aen de waerheit te komen, met te schrijven dat het Koningrijk van Abyssinie in zijnen omtrek zes hondert twee en zeventigh Portugesche, of vijf hondert en vier Duitsche mijlen hebbe.

Oude Grens-palen.

De oude grens-palen dezes Koningrijks worden by eenigen gestelt in 't Noorden het lant van *Bughie* of *Fungie*, daer het aen Egypten grenst, met Nubie, in 't Westen het zelfste Nubie; by de gewesten van *Kanfila*, *Dafila*, en het eilant *Meroë*; het Koningrijk van *Medra*, Negros-lant, en dat van *Kongo*; en volgens *Marmol*, het Koningrijk of lant der Joden in Negros-lant, hoewel dat onder Abyssinie staet; dat van d'Amazonen of *Maouiste das Sguetes*, dat's Koningrijk der vrouwen, grenzende volgens *Sanut* aen het Koningrijk van *Damout*; in 't Zuiden, het Keizerrijk van *Benomotapa*, en, volgens *Pigafet*, *Monemugi*; in 't Oosten het lant van *Zanguebar* en *Ajan*, beneven 't Koningrijk van *Adel*, en andere, met den Arabischen zeeboesem, daer echter Paep-Jan niet eene haven bezit, welke de Turken of Mahometanen heden bezitten, leggende tusschen deze landen en het Roo Meir een keten van bergen aen een geschakelt, bevolkt met Mahometanen, die geduurigh den *Barnagas*, en onderkoning van *Tigré*, geplaest tusschen den Nijl en het Roo Meir, beoorlogen.

Dan het staet aen te merken, dat in dezen groten rang van Koningrijken zich veel landen vermengt vinden, die den Keizer van *Abyssinie* niet erkennen; 't welk eenigen al willens doen, om de langheit te schuwen, en de grens-palen duidelijk ten toon te stellen; van gelijken wort het roo Meir in't Oosten tot grens-pael genomen, in plaets van de gebuur-landen, op dat de grens-pael *Abyssinie* beter bekent zy. By na dezelve grenpalen stelt *Filips Kluveer* te weten, in 't Ooste het Roo Meir of den Arabischen zee-boesem, met de koning-rijken van *Ajan* en *Zanguebar*, in 't Zuiden *Monomotapa*; in 't Weste de Koningrijken van *Kongo* en *Medar*; in 't Noorde *Nubie* en Egypten.

De aeloude staet van *Abyssinie*, volgens verhael van *Jarrik* en *Godignus*, begrijpt onder zijn gebiet zes en twintigh afgezonderde Koningrijken, en veertien grote lantschappen, als daer zijn, versta de Koningrijken, *Tigré* of *Tigrai*, *Dankali*, *Angote*, *Boa* of *Xoa*, *Amara* of *Ammara*, *Dambea*, of *Bambia* of *Dembea*, *Aukaguerle*,

guerle, *Adel*, *Dahali*, *Oecie*, *Ario*, *Fatigar*, *Zengero*, *Rozanegus*, *Goyame*, of *Goima*, *Narea*, *Feth*, *Koncho*, *Mahaola*, *Goroma*, *Damut*, of *Damut Dari*, en *Damut Adari*, en *Faskolon*.

De veertien lantschappen, gene Koningrijken, zijn, *Dubane*, besloten in het Koningrijk van *Tigré*, *Xuncho*, in het zelfste rijk, grenzende aen dat van *Dankali*, Daraita, by het Koningrijk van *Angote*, *Bora*, tusschen *Tigre*, en *Bagamedri*, *Kalara*, of *Kalaoa*, na by *Bora*, *Aga*; *Arim*, na by het Koningrijk van *Dahali*; *Arbo*, *Xankala*, dicht by het Koningrijk *Zingero*, *Xacoxa*, of *Xankora*, *Ambgamo*, by *Zanut*, volgens *Peter* Davitii, *Augona* genoemt, die dat in *Angote* plaetst; *Bergamo*, naby het ander; *Aris*, op d'andere zijde des Nijls, eindelijk *Eara*, boven *Aris* gelegen.

By anderen, als *Balthasar Telles*, worden de Koningrijken en lantschappen, die de staet van Abyssinie eertijts begreep, en heden daer van afgescheurt zijn, genaemt: *Angote* Doarò, *Ogge*, *Balli*, *Adea*, *Alemale*, *Oxelò*, *Ganz*, *Betezamora*, *Guraque*, *Buzama*, *Sugamò*, *Balargamo*, *Kambate*, *Doxa*, *Gumar*, *Konch*, Damut, *Mota*, *Aura*, *Holeka*, *Oifate*, *Guedem*, *Gangk*, *Marabet*, *Manz*, *Bizamò*.

Dan is sedert eenige jaren dit Koningrijk, door de Turken en Galas der wijze verkleint, dat Paep-Jan heden de helft van de Koningrijken niet bezit, die zijne voorzaten bezeten hebben, en slechts zes grote lantschappen of Koningrijken en tien kleine, als, te weten de grote, het Koningrijk *Tigrè*, *Dambea*, *Bagameder*, *Goyame*, *Amahara*, *Narea*, en een gedeelte van *Xaoa*.

De kleine en onderhorige lantschappen dezes Koningrijks, zijn, *Magaza*, *Salemt*, *Ogarà*, *Abargele*, *Holkait*, *Sagueda*, *Semen*, *Salaoa*, *Ozeka* en *Dobas*.

Duidelijk is hier dan uit af te meten, hoe eng ten huidigen daghe, de heerschappye van Paep-Jan begrepen is; ten aenziene van de wijdstrekkendheit des ouden gebiets; hoewel ook dat zoo verre zich niet uitstrekte, als eenigen dat uitgebreit hebben. 'k Zal vervolgens de voorzeide zes Koningrijken, welke noch heden onder het gebiet van Paep-Jan staen ten tone stellen, t'effens met die van den ouden staet van Abyssinie, eensdeels, om d'onderlinge overeenkominge, in het stuk van dieren, gewassen, zeden en diergelijke; eensdeels om den ganschen kreits der oude en nieuwe heerschappye t'effens te bezichtigen.

Het Koningrijk van *Tigrè*, anders *Tigrai* en *Tigremahon*, en by François Alvares ook Auzen genoemt, het alleroostelijkste, voornaemste, grootste en beste deel van Abyssinie, neemt zijn begin, volgens Balthazar Tellez, by het eilant *Makua* of *Mazua*, aen het Roo Meir, dicht by de haven van Arquiko, en strekt tien of twalef mijlē langs de kuste van het Roo Meir, tot aen de haven van Dafalo; of, gelijk [a] andere willen, strekt Noordwaerts, tot dicht by Egypten, of by Bugie en Nubie, en Westwaerts tot aen het koningrijk van *Dankali*. Is in de lengte tnegentigh, en in de brete vijftigh Spaensche mijlen groot. *Koningrijk van Tigrè.* *a Alvarez. Sanut.*

Het koningrijk van *Tigrè* begrijpt zeventien verscheide plaetsen: het noordelijkste derwelke en naeste aen Egypten gelegen, wort Barnagas of Barharnagas genoemt, het welk Alvarez, Sanut en anderen tot een byzonder koningrijk maken, ter oorzake dit gedeelte van *Tigré*, naby 't Roo Meir gelegē, door een byzonder stadthouder van 's Konings wegen bestiert wort: daer nochtans Barnagas niet dan een gedeelte van *Tigré* is, en niet anders wil zeggen, dan Heer of bestierder van de zee, of liever van de landen aen de zee: want *Bar* is in de lant-tale zee, en *Nagas* Heer gezeit. *Davity.*

Barnagas begrijpt, volgens *Telles*, drie kleine heerschappyen, of heerlijkyen, daer *Debaroa*, of *Doubaroa*, alzoo by d'Abyssiners, en by Maffé en Sanut Baroa of Barvan genoemt, de hooft-stadt van is, doch klein, maer evenwel fraei bebout, en volkrijk. z' Is gelegen aen de reviere Mareb,

reb, op een pleizierigen en vruchtbaren bergh, 't welk met haeren naem overeenkomt: want D*ebaroa* is een koppel-woort, van *debra*, dat's bergh, en van B*aroa*, als of men bergh B*aroa* wilde zeggen. Wort by eenige gehouden voor de ſtadt *Koloue* van Ptolomeus, en *Koloe* van Arriaen, en by anderen voor het groot *Primis* of *Premnis*. Alvarez en Sanut geven B*arnagas*, (genomen by hen voor een byzonder Koningrijk,) in 't Noorde tot grens-palen het lant van Bugie, en Nubie; in 't Weſten, den Nijl; in 't Zuide, de reviere Mareb of Marabo, met zekere nabygelege bergen op de grenſen van *Tigremahon*, en in 't Ooſten het Roo Meir.

Dezelve Alvarez en Sanut ſtellen daerenboven in B*arnagas*, dicht by Egypten en op de grenſen van Bugie en Nubie, de lantſtreken van Kanfila en Dafila, en in de lant-vooghdye van Dafila, een plaets *Emacen*, gelegen anderhalve dagh-reizens van Debaroa, en dertigh mijlen van Suaquen. Wel eer ſtonden ook onder B*arnagas*, Suaquen, het Eilant Mazua, de haven Arquiko en Dalakka; doch hebben de Turken of Moren den Abyſſiner die plaetſen voor veele jaren afhandigh gemaekt; zulx Abyſſinie nu van al zijne zee-havens aen 't Roo Meir berooft is, en ter zee niet kan aengedaen worden, dan door het lant van den Turk. Dezelve ſchrijvers ſtellen noch in B*arnagas Ciré*, *Ximeta*, en *Arrazie*, een heerlijkye van groot belang; Sint Michiel d'Iſeo, een vermaert Klooſter, vier mijlen ontrent van Arquiko; desgelijx het klooſter van Bizan, vijf mijlen van Arquiko. B*arnagas* begrijpt ook de voornaemſte B*etenegas* of Paleizen, des Konings, en twee of drie kerken, d'een van Sint Michiel, en d'ander van Sint Peter en Paulus; daer ontrent volgens Maffé vele dorpen en gehuchten gelegen zijn, als Kamarua en Barra. Men heeft in B*arnagas* ook een lantſchap van Burro, anders Bur genaemt, eertijts een koningrijk der Koningin Kandaçe.

Na B*arnagas* ſtelt *Sanut* een ander koningrijk, *Tigremahon* genaemt, en tot deſſelfs grens-palen in 't Noorden de reviere Marabo, in 't Weſte den Nijl, in 't Zuide het koningrijk van Angote, in 't Ooſte het Roo Meir, en doet dit koningrijk dat van Tigrè behelzen; dan heel verkeerdelijk, gemerkt *Tigremahon* geen byzonder koningrijk is; maer ſlechts de naem van den onderkoning des koningrijks van *Tigrè*.

In het Koningrijk van *Tigrè*, worden geſtelt een lantſtreke of heerſchappye van *Sire* of *Cire*, en langs het Roo Meir de lantſchappen van Amaſen en Agamea, bewoont by volken, die onder Paep-Jan niet ſtaen; Area, eertijts een grote ſtadt, daer gezeit wort de koningin van Saba haer hof gehouden te hebben, gelijk d'overgeblevene puin-hopen noch getuigen.

d' Andere plaetſen zijn de ſtadt Tigre of Auzen, de hooft-ſtadt des rijks; de veſting van Gileitor, Amba Salalam, Sart, Cera. Veertigh of vijftigh Portugeſe mijlen van Makua, zuidwaerts, leit byna midden in het koningrijk een bevolkte plaets Fremone of Framone, anders Maegoga, op de zuider brete van vijftien graden en een halve, een gewonelijke verblijf-plaets der Rooms-gezinde Jeſuiten van Europe.

d'Overige merkwaerdige plaetſen des koningrijks van *Tigré*, worden gezeit te zijn *Kaxumo*, of *Chaxumo*, of *Accum*, miſſchien de ſtadt Auxume van *Ptolomeus*, of Axomites van *Arriaen*, by eenigen gehouden voor de gewonelijke verblijf-plaets der koningin Saba, welke Salomon in Egypten quam bezoeken: daer zijn zeventien fraeie Piramiden, en drie vermaerde kerken, te weten, een van Sint Michiel, een van Abbalikanos, en een van Abba Pantaleon, gelegen ieder op eenen bergh, rontom Kaxumo.

Benoorden Kaxumo wordt in *Tigrè* noch geplaetſt, het lantſchap van Tarrete, verrijkt met twee klooſters; een groot, Alleluya genaemt, en een ander Abbagarima, vermaert door het verblijf der Europiſche Jeſuiten: beneven een plaets Angeba geheten, verçiert met een B*etenegas* of koninglijk

lijk hof, daer niemant dan de luitenant of stedehouder des konings zijn verblijf magh hebben: beneven eenige andere plaetsen. Onder het koningrijk van *Tigré* wort ook gestelt zeker koningrijk van *Sabain*, met een gelijknamige hooft-stadt; daer de Koningin van Saba haeren naem zou van bekomen hebben.

Vervolgens meer west-waerts leit het koningrijk van D*ambea*, by Jarrik, en by d'Abyssiners zelfs D*embea* genaemt: paelt in 't weste aen het koningrijk van Goyam, in 't Noorde aen dat van Fungie, en in 't Ooste aen't koningrijk van Bagameder. Het wort deursneden met verscheide armen des Nijls, en bevochtight by na in 't midden met een groot Meir, in de lant-tale *Bar-dambea* genaemt, dat zee van Dambea gezeit is

Wijders, de hooft-stadt voert volgens Jarrik een zelven naem met den koningrijke, hoewel anderen dezelve Zambia of Zamba noemen, daer Paep-Jan zijn verblijf heeft, van slachtmaent tot aen Paesche, houdende den overigen tijdt zich te velde; doch heeft de hof zwier ook zijn gewonelijk verblijf in Danzas, een stedeken dicht by 't Meir van Dambea gelegen, of, volgens Godignus, in het stedeken Gubay, mede na by dit Meir. Pigafet noemt de hooft-stad B*elmachei*. Verscheide andere stedekens leggen langs den oever dezes meirs, als Atsana, Goga, Fogora, Anfras, Ganeta Jesessus, oud Gorgora, nieu Gorgora, en meer andere.

Bagameder of Bagamedri, alzo na zijne hooft-stadt, Bagamidri genaemt, een byzonder koningrijk volgens Sanut en Tellez, hoewel andere dat voor een aenhangsel of onderhorigh lantschap des koningrijks van *Tigré* of *Tigremahon* houden, paelt oostwaerts aen het koningrijk van Angote, loopt van daer zuid-waerts na dat van Amahara, tot aen den Nijl, daer de reviere Baxila een scheit-pael tusschen deze twee koningrijken is, welke daer na haer water in den Nijl stort.

Het heeft in de lengte, van de stadt Sart, d' uitterste grens-plaets van *Tigrè*, zestigh Portugesche mijlen, en in de brete slechts twintigh, daer het te vore zoo breet als lang was, veroorzaekt door het afscheuren van verscheide lantschappen. Volgens *Sanut* is B*agameder* een van de grootste koningrijken van Abyssinie, strekt langs den Nijl, en, beginnende in 't zuiden van het koningrijk van Goyame, loopt voorby de Grens-palen der koningrijken van Amara, Angote, Tigré en Barnagas, tusschen het koningrijk van Angote en Tigre, een streke van hondert en twintig mijlen, tot aen't eilant Meroë. Dezelve *Sanut* plaetst de aeloude volken Belloes en Gorages in dit gewest.

Daer wort in dit koningrijk een stadt geplaetst, Bagamidri geheten, daer het koningrijk na zou genoemt zijn, gelegen op een vermakelijke vlakte aen de reviere Suama: zy wort de keizerlijke stadt genoemt, om dat d' onder-koning van *Tigrè*, na het ontfangen van d' eerste krone op de plaetse van zijne verkiezinge, de twede aldaer ontfangt; gelijk de derde uit de hant van den Keizer van Abyssinie zelf, welke gewoonte en plechtigheit ingevoert is sedert *Abibliakane* of D*abba Likanos*; die by deze stadt in een spelonk in zulk een groot aenzien leefde, dat de koning, die toen regeerde, d'eere wilde hebben van door dezen heiligh gekroont te worden: en is sedert verordent dat al de koningen van *Tigrè* aldaer zouden komen, de twede krone ontfangen. *Davay.*

Bezuiden het Koningrijk van Dambea, leit dat van Goiam of Goyame, op de noorder brete van elf graden, strekt zuid en noordwestwaerts, en heeft in de lengte, volgens *Tellez* en *Sanut*, ontrent vijftigh Portugese of zes en dertigh Duitsche, en in zijn grootste brete, van 't Ooste tot 't Weste, twee en dertigh Duitsche mijlen; te rekenen van den eenen oever des Nijls tot den anderen: want deze vermaerde reviere, welke gezeit wort in het midden dezes koningrijks, by zeker dorp Sakahala, haren oorsprong te nemen, loopt met een bocht byna rontom 't zelve, en verstrekt, zoo te zeggen, aen dit gewest *Koningrijk van Goiam.*

een gracht en beschanzing, tegen des vyants aenvallen.

In dit Koningrijk van Goyame, worden, behalve verscheide andere volken, de *Agoas* in Noord-weste rontom de Nijl, en in 't zuid-oosten de volken *Gafates* geplaetst.

d'Agoas worden gezeit in dit koningrijk ontrent de veertigh voorname steden te bezitten, behalve de plaetsen Zalabaka, Ambaxa, of Ankassa, Kroia, Kaura, Angula, en Anchaka, Sakahala. De hooft-stadt der Agoas wort Tavia genoemt.

De Rooms-gezinde Jesuiten van Europe hebben op verscheide plaetsen in dit koningrijk hun verblijf als in Kolella, Surka, Adase, Tempa, Tassala, Fangala, Duniel, Tankoa, Embeste; in welke laeste de overblijffelen van zekere prachtig geboude kerken gezien worden, gesticht door zekere Abyssiner Koninginne, van steen, roos-gewijze gehouwen. Aen de Noort-zijde leggen veel berghrijke woestijnen, daer naby eenige joden, volgen *Sanut*, hun verblijf hebben.

Koningrijk van Narea.

Het koningrijk van Amara of Amaara, of Amahara, volgens d'Abyssiners, gelegen tusschen d'elfde en twalefde graet, Noorder brete, paelt in 't Noorde aen het koningrijk van Bagameder, en Angote, in 't Oosten aen dat van Dankali en het lantschap van Oifate, in 't Zuiden aen het lantschap van Oleka, daer van het door de reviere Rueçan, een tak des Nijls, gescheiden wort, in 't Weste aen het koningrijk van Dambea. *Sanut* stelt tot grens-palen in 't Noorde, zeker meir, op de grenzen van Angote, daer een eilant Sint steven in leit, met den bergh Amara, daer op de prinsen, d'erf-wachters des rijks, bewaert worden; in 't ooste het koningrijk van Xaoa, te weten zekere poorten, Aquifagi geheten, die gemaekt zijn in den berg van Amare; in 't zuide de dalen en apen-bergen, en in 't Weste de plaetsen om en by den Nijl gelegen.

Het begrijpt, volgen Sanut, een groot getal van steden en dorpen, en kastelen, desgelijk een plaets Azzel, gelegen op een heuvel, tusschen twee revieren; twee dagh reizens van het Meir Sint Steven.

Koningrijk van Amara.

Het koningrijk van Narea, by *Godignus* Nerea, en by d'Abyssiners, volgens *Davity*, Innari genaemt, heeft in 't noordweste het koningrijk van Damut, in 't Ooste dat van Guraque; en in 't Zuide het koningrijk van Gingiro. Het wort gezeit driemael groter te zijn, dan het koningrijk van Bagameder.

Xaoa.

Het koningrijk van Xaoa, dat in opper en neer Xaoa verdeilt wort, paelt in 't oosten aen Oifate, in 't zuiden aen het koningrijk Ganz, in 't weste aen Goiam en in 't noorde aen Oleka.

Dus verre van de koningrijken, heden 's daeghs onder den staet van Abyssinie gelegen.

d'Andere koningrijken des aelouden staets van Abyssinie, den Abyssiners door de Galas en Turken afhandigh gemaekt, zijn de volgende: als Dankali, Angot, Damut, Dahali, Ario, Fatigar, Zengero, Rozanegus en Roxa, Zeth, Koncho Mabaola.

Koningrijk van Dankali.

Na het koningrijk van *Tigré*, volght dat van Dankali; belent in 't noorden en oosten met het Roo Meir en het lant van Adel, in 't westen met het lant van Balgada, in zuiden met het lantschap van Dobas, des koningrijks van Angote. Dit koningrijk bezit eenige voorname plaetsen; d'eerste der welke is, Vella, of liever Leila, volgens *Davity*, een haven aen het Roo Meir, gelegen op de noorder brete van dertien graden.

Korkora, desgelijx een fraeie plaets, verçiert met een *Betenegus* of Paleis, en een schone kerk, en groot en rijk klooster van Nazareth is oostwaerts gelegen. Daer na komt Manadeli te leggen, een volkrijk stedeken, bebout ontrent met duizent huizen. Wel eer stont de Koning van Dankali, volgens *Sanut*, in vyantschap met den Abyssiner; maer wiert namaels, zoo *Godignus* en *Jarrik*, schrijven, zijn schatteling; dan staet heden dit gewest onder den Groten Turk.

Na

Na het koningrijk van Dankali, volght west-waerts dat van Angote, het welk in 't oosten volgens *Godignus* grenst aen *Tigré*, wat meer landwaertsin, en volgens *Sanut*, aen de Moren, Dobas genoemt; desgelijx noch in 't Noorden aen Tigre by de reviere Sabalete, en in 't Zuiden aen het Koningrijk van *Amara*.

De beste plaetsen dezes koningrijks zijn, volgens Sanut, Dofarso, verrijkt met duizent huizen, dicht by het koningrijk van Tigre: Korkora van Angote, tot onderscheit van Korkoro van Dankali of Tigre: het lant van Abugana, dertigh dagh reizens van Barna: daer is een vermaerde kerke van Imbra Christus, met veel andere.

ijk ...nut. Het koningrijk van Damut, of liever Damout, meerder zuidwaerts gelegen, paelt in 't noorden aen dat van Bizamo, en Goiam, in 't zuid-westen aen dat van Narea, in 't zuiden aen Guraque, en in 't oosten aen het koningrijk Ganz en Xaoa, en leit volgens *Sanut* westelijker dan Ganz of Granze en Ganu. Dit koningrijk wort by d' Abyssiners, volgens *Davitii*, in twee koningrijken verdeilt; het een Damout Dari, en het ander Damout Adari genoemt. In dit koningrijk leit een bergh, de doden-bergh geheten, de hooghste en koutste, daer Paep-Jan de groten 's lants wel eer deed op-brengen, die hy wilde van kant helpen; naerdien zy daer aenstonts van honger en koude sterven. De Jesuiten van Europe hadden wel eer in dit rijk op twee plaetsen voor namelijk hun verblijf.

Na het koningrijk van Adel leit na de zijde van Mombaze het koningrijk van Dahali of Bali; daer na dat van Oecie, dat inwaerts na het vast lant schiet: daerna het koningrijk van Ario of Aro, dat in 't noorde aen Dankali paelt, en in 't weste aen het lantschap van Oifate.

Het koningrijk van Fategar, heeft in 't noorde de reviere Aoaxe, in 't weste, het Koningrijk van Oge, en in 't zuide het lantschap van Gamat. *Sanut* stelt dit koningrijk aen d' uiterste grensen des koningrijks van Adel, en voeght het aen dat van Xaoa.

In dit koningrijk, op de grensen des koningrijks van *Adel*, wort een bergh, de koorts-bergh genaemt, geplaetst, beneven een plaets, by de volken van Europe de merkt genaemt, om dat d' inwoonders van beide rijken daer dagelix komen handelen, aen een engen wegh, die eenen ingang tot beide deze rijken verstrekt. Men heeft 'er ook eenen bergh, de Meir-bergh genaemt, daer op men vele kerken en kloosters ziet, en op den kruin een meir van drie mijlen in zijnen omtrek, daer de bergh zijnen naem van bekomen heeft.

Daer na volght het Koningrijk van Zengero; en vervolgens dat van Rozanagus, dat zich na de zijde van Mombaze uitstrekt: van daer na 't noorden te reizen, te lantwaerts in, leit het koningrijk van Roxa of Boxa, dat grenst aen dat van Zingero, en oost-waerts aen dat van Goyame. *Zengero.*

Dicht by het koningrijk van Narea, leit dat van Zeth of Zesta, dieper te landewaerts in, en aen Zeth, grenst het koningrijk van Konche, en aen dat van Konche, een ander, Mahaola genaemt. Wat het gewest belangt, Faskulon geheten, dat wort tusschen twee takken des Nijls gestelt, beoosten het koningrijk van Goyame en Dambea, en bezuiden dat van Bizamo. Volgens *Jarrik* is van de stadt Dambea, de hooft-plaets des koningrijks, tot aen Faskulon vijf dagh-reizens. Dus verre van de koningrijken; de tien lantschappen leggen aldus bepaelt.

Het lantschap van Magaza, het noordelijkste gedeelte dezes koningrijks, gelegen aen en tusschen de revieren Mareb en Takaze, paelt in 't noorden aen het koningrijk van Nengini, en in 't westen aen het koningrijk van Fungie of Bugihe. *Lantschappen.*

Het lantschap van Seguede paelt in 't noordooste aen dat van Magaza, in 't noorde aen het koningrijk van Fungie; in 't weste aen Olkait, in 't zuiden aen Semen en Salait.

Het lantschap van Olkait, paelt in 't ooste aen dat van Sekuede, in 't noorde aen het koningrijk van Fungie, in 't westen aen Dambea, en in 't zuiden aen Salait.

Het

Het lantſchap van Salait, paelt noortwaerts aen het lantſchap van Seguede, in 't weſten aen dat van Semen, en het koningrijk van Dambea, en in 't Zuiden aen het lantſchap Abargale.

Het lantſchap van Cenen of Semnen, volgens *Baltazar Tellez*, in plaets van Ximench of Ximen, na d' Italiaenſche ſpelling, die d' *X* in plaets van *S.* gebruiken, by *Sanut* miſſchien *Terra di Giudei*, dat 's Joden-lant gezeit, en by d' Abyſſiners zelfs Xioneuche genaemt, paelt in 't noorden aen het lantſchap van Seguede, in 't ooſten aen dat van Salait. Volgens *Sanut*, leit dit Joden-lant, tuſſchen bergen beſloten, en paelt met zijne bergen en woeſtijnen in 't ooſte aen andere onbekende bergen, die zich na den Nijl en het keizerrijk van Abyſſinie ſtrekken, in 't zuide aen de middagglini, daer men bergen heeft, die tot aen het koningrijk van Kongo ſchieten; in 't weſte aen onbekende bergen, en woeſtijnen, die na het koningrijk van Benijn leggen, in 't noorden aen de bergen, gelegen na de zijde des koningrijks van Dauma en Medra.

Het lantſchap van Abargale paelt in 't noorde aen dat van Salait, in 't ooſte aen de revieren Takaze, en in 't zuide aen het lantſchap van Salaoa.

Het lantſchap van Salaoa, paelt in 't noorde aen dat van Abargale, in 't ooſte aen de reviere Takaze, in 't zuide aen het koningrijk van Bagameder, en in 't weſte aen dat van Dambea.

Het lantſchap van Ozeka, paelt in 't noorde aen het koningrijk van Amara, in 't ooſte aen het lantſchap van Marabet, in 't zuide aen opper Xaoa, en in 't weſte aen het koningrijk van Goiam.

Het lantſchap van Doba, is te midden in het koningrijk van Bagameder gelegen. Al d' andere zuiderlijke lantſchappen, voorhene delen en leden des koningrijks van Abyſſinie, bezitten heden de volken Galas, door de wapenen den Abysſiner afhandigh gemaekt; gelijk d' ooſterſche geweſten na het Roo Meir, de Turken.

Meeſt al de lant-beſchrijvers ſtellen in Abyſſinie of Ethiopie, tuſſchen twee armen des Nijls, oulinx by *Ptolomeus* Aſtapus en Aſtaboras, (d' eerſte dezer twee is heden in de lant-tale volgens *Niger* Abani, volgens *Barros* Abanſi, of volgens *Voſſius* Mareb; en d' andere Takaze of Takaſſin genaemt,) op de noorder brete van vijftien graden en twintigh minuten, vijftien daghreizens te ſcheep van Syena, zeker eilant Meroë, by d' oude Griekſche en latijnſche ſchrijvers dikwils gedacht. Het wort alzo genoemt by *Diodoor*, na Meroë, moeder van Kambyſes, koning van Perſien, of, zoo *Strabo* ſchrijft, na de zuſter, welke op dit eilant ſterf, by d' inwoonders *Naulebahé*, dat 's moeder der goede havenen; en volgens *Marmol* Neuba. Eenigen willen dat het in de lant-tale *Saba* en *Bed Amara*, en *Teuet* en nevens hem veel andere *Gueguere* geheten zy, hoewel *Jovius* wil, dat Gueguere het rechte Syene zy. *Eilant Meroë.*

De lengte dezes eilants, wort by *Sanut* begroot op drie hondert en vijftigh Italiaenſche mijlen, ontrent zeventigh Duitſche, en de brete op hondert en vijf en twintigh Italiaenſche. *Jovius* maekt dit eilant groter dan Engelant.

Eenigen der hedendaegſe ſchrijvers willen, dat 't koningrijk van Goiame, dat door een tak des Nijls, (daer uit hy gezeit wort zijnen voornaemſten oorſpronk te nemen, by het dorp Zakahala, of Zakala,) byna in 't ronde omringt wort, het eilant Meroë der ouden zy. Dan dit laeſte gevoelen, t' effens ook het eerſte, wort by den Heer *Voſſius* gewraekt, met te zeggen, dat d' ouden geenzins eenige grondige kennis van het eilant Meroë gehad, en dat t' onrecht tot een eilant gemaekt hebben, aengezien de Nijl in Ethiopien geen eilant maekt; niet tegenſtaende *Strabo* en andere gewilt hebben, dat ook verby het eilant Meroë, door den Nijl meer andere eilanden gemaekt worden. De ſtadt Meroë, gelijknamigh met het eilant, gelegen volgens *Ptolomeus* op het noord eind des eilants, of volgens *Plinius* en andere, zeventigh duizent ſchre- *Balthaz. Tellez.*

ſchreden meer na 't zuide, twijffelt de Heer *Voſſius* niet, of is die ſtadt, welke heden Beroa of Baroa, en met een gebroken naem Barva genaemt wort, de hof-ſtadt van Barnagas. De gedachte Heer voeght'er by, dat d'ouden in de lengte des eilants en der ſtadt Meroe grootelix gedwaelt hebben, met het zelve al te verre van het Roo Meir te ſtellen; veroorzaekt, zijns oordeels, buiten twijfel door de moeielijkheit en ongebaentheit der wegen: want aengezien de ganſche kuſt van het Roo Meir, ter oorzake van de hoge en rouwe bergen, ondoorrijsbaer is, en de ruch dezer bergen der wijze aen een geſchakelt leit, dat nergens dan door de havẽ van Erkokko en Suachem toegang is, (hoewel ook aldaer de doorgang zoo bekommerliik is, dat de reizers naulix op eenen dagh drie of vier duizent ſchreden kunnen afleggen:) zoo is 't geen wonder, dat de oude lant-beſchrijvers, die in weinigh bekende geweſten de wijte der plaetſen van elkandre uit de dagh-reizen benootzaekt zijn geweeſt te nemen, het geweſt, tuſſchen Meroe en het Roo Meir gelegen, zoo wijd uitgebreit hebben.

Het geweſt van Abyſſinie wort met verſcheide revieren doorſneden, en bevochtight, inzonderheit met den middelſten kil des Nijls, de voornaemſte van allen, en met verſcheide andere armen of takken, die haer water in den Nijl brengen; als daer zijn, de Mareb of Morabò, Takaze, Anquet en Malegh, beneven vele ſpruiten of ſcheuten, vereenight met deze takken.

De reviere Mareb neemt in't koningrijk van *Tigrè* haeren oorſprong, twee kleine mijlen van Baroa, na de weſtzijde, en loopt, latende deze plaets in't weſte leggen, na 't zuiden: treet in eenige dorre landen der Kaffers, en verberght haer een ſtuk weegh onder d'aerde, doch komt daer na weer te voorſchijn ſpringen, tot de hooghte van acht of tien palmen. Een weinigh verder, kromt deze reviere haer na haeren oorſprong, ſchiet van daer na het koningrijk van Denghini, dat zy bevocht, en vereenight haer eindelijk met de reviere Takaze: zy verſchaft goet drinkwater, en veel viſch.

De reviere of kil Takaze, welke *Merkator*, volgens *Tellez*, voor den vliet Aſtaboras van *Ptolomeus* hout, heeft haeren hooft-bron op de grenſen des koningrijks van Angote, uit het geberght van Axgua, by het koningrijk van Bagameder, te weten uit drie bronnen, gelegen binnen't beſtek van een ſteenwerp, die met haer water in malkandre vloeien, en deze reviere toeſtellen. Zy neemt haeren loop eenige dagh-reizens na 't weſte, tuſſchen de lantſtreke van Dagana en Hoaga, noortwaerts gelegen, loopt van daer met een bocht na 't noorde, voorby het koningrijk van Tigrè, doorſnijdt deſſelfs lantſchap Sire in 't midden, hebbende aen d'ooſt-zijde vruchtbare en beboude landouwen, en aen de weſt-zijde de woeſtijne Oldeba, daer eertijts veel kluizen waeren, gelijk te Theben in Egypten: vloeit van daer voorby het lantſchap van Holkait, aenſtonts daer na door de hooger gelege Kaffer-landen, bezoekt vervolgens, vermeerdert met het water van de reviere Mareb, het koningrijk van Denghini, de Moren Bugihos of Funchos, en ſtort ten langen leſte haer water by de ſtadt Jalak in den Nijl. *Reviere Takaze.*

De revieren Anquet en Maleg, de verre gelegenſte en zuiderlijkſte, ontſtaen in het lantſchap of koningrijk van Damut, vloeien daerna door het koningrijk van Bizamo, en in malkandre, en maken den allerweſtelijkſten kil des Nijls; doch blijft dẽn naem van Malegh behouden, ten minſte na een loop van tachtigh mijlen, en komt alsdan haer water in den middelſten kil des Nijls te ſtorten, de voornaemſte onder allen. Behalve deze leggen op de zuiderlijke grenspalen van Abyſſinie, met haere hooftbronnen twee andere revieren, d'een Zebè genaemt; na 't weſte, en d'ander Hoaxe. De reviere Haoax, by *Godignus* Oara genaemt, neemt haren oorſprong uit zekere wijd-ſtrekkende bergen, op de zamen-grenzingen der lantſchappẽ van Xaoa en Ogge, *Reviere Anquet en Maleg.* *Reviere Haoax.*

ge, vloeit van daer na 't noord-oofte, en, vermeerdert met het water van een anderen vliet Machi, die uit het Meir Zoay, in het koningrijk van Ogge, zijnen oorfprong neemt, treedt in het koningrijk van Adel of Zeila, en vloeit midden door het lantfchap van Auka Gurrule.

Hy wort gezeit niet minder waterrijker te zijn, dan de Nijl, ja, den Nijl, volgens Godignus, in waterrijkheit verre t'overtreffen; doch ftrekt nergens na zoo verre: want hy leit met zijnen loop niet boven de zes-hondert duizent fchreden af, en heeft niet, gelijk de Nijl en andere revieren, zijne uitwatering in zee; maer wort verdeilt of afgeleit door de huisluiden van Adel in meenighte van beekjes en waterleidingen, tot befproeing der akkers (want het regent daer te lande zelden) en aldus, hoe waterrijk zy ook is, door de dorftige landouwen ganfchelijk ingedronken, zonder aen zee te komen; hoewel Godignus hem in 't koningrijk van Adel in zee doet uitwateren.

Reviere Zebee. d'Andere reviere Zebee, en by *Godignus* Gabea, of Zabea geheten, begint in het koningrijk van Narea, het aller zuidelijkfte van Abyffinie, in het lantfchap van Boxa, en fchiet in haer begin na 't wefte met een zulken fterken ftroom en gewelt van water, dat d'Abyffiners dezelve groter houden te zijn, dan de Nijl zelf: vloeit van daer zuidwaerts, en loopt zoodanigh rontom het koningrijk van Gingiro, dat zy dat gelijk tot een hangend eilant maekt; byna gelijk de Nijl of grootfte tak des Nijls het koningrijk van Goiam omcingelt. Daerna, uit dit koningrijk getreden, neemt zy haeren loop na 't zuiden: dan of of zy mede, gelijk de Haoax, niet in zee ftort, zulx is tot noch toe onbekent. Eenigen als *Godignus* willen, dat zy een en dezelve is, welke voorby Mombaze in zee vloeit. Zoo *Johannes Barros* fchrijft, wort zy by d'Abyffiners Oby genaemt, en heeft by Melinde haere uitwatering in zee, en neemt aldaer den naem van Quilmançi aen, dien de Moren aen de zelve gegeven hebben, na zekere naby gelege plaets van een zelven name. Andere Portugefen beveftigen, dat de reviere, welke niet meer dan duizent fchreden van Melinde haeren loop heeft, wel een grote reviere zy, en uit het geweft van Abyffinie voortvloeie; maer dat zy evenwel noit daer volkomen kennis af bekomen hebben; en dat de genen, die om zulx op te fpeuren gezonden wierden, of te ruch gedreven of doot geflagen waeren.

In Abyffinie zijn verfcheide meiren, vier onder andere volgens *Godignus*; als het Meir Aicha, Dambeabahar, of Bar-dambea, Zella, Zakala, en Zoay. *Meiren.*

't Meir Aicha, het kleinfte van allen, is gelegen in het koningrijk van Angote.

Het vermaerde meir Dambeabahar of Bar-dambea, dat 's zee van Dambea, wort alzoo by d'Abyffiners genoemt, eensdeels om zijn grote, eensdeels van wegẽ des zelfs gelegentheit in den koningrijke van Dambea, maer by *Ptolomeus* Coloe, en by *Joannes Barros* en *Merkator* Barcena, ter aenziene misfchien van zeker eilant, dicht aen de plaets gelegen, daer door de Nijl uitkomt. In de gemeene lantkaerten ftaet dit meir met twee namen gefpelt; te weten het zuider deel met dien van Zambre, en het noorder met den naem van Zaire, daer gezeit wort de reviere Zaire, welke Kongo en Angola fcheit, haeren oorfprong uit te nemen. Het leit op de zuider brete van dertien graden en een halve, ontfangt zijn water uit verfcheide en vele ftromen en beken, dat uit d'omgelege bergen, vlakten en boffchen in hetzelve komt neerftorten, tot grote vermeerdering van water, en fchiet met vele bochten, inhammen of inwijken te landewaerts in, inzonderheit aen de noortzijde. Het ftrekt, volgens *Godignus*, in de lengte tot zeftigh Italiaenfche mijlen, (vier der welke een gemene Duitfche mijle uitmaken,) en in de brete tot vijf en twintigh; maer de Jefuit Balthazar Tellez, een Portugees, ftelt zijn grootfte lengte aen de zuid-zijde op twintigh, en de brete, genomen in 't midden en diepfte, op tien of *Meir Bar-Dambea.*

twaelf Spaensche Legoas of mijlen; en die aen de noort-zijde op vijf en dertigh; doch is met de bochten, die d'inwijken maken, vry langer; hoewel die aen de zuit-zijde zoo groot niet zijn. Men zeit in dit meir vele eilanden leggen, in alles ten getale van acht en twintigh; eenigen zeer groot, onder andere een, Dek genaemt, dat veertigh bunderen lants beslaet. Op zeven of acht dezer eilanden worden Jesuiten kloosters gezien, die eertijts groot waeren; doch heden door de langheit des tijts meerendeels vervallen.

De meeste dezer eilanden zijn vruchtbaer, inzonderheit van oranje-appelen, liemoenen, citroenen en allerlei vruchten van doorn-bomen, ter oorzake van de hitte der lucht. Het water dezes meirs is licht, zeer helder, en gezont om te drinken: voet overvloet van velerlei visschen, inzonderheit revier-peerden, die des nachts op vlakke plaetsen te lande komen, en de velt-gewassen, tot grote schade der huis-luiden, afweiden. Daer zijn'er, die zich met het vangen en dootslaen van deze schadelijke water-gedrochten erneren; naerdien zy daer zekere prijzen voor trekken, die op ieder dier gestelt is, dat iemant komt doot te slaen. Het vleesch wort by hen gegeten; maer van de huit *Alengas* gemaekt, dat zijn zwepen of lerpen, of prikkelen, om de peerden te doen voortgaen; want sporen zijn daer te lande niet in gebruik: doch zijn deze hun *Alengas* beter dan sporen, om dat zy stijf toedringen en beter slaen. Maer in dit Meir houden zich gene water-hagedissen, nochte krokodillen, hoewel de Nijl op andere plaetsen die voet, ter oorzake misschien deze beesten de helderheit des waters schuwen, en liever in de drabbige en modderige stromen des Nijls willen dobberen, om veiliger te schuilen, en t'effens op hun aes lagen te leggen: hier om gaet het vee veiligh langs zijne oevers ter weide, en bewoont al het volk zijne oevers in alle veiligheit, zonder eenige aenstoten, die andere aen den Nijl, na dat hy in Egypten gekomen is, uitstaen. Daer zijn gene Tritons noch Meirminnen in dit Meir, gelijk eenige gebeuselt hebben. d' Abyssiners deser eilanden bevaren dit meir met kleine schuitjes, gelijk bootjes, die zy Tankoas noemen; niet van hout gemaekt; maer van zeker gewas, *Papyrus* by d'aeloude Grieken geheten, daer ook d'Egyptenaers eertijts dergelijke schuitjes van maekten, en de bladen in plaets van Papier gebruiken; gelijk noch heden ons Europisch papier daer zijnen naem schijnt van behouden te hebben. Het groeit aen d'oevers van dit Meir overvloedelijker en veel groter, dan in den Nijl, te weten, met stelen, tot de dikte van eenen arm en lengte van eene elle. zie. p.

Wijders, dit Meir begint ontrent den zomerschen zonnestant te wassen; want dan storten uit de wijdstrekkende bergen van Dambea ontallijke beken en stromen; waer door het geweldigh hoogh zou komen op te lopen, 't en zy het zich zelfs eenen uitgang maekte, door middel van de grootste arm of kil des Nijls, welk in 't lant van Sakahala haeren oorsprong neemt, en dwers door dit Meir haeren loop heeft. Vele hebben gewilt, dat de Nijl uit dit Meir haeren oorsprong neemt; maer het dient den zelvē veel meer tot een herberg, om daer door te trekken, dan tot zijn vaderlant daer hy uit voort komen zou: wel is waer, dat dit meir den zelven Nijl, gelijkzaem tot vergelding van zijne bezoeking op weg, een groten overvloet van water byzet, en niet toelaet, dat eenige andere reviere, dier vele het ontfangt, uit zijne grens-palen vloeit, uitgezeit door de kil of kanael, daer de Nijl uit dit meir doorwatert, gelijk gezeit is.

De Koning of Keizer van Abyssinie bant op een van deze eilanden muitelingen en eedtgenoten, die hy niet wil doen sterven. Op een van deze eilanden leit ook een sterkte, daer op een gedeelte der rijxschatten bewaert worden.

Het Meir Zella of Zoay leit in het koningrijk van Oecie of Ogge, na de zijde des koningrijk van Adel en Mombaze.

Het Meir van Xakala, of Sakala, is niet verre van dat van Sella gelegen, en ieder ontrent een dagh reizens of varens lang. *Sanut* ſtelt daer-enboven in den beginne des koningrijks Amara, aen d'ooſt-zijde, het Meir van Sint Steven, van twee mijlen ontrent lang, en een halve breet; en in 't zelve een eilant, daer een klooſter van Sint Steven op ſtaet.

Bergen. Met zeer hoge bergen rijſt het Koningrijk van Abyſſinie op verſcheide plaetſen: in het koningrijk van Tigrè, tuſſchen Fremona en het koningrijk van Dambea, leggen zeer hoge bergen, die men over moet, om van Fremona na Dambea te reizen; onder andere een, Lamalmou genoemt, die aen zijnen voet een anderen zeer hogen bergh heeft leggen, Gucà genaemt, gelijk tot zijn grontveſt: de top leit een halven-dagh opklimmens hoogh, te gaen altijts in de ronte, alzoo hy wendel-trapsgewijze deurgaens by trappen op loopt, langs zeer ſmalle deurgangen; opwaerts met zeer vervaerlijke hooghten, en neerwaerts met zeer ſteile afgronden. Op den top des berghs van Guca leit een grote vlakte van meer dan een mijle in 't ronde, daer de vermoeide reizers en karavanen pleiſteren, en zich uitruſten; naerdien zy den volgenden dagh aenſtonts een zeer moeielijken en gevaerlijken wegh hebben af te leggen, die zeer ſmal, eng en ſcherp is, en ter wederzijde zoo ſteil en met zulke diepe dalen neerſchiet, dat het gezicht het eind niet kan bereiken. Na dezen ſmallen wegh, leit aen den voet een bergh van drie hondert ellebogen hoogh, Lamalmou genaemt, gemaekt gelijk een geduurige gehouwen rotſe, dewelke, uit het lant aen te zien, een hoogh en zeer ſterk kaſteel vertoont, daer de deurtocht het ſmalſte van den ganſchen wegh is; doch heeft de natuur dezelve met zekere trapen verzien, in maniere van een wendel-trap, die in 't ronde van d'eene na d'andere zijde op-lopen, doch zeer ſteil, en by wijle twee of drie ellebogen hoog, maer boven mate gevaerlijk te beklimmen. Boven op dezen bergh is een vlakte, ontrent van een halve mijle in 't ronde, en een musket-ſcheut breet. De ganſche bergh vertoont de gedaente van een zetel of ſtoel, zonder leuningen; want de rotſe van het hooghſte der vlakte vertoont de zijden des ſtoels, die ſchuins neerſchieten: waer na aenſtonts de zetel of zit-plaets volght, namelijk de vlakte. Daer hout zich een bevolking op dezen bergh, in veiligheit en zonder ſchroom voor 't beſpringen der vyanden, en is rijkelijk verzien van verſch water en lijftocht. Van den top dezes berghs zietmen over het ganſch koningrijk van Tigrè, en na 't ooſte een wijdſtrekkende keten of ſchakeling van zeer hoge bergen, gehecht door een geduurige ry aen den bergh Lamalmou: noord en noord-weſtwaerts, leit een diergelijke andere ry van bergen, die alle t'zamen gelijk een grote heining of afſchutſel maken, in het midden der welke de bergen des koningrijks van Tigrè, ſchoon hoogh, lage hutten ſchijnen.

Baltazar Tellez.

In het koningrijk van Amara heeftmen zekere rouwe bergen, vol rotſen, d'apen-bergen genaemt, om de grote meenighte van apen, die zich daer op houden, met eenige diepe valeien, die na 't weſten tot aen den Nijl ſtrekken. Daer zijn ook zekere poorten *Aquifagi* genoemt, dat's te zeggen doden der ezels, gehouwen in een rotſe, tuſſchen twee dalen, met zeer enge in en uitgangen; desgelijx andere middel-poorten, gelegen tuſſchen de poorten van Aquifagi, en Badabaſſa, ontrent twee mijlen van d'Aquifagi en een van de reviere Anachete: daerna volgen de poorten van *Badabaſſa*, dat nieu lant gezeit is, gelegen ontrent vier mijlen van de poorten Aquifagi, en anderhalve van de middel-poorten. By deze poorten heeftmen een onder-aerdſche gang of ſpelonk, alwaer in zeer diepe dalen de treſoor of ſchat van Paep-jan bewaert wort. Aen deze poorten, wort het recht of tol van den wegh betaelt, en dienen dezelve tot ſcheit-palen tuſſchen de koningrijken van Amara en Xaoa.

Dan 't geen dit koningrijk merkwaer-

waerdigh maekt, is de hoge bergh van Amara: by eenigen wort deze bergh Amba Guexen, by anderen Quirem, en by Sanut de koninglijke bergh genaemt, om dat aldaer, gelijk hy zeit, op een kasteel, Amba geheten, al de kinderen van Paep-jan, gelijk in veilige hoede bewaert worden, zonder iemant, dan de navolger des rijks, oit daer uit magh komen. Hy is zeer hoogh en sterk van gelegenis, volgens *Alvarez*, *Godignus* en *Sanut*, die zeit dat hy vijftien dagh-reizens aen zijnen voet, en boven aen den top slechts eenige weinige mijlen van omgang is.

Hy is rontom, van onderen tot bovenen, gelijk geschaeft of afgehouwen, in vorm van een rechte muur, en heeft slechts drie of vier moeielijke toegangen: *Godignus* en *Sanut* maken dezen bergh ront, en zeit d'eerste, dat op den kruin een vlakte van een mijle lang gevonden wort, met een eenigh gebou, doch niet zeer prachtigh; en dat'er niet dan regen-water is, bewaert in bakken, die gehouwen zijn in de rotse; hoewel andere verscheide paleizen en tuinen daer op stellen, tot een verblijf-plaets van's Konings zonē en zijn volk. Daer is, volgens schrijven van *Sanut*, een eenigh Klooster van Sint Antonis, met zes en tachtigh geestelijken: beneven een groot getal van schapen, hoenders, ganzen en boom-vruchten: maer men vint'er, gelijk *Urretes* voorgeeft, geen gestoffeerde boekery, nocht grote hopen gouts, en edele gesteente; noch geenen vreemdeling of vrouwe wort de toegang tot dezen bergh verboden; gelijk hy en andere gebeuzelt hebben, dat geen vreemdeling op verbeurte van zijnen hals daer in magh komen, noch geen ingeboorne, op verlies van zijn handen en voeten. Daer zijn'er die dezen bergh om zijne schoon en fraeiheit voor een aertsch paradijs houden. Bezuiden het Meir Bar Dambea, leggen ook de bergen van Gafate, die by eenige als *Urretes*, van de maen-bergen niet onderscheiden worden.

Gene steden zijn in gansch Ethiopie of Abyssinie; maer alle slechts dorpen, of verblijfplaetsen of bevolkingen, daer d'inwoonders met elkandre by troepen hun verblijf hebben: zelf de koning bewoont gene stadt; maer hout zich byna geduurigh in het velt, en meesten tijdt onder paveljoenen. De voornaemste en volkrijkste plaetsen worden deze volgende gestelt, ten getale van een en zestigh: Bizan, Asmara, Adegada, Bebaroà, Goberеà, Guele, Auzen of Tigrè, Cerà, Sart, Ambà Salam, Ambà Canet, Gamà Assa, Fremona, Alello, Akkum, Maskalo, Maebezo, Tres Igregias, Lamalmon, Oldebà, Arbatanea, Kamby, Dankaz, het hof, Ganete Jesesus, oud Gorgorra, nieu Gorgorrà, Patriarca, Anfras, Goga, Fogora, Atsana, Alata, Adaxa, Nebesse, Debra, Semona, Debrà Orè, Saza, Adisalen, Enamora, Ligenegus, Debra Selalo, Kobela, Abola, Sercà, Nanina, Alagoa, Ondege, Nesaka, Tançoa, Fonte do Nilo, Mine, Debra Libano, Ambà Guexen, Ambà Cel, Tabah Mariam, Amba Legot, Lalibela, Necas Belza, Serra Belza, Bebra Marjan.

De lucht van Abyssinie, volgens *Godignus*, is den meesten tijdt getempert door een zekere wint, die dezelve verfrischt en koel maekt; maer na de lager of zuiderlijke plaetsen, neemt de lucht door d'overgrote hitte der zonne-stralen, die de dampen boven mate verhitten, een quader hoedanigheit aen. Boven al is de lucht des koningrijks van Tigrè, volgens *Jarrik*, zeer getempert, niet tegenstaende het onder de verbrande luchtstreke gelegen is, ter oorzake van het geduurigh waien der noorde winden, die evenwel daer niet kout zijn: waer over men aldaer veel stok-oude luiden vint, die zeer frisch en sterk van leden zijn. Wat de Saizoenen van dit gedeelte belangt, de winter, volgens den zelven *Godignus*, begint'er met het uitgaen van Bloei-maent, en duurt tot aen den aenvang van Herfst-maent, en begint dan by het Roo Meir te heerschen. Geduurende den winter, is'er alle daeghs regen, welke altijts begint op den middagh, met donder, maer zeer matigh Lucht.

den meeſten tijdt en niet ſterk, gelijk de ouden gebeuſelt hebben: dies begint hunne lente in Oogſt-maent, en d'andere Saizoenen na gerade vervolgens. *Sanut* ſtelt het begin van den winter, van half Zomer-maent, ouden ſtijl, tot aen half Herfſt-maent, met byvoegen men noit ſneeu op de bergen ziet.

Aerdt der lants. Abyſſinie, gelijk gezeit is, valt zeer bergh-rijk, doch bezit aen zommige plaetſen grote vlakten en dalen, meerendeels bezait en met allerlei vruchten beladen. Volgens *Godignus*, is het aertrijk van ganſch Abyſſinie meerendeels holachtigh, en ziet-men in het midden der vlakte hemelhoge ſteen-rotſen, die ten tijde van oorlogh fortreſſen of ſterkten verſtrekken.

De gront des koningrijks van Tigrè is aen d'oevers der revieren zeer goet en vet, en bequaem om tweemael des jaers allerlei vruchten en gewaſſen voort te brengen, inzonderheit olijven, aengezien daer grote meenighten van wilde olijf-bomen groeien. Het koningrijk van Fatigar is meerendeels vlak lant, of lage heuvelen alle beboud; en de lantſtreke van Goroma zoo goet, dat dit lant bequaem is, om grote heirſcharen te voeden. Maer het aertrijk van Dankali, dat klein van beſtek is, is desgelijx van klein belang, en zeer onvruchtbaer, hoewel *Sanut* wil, dat by Nazareth de bergen koren en gerſt dragen. Volgens den zelven Sanut geeft dit lant, behalve een weinigh koorns, gerſt en geirſt. Op de plaetſen, daer men deze granen niet vint, groeit zeker graen, dat *Tafo de guza*, of *Tefet* of *Tef* genoemt wort, en in grote waerde is, om zijn goetheit, lekkerheit en duurzaemheit, ter oorzake het geen wurm onderwarigh is, en langen tijdt kan goet blijven. Noch zijn'er twee andere granen, in Europe onbekent, Agouſſa, en Machella genaemt, daer by hen zeer goet broot en bier van gemaekt wort.

Sanut lib. 2.

Men heeft'er inzonderheit veel Turkſche Tarruwe, Cicers, zeker ſlagh van erweten en wikken, boere, en Roomſche of Turſche bonen, en veel andere pluk-granen. De gront van Tigrè geeft allerlei Europiſche granen, als rogge, gerſt, bonen, ciçers en wikken; desgelijx Angote, overal rogge en gerſt, maer in kleinen overvloet; Turkſche tarruwe in meenighte; van gelijken Roomſche bonen, lijnzaet en Tefet; de bergen van Abugana brengen veel gerſt voort. Het koningrijk van Amara, inzonderheit het velt van Azzel, geeft gerſt, rogge, geirſt en allerlei pluk-granen; en al de landouwen en heuvelen des koningrijks van Fatigar ſtaen gewonelijk met rogge en gerſt beladen.

Daer zijn grote meenighte van verſcheide bomen; maer de meeſte dragen vruchten van een onaengename ſmaek; onder deze is'er een zeer dienſtigh voor de gezontheit; want aengezien d'Abyſſiners veeltijts raeu vleeſch eeten, daer zy wurmen van krijgen, zouden dezelve hen buiten twijffel het gedarmte deurknagen, indienze zich niet alle maenden met deze vrucht purgeerden, welke aenſtonts de wurmen doet ſterven, en het lichaem ontlaſt. Men heeft'er citroenen, tegen het gevoelen van *Boteer*, Oranje-appelen, Granaten, Indiaenſche-vijgen, Perſiken, die zeer groot en goet, en van Sprokkel tot Lente-maent rijp zijn. Daer groeien pruimen, Sebeſten, Jujuben, Tamarind. *Godignus* ſchrijft, dat zy wijn van druiven maken, maer op weinigh plaetſen: *Sanut* wil dat'er zeer veel druiven zijn, maer in 't openbaer geen wijn gemaekt wort, uitgezeit in des Konings huizen, en by den Patriarch; en zo eenigen dien maken, zulx in 't heimelijk geſchiet. Dan volgens verhael van eenige Abyſſiners zelfs drinken veel luiden wijn, en de druif waſt'er in de zelfſte boſſchen in grote meenigte, inzonderheit in de Koningrijken van Oagara en Dambea. Daer wort oli gemaekt, gout-geel van kleur, doch zonder reuk, niet van olyven, (naerdien het alle wilde olyven zijn,) maer van zekere vrucht genaemt *Geua*; daer van het loof den kleinen wijngerts

Godignus. *Dan*

gerts bladen gelijk is. Men heeft'er gene meloenen, noch radysen, maer boven al genber, door gansch Abyssinie in groten overvloet, desgelijx zuiker-riet. Daer zijn overal veel Cipressen, willigen, en inzonderheit grote bosschen in Bernagas, met dadel-bomen daer onder. Het koningrijk van Tigrai is na't zuiden zeer boschrijk, maer na de zijde van Egypten al het lant boom-los. Daer zijn meenighten van jasminen, die om en by de revieren en in de bosschen groeien, beneven vele kruiden en bloemen van een aengename reuk; desgelijx groeit in de bosschen en op de bergen zeer veel welriekende basilikon. Overal is veel honigh, inzonderheit in de kloosters, naerdien dezelve den geestelijken tot een leefmiddel is; doch men heeftze ook in de bosschen en op de bergen; om welken overvloet van honig de inwoonders kaersen van wasch, en niet van smeer branden.

Al het gansch lant voet allerlei beesten overvloedelijk, inzonderheit koeien, ossen, schapen, bokken en geiten. Daer is ook een groot getal van muilen, ezels, kamelen, en vele peerden, onder welke, volgens *Sanut* en *Boteer*, de beste zijn van Arabien en Egypten, of liever van Nubien, gemerkt d'inlantsche zwaerlijvigh, ros van verruwe en niet licht van stal zijn. Wijders, zy laten de kalveren de koeien niet zuigen, gelijk *Sanut* en *Boteer* wil, maer de vee-hoeders geven aen dezelve, behalve de melk van hunne moeders, ook die van andere koeien te drinken.

Wat belangt den wilt-vangt en jacht; daer is een groot getal van wilde zwijnen, olifanten, buffels, leeuwen, luiperts, tigers, rinosters, en Giraffi van een ongemeene grote: meenighte van bokken, zivet-katten, wilde geiten, en kleine ossen en koeien, zo wilt en woest, datze naulix te temmen zijn, met kleine hoornen, die los op de huit zitten, en even-eens als d'ooren bewogen worden. Men ziet'er ook lossen, wilde katten, herten, dassen, en zeer grote wilde Apen; doch men weet niet dat'er beren zijn; desgelijx zijn'er herten, damen, hazen in grote meenighte, maer gene konynen, gelijk *Sanut* wil.

Veel hoenderen en kapoenen zijn'er, zeer grote patrijzen in groten getale, met gele voeten, en gele of liever graeuwe bekken, tamme en wilde oievaers, tamme en wilde enden, duiven, quakkelen, en zulk een grote meenighte van tortel-duiven dat zy de zon door haere meenighte onder 't vliegen doen schuil gaen. Men heeft'er desgelijx velerlei zangerigh gevogelt, beneven perkiten en koekoeken. Men ziet'er ook arenden, valken, sperwers, gieren, reigers en kranen in een oneindelijk getal, zoo te zeggen. Dan geen gebrek is'er van ongedierte, inzonderheit van Springhanen, die niet alleen het gewas op 't velt af knagen en vernielen, maer ook het loof der bomen; en dat in zulk een grote meenighte, dat zy met haere zwermen bywijle d'aerde bedekken, en de zon eenige mijlen weeghs verduisteren; doch houden zich niet altijts op eene plaets, maer vallen nu in het een, en dan in het ander lantschap: zijn groot gelijk krekels, met gele vleugels, zulx de lucht in het overvliegen daer door geel en eeniger-wijze als getaent schijnt te zijn. Veel meer ander schadelijk ongedierte is'er.

De revieren van Abyssinie voeden allerlei slagh van visschen, voornamelijk Kabosos, ook krokodillen en revier-peerden, by d'inwoonders Gomaras genaemt, inzonderheit in den Nijl, aen de uitterste grenzen des Koningrijks van Goyame. Men heeft in de revieren en meiren Torpedines of stompvisch, die de hant en lichaem des genen, die dezelve aenvat, stijf maekt, en maght hebben, gelijk d'Abyssiners waengeloofelijk willen, de bose geesten uit den mensche te drijven. In het Meir van Sint Steven, in het koningrijk van Amara, hout zeker grote visch, den Kongerael gelijk, met een lelijk hooft en huit, en boven op't hooft, gelijk die van eenen slang; is anders glat over zijn gansch lijf. 't Is een zeer vette visch, en wort gezeit beter van smaek te zijn, als ergens ter werelt een visch te vinden is.

Al het lant is vol van verſcheide metallen en mineralen; maer laten, volgens *Godignus*, eensdeels uit onachtzaemheit, eensdeels uit vreze, de mijnen ongeopent, oordelende dat de Turk, indien hy zulx wiſte, uit begeerte van hunne rijkdommen des te meer na hun lant zou ſtaen, gelijk hy niet weinigh daer na tracht. Zoo dat zy ſlechts het yzer nemen, dat zonder diep te graven, boven in de aerde gevonden wordt. Dan dit gevoelen van gene gout of zilver-mijnen t'openen, uit vreze voor den Turk, wraken eenigen, met te zeggen, dat d'Abyſſiners zich daer zoo wel van dienen als andere volken. Daer zijn, volgens *Sanut*, gout, zilver, koper tin, en ook volgens *Jarrik* loot-mijnen, en hele bergen met zwavel.

Sanut. Het Koningrijk van Tigrè is zeer rijk van gout, zilver, yzer, loot, koper en zwavel-mijnen; desgelijx bezit Dankali en Bagameder zilver-mijnen, in 't weſten van Korkora, na de Nijl; maer *Damut* verſchaft het meeſte gout, dat in Abyſſinie gezien wort, ter oorzake de inwoonders zich beter op de wijze van graven en zuiveren verſtaen.

Wezen der Inwoonders. d' Abyſſiners zijn alle zwart van verruwe; doch meer en minder, na de verre afgelegentheit en nabyheit aen de middaglini; met zwart gekrult hair, ſchrander van geeſt, genegen tot geleertheit en geleerde luiden, en kortswijligh.

Ernering. d' Ernering van geringen, beſtaet in den lantbou voornamelijken, vee-hoedery van oſſen, koeien, bokken, peerden, muilen en kamelen; en die van groten in den wapen-handel. De koop-luiden zijn meeſt Mahometanen; en byna alle genegen tot den jacht van grote dieren.

Spyze. Hun voornaemſte ſpijs is broot en vleeſch, inzonderheit wilt-braet, een weinigh gekookt of op kolen gebraden; ſterk gekruit, meeſt al met genber, en peper, gelijk meeſt al hun ſpijze zoodanigh gegeten wort.

Drank. De drank is zekere wijn van honigh gemaekt, en getempert matelijk met Opium of maen-kop-zap: want wijn, volgens *Alvarez*, magh niemant drinken, dan van koninglijken geſlachte, 't en zy in 't heimelijk.

Wereltlijke luiden hebben gewonelijk de baert en knevels afgeſchoren, met een klein kruisje aen den hals, maer prieſters gaen met geſchoren hoofde en een lange baert. De gewoonelijke kleding van geringe luiden, is van katoen, dat daer te lande gemaekt wort; maer rijken gaen in zijde, welke hen van Indien, Arabien en Perſen toegebraght wort.

De *Xumi* of Majeſtraets-perſonen en lant-vooghden, desgelijx kapiteinen en bevel-hebbers dragen lange rokken van damaſt of andere fraeie ſtoffe, rijkelijk doorwrocht, en met haken over de borſt toegemaekt.

De Koning is gewonelijk gekleet in purper, met een krone op 't hooft, bezait met edele geſteenté, of volgens *Sanut* half van gout, en half van zilver, met een kruis in de hant, en een blaeuwe doek van tafet voor 't aenzight, die hy bywijle oplicht en weer laet vallen. Zijn rok is geborduurt met gout, en hemde van zijde, met zeer brede mouwen, en voorts na de ſtatelijkheit prachtigh uitgeſtreken. De Koningin is gekleet in witte Indiaenſche zijde ſtoffe, overdekt met een lichte zijde mantel of kleet, en een doek voor 't aenzicht, met twee gaten, om door te zien.

De huizen zijn ront gebout, boven met een aerde plat, of overdekt met zeker ſtro, verrijkt met plaetſen of hoven. Op eenige plaetſen zijn zekere huizen rontom open, als paleizé, daer te lande *Betenegas* genaemt, daer in alleen de Heeren hun verblijf mogen nemen, die den koning vertonen. *Huizen.*

De groetenis van edelen en luiden van aenzien, geſchiet met onderling omarmen, en het kuſſen van den ſchouder, met Godt zegen u daer by te voegen; of met op de knien te vallen, en driemael d' aerde te kuſſen. *Groeten.*

Ieder trout zoo vele vrouwen, als hy wil, en ſcheit'er om een beuzeling af: de Koning gewoenlijk vier, alle dochters van vier gebuur-koningen. *Echt. Godign. lib. 36. Jovius 8.*

d' Abyſſiners, zelfs de vrouwen, behertigen d' oeffening der letteren, inzonderheit van de heilige Schrift; doch

doch wort in ganſch Abyſſinie geene hoge ſchole gehouden, dan in de ſteden Axum en Embie.

De Abyſſiner tale heeft grote gemeenſchap met de Chaldeeſche, Hebreeuſche, en andere oosterſche talen, en in haer Abece zes en twintigh letters; doch verſchillē evenwel de letteren in de namen, geſtalte, orde en allermeeſt in de wijze van lezen, welke is van de rechte na de linke zijde, van al d'andere oosterſche. Daer zijn zeven geluit-klanken of klink-letteren; doch worden deze met gene byzondere geſtalten of ſtippen afgebeelt; maer ſteken in de meeklink-letteren zelfs, die met aennemen van een verſcheiden ſtip of ſtreepje, een verſcheiſillib of klink-letter uitbeelden.

De jaer of tijt-rekening is twederlei, die van Diokletiaen, en na de geboorte Chriſti.

Wat belangt de lijk-ſtaetſien: over de doot des Konings, neemt het ganſch hof de rou met zwart gewaet aen, en zwarte tenten, t'effens met groot gehuil en gekerm. Het lijk wort onder een gout geborduurt paveljoen of gehemelt, behangen rontom met gardynen van gout en zijde, prachtigh na de graf-ſtede gedragen. De lijken van gemeene luiden worden bewierookt, gewaſſen, en met een doot-kleet overdekt; de naeſte vrienden ſcheren het hair des hooft af, en niet de baert, en kleden zich in zwart rou gewaet, zonder eenige offerhande aen de doden te doen.

By hen is geen inlantſche munte in gebruik, maer wort het zilver en gout ſlechts in gewichte op kleine ſtukken aen betaling gegeven; doch evenwel is'er vreemde munte van gout gangbaer, te weten daer Arabiſche letteren op ſtaen. Volgens *Jarrik* wort het zout in ſtede van gelt by hen gebruikt, en *Pinto* geeft aen d' Abyſſiners *Oqueas* van gout, daer van ieder twalef Portugeſche Kruzaden doet.

De rijkdom van dezen Koning, wort by eenigen zeer hoogh uitgemeten, en by anderen zeer verlaeght. *Sanut* wil, dat hy den Koning van Portugael, tot uitroing der ongelovigen, op eene male, hondert millioenen vierendeel-loots gout, en zoo veel gewapende mannen met lijftocht aengeboden hebbe. Andere voegen'er by, dat hy een zael heeft, ganſch bezet met grote kaſſen van ebben en cederen hout, die vol grote ſmaragden leggen; desgelijx koffers vol Diamanten, Robijnen, Turkoiſen, Safiren Topazen, Hiacinten, Ametiſten, en andere dierbare geſteenten. *Godignus*, ten tegendele, verlaeght den rijkdom des konings grotelix, met byvoegen, dat *Michel Kaſtagnoſo*, in geſchrift heeft nagelaten, dat ten tijde wanneer de Koning van Abyſſinie eenig lant zijns koningrijks heroverde, (dat by de Koning van Zeila of Adel in bezitting genomen was,) en geen gout noch zilver had, om de Portugeſen hunnen byſtant in dien oorlogh te lonen, hen aenbood een edel geſteente, van zijne moeder geleent, die de Portugeeſen edelmoedelijk weigerden, en met de wil en goede genegentheit zich vernoecht hielden. Dan dit zy zoo 't wil, 't is blijkelijk de koningen voorhene groter rijkdommen bezeten hebben, dan heden; ſedert het afhandig maken van zo vele lantſchappen, door den Turk, en de volken Galas.

Men heeft'er grote koop-merkten, daer de grootſte handelaers, prieſters en geeſtelijken zijn; beſtaende al hun handeling in mangeling en ruiling van koorn of zout, tegen vee, gevogelt en al andere waren: dan de dierbaerſte koop-waren zijn zout, wierook, peper, myrrhe, welk zy tegen gout gelijk ſchatten. *Koophandel.*

De wapenen der Abyſſiners zijn Azagayen, dat zijn Spiesjes of werppijlen, en degens of ſlag-zwaerden, doch in kleine getale, met lange, ſmalle en ſlechte panſers. Zy hanteren veel boge en pijlen, doch niet gevedert: gebruiken ook helmen en zeer ſterke ronde ſchilden, grof geſchut, die zy van de Portugeſen voor veel gelts gekocht hebben, en musketten. Dienen zich meerendeels van ſchichten, pijlen en ſlingers; maer de ruiters, daer hun grootſte maght in beſtaet, dragen een lange rok van malien, die hen tot op de kuiten komt; een beſloten *Wapenen.*

tenhelm, een ront ſchilt, met zabel en Aſagaye. Die zonder helm ten ſtrijde trekken, bedekken hun hooft met rode en haire mutſen, gelijk daer zich de Mamelukken in Egypten van dienen. Zy dienen zich ook in den ſtrijdt van Olifanten, gewapent en geladen met torens, en gebruiken, tot aenmoeding, kopere trompetten en trommels, die derwaerts van Kairo gebraght worden, beneven andere trommels van hout, aen beide einden met een vel overtogen, gelijk hier te lande; doch zijn al hun wapenen ſlecht gemaekt.

De Koning van Abyſſinie heeft vele vyanden, inzonderheit, aen d'eene zijde, de Turken, die zich langs het Roò Meir geplant hebben, en deze ganſche kuſt van hem bezitten, en groten byſtant aen zijne vyanden doen; gelijk zy deden aen Gradamet, Koning van Adel en Zeila, die eindelijk door die van Abyſſinie verſlagen wiert. Aen d'andere zijde leit de Keizer van Monomotapa, die geduurigh zijn rijk in de wapenen houdt; desgelijx de Koning van Kongo, wiens koningrijk naby dat van Goyame leit, die men zeidt zich ſtil gehouden te hebben, ſedert hy met Koning David zich bevredight heeft. Dan de gevaerlijkſte en ſterkſte vyanden der Abyſſiners, zijn de volken Galas of Galles, gelijk d'Abyſſiners die noemen, die in de verledene eeuwe wel een derde gedeelte dezes Koningrijks den Abyſſiners hebben afhandigh gemaekt. Maer die van het lantſchap Tigrai of Tigrè hebben hen dikwils geſlagen, inzonderheit des jaers zeſtien hondert en zeven.

Indien Prieſter-jan den Nubiers wil beoorlogen, of eenigen anderen volken den oorlogh aendoen, dan doet hy zeker doek, of kleet in vorm van eene baniere op een Aſagaye dragen, om door het ganſch lant den oorlogh te verkondigen.

Beſtiering. Het geweſt, of de ſtaet van Abyſſinie wort beſtiert door een eenigh opperhooft, met den tijtel van Acegue, of liever Acegus, volgens *Godignus*, dat Keizer gezeit is, om de veelheit zijner koningrijken, welke hy plagh te bezitten; doch wort gemenelijk by zijne onderdanen Negus genaemt, dat 's Koning, en by de Moren *Aſiklabaſſi*; en by d'Arabers *Sultan Aſiklabaſſi*; dan in zijne brieven, aen d'Europiſche Vorſten en andere beſcheiden, noemt hy zich *Negus Negas*, dat's Koning der Koningen, ten aenziene van zijne onderkoningen; afkomſtigh uit den huize van Juda, zoon van David, zoon van Salomon, zoon der zuile van Zion, zoon van het zaet Jakobs, zoon van de hant Marye, zoon van Nahu, door den vleeſche, Keizer van het opper en hoogh Ethiopien, Koning van Xaoa, Kaffate, Fatigar, Angote, Baru, Amara, Bagamediri, Dambea, &c. Hier te lande wort hy gewoonelijk Prieſter of Paep-Jan, en by eenigen met een gebroken Latijnſchen naem, *Pretioſe Joannes*, dat 's dierbare of koſtelijke Joannes genoemt, tot welken laeſten naem twee Abyſſiners in Europe komende, zelfs aenleidinge gegeven hebben: want als deze in Europe hoorden, dat hun Keizer over al Prieſter-Jan genoemt wierde, trachtenze, om dien ſchonen tijtel (hoewel t'onrecht hem gegeven,) te behouden, vele en verſcheide woorden uit hunne moeder-tale uit te vinden, daer zy zeiden de naem van Prieſter-Jan herkomſtigh van waere. Weshalve verdichten eenigen *Belulgian*, andere *Beldigiam*, en andere namen, daer uit zy zeiden de naem van Prieſter-Jan geſmeet te zijn. Onder de genen, die allereerſt het woort *Belulgian* hier te lande ingevoert hebben, is geweeſt zeker Zagarab, afgezant van wegen den Keizer van Abyſſinie, aen Johan de derde, Koning van Portugael; en zeker ander Abyſſiner, met name Peter, die ter zelfſter tijdt François Alvares, een Portugeſe Prieſter, en afgezant van den zelven Keizer aen Paus Klement de zevende, verzelſchapte. d'Eerſte heeft Damian Goëz; de twede Paulus Jovius doen doolen, met te zeggen, dat in plaets van Belulgian Prieſter-Jan gezeit wierde: voeghden daer by, dat *Belulgian* een koppelwoort was, van *Belul* en *gian*, betekende

kende het eerste dierbaer, en het ander Johan; als ofze met dien naem wilden te kennen geven, dat in de gansche werelt niet dierbaerer ware, dan de Keizer der Abyssiners.

Andere hebben gewilt, dat Priester-Jan een gebroken naem was, van *Pharasta-Jan*, 't welk Leeu te paerde gezeit is, om dat deze Keizer gezeit wort boven al de Koningen van Afrika te zijn, gelijk de leeu boven al andere dieren. Hy wort ook gezeit den naem van Leeu te voeren, om dat hy gezeit wort herkomstigh te zijn uit den leeu des stams van Juda, met byvoegen dat hy tot voorzaet gehad hebbe, *Melilek*, (dat's Koning gezeit, uit voortreffelijkheit,) die gehouden wort voor een Koning van Ethiopien, zoon van Makeda, Koningin van Saba, welke quam om de wijsheit van Salomon te horen.

Dan 't is zeker dat de naem van Priester-Jan nochte van *Belulgian*, nochte *Beldigian*, nochte gelijk andedere willē van *Farasta-Jan* of van diergelijk ander Abyssinisch woort zijn herkomen hebbe; maer is den Abyssiner Keizer, wanneer hy allereerst by de Portugesen begon bekent te worden, door mislagh toevoeght: om dien t' ontdekken, staet aen te merken, dat gelijk de koningen van Egypten met een algemeinen naem eerst Faraoos, en daer na Ptolomeen; die van Persen eertijts Xerxes en Artaxerses, en daer na *Sofi*; de Moorsche koningen Serifs, de Roomsche Keisers Cesars genoemt zijn, alzo ook de naem van Priester-jan een algemeine naem is, en een koninglijken tijtel of waerdigheit van eenige Christen Vorstē bediet, die over lang geregeert hebben.

Dan dat deze Priester-Jans niet in Ethiopien, of in eenigh ander gedeelte van Afrika, gelijk velen verkeerdelijk willen, maer in Asien geregeert hebben, gevoelen d' ervarenste lant-beschijvers eenstemmelijk. Doch op wat plaetse zy geheerscht hebben, is niet volkomen bekent. Want dat eenigen geschreven hebben, dat zy koningen van Kathay geweest zijn, maekt het werk duisterder, aengegezien in de naest verledene jaren bekent geworden is, al het geen Kathay is, onder Sina behore, nochte gene stadt of koningrijk zy, met dien name genaemt, dat heden buiten de palen van Sina gevonden wordt, gelijk allereerst *Matthijs Riccius*, en daer na *Benedictus Goëz*, beide Jesuiten, en na hen verscheide andere bevonden hebben. Dan behalven de streke lants, met den name van Katthay binnen de palen van Sina bevonden, oordeelt evenwel *Godignus* en met hem [a]Kircher waerschijnelijk te zijn, dat'er noch een ander veel groter gewest of oordt des aerdtbodems rontom by de Asiatische Scijthen, Seres, Massagetanen, en andere gebuur-volken verspreit legge, belent in 't zuiden en westen aen de palen van Sina, 't welk ook den naem van Kathay of Chetay gehad, en daer over, ten tijde van onze voor-vaderen, Priester-Jan ook de heerschappye gevoert heeft. Dit gewest noemt *Ptolomeus* Scythia buiten den bergh Imaus, (de bergh Imaus, by d' inwoonders Dalanguer en Nangrekot geheten, begint uit den voet van den bergh Taurus, strekt tot aen d'ys-zee en verdeilt Scythia in tween,) *Paulus Markus* de Venetiaen de heerschappye van den groten Cham, en de Heilige Schrift, volgens getuigen van Arias Montanus, Gog en Magog. Een der voornaemste Koningrijken van dit groot Kathay, is Tebeth, gelegen om en by het koningrijk Belor of Balor, d' oude woon-plaets der zaken; daer dicht by de lant-beschrijvers, na den voorgang van *Markus Paulus* de Venetiaen, de stadt [a]Kambalu stellen; weshalve begrijpt Kathaye dat gansch gedeelte van Asie, dat *Ptolomeus* buiten den bergh Imaus stelt, en in 't oosten paelt aen den Oceaen en Sina, in 't Zuiden aen de hooft-bronnen van de reviere Ganges, aen de bergh Kaukasus, Parapanisus en Aria; in 't westen aen geheel Scythia, binnen den bergh Imaus, en eindelijk in 't noorden aen d'Ys-zee. Waer uit blijkt dat die gansche streke van groot Tartarye, buiten den bergh Imaus gelegen, met den name van Kathay; of der gewesten

[a] *Prod. Coptic & China Illustrata.*

[a] *Doch Kambalu wort by velen voor de grote stadt Peking in Sina gehouden.*

ften Jagog en Magog verftaen werde: want Kathay, (dat bergh en woeftijnrijke Koningrijken in 't Tarterfch betekent,) begrijpt Tartaria, Scythia, en de Geweften Jagog en Magog. Kathay wort verdeilt in groot en klein Kathay: groot Kathay ftrekt zich uit door een onmetelijke ftreke van noch onbezochte landen, namelijk, van den bergh Kaukafus, tuffchen de zijde der Ys-zee, en de bergen van Sina, tot aen d'Ooft-indifche zee; daer het, zoo eenigen willen, aen d'uithoek van Amerika gehecht leit, en door gene zee gefcheiden werdt. Maer klein Kathay, het voornaemfte deel van groot Kathay, is dat geweft, 't welk paelt aen Noord-Sina, Thebet gemeenelijk genaemt. In al deze wijd-ftrekkende geweften van Kathay zeitmen dat deze gedachte allermaghtighfte Keizer, Priefter-Jan, over twee en zeventig koningen, eensdeels Chriftenen, eensdeels heidenen, de heerfchappye gevoert hebbe, hoewel door de meenighte van koningrijken, hem meenighte van namen toegekomen zijn, tot grote verwerring voor de Hiftori en lantbefchrijvers. Want eenigen maken hem een en den zelven met den groten Cham; andere noemen hem Afchid; eenigen met d'Abyffiners Juchanes Belul, dat is dierbare Joannes. Zommigen, als *Godignus*, en met gene onwaerfchijnelijke reden, willen dat hy by zijne onderdanen, ter eere van den Profeet Jonas, Ioane genaemt zy, een naem gemein aen al de genen, die oit dit rijk bezeten hebben; hoewel hy gewoonlijk in deze wefterlijke delen der latijnfche kerké Ioannes, en met den bynaem van Priefter of Paep genoemt wort: niet dat hy priefter was, maer om dat hy naer gebruik van den eerts-biffchop, in tijde van vrede een opgerecht kruize voor zich in het uitgaen liet dragen; doch trekkende ten oorloge, gongen voor hem twee kruis-dragers, d'een met een kruis, van gout, en d'ander met een kruis, bezait met edele gefteenten, tot teken van befchermer des Gods-dienfts. Waerom Scaliger hem alzoo van het Perfiaenfche woort, *Preftigiani*, dat Apoftolifch bediet, wil genoemt hebben; welken naem die van Europe qualik-verftaende, in plaets van *Preftigiani*, Priefter-Ian gezeit hebben. Vele jaren heeft dit rijk der Priefters-Ians in Afien gebloeit, tot dat het quam te vallen op eenen David, die door zekeren zijnen overfte, genaemt Cinge (dees, tot Keizer by het ganfche krijghs-heir en de Scijthen verkoren, begon in plaets van Priefter Uncam genoemt te worden) des jaer elf-hondert en acht en zeventigh, in een gevecht overwonnen wiert; waer door de glorye dezes keizerrijks en de naem van Priefter-Ian een einde nam, tot groten afbreuk en nadeels des Chriftendoms. Dan door wat dwaling de naem van Priefter-Ian aen den keizer van Abyffinie gegeven zy, ftaet nu in 't kort te verklaren. Ter zelffter tijdt, wanneer de Portugefen te fcheep met het ontdekken van vreemde geweften bezigh waeren, was een grote roep, door ganfch Europe, van Priefter-Ian en zijne voortreffelijkheit: want hy wiert gezeit de maghtighfte Keizer, een Heer van vele koningrijken, en Chriften van Gods-dienft te zijn; doch was men evenwel onbewuft, aen welken oordt hy zijn verblijf had. Weshalve wanneer Peter Kovillan, (gezonden door Iohannes koning van Portugael, de tweede van dien name, eerft over de Middellantfche zee, daer na te lande, op dien Vorft op te zoeken,) komende in Indien, gehoort had dat in Abyffinie, of in dat Ethiopien, 't welk beneden Egypten gelegen is, een zeker groot maghtig Prins waere, die den Chriften Gods-dienft beleed, begaf hy zich derwaerts na den zelven: en bevindende vele dingen by hem, welke van den rechten Priefter-Ian wijd en zijd in Europe gezeit wierden, nam hy dezen voor den genen aen, die Priefter-Ian genoemt wierde. Dies was dees d'eerfte, die den Abyffiner Keizer met dien name genoemt heeft, den welké andere, die de volgende jare in Abyffinie gekomen zijn, namaels gevolght en de zelfte dwaling lichtelijk in Europe gebraght hebben.

Der-

Derhalve blijkt dan dat de koning of Keizer van Abyssinie averrechts Priester-Ian genoemt wort, gemerkt d'een de heerschappye in Asie gevoert heeft, en d'ander heden in Afrika heerscht. Daer en boven logent *Damian* van *Goez* wel duidelijk, in zijn boek van de zedẽ der Abyssiners, dat de koning van Abyssinie Priester Ian genoemt wort, of oit genoemt zy. Weshalve is met den naem van Priester-Ian, indien men eigentlijk wil spreken, de gemelde Vorst van Asie te verstaen; doch aengezien de gewoonte van het woort Priester-Ian in dien zin te gebruiken, byna een wet gemaekt heeft, en het rijk van Priester-Ian in Asien alreeds verdelgt is, kan gevoeghelijk de naem van Priester Ian gebruikt, en op den Abyssiner koning van Afrika gepast worden.

Ieder onderhorigh koningrijk, als Tigre, Dambea, Goiam, Amara, Narea, wort bestiert, uit den naem van den Keizer of Priester-jan, door eenen onderkoning; desgelijx ieder lantschap door een byzonderen lantvooght.

Behalve den onderkoning van Tigrè, Tigremahon genaemt, die byna altijts uit koninglijken huize moet zijn, wort het lant, het naest aen het Roo Meir gelegen, door een opperhooft bestiert, met den tijtel van Barnagas, dat 's koning van de zee; niet om dat hy over d'aen-zeegelege landen eigentlijk gebiet; (want die staen alle onder het gebiet van den Turk) maer wort alzoo genoemt, om dat het lant, daer hy over gebiet, nader aen zee leit, dan eenigh ander deel des rijks van Tigrè. Hy heeft zijn verblijf meesten tijts in de stadt Barua of Debaroa; hout een groot gezagh en aenzien, zoo wel onder zijn eigen volk, als onder vreemdelingen; doch staet evenwel in vele dingen onder den onderkoning, als met verzoek van genade, vererende t' effens grote geschenken van paerden en andere dingen aen hem.

Het rijk wort met grote bescheidenheit en rechtvaerdigheit bestiert, en den Koning by zijne bevelhebbers grotelix ge-eert en eerbiedigheit betoont. De Heeren van den gerechte zijn streng in het straffen der misdaden; want die slechts een weinigh van het recht geloof afwijken, en van gevoelen veranderen, worden by het volk gestenight; maer die den Godsdienst, dien zy eenmael omhelst hebben, verlaten, of Godt en de Heiligen lasteren, worden levendig en in 't openbaer verbrant. Moordenaers worden aen de naeste vrienden der dooden overgelevert, om zich na hun welgevallen daer aen te wreken, die by zommigen, uit gierigheit, tot slaven verkocht, en by andere met onverdragelijke pijne langzaem ter doot gebraght worden. Dieven worden d'oogen uitgesteken, dien daerna van den gerechte tot wegh-leiders rijks-slaven toegevoeght worden, die met deze leits-mannen door het gansch lant mogen gaen, om met zingen en spelen op speeltuigen hun kost te winnen; doch met dien bespreкke, van niet langer dan eenen dagh op een zelve plaetse te blijven, op lijfstraffe. Andere kleine misdaden worden of met een ballingschap, of met een roede-geseling gestraft; maer zelden met gelt boete afgedaen.

In d' erfenis der krone, volght de oudste zoon den vader; maer by mangel van mannelijken oir wort de waerdighste uit desselfs naeste bloet-verwanten gekoren. [a] Anderen willen dat d'oudste zoon het rijk niet be-erft, nochte door den rijx-raet of gemeente tot koning gekoren wort; maer dat de krone vervalt aen den gene, dien de vader op zijn sterven komt te verkiezen. Volgens *Sanut* worden al des konings zonen op den bergh Amara bewaert, uitgezeit de gene, die de erfwachter des rijks is, 't zy om zijnen ouderdom of om zijne bequaemheit ter heerschappye, of om dat hy meerder stemmen en schepselen heeft. Zoo dees komt te sterven, wort uit dezen bergh een ander gehaelt, dien de grootsten aen 't hof den bequaemsten tot de krone oordelen: waer uit blijkt het een gevolghzaem, en geen keurrijk is.

[a] *Annan tr. 3.*

Het groot en beroemt eilant Meroë wort gezeit door drie koningen be-

bestiert te worden, die elkandren dikwils den oorlogh aendoen; te weten, d'een is een Mahometaen uit den stam der Moren; d'ander een afgodist, herkomstigh uit den bloede der rechte Ethiopiers; de derde is een Christen, die den koning van Abyssinie erkent, als zelf een Abyssiner.

Rang of lijste der koningen van Abyssinie.

d'Eerste koning van Ethiopien of Abyssinie, daer men zekerlijk, door berecht van de H. Schrift, kuntschap van heeft, wort gezeit geweest te zijn Chus, de zoon van Cham, dien dat aenstonts na den water-vloet, door de verdeiling te beurt viel. Dees wiert gevolght van zes andere koningen, welker namen onbekent zijn; gelijk ook de tijdt van hunne regering; want aengezien zy geenen vasten stoel hadden, maer gelijk d' Arabers om herzworven, zijn deze by d'Abyssiners niet gestelt onder de rang van hunne Koningen. Maer is na hen de koninglijke stoel geplant in de stadt Axum, en bleef daer tot aen de komste Christi; doch wiert daer na verplant, in den koningrijke van Sceua of Saba. De koningen, die geboden t' Axum en Sceua, worden ten getale van hondert acht en vijftigh gestelt, met de volgende namen:

Arue. regeerde 400.
Agabo, zijn broeder en moordenaer. 200.
Ghedur of *Cgedur*, anders *Sabanut*. Dees regeerde vijftigh jaren met zijnen broeder *Agabo*, slechts in een lantschap; maer na de doot doot van *Agabo* hondert jaren over gansch Ethiopien. 150.
Ghedur, twede broeder van *Agabo*, een strijdbaer man 150. } jaren.
Makeda of *Makaada*, dochter van *Ghedur*, by Iosefus *Nikaules*, en by Herodoot *Nitokris* genoemt, welke koningin was van Saba, in Ethiopie, volgens Sint Ieronimus, en niet van Saba in Arabie. Zy begon te regeren, volgens Genebrard, na het zeventiende jaer van Zaul, reisde in het vierde jaer der regering van Salomen na Ierusalem, en in het vijftiende van haer eigen. 77.

Melilech: wort by d' Abyssiners gehoudé voor een zoon van Salomon en deze koningin, en gemeenlijk de zoon van den wijzen genoemt, doch vint dit by eenigen geen geloof. Zijn moeder zond hem in zijn achtiende jaer na Salomon, om hem in alle wijsheit op te voeden. Zijn navolgers tot aen Iesus Christus, zijn geweest ten getale van een en twintigh, in volgendende ry:

Andedo, zoon van *Melilech*, regeerde 1.
Auda, zijn broeder 11.
Guaasio, by *Genebrard Gigasio* genaemt. 3.
Zangua. 44.
Guasio, slechts een halven dag.
Antet of *Autet.* 61.
Bahaza, by Genebrard *Bahara.* 9.
Chauada. 2.
Chanze. 10.
Endur. 9.
Guazha. 1.
Endrach. 1. } jaren.
Chaales. 1.
Setya. 17.
Safeelya. 27.
Aglubu, by Genebrard *Aglaba.* 3.
Ausena, by Genebrard *Anskua.* 1.
Breguas. 19.
Guaase. 17.
Besceleugua. 17.
Baazene, onder wiens regeringe Jesus Christus geboren wiert. 27.

Wijders, geduurende den tijdt, tusschen Salomon en Jesus Christus, wort in de Heilige Schrift zeker Zara koning van Ethiopien genoemt, verslagen door Abias, koning van Juda; niet tegenstaende hy een heir voerde van tien hondert duizent man, met drie hondert duizent wagens. Dees Abias leefde duizent vijf hondert en elf jaren, na den watervloet, volgens Genebrard. Daer worden behalve de

de voorzeide, verſcheide andere koningen van Ethiopien geſtelt, die t'effens mede over Egypten geheerſcht hebben, als *Sabakon* of *Sabachon*, die ten tijde van koning Ozie leefde, en twalef of volgens andere vijtigh jaren regeerde, en wort in de Heilige Schrift Sua of So genoemt; Tarach, die ten tijde van koning Joathan den koning van Egypten van tegen Sennacherib koning van Aſſyrie byſtant deed.

Na *Baazene* volghde zijne dochter *Kandace*, na de welke, om haere verdienſten, ſedert al de koninginnen, volgens *Plinius*, met een algemeinen naem van *Kandace* genaemt wierden; hoewel daer-en-boven ieder noch met een byzonderen naem. Onder haer regering wiert het Chriſten geloof in Ethiopien ontfangen, door middel van eenen haerer kamerlingen, of ontmanden, die door Filippus tuſſchen Jeruſalem en Gaza gedoopt wiert, gelijk breder in't achtſte hooft-ſtuk van de handelingen der Apoſtelen te lezen is. Daer na quam

Mesne, haer zoon, regeerde	6.
Sektua.	9.
Adgala.	10 jaar en 7. maend.
Agba.	een half
Mali.	4
Akle.	13.
Didima.	10.
Autete.	2.
Alda.	30.
Zecghin van Rama.	8.
Gazele.	26.
Beſeſſeoch, of *Beſeſerch.*	4.
Asgua, of *Azguak.*	77.
HHerk.	21. jaren.
Beſeſaue, of volgens Genebrard *Beſaſene*, een maent.	
Guachene.	2. dagen.
Hadas.	4. maenden.
Sagel.	5.
Affe of *Asfe.*	14.
Azgheba.	23.
Samra of *Samras.*	3.
Aiba of *Aibas.*	6.
Sthenden.	37.
Sacham.	9.
San.	30.
Igga.	18.
Alamide.	30.
Achinnas.	3.

Abraham en *Asbas*, twee gebroeders, regeerden ontrent des jaers 460. t'effen zeven en twintigh jaren: daer na regeerde *Abraham* alleen veertien jaren. Na hem

Asfa. regeerde	7.
Sahal.	14.
Adahana.	14.
Reth.	2. maenden.
Asfa.	25.
Azba, de twede.	6.
Alhamedan.	7.
Abra. *Sahel.* ieder	2. maenden.
Chebez.	14.
Asba de derde, dien Genebrard *Gebez Eloëz Baas* ſchijnt te noemen.	3.
Sekul Scul.	1.
Abra en *Adakana.*	6.
Zaham.	28. jaren.
Amida.	12.
Sahan.	2.
Azba.	4.
Zahan, de twede.	15.
Gabez.	21.
Jacob en *David*, twee gebroeders, beide	3.
Arma.	14.
7. dagen en 7. maenden.	
Zittahana.	12.
Jakob.	4.
Konſtantijn.	28.
Betesraël, dat's huis van Iſraël gezeit.	8. maenden.
Gabramaſchel.	14.
Nalek, onder dezen wierden veel kerken en kapellen in Ethiopien geſticht.	11.

Na deze worden geſtelt de volgende koningen, doch zonder byvoegen des getals der jaren hunner regeringe, namelijk: *Bazen. Sentaghed. Baharſaghed. Ghermaasfer. Salaajuba. Kallulaſion. Sargue. Zarai.* Bagahamai. *Gianusceda*, of *Gianasceda. Zeoneghiz. Malghene. Sefarad. Agdahis. Abraha. Azbaha. Asfa. Afrad. Amſi. Ahau. Arada. Aladona. Alameda. Tabena. Chareb. Gabra. Maſchel. Konſtantin. Bezaaghe. Asfa. Arma. Gianasfa. Gianaſcheda. Freſennai. Adarahaz*, of *Adaſahas. Aizar. Delnahad. Mada.* of *Madai.* Na dezen volghde de ko-

koningin *Sahada*, dat 's vuur gezeit, byzit van *Madai*, die de krone bemaghtighde, tirannelijk regeerde, kerken en gewijde plaetſen verdelghde, en al het geroofde gout en zilver onder d'aerde verborg. Na haer volgden de koningen Ambaſandin, Ghemaosfare, Girgas, Degna, Michaël Bedegaz, Aama, Kulladin, Sbinahami. Na dezen laeſten volghde Tredda Gabez, zijn dochter. Al deze voorzeide Koningen, van Bazen tot Sbinahami, zijn voor heiligen gehouden geworden, en hebben geregeert van het jaer 765, tot 933. een tijdt van hondert acht en zeſtigh jaren: waer uit af te meten is, dat eens ieders regering zeer kort moet geweeſt zijn. De voorzeide koningin Tredda Gabez troude aen eenen Prins uit het lantſchap van Bugie of Bugihe, en kreegh daer eenen zoone by, die namaels koning van Ethiopien wiert, een zake te voore noit gehoort: want de koningen waeren te voore altijts gekomen uit den ſtam van David. Maer deze vrou, begerigh om haeren zoon op den throon te helpen, trachte het ganſch geſlacht, herkomſtigh van *Melilech* zoon van Salomon en koningin Saba, te vernietigen: en ontſprong ſlechts een deze wrede vervolging, die zijne toevlucht tot de grootſten des lantſchaps van Sceua nam, die toen haer lant beſtierden, ten getale van zeven, kregen dat rechtmatigh weer, en deden hem byſtant. Daer zijn evenwel, die willen, dat'er vijf keizers of koningen uit den huize der koningin Tredda Gabez geweeſt zijn, die drie hondert drie en dertigh jaren regeerden. Drie worden inzonderheit gedacht, zoo wel om hun heiligheit, als wijsheit, te weten, Lalibala, of Zalibala, Imre, en Nahakulotab: want de namen van den zoon, en zoons zoon van Tredda Gabez, uit haet van deze onrechtvaerdige bezitting, wierden vernietight. Lalibala deed in een ſteen-rots een nieuwe kerk houwen; Imra was zoo heiligh, dat d'Engelen, volgens zeggen der Abysſiners, hem dikwils broot en wijn verſchaffen om de miſſe te doen: want hy was een Prieſter; ja willen, dat hy door zijne gebeden, den loop van den Nijl heeft doen ſtil ſtaen.

De zoon van *Tredda Gabez* regeerde 60.
zijn zoon. 70.
Lalibala. 60.
Imra. 40.
en *Nahakulotab.* 50.
} jaren.

Wijders, na dat die van dezen geſlachte driehondert drie en dertigh jaren geregeert hadden, wierden die van den ſtamme Davids weer op den throon herſtelt, met byſtant van die van Sceva, in volgende ry: te weten, d'eerſte, die de heerſchappye herving, en den koninglijken ſtoel van Axum na Sceua overbraght, was

Ikumnanlach, en regeerde 15.
Jacha-hazeon. 9.
na hem
Baharſada, of *Esbraad*, of *Esbrabab*, *Kademſaghed*, *Udim* en *Raab*, regeerden met elkandre, in alles 15
Andizeon, of *Aindizeon.* 13. ſterf des jaers dertien hondert twee en dertigh.
Sefarad. 28. ſterf des jaers dertien-hondert zeſtigh.
Udma Affan. 19. ſterf des jaers dertien-hondert zeventigh.
David. 33. ſterf des jaers veertien hondert twintigh, en liet vele kinderen na, doch gene tot tot navolgers. Na hem volghde:
Theodoor. Die ſlechts twee maenden regeerde.
Iſak of *Jeſus.* regeerde 17.
Andries. 4.
Hesbinaam, en *Amedes*, twee zonen van *Jeſus* of *Iſak.* regeerden beide 5. Onder hun regering hitſten twee grote Heren het volk tegen het huis van David op, en wierpen een jong kint op den koninglijken Throon, beſtierende inmiddels uit zijnen naem het rijk; maer duurde hun-
} jaren.

ne

ne heerschappye slechts twee jaren: want deze belhamels wierden verslagen en gestraft
Zerah Iakob. Regeerde 34.
Bethe-Marian, zijn zoon. Hy sterf des jaers 1488. na een regeeringe van twee maenden, veertien dagen en 10.
Schender, dat Alexander gezeit is. Sterf des jaers 1488. en regeerde zes maenden en 15. } jaren.
Amdezeon. Hy sterf des jaers 1493. na een regeringe van zes maenden.
Nahu of *Nakod.* Was de broeder van *Alexander*, genomen uit den bergh *Amara*, sterf des jaers 1507. en regeerde 14.

David, zijn zoon, anders genaemt *Athanidinghil*, dat is gezeit wierook van Marye, of volgens Genebrard *Lebnadenghel.* Maer d'Abyssiners wilden, geduurende zijne minderjarigheit, door zijne moeder Helene bestiert worden. Dees was die Helene, welke haren gezant Matthijs na Emanuel, Koning van Portugael zond, met belofte van bystant tegen de Mamelukken en Moren, op verzoek van *Tristan de Kugna.* Dees Koning David dempte, volgens Jovius, de *Trogloditen*, d'Inwoonders des lants van *Ajan*, die met vergiftige pijlen schieten, nam Kasaute, Koning op de kust van *Mosambique*, gevangen. Versloegh en dode den Veltmarschalk der Koningin van *Bethsage*, by de kaep van Goeder hope, en handelde den Koning van *Kongo* en *Torme*, een Prins der Zwarten, zo rou, dat zy uit dwang hem een zeer grote schattinge betaelden, en gyzelaers gaven. Hy bevocht twee zegens op den Koning van *Adel* of *Zeila*, zond des jaers vijftien hondert vier en twintigh gezanten en brieven aen Paus Klement de zevende, met belofte van gehoorzaemheit. Quam, volgens [a] Vignier, in zijn elfste jaer op den Throon, had een eenige vrouwe, en daer by vier zonen, d'oudste der welke met den vader in een gevecht tegen den Koning van *Zeila* sneuvelde. Regeerde 33. of 36.
Klaudus, zijn zoon. Wort anders *Aznafsaghet* genoemt, volgens Genebrard, 't welk betekent, hy is aengebeden aen d'uitterste einde des aertbodems. Hy versloegh den Koning van *Adel*, in weerwrake van zijnen vader, die in een gevecht door *Gradahamet* of *Granhahamet*, Koning van *Adel* en *Zeila*, gewont wiert. Hy sterf des jaers 1559. en regeerde 20 } jaren.
Adamas zijn broeder, anders *Mena*, en by d'Abyssiners zelfs *Ademas Saghet* genaemt, zeggende *Saghet* Majesteit betekent. Hy sterf in Sprokkel-maent, des jaers 1563. Regeerde 4.

Sarsadenghel of *Sartadinghil.* Was de zoon van *Adamas*, en wilde genoemt zijn *Malak Seguet*: had twee gebroeders, ieder met verscheide zonen, maer deze Koning slechts een eenigen onechten, met name *Hasse Iakob*, dat is gezeit Heer Jakob, Prins van *Narea.* Na des vaders doot bemachtighde Jakob het rijk, en bleef, volgens Godignus, zeven jaren in bestiering: trachte de Roomsgezinden uit te roien, waer over zeker Prins, met name *Susneos*, die de zijde der Pausgezinden begunstighde, en voorwending op het rijk maekte, zich van deze gelegentheit diende, en, onder dekmantel van den Roomschen Godsdienst te beschermen, de wapenen tegen dezen Jakob aenschoot. Tot aen des jaers zestien hondert en acht en twintigh duurde dit oorlogh, als wanneer Koning Jakob door een scheut van een pijle gewont wiert, en zich benootzaekt vont op een sterkte te begeven, daer hy na weinigh dagen aen sterf; nalatende twee zonen, d'een genaemt *Kosme*, oud achtien jaren; d'ander, ontrent zestien jaren, met name *Zaga-Christ*, dat is gezeit, tresoor of schat van Godt; die beide toen op het eilant *Meroë*, in de stadt *Aich*, zich bevonden, alwaer gewone-

lijk de kinderen van Paep-Jan opgevoet worden.

De Koningin Moeder, genaemt *Nazarena*, ziende dit ongeval in haren huis, door de doot van haren gemael Jakob ontstaen, en hoe Prins *Susneos*, de nieuwe Koning of Keizer, al de genen, die haren gemael gonste toedroegen, t'onder trachte te brengen, deed aenstonts de doot van den Koning aen beide zonen verwittigen, met bevel van vaerdighlijk van het eilant *Meroë* zich te begeven, en by eenige trouwe Prinsen, vrienden van wijlen den Keizer hunnen vader, te vertrekken. Te dien einde zond zy hen meenighte van gouts en edele gesteenten toe, om zich te kunnen onderhouden, en eenige troepen met hunne vrienden te verzamelen, ten einde de doot van hunnen vader te wreken, en zich in hunne erf-landen te houden.

De Prins *Kosmes*, d'oudste, nam zijnen wegh na 't Zuiden, na de kaep van Goeder hope. d'Ander *Zaga-Christ* trok met een gezelschap van ontrent vijf hondert man, Noortwaerts, na 't Koningrijk van *Sanar*, zijn erfdeel: van daer na het Koningrijk van *Fungi*, alwaer hy prachtigh van den Koning, met name *Orbat*, een Vasael van Priester Jan, onthaelt wiert: begaf zich, vervolgt door de ruitery van Koning *Susneos*, door de woestijne van zandigh *Arabien*, slechts met een getal van vijftigh dienaers: (want al d'andere uit vreze van den moeielijken wegh verlieten hem) quam in *Egypten*, in de stadt *Korigia*, en eindelijk in groot *Kairo*, daer hy van de Koptisten wel ontfangen, en zelf by den *Bassa* eerlijk onthaelt wiert, den tijdt van twee dagen. Trok van daer, verzelt slechts met vijftien dienaers, (want d'andere bleven, uit vermoeitheit en ziekte, in *Kairo*) en veel geestelijken uit *Kairo*, na *Ierusalem*, daer hy op Kers-tijdt, des jaers zestien hondert twee en dertigh in quam. Trok uit *Ierusalem*, slechts met drie dienaers en acht geestelijke na *Nazareth*, alwaer hy belijdenis van den Roomschen Gods-dienst deed, en na een verblijf van eenige maenden, verlaten van al zijne dienaers, van daer te scheep na Romen by den Paus, die hem een Paleis tot zijn verblijf gaf, en bleef 'er twee jaren: trok van daer na Vrankrijk, en bleef te Parijs ontrent drie jaren, en sterf eindelijk te *Ruël*, des jaers zestien hondert acht en dertigh.

Wijders, *Susneos*, deed zich des jaers zestien hondert negen en twintigh voor Koning erkennen, en *Sagghed* noemen, dat is te zeggen, aengebeden van allen, bestedende al zijne krachten aen het uitroien des stams van Koning Jakob. Hy sterf des jaers zestien hondert drie en dertigh, en volghde na hem zijn zoon *Fasilatas* in 't rijk.

Het wort ontwijfelbaer by velen gestelt, dat de Koninginne van Saba, by eenigen *Nikaules*, en by anderen *Makede* genoemt, welke uit 't Zuiden (hoewel ook een ander *Saba* in *Arabien* leit) quam, om de wijsheit van Salomon in *Ierusalem* aen te horen, en over deze gewesten gebood, en op het eliant *Meroë* haren zetel geplant had, den waren Godt te dier tijde van den zelven heeft leren kennen; zo dat *Nikaulos* sedert afstant van hare afgoderye deed, en met haer volk de lere van Moyses begon te omhelsen. Maer na het lyden van den Heilant, houtmen desselfs lere, door den Kamerling of ontmanden der Koninginne *Kandace*, met name Indich, allereerst in *Abyssinie* ingevoert te zijn: want dees gedoopt, op den wegh van *Gaze*, na *Ierusalem*, ter bevaert trekkende, door Filippus, uit aenmaning van den Engel, doopte hy zelfs daerna de Koninginne met byna haer gansche geslacht, en al de lantzaten. Dan na de verdeiling der werelt onder d'Apostelen, zeitmen *Abyssinie* den Apostel Mattheus te beurt viel, die in het zelve een rijken oogst van zielen maide. Gods-di[enst]

Naderhant hebben deze volken, nevens de Koptisten, de lere en dwalingen van Dioskorus en Eutiches aengenomen en ingezogen, en tot Opper-hooft over hen beide gestelt, eenen Patriarch of Aertsvader, die zijn verblijf in de stadt *Alexandrye*, en in *Abyssinie* een Stedehouder heeft, met name Eteche of Komos, die vele Bisschoppen onder zich heeft. By eeni-

eenigen wort hy *Abuna*, dat is vaders, en ook *Makus* genoemt.

d'Abyssiners, verstrikt met de verderffelijke gevoelen van Eutiches en Dioskores, geloven dat de zielen der Heiligen, na hunne doot, niet recht na den Hemel vliegen; maer na het aertsch Paradijs, om aldaer tot aen den dagh des oordeels te blijven: dat de quaetdoenders niet aenstonts ter helle varen; maer tot een naby-gelegen plaets gaen, van waer zy de straffen kunnen zien, welke hen bereit zijn, verwachtende midlerwijle den dagh des oordeels. Eenigen hebben geschreven, dat zy niet geloven dat iemant ter helle vaert, uitgezondert Mahometanen en Afgodisten.

Volgens Damian Goez, stellen *d'Abyssiners* een Vagevier, en geloven dat de zielen der Vroomen, aldaer niet geplaegt worden des Zaterdaghs en Zondaghs, en aelmoesen hen ten hoogste dienen tot verlichting der pyne; maer dat hunne *Abuna* geen vryheit aen de zielen kan verlenen om uit te gaen, oordelende dat zulx alleen Godt toekomt, die den tijdt van hunne straffe bepaelt heeft. Evenwel willen andere dat zy dit geheel en al verwerpen.

De kinderen, zo Godignus getuight, worden met water en vuur gedoopt, drukkende hen een merk voor 't voorhooft, welk zy zorghvuldighlijk moeten bewaren; want *d'Abyssiners* gevoelen dat zy door dit merk den doop ontfangen, welke de voorloper van Christus schijnt gepreekt te hebben, wanneer hy zeit: Ik zal u dopen in den geest en vuur. Anderen zeggen dat d'eerste Koningen van *Abyssinie*, die de lere van Christus volgden, de gelovigen van de heidenen door dit teken hebben willen onderscheiden.

Tusschen den Gods-dienst der *Egyptische Koptisten* en *Abyssiners*, is geen verschil altoos; en zijn beide kerken tot eene kerke te zamen gesmolten: want beide deze volken, doen op een zelve wijze de Misse, en komen ook in de manieren en kerkelijke zeden, welke zy in de *Consecratie* of heiliging van het lichaem en bloet des Heilants onderhouden, geheel en al met elkandre, desgelijx met de Roomsche kerke, over een, en geschiet in volgender wyze.

De *Koptische* Priester verschijnt ter bestemder uure in de kerk, en klimt, wanneer het volk vergadert is, met zijn Priesterlijk gewaet aen, na het outer, roepende de Diaken luider stemme in 't Koptisch:

Gezegent zy d'uitdeiling.

Waer op de Priester zich na 't volk kerende, luitskeels deze volgende woorden dikwils verdubbelt.

Christus met ons allen,

het volk daer op,

en met uwen geest.

Weshalven na dat verscheide kerkelijke manieren voor af gedaen, en lof-zangen gins en weder opgeheven zijn, en eindelijk het gebedt geëindight is, zegent de Priester de schael, kelk, lepel en kistje des Sakraments (waer door zy d'arke des Verbonts verstaen, gelijk door de lepel de lancie Christus,) en begint met uitgestrekte handen aldus d'uitdeiling.

O Heer Iesus Christus, deelachtigh des Goddelijken wezens, onbevlekt woort, gelijk met den Vader, en heiligen Geest, onze Vader, onze Heer, onze God, en onze Verlosser. Gy zijt dat broot, welk van den hemel gedaelt is; ghy die gekomen zijt, om te zijn een onbevlekt Lam, tot verlossing en leven der werelt, wy vragen en bidden uwe goetheit, dat gy op deze heilige verborgenis uw aenzicht stelt, over dit broot, en over dezen kelk, die wy Priesters op dezen tafel zetten. Zegen, heiligh, reinigh en herschep dit broot in uw heiligh lichaem, (of in uw heiligh vleesch) en dezen wijn, die in dezen beker is, in uw heiligh dierbaer bloet, &c.

Op een zelve wijze spreekt *d'Abyssiner* Priester.

Onze Prins, Iesus Christus, wien wezen niet geschapen is, maer ghy zijt het zuiver woort. Ghy zijt de Zoon des Vaders; ghy zijt het broot des levens, afgedaelt uit den Hemel. Ghy waert, eer ghy quam in de gedaente van een onbevlekt Lam, voor de verlossing der zonde. Nu beminner der menschen, verzoeken wy nederigh uwe goetheit, op dat gy uw aen-

zicht over dit broot en over dezen kelk op dezen auter toont. Zegen, heiligh, reinigh en herschep dit broot in uw onbevlekt vleesch, en dezen wijn in uw dierbaer bloet: met diergelijke woorden meer.

Wat de rest belangt, by hen is een en dezelve wijze van te wieroken, een en dezelve woorden van *Consecratie* of toeheiliging, een en dezelve vorm van belijdenis te zeggen, een en dezelve maniere van aanbidding.

In de heiliginge des lichaems en bloets des Heilants, onderhouden deze beide volken een en dezelve maniere en plechtelijkheden. *d'Abyssiner* priester uit dezelve luits keels aldus:

Hy strekte zijne handen uit tot de zwakheit: hy is verzwakt, op dat hy de zwakken, die op hem hopen, gezont maekte. Die op den zelven nacht, wanneer hy verraden wiert, het broot nam in zijne heilige en zuivere handen, zagh na den hemel tot zijnen Vader, dankte, zegende en heilighde, en gaf zijnen Iongeren, zeggende, neme en eete alle daer van. Dit broot is mijn vleesch, welk voor u tot vergiffenis der zonden overgegeven wort. Amen.

Waer op het volk zeit:

Voorwaer, voorwaer, voorwaer, wy geloven en betrouwen, en loven u Heere, onze Godt. Dit is uw (in waerheit wy geloven) vleesch.

Dan zeit weer de Priester:

Desgelijx nam hy den kelk, dankte, zegende en heilighde dien, en sprak tot hen, neeme, en drinke alle uit dien. Dit is de kelk mijns bloets, welk voor u zal vergoten worden, en tot verlossing van velen.

Waer op het volk antwoort:

Voorwaer, voorwaer, voorwaer, wy geloven en betrouwen en loven u, ô Heere, onze Godt. Dit is (wy geloven in waerheit) uw bloet. Op een zelve wyze geschiet zulx by de *Koptisten*. Dat de *Koptische* en *Abyssiner* kerke een en dezelve geweest zy, geven, boven het voorzeide, Nicefoor, Zonaras, Cedrenus, en eindelijk zelf *d'Abyssiner Ritualia*, of kerkelijke plechtigheden te kennen; want in de gemene verманinge, welke voor den welstant der *Abyssiner* kerke, voor het welvaren des Konings, der Rijx-vorsten, Rechters en Onder-danen gedaen wort, wort ook in 't byzonder *d'Alexandriner* patriarch of aerts-vader gedacht, met deze woorden:

Bid voor onzen Prins, Prins onzer Aerts-vaders N N, Heer en hooft der Bisschoppen des groten lantschaps van Alexandrye, en voor onzen eerwaerdigen aerts-bisschop Markus, het hooft van ons Vaderlant, en voor alle Bisschoppen, Priesters en rechtgelovige Kerken-dienaers. In andere vermaningen worden ook doorgaens d'Evangelisten, Markus, Theon, Petrus, Alexander, Athanasius, Theofilus, Cyrillus en andere Alexandriners aerts-vaders gedacht. Welke ten overvloet bewijzen dat *d'Egyptische Koptische* en *Abyssiner* tot eene kerke te zamen gegroeit zy. Beide de *Abyssiners* en *Koptisten* staen ook onder een zelven patriarch, die zijn verblijf in de stadt *Alexandrye* in *Egypten*, en in *Abyssinie* eenen Stedehouder, het hooft der *Abyssiner* kerkelijke zaken, onder zich heeft, *Etecche* of *Komos* en *Makus* genaemt, en by anderen *Abuna*, dat is vertaelt, te weten het laeste, vader. Dees wort by den patriarch van *Alexandrye*, of by de Monniken van *Abyssinie* gekoren, en by den patriarch bevestight. Zijn voornaemste ampt is de gewijde orders te begeven (hoewel het begeven der kerkelijke ampten aen den *Negus* of Koning staet) hertnekkigen te doen straffen, met dezelve van honger en dorst te laten sterven, zonder iemant hen spyze magh verschaffen.

Wat belangt de Bisschoppen, Godignus, tegen het gevoelen van velen, wil dat'er gene zijn; andere dat *d'Abuna* twaelf Kanoniken onder zich heeft, als byzitters en raets-luiden, uit welker getal hy Bisschoppen inwijdt.

Een klerk, zo lang hy geen priester is, vermagh een vrouwe te hebben, en wort, wanneer hy die heeft, slechts drie jaer daerna priester gemaekt: doch kunnen gene onechten, maer wel blinden en verleemden tot het priester-ampt geraken. Na de doot van d'eerste vrouwe, vermagh geen priester hertrouwen, dan met byzondere bewilliging van den *Abuna*; doch mogen

mogen namaels gene Misse weer doen; een zake, welke by hen zo stips onderhouden wort, dat zy ook geen keerzen, aen de kerke gewijdt, derven aanraken. Zo een klerk of priester een onecht kint krijgt, die wort aenstonts ontampt: sterft hy zonder wettelijke kinderen, zijn goederen vervallen aen den Koning, en niet aen den *Abuna*.

Men heeft 'er vele Monniken, die de regel van Sint Antonis, Sint Makair en Sint Basilius volgen, en ieder in een byzondere kamer hun verblijf hebben: vervoegen zich overal by de geestelijken, die zy stoutelijken bezoeken. Zy doen grote boete, leven zoberlijk, vasten veeltijts, doch meer door eenen ydelen zucht van glorye, dan uit liefde des deuchts.

Al de geestelijken, zelf de *Komos* of *Abuna* en Bisschoppen, wonen in kloosters, in de steden en wildernissen: gaen bloots voets, eeten noit vleesch, nochte drinken noit eenigen wijn, en doen buiten gewonelijke strenge boete. Want behalven het vasten, pynigen zy zich zelfs geweldigh, met zich aen een kruis te doen binden en op te hangen, blyvende aldaer den ganschen dagh in de hitte der zonne te braden. Anderen begeven zich moeder nakend tot aen den hals in killende beken, en blyven daer in tot dat zy half doot zijn.

Men heeft 'er, die zy geestelijken van *Libela* noemen, die ieder, tot boete, twee vierkante stukken loots dragen, van vijftigh of zestigh pont zwaer, die hen voor op de borst en achter op de ruch hangen, daer zy alle daegh hondert en vijftigh neerbuigingen mede doen, niet zonder groot gewelt: vallen op de knien, en met het voorhooft op d'aerde; zo dat deze oefening hen het hooft doet zwellen en het lichaem gansch blont en blaeu maken. Andere gaen met een groten steen om den hals, die hen het aenzicht na d'aerde doet buigen, zo dat zy niet opwaerts na den hemel kunnen zien, nochte van de plaetse bewegen daer zy zijn.

Al *d'Abyssiners*, zo wel geestelijke priesters als wereltlijke, worden ten achtsten dage hunner geboorte besneden, en gedoopt ten veertighsten, maer de dochters ten zestighsten: daer na beide zo wel dochters als knechtjes in hun zeste jaer weder herdoopt met vuur in dezer wyze: Zy nemen een scherp yzer, ter weder-zyde snydend, en gloeiend in vuur gemaekt, en zetten daer mede gewonelijk op het tipje of het hoogh der neuze, twee littekens of brantmerken, waer door zy van de Mahometanen onderscheiden worden, gemerkt ook deze besneden zijn. Het water des doops wort geheilight door bezweringe en zegeninge. Zy worden daer en boven eenmael alle jaers gedoopt, op drie Koningen dagh, naerdien op dien dagh Christus gedoopt is.

De belydenis, zeggen zy, door bevel der Apostelen te hebben, en doen dezelve met recht over eind te staen, en niet op hunne knien: ontfangen ook vergiffenis, doch wort het geen, welk zy belyden, niet heimelijk gehouden. Volgens Godignus geven *d'Abyssiners* in de belydenis, de gedaente noch het getal der zonden te kennen; maer zeggen alleenlijk in 't algemeen, *Habessen, Habessen*, 't welk luidt, ik heb gezondigt, gezondight. Zy stellen alleenlijk vijf dodelijke zonden, op steun van het laeste kapittel van d'Apokalypsis, welke buiten de heilige stadt drijft, tovenaers, schaemtelozen of oneerbaren, moordenaers, afgodisten, en leugenaers. Zy houden slechts aen vijf geboden verplicht te zijn, verklaert door Christus in deze woorden:

Ik ben hongerigh geweest, en hebt my niet gespijst: ik ben dorstigh geweest, en hebt my niet te drinken gegeven: Ik ben een vreemdeling geweest, en hebt my niet geherberght; ik ben nakend geweest, en hebt my niet gekleet. Ik ben ziek geweest, en hebt my niet bezocht; ik ben gevangen geweest, en zijt niet tot my gekomen. En willen dat Christus deze woorden alleen ten Jongsten dage zal zeggen.

Zy doen alle daeghs Misse, doch in ieder kerk niet meer dan eene, gewonelijk des avonts, anderhalve uure voor den ondergang der zonne, uitgezeit des Zaterdaghs en Zondaghs;

doch de Misse voor de doden, zo Damian Goez getuigt, zijn'er ongehoort; maer worden flechts begraven met een kruiz en gebeden, en onder andere met het Evangelium van Johannes daer over te spreken, en des morgens eenige aelmoesen over de doden te doen.

Damian Goez. Zy vasten alle Woensdagh, ter gedenkenis van den raet der Joden, over de doot van Christus, die te dien dage gehouden wiert: vasten ook des Vrydaghs over de doot van Christus, zonder vet t'eeten, voor na Zonnen ondergang; onderhouden daer en boven met de Rooms-gezinden verscheide andere vasten tyden.

Eenige geestelijken, in de kloosters, onthouden zich altijts van vleesch t'eeten, voor hen een zeer herde zake, ter oorzake zy verre van de zee afgelegen zijn, en gene Meiren nochte revieren hebben, daer zy Visch uit bekomen. Andere eeten ten vasten dage flechts een appel met broot, en groente, gekookt zonder oli of boter. Eenigen houden het lijf alleenlijk by broot en water. Eenigen die visch eeten, onthouden zich van de genen, die bloet hebben, en vernoegen zich met Springhanen, Oesters, alikruiken en diergelijke. Ook nuttigen zy op hunne vast-dagen zekere graen, *Kamfa* genoemt, en een andere *Tebba*, toebereit gelijk mostert. Wyders, al de geestelijken, en zelfs de priesters, handelen, kopen en verkopen meer dan al d'andere *Abyssiners*.

De meeste *Abyssiners*, zelf eenige Koningen en vele Groten des lants, hebben voorhene, nevens de *Koptisten*, met de welken zy onder een zelven patriarch of aerts-vader, die in *Alexandrye* zijnen stoel hout, staen, en een en dezelve kerkelijke zeden onderhouden, met onderscheit flechts in tale, afftant van hun oude gevoelens gedaen, de Roomsche kerke voor de rechte leere, en den Paus voor Christus Stedehouder erkent, gelijk breder op pag. 188. staet aengeroert. Want ten tyde van paus Klement de zevende, zond priester Jan, of Koning van *Abyssinie*, met name David, gezanten aen den Paus, om hem voor den opperften of hogen Priester t'erkennen, met belofte van gehoorzaemheit aen hem en zijne navolgers: en hebben al de genen, die hem in 't rijk gevolgt zijn, het zelfste gedaen, tot aen 't jaer zestien hondert en negen, als wanneer het rijk verviel aen den Prins van *Nareol*, genaemt Jakob, die met de dwalingen van Dioskores en Eutiches bleef ingenomen. Van gelijken heeft de Neve van dezen Jakob, zoon van *Zagachrist*, die des jaers zestien hondert drie en dertigh op den Throon stapte, de gevoelens en dwalingen van Eutiches en Dioskores omhelst en verdedight; zo dat hy des jaers zestien hondert drie en dertigh buiten de stadt *Amara* zette, al die den Paus erkenden en gehoorzaemden, en belydenis van het Roomsch geloof deden.

De Koning, met name *Kosme*, zoon van Koning *Hasse Iakob*, die een vyant des Christen geloofs was, deed ontrent des jaers zestien hondert dertigh in het Koningrijk van *Dambea*, naby zijn hof, een kerk stichten na d'Europische wyze, van Cederen hout. *Zaga Christ*, zijn broeder, en al zijne hofgenoten, hoorden opentlijk de Misse in het koningrijk van *Goyame*. By verbodt, opentlijk afgekundight, had de Koning doen verbieden het vieren des Zabbaths na de Joodsche wyze; niet tegenstaende vele ongeleerde en schyn-heilige kluizenaers het bekeren des volks trachten te beletten *Zaga Christ*, broeder des Konings, en zonderling yveraer in de Roomsche lere, vestighde onder andere deze wetten in het koningrijk van *Gojame*: te weten, dat geen geestelijke getroude perzoon, het Avontmael zou mogen uitreiken, op pene van zijn leven: dat geen wereltlijk perzoon meer dan eene vrouwe zoude mogen hebben: dat niemant aen de tafel des Heeren zou mogen naderen, voor hy herstelt had, 't welk onrechtvaerdelijk by hem bezeten wiert. Des jaers zestien hondert een en twintigh, wierden in het lantschap van *Agoas*, een wijdstrekkend gewest en vrucht-rijk van allerlei lijfs-behoeften, vijf duizent zielen

zielen met het water des doops, door de Portugese Jesuiten besproeit.

Wat belangt den byzonderen staet der lantschappen, ten aenzien van den Gods-dienst, die wort by eenigen aldus gestelt.

In het koningrijk van *Tigre* bezitten de Turken d'aen zee gelege plaetsen, en hebben tot gebuuren de Sarraçenen. Maer het ingewant des koningrijks is opgevult met Afgodisten, doormengt met Christenen. Die van *Angote* zijn Christenen, zonder vermenging, desgelijx die van *Xoa* en *Amara*. Het koningrijk van *Damut*, is, volgens Sanut, gemengt met Heidenen en Christenen. Daer is een groot getal van Kloosters, zeer veel Geestelijken, beide mannen en vrouwen. Het lantschap *Leka* is gansch Christen, maer het koningrijk van *Bagamedri* gemengt met Christenen en Heidenen; van gelijken *Dambea*. De stadt *Aukaguerle* is bevolkt met Mahometanen, en *Dahali* eensdeels met Christenen, eensdeels met Moren of Mahometanen; *Oecie* met Moren en Afgodisten; *Ario* en *Fatigar* is gansch Christen. Die van *Zingero* zijn Afgodisten; desgelijx die van *Roxa*, maer die van *Rozanegus* zijn alle Christenen. Het Koningrijk van *Goiame* is gemengt met Heidenen en Christenen: de gewesten van *Narea*, *Goroma*, *Zeth*, *Koncho*, *Mahaola*, leggen geheel en al in afgoderye verzopen. Die van *Goroma* zijn Heidenen of Christenen, en doen d'Afgodisten, d'Inwoonders, op de grens-palen van dit koningrijk en dat van *Damut*, aen de hooft-bron des *Nijls*, met Ossen en Koeien offerhande; ook zodanigh, dat het gebeente van deze beesten zo hoogh op malkandre leit gestapelt, gelijk een kleine bergh. *Sua* heeft Mahometanen en Christenen, zeer genegen tot bevaerten. Die van *Bora*, *Kalaoa* en *Aga* zijn Christenen in name, maer in'er daet Afgodisten. Het lantschap van *Dubane* is bevolkt met Kaffers, of volken zonder Gods-dienst, en Afgodisten. *Xincho* heeft niet dan Mahometanen, en *Daraita* Christenen; *Aris* Mahometanen; *Euara* Mahometanen, gemengt met Heidenen; *Arbo* Heidenen en Mahometanen; *Xankala* Heidenen en Kaffers. Aengaende d'*Agoas*, de meeste onder hen zijn afgodisten, maer d'overige Christenen, in groten getale, die vele kloosters van mannen en vrouwen hebben.

Men heeft 'er een groot getal van kerken; d'eerste en hooft-kerk van al d'andere, wort *Delia Libanos* genoemt, dat's bergh van *Liban*, in 't koningrijk van *Goyame*; daer in eertijts de Koningen van *Abyssinie* plachten begraven te worden. De tweede is *Markoza Mariam*, dat is elende van Marye, in 't koningrijk van *Goyame*. De derde is die van *Dima*, dat is van de maeght Marye, in *Goroma*. De vierde is *Maçana Celacen*, dat is vertaelt, de zetel der Drievuldigheit, in *Amara*. De vijfde is *Laboka*, dat is gout-bergh, gewijdt aen Sint Michaël, gelegen in het koningrijk van *Goyame*. De zeste, gewijdt aen *Agapite*, staet in het koningrijk van *Dambea*. De zevende, van den Zaligh-maker, in het koningrijk *Abagamedri*, desgelijx d'achtste, gewijdt aen de maegt Marye. Zy was gesticht van veelerlei fraei gehouwen steen, had negen portalen, met drie overwulfde kerken. Maer wiert door den Koning van *Adel* of *Zeila*, en door de Sarracenen verwoest, zulx zy heden niet meer dan een puin-hoop is, ten aenzien van haren vorigen luister. In het klooster, neven de kerke, worden al de quade en goede boeken van gansch *Abyssinie* bewaert, beneven de kronijken der Koningen, gezalft en gekroont in deze kerke: en die niet gekroont is in deze kerke, voert den tytel van Koning der Koningen niet, maer slechts dien van koning. d'Andere kerke, genaemt *Abagarima* of *Batta Abagarima*, dat is huis of kerke van *Abbe Garima*, is mee gewijdt aen de maegt Marye, maer verwoest door de Turken en Sarracenen; doch is evenwel noch tamelijk fraei, met een geschildert en vernist gewelfsel. Al deze kerken hebben kloosters nevens haer staen. Men vint 'er meer andere kerken, gewijdt meerendeels aen de heilige Drievuldigheit, of aen Jesus Chri-

Kerken.

Christus of aen den Heilant, of aen den kruize, of aen de maeght Marye, of aen Sint Michiel, of aen eenige andere Heiligen.

Galas of Jages.

TEn Zuiden van *Abyssinie*, en beoosten het koningrijk van *Kongo*, over de zonne en zalpeter-bergen, en ter weder zijde van den Nijl, op de grensen des koningrijks van *Monemugi*, houden zich zekere woeste en strijdbare volken, *Giaquas* by die van *Kongo*, maer in de lant-tale *Agaz*, volgens Pigafet en Linschoten, en by *d'Abyssiners*, zo Jarrik getuight, *Galas* of *Gallas* genoemt. Volgens Andreas Batel, d'Engelsman, die zes maenden hen in den oorlogh gedient had, noemen de Portugesen hen *Iagges* of *Iages*, maer zich zelfs *Imbangolas*, uit welken naem blijkt, voeght Batel daer op, dat zy van *d'Imbiers* of *Gallas* zijn, herkomstigh uit de *Serre Lione*, die geen andere, volgens Peter Davity, kunnen zijn, dan de volken *Kumbas* van de *Serre Leone*.

Heden zijn de *Galas* tot diep in *Abyssinie*, door de zuiderlijke lantschappen ingeboort, en hebben den *Abyssiners* aldaer vele lantschappen door de wapenen af handigh gemaekt. Wat de zeden en wijze van leven der *Galas* of *Iages* belangt, daer af is ten dele te voren op pag. 554. en 591. verhaelt, en kan hier by gevoeght worden, 't geen by Purchas, Pigafet, Linschoten en Jarrik is aengetekent.

Op verscheide plaetsen in *Afrika*, inzonderheit in *Abyssinie*, groeit zeker gewas, by de Moren *Muz* en *Gemez*, by d'Oost-Indianen *Melapolanda*, by d'Egyptenaers *Mauz*, by d'Inboorlingen van 't eilant Sint *Thomee Abella*, by de Grieken en Latynen *Maxgraita*, in de Bybel *Dudaim*, by andere Faroos Vijgh en Paradijs-appelen genoemt; want eenigen willen dat Adam van deze vrucht zou gegeten hebben: tot welk gevoelen Augustijn, Moyzes Berzepha, Bisschop van Syria, Niceforus, Kalistus, Ambrosius, en meest al de Rabinen zich gedragen.

Het groeit tot de hooghte eenes Granaet-booms, zonder takken, maer geeft bladen, hoewel weinigh, gelijk het rietgewas, te weten de tengere bladen schieten aenstonts in de lengte en hoogte, eerst in malkandre gerolt, in vorm van het Indiaensch riet; maer spreien zich daer na allengs van malkandre: zijn zes en zeven ellen lang, en byna een breet. Zulx onder een eenigh iemant voor het steken der Zonne kan schuilen, tot een groot bewijs by velen, dat met de bladen van dezen boom de Vader en stam des menschelijken geslachts in 't paradijs de naekte leden zou bedekt hebben. De vrucht is die van de kleine konkommers gelijk, maer hangt by velen tros-gewijze by elkandre. De schel is gout-geel, liefelijk en kruidigh van reuk: het vleesch van binnen eenighzins dat van de konkommers gelijk; maer evenwel week, vet, tai, zoeit, zonder stenen of kernen, en smaekt den genen, die de zelve gewoon zijn t'eeten, wonder aengenaem.

Een ander gewas, *Bahobab* of *Baobab* by d'Egyptenaers genaemt, groeit in 't wilt in *Abyssinie*, en krijgt vruchten, in grote en gestalte een kawoerde gelijk, met bladen in grote en gestalte die van den Oranje-boom gelijk. Boom Bahobab.

De vrucht, versch van den boom geplukt, is zonderling aengenaem van smaek, en lescht met hare ampere en zuurachtige smaek grotelix de dorst, en verkoelt boven mate. De droge vrucht besluit van binnen een net of vlechting van vezelen, verspreit in de lengte en brete, opgevult met vele steentjes van een ongelijke grote, die donker-bruin, zoet en witachtigh geurigh mergh van binnen besloten houden. Rontom het zaet en het net leit een bleek rode stoffe, lichtelijk met de vingeren, wanneerze droog is, tot gruis te wryven.

E I N D E.

Blat-

BLADTWYZER

Der byzondere namen van Koningrijken, Lantschappen, Steden, Bergen, Revieren, Kapen, Volken, &c. in deze Beschrijving gemelt.

C.

D.

F.

G.

Kantor,

Rassia 130 kruyt
Golsrasja 130 kruyt

M.

N.

R.

S.

T.

N D E.

Aen

